

NAŠE DOBA
V. 1898

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

VYDAVATEL:
JAN LAICHTER.

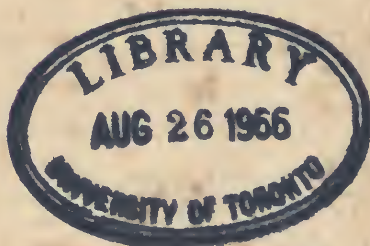
REDAKTOR:
PROF. DR. T. G. MASARYK.

ROČNÍK V.

1898.

MAJITEL A NAKLADATEL JAN LAICHTER, KRÁL. VINOHRADY.

TISKEM B. GRUNDA A V. SVATONĚ NA KRÁL. VINOHRADECH.

LIBRARY
AUG 26 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

Obsah ročníku pátého.

A

Články.

Posudky a úvahy.

Krásné písemnictví.

Spisy vědecké a poučné:

Zprávy.

B.

Rozhledy politické.

I. Vnitřní.

II. Zahraničné.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Rozhledy zemědělské, živnostenské a obchodní.

Rozhledy sociální.

Rozhledy školské.

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

Palacký (Č. Čes. Mus. 1868 str. 291*) v studii „O stycích a poměru sekty Valdenské k někdejším sektám v Čechách“ touží na nedostatek ve známosti dějin českých na poli církevním, kde ještě stavivo není pohromadě, i vytýká za jednu z „nejpilnějších a nejdůležitějších úloh našich: sbírati všecky ještě pozůstalé písemní památky úsilí a práce ducha českého jak vůbec, tak i zvláště na poli bohoslovném v XV. a XVI. století . . . shledávati v bibliotekách domácích i zahraničných všecky ty zahozené, zaprášené a zapomenuté výklady, traktaty a matrikaty, kterými někdy staříčkové naši horlívali proti sobě pro čest a slávu boží; přepisovati a snášeti je dohromady a podávati z nich do veřejnosti aspoň to, co důležitějšího a svérodého v nich nalezeno bude. Nebudeť to bohdá práce nevděčná... vyplní se citelná a podstatná mezera v dějinách církve křesťanské a zjednáno bude národu našemu i na tomto poli v památkách ducha lidského čestné místo, o kteréž Čech úsilně hlásil se po celé věky, pokud ho nestihla pohroma, která konečně na dlouhý čas nejen duchovní, ale i fysickou bytost jeho uvedla v nebezpečí a pochybnost.“

Uplývá skoro 30 let od doby, co Palacký napsal tato slova a jak vyplnil se odkaz zanechaný?

Dříve nebývalo dosti svobody k nestrannému zkoumání a vypravování událostí politickych a zvláště náboženských, nebylo dostatek hmotných prostředků. Dnes v obou věcech nastala úleva, ale dále v prachu a plísni archivů a knihoven zapomenuty zůstávají prameny náboženských dějin našich a vydá-li se něco, stane se to péčí a nákladem ciziny. (Viz vydání Chelčického Sítě víry akademií Petrohradskou.)

Podiv a překvapení vzbudilo u přátel čes. historie oznámení díla Wintrova o životě círk. v Čechách za XV. a XVI. stol., jež ve dvou dílech brzo za sebou bylo vydáno v l. 1895 a 1896.

Otvírali jsme spis Wintrův s dychtivým očekáváním a radostnými nadějemi.

Než již předmluva schladila nás studenou lázní.

Neupřímností zaráží omluva spisovatelova, proč dlouho nechtělo se mu do líčení života církevního. Příčiny uvádí dvě. Z počátku odstrašovala prý ho „síla (!?) prací již hotových, jakkoli hojnost materiálu dosavad ladem ležícího lákala;“ podruhé choulostivost látky samé. „Síla prací již hotových“ opravdu vyznívá ironií nebo blasfemií zrovna jako chvála nezasloužená a přemrštěná, že historikové naši od dávna si všímali poměrů náboženských a psali o nich znamenitě. Od smrti Palackého nepodniknuto u nás skoro nic, aby bylo vyplněno přání velikého historiografa našeho. A přece spisovatel náš nemá ani slova stesku a pokárání, že dosud neučiněno ani pokusu o vydávání pramenů našich dějin náboženských. Líčení života církevního nelákalo prý také „choulostivostí látky“, „neboť v církvi kde které jsou mužové, jináč ctihodní, ale velice nedůtkliví, když se jedná o jich předcích. Někteří jsou dokonce tak zaslepení, že chyby dvě, tři sta let staré zbytečně vztahují k svým osobám, k svému stavu, k své nynější církvi a vykládají je za urážku svou.“ Spisovatel brání se štítem Skálovým, ujišťuje nás o své naprosté nestrannosti. Ale nestranný historik náš je dobrodušný. Kde odvažuje se z jednotlivých případů souditi o pravidlu, úkaz ať zlý ať dobrý hledí vysvětlovati z doby samé a „zanechaje moderních posudků na straně“ *spíš omlouvá* (II).

Jen jednoho prý nedovedl omluviti: „fanatického násilí, jedněch druhým pro víru činěného. A bohužel tou příčinou nebylo u nás náboženské strany, aby se byla nad druhými podle sil svých nemstila, aby druhých neutiskala, kdykoli dovedla.“

Spisovatel zvlášt obává se bohoslovů, zvláště katolických, jak z dalších omluv jeho vysvítá. Celkem není prý temněji malováno nežli čísti lze v pramenech do té chvíle od osvícených kněží již uveřejněných. A jestliže katolický prelát dr. Lenz napsal, že „víra katolická toho nevyžaduje, aby údové její všecko napořád v ochranu brali, co se v církvi dálo“, lze doufati, že toto liberalné stanoviště zaujmou k této knize i příslušníci jiných církví.

Omluvami a ohradami takými jen více vzbuzuje se zvědavost, jak spisovatel proplul úskalími látky choulostivé. Povýšenou nestrannost projevuje prof. Winter hned v předmluvě odsudkem

všech stran náboženských, jimž vytýká fanatické násilí jedněch druhým pro víru činěné. Ale v díle samém přesvědčujeme se o jiném. O mírné spolužití obou stran náboženských pokusy byly činěny kompaktaty basilejskými (1436) a smlouvou kutnohorskou (1485), později za změněných poměrů jednáno o smír stran náboženských na sněmě r. 1575 a 1609, kdy dosaženo majestátu cís. Rudolfa II. a porovnání stavů katolických a evangelických.

Jak k pokusům těm chovala se strana katolická, poučujeme se v díle našem na místech příslušných. Po dobytí Tábora r. 1452, kdy rozptýlena samostatná radikální církev česká, která bývala největší překážkou smíru s Římem, při dobré vůli mohla býti husitská roztržka scelena a spravena. „Té dobré vůle však na straně římské nebylo, což světle ukázalo se, když Čechové nového papeže, jenž zvítězil nad konciliem, prosili o dojednání kompaktát. Ten ani žádný z papežů potomních nechtěl vázán býti smlouvou Čechů s koncilem. Mikuláš IV. odpověděl Čechům, když poslali o stvrzení Rokycany za arcibiskupa, aby zřekli se kalicha. Pius II. naposled prohlásil kompaktata za neplatná docela. Předchůdcové jeho chtěli Čechy utrmáceti vyjednáváním, Pius II. jim strojil novou válku husitskou (str. 20). Králi Jiřímu, který v obraně kompaktát nelekal se nové války křížové, nástupce Piův Pavel II. v půhoně zlém „nepěkně nadává hrozných příšer a prašivých ovcí“ R. 1467 o boží hod vánoční vyhlásil papež o králi nález svůj, jímž ho jakožto křivopřísežníka zbavuje království. Potom proti králi a národu českému zaraženy války, křižáci vedeni jsouce kněžími, zemi hubili, i děti a ženy utracujíce, domácí nepřátelé královi a přede všemi kapitola zámecká s pověstným horlivcem Hilariem ... ponoukali k tomu zlému a přičiňovali přes to, že byli od krále tolik zvelebeni všickni. Byla v těch činech náboženská předpojatost tak nesmírná, že nehrozila se ani zkaziti vlast“. (Str. 23.)

O smlouvě kutnohorské z r. 1485 přejímá pan spisovatel úsudek Denisův, že „tento smír vydává v trudných dějinách tehdejších čestné svědectví českým náboženským stranám a znamená pokrok lidský nepopíratelný“. (Str. 30.) A kdo byl prvním rušitelem smíru? Kapitola kathedrální v Praze, tato „přední stráž zájmů kakatolických v zemi“, jež „jsouc živel bojovný přičiňovala k zmatkům v zemi, seč byla (str. 21) a katoličtí horlivci v panstvu českém Jindřich IV. z Hradce, Půta Švihovský, Albrecht z Kolovrat“. (Str. 32.)

Když rozkladem strany pod obojí vyvinuly a zmohly se nové strany náboženské, Jednota bratrská a lutheranism, kapitole hradské v boji proti jinověrcům dostalo se v 2. polovici XVI. stol. mocného spojence v řádu jesuitském. „Jesuité drželi se hesla svého generála Layneza, jakž je byl vyložil na sněmě tridentském proti českému kalichu: s kacíři jen ne smlouvati se, těm jenom čeliti!“ Skromné a opatrné i laskavé vystupování Jesuitů jinověrci prohlédli brzy, poznali, že je líčeno a proto byl pokoj, kam přišli Jesuité, za nedlouho ten tam. (Str. 151.) Dobře zapsal si v paměti rektor pražské university Jan Hortensius, že příchod Jesuitů jest „věc království i obci zhoubná“. (Str. 136.)

V zápase proti pokročilým věrám evangelickým Jesuité záhy si získali vhodný nástroj v starokališnické konsistoři, jejíž administrátoři Mystopol, Dvorský z Helfenburku, Tomáš Soběslavský byli ochotnými vykonavateli záměrů jejich.

Za sněmovního jednání o svobodu náboženskou r. 1575 k odporu proti kacířům důtklivými listy nabádal papež Řehoř XIII., živě je pohaněl nuncius, biskup z Torcella, neustále radě, aby se kacířům nepovolovalo v ničem (str. 177). Konfesse česká, sotva že ji stavové podali císaři, hned od arcibiskupa na radu vzatého podána dvěma Jesuitům, aby k ní vypracovali odpověď a zamítnutí. Kněží katoličtí i starokališní prudce dotírali na lutherany a bratry české. V den sv. Víta ozvala se v kališnickém kázaní i tato slova: „Na sektáře bludné má císař šatlavu, kata, meč, kterýmž má zabíjeti, kdož by nechtěli poslouchati císaře a nás kněží.“ Ještě vášnivěji kázal u sv. Víta kanovník Franciscus: víra pod jednou trvá prý víc než od šestnácti set let, tedy je jiná než ona nová, kterou „ten blázen, váš mistr Jan Hus vymyslil, a která teď před několika nedělmi sepsána jest; ta víra jest pikartská a loupežná, zloupila kláštery a ještě dosti nemá, ale chce i J. M. Císařskou o království připraviti. Ta zvěř pikartská již třetí díl země české do Jednoty obrátila; jsou to prašivé ovce... br. Lukáš, vlk Habakukův, večerní, nočně vzteklý, Augusta Behemot“. Prudké, polemické a dlouhé kázaní své kanovník hradský končil slovy bouřlivými, že „nepřišel Kristus pokoj dáti na zemi, ale meč“. (Str. 177.—178.)

„Že nedosáhli čeští protestanté již tehdáž plné svobody náboženské, jest výsledek tedy kombinované činnosti katolíků, kterou si kladou za velikou zásluhu.“ Že autor náš tu asi stojí na jiném

stanovisku, soudíme ze stesku a toužení jeho: „A přec což to štěstí by bylo pro vlast naši a národ bývalo, kdyby spravedlivým a zákonným upravením byly přestaly náboženské zmatky! Toho přec nelze příti, že převalná část národa hlásila se k protestantství. Už tedy samou mohutnou existencí svou dobylo si práva k jakési snášenlivosti. (Str. 179.)

Když ku konci století XVI. nastoupila do života veřejného generace nová, v „zásadách víry od Jesuitů jináče, přísněji, horlivěji vychovaná, nežli byli klidnější a mírnější otcové“ (str. 220.), bylo patrno, že vedením učitelů svých horlivci ti podniknou mocný útok [1]) proti jinověrcům v Čechách, proti převalné v zemi většině (str. 219.). „Ti noví lidé přímo hnali protestanty k zoufalé obraně, k bouři“. (Str. 220.)

„První ranou v tragickém tom zápase konečném byl mandát královský r. 1602 vydaný proti Bratřím a vůbec proti vší haeresi, o nějž nad jiné přičinil se kancléř Zdeněk z Lobkovic... Od té chvíle téměř bez přetrží vycházela z kanceláře královské rozmanitá těžší a těžší nařízení na záhubu evangelické víry.“ (Viz str. 228.—240.) Když stavové lutheránští a bratrští vzchopili se na obranu víry své, za dlouhého bouřlivého sněmování r. 1609 prudcí rádcové císařovi, Lobkovic, Slavata a Martinic, radili Rudolfovi II., aby nepovoloval stavům v ničem (str. 240.). Mírnější a povolnější katolíky ve šlechtě české, kteří nakloněni byli k snášelivosti (Adama ze Šternberka, Adama z Valdšteina, Jana Zbyňka Zajíce z Hasenburka), Slavata nazývá katolíky bázlivými, viní je ze strašlivé nedbalosti a ve svém fanatismu nadává jim „idiotů“, kteří jsou se nic anebo velmi na mále nějakého sotva počátku literního umění učili.“ (Str. 241.)

A když konečně rázným úsilím stavové evangeličtí vymohli na císaři Rudolfovi majestát a s mírnými katolíky zjednali moudré porovnání, jak zachovali se horlivci katoličtí ke smlouvám, na nichž závisela budoucnost vší země? „Poněvadž biskup Římský majestátu toho kacířského nekonfirmoval, tvrdili Jesuité, tehdy vrchnost světská není povinna jemu dosti činiti.“ Roku 1612 Jesuita Neypauer kázal v Praze, že evangelíci jsou trpěni jen jako trpí se lehké ženštiny: tím, že je císař dovolil, tím prý jich neuznal a vůbec prý není všecko dobré, co císař dovoluje. (str. 248.) Z náčelníků katolických a rádců císařových ani jeden

[1]) O plánech útočných strany katolické poučují návrhy nuncia papežskeho Placentia z r. 1580 (str. 184) a arcibiskupa Berky z r. 1593. (Str. 189).

nedbal majestátu ani porovnání, nýbrž s tím větším úsilím pokračováno v díle protireformačním na statcích Slavatových, Martinicových, Zdeňka Popela z Lobkovic, Polyxeny z Lobkovic a zvláště na statcích královských, jichž patronát a kolatury „na věčné časy“ odevzdány arcibiskupu Pražskému. Po neduživém a duševně chorém Karlu z Lamberka na stolec arcibiskupský dosedl koadjutor jeho Lohelius, z nejbojovnějších horlitelů, které kdy katolická církev v Čechách měla, muž, jenž „neúprosnou horlivostí svou způsobil tak hrozné zjitření mezi protestanty, že uspíšil bouři a krvavý konec. (Str. 253.)

Sotva že nastolen „již již hrnou se do historických pramenů zprávy se všech stran, že na protestanty dopadla těžká nepřátelská ruka, všech dosavádních nejtvrdší. Proti pojištěným svobodám náboženským začala se zjevná katolická reformací s nářkem a kletbami postižených. (str. 253.)

Povstání stavů českých r. 1618, velikou měrou způsobeno drážděním a násilím strany vedené preláty Loheliem, Selandrem a pány Zdeňkem z Lobkovic, Slavatou a Martinicem.

A s jakým násilím a hrůzami provedena protireformace katolická po přemožení odboje stavovského r. 1620! „V těch hrozných bojích, v nichž náboženství katolické zvítězilo a vlast naše zmořena“, sodálové jesuitští mají zásluhu nebo vinu dle stanoviště, na jaké staví se soudce.[1]) Na jaké stanoviště postavil se p. Winter?

Jak naopak chovaly se strany nekatolické v zemi?

Připomenou-li se hrůzy války husitské, nesmí zapomínati se, že počátek jich učiněn fanatickými kat. a něm. horníky kutnohorskými, kteří nebohé oběti husitské metali r. 1419 do šachet. Ale i ti hrozní Táboři, kteří bořili kláštery a zabíjeli mnichy, jeptišek šetřívali! Jakou hovadskou nelidskostí vyznamenávali se křižáci němečtí jest obecně známo. Méně o domácích katolických pánech, z nichž jeden Oldřich z Rosenberka r. 1425 napsal kynicky císaři, že nemůže Husitům překážeti pro jich sílu, ale co kradí čili podtají může polapiti, to utopí nebo umoří (str. 23.).

Husité pražští dle svědectví p. spis. (str. 401) nebyli tak přísni ani ukrutni, aby překáželi katolíkům a jejich správě

[1]) Srovnejme na str. 150 o činnosti řádu jesuitského: právo jesuitů hájiti a zastávati se náboženství kat. je nepopíratelno; přijde souditi jen o způsobu, kterak jesuité hájili svého náboženství a v té příčině navždy budou soudy nestejné. Jaký je soud páně Wintrův??

duchovní. Katolictví za Sigmunda, Albrechta a za reakce pod Menhartem z Hradce (123, 697) rostlo patrně. Proti reakci páně Menhartově odporu odvážila se strana pod obojí a dobytím Prahy r. 1448 uhájila moc svou v zemi.

Obecně je známo, jak král Jiří nestranně se choval ke straně katolické, v jejímž vyšším duchovenstvu měl své přátele (biskupa Jošta z Rosenberka, Tasa z Boskovic, Jana z Rabsteina, (str. 23, 25.) — Spisovatel právem Jiřího nazývá posledním a jediným králem, jenž byl nad stranami. (27.)

Proti reakci katolické za Vladislava II. krutými, násilnými a nemravnými prostředky prováděné vzepřela se města pražská vzbouřením r. 1483, ale po něm následovalo záhy mírné narovnání smlouvou kutnohorskou r. 1485 přední zásluhou vítězné strany pod obojí. Podobný pořádek a pokoj ve věcech náboženských téže doby zavedl na Moravě kališnický pán Ctibor Tovačovský z Cimburka.

A když z upadající kališnické církve strana horlivější vytrhla se a ustrojila v jednotu bratrskou a později, když většina strany pod obojí přiklonila se k učení Lutherovu, oslabená strana staroutrakvistická síly hledala ve spojení se stranou katolickou, již všemožným úsilím podporovala v hubení a potírání nenáviděných lutheranů a ještě protivnějších bratří. Smíru obou těchto stran náboženských r. 1575 a 1609 vším úsilím protiví se strany katolická a kališnická. A když r. 1609 smíru dosaženo zásluhou hlavně V. Budovce z Budova, poměry stran náboženských moudře urovnány pověstným porovnáním stavů na základě někdejší smlouvy kutnohorské.

Jak příkrým kontrastem proti polemikám Šturmovým, kde hemží se nadávek a urážek[1]), při čem čeština jesuity je nepěkná, nevlastní a nespořádaná (str. 197), vynikají obranné spisy br. Matěje Červenky, opravdové vzory náboženské polemiky a ušlechtilé mluvy české. Proti fanatickému záští kazatelů kanovníka Franty, Kotvy, jesuity Neypaura, jak vysoce vyniká br. Jan Blahoslav ušlechtilými radami, aby kazatel nedotýkal se nikterak jinověrců. „Pokudž na vás jest, se všemi pokoj mějte, ctí se vespolek předcházejíce“ (str. 883—884).

---

[1]) V „Kouli Danielově“, kterou Šturm podává r. 1589 draku pikartskému, čte se o beánech, ničemných bucích, sukovatých šíjích, smrdutých bradách zborních atd. . . .

A od fanatických horlivců z panstva katolického odchovaných v škole jesuitské, jak ostře liší se přední páni bratrští! Tak pan Petr Vok z Rosenberka, když na přímluvy manželky své Kateřiny z Ludanic přestoupil k bratřím, i potom choval se ke straně katolické spravedlivě, opravuje kostely její, rozhojňuje důchody klášterů (str. 202.)

Dojemná jsou slova, jež týž pán český ze svého zátiší venkovského napsal náčelníkům katolickým, když v Praze jednáno bylo o majestát. „Jsme všichni Čechové, jsme krev jedni druhých, jednoho pána Boha, jednoho krále, jedno právo české máme, trpme raději Čechové sebe, než abychom potom jiné cizí a daleké národy trpěti musili, kteříž by usilovali nás snad i ven ze země potomně vyhnati“ (str. 241). — V pravdě prorocká to slova!

Na Moravě náboženské snášenlivosti hájil Karel starší z Žerotína krotě a káraje přehmaty, kdekoli se vyskytly. „Vy sami víte“ — psal r. 1612 v příčině evang. měšťanů brněnských — „jak nejednou jsem je ústně i skrze Vás napomínal, aby pro zevnitřní ceremonie, na nichž nic nezáleží, nepřipravovali se o slovo boží, jenž jest pokrm duší našich .... aby druhé strany nedrážďili a k hněvu a závisti nepřivozovali atd.“ Proto mocí úřadu svého hejtmanského zakazoval hanopisy i všeliká kázaní dráždivá a popuzovací kterékoliv strany.

Když panství landškrounské a landšperské dostalo se do rukou bratrského pána Adama Hrzána z Harasova, katoličtí kněží i úředníci pernštejnští musili se odstěhovati, jichž místa zabrali kněží bratrští a kazatelé lutherští. „Než se tato proměna udála, přes tu chvílí byly tu nechutné spory o pochovávání evangelických mrtvých, jež katoličtí faráři odkazovali v zemi neposvěcenou. Není zpráv, že by protestanté teď katolickým to odpláceli.“ (Str. 207.)

„Dostalo-li se bratřím kde kostela po katolících nebo husitech, snímali oltáře a tabule čili obrazy: sochy, jimž dávali jména maňásků, netloukli; aspoň v Brandýse r. 1531 je složili stranou, kdyby potřebí bylo jiným“ (str. 830).

Ani za odboje r. 1618, jehož stavové čeští odvážili se proti nové reakci katolické, protestanté čeští, abychom užili slov páně Wintrových v předmluvě, nemstili se nad druhými podle sil svých. Spisovatel srovnává se s prof. Gindelym (str. 276.) v úsudku,

že za revoluce protestanté čeští hleděli sice zmařiti všecko to, co reformace katolická učinila jim na vzdor, ale „prostředky jejich proti katolíkům nebyly rázu ukrutného“. Při zášti náboženském, jaké jevilo se za reakce kat. na počátku XVII., jest opravdu div, že protestanté nabyvše vrchu, neodemstili se ukrutně. Zůstávalo obyčejně jen na výhrůžkách: slova protestantů vítězných bývala tvrdší než skutky (str. 277.). Ani útočnému kanovníku Kotvovi, když nesměje na zámku, kázal u sv. Jakuba směle a ostře proti evangelíkům, nestalo se nic horšího, než že byl zavřen na radní dům (str. 273.) Když v Mostě, kde poměry náboženské zvláště byly rozervány, hned po defenestraci pozdvihla se obec, většinou protestantská, svrhla konšely katolické a ujala kostel katolický i se záduším, direktoři zemští uznali čin ten za násilí a kostel r. 1619 katolíkům pustili; „nechovali se tedy nespravedlivě“ (str. 279). Zajímavější ještě příklad, jak chovali se vítězní protestanté čeští, znám jest z Jindř. Hradce. Z osudu jediného tohoto města poučiti se můžeme o nesprávnosti odsudku p. Wintrova o obecném fanatismu všech stran náboženských v zemi. Jak klidně a pokojně žily tu [1]) strany náboženské, mezi nimiž nalézáme i vyznavače jednoty bratrské (str. 175) za Jáchyma z Hradce, který nejen nebránil poddaným svým přijímati podobojí, ale i sám ozdobný kalich daroval velikému kostelu. Za faráře Jana, opata milevského, němečtí podobojí v Hradci drželi svého německého kazatele, aby zanechali postranního scházení. Ještě za pana Adama z Hradce dovoleno podobojím vystavěti kostel na hřbitově u sv. Trojice. Ale po smrti p. Adama úsilím Jesuitů, kteří k naléhání manželky jeho do Hradce byli povoláni, a nástroje jejich faráře Brosia přikročeno k tuhé reformaci katolické str. (195), v níž pokračováno s prospěchem ještě větším za vlády Viléma Slavaty, šťastného dědice zboží hradeckého. Do r. 1607 Jesuité obsáhli v Jindř. Hradci všecky kostely — i kostel sv. Trojice. A když Hradečtí žalovali u Slavaty, oznámeno od pána měšťanům hradeckým, jichž většina byla protestantská, že v městě nestrpí jiného náboženství nežli katolické (str. 229). Roku 1610 Jesuité jali se vyzdvihovati mrtvá těla podobojích z krypty a vyhazovati je, co vzbudilo všude obecný hnus (str. 249).

[1]) O pokojném spolužití stran náboženských v Mostě a zvláště v Boleslavi Ml. viz zajímavé a poučné zprávy na str. 161 a 199—200.

A jakou odvetu vzali protestanté v městě, když vzbouřili se na zprávu, že jejich vrchnost městská, Slavata, potrestán byl vyhozením z okna? Bouře byla nekrvavá; měšťané osadili radu svými vůdci protestantskými, ujali všecky kostely hradecké mimo svatojanský, jejž zůstavili katolíkům, kterých bylo všeho všudy asi 100 osob. Hradeckým konšelům je ke cti, že v době největšího rozčilení nedopustili katolíkův urážeti ani slovem. Krejčí Khelner učinil neuctivou poznámku o katolickém křtu a konšelého zavřeli do šatlavy na několik dní (str. 279).

Jak vedli si naopak vítězové pobělohorští, žalostné zprávy jsou podány na str. 283—289. *J. V. Řehnický.*

(Pokračování.)

Myšlénková povaha středověku.

Napsal Fr. Drtina.

I.

Tážeme-li se po původě myšlénkového ovzduší doby středověké, nalezneme jej ve sloučení a vzájemném pronikání výsledků přemýšlení starověkého filosofie řecké s články náboženskými nauky křesťanské na evangeliu spoléhající.

Křesťanství samo zbudováno jest na třech základech: Řím měl ve vzniku jeho účast politickou, Řecko filosofickou, Židovství náboženskou.

Řím vytvořil pevný stát národní, jenž v postupu věků žezlu svému podmanil všechny národy sousední a znenáhla povznesl se na stát universální, který ovládl všechny země kolem středozemního moře rozložené. Bylo přirozeno, že rozvojem tímto Řím z omezenosti své národní myšlénky musil vystoupiti a přijati v sebe i připodobiti si mnoho elementů cizích. Řím přestal znenáhla býti státem národním a stal se státem světovým. Idea státu národního proměnila se znenáhla v ideu státního světoobčanství. Změna tato zasáhla hluboko ve veškerý život národa římského: jeví se v náboženství, filosofii, literatuře, v poměrech hospodářských, v ústavě státní i ve zřízení právním. Veškerá zřízení tato nabyla platnosti pro celý tehdejší svět, ač byl složen z elementů tak různých, a platnost ta udržela se po celé věky. Soukromé právo římské do dnešního dne jeví značné působení.

Obsah myšlénkový, jednotný názor světový byl vštípen v nový tento útvar politický filosofií řeckou. I filosofie tato v dobách politického úpadku národa řeckého vstoupila v těsný styk s náboženstvím. I ona z původní své národní omezenosti a naturálnosti povznesla se k platnosti universální, světové a k supranaturalismu. „Východištěm Řecka bylo naivní požívání života pozemského vyvíjejícího se z ideje národního státu, koncem pak

vývoje jeho bylo popření všeho pozemského života rozšířeného z těsnosti státu národního k poznání všeobecně lidského a spodobení člověka s transcendentní podstatou Boha".[1]) Filosofie řecká dostoupivši vrcholu svého v učení Platonově a Aristotelově zabývala se pak s oblibou a takřka výhradně otázkami praktickými a přiblížila se tak velice náboženství. Otázka po původě jsoucna, po tom, co jest příroda vnější, ustoupila do pozadí, a myslícího ducha upoutaly záhady nové o tom, jaký jest smysl života vezdejšího, který jest cíl jeho, co jest nejvyšší dobro, jak žíti, aby člověk k tomuto nejvyššímu dobru dospěl. Neblahé poměry společenské tíhou zvláště na nižších vrstvách lidových spoléhající, způsobily hlavně úspěch těchto filosofií pozdějších, stoicismu a epikureismu. I filosofie tyto vystoupily z úzkého rámce národní myšlénky hellenské a nabyly významu světového. Rovnost všech lidí, světoobčanství, nepřirozenost otroctví — toť byla přední hesla nové filosofie. Úspěchu, rozvoji a rozšíření se jejímu byly příznivy tehdejší poměry politické.

Lidstvo bylo politicky sjednoceno ve veleříši římské, kultura řecká nabyla platnosti mezinárodní, a s ní různá náboženství byla poznávána a oceňována. Vědomí rovnosti vzájemné snad nejvíce jest vyjádřeno v tom, že současně hlásali ji Epiktet a Mark Aurel, ubohý otrok i nejmocnější vládce, a že vládce byl žák otrokův.

Filosofie v dobách těchto vstupuje v těsný styk s náboženstvím, je nahrazuje, od něho sama přijímá poučení a posilu. Filosofové stávají se moralisty, kazateli. Posavadní starý řád společenský pozbývá působnosti, ve svízelích a strastech života pozemského očekává se ze světa nadpřirozeného vykoupení, spása, osvobození.

A táž nejistota, nerozhodnost, nejednotnost a na druhé straně touha duše lidské po světle nadpřirozeném jeví se i v theoretickém filosofování. Skepsí nastala naprostá nedůvěra ke všem názorům dogmatickým o podstatě jsoucna, pokud ještě stoicismus a epikureismus je obsahoval. Smysly i rozum jsou stejně nespolehlivy, jimi pojímáme toliko zjevy, nikoli jsoucno. A tak filosofie nemohouc v myšlení a zkoumání nalézti odpovědi uspokojivé k posledním otázkám, a pociťujíc tím více rozpor přirozeného a nadpřirozeného, hmoty a ducha hledala znova útočiště

[1]) *Eicken v. H.* Geschichte und System der mittelalterlichen Weltanschauung 1887, str. 62.

a ochrany ve světě ideálném, nadpřirozeném, oživila zase transcendentní soustavy pythagorskou a platonskou, a usilovala vystihnouti smysl jsoucna v nadpřirozeném, extatickém vidění, v bezprostřední intuici citovým nadšením podmíněné. Styk s náboženskou naukou, jak na základě Židovství zvláště v Alexandrii se vyvíjela, působil tu velmi účinně. Rozpor mezi bohem a světem pociťován v plné své různosti a stal se znenáhla rozporem mravním principů dobra a zla. Jak smířiti oba principy tyto, toť byla stěžejná záhada, jež zaměstnávala nyní filosofii řeckou až do konce jejího vývoje. Zvláště škola novoplatonská věnovala jejímu rozřešení veliké úsilí myšlénkové. Smír jest možný jen dvojí cestou: buď bůh sestoupí z nadpřirozené čistoty své v nízkost hmoty aneb člověk povznese se z hmotné smyslnosti k čistotě nadpřirozené a připodobí se bohu. Pro obé je třeba stupňů a bytostí sprostředkujících. Bůh vysílá ze sebe celou řadu působností (emanací), jež čím více od něho se vzdalují, tím více pozbývají své nadpřirozené čistoty a dokonalosti, až posléze přecházejí ve hmotnost a smyslnost. Tato tedy v poslední příčině má rovněž původ svůj v bohu, ale znamená odcizení se jemu, znesvěcení, úpadek, hřích.[1]) Zvláště tři stupně vytýkala nauka novoplatonská: myšlení, duševnost, tělesnost. Z původního jedna v bohu neomezeného a nadpřirozeného vyšlo myšlení, a to v sobě obsahovalo bytí jsouc s ním totožno a jedno.[2]) Jsoucno toto není tedy ještě hmotné, nýbrž čistě duševní, myšlénkové, jsou to ideální pravzory Platonovy. Z nich vychází duše světová, která je vlastní prostřednicí mezi tímto pomyslným jsoucnem ideí a smyslným světem zjevů. Duše světová, jsouc jako bůh povznesena nad prostor a čas, není ve světě, ale svět jest v ní. Duše lidská jest částí této duše světové. A jako svět smyslný představuje smíšení, synthesi jsoucna smyslného a ideálního, tak i člověk jsa mikrokosmem slučuje v podstatě své obé. A jako světu nenáleží pravé bytí, nýbrž neklidné dění, jež od vzniku spěje k zániku, tak ani člověku, pokud duše jeho upoutána jest ke smyslnosti, hmotnosti, tělesnosti, nenáleží pravý život, skutečné bytí, nýbrž toliko dění fenomenální. Duševnost jest tělesností přitahována magickou jakousi silou, klesá stále níže, až nejnižší a nejvíce znečistěné elementy její vstupují v těla zvířecí a organismy rostlinné. Na těchto metafysických podkladech zbudoval novoplatonismus své

[1]) Plotin En. V, 8, 1.
[2]) Plotin En. V, 9. 8.

učení ethické. Úkolem duše lidské jest zbaviti se tělesnosti, hmotnosti, smyslnosti, vrátiti se v původní čisté býti své, povznésti se k jsoucnu nadsmyslnému, spodobiti se k bohu, povýšiti se v bytí ideální. „Ježto duše špatnou se stává, je-li s tělem spojena, s ním trpí a po každé stránce s ním souhlasí, stává se na druhé straně dobrou a ctnostnou, jestli s ním nesympathisuje, nýbrž se chová samostatně, s ním netrpí, nýbrž je zdrželiva, z těla vyjíti se neobává, nýbrž silna jest."[1]) Toho možno dojíti toliko askesí a nadpřirozenou extasí, jíž duše vrací se ze smyslné hříšnosti v nadpřirozenou svatost. „Pak zří duše všechny věci, ze kterých se dříve těšila, bohatství, zdobnost, krásu, nauky vědecké v úplné jich nicotnosti."[2]) Mudrc novoplatonský přihlíží proto s naprostou lhostejností ke všemu vezdejšímu a pečliv jsa o spásu duše své nestará se ni o statky vnější ni o vládu, ni o vlast, ni o obec, ni o rodinu, ba jako Plotin o sobě pravil, pociťuje stud nad tím, že duše jeho v těle bydlí.[3]) Potlačování tělesnosti, zdrželivost a střídmost, posty a panickost — toť neklamné prostředky, jež doporučuje novoplatonismus k opětnému nabytí svatosti. Zřejmo, jak filosofie řecká, jak po stránce praktické, tak theoretické připravovala půdu náboženství vykoupení.

Vlastní idea vykoupení vzklíčila však z náboženství židovského, aby přenesena jsouc na půdu řecko-římskou, způsobem právě dolíčeným pro ni vhodně zkypřenou, vzrostla v nový názor světa křesťanského. I u Židů původně jako u Řeků blaho životní hledalo se v životě vezdejším, v bohatství, cti, zdraví, hojném potomstvu, a znenáhla teprve nabyl převahy ideál blaha nadpřirozeného, nadzemského, posmrtného. U Židů v přísné odloučenosti od ostatního světa vyvinul se v mosaismu čistý, národní monotheismus, a tím právě náboženství židovské stalo se mnohem duševnějším, čistším a obsažnějším, nežli bylo možno u národů pohanských. Některé sekty židovské, zvláště Esseni a Therapeuti, byly již předzvěstí života křesťanského. Není divu, že v jednotné říši římské, kde styky mezinárodní tak se rozmnožily, podobné myšlénky a tužby náboženské splynuly v jednotnou synthesi. U Židů samých nejprve idea národní a náboženská splynuly v jedno, a světový názor židovský z výlučnosti a jednostrannosti své národní povznesl se k platnosti universální. Jed-

---

[1]) Plotin En. I. 2, 3.

[2]) Plotin En., II, 7, 34.

[3]) Porph. Živ. Plot. k. 1.

nota obou utužila se v trpkých zkouškách zajetí assyrského a babylonského. Původně bylo vůdčí ideou, jež oduševňovala veškerý národ židovský, zříditi stát úplně samostatný, posvěcený tradicemi náboženskými, odloučený od ostatního světa nevěřících, jako s ním nic společného neměl národ vyvolený. Prorokové starozákonní slibují národu svému povznesení nad všechno ostatní lidstvo, věští příchod Messiáše, jenž založí Židům vládu světovou. Vláda potomků Davidových bude dle nich sáhati „od moře k moři a od řeky až do končin země.“ [1]) Čím více totiž vyvíjel se monotheismus náboženský, tím pevněji ujímalo se přesvědčení, že Jehova jest jediný pravý bůh a že tudíž království, v němž on vládnouti bude, obsáhnouti musí veškerý svět. Tak z monotheismu národního vyvíjel se znenáhla monotheismus světový, universální, jenž rovněž připravoval půdu křesťanství. Jehova není nejmocnější mezi mnohými bohy jako řecký Zeus, nýbrž jest jediný, pravý bůh. V něj chovali Židé pevnou víru, že zřídí jim opět samostatnou říši jejich a založí slavnou budoucnost. Sláva a lesk národa vyvoleného měla se obnoviti v potomku rodu Davidova, v Messiáši, jejž všichni prorokové předpovídali. Zároveň z původního naivního naturalistického optimismu, jenž ze života se těšil, vyvíjel se názor o nesrovnalosti mezi spravedlností boží a vším zlem, jež snášeti musí na světě ti, kdo plní zákon Jehovův. V knize Hiob a kazateli Šalamounově vývoj tento je zvláště patrný. Kdo vyrovná nesrovnalost tu, kdo zjedná rovnováhu dobra i zla? I to bude úkol Messiáše, jenž byl očekáván s takovou toužebností. A podobně jako v řecké filosofii, tak i u Židů vyvíjelo se přesvědčení a víra pevná, že život vezdejší není život pravý, dokonalý, že vyrovnání dobra a zla a vítězství dobra jest údělem teprve života vyššího, posmrtného. V knize Moudrosti možno stopovati tento názor. Šířil se zajisté v kruhy širší, mosaismus původní pozbýval víry všeobecné a uchovával se asi v původní výlučnosti a přísnosti své toliko u sekty Farisejské, kdežto duchové pokročilejší (zvláště Essenští a Therapeutové) patrně působením filosofie řecké proniknuti byli již vírou v dualismus boha a světa i nadějí ve věčný život posmrtný. Žili život přísně asketický, zdržovali se masa, vína, života manželského a byli takto předzvěstí asketismu křesťanského života mnišského. Nicotnost života vezdejšího nejvíce zračí se v knize Moudrosti,

[1]) Zachar. 9. v. 10. Žalm 72, v. 8—11.

kde zároveň rozpor mezi Bohem a světem — jenž, jak jsme poznali, byl stěžejný problém filosofie novoplatonské — nejurčitěji jest vyjádřen. Bůh jest povznešen nad svět v té míře, že bezprostřední vztah obou byl by snížením velebnosti a svatosti boží. Avšak svět nemůže býti bez boha, vždyť v něm jedině jest příčina jeho bytí — nutno tedy věřiti v bytost nějakou, jež mezi oběma protivami působí, vztah a smír obou zjednávajíc. Byla to dle víry Židovské Moudrost, jež z boha vycházejíc vůli jeho zjevila světu. Představa této Moudrosti nabývala znenáhla podoby osobní. Další vývoj názorů těchto možno stopovati ve knihách Philona Židovského, jenž jsa přívržencem filosofie platonské způsobil právě synthesi její s náboženskými názory Židovskými.

Středem názorů Philonových byl rovněž rozpor mezi bohem a světem, duchem a hmotou. Bůh jest povznešen nad všechno jsoucno, pramen života, povznešen nad prostor a čas (jest všude a nikde), první příčina všeho v podstatě své nepochopitelná, hmota naproti tomu jest princip trpný, sama o sobě jsouc bez života a řádu, neurovnaná v nesouladné směsi, vzniku a zániku podrobená, v ní jest původ vší nedokonalosti a nízkosti světa pozemského a života vezdejšího. Základní problem jest i Philonovi nalézti smír mezi bohem a světem. Smír ten uzpůsobují mu ideje Platonské, které před světem smyslným od boha byvše stvořeny v souhrnu svém byly intelligibilními pravzory všeho jsoucna pozemského. Počet jich jest nekonečný, ale všechny nacházejí jednotu svou v Logu, Slově božím, jež jest „ideou idei, metropolí, ochranným útočištěm duše, veleknězem bez hříchu, zástupce a prvorozený syn boží, ani nestvořen jako bůh ani stvořen jako lidé, ale mezi oběma střed zaujímaje.“ [1]) Je patrno, že v učení tomto u Philona dlužno spatřovati synthesi tří elementů: podklad tvoří představa židovská o očekávaném Messiáši, s ní však uměle je sloučeno učení Platonovo o světě idei jakožto pravzorech všeho jsoucna, které světatvůrcem (demiurgem) bezprostředně byly stvořeny, a obé zavrcholeno větou stoickou o Logu spermatiku jakožto souhrnu božských sil, jež celým světem pronikají, zbavené ovšem povahy pantheistické, stoicismu vlastní.

---

[1]) Leg. alleg. I. 1. — De profugis. — De somniis 600. De conf. ling. 341. (stránky dle Pařížského vydání z r. 1640.) Pr. Eicken o. c. 87.

I člověk jest bytost složená z ducha a těla. Onen povznáší jej k jsoucnu ideálnému a svatosti, toto snižuje jej ke hříchu a hmotě. Potřebuje vykoupení, aby povznésti se mohl z nízkosti ve svatost. A vykoupení očekává Philon dle tradice svého národa od Messiáše, jenž však u něho totožný jest s Logem filosofie řecké. Jen pomocí jeho možno člověku dospěti k poslednímu cíli vší snahy ethické — ke spodobení se a splynutí s bohem. Učení Philonovo znamená další krok ve vývoji judaismu z původní národní výlučnosti k platnosti universální. Takto byl judaismus vedením řecké filosofie posléze přiveden k problemu smíru člověka s bohem, a oba připravily současně půdu novému názoru světovému, jenž objevil se křesťanstvím a jemuž i podmínky vnější jednoty politické ve veleříši římské byly předzjednány.

II.

Daleko by nás vedlo, kdybychom vlastní vznik křesťanství, vývoj jeho, boje, jež musilo podstoupiti, chtěli vyličovati. Účelu našemu postačí stanoviti podklad, na němž velkolepá soustava křesťanského názoru světového byla zbudována. Nutno však nám tázati se, v jakém poměru bylo vítězné křesťanství k dosavadní povaze myšlénkové starověkého lidstva a stopovati dalekosáhlý obrat, jenž jím v duševním ústroji dlouhých věků byl uzpůsoben a právě zvláštnosti a svéráznosti křesťanského středověku podmínil. Tím přirozeně i původní povaha křesťanství samého, jak v knihách posvátných jest nám vylíčeno, lépe vysvitne.

Jaké povahy jest obrat tento?

Dva hlavní rozdíly možno vytknouti mezi povahou myšlénkovou starověku klassického a evangelického křesťanství: Kdežto ve starověku člověk nalézal v životě pozemském dostatečný cíl a důvod svého bytí a o život posmrtný neměl valné péče, čili oddával se *naturalismu,* pohlíží člověk křesťanský na život vezdejší jako na pouhou přípravu k životu pravému, jenž po smrti tělesné následuje, čili oddává se naprostému *supranaturalismu.*

Kdežto za druhé člověk starověký důvěřuje neomezeně lidskému rozumu a jím proniknouti chce všechna tajemství světová, pohlíží člověk křesťanský na poznání rozumové s nedůvěrou, a světlo o smyslu světa a vlastního života očekává od zjevení nadpřirozeného, jemuž oddává se s naprostou vírou. Člověk starověký

jest racionalista, člověk křesťanský jest *anti- a supra-racionalista.*

Rozdíly tyto objasní nám, tuším, povahu křesťanství evangelického: Nejvyšším cílem života křesťanského jest naprosté pohrdání světem vezdejším jakožto nicotným, hříšným, a obrácení se k životu posmrtnému, jenž jest žití pravé, věčné, jemuž křesťan má věnovati všechno myšlení, cítění a snažení své. V tomto smysle starověk byl naturalistický, křesťanství jest supranaturalistické. Starověk vzdělává všechny přirozené síly a schopnosti člověka k dokonalosti (καλοκἀγαθία), křesťanství hlásá, že nutno člověka tělesného s hříšnou přirozeností jeho potlačiti. Člověk musí se znova naroditi v duchu a pravdě. Znovuzrození toto nebi jest odumřením světu.

Smrt tělesná, předmět hrůzy člověku starověkému, jest duševním obrozením: je proto křesťanu žádoucí, vždyť uvádí jej v pravou jeho vlast a skutečný život. Na smrt pamatuje proto křesťan v první řadě při všech svých obřadech. Křest, jímž v obec věřících jest přijímán, připomíná mu křest krvavý, jejž pro víru bude mu podstoupiti, na hrobech mučedníků konají křestané své hody lásky, zůstatky a kosti svatých a mučedníků, kteří za Krista zemřeli, jsou uchovávány v oltářích na stálou upomínku smrti tělesné. Smrt tělesná je křesťanu zkrátka žádoucím vykoupením z vezdejšího jeho vyhnanství a poroby.

A jako není smrt zlem, tak neleká se křesťan ani bolu a strádání; i to jest mu nutnou přípravou a cestou k blaženosti věčné, neboť, kdo trpí a strádají, těch jest království nebeské.

Naproti tomu nemají pro křesťana ceny bohatství ni statky pozemské. Jeť bohatství věcí lhostejnou a člověka jen uvádí v nebezpečí hříchu. Pravý křesťan má v království božím uchován poklad, jehož ani moli nežerou ani rez nekazí. Snáze velbloud projde dirkou jehly, nežli boháč by se dostal do království božího. Nelze Bohu zároveň sloužiti a mamoně. Mladíku, jenž chtěl se státi učenníkem Kristovým, kázal Spasitel, aby prve prodal vše, co má, a peníze rozdal chudým. V podobenství o boháči a Lazarovi stotožněno bohatství s bezbožností, chudoba se svatostí.

Sv. Pavel varuje před bohatstvím a lakotností jakožto kořeny všeho zla,[1]) Řehoř z Nyssy nazývá slova „mé“ a „tvé“ záhubnými, a sv. Ambrož prohlašuje dokonce soukromý majetek

[1]) Timoth. 6, 10.

za usurpaci, krádež. Proto i všechno těžení z majetku a peněz křesťanství (na př. Tertullian) co nejpřísněji odsuzovalo. Půjčování peněz na úroky bylo kněžstvu nejstaršími koncily církevními přísně zakázáno, a synoda Elvirská rozšířila platnost zákazu toho na věřící vůbec. Odtud vysvětluje se testamentární odkazování jmění církvi.

Život tělesný křesťanův má se omeziti na nejnutnější a nezbytné potřeby, proto i potrava má býti prostá, a posty jsouce dle sv. Chrysostoma napodobením života andělského [1]) mají tělo otužovati a smyslné chtíče umrtvovati. Křesťan zdržuj se veškerého zdobení těla a vší nádhery jsa pamětliv, že zlato a perly jsou vynález ďábelský a užívání jich znesvěcuje a znetvořuje obraz boží v člověku. [2])

Pro křesťana nemá tudíž valné ceny ani zdraví a krása tělesná. Toť obé jest podrobeno záhubě a svádí ke hříchu. Křesťan dovede proto muka tělesná a nejhroznější trýznění trpělivě snášeti a nepovznese k obraně pravice své. Zvláště krása tělesná není křesťanu žádoucna, jsouc nebezpečna čistotě a ctnosti. Kdežto starověk řecký v umění výtvarném pojem krásna ztělesnil a v plné dokonalosti vytvořil, křesťanství zavrhuje tělesnou krásu. V nejstarším umění křesťanském jest postava Spasitelova úmyslně vyznačena jakožto nehezká v protivě účinné k ideálním postavám řeckých bohů. Křesťan nehledí na vnějšek, nitro jest mu vším.

Mužnost a statečnost nejsou křesťanu ctnosti, nýbrž projevy zpupnosti přirozené, ale hříšné. V prvotním křesťanství byla všeobecná ošklivost před proléváním krve a trestem smrti. Meče se chápati nesluší křesťanu, a „křesťanský vojín“ jest prvnímu křesťanství anomalie — kříž a meč jsou pojmy neslučitelné. Prvními synodami byla křesťanům zakazována služba vojenská.

S tím souvisí, že křesťan neváží si vůbec ničeho pozemského, nevšímá si ani života veřejného ani nelne k žití rodinnému. To vedlo s počátku hned k rozdvojení a neshodám mezi státem a církví. Synodou římskou r. 402 stanoveno, že kdo zastává úřad světský a chce vstoupiti ve stav duchovní, musí se dříve podrobiti pokání. Kněži hned v prvých dobách nesměli na sebe žalovati u soudů světských, ba koncil karthaginský z r. 401 zakazoval kněžím dostavovati se k soudům světským za svědky. Tím církev

---

[1]) De ieiun. serm. 1.

[2]) Euseb. Dem. evang. K. 11. 12.

a stát od sebe odloučeny, a již sv. Ambrož otevřeně prohlašuje „Císař nemá žádného práva ve věcech božských."

Křesťanu nebyl ideálem život společenský a činné účastenství v záležitostech státních, nýbrž osamocenost a žití poustevnické. Stát má pro křesťana cenu toliko negativní, zamezuje orgány svými nepravost, křivdu, příkoří, zlo, jest tedy vlastně jen nutným zlem, čili, jak praví Chrysostomus „Hřích učinil tento způsob vlády nutným." Dle sv. Augustina nezáleží na tom, pod jakou vládou člověk žije, jen nenutí-li tato k bezbožnosti a nespravedlnosti. Tertullian konečně otevřeně doznává: „Nic není nám lhostejnější nežli stát".[1]) (Pokračování.)

[1]) Apolog. k. 38. . . . „nec ulla magis res aliena quam publica."

J. N. Kramskoj.

Mosaikový portrét z jeho listů a statí.

Je tomu letos deset let, co skonal na Rusi znamenitý člověk, vynikající ruský malíř a zároveň vynikající kritik, netoliko ruský, v oboru umění výtvarných — Ivan Nikolajevič Kramskoj. Vykonal přemnoho pro ruské umění a ještě více a většího, co chtěl — nedokonal, než jen naznačil. Ale už tím, že po tom větším a vyšším neúmorně toužil, o ně horoval a usiloval, je stále jako cíl ukazoval, jím žil a zmíral — už tím vykonal opět přemnoho. On jest ratolestí ze stromu, z něhož vyrostly mohutné haluze: Tolstoj a Dostojevský, jen že jemu dopřáno bylo ukázati jen květ a nikoliv i bohaté ovoce, jako se stalo u těchto dvou.

Jeho listy a stati, každému přístupné, jsou toho dokladem. Celkem 374 listů a 21 statí. Vydal je r. 1888 Aleksěj Suvorin, vydavatel známého u nás petrohradského denníku „Novoje Vremja", za redakcí V. Stasova, a vydal je nákladně, pečlivě a nezištně.[1] „Po mém mínění" — praví V. Stasov na konci své předmluvy — „vydavatel, který odhodlal se vydati svým nákladem, a možná, při lhostejnosti obecenstva, na svou škodu, takovou kapitálnou knihu, jako „Listy a stati Kramského", vykonal pro svou vlast a pro památku vznešeného zemřelého, přítele svého — veliké a navždy vážné dílo."

Na základě těchto listů a statí, a hlavně z nich samých, vybíraje důležitá místa z nich, pokusil jsem se skládati mosaikový portrét Kramského. Zdaří-li se, nevím; ale jsem přesvědčen: když ne můj portrét, tož Kramského samého zamiluje si čtenář jistě. A o to přec nám jde. Pravím už napřed — nechtěje při tom nikterak vykřikovati před svým krámem:

---

[1] Иванъ Николаевичъ Крамской. Его жизнь, переписка и художественно-критическія статьи. Издалъ А. Суворинъ. Petrohrad 1888. Stran XVIII. a 750. Redakcí V. Stasova.

Probíraje se celými sty jeho listů, okříval jsem stále víc a více a rozveseloval jsem se v nitru duševní krásou toho člověka. A k řadě vynikajících jmen ruských, teď už světových, přiřadil jsem si „neznámého dosud vyvolence“ — Kramského.

I.

Přemýšlel jsem i já o ledačem, strádal jsem i já nad uměním, dotazoval jsem se i já bohů — co je to umění? A konečně ledacos jsem taky viděl.

J. N. Kramskoj.

„S Novým rokem, nuž s Novým rokem! [1]) Co dělat, ty nové roky — stará píseň, co se pak týká „nového štěstí,“ tož . . . kde jest ono, nové štěstí? A pro koho nastane? Není ono pro mne, toť jistá věc . . .“

. . . „Chce se mi, abych Vám pověděl o svých úmyslech a plánech, snad i Vy se své strany se svěříte. Říkají: povíš-li napřed, neuděláš. Bývá tomu tak, ale pořád jaksi chce se ti, aby utvrdili tě v myšlenkách.

Vždyť já musím ještě jednou vrátit se ke Kristu, nežli přejdu k době bližší a potom i k době přítomné. Jak vidíte, rozpovídám se, jako bych měl 50 let před sebou! To vždycky tak bývá, souchotináři domnívají se, že hned už zítra budou zdrávi. Věc je ta, že Antokolskij vzal skoro totéž, co já, to jest, podobný sujet, ačkoliv, jak uvidíte, obsah je jiný, naprosto jiný. Když jsem maloval svůj obraz, na prvním plátně, [2]) už tehdy měl jsem na mysli pokračování, a teprve nyní třeba dáti se do toho, což nebude zcela pochopitelno. Tak nechati to je nemožno . . . Noc, před úsvitem, dvůr, to jest, vnitřek dvora, zhasínající ohně. Římští vojáci, všelijak naspílavše se Kristu, přemýšlejí, jak by ještě ubili čas, soudcové dlouho o čemsi se radí. V tom najednou — geniální myšlenka. Vždyť on nazýval sebe králem, tož třeba vystrojiti ho za blázna šaška! Báječné! Ihned všecko je hotovo, i pánům o tom zprávu dávají. A hle, všecko vysypalo se na schodiště, na dvůr, a všecko, co tu jest, válí se smíchy. Na vážných lících blahosklonný úsměv, zdrželivý, lehký; tichounko tleskají dlaněmi; čím dále od intelligence, tím hlučnější je veselost, a na nízkých

---

[1]) Rusové pozdravují se o Novém roce přáním: »S Novým rokem nové štěstí!“

[2]) „Kristus na poušti“.

stupních rozvoje — homérovský chechtot. Kristus bledý jak plátno, přímý a klidný, jenom krvavých pět prstů od políčku hoří na tváři. Nevím, jak Vy, ale já už kolikátý rok slyším všude tento chechtot. Kamkoliv zajdu, zcela jistě jej uslyším. Musím to udělat, nemohu přejíti k tomu, co je na řadě, dokud jsem se nevypořádal tam s tím. A mnoho, mnoho, ach, jak mnoho je práce! Kdyby Bůh dal desítku let ještě, možná, že něčeho ještě možno docílit. Co času ztraceno! Ale, dobrý můj Iljo Jefimoviči, vždyť jsem nemohl! Já už velmi těžko a pozvolna se rozvíjím. Bylo by třeba opět zajet do ciziny, ale nevím, podaří-li se. Myslím budoucího roku — prohlédnout zříceniny Pompejí, zajet i na Východ . . .“ Tak psal Kramskoj Rěpinovi 6. ledna 1874. [1])

Výjev tento, zástup vysmívající se Kristu, zástup pošklebující se ideálu dobra a pravdy, stojí hotov v duši Kramského už několik let. Už 1872 psal o něm příteli Vasiljevovi, rok na to A. D. Čirkinu, a obě ty skizze jsou velkolepými básněmi. Teď psal o něm po třetí — důkaz, jak pevně zakořenila se myšlenka v Kramském a jako vykřesána stála po léta nezměněna, stejně silna. Ale čím pevnějších a hotovějších tvarů nabývala myšlenka, tím neklidnější stával se Kramskoj a nespokojenější. Petrohrad ho dusil svým ponebím i svou společností, tísnily ho poměry umělecké a hlavně Akademie umění, „ta hydra okovů a jařma“, jak ji Rěpin nazval v listě Kramskému, která všecek rozvoj umělecký se stařeckou umíněností a zlobou zadržovala. Do světa — za světlem! znovu žádalo rozčilené a vzrušené jeho nitro, a Kramskoj sosnoval plán, zajeti nejdřív na Východ, do Syrie a Palestiny, a pak do Italie, hlavně k Pompejím, „a to všecko k vůli tomu obrazu, víte ‚Chechtotu,‘“ jak zmínil se Rěpinovi r. 1875.

V dubnu 1876 vyjel. Přes Vídeň, kde navštívil dvě výstavy umělecké a uviděl „mnoho malby, ale málo závažných vnitřních vlastností“, a přes Terst zajel do Říma. S cesty na Východ sešlo pro napjatost tamějších politických poměrů — chystalo se k válce rusko-turecké — pro rozdrážděnost lidu a vzniklé z toho nejistoty na cestách.

Poněvadž po celé cestě provázel ho onen chechtot, k vůli němuž dal se na cestu, chechtot, chrlící se na podivína, jenž řekl: »Vím jediný, kde je spása. Mne poslal On, a Já jsem jeho Syn. Vím, co On chce, jděte za Mnou, rozdejte své poklady

[1]) List LXXXVI.

a kráčejte za Mnou“ [1]) — nepodivíme se, když Kramskoj píše z Říma, že Italie (a Řím obzvláště) nevzbudily v něm nijakého dojmu, vyjmouc cestu Apenninami. Tak zlé to ve skutečnosti nebylo. „Řím“ — píše později — „toť mrtvola. Všecko, co zanechal dávný národ, je majestátní a plno zajímavosti. Co zanechala doba Renaissance — není vždy dobré jakosti. Ale rovněž není prosto zajímavosti, někdy hluboké, a v každém případě je svérázné; ale to, co tvoří se teď — toť hanba a chudoba.“ [2]) Zvláštní pozornost věnoval pracím krajanů: „Křesťanským pochodním“, známým u nás pod jménem „Živé pochodně Neronovy“, od polského malíře Siemiradzkého (jejž Kramskoj počítá k ruským) a pracím Antokolského. O „Křesťanských pochodních“ praví, že jsou namalovány „jasně, pestře, talentně, nelogicky, budí většinou instinkty nízké a nedotýkají se srdce“. Antokolského „Kristus“ také ho zplna neuspokuje, forma není prý v souhlase s ideou, „a idea sama není mně sympatická. Ale čím jsem se potěšil, to jest nová jeho socha „Smrt Sokratova“. Tato věc vzbuzuje hluboký a vážný dojem; a vypracování její předčí všecko, co dosud byl udělal. Ba možno říci, že v celé Evropě do takové výše povznesli se nemnozí za posledních desítiletí... Avšak nehledíc na to — Řím vypadá přece jen jako mrtvola: Vlachové pak sami se mi ani za mák nelíbí. Ostatní pak ruští umělci, žijící zde stále, svými rozhovory o umění takovou zmalátnělostí mne obestřeli, že s radostí pomýšlím na ten čas, kdy opustím Řím a Italii.“ [3])

Ale jiným tónem už psal, když dojel do Neapole. Zvláště v rozkošných a něžných dvou listech k ženě jiná nota už zvučí. „Neapol jest beze všeho nejkrásnější kout v Evropě. Jakmile jsem vjel, hned jsem pocítil, že to už není Řím. Hle, myslím si, jak je to krásné! Bože, jak je to krásné! a já samoten! Všichni jezdí do ciziny i s rodinou i s milými — dejme tomu, že já nejedu sem na výlet, ale zdá se, jako bych i já byl výletníkem.“ Všude, v museu, v kavárně slyší ruské hlasy — a vzpomíná na své děti. „Dětičky moje milé, jak rád bych vám ukázal Vesuv, hle, jak kouří!... Cesta z Říma už velmi záhy začíná býti zajímavá a čím dále — tím je lepší a u samého Neapole — velkolepá! I hory i moře i lesy i malebná města — slovem čarovné. Ale Neapol — cosi k víře nepodobného. V něm a okolo něho soustře-

[1]) List XLIX. (Vasiljevu).
[2]) List CL. (Stasovu).
[3]) List CXLIX. (Treťjakovu).

dilo se všecko pohromadě, aby dalo člověku pocítit, že ne nadarmo dostává se komu všesvětové slávy a nadšenosti pro něho. Město samo — jest z nejoriginálnějších měst, a má-li už kde žít umělec (to jest umělec kosmopolita), tož především v Neapoli — to chápu.“ [1] ... Ale krajanů umělců tu nebylo, jako v Římě; doporučili mu však starce Rusa, dávno už v Neapoli usedlého. Stařec mluvil ještě rusky, ale už zatrhoval. Živil se obchodem korály. „Jak jsem je uvidél, tak se mi srdce rozetlouklo. Myslím si: pošlu milé své Sonečce něco: korálovou šňůru, brožky, naušnice, cokoliv. Je to zde laciné! Odpusť, má milá, možná, že nemáš ráda korály. Nu, tedy je prodej — tam má to cenu.“

S umělecké stránky vedle pokladů v Národním museu neapolském uchvátil Kramského bývalý klášter San Martino, kde jest podivuhodný a neobyčejný Ribera: „Kladení do hrobu“, nevýslovně prý krásný.

Co se pak týká Pompejí, viděl, že k vůli svému obrazu nemusí se tu tak dlouho, jak zamýšlel, zdržovat. Ale mnoho tu poznal. „Pět dní, jež jsem prožil v tomto městě, dokonavším před 2000 let, divně a podivuhodně na mne účinkovalo. Přesvědčil jsem se zde, že jsme — lidé, a tehdy byli zrovna takoví v hlavních rysech, jako nyní, a rozdíl co do zevnějšku, který tak zaráží spočátku, zrovna nic neznamená a na věci nic nemění. Mnohá zařízení nynější, naše, trvají bez přeměny z těch dob: zvyky, obyčeje jsou tytéž. Slovem, pochopil jsem na konec, čeho se nedostávalo. Teď vím — ku předu, s Bohem!“ Tak píše v druhém listě ženě a oznamuje, že teď popluje po Středozemním moři mimo ostrovy Sardinii a Korsiku do Marseille. „Optej se dětiček, ukážou ti na mapě mou cestu.“

Ale před odjezdem musí prý vzpomenouti dobrým slovem Neapole ... „Sedě v Pompejích, byl jsem překvapen nápěvem venkovanů dělníků a dělnic (sklízejících zralé obilí): docela naše ruská píseň! Tytéž dopěvy, totéž docela snížení hlasu. Zvláště tyto naše vesnické písně jsou novým důkazem toho, jaká hluboká starobylost je také u nás, jenže my jí jaksi nepochopujeme, anebo lépe — nemyslime o tom. Zároveň s tím všude slyším neustále arie jako z opery, a to rovněž u venkovanů. Patrno, že ty písně, které jsou podobny našim, jsou mnohem starší formace. A jaké to noci! Jako dítě vzpomínám si na maloruské noci, o kterých pořád jsem vzdychal — hle, toť ony, jen že ... jen že ještě

[1]) List CLI. (ženě).

krásnější. Jistě, dojmy z dětství neklamou nás, a dítě dobře připomene si přírodu. Přeměniv místo, já pořád jaksi jakobych nedůvěřoval sobě samému. Pořád se mi zdálo — to se ti tak jen zdálo v dětských letech, a ono tak ani nebylo ... Ale není tomu tak, jako tvář matčinu, drahou a dobrou, poznáš na první okamžik, tak i to. O půl deváté už je temno. Ticho a teplo je překvapující, hvězd bez počtu, ale jaké to písně! Sami však Vlachové... raději o nich nemluvit![1])" Jací prý zloději! — píše jindy. Ale při tom všem stýská se mu po rodině, že jako mladý studentík, ba jako malá žakyně, která poprvé přišla z venkova do cizího velkého města, stěžuje si: „Má milá, drahá Sonečko, opravdu, opravdu ti povídám, jak těžko mně býti samotnu! Všecka vysoká rozkoš z přírody a z umění stává se mi hořká, zkažena, a nevím, co bych za to dal, kdyby dětičky mé milé pobíhaly zde a rozhlížely se, kdybys ty mohla vdechnouti plnou hrudí klidu a nabrati si aspoň část té radosti" — atd.

Začátkem června už byl v Paříži.

*

Do Paříže odbočil, aby prý vyplnil mezeru, která v jeho vědomostech zela, aby prohledl si „Salon", jehož nikdy dosud neviděl, a aby měl pojem o francouzské škole. Zašel tam schválně samoten. Když už byl nedaleko, bylo prý mu asi jako nepatrnému venkovskému úředníku, povolanému v záležitostech služebních k ústní zodpovědi. Vešel prý skromně, ne-li pokorně. Vždyť prý to místo, odkud lidé, včera nikomu ještě neznámí, za několik neděl stávají se evropskými znamenitostmi, jež prý povinen znát každý jen trochu vzdělaný člověk, nechce-li, aby vytažené obočí zvolalo: „Odkud je ten člověk?" Svědomitě jal se prohlížeti každé číslo z 2000 vystavených čísel. „Prohledl jsem všecko: všecky allegorické, mythologické, biblické, pohádkové, legendární, prorocké práce, věci, mimo které obyčejně všichni přecházejí u nás..., potom všechna nahá těla, jež přijala pseudonymy, aby mohla vejíti do shromáždění, hlavičky, ani na jednu živou hlavu nepodobné, slovem, tak svědomitě jsem se namahal, že jen tak tak prošel jsem malby do 6. hod., kdy už vyhánějí, a tu teprve chytil jsem se za hlavu: Nu, co to všecko značí? A co je mně konečně po tom? Což pak jsem nikdy neviděl výstav ani sbírek a nemohu se orientovat? Vždyť přece choval jsem se s velikou úctou v gale-

[1]) List CLIII. (ženě).

riích Borghese a Doria, slovem, všude, obíraje se jmény, 200 až 300 let slavenými! . . . Hle, jaká síla Paříže! A my protahujeme poslušně své hlavičky, skroušeně přijímáme lichotky, jichž se nám od nich dostává (dostává-li se kdy!). Třeba říci, že úroveň jest velmi vysoká, ale nutno se dorozuměti, co má se vyrozumívati úrovní. Má-li se tím vyrozumívati znalost, abys ovládal malebností, massami světla a stínů, harmonií tonů, to skutečně ona jeví se v té míře rozprostraněna, že každá prostřednost tím ovládá, poměrně dokonale; avšak rozumí-li se úrovní vyjadřování skutečnosti prostě, bezprostředně, bez refleksu od kohokoliv, bez rafinování starého pokrmu, tož množství takovýchto věcí v celém Saloně jeví se velmi neznačné, a procentní obsah zde zrovna tak jest malý, jako kdekoliv jinde. Omlouvám se, poněvadž je to nutno. Veškerá Evropa přiznává (a my už ode dávna), že Francie je nejživější země, národ, od kterého očekávají všude a ve všem počinku, proklestění nových cest atd. atd. Tak tomu všude jest . . . ale my, Rusové, máme jakousi divnou vlastnost, už tomu tak . . . dobré-li to či nedobré, nerozhoduji, ale je nám nemožno zbaviti se toho. Co hledáme (hledáme-li)? Dejme tomu, portret — i nejnadanější mistři u Francouzů nehledají toho, aby zobrazili člověka nejcharakterněji, aby nevkládali danému člověku svých vkusů, svých návyků; ale to nejenom nyní, v tuto dobu, ale vezměte všechny Francouze dřívější i nynější — toho rysu, jasně vyznačeného, není. Ba není ho ani v samé společnosti, toť patrno.

Nade všecko Francouz skrývá své já. Co je to? Je to plod dlouhého historického trvání ve fázích civilisace, či kořenný rys plemene? Nerozřešuji ničeho, chci jen ospravedlnit, že my hledáme . . . jiného cos, ne to, co je přijato zde. Teď druhá věc: tak nazývaný žánr. My chceme především (v ideále aspoň) — charakter, osobnost, která silou okolností ocitla se ve stavu, při němž všecky stránky vnitřní nejvíce vyplývají na ven. Zde pak . . . jak bych se nejsprávněji vyjádřil? . . . převládá anekdotická stránka a opět tato vlastnost vůbec . . . Co se týká biblických a jiných historií, to zde už naprosto jsem hotov máchnout rukou, poněvadž tento druh všude je nejfalešnější, a upřímných, přesvědčených adeptů jaksi nevidět.

A tak, zdá se, není ničeho? Nu, toť, připusťme, nepravda — jest i mnohé: na př. v technice úsilím nejnadanějších Francouzů velmi mnoho vykonáno: jest cosi nehmotného, chvějícího

se v jejich malbě, za prvé; a potom zjev impressionistů, těch směšných a vysmívaných lidí, tvrdících, že veškeré umění naplnilo se lží, že vše je falešné, i malba, i kresba, a tím více obrazy, kompōsice; třeba vrátit se... k dětství. Víte, toť prostě genialní! Po mém mínění, jediná tato myšlenka, ne jako myšlenka, ale jako dílo, dává všecka práva na hlubokou sympatii a vůdčí úlohu. Národ, který je schopný dělati nad sebou takové experimenty — toť živý národ. Ale slyšte, co mne netěší v této skupině lidí: to jest jejich úmysl. Oni to nedělají prostě, srdečně a naivně, ale jaksi uměle. A vždyť jsou to vzrostlí lidé, někteří i dožili se šedin, ale naivničí tak, jak by jim bylo 12 let. Praví impressionisté — toť nadaní naši vesničtí chlapci, nikdy ničeho nevídavší... jenom oni mohou býti impressionisty."[1])

„V Saloně obrací na sebe pozornost buď něco do neslušnosti smělého, s jakékoliv stránky: se stránky sujetu, neb malby anebo absurdnosti... anebo skutečná pravda, nebo i pokus o ni; jak malé je procento toho posledního — tak je to podivuhodno!... V celém Saloně mezi skoro 2000 čísly shledá se věcí skutečně dobrých a také originalních — 15, nejvýše 20"; 200 je věcí dobrých, ale zastaralých, otřepaných, „ostatek špatný, nestoudný, hloupý, anebo křiklavý. Skulptura — na vysokém stupni techniky, pohybů hrůza (divadelních), ale nervu — jsem nezpozoroval..."

„Zde, vidím, pevně zakořenilo se přesvědčení, že v Paříži je nyni opravdová velikost. — Nu, ať si! — Dobrého mnoho, jest čemu se učit (ačkoliv s výběrem), samolibost a chtivost peněz dělají všecky zimničně pracovitými; ale... věru že nestojí se obírat uměním, abys dokázal, že možno štětcem nahrabávat miliony — příliš drahá hříčka! Nikomu nejde o cíle a o úlohy umění..., a také kdež jsou ony, ty cíle a úlohy? — Nevěří už jim. Tak je líp! Panující názory a tendence, t. j. nedostatek jich uveden autoritami na princip..., veškeren svět jej opakuje, a kterak nepoklesnout, když všichni jedním hlasem vykřikují totéž. V hlavě se to všechno nesměstná; třeba mít, ani nevím, jakou hlavu, aby se nezatočila."[2])

„Co se týká všeho francouzského malířství, nemohu říci, že by se mi nezalíbilo — to bylo by přes příliš, ale třeba se jen dorozuměti o stanovisku. Úroveň předností je velmi vysoká, ale je to jenom úroveň tradicí. Originalního, samostatného názoru,

[1]) List CLX. (Stasovu). Srv. list CLIX. (Petruševskému).
[2]) List CLV. (Treťjakovu.)

abych tak řekl subjektivního (což nad všecko dražší jest v umělci), takového, který by nebyl starou krmí, toliko ohřátou, téměř není, vyjmouc maličkou hrstku lidí (asi 15), tak nazv. „impressionistů". Ale všecky jejich věci nevycházejí dosud z oblasti pokusů."[1])

„Čeho tedy třeba a kam jíti teď? Kdož to ví? A ví-li kdo anebo aspoň dohaduje se — jak lze mu vytrvati ve společném proudu, hluku a potlesku, který se na něho sype se všech stran? Jak nepoklesnout, když celý svět křičí: „Dej mi to nebo tam to, a tu máš za to 200—300 tisíc — jenom mně příjemně zalichoť, nemudruj!"[2])

„Od první mé návštěvy všecko jakoby zde pokleslo" . . . „Víte, je to jaksi divné vidět zářící tváře a nadšená provolávání věcem — když jsi právě byl viděl Velazqueza v Římě — portret papežův,[3]) a od Ribery „Kladení do hrobu" v Neapoli, v klášteře sv. Martina".[4])

Taková je základní a vedoucí nota v prvních listech z Paříže. Jest zajímavo, jak dnes, po dvaceti letech, úsudek Kramského hodně do slova se opakuje nejen od Angličanů, Němců, ale od samých Francouzů; jak na př. velikého Francouze Pasteura žádný Francouz — ani Bonnat, ani Carolus Duran, ani mnozí ještě jiní — nevystihl, ale musel přijít Edelfeldt, finský umělec, aby opravdového Pasteura zvěčnil. Ale abychom neublížili ani Francouzům, ani Kramskému, třeba stále míti na mysli stanovisko, s něhož Kramskoj pohlíží a soudí, a míti na paměti rozdíl mezi Francouzem a Rusem, jak jej bystře vypozoroval Antokolskij ve stati i v těchto listech uveřejněné.[5])

V Paříži Kramskoj zamýšlel pobýt do podzimu. Usídlil se s počátku v atelieru krajana Bogoljubova, jenž na léto ujel, a aby se nějak hmotně zabezpečil, pracoval podobiznu carevičovu — která, „vydána gravurou, může dáti pořádný důchod (jaký praktik!)" . . . 10.000 výtisků mínil vydati. „Víš, čím to páchne?" — píše ženě. „Za všech dob carský portret představuje kreditní list, větší neb menší ceny, co se týká práce, ale zcela jistě peněžního rázu" — píše později Treťjakovi.

---

[1]) List CLVII. (Treťjakovu).

[2]) List CLIX. (Petruševskému).

[3]) Papeže Innocence X.

[4]) List CLV. (Treťjakovu).

[5]) „Naše doba" IV: Několik poznámek o umění, zvláště str. 605 až 606. (Třeba tam opraviti: „My, Rusové, přijíždějíce do ciziny — buď všecko haníme anebo roztáváme", totiž údivem — a nikoliv: rozdáváme.)

Nebudeme ho viniti z nedůslednosti nebo snad z věrolomnosti k jeho zásadám, že najednou chce vydělávat. Malý obrázek to vysvětlí, úryvek z listu, jejž psal ženě z Paříže: „Vereščagin (taškentský) je zde, přiběhl před 5 dny ke mně, mluvili jsme to a ono, když najednou se otázal:

— Slyšel jsem, máte prý četnou rodinu?

— Ano, šest dětí.

— Aj, aj! a rukama zakryl si tvář! — Nu, a jak je to s Vámi? Jste v Akademii?

— Nikoliv!

— Nu, dovolte, jak to? Což říká Vaše žena?

— Má žena a 6 dětí jdou za mnou se zavázanýma očima, a jakékoliv bych šašky tropil, věří mně a jdou za mnou . . .

— Slyšte, vždyť to je podivuhodné! Vy jste šťastný člověk!

— A kdybyste věděl jak! Toť také jest, že se Pán Bůh nade mnou smiloval, zač — už nevím, ale je tomu tak . . . Slovem, pochopuji tu hru, kterou hraju, to mne také samého lekává . . .“

Paříž však spíše překážela Kramského tvořivosti. Svým hlučným životem uměleckým, novými směry, povahou francouzskou, rafinovanou civilisací, předrážděností, přesyceností, žádostivostí nových a nových zjevů, a to „genialních“, dráždila Kramského, aby se vypovídal z dojmů svých. A on činil to opět měrou nejsvrchovanější. Úžasno, jak mnoho psal a co psal. Byla to hotová vášeň dopisovatelská. Psal na několik míst a hotová pojednání mnohdy. Zvláště ke Stasovu, spisovateli v oboru umění, byl štědrý. Stasov překvapen obsahem těch listů, vyslovil přání, aby Kramskoj svěřil své názory veřejnosti. „Mluvte!“ — kázal mu. Kramskoj se až zalekl tímto vyzváním — zalekl se v něm totiž umělec. „Musíte porozumět — odpovídá — čeho jsem se zalekl. To, co jsem Vám povídal v listě, mnohokráte a dávno už povídal jsem všem, s kým se mi naskytlo; mnoho bylo prudkých sporů, nikoho konečně nepřesvědčivších, mnoho vody uběhlo s těch dob, já sám od té doby jsem zmoudřel, možno-li tak říci — a přesvědčil se, že každý činitel ma svou vlastní cestičku k dosažení vítězství svým ideám. Představte si jen, že švec jal by se vykládati, jak třeba šít boty, místo aby je dělal, kdo mu uvěří? Dva, tři lidé na zeměkouli možná se najdou, kteří objeví v jeho slovech nějaký rozum, byl-li tam, (a i o nich může se

ukázat, že nejsou posluchači), ostatním dávej skutečné, realné boty! A mají pravdu.“ [1])

Dobře cítil nepoměr mezi theorisováním a vlastním tvořením, jenž kapával mu hořkost do nitra. Ale hned na to psal Stasovu dále o umělcích myslících a chápajících, o Velazquezovi, Rembrandtovi, Holbeinovi, o tom, co je nadšení a j. A dva dni na to píše mu nový list, 8 tisk. stran! Den po odeslání listu přečetl totiž Zolovu stať ve „Věstníku Evropy“, a to bylo hned pohnutkou k novému, nezvykle obšírnému listu a bohatě obsažnému.[2])

A nejenom o věcech uměleckých vykládal a polemisoval v listech svých z Paříže, dává se tam strhovati též záležitostmi veřejnými, veškerého národa se týkajícími. Slovan, slavjanofil, jak sám se přiznává, hlásí se k slovu a mluví opět veškerou bytostí svou zaujat pro věc. Zápletky na Východě rozčilují ho, až pozbývá klidu. Hnus v něm vzbuzují pleticháři Angličané. Když četl o hrozných řežích v Bulharsku a o rokování v anglickém parlamentě o zprávě, týkající se východních záležitostí, Kramskoj byl všecek bez sebe, jakoby prý jím zimnice zalomcovala. „Tato zpráva zbavila mne nadobro klidu. Tato znamenitá zpráva dokázala mé nevědomosti s nápadnou jasností, že všecky ty vraždy jsou . . . naprosto vědomou a vypočítanou činností anglických džentlmenů, o nichž nedá se podezřívat, že by byli nerozvití, nevědomí a necivilisovaní . . .“ [3])

„Zrovna krev se ve mně zarazila, když pravda stala se mi očividna! To ne Turci věšejí, pálí, vraždí všecko šmahem — ne Turci! Toť hrozné! Jak mračný je svět Boží, a jak smutna jest budoucnost! Jestli věda a všecky úspěchy vědění nevymořily dosud ani jednoho krvechtivého instinktu divochova ze souvěkého člověka, tož všecko mluvení o úspěších humannosti, civilisace a ostatních věcí je prostě šarlatánská chytrost, a my ničím nelišíme se od původních loupežnických rot. Dříve to byl — temperament, teď — vypočítavost. S úspěchy vědění člověk nabyl toliko většího prostoru a větší možnosti, aby uspokojoval svou sobeckost.

Mne teď velice zajímá, co učiní Rusko? To jest ne vláda, ale Rusko? . . . Vláda naše, jak se zdá, jest ještě k tomu oklamána nejpodivnějším chováním Pruska; zdaliž před 5 lety nezá-

[1]) List CLXI.

[2]) List CLIV.a

[3]) List CLX.a (A. S. Suvorinu).

viselo všecko na nás? Proč nezabezpečili jsme si tehdy svobodu jednání pro budoucnost, proč spokojili jsme se jen přátelstvím a telegramem Vilémovým, že jářku tobě jsem zavázán všemi svými úspěchy, děkuji ti, nechať celý svět to ví, a tohle zazdálo se nám dostatečným. Opravdu, nevím, jak nazvati takové jednání v politice. A proto nemluvím o vládě, ale o národě, o Rusku, o Moskvě konečně! Jak rád bych cokoliv zvěděl, jak tluče srdce Moskvy, co dělají a mluví v městě a vůbec ve společnostech ruských? Nestrhne-li národ za sebou vládu? . . . Byla-li dosud rozhodně ve všem, ve všech hrůzách vinna Anglie, tož od této chvíle, cítím, budou vinni už Rusové.“ [1])

Bojí se, že váhání Ruska „nesmyje naší hanby v očích Slovanů . . . Kromě toho nynější okamžik jest jediný svého druhu, a bude-li propasen, tož nevím, kde bude hranice i nevoli na nás i studu vlastnímu. Vojna v nynější dobu za věc podniknutou od Slovanů, myslím, byla by nesmírně vyšší mnohých našich vojen; našla by ohromnou podporu i v obecenstvě i v lidu a v každém případě byla by tisíckráte populárnější než krymská. Ve všem tom díle velice mne zajímá mhlivá a mythická postava Bismarkova. Všichni jakoby cítili, že na tomto člověku závisí, aby otázka byla rozřešena bez prodlení, a zatím on kdesi tam sedí mlčky. Samo mlčení jeho jest potupné pro nás vyzvání. To také Evropa pochopuje, a to jest, proč my hrajeme hanebnou úlohu . . . Úžasná doba, strašná doba, zvláště po všeobecných chvalozpěvech o blahu civilisace, o šlechetnosti samého člověka za vlivu této civilisace. Slovem, není místa v lidském srdci, aby nebolelo, není citu, aby se mu nejnestydatějším způsobem nebyli vysmáli! Šeredná věc je život! A jak Francie hmotně je bohata — rozum nepostihne! Městská půjčka Paříže samým Pařížem 50násobně jest kryta! Čert ví, co je to, zlata a stříbra tolik, že neví se kam s ním, a zatím . . . šeredno, všecko lidské do nitky je šeredno a zhnilé. Odevšad, ze všech lidských zemí, jest vyhnáno a vyhozeno jako nepotřebný — cit. Ničemu se nevěří, všecko se jen předpisuje, všecko dovedeno do dokonalosti formy, pohodlí, komfortu, zbývá toliko: jíst, pít, spát a potom opět s počátku, pozvolna tak dospívaje ke ztučnění a potom k vymírání. Finita la comedia, člověk dokonal všecko, co mu bylo předurčeno!

(Pokračování.) *Fr. Táborský.*

[1]) List CLV.a (Treťjakovu).

Moderní člověk a náboženství: moderní titanism.

Skizzuje T. G. Masaryk.

O stavu náboženství pro určitou dobu a místo podává zprávu statistika t. zv. církevní: kolik příslušníků církevní obce navštěvuje kostel, kolik jich chodí ke zpovědi atd.; ke statistice církevní pojí se statistika morální. Avšak tato kvantitativní určení, máme-li náboženský stav obyvatelstva posoudit správně, musejí ještě být kvalifikována pozorováním a úvahami, jež se statistickému učíslení vymykají; chceme co možná mít úsudek o celkovém smýšlení a konání lidí. Že takovéto posuzování a odhadování zbožnosti a celého stavu náboženského a církevního je velmi nesnadné, netřeba výslovně ukazovat; co pak je na př. zbožným jen ten, kdo chodí tolik a tolikrát do kostela?

Obtíže rostou, chceme-li mít úsudek o náboženském stavu netoliko jednotlivého místa a území, ale celé moderní společnosti, tedy společnosti civilisovaných národů v tomto století. Tu soud platný dá se provést jen poznáním celkového stavu kulturního. Jak podnikat toto studium, nechci vypisovat do podrobna; jistě však budeme postupovat správně, poznáme-li stav myšlení a úsilí především theologického, pak filosofického a literárního. Pečlivou analysí theologie, filosofie a literatury našeho století dobereme se poznání náboženského stavu a náboženské otázky dosti úplného — v theologii, filosofii a literatuře srdce jistě překypuje, čím je plno. Kde jinde měl by se jevit duch, jímž lidé skutečně žijí? Kde jinde nalezli bychom vysloveno a formulováno, čeho lidé dosahují, po čem dychtí a touží, več skládají své naděje?

Chceme-li tedy seznat duševní stav moderního člověka, vyslechněme, co nám ten člověk praví ve své literatuře. Theologie a filosofie nemají pro nás ceny menší, ale umění a zejména umění slovesné mluví k nám bezprostředněji a vší životní plností, kterou se vyznamenává právě umění. Heslo l'art pour l'art nás nemůže zastavit. Má-li slovo to smyslu,

tedy nejvýše ten, že umělec — pravý umělec — co nejúplněji dbá své umělecké formy; ale i s tou formou umění je výrazem a výronem života. Při tom rozumí se také samo sebou, že umělec netvoří na zakázku a pro tendenci jemu cizí; rozumí se také samo sebou, že umělec tvoří, jak se říkává, bezvědomě, spontanně, naivně. Avšak nesmí se zapomenout, že to tvoření nevyvyčerpává se jednotlivou myšlenkou a koncepcí, — neboť nežije člověk jednotlivými myšlenkami, city a chtěními, nýbrž tím životním úsilím, tím snažením a hledáním, doufáním a strádáním, z něhož jednotlivé idee, city a tužby probleskují jako jiskry z křemene. Umění — poesie — vždy je sociální v tom smysle, že úzce souvisí se snažením své doby a že v snahách těch je zakotveno. A proto l' art pour l' art nechejme literárním bibliografům a slovíčkářům stejně jako filosofii pro filosofii, vědu pro vědu — — že ještě nevyslovili (ba již také!) mravnost pro mravnost, zbožnost pro zbožnost!

Že konečně pro účely své půjdeme hned ke kovářům, ne ke kovaříčkům, proti tomu snad nebude námitek žádných. To se děje všude. Psychologie t. zv. massy (davu) je v začátcích a, dovolím si poznamenat, v začátcích těch zůstane a proto k literárním velikánům se obrátíme vším právem. Menší tím nebudou zkráceni, při nejmenším už proto ne, že i ti menší vyslovují, co vyslovují velicí a mimo to mnozí z nich vyslovují to po těchto. Tuším, že řekl Berlioz, že jediná vada každé veliké komposice je, že vyvolává dvanáct špatných — to platí v literatuře, filosofii a vůbec všude. A není to ani tak zlé, jak Berlioz myslil — žijeme všichni v témž duchovním ovzduší.

Vybereme-li si tudíž z literatur jednotlivých národů čelné representanty, učiníme si z nich dostatečný obraz o celé literatuře. Alespoň myslím: Musset, Byron, Göthe, Mickiewicz a Krasinski, Dostojevskij a Tolstoj vyslovují tužby moderního člověka a tudíž i jeho snahy náboženské dosti plně; přidružíme-li k nim ještě některé jiné a podíváme-li se na všecky v literárněhistorickém osvětlení, bude snad obraz moderního člověka podobný dost.

I.

Nemoc století.

(Alfred de Musset.)

Podle nadpisu těchto skizz (: moderní titanism), čtenář asi čekal, že na prvém místě promluvím o Faustovi. Jistě že Faust

je typ moderních bohoborcův, ať už slovo toto pojímáme ve smyslu českém nebo ruském. Přece však obírám se napřed Mussetovou „Zpovědí dítěte našeho století“ (La confession d'un enfant du siècle): Musset více analysuje, Göthe více konstruuje a proto Mussetova Zpověď nám podává ducha doby bezprostředněji. Mussetova Zpověď poskytuje barvu pro podmalování celého obrazu, barva ta ze všech postav proráží a postavy ty osvětluje. Musset podává psychologický podklad pro všecky ostatní rozbory. Ostatně čtenář z celku pochopí, že právem počínáme Mussetem. Nanejvýše bych ještě řekl, že u nás pro čtení různých francouzských efemer, na Musseta málo kdo pamatoval. Ale tak se stává, když se modernost vidí v modnosti a když knihkupecká reklama ovládá čtenáře a literáty. Musseta máme přeloženo jen málo, jeho Rollu teprve v poslední době a k tomu ještě podal p. Vrchlický podivný úvod, v němž význam Mussetův snaží se ztlačit na historický dokument — Garborgovy „Umdlené duše“ a vyjmenovaná řada literárních velikánů, k nimž ještě bychom jmenovat mohli Heinea, Lenaua, Lermontova, Jacobsena (Nils Lyhne) a j. vydávají svědectví přímo křičící, že ti škaredohlídové a mravokárci, jimž p. Vrchlický, jakožto úctyhodným členům lidské společnosti dává (v „leččems přece jen“) za pravdu, dovedli sice na Musseta hubovat, ale že jeho významu neporozuměli. Prý Brandes ukázal, že Vigny a Hugo jako silnější podrželi vůdcovství a prvenství. Pokud vím, Brandes toho tak prostě neříká — než není Vigny a Hugo, také — dokument? Ostatně ať čtenář přečte některé novější literární historiky o Mussetovi a jeho francouzskych předchůdcích a následnících.[1])

Ve Zpovědi máme Musseta celého a Musseta zralého, vyzralého; řekl bych, že je to jeho Faust, kdyby srovnání to bylo možné, neboť jak dá se vášeň srovnávat s rozumem a filosofií? Také Konfesse jsou souhrnem zkušeností a životní závětí, ale jaký rozdíl mezi starcem čtyryadvacetiletým a osmdesátiletým! . . .

Román v Zpovědi je prostý a téhož způsobu, jako v dřívějších menších i větších kusech: samolibé vášnivé srdce zraněno nevěrností milenčinou, marně hledá upokojení v lásce-vášni nové a opět nové. Devatenáctiletý Octave a přece již libertín náhodou poznává, že milenka ho zrazuje s nejlepším přítelem;

[1]) Cituji pro orientaci alespoň: Faguet, Dix-neuvième siècle, 1893 — Zdziechowski, Byron i jego wiek, I., 1894; Zdziechowski cituje studii Montéguta: Les morts contemporains, 1883.

následuje souboj, poranění, nemoc a obnovené šílení láskou — řevnivost a lásku-nenávist utápí ve víně, otupuje se hrubými orgiemi smyslnými, až konečně nalezá duši čistou, Brigittu, která se mu věnuje a obětuje, ale darmo — láska mu již upokojení neposkytá, naopak dohání ho do zoufalé zuřivosti ukajené naposledy ukrutenstvím proti milence, ba již již milenku tu jde vraždit — zázračným zábleskem zbožnosti, uchované v pokaženém srdci od dětství, zachráněn je od vraždy. Miluje Brigittu, ale předce se s ní musí rozloučit a tím rozejitím román se končí.

Román na francouzského, na pařížského romanciera jistě prostý; ale co na té kostře je života — celé nebe a peklo citů v chaotické směsici! Konfesse psány jsou (1834—36) po rozluce se Sandovou a jsou do značné míry historií tohoto spojení; již fakt, že málokdy spojeni dva spisovatelé tak velicí, dá tušit, že Konfesse jsou hlubokým studiem toho, co se zove láska.

*

V tomto rámci Musset maluje obraz svou krví. Všecko jeho cítění a myšlení vyzrává v idei padlého anděla — pád andělů a pád Adamův spojen v jeden umělecký a filosofický pomysl: člověk, ztrativší svou pohlavní čistotu a nevinnost, nemůže již nalézt radosti a naděje — —

. . . Ah! malheur à celui qui laisse la débauche
Planter le premier clou dans sa mamelle gauche!
Le coeur d' un homme vierge est un vase profond.
Lorsque la première eau qu' on y verse est impure,
La mer y passerait sans laver la souillure;
Car l' abîme est immense, et la tache est au fond.

— — srdce člověka panice je nádoba hluboká: je-li prvá voda, kterou tam vleješ, nečista, celé moře by tam mohlo vtékat a předce by poškvrnění nesmylo, neboť prohlubeň je nekonečná a skvrna lpí na samém dně . . .

A jak tedy padá anděl-panic? Věda, rodíc skepsi, ubijí víru: člověk, ztrativší víru, klesá v tyranii nečisté lásky a z toho panství hmoty a smyslů není vysvobození, ani láskou ženy čisté. Urputná logika „Kreutzerovy Sonaty“ v Mussetových výtvorech má své hluboké kořeny.

U Musseta vidíme osudné rozpoltění lásky na lásku fysickou a lásku duševní, na lásku čistou a nečistou; odvěký dualism metafysický a ethický stává se u Musseta docela konkretním dualismem nečistoty a čistoty pohlavní a problem zní pak docela

určitě v tomto obmezení: jak a čím odčiní se pád prvého člověka, jak obrodí, jak očistí se Adam smyslnosti?

V některých kusech má náběh k tomu, že věrná a čistá láska přemáhá nečistotu (Le chandelier); ve zpovědi čistá láska Brigittina bezmála by ho zachránila od pádu hlubšího, ale pád ten je neodvratný. Čtěte jen, jak čistá a nevinná Brigitta, aby si nešťastníka připoutala, přizpůsobuje se jeho zkažené fantasii, napodobujíc jeho dřívější milenky šatem a vším, co by mu hovělo — anděl temnoty zachytil se anděla světla, ale i s tímto řítí se v bezdnou propast...

Láska skeptikova stává se vášní divošskou, hledající ukojení v rozkošech hrozných a mučivých: Musset pořád žaluje, jak právě tou základní nedůvěrou, kterou duše je otrávena, vzniká zkaženost a hrubá prostopašnost.

Tato láska je proto zároveň — nenávistí. Kreutzerova Sonata, analyse lásky u Dostojevského opět tu mají svého psychologického předchůdce. Vidíme v Zpovědi, jak všehlodavá nedůvěra obrací se v nedůvěru ve věrnost ženy-milenky, a jak tato nedůvěra stává se ukrutnou, až krvelačnou; z počátku nešťastník svou nedůvěrou Brigittu všelijak trápí a mučí, na konec však v stupňovaném rozšílení chce jí sahnout na život, a již již zvedá dýku, aby věrné srdce proklál, jen zázračná náhoda — kříž na hrudi milenčině odvrátí ho od černého úmyslu.

Moderní psychologové pohlavní depravace a perverse u Musseta naleznou nejeden příklad takového těsného sdružení smyslné lásky s ukrutností až krvelačnou. Hned ve svých prvých povídkách ze Španělska a Italie (Mussetovi bylo teprve 19 let!) předvádí se nám vášeň spojená s vraždivostí — jednou rukou milenec vleče mrtvolu zavražděného muže, druhou za sebou táhne povolnou ženu zabitého. V „Poháru a ústech“ věc podána ještě nehorázněji — tam Musset dohání nevěrnou ženu k tomu, aby pod rakví svého muže-milence stala se nevěrnou. Je ovšem v provádění toho u Musseta ještě jakási dětinskost (chce totiž nehoráznými příklady dokázat, že není věrnosti) ale dost toho, že fantasie k tomu již je povolná. Ve Zpovědi ostatně neduh postoupil dále a hloub; psycholog nalezne tam nejeden příspěvek rozhojňující obor pohlavní abnormalnosti.[1])

A tak žití Octavovo visí mezi dvojím hrozným úskalím, mezi

[1]) Na př.: le spectacle de la nature dans sa splendeur ayant toujours été pour moi le plus puissant des aphrodisiaques.

— vraždou a sebevraždou. Není jiného východu — zničit předmět svého neukojení a zničit konečně sebe samého. Ve Zpovědi nejednou vidíme tyto dva extremy smrti. Ztráta víry svou skepsí vede přes ukrutnost k smrti ... le pêcheur se tut car il ne croyait pas, končí jeden z nejmladších plodů básníkových (Portia): rybák se zabil, protože nevěřil.

Jestli že se však zabil prostý rybák, jak teprve měl končit voltaireonský skeptik? Sebevraždou fysickou nebo mravní. Musset sám upil se absynthem.

*

To tedy v stručnosti je nemoc století, nemoc dítěte našeho století.

Její historický vznik a rozvoj Musset líčí v úvodní hlavě ke své Zpovědi. Je to analyse znamenitá, podávající na několika stránkách filosofii moderní literatury francouzské.

Naše století — toť jádro Mussetovy filosofie dějin — je dobou přechodní a to přechodem od Voltairianského století XVIII. do doby nové. „Všecka nemoc nynějšího století pochodí z příčin dvou: lidé, kteří prodělali rok 93 a 1814 mají v srdci dvě rány. Všecko, co bylo, již není, všecko co bude, není ještě. Nehledej jinde tajemství našich zel.“ Voltaire zničil víru v staré svaté, Napoleon zničil víru v staré krále — starý regime padl a nového ještě není. Napoleon odstranil krále, ale padl sám, a mládež vychovaná proň a jeho světoborné plány najednou byla bez cíle.

Restaurací nastolen král a vrátil se kus starého pořádku, ale staré pergameny nemohly novým generacím dát nový život. Král a kněz, náboženství a stará politika byly vráceny jen de facto, ale nikdo jim už nevěřil. Padl a padali králové — mladší pokolení opíjela se svobodou, ale nedovedli svobodně jednat a svobodně žít. Bohatí stali se libertíny, prostřední chytali se úřadů, chudí opíjeli se svobodou, tím hrozným enthusiasmem na studeno — veliká slova zachvátila Francii a potopila ji v hrozném moři činů bez cíle.

Života skutečného, života vnitřního nebylo — pokrytectví, faleš se rozhostila a zdusila všecko v jednotvárnou a nudnou mrtvotu. Ne nadarmo vynalezen a nošen tenkrát černý šat salonní — rozum zvrátivší všecky illuse, sám nosí smutek.

Byla licoměrnou politika, bylo licoměrným náboženství, stala se licoměrnou také láska. Egoism, hrozný, studený, umrtvující egoism slavil své orgie. Láska stala se egoistickou, prodejná,

kurtisána zatlačila snící, romantickou, něžnou a sladkou grisettu. Muž oddělil se od ženy, neboť začal jí pohrdat, vrhl se na víno a opustiv útulný krb lásky ubíjel se v špatných místnostech. Láska podlehla duchu času: tak jak nevěřili starým králům a starému náboženství, tak stala se jim také láska starou illusí . . .

Musset nezapomíná fysiologické příčiny této sociální a mravní přeměny: V době, kdy mužové a bratři byli v poli v Německu, neklidné matky porodili pokolení ohnivé, bledé, nervosní. Zplozeni mezi dvěma bitvami, vychováni ve školách za víření bubnů válečných, upadali v předčasnou zádumčivost, zkoušejíce v napodobení svých vojenských otců své ubohé svaly. Čas občas otcové se jim objevili zbroceni krví, zvedli je na prsa vyšnořená zlatem, ale hned zase vysedli na koně.

Mravní důsledky takové výchovy jsou ovšem na bíledni a stejně pochopí každý účinek toho, že Francie Napoleonovi každý rok platila krvavou daň 300.000 mladých lidí: v ssutinách starého regimu rozhostila se mravní a sociální anarchie . . .

*

Dítě století filosofií XVIII. věku ztratilo svou víru. „Ani jako dítě, ani na kolleji, ani ve věku mužném nenavštěvoval jsem chrámů; moje náboženství, měl-li jsem jaké, nemělo ani obřadů ani symbolu a já nevěřil nežli v boha bez formy, bez kultu a bez zjevení. Od svého mládí otráven všemi spisy posledního století (otec Mussetův vydával spisy Rousseauovy), záhy jsem do sebe ssál jalové mléko nezbožnosti. Lidská pýcha, tento bůh egoistův, zavřel modlitbě má ústa, kdežto má postrašená duše se utíkala k naději v prázdno . . .“

Můžeme si domyslet rozumový charakter tohoto rozervance. Jak století je bez určité formy, tak duch jednotlivců je bez vlastního a určitého charakteru; Musset svůj duch přirovnává těm časovým bytům, v nichž nakupen a pomísen je nábytek všech věků a všech zemí — nelad, neucelenost. Duch je kabinetem různých a nesouladných kuriosit. „. . Četl jsem mnoho; mezi jiným naučil jsem se malovat. Nazpamět věděl jsem veliké množství věcí, ale nic v pořádku, tak že jsem měl hlavu zároveň prázdnou a nadutou jako houba. Zamiloval jsem se řadou do všech básníků; ale jsa od přírody velmi vnímavý, poslední dovedl mi zprotivit ostatní. Udělal jsem ze sebe veliké skladiště ssutin, až konečně

nemaje pro stálé pití nového a neznámého více žízně, nalezl jsem se být ssutinou sám."

Přes to byl mlád, vždyť byl ještě dítětem, ale již dítě k tomu všemu otráveno nevěrou milenky. A právě tu byl bez pomoci. Filosofie voltaireovská mu nepomohla, naopak svou skepsí rozežrala mu i lásku, s počátku čistou. Filosofoval sice o každé maličkosti, která se jeho týkala, ale skutečné filosofie neměl přece; neměl celkového názoru na život, měl jen prach myšlének, řečeno slovy Bourgetova Žáka.

*

Musset tuto „hanebnou nemoc mravní" analysuje podrobněji. Nemoc spočívá ve všeobecné skepsi a beznadějnosti — mládež Francie nevěřila v nic. V tomto hrozném stavu lidé nedovedli se rozehřát ani pro zlé, nadšení stačilo pouze k negaci dobrého, beznadějnost stávala se necitelností. Princip smrti z hlavy vstoupil do útrob. Prostopášností ubíjely se životní síly, ubíjel se duch a tělo zároveň — duch ničil tělo, tělem mrtvil se duch. Boháči řekli: „Nic není pravda než bohatství, všecko ostatní je illuse: požívejme a umřeme." Prostředně zámožní si řekli: „Nic není pravda než zapomenutí, všecko ostatní je illuse: zapomeňme a zemřeme." A chudí řekli: „Nic není pravda než neštěstí, všecko ostatní je illuse: rouhejme se a zemřeme."

Blasfemie — toť výsledek slabošských siláků tohoto krvavého a krvácejícího romantismu doby Mussetovy. V rouhání — Musset praví — nešťastný rozervanec hledá a bohužel i nalezá ulevení svého přeplněného srdce: když atheista vytáhne hodinky a dá Pánu Bohu čtvrt hodiny času, aby ho bleskem zničil, tato čtvrt hodiny, to je jisté, je dobou zlosti a kruté slasti. „To byl paroxism beznadějí, vzývání beze slov všech nebeských mocností; to byla chudá a bědná bytost svíjící se pod nohou, která ji rozšlápne; byl to veliký výkřik bolestí. A kdo ví? V očích toho, jenž vidí všecko, byla to snad modlitba . . ." Rozervanec nalezá takto v napodobování skutečného zoufání jakés takés zaměstnání — směje se slávě, směje se náboženství, směje se lásce a směje se tím konečně samému sobě — dělá si blázna ze všeho na světě. Ale kdo neví co dělat, nalezá v tom útěchu a k tomu je tak sladké, mít se za nešťastného, kdežto jsme jen prázdnými a v nudě.

Skeptik důsledně pokračuje k výsilné prostopášnosti a k žití nepřirozenému — prostopášnost je právě prvým důsledkem principu

smrti a ten pochází z hlavy – z filosofie à la Voltaire a Diderot a konec konců z atheismu, neboť každý filosof je bratrancem nějakého atheisty.

*

Mussetův titan, jak ani jinak být nemohlo, byl ve škole Götheově a Byronově. Musset to dobře ví a sám nám svůj poměr k oběma určuje: Göthe a Byron jsou po Napoleonovi největší geniové doby, jsou polobohy — ale Mussetovo Dítě století nemůže jim než klnouti!

Musset netoliko z Byrona ale i z Göthea čerpal posilu své nervosní smutnosti a zvláštní nečinnosti. I ve Faustovi — svazuje jej těsněji s Wertherem — vidí nejsmutnější lidskou postavu ze všech, které kdy představovaly zlo a neštěstí, Byron — Manfredem — také mu odpověděl jen výkřikem bolesti. A proto, ačkoli je zbožňuje, zároveň jim klne.

Z gnostického Fausta a energického Manfreda stává se zženštilý a depravovaný Rolla. Faust, nemoc století překonává svou filosofií, slasti nepodává se cele a u vysokém věku umírá v plné činnosti; Manfred dává si sice také smrt, ale do posledního dechu zůstává nesmířeným rebellem, jenž ještě svou smrtí nebi hrozí posledním vetem. Rolla starý svět pohřbívá filosofií cizí, Voltaireovskou, ale na ruinách jeho dovede jen slábnouti bacchanálem. Je to sebevražda také, třeba ne fysická a akutní jedním rázem, je to sebevražda mravní a chronická, vleklá, po částech, sebevražd více a mnoho.

V této slabé passivitě duch utkvívá stále a stále na slastech smyslných a jimi se zabývá. Není-li požitkům oddán aktuelně, alespoň o nich filosofuje. Tento postup Rollovské skepse Musset nám líčí všemi svými výtvory a ve Zpovědi také jej vyložil in abstracto:

Zkaženost a prostopášnost buď člověka zhovadí cele nebo, jestliže nepřestává myslit, vyvíjí v něm zvláštní zvědavost. Každý člověk jednoho dne nějakým křížem pronikne k pravdě, „kostře přízraků“: tomu se říká poznat svět, zkušenost platí se touto cenou. Před touto zkouškou jedni couvají ustrašení, druzí, slabí a postrašení, zůstávají z ní v stálém kolísání jako stínové; někteří, a to jsou snad nejlepší, ihned umírají, největší počet zapomíná — všecko dozmítá se smrti. Avšak jsou lidé, a ti jistě jsou nešťastní, kteří necouvají, nekolísají, neumírají ani nezapomínají — jakmile dotkli se neštěstí, jemuž se jinak také říká pravda, přibližují se

mu směle a odhodlaně vztahují na ně i své ruce. To jsou ti, jež spiti jsou žádostivostí poznání: nedívají se již na věci, leč aby je prohlédli naskrz, jen pochybují a zkoušejí, světem se prohánějíce jako slídičové Boha (des espions de Dieu): jejich myšlénky zhrocují se v šípy a v útrobách zraje jim rys.

Touto zuřivostí nad jiné více zachváceni bývají prostopášníci z důvodu jednoduchého: oni právě, obrazně řečeno, jsou zvyklí pronikat až k jádru věcí a „smí-li se tak říci, tím ohmatáváním dokonalým a zločinným". Proto také jsou ve světě ostatních lidí jako herci za kulisami.

Odtud pak nezbytně prostopášník stává se buď netečně lenivým nebo zvědavým. Ačkoli se snaží ve všem vidět nejšpatnější, nicméně vidí, že ostatní nepřestávají věřit v dobré. A proto je bez zájmu, že si až zakrývá oči, nebo že hlasy ostatního světa jej vyburcují k neklidu.

Musset zove tento zvláštní stav ducha: z v ě d a v o s t í z l é h o (la curiosité du mal). Je to mrzká nemoc, rodící se ze všelikého nečistého doteku. Je to instinkt slídící v nocích po strašidlech i v hrobech; je to nevysvětlitelná muka, jíž Bůh tresce ty, jež se provinili — chtěli by věřit, že všecko může klesnout, ale ve svém nitru by snad z toho byli nešťastni. Jsou horečně činni, hledají, rozbírají, disputují, snažíce se vidět to, čeho si žádají. Zlu uskutečněnému se smějí, zlem ještě nejistým by se zapřísahali, dobré chtí vidět v pozadí — to je snad veliká formule, prvé slovo Satanovo, když viděl, že se nebe před ním zavírá . . .

(Pokračování.)

Smetanův „Dalibor“.

Návrh na změnu textu.

Večer dne 4. října t. r. bude nám zuněti v uších. Mnoho cizích úst bude mluviti o Češích, mnoho cizích per bude o nich psáti, mnozí nám budou záviděti, ale mnohem více bude těch, kteří se budou radovati. A budou se z Čechů radovati, že tu na světě ti Čechové jsou, taková rodina muzikantská, s takovým nadáním hudebním, s takovou starou hudební tradicí, a jak to všecko vyvrcholilo se v bytosti, která tento večer proměnila jim na chvilku pravé blaženosti. „Smetana! . . . Dalibor! . . . Smetana! . . . Dalibor! . . .“ budou volati hlasitě i v duchu, a nám vzdáleným budou všecky naše hříchy na oči vylézati, první představení „Dalibora“ vyvstanou před námi jako Bankův duch, ale zjeví se pak i smír, vyjasnění, všeobecná radost.

V městě, kde česká politika nezmohla se dosud v politickém orkestru ani na druhého kapelníka, ačkoliv si ten orkestr notnou měrou sami platíme, česká muzika podrobila si všecky nejprvnější kapelníky. Smetanův „Dalibor“ ve dvorní opeře vídenské bude novým vítězstvím duševní práce české.

O hudbě „Daliborově“ ujišťovati, že slavně prorazí, bylo by velice zbytečno; vždyť ji notil genius. Padne-li výtka, dopadne jenom na libreto. Ale co na tom? Toť u většiny oper — namítne leckdo. Každý není Wagnerem. Ovšem. Lépe však, když text neubližuje, nýbrž podporuje.

Doufám proto, že každý, sebe menší návrh na změnu textu, o níž navrhovatel míní, že bude zlepšením, bude s láskou k věci vykládán a ochotně přijímán.

Dovoluji si navrhnouti malou, ale kardinalní změnu v I. jednání, a následkem toho ovšem také v II. a III. jednání. Neuberu ani nepřidám dosavádnímu textu ani půl stopy veršové, nezměním délky ani krátkosti ani plnosti hlásek, dobře věda, co práce stála dosud úprava veršová.

I.

Podle „nového, opraveného vydání, od V. J. Novotného, jenž s pietou, s důmyslem, s odbornou zkušeností a také poeticky opravil Wenzigův text „tak pronikavým způsobem, že ze starých veršů zbyla nepatrná část“,[1]) místo, jehož změnu chci navrhnouti, zní takto:

Jednání prvé, výstup 4.

Jsme na nádvoří hradu královského, kde veřejný soud se koná. Na trůně král Vladislav, jemu po boku soudcové. Zrovna Milada, sestra purkrabího, jejž Dalibor zabil, dokončila svou obžalobu, a Vladislav káže, ať vstoupí sem před soudce Dalibor. Dalibor vejde.

V l a d i s l a v.

Obhaj se, můžeš-li, před soudem svým!

D a l i b o r.

Zapírat nechci, lež mi povždy cizí.
Jáť přísahal jsem pomstu
a přísahu co řádný muž jsem splnil.

Vždy odolal jsem čarozraku žen,
po příteli jen toužil duch můj stále.
Mé přání splněno; přátelství sen
jsem snil u Zdeňka, hudců všech to krále.

Když Zdeněk můj ve svatém nadšení
zvuk rajský loudil v mysl rozháranou,
rozplýval jsem se v sladkém toužení
povznesen tam, kde hvězdy jasné planou.

Než, ach, já dávný čas jsem vedl hádku
s Litoměřickou radou spyšnělou
a opět v boj jsem šel, po boku Zdeněk,
můj přítel drahý, nerozdílný druh.

Boj krutý kolem řádil, Zdeněk pad'
v nepřátel moc a vášeň surová
mu sťala hlavu, mně pak v potupu
ji narazila na kůl na hradbách.

Hrozný zjev to!
Vzpomínka divá
v srdce se vrývá!
Na to když mním,
lkám soužením!
Ach, mé slzy zanikly již,
a mé srdce svírá krutá tíž.

---

[1]) Dalibor. Opera o třech jednáních. Slova od Josefa Wenziga. Hudba od Bedřicha Smetany. Nové, opravené vydání prací V. J. Novotného. V Praze 1887.

Milada.

Ta žaloba proniká srdce moje.

Dalibor.

Však přísahal jsem pomstu, hroznou pomstu:
že Ploškovice Litoměřicům
pomáhaly — nuž lehly popelem . . .
Pochodeň na hrob Zdeňkův! Purkrabí pak
splatil svou krví hlavù Zdeňkovu.

Vladislav.

Zločinem právo chtěl jsi zjednat sám!

Dalibor.

Muž právo k pomstě vzít si nenechá.

Vladislav.

Tys vedl vzpouru proti svému králi.

Dalibor.

Moc proti moci — pevnáť mysl má!
A pravím vám, že nepadnu-li zde,
hrob Zdeňkův splatit musí Litoměř!

Milada.

Co dí?

Sbor.

Tím slovem sebe zahubil sám.

Soudcové.

Tys ortel smrti sobě sám prohlásil.

Dalibor.

Ha, co je mi život,
když Zdeněk můj kles?
Vše jedno, zda zítra
či zemru-li dnes.

Až do dna vyprázdním
zde radosti číš,
pak zaletím v ráje
tam k příteli blíž.

Jeden ze soudců.

Tak Dalibore zní soud jednosvorný:
v žaláři hyň až dokonáš!

Sbor.

Již zříti nemá slunka tvář,
jej neblaží milosti zář.

D a l i b o r.

Slyšels to, příteli, tam v nebes kůru?
již chystají mi cestu k tobě zas;
již cítím se povznešen vzhůru,
již zřím tě v oblacích, slyším tvůj hlas!
Poznávám znovu strun tvých čarozvuky,
jak vábně zní mi tvoje píseň tam . . .

S b o r.

Jaký to zjev!

D a l i b o r.

Nuž veďte mne v žaláře noc a muky,
tou cestou chvátám k nebes výšinám.
(Odvádějí jej.)

*

Toť jádro celého dramatu. Poměr Daliborův k příteli Zdeňkovi. Z něho vyrůstá všecko ostatní drama.

Tento poměr Daliborův k příteli Zdeňkovi je známou a uznávanou slabou stránkou libreta. Nepřesvědčuje, nevklenuje do nás víry, nesvazuje veškeré naše cítění, aby nás pak k sobě strhl a strhnuv, aby nás unesl. Naopak dává nám pochybovati a odtrhuje nás chvílemi od rajských zvuků hudby, která na některých místech vlastně boj vede s libretem, do cesty se jí stavícím, slavně je přemáhá a se vší nádherou přes ně se valí. Přes ně, přes libreto se ku předu valí, a posluchač místy slov nedbá, nechce jich dbáti, aby se nevytrhl z valícího se proudu nadšených zvuků.

Daliborův přítel Zdeněk je nám příliš neznámý, vzdálený, mlhavý, abychom po celá tři jednání cítili a viděli jej jako pohnutku veškerého dějství, abychom s Daliborem stále na něho myslili, s ním se sžili i soužili. Po kratičkém podotknutí „přátelství sen jsem snil u Zdeňka, hudců všech to krále“; „Když Zdeněk můj ve svatém nadšení zvuk rajský loudil v mysl rozháranou, rozplýval jsem se v sladkém toužení povznešen tam, kde hvězdy jasné planou“, a „v boj sem šel, po boku Zdeněk, můj přítel drahý, nerozdílný druh“ — slyšíme pak už jenom zvuky „Zdeněk pad“, „hrob Zdeňkův“, „hlavu Zdeňkovu“, „Ha, co je mi život, když Zdeněk můj kles?“, zvuky, které v I. jednání vyvolávají ještě jakés takés živé představy, ale v II. a III. stávají se slabými, nedostatečnými, nevýraznými zvuky, poněvadž neobsažnými.

V druhém jednání, v proměně II., kdy Dalibor dřímá v žáláři a na oblacích vznáší se mu Zdeněk jako přelud snový a

hraje na housle, stesky na libreto bývají největší. Dalibor procitnuv táže se:

Nebyl to on zas? Nebyl to Zdeněk?
Jasně slyšel jsem zvuky zlatých strun!
Kde meškáš, Zdeňku? Zjev, se příteli!
— — — — — — — — — —

O Zdeňku, kéž by dobrý Bůh to dal,
bych tě zas jednou v náruč spjal.
— — — — — — — — — —

O Zdeňku, že mi nelze obraz tvůj
— — — — — — — — — —

kouzlem poutat na věčný zde čas!

atd. atd. až na sám konec dramatu, kdy Dalibor uslyšev svůj ortel z úst Vladislavových volá: „Ó jdu již, Zdeňku . . . Zdeněk na mne čeká, Zdeněk na mne čeká!," a když ho odvádějí na popravu, těší se:

Sladké teď bude mé skonání.
Již volají mne Zdeněk . . . Milada!

Pořád jenom Zdeněk — Zdeněk — Zdeněk, až sám ten zvuk ztrácí svůj význam přátelský — poněvadž je tak neobsažný — a zdá se vám slabý a prázdný k hudbě té nebeské.

Nedostatek ten přemnozí, ne-li všichni, pociťují.

Myslím, že dalo by se mu odpomoci.

II.

Dovoluji si navrhnouti tuto změnu: [1])

Jednání prvé, výstup 4.

Zrovna Milada dokončila svou obžalobu, a Vladislav káže, ať vstoupí Dalibor. Dalibor vejde.

Vladislav.
Obhaj se, můžeš li před soudem svým!

Dalibor.
Zapírat nechci, lež mi povždy cizí.
Ját přísahal jsem pomstu
a přísahu co řádný muž jsem splnil.

[1]) Navržené změny v textu jsou tištěny proloženě.

Vždy odolal jsem čarozraku žen,
kams výše, výše toužil duch můj stále.
Mně křídla otec dal; zvuk jeho strun
mne unášel a jeho dávné báje.

Když otec můj ve svatém nadšení
zvuk rajský vléval v duši rozháranou,
já na svět zapomínal v toužení,
povznášen tam, kde hvězdy jasné planou.

Než, ach, v tom náhlý svár jej zaplet v půtku
s Litoměřickou radou zpyšnělou,
vzal místo houslí meč a v boj šel směle
můj otec drahý, a já chvátal s ním.
Boj krutý řádil — můj tam otec pad
v nepřátel moc, a vášeň surová
mu sťala hlavu, mně pak v potupu
ji narazila na kůl na hradbách.

Hrozný zjev to!
Hlava ta sivá
s kolu se dívá,
všude ji zřím —
lkám šílením!
Ach, jen slzí Bůh kdyby dal! — —
Úlevy té Bůh mi nedopřál.

Milada.

Ta žaloba proniká srdce moje.

Dalibor.

Však přísahal jsem pomstu, hroznou pomstu:
že Ploškovice Litoměřicům
pomáhaly — nuž lehly popelem . . .
Pochodeň na hrob otcův! Purkrabí pak
splatil svou krví hlavu otcovu.

Vladislav.

Zločinem právo chtěl si zjednat sám!

Dalibor.

Muž právo k pomstě nikdy si nedá brát.

Vladislav.

Tys vedl vzpouru proti svému králi.

Dalibor.

Moc proti moci — pevnáť mysl má!
A pravím vám, že nepadnu-li zde,

hrob otcův splatit musí Litoměř!
A kdybys ty mi, králi, v cestě stál,
na trůně bezpečně bys nedlel dál.

Sbor.

Tím slovem sebe zahubil sám.

Soudcové.

Tys ortel smrti sobě prohlásil sám.

Dalibor.

Ha, co je mi život,
když otec můj kles?
Vše jedno, zda zítra
či zemru-li dnes.

Co mne tu vábí dál?
Kde radosti číš?
Mne vábí to v ráje —
tam — ku otci blíž.

Jeden ze soudců.

Tak, Dalibore, zní soud jednosvorný:
v žaláři hyň, až dokonáš?

Sbor.

Již zříti nemá slunka tvář,
jej neblaží milosti zář.

Dalibor.

Slyšels to, otče můj, tam v nebes kůru?
Již chystají mi cestu k tobě zas;
již cítím se povznesen vzhůru,
již zřím tě v oblacích, slyším tvůj hlas!
Poznávám znova strun tvých čarozvuky,
jak vábně zní mi tvoje píseň tam . . .

Sbor.

Jaký to zjev!

Dalibor.

Nuže veďte mne v žaláře noc a muky,
tou cestou chvátám k nebes výšinám!

(Odvádí jej.)

*

Čtenář můj vidí, na čem má malá změna, technicky nepatrná, se zakládá. Místo neznámého Zdeňka dávám působiti na Dalibora

bytosti mnohem bližší, jak jemu, tak nám všem, bytosti, při jejímž vyslovení v každém posluchači všecko vniterní soustruní zazvučí a celý dav představ rázem vystoupí. Je to otec Daliborův. Ten již nám není neznám. Třeba oči naše ho neviděly, ale srdce ho vidí a poznává a zasazuje ho hluboko do paměti. Jediné toto slovo obohacuje děj, činí jej obsažnějším, prohlubuje jej; činí jádro dramatu každému srdci bližším a přirozenějším. Místo neznámého Zdeňka otec stává se rozněcovatelem mladé duše Daliborovy, otec vede ho do boje, otcova potupná smrt volá k Daliborovi o pomstu, otcova sivá hlava, naražená na kůl na hradbách, stále a všude staví se Daliborovi na oči — což všecko dává zajisté mnohem více popudu, aby fantasie posluchačova byla silněji vzrušena, rozletovala a napínala se mocněji, aby cit byl prudčeji vybouřen, nežli dovede to přátelství neznámého nám Zdeňka, v něž musíme jen věřiti, ale o němž přesvědčeni nejsme. To všecko dává nám zcela jinak věřiti slovům Daliborovým: „Nuž veďte mne v žaláře noc a muky, tou cestou chvátám k nebes výšinám!“ — vždyť otec dával mu hrou svou zapomínati na svět a unášel ho k světům krásnějším.

Zrovna tak druhá proměna v jednání druhém bude zcela jinak působit — vroucněji. Dalibor dřímá v žaláři. Naproti němu se vyjasní a na oblacích se vznáší otec Daliborův jako přelud snový, hraje na houslích.

Dalibor

(probudí se a vyskočí, když byl obraz zmizel).
Nebyl to on zas? Nebyl to zas otec?
Jasně slyšel jsem zvuky zlatých strun!
Kde meškáš, otče? Zjev se, rozmilý!
On jde mne potěšit, ve snu se blíží,
písní čarozvučnou vznáší mne v ráj!

Oh, otče, kéž by dobrý Bůh to dal,
bych tě zas jednou v náruč spjal!
Chci volnost, všechno zapomenouti,
zasvitne-li sem pohled tvůj.
Leč hrobu stíny nás od sebe dělí!
Ty trůníš tam, a já zde nyju v celi.

Oh, otče, že mi nelze obraz tvůj,
když tane v mysli mé,
kouzlem poutat na věčný zde čas!
Ó, kéž bych jenom housle měl,
bych přičaroval ty zvuky opojné,

o kterých sladce blouzním v den a noc,
pak nelkal bych víc nad osudem krutým! . . .
Slyš, nepraskly to dvéře?
Co znamená as pozdní návštěva ta?

Milada

(vstoupí s houslemi a světlem a podává Daliborovi housle).

Měj tento chudý dárek z ruky mé!

Dalibor

(chopí se radostně houslí, aniž pohledne na Miladu).

Konečně mám vás, dávno ždané housle!
Ó, slyš mne, dobrý otče!
Leč kdos ty? Ó, rci mi, chlapče,
nejsi-li pouhým přeludem?
— — — — — — — —
— — — — — — — —

(Milada vyzná se mu z lásky své.)

Dalibor.

Oh, otče můj, teď chápu, proč jsi přišel:
své hry čarovným zvukem chtěls
ohlásit příchod spasitelky mé,
jež nahradí mi vroucí lásku svou.

Co v těchto slovech jest obsahu, co vděčnosti a lásky! A tak dále až do posledních slov Daliborových —

Sladké teď bude mé skonání.
Již volají mne otec . . . Milada! —

všude výraz lásky, vděčnosti nabývá větší hloubky i výšky podle věčných zákonů přirozenosti lidské. Páska, která je vespolek pojí, je nejtěsnější, nejrodinnější, a celé drama Daliborovo končí jakoby nebeským sňatkem, jemuž žehná otec.

*

Takový jest návrh můj, jejž předkládám široké daleké obci Smetanově.[1])

V Praze 30. září 1897.

Fr. Táborský.

[1]) V budoucím čísle přineseme názory, které se s námi o návrhu sdělí, a sami vyslovíme mínění své. *Redakce.*

ROZHLEDY

POLITICKÉ: Konfusnost novinářských zpravodajů, rozháranost pravice; Badeniho nedávné jednání s obstrukcí — Schválená mladočeská staročeština na sjezdu důvěrníků; dr. Grégr před voliči a o sjezdu; moravští radikálové ve Vídni; neslavný pohřeb „Mladé Moravy“ — Úsilí Mladočechů „o železný kruh“ pravice; Heroldova vlastenecká a nežistná starostlivost; dr. Stránský — Péče purkmistra pražského o blaho českého národa; — Zažehnané úzkosti „Národních Listů“ soubojem Wolf-Badeni; názory Badeniho o souboji; církev katolická a pokání ministerského předsedy — Zaraženost německé obstrukce a léčky jí kladené finančním ministrem Bilińskim — Socialně-demokratický denník — Neodpustitelná netečnost poslanecká vůči událostem a pronásledováním v uzavřeném území. — Reakční zemské volební řády sněmovní v Německu — Emancipace čtvrtého stavu — Socialisté v Italii — Hledá se guvernér pro Alžír — Opět Sagasta — Řecká ministerská krise — Malé výsledky carské návštěvy ve Varšavě.

Denní listy naše mohou si dovoliti vůči českému obecenstvu vzdělaných středních vrstev jakoukoli bezhlavost a kterýkoliv nesmysl úplně beztrestně. Naše t. zv. veřejné mínění je vtělená konfusnost a babylonský zmatek, ale naši občánkové toho nevidí ani neslyší, je jim vše jedno a lhostejno, čtou s oblibou své žurnály dále i nenapadne jim proto se rozčilovati. Je to zajisté pohodlné vůbec nic nemysliti: jaké čtenářstvo, takové i novinářstvo!

O letošních parlamentárních prázdninách, když Badeni namáhal se vším úsilím udobřiti obstrukční Němce a to i na úkor rovnoprávnosti národa českého, byla organu mladočeskému jediným světlým bodem v té spletené a těžké „situaci“ sjednocenost pravice i odhodlanost její hájiti neoblomně rovné právo, spravedlnost a samosprávu národů i zemí proti všem možným útokům a úkladům ať se strany přátelské či nepřátelské. Každý by se podle toho domníval, že různí ti spojenci na říšské radě, mladočeští, polští a klerikální, byli úplně sjednoceni a v zásadách pevni, že měli úplně vyjasněno, kterak nutno postupovati nejen proti opposici, nýbrž i vůči nerozhodné vládě. Zatím při svolání říšské rady objevilo se, že vlastně vůdcové pravice zhola nic spolu neujednali, ač jeden spojenec druhému naprosto nedůvěřuje, i že nevědí si v nejpřednějích otázkách neodkladných ani rady ani pomoci. Aspoň tak to asi od 4. září až do dneška stále hlásají Národní Listy, které dříve tolik stavěly na pevnosti a sjednocennosti všech autonomistů v této polovině říše.

Tak hned před svoláváním říšské rady s katolické strany ozývaly se hlasy (Dipauliho) proti jazykovým nařízením. Vůdce Poláků Javorski při volbě předsednictva ve sněmovně poslanecké nabízel prý místo prvního vicepresidenta německým pokrokářům neb aspoň velkostatkářským Němcům. Poláci i konservativní Němci mluví stále do Mladočechů, aby se vzdali jazykových nařízení za slib, že bude vydán jazykový zákon. Takových a podobných zpráv poslední dobou jen jen se hemží zrovna od zpravo-

daje vídeňského, který před málo nedělemi nemohl si dosti vynachváliti věrnost a oddanost našich spojenců.

Hrabě Badeni byl až do nedávna rozhodným naším příznivcem, i pokud se to neukazovalo na veřejnosti, byla prý vinna tím zlá byrokracie, ale v zápětí hned poplašně oznamovalo se skoro v týchž ještě číslech, jak vyjednával prý za zády našimi s nejhoršími odpůrci, s pokrokovými Němci, aby zažehnal jich obstrukci. Takových zmatků vedle sebe tištěných si již nikdo nevšímá, — snad o nynější politice se teď vůbec ani nic nečte; to bylo by poměrně ještě nejlepší omluvou našeho lidu, ačkoli omluvou opravdu osudnou a žalostnou.

Všeobecná lhostejnost a nevšímavost k politickým událostem dne jevila se nejlépe o sjezdu důvěrníků mladočeské strany o sv. Václavě. — Výklady Heroldovy a Podlipného vyslechnuty od shromážděných s úplnou skoro apathií, ačkoli v ní zapřena a zatracena nedávná mladočeská minulost naprosto a přijato snesení víry staročeštější, nežli byla staročeština let osmdesátých. Byli tam arci přítomni lidé skoro vesměs rozvážní a umírnění, jak bylo přáním — ať již tajným či vysloveným, — vůdců ale ani ti, kteří z radikálů se dostavili (jako redaktor Miškovský), nezmohli se, jak se dá souditi z officielně uveřejněných zpráv, k žádné pořádné výtce, ba ani ne k dotazu rozhodnému, jak si poslanci nynější situaci vlastně představují a jak míní do budoucna postupovati. Ti poslanci, kteří měli své osobní mínění před voliči naprosto odchylné od politiky klubu, opatrně mlčeli, tak že se dostalo mladočeským hříchům z doby poslední úplného a naprostého rozhřešení. Radikál dr. Ed. Grégr, který zle bouřil ještě před několika dny v Chotěboři, ani slovem nehlesl. Patrně bandurskou se hraje před voliči a na uzdě se drží slovo tam, kde by bylo nejvíce na místě, u přítomnosti napadených. Ale také o všech těchto neshodách nevědělo již naprosto nic vedení strany.

Nejinak je ve Vídni. Moravští radikálové zle kasali se na opportunismus Heroldův a dra. Stránského, odsuzovali příkře staročeštinu nového zhoršeného vydání, za to jim ovšem Národní Listy vynadaly podle noty. Když však sešli se páni na půdě vídeňské, zapomněli navzájem na všecko: pan Staroštík, Vychodil a tutti quanti zastrčili pěkně nadávky mladočeského orgánu do kapsy, za to opět ostatní páni poslanci jakoby si úmyslně nevšímali nekázně a pobuřování, kterého se oni moravští nespokojenci vůči straně a jejímu vedení dopustili. Vzájemná shovívavost je ovšem krásná ctnost, ale co si o tom všem mají pomysliti ubozí čtenáři Selských Listů, v kterých Staroštík vyhlašoval dra. Herolda a jeho soudruhy přímo skoro za zrádce svaté věci národní?

V úplném souhlasu s touto taktikou je také, že se rozešla radikální strana moravská zovoucí se „Mladou Moravou“; olomoucké její křídlo přidalo se ke straně Hajnově, v Brně pak radikálové úplně zmizeli a snad jich také není škoda. Nežli takové neupřímnosti a kejkle s rozhodným vystupováním před lehkověrným obecenstvem, to vždy ještě je lepší upřímná a prohlášená politika staročeská, aspoň nevodí lid lehkovážně za nos.

Mladočeši nejhorlivěji se nyní zasazují, jak by skovali starý „železný kruh“ pravice. Nevadí jim naprosto, že jich spojenci o ně ani valně

nestojí. Snad že budou moci ve svých nesnázích, kudy kam se vrhnouti, také trochu vymlouvati a omlouvati tímto železným kruhem, i kdyby jednou voliči žádali nějaké vysvětlení od nich, budou tu nutné ohledy na spojence pohodlným vyváznutím z úzkých.

Pro českého voliče bylo by velmi pozoruhodným, — kdyby chtěl vůbec těm věcem jistou pozornost věnovati — kdo jménem Českého národa mluví a jedná. Byl k tomu zvolen (do subkomitétu) dr. Herold; ale ten pán má tolik starostí o své bližní, které nešťastný osud posadil na lavici obžalovaných, že zcela nezištně a s vlasteneckou horlivostí namáhá se v potu tváře v soudních síních, aby hájil čest a zájmy a po případě i čest zasloužilých mužů o lid český, jako na př. p. Weinelta, chrudimského advokáta Kommersa, israelitického milionáře Filipa Duba. Proto arci nemohl býti ve Vídni, když jednalo se o bytí a nebytí pravice a když bylo potřebí vyjasniti poměr našich poslanců k vládě. Mohl ovšem učiniti tak beze všech výčitek svědomí; neboť měl náhradníka důstojného za sebe, který obratností a pílí nevšední pečoval zatím o dobro národa v té příčině,

Muž ten výtečný a obratný byl p. dr. Stránský, který jako kdysi ujal se upřímně šlechetných činů polských šlechticů vykonávaných za příležitostí letošních haličských voleb, tak i nyní dobře se držel šosů těchto našich přespolehlivých spojenců, jenom aby snad nám neutekli do tábora zlých a ošemetných Němců. Podařilo se mu to prozatím a p. dr. Stránský velmi dobře se jistě vyjímá jako „vůdce národa“. Národ patrně si zaslouží svých vůdců! Jaký to znamenitý pokrok vykonán: od stařičkého a neschopného již dra. Riegra přešli jsme v osvědčené a dovedné ruce pana dra. Stránského.

Patrně vede se nám přece již jen mnohem lépe, že na nás již mohou spoléhati a budovati bývalí příslušníci vyvoleného národa!

Také doma je starostlivost našich velkých mužů o národ až tklivá. P. dr. Podlipný při své opravdové péči o národ český, muž zajisté svobodomyslný dává za národ český sloužiti až i mše svaté v arkýřové kapli staroslavné radnice a obecní starší, kteří jediní mají volný přístup k nim, budou se tam vroucně modliti s p. Březnovským v čele, aby Všemohoucí národ český ode vší zlé nákazy na př. od realistického a jiného moru chrániti ráčil. Velikého duševního přemáhání to zajisté musilo státi pana dra Podlipného, aby odložil své bývalé liberální názory, které patrně nekladou největší váhu na modlení a na mše. Ale vlastenecká péče o blaho národa upřímná a opravdivá je ovšem vyšší povinností, které musí ustoupiti také bývalé soukromé osobní přesvědčení; kdo by o tom chtěl opovážlivě pochybovati? Týž Podlipný, který včera vzýval ruského cara a presidenta Faura o mocnou a vznešenou přízeň, vysílá dnes horoucí prosby Nejvyššímu pro náš národ, jenž toho ve své lehkovážnosti dříve málo nebo nic nedbal. To nám zajisté také udělá dobré oko u našich spojenců katolických Němců z Alp a u jihoslovanských našich bratří. —

Zármutek a zděšení Národních Listů, že jak Poláci tak i konservativci němečtí každou chvíli byli by ochotni utéci z pod praporů pravice ve fantasii jejich již již k vítěznému pochodu rozvinutých, byly

neočekávaně a divotvorně zažehnány soubojem našeho milého ministra předsedy s německo-nacionálním spektaklistou Wolfem. Nedivíme se tedy nikterak, že v této povznešené náladě náš ultrademokratický žurnál psal celé nekonečné archy o této světodějné události, i že byl nadšen hrdinnou odvahou Badeniho, který za svou čest i za čest svého národa byl ochoten dáti svůj vlastní život v sázku. Co proti tomu zmohou zbytečné neprakticky akademické důvody proti souboji, co na tom, že si lecjací snílkové myslí, že souboj je nesmyslný zbytek hrozného pěstního práva středověkého? Nad takové skrupule je naše moderní demokratičnost již dávno povznešena.

Nám, prostě sice jen uvažujícím, zdá se přece jen divným zadostiučiněním, když sprostým a klukovským způsobem pohaněný ministr za svou urážku je hotov především položiti svůj život — tak lehko si jej cení — a skutečně je citelně poraněn, kdežto ten, kdo jej urazil, vyvázl naprosto se zdravou kůží a nyní objíždí po různých zemích, je veleben za národního reka a hrdinu a dostává každý den na tisíce blahopřejných telegrammů. Effekt aspoň zdá se býti ten, jakoby si nejvyšší čest odnesl Wolf, ačkoli se objevil na soudu všech lidí normálního rozumu člověkem nejméně řečeno neuznalým, postrádajícím nejobvyklejší slušnosti. Tak mohou patrně býti různé úsudky o cti!

Ale skutek hr. Badeniho přece nebyl bez jisté rozvahy a rozumné vypočítavosti proveden. Především názory stavu, ke kterému přísluší, toho vyžadovaly, aby se bil, za druhé se ukázalo, že je tím utvrzen v přízni panovníkově. Aby mohl souboj podniknouti, musil se napřed vzdáti hodnosti své, i proto žádal za propuštěnou. Propuštěná nepřijata, nýbrž dáno mu nejvyšší povolení k souboji a zároveň zastaveno také všeliké vyšetřování soudní v té příčině; jeť souboj dle našeho trestního zákona zločinem. Jaké Badeni se těší přízni, patrno je z toho, že sám panovník, jakmile přijel do Vídně, jej vyhledal beze všeho ohlášení i beze všech obřadností, co stává se jinak dle dvorských zvyků nejvýše v nejužším kruhu rodinném.

Zajímavé je také postavení církve katolické vůči souboji ministerského předsedy. Bude asi našim čtenářům známo, kterak před několika lety jistý kněz v Tirolsku odřekl křesťanský pohřeb důstojníku subalternímu, který padl v souboji; ačkoli se namáhaly tenkráte i nejvýše interesované kruhy, aby příkrost ta byla odvolána nebo zmírněna, nedocíleno toho a hierarchie prosadila svou a neuznala padlého nešťastníka za hodného pohřbu křesťanského. Také tentokráte vůči Badenimu jako duellantovi vystoupila církev hrozbou vyloučení ze svého lůna. Ale Badenimu postačilo, aby učinil pokání zpovědí a sv. přijímáním, i jest opět věrným synem církve; patrně i od církve ministrům dostává se lehčího odpuštění. Pro konec našeho století, více než sto let po pověstné velké francouzské revoluci jsou tyto zjevy velmi až tuze velmi pozoruhodny a nabádají k hlubokému přemýšlení psychologickému.

Německá obstrukce patrně také je posledními událostmi zaražena i jaksi nejista. Kravalování se ukázalo kromě toho zbraní dosti neúčinnou. Aspoň vláda dosavadními výsledky sněmování říšské rady může býti naprosto skoro spokojena. Volby do delegací vykonány hladce a oposice

bude tam (po většině svou vlastní vůlí, poněvadž odmítla kompromissy s většinou) co nejskromněji zastoupena, takže nebude moci při rokování o společném rozpočtu téměř ani přijíti ke slovu.

Opatrnost vůči voličům letošními živelními pohromami postíženým kázala Němcům také, aby se příliš neopírali rychlému projednání vládních návrhů o zákonech podávajících státní pomoc poškozeným. Takovým způsobem říšská rada vypadá až na sprosté nadávky a uličnický lomoz skoro tak, jakoby ani obstrukce nebylo. Parlamenty svým složením jsou beztoho těžkopádné a tedy není dosud nikomu nápadné, že je vykonané práce málo.

Také na delší průběh sezení dělá vláda, vlastně ministr, chytrý plán, jak by opposici ohnul i pohnul k hodnému chování. Je známo, že byl již nesen zákon o zlepšení platu úřednictva, že však jeho sankce i prohlášení odloženo bylo až k té době, kdy povoleny budou daně na ukrytí těchto zvýšených vydání. Ony daně, myslilo se dosud, — mohly by se projednati teprve s rakouskouherským vyrovnáním; ale úřednictvo je již důvodně netrpělivé i proto Biliński si vymyslil jiný plán. Chce zavésti podobnou spotřební daň z cukru, jaká již je v Uhrách totiž 6 zl z 1 q (zvýšení z 13 zl. na 19 zl.) a vedle toho daň dopravní železnicím. Jsou sice daně ty nepopulární, ale populárnosti se jim má dodati spřežením s platy úřednickými a tu opposiční levici přijde velmi za těžko, opírati se plánům těm a zmařiti tak konečné upravení platů úřednických. Viděti z toho, že na každou opposici sebe horší může míti vláda jistý bič, kterého se po případě nejzuřivejší odpůrci zaleknou.

Sociální demokraté čeští začali vydávati svůj vlastní denník („Právo lidu“) a tím podali nový důkaz o síle své organisace. Za nynějšího monopolu dosavadních denních listů není věcí snadnou založiti samostatný denník i sebe obětavější a silnější straně. Nejlépe to poznalo čtenářstvo naše tehdy, kdy začaly svůj jepicový život České Noviny Beaufortovy. Sociální demokraté mají prý již peněžních prostředků dosti k udržení tohoto nového listu Mladočeská strana pocítí právě nyní ve své nejkritičtější situaci, jakou nejapnost provedla, že si zbytečně znepřátelila stranu tak sorganisovanou a mocnou, jako je sociální demokracie. Mohla s ní ujednati zcela slušný kompromiss a jakési příměří; bohužel, že tím byly poškozeny také nynější zájmy českého národa samého, pro které nemůže býti lhostejno, že téměř 40% jeho příslušníků (podle počtu hlasů odevzdaných v páté kurii voličské) stojí proti nim více méně nepřátelsky, neb aspoň je k nim lhostejno.

Do které míry jsou Mladočeši čili a pracoviti, mohli by naši lidé nejlépe poznati z toho, jak se starají poslanci o naše rodáky v uzavřeném území severočeském. Je mrzuté zase tu opakovati, že nic nesplněno ze slibů o poučení cizině, jakých strastí a křivd zakoušejí Češi, kteří jsou nuceni hledati živobytí na obohacení německých velkoprůmyslníků v severních Čechách. Kdo četl denní listy, myslil si zajisté, že naši poslanci dle zásluhy zatočí s těmi politickými úředníky, kteří opomněli hájiti bezpečnost naši vůči rozvášněným útokům našich německých odpůrců. A hle, Mladočeši nezmohli se ani na nijakou interpellaci v té příčině, o nějakých jiných krocích mimo svého času vyslanou deputací k Badenimu také nic

se neví. Celá veřejnost si podle toho nutně musí mysliti, že všecky zprávy v té příčině od našich listů rozhlašované, jsou čirými nepravdami, neboť chybí jim jakékoli autoritativní vyšetření, ani páni poslanci naši se k tomu nechtí hlásiti. *P.*

Nový reakční volební řád do saského sněmu se již osvědčil, socialisté vyšli z volebního osudí zdecimovaní. Stoletý vývoj demokratisace systému representačního, o nějž dřívější liberalism tak značné měl zásluhy, přispěním dnešního liberalismu béře směr zvratný. Proto také účastenství při volbách do sněmu pruského na základě plutokratického trojtřídního volebního řádu bylo akutní otázkou při sjezdě německé sociální demokracie v Hamburce. Podivno, že nejen v Německu, nýbrž i jinde všeobecné volební právo mnohem dříve zjednává si přístup do parlamentů centrálních, než do sněmů zemských, jež jsou nedobytnými baštami egoistních zájmů panujících tříd.

Letošní sjezd spolku pro sociální politiku, jehož záslužnou činnost o sociální reformu ocení teprvé budoucnost, vyzněl významným přáním bývalého ministra Berlepsche po emancipaci čtvrtého stavu. Bohužel zříká se stav třetí po dobrém výsad svých právě tak málo, jako kdysi stav první a druhý.

Také v Italii konali socialisté sjezd svůj v Bologni, jehož se súčastnilo přes 600 italských socialistických spolků. Patrně se v Italii nepodařilo vypleti socialism ani železné ruce Crispiově, jež současně škrtila podvratné živly a brala z bank miliony.

Čachr s výnosnými úřady ve francouzské republice kvete jen což. Oportunistické vládě nepříjemný radikální guvernér alžírský Cambon „povýšen“ za vyslance ve Washingtoně a do Alžíru poslán vídeňský vyslanec Lozé. Ale tento do Alžíru nechtěl a tak vytrhl vládu z rozpaků teprvé policejní prefekt pařížský Lépine, jenž si dal říci. Věrně vládní smýšlení i v republikách nejlepším doporučením k skvělé kariéře.

Nástupce Canovasův v předsednictví španělského ministerstva, generál Azcarraga, netěšil se dlouho své slávě. Hospodářská mizerie, nepříjemnosti finančního ministra s biskupem na Malorce, hlavně pak hanebné porážky Weylerovy armády na Kubě podrazily konservativnímu kabinetu konečně nohy. K veslu povolán opět — kdo ví již po kolikáte — liberál Sagasta a prvním jeho činem jest vypůjčiti si pro stát z cedulové banky 50 milionů pesetů.

Těžké podmínky míru s Tureckem, zejména potupná kontrola řeckých financí velmocemi, vyžádaly si za opěť ministerského předsedu Ralliho, jejž jako vůdce bezohledné oposice kdysi „národ“ s jásotem uvítal v čele vlády. Ralli přesvědčil se aspoň, že mnohem snadněji jest oposičně hřmít, než vítězně válčit a že moc veřejného mínění má svou líc i rub. Ostatně pozbylo řecké veřejné mínění od dob, kdy zcela lehkomyslně vyvolalo válku s Tureckem, velmi mnoho na svém úvěru.

Dnové návštěvy carovy ve Varšavě uplynuly a růžové naděje horlitelů shody ruskopolské rozplynuly se v dým. Nestalo se nic, než že známý hrabě Wielopolski vydávati bude za subvence ruské vlády rusofilský časopis polským jazykem a že ve Varšavě bude zřízena — kadetní škola.

V Praze, dne 4. října 1897. *H.*

Po veřejném hospodářství: Rozpočet na r 1898; úžasně stoupající vydání; spřežení daně z cukru a daně potravní s platy úřednickými — Pochybnosti o kýženém výtěžku nových daní; nevhodnost daně dopravní; žádoucí odstranění refakcií — Nejasnost pojmu investic; zařadění zbytku kupní summy od jižní dráhy mezi řadná vydání — Krásné sliby ministra financí — Opatrné sestavení rozpočtu řádného; přebytek 26 mill. zl za rok 1896 a možné zvýšení úřednických platů bez daní a bez deficitu; použití státních přebytků — Rakousko-uherské provisorium a r. 1898 — Pan Mecsenseffý a zlato v bance usurpované od akcionářů.

Ministr Biliński předložil již třetí rozpočet říšské radě, z rozpočtů jím samým zhotovených je to teprve druhý (prvý zdědil po předešlých vládách). Pokud by se jednalo o výši příjmů a vydání, mohli bychom znamenati obrovský pokrok již jen v tomto tříletém období. Na rok 1896 bylo státních příjmů povoleno 666 mill. zl. a vydání 664½ mill. zl. Toho roku ještě nebyli jsme zvyklí na to, oddělovati rozpočet investiční od řádných vydání, ačkoli v něm bylo poměrně tolik investicí skoro co v letech následujících. Pro úplné a řádné srovnání nutno tedy investiční rozpočet na r. 1897 a 1898 připočísti k rozpočtu běžnému.

Na r. 1897 bylo vydání všech (běžných i na investice) povoleno 718½ mill. zl. a pro rok 1898 již je v návrhu obou rozpočtů všech vydání 745 mill. zl. Stoupla tedy vydání rozpočtená z r. 1896 na 1897 více nežli o 8% a na r. 1898 proti předloňsku o 12%. Ale tím není ještě veškera potřeba vyčerpána; neboť ministr vojenství bude žádati asi o 5 mill. zl. více, které nejsou dosud súčtovány, z čeho na polovici naši připadne 3½ mill. zl., na zvýšení platů úřednických, státních sluhů a duchovních bude potřebí 18½ mill. zl. a kromě toho na jiná vydání nerozpočtená dosud úplně (jako na provedení justiční reformy, zúrokování půjčky na vídeňské dráhy atd.) připadne 5 mill. zl. Tím způsobem nepočítáno ještě ve vydáních nejméně 27 mill. zl., takže by veškerých vydání bylo po doplnění všeho toho asi 772 mill. zl., o 16% více nežli na r. 1896.

Při takovém náhlém stupňování výdajů rozumí se, že nebylo lze všecko ukrýti dosavadními státními důchody, ačkoli ty dosti neobyčejně vzrůstaly. Letošního roku bylo nutné uhraditi požadavek investičního rozpočtu vydáním 3½%ní renty (t. zv. investiční něco přes 30 mill. zl.); totéž bude nutné učiniti budoucího roku totiž vydati renty investiční ve výši asi 30 mill. zl. Ale ani s tím nebude dosti a zůstane vydání nekrytých nejméně asi 22 mill. zl.

Než ministr financí není proto v rozpacích. Pomocí snadnou jsou zase nové daně: nová daň na prodej cukru zavede se (či vlastně zvýší se) 6 zlatými na 1 *q*, čím se prý vytěží asi 15 mill. zl. Vedle toho zavede se další nová daň dopravní pro železnice a sice při dopravě osob 12% z hrubých příjmů a 5% ze sazby zboží dopravovaného. Tímto způsobem by ještě něco po uhražení deficitu zbylo, aby se z toho mohla poskytnouti podpora takovému zboží exportnímu, které by nesneslo nové daně dopravní.

Pro tyto nové daně našla se také pro říšskou radu mocná pobídka: nalehavé zvýšení platů úřednictva. Úřednictvu se zvýšení to nejen slíbilo, nýbrž zaručilo již zákonem, ale deficit 23 mill. zl. nemůže se přece nikterak připustiti, kdy už na všelico, co má pochybné jméno investice, děláme rok co rok dluh 30 mill. zl. Je patrné, že říšská rada je tu

v položení kritickém a že vůči nedočkavosti úřednictva je nucena zakousnouti se do vládních předloh tak nevítaných všemu poplatnictvu.

Zbytečné bylo by příliš mnoho tratiti slov o nových daních jak o cukerní tak i o dopravní, jelikož tu o tom při jiných příležitostech dosti mnoho mluveno. Vzhledem ke zdražování cukru sluší upozorniti také na účinky nového cukerního kartellu. Společným postupováním raffinerií s továrnami na surovinu zdražil se spotřební cukr nejméně o 4 zl. Nové předlohy vládní zamýšlejí zvýšiti daň o 6 zl., to znamená celkem v krátké době zdražení o 10 zl. na 1 *q*. K tomu potřebí uvážiti, že náramně zmáhá se upotřebování sacharinu, který je až 500kráte sladší cukru a jenž obzvláště v cukrářském průmyslu hrozí cukr naprosto vytlačiti. Což je si vláda opravdu tak jista, že nejen tím spotřebu cukru nesníží, nýbrž že ji udrží v tom rostoucím stavu jako dosud? Nepomýšlí vláda snad na tu možnost, že by zvýšení daně mohlo jednou selhati i že by po případě místo 15 mill. zl., které ministr financí míní z konsumentů nově vymačkati, sehnala by se sotva polovička? Za pováženou pro ministra financí opravdu ta věc stojí!

Daň dopravní sám Biliński jen velmi chabě hájil a jaksi s ostychem vídeňskému parlamentu předkládal o ni návrh. Patrně bojí se jisté blamaže i může se skoro říci, že daň ta je tak mrtvě narozeným dítětem, jako již jí byla tehdy, když s ní vyrukovali před Bilińskim jeho předchůdci na křesle ministerském.

Nechceme nikterak říci, že by naše sazby dopravní nepotřebovaly náležité a důkladné reformy, také nelze upříti, že by se vhodným a hospodářsky správným upravením tarifů nedalo docíliti vyšších výtěžků ze státních drah, po případě také vyšších daní a poplatků od drah soukromých; ale daň dopravní není tímto vhodným prostředkem naprosto, protože nechává všechny dosavadní nesrovnalosti úplně takovými, jakými jsou, přiostřujíc je pouze tím směrem, že je o jisté procento zvýší. Taková oprava je ovšem nejpohodlnější, ale — upřímně řečeno — za nic také nestojí. Je to zrovna tak, jako když v našich samosprávných hospodářstvích nedovedli najíti žádný jiný druh důchodů nežli ten, že se vypisovaly přirážky stále stejným procentem ke všem jakýmkoli daním přímým.

Kdyby se vláda odhodlala na svých železnicích odstraniti zcela zbytečné a hospodářsky škodlivé refakcie, poněvadž pomáhají nespravedlivě velké výrobě a velkému kapitálu proti výrobě v drobném, i kdyby na refakcie drah soukromých uvalila slušnou daň, po případě i jinak přiměla soukromé společnosti k převzetí větších břemen na účet státní, již tím by se zjednal vydatný zdroj příjmů. Také kdyby se zvýšily dopravní sazby ty, z nichž žije a tyje pouze velkoobchod a nikoli obecenstvo a průmysl, a kdyby se na druhé straně upravily tak tarify, aby tím netrpěla naše konkurrence vůči cizině, vždy by se ještě dalo docíliti rozumně nejméně tolik více příjmů pro státní účely, co si jich ministr financí slibuje od dopravní daně.

Nejhorší vadou dopravní daně je, že stihne stejným procentem jak zboží laciné tak i drahé, ale zboží laciné po případě takového zvýšení na dlouhé vzdálenosti nesnese, i proto bude přes jisté meze vyloučeno

z konkurrence a po případě tím ujme se dráhám jisté značné množství dopravy Zvyšování sazeb dopravních může totiž někdy míti zrovna takový účinek jako zvyšování daní spotřebních, že tím výnos je daleko menší, nežli by se dle procenta zvýšené sazby dalo čekati, protože se dopravo vané kvantum také menší!

Čeho bylo tu dotčeno již za příležitosti investičního loňského rozpoč u, na to nutno zde opět letos připamatovati. Není to tak na první pohled jasné co se má považovati za investici a co je pouze běžným vydáním; mnohdy pro to je již dostatečně rozhodujícím důvodem ta okolnost, aby v řádném rozpočtu nebyl vykazován deficit. Tak i letos se podobné pochybnosti každému soudnému i nepředpojatému pozorovateli musí namanouti. Do rozpočtu investičního vřaděno vydání na nové lokomotivy a vozy železniční na starých státních dráhách, na rozšiřování nádraží, na pořizování nutných výhybek k zabezpečení větší bezpečnosti cestujícího obecenstva atd. Na všechny tyto účely žádá se nemalá summa 10 mill. zl.! Ale summy ty se opakují stále a po léta a pořáde větší a větší výší a nám opodál stojícím zdá se to již býti vydáním pravidelným a řádným, protože to tak potrvá i léta následující do té doby aspoň, pokud stát bude vykazovati vlastnictví svých drah potřebujících stálého a pravidelného doplňování. Takovéto položky mohly by se do investičního rozpočtu počítati pouze tehdy, kdyby stát k tomu účelu věnoval jistý rok nějakou nadobyčejnou summu peněz, aby po řadu let pak od toho vydání byl pokoj, ale rozhodně není to investicí, když se to opakuje rok co rok v podobné výši.

Rovněž tak nechce nám jíti na rozum, proč je investicí na př. nezbytná stavba nějakým způsobem porouchané silnice nebo stavby některé nezbytně potřebné budovy, když se ví, že i příštího roku i každého následujícího vyskytne se podobná nezbytnost po případě v rozměrech ještě větších. Investicí je pouze právě to, čím si stálého opětovaného vydání v budoucnosti ušetříme, ale zajisté ne to, co s pravidelností určitou snad i rostoucí měrou pořáde se opakuje.

Podobně na pováženou je, když se na př. mezi řádné příjmy zařadí $1^3/_4$ mill. zl., jakožto výsledek dlouholetého z části vyhraného processu proti jižní dráze. Toho si byl ovšem ministr financí úplně vědom a vřadil příjem ten, jak sám pravil, právě jen proto do řádného rozpočtu, aby nevznikl deficit. Za tuto upřímnost ovšem hned se dožaduje odměny a je mu to důvodem více, aby žádal od parlamentu nové daně.

Aby poplatníci neměli pouze vyhlídky na samé nové daně, vykládal jim ministr Biliňski také mnohé pěkné věci, které by pro ně uchystal, kdyby říšská rada byla tak ochotna a povolila mu hned ty nové daně, jichž návrhy již předložil, jakož i ty, které teprvé by nabyly platnosti vyrovnáním rakousko uherským. Tak míní zrušiti malou loterii, odstraniti kalendářní a novinářský kolek, nevybírat již mýt na státních silnicích, přikázati 10 mill. zl. zemským sněmům na upravení zemských financí a bůh ví co ještě krásných věcí. Laskaví čtenáři nám prominou, abychom všecky tyto luzné sliby zde nemusili opakovati a dopodrobna vyličovati, jsou to prozatím jen krásné připovědi a cesta k nim novými daněmi tak dosud nepříjemně zatarasena, že budeme v následujícím míti dosti času, nežli se na obtížném postupu blíže k tomu dostaneme, o tom si ještě promluviti.

Jinak sluší přiznati, že rozpočet na r. 1898., pokud se řádných příjmů dotýče, byl sestavován rozhodně opatrně, nikde nelze vytýkati přílišného optimismu. To viděti patrně z toho, že položky kladeny po většině mírnějšími obnosy nežli byly výsledky za r. 1896. kdežto již v r. 1897 do konce srpna sešlo se na daních skoro o 11 mill. zl. více nežli za touž dobu roku předešlého.

Také pokud se týče nových daní byl ministr Biliński při jich odhadování nanejvýše opatrný, ano šel i tak daleko, že daň výdělkovou, která je přece kontingentována, položil summou asi $2^1/_4$ mill. zl. menší nežli je stanovený kontingent. Rovně tak nová osobní daň důchodová postavena v rozpočtu obnosem nepoměrně nižším nežli bylo nejnižší odhadování stálého berního výboru říšské rady již v r. 1895. Patrně chce ministr výsledky následujícími překvapiti.

Ostatně se to opakuje stále, že naše účetní závěrky vykazují daleko lepší výsledky nežli jak bylo rozpočítáno. Tak za r. 1896 bylo příjmů státních o 40 mill. zl. více nežli doufal jich sehnati ministr financí (týž zjev byl také v r. 1895 a dříve již); za to ovšem i vydání vzrostla, tak že celkem přebytek se jeví něco přes 19 mill. zl. Kromě toho nevydáno 7 mill. zl. rozpočtené již dříve renty (umořovací), byl tedy přece přebytek celkem 26 mill. zl. Kdybychom se dle předešlých let mohli nadíti podobných zdarů, nebylo potřebí ani zaváděti nových daní a platy úředníků mohly by přes to bez obavy býti zvýšeny aniž by vznikl tím deficit. Ovšem zaručiti to nikdo nemůže.

Přebytků vykazovaných po účetních uzavírkách vláda dosud nepotřebovala na sesílení pokladničních hotovostí, po případě z nich uplácela některé státní dluhy nebo nevydávala (v r. 1896) umořovací rentu od parlamentu k vydání již povolenou. Takovým způsobem umořeno bylo již na 30 mill. zl. salinek a nově opět chystá se ministr financí zakoupiti z hotovostí 10 mill. zl. salinek; také zlato k účelům nápravy měny v dosti velkém množství skupováno z přebytečných hotovostí. Nejnověji zamýšlí vláda upotřebiti přebytku z r. 1897 k podporám státním (8 mill. zl.) na úlevu nouze těm, kteří byli letošními živelními pohromami poškozeni.

S Uhry nutné bude vyrovnání na dobro prozatím odložiti. Vlády prozatím doufají, že k tomu postačí pouze jednoroční provisorium, za jehož platnosti zůstane vše při starém, zrovna jako tomu bylo před dvaceti lety, kdy bylo nutné povolovati provisorium na r. 1878. Možná že do té doby již pravice bude nadobro rozbita (Dipauliho jazykový návrh!), že přestane německá obstrukce a že bude možné protlouci nějak říšskou radou nové vyrovnání, které nám nesvorným zajisté přinese tuhou hegemonii maďarskou.

Generalní sekretář rakousko-uherské banky pan Mecsenseffy občas uznává za dobré, aby dal pocítiti rakouské říši přímo nevysvětlitelnou zpupností moc a sílu ústavu, který zastupuje. R. 1892 měla banka rakouskouherská ve svém kovovém pokladu zlata asi za 80 mill. zl. a stříbra za $168^1/_2$ mill. zl. Následkem prohlášených valutních zákonů pouhým přepočítáním nabyla čistého zisku (kursovního) přes $13^1/_2$ mill. zl. a zároveň jí byla dána možnost nabyti zlata za potištěný svůj papír. Naše

vlády mezitím vzaly z oběhu 200 mill. zl. státních papírových peněz, vložily do banky zlata 160 mill. zl. a za to si vzaly opět z banky potištěný papír (bankovky) a znehodnocené stříbrné zlatníky. Účinkem všech těchto operací má banka nyní (i s resevním svým fondem) zlata za 428 mill. zl. a stříbra asi za 124 mill. zl. Zásluhu o to jedinou mají pouze valutní zákony, banka sama jednu dobu se zlatem zle šachrovala; na úkor státu za laciné ceny je kupovala i za drahé opět prodávala. Obchod banky byl ovšem při tom znamenitý, zbavila se asi za 45 mill. zl. stříbra a přibylo jí na 350 mill. zl. zlata.

Není tedy divu, že jí při takovém bohatém častování roste znamenitě appetit. Pan Mescenseffý vykládá občanstvu rakousko-uherskému, že prý po zaplacení všech povinností by akcionářům tohoto velmožného ústavu zbylo čistých 127 mill. zl. v čistém zlatě. Při tom ovšem je tak laskav, že by mínil kolující bankovky, pokud není naprosto a výslovně vymíněno, aby splaceny byly zlatem (jako tomu je pro bankovky dané státu za složené zlato), spláceti stříbrnými zlatníky, v nichž hodnota stříbra obnáší sotva polovinu toho, co mají dle zákona platit. Naopak žádá, aby všechny pohledávky bance byly zaplaceny zlatem na př. i státní dluh, který má Cislajtanie bance zapraviti. Ano ani ty stříbrné zlatníky by nechtěl zpět vzíti, které vlády přímo za zlato si z banky vzaly (asi za 40 mill. zl.)

Není potřebí s tím dobrým a skromným mužem se o věci ty hádati, patrně zpupnost jeho mysl tak zkalila, že nedovede ani logicky správný úsudek učiniti, ale karakteristickou tato jeho řeč přece je. Praktických důsledků ta řeč také nemá, protože banka rakousko-uherská nepozbude prozatím cedulového privilegia svého a v tom případě je naprosto lhostejné, zdali si svůj akciový kapitál počítají akcionáři ve zlatě nebo ve stříbrných zlatnících. *P. L.*

V Praze, dne 7. října 1897.

*

ZEMĚDĚLSKÉ, ŽIVNOSTENSKÉ A OBCHODNÍ: Vzestup cen obilních a opětné klesání — Budoucnost zásobování potravinami — Vzrůst obyvatelstva a zanedbávání zemědělství — Podlamování exportu průmyslových výrobků ochranářskou celní politikou — Budoucnost vývozu — Nutnost péče o tuzemský odbyt a o povznesení rolnictví — Výsledek obchodních smluv z r 1892 pro Rakousko a pro Německo — Přátelský poměr Rakouska k Německu ničitelem našich obchodních styků na Balkáně — Přípravy k novým smlouvám pro r 1904 v Německu — Americká komise k studiu zemědělských poměrů v Rusku a Sibiři — Vliv sibiřské dráhy na osobní dopravu — Cesta kolem světa za 33 dní — Billionový trust trustů v Americe a trust vykořisťovaných — Kočovná v stava amerických produktů po železnici — Výstavy učednických prací, učednické útulny a subvencované dílny řemeslnické — Výstavy v Slaném, Podmoklech a Plzni — Mezinárodní sjezd pro průmyslové vlastnictví ve Vídni.

K nejdůležitějším hospodářským zjevům posledního roku náleží vzestup cen obilních. Od polou let sedmdesátých cena obilí ve všech státech kulturních klesala s nepatrnými přestávkami skoro neustále následkem rozmnoženého pěstění obilí na obrovských plochách Severní a Jižní Ameriky, Indie a Australie, jejichž produkty rozšířením a zdokonalením železnic a paroplavby rychle a levně do Evropy mohly býti dopravovány.

Tento dlouho trvající pokles cen obilních způsobil nejenom všeobecnou evropskou krisi zemědělskou, nýbrž úbytkem velikých milionů,

o které ztenčil se hrubý příjem rolnictva, seslabil nákupní sílu širokých vrstev obyvatelstva pro výrobky průmyslové a podlomil nejbezpečnější základ zdárného vývoje průmyslu; odbyt tuzemský.

Právě před rokem — v říjnu 1896 — nastal obrat. Neúrody, které loni i letos stihly země jindy obilím bohaté, povznesly ceny obilní na netušenou výši, takže dospěli jsme ke druhému extrému: drahotě potravin, při kteréž však rolnictvo právě v Čechách valně nezískalo, jelikož účinky zvýšené ceny obilí mařeny byly menší úrodou a pohromami živelními.

Již však počíná klesání: úroda v Americe ukazuje se stále hojnější, kalifornské obilí nenalézá již v Anglii dostatečného odbytu, dovoz do Francie také již přestal, do Uher plují zásoby obilí z Krymu a Kavkazu, u nás spotřeba pšenice velice se obmezuje a venkovské obyvatelstvo valem obrací se k žitu.

Krátký byl vzestup cen, ale nutí k úvahám. Dvě léta částečné neúrody světové dostačila, aby obilní zásoby světa, přebytky úrody severo- a jihoamerické, ruské, indické atd. byly vyčerpány a aby nastala drahota a dílem i hlad: loni v Indii, letos prý v Rusku, horší než v roce 1891. Vydatnost země jest schopna stupňování nekonečného, Sibiř čeká ještě na rolnické usídlení, nesmírné lány půdy v Rusku, Americe, Australii mohou býti obdělány dokonaleji, všude bylo plno nářku na obilní nadvýrobu — a ve dvou letech nedostatek a drahota.

Snad je to přechodné memento mori pro budoucnost, abychom od jednostranné péče o průmysl, zejména o průmysl na vývoz odkázaný, obrátili se k úsilovnějšímu pěstování polního hospodářství. Rosteť úžasně počet úst, která chtějí býti nasycována; v samojediné Přední Indii v desetiletí 1881—1891 přibylo obyvatelstva o $27\frac{1}{2}$ milionů hlav, v záp. Evropě a střední Americe přibývá obyvatelstva ročně o 4 miliony, nemluvě ani o jistě mocném, ač číselně méně známém vzrůstu jeho v Rusku, vých. Asii, Australii, Africe a jižní Americe. S druhé strany za vlády kapitalistického hospodářství netěží se z půdy daleko tolik, co by se těžiti mohlo; zemědělství se zanedbává, kapitál a za tímto i pracovní síly se od něho odvracejí. Jeden stát po druhém vystupuje z řady států, obilí exportujících — nejnověji právě naše monarchie (Cislajtanie o sobě dávno již jest passivní). Neporoste během doby nepoměr mezi nabídkou a poptávkou obilí, nezpůsobí občasné neúrody v zemích obilních zákaz vývozu obilí z nich (jako v Rusku 1891) a nedostatek jeho v zemích spotřebních, jichž obyvatelstvo tím decimováno bude jako v stoletích předešlých?

A zač budou moci kupovati státy, co do výroby potravin passivní, svou obilní potřebu? Za vyvezené výrobky průmyslové? Množí se počet států vyvážejících a ubývá počtu států, které výrobky průmyslové pouze dovážejí. Hladový kapitál zemí průmyslových oplodňuje země opozdilé a vyvolává v nich průmyslové a dopravní podniky, které potom s domovinou soutěží. Vyvážejí se stroje i vycvičené síly pracovní, výrobky prodávají se pomocí kartelů a vývozních premií do ciziny levněji než doma a tím se usnadňuje konkurence ciziny v ostatních oborech průmyslových. Ochranné zákonodárství celní uzavírá hranice států na prospěch vlastního průmyslu, ničíc tím exportní průmysl cizí. Jako soutěžníci vystupují národové

s neskonale levnějším živobytím a se vzácnou učelivostí a nápodobivostí (Čína, Japan), odnímajíce průmyslu našemu cizí odbytiště a soutěžíce s ním pomalu i na vlastní jeho půdě. Spojené Státy Severoamerické připravují všeamerickou hospodářskou unii naproti Evropě, Anglie chystá ochranný svazek celní se svými osadami, Německo — nyní největší obchodní konkurent Anglie — usiluje o velkolepé zvýšení námořní své moci, aby své kolonie rozmnožilo, je k sobě i hospodářsky připoutalo a odbyt výrobků svých do nich zabezpečilo.

Průmysl exportní, závislý na dobré vůli ciziny, vydán jest v šanc náhlým převratům a obyvatelstvo jím se zabývající náhlé bezdělnosti a bídě. Již z minulých let máme příklady náhlého ochuzení a bezvýdělečnosti mass obyvatelstva (perleťářství) změnami v celní politice ciziny, a případy podobné budou vždy častějšími.

Co z toho následuje? Nutnost péče o domácí trhy, o povznesení spotřební síly domácího obyvatelstva, o zvelebení zemědělství, jakožto nejbezpečnějšího odběratele výrobků průmyslových, při čemž ovšem netřeba zanedbávati průmyslu! —

Obecná skoro ochranářská politika států evropských i Ameriky nutí k bedlivé přípravě pro budoucí jednání o našich smlouvách obchodních, které rokem 1903 platnosti pozbudou. Z obchodních smluv z r. 1892 měli jsme prospěchu pramálo. Zájmy našeho průmyslu musily ustoupiti zájmům zemědělství uherského, ale náš vývoz obilí do Německa i do Švýcarska úžasně klesl, kdežto dovoz zboží, pro které smlouvami nižší sazby byly stanoveny, k nám skoro se ztrojnásobnil na prospěch nejvíce Německa, ale též Anglie i Francie. Smlouva s Italií, která poškozuje naše vinařství a ovocnictví, našemu exportu průmyslovému valně neprospěla a smlouvy se Srbskem, Rumunskem i Bulharskem, které měly nám býti náhradou za oběti přinešené Německu, přinesly nám sklamání a náš vývoz na Balkáně neodvratně klesá.

Právě tyto dni německý list podnikatelský v podrobné studii z péra německého příslušníka rakouského dokazuje, jak právě náš přátelský poměr k Německu nám v Orientě nejtěžší rány způsobuje a naše obchodní styky ničí.

Rakušané stavěli dráhy orientální, ale nikoliv počínajíc od hranic naší říše, nýbrž — pro větší soukromý prospěch podnikatelův — od moře, čímž otvírán byl na Balkán přístup mocnostem námořním. Ze všech těchto drah zbyla pod naší „ochranou“ jedině dráha od bulharských hranic do Cařihradu, ale správa její je v rukou Němců z říše. Německé vyslanectví v Cařihradě s největším úsilím hledí příslušníkům Německa vymoci kde které místo vlivuplné, koncessi, dodávku; všichni cizí důstojníci a úředníci v tureckých službách jsou Němci z říše, veliká dráha anatolská je zúplna v rukou Němců, všechny dodávky státní od děl a lodí až po nejmenší potřeby provádějí se v Německu, německé lodi obstarávají pravidelné spojení mezi přístavy rumunskými a tureckými. Jak viděti, mělo i poslední vystupování Německa za války řeckoturecké velmi vážné hospodářské pozadí a již nyní se ohlašuje, že v Berlíně objevují se i soukromí nakupovači turečtí v počtu dříve neslýchaném.

Němci zcela dobře dovedou srovnati politické spojenectví s hospodářským vytiskováním, ale na působnost rakouské delegace v Cařihradě věší se „olovo německorakouské aliance“ a naši příslušníci nesmějí odvážiti se k soutěži s Německem, protože by se to nelíbilo v Berlíně... Krčíme se, protože nejde o zájmy Uher, nýbrž o zájmy průmyslu rakouského a specielně českého.

Ačkoliv Německo sebralo smetánku obchodních smluv z r. 1892, takže jeho průmyslovému a obchodnímu rozkvětu není v posledních 20 letech rovna, připravuje se co nejúsilovněji, aby si výsledky svých hospodářských vítězství zabezpečilo i do budoucna. Konají se závěrečné porady o zřízení „ústředního úřadu k připravování obchodních smluv s cizinou“, který má za součinnosti vlády, obchodních komor a j. sdružení průmyslnických a obchodních i národních hospodářů a statistiků nepřetržitě stopovati stav a vývoj domácího průmyslu a obchodu, pohyb vývozu a přívozu, i konečně zahraniční tržbu cizích států a tak poskytovati vládě stále nejnovější, přesný a vždy spolehlivý materiál ku správnému řešení všech otázek tržební politiky, zejmena zahraničné. V čele stálého jednatelství tohoto úřadu má býti akademicky vzdělaný národohospodář, který by dokonale ovládal mezinárodní smlovy celní a obchodní. Náklady ponese říše.

I jinde spatřujeme žárlivé stopování hospodářských úspěchů, které teprv třebas v budoucnosti budou možny. Tak vyslala Severoamerická Unie studijní komisi do Ruska a Sibiře, aby prozkoumala zemědělskou vydatnost Sibiře a rozměry, v jakých by sibiřské obilí po vystavění železnice sibiřské mohlo s americkým soutěžiti v Evropě.

Jinde zase stopují vliv budoucí dráhy sibiřské na dopravu osob. Dosud páčí se nejkratší lhůta k cestě kolem světa na 66 dní: Nový York—Southampton 6 dní, odtud přes Paříž do Brindisi $3^1/_2$ dne, z Brindisi suezským průplavem do Yokohamy 42 dní, odtud do San Franciska 10 dní a dále do Nového Yorku $4^1/_2$ dní.

Po dokončení sibiřské dráhy bude lze podniknouti cestu kolem světa za 33 dní, a sice: z Nového Yorku do Brém 7 dní, z Brém do Petrohradu drahou $1^1/_2$ dne, z Petrohradu po dráze do Vladivostoku rychlostí 48 km. za hodinu 10 dní, odtud do San Franciska úžinou Hakodatskou (Japan) 10 dní a dále drahou do N. Yorku $4^1/_2$ dne. Celkem tedy po moři pouze 17 dní, kdežto dosud 58 dní. —

Aby co nejvydatněji využitkoval příznivé situace, vyloučením evropské konkurence z amerického trhu povstalé, utvořil prý se v Chicagu „trust trustů“; řada trustů, v čele trusty petrolejový, cukerní, tabákový, s úhrnným kapitálem prý billionu dollarů, spojilo prý se v jediný veliký svaz k bezohlednému vykořisťování konsumujícího obyvatelstva i ovšem dělnictva. Je však sociální povětří Severní Ameriky tak čisté, aby nebylo se naproti této strašné moci kapitálové i sociální nadíti s druhé strany nějakého „trustu vykořisťovaných“, jehož soud bude přísný a účtování hrozné? Ani stromy kapitálové nerostou do nebe.

A ještě americké unikum: propaguje se v Unii projekt, umístiti ve zvlášť zařízeném vlaku obsáhlou výstavu všech plodin a tovarů, která by v 6 měsících prošla všemi státy jihoamerickými, jezdíc v nocích a

zastavujíc se na delší či kratší pobyt v jednotlivých městech těch zemí, s nimiž se mají navázati styky obchodní. Ovšem: Evropa amerického obilí potřebuje, ale Amerika bude se moci časem obejíti bez evropského průmyslu. —

Přejděme k malým. Obecně se uznává, že pokud lze pomýšleti na záchranu drobné výroby průmyslové, dá se jí dosíci lépe účelnou politikou (správou) živnostenskou, než obmezovacím zákonodárstvím. V tom přesvědčení působí nyní stát, země, komory i obce k technickému modernisování výroby, k přílivu levného kapitálu mezi maloživnostníky, ke zvýšení odborného i kupeckého vzdělání mezi mistry i pomocníky. Propůjčují se stroje, udělují se zápůjčky družstvům výrobním, nákupním a skladním, zřizují se odborné školy a pořádají kursy pokračovací pro mistry a pomocníky. Nejnověji hodlá ministerstvo obchodu působiti k nápravě nejbolestnější stránky výchovy řemeslnické: učení u mistra v dílně. Prvním krokem má býti systematické pořádání výstav prací učednických, ne kuriosit, ale věcí skutečně řemeslnických, upotřebitelných, ale ovšem co možná vkusných. Výstavy mají pořádati obchodní komory, jednoty společenstev a pod. a vláda je bude subvencovati.

Rovněž projevuje vláda interes o učednické útulny a chce zřizování jich organisovati. V té příčině by měly obce — útulny učednické mají přirozeně důležitost jen ve větších městech — neuzavírati se před svou povinností. Snad jedinou českou útulnou učednickou je pražské Johanneum — královská Praha nepodnikla tu dosud ničeho.

To vše jsou malé krůčky, a i ty mohou se minouti účelem, nebude-li u výstav učednických prací postaráno o důkladnou kontrolu a o nestranné odbornické posouzení vystavených předmětů, a nebudou-li útulny zařizovány tak, aby po zmenšení úmorné práce v dílně doplňovaly přiměřeně vychování a vzdělávání učňovo. Snad bude zůstaveno příštímu století, dočkati se státního subvencování takových dílen řemeslnických, v nichž by učňové bez ohledu k jednostrannému prospěchu mistrovu byli odborně vyučováni tak, jak toho ztížené novodobé poměry konkurenční vyžadují.

Konec léta přinesl dvě krajinské hospodářskoprůmyslové výstavy: českou v Slaném, německou v Podmoklech. V říjnu pořádá obchodní komora plzeňská výstavu strojů a nástrojů pro malé živnosti v Plzni.

Ve Vídni konal se od 2. do 7. t. m. mezinárodní kongres pro ochranu průmyslového vlastnictví (ochranu vynálezů, vzorků a známek).

G.

*

SOCIÁLNÍ: První číslo českého denníku socialnědemokratického – Činnost okresních stravoven v Čechách — Nedostatek dělnictva po venkově a nadbytek v Praze — První konference veřejných poptaváren v Německu — Množící se zprávy o kuplířství v Praze — Bezvýsledne zakročení pražských hostinských – Systematické uveřejňování trestních rozsudků — Nemocnice — 25tileté trvání spolku pro sociální politiku v Německu — Vznik a působnost spolku — Pruský ministr a pruský professor — Kongres anglických trades unions v Birminghamu — Výstava výrobních družstev anglických — Stesky zaměstnanců v dělnických konsumních závodech v Německu — Sociální důsledky světové výstavy pro nemajetné třídy Paříže.

Dne 1. t. m. vyšlo první číslo prvního sociálnědemokratického denníku českého.

Kdo si představí, co znamená vydávati dělnický denník u nás za trvání novinářského kolku a zákazu kolportáže, za kaučukového výkladu

paragrafů trestního zákona a četných úskalí předpisů tiskových, pochopí velikost tohoto podniku i jásavá slova sebedůvěry, jakými úvodní programový článek nového „Práva Lidu“ zahajuje novou „etapu“, ku které jím dospívá česká sociální demokracie.

Přejíce dělnickému denníku nejen vzniku, nýbrž i trvání a prospívání, sami jsme pochybovali, bude-li při nedlouhých celkem přípravách moci býti zabezpečen finančně i obsahově. Zatím první čísla presentují se obsahem příznivě a odbyt předstihuje prý všecko očekávání.

Vydavatelstvo i redakce „přistupují k vydávání listu s největší vážností“. Chtějí v něm „zachycovati celý tok českého života v zorném úhlu socialismu“ a obeznamovati též se všemi důležitými zjevy jinými, v první řadě ovšem v oboru mezinárodního hnutí dělnického. A list bude míti i možnost, vyhověti požadavkům moderního denníku českého: „Při listě našem stojí již jako spolupracovníci mladí, moderně vzdělaní odborníci, a to jak v literatuře a umění, tak v oboru věd právnických a národohospodářských.“ Při redakci zařízena jest bezplatná porada právní dvakrát týdně večer.

Vítáme nový denník a přejeme, aby nenásledoval šlépějí dosavadní naší žurnalistiky, nýbrž aby dopouštěl věcnou diskussi o sporných otázkách sociálního bytí a aby heslem jeho byla pravda a spravedlnost.

Z denních listů našich jediný „Hlas národa“ věnoval pozornost vstupu nového soudruha novinářského, ač je to událost velikého dosahu i v celkovém životě národním. Ostatně umlčovací taktiku tuto sdílí „Právo Lidu“ se všemi jinými podniky opravdu významnými.

Do novin pronikly zprávy, jak dle chystané úřední statistiky o činnosti okresních stravoven po venkově úžasným způsobem berou za své žebrota a tuláctví, ba že v mnohých okresích v Čechách vůbec vymizely, ustoupivše řádně organisovanému zaopatřování chudiny stravovnami okresními. Hlavním úspěchem stravoven jest, že dělnictvo práci hledající nepokládá je již za jakési věznice nebo donucovací pracovny, nýbrž za útulny a poptavárny, kde lze dělníkům bez práce dosíci nejen přístřeší, nýbrž také zaměstnání řádného, trvalého a slušně placeného.

Dle pozorování stravoven je prý v celém království jen 10 okresů s nadbytkem a 14 okresů s úplným dostatkem sil pracovních, ve všech ostatních 200 okresích mají prý stravovny stále dosti uprázdněných míst pro dělníky hospodářské, živnostenské, tovární i hornické. Je těžko bez podrobnějších dat souditi o správnosti a významu těchto všeobecných pozorování, jež v příkré protivě jsou se zprávami o stech a tisících nezaměstnaného dělnictva v Praze a větších městech venkovských. A pak-li správno, proč se neorganisuje přítok a odtok sil pracovních dle naskytující se potřeby?

A co je s městským organisováním poptavárenství v Praze? V Německu konala se již 13. m. m. první konference veřejných poptaváren za účasti 150 delegátů a hostí z Karlsruhe. Ukázalo se, že zřízení zemských jednot poptavárenských mělo kromě vlastních úspěchů soustředěné práce, regulace poptávky a nabídky v jednotlivých místech atd. v zápětí též zřizování poptaváren nových a oživení činnosti starých. A náklady jednot jsou pranepatrné: ve Virtemberku se ani nespotřebovalo rozpočte-

ných 5000 M. Příští konference bude jednati o lepším rozdělování obecních prací na celý rok, o zlevnění železnic pro dopravu dělnictva do míst nového působiště a o bezplatném či zlevněném užívání telefonu ke prostředkování práce a o nešvarech v poptavárnách soukromých. V Praze ovšem městské organisace poptavárenství nespěchá; ulice, průchody, schody a předsíně kostelů plní se na zimu žebráky, s prvními mrazy sta nezaměstnaného dělnictva potáhnou k radnici o chleba s doprovodem policie, přestupkovým soudům nadejde období hromadných přelíčení — vyřizují se pak ovšem sumárně — pro tuláctví a žebrotu, a strážníci budou propuštěné z vazby dopravovati na hranice policejního rayonu, aby se tito druhou ulicí vrátili a žili na dlažbě tak dlouho, dokud je hlídka noční opět nesebere.

A ještě jiné jsou následky neurovnaného prostředkování prací a služeb: zavlékání děvčat v propasti prostituce. V posledním čase množí se věru úžasně počet časopiseckých zpráv o hotovém prodávání děvčat, o službu se ucházejících, do veřejných domů v Praze, po českém venkově i za hranice, takže se zdá, jakoby výhodné řemeslo toto přes všechny zákonné předpisy mravnostní a zdravotní policie vždy hojněji se rozmáhalo a vždy směleji vystupovalo. Zde bylo neporušené děvče prodáno za 54 zl. do Ústí n. L., jinde za zlatku do Čes. Lípy, jinde do Slaného, jindy chodí transporty do Hamburka, do Varšavy, do Turecka.

A zdá se, jakoby několik slov řečených strážníkovi nebo přenáhlené vztáhnutí ruky na kterýkoliv veřejný orgán i bez jinakého násilí pokládalo se za daleko větší nebezpečí pro stát, nežli toto řemeslné prodávání lidských duší a než zvrhlé výstřelky nezřízené vášně pohlavní.

Ovšem mohou býti názory různé o tom, zdali státu nebezpečnějši jest neoprávněná kolportáže časopisu nebo slovní potyčka s orgány veřejného pořádku nebo dokonce nezamyšlená verbální „velezráda", „rušení veřejného pořádku" atd. atd., nežli systematické podkopávání mravnosti a ničení lidských existencí — ale přece myslíme, že by se dosáhlo větší jednolitosti rozsudků a lepšího jich souhlasu s právním i mravním přesvědčením obyvatelstva, kdyby trestní líčení soudní ve výběru a bez pikanterií, u našich denníků oblíbených, byla občas aspoň pro právnické obecenstvo souborně uveřejňována a neponechávána toliko prchavému zájmu čtenářstva žurnálního. Vytvořila by se tak právní praxe, která by vlivem pokrokovějších živlů přes hrany platného zákona trestního zjednávala průchod zásadám modernějším. Nejen pokrok zákona, ale také pokrok praxe!

A i jinde málo se činí k nápravě zla, jehož „přírodní nutnost" patří k překonaným bájím vědeckým. Jak jinak by bylo možno, aby správa nemocnice—jak aspoň poslední výroční zpráva „Domoviny" si stěžuje— neoddělovala osoby jednou kleslé nebo bez vlastní viny onemocnělé od nevěstek řemeslných? —

Dne 23.—26. září konal spolek pro sociální politiku v Německu valnou hromadu a zároveň slavnost 25letého trvání svého v Kolíně n. R. Když v říjnu 1872 sešel se pod předsednictvím Rudolfa Gneista v Eisenachu nevelký počet universitních professorů, úředníků a národohospodářů, aby porokovali o sociální otázce a o sociálněpolitických úkolech státu, bylo veřejné mínění i názory vládnoucích kruhů ovládány zásadami manchesterskými: že stát nesmí vsahati ve volné působení hospodářských

sil, že jednotlivci i celku nejlépe svědčí hospodářská svoboda bez státního poručníkování, a stát že má pečovati jen o ochranu této svobody a udržení pořádku. Ale učení toto již tehdy přicházelo v příkrý odpor s rychle pokračujícím vývojem sociálních poměrů a zástupci národohospodářské theorie, kteří v Eisenachu se sešli, shodovali se v tom, že úkol státu v otázce sociální sahá daleko nad úlohu „ponocného", jakou liberální škola státu jedině přisuzovala, že naopak stát i obce horlivě snažiti se musí o hospodářské i mravní povznesení spodních vrstev lidových. Zjednati názorům těmto platnosti ve veřejném mínění i v zákonodárství, osvětliti nestranným vědeckým šetřením skutečné hospodářské i sociální poměry v Německu a buditi porozumění pro sociální úkoly nové doby, mělo býti úkolem nového „spolku pro sociální politiku".

Spolek vydal 74 svazků vědeckých publikací literárních, v čemž zejmena důkladná vyšetřování a rozpravy o rolnických poměrech v Německu a státech sousedních, o lichvě a organisaci zemědělského úvěru, o postavení dělnictva zemědělského, dále obsáhlá nedávno vyšlá vyšetřování o poměrech řemesla v Německu a v Rakousku, dobrozdání o reformě učednictví a průmyslového vyučování, o domáckém průmyslu, o obytných poměrech chudiny, o vystěhovalectví, o kartelech atd. Spisy a schůzemi svými i osobním působením členstva spolek zjednal si přední zásluhu o převrat smýšlení obyvatelstva i o zákonodárné reformy ve směru socialněpolitickém. Stoje na půdě platného řádu společenského a usiluje pouze o jeho reformu, nezískal spolek svou prostředkovatelskou úlohou vděku sociální demokracie a s druhé strany jsou v éře Stummovské politiky v Německu stoupenci jeho, katedroví socialisté, v malé přízni kruhů vládních.

Na sjezdu jednáno o postavení řemesla, o rolnickém úvěru osobním a o koaličním právu dělnickém. Bývalý pruský ministr obchodu Berlepsch připil „čtvrtému stavu" — již z toho je vidčti, jak dávno byl zralým pro svůj pád, podotýkají ctihodné vídeňské týdenníky národohospodářské a předsedající prof. Schmoller prohlásil, že nynější doba ochablosti sociálněpolitického zákonodárství jest vlastně jen dobou revise a zažívání a že největším sociálním reformám teprv jdeme vstříc. —

V první polovici září konaly anglické trades unions v Birminghamu třicátý kongres výroční za přítomnosti 400 zástupců s $1^1/_2$ mill. hlasů. Sjezd byl slavnostně uvítán lordmayorem birminghamským, v kostelích konaly se bohoslužby za šťastný zdar porad. Aristokracie anglického dělnictva, hrda na své úspěchy politické i hospodářské, na svůj odborný výcvik a své nastřádané fondy spolkové, praktická a konservativní, jen pozvolna se poddávající tomu onomu požadavku sociální demokracie, požívá přízně veřejnosti, dokud hájíc stavovských zájmů svých nespouští se zřetele celkové zájmy průmyslu, a „sněmy" její vítány jsou notabilitami světskými i duchovními.

Sjezd usnesl se m. j. domáhati se obecného zavedení 8hodinné doby pracovní, ač nedávno ještě podobný návrh byl zamítnut, vyslovil se proti práci dětí od 15 let a proti noční práci mladistvých osob do 18 let, odmítl resoluci na konání mezinárodního kongresu odborných spolků, ale přijal resoluci na postátnění pozemků, dolů, železnic, vodních

cest a dolů. Žádal zákaz ženské práce 8 neděl před slehnutím a 6 měsíců po něm a přijal návrh na zřízení federace všech britských spolků odborových. Jednotlivé spolky byly vyzvány, zaslati potřebné prostředky k rozdělení mezi dosud stávkující strojníky. Přijat též návrh, aby veškeré vyučování udíleno bylo na útraty státní, aby nucená návštěva školní prodloužena byla do 16 let atd.

Nedávno konána byla v Londýně veliká výstava výrobků družstev anglických, jichž počet obnáší nyní 152 s kapitálem přes 1 mill. lib. sterl, Zboží bylo v r. 1896 prodáno za více než 2 mill. a vytěženo čistých 113.000 lib. sterl. Vyrábějí se všeho druhu produkty od strojů až po výrobky řemeslnické a umělecké. Některá družstva své tovary exportují i do ciziny.

Nevalně příznivé zprávy přináší Soz. Pr. o pracovních poměrech zřízenců v dělnických konsumních závodech v Německu. Správy dělnické málo dbají o zlepšení postavení svého personálu; „zdá se, jakoby tísnivé pracovní poměry, jimiž trpí dělníci tovární, jim částečně byly odňaly porozumění a cit pro polepšení svým zřízencům". Týdenní doba pracovní kolísá mezi 63 až 98 $^1/_2$ hodinami, nečítajíc práce mimořádné, posledních přestávek většinou není, nýbrž skladník a žena jeho musejí se střídati a vůbec naříká se na dalekosáhlé užívání žen skladníků jako náhrady za odešlé prodavačky a pod. Svaz skladníků, čítající dnes 208 členů, hledí zobecniti pokroky k lepšímu, tu i tam se vyskytující, a poskytnouti svým příslušníkům právní ochranu před neoprávněnými požadavky správ, na které se žaluje i v příčině kaucí, náhrady škod a pod.

Kdežto celý svět francouzský jest pln nadšení pro budoucí světovou výstavu a líčí proudy slávy i peněz, jež výstava Paříži přinese, namítá „Soleil" otázku, jak při bezpečném zvýšení cen všech potřeb životních ve výstavním roce uhradí své živobytí nejen dělníci, nýbrž vůbec lidé s menšími příjmy? Stát a město poskytnou svým zřízencům 10 $^0/_0$ní příplatek po dobu výstavní, ale co bude s 1 $^1/_2$ milionu jiných lidí, písařů, kramářů, soukromých zřízenců a pod. a co bude vůbec, když zvýšené ceny živobytí i po výstavě se udrží? Podobnými otázkami si před naší jubilejní výstavou naše denníky věru hlavu nelámaly!

Sociálně demokratická strana v Německu koná tyto dni svůj výroční sjezd v Hamburce. *V.*

*

ŠKOLSKÉ: Oslava památky Lindnerovy — Sjezd učitelstva v Kutné Hoře — Klerikální sjezd v Hradci Králové.

Památku Lindnerovu učitelstvo oslavilo letos tím, že o prázdninách (8. srpna) odhalena byla pamětní deska Lindnerova na učitelském ústavě, jehož oslavenec byl ředitelem a že uspořádalo svým Ústředním spolkem sjezd v Kutné Hoře. Deska zřízena byla většinou nákladem jeho bývalých žáků. Tichá ta slavnost byl akt piety žáků i ostatního učitelstva. Dědictví Komenského vydalo ve zvláštním spisu tři články jeho, dosud nepřeložené, otisknuté v programech gymnasia v Celji (kdež byl Lindner taktéž professorem). Mimo to vydán byl Almanach.

Myšlenku o hlubším a vyšším vzdělání učitelstva zastával a v život uváděl právě Lindner, proto byl prvý odstavec programu sjezdového vhodný k jeho oslavě i do rámce jeho činnosti. Referentem „O vyšším vzdělání učitelstva a o kursech pro učitelstvo při vysokých školách“ byl K. Štech z Král. Vinohradů, který otázku tu probral jako národní a oddůvodňoval ji z úsilí našich prvních obroditelů národních. Další řečník J. Černý, stál na stanovisku vysokém, nyní méně obvyklém u nás, které se jasně obráží v jednohlasně přijaté resoluci: „České národní učitelstvo, jako jiné stavy intelligentní, žádá si přístupu na vysoké školy, aby snaživí jeho jednotlivci dalším vzděláním a vykonáním předepsaných zkoušek nabyli práva vyučovati i na školách středních. Za nejvhodnější přípravu ke studiu na vysokých školách pokládá střední školu (v budoucnosti jednotnou střední školu). Na ten čas domáhá se toho, aby proveden byl § 42. říš. zák. ze dne 14. května 1896 a ze dne 2. května 1883 o seminářích paedagogických při vysokých školách, jak již sjezd učitelský v Praze r. 1880 žádal, i aby dbáno bylo usnesení zemské učitelské konference z r. 1896. Poněvadž ústavy učitelské nepatrně rozšiřují obor vědomostí získaných na měšťanské nebo nižší střední škole, žádá zatím české učitelstvo, aby ve svých čtyřech ročnících pokračovaly tak, aby poskytlo tolik všeobecného vzdělání, jako vyšší střední škola, a v pátém ročníku, aby vzdělávalo odborně.“

Druhý odstavec „O volné konkurenci učitelů a učitelek při obsazování míst učitelských“ do oslavného rámce se méně hodil. Byl však časový. Učitelky chtějí, aby místa při dívčích školách obsazována byla od podučitelek až k ředitelům výhradně učitelkami. Učitelé se proti tomuto požadavku staví a referent Moravec dokazoval neoprávněnost tohoto požadavku. Následující referentka sl. Storchová nedovedla tužbám svých družek zjednat přízně; proti málo hlasům učitelek přijata resoluce: „Při obsazování učitelských míst na obecných a měšťanských školách chlapeckých, dívčích a smíšených budiž volná konkurence učitelů a učitelek.“ Nezvítězivše tu, učitelky přednesly své požadavky širší veřejnosti a v tom obratně učitele předešly. Čas i Samostatnost přinesly příznivé jim články; v Čase pak věc byla brzy ukázána ve světle oběma stranám příznivějším.

V době sjezdové odbývány také dvě schůze: paedagogických spisovatelů a zástupců v okresních školních radách. Tam proneseny trpké a pravdivé stesky na redaktory časopisů paedagogických a některé nakladatele. Usneseno zříditi po způsobu „Máje“ odbor při Dědictví Komenského ku hájení práv a zájmů paedagogických spisovatelů. V druhé usneseno, aby při obsazování míst rozhodovalo: léta služebná a při stejných letech služebných kvalifikace.

Nechal jsem si na konec pověditi stručně o zjevech při sjezdu, které budou míti i vliv na další vývoj věcí. Učitelstvo české již po delší dobu pozorovalo klerikální proudy v mladočeském táboru a pozorovalo tu tajemnou hru, kterak ta zlá, nad pomyšlení špatná stránka Ebenhochova návrhu hledí se oslabit ponenáhlu lidu a snaží se zakrýt vlastní úmysly pozlátkem autonomie. Ačkoliv učitelstvo s mnohým

v nynějším školství nesouhlasí, mnohé těžce nese, přece žárlivě střeží i tento stav, vědouc dobře, že by nastati mohly poměry ještě horší. Nechce a poctivě nemůže dopustit nejmenší povolnost ve smyslu klerikálním, která se právě u pp. poslanců i v jejich orgánech projevovala. Nejvíce tu vyniklo 8. srpna na schůzi českých poslanců v Přerově, kde v resoluci se praví: „Jakkoliv shromáždění s potěšením berou na vědomost péči učitelstva českého o vývoj školství národního, varují přece před pessimismem šířeným ve příčině návrhu Ebenhochova stranou německo-liberální s obmysly politickými. Čeští poslanci nikdy nepřipustí, by úroveň české vychovy školní poklesla, však v pozemštění školy spatřují cestu k odevzdání školy do rukou národa." — To „v pozemštění a do rukou národa" to jsou ty roušky — ta hra. Učitelstvo chtělo mít jasno. Proto o banketu sjezdovém v Lorci mluvčí učitelstva J. Černý zcela upřímně a otevřeně řekl, jak učitelstvo české v návrhu Ebenhochově nevidí toho, co páni poslanci, nýbrž, že má tendenci stlačující; varoval před ukvapením a prosil, aby bylo k náhledu učitelstva přihlédnuto, aby se neodsuzovalo, nýbrž vše uvážilo, „neboť my slibujeme, že tento názor budeme proklamovati všude mezi národem; varujeme, abychom nenarazili na konflikt." Přítomní poslanci, zejména dr. Pacák, byli tou řečí rozčileni, tak že tento i slovo „tlach" na hlavy učitelstva hodil. Vzadu pak stojící posl. Sehnal vzbudil také jakousi bouři, která i v novinách pak měla dohru. Ku konci sjezdového rokování opětně o věci promluvil J. Černý. Za nepřítomného dra Pacáka promluvil dr. Plaček, aby dra Pacáka i návrh Ebenhochův hájil; ale nepřesvědčil. Posl. Sokol, ač přítomen — nepromluvil! Ze všeho nejvíce patrno bylo, že pány poslance každý odpor se strany učitelstva rozčiloval. Věc měla dohru v časopisech. Vložil se do toho pověstný „Český List" v Kolíně vycházející, který způsobem nízkým učitelstvo hleděl pošpiniti; proskriboval, denuncoval před národem. Nazval to oposicí 10—15 „pokrokářských" učitelů; učitelstvo je prý centralistické, nepřeje si prý autonomie atd. Takovéto autonomie má učitelstvo už dost a takové více si rozhodně nepřeje. Proti návrhu Ebenhochovu ozvalo se učitelstvo i německé i jihoslovanské na svém sjezdu v Celji, vůbec možno říci veškeré učitelstvo se mu vzpírá — a to chtějí páni poslanci zakřídovati a zakřikují 10—15 „pokrokářských" učitelů? Jakými jsou ti ostatní? Co je pak to slovo „pokrokářský"? — Hájení převzal z neučitelských časopisů velmi vydatně a s úspěchem Čas, z učitelských zejména Česká Škola a Školský Obzor. Tu všude pověděno pravdy tolik a takové, jaká už dávno v učitelstvu vřela, ale nebylo cesty kudy ven — až teď při této příležitosti.

Na táboře v Liticích posl. H. Janda dovolil si „vysloviti svůj žal nad politováníhodným zjevem, jenž udál se na posledním sjezdu učitelském a k němuž podnět zavdal bohudík snad jen nepatrný počet učitelstva" atd. Resoluce přijata v tomto bodě je na vyšším stupni než celá řeč pana poslance, neboť se v ní „s největším odporem zamítal i každý stín směru klerikálního".

Učitelstvo je zkušenější. Vidí, jaké odměny se mu dostalo za dobré služby straně mladočeské. To pronikne do veškerého učitelstva

a nebude to jen 10—15 pokrokářských učitelů. Čas napsal: „Činy mladočeské ponesou zlé ovoce pro stranu. Snad postihl to pan dr. Pacák, jehož do krajnosti rozčiloval každý projev odporu.“ V témž listě vyslovené heslo emancipace od politických stran se šíří a musí šířiti dále. Proto nelze souhlasiti, aby se učitelstvo české honem hnalo do jakési nově se tvořící strany radikálně-pokrokové (jak píše o tom Školský Obzor); na příkladu Staro- a Mladočechů můžeme snad míti dost!

Klerikální sjezd odbýván v srpnu v Hradci Králové. Při něm též schůze nového spolku katolických učitelů. Přítomno bylo asi 150 osob, z těch asi 50 učitelů. O školství mluvil biskup Brynych. V resoluci se žádá škola konfesionelní. Jen ta!

Česká Akademie vydala 1. číslo „Korespondence J. A. Komenského a vrstevníků jeho“ na 196 str. lex 8^{0}. Jest to vlastně pokračování korespondence vydané r. 1892 A Paterou, obsahující 175 listů Komenského. Tento nový materiál sebral a vydal prof. Kvačala.

Škole Komenského ve Vídni neuděleno právo veřejnosti okresní školní radou, poněvadž „škola nevyhovuje účelu“.

Na konec kousek ze statistiky: Rakousko-Uhersko má 38.100 škol, tedy 1 školu pro 1310 obyv. Ve Spojených Státech mají 300.000 obec. škol, tedy 1 školu pro 315 obyv. Tam jsou přesvědčeni, že je lépe vystavěti 50 škol než 1 vězení. Rakousko-Uhersko má 36$^{0}/_{0}$ analfabetů, Rusko 76$^{0}/_{0}$, Černá Hora 84$^{0}/_{0}$; nejméně ve Švédsku 0·20$^{0}/_{0}$ a Norsku 0·30$^{0}/_{0}$. Německo jich má 0·85$^{0}/_{0}$ (dle prof. Hickmanna). V Rusku se však počet škol v posledních 15 letech zdvojnásobil. — Ze 42.000 rakouských učitelů víc než polovic (22.000) nemá 600 zl. platů; skoro $^{1}/_{4}$ (10.000) nemá 400 zl. a 1500 učitelů má méně než 200 zl. *N.*

FEUILLETON.

Můj nakladatel dal mi vývěsní archy knihy, která asi zároveň s těmito řádky objeví se na pohnutém knihkupeckém trhu. Jsou to Básnické spisy Karla Havlíčka, sedmnáct archů slušného pevného papíru a zřetelného tisku.

Pozoruměl jsem, že mi můj nakladatel odpovídá na staré a bolestné moje otázky. Kolikrát jsem jej v soukromí trápil o kritická vydání našich starých pánů! Kolikrát jsem nejen jej ale celý ten cech našich Melantrichů napadl tiskem pro netečnost k starší literatuře naší! Ba, šel jsem tak daleko, že jsem jim určitě sliboval domy, které by si z těch obchodů postaviti mohli — nic platno.

Zatím v tichosti byla připravována publikace Havlíčkových Spisů básnických a včera mi ji podal nakladatel můj s vítězným úsměvem. Triumfoval. Přečetl jsem knihu, a chápu jeho radost.

*

Jest to první úplné vydání básnické činnosti Havlíčkovy. A první kniha svého druhu v literatuře naší vůbec. Ladislav Quis, jenž ji vydal, ukázal příkladně, jak mají býti vydáváni naši staří autoři. S pietou a láskou přistoupil Quis k této práci, avšak s chladnou nestranností mathematickou tříbil, srovnával a zkoumal každou řádku, a jenom tak mohl vytvořiti onu básnickou postavu Havlíčkovu, jak nyní před námi stojí. Práce velká, namáhavá a konečně coram populo málo slavná — nějaká filipika o platonické opposici proti Badenovi by byla nesla jméno páně Quisovo po všech žurnálech české vlasti — ale kdo takovouto věc podniká, jest již předem lhostejným k profannímu potlesku — zde hřeje jedině ono příslovečné vědomí vykonané dobré práce.

*

Řekl jsem: první kniha svého druhu v naší literatuře. Ano, nemáme dosud podobné. Jest to kritické vydání, v jakém každá jiná literatura přední své repraesentanty má, a jaké česká literatura předním svým repraesentantům jest dosud dlužna. Až na Havlíčka nyní, dík práci Quisově. Takové kritické vydáhí jest jediným slušným pomníkem autoru, jest definitivním účtováním, jehož resultáty přejímá literární historie a vede je dál, i když už autor v širších massách jest neznám a nečten. Naši literární historici cítí nejlíp, jak stojíme daleko za všemi evropskými litera-

turami v tomto ohledu. A cítí to bolestně. My necháme svého autora setlít a rozpadnout se v prach, jinde jej balsamují a zachovávají jeho podobu. Ladislav Quis, abych se vrátil k Havlíčkovi, sebral disiecta membra poëtae, složil v celek, pokropil vodou živou — a tělo srostlo.

Havlíček básník leží tu před námi svěží, úplný, neporušený tak, jako by zmizelo těch 40 let, ležících mezi jeho smrtí a dneškem. Jako velký žurnalista a politik zemřel Havlíček, znenáhla však zdvihal se z hrobu Havlíček básník a dnes jest již důstojným soupeřem politika i žurnalisty. Pěkně to ukázal Quis v úvodě. A básník tak český jako politik, jako žurnalista. Byl přímým synem starého Čelakovského, a, řekněme, strýčkem Nerudovým. A synovec miloval jej dojemnou láskou až do svých posledních chvil. A Quis, sám též jeden z té rodiny, postavil mu nyní velkolepý pomník.

*

Quis opatřil knihu velmi cenným úvodem, jednotlivé básně ba každý jednotlivý epigram daty dne, měsíce a roku, kdy povstaly, kde bylo co již otištěno, označil jednak v úvodu jednak v hojných poznámkách důvody a předměty epigramů Havlíčkových a čtenář velmi pozorný uvidí, že mnohý epigram jen s Quisovým průvodním listem pod čarou může cestovati po luzích naší t. zv. rakouské širší vlasti. Havlíček nešvihl nikdy do větru a, sám lev, neútočil na zvířata drobná a neškodná. Quis praví o jeho epigramech: „On vypěstoval nám český epigram, a to k výši, která dosud nebyla překonána, on nevyhnul se té bezohlednosti, té přímosti, nešetřící ni osobnosti, ni hodnosti a domnělých neb i skutečných zásluh, jakou epigram žádá, má-li míti účinek. On dotýkal se jím nejpalčivějších ran na vlastním našem těle, ale nešetřil také nepřátel. On bičoval svým perným, českým vtipem stejně náboženské, politické, národní, literární a společenské zlořády a přibil na pranýř, co dle jeho náhledu pranýř zasluhovalo. Zkrátka Havlíček vytvořil nám teprve pravý český epigram. Epigram jeho vnikl do lidu, koloval i koluje dosud od úst k ústům, šířil se v nesčetných opisech přes všechno kaceřování a zápovědi. A okřídlené ty veršíky měly větší působnost než mnohé velké knihy — a působí dosud . . .“ A dále praví Quis: „Jdouce po stopách básníka Havlíčka shledáváme, že jdeme vlastně ve stopách jeho života; jsouť básně jeho vesměs jen výrazem toho, co v nitru svém prožil a probojoval. Nic tu není planého, nic vybájeného a smyšleného, nic nepravého nic neskutečného. V básních jeho není ani stopy falešného klassicismu předchůdců, ale také ani potuchy po romantismu. On jest básník vnitřní pravdy, jest první náš básník — realista. On vymyká se úplně z rámce doby vlastenecké, ba on kritikami svými potírá směr tento a stojí pracemi svými nikoli jen na konci doby této, ale přímo již na počátku doby nové, již zahajuje . . .“

*

Lad. Quis vyzývá k vydání kritických a belletristických spisů Havlíčkových a k vydání jeho korrespondence.

O této praví právem: „Nechať ti, kdo tomu dosud brání z ohledu na žijící osoby, uváží, že tato zajisté chvalitebná šetrnost dnes již není

odůvodněna, nechť uváží, že veřejnost naše, že naše literatura má právo na tyto památky a že utajováním dopisů těchto trpí škodu nejen literární historie, ale i památka Havlíčkova." Rádi uvidíme výsledek těchto upřímných slov.

*

Můj milý nakladateli, ještě slůvko přímo k Vám. Řekl jsem Vám to již včera ústně, dnes, po přečtení Havlíčka, volám k Vám veřejně: Neustávejte při prvém kroku! Ať Vaši kollegové s hrozným rachotem reklamních bubnů a řvavými prospekty házejí své kramářské výrobky do světa — zůstaňte literatuře!

Vím, usmějete se trochu trpce: že jest to víc čestné než zdravé — — ale mám tu víru, že jest tohle pravdou jenom dnes. Hleďte: jarmareční kramaření začíná bankrovati všude. Naše politika, naše literatura, žurnalistika — stopujte to.

Přijde čas solidnosti, čas práce — a to, můj milý, i na trhu knihkupeckém a to vzdor všem pentlím a vzdor vší reklamě. A tak se těším, že mi brzy napíšete: Vydáme už druhého starého pána! M.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Kladu-li v těchto měsíčních referátech, které opět zahajuji a v nichž jen velmi běžně mohu vystihovat obraz plynoucí literární produkce, kladu-li váhu především na obsah, ideje posuzovaných knih a myšlénkový názor spisovatelův, má to ten smysl, že po mém soudu prázdná aneb ideově zvrácená kniha nestává se ještě knihou cennou tím, vyhovuje-li snad po formální stránce všem požadavkům moderní umělecké kritiky. Ovšem nedá se přehlížet forma, jak spisovatel vyjadřuje svůj názor na život a na svět, ale chci vidět především, že skutečně něco vyjadřuje a co vyjadřuje, chci vidět, zda-li to, co vyjadřuje, je také hodno, aby bylo vyjádřeno a čteno. „Ať dívá se básník do přírody, ať neučí se z knih, jen z plného života, ale ať poznává ten svět veliký a vznešený; zajisté mohou i malichernosti, titěrnosti i ošklivosti poznávány býti vědecky i umělecky — ale není rozdílu v látce objemem a obsahem a v poznání hloubkou a vznešeností? Které jsou to ty věčné idee, o kterých Plato mluví a po kterých každá šlechetnější duše baží?“

A ať vzpomínám specielně na českého literáta, nemám se zajímat především o to, jak se dívá na život, zvlášť na český náš život? Jaký smysl v něm vidí, jak se dívá na všechny ty proudy, které dnes hýbají společností, co si slibuje do budoucnosti, co vidí v minulosti, jak hledí na př. na ženu, na dělníka, vůbec na člověka? Což nebylo by i zajímavo shrnouti, jaký názor tu převládá u našich literátů, a pokud vůbec a kteří z nich mají svůj určitý názor? Pamatuji se, jak před nemnoha lety psalo se u nás o stísněnosti českého spisovatele. Svět český je prý tak malý, tak úzký, že těžko se ubránit, abys nenarazil, zavadíš-li o něj. Kde kdo by se vzbouřil a běda pak nebohému autoru!

Dnes na štěstí spisovatelé naši přece již vymaňují se z tohoto úzkoprsého náhledu, hlavně asi za příkladem Macharovy knihy Tristium Vindobona a jeho Magdaleny. Dnes přece pomalu množí se kruh literátů, kteří odvažují se básnicky a belletristicky poznávat a vyjadřovat domácí poměry. To učinil právě i K. Leger, obrátiv se pro látku ku své veršované povídce „Chvilku zas doma“ do nejnovějšího českého života. Nezasáhl sice hluboko, ale o jeho práci dá se přece diskutovat a v tom alespoň jistá přednost její.

Že u nás v Čechách od let děje se nějaký přerod, že prožíváme kritickou dobu, to myslím, nemůže dnes již býti neznámo ani nejnevšímavějšímu člověku. Proto asi každý čtenář okamžitě pochopí, kam Leger míří svou povídkou, v níž vylíčil studenta, rozběhnuvšího se přes malý

okruh české čínské zdi za širšími ideály, ale klesnuvšího na samém prahu života t. j. tam, kde theorie má přecházeti v praxi. Leger stojí na rozhraní staré a nové doby, ale vyznívá z všeho, že s větší zálibou hledí za sebe než před sebe. Zbořili jsme čínskou zeď a zevšad hrnou se nové směry:

„Ano, ano! jsou to změny!
Nová hesla, nové směry!
proroci se noví rodí s novými už desatery.

A takový slavný prorok najednou se zadumá:
„To, co bylo včera černé, dnes buď bílé!" řekne slavně.
Druhý přidá: „Trochu žluté!" Třetí: „Modré! modré hlavně!"

A že to nyní v modě,
na západě, na východě
Za proroky táhnou davy,
věštby jejich blahoslaví — — —

Svatá pravda, že všechno, co je nové, není ještě dokonalé a že bývá i mnoho modnosti tam, kde vyskytají se vážné snahy. Pak zvláště takové přechodní doby, jako je právě nynější, mívají své slabiny. Těch Leger především chytá se ve své povídce. Paušalně však, takže nelze pak mluvit o nějakém celkovém hlubším pochopení. Dotýká se v práci své nejedné palčivé otázky, ovšem víc jen letmo a právě obyčejně jen po její slabé stránce, řekl bych ještě raději, po její směšné stránce. Ale proto nelze upříti, že tu a tam leccos vystihuje dost případně. Na příklad při sociální otázce dobře vystihl, že není již jen otázkou dělnickou, nýbrž i otázkou intelligence. Co se týče názoru na ženu, patrně nechce být přítelem její emancipace. Gymnasistka Pavla, chorá, bledá dívka postavena do kontrastu s manželkou staršího Lošana, zdravou, svěží ženou. Konec konců však i Pavla touží po muži — —

„podle jakés theorie opravovat zákon věčný:
věřte, že vám za to samy ženy budou málo vděčny!"

Ze všeho patrno, že emancipaci vidí v tom, v čem ona jen částečně záleží, že se dívá zde povrchně a běžně a proto křivě.

Po psychologické stránce dalo by se povídce mnoho vytýkat, ale spisovatel chtěl být víc satirykem než umělcem.

Vedle veršované povídky Legerovy vyšla právě také zajímavá knížka veršů Milana Fučíka: „Utíkám k slunci....!" Zajímavá především úvodem, v němž autor, který poprvé vystupuje tu na veřejnost, líčí své překonání dekadence. Praví, že také byl nešťastně stržen proudem, který otrávil všechny mladé lidi, který je spletl, takže hrdě si říkali „dekadenti".

„A je to přece tak vážná věc. Zdá se mi, že každý mladý člověk přijde po dvacátém roce v dekadenci. Je to doba, kdy už nevěří praničemu, život naň doléhá a on cítí prázdnotu kolem sebe a z prázdnoty smutek. A ještě neví, že musí začíti znova, že musí hledati novou víru ...

A v tom slyší a čte takové vypjaté, delikátní knihy, plné sytých omamujících parfumů, veršů chutnajících jako absint — jaký div, že se oddá tomuto duševnímu alkoholismu. A už mu to ani nechutná, ale nutí se. Až konečně přijede veliká, blahodárná kocovina. Bolí hlava. Tu vzejde svěží jitro a vychází slunce — nějak nové. A ten nešťastný člověk se otřese vzpomínkou na otravnou pitku, cítí a vidí slunce — Bože, tam někde je život a nová víra. Je mu teplo u srdce, začne toužit po tom živném světle a je-li básník, začne veseleji zpívat . . . Oč, že s tím bude souhlasit hodně kamarádů! A to mi opatřilo raison d' être pro mou knihu. Vypadla jako lyrická kronika tohoto velmi vážného processu života. Zdá se mi, že nemluvím jen za sebe, že mnoho lidí bude se mnou stejně cítit. Tak doufám, že tato tendence, kterou úplně doznávám — překonání krise dvaceti let a přiblížení se k poznání smyslu života — zachrání četné slabiny mých veršů, které jsem stloukal po tolik let".

Třeba že ta kronika velmi vážného processu života, o níž autor mluví, není z jeho knížky právě valně patrnou, nelze nepřiznat, že v M. Fučíkovi hlásí se skutečný básnický talent, který se snaží vymanit se z běžné kopírovací horečky, proniknut k sobě a být svým. Vlivy dekadentismu jsou nejméně patrny na některých básních zahajovacího oddílu, na př. v básních „Ranní píseň dětská" a Nejhorší chvíle". Jinak všude shledáváš se s personifikovanými abstrakcemi a s obvyklou dekadentní symbolistikou — i v oddíle posledním, nazvaném „Píseň vítězná". Celkem však je to velmi čestný debut. Většina básní nevyznívá na prázdno, ba některé jsou nevšedně silny. Poukazuji na báseň „Cesta k Ideálu". Koncepce silná a plasticky vrženo na papír!

A vracím se zase k úvodu. Není významnou ta zpověď mladého autora, ta veřejná abdikace dekadentismu? Překonávání dekadentismu dekadentem?

A jiný podobný zajímavý zjev! Nedávno ještě — a poukázal jsem na to v č. 10. min. roč. — dovolával se Jaroslav Kvapil svého chronologického prvenství mezi našimi dekadenty. A teď v Zlaté Praze (číslo z 1. října) uveřejňuje báseň: „Vpád barbarů".

„Vše zjemnilo se, vkus náš choulostiví,
jsme zcitlivělí a jsme přeubozí,
jsme nedůtkliví, sensací jsme chtiví,
a s bohem koketují neznabozi."

Už hořkne vůně mladým pánům v nose
a protože se vášně na hřích zvrhly,
teď lehtají se tam, kde líbalo se,
všech žen jsou syti, než je v náruč strhli.

Než najedli se, už jsou všeho syti,
jsou hříšníky, ach, než si zahřešili,
dřív zmláceni jsou, nežli byli biti,
jsou přemoženi, dřív než v bojích byli.
— — — — — — — — — — —

Řím v úpadku! Ó mládeži ty stará
tvým caesarům už pelichají vlasy,
teď nezbude, než počkat na barbara,
když kulturu již všecku ztrávila jsi!"

K tomu zajisté není ani třeba komentáře.

V belletrii dosud stopy letní saisony! Jen v periodických bibliotékách objevily se dvě, tři novinky: V Matici lidu „Obrázky ze Žďárských hor“ od Vlasty Pittnerové, v Libuši „Črty ze společnosti“ od Terezy Svatové a „Tři ženské podobizny“ od Terézy Novákové.

Kniha Vlasty Pittnerové určena je pro lid. Avšak nevím, je-li příkladnou četbou pro lid kniha, v níž hned prvá povídka zakládá materielní blaho rodiny hlavně na výhře loterní. Slabou prací je také kniha Terézy Novákové. Takové pojímání ženské emancipace, jak jeví se v jejich „Třech ženských podobiznách“ je sentimentální a naivní. Nejlepší z těch tří knih jsou ještě „Črty ze společnosti“ Terezy Svatové, krátké silhouety s milým, ušlechtilým názorem na život.

Ze starší saisony zde mám ještě dvě sbírky J. D. Konráda „Světlo a tma“ a „Do zbraně“, vydané v nakladatelství dra Bačkovského a literárně celkem bezvýznamné, a pak „Sestry“, román z pražského života od V. P. Trnavského (nakladatel: V. Kraus v Táboře), také práce nevalné ceny. Autor, jak vidět, hodně mnoho učil se u Zoly i theorii dědičnosti i effektům. Pak ovšem leccos dá se snadno odůvodnit, co psychologicky těžko si vysvětlit. Proč však takovou, po výtce kriminální historii zvát pražským románem? Stejně dalo by se říci „román z pešťského života“, „vídeňského života“ — co je v knize specificky pražského?

Z překladů vydala Vzdělavací bibliotéka drama Maurice Maeterlincka „Aglavena a Selysetta“ v Románové knihovně Světozora vyšla nedávno v Kosterkově překladě kniha Hermana Banga: „Čtyři ďábli a jiné novely“. Při Čtyřech ďáblech vzpomněl jsem si na Strindbergovu povídku „Odměna ctnosti“. Strindberga mohlo by zajímat, že dle Bangovy novely pohlavní zdrženlivostí dociluje se pravého opaku toho, co hlásá jeho „Odměna ctnosti“, dle níž pohlavní zdrželivost u mladých lidí vede k tělesné zkáze. Kdo má tedy pravdu? Z.

Hlídka. O sjezdu Nového Života konaném v Praze 25. srpna, obšírnější referáty v „Novém Životě“ teprve budou. Zatím četl jsem v zářijovém čísle jen stručnou zprávu, ostatně je i té dost, neboť o směru a snahách naší katolické „moderny“ můžeme teď míti již dost jasnosti. Myslím, že v samé zásadě „N. Život“ je neújasněný. „Obrodit moderní literaturu hříchu duchem Kristovým, a literaturou a uměním obrodit i život lidstva (září, str. 197.) — pěkně řečeno, ale zároveň řečeno nejasně a v odporu ke všemu pravému usilování náboženskému. Mám velikou úctu před literaturou a uměním, ale nevěřím, že se jimi, jen jimi lidstvo obrodí. Kdo o náboženství opravdově přemýšlel, literárnímu heslu „N. Života“ neuvěří. A uvěří mu ještě méně, vidí-li, jak „N. Život“ ten svůj program provádí. Upřímně řečeno: vidím v „N. Životě“ hodně literární politiky, usilí náboženského v něm vyciťuji mnohem méně. Tak na př. nedovedu v p. Zeyerovi nalézt náboženského téměř nic — „N. Život“ však jím paraduje. Vždyť „mariánské“ a j. tituly věci nedělají. Pan Zeyer (v témž čísle) svůj poměr ke katolicismu objasňuje sám, a to ovšem potvrzuje soud můj. A stejně podivné je zahrávání „katolické“

moderny s p. Mrštíkem. Vůbec to „katolictví“ počíná být pořád divnější. Pravda je, že tu i tam vyskytá se hlas upřímný (Josef Svozil: My a naše dějiny), ale vedle toho je právě té politiky až mnoho a v ní není rozdílu od „Vlasti“.

Rozhodně nekřesťanské zdá se mi však to, co „N. Ž.“ provádí s p. Bílkem. Nechci umělce tohoto nijak urazit; jsem jist, že některé jeho práce jeví nám hluboký cit a idee vznešené, ale umělec neměl by se pouštět do esthetiky a neměl by se nutit k obrázkům, které (nedá se to jinak říci) s uměním, ani s uměním katolickým společného nemají nic. Že se p. Bílek do věci nutí, soudím z toho, že ve svých črtách, uveřejňovaných v „N. Ž.“ je pod značným vlivem cizích vzorů. „Nový Život“ měl by umělce více šetřit. „Nový Život“ překotně si hledí rozmnožit kruh spolupracovníků a tím se mu stává, že uveřejňuje takové říkání, jak na př. „Dopis naší čtenářky“. Mařenka ať jde mezi svíčkové baby a literatuře ať dá pokoj.

K orgánům katolickým a klerikálním v poslední době se přidružila „Aletheja“. Vydává ji vědecká jednota Arnošta z Pardubic a má patrně namířeno na studenty, aby je zachránila před všelijakým mravním morem, zejmena před — realismem. „Aletheja“ je řecké jméno pro „pravdu“ — jaká ta pravda je, vidět na př. na recensi Jakubcova spisu o Markovi. V této recensi dává se autorům poučení, že nemají o veřejných mužích vypovídat „záležitosti povahy důvěrné“: p. Jakubec totiž líčí Marka celého, jeho charakter i činnost, a proto právem naznačuje, že Marek, ačkoli byl knězem, žil necelibátně. Je to pro Marka jistě charakteristické a stejně je charakteristické pro Jungmanna, jak to Markovi radil. Ale „Aletheja“ to pokládá za „důvěrné“ a denuncuje pana Jakubce jakožto učitele na ústavě dívčím. Dobrou stránku tato „Aletheja“ má, že totiž nedenuncuje jen „důvěrně“, nýbrž veřejně a může si tudíž o směru listu každý ustálit svůj soud. Směšné je, jak recensent nicotami ostouzí autora. Možná, že by se spisu o Markovi to ono dalo vytknout (já bych na př. hned vytknul, že „důvěrnou záležitost“ jen naznačil, a nepověděl docela odkrytě, jak se to v Libuni a jinde již „nedůvěrně“ ví dávno), ale zatím může být spokojen s posudky odborníků (na př. Listy filologické seš. 4. od L. Čecha) a tím, že nechtě odhalil nám Isidin závoj „pravdy“.

Ostatně má „Aletheja“ ještě jednu takovou zásluhu. Přinesla totiž článek professora Bráfa (č. 3.), v němž ukázáno na chatrné vzdělání některých klerikálních spisovatelů a agitatorů v otázce sociální. „Vlast“ (č. 9., 10.) postavila se proti prof. Bráfovi a zejména p. Vrba ostře se proti němu rozepsal. Professor Bráf sám je klerikál a přece musil se postavit proti pánům à la Vrba. Je nám lhostejné, co si pánové mezi sebou říkají; ale jedné otázce jsem se při sporu nemohl ubránit: Z jakých vědeckých spisů a knih českých mají se ti nevzdělaní klerikálové národohospodářsky vzdělávat? Fakt je, že zatím jen realisté a pokrokáři do našeho sociálního temna literárního svými knihovnami vnášejí trochu světla — co tu dělá Akademie a zejména I. její třída, jejíž členem je tuším také prof. Bráf a jejíž úkolem by bylo, vydávat také nějaké spisy sociologické, státovědecké a národohospodářské?

Akademická mládež bohoslovecká sama cítí tento nedostatek literatury a svého vlastního vzdělání vůbec. Důkaz tomu vidím v „Olomouckém Museu, časopisu bohoslovců českomoravských"; nikoli že by časopis vybočoval z mezí dogmatických, ale je vidět, že akademická mládež theologická má pochopení pro hlubší snahy národní a zejména, že by vděčně přijímala poučování sociologické a o sociální otázce. Je pravda, že spisovatelé a učitelé katoličtí také sociologií se počínají pečlivě zabývat, ale je toho málo a je to příliš scholastické. V té příčině vůbec by theologická studia potřebovala důkladné reformy, neboť nynější studijní plán a jeho provádění ducha více ubijí než sílí.

Časopisectvo klerikální odpovídá tomuto zastaralému systému výchovnímu. Obzvláště zaráží jizlivost a nepravdivost, kterou se bojuje proti směrům protivným. Do jakých mezí tato zaslepená zášť dochází, vidět na př. z článku pana Lenza ve „Vlasti" (č. 10.), psaného nominelně proti Ottovu Slovníku k vůli článku o Chelčickém. Tam p. Lenz mezi jinými denuncuje také prof. Golla pro spis o „Čechy a Prusy". Každý ví, jak prof. Goll v otázkách náboženských píše šetrně a opatrně a přece p. Lenz s ním není spokojen. „Tak píše c. k. professor na universitě Pražské, zbožným Karlem IV. pro katolíky založené, a z peněz ponejvíce katolíků vydržované roku 1897, o sv. patronu království Českého, sv. Vojtěchu, nepochybně proto, aby uctil devítistyletou památku velikého tohoto světce. Slova Gollova nepotřebují věru žádného komentáře."

Jaká tedy jsou to hrozná slova? Pan Lenz uvádí ze spisu toto: „Vojtěch jest první Čech, jemuž vlast jeho nestačila. Na jihu přišel do Říma do Montecasina, odtud chtěl jíti dále na východ do Jerusaléma; na západě navštívil hrob sv. Martina v Touru, zemřel v Prusku a pohřben byl ve Hnězdně. Jest to první Čech, o němž máme určitou zprávu, že se plavil po moři; bylo to na jeho poslední cestě . . . Vojtěch první Prusko uvedl ve styk s Čechami. Odciziv se domovu, kde mrav a zvyk trval nezmírněný a nezkrocený věrou křesťanskou . . . zahořel nábožnou ctižádostí (?) po slávě mučeníka, jenž pro víru umírá . . . Vojtěch Prusův neobrátil, jich apoštolem se nestal . . . Nebe získalo světce a lid křesťanský ostatky (!!) . . . Vojtěch jest svatý Čechům a Polákům společný. Než, toho zázraku nedovedl, aby v národech příbuzných a na sebe odkázaných, vzbudil lásku bratrskou."

. . . Pan Lenz je typ těch starých pánů mezi našimi theology, kteří se vyznamenávají nesnášelivostí a spojenou s ní nevědeckostí; ale nesnášelivost theologická se u nás šíří a šíří. Zarazila mne na př. také Hlídka (č. 8.), v níž se pro poznámku jakousi v „Čase" paušálně odsuzuje realism všecek. Čteme totiž: „Co každý normalní člověk nazve podlostí, to realistům u Dobrovského jest hrdinstvím: ostati v řádě, jímž pohrdal. Bojoval prý proti duchovní pověře, a rozumí se tím vyvrácení pověsti o benatském evangeliu prý rukou apoštolskou napsaném. Člověk normalní zase by se tázal, kterak otázka ona paleografická atd. může nazvána býti duchovní; ale realista ví dobře, proč se podloudnictví takového dopouští. Jemu ze samé humanity jsou škváry jako Bílkovy dějiny Jesuitů dobré dosť, aby se jich zastával, jemu i H. A. Galaš je důležitým dokladem husitismu a bratrství. To je, prosím, věda."

To je hodně jizlivé, ale nekristické a — nekřesťanské. Pánové se na realism velice zlobí, že dobu obrodní ukázal v pravém světle. Za fakty nemůžeme — ale hned o „podlosti" u Dobrovského mluvit, je trochu horkokrevné. Pravda, v orgáně biskupa Brynycha došel právě také Háj na vlastenecký index. Co se Bílkových „škvárů" tyká, je pro soudné lidi věc velmi prostá: pokud budou Lenzové, budou Bílkové. Professor Hodr v „Hlídce" Bílka v tom onom usvědčuje z nesprávností, ukazuje, že Bílek necituje svého pramene a t. p. Ale to jsou maličkosti a vlastní spor se tím neřeší. Ať „Hlídka", chce-li, o jesuitismu jednat věcně a nestranně posoudí na př. spis Nippoldův (Die jesuitischen Schriftsteller der Gegenwart in Deutschland 1897) — tam jistě nalezne protivníka slušného a věcného. Nippold je ovšem protestant; tedy ať si vezme nový spis o Möhlerovi od J. Friedricha (J. Friedrich, Johann Adam Möhler der Symboliker 1894) a nalezne tam nevyvratný důkaz, že sloup nové dogmatiky katolické, Möhler, viděl ve zrušení jesuitského řádu zasloužený trest boží, jakože tento Möhler vůbec docela jinak smýšlel než naši theologičtí jizlivci. Ať „Hlídka" vyvrátí, co o nynějším duchu své officielní církve a theolog. učení nedávno řekl a napsal professor dogmatiky Schell — zkrátka a dobře nám spis páně Bílkův není žádnou autoritou. Nevěříme ovšem také scholasticismu, jejž u nás vydávají za vědu jediné správnou a oprávněnou.

Bez odporu připustíme pánům v „Hlídce", dokonce i „Vlasti", že v táboře jejich odpůrců také není všecko zlato, co se třpytí. Ale my právě jsme tam, že si navzájem své mínění povídáme veřejně. Proto ve vystoupení pana Šaldy proti „Rozhledům" nevidíme slabost, ale sílu. Staří páni à la Vlček a tutti quanti z toho mohou mít svou směšnou a malichernou radost, ale my nelitujeme ani „moderny", jestliže nevyhovuje. A „Rozhledy" skutečně mají příliš mnoho literární politiky, podobně jako mnozí staří páni. „Rozhledy" pěstují vědu, umění a literaturu povrchněji než dnes na seriosní literáty sluší. Dovedeme ocenit práci nakladatelskou, ceníme si agilnost, ale přáli bychom si více opravdové práce. V té příčině pan Šalda prokázal „mladším" službu, že zejména pana Pelcla postavil, kam patří, totiž mimo literaturu. Pana Krejčího je nám při tom ještě líto — snad jako zastance moderních theorií o milicu bude o tom uvažovat, co milicu „Rozhledu" znamená jemu a jak naň působí.

Z „Osvěty" si páni v „Rozhledech" příklad brát nesmějí. „Osvěta" teď už má privilej na všecko, i na literární nízkost. A je to nízkost: otisknout bez jména na Machara klep, neodvolat ho, ba opakovat jej, třeba že jeho (bezděčný) původce jej odvolal! Ale patrně se mnohým starým pánům velice líbí, jestliže v orgánu jim blízkém literární pacholek řádí, jak se říká, o sto pryč! Pan Vlček si za hluku může napodobit — „Naši Dobu" a do nové rubriky „nové spisy" to ono opsat (také z „Hlídky").

Však si o všech těchto věcech ještě všelico povíme. Mlčeli jsme v „Naší Době" dost dlouho čekajíce nepřátelství alespoň slušného — naši staří i mladí protivníci tomu čekání patrně nerozuměli.

Z přeměn časopiseckých zaznamenáváme zánik „Nového kultu",

orgánu individualistického anarchismu. Pan St. K. Neumann oznamuje vydávání obnovené; náhodou 1. číslo nového denníku socialistického má zprávu o úpadku anarchismu a podle toho, co ve své brošurce o anarchismu proti vlastním kollegům naznačuje pan Kalina (A. P. Kalina, Anarchie, 1897) také individualistický anarchism a anarchism vůbec také u nás schází netoliko nedostatkem prostředků hmotných. *Čtenář.*

Nové spisy. *Woman under the English Law* from the Landing of the Saxons to the Present Time 1897. — Alb. Réville, *Jésus de Nazareth.* Études critiques sur les antécédents de l' histoire evangelique et la vie de Jésus. 2. sv. 1897. (15 mk.). — Eug. Ehrhardt, *Le Principe de la morale de Jésus.* 1896. (1 fr.) — E. v. Halle, *Baumwollproduction und Pflanzungswirtschaft in den nordamerikanischen Südstaaten.* I.: Die Sklavenzeit. (Schmollerovy: Staats- und socialwissensch. Forschungen.) 1879. (9 mk.) — *Social England.* By Varions Writers. Edited by H. D. Trail. VII. sv.: Od bitvy u Waterloo až k volbám r. 1885. 1897. — Dr. Maikki Friberg, Entstehung und Entwickelung der *Volkshochschulen* in den nordischen Ländern. 1897. (1·80 mk.) — R. Ihering, *Boj za právo.* Přeložil Dr. V. B. 1897. (50 kr.) — Le Bon, *Duše davů.* Přeložil L. K. Hofmann. (1 zl.) — J. Lubbock, *Radosti života.* Přeložil J. Pelcl. (1·20 zl.) — J. Lubbok, *Krásy přírody.* Přeložila P. Moudrá. (1·30 zl.) — *Potštýn.* Práce a vzpomínky letních hostí a přátel zátiší potštýnského. Uspořádali M. Habeltová a J. V. Klíma. (1·50 zl.) — Fr. Krejčí, *Zákon associační.* Pokus psychologický. — Alois Riehl, *Friedrich Nietsche,* Der Künstler und der Denker. 1897. (1·75 mk.) Autor vůči N. je dost kritický; ale i stručnost essaystická nevylučovala větší rozhodnost a přesnost. I tak poslouží i u nás a právě tím, že se názory N. kritisují. — Dr. Fr. S. Kovář, *K soukromé četbě z jazyků staroklassických.* V programě gymn. ve Valašském Meziříčí. 1897. Str. 26. Když jsem toto pojednání přečetl, myslil jsem si, že by bylo dobře pana spisovatele, není-li vojákem, na rok odvésti, a je-li vojákem, povolati jej asi dvakrát ještě k reservnímu cvičení. Vojna je totiž nejlepší školou loyality a subordinace a poměr podřízeného k představenému jest tam upjat do jistých přesných forem, z nichž vybočiti se pokládá právem za nejapnost. Myslím si tedy, že kdyby spisovatel tento uznaný vzor měl na paměti, nikdy by nepsal o svých představených vyšších i nejvyšších tím tónem, který jest nejméně řečeno — — avšak nechť si učitel přečte aspoň první stránku tohoto pojednání a doplní příslušný praedikat sám; hrdostí se mu jistě prsa nezvednou! Co se týče četby soukromé, pokládám nařízení její za důkaz, že učení jazykům nevyhovuje intencím přátel humanismu středoškolského, a za pokus nápravy. Vyčkáme, jak se osvědčí; mnoho mu však netuším. Co pak se týče meritorní stránky přítomného pojednání, jest, upřímně řečeno, zbytečné; neboť zemská školní rada česká vydala podrobný návod o četbě soukromé obsahující pokyny stran obsahu i rozsahu četby, o způsobu ukládání a zkoušení, takže obyčejný professor latiny a řečtiny bude věděti, jak si vésti, i bez rad slavné komissí gymnasia meziříčského. —X. — *Komoedie Aristofanovy.* I. Plutos. Přeložil August J. N. (= Augustin) Krejčí. V Praze, nakladatel A. Storch syn. 1897. Sbírky klassiků řeckých a římských pořádané J. Králem

sešit 31—33. Cena 1 k 60 h. Osud sbírek překladových z literatury klassické je trochu sice vzdáleným ale velice čitelným tlakoměrem hustoty humanistického vzdělání v kruzích širších. Jest známým úkazem, že překlady spisů auktorů čítaných na gymnasiích jdou na dračku, kdežto překlady spisů jiných sebe výtečnějších a třeba překlady podařené se nekupují. Kdyby měli pravdu nadšení zastanci humanistické výchovy, tož by to mělo býti obráceně. Škola by měla překlady čítaných auktorů činiti zbytečnými a Aischylos, Platon, Aristofanes a jiní koryfeové měli by jíti na dračku. Než podívejte se do knihoven chovanců gymnasijních, universitní intelligence a shledáte stesk knihkupců oprávněným. Patrno, že z celého studia gymnasijního nepřinesou si naši právníci, lékaři a učitelé nefilologové tolik zájmu pro antické krásy, aby s radostí sáhli po překladu. Že by se kochali s četbou originálů, to nenapadne nám domnívati se ani ve snách A přece bychom přáli právě Aristofanovým překladům úspěchu a rozšíření. Plutos jest zdrcující a při tom kratochvilná satira na tehdejší úpadek nábožensko-mravní v lidu a ještě více v kněžstvu. Aristofanes drží těmto zástupcům božím zrcadlo a čtenář se potřebuje jenom trochu zapomenouti a uvidí v tom zrcadle odlesk poměrů našich. Ten kastovní egoismus, ta řemeslnost výkonů, to zneužívání citů ušlechtilých i neušlechtilých ve prospěch kapes kněžských, hloupost lidská, která dává vzrůst nekalým praktikám, to všechno v Plutovi je znázorněno a vzbuzuje všestranný interes. Překlad je dobrý, veskrze přízvučný. Sem tam by neškodil trochu srozumitelnější obrat i za cenu doslovnosti. —X. — *Cvičebník. Príručná kniha pre hasičov.* Napísal J. Kohút. 2. vyd. Turč. Sv. Martin. 1897. Prvé vydání tohoto cvičebníku bylo českým orgánem hasičským pochvalně přijato; nepochybujeme, že odborníci uvítají také druhé vydání spisu od autora v hasičství tak zkušeného. Zde upozorňujeme na terminologii. Kohút přihlížel velmi pečlivě k výrazům lidovým, a tím častěji se liší od názvů českých. Na př.: hadice je slovensky črevo (střevo) — jistě výraz velmi praegnantní. — *Venec slovenských národních piesní.* Jozef Škultéty. Turč. Sv. Martin. 1897. (50 kr.) Pěkná sbírka písní na Slovensku oblíbených, hlavně lidových. — V Laichterově výboru vyšlo: E. B. Tylor, *Úvod do studia člověka a civilisace.* — Dr. Cyril Horáček, *Nauka o mezdním fondu.* 1897. — Ch. Gide, *Základy národního hospodářství.* Přeložil J. Salaba. (3·60 zl.) Gide patří k novějšímu sociálnímu směru francouzské politické ekonomie, doporoučíme jeho názory a výklady. — Conrad, Dr. J., Prof. an der Universität in Halle a. S., *Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie.* I. Theil: Nationalökonomie. Zweite Auflage. 1897. (1·60 mk.) — Gottl, Dr. Friedrich, *Der Wertgedanke*, ein verhülltes Dogma der Nationalökonomie. Kritische Studien zur Selbstbesinnung des Forschens im Bereiche der sogenannten Wertlehre. (Staatswissenschaftliche Studien, herausgegeben von Dr. Ludwig Elster, Prof. an der Universität Breslau. 6. Band. 4. Heft.) 1897. (2 mk.) — Rostworowski, Dr. A. J. F. Graf von, *Die Entwicklung der bäuerlichen Verhältnisse im Königreich Polen im 19. Jahrhundert.* (Sammlung nationalökonomischer und statistischer Abhandlungen des staatswissenschaftlichen Seminars zu Halle a. S., herausgegeben von Prof. Dr. Joh. Conrad. XII. Band.) 1896. (2·40 mk.) — Ehrenberg, Dr. Ri-

chard, Sekretär des Kgl. Kommerzkollegiums in Altona, *Der Handel.* Seine wirtschaftliche Bedeutung, seine nationalen Pflichten und sein Verhältnis zum Staate. 1897. (1·50 mk.) — G. Goyau (L. Grégoire) *Autour du catholicisme sociale.* 1897. (3·50 fr.) — A. Loria, *La proprietà fondiaria e la questione sociale.* 1897. (3 fr.) — B. R. Tucker, *Sozialismus und Anarchismus.* 1897. Autor vydává v Novém Yorce anarchistický časopis; ve svém spisku provádí svůj anarchism (mravní) v ten smysl, že na místo státu má dostoupit úplná volnost zrušením všelikého monopolu; ve společnosti Tuckerově občané by si každý vydával své peníze atd. — M. Ch. Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine.* Evolution des partis et des formes politiques (1814—1896). Paris 1897. (12 fr.) Velmi slušný polit. přehled XIX. st. a zejména dosti ostře a správně vynikají politické strany různých států. Viděli jsme již ruský překlad spisu. — Ferd. Schultz, *Die geschichtliche Entwickelung der Gegenwart* seit 1815. 1897. Spis věnován památce Viléma I.; přihlíží k sociální stránce historického vývoje, ale utápí se v šovinistické lojalitě. — Edmond Picard, *En Congolie* 1897. Zajímavý spis popisující, ač poněkud běžně, vznikající stát na Kongu. Autor je socialistický poslanec belgický. Nerozpakuje se ukazovat na vady státu vznikající do veliké míry tím, že král belgický poněkud nemírně těží ze své posice, kupče slonovou kostí a kaučukem. — *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie* von Franz Mehring. Erster Theil. 1897. (3·60 mk.) Historie něm. soc. demokracie od 1820—1863; Mehring je teď uznaná autorita mezi socialisty, jeho kritickost uznává se i odpůrci socialismu. Ovšem kritickost autorova teprve v 2. části spisu bude se musit prokázat. — Karl Marx, *Zur Kritik der politischen Oekonomie.* Herausgegeben von Karl Kautsky. 1897. (3·50 mk.) Tento spisek Marxův vyšel 1859 a obsahuje původní formu pozdějšího prvého oddílu „Kapitálu" („Das Kapital" má podtitul: Kritik der polit. Oekonomie); je více historický než „Kapitál" a tím doplňuje tento. Ve své předmluvě vydavatel slibuje brzké vydání IV. dílu „Kapitálu", jenž bude obsahovat historii názorů o nadhodnotě. — Laura Marholm, *Zur Psychologie der Frau.* 1897. Spisek slabý. — Georg Ortiz, *Die Weltanschauung Calderons.* (Berner Studien zur Philosophie und ihrer Geschichte, herausgegeben von Ludwig Stein. Band V.) 1897. (1·75 mk.) — J. Fritz, *Deutsche Stadtanlagen.* 1894. Své důkladné studie znázorňuje Fritz plány 30 měst; stanoví rozdíl mezi formou měst německých (na západě), římských (na jihu a západě) a slovanských (na východě); slovanská města podle autora mají dvojí typ, kulatý a ovální. Práce vybízí ke srovnání s tím, co o věci podává Meitzen; vybízí zároveň k tomu, aby se také u nás podobná studia pěstovala. — F. Keutgen, Untersuchungen über den *Ursprung der deutschen Stadtverfassung.* 1895. (5 mk.) Více právnická než sociální studie omezující se na rozbor středověkých měst německých; autor snaží se (neúspěšně) dokázat, že město německé vzniklo z hradu a že právo městské není než obměnou práva hradního. — S. Rietschel, *Markt und Stadt in ihrem rechtlichen Verhältniss.* Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Stadtverfassung. 1897. (6 mk.) Kniha velmi pečlivě a methodicky pracovaná: města vyvinula se z tržišť. — J. J. Langner, *Politický slovníček novinářský.* Pro čtenáře novin. (30 kr).

Zpráva obchodní a živnostenské komory v Praze o národohospodářských poměrech obvodu jejího z r. 1896. V Praze, nákladem komory, 1897. Stran XXXV. a 446.

Zákonem o organisaci komor z r. 1868 předepsané výroční zprávy o obchodních poměrech svého obvodu vydávaly dosud jen obchodní komory ve Vídni, Brně a Štýrském Hradci. Letos k nim kromě Liberce přistupuje též obchodní komora Pražská, jejímž prvním, německým zprávám z let 50tých teprv nyní se dostává českého pokračování. Zpráva vyznamenává se bohatstvím pozoruhodného materiálu a podrobným a živým líčením historického vývoje i nynějšího stavu jednotlivých oborů velké i malé výroby a poskytuje v celku zajímavý a zvlášť pro nás poučný obraz poměrů v jednom z nejdůležitějších průmyslových obvodů zemí našich. Nedošedši, jako snad každý vážný a cenný čin literární (a zároveň hospodářský), valného povšimnutí u denní žurnalistiky české, jest vítaným zdrojem úvah a popisů v dennících a národohospodářských týdennících německých. *J.*

Vznik národního hospodářství. Napsal dr. *Karel Bücher*, řádný professor na universitě v Lipsku. Přeložil dr. Josef Gruber. V Praze 1897, nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech. Stran 246, cena 1 zl. 30 kr.

Obsahuje přednášky: vznik národního hospodářství, soustavy průmyslové výroby v historickém vývoji, dělba práce a tvoření tříd sociálních, počátkové časopisectví, společenské roztřídění frankfurtského obyvatelstva v středověku, vnitřní stěhování, města a jejich význam v dějinném vývoji. Bücher zejména tímto spisem, dle Wagnera, „co do obsahu i formy stejně výtečným“ ukázal se národohospodářem nejen bystrým a duchaplným, nýbrž také vesměs původním. Co podává, jsou ne kompilace, ale výsledky vlastního přemýšlení a dlouholetých archiválních studií i životních pozorování. Kniha Bücherova má obzvláštní důležitost pro naše české obecenstvo tím, že na základě historického vývoje průmyslu dovozuje existenční možnost malé výroby průmyslové, právě u nás tak četně zastoupené, i pro budoucnost a varujíc před skládáním rukou v klín budí snahu po vlastním technickém i kupeckém zdokonalování se malovýrobců. I jinak kniha Bücherova přístupností a zajímavostí svou jest nejvhodnějším chodem k dalšímu sebevzdělání národohospodářskému. Přednášku o časopisectví, ukazující jak i časopisectví souvisí s celkovým stavem hospodářským, nazval Schmoller kabinetním kusem dějin kulturních a hospodářských, jsou bezmála nové hospodářské a kulturní světy, jež se nám tu objevují v netušené vzájemné souvislosti. U nás professor Bráf v Listech o studium národohospodářském (Alétheia I. 259) dovolává se „převýtečné knihy Bücherovy, jejíž trefným překladem do češtiny zjednal si p. dr. Gruber opravdovou zásluhu“.

ZPRÁVY.

Sociálně-demokratický denník „Právo lidu“ počal vycházet 1. října. List chce být moderním denníkem českým a slibuje také všestranné stopování kulturních zájmů a zejména zájmů literárních a uměleckých. Redakce postarala se také o bezplatnou poradu právní ve svých místnostech v Praze, Palackého nám. 358-II.

Katolická akademie sociální. Pro kněžstvo katolické zřízena v Německu Sociální akademie, jež má kněžstvu poskytnouti vědeckého vzdělání v oboru sociálních věd nejen po stránce theoretické, ale i směrem praktickým. Na akademii sociální budou posíláni vynikající kněží, aby nabyli vyššího vzdělání národohospodářského. Podobné akademie budou později zařízeny též u nás, kdež v tom oboru vůbec se nedostává vyškolených pracovníků. (Hlídka.)

Sociální kurs v Haliči. Sociální kurs toho druhu prvý, uspořádali od 30. června do 2. července 1897 v Krakově v universitní aule (Collegium novum) universitní professoři. Od 14 professorů konáno 14 přednášek, a to: o cílech a úkolech sociální politiky, socialismus a škola reformy sociální, stanovisko vlády a samosprávných korporací v příčině majetku pozemkového, hlavní zásady organisace hospodářské, associace zemědělcův, otázka dělnická, encyklika „Rerum novarum“, působnost katolíků v cizině, působnost katolíků v zemi, cíle politiky agrarní, vnitřní kolonisace a statky důchodkové, výroba a spotřeba v rolnictvu, hospodářská družstva v Prusku a úvěrní družstva v Haliči. Přístup měli účastníci na vstupenky za 2 zl. (Hlídka.)

Úpadek anarchismu. Nový socialistický denník přinesl v 1. čísle tuto zprávu: „Úpadek anarchismu jest skutečností, kterou lze všude konstatovati. Ve Španělsku, Portugalsku a především v Italii nemá dnes anarchism daleko tolik přívrženců jako před desíti, ano ještě před pěti lety. Ve Francii a Anglii jest anarchism dnes zjevem skoro neznámým a v Německu nevědělo by se o této sektě nic, kdyby Stummové (velkoprůmyslníci) a konsorti a jejich tiskové orgány neunavně mu nedělali reklamu. Kdyby nebyly mohly v nejmenším formátu vycházející noviny a jejich neobyčejně řídké schůze německých anarchistů, jež se rozpadají v nespočetné směry, které se navzájem potírají, využitkovati ohavnosti barcelonské, listy jejich by zanikly smrtelnou nudou. Nyní jim ale hrozí přirozený konec úplnou nevšímavostí proletářů a jejich snah. Anarchistický lístek v řeči německé dříve v Londýně vycházející, zašel; před

krátkým časem zde založený a od čas. „Post“ a „Hamburger Nachrichten“ se zálibou citovaný „Neues Leben“ (Nový život) dospěl snad již k poslednímu číslu, „Sozialist“ a „Arme Konrad“ žalují rovněž tak dojemným jako výmluvným způsobem, že od abonentů nedocházejí žádné peníze a bez peněz nelze list tisknouti. Nejstarší list směru anarchistického „Freiheit“ (Svoboda) Jana Mosta, musila vycházení své následkem úplné nevšímavosti svých čtenářů zastaviti, jak jsme již minulý týden oznámili, na základě depeše kabelové, dnes potvrzené listy newyorskými. Tak tedy přestal existovati „mezinárodní orgán anarchistů jazyka německého“, tato nejbohatší studnice německých nadávek, neslýchaného podezřívání a tupení naší strany. R. 1879. v Londýně založen, prodělal tento list nesčetné proměny od antiparlamentárního socialismu až propagandě činu a odtud opět až ku nanejvýše pessimistickému pojímání a lethargické taktice. Jan (anebo jak se nyní nazývá, John) Most, redaktor čas. „Freiheit“ čítá nyní 52 roků. Narozen v Augšpurku, obeznámil se r. 1868 se socialismem ve Švýcarsku, 1869 šel do Rakouska, kdež byl ve velikém procesu, obviněn z velezrády, s Oberwinderem, Hartungem, Scheuem a j. odsouzen a dostav později milost, byl vypovězen. V Německu byl postupně redaktorem „Chemnitzer freie Presse“, na to „Süddeutsche Volksstimme“ v Mohuči a „Berliner freie Presse“. R. 1874 a 1877 byl zvolen do říšské rady, 1878 propadl. Při uvalení zákona protisocialistického nacházel se v Plötzensee (vězení). Po odbytí trestu šel do Londýna. Zde založil „Freiheit“ a napsal brošurku proti všem tehdy ve straně soc.-demokratické činným soudruhům. I v Anglii a ve Spojených Státech v Americe bylo mu snášeti těžké tresty. Nyní zašla tedy i „Freiheit“ a Most opětně sahá k holi, převezme redakci „Buffaloer Arbeiter-Zeitung“, jejíž týdenník má napříště míti jméno „Freiheit“. —

Z života akademického. Na studentském sjezdě v Olomouci, dne 28. srpna přijata tato resoluce:

1. My akademikové z Moravy, Slezska a Slovenska na sjezdě dne 28. srpna v Olomouci, nevidouce ve zřízení utrakvistické university na Moravě splnění požadavku českého národa a ani českého lidu na Moravě, slyšíme s politováním, že i se zřízením university v tomto nedokonalém stavu dějí se nekonečné politické výpočty a odklady, ačkoliv i vláda nám nepřející uznala potřebu rychlého zřízení teto university a česká veřejnost měla pevně za to, že v r. 1898, jubilejním roce vybavení lidu našeho z poddanství a 50letého jubilea Jeho Veličenstva, bude jistě dán základ ke zřízení české university na Moravě.

Prohlašujeme, že není důstojno a slušno s kulturními potřebami českého národa zvláště na Moravě zahrávati, když dosud tak hříšně kulturní potřeby moravské jak od státu, tak od země se zanedbávají. Studentstvo moravské, přehlédajíc dosavadní průběh našeho národního života, uznává i v této chvíli za potřebné, vyzývati českou veřejnost, zvláště inteligenci českou, aby kulturní potřeby národa a zvláště na Moravě v duchu našem svépomocně co nejúsilovněji byly pěstovány tak, aby náš kulturní vývoj byl co možná urychlen.

Spolu žádáme naše poslance, aby ústavy nám slibované a zvláště utrakvistická universita nestala se darem danajským a aby s největší

rozhodností, svědomitostí a úsilím pracovali o brzké uskutečnění našich kulturních požadavků.

2. Akademikové z Moravy, Slezska a Slovenska na sjezdě v Olomouci, porokovavše o hmotných poměrech studentstva a jejich nápravě, přicházejí k názoru: že k odstranění smutných poměrů hmotných by se měl na oslavu památky Husovy a Palackého z peněz sebraných na mrtvé pomníky jejich zřídit pomník živý: veliký podpůrný spolek studentský na základech svépomocných. Pro spolek takový postaven budiž dům umělecký, který bude hlásati šlechetné snahy jejich.

3. Nebude-li uskutečněna tato myšlenka, pokládáme za potřebné, zříditi „Svépomocné společenstvo studentské", poskytujíí podpory ve formě půjček zákonných.

Změna zkušebního řádu pro kandidáty učitelství na středních školách nastane rokem 1897—98. Změny vyhovují přáním vysloveným učitelstvem samým (naposledy na VI. sjezdě professorů středoškolních): Kandidát může teď zažádat o písemku ukončiv sedmý semestr; písemka z paedagogiky odpadne, jestliže kandidát má průkazy svého studia filosofického a paedagogického; jedna písemka z oboru vlastního může také odpadnout, jestliže kandidát se prokáže návštěvou semináře a prací v něm schválenou. Doktorská dissertace platí taktéž za jednu písemku. Ústní zkoušky, po osmém semestru, budou se dělávat najednou a kvalifikace se ustanoví podle dojmu celkového, jejž zkouška učiní; v jednotlivostech provedeny některé změny kandidátům taktéž prospěšné.

Městské ohřívárny. V četných velkých městech pociťuje se jako nedůstojný nešvar, že dělníci, kteří pro přílišnou vzdálenost svých bytů od místa svého zaměstnání v polední přestávce do bytu vrátiti se nemohou, nuceni jsou svůj oběd požívati v studených průjezdech, na schodech, u dveří, mezi pilíři kostelů a pod. To pak jest údělem právě nejlepší části dělnictva, které nechtějíc zabíhati do výčepů hostinských a kořalečních, dává přednost obědu doma ženou upravenému a přinesenému, třeba při něm postrádalo i nejmenšího pohodlí a v zimě i pookřání ve vytopené místnosti. Avšak jediné město Vratislav v Německu má ohřívárnu, zbudovanou z prostředků obecních, v níž nalézají se plynová kamna k vytápění místnosti a plynové přístroje k ohřívání pokrmů, vodovod, stoly a lavice, věšáky na šatstvo a poháry. Dozor vede bývalý ponocný, městem placený, kontrolu má řiditel požární. V jiných městech podobných obecních ústavů není, za to však zřízeny jsou tu a tam ohřívárny o sobě nebo ve spojení s kuchyněmi chudinskými od soukromých spolků dobročinných, poptavárenských a p. Zřízení městské ohřívárny bylo také v Praze již několikráte předmětem úvah; k pokusům ve větším slohu však dosud nedošlo. (Obzor národohospodářský.)

Rozvoj školství průmyslového v Rakousku je zdárný. Nevyhovuje arciť všem požadavkům, zvláště české školství průmyslové ještě mnoho musí doháněti a počtem vzrůstati, přece však přehled všeobecný nasvědčuje, že školství to stále se šíří a zdokonaluje. První státní průmyslová škola v Rakousku založena byla r. 1870 ve Vídni. Ve dvou dalších letech zřízeny německé průmyslové školy v Brně, Liberci. Krakově, Bílsku, Štyrském Hradci, v Solnohradě a Černovicích. První českou

průmyslovou školu zřídila v Praze „Průmyslová jednota“. Škola tato převzata byla od státu teprve r. 1883. Nyní jest v Rakousku na 200 odborných škol, jež vyžadují nákladu přes $2^1/_2$ mil. zl. Na země koruny České připadá ze všech odborných škol 64 a náklad na ně činí 1,200.000 zlatých. Z toho obnosu však na české školy připadá pouze 350.000 zl., ostatek pohlcují školy německé. Na odborné školy ve Vídni samé stát věnuje ročně 490.000 zl., tedy o 140.000 zl. více než na všecky školy v zemích českých. Školy průmyslové vykazují tyto druhy: 1. Pokračovací průmyslové školy večerní a nedělní. 2. Všeobecné školy řemeslnické. 3. Odborné školy pro jednotlivá odvětví řemeslná. 4. Státní průmyslové školy. 5. Umělecko-průmyslové školy. 6. Technologické běhy. 7. Musea technologická, umělecko-průmyslová a obchodní. První za zřízení pokračovací průmyslové školy zažádala Kutná Hora v Čechách r. 1877. Nejstarší průmyslové školy v cizině jsou ve Francii, kde nutnost jejich uznána již r. 1793. Zakládány byly v rozsáhlé míře teprve poprvé světové výstavě v Paříži r. 1855. (Hlídka.)

Kritická vydání starších autorů. V minulých rozhledech dotknul se Sursum bolestného dluhu naší literatury. Nemáme kritických spisů starých autorů, nedostává se nám souborných děl celé řady starších i mladších nebožtíků: Kollára, Čelakovského, Máchy, Koubka, Havlíčka, Sabiny, Pokorného, Chalupy. Příčinu viděl Sursum v jakési nepodnikavosti našich nakladatelů: bojí se risika — odváží-li se však jeden k něčemu, spadne rázem strach s dvou, tří — a tak na př. máme trojí vydání spisů Rubešových.

Na to nám poslal gymnasiální professor z jižních Čech delší list, z něhož některé části citujeme; obsahují mnohý zdravý pokyn, jenž ovšem, jak u nás zvykem, zůstane příslušnými instancemi — nepovšimnut:

„My, gymnasiální učitelé češtiny na venkově, neseme ten nedostatek nejtíže. Kdo zná bibliotéky venkovských ústavů, uhádne, proč. Chceme podati svým žákům pevný a určitý obraz toho kterého autora — ale kde jej vzít? Nemáme ho sami. Možno tvrditi, že známe mnohem líp literatury latinskou a řeckou, než naši domácí. Ne svou vinou. Kobrova národní Bibliotéka zůstala troskou, a co v ní jest, valné ceny nemá. O Čelakovského spisech Jste se zmínil. Prof. Krondl ukázal na ledabylost a hříšnou povrchnost, s jakou byly vydány. Do spisů Jungmannových (v téže Bibliotéce) dostaly se články — Palackého.

Spisů Kollárových vydal Kober čtyři svazky. Kollár básník, Kollár archeolog (v Cestopisech) — dobrá. Kde však jest Kollár humanista a politik? Jeho spis „O vzájemnosti“, jeho „Kázně a řeči“ — kde je vzíti? A tak by šly žaloby do nekonečna. — — —

Jest však otázka: Možno, aby se některý nakladatel podjal toho podniku? Pochybuji. U některých autorů to nemožným bylo a jest. Ale jen u některých. Spisy Tylovy na př. vyšly v dobrém vydání péčí Turnovského u Hynka. Taktéž spisy Rubešovy. Šmilovského vydala v pěkné úpravě knihtiskárna Šimáčkova; právě vychází druhé vydání. Tedy díla autorů, přístupných vrstvám nejširším, vrstvám lidovým. Božena Němcová vychází taktéž u Kobra již po čtvrté či páté. Nepochybuji, že by i spisy Karoliny Světlé pronikly, kdyby vycházely ve vydání laciném. Obě dosa-

vadní vydání (Grégra a Dattla i Kobrovo) uvázly pro drahotu. Třebízský vydán již dvakrát (u Topiče), Jirásek vychází po druhé. Vidno tedy, že u některých autorů není třeba báti se risika, ba že dovedou býti velmi dobrým zbožím. — — —

Ale představme si vydání na př. Čelakovského! Kritické vydání obsahující sbírky jeho českých písní národních (chybí u Kobra úplně), jeho všechny listy, sbírku přísloví — vše kromě vědeckých prací, tak, aby byl jeho obraz co nejúplnější; nebo Kollára, jak jsem se svrchu již zmínil; Mácha, kam by byly pojaty i jeho německé básně; Hálka, na jehož špatné vydání bylo již v Naší době ukázáno; Karla Jar. Erbena, z něhož, mimo „Kytici“ neznáme ani řádky — — takových vydání, tvrdím, se jednotlivý nakladatel u nás neodváží. A nelze se diviti: nakladatel jest především obchodníkem, on počítá, že by takový Čelakovský kryl sotva výlohy nákladu — a to snad ještě v čase nedozírném. Co dělat? Čas utíká, jedna generace odkazuje tento svůj literární dluh druhé, a pozvolna ztrácí se zájem a tím ovšem i známost našich starších pracovníků literárních. A tak tvrdím, že jest to přední a svatou povinností naší Akademie, aby se postarala o správná, kritická a úplná vydání našich starších autorů. V literární revoluci ptal se p. Vrchlický úzkostně: co bude nyní, v době přísné kritiky a analyse, s Koubkem, Vocelem, Jablonským a jinými? Dnes obracíme se k p. Vrchlickému, čelnému členu IV. třídy České Akademie: Pane, co bude nejen s Koubkem, Vocelem, Jablonským, ale co bude i s Čelakovským, Kollárem, Jungmannem, Erbenem atd. atd.? — Akademie není podnikem výdělkářským, Akademie může vzíti širšího vydání těchto spisů na sebe — a konečně: k čemu pak by tady vlastně Akademie byla? Má důležitější povinnosti a práce?“

Rakouský a evropský militarismus. V Rakousku vydáno bylo od roku 1866 na vojsko 3900 mil. (Na letošní rok bylo v rozpočtu vojáčků za 184 miliony.) Jeden infanterista stojí v Rakousku ročně 221 zl., myslivec 226 zl., kavalerista 468 zl., dělostřelec 348 zl., zákopník 246 zl. a 1 vozataj 500 zl.; průměrně jeden voják 325 zl. ročně, arci bez výzbroje. Jedna manlicherovka stojí 33 zl. 83 kr. bez náboje. Nové zbraně v Rakousku stály od roku 1866 do r. 1888 187 millionů zl. — To je jen u nás. Celkem však státy evropské vydržují zbůhdarma ročně asi půl čtvrta milionu stálého vojska nákladem více než 2500 milionů zl. — Evropské války v posledních 40 letech stály 28 milliard 25 mil. zl. a padlo jim za oběť 2 mil. 580 tisíc lidských životů, vesměs mladých, zdravých mužů. Těmito válkami nadělaly si evropské státy 52 tisíc 775 mil. zl. dluhů

„Křesťané Všeobecného Bratrství“ (= duchoborci) v poslední době (od r. 1895) obrátili na sebe pozornost nejen ruské vlády, ale vzdělaného světa celého. Duchoborci vznikli v XVIII. stol.; okolo r. 1800 vláda jim vykázala území severně od azovského moře, na řece Moločně, nedaleko Melitopolu. S duchoborci usídleni zároveň Molokáni. Car Alexandr I. byl tolerantní, ale Mikuláš počal duchoborce pronásledovat a roku 1841 a později ti, kteří se nenávratili do officielní církve, byli zavlečeni do Zakavkazí na turecké hranice. I v tomto novém kraji duchoborci svou pracovitostí a střídmostí přes všecky útrapy se strany vlády

a divokých sousedů kavkázských bohatli. Tím však, jak už dříve namnoze opouštěli své čisté mravy a své náboženské přesvědčení; když r. 1887 na Kavkaze zavedena všeobecná vojenská povinnost, duchoborci, ačkoli jsou zásadnými odpůrci militarismu, se podřídili. Avšak záhy se ozvalo svědomí a r. 1895 rozpadli se duchoborci na dva tábory: „Veliká strana“ (asi 12—15.000) rozhodla se odepřít všecku vojenskou službu, kdežto „strana malá“ (kolem 5000) trvala na starším kompromissu. Tímto svým rozhodnutím přísnější duchoborci (v poslední době přijali jméno: „Křesťané Všeobecného Bratrství“) uvalili na sebe kruté pronásledování vlády a zejména úřadů vojenských. Historii tohoto mučednictví vypisuje nyní anglickým jazykem kniha vydaná Čertkovem.[1])

Kníže Vladimír Čertkov je vypovězen z Ruska pro svou propagandu učení Tolstého. Je teď s jinými vypovězenci v Anglii. Tam (v Croydoně) ustavili se přívrženci Tolstého, Rusové i Nerusové, ve svou „Církev Bratrskou“. Bratři Croydonští vydávají teď měsíční zprávy: Nový řád (The New Order: číslo stojí 1 penny, ročně 1 sh. 6 d.); v listě čtou se zprávy o novém hnutí praktického křesťanství z celého světa. Bratrství utvořilo si zároveň vydavatelské družstvo a jeho nákladem vyšla uvedená kniha Čertkova, v níž Tolstoj napsal závěrečnou úvahu o významu pronásledovaných duchoborců. Mimo to bratrské nakladatelství vydává a bude vydávat spisy Tolstého v přesném a authentickém textě a jiné spisy sloužící idei všeobecného sbratření. — V práci bratrské mají účast i Angličané, jako známý spisovatel Kenworthy a j.

Duchoborci neboli „Křesťané Všeobecného Bratrství“ ve svém učení ve mnohém zajedno jsou s Tolstým. Tolstoj teď na ně má vliv, jakož navzájem učení duchoborců mělo jistý vliv na Tolstého Jak původní název svědčí, duchoborci (= bojovníci v duchu a za ducha) křesťanství pojímali čistě duchovně; jsou proti všemu formalismu obřadnímu a proti vší organisaci církevní a ovšem i státní. Jejich náboženství vrcholí v těchto dvanácti ctnostech: Pravda — Čistota — Láska — Práce — Poslušnost — Nesouzení — Rozumnost — Milost — Sebekázeň — Modlitba a postění — Kajícnost — Vděčnost.

Tolstoj v závěrečné kapitole v knize Čertkově ukazuje na význam ruských mučedníků: skutečný význam historický nemají okázalé a hřmotné pompy a slavnosti imperátorů, nýbrž události tiché, jichž si lidé světští nevšímají, které však přece rozhodují o vývoji historickém. Příklad: Vystoupení Kristova a jeho apoštolů veliký svět římský si téměř nevšiml a přece historie 2000 let nebyla určena triumfálními slavnostmi césarů ale učením Kristovým. Stejně dnes veliký svět ruský nevšímá si ubohých a nevzdělaných mučedníků duchoborských a přece tito mají veliký svůj

---

*) Christian Martyrdom in Russia. Persecution of the Spirit-Wrestlers (or Doukhoborci) in the Caucasus. Edited by Vladimir Tchertkoff. With an article and letter by Leo Tolstoy, and preface by J. C. Kenworthy. Kniha (110 str.) stojí 1 shilling, výnos z vydání věnován bude pomocnému fondu. — Ruským jazykem vydal Čertkov a j. už před tím více brošurek, obracejících se k ruskému čtenářstvu; v brošurce: „Pomogite!“ umístěn doslov Tolstého, nalezající se teď ve vydání anglickém.

význam nejen pro Rusko ale i pro ostatní svět t. zv. křesťanský. K těmto slovům Tolstého máme teď na pravdě příklad bližší: poměry Uherska nikdo myslící nebude posuzovat podle politickych frásí německého císaře, nýbrž podle toho, jak se v Uhrách postupuje s Nazarény, ve mnohém k duchoborcům podobnými.

Konečně zaznamenáváme, že dr. Makovický ve své slovenské sbírce z uvedených ruských brožur sestavil čtení o duchoborcích: Prenasledovanie Kresťanov v Rusku 1895—96. (10 kr.) Přitištěny zde dva doslovy Tolstého.

Novokatolické hnutí ve Francii. Ve Francii t. zv. novokatolicism stále ještě se šíří. Zjevuje se v některých formách. Jedni jako známý literární kritik Brunetière hledají pro idealism podporu v sociálním řádu církve, dogmata přijímají jako nezbytný přídavek. Přijímají je, tak řečeno, se zavřenýma očima. Huysmans si s katolicismu pro svůj mysticism vybral obřadnictví; rozdílu mezi Bohem a satanem si úplně vědom není, spokojí se t. zv. satanskou mší téměř tak jako mší pravidelnou, ale neví kudy kam a chytráci klerikální zvěstují světu jeho obrácení. Opět jiní při všem novokatolicismu mají zálibu v Barbey d' Aurevilly, také v Bauďelaireovi, a opět jiní již jen ve Verlaineovi. Konečně jsou novokatolíci, jejichž ideálem je Tolstoj, třeba že ho náležitě neznají. Dr. Vogüé odkryl novému pokolení nový svět ruský.

V poslední době tímto směrem vystupuje Abbé Charbonnel. Alespoň dovedl literární svět rozehřát pro světový kongres nâboženský, jenž by podle jeho návrhu se měl odbývat r. 1900 v Paříži o světové výstavě. Ve zvláštním spisu: Congrès universel des religions en 1900 vykládá své názory sebrav hlasy, které se o věci veřejně a soukromě byly vyslovily. Abbé Charbonnel představuje se nám jako zástupce duchovenstva prý liberálního; skutečně sní o tom, že by se všecky církve sjednotily přes všecky dogmatické rozdíly. Netřeba vykládat, že officielní kruhové církevní vyslovili se proti tomuto „idealismu", třeba si Charbonnel hleděl získat papeže. Renanský diletantism Charbonnelův je také příliš zjevný. (D' Annunzio je mu stejně idealistický jako Tolstoj atd.) Kdo se chce o věci poučit blíže, pročti si spisek Charbonnelův: Les Mystiques dans la littérature présente. Autor zde podává svůj rodokmen, jak se jeví hlavně v uvedených jmenech: Renan, de Vogüé a ostatní.

Ještě připomínáme, že Charbonnel není jediný z katolisujících literátů z řad duchovenstva; vedle něho vynikl abbé Delfour (la Religion des contemporains 1895), abbé Klein (d' Nouvelles tendames en religion at en littérature) a j. Vedle těchto mladších již několik let se pilně vydávají spisy Hella, také Baunarda professora lilleského a j.

Kočovné školy v Turkestaně. Kočovné školy v pravém smyslu zřídila ruská vláda v Turkestaně. Až dosud tam není škol. Upravilať tedy ruská vláda několik železničních vozů za školní síně, ustanovila vhodné učitele a posílá tyto „jízdné školy" od stanice ke stanici. Děti na stanici již očekávají svou „školu". Naučí se nejnutnějším začátkům ve čtení, psaní, počtech a mluvnici, načež jede škola o stanici dále. Tak šíří Rusové vzdělanost mezi asijskými národy. Doma pak zakládají ruští

milionáři školy o překot. Tak nedávno věnoval dr. Sacharin půl milionu rublů na zřízení duchovních škol národních. (Hlídka.)

Serum proti difterii a úmrtnost. Léčení serem proti difterii zcela jistě se domohlo úspěchu. Statistika ovšem trpí dosavad velkými nedostatky, aby mohla bezpečně udati výhody serotherapie. Přesnější údaje z Francie přináší Richet (Revue scientifique). Úmrtnost na difterii obnášela v Paříži poslední léta a to: r. 1888 1729 případů, r. 1889 1706 př., r. 1890 1668 př., r. 1891 1361 př., r. 1892 1403 př., r. 1893 1192 př., r. 1894 982 př., r. 1895 440 př., r. 1896 423 př. Od r. 1894, kdy počalo se vstřikovati nemocným serum, viděti je nápadné sklesnutí počtu zemřelých; zvláště je zjev ten zřejmým, když srovnáme s číslem 423 z r. 1896, číslo nejmenší v posledních 30 letech, totiž 696 z r. 1867, kdy ovšem byl počet obyvatelstva Paříže daleko nižší: počet úmrtí r. 1896 je ještě o 273 menší! — Zrovna tak znamenité výsledky přináší Engelhardt (La diphtèrie à Marseille, Paris 1897): v Marseilli umíralo na difterii r. 1890 675 lidí, r. 1891 779 lidí, r. 1892 573 lidí, r. 1893 365 lidí, r. 1894 336 lidí, r. 1895 120 lidí, r. 1896 135 lidí. Střední úmrtnost od r. 1891—1893 obnáší 490, r. 1894, kdy zavedeno léčení serem poslední dva měsíce, 336, a v následujících letech sklesla dokonce na 120 a 135. Velice zajímavé jsou údaje o úmrtnosti z nemocnic pařížských; jak je přirozeno, jest úmrtnost nemocniční největší, poněvadž se tam dopravují případy nejtěžší. V r. 1893 zemřelo v nemocnicích pařížských ze 100 nemocných difterií 45, r, 1895, 1896 a 1897 pouze 15 ze 100. Klesnutí je prudké a úplně se shoduje s dobou, kdy Roux zavedl v Paříži serotherapii. Namítne se: „Snad se difterie stala vůbec nemocí mírnější sama sebou.“ Pak je ovšem ku podivu ta shoda, že v té době, kdy se člověčenstvu dostalo proti této nemoci nové zbraně, ona začne sama sebou se mírniti. — Celkem lze říci, že serotherapie zachrání ročně v Paříži 800 lidských životů. Možno s důvěrou tedy hleděti vstříc pokusným vědám biologickým, jež zajisté poskytnou medicině v blízké budoucnosti zbraň i proti jiným zhoubným nemocem. (Samostatnost.)

Ženy v továrnách. Bezpočtukráte již dovozována a dokazována byla, a to předními sociálními politiky, nutnost, aby provdané ženy vyloučeny byly z prací v továrnách. Rodinný a mravní život nejvíce podrývá ten neblahý fakt, že ženy místo aby věnovaly se pracím v domácnosti a výchově své rodiny, pachtí se v potu tváři po výdělku, z pravidla velice skrovném, v různých továrnách. Myšlenka, aby provdané ženy vyloučeny byly z továren, není nikterak nová a také se všeobecně uznává, jen že pohříchu stále se nepřikročuje k praktickému její provedení. V Anglii nalezá myšlenka ta souhlasu i v kruzích velkého kapitálu. Bývalý anglický ministr obchodu a továrník Mundella přiznával, že ta země, která vydá zákon, dle něhož nesmí provdané ženy pracovati v továrnách, neutrpí žádné škody, nýbrž bude míti z opatření toho netušený prospěch. Otázkou vyloučení provdaných žen z prací továrních zanáší se nejnověji úředník král. saské statistické kanceláře R. Martin, jenž vydal o ní pečlivou studii, prve vykonav potřebná studia hlavně v oboru textilního průmyslu Anglie a Saska. Zjistil, že není vždy příčinou toho, že

provdaná žena hledá výdělek prací tovární, nízká mzda jejího manžela. Shledal, že silné procento provdaných žen, pracujících v továrnách, jsou manželkami takových dělníků, kteří nemají stálou a pravidelnou výživu, ku př. zedníků. Výdělek ženy v továrně jest v těch případech jaksi zabezpečením pro případy, když muž jest bez práce. V jiných případech pudí ženu do továrny právě ta okolnost, že na jejich výživu mzda manželova nestačí. Než Martin zjistil také, že v dosti četných případech dochází žena do továrny také proto, aby ze mzdy své mohla rodině své přilepšiti, jakož i z toho důvodu, aby ušetřila si pro případ nemoci a stáří. Martin pohnutky tyto nijak neodsuzuje, naopak uznává je za velice platné a oprávněné a úctyhodné, ale přece jen poukazuje k tomu, že to, co zanedbávají ženy provdané prací tovární u vykonávání svých mateřských povinností, nelze ničím nahraditi. Nejnepříznivějším následkem práce provdaných žen v továrnách jest vysoká úmrtnost dětí. V hrabství lancasterském v Anglii zjištěna největší úmrtnost kojenců a sice následkem toho, že zde rozšířena jest práce provdaných žen v továrnách. Martin zjistil osobně v městě Krimitschen, že mezi 100 rodiči více než 90 udalo na výslovný dotaz jeho, že zemřelé dítě od narození jeho nebylo jinak než uměle živeno. V tom viděti lze hlavní příčinu tak značné úmrtnosti dětí dělnických. Také závažnou jest okolnost, že ženy v továrnách pracující jsou příliš slabé, aby mohly kojence vyživiti, i kdyby chtěly se zcela dítěti věnovati a práce tovární zanechati. Práce žen má také škodlivý účinek na poměry mzdy. V Anglii i Sasku platí se od kusu ženám za stejnou práci méně než mužům. Přirozeno, že spekulace toho využitkovává na úkor mzdy dělnické. Martin má za to, že nepřišla ještě doba, kdy by se mohla práce provdaných žen v továrnách zakázati, neboť to vyžadovalo by napřed upravení různých otázek dělnictva se týkajících a zabezpečení existence jeho. Není-li lze zlo toto již nyní úplně vykořeniti, přece jen jsou prostředky k jeho zmírnění. Prostředky těmi prý jsou zákonité upravení nižší doby pracovní pro ženy provdané, tak že by ženy ty jen několik hodin směly v továrnách pracovati. Také by se mělo pamatovati na to, aby, byť i pozvolna, nežli úplně bude lze odstraniti provdané ženy z továren, pracovalo se k zavedení jen poloviční doby pracovní pro ženy. Mimo to měl by se sestaviti seznam těch prací a zaměstnání v různých továrnách, jež zejména ženám s ohledem na to, že jsou manželky a matky, nejvíce jsou škodlivy a práce ty by se měly ženám provdaným úplně zakázati. (Chicagský obzor.)

Theoretický podklad britských odborových spolků dělnických (Trade Unions).

Napsali Sidney a Beatrice Webbovi.[1])

Chceme-li se stanoviska politické ekonomie a všeobecných zájmů státních dospěti k jasnému úsudku o podstatě a snahách britských odborových spolků dělnických, jest třeba, abychom poznali theoretické základy, na kterých všecka činnost jejich spočívá. Theoretické jich názory, ačkoliv zřídka výslovně to bylo doznáno, jsou přece vlastním kořenem celého hnutí a rozbor jejich přispěje k objasnění soustavné činnosti odborových spolkův a k jejímu utřídění dle zásadních hledisek.

První these, se kterou se potkáváme, jest: zlepšiti postavení pracujících tříd. Odborové spolky vycházejí z přesvědčení, že mzda i ostatní podmínky pracovní nikoliv nejsou neproměnně stanoveny nějakým železným· zákonem mezdním; naopak věří v možnost zlepšiti je záměrným úsilím. I theorie posud se vyskytující t. zv. fondu mezdního nikdy ani nechápaly. Pokládajíť naopak za to, že poměr, ve kterém se vlastníci prostředků výrobních dělí s třídou dělníků námezdních o veškerý výtěžek, jest předmětem úmluvy a že přiměřenými opatřeními může býti s trvalým účinkem pozměněn ve prospěch té neb oné skupiny.

Odborové spolky znají v podstatě jen dva prostředky k zlepšení podmínek pracovních, jak co do mzdy tak stran doby pracovní, co do opatření pro zdraví a bezpečnost i pro pohodlí dělnictva. Jsou pak prostředky ty: princip všeobecného předpisu

[1] Přeloženo z Braunova Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik 1897. Pisatelé Sidney Webb a manželka jeho Beatrice, dcera železničního krále Rich. Pottera, jsou toho času nejznamenitějšími znalci anglického hnutí dělnického, jehož dějiny vylíčili zevrubně ve svém spise: The History of Trade Unionism. London 1894. Paní Webbová vynikla již před tím znamenitým svým dílem The Cooperative Movement in Great Britain. 1891. V překladu vynechány některé poznámky nám docela nepotřebné. Pozn. překl.

(Common Rule) a princip omezení počtu dělníkův. Princip všeobecného předpisu značí, že mají býti stanoveny jisté minimální požadavky a to opatřením všeobecně platným, závazným pro podnikatele a dělníky celých odvětví průmyslových. Zásada tato zakládá se v úvaze, že podmínky pracovní, zůstaví-li se stanovení jich volné soutěži bez všeobecně závazných předpisů, ve skutečnosti upravují se smluvou mezi dvěma stranami hospodářské síly velice rozdílné. Úprava taková však, a to jest další předpoklad, směřuje vždycky k tomu, aby vnutila masse dělnictva podmínky co nejnepříznivější až k mezím nejskrovnějšího existenčního minima; a ani dělníci zvláště schopní nedocházejí touto cestou trvale výdělku, jakého by se jinak dodělati mohli. Jest tedy princip všeobecného pravidla význačným rysem hnutí dělnictva v odborových spolcích sdruženého, jako jest i předpoklad, na kterém spočívá, všem odborovým spolkům společný.

Jinak jest s druhou zásadou obmezení počtu dělníkův. Nebude sice ani dnes ještě žádný člen spolku odborového popírati, že by omezením počtu ucházečů nebylo lze docíliti lepších podmínek pracovních. Ale přes to nelze říci, že by zásada ta byla posud podstatným článkem u hospodářském vyznání víry odborových spolků dělnických.[1])

Různost názoru o účinnosti obou uvedených zásad nepostačí o sobě k vysvětlení značných rozdílů, jaké vykazuje povšechný ráz politiky jednotlivých spolků. Neboť jednak nepodává zásada všeobecného předpisu, byť i sebe obecněji byla uznávána, žádného měřítka pro mzdu, jakou dělníci určitého odvětví požadují nebo dostávají, aniž lze z ní odvoditi, jak dlouho má přiměřená doba pracovní trvati. Neboť není nijaké „spolkové sazby mezdní“ ani „spolkového normálního dne pracovního“, nýbrž sazby mzdy a doba pracovní jsou v různých živnostech velice různy. Však ještě patrněji různost politiky jednotlivých spolků zjevuje se v tom, jaké stanovisko zaujímají k otázce omezení počtu dělníků. Některé živnosti trvají zásadně doposud na přísném omezení počtu učňův a vyloučení všech t. zv. illegal men, t. j. všech dělníkův, kteří neprošli zákonnými lety učňovskými. Jiní otvírají svou živnost všem nově příchozím a spoléhají jen na provedení zásady všeobecných předpisů. I volba prostředků

[1]) Odkazujeme zde na zevrubnější výklad tohoto názoru ve spise Industrial Democracy, který v krátce vydáme.

k vynucení těchto předpisů svědčí zjevně o různosti směru: dělníci kotlářští na př. spoléhají valnou měrou na společná ujednání, kdežto uhlokopové hledí pomocí zákonodárství dosíci aspoň tolik, co jinými cestami. V osmnáctém století zdálo se zcela přirozeným, že živnost usilující o úpravu svých poměrů učňovských obracela se k zákonodárci; dnes nikdo ze sdružených dělníků neutekl by se v otázce takové k parlamentu. Před 150 lety právě dělníci cvičení volali po zákonném stanovení mzdy. Dnes snahy takové, vyskytnou-li se vůbec, vycházejí téměř výhradně z tříd dělnictva nejnižších. Ve všech těchto otázkách jest pro chování se každé unie, totiž pro způsob, jakým se pokouší o provedení zásady všeobecného předpisu, v první řadě rozhodným mínění členstva o tom, co jest sociálnímu řádu prospěšno. V životě politickém podporují voličové stranu z pravidla podle toho, souhlasí-li s jejími povšechnými politickými a sociálními ideály čili nic: podobně i spolky dělnické ve svém užším oboru, usilujíce o úpravu podmínek pracovních říditi se dávají trojím různým názorem o způsobu, jak dlužno určovati mzdu, dobu pracovní a ostatní podmínky. Tyto tři zásady, které označujeme zásadou nabytých práv (vested interests), zásadou volné soutěže a zásadou slušné, úživné mzdy (Living Wage), jsou vlastním klíčem k porozumění různým proudům v politice spolkového hnutí dělnického.

Principem nabytých práv rozumíme zásadu, podle které mzda a ostatní podmínky pracovní, jimž se posud některá kategorie dělnická těšila, nikterak nesmějí býti zhoršeny. Tato zásada byla pramenem dlouhého až asi do r. 1860 potrvavšího odporu proti zavádění strojův a zlepšených method výrobních.[1]) Zásada ta podnes dodává příkrosti všem sporům o meze jednotlivých živností a jest základem všech ochranných prostředkův vztahujících se k „právu na živnost". Více než cokoliv jiného přispívá k udržování se myšlénky jakéhosi živnostenského patrimonia a praxe dlouhé doby výučné. Ona jest na druhé straně příčinou, že dělnictvo některých živností tak houževnatě trvá na principu omezení počtu nově v živnost vstupujících, i když zkušeností se prokázalo, že omezení takové jest nemožno. Než vliv zásady nabytých práv sahá o mnoho dále než tato

[1]) Srv. naše pojednání o stanovisku britských odborových spolků dělnických naproti zavádění nových method výrobních v tomto Archivu sv. X. str. 83 a následující.

porůzná opatření. Lze stěží najíti odvětví průmyslové, v němž by nebyla bývala při té neb oné příležitosti podnětem k hájení obvyklé mzdy nebo některé ohrožené výsady. V jednotlivých případech shledáváme dokonce, že celé spolčovací hnutí dělnické bylo jediné touto zásadou odůvodňováno. Tak na př. strojníci hájili r. 1845 a pak zase v r. 1860 svých zájmů touto zřetelnou analogií: „Mladý muž, který má potřebné jmění a náklonnost, aby se studiem lékařství vzdělal na užitečného člena společnosti, a který se pro toto povolání s dostatečným úspěchem připravil, tak že dosáhl diplomu od Surgeons Hall anebo od College of Surgeons, očekává přirozeně, že bude do jisté míry účasten privilejí, na které prostý mastičkář nemá nároku: vidí-li pak, že jest u vykonávání svého užitečného povolání člověkem takovým poškozován, může jej soudně stíhati. To jsou výhody učených stavů. Cvičený dělník však nechť si skoro stejně mnoho jmění vynaloží, nechť si skoro stejně dlouhý čas svého života obětuje, aby si osvojil různé zručnosti: žádný zákon nehájí jeho práv. Jest tedy záhodno, ze všech rozumných důvodů, aby všemi možnými prostředky zabezpečil si výhody, jichž mu spolek náš poskytuje.“ Tutéž myšlénku vyslovují stejně jasně i jiné méně vynikající živnosti. Tak praví dělníci birminghamské výroby drátů: „Sluší uvážiti, že živnost, ze které žijeme, jest naším majetkem, vykoupeným dlouholetou službou, že nám propůjčuje nabyté právo, a že máme na ni jediné a výlučné právo, jako je i budoucně budou míti, kdož si je stejnými prostředky vykoupí. Jest tedy patrně naší povinností, hájiti všemi zákonnými a přípustnými prostředky majetku, ze kterého živi jsme, střežíce se ovšem stejně opatrně, abychom nerušili práv cizích. Za tím účelem založili jsme toto sdružení atd.“ Tuto zásadu nabytého práva provádějí i dělníci druhdy do stejné krajnosti jako to před nedávnem učinili v Anglii továrníci a prodavači líhových nápojů. Tak v roce 1883 bednáři, dnes po výtce od sládků zaměstnávaní, horšili se zcela vážně na šíření se školního vzdělání, na hnutí temperenční a hrozící zavedení t. zv. local option, t. j. ustanovení, že korporace místní samosprávy mají právo určiti, kolik výčepů lihovin má v obci býti trpěno.

Kdo jest zvyklý vztahovati princip nabytých práv jen na práva majetková, ten zajisté stěží porozumí horlivosti a síle přesvědčení, s jakou cvičení dělníci užívají této theorie vzhledem k „právu na živnost“. I instinktivní přesvědčení o existenci přiro-

zeného práva takového vysvětlujeme si z největší části dlouhou a ctihodnou historií tohoto názoru. Až do polovice 18. století platil názor ten bez odporu. Příslušník řemeslnického cechu neb korporace spatřoval ve fušéřské práci osoby neoprávněné zločin proti přirozenému právu právě tak, jako když jej zloděj okrádal o zboží. A také nebyl tento názor obmezen jen na určitou skupinu společenskou. Národní hospodářové a státníci tehdejší pokládali ochranu nabytých práv každé jednotlivé třídy živnostníků za stejně nezbytnou a samozřejmou zásadu civilisovaného státu jako ochranu vlastnictví k půdě a k majetku movitému. „Naši předkové," pravil císař Zikmund r. 1434., „nebyli nerozumni. Bylit cechové zavedeni právě k tomu konci, aby si každý mohl vydělati svůj chléb vezdejší, a aby nikdo nezasahoval v živnost druhého. Tak odstraněna bída se světa a každý nalézá obživy."

„Prvním požadavkem spravedlnosti," vyslovil se o 350 let později parlament pařížský, „jest, aby každému zachováno bylo, což jeho jest. Požadavek tento neznačí jen ochranu vlastnictví, nýbrž znamená, že každému mají zachována býti osobní práva, jichž nabyl předností svého rodu a postavení." Při téže příležitosti uvedl advokát Seguier tento důvod: „Dovoliti každému poddanému bez rozdílu, aby si zařídil sklad zboží a otevřel krám prodavačský, jest porušením vlastnických práv členstva inkorporovaných cechů."

Stará a ctihodná minulost myšlenky nabytého práva na živnost jest snad společenské třídě po výtce konservativní dostatečným důvodem, aby myšlénku tu přijala. Ale ona nicméně neopírá se jediné o tradici. Lidé, jejichž existence závisí na trvalém zaměstnání, spatřují v ochraně prostředků své obživy stejně nezbytný základ společenského řádu, jako jej majitel pozemku spatřuje v bezpečnosti před násilným vyvlastněním. Oba nežádají, než aby základy jejich hospodářské existence trvale jim byly zabezpečeny, aby spoléhnouti se mohli, že důvodné jich očekávání („established expectation") vskutku dojde splnění, jak to jest první podmínkou civilisovaného života. A jest snadno tento požadavek jakožto podmínku společenského blahobytu vysvětliti si elementárním pozorováním rázu osobního. Upadne-li kdo vlastním činem nebo vlastní vinou v neštěstí, jest mu možno provésti v jistém smyslu jakési vyrovnání tím, že změní svůj způsob života. Postihují-li však jednotlivce nebo celé třídy nehody, kterých naprosto nemohli postižení odvrátit, tu ukazuje

nám zkušenost, že nepodněcují se k účinlivé sebedůvěře, že naopak, nepodají-li se s resignací svému osudu, upadají lehce v nečinnost a bezstarostnost. Od obce založené na půdě sopečné nelze očekávati klidné předvídavosti a houževnaté píle.[1]) — Zde setkáváme se vskutku s rozhodným důvodem proti všemu, co jest s to, aby oslabilo pocit bezpečnosti soukromého majetku, proti „každému nárazu, každé poruše důvodného očekávání určitého podílu na statcích vezdejších.“ [2]) A obrátíme-li se od vlastníků půdy k těm, kdož ji drží jen jako pachtýři a nájemcové, i zde, v dlouholeté a úspěšné agitaci irských pachtýřů o vydání zákona, který by jim zabezpečil jich práva (tenant right), setkáváme se s tímže důvodem. Došlo se k poznání, že při pachtýřích, jimž výtěžek jich práce libovolně může býti odňat, kdykoliv se pánu pozemku zlíbí užiti svého zákonného práva k vypuzení pachtýře, — že při takových lidech nelze nadíti se oné obezřetnosti, energie a zdatnosti, jaké jest potřebí, aby statek v nájem daný trvale udržel se na nejvyšším stupni výnosnosti. Na stejné úvaze zakládá se i všeobecné přesvědčení o nutnosti zákonné úpravy měny. Bimetallisté i monometalisté stejně stěžují si, jak zhoubně působí na podnikavost národa, když následkem nedostatečné úpravy valuty výpočty obchodníkův a továrníkův jsou rušeny kolísáním kursů vymykajícím se všeliké kontrole. Nechceme unavovati čtenáře vypočítáváním dalších příkladů z práva patentního a autorského, zmiňovati se o všeobecně obvyklém poskytování náhrady při zrušení úřadu, o tisícerých nárocích přisouzených anglickým Lands Clauses Consolidation Act osobám nějakým způsobem poškozeným (injuriously affected). Ve všech těchto případech společnost lidská z dobrých důvodů

---

[1]) Buckle pozoroval, jak zemětřesení oslabuje sílu povahy lidské: „Lidem, kteří jsou svědky velice vážných pohrom, jichž se nemohou uvarovati aniž mohou porozuměti jejich příčinám, vtiskuje se hluboko vědomí vlastní neschopnosti a nedostatečnosti jejich prostředků.“ Viz Buckle· History of Civilisation, svaz. I., str. 128.

[2]) Viz Bentham: Principles of the Civil Code I., kap. 7. Spisovatelé středního stavu stěžují si zhusta do nedostatku péče o budoucnost, — do malé vytrvalosti u provádění promyšleného plánu životního — která jest vlastní dělníkům živností s nestálým zaměstnáním a do jisté míry vší třídě dělnické. Zdá se nám, že tento rozdíl mezi střídním a dělnickým stavem anglickým z velké části vysvětliti lze tím, že dělník týdně placený cítí, kterak stálost jeho výživy závisí na okolnostech, vymykajících se jeho kontrole, že následkem moderního zvyku najímati dělníky na krátkou dobu a propouštěti je zase, pociťuje na sobě stále účinek proměn, kterých nemůže nijak zamezit.

učinila pokus chrániti jednotlivce od škodného účinku, kterým působí na povahu lidí, vidí-li, jak jejich námaha a oběť na zmar přichází okolnostmi, jichž nemohou vlastní silou odvrátiti. Uvážíme-li, jak obrovskou síť ochranných prostředků zřídilo naše století k ochraně jisté a trvalé obživy lidí duchem pracujících a tříd majetných, zajisté nás překvapí, že právě tyto třídy nemají porozumění pro touhu dělníka po témž dobrodiní.

„Pilný muž," tak praví mluvčí dělnictva, „který se vyučil v některé živnosti a jest s to, aby si poctivě vydělal vyšší důchod, měl by míti stejné právo na přiměřenou náhradu, je-li živnost jeho nebo majetek jeho poškozován, jako majitel vodního mlýna, jemuž odňata byla voda. Každý způsob vlastnictví těší se hojné ochraně, však jediné vlastnictví proletářovo: pracovní síla jeho a dítek jeho, nikoliv." [1])

[1]) Viz J. Jarrold: A comparative statement of the number of labourers employed in the execution of the same quantity of work if executed by hand or machine. Norwich 1848. Nestačí tvrditi prostě, jak se často tvrdívá, že uznání nabytého práva dělníkova k živnosti jest v odporu se svobodou průmyslu, která jest pro společnost nezbytnou. Ovšem nemůže stát dopustiti, aby nabytá práva jednotlivcova nebo některé třídy společenské byla na překážku převratu pro celek blahodárnému. To platí o všech nabytých právech, bez rozdílu, týkají-li se půdy, movitostí, úřadů nebo čeho jiného. Však jestli vlastník půdy nebo držitel úřadu stranou postiženou, tu stačí prostý prostředek peněžité náhrady, aby zjednána byla potřebná volnost. I jest věru těžko se dopátrati důvodu, proč by lidé, jejichž živnost byla poškozena stavbou železné dráhy nebo jiným podnikem parlamentem schváleným, proč by neměli míti nároku na náhradu za poškození prostředků své obživy, právě tak jako se náhrada poskytuje vlastníkům pozemků. J. St. Mill uznal tento nárok dělníků zbavených chleba na zákonné přiznání náhrady. Prohlašujeť: prospěch, vycházející společnosti ze zavádění nových method výrobních a nových strojů „nezbavuje vládu povinnosti, aby zmírňovala a pokud možno zamezovala škody přítomné generaci vzcházející z takového zdroje příštího blahobytu. Poněvadž taková zlepšení ani tak neumenšují počet vůbec zaměstnaných dělníků, jako spíše jen určitou třídu dělnictva zbavují obživy, zasluhují zajisté zájmy těch, kdož takto obětováni jsou prospěchu svých spoluobčanův a příštích pokolení, plným právem, aby zákonodárce se o ně postaral."

Neznáme příkladu, kde by této humanní zásady bylo bývalo následováno. Jest ovšem pravda, že není ani možno ani záhodno, aby dělníci, které některý vynález učinil zbytečnými, odškodňováni byli obnosem peněžitým.

Jsou-li však ochotni pracovati dle nového způsobu, tu nevidíme spravedlivého důvodu, proč by neměli býti i nadále zaměstnáváni při stejné mzdě, byť i to pro tu chvíli způsobovalo celku značný náklad.

Chování se anglického zákononárství v otázce náhrad za porušení nabytých práv jest velice nestejné. Patrně záviselo na politickém vlivu, jemuž se postížená strana právě těšila.

Tak n. př. majitelům lotterií a četným jejich zřízencům nebyla, když lotterie náhle byly zrušeny, poskytnuta náhrada ani za ztracený kapitál ani za ztracené

Filosofický pozorovatel snad připustí, že společný původ všelikého druhu nabytých práv hledati sluší ve snaze člověka, uniknouti socialním nesnázím, jež má nesplnění se „důvodného očekávání“ v zápětí. Však jistě méně bude ochoten přiznati léčivou moc doporučovaného prostředku. Jest možno, že by prostředek, kdyby byl applikován na rozmanité osobní zájmy, přivodil ještě větší zlořády, než které jím měly býti vyléčeny. Dnešní veřejné mínění dává docela za pravdu Turgotovi a Adamu Smithovi, odkryvším škodlivé účinky soustavy uzavřených korporací, která po celá století zabezpečovala řemeslníkům zvyklou míru životní bez ohledu na to, zdali pokračovali s dobou, či si hověli spokojeně v starém pohodlí. A přece jeden z důvodů, s kterými vystupují odpůrcové soukromého vlastnictví, vznikl tímže myšlenkovým pochodem. Spatřuje-li se původní účel vlastnictví v tom, aby každá generace povzbuzena byla k plnému rozvinutí svých sil, pak zajisté, alespoň ve formě zděděného bohatství, přestřeluje daleko přes tento cíl, ano dokonce účinkuje zcela opáčně opatřujíc lidem výživu nezávislou na osobní námaze. Moderní demokratická theorie upírá jak cechům tak i každé jiné skupině společenské právo monopolisovati určitou příležitost k práci a vy-

---

zaměstnání. Loďařům a kupcům, kteří měli uloženy veliké sumy v lodích vystavěných hlavně pro dopravu otroků, nedostalo se odškodného, když roku 1807 obchod s otroky byl zakázán. Naopak ale, když r. 1834 otroci v anglických koloniích byli prohlášeni za svobodné dělníky, povoleno bylo dvacet millionů liber šterlinků pro bývalé otrokáře — jediný to případ toho druhu v celých dějinách osvobození otrokův. V Irsku bylo majitelům obcí s právem vysílati zástupce do parlamentu dáno odškodné za ztrátu tohoto uznaného pramene důchodu, v Anglii však (reforma z r. 1832) nikoliv.

Zřídí-li dnes městská zpráva z veřejných peněz vlastní továrny, netřeba jí nahražovati lidem, kteří dříve opatřovali městské dodávky, ztrátu kapitálu a obživy; pakliže jim však nově zřízené továrny pokazí i jen vyhlídku z oken, musí obec platiti náhradu.

Parlament dává veřejným úřadům moc přiváděti stávající plynárny zřizováním městských elektráren v úpadek; dovoluje jim ničiti obchody akciových společností hřbitovních zakládáním veřejných pohřebišť: ale zakazuje jim přísně, aby nezřizovaly městských plynáren, mohly-li by soutěží takovou utrpěti soukromé plynárny, ba dokonce zakazuje vykopati studně k opatření města novou vodou, byť se to i vody stávající vodárenské společnosti nikterak netýkalo, leč že by této poskytnuta byla plná náhrada, nikoliv za odnětí pozemků, stavení a vody, ale za samo zkrácení výtěžku.

Mohl-li by majitel koncesse výčepní, propůjčované do odvolání rok od roku, požadovati právem náhradu, kdyby se parlament usnesl neobnovovati koncessí, jest otázkou, o kterou se vedou tuhé spory.

loučiti všecky, kdož náhodou nejsou jejími členy. Rovným právem lze namítati proti soukromému vlastnictví, že soustřeďujíc půdu a kapitál v rukou poměrně nečetné třídy společenské zamezuje ostatním skupinám přístup k prostředkům výrobním, s jichž pomocí by teprv mohly své síly plně rozvinouti. Jest zajímavo, že téměř tímže heslem „práva na práci“ bojoval Turgot proti cechům a Louis Blanc proti soukromému vlastnictví ke kapitálu a půdě.[1])

Však zajisté ne tyto všeobecné důvody přiměly anglický parlament k tomu, že zrušil nabytá práva řemeslníkův. V době, kdy rojily se nové vynálezy, zákonné „právo k živnosti“, anebo zákonné obmezení počtu učňův bylo prostě nemilou překážkou, aniž zajišťovalo dělníku obživu. Aby stálé rušení nabytých práv skutečně bylo zamezeno, bylo by bývalo potřebí vydati naprostý zákaz všech strojův a jiných novot a ustáliti tak stávající řád průmyslové výroby jednou pro vždy. Však takové počínání v očích státníka, jenž právě usiloval o to, aby povznesl blahobyt národní na nejvyšší stupeň, zajisté zdálo se býti přímo samovraždou. Nově vznikající třídě podnikavých velmožů průmyslnických přirozeně každé takové omezení překáželo ve volném užívání kapitálu k rozmnožení soukromého bohatství. Řemeslníci, zbavení práce, nenalézali prostředku, jak uniknouti osudnému laisser faire a z vládnoucích tříd nikdo nestaral se o jich odškodnění. Postupně s převratem průmyslovým zmohutněl odpor proti každému vsahání ve volnost kapitálu. Dorůstaly nové zástupy dělnictva, které samy neměly nijakých nabytých práv a proto přirozeně nemohly souhlasiti s pojímáním společnosti, vylučujícím je z nejvýnosnějších zaměstnání. Konečně byl tu rostoucí vliv širokých vrstev konsumentstva, které především snažilo se uspokojovati své měnivé potřeby co nejlevněji a jevilo pramálo chuti nečiniti tak jen proto snad, aby „důvodná očekávání“ některé třídy dělnictva došla splnění. Vývojem tímto přivedeny byly odborové spolky dělnické k tomu, že samy počaly princip nabytých práv pokládati za zastaralý. Konservativně smýšlející členové každé živnosti trvají při něm sice doposud velmi horlivě užívajíce ho, aby ospravedlnili zachovávání co nejčetnějších obmezení. Jest přirozeno,

[1]) „Právo pracovati jest vlastním každému, a jest to právo ze všech nejpůvodnější, nejsvětější, nehynoucí“; viz Turgot Úvod k zákonu o potlačení pravomoci cechů, ve vydání E. Dairově, sv. II., str. 306. Toto „droit à travailler“ jest tedy o 70 let starší nežli L. Blancovo „droit au travail“.

že nejčetnější zastánce tohoto principu nalézáme ve zbytcích starožitných řemesel. Kdo se ohlédl po skrytých zakoutích průmyslového světa, kam posud nepronikl konkurenční zápas v celé své příkrosti, ten setkal se tam zajisté se zvláštním typem tradeunionismu. Kde dělníci doposud trvají na principu ochrany nabytých práv a kde i podnikatelé jej uznávají, t. j. kde podmínky pracovní neřídí se dle výsledku konkurenčního zápasu, nýbrž upravují se svědomitě dle „důvodných očekávání" jednotlivých tříd, všude tam převládá mezi obyčejným dělnictvem typ, který bychom mohli nazvati „vznešeným". Vyznačuje se sloučením klidné důstojnosti s vážnou zdvořilostí a onou šetrností k právům a citům jiných, jakou zpravidla nalézáme při starých rodinách v společenském postavení ode dávna utvrzeném. Však tento typ mizí vůčihledě. Stará myšlenka ztratila svou sílu životní. Mnozí dělníci lpí na ní sice doposud s jakousi zálibou a při sporech mezi dvěma uniemi o vzájemné meze působnosti zhusta obě dovolávají se mravní její váhy. Však ona dávno již není vůdčí myšlenkou hnutí dělnického; vůdcové odborových spolků neodvolávají se k ní, vyjednávajíce se zaměstnavateli a rovněž neucházejíce se o podporu veřejnosti. Nechť si jest jakákoli budoucnost ostatních forem nabytých práv, tolik jest jisto, že úsilí o pokrok, jež jest znakem naší doby, vyžaduje toho, aby struktura společnosti co nejrychleji se mohla přispůsobovati jejím potřebám a že rozrušilo úplně podklad, na kterém založena byla představa, jakoby kdo mohl míti nabyté právo na určité zaměstnání.

Když z počátku našeho století sněmovna poslanců definitivně zamítla zásadu ochrany nabytých práv dělnictva námezdního na vykonávání jich živností, nezbylo odborovým spolkům dělnickým než hledati oporu v principu volné soutěže. Přátelé i nepřátelé dělníků pověděli jim souhlasně, že nelze nadále uznávati, že by jakožto občané měli zvláštní nárok na zákonnou ochranu svých t. zv. „důvodných očekávání". Řeklo se jim, že práce jest zboží jako jiné, a oni, dělníci, že jsou prostě prodavači na trhu, t. j. že mohou v mezích zákona dle libosti se starati o své zájmy, že však nemají nároku na lepší podmínky, než jakých si obyčejnou cestou úmluvy na druhé straně smluvní vymohou. Že jest věcí podnikatele, aby nakoupil zboží práci co nejlevněji a věcí dělníkovou, aby ji prodal co nejdráže. Oprávněnost nároku lze prý tedy dokázati jediné úspěchem a jediný prostředek dělníka k zjednání si příznivějších podmínek pracovních záleží v tom, aby

upevnil svou strategickou posici naproti zaměstnavateli. Ukázali jsme ve svých Dějinách Tradeunionismu, jak v létech 1833-34, když se byly shroutily utopistické zámysly Owenovy, tento princip jakožto „nový duch“ zavládl v odborových spolcích dělnických. Tak dělníci zaměstnaní při výrobě tvrdého skla, jejichž silná organisace zřízena byla v r. 1849 s tendencí obmezili počet dělnictva, výslovně založili všecko své další snažení na theorii nabídky a poptávky. Předseda spolku píše r. 1869: „Slyšíme-li, jak pan Nasmyth v královské anketě o odborových spolcích dělnických (Royal Commission on Trade Unions) vykládá o výhodách, které vzcházejí podnikateli z nabídky práce převyšující potřebu, lze si snadno představiti, jaké následky by měla pro dělníky neomezená nabídka pracovních sil, jest tudíž pochopitelný jejich odpor. Zajisté bylo by velmi nepolitickým požadovati od státu, aby omezil počet dělníkův. Zdráhají-li se však dělníci pracovati za systému neomezeného užívání učňův, tu nečiní podle našeho soudu nic jiného nežli podnikatelé, kteří na systému tom trvají. Obě strany snaží se podle svých sil uhájiti svých zájmův a žádná nestará se o to, zdali snad počínáním jejím poškozen bude odpůrce. Podnikatelé spatřují úsporu v zaměstnávání co největšího počtu učňův, zůstavujíce dělníkům, kteří tím o práci přijdou, aby sami o sebe se starali. Dělníci naproti tomu zase spatřují v tom svůj prospěch, aby nepracovali vedle neomezeného počtu učňův; nechť se učňové bez zaměstnání ohlížejí sami, kde by se uchytili. Podnikatel nahrazující libovolně starší dělníky mladými hochy, odmítá všelikou zodpovědnost za následky s tím odůvodněním, že kapitál musí hledět zjednávati si práci co nejlevněji. Dělník naproti tomu má za to, že hájí nejlépe svého zájmu, zdráhá-li se pracovati za takových podmínek. V tomto zápase různých zájmů, kde žádná strana nezná jiné povinnosti než starati se o sebe, zdá se nám býti pro stát nejbezpečnější, zachovává-li naprostou nestrannost. Pokud nejsou zákony porušovány a nestává zákonného omezení počtu učňův, potud nechť každou stranu samu stihnou následky jejího počínání.“

Byť si princip volné soutěže nikdy nebyl všeobecně uznáván, přece v létech 1843 až 1880 ovládal vůdci hnutí odborových spolků. Dělníci poznali ze zkušenosti, jak nevýhodno jest pro ně smlouvati se s podnikatelem každý zvlášť, a jak malomocny jsou spolky pouze místní; naproti tomu právě princip naznačený vedl ke vzniku silných, celou zemi objímajících spolkův odbo-

rových se značnými fondy reservními a se snahou, říditi nabídku práce v celých jednotlivých odvětvích průmyslových a po celé Anglii. Princip ten znamená však nenáhlý přechod od někdejší politiky k méně úzkoprsým názorům. Kdežto dříve úzkostlivě byli přijímáni za členy jen ti, kdož odbyvše si předepsaná léta výučná za uznaných podmínek pracovních nabyli práva k živnosti, klonily se nyní odborové spolky dělnické víc a více k tomu, všemi zákonnými prostředky donucovati každého dělníka svého odboru, aby přistoupil za člena, aniž se tázaly, jak se povolání svému naučil. Tím také změnily své stanovisko v otázce učňovské, Pomalu vybledla představa o vlastnickém „právu k živnosti", které lze kupovati a prodávati, a vymizelo mínění, že mezi počtem mistrův a učňův musí zachován býti ustálený poměr. Za to stavěly nyní zcela zjevně a s jakýmsi cynismem na odiv svoji snahu, upraviti vstupování v živnost spůsobem, jímž by strategická posice spolkův odborových naproti podnikatelům došla co největší posily. Toto vědomé vsahání v nabídku pracovních sil — přímý to důsledek zásady volné soutěže — utvářelo se různě v rozličných odvětvích průmyslových. Dělníci zaměstnaní při výrobě tvrdého skla dospěli na př. k tak přesné úpravě nejenom přístupu k živnosti, ale i dalšího postupu v ní, že mohli vždy každé uprázdněné místo obsaditi, aniž jediný dělník kteréhokoliv stupně zůstal bez práce. „Jest to prostě," tak prohlásili, „otázka nabídky a poptávky. Všichni víme, že nabízí-li se některého zboží více nežli jest skutečně poptávky, přirozeně klesne jeho cena, nechť se jedná o práci nebo o zboží jiného druhu".

Z tohoto pak dovozují, že jest nutno, aby práce učňův přesně byla omezena. „Dbejte stanov a nepřipouštějte učňův, neboť v tom jest kořen zla i tajemství našeho úspěchu, to jest ukazatel, jímž se náš spolek řídí, a naděje příštích generací."

(Pokračování.)

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

(Pokračování.)

Zvláštní stanovisko, se kterého prof. W. posuzuje strany náboženské, poznáváme nejlépe v líčení poměrů náboženských na Moravě.

Na Moravě v XVI. a na počátku XVII. stol. zachovávána svoboda náboženská, jako snad nikde jinde v Evropě. Jednota bratrská po pohromě, kterou zastižena byla v Čechách r. 1547, dospěla na půdě moravské k nejutěšenějšímu rozkvětu. Ivančice a Přerov slynuly jako sídla biskupská, v Ivančicích kvetla slavná škola bratrská, na Kralicích vydán vzor knihy české — Biblí šestidílná. V německých městech moravských lutherské učení hned od počátku nabylo obliby a namnoze vrchu. Na Moravu utíkaly se i sekty jinde krutě pronásledované, na př. sekta novokřtěnců, kterou pro pilné vzdělávání hospodářství polního i viničního, pro umělost v řemeslech na statcích svých rádi chovali nejen páni protestantští a bratrští, ale i katoličtí, ba i na abatyši kláštera v Hustopeči, Barboru ze Sovince, žalováno, že chová ony kacíře (str. 310).

Na sněmě stavové moravští zastávají se Jana Dubčanského z Habrovan, zakladatele bratří Habrovanských nebo Lileckých (str. 301—304), když z rozkazu Ferdinanda I. uvězněn byl na hradě Pražském. R. 1567 celý sněm moravský prosí za novokřtěnce, aby nebyli vyháněni ze země, ježto „čistí umělí řemeslníci všech řemesl jsou, kteří v této zemi nemalé než veliké opravy jsou zdělali“ (str. 312). A mužnou odpověď dal r. 1550 zemský hejtman Václav z Ludanic, když král Ferdinand I. ohrožoval náboženskou svobodu na Moravě: „Morava spíš v popel se obrátí, než by se násilí poddala u věcech víry.“ A sněm, upomínaje krále na přísahu, horlivě přisvědčoval (str. 310).

R. 1608 stavové moravští o svobodě náboženské zvláštní článek vstavili si do sněmu a r. 1609 přiřekl jim Matiáš, že v nábo-

ženství může býti „kdo chce a jak chce“ (str. 265). Tehdy Morava za správy blahé paměti pana Karla st. z Žerotína ve věcech náboženských vzorně snášelivého a spravedlivého těšila se z požehnání svobody náboženské.

Dle zprávy Slavatovy stavové moravští požívali svobody tou měrou, že „v některých městech panských přes dvanáctera i víceji rozličných náboženství učitelové a posluchači se nacházeli“ (str. 265).

Svobodou náboženskou Morava v XVI. a na poč. XVII. stol. podobala se vlasti Pennově — severoamerickým osadám anglickým ve století XVII.

Pro svobodu náboženskou, ze které těšila se Morava v XVI. a na poč. XVII. století prof. W. nemá smyslu a pochopení. Jemu tehdejší náboženské věci moravské jsou „hotovou anarchií náboženskou“ (265, 266, 310, 314, 342, 442).

Na str. 266 věří zprávám jesuitů, že lid v odlehlých krajích o náboženství věděl pramálo, a touží: „Byl to následek náboženské anarchie moravské (srovnej str. 314). A přece týž Winter na str. 916 napsal, jak třeba hleděti na prameny takové. „A svědčí-li pramen historický o někom, jakoby bez náboženství byl, velmi zhusta při bedlivějším ohledání pramenů badatel se přesvědčuje, že to neznabožstvo je ze vzdoru, schvální, a že není nikoli naprostou nevěrou. Svědčí-li pramen, že ti neb oni nuceni byli choditi do kostela, jemuž se vyhýbali, že ti neb oni z faráře nic si nedělají, jsou suroví, rozpustilí, že z posvátných úkonů smích si tropí: toho nejobyčejnější příčinu najdeš tu, že dotčení lidé byli do jiného náboženství, sobě protivného, nuceni a že mu činili vzdory.“

Možná-li vykládati prameny protivné ve smyslu náboženské nevědomosti a lhostejnosti lidu venkovského za doby všeobecné vroucí zbožnosti, (str. 915) zrovna ve třídě národa českého, jež v odlehlých zákoutích víře otců svých zachovala věrnost přese všecken nelidský útisk protireformace katolické?!

*

Zvláštní nestrannost naproti všem stranám náboženským v Čechách projevuje prof. W. na str. 128, kde popírá, že by kněží jenom jedné víry nepořádným životem předčili nad kněze víry druhé, toho nelze prý z pramenů dokázati. Proto také nelze bez výjimky držeti ono tvrzení zhusta a tak všeobecným rozumem opakované, že protestanství se šířilo mravní sešlostí kato-

lického kněžstva. Nehodných kněží bylo všude dost, byli v každé víře; byli u protestantů stejně tak jako u katolíků, ba i u přísných Bratří poznáme toho nebo onoho nepříkladného.

Ale zprávy p. spisovatele o životě katolického kněžstva a zvláště řeholnictva za stol. XVI. dokazují zrovna opak. — Čtěme jen na str. 161 zprávy o stavu klášterníků v Chebě. Klarisky utíkaly z kláštera a vdávaly se, r. 1559 ušla i abatyše Markéta, františkáni utíkali též; dominikáni věnovali se víc pohoršlivému životu, než aby hájili svého náboženství; křižovníci dle žaloby úřadu chebského byli samá ženská, samé pití. — Důsledek toho spisovatel zamlčuje: sešlým stavem duchovenstva katolického v Chebště šířilo se protestantství.

Však přiznává to sama zpráva, jež z Kirchberka touže dobou došla arcibiskupa, že pro nepříkladný život faráře křižovnického, již jen čtyři osoby po všem okrese jsou katolické. (Str. 163.)

Světské kněžstvo bylo v Chebště nad klášterníky horší, nemravnější. Z roku 1560 zachoval se o lehkosti jeho tuze hrozný obraz, jehož spisovatel ani nelíčí, poukazuje jen na monografii Gradlovu „Die Reformation im Egerlande“ R. 1565 byli světští kněží od rady napomenuti, aby nespávali v opilství na ulicích, že by tovaryši řemeslní mohli jim ublížiti. Spisovatel sám přiznává, že za „těchto poměrů neutěšených“ protestantství v Chebu se zmohlo. (Str. 163).

Hrozné zprávy dočítáme se o knězích katolických z dekanátu plzeňského (189), kde horlivý reformator arcipryšt Wolfgang mimo jiné r. 1577 udává arcibiskupovi, že opat plasský stůně franckou nemocí; žaluje, že v Plzni spikli se proti němu kněží s učiteli a že v nějaké „spelunce“ hrozně pijí s nějakými ženskými (str. 659). Před tím r. 1557 sami konšelé plzenští vyčítají převorovi Černého kláštera, že se u nich skracuje a nepořádně koná služba boží, při kázaní slova božího že se děje veliká nevážnost a stran obcování že jest u nich hůře nežli v šatlavě (str. 799). Podobné poměry smutné shledány jsou i na jihu českém. V dekanátu Doudlebském zevně katolickém r. 1575 již jen jeden farář ze 44 chválí se jako catholicus a bonus, pět byli nalezeni ještě dosti slušní, ale ostatní všickni byli již všelijak jinačí. Ve Světíku (Kirchenschlag) byl dokonce mnich, jenž slavil s děvicí svatbu veřejně. „Ký div,“ volá prof.

W., „že lutherské protestantství a bratrství se i tu všude na jihu českém, kdež katolictví mělo pořád největší svou sílu, usazovalo“ (str. 208). Spisovatel zapomněl již patrně na výrok svůj na str. 128, že protestantství v Čechách nešířilo se mravní sešlostí katolického kněžstva.

Poměry stejně hrozné byly i na Moravě. Olomoucká kapitula svým nezřízeným živobytím podávala veliké podpaly kazatelům protestantským a když tito byli vypověděni, vznikla bouře, ve které byl zabit nemravný vikář kostela Olomouckého. Sám král Ferdinand I. r. 1558 psal, že opatří bouři, „jenom aby také duchovní, zvláště kapitula Olomoucká, pro kterouž všecko vzbouření a pozdvižení obce Olomoucké se stalo, dobré a chvalitebné příklady v svém obcování na sobě ukazovali a lidem pohoršení nedávali; ten kněz vikář, kterýž zabit jest, v mnohých věcech zlý a rozpustilý život vedl a drahně let cizí ženu oddávanou, která pro své zlé chování z města vypověděna byla, přes to k sobě přijal a pro tu příčinu jest s světa sveden (str. 124). Bouře krvavě byla potrestána, ale protestantství dále se šířilo příčinou kněží nehodných, z nichž dle žaloby konšelův Olomouckých kaplan jeden od sv. Maurice tak střízlivý do kostela přišel, že ani rozumu ani řeči nemaje, naposledy s hanbou zase se odmotati musil a jiný opilý děťátko do křtitelnice upustil (str. 125). O pohoršlivé nestřídmosti kněžstva katolického hojné a neuvěřitelné zprávy podány jsou na str. 659—668, 811—812, o poklescích proti coelibatu na str. 636—639, 813—817. Místy všecken konvent v hlavě i údech hříchem byl nakažen a klášter určený k rozjímání a práci stal se hotovým hampejzem. Tak ve Fulneku, v Louce, ve sv. Koruně (str. 815).

Z vatikánské zprávy o neutěšeném stavu všech řeholí v Čechách z počátku XVII. století a ze vzkazu arcibiskupa pražského Martina papeži Sixtovi V. z r. 1583, že v celé dioecesi jest jen čtyřicet klášterů s kázní dosti pokleslou, poznáváme, kterak za čtyřicet let katolická reformace, začatá příchodem jesuitů a zřízením arcibiskupství, málo dovedla napravit v životě klášterním.

Z jak smutných zkušeností čerpali oba ředitelé pozdějšího hnutí protireformačního, Lohelius a opat Selendr, reformační snahy své! Předchůdce Loheliův v opatství, Jakub, choval se prostopášně, nehospodářsky prodával kde co; sami Jesuité z nevěrných prodejů jeho získali ves Nebušici (862). Když r. 1579 nehodný opat byl sesazen, Lohelius obratným a chytrým odstr-

čením jiných kandidátů stal se opatem, později i generálním vikářem premonstrátů v koruně České, v Uhřích, v Polště a Rakousích, jal se rázně a hbitě podnikati reformu v klášteřích své řehole, již rozšířil i na jiné kláštery, když r. 1612 stal se arcibiskupem pražským.

Předchůdce Selendrův v opatství broumovském byl opat Martin Prawdowski, rodem Polák, jenž s důchody klášterskými hospodařil ve svůj prospěch, nestaraje se nijak o kázeň v klášteře. Když lakotný opat byl sesazen a Selendr na místo jeho vnucen (str. 739), sesazený stařec hlídal svých pokladů pod podlahou ložnice. Selendr mu je vzal, pokládaje je za krádež klášteru způsobenou. Lakomec žaloval císaři, že peníze shromažďoval pro něho. Selendr musil peníze vydati komoře, kdežto ochuzený Martin žalostí zhynul.

S kázní světského kněžstva bylo všudy ještě hůře a nedošlo se nápravy novým osazením stolice arcibiskupské. Prvnímu arcibiskupu Antonínu Prusovi v samé konsistoři dály se pohoršlivé vzdory, při nichž děkan kapitolní nepouštěl arcibiskupa ani k volbě ani k installaci kanovníků. Od vlastního oficiala svého byl ošizen o peníze.

Jako první arcibiskup, tak i nástupci jeho (Martin Medek † 1590, Zbyněk Berka † 1606 a Karel z Lamberka † 1612) zápasili s nedostatky hmotnými, pilně sháněli peníze kde mohli, přijímali pomoc a dárky od kněží a zanechávali veliké dluhy; arcibiskup Karel z Lamberka dlužil se i od farářů. R. 1609 krátce před vydáním majestátu vzkazuje císaři, že ten týden nemá nač býti živ a prosí na kolenou za podporu. (Str. 414.)

Pohoršlivý spor mezi duševně chorým arcibiskupem Karlem z Lamberka a přidaným mu koadjutorem Janem Loheliem skončil vítězstvím „ctižádostivého a bojovného“ koadjutora, jenž po smrti arcibiskupa Lamberka stal se jeho nástupcem.

Novým arcibiskupem Janem Loheliem horlivě a úsilovně podniká se dílo mravní nápravy katolického duchovenstva řeholního i světského. Ale jeho krutými kroky protireformačními vzbuzen byl nový prudký zápas, v němž strana katolická zvítězila mečem šťastného vítěze bělohorského. Že ani dlouho potom nebyla vykonána v kněžstvu katolickém mravní náprava, uznává sám prof. W. „Kdo četl po archivech zprávy o kněžstvu farním a klášterském po bitvě bělohorské, když protestantské a podobojí kněžstvo z Čech vyhnáno násilně, ten ví, že zhoršovací

process vítězstvím katolictví se ještě na dlouho nezastavil. (Str. 600. Srov. str. 813.

Nápadno jest, jak ve spise Wintrově často užito dokladův z dějepisců přísně katolických, zvláště kněží katolických neb jiných „střízlivých“ „kompetentních“ dějepisců. Protestantských dějepisců dočtli jsme se jen na několika málo místech.

Chvála Husova podepřena jest svědectvími a doklady z Helferta (3, 4), Lenze (4, 6, 250, 280), Tomka (3 a 6 aj.), rovněž tak při charakteristice „ostudných“ poměrů kněžstva katolického v dobč před Husem, mezi prameny nalezneme Tomka, Höflera, Losertha, Frinda, Lenze (str. 5). Podobně při Chelčickém Lenzem vyvracuje se výtka Petrova, že by Římané lhali tvrdíce, že tvoří posvěcením tělo Kristovo, že tvoří Boha (str. 37), a opatrně polemisuje se na str. 39 proti domněnce theologů katolických, že by v zásadě o rovnosti lidí byl anarchismus, poukázáním na postillu katolického biskupa Feuchta (1574), kde „slyšíme slova Chelčického zase, aniž smí nám přijíti na mysl, že onen katolický biskup, chtějící lidi polepšiti, pro svá prudká slova byl nějaký buřič“.

I v jiných bolavých stránkách církve katolické v Čechách spisovatel často dovolává se svědectví katolických dějepisců. Na str. 267 „katolický spisovatel a kněz Cori ve svém dějep. Brüx (217) — příklad nepěkného citování! — líčí útisk protestantů od primatora a rychtáře, kteréž zove servilními stranníky a odsuzuje jich příkrost proti jinověrcům“.

Na str. 105, 107 uvedena jsou pochvalná slova kněze Ehrenbergra o Jednotě bratrské. Týž kněz vytkl a odsoudil theatralia při bohoslužbě. (str. 142)

Nejvyšší kancléř Zdeněk z Lobkovic přičiniv se o vydání mandátu cís. Rudolfa II. z r. 1602 „skutkem tím nevydobyl si na očích mírumilovných lidí valné zásluhy; shodujíť se velmi střízliví badateté v tom, že mandat byl zhola zbytečný a marný“ (str. 223). „Velmi střízlivými“ badateli pod čarou uvedeni jsou Tomek v Č. Č. M. 1848 I. 460 a Gindely. Brüder—nepěkný způsob citování!—II. str. 332. Velmi střízlivým badatelem uvádí se tu Tomek rozpravou o správě strany podobojí v Čechách v Čas. Čes. M. r. 1848, v jejímž závěru ozývá se výkřik bolesti a hrůzy nad násilím, jemuž za obět padl národ český.

Gindelem často se dokládá spisovatel. Tak na str. 240 o radě horlivých katolíků za bouřlivého sněmu r. 1609, aby císař

nepovolil v ničem — což byla rada „krátkozraká". Na str. 271 o záměru téže strany zbaviti protestanty v Praze jmění zádušního při chrámech. „Tento čin uznává se právem za násilí protestantům zdělané." V poznámce pod čarou: „Tak soudí Gindely. Povstání II. 202." Na str. 276. Protestanté čeští za revoluce hleděli zmařiti všecko to, co reformace katolická učinila jim na vzdor, ale přiznává se se strany autoritativné (Gindely. Povst. II. 80), že prostředky jejich proti katolíkům nebyly rázu ukrutného.

O spise polemickém Ctibora Kotvy „Mumraj zbornické pravdy vymaškařenej" podán úsudek řed. Rissa v Č. Čes. Musea 1880 str. 475. „Je to obraz" — dle slov klidného posuzovatele — „jaké výše dostoupila rozhořčenost a nesnášenlivost mezi náboženskými stranami oněch dob, když i muž tak vysoce postavený a vzdělaný způsobem nedůstojným dotírá na jinověrce."

Ze všech dokladů těch vysvítá opatrnost a ostražitost, kterou autor hleděl vyhnouti se látce „choulostivé" a cloně se štítem vyšších nestranných autorit, nechtěl vlastním úsudkem — namnoze odsudkem — naraziti na nedůtklivé bohoslovy.

„Choulostivost" látky zajisté byla příčinou, že při vylíčení nedostatků a slabostí na straně katolické pan spisovatel vedl sobě co nejzdrželivěji a nejmírněji.

Charakteristika žalobníků Husových nepodána na str. 3., nýbrž v poznámce odkazuje se na Tomkovy dějiny Prahy. Kontrastem příkrým byla by příliš vynikla čistá povaha mistrova.

Na str. 18. prý z pramenů (jakých?) jde na jevo, že s Čechy od koncilia Basilejského nebylo jednáno upřímně. V čem neupřímnost ta záležela, nevyloženo, ač v Tomkových dějinách Prahy vzorně osvětleno všecko to pásmo šaleb a klamů, jimiž Čechové byli lapeni. („Palomarova ohlávka!)

O reakci katolické za císaře Sigmunda a v době, kdy pan Menhart z Hradce vládl Prahou (1437-1448), sotva čteme zmínku na str. 19. Poněkud více zpráv podáno o novém pokuse reakčním za krále Vladislava II.(1478—1483). A přece podrobnějším vylíčením prostředků a nástrojů, jakých za těchto dob užívala strana katolická v Praze, nad jiné jasněji se osvětluje mravní snažení a úsilí její.

Na str. 157 nevyloženo, kdo přemluvil administratora Dvorského z Helfenburka, když chtěl vzdáti se svého úřadu, aby zůstal, ježto v úřadu tom jako tajný katolík víře katolické více prospěti může. Rádcem byl sám arcibiskup Ant. Prus.

Na str. 163 o mravní zkáze klášterníků v Chebště zachoval prý se z r. 1560 tuze hrozný obraz, ale obraz ten neodhaluje se, než jen poukazuje se na Gradlův spis. „Die Reformation im Egerlande.“

Na str. 220 vypravuje se o vytlačování rozhodnějších protestantů z vyšších platnějších úřadů. Tak dálo se i v komoře české, kde Slavata byl presidentem, Martinic prvním radou. „Kdo byl zřejmější protestant, toho Slavata s Martinicem vypudili, byť starý a platný služebník byl. Tak aspoň vyčítali stavové.“ Zdá se, jakoby spisovatel náš nevěřil těmto žalobám.

Podobně na str. 228 o krutém způsobu, jak Jaroslav Bořita z Martinic prováděl reformaci na Smečensku, opět „prý“ a „podle žalob protestantův“, jimž jakoby spisovatel nedával víry. Sám Tomek v Dějinách českých drasticky líčí způsob protireformace smečenské.[1])

Příklady podobné opatrnosti a zdrželivosti u vyličování nedostatků strany katolické valně bylo by možná rozmnožiti.

*

V posouzení protestanství českého vidíme opět nepevnost a nestálost stanoviska p. spisovatelova. Na str. 597 čteme, že „mravy českého kněžstva obojího (katolického i kališnického) vlastně až příliš patrně kazí se teprve v době protestantské; nemrav nepřineslo protestantství samo, ale škodu mravnou přivlekla za sebou anarchie náboženská, protestantstvím vzbuzená a marnou opposicí proti protestantství od počátku až do konce pořád živená“. Smyslu věty této neporozuměli jsme. Protestantství samo nebylo vinno a bylo přece vinno. A čí opposice proti protestantstvu, od počátku až do konce pořád živená, byla marna?

Na str. 73 vytýká se českým Lutherským, laikům i kněžím, postavení křivé, že zůstali v straně kališnické, kdežto Táboři a Bratří čeští měli více pevnosti a povahy, že utvořili církevní společnosti samostatné. Že se tak dálo hned v prvních časech vzniku protestantství, nelze prý vyčítati, ježto i v Němcích nestalo se odloučení od obecné církve jináče než pomalu, kus za kusem. „Hůře však, že čeští protestanté málem až do konce svého zůstávali pod pláštěm strany kališné, že se jí kryli, za ní se schovávali ... Se stanoviště lidského počítání ovšem nebyl úmysl

[1]) „Tehdáž vešel v pověst Jaroslav Bořita z Martinic, jenž na svém panství Smečenském dal sedláky své psy štváti do kostela na kázaní jezuitů a hostie svaté protivujícím se dal cpáti do úst. (5. vyd. str. 266.)

českých protestantů nejhorší; berouce s počátku jméno „Lutherianů“ za urážku svou, vcházeli v stranu podobojí proto, že byla zákony zemskými hájena a že ji mínili zvolna přeměniti na svůj způsob.“

Ani anarchie náboženská ve straně podobojí zavládlá nebyla vinou protestantství samého. Protestantství bylo jako nový kvas, kterým mohla býti zřízena domácí církev česká, jak k tomu vybízel Luther. Ale pokus o to učiněný r. 1522—23 zmařen reakcí Paškovou neposledním přičiněním strany katolické, kteráž konsistoře starokališnické jala se užívati ku potlačení pokročilých stran náboženských v Čechách. Vhodnější příležitosti potom již se nenaskytlo, a všeliké pokusy lutherských stavův a kněží za krále Ferdinanda I. zmařeny ostražitostí krále. Když nezdařil se mu záměr na základě kompaktát spojiti pevně katolíky a kališníky, dovedl zabrániti nové organisaci strany lutheranské vytržením konsistoře z moci stavů luthersky smýšlejících. P. spisovateli není neznámo, odkud tato anarchie ve straně podobojí měla původ a vznik svůj. „Kdežto v Němcích dávala knížata Lutherským organisaci, snažil se v Čechách král protestantům překážeti, podlamovati jich sílu a snahy a nedati tomu, aby se jakkoli zorganisovali“ (str. 100). Macchiavelistická soustava vládní, která jako v jiných stránkách, tak i v náboženství slavila v Čechách vítězství nad většinou neprozíravých stavů zemských, pracovala zřejmě k tomu, aby většina národa ocitla se v desorganisaci, z níž by kořistila strana katolická, o jejíž organisaci a mravní povznešení staral se král obnovením stolice arcibiskupské a povoláním Jesuitů do Prahy. Však úmysly a záměry strany dvorské konečně byly prohlédnuty v Čechách [1]) a stavové lutherští nově pokoušeli se o znovuzřízení strany podobojí.

Jaké nedostatky mravní vycházely z nezřízeného stavu strany této, jest na biledni. Nedostatky ty byly však mnohem horší na straně starokališnické, než-li na straně luthersky smýšlející. Strana starokališnická byla opravdu pařeništěm nejhorších a nejschátralejších povah, a převrat ten způsoben vlivem a působením

---

[1]) R. 1582 podán stavům českým pamětní spis akadamie Pražské z péra Petra Kodicilla z Tulechova aby vší mocí snažili se o konsistoř, jež jest nejvyšší právo a vrchnost v duchovenství . . . Všecky odklady a skutky stran konsistoře směřují jen k tomu, „aby strana naše v takovém roztrhání a zlehčení a potom těmi fortely, jimiž se odpůrcové pravdy honosí, vyprázdněna byla, čehož Pán Bůh rač nás ostříhati“ (str. 330).

strany katolické, jež v starém utraquismu zřídila sobě vhodný nástroj k potírání lutherství a bratrství. Jaké hanebné povahy byly na příklad v čele konsistoře podobojí! Havel Cahera[1]) (74, 78, 83), vzor ošemetnosti, jehož ve všem dostihovali ne-li převýšili Jan Mystopol[2]) (144.) Václav Benešovský,[3]) Fabian Rezek Strakonický,[4]) člověk, jemuž víra nebyla nic a peníze všecko, Tomáš Soběslavský,[5]) jenž dosazen od rádců císařských r. 1609, kdy starý utraquismus naklonil se k úplnému pádu, člověk u víře spletený a života naskrze nepříkladného.

Z jiných kněží starokališnických postačí uvésti jméno Havla Gelasta,[6]) jenž spiknuv se s dvaceti dvěma kněžími na ochranu „náboženství českého“, dal se v rozepři s kněžími luthersky smýšlejícími, zamýšleje tím „provésti veliký kus na zničení protestantství“, čin, jenž zůstal — „episodou v životě hynoucí strany podobojí po-

---

[1]) „Zase (za převratu Paškova) vznikla myšlenka, aby podobojí smísili se s Římem s patrným úmyslem, aby potom zničeni mohli býti Lutherští . . . při tom doufal Karel Minstrberský, že syn jeho povýšen bude na stolec arcibiskupství Pražského, dávno uprázdněný, a Cahera doufal státi se jeho suffraganem biskupským (str. 82)“.

[2]) Synáčkové dva bezcharakterního administratora Mystopola byli od roku 1566 mezi jesuitskými žáky a otec r. 1567 při nějaké scéně divadelní, kterou provozovali žáci v den Božího Těla u oltáře, neuvěřitelné až i slzavé prý měl potěšení z toho, kterak jeden z hochů jeho svou věc odříkával krásně. R. 1581 Mystopol stal se veřejně katolíkem.

[3]) Husita tou měrou jalový, že r. 1581 neváhal zřejmě přísahati arcibiskupovi poslušenství.

[4]) Naposled r. 1543 nasbírav hodně peněz, Rezek oddal pečeť konsistorskou legátovi a ušel do Říma prý prosit za svěcení kněží kališných, však v Římě odevzdal notářský spis, jímž se několik kněží podobojí poddávalo církvi katolické a sám dne 1. září r. 1593 v kongregaci inkvisiční při otevřených dveřích kleče jménem všeho duchovenstva i konsistoře podobojí slavně odvolal kacířství husitské. Dostalo se mu za to kanovnictví v Olomouci.

[5]) „Přísahu složil arcibiskupovi, v ní sliboval poslušnost papeži a učinil vyznání katolické, bez kterého žádný spasen býti nemůže a ochotně přijal od arcibiskupa instrukci, kterou strana utraquistická jen v tužší závislost přivedena od stolice arcibiskupské.“

[6]) Pověstný pletichář mistr Havel Gelastus jal se choditi k jesuitům r. 1559. Paměti jesuitské zovou ho Husitou, který je „doctissimus“. Častým k nim docházením tak si je zamiloval, že se jim nabídl přeložiti jejich knihy na česko . . . a není velikého důvtipu potřebí k domněnce, že nebyli Jesuité příliš daleci pověstného processu Gelastova s lutherskými kněžími. Gelastus naposled odpřisáhl husitství své a v kšaftě r. 1577 psaném uznává, že jest mu matkou církev římská (str. 144).

učnou — ale šerednou". (346, 975), Matouš Benešovský, jenž z katolické přízně stal se správcem duchovním v klášteře na Slovanech, z něhož učinil hospodu (str. 639, 673, 710), Pavel Paminondas,[1]) jenž za služby vyzvědačské a donášečské, jež straně katolické konal při hanebném administratorovi Fabianu Rezkovi, obdržel za odměnu opatství Slovanské, jež „potutedlně" vydal v moc katolíků (str. 226 a 332 viz i 710, 719).

Mravní nedostatky duchovenstva luthersky smýšlejícího přes to, že nedostávalo se mu pevného zřízení a stálého dozoru, nebyly nijak horší nežli u strany katolické v době, kdy jí dostalo se již nového osazení stolce arcibiskupského a kdy na povznesení její povolán do země řád jesuitů. Sám spisovatel na str. 128 připouští, že „mravní nedostatky lutherských kněží lze spíš omluviti nežli jiných kněží podobojích nebo katolických; vždyť Lutheranům nebylo dovoleno, aby se zorganisovali pevně a slušně, a kde není pevné organisace, zůstává vše v nejistotě a chybám lidským otevřena brána do kořán".

V době, kdy úsilím koadjutora arcibiskupova a opata Strahovského Jana Lohelia na počátku století XVII. důrazně pečováno o zlepšení života katolického duchovenstva, podniknuto i na straně stavův a kněží luthersky smýšlejících s podporou a ve shodě s Jednotou bratrskou dílo nového zřízení a mravního obrození duchovenstva konfesse české. *J. V. Řehnický.*

(Pokračování.)

---

[1]) Assessor konsistoře Pavel Paminondas k straně pod jednou již r. 1591 přistoupiv, klášter Slovanský, v němž mnozí administratorové konsistoře podobojí mívali sídlo, uvedl teď v moc katolíkům — jak naříkali podobojí — „potutedlně". Stal se benediktinem, a arcibiskup potvrdil ho r. 1596 za opata (str. 226) a když Pavel Paminondas Horský, který držel opatství Slovanské, Soběslavského (od r. 1609 administratora strany podobojí) na prosbu katolických pánů přijal do svého domu, oba ti lidé, jeden horší druhého, hádali se na potkání tak dlouho, až Paminondas protivníka svého vystrčil; Tomáš Soběslavský stav se potom farářem u sv. Vojtěcha v Podskalí, kázával proti druhu svému neomaleně. Když pak Soběslavskému kázaní bylo na urážku málo, jal se r. 1604 psáti a metati proti opatovi „paškvily" čili zrádné cedule. Dostali se před arcibiskupa a na konec žalovali se i u císaře (str. 603).

Myšlénková povaha středověku.

Napsal Fr. Drtina.

(Pokračování.)

Ani na manželství a život rodinný nepohlíželo se s nadšenou zálibou. Láskou pohlavní a péčí o potřeby rodinné jest člověk odvracován od snahy po životě nadpřirozeném a nadsmyslném. Panictví žádoucnějším jeví se křesťanu nežli manželství, toto samo o sobě není sice hříšné, ale panictví jest ctnost. Spasitel sám praví „kdo ke mně přijde a návidí otce i matku, ženu i dítky, bratra a sestru, ba i život svůj, nemůže býti mým učenníkem." [1]) Sv. Pavel [2]): „A tak ten, kdož vdává, dobře činí: ale kdo nevdává, lépe činí." A ve Zjevení sv. Jana [3]): „Toto jsou ti, kteří s ženami nejsou poskvrněni; nebo panicové jsou. Tiť jsou, kteří následují Beránka, kamžbykoli šel: Tiť jsou koupeni z lidí prvotiny Bohu a Beránkovi.")

Někteří ovšem zacházeli dále, nežli bylo v duchu evangelia. Aby manželství nabylo jaksi povahy čisté, nastal záhy zvyk žádati před uzavřením jeho biskupa za svolení. Tertullian manželství, které takto řádně není ohlášeno, vůbec odsuzuje [4]), prohlašuje je za cizoložství. Poněvadž názor tento životu rodinnému vůbec nepříznivý našel dosti stoupenců, musil koncil v Gangře v polovině čtvrtého století veřejně zavrhnouti mínění, že by manželství bylo překážkou věčné blaženosti. [5])

Panictví jest proto žádoucnější, že znamená potlačení nejmocnějšího pudu smyslné tělesnosti, že jest předzvěstí života čistého, nadpřirozeného, andělského, neboť jím žijeme život nebeský již na zemi (sv. Ambrož.) Vyšším duchovním stalo se pa-

[1]) Sr. mimo to zvláště Math. k. 19, 12.

[2]) Sv. Pavel I. List ke Kor. k. 7. 38.

[3]) K. 14, v. 4.

[4]) De exhort. castit. k. 1 De monogamia k. 11.

[5]) Eicken l. c. st. 123.

nictví záhy příkazem závazným, a příklad jich našel hojně nadšeného následování i ve světě laickém. Následování tohoto panického ideálu hraničilo někdy s asketickou ukrutností. Tak praví sv. Jeroným k Heliodorovi, vyzývaje jej, aby rodinu svou opustil a mnichem se stal: „Ovine-li i malý synovec tvůj rámě své kolem šíje tvé, ukáže-li matka tvá s rozpuštěnými vlasy rvouc oděv svůj na prsa, která tě kojila, klesne-li před tebou na prahu otec tvůj — jdi přes tělo otce svého, prchni s očima nezaslzenýma ku znamení kříže. V této věci jest ukrutnost jedinou zbožností. [1]“ Takto má církev Kristova státi se panenskou matkou, jako byla panna Marie. [2]

Proto, kdo chtěli cele zasvětiti žití své Kristu, opouštěli vlast i rodinu a utíkali se do hor a lesů, aby tam konali pokání a žili svatě. Toť praví vyvolenci boží. „Tam na oněch horách, v oněch lesích jest město ctnosti, jsou příbytky svatých“, volá Chrysostom. Těchto poustevníků odumřelých světu stále přibývalo, z nich vznikly první společnosti mnišské, původ středověkých klášterů. Mučení a trýznění tělesné bývalo ve společnostech těch hrozné. „Jeden stál řetězy jsa přikován celá desetiletí ke sloupu, druhý rozrýval kůži svou drsnými kameny, aby dovedl ovládati tělesné chtíče své, třetí opíral se o stěnu, když jej spánek přemáhal, čtvrtý svázal si krátkým řetízkem krk a tělo, že musil lézti po zemi jako zvíře s hlavou sehnutou. Všichni trýznili se nejpřísnějšími posty. Mnozí jídali toliko druhý, mnozí toliko třetí den, a jen kolik bylo nejnutnější. Takoví lidé byli ideály zanikajícího starověku. [3]“

. Toť podstata křesťanského supranaturalismu. Všechny ctnosti člověka starověkého majíce zřetel jen k bytí pozemskému, jsou křesťanu toliko stkvělými nepravostmi (splendida vitia, jak praví svatý Augustin), jsou zpupné a domýšlivé (inflatae ac superbae . . .). Křesťan je popírá, jako potlačuje všechnu tělesnost a smyslnost, a v tomto popření záležejí vlastní ctnosti jeho: trpělivost (ὑπομονή) a pokora (ταπεινοφροσύνη). Ctnosti starověké znamenaly projevení a uplatnění vlastního „já“, ctnosti křesťanské jsou naproti tomu povahy passivní, znamenají zapření sebe sama, ponížení svého „já“. „Neodpírati zlému“ — toť souhrn křesťanského ctnostisloví.

---

[1]) Hieron. ep. 14 ad Heliodorum.

[2]) August. De temp. serm. 16.

[3]) Eicken l. c. str. 131.

A přece jedna ctnost starověku neznámá stkví se v životním názoru stoupenců učení Kristova jasným leskem jakožto ctnost činná, znamenajíc mravní povznesenost křesťanství a blahodějnou účinnost jeho ve společnosti lidské, mírníc bol, stírajíc slzy, ničíc zlo a konajíc dobro. Je to křesťanské milosrdenství, láska k bližnímu, předmět nejvyššího přikázání Kristova. Ani řecká ἐλευθερία ani římská liberalitas neznamenala nic podobného. Štědrost starověká konala dobro, udílela almužnu, pořádala „ludos et circenses", ale člověk sledoval při tom jediný, sobecký cíl, povznesení sebe sama (μεγαλοπρέπεια) — milosrdenství křesťanské znamená naproti tomu sebezapření, obětování se naprosté blahu bližního.

Z vylíčení podaného jest patrno, že evangelium a nauka jeho jest v úplné protivě s podmínkami života vezdejšího, ano tento potlačuje. Křesťan nemá se starati ni o život individuální — vždyť ani ptáci nebeští ani lilie polní tak nečiní, ale otec nebeský živí je — ani o život společenský, uznávaje toliko duševní společnost v obcování svatých, a nemá proto účastenství míti ni ve vládě ni v úřadech. Celou mysli a duší svou má sledovati cíle vyšší a pohlížeti na život vezdejší jako na pouť, jejíž cílem jest pravý život posmrtný v nebesích. Život pozemský budiž křesťanu toliko přípravou ke smrti (μελέτη θανάτου). Smysl křesťanské dokonalosti mravní v žití vezdejším nejlépe se dá shrnouti v předních příkazech života mnišského: chudoby, čistoty, poslušnosti, obsahujících vlastně popření a potlačení tří nejmohutnějších, přirozených pudů člověka, pudu po majetku, životě rodinném, cti a slávě.

Se supranaturalismem křesťanským souvisí *supra- a antiracionalismus*. Jako pro křesťana nemá ceny, co k tomuto přirozenému životu lidskému se vztahuje, tak moudrost světská není mu žádoucí. Věda a umění nemají samy o sobě ceny, vždyť údělem člověka pozemského, pokud není osvícen světlem zjevení nadpřirozeného, jest čirá nevědomost, hloupost a bláznovství. Dle sv. Pavla učinil Bůh zajisté moudrost tohoto světa bláznivou. U prvních otců církevních máme tento názor jasně vysloven. Dle sv. Ambrože jest moudrý toliko ten, kdo mlčeti dovede. Svatý Jeronym důrazně se vyjadřuje: „Co mají společného Kristus a Beliál, žalmy a Horác, evangelia a Vergil, apoštolové a Cicero? Nesmíme píti zároveň z kalicha Kristova a kalicha ďáblova." Naprosto odsuzuje moudrost světskou a vědeckou práci Lactancius pravě [1]: „Po příčinách úkazů přírodních se tázati nebo chtíti

[1]) Div. inst. lib. 3, c. 3.

věděti, zdali jest slunce tak veliké, jak se nám zdá, aneb je-li daleko větší nežli celá země, dále zdali jest měsíc kulatý neb vydutý, nebo zdali hvězdy na nebi pevně tkví či volně vzduchem se pohybují, jak veliké jest nebe samo a z jaké látky záleží, je-li ve klidu nehybném nebo neuvěřitelnou rychlostí se pohybuje, jak veliká jest země aneb na jakém základě v rovnováze jest udržována, to vše, pravím, zkoumati, a domněnkami chtíti pochopiti, jest právě, jako bychom chtěli začíti rozpravu o povaze některého daleko odlehlého města, kterého jsme nikdy neviděli a jehož jméno toliko jsme slyšeli. Zda by nás lidé nepovažovali za bláznivé, kdybychom chtěli si osobovati znalost věci, o které nic věděti nemůžeme? Oč více musíme považovati za pomatené a šílené ty, kteří se domnívají, že znají přírodu, o níž přece lidé nic věděti nemohou!“ Ostatně i kdyby takové vědění bylo možno, zda přispívá něčím ke spáse duše lidské? Jaký prospěch zajisté pro spasení své máme z toho, víme-li, kde vzniká Nil? [1])

Proto nevědomost u věcech světských nebyla nikterak životu křesťanskému závadou, ano zřetelem ku spáse duševní byla skutečným ideálem života křesťanského. Poustevníci neznali namnoze základních vědomostí školských, ano úmyslně jimi pohrdali a jim se vyhýbali. Sv. Antonius nenaučil se ani čísti ani psáti, aby znalostmi těmi nebyl rušen ve svých pobožnostech, a sv. Pavel, poustevník, byl prý tak nevědomý, že nevěděl, žil-li Kristus před proroky anebo po nich. [2])

S touto nechutí ku všemu vědění souvisí i odpor prvních křesťanů proti literárním plodům pohanského starověku. Zvláště filosofie řecká dle nich jest vůbec zavržení hodna. Nejvášnivěji ve starověku křesťanském brojil proti ní Tertullian. Jest mu filosofie řecká dílem ďábla, a křesťanství nemá s ní nic společného. „Co má pohan a křesťan společného? Přítel a nepřítel klamu? Zhoubce a oprávce pravdy? Její zloděj a její strážce? Syn Řecka a syn nebe? Co mají společného Athény a Jerusalem, akademie a církev, haeretikové a křesťané? Naše nauka pochází z chrámu Šalomounova, a od příchodu Kristova nemáme žádné zvědavosti. Nad nauku Kristovu nic dále zkoumati nám nenáleží. Starověká filosofie jest bezcenná. Thales nedovedl Kroisovi ničeho říci o bohu, Sokrates byl veden ďáblem, Aristoteles byl ubožák . . . Co počínáš ty, smělá akademie? Filosofové jsou patriarchy kacířů, od-

---

[1]) Ibdm. l. 3. c. 8.

[2]) Eicken l. c. 130.

porují sobě samým. Pravdu toliko křesťan má, a pravda ta jest v Kristu. Pravda křesťanská protiví se moudrosti světské a všemu vzdělání. V tom její vítězství a síla. „Ukřižován byl syn Boží: není to hanba, poněvadž to bylo hanebné. Umřel syn Boží: právě proto máme tomu věřiti, že jest to bláhové. Pohřben byv, vstal z mrtvých: to jest jisto, poněvadž jest to nemožné.“ Odtud jeho heslo: „Credo, quia absurdum est,“ které nejlépe vyjadřuje prvotní křesťanství vědě a filosofii nepřátelské. Pohanské spisovatele čísti neslušelo se křesťanu. Proto zdálo se sv. Jeronýmu, že před soudnou stolicí Kristovou byl od andělů bičován, že Plauta a Cicerona se zálibou čítal. [1]) I sv. Augustinu jest Homer toliko „básníkem božských hříchů“ a pestrost filosofických soustav řeckých srovnává s babylonským zmatením jazyků. [2])

Toto nepřátelské stanovisko křestanství ke vědě trvalo dlouho. Naproti této vědě pohanské má křesťana víra vésti k nadpřirozeným, svatým tajemstvím, ke skrytému a sladkému dnu moudrosti, k světlu nepřístupnému, v němž bytuje Bůh.

Takto supranaturalismus a supraracionalismus křesťanský znamená popření člověka přirozeného se vší jeho tělesností a smyslností, odumření světu, znovuzrození v duchu a pravdě, povznesení se k pravdě vyšší intuicí nadpřirozeného zjevení.

Úkol života křesťanského a smysl následování Krista nejlépe vyjádřil Basilius Veliký ve IV. století slovy: „Člověk, pokud jest rozptylován starostmi časnými, nemůže jasně poznati pravdy. Jediný prostředek, aby se jich zbavil, jest zříci se celého světa. To však nezáleží jen v tom, že tělesně mimo něj žije, nýbrž spíše v tom, že zbaví duši společenství a pocitů tělesných, a zůstane bez domu, bez vlasti, bez soudruhů, bez statků a letohrádků, bez majetku, bez živnosti, bez potravy, bez řemesla, beze znalosti věd lidských, a naproti tomu jest hotov božské učení přijati v srdce své.“

III.

Tažme se nyní: Jest tento názor, jenž světem vezdejším pohrdá, život časný neuznává, rozumu přirozenému nedůvěřuje, jednotným a společným názorem středověkého lidstva? Odumřelo lidstvo to vskutku světu a přírodě, osvědčilo onu naprostou pokoru a sebezapření, potlačilo v sobě všechny přirozené pudy,

[1]) Ep. 22 ad Eustochium.

[2]) De civ. Dei l. 4 c. 26. „divinorum criminum poeta confictor“ — l. 18. c. 41

pohrdlo naprosto slastí smyslnou a rozkoší tělesnou, uskutečnilo zkrátka askesi křesťanskou?

Nacházíme vskutku v celé době středověké řadu zjevů podivuhodných, které ve značné míře přiblížily se tomuto ideálu askese křesťanské.

Smrt tělesná byla jednotlivcům, kteří v plném dosahu smysl života křesťanského pochopili, vskutku duševním obrozením, počátkem nového, pravého žití, po ní toužili, na ni se po celý život připravovali. Život tělesný měl cenu jen, pokud byl řádnou přípravou ke smrti. Ze smrti pučí nový život, dokonalejší — to znázorňováno poeticky i tím, že dle legend z mrtvých těl světců vyrůstají květiny nevinnosti — lilie. Ze srdce jednoho zbožného křesťana, když zemřel, vyrostl strom, jehož listy měly nápis „Ave Maria“, dar to Bohorodičky za nesčetné ty pozdravy a vzpomínky, jež jí věnoval v bytě svém pozemském.[1]) I sv. Dorota před mučennickou smrtí svou posílá Theofilovi růže a jablka jakožto pozdrav „z ráje svého ženicha“. Dle vypravování Kosmova, když dal vévoda český Boleslav I. r. 1039 otevříti ve Hnězdně hrob s ostatky sv. Vojtěcha, vycházela z něho tak libá vůně, že přítomní po tři dny žádné potravy pojísti nepotřebovali.[2]) Ba, mnohému klášterníku, když měl umříti, objevila se v jeho stolici chórové bílá růže jakožto pozdrav a uvítání z onoho pravého života od druhů dříve zemřelých, kteří již požívali nebeských slastí.

Tak sdíleli mnozí ve středověku, zvláště v životě mnišském názor o nicotnosti a pomíjejicnosti života vezdejšího, toužili vroucně a opravdově po vysvobození z tohoto slzavého údolí, prosili za vítězství nad „tělem, světem, ďáblem“, potlačovali zkrátka důsledně a vytrvale přirozenost tělesnou a smyslnou. Ideál této askese křesťanské ve středověku nejzřejměji vyslovil papež Innocenc III. r. 1198 ve spise „O pohrdání světem“ pravě: „Umíráme, když žijeme, a teprve pak přestáváme umírati, když přestáváme žíti.“[3])

A tak i vše, co vztah mělo k životu vezdejšímu, nemělo v askesi středověké ceny. Všeho musil se člověk nejprve zříci, chtěl-li život svůj zasvětiti Kristu a spasení svému. K tomu vyzývá slovy nadšenými sv. Bernard de Clairvaux: „Zapomeň na svůj lid, na svůj dům otcovský, zřekni se tělesných náklonností,

[1]) Hom. III. 60. (sr. Eicken l. c 317.)

[2]) Cosmas Chronic. Boemorum II, 3 n.

[3]) Eicken l. c. 318.

odvykni světským mravům, varuj se dřívějších svých nepravostí [1]," a jinde označuje jakožto léčku ďáblovu, „lásku k majetku, náklonnosti příbuzenské, ctižádostivost a tělesný chtíč".[2]) Kontrast věčnosti a časnosti, světa nebeského a pozemského, protiva Boha a světa tkví hluboko v přesvědčení a jest direktivou bezpečnou všeho myšlení i konání mnohých lidí středověkých.

Tak sv. Kateřina (ze Sieny) pohrdá světem, bohatstvím, ctí, rozkoší pravíc: „Svět jest naproti Bohu a Bůh naproti světu. Oba nemají nic společného. Syn Boží zvolil si chudobu, nízkost, hanobení, hlad a žízeň, svět hledá bohatství, čest a rozkoš." [3]) Sama pak byla stkvělým vzorem askese a vytrvalosti obdivuhodné. Ošetřovala s bezpříkladnou horlivostí nemocné, a když sama se nakazila a tělo vředy pokryto měla, ukazovala na ně s uspokojením, pravíc: „To jsou mé růže." Tak osvědčovala se askese křesťanská ve středověku namnoze skutky, které i dnes budí náš obdiv. Potlačení všeho světského, umrtvení všeho smyslného a tělesného, trýznění a mučení hříšného těla, to bylo ideálem žití křesťanského. Sv. František z Assisi pozbyl zraku stálým nářkem nad hříchy svými a smrtí Kristovou. Sám jakoby chtěl opětovati na sobě kruté utrpení Spasitelovo. Mnozí světci od mládí úmyslně posty a zdrželivostí trýznili své tělo, že ve věku mladickém byli již neduživi a urychlili svou smrť.

Středověk ve vynikajících těchto svých zástupcích toužil vskutku po vysvobození z tohoto tělesného vězení, a touhu svou nejkrásněji vtělil v dojemnou modlitbu k Panně Marii, v níž obrací se ke světici slovy: „. . . k Tobě voláme vyhnaní synové Evy, k Tobě vzdycháme lkajíce a plačíce v tomto slzavém údolí.. a Ježíše . . . nám po tomto putování okaž . . ."

Zvláště se jeví přísnost, ano ukrutnost askese této v životě mnišském. Ten, jak jsme ukázali, byl ideálem pravého křesťana, odumřelého světu a znovuzrozeného nebi. Byloť všeobecně rozšířeno přesvědčení, že život klášterní jest uspíšení a dřívější požívání čistých, duchových slastí nebeských. Proto byl klášter místem naprosto odloučeným od světa vnějšího a povzneseným nad všednost života světského. Bylť život světský podoben vyhnanství v Egyptě, klášter pak jevil se Kanaanem, zemí zaslí-

[1]) Kázání sv. Bernarda ve vydání Benediktinském z r. 1719. (Paříž) Sv. I, st. 815.

[2]) L. c. Sv. II, st. 345.

[3]) Lett. sv. II, st. 184 (Eicken l. c. 315.)

benou. Jen v životě klášterním byla zajištěna spása věčná. Proto lká trpce sv. Bernard nad mladíkem, jenž k prosbě příbuzných klášter jeho opustil, jakožto nad ztraceným. Guigo, převor Karthusianský, zemřelý r. 1137, napsal bratřím svým: „Vaše povolání jest nejvyšší, nad nebe samo předčí, rovná se andělům, podobá se čistotě andělské. Vy jste zajisté přislíbili netoliko svatost, nýbrž dokonalost svatosti, nejvyšší míru vší dokonalosti".[1]) Bylif mnichové „nebeští lidé" nebo „pozemští andělé".[2])

Ve vývoji pak řádů mnišských znamenáme stálé úsilí stupňovati přísnost kázně. Toť cíl vývoje, jenž od zdrželivosti a střídmosti vede k sebezapření a potlačení všeho přirozeného. Řád Benediktinský oddával se ještě tělesné práci, zvláště zemědělství a zahradnictví, spatřuje v zaměstnání tomto účinný prostředek křesťanské askese, brzo však vznikly řádové přísnější, r. 910 Cluniacenští, r. 1084 Karthusianští, kteří chtěli uskutečniti heroismus skutečný křesťanské askese. Avšak sv. Bernard de Clairvaux i těmto vytýkal nádheru a přepych, i založil r. 1098 řád Cisterciansý, jehož přísnost převýšili ještě Premonstraté, jež založil sv. Norbert, sám železnou a neúprosnou přísností mravní vynikající, r. 1119. V 13. stol. konečně vznikly řády Františkánský a Dominikánský, kteří vůbec nic nenazývali „svým", nevyhledávali proto samoty lesní, ale ve velikých městech se usazovali, aby si tam opatřovali žebráním nejnutnější potřeby životní a kontrastem žití svého s nádherou a přepychem života městského tím více mohli působiti. Předáci řádů mnišských, zvláště však sv. Bernard a sv. Norbert jsou nedostižnými vzory askese křesťanské. Dovedli umrtviti přirozenost a tělesnost svou s přísností, jež budí úžas a zděšení. Podobný stkvělý příklad odříkání se světa podal mnich Hildebrand, pozdější slavný papež Řehoř VII. Biskup Wido z Ferrary popisuje nám takto žití jeho: „Snášel s radostí nedostatek, ačkoli měl nadbytek všech jídel. Snášel žízeň a všechny útrapy tělesné, ačkoli jen mohl pokynouti a vše měl pohotově." [3]) Živil prý se toliko zeleninou a snažil se takto býti vskutku pravým chrámem Kristovým. „Kdežto všichni zabývali se světskými starostmi, pomíjel on silným duchem svým vše, uvažuje, že život tento jest putování, nikolí vlastí pravou."

Vše, co vztah mělo k životu vezdejšímu, nemělo ceny samo-

---

[1]) Ep ad fratres de monte Dei lib. I, č. 2 (Eicken l. c. 324.)

[2]) Sudendorf, Registrum Sv. 2. č. 80.

[3]) De scismate Hildebrandi lib. I., c. 1.

statné, absolutní. Ceny mohlo nabýti jen jakožto prostředek k cílům vyšším, věčným. S tohoto hlediska byla posuzována ve středo- věku práce a výtěžek její, majetek, s tohoto hlediska pochopíme též zvláštní, svérázné národohospodářské poměry středověku.

Práce, zvláště hmotná, nepožívala té úcty jako dnes. Mělť býti život křesťanský nápodobou života nebeského, rajského — ale člověk v ráji nepracoval. Proto náleží křesťanu spíše život kontemplativní, jak v klášterech byl možný, věnovaný stálému přemýšlení o životě věčném, posmrtném, svatém a blaženém. Ale ovšem, záhy uznalo se, že celé lidstvo nemůže se věnovati životu takovému. Vždyť nežijeme již v ráji, a prvotním hříchem — jehož časné následky nebyly vykoupením odčiněny — odkázána člověčenstvu práce jakožto nutný, neodvratný úděl. Zároveň však může se práce státi prostředkem spasení sama, znamenajíc umrtvení těla, potlačení smyslných chtíčů, zkrátka sebezapření, ochranu proti hříšným myšlénkám a hříchu samému. „Jeť nečinnost," jak praví sv. Bernard, „nepřítelem duše." Práce byla tedy bezpečnou cestou, po níž člověk mohl se povznésti k dokonalosti mravní; odtud nabyla oprávněnosti a stala se účinným prostředkem křesťanské askese. Byl tak uznáván výchovný význam práce, neuznávána však, ano netušena ani důležitost její společenská, národohospodářská. Kláštery zakládány v pustinách, kde by řeholníci nejen nalezli nerušený klid k spasnému přemítání, nýbrž i dosti příležitosti, aby se prací hmotnou mohli zabývati. Zúrodnění a vzdělání širých, pustých končin střední Evropy stalo se namnoze zásluhou a přičiněním řádů mnišských. Nejhorlivější asketové bývali zároveň nejpilnější pracovníci. Jsouc však takto práce toliko prostředkem k cílům vysším nebyla nikterak organisována. Práce ve společnosti středověké omezena na nutnou potřebu přítomnou a místní — nebylo pracováno do zásoby. Proto nemohl se vyvinouti průmysl ve smysle našem. Existovala toliko malá řemesla, a ta ještě řády cechovními byla omezena. Umění toliko ve chrámech nacházelo působiště, budovy soukromé bývaly až do 14. stol. namnoze dřevěné s úpravou velmi prostou i skrovnou, podobně v oděvu varovali se lidé přepychu a nádhery.

Proto ani výtěžek práce, majetek, nemá pro křesťana ceny. Vzpomenuté již výše mínění sv. Ambrože o neoprávněnosti bohatství našlo hojně souhlasu. Již papež Řehoř I. pravil: „Země jest všem lidem společná a přináší tudíž také plody své ke společ-

nému užívání všech.“ [1]) Sv. Tomáš rovněž hlásal na základě práva přirozeného, že všechny věci mají býti společným majetkem. Majetek soukromý byl uveden ve svět teprve lakotností, kteráž jest způsobena prvotním hříchem.[2]) Ba, mnohé výroky středověkých myslitelů souhlasí úplně s moderním socialismem. Tak napsal Caesarius z Heisterbachu: „Každý boháč jest buď zloděj nebo dědic zlodějův.“ [3])

Jako Kristus v chudobě žil, tak i člověk středověký považoval chudobu za ideál života svatého. Proto byla chudoba předním příkazem života mnišského. O ní dí sv. František z Assisi: „Synem Božím, jenž pro nás chudobu na sebe přijal, stala se chudoba královskou ctností, pečetí vyvolenců. Jinde nazývá týž světec chudého „obrazem Kristovým“. „Kdo chudému ubližuje, hanobí Krista.“ Podobně sv. Tomáš prohlašuje za první podmínku k dosažení dokonalé lásky dobrovolnou chudobu.[4])

Zvláště majetek uložený v penězích byl považován za nebezpečný jed pro blaho lidské duše. Dle sv. Bonaventury[5]) „nejsou peníze sluhům božím nic jiného nežli ďábel, jedovatý had“. Ba, v životě řeholním šlo se tak daleko v tomto pohrdání vším majetkem, že i o to byl spor, smějí-li mniši nazývati údy vlastního těla zájmeny „můj“ anebo spíše „náš“. Příkaz naprosté chudoby došel nejpřísnějšího projevu v řádech Františkánském a Dominikánském, kde nejen jako v jiných řádech soukromý majetek neexistoval, nýbrž ani žádného společného majetku nebylo, takže mnichové ti žebráním se musili živiti. Žebrota byla považována proto za činnost bohumilou, posvátnou. Když to popírala Pařížská Sorbonna, hájil generál Františkánů Bonaventura ve spise svém „O chudobě Kristově“ žebrání s nadšením jakožto ctnosti křesťanské dokonalosti. Pro věřící byl ovšem majetek soukromý přípustný — stalť se právě tak nutným následkem prvotního hříchu jako práce hmotná, a byl mimo to účinnou posilou píle a přičinlivosti. Ale hranice pevná mu byla stanovena i u sv. Augustina i u sv. Tomáše tím, že nesmí přesahovati míru nezbytné potřeby. Veškerý přebytek má býti věnován chudým.

Naznačeno již výše, jak křesťan pohlížel na stát. Názor ten byl uchován v platnosti i ve středověku. V prvotném čistém stavu

[1]) Pastor curae III. pars, admonitio 22.

[2]) Summa II, 2 Qu. 66, art. 2.

[3]) Hom III, 66 (Eicken l. c. 496.)

[4]) Summa Theol. II, 2 Qu. 186, art. 3.

[5]) V životopise sv. Františka (Eicken l. c. 499.)

v ráji neznal člověk zřízení státního, nebylo toho též potřebí, vždyť člověk podléhal přímo řízení božímu, žije ve stavu svatosti. Bylť stát výtvorem světa pohanského, přirozeným následkem prvotního hříchu, po vykoupení Kristově má tudíž i on ustoupiti státu božímu, království nebeskému na zemi. Řehoř VII. prohlašoval stát za výplod hříchu, za dílo ďáblovo, ve středověkém románě „o růži" pak dokonce prohlašován za příčinu hříchu. Státem božím na zemi však, zjednaným vykoupením Kristovým, jest církev. Znamená tedy církev popření státu přirozeného, světského aneb aspoň podrobení se tohoto církvi. Stát měl se státi jako vše tělesné a přirozené nástrojem v rukou moci duchovní k úkolům vyšším. Církev sama duchovními prostředky svými nemohla zameziti příkoří, hříchu, nepravosti, zločinu jakožto časného následku hříchu prvotního. Lidstvo již před vykoupením, aby existenci svou učinilo snesitelnou, zřídilo na základě společné, dobrovolné úmluvy stát, a tento tedy i v království Kristově má býti uchován jakožto prostředek přirozený proti hříchu a zlu, musí však se podříditi ve výkonech svých autoritě vyšší, církve Kristovy. Stát světský stal se tak nutnou, dočasnou součástí království Kristova. Stát boží na zemi obsahoval znenáhla v názoru středověkého lidstva obé, i moc duchovní i moc světskou. Gerson, známý kancléř university Pařížské prohlašuje hřích za příčinu státu. Tak soudí i sv. Tomáš, jenž ovšem připouští, že i ve stavu milosti stát by byl možný, dovozuje to důvodem Aristotelovým a společenskostí bytosti lidské. Též Dante dívá se na stát jako na „spasný prostředek proti slabosti hříchu". [1])

Tím se však logicky udávala povýšenost církve jakožto království božího nad státem světským. Zvláště sv. Augustin v klassickém spise svém objasňuje věc s různých stránek. Stát světský jest mu souborem vší smyslnosti, stát boží t. j. církev skutečností nadsmyslného. Církev jest povznesena nad stát jako nebe nad zemi, věčný život nad časnou radost. trvalá sláva nad nicotné chvalořečení, společnost andělská nad společnost smrtelníků.[2]) Často poměr církve a státu byl ve středověku znázorňován analogií duše a těla, slunce a měsíce. Hugo de St. Victor užívá na př. prvého srovnání, ale hned dodává: „Oč však život duševní jest vznešenější nežli tělo, o tolik vyniká duchovní moc nad světskou co do cti a důstojnosti." A papež Innocenc III. praví:

[1]) Eicken l. c. 364

[2]) De civ. D. V, c. 12. (Eicken 144.)

„A jako měsíc světlo své toliko od slunce dostává, poněvadž vskutku jest menší nežli toto i co do quantity, i co do quality, co do postavení i co do působení svého, tak dostává i světská moc teprve od biskupské lesk své důstojnosti.“ [1])

Sám sebou se udává z podaného konečný cíl celého vývoje. Vláda světská má jednou zaniknouti docela, celé lidstvo má tvořiti jeden ovčinec. To bude stav absolutní svatosti, tak bude uskutečněno království Boží na zemi. V tomto přesvědčení mnozí vladaři vzdávají se vlády ve prospěch církve a dávají přednost žití mnišskému neb poustevnickému. Legenda vypravuje nám o Barlaamovi, králi indickém, že když ke křesťanství se obrátil, vzdal se vlády, odešel na poušť a žil tam ve strádání a nerušeném rozjímání, o Gundliewovi, králi kambrickém, že zřeknuv se trůnu, s chotí svou odešel na poušť a tam i od této se odloučil, aby žil toliko Bohu, o dvou bratřích z hraběcího rodu Bergů, že proměnili zámek svůj v klášter a žili v něm jako kajicníci. A dějiny doplňují líčení to některými zjištěnými fakty: Hugo z Burgundu vzdal se r. 1073 svého vévodství a vstoupil v klášter Clunyjský, Gottfried z Kappenbergu daroval r. 1124 zámky své řádu praemonstratskému a stal se sám členem jeho.[2])

(Pokračování.)

---

[1]) Epp. ed. Baluz. Paříž 1682, lib 1, 401.

[2]) Eicken l. c. 391

J. N. Kramskoj.

Mosaikový portrét z jeho listů a statí.

(Pokračování.)

Ale, kam až zavedlo mne pozorování věcí. Představuji si, co by se stalo, kdyby list podobného druhu dostal se někomu do rukou, a ještě více, kdyby na veřejnost! Jaký povyk by se zvedl, posměchy, chechtot! A každému bylo by očividno, že list ten psal blázen. Jistě že!“ [1])

„. . . Jsme povinni vésti vojnu: v každém případě žádá toho národní svědomí, anebo (v opačném případě) načisto podkopáme si mravní kredit před světem slovanským. Že dílo to není žertem a že teprve se jenom rozhořívá — viděti z toho proudu nenávisti, který vylévají na nás západní civilisované říše, a také z toho, že dílo Ruska — jest dílo spravedlnosti a humannosti.“ [2])

Tak promluvil z Kramského humanista a slavjanofil.

Za to o vlastních pracích Kramského v Paříži zvídáme málo. Mimo podobiznu následníka jal se malovati Rěpina na vybízení Stasovo. „Už dávno ho pozoruju — odepisuje mu[3]) — a dávno slídím za jeho fysiognomií, ale dlouho se neformovala, cosi bylo pořád neurčitého . . . Ale před odjezdem jeho do ciziny už jsem byl přichystán malovat ho a dotíral jsem na něho, ale on se vyhýbal . . . a tak i ujel, nedal se. Teď v Paříži už zcela se vytělesnil, a fysiognomie jeho do té míry se vyvinula, že na dlouho zůstane taková: cosi jemného a jakoby na poprvé měkkého, trochu zádumčivého a v touž chvíli seriózního . . .“ Zajímavá poznámka pro Kramského portretistu. — Ale podobizna zůstala nedokončena. Rěpin byl tehdy zrovna před odjezdem na Rus a nechtělo se mu zrovna sedět, a Kramskoj zase nebyl

[1]) List CLVI.a (Treťjakovu.)

[2]) List CLXII. (Treťjakovu.)

[3]) List CLX. (Stasovu.)

v tu dobu dosti klidný, a tak vycházelo prý cosi „zcela všedního — ne toho on (Rěpin) zasluhoval".[1]) I nechal toho.

Pracovat však v Paříži Kramskoj chtěl. Vyhledal si k tomu atelier se zahradou, najal jej na tři léta, ale bylo třeba jej rozšířit — na 3000 fr. ho to stálo. Treťjakov musel, jako dříve, vypomáhat. V listě, jejž Kramskoj psal o tom Treťjakovu do Říma, na sám konec ponechává si „nejhorší věc" — půjčku. Ale odpověď hned nedocházela. Kramskoj tedy v novém listě opakuje Treťjakovu, že mu psal o Vereščaginovi, o vojně to a ono, co už snad dnes jest jinačí, ale „jedna věc, která zůstává ve vší síle v tom listě, jest prosba k Vám, abyste na mne připsal 1000 r.; to i nyní má pro mne všecky půvaby novinky a jediné nepozbylo pro mne zajímavosti". Podobné zmínky stávaly se velmi často v listech Kramského, a Treťjakov — čest budiž jemu! — vyhovoval velmi rychle a velmi taktně.

Atelier byl tedy hotov, ale nikoliv Kramskoj. Pořád jen přípravy konal, věčné přípravy. A i od nich odváděly ho události, rozčilovaly ho, zbavovaly klidu. A k tomu přidružily se ještě rodinné zprávy z domova — synáček mu umřel, Maročka, který rozstonal se zrovna před odjezdem otcovým do Italie. Smrt milého hošíka obestřela těžkou melancholií Kramského a navála mu stinné myšlenky o smrti. Treťjakov snažil se ho posilovat, vzpřimovat a psal mu, že po celou dobu svého cestování neztrácel pocit klidu. Kramskoj odpověděl: „Myslím, že Vám rozumím v tomto případě. Vy, nehledě ani na svůj stav, ani na své prostředky, namaháte se a pracujete tak, jak nemnohým pracovníkům je souzeno — a (nevím, pravda-li) samé ty prostředky, zdající se ohromnými, značnou měrou závisejí na vyčerpání sil, kterým trpíte. Klid, jehož zakoušíte, jest onen živitelný sen, který dává možnost organismu, aby se bil s tím, co nazýváme životem. Nikdy ještě dosud necítil jsem v životě svém toho, čeho zakouším teď, a hle, už několik neděl je tomu, co líbí se my myšlenka umřít. Skutečně také, není-li to nejlepší stav pro člověka? Klid, ale už absolutní, věčný, a jenom šum přírody nad hrobem jako překrásná hudba dosvědčuje, že život se nepřekracuje. Ale jaký život?! A co vidíme na světě? Zvláště v zástupě zvířat, nazvaných omylem lidmi. Můj drahý hoch, snad nejlepší srdcem — umřel; a jakkoliv mně strašno je z toho,

---

[1]) List CLXI. (Stasovu.)

přece pokládal bych se za šťastnějšího, kdybych i já umřel dítětem. Maličkých je člověku tak líto, oni jsou tak bez pomoci, tací milující, tací čistí a tací chudí, až srdce se utrhuje. A neznat podkladu života — lepší jest, než znát a nemoci pohnout mořem a zemí, abys zasypal a zašlapal to zlé a krvechtivé plémě! Tento stav nenastal u mne neočekávaně — on už dávno se připravoval a uzrával, a smrt mého drahého hocha jenom osvětlila ten bod na mé dráze, kde nyní jsem.

Často v poslední 4 léta přicházel mi na pamět čestný, ohnivý a genialní hoch Vasiljev.[1]) Jak on záhy dohádal se o té propasti, která rozděluje dva životy: přírody a zvířat. Co se on o tom namluvil! V jeho krajinomalbě Krymské, kterou má Sergěj Michajlovič,[2]) jest ta nota — v nebesích, horách, a vůbec v pozadí: tam jest taková svátečnost, takový slavnostní hukot dalekého lesa, a ty tři sosny osamělé vyvolávají v paměti jakési zapomenuté verše, kdesi na jakémsi starém kameni napsané, že nemohu Vám ani vyslovit, co cítívám, kdykoliv vidím tuto krajinomalbu. Zároveň jest v ní tolik churavého v popředí, patrna jest umdlenost ruky, a takové zaslepení zraku, že sám obraz mnoho tím tratí. Ale nikdy při tom nezapomínám, že je to krajinomalba z nejpoetičtějších vůbec. Vasiljev miloval přírodu a rozuměl jí — však to tak zřídka přihází se člověku! A Vasiljev umřel. Často tázával se mne: proč mívám ve většině případů takové smutné vzezření? Nemohl pochopit, že osobní štěstí ještě nenaplňuje život! . . .“ [3])

Treťjakov rozháněl tyto myšlenkové chmury — že to bude jen okamžiková, přechodná nálada; ale Kramskoj vyvrací: „Není to okamžiková rozlada, ale dávno se připravující převrat v nazírání na boží svět“.[4])

S takovými myšlenkami a s takovou náladou těžko ovšem nalézati v Paříži klidu a nestávati se netrpělivým. Činil sice Kramskoj přípravy, aby budoucího roku vystavil něco v Saloně — což u něho překvapuje, ale patrně krajané ho přemluvili — mimo

[1]) Viz „Naše doba“ III. 10.

[2]) Sergěj Michajlovič Treťjakov, bratr Pavla Michajloviče Treťjakova, starosta města Moskvy; byl rovněž velikým milovníkem umění a odkázal městu svou sbírku obrazů. Zemřel r. 1892. Bratr jeho Pavel Michajlovič přidal k odkazu jeho i svou bohatou galerii, a tak vznikla proslulá T r e ť j a k o v s k á o b r a z á r n a, chlouba Moskvy.

[3]) List CLXII.

[4]) List CLXIII.

to chtěl vystavovat ve společnosti „Mirliton“, kde Bogoljubov byl členem, a ve výstavě akvarelů a kreseb. I jiné Rusy chtěl tam mít zastoupeny. Ale z nenadání, na hod vánoční, píše Treťjakovu, že odjíždí z Paříže. „Bůh vidí, že nechtěl bych Vás obtěžovat více, ale vracím se na Rus. Zůstávati zde déle — bylo by zločinem“. V Petrohradě druhé dítě, nejmenší, mu umírá a žena churaví. Vše, co potřeboval viděti, prý spatřil, a pracovat může prý zrovna tak v Rusku, jako v Paříži. Na konec žádá o novou tisícovku.

A tak Kramskoj vrátil se do Petrohradu. Zdá se v tom býti trochu slovanštiny — vrtkavosti, nestálosti, nepevnosti povahy, ale je v tom spíše nespokojenost jeho s okolím, s poměry společenskými, uměleckými, politickými a hlavně se sebou samým.

O „Kristu“, k vůli němuž na cestu se vydal, v listech té doby, kromě malé narážky, není ani zmínky.

II.

Jen se vrátil do Petrohradu, otázka chlebová už klepala na dvéře, a Kramskoj řadu zakázek musel vpouštěti do svého atelieru. Byly to opět portrety, a opět pro Treťjakova. Maloval choť jeho Věru Nikolajevnu, Voroněžského „básníka-honáka“ Kolcova, Rubinštejna, Saltykova-Ščedrina a jiné.

A z nenadání musel všeho nechati a dáti se do nového portretu. „Někrasov umírá . . .“ píše už v lednu 1877 Treťjakovu. „Povídají, že nikdy nebyl tak pěkný, jako nyní . . .“ Treťjakov přál si míti podobiznu „básníka lidového bolu“ ve své galerii, a Gončarov a Ščedrin zašli k těžce nemocnému, aby nějakým milým způsobem ho k tomu přemluvili. Kramskoj maloval nejdříve jenom hlavu Někrasova, mohl pracovati denně 10, nanejvýš 15 minut; strašné bolesti nedopřávaly ubohému pěvci delšího klidu; teprve později vydržel až ½ hodiny. Potom pracoval druhý portret — Někrasov sedí „na posteli, jak píše verše (a jaké to jsou verše jeho poslední, nejposlednější píseň 3. března ‚Hajičkej — hajou‘! Prostě je to rozhodně výtvor z nejvelkolepějších v ruské poesii!)“ . . . [1]) Také tento výrazný portret jest nyní v Treťjakovské galerii.

Někrasov dlouho ještě se trápil, nevýslovně hrozná muka snášel, až 27. prosince večer byl z nich na vždy vysvobozen.

[1]) List CLXXI. (Treťjakovu.)

Ale také u Kramského zjevily se v březnu téhož roku zlověstné příznaky. „Horečka, kašel, kašel... Je prý to chřipka...“ oznamuje Treťjakovu, uléhá na několik dní a ačkoliv třeba prý peněz, nepřijímá nových zakázek. Treťjakov posílá novou tisícovku...

Kramskoj nedbal těchto příznaků, ale přece jakoby vyciťoval, že to první zvonění k odjezdu — — pracoval s největším úsilím. Pracoval — ne portrety, ty mu byly vůbec zaměstnáním vedlejším, jehož potřeboval pro kus chleba vezdejšího sobě a své rodině — ale to, čeho duše byla plna a pro co hledala tak dlouho, po celá léta, výraz, mocný, plný, úchvatný, otřásající výraz Byl to Kristus na dvoře Pilátově, jak vojáci vystrojili ho za blázna-krále; byl to onen chechtot, jímž židovský „krásný svět“, židovská „lepší třída“ polévala hlasatele dobra, lásky a pravdy; byl to chechtot, ten smutný na poslouchání chechtot, jejž Kramskoj všude a všude kolem sebe slyšel, a jehož také dosud všude a všude jest ještě plno.

Koncem srpna 1877, oznamuje Treťjakovu, že dosud mu nemůže obraz ten ukázati, nýbrž teprve koncem září nebo začátkem října. „Za týden uvidí jej první člověk — má žena, a potom už nikdo. Zvláště v tuto dobu mám pernou práci: z noci vystupuje jitro, kdy už je zcela světlo a také slunce už vzešlo. Tak je to nevyhnutelno. Zanechal jsem ohně, protože jmenovitě tento výjev nemohl odehrávati se v noci A také nelituju. Smysl obrazu je vám dostatečně znám, zbývá oznámit vám název. Vybral jsem jím slova evangelia: „Zdráv buď, Králi Židovský!“

„Pracuji strašně, jako ještě nikdy, od sedmé, osmé hodiny ráno až do šesti večer. Takové přitužené zaměstnání netoliko nedává mi odkládat práci, nýbrž naopak. Často zakouším minuty vysoké rozkoše. Možná, výsledek neospravedlní má očekávání, ale takový už je proces uměleckých prací. Už tři měsíce, co tak pracuji, se zvláštním však napjetím a zvláštní rozkoši půl druhého, a s hrůzou pomýšlím na dobu, kdy bude nutno vrátit se ku svému obyčejnému zaměstnání — k podobiznám. Bývalo mi tak už po mém prvním obrazu a vzpomínám si, jak bylo mně bolestno dávati se do mechanických prací, ale nyní obchází mne přímo hrůza. Ale ať už bude jak bude, ať mne to stojí cokoliv, dokud toto nedokončím, nedám se do ničeho jiného. Dokončeno pak to bude tehdy, až podaří se výraz hrozného chechtotu. Zbudou pak archeologické drobnosti, nemající už ceny a samy

nepředstavující nic obsažného. Pochopuji, že mnohé drobnosti jsou velmi vážny, že dávají fysiognomii, ale ty už mám; mluvím jen o řemínkách, vzorečcích a podobných maličkostech.“ [1])

Neuběhlo však ani čtrnácte dní, a Kramskoj ztrácel důvěru v sebe a třásl se nejistotou. „Podle toho, jak obraz postupuje, pořád více a více ztrácím hlavu,“ píše opět Treťjakovu. „Dokud ještě se nerealisoval, přesvědčení, že obsah jeho stojí za to, abych se do toho dal, bylo nezvratné. Zrovna tak nezměnitelný byl můj úmysl neukazovat ho nikomu, dokud nebude dokončen. Nyní však, kdy tuto rozhodnost přivádím k samému vyplnění a kdy veškera tíže zodpovědnosti uléhá jenom na mne samotného . . ., je mi těsno. A tak cítím nutnost, abych aspoň někomu ukázal a poradil se. Strašno. Ani ženě jsem ještě ukázat nemohl, pořád ještě se mi zdá, že třeba posečkat. A tu ještě užil jste (možná že nahodile) výrazu, že vidět můj obraz, bude pro vás události. Bylo by mi lehčeji, kdybyste byl slova toho užil bez úmyslu; myslíte-li tak do opravdy, tož . . . ani už nevím, co se mnou bude. Vím dobře, že všecky mé přípravy k němu mají na sobě jakýsi div ne slavnostní ráz: jízda do ciziny, schvalné zřízení atelieru, volba rozměrů na 8 aršinů . . . to všecko jsou takové atributy, že dávají jiným cos očekávat, a v tom . . . vždyť to hrůza! Myslím, že i s tím se možná smířím; t. j. přesvědčiv se, že to není to, co mělo být, klidně snesu tento nezdar, s podmínkou, že nikomu ho neukážu vyjmouc 2—3 osoby, jimž mohu důvěřovat a důvěřuji a které zrovna tak jako já na to hledí — to jest prostě. ‚Hle, pánové, co jsem myslil, víte, a co jsem tuhle udělal, — povězte: je zde to, co má být? Jenom (poněvadž věc je vážná) bez zatajování!‘ Myslím, že dva lidé řeknou to bez zatajování. Najdou-li se tací dva lidé, mohu klidně zničit obraz, rozbourat atelier, a bude po všem. Nejsem dosud smyslů zbaven, a takové neštěstí mne nezlomí, nebude-li do světa vykřičeno. Jinak bude mne velmi hanba.

Odpusťte pro Boha, že celý list jsem vyplnil vlastní osobou.“ [2])

Měsíce, léta ubíhaly, a veřejnost obrazu neviděla. Po třech letech neúmorný umělec, myšlenkou velikou a překrásnou stále rozněcovaný a unášený, oznamuje Suvorinovi, že obraz ten dokončí na výstavu všeruskou, která byla určena do Moskvy na r. 1882. Ale ani to se nestalo. V prosinci 1885 odpovídá na dotaz A. Suvorina, že sám už šestý rok obrazu svého neviděl . . .

---

[1]) List CLXXIX.

[2]) List CLXXX.

Obraz, jenž měl býti vrcholem činnosti umělcovy, životním jeho dílem, nejplnějším výrazem jeho duše, zůstal nedokončen. Kramskoj nebyl tak šťasten jako mladší jeho soudruh v umění Rěpin, jemuž znamenitě se podařilo vyjádřiti jadrný chechtot bujných kozáků, skládajících výsměšný list sultanovi. Ale oč vyšší bylo thema Kramského! Toť úkol byl, na nějž třeba sil největšího mistra, všestranně ovládajícího látku zevnější i vnitřní. Věčný ten kontrast, svrchovaně krásný i hrozný, svrchovaně vznešený i ohromující, kontrast mezi ideálem lidstva a lidskosti a mezi tvrdou, nerozvitou i zarytou skutečností, mezi pravým světlem a všemi stupni stínů a tmy, mezi Kristem, jenž na posměch vydán je zástupům, Kristem bledým a tichým, nezlobným, nemstivým, nýbrž laskavým a odpouštějícím, to jest všechno pochopujícím, a mezi celou stupnicí smíchů, posměchů a chechtotů neuvědomělých zástupů i zatvrzelých blahobytníků — věčný ten kontrast umělecky vyjádřiti zůstává na dále úkolem umění. Kramskoj dle sil svých dovedl jen napověděti jej, ale i tato nápověď platí mnoho.

*

Kramskoj znal své síly, a proto obraz odložil. Bývá, že vlastní nezdar činívá lidi ke zdaru jiných nedůtklivými, kousavými, popuzuje je, mrzí je, ba i hůř ještě působívá. Ale to nejsou povahy zdravé, to jsou povahy rezavé a červivé, které rez anebo červ závisti prožírá a zžírá. Této nečistoty v povaze Kramského nebylo. Jak milo je čísti jeho list k Rěpinovi, psaný měsíc po onom zoufalém téměř listě k Treťjakovi, posléze citovaném, v němž píše, že dovede „klidně zničit obraz, rozbourat atelier, a bude po všem!“

Kramskoj uviděl podobiznu Kujindžiho, znamenitého ruského krajináře, od Rěpina a byl překvapen. On, jehož sebevědomí a hrdost zraněny byly velikým nezdarem, stanul před dílem mladšího soudruha, nesoucím na sobě jásavé známky zdaru a pokroku. Viděl, cítil, slyšel přímo tu veselost a jásavost dařícího se díla, při níž on, starší, musil se cítit tím poraženější ... A co udělal? Jak se zachoval? Jen jen přišel domů, sedl a psal:

„Drahý můj Iljo Jefimoviči. Chci sděliti se s vámi o dojmy z podobizny Kujindžiho, kterou jsem zrovna teď viděl u něho. Říci vám, že je to podobizna dobrá — bylo by málo; říci, že podivuhodná — nezcela pravdivo, jelikož já, znaje vás dobře, nebudu udiven, ať byste udělal cokoliv. Řeknu prostě, co myslím

a co jsem vypozoroval, hledě na ni . . . Tato podobizna na prvý ráz praví, že přináleží do počtu daleko povznešších se nad úroveň. Oči podivuhodně živé; ba co víc, vzbudily ve mně pocit úžasu; ony mžourají, pohybují se a strašně, zarážívě pronikají diváka. Kujindži má oči obyčejně ne takové: má, jak říkají, „vyvalené" oči, ale opravdové jeho oči jsou jmenovitě tyto — vím to dobře. Potom ret báječný, věrný, ironisující zároveň s očima; čelo namalováno a vymodelováno jak vůbec zřídka, nejenom u nás. Slovem, veškera fysiognomie — živá a podobná. Kromě toho postava — překrásná: ten svrchník, to neohrabané držení těla, všecko slovem znamenitě vyjadřuje východního sympatického člověka. Jen k jednomu, což nevyhnutelno, po mém mínění, musíte přihlédnout, totiž k celé dolní plošince nosu a zvláště k samému konci. Nemyslete, že to není vážné; podobizna je takového druhu, že je to nevyhnutelno... A potom ještě barva vlasů, jest i silná i jednotvarná. Ostatně to není všecko: Křeslo rozhodně se k němu nehodí, vyhoďte je a podložte mu trám, kámen, lavici, co chcete, jenom ne křeslo. Přesvědčiv se, že jste udělal div, vystoupil jsem na židli, abych si prohlídl vaši kuchyni, a . . . přiznávám se, ruce mi sklesly. Poprvé v životě zazáviděl jsem živému člověku, ale ne tou nedůstojnou závistí, která kazí člověka, ale závistí, od níž je bolestno a v touž dobu radostno; bolestno, že jsem to neudělal já, a radostno — že hle, už to tady jest, uděláno, tak že ideál možno chytit za šos. A tady on zachycen. Tak malovat, jak namalovány jsou oči a čelo, já toliko ve sně vidím, že dělám, ale pokaždé procitnuv přesvědčuju se, že není ve mně toho nervu a že ne mně, chudáku, usouzena je radost přináležet do počtu nového, živého a svobodného umění. Ach, jak je to krásné! Kdybyste jen věděl, jak je to krásné! Vždyť sám jsem chtěl malovat Kujindžiho, a dávno, a pořád jsem se hleděl připravit, rozjařit, ale nyní vzdávám se toho. Kujindži jest, a jaký! Eh, vy! Povím ještě nekolik myšlenek — o vás. Já docela jasně pochopuju (to jest, myslím, že pochopuju) postup vaší práce: vy nejste pánem svého vnitřního já. Když rozhoříte se, tehdy všecko, co děláte, sahá neuvěřitelně vysoko: čelo, oči. Jakmile třeba připřáhnouti vědomosti, zkušenost, slovem řemeslo — úroveň klesá vám k — vlasům! Zvolte si pravidlem následovati Španěly — pracovat jenom tehdy, tehdy . . . když . . . nu slovem, když Pánu Bohu jen se zlíbí!" [1]) A sám Kujindži, jenž zrovna tehdy doma-

[1]) List CLXXXII.

loval „Chatu v zapadajícím slunci“ — „aj, aj, jaký to chlapík!“

Rěpin odpověděl na tento rozbor, v němž poznáváme Kramského zároveň jako jemného autokritika, že se mu zdá, jakoby Kramskoj cítil potřebu povzbuzovat ho. Kramskoj energicky odmítá takový podklad; neumí prý se přetvařovat ani lhát. Myslí, že se nedává unášet ani nezveličuje; vždyť — podotýká — „přemýšlel jsem i já o ledačem, strádal jsem i já nad uměním, dotazoval jsem se i já bohů — co je to umění? A konečně ledacos jsem taky viděl. Kromě toho hle, už celých deset let tomu, co dojmy mé a myšlenky se podstatně nemění (důkaz, že rozvoj se zastavil), a co zdálo se mi pěkným před 10 lety, to i nyní ničeho neztrácí. Slovem, mé mínění není zanícením, nýbrž vědomým a chcete-li i chladným úsudkem . . .“ Povzdech však vydírá se mu při tom: „A vždyť už kolikráte jsem pravil, že to jest také muka má, že vidím, jak druzí, později než já vstoupivší na dráhu, pokročili dále, a já jako bych měl křídla ořezána anebo jakoby mne rozežralo cosi (analysa, studium anebo čert ví co ještě takového!). Vidíte: znám všecko, co jste dělal, ale toho, co jest v podobizně Kujindžiho, rozhodně jsem u vás ještě neviděl. Předpokládal jsem, že jste k tomu schopen, věřil jsem ve vás, čekal jsem konečně, pořád čekal a . . . dočkal jsem se.“ [1])

Jaký to milý doplněk k listům, jež psával Vasiljevovi! Jak vyvstává z nich krásná jeho povaha a co v nich cenných pozorování a úsudků!

A nejenom k Rěpinovi, i k jiným tak se choval. Kde se jednalo o dobrou věc ruskou, zvláště v umění, tam hned zjevil se Kramskoj. Ochoten a hotov byl podporovati dobro kdekoliv; ochoten a hotov byl jíti do boje proti všemu, co měl za nepravé, nedobré a tudíž nákažlivé a zhoubné. Neustálý boj vedl s Akademií, „s tím nehodným ústavem“, která „novorozené dítě (ruské umění) ani zavíjet neumí — ona ho zcela jistě zadusí“. [2]) Do boje toho vyzýval už z Paříže Stasova a sám napsal Suvorinovi do „Nového Vremene“ rozsáhlou stať „Osudy ruského umění“ (1877). Jinému, jenž chtěl psáti knihu „Nová ruská škola“, na jeho žádost posílá obšírné informace o řadě ruských malířů, zvláště pak delší stať o Vasiljevovi, jejíž krásná místa čtenář už dříve poznal.[3]) S radostí, v níž ukryty jsou díky,

[1]) List CLXXXIII.

[2]) List CLXXXVIII. (Rěpinovi).

[3]) Naše doba, III. 10. „Dotknut geniem . . .“

chválí Suvorina, že zaujímá se o malíře Perova — jednalo se o výstavu jeho prací ve prospěch vdovy — „mile dotknul se vašeho srdce, a uznal jste jeho vážný význam“. Horlivé činí přípravy pro ruský oddíl na pařížské světové výstavě, ne bez obtíží a protivných mrzutostí. Navrhuje Rěpinovi zajímavou výpravu po Volze; 7—8 umělců malířů, jež doprovázel by spisovatel asi jako Pypin, vyplulo by na zvláštní pohodlné lodi, opatřené vším potřebným, i kuchyní, studovat Volhu na 4 měsíce; účastníky jmenuje Šiškina, Brjullova, Jarošenko, Mjasojedova, Savického, Vasněcova, vesměs vynikající umělce; ale na výpravu nedošlo . . . Chce založiti dům umělců s ateliery, svobodnou školou a s místnostmi výstavními a obrací se s plánem svým k Treťjakovu a Rěpinovi. A co jiné a jiné ještě drobné činnosti jeho! *F. Táborský.*

(Pokračování.)

Moderní titanism. A. de Musset: nemoc století.

„— Musset je upřímný člověk, jemu není ten „pánbů" takovou příkrasou básnickou, jemu je skutečně ultimum refugium. Tak na mne dělá dojem, jakoby mu měl za zlé, že se tak málo stará o pořádek tohoto světa, když už jej jednou stvořil — jako nějaký vznešený pán o svého levobočka; Musset na jeho místě by to spořádal jinak, ale konečně — tací jsme všichni. A Musset stojí přece jen výš než hrdina Garborgův: Gram jde ku knězi (ne k bohu!), Musset se hádá s pánembohem, ale s Bohem! A tam ten je jenom duše „umdlená", tenhle je docela zlomená, ale hrdá, aristokratická."

Machar tu (v nedávném dopise) velmi správně ukazuje na ráz Mussetova hledání Boha a na rozdíl mezi rekem Mussetovým a Garborgovým. V pravdě je pro Musseta charakteristické to, že nehledá Boha pouze filosofického, ale náboženského, přímo řečeno: zjeveného. Musset je jako Tomáš: také svého Boha chtěl by ohmatat, syllogismům a důkazům nedůvěřuje. Mezi vírou absolutní a negací Musset neuznává žádného stavu třetího, nanejvýše indiferentism. V hluboké básni L'Espoir en Dieu vykládá nám tuto svou theodicei: Probírá všecky filosofické soustavy až po Kanta, ale zavrhuje všecky, neboť i Kant není mu než rhetorem i končí zoufalým vzýváním Boha, aby se přece ukázal a takto rozplašil skepsi. Vždyť tou skepsí vinen je vlastně On sám — proč dopouští všecko to zlo, před nímž rozum i ctnost hrůzou jsou jaty? Skepse spustošila zemi proto — a tu nestačí, aby člověk ve svém zoufalství Boha se domýšlel svou obrazivostí, Bůh zjev se sám a zlo a skepse budou zničeny, budou zničeny nadobro, naprosto . . .

Mussetova skepse je jiného genru než Humeova. Je hlubší — otrávila srdce, Humeova skepse je vyšší — sídlí v mozku. Musset je z rodu Pascalů. Pascalové skepsí umírají, Humeovi skepse nepřekážela v komfortu.

*

V Rollovi Musset podal čpavou tresť své zpovědi.

Rolla zbořil si všecky mosty vedoucí k minulosti — ztratil víru v antiku, ztratil víru v křesťanství a zejména také v Krista —

Les clous du Golgotha te soutiennent à peine;
Sous ton divin tombeau le sol s'est dérobé:
Ta gloire est morte, ô Christ! et sur nos croix d'ébène
Ton cadavre céleste en poussière est tombé! . . .

A jak apostrofuje Krista, tak básník apostrofuje také svého svůdce Voltairea. Pan Vrchlický vyslovil pochybnost, může-li Voltaire mít toho významu. Má, jakmile Musset to praví: Musset nelíčí, čeho neprožil a neprožili po Mussetovi také jiní velicí básníci totéž?

Rolla je bohovrah. Své svatokrádežné vraždy nedopustil se z filosofické rozvahy, ale v rozčilení a rozechvění. Sotva že se činu dopustil — a dopouští se ho napořád —, je mu líto, je mu úzko. Krista rozpitval si na oltáři, ale děsí se skutku, jak věřící se hrozí zneuctění hostie. Ztrativ víru v starý řád světový, chce svět a člověka přetvořit, ale jen fantasií a tak na konec racionalistická pýcha vrhá ho do náručí nevěstky. Je passivní ve všem. Jako Faust si lásku kupuje zlatem, ale nesvádí Marketky, nýbrž svádí sebe. Faust stává se sobě spasitelem sám, Rolla spasitele čeká a čeká vykoupení — kdo z nás, táže se, stane se teď bohem?

Rolla padl pýchou rozumovou, ale pád ten hluboko a mnohem hloub a upřímněji cítí než Faust — Faust proto s sebevraždou si více zahrál, Rolla ve svém deliriu, v němž slast se střídala s proklínáním a rouháním, život si vzal. Faust na konci životní dráhy vznesen je do nebes — Rolla umírá v zoufání třeba že v masce dandyho.

Faust nikdy necítil hříchu, jen obmezenost; Rolla cítí hřích, srdce mu v prostopášnosti krvácí. Faust se z nemoci století vyfilosofoval — Rolla nemudruje, konče hrubým rousseauismem; zavrhuje civilisaci všecku. V touze po životě přirozeném, vysloviv hroznou formuli satanovu, chtěl by nemyslit: lépe bylo by dělat co dělají ovce, jež nevědí, kde je čeká porážka a k níž jdou žvýkajíce trávu. To je lepší než být esprit fort, odsuzuje Musset svůj titanism, podobně jak Schlegel chtěl vegetovat jako rostlina a jak náš Smetana v žití vegetabilním hledal vyšší budoucnost . . .

Faust zůstal vždy objektivnějším a neztratil světa s očí —

Rolla pohřížen, utopen je ve svých citech, vášních, lásce — a láska je mu „vírou, náboženstvím štěstí pozemského“. Rolla více než z Fausta přibral z Don Juana; ale stal se Don Juanem sentimentálním. Rolla je pořád a stále subjektivní, celý svět soustředěn mu je v citu ve vlastním nitru. Je to citový egoism; Musset to dobře ví, že pro propast svých citů k světu je chladný jako mramor, až na to, že cítí nemoc celého století. Ve zpovědi proti egoistickému Rollovi kreslí altruistického Smitha docela vědomě. Faust ve své objektivnosti stává se vládcem národa, Don Juan Byronův dovede bojovat pro svobodu vlastního a cizího národa — Rolla zmírá Rollou. Také Musset napsal sice v okamžitém záchvatu vlasteneckou báseň proti Němcům, ale jeho trvalá nálada byla nepolitická a nesociální.

Vyrušuje ho anarchie doby, ale nevsahuje v události, aby společnosti pomáhal. Hnutí doby (zejména rok 1830) neudělalo z něho bojovníka za svobodu. Nepořádky časů ho z jeho citové hysterie jen vyrušují. Truchlí nad zničením víry v křesťanství, ale proto, že vírou v budoucí život všichni chudí a slabí dovedli trpět, t. j. dát pokoj. Svoboda (toť tresť sociální filosofie Mussetovy) udělala z nich nepřátele Kristovy a ti pak si řekli, že toho budoucího života není; řekli chudí bohatým: jsi jen člověk, kněžím řekli: lžete. Tak massa volá po stejném právu všech, žádajíc si statků světa ne budoucího, ale pozemského: chudoba a bída vyplenila v masse víru, chudí věří již jen v sebe a své rámě — nastává sociální boj a komunism objevuje se jak jediné z něho východiště. Táž bída a chudoba, Rolla to dobře ví, vhání čistotu a nevinnost do všeobecné prostituce — utrápený, vysílený voltairovec klesá vědomě do této mravní bídy a v ní a jí končí život. Divné to finale aristokrata — či máme v tom aristokratickém bohemství Rollově počátek titanů demokratických? Titanové téměř všichni smýšlejí aristokraticky, nedemokraticky. Jistě však tento konec Rollův je právě nemocí století, jak to čteme v Zpovědi v kapitole, kde vypisuje své zabloudění do noční krčmy a své sblížení s dívkou prodejnou; „To byla nemoc století, vlastně ta dívka jí byla sama“ . . .

*

Mussetův titan nepřátelského nebe neopanoval, ale dvéře nebeské před ním sotva byly zavřeny . . . Faust do nebe se dostal s pompou, ale také jen z milosti a pomocí metafysické politiky. — —

Musset je veliký svou opravdovou upřímností: hřích tedy hřích — nezatajuje žádné své myšlenky, žádného svého skutku, žádného svého cíle (pokud je měl); tou svou pravdivostí Musset působí tak mocně proto, že je to pravdivost citů. V tom je modernější než Göthe, který je ještě mnohem více člověk minulého, rationalistického století. I Göthe je pravdivý, ale jeho pravda není tak bezprostřední. Tato bezprostřednost netkví pouze v citovosti, neboť i citem lze být nepravdivým, jak přímo exemplárně vidíme z Viktora Huga, toho jesuity vášně a citů.

Cit sám o sobě nezaručuje správnosti a pravdivosti. Právě Musset nám je poučením, jak cit svádí a zavádí. Přečtěte si ve Zpovědi scénu, jak Rolla probodnout chce Brigittu: již na hrudi hledá místo, kde je srdce — tu spatří mezi prsy malý krucifix — vražedná ruka umdlévá, zkroušen padá na zemi a třesoucím se hlasem volá: Pane, můj Bože, Pane, můj Bože, Ty byl jsi zde!

Nebudu dlouze a široce vzpomínat, jakou divnou náhodou ten záchranný křížek Brigitta obdržela od své umírající tety — není první ani poslední náhoda, která řídí kroky Rollovy. A v tom náš voltaireovec je člověk naprosto starý: náhoda je pánem světa a života a této víře odpovídá pak celá náboženská nálada Rollova, — kterážto nálada nejpřípadněji se vystihuje jménem: p o v ě r č i v o s t, p o v ě r a. Pověrčivý titan!

S tím srovnává se to věčné kolisání mezi vírou a nevěrou, s tím srovnává se Rollova rouhavost — teď Kristus mu z hřebů padá do prachu, hned na to symbol toho Krista zachraňuje ho od nejosudnějšího kroku života.

To je romantický relapsus do středověku, jemuž Rolla stejně neodolal, jako všichni jeho vrstevníci a tím liší se od Fausta, třeba i tento středověku zaplatil svou daň. Musset v tom je Francouz, je katolík. Faust Götheův je titan raotinalistický, protestantský.

*

Novodobý názor na svět liší se od středověkého fundamentálně tím, že celý svět a život podrobuje zákonnitosti deterministické: nevěří v zázraky ad hoc, ale pátrá po příčinách jevů a v tomto poznání a předvídání má svou moc. Středověcí lidé byli indeterministé, věřili v ustavičné zázraky, o skutečné příčiny věci málo se starali. Středověcí lidé proto byli také beztarostnější, veselejší. Novou dobou k platnosti přichází determinism, před-

vídání, výpočet, přesnost; lidé více se počínají starat o svou budoucnost, jsou hospodárnější, jsou vážnější.

Katolicism drží (ovšem ne docela beze změny) názor středověký, protestantism přechází k názoru novému, jenž ve své přesnosti posud je formulován pouze ve vědě a částečně již i ve filosofii. Odsud kardinální rozpor mezi vědou a filosofií a katolicismem. Protestantism stojí uprostřed, kolísá.

Protestantism positivně bližší je moderní vědě a filosofii než katolicism; filosofie moderní je vůbec protestantská. I moderní sociální a politická správa životní, opírající se posud více a více o vědu, v zemích protestantských proto je pokročilejší. Není zejména náhodou, že národní hospodářství, ovládající dnes mysli všech politiků a sociálních myslitelů, je anglické, protestantské, tak jako průmysl a obchod je po výtce protestantský. Katolicism stojí k vědě a filosofii negativně: věřící katolík jim odpírá a jen nechtě a nedůsledně přijímá jejich praktické vymoženosti, nevěřící katolík je filosofický radikál. Ale tolik je přece katolíkem, že v mravní a sociální praxi vrací se stále k řádům katolickým. Vzpomínám na to, co jsem řekl o Comteově sociální filosofii a jeho náboženství. Katolicism se svým pevným tisíceletým řádem má takovou moc a přítažlivost, že mu podléhá i protestantism — ovšem navzájem protestantism má mocný vliv na katolicism.

Vliv církve a náboženství, v němž moderní člověk se zrodil a v němž se vychovává, je pořád velmi veliký a větší než se připouštívá. Je-li vůbec pravda, co Komenský a všichni vychovatelé nám říkají, že totiž stáváme se člověkem teprve vychováním, pak moc církví musí být zřejmá: její výchovné vlivy působí v duši nejútlejší a formují směr našeho myšlení a konání, zakládají a upevňují v nás zvyky; vliv náboženství a církve působí i později na nás alespoň v nejvážnějších okamžicích životních (narození — sňatku — smrti), působí na nás mladší generací, našimi dětmi — zkrátka vliv náboženství a církve na každého je mocnější, než si mnozí uvědomují.

I když lidé náboženství a církvi odpírají, vyslovení atheisté, podléhají tomu vlivu, ba ti, kdo proti náboženství a církvi bojují, podléhají mu často nejvíce. Vliv církve a náboženství netkví ovšem jen v pojímání nebo zavrhování jednotlivých ideí, dogmat, ale jeví se, jak už řečeno, hlavně v směru, který našemu životu dává, jeví se v ideálech, které nám vštěpuje a před oči staví.

Na toto zapomněli moderní kritikové a esthetikové, hledající

pro svůj výklad osob a tvoreb působení t. zv. milieu: filosofie a poesie mnohem více prozrazuje svůj původ z milieu katolického, protestantského nebo pravoslavného, než na př. z okolí státního a j. Odsud ten fundamentální rozdíl poesie francouzské a anglické. A tu jsme právě při titanismu i pravím: idea faustovská je protestantská; básníci katoličtí a pravoslavní ideu podstatně změnili podléhajíce vědomě nevědomě vlivům své církve.

Katolicism na své věřící i na své atheisty působí nejen svým náboženstvím a svou morálkou, ale také svou církevní organisací; katolicism právě touto svou organisací je velká a imponující moc sociální a politická. Odsud po revoluci právě církevně politická autorita Římu nejen v zemích katolických, ale i nekatolických. S papežem uzavřel konkordát nejen Napoleon, ale i Gambettovská republika, ačkoliv ani vojenský César ani kapitalistický demokrat nebyli katolíky pravověrnými. A papežové toho také již tak nepožadují.

Mussetův titan je titan katolický.

Poetický titanism je praegnantní výraz odvěkého boje o emancipaci ducha lidského a zároveň pokus o řád duchovní a sociální nový. V něm všecky problemy filosofické a náboženské vrcholí a odsud blízký vztah k církvím a náboženstvím positivním.

Musset, tak jak četní francouzští myslitelé, zakončuje svůj boj přejímáním vnějších stránek své církve. Nejen že, jako Augustinus, nám podává „zpověď“, on při všem odboji z vnějšího rámce církve a jejího čarovného kruhu nevybočuje. Mussetův titan se modlí, činí pokání, chce mít autoritu absolutní atd. — ve všem vidíte kopii katolíka věřícího. Jak Satan je protivou Boha, tak titan katolický je protivou kněze, papeže. Blasfemie je konec konců jeho hlavní čin revoluční a ta, jak sám říká, je vlastně modlitbou. Katolický titan je příliš liberální, aby před svou církví a její duchovní a politickou mocí neměl strachu. A ten strach nevede k náboženství čistému, ale k pověře. Ta zoufalá bázeň je moderní pověra par excellence: Pověrčivý titan je přirozeným bratrem té katolisující politiky a té katolisující filosofie francouzské, jak se nám jeví posud a jak zejména se jeví v celém francouzském a vůbec katolickém romantismu.

*

Mussetův titan, jako jeho francouzští bratři více méně všichni, je dandy. Francouzský dandy je typ zvláštní. Je filosof, ale krejčí a žurnál jsou mu dost značnou autoritou, onen upravuje

mu oděv tělesný, tento duchovní. Je hrdý a pyšný a sní stále o slávě, ale má na sobě kus klassického hrdiny divadelního. Francouzský dandy je udatný, život svůj obětuje ideám vznešeným, ale nesnese úsměchu a zabije se pro hloupost a pitomost stejně okázale. Je rytíř bez bázně, ale v nitru hlodá mu červ pochybnosti a proto z odboje padá v kompromis se silnějším, neboť jeho pýcha stále upadá v zoufání.

Svou titanskou revoluci provádí jen myšlenkově, ideově, nikoli mravně a sociálně; nejprudší radikál slovy a theorií je konservativec a reakcionář činu; je nadšený revolucionář, ale při tom zůstává starým šosákem.

Ovšem, není to maličkost, vysvléci starého Adama. Překonat — obrodit — — jak snadná to slova a jak hrozně těžký skutek! Skutečné překonání starých a milých názorů, opravdové obrození mravní, jak veliký to úkol! Revoluce proti této reformaci je dětinská hračka.

Francouzští titanové nad revoluci nepronikli. „Souboj mezi člověkem a Bohem“, jak Lamartine nazval titanism, končí se u Francouzů buď smířením nebo zoufáním, vždycky submissí, třeba že někdy byronovský vzdor ústup má maskýrovat.

Romantický relapsus vidíme hned u Rousseaua — Rousseau dokonce přijal na čas katolicism; deterministický a přísný kalvinismus, v němž byl vychován, byl mu silný a nehodí se k životu. Châteaubriandův Atala končí sebevraždou a René si s ní zahrává, stejně jako Senancourův Obermann. Chateaubriandův titan má hodně vnějšného a povrchního až malichérného; zoufá a pochybuje, ale v krvi prvých mučedníků (Les Martyrs) jen se brodí, k novému životu se jí neočistil. Lamartine (Job lu dans le désert — Chute d'un ange) hledá očistu v bolesti nad pádem, ale spokojuje se očistou poetickou ve fantasii. Síla jeho (a to platí o všech, také o Adolphovi Constantově) tkví v analysi té bolesti, léku pro ni nevědí a vlastně nechtí. Nejsilnější je snad Vigny: Svým chladným rozumem ustáluje se na tom, Bohem opovrhovat stoicky, ale také má nejeden relapsus a v Eloe končí šablonovitě tradicionelně: Satan již již láskou k Eloe by se povznesl, ale na konec vítězí v neprospěch jeho náhoda. Victor Hugo nepovznesl se nad veliká slova augurská, G. Sand (Sept cordes de la lyre — Lélia) podává titanskou lekturu Fausta, Renéa, Byrona. Leconte de Lisle utíká se do antiky k starým bohům a spokojuje se na konec jakousi mythologií čistě mentální, ba vírou v cizí jména.

Novější redukovali titanism na jeho realistické a naturalistické prvky, ale překonání jeho neukázali také. Flaubert znamenitě analysuje romantický život moderní buržoasní Evy; všecko, co líčí Musset, poznáváte v Mme de Bovary, ale bez romantické okrasy, z aristokratického přeložené do venkovského maloměšťáctví. Také Mme de Bovary končí sebevraždou, jak Rolla, jako že se stejně utíkávalo k náboženství a k Bohu — parallela i v detailech porážející až na to, že Flaubert líčí život ženy.

Ženu a specielně kurtisánu líčil již Hugo; po Flaubertovi máme Goncourtů Germinie Lacerteux, máme Dumasovu Damu v kameliích, máme Zolovu Nanu, Daudetovu Sappho a j. — naturalistická brutalisace titanskému Don Juanovi jemnější illuse odírá přímo à la Marsyas.

I můžeme si domyslit, jak pod vlivem filosofického positivismu nejmladší titanové bojují. Richepin na př. paraduje hloupým, zastaralým atheismem („bible atheismu“) a neméně hloupým materialismem, vidícím velkolepost v tom, že otce a matku redukuje na spermatozoa. Bourget má více vkusu a více vzdělání, nikoli síly; filosofická negace psychologova končí při mrtvole žáka modlitbou, jejíž účinek tak krásně vylíčil Lermontov. Pánové Huysmans, teď také Coppé a j. zakončují s vysloveným kompromissem s katolicismem.

Positivističtí realisté a naturalisté à la Zola hlásali sice víru ve vědu a její neúprosný determinism, ale Zola sám putuje do Lourdu, třeba že ještě nevěří, ale s patrnou touhou, dát se přesvědčit a boj ukončit. Ostatní pařížští titanové spokojují se již symbolickým aristokratismem a stačí jim obřad nějakého exotického novobuddhismu, polytheismu a t. d. atd.

Slovem potomkové Renéa a Rolly dali se na útěk, francouzští titanové spějí od porážky k porážce.

*

Aby se moji četní přátelé klerikální zbytečně nerozčilovali jak už jednou při studii o Zolovi a na mne se nerozsršnili: já všech uvedených (a neuvedených) známek francouzského titanismu neodvozuji z katolicismu a jen z katolicismu. Vždyť neběží o katolíky věřící, nýbrž o titany. Titanové katolicismu dělají opposici, revoltují — ovšem katolicism přes to a často právě proto v ně má značný vliv. Jaký, jak a čím, jsem řekl a hned ještě povím blíže.

Rozumí se dále, že při své literárně-historické generalisaci nepřehlížím rozdíly osobní, rozdíly časové a rasové. Vím na př. jaký je rozdíl mezi Vignym a Mussetem (naznačil jsem jej), vím, že u Bourgeta máme vědecké filosofické názory, kterých v době Mussetově nebylo a t. d.

Je rozdil mezi Lamartinem a Mickiewiczem, mezi Mussetem a Byronem. Francouz a Polák, Francouz a Angličan nenosí stejných klobouků a šatů a také krev v jejich žilách proudí tempem rozdílným. Avšak přes všecky tyto rozdíly dají se mezi básníky-titany národů katolických empiricky konstatovat shody tak značné, že o rozhodujícím vlivu církve a náboženství nemůže být sporu.

Proto na př. Lenauův Faust docela dobře se dá zařadit k titanům francouzským nebo polským — od Götheova Fausta liší se právě tak, jak katolicism se liší od protestantismu. Proto si tu dokonce uspořím analysi faustismu a titanismu italského — jeho filosofický pessimism, jeho blasfemie, všecko nalézá se ve Francii, francouzská poesie je představitelkou a vůdkyní poesie u katolických národů vůbec. Básník ody na Satana také se již a také stejným způsobem smířil s Římem (satanism ve všech formách je slabošský a blasfemii, charakterisující titanism katolický, už Musset dobře odhadl) a d'Annunzio mohl by velmi dobře být básníkem francouzským. A neběží tu pouze o francouzský vliv; i u nás titánkové chodí do francouzské školy z puzení vniterního.

*

V studii o Zolovi citoval jsem už výrok o katolické fantasii: Saint-Beuve dobře postřehl, jak katolicism svým smyslným apparátem obřadním a svou organisací církevní nepřestává působit i na nevěrce a odpůrce. Protestant tohoto vnějšího působení svého náboženství má v míře mnohem menší, pravoslavný zase více, ale přece méně než katolík.

K tomuto slovu Saint-Beuva o katolické fantasii připojím zde stejně znalecké rozpoznání Flaubertovo „katolické melancholie“, které prý schopny jsou „duše jen etherické“; Flaubert charakterisuje tento stav výrokem, že Mdme de Bovary k Bohu se modlila týmiž lichotivými slovy, jež šeptávala svému milenci.

Touto katolickou fantasií a melancholií — jsou to jen líc a rub téhož duševního a mravního stavu dá se v porevoluční francouzské poesii vyložit mnoho, velmi mnoho.

Obzvláště pochopíme francouzskou t. zv. lásku.

Z katolického učení a mravu celibátního panictví zbývá lidem slabým ideál jen ve fantasii, skutečnost mu však neodpovídá; avšak takový jest vliv učení a vliv mravu, že největší libertin je znespokojován učením hned v dětství vštěpovaným. Skutečnost se skrývá a zastírá a pravý opak čistoty odívá se hávem a září čistoty; vzniká ta zvláštní neupřímnost a to zvláštní pokrytectví, to zvláštní obelhávání sebe sama — docela živý příklad tak četných kněží má tu vliv rozhodující.

Právě proto, že pozornost děcka záhy ku věci bývá obrácena, vliv této padělané čistoty je tím nebezpečnější. Musset dobře analysoval sílu a význam té zvědavosti po zlém. Curiosité du mal vede přirozeně k fleurs du mal.

Člověk prohřešivší se proti přikázáním a radám náboženským je znepokojován i vyvíjí se pak onen zvláštní stav duševní a mravní, jejž Flaubert nazval katolickou melancholií. Je to stav složitý z více prvků (smyslné fantasie, — neupřímnosti různých stupňů — sebeobelhávání a obelhávání jiných — analyse vlastního stavu — kolísání mezi extremy nečistoty a čistoty — občasná kajícnost — strach před církevní autoritou atd.). Stav ten můžeme studovat nejen na Mussetovi, nýbrž i na celé řadě francouzských (katolických) spisovatelů: Baudelaire, Barbey d'Aurevilly, Guy de Maupassant, Zola, Prévost atd.

Psycholog pochopí také, proč ve francouzské literatuře kurtisána tak dráždí. Dostojevskij má také Soněčku („věčnou Soněčku"), ale u něho prodejná žena hrá roli docela jinou než u Francouzů. Skoro každý francouzský spisovatel líčí a zbožňuje kurtisánu: Musset sám v ní a jejím vlivu vidí nemoc století, ale již před ním nakreslil nám tu moderní „ženu" francouzskou Starý Prévost a po něm, jak už vzpomenuto, ji líčili Hugo, Goncourtové, Murger, Dumas (fils.), Zola, Daudet, Bourget a legie jmen menších.

Francouzové — řekl již Stendhal — nemají v lásce než ješitnost a žádosti fysické; a má pravdu. Pokud běží o lásku „moderní" má jistě pravdu. Není nahodilé, že francouzská literatura Stendhalem počínajíc má řadu psychologických analysí této lásky: po Stendhalovi Balzac (Michelet), Dumas (fils.), Bourget, Richet.

Poesie protestantů je čistější než poesie národů katolických. Ceteris paribus připisuji to protestantskému pojímání lásky, manželství a života rodinného. Protestant — do značné míry to platí

také o pravoslavném — nemá těch vylíčených účinků nepravdivého celibátu. Dívá se na pohlavní poměry prostěji.

Katoličtí spisovatelé rozdíl ten znají: Stendhal, Balzac, Zola, Bourget jej konstatovali, konstatoval jej nedávno Przybyszewski. U vynikajících spisovatelů anglických nenaleznete té dráždivé, analysující, sofistické nečistoty jak u Francouzů. Pohlavní otázky pojímají se prostěji, přirozeněji bez té sentimentální illusivnosti. To platí i o Byronovi, platí to z nových na př. o Garborgovi a j.

A co o mužích platí ovšem o spisovatelkách ženách: G. Sand Eliot!

Mezi francouzskou literaturou a spisovateli jako :Dickens, Thakeray, Eliot, Tennyson, E. Browning zeje v tom ohledu propast. To jsou dva světy. Taine konče své dějiny anglické literatury, tento rozdíl uznamenává také; srovnává právě Tennysona s Mussetem a prohlašuje se ovšem, jako Francouz a materialistický positivista, pro Musseta a jeho Rollu, třeba že mravní vyvýšenost Tennysona nad Mussetem uznával. Jako že vůbec musí být poznamenáno, Francouzům (a těm, kdo jejich literaturu mají rádi) literatura a zejména pojímání lásky u protestantů zdá se být fádní, prudní, chladná, neupřímná atd. Spisovatelé francouzští sami tuto svou nechuť vyslovují způsobem rozmanitým. De fakto je tu rozdíl dvojího mravního světa.

Mně tu nelze věc vylíčiti podrobněji, ačkoli by to právě v našich poměrech literarních a mravních nebylo nevčasné a nevhodné; zejmena názor o ženě a lásce, a co s tím souvisí vyžadovalo by studii zvláštní a studií mnoho. Upozorňuji jen ještě stručně, že i zde jsou rozdíly osob a časů: Manon Lescaut na př. je jiná než dama s kameliemi atd. — to všecko vím, ale není k tomu teď času. Zde běží jen o charakterisaci francouzského titanismu také po této stránce, aby pochopen byl rozdíl jeho od anglického, německého a ruského. Faustovi na př. Mefisto také se směje, že běhá za každou zástěrou a Dostojevskij analysuje karamazovštinu velmi pečlivě; ale toho, co i Taine mírným slovem pojmenoval: bohemství, v nekatolických literaturách nefrancouzských není. (Ve vídeňské ovšem ano, také v naší, třeba že ve své formě.)

Nejedná se tu ovšem o to, kdo kde je mravnější. Neběží tu také o jednotlivé výbuchy rozpustilosti a rozvázanosti; v té příčině také na Schillera literární policisté vyzráli, hrozíce uveřejněním rozpustilých prý básní. Musset sám tu i tam

hodně byl rozpustilý; jeho deux nuits d'excès byly i Heineovi silny, jak ve svém denníku Meissner (I., 231) vypravuje. Ale, jak řečeno, o takové jednotlivé případy neběží, nýbrž o ten zvláštní trvalý stav mravní, jevící se v poesii Mussetově, Baudelaireově a j., v tom zvláštním spojování pohlavnosti s náboženstvím, jedním slovem v tom specificky katolickém (francouzském) pohlavním mysticismu.

Ta „katolická fantasie“ a „katolická melancholie“ jsou touto specificky katolickou mystikou. Je to sofistický kult instinktu, je to obřadní apotheosa hmoty a smyslnosti pod rouškou náboženskou po případě metafysickou a vědeckou. Je to jezovitství pohlavnosti.

Revoluce titanská, jakožto revoluce také mravní a sociální vždy dotýkat se bude poměrů pohlavních, poměru muže a ženy, rodiny a dětí. Chce li to kdo zahrnout zneužívaným slovem: láska, tedy — lásky.

Musset svou revoluci provedl nejúčinněji svou filosofií lásky. Žena stala se mu vtělenou rozkoší a trestem zároveň, žena je tajemným oltářem, před nímž věřící se modlí, ale i klnou.

O femme! étrange objet de joie et de supplice!
Mystérieux autel où dans le sacrifice,
On entend tour à tour blasphémer et priér!

A právě Musset vykládá, jak skepse filosofická obrátila se proti lásce a, jak tedy libertináže stala se kultem „náboženství štěstí pozemského“. Toto zvláštní spojení mystického zanícení a smyslnosti, to soustředění všeho myšlení a bytí v tom jednom předmětě vidíme hned u Musseta, s ním a po něm u Baudelairea, u realistů a naturalistů a konečně u dilettantů, symboliků, sataniků a všech těch směrů dekadence. Dekadence vyrůstá na ssutinách starého regimu, titanism Mussetův a francouzský vůbec je její bratranec, ba nevlastní bratr. Časem ovšem Rolla sestárnul (omládl řekli by různí „mladí“); ale jen se naň podívejte na př. v Prévostových Demivierges: tu rek také je voltaireovským skeptikem a atheistou, jen že se modernisoval, je dilettantem; proběhl školou naturalistickou a positivistickou a proto má skepsi poněkud jinou. Nemá totiž ani pevné skepse. A taková je také jeho láska, smí-li se to ještě nazvat láskou; vždyť dilettantický dekadent spokojuje se již jen s výpary vlasů a paží . . . .

Konec arci je vždy a stejně rollovský — kulka do čela.

Tak končí také Bourgetův Žák positivista — Huysmans spokojuje se receptem k sebevraždě mravní a Zola na stará naturalistická kolena počíná věřit v zázraky . . . Francouzský titan příliš se přidržel příkladu španělského Don Juana a zapomněl takto na své cíle revoluční. Encyklopaedistický atheista, jako pravý libertin, úkradkem rád si vklouzne do kostela a hledá tam v pološeru a klidu kleneb gothických posílení svých rozcuchaných nervů — třeba jen k novým orgiím. Na konec jen k orgiím ve fantasii, při vůni kadidla a melancholických tonech varhan . . . Musset křesťanství odhodil bez úspěchu, odhodil bez úspěchu i antiku. V Paříži vstávají ze svého romantického hrobu novokatolíci, atheista, třeba že svými „Blasfemiemi“ podával „bibli atheismu“ (Richepin), stal se již hlupáčkem Tribulatem Bonhométem (Villiérs de L' isle Adam); po parnasistech a různých odrůdách klassiků slaví své vzkřísení pohané vyzývající ve svém orgáně (nomen omen): Don Juan (orgán lígy pro šíření pohanství) k slavnostem Bacchanalií a Saturnalií. V orientalním museu navštěvuje se buddhistická „mše“, poslouchají se magové — Francouzští titanové změkli hodně . . . Garborgův Gram nemusil by se tomu tak diviti, proč stává se tím sentimentálnějším, čím více se špiní hýřením — — —

*

Můžeme teď problem Mussetův svésti na podstatné prvky filosofické a historické.

Veliká revoluce podvrátila sloupy starého regimu politického a církevního, ale nedovedla vybudovat regime nový; nedovedla toho restaurace, nedovedou toho ani obnovené republiky. Francie žije v století přechodu. V této přechodnosti pociťuje se zloba dne, a pociťuje se obzvláště také od básníků. Ještě Leibniz filosofoval o zlu metafysicky, básníci a myslitelé tohoto století zlo to cítí v sobě samých. Je v srdci — praví Musset, a stejně tak žaloval Lamartine, stoicky konstatoval toVigny.

Tedy v srdci je zlo — odkud se tu vzalo? K této otázce staré theodicee Musset odpovídá takto:

Věda a filosofie svou skepsí ubila katolicism, na němž spočíval celý starý regime. Voltaire shodil Ježíše s kříže v prach: avšak, podávaje nové žádosti, nepodává z čeho by jeho věřící žili — tak mohli bychom o Voltaireovi užít výroku Meriméea proneseného právě o Mussetovi. Zlo pochodí z nevěry, zoufá si Musset, hlásaje toto rozpoznání nejinak než reakční odpůrcové revo-

luce a racionalismu XVIII. věku; rozdíl ovšem mezi básníkem a věřícími katolíky je ten, že nevěří, že věřit nedovede.

Ale on, nevěrec nezná jiných mravních a metafysických potencí než ten věřící. To právě je negace, negace slabošská.

Skeptikovi uzavřena je veliká účast ve správě státu a církve, nezbývá mu než vlastní já a život neveřejný. Nezbývá mu než láska. Avšak skepse nepodvrátila pouze víru ve stát a církev, rozhlodává mu také lásku: skepse rozrušujíc celou společnost otravuje především také city a tužby nejsilnější a nejintimnější, hubí dítě století v samé duši. Rozervanost a rozpolténost duše je rozdvojeností lásky: láska smyslná, nečistá a láska čistá, duchovní v člověku vede tuhý a stálý boj. Kam vítězství se skloní, rozumí se samo sebou: v tom boji ďábla s Bohem voltaireovec přidržuje se ďábla.

Starý dualism metafysický a noetický stává se u Musseta tímto dualismem lásky smyslné a lásky čisté. Jen že u něho jeho bůh — láska čistá — nutně musí být v nevýhodě: jestli že totiž, jak Musset věří, člověk je z gruntu slabý a špatný, jestli že špatný je in concreto muž a žena, odkud a jak jejich spojení může vyzrát v dobrém? Vzniká nejen otázka po původu zla, ale i po původu dobra.

Zde Musset a Francouzové vůbec nalézají svůj kámen úrazu a není východiště, pokud se nepustí staré dogma o nečistotě hmoty a těla: není lásky jen fysické a v těle nečistota netkví. Omyl je věřit, že duch je vyvýšený nad tělo; hřích je však hlásat, že tělo je nad duchem. V tom rozdvojenost moderního člověka podmíněna je dobou starou; hlavně katolicismem.

Octave Mussetův celý život prahne po lásce a přece milovat nedovede. Ve Zpovědi nám Musset představuje trojí lásku mužskou i vidíme nejen vášnivého Octava, ale také vypočítavého epikurejce Desgenaisa a konečně se před čtenářem mihá osoba obětavého Smitha. Je opět jen důkazem veliké poctivosti a upřímnosti Mussetovy, že nám Smitha nezatajil — ovšem Octave a Desgenais i Smith všichni v jednom jsou dítětem století. Octava a Desgenaisa analysuje obšírněji, Smitha jen načrtl, jeho způsob lásky nebyl mu dán. Smith totiž z lásky dovedl obětovat, Smith také Brigittu miloval docela jinak než Octave, ba jen Smith ji pravdivě miloval. A Smith miloval i svou sestru a osoby jiné — Octavovi láska vyčerpává se vášní pohlavní.

Octave ví velmi dobře a zle to cítí, že nemiluje, že je

egoista; skepse lásku v něm udusila. Voltairovská pýcha rozumu je bohem egoistů. A proto láska jeho láskou vlastně ani není, nýbrž nenávistí. Nenávidí ty, které obětuje své vášni a nenávidí konečně také sebe. Jeho láska je smrt — usmrcuje druhé a sebe. Ta smrt zahostila se v hlavě skeptickou filosofií a najmě atheismem, z hlavy vniká do útrob, do celého těla. Bourget ve své analysi moderní lásky také ještě nezná jiného problemu nežli, proč láska je zároveň a vlastně nenávistí?

Atheista podle střihu XVIII. věku podléhá Satanovi - smyslnosti a s ním vede boj proti Nejvyššímu — ale nad blasfemii v boji tom se nedostává. Atheista de facto atheistou není, svou zlostí Boha uznává a svou slabostí se mu podčiňuje. Titan Mussetův proto Boha jen špionuje a vlastně o něm filosoficky klepaří; neboť všecka touha po poznání zvrátila se ve zvědavost po zlém. Dobré negovat úplně, k tomu nemá síly.

Skepse obrací se v prázdnotu a nudu a všecko úsilí nese se k tomu prázdnotu vyplnit; Octave proto nehledá obrození, znovuzrození, jemu stačí bavit se a v nejhorším případě zapomnět, otupět.

Octave je skeptik, ale při tom je nekritický. Vidí svět starý v ssutinách — na místě aby pátral, co v něm bylo nedokonalého, co padnout musilo, kvílí nad zbořeništěm, ba na konec, když tělo sesláblo, navrací se do ssutin.

V touze po víře stává se pověrcem; zůstavuje život náhodě, neboť cíle určitého, cíle ovládajícího a spořádajícího jednotlivé činy a idee v celek, nemá. „S'en aller chercher un hasard et rapporter une souffrance — jíti do světa slepě na udalou a vracet se v bolu, toť životní práce Octaveova.

Práce? Ba právě žádná práce: cítí, ale nepracuje — tak mohl by Octave s Obermannem vyzradit tajemství svého neštěstí.

Octave a Rolla Mussetův jsou z řádu těch silnoslabých Atalů, Renéů, Obermannů, Adolphů, kteří v ponurém habitu mnišském, ale s rolničkou na hlavě tím slzavým údolím Francie za Faunem po dnes se ženou. — „Jediné dobré, které mi ve světě zbývá, je, že několikrát jsem plakal."

*

Vidíme, že ve francouzské literatuře po revoluci francouzská duše svraštila se na své vlastní já — krajní subjektivism a individualism ovládá všecku poesii. Musset je typickým představitelem tohoto subjektivismu, subjektivismu

musíme dodat, čistě citového. Brunetière docela správně v jednom svých posledních spisů (L, Évolution de la poesie lyrique en France au XIX. siècle) charakterisuje tento lyrism, ukazuje, že dramata Mussetova, romány Sandové, historie Micheletova, politická filosofie Lamennaisova a kritika Saint Beuvova jsou projevem toho lyrismu.

Mravně a sociálně tento subjektivism je egoismem jako že filosoficky je skepsí v různých formách až po moderní dilletantism.

Znenáhla Francouzové od subjektivismu se obracejí k objektivismu — Gauthier, G. Sand znamenají ten obrat. Literatura stává se sociálnější. Saint-Beuve činí nižší třídy předmětem svého líčení, Goncourtové v předmluvě k Germinie Lacerteux neslibují pouze kliniku lásky, ale sociální analysi mravní historii doby v duchu náboženství humanity. Zola tu pokračuje.

Avšak ani tento objektivism nestačí, jak vidíme z vlivu objektivismu románu ruského. Objektivism poetický musí se opírat o objektivism srdce, o — lásku a ta je docela jiného druhu a rázu než láska Mussetova a jeho smutných následníků všech. Francouzům i sociální poesie sloužila jen za materiál k mechanickému vyprázdnění prázdnoty duševní. Proto také jejich revoluce byly sice křečovitě násilnické, ale nezpůsobily té reformy, o které právě Francouzové pořád snili a sní posud. Pokusy impassibilistů, positivistů, naturalistů, dilettantů, symbolistů, dekadentů, naturistů a t. d. — jsou objektivistické pokusy bez hloubky a bez opravdovosti a tak potácejí se potomkové Octavovi a Rollovi mezi pověrou a vírou, mezi citlivůstkářstvím a citem, mezi veřejným míněním a pravdou, mezi smyslností a láskou, mezi Satanem a Bohem — titan stal se starým vyžilcem a dandym. A starý dandy je, to připustí každý, kdo zná nynější literatury perversity, bytost hrozná, hrozně smutná.

ROZHLEDY

POLITICKÉ: Dokonávající parlamentarismus ve Vídni; negativnost a nesjednocenost opposice. Většina říšské rady se ztratila; strachy z absolutismu; zabité jazykové nařízení Dipauliho návrhem — Rozháranost pravice a boj konservativců německých proti jazykovým nařízením. — Nadšený boj Mladočechů pro Cislajtanismus a dualismus, nikoli pro českou otázku. — Opposiční fraška Ed. Gregra, jeho střílení do zad mladočeským kollegům; mladočeské ettapy a staročeské drobečky, opposiční návaly Národních Listů — Nešťastné obhajování mladočeského vedení od dra Kramáře: „upřímnost politiky“ dokázána Grégrem, „pevnost a bezohlednost pravice“ Dipaulim a Kathreinem, „samostatnost vůči vládě“ bojem pro vyrovnací provisorium — Nutné setrvávání Mladočechů při vládě, nemožnost opposice; Rattajova spokojenost s Mladočechy; neschopnost na straně české využiti situace příznivé — Heroldovo doznání o mladočeské politice vládní, nestarostlivost o mínění ciziny, opuštěné české menšiny. — Mommsenovo poslání našim Němcům — Socialistické Právo Lidu o českých školách v uzavřeném území — V německé říši to vře — Karlsruhe a Darmstadt — Nevinný Dreyfuss a nevinný Crispi — Vítězný Weyler se vrací — Milan zase v Srbsku — George.

Žalostná na všecky strany jest nyní situace ve Vídni: Parlamentarismus u nás měl sice vždy jen více méně klamné a zdánlivé živobytí, nyní však opravdu těžce a lomozně pracuje ke smrti aniž by vůbec mohl klidně dokonati. Poslanecká sněmovna proměnila se v bohopustou krčmu, kde si občanstvo platí draze houfy kravalistů, kteří navzájem se zahrnují nejsprostšími nadávkami, za něž by se zajisté všude jinde styděli, leč ve Vídni jsou patrně „parlamentárními“. Ti, kteří v opposičním vzteku dovedli dosud mařiti veškeré věcné jednání, nejsou však v ničem jiném opět sjednoceni leč v negativním odporu a v jednotné snaze povaliti nemilou vládu. Nejkrutější půtky a rvanice přímo byly probojovány právě mezi opposičními stranami, mezi německými nacionály a pokrokáři s jedné a křesťanskými sociály s druhé strany.

Většina říšské rady kde ta při tom je? Marně bychom ji ovšem hledali. To, co mělo před novým zahájením říšské rady jméno pravice, existuje již jen v mladočeských novinách, není již tu pravice ani výkonného komitetu její, který by chtěl a mohl co vykonati; pouze s nouzí sbila se ještě jakási většina k promrskání prozatímního rakousko-uherského vyrovnání na r. 1898. Nedrží nyní již tuto chvilkovou většinu nic jiného pohromadě nežli strach, že by mohl přijíti absolutismus a že by páni poslanci byli vládě již naprosto zbytečnými, že by totiž vláda nepotřebovala již nijakým způsobem ucházeti se o drahé hlasy svých stoupenců v cislajtanském parlamentě. Jinak tu jasného programmu většiny není zajisté naprosto žádného, ani ona pověstná nařízení jazyková nejsou leč zdánlivě předmětem boje, o to již se jednoduše proto nejedná, že již obecně je sluší považovati za odbytou věc. Nejhorší ránu jim zasadil Dipauliho návrh jazykového zákona, ke kterému konečně i mladočeský

klub byl nucen přistoupiti, ačkoli se to jeví býti s jeho strany úplnou a naprostou kapitulací.

V těchto nesnázích většiny dává se hlavní podíl viny vládě, zdá se však nám, že úplně neprávem. Kterak může vláda se opírati o planý pojem většiny, kdy většina ta neexistuje? Kdo bedlivě všímal si postupu Dipauliho, Ebenhochova i vůbec celého snažení t. zv. katolické lidové strany. komu nebyl vlastně zjevem tak neočekávaným a náhlým útěk bývalého předsedy dra Kathreina z říšské rady, ten viděti mohl již dávno, že sice je na říšské radě umíněná menšina odhodlaná na vše vůči vládě — a bohužel že také vůči Čechům, — ale že naproti tomu není tam řádné uvědomělé většiny, rozhodně ne většiny takové, která by ochotna byla ve všech podstatných otázkách podporovati vládu určitou, třeba by chtěla vláda ta do opravdy prováděti program své strany. Patrně byla nedůvěra vlády k většině úplně odůvodněnou i *nemohla své osudy stotožňovati nikterak s osudy vratké majority zvláště v našich zvláštních poměrech* ne, kde hlavní síla každé vlády vždy spočívá v důvěře koruny, která nikdy nebyla nakloněna bráti za své všecka různá přání, jež většina kromě toho nedovedla ani pořádně a důrazně projádřiti. Kterak měl Badeni vzíti hned za své návrhy konfessijní školy, když věděl že obrovská většina občanstva je proti nim? Jak mohl dbáti státoprávních snah od Mladočechů s takovým povykem na schůzích voličů hlásaných, když věděl, že jim ani Poláci ani alpští Němci ani Jihoslované příliš nepřejí, — o Němcích liberálních a nacionálních ani nemluvě? —

Je potřebí si všecko to jasně v mysli vybaviti a nezatajovati si pravdy: zdálo se jednu chvíli, jakoby ve Vídni byla autonomistická většina, i pokud se jednalo o pouhé slovo jen bez určitého jasně vymezeného obsahu, byla tu také patrná shoda, ale při prvních konkretních otázkách se shoda ta ztratila a objevily se protivy velmi povážlivé. Nejlépe to dolíčeno postavením stran vůči jazykovým nařízením v Čechách a na Moravě: kdežto my za ně se bijeme na život i na smrt a kasali jsme se, že od nich neupustíme ani na píď, byla nařízení ta Polákům při nejmenším lhostejna, alpští Němci však zcela upřímně přiznali nejen že se jim nelíbí, nýbrž že se přičiňovati budou se vším úsilím, jak by je svedli se světa. Mladočeši pak, nechtěli-li otevřeně doznati naprostou porážku své taktiky a nezdary své diplomacie, i aby udržovali houževnatě hlásaný klam, že je v říšské radě většina přáním našim naprosto příznivá, jali se couvati vůči konservativcům německým a jsou i *ochotni spolupracovati o Dipauliově jazykovém zákoně, který hrozí býti náhrobkem dosavadních jazykových vymožeností mladočeských.*

Oč se vlastně nyní ve Vídni jedná? Mladočeský orgán se těší, že je to česká otázka, která mysle všech politiků u nás zaměstnává a sami prý protivníci naši se přičinili, aby tato česká otázka stala se stěžejným bodem veškerého veřejného života našeho. Nikoli! Česká otázka to není, o kterou tu běží, spíše o českou kůži a o české mozoly se tu jedná! Naše věci na říšské radě tak znamenitě byly hájeny, že poslancům českým nezbývá tam, nežli aby stali se vládními žoldnéři a tlačili napjetím

všech sil dualistickou káru z bezedného bláta, do kterého ji sami zhotovitelé její Maďaři a centralističtí Němci svévolně a s plným vědomím zavlekli. Dnes se český lid rozčiluje o to, zdali bude v říšské radě promrskáno vyrovnávací provisorium, které Maďarům pojišťuje všecky výhody a úplnou hegemonii v říši prozatím na dobu jednoho roku.

A do této posice naprosto nevýhodné kdo nás tam tak dovedně dostal? Kterak my zásadní odpůrci Cislajtanismu, dualismu, centralismu najednou jsme se stali zuřivými a nadšenými obhájci všech těchto „ismů“ dosud tak kaceřovaných? Kam se poděly mladočeské tlupy božích bojovníků za české státní právo? Hle vidíme je bojovati za pochybný žold jazykových nařízení pro vlády, proti kterým byl kdysi pozdvižen v Čechách zanícený svatý boj. Patrně se tu jaksi historie zopakovala, novohusité jsou již jako kdysi oni staří „boží bojovníci“, kteří konečně za peníz nabízeli své válečné umění komukoli.

Zapomněli jsme však, že zbyl ještě přece jeden neoblomný veterán z dřívější válečné gardy mladočeské, který nechce skloniti své čelo před vídeňskou vládou, nýbrž který dosud kasá se na Vídeň v plné opposiční zbroji. Tento vytrvalý, neunavný muž, horlivý zastánce našich nezadatelných svobod i práv jmenuje se dr. Ed. Grégr. Ovšem prozatím vede tuto tvrdošijnou opposiční válku doma a jen tím způsobem, že střílí svým bývalým spolubojovníkům, — nyní již vládnímu to vojsku, — neohroženě do zad. Do Vídně tam se ještě neodvažuje, jak by také mohl on sám jediný? Ale ani v Praze není jeho opposiční kuráž tak bezohlednou ani jeho kritický zrak tak bystrý, jako mezi svými na „uvědomělém“ Podřipsku. Ze Mšena ku Mělníku zaznělo důrazné slovo mladočeským politikům, že octli se na scestí i že nedůstojně vrhli se do šlépějí staročeských, aby sbírali skrovněji troušené „drobečky“, které prý dostaly nyní lepší jméno křestní, etappami (ke státnímu právu českému) je nazval jiný výtečný boží bojovník ve Vídni.

Zajímavé jest, že Národní Listy nedávno ještě zuřivě bušily do moravského poslance Staroštíka, když mnohem mírněji totéž vytýkal českému vedení strany ve Vídni, kdežto když promluvil dr. Ed. Grégr — to sedláče je již jiná. — Takový pán, který pouze pro diety jezdí si do Vídně, ten smí si dovoliti již ostřejší i příkřejší kritiku svých kollegů úsilně se potících a bláhově se mořících pro nic za nic ve vídeňském parlamentě.

Nebyla by ta kritika českého poselstva ve Vídni prohlášená ve Mšeně ani tak nesprávná, kdyby jen ji byl tak upřímně pronesl někdo jiný nežli dr. Ed. Grégr. Také místo, kde pronesena byla, nebylo zcela nic vhodným. Ve klubu v Praze i ve Vídni pan kritik vždy tváří v tvář vůči svým „pobloudilým“ kollegům tvrdošijně mlčí, ale na schůzích voličských za jich nepřítomnosti dovoluje si je bezohledně napadati, ale hned opět dá jim odhlasovati jakous takous adressu důvěry, aby si je nepozlobil úplně, za to mu arci beztrestně projde jeho komedie opposiční, čte se to pak jako nevinný vtip, který nemá vážnějších následků a na který široké massy občanstva za jiné příležitosti opět zhola zapomenou. Národním Listům taková episoda je nejvýše vhod, mohou zase osedlati svého starého opposičního šimla beze strachu i na doklad, že

jejich politika přece jen nesestaročeštila. Ale celkový dojem u vážných lidí z toho přece jakýsi zůstane, aspoň v nečeských kruzích také si dovedou všimnouti takové lehkomyslné a dětinské hry na vojáky a vážnost našich politických zápasů je hnedle vůči ostatním činitelům ta tam. Směšnosti všeho toho nedovede viděti pouze naše politická intelligence. Je to kletba soustavné frasovitosti a dlouhého pěstění krásných řečí bez věcného poučování lidu a beze vší opravdivé ovšem také namahavé i nenápadné plodné práce.

Takovou „krásnou řečí“ bez vnitřní pravdy a upřímnosti zůstalo také obhajování mladočeské strany od bývalého realisty Dr. Karla Kramáře. Mladočeská strana o sjezdu důvěrníků prý se vnitřně sjednotila; nejspíše asi tak jest ujednocena jak dokázal to po Staroštíkovi Ed. Grégr ve Mšeně. „Velikou zásluhou sjezdu bylo, že v té příčině učinil konec vší dvojakosti formálné i věcné.“ Mladočeská politika prý není staročeštinou, vždyť Staročeši nedovedli získati od hr. Taaffa ani stín úřední řeči, kdežto nyní máme jazyková nařízení; — ale co tomu říká p. Dipauli s Kathreinem a s Ebenhochem? — Proti tomu uvedl Ed. Grégr, že prý Mladočeši podali vládě 32 požadavků, z těch za dvě léta tu má býti splněn jediný, sestátnění opavského gymnasia. Podle tohoto postupování po etappách budeme prý se moci domáhati státního práva českého až po 64 letech, bude-li tehdy Badeni ještě živ a ministrem. Jaký hrubší posměch za tyto mladočeské vymoženosti mohl dr. Kramář stržiti nežli tento od kollegy dra Grégra. — Rozdíl mezi staročeskou a mladočeskou vymožeností tu se zdá býti posluchači asi takový, jako mezi dosažením české university a sestátněním opavského gymnasia.

Podle dra Kramáře „nejen my, ale celá pravice je jiná. To není více ta slabá, poddajná pravice jaká byla za dob Taffových — ve všech je nový duch, duch odhodlanosti a bezohlednosti . . .“ Ano, bezohlední jsou naši spojenci na pravici, ale bohužel prozatím jen vůči nám Čechům. Rovně tak pěkně vyličován poměr českého poselstva k vládě, „je“ prý „bližší nežli snad je politicky výhodno prostě, protože útok Němců jde na vládu i na nás. Ale to platí jen pro zevnějšek, kdy se nic nedělá v parlamentě, **kdy se nic nepovoluje**. V tu chvíli, kdy poselstvo české musí dáti hlasy své za požadavky vlády, musí býti poměr mezi vládou a českým národem jasný. Chceme podporovati vládu, když odhodlá se vésti zákonodárství a správu v duchu adressního návrhu, v duchu autonomie království a zemí a národní rovnoprávnosti. A to nejsou prázdná slova, pouhé theoretické pojmy — to musí se ukazovati v určitých skutcích, ve věcech, na které máme my plné právo a které je možno splniti. Jestliže se vláda k tomu neodhodlá — bude poměr náš k ní jasný.“ — K čemu pak se odhodlala asi vláda, dříve nežli naši poslanci s nasazením svého vlastního zdraví se vrhli se zápalem projednati provisorium rak.-uherského vyrovnání? Patrně k ničemu, protože poslanci i jejich orgán prohlašují, že vlastně brzy začne absolutismus, a že prováděti jej bude po případě i jiná vláda (česká jistě ne), nežli vláda Badeniho. Badeni sám dává na jevo, že za odhlasované provisorium nepotřebuje býti nikomu vděčným. Mohl napsati někdo lepší satiru na vedení

mladočeské ve Vídni, nežli se to podařilo 4. října t. r. panu místopředsedovi Kramářovi?

Nejsmutnějším faktem jest při všem tom, že Mladočeši ani jinak jednati ve Vídni nemohou a nesmějí nežli zuby nehty podporovati vládu, nechtí-li ovšem přiznati, že se naprosto zmýlili, že se přepočetli i že byli se všech stran co nejdůkladněji napáleni a ošáleni. Za chytré diplomaty sebe vydávali, všude našeptávali, jak znamenitě vyhodná je situace pro nás, kterak vláda i většina jsou plny nejlepší vůle splniti ponenáhlu hlavní naše tužby a přání. Kterak najednou nyni mají přiznati, že vše to nebylo leč nepravdou nebo v nejlepším případě zdánlivým klamem, že veškeré ty krásné vymoženosti mají úplně zmizeti a že nutné začíti zase od počátku asi tam, kde jsme byli za koaliční vlády Windischgrätzovy? Ale ani vlastně tak daleko nejsme! Tenkráte jsme měli u všech stran jakousi úctu, tehdy nás považovali za politicky poctivé bojovníky pro všecky možné svobody svého lidu. A jaké je mínění o nynějších mladočeských poslancích? Jsme ještě schopni té opposice opravdivé úcty hodné, jako za ministra Plenera? Nepochybujeme nikterak o tom, že by na př. poslanec Stránský nebo Herold dovedli zase zítra zrovna tak mluviti nejostřejší opposiční řeči, jako včera mluvili nejvládnější — proto jsou pánové ti advokáty a obhájci, — ale úctyhodné by počínání takové již nebylo a nevzbudilo by také u nečeských stran žádných sympathických ohlasů jako v dřívějších dobách. To nám přiznají zajisté i nejvěrnější stoupenci Mladočechů, pánové ti se v opposici i ve vládních službách silně opotřebovali.

Velmi pozoruhodné je, jak bývalý odpůrce agrarník Rattaj — člověk jinak bez hloubky a pouze známý svou bezzásadností zrovna jako jeho generál Alfons Šťastný — se již úplně smířil s mladočeským vedením strany. Za důvod své spokojenosti p. Rattaj uváděl, že mladočeská strana vzdala se všeobecného hlasovacího práva i jiných podvratných idealů! Nic na té kritice nedovedlo změniti emfatické prohlášení dra Engla vůči tomu, že Mladočeši zůstali věrni svým ideálům. Dosud ještě někteří z nich ovšem zapírají, k čemu se již velká většina bez ostychu a bez uzardění přiznává. Tak to vypadá i s jinými idealy strany, na př. se státním právem, jak nás o tom poučil p. Ed. Grégr ve Mšeně.

Situace českého poselstva při nastoupení Badeniově byla opravdu velmi výhodná, jenom že jí bylo velmi nešikovně využitkováno. Každá vláda byla by musila se ucházeti o přízeň českých poslanců, Němci byli rozbiti v patero různých stran (konservativní, pokrokoví, nacionální, křesťanskosociální a Schönererovci), které si byly všecky navzájem ve vlasích. Zatím poslancům šlo o to vběhnouti co nejdříve a co nejneopatrněji do vládní většiny a vykázati se co nejrychleli znamenitými úspěchy a vymoženostmi. Poslanci vyhledávali vládu, měli však čekati, až by vláda vyhledávala jich. Dovedl-li národ český čekati za nejtužšího tlaku tolik let již, byl by to dokázal také do té nedaleké doby, kdyby vláda sama musila se po něm ohlížeti; a ta chvíle nebyla již tak příliš daleká.

Než nestalo se tak, páni zástupci opposičního národa zapomněli, že se jim nesluší dotírati se do vládní přízně a dožebrávati se milostí. Uspíšili snad o nějaký den vydání jazykových nařízení — ovšem kusých a nedostatečných — ale za to byli vládními sluhy již. Horší účinek byl

ten, že najednou tím sjednotili všecky Němce bez rozdílu stran k zuřivému boji proti domnělým privilegiím, kterých prý se nám dostalo. Tak se stalo české poselstvo najednou bližší vládě, nežli snad skutečně chtělo a z této situace není již bez značné újmy načisto ústup pořádně ani možným. Dokladem pro to bude Dipauliho jazykový zákon, jestliže vůbec ještě vídeňskému parlamentu popřáno bude o něm rokovati.

Že české poselstvo ve Vídni vběhlo opravdu do slepé uličky, z které není vyváznutí, téměř bez obalu přiznal i sám dr. Herold v mladočeském klubu (dne 16. října). Buď býti pro Badena nebo ztratiti všecko s jeho pádem, to byl řeči jeho hlavní smysl. Není však jisto, zdali nebude ztraceno vše neb aspoň větší díl vymožeností, kdyby i Badeni zůstal při vesle, tak zdá se jiným nepředpojatým lidem. Dr. Herold omlouval tehdy také počínání Dipauliho, jak prý vůči pomluvám od Němců od nás roztrušovaným, musil přece se rozpomenouti také na svůj německý původ. Dobrá! Ale nebylo povinností českých poslanců poučiti konservatívce německé na říšské radě o bezpodstatnosti německých stesků? Jak vůbec konají poslanci své povinnosti, aby cizině vylíčili pravý stav věcí u nás? Proč se může na př. v anglických listech psáti, že prý zamýšlíme asi do r. 1900 vyhnati z Čech všecky Němce, kteří se nenaučí česky? Tuto netečnost poslanci sami odsoudili, když asi před půl druhým rokem se usnesli podati cizině objektivní zprávu. Kde je ona zpráva, proč na ni pořáde marně čekáme?

Také jinak starostlivost českého poselstva je až přes příliš vzorná! Jak se kasali na vládu a zejména na místodržitele pro události v uzavřeném území a pro násilnosti páchané na českých menšinách! Co se děje na př. nyní s českou školou v Mostě, zda všimne si toho naše delegace ve Vídni a jak tomu chce čeliti? Myslím, že to vše jsou marné otázky!

Znamenitý vědecký dokument vypracoval stařičký professor Th. Mommsen. Poněvadž Čechy nelze přivésti po dobrém k rozumu, nutno prý jim rozbíti lebky, tak vyjadřuje to asi kulturní vzkaz německého učence našim ubohým, utlačeným Němcům. „Rozbijte jim lebky“, toť všecka moudrost Němců nedávnými vítězstvími zpitých. Což Němci mají takovou jistotu naprostou, že by se nenašel někdo, kdo by také Němcům dovedl rozbíjeti lebky? Nevyprávěli si Němci do nedávna s jakousi hrůzou o východních barbarech, kteří prý hrozí udusiti kulturu svou hrubou silou? Nebyli to sami socialističtí vůdci, kteří se pronesli, že nutno vydržovati silnou armádu po případě na obranu proti nepřátelům hrozícím rozdrtit Německo? Nuže, mohlo by si Německo býti vždy své hrubé násilné moci tak jisto, aby se nemusilo nikoho jiného báti nežli Boha? Ale takoví učenci jako Th. Mommsen se patrně ani Boha nebojí!

Naši sociální demokraté nebojují loyalně pro svá práva. Mohou si napadati jakkoli české politické strany, k tomu mají úplné právo, ale válčiti proti českému národu vůbec, to není přece válčiti pro práva lidu.

Socialistické „Právo Lidu“ přineslo dne 26. října t. r. zasláno od jistého českého dělníka z uzavřeného území, v němž vylíčeno, kterak brutalně Němci stíhají tam každého Čecha, který má tolik smělosti, že posílá své české děti do české školy. K tomu „Právo Lidu“

podotklo, že sice stesk ten uveřejňuje, ale že musí zároveň dodati, jak i česká veřejnost na každého hledí nastrčiti psí hlavu, když posílá dítě do školy německé. Jaké to nastrčení psí hlavy, to arci redakce zapomněla dodati; u nás, když český otec pošle české dítě do německé školy, stane se nejvýše to, že si zasteskneme na neuvědomělost a zajisté právem. Necítí slavná redakce „Práva Lidu“, že je rozdíl mezi násilím páchaným na tom, kdo české dítě poslal do české školy, kam přece patří a mezi lehkým mravním nátlakem na toho, kdo poslal české dítě do německé školy, kam rozhodně nepatří?

P.

Zahraniční tajemník německý Marschall se tedy také již rozžehnal se svým úřadem a odešel na vyslanecké místo do Cařihradu. Poslední vyslovený odpůrce Bismarckův v radě korunní zmizel a dráha jest opět volna. Jaký kurs dnes v Německu udává ton? Žádný. Marastický kancléř Hohenlohe jest všeobecným předmětem útrpnosti neb posměchu a kritika, pokud to jen německé poměry tiskové dovolují, neklade si mezí ani co do osoby císařovy. Separatism bují v nejlepším květu, jak ukazuje několikadenní debata bavorského sněmu o letošních manevrech císařských i okázalé uveřejnění příkrých protipruských dopisů utopeného krále Ludvíka a justiční persekuce, jakou jest potvrzující rozsudek lipského říšského soudu, jímž odsouzen 72letý Liebknecht do 4měsíčního vězení pro urážení císaře, aneb pronásledování hamburského redaktora Stenzla pro urážku krále belgického, jest jen litím oleje do ohně. Zevně veliká a mocná jest dnešní říše Německá v základech svých přece jen zbudována na národnostním chorobném šovinismu, odtud její vnitřní slabost, vření a krise. Neboť kde nacionalism propuká v projevech tak odporných, jako v listu Mommsenově, tam překročil patrně již vrchol zdravého svého vývoje a svého oprávnění.

Spodničková politika ještě nevymizela. Velkovévoda badenský ohlásil svou návštěvu carovi za pobytu tohoto u pana tchána v Darmstadtě. Ale dostal košíkem, že prý car drahocenným svým časem již jinak disponoval. Příčinou odbytí jsou nějaké klepy mezi oběma dvory, badenským a darmstadtským. Vojna z toho prý nebude.

Odsouzení Dreyfussovo pro zemězradu nedává patrně israelitské allianci ve Francii spáti. Všemi prostředky zkorumpovaného veřejného mínění volá se po revisi tohoto procesu, zvláštní ministerská rada svolána k tomu účelu a Dreyfuss bude snad brzy populárním mužem a politickým vůdcem. Ve francouzské republice vše možno.

Domáhá-li se Dreyfuss revise své pře, bojí se jí zase Crispi jako ohně. Konečně docílil, že italský nejvyšší soud potlačil žalobu státního zastupitelstva a tak bohužel zůstane ušetřeno světu skvělé divadlo, jak by byl při veřejném líčení prokázal svou nevinu. Kdo byl poslancem a ministrem, ani nemůže býti nepoctivým. Tak asi rozhodl italský nejvyšší soud.

Nové Sagastovo španělské ministerstvo ztratilo konečně s řáděním Weylerovým na Kubě trpělivost a výtečný tento vojevůdce, jenž dle oficielních bulletinů španělských vyhrál více bitev než Napoleon, nahražen generálem Blancem. Ale Weyler nepokládá patrně světové své poslání

ještě za splněno a nastoupí prý doma v čelo konservativní oposice proti ministerstvu. Bude to zajisté důstojný nástupce Canovasův, za něhož, jak nyní vychází na jevo, političtí zločinci mučeni byli ve vyšetřovací vazbě podle všech pravidel inkvisičních.

Pan Milan Obrenovič přesytiv se koket pařížských přišel zase oblažit drahý národ svou vzácnou přítomností. Jeho vkročení do Běle hradu provázeno bylo ihned pádem radikálního ministerstva Simičova, jemuž nemohl zapomenouti, že usiloval o dobré styky Srbska s Černou Horou. O ministry ani v Srbsku není nouze a tak brzy nalezen pokrokář Đorděvič, jenž slíbil býti poslušným Milanovým lokajem. Poměry srbské jsou pravým paskvilem moderního ústavního státu, ale každý má takovou vrchnost, jakou zasluhuje.

Proslulý postátňovatel půdy, Henry George, zemřel náhle v New-Yorku jakožto kandidát na starostenství města. Georgeův nemovitý kolektivism čítal v Americe neméně přívrženců, než sociální demokracie v Evropě. Přispěly k tomu Georgeův skvělý sloh i okouzlující jeho výmluvnost.

V Praze, dne 10. listopadu 1897. *H.*

*

ZEMĚDELSKÉ, ŽIVNOSTENSKÉ A OBCHODNÍ: **Zrušení t. zv. mlecího řízení — Mlýnský průmysl uherský — Mlýnská romantika — Společenstvo rakouskouherských cukrovarů — Americké clo na cukr — daň z cukru a výdělek státu na soli — „Česká průmyslová banka“ v Praze — Čeho je více, nepodnikavosti či kupecké neobratnosti — Vady svépomocného ruchu hospodářského — „Podporování“ národní výroby se strany spotřebitelstva — Poměry v Uhrách — Podporování malých živností dle státního rozpočtu na rok 1898**

Za vyrovnací provisorium, Uhrům ovšem vítané, dostane se 1. lednem 1898 Předlitavsku koncesse zrušením t. zv. mlecího řízení, t. j. příště nebude dovoleno dovážeti přes hranice rakouskouherské obilí cizozemské (ruské, srbské, rumunské) beze cla, jak se dosud připouštělo s podmínkou, že za každých 100 kg. dovezeného obilí bude opět za hranice vyvezeno dříve 70 a od loňska plných 100 kg. mouky, z dovezeného obilí vyrobené.

25.000 živořících mlýnů v Rakousku úzkostlivě počítá hodiny, jež uplynou ještě do úplného zrušení neblahé instituce této, která byla nejhlavnější příčinou záplavy trhu našeho moukou uherskou; a měly-li by tyto, ve své konkurenční síle podlomené mlýny ještě rok nebo 2 léta na zrušení tohoto řízení čekati, bylo by pro ně úplnou zkázou — těmito slovy ještě před měsícem dělána byla nálada, aby zrušení „mlecího řízení“ povýšeno bylo na koncessi, jež by samojediná vyvážila všechny naše ztráty z vyrovnacího provisoria a byla s to sama o sobě zabezpečiti záchranu mlynářům i rolníkům.

Jaký to omyl, ne-li vědomé klamání! Mlecí řízení bude zrušeno, ale ubíjení malých mlýnů velkými (ne-li uherskými, tedy předlitavskými) bude postupovati týmž neúprosným krokem jako dosud, mouka nejen uherská, ale pomalu i ruská a americká bude nejenom stejně, ale v rostoucím množství přicházeti na naše trhy, aby doplnila nedostatečnou vlastní naši produkci a uherská vláda, která přece nemůže nestarati se o nejmohutnější svůj průmysl, odškodní velkomlýny uherské jinými vý-

hodami, zejm. tarifními. A čím méně budou míti exportní mlýny uherské možnosti k vývozu za hranice, tím zuřivěji vrhnou se na trhy naše.

Cítajíť Uhry na 2200 mlýnů parních (a na 1600 vodních a větrných), 71 mlýnských akciových společností uherských má $16\frac{1}{2}$ mil. zl. kmenového kapitálu a mlýny uherské zpracují ročně na 60% tuzemské výroby pšeniční.

Doby mlýnské romantiky zašly a nenavrátí se již. —

Společenstvo rakouskouherských cukrovarů konalo dne 29. m. m. valnou hromadu ve Vídni; zahrnuje nyní skoro všechny (chybí 2 cukrovary moravské) cukrovary Rakouska (195, z nichž na jediné Čechy připadá 132). Společenstvo toto, vzniklé dne 26. července t. r., je prvním kartelem, zahrnujícím veškerý cukerní průmysl rakouskouherský, i surovarny i raffinerie. Surovarny zavázaly se prodávati cukr výhradně jen kartelovaným raffineriím a poskytovati rolníkům jisté minimální ceny za řepu; raffinerie pak přenechaly surovarnám část zisku kartelem docíleného, t. j. platí jim za surový cukr pro tuzemskou spotřebu o $3\frac{1}{2}$ zl. na mctu. více, ale přirazí si to ovšem k ceně obchodní. A tak skládá se cena 1 kg. cukru v drobném prodeji z následujících součástí: $11\frac{1}{2}$ kr. cena surového cukru, $3\frac{1}{2}$ kr. přirážka kartelová, 5 kr. raffinování, 13 kr. (a po uzákonění nové daně 19 kr.) daně spotřební — úhrnem 33 (a později 39) kr.; zbytek drobné ceny tvoří dopravné z cukrovaru a zisk obchodníka.

Z cukru do ciziny vyváženého nebéře ani kartel přirážku, ani stát daň; naopak poskytuje stát ještě cukerní premie, takže mají Anglie i Amerika náš cukr $2\frac{1}{2}$krát laciněji než my. A nadto Amerika uvalila právě zvláštní přirážku na cukr, pocházející ze zemí, jež poskytují cukrovarům vývozní premie (Německo, Rakousko-Uhersko, Francie a Argentina) — co tedy my na premiích do Ameriky zaplatíme, pohltí americký fiskus! —

Vůbec jsou životní potřeby u nás na úkor konsumu zdraženy nesmírně. U soli ku př. obnáší vývozní cena za 1 mct. ne celý 1 zl., ale průměrná prodejní cena jest 10 zl. Stát béře tudíž solním monopolem od nejnuznější části obyvatelstva, která ku svému způsobu živobytí poměrně nejvíce soli potřebuje, 900%ový zisk ze soli, kdežto k účelům průmyslovým dodává ji za cenu výrobní. A přece již při vyrovnání z r. 1868 pomýšleno bylo na snížení ceny soli asi na polovici. —

Horlivěji než jindy přetřásá se u nás potřeba „České průmyslové banky“ v Praze, o jejíž zřízení usiluje česká společnost národohospodářská. Není pro nás velkou ctí, že Praha má dnes pouze — nehledíc k bankám Zemské a Hypoteční — 4 vlastní bankovní ústavy, z nichž nadto pouze jediný (Živnostenská banka) je úplně v rukou českých. Brno má vůbec jedinou moravskou eskomptní banku. Za to mají však Praha 6 a Brno 4 filiálky cizích ústavů bankovních.

A proč novou banku, máme-li Živnostenskou? Připadá nám mimoděk srovnání s požadavkem druhé university: má-li jedna za něco státi, musí býti dvě. Živnostenská banka se stala až příslovečnou svojí nehybností, úzkostlivostí a naprostou nevšímavostí k potřebám českého života hospodářského, zejm. průmyslového. Nemalá část průmyslníků i obchodníků českých vůbec se jí vzdaluje, uchylujíc se raději k bankám německým.

Žádný duch, jen šablona, žádná myšlenka, jen peněžní opatrnictví. To již nejen obecně bylo šeptáno, nýbrž i veřejně již vysloveno.

Nová banka zabývala by se hlavně poskytováním hypotekárních zápůjček na továrny a živnostenské závody nemovité, vydávala by zástavní listy s jistotou pupilární — těmito dvěma vlastnostmi lišila by se od dosavadních bank pražských, přejímajíc tak úkoly bývalé české společnosti pro úvěr hypoteční, která přes značné obchodní úspěchy zašla upřílišněnou spekulací v obchodech cukerních a nedostatkem výpomoci v okamžiku tísně ani částkou té ochoty, jaké se v dobách krise plnými hrstěmi dostalo podnikům německým.

Banka průmyslová třebas opatrným, ale přece ne úzkostlivým a úzkoprsým poskytováním úvěru mohla by státi se duší nového ruchu průmyslového v českém národě. Ovšem ani ona nezpůsobí zázraků. nevydupávají se ze země ani nové továrny, ani lidé způsobilí k jich řízení technickému a obchodnímu.

Ani nevíme, čeho se nám více nedostává, zdaž podnikavosti, či spíše kupecké obratnosti, vynalézavosti a solidnosti Všude uvidíte dosti zřícenin průmyslové odvahy: když se zakládal národni podnik a feuilletonista Národních Listů viděl v živé fantasii národnostní hranice plny velkozávodů a každého Čecha majitelem podílů národních velkopodniků, sta a sta zkrachovaných a polozkrachovaných českých podnikatelů obracelo se k vůdčím hlavám národního podniku jako do špitálského zaopatření. Co se nepodařilo vlastníku-jednotlivci, osobně na zdaru vlastního podniku interessovanému, leckdy i technicky výborně vycvičenému, mělo se podařiti společnosti složené ze všech tříd národa. jenom ne z věci znalých odborníků, společnosti sídlící ve vzdálené Praze a pracující přirozeně s daleko větší režií než jednotlivec.

Zařídí se společenstevní závod ku př. na zužitkování ovoce; vyrábí se o překot půl roku a déle, a když veškeren závodní kapitál je vyčerpán, když skladiště přeplněna jsou zásobami hotového zboží, které se znenáhla kazí, dotazují se ředitelé podniku, co se zbožím, kam, za jakou cenu a a jakým způsobem je odbýti.

Opět jiný závod podílový; ten prodá k němu draho pozemek, jiný dodává drahý a špatný material, třetí hledí do správy jeho dosaditi syna, bratra, švakra, kterého dosud nikde nemohli potřebovati. A společenství interessů jeví se v tom, že budeš-li ty hlasovati pro mého syna za ředitele a pod., budu já hlasovati pro zakoupení tvého pozemku, tvého nepotřebného stroje a pod.

Jedná se o to, aby vytlačeno bylo z naší domácí spotřeby zboží zuřivého Čechoněmce, který vedle uspokojivé jakosti zboží pracuje i velikolepou reklamou — ovšem i za pomoci vlasteneckých našich žurnálův. Vidí se nutnost pracovati reklamou i na naší straně. Ale jsou našinci, kteří nedovedou vyčkati, až dozrají plody reklamy, nýbrž ihned za útraty reklamní hojí se zhoršenou kvalitou výrobků a „uvádějí“ se v obecenstvo zbožím přeubohým.

Na druhé straně i konsumenti hřeší pohodlím a nevšímavostí k produktům českých vyrabitelů, i kde tyto jakostí a cenou úplně vyhovují. Několik nápadnějších příkladů v posledních měsících bylo sděleno: vla-

stenečtí nakladatelé dávají skvostnější práce knihvazačské na česká díla valnou částí prováděti v cizině a týmž dechem, co horlí proti cizojazyčným knihám a časopisům, objednávají skvostné interieury svých domácností v Paříži, ve Vídni nebo u německých firem v Praze. Na zaplavování kostelů v Čechách (i v samotné Praze: Vyšehrad, Týn, sv. Jindřich atd. atd.) chatrnými řezbářskými pracemi z Tyrol vede stesk výroční zpráva pražské obchodní komory, arcibiskup pražský objednává na cestu do Říma 27 zlatých jehlic u Němce-neodborníka (v theorii, na říšské radě, jsou klerikálové ovšem nejhorlivějšími „zastanci" živnostnictva, navrhujíce obmezení prodeje živnostenských výrobků výhradně na živnostníky samotné), prospekty německo-tyrolských firem řezbářských hemží se odporučeními vlastenecko-českých odběratelů z Mirovic, Vlašimi, Holetic, Kroměříže, Přerova atd.

Zcela jinak v Uhrách: státní a jiné veřejné dodávky dávno už vyhrazeny jsou jedině podnikům domácím, na penězích věnováno bylo k podpoře průmyslu již přes $2\frac{1}{4}$ milionu zl., vláda prostřednictvím obchodních komor dává upozorňovati na každý nový závod, vyrábějící zboží dosud z ciziny dovážené. Zemský průmyslový spolek uherský vyšetřuje, které průmyslové výrobky, v jakém množství, odkud a proč dovážejí se do Uher z ciziny (t. j. i Rakouska) a za jakých podmínek by se mohly vyráběti doma v Uhersku.

Také u nás vloženo do rozpočtu státního 180.000 zl. na podporu maloživností — průmyslu exportnímu má dostati se 1 mil. zl. ročně z výnosu daně dopravní, bude-li uskutečněna. Podporování drobné výroby živnostenské má se kromě obvyklých již způsobů (půjčování a prodávání strojů na splátky, pořádání výstav a kursů odborných, cestovní stipendia) díti nyní také poskytováním mírně zúročitelných a v určité lhůtě splatných zápůjček svépomocným družstvům maloživnostenským a dělnickým. Ovšem budou pro to stanoveny určité podmínky, bezpečnost zápůjčky a řádnou správu družstva zaručující a nepůjde státní benevolence tak daleko, aby družstva snad vůbec jen se státní subvencí mohla hospodařiti. Tím státní akce nehlučným způsobem zahajuje nový směr, který v Čechách po velikém rozruchu, nedorozuměních atd. teprv koncem budoucího roku ve formě zemského úvěrního fondu maloživnostenského má býti zaveden. Ovšem jest i celá úvěrní akce, ať státní ať zemská, nikoliv pomocí pro massy živnostnické, nýbrž toliko prostředečkem, dobrým jen pro ony výjimečné živly, které vládnou již jistým fondem kapitálovým, inteligenčním i morálním.

*

SOCIÁLNÍ. Sprostředkování práce okresními stravovnami — Sprostředkovací kancelář pro pražské příslušníky v Praze — Státní podpora veřejným ústavům na prostředkování práce — Učednické útulny české a německé — Sociální činy vlády pro dělnictvo ve státních podnicích — Živnostenští inspektoři ve státním rozpočtu na rok 1898 — Osnova zákona o úpravě platů úředních sluhů — Organisace zdravotní služby policejní — Zastaralý trestní zákon — Organisace české sociální demokracie v Dolních Rakousích — „Dělnická Akademie" v Praze — Mzdové hnutí českého hornictva — Pekaři, železniční zřízenci, finanční strážníci — Schůze povolená a přece nedovolená — Stávkové hnutí na Rusi — Stávka horníků anglických — Pojišťování zaměstnavatelů proti škodám ze stávek dělnických — Sjezd německé strany sociálně-demokratické v Hamburce — Smutná dohra stávky uhlokopů v Americe.

Sprostředkování práce okresními stravovnami v Čechách učinilo nový velký krok nedávným oběžníkem zemského výboru, jímž se zastupitelstvům okresním a obcím ukládá, zaměstnavatele, rolníky i živnostníky

a továrníky, na prostředkovací činnost stravoven upozorňovati, přihlášky o pracovní síly přijímati a je stravovnám dodávati.

Každých 6—7 stravoven přiděleno bude jedné zv. hlavní stravovně, jíž oznamovati budou místa u nich ohlášená, avšak jejich pracovními silami neobsazená. Tím má se působiti k vyrovnání nedostatku pracovních míst u jedné a nadbytku jejich u druhé stravovny a pracovní síly mají se takto dirigovati na místa, kde jich jest potřebí.

Aby pak způsobilo se takovéto vyrovnávání i mezi obvody jednotlivých hlavních stravoven, zřídí se u zemského výboru ústřední úřad pro sprostředkování práce, jemuž budou hlavní stravovny každou sobotu oznamovati místa u nich ohlášená, ale jimi neobsazená a který je bude uveřejňovati ve zvláštním věstníku, co neděli vycházejícím.

Také královské hlavní město Praha nutí se — jde to pomalu — k jakési organisaci poptavárenství; vrchní chudinské ředitelství navrhlo a městská rada přijala, aby se pod řízením tohoto ředitelství utvořila sprostředkovací kancelář k bezplatnému opatřování práce nezaměstnaným příslušníkům pražským. I jiné sociální i humánní činy a plány obce Pražské, matky království, mají dle šlechetných intencí otců města obmezovány býti na příslušníky pražské a proslýchá se, že prý také pouze příslušníci města Prahy budou platiti obecní přirážky, potravní daň, mostné atd. — či jim snad městská rada výhody městských zařízení sice odepře, ale placení ponechá?

Také stát chápe se podporování poptavárenství; v rozpočtu ministerstva obchodu na rok 1898 vloženo k tomu účelu 2500 zl. Vláda již loni zavedla šetření o působnosti ústavů prostředkováním práce se zabývajících a očekává, že uveřejněním výsledků těchto šetření „přispěje k provádění tohoto v Rakousku dlouho zanedbávaného úkolu obecní politiky sociální“ buď ve formě samostatných poptaváren obecních nebo ve formě subvencovaných institucí spolkových.

S tím poněkud souvisí též ministerské šetření o útulnách učednických a o způsobu, jakým by k jich rozmnožení a povznesení měli přispěti činitelé veřejní. Útulny učednické skoro nezbytnými jsou ve větších městech a místech průmyslových. Nalézá-li na venkově učeň zaopatření u rodičů nebo — jakž takž — u mistra, bývá učeň velkoměstský přečasto nucen jako podnájemník nebo nocehář vyplňovati a přeplňovati ony truchlé příbytky nedostatku a neřestí, o jakých širší obecenstvo zvědělo rozkotáním některých domů z obvodu asanačního. Bydlí-li u mistra, nastává mu po obyčejné denní práci a často ještě i po návštěvě školy pokračovací dlouhé noční poklízení v dílně, dodělávky, opravy, nebo práce v domácnosti. Převzaté povinnosti k výživě učňů zhosťuje se leckterý mistr tím, že jim vyplácí na oběd nebo večeři obnos tak nepatrný, že stačí sotva na chléb a učně vhání do náručí alkoholismu. Fysické přepínání sil, nedostatečné stravování, večerní vyučování, špatná společnost na bytě nebo i v dílně — z tohoto ovzduší nevzejde nadějnější budoucnost řemesla!

V Čechách jsou dosud zřízeny tři učednické útulny; dvě německé a jedna česká, a i o tu ponechána starost katolickému Joanneu; město Praha nic, společenstva nic. A čtvrtou zařídí v Praze německý ústřední spolek pro pěstění židovských záležitostí. —

Pan ministr Biliński v rozpočtovém exposé pochlubil se sociálními činy pro dělnictvo finanční správě podřízené: litografové budou moci dostati již po 10 (místo po 15) letech platy úřednické, prodloužila se jim lhůta výpovědní a zlepšily nároky zaopatřovací; pro dělníky mincovny vydán pracovní řád, dle něhož může býti dělník propuštěn jen po disciplinárním nálezu komise, v níž dělnictvo i úřednictvo stejně jest zastoupeno; dělnické mzdy v alpských salinách budou zvýšeny, jelikož ministr „osobně se přesvědčil, že mzda 77 kr. denně ovšem jest barbarská". Hezky, jen kdyby vše to nebylo vyvažováno opětným zdražováním výživy novými a novými daněmi spotřebními. —

Živnostenská inspekce, která dnes zaměstnává 50 úředníků dozorčích, bude rozmnožena o 4 síly a bude zřízen nový inspekční obvod v Čechách z částí inspektorátu plzeňského a děčínského. Úhrnný náklad bude obnášeti 181.600 zl. Ze 17 inspektorátů živnostenských (nečítajíc 2 inspektory odborné: pro vnitrozemskou plavbu a pro vídeňské dopravní podniky) bylo jich dosud v Čechách 6; nyní přibude sedmý, ale nerozdělen dosud trvá inspektorát budějovický, který zabírá plnou třetinu Čech, téměř celý střed a jih od Klatov, Příbrami, Berouna, Neveklova až po Německý Brod a Polnou, kdežto o zbývající 2/3 bude se děliti inspektorátů 6. Také Halič a Bukovina jsou dosud nerozděleny, tvoříce jediný veliký obvod dozorčí.

Také o kancelářskou posilu inspektorům nebude ani v budoucím roce postaráno, ač písařství zabírá inspektorům znenáhla 1 třetinu celého roku. —

Vláda předložila právě také osnovu zákona o úpravě platů úředních sluhů. Dle důvodů předlohy bylo dosud u státních sluhů 34 různých stupňů platů od 70 (!) do 600 zl. a 90 rozličných stupňů úhrnných příjmů celoročních od 87 (!) do 850 zl. Zavádí tudíž osnova větší jednotnost platů, ustanovujíc, že sluhové státní vesměs mají v budoucnosti dostávati plat (ve IV. třídách, 400, 500, 600 a 700 zl.), aktivní přídavek (dle oněch 4 tříd 20, 25, 30 a 50 proc. platu) a starobní přídavky 50 zl. za každých 10 let, ale ne přes 100 zl., jež však zůstávají sluhovi i při postupu do vyšší třídy platební. Při prvním vřadění do jednotlivých tříd platu má býti zásadou, že žádný sluha nesmí obdržeti úhrnný příjem menší, než jakého byl dosáhl již v době, kdy zákon nabyl působnosti. Pro sluhy poštovní a telegrafní dána zvláštní ustanovení.

Úhrnný náklad, s touto akcí spojený, obnáší na 3½ mill. zlatých a má rovněž jako zvýšené platy úřednické hražen býti příjmy z navržených daní cukerní a transportní. „Bez povolení těchto náhradných prostředků nemohla by ani tato zákonná předloha v život býti uvedena", končí resolutně motivy předlohy; rozmyslete se tedy, pánové, a povolte nové daně, nedotýkejte se však kasovních přebytků!

Ještě jednu změnu, státním rozpočtem na rok 1898 projektovanou, vytkneme: organisaci zdravotní služby policejní v Praze, tak jako zavedena byla již r. 1892 ve Vídni. Lékařských intervencí policejních je v policejním obvodě pražském do roka průměrem přes 50.000 a veškerá policejní služba zdravotní vykonávána bývala dílem od lékařů obecních, dílem od lékařů soukromých za remuneraci. Od 1. října 1898 bude syste-

misováno mimo 1 přednostu 12 míst policejních lékařů a 13 adjutovaných míst zdravotních assistentů. Zaráží nás však, že část pomocných lékařů má býti ustanovena za neadjutované dravotní assistenty a odškodňována přikázáním „vyšetřování soukromně odměňovaných.“ Rozumí se tím snad také, že budou i po této organisaci ještě lékaři odměňováni prostitutkami, resp. majiteli veřejných domů za zdravotní dozor nad nimi vykonávaný?

A jsme-li opět u thematu, uvedeme na illustraci, dodatkem ku svým vývodům z čísla předešlého, co „Samostatnost“ píše v čís. 32.: Ukradne li někdo za zlatku něco, dostane často mnohonedělní vězení; je-li to zločin krádeže, odsedí za to i léta žaláře. Známá kuplířka Terschova ukradla rodičům již několik mladých dívek, prodala je do vykřičených místností a dostala za to tři neděle vězení a její pomocnice čtyři neděle. „Majetek je posvátnější nežli čest a život dcer.“ Zákon předpisuje také vězení od 3—6 měsíců a trest má býti zostřen, bylo-li kuplířství již po delší dobu provozováno ... —

Česká sociální demokracie dolnorakouská má býti dle usnesení konference ze dne 31. m. m. a 1. t. m. samostatně organisována. Bylo ukazováno k tomu, že němečtí soudruhové nepřejí valně českým přednáškám a pod, že by dělnictvo cihlářské, stavební, textilní a jiných odborů, které je většinou české, daleko snáze mohlo býti získáno straně při české její organisaci, že slučování obou národností v jediné organisaci české straně by uškodilo a německé neprospělo. A tak v tytéž skoro dni, kdy z radnice vídeňské hlásá se otevřená a násilná, či nenáhlá a tichá germanisace českého života dolnorakouského, povstává v „nenárodním“ českém dělnictvu sociálnědemokratickém nová organisace, která v důsledcích prospěje nejen straně, ale i národu. Bez vůle dělnictva nebude Vídeň germanisována. —

„Dělnická akademie“ v Praze dochází posudků méně příznivých. Nedostává se pracovníků, kroužky vzdělávací živoří, odbory valným dílem zahálejí, na knihovně a čítárně jest účasť pranepatrná, v přednáškách, při doplňování knihovny a j. není soustavnosti. Poněvadž posudky tyto vycházejí především z vlastního tábora, lze nadíti se brzké nápravy. Bylo by věru škoda, kdyby podnik tak mnohoslibný měl utonouti indolencí několika jednotlivců. Či by také české sociální demokracii měla stačiti jen agitace, schůze, denní tisk a poslancování, bez vnitřní činnosti a bez prohlubování? —

Mezi hornictvem českým vzniklo pozoruhodné hnutí za zlepšením mzdy a zkrácením doby pracovní. Koncem září horníci západočeští v 9 velkých schůzích vyslovili se pro požadavek zvýšení mzdy, odůvodněný zdražením potravin, zvláště mouky a bytů. Kočovná schůze ústředního spolku rak. horn. v Plzni 17. m. m. připojila k tomu požadavek přesného provádění 10hodinné šichty pracovní a oba požadavky měly tlumočeny býti všem správám důlním. Ku všeobecné stávce hornické nemělo býti přikročeno, hornictvo doufalo dosáhnouti aspoň zvýšení mzdy cestou smírnou, jelikož mu lepší úprava mzdy správami důlními již v roce 1894 byla slibována. Skutečně také mnohé větší doly v uhelném revíru falknovsko-loketském povolily zvýšení mzdy obyčejně o 12—15%, místy bylo přislíbeno dělnictvu úrazové pojištění na útraty podniku a j. menší koncesse.

V dolech Anglobanky však dělníci předložili správě memorandum s řadou požadavků stran zvýšení mzdy s podotknutím, že po 14 dnech začnou stávkovati, nebude-li jim vyhověno.

O zlepšení mzdových a pracovních poměrů hlásí se dělníci pekařští a nově organisují se na „národním“ základě za mladočeské protekce zřízenci železniční. Na organisační snahy finančních strážníků vyzrály ve vzájemné shodě úřady finanční a policejní. Povolí se schůze — neníť zákonného, ani domněle zákonného důvodu k zákazu! Ale dostaví-li se účastníci do místnosti schůze s poboční zbraní, přečte se jim paragraf shromažďovacího zákona, dle něhož osobám ozbrojeným účastenství ve schůzi se zapovídá; nechají-li zbraň v předsíni, upozorní je týž úředník na předpis služební instrukce, dle něhož nesmějí meškati v místnostech veřejných beze zbraně.

Jaká duchaplnost, jaká vynalézavost! Avšak otázka: chovají se úřadv také tak ke schůzím spolků střeleckých, vysloužileckých, spolků reservních důstojníků a pod.?

A schůze důvěrná překazí se finančním strážníkům rovněž, protože není žádoucí, aby se poměry jejich přetřásaly veřejně, mimo pořad služební . . . —

Ačkoliv od velké stávky petrohradské v červnu 1896 ruská censura zakázala každé tiskové zprávy o stávkách, oznamuje přece „Soz. Pr.“, že zvěsti o stávkách v průmyslových odborech ruského Polska a Litvy (Grodně, Vilnu a j.) docházely v posledních měsících tak zhusta, že lze mluviti v západní Rusi přímo o dělnickém hnutí s úplným rázem západoevropským. Hromadné domovní prohlídky a zatýkání, zdá se, že přilévají jen oleje do ohně, aspoň ve Vilně po zatčení všech stávkujících kominíků stávková horečka v jiných oborech teprv notně propukla. Jde hlavně o zkrácení doby pracovní a obecné zlepšení podmínek pracovních. Socialistická literatura vpravuje se podloudným způsobem hromadně do Ruska, ukazují se též počátky vlastního dělnického tisku západoruského, ovšem potají tištěného i rozšiřovaného. Zvlášť čile vede si polská strana socialistická, která prý po ruském Polsku rozšíří každoročně na desetitisíce socialistických brošur, v Londýně tištěných, a vydává ve Varšavě dva tajné časopisy. —

Stávka horníků anglických vypuklá počátkem července t. r. trvá dosud. Počet stávkujících obnáší na 70.000, podpor dostává se jim nejen od soudruhů anglických, nýbrž i od amerických a německých. Obchodní úřad anglický nabídl 20. m. m. úředně všem stranám své sprostředkování; dělníci je s jistými výhradami přijali, zaměstnavatelé žádali, aby dělníci předem upustili od požadavku zkrácení doby pracovní na 48 hodin týdně, a opakovali své námitky, že poměry anglického strojnictví dalšího zkrácení doby pracovní nedopouštějí a že nelze trpěti vměšování se odborových jednot ve správu podniků.

Zatím, poněvadž strojírny anglické nemohou dostáti svým závazkům v příčině dodacích lhůt pro objednávky, zmocňuje se jejich odbytiště konkurence francouzská a německá. —

Veliké stávky posledních let vzbudily myšlénku na pojištění zaměstnavatelů proti ztrátám ze stávek vznikajícím. V Anglii nepokročila věc dosud přes akademické úvahy, v Berlíně však vstoupila již v život po-

jišťovací společnost „Industria“ s kapitálem 5 mil. M., která mimo odškodňování zaměstnavatelů za ztráty stávkové má za účel i „ochranu pracujících dělníků proti terrorisujícímu vlivu stávkujících soudruhů“. Pojištění nevztahuje prý se však na stávky, od zaměstnavatelů bezprávně vyvolané. —

Jednání sjezdu sociálně-demokratické strany německé v Hamburce dne 3.—10. m. m. mělo rozhodný ráz oportunistický a usnesení jeho měla za účel ne pouhou negaci, nýbrž positivní spolupůsobení při utváření politických i hospodářských poměrů na půdě skutečnosti a v rámci nynějšího řádu společenského a dokonce v rámci — národního státu německého.

Tomu nasvědčuje usnesení, kterým zrušuje se zákaz kolínského sjezdu v příčině súčastnění se voleb do pruského sněmu zemského, dokud trvá privilegované trojtřídní právo volební, třebas že současně zamítnut byl návrh Bebelův stran uzavírání volebních kompromisů s občanskými stranami oposičními.

Tomu nasvědčuje i pohnutá debata o úvěrech na nová děla v Německu, pro které sice strana nehlasovala, ale kterým se též neopírala. Vývody Schippelovy, že dokud nelze válku odstraniti, nesmějí býti synové vlastního národa hůře vyzbrojeni než nepřítel, vzbudily sice ve shromáždění protest, ale většina s jednáním strany projevila úplný souhlas.

Tomu nasvědčuje i jednání o společnosti zájmů průmyslu a dělnictva v otázkách politiky celní i konečně Pfannkuchovy protipolské výroky a Bebelovo vynášení převahy německé vzdělanosti.

Listy strany ovšem odmítají každý projev občanské publicistiky o postupující přeměně sociální demokracie v reformní stranu občanskou. Bebel, který na jedné straně ještě po sjezdu předpovídá nezbytnost kompromisů s ostatními stranami oposičními při volbách do sněmu pruského na podzim 1898, na druhé straně vykládá, že strana by nemohla hlasovati pro jakékoliv požadavky vojenské a námořnické a omlouvá svou kdysi na říšském sněmu projevenou ochotu, hlasovati po případě pro tmavé uniformy vojenské tím, že tato reforma oběti války nerozmnožuje, nýbrž zmenšuje, že by nevyhledávala velikého nákladu a přinesla naopak značné úspory na čase a milionové na penězích, že by odstraněním třpytivých cetek přiblížilo se vojsko lidu a lid vojsku a zvyšovala se pohotovost armády. Avšak pro nová děla jako pro nové ručnice, náboje, kasárny, pevnosti, lodě atd., které nutí nepřátele k vynalézání a zavádění válečných prostředků ještě mocnějších a zhoubnějších, strana prý nikdy nebude moci hlasovati, tím méně, ana úhrada pro tyto výdaje hledá se v zdražování obživy obyvatelstva.

Pozoruhodná byla na sjezdu čilá účast žen i na debatách ryze politických, ku př. o pruských volbách.

Dle výroční zprávy strana neustále, ač povlovně, pokračuje. Pozoruhodnějších úspěchů dosaženo jen při volbách do některých sněmů zemských a některých zastupitelstev obecních. Listů politických o 4 ubylo (nyní 69), odborných o 5 přibylo (nyní 55). Hlavní orgán strany „Vorwärts“ měl přebytku přes 48 000 M. Úhrnné příjmy strany činily 274.521 M., výdaje 283.093 M. (následek nepříznivé stávky hamburské). Ve volebních bojích přispěla strana soudruhům v Rakousku, Italii, Holandsku. —

Koncem září skončila téměř neúspěchem veliká stávka uhlokopů v středních státech severoamerické Unie. Před samým koncem způsobeno v Hazzletonu v Pensylvanii zbytečné krveprolití; četa policistů střelila do zástupu neozbrojených, pokojně svou cestou se beroucích stávkářů. Bylo 12 mrtvých a 40 raněných. Stávkáři byli skoro vesměs cizozemci, z Rakouska, Ruska, Italie nedávno přistěhovalí a zdá se, že k nevčasnému barbarskému zakročení policie nemálo přičinila obecná nechuť Američanů k přistěhovalcům. Bídné mzdy při vysilující práci v dolech a olovo při pokusu nápravu . . . *V.*

*

ŠKOLSKÉ: Curyšský sjezd a mládež do 15 i od 15—18 let — O vzrůstu počtu mladých zločinců — Mládež škole odrostlá u nás. — Namítky proti vyššímu vzdělání učitelstva — Přednášky pro lid Styky učitelstva s cizinou — „Český učitel" a jeho program. — Učitelské Noviny — Některé pražské poměry — Z literatury školské.

Na mezinárodním sjezdu pro ochranu dělníků v Curychu přijaty byly o práci dětí a mladých lidí tyto návrhy: Dětem ve věku pod 15 let dlužno každou činnost živnostenskou zapověditi. Do ukončení 15. roku jsou všecky děti povinny navštěvovati obecnou školu. Pro mladé lidi a učně od 15—18 let přijata 8hodinná práce s $1\frac{1}{2}$ hod. přestávkou; návštěva všeob. a odborných škol pokračovacích; v neděli a svátek veškerá práce všech oborů buď zakázána.

Proti snahám u nás v poslední době se objevivším vidíme tu touhu po návštěvě školy do 15 let. I u nás se žádost tato objevila; počátek školní povinnosti měl však býti u 7. roku a nikoliv u šestého, jako posud. Důvody jsou zejména zdravotní a ohled na duševní vývoj dětí: děti 7leté jsou způsobilejší tělesně i duševně snášeti školní námahu a práci.

Ale pozoruhodným je, že na sjezdu došla povšimnutí mládež 15 až 18letá. A kdo si u nás všímá této mládeže ve volných chvílích? Je ponechána sama sobě: dle toho také způsob zábav její se projevuje jak v městech tak i na venku. V těchto letech je kouření, tajné hry o peníze (v karty atd.), potulování se v noci, účastenství na tanečních zábavách a s tím spojený život nemravný — zábavou nejobyčejnější a zcela dovolenou. Je velice na čase věnovati mládeži v 15—18 letech netoliko dělnické a na venkově, trochu pozornosti. Nářků na zločinnost a nemravnost v tomto věku je dost.

V březnovém čísle Revue pédagogique odpověděl a ukázal G. Tarde obšírnějším článkem těm, kteří ve Francii činí „školu bez Boha" zodpovědnou za vzrůst mladých zločinců, že týž zjev nachází se také v Německu a Anglii a že škola přímo ani nepřímo vinu toho nemá. Zároveň zkoumá jako filosof a moralista, jak tento zjev vysvětliti a co může škola k odpomoci učiniti. Že škola spíše dobrodějný vliv má, dokazuje pařížský advokát Bouzon tím, že mezi dětmi, které se škole častěji nebo stále vyhýbají, nachází se relativně nejvíce provinilců; mezi chlapci je přece 36% úplných analfabetů. V dubnovém čísle Revue pédagogique vrací se prof. Buisson k článku G. Tarde a vysvětluje, že se škola z poručenství církve pomalu ale důsledně vymaňuje, nikoliv dle ducha rozkladného, nýbrž pro její dospělost, jako se to již v jiných oborech stalo. Připomíná Ludvíka svatého, který první se stal přívržencem sesvětštění tím, že justici sesvětštil, která až posud v rukou církve byla, a míní, že se Francie

mravních i sociálních krisí, které jí prodělati bude, obávati nemusí. Je třeba také u nás práce. Že nějaká náboženská cvičení ze staré doby nepomohou, jest jisto. Na venkově bude asi učitelstvo musiti se v čelo tohoto ruchu postaviti. Bude třeba styky s mládeží školní i v době dospívání udržeti a vzdělání školní dále rozširovati, směr zábav v jiné proudy vésti a tu udržovati. K tomu ovšem třeba, aby tu byli učitelé vzdělaní, intellektuelně i mravně, ale také samostatní a svobodní, od nikoho nezávislí. Vždyť škola obecná a tedy i její učitelé slouží především lidu v širším slova smyslu. Inteligence — proletářů inteligentních je nadbytek. Ale lid se musí vzdělati: dělnictvo, malorolnictvo a řemeslnictvo, zvláště o posledních dvou možno říci, že za dělnictvem uvázlo. Je také třeba, aby si tyto vrstvy všímaly otázek školských. Práce u nich prospěje všemu národu. Lid vzdělanější v místech ohrožených, ať germanisací ať vykořisťováním velkoprůmyslu a velkoobchodu, dovede lépe čeliti a se brániti, dovede lépe práci rukou svých zužitkovati — (bez vyššího vzdělání) — než lid nevzdělaný.

Aby učitelstvo vzdělání vyššího nabylo, než nyní možno na ústavech učitelských, o to samo se v posledním čase stará v časopisech, na schůzích a zejména na sjezdu kutnohorském. V čís. 37. Šk. Obzoru v článku „Další vzdělání učitelstva“ mluví se se stanoviska venkovských učitelů proti zřízení kursů při universitách a sice hlavně z toho důvodu, že by venkovské učitelstvo z toho nic nemělo. V článku uvažuje se dále, že by se pak učitelstvo od sebe lišilo nejen platem, jako nyní, ale i vzděláním, Pak bude ovšem oprávněno, že v městech učitelé budou lépe placeni než na vesnicích. Kdo bude pak chtít jít na venek? A jak ten k tomu přijde, aby měl horší učitelstvo, ač, jak jsem dříve pověděl, potřebuje právě tu učitelstva vzdělaného. Navrhuje se, aby universitními a profesory středních škol pořádány byly kursy v každém sídle soudního okresu ve feriální dny. Cestovné a diéty aby platil stát. Podobné kursy by byly zřízeny každým rokem v jiném soudním okresu, až by se všechny vystřídaly (ve 3 až 4 letech). [1])

Dále se navrhuje stanoviti zákonem za povinnost učitelů přednášeti lidu. S tím zákonným ustanovením nemohu souhlasiti. Zde by se jednalo více o tu svobodu vůbec. Bude-li této svobody dosti, našlo by se z učitelstva i dnes již přednašečů hojnost. Ale to omezení a obava, že každé volněji pronesené slovo se hned chytí a trestá až do krajnosti a zničení jednotlivce, odpuzuje každého, kdo nechce přednášeti o nějakém tom rodinném vychování, styků školy s rodinou a pod., ač ani takové práce nechci podceňovati. Jiný vzduch, jiné směry a trochu vyšší úrovně třeba s dostatkem svobody.

S touhou českého učitele po dalším vzdělání musí spojeno zůstati všímání si ciziny. Tak upozorňuji, zvláště znatele frančiny, na vyzvání z 8. května uveřejněné v „Manuel général de l' Instruction primaire“ ku zřízení mezinárodní paedagogické korrespondence, která by mezi mladými učiteli rozličných zemí vedena býti měla. Manuel général nabízí se uvésti korrespondenci v proud; žádosti mají se zasílati na Comité de la correspondance pédagogique internacionale (librairie Hachette).

---

[1]) Proč by zároveň v universitním městě nemohly být přednášky? Red.

Od 15. září vychází nový časopis „Český učitel". Svěží duch a vyšší názor vane z něho. Má býti listem moderního učitelstva a zároveň orgánem Ústředního spolku. Organisační myšlenky tohoto má propagovati. Má doplňovati vážnou a vědeckou práci Paedagogických Rozhledů, které dále musí postoupiti a se přetvořiti.

Zajímavý doklad, jak to v některých vrstvách učitelstva vypadá, nacházíme v Učitelských Novinách. Tu v č. 23. v čl. „Jeví-li se duch jazyka pravopisem?" čteme tuto větu: „Máme ovšem jeden náramně udatný tábor, z něhož jeden centurio nešetrnou rukou drtí nejkrásnější dědictví našich předků, jež nám závidí tak mnohý velký národ, a druhý setník radí, bychom národnost vmetali v bláto a přimknuli se k velikému sousedu. A to v p. T. neozval se cit lásky k jazyku, to si netroufal hájiti úsoby národní?" — Viděti z toho neznalost věci. Ale u Uč. Novin lze pozorovati zúmyslnou, pravidelnou nechuť poznati ten „náramně udatný tábor", aby se takto psáti nemohlo. Zdá se, jakoby jim na tom hlavně záleželo, aby kruh čtenářstva jejich byl důsledně v neznalosti o věcech nových, o proudech modernějších, řekněme jen na př. o snahách realistů a j. pracovníků v národě udržován, aby do okruhu čtenářů Uč. Nov., kteří mnohdy jiného nečtou a neodbírají (a je jich mnoho) známost a správné ponětí a porozumění zjevům těmto nevniklo, aby mnohému nebyly oči otevřeny. I to, co tento časopis probírá, činí způsobem tak šosácky zastaralým, mělkým; o literární rubriku nedbá, je to většinou rubrika reklamní. A tak celé Uč. Nov. jsou skoro unikem v časopisectvu učitelském. Vymlouvati se na čtenářstvo svoje nesmí, neboť časopis musí něco učiniti, pracovati k rozšíření obzoru svého čtenářstva a ne sledovat pouze cíle obchodní. —

Pražské učitelstvo v čís. 38. Radikálních Listů naříká na dra Podlipného. Doufalo, že mu nastane ve školství pražském doba pokroku a aspoň spravedlivé obsazování míst. Duch okresní školní rady pražské, ač dr. Podlipný si tu ponechal předsednictví, zůstal týž, jako za vlády staročeské. Dřívější protežování mladších učitelů klerikálně-staročeských nazýval dr. P. korrupcí. Sám ale jde ve starých šlépějích.

A pražské učitelstvo ohraničuje se čínskou zdí — Žižkov, Vinohrady, Smíchov, je už venkovem Na nátlak pražského učitelstva zrušil sbor obecních starších volbu p. V. Štecha, spisovatele a učitele na Žižkově, ředitelem na dívčí průmyslové pokrač. škole po odstouplé p. R. Tyršové. P. Štech působil 12 let na průmyslové škole a je svými pracemi belletristickými i odbornými dobře znám.

„Dějepisné učení" od Jos. Sokola (poslance) methodicky probírané, bylo seš. 25. u Rudolfa II. ukončeno. Vleklo se od r. 1890. Spisovatel slibuje, že snad přece dílo později dokončí. Tvrdím, že v tomto rozsahu, jak spis podává, nebude se nikdy moci dějepisu v obecných školách (zvl. venkovských) učiti.

Školský Obzor v delším posudku rozebral El. Krásnohorské „Výbor spisů pro mládež", vydaný Dědictvím Komenského, dle něhož Krásnohorská není dobrou spisovatelkou pro mládež. Ku konci se praví: „Naše literatura pro mládež pěstuje se po většině jako přívěsek ostatní literární činnosti. Dle toho také vypadá. A to musí přestati, má-li nastati obnova."

N.

FEUILLETON.

— Co čeká nyní Vocela, Jablonského, Koubka a jiné? Jak jest jim dobře, že nevědí více o této „vděčné“ generaci! —

Což jsem ještě nezapomněl? Vždyť je už tomu celé tři roky! Vždyť už by to mohlo být pohádkou! A já přece pamatuji. Ničeho nemohu zapomenout z těch dob, ničeho . . . Bolest zmizela . . . klidně se dívám na řadu černých křížků, které stojí v mé paměti při několika jménech . ., bývali to kdysi přátelé . . . klidně si vzpomínám na ten celý boj . . . nelituji jediné rány, kterou jsem zasadil , . . ničeho nelituji . . . jenom při jednom momentu je mi, jako by se rozlívala žluč místo krve v mých arteriích: byla to chvíle, kdy jsem trpěl nevýslovně — neraněn přímo a přece trefen . . .

Tehdy, 20. října, přinesla Naše doba můj článek u Hálkovi. Kdybych jej dnes psal, nezněl by jinak. Psal jsem jej s láskou k básníkově osobě, s ledovým klidem vůči jeho dílu. Nikdo nevěděl slova, zúmyslně jsem mlčel, čekaje, vzpomene-li někde něčí vděčná paměť dvacátého výročního dne jeho smrti . . . Vděčná paměť nejen národa, ale i specielních přátel, ctitelů, redakčních kollegů, vydavatele jeho spisů zaspala. Za to 4. listopadu ozval se můj přítel, J. Vrchlický, v denním listě, Hlasu Národa, druhý přítel, F. Schulz, brzo na to v Nár. Listech, třetí přítel, J. V. Sládek, otiskl a schválil hlas Vrchlického v Lumíru atd. atd. — ty druhé již číslovati nebudu. Nezabývali se Hálkem, ale mým článkem, nepsali pro Hálka, ale proti mně. Udali toninu pro ty druhé. „Článek byl objednán, surový, sprostý“ — tak asi byly naladěny struny. Přišly „Humory“, „Šípy“, „Osvěta“, různé spolky, cechy, deklamatoři, kresliči a veršovníci; skrucovali moje jméno, rvali mé verše, vyslovovali mně své opovržení, denuncovali mně — dělalo se, co bylo možno.

Několik hodin cesty od Prahy žije moje matka. Malá, vrásčitá stařenka, která nestudovala universitu a která pojímá ten svět a život, jak ty naše matičky vůbec, citem. Která se dívá na mne — — jak to praví umírající Bazarov?: „Bude Vám vykládati jakého muže Rusko ztrácí . . . To je nesmysl, ale nevyvádějte ji z klamu . . . Polahoďte ji . . . Neboť takových lidí ani ve dne se světlem nelze najíti ve vaší vznešené společnosti . . .“ Ano, tak asi. A jí donášeli dobří lidé každý výstřižek z novin, každý obrázek, každé veršování — všecko, všecko četla a mnohé úsudky vyslechla. Její syn byl najednou lotrem, ničemou, ztraceným člověkem. A za těch dlouhých podzimních večerů r. 1894. sedala staruška sama

ve své jizbě a plakala. A za šedivého světla listopadových dnů mi psala zoufanlivé listy . . .

Těmi jsem byl trefen . . . tam jsem jedině krvácel. A po těch bolestných listech jejích jsem psal své odpovědi . . .

Letos v červnu mě navštívila v Praze. Vypravoval jsem jí o svém příteli. Nejmenoval jsem jména jeho. Zeptala se. „Dr. Ivan Hálek, syn Vítězslava Hálka. Sblížil nás můj článek o jeho otci . . .“ Sepjala ruce v klín a mlčela. Byla usmířena, zapomněla . . . ale já zapomenout nemohu . . .

*

A tak mi dnes táhne duší věta: — Co čeká nyní Vocela, Jablonského, Koubka a jiné? Jak jest jim dobře, že nevědí více o této „vděčné“ generaci! —

Tu větu napsal Vrchlický ve svém článku v „Hlase Národa“ ze 4. listopadu 1894.

Leží přede mnou tlustá kniha. „Česká poesie XIX. věku“, vydaná členy spolku „Máj“, pp. Vrchlickým, Boreckým, Černým, Klášterským, J. Kvapilem, Quisem a K. V. Raisem. Kniha jest opatřena delší předmluvou z péra Vrchlického. Prolog ten jest tuze rozhodný, světelný, přímý, ba bezohledný. Hleďme: — Bylyť zajisté doby, kdy těžko bylo rozlišovati zásluhu čistě národní a vlasteneckou od zásluhy naprosto umělecké, kdy oboje šlo skoro ruku v ruce, a kde by byl každý jistě propadl kletbě nevděčnosti a kacířství, kdo by se byl odvážil rouhavou rukou chtít vyloučiti z Parnassu české poesie všecky ty jinak úctyhodné vlastence, kteří rýmovali — z potřeby a z diktátu své doby. —

— I my skláníme plni úcty a vděčnosti hlavu svou před těmi, kteří nebyvše povoláním básníky, z nutnosti časové chtěli jimi býti a dle sil svých pomáhali na vzdělání ladem ležícího úhoru. Ale přes to nemůže naše vděčnost jíti tak daleko, abychom jich nezralé a nevyspělé pokusy mohli řaditi v pantheon poesie české, jíž chceme čeliti budoucnosti a cizině. —

— Namanula se nejednou otázka, co zbude ze starší poesie české pod sítem budoucnosti — co jest v ní ryze uměleckého bez ohledu na význam čistě národní, vlastenecký neb lokální?

My chceme rozluštiti otázku tuto v této knize. —

— Chtěli jsme jednou z té spousty potištěného od let papíru zachrániti to, co má pro pravou poesii, bez veškerých ohledů jiných, určitý význam, přes co nelze přejíti v esthetické bilanci národa, čím on, v tomto směru, jest a potrvá, co tvoří právo další jeho existence v soutěži evropské, co může býti se ctí slyšeno v koncertu poesie světové. —

— Padlo i mezi námi slovo: „Zde třeba silně oko zamhouřiti“. Budiž jedno — ale obě oči jsme zamhouřit nemohli a nesměli vůči metě jednou vytknuté. —

— Tak se stalo, že padnouti musili mnozí veršovci i básníci dobré vůle, ale malých schopností a malého obzoru, že z mnohé modly zbylo jen pár třísek, že tu není mnohé jméno, které v tradici naší něco znamená, ale v celku málo platiti může. —

— Je známo, že celá česká poesie doby první se točí kol pěti jmen: Kollár, Čelakovský, Mácha, Erben a Havlíček. Přidáme-li k těmto ještě Koubka, Nebeského a Douchu, máme vše, o čem lze vážně mluviti v této periodě. Ostatní jsou jen garnitura, omezující se na jednotlivý podařený kus, ale celku mnoho nepřidá. Rozhodně se s našeho stanoviska scvrkne význam Jablonského, Vocela, Štulce a jiných, ale to vyplývá již z věci samé a je zbytečno, dále to hájiti a vysvětlovati. —

— Vedle těchto tří, Koubka, Nebeského a Douchy a mimo pět jmenovaných, je vše ostatní — třeba bylo sebe populárnější u nás — efemerní a vratké. Má to snad význam jen formální (Furch) neb čistě tradicionelní (Vocel, Jablonský, Picek), ale sotva se to povznáší k té úrovni absolutní, již jsme si při pořádání toto výboru vytkli. —

Dosti. Proč pak tenkrát Vrchlický tak patheticky volal: — Co čeká nyní Vocela, Jablonského, Koubka a jiné? Jak jest jim dobře, že nevědí více o této „vděčné" generaci! — Věstil tím snad, co je čeká v „České poesii XIX. věku"? Věděl to již tenkrát, jako vše jiné, co bylo v mém článku.

*

Než já ho nechci pranýřovat — naopak: troufám si tvrditi, že jsem jedním z prvých lidí v Čechách, kterým by tato předmluva mohla dělati radost — kdyby, kdyby za ní nenásledovalo těch 326 stran anthologie. Předmluvu kvituji rád, nešla na mou adressu, ale došla přece. Konečně tedy akcentován význam ryze umělecký bez ohledů čistě národních, vlasteneckých, lokálních, ba, bez ohledu známosti, vděčnosti a jiných společenských ctností! Konečně! Ale napřed — — než o tom může vypravovat celá řada mladých literátů a kritiků — nebyl jsem já jediným!...

*

Anthologie vůbec jest artiklem staromodním. Je-li dělána pro školy — dobrá. Student si zamiluje poesii; je-li v něm něco, jde a hledá dál. Anthologie poesie cizí — neříkám ničeho. Mlhavý obraz celku, žádná hlava nevystoupí určitě — ale přece aspoň obraz. Německá anthologie professora Alberta prokázala naší literatuře dobrou službu v cizině. Vrchlického překlady z literatury francouzské měly veliký vliv na naši domácí produkci a pobídly nás k seznání typických representantů jejích v originalu. Než i anthologie na čistě esthetické basi mohou býti něčím — u národů velikých. U Francouzů, Angličanů, Němců, kde je několik středisek literárních, kde nelze celou produkci obsáhnout. Tam mohou být direktivou pro domácího i cizince. Ale u nás? Kdo zabloudí dnes z interessentů v lese celé naší české poesie XIX. století? Co nám ku př. řekla nového přítomná tlustá kniha? Nic, pranic. Co se praví v předmluvě — (citoval jsem) — zpívá se v listech mladé generace již hezkou řadu let, co podává kniha, není nám zjevením. Pánové tvrdí v předmluvě, že vynaložili mnoho času a práce na ni — proč? Škoda času i práce. Obé se mohlo vynaložit na věci užitečnější. Pro koho byl vzdělán tento výbor? Pro nás? Výbor z Čelakovského, Kollára, Máchy, Erbena, Havlíčka? Ne, ti lidé musejí býti čteni celí, každý řádek, každé slovo.

Tu není praničeho k vybírání. Erbenova kytice! Jak možno z ní vyrvat několik květů a ostatní zanechat času? Čelakovský! Kollár! Rozbijte jejich stavby, přineste pár lesklých kamenů — chrysanthem a snětí — hle, čtenáři, udělej si obraz o chrámu Slávy Dcery! O louce Ohlasu písní českých! O lese Ohlasu písní ruských! Teď, kdy cítíme žhavou potřebu, aby nám byli tito klassikové vydáni celí, důstojně a na věky — teď se nám dají trosky, které prý můžeme postaviti v pantheon poesie světové! Co nám do toho pantheonu? Znejme je předem, ať nám přejdou do krve, ať se stanou našimi tak, jak je Puškin a Lermontov Rusům, Mickiewicz Polákům, Goethe Němcům. Nebourejme je, nechme si je u nás, ale přivlastněmež si je. Quisovo vydání Havlíčka jest zjevením, je kus veliké práce: to jest cesta, kudy se měla energie pp. z komisse přítomné knihy brát. Ne několik kousků, několik ukázek, ale celý autor, celý do poslední řádky, to jsou pilíře, tvořící „právo další existence národa v soutěži evropejské". Ne to, co Evropě ukážeme, ale to co máme, co je v nás, čím jsme, to platí.

*

Jest to hodná porce nepiety — pravím dnes já — taková anthologie. Súčtujte si s autorem v kritickém pojednání jak chcete, řekněte si, co chcete, ale nesahejte svými prsty na jeho dílo. To jest jeho odkaz nesmrtelného ducha a ten se nesmí parcelovat. Dělejte anthologie pro školy, pro dívky od 12—16 let, dělejte výbory milostných citátů — cokoli — jen žádné esthetické účtování, 326 stránek má být esthetickým resultátem duševní činnosti 15 lidí v čase skorem čtyřiceti let! Počtena v to „garnitura", sedmi autorů, která je tu jen proto, že redakce přimhouřila „jedno oko". Nepieta, nepieta — a dají-li si v následujících svazcích líbiti takovou esthetickou definitivní parcelaci živí, nesahejte na dílo mrtvých.

Máme těch dobrých žijících básníků v Čechách tolik, že by se jimi mohli cesty štěrkovat!

*

Kniha jest vydána nákladem p. Vilímkovým. Spolek „Máj", z jehož středu byla zvolena redakční komisse, zabývá se, tuším, všelijakými praktickými otázkami: o právu autorském, o postavení spisovatele k nakladateli atd. P. Vilímek požívá dnes pověsti nejčipernějšího nakladatele. Ne, co se týče literatury domácí. Nakladatele vůbec. Z jeho oficiny plavou knihy, které s literaturou nemají styků, které však za hřmění barnumské reklamy zaplavují a dusí náš knihkupecký trh. P. Vilímek musí míti as celou legii kreslířů, kteří illustrují tu život Palackého, tu nějaký francouzský škvár, musí míti kůlnu plnou clichat, jimiž vyzdobuje „nádherná díla, která by neměla scházeti v žádné české domácnosti" — p. Vilímek rozumí modě a gustu času. A najednou vydává to „nejlepší", co česká poesie XIX. věku má. Pročítám katalog této firmy: do dnešního dne vydal p. Vilímek — šestnáct svazečků původních českých básní, počítaje v to i knihy amateura p. Uhdena! Šestnáct svazečků! Kolik set jich naproti tomu vydal Otto, kolik knihtiskárna bratří Šimáčků! Kolik jiní! A z této „spousty potištěného do dnes papíru" sebere p. Vilímek smetanu,

uhodí na buben, bude hlásati, že on má to nejlepší, co v české poesii XIX. věku existuje — a udělá kšefty! A to pod aegidou spolku literátů a belletristů českých! A druzí nakladatelé budou přihlížeti, dají spočísti zásoby staré i nové svých skladů, budou se dívati, jak rozšafný český šosák si koupí u p. Vilímka anthologii za 6 zl., donese ji domů, zavře kapsy a řekne: teď dost, to nejlepší mám, více nepotřebuji... — A těm nezištným nakladatelům zbudou jejich sklady, povznášející platonická útěcha, že mnoho vykonali pro českou poesii — — a patrně i strašlivá chuť, vydávati poetické sbírky dál! A spolek „Máj" buďe theorisovat dále o poměrech české literatury, o vztazích spisovatele k nakladateli atd.[1])

*

Začal jsem vzpomínkou, končím appelem k redakci: „České poesie XIX. věku":

Pánové, na všech mých svazcích stojí vytištěno: Veškerá práva vyhrazena. Vyhrazuji si právo to i na věci, které byly v časopisech tištěny. Doposud každý člověk, ať k překladu ať k otištění té které mojí práce, vyžádal si dovolení. Neodepřel jsem. Dnes však stojím vůči Vaší anthologii. Mínění své o ní jsem řekl. Snad budete mě žádati i Vy o dovolení — nečiňte tak. Nedám ho. Je to m o j e p r á c e, m é v l a s t n i c t v í, na to si sáhnouti nedám. Neuznávám potřebu, aby to „nejlepší" bylo mi vzato. Kdo mě chce znáti, ať mě hledá v mých knihách, kdo chce to nejlepší, ať si vybere sám.

Že by se snad sáhlo na mé literární vlastnictví pod záštitou jakéhos paragrafu přes mé odepření — nevěřím.

Ve Vídni, 9. listopadu 1897. *J. S. Machar.*

---

[1]) Přesvědčil jsem se, že spisy Máchovy již ani nelze koupiti: Je to vůbec slušné, že staré a neúplné vydání spisů jednoho z našich největších básníků je rozprodáno a že o nové vydání není postaráno? Proč si vlastenectví p. nakladatele nevzalo raději příklad z Rusů, kteří lidu dávají své milované básníky za malou cenu, na př. celého Puškina za jeden rubl? Red.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Tento přehled je o polovici kratší než byl napsán. Jakmile jsem se totiž od redakce dověděl, že o prvém svazku „Česká poesie XIX. věku“ píše Machar, odložil jsem stránky, které jsem knize věnoval. Odložil jsem tím raději, že psal jsem o knize, mysle na Machara a nedávné boje pro jeho článek o Hálkovi. Kdo by toho všeho, přečte-li úvod České poesie nevzpomněl? A s bolestí prohlédl jsem „bilanci“ našeho obrození, našeho probuzení . . . . .

A jaký skok od těchto předchůdců dnešní poesie k takovému básníku, jako je p. Jiří Karásek, jehož novou knížku „Sexus necans“ mám právě v ruce, — jaký skok od takového Kollára, jenž pěl: „Stoj noho! posvátná místa jsou, kamkoli kráčíš.“ nebo takového Havlíčka, jenž si zpíval: „Když jsem býval malinký, věděl jsem jen málo, každého jsem míval rád, vše se na mne smálo“ k autoru veršů: „Udusen tigřím Tvým stiskem, pod bokem hnědým se chvěje, tak chtěl bych uchvácen zmírat, pod dechem vášně Tvé zmírat, v zuřivém objetí Tvém!“

Ale referentské mé svědomí připomíná mi ještě dvou básnických knih, než obrátím se k dekadentské knize p. Karáska. Jsou to verše El. Krásnohorské „Vlny v proudu“, vyšlé ve 2. vydání u F. Šimáčka a verše Jaroslava Vrchlického Hudba v duši, také vyšlé ve 2. vydání. Vlastně i tu je retrospekce, vždyť básně Elišky Krásnohorské sahají až do let sedmdesátých a verše Vrchlického do let osmdesátých. Slečna Krásnohorská je typickou básnířkou a představitelkou mnohoslovné lásky k vlasti. Ovšem její verše náležejí jiné době — tehda všichni vyrůstali jsme a tonuli v něčem podobném. „Hudba v duši“ Jaroslava Vrchlického je také knihou lásky, ale lásky k ženě. Láska veršů Vrchlického byla zde již charakterisována, mně tedy, mám-li na mysli knihu Jiřího Karáska, o níž jsem se již zmínil, stačí dodat, že nevidím v jistém směru hluboké propasti mezi verši Vrchlického a Karáskovými. V knize Vrchlického je to táž láska smyslů jako láska Karáskova. Ovšem J. Karásek o lásce takřka nemluví, napsal otevřeně na prapor svůj vášeň sexu a opěvá psychický process této vášně. A vytýkal-li starší básnické naší škole rhetorismus, musím bohužel říci, že sám v těchto svých verších také je rhetorickým. Rhetorism opět jiného druhu! Ale mne hlavně a víc zde zajímá to, kolem čeho otáčí se onen rhetorism. Já totiž vždy o básníku si myslívám, že svými verši vyjadřuje především všecko to, čím překypuje jeho nitro, co je mu nejvlastnější, čím nejhlouběji žije, k čemu opět a opět vracejí se jeho myšlénky a jeho city, nejintimnější myšlénky a city. „Hle, to je radost má, to jsou smutky, to jsou bouře mé!“ Ty všechny myšlénky a city, jaké v něm vyvolává jeho vlastní život a pak pohled na svět, na lidi, na jejich žití, vášně a spory — ten odraz zevního světa v duši jeho. A tu tedy mladý básník, zvěstující své nejvnitřnější myšlén-

kové a citové žití ve znamení pohlavní vášně. Ale co zvláštního! Zde toto nejvnitřnější myšlénkové a citové žití nejeví se být odrazem vlastního zevního života básníkova, jinými slovy není tu odraz tělesné sexuelnosti básníkovy, nýbrž spíš odraz knih a jiných vlivů, působících přímo na duši. Nechci říci, že by básník nebyl smyslný a že by byl neprožil v nitru všechno to, co pověděl svými verši, ale tolik chci říci, že sexuelnost jeho je víc duševní, víc jen theoretická. Básník připadá mi jako chlapec se smyslně rozdrážděnou fantasií.

„Já nový stvořím svět pro svoji duši,
A nové slunce zapálím nad jeho městy.
— — — — — — — — — — — —
To bude svět lásky přítažlivé jak magnet
A silné jako boj a horké jak oheň nebes.
To bude objetí těl svírajících jak kotouče hroznýšů
Rozkoš údů praskající jak požár celých předměstí.

A v té rozdrážděné fantasii prožívá potom theoreticky celý process smyslnosti: touhu, smyslnou rozkoš a hnus smyslnosti. Následek pak theoretickosti je jistý rhetorism, o němž jsem se již zmínil. Ale znovu vzpomínám si na verše, které Havlíček zpíval:

„Co jsem poznal srdce tvé,
Juliánko moje,
zase vidím hvězdičku,
ale ta je tvoje!“

A odpověď?

A zcela jinak Jaroslav Kvapil ve své Princezně Pampelišce vyjádřil působení zevního světa na duši svou, ty myšlénky a city, které v něm vyvolává vlastní jeho život a pak pohled na lidi a na jejich žití. Byl vyslán do světa, aby zmoudřel, aby nabral zkušeností pro vlastní pozdější existenci. Ale na cestě za praktickým cílem života, za „živobytím“ setkal se s poesií, princeznou Pampeliškou. Bylo to za šťastné jarní doby. Vydali se společně na pouť za vysokou, dalekou metou — tam, „kde si slunce v kráse nevídané zlaté vlasy v moři umývá“. Mnoho štěstí spolu cestou užili, také však zlo lidské jich stihalo. Básník poznal, že jsou špatní lidé ve světě, kteří dobrým štěstí nedopřejí a že je tedy nutno bojovat proti špatným „a kde dobrý trpí, zastat se ho“. A tak bojoval, s Pampeliškou světem chodil. K slunci však přec jen nedošli. Po marné pouti za sluncem básník, recte jeho hrdina, Honza, chvátá s Pampeliškou domů, do skrovné rodné chaloupky. Leč tu konec již štěstí. Pampeliška touží po slunci. Skučí vítr, zimní vítr — a zlaté pýří Pampeliščino roznáší do vzduchu. „Pampeliško, Pampeliško, kde jsi?“

Autor sice nevyjádřil v dramatické své básni myšlénky nové — Hauptmann spracoval podobnou látku (ovšem opět dle svého pojetí) v dramatě „Die versunkene Glocke“ — ale báseň Kvapilova přece mile se mi zamlouvala jistou něžností a hloubkou citu, kterou dovedl autor vložit do svých veršů. Podařilo se mu plně vyslovit to, co vlastně vyslovit chtěl — báseň neroztřese, ale cítíš s básníkem, cítíš jeho smutek nad tím, za čím se rozběhl a po čem jen teskně vzpíná ruce. Při této

zdramatisované pohádce vzpomněl jsem si na Tolstého Lucern, na chudého, potulného Tyroláka, zpívajícího za večera před švýcarským hotelem bohatým anglickým lordům. „Nikoli, řekl jsem si bezděky," praví Tolstoj, „ty nemáš práva litovati pěvce onoho a hněvati se na blahobyt lordův. Kdo zvážil ono vnitřní štěstí, jež spočívá v duši jich obou? Pěvec odpočívá nyní někde na špinavém prahu, zírá na oblohu lunou ozářenou a radostně pěje tichou vonnou nocí. V duši jeho není ani výčitky, ani zloby, ani lítosti. A kdož ví, co děje se nyní v duši všech těch lidí, dlících za těmito nádhernými zdmi?" Na toho pěvce tedy jsem vzpomněl a v duchu přirovnával k němu Honzu, jenž byl tak šťastný, že mu princezna Pampeliška — poesie — dala přednost před princem z Hispanie.

K tomuto přehledu básnické naší produkce mohu připojit ještě knihu H. Udena „Sad zarůstající", pak před delší dobou již vyšlé Ballady a legendy Fr. Leubnera, jakož i jinou sbírku básní téhož autora, „Na okrajích kancionálu života", konečně pak dva svazky Sborníku světové poesie: Romance a ballady Ludvíka Uhlanda (přeložil Ladislav Arietto) a Samuela Taylora Coleridgc „Skládání o starém námořníku" v překladě Jos. V. Sládka.

Z belletristických spisů mám zde tentokráte pouze Kosmákův román „Otrávená růže" při němž o umělecké stránce ovšem těžko mluviti. Kosmákovi běží hlavně o tendenci, zde specielně o tendenci, aby rodiče nevychovávali dcer nad svůj stav, aby jim nedávali pozlátka t. zv. pseudovzdělání. Kosmák snaží se být v této knize humoristickým. Avšak humor jeho je právě tak silný a zaostřený jako ta tendence — víc karikatura než humor. Přes to však, ba právě proto rád často se zasměješ a za četbu pro širší lid kniha dost dobře se hodí.

Z překladové belletrie přečetl jsem francouzský román „Na rozcestí" (Faut-il aimer?). Napsal Léon de Tinseau, přeložil dr. Jiří Guth. Román vyšel v Ottově laciné knihovně a líbil se mi. Vlastně principielně nic nového v knize, ale román přece milý. Kdybych měl spisovateli přičítat nějakou základní ideu, mohl bych říci, že chtěl ukázat, jak láska vyvýšena je nad všechny zájmy běžného života, ba naopak jak zájmy tyto lásku hubí. „Dnes všecko zdá se přispívat k uničení lásky: vychování, zvyky i život, který vedeme. Viděla jste Číňanky, ty pravé, jimž od čtyř let se potvořily nožky? Ptejte se jich, jsou-li schopny chůze." Spisovatel chtěl ukázat, že život zabíhá do nepravých kolejí. Ten Maurice, žijící na osamělé americké farmě, ta Irena, umírající daleko od světa láskou, neznamená to autoru tak trochu návrat — ne sice k přírodě à la Rousseau, ale k těm zlatým časům, kdy hrdinové a hrdinky jinak milovali, než dnešní pařížské demi-vierges? *Z.*

Hlídka. Toho, co jsem v minulém čísle napsal o p. Pelclovi, Česká Stráž si všímla, že prý by Naše doba neměla posuzovat tak suverénně, a po způsobu pánů starých. Přečetl jsem si, co jsem napsal a připouštím bez řečí, že výrok můj zní trochu suverénně. Zavinil jsem to zbytečnou stručností, neboť nechtěl jsem z „Lit. Listů" opakovat důvody p. Šaldovy. Česká Stráž sama hájí více „Rozhledy" než p. Pelcla a také já ve své zmínce tento rozdíl jsem dělal. Avšak přes to i o „Rozhledech" soudím jinak než „Česká Stráž". Vytýkám jim nedostatek urči-

tějšího (nežádal bych už určitého) směru. Vidíte: p. Krejčí, spoluredaktor Rozhledů hlásí se nyní („Právo Lidu“ nazývá ho soudruhem) k socialismu (sociální demokracie) — a tu Rozhledy svým „moderním“ čtenářům a spolupracovníkům na své obálce ještě věší bulíka na nos, že mají svůj směr pořád stejný atd.? Myslím, že v našich literárních a politických poměrech fakt, že p. Krejčí se stal socialistou, je zajímavý dost, aby se naň upozornilo. Máme tu příklad, že dilettantism v jednom ze svých četných obhájců se ztroskotal a o — o co? Těžko mně říci, neboť nedovedl bych říci směle, že p. Krejčí svůj vývoj již dokončil a dovršil. Ale již teď je to více než divné, že je zároveň redaktorem Rozhledů, leda že by list jeho také se přeměnil v revui socialistickou.

O Rozhledech samých jsem řekl, že by měly být méně povrchními. A to je pravda. Příliš často se v nich přetřásají věci dosti nicotné a tam, kde se zavadí o věci důležitější, není dost správnosti a přesnosti. Chci pro př. demonstrovat na článku o moderní psychologii, co míním.

Při nevelikė znalosti oboru ví každý, že se dnes pro psychologii do Francie nechodí; neboť tam té moderní psychologie jednoduše není. Dále by Rozhledy mohly vědět, že novější, empirická psychologie nepočíná se Herbartem. A konečně by Rozhledy měly znát, co o věci se napsalo již — česky. Professor Krejčí v Musejníku napsal o psychologii pěkný a obšírný přehled historický: pro koho, prosím, český autor píše? Ale to právě Rozhledům je moderní — vzít si něco francouzského a podat o tom jakous takous zprávu. To by ovšem nedělalo žádného oka, podat zprávu o ročníku francouzského časopisu, proto se tomu dá lákavý titul a čtenáři Rozhledů, jsou-li dost nekritičtí, mohou si myslit, že se dovídají něco nejen z brusu nového, ale také epochálního. Zatím ovšem čtou zprávy o po kusech, které před tím byly činěny v Německu.

Dobré spisy, jež Rozhledy vydávají, přes to vždycky v Naší době byly zaznamenány a doporučeny. Třeba v minulém čísle: Gide. To se rozumí samo sebou — ne sice Rozhledům, ale nám.

Hlídka (č. 11.) s odpovědí na můj výzev se příliš nenamáhala. Zamlčela prostě, oč jde a vytáčí se nejapným povídáním, že prý Schellovi nemá nač odpovídat. I kdyby šlo jen o Schella, tedy by odpovědi zasluhoval. Už proto, že se k názorům Schellovým přihlásil Nový Život, tedy orgán katolický. Co Hlídka proti Schellovi posud pověděla (číslo 10. zpráva o spisku Braunově: Dinstinguo) je málo. Avšak mně nešlo jen o Schella. Ať čtenáři se podívají do předešlého čísla a poznají, že jsem Hlídku vybídl, aby odpověděla k faktu, že Möhler schvaloval zrušení řádu jesuitského. Nad Möhlera slavnějších jmen katolicism novověký mnoho nemá — hic Rhodus, hic salta! Co proti tomu jsou Bílkovy spisy? Ale to je důležité, že jedno z největších světel katolicismu v zrušení jesuitského řádu viděl zasloužený trest Boží. A od takového faktu nesmí Hlídka utíkat jako kočka před horkou kaší.

Stejně Hlídka utekla od zprávy v Naší době o Taxilovi a jeho poměru ke kurii: Odbývá (č. 10.) „pravdymilovné liberály“ vlastně doznáním viny; avšak zase neodpověděla k faktu Naší dobou uvedenému, že totiž v Římě se ustavil vyšetřovací sbor a že ten velmi dvojsmyslně a nepěkně aféru s Taxilem skoncoval. Na každý způsob vatikán Taxili-

adou velmi citelně se kompromitoval a to nejen pro liberály, ale i neliberály.

Že Hlídka při takovýchto názorech obhajuje (č. 10.) pokání hraběte Badeniho ze souboje, zaznamenává pro paměť — nemotorné vtipkování o „vědeckosti“ atp. snášíme velmi rádi.

Už jsem se zmínil Nového Života. Čekám tedy, že Hlídce objasní, proč „u nás se na nich (totiž na zbrklostech prý Schella) jistí lidé ještě dlouho pásti budou“. K těm jistým lidem totiž patří také Nový Život, smím-li tak soudit z referátu o Schellově spise napsaném v čísle 10. Zaráží ovšem neurčitý a nejasný tenor referátku — tu nestačí jen špoulit hubu, zde se musí již pískat! (Vhodného českého pořekadla nevím a proto překládám od sousedů.) Ale prosím do opravdy pískat, ne tak, jak naposledy o Mrštíkovi.

Musím to čtenářům vyložit. Nový Život angažoval se pro Mrštíka patrně více než se svého stanoviska směl. Honzo obrať — pan farář jede, řekl si p. Bouška a napsal tedy článek o Mrštíkovi. Sáhl jsem po něm s chutí a také s chutí jsem jej přečetl. Pan Bouška je stilista dovedný. Krásně povídá a velmi obšírně o illustracích „Máje“, jak jsou milé, pěkné atd. a teprve na konec slovíčko za slovíčkem vyléză proroctví, že autor „Máje“ to své pěkné dílo teprve — napíše. Šikovnost skutečně není čarami: mluvit při autorovi o illustracích, po případě o vazbě a jak kůže na ni krásně a suggestivně voní atd. a na konec autorovi udělat přátelské kázáníčko, že je trochu hrubý atd., ale že kdesi cosi — — to je, pokorně se přiznávám, umění, kterého nížepsaný nedovede. Ať se pánové nehněvají, ale to je literární politika a politika N. B. česká. A té našinec nedůvěřuje ve všech jejich způsobách.

To tetička „Alétheia“ je bez té politiky, spokojujíc se denunciací a nepravdou. Na naši výtku o tom, čeho se dopustila proti dru. Jakubcovi upejpá se, že prý to není denunciací, řekla-li o dru. Jakubcovi, co prý skutečné je. Čtenářové si pamatují, jak se tetičce nelíbilo, že dr. Jakubec je učitelem dívek, že však o Markovi píše takové nehoráznosti. A teď (č. 8.) to prý je jen konstatování toho, co dr. Jakubec ve skutečnosti a veřejnosti je. A aby pozornost od nemilé záležitosti obrátila jinam, „Aletheia“ vykládá, jak dr. Murko v „Archivě für slav. Philologie“ spis Jakubcův před nejširším světem „ve pravém toho slova smyslu popravil“. Tak praví „Aletheia“ = pravda, ale pravda to není. Murko v tom onom s drem. Jakubcem nesouhlasí, to ono mu vytýká, ale není pravda, že spis o Markovi popravil. Za to je pravda, že spis uznává a chválí. Nebudu čtenáře unavovat podrobnostmi — mně stačí ukázat na methodu našeho výbojného klerikalismu; doufám, že se jeho vědeckými a literárními allurami ani ti nejmladší z mladých chytit nedají.

Vlasť v novém ročníku zavádí si novou rubriku: Hlídku národohospodářskou — papírových knedlíků se prý ani jednotlivec nenají a proto chce Vlasť svůj programm rozšířit rozborem otázek hospodářských. Také Hlídka věnuje teď věcem politickým a hospodářským náležitou pozornost.

V „Evanjelických Listech“ (č. 9.) četl jsem pěkný článeček o Rokycanovi. Rozebírá se jeho řeč na sněmě Basilejském a pisatel dochází úsudku, že Rokycana byl člověk polovičatý a v hlavních věcech neroz-

hodný. Doufejme, že časem všichni naši reformátoři po této stránce budou prostudováni a posuzováni, aby přestalo paušální a nekritické chválení a odsuzování naší reformace. V tomto oboru ovšem čeká naše historiky práce téměř všecka!

Akademie, orgán mládeže socialistické, vychází v II. ročníku. Články české i německé jsou pěkné a rozmanité; je to pro naše poměry tím významnější, že socialism posud má zastanců vědecky vzdělaných málo. Nelze se ubránit dojmu, že socialisté čeští (míním sociální demokraty) příliš utkvívají na práci pouze agitační a že otázkám vědeckým (v to počítám i otázky vědeckého socialismu samého) nevěnuje se náležitá pozornost. Je to v poměrech našich velmi pochopitelné, ale je to vada a vada citelná. Vítáme proto v Akademii kritičtější nazírání na poměry. Zejména líbila se nám (č. 2.) kritika „Dělnické akademie". Je jistě pravda, že ústavu nedostává se podpory se strany nedělnické, avšak za nynějších poměrů a při nynější taktice socialistických poslanců dělnictvo nutně musí spoléhat na sebe. Bude-li dosti kulturního interessu v dělnictvu, pak Akademie prospívat bude.

Snad také nový denník „Právo Lidu" v tomto směru buditelském bude moci pracovat; přejeme mu, aby vedle polemiky s mladočechy a mimo drobné a rozkouskované zprávy, záhy se mohl věnovati po učným statím.

Zanikla Niva a Vesna (Literární Listy bohudíky vycházejí dále); za to vyšlo 1. číslo Nového kultu, mezinárodního sborníku pro umění, politiku a život (St. K. Neumann.). Na první stránce čteme Sovovu „Modlitbu Satanovu"; Przybyszewski zahajuje studie o moderním satanismu: Proti mezinárodnímu boji nacionálnímu je ostré slovo à la Nietzsche a Tolstoj — ostatek vyplněn exotikou.

Nový je také měsíčník Výtvarník, odborný časopis pro sochaře, umělecký kamenoprůmysl a stavitelství, pokud se vztahuje ku předcházejícím. List vydáván je Jednotou sochařů v Praze.

Konečně zaznamenávám mladočeskou revui. Pod jménem: Česká revue vyšel totiž sborník různých statí. Kdo očekávali, že mladočeství vyšle konečně své slušné mluvčí programové, jsou zklamáni. Zatím se oznamuje, že nová revue nebude polemisovat. Že se do listu zvou lidé různých táborů, odpovídá slabosti mladočešství. Z listů literárních posud jediný Lumír vyslovil svou spokojenost s novou revuí, že prý bude mívat „mužnou", „upřímnou", „nestrannickou" kritiku — Lumír a mužnost, Lumír a upřímná nestrannost! *Čtenář.*

ZPRÁVY.

Sjezd českých žurnalistů. Naši žurnalisté hodlají pořádat sjezd za účelem dohodnutí se o jistých společných zájmech. Na sjezdě mají se projednati otázky o hmotném a sociálním postavení českých novinářů, otázka nadvýroby a desorganisace v oboru novinářském, nutnost obrany proti neplatícím abonentům, dále způsob novinářských polemik, potřeba očisty v řadách žurnalistických v zájmu a povznesení významu novinářstva, poměr venkovské žurnalistiky k pražské, drobné k velké, tiskový zákon rakouský a jiné důležité otázky. Podnět k sjezdu dal redaktor p. Ant. Hajn, který také uvázal se v přípravné práce.

Mommsen a Slovanský kalendář. Všemi listy proběhla zpráva o hrubém a surovém výpadu německého historika na náš národ. Netřeba také šířeji vykládat, že Nietzscheovská „tvrdost", již Mommsen svým krajanům proti nám doporučuje, zasluhuje opovržení a pokárání. Avšak (a zde máme jednou flagrantní příklad, nutící přemýšlet o humanitě) na jakém mravním základě toto opovržení a pokárání je založeno? Jakým důvodem je podepřeno? Naše žurnalistika poskytovala podivný obraz. Podle krakovského „Czasu" citovala výrok o Mommsenovi — Bismarckův! Muž, jenž prohlásil politiku krve a železa, politik, jenž zahájil kapitalistické zničení Pozňaňska, najednou se stal naší žurnalistice autoritou proti nietscheovskému Mommsenovi. Že Bismarck smýšlí docela tak, jak Mommsen, to naší žurnalistice nevadí; jí stačí pro okamžik, že „Hamburger Nachrichten" radí Němcům v Rakousku, aby byli — opatrnějšími. Tím věc je vyřízena a nebezpečí zažehnáno? — — Ale ovšem naše česká, mladočeská žurnalistika má pro humanitu, třeba že Kollár a j. ji hlásali, jen výsměch; za to se jí líbí Desatero věrných Čechů, diktované p. Hořicou v „Slovanském kalendáři". Druhé věrně české přikázání zní. „Raději křivdu čiň než bys křivdu trpěl. Jan Hus posvětil smrtí své přesvědčení, ale Jan Žižka vykonal, co Hus zamýšlel." „Slovanský kalendář" může budoucně Mommsena docela směle prohlásit za svého svatého. Nastoupíme-li konkurenci v brutálnosti, pak ovšem Mommsen a všichni násilníci mají právo a pravdu; pak rozhoduje fysická síla, po případě majorita a počet. Němci jsou našimi pány dotud, až snad veleříše čínská, provedši náležité reformy kanonové, bude pánem Němcův a celého světa. Ať žije — slovanskosť!

Škola a alkoholism. V Bulletin administratif z 20. března 1882 je uveřejněn plán od Conseil supérieur de l'instruction publique pro vy-

učování za účelem potlačení alkoholismu. Doufá se, že se dětem již záhy na př. při rozhovoru o výživě nebezpečí zla představí a následky jeho pochopitelnými učiní, jako se také v jiných zemích stalo. Tak ve Švýcařích klesla potřeba alkoholu z průměrných 5 *l* r. 1885 na něco přes 3 *l* r 1892, v Norsku z $9^1/_2$ *l* r. 1833 na necelé 2 *l* v r. 1891, kdežto ve Francii trvalý přírůstek znamenati jest i přes působení Société contre l'usage des boissons spiritueuses a národní ligy proti alkoholismu. R. 1830 přišel průměrně na 1 obyvatele něco přes 1 *l* čistého alkoholu, r. 1885 skoro 3 *l* a r. 1893 již kolem $4^1/_3$ *l*. Rovněž stoupl počet choromyslných, jejichž nemoc v této příčině původ svůj má. V periodě od 1866 až 1875 bylo jich průměrně ročně 713, kdežto r. 1893 již 3386. Mezi zločinci bylo 75—80% alkoholiků.

(Deutsche Zeitschrift für Ausl. Unterrichtswesen.)

Poláci v Německu. Zajímavé přiznání čteme ve večerním listu Vossiche Zeitung č. 515 o úspěchu vyhlazovacího boje proti Polákům, který zahájil Bicmarck na konci svého panování. Dopisovatel přiznává, že všechny zákony, které Bismarck na uklizení boje kulturního, jakož i na opravu společenského hnutí vydal, byly příliš ukvapeny, takže stavba na jich základě vzbudovaná musela býti snesena. Pak dodává: „Kvap, kterým počalo zákonodárství na poli kulturním a socialním, byl převýšen kvapem, s jakým sdělány byly zákony proti Polákům. Z čista jasna zrodila se myšlenka, s kterou se dosud vážně nezabýval nikdo, jsouc snad výplodem jediné bezesné noci. A pak následoval ráz na ráz; nejprve ono ohavné, bezohledné, hromadné vypovídání lidí polsky mluvících; potom předloženo bylo nicméně než šest návrhů zákonů, které byly s týmž chvatem od sněmu přijaty. A přece bylo při tom pochybno, je-li aspoň základní myšlenka správná. Účel byl šíření se německé národnosti na německé půdě podporovati, šíření se polské obmeziti. A přece jest velmi pochybno, nenáleží-li k oněm právům, jež si prozřetelnost vyhradila, rozhodovati o tom, kterého místa jest dopřáti národům na zemi, zdali nemusí každý pokus zasahovati do toho libovolně lidskou rukou, třeba cestou zákonitou, hned od počátku zůstati bezvýsledným. Se zimničnou horlivostí Bismarck vykládal, že se sto miliony lze dělati dějiny a že sto milionů jest konečně maličkost. Měli jsme odpověděti, že sto milionů nikdy není maličkost, nýbrž velmi veliký obnos a že jest více než pochybno, zdali tímto obnosem dosáhnouti lze vůbec něčeho. Veškerá zákonodárná činnost protipolská minula se s cílem svým. Němectví nezískalo půdy, polská věc nepozbyla půdy. Jest sice možno Polákovi odkoupiti statek, ale nelze zabrániti, aby si Polák koupil za obdržené peníze statek od Němce. A tak to také dopadlo. Stalo se docela, že jistý Polák odkoupil statek Němci, který jest členem spolku zur Förderung des Deutschthums. „Der Kobold sass hinten im Fass", končí známá ballada. Dáme-li někomu, kdo statek prodlužil, peníze, jimiž si může koupiti čistý, neseslabíme jej, ale posílíme. Těch sto milionů uložených v polském fondu vynáší dle úředních sdělení 2·5% úroků; ročně tedy ztratí se 0·6%. Při stu milionů obnáší roční ztráta 600 000 marek. Touto summou tedy ročně Poláky podporujeme. Prozatím nechceme se domnívati, že se bude na této cestě pokračovati."

Je-li kalkulace dopisovatelova správná, pak netřeba se Polákům obávati nového sta milionů, jež prý budou žádány na sněmu pruském za týmž účelem. Proti uvědomělému národu jsou násilné prostředky marny; to je konsekvence zákona boje o život, v němž silnější vítězí, jehož se tak rádi dovolávají četnější národové proti slabším. Odtud i pro nás poučení, co jest naší nejvydatnější zbraní v boji o zachování individuality národní: uvědomění ve všech vrstvách, v šlechtě i dělnictvu a to je možné jen vzděláním.

XII. mezinárodní kongres lékařský v Moskvě o vychování mládeže. Od 19. do 26. srpna t. r. konán byl v Moskvě XII. mezinárodní kongres lékařský. Sjezd ten, jak sděluje „Beseda učitelská", ač byl zasvěcen výlučně zájmům lékařským, vyvolal živý interess v paedagogických kruzích tím, že na programu 14. sekce položeny byly otázky týkající se hygieny, veřejného zdravotnictví, epidemologie i lékařství vojenského, a pak dva hovory z oboru vychovatelství. Otázky ty byly: 1. Vychování mládeže po stránce fysické. 2. Přetěžování mládeže ve školách. Metody a výsledky observací, lékařský dozor ve školách. Ke sjezdu dostavilo se mnoho vynikajících paedagogů všech zemí. O otázkách uvedených referovali prof. Palmberg z Helsingforsu, dr. Padelman z Bordeaux, dr. Inatiev z Moskvy, dr. Wirenius z Petrohradu, dr. Nenadovič z Pančeva a j. Pokud týče se otázky tělesné výchovy, bylo zajímavo, že všichni přítomní, ač byli z nejrůznějších stran světa, shodovali se v tom, že tělesná výchova mládeže jest všude zanedbána. Rokování zahájil dr. Schmidt Monnart z Halle nad Salou. Mluvil o chorobách školské mládeže a ukazoval, jak mají původ v přetěžování mládeže. Výklad demonstroval diagramy, jimiž znázornil bolení hlavy, bezesnost, zkřivení páteře a pod. v různých školách a třídách. Výklad jeho omezil se na zjištění neutěšeného stavu věci té a na přání, by změněn byl školský systém, by mládež nebyla přetěžována. Velice obšírný referát o předmětu tom měl dr. Wirenius z Petrohradu, sympatický stařeček z baltických provincií. Řeč jeho vrcholila v těchto věcech: 1. Zařízení škol jest většinou antihygieničné. 2. Tělesný rozvoj a zdraví mládeže naší nejsou uspokojivé. 3. Disciplina ve školách — až na školy anglické — jest deprimující. 4. Požadavky překračující síly mládeže. 5. Všecko to zhoubně působí na organismus, zvláště na nervový systém mládeže. Vůbec všecken vychovatelský systém se stanoviska anthropologie vyžaduje rozhodné reformy. Obsah řeči ředitele Baranowského byl: Nynější tělesné vychování mládeže vůbec a žactva zvláště jest velice zanedbáno. Jest v zájmu lidské společnosti, aby systém vychovatelský zbudován byl na zásadách fysiologie a hygieny. Cvičení sil tělesných i duševních nutno uvésti v harmonii. Školy jak obecné tak střední jsou dosud ještě ve všech státech evropských jednostranny. Proto nutno jest: 1. revidovat učebné osnovy i redukovati učivo ve příčině množství i objemu; 2. ve všech školách zavésti povinné vyučování tělocviku; 3. starati se o pořádání her a zábav mládeže; 4. pořádati vycházky; 5. zřizovati lázně; 6. zřizovati léčebné ústavy pro mládež abnormálně vyvinutou, dále zdravotní kolonie a pod. Požadavky ty s nepatrnými dodatky přijal kongres za své. Paní dr. Vinogradova-Lunkirskaja z Moskvy promluvila pak o nedostatcích v tělesné výchově dívek.

Nový tuberkulin (T R). V Höchstských továrnách připravuje se v poslední době opět nový, Kochem vynalezený tuberkulin, znamenaný T R, o němž napsány již asi čtrnácti autory v různých odborných německých listech dosavadní zkušenosti jako o léku proti tuberkulose plic, hrtanu, kůže (lupusu) i genitalií. Rovněž prof. Janovský použil u nás již tohoto preparátu při tuberkulose kůže na své klinice kožní. Krátké resumé všech těchto autorů o ceně nového léku je asi toto: Celkem není dosud jistého resultátu therapeutického, co se týká tuberkulosy plic. Užití T R způsobí přec tu a tam mnoho nepříjemných vedlejších příznaků, tak že se nedoporučuje zkoumání jeho mimo kliniku, ač upříti nelze, že na jisté případy tuberkulosy v jistých směrech příznivě injekce působily. (Zlepšení celkového stavu, zjasnění místa dřív poklepu temného, zředění sekretu v infikovaných partiích a po vyprázdnění tohoto zlepšení stavu atd.) Naproti tomu se všeobecně namítá, že oproti prvním preparátům pozdější více a více nečistější jsou, obsahujíce hnisavé zárodky i živé bacilly tuberkulosní. Tomu se též přičítají ony mnohé vedlejší nepříjemné reakce po injekci. Při lupusu zdá se, že T R lépe působí.

(Časopis českých zvěrolékařů.)

Dějiny žurnalismu. Redaktor pařížské „Revue des Revues“ vybízí pařížské žurnalisty, aby se chopili myšlénky, sepsati velkolepé dílo, jež by obsahovalo dějiny veřejného tisku od prvých začátků, jména známých žurnalistů a důležitější zprávy o všech novinách, vycházejících na světě. „Revue des Revues“ navrhuje, aby byl zvolen ústřední výbor, který by projekt díla toho vypracoval.

Překlad bible. Celá bible přeložena jest do 108 jazykův, a to: do 40 evropských, 41 asijských, 14 afrických, 10 australských a 3 amerických. Části bible přeloženy jsou asi do 400 různých jazyků, mezi jiným do 14 nářečí čínských. (Hlídka.)

Statistika o ceně výrobků vyrobených v některých větších zemích průmyslových, zejména evropských. Ministr práce Spojených Států vydal nedávno takovou statistiku. Dle této statistiky se vyrobí ročně nejvíce průmyslového zboží ve Spojených Státech a sice představuje hodnota všech výrobků sumu 7000 milionů dollarů; po Spojených Státech přijde Velká Britanie, jež representuje svými výrobky 4100 milionů dollarů; pak Německo s 2915 mil. doll., Francie s 2245 mil. doll., Rusko s 1815 mil. doll., Rakousko-Uhersko s 1625 mil. doll., Italie s 510 mil. doll., Španěly s 425 mil. doll., Švýcary se 160 mil. doll. Dle zprávy je výroba Spojených Států proto tak ohromných rozměrů, že američtí dělníci znajíce lepší methody pracovní a majíce lepší stroje dovedou spracovat víc než dělníci evropští. — Průměrná cena výrobků dělníka amerického počítá se ročně na 1888 dollarů; naproti tomu činí hodnota výrobků dělníka v Anglii za rok jen 790 doll., v Německu, Francii, Belgii 590 doll., ve Švýcarsku 433, v Rusku 381, v Italii 265 dollarů. (Česká Stráž.)

Nová cesta k točně severní. Nezdar Nansenovy výpravy, pokud se týká dosažení točny severní, pobádá odvážné duchy k novým pokusům. Proslulý americký cestovatel po Gronsku Peary přednášel nedávno v americké společnosti zeměvědné v New-Yorku o svém záměru dospěti k se-

verní točně sundem Smithovým a podél záp. břehů gronských. Cesta tato, o níž se již ode dávna s větším nebo menším nezdarem pokoušelo tolik smělých cestovatelů, zdá se Pearyovi přece jen nejslibnější. Peary hodlá doplouti s nečetným průvodem k Sherard-Osborn-fjordu nebo ještě severněji a pak míní sestoupiti s lodi, snésti všecky zásoby na souš a poslati loď nazpět. V zimě míní zásoby dopraviti na saních jak možná nejdále k severovýchodu, aby se všecka výprava na jaře ocitla na severním konci Archipelu severogronského. Odtud by se za příznivých poměrů ledových podnikla cesta k točně samé. Zásoby by se doplnily z prvního stálého tábora (na pobřeží), kamž by je zvláštní loď v příštím létě dopravila. Jako zvláštní přednosti tohoto úmyslu svého Peary vytýká nepatrný počet mužstva, užití Eskymáků a založení stálého tábora.

(Sborník české společnosti zeměvědné.)

Pojišťování šestinedělek ve Francii. U nás v Rakousku, pak v Německu vyloučeny jsou ženy v šestinedělí a krátce před slehnutím z práce tovární. Ztrátu výdělku hradí jim nemocenská pokladna. Zákon staví totiž ženy takové na roveň nemocným a neschopným k práci. Ve Francii není dosud podobného zařízení, ale i tu pomýšlí se nyní na zvláštní opatření pro šestinedělky. Běží totiž o založení mateřské pokladny, vydržované především státními dotacemi. Důvod hledá se ve významu mateřství jakožto funkci sociální, rovnající se každé jiné službě občanské. Žena šestinedělka má být sproštěna práce dva týdny před slehnutím a šest týdnů po slehnutí, načež musí se lékařským vysvědčením prokázat, žc je k práci tělesně dosti zotavena a silna. Při tom doporučuje se za účelem opatření nutných prostředků, uložiti daň starým mládencům. Daň ta však nemá se pokládat za nějaký trest mládenectví, nýbrž má se jí docílit jakési rovnováhy v povinnostech, ktere ženatým mužům ukládá manželství.

Z Filosofické jednoty. Jednota filosofická chystajíc se opět k zahájení svých přednášek, vyzývá přátele filosofie (zvláště studující), aby se horlivě súčastnili tohoto přednášení. Výbor Jednoty usnesl se, že bude honorovati nejlepší přednášky, jež studující v jejích schůzích přednesou, a sice odměnami od 10—25 zl. Přihlášky k těmto přednáškám přijímá pořadatel přednášek prof. dr. Frant. Drtina (Smíchov, Hořejší nábřeží č, 785.) — Cyklus přednášek započne v tomto měsíci přednáškami dra Em. Kováře, dra O. Schrutze a dra Frt. Krejčího. Podrobný program ohlásí se později.

Zapomenutý nárůdek.

Píše dr. Arnošt Kraus.[1])

Zapomenutý a ztracený, k tomu číselně pranepatrný — sotva půl druhého statisíc duší — nikterak aktuelní, k čemu se tedy jimi zabývati, Dány v Šlesviku totiž! Ale brutální síla cifer nejméně pro nás by měla býti rozhodující, k tomu v bojích tohoto malého zlomku národa je mnoho, co připomíná naše vlastní boje, konečně až k omrzení slyšíme za našich dnů o novém „Šlesvik-Holštýnu“, jako by čtenář našich novin neměl jasnější představy, než co je a co byl Šlesvik-Holštýn. Příčin dosti, abychom se pokusili, co nejstručněji vylíčiti skutečné poměry v nejsevernějším cípu německé říše mezi říčkou Konge-a a Flensburským zálivem.

*

U nás se obyčejně mluví o Šlesvik-Holštýnu, jako by nebylo státoprávního a národnostního rozdílu obou těchto zemí; z tohoto důvodu vidím se nucena zdržeti se poněkud při předběžné historii těchto zemí, třeba že nepřipisuji pro nynější boje národnostní valné váhy tomu, co bylo, a zaprášeným pergamenům, učícím jakým to mělo býti. — Historie obou těchto zemí při ústí našeho Labe je velmi spletitá a tím spletitější, čím více podrobností se dozvíme, stačiž tedy těchto několik dat.

Ptáme-li se nejstarších dob po jižních hranicích kmene Jutů, zní odpověď jednostejně, že leží na jihu Šlesviku, blíže řeky Ejdery.

---

[1]) Hořejší náčrtek zakládá se hlavně na těchto spisech: Ottosen, Danmarks Norges og Sveriges Historie efter 1814-; Sörensen, Danmark 1864-; H. P. Hansen-Nörremölle, Sönderjyderne under Fremmedherredömmet 1864—1888. (Jihojutové pod cizím panstvím.); Týž, Har vi Tid til at vente? (Máme čas čekati?) 1892: Týž, Sönderjylland fra 1864—1895; Den sönderjydske Sag Af en yngre Sönderjyde. (Jihojutská věc, od mladšího Jihojuta) Kodaň 1892-; Clemmensen, Kort Oversigt over Slesvigs Forhold til Danmark, (Krátký nákres poměru Šlesviku k Dánsku).

Nejstarší (runové) památky jazyka skandinavskébo, částečně již ze IV. století po Kr. zde byly nalezeny; na jihu země stál po celé tisíciletí Dannevirke, opevnění, o něž tolikráte bojováno; každé jméno místní nejen mluví, ale křičí i v německém skomolení, že je zde země skandinavská (Düppel = Dyb böl, hluboká ves; Apenrade nepochází od dolnoněmeckého Ape, opice, nýbrž jest to dánské Aabenraa, otevřený kout; Sonderburg není zvláštní hrad, nýbrž Sönderborg, hrad jižní atd. atd.)

Ale již v X. století začíná poněmčení jižního cípu země usazováním se Sasů ze sousedního, od věků německého Holštýna, odtud celý jih Šlesviku, (tak nazvána země podle sídelního hradu a města) poněmčen; sever od čáry Flensborg-Tönder až do Jutska zůstal stále dánský, mezi oběma ležel a leží smíšený kraj.

Manžel české Dagmary, Valdemar II. učinil r. 1232 ze Šlesviku léno pro mladšího syna svého Abela, v jehož rodě pak zůstalo, třeba že si musili jeho potomci právo své k němu vybojovati krvavě na pozdějších králích. Hlavními pomocníky v tom byli jim němečtí hrabata Holštýnští, že nikoli nezištnými, o tom svědčí, že ve XIV. století hraběti Gertovi byla zastavena celá jižní čtvrtina země a že v 2. polovici tohoto století obsadili ji jeho dědici celou, a bylo potřebí obratnosti moudré královny Markéty, první sjednotitelky severu, aby mu dala Šlesvik jakožto dědičné nedílné léno a zachovala takto aspoň souvislost jeho s královstvím.

V tuto dobu patrně se stalo, že šlechta holštýnská dosáhla lén v Šlesviku a že se vytvořilo ono rytířstvo obou zemí, společnými interesy ovládané, jež mu doporučovaly co nejužší spojení obou zemí, z této doby datuje šlesvig-holšteinism aristokratický.

Rod hrabat holštýnských záhy vymřel a král Kristian I. z rodu oldenburského dal se zvoliti od stavů za vévodu šlesvického a hraběte holštýnského místo aby léno propadlé zabral, patrně, aby si zachoval Holštýn, na němž králům dánským nad míru záleželo. Za tuto volbu udělil v Ribe (1460) stavům privilegia, v nichž stojí osudná slova, že země mají zůstati „up ewig tosamenne ungedeelt“ na věky pohromadě nedělené, ať to už znamenalo, že nikdo je nemá již děliti mezi syny nebo že mají zůstati pohromadě —, což odporovalo poměru Šlesviku k Dánsku, jehož bylo lénem. — Buď jak buď, země byly děleny mezi syny Kristianovy Hans a Frederik, ale sněmy a rytířstvo zůstaly společny, jakož i přetrvaly jednotně všechno další rozdělování země;

zeměpánové jim střídavě předsedali. Tímto rozdělováním vznikly četné linie vladařské, ale od r. 1580—1721 byly jenom dvě, královská a gottorpská, kdežto potomci vévody sönderborgského (který nevládl) dělili se na četnější ještě linie, z nichž existují dosud augustenborgská a glücksburgská.

V XVII. století vévoda šlesvicko-holštýnský bojoval po straně Švédska proti království a získal tím r. 1660 zrušení lénního poměru k Dánsku a podíl královské linie na obou zemích, ale králové dánští tento mír neuznali a r. 1721 za souhlasu Anglie, Pruska, Francie a Švédska zabral dánský král Šlesvik a tak konečně země skutečně rozděleny. Ovšem dělo se to za protestu vévody, jehož rod dostal se na trůn ruský a pokračoval ve válce, až konečně sjednocení se stalo tak, že Gottorpové odstoupili nejen Šlesvik nýbrž i Holštýn Dánsku a dostali za to Oldenburg; tak od r. 1773 obě vévodství labská jsou opět spojena.

Spojení s Dánskem bylo personální unií, mezi oběma zeměmi byla hranice celní, záležitosti vévodství vyjma válečné spravovala šlesvicko-holštýnská kancelář a řídila zvláště školství duchem čistě německým: tato byrokracie měla zase mocný interes na udržení spojení obou zemí, vedle aristokratického vzniká šlesvigholšteinism nový — byrokratický.

Za celého minulého století bylo němectví obou zemí vládou podporováno, ba v samém království sňatky s německými princeznami a styky kulturními nabylo moci takové, že smělý reformator Struensee troufal si naříditi, aby všechny žádosti k vládě psány byly po německu. To se ovšem změnilo právě následkem těchto pokusů. R. 1814 Dánsko ztratilo Norsko a Holštýn byl pojat do německého spolku, kdežto postavení Šlesviku bylo pro veřejné mínění velmi nejasné a úřadní kruhy nechtěly hnouti touto otázkou.

Nastal r. 1830 a červencová revoluce; jejím následkem byl jak známo všude vznik hnutí liberálního, v dánském mocnářství především mezi Holštýňany, jimž členství německého buntu dalo právo žádati ústavu, — že ji žádali ihned též pro úzce spojený Šlesvik, rozumí se samo sebou, a tak k aristokratickému a byrokratickému přistoupil šlesvigholsteinism třetí, liberální.

Naproti tomuto hnutí, které zasahovalo i obyvatelstvo sice dánsky mluvící, jemuž však všecken vyšší život přicházel pouze prostřednictvím jazyka německého, počali muži jako Povlsen a Flor probuzovati dánskou národnost v Šlesviku; první z nich

hájil i státoprávní zvláštní postavení Šlesviku oproti Holštýnu, když Frederik VI. zřídil pro obě země společný nejvyšší soud v Kielu a společnou zemskou vládu v Gottorpu (1834), vše, aby Holštýn upoutal blíže k říši.

Ani vzmáhající se vzdělání lidu neučinilo přítrž germanisačnímu procesu podporovanému dánskou vládou; v celé zemi vyšší školství bylo německé, jen na severu a jen nižší bylo dánské, v středním území, aby ulehčili dětem školní práci, počali s nimi doma mluviti platdütsch a před soudem jednalo se v celé zemi jen německy, což vyžadovalo existenci přečetných německy smýšlejících advokátů, universita v Kielu byla střediskem národního hnutí. Ke všemu ještě dovedla se vévodství uchrániti následků státního bankrotu, nepřijímajíce bankovek dánských; tak kuly dánské vlády samy pouta, vážící obě země k sobě pevněji než slova v zaprášené listině, a prohlubovaly propast mezi vévodstvím a královstvím.

Ale i Dánové byli probuzeni a hlásili se o své právo; konečně r. 1840 byla reskriptem královským zavedena dánština na severu do soudu a správy, ale když Hjort-Lorenzen r. 1842 v šlesvickém stavovském sněmě mluvil dánsky a vzdor bouři německé většiny nepřestal mluviti dánsky, král rozhodl proti němu, jen kdo neuměl německy, směl mluviti dánsky.

Zatím zdála se blízkou doba, že dánský rod královský po meči vymře a to obrátilo pozornost k různosti dědického práva v spojených zemích; vévoda Augustenburgský, který měl právo na Holštýn, činil nároky též na Šlesvik, neboť tyto země byly prý na věky nedílné, tak k dosavadním přibyl v rodině Augustenburgské šlesvigholšteinism nový: knížecí, který se však těšil takové důvěře koruny, že nositel jeho, princ Frederik byl do r. 1846 (než zjevně vystoupil) místodržitelem a velícím generálem v obou vévodstvích.

Boj za dánskost v Šlesviku stal se hlavním bodem v programu národně-liberální strany, která zahájila Ejderpolitik, t. j. snahu po úplném spojení Šlesviku s Dánskem, kdežto strana vládní hájila politika „Helstatu“, celkového státu i s Holštýnem. Že při tom neobmezili se na kraje dánské, nedbali hranic národnostních, mohl by jim zazlívati jen národ, jenž nepřekročil nikdy, ani v nadějích svých, o píď mezí sebeobrany, a takového tuším není.

R. 1848 vypukl zjevný odboj pod vedením vévody Augustenburgského, podporovaného po nějaký čas německým spolkem

anebo aspoň Pruskem. Ale reakce zvítězila a Rakousko i Prusko ponechaly Holštýňany jich osudu, vymiňujíce si pouze, že Šlesvik nebude úže spojen s Dánskem než Holštýn.

Severní Šlesvičané v čas revoluce stáli již při Dánsku, u Brönsu došlo r. 1849 k boji mezi sedláky a šlesvicko-holštýnským vojskem; naproti tomu jih jevil se německým nebo aspoň německy smýšlejícím. Vzdor tomu myšlénka rozděliti Šlesvik zapadla ve všeobecném nadšení (den bitvy u Istedu oslavován každoročně) a v touze, získati tuto zemi celou. Obě země teď spojeny úže s Dánskem, zavedena jednotná mince, ale Holštýn přes to zůstal úplně německý, úplně německým zůstal též jih šlesvický, — dánská správa zavedena jen na severu, a ve středu země byl utvořen smíšený kraj, kde měla býti střídavě dánská a německá bohoslužba a škola dvojjazyčná nebo dánská, což zavdalo příčinu k nejtužšímu odporu.

Přece nebyl to čin pouhé libovůle: kdo se stýkal s lidem v Angeln a v ostatním středu země, zvláště učitelé a pastoři, pozorovali, že mluvili-li k lidu německy, jak se modlil, nebylo jim rozuměno, rovněž ne, mluvili-li dánsky; lid mluvil zde totiž dánštinou netknutou vývinem tohoto jazyka v novější době, neznal nově utvořených slov, mluvil pouze svým dialektem, ale ten byl dánštině dosti blízký. Přece bylo velkou chybou, že vláda nacionálně-liberální chtěla lid přivésti k dobru jež tento neuznal a mstilo se to nejen výkřikem bolesti v celé „velké vlasti“, nýbrž i tím, že obyvatelé těchto území vypudili jutský dialekt dle možnosti ze svých domácností a počali mluviti plat. tak že kraje, které ještě na počátku našeho století byly dánské, jsou nyní poněmčeny. —

Dánsku nebylo možná vyplniti požadavky Rakouska a Pruska, neboť Holštýňané zmařili abstinencí každý pokus o utvoření společné ústavy pro říši, tak že nezbývalo nic, než pomýšleti na ústavu pro Dánsko s Šlesvikem. — Zatím londýnským protokolem upravena posloupnost za garancie všech velmocí tak, že dědičná práva všech zemí přešla na nového pretendenta prince Kristiana Glücksburského (nynějšího krále). — Úprava ústavy byla by se snad zdařila přes protest německého spolku, kdyby nebyl král Frederik VII. zemřel. — Tu oproti novému králi vystoupil zase vévoda Augustenborgský, který prodal před tím nároky své za milion, tu Rakousko a Prusko vzaly zpět svou garancii nové

posloupnosti (nevyslovujíce se ovšem pro vévodu, nýbrž nechávajíce otázku, kdo je dědicem, nerozhodnutou), pokud Dánsko bude hájiti Ejderpolitiku.

V Dánsku byla ministerská krise, a spolek německý jednal; o Vánocích 1863 Sasové vtáhli do Holštýna a Augustenborgský byl provolán vévodou, zatím co Prusko a Rakousko chtěly jen obsaditi vévodství jako zástavu za vyplnění úmluv. Konečně, ač Dánsko bylo ochotno přistoupiti ke všem požadavkům Bismarckovým, přece dne 1. února Rakušané a Prusové překročili Ejderu, a dne 6. února opustili Dánové Dannevirke, v lidu považované za nedobytné, obmezili se na hájení postranního postavení (cesty do Kodaně) a ponechali celý Šlesvik a Jutsko jich osudu. Zároveň s vojskem přišla řada šlesvickoholštýnských úřadníků, kteří nejen v poněmčených nýbrž i v ryze dánských krajích počali potlačovati dánský živel. —

Po pádu Dybbölu došlo k londýnským konferencím, a tu důrazně a neodbytně se hlásila myšlénka rozdělení Šlesviku, rozcházeli se ovšem v tom, kde má býti vedena čára, ale tato otázka nebyla zoufalá, mělo se svěřiti rozhodnutí neutrální moci, tu — naposledy — nemohlo se Dánsko odhodlati k nutnému řezu a přerušilo konference. Tato bojovnost ovšem byla v opačném poměru k jeho hotovosti k boji a hned den po vypršení příměří padl Als a bylo po válce.

Jednalo se o mír, který v listopadu pak byl uzavřen ve Vídni, a teď teprve Šlesvičané protestovali proti násilí Šlesvigholštýňanů, teď se chopili myšlénky rozdělení jako spasné niti, ale ovšem pozdě.

Hněv obyvatelstva obracel se především proti přistěhovalým úředníkům a zvláště kněžím; i na severu zavedeny německé bohoslužby, a kde ještě bylo místo pro dánštinu (v odpoledních pobožnostech), budilo to ještě větší pobouření. Vždyť někteří z nových pastorů se modlívali „Připusť nám naše viny“ a učili, že „slovo stalo se masem“.

V tomto čase sympatisovali Dánové dokonce s Pruskem, neboť poznali brzo, že je urputným nepřítelem Šlesvigholštýňanů a že trpělo za okkupace jejich demonstrace proti nim, kdežto v Rakousku viděli ochránce tohoto hnutí. Že by Prusko je navrátilo Dánsku, o tom nepochybovali a slavnostně vyjeli si na šesti parnicích do Kodaně, aby dali výraz této naději. I ve válce

r. 1866 byly sympatie jejich spíše při Prusku[1]), neboť přáli Šlesvig-holštýňanům annexi a nepochybovali, že severní Šlesvik bude vyloučen z ní.

Došlo k míru pražskému; ukázalo se, že dědictví v zemích zabraných nebylo tak pochybné, jak se mínilo před válkou; pruští korunní právníci rozhodli, že král Kristián IX., proti němuž bojováno, byl skutečně jediným oprávněným dědicem, ale jelikož mírem vídeňským postoupil práva svá Rakousku a Prusku, náležela teď dle božského a lidského práva těmto velmocím, a když Rakousko svá práva postoupilo Prusku, tomuto samotnému.

V míru pražském vyskytl se však vlivem Napoleonovým paragraf pátý, že „obyvatelstvo v severní části Šlesviku má se postoupiti Dánsku, vysloví-li svobodným hlasováním, že si přeje toho spojení". Šlesvičané jásali, deputace 47 členná odebrala se do Berlína, aby děkovala za tento § 5. a prosila za jeho provedení, a když nebyla předpuštěna, podepsalo 17.000 občanů petici stejného znění; očekávali hlasování, jak se nyní posmívají, za čtyři neděle, pak opět za čtyři neděle atd. V této důvěře byli utvrzováni chováním se Bismarcka samého, který slavnostně prohlásil, že si nepřeje poddaných nechtících býti Prusy; ostatně bylo starostí Napoleonovou, aby vynutil v nejhorším případě provedení paragrafu. (Pokračování.)

[1]) Příčinou tohoto odporu k Rakousku rozhodně nebylo chování našich vojínů v cizí zemi, naopak o tom zaslechl jsem hlasy pouze velice pochvalné; největší ukrutnost, na kterou žalovala stará dáma, byla, že barbarští synové jihu rozstřihali její záclony na — onuce.

Theoretický podklad britských odborových spolků dělnických (Trade Unions).

Napsali Sidney a Beatrice Webbovi.

(Pokračování.)

Dělníci bavlnářští zaujali rovněž stanovisko, že výše mzdy závisí jedině na síle jich strategické posice na trhu. Však jim politika zcela opačná zdála se nejvhodnější k dojití cíle. Nepokoušejíť se o to, aby omezili počet učňův, naopak při každém jednání se zaměstnavateli trvají na tom, aby každému přadaři přiděleni byli dva navíječi za pomocníky: jest to počet učňů v poměru k počtu vyučených dělníkův desetkráte větší než jakého by bylo potřebí k vychování nezbytného dorostu. Za důvod uvádějí výslovně, že jen při takové úpravě mohou odborové spolky docíliti pro své členy nejvyšší mzdu. Nejpatrněji však jeví se změna názorů v převratu snah ve příčině mzdy a doby pracovní. Za vlivu zásady nabytých práv odborové spolky osmnáctého století pouze hájily zvyklou míru živobytí. Nežádávali tudíž o zvýšení mzdy, když zisk podnikatelský vzrůstal, nýbrž tenkráte, když ceny potravin stoupaly. Jakmile však platnosti došel názor, že se mzda má určovati silou strategické posice sdruženého dělnictva, počaly odborné spolky od polovice tohoto století v dobách obchodu příznivých požadovati nejvyšší mzdu, jaké se jen mohli od podnikatelů nadíti. Veřejné mínění středního stavu přijalo žebrácké mzdy v létech hubených jako nutný výsledek nabídky a poptávky: nyní v létech 1872/73 jímalo je zděšení při zprávě, že dělníci dolův uhelných a železáren v této době nadbytku požadují denní mzdu deseti ba i dvaceti šilinků a že hýří při zeleném hrášku a šampaňském. Baroni velkoprůmyslničtí byli strašně polekáni tím, že odborové spolky hlásily se o podíl v zisku v době příznivé, ale bylo těžko odmítnouti tento důsledek vlastní theorie o nabídce a poptávce. I shledáváme, jak zejména v průmyslu

uhelném a železářském vcházejí s vůdci odborových spolků v rozumný kompromis, jenž pak v pověstném principu pohyblivé stupnice mzdy (sliding scale, gleitende Lohnscala) nabyl určité podoby. Majitelé uhelných dolů durhamských a northumberlandských a železáren nordenglandských vzdali se jednou pro vždy zásady, že by se mzda měla určovati soutěží jednotlivých dělníkův mezi sebou anebo obratností jednotlivého podnikatele v uzavírání výhodných smluv. Přiznali tím odborovým spolkům nepokrytě výhodu t. zv. Common Rule, t. j. vespolné úpravy pracovních podmínek pro celé odvětví průmyslu. Vzdali se dále každého prospěchu, který by jim byl mohl vzejíti z přebytečné nabídky sil pracovních, která se vyskytuje čas od času, neboť při pohyblivé stupnici mezdní není spravedlivého důvodu k snížení mzdy. S druhé strany zase odborové spolky odřekly se prospěchu z okamžitého nedostatku pracovních sil, jehož by jinak byli mohli užiti ke zvýšení mzdy. Než daleko důležitější jest, že svolily k následujícímu ústupku. Prohlásilyť, že jsou s tím srozuměny, aby se výše mzdy automaticky řídila prodejní cenou výrobku. Tím přiznaly podnikateli právo upravovati důchod dělnický dle nabídky a poptávky, ovšem nikoli jako dříve dle nabídky práce a poptávky po ní, nýbrž dle nabídky a potřeby výrobku práce. V průmyslu uhelném a železářském vzata byla prodejní cena, jak se soutěží na trhu utváří, jako přibližné měřítko za základ při výpočtu průměrné výnosnosti odvětví průmyslového v té neb oné době. Tím způsobem byl dělník stran podílu, jenž mu příslušel z výtěžku jeho práce, zatlačen v postavení tichého společníka. Byl společníkem bez podílu na správě závodu, zejména neměl vlivu na to, jakým způsobem se rozsah výroby přizpůsoboval intensitě poptávky, ačkoliv přece na způsobu tom závisela tržní cena výrobku jeho práce a tím i jeho míra životní. Odtud požadavek uhlířů, aby nebylo majitelům dolův uhelných dovoleno stlačovati bezohlednou nadvýrobou ceny v celém odvětví průmyslu a zkracovati tak nejen zisk podnikatelský, ale i mzdy.

Má-li denní chléb v domácnostech půl milionu uhlokopů kolísati automaticky zároveň s cenou uhlí, a jestliže dělníci přijímajíce pohyblivou stupnici mzdy vzdávají se svého práva, vybojovati si lepší podmínky pracovní, pak jest nutno, aby i cena, platící pro konsumenta, určována byla společnými, pro celé odvětví průmyslu závaznými úmluvami. To však značilo by zřízení

obrovského, výborem sdružených podnikatelův a dělníkův spravovaného syndikátu uhelného, který by upravoval těžení, ceny i mzdy. Přes opětné pokusy nepodařilo se doposud majitelům anglických dolův uhelných uvésti v život takovýto syndikát. Proto horníci, vyjma jižní Wales, upustili zase od soustavy pohyblivé skály mezdní. Jiná, nová theoríe, jak uvidíme, zavládla teď mezi nimi.

Zatím však většina podnikatelů birminghamského průmyslu kovového učinila krok, který se nezdařil majitelům uhelných dolův. Počínajíc rokem 1890 uzavřena byla celá řada velice pozoruhodných „alliancí“ mezi sdruženími podnikatelů s jedné a odborovými spolky dělnickými s druhé strany. Základem těchto t. zv. alliancí jest myšlénka zříditi jednotu podnikatelstva a dělnictva za tím účelem, aby se zvýšila výnosnost celého odvětví průmyslu. Pravidla platná pro allianci sdružených továrníků postelí a mříží (Associated Bedstead and Fender Mount Manufacturers) a dělníky příslušejícími k dělnickému spolku tohoto odboru, mohou platiti za typická. „Účelem Alliance jest zlepšiti tržní ceny a upraviti mzdy na základě tržních cen tak, aby zabezpečen byl továrníkům větší zisk a vyšší mzdy dělnictvu.“ Za tím účelem zavazují se zaměstnavatelé i dělníci k společné akci proti každému továrníkovi, který by prodával pod stanovenou cenou nebo se pokoušel stlačiti mzdy. „Touto úmluvou zavazují se zároveň továrníci, že budou zaměstnávati jen členy sdružení (ve věku přes 21 rok), leč že by se o tom stalo zvláštní dohodnutí se spolkem dělnickým, a zase dělníci zavazují se, že budou pracovati jen pro továrníky, kteří prodávají své zboží za ceny stanovené. K občasnému stanovení cen budiž zřízen výbor mezdní (A Wages Board), složený z rovného počtu zaměstnavatelův i dělníkův.“

„Výboru mezdnímu se doporučuje, aby předsevzal první zvýšení cen teprve tehdy, až se mu uzdá, že lze tak učiniti bez risika . . . t. j. až všichni dělníci budou členy dělnického spolku a až všichni továrníci přistoupí k úmluvě, že budou prodávati své zboží jen za ceny určené sjednocenými podnikateli; . . při každém 10%ním zvýšení tržní ceny výrobku (bez ohledu na kolísání tržní ceny surovin) budiž dividenda placená členům spolku dělnického zvýšena o 5%.“

V těchto birminghamských alliancích, kterých dnes již několik jest činno s plným úspěchem, projevuje se v nejvyšším

stupni svého vývoje ona theorie, která činí podmínky pracovní závislými na nabídce a poptávce, čili, lépe řečeno, která uvádí je v přímý poměr k pevnosti strategické posice obou smlouvajících se stran. Každá z obou stran snaží se přirozeně, aby zlepšila — v mezích zákonných — své postavení co nejvíce. Dělníci seznávajíce, že každý o sobě nemají moci, aby si vymohli příznivější pracovní podmínky, sdružují se, aby si dodali síly v boji se zaměstnavateli. Zaměstnavatelé pak se své strany spolčují se na obranu proti dělníkům. Konečně docházejí obě strany poznání, že neudrží cenu svého výrobku, na které přece dle jejich názoru jak mzda, tak i zisk podnikatelský závisí, jinak leč spojí-li své síly, aby společně vynutili na obecenstvu příznivější pod mínky pro svůj průmysl vůbec, a aby se zároveň hájili proti „špinavé soutěži“, — jak se vyjadřují — několika svých. Jednoty takové nejsou ani tak nové ani tak jediné svého druhu, jak by se zdáti mohlo. Bylyť jen doposud organisace jak podnikatelů tak i dělníků příliš nehotovy; neďostávalo se příliš vzájemného porozumění, než aby se bylo mohlo podařiti vejíti ve formální a podrobné smlouvy. Však v některých oborech průmyslu může se přihoditi, že podnikatelé i dělníci nevědomky jednají podle téže zásady a tím udržují ceny a vylučují konkurenci stejně účinně, jakoby byli uzavřeli formalní smlouvu.

Tak se zajisté přátelské poměry mezi podnikateli skrovnými na počet a mezi odborovým spolkem cvičených dělníků při ruční výrobě papíru, udržely shodou třeba nevědomou, směřující k tomu, aby novým konkurentům zamezen byl přístup v toto odvětví průmyslu.[1]) A druhdy, na př. při průmyslu košíkářském, výrobě olova a j., setkáváme se v pracovních řádech, ba i ve stanovách odborových spolků dělnických, s ustanovením pojatým na podnět zaměstnavatelův, jímž se zakazuje a trestá, pracuje li člen spolku přímo pro spotřebitele anebo pro zaměstnavalele jiné kategorie, která by s těmi, kdož v tuto úmluvu vešli, soutěžiti mohla.

[1]) Tak dovolovali podnikatelé po dlouhou dobu odborovému spolku, aby omezoval počet učňů co nejpřísněji, což vedlo tak daleko, že v celém tomto odvětví průmyslu nebylo dělníka bez zaměstnání. Dělníci opět a opět poukazovali k tomu, jak jest to ve prospěchu zaměstnavatelů. Ukazovali, „jak by to bylo lákavé pro kapitál zmocniti se tohoto průmyslu, kdyby bylo dělníků“, ale stanovy jejich spolku že učinily z výroby papíru uzavřenou korporaci. „Odedávna trvá vzájemná shoda obou stran . . . Vyskytly se sice tu i tam malé spory ale byly to spíše rodinné vády než co jiného.“ V. Rupert Kettle: Arbitration on the Question of an advance in wages . . . Maidstone 1874. str. 64.

Vidíme tedy, jak se zásada nabídky a poptávky v praxi velmi podstatně liší od zásady nabytých práv. Není tak jako tato v rozporu se skutečnými poměry moderního průmyslu. Poskytuje na pohled možnost neobmezeného vývoje podle měnivých potřeb světového trhu. Daleko jsouce toho, aby se stavěla proti obchodnickému duchu našeho století, naopak kryje se téměř úplně s názorem, že nejvyšších zájmů lidstva nejsnáze lze dosíci, pečuje-li každý pro sebe a po svém v mezích zákonem vytčených o své vlastní zájmy. Jest ostatně jen přenesením zásad platících pro vzájemné obchodní styky kupcův, na poměr mezi kapitálem a prací. Theorie nabídky a poptávky uvádí na střízlivé stanovisko obchodnické otázku, má-li kapitalista vyjednávati s každým jednotlivým ze svých dělníkův o sobě či jen se všemi zároveň prostřednictvím jejich spolku. Poměr zaměstnavatele k dělníku jeví se, zrovna tak jako poměr prodavače ke kupci, jen jako příklad onoho „blahodárného soukromého zápasu, ve kterém každý usiluje všemi silami vyšvihnouti se na bedra svého souseda a udržeti se tam, možno-li.“ [1]) S tohoto hlediska má ona nesoustavná nerovnost, která jest výsledkem moderního zápasu v průmyslu, důležitý vliv na osobní povahu. Vede-li myšlenka „svépomoci“ lidi k tomu, aby se ke své obraně spolčili, pak jest tato vědomá součinnost prospěšna nejen v tom směru, že podněcuje k energii a vytrvalosti, nýbrž i tím, že vychovává k rozvážnému sebeovládání, které záleží ve vzájemném podřizování impulsův a které jest základem všeho dobrovolného sdružování. Skutečně také shledáváme, že theorie nabídky a poptávky všude tam, kde nabyla rozhodné převahy, působí na celý ráz spolkového hnutí dělnického právě tak jako obchodního života a že zde i tam vtiskuje vedoucím osobám zvláštní typické rysy. Kdo jest obeznámen se světem odborových spolků dělnických, tomu zajisté na různých stranách, v jejich korporativních snahách i v povaze vůdcův, namanul se týž silný duch, plný sebedůvěry a bojovné odvahy, týž odpor proti sentimentálním, lidumilným a idealistickým snílkům, táž sebevědomá hrdost na vlastní úspěch v boji a pohrdání poraženým; především ale stejné pojímání socialního řádu dle zásady: „tomu, kdo má, bude přidáno, kdo však nemá, odňato i to, co má“. Idealista, hledající v hnutí odborových spolků dělnických velkolepý třídní boj utlačených proti utlačovatelům, zděsí se tohoto typu úředníků spolkových, kteří

[1]) V. Sir Henry Maine: Popular Government str. 50.

hájí zájmů svých svěřenců na útraty všech ostatních, a kteří jsou jen novým zosobněním typu kramářské povahy.

Těm, kdo všecku spásu očekávají od individuelní „svépomoci“, netřeba se rmoutiti nad tím, že tento kramářský duch nevede v našem případě k volné soutěži a k boji, nýbrž k těsnému sdružování a k monopolům. Neboť poznávají-li lidé, že jest pro ně vyhodnější spojiti se proti třetímu nežli potírati se navzájem, jest jim při tom právě myšlénka svépomoci pobídkou. Z úplné volnosti každého jednotlivce, hleděti si svých zájmů dle libosti, podává se, že má každý i volnost spojiti se s jinými, má-li za to, že tím poslouží svému prospěchu. Postavíme-li smlouvu pracovní na roveň jiným kupeckým smlouvám, musíme býti připraveni, že i v tomto případě hájení osobního zájmu v praxi nabude těchže forem jako při jiných čistě kupeckých smlouvách. Kde se, tak jako v případech londýnských společností vodárenských a plynárenských, amerických trustů a německých syndikátů, spolčení vyplácí lépe než soutěž, tam zajisté ponesou se snahy prvním směrem. Povedou-li, jako v případě birminghamském, alliance (velmi eufemisticky tak nazvané) mezi zaměstnavateli a dělníky k zvýšení zisku podnikatelského i mzdy dělnické, pak zajisté toto rozmnožení společných prostředků válečných projeví tendenci vzmoci se v té neb oné formě na újmu všech nesúčastněných.

Než jakkoliv v přítomné době valná část odborových spolků dělnických v otázce mzdy přijala theorii nabídky a poptávky, přece lze pozorovati značný a — po našem mínění — vzmahající se proud opačný. Zásada, že pracovní podmínky záviseti mají na mohutnosti strategické posice každé jednotlivé skupiny dělnictva, jest ve svých důsledcích patrně nevýhodna pro skupiny slabší. Tavičům oceli, kteří jsou členy Britské Associace a vydělávají denně asi libru šterlinků, snad se zásada ona zdá samozřejmou. Ale neorganisovaní nádenníci, kteří konajíce po jich boku stejně dlouhou a stejně těžkou práci, vydělají jen pětinu oné sumy, přirozeně jsou náchylni dívati se na věc jinak. Pro velikou armádu dělnic — s nepatrnými jen výjimkami — vyplývá ze závislosti mzdy na zdatnosti jich strategické posice ve skutečnosti právě jen nejnuznější existenční minimum. Ba i co se dospělého mužského dělnictva dotýká, vypočetl jeden z našich předních statistikův, že byť se i jeho poměry od půl století trvale zlepšily, přece doposud neméně než dva miliony

nebo-li nejméně 25% všech dělníků nevydělají týdně ani celou libru šterlinků. A konečně ani pro silnější třídy dělnické není výsledek veskrz uspokojivý. Zásada nabídky a poptávky zjednává jim sice v dobách příznivých vysokou mzdu, za to však zase v periodách depresse donucuje je, aby svolovali k opětnému snižování mzdy a k prodlužování doby pracovní. Vůdcové odborových organisací pociťují víc a více, kterak zhoubně působí takovéto kolísání na střízlivost, spořivost a rozvážnost dělnictva; beze vší pochyby bude míti na př. dělník zaměstnaný při stavbě kotlův parních a vydělávající v jednom roce 300 liber a v druhém 50, méně spořádanou domácnost nežli modelér pracující v arsenále woolwichském za stálou týdenní mzdu 38 šilinků. Dokonce pak jeví se býti nerozumným, upravuje-li se i doba denní práce nikoliv podle tělesné způsobilosti dělníkův, nýbrž podle jich strategické posice na trhu mezdním. Princip, jenž vede k tomu, že dobře živený havíř v uhelných dolech northumberlandských pracuje pro společnost jen 37 hodin týdně a výborně placený dělník sklářský dokonce jen 33 hodiny, kdežto se žena pradlena plahočit musí 70 hodin a dělník řetězářský neb hřebíkářský o nedostatečné výživě dokonce téměř 80 hodin; princip takový odsuzuje se sám. Konečně jest prostě nemožno, aby na př. v přádelně ventilace, topení a ostatní zdravotní a bezpečnostní opatření byla přispůsobena strategické posici každé jednotlivé z osmi až deseti zaměstnaných zde kategorií dělnických. V praxi jest nezbytno, aby všecky tyto podmínky pracovní byly tytéž pro strojníka i jeho pomahače. Kdyby rozhodovala jen nabídka a poptávka, tu by se patrně lépe podnikateli vyplácelo umlčeti nespokojenou menšinu svého dělnictva vyššími mzdami, než-li zvyšovati provozovací náklady zdravotními a jinakými opatřeními.

Dotýkáme se tu bodu v příčině kterého již dávno zobecnělo přesvědčení, že ani zásada nabytých práv ani zásada nabídky a poptávky nevystačuje k jeho úpravě. Ve všem, co se týká zdravotních poměrů v dílně a zamezení úrazů, nespokojujeme se ochranou pomocí „důvodných očekávání“ dělníků, aniž zůstavujeme věc tu síle strategické posice té které kategorie dělnictva. Za všeobecného souhlasu donucuje se za našich časů podnikatel, aby upravil svému dělnictvu všecky tyto podmínky pracovní nejen v míře od dřívějška obvyklé, ani ne jen potud, pokud si to sami dovedou vymoci, nýbrž aby poskytl jim vše, čeho jest po mínění parlamentu a odborných znalcův potřebí pro zdraví a pohodlí dělnictva.

Též ohledně doby pracovní dospěli jsme k tomuto stanovisku, a to při práci dětské všeobecně, při práci žen aspoň v některých odvětvích průmyslu. Od roku 1833. až podnes spravuje se zákonodárství v otázce maximální pracovní doby žen zásadou, že stanovení doby pracovní právě tak jako otázka zdravotních a bezpečnostních opatření v závodě nemůže býti zůstaveno volné nabídce a poptávce, nýbrž že se musí opírati o úsudek znalcův o tom, mnoholi práce v továrně může průměrně vykonati žena, aniž by tím zdraví její trpělo. Parlament pak neomezil zásadu tuto na samu práci žen a dětí. Zákon o pracovní době zřízenců železničních (Railway Servants Hours of Labour Act) z r. 1893. propůjčil obchodnímu ministerstvu (Board of Trade) právo, nabude-li přesvědčení, že denní zaměstnání zřízence železničního jest příliš dlouhé, anebo že není postaráno o dostatek nepřetržitého odpočinku, uložiti železniční společnosti, aby předložila nový rozvrh doby pracovní úřadu k schválení, pokud neuzná úřad, že skutečná doba pracovní uvedena jest na „rozumnou míru". Úřad může pak pokutami až denních 100 líb. šterl. donutiti společnosť, aby šetřila tohoto rozvrhu.[1])

Valná většina odborových spolků dělnických jest toho mínění, že by zásady, kterou parlament uznal v příčině práce žen a zřízenců železničních, bylo lze užiti všeobecně. Pro průměrného člověka mezi sdruženým dělnictvem rozumí se nevědomky samo sebou, že jest nutno upraviti dobu práce buďsi vzájemnou úmluvou nebo zákonem, ale na všechen způsob bez ohledu na strategickou posici, jakou dotyčná skupina právě zaujímá. Zmínili jsme se již o faktu, že — vyjma jen jeden neb dva pozoruhodnější případy — zámožnější a mocnější skupiny v dělnictvu nežádají pro sebe kratší doby pracovní, než jaká platí pro jejich soudruhy v poměrech méně příznivých.

Vyskytující se čas od času požadavek kratší práce denní byl zpravidla jen článkem v současném, všeobecném hnutí, které uchvátilo veškerá odborová sdružení dělnická, a bylo odůvodněno tím, že požadovaná kratší doba práce jest žádoucí pro zdraví dělníkův a jejich působnost občanskou.

Však přecházejíce od podmínek, za kterých jest dělníku pracovati, a od doby práce ke mzdě shledáváme, že v tomto

---

[1]) Veřejné mínění majetných tříd o této otázce dobře vystihl. Sir Lyon Playfair ve svém pojednání „On the Wages and Hours Labour."

posledním směru jest odpor proti theorii nabídky a poptávky daleko méně obecný a že vlastně vystupuje vědomě teprve v poslední době. Po celé toto století veřejné mínění středního stavu s posměchem odmítalo myšlénku, že by snad mzda dělnická říditi se mohla jinými ohledy nežli strategickou posicí obou smluvních stran.

A byť i odborové spolky dělnické nikdy nebyly úplně přijaly theorii posléz uvedenou, ani tenkráte ne, když se zásada nabytých práv ukázala nemožnou, přece nepodařilo se jim až do posledních let nikdy, odůvodniti rozumně opačné stanovisko.

A přes to nikdo, komu známa jest literatura dělnického hnutí posledních dvou století, nebude v pochybnostech, že trvá víra v princip docela jinaký.

Uvnitř, v srdci svém cítili organisovaní dělníci vždycky, i tenkráte, když hájili zásady nabytých práv, i když se spokojovali principem nabídky a poptávky, že jedna věc jest nad jiné důležita, totiž že mzda musí býti aspoň tak vysoka, aby přítomná generace dělnictva na každý způsob mohla býti živa prací rukou svých.

„Žádáme", prohlašují r. 1872. sdružení dělníci přádelen hedvábnických, „přiměřenou mzdu za přiměřenou dobu denní práce (a fair day's wages for a fair day's work) .... Jaká jest přiměřená mzda? Bratří! ... Nikdo nemůže popírati, mzdu, která nám náleží za naši práci, lze shrnouti v slova: přístřeší, potrava a šatstvo pro nás, naše ženy a naše dítky".

Při všem jednání o pohyblivé sazby mezdní vidíme, jak opět a opět prosté dělnictvo vystupuje s požadavkem, aby stupnice počínala minimální mzdou, pod kterou by skutečná mzda za žádných okolností nesměla klesnouti. A nejschopnější literární zastanci třídy dělnické podporovali tento požadavek. (Pokračování.)

J. N. Kramskoj.

Mosaikový portrét z jeho listů a statí.

(Pokračování.)

Na světovou výstavu pařížskou r. 1878 také zajel. „Musel jsem tam být,“ píše Treťjakovu, „a jsem velmi rád, že jsem byl. Neměl jsem nejmenšího ponětí o Angličanech (souvěkých), velmi malé o Španělích, neúplné — o Vlaších a zrovna takové o národech obývajících tak zvané Rakousko. Tedy mnohé a velmi mnohé jsem neviděl, a dodám-li k tomu, že jsem nebyl ve Vídni na výstavě r. 1873, nasbírá se pohnutek dosti.“ Svěřuje se pak jemu a v jiném listě Stasovu s prvním svým dojmem.

„Velice mne teď zajímá otázka: kde jest jádro pravého, vážného umění? Který národ stojí na zdravém základě? U koho my, Rusové, máme se učit? Pravda, nepěkné otázky! Řeknete: ‚Jak? U koho se učit? Nu, u nikoho! Pracujte sami, žijte vlastním duchem‘ atd. Ale v tom to také vězí, že vlastně nám (mluvím o souvěkém mně pokolení) život je úplně zkažen; jsme do té míry utlučeni, tak špatně s námi zacházeli a zacházejí, tak dávno drží nás v předsíni, že div ne všichni začínáme už sami pokládat se za lokaje. Divná věc jest umění! Vždyť zdálo by se — hle, ber, kolik chceš, požívej v rozkoši, celý svět snesl na jednu hromadu vše, co genij lidstva vykonal, a jaké části lidstva! Nejvzdělanější a nejintelligentnější! A zatím necítíš rozkoše! Anebo lépe řečeno, i když cítíš rozkoš, tož naprosto ne z toho, co tak štědře je vyznamenáno a proslaveno. Co to znamená? S čí strany chyba? Jsem-li já hlup a závistiv a jako neuznaný talent anebo ještě lépe jako ruský člověk jsem-li hotov říci „Západ hnije!“, či . . . či skutečně ve všem tom hluku jest kolosální nedorozumění?! „Moudrý Oidipe — rozřeš?! „Což je to jiného, ne-li výsměch z nepotřebnosti člověka v umění, tenhle Makart, to plátno rovné náměstí kteréhokoliv germánského městečka?[1]) Vždyť víte

[1]) Obraz Makartův „Vjezd Karla V. do Antverp“.

co? Vždyť Siemiradzki jest i umnější a svědomitější!!! Pravím to vážně. Což je to, všecky ty kolosální obrazy francouzského oddílu? Třeba zajíti jenom půl hodiny a nahlednout do Louvreu, kde jsou tytéž sujety, zpracovávané před 100 lety od Davida, Grosa, Géricaulta a jiných. Ale jaká tam upřímnost a opravdovost, a jaká přetvářka na světové výstavě! Kam pak se přesídlil opravdový cit? V „žanr“? Jdu, prohlednu žanr a vidím: Francouzi jsou všichni šťastni, protože nikdo nedovoluje si nadzvednout závoj nad skutečností. Nač? Všichni víme, že ne tak žijeme, ne to děláme, co mluvíme, ne toho si skutečně přejeme, o čem s kathedry tak krasořečnicky do široka vykládáme. Španělé — ještě šťastnější jsou; ti jen jen brilianty přesypávají. Vlachové . . . totéž! Slovem, kamkoliv se obrátíš, všude lesk, nádhera a veselí! Ba i ty nemnohé sujety, vzaté ze skutečného a nepěkného života, jakoby ze slušnosti, k vůli úplnosti a pod surdinkou ukazované skutečné příběhy životní, i ty tak měkce dotýkají se vašich nervů, tak delikátně mlčí o jistých věcech, že já, prostý smrtelník, cítím se ve společnosti aspoň urozených princů. Ano, toť ono, vítězství techniky! A jaké je to vítězství — třpytící se barva u Madraza! Hloubka, harmonie a vzduch u Francouzů a Belgičanů, dotěrný relief podobizen Bonnatových a Richterových, nikam se nehodící pýcha a dřevěnost Angeliho, všecko to vítězně si vede a uklání se potlesku. A ve všem tom hlomozu skoro nepozorovány zůstávají mystické a hluboké oči v podobizně starce od Lenbacha, . . . opravdovost poměru k umění některých Angličanů, překvapující krajiny Norů, Mundta, Normana. Ale co nad všecko podivnější je, nikdo jakoby se nedíval na Matejku, na jediného člověka, jemuž uvnitř hoří opravdový oheň, u něhož cítíš opravdové přesvědčení. A zatím, co je to Matejko? Vždyť u něho je mnoho konvencionelního v komposici, mnoho akademického v malbě, slovem — toť dobrý program. Ale při tom o kolik hlav jest vyšší všech na výstavě — o mnoho! Hle, co dělá pravá víra a láska ku svému dílu! — Slovem, dosud vidím úplné vítězství buržoasních vkusů v umění a nic více. Vidím, že mnoho nám třeba pracovat v technice a učit se od cizinců, ale v hlavních otázkách uměleckých jsme bez pomoci a ponecháni zcela jen svým vlastním silám, obklopeni jsouce podmínkami nejnepříznivějšími. Se všech stran slyšíš jenom: „Což, baťuška, jak se vám líbí Španělé? Á? A skulptura Vlachů, ba i malířství, á? A což Munkácsy, á? A což podobizny Makartovy, á? To je něco! . . .“

A známou řeč jako bych už slyšel: ,Hle, tak byste se měli naučit malovat, nežli s čím přijdete na výstavu!!!'" — Co se uspořádání týká, poznamenal na sám konec listu: „Nemohu neříci: ,Chlapíci jsou Francouzové v pořádání slavností.' Totéž pravím o celé výstavě." [1])

*

Umění unáší, jak viděti, Kramského vysoko a daleko, a okolnosti stahují ho hluboko.

Hmotné poměry a starost o rodinu činí ho přímo zoufalým. Rodina četná, požadavky veliké — až 12.000 r. ročně! Aby ji aspoň něčím zabezpečil, Kramskoj dal se do stavby domu a důkladně se, jak už podobným nepraktikům se stává, zasekal. Ve všech těch nesnázích pomáhal Pavel Michajlovič Treťjakov. Po několika stech, po tisícovce zakládával rozpaky umělcovy, přátelsky a taktně, kupoval obrazy jeho, objednával podobizny vynikajících Rusů i své rodiny, sám za různých příležitostí, na př. nemoci některého člena rodiny umělcovy, tázával se, nepotřebuje-li Kramskoj peněz, až Kramským samým zdálo se někdy, že té lásky k umění je ku podivu mnoho. „Přijměte mou vděčnost za své delikátní chování k mým nedostatkům," píše mu v jednom listě z r. 1879 a napovídá, aby raději jistý obraz nekupoval, „poněvadž... nu, poněvadž vy i tak už mnoho jste pokoupil." — „Nejednou jsme o tom mluvili se Sofií Nikolajevnou, a ona prohodila a řekla: ,Zdá se mi, že Pavel Michajlovič kupuje prostě ze soucitu' . . ." A jakoby se sám slov těch lekl a na čele ucítil horkost, ne-li pot studu, dodává v témž listě Treťjakovu: „Napadlo-li vám kdy, jak bylo by krásné, kdyby lidé nevynášeli všecko ven, co u nich se skrývá v hlubině duše? Že, soudě dle člověka — upřímnost zanechává nevyhladitelný pocit hořkosti a vyzvedá takové neproniknutelné stěny, že veškerý styk lidský stává se nemyslitelným a že daleko lépe cizincům, jichž bratři, ba i otec se synem — v ušlechtilé vzdálenosti . . ."

Tyto hmotné poměry hrozí Kramskému utonutím, a on, tonoucí, ohlíží se a volá po pomoci, chce se zachytit, povznést, povznést — jen povznést. Hlavně na Treťjakova všecku svou naději obrátil, jemu psal v lednu 1883 nevýslovně dojemné a smutné, ale mužnou notou, listy o pomoc, o vysvobození.[2]) Píše mu v té zpovědi písemné: „— okolnosti silnější byly než má

[1]) List CCXIV
[2]) List CCLXXI. a CCLXXII.

povaha a vůle. Zlomen jsem životem a daleko nevykonal jsem toho, co jsem chtěl a co jsem byl povinen“ Ale ještě sílu cítí v srdci, víru v sebe. Jen míti prostředky a čas, aby nemusil se živit podobiznami. Proto prodává se Treťjakovu; nabízí mu všecko, co za rok namaluje, dá-li mu Treťjakov po celý rok měsíčně 1000 r. Treťjakov odpověděl srdečným listem, za nějž mu Kramskoj hluboce děkuje divě se, jak prý Treťjakov bystře uhodnul nešťastný rys jeho povahy, jenž ho na mizinu přivedl: neschopnost a také nemožnost chápat se z lehka každé vedlejší práce; rád je, že Treťjakov věří ještě v něho, když píše: „Vy máte se oddat toliko své práci a zatím zanechat veškerých debat (jaké že debaty?!! — táže se a vykřikuje Kramskoj), vedlejších úkolů a j.“ — ano, ano, tak prý by to mělo být, souhlasí Kramskoj, ale jak prý to tak udělat? „Poučte! Toť jest sen veškerého mého života, zvláště posledního desítiletí, ale jak jsem řekl, pořád se to ještě odkládalo, dokud byla mladost — vše se trpělo, teď však trpět už se nemůže. Buď dělej dále, co jsi dělal dosud, přijímej podobizny, zdokonaluj se, můžeš-li, nevzdávej se ani jediné zakázky, pak nebude nedostatků — vyděláš 25—30 tisíc ročně, něco z toho uložíš, a takto, můžeš-li žít, — žij! Anebo — se vším pryč! Protože jsem podobizen doopravdy nikdy neměl rád a dělal-li jsem je obstojně, to jen tím, že miloval jsem a miluju lidskou fysiognomii. Ale vždyť víme, že lidská tvář a postava nejsou portrety, jichž obecenstvo žádá. Dobře já je (obecenstvo) znám. Věc ta dostoupila u mne do bolesti, jsem hotov křičet: ‚Pomozte! . . .‘ Dám-li se opět do podobizen, tento nynější můj stesk bude už posledním vzryvem soustrasti umělcovy z nepodařeného života. Nemyslete pro Boha, že chci vás dojmout! Mluvím jen upřímně.“

Treťjakov odpověděl na konec vyhýbavě, ale, jak z odpovědi Kramského tušíme, srozumitelně. Nezdar tento poranil ovšem Kramského znovu, zarazil ho — další list k Treťjakovu, celkem srdečný, datován je až koncem listopadu (ovšem, jsou-li tu všechny listy otištěny!). Ale poměr přátelský tím nebyl porušen; zřejmo to z dalších listů umělcových a z dalších ochot Treťjakových.

Nepochodiv u Treťjakova, nešťastný umělec utíká se k neznámému prevoschoditelstvu s týmž plánem a s touž zpovědí — s jakým zdarem, listy nepovídají.

A při tom všem churaví, silně a podezřele churaví. Půl

druhého roku už kašle. Proslulý lékař Botkin káže mu, aby ujel z Petrohradu do Mentony vyměnit šeredné jaro petrohradské na krásnou vesnu jižní. Kramskoj uposlechl a jel. Doprovázela ho dcera jeho Soňa a mimo ni přátelství mnohých soudruhů a známých, z nichž zvláště malíř P. O. Kovalevskij svými listy vzpružuje mysl Kramského a svou účastí k jeho umění a k umění vůbec, jakož i svými názory působí na něho přímo velkonočně.

Začátkem dubna 1884 Kramskoj jest již na jihu.

III.

„A tak jsem v Mentoně. Město, o němž tolik básníků psalo a v nadšení se uvádělo, takže přidat k tomu nelze rozhodně ničeho, leda snad osobní nechuť ke všem místům, kde hory jsou příliš blízko k člověku; jinak ničeho . . . Všecko je tu, jak má být, rostou limony a citrony po celý rok, květů taková spousta, že nezbývá leč dláždit jimi cesty, ale nemocných i nad to je tu více. Středozemní moře totéž, co v Italii, kanalijí a taškářů i tady možno najít, a co se týká dobrých lidí, divem jakýms vyskýtají se i zde. Slovem, jakkoliv to obrátíš, Mentona zrovna je taková částka všehomíra, jako Vasiljevský ostrov“ — Kramskoj píše Kovalevskému.

Jen že krásnější — dodal brzy k tomu sám. A zvláště její okolí. „Jaké na divy krásné městečko jest Ventimiglia! Jaká zajímavá cesta na Cap Martin! A pak i údolí za něco stojí. Velice sympatické okolí! Do Bordighery jsem se ještě nedostal . . . Podle vašeho vypravování, jak se pamatuji, počítali jsme, že přijdeme pozdě, když už oranže odkvetou; zatím teprve nyní vůně od květů rozlévá se všude všudičko, a už opravdu všude jen tím všecko voní. Toť taková spousta květů vůbec, že rozhodně nechápeš, odkud se to béře, a je-li to, jak povídají, po celý rok tak, tož opravdu ubohému obyvateli severu může do hlavy přijíti myšlenka o nerovném rozdělení bohatství dokonce i od takové spravedlivé bytosti, jako je Stvořitel. Nu, což by to stálo alespoň trochu to urovnat? Dnes vyšel jsem si (tuším po třetí a po čtvrté) po cestě na Cap Martin do háje olivového — jaká to krása tyhle olivy! A jaké jsou mezi nimi stařenky! Povídají, že prý některé z nich pamatují římské Caesary. Kdož to může tvrdit s určitostí? A nehledíc na to, kmeny, sestávající z uzlů celých desítek stromů, až sáh v průměru široké, bezděky dávají domýšleti se,

že jest v těch povídačkách trochu pravdy. Sám Cap Martin, pokrytý piniemi, je rovněž zajímavý. Zvláště pěkná je cesta. Vůně pryskyřice je tak silná, že divím se, jak toto místo tak léčivé zůstává nezalidněno, nezastavěno. A voda pod čluny jakou má barvu smaragdově kobaltovou! Na divy! Dnes ostatně pokoušel jsem se nakreslit některé kmeny olivových stromů a kořenů. Měl bys chuť udělat alespoň jednu studii, abys hledě na ni vzpomínal si na ten vzduch, na to světlo a teplo. Ani slova neříkám už o samém moři; podotknu jenom mimochodem, že mnozí maristé jsou praví šarlatáni, ubezpečují, že moře je takové, jak je zobrazují! Nevím, čemu se více divit v těchto případech, zda nevědomosti, drzosti či obmezenosti? Protože jenom za těchto tří vzpomenutých vlastností možno malovat moře tak, jak oni.“ [1])

„A krásný zde hřbitov! Ba i myslím si, že umírat na jiném místě někde ani by se neslušelo: blízko k nebi, krásný rozhled a . . . sucho. Ale stranou všecku praktičnost — slušno držeti se stále čisté poesie. Ty cypřiše, olivy a růže, růže a růže! Div divoucí, zvláště když je ticho a jasno.“

„Ach, Bože můj, jenom ne umřít, dokud nebude něco přichystáno na budoucí výstavu!“ vzdychá v listě ke Stasovu.

V té přírodní hýřivé kráse a syté pryskyřicové vůni, v tom světle a teple, jež na Petrohradčana působily pohádkově, Kramskoj okříval; cítil, že je mu zde lépe; kašel sice nepřestal, pokašlává denně, ráno okolo 9. hodiny a odpoledne okolo čtvrté, až diví se té přesnosti. Léčení jeho bylo však méně přesné. Dopis za dopisem psal a obšírné dopisy, takové, při nichž nejen že se fysicky namáhal, ale také rozčiloval. Ale tato výměna myšlenek byla pravým jeho životem. V ní nalézal jakéhos uspokojení. V nedaleké Nizze byla v tu dobu mezinárodní umělecká výstava. Toť se rozumí, že Kramskoj tam zajel. Nepotěšil se jí, ale své dojmy hned dvěma přátelům vypsal, jednomu velmi obšírně.

Posíliv se a pookřáv zdánlivě, opouští v polovici května Mentonu a zajíždí do Paříže. „Salon“ ho vábil.

„Viděl jsem ‚Salon‘, viděl jsem Meissoniera, a viděl jsem Munkácsyho“ — oznamuje hned Stasovu. „Neviděl jsem nynějšího francouzského umění asi 4—5 let, a z té doby, jak myslím, pokleslo poněkud ve své úrovni, pokleslo dokonce v tak krátkém čase. Z půl čtvrta tisíce čísel je všeho všudy asi 60—70, i s krajinomalbami, takých věcí, před kterými zastavíš se — neřeknu s údivem,

[1]) List CCXCII. (Petruševskému.)

ale jen — s radostí ... a hlavní věc, která obzvláště těžce působí, jest úplný nedostatek prostoty ... Koncepce, oduševnění a myšlenka — chybí. Co mne však nad všecko překvapilo, to jest poklesnutí i malby, povězte to Řepinovi. Všude převládá jakýsi moučný ton. Bojím se, že brzy Francouzové ztratí i chuť k prostotě, to jest, zjeví-li se u nich věc úplně prostá a zdravá, ani si jí nevšimnou.

Měl bych teď mluvit o Meissonierovi, ale povím dříve o Munkácsym. Je to člověk ohromného nadání, je v něm nadšení, síla, jeho obrazy jsou působivy, a který z nich je lepší, zda „Kristus před Pilátem", či „Ukřižování", nevím. Po mém mínění, jsou si úplně rovny, ale přece „Ukřižování" dal bych přednost, protože zde zástup je málem bych řekl lepší, to jest, účastní se skutečně události. V prvním obraze velice kazí celek Kristus, bez obrví, kdežto v „Ukřižování" tak toho nevidět. Ale nehledíc na všecku jeho velikost i slávu i nadání, Munkácsy přece nemůže být počítán k těm umělcům, kterými hrd bývá člověk. On příliš špatně kreslí podrobnosti lidské postavy, hlavu, ruce a nohy, aby stal se na vždycky umělcovi nutný a užitečný. A také pro obecenstvo nebude dlouho zajímavý, jelikož nedostatky jeho jsou příliš očividny.

Teď o Meissonierovi. V tuto dobu sebráno na výstavě přes 200 čísel. Je to, jak povídají, šestina všeho, co tento člověk vytvořil. Toť solidní! Ale i když tomu tak není, i když to jest zveličeno, ba i když je zde všecko, co vykonal (ačkoliv i já znám některé věci, kterých tu není), tož i toto dostačí, aby takému člověku dáno bylo jedno z prvních míst všech věků a národů. Toť opravdová rozkoš! A třeba viděti, jak pozvolna, krok za krokem, on bral se k výši, začínaje s rokem 39., začínaje s věcmi, ve kterých kromě snahy není ani kapky talentu; jak tento člověk se rozvíjel, uzrával a dosahoval vrcholu v 50 letech. Po všecka padesátá léta a začátkem let šedesátých — jest jeho nejlepší doba. V tu dobu i ryšavá barva i červenavé tony jeho se změkčují, téměř se ztrácejí, ba vůbec se ztrácejí (prohledneme-li si ty obrazy zvlášť pro sebe), a potom, počínajíc rokem 65., manýra jeho stává se pořád ostřejší a hrubší. Ale teď už je očividno, že staroba se hlási: věci z r. 83. jsou téměř špatny. Obzíráme-li činnost tak dlouhotrvající a už zakončenou, prospěšno jest súčtovati si, jaká že je to síla, jaký jest jeho význačný rys, a vůbec, čemu on učí? Síla jeho jest vytrvalost, ale ovšem ne v prostém a primi-

tivním smysle vysedavosti, ale vytrvalost člověka velmi umného, nazíravého, jenž není zbaven nadání pro formu, zároveň však člověka naprosto od přírody vyděděného ve smyslu vynalezavosti a fantasie; slovem, člověka, jemuž se nedostává nadání vyššího tvůrčího řádu. A hle, při takovýchto prostředcích možno je zaujmout nejpřednější místo v umění! Není-li to poučno!? Pravda, k tomu je nevyhnutelna lhostejnost ke střídavým hnutím politického, společenského a náboženského života, plná indifferentnosti k svému okolí. A jenom za takových podmínek člověk může soustředit se a učinit svým hlavním zájmem záhyb hedbávné látky, zbroj, skříně atd. Ale všecko, co zobrazil, je zobrazeno i duchaplně i zajímavě, a hlavní věc, s nekonečnou úctou k přírodě. Výstava Meissonierova poskytla mně mnoho rozkoše i užitku. Jsem velmi, velmi rád, že jsem byl v Paříži právě v tuto dobu. Ukázal se mi i se svou minulostí i s přítomností i — do jisté míry — s budoucností.“ [1])

*

Koncem května už je opět v Petrohradě. Příjemná zpráva očekávala ho tam, že Treťjakov koupil za 5000 r. jeho „Bezútěšné hoře“, zobrazující hluboce pravdivě mateřský žal nad ztrátou dítka. Už do Mentony psal Treťjakov Kramskému o obraze tomto a podotkl, že sotva najde kupce, asi pro velké rozměry, a už tehdy Kramskoj pevně, ba jaksi tvrdě odpověděl: „Je zcela správno, že obraz můj . . . nenajde kupce, vím to také dobře, ba možná lépe; ale vždyť ruský umělec, dokud jest ještě na cestě k cíli, dokud počítá, že sloužit umění jest jeho úkolem, dokud neovládl vším — není ještě zkažen, a tudíž způsobilý je ještě namalovat něco, nepočítaje na odbyt. Ať mám pravdu či se mýlím, ale v tomto případě chtěl jsem toliko sloužit umění. Nebude-li obraz nikomu potřeben nyní, nebude zbytečný ve škole ruského malířství vůbec. To není samolibost, protože upřímnou měl jsem soustrast s mateřským žalem, dlouho hledal jsem čistou formu pro něj a konečně zůstal jsem na této formě, poněvadž déle než dvě léta tato forma nevzbuzovala ve mně kritiky . . . Nebude-li obraz prodán, obrátím jej nejklidnějším způsobem k stěně a zapomenu naň; já dílo své jsem vykonal. Všecko jedno: buď je on *něco*, a tehdy stojí za to aspoň, zač stojí v životě krev a nervy umělcovy; anebo on není *něco*, a tehdy slušno jej koupit a umístit k vůli podpoře, z milosti. Ať jsem kdokoliv,

[1]) List CCXCIV.

v jakýchkoliv poměrech bych se ocitnul, pro svou osobu nechci a nepřeju si podpory; ba více, nepřijmu jí, zaklepe-li u mne.“ [1])

Naznačil pak cenu pro Treťjakova 5000 r.

Jinak ho však Petrohrad mrazivě uvítal. „Zdraví moje, chvála Bohu, se popravilo, jen že vrátiv se na Rus opět jsem se trochu rozkašlal. Pravda, počasí je zde ubijácké: bez přestání ledový vítr, ježto ladožský led tohoto roku po Něvě nešel“ — stěžuje si posledního května Treťjakovu.

Kdež jsou ty „cypřiše, olivy a růže, růže a růže!“

„Na svou cestu na jih jsem už téměř zapomněl, tak to bylo dávno, zrovna sen . . . Jenom nechuť k nucené práci dokazuje, že byla jakási přerývka.“

Tak psal v létě, kdy se zdravím ještě jakž takž to šlo. Ale přišla zima, a stav jeho se zhoršil; je nemocen, nikam nechodí — „ale jsem ještě živý, a živé mne dojímá, proto také píšu“ — a píše Suvorinovi, Kovalevskému překrásné listy o otázkách a zjevech uměleckých, hlavně ovšem o malířství. Vidí, že rozvoj jeho vlastní už se zastavil, dílo jeho že zůstane nedokonáno, — „už ničeho nelze ode mne očekávat, anebo lépe řečeno: očekávali, očekávali, ba i očekávat přestali“ . . . Kde kdo, přítel i nepřítel („na štěstí, mám je“) řekne prý o něm: „Všecko, co mohl, už dávno udělal, a je podivno, že chtějí po něm cosi, kdežto on nic jiného kromě hlavy namalovat nemůže! Jeho píseň dopěna.“ [2])

IV.

„Jeho píseň dopěna“ . . . Životní píseň, píseň vší duše, celého srdce. Nápěv její a slova zněly bez přestání Kramskému, dokud byl zdráv, a znějí mu nyní — v pozvolném uhasínání. Všechny tužby a snahy jeho stojí před ním, on přehlíží je, a jest mu radostno i hořko.

Jaká to byla píseň?

Slyšeli ji nemnozí, a z nich ne všichni chtěli jí rozuměti, ba i poslouchati ji. A přec zpívala ji duše čistá, krásná; z ní píseň ta plápolala bez kouře, plamenem jásavým.

Můžeme ji zde jenom aforisticky z různých listů Kramského zachytnouti.

---

[1]) List CCXCI.

[2]) List CCCVI. (Kovalevskému.)

„Přemýšlel jsem i já o ledačem, strádal jsem i já nad uměním, dotazoval jsem se i já bohů — co je to umění?"

„Umění musí povznášet, vlívat do člověka sílu, aby se vznesl, musí vysoko držet duševní naladění. A musí, abych tak řekl, jíti krokem s náboženstvím. Ano, zajisté, že ano!" [1])

„Mluvím o tendenčnosti v umění. Možná, třeba tu užit jiného slova... Pravím, že ruské umění jest tendenční; rozumím tím následující poměr umělcův ke skutečnosti. Umělec, jako občan a člověk, kromě toho, že je umělcem, přináleže k jisté době, zcela jistě něco miluje a něco nenávidí. Předpokládá se, že miluje to, co je hodno milování, a nenávidí to, co nezasluhuje toho. Láska a nenávist nejsou logické důsledky, než city. Jemu patří býti jen upřímným, aby byl tendenční. Potom, ruský umělec nikdy, kdy nastane mu formulovat svou lásku nebo nenávist, nelže formou: až dosud vždycky dovedl být objektivný v tomto oboru. Neuspokojovala-li někdy forma, nebylo to z tendenčnosti, ale prostě z té příčiny, že umělec nezladil, a nic víc. Nelíbí se mi zcela, že jste užil slova „odpočinek", mluvě o úkolu umění v bídném soudobém životě. Umění má samostatnou úlohu, a jakýkoliv by byl soudobý život, bídný nebo ne, úkoly umění mohou i nesouhlasit s upokojením. Není pochyby ostatně, že tvůrčí umění (jakýkoliv by jeho samostatný úkol byl a ať bych cokoliv jemu ukládal) musí ovládati silou, aby harmonicky nalaďovalo člověka. Není-li této vlastnosti v umění, ono beze vší pochyby špatně vyplňuje svou úlohu.

Abych objasnil konečně svou hlavní thesi ve filosofii umění, musím říci, že umění řecké bylo tendenční, podle mne. A dokud bylo tendenční, stoupalo; když pak přestalo řídit se vznešenými motivy náboženskými, tehdy, zachovávajíc vznešenou formu ještě nějakou dobu, rychle zvrhlo se v zábavu, v nádhernou ozdobu, potom však nezameškalo státi se manýrným a umřít. Zrovna totéž opakovalo se i v dobu obrození v Italii a později v Nizozemsku. Ale to už velmi daleko zabíhám. Chci jen tím objasnit, co rozumím tendenčností.

... Stále naléhám na nutnost tendence v umění, jak já ji pojímám. Ale toť mé hoře a musím říci, hoře veškerého souvěkého umění: ve jménu čeho umění má (t. j. povinno jest) konat činy své? Jaký je ten ideál, ku kterému nevyhnutelně má se směřovat? Jest u souvěkého člověka tento ideál, který by jemu

[1]) List CCCIX. (Suvorinu.)

byl zrovna tak svatý, jako Bůh Davidovi? A ne proto-liž chce se najít něco přívětivého v umění, protože rodné matky není, není toho Boha, okolo kterého mohla by se shromáždit rodina? Není té písně, při jejíchž zvucích zatloukla by nadšením všecka srdce posluchačů. O, ano, těžko je nyní umělci! Přísámbůh, není mu lehčeji proti těm, kteří musejí konati denní nucenou práci nervů, mozku a svalů." [1])

„Jak daleko máme ještě do opravdového díla, kdy podle slov evangelia musejí „kameny promluvit"! Kdy se to stane? Jsme velmi mládi, skutečně tomu tak, a nemyslete, prosím, že v 30 letech člověk stává se dospělým: mělo by tak být, ale není tomu tak ještě u nás, a dlouho, velmi dlouho ještě tak nebude. Nevím, k čemu je určen ruský národ, bude-li s ním totéž, co s národy zralejšími, kterým, jak pravíte (a úplně pravdivě), ne člověk jest důležitý, ale barvy, efekty a zevnějšek, to, co jmenovitě jest malířství a jenom malířství — či zachová-li nynější rodové své rysy. Opakuji, nevím, co bude v zralém věku, ale patrno, že tak to zůstati nemůže: všecko to jsou toliko pěkná předsevzetí, ale jimi, jak známo, peklo je vydlážděno! Nám neodkladně je třeba kráčeti k světlu, k barvám a vzduchu, ale . . . jak to udělat, abychom neztratili cestou nejdrahocennější vlastnost umělcovu — srdce? Moudrý Oidipe — rozřeš! Pravda, ruská mysl, pokud projevila se v literatuře a poesii, dbala více obsahu, zdokonalujíc zároveň jazyk, a dostoupila na konec toho stupně, že i naše spisovatele překládají Francouzové, Němci, Angličané, Američané . . . Mám zcela jistě pravdu, že myšlenka, a jediná myšlenka vytvořuje techniku a zvyšuje ji. Horší-li se obsah, snižuje se i cena zpracování jeho. Avšak co to značí? Proč na západě dílo jde jakoby naopak?

. . . Ať bude, co bude, mne vždycky najdou na straně svobody, vzduchu a světla." [2])

„Odhalovat hluboká dramata lidského srdce, toť jest skutečné umění v pravém významu a vyšší jeho druh." [3]) *Fr. Táborský.*

(Pokračování.)

[1]) List CCCXXII. (Suvorinovi.)

[2]) List XCII. (Rěpinovi.)

[3]) List XCVII. (Treťjakovu.)

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

(Pokračování.)

Naproti úpadu strany podobojí Jednota bratrská neporušeně zachovávala odkaz velikého století XV.: péči o mravní kázeň a život opravdu křesťanský. I v době, kdy stoupala k vrcholu svého života na konci XVI. a na poč. XVII. století, „bratří nemilosrdně konali očistu svou, vyvrhujíce ze sebe, co vadilo“ (196). Jak postaráno bylo o vychování kněžstva v Jednotě bratrské, zajímavé zprávy čteme na str. 478—485. Právem dí spisovatel, že „žádná strana kromě bratrské neměla výchovy kněžstva svého zabezpečené a spořádané (str. 434)“. I kněží bratrští podléhali křehkostem a vášním lidským, ale statistická data hříšných, jak jsou nepatrná naproti straně katolické a podobojích! A ještě jak přísně postaráno bylo o kázeň provinilců!

Proto i postavení a vážnost kněží bratrských byla zcela jiná nežli u utraquistů nebo lutheranů. Prof. Winter dovolává se „případných“ slov Denisových, ale v dokladu oslabuje svědectví francouzského dějepisce napsav: „kdežto kněží podobojí a protestantští bývali zhusta v nedůstojné služebné závislosti na pánech, kněz bratrský nebyl sluha, nýbrž přítel pánův“. Denis dí význačněji: „Farář utraquistický nebo lutheranský jest kaplanem šlechtice, s nímž sotva lépe se nakládá než se služebníkem. Kněz bratrský je přítel, vůdce, důvěrník, pravý hlasatel slova božího, před nímž osoby nejmocnější sklánějí se uctivě“.

Přísnou kázní a opravdovostí svou Jednota bratrská více než chválu [1]) budila žárlivost a závist druhých stran náboženských.

---

[1]) Ze chval protivníků Jednoty nejvíce na váhu padá svědectví jesuity Alexandra, jenž navštíviv sbor Boleslavský „nemohl nepochváliti mravního zřízení bratrského, jež podobalo se mu býti stejné s řády staré církve. I kázaní Bratra vidělo se mu býti tak gruntovní, že podobného nikde neslyšel; naproti tomu kázaní v městském kostele, které konal Lutherán, bylo mu ničemné a pletichářské (str. 196).

Strana katolická dobře poznávala, kde byla tvrz a bašta českého kacířství, a všecko úsilí její obráceno bylo proti bratřím. Na sněmích i v tajných jednáních katolíci sdružovali se s utraquisty ba i s lutherany proti nenáviděným Pikartům. R. 1585 purkrabí Vilém z Rožmberka slíbil stavům podobojí podporu u císaře, když se s katolíky spojí proti Pikartům a sektám (str. 185). V návrzích o protireformaci katolické, jež činili arcibiskupové pražští Martin Medek a Berka, navrhováno, aby Bratří Pikarté přísně byli tištěni a trestáni (str. 187). „Pikarté ať jsou hnáni na soud" (189). V pověstné instrukci dané arcibiskupem poslednímu administratoru strany starokališnické, uloženo konsistoři vznášeti na kancelář kdekoli a kdy najde učení bratří boleslavských (334).

Přední úsilí Jesuitův a pomocníků jich obráceno hlavně do krajů, kdež ohniska svá měla Jednota bratrská. Od roku 1567 v diariich jesuitských není roku, aby Jesuité nebyli na missie vycházeli na Brandýs a do Boleslavska (144). Kazatelská a literarní činnost jesuity Václava Šturma zasáhla Jednotu v předním středišti jejím v Litomyšli, kdež návodem jesuitů Vratislav z Pernšteina zavíral sbory a tiskl Bratry (str. 185, 196—198).

V apologii jesuitské vydané proti odbojným stavům českým ve Vídni r. 1619 za největší protivníky Jesuitův a pravé kazimíry vyhlášeni Bratří, kteří prý ode dávna jen k tomu směřují, aby zničili stranu kališnou, staré podobojí, zničením jich aby zrostli a zrostouce aby potřeli pak jesuity (str. 275).

Na čí straně byla převaha síly mravní, poznáváme v době důležitého jednání sněmovního r. 1575 a 1609 o konfessi českou a nové ustrojení církve české.

R. 1575 jednání stavů nezdařilo se. Vinu nezdaru toho spisovatel svaluje na tvrdohlavost a sobecké úmysly na straně bratrské. Litujeme, že i po vydání archivního materialu ve IV. díle „Sněmů čes." napsán soud tak křivý a nespravedlivý.[1]) Prozkum pramenů jasně ukazuje, že neupřímnost a úskočnost stavů lutheranských, vedených panem Bohuslavem z Lobkovic pudila Jednotu k obezřelosti a opatrnosti, jež byla i příčinou, že Bratří osobně jednali s císařem, užívajíce při tom prostřednictví dávného přítele svého dra Cratona. „Bez Bratří", těšila se strana katolická, „oni sami nic nezjednají." A nezjednali opravdu. Stavové čeští ošáleni

[1]) Že podobný úsudek Denisův o účasti Bratří ve sněmovním jednání r. 1575 jest nesprávný a nespravedlivý, ukázáno v Athenaeu 1891 str. 251.

byvše ústním schválením české konfesse od císaře Maxmiliana II. nedošli r. 1575 pevného zřízení strany své, ba nedovoleno jim ani vytisknouti konfessi a agendu českou (str. 180).

Jak jinak zdařilo se jednání stavů r. 1609, když vedení jeho svěřeno bylo moudrým rukám stavů bratrských, zvláště Václava Budovce z Budova!

Význam majestatu cís. Rudolfa II. a porovnání stavů evangelických a katolických není zvlášť oceněn od prof. W., ale můžeme tuto opakovati slova uveřejněná na str. 179. „A přec, což to za štěstí by bylo pro vlast naši a národ bývalo, kdyby spravedlivým a zákonným upravením byly přestaly náboženské zmatky!“ A nejen základy takého spravedlivého a zákonného upravení položeny majestátem a porovnáním, nýbrž učiněny též nadějné pokusy o pevné zřízení strany znající se ke konfessi české, dřívější strany luthersky smýšlející, a vůbec o mravné obrození valné většiny českého národa.

Majestátem cís. Rudolfa uznána konfesse česká a třem stavům evangelickým vydána v ruce konsistoř podobojí a universita. V konsistoři vydané stavům mělo dostati se účastenství Bratřím, jimž po dlouhém pronásledování konečně dovoleno konati služebnosti boží volně, jakož i v Praze vydána jim kaple Betlemská, odkud před dvěma stoletími vzešla česká reformace.

O nové zřízení konsistoře bylo těžké a nesnadné jednání, i bylo nemalou zásluhou moudrosti a rozvahy šlechty i kněží bratrských, že dosaženo shody vzájemné. Zásluhy Jednoty bratrské r. 1609 o zjednání majestátu i porovnání a o všecko znovuzřízení strany evangelické nejsou nijak oceněny ve spise Wintrově. A přece ze samé okolnosti, že třetina defensorů (ve stavu panském celá polovina!) vzata byla z Jednoty bratrské, lze souditi, jakého slova rozhodného užívali tehdy Bratří mezi stavy českými. V konsistoři vedle šesti kněží evangelických a tří členů university zasedli tři Bratří. Administrator jeden vzat ze strany konfessionistů, jemuž z Bratří připojen senior. Duch Jednoty promlouvá k nám i v řádu duchovním, jenž uložen straně evangelické instrukcí vydanou od stavů konsistorianům (str. 336—337), jakož i v přídavcích, vysvětleních a opravách k řádu tomu, z nichž nejpamátnější jest instrukce děkanů z r. 1612 (337—338).

Nepřestávalo se však jen na psané liteře, neboť duch nového řádu pronikal církev nově zřízenou. Konsistoř pilně dvakrát za rok konala svěcení kněží; vedle administratora kandidáty stavu

duchovního zkoušel i senior bratrský (441, 469). Evangelíci, když majestátem vydána jim byla universita, „pilně pomýšleli na to, aby zřízením fakulty theologické při pražské universitě pomoc vzešla k hojnějšímu a snadnějšímu vychování evang. kněžstva". „Poznávalif," dle svědectví Skálova, „že nepocházela nesnáz náboženská odjinud než z nedostatku učených theologů" (str. 441).

Již lépe bylo postaráno o osazování far (str. 336, 372) a důrazněji háјeno práva kněží proti útiskům a svévoli kollatorů (379, 529). Dle instrukce vydané konsistoři administrator i konsistoriané konali pilné visitace po církvích venkovských (str. 339, 378), ano i děkanové napomínáni jsou k dohledům (str. 347). R. 1612 uloženo děkanům, aby drželi ruku nad čistým učením a měli pozor na řád kněžský, aby volali kněze v konvokace řádné kvartální i mimořádné; postaráno o vychování kněží, kteří jsou bez fary nebo pro starobu nemohou pracovati, jakož i o podporu žen a dětí osiřelých atd. (str. 348).

Také o jednotu víry, pokud tiskem bylo jí lze docíliti", pečovala konsistoř, zapověděvši r. 1612 rytíři Divišі Markvartovi z Hrádku vytisknouti katechism, ježto sama vydá svůj pro všecky stejný (339). Nová volba administratora po smrti Eliáše Šuda († 1614) dála se věrně téhož roku podle řádu sneseného, při níž zvolen Sigmund Crinitus a po jeho smrti († 1610) Jiří Dikastus. Seniory byli Matěj Cyrus a po jeho smrti Jan Cyrill Třebický.

V konsistoři samé docházelo sice ke sporům a rozmíškám mezi kněžími lutherskými a bratrskými, však „ani Bratří proti druhým nereptali, ale lutherští kněží nechtěli Bratrů snášeti". (str. 340.)

Ve sporech takých defensoři moudře a rázně hájili míru a svornosti. Když děkan chrudimský Blažej Borovský pobouřiv 30 kněží kraje svého, v spise vyčetl konsistoři, že senior bratrský v ní dosazuje kněží bratrské na škodu lutherských a tím kněží podobojích že ubývá, defensoři volali Blažeje do Prahy, zavřeli ho a v přítomnosti konsistoře vymazal ho z knih sám Jiří ze Švamberka, nejvyšší komorník království (str. 340).

I o to byla nespokojenost na straně Lutherských, že při svěcení vzkládal na ně ruce i bratrský senior. Roku 1611 posílá hrabě Joachim Šlik kandidáta k svěcení a chce, aby jen administrator naň vzkládal ruce, ale administrator odporoval připomínaje, jakou domluvu konsistoř obdržela od defensorů, když ondy při ordinací mistra Davida Lipacha se nezachovala dle nařízení (460).

Důležité úkoly ještě nastávaly: dokonání agend, procesu práva duchovního, oprava university — ale ke všemu tomu nedostalo se již času, ježto katastrofa bělohorská přikvapila, aby smetla všecky nadějné počátky vnitřní opravy a obrození českého národa, jež dály se moudrým vedením a řízením Jednoty bratrské.

O době po vydání majestátu i ze spisu profesora Wintra můžeme se poučiti, jak nesprávný jest názor prof. W. W. Tomka z let padesátých o povrchnosti a mělkosti protestantismu českého, názor, dle něhož doba předbělohorská byla dobou nenapravitelného a nezastavitelného úpadku českého národa, takže teprve bylo potřebí krutého utrpení doby pobělohorské za přípravu ku příštímu obrození, a přesvědčujeme se o správnosti staršího, dobou reakce Bachovy nezkaleného názoru téhož W. W. Tomka, dle něhož v době po vydání majestátu svítala národu českému doba nového obrození neposlední zásluhou Jednoty bratrské, ale zmařena jest žalostně katastrofou bělohorskou.[1])

I když v úvahu vezmeme spory, které v konsistoři občas propukaly hlavně vinou kněží lutherských („nepokojných mudrlantů“) a připustíme, že spojení obou stran, konfessionistů a Bratří nebylo by se dalo udržeti, co by bylo vadilo, aby se strany opětně nerozešly, při čemž Jednota bratrská byla by podržela dávnou organisaci svou, které se ani spojením se stranou druhou nebyla vzdala, kdežto druhá strana nově zřízená byla by žila svým životem. Za normálního vývoje stran náboženských, jaký na příklad v Uhřích pozorujeme, i u nás poměry stran náboženských byly by se stanovily přiměřenými zákony. I v Uhřích církev helvetská hledala a došla na čas unie s lutherskou, a když spojení se nevydařilo, obě církve se rozešly a vedou každá život samostatný jistě ne ke škodě a ujmě národa maďarského, jemuž závodění domácích církví helvetské a augšpurské s církví katolickou v práci osvětné náležitě jde k duhu.

*

Že rozdělení národa českého na různé strany a stránky náboženské nebylo zajisté známkou „anarchie“ (odsudek Wintrův)

[1]) Komenský s jinými výtečnými spisovateli českými přinucen byl k vystěhování z vlastí pohromou Bělohorskou, „zrovna když po delším nešťastném dřímání národa zdála se zase propukávati nová stkvělejší doba duchovního života — místo kteréž ale přišlo teprv úplné spuštění“. Z předmluvy Tomkovy k Didaktice Komenského vydané r. 1849.

neboli „zhýralosti“ náboženské (odsudek Tomkův)[1]), nýbrž naopak svědectvím a projevem živého citu náboženského, který za tehdejší doby pronikal a oživoval všecken národ náš, výmluvně dokazuje V. kapitola ve čtvrté knize díla Wintrova „O zbožnosti věřících“ (str. 915—943), jedna z nejzajímavějších celého díla. „Křesťanská zbožnost pronikala veškeren život XV. a XVI. století. Byla to zbožnost zakotvená ve víře silné, hluboko v duši vštípené“ (str. 915). „Lze směle a všeobecně říci, že víra byla tehdejším lidem spruhou ke všelikterakému jednání, byla jim jedinou útěchou, oporou a zbraní v zlostech tohoto slzavého údolí. U mnohých, přemnohých lidí prostičkých byla snad spíš jen pověrou, u některých nadšenců zabloudila i v naivní mysticismus, však u lidí, tehdejším způsobem vzdělaných, byla zajisté uvědomělá a při vší rozpustilosti jejich hluboká. Víra dodávala oněm stoletím celkový ráz, a zbožnost, z ní plynoucí, praktickému živobytí tehdejších lidí dodávala charakteristický nátěr (916). „Česká zbožnost byla u sousedů v Němcích stejně pověstna tak jako české „kacerstvo“. Ovšem nejvroucnější byla v době husitské, kdy Čechové se snažili mravně opraviti všecku církev (str. 918). V XVI. věku svědčí o tom nejvíc ony úřední pokuty a příkazy, jimiž lidé měštští a vesničtí i tenkráte nuceni jsou choditi do kostela, měli-li kněze své víry a bohoslužbu po své chuti, nuceni jsou světiti neděli, postiti se a jiné pobožnosti konati. Ale výktad zase není v nijaké nevěře nebo tuposti náboženské, alebrž v lehkomyslnějším, veselejším rázu života tehdejšího. A kolik proti tomu důkazů o zbožnosti!“ (str. 919.) Spisovatel vede čtenáře do domácnosti české XVI. století, kde všecko začínávalo se od modlitby a skonávalo se modlitbou, pilně čítávalo v bibli, aspoň jednou v roce přijímali svátost, jež smířlivě působila v praktický život. Všecken veřejný život proniknut byl momenty církevními (920—924). „O veliké zbožnosti lidí XV. a XVI. věku svědčí dále ona síla všelikých odkazů kostelům, oltářům a jiným zbožným úmyslům“ (str. 927). Ale nejen odkazy ke kostelům, nýbrž i hojné podpory chudých lidí a nemocných, neboť tehdejší chudinství a špitálnictví závíselo všecko všudy na zbožných dobrodincích a staré knihy jsou plny této zbožnosti (str. 928). Litujeme, že v kapitole této zvláštní pozornost nebyla věnována Jednotě bra-

[1]) Za protireformace katolické ničili Jesuité a jiní missionáři knihy české staršího původu, ovšem nejvíc chatrné plody náboženské zhýralosti předešlého století. (Tomkovy Děje království českého. 5. vyd. str. 301.)

trské, ale co vyloženo v kap. V. druhé knihy (str. 471—494) o Jednotě bratrské[1]) postačí, abychom přesvědčili se, že Bratří až do pádu své církve v Čechách zachovávali neporušeně odkaz velké doby husitské, „vzornou bezúhonnost" ve všem životě svém.

O vroucí zbožnosti předků našich výmluvné svědectví vydává ve čtvrté kníze díla Wintrova kap. III. o kázaní VII. a bratřinách literátských.

„Nevstavili Husité obojího rázu, mírní i prudší, svobodné kázaní slova božího do článků pražských marně a bez oumysla. Kázaní bylo a zůstalo jim z nejdůležitějších kusů bohoslužebných. Táborům a po nich Bratřím i protestantům bylo kázaní hlavní částkou pobožnosti; ani pozdější utraquisté a puzeni jsouce příkladem jinověrců i dobou, ani katoličtí kněží neváhali stavěti kázaní slova božího v chrámě na důležité přední místo: u podobojích i u katolíků kázalo se v XV. a XVI. století daleko víc nežli dnes" (str. 880). A jaké požadavky a jaký vkus měla doba tehdejší! „Posluchači tehdejší, slyšíce od malička nejedno kázaní v témdni, bývali biblí a všech věcí své víry tak znalí, že neobratný, málo vzdělaný kněz měl u nich vždy velmi nepříjemné postavení; věříme Sylviovi, že prostá žena česká na Táboře uměla biblí lépe nežli mnohý vlašský kněz, a cítíme jakés sebevědomí, když písař rakovnický r. 1595 píše o děkanovi, že učení jeho je spasitedlné a dobré, ale svého že nepřednáší nic, jen tak co z autorů vyčte a že tím jest mnohým obscurus, hloupý (str. 883).

Je přirozeno, že záhy spisována rozličná naučení o umění kazatelském, zvlášť od Bratří českých, jimž na kázaních nejvíce záleželo. Z naučení těch nejvíce vyniká poslední spis výtečného br. Jana Blahoslava, „Vady kazatelů", spis, „v němž po tu chvíli kde kdo může učiti se rhetorice" (str. 882). Ještě v poslední chvíli protestantské samostatnosti píše Žalanský všeliké návody kazatelské (str. 885).

Zásluhou doby husitské bylo dále, že „do kostelů všech stran podobojích vítězně vešla píseň česká, popelka z dřívější doby" (str. 947). I protestanté snažili se, aby chvály boží děly se jazykem národním. Na sjezdě kněžstva i stavů strany podobojí, v počátku 1524, kdež udál se pokus učení Lutherovo vpra-

[1]) Shrneme-li v úvahu vše, co tu položeno o správě a organisaci bratrské Jednoty, nemůžeme ani na chvíli býti na pochybách, že v tom Bratří nade všecky jinověrce předčili (str. 490).

viti celé straně podobojí, mezi jinými artikuly nařízeno i mešní zpívání, což nejvíc býti můž v jazyku lidu rozumném.

„Když prohlášením české konfessí starý utrakvismus smrtelnou obdržel ránu, tím účinněji při službách božích rozvinoval se protestantský způsob, záležející ve zpěvu, a to ve zpěvu, jemuž lid rozumí, jenž ho utěšuje hlaholem mateřským“ (str. 950). Pěstování zpěvu kostelního dálo se horlivě v bratřinách literátských, jejichž vývoj vylíčen v kap. VI. knihy čtvrté (str. 944—990). Kulturní význam jejich oceněn jest slovy Vocelovými: „Spolky zpěváků kostelních, v běhu XV. a XVI. století k nejkrásnějšímu vyvinutí dospělé, jsou důležitým zjevem kulturní historie v Čechách a v Moravě, jednak co výsledek náboženského, všecky stavy pronikajícího smyslu, neboť i nejvzdělanější a nejvznešenější lidé v obcích stejnou vřelostí v nich se súčastnili, jednak co mocné páky k zvelebení umění hudebního, básnického a malířského v našich vlastech“ (str. 952).

Ke konci kapitoly této zastavuje se spisovatel „s upřímnou radostí a myslí pohnutou při nejkrásnější památce, při nejvzácnějším pomníku, jejž sobě starodávní ti bratří zpěváci postavili, jehož po tu chvíli po sobě zůstavili“, při jejich kancionálech. „Po tu chvíli jsou veliké, ba někdy ohromné knihy zpěvné klenotem obcí, i těch obcí, které poněmčivše se, neváží sobě jazyka v těch knihách složeného; ty knihy jsou chloubou držitelů nynějších a skvostem jich sbírek a bibliothek. Mají cenu uměleckou namnoze velikou svým přistrojením, svým písmem, svými malbami, pracemi drobnými, kteréž naši starodávní malíři vykonávali s umem, vtipem a dovedností technickou takovou, že znatel s údivem i úctou nad tím stává. Doba Karla IV. dala základ k samostatnému rozvoji českého umění malířského, jež ke konci XV. věku od doby Jiřího krále vzrostlo v krásné květy drobné práce umělecké. Kancionály z této první doby, z nichž některé s chloubou zdobí i císařské sbírky ve Vídni, i všecky pozdější, jsou *nejsvětlejší* dokument; neomylné znamení veliké vzdělanosti našeho národa, neboť v nich samých zřejmě čte se, že jsou práce naše, práce česká... ty knihy dokazují jednak velikou kulturní snahu a vnímavost těch českých lidí, kteří na ně nakládali, kterým se ta překrásná díla líbila, a spolu dokazují veliké mistrovství těch českých rukou, které je zhotoviti dovedly“ (str. 985).

Po převratu bělohorském kancionaly české prohlášeny sice

za kacířské nejvyššího rázu (primae classis), ale veliká jich cena umělecká byla příčinou, že nezničeny ohněm, jako jiné knihy české, než jen bedlivě ohledány a kde nalezeno slůvko katolické víře protivné, hned zamazáno, vydřeno, list vytržen a všelijak opatřeno, aby kniha neškodila, aby nikoho neupomenula víc na to, že v naší zemi kdy byla „česká víra pod-obojí“ (str. 990).

*

V příkrý kontrast postaveno smýšlení katolického kněžstva v Čechách proti mínění vynikajícího pána bratrského v otázce státoprávní na str. 243. V době, kdy stavové čeští domáhali se majestátu, kněžstvo katolické v německé žádosti prosí císaře, aby nepotvrzoval svobody náboženské a mimo jiné dovolávají se i toho, „co prý maji Čechy s Augšpurkem, vždyť práva tohoto království daleko jsou jinačí“. (Was hat Böhmen mit Augspurk für vicinitäten, so doch die Recht dieses Königreichs viel diversiora ab aliis juribus sein.) A na téže stránce čteme v poznámce pod čarou: „Jest významno, co děl Budovec již r. 1603 na odpor tomuto mínění. Psal císaři, že konfessí česká s augšpurskou se srovnává, a království České že jest oud říše, tedy jako tam konfessí augšpurská platí, takže i zde by měla platnost míti.“ Dobré důvody měl zajisté Budovec, když dovolával se souvislosti království českého s říší německou ve prospěch konfesse české.

Z jiných pohnutek nežli Budovec — zajisté z osobní ješitnosti a marnivosti — nedbal nezávislosti koruny české na říši německé biskup Olomoucký, Stanislav Pavlovský, jenž ve sporech svých s arcibiskupem Pražským, Antonínem Prusem, zapomněl se do té míry, že chtěl býti raději sufraganem arcibiskupa německé říše (mohučského), nežli aby poddán byl arcipastýři českému (str. 410).

Vlastenectví stran náboženských v Čechách za XV. a XVI. století nejlépe poznáme z péče, jakou od nich byl pěstován a vzděláván jazyk český.[1]) Význam mistra Jana Husi, jakožto směrodárného oprávce jazyka knižního a opravdu vzorného spiso-

[1]) Zajímavá jsou data statistická — ovšem jen přibližná — o produkci literarní od velkého obratu husitského až po r. 1620. V době té mezi literaty uvozuje se nad 200 kněžských spisovatelů husitských a protestantských (kolik mezi nimi asi bratří?) a nad 60 katolických: z těchto 11 bylo klášterníků, 9 Jesuitů, 23 kanovníků a 2 biskupové. Z liter. činnosti kněží katolických, vyjmeme-li Postillu kněze Bavorovského, nic nevyniká a nevyrovnává se plodům bratrským. Co z péra Jesuitů

vatele českého, není zvlášť oceněn v díle Wintrově. V obém dědictví Husova ujala se Jednota bratrská, jež překladem Bible kralické, spisy br. Blahoslava a Komenského vydala nejzralejší a nejvyspělejší plody svého úsilí literárního. Reformace česká vytvořila svému národu nový jazyk spisovný a literatuře bohoslovné podala spisy, jež jsou důležitosti epochalní ve všem světě křesťanském.

Ze spisu prof. Wintra zdálo by se, že hnutí protestantské od počátku svého radostně přijímané v Čechách i na Moravě, bylo škodlivé a nebezpečné národnosti slovanské v obou zemích našich. Na str. 69. žaluje prof. Winter: „Konečně budiž zvlášť a s důrazem připomenuto, že od dob Přemyslovských panovníků až na naše dni nic nepůsobilo s takovou silou a úspěchem v šíření a zpevnění němectva v Čechách jako uvedení nové víry; zároveň s ní šířili se Němci u nás a brzo v moc ujali nejednu českou osadu, zvláště na českém severu. (Viz i str. 92, 119.) Ale p. spisovatel zapomněl tu zároveň poukázati na str. 23., pozn. 3. kde začátky prostrannější germanisace českého severu a západu i severovýchodu spojeny jsou se zuřivým zabíjením Čechův a vypalováním jich vesnic za válek křižových proti Čechům. (Srovn. Sedláčka ve Věstníku Spol. nauk 1893.) Ba nalézáme i jiné udaje zajímavé. Tak na str. 126 „nelze zatajit, že také katolické panstvo do severních krajin usazovalo kde kterého německého kněze pro katolictví z Němec vypuzeného. A nejen panstvo, i nový katolický dvůr královský šířil němectví v Čechách. Ba na str. 137 v pozn. 3. zastrčena jest zpráva, že i Jesuité měli zásluhy o zpevnění a rozšíření němectva v Čechách. Ale prof. W. omlouvá je tu, že to byla asi jen germanisace bezděčná, nebylo v jejich programu germanisovati. Omluva ta platí plnou měrou i pro stavy a kazatele lutheránské v Čechách a to tím spíše, poněvadž protestanství, třeba vycházelo z Němec, nikde neponěmčovalo úmyslně, naopak překlady písem svatých do jazyků národních budilo duševní život ze strnulosti, tvořilo nové jazyky spisovní a budovalo nové literatury národní. Zpomeňme jen na počátky národního písemnictví

---

vyšlo té doby, zaráží chatrnou formou. Právem vytýká spisovatel „Apostasie“ r. 1597, že Jesuité honosí se cizími jazyky a domácím jazykem vlastně a dobře mluviti se nenaučili, jakožto Šturmova čeština nepěkná, nevlastní, neuspořádaná ukazuje (str. 197). Nepěkné a odporné jsou sprosté nadávky a urážky v polemice Šturmově (str. 197), Kotvově (str. 270), Šererově (850) a Flaxiově (199).

u Srbů lužických a u Slovinců, kteří po celá století římskoněmeckého panství zůstávali bez literatury. Z německé reformace vzaly počátek literatury Litvanů, Dánů, Švédů, Flámů.

Na str. 247 vyčítá prof. W. vyšším stavům českým, že přáli německému hnutí protestantskému, když hned po majestátu obrátili kostel sv. Kříže v Starém městě na německý. Němečtí protestanté chtěli sobě vzíti více pražských kostelů; činiliť defensoři nátlak na osadní kostela panny Marie na Louži, kdež na tu chvíli nebylo kněze, aby dopustili tu konati služby boží po německu (str. 247). Výtka nespravedlivá, vždyť sám pan spisovatel na str. 881 uznává příčinu, proč v XVI. stol. tehdejší lidé, kterékoli z obou národností v Čechách dosti ochotně chovali schvalního kaplana pro lid druhého jazyka, byl-li počtem jen poněkud znamenitějším ke kostelu příslušný. „Tehdejší věřící rádi dávali se slovem živým vzdělávati; kněz zanedbávající kázaní byl jim protimyslný, služba boží bez kázaní němá." Proto lid jiného jazyka neměl „dle tehdejších mínění" zbaven býti živého slova božího. Tak vidíme v Boleslavi Ml., kde Bratří [1]) r. 1595 snesli se s Němci lutherskými, jichž kaplan řídil se děkanem městským, o tom, že si nebudou překážek strojiti (str. 200). Tak čeští konšelé r. 1564 chovali německého kazatele pro málo Němců v Prachaticích, tak platívali Kutnohorští německého kazatele pro některé Němce při horách pracující. Týmž úmyslem již r. 1548 Vimberští chtějí kněze, jenž umí oba jazyky, neboť v tom městě mnoho řemeslníků i na díle hospodářů jest Němců (str. 882).

Reformace česká jazyk národní povýšila na jazyk obřadný. Kališnictví i tu zastavilo se v polovině cesty, přestávajíc na české epištole a evangelii (str. 845). Ale Táboři a Bratří zavedli do obřadů svých výhradně jazyk český.[2]) Při latinském ritu píseň česká byla jen z milosti trpěna. Při latinské bohoslužbě neměla místa:

---

[1]) Bratří vedli své učedlníky, ba i malé žáky k tomu, aby se učili jazyku německému, čehož potřebovali nejen pro své spojení s protestanty německými, ale i pro opatření sborů německých. Tak v Mladé Boleslavi vedle bratrského domu, nového sboru, měli i školu německou, v níž podle jiného umění Bratří učili též němčině (200). Bratří sami n ě m e c k y n e p s a l i, ale Němce mezi sebe i do učení brávali rádi. V domě bratrském Němec se velmi snadno sčeštil, tak že se potom hodil k obojí službě (str. 481).

[2]) Podobně činili i čeští kalvíni a novokřtěnci. „Bůh chce," píše kalvin Žalanský, „aby se v církvi všecky služby srozumitedlně dály; cokoli v staré církvi lidu hlásali kněží, proroci, ne indianským, chaldejským neb perským, ale domácím židovským jazykem hlásali; tak v apoštolské prvotní církvi všichni svým

zpívána asi jen před a po bohoslužbě. Nařízení synodu pražského před samým vypuknutím bouře husitské r. 1406, kterým dovoleno v kostelích pražských zpívati jen čtyři písně české, svědectvím jest nepopěrným, že při latinské bohoslužbě „bývala česká píseň odstrkována, obmezována. Úsilím Husitů a zvláště Bratří zveleben byl český zpěv, jehož plody, pozoruhodné i po stránce melodické, sebrány v přečetných kancionálech vydaných namnoze i v nádherné úpravě tiskové i krasopisecké“ (835—837). Vliv duchovní písně české v době reformace zasáhl i Německo a Polsko, o čemž nenalezáme zprávy u Wintra.

Jak naopak český zpěv a český jazyk v chrámě byl nemilý církvi katolické, nalézáme hojně dokladů ve spise našem. České zpívání bývalo odporno katolické straně již za reakce katol. v době krále Vladislava II. Kněz Michal Polák, jenž r. 1480 byl umučen na Karlštejně, před smrtí svou vypověděl, že „smrt podniká pro rozdávání krve Krista Pána nevinným dítkám a pro české zpívání“.

Ve spise jesuity Šerera roku 1591, uvádějí se pro církevní latinu proti obřadné češtině důvody, jež „jakkoli namnoze velmi slabé, jsou přece přesvědčením tehdejších rozhodujících mocí v římské straně“. Mezi jiným horlí se takto proti zpěvu českému: „Nechť prý se k latinskému zpěvu rovná to, co se v českém jazyku zpívá, jistě se pozná, že tak zní, jakoby na starý plácený kotel bil“. Český jazyk při bohoslužbě je mu všetečnost. Kněz mluví s Bohem, ten mu rozumí, latinou zaklíná ďábla, ten mu rozumí, dítěti (na křtu) je to jednostejno, jak se s ním mluví a kmotrům se činívá beztoho napomenutí obecným jazykem (850).

(Pokračování.) *J. V. Řehnický.*

---

jazykem služby boží konali“ (str. 847—849). Novokřtěncům mše nebyla obětí, nýbrž pouze oznámení kšaftu pána Krista. „Proto také má takový kšaft poslední večeře čten býti jazykem srozumitelným, pán Kristus prý také nemluvil při večeři „kalikutsky“; je to urážka, čísti někomu psaní, jemuž nerozumí; lépe čísti jeden verš žalmový jazykem srozumitelným, než-li pět žalmů latině“ (str. 305).

Myšlénková povaha středověku.

Napsal Fr. Drtina.

(Pokračování.)

Se supranaturalistického zřetele původního křesťanství posuzovalo se ve středověku i manželství a láska pohlavní. Naznačili jsme již výše, že křesťanství dávalo přednost čistotě panické před životem manželským.

Láska pohlavní vznikla teprve hříchem prvotním, ve stavu původní, svaté nevinnosti nebylo žádného chtíče tělesného, žádné žádostivosti. Ba mnozí, jako Jan z Damašku a Řehoř z Nyssy domnívali se, že ve stavu tom bylo by se dálo rozmnožování lidstva jiným, nadsmyslnějším způsobem nežli pohlavním obcováním. I sv. Tomáš učí, že ve stavu rajském styky pohlavní byly prosty smyslné žádostivosti. Proto zdrželivost, panickost jest ideál života křesťanského. Byl to logický důsledek celé transcendentní idee náboženské. Již v prvých dobách církevních ti, kdo se věnovali službě Kristově ve stavu duchovním, zříkali se rozkoší lásky tělesné. Mnohé středověké legendy (Alexius a Adriatica, Barlaam a Josaphat) jsou básnickou oslavou ideálního panictví v církvi Kristově, jiné líčí nám s obdivem a zanícením panická manželství, kde manželé žili spolu v čistotě křesťanské bez tělesného obcování (Valerian a Caecilia, Aurelius a Natalia, Chrysanthus a Daria, Iniuriosus a Scholastika), kultus pak Marianský jest nejvznešenější apotheosou panenství.

Ovšem, tento asketický ideál pohlavní čistoty nemohl nabýti platnosti všeobecné, nemohl se státi závazným pro celé člověčenstvo. Přípustnost a oprávněnost manželství udávala se logicky zase z těchže předpokladů, jež jsme nalezli při práci, majetku a státu. Manželství jest prostředkem k vyšším cílům života nadpřirozeného. Láska pohlavní nabývala očisty a posvěcení jakožto Bohem stanovený prostředek v životě časném pro zachování člo-

věčenstva ve svátosti stavu manželského. Zároveň bylo pojímáno manželství jakožto allegorie spojení Kristova s církví. Ano, tento symbolický úkol manželství byl vyšší nežli úkol přirozený. Praví ť o tom Raymundus de Sabunde ve své „přirozené theologii“: „Manželství jest ustanoveno a založeno k tomu účelu, aby zobrazilo duševní společenství a jednotu, která má býti mezi lidskou přirozeností čili duší a Bohem[1]).

Ano, manželství směřuje vlastně k potlačení a krocení pudu pohlavního jednak tím, že zakazuje muži míti více žen, jednak, že tělesné obcování neděje se za účelem rozkoše, nýbrž přirozeného rozmnožování, a konečně, že muž nesmí opustiti ženy, nýbrž v nerozlučném společenství s ní vytrvati[2]).

Nicméně v životě mnišském a poustevnickém byl spatříván vždy ideál křesťanské čistoty a dokonalosti. Asketický ideál tento na mnoze rušivě působil zase v život rodinný. Synové a dcery opouštěli domov a rodiče proti jich vůli, matky z lásky k Bohu potlačovaly přirozenou lásku k dítkám, otcové odcizovali se rodině v nadšené víře, že lepší vyvolili stránku a plní tak příkaz Spasitelův.

Odumříti světu, vlasti i rodině, potlačiti v sobě přirozenost smyslnou — toť byl konečný, vznešený cíl, o nějž usilovali nejšlechetnější duchové středověkého lidstva.

IV.

Na druhé straně však po bedlivé úvaze dlužno přiznati, že toto supranaturalistické nazírání na svět vezdejší a poměry jeho bylo právě jen ctností vynikajících jednotlivců a nevyjadřovalo nikterak v této krajnosti a přísnosti své smýšlení a cítění širších zástupů lidových středověkého lidstva. Máme na druhé straně zajisté řadu zjevů pozoruhodných a vynikajících, které z nepravdy by nás vinily, kdybychom schema toto chtěli zevšeobecňovati.

Uvažujme o některých z nich.

Radost ze života vezdejšího nebyla přijetím křesťanství u evropského lidstva setřena, hrdinnost a mužnost neupadly v zapomenutí, krása smyslná nepozbyla půvabu a porozumění, majetek a bohatství nestaly se nikterak předmětem opovržení. Vždyť právě středověk dává vznik rytířstvu jakožto zvláštnímu stavu společenskému, jehož znakem jest meč a povinností ochrana

[1]) Tit. 317 a 319.
[2]) Ibdm Tit. 318.

ženského pohlaví, vždyť ohromné statky a rozsáhlá bohatství náležela právě církvi a klášterům, vždyť i klášterníci ve znak svůj přijímají vedle kříže meč a stávají se bojovnými řády křesťanskými. Největší rozkvět tohoto podivného spojení křesťanského sebezapření a pokory s válečnou mužností a neohrožeností spatřujeme právem ve výpravách křižáckých. Ovzduší dob těch je vskutku více povahy vojenské nežli křesťanské. Jako v staroněmecké básni „Heliandu" byl líčen Spasitel jakožto mocný vládce a učedníci jakožto manové jeho, tak i rytířům křižáckým jest mocným vojevůdcem, kdežto oni sami jsou „bojovníci Kristovi", „vojíni Boží", Saraceni pak i Turci zovou se „nepřátelé Kristovi", a „vojsko ďáblovo". Asketický poustevník Petr z Amiensu staví se v čelo vojska a vede zástupy, by vyrvali nevěřícím zemi posvátnou, a válečné nadšení, jakoby dotud uměle bylo potlačováno, vzplane ohněm mladické neohroženosti a šíří se celým světem křesťanským. Mužové opouštějí ženy, synové rodiče, kněží věřící, provinilci docházejí odpuštění, vše s nadšením obdivuhodným chápe se meče, aby dobylo posvátného hrobu Kristova. Není to duch trpného sebezapření, pohrdání světem, únavy stařecké, nýbrž elementární projev válečné síly, chrabrosti, mužnosti, co jakoby mohutná bouře zachvacuje všechno evropské lidstvo.

Boj proti nevěřícím byl systematisován v rytířských řádech středověkých, svérázném to sloučení rytířské bojovnosti s mnišskou askesí. Vynikli zvláště Johannité, Templáři a Němečtí rytíři. Církev neprotivila se anomalii této, ale viděla v ní orgán své vlastní světovlády. Bojem podrobiti svět nevěřící — toť stávalo se znenáhla ideálem tohoto rytířského křesťanství. Láska k bližnímu byla by snad zbraňovala v úsilí tomto, ale pomohl výklad slova bližní jen o věřících.[1])

Obdiv mužnosti, velebení boje a války zračí se nám ve středověkých skladbách epických.

Vedle vzniku rytířství neshoduje se s původní passivní povahou evangelického křesťanství světská moc církve, bohatství, jímž znenáhla vládne, nádhera a sláva světská, kterou vysoká hierarchie se obkličuje. Přílišné bohatnutí, zvláště řádů mnišských, nebylo ovšem ani od současného světa schvalováno. Tak již Zosimos

[1]) Berthold z Řezna za tímto účelem v 9. a 10. přikázání slovo bližní nahrazuje výrazem „ebenkristen" ve znění: „du solt dînes ebenkristen dinc niht ze unrechte begern" a „du solt dînes ebenkristen gemahel niht gern". (Eicken l. c. 332.)

jizlivě napsal o mniších: „Sledují od svého vzniku jediný plán, aby největší díl pozemků si osvojili a pod záminkou, že s chudými se budou děliti, aby všechny uvrhli v chudobu". Již sv. Bernard o mnohých současných kněžích musil říci: „Jsou služebníci Kristovi, ale koří se Antichristu." [1]) A Gerhoh z Reicherspergu[2]) odsuzuje kněžstvo své doby slovy: „Nepanují-li jako králové tito pyšní kněží, honíce se bez únavy za mrzkým světským výdělkem, místo aby ve službě církevní nebe vyhledávali?"

A s bohatstvím rostla bez míry nádhera a labužnictví ve kruzích kněžských. Ba ctižádostivost a domýšlivost v té míře se vyvinula, že se biskupové i bohy nazývali. Tak píše papež Hadrian IV. císaři Bedřichu I. r. 1159: „A co mám poznamenati o věrnosti, kterou jsi slíbil sv. Petru a nám, když přísahu lenní požaduješ od biskupů, kteří přece bozi a synové Nejvyššího jsou, a nutíš je, aby posvěcené ruce své ve tvé vkládali". Podobně bohy nazýval biskupy Jan ze Salisbury, odvolávaje se k 82. žalmu.[3]) Zvláště však dvůr papežský předčí leskem svým znenáhla nade všechny dvory vladařské, jimž jest vzorem. Na původní stav odloučenosti a chudoby připomíná jen skromný titul papežův „servus servorum". Ba, i ta původní chudoba Krista a apoštolův jeho počala býti nepohodlnou, takže papež Jan XXII. († 1334) uznal za vhodno prohlásiti za kacířství názor, že by Kristus a apoštolové jeho byli bývali bez majetku.

Konečně radost ze života i lásky, jara, přírody, života vezdejšího a rozkoší smyslných byla sice potlačena, ale pronikla ve mnohých zjevech usilovně a neustupně. Veliké a trapné byly vnitřní boje těch, kdo umínili si odpírati nejmocnějšímu pudu přirozenosti lidské. Zachovány jsou nám stkvělé příklady těch, kdo v zápase tom heroicky zvítězili, kdo překonali sebe samy, těchto vznešených reků křesťanské askese, sv. Františka z Assisi, sv. Kateřiny a j. Ale kolik bylo těch, kdo nepovznesli se k tomuto velebnému heroismu, jaká muka vnitřní bylo jim snášeti? Jediné osudy Abaelarda a Heloisy jsou příkladem, jak i ve středověkém člověku vášeň podrobovala si veškeré myšlení a cítění a vítězila nad slabou přirozeností lidskou. A přirozenost smyslná, neukojená a násilně potlačovaná zjednávala si na druhé straně průchod ve viděních nadpřirozených. Kristus byl nebeský ženich,

[1]) Opp. II. 754.

[2]) De aedificio dei. (Eicken l. c. 535.)

[3]) Polycr. l. 5. c. 5. (Eicken l. c. 379.)

Marie příklad ideálné lásky nebeské. Mnohé legendy jsou vlastně idylly lásky, v nichž poměry transcendentní oddanosti ke Kristu a panně Marii vyličovány jsou obraty a obrazy čerpanými z poměru smyslné lásky pozemské. A třeba pamatovati, že vedle poesie duchovní vždy znova pronikala a uplatňovala se poesie světská, že s vývojem a rozkvětem rytířství zároveň vznikala rytířská epika a lyrika. Jako rytířství jest apotheosou udatnosti tělesné, tak i hrdinné skutky jeho nejsou vždy projevem askese křesťanské, nadšení pro cíle nadpřirozené, nýbrž jsou to činy oddanosti k milované ženě. Poesie trubadurů znamená velebení pozemské, smyslné lásky. V ní vítězí tělesnost tak dlouho násilně potlačovaná nad křesťanským sebezapřením. Tito lidé neodumřeli světu, jsou plni života, těší se z přírody a krásy její, milují hudbu a zpěv, hledají dobrodružství, prsa jejich dmou se ctižádostí a slávychtivostí, uznání světa jest žádoucím cílem jich usilování, a úsměv krásné děvy činí je veselejšími, než kdyby čtyry sta andělů se na ně usmívalo. A ve výpravách křižáckých mnozí z rytířů těchto vyhledávali jen příležitosti, aby osobně vynikli. Vábil je pestrý, neznámý svět orientu, bohatství a nádhera světská, nebezpečí a dobrodružství, jež jim v bojích kynula. A zvláště v básních epických nejzřejměji se nám projevuje tento světský ráz celého rytířství. Básně o Tristanovi a Isoldě jsou tu příkladem klassickým.

A zase oddanost k ženskému pohlaví a vytrvalost ve službě vyvolené dámy byly přední povinností rytíře středověkého. Pro ni zapomínal často na úkoly nadpřirozeného svého poslání, aby hájil víry Kristovy a církvi jeho podmaňoval svět nevěřících. Ulrich z Lichtensteinu ve své básni „Frauendienst“ upřímně doznal, že křižáckou výpravu podniká jen ve službě dámy své.[1]) Jen z rukou jejích, nikoli papežových že chce přijati kříž. Byl rytířem a poutníkem své dámy, v jejímž srdci raději by přebýval nežli v království nebeském.[2])

Takto nám označuje legenda a o Alexiovi a Adriatice na jedné, osudy Abaelardovy a Heloisiny na druhé straně dva protivné poly, mezi nimiž se stále pohybovalo myšlení, cítění a dychtění evropského lidstva. Zajímavo jest, jak osudy slavného reka Viléma Aquitanského básnicky v obou těchto směrech byly spracovány. Legenda učinila z něho bojovníka Kristova,

---

[1]) Frauendienst vyd. Lachmannova (str. 392).

[2]) L. c. str. 152. „In dem himelrîche waere ich gewislîche so gerne niht.“

stkvělý příklad asketického sebezapření a pohrdání světem, jenž bojuje za kříž Kristův proti nevěřícím — ale provençalské epos rytířské líčí jej jakožto statečného reka, jenž se vrhá v boj, ne aby hájil kříž — ale aby dobyl pohanské krasavice Arabely.

Nejvíce snad poesie sv. Graalu slučuje motivy poesie světské s myšlénkou náboženskou.

V.

I odpor proti vědě a filosofii starověké, jak byl odůvodněn supraracionalistickou povahou křesťanství evangelického, často se ve středověku objevuje. Vědění lidské nemá ceny samo o sobě, nýbrž jen, pokud jest prostředkem k cíli vyššímu, k pravdě nadpřirozené, božské. Bohosloví jest vlastní cíl lidského poznání, jako Bůh jest střed, původ i cíl všeho jsoucna. Vědomosti světské jsou neurčité, malicherné, pomíjející, ba mohou skrývati v sobě nebezpečí vážné pro duševní spásu jednotlivcovu. Petrus Damiani, kancléř Řehoře VII., nazývá vědy světské bláznovstvím a hříčkou,[1] Roger Bacon dí, že věda, pokud nedbá článků víry, vede k „pekelné temnotě",[2] ba největší mudrc středověku, sv. Tomáš Aquinský, prohlašuje touhu po vědění, pokud není cílem jejím poznání Boha, pokud týká se jen věcí pozemských samých o sobě, za hřích.[3] Ve spisech středověkých dokladů tohoto druhu hojně nacházíme. Uvádím jen ještě dle Eickena,[4] jak Gillebert, opat cistercianský († 1172) o úkolu a významu práce vědecké soudil. Věda má dle něho vésti k nadpozemským, posvátným, nejskrytějším tajemstvím, k tajným a sladkým hlubinám moudrosti, k nedostupnému světlu, v němž bytuje Bůh. Každá jiná moudrost v poměru k této moudrosti božské jest marná a zavržení hodná.

Odpor kruhů církevních proti vědě světské byl přirozeně namířen v první řadě proti spisům myslitelů starověkých.

Duch Tertullianův, jak jsme jej výše charakterisovali, zavrhující vášnivě celou kulturu starověkou jako dílo ďáblovo, uchovával se dlouho v církvi. Věda božská na bibli se zakládající a věda světská spoléhající na spisy starověké stavěly se k sobě v protivu jako světlo a tma, Bůh a Beliál, největší myslitelé starověku byli prohlašováni od nadšených jednotlivců za

[1]) Op. 45 praef.; op. 13. 11.
[2]) Opus maius ad Clementem IV.
[3]) Summa theologiae secunda secundae quaest. 167, art. 1.
[4]) Eicken l. c. 590.

vědecké škůdce, věřícím zakazováno studium nejen starověké filosofie, ale i spisů právnických a lékařských ze starověku dochovaných. [1])

A přece i zde jako při supranaturalismu středověkém také směr opačný se projevuje.

Odpor proti pohanské lileratuře, vědě, filosofii, jak jsme jej výše vylíčili, znenáhla mizí, i supraracionalismus křesťanský, jenž vším rozumem přirozeným chtěl pohrdati, se mírní a smiřuje s racionalismem přirozeným. Ba, filosofie starověká znenáhla v křesťanství samo proniká, až v soustavě sv. Tomáše Aquinského tvoří jednotný celek se základními dogmaty církevními. Již s počátku nebyli všichni otcové církevní tak příkrého, nepříznivého soudu o významu starověké filosofie, jaký jsme u Tertulliana poznali. Mnozí naopak velmi záhy uznávali, že myšlénky křesťanské byly obsaženy již v mythologii a filosofii pohanské. Sv. Justin na př. již ve II. století po K. tvrdil, že Bůh zjevil se pomocí Logu i pohanským myslitelům; nejvíce božským Logem byl dle něho osvícen Sokrates, rovněž Platon, jenž však mnohé myšlénky taká čerpal od Mojžíše, s nímž se prý osobně znal. [2])

I svět pohanský byl dle sv. Justina osvícen leskem nadpřirozené, božské pravdy. Kristus byl Λόγος, a ti, kteří v něm žili před příchodem jeho na svět, jsou křesťany, byť i za atheisty byli prohlašováni, jako meži Řeky Sokrates a Heraklit i jiní jim podobní, mezi Neřeky Abrahám, Ananias, Azarias i Eliáš a jiní.[3]) Tedy i svět pohanský měl účast v moudrosti božské, ale v plnosti své projevila se tato teprve v křesťanství, neboť Kristus byl sám Λόγος božský, vtělený v podobě lidské. Z těchže důvodů i sv. Basilius doporučuje mladíkům křesťanským studium spisovatelů řeckých jako bezpečné vodítko, by poznali dráhu ctnosti a na ní vytrvali. [4]) A nebyli to hlasové ojedinělí, kteří odkazovali i za

[1]) Tak se stalo v synodě Remešské r. 1131, v druhém konsilu Lateránském r. 1139 i v synodě Tourské r. 1163. Ze spisů Aristotelových toliko logické byly připouštěny jakožto vhodné pomůcky pro vzdělání formální a vytříbení soudnosti, ostatní však, zvláště fysické a metafysické byly zakázány synodou Pařížskou z r. 1209 a Lateránskou z r. 1215 se zřejmým důvodem, že obsah jich článkům víry se příčí.

[2]) Justin. Ap. 1, 53.

[3]) Apol. 1., 46.

[4]) Viz Sv. Basileia Slovo k jinochům v překladě Č. Vyhnise (Ve zprávě o c. k. real. a vyšš. gymnasii v Příbrami 1887.)

středověku mysl po vědění žíznící k pramenům moudrosti starověké. Popření vědění světského, vzdorné Tertullianské „Věřím, že nerozumím", nedalo se držeti — a tak právě po stránce rozumové, o niž nám v první řadě jde, pozorujeme za středověku vývoj zvláštní: Původní slepá víra, jež pohrdala vším rozumem, hledala znenáhla v tomto rozumu opory a pomoci. Starověká filosofie byla uvedena ve službu víry a náboženství. Změněný poměr obou vyjádřen nejlépe slovy sv. Augustina, že víra předchází vědění („Fides praecedit intellectum") a sv. Anselma, že vědění jest víře účelem. („Credo, ut intellegam.") Ovšem i ti, kdo s obdivem pohlíželi na vzdělanost antickou, usilovali o synthesi její se články víry. Nebylať věda sama sobě účelem, oprávněnost svou a přípustnost nalézala toliko jako prostředek k účelům vyšším, k pochopení pravd nadpřirozených. Filosofie mělo býti užíváno jen jako prostředku k obhájení pravd a nauk náboženských. Vzdělání starověké zůstalo vždy toliko školou osvěty křesťanské. Věda starověká mohla a měla poskytnouti zbraně duchovní v boji proti nevěřícím. Myslitelé křesťanští kloní se s počátku k Platonovi, jehož názor životní tolik shodných stránek měl s křesťanským supranaturalismem. Zvláště sv. Augustina můžeme právem platonisujícím myslitelem zváti. Později však jest Platonismus převážen filosofií Aristotelskou. Příčiny toho byly mnohé, zvláště však, že pozdějšímu křesťanství, jež uzavíralo kompromis s přirozenými podmínkami bytu vezdejšího a požadavků jeho, mnohem více odpovídal konkretnější Aristotelismus nežli rigorismus Platonský. Postup filosofie Peripatetické byl pak příznivě podporován zvláště tím, že papež Řehoř IX. r. 1231 studium spisů Aristotelských bez rozdílu dovolil. Filosofie Peripatetická jsouc takto církví přijata a uznána, byla dále vzdělávána v křesťanské scholastice a dostoupila vrcholu dokonalosti své u sv. Tomáše Aquinského. Vznikly university středověké, a na všech filosofie se pěstuje. Tato renaissance spekulace filosofické ve scholastice dostupuje vrcholu. Členové řádu Dominikánského, k němuž i sv. Tomáš Aquinský náležel, byli zvláštním usnesením kapitoly přímo zavázáni, aby se zabývali studiem filosofie. Praví se v usnesení tom: „Studium svobodných umění a věd velice prospívá křesťanství. Slouží zajisté k obhájení víry, proti které vystupují nejen pohani a kacíři, nýbrž také filosofové. Vzdělání ve svobodných vědách je proto církvi velmi nutné." [1]) A generál řádu toho Humbert de

[1]) Jourdain Geschichte der Aristotelischen Schriften im Mittelalter (něm. překlad Stahrův), str. 212.

Romanis († 1277) přímo a důrazně obrací se proti těm, kdo studium vědecké zavrhují: „Studium filosofie jest nutno k obhájení víry, poněvadž pohané jí právě jako zbraně proti víře užívají, jest dále nutno k porozumění písmu svatému, poněvadž jedině pomocí filosofie možno porozuměti některým místům.“ [1])

Věda a filosofie, jimiž původní křesťanstvo pohrdalo, staly se takto důležitým orgánem vývoje náboženského.

VI.

Dolíčil jsem dosud, že obrat v myšlénkové povaze evropského lidstva křesťanstvím způsobený ve směru supranaturalismu a supraracionalismu, nestal se nikdy úplným. Středověk charakterisuje se zvláštní dvojakostí, neurčitostí, nerozhodností. Křesťanu jest žádoucí smrt tělesná — člověk středověký však k životu též lne, křesťan pohrdá bohatstvím, statky a nádherou — církev se jimi obkličuje, křesťan hrozí se krveprolití — rytířstvo slučuje meč s křížem, křesťan velebí panictví — zpěvy epické i lyrické středověku opěvají lásku a život rodinný, křesťan vynáší pokoru a trpělivost — člověk středověký cítí často silnou individualitu a uplatňuje sebe sama, křesťan zavrhuje moudrost pohanskou — scholastika u pohanského mudrce Aristotela hledá oporu článků víry.

Které jsou příčiny této neshody a nesrovnalosti skutečného, historického křesťanství, jak v době středověké se nám objevuje, s theoretickým předpokladem křesťanství evangelického? Myslím, že dvě příčiny hlavně neshodu tu nám vysvětlí.

Především křesťanství v původní své výlučnosti a sebezapření, v nenáhlém onom odumírání světu a mocné touze po bytí vyšším, nadpřirozeném dalo se udržeti jen, pokud znamenalo určitý směr myšlení a cítění malého kruhu lidí. Těm přinášelo osobní upokojení, spásu, vykoupení. Jakmile však nové učení chtělo se státi náboženstvím a jako takové získati si společnost tehdejší, jakmile chtělo vnikati ve svět a stoupence si zjednati v počtu co největším, musilo zaujati stanovisko dané úrovní intellektuální i mravní tehdejšího lidstva. Každá idea nová v původní ryzosti a čistotě uchová se vždy toliko na počátku, pokud se k ní jen málo stoupenců zná, kteří jeden nerozlučný, v sobě uzavřený kruh tvoří: jakmile se šíří a stále nové přívržence při-

---

[1]) Stöckl A., Geschichte der Philosophie des Mittelalters sv. 2, str. 318.

jímá, slevuje mnoho z původní přesnosti, více méně sobě samé se odcizujíc. Něco podobného dálo se i se vznešenou ideou křesťanství. Jakmile vznikla církev jako společnost náboženská a chtěla se šířiti ve světě tehdejším, bylo i jí nutno osvojiti si prostředky člověka přirozeného a činiti kompromissy s obyčejným životem. Měla-li církev zjednati si platnost, nabýti schopnosti, aby šířila zdárně učení Kristovo — nemohla pohrdati na dlouho prostředky přirozenými, pozemskými, nemohla zříkati se všeho majetku, bohatství, statků pozemských, nemohla býti bez moci a vlády světské — nýbrž právě tyto instituce pozemské musila si učiniti služebnými. Jen tak mohlo křesťanství samo proniknouti ve společnost lidskou a státi se universálním. Kněžstvo osvojilo si proto, byť i v neshodě s původní podstatou křesťanství, všechny prostředky, jimiž mohlo působiti na tehdejší svět: obklopilo se bohatstvím a nádherou, bylo chráněno mocí světskou, vyzbrojilo se samo duševně učeností starověkou. Všichni intelligenti středověcí (právníci, lékaři, učitelé) vycházeli z kruhů kněžských, celý osvětný a výchovný úkol náležel výhradně kléru. Klérus byl zkrátka středověku tím, čím Platon chtěl míti filosofy ve svém státě. Postupem výše dolíčeným domáhala se církev prvenství nad státem Ba, všeobecným stalo se takřka přesvědčení, že vlastně vzdělání má nabýti toliko ten, kdo stavu duchovnímu chce žití své zasvětiti. Ve vrstvách laických málo bylo těch, kdo vyšším vzděláním mohli se honositi. Ještě nižší byla kulturní úroveň žen. Heloisa, která znala latinskou literaturu a uměla i latinsky pěkně psáti, byla zjevem na svou dobu neobyčejným. S tímto kněžským monopolem vzdělanosti souvisí přirozeně, že nejstarší ústavy vzdělavací byly zřízení církevní. Když později města své školy počala zřizovati, obstarávali vyučování a vychování na nich výhradně kněží. I university vznikly z klášterů: církev měla vždy dozor na učitelstvo universitní, jež z církevních fondů bylo vydržováno a od církve dostávalo „veniam docendi“. Zkrátka tedy, křesťanství nemohlo se v původní ryzosti, čistotě a neporušenosti své udržeti — chtělo-li proniknouti společností tehdejší a ovládnouti svět.

Vedle této okolnosti, jež supranaturalistickou povahou křesťanství a přirozenými podmínkami životními jest dána i k nutnému mezi oběma kompromissu vede, zdá se mi, že v povaze společnosti středověké jest závažná příčina označené změny. Uvažme jen, že křesťanství v původní své podobě bylo nábo-

ženstvím vykoupení, že nejprve bylo zvěstováno národům, kteří dávno překročili zenith své kulturní výše a vyspělosti. V této starověké společnosti toužilo se po spáse, po vykoupení nadpřirozeném, v ní ideál života blaženého kladen v život posmrtný, a život vezdejší považován za vyhnanství. Avšak svět řecko-římský, kterýž původně křesťanství přijal, vyhynul, a na jevišti Evropském objevili se národové noví, mladí, Germané a Slované. Byli tito stejnou měrou schopni a připraveni, aby křesťanství evangelické pochopili a za své přijali, aby je uskutečnili?

Myslím, že nikoliv. Národové tito žili své dětství a mládí, život vezdejší jevil jim dosud veškeré své půvaby, krása a síla tělesná byly jim něčím cenným, v boji a lovu viděli své zaměstnání, hrdinství válečné bylo jim prvou ctností, a v krásných zpěvech bardů svých velebili jako Řekové za dob Homerských činy bohatýrské. Tito národové nebyli schopni přijati křesťanství v ryzí podobě jeho — a vidíme, že nepřijali ho také vždy dobrovolně. Bylo potřeba boje, násilí, krveprolití — vzpomeňme jen doby Karla Velikého — aby křesťanství mezi nimi zapustilo kořeny a rozšířilo se.

Středověk zkrátka podobal se mladíku, jenž na sebe oblékl roucho starce. Čím více křesťanství dobývalo světa, tím více pozbývalo sebe sama, čím více ve svět vnikalo, tím více se světem se smiřovalo a samo nabývalo podoby světské. Církev usilovala o utvoření království božího, duchového na zemi, ale tohoto ideálu v plné vznešenosti jeho nedosáhla, jen ideál Platonské Politeje byl ve středověkém zřízení společenském realisován.

Krátký smysl všech úvah předchozích jest: Celý středověk charakterisuje se sporem ideové podstaty evangelického křesťanství supranaturalistické a supraracionalistické s existenčními podmínkami bytu a života pozemského, jež o přirozenost vezdejší a důvěru v sílu a moc rozumu se opíraly.

VII.

Všimněme si nyní lépe této myšlénkové práce středověké: Jest jisto, že středověk znamená po stránce rozumové práci ohromnou, intensivní, vytrvalou — ale bohužel, zároveň práci neplodnou a neúrodnou. Moderní doba počíná u většiny pro-

blémů přemýšleti tam, kde starověk přestal. Středověk neznamená po stránce intellektuální pokrok.

Jak si máme tuto novou nesrovnalost vysvětliti? Čím se stalo, že všechno úsilí duchů šlechetných a osvícených, že veškerá neunavná práce dlouhých věků byla marná, neplodná, pro pokrok vědecký myšlénky lidské bezvýsledná? Mělť přece středověk své university, ústavy vědecké, jež původní podobu svou zachovaly až na naše dny, měl kláštery, vlastní to středověké akademie vědecké a sídla umění, měl v kněžstvu stav zvláštní, jenž duchovně společnost vedl, a sám, zvláště v řádech, úplně a dokonale se mohl věnovati badání theoretickému, měl jednotnou řeč, latinu, v níž učenci různých národů tak snadno se mohli dorozuměti, touha po vědění a vzdělání byla nemalá, — vždyť ta právě způsobila vynález knihtiskařství — příroda poskytovala tytéž otázky myslícímu duchu lidskému jako dnes, a sama práce myšlénková byla velmi intensivní, neunavná, ano ohromná — vzpomeňme jen foliantů některých středověkých myslitelů, jako Alberta Velikého nebo sv. Tomáše Aquinského. A přece všechna ta práce usilovná neznamená po stránce myšlénkové pokrok.

Jak si to vysvětliti? Byla to snad pouta dogmatická, jež svobodu myšlení omezovala? Tato stejně tížila lidstvo i na počátku doby nové, ba až do konce století 18. kletba církevní stíhala přední myslitele — a přece v dobách těchto objevili se Descartes, Spinoza, Leibnic. Proč nebyli možni dříve?

Nepopírám, že pouta dogmatická sama o sobě byla překážkou značnou myšlénkovému pokroku. Nikoli však jedinou. Základní příčinu nezdaru myšlénkové a vědecké práce středověké musíme, myslím, nalézati v přesvědčení pevném středověkého lidstva, jež domnívalo se, že pravdu hotovou, skutečnou a celou má v rukou svých a že netřeba jí teprve nalézati. Zkrátka, *středověk měl svůj ucelený názor světový* — jejž mu právem člověk moderní může záviděti — *názor, jenž pochybnostem nepodléhal, opíraje se o autoritu nejvyšší, písma svatého a Aristotela.* Na základě toho člověk středověký nepociťoval vůbec potřeby problém světový luštiti.

Tím se právě udává i odchylný úkol práce vědecké ve středověku. Úkolem tím nebylo pravdu nalézati, nýbrž pravdu hotovou a nepopěrnou vykládati. Odtud methoda vědecké práce

středověké v syllogismu vrcholící. Na školách středověkých i na universitách byla pravda pouze vykládána — „tradebatur“, jak se říkalo. Pramenem nejspolehlivějším a neklamným pravdy této bylo písmo svaté, v němž bylo možno nalézti poučení o všem — čeho tam nebylo, to bylo člověku středověkému malicherné a bezvýznamné —, vedle něho pak moudrost starověká, pokud církví byla připuštěna. Na fakultě filosofické vykládaly se spisy Aristotelovy, na medicinské Hippokratovy a Galenovy, na právnické právo kanonické a později teprve právo římské, jen pokud mohlo prospívati lepšímu porozumění práva kanonického. Tak na Pařížské universitě byly přednášky o právu římském zakázány ještě r. 1218, na universitě Pražské připuštěny teprve r. 1390.

(Pokračování.)

Zdravotní poměry v Čechách.

Ze „Zprávy o zdravotních poměrech v království Českém za za r. 1893—1895“, kterouž letos poprvé péčí rady dra H. Pelce vydalo místodržitelství též česky, vyjímáme několik všeobecně zajímavých číslic.

Počet obyvatelů vypočítává se koncem r. 1895 na 5,969.451 osob, kdežto při sčítání r. 1869 činil 5,105.682 a lze dle přebytku porodů i dle posavádního vzrůstu počítati, že koncem r. 1900 budou míti Čechy 6,100.000 obyvatelů. — Sňatků uzavřeno: 47179, 47615, 49577.[1]) V r. 1890 připadal 1 sňatek na 136 ob., v r. 1895 na 119 ob., tedy jich přibývá. Nejvíce (absolutně i relativně) uzavírá se sňatků v krajinách průmyslem kvetoucích a ve větších městech. Tak na př. na 1000 obyvatelů připadlo sňatků v okresu Vinohradském 11·3, Smíchovském 10·6, Teplickém 10·6, Mosteckém 10.9, v Praze 11·08, kdežto v okresu Kralovickém 5·1, Milevském 5·8, Blatenském 6·5, — Živě narozených dětí bylo r. 1895: 217316, mrtvě 7543. Nemanželských bylo 30604 (= 13·6% všech dětí). V Čechách připadlo na 1000 ob. 37·8 porodů; nad tento průměr mají okresy Most (57·9), Friedland (51·2), Ústí n. L. (47·3), Falknov (46·4), Vary Karl. (46·5), Smíchov, Slané, Vinohrady (po 42), Jablonec a Žatec (po 40), menší číslo vykazují okresy: Kralovice (26·2), Blatná (30·3), Dvůr Král. (30·5), Písek (31·2), Milevsko (31·2), Litoměřice (31·8), Jičín (31·8), Žamberk (31·9), Hradec Král. (31·9). Hradec Jindř. (32·1), Kaplice (32·3), Sedlčany (32·4) a j. Tedy i tu vidíme, že v krajích průmyslových (hlavně v severních německých) rodí se dětí více.

Úmrtnost klesá v naši zemi stále; bylo na 1000 obyvatelů úmrtí:

r. 1869	29·39	1892	27·72
1882	28·75	1893	27·4
1890	27·42	1894	26·5
1891	27·04	1895	25·5

Oproti r. 1869 zemřelo r. 1895 o 4 lidi z 1000 méně; to tedy při hořeji uvedeném počtu obyvatel znamená, že r. 1895 zachránila opatření zdravotní **23870** osobám život: o totik méně jich zemřelo, než při úmrtnosti z r. 1869! Zmenšení úmrtnosti jest podmíněno hlavně zmenšením epidemií nemocí nakažlivých, při nichž nemocnost i úmrtnost stále klesá. Od r. 1890 do r. 1895 včetně obnášela tato na 1000 obyvatelů:

při záškrtu	12·86	12·13	10·77	9·41	9·22	6·05
„ neštovicích	3·57	3·69	2·82	1 33	0·29	0·005
„ spále	3·48	3·81	2·85	2·27	1·87	2·4
tyfu	2·19	1·84	1·71	1·51	1·49	0·09

Úmrtnost záškrtem menší se od r. 1895, kdy počato se seroterapii: kdežto z případů neléčených serem zmírá kol 40%, je mortalita po seru

[1]) Tuto i v dalším platí 1. číslo pro r. 1893, 2. č. pro 1894, 3. č. pro 1895.

pouze *17·8*%, tedy více jak o polovinu menší. — Tyf je méně smrtelný následkem zlepšení všeobecných poměrů zdravotních. — Neštovic ubývá asi hlavně následkem očkování a též zlepšení zdravotnictví; onemocnělo a zemřelo v Čechách nemocí tou:

r. 1892	nemocných	7092;	z toho	zemřelo	1342
1893	„	3889;	„	„	738
1894	„	838;	„	„	179
1895	„	26;	„	„	5

Jaký vliv má očkování na průběh neštovic, viděti z toho, že z nemocných všech je 30—40% neočkováno, ale ze zemřelých 60—70%, tedy že neočkovaní spíše umírají než očkovaní.

Z nemocí je zajímavější tuberkulosa, tato metla člověčenstva; vždyť ze všech zemřelých v Čechách zmírá kol 14% tuberkulosou, a ze 1000 obyvatelů umírá jí *3·8* osob! (V Sasku pouze 2·2‰.) Zemřelo v r. 1893—1895: 22532, 23164, 21939. Některá místa a kraje vykazují mnohem větší číslo na průměr zemský; tak okresy: Trutnov 6·35, Jablonec 6·45‰, Dvůr Král. 5·9, Semily 5·5, Hradec Král. 5·1‰, města Libeň 13‰, Nymburk 12·6, Jindř. Hradec 8·9, Čáslav 7·6 a j. Nejméně trpí tuberkulosou: okresy Teplá 1·7‰, Kaplice 1·7, Týn Horšův 1.8, Benešov 1·9, města Vodňany 0·69‰ (!), Děčín 0·95, Soběslav 1·5, Aš 1·67, Planá 1·81, Teplice 2·1, Prachatice 2·1, Písek a Kutná Hora 2·3, Krumlov 2·5, Sušice 2·7‰ a j.

Co do stáří zemřelých dozvídáme, že ze 100 úmrtí připadalo na věk dětský

od	— do	5.	roku	47·6
„	5. „	15.	„	3·6
„	15. „	30.	„	7·3
„	30. „	50.	„	9·8
„	50. „	70.	„	16·6
	přes	70.	„	15·7

Zaráží tu veliká úmrtnost dětí; vždyť zpráva vypočítává, že 5. roku dočká se pouze polovina živě narozených dětí! Největší úmrtnost dětí trpí kraje průmyslové, města hustě zalidněná — tedy zajisté mají tu největší vinu nezdravé poměry mezi lidem dělným a číslo uvedené hlasitě volá, ba křičí, aby ve prospěch ubohých dětí něco se stalo a dělo! Myslím, že nepřiměřená výživa a špatná obydlí nejvíce hubí děti; náprava poměrů těch je též jedním z nejdůležitějších úkolů socialní otázky.

Pokud se celkové úmrtnosti týče, řekli jsme, že pro r. 1895 vypočtěna na 25·5‰. Tento průměr překročuje nejvíce okres Mostecký se 35·7‰; nad 32% mají okresy: Jablonec, Teplice, Friedland, mezi 29—32‰ Žatec, Trutnov, Liberec, Turnov, mezi 26—29‰ Krumlov, Kadaň, Lanškroun, Semily, Jablonec. Nejmenší úmrtností vyznačují se okresy: Český Brod 17‰, Sušice 17·1‰, Kralovice 18·09, Tehov 18·9‰, z měst Lázně Františkovy 17, Teplice 19·2, Hradec Král. 18·5, Soběslav 19·9, Kladno 19·2, Turnov 22·6, Aš 22·8‰.

Pěknou statí je oddíl „příčiny nemocí a úmrtí mezi dělníky, u nemocenských pokladen pojištěnými v letech 1894—1895.“ Z dat tu uvedených (jež by bylo zajímavo všechny otisknouti) uvádíme, že r. 1895 bylo ve 1066 pokladnách zapsáno 504498 členů; na 1000 členů připadá

420 onemocnění a 10·2 úmrtí. Ježto na obyvatelstvo k práci schopné (od 14. do 60. roku) připadá úmrtí pouze 6·5‰, jest mortalita mezi dělníky značně větší. Nejčastější nemoci byly: tuberkulosa (13·6‰ onem., 3·3‰ zemř.), choroby dýchadel vůbec (88·4‰ onem., 1·5% zemř.), nemoci nakažlivé (51·9‰ onem., 1·2‰ zemř.), poranění (74·4‰ onem., 0·3‰ zemř.).

Nemocnic je u nás poměrně málo: ve 22 polit. okresích se 1,091.300 obyv. nebylo vůbec nemocnice; ve 27 soudních okresích kol Prahy se 834354 obyv. není též podobného ústavu. Vůbec bylo 71 veřejných nemocnic se 6547 postelemi a 93 soukromné se 2551 postelí; z toho v Praze 3 veř. se 1491 post. a 13 soukr. se 837 post. (do těchto počítají se i soukromná, drahá sanatoria). Připadá jedna postel ve veřejné nemocnici na 912 obyvatel, kdežto se počítá, že snesitelně příznivý poměr jest 1 postel na 250 obyv.; mělo by tedy býti u nás 24876 postelí (místo 6547). — Podobně i jiných dobročinných ústavů je poměrně málo: chudobinců 481 (s ošetřovanci 3282 m. a 4829 ž.), sirotčinců 42 (se 759 hochy a 529 děvč.), ústavy slepých pouze 3 se 154 m. a 159 ž. (ač v domácím ošetřování je 3530 slepců).

Zajímavou je zpráva o nalezencích, těchto ubohých tvorech vydaných do rukou cizích lidí. Jest známo, že si běřou rodiny tato „Pražátka“ do ošetřování, začež dostávají plat až do 6. roku děcka. Takových nalezenců bylo po venkově r. 1895 13134 (6599 h., 6535 d.); 50% patřilo Pražskému, 48% Vídeňskému, 2% jiným nalezincům. Děti ty nebyly stejnoměrně po Čechách rozděleny, nýbrž nejvíce nalézá se jich v krajích českých, jižně a jihozápadně od Prahy, v krajích méně lidnatých a méně zámožných. Nejvíce jich bylo v okresích:

Ledeč	1982	Brod Český	635
Tábor	1973	Brod Něm.	521
Pelhřimov	1505	Milevsko	418
Hora Kutná	1118	Příbram	407
Benešov	986	Třeboň	328
Sedlčany	707	Hradec Jindř.	205

V severních a západních německých okresích (Ústí n. L., Most, Dubá, Cheb, Žlutice, Stříbro, Podbořany, Žatec, Rumburk, Teplá), dále v Jičíně, Broumově, Dvoře Král., Žamberku nebylo vůbec nalezenců na vychování.

Ze zvěrolékařské zprávy může zajímati, že útraty s vyhubením zvířecích nákaz činily: r. 1893 zl. 338.707·31 (bylo mnoho morů), r. 1894 zl. 56.595·46, r. 1895 zl. 77.886·20.

Konečně uvedeme stav zdravotnických osob r. 1895. Samostatných zdravotních obcí bylo 140 se 194 ustanovenými lékaři a obvodů 781 se 765 lékaři (18 obvodů nebylo obsazeno). Všech lékařů bylo 2102, a sice 1932 doktorů a 170 ranhojičů; oproti r. 1891 přibylo oněch 338, ubylo těchto 42, celkem přibylo za 4 léta 296 lékařů. — Pomocnic ku porodu bylo 5795 ve 2899 obcích. — Lékáren veřejných bylo 354, domácích 462. — Zvěřolékařů 267. *Dr. Vlad. Prngr.*

O Smetanově Daliboru.

Není to poprvé, že by vynikající dílo dramatické hudby z ohledů dramatických podlehlo změnám v době, kdy hlava tvůrcova již dávno dotlela.

Mozartův — da Ponte-ův „Don Juan“ co prožil metamorfos nežli se z něho vyklubala opera útvaru nynějšího! Proč by i Smetanův Dalibor, jehož světelné paprsky sálají do daleké budoucnosti, ve svém nedostatečném úboře dramatickém nemohl doznat textové meliorace?

Již Kalbeckovo německé zpracování textu sáhlo smělou rukou zejména na obě poslední jednání. A jak jsme nedávno při zdejší premiéře Dalibora seznali — se zdarem.

Zdeněk ovšem tu zůstal nezměněn a figuruje na divadelní ceduli jako „Zdenkos Geist als stumme Erscheinung“. Ten nešťastný Zdeněk!

Ve vřelém souhlasu s motivací p. prof. Táborského jsem téhož náhledu, že zde se účinně může páka zasadit a situace změnit. Muselo by se to ovšem učinit tak, aby to odpovídalo výši, do jaké Smetana Dalibora pozvedl hudbou svojí, která postavu jeho pokryla patinou nefalšované tragiky.

A co tu teď navrhuju, není z mého důmyslu, ale vyposlouchal jsem ze Smetanovy vlastní hudby. Každé hluboké umění je symbolické. Je jím i Smetanovo. Ten motiv Zděnkův, jenž na zlatých paprscích arpegií harf a zpívajících houslí nad hlavou Daliborovou se vznáší, je mi symbolem velikého, nad zemský prach vysoko povzneseného umění — umění hudebního, které je tu personifikováno Zděnkem a vyznačeno vítězným zpěvem kouzelných strun. Dalibor žil jenom svému umění a to přivedlo jej v konflikt s okolím. Bylo osudem jeho viny ale zároveň v representantce odvety zaměnilo pomstu v soucit a nenávist v lásku.

Dalibor jde do žaláře navždy odloučen od svého umění. Ale milující žena vnikne i tam a vrátí mu je — housle, po nichž tu marně toužil a zároveň probudí v něm naději na svobodu a život lásky. Umění a láska tu triumfují. Světový řád ale je porušen. Z toho vyvírá katastrofa: Skon Daliborův a Miladin.

To jsem slyšel zřetelně z hudby Smetanovy a sice určitě s tak důraznými akcenty vysloveno, že si troufám říc: Tak svého Dalibora si myslil Smetana! A z toho vyvozuju na změnu textu tuto hořejšímu symbolismu odpovídající fabuli.

Nahraďme Zděnka symbolem jiným, který tu leží na snadě: Daliborovými houslemi. A mysleme si tu věc ku př. tak:

Rytíř Dalibor byl široko daleko znám svou umělou hrou na housle. Soused jeho ploškovický, jemuž Daliborovo umění a jeho oblíbenost

u lidu byla trnem v očích, zneuctil surově jeho svaté umění. Zmocnil se lstivě jeho kouzelných houslí a s veřejným posměchem na potupu Daliborovu je — řekněme — rozdupal.

Z toho pomsta Ploškovicům a zabití Miladina bratra.

Pohnán před soud, hájí Dalibor před králem a Miladou své zneuctěné a pošlapané umění s takovým ohněm a nadšením, že mu lid jásá vstříc a sama žalobkyně uchvácena v srdci svém, odpouští mu a vzplane k němu láskou.

Dalibor tu stojí jako vyšší člověk a rek umělecké idey. Král a soudcové ovšem nechápou jeho idealismu a z vraždy pro pouhé housle ho odsoudí atd.

Však tam, kde Dalibor mluví o Zděnkovi a volá jej, zde by blouznil o svých houslích ztracených.

A tak by se dle této exposice dala provést fabule celou opero . Sen Daliborův v žaláři o Zděnkovi by platil houslím a byl by tím krásným violino principale v orchestru psychologicky trefně vyznačen.

Na tom přestávám. Neboť zde už patří slovo básníkovi. Já podávám jenom bledou ideu, které by teprve povolaný umělec mohl dát krev a život.

Proti duchu Smetanovy hudby by to nebylo rozhodně a Dalibor by se tak stal typem hudebnosti českého ducha. Rys, který v opeře Smetana jistě mít chtěl, o čemž jasně svědčí s neobyčejným výrazem prokomponovaná slova žalářníkem v kontextu jen jakoby maní prohozená: „který pak Čech by hudbu neměl rád?“

Myslím, kdyby se ve směru tom text přepracoval a ve scénu uvedl, že by diváku bylo ihned jasno, proč ty housle v orkestru tak krásně zpívají.

Vždyť by pak byla jejich hra zpěvem vlastního vítězství! *V. Chládek.*

Nedovoluji si oprávněnost uvedených návrhů popírat; ale smím snad upozornit na věc tuto:

Smetana, jak víme od něho samého (z dopisů) nebral libretto na zdařbůh, ale pokud to bylo možné, básníkům svých librett idee své vštěpoval. Smetana si hlavní osoby svých hudebních dramat dobře promyslil a tvrdím, že Zdeněk je jednou z takových promyšlených osob Smetanových. Přátelství je přece velmi silný svazek osob (vedle synovství a otcovství) a toto přátelství dodává hudbě v Daliboru ten zvláštní ráz lyrický. Kdyby Smetana byl líčil poměr synův k otcovi, byla by celá hudba měla ráz jiný. A proč by svazek přátelský nebyl dosti silným motivem? (Nechci tu vzpomínat slovanského pobratimství.) Nesmí se zapomínat, že Smetana svou hudbu s textem svazoval velmi intimně a ovšem docela vědomě. O Čertově stěně Smetana sám napsal (Teige, skladby Smetanovy, str. 105): Ad vocem sloh hudby v opeře té zkrátka Smetanovský t. j. sloučení melodií i jednodušších se vždy svědomitě volenou harmonií a promyšleným plánem ve stavbě v souvislosti a jednotě celé opery, jako jedna velká symfonie arciť zde — co je nejhlavnější — s textem spojena.“ *Red.*

ROZHLEDY

POLITICKÉ: Předvídané konce mladočeského tažení; stísněnost následkem toho, demoralisované voje mladočeské a odcizení socialistů naší věci — Za Badenim absolutismus — Události žatecké umožněny nedbanlivosti o české menšiny — Zvrhnutí pražského rozhorčení a pražských bouří z demonstrací politických v povážlivé násilnosti; bezstarostnost poslanců o všecky ty věci, opomenutí orgánů samosprávných a jiných činitelů povolaných — Náhlý soud v Praze, nejkrajnější prostředek justice — Nedostatek vedení ve straně svobodomyslné, naprostá rozháranost; léčení toho frasovitostí — Falkenhaynův zákon o vyloučení vzdorovitých poslanců, vniknutí policie do parlamentu; prorokování časopisu „Zeit", co se stane v říšské radě — Badeniho pád nečekaný — Vrtkavost vlády Badeniho, boj jeho s Luegerem; Lueger vítězem — Badeniho domnělé zásluhy o Čechy, naše znepřátelení se všemi stranami dílem Badeniho, jeho slabost vůči opposici a ráznost proti vlastním stoupencům (Aš—Plzeň) — Legenda o přátelství Badeniho k Čechům — Činy jeho v Haliči — Voliči v Roudnici proti mladočeštině — Grégrova zákonná revoluce — Umlčování od „Národních Listů" nespokojenosti voličské — Ztroskotání misse Gautschovy — Odpověď „Právu Lidu" o návštěvě českých dětí na německých školách. — — Křesťanství a námořní loďstvo — Německý idealism — Neúmorný Dreyfuss — Italská krise — Weylerova triumfální objížďka — Nová vláda v Srbsku se činí — Kandidát guvernérství na Krétě — Antisemitism v Rumunsku.

Mohli bychom s rozhodným zadostiučiněním odvolávati se na své dřívější úvahy, kterak se — rychleji ještě, nežli jsme očekávali, — splnilo vše do písmenky podle našich obav o mladočeské politice, kterak naše delegace na říšské radě se naprosto ve všem přepočítala zrovna tak, jak tuto bylo ne předpověděno snad, nýbrž pouze a prostě vylíčeno jako nezbytný důsledek pochybeného tažení parlamentárního. Naši politikové z povolání neviděli to, co viděl každý rozumný nepolitický člověk, že totiž bijeme se bez naděje na jakoukoli odměnu pro věc úplně cizí i že proti sobě tím do nejvyšší míry popouzíme nejen své nepřátele dosavadní, nýbrž také ty, kteří do té doby ještě i jakési sympatie k nám jevili.

Ale city naše nejsou podle toho, abychom se i jen z daleka mohli těšiti z toho, že se přihodily věci tak, jak jsme dávno již tušili, ba nechce se nám nyní vůči stísněným našim poměrům ani do přísné kritiky těch hrozných poblouzení, kterých se naši zástupci ve Vídni dopustili. Nebyli poraženi jen ti a ti čeští politikové, ani pouze jedna sebe silnější strana v národě, nýbrž poražena a zraněna byla česká věc bezmyšlenkovým a umíněným jednáním politických vůdců. Národ náš, jakoby tu stál na počátku svých politických bojů, ale marně ohlíží se po zdatných bojovnících, zbyla mu jen poražená, neschopná i demoralisovaná politická armáda. Tak pomstilo se zároveň i to, že jediná a výlučná strana vládnoucí nedovedla se v čas postarati o náhradu, kdežto sama se již v politických taženích naprosto opotřebovala. Nenáležejí sice všichni zástupci lidu našeho Mladočechům. Jsou také Čechové mezi socialisty, ale politická moudrost Mladočechů docílila toho svými přehmaty a chybami, že tito čeští socialisté jsou proti našim národním a politickým směrům

nynějším ne-li přímo nepřátelští, rozhodně aspoň úplně lhostejni. Také jedna z vymožeností mladočeských!

Badeni, na jehož osud přivázala své všecky zdary naše české delegace, neslavně padl a s ním padne celé nepatrné nadělení jazykových nařízení, která beztoho nikdy nebyla upřímně ani prováděna ani míněna. Nebylo by jich ani škoda, kdyby místo nich se udělal poněkud jen slušný jazykový zákon. V tom však nevězí vlastní jádro věci: pád Badeniho je náhodou také hned asi počátkem dosti nepokrytého absolutismu vedeného duchem starorakouským, který rozhodně bude němečtějším nežli by mohla býti kterákoli nám třeba nepřátelská, aspoň zdánlivě parlamentární vláda.

Není divu, že těmito nezdary byly roztrpčeny české duše. Mladočeši musili se důvodně báti rozhořčení svého lidu, kterému slibovali bůh ví jakou kořist, zvítězí-li jich pán; ale Badeni zatím nemohl za dvě léta své vlády splniti ani jen prvý ze 32 českých požadavků, které podle Grégra mu byly s české strany kladeny. Zatím však důvodné rozhořčení to mohlo se svaliti a vybíti na jinou stranu. Němci v uzavřeném území severočeském zpiti svým vítězstvím a z v y k l í z d o b B a d e n i h o, ž e s i m o h o u d o v o l i t i v š e h o p r o t i č e s k ý m m e n š i n á m, začali přímo křižácké tažení proti našim lidem nuceným bydliti mezi nimi. Také to je zásluhou mladočeské politiky, o trpících českých menšinách byly potištěny sice stohy novinářského papíru, tak že to žádný již ani čísti nechtěl a nemohl, ale páni poslanci o tom věděli a mluvili jen doma v Praze. Ve Vídni na vše vždy zapomínali, nikoho se nedovedli ujmouti, jenom aby nepůsobili nesnáze vládě Badeniově, která prý za nic nemohla, byla prý nám zvláště přízniva, ale její úřednictvo to jen bylo zlé a neposlušné.

Zprávy o násilnostech uzavřeného území, hlavně ze Žatce působily zle. Lid přestal uvažovati a nejmenší popud byl s to, aby jej rozlítil. Popud ten přišel se strany německé z demonstrativního průvodu německých studentů. Policie svým prudkým vystoupením neukrotila mysli, naopak vše tím více bylo rozjitřeno. Mladočechům se uvolnilo, nebyl prozatím od nich požadován počet z jich chybného jednání, nýbrž především se viděla nezbytná potřeba zademonstrovati proti Němcům a — židům. Taková politická demonstrace vůči všem ostatním demonstracím, zejména ve Vídni, ve Štyrském Hradci, v Linci a v severních Čechách, mohla dodati snad i důrazu slyšitelného na rozhodujících místech, ale mladočeské vedení ukázalo se býti také v tomto směru nijakým. Páni poslanci na př. v neděli dne 28. listopadu, kdy padl Badeni, nebyli vůbec ve Vídni, kromě těch, kteří tam zbyli za příčinou rokujících delegací; — neokázali se také v Praze, až na nečetné výjimky, v kritických dnech od 29. listopadu do 2. prosince. Jak zcela jinak dovedli býti na místě opposiční poslanci němečtí v Chebu, Aši a jinde.

Zatím pražské bouře rostly a vyvíjely se již velmi povážlivým směrem. Z pouhých d e m o n s t r a c í přikročilo se již k povážlivým n á s i l n o s t e m, které násilnostmi zůstaly, třeba k nim sem tam daly podnět i provokace s německé strany, vytloukány okna ve veřejných i soukromých budovách německých, vše to po způsobu žateckých výtržností s výslovným doznáním, že to odveta za Žatec. Avšak p o m s t a, to řekl

tak dovedný politik jako Cavour, je nejšpatnějším rádcem politickým. A dokonce pomsta na nevinnících. V těch chvílích byla by bývala přítomnost poslanců a jiných vlivuplných lidí byla nanejvýš neocenitelnou. Policie i vojsko nedovedly celé hnutí zpanovati a tím smělost davů jen tím více rostla; klidní občané se již musili báti na ulice, aby při krvavých srážkách a zatýkáních od policie nebyli pomícháni s výtržníky. Tehdy bylo na těch zástupcích, kteří by měli dostatečnou důvěru v lidu a potřebnou autoritu, jakož i úřední oprávnění, aby byli zakročili. Že takové zakročení bylo velmi dobře možné, ukázalo se na příkladě Podlipného v pondělí dne 29. listopadu. Co se státi mohlo dne 29. listopadu, proč toho neužito dne 1. a 2. prosince, kdy už bylo nepochybné, jaké živly rmutné se z veškeré rozkvašené massy dostaly na povrch? Proč nedostavili se pp. poslanci a jiní vůdci, jakož i orgány samosprávné, aby si prohlédli, co se děje i aby použili vlivu svého tam, kde zakročování policie a branné moci nemělo žádoucího výsledku? Patrně si tito vůdci a jiní povolaní činitelé nebyli vědomi důsledků, ke kterým to musilo vésti, až najednou bylo již pozdě a hanba celá dovršena prohlášením náhlého soudu (nesprávně se překládá t. zv. stanným právem — Standrecht) na Prahu a okolní okresy!

Sáhnuto bylo s vládní strany k prostředku nejkrajnějšímu, zbytku to středověké justice, která tresce nepatrné zločiny proti cizímu majetku spáchané jediným hrozným rozsudkem smrti. Ovšem bylo hned ticho po tomto prohlášení náhlého soudu (2. prosince) a krutého tohoto soudu nemusilo býti použito ani v jediném případě po jeho prohlášení, a to je při věci smutné, že krutý trest neobracel se proti rozčilení politickému, ale proti sprostému zločinu. Již tím nad Prahou před celým světem vyřknut ortel ponižující a vybízející naše odpůrce k jednostrannému posuzování celého hnutí. Zdali bylo potřebí tak tuhého opatření, které za ústavních dob skoro naprosto vyšlo ze zvyku? Vojenské moci zatím bylo do Prahy schnáno tolik a policejní předpisy dány tak přísné, že tím by se bylo snad proti výtržníkům zplna vystačilo.

Jako mladočeské vedení vůbec z chyb dosud nevycházelo, tak si odneslo nejhorší vysvědčení zrovna z posledních nepokojů pražských. Strana totiž není špatně vedena, nemá vůbec vedení naprosto žádného. Kolik hlav ve straně, tolik v ní také smyslů a není chuti k opravdivé vážné práci zcela žádné.

To jeví se i v celém dalším vystupování. Pan Stránský bez ptaní svých kollegů převzal o své újmě v delegacích zpravodajství o říšském rozpočtu námořním. Po prohlášení náhlého soudu v Praze žádal pražský výkonný výbor mladočeský, aby čeští poslanci vystoupili z delegací s protestem proti vládě Gautschově, ale čeští delegáti zatím mluví a hlasují v delegacích pro trojspolek a veškerou zahraniční a vojenskou politiku naší říše i pro. bosenskou vládu — třebas Národní Listy odkrývaly po celé roky neúnavně skutečné i domnělé vady této správy — delegáti nedbají naprosto tohoto vyzvání z Prahy. Desorganisace mezi Mladočechy na všech stranách zle pokračuje. Poslanec dr. Fořt v témž okamžiku, co čeští poslanci jednali s ministerským předsedou Gautschem, i kdy nevědělo se ještě jak jednání ta dopadnou, mluvil tak opposičně a ostře proti

vládě, že to konfiskační náš apparat ani na veřejnost nepropustil. To však nikterak nevadilo slavnému shromáždění voličskému, aby poslancům na říšské radě odhlasovali v resoluci důvěru. Patrně moc fráse u nás je pořád ještě děsivá.

Pouhá fráse je na všecko dobrá, také tehdy, kdy se neví kudy kam. Bohužel, že našemu obecenstvu se stále ještě může fráse a nic jiného než fráse podávati také v nejkritičtějších a nejvážnějších dobách. Když Badeni odstoupil a všude bylo nejistoty plno, když bylo jasné, že velebené stavby politiky mladočeské jsou jen hroznými ssutinami, byl tu hned „Výkonný výbor národní strany svobodomyslné“ s frásí, že ať se co děje, zástupci národa českého neodstoupí od programmu národního a státoprávního. Patrně k tomu programmu národnímu a státoprávnímu patřily poslední dobou také provisorium rakouskouherského vyrovnání a Falkenhaynova změna jednacího řádu pro říšskou radu.

Falkenhaynův návrh na vyloučení poslanců renitentních, který pravice odhlasovala, byl strašným poblouzením pravice; byl přijat úplně nezákonnitě proti slovnému znění jednacího řádu a za takového vzrušení, že se z toho nedalo věštiti nic dobrého. Ještě horší byl pak způsob, kterým se usnesení to provádělo, že totiž policii dovoleno v samé parlamentní budově poslance zatýkati. Tato myšlenka stála Badeniho ministerské křeslo, opposici obstrukční dána nejvydatnější zbraň, jakou mohla do rukou dostati, a opposice jí také použila tím, že nepokoje v parlamentu přenesla na ulici.

Nebylo by ještě porušením parlamentární svobody, kdyby se i bylo propůjčilo právo předsednictvu sněmovny, aby vyloučilo poslance, kteří násilně porušují jednání sněmovní — jak tomu jest na př. v parlamentu anglickém a francouzském — ale právo to musilo by se propůjčiti formou zákonnou a nikoli revolučním činem takovým, jaký je obsažen v přijetí návrhu Falkenhaynova. Je divné, že pravice nechtěla viděti, jak na to odpoví obstrukce, ačkoli to bylo prohlášeno zřetelně napřed od stran opposičních. Časopis „Zeit“ již dne 20. listopadu ve svém úvodníku pravil, že sice předsednictvo sněmovny může se pokusiti o nezákonitosti na potlačení obstrukce, ale že pak přestává býti říšská rada parlamentem, a že je pouze obyčejným shromážděním, v němž si jeho členové mohou zrovna takým způsobem dovoliti jakýchkoli činů, a které pak mohou násilně rozbiti. Tuto theorii také sociální demokraté prakticky provedli zrovna tak, jak to bylo dne 20. listopadu již vytištěno a výsledkem byl na to pád ministerstva Badeniova.

Pád tento byl ovšem podle našich poměrů do jisté míry nečekaný, neboť Badeni neměl vlastně vládnouti již dávno před tím: s většinou parlamentu, ač ta mu konala služby přímo nepojmenovatelné, jíti nechtěl a menšina jej nenáviděla k smrti. Badeni byl nejhlavnější překážkou, že nemohlo býti vyřízeno vyrovnací provisorium; když překážka ta se tedy měla odstraniti, bylo rozumné učiniti tak, dokud zbývalo času na nový pokus i nikoli tehdy, kdy již další jednání se musilo jeviti bezúčelným. Bez parlamentu byl by dovedl vládnouti snad i Badeni, když se k tomu ve Vídni jedenkráte dovedli odhodlati. Ale je známo, že Rakousko je zemí nepravděpodobností a na podobnou takovou událost se mohli hlavně zástupci

čeští podle svých dosavadních zkušeností dobře připraviti. Zatím je to zasáhlo jako rána hromová.

Badeni za celé své vlády nebyl ničím jiným nežli třtinou větrem se klátící, ačkoli se ve Vídni představoval tak, že chce vládnouti železnou rukou a že nechce býti nikým veden. První konflikt jeho s antisemity vídeňskými dopadl tak bledě, že úplně kapituloval před drem Luegrem. Tím si ovšem antisemity nezískal, za to si znepřátelil na smrt německou levici a nepřátel mu neubývalo, nýbrž stále přibývalo. Jako dra Luegra měl hned na počátku své vlády za nepřítele, tak také ke konci to byl dr. Lueger, který jej odklidil; antisemitský purkmistr slavnostně prohlásil, že za pokoj Vídně neručí a toho bylo dosti, aby Badeni musil jíti.

Čím byl Badeni pro nás Čechy? Sjednotil proti nám kde koho; před Badenim jsme měli pouze německou levici a německé nacionály rozhodně proti sobě, po jeho pádu jsou proti nám Němci vesměs — ani antisemity ani Tyroláky nevyjímaje — ale kromě toho také se postavili proti nám sociální demokraté, Italiáni, ano i haličští Rusi. Mnoho nepřátel prý je mnoho cti, ale nám z toho pošlo po čertech málo cti, v cizině nás považují za násilníky, v uzavřeném území nás vybíjejí. A toto utrpení našich menšin zase nás vede k pochybené a chabé politice Badeniho, který nám nedal v severních Čechách ani ochrany té, kterou nám poskytuje a poskytnouti má zákon a povinnost úřadů, aby zákonů dbaly. Ovšem bylo také povinností českých politiků starati se o ty české menšiny, jako bylo jejich povinností podati cizině spolehlivé zprávy o našich snahách i zápasech; to arci za nás nemohl dělati Badeni aniž kdo jiný. Jak dovedl býti Badeni silný proti svým odpůrcům, toho nejlepším dokladem je počínání jeho v Chebu, Aši a v Mostě i jak byl vlídný ke svým nejvěrnějším nohsledům, toho krásný obrázek podal letos v létě v Plzni. Patrně podle toho máme všechnu příčinu haliti se ve smutek pro jeho pád, když si všecky jeho skutky rychle v mysli vybavíme! Ale je tu jazykové nařízení přece. Pěkné nařízení, které ukládá na př. úředníkům v Čechách povinnost naučiti se česky až kdysi pozdě v budoucím století, když mezitím z celého nařízení kdo ví co zbude. Jak se může podle všeho tohoto působení zcela bez předsudku a vášně vylíčeného udržovati ustavičně ještě legenda (a legendu tu opakoval teď sám dr. Engel), jakým znamenitým přítelem nám byl hr. Badeni, je těžko si vysvětliti. Ovšem Mladočeši na svou omluvu takové legendy potřebují. Přízeň Badeniho k českým věcem poznává se také, jak postaral se o Moravu, kterou nechal stále na pospas vládnoucí nepatrné menšině moravské.

Nechceme úmyslně vzpomínati toho, jaké bylo působení Badeniovo v Haliči, kterakým způsobem tam usmířil haličské Rusy i kterak na jeho pokyny byly tam prováděny volby. O tom by nám něco mohl pověděti snad jeho obhájce p. Dr. Stránský. Nám stačí již úsudek z našich vlastních dějin i nechceme mrtvým dále přitěžovati!

Zdá se, že přece naše veřejnost aspoň z části chce konečně potahovati jednotlivé vůdce mladočeské k zodpovědnosti. Tak se dostalo perné lekce (od knihtiskaře Hofrichtera) Heroldovi a jiným poslancům ve voličské schůzi v Roudnici, že jich povinností bylo za bouřlivých událostí dlíti v Praze a že by dr. Herold jako výtečný placený obhájce

všelikých pochybných individuí měl také jednou svatou povinnost hájiti ty, kteří byli zatknuti za pražských bouří; proti Špindlerovi byla pak odhlasována resoluce, že měl delegace opustit a že se měly učiniti důsledky opposiční z toho, jak se proti nám ve Vídni postupovalo. — Za to dr. E. Grégr zase svým lehkomyslným způsobem mluvil voličům (v Lounech) pro revoluci, arci prý pro revoluci zákonnou, ovšem zapomněl dodati, co si vlastně tou revolucí zákonnou myslí, jakoby ani také nevěděl pověděti, co je to suchá voda nebo mrazivý žár! Dr. Grégr pomáhal potírati německou obstrukci tím, že v říšské radě nebyl. Takovým způsobem arci obstrukce vítězila, když sněmovna poslanců byla neschopna k usnášení (nebylo v ní ani 100 poslanců přítomných) a rovně tak bylo s rozpočtovým výborem. Pohodlněji by to šlo arci podle Falkenhayna!

Zajímavé je, že Národní Listy opět přinesly úplnou řeč Grégrovu (v čísle konfiskovaném), kdežto o voličské schůzi v Roudnici posud nehlesly. Takové zprávy se nejpohodlněji umlčí.

Ministr president Gautsch nedovedl ovšem parlamentní motanici vídeňskou rozmotati, jeho prostředkování mezi Němci a Čechy bylo úplně marným. Němci nemíní se vzdáti své držené a ohrožené nadvlády ani za tu cenu, že Mladočeši byli ochotni ke změně jazykových nařízení asi v tom smyslu, jak to kdysi navrhoval professor Pfersche na základě trojdílnosti království Českého na území české, německé a smíšené. Bude se tedy vládnouti nějaký čas absolutisticky, co povede na druhé straně k úplnému osamostatnění Uher, jak vyloženo to v následujících rozhledech.

Poznámka. Vůči socialistickému „Právu Lidu" nemůžeme bohužel svůj úsudek z minulého čísla odvolati, ačkoli v čísle ze dne 24. listopadu tvrdí redakce onoho listu, že „až dosud nikdy nevystoupila proti právům lidu, „jelikož je to nemožné". — U nás v příčině návštěvy *českých škol obecných od dětí německých* není opravdu pražádného fanatismu národního, naopak náš lid je v těchto věcech velice vlažný. Kdyby si v Právu Lidu všímali statistických výkazů, viděli by, že na všech českých školách v Praze mezi 16.400 dítkami je pouze 15 dětí německých, tedy ani ne jediná tisícina, kdežto na německých školách v Praze je 947 dětí českých, což jest téměř třetina všech dětí školy ty navštěvujících. Ve Vršovicích, na které se „Právo" odvolává, je na německé škole dítek několikráte více nežli se tam vůbec Němců napočetlo. Kdo by se chtěl přesvědčiti, jaké děti chodí do německých opatroven zdejších, mohl by se postaviti před některou z nich, když útlé dítky odtamtud vycházejí, a slyšel by skoro výhradně zvuky české. Naše Doba nepřestala býti seriosní, ani proti socialistům neobrátila, když jim vytýká patrné chyby; učinila tak dříve již několikráte podobně, na př. v příčině státního práva českého, za příležitosti demonstrativních slavností, kterými hodlali zažehnati národnostní boje atd. Při polemice té stala se ostatně Právu Lidu nehoda, že 24. listopadu zapomněli přidati, co řekli dne 26. října, že totiž onen kamnář Marx, který v Jablonci pro posílání svých dítek do české školy byl boykottován, je Čechem a nikoli Němcem, jak by se z celé spojitosti zdálo a že tedy v Jablonci byl Čech hospodářsky ničen proto, že chtěl, aby se jeho děti naučily také po česku, když do školy německé

již po pět let chodily. To je úmyslné porušováuí smyslu, když se tak důležitá okolnost schválně vynechává. *P.*

Jak souvisí křesťanství s německými námořními obrněnci? Dle císaře Viléma zcela úzce. Někde v Číně pobiti byli křesťanští misionáři. Vítaná příležitost, aby Německo zakročilo, ale k tomu třeba nových válečných lodí — tedy jménem křesťanství nutno věnovati několik milionů na nové lodě. Jest to táž logika, jako ta, dle které symbolem křesťanství jest ruský vojenský kabát. Poslanec Schönlank mluvil v německém sněmě o romantismu na trůně. Romantism sám jest ovšem neškodný, na trůně může se státi ale velmi nebezpečným. Ostatně Němci, dle výroku nového státního tajemníka Bülowa, hledali dosud ideály své jen na nebi, dlužno prý se ohlédnouti nyní i po zemi a po vodě. Ubozí ideální Němci! Kancléř Hohenlohe konečně předložil dávno slibovaný návrh nového trestního vojenského řízení. Co do zásad pokrokových předloha však neuspokojuje.

Záležitost Dreyfussova ve Francii stává se již odpornou. Staly-li se při prvním procesu formální nesprávnosti, budiž, ať provede se jeho revise, avšak hýbati nebem a zemí, žádati papeže o intervenci a nuditi po několik neděl celou Evropu sáhodlouhými zprávami o stadiu této aféry — za to věru pan kapitán Dreyfuss i se svým mocným protektorem Scheurer-Kestnerem (podivno, jméno nezní nijak francouzsky) nestojí. Staly se horší přehmaty justiční — ač možnoli zde vůbec o přehmatu mluviti — a historie mlčky přešla přes ně k dennímu pořádku.

Ministerstvo Rudiniovo podalo demisi pro nepříznivé votum, které obdržel od italského parlamentu ministr vojenství Pelloux. Král Humbert svěřil však sestrojení nového kabinetu opět Rudiniovi. Špinavá aféra Crispiova odkázána parlamentní komisi. Crispi si při tom stále ještě hraje na poctivce.

Generál Weyler jezdí nyní po Španělsku a jest předmětem „ovací". Patrně za své hrdinné kousky na Kubě. Straší Sagastovu vládu svou oposicí a hledá prý dokonce styky s Karlisty, kteří podle všeho ještě nevymřeli. S Weylerem udělali by ovšem dost pochybnou akvisici.

Ruský vyslanec Morenheim v Paříži nahrazen knížetem Urusovem.

Nová vláda v Srbsku rozumí patrně své věci. Připravuje půdu pro nové volby do skupštiny rozsáhlými změnami v politickém úřednictvu. Vyhazuje totiž dosavadní radikály a dosazuje své stvůry. Imposantní vládní většina v budoucí skupštině bude tím zajištěna. Jako ve všech balkánských státech.

Černohorec Boža Petrović má se státi guvernérem na Kretě.

Z Bukurešti oznamují se hlučné výtržnosti protižidovské. Jako jinde i zde to odnesli židé chudí.

Definitivní podmínky míru řeckotureckého konečně šťastně podepsány. Evropská diplomacie si zase trochu oddechne. *H.*

V Praze, dne 10. prosince 1897.

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ: Výtečnost dualistické ústavy; neochota Uher k spravedlivému příspěvku na společná vydání; nesnáze s provisoriem; absolutistické upravení vyrovnání s Uhrami a rozhodování uherského parlamentu samojediného o společných záležitostech; zodpovědnost společné vlády sněmu uherskému a právo jeho stanoviti společný rozpočet, kdyby nebylo říšské rady — Absolutní Cislajtanie kolonií maďarskou bez prava rozhodovati o svých vlastních věcech, pokud se týkají zároveň Uher; nutné následkem toho vyvinutí personalní unie — Nedbání našich prospěchů ode stran i od vlády — Vyrovnávací provisorium v Uhrách; obstrukce strany Košutovy; krise monarchie — Uherské cenné papíry a daň rentová. Ústupek nezdanitelnosti ničím nevyvážen se strany uherské. Nesmyslnost daně rentové na papíry zemských ústavů, nedbalost poslanců zemských v tom směru — Zemské výbory o zemských financích; samosprávné přirážky; zemské a obecní daně ze služného naprosto nespravedlivé — Severoamerické a francouzské kroky ve prospěch bimetallismu v Anglii, bezvýslednost jich a opozdilost našich bimetallistů.

Ti politikové, kteří pomáhali znovu budovati rakousko-uherskou monarchii v r. 1867, nemohli ani tušiti, jaké to bylo velepožehnané dílo pro všechny národy mimo jediný vyvolený! Tímto jediným vyvoleným jsou ovšem Maďaři. Cítíme zde před Litavou dnes všichni až do nejvnitřnějších útrob svých, kteraké nadělení je ten převelebený dualismus. Udělali jsme smlouvu s nuzákem — tím byli tenkráte Uhři bez odporu, — měli jsme s ním útrpnost, vzali jsme ze společných břemen tolik, co jsme právě tehdy mohli unésti, doufajíce patrně, že až se náš soused pod společnou střechou trochu ohřeje a zotaví, že bude tak slušný, uznalý i spravedlivý a pomůže opět nám nésti podle svých sil. Ale stalo se jinak, nežli my bláhoví jsme naivně očekávali. Uhři sice zmohutněli, vyrovnali se pomalu v hospodářském pokroku s námi, ale na převzetí většího podílu ze společných břemen nejen nepomýšleli, nýbrž rádi by ještě něco z toho lehkého podílu převrhli na nás do největší míry přetížené.

A daří se jim za Litavou vše podle vůle. U nás není vůbec pro nic hospodářského smyslu; pro kousek jazykového, — celkem málo významného, — nařízení zbouřeno nebe i se zemí, bojuje se, jakoby se buď jednalo jedněm o zánik světa nebo druhým o království nebeské. Rakousko-uherské vyrovnání pozbývá platnosti koncem tohoto roku a o nové není naprosto postaráno, nebylo možné ani pomysliti, aby se dostalo do parlamentu vídeňského. Nezbylo nežli podati návrh provisoria na dobu nejblíže příštího roku, kterým zachovává se vše při starých nesrovnalostech a křivdách. I toto provisorium nebylo možno říšské radě pro obstrukci vyříditi.

Uhři však mají ve své ústavě článek, podle kterého nemohou se o společné záležitosti smlouvati leda s královstvími a zeměmi, pokud jsou ústavně spravovány, totiž zastupované vládou, jež si vymohla dotyčné zákony od říšského zastupitelstva, t. j. říšské rady. Maďaři si vykládají smlouvu s Cislajtanií takovýmto způsobem. Banffy přisvědčil, že nemůže se smlouvati s absolutistickým Rakouskem (zoveme tak pro krátkost naši polovičku bezejmennou), ale zároveň prohlásil, že Maďaři pak mají úplně volnou ruku usnésti se o společných záležitostech, jak budou chtíti. Co tedy uherský říšský sněm přijme, to patrně bude platiti také pro nás v královstvích a zemích. Také příspěvek na společné záležitosti (zahraničné věci, vojenství a válečné námořnictví i společné finance) si mohou stanoviti podle své vůle, zbytek nedostávající musíme zaplatiti my. Je sice na rozhodnutí panovníkově, jaký příspěvek ustanoví, ale na dlouhé doby nebude se moci to

učiniti jinak, než-li jak k tomu přisvědčí uherský parlament, když není podobné rovnováhy u nás.

Výklad tento je bez odporu znamenitý! Tedy uherský sněm bude snad ustanovovati nejdůležitější zákony o nás bez nás. Zůstane sice společná správa, která vyžaduje na 170 mil. zl. ročně, ale kolik z toho připadne platit nám, kolik Uhrům, o tom smí rozhodovati pouze parlament uherský dle svého uznání, jakmile bude v Cislajtanii absolutistická vláda. Ale nejen v příčině společného příspěvku budeme vydáni na milost i nemilost Uhrům, nýbrž také o jiných věcech budou maďarští poslanci pro nás rozhodovati. Tak na př. budou si moci spravovati banku rakousko-uherskou dle svého zdání, ustanovovati si cla, smlouvati se o obchodní styky s ostatními státy, budou nám diktovati, kolik máme stavěti nováčků do společné armády atd. atd. A tohle všecko budou míti za svých 30%, které snad ani pak nepovolí na společné výdaje; neboť mohou si pak libovolně svou kvotu příspěvkovou snížiti, absolutistická vláda naše jim v tom nemůže brániti, nemá k tomu žádné opory parlamentární. Uhry samy totiž prý mají suverenní právo o těch všech věcech se usnésti, jak se jim zlíbí, když tu není cislajtanského parlamentu.

Nedosti na tom. Poněvadž delegace říšské rady by zmizela, nebyla by ovšem volena ani delegace uherská. Společná vláda přestala by býti zodpovědna delegacím a zůstala by zodpovědnou pouze uherskému sněmu, který by také samojediný povoloval společný rozpočet a schvaloval společné účetní uzavírky. Maďaři by na př. si mohli vzpomenouti, že máme nedostatečnou armádu i že potřebí zvýšiti náklad na válečné loďstvo. Vydává-li se nyní na společné vojsko a loďstvo 160 mil. zl. a přispívají-li Uhři k tomu asi 50 mil. zl., mohl by uherský sněm usnésti se, aby náklad ten zvýšen byl na 200 mil. zl., ale Uhři že k tomu nemohou přispěti leč opět jen 50 mil. zl. (25 procenty); měli by k tomu suverenní právo, kdyby uznali, že uherské občanstvo většího vydání nesnese.

Jak se vám to líbí? Není to nejznamenitější komedie, která kdy byla sehrána na světě? Je nějaký stát možný jinde na světě, kterému by druhý stát s ním spojený mohl prostě vše diktovati a ustanovovati, co se má státi s jeho daněmi, s jeho vojskem, s jeho politikou a to bez odmluvy bez možného smlouvání? Patrně by kterýkoli podrobený národ, kterákoli africká kolonie německé, francouzské neb anglické říše nebyla na tom ani tak zle, jako my zde v Cislajtanii vůči Uhrům. Která vláda třebas absolutistická, mohla by vejíti v takovéto spojenství s Uhrami? Žádná moc sebe tužší nemohla by udržeti na dlouhé doby tyto poměry a musilo by dojíti k úplnému rozloučení všeho společenství a vyvinula by se z nynější monarchie dualistické unie personální, oba státy by nemohly míti kromě panovníkovy osoby nic jiného společného, kdyby mohl o společných věcech rozhodovati jediný parlament zastupující pouze jednu část říše, část k tomu slabší i co do počtu obyvatelstva i co do hospodářské síly i co do intelligence — o čem všem nemůže arci býti žádné pochybnosti.

Divné je, že ani takováto zpupnost maďarských politiků nedovedla nejmenším způsobem naše zástupce sjednotit k hájení zájmů svého vlastního občanstva. O titěrky se rveme na život i na smrt, ve velikých

věcech všechno pak prohráváme. Ani vlády naše nebyly si toho dosud jasně vědomy, že podléháme Maďarům pokaždé hůře. Pokoření naše je tak žalostné, že se mohl neúspěchy našimi a prospěchy maďarskými na účet náš dobytými chlubiti až i náš finanční ministr. Že banka rakousko-uherská bude ovládána Uhry, z toho měla naše finanční správa velikou radost, ačkoli na nás padly vůbec veškeré náklady nutné na úpravu naší měny. Podobně je to s urovnáním daní nepřímých z cukru a piva, z kterých hodláme značnou část postoupiti uherské polovici bez jakékoli náhrady, ale i z toho veliká byla radost u naší vlády.

Poněvadž v říšské radě nemohlo býti provisorium ústavně projednáno, bude u nás zavedeno na základě čl. 14. císařským nařízením. Banffý za to uherskému sněmu předložil již návrhy na samostatné upravení záležitostí, pokud se týkaly rakousko-uherského celního a obchodního spolku. Tyto předlohy upravují vše pouze prozatímně na dobu pouze jednoho roku, ale vyhražuje se jimi Uhrům právo učiniti rozhodnutí definitivní, nebude-li vyrovnání v obou polovicích zabezpečeno ústavně do května roku příštího. O všech věcech týkajících se společného celního území, nepřímých daní a měny rozhodnouti má uherský sněm nikoli na základě dohodnutí obapolného, nýbrž úplně samostatně s tím předpokládáním, že vzájemně totéž se stane od cislajtánské vlády. Tedy místo smlouvy nastoupilo tu právo vzájemnosti, jako tomu bývá mezi státy sobě úplně cizími. Ovšem o celním území a o měně prozatím se nerozhoduje, protože dotyčné zákony starší jsou dosud v platnosti, tak že se upravuje pouze poměr k bance rakousko-uherské, zákonodárství o nejdůležitějších nepřímých daních. Také kvota příspěvků společných zůstává stranou, neboť o ní rozhodne panovník.

Ale uherský místopředseda narazil s těmito předlohami zrovna tak na obstrukci jako dříve Badeni v Cislajtanii. Strana neodvislá pod vedením Košutovým chce toho docíliti, aby se předlohy ty nestaly zákonem. To se jí snadně podaří při opravdivé vůli, jelikož v Uhrách není možné odhlasovati konec debaty a do konce roku, kdy předlohy ty musejí býti vyřízeny, jsou již necelé tři neděle. Tak nebude snad ani v Uhrách provisorium přijato a monarchie bude tu bez ujednání o společných životních záležitostech. Krásné to vyhlídky! Úmysl Košutovců je patrný, aby nastala hned pouhá personální unie.

Jakkoli uherské ministerstvo bylo vůči naší polovici říše naprosto nepovolné, přece naopak od nás žádalo všemožné úsluhy. Nová rentová daň stíhá všechny cizozemské rentové papíry, tudíž i uherské u nás a poněvadž nebude se moci srážeti z kuponů, musí se vyměřovati podle přiznání (fassí) od vlastníků těchto papírů; takováto daň na přiznání je však kromě toho podrobena všem samosprávným přirážkám. Podle toho daň ta na uherské papíry byla by dosti citelná, obnášela by při 4%ních papírech jistě asi 16 kr. ročně; kromě toho by přihlašování papírů těchto ke zdanění bylo na značnou obtíž zvláště ústavům bankovním (spořitelnám, záložnám a jiným úvěrním ústavům). Nebezpečí to maďarská vláda vycítila i žádá, aby uherské papíry u nás byly prosty daně, že by navzájem zase naše cenné papíry mohly býti v Uhrách od daně osvobozeny. Takováto vzájemnost upomíná na známé pohádky o dělení takovém.

kde jeden dostal řípu, na druhého pak že připadla nať. Uhři lehko mohou propůjčiti osvobození od daně našim papírům, když jich v Uhrách skoro vůbec není, kdežto uherských papírů v Rakousku je snad veliká většina. Ostatně by se nezdanitelnost uherských papírů mohla týkati pouze papírů státních, kdežto zástavní listy a bankovní obligace musí býti zdaněny, jelikož i naše rakouské papíry toho druhu dani podléhají. Tak daleko snad ochota našich vlád vůči Uhrům přece nepůjde, aby uherské papíry požívaly proti našim zvláštního privilegia u nás. Dosti toho, že jsou již zástavní listy rakousko-uherské banky prosty daně, beztoho jsou to papíry maďarské, jelikož 85 procent všech hypothekárních pohledávek má banka v Uhrách.

Rentová daň na cenné papíry byla vůbec nešťastnou myšlénkou. Daň ta nevynese ani půl mill. zlatých a je přece značně na úkor dlužníkům, kteří si budou o to dráže vypůjčovati. Poněvadž u nás hypothekární a jiné bankovní cenné papíry vydávají po většině ústavy zemské, je zároveň daň ta při tom namířena proti ústavům veřejným, které sledují vlastně touž činnost co stát.

Jsou tedy daně na zemské ústavy pracující téměř beze všeho výtěžku na prospěch veřejnosti rozhodně něčím nesmyslným a nepromyšleným. Odtud také je zcela přirozené, že Dolnorakouská zemská hypotheční banka namáhá se, aby daň rentová na podobné papíry vůbec odpadla. Že již dávno se o to ve prospěch našich zemských ústavů (Hypoteční banky království Českého a Zemské banky) naši poslanci na zemském sněmu nepřičiňovali, toho vinu nese patrně vysoká politika a nedbalost o takové — dle jich zdání — malichernosti.

Před měsícem pořádána byla schůze zástupců všech zemských výborů za účelem tím, aby společný postup se ujednal o přirážkách samosprávných k různým daním přímým. Osobní daň důchodová má býti vůbec ode všech přirážek osvobozena, daň výdělková pak bude předepsána nižší sazbou, i proto zemské finance utrpí značnou újmu, kdyby ponechána byla táž sazba přirážek. Že tato újma nebude vyvážena odkazem 3 millionů zlatých z výnosu osobní daně důchodové, je vůči obrovským a zemským deficitům úplně jasné. Je tedy potřebí pomýšleti na jiný způsob úhrady.

Také stát má býti přidržen k příspěvkům z výtěžku zvýšených daní spotřebních.

S několika stran mezi navrhovanými novými daněmi zemskými je souhlasně uváděna daň ze služného. Daň ta byla totiž státem zrušena i zavedena pouze nízkou sazbou pro vyšší služné, místo ní ovšem nastoupila osobní daň důchodová. Daň ze služného byla jednou z nejhorších, nejnespravedlivějších a nejtísnivějších daní. Kdo měl na př. ročního služného 2600 zl., musil platit 93 zl. daně a k tomu veškeré přirážky samosprávné, celkem asi opět tolik, takže na toto služné připadlo 180 až 200 zl. veřejných dávek. Podle nových zákonů berních neplatil by takovýto úředník nic více nežli 44 zl.

Tedy je tato úleva značná (nikoli tak pro státní úředníky, kteří samosprávných přirážek neplatili, ani neplatili daň z t. zv. aktivních přídavků) a také slušná, neboť kdo si svou vlastní prací vydělává, nemá

býti postihován aspoň větší daní než ten, kdo svůj důchod béře bez přičinění ze zděděného jmění.

Kdyby však byla zavedena zemská daň ze služného, bylo by to obnovením sterých nespravedlivostí a nesrovnalostí. Kdo na př. by měl 2600 zl. důchodů z cenných papírů státních nebo z akcií, ten by nemohl platit vůbec větší daně než 44 zl., (neboť na osobní daň důchodovou nemohou býti přirážky), kromě toho se důchody ty nedají u něho ani kontrollovati a bude moci z nich ještě vždy něco zatajiti. Kdo však by si svou vlastní prací ze služebného poměru vydělal 2600 zl., ten nemůže tento svůj důchod nikterak utajiti a musil by kromě toho platit ještě značnou daň z tohoto služného. Že by daň ta musila býti značná, aby vůbec něco vynesla, o tom nemůže býti pochybnosti, jako je jisté, že by stát nedovolil, aby dani té podléhali státní úředníci. Proto by rozhodně bylo nejspravedlivější na takovou tísnivou a nespravedlivou daň vůbec nepomýšleti!

Nedávno Severní Americké Soustátí vyslalo do Evropy jednatele, aby podnikli něco na prospěch bimetallismu. K nim přidala se Francie a společným úsilím chtěli dostati Anglii k tomu, aby zastavené ražení stříbra v koloniích, zejména ve Východní Indii bylo obnoveno, i aby Anglie přešla asi k takovým měnným poměrům, jaké má Severní Amerika. Požadavek ten ovšem byl od Anglie zdvořile, ale úplně rozhodně odmítnut. Je to přirozené, neboť by Angličané zavedením stříbrné měny na svých pohledávkách ztratili nejméně celou polovičku a Angličané jsouce věřiteli celého světa nemohli k takovému naivnímu požadavku dáti své svolení.

Také u nás ozvali se bimetallisté dotazem poslance Berksa v říšské radě; přišli s tím trochu pozdě, když celá akce v Londýně dávno již byla zabita. Budoucně šířeji snad budeme moci poukázati ke bludům bimetallistův. *P. L.*

V Praze, dne 10. prosince 1897.

*

ZEMĚDĚLSKÉ, ŽIVNOSTENSKÉ A OBCHODNÍ: Všeobecný rakouský sjezd selský ve Vídni — Malé a velké prostředky pomocné — Úrokové poměry v Čechách a v zemích alpských — Sjezd hospodářských spolků východočeských v Chocni — „Sdružení českých zemědělců v Praze" — Bund rakouských průmyslníků ve Vídni — Přípravy k obeslání světové výstavy v Paříži r. 1900 — Hospodářské účinky pražských událostí — Čtvrtstoleté působení československé obchodní akademie v Praze — Vyšší obchodní školství a jeho vady — Státní podpora vývozu — Exportní anketa ve Vídni — Goluchovského tržební politika budoucnosti — Panevropa proti Panamerice — Cizozemské konsuláty v Praze — Exportní a koloniální akademie ve Vídni — Politická aliance Francie s Ruskem a hospodářské těžení Německa z Rusie.

Parlamentní propadliště, v kterém obstrukční politika oposice pohřbila m. j. i osnovu zákona o stavovských společenstvech zemědělských, na jaře 1897 říšské radě již asi potřetí předloženou, neutlumilo ovšem organisační snahy rolnictva, a týž antisemité, kteří svým přechodem k oposici rozhodli parlamentní boj z 27. listopadu, uspořádali 14. listopadu ve Vídni „všeobecný rakouský sjezd selský" ke „svornému a společnému" postupu rolnictva rakouského „bez rozdílu řeči a národa" v existenčních otázkách stavu rolnického.

„Neustále vzrůstá bída ve stavu rolnickém. Po několikaletých špatných žních následovala neúroda roku letošního s krupobitím, průtržemi mračen a bezpříkladnou katastrofou vodní. Tisíce sedláků s úzkostí hledí vstříc budoucnosti, desetitisíce odešli již z vlasti pro nedostatek prostředků existenčních, majetek stotisíců sedláků je následkem převráceného veřejného systému hospodářského hluboko zadlužen a bezmeznému neštěstí 12 milionů sedláků rakouských nebylo dosud poskytnuto slíbené pomoci."

Tak znělo provolání ku sjezdu, jež ukazovalo dále na bezvýslednost opětovaných předloh o společenstevní organisaci rolnictva, na nekonečné vládní „studium" otázky terminového obchodu obilního a reformy burs obilních, na hrozící prodloužení rakousko-uherského vyrovnání dle staré šablony.

Sjezdu súčastnilo se na 3000 osob a výsledky či resoluce jeho ukazují nejlépe, jak na úkor opravdu možné pomoci rozmáhá se heslo o prostředcích velikých, radikálních, jež jedině jsou s to rolníku — ovšem bez přičinění jeho — pomoci. Buďtež prý vyšetřeny obnosy potřebné k vyvazení pozemků, vláda nechť vydá do výše těchto obnosů státovky s nuceným oběhem („lidové peníze"), všechny dluhy na selských statcích buďtež státem konvertovány a všechny zadlužené selské statky buďtež konvertovaným dlužným obnosem stiženy a každoročně přiměřeřenými splátkami vyvazovány. Do úplného vyvazení je statek zavazen státu a nesmí býti dále obtížen.

Výlohy rolnických společenstev, jež mají býti ihned uzákoněna, ať nese stát, působnost jejich budiž zabezpečena zřízením zemské banky společenstevní, neprovedou-li zemské sněmy do určité doby potřebné prováděcí zákony pro zemědělská společenstva, buďtež rozpuštěny a v krátké době přímým, všeobecným a tajným hlasovacím právem znovu zvoleny.

Atd., vedle rozumných požadavků přání zcela nesmyslná a neuskutečnitelná nebo aspoň bezúčelná. Jak je ku př. možno vyvazení pozemkových dluhů, nezamezí-li se zároveň další jich zavazování dědickými podíly přiměřenou změnou dědického práva selského, zavedením kmenových statků atd., jak je možná opomenouti mezi prostředky nápravy péči o zdokonalení techniky polního hospodářství, o zvýšení výnosu, o scelování, meliorace a pod.?

A co vše právě u nás v oboru těchto opomíjených „palliativů" by bylo potřebí podniknouti, ukazuje nedávná studie prof. Bráfa o poměrech úrokových, dle níž co do míry úroků z knihovních dluhů Čechy daleko zůstávají za veškerými zeměmi alpskými kromě Štýrska (i za chudými Korutany) a že za Čechami následují v té příčině jen ještě Morava, Halič, Přímoří a Bukovina. Připadáť na úrokovou míru 3—5%ní z každého 100 celého počtu zápůjček ve Vorarlberku 99.61, v Čechách jen 70·18 zápůjček (ostatní mají procento vyšší), z každých 100 zl. celého kapitálu zapůjčeného připadá pak na úrok 3—5%ní v Tyrolsku a Solnohradsku 98 zl. a v Čechách jen 75 zl. Jak by asi vypadala dle toho statistika úrokových poměrů, sdělaná výhradně pro jižní polovici našeho království, zvlášť kdyby se z ní vyloučily nízko zúročitelné pohledávky velikých ústavů úvěrních na velkostatcích! A přece

úvěrnictví zemí alpských je proti našim bohatým záložnám velice patriarchální a obmezuje se skoro výhradně na spořitelny a záložny (hlavně spolky Raiffeisenovy). „Nemá dost rozmachu — řekne leckdo zvyklý na naše vzory, kde malé ústavy rády se opičí po velkých. Možná. Ale za to, jak se zdá, přiléhá všude těsněji k poměrům a nemá výdělkových choutek“ — praví prof. Bráf. A tak nám vynášená a nad „malé poměry“ povznešená úvěrní naše organisace se všemi paláci svých bank, spořitelen a záložen nedovedla zabezpečiti tak výhodné podmínky úrokové, jako zemím alpským jejich organisace „primitivní“. —

Dne 27. m. m. konán byl v Chocni velký sjezd hospodářských spolků, sdružených ve východočeské župě hospodářské. Sjezd dal v resoluci přednost úplné celní rozluce s Uhry, než nějaké celní jednotě, která by nám byla škodliva, vyslovii se pro obesílání cizozemských výstav plodinami a výrobky našimi a pod. —

Dne 8. t. m. konalo valnou hromadu „Sdružení českých zemědělců“. Jednatelská zpráva naříkala na neporozumění se strany rolnictva a na malou součinnost časopisectva. Ale i na valné hromadě samé jediný hospodářský bod programu (povinnosti státu a země k rolnictvu letošními živelními nehodami stiženému) byl povrchně připraven i odbyt. Usneseno, svolati do Prahy sjezd rolnický. Sjezdy a nic než sjezdy! —

Ve Vídni ustavil se v listopadu nový bund rakouských průmyslníků, který — jistě ne bez úspěchu — bude snažiti se, aby připoutal k sobě i naše továrníky, třebas i „nejnárodnější“ naše cukrovarníky, a — mimochodem zaznamenáváme pro eventuelní domácí potřebu — vídeňští fiakristé na sjezdu svém žádali, aby „v zájmu daně platících povozníků“ zastavena byla stavba elektrických drah v středu Vídně a k rotundě výstaviště. —

Přípravy k obeslání světové výstavy v Paříži 1900 pokračují. Pro obvod obchodní komory Pražské zřizuje se zvláštní komitét, aby pořádal souborné výstavy specificky českých odborů výrobních (zboží skleněného, granátového, rukavic, fysikálních nástrojů, výrobků grafických umění atd.). Budou také na výstavě zřízeny dva interieury ve zmodernisovaném slohu národním a sice jeden prostý, druhý luxusní. —

Bouře v Čechách způsobily v městech našich též „očeštění“ obchodních nápisů na krámech a skříních výkladních, které dle všeho právě u pražského českého obchodnictva nejméně bude trvalým. Zároveň nastává jakési seskupování se odběratelstva českého k obchodníkům českým a německého k německým. Dámské odbory různých spolků pražských chystají zařízení českých speciálních obchodů se stuhami a j. drobným zbožím hedvábným, polohedvábným a bavlněným, a obchodů s krajkami a luxusním bílým zbožím — obchodů, jichž neobyčejná výnosnost při jen trochu dobrém vedení je nepochybna. Lékárníci začínají bráti své potřeby (zejm. léčivá vína a pod.) jen od českých firem, i jednotliví odběratelé soukromí před vstupem do krámu studují nápisy a odvracejí se i od štítů dvojjazyčných. Dovedou-li, praví „Čas“, obchodníci čeští v této době přesvědčiti české obecenstvo, že kupování u Němců skutečně bylo jen předsudkem, při kterém kupující nezískal ani na láci, ani na jakosti zboží nebo na rychlosti, ochotě a vůbec způsobu obsluhy, může české obchodnictvo z dočasné nynější krise vyjíti značně posíleno.

Ale také české obchodnictvo samo potřebovalo by vzhledem k svým dodavatelům více toho vlastenectví hospodářského, na jaké apeluje u svých odběratelů. Až dosud je však české maloobchodnictvo, i to, které nejvíce tluče na vlastenecký buben, zpravidla nejmezinárodnějším a trochu větší zisk nebo pohodlí jsou mu nad všechny příkazy národní solidarity. Zkušenosti českých výrobců a agentů tomu aspoň nasvědčují. —

Československá obchodní akademie v Praze oslavila 5. t. m. jubileum svého čtvrtstoletého trvání. Akademie československá jest co do doby vzniku pátou v řadě vyšších obchodních škol rakouských; r. 1817 rozšířena byla státní nautická škola v Terstu o oddělení obchodní, r. 1856 založena byla „obchodním představenstvem“ německá obchodní akademie v Praze, rok na to následovala obchodní akademie ve Vídni a r. 1864 ve Štýrském Hradci. Ačkoliv Pražská obchodní akademie zřízena byla z peněz obchodnictva, tedy i z peněz českých, byly marny snahy přiměti německé obchodní představenstvo, aby zavedeno bylo paralelní vyučování jazykem českým a i čeština byla na akademii předmětem nepovinným právě jako španělština a italština.

Obchodnictvo české chopilo se tudíž svépomoci a 5. března 1872 vyšlo provolání ke zřízení samostatné obchodní akademie československé, která po upsání 20.000 zl. na první výdaje postačujících v říjnu 1872 skutečně byla otevřena jakožto ústav dvoutřídní s přípravkou. Bursovní krach z května 1873 a následující na to úplné ochabnutí veškeré hospodářské činnosti v Rakousku mařilo vyhlídky absolventům škol obchodních a návštěva akademie klesla v letech 1873—1878 s 243 na 72 žáků. V těch letech bylo opravdu potřebí vytrvalosti a sebedůvěry i obětavosti zakladatelů, aby ústav sotva založený nezašel v ssutinách všeobecné krise obchodní.

Znenáhlé okřívání hospodářského života v Rakousku a cizí škole živel: právo jednoroční služby vojenské pro absolventy akademie zjednávaly od r. 1879, kdy také dokonána proměna ústavu v trojtřídní, škole rostoucí počet žactva, jehož maximum (561) dosaženo ve školním roce právě zahájeném. R. 1892 dosáhla akademie i vlastní budovy.

Po československé obchodní akademii v Praze následovala 1882 obch. akademie v Chrudimi, r. 1886 dvoutřídní (od loňska trojtřídní) obchodní škola v Plzni, a v posledních letech vyšší obchodní škola v Prostějově (1894), Králové Hradci a Brně (1895) a dvoutřídní školy obchodní v Mělníce (1894), Kolíně (1897) a (soukromá) v Náchodě (1896).

Český východ má tedy obchodní školy 3, český jih ani jediné; obchodní metropole českého jihu, Budějovice, má jen kupeckou školu učednickou.

Všechny školy obchodní trpí výdělkovou svojí povahou; vysoké školné dovoluje přístup jen žactvu zámožnějšímu, snaha po co největším výnosu školného nutí k přijímání žákovského materiálu slabšího, obava před klesnutím příjmů a zvýšením nákladu zdržuje před reformami školskými. K tomu nepříznivé celkem geografické rozložení škol těchto, ne dostatečné doplňování učitelských sil, přeplňování tříd a četné parallelky s výpomocnými učiteli, co rok se střídajícími — a vysvitne jasná potřeba zákonné úpravy obchodního školství zákonodárstvím zemským. —

Ve státním rozpočtu na r. 1898 věnováno jest 40.000 zl., k podpoře našeho vývozu. K úradě o tom, jak by nejlépe mělo se užiti tohoto obnosu, svolala ústřední jednota rakouských průmyslníků do Vídně „exportní anketu“, která však skončila s tak malým výsledkem, jako tržebnopolitické ankety předchozího desetiletí, k nimž měly zemské vlády jmenovati jen experty, kteří by vypovídali ve smyslu vlády, nebo jako parlamentární anketa živnostenská, jejíž tlusté protokoly prázdnotou obsahu přímo odstrašují, i jako anketa o reformě úrazového zákona, kterou vláda svolala, aby se reformě všeliké vyhnula!

Rokovalo se o vysílání znaleckých expedicí do ciziny ke studiu a pozorování (ale tu by 40.000 zl. stačilo jen asi na bakšiše orientálským činovníkům), o vysílání rakouských obchodníků do ciziny, o zřízení obchodní společnosti pro rakouský vývoz a pod. Odpraveno bylo se světa několik starých hesel, jako o zřizování vzorkových skladů vývozního zboží, komerčních sbírek, (i u nás zařídilo se k tomu účelu České obchodní museum, které však po installování kupeckého krámu z Národopisné výstavy a malé čítárny krajinských a j. listů k jiné činnosti se nezmohlo), a dále stěžovali si v anketě výrobci na obchodníky a obchodníci na výrobce, že obchodu vývoznímu nerozumějí a o něj nedbají a pod. —

Veliké potěšení způsobil našim velkoprůmyslníkům a obchodníkům ministr Goluchovski tím, že ve svém exposé o zahraniční politice připomenul zápolení jednotlivých národů a států o hmotný blahobyt a potřebu sdružení ohrožených proti mocným utlačovatelům — tedy Panevropu naproti Panamerice.

Není to vlastně nic nového; už dávno mluví se o tom, že v budoucím století budou jednání států vespolek i společnosti uvnitř určovati motivy hospodářské, a ve směru prvním činěny již byly návrhy na celní unii všeevropskou neb aspoň středoevropskou. Ale v praxi rozbíjeti se budou návrhy a snahy tyto o různost hospodářských zájmů jednotlivých zájmů evropských. Anglie musí pečovati o levný dovoz obilí, třebas z Ameriky, Rusko musí se brániti každému stížení svého vývozu obilního, Rakousku neškodí Amerika v průmyslu daleko tolik jako Německo, které nás přes politické spojenectví bezohledně potírá hospodářsky, Anglie, Francie, Německo, Rusko potírají se ve vodách asijských a afrických, a měly by se obejmouti v jednotu naproti Americe. —

V poslední době zřízeny byly v Praze konsuláty francouzský a švýcarský, které tedy přibyly k dosavadnímu konsulátu unie severoamerické. Ministerstva rakouská dosud všemožně bránila se zřizování cizozemských konsulátů v Praze z důvodů politických; teprv nyní tedy povolila a bude prý zřízen ještě konsulát belgický a snad i ruský.

Cizozemské konsuláty přispějí snad k oživení styků našich s cizinou. Říká-li se o Rakušanech vůbec, že lpí příliš na pevnině, neodvažujíce se přes moře, platí ještě více o nás, že neradi hýbeme se z půdy a že našemu obchodníku cesta do Budapešti, Bělehradu nebo Moskvy daleko připadá obtížnější nežli německému cesta do Japanu. A přece by osobní nabídka v cizině, usazování obchodníků našich na čelných tržištích cizozemských daleko více prospělo našemu obchodu zahraničnímu, než všechny kanceláře exportní a informační, než všechna obchodní musea

a obchodní attaché při rakouských konsulátech v cizině a než sebe lepší zprávy konsulátův o cizozemských poměrech hospodářských, jichž cenný materiál zůstává obyčejně nepovšimnut a neoceněn.

Ve Vídni k tomu účelu zařizují exportní a koloniální akademii, která má jakožto vysoká škola obchodní poskytovati posluchačům úplné vzdělání a způsobilost k vyšším obchodním úkolům doma i v cizině, zejména na trzích zámořských. Akademie má býti dvouletá, pro absolventy středních škol a t. zv. obchodních akademií, a má prostředkovati dokonalé vzdělání jazykové, ve vědách právních a státních, vědách přírodních, zeměpise a dějepise, ve vědách a zručnostech obchodních. Něco podobného, aspoň v podobě pokračovacích kursů, i u nás by bylo potřebí.

Politická aliance mezi Francií a Ruskem má dojíti přiměřeného výrazu i v oboru hospodářském rozmnožením obchodních styků mezi oběma státy. Dosud dovážely do Ruska dle průměru z posledních 3 let Německo za 142 mil. rublů, Anglie za 132 mil., Francie jen za 28 mil. rublů zboží ročně; letos dosáhne vývoz německý do Ruska číslice 163 milionů. Francouzský vývoz na Rus obmezoval se dosud jen na vína, likéry, umělé květiny, voňavky, peří a papír — stroje a vůbec zboží kovové, zejména železné přichází z Anglie a rostoucí měrou z Německa. Dovoz lokomotiv a kolejí železničních z Německa do Ruska stoupl na příklad ve 4 posledních letech z 300.000 na 8,900.000 M. a opět objednáno v Německu 400 dalších lokomotiv pro ruské železnice. Za to Rusko do Francie dováží zboží v ceně asi desateronásobně větší než Francie do Ruska.

Aby se tedy dobylo odbytiště pro francouzský průmysl v Rusku, mají se tam nyní zřizovati francouzské sklady, bazary a pisárny, obchodníci francouzští mají se obeznamovati s ruskými potřebami a zvyky, mají dosazovati na Rus schopné agenty atd. Rovněž počítají Francouzi na ruské dodávky veřejné. Pomůže to přes všechny sympatie politické?

*

SOCIÁLNÍ: Sociální stíny událostí v Praze a v uzavřeném uzemí — Okresní nemocenské pokladny v Čechach — Bratrske pokladny hornické v Rakousku — Statistika poměrů dělnictva pekařského v Čechách a na Moravě r. 1897 — Poměry učednické — Výdělkové zaměstnávání žen v Německu — Ženské tovární inspektorky — Pokusy o mír v boji anglických strojníků — Hnutí textilního dělnictva v Anglii — Hrozící stávka anglických zřízenců železničních — Požadavky odborových spolků — Mzdové hnutí v ostatních zemích — Jubileum ochranného zákonodárství dělnického ve Švýcarsku — „Jubileum“ zákona o úrazovém pojišťování v Rakousku a naše „jubilea“ politická a sociální.

Bouře proti českému obyvatelstvu v Chebu, Aši, Podmoklech, Mostě, Žatci a j., za nimiž následovaly události pražské, mají též citelné následky sociální. Jednak vypověděna byla z práce sta a sta českých dělníků z území „uzavřeného“, jednak způsobily pohnuté události politické úplné ochabnutí obchodu v měsíci jindy nejživějším a tím i redukci výroby a menší výdělek dělnictva.

Udržování, byť i jen formální, stanného práva obmezilo a většinou zamezilo výdělek i těm největším ubožákům, kteří se svými primitivními, od mnoha neděl chystanými výrobky pro hravý dětský svět buď vůbec na trh se neodvážili nebo z něho s netknutým zbožím se vraceli, jelikož obecenstvo málo pomýšlelo na koupi. Rvačky v parlamentě, bída na ulici. —

Jednota okresních nemocenských pokladen v království Českém konala dne 8. t. m. osmou schůzi delegátů, nejednala však ani tentokrát o meritorním programu, poněvadž vláda dosud nic neučinila ke splnění požadavků, jež okresní nemocenské pokladny považují za nezbytné podmínky své existence. Zároveň vysloveno politování nad vystupováním lékařských komor proti pokladnám zejména zákazem, dle něhož lékaři nesmějí přijímati paušalovaná místa v pokladnách nemocenských, aniž léčiti pod tarifem ustanoveným.

Jednota čítá nyní 190 pokladen okresních a 11 závodních. —

Ministerstvo orby vydalo právě zprávu o bratrských pokladnách za rok 1894 (!). Dle této zprávy bylo v 219 pokladnách se zvláštními pokladnami nemocenskými pojištěno 134.700 horníků a 7859 dělnic. Příjmy pokladen obnášely 1·7 mil. zl., výdaje 1·5 mil. zl., z čehož 1·37 mil. připadlo na nemocenské podpory, na léky a lékařskou pomoc, na zaopatření v nemocnici, na pohřební útraty a mimořádné podpory. Z členů bratrských pokladen stalo se v roce 1894 invalidními 1808 a z toho 177 úrazem při práci; zemřelo v témž roce 1321 členů a z nich opět 378 následkem neštěstí při práci. Z každých 317 horníků byl 1 při práci usmrcen, v každých 3 dnech bývá průměrem 5 horníků při práci usmrceno nebo zmrzačeno. V čí prospěch a zač? —

Nákladem odborného spolku dělníků pekařských v král. Českém vyšla druhá statistika poměrů dělnictva pekařského v Čechách a na Moravě za rok 1897. Statistika první, vydaná r. 1891, vyvolala veliký rozruch a obrátila ke mzdovým a pracovním poměrům dělnictva pekařského pozornost veřejnosti, úřadů i sněmovny poslanecké.

Dle vyšetření, podniknutého v červenci a srpnu 1897, činí pracovní doba pekařských dělníků denně průměrem v Praze 13 hod., v Plzni 14, v Budějovicích 15, v Jihlavě 14½ a v Olomouci 16 hodin. Předepsané přestávky mezi prací velké části dělnictva jsou neznámy. Staré stesky na stravu a ubytování dělnictva u zaměstnavatele v Praze sice se zmírnily (byloť v polovici dílen ubytování a stravování dělnictva u mistrů odstraněno), ale na venkově bují dále. I v Praze však je z 1175 dělníků, jichž statistika se týče, ubytováno u mistrů 446 dělníků a všichni učňové (209); 18 živnostníků nechává dělníky neb učně spáti v dílně, 6 v kuchyni, 1 na půdě a 1 v moučnici. Z pracovních místností nalézá se 75 ve sklepě a 165 v přízemí a 72 místností jest vlhkých a tmavých.

Učňové v pekařství co nejvíce jsou využitkováváni. Hoši sotva škole odrostlí jsou zaměstnáváni ve dne i v noci — v noci při výrobě, ve dne roznášením a prodáváním pečiva — a mají denně o ½—3 hod. delší dobu pracovní než pomocníci. Jsou pokládáni jen za levné síly pracovní, k živnostenskému výcviku jejich se nehledí, škola pokračovací jest jejich znavenému tělu jediným místem odpočinku. —

Postupně uveřejňované výsledky posledního sčítání živnostenského v Prusku dokazují, že vždy více ubývá učňů, kteří bydlí a stravují se v domácnosti mistrově (ze 100 průměrem jen 59), kdežto dříve bydlení učňovo v rodině mistrově bylo zvykem a příkazem skoro bezvýjimečným. V malých podnicích jest případ tento ovšem i dnes ještě pravidlem (ze 100 učňů bydlí jich u mistra 80), ale již ve středních podnicích (s 5—20

dělníky) bydlí ze 100 učňů u zaměstnavatele pouze 48 a ve větších podnicích dokonce jen 6.

Zřizování učednických útulen stává se za těchto okolností pro větší města znenáhla nezbytným požadavkem.

Zajímavé jsou též zprávy německé statistiky o výdělkovém zaměstnávání žen. Dle sčítání z r. 1895 byla čtvrtina z 26·36 mil. osob ženského pohlaví v Německu odkázána na vlastní výdělek v průmyslu, obchodu, rolnictví, ve službě a pod. Jako dělnice a pomocnice v průmyslu vyskytuje se žena zvlášť nápadně v postaveních, menšího předchozího výcviku vyžadujících, dále vítězí ženy na celé čáře jako nižší, pomocný personal při obchodu a dopravě. Jednotlivé obory průmyslné jsou skoro výhradně obsazeny ženami (textilnictví, výroba potravin a požitkovin), jinde aspoň převládají značně a vždy více nad muži.

Vzrůst ženské práce dodává vždy většího rozšíření myšlénce ženských inspektorek továrních. V Anglii prohlásila žurnalistika zavedení ženských dozorčích úředníků předešlým ministrem Asquithem 1893 za čin, který způsobil nesčetná dobrodiní pro massy žen a dětí, ženské tovární inspektorky žádal sjezd delegátů švýcarské jednoty textilního dělnictva v Curychu. Ve Francii jsou ženské inspektorky již od r. 1874 a r. 1892 byl počet jich stanoven na 10 pro Paříž a 5 pro venkov, v Severní Americe jsou zavedeny ve všech státech, kde ženské síly pracovní ve větším počtu v průmyslu jsou zaměstnány a některé z nich zjednaly si zásluhy úspěšným bojem proti zlořádům dětské práce a domáckého zaměstnávání.

První anglická vrchní inspektorka, miss Abrahamova, vzdala se svého místa, s neobyčejným úspěchem zastávaného, provdavši se, a na její místo vstoupila dosavadní inspektorka miss Andersonova s titulem „Principal Lady Inspector of Factories“.

V boji anglických strojníků dějí se pokusy o smír. K podnětu obchodního úřadu konala se 24. listopadu konference 14 zástupců podnikatelstva a 14 z dělnictva a lze prý očekávati dohodnutí. V popředí vyjednávání nebyla osmihodinná doba pracovní, nýbrž otázka volnosti v provozování závodů podnikateli. Dělnictvo chce totiž, aby jisté práce bezvýminečně vyhrazeny byly dělníkům cvičeným, kdežto podnikatelé nechtějí býti při obsazování obsluhy strojů nijak obmezováni; otázka pracovní doby má prý naproti tomu pro ně význam podřízený.

Také v textilním průmyslu anglickém hrozila veliká stávka, jelikož podnikatelé ohlásili pro špatné obchody snížení mzdy, kdežto dělnictvo chtělo rozhodnutí v tom směru svěřiti smírčímu soudu z podnikatelů a zaměstnaných. Ústupkem majitelů od zamýšleného snížení mzdy stávka odvrácena.

Povahy povážlivější nabylo hnutí železničního dělnictva v Anglii, trvající od počátku poslední zimy. V polou října byl na poradě anglických železničních zřízenců navržen následující „národní program“: osmihodinná doba pracovní pro strojvedoucí, výhybkáře, topiče a pod. těžší práce a maximální 10hod. doba pracovní pro ostatní zřízence, 25%ní přídavek za práci přes čas a zvláštní sazby za práci nedělní, stanovení minimální týdenní mzdy pro všecky kategorie dělnictva, od-

stranění odměn dle délky vykonané cesty a pod. V čele hnutí jest „Amalgamated Society of Railway Servants“, čítající na 80,000 členů. Zároveň vybídnuti byli dělníci, aby domáhali se přiznaného jim dříve ročního zvyšování mzdy až do nyní platného maxima a konají se kroky k organisaci kancelářských zřízenců železničních. Dráhy na požadavky zřízenců dosud neodpověděly.

I v jiném směru ukazuje nyní dělnictvo anglické činnost neobyčejnou. Deputace odborových spolků (Trade Unions) anglických a irských žádala na předsedovi obchodního úřadu, aby zavedeny byly následující reformy: praktické vyšetřování zrakové mohutnosti zřízenců železničních, rozmnožení počtu podinspektorů vzhledem k nehodám u železnic, certifikáty pro praktickou způsobilost k obsluze parních strojů a kotlů, rozšíření pracovního departementu a zřízení zvláštního oddělení pro Skotsko, zlepšení pravidel pro říční plavbu a konečně rozšíření a zlevnění vlaků dělnických. —

Daleko méně slyšeti o mzdovém hnutí v ostatních zemích; zejm. v Rakousku neúspěchy velikých stávek loňských a napjaté poměry vnitřní politiky odvracejí pozornost od otázek třídních, mzdové spory obmezují se na jednotlivé závody a bývají většinou smírně vyrovnávány. —

Dne 21. října bylo tomu 20 let, co ve Švýcarsku přijat byl při hlasování lidu většinou 181.204 proti 170.857 hlasům spolkový zákon tovární s 11hodinnou dobou pracovní. Od té doby zákon tento byl několikráte rozšířen a zákonodárstvím jednotlivých kantonů i předstižen. Všestranně se připouští, že se osvědčil; nezadržev rozvoj průmyslu, prospěl podstatně dělnictvu i míru sociálnímu.

Také naše dělnické zákonodárství bude míti (10leté) jubileum: dne 28. prosince t. r. bude tomu 10 let, co dosáhl císařské sankce zákon o úrazovém pojišťování dělnictva, jehož první osnova předložena byla vládou poslanecké sněmovně již v prosinci 1893. Úrazovny samy vstoupily v život teprv 1. listopadem 1889.

Je pozoruhodným zjevem, že se zákonu tomuto za celých nyní 8 let jeho působnosti nepodařilo se vžíti a ani jedinou skupinu interessentů, pro něž byl určen, uspokojiti. Veliké dávky vybírané od pojištěných a zaměstnavatelů, drahá a všestranně chikanující správa a žebrácké podpory těm, pro které zákon byl vlastně určen. Není to jakoby malý obrázek celé naší správy veřejné? A tak pochybujeme, že by kterákoliv z interessovaných skupin oslavovala jubileum tohoto zákona tak potřebného, ale tak nešťastně sdělaného a tak špatně prováděného. Máme vůbec málo štěstí na jubilea . . . *V.*

*

ŠKOLSKÉ: Boj o školu — Úspěchy klerikálů — Omezená občanská práva učitelská — Obnovený návrh Ebenhochův — Poměr politických stran k němu — Strana svobodomyslná a její orgán „Česká revue“ — Strana sociálně-demokratická a „Právo lidu“ — Učitelstvo — Nedostatek podrobného programu školského dle „Akademie“ — Počátky vnitřní organisace učitelstva — Učitelské okrsky — Počátky organisace hospodářské.

Školství obecné jest v naší říši předmětem stálých zápasů mezi nejmocnějšími činiteli společenskými, státem a církví. Strana reakce dobře tuší, jak ohromnou ztrátu utrpěla podlomením výhradního vlivu svého-

ve školství. Získati cele nazpět absolutní moc a vliv nad školstvím obecným, který vydáním zákl. říšského zákona z r. 1869 ztratila, ubiti největší vymoženost pokrokové éry v Rakousku, t. svobodnou, bezkonfessionelní školu — jest vytrvalou její snahou. Úsilí tomuto obětuje strana klerikální všechny své síly, všechnu svou dosavadní moc společenskou, všechny své dlouhým vývojem časovým sesílené vlastnosti: opatrnost, chytrost, lstivost. Nelze popříti, že snahy její v uplynulém právě čtvrtstoletí od vydání říšského zákona školského provázeny byly mnohým zdarem. Školní novella z r. 1883, přední jich vymoženost omezila již značnou měrou návštěvu školní na školách venkovských poskytováním úlev v posledních dvou létech školní docházky a tím nemálo ztížila úspěchy učitelstva škol těch při vyučování. Novellou touto stíženo rovněž nemálo sociální postavení učitelstva, odvislého od té doby od povolování i vypisování definitivních míst učitelských autonomními zemskými výbory, v nichž klerikálové ve spojení s velkostatkáři rozhodují. Od té doby datují se dlouhé řady podučitelů, působících 10 i více let zatímně bez nároků na pětileté přídavky o 360 nejvýše 550 zl. ročního služného. — Úspěchem klerikálů byl organisační statut ústavů učitelských z 31. července 1886 ztenčující rozsah všeobecného vzdělání učitelského na paedagogiích pod niveau středních škol. Ani odborné vzdělání učitelské statutem tím se neprohloubilo. Za to zpěv, hra na housle a varhany, dovednosti to, mající sloužiti k většímu lesku církve povýšeny statutem na předměty povinné, bez kterých nikomu není možno státi se k vyučování způsobilým.

Ne bez přičinění klerikálů konfiskována učitelstvu výnosy Thunovými a Kielmanseggovými nezákonně a bez důvodů práva všem státním občanům bez rozdílu zákl. zák. říšskými zaručená: právo petiční, shromažďovací a vykonávání politického práva volebního. Těmito výnosy sníženo učitelstvo na kastu lidí s právy menšími. Zkrácením občanských práv seslabily se nemálo zbraně stavu učitelského, vždy odhodlaného za svobodu školy stavěti se v čelo. — V minulém měsíci dosáhli klerikálové opět úspěchu povoláním svého stranníka prof. Hirna do ministerstva vyučování. Tomuto prononçovanému zpátečníku, o němž německé listy píší, že všude v místech svého působení ujímal se klášterských škol, školních sester, byl předním funkcionářem agendy klerikální v zemích alpských, má býti svěřen úkol reorganisování učitelských ústavů. Dá se očekávati, v jakém duchu tato reorganisace bude konána. Učitelstvo má vážnou obavu, že opravy Hirnovy budou dalším krokem ke snížení úrovně vzdělání učitelského. —

Dosavadní znění zákona, dle kterého školy k tomu jsou zřízeny, aby „dítky ku mravnosti a zbožnosti vychovávaly“, klerikály naprosto neuspokojuje. Žádají, aby školy vychovávaly k mravnosti a zbožnosti *„dle nauk náboženství“* Škola neplní úkol, protože nevychovává dle nauk jednotlivých vyznání. Moderní zbožnost a mravnost jest ovšem trochu jinou, než jak si ji přejí církevní nauky. Dne 5. října b. r. obnovili proto klerikálové na říšské radě návrh svůj na změnu zákonů školských ve formě ještě šikovnější než dříve. Změnili pouze čl. XXI. a navrhují:

„Povinná návštěva školní počíná dovršeným rokem šestým a trvá pro každodenní vyučování všeobecně osm let. Veškerá další úprava trvání a způsobu návštěvy školní přísluší zákonodárství zemskému. Zejména náleží tomuto právo omeziti každodenní vyučování ve venkovských obcích na sedm nebo na šest let. V tomto případě však budiž postaráno o náležité vyučování pokračovací a to jedno- nebo dvouleté způsobem zákonným. Zákonodárství zemské může pak toto pokračovací vyučování (školy nedělní) rozšířiti na další 4 roky t. j. až do 16. roku žákova."

Samosprávy zemské mají tedy býti nástrojem ke snížení povinné návštěvy školní. Tohoto práva užilo by se co nejdříve v zemích alpských, kde klerikalism je vůdčím smýšlením. Halič, Bukovina by následovaly, a nákaza šla by Slezskem a Moravou, kde klerikální strana jest silnou, do království Českého. I zde našly by snahy zkrátiti povinnou návštěvu školní ohlasu. Jest dosud v dobré paměti, že na konci roku minulého na sjezdu českých zemědělců žádalo se v resoluci snížení návštěvy školní na 7 let. Patrno, že útok klerikálů má plán dobře promyšlený a zosnovaný. Co by bylo předmětem vyučování klerikálních „nedělních škol", o kterých v návrhu zákona se zmínka činí, dalo by se snadno vypočísti.

Před 10 roky nezdařil se útok klerikálů, vedený posl. Lienbacherem a Lichtensteinem. Tehdy postavila se mu na odpor nyní vládnoucí strana mladočeská. Odpor proti tehdejším pokusům zpátečnickým dal jí nimbus ochranitelky obecné vzdělanosti. Stačila však kratičká doba k dokonalé metamorfose bývalých protivníků na spojence klerikálův, usilujících o reakci. Veřejnosti české není dnes tajno, že mladočeši stali se namnoze obhájci školy klerikální, kráčejícími s klerikály ruku v ruce. Do dnes nedovedli zaujati k návrhu Ebenhochově určité, přesné stanovisko. Jest to jasným důkazem rapidního jich úpadku. V názorech příslušníků strany vládne v poměru k návrhu Ebenhochově naprostá anarchie, jak vysvitne z následujících fakt. — V „Budči Chrudimské" dne 4. října prohlásili poslanci dr. Pippich a Udržal jménem poselstva českého, že toto nikdy nesvolí a nedá hlasů svých žádnému zákonu, který by připouštěl vliv škodlivého, do škol nepříslušného klerikalismu. — Dle „Budivoje", ze dne 15. října poslanec dr. Dyk v rozmluvě s redaktorem Jonášem vyslovil se, že opravený návrh Ebenhochův jest přijatelný — ovšem po některých změnách. — „Podřipan", ze dne 15. ř. hlásá, že návrh Ebenhochův podán pouze k vůli voličstvu v zemích alpských. „To, co je v něm škodlivého, t. j. klerikální tendence, nemá naději na schválení ve sněmovně; co však v něm dobrého, t. j. autonomní stránka, kryje se úplně s požadavkem českým, aby zákonodárství školské bylo úplně odevzdáno samosprávě zemské." — K projevu poslanců v „Budči Chrudimské" připomíná klerikální „Obnova" ze dne 15. října, že poslanečtí kollegové Udržala a dra Pippicha proti návrhu Ebenhochově hlasovati se neodváží. „Jak si z úzkých pomohou, to jest jejich starostí, — avšak, chtějí-li dosíci pomoci strany Ebenhochovy v otázkách národních i autonomních, musí jí učiniti nezbytné v otázce školské ústupky. Na tom resoluce učitelské nezmění ani chlup." K pro-

jevu Dykově připomíná list ten, že jako on (dr. Dyk) soudí velká část mladočeských poslanců. — Že poměr strany mladočeské ke skupině barona Dipauliho (t. j. německých klerikálů) jest „vroucí, opravdový a poctivě přátelský“ — konstatoval na schůzi v Brně, dne 22. října Rokycana pestré Orlice — posl. dr. Stránský. Brněnskému pak „Hlasu“ z Vídně oznámeno, že členové katolické lidové strany dostali od mladočechů újištění, že budou hlasovat pro návrh Ebenhochův, poněvadž prý jej uznati možno se stanoviska autonomního.

Řadu těchto fakt, svědčících o naprosté nedůslednosti, neurčitosti, dvojakosti — vůbec bezcharakternosti strany mladočeské, rozmnožuje oficielní „Česká Revue“ v prvním svém dlouho čekaném čísle. „Chceme posud školu svobodnou, ale svou českou školu. A tu přece můžeme míti jenom autonomisací školy“ — praví se tu na jednom místě. Hned však v zápětí prohlašuje sborník svobodomyslné národní strany, že, „není dnes právě nejvhodnější doba pro svobodné missionářství v alpských zemích, kdy všemi silami musíme bojovati proti útoku spojeného Německa na práva svého jazyka“ — a že „není to v prospěchu národa našeho, aby také v alpských zemích poroučela nejkrajnější německá strana“.

Nepochopitelno, jak člověk opravdu svobodomyslný, vzdělaný a pokrokový může si přáti, aby kdekoli na světě šířily se snahy zpátečnické na úkor čistých snah svobodomyslných. Či snad klerikální strany v alpských zemích jsou nám národnostně přátelštější než liberální strany německé? Skutky potvrzují pravý opak. „Česká Revue“ opravdu myslí, že ušlechtilá tolerance národní a náboženská může se lépe pěstiti ve škole konfesionelní, než ve škole svobodné. —

Tyto zjevy ve straně svobodomyslné nedocházejí povšimnutí u předního orgánu mladočeského „Nár. Listů“, které před deseti roky plýtvaly nejostřejšími úvodníky proti návrhu Lichtenšteinově, předpovídajíce, že „lid český elementární silou svrhne ty, kdož Husův národ chtěli uvésti do temnot středověkých“. Dokazují patrně, jak osud české školy a učitetstva stává se jim lhostejným.

Důsledně a rozhodně postavila se proti Ebenhochově návrhu na zklerikalisování a pokryteckému pozemštění školy sociální demokratie. „Právo Lidu“ prohlašuje jménem českého dělnictva, že nedopustí, aby snížena byla bezkonfesionelnost školy o jediný stupeň. V manifestační schůzi této strany, konané dne 17. října na ostrově Střeleckém po řečech redaktorů Němce, Soukupa a Krejčího prohlásilo se množství na 3000 osob čítající pro naprosté odloučení školy od církve, zrušení školního platu, bezplatné poskytování učebných pomůcek všem dětem školu navštěvujícím, omezení počtu žactva ve třídě na 30, rozmnožení řádně placeného nezávislého, sebevědomého učitelstva. Za tyto požadavky prohlásila strana, že je odhodlána bojovat a každé oběti přinášet u vědomí, že „jen vzdělaný lid dovede svobodu svou také hájit“. Podobných schůzí proti návrhu Ebenhochově uspořádala strana v minulém měsíci celou řadu

Učitelstvo české, jak možno seznati ze všech časopisů učitelských, zaujalo proti klerikálnímu návrhu Ebenhochovu, zaobalenému ve slupinu autonomie stanovisko naprosto odmítavé.

Bývalou důvěru svou ke straně mladočeské, která krok za krokem dokazuje, že poměrům učitelstva pranic nerozumí — naprosto pozbylo, a dnes již stojí proti ní jako zásadní odpůrce. Důkazem, jak opravdově to myslí strana mladočeská s hájením občanských práv učitelských jest nejnovější faktum, že poslanci Doležal a Sokol, podávajíce dotaz k ministru vyučování ve příčině omezování politických práv učitelských byli v klubu káráni a zráženi, a když od podání interpellace upustiti nechtěli, musili ji dáti klubu k censuře. Vedle „Českého Učitele", „Školského Obzoru" a všech ostatních časopisů učitelských nejrozhodněji postavila se proti straně mladočeské „Česká Škola", která v čísle svém ze dne 1. listopadu prohlašuje: „Budeme chrániti školu proti klerikálním pokusům, trhati masku farisejskou s mladočešství, se kterou před národem vystupuje troufale, drze jako strana stále svobodomyslná, osvětová, lidová. Obviněni před národem z nepočestného se spojení s klerikály, jedněmi ústy zapírají a drze viní účitelstvo ze zrady národní. Hlásají současně ústy svých předáků, že hlasovati pro klerikální školu nebudou, současně ale anonymně hájí pod záštitou autonomie klerikální zákon Ebenhochův." —

Učitelstvo české není dnešním stavem školství obecného nadšeno. Ví dobře, že je ovládáno zcela duchem bureaukratismu a klerikalismu, že duch výchovy je nenárodní a nelidový. Přeje si vřele reformy — ale reformy v duchu pokroku směřující k dokonalému zmodernisování, zdemokratisování a sesocialisování školy. Chce vychovávat děti k pravé mravnosti a zbožnosti nikoli v duchu středověkého klerikalismu, ale v duchu moderním.

Omezeno ve vykonávání svých občanských práv, sevřeno vně i uvnitř tlakem bureaukratismu a klerikalismu, zbaveno důvěry v pomoc vládnoucí autonomní strany politické počíná učitelstvo klásti pevnější základy své organisace. Dosavadní pouze vnější organisace osvědčila se býti zcela nepostačitelnou. Ústřední spolek v dřívějším svém složení za předsednictví J. Krále soustředil sice všechny jednoty učitelské v Čechách (celkem 115), pořádal občas nějaký ten parádní sjezd s přijatými resolucemi zapadlými záhy v zapomenutí, podal nějaký ten návrh nebo petici ke sněmu a více — skoro nic. Organisace nešla do hloubky. Musily přijíti trpké životní zkušenosti, které učitelstvo přivedly k poznání, že slepě a oddaně sloužilo cizím, neurčitým zájmům. Duševní, mravní i hmotná tíseň přímo volá po pevnější, sebevědomější organisaci stavovské. Učitelstvo počíná se obraceti ke svému nitru, kritisovati je, pozorovati, co je v něm chorobného a určovati prostředky k vyléčení. Podnětem Jos. Černého počíná nynější „Ústřední výbor" uskutečňovati snahy směřující k tomu, aby stav učitelský v celku i v jednotlivcích projevoval se sebevědomě, jako zdravý, činný organismus vzpřímené šíje, znalý svých úkolů i prostředků, kterými se jich domáhati musí. Tlumočitelem těchto snah jest organisační věstník Ústř. spolku, jehož předním úkolem jest probuditi nejprve slabý dosud smysl pro organisaci, vštípiti její potřebu i obsah v tělo i krev

každého člena stavu učitelského. Křiklavým dokladem, jak slabý jest smysl pro pevnější organisaci stavu jest hlas učit. jednoty v Mirovicích zakřikující ústřední věstník v jeho organisačním poslání a žádající na něm, aby přinášel jenom pokud možná nejobšírnější zprávy z jednání Ústředního výboru a ostatně, aby byl nádržkou, do níž by stékaly vodnaté referáty ze schůzí všech spolků a společků učitelských.

Ve spolkovém životě učitelském počíná se ujímati nová instituce t. zv. „učitelských okrsků“, způsobilá rozvířiti čilejší ruch myšlenkový a přispívati k pevnější organisaci stavu. Členstvo každé jednoty okresní rozestupuje se dle lokálních poměrů, zvláště dle vzdálenosti a spojení v drobné kroužky či okrsky, jimiž je možno častěji a pravidelně se scházeti, než okresním spolkům. Organisuje se v nich odebírání časopisů, pěstují se rozhovory o časových otázkách společenskýeh a rozvádějí se živé debatty. Tímto zařízením možno buditi zájem pro studium nových myšlenek a pěstovati kritickou soudnost, která v učitelstvu dosud nepatrně je vyvinuta. Života spolkového súčastní se tak přímo všichni členové.

S duševní organisací stavu musí se paralelně rozvíjeti organisace hmotná, hospodářská. V tomto směru je na tom učitelstvo české velmi žalostně. Jmění Ústř. spolku nečítá t. č. ani celých 1200 zl. Naproti tomu jmění počtem slabšího učitelstva německého v Čechách činí dle poslední zprávy 130.010 zl. 10 kr., tedy více než stokráte tolik. (Organ svůj „Freie Schulzeitung“ vydává německý ústřední spolek v 6100 výtiscích. Vydávaný časopis pro mládež vynesl v minulém roce 6730·80 zl., kalendář 1508 zl.) Dolnorakouský „Lehrerhausverein“ získal dle zprávy posledních dnů výhodnou koupí dva domy ve Vídni za cenu 179.000 zl.

Zde má učitelstvo české příklady, kterých třeba následovati. Jest jisto, že finanční organisace má nepopíratelný vliv na mravní vývoj a vzrůst stavu. Čeští učitelé nemajíce záruky, že v případě nasazení své osobnosti ve prospěch zájmů celého stavu mohou býti podporováni spolkem ústředním, neodhodlají se tak snadno k sebevědomějšímu, přímému vystupování v záležitostech stavovských. Nemohou býti také tak respektováni jako hmotně organisovaní učitelé němečtí. Přáním a snahám těchto přichází německé poselstvo zemské i říšské s neobyčejnou ochotou vstříc. Jinak je tomu u učitelstva českého. Při posledním zasedání sněmu zemského byla deputace Ústř. spolku českého přijímána od Mladočechů v kuloarech sněmovních, a když se proti tomu ohradila, uvedena v šatnu, kde v přítomnosti jistého zástupce kleru nemohla volně přání a stížnosti své tlumočiti.

Prozatím konstatovati možno jisté snahy k pevnější hospodářské organisaci směřující. Jednatel Ústř. spolku V. Beneš podal návrh na stabilisování příspěvků členských, o kterém se právě ve spolcích uvažuje. Každý člen organisace učitelské odváděl by měsíčně 20 kr. Těmito příspěvky hradily by se všechny dosavadní příspěvky členské, sbírky na sirotčinec, učitelský dům a j. Polovina připadala by Ústř. spolku. Vypočítává se, že by tímto způsobem získáno bylo ročně na 8000 zl. a při spojení všeho učitelstva československého více než 15000 zl. ročně.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Několik menších knížek na stole — mezi nimi i jedna od paní Kunětické, spisovatelky, o níž jsem čítával až dosud jen kritiky a většinou zdrcující kritiky. Kniha zove se „Medřická“ (vyšla u F. Šimáčka), a obírá se ženskou otázkou. Zaujala mne i po stránce umělecké i myšlénkové, ba musím říci, že jsem byl značně překvapen. Čekal jsem sentimentální, neživotné povídání a zatím plasticky nakreslený obraz, osoby realisticky zachycené — a nikterak pouhá fotografie života, nýbrž umělecké zpracování jisté ideje, kterou autorka položila za základ svému dílu. Ovšem otázka, lze-li s ideou její souhlasit! Paní Kunětická provádí v povídce své totiž myšlénku, že v ženě za každých okolností musí býti „respektována matka bez ohledu na její poměr k muži, který ji matkou učinil“. A vlastně nejen o tuto myšlénku, jí běží víc o něco dalšího, jak vyložím. Spisovatelka rozeznává dva druhy žen: ženy, jimž manželství je „jediný správný útulek, kde jest zabezpečena činnost jejich duchu a požadavkům úplně vyhovující“ a ženy „samostatné, jež nepotřebují mužské opory a štítu“, „jimž jest nutna úplná svoboda a všecka práva bez jakýchkoliv podmínek“. Avšak i tyto ženy dle náhledu spisovatelčina nesmějí se míjeti vlastního přírodou stanoveného jim účelu života, mateřství totiž. Ale poněvadž manželství by vadilo jejich samostatnosti, tedy není to nikterak ponižující, stanou-li se matkami mimo manželství, nýbrž je přímo nutno, aby se tak stalo mimo manželství a aby styk jejich s mužem vůbec potrval jen potud, pokud není tohoto, přírodou stanoveného účelu dosaženo.

Především dalo by se promluvit již o samostatnosti, jak ji paní Kunětická pojímá. Žena samostatná je dle ní totiž ta, která se samostatně živí, ergo každý samostatně se živící člověk je samostatný, mohl bych se ptát já, pojímaje výraz poněkud jinak? A bylo by lze ukázat, čím a jak jeden člověk závisí na druhém — ten samostatně živící se člověk — zkrátka problém společenského života a společnosti. Ale paní Kunětická nedefinuje samostatnost v tomto širším smyslu, jí běží o prostou možnost a právo samostatně se živit, nebýt svou žaludkovou existencí odkázán na nikoho jiného a tedy ne ani na muže. Ale za tuto samostatnost, jíž spisovatelka se dovolává, nesmí žena, jak již řečeno, platit „svým ženstvím“, „účelem svého života, jejž jí ustanovila příroda“. „Žena samostatná, totiž samostatně se živící, jest sama o sobě celkem a musí být pro ni stanoveny docela jiné zákony společenské a mravní. Ona jest si úplně zodpovědna za sebe. Společnost nemá práva její soukromý život podrobovati prohlídce, štvát ji, ubírat jí dechu a snižovat její sebevědomí. Jinak bude ta vlajka, která vztyčena byla za emancipaci žen, zatknuta vždy v hrubém, neotesaném kamení barbarství a protilidskosti.“

Jen ať spisovatelka jde dál o tři kroky za svou ideu a uvidí, kam spěje. Pakli náleží samostatné ženě právo na mateřství bez ohledu na její

poměr k muži, náleží jí toto právo nejen teď, nýbrž i příště t. j. má právo stát se matkou několikrát a po každé s jiným mužem. Tedy volná láska! A nejen to, muži mohou nyní ve jménu takové idee obhajovat své mládenecké pohlavní výstřednosti. Pak platí analogicky: „Muž samostatný, totiž samostatně se živící, jest sám o sobě celkem a musí být pro něho stanoveny docela jiné zákony společenské a mravní. On jest si úplně zodpověden za sebe. Společnost nemá práva atd. — — —“ Či spisovatelka a contrario dovolává se i pro ženy práva, které v tomto směru dnešní společnost již poskytuje mužům? Což neví nic o tom, že ženy bojují právě proti této laxní morálce mužů?

A pak paní Kunětická přehlíží úplně význam otcovství. Dítě nemá jen matky, nýbrž i otce a proto záleží skutečně mnoho na poměru ženy k muži, který ji matkou učinil. Dítěti patří právo na otce právě tak jako na matku. A za tu možnost a přání matčino, samostatně se živit, nemusit se opírat o muže, za to má tedy dítě ztratit otce, být zbaveno života rodinného? Což nemůže žena, když je to tedy nutno, společně s mužem pečovat o živobytí? Což se to také i neděje?

A zde nejlépe vidět, v čem paní Kunětická vidí emancipaci žen. Dle ní emancipace spočívá v tom, aby se žena nemusila opírat o muže, aby se mohla zcela samostatně živit. Ženy samostatně se živící, nemající mužů, to jsou dle ní ty emancipované. Autorka tuší sice, jak patrno, že při ženské emancipaci běží o poměr ženy k muži, ale vlastně chce ten poměr upravit tak, že ženu snaží se, pokud možno, úplně oddělit od muže, učinit ji „celkem o sobě“, jak se vyjadřuje. To je jí vlastně emancipací. Proto pak mluví jen o emancipaci žen svobodných, autorka nezná emancipace ženy vůbec.

Vidím však, že dlouho již mluvím o ideji paní Kunětické, aniž jsem se dosud zmínil o ději její povídky. Její Medřická je tedy učitelkou, ženou samostatně se živící, ženou emancipovanou. Na ní autorka experimentuje svou ideou. Dá Medřické poznat muže, dá jí vzplanout fysickou láskou, kterou dochází k cíli, „přírodou ženě stanovenému“. Ale sotva Medřická pocítila v sobě mateřství, okamžitě se osamocovala, emancipovala od svého milence. „Tvořila svůj vlastní celek, svůj svět, který nechtěla ani s ním ani se svými choutkami sloučiti. — — Ona byla u cíle.“ Rozešli se tedy. Ale co jí za to čekalo — za to, že podvolila se cíli, přírodou ženě určenému a že chtěla při tom zůstat ženou „svobodnou“? Směla dál být učitelkou, ženou vskutku samostatnou, emancipovanou v tom smyslu, jak to míní paní Kunětická? „To všecko, všecko bylo pro ni ztraceno. Celá ta budova pyšných jejích snů, celá ta její emancipace, kterou měla na štítě svého života vepsánu, ta léta úsilovné práce, bezesných nocí, rozhodných chvil — to všecko bylo nyní ztraceno a ona hozena na pospas vichru, to jest proletariatu, který jí mohl smýkat, dupat po ní, šklebit se jí do očí, házet po ní bahnem, a s kterým musila přece letět bez cíle, bez únavy, bez naděje. V čem spočívalo to zlo? Ohlížela se v duchu po společnosti lidské, která podala ženě ruku, aby se vzchopila, a která najednou — pro jediný okamžik — udeří ji do prsou a povalí ji k zemi, strhne ji do bahna, odejme jí sousto od úst, sebevědomí ze srdce, důvěru ve vlastní sílu, která ve své

humanitě vymrská ji i s jejím štítem, jejž jí dala v ochranu, a krvavým písmem píše rozsudek nad životem nového člověka, který spatřiti má světlo světa, tisíckráte ubožší než lze mysliti, tisíckráte bídnější než může společnost omluviti. — — Ne sama zmírej, ale hyň s dítětem, pro něž tvá emancipace neuvolila se poskytnouti ani krůpěje mléka, ani jediné písně, ani jediné noci, kterou bys směla u jeho kolébky stráviti. Ó spravedlnosti! Ó lidskosti!" Je jasno, co autorka vytýká společnosti a co reklamuje pro své „emancipované" ženy. Mohl bych se ptát, proč ne tedy úplný rodinný život i pro takové ženy, které chtějí být ještě mimo domácnost činny, pro učitelky na příklad? Ale tu již bych bořil ten pojem samostatnosti a emancipace, jak si jej autorka zbudovala. „Úplná svoboda a všecka práva bez jakýchkoli podmínek!" Medřická paní Kunětické „neměla ve zvyku něco si odříkat, a každé probuzené přání vyplňovala třeba proti své rozvaze; ale jen tak proto, aby zbytečně netrpěla a nezříkala se něčeho, co bylo pro ni dosažitelno a možno." To je pravé jádro svobody, reklamované paní Kunětickou. Její Medřická stala se matkou, „získala svoje ženství", a „přitom byla volna". To stačí.

Paní Kunětická dovolává se ve své knize také práva na přirozenější, svobodnější obcování „samostatných" žen s lidmi. Ale proč žádá tohoto práva jen pro ženy „samostatné", proč ne pro ženy vůbec? A zase bych musil opakovat, co jsem již řekl. A pak čekal bys, kterak spisovatelka ukáže, že toto právo nemůže ženy strhnouti, kdežto naopak její Medřická prokazuje pravý opak. Medřická nechápe, proč by mladý muž nemohl trávit s ní večer v jejím pokoji, okázale dává na jevo lidem, že jí nezáleží na běžných obcovacích pravidlech a na t. zv. lidském mínění, stačí jí, že je si sama před sebou čistá. Dobrá! Ale mladý muž, jejž sotva poznala, již při druhé návštěvě ji líbá a objímá, ačkoli vlastně čekal jsi rozhovor dvou vzdělaných lidí, respektujících své povznesené mínění. Takto spisovatelka rázem kompromittuje právo, jehož se dovolává.

A tak počal jsem chválou a zatím končím mnohými výtkami. Myslím, že mi bude rozuměno. Nemohu souhlasit s ideovou stránkou knihy a zúmyslně jsem obšírněji ukázal, aby se vidělo, jak zvráceně samy ženy chápou ženskou otázku. Ale na druhé straně byl jsem překvapen povídkou proto, poněvadž není prázdná, poněvadž spisovatelka nepsala, aby jen psala a poněvadž podařilo se jí myšlenku, za níž se brala, dosti umělecky vyjádřit. Zvlášť podařilo se jí dosti dobře zachytit ovzduší oněch venkovských lidí, v jichž domě učitelka Medřická bydlí a s jichž studovaným synem zapředla milovnický poměr. Tu také dobře vystihla rozpor dvou světů: světa oněch venkovských lidí a světa jejich studovaného syna. Týž praví o svých rodičích Medřické: „Není možno, abys ty rozuměla jim a oni tobě. Je mezi vámi veliká hráz, která tak snadno poznati se nedá. Celý tvůj život je v odporu se životem jejich. Věř, že jsou poctiví, spravedliví a dobří, ale tobě rozuměti nemohou a nedovedou . . . Já sám, Eliško, nepatřím jim již svými zvyky, svými názory." Pravda, Medřická rozuměti nedovedla a proto pak i prostí lidé nedovedli rozumět Medřické. Konečně mohl bych říci, že v knize nejednou narazíš na leckteré nepřirozenosti, ale o tom již blíž zmiňovat se nehodlám.

A mám zde knihy ještě jiných dvou českých spisovatelek: „V o d -

lehlé dědině“ od Růženy Svobodové a „Květiny a ženy“ od Věnceslavy Lužické. Obě knihy vyšly v nakladatelství Šimáčkově. Práce „V odlehlé dědině“ vymyká se z rámce dosavadní tvorby Růženy Svobodové. Neběží zde o ideové a náladové povídky, jimiž paní Svobodová až dosud upoutávala na sebe pozornost, nýbrž o denníkové skizzy z moravské vesnice, psané patrně ve chvílích odpočinku. Pokud a zdali spisovatelka zachytila právě to nejpříznačnější, nemohu říci.

„Květiny a ženy“ — tu mluví již nadpis o názoru paní Lužické na ženu. O rázu jejích povídek promluvil jsem v loni. Ba, dala by se napsat celá studie, jak a co taková žena a spisovatelka soudí o ženě a o lásce a nejen ona, nýbrž celá třída žen, jichž typ představuje.

Z básníků ozval se opět p. A. Klášterský, vydav v Kabinetní knihovně sbírku veršů „Tmavé růže“. Při čtení veršů Klášterského měl jsem dojem, že básník prožívá jistou životní krisi. Kdysi lépe bylo mu v světě, ale jiní otrávili jeho život a od té doby

„jenom neklid bez úkoje,
tíha, strach a smutek zbývá,
jako když se oko moje
v noc a tmu a propast dívá.“

Verše Klášterského naplněny jsou stýskavostí. Tu tam je vidět, že rád by se probral, vytrhl odkudy ven z kruhu, do něhož se cítí začarovaným, ale není síly, t. j. té pravé síly, která by byla s to jej vysvobodit. Nestačí říci:

„Květ ušlápnutý zřel jsem, to byly písně mé,
ó, duše moje, klidně už proto usněme!
Až noc kol půjde tichá, až v náruč padnem' tmám,
ten ušlápnutý květ náš se také zvedne — sám!“

Nepomůže ani pohrdavost ani stýskavost. Uvidíme.

Kromě básní Klášterského vyšly nákladem Šimáčkovým ještě verše Josefa Holého „Paďavky“ a „Epigramy“ Ladislava Quise.

Holý debutuje v krátké době již druhou knihou. Prvá sbírka jeho veršů „Památník a skokády“ zahrnovala básně z r. 1894—1896. Tato sbírka obsahuje básně z let 1894—1897. Tedy celkem totéž, co v knize prvé! I tu nalézáš básně slibného, samostatného talentu, ale i verše slabé, jichž lépe by bylo neuveřejnit. V této knížce, jež není tak objemná jako prvá, snadněji však přehledneš celek. A tu tím víc cítíš, že stojíš před debutantem, jehož práce uvádí tě v rozpaky. Z jeho veršů tryská cosi rozhodně nevšedního, ale ještě neurovnaného, takže čekáš, neodvažuje se dáti si určité odpovědi. Autor své myšlénky často jen nadhazuje, dává ti tušiti, býváš znepokojen, dočítáš s otázkou na rtech. S otázkou také odkládám knížku.

Po Havlíčkovi, po Čelakovském Epigramy Ladislava Quise! Vlastně i Váňu nutno počítat k epigramatikům. A jistě není snadno, napsat dobrý epigram, tím méně napsat dobrých epigramů na 122 stran. Který z tolika epigramů Quisovi nejlépe se podařil, těžko říci. Nejeden jistě ostře, význačně karakterisuje naše poměry — a mnohé karakterisují i spisovatele. Takovými epigramy lze se i dobře poučiti.

Konečně básně Karla Scheinpfluga *J. N. R. J.*, vydané vlastním nákladem. Neznámé jméno a pokus příliš těžký. Chtít vystihnout Krista

a zvěstovat jiným! J. N. R. J. kapitoly ze života prorokova! Dvojí úkol: pochopit Krista a být básníkem! A není-li jedno ani druhé?

Z překladové literatury zmíním se o tom, co právě mám: V romanové knihovně Světozora vyšel román „Maličkosti“. Autorem je španělský kněz P. Luis Coloma a líčí v knize politický život Španělska let šedesátých a sedmdesátých. Spisovateli běželo o to, ukázat zvrhlost a nečistotu tehdejší politiky své vlasti — a nejen zvrhlost a nečistotu politiky, nýbrž i mravní úroveň společenského života a tím života vůbec.

V nakladatelství dra Fr. Bačkovského vyšlo druhé vydání Havlíčkova překladu „Některých pověstí“ Voltairových. V prvém vydání vypuštěno bylo jméno autorovo a Havlíček v úvodě takto omlouvá: „Čtenáři, kterému bude divný titul této knížky, musíme vysvětliti, že příčinou jeho jsou nynější okolnosti, které nám zabránily udati na titulu jméno spisovatele. Jest to jeden z nejvýtečnějších duchů vůbec a uznaný první spisovatel Francouzů, jehožto pouhé jméno, kdybychom je byli na titulu poznamenali, bylo by zavdalo příčinu protivníkům našim k pronásledování této knížky, jejížto obsah, jak každý po přečtení uzná, jest zcela nezávadný.“ *Z.*

Hlídka. Jakožto „čtenář“ a čtenář dosti pilný čítávám někdy také naše spisy určené pro děti. Činím tak k vůli vlastním dětem, ptajících se po písmě a také proto, že sleduji vývoj naší písemnosti také po této stránce. Ne-li výše literární tož jistě mravnost národa zračí se nejjistěji v literatuře dětské. Národ, k erý se nestará o své děti, nestará se o sebe. I jest smutno vyznati, že se my Čechové o své děti staráme pramálo; je smutno vyznati, že literatury pro děti nemáme. Naše děti nemají co čísti! Je to fakt hrozivý, ale jsem jist, že kážu slepým uším.

Naši nakladatelé šmahem přebírají pro naše děti odpadky německé, text i illustrace; produkce vlastní je skrovná a obsažně nedostatečná. Otiskují se staré překlady — již ta čeština v nich je hrozná!

My se svými dětmi nedovedeme se ještě bavit a zabývat seriosně, my se s nimi jen mazlíme a pak se snažíme, nebýt jimi vyrušovánu. Naše dětská literatura usvědčuje nás, české rodiče, že ke svým dětem stojíme na stanovisku docela falešném, lživém. Dovedeme jim kázat do unavení, dáváme jim nejsentimentálnější plačtivosti, opravdově s nimi zacházet nedovedeme. Opravdově? S dětmi — opravdově, seriosně? Ano. Dítě je bytost hrozně opravdová, neboť nezná falše a lži a béře svět a lidi celou duší do opravdy. A proti této přirozenosti dětské se hřeší obecně. Dítě se učí nedůvěřovat a brzy lhát tím, jak se odrostlí, jak se rodiče k němu chovají. Naše dítě postřehuje velmi brzy, že je rodičům břemenem nebo hračkou. Jak hloupě a surově (jen na to dávejte pozor) chovají se k vašim dětem vaši známí, kteří vás navštěvují! Několik frásí, několik lichotek, aby se zavděčily vám . . .

Než darmo slov. Nemohli by se dětské literatury ujat naši spolkové učitelští?

Do té smutné nálady včetl jsem se posledním číslem Času, v němž učiněn malý pokus, věnovat jedno dvě čísla literární přílohy dětem. Jak závidění hodné jsou děti Angličanův a Američanů! A náš Ježíšek nemá téměř nic kloudného pro naše malé . . .

A také pro vzdělání lidu u nás se dělá málo. V mnohých listech ozývají se na to žaloby a právem. A právem ukazuje se na naše

Němce, že nás v tom předčí. Ale nevěřím, že tomu jsou vinni jen naši universitní professoři. Vezměme si na př. město tak velké jako Plzeň. Proč by se v Plzni nemohly dít nejen pro dělnictvo, ale i pro nedělnictvo řady soustavných přednášek z historie, z dějin umění, z národního hospodářství atd.? V Plzni samé je mnoho škol a na těch by se jistě našli síly k tomu schopné; z Prahy by se mohlo doplnit, čeho doma se nedostává. Proč tedy Plzeň svému občanstvu nepořádá takové přednášky jak Liberec občanstvu svému? Proč nejsou takové přednášky v Kolíně? Proč nejsou v městech jiných? Proč? Není pro vážnější práci duševní zájmu; i naší intelligenci stačí denníky, politické rozčilení a pivo. A podle toho také vypadá ta naše politika.

V „Naší Době“, nemýlím-li se poprvé bylo upozorněno na anglickou spisovatelku Charlotte Brontë. Její romány zasluhují, aby byly přeloženy a studovány. Literární Listy přinesly o sestrách Brontëových článek (četl jsem jej před tím ve Varšavském Ateneu) a snad tím naše upozornění bude sesíleno. Jmenuje již Literární Listy vzpomínám si na úvahu p. Šaldy o „Pampelišce“ p. Kvapila. Co je tam řečeno o Hloupém Honzovi měli by si naši básníci všímnout: zde je možnost z lidového podání udělat čistě český typ, ukázat, v čem a čím ten náš Hloupý Honza je plně náš a český. — —

A teď k mým přátelům klerikálním. Poslední číslo Hlídky (12.) velkopansky dekretuje, že s mým překrucováním a prolhaností polemisovat nebude. Musí-li se již mluvit slovy tak silnými, pak musím vyslovit, že překrucuje a lže Hlídka. Smím to teď prostě konstatovat, čtenářové naši ať se podívají do posledních dvou čísel, oč mezi mnou a Hlídkou běželo.

Alétheia ohřívá proti nám své klepy o spísu dr. Jakubce a cituje list — anonymní. Ostatně nám už není nejasno, kdo a co Aletheia je. Zmíněná Hlídka přináší o svém sesterském orgáně z péra prof. Vincence Vávry, autora životopisu Boženy Němcové tuto podobiznu: „. . . v nestřežené chvíli vychrlil na mne v časopise „Alétheia“, č. 8., spoustu surových slov, že jsem žasl, jak něco takto psaného — — dostati se mohlo do „Alétheie“, listu vědeckého, repraesentativního, směru katolického, jehož heslem jest: Pravda jest jedna. Za věcný posudek byl bych povděčen a vady rád uznám, i chyby skutečné opravím, věda, že chybiti jest lidské, vždyť nihil humani a me alienum puto. Ale co jest v „Aléthei“, to není referat, aspoň se na celém světě takto nepíší referaty, nýbrž pamflety. Útok (4 plné strany drobného tisku) není podepsán, jen opatřen chiffrou „Iber+řk.“ Myslím, že se nemýlím tvrdě, že útočník jest jeden, a to + že buď mi má nahnati více strachu neb čtenáře zmýliti. Pamflet ten psán je slohem nečeským, nízkým, bez jiskry vtipu, za to s nadbytkem neobyčejné hrubosti, se zřejmým vztekem, tonem slušného a vzdělaného člověka, neřku-li spisovatele, naprosto nedůstojným.“ Zajímá-li to čtenáře, tedy ještě připomenám, že prof. Vávra v pisateli „Aletheie“ odhaluje p. V. Řezníčka. (Já pro svou osobu jsem ostatně nikdy o tom nepochyboval, že náš výbojný klerikalism a jistý druh mladočeského radikalismu jsou ovocem z téhož štěpu.)

N o v ý Ž i v o t také opovrhuje diskussí přímou. V listárně mne konejší, že prý jsem strannický a v bludu atd. — nuže nemám chuti hrát si s Novým Životem na schovanou.

Přestalo vycházet S v ě d o m í p. Vlad. Čecha. *Čtenář.*

Nové spisy. K. Weis, *Hudební Květy* 11, 1: V. Blodek, Impromptu, Scherzo. — J. V. Sládek: *Shakespearův kupec Benátský* (Sborník svět. poesie). — O. Vaňorný: *J. W. Göthe, Hermann a Dorothea;* přeloženo hexametrem přízvučným (tamtéž). — J. Hodr, professor círk. dějin v Brně, *Tomáše V. Bílka Dějiny řádu Tovar. Ježíšova;* otisk z „Hlídky“. — Jos. Lacina (Kolda Malinský), *Obecná Kronika,* vypravování o národech vzdělaných od dob nejstarších po naše časy. Hojné illustrace, sešit po 25 kr. — J. Jettmar, *Co přinese rolnictvu zákon o potravinách?* — *Slánský Obzor,* Ročenka Musejního spolku v Slaném, V.; redaktor Ant. Ctibor. — Tönnies Ferd., *Der Nietzsche-Kultus* (Lipsko, Reisland). — Kaftan O. Julius, *Das Christenthum und Nietzches Herrenmoral.* (Přednáška. Berlín, Nanek.) — Ritschl Otto, *Nietzsches Welt- und Lebensanschauung in ihrer Entstehung und Entwickelung.* (Freiburg i. B. Mohr.) — Jevons F. B., *An introduction to the history of religion.* (Londýn, Methuen & Cie. 1896.) — Crozier J. B., *History of intellectual development Vol. I. Greek and hindoo thought.* (Londýn, Longmann.) — Charbonnel V., *La volonté de vivre.* (Paříž, Colin.) — Secrétan, *La société et la morale.* (Paříž, Alcan.) — Merz, *A history of european thought in the nineteenth century. Vol. I. Introduction scientific thought.* (Londýn, 1896.) — Watson John, *Christianity and idealism.* The christian ideal of life in its relations to the greek and jewish ideal and to modern philosophy. (Londýn, Macmillan.) — Anathon Aall, *Geschichte der Logosidee in der griechischen Philosophie.* (Lipsko 1896.) — Spicker G. *Der Kampf zweier Weltanschauungen.* Eine Kritik der alten und neuesten Philosophie mit Einschluss der christlichen Offenbarung. (Stuttgart, Frommann). — Jodl Fr., *Abriss der Geschichte der Ethik.* (Langensalza Beyer & Sohn.) — Schellwien, *Nietzsche und seine Weltanschauung.* (Lipsko, Janssen). — Andler, *Les orgines du socialisme d'État en Allemagne.* (Paříž, Alcan.) — Labriola, *Essai sur la conception matérialiste de l'histoire.* (Paříž, Giard & Brière.) — *Moderní nevolníci.* (Kopaničáři.) Příspěvek k 50leté památce zrušení roboty. (Otisk ze „Samostatnosti“.) Za 5 kr. *Postavení obchodního pomocnictva* a jeho požadavky. Napsal J. K. Za 5 kr. — Matice Lidu č. 183.: Boh. Bauše, *Pohledy do dílny přírody.* — *Zoologie všeobecná i soustavná.* Sepsal prof. Fr. Vejdovský. S mnohými illustracemi. Seš. po 60 kr. — *Z cest E. St. Vráze:* seš. po 30 kr. — Pomněnky: *Slova do památníku* a k rozličným příležitostem dospělejší mládeži vybral Mat. Václavek. Za 28 kr. — Comenium XII.: *Řád církevní Jednoty českých Bratří* (z roku 1632). — *Kalendář českých stavitelů* 1898. Sestavil K. Stark. Za 1 zl. 80 kr. — L. N. Tolstoj: *O vědě a umění.* Přeložil prof. J. Novák. 1897. Za 30 kr. — Fr. Vymazal, *Španělsky snadno a rychle.* 1897. Za 30 kr. — Prof. Jar. Kosina, *Illustrované světové dějiny,* sešit po 25 kr. — K. Ant. Madiera, *Rozpravy z oboru esthetiky.* 1897. Za 1·50 Kr. — *Komedie Aristofanovy* I. Plutos. Přeložil August J. N. Krejčí — Jan Treštík. *Ku*

břehům Adrie. Od Sarajeva do Dubrovníka. S četnými illustracemi 1897. — J. J. Toužimský, *Na úsvitě nové doby: 1848.* Sešit po 30 kr. — Józa Skalák, *Přirozená práva národů* a česká samostatnost. 1897. (6 kr.) — *Dělnická knihovna* vychází u Kobra: prvý spis v ní je spis W. G. Blaikieho: Lepší dnové dělníkům, přeložil J. Váňa. Seš. po 12 kr. — Jaroslava Procházková, *Český lid a český Žid.* Časové úvahy. Cena 36 kr. — Dvanáctý program c. k. státního vyššího gymnasia v Roudnici za školní rok 1897: *O ctižádosti a jejím významu paedagogickém.* Podává suppl. uč. Dr. Otakar Kádner. — Slavnost pořádaná na paměť třistalelých narozenin *Renéa Descartesa* v Praze 6. prosince 1896 s přednáškou prof. F. J. Studničky: *O zásluhách Descartesových v obrazu věd exaktních.* — *Zákony o obchodu potravinami* a některými předměty denní potřeby s vysvětlivkami a s vyňatkem z potravního zákonníka rakouského a s jednoduchými methodami zkušebnými. Pro sl. úřady politické i obecní, obchodníky potravinami a vyrabitele předmětů příslušných, zdravotní lékaře, dozorce potravni a každého, kdož potraviny kupuje, spracuje a požívá, upravil Josef Jettmar, b. ředitel lučebních továren, majitel „Lučební a bakteriol. laboratoře“ v Hradci Králové. Cena 1 zl. — Upomínka na 25leté trvání *Zemského ústřed. spolku včelařského* pro království České. Sestavil Vácslav Švarc. — Historický kalendářík včelařský: *Chronologický přehled dějin včelařských.* Sestavil Vácslav Švarc v Kolči, včelař a vydavatel „Kalendáře českoslovanských včelařů“. Cena 15 kr. — Program c. k. realného a vyššího gymnasia v Chrudimi za školní rok 1896-97: *O kazech a požercích na rostlinách* a o členovcích, kteří je činí. Napsal Al. Křížek. — Program cís. král. státního vyššího gymnasia v Mladé Boleslavi za školní rok 1896-97: *Geologický nástin nejbližšího okolí města Ml. Boleslavi,* podává Dr. Ig. Konvalinka. — Druhá roční zpráva české vyšší obchodní školy v Brně za školní rok 1896—97: *Amortisace dluhu při úročení nepřetržitém.* Napsal Richard Jiřík. Učební osnova české vyšší obchodní školy. Zprávy školní, podává ředitel. 1897. — Albert Métin, *Le socialisme en Angloterre,* 1897. (3.50 mk.) — *Deutsch-österreichische Literaturgeschichte.* Unter Mitwirkung hervorragender Fachgenossen von Dr. J. W. Nagl und J. Zeidler. Illustrované. Sešit po 60 kr. — E. de Laveleye, *Vláda v demokracii.* Z 3. vydání přeložili V. Čermák a V. Ertl. I. (2 zl. 30 kr Knihovna Rozhledů.)

L. Boúrgois, **L' Education de la Démokratie francaise** 1897.

Pěkný výběr různých řečí bývalého ministra ukazujících, jak školy vyšší i nižší politicky mohou vychovávat národ a jak škola, opírající se o vědu, i v zemi, rozdělené na mnohé strany a frakce politické, sociální a náboženské, může připravovat duchovní sjednocenost. *A.*

Dr. Fridthof Nansen, **Na severní točnu,** přeloženo za redakce dra J. Gutha.

Dříve ještě, nežli Nansen svůj plán provedl, ozvali se proti němu nejslovutnější autority a plavci k severní točně, jako angličtí admirálové Nares a M' Clintock, americký plavec general Greely a mn. j. Ale Nansen se svým „framem“ (= V před!) se neodstrašil: nepronikal totiž k točně pevninou, nýbrž volným mořem ledovým, počínaje od východní Sibiře.

Devět let Nansen kul své plány, tři léta si připravoval loď a mužstvo. Loď „Fram“ dostala se téměř k 86⁰ (15. listop 1895). Nansen s Johansenem pronikl až k 86⁰ 14′.

Český překlad až na některé chyby v zeměpisné terminologii čte se dobře, četné obrazy a mapy provedeny jsou pěkně. *E.*

L. Slonimskij, **Karl Marx' nationalökonomische Irrlehren**. 1897. Za 2·50 mk.

Překlad statí napsaných rusky v „Věstníku Evropy“. Slonimskij uvádí proti Marxově theorii hodnotní důvody ne nové; obzvláště také klade Marxovi za vinu, že necitoval nebo necitoval správně svých předchůdců (zejmena ukazuje na v. Thünena). *S.*

Émile Durkheim, **Le Suicide, Étude de Sociologie,** 1897.

Autor je professorem sociologie na universitě v Bordeaux; pojímá sebevraždu jako výsledek mravní krise nové doby a jako měřítko té krise; ukazuje, jak moderní sebevražednost úzce souvisí se všemi těžkými otázkami dne a jak vybízí k soustavné reformní práci sociální. Statistická data jsou úplná a z doby nejnovější. Spis dobře poslouží ke studiu vážného problemu historického a sociálního. *M.*

Prof. dr. J. Conrad, **Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie.** I.: Nationaloekonomie. 2. vyd. 1897 (1·80 mk.).

Na 83 stránkách velmi promyšlený kursus polit. ekonomie; údaje literární jsou poněkud chudé. *S.*

Carl Graf zu Leiningen Billigheim, **Was ist Mystik?** 2. vyd. 1897. Cena 2 mk.

E. Récejac, Essai sur les fondements de la **Connainance mystique.** 1897. Cena 5 mk.

V době, kdy různé formy mysticismu obživují a se šíří, objevují se přirozeně i psychologické a noetické rozbory mystiky. Vybíráme z časové literatury uvedené spisy, prvý jakožto theorii silného hnutí theosofického, druhý jako pokus analysovat mystiku s hlediska kritičtějšího a v souvislosti s otázkami noetiky nemystické, racionální. *—hr—*

ZPRÁVY.

Mezinárodní sjezd lékařský zasedal letos od 19. do 26. srpna v Moskvě. Je v řadě mezinárodních sjezdů lékařských dvanáctý. První konal se r. 1867 v Paříži, druhý r. 1868 ve Florenci, třetí r. 1873 ve Vídni, čtvrtý r. 1875 v Brusselu, pátý r. 1877 v Ženevě, šestý r. 1879 v Amstrdamě, sedmý r. 1881 v Londýně, osmý r. 1884 v Kodani, devátý r. 1887 ve Washingtoně, desátý r. 1890 v Berlíně a jedenáctý r. 1894 v Římě. Již na berlínském a římském počet účastníků nezvykle stoupl; na moskevském dosáhl maxima: Kolem 8000 osob. Asi polovic bylo Rusův. I přednášek bylo ohlášeno více, než na kterémkoli ze sjezdů předcházejících. Přednášky konaly se na 3 všeobecných schůzích, kde sešli se příslušníci všech odborů mediciny, přednášky a diskusse v 15 oddílech a 6 pododdílech, vymezených pro jednotlivé odbory lékařství. Některé odbory, — které do sebe zasahují — jako na př. chirurgie (mozku) a neurologie s psychiatrií, — lékařství dětské a hygiena, — předešlé s laryngologií a všeobecnou therapií a j., měly několik schůzí společných. Opatření toto nazvati lze velmi dobrým, ale bylo by si přáti větší rozměr a počet diskussí na těchto společných schůzích, než jak se nám presentovaly v Moskvě. Oddíly (sekce) pracovaly denně po 2—3 hodiny dopoledne i odpoledne. Jde o tom jeden hlas, že vnitřní hodnotou nestál 12. sjezd za předchozími, zevně pak že předčil vysoko všechny minulé. Kvantitativně byli zastoupeni nejlépe Němci (rozumí se vedle Rusův). Jen z říše bylo jich na 800. Francouzův asi polovic. Bylo lze pozorovati již v Moskvě a ještě zřejměji prozrazují to nyní francouzské medicinské listy, že Francouzové žárlí. — Cizinci nejvíce překvapeni byli v Rusku velkolepostí a moderním zařízením vědeckých ústavův a naprosto nedostižným pohostinstvím. Nejvítanější byla bezplatná jízda I. třídou po ruských drahách (rakouské neslevily nic, uherské připustily jízdu II. ev. I. za plat o třídu níž).

Pro české lékaře stal se moskevský sjezd zvláště významným, že súčastnili se ho organisovaní jako zvláštní národnost, což dříve nebývalo a připečetili svému vědeckému debutu znak češství. Připravovali se na toto vystoupení více než rok. Některé spolky vypsaly odměny za vědecké práce. Přišli kvalitativně i kvantitativně poměrně velmi silni. Bez hluku a křiklavého bubnování na buben sebechvály doma, vystoupilo tu české lékařstvo způsoben imponujícím v cizině — a zdá se nám, že lépe bylo pochopeno v cizině než doma. Účastníků přihlásilo se u sekretáře českého národníhc komitétu doc. Pešiny (který velmi horlivě o provedení celé výpravy se zasadil) 134. Českých přednášek bylo přihlášeno 28. Mnohé z nich jsou plodem víceletých zkušeností event. laboratorních prací. Přednášeli tito pánové: Prof. Maydl (2 přednášky), prof. Deyl (2),

prof. Hlava (2), prof. Spina, prof. Maixner, (2), prof. Michl, professor Bělohoubek (2), docent Drozda z Vídně, doc. Mitvalský, doc. Pešina, doc. Kimla (2), doc. Schrutz, doc. Haškovec, dr. Záhoř (pražský fysik), dr. Veselý A., dr. Honl (2), dr. Kose, dr. Panýrek a za dra Mourka a Hessa četl doc. Haškovec. Dr. Poupě měl společnou práci s drem Veselým a doc. Kimlou. Náhledy českých badatelů nesetkaly se nikde s věcnou oposicí, za to mnohá rusky promluvená přednáška uvítána byla se strany Rusů velmi srdečně. Na př. prof. Adamjuk doprovodil přednášku prof. Deyla těmito slovy: „Prosil jsem o slovo ne proto, abych Vám snad ve věci samé v něčem odporoval, nýbrž abych Vám vyslovil jménem ruských členů sjezdu díky za obzvláštní takt, s jakým jste se rozhodl mluviti po rusku, ač jste mohl vysloviti své myšlénky - a beze vší pochyby mnohem pohodlněji — v německém jazyce. Tím jste teprve učinil náš sjezd v pravdě mezinárodním, protože sjezd, kde se přednáší pouze ve dvou jazycích (francouzsky a německy), nemůže býti nazván právem mezinárodním. Nuže, přijměte za svou delikátnost naše nejupřímnější ruské spasibo." (Citováno dle Vrače č. 35.) Pravou bouři sympatických projevů sklidil prof. Hlava, když v zahajovací schůzi v ruském jazyku děkoval za pozvání ku sjezdu a skromnými slovy ohlašoval oficielní vstup české mediciny na mezinárodní pole. Rusové rádi vítali uvedení své řeči po bok frančině, němčině a angličině, ale sami — tentokráte prý z ohledu na hosti — mluvili francouzsky a německy. Dosud mluvilo se na mezinár. sjezdech lékařských jen ve zmíněných 3 jazycích, na římském též mnoho italsky. Pojem o ruském pohostinství a pokrocích ruské mediciny přinesla si většina nejen českých účastníků nejlepší. Doufáme, že nezůstane posílání ruských rukopisů do českého odborného listu (viz práce doc. Golubinina z Moskvy a prof. Petrova z Petrohradu ve 42. a 45. č. Časopisu lékařů českých) jediným praktickým výsledkem nově navázaných styků českoruských. Důkazem, že práce českého lékařstva byla respektována služiž zvolení českých professorů do čestných praesidií sjezdových (prof. Hlava do praes. celého sjezdu a III. sekce, prof. Spina III. sekce, prof. Maixner VII. sekce, prof. Bělohoubek v sekcích IV. b) a IV. c), prof. Deyl XI. sekce) a zvolení prof. Hlavy čestným a doc. Pešiny dopisujícím členem jednoho z nejvážnějších lék. spolků ruských „Obščestvo russkich vražej" v Petrohradě na schůzi dne 18. listopadu tohoto roku. Ke sjezdu tomuto rád bych se ještě jednou vrátil.

S.

Československá Jednota podporuje letos 15 slováckých studujících a podpory dostoupily výše 1090 zl. ročně. (V tom není ovšem obsažen náklad na vydržování dvou žáků rolnické školy v Plzni, který nese Český Národní klub plzeňský). Z podporovaných studentů jsou 2 na malířské akademii, 1 na malířské škole, 3 na československé obchodní akademii, 1 na české universitě, 6 na matičné realce v Hodoníně a 2 na školách hospodářských.

Musa academica uskutečněna Husovým fondem; přejeme záslužnému podniku, aby se z kromných začátků brzy rozvinul plně a budiž proto na podporování našeho chudého studentsva všestranně upozorněno.

Zvláštní duchovní řád pro dělnictvo navrhuje professor (katol.) apolegetiky na universitě Bonnské W. Ph. Englert ve spise: Arbeiter-

geistliche, 1897. Nový řád má být organisován hierarchicky, vychován asketicky a vzdělán sociologicky; členové navrhovaného řádu podporovali by duchovní kněze světské.

Škola a krátkozrakost. Švycarský oční lékař dr. Ritzmann provedl zkoušení očí těch žáků, kteří z jara 1896 ze školy (pro všední dny) vystoupili a kteří také zkoumáni byli při vstupu do 1. třídy obecné školy r. 1890. Výsledek je tento: ze 212 žáků a žákyň bylo 154 normálních, 58 anormálních; z normálních bylo 148 odevždy normálních, 6 bylo dříve anormálních a stali se normálními; z anormálních bylo 25 (19 hochů a 6 děvčat) již při vstupu do školy anormálními a 33 (13 hochů a 20 děvčat) se mezitím anormálními stali. Krátkozrakých ze 212 žáků při vstupu bylo 7 (3·4%), při vystoupení ze školy 16 (7·5%).

Třaskavý plyn kamenouhelný. — Četné a rozsáhlé jsou ztráty souvisící s dnešním nedostatečným zužitkováním kamenného uhlí, o jejichž odstranění marně se dosud usiluje. Starosti z toho vyplývající zveličeny jsou poslední dobu podrobnými zprávami o tom, jak veliké množství toho drahocenného materialu přichází na zmar již v dolech kamenouhelných, a sice ve tvaru třaskavého plynu kamenouhelného. Zlopověstná tato směs uhlovodíková jest přirozeným výplodem kamenného uhlí po způsobu svítiplynu umělou cestou vyráběného. Množství stráveného takto kamenného uhlí jest větší, nežli se kdy tušilo. V jednom dole kamenouhelné pánve rýnsko-westfalské vytvoří se denně na 54720 kub. metrů třaskavého plynu, což rovná se stálé práci 2850 koň. sil neb svítivosti 19.000 plynových plamenů a představuje do r. cenu přes 2½ mil. korun. V 23 dolech saarbruckých vyvinuje se ročně na 44.000 tun téhož plynu, což výhřevností předčí všechno uhlí v těch dolech dobývané. Hlavně pro rozředěnost tohoto plynu vzduchem není dosud naděje na jeho zužitkování. Zatím vynakládají se veliké summy na jeho odstraňování, k čemuž připlácí se ještě každoročně četnými životy lidskými.

Polský časopis filosofický. „Przegląd Filozoficzny" je název nového polského časopisu filosofického; vychází ve Varšavě (Ul. Kruczna 46), redaktorem je dr. Vladislav Weryho, autor spisku o filosofii Marxově. Směr listu pokrokový, filosofie, jak se říká, vědecké. To hlásá programm, to viděti hned z prvého článku: Co je věda? (od Mahrburga). Časopis vychází čtvrtletně a obsahuje mimo články autoreferáty, referáty a kritiky, kroniku, přehled časopisů, zprávy a bibliografii.

„Przegąld Filoz." je teď druhý filosofický časopis slovanský, filosofii věnovaný specielně; Rusové totiž mají své „Voprosy filosofii i psychologii". Je toho velmi málo, srovnáme-li to s velikým počtem filosof. časopisů národů západních; a kdy asi budeme mít filosofický časopis český? (Przegl. Filoz." stojí ročně i s pošt. zásilkou 7 zl.)

Elektromotiva. Brzda jest zajisté důležitým činitelem v povoznictví všeho druhu a vyvinula se též podle toho k značné dokonalosti v požadavcích, jimiž při složitosti a často velké smělosti dnešní kommunikace má se pohodlí a bezpečnost zaručiti. Avšak v podstatě nepostoupily obvyklé soustavy brzd nad stanovisko dob starých, směřujíce k tomu, aby nákladně zjednaná energie pohybu dle potřeby nezužitkovaná se utratila. Snadno jest si představiti, jak veliké bohatství přichází tou cestou

na zmar jen na rozvinuté dnes síti železniční. Proto oprávněný zájem vzbudil nový, hospodárnější způsob brzdění, jaký na zkoušku zavésti hodlá Severní dráha francouzská. K vlaku má se připnouti vůz, jemuž dán název „elektromotiva", nesoucí na rámě nad koly stroje dynamoelektrické, mezi něž umístěny jsou akkumulatory. Pohybová energie, mající se vlaku za účelem zmírnění jeho chodu odebrati, upotřebí se k pohybu strojů dynamoelektrických a přemění se jimi v elektrický proud, jímž nabíjí se akkumulatory. Pohybová energie, jež byla vlaku odebrána, jest tak v akkumulatorech uschována a může se cestou opačnou k původní platnosti přivésti. Elektrickým proudem totiž, jímž vybíjí se akkumulatory, uvádějí se v pohyb stroje dynamoelektrické, jež nastupujíce tím činnost elektrických motorů k pohybu vlaku přispívají. Celý pochod v obojím směru jest schopen přiměřeného řízení.

Francouzi a rakouský centralism. Jak znamenitě znají Francouzové poměry rakouské, toho novým dokladem jest článek, jejž napsal Charles Benoist v Revue des deux mondes v čísle z 15. října „La monarchie austrohongroise". Ukazuje sice správně na pestrou směsici poměrů rakouských, uznává, že Rakousko-Uhersko nemá podmínek státu jednotného, že není v něm ni řeči, ni literatury, ni náboženství, ni dějin, ni zákonů společných a jednotných — ale nevidí tuhého centralismu, proti němuž vzpíráme se a jenž tísní veškerý samostatný vývoj jednotlivých národností. Ba p. Benoista ani nynější poměry neuspokojují, vždyť bojí se vážného nebezpečí, jenž jednotě říšské i rovnováze evropské hrozí z přílišné právomoci — sněmů zemských. Pojímá jej úžas, že mimo delegace a oba parlamenty ústřední, máme v Rakousku 17 sněmů, z nichž některé prý jsou skutečnými parlamenty, zvláště sněm český s 250, haličský se 150 a moravský se 100 poslanci. Kompetence sněmů těchto předchází právomoci parlamentu ústředního a vyniká nad ni (la déborde et la déposse); říšská rada a delegace mají jen tolik práv, kolik sněmům těmto vzaly. Pravé a původní zákonodárství, které zůstalo dosud nejčinnějším, nejplodnějším, prakticky nejmocnějším pro 17 zemí Rakouska, jest sněm zemský (Landtag). Sedmnáct těchto sněmů anebo hlavní mezi nimi, jsou jakoby pevnosti, kde se chrání národnosti proti útoku moci ústřední. Než je možno mluviti o moci ústřední v Rakousku, či dokonce o ústřední moci „útočné"? Jsou to spíše národnosti, jež bylo by zváti „útočnými"; tyto se nebrání, nýbrž útok podnikají (elles attaquent) a sněmy zemské jsou spíše jakoby pohyblivé věže, ve kterých postupují k útoku na říši." Nepomohly tedy ani výklady Langovy, ani nadšené řeči Podlipného? Francouze nesnadno i nevděčno poučovati: světový obzor pravého Pařížana končí za Batignolly.

Cena lidského života. Je obecně známo, že kapitalismus neváží si lidského života a že jím přímo mrhá, když se mu naskytuje lákavá příležitost profitu. Nikde však asi není lidský život, rozumí se život nízkých, podřízených, pracovních lidí tak nepatrně ceněn, jako v zemi dolaru, Sev. Americe. Příšerný doklad toho podává zpráva otištěna v socialistické Newyorker Volkszeitung, v níž se uvádějí data o zabití a úrazech dělníků a zřízenců na drahách. Roku 1891 bylo jich usmrceno v povolání 2660, raněno 26.140, r. 1892 zabito 2554, raněno 28.267, roku 1893 usmrceno

2727, poraněno 31.729, r. 1894 zabito 1823, úrazem stiženo 23.422, r. 1895 usmrceno 1811, zraněno 25.659, r. 1896 zabito 1900, poraněno 30.000. Gelkem za šest let bylo zprovozeno ze světa neb úrazem stiženo 187.732 lidí — uváží-li se, že na drahách severoamerických je zaměstnáno celkem 200.790 lidí, kterýchž životy nebezpečí smrti neb úrazu vůbec jsou vydány (strojvůdců, průvodčích vlaků, topičů, hlídačů, výhybkářů atd.), je patrno, že celý ten komplex lidí za šest neb sedm let buď smrtí neb úrazy je na dobro zničen a že vždy v sedmi letech celý sbor zřízenců těch úplně vystřídá novými lidmi. Cena života těchto otroků kapitálu není takřka žádná. (Česká Stráž.)

Letošní jubileum objevení severní Ameriky J. Cabotem. „Letos, právě v těchto měsících,“ píše se ve Sborníku české společnosti zeměvědné, „jest tomu 400 let, co slavný krajan Kolumbův, Giovanni Caboto, poprvé dostihl břehů severoamerických. Cabot spatřil celinu americkou dříve než sám Kolumbus a ukázal se i směrem plavby, jímž namířil, na Kolumbovi tak neodvislým, že mu v dějinách odkrytí Ameriky náleží nepopěrně první místo po Kolumbovi. Kdy a kde přistál, nelze přesně určiti. Zjištěno pouze, že vykonal všecku plavbu (tam i zpět, z Bristolu) za tři měsíce a to v době od počátku května do počátku srpna; přistál pak nejspíše u ostrova mysu Bretonu. Jako Kolumbus objevil „Nový svět“ ve službách španělských, tak i Caboto odkryl celinu americkou ve službách cizích, anglických a nikoli ve službě svého rodného města Janova nebo Benátek, odkud se, nabyv tam práva občanského, odstěhoval r. 1490 do Anglie (proto čítati o něm, že jest „Benátčan“). A zajímavo, jak štědře se vláda anglická Cabotovi po jeho návratu do Bristolu odsloužila. Zapsalť pokladník Jindřicha VII. dne 10. srpna 1497 tuto položku: „To hym, that founde the new isle, L. 10.“ — jemu, který nalezl nové ostrovy, (vyplaceno) 10 liber šterl. (120 zl.) — Věru, že lacino získány nároky Anglie na Ameriku severní! Ostatně byla plavba jenom ohledací. Caboto chtěl dokázati, že z Anglie možno dostihnouti východních břehů Asie (byl arci pojat ještě týmž omylem jako Kolumbus) směrem západním až severozápadním. Jako Kolumbus i Cabot mířil do zemí úrodných, bohatých a nikoli do nehostinnýcn končin moře Ledového; nikde se nedočítáme, že by mu bylo bojovati s polární tříští. Shledav svoji základní myšlenku správnou, vrátil se neotáleje do Anglie a neda se již ani na ohledání dvou úrodných ostrovů (snad částí Nového Foundlandu), k nimž na zpáteční cestě připlul, ponechávaje si věc až k cestě druhé. Byl totiž přesvědčen, že po tomto úspěchu vláda neodepře podpory k nové výpravě, k níž také, r. 1498, vskutku došlo (se 4 loděmi). Plavba první konána pouze soukromými prostředky na jediné malé lodi s posádkou 18 mužů. Proto mínil Caboto, že jest oprávněn vztýčiti v nové objevené zemi vedle praporu anglického i benátský. První plavba měla velkou praktickou důležitost pro Angličany jmenovitě tím, že nalezena jest rybami oplývající mělčina novofoundlandská, jíž se brzy potom jali vykořisťovati. Kanadská Royal Society pořádá na počest Cabotovu v Halifaxu slavnostní zasedání; v N. Sydneyi na ostrově mysu Bretonu má mu býti zřízen pomník. Oslava Cabotova jest arci neskonale skrovnější než Kolumbova, i nelze nepoměru toho náležitě ospravedlniti, třeba tu šlo jen o objevení druhého řádu.

Vědecká a filosofická krise současného marxismu.

Mám-li za necelou hodinu podat ne-li obraz, tož aspoň skizzu nynějšího stavu socialistického bádání, nesmím se pouštět do obšírných výkladů a kritiky, nýbrž musím přestat na konstatování faktův a uvedení jen základních záhad nynější socialistické theorie vědecké a filosofické.[1])

A to tím více, že nechci mluvit jen o theoriích národohospodářských — socialism přece národním hospodářstvím se nevyčerpává. U nás mínění to ještě dost je rozšířeno; avšak čelní představitelé socialismu vždycky usilovali o změny hospodářské v rámci celého názoru na svět, podávajíce co možná úplnou soustavu filosofickou. I z tohoto stručného přehledu bude zjevno, že socialism současný opírá se o hlavní obory vědecké a že stále pracuje na vybudování své filosofie.

Omezuji se konečně na marxism, proto že tato socialistická soustava dnes, a nejen u nás, je nejdůležitější. Po stránce vědecké a fiolosofické marxism jsou ideje Marxovy a Engelsovy: Marx je po výtce národním hospodářem marxismu, Engels jeho filosofem.

*

I. Započneme theorií národohospodářskou. Rozumí se, že tu budeme jednat o hlavním spise Marxově: „Kapitále.“

Spis ten vychází po částích od r. 1859. Nedávným uveřejněním III. svazku rozproudila se živá diskusse a zejména vznikla otázka, neodporuje-li výklad svazku III. výkladu svazku počátečního?[2])

---

[1]) Předneseno dne 18. prosince 1897 ve prospěch chudých filosofů na universitě.

[2]) Prvá část a zárodek vyšla r. 1859 pod jménem: Zur Kritik der politischen Oekonomie, vydán nově letos Kautským. Roku 1867 vyšel obecněji známý prvý svazek Kapitálu (Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie); roku 1872 ještě Marx vydal vydání druhé, třetí a čtvrté vydáno již po jeho smrti Engelsem, r. 1883 a 1890.

Aby otázka byla jasná, vzpomeňme si z Marxovy národohospodářské theorie alespoň tolik:

V prvém svazku svého díla Marx podává základní theorii hodnotní: vyložena podstata hodnoty a důsledky její na mzdu dělnickou; zároveň vysvětlen historicky vznik a vývoj moderního kapitalismu. Theorie hodnotní pak stručně zní:

Všeliký užitečný statek neboli zboží, jak je kupujeme a prodáváme, má hodnotu z práce: ve zboží ztělesněna, materialisována je lidská práce.

V době předkapitalistické každý pracoval samostatně pro sebe a vyráběl tolik, kolik spotřeboval; v době kapitalistické dělník stal se nesamostatným, jeho práce stala se zbožím, jež prodává kapitalistovi a ten z dělníka kořistí. Dělník totiž za mzdu denně pracuje tak dlouho, až vyrobí nejen tolik, kolik sám (se svou rodinou) nutně potřebuje („hodnota nutná"), nýbrž i mnohem více: tou svou nadprací v denním nadčase vyrábí kapitalistovi — nadhodnotu, zisk.

Proti této theorii o nadhodnotě III. svazek kapitálu podává theorii jinou, theorii obvyklou. Podle načrtnutého učení I. svazku nadhodnota vzniká pouze kapitálem obráceným v sílu pracovní („kapitálem variablním"); avšak III. svazek přidržuje se zkušenosti, učící, že zisk neustanovuje se podle nadhodnoty, resp. nadpráce: cena výrobkův a stejně zisk určuje se výlohami kapitálovými, stejné kapitály v téže době mívají zisk poměrně stejný, třeba že užívají nestejného kvanta práce. To je jistě v odporu proti theorii I. svazku, podle kterého nadhodnotu a zisk tvoří jen práce. Skutečně III. svazek pozměnil theorii I. svazku téměř k nepoznání: podávaje theorii nákladů výrobních Marx uznává zákony poptávky a nabídky tak rozhodně, jako theoretikové nesocialističtí.

Engels hned v úvodu k II. svazku slibil, že v III. svazku bude vyloženo, jak Marxova nadhodnota se proměňuje ve specielní formy ziskové; o to také hlavně běží, aby se podle abstraktní theorie nadhodnotní pochopilo hospodaření skutečné. Ale výklad Engelsem slíbený III. svazkem se nepodává: ta přeměna nadhodnoty ve skutečné formy ziskové se nevidí.

Se strany socialistické už před uveřejněním III. svazku

Druhý svazek Kapitálu vydán Engelsem r. 1885 (2 vyd. 1893), třetí svazek vyšel r. 1894 taktéž Engelsem. Čtvrtý poslední, obsahující dějiny theorie nadhodnotní, je slíben, že jej vydá Kautský.

Konrad Schmidt pokoušel se o rozluštění záhady, ale upadal do theorie nesocialistické; Engels to v úvodě k III. svazku vytýká, ale nepostřehl, že táž výtka platí o Marxovi samém.[1])

Rozpor mezi svazkem I. a III. snažil se odvyložit prof. Sombart: Marxova nadhodnota je prý pouze pomůckou národohospodářské theorie, jakýmsi „principem regulačním“ à la Kant. [2])

Sombartův výklad zamlouval se do značné míry samému Engelsovi;[3]) je to pokus skutečně filosofický, ale zasluhuje povšimnutí, že socialisté ho neakceptovali. Skutečně theoretikové socialističtí sami uznávají raději rozpor mezi svazkem III. a I. Bernstein uznává, že Marx svou theorii hodnotní skutečně modifikoval [4]) a že theorie hodnotní I. svazku bez vývodů svazku III. je neúplná a tudíž také poranitelná.[5]) Bernstein připouští, že I. svazek pro skutečné poměry hospodářské podává jen „moře všeobecností bez břehů“ a že určování hodnoty kvantitou práce nestačí, je prý potřeba měřítka přesnějšího.

Engels ještě na sklonku života psal článek, jimž věc chtěl urovnat. Ale nedovedl povědět nic jiného, nežli že hodnotní zákon platil pouze od počátku obchodu směnného až do XV. století. Tím ovšem pro novodobou výrobu kapitalistickou není řečeno nic nebo ne mnoho, jak vytýká pařížský socialistický spisovatel G. Sorel.[6]) Věc vyžadovala by přesnějšího rozboru; vzpomeňme, že už Marx sám se podobně vyslovil.[7]) Také Bernstein ve zmíněných statích praví, že hodnotní zákon Marxův platí jen počátkům (Vorstufe) moderního hospodaření kapitalistického; Bernstein však ještě dodává, že v době pokročilé zboží prý se vyměňuje nikoli za svou hodnotu, nýbrž za své náklady výrobní a že tudíž směna statků bezprostředně se určuje konkurencí kapitálů, zákonem hodnotním jen nepřímo.

*

[1]) K. Schmidt, Die Durchschnittsprofltrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes, 1889. — Die Durchnittsprofitrate und das Marx'sche Werthgesetz, Neue Zeit 1892/3).

[2]) Braunův Archiv 1894: Zur Kritik des ökonomischen Systems von K. Marx.

[3]) Sombart, Sozialismus, p. 69.

[4]) N. Z. 1897, 337.

[5]) N. Z. 1896/7. I. 49.

[6]) Srv. Sozialistische Monatshefte, 1897: Über die Marx'sche Werththeorie.

[7]) Nejobšírněji v Doslovu k I. sv.: akceptuje tam výklad ruského svého kritika, že nepodává zákonů abstraktních, nýbrž zákony zvláštní, jimiž každé historické období je řízeno.

Spor ovšem vyřízen není. Podrobnější výklad musil by se dotknout i otázek podružných. Dalo by se ukázat, že jsou u Marxa některé rozpory mezi různou formulací I. svazku samého: v 3. vydání na př. Marx svůj názor o výrobnosti práce nehmotné dosti pozměnil, připisuje práci této produktivnosti rozhodněji. Vidět v tom už zárodky theorie svazku III. Zatím však ukázáno s dostatek, že socialisté sami, a to Marxisté, v hodnotní theorii Marxově nalezají rozpory.

Avšak k tomu přistupuje důležitý moment druhý, že totiž čelní theoretikové socialitičtí Marxovu theorii hodnotní počínají pozměňovat, někteří se jí už vůbec vzdali. Obzvláště angličtí fabiové přijímají hodnotní theorii Jevonsovu (theorii t. zv. krajního užitku) a školy vídeňské: Shaw, Smart.[1]) Bernstein (l. c.) uznává její oprávněnost relativní.

II. Na druhém místě sluší zaznamenati diskussi o politickou taktiku. Socialisté prohlašovali se vždy za stranu revoluční; avšak pořád určitěji a určitěji methoda revoluční pozměňována v methodu reformní, až konečně Engels krátce před svou smrtí tuto důležitou přeměnu formuloval přesněji.

Marx sám vyslovoval se dlouho pro revoluci. Hned roku 1845 ve svých poznámkách o Feuerbachovi požadoval „praxi převratnou."[2]) V roce 1848 viděl v revolučním terrorismu jediný a nejjistější taktický prostředek[3]) a o revoluci r. 1848 napsal r. 1851 a 1852 řadu statí, v nichž pokračování revoluce očekával.[4]) Marx ještě komunu pařížskou přeceňoval — teprve v posledních letech, jak právě ukazuje III. svazek Kapitálu, myslil méně revolučně.

Také Engels byl napřed pro revoluci. Avšak na konci své životní dráhy, 1895, vyslovuje se proti revoluci, doporučuje sociální demokracii politickou taktiku parlamentární.[5]) Podivná

---

[1]) Co tu zovu theorií krajního užitku, v. Wieser (Der natürliche Werth 1889) nazval: „Grenznutzen"; jeho spis přeložil anglický socialista Smart: Natural Value 1893.

[2]) Engels, Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. Revidirter Sonderabdruck aus der Neuen Zeit, 1886. Mit Anhang Karl Marx über Feuerbach vom Jahre 1845, 1888, 70.

[3]) Neue Rhein. Zeitg. 1848, 7. listop.

[4]) Revolution und Kontre-Revolution in Deutschland. Ins Deutsche übertragen von K. Kautsky, 1896.

[5]) Úvod k vydání Marxova spisu: Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850, 1895.

náhoda: brzy po smrti Engelsově vydány Marxovy články o revoluci r. 1848; srovnáme-li tyto názory Engelsovy s Marxovými, vidíme, jak marxism za půl století se proměnil. Marx se tenkrát velmi zle vyslovil o účasti našeho národa v r. 1848, že totiž jsme byli proti revoluci: a ejhle — Engels r. 1895 dospívá k podobným názorům, jaké proti revoluci hned za horka u nás hájil Havlíček...[1])

Názory Engelsovy mají ve straně socialnědemokratické mnohé přívržence, ale i odpůrce. Někteří názory Engelsovy přijímají ve smysle obsolutním (že totiž revoluce sama v sobě je neoprávněna a neprospěšná), jiní je vykládají ve smysle relativním (že na příklad pro Rusko, jako v dobách starších i v Evropě, revoluce je přípustná a žádoucná, nikoli ovšem v Německu.[2])

Hnutí a spory vyvolané socialnědemokratickým poslancem v. Vollmarem jsou také zápasem směru radikalního a opportunního; také na nedávném sjezdě hamburském spor propukl ve vývodech o militarismu.

Vůbec otázky časové nutí k přemýšlení o taktice. Uvádím za příklad spory za poslední války turecko-řecké: jedni (Bax) byli pro Turecko, aby se udrželo, že prý barbarské poměry jsou lepší než kapitalistická civilisace (jak by Turecko neúpělo pod kapitalismem — anglickým!), druzí byli pro Řecko a svobodu.[3]) V posledním roce spory o to, mají-li němečtí socialisté volit do pruského sněmu, rozvířily otázku o přípustnosti kompromissu.[4])

Diskusse dávno není ukončena; problem vyžaduje ostřejší a trvalejší formulace, než se mu dostalo statí Engelsovou. Formulace takové dostat se může problemu jen na základě ethickém a sociologickém; Engels sám svůj protirevoluční názor čerpal z evoluční theorie, kdežto dříve byl pro náhlé přechody hegelovské, ale hlavně uvádí důvody utilitární.

Jen chci ještě upozornit, že se v této souvislosti obzvláště uvažuje o účincích hromadné, po případě světové stávky.[5])

*

[1]) Srv. Masaryk, K. Havlíček, Kapit. V.—VII.

[2]) Srv. Naše doba 1897: Socialisté a obnovení Polsky.

[3]) Srv. Bernstein v N. Z. 1897: Der Sieg des Türken und die Sozialdemokratie.

[4]) Srv. stať Kautského v N. Z. 1897/8: Was ist ein Kompromiss? Eine Nachlese zur Diskussion über die preussischen Landtagswahlen.

[5]) Srv. N. Z. 1896: Parvus, Staatstreich und politischer Massenstrike.

Tato přeměna názorů o taktice souvisí s tím, že socialism pořád určitěji a určitěji se zhošťoval anarchismu. V poslední době socialisté se velmi rozhodně vyslovovali netoliko proti jednotlivým anarchistickým vraždám a „činům" vůbec (na př. po smrti Carnotově), ale marxisté odpírají anarchismu vůbec, také theoretickému. Ruský socialista Plechanov na př. proti anarchismu dokazuje, že revolta anarchistická zdržuje vývoj společenský, ba že je prostředkem podstatně protirevolučním.[1]) Proti anarchistům vyslovil se Kautsky[2]), jmenovaný již Schmidt (v essayi o ethice, o němž hned se zmíním), vyslovili se ovšem Shaw[3]), již dříve Deville[4]) a j.

Tento odpor marxismu proti anarchismu je však už starší. V románských zemích, také v Rakousku a u nás v Čechách obojí směr posud není tak přesně oddělen; ale německá „Socialistická strana dělnická" již 1887 na sjezdě v Sv. Havlu ve Švýcarsku (ovšem za platnosti výjimečných zákonů) vyslovila se nepokrytě proti násilí „činiteli stejně tak reakčnímu jako revolučnímu". Na sjezdě curyšském 1893 anarchisté byli vyloučeni. Třeba že i v marxismu tento vývoj byl povlovný a posud neukončený, fakt je, že dávný a houževnaný boj Marxův proti Bakuninovi a jeho odpor proti Proudhonovi vyzrává takto v praxi i v theorii v ideály ethiky a politiky protianarchistické.

III. V Marxově theorii národohospodářské jeví se ovšem materialism t. zv. historický.

Historický (může se také zváti: hospodářský) materialism stručně zní: výrobní poměry, utvořující hospodářské složení společnosti, jsou reálním základem, na němž se vypíná nadstavba (Ueberbau) právnická a politická: výrobní methoda podmiňuje všecky socialní, politické a duchovní, vůbec „ideologické" formy života duchovního.[5])

Nebudu této a ostatních formulací kritisovat — je zřejmé dosti, že definice jsou neurčité a nejasné. Už tím musil proti nim vzniknout odpor, ale vznikl také z důvodů věcných.

---

[1]) Plechanov, Macht und Gewalt, Arb. Zeitg. 1894, č. 54; Sociální demokrat 1894, 16. listop.

[2]) Na př. N. Z. 1893-4: Ein socialdemokratischer Katechismus: II. Revolution und Anarchismus.

[3]) The Impossibilitées of Anarchism, Fabian Tract No. 45.

[4]) L'anarchisme 1887.

[5]) Výslovnou formulaci histor. materialismu Marx nejúplněji podal v Zur Kritik der polit. Oekonomie (Ed. Kautsky), XI.

I šíře známa je nedávná diskusse, již začal Bax.[1]) Baxovi odpovídal Kautsky,[2]) Bax replikoval,[3]) Kautsky také.[4])

Bax akceptuje učení Marxovo, ale odpírá názorům „novomarxistů“ (Plechanova, Mehringa, Kautského); Marxovu materialismu dává však smysl ten, že spontanní popudy duševní („ideologické“) jsou původními a samostatnými, poměry hospodářské jsou mu jen negativní podmínkou, jako na př. semenu půda.

Kautsky připouští, že historický materialism nedovede, ani nechce fakty historické vyložit úplně, připouští, že ty vniterné popudy duševní mají svou váhu; ale na druhé straně poměry hospodářskými nejsou prý pouze stroje, nýbrž i celá technika a k té patří moderní methody chemické ano i moderní mathematika. Není pochyby, že touto formulací Kautsky Baxovi se dosti přiblížil.

Ještě určitěji než Kautsky vyslovili se proti historickému materialismu jiní němečtí socialisté. Uvádím: Cunowa[5]) a Ernsta[6].) Spisovatelé tito nevyslovili se pouze in abstracto, ale, a to je důležitější, při svých vědeckých pracích vedou si podle svých zásad.

IV. Otázkou po správnosti historického materialismu vedeni jsme k marxistické sociologii vůbec.

Sociologie abstraktní (hlavně theorie pokroku, otázka po historických zákonech a hybných silách vývoje) u Marxa formulována jen stručně a více příležitostně. Za to Engels jedná o theorii pokroku a podobných problemech obšírněji a soustavněji ve spisech o Feuerbachovi a proti Dühringovi. Nelze neříci, že marxism právě svými sociologickými základy je slabý. Tato slabost jeví se ovšem i v ekonomických učeních Marxových a ve všech oborech sociologie konkretní. Kdyby se socialisté pokusili o soustavné spracování sociologických základů, musili by explicite doznat, že na př. Marx-Engelsova theorie pokroku, jakožto dialektického processu (= Hegelova negace negace) nestačí. Zde

---

1) Vídeňský Zeit 1866, 11. července: Die materialistische Geschichtsauffassung.

2) N. Z. 1896-7: Die materialist. Geschichtsauffassung und der psycholog. Antrieb. — Was will und kann die materialist. Geschichtsauffassung leisten?

3) Ibid.: Synthetische contre neumarxische Geschichtsauffassung. — Die Grenzen der materialist. Geschichtsauffassung

4) Ibid.: Utopistischer und materialistischer Marxism.

5) N. Z. 1894: Sociologie, Ethnologie und materialist. Geschichtsauffassung.

6) N. Z. 1894: Mehring's „Lessing-Legende“ und die materialist. Geschichtsuffassung.

zatím přihlédnu jen k některým otázkám sociologickým, jimiž teď socialističtí theoretikové pilněji se zabývají. Za podklad musím vzít Engelsův spis o rodině, proto že v něm podána se stanoviska marxistického nejen celá kulturní historie, ale i důležitá sociologická, politická a ethická učení o státě, o rodině, o vlastnictví a kommunismu, o národnosti a civilisaci vůbec.[1])

Podle Engelsa nynější civilisace vzniká státem athénským; civilisace znamená, že společnost organisována je státně a národnostně, že uznává jen majetek soukromý a že konečně rodina je monogamická: a to vše dohromady znamená, že vykořisťující kapitalism je tvůrcem civilisace. Naproti tomu společnost, než se dovinula do stadia civilisace, na stupni barbarství a divošství, žila bez státu, nebylo národů, panoval kommunism a rodina nemonogamická byla pevným základem této původní společnosti.

Engels líčí tento vývoj od divošství přes barbarství k civilisaci na základě ideí Američana Morgana.[2])

1. Jádro tohoto výkladu spočívá v theorii rodové: původní rodina polygynická a polyandrická (k jednotlivým formám rodinným zde můžeme nehledět) rozrůstá se přirozeně v rod, ale rod matriarchalní, matka je hlavou rodu; vývoj patriarchatu a platné nyní monogamie je počátkem úpadku, vrcholícího v rodinných zřízeních moderní civilisace.

Tato theorie rodová již před Engelsem a Morganem byla velmi rozšířena a posud se šíří od mnohých sociologů, historiků a ethnologů; obzvláště u nás Slovanů posud je v oblibě a odsud zajímavý fakt, že Engelsovy názory o počátcích vývoje lidského shodují se do značné míry mezi jiným s tím, co Palacký učil o prabytu starých Slovanů a Čechů.[3])

---

[1]) Engels, Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staates. Im Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen, 1892. 4. vyd.

[2]) Hlavní spis Morganův Ancient Society vyšel 1877; německý překlad 1891: Die Urgesellschaft. Untersuchungen über den Fortschritt der Menschheit aus der Wildheit durch die Barbarei zur Civilisation. Aus dem engl. übertragen von W. Eichhoff unter Mitwirkung von K. Kautsky.

[3]) Na tu shodu ukázal jsem už ve stati: Palacký a Engels o rodovém zřízení původní společnosti. Dělnický kalendář 1896. Shoda je zajímavá i po té stránce, že Palacký stejně jako Engels užili podobného amerického pramene Engels čerpá ze zpráv Morganových o Irokésích, Palacký z rukopisu Zelenohorského a tento líčí starý byt český nepochybně podle Chateaubriandovy Ataly a popisu indiánského kmene Natšezů.

Jak Palackému tak i Engelsovi onen prvotní život v každém ohledu je ideálním. Engelsovo líčení prvotního kommunismu je přímým pokračováním rousseauovského romantismu a sentimentalního utopismu o blaženém životě nevinných divochů; podobně jako v Genesi, také u Engelsa civilisace počíná pádem z kommunistického ráje matriarchálního.

Proti fantastickému pojímání matriarchátu ozvali se kritičtí sociologové již dříve; [1]) ze socialistů předmětem velmi pilně se zabývá Cunow.[2]) Cunow neuznává, že matriarchát měl význam, který mu připisoval Engels: není instituce prvotní, ale vyvíjí se z patriarchátu a žena vyššího postavení jím nedosahuje.

Cunow nevyslovuje všech důsledků své nepřímé kritiky, ale je patrno, že s idealisovaným matriarchátem padá také Engelsův ideál prvotného kommunismu a že se mění jeho názory o rodinném životě a zejména také o ženě.

2. Tato kritika Cunowa ve spojení s názory III. svazku Kapitálu a Engelsova odmítnutí revoluce časem povedou k revisi socialistického učení o státu; politika kompromissní přirozeně vyzraje taktéž v jiné pojímání státu.

O kommunismu změnily se názory Marxovy a Engelsovy značně. Až na zmíněný indiánský román autorové kommunistického manifestu na sklonku svého života o budoucnosti socialistické společnosti mluvili se značnou reservou a velmi střízlivě. Nadhodnota na př. zůstane i ve společnosti socialistické, t. j. i tam dělník bude muset pracovat více než sám zpotřebuje [3]) sem hledí skeptický názor Engelsův o t. z. právě na celý výtěžek práce [4]) a pod. výroky jiné. A také novější generace o kommunismu sotva mluví.[5]) Kautsky na př. rozdělení statků ve společnosti socialistické představuje si jako další vývoj dnešní mzdy [6]) a dobu, kdy dělnictvo trvale se zmocní výrobních prostředků, váže k podmínce, až prý dělnictvo si zjedná potřebnou intelligenci a nutné administrativní a theoretické vědění.[7])

---

[1]) Srv. Darguna: Mutterrecht und Vaterrecht 1892.

[2]) Die Verwandschaftsorganisation der Australneger, Beitrag zur Entwickelungsgeschichte der Familie 1894. — N. Z. 1897: Die ökonom. Grundlagen der Mutterherrschaft.

[3]) Kapital III., 2., 354.

[4]) Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft, 3. vyd., 214.

[5]) Významno je, že se mluvívá již jen o kollektivismu, kdežto starši mluvili o kommunismu. A neběží tu pouze o jména.

[6]) Erfurter Program, 158.

[7]) N. Z. 1890-1, 634.

3. Také otázka národnostní nutí socialisty k novým formulím. Podle Engelsa národové vznikli na rozvalinách starých rodů; národnost Engelsovi splývá se státem a to znamená, že Engels třeba toho zřejmě nevyslovil, je proti národnímu principu, tak jak je proti státu. Engelsovi a Marxovi problem národnostní nestal se akutní. Byli pro internacionalism a internacionalism svůj také prakticky prováděli, znajíce hlavní řeči světové. Avšak další vývoj internacionály k socialismu a vzrůst tohoto obzvláště v zemích smíšených a v národech menších postavil socialism před spory a otázky národnostní.

Zatím otázka se řeší jaks taks prakticky; přesnějšího spracování národnostního problemu marxisté ještě nemají.[1])

Obzvláště naléhavým stal se marxismu národnostní problem slovanský. Marx a Engels s počátku slovanskou otázku stotožňovali s časovým panslavismem (Marx proti Bakuninovi!); ale z jejich vývodů je patrno, že věcem slovanským nerozumějí a je patrno také tolik, že sdílejí proti nám Čechům a Slovanům liberalně-německé antipathie. To v uvedeném spise Marxově v roku 1848 vidět velmi dobře; Engels a mladší,[2]) a také již Marx, v pozdějších letech vyslovili se mírněji. Jen Poláci záhy byli přijati jako rovnocenní (také měšťanští básníci pěli tenkráte své písně polonofilské), ale to proto, že jejich revolučnost se líbila; Rusko německým socialistům posud je sociálním a politickým bubákem.[3])

Ze socialism podle národnosti má své zvláštní typy, na to velmi v čas ukázal Sombart;[4]) avšak nedovedu s ním souhlasit, že národnost a socialism jsou protivy, dva póly, o něž se otáčejí dějiny.

V. Od učení sociologických přejdeme teď k filosofii.

Také o ethice ukazuje se v marxismu směr nový.

Marxism v celku byl amorální: na základě svého materialismu chce lidi měnit sociálními institucemi a proto ethiku, náboženství a filosofii pokládá za vrchol ideologie již překonané.

---

[1]) Kautsky N. Z. 1887: Die moderne Nationalität rozvádí názory Engelsova spisu o rodině, jen že výslovněji dokazuje, že moderní národností jest buržoasie novodobá.

[2]) Srv. úvod Kautského ke zmíněnému spisu Marxovu o revoluci.

[3]) Na protislovanský nacionalism Lassallův a Liebknechtův upozornil nedávno ve Vídeňském Zeitu (1895, 18. května) Dragomanov: Michail Bakunin's politische Ideen.

[4]) Sozialismus.

Engels (ve spise o Feuerbachovi) socialistickou ethiku redukuje na třídní boj; láska k bližnímu je starý flašinet, revoluce toť správná methoda jednání sociálního. Rovnost zavládne revolucí, ne morálkou. Přes to ve spise o Dühringovi [1]) Engels žádá si morálku skutečně lidskou, kterýžto výraz zaznívá poněkud jako původní „realní humanism“, z něhož pod vlivem Feuerbachovým vyšli Engels i Marx.

S obratem v nazírání na materialism a na úspěšnost revoluce důsledně dostavuje se obrat také v ethice.

Nedávné hnutí t. zv. ethické (kultury ethické) přimělo také socialisty k diskussi. [2]) V této diskussi se někteří vyslovovali odmítavě, ale krok za krokem, možno-li tak říci, se pro ethiku rozehřávali, až konečně K. Schmidt i v této otázce nalezl slova nová.[3])

Socialisté vývody jeho akceptovali,[4]) ale nepostřehli, co v nich je nového. A nové je, že Schmidt uznává oprávněnost ethiky samostatné, Schmidt dále, a správně, ukazuje slabosti utilitarismu a egoismu (socialisty často hlásanými a jako by samozřejmými) a povznáší se až k idealnému požadavku sebeobětování, nečekaje všecku spásu od sociálních zřízení...

Ve Francii současně vede se stejná diskusse,[5]) v Anglii Bax a j. ethiky nikdy se nevzdali. [6])

In concreto tyto nové směry ve spojení s lepším poznáním sociologickým a historickým povedou ke střízlivějšímu a lepšímu formulování otázky ženské a rodinné. Engels zejména svým falešným názorem o původním matriarchátu formuloval theorii lásky, která svou jednostranností, a jistě proti vůli autorově, přišla do povážlivého sousedství s dekadencí. I zde šíří se poznání přesnější.[7])

---

[1]) p. 90.

[2]) Srv. Kaizl, Ethika a socialism, Naše doba, I.

[3]) Ethische Cultur 1893, č. 20, 21: Sozialistische Moral.

[4]) Na př. Berlínský Sozial-Demokrat.

[5]) Na př. Jaurès proti Lafargueovi nedávno hájil mínění, že idee spravedlnosti a rovnnosti člověk má již na nejnižším stupni vývoje atd.

[6]) Srv. Bax v článku: Die neue Ethik, Akademie 1898, č. 1., sequ. Srv. téhož: The Ethics of Socialism being Further Essays in modern Socialistic Criticism, 1893.

[7]) Proti záslužné jinak ale povrchní knize Bebelově o ženě zdvihl se již odpor v kruzích socialistických: N. Z. 1896 Katzenstein, Kritische Bemerkungen zu Bebels Buch: „Die Frau und der Sozialismus“. — Bebelova replika tamtéž: Kritische Bemerkungen zu Katzensteins Kritischen Bemerkungen über „Die Frau und der Sozialismus“.

VI. Marxism byl také a posud je protináboženský. Alespoň tak o sobě sám se domnívává. Marxism je rozhodně protitheologický; k náboženství je však jeho poměr komplikovanější, než se na prvý pohled zdá.

Engels (ve spise o Feuerbachovi) otázkou se nezabýval dost pečlivě; míní, že náboženství je již překonáno. Mínění to formuluje se svého stanoviska materialisticko-positivistického. Proti tomu je divné, že i v Německu otázka náboženská socialisty zabývá vlastně nejživěji. Na věci se nemění nic, že se socialisté vyslovují proti náboženství; na váhu padá zanícení, kterým se to děje a fakt, že otázky náboženské tak živě přetřásají. Celá řada spisovatelů zabývá se otázkou náboženskou a prohlašují se konec konců pro náboženství třeba že atheistické. Většina těchto filosofů náboženství vrací se k Feuerbachovu náboženství humanity.[1])

Také u nás spisy jednající o náboženství zajímají v kruzích dělnických více než mathematika a přírodověda.

Že v Anglii a v Americe socialism všecek proti náboženství nestojí, je známo,[2]) a také socialism francouzský vždy měl ráz náboženský.

Hledíc k tomu všemu, vznikla otázka, není-li socialism vůbec novým náboženstvím? Sám Engels[3]) alespoň původní křesťanství prohlásil za socialism (nemyslím, že správně). A jistě socialistická strana založena je podobně autoritativně jako církev — na víře a věřící socialisté prodchnuti jsou nadějí v budoucnost a oddaností své věci takovou, jakou nalézáme jen u věřících. Avšak nechci zde věc vyčerpat, jen k ní pozornost obracím.

Vzrůst a vývoj socialismu křesťanského ve všech zemích je důkazem, že socialism svého posledního slova o náboženství dávno ještě nevyřkl; tomu nasvědčuje také fakt, že marxisté němečtí a také naši čeští[4]) v poslední době náboženství prohlašují za věc soukromou.

---

[1]) Uvádím · Lütgenau, Natürliche und Soziale Religion 1894. — Peters, Der Glaube an die Menschheit, Naturwissenschaftlich, psychologisch und geschichtlich begründet, 1896 — Dietzgen, Die Religion der Sozialdemokratie. Kanzelreden, 5. vyd. 1891.

[2]) Srv. Bax, The Riligion of Socialism being Essays in Modern socialist Criticism, 1896. — Gronlund, Our Destiny, The Influence of Socialism on Morals and Religion, 2. vyd. 1891, — Trevor, Man's Cry for God a j.

[3]) N. Z. 1894: Zur Geschichte des Urchristenthums.

[4]) Srv. Krapka, Socialism a náboženství, Sociální Demokrat, 1893, 10. října.

VII. Všecky tyto zjevy patrně nasvědčují tomu, že problem historického materialismu musí být řešen v celém rozsahu a hloubce: musí se řešit záhada materialismu vůbec. Materialismu noetického a metafysického — konec konců běží o to.

Kautsky ve zmíněném sporu o materialism historický proti Baxovi formuloval problem slovy, že idea je funkcí mozku. Výrok není dosti určitý a proto se jím zde nechci obírat. Bax odpověděl, že je to materialism nemotorný a filosoficky překonaný. Uvádím polemiku jen, abych ukázal, že materialism historický vyplývá z materialismu noetického a metafysického. A v té příčině přiznávám Baxovi, že tento materialism je nemotorný a překonaný. V tom smysle vyslovil se proti Plechanovu K. Schmidt[1]) o nekritickém obnovování noetického materialismu a velmi rozhodně tohoto materialismu nepřijímá. J. Stern, socialistický následník Spinozův,[2]) lituje toho, že historický materialism se obyčejně spojuje s materialismem, jak říká, přírodnickým. Stern tento materialism, jak se typicky jeví v soustavě Vogta a Büchnera, právem odsuzuje jako theorii naprosto nedostatečnou a při tom hodně povrchní. Stern sám přeje si, aby historický (ekonomický) materialism se spojoval s monismem (spinozistickým) — než to nás zde již nezajímá, neboť stačí nám poznání, že novější socialističtí spisovatelé sami staví se proti materialismu noetickému a metafysickému a že kritičtěji počínají formulovat svůj materialism historický.

Pokud běží o Marxa a Engelsa, může se jejich názor označit jako materialistický, ale jen s jistou reservou. Také Engels odsuzuje materialism Vogtův a Büchnerův; de facto Engelsův a Marxův materialism je nepodařená synthese hegelovského idealismu, vulgárního materialismu, positivismu a konečně evolucionismu.[3]) Dr. Aveling nedávno[4]) Marxa samého filosoficky charakterisoval jako rozhodného atheistu.

---

[1]) Socialist. Akademiker, 1896: Ein neues Buch über die materialist. Geschichtauffassung, Kritisches und Referirendes.

[2]) N. Z. 1896/7: Der ökonom. u. naturphilos. Materialismus.

[3]) Tato evoluce charakterisována je po stránce filosofické těmito spisy: Marx-Engels, Die heilige Familie 1845 — Engelsův uvedený spis proti Duhringovi a o Feuerbachovi — naposledy Engels své názory formuloval r. 1892 v úvodu k anglickému vydání svého spisku o socialismu utopistickém a vědeckém: Socialism Utopian and Scientific, 1892.

[4]) N. Z. 1897.

VIII. K revisi filosofické vede socialisty konečně také vliv umění.

Socialism umění do sebe přijímá pořád víc. Socialism se svého materialistického stanoviska má zálibu v naturalismu a realismu a v jeho románě sociálním a historickém; avšak nedovede vždy oddělit vnější formu od podstaty a tak se stalo, že na př. Zola, ten naturalisující utopista a romantik, stal se miláčkem dělnictva. Utopism ve formě umělecké má v dělnictvu posud publikum veliké. Také různé směry, obzvláště s markou: moderní — všecko nezvyklé a revoluční bez kritiky se akceptuje. Tak si vysvětlíme, že ultra-aristokratism dekadentní se socialismem se dostal do blízkého spojení. Ale vidím v tom také, že i socialism podléhá obecné touze doby po umění nenaturalistickém.

Trvalejší a organičtěji slučuje se umění a socialism v průmyslu uměleckém; v Anglii Morris (před tím Ruskin) dospěli k soustavné, ne-li socialistické, tož alespoň sociální esthetice. [1])

Zajisté sociální úkoly socialismu samy a spojený s nimi požadavek, umění tak jako vědu popularisovat, vedou k novým formám a methodám uměleckým. Vzniká nový, živější sloh, rhetorika získává nová pravidla, divadlo počíná mluvit k massám, kritika obléká se do nových forem; výtvarné umění (malba, sochařství) hledá si předměty v chudých vrstvách lidu a stejně jako román, podle programmu Goncourtů, zabývá se problémy socialními, moderní karrikatura slouží propagaci socialistické (ještě více anarchistické) a konečně last not least, socialism všecka díla umělecká a vědecká — knihy — snaží se zlacinit.

* * *

I tento rychlý přehled vědecké a filosofické situace v socialismu a specielně v marxismu nutí, tuším, k poznání, že v marxismu theoretickém — ale i v praktickém, politickém — je krise: zjevny jsou rozpory o starších a novějších názorech hlavních vůdců Marxa a Engelsa, jsou mnohé protivy mezi autoritami a vůdci nynějšími a dokonce jsou protivy mezi marxismem a socialistickými směry v Anglii, Francii, Hollandsku, Americe. Existence různých socialistických stran křesťanských a národních,

---

[1]) W. Morris and E. Bax, Socialism, its Growth and Outcome 1893.

tu i tam neurčité spojení socialismu s anarchismem — to všecko moje rozpoznání jen potvrzuje. Ostatně uznávají to již socialisté sami. Kautsky nedávno ve sporu s Baxem prohlásil docela odkrytě, že mezi marxisty jsou dva směry, lišící se methodou v theorii a sem tam také taktikou v praxi.[1])

Ta krise znamená, že socialism pořád více a více stává se vědecky přesnějším a kritičtějším. To vidět netoliko z uvedených pokroků v jednotlivých oborech, vidět to také v jednotlivostech. Jak ku př. dnes vědečtí socialisté mnohem střízlivěji a právě kritičtěji pohlížejí na darwinism, jejž dříve jiní akceptovali přes to, že vlastně je protisocialistický; dnes také kritičtěji se pohlíží na Nietzsche a jiné autority, které se socialisty akceptovaly jen proto, že jejich názory zdály se být takticky užitečnými.

Kritickým poznáváním názorů vlastních a cizích, zejména kritickým studiem historickým, studiem sociálních učení a zřízení socialism ztrácí svou theoretickou exclusivnost a neomylnost, kterou si v žáru politického boje osvojil. Strannická víra spočívající na autoritě ustupuje kritice a autokritice.

Vidíme, že vědečtí vůdcové socialističtí usilují o platnější kritiku základů sociologických — a ovšem právě tu je veliký úkol všech, kdo studují problemy socialní a historické. Socialisté posud na vědeckých základech sociologických pracovali více pod tlakem různých úkolů praktických a tak se stalo, že vědecká soustava marxismu rozpadá se na jednotlivé s sebou nedosti souvisící odbory a učení.

Chtěj nechtěj socialism pořád více obrací se k filosofii. Pronikavá socialní reforma bez reformovaného názoru na svět není možná. Konečný výsledek filosofického úsilí nemůže být pochybný: materialism ve všech jeho posavadních formách bude opuštěn. Materialism je caput mortuum marxismu.

Další a již začínající účinek tohoto vývoje bude ovšem sblížení s ostatními filosofickými směry pokrokovými. Pravda je jen jedna. Ti, kdo pravdu poctivě hledají, mohou a budou se lišit ve mnohém, ale filosofické směřování a sociální usilování u věcech podstatných je zblíží a sjednotí.

Socialism zůstane však samostatně organisovanou stranou

---

[1]) N. Z. 1896-7: Utopistischer und materialistischer Marxismus, p. 727.

politickou. I kdyby marxism byl úplně pochybený a kdyby to marxisté již plně doznali, socialism tím nepadne. I to poznal již a pověděl socialistický theoretik.[1]) Varoval bych odpůrce socialismu z krise v marxismu čerpat naděje pro strany své — ta krise může být pro socialism velikou silou, jestli že jeho theoretičtí vůdcové docela svobodně a upřímně kritisovat budou své základy a překonávat své nedostatky. Jako všecky strany sociálně reformní také socialism má své živé zřídlo v zejících nedokonalostech nynějšího řádu společenského, v jeho nespravedlnostech a nemravnostech a obzvláště v hmotné a mravní bídě velikých mass všech národů.

T. G. Masaryk.

---

[1]) Alespoň ohledně Marxovy theorie hodnostní: Fischer, Die Marx'sche Werththeorie. Zur Einführung in das Studium von Marx. 1894, 41 sequ.

Zapomenutý nárůdek.

Píše dr. Arnošt Kraus.

(Dokončení.)

Ale sotva uschl inkoust na této spasné větě, tu ke konci roku 1866 Prusové vypsali odvod a odváděli všechno, co nebylo dosud u odvodu, hned 4 ročníky najednou; ku podivu, severní Šlesvik nebyl vyňat a do pruského kabátu se nikomu nechtělo na čas okupace — tu vzpomněli si na § 19. míru vídenského, jenž dal každému právo, během šesti let, tedy do r. 1870, prohlásiti se dánským poddaným, aniž směl za to býti nějak týrán. Málokdo dostavil se k odvodu, podobně úředníci zdráhali se přísahati věrnost králi a byli za to odstraněni, a rovněž když Prusko rok na to vymáhalo vojenskou přísahu od všech branců v stáří 25—38 let a vynucovalo ji všemi brutálními prostředky vojenské discipliny, hromadně užívali dobrodiní § 19. A Prusko illustrovalo cenu tohoto paragrafu, neboť aby nikdo nemohl proti znění jeho snad přece býti poškozován, vypovědělo všechny tyto „optanty“ prostě ze země. Nastalo hromadné stěhování do království, úřednický i učitelský stav byl od všech Dánů vyčištěn — to byly první následky § 5. a důvěry v něj.

Zatím žádané hlasování bylo vlastně provedeno volbami do říšského sněmu severoněmeckého, kde se ukázala jasně hranice mezi obyvatelstvem dánským a německým nebo německy smýšlejícím; při pozdějších volbách podařilo se volební geometrii snížiti počet dánských poslanců na jediného, a tak Krüger samoten mohl v parlamentě bojovati za práva svých krajanů. Do pruského sněmu se Dánové nedostali, odpírali i zde přísahati bez ohražení a většina je nepřipustila. Mandátu je nechtěli zbaviti, aby hra nepočala znova, ale oni skládali mandáty a novými a novými volbami prohlašovalo obyvatelstvo svou vůli, býti spojeno s Dánskem.

Konečně ke konci r. 1867 zahájeno vyjednávání o vyplnění § 5., ale tu na ochranu malého počtu Němců, kteří měli být postoupeni, žádány takové garancie, že Prusko by bylo mělo právo mísiti se do všech vnitřních záležitostí Dánska, což snad bylo úmyslem. — Tyto podmínky nebyly naprosto přijatelny.

Ale naděje proto Dánové nepozbyli — vždyť tu byl Napoleon — a tak jednali dále, jako by se zítra mělo hlasovati: dali se vypovídati, nepřísahali, krále samého uvítaly dlouhé řady sedláků mlčky, s klobouky na hlavě a s dýmkami v ústech. K válce Napoleona s Pruskem došlo, ale s výsledkem jiným, než jakého se nadáli. Prusko hrozně sesíleno, hrstka Dánů stála teď oproti celé německé říši, a v opojení vítězném ihned zavedena němčina do škol dánských, prozatím jako učebný předmět s 5 hodinami týdně. Soudcovství odděleno od správy, s níž bylo za dánské vlády spojeno, a soudcové dosazováni výhradně takoví, již nebyli mocni dánského jazyka, celé soudní jednání dálo se neodpovědnými tlumočníky.

Zatím stěhování nabylo takových rozměrů, že nastal nedostatek pracovních sil a proto smlouvou v Aabenraa r. 1872 uzavřenou, obdrželi „optanti" právo zdržovati se v Šlesviku, ale postavení jejich bylo a jest nad míru trudné; jeden z nich odjel do Kodaně k odhalení sochy Frederika V. a za to byl vypověděn — on, dánský občan! Tak Damoklův meč vyhnanství visí stále nad nimi nejen za vlastní jich činy, nýbrž i za to, co by udělali jich sloužící; zločinem jest, kdyby oslavili svátek svého krále, vyvěsili červenobílý prapor: optanti jsou slabinou v boji s vládou.

Ale přes tuto bídu, přes to, že naděje v Napoleona selhala, Dánové věřili dále ve svůj reskript, kde měli své právo černé na bílém; po r. 1870 neměl nikdo již práva prohlásiti se dánským poddaným, přece nechtíce konati vojenskou službu vystěhovali se raději před 17. rokem, po kterém se nesměli nikdy již vrátiti do své vlasti. Tisíce nejlepších mužů opět ztraceno, hrozná rána pro dánskou národnost v zemi, opposice seslabena, síly k odporu ubývalo. V politice protestní, státoprávní, pokračováno vzdor tlaku vlády, vzdor žalářování novinářů i poslanců a naděje na konec cizí vlády neutuchala, když tu r. 1879 byla uveřejněna smlouva, jíž Rakousko se vzdává provedení § 5.

Dánové ovšem neuznávali oprávněnost kohokoli, aby zrušil tento §, ale většina poznala, že situace je změněna, že místo

boje státoprávního musí se chystati na dlouhotrvající národnostní boj, že místo čekání na příští měsíc, musí počítati s desíti- ne-li staletími. Protestní politika po mnohých vnitřních bojích opuštěna, zahájena politika realistická, přísaha se neodepírá již, hledí se vytěžiti co možná nejvíce za daných okolností.

V této nové fasi jest ovšem mladé generaci bojovati i se zbytky starého romantismu; nejmocnější takový zbytek jsou částečně noviny. Stěžují si na př. na svůj veliký žurnal *Flensborg Avis*, který doufá stále ve spojení s malou vlastí mocí brannou, a proto je mluvčím militarismu a porušování ústavy, ovšem pokud se týká Dánska, kdežto v Německu proti oběma bojuje s mravním rozhorlením. Proti nebezpečné nauce jeho, že nyní je pouze přechodná doba a že nejdůležitější otázky se mají vyříditi, až bude země osvobozena, realisté ozývají se důrazně. List ovšem odvolává se na dlouhé martyrium, na léta žalářování svých redaktorů, na tisícové pokuty, jež zaplatil. Ale mladí zkoumají při všem obdivu pro tento heroism, nezavdal-li často, příliš často, příčinu k odsouzení způsobem boje, kterým věci ani neprospěl, na př. osobními útoky.

Co je zrušen § 5. a Dánové opustili protestní stanovisko, neudála se žádná zevní změna v osudech Šlesvičanů, jenom tlak stává se stále horším.

Jedině v kostele, v ryze dánských krajích, a i tu již nikoli bezvýjimečně, zní dánský jazyk mimo dům; ve škole pokračovali Němci pomalu, ale jistě: r. 1871 zavedeno prvních šest hodin němčiny, r. 1872 i německá historie, r. 1878 počet zdvojen, soukromé dánské školy ponenáhlu zrušeny, bez svolení nebylo dovoleno vyučovati dítě doma a rozhodně musilo se podrobiti zkoušce na veřejné škole, děti posílati do Dánska bylo zakázáno (vyjma dánské poddané), r. 1889 školy poněmčeny úplně, vyjímaje 4 hodiny náboženství, ale v některých školách již i náboženství se učí jen po německu.

Že tyto školy jsou pravé mučírny, netřeba dokazovati, ani při počátečním učení se již nepřipouští dánština, „jednejte s dětmi jako s hluchoněmými“, radil prý jistý inspektor učitelce; dánsky mluviti mezi sebou je dětem zakázáno i při hře; nejen že se zpívají známé písně německo-vlastenecké i nenáviděná ode dávna „Schleswig-Holstein meerumschlungen“, s krvavou úmyslností vnucována jim dodatečná strofa nějakého básnicky inspirovaného inspek-

tora: „I my, na stráži u dvou moří stojíce, my již od Dybbölu svazky krve jsme poutáni k pruskému trůnu a lidu, my voláme radostně před celým světem: I my jsme Prusi, chceme Prusy býti.“ Ano, svazky krve, která proudy tekla s dybbölských náspů.

V konstitučním Prusku skoro každý Dán jest pod policejním dozorem; nejvíce poddaní dánští, optanti, jimž od r. 1883 zakázáno v Šlesviku se ženiti a usazovati. A což teprv uprchlíci, běda jim, chtí-li navštíviti rodiče; špionáže, v jíž službách jsou i pošťáci, kominíci a čeleď, vypátrá je a prohlídka domu a vězení je jich osudem. Jistý landrath vypsal na uprchlíka cenu 10 *M*, za tuláka dostali četníci jenom 3 *M*.

Volební geometrie nedostačovala, aby neměli Dánové v několika krajských sněmech většinu — musilo se sáhnouti k jinému prostředku. Při volbách rozhodují větší statkáři; „větším statkářem“ je v celém Prusku každý, kdo platí 500 *M* daně pozemkové, jenom v severním Šlesviku jsou poměry tak odchylné, že platí zde census jiný a sice v kraji tönderském 600 *M*, v Haderslevském 400 *M*, v Aabenraa a Sönderborg 250 *M*!!

U soudu a při správě jedná se výhradně jazykem německým; i obecním radám vnucována němčina. Vzdělávací spolky podrobeny nejostřejšímu dohledu, každý navštěvovatel z království střežen úzkostlivě a dotíravě; užívati starého jména „jižní Jutsko“ místo Šlesvik je přečinem a dánské barvy rovněž, vždyť (ovšem za časů šlesvickoholštýnských hned po válce) musil jistý rolník rozbourati svůj komín, který byl vystavěl — z červených a bílých kamenů. Německé spolky vojenské (veteránské) a hlavně rolnické, jež se těší všemožné podpoře vlády, hledí šířiti němectví — zkrátka potlačování v ohledu národnostním nemá rovně. Ale pruská vláda stará se, aby poměry byly nejen národnostně, nýbrž i jinak nesnesitelny; „malicherné policejnictví,“ tak karakterisují Dánové ráz nové správy zemské: bezčetné zákazy a nařízení „řízně“ prováděné úředníky — kteří i jinde, i v Německu, odvykli obyvatelstvo záhy všem pruským sympathiím — pořádek, kde všechno vyžaduje povolení a ne zadarmo, i kopání studně na vlastním dvoře, kde se musily bourati tisíce komínů, že neměly zákonné šířky atd., působily, že není v Šlesviku rolníka netrestaného anebo nepokutovaného. A naši vojáci šli do bitev a do smrti, aby osvobodili Šlesvičany; taková je ta jejich svoboda!

A co Dánové? Neklesají pod takovým tlakem? Nikoli, vlastní naše zkušenosti nás učí, že tlak budí protitlak, a proto pochopíme,

že barbarské násilí Prusů nemělo dosud žádného účinku odnárodňovacího.

Dánové dnes jako před 33 lety doufají ve spojení se starou vlastí svou; to není divu u těch, kteří očekávají pomoc z Dánska, z nebe, z Ruska a nevím odkud, kteří posud věří, že § 5. má větší cenu než papír, na nějž byl napsán. Ale co je úctyhodno, jest odvaha mladších, kteří nevěří, že Holger Danske se probudí a spasí je, a kteří přece nepomýšlejí, aby se podrobili, odvaha těch, kteří v nerovném boji svého zlomku národa s kolosem německým spoléhají na svépomoc!

Dánská zůstává mládež vzdor poněmčujícím školám; hornoněmčina, která se takovým násilím dětem vtlouká, není ani nebezpečná, je to jazyk knižní, kterým se nikde skutečně v lidu nemluví, který dítěti škole odrostlému v tisíci případech, na poli, v chlévě, ve stodole selže — nebezpečna je pouze dolnoněmčina, *platt*, kterou přijali vědomě ve středním Šlesviku. Ale i tato vžívá se jen tak ponenáhlu v těchto krajích německy smýšlejících, že posud se tam mluví většinou dánsky a že na dlouhá léta ještě kraje ty budou tvořiti hráz pro čistou dánskost severu.

Děti učí se doma, rodiče i neuvědomělí chtí s dětmi si dopisovati a německy by nemohli; dětské noviny šíří chuť k dánské četbě a vypisují ceny na slohové práce, o které je vždy velice mnoho uchazečů. Děti škole odrostlé posílají se pak do Dánska a je snahou národních spolků po obou stranách Kongeaa, aby mohli všichni jinoši navštěvovati dánské školy, nejčastěji vysoké školy lidové.[1]) Na šlesvické půdě vznikla první taková škola před půl stoletím, úřednictvo šlesvickoholštýnské ji ovšem brzo vypudilo, ale dnes jsou zase nejmocnější oporou dánské národnosti v ohroženém kraji; na četných takových školách mohou nyní naučiti se milovati vlast a jazyk svůj, přesvědčiti se, že náležejí k národu vysoce vzdělanému, a hlavní z nich, škola v Askově stojí těsně při hranicích, pravá hraniční to tvrz dánskosti. I domácí vyučování se teď organisuje. Kočující učitel, jichž je několik, usazuje se na málo týdnů v jednotlivé domácnosti, učí děti po škole a dává rodičům návod, jak si počínat při domácím vyučování jazyku a vlastivědě dánské, a třeba že mohou takto navštíviti jen velmi málo domácností, přece působnost jejich není nepatrna, neboť zasahuje v sousedství celé.

[1]) O těchto školách viz můj článek: „Vysoké učení lidové v Dánsku." Naše Doba r. II. str. 223—228.

„Spolek pro zachování dánskéko jazyka v severním Šlesviku“ rozdělil zemi na 112 okresů s tolikéž odbory; v každém jest knihovna, kterou spravuje starosta odboru, a půjčují se knihy volně každému. Přes 20.000 svazků během málo let rozdáno, většinou dánské čítanky a jiná díla, která se štědře zasílají z království; následkem toho dánských čtenářů neubývá, majíť neméně než 5 denníků různých směrů.

Přednášky pro lid rovněž v nové době velice se zmáhají; ve většině krajin jsou teď přednáškové spolky a přednáší se i v ostatních; přednášky dějí se ovšem pod kontrolou policie a četníci jsou jim přítomni, ale co to škodí? Schůze se zahájí obyčejně pěknou sborovou písní, pak se přednáší, opět se zpívá a předčítají se konečně vybrané stati z dánské literatury. Obyčejně účastníci zůstávají i potom ještě několik hodin pohromadě, bavíce se hovorem i zpěvem. Co překáží při takové revoluční činnosti šišák a bodák? Myslili, že podetnou tuto činnost zákazem, že Dán z království nesmí tu přednášeti a ejhle, bylo to více na prospěch než na škodu, neboť donutily se tím domácí síly, aby samy se ujaly úkolu, a zmohly jej. Podobně zakázáno, aby dánští herci nehráli v zemi, a vzniklo půl sta ochotnických spolků, které udržují styk s literaturou dánskou.

I hospodářská organisace koná národní úkol; časy dávno minuly, kdy všechen pokrok, i hospodářský, přicházel z jihu, nyní stali se „hloupí Dánové“ sami učiteli svých sousedů. Dle vzoru dánského dříve než v jižnějších krajích zřízeny všude parní akciové mlékárny; před kostelem nebo školou stojí v každé vesnici vysoká černobílá žerď praporová, ale strmí ve vsi také vysoký komín, hlásající hospodářskou samostatnost a blahobyt dánských rolníků.

Tak činnost rodiny, spolků vzdělávacích a hospodářských v zemi a v království podávají si ruce k jedinému, co pro okamžik činiti lze: k zachování dánského smýšlení a jazyka v severním Šlesviku. Ale není to činnost prázdná, není lhostejno, jeví-li se život zde dánským nebo německým jazykem — vše, co se podniká pro sesílení národnosti, nese ráz práce v pravdě kulturní. Dánové od války neztratili ještě pídě půdy a troufají si tvrditi, že během dvacátého století poněmčeni nebudou, a to samo o sobě není málo. Statistika voleb ukazuje, že vzdor tlaku a šikánám dánských hlasů neubývá (leda vystěhováním); učí dále,

že počet samostatných statkářů dánských se nezmenšil valně od dob dánských, ba soukromě vyšetřili, že mezi budoucími majiteli selských statků, nynějšími synky, je Dánů více než mezi otci; dánská národnost vzdor tuhému potlačování nebo pro ně právě, dobývá si mezi mládeží nových příslušníků.

Takový nepatrný nárůdek, zlomek národu mnohem menšího než je náš — a přece hledím-li k jeho boji, mimo srdečnou soustrast a účastenství vtírá se mi i něco závisti. Vzdělání musí ještě mnohem více býti naší hlavní zbraní, volají mladí Šlesvičané, a podaří-li se jim uhájiti svou vlast, bude to stkvělým zadostučiněním pro všechny, kdož v boji národnostním jsou proti jakémukoli násilí. A proto sympatie všech kulturních národů měly by provázeti boj, který na úžině mezi Baltem a Severním mořem vede duch s hrubým násilím.

Theoretický podklad britských odborových spolků dělnických (Trade Unions).

Napsali Sidney a Beatrice Webbovi.

(Pokračování.)

„Především“, píše Lloyd Jones r. 1878, „měli by vůdcové odborových spolků stanoviti jisté minimum jako krajní mez, pod kterou by se nikdy nesmělo sestoupiti . . . tedy mzdu, která by zabezpečovala dělníkovi dostatečnou výživu a jakousi míru osobního a domácího pohodlí: ne žebrácký obnos, při kterém by hladověl, nýbrž mzdu, dostačující k živobytí, mzdu úživnou (Living Wage). Úmluvami, které teď při kolísajících cenách trhových přijímají, vydávají skutečně svůj osud do cizích rukou. Chléb svých dítek vrhají u vír konkurenčního zápasu, kde slepé a sobecké boje jejich zaměstnavatelů rozhodují o všem.“

„Souhlasím úplně,“ píše professor Beesly, „s obdivuhodným článkem p. Lloyda Jonesa v jednom z posledních čísel časopisu Beehive, v němž vykládá, že by se dělníci uhelných dolů měli snažiti, aby se domohli stanovení minimální ceny za svoji práci, a že by měli své zaměstnavatele donutiti, aby s touto cenou počítali jako s pevnou a stálou veličinou při všech svých spekulacích. Veškeré dělnictvo mělo by nespouštěti očí s tohoto posledního cíle.“ O patnáct let později vyzrála tato myšlenka tak zv. living wage v hlavách spolčeného dělnictva. Pozdvižení dělnické z r. 1889 znamená definitivní přijetí této myšlenky za základní zásadu odborových spolků u vědomé protivě naproti zásadám jak nabytých práv, tak i nabídky a poptávky.

Dělnice v sirkárnách nemohly se dovolávati „nabytých práv“ a pro davy hladovících dělníků, kteří se tlačili ku branám doků, značila theorie nabídky a poptávky výdělek naprosto nedostatečný. Generální ředitel jedné z dokařských společností doznal tento fakt před komisí panské sněmovny konající šetření o tak zv. sweating systemu.

„Již oděv, ve kterém se dokařští dělníci dostavují k práci, překáží jim v práci. Ubožáci jsou bídně ošaceni, mají sotva boty na nohou a nemohou běhati; boty jim vadí. Přicházejí k nám (a když i k nám, což teprv jinam!) lidé do práce, kteří nemají sousta potravy v žaludku, snad již od včerejška. Lopotí se hodinu a vydělají pět grošův; pro hlad nemohou dále pracovat, vezmou těch pět grošů, jen aby mohli aspoň něco pojíst, snad poprvé zas po dvaceti čtyřech hodinách.

Mnozí stěžují si, že prý dokaři nechtí pracovat déle než čtyři hodiny. Ale v pravdě, uvážíme-li věc, jest to docela přirozené. Tito chudáci přicházejí do práce bez haléře v kapse; o polednách nemají co jísti; někteří ovšem mají nějaký groš nebo si jej opatří a koupí si kousek pečené ryby; ale o čtyřech hodinách jsou jejich síly úplně vyčerpány. Vezmou svoji mzdu a odcházejí: nouze je k tomu dohání . . .

Mnozí stěžují si, že dokař nechce pracovati po čtvrté hodině, však neznají pravého důvodu.“ [1])

Ponechá-li se stanovení mzdy jediné poměrné síle strategické posice smlouvajících se stran, dojdeme ve skutečnosti k výsledku, že celé skupiny obyvatelstva budou donucovány přijati výdělek, který naprosto nedostačuje k zachování síly pracovní. Tento zcela překvapující objev anketní komise ustanovené panskou sněmovnou k šetření o sweating systemu i ankety Karla Bootha a jeho soudruhů, byl, trváme, podnětem, že veřejné mínění r. 1889 přispělo ku pomoci stávkujícím dělníkům a přimělo, aspoň pro tu chvíli, podnikatele k tomu, aby povolili požadavkům dělnic v továrnách na sirky a dělníků dokařských, kterých by tito nikdy nebyli provedli vlastní silou svých organisací. O čtyři léta později stala se tato zásada pod heslem Living Wage, jež zavedl Lloyd Jones, známou po celém světě. Členové hornické federace, když jim v době obchodní depresse r. 1893 hrozilo značné snížení mzdy, zavrhli na vždy theorii nabídky a poptávky a osobovali si rozhodně práva požívati i při nejšpatnějším stavu obchodu jisté minimální mzdy, která by dostačovala k zachování sil pracovních a která by jim činila možným plnění povinností občanských.

„Spatřují v tom svoji životní otázku,“ praví v r. 1892 místopředseda hornické federace, „aby dělníku za každých jakýchkoli

---

[1]) Srjv. Llevelyn Smith and Vaughan Nash: Story of the Dockers Strike, London, 1889. str. 47.

poměrův obchodních zaručena byla nezbytná výživa. Spatřují v tom zásadu životního významu, aby člověk mohl býti živ prací rukou svých a přes všecky nauky národních hospodářů, přes všecky theorie nabídky a poptávky, které se jim hlásaly, tvrdí, že jest jedna theorie mocnější než všecky ostatní: je to theorie lidskosti. Oni věří v pravdu slov, že dělník jest hoden své mzdy a jsou přesvědčeni, že nynější mzda jest tak nízka, jak jen kdy může býti."

Můžeme si nyní učinit jasnou představu o zásadě, kterou žijící generace dělnická postavila proti theorii o nabídce a poptávce a kterou jsme označili jako theorii mzdy úživné. Nejen mezi odborovými spolky vzmáhá se pocit, že jen tenkráte bude lze dosíci nejvyšších zájmů veškerenstva, budou-li každé skupině dělnictva zaručeny ony podmínky životní, kterých má zapotřebí, aby mohla trvale a účinně plniti své zvláštní funkce ve společenském organismu. S tohoto hlediska je společnosti lhostejno, nabyl-li dělník rodem, vyučením se nebo koupí „práva k živnosti" čili nic, anebo jaká jest právě jeho strategická posice naproti zaměstnavateli kapitalistovi. Blaho obecné vyžaduje toho — tak se tvrdí — aby žádná třída dělnictva nebyla stlačována na podmínky, které jsou v odporu se zachováním zdatnosti příslušníků její jako dělníkův i jako občanův. Jak hlasatelé této zásady dovozují, spojuje ona přednosti obou starších principů vystříhajíc se všeho, co v nich bylo socialně hodno zavržení. Nevedeť ani jako zásada nabytých práv k strnutí průmyslu v tradicionelních methodách výrobních, ani k ochraně monopolu určité třídy dělnictva; ponechává každému dělníku úplně na vůli, aby si volil a měnil zaměstnání, a zase podnikateli, aby přijímal do práce jen toho, koho pokládá za nejzpůsobilejšího. Není tedy nikterak v cestě pohyblivému kapitálu, aniž omezuje volnou soutěž. Neuvádí, tak jako činí theorie nabídky a poptávky, dělníků v pokušení, aby omezovali počet kompetentův anebo aby se spolčovali se zaměstnavateli za účelem stanoviti ceny neb omeziti výrobu. Při ní odpadá dále nevýhoda fluktuující mzdy, při které důchod dělníkův kolísá ne podle potřeb dělníkových jako výrobce a občana, ani dle intensivnosti jeho námahy, nýbrž jediné dle okamžitých — a pokud se jich týká — nahodilých poměrů jejich živnosti. Na druhé straně theorie mzdy úživné zaručuje v značné míře, že tak zv. důvodná očekávání docházejí splnění. Ačkoliv nezabezpečuje nikomu zaměstnání v určité živnosti, přece každému,

kdo se domohl místa, zajišťuje na tak dlouho, pokud se ho nevzdá, podmínky plodného a činného života.[1])

Nejzjevnější stinnou stránkou theorie mzdy úživné jest nesnadnosť jejího provedení Jest tu především theoretický nedostatek záležející v tom, že minimální podmínky, nezbytné v tom neb onom povolání, nelze v praxi přizpůsobiti osobním potřebám každého jednotlivce, nýbrž že mohou býti jen zhruba přistřihnuty dle průměrných normálních potřeb. Jest možno, že trvalé zachování souchotivého tkalce nebo krátkozrakého strojníka vyžadovalo by zařízení ventilačních a ochranných, která by pro velkou většinu jeho druhů v práci byla zbytečna. Mohlo by se ukázati, že by dívka obzvláště útlá neměla pracovati než pět hodin denně, anebo že dělník s nemocnou ženou, který zůstal poněkud pozadu, nebo četná rodina, nemohou vystačiti s normální mzdou. Než tato námitka není praktickou. Předpisy o minimálních podmínkách pracovních nevadí lidumilnému zaměstnavateli, aby dělníku, obzvláště ubohému, jemuž minimum nepostačuje, dobrovolně poskytl úlev v případě tom možných. To však zabraňují předpisy takové, aby zaměstnavatelé netěžili ze slabosti takových osob, aby tyto nemusily se spokojovati podmínkami positivně horšími než jejich silnější druhové. Více padá již na váhu, že neznáme dokonale, čeho je potřebí k zachování zdraví a způsobilosti k práci. Co se týká zdravotnictví, jest tato nesnáz v posledních padesáti letech z valné části překonána.

Také v příčině správného vymezení doby pracovní množí se vědomosti naše, dík pracem lékařův a fysiologů, rok od roka. Výbor, jemuž by bylo uloženo, aby stanovil pro určitou industrii maximální den pracovní, jaký by zaručoval průměrnému dělníku zdravou existenci, příjemnou domácnost a možnost účastniti se života veřejného, dovedl by bez velkých nesnází učiniti rozumné rozhodnutí. Docela jinak mají se však věci v příčině mzdy. Nemámeť v praxi vědecky zjištěných číslic, z nichž by bylo lze vypočísti potřeby některého povolání. Obvyklá míra životní jest v různých třídách tak rozmanita, že naprosto nelze vytknouti

[1]) Rovněž jako princip nabytých práv nebo theorie nabídky a poptávky, netvrdí tedy ani zásada t. zv. Living Wage, že by jí rozřešen byl problem nezaměstnanosti nebo neschopnosti k práci. Všechny tři zásady jmenované lze patrně srovnati s jakýmkoliv řešením problemu: ať si již ponecháme nezaměstnané a k práci neschopné prostě smrti hladem a žebrotě anebo se pokoušíme vymysliti nejsložitější zákony chudinské a soustavy pojišťovací.

pevný poměr její k tomu, čeho tyto třídy potřebují k plnění svých sociálních úkonů. Náš výbor mohl by třeba dojíti k přesnému výsledku, pokud by šlo o množství potravin, oděvů a nářadí, bez kterého by se rodina v městských a zase ve venkovských poměrech nemohla zachovati při plném zdraví tělesném i duševním. Jakmile se však pokusíme srovnávati fysickou námahu taviče oceli, platnéře nebo dělníka sklářského s intensivní duševní prací přadaře bavlny, ryjce nebo tiskaře jemných pláten, tu scházejí nám přesná data, abychom mohli vypočísti, oč více potravy, oděvu a zotavení vyžaduje větší spotřeba svalové a nervové síly nežli při prostém nádenníku neb nosiči. A i kdyby bylo možno učiniti si úsudek o „normální dávce“ potřebné pro tu neb onu živnost, přec bychom ještě nedovedli rozhodnouti, mnoholi by v každém případě slušelo připočítati v náhradu za nepravidelnost zaměstnání. Zedníci a malíři pokojů, kteří pozbývají práce, kdykoli nadejde doba mrazu, dělníci zaměstnaní při stavbě strojův a parních kotlů, kteří podléhají značnému kolísání spekulace ve stavitelství lodním, jsou v poměrech docela jiných nežli zřízenec železniční nebo zřízenec městské správy, požívající nepřetržitého týdenního výdělku. Však vzchází nám ještě další nesnáz. Kdyby byly pro zvláštní potřeby jednotlivých živností zvláštní mzdy zaručeny, tož přece neměl by ani zaměstnavatel ani společnost jistoty, že bude tohoto obnosu také skutečně používáno k zvláště dobré výživě, přiměřenému zotavení a pojištění pro případ prázdně, a pak také nejsou lépe postavené skupiny dělnictva nikterak nakloněny takovému užívání theorie o „mzdě úživné“. Všecka odvětví průmyslová, ve kterých se odborovým spolkům podařilo uvésti pracovní podmínky pod svůj dozor a zabezpečiti si tak mimořádně příznivé mzdy, přirozeně by se vzepřela proti pokusu odstraniti theorii nabídky a poptávky. Platnéři nebo nýtaři, kteří si v příznivých dobách vydělávají libru šterlinků denně, jsou si dobře vědomi, že nelze prokázati, že by tak značného důchodu bylo potřebí k zachování jich při plné síle pracovní, zejména rozpomenou-li se, jak značné sumy i méně požitku chtivý příslušník jejich třídy utrácí ve hře a propíjí.

A nechuť, vzdáti se svého výhodného postavení, dochází při kapitalistické soustavě hospodářské ospravedlnění faktem, že by úsporou mzdy prostě rozmnožen byl důchod pracujících mozkem a akcionářův. Osobní pak výdaje těchto a jejich žen zdají se dělníkovi ještě mrhavějšími a nevázanějšími nežli výdaje

prosté rodiny dělnické. Úvahy toho druhu spůsobují, že veřejné mínění není valně ochotno rozšířiti i na mzdy zásadu, které se již užívá v příčině zdravotních podmínek a rozsáhlou měrou i v příčině doby pracovní.

Naše vlastní mínění jest, že sice zásada nabytých práv jest nadobro zastaralou a zásadě nabídky a poptávky že den ode dne ubývá půdy, že však vedle toho zásada Living Wage prozatím jen ponenáhlu a postupně může se zaváděti. V otázkách zdravotnictví a bezpečnosti parlament i veřejné mínění zásadu tu již přijaly, ačkoliv i doposud následkem netečnosti a nevědomosti vskutku jen nedokonalou měrou postaráno jest o bezpečnou a zdravou dílnu pro každého dělníka bez rozdílu na zvyky toho neb onoho odvětví, na měnící se příjmy podnikatelovy nebo okamžitou nouzi o dělníky.

Co se týká otázky, jak dlouho denně se smí pracovati, v příčině dítek a žen i zde veřejné mínění přijalo podobný princip. Nad to projevuje se v posledních deseti letech zjevně tendence rozšířiti tuto zásadu i na pracovní dobu mužův a v případě zřízenců železničních uznalo již ministerstvo obchodu svoji povinnost zameziti pracovní dobu přes míru dlouhou, vylučující řádné vykonávání služby. Daleko méně rozhodným jest však veřejné mínění v otázce mzdy. Pokud bude průmysl organisován tak, že zaměstnání bude nepravidelné, osobní výdaje bez kontroly, a že nadbytečná hodnota připadne majiteli pozemku a kapitalistovi, potud nelze očekávati, že by theorie „mzdy úživné“ i stran peněžitého důchodu nalezla kde zastancův, leč v oněch nešťastných vrstvách, jejichž mzda jest pod minimem nezbytným k zachování tělesných sil.

Události let 1889 a 1893 a pozornost, která se od té doby věnuje mzdám nižších kategorií státních zřízenců, označují přibližování se k názoru, že positivně nedostatečné mzdy nutno jest v zájmu veřejném a bez ohledu k nabídce a poptávce povznésti na přiměřenou míru.

*

Vylíčené theorie hnutí odborových spolků dělnických budou čtenáři klíčem jak k dějinným proměnám v politice spolků těch od pokolení k pokolení, tak i k rozmanitým proudům v dnešním sdruženém dělnictvu. Jakmile si uvědomíme, že se odborove spolky nespravují jedinou theorií obecného dobra, nýbrž více

méně třemi různými a navzájem si značně odporujícími názory o tom, čeho jest společnosti třeba, pak zajisté nebudeme při nich hledati snah jednotných a stálých. Převaha té neb oné ze tří vylíčených zásad — principu nabytých práv, theorie volné soutěže a principu mzdy úživné — v jednotlivých skupinách dělnictva zjevuje se ve větší neb menší náklonnosti jejich k určitým požadavkům.

Důvěrou v princip nabytých práv vysvětluje se, proč odborové spolky v některém průmyslu anebo v jisté periodě zvláště horlivě volají po zákonné úpravě poměrů učňovských, po zachování mzdy zvykem ustálené, po zákazu nových method pracovních, přísném šetření vzájemných mezí jednotlivých živností, vyloučení tak zv. illegal men, uznání vlastnických práv k živnosti a zavedení poplatků z přístupu. S theorií volné soutěže objevuje se donucování k členství spolkovému a politika pohyblivých sazeb mezdních, souhlas se zaváděním zlepšených strojů a přímé trestání podnikatelů technicky opozdilých, snaha o záměrnou regulaci výroby a uzavírání alliancí se zaměstnavateli proti konsumentům. Pokud konečně theorie mzdy úživné (livnig wages), došla platnosti, vidíme zcela novou péči o zdravotní a bezpečnostní opatření, obecné snahy po zkrácení doby pracovní, pokusy organisovaných živností organisovati i necvičené dělníky a dělnice, zavrhování pohyblivých stupnic mezdních a kolísavého důchodu, vzdávání se požadavku doby výučné ve prospěchu všeobecného školního vzdělání a trvání na minimalní mzdě, pod pod kterou žádný dělník by nesměl býti zaměstnáván. Zejména však vysvětluje tato záměna theorií převrat, který nastal v názorech odborových spolků na poměr státu ku práci. Lidé věřící v ideu nabytých práv hledají v obecném právu ochranu svých práv a své držby. Jediné zákon může zabezpečiti jednotlivci splnění jeho „důvodných očekávání", nechť si se zakládají v jeho právu k živnosti, nároku na úřad, privilegiu na nový způsob výroby nebo právu vlastnickém. Odtud pochází, že odborovým spolkům 18. století, jak jsme viděli, rozumělo se samo sebou, že musí své programní požadavky vlastně na úřadech vynucovati, a že obětovali značnou část svého jmění na agitaci a vedení processů. Když byla maxima nabytého práva vystřídána zásadou nabídky a poptávky, tu odborové spolky přirozeně obraly si kollektivní úmluvy za hlavní methodu své akce. Kdežto dříve volaly k státu o ochranu, nyní pobuřoval je každý jeho

pokus zasáhnouti v jejich boj se zaměstnavateli. Obecné právo, kdysi přítel jejich, zdálo se jim teď bezmála nejnebezpečnějším nepřítelem, neboť překáželo jim ve volném spolčování a svými pojmy hanopisu a spiknutí ubíralo jim libovolně možnosti připravovati nesnáze svým vlastním podnikatelům aneb zaměstnavatelům nečlenů. Odtud přání odborových spolků z polovice tohoto století odstraniti všecka zákonná omezení prava spolčovacího a udržeti hnutí spolkové samo docela mimo dosah soudů. Šíření se požadavku mzdy úživné spočívá na zásadě, že jest nutno upravovati podmínky pracovní s klidnou rozvahou a přikazuje tudíž docela přirozeně státu úkol rozhodčího mezi dělníkem požadujícím více a podnikatelem nabízejícím méně než dělník potřebuje ku své spokojenosti. Ale obecného práva se již nedovolávají. Neběžíť již o to, chrániti někoho v požívání privileje prokázaným způsobem nabytého anebo z jeho „přirozených práv“ vyplývajícího, nýbrž o to, aby jednotlivým kategoriím dělnictva předepsány byly podmínky přiměřené v zájmu obecném jejich zvláštním skutečným potřebám. Tady spatřujeme, jak zvláštní zákony zavádějí všeobecná ustanovení pro jednotlivá odvětví průmyslu, a jak odborové spolky nejen že tomu neodpírají, ale užívají svých prostředků a všeho svého politického vlivu, aby přivedly zákony takové k místu.

Tato dvojí postupná změna theorie přivodila tedy návrat ku snahám starých odborových spolkův osmnáctého století — však s jedním významným rozdílem. Dnes neobracejí se k státu, aby chránil jejich zvyklosti a výsady, nýbrž aby mohli vykonávati své povinnosti občanské. Kdekoliv některý odborový spolek přijal princip úživné mzdy jako jediné ospravedlnění svých přání, a domnívá se, že parlament uznává tutéž ideu, tam shledáme vždy, že dřív nebo později bude se pokoušeti, aby přivedl tyto své nároky pomocí zákona k platnosti.

Spatřujeme tedy ve světě odborových spolků dělnických týž rozpor názorů o tom, co jest společnosti prospěšno, jako v ostatních společenských třídách.

Všecky odborové spolky shodují se v přesvědčení, že jest jak pro dělníky, tak pro celou společnost stejně záhubno, zůstavuje-li se úprava pracovních podmínek nahodilému výsledku smlouvy jednotlivého dělníka se zaměstnavatelem. Kde však provádějíce tuto zásadu usilují společným postupem o zlepšení svých poměrů, tu spatřujeme, jak se ihned rozštěpují ve tři různé

směry. Ve spisech jednotlivých odborových spolků i v jejich technických kontroversách lze nalézti stopy těchže všeobecných ideí o žádoucím řádu společenském, které jsou v širším světě politickém poslední příčinou roztřídění v konservativce, individualisty a kollektivisty.

Čtenář zajisté zpozoroval, že v odborových spolcích vězí značná míra názoru, který nelze pojmenovati jinak než konservativním. Ustálená víra v posvátnost nabytých práv, silná nálada ve prospěch zachování statu quo, nedůvěřivost naproti novotám, záliba v příkrém oddělování sociálních tříd společenskými privileji a tradicemi, odpor proti modernímu duchu bezohledného sobectví a přesvědčení, že trvalé řády společenské musí spočívati na tom, aby každý zůstával v bezpečí ve svém zděděném povolání životním — vše to jsou příznaky pravého konservatismu v odborovém spolku dělnickém i ve státě.

V příkré protivě k němu shledáváme ve velikých moderních uniích v rozsáhlé míře radikální individualismus, který, po našem aspoň soudu, jest méně přiměřen přirozené náklonnosti anglického dělníka. Pojímání společnosti jakožto zápasu mezi odporujícími sobě zájmy, přesvědčení, že každý člověk a každá třída společenská má právo ke všemu, čeho se dovede domoci, však také k ničemu nad to; zásada, že úspěch v boji jest nejlepší, ba jediný možný důkaz práva; konečně bezstarostný optimism svěřující důvěřivě blaho obecné zápasu třídních zájmů, toť typický ráz manchestrovství v hnutí dělnickém i v životě politickém.

Ale jako v širším oboru politiky, tak i v hnutí sdruženého dělnictva měly poměry vyvinuvší se v moderním průmyslu v zápětí jistou reakci. Radikální individualismus namítal konservativci: všichni lidé jsou při svém zrození volni a rovni navzájem, majíce rovná práva k životu, svobodě a štěstí. Nyní však ukázalo se, že lidé nejsou při zrození sobě rovni, ani schopnostmi ani štěstím. Vznikla tudíž přirozeně jak v odborových spolcích dělnických, tak i v politice strana, která tvrdí, že volný zápas jednotlivci nebo sdruženími jednotlivců sobě nerovnými vede prostě k trvalému utlačení a ponížení těch, kdož byli již při početí závodů v nevýhodě; že boj takový končí spiknutím všech méně příznivě postavených tříd k tomu konci, aby na útraty celé společnosti uhájily nebo zlepšily své postavení.

Kollektivista trvá tedy na tom, že jest nutno vědomě a rozvážně organisovati společnost, a to nikoliv na základě nabytých práv nebo nahodilého výsledku boje, nýbrž podle vědecky zjištěných potřeb každé jednotlivé společenské skupiny. Tak vidíme v hnutí dělnickém, jak dělník kollektivista zakládá svoji úpravu pracovních podmínek na theorii „mzdy úživné". V politice zase spatřujeme, kterak kollektivista státník opatrnými pokusy hledá cestu k podobným zásadám v příčině organisace výroby, úpravy práce a poměrného rozdělení důchodů — slovem k tomu, aby vědomě uvedl prostředky celé společnosti ve správný poměr s potřebami jejími v úmyslu, umožniti tak plný rozvoj jejích sil.

Ve světě odborových spolků dělnických trvají potírající se theorie vedle sebe a platné v průmyslu řády jsou výsledkem věčně měnivého kompromisu mezi nimi.

Politik může z toho usouditi, že i v širší organisaci společnosti veškeré konservatism, individualism a kollektivism dlouho potrvají vedle sebe.

Jest na bíledni, že každé další rozšíření kollektivismu jak v odborových spolcích dělnických, tak v politice vůbec závisí právě tak na rozmnožení našich vědeckých poznatků jako na tom, rozšíří-li se zvyklost vážné, socialní pospolité práce. (Pokračování.)

J. N. Kramskoj.

Mosaikový portrét z jeho listů a statí.

(Pokračování.)

„Teď vám povím, co je to ruský umělec. Dnes je to velmi mladý jinoch, stlučený však, se všech stran a do té míry uštvaný, zbitý a zbázlivělý, až lítost pojímá člověka. Baví vás asi čísti takovou definici? Bezděky vzpomínáte si: a což Makovskij, přijímající u sebe všecek vynikající svět na večírkách, a Klever, plující na plno vzdutými plachtami úspěchu ... a mnoho vám jich ještě najmenuju, pomohu vaší paměti, konečně i sám Kramskoj, shrábnuvší tisíce za podobizny, které prý může namalovat za 4—5 hodin, zdaliž jsou to jinoši uštvaní a stlučení? Jdětež, jaká to fantasie! — Ale dovolte, mluvím o ruském umělci. Mluvím vám o Ivanovu, Fedotovu, Perovu, částečně o sobě, a dále o Rěpinovi a Jarošenku a ještě o některých jiných. Cítím, nastává nejtěžší místo k objasnění; i bojím se, že nepodaří se mi je objasnit. Hle, v čem to vězí. Ruský umělec jest cosi neznámého a nepoznaného, t. j. cosi budoucího. Lidé, o kterých jsem se zmínil, jsou toliko zamrvení a, podotknu, dobrovolné. Jakkoliv je to divno, ale je tomu tak: výslovně dobrovolné zamrvení. Povím-li vám něco z vnitřních muk svých vlastních, jak uměním jsem se trápil, doufám, že vám pomohu.

Všichni říkají: ruští umělci malují suše, příliš do podrobností, ruka jejich je čímsi spoutána, rozhodně neschopni jsou koloritu, koncepce jejich jsou nepřiměřené, temné, myšlenky jejich směřují stále do světa tmy, smutku a všelikých odříkání. Nuže, pravím vám, že je-li to pravda (a dej Bůh, aby to byla pravda), tož jest to hlas Boží, ukazující, že jinoch hledá jenom pravdu, přeje si jenom dobra a zlepšení. Řeknete: ale umělce v tom není! Pravda, umělce není, ale jest to, z čeho jenom může být umělec. Lehko je vzíti to, co už je hotovo, objeveno, dosaženo člověčenstvem, tím více, že tací lidé, jako Tizian, Ribera,

Velazquez, Murillo, Rubens, Van Dyck, Rembrandt a ještě mnoho jiných ukázali, jak třeba malovati: Ano, ukázali, a já neméně vás pochopuji, že uměli malovat, a přece... ani jedno slovo, ani jeden obrat jejich řeči, ani jeden způsob jejich práce mně se nehodí. Nevím, je-li v tom pro vás jakýkoliv smysl či není. Ale pro ruského umělce, opravdového a upřímného, je v tom smysl ohromný a mučivý. Povězte upřímně a s rozmyslem: je-li Murillo, Tizian realný? Tak je-li to v přírodě, t. j. vy, jmenovitě vy, tak vidíte-li živé tělo, když na ně hledíte? Anebo Rembrandt? Přiházelo-li se vám pohlížet na tmu, v níž brodí se jenom jakési barvy, skvrny? Vidíte živé předměty, nepřemýšleje o nich a o jejich podstatě, ale hledíte, jako malíř, jenom na vnějšek, formu? Nepřiházelo-li se vám nikdy v životě být malířem, neporozumíte mi; nu, všecko jedno, povím prostěji: Když hledíte na živou lidskou tvář, vzpomínáte-li Tiziana, Rubensa, Rembrandta? Odpovím za vás zcela chrabře a nenuceně: „Nikoliv!“ Vidíte cosi, s čím jste se nikdy nesetkal! To značí, že vidíte jinak. To značí, že ruský umělec vidí ne tak, jak umělci jiných plemen. A je-li on umělec, tož nemá jiného východu, než stvořit svůj vlastní jazyk. A čím jest originalnější a nezávislejší, čím čestnější a talentnější, tím je mu trudněji. A trudněji je mu proto: že ruského umělce nikdo neučí. On nemá učitelův a neměl. Toť příčina, proč ruské umění tak pozvolna vyrůstá. Zrovna jako doby praerafaelitů, doby Lukáše Cranacha, Memlinga, Albrechta Dürera, to jest doby, kdy za celá století byly učiněny pokroky asi tak na píď, a jmenovitě: dlouho kreslili pouze žlutou hlinkou, pokud nezpozorovali, že v přírodě jsou i jiné barvy. Dlouho kreslili plosko a vypracovávali podrobnosti v blízké vzdálenosti, pokud neuviděli ohromných pohyblivých stínů v jisté dálce. U starých mistrů, do doby velikých tvůrčích malířů, všecko je svázáno, spoutáno, mrtvo a sucho, a přes to vše Holbein v Německu, Giotto, Cimabue, Beato Angelico a Perugino v Italii bývají staněni nejenom ne níže mistrů po nich následujících, nýbrž od nadšených dějepisců bývají kladeni ještě výše. A do jisté míry je to spravedlivé. Tak i Holbein, na příklad, zapustivší svou sondu do dna lidské duše, ten analytik a filosof v úžas uvádějící, dal takové podobizny, které i nyní zastavují pozornost každého nazíravého člověka. Myslím (rozumí se, nechtěje dokazovat), že lidé, jež maloval, mohli si přát něčeho jiného, ale lidstvo bude mu vždycky vděčno za jeho výzkumy a vždycky bude

opírat se, v jistých případech, raději o jeho svědectví než o svědectví Rubensovo. Protože Holbein je samá příroda, zjevená mysli lidské. Co tu uměleckého — nevím, ale že je to neobyčejné a zajímavé, toť beze vší pochybnosti.

. . . A tak ruského umělce nikdo neučí, a on nemá, u koho by se učil. Kolikráte naskytne se mu státi s otevřenými rty od zaražení před Van Dyckem, Velazquezem a Rembrandtem a cítit, že sešly s jeviště a umřely už i ty zaokrouhlené povahy i ty důkladné charaktery, že na konec lidská tvář, jak ji vidíme nyní v městech a všude, kde jsou noviny a různé otázky, žádá jiných způsobů k vyjádření. A hle, umělec se pokouší; myslí: takto třeba to dělat. Pokusil se — provalil se. Vstal, zkouší to jinak, vyšlo opět ne po jeho vůli. A nijaké porady s Eremitážem[1]) nepomáhají. A potom, 200—300 let prošlo s těch dob ne nadarmo. Mozek a vnímavost umělcova jsou jiné, ba i barvy jsou už ne tam ty. To jest, světelné dojmy nynějšího umělce různí se od dřívějších. Prosím, ovládněte vším tím vlastním úsilím, bez podpory, bez návodu a bez atmosféry." [2])

„Co pak je to ruské umění? a co je umění cizí? Pravíte, že Němci vrtěli hlavami a divili se radikalismu Vereščaginovu. Dobře. Vím, že tak bylo. Avšak my s vámi pomyslíme si sotva, co je to: umění malířství či cos jiného? Myslím, že cosi jiného. Ano je proto slabé, že když pomine duševní roznícení, to jest, když člověk prožije jedno vystřídání, nebudou-li ta plátna jenom pomníky jistého zanícení, nemajíce samostatné malířské hodnoty? Hle, co mne hryže a co mi nedá pokoje: že umění, aby vítězilo a konalo svou úlohu, musí býti (mimo ideový podklad) samostatně a bezpodmíněně dobré a plno talentu, jak jen možno pro svou dobu. Jenom spojenství formy a idey přežívá svou dobu. Změnila-li se idea, požaduje nového výrazu, ale starý výraz, je-li jím, stojí před očima věčně mlád a unáší — hle, kde pevnost umění!

Abych pravdu mluvil: vždyť my žvatláme! Tam ti staří mistři — mluvili! Velazquez, Rembrandt, zvláště Rembrandt, vychovaný republikánskou společností, ale také mračný sám v sobě; on, jako všichni tehdejší poctiví občané, nosil v srdci jakýsi strach o budoucnost a jeho žhoucí nervní štětec jakoby odpovídal obecné

[1]) Eremitáž, carská obrazárna v Petrohradě, proslulá starými mistry, hlavně Rembrandtem.

[2]) List CCLXXXIV. (Suvorinovi.)

náladě. Avšak Tizian? Ten hodující a slavnostní Benatčan! Čert ví, jak to bylo pěkné, a přece vzkřísiti se to teď nemůže. A proč? Z příčiny velmi prosté: kromě těch příčin, o kterých jsem se zmínil v dopise k Suvorinovi, jest ještě jedna, snad nejhlavnější: nedostatek kollektivních úsilí v jistém směru, nedostatek společného závazného pro všecky ideály. Jenom cit pospolitosti dává umělci sílu a zdesateruje jeho síly; jenom duševní atmosféra, jemu příbuzná, pro něho zdravá, může povznésti osobnost až do pathosu a vysoké nálady; a jenom přesvědčení, že práce umělcova je také nutná a obecenstvu drahá, napomáhá uznávání exotických rostlin, nazývaných obrazy. A jenom takové obrazy budou tvořit hrdost plemene i vrstevníků i potomků. A tak tedy nepřipadlo nám teď volat: „Hossanna a jásej!“ Třeba jiného, řízného, smělého, vše kácejícího kritického hlasu, který by neustále a nenudě se tvrdil: „Špatně, pánové, přísámbůh, špatně!“ A proč špatně — dokázal by našemu bratru, jak dvakrát dvě je čtyři, z poměru k přírodě. Třeba je hlasu pronikavého, jako trouba hlásajícího, že bez ideje není umění, ale zároveň a ještě více nad to, že bez malby živé a pronikavé není obrazů, nýbrž jen dobré úmysly a nic víc. Toť jest, čeho nám teď nade všecko třeba.“[1])

„V tom, že myslím, že Rusové vnesou nějakou část do všeobecného dědictví, a že nyní je řada na nich, není nijakého odporu s logikou věcí. Vidite z toho, že přináležím k straně Slavjanofilů, blažené paměti; ale to není chyba. Až dosud nepřekáželo mi to, abych hleděl oběma očima a nespal. Vy hledíte na to jinýma očima. Vám zdá se to blouzněním a omamujícím hašišem — to závisí na povaze; na toho myšlenky ty účinkují uspávavě, na onoho — naopak: on stává se ještě vnímavější, poznávaje zodpovědnost před sebou samým, ještě přísněji pracuje a myslí. Ale mám-li už něco říci o hašiši, tož, pokud vím z pramenů věrohodných, zvláště ve Francii, a částečně i v Anglii, ve třídách, honosících se vzděláním i dostatkem, hašiše mnoho užívají, či snad není to pravda? Dejme tomu, vy mluvíte o hašiši allegoricky, ale vždyť i realný hašiš věc nepěkná a užívá se jí až tehdy, když organism je zkažen. Ale ostatně všecko to ničeho nedokazuje. Že myslím tak, jak myslím, není velikým neštěstím — zle bude, až ohluchnu a oslepnu. Až dosud, chvála Bohu, jsem na stráži.“[2])

[1]) List CCXCIII (Stasovu.)
[2]) ListCXLII. (Rěpinovi.)

„Fortuny jest na západě zjev úplně normální, pochopitelný, třebas ne vznešený, a proto také málo hodný, aby ho napodobili. Vždyť Fortuny jest, pravda, poslední slovo, ale čeho? Náklonností a vkusů peněžné buržoazie. Jaké má buržoazie ideály? Co miluje? Po čem se snaží? Oč se nade všecko stará? Nahromadivši z národa peněz, chce v rozkoši užívati — toť pochopitelno. Nu, poskytuj mi takovouto hudbu, takové umění, takovou politiku a takové náboženství (jest-li bez něho už se neobejde). — hle, odkud ty báječné peníze za obrazy. Či snad má porozumění pro jiné instinkty? Což nevidíte, že za věci mnohem kapitalnější platí se levněji? Jinak ani nemůže to být. Což je Patti — srdce? A nač by jí to také bylo, když umění buržoazní pozůstává jmenovitě v popírání toho kouska masa: ono zabraňuje shrabovat peníze; při něm je nepohodlno stahovat košili s chudáka pomocí bursovních úskoků. Dolů s ním, k čertu! Přiváděj mi virtuosa, aby štětec prohýbal se mu jako had a vždycky byl s to dovtípit se, v jaké náladě je panstvo. Ale což? Snad to zabraňuje, aby zjevil se člověk, jehož vkus bude se různit od peněžných lidí? Nikoliv, nezabraňuje, jenže buržoazie není tak hloupá, aby nerozpoznala cizince, u něhož přízvuk nemůže býti naprosto čistý, a to dává jí právo projíti mimo něj, aniž si ho všimla. Přihodit se taký omyl, ba řeknu skandál, s jejich krevným umělcem — uslyšeli byste, čím takového umělce vyčastoval by tisk, jenž jest v nájmu u buržoazie.[1])

„Pravíte, že nyní zkáza není tak strašna jako za dob barbarských — za dob všemožných vpádů, zotročování a j.“ . . . Zajisté, nyní těžko očekávat vpád barbarů (ačkoliv ani to ještě není dosud zaručeno), ale objevuje se, roste a zraje cosi nebezpečnějšího, než barbaři zevnější, rostou a plodí se barbaři vnitřní. Myslím, že v mém mínění není nic paradoxního; či snad není barbarstvím — všeobecné pokrytectví, vláda zvířecích vášní, oslabení energie v boji s životními nepohodlími, dychtění co nejrychleji dobýt všeho pomocí taškářství, promarňování obecného (národního) bohatství, lesů, země, lidové práce za celá budoucí pokolení . . , Pokuste se zvědět, co stojí tolar, frank, rubl kteréhokoliv státu, pokuste se uhasit dluhy, kolosálně rostoucí v každé říši, požádejte splátky dluhů od všelijakých společností, akciových a jiných společností, továren, závodů a uvidíte, že ta milá civilisace k vůli tomu, aby nemusila prohlásit svůj bankrot,

[1]) List CXLI. (Řepinovi.)

musí uchylovat se do Střední Asie, Afriky, k divokým plemenům dalekých prostranství, a obírat, zotročovat, ubíjet, anebo ještě lépe, mravně ničit všecky ty naivní tvory, jichž počet ještě 10krát převyšuje společnost civilisovanou. Hle, kterak ještě nalézají se příjmy i pro vladaře, i příjmy pro buržoazii na celé desítky a možná, na sta let, užívat a radovat se všemožným způsobem. Ale co bude potom? Co nám dělat! Na náš věk dochází! Jestli z této ohromné hromady vyskytne se nějaký hlupák, anebo prostě udělal-li kotrmelec — východ je lehký: přiložil pistoli na kterékoliv místo, a konec. Divno: i lehké i rychlé i unášející je to! Řeknete: „Naivní člověče, kdy pak toho nebylo? Vždycky byli taškáři, a vždycky člověk byl hovado!“ Zajisté, ale což pravím já? Vždyť já dokazuju totéž: vždycky bylo hanebně, tu trochu líp, tu trochu hůř, ale potom špatně a . . . konec, ano, konec. Kolik už bylo konců? Mnoho! Neujde mu ani civilisace, jenže k vůli ní historie ovšem nebude tak hloupá, aby známým způsobem to rozřešila, — bylo by to nudné, a i když se lidé domyslí . . . effekt bude ten tam . . . A ostatně, nač to mluvím? Vy jste se už vyléčil z analyse všerozkladné ... závidím vám ... přísámbůh, závidím . . . Je to velmi těžká věc, tím těžší, že, jak pravíte, daleko odtud k poesii . . . Toť pravda . . . Velmi daleko od poesie zdraví, štěstí a síly, ale velmi nedaleko od . . . tragického, a smím myslit, každý měj si svou poesii, jenom měj cit, ale nepřetvařuj se . . . Já jen říkám umělci: „Pro Boha, měj cit! Jsi-li důvtipný člověk, tím lépe; neznáš-li čeho, nevidíš-li, nechej toho . . . Pěj, jak pták nebeský! jenom pro Boha svým hlasem!“ [1])

„Mám radost z vás, drahý Iljo Jefimoviči, i z Francouzů mám radost, že mají Paříž a „šťastnou“ Normandii, i z ponebí tamnějšího mám radost; jenom z toho se neraduji, že všecko koří se umělecké imposantnosti Paříže. Ovšem, to upravuje cestu umělcům, dodává lesku, nádhery a jásotu, budiž, ale lidstvo má otázky nejvážnější, a převládá-li v životě žilka umělecká — zle je, do konce nedaleko. Všude — tak bylo, všude — tak bude. Vzpomeňte si na Řecko, Řím, Italii (v dobu obrození). Z počátku nastává ztráta politické samostatnosti, hospodářský nepořádek, potom rozdrobení území, potom objevuje se na povrchu osobní zájem, dera se v popředí před zájem obecný, všichni stali se lidmi osvícenými, ba i svině povahou, a jako osvícenci předpo-

---

[1]) List CXX. (Řepinovi.)

kládají, že mínění jejich je neobyčejně hlubokomoudré a přijmout je - že všichni jsou povinni, ustoupit nemožno, ježto i já vím všecko, co jiní. Pochopitelno, že při tom bude se ozývat co nejhlasitěji hlas zlaté prostřednosti, a tudíž každého nesouhlasícího možno i přinutit. Jak vidíte, nejhorlivějším způsobem snažím se ospravedlnit vaši myšlenku, že ponebí petrohradské ubíjí ruské umění a umělce, a já, jenž čichám tento vzduch, už chycen jsem souchotinami a pessimistsky pohlížím na svět Boží. Ale kterak že podle vás má pohlížet člověk vidoucí (vždyť umělec je také člověk), který vidí věci, jakými jsou, cítí rub všeho, co se děje? Či myslíte, že umělci dostačí pohlížet na svět, abych tak řekl, jako telátko nevinné? Promiňte tuto ironii. Či myslíte, že ve Francii není temných podzemních dunění, kterých by lidé necítili? Hle, v takové doby podlé umění zamezuje trhliny, ukolébává stádo, odvrací pozornost a otupuje bystrozrakost, již má člověk! A co vlastně je hrozného v poměrech umělcových v Rusku, ptám se vás? Že se neblýská, že se nedosti cení, že konečně jeho hlasu neposlouchají se zvláštní úctou a blahovolností? To není veliké neštěstí. Umění v obecné ekonomii všelidské, a zvláště v státním životě národa (dokud veškeré lidstvo nerozhodne se zařídit jiný pořádek) ani nemá zajímat velmi značné místo. Povím takto: dobře by bylo, kdyby lidstvo, dokonavši osudným způsobem svou přechodní periodu, došlo v konci k takovému zřízení, jaké kdysi prý bylo na zemi, v doby předhistorické, kdy umělci a básníci byli lidé jako ptáci nebeští, pějící zadarmo. „Zadarmo jste dostali, zadarmo také dávejte;“ jenom za těchto normalných podmínek umění bude skutečným, opravdovým uměním. Jenom za takového pořádku možno jest, že objevují se výtvory, které národní podání připisuje bohům, tak jsou ony krásny, tak čisty a tak bezvadny formou. Ani jediné noty falešné, ani slova zbytečného. Je to taky pochopitelno: není příčiny, aby kdo psal pět svazků místo deseti stránek — ani za to, ani za ono se neplatí. Nač, řeknete, pro Boha, budu sázet boby a to ještě beze vší pochvaly? Jinaké dílo je teď. Sázím boby a čím více jich nasázím, tím větší nároky mám, že dostanu odměny; že však nedostává se mi pochvaly za mé verše, co mně do toho?“ [1])

„Čím více vážíš si a miluješ člověka, tím větší povinnost mluvit přímo. Myslil jsem, že ve Vás jest úplně utvrzelé přesvěd-

[1]) List CXIV. (Řepinovi.)

čení o hlavních zásadách umění, jeho prostředcích, a zvláště národní struna. Mluvte, co chcete, ale umění není věda. Jenom tehdy je silno, když je národní. Řeknete, a všelidské? Ano, ale vždyť ta všelidskost prodírá se v umění toliko skrze národní formu, a i když jsou kosmopolitické, mezinárodní motivy, všechny leží daleko v minulosti, od které všichni národové stejně daleko jsou vzdáleni. Toť jedna věc. Kromě toho ony jsou tím pohodlny, že každý je zpracovává svým způsobem, beze strachu, že bude přesvědčen. Co se týká nynějšího proudu života, tož člověk, jemuž v žilách proudí chochlacká krev, nejzpůsobilejší jest (poněvadž to chápe bez námahy) zobrazovat těžký, silný a skoro divoký organism, ale nikterak kokotky. Neříkám, že by to nebyl sujet. Ba ještě jaký! Jenom ne pro nás: tu třeba od kolébky slýchat šansonetky, třeba, aby několik pokolení před naším objevením se na svět zaměstnávalo se zpracováváním různých veselých kousků. Slovem, třeba být Francouzem.“ [1]) *Fr. Táborský.*

(Pokračování.)

---

[1]) List CXLI. (Řepinovi.)

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

(Pokračování.)

Když konsistoř dolejší přivedena byla v závislost na arcibiskupské stolici pražské, podnětem této vydávány byly zákazy českých písní v chrámech kališníků (str. 331, 854).

Arcibiskup Martin Medek nemíval rád literátů, kteří zpívali přirozeným jazykem, raději měl latinské, ale ani on, ani nástupcové jeho, by neodpadlo ještě více věřících k protestantům, neosmělili se puditi mateřský jazyk z chrámů a strpěli, když čeští literáté vznikali i při katolických chrámech (str. 950).

„Z nuzné nouze katolická církev tehdáž chovala se k jazyku českému daleko přívětivěji nežli před tím i potom, kdy nebylo nouze.[1]) Stačí za doklad připomenouti, že synod katolického kněžstva r. 1605 od arcibiskupa svolaný dovoluje, aby dokonce při samé mši, když kněz epištolu a evangelium latinsky přezpívá, ihned obojí říkal česky, ovšem jen tu, „kde zvyk dovoluje". V těch slovích ona nouze se tají (str. 850). Téže doby však (1605.) Čelákovičtí, kteří dali si vnutiti kněze katolického Šebe-

[1]) V návrhu o násilné reformaci v Čechách r. 1580 doporučuje papežův nuncius Placentius za účinný prostředek též vzdělávání katolické literatury české, prostředek, jehož katolická církev tak dlouho nedbala i v době vítězství svého po r. 1620. Katechismus tridentský aby byl rozšířen obecně, nejvyšší úředníci a stavové měli čítáním historie poznávati, kteraký rozdíl mezi dobrými časy Karla IV. a zlými za panování Václava a Jiřího; pro lid měly vydány býti knihy dobrých písní, svatých historií, pěkných přípovídek a pohádek, jakož i traktátek každodenního křesťanského cvičení. Všichni knihkupci a knihotlačci a jiní, kteří svůj základ berou z svobodného umění, aby uvedeni byli pod moc devíti assistentů, zvláštního sboru, který vedením arcibiskupa nebo nuncia staral by se o přinavrácení Čechů k jednotě. Z devíti osob tři měly býti voleny od papeže, tři od krále a tři „jako nemocnému příjemné" od stavů, ale jen z osob katolických a z pravých podobojích. Tito assistenti měli vydati ritual nebo agendu, vedle níž by všichni ve všem království užívali jednostejných ceremonií v kostelích, taktéž aby byl jednostejný misál a brevíř po vší zemi. Stav duchovní bylo by přivésti k větší vážnosti a „obecným zaklínáním všecky ďábly z království toho vypověděti a ven ze země do dalekých pustin k kacířům zaslati". Vedle činnosti literární nuncius ovšem dále radil, aby reformace dobře se zvedla, chovati jistý počet lidu válečného, kterýmž by zpurní a svévolní lidé mohli skroceni a ku poslušenství přivedeni býti; nad těmi vojáky aby hejtmané byli jen katolíci (str. 184).

stiana Fabiana, s bolestí oznamují arcibiskupovi, že se modlí latinsky všecko, což jim způsob nezvyklý. „Pro Boha žádáme, aby nám jazykem českým, v kterémž jsme zrození, modlitby páně byly vykonávány“ (str. 227).

Řeč konsistoře dolejší byla česká; do měst německých psávalo se někdy latině, ale i do Chomútova roku 1610 psali konsistoriané česky. Úřední řeč katolické konsistoře byla latinská, latině dorozumívali se i s kněžími, s obecenstvem česky a kde nutno, i německy. Jaký úpadek u vážnosti jazyka českého udál se v XVII. stol. u předních správců církve katolické v Čechách, poznáme ze srovnání se stoletím XV., kdy administrator strany katolické, Hanuš z Kolovrat, neuměl ani německy, podobaje se v té příčině staršímu vrstevníku svému Joštovi z Rožmberka, biskupu vratislavskému, jenž neuměl dosti německy, aby kázal tímto jazykem. V XVII. stol. na arcibiskupský stolec pražský po sobě zasedli tři preláti: Karel z Lamberka (240), Jan Lohelius [1]) (253) a A. Harrach, z nichž žádný ani slova českého neznal. Maně vzpomeneme si při tom na vůdce strany absolutistické a katolické na Moravě: na nejv. komorníka Ladislava Berku, jenž vychován byv ve Španělích, zapomněl jazyk český, na podkomořího Sigmunda z Ditrichšteina, jenž měl ženu Španělku a neuměl česky, na bratra jeho Františka, pozdějšího pohromce náboženské svobody na Moravě, jenž stal se biskupem olomouckým, neznaje ani slovíčka českého.

V době prudké reakce katolické od počátku XVII. věku musil se nejeden kněz kališný upsati v konsistoři své, že bude sloužiti „bez českých knížek“ (855).

Po vítězství strany katolické na Bílé Hoře, jazyk český byl opět vytlačen z chrámů. „Ke kostelům, pokud reformatoři stačili, uváděni katoličtí kněží, jimž vyslanec papežský Karaffa skrze vikáře svého Platejza přísně nařizoval užívati v chrámech jen latiny“ (str. 285).

V době násilí protireformačního, kdy lidu českému knihy české byly odnímány a buď ukrývány nebo páleny,[2]), nedáno

---

[1]) Pozoruhodný jest soud arcibiskupa Lohelia o národu českém, jenž vůbec je „náhlý a zdivočelý, nedá se rozumnými důvody přesvědčiti, leč že by laskavostí a lidskostí byl přemožen“ (str. 256).

[2]) V této „nechvalné činnosti upalovací“ začali Jesuité záhy se vyznamenávati. „S patrným potěšením zapisuje si jich kronikář při r. 1562, že jim jakýs vznešený pán dopravil do kolleje „ohromnou sílu kacířských knih, které spálili“. Jesuitům později vytýká vyšebrodský prelát katolický, že pálí české knihy slepou

mu za ně knih jiných, lepších, takže vítězstvím katolické víry potlačen u nás na dlouho všecken duševní život a ve vlasti Husově nastala nejpustější mrtvota nebo nejkrutější trýzeň duševní.

*

V církevním životě českém XV. a XVI. století Jednota bratrská zaujímá vynikající místo. Idealu Chelčického o mravně dokonalém křesťanu Jednota nezpronevěřila se ani v době, kdy v některých stránkách poulevila ve své přísnosti a některé ústupky učinila „světu". Mravnímu řádu jejímu podléhali všichni členové bez rozdílu stáří, pohlaví a urození. Všecka správa a zřízení Jednoty, ve kterém vedle kněží účast moudře vykázána i laikům, obráceno k zachování, upevnění a zvelebení kázně.[1]) Mravnímu řádu jejímu podivovali se slavní reformátoři němečtí a francouzští. Skvělou chválu kázni bratrské vzdal polský šlechtic, pozdější dějepisec Jednoty Jan Lasitius.

Z kázně bratrské vycházely nejlepší a nejušlechtilejší povahy naše v době, kdy stav mravní ve většině národa tak žalostně se pokazil a poklesl.

Z mravního úsilí Jednoty vycházely šlechetné snahy o vzdělávání jazyka a písemnictví českého.

Z Jednoty bratrské vyšli nejznamenitější naši učenci a básníci.

Ze školy bratrské, kde vždy největší péče věnována vychování mládeže, vzešel učitel národů Jan Amos Komenský.

V Jednotě bratrské vypučel opravdu nejkrásnější květ reformace české, jenž národu našemu i všemu křesťanstvu vydal nejsličnější a nejchutnější ovoce. Jaký žal a jaká ztráta, že nezdařilo se opravné dílo, jež moudrým vedením stavů a kněží bratrských po vydání majestátu cís. Rudolfa II. podnikalo se o duchovní obrození většiny národa! Dříve nežli ujalo se sémě ušlechtilých snah bratrských, stavové čeští, v jichž většině nebylo ráznosti a obětavosti šlechty bratrské, útočnou činností ne-

---

horlivostí, ani nehledíce, jsou-li opravdu kacířské čili nic" (str 144). Na počátku XVII. st. autodafé českých knih kacířských vykonána v Unhošti r. 1617 (str. 268) a na Smečně r. 1615 (str. 270.)

[1]) Bez marnivé chlouby a zcela po pravdě směli Bratří r. 1540 Bucerovi ve Štrasburce říci, že by měli ještě nesčíslný počet Bratří, kdyby dovolili, aby každý po své vůli mohl živ býti, ale Bratří prý netrpí těch, kteří Kristovo jho podstupovati nechtějí, kteří jdou po své hlavě, netrpí hříšníků, opilců, hráčů, kratochvilníků" (str. 51).

smířitelné strany katolické dali se strhnouti k odboji, jenž jedinou porážkou na Bílé Hoře přemožen a hrozně pokutován. Katastrofou bělohorskou vyvrácena zánovní unie konfessionistů a Bratří a obě církve domácí vyvráceny do kořen.

Násilnou rekatolisací zemí českých na dlouhé věky potupena a zavržena památka reformace české, nejslavnější jména dějin českých propadla prokletí nebo zapomenutí. Teprve Dobrovským zasvitlo světlo lepšího poznání a spravedlivějšího ocenění veliké minulosti české. Plnými paprsky světlo to proniklo teprve z dějepisného díla našeho Palackého, jenž z rumu a rmutu doby pobělohorské vynesl opět význam a zásluhu české reformace a očistil památku velikých našich horlitelů o opravu mravní: Milíče, Matěje z Janova, Husa, Jakoubka, Rokycany, Chelčického, Řehoře, Lukáše a j. O Jednotě bratrské největší chválu napsal Palacký v polemickém spise: Die Geschichte des Hussitenthums und Prof. Constantin Höfler (1868), v němž uložil filosofický názor svůj o reformaci české. „Nepopírám," praví Palacký ku konci IX. kap., „že mezi všemi mně známými křesťanskými konfessemi přednost dávám oné, ke které hlásili se předkové moji, totiž Jednotě českých bratří, ne jak předešlého století přetvořena byla v Ochranově, ale jak vytvořila se za XV. a XVI. století v Čechách a na Moravě, kde více přihlíželi ku praxi křesťanství nežli k dogmatickému učení jeho a vzhledem k tomuto přidržovali se perfektibility na základě křesťanském. Následovala v tom jak příkladu tak i slov svého prvního učitele Husa, jenž napsal: „A primo studii mei tempore hoc mihi statui pro regula, ut quotienscunque saniorem sententiam in quacunque materia perciperem a priore sententia gaudenter et humiliter declinarem, sciens, quoniam illa quae scimus, sunt minima illorum, quae ignoramus" (Hus de trinitate, Opp. I., 131).

V díle Wintrově Jednotě bratrské hojně věnováno místa, zvláště ve svazku I. Ale nikde necítíme bolestněji nedostatky kvapné a rychlé práce autorovy než v kapitolách, jež mohly býti chloubou a okrasou díla. O dějinách bratrských počínaje stěžejním dílem Gindelovým bohatá jest literatura, poklady archivu bratrského uloženy jsou v opisech archivu zemského; mnoho zajímavé látky čerpáno z jiných archivů a bibliothék. Nejeden vzácný detail vynesen z bohatých zřídel těchto, ale spracování nejvzácnější a nejzajímavější látky historické jeví z největší části chvat a spěch, a co nejvíce zaráží, nedostatek

sympathií pro osudy a význam nejušlechtilejší naší církve domácí. Zrovna v této části nalezli jsme hojně mezer, odporů vnitřních i jiných, někdy dost mrzutých chyb a poklésků.

Již při počátcích Jednoty br. na str. 35. nenalezáme zprávy o stycích Rokycanových s Petrem Chelčickým v l. 1438—1448, aniž určitě vymezena a vyznačena doba, kdy kol kazatele Týnského utvořil se kroužek zbožných posluchačů, mezi nimiž zvláštní horlivostí proslul Řehoř. A právě tyto okolnosti jsou velmi důležity pro vznik Jednoty, neboť z kázaní a rozmluv Rokycanových za doby „mladého krále" (Ladislava Pohrobka) Řehoř a přátelé jeho poznali myšlenky a ideje Chelčického o potřebě mravní obnovy. Rokycanou vzbuzena touha jejich po dobrých kněžích a zbožném lidu a způsoben osobní styk jejich s Petrem Chelčickým a přáteli jeho bratry Chelčickými.

Proč na téže stránce v poznámce 1. položena jest domněnka Tomkova, že Bratří při zřizování Jednoty z „nejapnosti" odvolávali se na Rokycanu, nechápeme. U Wintra očekávali bychom aspoň vysvětlení tvrdého slova toho.

O bratru Řehoři přijímá spisovatel pravděpodobnou domněnku Gollovu, že byl řeholním laikem na Slovanech, ale o těkavém životě jeho, o cestách jeho po Čechách, na nichž hleděl vznikající Jednotě získati nové přívržence, v díle Wintrově nenalezneme žádných zpráv, leda je-li všecka činnost ta zahrnuta ve slovích velice nepřípadně zvolených na str. 40: „Pobyv za čas v klášteře Emauzském, vyšel jednat o založení Jednoty ke křesťanskému životu."

Neurčitě a nejasně vypravuje se na str. 52: „Před tím (před r. 1460) umořen Tůma z Nepomuka, jenž se k bratřím dal. Jiní z těch končin jsou honěni jako zvěř sem a tam." Tůma z Nepomuka nebyl ještě z bratří, ani jimi nebyli ti, kteří honěni byli sem a tam jako zvěř. Byli to blouznivci moravští, kteří z krajiny kroměřížské, kde počátek vzali u kněze Štěpána, vyhrnuli se do Čech, kde těkali některý čas, až stanuli v jihozápadních Čechách, kde kolem r. 1460 spolu se zbytky strany táborské v městech pošumavských získáni byli Jednotě bratrem Řehořem.

Na str. 53 o pronásledování bratří za krále Jiřího suše položeno: „Bratří tehdy platili svoje bratrství životem. V Skutči popadeni r. 1468 někteří a hladem umořeni na Rychmburce; též na Moravě upalováni." O mučedlnících skutečských očekávali

bychom podrobnější zprávy na str.934. při odmluvách kazatelům, kdež pohřešujeme též zprávu o mučedlnících betlemských z doby Husovy.

Na str. 47 čteme: „V Jednotě umřel bratr Řehoř, jenž nikdy nepřestal varovati od přijímání lidí učených, kteří by přinesli do Jednoty hloubavé rozumy a sváry. V čelo Jednoty postaven učený bakalář Lukáš.“ Br. Lukáš přece nepostaven v čelo Jednoty hned po smrti Řehořově († 1474), nýbrž teprve po dvaceti letech (1494). O zápase větší a menší strany v Jednotě ke konci XV. století podána jest zpráva docela povrchní. Pohřešujeme i výkladu o proměně, kterou přičiněním Lukášovým vzalo učení Jednoty v odporu se starší naukou Chelčického.

Při pronásledování Jednoty bratrské za krále Vladislava II. na str. 57 očekávali bychom zmínku o ochraně, jíž dostalo se bratřím od pánů katolických, Viléma z Pernštejna a Jana ze Šelenberka, a o persekuci, již zažili bratří v městech královských úsilím podkomořího Albrechta z Leskovce. Nesprávný jest údej, že jen jeden bratr byl na hrdle trestán, ač král chtěl, aby kde který bratr byl spálen. Obětí těch bylo více. V Orlíkově nekrologu bratrském (u vydání Fiedlerově na str. 221) vylíčeno jest upálení šesti bratří z chodské vsi Újezda, které pán ze Švamberka dal jíti a v městečku svém Boru (u Horaždějovic) upáliti (Srovnej Historii protivenství církve české o mučedlnících borských ve vydání Komenského na str. 71—72).

O Chodsku, jež od prvních počátků Jednoty úzce a důvěrně přilnulo k víře bratrské a věrno jí zůstalo do nejposlednější chvíle kruté protireformace katolické v díle Wintrově nenalezneme vůbec zmínky.

Nepříjemný anachronismus vloudil se prof. Wintrovi na str. 62. „V těch zlých dobách (za pronásledování bratří králem Ferdinandem a ochotným nástrojem jeho podkomořím Planknarem r. 1535) starý bratr Lukáš smělé mysli neztrácel.“ Starý bratr Lukáš — jak v pamětech bratrských [1]) nazývá se slavný reorganisator Jednoty — zemřel již r. 1528. List krále Ferdinanda I. z r 1539 dotýká se „nějakého Lukáše Pikarta“ s některými mládenci po kraji Plzeňském, Prachatickém a Litoměři-

[1]) Srovnej v Dekretech Jednoty bratrské na str 224: „an B. Lukáš starý říkával, že v Jednotě vše našel“. V nekrologu br. na str. 234. při Br. Wolfovi r. 1548 zemřelém poznamenano, „že B. Lukáše starého formanem býval“.

ckém chodícího a lid v blud pikartský uvozujícího. Tento n ě-jaký Lukáš z r. 1539 a starý bratr Lukáš zemřelý již r. 1528 jistě nebyly jednou a touž osobou.

Jiný anachronismus postihli jsme na str. 292 v poznámce 4., kde list z r. 1474, v němž mluví se o rotě košátecké, připisuje se Chelčickému, ač tento umřel již před r. 1460 (snad v letech 1455—1457).

Že by Jednota bratrská za vlády krále Ferdinanda I. stávala se „útočnou, což zajisté nebylo v prvotních jejích úmyslech“ čteme na str. 65, ale chybí nám víra. Mezi překážkami, pro které Jednota nerostla více než růsti mohla, Komenský (V otázkách některých o Jednotě bratří českých r. 1631) dobře vytýká právě nedostatek útočnosti, neboť „kdežto Lutheráni a Orthodoxi (Kalvíni) ujímali se celých obcí a církví a nalézali průchod, my pak (t. Bratří) částečnosti své se držíce, nejen jsme v koutě zůstávali, ale i k většímu houfu od menšího vždycky přibývalo“.

Na téže stránce 65 trpkou ironií vyčítá se Bratřím, že spojili se s lutherskými stavy k provedení starého programu stavovského, aby totiž seslabením moci královské sesílili stavovskou. Ale nevyloženo, proč šlechta bratrská upustila od stanoviska, jež zaujímala při volbě nového krále r. 1526.

O tom pohřešujeme výklad již na str. 61, ač v Rezkově spise o zvolení a korunování Ferdinanda I. nalézáme zajímavé zprávy svědčící o vlastenecké mysli šlechty bratrské. Páni bratrští [1]) navrhovali Fridricha, knížete Lehnického, po matce vnuka krále Jiříka z Poděbrad, pro dokonalou jeho známost jazyka českého. Ale když pro lutherské vyznání jeho nebylo naděje ve zvolení, rozhodli se pro stranu rosenberskou, která přála sesílení moci královské a pro kandidáta jejího Ferdinanda proti většině stavů, která nakloněna byla vévodům bavorským.

Že po přemožení odboje r. 1547 hněv králův takou silou dopadl na Jednotu, jest svědectvím výmluvným, že v této církvi pokročilé Ferdinand I. shledával největší překážku snahám svým o zřízení absolutistické moci a o obnovení panství církve katolické v Čechách.

---

[1]) Podle W. W. Tomka v nejnovějším díle „Dějepisu města Prahy“ (XI., str. 9) páni bratrští úsilně protivili se zvolení pana Vojtěcha z Pernštejna, jakožto zvláštního protivníka svého náboženství.

Nesprávné je mínění na str. 109, jako by na jihozápadě českém bylo po r. 1547 méně krušno nežli za persekuce před revolucí. Co v celé zemi vykonáno bylo po r. 1547, v jihozápadních Čechách provedeno již před revolucí, rozptýlením sboru Janovického a Račického, takže vyznavačům nezbývala než zevnější konformita s církví pod obojí. Utrpení Jednoty bylo pak společné a jednostejné po vší zemi.

V době pronásledování po roku 1547 Jednota prý „odvrhla od sebe nechuť k literárnímu vzdělání“ (str. 116). V této formě údej spisovatelův je nesprávný. Nechuť k literárnímu vzdělání Bratří odložili mnohem dříve, již ku konci XV. století vítězstvím stránky větší vedené bratrem Lukášem a přáteli jeho, kteří většinou došli vzdělání a gradu akademického. Vždyť sám prof. Winter později na str. 480 pochvaluje zásluhu nejstarší intelligence bratrské, mistra Havla z Žatce (1460), jenž vyzdvihl školu bratrskou, a Prokopa z Hradce († 1507) — řadu „učenců hned z členů prvních“ možná doplniti br. Lukášem, Vavřincem Krasonickým — ale „vzdělanci měli se staříky tuhou práci, nežli je přesvědčili o dobrotě a prospěšnosti latinských studií a filosofických“. Na str. 119 uvedena jsou pochvalná slova Lutherova z r. 1535 o obratu, který zatím udál se v Jednotě: „Při nich tento nedostatek byl, že když ujíti chtěli nesnadností a smradů sofistických a mnišských, vzdalovali se všech umění svobodných, ale nyní vycházejí mnohem ozdobnější a způsobnější, ba řekl bych i osvícenější.

L. 1549 synoda bratrská vypravila do Basileje na učení některé mládence, mezi nimi slavného později Jana Blahoslava, jiné do Královce, nejen na radu Sperata, biskupa pruského, jak prof. Winter udává na str. 116, nýbrž „ano více pro očistění Jednoty, narčené a široce rozvolané, že zoumyslně a potupně vším školním učením pohrdá.“ (Dekrety Jednoty br. str. 167.)

Nespravedlivou výtku činí prof. Winter Bratřím na str. 116, že ve vzdělání klassickém nebyli přílišni[1]) ani potom, když potřeba jeho byla uznána pro vnější obranu Jednoty. Nepohasla-li nechuť některých bratří proti vyššímu vzdělání, jako příklady osamělé nalezneme při br. Janu Augustovi, proti němuž Blaho-

[1]) V odporu s výtkou touto prof. W. na str. 196 pochvaluje Bratry, že studií si hleděli pilně. Synové bratrského panstva studovali na akademiích kalvinských v Štrasburce, v Basileji, Genevě, Montpellieru. Odtud brala Jednota posilu a zbraň proti svým protivníkům.

slav r. 1567 napsal plamennou filippiku, při br. Stavoni, správci v Boleslavi (1600), který muže nevzdělaného vždy kladl nad učeného, nelze z těchto jednotlivých osamělých případů vyvozovati, že by Jednota celá byla odpírala vyššímu vzdělání. Výtku takovou vyvracuje všecka literární činnost br. Jana Blahoslava, jenž v Královci a Basileji odkojil se studiemi humanistickými a vytříbený vkus svůj projevil ve všech pracích svých a vysoké vzdělání klassické prokázal zvláště výborným překladem Nového Zákona z původního jazyka řeckého. Výtku takovou vyvracuje dílo následovníků jeho, překladatelů a učených vykladatelů bible Kralické,[1]) kteří většinou rovněž užili vyššího vzdělání klassického na cizích učeních (ve Wittenberce Isaiáš Caepolla a Jan Eneas, v Královci Jiří Strejc, v Heidelberce Jan Kapito.) Výtku takovou vyvracuje celá řada jiných mužů, kteří studovali na cizích akademiích s prospěchem takovým, že mládenci bratrští v jazycích prospěli za dvě léta více než jiní za čtyři. Výtku takovou vyvracuje vysoké klassické vzdělání pana Karla staršího ze Žerotína, jak jeví se v listech jeho latinských i českých a zvláště v proslulé Apologii, tomto skvostu výmluvnosti české, vytříbené studiem klassiků antických.

Vedle literární činnosti uvedených mužů z Jednoty bratrské výtku prof. W. vyvracují též snahy Jednoty br. o zřízení a zvelebení bratrského školství, aby sloužilo vyšším potřebám klassického vzdělání, takže příště nebylo by třeba uchylovati se do ciziny, naopak vábili by se z ciziny snaživí žáci. (Škola bratrská v Ivančicích.)

Nelze tudíž diviti se, jak prof. W. činí na str. 480, že zrovna z Jednoty vyšlo Komenským světlo, jímž se veškeré školství obrodilo a dospělo v nynější moderní ráz, netřeba se diviti, poněvadž Jednota dávno již nebránila učenosti, nýbrž naopak ji podporovala a šířila.[2]) V požehnaném působení velikého opravce

[1]) Překlad bible pořízen ne z latinské Vulgaty, alebrž z řeckého a z jiných biblických jazyků (sic). Také bylo potřebí k novému a dobrému překladu znáti pomocné vědy na správný výklad písma. A to vše podnikli a na svou věčnou chválu dokázali Bratří prací osmi členů svých učených (str. 196).

[2]) Důležité a průkazné jest i svědectví Komenského o snahách Jednoty bratrské po vyšším vzdělání. „(Z nedostatku škol a cvičení se v jazycích) měli jsme od nerozumného lidu posměchy a vytýkání tkalcovstvím, ševcovstvím atd. Což ač neškodilo jim jakožto v trpělivosti vycvičeným, škodilo však jejich při, proto že dílu božímu, vůbec a směle konánu býti majícímu, překážkou bylo. Protož jsme potom (i Lutherovými ostrými napomínáními i samou nuznou potřebou dohnáni

školství dozrálo jen ovoce ušlechtilých snah a prací Jednoty bratrské za dob dřívějších.

Ani literární zásluhy Jednoty nedošly výkladu a ocenění dostatečného, ač všecko téměř písemnictví bylo v službách církve bratrské. V bibli Kralické spatřuje autor ovšem největší a nejzdárnější čin Jednoty. Ale o díle samém, o učených původcích jeho, o mecenášství Jana z Žerotína nepoloženo žádných zpráv; ba neuvedeno ani datum, kdy slavná šestidílka byla vydána. Spisovatel „Církevního života“ neprostudoval ani poznámek a výkladů bible Kralické, ač vzácným jsou pramenem pro poznání života a ducha bratrského. *J. V. Řehnický.*

(Pokračování.)

byvše) škol chytiti se musili: a rozkvetli jsme hned trochu lépe za bratra Blahoslava, Steffana, Eneasa atd. Tu zajisté Jednota nejvíce na světlo šla a sborové rostli . . . Nebo tím lidí čistých Jednotě přibývalo i mezi panstvem i mezi měšťany, kteří ve bratrských školách vycvičeni, k úřadům, ku prokuratorství v Praze i jinde jinak se hodili. Což vidouc otcové, že ke vzrůstu slouží, vysílali své mládence do cizích větších škol a akademií s velikou prací a nákladem, ze kterýchž potom obyčejně sloupové Jednoty bráni, takže všelijak to platné jest, že Bůh prostředkům, když se jich pobožně užívá, žehná, až i literním umění.“

Myšlénková povaha středověku.

Napsal Fr. Drtina.

(Pokračování.)

Všechny fakulty podrobovaly se jediné, theologické, a ta měla hlas rozhodující ve věcech víry i vědy. Zvláště Pařížská Sorbonna byla myšlénkovým středem tehdejšího vzdělaného evropského lidstva. V písmě svatém a Aristotelovi jest úhrnný světový názor středověku — ale Aristoteles sám podléhá vyšší autoritě bible. V této možno nalézti rady a poučení ve všech případech a potřebách života a vědy. A není-li tam snad k některým otázkám odpovědi uspokojivé, jsou to bezpečně malichernosti nedůležité. K těm neměl středověk vůbec zřetele, upíraje zrak svůj ke všeobecnu a veškerenstvu. Středověk, možno říci, nebyl by měl porozumění nijakého pro specialisaci vědeckou, pro dělbu práce, pro úzkostlivou akribii, s jakou věda moderní pokračuje. To vše bylo by se mu dojista zdálo pošetilou mikrologií, jež ztrácí se v jednotlivostech nepatrných a malichernostech bezvýznamých pro život věčný a spásu duše lidské.

V názoru středověkém vstupují věda i víra zprvu znepřátelené v příznivý poměr vzájemný k sobě. Víra uvedla znenáhla vědu ve svou služebnost. O určité vymezení poměru vědy a víry pokoušeli se již nejstarší otcové církevní, ale vlastní sloučení a usmíření obou stalo se teprve ve filosofii scholastické. Filosofie uvedena ve služebnost theologie, stala se „ancilla theologiae". Předmět víry vykládá se v theologii, filosofie pak o to usiluje, aby ukázala, proč určitý článek víry jest věřitelný. Dogma na př. zní „Deus homo", filosofie středověká má úkolem vyložiti „Cur Deus homo"? Objasniti, vysvětliti i hájiti článků víry proti pochybnostem slabověrných a útokům nevěřících, toť úkol scholastiky. Všeho názoru světového a přesvědčení životního podkladem pevným a nezvratným byla právě víra existencí církve zajištěná a chráněná, cílem snahy vědecké bylo ji vysvětliti a

odůvodniti, podati „rationem fidei“ — víra však sama byla principem nejvyšším.

Ze všech myslitelů středověkých sv. *Tomáš Aquinský* podnikl nejvýznačnější, duchaplný pokus na smíření i sloučení myšlénky Aristotelské a křesťanské víry. I jeho východištěm byl názor, že pravda existuje hotová a celá, i že jde toliko o její výklad a objasnění. Usiloval o to, uvésti orthodoxii náboženskou a filosofickou v jednotnou soustavu. Toť význam jeho veledíla „Summa theologiae“. Ta byla skutečnou encyklopaedií středního věku, obsahující všechnu pravdu tehdy známou a věřenou.

Takto „naturalis ratio subservit fidei“. Proto za doby rozkvětu filosofie scholastické, která vlastní charakteristikon středověku tvoří, jest duch myslící omezen a spoután. Člověk měl hotov jednotný názor světový a necítil potřeby více zvěděti, výše se povznésti, vědecky pokročiti, nešlo mu o výzkumy a nálezy nové. Ve víře jsou všechny otázky a záhady objasněny a rozluštěny, filosofii pak zbývá toliko pravdy tyto opřené o princip vyšší odůvodňovati, myslitelnost jich dokazovati a činiti z nich dedukce. Tyto dedukce mohou pak se díti přirozeně způsobem zcela mechanickým. Františkán *Raymundus Lullus* usiloval dokonce nalézti myslící stroj, jenž by samočinně kombinoval příslušné subjekty a praedikáty dle pravidel syllogistických, pod názvem „ars magna“.

VIII.

Ve článcích víry měl člověk středověký uspokojivé a bezpečné poučení o jsoucnu nadpřirozeném i o smysle a cíli života a bytu pozemského. Hlavními články nauky theologické — kterou bychom též křesťanskou metafysikou zváti mohli — jest dle sv. Tomáše učení o Bohu (problém theologický), Kristu Vykupiteli (problém christologický), nauka o prvotném hříchu a vykoupení (problém anthropologický): zkrátka, poměr člověka k Bohu zaujímá veškerou středověkou spekulaci. Proto problém anthropologický jest osou celého přemýšlení. Nauka o dědičném hříchu a potřebě vykoupení lidstva jest středem vší křesťanské dogmatiky. „V Adamu lidstvo hřešilo, v Kristu bylo vykoupeno.“

Svět a veškerá skutečnost vůbec jest dílem všemocného ducha, Boha. Tenť jest jediný, absolutní princip všeho jsoucna, není vedle něho principu jiného, jakým u Platona i Aristotela

byla hmota, původ všeho zla a vší nedokonalosti. Dle názoru křesťanského i hmota byla od Boha stvořena. Bůh jest pojímán jako bytost absolutní, existující mimo svět. Tento sám není nikterak jeho emanací, jako Novoplatonci učili. Svět jest dílem neomezené vůle božské, která jej stvořila. Vůle ta jest absolutně neomezená, proto nemůže býti mimo ni ve všemmíru žádného jiného principu tvůrčího. Je-li vůle ta vším, co původně bylo, jest patrno, že svět vůlí touto stvořen byl z ničeho, „per Deum de nihilo". Z toho však jde, že i zachování světa úplně na Bohu jest závislé, že svět celý toliko vůlí boží trvá a se vyvíjí, že i člověk a osud jeho životní jí předurčen jest, že zkrátka v názoru takovém není žádného místa pro svobodnou vůli jednotlivých tvorů.

Vedlé neomezenosti a všemoci jest znakem Boha křesťanského mravní dokonalost, nejvyšší dobrota. Stará filosofie, a zejména Aristoteles pojímali bytost božskou jakožto čistou intelligenci (νόησις νοήσεως): křesťanství uznávajíc Boha osobního vidí v něm ideál osobnosti svrchovaně dokonalé.

Svět celý tedy jest dílem tohoto Boha všemocného a mravně dokonalého. Logický důsledek z toho byl by, že i svět jest zajisté dokonalý, že v něm nemá zlo a špatno místa. A přece skutečnost zlo ukazuje, ano celý život a dějiny lidské jsou bojem lidstva proti zlu. Kde hledati tedy původ zla, jak je vysvětliti? Spor jest zásadní a nade vše důležitý. Je-li zlo existencí, musí i ono původ míti v jediném prajsoucnu, Bohu — ale Bůh jakožto princip dobra nemůže vyvoditi zlo. Jak nalézti východ ze sporu tohoto?

Pamatujme, že středem křesťanské metafysiky jest dědičný hřích a potřeba vykoupení jím podmíněná. K těmto dvěma faktům všechny ostatní články víry se nutně odnášejí. Nebylo však obé právě ve sporu s neomezenou nepodmíněností a mravní dokonalostí bytosti božské, dokud se neukázalo, odkud jest zlo ve světě?

A uvažujme podrobněji:

Představa o Bohu jakožto jediném dokonalém praprincipu všeho jsoucna zahrnuje v sobě nepodmíněnost vůle boží, tou však jest zároveň vyslovena praedestinace vůle lidské, a touto ruší se pojem lidské svobody.

To však jest zase důsledek křesťanu nepřijatelný: vždyť beze svobody nebylo by hříchu, bez hříchu nebylo by potřeby vykou-

pení, bez potřeby vykoupení nebylo by vykoupení sama. A přece vykoupení jest základní fakt nauky spásy.

V tom tedy záleží celý spor: Co se popírá pojmem Boha absolutního (svoboda lidské vůle), toho nutně vyžaduje pojem vykoupení.[1])

Pokus o vyrovnání sporu tohoto, jak jej sestrojil *sv. Augustin*, stal se učením církevním. Fakt vykoupení předpokládá fakt prvotního hříchu. Zlo ve světě při boží absolutnosti, všemoci, mravní dokonalosti není vysvětlitelno: vysvětlit se dá toliko svobodným činem bytosti od Boha stvořené, vědomým odpadnutím jejím od Boha a obrácením se ke zlu, které tím právě vzniká.

Aby to bylo možno, jest třeba přiznati a připustiti, že první člověk byl od Boha obdařen svobodnou vůlí. Z milosti své a lásky poskytl mu Bůh, když stvořil jej, svobodnou vůli, aby se mohl rozhodovati nezávisle v jednání svém, čili udělil mu schopnost, posse non peccare (mohl hřešiti nebo nehřešiti), aby jí volně užil. Bůh předvídal ovšem rozhodnutí, které člověk učiní, nikterak ho však nepředurčoval. Dal mu přikázání velesnadné, aby mohl užiti svobodné vůle. Leč člověk užil jí ve smysle zlém, zprotivil se Bohu a upadl v prvotní hřích.

Tímto hříchem prvotním přišlo na svět zlo. Hřích ten zvrátil vůli lidskou, zbavil ji volnosti Bohem udělené, uvedl ji v porobu zla. Následky pak jeho dědí se v lidstvu celém, neboť v člověku prvním zhřešilo všechno člověčenstvo. Hříchem prvotním člověk ztratil svobodu svou, přirozenost jeho podlehla zlu, vůle jeho byla zkažena, stal se otrokem zla. Člověk nemohl dále nic jiného nežli hřešiti, ani on ani nikdo z potomků jeho nemohl se již povznésti k dobru a ctnosti. Člověk nedovedl se již hříchu uvarovati, poklesl, stav jeho byl non posse non peccare (možnost nehřešiti byla vyloučena). Zlo, jež takto prvotním hříchem na svět přišlo, nedovedlo sice zatlačiti naprosto dobra, ale od té doby mezi oběma principy vzešel tuhý boj. Zkaženost, jíž podlehla vůle lidská, učinila nemožným, aby člověk sebe sama vykoupil z této poroby, z otroctví hříchu. Člověk hříchu jsa poddán, nemůže sebe sama spasiti, vykoupení jest možno toliko milostí boží, jako milost boží svobodou vůle obdařila prvního člověka. Jen Bůh mohl usmířiti Boha a vykoupiti pokleslé lidstvo. V této idei o vykoupení Bohem-člověkem jest vůdčí myšlénka

---

[1]) Sr. Kuno Fischer, Einleitung in die Geschichte der neueren Philosophie. 4. vyd. (1891), str. 49.

dogmatiky křesťanské. Ono vykoupení, po němž toužila příroda celá, po němž bažila duše Platonská ve smyslnosti a zkaženosti tělesné porobená, ono vykoupení, jež naznačeno jest u proroků starozákonních a jehož domáhá se filosofie novoplatonská ve svém Logu jako prostředníku mezi Bohem a člověkem, světem pomyslným a smyslným — nemohlo býti dílem lidským, spása mohla přijíti jedině s nebe.

Bůh zde jako při aktu tvůrčím novým činem spasným z vlastního rozhodnutí zasáhl v dějiny a vývoj vesmíru. Bůh nikoli ojedinělými projevy, nýbrž v celé platnosti svého jsoucna vtělil se ve svět vezdejší. Vykoupením Kristovým počalo opět člověčenstvo žíti v Bohu, člověk nabyl opět svobody vyšší, absolutní svatosti, stav jeho pak byl non posse peccare (hřešiti bylo mu nemožno).

Vedlé sv. Augustina hlavně *sv. Anselm* nauku o vykoupení lidstva Bohem-člověkem prohloubil. Dle něho hřích prvotní byl nesmírné provinění, nekonečná urážka Boha. Ani odpuštění ani zasloužený trest nebyl možný. Tento zajisté, měl-li odčiniti nekonečnou vinu, musil by sám býti nekonečný. Pak by měl však v zápětí zničení lidstva vůbec, to by zároveň znamenalo zmaření božského aktu tvůrčího. Odpuštění na druhé straně bez trestu bylo by v odporu s božskou spravedlností, bylo by samo nespravedlivo. Smír se mohl státi toliko vykoupením, jež by přineslo Bohu zadostiučinění a člověka zachránilo. Jen Bůh sám mohl však tento nekonečný úkol podstoupiti, jen Bůh v zastoupení hříšného člověka mohl usmířiti Boha.

Kristus jako Bůh-člověk spasil svět smrtí na kříži. Usmířil Boha s lidstvem. Kristus není Messiáš v úzkém smysle, jak Židé ho očekávali a sobě představovali, jenž by lid svůj povýšil a světovládným učinil, nýbrž jest Spasitel světa, jenž sestoupil s nebe, aby odčinil provinění Adamovo, aby vykoupil nejen Židy, nýbrž člověčenstvo veškeré, aby způsobil vnitřní proměnu a obrození člověka v duchu a pravdě. Kristus jest Λόγος, Bůh-člověk, vlastní princip světový, uskutečnění ideálu, k němuž směřuje filosofie řecká v celkovém svém vývoji. Toto poznání vzrůstalo v prvých stoletích křesťanských silou mohutnou, a vývoj jeho dál se hlavně nenáhlým vyrovnáním názoru Petrinského, vyjadřujícího úzké stanovisko Židovské, a Paulinského, zastupujícího naděje a nároky světa pohanského na vykoupení a spásu.

Smrtí Kristovou bylo zjednáno lidstvu vykoupení a vrácena milost boží. Jako pak hřích prvotní měl následky dědičné, tak i milost kříže má se šířiti z pokolení do pokolení. Aby pak toto blahé ovoce smrti Kristovy bylo uchováno a chráněno, zřízena jest církev, jedině oprávněný nástupce Kristův na zemi, jež ovoce vykoupení jeho věřícím ve svátostech sděluje. Mimo vykoupení Kristovo není spásy, a poněvadž toto jedině v církvi jest uchováváno, není spásy mimo církev, církev jest tudíž samospasitelná. Tím všechno lidstvo dělí se na obec těch, kdo mají účast ve spáse: civitas Dei a na obec těch, kdo spásy nedošli: civitas terrena. Všichni pak, kdo prostřednictvím církve účast mají ve vykoupení Kristově, tvoří společenstvo křesťanů, jež sahá i za hranice smrti tělesné a dělí se na církev bojující, trpící a vítěznou. A souvislost ta je naznačena i v hierarchickém zřízení církve. Jsouť zajisté nad věřícími diakonové, kněží a biskupové, nástupci to apoštolů, nad nimi pak jakožto církev vítězná povzneseni jsou svatí, a ještě výše andělé, obklopující trůn boží. Myšlénky této hojně užívalo středověké malířství.

Vlastní postup filosofie scholastické charakterisuje se vývojem nenáhlým od realismu k nominalismu. Spor obou těchto názorů znamená pokračování rozporů již starověkou filosofií daných a předznačených. Jaký jest poměr všeobecna a jednotlivce, ideje a jevu, pojmu a konkretního jedince, to byla otázka.

Vlastní popud k přemýšlení o problému tomto dalo studium Porfyriova úvodu ke Kategoriím Aristotelovým v překladě Boëtiově. Místo samo zní v překladě takto: „O rodech a druzích, zdali o sobě existují aneb toliko v pouhém rozumu našem spočívají, zdali (v prvém případě) jsou to věci tělesné či netělesné a zdali existují odloučeny jsouce od smyslných věcí či v těchto věcech smyslných trvají, o tom neodvážím se ničeho říci: jest to zvláště vznešený úkol a potřebuje hlubšího zkoumání.[1])

Stojí na jedné straně realisté, kteří učí po vzoru Platonově, že všeobecnému jménu odpovídá jisté jsoucno nejen v naší před-

[1]) „Mox de generibus et speciebus illud quidem, sive subsistant sive in solis nudis intellectibus posita sint, sive subsistentia corporalia sint an incorporalia, et utrum separata a sensilibus an in sensilibus posita et circa haec consistentia, dicere recusabo; altissimum enim negotium est huiusmodi et maioris egens inquisitionis."

stavě, nýbrž i ve skutečnosti „Universalia sunt realia“. Reální jest právě všeobecnina, pojem, idea, forma věci, jednotlivina trvá jen potud, pokud v realitě všeobecniny má účast. Realisté středověcí dělili se zase v mnohé odstíny. Dva hlavně byly důležity. Jedni přidrželi se Platona a hlásajíce, že jsou „universalia ante res“ (všeobecniny před jednotlivinami) učili, že ideje jsou vlastní realitou a existují mimo konkretní věci smyslné. Druzí říkali zase dle Aristotela, že jsou „universalia in rebus“ (všeobecniny ve věcech), že ideje čili formy poskytující jednotlivinám realitu, jsou immanentní jevům konkretním. Naproti tomuto reálismu vůbec, ať Platonskému či Aristotelskému, učili nominalisté, přidržujíce se hesla „universalia post res“ (t. j. všeobecniny z jednotlivin se teprve v duchu našem vyvozují), že všeobecniny nemají existence objektivní, jsouce pouhými výtvory našeho myšlení (conceptus) opatřené určitým pojmenováním (nomina, flatus vocis).

To jest podstata pověstného sporu. Že otázka tak subtilní, tak zcela abstraktní dovedla ve středověku pohýbati lidskými myslemi, bylo samo sebou neklamným znamením, že nastávala doba rozkvětu čistě theoretické, abstraktní spekulace. Avšak živost, ano vášnivost sporu toho třeba vysvětliti též z myšlénkového ovzduší doby tehdejší a z dosahu, jejž měl pro náboženskofilosofické předpoklady křesťanskou dogmatikou dané.

Základní článek věrouky křesťanské o dědičném hříchu a vykoupení lidstva nutně souvisí zajisté s realismem ve smysle dolíčeném. Víra v obě nauky má trvání jen, pokud platnost jich jest universální, t. j. lidstvo celé jako rod, genus, zhřešilo v Adamovi a bylo v Kristu vykoupeno. A co platnost má zde pro všeobecninu lidstva, to stejně musí býti uznáno i v oboru jiných ideí a rodů. I existence církve vyvozuje se z její universálnosti. V ní ideelně jednota všech křesťanů jest uskutečněna, a dílo spásy umožněno. Jako Platonský stát trval jen, pokud vyjadřoval ideu spravedlnosti, tak i církev v jednotící idei vykoupení má podklad své existence.

Proto názor realistický, ať Platonský či Aristotelský, byl nutným předpokladem článků víry i pojítkem jednoty vědy a víry středověké. Kdykoli názor nominalistický pronikal a vrchu nabýval, znamenal nebezpečí pro církevní dogmata a stával se předzvěstí nenáhlého odlučování se víry a vědy. To bylo zřejmo zvláště v 11. století, když učený kanovník Compiègnský *Roscellin*

nauku nominalistickou na článek o Trojici aplikoval. Jsou-li všeobecniny něco neexistujícího, pouhá jména pro výtvory lidského rozumu, pak nemožno dle něho věřiti, že by Bůh byl ve třech osobách, nýbrž třeba věřiti ve tři bohy (tritheismus). Nauku takto nebezpečnou musil odvolati naproti sv. Anselmovi na synodě v Soissonsu r. 1092, ale pomysl nominalistický tím ze scholastiky nevymizel. Marně snažil se *Abaelard* nalézti jakési sprostředkování. Vycházeje od realismu Aristotelského učil, že všeobecniny jsou sice skutečné reality a pravé podmínky existencí individuálních, jsouce jim immanentní, rozum lidský však že abstrakční činností v podobě pojmů (conceptus) z nich je vyvozuje. Proto bývá Abaelard také konceptualistou zván. To byl celkem i názor Aristotelský, k němuž pak přední scholastikové se přidali, jako *Albert Veliký, Tomáš Aquinský a Duns Scotus.*

Názor ten u myslitelů jmenovaných činil ovšem ústupky i realismu Platonskému i nominalisujícímu konceptualismu, a znamenal tudíž jakýsi kompromis. Připouštělo se, že všeobecniny mají samostatnou existenci (universalia ante rem) v duchu Božím jakožto věčné formy a myšlénky (ideae), jimiž Bůh svět již před stvořením od věčnosti zřel, že však bytují též ve věcech (universalia in re) jakožto formálné příčiny dočasné jich existence, tvořící podstatu (quidditas) určité věci, a že konečně i v duchu lidském přijímají na sebe tvářnost pojmů (conceptus) abstrakční činností duševní vyvozených, že tedy v tomto smysle vedlé obou prvých i nominalistická věta (universalia post rem) má svůj smysl a platnost.

Jak se vyvinul vůbec poměr platonismu a aristotelismu ve filosofii středověké?

Realismus Platonský vedl u některých myslitelů — vzpomínám jen *Jana Scota Erigeny* — k pomyslům pantheistickým, a byl ještě ve 12. století převládající, realismus Aristotelský jest celkem převážným filosofickým přesvědčením století 13. Že ve vývoji tomto platonismus byl vystřídán aristotelismem, jest zajímavo a poučno. Nazíráním na život bylo učení Platonovo předzvěstí křesťansví, nemohlo však se v církvi udržeti jednak z důvodu negativního, že tak snadný byl v něm přechod k theoriím pantheistickým a názorům emanačním (novoplatonismus), jednak z důvodů positivních. Platonismus přispěl k utvoření i vnitřnímu ustrojení církve, nestačil však na to, aby i přírodu obsáhl v jednotném názoru světovém, aby podal jednotné hledisko, s něhož

by se na přírodu mohlo pohlížeti. Scholastika, jakmile křesťanství uskutečnilo výše vylíčený kompromis mezi svou podstatou ideovou a podmínkami bytu pozemského, potřebovala jednotného pojmu o přírodě, a toho nepodával Platon; vždyť u něho příroda neměla vlastního jsoucna, byla pouhým jevem, na jsoucnu ideálném závislým. Aristoteles naproti tomu již tím, že ideový princip učinil immanentním jsoucnu fenomenálnému, „snesl filosofii s nebe na zemi", povznesl platnost individua, ale zároveň svými spisy přírodovědeckými podal na tu dobu dojista uspokojivé vysvětlení jednotlivých úkazů přírodních. Dvě pak, myslím, byly hlavně okolnosti, jež přiměly sv. Tomáše Aquinského, aby filosofii Aristotelské před Platonskou dal přednost: princip přírodovědný, jenž přírodu celou třídí v jednotlivé stupnice sobě podřaděné a princip theologický, jenž představuje Boha jakožto transcendentního původce všeho jsoucna, prvního hybatele i poslední cíl světa.

Aristoteles v přírodě živé rozeznává jednotlivé stupně její dle dokonalosti immanentního principu formálného. Tímto jest mu duše jakožto princip života vůbec. Rozeznává ji podlé stupňů života tohoto na duši rostlinnou (působící vzrůst a rozmnožování se), duši živočišnou (princip smyslového vnímání a volného pohybu) a duši rozumovou, člověku vlastní (podmiňující myšlení a rozumnou vůli).[1]) Nejvyšší princip činný v duši rozumové (νοῦς ποιηπκός) jest příbuzný s duchem božským jím jsa přímo podmíněn. Sv. Tomáš názor tento přejal a doplnil. V jeho filosofii jest příroda rovněž takovou soustavou stupňovou, ale základní idea celého nazírání — jest mu fakt vykoupení a uchování spasného ovoce jeho v církvi Kristově. Církev jakožto říše milosti jest doplněním a povznesením dění přírodního. Princip životní stoupá v přírodě od duše vegetativné k animálné a ve člověku dosahuje dokonalosti v duši rozumné. Další postup od říše přírodní v říši milosti děje se v církvi, ústavě Bohem stanoveném, jenž ve svých svátostech chová prostředky posvěcující a spasné. Lidstvo a příroda celá v církvi se povznáší, možnost přechází ve skutečnost, přirozenost v milost.

Tak byla církev uschopněna synthesí dogmatické nauky své s filosofií peripatetickou zahrnouti v obor poznání svého i přírodu celou, jako nabyla po stránce praktické nadvlády nad

---

[1]) Podrobnosti o tom viz v mém spise „Třídění jevů duševních v řecké filosofii (Praha 1890, str. 40).

mocí světskou. Jednotnost názoru celého byla pak ucelena a završena theologickým rázem nauky Aristotelské. Bůh jest Aristotelovi počátkem i koncem, nejvyšší čistou formou, příčinou účinnou i účelnou všeho jsoucna, jest princip pořádku a účelu v přírodě celé. Tento pomysl byl přirozeně církvi vítán a přispěl k systematisaci učení církevního.

Od 14. stol. však i realismus Aristotelský počal se viklati, a nominalismus počal rozlučovati dosavadní jednotu vědy a víry. Realismus scholastický utrpěl první velmi povážlivý otřes neshodou sv. Tomáše Aquinského a Duns Scota o svobodu vůle boží, kteráž neshoda znova v plné příkrosti a neslučitelnosti osvítila neshody křesťanstvím dané a výše dolíčené. Dle sv. Tomáše byla vůle boží upoutána na ideu dobra, jak ji zřela ve vlastní intelligenci, a všechno dění světové jest odůvodněno jakožto uskutečnění dobra, čili jest platný determinismus, dle Duns Scota naproti tomu opačně jest dobro závislé na vůli boží, to jest něco jest dobré proto, že Bůh tomu chtěl, jest platný indeterminismus, svrchovaná samovůle. A myšlénka svobody byla přenesena znenáhla i na člověka, jemuž v indikováno právo osobní svobody a nezávislého sebeurčení. Přesvědčení to vyvíjí se současně s nenáhlým vítězením nominalismu a pokrokem individualismu naproti církevní universálnosti.

Předním průkopníkem jeho byl *Vilém d'Occam*, jenž vystupoval prudce a důvodně proti realismu. Dle něho realism připisuje skutečnost pouhým subjektivným výtvorům rozumu a myšlénkovým abstrakcím. Proti tomu stanoví pravidlo methodologické: „Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem." Směje se proto výtvorům realismu, jenž dovozuje a věří, že existuje jakási quidditas (asi „covitost"), ubitas (asi „kdevitost"), quanditas (asi „kdyvitost") a pod. a zapomíná, že není vskutku žádné existence universální, že není ani žádné velikosti ani lípovosti, nýbrž že existují toliko veliké věci a jednotlivé lípy.

Vilém d'Occam byl žákem Duns Scotovým, sdílel s ním názor jeho o svobodě individuální, usiloval o reformu církve a zvláště mravní obnovu kněžstva. Byl-li by realismus platný a všeobecniny měly skutečné jsoucno, pak by nebyla možna svoboda vůle boží a stvoření z ničeho. Právě tyto ideje byly by určovaly jednání a tvoření boží. Nejsou všeobecniny tedy skutečným jsoucnem, nýbrž jsou to pomysly lidské, představy, znamení (signa), vyjadřovaná slovy (nomina, odtud nominalismus). Po-

znání skutečného jsoucna, které jest toliko v bytí individuálném, člověku vůbec není možno. Rozum náš v pojmech nevystihuje skutečného jsoucna, mezi pojmy a realitou vnější není shody. Z této nedostatečnosti rozumu lidského vysvitá i nedostatečnost racionální theologie t. j. víry o rozum se opírající. Jako je nepřekonatelná propast mezi představováním i myšlením naším a realitou objektivnou, tak se udává rozdíl též mezi vírou a vědou, a na povrch se dostává učení o dvojí pravdě, theologické a filosofické. Víra se nemůže opírati o rozum přirozený, nýbrž toliko o nadpřirozené zjevení a církevní autoritu. Svět a církev, věda a víra, toť protivy, jež sjednotiti nepodařilo se neumornému úsilí přemýšlení scholastického. Nominalismus tvoří takto přirozený přechod k době nové. Víra jsouc povznesena nad rozum má zříci se všeho společenství s přirozenými lidskými silami, má povrhnouti rozumem a přidržeti se nadpřirozené autority zjevení. Vítězící nominalismus připravuje takto znenáhla odloučení vzájemné filosofie a theologie. (Dokončení.)

ROZHLEDY

POLITICKÉ Zmatky v naší říši, zaviněné pošetilostí stran politických; služebnost nase vídeňskému centralismu i důvěřivost v cizí pomoc; boj opposičníků za ústavu zakončený ubitím ústavnosti, sebevražda parlamentu — Absolutní vláda čl. 14.; personální unie s Uhrami na obzoru — Odkaz vlády Badenovy; šťastné upravení cesty pro vládu tu, její neschopnost a promrhání krásného dědictví; její pád rovný úplnému úpadku, zaviněný naprostou nešikovností; nešťastné výmluvy mladočeské — Aprilové nadělení jazykových nařízení; byrokratické výnosy špatnou oporou našich práv; roztrhaná jazyková nařízení od nejvyššího soudu ve Vídni; klamání „Národních Listů" a „Politik" o dosahu toho; bezcennost nadělení Badenových — Osudné nadsazování jazykové otázky v úřadech proti jiným důležitostem národním; nedbání plodné práce kulturní a blahobytné se strany našich zástupců; špatný výběr poslanců se strany voličstva; pochybené vedení bez programmu i bez plánu; shoda ve frásích; netečnost vůči cizině; Eimovy spisy nejsou lékem na veliké chyby poslední — „Národní Listy" přestaly býti orgánem strany; resoluce mladočeská troufalá znakem vlastní bázně — Naši spojenci v Haliči i v Alpách, Ebenhochovo zakřiknutí Mladočechů — Oč se měli Mladočeši starati vedle jazykové otázky — Neplodnost sněmovních zasedání a jich bezvýznamnost — Křivdy sněmovních volebních řádů nenapravitelné téměř; Ebenhochův návrh na rozšíření volebního práva do sněmu v Horních Rakousích — Náprava věcí českých jen jinými lidmi, pílí a morálností — Porážka radikálů ve Slaném nevítaná Mladočechům — Koliskův germanisační zákon — Socialistický protest proti tomu — Otázka národnostní otázkou socialní — Odpověď Pekařova a Jagićova Mommsenovi — Evangelium ozbrojené pěsti — Zálusky na Čínu — Kolonialní nehody Anglie — Weylerův papírový protest — Jenerál Milan — Panamisté nevinní.

Prožili jsme rok neblahý, rok plný babylonských zmatků, něco velmi podobného tomu, co vylíčil slavný Komenský ve svém krásném Labyrintu světa. Podán tu byl jednou opět důkaz nepochybný, jak málo pokročila moudrost lidská v době delší než půl třetího století, třeba bychom vypínavě se chlubili, že my lidé jsme pány přírody; všechny moderní pokroky lidské práce tělesní i duševní nedovedly přece nikterak vyléčiti ba ani ne umírniti veliký a zarputilý neduh lidstva — lidskou pošetilost!

Zvrácenost všech různých snah i činů našich politických stran dá se vystihnouti několika jen na zdař bůh volenými příklady: Český národ je po léta v tuhé opposici proti prosincové ústavě, ale jeho zástupcům to nevadí nikterak pro tuto ústavu se bíti až do pozbytí vší reputace; proti vídeňskému centralismu horujeme přímo fanatickým zápalem, ale za pouhý úsměv z míst ve Vídni rozhodujících, za planý, tajůplný, nezávazný i mlhavý slib dáváme se tomuto nejtužšímu centralismu ve služby přímo žoldnéřské. Vládám vídeňským že nikdy důvěřovati nesmíme, od jakživa jsme křičeli, ale přece povrhli jsme zbraněmi zákonnými, které bychom si arci sami musili zrobiti, i všechny své naděje upjali jsme na vládu, která jen v okamžitých rozpacích se nás chytila, ochotna nás vždy obětovati, po případě našim nejkrutším odpůrcům, kdyby ti jen byli ochotni s ní jednati. Obranu svých zájmů nehledali jsme ve svých pažích ani ve svých mozcích, nýbrž všude jen spoléhali jsme a spoléháme posud na pomoc cizí buď od svých t. zv. spojenců buď od vlády nebo snad

odněkud s nebe. — Ale ani na jiných stranách nevidíme lepšího rozumu bohužel. Proti porušení ústavy se bojovalo, ale ústava se přímo zabíjela; parlament si chtěl zjednati slova tím, že se mělo ubíti a zničiti vůbec každé vážné jednání v něm. Nařízení vládní, celkem dosahu nepatrného bylo prohlášeno za neústavní a nezákonné, i veden proti němu boj nejzuřivější, avšak právě tím místo nařízení jednoho bezvýznamného, musilo jich přijíti deset i dvacet jiných nad míru závažných i důležitých, úplně absolutistických, bezústavních. Parlament sám tu spáchal sebevraždu chtěje hájiti svého živobytí.

Čl. 14. naší znamenité ústavy jest nyní vše, co z ní zbylo, článek to, který zmocňuje vládu k vládnutí absolutistickému. Takovým způsobem uzákoněna prozatimní úmluva o celních a obchodních záležitostech s Uhrami, tak prohlášen rozpočet na první polovici r. 1898, zavedeny nové poplatkové zákony nutné vzhledem k novému řádu soudnímu, povoleny veliké mimořádné podpory a úvěry z příčin loňských živelních pohrom, ustanoven kontingent nováčků k vojsku, a co vše dále nás v té příčině čeká, kdož to může dnes i jen tušiti. Vždyť tou cestou je možné i stvořiti místo realní unie s Uhrami, unii pouze personalní: udělati z naší monarchie dva státy úplně neodvislé a ničím jiným k sobě nepoutané leč osobou panovníkovou!

To je odkaz vlády Badeniho, vlády to, která našla nejkrásnější dědictví z dob dřívějších, která těšila se neobmezené důvěře koruny, která v počátcích svých neměla nijakého zjevného odpůrce kromě potřeštěných antisemitů vídeňských; ale i tito vídeňští nepřátelé její byli jen ze strachu v opposici, protože se báli jejího vlivu a její moci. Vláda Badeniho měla příležitost nejkrásnější zastati se naší polovice říše proti nemírným nárokům a neskromnosti Uher, mohla se v té příčině odvolávati na bezpodmínečný souhlas i podporu všech stran politických bez rozdílu. Vládě Badeniho spadly hotové věci přímo do klína, klidila po jiných bez vlastního přičinění. Zaveden nový soudní civilní proces, zreformovány přímé daně, rozšířeno volební právo, povoleny jí byly nové daně, usneseno zvýšení platů úřednických atd. To vše tu bylo projednáno a přichystáno dávno před nastoupením Badeniho, vláda Badeniho přišla k hotovému a sklidila výtěžky svých předchůdců! Než co připravila svým nástupcům? Zmatek nad zmatek, potíž za potíží a poškozené zájmy celé naší polovice říše. Rozeštvání všech proti všem, zadání veškerých našich spravedlivých zájmů vůči Uhrům, nespokojenost nahoře, nespokojenost dole, toť dědictví, které zbývá projednati a rozděliti po padlém domu Badenim. Hotový to konkurs, jehož žalostného konce nelze dohlédnouti.

Nemůžeme arci tvrditi, že to bylo zaviněno zlou vůlí, ani nelze všeho vinu přičítati bývalému náčelníku rakouské vlády, ale fakticky byl tak šťastným Badeni při svém nastoupení, jako zase takto nešťastným při svém pádu. Kromě Mladočechů, kteří potřebují k ospravedlnění své vlastní blamaže, legendy, že byl Badeni naším nejlepším a nejnezištnějším přítelem, neuronil nikdo ani slzy, že musil odstoupiti s dějiště tak nešikovně nešťastný předseda ministerský. Strana mladočeská sama ve svém zájmu by udělala lépe, kdyby s Badenim tak příliš se již nehonosila; to je nejhorším vysvědčením chudoby našim politikům, že Badeniho výtečnosti ani trošičku neprokoukli.

Nejkrásnější nadělení Badeniho osudnou náhodou vydáno bylo v dubnu, i vtírá se nám mimoděk, že to bylo nadělení aprilové. Než vtipem nechceme jen věc odbyti. Ukazuje se čím dále tím zřejměji, že dostali jsme něco, s čím si nebudeme vědět ani rady ani pomoci. Byrokratickým fermanem měla býti zjednána rovnost jazyka českého s jazykem německým; zatím jsme zapomněli, že proti byrokratickému fermanu jednomu jich může býti sto jiných, které všecko dovedou zmařiti ano i zhoršiti, nehledě ani k tomu, že ferman je tu dnes a zítra že je kdes. Nejkrásnější nadělení novoroční v té příčině nám si pospíšil dáti nejvyšší soud ve Vídni, který bez ohledu na jazyková nařízení rozhodl, že německé soudy v „uzavřeném německém území" nepotřebují českých podání česky projednávati. Prohlásil, že na př. je řečí u soudu v Chebu obvyklou („landesüblich") pouze a jedině němčina. Marně se utěšují „Nár. Listy" a „Politik", že již podobně tak rozhodl nejvyšší soud kdysi o nařízeních Stremayerových. „Hlas Národa" sám jim tu radost kazí i zcela správně podotýká, že na věci to nemění nic, jelikož soudy v uzavřeném německém území českých podání česky projednávati nebudou, jelikož jednak k tomu nemohou býti nikterak donuceny, jednak nebudou moci tak učiniti pro zuřivý a vášnivý boj proti dvoujazyčnosti se strany německé.

U soudů tedy jazykové nařízení pozbylo bezvýjimečné platnosti podle rozhodnutí nejvyššího soudu, úřady ostatní je pak budou zachovávati ve vnitřní službě asi podle své vůle a chuti. Spolehlivá kontrolla v té příčině je nemožná. Tak tedy vypadá ta největší vymoženost mladočeská! Proč tedy vlastně trváme na tom, že jazyková nařízení nesmějí býti odvolána — ani nahražena jinými? Protože by Mladočechům nezbylo nic z jich vymožeností.

Osudnou chybou vůbec bylo všecko sázeti na jedinou a to dosti podřízenou i nezávažnou kartu, na jazyk vnitřního úřadování, jakoby v tom jediném záležel osud celého národa českého. Jazyk český si v úřadech zjedná platnosti sám sebou, když ji bude míti v životě našem vůbec. Domůžeme-li se náležitého blahobytu, budeme-li sami se projevovati ve všem a všude rozhodně po česku, zjedná-li si naše duševní i hmotná práce čestné místo svými výsledky vůči výtěžkům kulturní i fysické práce národů jiných, není se nám co báti, že nebude jazyk náš náležitě respektován, že se nedomůžeme rovnoprávnosti s Němci i v úřadech. Ale k tomu je potřebí vlastního našeho přičinění i nelze to tak lehko nahraditi jakýmikoliv vládními činy ani nařízeními.

Kdyby naši zástupci političtí byli si náležitě vědomi svého úkolu, musili by především tedy péči míti o povznesení naší kulturní i hospodářské zdatnosti, i nesměli by se honiti po fantomech měnivé přízně vládní ani spolehati na divotvorné své umění diplomatické. Ale k tomu všemu je potřebí trochu namahavé práce i snad některých obětí, i kdo by směl to žádati od našich slavných politiků? Což není politická kariera pohodlným řebříkem ke slávě a povznesení nad jiné? Kdo by chtěl býti dnes politikem, kdyby se od něho žádalo i více vědění i větší píle, i více poctivosti a sebezapírání obětivého nežli od jiných obyčejných lidí? Páni voličové uvažujte sami, zdali žádáte především takových vlastností od svých zástupců! Či byl by někdo, kdo by se opovážil tvrditi,

že poslanci českého národa jsou opravdu jeho nejlepšími syny, i že mezi nimi není lidí naprosto k té úloze nezpůsobilých? Myslím, že by se nenašel takový člověk lehkověrný ani mezi nejzarputilejšími stranníky.

Ovšem i při svědomitém vybírání zástupců lidových byli by vždy možné omyly; ty by také nepadaly tolik na váhu, kdyby jen vedení celé nebylo pochybené. Ale u mladočeské strany již dlouho neviděti vedení žádného ani žádného prováděného programmu a plánu, nerozumíme-li programmem prostá planá i ošumělá hesla. Každý si dělá své, bojuje třeba proti vlastní straně, ano ji až pomlouvá (Dr. E. Grégr, Fořt, Staroštík a j. v., v nejnovější době i „Národní Listy samy), ale při tom se stále mluví o potěšitelné shodě a svornosti. Shoda a svornost je však pouze ve frásích a je v úplné nečinnosti.

Strana dělá papírová usnesení, ano přikročila i k volbě svých pracovních odborů jakýchsi, ale zatím nepostarala se nijak ani o to, abychom nebyli ničemně a nespravedlivě pomlouváni, nedovedla se ani proti nejkřivějším zprávám o našich věcech v cizině ozvati, ačkoli se o tom usnesla nesčíslněkráte. Naše listy české nám stále vypisují, co kde o nás úplně znetvořeného anglické, švýcarské, americké, francouzské i ruské listy napsaly a to činí až do omrzení, jakoby se jednalo nás Čechy o tom přesvědčiti, že tomu tak není, ale ozvati se v cizích listech proti tomu, k tomu poslanci nenašli mezi sebou ani jinde ani dosti peněz ani dosti schopnosti a vůle. Za to se péčí klubu svobodomyslné strany vydávají bývalé neblahé rozumy zemřelého poslance Eima, který byl duševním původcem nevyléčitelné Badenovské choroby u nás, z které se dosud nemůžeme nikterak vzpamatovati. Strana mladočeská nedovedla si lepší památník pro své chyby vlastní zbudovati jako právě tím, že vydává pochybnou státnickou a diplomatickou pozůstalost po duševním původci naší nynější neblahé posice.

Mladočeši dnes nemají ani svého vlastního orgánu. „Nár. Listy“ se zříkají té cti býti officialním hlasatelem strany a netajeně stavějí se proti vynikajícím poslancům, kteří vyjednávali s Gautschem o změnu jazykových nařízení. Než to straně nevadí téměř nic, svolala si své důvěrníky, ti jí dali rozhřešení za všecku minulost a odhlasovali velkomluvnou resoluci, které arci dosud chybějí činy, aby z ní, kdo na nepřátelské straně dostal strach. Spíše se nám zdá, že resoluce upomíná na příklady toho člověka, který jda sám a pln strachu lesem hvizdá si troufale, aby si dodal kuráže. Také nás stále zaráží ta okolnost, že stavíme tolik na své spojence v Haliči i v alpských zemích. Ten material spojenecký je však ceny velmi pochybné.

V Krakově a v Přerově naši lidé hleděli nastřádati vavřínů, kterých se jim nedostalo ve Vídni. Ale z Poláků nedostavili se ke schůzi sami generálové, objevilo se tam jen jejich mužstvo obyčejné a to ještě z pouhé zdvořilosti. Jistá frakce polská (Madeyski, Rutovski a j.) dává nepokrytě přímo na jevo, že nemíní se pro Čechy páliti. Prohlášená, takto nedostatečně, vzájemnost Slovanů rakouských počíná však znepokojovati konservativní Němce. Tyroláci se staví přímo v bojovný šik proti nám, kdežto Ebenhoch v Linci zakřikuje naše enthusiasty slovanské hodně pánovitě: Pravice bude buď zastávati se programmu konservativního a

vedle toho snad i autonomistického, nesmí se jí však použiti k nějaké politice výlučně slovanské, s takovou stranou by alpští Němci nemohli jíti. Máme to pěknou radost ze svých spojenců! Ale ani to nebylo přece žádným tajemstvím pro mladočeskou stranu, proč tím stále klamala náš lid?

Pro nás mohly býti mnohem důležitější věci vymoženy nežli jazyková nařízení. Co práce zbývá činiti spravedlivé vládě na Moravě! Kdy se tam dovoláme české university a české techniky? Jaké hospodářské dluhy má vídeňská vláda vůči Čechám, na př. vzhledem k úpravě řek a zjednání řádných vodních cest! Což má Praha v oboru vzdělání a veřejných zařízení jen vzdálený odlesk toho, čím se ve Vídni plýtvá? Jaké je zastoupení českého lidu v říšské radě a jaké ve sněmě? Nemohli Mladočeši se těchto i podobných věcí chopiti raději nežli prozatím tak choulostivé otázky jazykové. Budiž! I o jazykovou stránku bylo dobře pečovati, ale jistější nežli vládními nařízení, byla tu cesta zákonodárství daleko bezpečnější — třebas namahavější nežli vládní ordonance. Mluvíme ustavičně o samosprávě, ale jak ta naše ubohá samospráva vypadá. Ve sněmích má býti napraveno to, co nebylo možné skoncovati na říšské radě, ale sněmům k tomu chybuje všecko, všecinko. Především nemají potřebného času k zasedání svému, za druhé ani času toho nedovedou využiti. Poslední zasedání sněmu království Českého skončilo tím, *že nebylo kromě rozpočtu zemského projednáno nic i ten zákon jediný vedle toho usnesený o změně stanov hypoteční banky nedošel sankce, protože v něm byla formalní chyba.* To je plodem celého skoro dvouměsíčního, jinak přece klidného zasedání! Jak to bude vypadati, když tam letos chystají se lomoziti Wolfové, Irové a jiní němečtí hrdinové, když k tomu ještě čas pro toto zasedání vyměřen asi na jediný měsíc.

Vůbec sněmy zemí rakouských jsou jaksi ospalé a netečné; *jeví se v nich jasně, že to nejsou zastupitelstva lidová, nýbrž jen zkostnatělé zastoupení tříd privilegovaných.* Nejhorší rána zemským parlamentům zadána byla vůbec tím, že nemají k disposici samostatných důchodů, že se povolilo všecko ústřední vládě a říšské radě, i že zemským sněmům zbylo pouhé přištipkování přirážkové. Ani v té příčině neučinily naše politické strany žádný pokus nápravy. Proč od Badeniho nevymáhali Mladočeši rozšíření oprávněností zákonodárných pro sněmy i proč na nich sami daného času nevyužitkovali lépe?

Do sněmu českého vysílá několik velkostatkářů a obchodní komory 85 zástupců, 6 hlasů je virilních (biskupi a rektorové universit), 152 poslanců připadá na města i venkov, tedy na zámožnější část občanstva, lid chudý ve sněmu vůbec zastoupen není. Patrně je tento volební řád úplně přežilý, zcela zpátečnický i samou křivdou. Není možné tu všech jeho vad z nedostatku místa ani nastíniti, ale je opraviti jest věcí nade vše těžkou, jelikož stačí toliko nepřítomnost jedné čtvrtiny poslanců (tedy nepřítomnost 61 poslance), aby každá oprava byla zrušena. Tak krásně byly parlamenty ony utvořeny i tak pečlivě postaráno, aby se křivda jednou spáchaná nemohla opraviti. Než při dobré vůli všech řádných lidí dalo by se přece mnohé spraviti, jako toho dokladem sněmovna Hornorakouská, kde na podnět Ebenhochův rozšířeno bude právo volební

pro pátou kurii, obdobně jako se volí na říšskou radu, a kromě toho zavedeny budou přímé volby v obcích venkovských a poslanci páté kurie dostanou zástupce v zemském výboru. V zemích českých není však o něčem podobném slyšeti ničeho; vůbec se zdá, že se jde do sněmu zase úplně na slepo i bez řádné přípravy.

Naše národní bilance na konci r. 1897 jest hrozně špatná, přímo passivní, ale nikterak zoufalá, kdybychom chtěli poznati jak své vady tak svoji sílu. Nezatajujme si, že naše politické vedení bylo a jest pochybené, že nemáme tak upřímných přátel kolem sebe, kteří by nám chtěli nezištně pomoci, ale že je v nás samých dosti síly, abychom se vyšinuli sami, když se náležitě přičiníme. Cesta k takovému povznesení je sice pracná, ale je nutná, i jednou nastoupená bezpečně povede k cíli; žádná moc nepříznivá nám jí nemůže zahraditi, když k dílu se přičiníme. Ale s těmi lidmi, kteří dnes jsou v čele, půjde to těžko, ti stále se ohlížejí, jak by někdo úkoly na ně vložené chtěl vykonati za ně; mnozí z nich přímo hledí svých pokoutních prospěchů na úkor obecného dobra. Také se musíme naučiti větší poctivosti a přísnější morálce. U nás stačí býti vlasteneckým agitátorem, aby se prominuly člověku nejtěžší chyby ano i zločiny. Když někdo zločinně nebo zištně svého veřejného postavení zneužil, najde se prodajná vlastenecká žurnalistika, která by mu dovedla dáti plné odpuštění za jeho t. zv. vlastenecké zásluhy. Příkladů žalostných je hojnost zrovna z posledních dob.

Strana mladočeská je však daleka té reformy, ani massa lidu nepochopila podnes, že je potřebí důkladné očisty. Dosud na kommando strany volí se vždycky ten, koho z Prahy pošlou, třeba byl teprve včera desertoval od strany nepřátelské. Tak zvolen ve skupině slánské Gustav Adámek, i marné bylo snažení našich radikálů prosaditi tam svého kandidáta, ačkoli měli tajně na své straně i samy Národní Listy, jak se k tomu Radikální Listy po své porážce přiznaly. Jménem svornosti tu zvítězil kandidát mladočeský proti vlastní jiné vůli mladočeských matadorů, kterým by jeden více méně neškodný radikál na sněmu jistě nepřekážel. Trochu silně staročeské krve zbylo v nás patrně po všech těch vnitřních revolucích a evolucích následujících po roce 1890.

Ve Vídni na sněmu Dolnorakouském s úžasným kvapem odhlasován byl Koliskův návrh, aby v Dolních Rakousích na všech obecních i národních školách byla němčina výhradním vyučovacím jazykem. Zákon ten odporoval by přímo základům ústavy, totiž jejímu čl. 19. Je to rozhodné znásilňování neněmeckého obyvatelstva ve Vídni a v Dolních Rakousích, i namířeno jest to v prvé řadě proti Čechům. Je to důkazem naší nynější obliby jinde, neboť návrh Koliskův byl přijat jednohlasně. Mohou si to zapamatovati také přátelé antisemitů vídeňských u nás, zejména p. Březnovský, který se s nimi kdysi povážlivě bratříčkoval.

Jednu dobrou vlastnost má nicméně pro nás toto násilné a nerozumné vystupování Němců proti nám. Sociální demokraté povstali k protestu proti podobnému bezpráví. Zajisté národnostní otázka je otázkou sociální par excellence, zejména pro národ nepožívající dosud plných práv s národem panujícím. Je zajisté značnou výhodou náležeti k národu velkému a všemi kulturními vymoženostmi vyzbrojenému. Ale přenárodniti se není

vůbec jinak možné, leč tak, že národ pozbývající svého jazyka, také úplně hmotně i duševně sejde a zakrní, a ustoupí ze všech důležitých hospodářských posic národu vítěznému. Tak byli hospodářsky zničeni napřed Irové nežli ztratili svou národnost, tak porobeni byli Slované polabští, totéž přihodilo se po třicetileté válce nám v nynějším německém uzavřeném území; napřed tam krajiny byly úplně zpustošeny a vylidněny nežli odtamtud ustoupil živel český německému. V nejnovější době tentýž hospodářský boj se vede proti Polákům v Poznani a podobně tak tomu rozumějí naši sousedé na severu v Čechách, když vybíjejí z těch končin naše české dělníky a živnostníky. Kdo nedovolí útlou mládež vyučovati v jazyku mateřském, ten páše nejhorší socialní bezpráví, ohlupuje lid, aby v zápase životním se svými konkurrenty musil podlehnouti. Tu neplatí říkati, že dobré je učiti se jazyku cizímu, k tomu není čas v útlém věku, když se to děje na úkor řádné přípravy k budoucímu povolání nabytím konkretních vědomostí, které se dají podati jen v jazyku dítěti srozumitelném. Nový jazyk je úplně nové nazírání na svět, úplně nová psychologie i moudrost životní, i odtud tak těžko se lidé vzdávají své národnosti za obyčejných normálních poměrů.

Konečně se dostalo také z české strany Mommsenovi odpovědi správné na jeho štvavou i nevědeckou epištolu adressovanou rakouským Němcům. Dr. Pekař poukázal na veliký kulturní význam národa českého pro reformaci německou i na velké kulturní snahy naší jednoty bratrské. Arci takové poslání lidi zlé vůle sotva přesvědčí i proto bylo umlčeno německými žurnály u nás. Za to s velikou chutí byl otiskován list Jagićův, který sice zastává se rakouských Slovanů, ale nezaslouženě i nesmírně jednak lichotí všetečnému německému učenci, jednak přisuzuje všechnu zásluhu o kulturní naše povznesení Němcům. Toho stanoviska nemůžeme nikdy uznati, jelikož k naší kultuře přispěla vedle Němců také literatura francouzská, anglická, ruská i jiné. Tak isolováni od ostatní Evropy nejsme a nikdy jsme nebyli, abychom vše jen z Němec brali! Ostatně i kdyby německá literatura byla hlavním, ano výlučným pramenem našeho vzdělání — jako tomu tak není — to by Němce neopravňovalo přece nikterak k násilí proti nám; ani oni nemají vzdělanosti úplně samorostlé, *nýbrž moderní vzdělanost je statkem všelidským a bylo by prohřešením, kdo by s ní chtěl lichvařiti.* *P.*

Císař Vilém nemůže se dočkati vavřínů zámořské své politiky, proto poslal svého bratra prince Jindřicha s námořními obrněnci do čínských vod, ovšem jen za účelem ochrany německých poddaných a křesťanských misionářů. Na cestu vydal heslo „ozbrojené pěsti“ a princ Jindřich sliboval, že toto císařské „evangelium“ zvěstovati bude i těm, kdo by ho nechtěli přijati. Tedy blížící se dvacáté století zaměnilo evangelium lásky za evangelium pěsti. Zároveň „najalo“ Německo od Číňanů strategicky důležitý přístav Kiaočan s několikamílovým okolím, sotva as k účelům zemědělským. Tato nájemní smlouva jest zajímavý úkaz v mezinárodním právu, osvědčí-li se, „najme si“ snad příště některá velmoc celou Čínu. Chuti aspoň jest k tomu dost. Neboť také Rusko obsadilo, ovšem se svolením čínské vlády, z čínskojaponské války známý Port

Arthur a tak hliněný kolos čínský očekává, jak se podobá, osud evropského Turecka. Celá tato, jak patrno, vzájemně ujednaná akce Německa a Ruska má ostatně namířeno ostří své proti Anglii a její námořské supremacii. Říši Velkobritskou, opouští její staré kolonialní štěstí. V horní Indii, této zranitelné své patě, marně snaží se brannou mocí potlačiti stále šířící se povstání domorodců a již opět dávají známku života sudanští dervišové, proti nimž nucena jest mobilisovati novou armádu. Leč bez Indie a Egypta, co by zbylo ze staré slávy a moci anglické?

Rozumněji si za to počíná španělská vláda Sagastova ke Kubanům, nabízejíc jim touženou autonomii. S tím ovšem pověstný general Weyler, jenž stojí nyní v čele konservativní oposice, není spokojen. Uveřejnil buřičský protest, namířený přímo proti poselství severoamerického presidenta, nepřímo proti madridské vládě, v konservativních časopisech a zaslal jej také královně vladařce. Řinčí frásemi v novinách, když na bojišti dostal vypráskáno. Ale vláda se patrně bojí proti tomuto generálu Bum Bum důrazně zakročiti.

A ještě jeden hrdinný vojevůdce přišel opět ku slávě. Ex — Milan, o jehož udatenství a válečném věhlase u Slivnice vypravují anály války srbskobulharské, zatoužil opět po generálském chocholu a byl jmenován od krále Alexandra nejvyšším velitelem srbské armády. Tato přišla tím do tak bojovné kuráže, že celý evropský mír jako za Napoleona I. povážlivě jest otřesen.

Konečné přelíčení s panamisty ve Francii vypadlo ku podivu dobře. Pařížská porota je osvobodila. Vox populi? *H.*

V Praze, 10. ledna 1898.

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ: Přirážky samosprávné k osobní dani důchodové z příjmu); nevolnost sněmu v tom směru pojištěná pokutami uloženými na vybírání podobných přirážek — Slevy daní realních skonfiskovány zeměmi — Zoufalý stav zemských financí hojený novými dluhy zemskými — Nedostatek hmotných prostředků pro vývoj samostatnosti království a zemí — Investiční rozpočet nemožný cestou absolutistickou, veliké hospodářské škody z toho pro království České — Komedie s uherskou obstrukcí k uznání úplné neodvislosti Uher.

Zemské sněmy mají se letos vysloviti, zda-li chtí se vzdáti práva svého, ukládati přirážky na osobní daň důchodovou (zcela nesprávně úředně nazvanou „osobní daň z příjmu"), či zda-li ji ponechají volnou beze všelikých břemen samosprávných. Volba tu vlastně není žádná, sněmům řečeno: „můžete sice voliti, ale rozhodnete-li se pro přirážky, seberou se vám nejen tyto přirážky, nýbrž summy několikanásob větší." Proto bylo vůbec komické před měsícem svolávati v té příčině schůze výborů zemských, rovněž bylo úplně bezúčelné prohlášení Heroldovo, učiněné jménem zemského výboru království Českého, že si čeští zástupci ponechávají volné ruce v té příčině.

Říšský zákon o nových daních přímých odkazuje zemím z výtěžku osobní daně důchodové poměrné podíly dle daní realných (pozemkové a domovní) vyměřené úhrnem ročně 3 mill. zl.; kromě toho sleví se z daně pozemkové a domovní 10% a z daně výdělkové 20%. Ale to vše jen pod tou podmínkou, že se země vzdají svého práva, ukládati přirážky jakékoli na osobní daň dů-

chodovou. Kdyby osobní daň důchodová vynesla přes 16 mill. zl., sleví se pak ještě dalších 5% z daně pozemkové, $2^{1}/_{2}$% z daně domovní a 5% z daně výdělkové. Která země by přirážky z osobní daně důchodové vybírala, té by se ani od státu nedostalo podílu na výtěžku z daní, ani by poplatníci její neměli žádnou slevu z dosavadních daní realních. — Zkoumejme, jaké by z toho byly důsledky pro království České. Na dani pozemkové činí sleva 10%, asi 1·1 mill. zl., na domovní asi $^{3}/_{4}$ mill. zl. a z výnosu státních daní by připadlo Čechám přes $^{3}/_{4}$ mill. zl., celkem tedy nejméně 2·6 mill. zl. Bude-li však — jak se to dá čekati, — výnos nové daně důchodové větší, připadlo by na slevy daní pozemkové a domovní celkem 2·6 a s podílem od státu přes $3^{1}/_{3}$ mill. zl., ano i více snad, (jelikož větší výnos osobní daně nad 21 mill. zl. bude se děliti mezi stát a země na polovičku).

Když předpokládáme, že by nová daň vynesla i přes 20 mill. zl. a kdyby z toho na Čechy připadlo snad až 6 mill. zl., což je velmi vysoký odhad, činily by přirážky 10%ní na tuto daň pouze 600.000 zl. Vyšší přirážky nežli 10% sněm sám ze své moci vypsati nemůže a tedy by patrně takové vyšší přirážky vláda ani ke schválení nepředložila.

Je jasné, že tu pro sněm není volby naprosto žádné. Na jedné straně by sněm i poplatníci v zemi pozbyli ve prospěch státu celkem až $3^{1}/_{3}$ mill. zl.; na druhé straně by se od poplatníků postižených vybrati mohlo nejvýše 600.000 zl. Vypadla by tu zemi čistá ztráta $2^{3}/_{4}$ mill. zl. ročně, poplatníci by pak při tom zapravili přece dohromady téměř 4 mill. zl., které by po většině plynuly do státní pokladny, kdežto takto si je aspoň může země přivlastniti, když odpustí z té summy ročně 600.000 zl., které by jí plynuly z přirážek k osobní dani důchodové.

Kdyby se byla zemskému sněmu chtěla ponechati úplná vůle rozhodnutí, byl by musil říšský zákon míti zcela jiné ustanovení o podělení zemí ze státní pokladny a o slevách z dosavadních daní přímých. Takto je to pouhou komedií, ptáti se ho v té příčině na jeho rozhodnutí. Z té příčiny také nerozumíme moudrosti zemského výboru, který sněmu navrhuje, aby od vybírání přirážek k osobní dani příjmové prozatím na 5 let bylo upuštěno. „To prozatím na 5 let" mohlo býti zcela bez rozpaků vypuštěno, neboť po pěti letech tomu nemůže býti jinak, protože také nebude jiný říšský zákon. Tím zbytečně se bude jen věc ta znovu tahati do sněmu, kde rozhodnutí musí býti zcela zase nepochybně totožné. —

Položení zemských financí sluší nazvati přímo zoufalým. Na r. 1898 bude nekrytý schodek v hospodářství království Českého $18^{3}/_{4}$ mill. zl. K uhražení jeho bude vypsána k daním přímým přirážka 54% (loni byla 39%), ale to nepostačí a je nezbytné udělati nový zemský dluh 4 mill. zl. (loni byl učiněn dluh 6 mill. zl.). Poplatníkům přímých daní dosavadních se však zemskými přirážkami jen zdánlivě tolik přitíží, země tu prostě jen vše to skonfiskuje, co jim stát slevil. Tak na př. státni sleva z daně pozemkové bude činiti nejméně 1·1 mill. zl. a nejvíce 1·65, kdežto přirážky zemské z daně té byly dosud 4·3 mill. zl. a budou tohoto roku skoro 6 mill. zl., což je asi zrovna tolik, co stát z daně té

nanejvýše sleví. Ovšem, na ony poplatníky číhá jiná pohroma, obce totiž budou nuceny částečné schodky ve svých důchodech uhraditi zvýšenými přirážkami.

O navrhovaných samostatných daních zemských zmínili jsme se již minule, jakož i o bezvýznamnosti a nespravedlivosti jich, kdy již stát všecky zdroje důchodů občanských obsadil a podrobil svým berním. Zemský výbor patrně na něco podobného již ani nepomýšlí, protože nijaký návrh v té příčině nepodává. Všecko to je nejpatrnějším dokladem, jak se od národního cíle a svých politických ideálů stále jen vzdalujeme, místo abychom se jim blížili. Samostatnost zemí českých je ustavičně illusornější a nelze viděti těch cest, po kterých bychom se k ní mohli dostati. Úkolů pro zemskou působnost bylo by tu ještě nespočetných, ale vše rozbíjí se o nedostatek prostředků hmotných. Tak zároveň je nejlépe pozorovati osudné chyby našich zástupců, kteří především svoji pozornost upjali na jedinou věc, na pochybné jazykové vymoženosti a vedle toho nepostarali se s plným úsilím a energií o jiné nezbytnosti hospodářské, po případě stejně závažné neb důležitější. Pohodlné je arci choditi politikům našim ve starých vyšlapaných cestičkách z předešlých dob, nežli vytvořiti další plodný nový program a přičiňovati se o jeho — každým způsobem velmi namahavé — provedení.

Poněvadž říšská rada nebyla způsobilá projednati žádnou věcnou předlohu, musilo se o nezbytné potřeby státní rozhodnouti podle čl. 14. ústavy t. j. úplně absolutisticky. Tak vyhlášeno provisorní ujednání o společném celním území s Uhrami, prohlášen rozpočet řádný na prvých šest měsíců, zavedeny nové poplatky soudní atd. Panovník podle svého práva pak ustanovil, že kvota příspěvků na společná vydání říšská pro každou polovici státní má zůstati stejnou. Podle čl. 14. však nelze ani státní jmění prodati, ani není dovoleno trvale obtížiti státní pokladnu novými výpůjčkami. Poněvadž však kromě rozpočtu řádného byl ještě předložen zvláštní rozpočet investiční, jehož položky mají býti uhraženy jednak prodejem jedné státní dráhy, jednak výpůjčkou (investiční rentou), jest zřejmé, že tento investiční rozpočet nemohl býti dekretován cestou nařizovací a proto musejí všecky investice projektované v r. 1898 aspoň pro první polovici roku zcela odpadnouti.

Pro království České je to velikou újmou; tak mezi jiným nebude se moci pokračovati v kanalisování Vltavy a Labe pod Prahou, nepřikročí se ani ke stavbě vorového přístavu na Královské louce ani se nepočne prozatím se stavbou důležitých a velepotřebných vědeckých ústavů pro vysoké školy pražské a v. j. Tak následky obstrukce pocítíme také bezprostředně v hospodářských směrech, a sice rovnou měrou jak Čechové tak Němci; neboť jedná se tu o obchod i průmysl, který z valné části je v rukou německých i o vědecké ústavy německé. Věru velmi, velmi mnoho obětujeme pořád zájmům jazykovým; snad bylo by to stálo za uvažování, zdali by se nedal zjednati přece nějaký slušný smír anebo aspoň jakési příměří, za kterého by mohlo se aspoň trochu dbáti o naše potřeby hospodářské, proti kterým do té doby se tak těžce hřešilo.

Po novém roce nebylo najednou žádného dohodnutí o společném obchodním a celním území říšském. V Cislajtanii sice všemocný § 14.

byl v činosti, ale v Uhrách obstrukční opposice zmařila projednání o prozatímném spolku celním a obchodním, tak že na počátku r. 1898 nebylo žádného dohodnutí. Pouze faktický stav dosavadní byl mocí setrvačnosti dodržen. Tím Uhři docílili toho, co chtěli, úplné samostatnosti a neodvislosti; pro ně ně není již jednota celní s naší polovinou říše jinak udržována nežli následkem faktického stavu, který se uznává jen za dočasně nezbytný a prospěšný, i trvají společná ustanovení v té příčině jen v základě práva vzájemnosti zrovna jako tomu mezi dvěma sobě úplně cizími státy. To také byl jediný cíl snah neodvislé opposice maďarské. Ale to zároveň bylo tajným přáním samého ministerstva uherského, proto také se tak snadno obě strany dohodly po Novém roce, provisorium celní bylo již pak schváleno úplně hladce beze vší obstrukce a zároveň vládě uherské stanoveno, že ustanovení ta mají zpětnou moc již od 1. ledna 1898, *P. L.*

V Praze, dne 12. ledna 1897.

*

ZEMĚDĚLSKÉ, ŽIVNOSTENSKÉ A OBCHODNÍ: Novoroční úvahy hospodářské — Obilí, cukr, přádelny a tkalcovny, strojirny — Dolování na uhlí a železářství — nově založené podniky akciové — Pivo — Železné dráhy — Sjezd krejčovských společenstev moravských v Brně — Školni výstava umělecko-průmyslové školy v Praze — Nedostatek českého vzdělávání umělecko-průmyslového — Nedostatek uměleckého průmyslu.

Novoroční hospodářské uvahy vyznívají vesměs pessimisticky: do nového roku vstupujeme politicky rozháráni a hospodářsky oslabeni.

Špatná žeň, která stlačila spotřební sílu rolnictva našeho i uherského, měla v zápětí, že jsme obilí o 2 mil. zl. méně vyvezli a o 18·4 mil. zl. více dovezli než v roce 1896. Kdežto co do výroby a spotřeby obilní dosud passivní byla jen Cislajtanie, kdežto Uhry vyráběly obilí ve množství i pro nás dostačujícím, byli jsme loni passivní i jako celek.

Též vývoz cukru zmenšil se loni bezmála o $13\frac{1}{2}$ millionů zl. a aby se také jeho spotřeba v tuzemsku snížila, byla říšské radě předložena osnova zákona o dani z cukerního prodeje. O dani ze saccharinu nebo o zákazu jeho prodeje kromě k účelům léčebním však nic nebylo slyšeti, ačkoliv podobné zákazy nebo aspoň vysoká cla dovozní počínajíc rokem 1898 vydána byla ve Francii, Belgii, Italii, Španělsku, Potugalsku, Nizozemí, Finsku a Rusku. Cukrovarství toliko kartelem, který od loňska slučuje surovarny i raffinerie, dovedlo vlekoucí se krisi svou ne sice zažehnati, avšak přece umírniti.

Také ke zrušení exportních premií pro cukr nedošlo, ačkoliv nyní ke státům středoevropským přiklonila se v té příčině též Anglie, majíc na ceně cukru zájem nejen jako spotřebitelka, nýbrž i jako majitelka četných osad s výrobou cukru třtinového.

Bavlnáři rakouští zřídili z vlastních příspěvků svých exportní fond, z něhož platí premii za každé určité kvantum vyvezeného zboží, aby ulevili trhu domácímu, nadvýrobou přetíženému, odbytem do Německa, kde naopak přádelnictví bavlny sotva dostačuje potřebě. Také tkalcovny bavlny a kartonu a soukenické továrny — jako malovýroba soukenictví znenáhla vymírá — zápasí s nutností obmezení výroby, která ovšem znamená i zkrácení výdělku dělnictva.

Strojírny trpí vzrůstající soutěží uherského strojnictví, které za podpory vládní nejenom kryje skoro veškerou potřebu domácí, ale začíná již konkurrovati i v Předlitavsku.

Jen dvě odvětví dosáhla loni příznivějších poměrů: těžba hnědého i kamenného uhlí českého a železářství. Hnědého uhlí vytěžilo a odbylo se v pánvi severočeské loni nejméně o deset millionů metr. centů více (celková jeho spotřeba loni obnášela v tuzemsku asi 86·4 mil. a v cizině, zvláště v Sasku 76·6 mil. metr. centů) následkem vzrůstu industrie německé a dolům na kamenné uhlí prospěly opět dobré obchody železných hutí českých, zásobovaných hlavně dodávkami pro dráhy místní a městské a j. stavby.

Založeno bylo loni v Rakousku celkem 13 větších akciových podniků průmyslových. Tušíme, že ani jediný český; je sice mezi nimi jeden pivovar (v Bílsku), ale ani ten nebyl založen Čechy. Tím méně by bylo u nás smyslu pro skelné hutě a papírny, pro továrny na keramické zboží a na výrobu elektřiny, pro průmysl petrolejní chemický a pod.

Vlastenecké srdce naše může však býti pokojno: „hospodářství“ české se přec jen vzmáhá, naše strojní pivovary vaří vždy více a více piva a to se také, potrvá-li a poroste-li ještě naše „klidné nadšení“, bohdá ve zdraví vypije.

Konečně smutně proslul rok 1897 v zemědělství povodněmi, v železniční dopravě katastrofami přímo epidemickými, jichž příčina hledána byla jak v nedostatečném zařízení železnic (malá nádraží pro nynější dlouhé vlaky, slabé spodní stavby, nedostatečný počet kolejí atd.), tak v přetížení personálu. Finančně pochodily oni nejlépe dráhy, které sprostředkují dopravu uhlí, zejmena severočeského, a které dovážely obilí z Ruska.

Smutné rozhledy. . . .

Jako o předloňských, tak i o posledních vánocích sjeli se v Brně zástupci krejčovských společenstev z Moravy. 150 účastníků rokovalo od 9 hodin ráno do půl 7. večer hlavně o zřízení ústřední jednoty živnostenských společenstev na Moravě, o zařizování společenstev pro nákup surovin, pro společnou výrobu a společné sklady, o dodávkách pro stát, zemské a veřejné ústavy, o zřizování nemocenských a starobních pokladen pro mistry a pod. V resoluci přednesena ještě řada dalších požadavků, dílem nemožných, dílem nežádoucích.

Se svého stanoviska vítáme snahy po svépomocných organisacích za účelné podpory veřejné. Jednota společenstev živnostenských v Čechách sice živoří, nekonajíc bezmála ani jediného úkolu ve stanovách jí vytčeného; na Moravě však budoucí jednota mnoho může učiniti pro organisaci živnostnictva k novým volbám do komor obchodních, v nichž ani III. sbory živnostenské a obchodní indolencí nejen živnostnictva, ale i politických stran, dosud nejsou zastoupeny.

Praze přinesly vánoční prázdniny druhou školní výstavu c. k. umělecko-průmyslové školy; prvá byla pořádána o vánocích r. 1892. Skoro by se musil pohledati ústav tak rozsáhlý a tak významný, a přece tak málo známý a tak nesprávně posuzovaný.

Je torsem, ale ne vinou vlastní, nýbrž vinou správy vyučovací a vinou poměrů; chybí mu oddělení pro malbu na skle a porcelánu, oddě-

lení pro umělé truhlářství a zámečnictví, oddělení pro polygrafické odbory atd. Ale to jsou otázky nejenom peněz, nýbrž i způsobilých sil učitelských.

Vychovává prý umělce, ne umělecké průmyslníky — ale po řadu let byla jediným vzdělavacím ústavem uměleckým a oddělení prof. Ženíška a Myslbeka musila nám nahrazovati nynější akademii uměleckou. Žáci prý necvičí se dost v praxi — ale provádí-li škola uměleckou objednávku, které by se jinak ostatně bylo „praktickým" výrobcům třebas ani nedostalo, naříká se, že dělá oprávněným živnostníkům konkurenci.

A pak, ty naše specificky české nedostatky. Mnoho talentů zakrňuje, protože chudobné žactvo těžko se odhodlává k návštěvě školy umělecko-průmyslové, protože je u nás málo podnikatelů, kteří by talenty v praxi objevené vlastním nákladem vysílali k dokonalejšímu uměleckému výcviku školnímu. Protože dále nemáme u nás ani jediného určitého, vysoce vyvinutého oboru umělecko-průmyslového — naše bývalé klenotnictví úžasně kleslo uměleckou zanedbaností a vlastní nesolidností — skoro žádný žák nepřináší na ústav již předem zvláštní plodnou zálibu pro ten onen obor průmyslový, nýbrž z pravidla neví, co chtíti má a může. Mnoho žáků dostává se na školu, jen když se jim na gymnasii nedařilo.

A po absolvování opět nedostatek prostředků k dalšímu poohlédnutí se v cizině a shon po příhodném, slušně placeném zaměstnání doma. Četní absolventi musili uchýliti se do ciziny. Charakteristické je, že ku př. židovská náboženská obec věděla o vyšívačském oddělení školy umělecko-průmyslové (aspoň byly práce ty vystaveny), kdežto pro dóm svatovítský bylo vyšívání objednáno ve Vídni!

Škola může tu působiti k nápravě jen zvolna a vůbec ne ve všem. Výstava její osvěžila vědomost obecenstva o ní, ukázala její snahy, cíle a výsledky a četná návštěva její snad povzbudí k opakování výstavek v kratších obdobích. Víc na světlo, a pak snad i náš ubohý umělecký průmysl z ní bude těžiti více, než dělo se doposavad. S.

*

SOCIÁLNÍ: Zákon na úpravu poměrů zemědělského dělnictva v Uhrách — Uherské ochranné zákonodárství dělnické — Sjezd rolnického dělnictva socialistického v Budapešti — stávka anglických strojníků — List Brentanův — „Stráž na Cidlině" a krajský výbor v Belzigu v Německu.

V prosinci překvapeni byli všichni, kdož o sociální politiku státní se zajímají, neočekávanou zprávou, že vláda uherská dle slibu při loňské stávce zemědělského dělnictva daného, předkládá sněmu návrh zákona na úpravu poměrů tohoto dělnictva.

Bylo známo, že ryze industriální politika uherská dosud přepečlivě se vystříhala všech závažnějších oprav sociálních, aby rodícímu se průmyslu nezdražovala nejdůležitějšího činitele výrobního, lidskou práci. Polo-úřední zprávy, o pokroku uherského světa při každé příležitosti do světa rozhlašované, hledí se ovšem zablesknouti několika předpisy rázu sociálního a ostatní nečinnost omluviti potřebnou prý v Uhrách „střední cestou", která hovíc prý všem nutným nárokům dělnictva nepouští se zřetele ani

zájmy podnikatelů. Neníť v Uhrách ani pojišťování úrazového, ani zákonného maximálního dne pracovního pro dospělé dělníky mužské nebo ženské, a co jiného zákonem je předepsáno, neprovádí se pro opozdilost a malou dosud organisaci průmyslového dělnictva uherského.

Vědělo se tudíž, že se vláda uherská ani s agrární dělnickou politikou neukvapí. Co však bylo vládou předloženo a sněmem přijato, čiší tak šovinismem podnikatelským, jako zákon o překřtívání místních jmen šovinismem národnostním.

Dělník, který chce u statkáře dojíti zaměstnání, musí s ním uzavříti před úřadem smlouvu pracovní, na jejímž základě obdrží od obce pracovní certifikát. Veškeré dělnictvo statku ručí pak společnou rukou za dodržení smlouvy, musí podnikateli nahraditi škodu, již mu kterýkoli z nich porušením pracovní smlouvy způsobil, a zaměstnatel může si odškodnění své beze všeho se mzdy jejich strhnouti. Nedostaví-li se dělníci na místo pracovní, nebo vzdálí li se odtud a nedovedlo-li obecní představenstvo zameziti neoprávněné vzdálení se donucovacími prostředky, (jichž musí k žádosti zaměstnavatelově užiti), má úřad ihned naříditi, aby dělníci násilím na místo pracovní byli eskortováni a má se toto nařízení, z něhož se nelze odvolati, ihned provésti.

Co se má státi, kdyby se dělníci na pole vyeskortovaní i tam zdráhali pracovati, zákon neustanovuje; důsledně měli by bodákem, jehož užitečnost i jinde ku spokojenosti se osvědčila, k práci býti poháněni.

Dělníci mají býti dokonce trestáni, i když jen dostaví se ku práci bez pracovního nářadí nebo bez pomocných dělníků svých (NB. zákon nestanoví žádných důvodů omluvy!) anebo vykonávají-li práci zúmyslně špatně, aby zřejmě zaměstnavatele poškodili nebo zlepšení mzdy neb propuštění ze smlouvy vynutili.

Trestnými jsou i veškeré úmluvy mezi dělníky o dosažení vyšší mzdy, třebas byly učiněny ještě před uzavřením jakékoliv smlouvy pracovní s tím oním zaměstnavatelem, trestají se i hrozby stávkou i stávky samy.

Jen dvě výhody obsahuje zákon pro dělnictvo: že smlouva pracovní musí byti písemně a před úřadem uzavřena a že se dělníku zaručuje minimální mzda buď v penězích nebo částečně v plodinách dle žádosti dělníkovy.

A dále bylo do státního rozpočtu na rok 1898 vřaděno 155.000 zl. ku zlepšení duševního, mravního a hmotného postavení dělnictva, z něhož mají se poskytovati podpory dělnickým spolkům, „zdravý směr“ sledujícím udělovati odměny dobrým dělníkům a čeledínům, zařizovati dělnické knihovny a pořádati populární přednášky.

Pojistí-li zákon tento mír sociální, ukáže se snad již o žních letošních. Kongres zemědělského dělnictva uherského o Vánocích v Budapešti jednal sice velmi obezřetně, ale agitace po venkově opět se rozpoutává a množí se srážky mezi policií a „agitátory“ dělnickými. Četní delegáti před odcestováním ku sjezdu, k němuž se jich dostavilo na 300, byli četnictvem a policií zadržováni a vyslýcháni, jiní vyhnuli se těmto potyčkám tím, že sedali na jiných stanicích nebo vystupovali před Budapeští.

O stavu dělnictva zemědělského, ovšem nepříznivém, referováno bylo jazyky všech národností uherských. O dohodnutí stran postupu při letošních žních usneseno zachovati mlčení. Tak vláda, znemožňujíc organisaci a působení veřejné, nutí k nebezpečnější ještě organisaci tajné. —

Stávka strojníků anglických dosud nemá konce. Dělnictvo hlasováním opětně zamítlo návrhy podnikatelův v příčině obmezení vlivu odborových spolků na provozování továren a v příčině 51hodinného týdne pracovního, a podnikatelé prohlašují opětně, že dalších ústupkův činiti nehodlají. O Novém roce konali veškeré odborné spolky anglické v Londýně poradu o prostředcích, jimiž by se umožnilo strojníkům pokračovati ve stávce, pro veškeren tradeunionism rozhodné. Bylo přítomno 198 delegátů zastupujících $1^1/_2$ milionu organisovaného dělnictva. Všechny spolky budou vybírati týdenní poplatek 3 pencí, což by při 1 milionu platičů vydalo týdně 12500 lib. sterl., t. j. přes 150.000 zl. Též se má zříditi strojníkům garanční fond stávkový většími zápůjčkami a dary.

Stávka strojníků anglických poskytla také nepřímo nové potravy štvanicím německým proti „socialistickým professorům". V době, kdy podnikatelé angličtí nabídli stávkujícím jakožto ultimatum takové podmínky, které byly pokládány za výsměch a vynikajícími právníky i professory, předními politiky strany liberální i konservativní prohlášeny byly za přímou negaci základních zásad moderního práva o smlouvě pracovní, zaslal mnichovský professor Lujo Brentano stávkářům list, v němž nazval podmínky podnikatelův čirým odvarem dělnické politiky německých jednot podnikatelských, přál hnutí jejich úspěchu a přiložil pro stávkující peněžitý příspěvek.

Máme u nás příliš veliký smysl a praxi v podobných štvanicích žurnalistických, aby bylo potřebí dlouhého vypisování, co Brentano od osvědčených strážců veřejného pořádku, mravnosti, vlastenectví atd. musil a musí zakusiti. Nerozumí prý dnešním odborovým spolkům, nemá se plésti do aktuelních otázek politických a sociálních atd. atd. — bezmála vše jako u nás.

Opravdu, skoro vše jako u nás. Sešly se mi v zápisníku dvě poznámky: Z národa Husova: „Sociální demokraty ničte, jak jen možno, neberte je do díla, ani do bytu, luzu bez Boha, bez vlasti, bez krále, vyvrhele člověčenstva, kteří jsou horší nad naše nepřátele" (přibila Česká Stráž ze Stráže na Cidl.). Z národa Mommsenova: Krajský výbor v Belzigu sesadil disciplinárně s úřadu místního starostu v Nahmicích, jelikož pronajal byt pí. Almě Palmové, která je známa jako sociální demokratka, a tím prý podporoval snahy socialistické . . .

Jaký tu rozdíl? Ne jiný, než všude a ve všem. Němci své myšlénky provádějí a my je pouze píšeme do novin. *N.*

*

ŠKOLSKÉ: Vzrůst byrokratického formalismu — Rozváděni učebné osnovy — Školní inspektoři — Písemné přípravy — Porady učitelské — Snahy po vyšším vzdělání — Universitní kursy — Literáruí produkce — Metı odické písemnictví — Filosofování mládeže při náboženství — Učitelstvo ve Svojanově na pranýři národního zrádcovství — Učitelé a čtvrtý stav — Školské požadavky českých žen socialně-demokratických.

Ve školství našem vzrůstá, sílí a ustaluje se b y r o k r a t i c k ý f o r m a l i s m. Hrany jeho zvláště v poslední době se přiostřují. Zkostnatělé bezživotní formy a zvyklosti rostou tu jako jedovaté bejlí, dusící

zárodky všeho zdravého a svěžího. Reformní ideje vychovatelských klasikův upadají v zapomenutí. Nové pokusy, methody a směry dusí byrokratický formalism hned v zárodcích. Uplatňuje, zachovává a na vrchol dovednosti povznáší dávno přežilé ideje, odpovídající jen vnějšku, formě a měnící učebny školské v prosté duchamorny.

Ustavičnou dresurou paměti, mechanickým memorováním ubíjejí se nejlepší lidské instinkty a ničí se vyšší schopnosti žáků k chápání: schopnost pozorovací, obrazotvornost, tvořivost, samostatnost, vrozená energie. Vše, co vyplývá z přirozeného zájmu, z touhy k učení a zvědavosti zakrňuje. Nevyhledává se při učení to, co by se vztahovalo přímo na život a svět, jakým skutečně jest. Veškeré vyučování stává se dlouhým průvodem mrtvých slov a pravidel trpně se tlačících v měkké mozky dětské. Nepodávají se vhodné předměty pro otevřené oči dětské, nepodává se látka způsobilá ukojiti nenasytnou zvědavost dětskou, sílu a vůli dětskou všemu rozuměti. Přirozená dětská zvědavost pomalu zachází. Mládež zvyká si, že má býti tázána, ale ne se tázati. Pomalu počíná chápati, že jest pro věci, které se jí v paměť vtloukají a nikoli věci ty pro ni. Školy nepodávají vždy vědomosti, kterých život požaduje, ale mrtvé vědomosti uložené v chatrných, plísní páchnoucích čítánkách, početnicích, mluvnicích. Učebnice tyto, sepsané pod vrchním dohledem sešedivělého byrokratického školního rady vysušenými didaktiky a moralisty, přísně censurované nejvyššími instancemi, jsou katechismem, alfou i omegou veškeré výchovy a učby. Jsou základem nejpodrobnějších osnov, které učitelstvo na přání a rozkazy organů dozorčích rozvádí na měsíce, týdny a hodiny. Zevrubné osnovy tyto pracované lidmi beze všeho rozhledu vědeckého, bez hlubší znalosti základních věd vychovatelských a nekriticky přijímané od sborů a konferencí učitelských stávají se svěrací kazajkou všeho volnějšího produktivného působení samostatně myslících učitelů. Jako onen anglický inspektor domnívají se i u nás mnozí, že „děti byly stvořeny s náležitým zřetelem k přehlédnutým a rozvedeným osnovám školským“. Osnovy tyto velí učiteli neuprosně kráčeti dál, byť i žáci učivo náležitě nestrávili. Učivo se jen zběžně promílá. Nad zachováváním zpuchřelých forem školských, nad přísným držením se rozvrhů a osnov bdí vedle správců škol úřední oči okresních a zemských inspektorů. K tomuto úřadu nebývají z pravidla povoláváni muži, kteří jako na př. ve Francii zvláštní zkouškou osvědčili paedagogickou způsobilost k dozírání na vyučování. Po většině jsou to lidé, jichž bystrozrak hlouběji než k formě nepronika, jednotlivci, kteří osvojí si znalost zákonů školských, nadiktují učitelstvu své návrhy a přání a dle toho pak, jak je kdo zachovává, oceňují jeho působnost. Dobrý vzhled školy, vojenská kázeň, mechanicky naučená pravidla a poznatky, čisté, třeba jinak bezcenné úkoly, nikoli však zdravý vzrůst duševních schopností a prospěch učící se mládeže jest jim nade vše. Někteří inspektoři diktují učitelstvu i jakost a druh method učebných. Učitel cítě se při své nejniternější práci nevolníkem nemůže při vyučování státi se hřející osobností. Typy rázovitých individualit učitelských již pomalu naprosto vymizely. Aby učitelstvo nemohlo věnovati po-

zornost svou hlubšímu studiu otázek vychovatelských a časových, zaplavuje je byrokratický systém v čase mimoškolním spoustou úloh k opravování, množstvím výkazů, statistických přehledů, zpráv a rubrik a zaměstnává je svoláváním nejrůznějších kommissí. — V některých okresích žádají se od učitelstva tak zv. „písemné přípravy“ na každou hodinu a předmět vyučovací. Má-li učitel přivésti děti k známé jim pravdě, že 1 + 1 = 2, musí popsati alespoň stránku papíru. Má-li ze žáků vytáhnouti, že kůň má hlavu, trup, nohy a ohon musí napřed písemně poznamenati si řadu otázek a možných i nemožných dětských odpovědí a pod. Nezáleží tu na schopnosti k vyučování dětí, na duchapřítomnosti učitelově při učení, ale na tom, v jakém lesku kdo své písemné přípravy inspektorovi předložiti dovede. Každý učitel musí cítiti hořké ponížení, když svědomitost jeho podezřívá se nuceným nařizováním „písemných příprav“, ke kterému inspektory neoprávňuje žádný zákon, žádné nařízení. Inspektoři jsou jistě ustanoveni ke kontrole prospěchu vyučování, k oceňování práce učitelské, ale nikoli k podezřívání svědomitosti. Nemohou-li z ničeho jiného poznati svědomitost, píli a dovednost učitelskou než z písemných příprav, pak jest to nepochybnou známkou jich naprosté nezpůsobilosti k úřadu dohlédacímu. Písemné přípravy školství nepomohou, ale zvýšené vzdělání učitelské, zlepšení systému školského a paedagogická osvícenost školních úřadů. — Konference učitelské stanovené zákonem k tomu, aby se v nich diskutovalo o živých otázkách vychovatelských, o zlepšení stavu škol a pod. — byrokratickým systémem zvrhly se na místa, kam učitelé chodí vyslechnouti řadu malicherných nařízení úředních, naivní pokyny správců škol, inspektorů a vynucované přednášky „úředně“ snaživých soudruhů. Dějiny vychovatelství ukazují, že uvedenými poměry ve školství nebyla ani jediná pravda paedagogická nalezena „Kde ve školství zavádí se jedna řeč, jedna methoda, jedna osnova, jedny knihy, jedny sešity, jedna lineatura a pod. — tam vstupuje školství na čas do znamení raka“ — napsal paedagog Em. Makovička. — Nikoli v uniformování, ale v ušlechtilém závodění různých pokusů, method vyučovatelských, při větší volnosti učitelstva v jeho vnitřním působení školském, bude možno nalézti jednou pravý způsob organisace dbající oprávněných nároků minulosti a vyhovující nutným potřebám přítomnosti. — Učitelstvo české není jistě nadšeno školství ovládajícím byrokratismem, jak se mu se strany mladočeské vytýká. Ono jediné proti němu všude vystupuje. Politické strany, které v samosprávných úřadech školních mají silné většiny, dosud ničeho neučinily k zamezení vnitřní oné choroby. Lidmi jejich stran, školství nerozumějícími, pohybují organové rakouské vlády, okresní hejtmani a inspektoři dle své vůle. Autonomní členové školních úřadů nejvýše se engažují při obsazování míst učitelských o lidi sobě blízké nebo příbuzné.

V učitelstvu od nějaké doby probouzejí se snahy po hlubším vzdělání. V marném očekávání, že po více než čtvrtstoletí proveden bude § 42. z. ř. z. ze dne 24. května 1869 stanovící zřizování paedagogických seminářů při universitách a technikách k účelům vyššího vzdělání učitelstva — počíná učitelstvo spoléhati se na sebe samo. Svým

nákladem zřídilo si universitní kursy, které také ve druhém roce svého trvání velmi četně jsou navštěvovány. Letos pokračuje prof. Strouhal ve výkladech o experimentální fysice, prof. Pánek o analytické geometrii, prof. Rayman o organické chemii. Prof. Pastrnek počal právě s přednáškami svými ze slovanské filologie. Pořadatelstvo rozšíří kursy tyto i na jiné obory.

Literární družstvo učitelské „Dědictví Komenského" v obrozeném výboru ustoupilo z dráhy, kterou dosti nešťastně začalo a zabočuje na dráhu novou. Podati chce učitelstvu postupem času řadu směrodatných spisů paedagogicko-vědeckých ze široké literatury světové, jimiž by hledisko stavu stouplo a práce učitelská dosáhla plnějšího obsahu.

Z literárně-paedagogické produkce některých časopisů počíná provívati hlubší duch. Jest ovšem ještě celá řada listů, které z mělčin svého tisku, do něhož zabředly, nemohou vyváznouti. Jsou a budou ve stavu jednotlivci, jichž duch uvyklý řadu let hověti si v podušce, nemůže se vzchopiti ke studiu otázek vážnějších a hlubších. Důkazem toho jest učitelstvo kompromitující článek „Pište přístupněji", který prošel nedávno v „Poslu z Budče". Autor článku tohoto J. Karásek zanevřel na vědu, filosofii, na všechny těžké články a knihy, které prý jenom hlavu lámou. Žádá patrně, aby všichni, kteří píší, sestoupili nizoučko k jeho duchu. Není-li kdo dosud na stupni, aby těžším myšlénkám rozuměti mohl, nechť z počátku vynaloží trochu práce, aby spisovatele a jeho dílo pochopil. Čtenářstvo musí stoupati za spisovatelem a nikoli obráceně.

Hlavní zásluhu o zpohodlnění ducha v učitelstvu, o zmechanisování práce školské mělo a má také methodické písemnictví, které v posledních desítiletích daleko široko se rozteklo. V takových 200 svazcích Urbánkovy biblioteky paedagogické bylo věru velmi málo výživné látky, velmi málo dobrých podnětů k samostatnému tvoření ve školní síni. Rozbředlé methodiky, kterými mladší dorost učitelský po čtvrtstoletí byl častován, způsobily mnoho zla, odvádějíce ducha od hlubších vědomostí, kterých třeba nabývati sebevzděláváním k jednostrannému napodobování a kopírování patentovaných vzorů. Řady učitelské draho kupovaly a nesoudně za bernou minci přijímaly vše, cokoli nově tištěného z oboru methodiky se vyskytlo. Časopisy učitelské, které jsou většinou majetkem nakladatelů, vše chválily a doporučovaly. Z učitelů mnohých staly se nesamostatné síly pracovní, neschopné pracovati jinak než dle šablon. Literární odbor pražského „Komenského" již před třemi lety se ozval proti „přilévání mdlých vod do moře neslané hyperprodukce methodické". Rozvoj její se však dodnes nezastavil. Důkazem toho jest nedávno vyšlá „Speciální methodika učby slohové" od V. Fraňka, spis to, který jest svého druhu pravým unikem. Ze tří čtvrtin přináší ukázky slohových prací žákovských většinou již jednou i dvakráte jinde otištěných, ze čtvrtiny slátané výklady o učbě slohové. Ukázky slohových prací nejsou zrcadlem ducha dětského, nejsou produkty dětskými, ale výtvory učitelskými. Zdají se býti protestem proti heslu „Le styl c'est l'homme". Spis byl správně odsouzen po stránce věcné i mravné jako skrz na skrz odjinud přetištěný a skompilovaný v „Č. Učiteli" a „Č. Škole".

Klerikální „Obnova" projevila jednou spokojenost se stavem dnešního vyučování náboženského ve školách. „Kdyby dnes z hrobu vstali někteří nejšlechetnější mudrci, filosofové, na př. Seneka, Cicero, Sokrates a vstoupili do naší školy, kterak by se podivili! Viděli by maličké děti, které jsou v pravém toho slova smyslu filosofy. O čem s velkou učeností, ale i s nejistotou psali a mluvili velicí tito učenci, na př. jak povstal svět, co je bůh, co je lidská duše, zda je nesmrtelná — o tom filosofují naši školáčkové. Strnuli by nad pokrokem lidstva ve vědě nejvyšší, kterak se pěstuje v každičké vesnici naší a učí se jí stejně dítě nádennické jako knížecí. Katechismus nadělal z nich filosofů." — Kdyby oni filosofové opravdu mohli vstáti a vyučování náboženskému býti přítomni, tu by jistě strnuli, ale nad tím, kterak na sklonku 19. století jest možným, aby duch útlé mládeže školní byl krmen a přecpáván nezáživnými, nepochopitelnými dogmaty, které se násilím v paměť mládeže vtloukají, zatím co výchova srdce a učení se morálce na základě pravého křesťanství se zanedbává.

Na pranýř národního zrádcovství postavily vlastenecké „Národní Listy" dne 22. m. m. učitelstvo jednoty ve Svojanově, protože se odvážilo usnésti se, aby podána byla petice proti návrhu Ebenhochově prostřednictvím německého poslance Peschka. V době, kdy mladočeští poslanci posílají z Krakova „obzvláště přátelský telegram" neméně německému poslanci dr. Ebenhochovi, přednímu bojovníku za školu konfesionelní, když posl. Udržal ve schůzi klerikální „Jednoty sv. Josefské" v Rovně Ebenhocha do nebe vychvaluje a uvádí, že strana jeho (Ebenhochova) „má pro své požadavky pádné důvody, které nutno respektovati", — v době, kdy předsednictvo výkonného výboru strany svobodomyslné výboru Ústř. spolku prohlašuje, že „návrh Ebenhochův není aktuelní" a že klub „nezaujal k němu dosud své stanovisko" — jest jednání učitelstva svojanského zcela přirozeným a zdůvodněným. Učitelstvo české mělo a bude míti s učitelstvem německým společné jisté zájmy hmotné i duchovní.

— V brošuře „Před potopou" počítá bývalý vládní rada pruský do čtvrté třídy lidské také učitele, spisovatele, umělce, lékaře a úředníky a nazývá je „vzdělaným proletariátem". Aristokratické Královy „Učit. Noviny" se proti tomu rozhodně ohradily. —

— První konference českých žen soc. demokratických v Brně o svátcích konaná žádá mezi jiným zřizování pokračovacích škol pro průmyslové a zemědělské dělnice a služebné s povinnou návštěvou od 14 do 18 let, dále pak zřizování útulen pro malé dítky, kde by pod dohledem vychovatelských sil bezplatně vychovávány byly. Školní výchova přeje si míti společnou pro obě pohlaví. Pro tento požadavek horlí vedle jiných autorit také slavný norský básník B. Björnson ve spisku svém „Jednoženství a mnohoženství". —

FEUILLETON.

Ten kousek země, kde jsem rost a prožil
své dětství, chlapectví, svá mladá léta
s tím sladce hloupým prvým milováním,
s tou prvou trýzní, sklamáním a hořem:
v rovině labské jedno bílé město
s modrými lesy v dalném horizontu,
se starým zámkem, zdivočelým parkem,
náměstím klidným, chrámem beze slohu,
jenž stlačenou věž nad krajinu zvedá,
vlnivá pole, alejové cesty,
na křížovatkách boží muka, louky
při tiché řece, známé vísky kolem —
ten kousek země vše jest, po čem toužím
v ulicích řvavých protivného města.
Však spíš to touha po mých mladých letech,
jež tam jsem žil . . . neb duše bláhově si
ty kraje kreslí, touží po nich, teskní —
a zatím se v ní, v blázínku chví naděj,
že návratem tam se jí mladost vrátí . . .

Vím, že bych stejně miloval kraj jiný,
kdybych byl jinde mladost svoji prožil .

A toť má vlast. Nic víc. Já nenaučil
se zbožňovat ten zeměpisný pojem,
jejž utvořili hladcí diplomati
v svých kabinetech; jejž nás professoři
z map znáti učíli; a který může,
jak každý jiný zeměpisný pojem,
už zítra třeba scvrknout se či vzrůst —
dle toho, padne-li kdes na bojišti,
v strašlivé bitvě, po níž nám nic není,
víc mladých lidí z té či oné strany!

Já nenašel svou pýchu v historii,
v modlářském chrámě, kde se zbožní snílci
vrhají k zemi, tlukou divě v prsa,

že též jsou Čechy: ne; jak všude jinde,
jsou děje naše řadou strašných činů,
(konaných námi, utrpených námi),
ničemných lidí, rozvlněných vášní,
a prorad, útisků a otročení;
i světlé zjevy byly tu, jež staly
se jasnozvukou mincí denních frází
chytrákům dnešních dnů.

A na dny naše též nejsem hrdým. Nejsme lepší jiných.
Jsme mělcí, povrchní, kde moc, tam sehnem
otrocky šíji, za to poníženým
jsme zlými pány. Chvastaví jsme sobci,
vznětliví blázni, směšní ve své pýše
a malomocní v planém rozhořčení.
Taškáře máme, hlupáky a lotry
i obchodníky v čistém vlastenectví,
pár lidí též, vždy poctivých a přímých —
to vše má všude jinde každý národ —
ó bozi, a to má být pramen pýchy?

Ne, nejsem vlastencem a nemiluji
svou vlast, jí nemám, neznám, nevím, proč milovat.

Jsem Čechem, jak bych mohl být Němcem, Řekem, cikánem
a negrem,
jinde se zrodiv. Češství mé je částí
života mého, který pociťuji
ne jako slast a rozkoš, však jak vážnou
vrozenou povinnost. Má vlast jest jen ve mně,
tu nepřistřihnu na komando něčí
a neobarvím podle denní mody;
jí nevezmou mi; ona bude žíti,
když nad mým hrobem bude kvésti tráva,
dál v jiných duších — v nich-li zajde jednou,
pak mrtva jest, jak pěl to starý Kollár.

A pracuji-li pro ni, pak to práce
je pro češství, jak já je cítím v sobě.

A budu-li kdy na ně hrdým, budu
jen na svůj život hrdým . . .

*

Proč to neříci? — Našel jsem tyto suché verše v balíku svých starších rukopisů. Jsou z dob, kdy jsem hledal rozluštění pro problém vlastenectví. Jakže, vlastenectví — problémem? Ano, nedivte se. Bylo jím proto, že se jím oháněla žurnalistika, že je měli v pachtu advokáti,

řečníci, taškáři, frázisté a špatní veršovníci. Bylo jím proto, že je z diskreditovala povrchnost, lehkovážnost a ničemnost. Bylo jím pro to, proč se stal problémem Bůh, když Jej upravoval a formuloval svatý Pavel, církevní otcové, koncily, jezovité, papeži, biskupové a faráři. Skeptik se zarazil a zbývalo mu jen dvojí: buď se obrátiti cynicky zády k všemu tomu troubení, bubnování a fangličkářství — anebo si urovnati a vyjasniti věc sám v sobě a říci ji na vzdor všem. Nemohl plouti na vlnách, musil ke dnu. Snad jiní cítí jinak, já takto.

A uveřejňuji verše ty pro tohle: Mám v rukou dva svazky polských překladů povídek přítele Ivana Franka. V předmluvě podává Franko svou literární a vlasteneckou konfessi. A ta mě zarazila. Jsou tam konkordance s mými verši až úžasné. Ne tak v celku (Frankova jiskřivá a duchaplná konfesse vyznívá altruisticky), jako v detailech. Zarazila mě, konsternovala — ale hned potěšila.

Hle, týž problém, tytéž praemissy, patrně též stejné poměry a stejná touha po jasnosti, a uvědomění si stejné věci!.,. Hledá-li skeptik boha, najde konečně za všemi těmi barikádami duše toho starého známého boha, všem společného, všemi cítěného — my hledali vlast a našli ji. Na stejných cestách a tutéž. — A tak tisknu příteli ruku: v jeho otčině bylo vyřknuto anathema nad ním za upřímné přiznání — posílám mu svoje; nechť mu tyto suché verše svědčí, že nestojí sám!

*

Rok 1897. byl bědným rokem českého národa. Bilance politická jest zoufalá: české jméno zohaveno po celém světě; zapřísáhlí nepřátelé stojí a rojí se na všech místech; vládnoucí politická strana na řetěze Poláků, klerikálů a feudálů; jsme vydáni na milost a nemilost každé vídeňské vládě jistěji, než bylo za dekadence staročešství; z řady národů pokrokových a svobodomyslných vystoupili jsme a stanuli mezi reakcionáři, jichž jsme pavézou a kopím — jest otázka: může-li být ještě hůř?

Ano, může a bude.

Neboť politická akce na venek jest jen konsekventním následkem života doma. A doma? Rybník se zelenavou prohnívající vodou. Rybník bez přítoku a odtoku, husté šedivé bahno na dně. A v bahně kapři, tlustí, nehybní líní kapři, hovící si, šťastní a spokojeni v zelenavé prohnilé vodě. — Bystřiny vrhají se s hor, potoky skáčí a šumí, široké řeky valí se k dalekým mořím — ruch, život, pohyb všude — ale ne u nás, to jinde, to kolem nás ... Ale přece: vždyť bylo i u nás živo! Ano, čtyři dny! Ošklivá kapří revoluce v rybníce, pohrozilo se kaprům, a je ticho zas.

Kdy se nám vyrve z hrdla zoufalý výkřik: Hnijeme!? Kdy? Nic víc, jenom ten výkřik nechť nám dají bozi!

*

A tak vstupujeme v rok 1898. Jubilejní rok Palackého, toho podivuhodného velkého kmeta, budeme slaviti jistě okázale, máme v těch

slavnostech již jakýsi cvik. Neboť v plné míře platí o nás zdrcující slovo Nekrasova:

Jsme pyšni na velké mohyly,
když není při živých velkosti . . .

Ale bojím se, že ta oslava bude zas jen zevnější, jak byla Kollárova, jak byla Šafaříkova. Oslaví se velký muž, chlouba národa, zopakuje se, co psal, mluvil, hřímal, kázal — ale vše to zůstane v úzkém kroužku revuí, spolků některých — a naše politika, náš veřejný život půjde dál starou kolejí, bude hníti dál v zelenavé vodě — viz výše. Ty idee, ty snahy, ty práce našich předchůdců visí jako ve vzduchu, mimo nás; přijde jubileum, my nadšeně prohlídneme si ty idee, pochválíme snahy, potěžkáme práci — a necháme je viset ve vzduchu dál. Nemají pro nás víc praktické ceny než drahé ale z mody vyšlé staré šaty. Visí v šatníku, čas od času je ukazujeme hostům, ale nenosí se. Život kulturního národa podobá se stavbě domu: generace jedna pokračuje, kde druhá přestala. U nás jest jinak: každá generace musí začínati tam, kde začala předešlá, a proto musí každá generace rozházeti především práci generace předešlé, aby mohla vůbec začíti od základů. Proto se u nás vše opakuje, proto možno s bezpečností prorokovati průběh žití a způsob konce tam, kde vidíme začátky, vznikání — markantní příklad: česká politika ve Vídni.

Tak tedy budeme letos slaviti Palackého . . .

*

A vedle všelijakých jiných jubileí hlásí se tu rok 1848. Něco tak mladého, svěžího, slunného vane na nás z té upomínky — nám, dnešním lidem připadá jako sen, jako pohádka.

Jaro národů! . . . Pozdní usměvavé dítě velké revoluce! . . . kde jsme dnes? Jako vyžilí, nevrlí starci chodí nyní ty roky jeden za druhým. Přinesly sklamání, smutky, depresse, hoře — dnes vidíme, že ten rok 1848. neměl nic jiného, než velká zvučná slova — ale což? dnes není už ani těch . . . *M.*

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Počíná nový rok, lidé a hlavně venkovští lidé probírají se novými kalendáři. Je asi málo domků na venkově, v nichž nenalezl bys vůbec kalendáře. Stačí si všimnout před vánoci výkladu maloměstského knihaře: jediná četba, kterou nabízí ke prodeji, jsou právě kalendáře. A nyní nahlédněte do různých a nejrůznějších kalendářů a přesvědčíte se, jakou stravu poskytují. Není ani jediného, který by zasloužil názvu dobré populární knihy. Vydavatelé „Lidu“ a „Ruchu“ pokusili se sice jednou o vypravení dobrého kalendáře, ale pokus uvázl. A stejný stesk mohl bych pronésti o dětské literatuře. Ale bylo již minulý měsíc v N. D. o tom promluveno a mně zde zbývá říci několik slov o dvou, třech knížkách, které o vánocích vydalo pro naši mládež nakladatelství Topičovo.

Především mám na mysli veršovanou pohádku Svatopluka Čecha „O čarovném pavouku“. Čech praví v úvodu k své pohádce, že před delší dobou vznikla v něm myšlénka, napsati knihu pro mládež, a to souvislý cyklus veršovaných pohádek a povídek. Napsal však pouze jednu z těchto pohádek, které hodlal vřaditi do cyklu. „Kdo by tedy“, dí, „chtěl na můj pokus klásti přísné kritické měřítko, nechť uváží, že teprve v celku a v obmyšleném střídání látek i formy jednotlivých povídek a pohádek v něm seřaděnýcb úplně by vysvitla tendence, s jakou jsem chtěl k tomuto odboru literárnímu přistoupiti, jakož i způsob, jakým jsem hodlal vytčený úkol řešiti.“

Je již zajímavo, že Čech pojal úmysl psát pro děti. Čechova povídka není zcela nezdařená. Děj její učí, netoužit po vnějším štěstí a nehledat toho štěstí v bohatství a nádheře.

Také Krásnohorská napsala tři povídky pro dospívající dívky a nazvala sbírku souborně „Do proudu žití“. Velice bych se divil, kdyby se ty povídky měly dívkám líbit. Jsou tak šablonovitě sestrojeny, že nedovedu si představit jediné dívky, které by jen poněkud vzrušily a nadchly. Takovým způsobem poučovat dospívající dívky? Takový falešný tón si nasadit, kdežto v životě je tolik pravdy, která se dá jinak, upřímněji, přirozeněji povědět než formou podobných škrobených příběhů. Chci-li, aby dívky byli jiné, musím sám s nimi jinak umět mluvit.

A jak teprve mluvit s docela malými dětmi, co těm povídat a vypravovat? Proč bojí se toho úskalí naši spisovatelé? Karel V. Rais jediný, pokud vím, odvažuje se na toto pole dětské literatury. Letos dvě knížky vyšly od něho: „Veselý svět“ a „Pod modrým nebem“.

V literární produkci pro dospělé přinesla předvánoční doba velkou báseň Jaroslava Vrchlického „Bar-Kochba“, epopej o posledním boji Židovstva za samostatnost. V úvodě k svému dílu praví autor, že mohl přistoupiti k Bar-Kochbovi aspoň s relativní průpravou a po zralé uvaze let dospělejších. Praví, že vše i detaily budovati hleděl ne-li vždy na premissách bezpečných a jistých, aspoň vždy pravdě podobných. „A nyní kladu „Bar-Kochbu“, velký sen svého mládí, provedený ve věku mužném, s plnou důvěrou k ostatním zlomkům své lidské epopeje s přáním, aby všude přijat byl s tou láskou, s jakou na něm po léta bylo pracováno.“

Vrchlický, jak vidět, nemálo si cení této své práce. Mne zůstavila chladným. Nemohu se vyslovovat o jejím historickém apparátě, je-li správný, či nesprávný, ale tolik je mi patrno, že postavy, v onen apparát oděné, nejsou ničím jiným než figurinami, jimž autor dal jméno a částečně snad i šat těch oněch historických osob. A nejen že jsi při čtení hned přesvědčen, že skutečnost rozhodně nebyla taková, jak ji líčí básník, ty ani nemáš illuse skutečnosti. Básník byl by musil dobu, o niž běží, představit tak, aby čtenář skutečně cítil se v ovzduší té a nejiné doby. Ale zde lze přeměnit jména a jednotlivá slova v dialogu a dát figurině trochu jiný šat a básni jiný název a nemusí běžet právě ani o boj Židů s Římany t. j. jinými slovy dílo toto je provedením jistého plánu dle běžné façony, dle níž i jiné podobné historické epopeje neb dramata autorova patrně byla vytvořena. Není to dále dílo hlubokého vnitřního popudu, třeba že je básník nazývá velkým snem svého mládí. Tím liší se od Flaubertova „Pokušení sv. Antonína“, o němž dnes také několika slovy se zmíním. A kdybych již ani k tomu nepřihlížel, přec žádáš od takové epopeje, aby tě pokud možná zaujala, její hrdina aby ti byl jasným, abys buď cítil s ním neb proti němu, ale ten Bar-Kochba je ti od počátku až do konce zcela lhostejným i přes svůj romantický poměr k Juditě.

Při tom ovšem nedá se upříti, že epopej vyžadovala nemalých studií a že není snadno napsati takovou knihu. Ale jestliže celé nitro básníkovo neviselo na tom, o čem psal svou báseň, jestliže šlo mu jen o zveršování vnějšího boje Židovstva proti Římanům, ptáš se mimovolně, jaký to má smysl?

Flaubertovo „Pokušení svatého Antonína“ tím právě také liší se od epopeje Vrchlického, že Flaubertovi nešlo jen o sv. Antonína, nýbrž o všecko to, co si myslil a co konec konců chtěl říci o životě. O této knize, která vyšla ve Vzdělávací bibliothéce, hodlám poznamenat ještě jen tolik, že Flaubert, pokud si myslím, nestál nad dílem chladně, „zrak upřen k jedinému cíli, bezpodmínečné kráse“, že mu nešlo o objektivní vystižení nějaké hallucinace sv. Antonína, nýbrž, jak to definuje Hennequin, o to, aby všeobecnou synthesou, beze vší zápletky a beze vší psychologie představil historii vývoje lidského ducha, jeho nenasytného neklidu, stále přepadaného luštěním, soustavami, objevy, jež přijímá, jimž se podvoluje a které opouští v revoluci . . . Takové obsáhlé a obsažné vidění nedá se prostě psychologicky mysliti, je jen uměle konstruováno. Sv. Antonín byl sice vyjimečný člověk, ale přece do jisté míry, člověk jako jiní lidé, třeba člověk své doby. Stačí představit si sebe sama v podobném asketickém stadiu, n. b. sv. Antonín měl jistě největší

část bojů již za sebou, když rozhodl se jíti na poušť. Pokušení sv. Antonína je dílo studené, marně snažíš se volně vydechnout, vzlétnout — drží tě stále u země.

Z původní poesie mám zde ještě nové básně Rokytovy. „Světla a bludičky". Kniha neznamená pokrok po prvé sbírce „Když se připozdívá" a proto o ní pomlčím.

V belletrii vyšla v Salonní bibliothéce Ottově další řada „Obnovených obrazů" Julia Zeyera pod názvem „V soumraku Bohů". Četl jsem se zájmem. Nemá-li Zeyer smyslu pro to, co v přítomném životě tě obklopuje, umí výborně vyvolat v čtenáři alespoň illusi dávných a zapadlých dob, kde sotva počíná historie. Věříš — nevěříš, ale ti severanští hrdinové kolem tebe žijí a ať bylo tak nebo jinak, pokud čteš, myslíš, že nemohlo býti jinak.

A je to zvláštní přechod, přímý skok, vezmeš-li po takové knize do ruky Heritesa. U Zeyera všechno veliké, lidé velicí, jejich skutky, jejich vášně — všechno vyrůstá do výše, u Heritesa naopak vše malé, všední, lidé malí i život malý. Herites vydal právě dvě knihy: Na niti humoru" u F. Šimáčka a „Vrásky duše" u J. R. Vilímka. Prvou knihu určil „pro chvilkovou náladu", nepřikládá jí tedy patrně té váhy jako povídkám, uveřejněným v druhé sbírce. Heritesova tvorba byla již dávno u nás přesně charakterisována: drobná, genrovitá, neobírající se hlubšími záhadami duševními ani širokými, komplikovanými sociálními útvary. Heritesovo péro utkvívá nejraději na zjevech zcela všedního, běžného žití a tu také víc na povrchu než na vnitřní, skryté stránce jeho. A bývá to po výtce maloměstský život, k němuž opět a opět se vracívá. Ve sbírce „Na niti humoru" kreslí spisovatel své všední zjevy po směšných stránkách. Jeho humor je situační a vnější, většinou založen v karikatuře. Ba, někdy zabíhá i za meze karikatury, jako na př. v črtě „Kuihavka a slintavka za onoho času", opírající se o thema „I ty český sedláčku, vychytralý ptáčku!" V knize „Vrásky duše" pokusil se i o delší práci, románově založenou. Míním povídku „Poblouzení" ale práce je slabá, zde péro Heritesovo nestačí. Jemu svědčí nejlépe drobné obrázky.

V Sborníku světové poesie vyšel překlad Goetheova eposu „Herrmann a Dorothea". Tato báseň, přeložená Jungmannem časoměrně, stlumočena nyní do češtiny Otmarem Vaňorným v hexametru přízvučném. Překladatel v předlonském ročníku N. D. vyložil pravidla českého hexametru přízvučného.

Konečně upozorňuji na slavnostní list, vydaný nákladem brněnské matice školské. List nazván „Morava svým maticím". Obsahuje příspěvky téměř všech českých spisovatelů a zdařilou reprodukci obrazu Úprkova „Nedělní ráno" a reprodukci pérové kresby Maxe Švabinského.

Z.

Studium venkova. K článku o témž předmětě (IV., 12 č.) budiž upozorněno na národohospodářská studia, která se v Němcích už po léta podnikají; neběží tu o úplnost, nýbrž jen o to, aby na části vážnější literatury o hospodářství venkovském ukázáno bylo, jak jinde předmět se již studuje přesně vědecky. — Známý Spolek pro sociální politiku (Verein für Socialpolitik) vydává od r. 1873 četné publikace; uvádíme:

Das Erbrecht und die Grundeigenthumsvertheilung im Deutschen Reiche. Ein socialwirthschaftl. Beitrag zur Kritik und Reform des deutschen Erbrechts. Von A. von Miaskowski. I. Abtheilung. Die Vertheilung des landwirthschaftlich benutzten Grundeigenthums und das gemeine Erbrecht. 1882. (7 M.) Zweite (Schluss-) Abtheilung: Das Familienfideicommiss, das landwirthschaftliche Erbgut und das Anerbenrecht. 1884. (10 M.) —

Bäuerliche Zustände in Deutschland. Berichte, veröffentlicht vom Verein für Socialpolitik. Erster Band. (Sachsen-Meiningen. Eisenacher Ober- und Unterland; Weimarischer Kreis; Reg.-Bez. Kassel; fünf Dorfgemeiden auf dem hohen Taunus; Unterwesterwaldkreis; Bürgermeisterei Altenkirchen; Gebirgsdistricte des Kreises Merzig; bayrische Rheinpfalz; drei Bauerngemeinden in der Umgebung Münchens; Kanton Zürich.) 1883. (7 M.) — Zweiter Band. (Prov. Westfalen; Oldenburgisch-Marsch und Geest; Schleswig-Holstein-Braunschweig; ehemal. Fürstenthum Halberstadt; Königr. Sachsen; Prov. Westpreussen; Kreis Graudenz; Bezirk des ostpreuss. landwirthschaftl. Centralvereins; Reg.-Bez. Gumbinnen.) 1883. (7 M.) — Dritter (Schluss-)Band. (Prov. Posen; Kreis Osterburg i. d. Altm.; Amt Göttingen u. Fürstenth. Lüneburg; Niederbayern; Oberpfalz u. bayerisches Franken; Oberämter Stuttgart, Böblingen u. Herrenberg; Grossherzogth. Baden; West-Lothringen, spec. Kreis-Metz; Mecklenburg-Schwerin.) 1883. (8 M.) —

Verhandlungen der Generalversammlung von 1884 (Massregeln zur Erhaltung des bäuerl. Grundbesitzes; Einwirkung der Organisation unserer höheren und mittleren Schulen auf Leben und Erwerbsthätigkeit der Nation). 1884. (3 M. 40 Pf.) —

Der Wucher auf dem Lande. 1887. (7 M. 60 Pf.) —

Verhandlungen der Generalversammlung von 1888 über den ländlichen Wucher, die Mittel zu seiner Abhilfe, insbesondere die Organisation des bäuerlichen Kredits und über Einfluss des Detailhandels auf die Preise und etwaige Mittel gegen eine ungesunde Preisbildung. 1889. (5 M. 40 Pf.) —

Die deutsche Hausindustrie. 1. Band: Litteratur, heutige Zustände und Entstehung der deutschen Hausindustrie. Von W. Stieda. 1889. (3 M. 60 Pf.) — 2. Band: Das nördliche Thüringen. Von H. Lehmann, M. Gau und E. Neubert. 1889. (3 M. 20 Pf.) — 3. Band: Aus der Hausindustrie im südwestlichen Deutschland. 1889. (3 M.) — 4. Band: Die Hausindustrie in Berlin, Osnabrück, im Fichtelgebirge und Schlesien. 190. (4 M.) 5. Band: Die Hausindustrie in der Stadt Leipzig und ihrer Umgebung. Von A. Lehr. 1891. (2 M. 80 Pf.) —

Die Landgemeinde in den östlichen Provinzen Preussens und die Versuche, eine Landgemeindeordnung zu schaffen. Von F. Keil. 1890 (7 M. 20 Pf.) —

Berichte über die Zustände und die Reform des ländlichen Gemeindewesens in Preussen. 1890. (7 M. 20 Pf.) —

Die Verhältnisse der Landarbeiter in Deutschland. Erster Band: Die Verhältnisse der Landarbeiter in Nordwestdeutschland. Geschildert auf Grund der vom Verein für Socialpolitik veranstalteten Erhebungen. (Von

DD. Kärger und Losch.) Mit einem Anhang: Zur Statistik der Landarbeiter, (Von Dr. H. Grohmann.) 1892. (10 M.) — Zweiter Band: Die Verhältnisse der Landarbeiter in Hohenzollern, im Reg.-Bez. Wiesbaden, in Thüringen, Bayern, im Grossherzogtum Hessen, Reg.-Bez. Kassel, Königreich Sachsen, in den Provinzen Schleswig-Holstein, Sachsen und Hannover südlicher Teil,. in den Herzogtümern Braunschweig und Anhalt, in der Rheinprovinz und im Fürstentum Birkenfeld. (Von DD. Frankenstein, Grossmannu. O. Auhagen.) 1892. (16 Mark.) — Dritter Band: Die Verhältnisse der Landarbeiter im ostelbischen Deutschland. Dargestellt auf Grund der vom Verein für Socialpolitik veranstalteten Erhebungen von Dr. Max Weber. 1892. (18 M.) —

Verhandlungen der Generalversammlung von 1893 über die ländliche Arbeiterfrage und über die Bodenbesitzverteilung und die Sicherung des Kleingrundbesitzes. 1893. (5 M. 40 Pf.) —

Verhandlungen der am 28. und 29. Septbr. 1894 in Wien abgehaltenen Generalversammlung des Vereins für Socialpolitik über die Kartelle und über das ländliche Erbrecht. 1895. (11 M.) — — —

Spolek nepřes al na studium německého zemědělství, nýbrž zabral si také země cizí: v. Reissenstein a Nasse popsali agrární poměry v Anglii a Francii (1884), Eheberg italské (1886), Hasbach a j. anglické, dánské, švédské a t. d. —

Professor v. Miaskowski vydává *„Staats-und socialwissenschaftliche Beiträge“*; tam vyšlo:

Zur Frage der Organisation des landwirtschaftlichen Kredits in Deutschland und Österreich. Zwei Abhandlungen von Walter Schiff. 1892. Preis 3 M. 60 Pf. —

Ve Schmollerových *„Staats- und socialwissenschaftliche Forschungen“* nalézají se spisy více historické:

Die Ausbildung der grossen Grundherrschaften in Deutschland während der Karolingerzeit. Von Karl Theodor von Inama-Sternegg. (3 M. 20 Pf.) —

Die schweizerische Allmend in ihrer geschichtlichen Entwickelung vom XIII. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Von A. v. Miaskowski. (6 M.)

Landwirtschaft und Gewerbe in Mittelrussland seit Aufhebung der Leibeigenschaft. Von Alphons Thun. 1880. (6 M.)

Fünf Dorfgemeinden auf dem hohen Taunus. Eine socialstatistische Untersuchung über Kleinbauernthum, Hausindustrie und Volksleben von Gottlieb Schnapper-Arndt. Mit vier Steintafeln und mehreren in den Text gedr. Figuren (in Holzschn.) 1883. (8 M.)

Ueber die gutsherrlich-bäuerlichen Rechtsverhältnisse in der Mark Brandeburg von 16. bis 18. Jahrhundert. Von Friedrich Grofsmann. (3 M. 60 Pf.) —

Rozumí se, že stejně také Angličané a Francouzové všímají si netoliko svých poměrů venkovských, ale také německých; na příklad srv. Blondel, E. prof. agrégé de l'Université, Paris, Etudes sur les populations rurales de l'Allmagne et la crise agraire. Avec la collaboration de Ch. Brouilhet, Ed. Julhiet, Lucien de Sainte Croix et Louis Ouesnel Paris, 1897. (fr. 12.)

Spisů o nynější politice agrární mají Němci množství; hlavní z nich (Schäffle, Ruhland, von der Goltz a mn. j.) čtenář nalezne v oznámeném spise Brentanově. (Agrarpolitik, I. díl.) Konečně uvádíme časopis známého lidového spisovatele Sohnreye: Das Land (V. ročník, 2krát v měsíci. v Berlíně) — v něm studují se také mravní a vůbec všecky otázky, týkající se života venkovského. *S.*

H e i n r. v o n T r e i t s c h k e, **Politik.** I. Band (mk. 8.)

Politické názory pruskokonservativního historika a politika vydány zde podle přednášek (Max Corniceliem). Spis, třeba že nepodává nic nového, čeho bychom neznali z historických a politických prací zemřelého Treitschkea, zasluhuje právě s naší strany bedlivého povšimnutí. Jeť právě inkarnací pruské myšlenky státní: s t á t m á b ý t m o c í! Treitschkeovi dějiny vždy sloužily za veliký důvod pro imperativy — v témž duchu pojímá politiku také jako vědu theoretickou opírající se o realní historii. Tr. zavrhuje konstrukce z práva přírodního. *S.*

S i r J. R. S e e l e y, **Introduction to Political Science.** 1897.

Řada přednášek proslaveného angl. historika, vydaných Sidgwickem, za uvedení do vědeckého studia politiky spisek se hodí velmi dobře. Seeley politiku těsně spojuje s historií; na tomto realním základě klasifikuje státy jakožto historické organismy a ukazuje na síly, jimiž tyto organismy rostou a zanikají. Spis zasluhuje povšimnutí také s té stránky, že se ve mnohém staví proti utkvělým názorům anglickým. *S.*

A l e x. B a u m g a r t n e r S. J., **Geschichte der Weltlitteratur.** Bd. I. Freiburg i. Br., Herder, 1897. (8 seš. po 1.20 mk.)

Na knize Baumgartnerově vidět, co pro literárního historika znamená jednotný názor o vývoji ducha lidského v oboru literárním. Baumgartner pokládá Bibli za nejsilnější projev poesie a zároveň inspirace, i měří tudíž všecko ostatní úsilí básnické tímto absolutním měřítkem. K tomu B. má určité názory aesthetické (vypracované již dříve také knižně) a tím opět vyniká nad ty historiky, kteří si svůj úsudek teprve při práci jaks taks formulují.

Prvý svazek líčí literaturu západní Asie a zemí ponilských. Dalších svazků bude ještě 5. *P.—t.*

A S t e r n, **Studien zur Literatur der Gegenwart**, 1897 (10, 50 mk.)

Autor známých dějin literatury světové podává tu studie o těchto básnících: Hebbel, Freytag, Storm, Bodenstedt, Scheffel, Keller, Fontane, Raabe, Wilbrandt, Raumbach, Seidel, Rosegger, Wildenbruch, Sudermann, Hauptmann, Daudet, Ibsen, Snoilsky, Rydberg, Tolstoj. Ke každé studii připojena podobizna. *P—t.*

F r i e d r i c h V o g t und M a x K o c h, **Geschichte der deutschen Litteratur** von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Leipzig und Wien, Bibliographisches Institut, 1897. (14 mk.)

Vzorná kniha spojující svědomitost odbornou s úsilím popularisačním. Vogtova práce sahá až po Opitza, novější dobu líčí Koch. Oba učenci dřívějšími pracemi kompetentnost svou prokázali s dostatek. Koch (jeho starší skizza moderní poesie německé přeložena v Lit. Listech) pokročil až k básníkům a prosaikům nejnovějším. *F.*

J u l i u s H a r t, **Geschichte der Weltlitteratur** nebst **einer Geschichte des Theaters aller Zeiten und Völker.** 2 Bde. (Hausschatz des Wissens, Abtheilung X B. 15 u. 16.) Neudamm, J. Neumann, 1897. 12 mk.)

Hart je známý německý básník a kritik. Jeho kniha je zajímavá v jednotlivostech, ale jako celek je slabší. Neproniká jednotný a jednotnící objektivní názor. Sem a tam, jak se ukazuje v listech odborných, Hart přidržel se autorit již zastaralých. Ale to je při knize věc vedlejší, její síla je v samostatnosti úsudku a v. povahopisu. *P—t.*

Thomas Carlyle. Lebenserinnerungen. Übersetzt von P. J a e g e r. 1897 (4 mk.)

Pěkný výběr intimních listů. Mimo Carlylea samého vyniká ve sbírce přítel Carlyleův I r v i n g a jejich spory o theologickém počínání Irvingově (založil svou zvláštní, katolisující církev: „Irvingiáni"); čtenář pokochá se postavami skotských sedláků a otce Carlyleova.

E d. S c h w a r t z, fünf Vorträge über den **griechischen Roman.** 1896, (3 mk.)

Zajímavě psaná kniha, pojednávající vlastně o celé řecké literatuře až do doby byzanské; na populární spis trochu těžký. Zasluhuje však čtení. *R.*

E d m u n n d G o s s e, **A Short History of English Litterature.** 1897. (Ve sbírce: Literatures of the World.)

Gosse, jeden ze známějších angl. literárních historiků a kritiků (napsal knihu o XVIII. stol. a různé essaye); jeho stručný přehled angl. literatury je velmi slušný. *P.—t.*

ZPRÁVY.

Vláda a školství. Význam školy pro utvoření mladé generace zvláště u nás často se přeceňuje. Správno-li heslo, že mládež jest budoucností národa, jest na druhé straně osudným omylem přesvědčení, že kdo školu v moci má, povahu myšlení a cítění vzrůstající mládeže může reglementovati. Povaha ta jest výtvorem nesčíslných činitelů mimoškolských, a v době naší zvláště, kdy veřejný tisk stává se mocí nad jiné významnou a všude zasahující, kdy ve školách mimo to jednostranně pěstí se rozum a zřídka jen mluví se k srdci mládeže, nemožno očekávati, že mládež nebude také dotčena těmi vlivy mimotnými. Očekávati to možno tím méně, že uniformní, vojenské reglementování ve školách nikdy se neujalo a neujme, že nedá se zkrátka stejnoměrně a dle jednotné façony vycepovati ani učitelstvo, tím méně žactvo. Zkrátka vliv školy na lidstvo právě nyní se přeceňuje.

Věc celá dala nedávno podnět k zajímavým výkladům — v Prusku. Prof. Bautz na katolické fakultě theologické v Münsteru ohlásil přednášku o posledních věcech člověka, v níž chtěl vykládati též o pekle a očistci, jich místě a zařízení, o tom, že zemětřesení jsou otřesy zemské způsobené ohromným oceánem moře pekelného v nitru zemském, že sopky jsou komíny, jimiž vystupuje oheň pekelný a pod. Ohlášení to vyvolalo ve veřejnosti německé bouřlivý odpor, a jednomyslně volalo se, by stát vystoupil proti takové pověře. Prof. Paulsen v „Preussische Jahrbücher“ však nesouhlasí s odporem tím a klidně upozorňuje, že stát nemá práva určovati, čemu má učiti professor katolické theologie. „Kdyby šlo o professora geologie, měla by se věc jinak: pak nebylo by možno odmítnouti otázky, nemá-li zakročiti orgán dozorčí, ovšem ne, aby přivodil omezení volnosti slova, ale aby svěřil zastupování vědy této v ruce muže, jenž, o otázkách vědeckých vědecky uvažuje. Je-li to však professor katolické theologie, pak neradil bych při zvláštním poměru, v jakém stát tu jest, k tomu, aby stát zakročoval, ani pak ne, kdyby vskutku zmíněné nauky i vypravování o tom, co vše zakusí nebohá duše v očistci, v přednášce se vyskytly. Stát nemá orgánů ani není k tomu povolán, by stanovil, co v katolické dogmatice má býti ještě považováno za vědecké: rozhodnouti o tom náleží posléze biskupu Münsterskému nebo nejvyšší autoritě v Římě.“ Je-li pro vysoké školy vůbec prohlášen princip svobody učení, musí platiti i pro školy katolické, a stát nemá práva prohlašovati, co vědou, co pověrou. Paulsen nebrání tedy šíření nauky nevědecké, ale neobává se od ní též nijakého nebezpečí. Otázka, jejíž konkretní případ

zde se projednává, zní vlastně: „Jak dalece možno vůbec určovati myšlení a víru dorůstajícího pokolení školou a všeobecnými nařízeními o tom, co tato má podávati? Jak daleko možno vůbec regulativy působiti na ducha budoucnosti?. Rozumějme dobře: nikoli na ducha jednotlivcova osobním vlivem, ale na ducha doby školskými regulativy. Jest názor, jenž řádům školským jakousi všemoc připisuje. Je to názor, jenž se vyjadřuje větou: kdo má školu, má budoucnost. Ten přece chce říci: kdo vydává všeobecná ustanovení o vzdělání učitelstva a školním vyučování, má v moci, aby určil myšlénky, jimiž bude mysliti příští pokolení. Řády školské jsou prostředek, aby tento duch budoucnosti byl spoután." Dle Paulsena názor ten jest prostě pověrou. Duch nedá se spoutati regulativy školskými. Ba, kdo školu v moci má, nemá v moci ani učitelstva, nemůže mu vštípiti vlastní názory, tím méně rodičům a žactvu. Naopak, platí tu slovo Göthovo: Každé promluvené slovo budí smysl opačný; přikazuje-li se mi vnějším nátlakem, čemu jako pravdě mám učiti nebo co jako pravdu si mám osvojovati, reaguje proti tomu mé sebevědomí, ba pud po sebezachování ducha lidského, jehož podstatou jest svoboda. Vlastní a svobodné myšlénky mají neodolatelný pud a velikou sílu, aby se šířily: myšlénky příkazem vštěpované nemají ani toho pudu ani té síly.

„Zjev tento nepotřebuje psychologického výkladu. Co se vštěpuje mládeži v přílišné míře a s velikou horlivostí, to stává se jí podezřelým — man merkt die Absicht und wird verstimmt; před čím s velikým zápalem jest varována, to ztrácí svou hrůzu a nabývá zvláštního půvabu, půvabu věcí zakázaných. Ať se jen mládeži mluví mnoho o povinné úctě a lásce, úcta i láska brzo vymizejí. Král Lear to zakusil: totéž zakoušejí i celí národové, odtud veliké nebezpečí přílišného horování vlasteneckého. Vůbec, pravé a hluboké city nedají se odkrývati a řečnicky vynášeti; kořeny jich usychají, vlečeme-li je na světlo. Toť veliký kus moudrosti paedagogické: předpokládati, že vše poslední a hluboké samo sebou tu jest, ale nečiniti toho se schválnosti a vzrůstu citů těch nechtíti napomáhati denním domlouváním a nátlakem.

Toť zřetel, na nějž by nemělo býti zapomínáno též při otázce jazykové a národnostní ve škole. Nevěřím, že bylo možno dnes, kdy cit národní stal se mocí v životě evropských národů, mládeži školou a jejím učením jazykovým vštípiti cizí národnost s příslušnými city a myšlénkami. Naopak, nucení k cizí řeči, spojené se snižováním a potlačováním jazyka mateřského, budí uvědomění národní i v těch kruzích, kde by klidně dřímalo, a tak vzrůstá pud po národním sebezachování v politický odpor." Slova Paulsenova vzbuditi by měla hlubší přemýšlení právě u nás, kde celý boj národnostní stal se bojem školským, kde v paměti příliš svěží trvají ještě pověstné školské reglementy Thunovy, a kde na obzoru vystupuje zásluhou politiky mladočeské nebezpečí školy konfessionální.

Všeobecná nemocnice o svatodušních bouřích 1848. Byv ve všeobecné nemocnici po celou dobu poslední cn bouří stal jsem se mimoděk pozorovatelem poraněných nemocnici odevzdaných; ošetřovatelka zpravila nás o každém novém příchozím, ostatně poznalo se to po vzru-

šení, cítěném v celé nemocnici a její správě. Nespali jsme a čítali poraněné... Slyšel jsem jejich stony a výkřiky bolesti při operacích, viděl jsem svědomitou péči lékařů zaměstnaných noci a dny a vůbec poskytovala nemocnice věrný obraz událostí uličních. Dokonce o vojenské taktice a nové zbrani jsme filosofovali vidouce kule vytažené z ran, jak se o kost roztrhly nebo splaskly. Tyto zkušenosti přiměly mne požádat prof. Maydla o nemocniční protokol z roku 1848, co z něho lze vyčíst o bouři svatodušní. Je suchý dost. Stručné nacionale, latinské označení poranění, německé k tomu poznámky. Poranění přicházeli do nemocnice od 12.—19. června: 12. června 5, 13. června 29, 14. června 2, 15. června 5, 16. června 2, 17. června 18, 18. června 1, 19. června 2, celkem 64 poraněných. Prvý zaznamenán karlínský mosazník Doskočil, druhý pražský technik Schwarz; Doskočilovi roztrhla se puška a utrhla levý palec, Schwarzovi useknuto levé ucho. Největší počet bylo střeleno puškou, ale zaznamenány také rány kulí dělovou, granátem, pumou; ostatní poranění způsobena seknutím, bodnutím a pažbou, jeden pohmožděn kamenem při stavbě barikády, druhý seskočil z II. poschodí. Většina poraněných jsou dělníci (také učni, nádenníci), studentů 9, úředník 1, voják 1. Žen poraněno 7. Také jeden grammatikální žák. h.

Bytné poměry v Praze. V Praze a v předměstích připadá na jednoho obyvatele 13·5 čtv. m. zastavené a 7·6 čtv. m. komunikační a 78·8 čtv. m. veškeré plochy, kdežto ve Vídni připadá na jednoho obyvatele 13·6 čtv. m. zastavené, 9·4 čtv. m. komunikační a 91·3 čtv. m. celkové, ve Vratislavi 22·1 čtv. m. zastavené, 13·1 čtv. m. komunikační a 81 čtv. m. celkové, v Lipsku 26·2 čtv. m. zastavené, 11·9 čtv. m. komunikační a 111·5 čtv. m. veškeré a v Drážďanech 31·8 čtv. m. zastavené, 21 čtv. m. komunikační a 106·1 čtv. m. celkové plochy. Příčina těsného bydlení v Praze a v předměstích spočívá v předražení nájemného a ohromné výši daně činžovní, která jest v Rakousku největší v celé Evropě, neboť obnáší po odrážce 1·5 procent na melioraci, $26^2/_3$ procent z veškerého výnosu neb 22·3 procent z hrubého výnosu nájemného, kdežto v sousedním Německu nepřesahuje 17 procent a ve Francii — tak zvaná daň z oken — obnáší pouze 1·4 procent z výnosu domů. Bylo by věru již na čase, aby se též zavedla tak zvaná postupní daň domovní, aby malému muži též bylo lze aspoň poněkud slušně bydleti. Tím by odpadly tak zvané hromadné byty, které nejvíce k rozšíření epidemických nemocí přispívají. Toho vyžaduje humanita na sklonku osvíceného devatenáctého století!

Škola a alkoholism. V Bulletin administratif z 20. března 1882 je uveřejněný plán od Conseil supérieur de l'instruction publique pro vyučování za účelem potlačení alkoholismu. Doufá se, že se dětem již záhy na př. při rozhovoru o výživě nebezpečí zla představí a následky jeho pochopitelnými učiní, jako se také v jiných zemích stalo. Tak ve Švýcařích klesla potřeba alkoholu z průměrných 5 l. r. 1885 na něco přes 3 l. r. 1892, v Norsku z $9^1/_2$ l. r. 1833 na necelé 2 l. v r. 1891, kdežto ve Francii trvalý přírůstek znamenati jest i přes působení Société contre l'usage des boissons spiritueuses a národní ligy proti alkoholismu. R. 1830 přišel průměrně na 1 obyvatele něco přes 1 l. čistého alkoholu,

1885 skoro 3 l. a r. 1893 již kolem $4^1/_3$ l. Rovněž stoupl počet choromyslných, jejichž nemoc v této příčině původ svůj má. V periodě od r. 1866—1875 bylo jich průměrně ročně 713, kdežto r. 1893 již 3386. Mezi zločinci bylo 75—80% alkoholiků.

(Deutsche Zeitschrift für Ausl. Unterrichtswesen.)

Ze statistiky sebevražd. Poměrný počet sebevražd na milion obyvatelů obnášel dle „Hlídky" v letech:

	1871—1875	1876—1880	1881—1883
v Italii	34·2	41·2	49·3
v Anglii . . .	66·2	73·8	74·5
v Belgii . . .	69·0	92·0	102·7
v Rakousku . .	75·99	105·4	157·8
v Německu . .	134·0	179·4	189·0
ve Francii . .	145·0	168·0	180·0

I v letech 1891—1893 jest konstatovati patrné stoupnutí.

V zemích koruny České počet sebevražd obnášel:

v letech	v království	v markrabství	ve vévodství
1871—1875 . . .	125·45	—·—	—·—
1880—1883 . . .	233·45	176·27	176·8
1890—1893 . . .	229·54	148·82	217·4

V Čechách jest největší poměrné množství sebevražd v průmyslových okresích děčínském, ústeckém, českolipském, jabloneckém a v Liberci. Co do poměru obou pohlaví je súčastněno v království Českém pohlaví mužské se 69·24%, pohlaví ženské se 30·76%. U mužů přibývá sebevražd do věku 30—40 let, načež průměrná číslice sebevražd do věku 50—60 let nenáhle, ve vyšším pak věku náhle klesá. U žen dosahuje počet sebevražd prvního maxima ve věku 20—30 let, ve věku 30—40 let klesá, načež dosáhne ve věku 40—60 let druhého maxima. — Ze sebevrahů pitvaných v českém universitním ústavě pro soudní lékařství nejmladší byl ve věku $10^1/_2$ roku (oběšení), nejstarší pak ve věku 82 let (israelita, skok s okna). *M.*

Syfilis ve vojsku. Dle Časopisu lékařů českých připadá na 1000 vojákův v Německu 27 sifilitiků, v Rusku 43, ve Francií 44, v Rakousku 65, v Italii 77, a v Anglii — 537! Tedy více než polovic vojska anglického trpí přijící. A k tomu dlužno ještě připojiti, že každým rokem počet nemocných roste: R. 1887 připadalo syfilitiků 362 na 1000. Nejhůře je na tom armáda indická. Ta čítá 70.000 mužův a — půl šesta tisíce vojáků leží v nemocnicích stíženo touto nemocí.

Goetheův Faust: Nadčlověk.

I.

Faust už dávno a obecně platí za typického představitele moderního titanismu a přece započal jsem své skizzy Mussetem. Naznačil jsem důvody: prostou zpovědí Octavovou a jednoduchým „Rollou“ Faustův problem — nás všech problem, rozebrán psychologicky tak mistrně, že pro všecky ostatní typy máme průhledný základ. [1])

Faust také stůně nemocí století, nemocí Mussetova Dítěte století, ale nemoc je v stadiu pokročilejším. Pacient má také jinou, silnější konstituci, proto symptomy poskytují obraz jiný. V podstatě ovšem, jak řečeno, nemoc je táž: rozdvojenost a rozpoltěnost duše, boj ducha s hmotou, útěk před minulostí do neznámé budoucnosti, úsilí, alespoň plány života nového. Kdežto však Octave a Rolla žijí a umírají citem, Faust je filosof a metafysik, jemuž rozum i v nejprudší horečce zachovává dost nervní síly. Dítě století zoufá hned v mládí a dává si smrt. Faust dožil se vysokého stáří a klidně skonává při užitečné práci. —

Titan francouzský svůj boj vede prudce, útočně, slepě, titan německý útočí na základě velikého promyšleného plánu; Rolla padá v plném běhu, Faust zůstává nezklácen a jeho četní spolubojovníci volají; vítězství! ... Vítězství — nad kým? A jak zvítězil Faust v tomto boji o Boha a s Bohem? ...

Zwei Seelen wohnen, ach! in meiner Brust,
Die eine will sich von der andern trennen;
Die eine hält in derber Liebeslust
Sich an die Welt mit klammernden Organen,
Die andre hebt gewaltsam sich vom Dust
Zu den Gefilden hoher Ahnen.

---

[1]) Prosím čtenáře, aby si pro tuto studii mimo „Fausta“ v paměti osvěžil alespoň tato díla Goetheova: Werther, Tasso, Wilhelm Meister, Prometheus (dram. fragment!), Geheimnisse, Mahomet (dramat. fragment!), Der ewige Jude, Pandora. K tomu pak některé básně jako: Grenzen der Menscheit, Das Göttliche a j., jimiž nálada a idea titanská a protititanská obživne.

Tedy rozdvojenost jak u Musseta: týž rozpor těla a duše, lásky smyslné a ideální, světa a ducha; jen že u Göthe rozpoltěnost více tkví v rozumu nežli v srdci. Faust mnohem více a hned na počátku své dráhy všecku spokojenost a štěstí hledal ve vědě a filosofii, ale nenachází jich; čím poznává více, tím silněji nabývá přesvědčení, že poznává málo, konec konců nic. Všecka filosofie vede na konec k omrzelosti s životem a sebevraždě. Kam Rolla z přesycenosti smyslů, Faust dospěl z přeplnění mozku.

Faust zanechává filosofii a vrhá se do života — avšak i na této dráze dostává se k témuž konci:

O wär ich nie geboren!

zoufá si v žaláři Markétčině.

Vědění a jen vědění končí poznáním, že had v ráji lhal, řka, že budeme jako Bůh —

Den Göttern gleich ich nicht! Zu tief ist es gefühlt;
Dem Wurme gleich ist — —

Toto fiasco faustovskému nadčlověku vnucuje se záhy a se vší hrůzou sklamané hrdosti a titanské vzpoury.

Welch erbärbermlich Grauen
fasst Übermenschen dich!

jakoby sám udiven volá na smělce duch zemní, před nímž titan doznává svou nicotnost. Nezbývá než jed. Vzpomínka na víru v dětství, oživená v posledním okamžiku zvony velikonočními, probouzí v něm elementární pudy životní; Faust jim povoluje, avšak konec je týž — zoufání.

Slasti a uspokojení neposkytují tedy ani filosofie ani láska, ani rozum ani smyslové. Mussetovi skepse zničila víru a tím život, Faust skeptickou mnohovědností ztrácí víru a s ní lásku k životu, ale ztrácí jí také toho života užíváním.

Faustův vývoj je mnohem komplikovanější než Rollův a Octavův. Vidíme ve „Faustovi“ trojí stadium vývoje. Faust, když zoufal nad filosofií vrhá se v život a lásku, ale z života lásky utíká se konečně v život činu. Rolla gordický uzel roztřelil, Faust jej rozvazuje. Je hrdější než Rolla, energičtější.

*

Netřeba dlouhých výkladů, jakou důležitost pro nás mají „Fausta“ díl prvý a díl druhý. Tento je nám důležitější: Jak

dobojoval Faust svůj boj životní a mám jej následovat? Ve všem? V čem?

Literární a aesthetická stránka „Fausta“ je mně podřízená a upřímně řečeno málo zajímavá. Jen jednu věc chtěl bych tu povědět. Vykladačům dělává veliké obtíže druhý díl „Fausta“: k tomu podotýkám, že mně tento druhý díl o nic není záhadnější než první. Je mně jasný a průhledný. Pravda, různé podrobnosti rázu symbolického, allegorického, ano i literárního nechtěl bych odpřísahat, avšak smysl celku a hlavní idee tuším nejasny ani být nemohou — totiž tomu, kdo si jasným být chce.

*

Bilance prvního dílu „Fausta“ dá se shrnout v úsudek, že vědění pro vědění, vědění příliš theoretické, slovíčkářské, vědění nekotvící v zdravých potřebách životních je veliký absurd a svými účinky nutně protiživotním. Avšak i ten tak slavený život je proti životu, jestli že jej pojímáme jako Faust.

Zastavme se hned při tomto problemě, při tragedii Markétčině — se scholastikou budeme pak brzy hotovi.

Život! Život pojímaný a žitý tak jednostranně musí končit fiaskem stejným, jak jednostranná filosofie. Faust hřeší proti životu, že jej vyčerpává láskou, svou láskou. A v lásce Faust je tam, kde Rolla a proto přichází k stejným koncům, třeba že neklesl tak hluboko jako jeho pařížský blíženec.

Faust neklesl tak hluboko —? Či není Markétka bytostí ideální, kdežto Rolla se ničí láskou prodejnou?

Ta nešťastná, ideální Markétka! „. . . Nejčistější a nejkrásnější z žen panen,“ čteme ještě v nejnovějším a modernějším díle o Goetheovi.[1]) V pravdě ideálního na Markétce není nic. Naopak, mnoho neideálního. Všecko!

Kdo v Markétce vidí ženu ideální, s tím ovšem přít se nebudu. Ale očekával bych alespoň tu námitku, že Goethe Markétku schvalně tak kreslil, aby svou thesi o neúkojnosti lásky demonstroval.

Odpověď k takové námitce, obávám se, nebude se líbit. Neboť zní, že Goethe v Markétce podal, co vůbec o ženě říci dovedl, anebo přímo řečeno: Goethe o ženě nic lepšího podat nedovedl.

---

[1]) Richard M. Meyer, Goethe, 1895, p. 2.

Goetheovy postavy ženské všecky jsou Markétkami. Ze studia Goethea odnáším si přesvědčení, že jediná Ottilie ve „Wahlverwandschaften“ svou hlubokou láskou a vznešenou obětivostí je náběh k ženě pravé. Skoro všecky ostatní ženské postavy jsou loutkami. Goethe vidí krásu ženskou jen v těle a láska je mu jen spojením těl, o zasnoubení, o manželství duší nemá ponětí.

Goethe nemá ještě ponětí o ženě samostatné, nemá ponětí o lásce a manželství dvou bytostí milujících, ale také spolu myslících a pracujících. Už energická, samostatná, myslící Mme de Staël se mu nelíbila, vlastně dostal z ní strach a před ní utekl — titanský nadčlověk snese jen ženského podčlověka, vždyť právě tím cítí se nadčlověkem nejživěji.

Že by také žena chtěla být nadčlověkem a dokonce titanem — této myšlénky Goethe z klassické mythologie nevyvážil, ačkoli mu právě řecká mythologie tuto ideu vnuknout mohla. Avšak Goethe vycítil z klassické kultury ženu otrokyni, a tak zrodila se záhy jeho „Ifigenie“ s ideálem ženy pokorné a zbožně oddané. Tato žena cítí svou slabost, ale přijímá ji bez reptání. Ifigenie historická vlastním otcem měla být obětována, neboť takový ještě byl mrav klassických barbarů — Goetheova Ifigenie usmiřuje svou ženskou slabostí krvavý osud svého titanského rodu Tantalidův. Je pozoruhodno, že Goethe svůj titanism tak záhy — jeho Ifigenie vznikla 1779 — překonává a právě charakterem ženským.

Ženský typ Goetheův odpovídá ideálům časové buržoasie německé. Německá žena (»Hausfrau“) vždy může být jista, že se do srdce svého muže dostane nejbezpečněji žaloudkem; nad tento ideál žena německá teprve v době nejnovější počíná vynikat. (Ostatně my v tomto punktu jsme přímo nadněmci . . .) Na druhé straně Goethe o ženě soudí tak, jako milovníci à la minute všichni.

Láska s Markétkou končí obyčejnou historií. Faust ještě nepotřeboval kuchařky à la Vulpius a tak celý poměr obou milenců vyčerpává se několika filosofickými frasemi, a končí brutální donjuanerií.

Že Faust neklesl tak hluboko jako Rolla? Snad hloub — není nelidštější? . . . . . .

*

Namítnou mně, že Faustův poměr k Markétce byl jen episodním, že Goethe v něm líčil kus vlastního mládí a t. p.

Proti všem těmto hlasům trvám na svém: „Faust“ je evangeliem egoismu. A poměr k Markétce tento egoism neúprosně nám odhaluje.

Jen si text pozorně přečtěte a zejména všimněte si smlouvy Faustovy s Mefistem: a právě tato smlouva dává nám klíč k celému Faustovi a dává také tragedii s Markétkou pravý smysl — hrozný smysl.

Werd' ich beruhigt je mich auf ein Faulbett legen
So sei es gleich um mich gethan!
Kannst du mich schmeichelnd je belügen,
Dass ich mir selbst gefallen mag,
Kannst du mich mit Genus betrügen:
Das sei für mich der letzte Tag!

Mefisto Faustovi hned nerozumí, jak čteme z dalšího dialógu-výkladu.

Faust: Das Streben meiner ganzen Kraft
Ist grade das, was ich verspreche.
Ich habe mich zu hoch gebläht;
In deinen Rang gehör' ich nur.
Der grosse Geist hat mich verschmäht,
Vor mir verschliesst sich die Natur.
Des Denkens Faden ist zerrissen,
Mir ekelt lange vor allen Wissen.
Lasz in den Tiefen der Sinnlichkeit
Uns glühende Leidenschaften stillen!
In undurchdrungnen Zauberhüllen
Sei jedes Wunder gleich bereit!
Stürzen wir uns in das Rauschen der Zeit,
Ins Rollen der Begebenheit!
Da mag denn Schmerz und Genuss,
Gelingen und Verdrus
Mit einander wechseln, wie es kann;
Nur rastlos bethätigt sich der Mann.

Mephistopheles: Euch ist kein Mass und Ziel gesetzt.
Beliebt's Euch überall zu naschen,
Im Fliehen etwas zu erhaschen,
Bekomm Euch wohl, was Euch ergötzt.
Nur greift mir zu und seid nicht blöde!

Faust: Du hörest ja von Freud' ist nicht die Rede.
Dem Taumel weih ich mich, dem schmerzlichsten Genuss,
Verliebten Hass, erquickendem Verdruss.
Mein Busen der vom Wissensdrang geheilt ist,
Soll keinem Schmerz künftig sich verschliessen,

Und was der ganzen Menschheit zugetheilt ist,
Will ich in meinem Innern selbst geniessen,
Mit meinem Geist das Höchst' und Tiefste greifen,
Ihr Wohl und Weh auf meinen Busen häufen,
Und so mein eigen Selbst zu ihren Selbst erweitern
Und, wie sie selbst, am End' auch ich zerscheitern . . .

Vidíme tedy: Faust svou smlouvu s Mefistem dělá docela vědomě a není o jejím dosahu v pochybnostech. Seznav Markétku, své filosofie nezapomněl, nestal se rousseauovským dítětem přírody — oddávaje se životu, svého rozumu nezničil, pouze jej utlumil, utlumil jej na zkoušku. Faust, jak experimentoval ve svém laboratoři, tak experimentuje v životě a s životem samým.

Faust nedovede se tak otupit jako Rolla, Faust v lásce není tak passivní, ale také již nedovede být naivním: Faust apriori nevěří v možnost svého uklidnění, nevěří v možnost štěstí a nevěří také ve skutečnou lásku — Markétka mu není než jeden z experimentův, povolit citu a smyslnosti při chladném, jasném rozumu.

Faust je typ egoismu docela uvědomělého, egoismu rozumového, filosofického. Egoismu hrozného.

*

Mezi I. a II. dílem „Fausta" můžeme si podle přání komentatorů vsunout dobu, ve které Faust za svou vinu na Markétce se kál. Avšak hluboké to pokání nebylo, neboť Faust pokračuje stejně egoisticky jako v díle prvém. Na mne vždy smutný dojem činila scéna s Filemonem a Baucis: jak bezohledně se jich Faust zbavuje! Stejně jako prvý díl končí se zaviněnou několikerou smrtí a přímo vraždou (Valentína, bratra Markétčina), tak i v druhém dílu Faust na svědomí si nakládá smrt stařičkých manželů. Vina je tím větší, že není již omluvy vášní.

Faust důsledně a stále je egoistou od počátku až do konce.

Když se s Wagnerem (hned na počátku I. dílu) mísí mezi lid před městem, zachvacuje ho veselost davů a těší se s nimi:

Hier bin ich Mensch, hier darf ich's sein — —

ale to člověčství spočívá jen v odvržení prachu knižního. Když zničil Markétku žaluje na sebe:

Der Unmensch, ohne Zweck und Ruh — —

Faustovský nadčlověk je skutečně nečlověkem.

Faust Mefista překonává jen rozumem a jen rozumem — lásce v celém Faustovi místa není žádného.

Faust ovšem ví a cítí, že rozum holý ho nespasí a na konec obrací se proto ke svým bližním. Ale jak! Četli jsme, že chce svým já obejmout celé člověčenstvo, avšak to není objetí lásky, ale filosofické hrdosti. Jak ke svému bližnímu cítí, vidíme ve druhém díle pořád: ke dvoru císařskému dostal se velmi brzy a věděl ve všeličems rady a pomoci: ale konečně chce býti — vladařem sám. Potřebuje bližní, ale aby nad nimi panoval. Nadčlověk zůstává si důsledným až do konce.

A byl by vladařem zcela dle starého regimu aristokratického — absolutistou a ovšem augurem, tajícím před svým lidem své (domněle bohorovné) plány. Faust je despota — slovy Nietzscheovými: eine Herrennatur.

Wer befehlen soll,
Muss im Befehlen Seligkeit empfinden.
Ihm ist die Brust von hohem Willen voll,
Doch was er will, es darf's kein Mensch ergründen.
Was er den Treusten in das Ohr geraunt,
Es ist gethan, und alle Welt erstaunt.
So wird er stets der Allerhöchste sein,
der Würdigste — —

Docela v duchu osvíceného absolutismu XVIII. věku. Jen si všímněte ty různé potentáty a potentátky, jež Goethe nejen ve Faustovi, ale i ve svých ostatních dílech a stále líčí: aristokratičtí darmošlapové, více nic. Naproti tomu, jaký rozdíl reků Tolstého a Dostojevského, hledajících lid, aby proň pracovali a jeho lásku si zasloužili! Faust o lidu ani neví. V žádném z jeho četných děl nenalézáme člověka chudého a jeho života.[1])

Faustovi běží pořád jen o činnost, o energii, účiny a účely jsou mu vedlejší; praví dokonce

Die That ist alles, nicht's der Ruhm

a tuto svou neklidnou úsilnost charakterisuje slovy:

Ich fühle Kraft zu kühnem Fleiss . . .

---

[1]) „Natur, Erziehung, Umgebung, Gewohnheit hielten mich von allem R o h e m, abgesondert, und ob ich gleich mit den u n t e r n V o l k s c l a s s e n besonders mit den H a n d w e r k e r n, öfters in Berührung kam, so entstand doch daraus kein näheres Verhältniss.“ Wahr. u. D. I., 5 kn. Tomu neodporuje, co jednou napsal paní von Steinové: Wie sehr ich wieder, auf diesem dunkeln Zug, Liebe zu der Classe von Menschen gekriegt habe! die man die niedere nennt, die aber gewiss für Gott die höchste ist. Da sind doch alle Tugenden Beysammen, Beschränktheit, Genügsamkeit, Grader Sinn, Freude, Treue, über das leidlichste Gute, Harmlosigkeit, Dulden — Dulden — Ausharren in — —.“ Psáno 4. prosince 1777.

— Proto titansky chce zemi urvat moři — — že by mohl pracovat na zemi staré, ani ho nenapadá.

Faust je romantik činu. Goethe jednou napsal, že se mu protiví smrt na domácím loži („Hausvatertod") — tím slovem vystižen je Faust všecek. Také Dostojevský jednou mluví proti německým „faterům" a není pochybnosti, že Goethe postihl ten zvláštní, úzký a mizerný, šosácký, kramářský egoism rodinný, skrývající se pod počestnou maskou „rodinného štěstí", a t. p. morálními hesly, jenž však konec konců není než chladný kalkul. Avšak Faust rozbíjí pouze formu — u věci stojí na stanovisku témž, hoví egoismu jen jinými prostředky, ale nepřekonává ho.

Titan nezná a nechce znát starosti — i když na konec oslepl, těší se, že se mu rozzařuje jasné světlo vnitřní a spěchá dokonat své dílo vladařské.

*

Professoři literárních dějin s naivním obdivem (snad také trochu ze závisti učeného proletáře) vyličují Goethe, jako člověka šťastného a blaženého par excellence. Avšak Goethe o štěstí myslil jinak; jako ve všem, také o tomto předmětě zjevil nám své mínění s tou povznášející upřímností, která vůbec je jeho skvělou vlastností.

Na konci své dráhy Faust svou životní bilanci ustanovuje takto:

Starost. Hast du die Sorge nie gekannt?

Faust: Ich bin nur duch die Welt gerannt;
Ein jed' Gelüst ergriff ich bei den Haaren,
Was nicht genügte, lies ich fahren,
Wass mir entwischte, liess ich ziehn.
Ich habe nur begehrt und nur vollbracht,
Und abermals gewünscht, und so mit Macht
Mein Leben durchgestürmt; erst gross und mächtig.
Nun aber geht es weise, geht bedächtig. —
Der Erdenkreis ist mir genug bekannt,
Nach drüben ist die Aussicht uns verrannt,
Thor, wer dorthin die Augen blinzend richtet,
Sich über Wolken seines Gleichen dichtet!
Er stehe fest und sehe hier sich um!
Dem Tüchtigen ist diese Welt nicht stumm.
Was braucht er in die Ewigkeit zu schweifen!
Was er erkennt, lässt sich ergreifen.
Er wandle so den Erdentag entlang;
Wenn Geister spucken, geh' er seinen Gang;
Im Weiterschreiten find' er Qual und Glück,
Er, unbefriedigt jeden Augenblick!

Jak Lessing nechtěl mít pravdu plnou, spokojuje se jejím hledáním, tak Goethe zamítá plné uspokojení. Faust ví, že je bez pevného cíle a pokoje, ale na konec ve své titanské hrdosti prohlašuje nespokojenost za svůj pravý úděl.

Možná, že tu Faust do jisté míry z nedostatku dělá cnost; přece však mu věříme, že od štěstí dovede lišit uspokojení tak, jak to sám analysuje.

Tou měrou, kterou pokrokem doby se rozbíjely staré kasty a třídy se svým ustáleným názorem, stejně i filosofie ztrácela radost z klidu svého mrtvého absolutismu. Faust v tom je člověk moderní: stálé hledání, neuspokojenost, jakási nervosní úsilnost, činivost — toť nálada neustálené, nehotové doby lidí nových.

*

Faust má značnou dávku dilettantismu ethického.

Moderní člověk nedovede si vznik zlého tak hladce a jednoduše vyložit, jak lidé předrevoluční; naši otcové vždy věděli, jak hřích posuzovat a hlavně, jak jej odsuzovat. Rádi trestali. My dnes už tolik netrestáme a vznik zla si představujeme také jinak.

V tom Goethe je hodně moderní. Ve „Faustovi" hned v prologu formuluje otázku po původu zla a svobodě vůle docela po způsobu starší metafysiky a podle vzoru knihy Jobovy. Avšak odpověď ke staré otázce zní nověji: Básník hned na místě samým Pánem dává vyslovit psychologii Faustova jednání:

Ein guter Mensch in seinem dunkeln Drange
Ist sich des rechten Weges wol bewusst — —

Faustovi stačí směřování, stačí mu usilování, bažení a dychtění. Ale na konci své dráhy hrdý titan předce neopovrhuje vší milostí s hůry:

Wer immer strebend sich bemüht,
den können wir erlösen;
Und hat an ihm die Liebe gar
Von oben Theil genommen,
Begegnet ihm die selige Schaar
Mit herzlichem Willkommen.

Nesmíme se tedy divit ani závěrečným slovům prvého dílu slovům tak často citovaným a ještě více zneužívaným:

Das Ewig-Weibliche
zieht uns hinan — —

v jak silném rozporu jsou slova ta s tím, jak lásku pojímal Faust, avšak i s pojímáním její se strany Markétčiny . . .

*

Goethe rozpolťuje člověka stejně nesprávně jako Musset na bytost smyslnou a duchovou; dokonalejší harmonie nedá se pak zjednat a bojem obou principů smyslnost stává se často docela samostatnou. Tato samostatnost nevyvažuje se občasnou samostatností ideální bytosti duchovní. Faust zůstává rozpolténcem, Faustem-Mefistem.

Podstatu Mefista Göethe analysuje na četných místech „Fausta". Mimo příslovečné již nacionále, jež si Mefisto sám dává:

— (Ein Theil von jener Kraft,
die stets das Böse will und stets das Gute schafft.
Ich bin der Geist, der stets verneint!
— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — Alles, was ihr Sünde,
Zerstörung, kurz das Böse nennt,
Mein eigentliches Element) —

líčí se nám Mefisto na místech mnohých.

O, dass dem Menschen nichts Vollkommnes wird,
Empfind' ich nun. Du gabst zu dieser Wonne,
Die mich den Göttern nah und näher bringt,
Mir den Gefährten, den ich schon nicht mehr
Entbehren kann, wenn er gleich kalt und frech,
Mich vor mir selbst erniedrigt und zu Nichts,
Mit einem Worthauch, deine Gaben wandelt.
Er facht in meiner Brust ein wildes Feuer
Nach jenem schönen Bild geschäftig an.
So tauml' ich von Begierde zu Genuss,
Und im Genuss verschmacht ich nach Begierde.

Mefisto je učiněná nízkost cynická, je skeptik a rouhač, satirik hořký a ostrý, ale protivný bez jemnější ironie a dokonce bez humoru, zlostník vulgární, nečistý a lakotný, a především smyslník . . .

Markétka to shrnuje ve slova:

Kommt er einmal zur Thür herein,
Sieht er immer so spöttisch drein
Und halb ergrimmt;
Man sieht, dass er an nichts keinen Antheil nimmt;
Es steht ihm an der Stirn geschrieben,
Dass er nicht mag eine Seele lieben . . .

Mir wird's so wol in deinem Arm,
So frei, so hingegeben warm,
Und seine Gegenwart schnürt mir das Innre zu.
. . . Das übermannt mich so sehr,
Dass wo er nur mag zu uns treten,
Mein' ich sogar, ich liebte dich nicht mehr.
Auch wenn er da ist, könnt ich nimmer beten . . .

Naproti tomu Göthe svému čertovi dává také úkoly jiné a vyšší. Na to již dávno bylo upozorněno, že Mefisto nemá charakter dosti jednotný. Není totiž jen pokušitelem, ale on Fausta dráždí k činnosti a sám tvoří („Der reizt und wirkt und muss, als Teuffel, schaffen") a hlavně: zlé stává se příčinou a otcem dobrého. U Goethea splývá starší názor dualistický s jeho pantheistickým monismem; odtud na jedné straně Mefisto je pouhou negací a protivou dobra, na druhé straně zase se mu připisuje moc vyšší a užitečná. Jednou slyšíme, že je obmezený vůči životní a tvůrčí moci přírodní, jindy zase zjevuje se jako nižší stupeň ducha přírodního.

Goethe pořád kolísá mezi pojímáním metafysickým a ethickým. Čteme přímo kosmogonické definice upomínající na staré chaos

(Ich bin ein Theil des Theils, der Anfangs Alles war,
Ein Theil der Finsterniss, die sich das Licht gebar,
Das stolze Licht, das nur der Mutter Nacht
Den alten Rang, den Raum ihr streitig macht;
Und doch gelingt's ihm nicht, das es, so viel es strebt,
Verhaftet an den Körpern klebt
Und mit den Körpern wird's zu Grunde gehn — —)

ale v celku převládá Mefistův význam ethický. Do jisté míry toto kolísání zapříčiněno je tím, že Goethe Mefista personifikoval a dramatisoval. V Karamazových Dostojevského Mefisto hrá již roli docela jinou, jen ethickou a psychologickou; ovšem pro moderního čerta román je lepším jevištěm než staré divadlo.

Při této neurčitosti není divu, že „Faustem" Mefisto překonán není. Faust po smrti dostává se do nebe tím, že Mefisto pohledem na anděle smyslně jsa rozjařen zapomíná na duši Faustovu. Na místě mravního překonání metafysický tric. Tudíž ani uměním Mefisto překonán není. Čteme sice, že Mefisto nemá moci nad světem klassickým, avšak to nemá jiného smyslu, nežli že čert je pomyslem podstatně křesťanským, pozdějším; o to by šlo, zda-li umění má moci nad ním. Nahodilé zachránění Fausta na konci II. dílu ukazuje, že stejně jako Faustova ethika tak i jeho esthetika k překonání Mefista byly slaby. (Pokračování.)

Myšlénková povaha středověku.

Napsal Fr. Drtina.

(Dokončení.)

IX.

Toť podstata a vývoj středověké metafysiky. Avšak člověk středověký měl nejen o podstatě, původu, smyslu a účelu všeho jsoucna poznání spolehlivé a ucelené, nýbrž ani věci a jevy přirozené neposkytovaly přemýšlení jeho záhad vážných a nedostupných. Síla středověku záležela právě v této shodnosti poznání přirozeného s nábožensko-filosofickými předpoklady středověkého názoru světového. Ba, předpoklady ty byly nezbytnou podmínkou přirozeného vědění, neboť i rozum lidský byl hříchem prvotním oslaben a zatemněn, a člověk mohl pravdu nalézti jen, nabyl-li osvícení a poučení v pravdách víry o ideu vykoupení se opírající. Takto idea vykoupení objevuje se nám jako základní pomysl, jenž proniká i veškerým poznáním člověka středověkého o světě přirozeném.

K metafysice čili theologii družily se především středověké názory fysikální, přejaté úplně z Aristotela.

Zkoumání a vykládání přírody nemajíc cíl v sobě samu, nýbrž v nadpřirozené idei vykoupení, nemohlo se díti induktivně na základě zkušenosti, nýbrž pokračovalo deduktivně, konstruovalo přírodu na základě zmíněných předpokladů metafysických. „Věda přírodní,“ tak učil Vincent de Beauvais, „jedná o neviditelných příčinách viditelných věcí;[1]) a jinde[2]) praví, že moudrost veškerá nepřináší prospěchu, není-li spojena s poznáním Boha. Proto nepředpojaté zkoumání přírody bez těchto zřetelů vyšších bylo vůbec cos nezvyklého, ba často vyhlašováno za něco nedovoleného.

---

[1]) Speculum nat. kn. 1, k. 53.

[2]) Ibdm. kn. 29, k. 33.

„Anatomické studium lidského těla bylo zřetelem k tělesnému z mrtvých vstání považováno za přečin, jenž by smrtí měl býti potrestán. Pro lékařství vůbec nemělo valné ceny, neboť choroby a útrapy tělesné dle příkladu Spasitelova a svatých mohly býti léčeny v první řadě nikoli prostředky lékařskými, nýbrž božskými zázraky.[1]) Jinak však studium přírody bylo zůstaveno takřka výhradně lékařům, a dlouho slovo physicus znamenalo totéž jako medicus.

Svět Bohem stvořený skládá se dle nauky této z pěti živlů, z nichž čtyry tvoří látku pozemskou (materia terrestris), pátý jest látka nebeská (materia caelestis). Hmota pozemská má na sobě čtyry vlastnosti, tepla a studena, sucha a vlhka. Toť jsou základní pocity, jež jsme uschopněni poznati prvotním smyslem svým, hmatem. Kombinací pocitů těchto — tak se dovozovalo — byly podmíněny ony čtyry živly: z tepla a sucha vznikl oheň, z tepla a vlhka vzduch, ze studena a sucha země, ze studena a vlhka voda. Pohyb těchto čtyr živlů smrtelných jest přímočarý. Ze živlů těch oheň a vzduch jsou přirozeností svou lehké, a přímočarý pohyb jich jeví se stoupáním, voda a země naproti tomu jsou těžké, a pohyb jich přímočarý jest klesání. Živly ty jsou nedokonalé, podrobené rozkladu a změně.

Naproti nim jest však živel pátý, quinta essentia, čili quintessence všeho jsoucna, materia caelestis, látka dokonalá, éther, z něhož jsou stvořena tělesa nebeská. Jim náleží proto pohyb dokonalý, kruhový, jenž nemaje cíle mimo sebe, v sebe sama se vrací.

Všechny živly tyto ustrojily se při stvoření světa v podobu koulí soustředných. Střed v prostoru vesmírném zaujala tíží svou země, kolem ní voda, vzduch, oheň a posléze nebe s hvězdami tvořící kouli vnější.

Z těchto fysikálních nauk sám sebou udával se v kosmologii středověké názor geocentrický, jenž prohlašoval, že země jest ve středu všeho jsoucna v klidu, kdežto všechna tělesa nebeská kolem ní se otáčejí.

Člověk středověký byl úplně orientován v prostoře i čase. O prvém svědčí názory kosmologické a geografické ve středověku uznávané, o druhém středověká theorie dějepisná.

Co do prostoru, jest země středem světa, na zemi pak člověk vlastním cílem všeho stvoření. Kolem země a člověka

[1]) Eicken l. c. 612.

otáčí se všechno dění vesmírné. Osud člověka a spasení jeho byl problém vesmírný. Na zemi sestoupil Bůh sám, aby člověčenstvo vykoupil a založil pak církev jakožto ústav milosti, sprostředkující lidstvu ovoce tohoto vykoupení a uskutečňující tak království boží na zemi. Bonaventura tvrdil zcela důsledně, že svět bez člověka vůbec není myslitelný, neboť neměl by bez člověka žádného účelu.[1]) A podobně výše vzpomenutý Raymundus de Sabunde vyjadřuje se ve své „Přirozené theologii"[2]): „Všechny věci světa jsou pro člověka stvořeny, i pracují dnem i nocí pro člověka a slouží mu bez ustání. Tak jest vesmír pro člověka a k vůli člověku a k jeho prospěchu tak podivuhodně zařízen." K vůli člověku bylo stvořeno slunce, měsíc, hvězdy i všechny tři říše přírodní na povrchu zemském. Země jakožto bydliště člověka a vlastní dějiště božského vykoupení jest ve středu světa, střed pak zemský jest středem celého vesmíru. Tak tvrdil zmíněný Raymundus[3]), a Albert Veliký dokonce poslední větu vyvozoval z poznatku, že tíže zemská nutně ke středu směřuje.[4]) Na zemi pak působí jakožto společný střed různé síly z jiných těles nebeských, stejně jako ze země vycházejí zase síly jiné do vesmíru. Vzrůst a zdar organického života jest výsledkem působení určitých hvězd, ze země pak vystupují páry, které ve vzduchu se vznítí, a v podobě komet po obloze se pohybují aneb ve stavu žhavém ve tvaru meteorů na povrch zemský zase dopadají.[5])

V soustředných kruzích pohybují se kolem země planety a nebe stálic, nad nimiž prostírá se e m p y r e u m, sídlo duchů blažených, obklopujících trůn boží, v hlubinách pak v nitru zemském právě ve středu jest druhý pól neviditelného tohoto světa, sídlo zlých duchů a odsouzenců v útrapách věčných sténajících, p e k l o. Dante představoval si je jako nálevkovitý krater, jehož vrchol právě ve středu zemském leží. Konrád z Megenbergu psal, že peklo jest ve středu zemském jako srdce ve středu těla živočišného.[6])

---

[1]) In libr. sent. 2 dist. 1, art 1, quaest. 2.

[2]) Theologia naturalis tit. 97.

[3]) Ibdm 91.

[4]) De caelo et mundo lib. II., tract. IV, c. 8.

[5]) Alb. Mag. Meteorum lib. I. tract. III., c. 5 a IV., c. 1.

[6]) Buch der Natur, str. 107: „Wizz, als daz herz ze mittelst in dem tier ist, alsô ist diu hell ze mittelst in dem ertreich." (Eicken o. c. 616.)

Země sama s počátku byla považována za plochou desku, ale záhy vyskytují se názory a důkazy, že jest země koule, kterou dle francouzského Omonse člověk by mohl obejíti jako moucha jablko.[1]) A podobně Honorius z Autunu ve 12. stol. ve svém „Obraze světa“ projevuje, že přesvědčení o kulatosti země má rozhodnou převahu.[2]) Jiní, jako Albert Veliký, usuzovali kulatost země z toho, že tíže stejnoměrně ke středu směřuje a a kolem tohoto tedy hmota přirozeně v podobě koule se utváří,[3]) anebo z rozdílu, v jakém slunce stojí k různým krajinám povrchu zemského nebo posléze dle změny souhvězdí.[4]) Když názor o kulatosti země nabyl převahy, vznikla jiná otázka: Jest protilehlý povrch zemský (spodní) obydlen lidmi či neobydlen? Názor o antipodech byl přirozený, obtíže však působilo, jak sjednati jej s naukou o jednotě pokolení lidského? Jsou-li obě poloviny zemské, jak se obyčejně domnívali, odděleny od sebe nekonečným oceánem, jak se dostali lidé s jedné poloviny na druhou?[5]) A jest nad těmito lidmi na spodní polokouli zemské také nebe?

S geocentrickým názorem přirozeně souviselo též všeobecné přesvědčení středověku, že země ve středu vesmírném nepohnutě ve klidu stojí, tělesa nebeská pak jí jsouce účelně podřízena kolem ní se pohybují. Celé nebe pohybuje se kolem země, jako kolo kolem své osy. Rádi ve středověku srovnávali toto ustrojení světa s vejcem. Vnější skořápka podobá se zajisté nebi vše obkličujícímu, bílek jest vzduch mezi nebem a zemí rozprostřený, žloutek pak jest obrazem země.[6])

Z tohoto geocentrického názoru, jehož důležitost a souvislost s ostatní povahou středověkého myšlení jest patrna, dovedeme pochopiti odpor, na který narážely všechny vědecké snahy reformační, zvláště boj, který heliocentrická soustava Koperníkova musila podstoupiti, nežli došla uznání a rozšíření.

Podobnou povahu mají i g e o g r a f i c k é názory středověku.

---

[1]) Fr. Ch. Schlosser, Vincenz von Beauvais 2, str. 172.

[2]) Honorii Augustodunensis Imago mundi kniha IV. k. 1. (Vydání Basilejské z r. 1544).

[3]) De caelo et mundo l. II., tract. IV., c. 9.

[4]) Věcí se mnoho zaměstnával zvláště Vincent z Beauvais ve svém Zrcadle (Spec. nat. II., c. 8).

[5]) Honorius z Autunu názor o antipodech měl za pravděpodobný, naproti tomu Vincent z Beauvais i Albert Veliký jej vyvraceli.

[6]) Honorius z Autunu (Obraz světa l. I., c. 1, IV., c. 1), Vincent z Beauvais Speculum naturae II., 1, Kazatel Berthold z Řezna (Kázání 1, str. 392) atd.

Geografický obzor středověkého lidstva byl ovšem velice omezen. Objímal jen nepatrnou část všeho povrchu zemského. Středověk znal dobře toliko krajiny rozlehlé kolem Středozemního moře, ostatní svět byl obydlen národy lidovou fantasií vybájenými. Idea vykoupení lidstva vyžadovala nejen, aby země byla ve středu vesmíru, ale též, aby místo, odkud spása vzešla, byla ve středu povrchu zemského. Proto již sv. Jeroným usuzoval z proroka Ezekiela, [1]) že Jerusalém leží ve středu země, za válek pak křižáckých přesvědčení to mohutnělo, a zřejmě je vyjádřil r. 1095 papež Urban II., když na synodě v Clermontě vyzýval k osvobození hrobu božího a hlásal: „Jerusalém jest střed země, druhý ráj.“ [2])

Podlé Danta byl Jerusalém položen na povrchu zemském kolmo nad vrcholem onoho zmíněného nálevkovitého krateru. Jsou nám dále zachovány mapy středověké i popisy (na př. u geografického básníka Lionarda Dati), dle nichž povrch zemský představuje kruhovitou plochu obtékanou oceánem: pravá polovina jest Asie, levá jest rozdělena mořem středozemním na Evropu a Afriku, mezi Evropou a Asií tvoří hranici Don, mezi Afrikou a Asií protéká Nil, naproti pak Středozemnímu moři ve středu tohoto kruhu jest právě Jerusalém. Tak i Caesarius z Heisterbachu soudil, že Kristus byl ve středu povrchu zemského ukřižován.[3])

Ba, i o to šlo, aby počátek lidstva byl nějak uveden v souvislost s tímto středem povrchu zemského. Nebylo sice možno položiti rajské bydliště prarodičů do Jerusaléma, ale vyskytly se pověsti, jako u Honoria z Autunu, že Adam byl pohřben tam, kde Kristus byl ukřižován. Zemřelť Adam ve věku 930 let v Jerusalémě a byl tam pohřben na hoře Kalvarii.[4])

Středověk měl konečně svou theorii historickou. Jako přírodověda a zeměpis středem prostoru činily místo, kde idea vykoupení byla uskutečněna, tak dějepis, pokud byl ve středověku pěstován, sledoval přední cíl, aby zobrazil časový vývoj a postup, jímž vykoupení ve světodějném svém poslání se událo. Dějepis ve středověku byl proto přímo závislý na metafysicko-nábožen-

---

[1]) K. 5. v. 5.

[2]) Roberti, historia Hierosol. (Bongars gesta Dei per Francos. Eicken o. c. 622.)

[3]) Hom. I., 21. (Eicken o. c. 623.)

[4]) Imago mundi lib. 5.

ských předpokladech světového názoru, jak výše byly vyloženy. Historická theorie středověká objímala celé dějiny lidstva od Adama až k poslednímu soudu. Vůdčí ideu, v jejímž světle všechny události minulé byly pojímány a budoucí věštěny, podal sv. Augustin výše dolíčenou naukou svou o trojím období lidstva ideou vykoupení podmíněném. Byl› člověk původně obdařen svobodnou vůlí a měl schopnost nehřešiti, prvotním hříchem přišlo na svět zlo, a nastalo období druhé, v němž člověk byl zbaven svobodné vůle, poroben hříchem a nepravostí a kdy zlu odolati nemohl, posléze v období třetím byla mu zjednána opět milost boží a jest uchovávána v církvi. Člověk stává se opět účastným milosti boží, nabývá ztracené svobody a jest svatým. To jest, nemůže již hřešiti.

Celé dějiny jsou proto středověkému lidstvu vývoj království božího na zemi. Dějiny lidského vykoupení byly pravé a skutečné dějiny světové. Skutečný smysl vývoje dějinného jest boj dobra a zla v lidstvu a konečné vítězství dobra. Království boží existovalo na zemi nejprve v podobě židovství, pak ve formě křesťanství. Všechny historické události středověku známé byly vřaděny v tento historický rámec. Kolem vývoje národa vyvoleného družily se dějiny národů pohanských. Co u nich dobrého a pravdivého se ukázalo, nedalo se ovšem jinak přirozeně vysvětliti nežli ze styků s národem vyvoleným. Proto vynikající mužové starověku pohanského byli uváděni v souvislost se svatými muži starozákonními, zvláště Abrahamem a Mojžíšem. Různé kombinace se tu činily: Homer prý s Abrahamem se znal, Mojžíš zase Pythagorovi a Platonovi pravdu zjevil, Seneka v době pozdější od sv. Pavla čerpal názor svůj křesťanskému tak velice podobný.

První konstrukci a jednotnou ucelenou theorii historickou s tohoto hlediska obsahuje spis sv. *Augustina „O městě božím“ (De civitate Dei)*. Toť první, můžeme říci, filosofie dějin s hlediska křesťanského. Základní myšlénka, která proniká spisem celým, jest jednota všeho pokolení lidského v průběhu dlouhých staletí, úpadek jeho a vykoupení. Lidstvo tvoříc jaksi jednotný organismus jako jednotlivec prožívá své dětství, mládí, mužnost a starobu, a všude a vždy bdí nad ním Prozřetelnost boží, jež vede člověčenstvo ve sledu nepřerušeném dlouhých věků od Adama až k poslednímu soudu. Sv. Augustin ve spise jmenovaném sleduje nejprve vývoj království božího, pak království

světského. Promluviv o původě světa, duše a celého pokolení lidského pokračuje takto:[1])

„Lidstvo rozdělujeme ve dvě pokolení, jedno těch, kteří žijí dle člověka; druhé těch, kteří žijí dle Boha, kteráž mysticky nazýváme dvěma obcemi, t. j. dvěma společnostmi lidí, z nichž jedna jest předurčena, aby věčně vládla s Bohem, druhá pak určena k věčnému odsouzení s ďáblem... Veškerý zajisté tento čas nebo věk, v němž umírajíce odcházejí a rodíce se přicházejí lidé, jest trvání těchto dvou měst, o nichž mluvíme."

Již dříve k otázce, jaký jest původ obou měst, božského a světského, odpověděl takto:[2])

„Dvě lásky vystavěly tato dvě města: láska k sobě až k pohrdání Bohem město pozemské, láska k Bohu až k pohrdání sebou samým město nebeské. Jedno z nich v sobě se velebí, druhé v Hospodinu: jedno hledá slávy své mezi lidmi, druhému Bůh, svědek svědomí, největší jest slávou: jedno ve slávě povznáší téme své, druhé praví Bohu svému: „Ty jsi sláva má i povznešení": ...... jedno honosí se statečností vládců svých, druhé praví Bohu: „Ty jsi statečnost má, Tebe budu milovati."

Jsou tedy dvě města: nebeské a pozemské, duševní a tělesné, církevní a světské, jež vzájemným stykem a bojem tvoří dějiny lidstva vůbec. Zápas obou záhy byl předznačen. Byl to na počátku věků boj mezi archandělem a ďáblem, mezi Adamem a hadem, mezi Abelem a Kainem.

Od Abela odvozuje se království boží zde na zemi, jež těší se stálé ochraně Nejvyššího a povoláno jest ve svém středu uviděti Spasitele. Království světské jest pohanství tápající ve tmě a nevědomosti, zavržené od tváře boží. Kain jest praotcem jeho.

„Písmo vypráví, že Kain vystavěl zde město, ale Abel, jenž byl cizincem zde na zemi, žádného nevystavěl. Neboť na nebi jest město svatých, ačkoli zde na zemi občané jeho jako cizinci dlí na čas, až do té doby, kdy nastane vláda jeho a kdy shromáždí všechny v den vzkřísení tělesného, a obdrží tito slíbené království, v němž vládnouti budou věčně s králem věků, vladařem svým.[3])

Zakladatel města pozemského byl bratrovrah. Žárlivostí a nenávistí jat jsa, zavraždil bratra svého, občana města nebe-

---

[1]) De civ. Dei XV, 1.

[2]) Tamtéž XIV, 28.

[3]) Tamtéž XV, 1.

ského. Dlouho potom byl týž zločin spáchán od Romula při založení onoho města, jež mělo ovládati všechny národy a státi se hlavou státu pozemského, o němž mluvíme. Takto vyplněn jest veškerý čas a celé trvání světa zápasem dvou těchto světů. Řím a světovláda jeho jest poslední útvar státu světského, církev pak jest vezdejším symbolem obce božské. A vše směřuje k rozhodné peripetii této všelidské tragedie, jež znamená vítězství konečné křesťanství, úplné uznání jeho na celém povrchu zemském. Pak nastane však poslední soud, a svět smyslný dojde svého konce — neboť království Boží, jež zvítězí, není z tohoto světa.

Vlastní vývoj dějinný byl pak obyčejně rozdělován na šest období dle šesti dní, ve kterých Bůh stvořil svět, aneb dle šesti postupných dob individuálného života lidského. Rozmanité, celkem však shodné theorie o tom nalézáme u *Lactancia,*[1] *Augustina, Isidora*[2] a *Bedy Venerabila.*[3] Obyčejně období první počíná Adamem, druhé Noem, třetí Abrahamem, čtvrté Davidem, páté zajetím Babylonským, šesté vtělením Kristovým. Odchylky v řadění tomto ovšem se vyskytují, ale jsou významu podřaděného. Tak u sv. Augustina jest v prvé období zahrnut počátek světa a život v ráji, v druhé prvotní hřích a vyhnání z ráje, v třetí potopa světa, zachránění Noemovo a nová smlouva, ve čtvrté vyvolení židovského národa jakožto představitele království božího na zemi atd. U Bedy přistupují k tomu ještě dvě období, z nichž sedmé jest analogické sedmému dni, ve kterém Tvůrce odpočíval, a znamená mír lidstva, jenž nastal Kristovým vykoupením, osmé pak období má dějiště na onom světě po všeobecném vzkříšení a posledním soudě. Podobnou theorii měl i *Jan Scotus Erigena.* Dle něho potrvá prvých šest období až do konce viditelného světa, sedmé nastane, až bude duše bez těla, osmé pak, až všechno vrátí se v božství, neboť „Bůh bude vším a ve všem, a veškeré stvoření zastíní se v Boha, jako hvězdy mizejí, když slunce vychází.“[4] *Sv. Tomáš Aquinský* různil se v tom, že přihlížel více ke skutečným dějinám světovým a dle vidění Danielova rozeznával pět světových monarchií.[5] První monarchie byla

---

[1]) Divinarum institut. libri VI, l. 7 c. 14 a n.

[2]) Ve spise „De discretione temporum“.

[3]) Ve spise „Chronicon sive de sex huius saeculi aetatibus“. Podobné rozdělení uznávají i Honorius z Autunu i Vincent z Beauvais.

[4]) De divisione naturae III. 23.

[5]) De regimine princip. kn. 3, hl. 12, 13 (Eicken o. c. 645).

assyrská, založená za doby Abrahamovy od Nina a trvající po Sardanapala, druhá byla říše médsko-perská až po Dareia, třetí říše řecko-makedonská založená od Alexandra Velikého, čtvrtá říše římská, pátá konečně říše Kristova, to jest církev, jež potrvá až do skonání a obsáhne celý svět.

Pro pragmatickou souvislost jednotlivých událostí o sobě, pro příčinnost jevů historických neměl a nemohl míti středověk porozumění, události jednotlivé samy o sobě byly příliš malicherné a bezvýznamé pro povýšený zřetel, s něhož na vývoj lidstva v minulosti a určení jeho v budoucnosti bylo pohlíženo. „Čas vycházeje od věčnosti plyne zase do lůna věčnosti jsa unaven od dlouhého kolotání“, tak děl Bernard de Chartres.[1] Proto dějepisné knihy středověké, různé kroniky, mají na sobě ráz silně legendární, nevyličujíce událostí, jak byly nestranným zkoumáním zjištěny, nýbrž jak se jeví pod zorným úhlem ideje vykoupení. Vztah k tomuto nalézán všude, i kde uměle musil býti vnášen. Abych případ zvláště frappantní uvedl: Zboření Jerusaléma nepovažovalo se za přirozený následek povstání židovského proti římské přesile, nýbrž byla vymýšlena legenda, že císař Tiberius, jenž tajně ke křesťanství se klonil, Judaei ztrestati chtěl za to, že Kristus byl ukřižován.[2] Počítání času záhy změněno: zaveden letopočet dionysijský od narození Kristova, a přibližný den vtělení Kristova učiněn počátkem roku církevního. S počátku nebylo však v této věci jednotnosti, ježto v některých diecesích považován za den ten 25. prosinec, v jiných 25. březen (t. j. den zvěstování Panny Marie).

Tak povšechně možno říci: Středověku nešlo v dějepise o zjištění určitých fakt, individuálních zvláštností, příčinné souvislosti, nýbrž o to, jak ideová podstata křesťanství v jednotlivých obdobích vývoje dějinného byla předznačena nebo ztělesněna.

X.

Z podaného vylíčení vychází, že doba středověká měla ucelený světový názor na základě dogmat církevních pomocí filosofie Aristotelovy. Nebylo třeba hledati pravdy, tázati se po příčinách věcí a zjevů, činiti zkoumání nová. Tím více vědecká práce soustředila se na vykládání pravd dokázaných, na ozřejmování nauk

---

[1] Eicken o. c. 650.

[2] Tamtéž 663.

hotových a jistých i na obhajování jich proti možným námitkám a kacířským názorům.

Tento stav měl přirozeně svůj ozvuk i ve středověkém zřízení školském, zvláště na universitě, jak částečně jsem již výše k tomu ukázal. Professoři universitní nepředkládali v přednáškách posluchačům výsledků vlastního přemýšlení ani jich nevedli k samostatné práci vědecké, nýbrž prostě předčítali a vykládali text, který i žáci před sebou měli. A jako souhrn moudrosti středověké tvořil jednotný hotový celek, tak i učebnice beze změny trvaly po celá staletí.

Při výkladech samých byla methoda úplně deduktivná, syllogismus uznáván za nástroj nejlépe osvědčený, a disputace universitní byly nejlepším prostředkem, kde vědomosti theoretické bylo možno procvičiti a všechny jemnosti a subtility umění dialektického si osvojiti. Učenost byla více praktickou dovedností, pro kterou bylo nabyti žádoucího cviku každému nováčkovi, aby v cech učenců přijat býti mohl. Ovšem, znalost Aristotela byla vždy podmínkou nezbytnou, aby nebyl vyloučen.[1]

Jedinou hybnou silou ve stejnoměrném a stále mechanicky se opakujícím tomto životě učeném byl vzpomenutý spor realismu a nominalismu, jenž i v ovzduší školské pronikal a trvalé, znatelné stopy tam zůstavil. Spor ten jediný zvláště na sklonku středověku odlišil a odrůznil od sebe jednotlivé vysoké školy: někteří professoři zajisté přidrželi se ve výkladech realismu (*antiqui*: zvláště v Paříži), jiní byli přívrženci nominalismu (*moderni*: Vídeň, Erfurt, Heidelberg).

Vyučování na universitě — zvláště přirozeně nám jde o fakultu nižší, svob. umění (fac. artium) — dělilo se na vlastní přednášky (*lectiones*) a hádání (*disputationes*). Prvé měly právě úkolem studentům nauky předepsané vyložiti, druhé poskytovaly praktická cvičení.

V přednáškách professor určitý text vykládal nejprve grammaticky, pak věcně, a na základě jeho též o sporných otázkách (quaestiones) k němu se pojících se šířil. Zvláště na fakultách právnických při právě kanonickém vyvinuly se výklady šablonovité, stejnoměrně a jednostejně v jednotlivé části a oddíly rozdělené, z nichž každý zvláštním zobecnělým jmenem byl označ-

[1]) Srv. Chartularium Universitatis Paris. I. Introductio p. XVIII.
Omnis hic excluditur, omnis est abiectus,
qui non Aristotelis venit armis tectus.

čován.[1]) Nešlo tedy o výklad věcí a zjevů, nýbrž o rozbor uměle utvořených pojmů, o virtuosní dovednost v definování, rozdělování, třídění a usuzování. A tu bylo učitelům přesně předepsáno vše, nejen text, který mají bez odchylky a výpustky vykládati, nýbrž ustanoveno též, kolik a v jakém pořadě za hodinu mají probrati, kterých kommentářů a glossářů smějí toliko užívati, pokud a co jen smějí diktovati (pronuntiare), jakož i mají-li přednášku čísti, či mohou-li také něco z paměti říkati. Toto nevidělo se celkem rádo. Dle statutu university Tübingské z r. 1477[2]) má professor nejprve čísti text, aby dle něho všichni posluchači vlastní texty si mohly opraviti a správnou interpunkcí opatřiti, načež sloučí obsah rozčleněním a umělým spojením myšlenek a vyjadří jej formou logického závěru. Zajímavou zprávu, jak se professoři na přednášku připravovali a při ní si počínali, uvádí Paulsen[3]). Dle něho Pflikan ve své Kronice popisuje, jak ujec jeho Jodocus Galus v Heidelbergu kolem r. 1480 o Aristotelské logice a fysice přednášel: „Před přednáškou napsal si vše, co chtěl říci za hodinu, málo slovy a poznámkami na lístek, který po přednášce pečlivě jako zlatý poklad uschoval, aby po dvou nebo třech letech, kdyby zase téhož spisovatele měl vykládati[4]) všechny své zápisky pěkně spořádané po ruce měl. Měl-li vykládati básníka, připsal, čeho třeba, na kraj, aby místo jednou dobře pochopené i v budoucnosti jasným se jevilo. Při počátku své přednášky tázal se vždy nejprve po tom, co v minulé hodině přednášel a vykládal; ale nikdo nevěděl, koho se bude dotazovati, čímž všechny v napjaté pozornosti udržel. Nalezl-li někoho patrně nedbalého, zvláště mezi chudými žáky, zakročil bezohledně, ba i skutkem proti drzosti a rozptýlenosti. Takto pokročil se svými žáky velice, liknaví a nedbalí se před ním třásli."

Dopoledne byly přednášky řádné (lectiones ordinariae), jež znáti

---

[1]) Části ty snadno se pamatovaly dle disticha:

Praemitto, scindo, summo, casumque figuro,
Perlego, do causas, connoto, obiicio.

Srv. *Stintzing*, Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, 106 a n., *Paulsen* Geschichte des gelehrten Unterrichts 2. vyd. (1896) I., 34.

[2]) Roth R. Urkunden der Universität Tübingen (1877), str. 334, otiskl *Kaufmann G.*, Die Geschichte der deutschen Universitäten (Stuttgart 1896) II, 355, p. 3.

[3]) Gesch. des gelehrt. Unterrichts 2 vyd. (1896), 35.

[4]) Autoři, jež měli jednotliví professoři v určitém semestru vykládati, byli střídavě, někdy losem přidělováni. Jest patrno, že za takových poměrů vědecké odbornictví nemohlo vzniknouti.

bylo potřeba tomu, kde hodností akademických chtěl dosáhnouti, odpoledne mimořádné (lectiones extraordinariae), jichž znáti nebylo nezbytně třeba. Význam obou názvů byl přenášen i na texty, jichž se týkal, a vývojem doby se měnil. Přihlíželo se bedlivě též k tomu, aby látka učebná byla v ustanovené době probrána. Proto se často rozdílela na čtrnáctidenní období, puncta nazývaná. Na Pražské universitě statuty hned z let 1366 a 1370 bylo určeno maximum a minimum hodin pro každou přednášku.[1])

K souvislým těmto přednáškám pojily se zvláštní druhy praktických cvičení, jež různě byla nazývána (exercitia, resumptiones, repetitiones), ale celkem záležela v rozmluvě mezi učitelem a žákem, čili dála se „per modum examinis".[2])

Vedlé přednášek a s nimi sdružených cvičení byly důležitým orgánem vědeckého, praktického výcviku veřejné disputace (disputationes). Tyto byly velmi důležitou institucí středověkých universit, jakoby učené zápasy rytířským turnajům nikterak nepodobné. Kdokoli k fakultě náležel, ať jako skolár či bakalář nebo mistr, byl povinen činně se jich účastniti. V plném rozsahu ujaly se ovšem toliko na fakultě artistické. Na universitě Pražské konaly se řádné disputace *(disputationes ordinariae)* každou sobotu hned ráno. V létě v 6, v zimě v 7 hodin po mši se začínalo. Byla-li disputace, nesměly se konati veřejné přednášky. Mistři v ustanoveném turnu disputacím těm předsedali, kdežto děkan se staral o udržení kázně a pořádku. Mistr předsedající disputaci zahájil a příslušné these pronesl. Všem mistrům náleželo nyní v pořádku, podlé anciennity ve formě syllogistické o thesi uvedené mínění své pronášeti (arguere), načež přišla řada na bakaláře, kteří argumenta uvedená zase rozebírali (respondere). Proti každé thesi disputujícího mistra (aspoň na Pražské universitě) přihlašovali se tři respondenti, z nichž jeden mluvil přisvědčivě, druhý oponoval, třetí zaujal stanovisko pochybovační.[3]) Volnost slova byla částečně omezena tím, že každý opponent

---

[1]) Monum. Univ. Prag. (1830—48) I. 1. p. 82, § 29.... „ut pro quolibet libro fuerint conclusa duo tempora, scilicet unum quod esset maximum, ultra quod non deberet legi et aliud minimum, infra quod non deberet finiri."

[2]) Zarncke Fr., Die Statutenbücher der Universität Leipzig. (Lipsko 1861.) str. 395: „de modo resumendi: ita quod scolares diligenter examinentur et audiantur, ut eorum ignoranciae succurratur."

[3]) Monum. Univ. Prag. I. 64, r. 4, 2: ...ita quod ad quodlibet sophisma possint esse tres, unus concedendo, alter negando, tertius dubitando.

směl ke každé thesi toliko jednou odpovídati. Toliko při disputacích mimořádných (*disp. extraordinariae*) bylo možno polemisovati bez omezení. Mimořádné disputace konaly se v Praze v úterý a ve čtvrtek. Ale takovýchto disputací bylo hojně. Byltť každý mistr po dvě léta po své promoci povinen v každém osm mimořádných disputací podniknouti. Úkol děkana fakulty nebyl tehdy zajisté nikterak příjemný, uváží-li se, že musil býti přítomen celým disputacím jak mistrů, tak bakalářů, tedy po celou sobotu i neděli. Na disputace vůbec kladla se veliká váha: každý kandidát hodností akademických musil se vykázati, že určitého počtu disputací se účastnil.

Slavnostní pak zvláštní disputace universitní, při níž všichni členové university i vzácní hosté se shromažďovali, konaly se jednou do roka, v Praze vždy 3. ledna. Byl to více akt slavnostní nežli součást vlastní činnosti vědecké. Nazývaly se *disputationes quodlibetariae*. Trvaly často celých čtrnáct dní, den za dnem, a řídil je jeden z mistrů k tomu ustanovený a odtud zvaný *quodlibetarius*. Ovšem, mistři neradi se podrobovali tomuto úkolu nad jiné namáhavému. Později, když se k němu nikdo nechtěl dobrovolně přihlašovati, býval ustanoven volbou a v Praze odměňován novým baretem, střevíci a rukavicemi, jež mu před zahájením byly na stůl položeny, později dokonce i jakousi peněžitou náhradu dostával.[1]) Disputace ty dály se za velikého vnějšího lesku, s nesmírnou obřadností, všichni účastníci byli při nich rozsazeni s velikou přesností dle svých hodností. Nejprve bylo úvodní hádání quodlibetaria s bakaláři, pak teprve vlastní disputace mistrů. Každému z nich byla od quodlibetaria několik neděl napřed otázka (quaestio) uložena, k níž měl zde odpovídati.

V přestávkách, aby duch abstraktními rozpravami příliš se neunavil, a aby účastníci, zvláště mladší, déle ve shromáždění vytrvali, vystupovali bakaláři a činili žertovné otázky vážným mistrům (*quaestiones fabulosae*), k nimž mistři se stejně zdánlivou vážností musili odpovídati a vysvětlení podávati. Meze slušnosti byly otázkám těm i k nim se pojícím rozpravám vytčeny vkusem středověkým. Není tedy divu, že hlavními předměty byla opilost a nezvedený, rozpustilý život studentů doby té i mnohých kněží.[2]) Jindy zase mistři při těchto disputacích

[1]) Monum. Univ. Prag. I. 65, rubr. 4, c. 5.

[2]) Některé z řečí těch (z Erfurtu a Heidelbergu) jsou nám dochovány. Srv. *Zarneke* Die deutschen Universitäten im Mittelalter (Lipsko 1857), str. 49—154.

hlučně si vedli, i pěstmi důraz dávajíce vývodům svým a titulujíce se přezdívkami logických modů, z nichž zvláště „baralipton“ bylo oblíbeno. Že vášeň často nabyla vrchu, jest přirozeno. Nešlo často o pravdu, nýbrž spíše o překonání protivníka všemi prostředky logické rabulistiky. Na fakultách theologických byla zvláště mezi Dominikány a Františkány veliká řevnivost, jež často projevovala se způsobem nedůstojným.[1])

Ze všeho jest vidno, že i školství tehdejší bylo obrazem všeobecné povahy myšlénkové, převahou supranaturalistické a supraracionalistické. Jak jednostranně pozornost člověka středověkého obracela se k záhadám nadpřirozeným a o nich do únavy přemýšlela, nabývajíc velikého výcviku v umění tom, to charakterisuje zvláště pověst o Duns Scotovi.[2]) Sám jsa Františkán, přišel z Oxfordu do Paříže, aby dokázal členům university Pařížské neposkvrněné početí Panny Marie, kdežto Dominikané je popírali a 200 důvodů proti učení tomu postavili. On však hbitě a rychle nejspletitější syllogismy vysvětlil a rozluštil, jako Samson pouta Dalilina zpřetrhal a dovodil, že Panna Marie bez poskvrny hříchu prvotního byla počata. Poctěn za to názvem „doctor subtilis“.

Kdežto tedy středověk měl vyvinutý smysl a znamenitou dovednost pro dialektické šermování o věcech nadpřirozených, o článcích víry atd., bylo přirozeno, že na druhé straně nedůvěřoval vůbec pozorování smyslnému, pokud s biblí nebo Aristotelem souhlasně nevypovídalo. Nedůvěřivost tato u povah přísně dogmatických trvala velmi dlouho. Charakteristický příklad vypravuje se ještě s počátku století XVII..[3]) Ještě tehdy prý jeden provinciál Jesuitský knězi P. Scheinerovi, jenž mu chtěl dalekohledem uká-

---

Tak v Erfurtě (dle str. 116) bylo uvažováno a rozmlouváno o otázce (quaestio), je-li opilost horší nežli lakotnost, při čemž různé distinkce piva a vína z té doby mají pro nás cenu kulturně-historickou. Na konci disputace quodlibetarius se omlouvá, nebyly-li vývody jeho zcela uspokojivé, aby omluvili jej ti, kdo o víně mluviti mu přikázali, ale vína samého mu nepodali (qui tam multa dicenti de vino vinum bibere non dedistis).

[1]) Zvláště v době úpadku scholastiky množí se otázky stejně malicherné jako bláhové. Tak se hádali mistři učení o otázkách, jako: „Jakým jazykem mluvila Eva s hadem v ráji?“ „Vstanou-li v den posledního soudu hubení v podobě hubené, tlustí v tlusté, hrbatí v hrbaté?“ „Vystoupil-li Kristus na nebesa v šatech svých?“ atd.

[2]) Vypravuje o něm Bulaeus, Hist. univers. Paris. IV, 70. Viz Paulsen Geschichte des gelehrten Unterrichts, 2 vyd., 38.

[3]) Rosenberger Geschichte der Physik, I. str. 92.

zati odkryté skvrny sluneční, pravil: „K čemu to, synu můj? Dvakrát jsem Aristotela přečetl a nic takového tam nenašel. Skvrny ty neexistují, nýbrž jsou jen chybou buď tvého zraku nebo tvých skel."

Právě zkušenosti smyslové nebylo za středověku důvěřováno. Smysly klamou člověka, nepodávajíce mu poznání věčného, není na ně spolehnutí. Scholastika činí zkrátka nárok býti korrektivou smyslových dat.

Obrat k nové době dál se znenáhla, jsa připravován, jak výše bylo vytčeno, vítězstvím nominalismu nad realismem. Teprve když rozhled evropského lidstva v prostoře a času se rozšířil, když názor geocentrický byl zaměněn heliocentrickým, když člověk přestal býti středem vesmíru a cílem všeho tvorstva i přírody celé, teprve tehdy, kdy v lidstvu zase převahy nabylo naturalistické nazírání na svět, což urychleno bylo zvláště důležitými myšlénkovými processy dějinnými v reformaci a renaissanci, zastkvěla se na obzoru evropského lidstva jitřenka doby nové a usilovné empirické práce vědecké.

Dopisy K. H. Máchy.

Podává J. Arbes.

Jak opatrně a vždy jen po nejpřísnější porovnávající kritice nutno k životopisu a ku charakteristice K. H. Máchy vážiti i z pramenů vrstevníků, kteří Máchu znali osobně nebo tak později ujišťovali, dosvědčuje mimo jiné následující:

Jos. V. Frič ve svých pamětech (I. díl, str. 118) připomíná, že i on jako malý hoch Máchu aspoň několikráte zahlédl. Píšeť, že do kanceláře Fričova otce, který záhy převzal též pokladnu „Matice české“, dostavovaly se četné vynikající osobnosti zmáhajícího se národního hnutí, načež do slova praví: „I Mácha doptával se někdy u nás na kollegu svého Maršnera, (jenž byl ředitelem kanceláře dra Friče), na něhož čekával však vždy jen na schodech, dokud nevyšel z kanceláře. Bylo to as jen po třikráte po tmě; myslím však, že pamatuji se na jeho postavu dle šedivého pláště s červenou podšívkou, pro niž ho našinci byli vykřičeli.“

Jos. V. Frič sice vše to netvrdí apodikticky a uvádí jen jako pouhou upomínku z let nejútlejšího mládí, kdy mu nemohlo býti než-li asi sedm roků. Než přes všechnu věrohodnost, jakou Fričovy paměti se vyznačují, zdá se, že se zde přece jen mýlil. Oprotiv údaji tomu stojí totiž positivní fakt v stručném životopise Fričova otce v „Ukazateli“ k Jungmannově „Historii literatury české“, kde čteme, že dr. Josef Frič „složil dne 26. června 1837 přísahu co zemský advokát“. Z toho plyne, že r. 1836, kdy Mácha zemřel a dříve neměl dr. Frič vlastní kanceláře, v kteréž by kollega Máchův, Fr. Maršner, mohl býti ředitelem, nebo-li jinými slovy, že udaj Jos. V. Friče zakládá se na omylu.

Podobně, zdá se nám, má se i s dalším jedním udajem

v těchže pamětech Fričových (díl IV., str. 420 a 478) kde druhdy známý vlastenecký klempíř karlínský, Jos. Bronislav Mencl uvádí se jako Máchův přítel, který znal Máchu osobně a pamatoval se později na podobu jeho tak dobře, že na sklonku let padesátých před vydáním almanachu „Máj“ brán byl v příčině Máchovy podobizny na radu.

I proti udaji, že byl Mencl přítelem Máchovým, zdá se nám, svědčí jiný udaj a sice z téhož zřídla, z něhož jsme vážili námitku první.

Jelikož měl Josef Bronislav Mencl v některých listech vytištěné také nějaké příspěvečky, čteme v „Ukazateli“ k Jungmanově „Historii literatury české“ do slova: Narozen r. 1815 2. října v Hořovicích. V mládí navštěvoval tamější obecnou školu a připravoval se k učitelskému stavu; nevida ale žádné pro budoucnost vyhlídky, začal se r. 1829 učiti klempířskému řemeslu. Od r. 1832 cestoval po Čechách, Moravě, Slezsku, Rakousku, Uhersku a Slovensku; hleděl sobě atd. R. 1839 vrátil se opět do vlasti; i osadil a stal se mistrem klempířským v Karlíně atd.

Možná sice, že Mencl jako klempířský chasník zavítal také do Prahy, což z životopisné stati nevysvítá, a že zde nebo snad někde jinde na cestách svých s Máchou se setkal; krátce vše to jest sice možno, ale přátelství Máchy s Menclem nezdá se nám býti nezvratně prokázáno.

Rovněž tak zdá se nám býti skoro naprosto nespolehlivé, co Jakub Malý zaznamenal o Máchovi ve spisku „Vzpomínky a úvahy starého vlastence“. Pravíť v nich mimo jiné do slova: „Smím tedy s dobrým právem tvrditi, že jsem Máchu dobře znal, ano mohu říci, že od té doby, co vstoupil do praktického života, myšlení a snažení jeho bralo takový směr, z něhož čerpal jsem nejlepší naděje pro jeho budoucnost . . .“

Jest sice pravda, že Malý Máchu osobně znal a že se s ním častěji, snad i přátelsky, jak ujišťuje, stýkal; ale vše, co k Máchově charakteristice po letech zaznamenal, mohl v tu dobu o Máchovi zaznamenati každý, kdo se o básníka „Máje“ vůbec jen zajímal a osobně ho neznal.

Nejnespolehlivějším dokumentem zdají se nám býti právě výše citovaná slova. Mácha vstoupil do praktického života dne 27. září 1836, odebrav se do Litoměřic, kde již dne 7. listopadu

zemřel. V době té ničeho nového nenapsal a navštívil Prahu jen jednou, dne 3. října (když mu zvěstováno, že se mu narodil hoch), bez pochyby jen na několik hodin . . .

Kdy a jak, ptáme se, mohl J. Malý, který se v těch několika hodinách s Máchou asi sotva setkal, nabýti přesvědčení o tom, že Máchovo myšlení a snažení bralo se již jiným a pro budoucnost Máchovu nadějnějším směrem?

Avšak i svědectví osob, do kterýchž vším právem možno se nadíti, že dosvědčí vzhledem k Máchovi ryzou a nezkalenou pravdu, nejsou vždy a ve všem úplně spolehlivá.

Na doklad zatím jen následující:

Roku 1886 uveřejnil J. L. Turnovský zajímavou stať o Máchově nevěstě Lori, která mu jako 69letá stařenka vypravovala mnohé podrobnosti o Máchovi. Mimo jiné, že Lořina matka zemřela dne 5. května 1836, tak že přípravy k Lořinu sňatku s Máchou konány v době smutku.

„Mácha," čteme pak v zpovědi Máchovy Lori do slova, „hledal místo a nalezl je v Litoměřicích, kamž jsem se měla za ním odebrati . . . Mezi tím odstěhovala jsem se na čas do Jirchář, kde obdařilo mne nebe synáčkem . . ."

Než toto odstěhování se na čas do Jirchář sběhlo se, jak se přesvědčíme, zcela jinak — nepoměrně tragičtěji. A poněvadž nezůstalo bez hlubokého dojmu na Máchu a tím i na jeho povahu, pokládáme za svou povinnost rektifikovati je později po pravdě vlastními slovy Máchovými.

Neméně nespolehlivými dokumenty ku charakteristice Máchově jsou i mnohé citáty z různých písemních památek a listů v Máchově životopisné stati z péra Karla Sabiny z r. 1846. Sabina totiž mnohdy i nejcharakterističtější momenty buď pozměnil nebo docela — jako na př. vylíčení případu o dočasném přestěhování se Máchovy Lori do Jirchář — prostě vypustil.

Z té příčiny podáváme zde všechny dopisy Máchovy, tedy prameny k jeho povahopisu, jichž jsme se byli až dosud dopídili.

*

Z milostných dopisů Máchových možno nám citovati pouze některé úryvky.

Jeden z nich zní:

„S touhy plným srdcem vstoupil jsem do světa v naději, že zlaté sny prvního svého mladictví v něm uskutečněny naleznu, byl bych jej celý v náručí obejmul; ale běda, záhy se opona strhla a já spatřil, že jsem zklamán...

Chtěl jsem květinu utrhnouti na nivě lunojasné; ale jako ledochladná slza skropila rosa noční žžoucí ruku mou; skloniv se k růži obdivuji krásu její, spatřil jsem ji z hrobu vykvítati; hledal jsem lidi, lidi, jak se ve snách mých jevili a začil jsem prázdné larvy, bez srdce na mne se šklebící, slovem, chtěje obejmouti ráj, přitisknul jsem pouze chladnou zem na svá lásky plná, rozčílená prsa...

Oplakával jsem sny ztracené; jen červánkové večerního nebe, jen stříbrotoká Vltava, jen tmavé stíny vlasteneckých hájů souhlasily se mnou, žal můj znajíce; lidé však mne vytržencem nazývali...

Tak se světem v rozepři, se zničeným srdcem, nepoznán od nikoho, samoten jsem žil v hluku světa, nemilován od žádného a nic nemiluje jako vyhnanec, jenž na pustou se ukryl skálu, jejížto neprohledná noc černým závojem ho zahaluje...

Vy jste mi vzešla co dennice žžoucí nad temnou, pustou, bezživotní nocí... Nejblažší sny mladictví mého vracely se nazpět, s láskou vroucí obejmul jsem opět nalezený ideal svého života. Ve Vás zočil jsem vidinu svou v tělesné skutečnosti...

A nyní se opovažuji Vám zjeviti, co v každém dechu mém se opětuje, čím zraky mé zahořují, a co ústa má ostýchají se vyřknouti... že Vás miluji! Tak vroucně miluji, jakž nikdo na světě ještě nemiloval! Neboť odvrácen od světa, jakož já jsem, jedině k Vám hledím, jedině Vás milovati mohu — — —“

Kdy byl dopis ten psán, určitě nevíme; ale soudíme, že nejspíše buď na sklonku r. 1832 nebo v prvních měsících roku 1833 a že k osobě, které byl psán a zaslán, vztahuje se též poznámka v jiném listě Máchově ze dne 28. března 1833, v němž Mácha jednomu ze svých přátel zvěstuje, že napsal „jedné dívce jako na dobrou noc“ znělky začínající slovy: „Vzešel máj“ — „Ještě jednou v mladosti mé kraje“ a „V hloubi citu, kde mám slova vzíti...“

Dopis platil totiž sličné dívce, kterou byl Mácha poznal v tanečních besedách a vášnivě si ji zamiloval. Mácha shledával v tváři její „ráz Byronovský“; Sabina pak o ní připomíná:

„V skutku měla něco velmi zanímavého do sebe; byla bledá, ale jevila výraz duševní. Promluviv s ní, poznal jsem však děvče jen obyčejné.“

Tato láska Máchova nebyla však šťastna a bez pochyby také dlouho netrvala, jak o tom svědčí následující úryvek z jiného dopisu téže dívce svědčícího:

„— — — Ledva vzešlá již opět mi zacházíte? nadálť jsem se toho, a protož jsem i v tušeném blahu svém vždy byl smutný; viděl jsem, že jediná hvězda tato není mojí hvězdou, a že jen proto mně na okamžení zasvítila, aby bolestné toužení po záři její jen ještě bolestněji mne rozčílilo — — —“

Žhavá slova prvního dopisu jsou jaksi Máchovým básnickým confiteorem lásky a vrhají, zejména první jejich část, také intensivní světlo na Máchův způsob tvořiti.

Mácha totiž některým citům a myšlénkám v dopise tom vysloveným dal později pozměněný poněkud výraz nejen v prose, nýbrž i řečí vázanou.

V črtě „Krkonošská pouť“, v kteréž se jeví první stopy Byronova vlivu na Máchu, mluví vlastně o sobě, o svých citech a nadějích. Mladík, kterého líčí, jest vlastně on sám. Myšlének z citovaného milostného listu použito zde v následující transfigurované formě:

„— — — však jakkoli jen dvacetkráte spatřil rozlévati se studený sníh sestydlé země v chladné slzy, již na této první pouti seznal, že nevešel v takový svět, jaký jemu slibovala mladistvá obraznost jeho. On s roztouženým srdcem vstoupil v svět, doufaje, že všecky jeho sny, které mladost jeho růžovými zdobily věnci, zde v opravdivost změněné nalezne; bylť by celý svět láskou obejmul.

Než příliš brzo sklesla opona a on procitl ze snů mladistvých. Chtěl utrhnouti kvítko z luhu při záři měsíční a rosa noční co slza chladná skropila vřelou mu ruku; sehnul se k rozvité růži, okouzlen vůní její a spatřil, že z časného vykvétá hrobu; za svitání obdivoval se sněhobílé lilii, než již v noci viděl ji skláněti korunu stříbrobílou k vlhké zemi; hledal lid, jaký žil ve snách jeho a pouhé larvy s úsměchem hleděly v oko jeho citupłné: slovem hledal ráj snů svých v světě tomto, po něm rozestřel náruč a pouhou, láskyprázdnou zemi sevřel na prsa horoucí — — —“

Veršem vyjádřil pak Mácha tyto myšlénky a city takto:

„V svět jsem vstoupil, doufaje, že dnové
moje vzejdou zlatý jako máj;
jaký mladosti mně slibovali snové,
takový že najdu v světě ráj.
Než ach, brzo, příliš brzo přešli,
v tmavošedé noci lůno vešli!

V světlo luny kvítko zdvihá vnadnou
radostně, zdá se, že hlavu svou,
sehnu se, ach! a co slzu chladnou,
rosou noční skropí ruku mou. — —
Zkvetlá růže v kraje své mne víže
čarnou mocí, touhy prolétá
cit mé srdce; přistoupiv pak blíže,
spatřím, ach! že z hrobu vykvetá.
Lilie, jejíž jsem za svitání
obdivoval sněhobílou zář,
v noc korunu stříbrobledou sklání
k vlhké zemi, i uvadlou tvář.

Hledám lidi, v mém jak ve snu žili;
bez srdce však larvy najdu jen;
snové moji, běda; — snové — byli,
jestoty je všecky zničil den.
V širý svět po ráji touhou mroucí
rámě moje rozestíral jsem —
po ráji — a na prsa horoucí
pouhou, lásky prázdnou tisknu zem.

*

Kdy seznámil se Mácha s poslední milenkou, Lori Šomkovou, nelze nám udati zcela přesně. Dle všeho stalo se tak roku 1834.

I z milostivých listů, psaných této milence, není nám možno citovati nežli jediný, ovšem nad jiné charakteristický urývek následujícího znění:

„— — — Pocestuju přece, a sice dříve nežli jsem myslil, tak že mi času nezbude k rozloučení. Nebylo by toho také potřebí, neboť jsem Vám již v neděli dal s Bohem na vždy a činím to tímto listem také písemně.

Buďte zdráva. Přesvědčen jsem, že mne snadno pohřešíte, i že budete vědět, jak se vyrážet. Cestuju ven, daleko, daleko na venek k svým známým, blíže k onomu místu, kde přítel můj

(Beneš) — ve věčném snu odpočívá, i žel můj se mnou cítiti nemůže. Chci navštíviti hrob jeho, jest mi svatý, pročež chci očistěn, bez nenávisti k němu přikročiti.

Buďte tedy zdráva, i odpusťte mi v srdci svém, jestli jsem Vám kdy ublížil, jakož i já odpouštím Vám, co jste mi učinila. Snad se na hrobě jeho naučím Vás nemilovati, zapomenouti na Vás i povrhnouti světem, jenž mi vše odňal, i každou mou radost zničil dříve, nežli jsem ji byl užil.

Snad na hrobě jeho se naučím pokojně umříti a s ním ve chladném lůnu země sníti o ztracených rájích, o nichž jsme snívali, že na zemi takových nalezneme. Buďte zdráva. Já Vás vroucně miloval, a běda mně, že Vás ještě miluju."

*

S přítelem svým Edvardem Hindlem, když se tento odebral do Kláštera u Hradiště, zůstal Mácha v čilé korrespondenci.

Z listů Hindlovi psaných zachovalo se několik. Jeden z nich (bezpochyby buď z konce roku 1832 nebo z počátku roku 1833) liší se formou i obsahem od obyčejných dopisů. Mácha totiž k němu použil otevřeného listovního kuvertu velikosti a formy, jak jest níže označeno, a vepsal do něho kromě toho, co chtěl příteli v jazyku českém a polském zvěstovati, také ještě po stranách jednu z nejcharakterističtějších svých básní.

Jelikož jsme verše ty nalezli vepsané také na první stránce Máchovy notiční knížky z r. 1833 s připsaným datem „25. listopadu", soudíme, že byly napsány připomenutého právě dne r. 1832.

Adresa jest na líci prostředního čtverce kuvertu a zní:

Z Prahy

Panu, panu Eduardovi Hindlovi

do Klášterce.

Dopis jest psán na rubu kuvertu a zní takto:

Baláda.

1.

Pokraj skály jinoch sedí,
V jeho rukou harfa dřímá;
Prvním jitrem v dálku hledí,
Vyskočí, i takto hřímá:

2.

»Pohřbi harfu hloubi černá!
Pevný meč mi v pravou ruku.
Vzhůru za mnou, mládež věrná,
Skončíme ať vlasti muku!!! —

3.

Letí harfa mezi skály,
Posledně zavzdechne sobě,
»»Dobrou noc«« z dól strůny vály
Na svého co pěvce hrobě.

4.

»Bílá horo! bílá horo!
Odstři příkrov, jenž tě kryje,
Jitro tvé již svitá skoro,
Naše krev tvou vinu smýje.

5.

»Sněžka zdvihá čelo jasné,
Krákonošů lampa plane; —
Krvavé až zoře shasne,
Zlaté Čechů slunce vstane!!«

6.

V okruh vlasti zavzní plesy,
Hučí jitrem řeky zdmuté,
České zavzní v kolo lesy,
I za lesy zvony duté. —

Pište mi, co o tom myslíte!

Eduarde!

Vaši neznámí přátelé
Vás pozdravují, u. p. Beneš atd.
též rodičové moji; i Wallé —
Kdyby jste by v Praze!!
Teď já.

Słuchałem, że teraz jeszcze mieszkaś u M. p. ojca twego, że niebyłes we Wídnju, i dla tego piszę do ćiebie. Częścokroć byłem u Was, mniemałem, że przyjechales do Pragy i że będźieś w domu, — — niebyłeś. — Oczekuję pisanie przes ćiebie; idźię do Waś, zdumiałem się, że będzieś pisał do domu, — niepisałes. — Dla czego? — —
Widziałeś Waleczow? — Pisaj, jak się teraz tobie podoba. Pisaj zapewnie, i prędko, proszę. — Prędko tyłko? — pisaj zaraz a jeszcze prędczej pisanie twoje oczekuję
twój
Karel Hynek M.

P. Scr.

Škoda, že teď nejste v Praze. — Teď by jste měl příležitost polské řeči se učiti; jest zde velmi mnoho Poláků. — Křinecký, Palembórg atd. Já, co umím, naučil jsem se až posud od P. Baróna Láryše; který od zahynutí Polska v Praze se zdržuje. — I kněh k čtení tady mám . . . . nost . . . . . dříve . . . . . nebyly k

Další jest utrženo.

(Co jest vytištěno ležatým písmem, jest v dopise psáno latinkou, ostatní švábachem).

Zvláštní zmatek přihodil se Sabinovi s dvěma dopisy Máchovými. Na doklad, že byla „celá bytnost“ Máchova „básnickým duchem proniknuta“, cituje Sabina ve své životopisné stati z r. 1846 urývky z Máchova dopisu příteli Hindlovi v Klášteře u Hradiště s přesně udaným datem — „28. března **1833**“.

Zatím jsou úryvky ty váženy z dopisů dvou a to z různých dob. Originalu prvního nemáme; citujeme tudíž úryvek dle Sabiny.

„Píšete mi,“ psal Mácha Hindlovi, „že jste zříceninou; to je lež, kdo říci může: já jsem zříceninou, musel jindy pevným hradem bývati.

Já jsem pevná věž; ale běda mi opět, — beze všeho světla.

Zda-li bude o svátcích zeleno? Já toužím po krajích. — Dnes mám velkou chuť opsati Vám znělky, které jsem jako na dobrou noc jedné dívce napsal. „Vzešel máj“, pak: „Ještě jednou v mladosti mé kraje atd. — „V hloubi citu kde mám slova vzíti.“ Můj nynější život je velmi smutný“ . . .

Potud úryvek. Jelikož všechny tři v dopise tom začátečními slovy označené znělky zaneseny jsou v notiční knize Máchově z r. 1833 po 9. únoru, soudíme, že jest i datum dopisu toho správné.

Nicméně co Sabina dle vlastního udání z dopisu toho (ze dne 28. března 1833) dále cituje, váženo jest z dopisu jiného, pozdějšího, jehož original nalézá se v našich rukou a nemá žádného datum.

Jelikož se v něm Mácha zmiňuje, že dokončil svůj román „Cikáni“, že má již také prvou až třetí část „Máje“ hotovou a že schází jen ještě část čtvrtá a poslední, není možno, aby byl dopis ten z roku 1833, kdy Mácha svůj „Máj“ teprve psáti začal. Ještě přesněji dá se přibližně datum tohoto druhého dopisu stanoviti z okolnosti, že zmiňuje se v něm Mácha také o propuštění Fr. Lad. Čelakovského z profesury.

Jak známo, byl Čelakovský sesazen s profesury jazyka českého při universitě pražské, jakož i s redaktorství úředních „Pražských novin“ a s nimi vycházející „Včely“ z nejvyššího nařízení u prostřed měsíce prosince r. 1835 a sice pro několik slov, jež byl otiskl v „Pražských novinách“ o ruském caru Mikuláši I.

Z toho jest zřejmo, že Máchův dopis, v němž se to připomíná, nemohl býti psán dříve. A poněvadž jest v něm také

zmínka v tom, že car ruský Čelakovskému provinění jeho prominul (o čemž asi sotva došla do Čech zpráva prodlením týdne), soudíme, že byl dotyčný dopis Máchův psán buď v posledních dnech měsíce prosince 1835 nebo až roku 1836, ovšem nejspíše na počátku.

Ježto pak Sabina z dopisu toho citoval jen asi třetinu a i v té jména osob, o nichž jest řeč, pouze začátečními písmeny označil, reprodukujeme níže dopis ten v plném znění.

Sabina připojuje ku svému citatu ještě citát následující: ... „Dohotovil jsem román „Cikáni", a doufám jej po Máji vydati ... Tu ty dny četl jsem od Bulvera Falklanda; ten chlapík jistě nás oba znal; skoro bych se byl ve čtení do Vás zamiloval — nebo do sebe. Beneš bez toho zemřel.

První věta tohoto dodatku o „Cikánech" není však, jak se ihned přesvědčíme, věrný citát, kdežto ostatní slova zdají se býti buď citována nebo transfigurována z jiného nějakého dopisu (snad z onoho ze dne 28. března 1833 — tedy o tři léta staršího), neboť v originale dopisu, jenž před námi leží, jich není. Zde tedy Sabina necitoval doslovně, nýbrž měnil. (Dokončení.)

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

(Pokračování.)

O slavném kancionálu Ivančickém (1576) položena na str. 116 jen tato suchá zpráva: „V té době (za krále Rudolfa II.) také vyšel veliký kancionál bratrský, v němž složena duchovní poesie tehdejší (sic) i krásný český zpěv.“ Na str. 836 vyčtena jsou starší vydání kancionálů bratrských až po kancionál Šamotulský (1561), za nímž následovaly v nemnohých letech jiné za sebou“. Kancionály Ivančický (1576) a Kralický (1615), nejkrásnější a nejskvostnější tisky české, jež zbudily podiv a chválu Dobrovského, prof. Winter neuvádí ani jménem, týž autor, který pro veliké kancionály bratřin literátských nalezl tak pěkné a vřelé slovo.[1]) V čem záležel způsob kalvinský, dle něhož Bratr Jiřík Strejc formoval žalmy k zpívání, rovněž není vyloženo, ač zásluha franc. kalvinistů Kl. Marota, Th. Bezy a líbezného skladatele Klaudia Goudimela obecně jest uznána. Nezdá se nám pravdě podobno, že by čeští Bratří v Jednotě své v Čechách družin zpěvných n e m í v a l i, ježto obec zpívala všecka, a starší řídili, ale na M o r a v ě Jednota br. prý m ě l a zpěvná bratrstva (str. 954). Údej není ověřen žádným dokladem historickým o existenci br. zpěvných družin na Moravě, takže nevíme, na čem spisovatel založil tento rozdíl mezi českými a moravskými Bratřími. O činnosti Jednoty na poli bohoslovném, o přečetných spisech apologetických a polemických čteme tu tam nahodilé zmínky. Nic není vyloženo o katechismech bratrských, ač Bratří namnoze razili tu nové

[1]) Ze zlé kritiky „bratrského kancionálu, jenž r. 1576 vydán“, a roku 1588 od Jesuity Sturma posouzen, bez poznámky a vysvětlení uvádí spisovatel pohanu a potupu písní bratrských, jež Jesuitovi jsou „rouhavé, všetečné, bouřlivé, pyšné, vrtkavé a některé sfalšované a zcizoložené“ (str. 836). Poukaz na Šteyerův veliký kancionál katolický, kde s proměnami ve smyslu věrouky katolické užito písní kališných a bratrských, byl by postačil na způsob „falšování a zcizoložování“ písní bratrských.

cesty. O katechismech bratrských napsal výbornou práci K. Müller v díle, jehož prof. Winter se dovolává na str. 61, ač nesprávně zaměnil publikaci, ve které bylo vydáno. Jsou to Monumenta Germaniae paedagogica IV. a nikoli Monum. Germaniae historica.

Podle Müllera vykládá i prof. Winter, že okolo poloviny XVI. století končí se samostatný rozvoj Jednoty bratrské z husitstva po stránce theologické; odtud prý působí na ni vlivy cizí. Očekávali bychom tu vylíčení těchto vlivů cizích a jak Jednota br. jim se podávala. Ale bohužel pohřešujeme v díle našem potřebného o tom výkladu. Vlivem mocným na Jednotu působil lutheranism a kalvinism. Lutheranism za biskupa Augusty znova ohrožoval samostatný rozvoj Jednoty bratrské.

O sporech biskupa Jana Augusty s Jednotou podány jsou zprávy na str. 174 a 475, ale ani tu ani onde nevyložen jasně předmět sporů těch. O záměrech Augustových zjednati spojení, po případě splynutí Bratří se stranou lutheranskou, o ctižádostivých snahách jeho při tom (jak v ten čas páchl primatum) nezvídáme tu ničeho, ač okolnosti ty důležity jsou pro ocenění Br. Jana Blahoslava, jakožto nástupce Br. Lukáše v záchraně domácí církve národní.

„V těch letech (po smrti biskupa Jana Augusty) Jednota nejtužeji přátelila se s Kalviny ostavivši lutherského přátelství, sic jináč málo upřímného stranou — — — Ale opatrní správcové bratrské Jednoty nestrhli se wittenberských Němců docela. Na příklad zakládajíce r. 1574 školu pro vychování šlechty v Ivančicích, povolali Bratří ke zprávě její z Wittenberka Rüdigera“ (sic). Míněn tu na str. 174 professor akademie wittenberské Esrom Rüdinger, který však byl stoupenec učení Kalvínova. O stycích Bratří čes. s kalvinisty čteme na různých stránkách v díle Wintrově O kalvinismu domnívá se prof. W., že do Čech se tlačil z Falce hořejší a to zvláště silným proudem od té doby, co kurfiřtem Fridrichem IV. násilně vykonána reformace země této. „Od té chvíle přibíhali přes hranice kalvinští predikanti do Čech hustěji nežli druhdy. Do r. 1600 došlo z té strany kalvinství přes Klatovy a Domažlice, Písek až k Soběslavi a na Tábor. Hojně tím směrem lze postihnouti jeho stopy při kněžstvu těch měst. Pan spisovatel, jindy tak štědrý v dokladech pod čarou, v této části nápadně opomenul líčení své doložiti bezpečnými doklady. O městech na jihozápadě českém nemáme posud monografií, kde by lze bylo kontrolovati tvrzení tato a tudíž tím

více pohřešujeme potřebných dokladů. Z připomínky, že i tu Bratří pomáhali, tušíme, že namnoze vyznavači Jednoty v těchto stranách mateni s kalvinisty. Zrovna za této doby v jihozápadních Čechách Jednota bratrská nadějně se šířila přízní šlechty (Václava Švihovského, Jana z Roupova, Jana Čabelického ze Soutic, a zvláště Petra Voka z Rosenberka). Spíše pozornosti zasluhuje fakt na str. 185, že kalvinism ke konci XVI. století měrou čím dále tím větší šířil se školami a vzdělanými lidmi a příchozími z ciziny. Z domácích církví nejvíce zamlouval se Jednotě bratrské již pro příbuzenství přísné kázně církevní. Pokud Bratří dogmaticky klonili se znenáhla ke kalvinismu a pokud intelligencí jejich v duchovenstvu a šlechtě na kalvinských školách vychované připravoval se v XVII. století nový obrat v Jednotě bratrské, jsou otázky u nás ještě neprobádané, a tudíž i ve spise našem mimo obecné označení na str. 61 nenalézáme na ně určitější odpovědi.

Na str. 60. uveden Jan Zborník, jakožto poslední Bratr, jehož r. 1535 odsoudili pro novokřtěnství. Na str. 309 „právě tehda“ (1535) prý „došlo na ty české bratry, kteří se osmělili nově křtíti“. Ale údeje ty o novokřtěnství Bratří pošumavských jsou nesprávné. Br. Jan Poustevník neboli Zborník byl sice žalován od děkana klatovského, že „učí mnohým bludům a lidi staré znova křtí“, ale odpíral žalobě té, že „v jich Jednotě také křtí, ale dítky, a ne lidi staré aby znova křtili“. A když soud komorní dal přečísti nové zřízení o novokřtěncích, Bratr Jan i ochránce jeho pan Konrad Krajíř hájili se, že „s těmi novokřtěnci se nesrovnávají, na které zřízení toto se vztahuje, neb oni žádného starého nekřtí znovu“. Jan Zborník byl sic odsouzen do vězení, ale nikoli pro novokřtěnství, nýbrž proto, že „proti velebné svátosti těla a krve Pána Krista traktáty rouhavé mezi lidi jest roznášel též i děti křtil a učil mimo kněží pod jednou a pod obojí způsobou tu obývající, ježto jest to i proti starodávným právům a zřízením“.[1])

Celá kapitola V. knihy druhé věnována je správě Jednoty bratrské. Základní chybou tohoto zvláště důležitého oddílu jest, že není vylíčena zvláště starší organisace v XV. stol. a proměna její za XVI. století. Způsob zřízení Jednoty, jak vylíčen je prof. Wintrem, dotýká se hlavně XVI. století.

---

[1]) Traktáty bratrské o večeři a krvi Páně“ v Čas.-Čes. Musea, 1883, str. 143—144.

Nesprávný je výklad, jako by Jednota již v svém dětství byla se postarala o dobrou organisaci a správu pevnou. Pevnějšího zřízení dostalo se jí teprve ke konci XV. století zásluhou stránky větší, zvláště Br. Lukáše. Překvapuje, že na téže stránce užito jest Jafeta za pramen historický pro správu Jednoty za doby nejstarší. Kritikou spisů Jafetových jasně dokázal prof. Goll nespolehlivost tohoto pozdního, libovolně kombinujícího dějepisce bratrského († 1617) a podrobným rozborem ukázal, jak nesprávný jest údej jeho o správě 28 rektorův bratrských (Čas. Čes. Musea 1886 str. 511). Na str. 474 připomíná se, že ústava bratrská v době starší měla ráz monarchický, ale v čem ráz ten záležel, podrobněji není vyloženo. Prof. Winter nic neuvádí o těkavém životě kněží doby nejstarší, nic o úkolech hospodářů, z nichž v XVI. století vyvinul se úřad pomocníků a soudců, nic o úřadě starších, z nichž vyvinula se úzká rada, nic o poměru jejím k biskupovi — ač tu hlavně viděli ráz monarchistický — Pominuto tu úřadu „sudího," jenž po vítězství stránky větší zřízen a osazen Br. Prokopem z Hradce, aby první místo měl v radě úzké a vedl nejvyšší správu Jednoty, kdežto biskupu Matějovi zůstalo výlučné právo ordinovati kněžstvo Jednoty. Po smrti biskupa Matěje, když zvoleni čtyři nástupci, úkol sudího spojen s úřadem biskupským, a to tak, že biskup v úřadě nejstarší byl zároveň sudím. Nesprávná a neúplná jest zpráva na str. 474, že „od r. 1499 má Jednota místo jednoho biskupa čili seniora tři i čtyři, kteří se střídali v prvotnosti; jeden z nich (který?) byl za vrchního soudce, jenž řídil obecné pře." Změna stala se teprve po smrti biskupa Matěje (v lednu 1500) na sněmě v Rychnově po Velikonocích konaném, kdy na místo zemřelého biskupa Matěje voleni byli čtyři: Tůma Přeloučský, Eliáš Chřenovický, Lukáš Pražský a Ambrož Skutečský. Nejstaršímu z nich Tůmovi r. 1501 ustoupil dosavádní sudí br. Prokop.[1])

Pohřešujeme v oddílu tom zprávu o způsobu, jak volby biskupů konány v Jednotě a jak noví biskupové místně rozdělovali se o správu Jednoty dle krajů, z nichž dva (Hradecký a Pracheňský) byly v Čechách a dva na Moravě. Pak teprve porozumíme údeji na str. 474, že biskup, který měl úřad nejvyššího soudce, bral sobě na rozhodnutí i od starších krajských

[1]) Goll.: Jednota br. v XV. stol. v Č. Č. M. 1886 str. 326.

(od představených, kteří prvotnost drželi v kraji) nesnadné pře. Sem slušel i výklad o radě krajské a o sněmích krajských.

Když na počátku XVII. stotetí (nesprávně na str. 475 vytištěno XVI. stol.) jeden z biskupů býval povolán do Polska, dva zůstávali v Čechách a dva na Moravě, bylo všech biskupů pět a nikoli čtyři, jak na téže stránce nesprávně položeno. Roku 1606 biskupská posloupnost v Jednotě byla tato: B. Simon Theofil, biskup polský, B. Jakub Narciscus, biskup přední český, B. Bartoloměj Němčanský, biskup druhý český, B. Jan Lanetius, první biskup moravský a Br. Jan Cruciger, druhý biskup moravský (Č. Č. M. 1861 str. 156). Litujeme, že v oddílu tomto nepodán seznam biskupů bratrských a členů úzké rady, pokud jména jich nám jsou zachována.

Živě a názorně vyličuje prof. W. zařízení domu bratrského, kde bydlel správce sboru se svou čeledností (se svými pomocníky neboli jahny, učedlníky neboli akoluty a s ostatními sluhami). Dům bratrský byl zároveň vychovatelnou mládeže ke stavu kněžskému, v něm byly místnosti školní i dělnické, poněvadž při vychování mládenců ke stavu kněžskému, vedle literního učení, hledělo se i na řemeslo, jímž — zvláště v starší době — kněz bratrský měl se živiti (str. 477). Zde jako v jiných domech bratrských byla i librář, z níž knihy půjčovány sboru ke čtení (478).

Při sbořích bratrských zapomenuto na péči Jednoty o nemocné. V pramenech bratrských hojně nalézáme zpráv o darech ve prospěch špitálů bratrských. Tak r. 1530 Jan starší z Žerotína daroval Bratřím na Strážnici dům, „aby tu Bratří nynější i potomní zbor a scházení své k službě pána Boha svobodný měli a k tomu, aby tu špitál bratrský pro chudé lidi a bratří i sestry býti mohl a tu aby se schraňovati mohli s vůlí starších Bratří a správcí zboru toho". Roku 1565 Eliška vdova po Burianu Osovském z Doubravice zřídila v domě sborovém na Třebíči špitál a útočiště pro chudé, kteřížby kdy toho potřebovali z Jednoty aneb z zboru Bratří v městě Třebíči bydlících (Rezkův Sborník historický III. str. 205, 206). Roku 1591 Bratří přerovští kupovali chalupu na špitál, „poněvadž jiní menší sborové své špitály mají". (Dekrety Jednoty br. str. 252.)

Aby chudí nikomu mimo Jednotu nebyli na obtíž, Bratří dávali na ně při každém posluhování, [1]) o suchých dnech při

[1]) Na posluhovaní svátostné Bratří mívali určeny čtyři doby v roce: o Vánocích, o sv. Duše, na podzim, kdy děkovati jest Bohu za úrodu, a o masopustě, kdy jiní křesťané nejvíc bláznívají (str. 832).

každé případné řeči: dvakrát v roce (o Vánocích a o sv. Janu Křtiteli) sborové bývali upomínáni, aby nezapomínali na sbírky. (Srovnej u Wintra str. 490.) Každý kraj míval pro chudé svou korbonu neboli „měšec obecný«. Na str. 485 tento „měšec obecný“ nepřípadně nazývá se pokladnicí „okresní“ místo krajskou.

Při vylíčení organisce Jednoty neslušelo pominouti archivu bratrského, jenž z potřeb Jednoty založen v Litomyšli a po požáru r. 1546 obnoven a přeložen do Ml. Boleslavě, kde při něm vychována celá řada historiků bratrských. Pohromě pobělohorské, která zničila tolik pokladů literárních, šťastně unikl, upadl sice v zapomenutí, ale odkryt prof. Purkyní v Lešně; r. 1840 třinácte foliantů získáno obnovenou církví bratrskou v Ochranově, kdežto čtrnáctý darován českému Museu. Při archivě bratrském jistě by nebylo opomenuto na důležitý úřad „písaře“ (tajemníka) Jednoty. Nepřípadně na str. 116. Jan Blahoslav nazývá se zapisovatelem Jednoty. Velice litujeme, že v kapitole o správě Jednoty není vylíčena péče její o školství.

A jako spisovatel nás zavedl do domu bratrského a podrobně vylíčil život stavu kněžského v Jednotě, velice bychom byli mu povděčni, kdyby nám byl v kap. V. čtvrté knihy vylíčil život bratrský v chatách selských, v domech světských, na tvrzích zemanských i na zámcích panských. Poznali bychom a ocenili, jak duch bratrský mírnil rozdíly stavovské a jak v době, kdy rozdíly tyto prohlubovaly se ve většině národa, Jednota bratrská působila blahodárně na zmírnění protiv těchto.

Za doby pronásledování neslušelo zapomenouti na sbory „tajné“. Dle ustanovení synody z r. 1504 bylo hospodářům rozkázáno, „aby s čeledí věrnou scházeli se v neděli po domích, zavrouce se a umí-li hospodář nebo kdo jiný čísti, aby něco přečetl a slušně-li, aby i písničku zpívali, aneb něco promluvil, aneb to vše spolu učinil a napomenul k modlitbě“. (Dekrety Jednoty br. str. 58).

Z výtek a pomluv, jimiž nepřátelé Jednoty stíhali nenáviděné Pikarty, některé jsou tak uvedeny, jako by spisovatel stotožňoval se s nimi. Tak na str. 51. prý „Daleko spravedlivěji a s výtkou velmi vážnou píše stran jejich mravnosti r. 1488 Jan Zajíc; uznává, že jsou spravedliví a pokojní, ale leká se, že pod přikrytím pokory zevnitřní, aby nebyli uvedeni v pýchu duchovní.“ Zdali průběhem času splnily se obavy páně Zajícovy?

Na str. 492 uvedena jest výtka pana Vojtěcha z Pernšteina, že kněží bratrští mocným lidem skrze prsty hledí, že nejsou bez přijímání osob a vůbec že trestají přísně jenom chudé bratry, na bohaté se neodvažujíce. A těžká výtka tato podána jest bez ohražení a bez odporu, sotva že poznamenáno, že vychází od protivníka Bratří. Nikde v díle Wintrově, ani v pramenech, pokud nám jsou přístupny, nedočetli jsme se dokladu, kterým by oprávněna byla výtka pana z Pernšteina, naopak na str. 196 vyložena jest událost, jak bratrský biskup Kalef slavně vyloučil roku 1578 Krescencii z Krajku pro smilnost a Adama z Krajku pro nezřízené pití, tedy oba členy rodu, jemuž bratří za tolik dobrodiní byli díkem zavázáni. A na str. 490 s pochvalou vytčeno, jak o mravní stránku „všech členů Jednoty od pacholete školního a ženské slouhy až po biskupa a urozené šlechtice dobře bylo pečováno, takže nesnadno bez trestu směl se z řádu kdokoli vymknouti". Tak r. 1555 od starších shromážděných v Boleslavi rozjímáno o pánich lakomých, lidí poddanných sužování, a jejich šencích v městech atd. i usneseno, aby spravováni byli nálezy bratrskými, nechtí-li poslouchati, aby k nim kázní bylo přikračováno. (Dekrety Jednoty br. str. 178. Srov. i str. 149.) Na synodě v Slavkově r. 1572 mimo jiné na nezřízenou nádheru urozených žen ustanovena až i exkomunikace (str. 174)

Na str. 493: „Ostatně pýchu vyčítá kněžím bratrským i protivník jejich Kalenec r. 1542; prý jezdí na koni s mečem jako rejthaři a učitele, jahny pracemi prý natahují a sami, zvláště starší vedou život prelátský. (Srovnej podobnou pomluvu Korandovu z r. 1479 na str. 44.)

Žaloba prudkého přívržence stránky menší v příkrém odporu je se vším, co o životě a opatření kněží bratrských vyloženo na str. 484—485. Právě roku 1542 vysvědčuje se o kněžích bratrských: „Kněz bratrský musí pracovati, s cepem do stodoly, s kosú na louku nebo s člunkem za stavem procházeti a z práce své živ býti." Když katolický biskup Petr Vergerius roku 1560 nabízel se, že vstoupí do Jednoty, jejíž řády se mu zalíbily, ale aby ho opatřili živobytím, sluhou, dvěma písaři a párem koní, Bratří vyhnuli se tomu. „Taký přepych byl dalek Bratří" (str. 485).

Zajímavý důsledek v neprospěch Bratří můžeme vyvésti na str. 145. ze chvály Jesuitů. Z milosrdných skutků jejich neposlední byl ten, že provázeli zločince k popravě. Kněží pražští

ani když na Jesuitech viděli příklad, nenapravili se v tom. „Zdá se, že lutherští kněží v tom byli křesťanštější; aspoň v evang. agendě r. 1581 čteme řád, kterak napomínati a jednati s odsouzeným. Bratrští nechodili těšit odsouzenců tvrdíce, že nemá býti těšen ten, koho Bůh netěší.“ Byli tedy Jesuité nejkřesťanštější u vykonávání skutků milosrdných, lutheráni křesťanštější a Bratří nejméně křesťanští.

Jiné výtky těžké sám prof. W. činí Jednotě bratrské.

Na str. 116. vytýká jí neupřímné opatrnictví. Ale neupřímnost a opatrnictví nezáleželo v ničem jiném, než že v době krutého pronásledování za Ferdinanda I. synoda bratrská dopustila Bratřím, jsou-li od kněží kališných tištěni, aby přijali na sebe kostelnictví kališného chrámu, jen když nezaprou víry.

Na str. 45. Bratří bývali spíš opportunní, než aby se postavovali moci světské. Kdo zná ideál pravého křesťana, jaký z doby počátků svých zachovávala si Jednota br., pozná, z jakého pramene vycházely rady, aby Bratří k vrchnosti, třeba hrubé i kruté, ukazovali všelikou krotkost, a zamítne nespravedlivou výčitku opportunity.

Na str. 176. vytýká se „tvrdošijnost a sobeckost“ straně bratrské, která „vlastně jsouc také protestantská, nedovedla svůj prospěch moudře sloučiti s prospěchem všech protestantů“. Již vyložili jsme nepodstatnost výtky této, kterou spisovatel činí Bratřím za důležitého jednání sněmovního r. 1575. Příčinu nezdaru toho třeba hledati v neschopném vedení na straně lutheránské.

S chováním Bratří na sněmě r. 1575 spisovatel není spokojen ani na str. 180. „Ovšem se stanoviska přímosti a upřímnosti jest diviti se, když Bratří po straně podali svou zvláštní konfessi, že zároveň stáli a hádali se o českou konfessi, kterou mohli a měli tedy zřejmě zavrhnouti.“ Ale věci měly se poněkud jinak. Za sporů obou stran náboženských o formulování předmluvy ke konfessi české, Bratří hrozili sice, že konfessi svou podají císaři a požádají ho za uznání její a skutečně 163 osoby ze stavu panského a rytířského podepsaly příslušnou žádost. Ale když lutheráni naklonili se k žádosti Bratří, tito spokojili se a upustili od podání konfesse a žádosti za uznání její. Konfesse bratrská byla sice císaři podána, ale nikoli ze snesení společného Bratří, nýbrž přítelem jejich, tělesným lékařem císařovým Cratonem. (Sněmy čes. IV. str. 138, 397) Odpadá tudíž výčitka

neupřímnosti Bratří, kteří v dobrém úmyslu přičiňovali se, aby z konfesse české vypuštěny byly všeliké články, které by byly příčily se víře jejich.

Nejtěžší výčitku činí spisovatel Jednotě, vině ji ze mstivosti Bratří, v jichž ideálu pravého křesťana bylo, že jako Kristus, hlava musil trpěti od moci světa, tak i všickni údové až do posledního vyvoleného božího skrze trpělivost musí běžeti po cestě úzké zlého za zlé nečiníce; Bratří, kterým ve všem rodinném a společenském životě zářnou hvězdou byla láska křesťanská kterým bylo přední ctností křesťanskou milovati protivníky své a nejen odpouštěti jim, ale i dobro prokazovati dle vzoru Kristova, apoštolů a prvních křesťanů,[1]) těmto Bratřím professor Winter vyčítá mstivost.

Na str. 57. Již na počátku XVI. stol. „vystupuje na jevo ve spisech bratrských pochopitelná vlastnost potlačených lidí, že mstivě smýšlejí. Čtemeť v Historii Bratří zprávu při r. 1514, že pro svůj krvavý mandát pykal král, též královna, která zemřela v šestinedělích po bolestné operaci, kancléř Kolovrat že zemřel od pekelného ohně“. Sem sluší i případ na str. 496, kde pan Joachym z Hradce, který nesl nový mandát královský proti bratřím s mostu Dunajského, který se pod jezdci probořil, spadl do řeky a utonul; pána mrtvého vytáhli ale krabice v níž list král. uzavřen, potopena v řece. V tom prý Bratří viděli pomstu boží. Ale Komenský v Historiole, odkud příhoda vzata, připomíná, že šest jezdců se zachránilo a panský jinoch který teprv u věku sešlém zemřel, „stálým jsa svědkem hrozného soudu, vyznávaje však náboženství Bratří, nad nímž jak tenkrát poznal, Bůh bdí“ (Komenského Historiola v překladě Bidlově, str. 66).

Jaký z toho vývod pro mstivé smýšlení Bratří? — V nehodách a neštěstích, jimiž brzo po sobě postiženi byli původcové pronásledovaní Jednoty, Bratří spíše viděli jakousi vyšší ochranu při sobě, odkud dokonce až přísloví vzešlo: „Mrzí-li koho život, ať jen Pikartům se protiví, déle roku živ nebude“.[1])

---

[1]) Srovn. Gollovy Quellen und Untersuchengen zur Geschichte der Böhm. Brüder, I, str. 10.

[2]) J. Ehrenberger: O vypovězení Jednoty br. ze statků Jaroslava Pernšteinského r. 1547, Čas. Čes. M. 1849 sv. 2. str. 7. Srovnej i výrok pana Viléma z Rosenberka při sněmování r. 1575 v rozmluvě o konfessi bratrské, když nějaký pán z Kosové hory namítl, že pan Vojtěch z Pernšteina proti Bratřím psal, odpověděl pan z Rosenberka: „Taky tě s tím psaním vyhrál, byl by lépe udělal, aby mlčel, a každý, kdož se koli proti nim postavil, nikdy nic nezískal“. (Sněmy české, IV., 437.)

Ještě na str. 495 prof. W. opakuje výtku svou slovy: „Jedna vlastnost nechvalná zdá se býti v Jednotě v ů b e c o b e c n o u, t y p i c k o u. Čtoucímu ve spisech bratrských (kterých?) příliš v oči bije. Je to j a k á s i m s t i v o s t, která se jeví ve slovích proti těm, kdož Jednotě něčím ublížili; od králů počínajíc po člověka nejposlednějšího o všech a vždy doufal Bratří, že pokuta boží jich nemine nebo tvrdili, slovy ne právě přívětivými, anobrž drsnými, že již na ně dopadla. Tato vlastnost dobře se vysvětlí a snad i omluví tím, kterak mocně byli přesvědčeni o jediné pravosti své Jednoty a víry; kdo té ublížil, nemohl ani bez pomsty boží zůstati. Bratří v tom nešetřili ani svých, neřku-li cizích."

Předně nedokázal nikde spisovatel, že Bratří b y l i přesvědčeni o j e d i n é p r a v o s t i Jednoty své a víry. Je to mínění, které jinými slovy pronesl W. W. Tomek v dějinách Prahy vytýkaje Bratřím, jakoby sebe samojediné měli za křesťany a Jednotu za jedině pravou církev (sv. X. str. 84 a 536). Ale prof. W. sám z Blahoslavova spisu „Vady kazatelů" uvádí přiznání, že Bratří ne za církev obecnou sebe jako Novokřtěnci, ale za č á s t k u toliko o b n o v e n é c í r k v e pokládají. *J. V. Řehnický.*

(Pokračování.)

J. N. Kramskoj.

Mosaikový portrét z jeho listů a statí.

(Pokračování.)

„. . . ‚hlavní zásady umění‘ — toť jiná stať. Tu nelze říci: mám rád nebo nemám, mám chuť nebo nemám, než ony, ty prokleté zákony, trvají mimo můj i Váš osobní vkus a temperament. S nimi nastane celý život se táhati: jestliže nedovedls podrobit se jim — zahynuls, ale na kolik každý z nás je s to, aby je pochopil a svobodně se jim podrobil — na tak dlouho je věčný, ačkoliv temperament a vkus hrají úkol průvodců, telegrafních drátů, ale jenom průvodců — ani víc, ani míň. Toť nepříjemné — souhlasím, překáží to svévoli — ještě více souhlasím, toť konečně se znechucuje, vem to čert, jak stará poutnice starucha — zajisté, ale ony, ty zákony, přes to vše jsou, byly a budou. A v tom není odporu, nehledíc na to, že jsem v prvním listě postavil smysl obrazu v závislost na karakteru člověkově, a nejenom na karakteru, nýbrž i na národnosti. Pravíte, že nyní není už tak veliký rozdíl mezi národnostmi. Jak by? V městech je to, možná, pravda, ale vezmeme-li masu, miliony, tehdy . . . pozamyslíš se, než rozhodneš. Nesouhlasíte? Škoda, ale mně dovolte, abych zůstal při svém.“ [1])

„Jsem pro národní umění, myslím, že umění ani nemůže být jinakým, než národním. Nikde a nikdy jiného umění nebylo, a je-li tak řečené všelidské umění, jest jenom následkem toho, že bylo vyjádřeno od národa, stojícího v popředí všelidského rozvoje. A jestli kdysi, v daleké budoucnosti, souzeno je Rusku, aby zaujalo takové postavení mezi národy, tehdy i ruské umění, budouc hluboko národním, stane se všelidským. Potřebují-li takové prosté zásady ještě důkazů? Vždyť nudí to konečně, otáčeti se stále v abecedových pravdách.“ [2])

---

[1]) List CXLII. (Řepinovi.)

[2]) Z článku „Osudy ruského umění“. IV.

„Opakovat po druhých zajisté už se nehodí, protože ani jeden způsob vyjádřování starých mistrů nestačí na nové úkoly. Možno toliko se závistí na ně hledět, ale samému nutno je hledati způsobů nových. S novými pojmy musí se zrodit nová slova. Opět příčina největší různosti mínění a největších sporů. Říkají, na příklad: „Zajedu, přiučím se technice." Pane, na nebi! Oni myslí, že technika visí kdesi u kohosi na hřebíku ve skříni, a třeba jen poohlédnouti se, kde klíček, aby si opatřili techniku; že ji možno vložit do kapsičky a podle potřeby vzít a vytáhnout. Ale nepochopují, že velicí technikové míň než na všecko jiné na ni myslili, že muka jejich tvořilo věčné přání, aby jenom (jenom!) vyjádřili tu sílu dojmů, která u každého byla svá vlastní. A když se to dařilo, když na plátně dostihovali podobnosti s tím, co viděli duševním zrakem, technika byla tu sama od sebe. Proto také ani jeden skutečně veliký člověk nebyl podoben na druhého, a proto často umělec, který nevyjel ani jednou za humna svého města, provedl věci, jež po 300 let uvádějí v úžas. Nebyloť tehdy „Salonů", výstav, nesrovnával sebe s jinými rok od roku, co nyní pokládá se za tak velikou podporu, o čemž však silně pochybuji.

Jak že! Na hranici s tím člověkem bez okolků! Což, když na hranici, tož na hranici; povím však jenom, že výstavy, zvláště veliké, přinášejí ohromně více škody umění než skutečného užitku." [1])

„Nuže, tak co dělat? Podle mne mají-li se zavřít dvéře, rozpustit nejvyšší tribunál? Ani to ani ono. Povím toliko, že naše civilisace zapadla v začarovaný kruh, z kterého nemá východu, a osudným způsobem musí dělati totéž: dnes toho umělce pouštět na výstavu, onoho — nikoliv, a zítra naopak atd. . . . slovem, otáčet se jak veverka na kole do konce věku! A proč? Protože umění je nesvobodno. Všude, na celém světě jsou akademie, titule, úřady, kříže, pense a tomu podobné. Stane-li se umění svobodno, tehdy počet adeptů jeho nevyhnutelně se musí zmenšit . . . Proudhon kdesi praví: „Chci, strašné slovo, aby zavřeny byly akademie a svobodné školy." Není-li to tak doslovně, smysl jest tento. Ale „strašné slovo" je tam zcela jistě. Pamatuji, že když jsem to přečetl, pomyslil jsem si: proč „strašné"? Naprosto není strašné, ale nejmírnější. Červ podhlodává rostlinu, a my budeme se obávat sníti jej jen proto, že sedí už na ní

[1]) List CLIII (Stasovu.)

dvě neděle? . . . Kdybych byl zahradníkem a ne rostlinou, sňal bych jej s největším klidem, a nikdo by toho nepozoroval, poněvadž rostlina by zůstala, a snad jenom hospodář podivil by se: Ej, hleď, jak ten strůmek rychle vyrostl, stín už dává, možno si odpočinout! — a nic víc . . . Závěť má bude ve dvou slovech: „Zničit ústav a všecky jeho praerogativy, aby zachráněno bylo umění.“ . . . Třeba ponechat umělce libovůli obecenstva, jako ševce a řemeslníky, ať se živí, jak dovedou. Kdyby bylo možno přesvědčit o tom ty, koho se to týká!

. . . Říkají: za to, že nebylo tehdy (v dobu obrození v Italii) akademií, byli mecenáši. Ale pomyslete, vždyť mecenáš byl živý člověk, s ním možno bylo žíti společně, přesvědčovat ho, ba i na uzdě ho míti, a potom mecenáš přišel už k umělci a k učenci, který zamiloval si vykopaný svět, přišel k člověku, od kterého mnohému se naučil, maje zalíbení a zájem v otázkách uměleckých. Vůbec oni, ti mecenáši, jako živí jednotlivci, nepřinesli umění ani miliontiny té škody, jako nám akademie. Ovšem, že ta hra s mecenáši vyplatila se draho příštím pokolením, protože když národ ztratil politickou samostatnost a zároveň s tím začaly uhasínat i tvořivé talenty, mecenáši, rozumějící umění a milující je, v bolesti veliké, s nejlepšími úmysly, vymyslili zřízení akademií, aby zachránili veliké tradice, i zachránili je až do Camucciniho. Kdo tím vyhrál? Nespravedlivo by bylo, rozumí se, říkat, že akademie nepřinesly zcela žádného užitku; nikoliv, přinesly, jako stráž, která dožila se hlubokého stáří při zpustlém chrámě, nemajíc kapitálu na opětné zřízení. Bohužel, ani za to nejsme jí povinni vděčností, že bez pohromy zůstaly samy výtvory umělecké. Je zachránili: národ a stát.“ [1])

„ . . . několikráte pravíte „nové umění, noví umělci“. Ale v čem pak zakládá se toto nové? . . . Nedostačí říci: „Rutinné, idiotské a podlé staré umění“, ale logikou nevyhnutelně přivésti čtenáře k tomu, aby také on vzkřikl: „Ano, akademické umění — skutečně mrtvé umění“. Toť povinností kritikovou. Toť konečně v daném případě vaše osobní povinnost vzhledem k těm, kdož ještě bije se a vyčerpává . . . „Nové umění.“ Co je to takového, objasněte, prosím! . . . A proč výslovně nové jest také pravé? A není-li novější, včerejší, ještě pravější? Zajisté nikoliv, a patrně nikoliv! Protože by pak třeba bylo připustit absurdnost. A tak jaké že umění je pravé? Vidíte, že raději bych v zájmu věci vy-

[1]) List CLIV. (Stasovu.)

hodil z vašeho slovníka slovo „nové umění“ a zaměnil je slovem „pravé“, na rozdíl od falešného. Jakmile tato záměna se stane, hned nastoupí také větší jasnost v porozumění.“ [1])

„Mínění má mohou se zdáti provincialnými a také být jimi (vzhledem k umění) — to mne nijak neskličuje. Mám li soudit podle analogie, musím říci, že mínění a sympatie venkovanů jsou rozhodně zdravější a také pokrokovější než u obyvatelů hlavních měst ve všem, co se týká hlavních stránek národního života: hospodářství, vzdělání, soudu a mnohého jiného. A kdo že také pohání všecko ku předu? Hlavní města? Mýlíte se: venkované, zapadnuvší do hlavních měst, protože dobře znají život, na který třeba působit. Oni nosí v sobě vědomé požadavky, co a jak má být vykonáno. A jenom takoví realní lidé, jako venkované, mohou vykonat něco důkladného. V hlavních městech pak nevyhnutelně cit začíná sloužit buržoazii, a člověk přivyká dívat se maličkým okénkem a představovat sebe na vrcholu požadavků doby, ba i hněvati se, že tam, kdesi dole na venkově, lidé mají jiné požadavky.“ [2])

*

Řadu těchto aforismů, z nichž podány tu jen nejhlavnější, bylo by možno rozšířiti, až by z nich objemná knížka vznikla. Byl by to pěkný protějšek a doplněk k aforismům amerického malíře W. M. Hunta „Krátké rozmluvy o umění“. Vynikající tento umělec, žák a přítel Milletův, vrátiv se z Paříže zařídil v Bostonu na mnohostrannou žádost atelier pro dámy. Vtipná jedna Miss Američanka zaznamenávala na rubě svých školních kreseb každý výrok, každou poznámku, pochvalu i výtku mistrovu, již prohodil prohlížeje práce svých žakyň, uspořádala z nich pěknou knížku a vydala ji v Bostonu. Zajímavý spisek tak se zalíbil, že hned na to vyšlo v Londýně nové vydání s doporučením samého Johna Evereta Millaisa, v Haagu překlad hollandský s předmluvou samého Josefa Israëlsa, a předešlého roku překlad německý.

Jisto jest, že kniha aforismů Kramského zalíbila by se neméně. Po krvi umělecké byli tento Rus a onen Američan bratři a stýkali se svými názory a snahami.

Když Stasov na jeden takový plnozrnný list Kramského udiven zvolal, kdo že z ruských umělců tak myslí a píše, Kramskoj odpověděl: „Milý můj Bože! Ba kdo že z ruských lidí může tak

[1]) List CCCL. (Stasovu.)

[2]) List CXLII. (Řepinovi.)

nemyslit po Bělinském, Gogolovi, Fedotovu, Ivanovu, Černyševském, Dobroljubovu, Perovu . . . Opakuju jen, že to, co jsem mluvil, nepokládám vůbec za něco zvláštního, toť prostě nejprostší a nejobyčejnější myšlenka, myšlenka, která vzniká u každého, kdo něco upřímně a čestně miloval neb nenáviděl.“ [1])

V.

Poslední dvě léta života Kramského ozářena byla velikou událostí, radostnou událostí. Část jeho nejkrásnějších snů se vyplnila. Prvý zralý plod malířství ruského se zrodil. Otcem jeho však nebyl Kramskoj, nýbrž Rěpin. Ale jistě nikdo na širé Rusi nezajásal takovou čistou, nezkalenou radostí, jako Kramskoj.

Už na Nový rok 1885 oznamuje Kovalevskému, že Rěpin dokončuje obraz „Ivan Hrozný zabil svého syna“ a načrtává celý vnitřní děj. A po třech nedělích vybízí Suvorina, že rozhodně musí zajet k Rěpinovi a vidět jeho obraz. Nechať nedá se zarazit obnošenou látkou, zevšednělým effektem, že už Švarc a jiní podobné věci malovali. „Ne, rozhodně zajeďte, neznáte-li, obeznamte se. Vidět nevyhnutelno! Nevyhnutelno přesvědčiti se osobně (abych tak řekl vložit prsty), že ruské umění konečně uzrává. Nemůžete sobě představit, jaké to osvěžující přesvědčení . . . Rěpin zachoval se vzhledem k ohromnému počtu umělců a ostatních rozumných lidí dokonce nedelikátně. A jmenovitě: rozumní lidé mají vždycky theorie a theorie někdy do té míry všecko rozřešující, že to až na divy! Divno ovšem toliko to, že plody theorie vždycky jsou hubené, ale to theoretiky ani trošku neskličuje. Na příklad, povím o sobě. Byl jsem velmi šťasten, vymysliv theorii, že historický obraz potud je zajímavý, nutný a musí zaujímat souvěkého umělce, pokud je parallelný, abych tak řekl, současnosti, a pokud možno předložit pozorovateli, aby si měl proč zakroutit knírem! Abych vážně mluvil, čím vším není theorie? V ní jest i hloubka i — nu, slovem, jenom rozumný člověk může dojíti k takým názorům, a proto: co je to vražda, vykonaná zvířetem a psychopatem, vražda třeba i vlastního syna?! Rozhodně nechápu, proč to? A k tomu prý ještě, povídají, co on napustil krve! Bože můj, Bože můj! Jdu se podívat a myslím si: To tak ještě! Ovšem, Rěpin je talent, ale tu možno v úžas uvésti — ale jen nervy! A co že jsem našel? Především zachvátil

[1]) List CCXCIII.

mne pocit uplného uspokojení s Rěpinem. Hle, toť ona jest, věc, jež je v úroveň talentu! Suďte sám. Zobrazena tu a vypjatě do popředí vyzdvižena — neočekávanost vraždy! Toť nejfenomenalnější rys, neobyčejně těžký, a řešený toliko dvěma postavami. Otec udeřil svého syna žezlem do spánků a to tak, že syn se svalil a rázem se zaléval krví! Minuta, a otec jat hrůzou zakřičel, vrhl se k synu, chytil ho, přisedl na podlahu, připozvedl ho k sobě na kolena a přitiskl silně, silně, jednou rukou ránu na spáncích (a krev tak jen stříká mu mezi prsty), druhou kolem pasu přitiskuje ho k sobě, a silně, silně líbá na hlavu svého ubohého (neobyčejně sympatického) syna, a sám řve (rozhodně řve) hrůzou v postavení svém bezmocném. Vrhaje se k němu, chytaje se i za svou hlavu, otec zamazal půl (vrchní) tváře své krví. Podrobnost shakespearovského komismu. Toto zvíře otec, vyjící hrůzou, a tento milý a drahý syn, bez repotu uhasínající, ten zrak, ta ústa překvapující vábivosti, to dýchání chrapotné, ty bezvládné ruce! Ach, Bože můj, není-li možno co nejrychleji, co nejrychleji pomoci! Co na tom, že na obraze na podlaze už celá louže krve na tom místě, kde syn upadl na podlahu hlavou, co na tom, že bude jí ještě mnohem více — obyčejná věc! Člověk smrtelně raněný ztrácí jí ovšem mnoho, a to naprosto neúčinkuje na nervy! A jak namalováno, Bože, jak namalováno! Vskutku, představte si, krve je spousta, ale vy na ni nemyslíte, a ona na vás neúčinkuje, protože v obraze jest strašné, burácně vyjádřené otcovské hoře a jeho hlasitý křik, v rukou jeho však syn, syn, kterého zabil, a on . . . hle, už nemůže vládnout zornicí, těžce dýchá, cítě otcovo hoře, jeho hrůzu, křik a pláč, on, jako dítě, chce se naň usmát: „Nic, povídám, tatínku, neboj se!“ Ach, Bože můj! Rozhodně musíte vidět!!! . . . Nu, dobře! Budeme klidni. Dosti. Promluvíme klidně. Co že z toho následuje? Vždyť umění (vážné, o kterém možno mluvit) musí povznášet, vlévat do člověka sílu, aby se vznesl, musí vysoko držet duševní naladění. A musí, abych tak řekl, jítí krokem s náboženstvím. Ano, zajisté, že ano! Nu, a tento obraz povznáší? . . . Nevím. Čert vzal všecky theorie! . . . Ostatně, dovolte, . . . zdá se, povznáší, nevím jistotně, jak bych to řekl. Ale zdá se, že člověk, který viděl byť jednou pozorně tento obraz, na vždy je pojištěn proti nevázanosti zvířete, které, jak povídají, v něm sedí. Možná však, že tomu tak není, ale toť je jisté . . . že je to zralý plod.“ [1])

[1]) List CCCIX. (Suvorinu.)

A když Suvorin obraz si prohledl a rozepsal se o něm v časopise svém, Kramskoj, nadšen tímto jeho hlasem, posílá mu tak vroucné díky, jakoby mu za spásu vlastního dítka děkoval. „Veliké, ohromné díky Vám, drahý Alekseji Sergějeviči, za dnešní stať o Rěpinovi“ ... Když prý mu o tomto obraze psal poprvé, byl prý na sto verst od pravděpodobnosti, že by uslyšel o něm takové ohlasy, jaké přihodilo se mu slyšet v prvý den výstavy. Na příklad: „Co pak je to? Jak možno to vystavovat? Jak jen to dovolují! Vždyť je to carovražda!!“

Skutečně, mnozí zalekli se obrazu toho, stahovali a roztahovali ustrašené tváře samou bázní o lid, nevočkuje-li taký výjev — car zabil syna! — nákazu. Starostliví přitelíčkové byli by nejraději zakázali, aby obraz byl vystavován. Šlo to patrně do tuha, neboť Kramskoj energicky obrací se k jakémusi prevoschoditelstvu nebo vysokoprevoschoditelstvu, v listech nejmenovanému, s tímto krátkým a řízným vysvětlením.

„Car zabil svého syna. Fakt historický. Možno ukazovat takový obraz lidu? Ano i ne. Ano — když v obraze je všecko pověděno, co psychicky za činem následuje. Ne — když obraz jest jednostranný. Obraz Rěpinův není jednostranný. Podrobnosti události té může si přečíst každý, kdo umí čísti, v ruských dějinách. Ale to naprosto není to, co obraz. Obraz vraždy, i kdyby byla zobrazena věrně historicky, nemožno ukazovat, není-li v něm čehosi, čeho v dějinách snad i nebylo, a to úsudku, účelu.

Povídají: „Hrozné!“ Ale k některé části zločinů dochází také proto ještě, že vrahové v klidném a normálním běhu svého života měli málo příležitosti, aby nabyli jasné představy o činu takém. Cítím, že toto objasnění zazdá se snad vratkým, lék poněkud fantastickým. Ale ... já velmi hluboko miluji umění, velice si vážím jeho vznešeného vychovatelského významu, abych lehkomyslně schvaloval obrazy v pravo i v levo. Kromě toho velice se různím svými uměleckými instinkty od Rěpina, — a přes to vše tvrdím, že jeho obraz konec konců má čestný vychovatelský význam. V čem je patrná tendence obrazu? Nejsvrchovanější hrůza otcova, a parallelně — něžný, láskyplný cit synův. Jinak nikdo obraz ten nepřečetl, jinak ani přečísti jej nelze. Co že tu špatného? ... Povídají, poklesek proti aesthetice? Odpusťte, ale toto poslední je méně závažno, než rozřešení, jež dává Rěpin svým obrazem. Nevíš, koho více ti líto v obraze. Podle Rěpina tento Ivan Hrozný, tato úžasná psychologická bytost, stává se

mně blízký, drahý, a já všecko jsem pochopil, všecko odpustil; mně je patrno, že po tomto obraze — počet zločinců musí se zmenšit, a nikoliv zveličit, protože kdo jednou uviděl v takové vysoké shakespearovské pravdě krvavý skutek, ten pojištěn je proti tomu, aby probudilo se v něm zvíře." [1])

A v dalším listě, opět k Suvorinovi, znovu hlásá, že ruské umění v Rěpinovi, a to v tomto obraze, uzrává, že to jest „prvý zralý plod". Vybízí též Suvorina, aby se pokusil připoutat Rěpina k jiným událostem historickým, k patriarchovi Nikonovi, k metropolitovi moskevskému Filipovi, světci, a j. Kramskoj sám prý pomýšlel mnohokráte na výjev, jak metropolita Filip volá v chrámě na Ivana Hrozného, obklopeného opričníky: „Jdi ven! Nedám ti kříže políbit! Tys samá krev!" ... To říci Hroznému! a před lidem!

Mohl bych ještě více dokladů připojiti, jak Kramskoj uchvacoval se prvým domácím velikým dílem malířským, jak on — nemocný, silně kašlající člověk — hádal se s jenerály o obraz ten, kteří viděli jen na něm louži krve a od krve zamazanou carovu tvář, a neviděli té hrozné tragiky, bouřného hoře až v šílenství přecházejícího, a něžné lásky, s tichým úsměvem jako slabounký, jemný červánek na vždy do noci zhasínající. Ale čtenáři zajisté dostačí, co dosud bylo řečeno. Opět a opět vidí tu ve vší plnosti povahu Kramského. Z rozboru „Ivana Hrozného" mluví nejenom neobyčejně bystrý pozorovatel, hluboký myslitel, kritik umělec — ten živý, úchvatný dramatický přednes! — ale z té neobyčejné radosti z díla cizího, tak čisté, nezištné, vroucné, znovu a znovu vytryskující, mluví zároveň neobyčejný člověk.

(Dokončení.) *F. Táborský.*

[1]) List CCCXV. (Neznámému.)

Sionism.

Pravil mi jednou židovský písmař, že doslova na nich se naplnilo slovo 5. knihy Mojžíšovy 28, verš 37: „a budeš k užasnutí a přísloví i v rozprávku všechněm národům, mezi kteréž zavede tě Hospodin.“ A verš 64—67: „A rozptýlí tě Hospodin mezi všecky národy, od jednoho konce země až do druhého; a budeš tam sloužiti bohům cizím, kterýchž ty neznáš, ani otcové tvoji, dřevu a kameni. A mezi národy těmi neoddechneš, aniž bude míti odpočinutí spodek nohy tvé; tam také dá Hospodin tobě srdce lekavé, a oči blíkavé a truchlost mysli. I bude život tvůj nejistý před tebou, a strašiti se budeš v noci i ve dne, a nikdež nebudeš jist svým životem. Ráno díš: Ó by již byl večer! a večer díš: Ó by již bylo jitro! pro strach srdce svého, jímž se lekáš, a pro ty věci, na něž očima svýma hleděti musíš.“ — Ale že prý on má jiná slova, a jako se naplnilo a naplní na každém člověku zlořečenství pro neposlušnost, právě tak se naplnilo a naplní každé slovo těm, kteří se vrátí k poslušenství; a že jest zaslíbeno u Sofoniáše: „Hospodin Bůh tvůj uprostřed tebe mocný zachová tě; radovati se bude z tebe velice, umlkne v milování svém tebe, plésati bude nad tebou s prozpěvováním řka: Toužící po Jeruzalému zase sberu, z tebeť jsou...“

Nelze porozumět bez Písem nejnovějšímu hnutí židovskému: Židé se chtějí navrátit do zaslíbené země, „do své země“. Myšlenka tato není novou; Židé se vrátili z Babylona: „při řekách babylonských tam jsme sedávali a plakávali, rozpomínajíce se na Sion“; a nechtěli býti ve své zemi poplatným, poddaným národem, nýbrž samostatným královstvím — vzešla jim ještě jednou „sláva Izraelova“ za dnů Makkabejských. Řím je setřel jako učinil větším národům a státům, ale ze Židovstva vyšla zkáza Římu. Titus a Hadrian zlomili sílu jejich na dobro. „Věčný žid“ začíná putovat — nehledá smrti, nýbrž jak by se uživil. Je to neslavná kapitola, bolestná, v dějinách „křesťanských národů“ — zástupcové církve i jejich posluchači neměli soucitu, ani toho soucitu, jaký máme se zvířaty, kde by vzali lásku, kterou měli zvěstovat: žid nebyl bližním. Rytířský středověk byl právě tak nerytířského smýšlení jako náš: špinavý Žid, který „ukřižoval Krista Pána“, měl peníze a ty přišly vhod hýřilům a špatným hospodářům i mezi „rytíři“. Honili je z místa na místo a ač vývoj nynější nátury židovské začal již dříve, přece pohyblivost vynucená přispěla k tomu, že se musil zaměstnávati nejvíce obchodem. Žid se ve středověku nemohl sblížit s římskou církví (nepravíme s křesťanskou), v něm žilo II. přikázání: „neučiníš sobě rytiny ... nebudeš se jim klaněti ani jich ctíti“; ve Španělsku bylo mu volněji mezi mohamedány než mezi křesťany, mezi nimiž se musil dívat na „ohavnost zpuštění“. Žid a klanět se obrazům! spíše se dal upálit, než by něco takového učinil. Uvolnění nastalé reformací nepokračovalo následkem všeobecného úpadku v 17. stol. a začátkem 18. Ani francouzská revoluce nemohla přinésti

žádoucího obratu; tenkrát až na naše dny začali dívati se na Židy jinak: jest-li Židé vždycky byli pokládáni za „lichváře“ a proto nenáviděni, přistoupilo k tomu jiné cítění, již sice staré, ale nyní slovem „kapitalista“ vyjadřované; čím více protivy mezi kapitalismem a požadovaným vyrovnáním se přiostřovaly, tím více ssuli se mnozí proti Židům — kapitalistům. Ve všech těchto proměnách, v pronásledování, ústrcích, nemohli Židé zapomenout na své staré ideály; vždyť v zimě každé soboty (byť jindy si ani nevzpomenul) musil slyšeti „Písně stupňů“ (Ž. 121—134), prosycené vzpomínkami na Sion, písně poutníků putujících k svátkům do Jerusaléma; a jest veliký počet těch, kteří aspoň při smrti žádali si býti v Jerusalémě nebo v Hebronu na půdě posvěcené šlépějemi Abrahamovými a odpočívati v blízkosti hrobu věřícího praotce. A nikdy na nic nemyslili, když během velikonoční liturgie vyšel a vyjde dosud bocher, aby nahlédl, není-li Eliáš přede dveřmi; není významným onen pozdrav na rozloučenou, kterým židé celého světa velikonoční večeři končí: „příště v Jerusalémě!“? Vždycky věřili a cítili, že jsou lidem zvláštním, vždycky se přidrželi té myšlenky, že z nich vyjde obrození světa. Všude pouze „hosty a příchozími“ a „cizinci“ neměli mnoho důvodu k prokazování lásky a úcty k těm, kteří majíce plná ústa krásných slov o milosrdenství a milování i nepřátel, pro ně neměli ničeho jiného než posměchu a pokřikování „hep, hep!“ (Hierosolyma est perdita). — Snad přece nadejde lepší doba; snad moderní hesla jakkoli vyjadřovaná budou vztahována i na Židy; snad volnost myšlení a cítění bude i jim darována. Právě nejmodernější doba je sklamala; začali věřit již v „assimilaci“ a nastalo ostřejší pronásledování než kdy jindy. Židé musí hromadně z Ruska; německý obchod a průmysl v letech osmdesátých ocituje se v krisi a ostří obrátí se proti — židovským konkurrentům; naše pokolení právě jest svědkem myšlenkové nestvůry antisemitismu; tam skončily ideály přemnohých Francouzů a Němců: Drumont, Stöcker, Lueger. Amerika nepomohla a nepomůže více. Židé píšící rozepsali se takto: nenávist proti nám nevězí v převrácených názorech zástupů, nezmizí osvíceností — jest to něco přirozeného, nutného; zmizí, zmizíme-li my nebo aspoň oslabí-li se diaspora, koncentrují-li se Židé — kde? Kde jinde, než tam, kam nás musí vésti celá minulost a přirozený rozum: v naší zemi. Návrat do země židovské byl kázán, ale ještě to nebyl „Sionism“. Šlo pouze o to, aby exulanti ruští a všude tam, kde jsou místními poměry Židé utlačeni, měli se kam uchýlit; šlo tedy prozatím jen o kolonisaci zaslíbené země. Dály se sbírky, Rotschild zakupoval tisíce akrů půdy, nesčíslné spisy napsány — ale dílo se nezdařilo: nebylo plánu v stěhování, ani rozdělení práce, 15 založených kolonií udrželo se pouze podporami; půda v Palestyně je zanedbaná není kommunikačních prostředků a na konec 1891 turecká vláda stěhování zapověděla. V této největší nouzi povstal židovskému hnutí nový Zorobábel: Dr. Herzl ve Vídni: my musíme chtít více; nejen kolonie v Palestině, nýbrž svou společnou domovinu, nejen cíl pronásledovaných, nýbrž středisko celého národa: a tím jest obnovený stát Židovský se svým přirozeným střediskem Sionem. „Sionismus jest návrat židovství, před návratem do židovské země; chce otázku židovskou učinit otázkou Sionskou; chce mezi veškerým ži-

dovstvem světa probudit národní hnutí, jehož cílem jest autonomní stát židovský v Palestýně. Četné spolky, jež od let 80tých podporovaly židovskou kolonisaci v Palestýně, měly pouze humanitní účely. Programm sionismu jest politický.“ Celý plán vyložil dr. Herzl ve spise „Der Judenstaat“ r. 1895 vydaném. „Palestýna jest naší nezapomenutelnou historickou vlastí; jedině toto jméno jest mocným hlasem, jenž shromáždí náš lid. Kdyby nám jeho Vel. sultán dal Palestýnu, mohli bychom se nabídnout, že uspořádáme finance Turecka. Evropě bychom tam tvořili část hradeb proti Asii; obstarávali bychom úkol předních stráží kultury proti barbarství Jako neutrální stát zůstali bychom v souvislosti s celou Evropou, která by musila naši existenci garantovat. Pro svatá místa křesťanstva dala by se nalézt forma exterritorialisace. Byli bychom čestnou stráží kolem svatých míst a ručili bychom svou existencí za naplnění této povinnosti. Tato čestná stráž byla by velikým symbolem rozluštění židovské otázky po 18 stoletích, plných trápení.“ Náleží k tomu veliká odvaha, všeobecné cítění a touhu takto poprvé formulovat a jest jistě znamením doby, že i v židovském lidu probouzí se vědomí národní. Takové události ovšem naše světová historie posud nezná: lid po 18 století rozptýlený ve všech dílcch světa bez vlasti společné, bez krále, bez společného oltáře, bez společné svatyně, uchváccn jest ideou, státi se jediným národem na jediné půdě s jedinou svatyní a s jedinou řečí. Zachváceni budou na konec všickni, budou-li praví muži celé hnutí říditi; zde by začala nová epocha židovských dějin a dosáhnou-li svého cíle, nezůstane tato epocha za žádnými skvělými dobami staré židovské historie. Ale vysvobodit národ z jeho bídy, k tomu musí být čisté srdce a čisté ruce; jiné motivy dílo zkazí; jenom tenkrát, kdy láska bratrská vedla lidi k vysvobození druhých z jejich bídy, zrodily se veliké a dobré činy. Mojžíš nemohl vyvést lid z Egypta svou cestou, když zabil Egyptského, teprv za 40 let. — Jsme příliš blízko událostem, abychom jasně viděli, jak vlastně všecko souvisí. Jisté jest, že bída a nouze žene chudé a potlačené na Západ. Politika, obchod, kultura ubírá se rozhodně směrem na Východ. Anglická světová politika jest soustředěna na Východě: Anglie ví, že v rozsedlinách Afganistanu bojuje za své světové postavení; Francie a Italie se chtějí šířit k východu, Rakousko se tlačí na jihovýchod, a Německo nejnověji do Číny; nejzdravější síla Ruska jest v Asii. Indie, Čína, Japan vstoupily s Evropou v nejživější duchový, obchodní a politický styk; čím hlubší tento styk, tím větší význam pak mají země středozemního moře; proto tak Anglie střeží Suezský kanál a Perské moře, klíče světové moci na Západě i Východě. Na březích Bosporu intrikují všecky velmoci Evropské o příští postavení světové. Všecka znamení ukazují tudíž k tomu, že Palestýna a Jerusalém politicky i kulturně nabudou ještě velkého významu. Anglie již dávno pomýšlí na železnici přes Damašek do Mosulu — k Persii. Tragedie Arménská ještě není ukončena. Orientálská otázka rozšířila se ve velikou světovou otázku evropsko-asijskou a osudy sultánovy i Turecka budou se asi jinde rozhodovat než na balkánském poloostrově a v Cařihradě. Nechť rozhodnutí skončí jakkoliv, Palestýna získá význam, jaký jí přísluší — vždyť, co máme nejlepšího, jest odtamtud. Bude světovým mocnostem tím, čím jest Švýcarsko velmocem evropským. Každé ze čtyř velmocí pohraničních

bylo by opanování této země vždy hrozící branou k výpadu. Udržení a neutralita Švýcarska jest nutností pro mír Evropy, proto Anglie i Rusko mají veliký zájem na dějinách Švýcarska. Právě tak se to má s postavením Palestýny mezi třemi díly světa. Ať kterákoliv moc drží Malou Asii, Země Eufratu a Egypt, žádná nebude moci druhým přát Palestýnu, aby nebyla ohrožena ve svém majetku (to kázal již Izaiáš, že Izraelovi je nejlépe spokojem doma seděti!). S přirozenou nutností povstane zde druhé Švýcarsko. Ale nynější obyvatelé Palestýny nejsou žádným způsobem schopni buď utvořit samostatný stát, buď naplnit úkol takovému státu připadající: zachovat neutralitu. Zde se nabízí lid života schopný, duševně čilý. Snad nebude ani zbraní zapotřebí, ani krůpěj krve nemusí být prolita — návrat může se stát pokojně za souhlasu, ochrany a pomoci národů světa; úkolem jejich bude nový majetek přivést k rozkvětu a zachovat v neutralitě; nový židovský stát byl by živlem pokoje budoucnosti jako Švýcarsko v Evropě . . .

Není to však nemožné? K likvidaci turecké říše jistě dojde, internacionální židovstvo bude činit nároky jako na část dědictví, jež mu podlé historických práv přísluší. Židé mají právo k existenci jako jiný národ, židé nejsou talentovaní pouze pro lichvu, mohou být dobrými rolníky, řemeslníky a vinaři. K zřízení státnímu je třeba peněz: a těch mají prozatím dostatek, jsouť mocí peněžní; energii a intellingenci jim nikdo neupře, a kde jest vůle, nalezne se i cesta. Aby mezi Židovstvem vůle k návratu do Palestýny byla probuzena, o to se postará sionism i antisemitismus. Možná, že to půjde jinou cestou, než dosud Židé doufají; obchod se sultánem se asi sotva zdaří. Že „velikému mordéři", jenž od potentátů křesťanstva jest úsměvy a laskavostmi zahrnován, nyní také koruna messiášská se nabízí, není žádnou špatnou ironií světové historie. Židé by neváhali, jako jednou prorok Cýra, sultána Abdul-Hamida pozdravit jako messiáše — vydá-li jim zaslíbenou zemi. — Překáží ještě jiná věc: byť sultánovy peněžní nesnáze byly veliké: bude-li v jeho moci chrámové místo v Jerusalémě, jež jest islamu vedle Mekky místem nejsvětějším, vydati Židům, kteří se nyní ani nesmí odvážit na onu půdu vstoupit?

Židovský stát bez národní svatyně, bez „chrámu Šalomounova" jest však ještě méně než Řím bez sv. Petra a Mohamedáni v Jerusalémě jsou dost podezřívaví a dost fanatičtí, aby pod rouškou autonomního židovského státu nevětřili víc, než nějakou nevinnou kolonisaci Palestýny. Mezi islamem a židovstvím v Palestýně jest pouze buď — anebo; pomlčíme pak o tom vůbec, zdali by se římské nebo orthodoxní církvi líbila nějaká taková čestná stráž.

Skepticky se na celé hnutí a zvláště plány dr. Herzla dívají socialisté; hlásá prý ve svém „Židovském státu" nové myšlénky, moderní vymoženosti, ale liberalistický kvas v něm zůstal (dr. Herzl byl dříve liberalistickým spisovatelem a politikem ve Vídni, kázal ovšem assimilaci, pokrokářské němectví); spojil prý tendence aristokratické i demokratické, manchestrovské i socialistické. Prý se líbí mnohým, že jako dobrý Evropan všecky výsledky moderní techniky a vědy chce uvést do země, tak že tu i tam má socialistické nápady. Podnikatelé jsou získáni líčením

velikosti podniku, ujištěním, že jim budou zachována nabytá práva — vysoký zisk; velcí finančníci, zvl. angličtí mají se súčastnit zjednáním peněz (jde o milliardu). Je to tedy „obchodní podnik“ a založené „Company“ jistě něco vyzískají. Dělníci musí se chovat slušně tři léta, aby se příbytky staly jejich vlastnictvím; budou pracovat sedm hodin denně — ale pracovní podmínky jsou prý nejhoršího kapitalistického druhu — „trestní kolonie“. A dr. Herzl chce zavést Trucksystem. To má být rájem pracovního lidu — na základě moderního sociálního zkoumání a poznání? Sionisté jsou ligou, netáží se po politickém a náboženském přesvědčení — proto musí se ukázat při praktickém provádění propasť mezi buržoasií a pracovní třídou; „proletář nebude pro ně pracovat tři léta, aby stupňoval jejich příjmy,“ „proletář v Palestýně musí sdílet osudy proletáře celého světa,“ sionismus je měšťácká fikce, proletář má své zájmy jinde — kapitalismus bez dělníků není nic — a fata morgana se rozplynula.

Nemá tedy sionismus pro Židovstvo žádného významu? Má. Sionism jest povolán židovstvo pozdvihnouť mravně. Život měšťáckých židovských tříd jest tíhou poměrů proměněn v poušť — tu zavanul dech něčeho ideálnějšího, byť fikce, která však hne duchy a proto jej vítáme zvláště proto, že má demokraticky progressivní zabarvení. Ale to je všecko.

Nezdá se však, že právě jen kapitalisté budou rozhodovat: rabíni němečtí, odvislí od kapitálu, zavrhli sionismus — ve jménu patriotismu.

V srpnu 1897 sjeli se v Basileji přátelé sionistického hnutí; souhlasné adressy ze všech zemí měly 50.000 podpisů, 200 členů kongressu bylo téměř internacionálním zastoupením veškerého Izraele. Sám Njewsorow přiznává, že dr. Herzl činí dobrý dojem. Průběh kongressu prý byl důstojný, jednání věcné, nálada vážná. Basilejští obyvatelé účastníky sjezdu měli rádi za hostě; bylo řečeno: „máme před sebou tak velikou věc, že smíme o ní mluvit pouze slovy nejjednoduššími“. — Po dvou desítiletích může se sionismus těšit z jistých úspěchů. Bude-li mít hlavní slovo spekulace, pak buď do Jeruzaléma ani nevejdou, nebo nový stát se brzy rozpadne. Vede-li je lepší duch, můžeme spatřit ještě my stěhování Židovského národa, návrat ze staletého exilu. Veliké věci vykonali, na temné stránky v tomto snažení rádi zapomeneme. Cítíme také s Poláky, a ti, ač mnoho trpí, přece jsou kompaktní; kterak bychom nepřáli Židům, aby po dlouhém putování měli svůj domov.[1]

F. B.

---

[1]) Sestaveno z článků a brožur: Johan Lepsius: Zionismus. „Christliche Welt“ 1897 č. 43. — „Der Freiwillige“, ročník 1897 obsahuje mnoho zpráv, zvl. důkladný referát o spisu prof. F. Hemana v Basileji: „Das Erwachen der jüdischen Nation“. — Dr. Herzl: „Der Judenstaat“. — Sergej Njewsorow v Bernu: Zionismus. Socialistische Monatshefte 1897. — „Gebete der hochdeutschen und polnischen Juden“. Wien 1815.

Výtvarné umění.

(Výstava „Mánesova“.)

Náš umělecký referent v posledních měsících nám jaksi stávkoval — že prý o umění raději nepsat než psát tak, jak se u nás obyčejně píše. „Prosím Vás — myslíte, že to naši výtvarníci čtou jinak než poslouchají různé společenské povídačky? Druh reklamy, reklamy, uznávám, pro poměry naše oprávněné, ale více nic! Tak jak bych to chtěl, toho nedovedu, tož raději nic. A k čemu N. D. naplňovat aesthetickým popisováním děl, jichž čtenářové venkovští nemohou vidět? atd.“ Svatá pravda. Avšak máme našeho milého *Fra* v podezření, že ho některé ty výstavy cizí (*Schneider*, *Uhl*, *Stassen*), ani domácí (Liebscherů) — *Mucha* [1]) do jisté míry — vlastně nechytly; neboť při poslední výstavě Vereščaginově jeho péro již roztávalo a dokonce Topičův „Manes“ vynutil mu přímo národně-aesthetický hymnus, z něhož svým čtenářům podáváme výtah. Podstatného nevynecháme nic, jen nadšení trochu ztlumíme. (Opatrnosti nikdy nezbývá!) — —

Vereščagin nového umění svým Napoleonem neukázal. Tu i tam byly obrazy v jeho výstavě znamenité, na př. kuchyň klášterní, kde (podle Gerômea) zachycován odraz paprsků slunečních. V cyklu Napoleonském byl znamenitý obraz, z něhož jsme viděli Napoleona dumajícího nad zlými správami z domova. Ostatní obrazy Napoleonské opakují jen co nám mistr o vojně pověděl dříve. Ale ovšem: všecek respekt před tou ohromnou pílí a před tou houževnatou tendenčností. Vereščagin touto tendencí je silný, nikoli svým uměním, o němž však musíme vyznat, že je veliké. Ale není originelní. —

Spolek „Manes“ uspořádal v Topičově saloně výstavu. Hned při vstupu mile vás vítá vkusné, třeba že docela prosté uspořádání. Katalóg hned prvním číslem vybízí, podívat se na Bílkovu sošku, vyřezanou ze dřeva. Byl jsem uchvácen hned prvým pohledem — vidíš hned, že tu máš dílo umění, jak se říká, velikého. „Podobenství velkého západu Čechů“ hlásá katalóg. Díváš se, myslíš, vzpomínáš — vzpomínáš z historie národa, vzpomínáš na Bílkovy práce a jeho literární činnost posledních let, srovnáváš . . . Jako by k ulehčení zajdeš k obrazům jiným, ale opět se vrátíš k Bílkovi. Na nevelikém podstavci stojí zbytky z veliké

[1]) O dekorativním umění Moravana Alfonsa Muchy, píše dr. *Chytil* v Obzoru národohospodářském č. 1. a pozd.

sochy Kristovy, jen části obou noh a kus ruky, dlaň s hřebem — tím a celou komposicí upamatován jsi na „zlobu času“. Také obsahem a myšlenkou. Před zbytkem sochy Kristovy leží zlomená, vysílená postava ženská, z rukou jí vypadla „Svatá Bible Kralická“, ale ruce v pádu ještě dopadly na svatou knihu národní . . . Postava s velikou jemností je vypracována, dřevo svou přirozenou měkkostí podávalo se cítícímu noži umělcovu lépe než tvrdý kámen ustupuje dlátku a kladivu. Brzy také postřehneš rozmanitost, bohatost barev celé komposice — mistr nepodal dřevo v barvě přirozené, podává nám celou stupnici barev. Ssutiny Kristovy jsou tmavější, postava ženská je příjemně světložlutá, podstavec je zase tmavější. Na stranách nalezneš konečně nápisy: „Je neznám po Kristu vznešenější nad národa českého západ“ a „Podobenství pádu a smrti Čechů, již byli — ale není jich víc!“ Již byli, ale není jich víc . . . Jsou! A jeden z nich z jihočeského dřeva, vyrostlého pod nebem, pod nímž narodil se Hus a Chelčický, vyřezal podobenství pádu a smrti Čechův. A Čech ten nám ukazuje, jak národ padlý, ale ne mrtvý může se probudit k životu novému: pochopením toho západu nad něhož, Podobenství nám hlásá, není vznešenějšího, pochopením toho západu a tím probuzením k dalšímu životu nad tu smrt vznešenějšímu!

Jak si Bílek sám ten nový život představuje?

Z křesťanství zůstaly jen trosky, trosky znetvořené ale veliké — vedle toho jemného těla ženské postavy vyjímají se ve své massivnosti jako modla. Ideál křesťanství, za jaký padl národ — České Bratrství — vedle toho ve své něžné velikosti vyniká postavou tak ušlechtile provedenou, že bychom si vznešenost svých národních tužeb sotva dovedli zobrazit účinněji.

Ostatních 70 čísel (3—4 sochy) pěkně se pojí k dílu Bílkovu. Nemíním tím jen poměrně dosti patrný počet obrazů s thematem náboženským (Holárek: Upálení spisů Wiklefových, Bém: Studie hlavy Kristovy, Kavan: Milosrdenství přetrvá). Ale mám z jednotlivých obrazů i souborného celku dojem, že „Mánes“ podává nám něco nového, kus toho nového života národního, po němž Bílek tak touží. A právě: je dosti themat národních, čistě národních, ale ani jedno nenese po starším zvyku ryčného titulu národně-historického; naše mládež umělecká cítí národnost hloub, než aby chtěla působit heslem. Jak tiše a tím intensivněji působí Suchardův Poklad — ta zoufalá matka a to děcko nevinné jak jezulátko? Podobné nekřiklavé obrazy podal Aleš a Úprka, také Špillar (J.).

Mnohá ta themata národní mají svou prostonárodností ráz sociální: obrazy Úprkovy (Můj soused — Na podzim), Šalounova socha (Ve chvíli oddechu), Klusáčkovy maloměstské kasty.

Drsnější struny sociální dotekl se Šimůnek: Lidskou spravedlností.

Docela novým jazykem mluví k nám mladý umělec Panuška; jeho vodník je bytost nová.

Svou odvahou poutají Slavíček (Nálada břízová — V mlze), Wiesner (Studie), Schusser (Studie k Ukolébavce), Dvořák (Začátek podzimu), Homoláč (Studie aktu). Krajinářství na výstavě vůbec vyniká.

Švabinský je již obecně známý, uznaný (mimo jiné: Před bouřkou); vedle něho vidíme zase také Preisslera. Hallmanova socha: Vltava šťastně se chytla Vltavských vorů. Vystavuje sl. Braunerová, Němejc, Kuba a ještě jiní — v celku 34 umělců.

Zaznamenat chci, že pozorovat málo prvků dekadentních, naopak v celé výstavě dýše svěžest a prostota přírodní. Hledanosti není téměř místa. Co do umění zaznamenal jsem energické pokusy o plein aire; znáti vlivy cizí, hlavně německé (skotský na Kubových lesích poděbradských?), ale doufáme, že nová generace překoná starší nejen novým pojímáním sujetů národních, ale také technikou. Již teď výstava u Topiče je vůči mnohým starším (k tomu patří také dost mladých!) nemluvenou revolucí uměleckou. Bílek právě nedávno žádal, aby kritik uměleckých děl kritisoval uměleckým dílem, aby prý alespoň dovedl kreslit, — tuto kritiku „Mánesovci“ úspěšně zahajují. *Fra Lorenzo.*

ROZHLEDY

POLITICKÉ: Papírové hrdinství mladočeské strany. Zadostiučinění žádané, spoléhání na spojence; zadostiučinění od šlechty konservativní německými řečmi na diktát Wolfův; zadostiučinění místodržitelovým německým prohlášením o změně, vlastně zrušení jazykových nařízení; couleuroví studenti a jich zaručená stanovní práva; zákaz barev a studentský strike — Spravedlivý Němec dr. Ebenhoch; jeho protićeská výprava na sněmu hornorakouském; opakovaní Koliskova návrhu, neporušenost državy německé, přednost Němcům, protest proti českým násilnostem; nejapné a urážlivé omlouvání těchto činů Ebenhochem — Plané útěchy z odsuzované levičácké obstrukce, autonomistická věrnost Ebenhochova; Vaterland o Ebenhochovi. — Dorozumění vlády s Ebenhochem, smiřováni Moravanů a jich hrozící odpadnutí od Mladočechů chtících snad do opposice — Choutky Heroldovy na útěk do passivní opposice vysvětlitelny; zbytečné strachy z toho; Heroldova bojovnost i statečnost — Klidno sněmovní, komedie o zákonodárství sněmovním. Heroldův jazykový zákon a Slavíkův o všeobecném právu hlasovacím prosté demonstrace. Punktace zmařené odporem Němců. Nová éra staročeštiny — Čeština není v Liberci „landesüblich“ — Kanon posledním důvodem — ulevení bídy kancléře Hohenloha. — Dreyfus hrdinou dne — Crispi slaví revoluci — Velmocenské intriky — Jeneral Milan.

Troufalá byla řeč mladočeské resoluce, kterou si odhlasovali na prosincové schůzi svých důvěrníků — tak ostrá i řízná, že až státní návladnictvo část její skonfiskovalo. Naše národní žurnály otiskovaly ji s dychtivostí a s patrným souhlasem, plny bojovného nadšení. Pouze „Hlasu Národa“ nechtěla se nějak líbiti, měl snad z té mladočeské kuráže skoro strach. Než my zde jsme zcela správně poznamenali, že papírovému tomuto manifestu chybějí posud činy, do dnes pak těch čínů nevidíme a již se jich zcela jistě ani nedočkáme.

Zadostiučinění budou prý naši zástupci žádati dříve nežli se dají v jakékoli jednání a smlouvání aťsi s vládou, aťsi s Němci. Zasedání zemského sněmu Českého musí odhaliti všechny ty pomluvy, potupy a křivdy, kterých se v hojnosti dostalo Praze a celému českému národu. Sněm království Českého musí pozvednouti svého hlasu na velikou a důtklivou obžalobu za všechna příkoří, jež jsme byli nuceni vytrpěti. Tak a podobně vykládáno i doplňováno usnesení důvěrníků a to nejen v listech radikalních, nýbrž i v listech, které jsou dosud uznávány za hlasatele klubu národní strany svobodomyslné.

Zároveň se stále hlásalo, že proti možným činům a nástrahám vlády i Němců máme silnou oporu ve svých spojencích, v Polácích a Němcích konservativních. „Odhodlaná i bezohledná“ pravice z „České Revue“ nám měla býti ochranným štítem proti všem možným nehodám a pohromám budoucím, byli jsme hrdi na své spojence, zvláště na spravedlivého Němce hornorakouského dra. Ebenhocha, ačkoli nám již trochu radost tu zkalili Dipauliové, Zallingerové, Kathreinové.

Takto vyzbrojení a odhodlání vstoupili naši poslanci do sněmu. Jakého že se jim dostalo zadostiučinění? Hned na počátku vstal jeden z našich nejbližších spojenců — skoro našinec — p. hrabě Buquoy a

patrně ve shodě s vládou učinil návrh na zákonné upravení jazykových poměrů v království Českém. Poněvadž Buquoy sám onemocněl, odůvodňoval návrh jeho Ferdinand Lobkovic; chtěl sice mluviti česky, ale na diktát německého řvavého derviše Wolfa mluvil německy, našim lidem pak dal planou omluvu, že chtěl pouze, aby prý mu také Němci rozuměli. Tak vypadají tito naši nejbližší spojenci, vlastně prý naši lidé, krev z našeho masa. S planou výmluvou Lobkovicovou byli však „Národní Listy“ úplně spokojeny a přichvalovaly si ji.

Nejpěknější „zadostiučinění“ dal Mladočechům sám místodržitel království Českého. Snažil se co možná konejšiti rozzuřené Němce, kteří přišli do Prahy tak jako do nepřátelské země i jakoby se strachovali o své živobytí. Při tom dávali hodně ostentativně toto své nepřátelské smýšlení na jevo. Chyběla jim sice v Praze massa lidu, která by jejich akci sněmovní dodávala důrazu, ale náhrada tu byla hned po ruce: němečtí studenti nasadili si své barevné čapky, pořádali své bummly s patrným vypočítavým úmyslem, že tímto vystupováním budou na nás působiti asi tak, jako účinkuje na jisté podrážděné zvíře křiklavě červená barva. Rozumí se, že mezi statisíci obyvatelstva pražského našlo se vždy několik méně rozvážlivých lidí, kteří sedli na tuto vějičku i učinili buršům k radosti několik výtržností celkem dosti málo významných, kterých by si za jiných dob snad ani nikdo nevšimnul. Ale pro udržení pořádku na ulicích pražských byla tu hned policie i vojsko. S české strany žádal se přímo zákaz nošení čapek a hromadného vystupování couleurových studentů na ulici, „ale na čapky ty měli studenti dle svých stanov právo“. Toto právo ovšem mohla si potom za nedlouho policie nicméně zakázati, když způsobilo zatím již dosti výtržností po ulicích, i když nám naděláno všude německými listy hojnost ostudy, jakými jsme prý urputnými i surovými nesnášelivci.

Hlavní zadostiučinění podala vláda Mladočechům však teprve dne 17. a 18. ledna prohlášením o jazykové otázce. Dva vynikající body tohoto prohlášení byly: 1. že budou zrušena (praví se sice jen, že budou změněna) jazyková nařízení dubnová; 2. prohlášení to učiněno napřed jazykem německým, za velikého ustrnutí a snad i rozhořčení mladočeských poslanců. Patrně již v tom můžeme spatřovati obraz té budoucí rovnoprávnosti a rovnocennosti jazyka českého s německým se strany vládní v obvodu tohoto staroslavného království. Zároveň naznačeno, že nová nařízení jazyková úplně přijímají stanovisko českých Němců o trojím území v Čechách: českém, německém a smíšeném. — Od té doby Němci umlkli skoro se svým lomozením na sněmu; Wolf přestal býti hrdinou dne. Vidí, že stane se jim úplně po vůli, proč by se tedy rozčilovali dále? Pouze nyní za poslance řvavou úlohu převzali pohněvaní němečtí studenti, dokud se jim nedostane zadostiučinění za porušení jejich nezadatelných práv na nošení barevných čapek. Za tuto „svatou“ věc své universitní svobody studentské stávkují nyní všecky vysoké školy německé v Cislajtanii, i vláda jeví se proti nim bez rady a pomoci. Je viděti, jak to bylo včasné s naší strany začíti hon po barevných čapkách! Němci jsou výborně sagitováni, sehráni tak znamenitě jako nejvyškolenější operní orkestr. Bylo zajisté nerozvážností křičeti napřed tak veřejně o zadosti-

učinění se strany české, když jsme nebyli s to, abychom si takové zadostiučinění vymohli. Nyní se nám mohou naši odpůrci důvodně ještě ke všem našim nehodám vysmáti. — Takové je to zadostučinění nám poskytnuté!

Ale neštěstí nechodí nikdy osamělé. Na dovršení všeho ozval se také poslední „spravedlivý Němec“ dr. Ebenhoch v Linci. Aby předešel německé nacionály, učinil návrh na zrušení jazykových nařízení a zopakoval pověstný návrh Koliskův z Dolních Rakous také na Rakousy Horní, že němčina je tam výlučným vyučovacím jazykem. Patrně se už i v Horních Rakousích bojí počeštění. Aby nebylo žádné pochybnosti, jaké tento náš čistý přítel má mínění o Češích, odůvodňoval své návrhy naprosto vyzývavým i zpupným způsobem, že totiž nesmí býti porušena německá država, že Němcům přísluší zvláštní přednost v říši, i že nutno je zaprotestovati proti českým násilnostem v Praze i v Budějovicích. Žádný německý nacional ani z pokrokové strany německé by to byl nedovedl lépe po německu. Nejurážlivější však bylo to, že se pak p. dr. Ebenhoch divil, kterak jen Češi mohou býti proto vzhůru; vždyť prý tím jen vyrval zbraň německým nacionálům, předešel prý jejich vlastní akci, i tak skřižoval plány těchto zarytých nepřátel pravice. Divná to útěcha: aby tě nezabil tvůj nepřítel, zabiju tě raději já, tvůj věrný a oddaný spojenec!

Zdrcení Mladočeši utěšovali se aspoň tím, že zároveň Ebenhoch odsoudil levičáckou obstrukci. Ale co je Mladočechům nyní do cislajtánského parlamentu, když tento parlament půjde po případě proti nim? Že prý Ebenhoch se aspoň ještě drží autonomie! Asi tak jako se držel Mladočechů! Pokud s Mladočechy mínil dosíci klerikální školy, držel se jich, nyní když Mladočeši pozbyli kreditu a vlivu, půjde třeba proti nim a snad i proti autonomii. Dobře se pak na to v „Hlase Národa“ vyjímá pokárání našim poslancům i novinám zároveň, že není potřebí proto ještě pravici rozbíjeti, když Ebenhoch trochu zastřečkoval, jakoby ta pravice dávno již nebyla rozbita! Nepřekvapuje, že i Vaterlandu nevadí prohlášení Ebenhochovo, konservativní šlechtě české jde klerikalism daleko před prospěchy národa; neníť šlechta ta prostě českou zrovna jako dr. Ebenhoch.

Tohle všecko zdá se býti dílem vládním. Ještě jiné překvapení a zadostiučinění se chystá na Moravě, tam opatrný Chlumecký smiřuje se s moravskými Čechy a zjednává tak pro vídeňské plány nové vládní vojsko; pan dr. Stránský by se ostatně nikdy tak pěkně nevyjímal v opposici, jako mu to vždy velmi dobře sluší ve vládní straně. Odtud neslyšíme ani valně upřímných opposičních výkřiků v Čechách kromě „Radikálních Listů“, které jsou ostatně více ještě v opposici proti dru. Kramářovi nežli proti vládě.

Je to jen srozumitelné, že podobná situace je pro vychytralé diplomaty z národní strany svobodomyslné zrovna stvořena pro útěk z pole. Proto také nedivíme se p. dru Heroldovi, že zatoužil z dusivého a otráveného ovzduší vídeňského parlamentu dostati se na zdravý český vzduch. Utéci ode vší té šlamastiky, komu by se to nezachtělo, málo kdo by také rád byl na místě poražených a výprask odnášejících vojevůdců? „Utecme od všeho, když jsme to tak výtečně provedli,“ praví tu čelný z nejstate-

čnějších Novohusitů, „národ ať si to vypije, proč byl tak hloupý, že nám tolik věřil?“ Tak, pane Herolde, vypadá to vaše výtečné hrdinství a ta vaše obmyšlená passivní opposice! Ovšem dělati opposici aktivní, opposici obstrukční, jak jste s ní vyhrožovali ještě loni v letě, kdyby se snad mělo povoliti obstrukčním Němcům, k tomu je potřebí trochu namáhání i více času, nežli ho k tomu může zbýti dobře zaměstnanému advokátu, obhájci v trestních věcech, jakož i člověku, jenž klesá již pod tíží všelikých dobře zastávaných i odměňovaných funkcí a úřadů. K passivní opposici není potřebí nic jiného nežli se dát voliti, co je arci zaměstnání dosti pohodlné. Ale považme, jak by se pěkně vyjímali oni passivní Mladočeši, kteří se ještě v listopadu ve vídeňském parlamentu až do krve skoro prali pro onen tak drahý parlament! Proto asi z passivní opposice nepotřebujeme prozatím míti takový strach, ani Hlas Národa nemusí se proto tolik znepokojovati. Passivní opposice Mladočechů beze šlechty, bez Moravanů, bez sociálních demokratů a snad i bez Vašatého a mnohých jiných, kteří na ulovení mandátů patrně jen čekají, toť myšlenka přímo — ne pro veselohru — ale hned pro frašku!

Na sněmu Českém je zatím klidno, klidno plné, nerušené. Čtou se první návrhy jako jiná leta, odkazují se kommissím, kommisse scházejí se občas, ano něco se i tam rokuje, ale zatím kvapí zasedání ke konci; bude potřebí promrskati rozpočet a to hodně na kvap. Potom se brány sněmu na rok zase uzavrou a všechny návrhy — sice velmi krásné — půjdou do archivu. Tam odtud si je pro příští rok budou moci poslanci opsati, kdyby jim snad bylo nepohodlné je znova stilisovati a může se to zase všecko zopakovati tak jak letos, loni, předloni i všecka léta předešlá. Jak dlouho to asi potrvá, než voliči poznají, že se ta hra beze změny dává vlastně již po třicáté a několikáté, tak dlouho totiž, jak dlouho trvá Schmerlingovský náš sněm i jeho přeskvostný jednací řád! A tomu se lidé nesmějí, patrně ta hra je nějak špatně sehraná, že ona nepopíratelná i neodolatelná komika dávno již pořádně nevynikla!

Veliké činy však se dějí nicméně v našem zemském parlamentě. Podán byl návrh Heroldův na vydání zemského zákona o upravení poměrů jazykových; bude pak odůvodněn (8. února) návrh Slavíkův na zavedení všeobecného hlasovacího práva; p. dr. Kramář pracuje již o adresse sněmovní. K návrhu Heroldovu i Slavíkovu však je zapotřebí kvalifikované většiny, totiž musí býti přítomny nejméně tři čtvrtiny poslanců a z těch musí býti dvě třetiny pro návrh. Stačí tedy nepřítomnost pouze 61 poslanců, aby se o nich nemohlo státi platné usnesení. Vždyť velkostatkáři mají sami 70 poslanců a rovněž i Němci sotva by chtěli uzákoniti všeobecné hlasovací právo, kdyby také Mladočeši upřímně se o to zasazovali. Proto by si Mladočeši získali velmi lacinou slávu, kdyby do jednoho muže se zvedli pro návrh Slavíkův!

Jazykovým návrhem Heroldovým opět Mladočeši chtěli jen podati důkaz, že vlastně o ničem se s vládou neshodli. Tím však nesmažou to faktum, že jednání tu bylo, že přisvědčovali úplně bezpodmínečně k novým punktacím i že punktace jen proto již nejsou v platnosti, že je Němci odmítli. Není divu, že za těch okolností došlo i na Staročechy, jak to ukazují konference Gautschovy s Bráfem a Riegrem.

Zatím německé uzavřené území v Čechách je už plným, neodčinitelným skutkem, třeba tímto okamžikem jazyková nařízení nejsou odvolána. Rozhodnutí nejvyššího soudu, že v Chebu není čeština „landesüblich", rozšířeno již i krajským soudem na Liberec, neboť ani tam není prý jazyk náš „landesüblich". Podivno, že Národní Listy tuto nepříjemnou zprávu zastrčily do odpoledníku mezi ostatní bezvýznamné lokálky. Ano, teď je nejlepší politika pštrosí! *P.*

V Praze dne 6. února.

Jednu dobrou vlastnost císaři Vilému upříti nelze: upřímnost. Svých myšlének neskrývá, nýbrž odívaje je v řečnické roucho dává je daleko po světě rozšiřovati svým poslušným tiskem. Ale papír a tiskařská čerň nestačí, nuže ať i kov mluví a sice v důstojné formě devatenáctého století, kanon. „Ultima regis ratio" — poslední důvod králův — vyryti dal v ocelové roury, jež chrliti mají smrť nepřátelům zevním i vnitřním. Tato děla budou kdys vzácným historickým dokumentem.

Sociální otázkou zvláštního druhu zabýval se říšský sněm německý. Kancléř Hohenlohe, několikerý milionář a majitel ohromných latifundií v ruském Polsku, nemohl s dosavadním svým služným vystačiti a toto mu sněmem zvýšeno tedy na 100.000 marek, aby ho hmotné starosti tak příliš netížily a on s horlivostí tím větší věnovati se mohl státním záležitostem, z nichž nejdůležitější nyní — opětné tlačení Poláků ke zdi. Starý redaktor oblíbeného berlínského „Kladderadatsche" Jan Trojan odsouzen pro urážku císaře Viléma do vězení na 2 měsíce. V Elsasku nařízeny za císaře úředně modlitby.

Zakročením Zolovým ve prospěch Dreyfuse zveličuje se celá tato aféra až do směšnosti. Co společenských záhad a palčivých otázek čeká svého rozřešení — ale Paříž a Francie baví a rozčiluje se jen Dreyfusem. Světový literát neváhá propůjčiti péro své podřízeným zájmům soukromým, mezi tím co přes útisky a bídu celých společenských tříd a kulturních národů přechází se k dennímu pořádku. Záležitost Dreyfusova jest specificky francouzská. Když ne Boulanger aspoň Dreyfus. Francouzi by byli s to udělati z něho nového Napoleona.

Letošní padesátileté jubileum revolučního roku osmačtyřicátého oslaveno nejdříve na Sicilii. Slavnostním řečníkem byl Crispi. Podařený typ mladého radikála a starého policajta, s jehož rukou kape špína.

Ve Španělích se ukázalo, že barcelonští anarchisté, na rozkaz Canovasův odpravení, byli nevinni.

Velmocenští diplomati mají zase plno práce, jak by jeden druhého napálili, ovšem na cizí účet, který tentokráte zaplatiti mají Čína a Turecko. Jedná se zase o Kretu, kam má býti k přání Ruska a Francie dosazen za guvernéra známý výtečný vojevůdce z války řeckoturecké, princ Jiří. Rakousko a Německo odporují. Při tom každá z velmocí snaží se na Turecku vylouditi nějakou zvláštní koncesi, zejména Rusko svobodný průjezd Dardanelami. Koho by si Kreťané sami guvernerem přáli, po tom se ovšem nikdo neptá.

Jenerál Milan, ačkoliv ještě žádnou bitvu nevyhrál, vydal rozkaz k srbské armádě, plný servilismu k Jeho Veličenstvu, totiž vlastnímu

synu. Tento měl zatím nějaké skandální pletky s maďarskou herečkou Benköovou, jež zahraničnou intervencí byly ututlány. Dynastie Obrenovičů jest slovanská, ale jak vidět, vydařila se. *H.*

V Praze, 9. února 1898.

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ: Nemožnost uhražení deficitu zemského dosavadními přirážkami; stoupání břemen na zemské dluhy — Mimořádná vydání zemského rozpočtu nejsou investičními; vydání to úplně pravidelná bez pravidelného výnosu — Nynější zvýšení přirážek nejsnesitelnější — Přílišné zadlužování země — Pomoc státní zemím v míře nedostatečné — Ohrožené finance obecní a okresní — Vyhlídky rakousko uherského vyrovnání; půjdou Mladočeši do opposice? Nesnáze se strany maďarské, společná kvota nespravedlivá, vyhrůžky uherské s personalní unií neupřímné — Bezúčelnost nově svolávaných deputací kvotových, podloudné zámysly uherské vlády při tom — Hubené výsledky rakousko-uherské banky obrazem věrným hospodářského stavu monarchie; naše upadání hospodářské vinou vlád i občanstva — Vysoká úroková míra banky rakousko-uherské příčinou malého výtěžku — Boj o udržení ceny našich peněz; stabilita naší měny znamenitě osvědčená za nejkritičtějších dob — Zrušení mlecího řízení a osvobození uherských státních papírů od daně rentové — Opozděná akce Českého sněmu — Odmítnutí nabídky obce pražské od vojenského eráru za hradební pozemky na levém břehu Vltavy.

Zvýšení zemských přirážek nelíbí se některým kruhům u nás; zástupcem jich jest list „Politik“. Přirážky mají zůstati stále stejnými a deficit zemský celý ať se uhradí novým dluhem. Převeďme to do mluvy číslic. Zemské přirážky dosavadní (39%) vynesly by asi $11\frac{1}{3}$ mill., deficit zemský neukrytý je téměř 19 mill. zl. a stoupne ještě asi o $\frac{3}{4}$ mill. zl. dodatečnými úvěry pro nahrazení škod způsobených loňskými živelními pohromami. Bylo by tedy nutné vypůjčiti nejméně $8\frac{1}{2}$ mill. zl. na rok 1898. To rovnalo by se novému dluhu $9\frac{1}{4}$ mill. zl., jelikož země nedostane na $3\frac{1}{2}$%ní dluh plný paritní kurs. K úrokování, na výlohy a ke splácení tohoto dluhu bylo by potřebí ročně (po šedesát let) asi 400.000 zl., co se rovná téměř stoupnutí přirážky zemské ročně o 1·4%. Tak již země hospodařila po více let a to hospodářství vedlo právě k takovému nutnému zvýšení přirážek, které se nyní navrhuje. Zemský dluh již bude beztoho vyžadovati podle navrhovaného stavu v budoucím roce $1\frac{1}{8}$ mill. zl. ročně čili tolik, kolik by se mohlo sejíti 4%ní přirážkou ke všem daním přímým!

I to, co navrhuje zemský výbor na ukrytí půjčkou je příliš mnoho. Přirážka se měla zvýšiti radikalněji, hned asi na 60%, jelikož zvýšení to jenom podle zdání vypadá tak hrozným. Daně přirážkám zemským podléhající jsou vesměs sníženy (až na daň ústavů k veřejnému účtování povinných) a tedy největší část zvýšených přirážek zemských by vlastně byla pouhým převedením slevených daní ode státu na účet země, poplatníci by neplatili skoro nic více, nýbrž by pouze nedostali žádných slev. Proto právě v této přechodní době by toto větší břemeno zemské se nejlehčeji dalo uložiti. Až bude země nucena později k tomu sáhnouti zvýšenou měrou, patrně to bude postiženým daleko těžším nežli právě nyní, kdyby toho skoro ani nespozorovali. Zvláště u daně pozemkové by se to nejméně spozorovalo; kontingent daně pozemkové byl snížen ze $37\frac{1}{2}$ mill. zl. na 35 mill. zl. a kromě toho bude z ní sleveno až 15% — bude-li výnos osobní daně důchodové dosti vydatným, — tedy celkem klesne daň ta o $7\frac{3}{4}$ mill. zl., z čeho na Čechy připadnou asi 2 mill. zl.

Přirážkou 60%ní neukryl by se beztoho celý schodek zemského hospodářství, zbylo by tu uhraditi pořáde ještě přes 2 mill. zl. výpůjčkou, počítáme-li dodatečné úvěry k tomu. Takováto výpůjčka by nebyla již tolik naováženou, jelikož zemím připadne ještě podíl od státu z osobní daně důchodové a kromě toho má se jim dostati část výtěžku ze zvýšených spotřebních daní (ročně asi 10 mill. zl.). Na ty vyhlídky by se mohla již učiniti mírná výpůjčka, ale i to pořáde sluší připustiti za nynějších svízelných poměrů pouze podmínečně, jelikož vydání zemská se nebudou uskrovňovati, nýbrž spíše ještě porostou. Jsou to hlavně vydání školská, na zemědělství, meliorace a veřejné stavby, které stále se zvětšují přirozeným vzrůstem obyvatelstva i jich hospodářských nároků i potřeb.

Uvádějí se sice v rozpočtu zemském pro království České na r. 1898 vydání mimořádná skoro na 3 mill. zl, ale vydání ta nejsou nikterak mimořádná, nýbrž opakují se pravidelně po léta i budou se opakovati stále a nejsou to nikterak vydání produktivní aspoň ne v tom smyslu, že by z nich financím zemským kynul nějaký výtěžek, nebo že by se jimi uspořilo něco do budoucnosti. Tak subvence školám, vědeckým spolkům, na účely podpůrné pro malé hospodáře (rolníky a živnostníky), jakož i na regulaci vod i kanalisování Vltavy a Labe nepřinesou zemskému rozpočtu samému žádný ani přímý ani nepřímý výtěžek. To pak všecko je podle zemského rozpočtu zahrnuto ve vydáních mimořádných, zajisté že ne zcela podle práva.

Špatnější je ovšem ještě situace pro obce a okresy, kterým se základ přirážkový značně umenší, mimo to stát jim co nejdříve sáhne na jediný vydatnější zdroj samostatných důchodů, na daň spotřební (z piva a lihovin), aniž jim dosud se rozhodl dáti za to dostatečně náhradu.

Vláda vídeňská mezitím chystá pro budoucí zasedání říšské rady předlohy o uherském vyrovnání. Konference k tomu cíli odbývaly se jak v Budapešti tak ve Vídni a docíleno prý již úplné shody. Zdali pak to půjde tak hladce také v parlamentech? Němci ovšem budou částečně usmířeni novými jazykovými nařízeními, ale nevyvstane opposice nová, opposice mladočeská na tom místě? Důsledné by to bylo aspoň podle různých výhrůžek dřívějších, ale důslednost nebyla nejsilnější stránkou mladočeské strany. Kdyby Mladočeši byli schopni pořádné opposice, byli by s ní musili začíti hned v listopadovém a prosincovém zasedání delegací, kde naopak se objevili býti nejlepšími zastanci trojspolku a jeden vynikající delegát z Moravy sám převzal referát o námořním válečnictví. To arci byla špatná průprava pro opposici.

Rakousko-uherské vyrovnání samo sebou by zasluhovalo plné opposice beze všech jiných postranních ohledů. Maďaři, mající ve všem příliš mnoho vlivu na společné záležitosti a lví podíl ze všech prospěchů společných, nechtí slyšeti nikterak o tom, aby také podle svých sil přispěli na výlohy k tomu cíli nutné; ty by nejraději svedli všecky na naše trpělivá bedra. Loňského roku nechtěli živou mocí ani se pouštěti do jednání o zvýšení své kvoty a také letos se neví, zdali k tomu budou ochotni. Při tom jsou dosti zpupni, aby hrozili jedním dechem personalní unií. Nemíniť zajisté vyhrůžky podobné opravdu splniti, neboť by je následky zhoubné z toho plynoucí postihly mnohem krutěji nežli nás.

Na stanovení kvoty mají býti svolány znova deputace kvotové a to již po třetí, ačkoli se ví, že deputace ty nejsou nijakým usnadněním jednání, spíše silnou překážkou k dohodě. Rakouská deputace neustoupí již ze zásadního stanoviska od procenta 43·16% pro Uhry a uherská bude zrovna tak jako dříve dokazovati, že Uhři přinášejí již dosti obětí, když budou platit tolik, co dosud platili (31·4%). Uherská vláda stála jen proto na tom, aby kvotové deputace byly svolány, že si myslí svou nespravedlivou věc lépe proti Vídni tak uhájiti.

Rakousko-uherská banka ukončila loni jeden z nejhubenějších roků pro sebe. Musili bychom jíti až k r. 1880, abychom našli podobně špatný výtěžek, jaký byl za r. 1897. Objevil se v tom obraz veškerého hospodářského stavu naší monarchie. Jdeme silně zpátky, místo co bychom měli spěti ku předu. Ostatní státy evropské rozšiřují jak svou výrobu, tak svůj obchod a to jak doma tak i za hranicemi, shánějí si nové země pro odbyt svých tovarů, zakládají kolonie, vůbec hledí vší mocí zvětšiti své hospodářství. Naše monarchie však necítí toho žádnou potřebu. Potřeba taková nejeví se naléhavou ani vládě, která spíše zadržuje hospodářský rozmach, jevíc různé zbytečné úzkostlivosti a nemístnou spořivost, ani občanstvu samému, které je si ve vlasech pro záležitosti dosahu dosti podřízeného přehlížejíc, že se tím způsobují nenahraditelné škody a rány hospodářské, které se pak dají v budoucnosti těžko napraviti. — Tak i naše dráhy měly po většině za loňský rok mnohem menší výtěžky, ačkoli u nás jsme byli v té příčině velmi pozadu za ostatními státy. Podobně s obchodem domácím upadá i náš obchod zahraniční. Jistou omluvou je pro to loňská neúroda a těžké živelní pohromy, které v létě skoro všechny země postihly.

Pro banku rakousko-uherskou její nepatrný výtěžek z obchodů escomptních a jiných zápůjčkových byl způsoben také tím, že po celý rok udržovala vysokou úrokovou míru. Úroková míra 4% je nyní již i na naše poměry aspoň po většinu roku velmi vysokou. Že tomu tak jest, viděti bylo z toho, jak escomptovaly ostatní peněžní ústavy. Sazba 3½% a ještě nižší byla velmi často obvyklá. Přirozená je to věc tou dobou, co úroková míra velikých spořitelen byla snížena až i na 3 % a kdy se ujímají cenné papíry s úrokovou mírou 3½%. Ovšem ke konci roku byla sazba úroková naší cedulové banky nižší nežli u říšské banky německé, ale tou dobou také vzrostl silně obchod zápůjčkový a banka byla nucena prodati značné summy zlata ze svého pokladu kovového, aby uhájila zároveň cenu našich peněz.

Naše měna dovedla se za nejobtížnější situace obchodní a politické udržeti na stavu rovném s cenou zákonitou a toho docíleno zcela nepatrnými obětmi se strany banky. Našeho vývozu poslední dobou stále ubývá, požadavků ciziny vůči nám tedy z toho silně narůstá, ale to nikterak nepoškodilo značněji cenu našich peněz. Banka během desíti prvých měsíců v roce dovedla nabýti na volném trhu více nežli za 80 mill. zl. zlata a když v listopadu a prosinci počala veliká poptávka po cizích penězích, mohla jich dáti do vůle k disposici; doposud při tom bance zbyla zásoba kovu, která je o 50 mill. zl. vyšší nežli byla loni koncem roku. Naše peníze klesly v ceně sice, ale pouze nejvýše asi ½% pod

cenu zlata, které by v nich bylo obsaženo podle mincovního čísla a poklesnutí to potrvalo nejdéle asi týden nebo čtrnácte dní. Podobné poklesnutí peněz objevuje se však občas také v zemích s úplně přesnou kovovou měnou a není zjevem naprosto nápadným. Pevnost naší měny byla tím vzácnějším zjevem, že současně se otřásalo přímo základy monarchie, nebylo tu ani žádného zákonného dohodnutí s Uhrami o nejdůležitějších hospodářských otázkách a nevědělo se, ba ani dosud se neví ještě zcela bezpečně, zdali nedospějeme k personální unii s Uhrami.

Mlecí řízení bude přece odstraněno, ačkoli vláda uherská vázala zrušení jeho na podmínku, aby provisorium vyrovnací bylo parlamentárně vyřízeno v říšské radě. Maďaři si však za tuto — jak myslejí — koncessi vymiňují náhradou osvobození uherských státních papírů od daně rentové. Jsou dobrými obchodníky tito naši vždy dobří sousedé Uhři. Vůči ochotě Maďarů i vlády naší již několik dní před tím projevené k urovnání těchto otázek byla demonstrace Českého sněmu rozhodně opozděnou; vyslovil se sněm pro odstranění něčeho, co už bylo dávno určeno k smrti. Tak může se vláda vídeňská Českému sněmu lacino zavděčiti! Snad to nebude opět jedna z těch znamenitých mladočeských vymožeností?

Zajímavého rozhodnutí dostalo se obci pražské od ministerstva vojenství. Obec ucházela se o hradební pozemky na Hradčanech a Malé Straně a učinila peněžní nabídku na zakoupení jich od vojenského eráru. Ministerstvo vojenství nabídku tu odmítlo a podotklo, že pozemky ty samo si soukromníkům rozprodá. Erár by ovšem nemohl oželeti několika zlatých na prospěch města Prahy! Chystá se v té příčině petice na panovníka, aby obci Praze pozemky ty byly darovány.

V Praze dne 6. února 1898. *P. L.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, ŽIVNOSTENSKÉ A OBCHODNÍ: Zprávy zemského výboru a sněmovních komisí — Pokladny Raiffeisenské — Otřesy naší úvěrní organisace — Okresní hospodářské záložny — Hospodářská záložna v Mělníce — Osnova zákonů o hospodářských školách pokračovacích — Průmyslové a obchodní školy pokračovací v Čechách — Jich vady a nepřátelé — Poměry ubytování učňů — Učednické útulny — Českopolské styky hospodářské a české banky — Přípravy k novým smlouvám obchodním v cizině — Bilance zahraničního obchodu rakousko-uherského v r. 1897.

Zasedání sněmu král. Českého poskytuje také příležitost, jedinou a proto vítanou, obeznámiti se s leckterými stránkami hospodářského i kulturního stavu a působení obou národností v Čechách, které by jinak zůstaly tajny nebo aspoň i vědeckému bádání nesnadno přístupny, protože zemský výbor dosud samostatných statistických a j. publikací o věcech, zemské a vůbec autonomní správě podřízených, bohužel nevydává.

Dovídáme se tedy aspoň z „tisků“ sněmovních, rebusovými římskými číslicemi označených, o prospívání obecného a pokračovacího školství, o okresních hospodářských záložnách a Raiffeisenských pokladnách, o zemských bankách a železnicích nižšího řádu, o museích a divadlech, o chudinství a o dluzích.

Zemský výbor však by měl, ne-li dříve, tedy aspoň po reorganisaci zemské statistické kanceláře, své zprávy šířiti také mezi obecenstvem

vůbec a doznal by jimi zajisté většího vděku, pozornosti a porozumění, než mezi pány sněmovníky samými. Čtěte jen zprávy rozličných těch komisí sněmovních, ať se týkají škol, malých živností, museí, financí nebo čehokoliv: napřed vytištěno, co usnesl se nebo uložil sněm loni, potom ve výtahu otištěno, co povídá zemský výbor letos — a za tím i kolem toho voda a nic než voda, až je z toho člověku úzko a hanba! Výjimek je úžasně málo a víc mezi nimi Němců než Čechů.

Potěšitelna je zpráva o působnosti pokladen Raiffeisenských. Jsou to malé, na úzký obvod působení obmezené spolky rolníků v jednotlivých obcích nebo skupinách obcí, které poskytují svým členům osobní úvěr na dluhopisy (nikoliv na směnky) na dobu 1—2 roků, výjimkou na delší dobu. Peníze opatřují si úsporami (vklady) a malými podíly členů, za něž všichni solidárně ručí. Správa je bezplatná, přebytky se nerozdělují, potřebné větší obnosy obstarávají se z ústřední pokladny společenstev, kde tato ve svazky jsou sdružena.

Těmito malými spolky do nedávna u nás velice bylo pohrdáno; naše organisace záloženská byla pokládána za vrchol dokonalosti a tvrzeno, že kdo vůbec úvěru zasluhuje, dostane jej snadno a levně u záložen.

Než jsme si řádně uvědomili, že naše úvěrní organisace ziskulačnými záložnami nijak není vzorně a dokonale obstarána, že by pro malé pokladny Raiffeisenské vždy bylo dosti místa i při uspokojivém působení velkých záložen našich, předstihli nás i v tom sousedé Němci, a my teď pokulháváme za nimi.

Ačkoliv máme na sněmu i mimo sněm tolik spasitelů rolnictva a nejhodnějších mužů národa, necháváme péči o zdokonalení úvěrnictví rolnického skoro výhradně kněžím. Kdyby se jednalo o nové Hypoteční a Zemské banky, však by „pracovníků“ věru nescházelo! —

Pozoruhodno jest, že právě naše česká úvěrní organisace nemůže ani v normálních hospodářských poměrech přítomné doby obstáti bez otřesů nepoměrně častých, značných a většinou nepoctivostí zaviněných. Okresní hospodářské záložny v Černém Kostelci a v Mělníce, občanská záložna v Třeboni (konkurs okresní hospodářské záložny v Křivoklátě teprv nedávno byl zrušen, když za pomoci okresu a j. o úhradu deficitu bylo postaráno) jsou toho doklady nejnovějšími.

Schodek v hospodářské záložně mělnické vyšetřený činí, nehledíc ke ztrátě reservního fondu 100.000 zl, plných 779.557 zl. Účetnictví i pokladna svěřovány byly dle zprávy zemského výboru silám účetnictví neznalým, knihy účetní vedeny byly nedbale a nesvědomitě, půjčky byly povolovány neopatrně, ztráty nebyly odepisovány a podílníkům rozdílen byl na základě nesprávně sestavených bilancí značný zisk, jehož tu nijak nebylo.

Pokladníkem byl bez svolení zemského výboru (také bez jeho vědomí?) okresní tajemník, čímž — jak jinde se doznává — trpí bezprostřední dohled okresního výboru k záložnám.

Když se nepodařilo přiměti ani členy bývalé správy záloženské k dalšímu uhražení schodku, ani věřitele (zejména vkladatele) ku slevě pohledávek, byl na záložnu uvalen konkurs. Vkladatelé dostanou sice při konkursu dle zkušenosti ještě méně, než by byli dostali při částečné

slevě dobrovolné, ale byly tu opět jiné zištné zájmy a tak visí nad okresem Damoklův meč hromadných exekucí a ke spolupůsobení při sanaci s úspěchem dere se kapitál německý.

Zemský výbor, jehož dohledu jsou (mimo bezprostřední dozor okresního výboru) okresní hospodářské záložny podrobeny, zavádí a slibuje kontrolu pro budoucnost co nejdůkladnější. Nemá-li ani ta zůstati na papíře, neobejde se zemský výbor bez vlastních orgánů prováděcích, sice i příště bude se moci zde aplikovati známé: která záložna již konkurs udělala, se ví; která jej co nejdříve udělá, se ještě neví. —

Zemský výbor předkládá sněmu též osnovu zákona o pokračovacích školách hospodářských, které mají utvrzovati povšechné vzdělání mužské mládeže, škole odrostlé, a doplňovati její vědomosti nejdůležitějšími částmi nauky hospodářské. Vyučování je dvouleté, trvá po celý rok školní, a je v zimě převahou theoretické, v létě výhradně praktické. Učitelé musí býti způsobilí vyučovati na hospodářských učilištích, škola musí býti opatřena vhodným pozemkem a potřebným inventářem. Ke zřízení a vydržování hosp. škol pokračovacích mají třetinou přispívati země, stát a obce školní, které opatří též místnosti a jich vytápění atd. Přímou správu i dozor povedou místní výbory školní, a vrchní dohled zemský výbor, vedle něhož značná ingerence i vládě jest vyhrazena.

Vláda se o této osnově nevyslovila, vědouc, že k jejímu uzákonění beztoho tak brzy nedojde; jsouť i našim autonomistům parádní řeči a zbytečné návrhy důležitější, než rozumné hospodaření s časem a obmezování se na to, co skutečně zúplna propracovati lze. —

Sněmovní zpráva o pokračovacím školství průmyslovém i obchodním, připomíná nám nutkavou potřebu zákonné úpravy i tohoto odvětví školského. Škol těchto je v Čechách 347, z čehož 205 českých a 142 německé. Několik jich jest spojeno se státními školami průmyslovými a se školami odbornými, ostatní jsou ve správě zvláštních výborů školních. Na 191 českých školách, které zemskému výboru bližší data podaly, bylo ve škol. roce 1896/97 23.786 žáků, na 120 německých 11.812 žáků, čili 66·8 resp. 33·2%. České průmyslové školy pokračovací jsou i v Krumlově, Liberci, Mostě a j. místech uzavíraného území.

Zařízení jejich je nanejvýš rozmanito. Někde trvá školní rok 6, jinde až 9 měsíců do roka, počet týdenních hodin vyučovacích obnáší u čtvrtiny škol 6 hodin a méně, u třetiny 7 hodin, u další téměř třetiny 8 hodin a u nepatrného zbytku (30) 9 a více hodin týdně. 266 škol má vyučování v neděli (některé dokonce v neděli dopoledne i odpoledne) a kromě toho koná se vyučování skoro vesměs jen ve večerních hodinách dnů všedních. Pouze 10 škol v celém království má všedního dne vyučování jen v hodinách odpoledních. Rozpočtené náklady vydržovací při školách chlapeckých českých (191) činily 305·836 zl., při německých (120) pak 158.571 zl., z čehož 70.315 zl. zůstává neuhraženo.

V nevyvětraných školních třídách po denním vyučování na škole obecné nebo měšťanské sedí večer při světle napěchováno učňů přišedších přímo z dílny, umořených celodenní prací a bídnou obyčejně stravou, učňů z nejrozmanitějších odvětví výrobních, a s nejrůznějším vzděláním předběžným i mravní kvalifikací. Hoch, který výborně odbyl měšťanskou

školu, jako učeň, jehož vědomosti sáhají stěží nad nejzákladnější předměty školy obecné, nezkažený hošík vedle soudruhův, kteří proběhli již několika dílnami mistrovskými i policejními strážnicemi, učeň obuvnický vedle truhlářského, holičský vedle kovářského.

Pozdní hodina a tělesná únava odvádí pozornost od vyučování k allotriím nebo dřímotě a po škole vyřítí se nadějný dorost z budovy, čině ulici nebezpečnou každému slušnému chodci, zejména ženám a dívkám.

K tomu má škola pokračovací hojně nepřátel i v samém živnostnictvu. Jsou velká společenstva se sty učňů, která „podporují“ školu dvaceti i desíti zlatými ročně, ač vlastně z učednických poplatků často celé společenstvo bývá vydržováno, jsou mistři, kteří citelnými tresty musejí býti doháněni k tomu, aby neznemožňovali učňům návštěvu školy pokračovací. Každé rozmnožení počtu týdenních hodin vyučovacích, každé posunutí vyučování do časnějších hodin večerních naráží na nejtužší odpor v části živnostnictva, které čím více hledí pro sebe dosíci zákonných výsad a obmezení budoucí konkurence, tím méně snaží se o to, aby učeň mohl svého času vyhověti zákonným podmínkám provozování řemesla. Učeň jest a dle přání nemalé části mistrů má zůstati skoro bezplatnou pracovní silou živnostníka — vyučení jeho je věcí vedlejší.

Neplatí to všeobecně, ale skoro pravidlem, které teprve ponenáhlu vlivem učitelstva, živnostenské inspekce a neméně i humanních a intelligentních živlů v živnostnictvu samém ustupuje.

A což ubytování učňů: ve sklepě, na půdě, pod schody, v dílně na lavici nebo na stole pracovním nebo jako noclehářů v přeplněných bytech, v ovzduší fysicky i morálně nakažlivém. Do středisk průmyslových docházejí učni denně až na dvě hodiny zdálí s kusem chleba jako celodenní stravou a vracejí se po škole večer domů k večeři, nepustí-li je učitel při špatném počasí domů z milosrdenství dříve.

Do těch konců došlo s „rodinným“ poměrem učně k mistrovi ve velkoměstech postupným vývojem poměrů společenských, drahotou bytů atd.

Zdá se vám přirozenou nápravou zřizování útulen pro tyto nešťastníky.

Ale živnostnictvo o ně nedbá (učeň má v útulně oporu pro spořádanou dobu pracovní, útulna vede již svou existencí jakýs dozor nad odborným výcvikem i nad zacházením s učni), města i okresy dosud se jich neujaly, stát obmezuje se na platonický slib podpory a tak péče o tyto ústavy, kde interes ryze humanní stýká se se zájmem po zachování celých tříd výrobních, zůstala opět — u nás aspoň — činitelům konfesionelním. V Praze ku př. zařídily útulny pro učně klerikální Johanneum, německý spolek židovský a německý Handwerkerverein.

I zde bylo by tudíž potřebí účinné ruky zemské organisace, zejm. úpravy po stránce finanční. Školy pak potřebují nadto zařizování odborných oddělení s dílnami, potřebují dokonalejších pomůcek vyučovacích, odstranění vyučování v neděli a pozdě večer a pod. —

Byli u nás horkokrevní lidé, kteří doufali, že by se náhlého vzplanutí českopolských sympatií dalo využitkovati ne pouze k posílání papírových adres, ale také všelikého druhu zboží k potřebě bratří Poláků, kteří prý by bez toho raději nakupovali přímo u Čechů, než prostřed-

nictvím haličských agentů. Bůh jim odpusť, že tak špatně znali české „exportéry“! Také by v Haliči rádi viděli český podnik bankovní — bláhovci, my se těžko vzmáháme na druhou banku, která by trochu pohnula zmrtvělou Živnostenskou. A snad budou míti Němci dříve svou „lidovou banku“ litoměřickou, než my svoji průmyslovou! —

Nastala horečka příprav k jednáním o nové smlouvy obchodní, ačkoliv ku př. smlouvy států středoevropských vyprší teprv koncem r. 1902.

Francouzská komora jedná o zákoně stran zřízení obchodního úřadu k povznesení zahraniční tržby, který má býti společně utvořen a vydržován státem, obchodními komorami a průmyslnickými spolky, ruská vláda rozhodla se zříditi „radu pro ruskou obchodní paroplavbu“, švédské „královské tržební kollegium“ počíná intensivní činnost, i v malém Dánsku utvořilo se tržebnopolitické sdružení v úzkém spojení s vládou, v Německu úspěšně vedle sebe pracují a se doplňují vláda a interessenti, tito pracujíce na obtížném a obsáhlém sestavování statistiky výrobní, vláda sbírajíc svým „ústředním úřadem k připravování nových smluv obchodních“ materiál k tržební smlouvě s Anglií.

U nás točí se politika kol buršáckých cerevisek a vlny národnostního boje přehlušují i zprávu, která by jinak jistě vzbudila daleko více úvah (aspoň u Němců, hospodářské zájmy velmi pečlivě stopujících): že náš zahraniční vývoz v r. 1897 zůstal stabilním, (773 mil. zl.) a dovoz že stoupl o 55 mil. zl. (na 760 mil. zl.), tak že aktivní saldo naší tržební bilance kleslo ze 68 na 13 mil zl. V týž rok, který pro Německo byl dobou obrovského přímo rozmachu průmyslového a tržebního. *S.*

*

SOCIÁLNÍ: Odborové organisace dělnické v Čechách a v Rakousku — Malý rozmach dosavadní odborové organisace československé — Odborové hnutí a politika — Sjezd potravního dělnictva československého v Praze — Konference dělnických žen v Brně — Mzdové hnutí v roce 1897 — Bída a nezaměstnanost — Smíchovské cihelny — Sázecí stroje a dělnictvo sazečské — Stávka strojníků anglických, její zakončení a náklady — Vítězi a přemožení — Stávky v Anglii 1897 — Osmihodinná doba pracovní v Anglii — Dohodčí úřady v Novém Séelandě — Mzdové hnutí a dělnická ochrana v Rusku — Úrazové pojišťování dělnické v Dánsku — Pracovní komory v Hollandsku.

Odborová komise rakouská uveřejňuje jednací zprávu za rok 1897, která sice konstatuje vzrůstání odborového hnutí, zároveň však dokazuje, že hnutí toto dosud jest v počátcích. Příjmy komise stouply od r. 1896 z 11.891 zl. na 14.120 zl., výdaje z 11.700 zl. na 12.996 zl., z čehož dáno na stávky 10.892 zl. Úhrnné příjmy a výdaje činily spolu se zbytkem z roku předchozího loni 25.898 zl. resp. 23.888 zl. Číslice tedy vesměs dosti skrovné a ještě ovšem skrovnější u české organisace. Komise odborového sdružení československého přijala loni od 12.834 členů na příspěvcích 853 zl. a nesla na 14 stávek náklad 892 zl.

Při otevřenosti, s jakou ve vlastních listech dělnických vytýkají se vady organisace a vybojovávají se půtky o odchylných názorech, shledáváme i o tomto na pohled překvapujícím zjevu, že ze statisíců dělnictva toliko nepatrné procento jest odborově organisováno v tisku dělnickém případné kritiky a návrhy reformní.

Čechy nejsou ovšem daleko ještě zemí tak průmyslovou, jako Německo, Belgie, Anglie, dosud převládá maloživnostnictvo se štukverkem, domácím průmyslem a vším, co s malovýrobou souvisí, dosud dělnictvo z veliké části nepostihlo důležitost organisace, která mu má nehledíc k zápasům politickým na užší půdě jeho průmyslového odboru dopomoci k lidským nebo k dokonalejším podmínkám existenčním.

Ale to není všechno. Vadíť odborovému hnutí u nás i skořápky jeho původu ze strany a z hnutí politického, vadí mu, že i mnozí vůdci odborového hnutí považují odborovou organisaci za pouhou školu pro vlastní třídní boj dělnictva na poli politickém a že s druhé strany stotožňování odborové organisace se socialismem brání mnoha dělníkům, z nichž by po případě byli dobří soudruzi, vstoupiti do hnutí dělnického.

Odborová organisace musí prý tedy býti politicky nestranným representantem tužeb všeho proletariátu bez rozdílu politického smýšlení jeho, majíc za úkol hájení odborových zájmů, nikoliv dělání politiky.

S tohoto stanoviska hlásaného také vůdci sociální demokracie říšskoněmecké a uznávaného již samým historickým vývojem od dělnictva anglického, zajímal také první sjezd českoslovanského dělnictva potravního v Praze o vánocích 1897. Na sjezdu zastoupeno bylo a celkem klidně vespolek rokovalo dělnictvo nejrůznějších směrů politických a dán podklad k odborové organisaci veškerého potravního dělnictva v zemích koruny svatováclavské. Sjezd zajímal též zprávami o postavení dělnictva v mlynářství, pekařství, pivovarství, řeznictví a uzenářství, jichž detaily vzhledem k nedávnému vylíčení poměrů dělnictva pekařského (v prosinci) lze pominouti. Obecným byl stesk na nezachovávání nedělního klidu a náhradního dne odpočinku.

V Brně konala se o Vánocích konference žen dělnických. Jako speciální požadavky žen byly vysloveny zavedení doby pracovní 8hod. pro ženy a 6hod. pro dívky od 14 do 18 let, rovnost mzdy s mužskými dělníky, zákaz práce žen v noci a šestinedělí a v oborech zdraví škodlivých, zákaz práce přes čas a odnášení materiálu po práci v dílně ke zpracování domů, zavedení prázdně v sobotu odpoledne, zavedení ženských inspektorek živnostenských dělnicemi volených, zrušení čeledních (služebních) řádů, reforma školství (sr. str. 369 N. d.) atd.

Dělnice mají býti pojaty v dotyčnou odborovou organisaci mužů, ve všech vzdělávacích a odborných spolcích mají býti zařízena úplně samosprávná ženská oddělení, výkonný výbor organisace ženské má býti volen na konferenci a obstarávati vydavatelství „Ženského Listu“, za jehož sídlo zvoleno Brno.

O Nový rok konána v Praze porada zastupitelstva českoslovanské strany sociálně-demokratické obeslaná důvěrníky volebních okresů z Čech a z Moravy, důvěrníky českých organisací horno- a dolno-rakouských a několika zemských sdružení odborových. Usnesení týkala se většinou činnosti politické.

Hnutí mzdové bylo dle zprávy odborového sdružení českoslovanského v roce 1897 celkem slabé. Bylo celkem 14 stávek s 1911 súčastněnými dělníky; pro dělníky příznivě skončilo 5, nepříznivě 9 stávek, Souvisí to s politickým kvašením a obecně nepříznivým stavem

hospodářským v roce minulém. Za to ohlašuje se ze všech koutů země bída, přibývá nezaměstnaných, ulice pražské plny jsou žebrajících mužů, žen a hlavně dětí a mezi obcí pražskou a předměstími i státní správou jest negativní konflikt kompetenční o to, kdo má vlastně povinnost starati se o práci nezaměstnaným.

Zatím policie řeší svým způsobem otázku přístřeší a výživy. Podniká hromadné noční přehlídky smíchovských a košířských cihelen a odvádí zástupy nešťastníků do separací.

Vedle mizícího Josefova, a ještě horší, má Praha svůj Whitechapel za Smíchovem. Nocleháři smíchovských cihelen, ubožáci, ničemové, kteří neodvažují se se svými hadry ani na ulici, „den co den k večeru jako přišerných stínů dav plíží se ke košířským cihelnám v zástupech, kde uléhají do prohřátých a teplým popelem nasypaných cihelen, přikrývajíce se na místo peřin horkým prachem cihlovým. Stává se velmi často, že v cihelnách těchto za nejhroznějších mrazů spává až 100 osob“, které takto uprchnou aspoň před zimou, píše o tom illustrovaný denní list.

Jak daleko jest odtud k obrázku práce neschopných mužů, zbídačelých žen a churavých dětí rozrývajících smetiště, aby ohryzali maso na odhozené kosti, nebo aby za pohozené maličkosti ze smetí stržili pár krejcarů u vetešníka, jak jej loni načrtl z předměstí veliké Vídně politický sociální měsíčník německý?

A tak jakoby právě letos všechna bída a zlo dospívaly vrcholu . . . —

Postavení sázecího stroje ve Spiethoffově knihtiskárně v Jablonci vzbudilo živý ruch u českých typografů. „Železný soudruh“, který již několik let sazečům se ohlašoval, má sice dosud četné vady a dostihne sotva výkonu dvou zručných sazečů ručních, ale bude se nepochybně zdokonalovati a i v našich knihtiskárnách opanovávati.

Dělnické svazky v Německu dosáhly toho, že společnosti na výrobu sázecích strojů zavázaly se přijímati do svých škol sazečských zatím do 1. března 1899 přede vším jen členy svazku dělnického, dobře je vycvičiti, trvale zaměstnati a jim potom u svých zákazníků s vyšším platem, než je nynější tarif knihtiskařský, zaměstnání opatřiti. Podobné úmluvy o připuštění do školy a ustanovování ke strojům do Rakouska dodaným dosáhly také dělnické svazy v Rakousku. —

Obrovská stávka strojníků anglických skončila dnem 30. m. m. a následujícího pondělí začaly strojírny anglické vesměs opět pracovati.

V červenci 1897 opověděli strojníci třem londýnským firmám stávku, jestliže by firmy nesvolily ve zkrácení pracovní doby z 9 na 8 hodin denně, aniž poskytly firmám obvyklou příležitost ku smírnému vyřízení sporu. Na to propustili spojení továrníci strojíren k nátlaku své jednoty na mnoha místech země 25% svého dělnictva, dokud by londýnská opověď stávky nebyla dělnictvem odvolána. Obávalať se jednota, že by dělnictvo požadavky, učiněné zprvu jen na ony firmy londýnské, z nenáhla byly rozšířeny na všechny ostatní zaměstnavatele a tak mělo místo znenáhlého podléhání továrníků býti naopak dělnictvo spojenými silami továren donuceno k povolnosti.

Ale z tohoto celkem oprávněného odporu vyvinula se u podnikatelů snaha podlomiti princip odborových jednot dělnických, vymýtiti právo-

dělnictva vyjednávati společně s továrnami o podmínky pracovní a učiniti z jednot bezvýznamné spolky. Snaha tato zjednala však jednotám přízeň veřejného mínění tak, že na druhé konferenci zástupců dělnictva a zaměstnavatelů 14.—17. prosince princip odborových jednot výslovně byl uznán a jednání rozbilo se jen o to, že podnikatelé nechtěli svoliti ve zkrácení doby pracovní.

Poněvadž ve třetí společné konferenci dne 20. a 21. ledna hlasováním dělnictvo přijalo smír i bez tohoto zkrácení, lze z toho souditi, že v zápase podlehlo.

Národní kongres odborových jednot anglických usnesl se sice (1. ledna) o podporách a garančním fondu pro stávkující, ale na sjezdu nebyly všechny jednoty zastoupeny a poněvadž továrníci ve vypovídání dalších a dalších dělníků pokračovali, rostl počet dělnictva, jež muselo býti podporováno, daleko větší měrou, než se množily docházející příspěvky.

Neobyčejně dlouhé trvání sporu pokládáno bylo znenáhla za národní neštěstí, arcibiskupové v Canterbury a Yorku nařídili veřejné modlitby za brzké urovnání této rozepře, a když učiněn byl vzhledem k nastalému dohodnutí o zásadním připuštění odborových jednot ku stanovení podmínek pracovních v „Shipping Worldu“ návrh smíru, k němuž celkem obě strany mohly přistoupiti, doporučili jej vřele kardinál Vaughan, starý jednotář Burt, jeden z největších továrníků Furness a j. Spolek továrníků na to prohlásil opětně návrhy, o nichž v prosincové konferenci dosaženo shody, s vysvětlivkami ve smyslu návrhů Shipping Worldu, a když tyto vysvětlivky po přání dělnictva byly v lednové konferenci prohlášeny za podstatnou část návrhů prosincových, dělnictvo 28.588 hlasy proti 13727 (na 60.000 dělníků zdrželo se hlasování) odhlasovalo zakončení stávky.

Dělnictvo prohrálo, ale ani ono neodešlo bez zisku a válečné útraty zaměstnavatelů jsou tak obrovské, že budou se stříci, aby vítězství zneužívali. Pro každého dělníka bude co nejdříve o práci postaráno a nikomu nebude, což se v Anglii samo sebou rozumí, účast ve stávce dodatečně oplácena.

Stávka, která obešla se bez všelikých výtržností, trvala sedm měsíců. Odborový spolek strojníků měl při počátku stávky fond 360.000 lib. šterl. (asi $4\frac{1}{2}$ milionů zl.), z čehož 60.000 libr. šterl. nesmělo býti k účelům stávky použito, a obdržel dále od 60.000 členů, kteří v práci setrvali, asi 300.000 lib. šterl. a odjinud 140.000 lib. šterl., celkem tedy 740.000 lib. šterl. Průměrem platil sdružený spolek strojníků stávkovou podporu týdně 32.000 dělníků, celkem tedy 720.000 lib. šterl. (přes 9 milionů zl.). Přímá ztráta dělnictva na mzdě páčí se na 2 miliony lib. šterl., nečítajíc ztráty jiných kategorií dělnických při stavbě lodí a strojů zaměstnaných; ku př. u kotlářů utrpěli dělníci ztrátu 150.000 lib. šterl., jiné menší spolky odborové vyčerpaly úplně své fondy následkem bezdělnosti členstva. Úhrnná ztráta členstva odborových spolků páčí se jen na mzdě na 3 mil. lib. šterl. ($37\frac{1}{2}$ mil. zlatých).

Bez této stávky byl by počet stávkujícího dělnictva v Anglii za rok 1897 býval menší než za celých 7 posledních let (jen 233.000 dělníků). Pracovní doba, stávkou strojníků ztracená, byla tak velká, jako u všech ostatních stávek dohromady. Úhrnem ztraceno bylo v loni stávkami a

lockonts 10·4 milionů dní pracovních. Potěšitelno je, že vždy více sporů vyřizováno bývá smírem.

Ve sporech nabyla velké důležitosti otázka denní doby pracovní, která v strojnictví, hornictví a tiskárnách byla zkrácena.

Zvláště osmihodinnou dobu pracovní má dnes již dle Rae téměř půl milionu anglického dělnictva, z nichž přes 100.000 jí dosáhlo při loňské agitaci. „Osmihodinná doba pracovní rozšiřuje se znenáhla od oboru k oboru; zde k podnětu odborové jednoty, onde iniciativou podnikatele nebo státního úřadu. Kráčí od dílny k dílně krokem jistým, třebas váhavým, a lze bez přepínání předpověděti, že dospěje v továrnách a dílnách spojeného království k platnosti ne-li jako všeobecné, tož aspoň jako převážně platné pravidlo ještě před zrakem generace nyní žijící.“ —

Zvláštní způsob zamezování stávek zaveden jest v Novém Seelandě. V každém okrese této kolonie jest zřízen dohodčí úřad sestávající ze zaměstnavatelů i dělníků, a nade všemi těmito úřady je zřízen trojčlenný smírčí dvůr soudní pro celou kolonii. Vzejde-li spor z pracovního poměru, musí dohodčí úřad z úřední povinnosti věc vyšetřiti a strany ke smíru nakloniti. Nezdaří-li se pokusy o narovnání a nespokojí-li se obě strany dobrovolně s nálezem, jejž okresní dohodčí úřad byl vynesl, tu přejde věc k ústřednímu soudu smírčímu, který musí tu zakročiti i proti vůli té či oné strany a který smí strany předvolávati, je k předložení obchodních knih přinutiti atd. Tento soud rozhodne pak, jaké dělníky a za jakých podmínek zaměstnavatel přijmouti smí, jaké mzdy platiti musí a pod. Nálezy tohoto soudu mohou býti exekucí provedeny.

Škoda jen, že výhod těchto dostává se jen nepatrnému počtu dělnictva: celá kolonie čítá jen něco přes 25.000 průmyslových dělníků vůbec a výroba obmezuje se jen na domácí spotřebu.

Ani v Rusku dle řídkých zpráv, jež o hnutí sociálním jako politickém odtamtud docházejí, nebyl loňský rok bez stávek, jež provedlo dělnictvo průmyslových okresích petrohradském, moskevském a lodzském ke zlepšení mzdy a zkrácení doby pracovní a jež z nemalé části se prý setkaly s úspěchem. Téměř veškeré tyto zápasy pracovní dály se zcela po vzoru západoevropském, bez násilí a nepokojů, jak dříve bývalo obyčejem, a s naprostým zachováním vnějšího pořádku. Vláda ovšem pomáhá si zatím obvyklými drakonickými prostředky, zejm. vypovídáním všech podezřelých lidí, aby tak nejsnáze dospěla nezamýšleného výsledku: přetvoření hnutí odborového v protivládní politické.

Jistě také tento ruch dělnický přiměl ruskou vládu svolati právě komisi k vypracování nového zákona na dělnickou ochranu a pojišťování dělnické, při čemž by dotyčné pokladny spravoval stát pomocí říšské rady a jejich filiálek. —

V Dánsku přijat byl v prosinci m. r. zákon o úrazovém pojišťování průmyslových dělníků, jichž příjmy nepřevyšují 2400 korun ročně. Má-li úraz v zápětí trvalou neschopnost ku práci, obdrží poškozený obnos, rovnající se šesteronásobné mzdě roční, ale neméně než 1800 a ne více než 4800 korun. Způsobil-li úraz smrť postiženého, obdrží rodina kromě pohřebného odškodné čtyrnásobným ročním platem zemřelého, avšak ne méně než 1200 a ne více než 3200 korun ročně. —

V Hollandsku přijat byl loni zákon, dle něhož mohou býti budoucně královským nařízením zřízeny pracovní komory pro každou živnost nebo pro několik příbuzných živností v obci nebo v skupině obcí. Komory tyto, skládající se z rovného počtu zaměstnatelů i dělníků, mají sbírati informace o dělnických záležitostech, podávati úřadům dobrá zdání o předmětech, zájmů výroby nebo dělnictva se dotýkajících, o vypracovávání smluv a dohodnutí v dělnických záležitostech k sprostředkování při sporech pracovních. Nemají však samy moci soudcovské, aniž moci výkonné. Volební právo do komor, aktivní i passivní, mají i ženy a mohou býti i do smírčího soudu povolány.

Vadou jest roztříštění komor dle odborů (v sousední Belgii jest v každém místě jen jedna pracovní komora) a nedostatek ústředního úřadu pracovního. *V.*

V Praze dne 10. února 1898.

*

ŠKOLSKÉ: Práce školských komisí sněmovních — Historie hmotného postavení učitelstva posledních let — Obraz hmotného postavení dle nového zákona o služném — Pezita Ústř. spolku — Disciplinární řád učitelský a návrh na jeho změnu — Právní odbor Ústř. spolku — Snahy po zkrácení návštěvy školní v zemědělské komisi — Reforma vyučovacího plánu na reálkách — Nový ministr vyučování — Nářky klerikálů v Kat. listech.

Povšimnutí zasluhují zprávy ze školských komisí na sněmu českém a moravském. V řídce konaných, kratičkých schůzích jsou zde poslanci zemští zaneprázdněni výhradně žádostmi učitelů za výslužné, za dary a podpory z milosti. Leží tu dle zprávy denních listů celá řada petic, žádajících, aby odčiněny byly škody způsobené mnohým učitelům novou úpravou služného.

Jednání sněmu moravského bylo právě v uplynulých dnech přerušeno křiklavým výjevem. Do zasedací síně vedrala se nuzně oděná žena s dítkem o milost prosící. Muž její učiteloval 12 let. Sluhové vyvedli ji ze sněmovny. — Hned na to vešel chudobně oděný muž, bývalý učitel následkem choroby bez pense propuštěný a žádal o podporu. I tento byl z rozkazu hejtmana zemského sluhy vyveden na chodbu. Někteří útlocitnější poslanci ubožáky na chodbě almužnou podarovali. Jaká to musela býti bída, která k tomuto krajnímu kroku nešťastníky ony dohnala. Nic nemůže jasněji hmotnou tíseň a právní poměry učitelstva osvětliti jako případy uvedené. V zemích českých jest ještě dnes veliký počet učitelů, postrádajících prostředků k tomu, aby mohli žíti stavu svému přiměřeně. Rok od roku dovolává se učitelstvo nápravy ve svém hmotném postavení. Poslanci však, kteří tak často a rádi ve vlasteneckých záchvatech deklamují o „bohatém“ království a „požehnaném“ markrabství zdají se míti cit výhradně — pro sebe. A přece čas, aby se otázka hmotného postavení učitelstva pokládati mohla za vyřízenou, aby se mohla pustiti se zřetele, dosud nenastal.

Nedávno ještě živořily tři čtvrtiny učitelstva v Čechách o základním služném 400 zl. Tato bída zakryta byla v r. 1886 stozlatovou, do pense nevpočítatelnou záplatou a nadějí na 6 čtyřicetizlatových kvinkvenálek.

Na sklonku života svého po 35leté službě měl učitel jistých 740 zl. ročně. V roce 1892 dán stozlatový příštipek na služné učitelstva pražského a předměstského. Poněkud větší záplatou, ale přece jenom záplatou stal se zákon zemský o služném ze dne 13. května 1894. Dnes je možno rozvinouti obraz hmotného postavení učitelstva v Čechách dle zákona onoho. Dle zprávy zemského výboru o stavu národních škol za r. 1896 vypočítává „Č. Učitel“, že v I. tř. platu jest 5·5, ve II. tř. 2·5, ve III. tř. 5·7. ve IV. tř. 14·6 a v V. tř. platební o základním služném 500 zl. ročně 71·7% všech učitelů. Z počtu všech učitelek jest v I. tř. 27·4, ve II. tř. 12·5, ve III. tř. 20·0, ve IV. tř. 28·2 a v V. tř. 11·9. Z 8425 sil učitelských má 6000 učitelův a 152 učitelek v Čechách základní služné 500 zl. a pouze 469 učitelův a 347 učitelek nejvyšší základní služné 800 zl. ročně. K tomu třeba ještě dodati, že třetina učitelstva venkovského i městského snáší řadu let (v městech i 10 až 12) břímě postavení podučitelského. Tak vypadá bída hmotného postavení učitelstva v zrcadle statistiky.

Podivně sklížený zákon o služném přejal ano i zveličil mnohé vady zákona starého. Přežilý systém třídní, který v sousedních zemích na Moravě, v Dolních Rakousích a j. byl zrušen, v Čechách nejen udržen, ale i rozmnožen o jednu třídu platební. Stav učitelský stále rozrývá, organisaci jeho na dále škodí ničím neodůvodněná různost platu, která má v zápětí ustavičnou a neukojitelnou touhu po stěhování z nižších tříd platebních do vyšších.

Zákonem sníženo služné v městech nečítajících plných 10.000 obyvatelů (v Jílovém na př. o 50 zl., ve Slaném o 100 zl., v Soběslavi dokonce o 150 zl.). Nespravedlivě se čítají kvinkvenálky dle zákona toho od prvního definitivního ustanovení, kterého učitelé v městech domáhají se nezřídka až po 10 i víceletém působení. Pouze starší učitelstvo, které před novellou bylo definitivně ustanovováno hned při prvním vstupu v učitelskou praksi na základě vysvědčení maturitního bylo zákonem poněkud uspokojeno.

Nová úprava služného nestala se všobecným zlepšením hmotných poměrů, nevyhověla všem skromným, oprávněným požadavkům učitelstva. Marně bylo vysvětlováno, že návrhem pomoženo nebude. Nár. Listy samy doznávaly, že nová úprava nikde přátel nenalezne. Mladočeští poslanci dnes již pověstní odhazováním svých bývalých zásad a vlastních návrhů, odložili svůj návrh o jednotném služném (Heroldův) a přijali nešťastný konglomerát Kvíčalův, jako nyní odkládají svůj návrh na autonomisování školství ve prospěch klerikálního návrhu Ebenhochova.

Na Moravě, kde zákon o služném má sice také mnohé nedokonalosti, je pokrok alespoň v tom, že nejnižší služné učitelské (550 zl.) jest vyšší než v Čechách. Mimo to osobními třídami zavedenými docíleno na Moravě alespoň toho, že každý učitel i v nejposlednější vesnici dostane se během let do nejvyšší třídy platební.

V Čechách, kde je dosud ve květu zastaralý systém třídní, musí býti učitel v Praze, předměstích nebo v Plzni. Hmotné postavení učitelstva

v Čechách nelze dokonce již srovnati s postavením učitelstva v Dolních Rakousích, kde nejmladší učitelé obecných škol mají 700 zl., nejstarší 900 zl. základního služného, učitelé pak měšťanských škol 900—1000 zl. vedlé vyšších pětiletých přídavků.

Zemský sněm království českého daleko ještě nevyhověl zákl. zák. říšskému ze dne 14. května 1860, který stanoví, že učitel a podučitel má míti takové služné, „aby prost jsa všelikého překážejícího zaměstnání vedlejšího, mohl se vší silou povolání svému věnovati a rodinu dle místních poměrů uživiti“. Dnes bez vedlejšího zaměstnání nemůže se udržeti ani učitelstvo venkovské ani městské. Na venkově velká část učitelstva je nucena přiživovati se přisluhováním při obřadech církevních, t. z. kantorstvím, které činí učitele odvislými od kleru V městech doplňují učitelé služné, které samo o sobě ani na ty nejnutnější potřeby nestačí, večerním a nedělním vyučováním na pokračovacích školách průmyslových a soukromými hodinami. Důsledkem toho jest, že učitelstvo takto zaměstnávané nemá potřebného času k dalšímu sebevzdělávání v povolání učitelském tak důležitému.

Učitelstvo v Čechách má patrně málo naděje, že hmotné jeho postavení bude trvaleji zlepšeno. Nežádá touto dobou ani důkladné opravy. Uvyklé na to, že sněm zemský jenom ve školství záplatuje, žádá také jenom záplat. Od nynějšího zasedání sněmu zemského očekává počítání přídavků od zkoušky učitelské způsobilosti a zrušení IV. tř. platební na školách měšťanských. Nepochopitelno při tom, proč současně nežádá se také zrušení V. tř. platební na školách obecných, kde téměř tři čtvrtiny všeho učitelstva živoří o bídném služném 500 zl. ročně. Oprávněným požadavkem jest stále, aby služné učitelstva bylo dle skutečných potřeb a poměrů doby a stavu přiměřeně zvýšeno a stejnoměrně rozděleno, aby celá soustava platební byla spravedlivá. Jedině správnou zásadou jest, aby učitel odměňován byl dle trvání služby resp. dle stáří. Služba učitelů jest ve všech školách přibližně stejná, učitelstvo tvoří vzděláním stav sobě rovných a má míti proto stejné, jedině dle stáří stoupající základní služné. Rozdíly drahotní mají se vyrovnávat jako úředníkům a professorům středních škol aktivními přídavky. Poslanci, kteří ochotně v delegacích povolují na útraty poplatnictva ohromné summy k účelům vojenským, kteří přijímají zde i referáty pro vojenské položky, (dr. Stránský) nemají ukazovati učitelstvu na chatrné finance zemské. Jestli ochotně a zajisté správně povolili 15 milionů ročních na zlepšení hmotného postavení úřednictva a professorstva, mají s toutéž ochotou povoliti nějaký ten jeden milion na upokojení učitelstva země, pro jejíž autonomii stále lásku budí. Třeba stále připomínati hlas Havlíčkův: „Na školy a vzdělání obětuj se desetkrát tolik, co posud, na vojsko a diplomaty jen desetina toho, co posud.“

V Čechách i na Moravě domáhá se učitelstvo změny disciplinárního řádu. Dosavadní zastaralé disciplinární řízení neposkytujíc učitelstvu dostatečné právní ochrany potřebuje opravy ze základu. Činí z učitele bezmocného tvora, kterým okresni hejtman a inspektor může libovolně vládnouti. Neobsahuje nic o průvodním řízení, o pronášení roz-

sudku, nepřipouští právního obhájce a právo odvolací je v něm illusorní. Každý volnější projev učitelstva krutě stíhá a nelidsky trestá. V petici, kterou učitelstvo sněmu podává žádá se, aby disciplinární vyšetřování nebylo svěřováno výhradně libovůli okresních hejtmanův a inspektorů. Mají je říditi zvláštní disciplinární odbory při okresních a zemských školních radách, do kterých mají býti povoláni i zástupcové učitelstva. Tak děje se dnes již ve Slezsku a j. Vyšetřovaný má míti právo nahlédnouti do spisů, zvoliti si dva důvěrníky, právního zástupce a klásti svědkům otázky. O výsledku vyšetřování, které nikdy nemá býti zaváděno na udání anonymní, jako dosud namnoze se děje, má býti obviněnému podávána písemná zpráva, aby proti nálezu mohl podati odvolání k vyšší instanci. Disciplinární vyšetřování nemá míti dále vlivu na postup učitele a jeho příjmy, pokud disciplinární nález právní moci nenabude.

Šk. Obzor je vůbec proti tomu, aby se do nového disciplinárního řádu vkládal nehumanní trest odpírání pětiletých přídavků až na tři léta, kterým celá rodina provinčného má bez viny hmotně trpěti. V nynější době hmotné tísně učitelské je opravdu spravedlivým požadavkem, aby disciplinární řád v žádném případě neměl v následcích svých zkrácení dosavadních nedostatečných příjmů učitelských

Při Ústř. spolku učitelském ustavil se zvláštní právní odbor, jehož úkolem jest hájiti a podporovati zájmy učitelstva, pokud se dotýkají stránky právní. V době, kdy práva stavu učitelského bývají tak často byrokratií, klerem a namnoze i autonomií porušována, kdy učitelům bývá často bez dovolání trpěti nejednoho příkoří, může právní odbor, v němž zasedá zkušený právník, dobře úkol svůj plniti.

V zemědělské komisi při jednání o pokračovacích školách hospodářských probleskla opět touha po zkrácení povinné návštěvy školní o 2 léta. Posl. Fišera dával tu na uváženou, nebylo-li by možno pokračovací hospodářské vyučování připojiti ke škole obecné a zdali by vláda souhlasila se snížením povinné návštěvy školní do 12 let. Pro totéž vyslovil se předseda zemědělské rady a komise princ Ferd. Lobkovic. Sneseno, doporučiti zemskému sněmu, aby zemský výbor po šetření a úradě se zemědělskou radou podal zprávu o otázce snížení návštěvy školní do 12 let a zavedení povinné návštěvy pokračovacích škol hospodářských nebo řemeslnických. Mladočeští členové komise tu ani v nejmenším neodporovali.

Komise proreformu vyučovacího plánu naškolách realních doporučila ministerstvu vyučování zavedení vyučování náboženského a omezení věd mathematicko-přírodních na vyšších reálkách. Klerikálům kvete stále v Rakousku pšenice. Přívrženec jejich hr. Latour stal se ministrem vyučování. Naříkají si však proto přece farizejsky v Kat. Listech, ze dne 24. ledna b. r., že se „stali otroky školy, suplenty učitelů. Skole věnují čas i zdraví své beze všeho výsledku. Smutné to ovoce nového školního proudu“. Že klerikálové neradi učí, že zvláště na venkovských školách dávají za sebe rádi a často suplovati učitele, je dobře známo. Zdraví jest jim příliš drahým, než aby je škole věnovali. Není třeba zvláštního bystrozraku k pozorování, jak vliv klerikálů ve školství roste, ano pomalu i přerůstá vlivy ostatní.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Pan Karásek napsal román „Mimo život“. Mluví tu o „literární mládeži těchto dnů“ a praví: „Příliš rychle se žilo, příliš rychle se vyspívalo, — práce mladých překvapovaly již po několika málo neobratných a jako ve tmách nejistých krocích přímo virtuosní formou, vzácnou hotovostí a vyspělostí, — činily se umělecké zázraky, bylo to hotové jongleurství, co prováděly . . . ale hned potom vše nápadně klesalo, fond se vyčerpal, a po několika žalostných pirouettách byl každý z těchto mladých umělců — hotov a vypotřebován.“ Které to mladé umělce má p. Karásek na mysli? Zná u nás nějaké podobné literáty s virtuosní formou, vzácnou hotovostí a vyspělostí a s vyčerpaným fondem? Chytám se slov p. Karáskových proto, poněvadž uměním dnes skutečně na mnoze se rozumí jen jednostranné hovění formě a poněvadž do řad umělců se staví lidé, nemající nejmenšího vniterního fondu, ale za to jisté routiny formové. Osvojit si nejmodernější formu, znamená dnes právo, zvát se literátem. Odtud pak ta strašná psavost, neboť brána je otevřena.

Ostatně souvisí to do značné míry s dnešním experimentováním v umění. Nespokojenost se starými ustálenými typy umělecké tvorby, hledání nových cest, nového způsobu, jak — jak udat svůj umělecký fond! A tu ovšem snažení obrací se především k formě a toto snažení a experimentování zavádí pak na pole literární i lidi, kteří jinak zůstali by mu na prosto vzdáleni.

Experimentujícím spisovatelem je také p. J. Karásek. Jeho umělecký fond není jen vnější, jenže i jej svádí snaha, najít cosi nového, spíš na scestí. Lze uznati jeho myšlenku, napsat „dílo, kde místo effektů děje, místo kombinací příběhů a episod — nalezne se malba duše, výlučně a jedině, ne pêle-mêle, zpřetrhaná a přervaná dějovými podrobnostmi, ale stálý, plynulý tok, stálá fluktuace, stálý psychický proud“, těžko si však představit, co si autor myslí osamocením svého hrdiny „ode všeho reálného, ode všeho hmotného“. „Rek mého románu,“ praví, „nežije v realitě Mimo něj bouří a kypí život, ale jeho pěna netřísní jeho roucha. Mimo něj kombinuje se a splétá předivo událostí, jichž tragickou obětí se má státi, . . . ale můj rek de facto je lhostejný k těmto mukám, jež mu skutečný život připravuje. Pravá bolest, skutečná bolest je — v jeho duši, a co nezdá se cítiti bolestí skutečných, tím více je rozrušen bolestmi fiktivními, abych užil výrazu Flaubertova, bolestmi, jichž nestvořila realita, ale jichž tvůrcem je — on sám . . .“ Tu však autor se přelhává; vždyť rek jeho románu trpí a hodně trpí, na př. smrtí svého dítěte, a

trpí a hodně trpí nevěrností své ženy. Realita je původem jeho bolestí, nepřímo i těch, které dál z těchto prvých bolestí vznikají. „Bezejmenný hrdina: neboť co mi v celkovém plánu sešlo konečně po jeho osudech vnějších, jež jsem sem tam naznačil, co mi bylo po katastrofě, jež jej vyrušila z jeho snů!“ Skutečně záleželo autorovi tak málo na vnějších osudech jeho hrdiny: i na té smrti dítěte i na nevěře ženině? Jen ať si přizná, že bezdůvodně lituje, proč nevypustil „i to málo, co tu dějového“. Připouštím, že lze vylíčit člověka, rozrušujícího se bolestmi fiktivními, ale ani takového člověka nelze zvednout nad vši realitu a p. Karásek se ještě o tom přesvědčí při dalším sledování své methody.

Konečně ať si všimne, co sám praví o té realitě na str. 221. svého románu, kde dí o svém hrdinovi: „Ještě několikráte učinil pokus pokračovat v románě, jejž měl rozepsaný. Ale marně. Realita, jež ho obklopovala, byla příliš živá a krvacející, aby mohl zapomenouti. Bylo mu trapno vymýšleti detaily cizích katastrof, co mu vlastní rvala srdce.“ A na str. 227. hrdina sám o sobě praví: „Neboť konec konců — jsem jen malomocná, obmezená hříčka svého okolí. Je li deštivo, dovedu býti celý den, i bez příčiny, nevrlým. A vstoupím-li na hřbitov, i kdybych sebe víc se přemáhal, mimoděk se rozsmutním.“

Tolik je ovšem pravda, že té reality, jak se jí rozumí při realistickém románě, v knize p. Karáskově nenalezneš. Autor nelíčí mistra umělce-literáta z našeho českého ovzduší, ani ne z určitého cizozemského ovzduší, nýbrž tak, jak si nahodile ve fantasii podobného člověka skonstruoval. Ostatně jemu je celkem lhostejnou ta konstrukce vnějšího ovzduší, je-li však úplně libovolná, jaká je pak ta malba duše, jež přec jen, byť autor si to zapíral, od vnější reality je odvislou? Je také libovolná, je to jen plod fantasie, či lze zde mluviti o realistické malbě duše, o správném vystižení a vylíčení psychických processů, z nichž, jak dí, složil svou knihu? Kniha p. Karáskova je zajímavá líčením těchto jistých stavů umělcovy duše, těch různých vzmachů a depressí, a jistě lze říci, že ty mají svůj základ v realitě potud, pokud autor zakusil na sobě.

A nyní Prosa A. Sovy! Psal ji skeptický, melancholicky naladěný spisovatel. Mne zajímala hlavně povídka prvá a poslední a především nazíráním autorovým na ženu. Anna i Stáňa, obě duše povrchní, chytající se pozlátka, instinktivně ženoucí se za vnějším leskem jako motýl za světlem. Annu, dceru chudého truhláře, táhla touha někam daleko, mezi parfumované spolužačky, mezi ty rodiny, kde mnohdy okusovala koláče a mohla si hráti s cizími pannami v zamlklých salončích u vynikajících kamarádek. Toužila vyprostiti se z domácího chudého ovzduší „v blouznivé žádosti po něčem lepším, vznešenějším, po lepších šatech, stuhách, po tom koketném mladém světě, který ji mnohem více lákal než život zde“. A k tomu vliv a surová smyslnost studenta Ronze, jak jej vylíčil Sova, zavedly ji do vykřičeného domu. A u Stáňy táž perspektiva. Také povrchní duše, nemající smyslu pro idealismus venkovského učitele, jenž se do ní zamiloval, ale vzněcující se lákavým vypravováním světáckého literáta. Je vidět zřejmý úmysl spisovatelův, ukázat v ženě lehkou, povrchní, snadno se kazící bytost. „Jaké pak umění...“ praví literát o Stáně. „Snadno, ach, snadno ji získáš.“ „Ale nic jiného...

než... kus masa..." Sova líčí zde ženu jako školačku mužů, ale mužů špatných, kdežto muž ideální, vidící v ženě světici, jaký to bláhovec z jiných světů, jaký snílek! Žena je praktická a smyslná a povrchní bytost — to povídají povídky Sovovy. Poznámka však! Ten ideální, blouznivý učitel vidí Stáňu chystat se do koupele, svlékat se u potoka, vnořit se do vody. Proč při svém idealismu se nezvedl a neprchl, prve než Stáně se svlekla? Proč „s úžasem čekal a bledl podivnou touhou, když viděl, že Stáňa zdlouhavě a s lenivou elegancí rozpínala lehký letní svůj šat"? Ovšem pak byl by odpadl popis šatu, padajícího s boků, a všeho toho ostatního, na čem spisovateli patrně záleželo.

Zcela jiného rázu jsou Maškovy Pohádky špatně končící, pohádky o odstrkovaném, trpícím idealismu, o trpící lásce, o zničeném štěstí atd. Otázka: Hledal spisovatel formu pro své myšlénky a nalezl ji v symbolistické pohádce, t. j. měl na srdci jisté myšlénky a trápila jej otázka, jakým způsobem je vyslovit? Mně spíš je patrno, že spisovatel předem připadl na formu a pak teprve na myšlénku. Odtud jistá jednotvárnost pohádek.

Tu zároveň mohu se zmíniti o veršované Královské pohádce Bohumila Karla Klusáčka, ačkoli přiznávám se, že jsem na rozpacích, co říci. Je to již druhá podobná pohádka, vydaná týmž autorem. Básník patrně chtěl být satyrikem, ale satyra jeho je celkem chudá — není to ta Havlíčkovská satyra z Křestu sv. Vladimíra, na nějž obě Klusáčkovy pohádky poněkud upomínají. Zasměješ se, ale posléze kladeš si otázku: uhádl jsi vše, co autor měl na mysli?

Mám zde ještě obrázky L. Grossmannové-Brodské „Z ústranní". Vyšly v Libuši a věnovány jsou hlavně ženě. Žena píše tu o ženách. Četl jsem poslední dobou dosti věcí od našich ženských spisovatelek, ale většinou jsem seznal, že nesprávně chápou emancipaci. Tak i L. Grossmannová-Brodská, jež patrně si představuje každou ženu za emancipovanou, drží-li péro v ruce a píše-li povídky jako ona. Svými povídkami ovšem ukazuje na jisté vnějškosti v životě žen, ale celkem udržuje ženu v běžných jejich názorech o poměru žen k mužům a mužů k ženám. Z.

Hlídka. Všude mnoho se píše a uvažuje o literatuře budoucnosti — o tom, co z nynějších směrů by vyzrát mohlo a mělo. Přítomná literatura, to tím as řečeno a jako by se to rozumělo samo sebou, pokládá se za přechodní. I u nás otázka se přetřásává a zejména jí svou pozornost věnuje p. Šalda. Sám vyrostl s ruchem mladším, prožil mnohé jeho a hlavní fáse, pozoroval jejich vývoj a odvoj, živě a oddaně sám jim pomáhal — je tedy přirozeno, že svou kritiku zkouší na předvídání vývoje budoucího. Co se řeklo o historii, platí již také o kritice — předvídá budoucnost. Předpovídá, chcete-li: prorokuje. Kritika v tom ostatně jde s moderním směrem vědeckým vůbec — svého poznání minulosti a přítomnosti chceme užít k uvědomělému a praktickému pokračování.

V „Literárních listech" p. Šalda má článek: Renaissance — čeho? Počali jsme staré heslo o našem obrození určitěji analysovat a důsledně tedy český kritik dochází k otázce po obrození literárním. Jeho diagnosa je stručně tato:

Umění nové, skutečně nové, vzdaluje se pořád vědoměji staršího romantismu a naturalismu; pracuje k tomu, aby se stalo ideovým, rozumovým: ale nestačí mu pouhé dojmy a rozmanitost idei, chce z té mnohosti přesně vybírat, neštítí se určitosti soudu a přesvědčení, generalisuje a synthetuje. Pracuje k novému celku a proto chce vývoj idei vůbec řídit a spravovat. Směřujíc co nejvědoměji k nové budoucnosti chce a musí povznášet — v tom smysle je paedagogickým; majíc ideály vysoké jest aristokratickým, ale jeho aristokratism slouží sociálnímu ideálu a ethickému postulatu.

„Ano, nové umění, renaissační umění roste, které chce být množitelem a stupňovatelem života a které chce působit kladnou a přímou suggescí své obsahové hodnoty. Chce být dynamickou složkou života, chce pomáhat stavět z dnešního chaosu a bažin bídy, nemoci a smrti nový, vyšší, slunnější a lepší svět . . . a proto nechce tento chaos a tuto bídu, tuto tmu a tento alogismus, tento pouze jevový, ale ne hodnotný a rozumný svět množit . . . ani ne pouhou reprodukcí, neboť ta je jen zdánlivě marná, de fakto je posílením, poněvadž přijetím bídného stavu dnešního světa. Nové umění chce býti, je to zcela jasné, v podstatě paedagogické a tendenční. Nelekej se nikdo starých slov. Znamenají-li starým lidem věc špatnou, mohou novým znamenat věc novou a dobrou. Mohou znamenati a zde mají znamenati výchovu člověka pro život a svět nový a lepší. Ne kázáním, ne sermony, ne mravokárnými příběhy — žádnou takovou prázdnou ubohou námahou, která znamená pojmově smrt všeho umění — nýbrž samou mlčelivou existencí vysokého, slavného, silného a krásného díla, pouhou prostou suggescí této existence. Neboť výška k sobě povznáší, sláva k sobě láká, síla svádí k napodobení, krása se sděluje, a všecky, třeba podány ve fikci, stupňují, množí, zalidňují, dobývají již opravdu a vskutku — jako krásný čin tvůrce — novou zemi, vlast naší touhy, suchou, slunnou a čistou zemi Budoucnosti. Toto nové umění samo, již pouhou koncepcí svou, pouhou stavbou a existencí svou, je již kus nové říše svatého ducha, třetí lepší říše, o níž snili všichni visionáři a hloubavci včerejška i předvčerejška, a jejíž sen křísí se zase na večer dneška, v sklon dnešního věku.

Tak musí se rozuměti ideovosti, rozumovosti, tendenčnosti, paedagogičnosti nového umění. Stará slova, ale užita v novém, ryzím, duchovém smyslu. Nové umění chce být něčím víc, než sensací, pocitem, dojmem, náladou. Sní o tom být činem, hodnotou, životem, užitkem. Toto nové umění nebude passivnou reprodukcí všeho jevového, všeho existujícího, bude v první řadě tříděním, výběrem, kritikou stávajícího — a již tím osvobozujícím činem a povznášející výchovou. Je to v jádře stará koncepce poslední doby Goethovy tvorby, kdy snil o ideaci celého světa, o vyzpívání vší tmy a přetvoření všeho jevového světa v symbolické písmo vesmíru a věčnosti.“

Odkaz na Goethea je v této souvislosti velmi vhodný; zajisté že Goethem programm p. Šaldův dostává živoucí konkretnosti. Rozumíme tomu zracionalisování umění a literatury, a nepřekvapuje nás, že obnovení státi se má klassicismem, t. j. nikoli danou historickou

formou klassicismu, ale jeho ideálem a postulátem. Klassicism budoucnosti má tedy vlastně učinit, oč starý klassicism se teprve pokoušel.

Není to snad jen nahodilé, že p. Šalda v témž listě, ve kterém stilisuje své aesthetické názory, polemisovat musí s p. Kvapilem, jedním z mladších. Maně mi prolétla hlavou myšlénka - přání zhustěné slovem: renaissance kritiky! Případ s p. Kvapilem osvětluje naše literární a žurnalistické poměry velmi nepříjemně. Avšak nejen neštěstí, také literární Nemesis nechodí po horách ale po spisovatelích. Dr. Herben provedl v Čase (5. února) náhlý soud a doufejme také soud očistný.

Nový Život v prvním čísle III. ročníku má článek programmový. Také katolická moderna (tento název Macharův Nový Život už přijímá cele) chce obrození literatury ideami. Programm svůj zhrnuje v tyto požadavky: Boj za objektivitu poznání a pravdy (proti autonomismu = anarchismu dekadentů, subjektivismu), boj o uplatnění duchovosti, myšlénkovitosti (proti formalismu naturalistů), boj o aktivitu proti negativnímu pochybovačství.

Tento třetí požadavek namířen je proti realismu. Výslovně se jmenuje také Naše Doba. Jsme prý katolické moderně nebezpečnější protivníci než dekadence. Rádi věříme. Nový Život se však mýlí, připisuje-li nám náboženskou sentimentalitu. Je-li kdo nábožensky sentimentální, je to — Nový Život.

Nový Život musí se stát opravdovějším. A pak s ním bude řeč. Posud provozuje příliš mnoho literární politiky. Řekl jsem to již jednou a opakuji to. Nový Život chce více církev než učení. Příklad: V recensi Nansenovy Marie štouchne se do „puritánsky strnulé“ kritiky Času ale stejně se kniha odsuzuje. To je ta literární politika, to literární jezovitství: Uhozením po „puritanismu“ udělá se kompliment všem těm, kdo to heslo vynašli (N. B. docela bezdůvodně), udělá se kompliment „moderně“ — ale konec konců musí Nový Život říci, co řekl realista. A takových příkladů dalo by se nasbírat více (vzpomínáme jen politiky s panem Mrštíkem).

Také Hlídka Brněnská má (z péra dra. Vychodila) kritický článek programmový: Divné proudy. Článek je teprve v začátcích, ale větším dílem se s ním budeme muset obírat, neboť také čelí hlavně nám, resp. programmu humanitnímu. Zatím jen jednu poznámku. Pan Vychodil viní všecku kritiku našeho literárního klerikalismu z destruktivnosti; ta destruktivnost pochodí prý z toho, že jsme zásadně nepřátelští. Odpovídám: náš odpor není jinak zásadný, nežli je na př. odpor p. Vychodila proti nám. Tudíž vzniká otázka stranám oběma: Je při zásadní protivě možna věcná kritika, věcná diskuse, věcný boj? Myslím, že ano. Povím více.

Mám pro svou osobu svědomí čisté, že jsem svým klerikálním odpůrcům nikdy nic nevěcného nevytýkal. Ale právě humanitní realism a klerikalism přirozeně budou proti sobě. Právě klerikalové, proto že mají celkový, jednotný názor na svět a že jednotlivosti našeho národního života posuzují s toho svého vyvýšeného hlediska, dobře cítí, že v realismu jim vyrostl a vyrůstá odpůrce nejsilnější. Vlastně jediný — neboť všecky ty směry a pokusy liberalistické odplavou tou vodou, na které připluly. O tom se také my neklameme a rozumíme proto docela dobře,

proč všecky klerikální orgány svůj vlastní osten obracejí proti realismu. S negací je boj snadný. S negací boj je také nudný. To sami dobře víme a právě proto stojí proti sobě vlastně jen realism a klerikalism. Proti negativnímu liberalismu všech odstínů stojíme oba, třeba ne vždy stejně příkře.

V „Akademii“ (č. 5.) četl jsem článek p. G. Žaluda: Abyste neodpírali zlému. Článeček krátký, ale cítit z něho, že problem humanitní pisateli je problémem životním. Autor je pro názor Tolstého, („absolutní humanita“), aby se neodpíralo zlému ani k obraně. Realism stojí na stanovisku tomto: Násilím není jen násilí fysické, nýbrž především a hlavně duchovní. A tomu násilí musíme odpírat stále a všemožně a ovšem hlavně v jeho zárodcích. A pak: nesmíme mu pouze odpírat v jiných, nýbrž především v sobě. V sobě násilnost musíme překonat nejdříve. V nejkrajnějším případě, kdy se fysicky ohrožuje život, smíme užít i zbraně; avšak jen k obraně, nikoli k násilí novému. Je to přikázání těžké, ale těžkost není důvodem proti. Také přikázání Tolstého je těžké. Válce nepřikládáme té důležitosti, kterou jí připisuje Tolstoj. Je obyčejně zakončením dlouhého předchozího processu, v němž na obou stranách lidé dopouštěli se násilí duchovního (dnes na př. podněcováním žurnálů, literaturou atd.), proti němuž se nikdo nebo jen málo lidí ozývalo. S realistického stanoviska lze se účastnit války a také lze sloužit při vojsku. Rozumí se, že přesvědčený realista všude, tedy jako voják, bude žít a jednat podle svého přesvědčení, t. j. překonávat násilnost slovem a příkladem. Odpírání službě vojenské je také mocný prostředek, ale není mocnější než důsledná práce protinásilnická. Militarism moderní má také funkci hospodářskou, je přímo částí moderního hospodaření a také z tohoto důvodu není válka sama nejhorším zlem společenským.

Björnstjernovu brošurku: Jednoženství a mnohoženství (přeložil Kosterka, vydaly Rozhledy) naše akademická mládež měla by pilně čísti. Zde nalezne problémy, které pro ni mají mnohem větší, životnější důležitost, než otázky, jak si založit centrální spolek a podobné problémečky, které se rozřešit dají při trošce dobré vůle a přemýšlení. Björnstjern psal svou exhortu studentům dánským, ale jeho slova hodí se také pro poměry naše. Ba právě pro poměry naše. U nás se teď mládež k mravní sebevraždě přímo vybízí.

Nemýlím-li se, šíří se silnější a hlubší zájem pro Havlíčka. Pan L. Quis ve Květech píše o Havlíčkových pracích belletrických, v Českém Lidu o Havlíčkových studiích písní národních.

V posledním článku dr. Quis vzpomíná toho, co napsáno bylo v Radikálních listech podle zpráv Havlíčkovy sestry, tvrdící, že Havlíček po svém návratu z Brixenu měl značné množství rukopisů. Vyslovil jsem se již jednou o věci v ten smysl, že nějakých úplnějších spisů Havlíček sotva napsal (jedná se ovšem o jeho studie v Brixenu), snad ani úplných pojednání. Tak soudím podle všeho, co o Havlíčkovi z doby pozdější vím; nelze si myslit, že by Havlíček o svých pracích nebyl řekl literárním přátelům a že by se o osud jejich nebyl postaral. Avšak přes to bylo by záhodno, aby se po zbytcích Havlíčkových rukopisů pátralo.

Nákladem Ottovým počíná vycházet nový sborník světové literatury pod názvem: Světová knihovna. Rediguje ji p. J. Kvapil; sešit po 10 kr., každý týden má vyjít po čísle. Podnik je pro poměry naše velmi vhodný. V zájmu věci chtěl bych učinit několik poznámek. Otisky starších spisovatelů měly by být pečlivější; tu i tam i překlad měl by být pečlivější a konečně měly být stručné orientace literární: stručný životopis autorův, označení, podle jakého vydání se překládalo a t. p. V témž nakladatelství péčí klubu národní strany svobodomyslné a za redakce p. Dr. L. Dvořáka vychází Sborník spisů politických a národohospodářských. V prvém sešitě počínají vycházet Politické úvahy Gustava Eima, redakcí p. J. Penížka a to studie: O nás pro nás. Po tom mají vycházet práce Karla Sladkovského, J. Grégra, výběr z Havlíčka a řadou slibují se tyto překlady: Biliňski: System národního hospodářství, a téhož: Daň luxusní — Bluntschli: Politika jako věda, a téhož: Dějiny všeobecného práva státního a politiky — George: Pokrok a chudoba — Gumplowicz: Základ sociologie — Holtzendorff: Základy politiky — Laveley; Vlastnictví — Licki: Národnost moderní — Ricardo: Základy národního hospodářství — Roscher: Systém národního hospodářství — Rodbertus: Socialní dopisy — Say: Politická oekonomie — Schäffle: Společenský systém lidského hospodářství — Schmoller: Několik základních otázek právních a národohospodářských — Sombart: Socialismus a sociální hnutí v 19. století — Smith: Podstata a příčiny blahobytu národů — Stein: Finanční věda.

Sbírka, jak vidno, má ráz po výtce sociálně-konservativní; jistě však bude záslužné, vyjde-li pěkný překlad Smitha a Ricarda. Výběr ostatních spisů je méně vhodný, ale budeme rádi míti i spisy ty. Avšak jednu poznámku nelze potlačit: v době, kdy strana mladočeská probouzí takový odpor proti Němcům, zaráží, že klub té strany vybírá téměř samé spisy německé (a k tomu ještě spisy zastaralé a méně cenné). Pravě v tomto okamžiku dává to myslit!

Ve „Věstníku českých professorů" čteme (říjen 1897) článek o finském eposu Kalevala. Vybírám si ze stati prof. Voborníka chválu překladu páně Holečkova: tuším, že o tomto obšírném díle překladovém nebylo ještě odborné kritiky a proto nezbývá než upozornit na práci tímto způsobem. (Kalevala Národní epos Finů. Přeložil Jos. Holeček. Nákladem vlastním. VI svazků po 1 zl.)

Nový, praktický časopis: Obchodní Listy. Časopis věnovaný otázkám a zájmům obchodním, průmyslovým a národohospodářským. Orgán spolku absolventů českoslovanské akademie v Praze. (Ročně zl. 2·40.) Z dosavadních čísel máme dojem příznivý; mezi jiným Obchodní Listy vřele doporučují spis prof. J. Kolouška: O obchodu s cennými papíry.

Novo Doba. List sjedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine za književnost, politiku i socijalna pitanja. Tato nová revue je pokračováním vycházející v loni (v Praze) Hrvatské Mysli; je orgánem sdružené mládeže hrvatské, srbské a slovinské. Směr v dobrém smysle moderní, sociálních problémů všímavý. Poučno je, že si listu již německé listy (na př. Köln. Zeitg. v Německu) všimly, vidouce v tomto novém realnějším sdružení Slovanů větší nebezpečí nežli v utopistickém pansľavismu a rusofilismu. (Novo Doba: Vinohrady, Skrétova ul., 15. Ročně zl. 3·50.)

Mladost. Smotra za modernu književnost i umjetnost. Podobná revue mládeže hrvatské vycházející ve Vídni; (Wien, IX. Turkenstr. 23. II. II. 19. Ročně 8 zl.) směr více aesthetický, moderní s nádechem dekadence. Velmi včasný je pokus, studovat lépe literaturu maďarskou — jak by jihoslovanská mládež účinně mohla odpírat maďarismu, kdy by ho neznala?

Na konec ukázku z obrodní činnosti našich „národních, vlasteneckých atd.“ žurnálů: „Je ovšem zcela pochopitelno, že celá veřejnost je zvědava, jak asi vypadali nešťastní mladí ti lidé, kteří svým činem vzrušili neobyčejnou měrou všechny vrstvy. Tajemná záhada, která částečně nad veleslavínským dramatem dosud se vznáší, zavinila hlavně tento nebývalý zájem, o němž dostalo se nám pádných dokladů ze všech stran. Den co den docházely do redakce dopisy a korrespondenční lístky, abychom uveřejnili podobizny obou obětí nešťastného a hrozného pobloznění — ženy chtěly znát „mladého barona“, jenž s tak krutou chladnokrevností dovedl vypáliti smrtonosnou ránu do čarovného těla svojí milostenky, mužové zase doléhali na uveřejnění její podobizny, aby poznali tu, která několik hodin před umluvenou společnou smrtí dovedla se smát a žertovat.

Ačkoliv jsme hned na druhý den po vraždě na zámku veleslavínském přinesli vyobrazení scény, kdy mrtvolu mladé dívky v prostěradle zavinutou nakládali do prostého mlékařského vozu, nebylo zvědavosti a dychtivosti docela vyhověno, dopisy a upomínky se množily a z větších měst bylo i telegrafováno a telefonováno, aby v tom případě, budou-li podobizny mladých lidí uveřejněny, byl náklad pro ono místo určený zdesateronásoben.“

Tak psal Kurýr po veleslavínské sebevraždě. Je-li pravda, co se zde povídá o dopisech a telegramech, pak je to velice smutné vysvědčení našemu lidu. Ale smutnou je i ta vychovatelská činnost Kurýru. Za tímto listem stojí muži, hrající na veřejnosti vážnou roli, t. zv. důstojní a důležití lidé. Kurýr přináší jim hmotný užitek. Ale těžit hmotně takovým spůsobem, je horší než půjčovat na sebe vyšší úroky. Téhož „národního“ a „vlasteneckého“ duševního lichvářství dopouštějí se i ostatní veliké listy. Nár. Listy přinesly o věci článek velmi obšírný a N. B. velikým tiskem — — šťastné žurnály, jimž Wolfové, sebevrahové poskytují látku pro práci na národa roli dědičné! . . . . *Čtenář.*

ZPRÁVY.

Národohospodářské a sociálně-politické kursy v Praze 1898. Dr. Gruber na podzim m. r. učinil ve výboru České společnosti národohospodářské vedle návrhů na systematičtější organisování činnosti přednáškové vůbec též návrh, aby společnost národohospodářská za příkladem úspěšných podniků podobných v cizině, za součinnosti university a po případě i České akademie uspořádala v létě nebo na podzim roku 1898 v Praze týdenní kurs národohospodářský a sociálně-politický.

Kursy ty měly by pořádány býti o thematech následujících:

1. věda národohospodářská vůbec, aspoň pokud se jejich základů týče.
2. otázka zemědělská.
3. otázka živnostenská.
4. politika tržební a dopravní.
5. věda finační.
6. sociální otázka.

Pan navrhovatel připouští, že by lze bylo stanoviti i jiné vhodné předměty, tak že bude věcí přednášejících, aby v jednotlivých oborech teprve sami vypracovali podrobný program jak vzhledem k obecenstvu, tak vzhledem k času, který bude k disposici.

O každém z uvedených 6 oborů přednášeno by bylo po 6 dní určitou hodinu denně, takže by všechny kursy zabraly celý týden denně po 6 hodinách (na př. od 8 do 12 hod. dop. a od 3 do 5 hod. odpol. s akademickými přestávkami čtvrthodinovými).

Každý večer konaly by se o jednotlivých oborech diskuse, při nichž zodpovídali by docenti dotazy od posluchačů ústně učiněné nebo písemně do listovní schránky vložené.

Místnost přednášek: některá z větších přednáškových síní universitních.

Doba kursů: období svatojanské či svatováclavské, kdy již i jinak mnoho venkovského obyvatelstva přichází do Prahy. Poněvadž v roce 1898 bude se v Praze konati výstava architektury a inženýrství, nečinilo by vzhledem k možnosti četné návštěvy ani stanovení některé jiné doby k pořádání kursů valně obtíží.

Husův pomník. Z klubu poslanců na sněmě moravském zaslán byl výboru pro vystavění pomníku Mistru Janu Husovi tento přípis:

„Statistické vyšetření ukázalo u nás velký nedostatek českého dorostu z university, techniky i vyšší průmyslové a obchodní školy. Tento nedostatek zaviňován jest z velké části nuznými poměry, které studentstvu znemožňují nastoupení neb dokončení studií na těchto školách. Při budování zamýšlených pomníků Palackému a Husovi naskytá se vhodná příležitost k vydatné odpomoci, kterouž poskytnouti jest nezbytno, nemáme-li zejména na Moravě dále těžce zakoušeti nedostatek českých sil, zejména na př. u politických, finančních a soudních úřadů, v technických a průmyslových odborech. Tato vydatná pomoc byla by v neposlední míře poskytnuta, kdyby oba pomníky pořízeny byly ve způsobu studentských domů, v nichž by posluchači uvedených škol nalezli útulku a hmotné záštity. Naléhavost této potřeby přinutila klub českých poslanců na sněmu moravském, že po zralém uvážení všech okolností jednohlasně se usnesl důtklivě žádati slavný výbor, aby zamýšlený pomník ku poctě Mistra Jana Husi zbudoval ve způsobu studentského domu. Usnesení toto shoduje se úplně s názorem Františka Palackého, který ve svých spisech pro naše poměry rozhodně hájí budování pomníků ve způsobu domu pro kulturní potřeby národní.“ Uznáváme, že Morava potřebuje toho žádoucího dorostu; ale velmi rozhodně si přejeme, aby pomník Husův postaven byl a ovšem co nejdříve.

„Buddhistická mše“ v Paříži. V jedné knize 1894 v Paříži vydané učiněna sdělení o menších církevních společnostech v Paříži. V tomto „městě světla“ byl té doby jeden ctitel Zeva, Athény a Herma — professor řečtiny; 200 Swedenborgiánů; dvě buddhistické sekty, jedna spravovaná Japoncem nějakým a druhá professorem orientálských řečí; 300 theosofů; církev „ctitelů světla“, zbožňujících Marii a egyptskou Isis; církev Comte-ových positivistů a konečně i sbor Essenů, kteří nenávidí apoštola Pavla. Od té doby asi „sbory“ ty vzrostly. Aspoň „Christliche Welt“ uveřejňuje článek „Figara“ z 15. září 1897, popisující takové shromáždění buddhistů v Musée Guimet. Prahy i chodby pokryty květinami, zvláště však vyzdobena knihovna Musea, kde měla být slavena buddhistská bohoslužba, chrysantémy, karafiáty, bledými růžemi a orchideemi. Na 300 Pařížanů a Pařížanek shromážděno bylo k „pobožnosti“; oranžově žlutá symfonie zní se všech stěn, koberce tlumí kročeje pobožných; oltář jest jednoduchý stůl se stupňovitou pyramidou, stupňů s pochodněmi je 37; číslo to symbolisuje 37 světel vznešené moudrosti, jež je obsažena v 84.000 článcích buddhistického náboženství. Jemné vůně vystupují z květinových kalichů; vůně ta nám připomíná kadidlo. V předsíni Musea naslouchají účastníci zbožně slovům pana Guimet-a, jenž své hosty poučuje o předpisech buddhismu; učený konservator mluví tichým hlasem. Jsou zde dámy i svobodomyslníci. Ritus požaduje některé věci od skutečných účastníků bohoslužby: kdo chce brát podíl na bohoslužbě, musí mít čistou duši; jeho tělo nesmí znát požitku alkoholu; musí svého ducha zaměstnávat dobrými, čistými myšlenkami; šafránem parfumovaná voda musí věřící očistit a ruce, které bohu chtějí přinést na oltář příjemné květiny v obět, musí být neposkvrněny.

Snad všickni naplnili podmínky ty, neboť blíží se ve dvou řadách k oltáři v hlubokém mlčení; každý nese květinu v ruce a položí ji na

oltář. Nevěřící zůstali na gallerii, odkud mohou zajímavou ceremonii pozorovat. U oltáře stojí pan Clémenceau; vidíme prince Rolanda Bonaparta, professory, členy Akademie atd. Úřadující kněz vešel, vysoké postavy, popelavé barvy — všecko takové zajímavé; pohybuje harmonicky hlavou a rukama; jest zahalen ve velikou žlutou togu, a na svých plecech drží svatou reliquii boha Buddhy, položí ji opatrně na oltář, obrátí se k věřícím a zpěvavým hlasem v čisté angličině odříkává modlitbu, kterou pomocný konservátor musejní pan de Milloni překládá:

Ó, bych byl čistý jako vonná květina! Tato vzácná květina uvadne — tak zaniknou všecky věci. Obětuji tuto květinu Pánu Světa, Věčné Pravdě a dokonalé Svaté Bytosti.

Slibuji, že nezničím žádného živého tvora.

Slibuji, že nevezmu ničeho ze statku svého bližního.

Slibuji, že se neoddám žádným smyslným radovánkám.

Slibuji, že nebudu požívat opojných nápojů.

Po této modlitbě velebí kněz Dharmapala požehnání buddhistského náboženství, jež je 2600 let staré. Při řeči má ustavičně oči skloněny k zemi. Po jeho řeči začíná vlastní ceremonie. Dharmapala uchopí dlouhou, na hůlku navinutou žlutou stužku, podá konec její svému sousedu, panu Clémenceau-ovi, stužka jde od ruky k ruce, spojuje věřící, až dosáhne druhého konce, jejž kněz upevní za obrazem boha na oltáři. Pak slyšíte táhlý, unavený zpěv — kněz zpívá chválu Buddhovu .Bohoslužba je u konce. Nužky jdou řadou věřících, každý ustřihne kousek stužky, někteří ji pečlivě uschovají jako uzdravující fetiš. Ite, missa est! praví kněz svatou řečí Pâli. Pan Clémenceau ustřihnutý kousek stužky odhodil u oltáře.

Nedivme se nic, povrchní „křesťané“ budou hledat vždycky takovou náhradu za své dřívější náboženské formy. Čím jest jim náboženství, i toto „nové“, nejlépe symbolisováno posledními slovy referenta „Figarova“: šel od oláře a již zahodil znamení svazku s oltářem; až přijde podruhé, bude se klanět zase, dá se spojit s věřícími zase. Ostatně však, pro život mimo kapli nebo chrám nepotřebuje ani křesťanství, a tak ani buddhismu. Sentimentální sport, pěstující se ostatně, třeba v menším, také u nás.

„Evangeličtí katolíci“ ve Francii. Vážnější než buddhism Pařížský je snad jiné hnutí, mající za účel „obnovení národního života na základě evangelia.“ A sice, což je při tom nejpodivuhodnějšího, vyšlo ze středu samého kněžstva katolického. Abbé Bourrier, vikář z Marseillu, složil úřad svůj dobrovolně, farář Philippot v Plomion byl biskupem soissonským sesazen pro vyznání víry, učiněné před celým sborem 13. června 1897. Důvody vystoupení prvého a vyznání víry druhého oznamují v novém orgánu, tomuto hnutí sloužícím „Le Chrétien français“ jakožto „Bulletin de la réforme évangelique dans le catholicisme.“ (1. číslo vyšlo 1. října m. r.) Sděluje se tam, že více než 20 kněží z církve římské vystoupilo a že mají ještě mnoho přívrženců skoro ve všech francouzských diecésích, ve všech stupních kleru, na farách i v klášteřích, kteří však až dosud se tomu vyhnuli, z církve vystoupit a kteří věří, že se připravuje obrat ve velkém, jenž jim dopustí, že budou moci v církvi zůstat a evangelium svobodně zvěstovat. Všickni si přejí náboženské reformace, omlazeného katolicismu, křesťanství, jak ho zvěstovali apoštolé, „jediní

autentičtí vykladači učení Ježíšova." Papežství jest lidským zřízením, ctihodné, jestli se odhodlá rozloučit se s minulostí bludů a dogmatických vynálezků; zavržitelné, jestli se ve své protikřesťanské domýšlivosti a vypínavosti zatvrdí. Tito „evangeličtí katolíci" vyzývají katolíky i protestanty k společné práci. Abbé Bourrier vyznává: „Studiem evangelia a prvních tří století křesťanských byly zničeny učení a předsudky, jimiž bylo krmeno moje mládí."

Japan. Před staletími — píše Obzor národohospodářský — obávala se Evropa kořistichtivých tlup, jimiž co do svých národů a svých ideí nevyčerpatelná Asie zaplavovala Evropu a hrozila zničiti kulturu evropskou. Dnes nehrozí nám fanatický vojín a smělý jezdec asijský, nýbrž rolník, průmyslník a kupec, který zejména v Japanu hotoví se odníti evropskému západu staré odbytiště a podstoupiti s bývalými průmyslovými učiteli svými přímo soutěž na vlastní půdě jejich. První styk obchodní s Japanem zavedli 1542 Portugalci, 1580 následovali Španělé, počátkem 17. století Angličané a Nizozemci. Od 1640 do polovice našeho století Japan, obávaje se kupců a zejména misionářů evropských jako živlu lid pobuřujícího, uzavřel se naproti všem Evropanům až Spojené Státy severoamerické vynutily po roce 1854 na Japanu první smlouvu obchodní, po níž následovaly dobrovolné smlouvy s ostatními většími státy evropskými. Smlouvy tyto mají býti do 1899 vesměs revidovány, mají odpadnouti veškerá obmezení obchodu, zároveň však má přestati konsulární soudnictví cizích států a přejíti na domácí soudy japonské. — Obchod zahraniční stoupl 1868—95 nesmírně, dovoz z 10·7 mil. yenů (1 yen = 1·30—1·50 zl. r. m.) na 129·3 mil. yenů, a vývoz z 15·5 mil. na 136·1 mil. yenů.[1]) Právě v poslední době dostalo se vnějšímu obchodu japonskému nových podnětů: průmyslový rozkvět uvnitř, evropským vlivem vzbuzené potřeby obyvatelstva, výhoda stříbrné měny naproti zemím s měnou zlatou a výhodná obchodní smlouva s Čínou přispěly značně k obecnému povznesení. V dovozu na prvním místě jest V. Britanie, na druhém Německo, které tu značně předstihlo Severní Ameriku i Francii. Dováží se zejména zboží bavlněné a vlněné, železné a kovové, cukr a petrolej; vyváží se nejvíce hedvábí, čaj, měď, mořské produkty, kafr a umělecko-průmyslové výrobky. Japan, na újmu evropského obchodu, zásobuje průmyslovými výrobky Čínu a Koreu, avšak již i Amerika a Francie viděly se nuceny uložiti na jednotlivé druhy japonského zboží cla ochranná. — Ve vnitřním hospodářství činny jsou z veškerého obyvatelstva (41·4 mill. v r. 1893) $^3/_4$ v zemědělství. Vhodné agrární zákonodárství, jež snažilo se udržeti v každé rodině pozemky k její výživě dostatečné, vytvořilo tak nesčetný počet malých statků selských, nutilo obyvatele k intensivnímu vzdělávání půdy a zabraňovalo vzrůstu nemajetného proletariátu. Obchod a průmysl pokládány jen za vedlejší zaměstnání rolníkovo a těšily se do dnes malé vážnosti. Nyní poměry tyto se změnily. Volný soukromý majetek pozemkový hromadí se v málo rukách, přibývá pachtýřství, a daňové obtížení nemovitostí —

[1]) Roku 1896 stoupl dovoz do Japanu na 171·67 mil. yenů, vývoz klesl na 117·8 mil. yenů následkem neobyčejného klesnutí vývozu surového hedvábí a zboží hedvábného.

daň pozemková jest nejdůležitějším zdrojem příjmů pro stát i obce — nesmírně stouplo. Přes polovici orné půdy zabírá rýže, která Japonci nahrazuje naše obilí. Čaj a hedvábnictví trpí v poslední době cizí soutěží, stoupnutím mzdy a stížením dovozu do ciziny. Rapidní jsou pokroky a změny v průmyslu. Starodávní umělecký průmysl japonský, jehož výrobkům se ve sbírkách obdivujeme, očihledě mizí a jeho místo zabírá velkoprůmysl s moderními výhněmi a stroji. R. 1883 bylo v Japanu pouze 83 továren se stroji o 1748 koňských silách, r. 1893 však již 1163 továren s 35.277 koňskými silami; počet přádelen stoupl v 8 posledních letech z 24 na 58 a počet vřeten ze 113.000 na 1,120.000 atd. Společnosti průmyslové platí 15—40% dividendy. Zakladatelskou horečku podporovala levná síla pracovní a skromná životní míra obyvatelstva. Avšak v posledních dvou letech mzdy asi o $^1/_4$ se zvýšily, živobytí značně se zdražilo a ani stávka není v Japanu zjevem neznámým. Reelněji vyvinulo se japonské dopravnictví. První železnice postavena 1872 z Tokia do Yokohamy cizím kapitálem a cizími silami pracovními. Nyní však nalezá se vedení všech tratí (asi 2250 angl. mil) v rukou japonských, železnice mají čilou dopravu osobní i nákladní a platí vysoké dividendy. Velice horlivě podporuje vláda stavbu vlastních lodí obchodních dle vzoru evropského a hledí k tomu, aby užívalo se v první řadě materiálu domácího. Tím nepříznivější jsou finanční poměry. Revoluce r. 1868 a 1877 způsobily značné zadlužení a znehodnocení peněz a po nedlouhém obmezení oběhu papírových peněz zhoršila finanční stav Japanu opět značně válka s Čínou. Dluhy státní vzrostly na 355 mil. yenů, oběh papírů na 133·5 mil. yenů, z nichž pouze 67$^1/_4$ mil. yenů kovem bylo kryto. Válečné náhrady čínské a nového rozkvětu vnitřního užívá právě Japan k zavedení zlaté měny o relaci 1 : 32 (zlatý 20yen = 16·695 gr. o ryzosti $^{900}/_{1000}$). Celkem Japan vstoupil v období velikých podniků průmyslových a obchodních, jež jsou však z nemalé části dílem nebezpečné spekulace. Japan stal se přes noc konkurentem evropského průmyslu, veliké výhody jeho soutěživosti mizejí však: výrobní náklady se zdražují, míra životní se zvyšuje, finančnímu stavu hrozí krise. Evropě netřeba tudíž obav přílišných, ale ovšem nastanou značné převraty v mezinárodních stycích obchodních, na něž dlužno v čas se připraviti.

Oprava. Článek o britských spolcích odborových, minulým číslem byl dokončen.

Goetheův Faust: Nadčlověk.

II.

Nechejme již Mefista a uvažujme, jak se Goethe ve Faustovi celým svým názorem na svět postavil vůči filosofickému a náboženskému problemu své doby. Jádro tohoto problemu Goethe sám vystihl těmito pěknými slovy: „Vlastní, jediné a nejhlubší thema dějin světových a lidských, jemuž všecka ostatní jsou podřízena, zůstává konflikt víry a nevěry“ — — kde tedy stojí Goethe v tomto světovém boji, kde je jeho místo a na čí straně? Na straně víry? A jaké? . . .

Goethe celým svým názorem na svět je v podstatě člověkem XVIII. století. Ve svém myšlení a cítění Goethe nad XVIII. století a jeho problemy a — chyby nevynikl. Goethe je méně originální, než by se na prvý pohled myslilo. Jsem přesvědčen, že to platí také o poëtovi. Mužové jako Lessing a Herder neprávem Goethem bývají zastíňováni. Pravda, tak vypravovat, jak Goethe, umí málo kdo a jeho bezprostřední lyrickost je také dar veliký a zvláštní.

Goethe v II. části svého Fausta na místě, aby nás vedl v před, vrací nás do staré minulosti klassické. Pokud by tím bylo jen řečeno, že Goethe je klassik v umění, nebylo by to divného nic. Avšak divné je to, že přece stojí o řešení problemu nejen uměleckého ale životního a časového a k tomu návrat do Hellady nestačí. Po stránce umělecké, jak řečeno, je to pro dobu Winckelmannovu, Lessingovu, Voltairovu a j. velmi pochopitelné; ale jaký význam to má mít širší?

Samo sebou se rozumí, že návrat do Hellady je fakticky nemožný. To jest: člověk XVIII. století nemůže si již osvojit všecko myšlení a cítění Řeků.

Klassicism nemůže se zhostit obsahu daného historickým vývojem a vychováním — Faustovi z Heleny zůstává jen šat,

forma. A tak i Goethův klassicism proniknut je křesťanstvím a novější filosofií a slouží vůdčí idei humanismu, jak doba tehdejší jej hlásala. V tom za jedno je Goethe s Lessingem, Herderem, Schillerem a vůbec s celou dobou. Chceme-li však vědět, jak Goethe ideu humanitní spracoval, co v ní má svého osobního, musíme právě obsah idee vyanalysovat a pozorovat, jak synthese hlavních prvků je provedena. A tu přede vším můžeme říci, že humanism Goetheův je nepoměrně více aesthetický než ethický. Toto podřízení ethiky aesthetice, toto slučování společenského blahomravu s krásnem dobře se hodí do salonů upadající šlechty a rostoucí buržoasie; maloměšťácký dvůr Výmarský byl přímo konkretní synthesí těchto dvou prvků. Avšak správná tato synthese nebyla a nebyla tím, co lidé XVIII. věku hledali v revoluci, co hledali po revoluci.

Upozorňuji: nemluvím proti tomu, že Goethe na umění a jeho význam pro život kladl důraz a důraz tak veliký, povýšuje je na roveň vědě a filosofii; nesouhlasím s tím, že z umění, abych to řekl stručně, dělá náboženství. Je to, pravda, časové, je to jedna z charakteristických pokusů člověka novodobého, ale je to pokus pochybený přece.

*

Goetheův humanism po stránce vědecké a filosofické je racionalismem. Racionalism je filosofii a náboženství, co klassicism je poësii. Faust-Goethe je racionalista, to jest: věří v rozum a jeho všemohoucnost, chtěl by porozumit život celý.

— — — Vernunft und Wissenchaft,
der Menschen allerhöchste Kraft . . . . . .

Avšak Faust, třeba že stojí na výši své doby, nemůže se ještě zhostit scholastiky. Faust to ví a cítí a právě proto je mu tato terčem stálého posměchu. Z homuncula, třeba že jej staví na pranýř, má přece jen jakousi radost.

Faust není ještě prodchnut vědeckým duchem moderním. Má ještě velikou zálibu v scholastické mysteriosnosti. Deklamuje sice proti anthropomorfismu a chce přestat na positivismu, ale poesie a zejmena forma dramatická ten anthropomorfism mu přespříliš usnadňuje. Goethe má proto theorii; v průpovědích v prose má větu: „Pověra je poesií života; proto básníkovi neškodí být pověrčivým.“ A tak Faust pln je mysterií, pohanských a křesťanských, má dost mystiky a pověry. Snaží se ovšem, aby všecky ty čáry

a čarodějnice, ti duchové a poloduchové, všecka ta mythologie pohanská a křesťanská rozumu se příčila co nejméně; podobně tenkrát racionalističtí theologové „rozumově“ a „přirozeně“ vykládali zázraky příčící se všemu rozumu a vší přírodě.

Příležitostně nám na př. vykládá, že by Faust mohl omládnout docela přirozeně (kdyby totiž à la Rousseau chtěl na poli pracovat atd.), ale že již raději hledá elixíry; na jiném místě vykládá docela racionalisticky, jak živá ještě Marketka se mu může zjevovat jako „idol“. Magie mu vůbec není nic než filosofická a kulturní nepřirozenost, nevolnost;

Noch hab' ich mich ins Freie nicht gekämpft.
Könnt' ich Magie von meinem Pfad entfernen,
Die Zaubersprüche ganz und gar verlernen,
Stünd ich, Natur! vor dir ein Mann allein,
Da wärs der Mühe werth ein Mensch sein.
Das war ich sonst, eh ich's im Düstern suchte —

ale osudné je to, že magii vyhledává a jí se oddává. Tím osudnější, že sám to ví; na jednom místě dokonce Mefisto prozrazuje nám své racionalistické credo:

Veraehte nur Vernunft und Wissenschaft
Des Menschen allerhöchste Kraft . . .
Lass nur in Blend- und Zauverwerken
Dich von dem Lügengeist bestärken —
So hab' ich Dich schon unbedingt — —

a přece Faust vždy znova a znova utíká se k umění Mefistovu.

Magie má ovšem nejen význam rozumový, ale také ethický. Je totiž zároveň nepřirozeností mravní — nástrojem egoismu. Čarami Faust slouží jen svému egoismu; i tenkrát, když jich užívá pro jiné, užívá jich opět jen k prospěchu svému. Až bolestně to vidíš v scéně žalářní: Faust s Mefistem lítá prostorem podle přání — — aby na Mefistově plášti odnesl nešťastnou milenku z žaláře, ani mu nenapadá. Že jej přivedl k ní, že mu pro ni sehledával drahé poklady . . . to všecko pojímal jako by se to rozumělo samo sebou.

*

Mystika ta ve „Faustovi“ splývá s filosofií a poesií. Goethe jako pro všecko, i pro tuto obsáhlou synthesi formuloval jednou svou theorii:

„Poesie deutet auf die Geheimnisse der Natur und sucht sie durch's Bild zu lösen. Philosophie deutet auf die Geheimnisse der Vernunft und sucht sie durch's Wort zu lösen. Mystik deutet auf die Geheimnisse der Natur und Vernunft und sucht sie durch Wort und Bild zu lösen.

V souhlase s tím nazíráním je také náboženství faustovské. Ačkoli je Goethe racionalistou a ačkoli jeho mystika má ráz filosofické gnose, přece zase všecko náboženství redukuje na cit:

Nenn's Glück! Herz! Liebe! Gott!
Ich habe keinen Namen
Dafür! Gefühl ist Alles — —

ovšem nalézáme i v této redukci Goetheův aesthetický pantheism.

Faust také pociťuje náboženskou hrůzu z tajů přírody a života („Das Schaudern ist der Menschheit bestes Theil"). Řekl-li by kdo, že v tom je návrat k přírodnickému náboženství Hellenův (že tedy nepřijal z klassicismu pouze formu, jak jsem řekl na hoře), budu odpírat; Goetheova záliba v přírodě a přírodních vědách odpovídá novějšímu rozkvětu přírodovědy a zálibě v přírodnickém romantismu.

S tohoto stanoviska z křesťanství nezbývá již mnoho. Faust, když mu vzpomínka na víru dětskou zachovává život, melancholicky lituje: „Die Botschaft hör ich wohl, allein mir fehlt der Glaube". I v tom je nálada doby. Tenkrát Jakobi pronesl známé slovo, že je pohanem rozumem a křesťanem srdcem (Gemüth) — Goethea už vrstevníci dost velikým právem zvali pohanem, třeba že on sám na sklonku svého života reklamoval si titul křesťana.[1]

Goethe, tolik je patrno, ve velikém sporu doby přestával v celku na časovém racionalismu, vyhýbaje se přesnější formulaci.

„Will Niemand sein Gefühl und seine Kirche rauben" — zní ve smyslu Lessingova Nathanu, ale tají se v tom u Goethea také nerozhodnost.

*

Faust Goetheův je protestant. Nemíním tím jen to, že se v otázkách lásky chová docela jinak než katolický Octave nebo Rolla. Jistě není tak nervosně rozdrážděn, ideal asketický ho již netrápí a vůbec je pohlavně přirozenější, třeba že někdy snad hrubší. (Mefisto je až cynický.) Také Goethe má některé básně opěvující smyslnost dosti „pohansky", ale v celku dovedl se vždy opanovat. Možná že také z egoismu.

Protestantskou je celá idea faustovská a zejmena to, že

---

[1]) 7. dubna 1830 vyslovil se k Müllerovi takto: „Sie wissen, wie ich das Christenthum achte, oder Sie wissen es vielleicht auch nicht: wer ist denn noch heut zu Tage ein Christ, wie Christus ihn haben wolte? Ich allein vielleicht, ob ihr mich gleich für einen Heiden haltet."

spoléhá úplně na sebe. Ve Faustovi je kus Cromwellovského independenta; nebojí se ani ďábla, a prosekává se až k trůnu! Nejvyššího — filosofií bez modlitby; modlitbou je mu jen hrůza z neproniknutelných tajností. Faust katolický při všem odboji cítí se slabším, spoléhá na milost a nebo si zoufá.[1])

Že si Goethe vypůjčuje katolickou draperii, nevadí. Mnohým protestantům od počátku vlastní kult nestačí; a zejmena druhá část „Fausta“ psána je v době silného hnutí romantického, jimž katolicism i od protestantů byl restaurován — Goethe, jako ve všem, i zde podléhá mocným vlivům časovým.

Protestantism jeví se také ve formě a způsobu revoluce Faustovské. Němci odbyli si svou revoluci s reformací; proto v XVIII. věku jsou již klidnější a tudíž i poměrně konservativnější než radikální Francouzové. Ti ediktem Nantským reformaci potlačili, a proto dožili se encyklopaedistů a Jakobínů. Německá revoluce byla v XVIII. věku již více literární, filosofická a theologická, méně politická; a politická revoluce byla již mírnější. Protestant již věří více v reformy než v revoluce. („Ohne Rast, aber ohne Hast“). Také Faust provádí svou revoluci filosoficky; je také mnohem positivnější než jeho dvojenec francouzský. Nezavrhuje staré všecko, ale spojuje to s novým. Tuto synthesi snaží se provést positivně, negace čirá, dokonce negace zoufalá ho již neláká. V politice také rád přimyká se k danému. Tak silný je tento konservatism revolučního Fausta, že stává se v tom onom až reakčním. Revoluce francouzská spokojovala se namnoze jen politickým vnějškem; revoluce faustovská sahá hloub a na samé základy. Proto vnějšek mu nevadí, alespoň jej tak nerozčiluje. Tvůrce Fausta nudil se na dvoře vévodském jistě dost, ale item snášel to přece; a také Faust nezapomínal makrabiotiky a soudíc

---

[1]) Protestantský původ faustovské idee opětně velmi zajímavě dokázán G. Milchsackem: Historia D. Johannis fausti des Zauherers, I. Theil 1892—97. (Všech vývodů Milchsackových bych nepřijal). — Goethe sám docela uvědoměle dává protestantismu přednost před katolicismem. V protestantismu vidí křesťanství čisté, v katolicismu vidí především církev, usilující o panství nad massami. Církev své massy nebude vzdělávat, sic by jí odpadly a proto je úkolem protestantismu, předcházet katolíky ušlechtilým vývojem a takto pracovat i pro katolíky. Neboť katolíci osvětě odolat moci nebudou a tím přiblíží se protestantismu, jenž zase touž osvětou se vymaní ze svého sektářství, tak že na konec bude jednota a svornost: bude křesťanství smýšlení a činů, lidé budou se cítit volnými a povýšenými pravou člověckostí, rozdíly vnějšího kultu budou bez významu. Goethe k Eckermannovi 11. března 1832.

podle vysokého stáří staral se o dobré trávení. Goethe alespoň kuchyni vždy věnoval dostatek svých myšlének.

*

„Faust“ a idea faustovská pronásledovala mne dlouho a dlouho. Již na škamně školské učil jsem se „Fausta“ nazpamět, ale cítil jsem brzy, že se jím nemohu rozehřát vřele a cele. Na Goetheovi vypozoroval jsem si mnoho a právě jeho „Faustem“ jsem se tužil.

Léta a léta zrály tyto studie, léta a léta srovnával jsem všecky faustovské výtvory světové literatury a snažil se, pochopit je z celkového vývoje kulturního.

Dnes o „Faustovi“ a Goetheovi v pochybnostech nejsem.

Není v něm dosti jednoty. Goethe je spinozistou, ale zároveň ve Faustovi podává přímo evangelium dualismu a dualismu nepřirozeného. Horuje někdy starou metafysikou, ale zároveň nutí se zase do Kantovského kriticismu a empirismu. Tento empirism pojímaný často v duchu moderního positivismu a realismu[1]) spojuje zase s podivným gnostickým mysticismem a scholaticismem. Spinozista a kantovec zároveň pro sebe reklamuje křesťanství; je protestant, ale nalézá dosti záliby v katolickém romantismu; je křesťan, ale zároveň klassik-pohan a humanista . . .

Není pochybnosti — všecky tyto prvky sloučeny jsou silnou osobností. Ale nevidím, že by synthese byla dost kritickou, věcně jednotnou a harmonickou — jen osoba dává jí jednotu a skutečnou harmonii nahrazuje bohatá a mocná fantasie básníkova. Goethe je obr dilettantismu. To vidět na „Faustovi“: nevadí že ideu Faustovu přejal téměř hotovu, ale důležito je, že na „Faustovi“ pracoval celý život nemoha se dotvořit žádoucí jednoty. Neběží tu ovšem jen o jednotu literární a jednotlivé rozpory, jaké se jeví v obou dílech a v jejich různých plánech; běží tu o samy základy noetické a filosofické.[2]) A v tom smysle shrnuji svůj soud o Goetheovi řka, že je dilettant. Obr dilettantismu.

Dilettantism Goetheův je nejlepší doklad, že skepse nepřekonal.[3])

---

[1]) Srv. častěji citované místo, kde Goethe se zříká poznání účelů: Briefwechsel zwischen Goethe und Zelter (Fr. W. Riemer 1833—1834) V, 393.

[2]) Vidím tedy ve Faustovi více nejednotnosti než-li na př. Kuno Fischer (Goethe's Faust, 2 sv. 1893[3]); dokonce mne nesmiřuje spis Baumgartův (Goethe's Faust als einheitliche Dichtung erläutert, I., 1893) čelicí Fischerovi.

[3]) Sám napsal: „Eigentlich weiss man nur, wenn man wenig weiss; mit dem Wissen wächst der Zweifel.“ (Nevěřím tomu.)

Ethickým ideálem Goetheovým zůstává člověk světský. Je to dilettantismu stránka praktická. V obojím jeví se jakási nehloubka. Skutečně je mně Goethe nejživějším poučením, jak ohromný rozum a genius účastnící se duchovního boje více generací, přestávat může na nerozřešení svých životních záhad. Že to vždy upřímně ukazuje, je jeho velikost největší.

Problem faustovský je mně příliš vážný, abych si Goetheova „Fausta" neanalysoval co nejpečlivěji. Čtenář se proto nediv, že si tu hlavní filosofické prvky „Fausta" rozložím ještě jednou. Chci si právě uvědomit, co mně ve „Faustovi" vadí. A zejmena mně běží o porozumění „faustovskému" dilettantismu. Já jsem v poslední době o dilettantismu mluvil častěji a vytýkal jsem jej nejen starším ale i různým mladším literátům a politikům. Teď najednou prohlašuji za dilettanta Goethea — nebude tím celá věc znejasněna?

Nikoliv. Dilettantism je moderní synthesí různých a nejrozmanitějších prvků kulturních. Je tudíž rozdíl mezi dilettantismem a dilettantismem podle prvků, jež slučuje a je rozdíl v tom, jak je slučuje, totiž jakou methodou a jakou hloubkou filosofickou.

Goethe v boji víry a nevěry proti skepsi staví svou velikou synthesi umělecko-filosoficko-náboženskou. Je to synthese, veliká — zahrnuje obory a člověka celého.

Charakteristické je na této synthesi především převládání prvku aesthetického nad ethickým. Co do stránky materialní, ethika faustovská je v podstatě egoismem. Egoismem aristokratickým. Lidstvo (tak to čteme u Eckermanna napořád) je společností hlupcův a bláznů, materiálem mužů vynikajících. Láska je redukována na lásku pohlavní, smyslnou. Goethe v celé své tvorbě nemá dětí (co vypravuje o dětství vlastním na úsudku nemění ničeho) — a přece tolik slov o lásce! Jak možno milovat a nemilovat maličkých? —

Tak jak aesthetika neorganicky převažuje ethiku, tak Goethe náboženství přes příliš nahrazuje metafysikou. A ta metafysika má nepoměrně silný prvek scholastický. V intellektu samém je nepřekonaný rozpor mezi vědou a mythem, vírou a pověrou, magií a filosofií. Goethe z vědy a filosofie utíká se k pověře jako Musset, jako Comte a romantikové. Faust je racionálnější než Rolla, Faust je protestant, ale tím více u něho cítíme ten rozpor rozumu a fantasie, přítomnosti a minulosti.

Náboženství Goethe pojímá i racionalisticky i romanticky. Vidí v náboženství metafysiku, ale vidí v něm také cit. Usmířeny a usjednoceny oba tyto principy u Goethe nejsou. Církev přes její panovačnost a nedokonalost Goethe akceptuje jako vůdkyni slabých a nedokonalých. Příliš často náboženství nahrazeno je uměním. Silný umělecký prvek je v Goetheově lásce k přírodě; touto láskou jeho náboženství stává se netoliko pantheistickým, ale je po výtce přírodnickým.[1]) Goethe uniká tímto naturismem subjektivismu, ale ztrácí tím v náboženství ráz ethický. Celá ethika Goetheova je přírodnickou — síly přírodní a přirozené jsou mu mravními. Křesťanství a pohanství stojí proti sobě v ostré protivě.

Faust nenalézá svou synthesi své duši uspokojení. Jeho duše osudně je rozpoltěna a rozčástkována. V tom neklidu, v této nespokojenosti, aby si nezoufal, nezbývá mu na konec než činnost praktická; avšak i tu udržuje se jen stálým spěcháním od činu k činu. Tato činivost, tato neklidná úsilnost je pravým charakterem Faustovým a údělem člověka moderního; jí odpovídá v nejlepším případě resignace, kochající se ve své strasti a bolesti. („Ich bin ein Mensch gewesen und das heisst ein Kämpfer sein.“)

Faust je pravý titan, je nadčlověk. Ale boje svého nedobojoval. Přes všecku svou sílu nezvítězil. Faustovi hoří hlava, ale srdce zůstalo příliš chladné. Jako Comte Goethe stál mnohem více o nová učení než o nový život. Je titan rozumu, ale slaboch srdcem. Divné sloučení revoluční filosofie a reakčního života.

Goethe je silný, velmi silný, ale Shakespear byl už dále, mnohem dále. —

Tak tedy rozumím dilettantismu Goetheovu. Je to dilettantism jiný než Renanův; a dokonce s mechanickým synkretismem à la Vrchlický srovnávat se nemůže a nesmí. Renan byl dilettantem umění a filosofie, Goethe dilettantem umění nebyl. Renan právě z umění dělal jesuitism srdce, Goethe jako umělec je naprosto opravdový, je svůj a celý a nepřístupný kompromissům renanovským. Goethe také opravdověji filosofuje než Renan a mnohem hloub. Renan vidí svého hlavního odpůrce v jesuitismu, ale ve svém strachu ďábla vyhání Belzebubem; proti skepsi a

[1]) Přečti si alespoň poslední rozmluvu Eckermnna (11. března 1892); je v ní tresť Goetheovy filosofie náboženské; zde upozorňuji na to, jak Goethe stejně vzývat chce Krista a slunce.

nevěře přeplňuje mozek jednotlivými ideami, uměle a chytře spojenými, celku propracovaného, dokonce celku velikého Renan nemá. Dilettantism renanovský je filosofickým a esthetisujícím labužnictvím, je modernisovanou scholastikou; Goethe pokusil se uměním o novou synthesi tvůrčí, jak Kant se o ni pokusil filosofií — v tom Goethe od Renana se liší nejen stupněm ale kvalitativně.

III.

Myslím, že vývoj německé literatury pogoetheovské s mým úsudkem v rozporu není.

V německé moderně se již častěji přetřásá heslo: návrat k Goetheovi? Je to pro německou literaturu pochopitelno; Goethe je jí, co Kant je německé filosofii a také zde hlásá se: návrat ke Kantovi. Myslím, že takové návraty jsou nemožné. Mimo to nesnáze nejmladší německé literatury mají své zřídlo buď přímo nebo nepřímo v Goetheovi a jeho ideách.

Jsou proto také hlasové, kterým Goethe již nevyhovuje.[1])

Já bych tu rád vystihl Goetheovo historické postavení v německé literatuře. Ovšem jen v hlavních rysech.

Nebudu tu vyšetřovat, jak idea Faustova byla spracována před Goethem, kolik Goethe přejal od svých různých předchůdců, kdo o Faustovi pracovali z vrstevníků (Scherer uvádí: fragment Lessingův, Müller, Weidmann, Schreiber, Klinger, Soden, Schink) — také nechci líčit všecky vlivy Goetheovy na novou dobu, ba ani Faustovy. O tom všem napsáno je dost.

Mně se Faust jeví v této časové perspektivě:

Svou filosofií, racionalistickým humanismem a klassicismem „Faust" je dítětem století XVIII. Neříkám to jako hanu — idee, kterými žijeme, máme z minulého věku téměř všecky. Přece však je pravda: „Faust" v celé své koncepci a celým prováděním je nám zastaralý. „Faust" stojí na půdě německého idealismu

[1]) Nejnověji R. M. Mayer, Goethe, 1895 pokusil se posoudit Goethea se stanoviska moderního. Ale důvody Mayerovy více literárně-esthetické nejsou důvody mými; ani starší námitky Vischerovy proti II. dílu Fausta („ein mechanisches Product, nicht geworden, sondern gemacht, fabrizirt, gechustert"), ačkoli uznávám sociální důvod Vischerův vyslovený později v jeho satyrické III. části k Faustovi: Faust, Der Tragoedie dritter Theil. Treu im Geist des Götheschen Faust gedichtet von Deutobold Symbolizetti Allegorowitsch Mystifizinski (= Fr. von Vischer), 4. vyd. 1896. — U Dühringa (Die Grössen der modernen Literatur 1893), není dost hloubky a k tomu je to podáno po dühringovsky.

filosofického. Krásné literatuře německé je Goethe kritikem čistého umění. O Kantovi Goethe nepsal tolik kolik Schiller; a přece je Goethe Kantovi bližší. Bližší intellektem a jeho směrem, také methodou. Společna je oběma ta krajní intellektualnost a úsilí, překonat tradici a skepsi rozumem. I ethika je oběma po výtce rozumová. Ale to platí jen pro principie formální: materiálně Kant svou ethikou od Goetheovy se liší podstatně — pravda, Kantův protiegoistický imperativ vede ke koncům hodně aristokratickým. Srovnání „Fausta“ a Kritiky objevilo by i v jednotlivostech značné shody (na př. o anthropomorfismu — citoval jsem místo z Fausta) a j. Je však také rozdíl a rozdíl značný: Kant je rigorista, Goethe je dilettant. Rozdíl je také v hloubce filosofické: Kant nepřestává tak na povrchu.

Faust dá se parallelisovat i s filosofií Heglovou. Hegel je ovšem historičtější a tak dualism Faust: Mefisto stal se mu dualismem historickým. Heglovi Faustem-Mefistem je historie celá. Pokud běží o dualism a jeho překonávání také Fichte a vůbec celá německá filosofie pokantovská je Faustovi reliefem. Němečtí idealisté z individua udělali boha — Stirner ve svém Jedinci jako by psal kommentář k egoismu Faustovu.

Schopenhauer klade větší důraz na mysteriósní stránku života, intellekt je mu již podřízený, vůle a cit přichází na místo první. Goethe citu tolik nepovoluje, ale energii životní také klade nad rozum. Tento psychologický romantism ve „Faustovi“ jeví se velmi silně. Svým pessimismem Schopenhauer pokračuje v náladě Fausta po zničení Markétky. Pessimism je logickým důsledkem, jestli že slepá energie spravuje jednotlivce a jeho život. A této energii také Faust důvěřoval mnoho.

Nietzsche tyto prvky Faustovy pod vlivem Schopenhauera zjednostranil ve svém nadčlověku. Tento křestní list je přímo z „Fausta“. Nietzsche je subjektivnější než Goethe a ve svém subjektivismu vědomě důsledivější. Goethe svůj subjektivism zlomil na egoism a s objektivismem hledal kompromissy. Ale svůj subjektivism Nietzsche, jak moderní lidé vůbec, čerpá více z citu než z intellektu; na konec oddává se úplně slepé vůli a Darwinově pudovému boji o život. Nadčlověk faustovský z uvědomnělého titana zvrhá se na slepého siláka, filosofický Prometheovec na milost a nemilost vzdává se selekční náhodě evoluční. Titan-nadčlověk uvádí sám sebe ad absurdum. Bouření nadčlověka Nietzscheovského není již projevem síly ale slabosti,

z nadčlověka stal se jen protičlověk čiré negace. Zarathustra, jenž stát se měl nadkřesťanem, ba Nadkristem, zvrhl se na pouhého „Antikrista“.

Stoupenci Nietzscheovi à la Panizza už do konce stávají se Faustovou karrikaturou — nadnadčlověk, při vší smutnosti faktu, nemůže být než směšný.

V těchto chybách jako pod zvětšovacím sklem viděti můžeme chyby Faustovy: Nadčlověk faustovský je inkarnací egoismu a skeptického subjektivismu.

*

V krásné literatuře XIX. věku idea faustovská panuje nejen u Němců, ale v celé literatuře světové. Poznali jsme Mussetův poměr ke Goetheovi; Goethe sám určil nám svůj poměr k Byronovi — ostatní vlivy „Fausta“ postihneme v skizzách následujících. Zde běží jen o faustism německý.

Století XIX. pokračuje v revoluci století XVIII., ale změnilo hlavně zbraň: revoluci naši provádíme citem, kdežto vrstevníci Faustovi ji podnikli rozumem. Století XIX. je romantické, sentimentální.

Vlastně jen romantičtější. Neboť i romantism zrál už ve věku minulém. Goethe sám vyplatil se mu wertherovstvím; Faust je tvrdší. Poměr Werthera a Fausta dobře je charakterisován tím, jak básník tu i tam pohlíží na sebevraždu. Ve svém mládí Goethe s sebevraždou romanticky vlastně jen hrál. („Grille des Selbstmordes“ ve Wahrheit und Dichtung praví sám.) Ve Faustovi problem není jen citový, ale rozumový, metafysický. Avšak i ve Faustovi je sentimentálního romantismu ještě dost. Goethe ještě v II. díle o svém romantismu filosofuje, dělaje Byrona synem svým a klassické Heleny a je důležité, že z mladších právě Byrona a jen Byrona takto si vyvolil.

Z romantiky, hledíme li jen na směry hlavní, vyvinula se u Němců také dekadence různých forem a stupňů a v dekadenci a s ní to, co se zove moderna. Pravím o moderně, že se vyvinula v dekadenci a s ní: jeť moderna dítkem dekadence a zároveň úsilím, dekadence se zbavit.*)

---

¹) Čtenář se domyslí, že mně německý a francouzský realism a naturalism nejsou tou protivou romantismu, jak se to obyčejně formuluje. Realism je věc methody, romantism celkové nálady; mohou se vylučovat ale nemusejí. (Více o věci v studii o Zolovi.)

Romantika — dekadence — moderna ovládají také pogoethevský faustism. Tak mocná, tak zákonodárná a tak časová je idea Goetheova, že problem Faustův stále a stále se řeší a spracovává.

Hned po uveřejnění I. dílu Faustova objevují se epigonové. Jmenuji jen Grabbe (spojil Fausta s Don Juanem výslovně, jako by toho spojení nebylo již u Goetha) a Holteyho. (Scherer uvádí ještě tato jména z doby starší: K. Schöne — Klingemann — Julius v. Voss — C. C. L. Schöne — J. D. Hollmann.) Významnějšími a typičtějšími zdají se mně z německé literatury Heine, Lenau, Richard Wagner a konečně z nejmladších Hauptmann.

(Dokončení.)

Dopisy K. H. Máchy.

Podává J. Arbes.

(Dokončení.)

Dopis ten, psaný skoro veskrze švabachem, zní do slova:

Milý Eduarde!

Schválně jsem tak dlouho nepsal, čekaje, až Vám něco jistého budu moci psáti o tom, o čem jsem hlavně psáti přislíbil; teď se mi toho ale nahrnulo, že nevím, jestli všecko napíši čili nic.

1. Ten žertík s p. Čelákovským nepochybně víte, k dorozumění doložím: On si dovolil k řeči Cára Mikuláše neprozřetelné poznamenání přiložiti, řka: „Takové že řeči držívali před několika stoletími Tatarští Chánové k velikým knížatům Moskevským.“ Někdo ho udal u Ruského vyslanectví, a on byl od profesury i od redakcí odmrštěn; teď však opět obdržel od nejvyš. Purkrabí práci, překládání patentů; a nyní — to však ví v Čechách teprva asi 10 lidí, Vy jste ten 11tý — poslal Cár odpověď, že všecko to uražení odpouští a žádá, aby onen Profesor opět své místo obdržel. —

Profesůru drží až posud p. Vávra, Redakci p. Štěpánek. Včela obdržela obrázky zemřelého Světozora, ne však co dědictví, nýbrž co Legat.

2. Můj bratr dělá na blízku Vás za samomleče, totiž v Podolském mlejně na Jizeře. Psal jsem mu, že jste tam blízko, on ale snad se ostýchal k Vám dojíti.

(Vše, co tuto citováno, Sabina vypustil.)

2. As dvacetiletý malíř *Klimš* (jmeno to označil Sabina pouze začátečným písmenem) byl volán do Visbaden, a tam odtud půjde do Říma. Škoda, že odešel; nepochybně se pamatujete na jeho komposice, co byly před třemi lety ve výstavu, totiž Oberon a Erlkönig.

Po odšedším viděl jsem pozůstalý obraz as $3^1/_2$ střevíce vysoký a 3 střevíce široký, v barvách, představující skok s Vyšehradu. Obraz ten rozpráví česky; oblek osob, krajina, stavba, obličeje, kůň, všecko — všecko je České z 9tého století.

Běda, že není dokonaný; na kvap před dohotovením ještě utekl mladý umělec. Na památku jsem obdržel perem od ného rejsovaný — výborný obraz. Však ho uvidíte.

(Klimsch Ferdinand, o němž se zde Mácha zmiňuje, byl o dva roky mladší Máchy. Narodilť se r. 1812 v České Lípě. Do malířské akademie pražské vstoupil r. 1827. Byl to malíř-romantik. Talent svůj osvědčil poprvé r. 1833 třemi prácemi, z nichž dvě Mácha připomíná. Třetí komposicí byly dvě modlící se děti. Ve všech třech pracích jevily se stopy přechodu z romantismu v genre moderní. R. 1834 přiřknuta Klimschovi za akademickou jeho komposici Mojžíš první cena. Nežli však se jeho talent vykristalisoval k samostatnosti, vypudily jej trudné poměry životní z Čech do Německa, kde však talent jeho nedošel uznání. Klimsch dal později umění „vale" a zřídil si ve Frankfurtě na M. závod lithografický.)

4. Malířská Anekdota.

Jistý malíř jménem Friese (i toto jméno označil Sabina pouze začátečním písmenem) věří v duchy hvězdné, a celý jeho život jest dle jeho víry zřízen.

Předsevzal si jednou, že nepotřebuje denně více nežli 15 kr. v. č.; a dle toho také za celý den nepracoval více, než čím 15 kr. v. č. vydělal. Takovým hospodářstvím to tak daleko přivedl, že ve všech svých pracích musí něco míti, co my „bizzar a karikatur" jmenujeme. Žádný obraz nemůže a nesmí bez něčeho takového z jeho rukou vyjíti; u příkladu: Rejsoval také s některými jinými Vám známé obrazy z historie České, a mezi těmi obrazy také — tuším „Vypuzení Avárů", — v předu se bijí dva chlapy, a p. . . . (slova toho nevypisujeme) jednoho z nich je karikaturní co obličej vystíněna, — pak octnuvše se nad jeho chudobou dali mu Házové rejsovati do Světozora „Štěpánský kostel ve Vídni" a on tam naň namaloval oblak, jakoby chlap chodě po nebi z dlouhé dýmky kouřil; — dali mu malovati: „Nilpferd", a on ustavičně v duchu přežvykuje slova Faustova z Göthe, kde mluví k přivedené s sebou netvoře: „Es sieht fast wie ein Nilpferd aus", vymaloval místo Nilpferd — Mephisto.

Prosí-li ho kdo, aby něco narejsoval bez takové karykatury

— nerejsuje nic. Nemá groše, a — jestli kdo u něho zamluví práci a zaplatí mu a pak vymalovanou karykaturu dá vypraviti — vezme předce svůj obraz zpět, navrátí peníze a — trpí hlad. Tak mu tedy žádný nedal práci; a on si umínil, že umře hladem. Ležel v největším mrazu — (v jeho bytě nejsou žádná kamna) — na posteli již tři dny o hladu, za poslední peníze nakoupil papír, a z postele přehnutý rejsoval na papíru na zemi položeném samé postavy, jaké vídáváme ve zimničných snách.

Jak se Vám líbí?

(Malíř-podivín Friese, o němž se zde Mácha zmiňuje, zůstal po celý svůj život pravým „bohémem". I on podobně jako Klimsch nepřivedl talent svůj k platnosti. Žil v bídě a vedl život samotářský. V letech čtyřicátých byl zaměstnán jako kreslič v známém tehdá závodě kamenotiskařském Dominika Mauliny-ho na Smíchově a obýval malou mansardu v domě pod č. 7. a 8, na jehož místě vystavěn později hostinec „u Libuše". V mansardě té Friese také buď krátce před rokem 1848 nebo v témž roce v úplné opuštěnosti — zemřel. Mrtvola jeho odvežena v prosté rakvi na někdejší hřbitov malostranský u Košíř — na trakaři.)

Následující závěrek listu Sabina skoro uplně vypustil. Vyňalť z něho toliko zmínku o dokončení „Cikánů".

5. Na požádání pana kněhkupce Neureitra dohotovil jsem román „Cikáni"; censůra však jej nepropustila — neví žádný proč. Já jsem šel k p. Zimmermannovi — censorovi — a jsme spolu tak za dobré, že mi slíbil, abych se nestaral, že tomu pomůžeme, a že projde — jen abych posečkal nějaký čas a zatím vydal svou báseň — hodlám tedy „*Máj*" co nejdříve dohotoviti — čísla 1, 2, 3 jsou hotova, ještě číslo čtvrté.

Vy jste jej teď na venku pozorněji četl — žádám Vás — pište mi *obšírně*, jak se Vám líbil — kde co změniti, co se Vám zdá nejlepší? — atd. — Jestli jste ho dal *Svému panu otci čísti*, prosím — mně bude *Jeho mínění velmi vzácné!* Nezapomeňte; já bych předci rád po prvé nějak hlučněji vystoupil, a proto chci opraviti, co bych byl pochybil. Člověk je slabé zvíře.

6. Hned po Vašem odchodu — neshodl jsem se v divadle — a dal jsem divadlu výhost — za lístky jsem tedy neobdržel nic.

Bude-li chtíti Neureitr „*Máj*" vydati — tedy mu ho přepustím — on beztoho snad bude požadovat — 2 archy — jest větší ta báseň, než jsem myslil.

Můj nynější život jest velmi — velmi smutný, obzvláště až se uvidíme — *dá Bůh brzo* — dejte si ode mne vypravovat *Anekdotu* o nočním navštívení *Vyšehradu*, a uvidíme, jestli dovedu humorystycky psát — aneb aspoň mluvit.

Budoucí týden očekávám od Vás list, obzvláště stranu „máje" úsudek, abych ho mohl dáti dříve p. Censorovi čísti — a — pak zaslati do *censury*! *sapienti sat.*

Váš list nejpozději někdy v sobotu příští týden.

Karel Hynek.

(Ležatým písmem tištěná slova jsou v dopisu tom psána atinkou.)

*

Další dopis Máchův, jehož original nalezá se v našich rukou, svědčí jinému Máchovu příteli, kterýž před několika málo lety zemřel v kmetském věku v Kutné Hoře.

Adresa zní:

Z Prahy. Panu, panu

Petrovi Veselskému,

učitelskému pomocníkovi,

Blahorozenému

ve Světlé.

Adresát obdržel list dne 17. dubna 1836. Dopis ten, k němuž není potřeba žádného komentáře, psán jest latinkou a zní:

V Praze, dne 8. dubna 1836.

Milý příteli.

List Tvůj mne velmi radostně překvapil; škoda, že takovou maje příležitost, mě častěji takové nepřipravíš překvapení. Ty si nesmírné vedeš lamentace na lásku? — Brachu, ve Světlé — učitelský pomocník a — stěžovat si na lásku!!! — — Hledat lásku zde na zemi takovou, o jaké si zazpíváme, to je marnost nad marnost, moudrý Šalomoun jináče lásku znal. — Jestliže u jedné „Vále lásko ošemetná, Adieu, Lebe wohl", zapěješ, obrať se k jiné, a vatis.

Pamatuješ na parvu, jak jsme se tam, totiž Ty, já, Řezáč a nebožtík Richtr chovávali. To byl*i* tempora!

Tedy Petera byl u Vás na blízku a s tím jsi o vlastenecké literat*ů*ře rozmlouval. Jo to byl podivný pavouk, ale já jsem ho měl předce rád, škoda, že je tak daleko od Prahy. Jestli si

spolu dopisujete, pozdravůj ho ode mne. Nějakému Hindlovi, o kterém ti nepochybně vypravoval, a který mně častěji píše, zaslal tuhle nedávno dva listy po sobě, co v nich ale bylo, to nevím.

Piš mně opět a brzo; o literatůře Ti nepochybně p. Vogl dosti často důkladné zprávy dává, leč snad ne o tom, co já píši, protož slyš: Já jsem vydal na svůj náklad „Máj", báseň romantyckou, to jest veršovaný románek, bude obnášeti asi 2½ tištěného archu, jakož o tom ve „Květech", dáli Bůh, obšírnější obdržíš zprávu. Asi 100 exemplářů dal jsem vytisknouti na velmi skvostném papíru, i ostatní přípravy k tomu jsou skvostné. Jaký exemplář pro Tebe, to vím; jestli ale pro někoho v okolí bůdeš něco potřebovati, tedy piš *v listu na mne*, kolik a na jakém papíru chceš exemplářů; a sice — za to tě žádám — brzo — byť si i třeba nepsal o exempláře.

Svoboda tě pozdravuje.

Tvůj

Kar. Hyn. Mácha.

*

Po vyjití „Máje" a známém jeho „skritisování" psal Mácha z Prahy příteli Hindlovi z Prahy:

Milý Eduarde!

8. června 1836. S hrozným smíchem jsme četli, že jste na Kosti spadl; ne sice že bychom se byli Vašemu pádu smáli, ale Vašemu toho pádu vyobrazení.

Pravíte, že jste smutný atd.

Eduarde! Kdyby jste byl v Praze a já Vám mohl vypravovat, co se v krátkém čase se mnou dálo — Vy byste se zbláznil.

Palec od levé nohy bych za to dal, kdybych mohl s Vámi mluvit; neb to snésti, co já nesu, a nemoci to žádnému svěřit, sám v sobě se žrát...

Eduarde! kdyby jste byl zde!! —

Jak chladný jsem, budiž Vám toto příkladem. P. Tomíček posuzoval můj „Máj", mne nazval „rymotepcem", mou báseň „škvárou", a mnohem horší věci, a já — ani jsem se nezasmál, ani nerozhněval; četl jsem to všecko, jakoby neznámý byl neznámou mně báseň napsal i posuzoval.

Však jen až Vás uvidím, však Vám zledovatí Vaše vřelá krev jako moje — — —

Nemyslete, že moje zasmušilost jest i v Praze tak zjevná, jako Vám teď v Klášteře; — je to jen pro Vás, pro ostatní lid: Na tváři lehký smích — hluboký v srdci atd.

Vás jen a Beneše!! Co jsem Vám psal, neví žádný mimo nás dva, a od Vás se to žádný nedozví.

*

Následující dopisy Máchovy: jednak rodičům, příteli Hindlovi a milence Lori — psány jsou vesměs *z Litoměřic*, kam se byl Mácha dne 27. září 1836 odebral; tedy krátce před jeho smrtí.

První dopis jest bez datum. Dle všeho byl psán v prvních dnech po příchodu Máchově do Litoměřic a zní:

Milí rodičové!

Teď jsem sám v kanceláři a mohu něco pro sebe psáti; tak Jim piši. První den jsem slavil posvícení v Knobízi při tabuli, na kterou se nejméně 20tero jídel předložilo a k tomu cyperské víno. Druhý zase na posvícení v Hobšovicích na faře; také se zle nevedlo.

Ale v Litoměřicích — ač jsem byl a ještě zýtra budu u p. justiciara u oběda — jde do živého; — večeře a nocleh stojí mne po každé 1 fl. 40 kr. v. č. Najal jsem si pěkný byt a spát v něm nemohu, neb nemám na čem — lidi, co jsou v domě, by mi dali peřiny; nemají jich ale než pro sebe.

V pondělí přijdu do Prahy, to jest 10tého t. měsíce října. Jsou tak dobří a přichystají mi prádlo a peřiny — a nějaké peníze od dovezení do Litoměřic — neb abych si zde dal něco dělat, nějaký nábytek — zde je 2krát tak draho jako v Praze. Musím tedy všecko z Prahy si přivézt, buďto na lodi, bude-li místa, a nebo musím k tomu mít celou fůru.

V pondělí 10tého pojedu s panem justiciarem na panství a u večer přijedu do Prahy. A co do těch čas — —?

Jestli mi budou chtít psát, tedy nejdéle do čtvrtka nebo do pátku; pan Strobach ví address a napíše Jim ho.

Jedno psaní patří Strobachovi a druhé Lori. Panu Strobachovi ho donese Michal, a Lori ho může pajmáma dolů dát, a nebude-li tam chtít jít, tedy o to žádám Michala.

Až v letě bude moct pajmáma sem do Litoměřic přijedst, já mám dva pokoje, kuchyň atd., celé první poschodí a hezčeji je tu než na Mělníku.

Z mých oken všecky vinice vidět po celém Labi. Až přijedu do Prahy — ostatní.

Musím se dát do něčeho jiného. S Bohem!

Michala pozdravuju.

Zůstávám upřímný syn

Igz. Mácha.

Jiný dopis svědčí příteli Edv. Hindlovi a zní:

Dne 9tého října 1836.

Milý Eduarde!

Já jsem v Litoměřicích — a dá Bůh — zůstanu zde několik let. Jsem jakožto ammanuensis a spolu praktykant u pana *Justiciera Důraza.*

Byt můj v Litoměřicích jest jeden z nejpěknějších, které znám. Celé první poschodí, samozavřití, dva pokoje, zrovna vedle biskupské residencí, na kopci, právě nad Labem.

Z jednoho okna vidím k východu proti řece k Melníku na kolik mil, přes pevnost a t. d. Ze 3 oken hledím od pevnosti kolem přes Baušovice, Doxany, Budiň, Libochovice, Třebenice, Košťál, Mlíkojedy až k Radobylu a Hanžburek — náš svatý Hanžburek mi kouká všemi okny až do postele, nechť ji postavím kde chci, a ten černý Košťál na obzoru plamenného nebe při západu slunce, a ty modré hory — a ta rovina — ty skupiny stromů po ní — a ty vinice kolem, v nich ty bílé domky — á to Labe pode mnou — a Hanžburek — —

Eduarde, to musíte vidět, to se nedá popsat.

Z pátého okna koukám do zahrádky na západ, a posledním oknem vidím na půlnoc do Litoměřických hor k Auši — ergo — na všecky strany.

„Ten byt mně bohové hor popřáli co svému ctiteli," psal jsem Štrobachovi a teď to opakuji s radostí.

Navštivte mě v Litoměřicích! — —

Ještě více — mám syna, zrodil se prvního Října a nepotřebuji hlavu srazit, neb kdybyste ho viděl, řeknete, to je mladý Mácha, třeba jste to nevěděl, že mám syna.

Narodil se prvního o půlnoci k druhému dnu Října (co následuje ležatým písmem, Sabina *vypustil) a třetího přiběhl mi to bratr vyřídit do Litoměřic. Otec mé holky nechtěl, aby slehla*

doma, když tedy k půlnoci na ni to přišlo, vedli ji v největších bolestech pěšky od svatého Petra ze Soukenické ulice až do Jirchář k svatému Vojtěchu k bábě, a sotva že ji — dlouho ji hledavše — našli, zrodil se chlapec při vstoupení do pokoje.

Jest však zdráv. Kdyby byl pošel zrodiv se na ulici, co bych byl učinil — sáhněte v ňadra Vaše a víte to. —

Již jsem Vám jednou psal, co to dítě již (další slova ležatým písmem Sabina neotisknul,) *v matce zkusilo, a to ne všecko — to zkusilo opět při svém porodu —;* ale hledí mu to z obličeje.

Zsvraštěné čelo hluboko přes oči naklenuté, vystupující žíla na čele, zamračené temnomodré oči, a ten hlubohý smutek v tak malém obličeji, Eduarde — to je můj syn — **a nebo Váš** (předcházející, nápadnějším písmem označená slova Sabina taktéž vypustil); tak hluboký smutek nesnese žádné tak outlé srdce, leč *našeho syna* (Sabina — „opravil" poslední dvě slova: „srdce *mého* syna").

Viděl jsem ho čtvrtý den po jeho zrození a dal jsem ho křtíti, druhý den na to vrátil jsem se do Litoměřic a doufám, že jej brzo zde u sebe budu míti.

Holku tu si vezmu brzo. Heslo mé teď „syn můj a příroda! —" láska má ty oba — a vy Eduarde mně bližší (Sabina píše „nejbližší").

— 27tého září šel jsem z domu do světa, abych se staral sám o sebe — rodičové moji dali mi *tři dvacetníky* (Sabina tato dvě slova vypustil) a já jsem šel do světa *maje tři dvacetníky* (taktéž vypuštěno) — beze strachu, bez doufání — i obrátil jsem se k Litoměřicům a i duchové horní mě vyslyšeli a já volám: „vystavme zde tři stány, tobě jeden, mému synu jeden, a Benešovi jeden; neb jest zde dobře býti!" — Petr na sebe zapomenul a já sebe neznám více.

Eduarde, pište mi brzo — nesmírnou recenzí na můj Máj — od Vás ji očekávám až posud — ať jest nejméně tak dlouhá jako se vynachází jedna též na můj Máj (Sabina píše „jako jedna") v časopise nazvaném „*Unser Planet*", a neb ať není kratší než ta, co o něm psána jest v časopise nazvaném „*Morgenblatt*", — a ať není taková, aby chválila hanou a haněla chválou jako ve Květech a ve Včele.

Pište brzo, Eduarde! a nebo ještě dříve přijďte ke mně

Hynek Mácha.

Adress na mne:

Ignaz Mácha, absolvirter Jurist. Abzugeben in der Kanzlei *Sr.* — des H. H. Joseph *Duras*, Justiziär u. Advokaten

Wohlgeboren

in Leitmeritz
lange Gasse *N. C.* 199.

List ten psán jest až na některá slova, jež jsme byli označili jiným písmem, švabachem a byl také Sabinou z velké části reprodukován.

Avšak místa, jež jsme v listě tom vyznačili *písmem ležatým*, Sabina — *vypustil.*

A přece právě tato vypuštěná místa doplňují životopis Máchův, povysvětlují poměr jeho k nevěstě Lori a jejímu příbuzenstvu, slovem vrhají na povahu Máchovu a poměry, v kterých se byl v tu dobu octnul, tak intensivní světlo, že bez nich musí se zdáti tak mnohý důležitý moment v posledních dnech Máchova života úplně temným a tudíž také nesrozumitelným.

Slovy, jež byl Sabina z dopisu toho vypustil, koriguje se zároveň také po pravdě ono místo ve zpovědi Máchovy Lori o dočasném jejím přestěhování do Jirchář, jakož i ještě jeden a to nad jiné charakteristický dopis Máchův (jeden z nejposlednějších, ne-li nejposlednější), o němž se zmíníme později.

V citovaném právě dopise jest však také ještě místo, které po vypuštění některých slov Sabinou nabylo zcela jiného smyslu a *v plném znění* svém přímo — *zaráží.*

Míníme, což bez pochyby i sám pozornější čtenář bez našeho upozornění postřehl, místo, kde Mácha označuje několika slovy podobu novorozeného svého synka praví: „to je můj syn — a *nebo Váš* —“ a dodává pak: „tak hluboký smutek nenese žádné tak outlé srdce, leč *našeho* syna . . .“

Co tato slova asi znamenají nebo jak asi jim má býti vzhledem ku všem čtyrem osobám: k Máchovi, k jeho nevěstě, k jeho příteli Hindlovi a k novorozenému dítku Lořinu — rozuměno, pro okamžik nevíme a nemáme také žádných opor k jakékoli domněnce. Možná, že podají nám k rozluštění nebo povysvětlení záhady aspoň klíč *chiffrované* zápisky Máchovy, jichž jsme se byli nejnověji dopídili, které však přes všechno naše úsilí nepodařilo se nám doposud ve všech částech dechiffrovati.

*

Všechny další lístky a dopisy Máchovy svědčí buď rodičům nebo milence Lori.

18. října 1836.

Hned, jak toto psaní dostanete, odepište mi, jak se chlapci vede; je-li mrtev, musí na Volšanském hřbitově zvláštní hrob míti, nejkrásnější, pravím, neboť měl on mým *jediným* dítětem býti.

Z dopisu ze dne 21. října 1836:

— — — V neděli večer ležel jsem na Radobylu, na velkém vrchu za Litoměřicemi, bylo tma; v tom vyšel v Litoměřicích oheň. Viděl jsem to s toho vrchu. Běžel jsem do Litoměřic; přirazím asi za $^3/_4$ hodiny, a jsem přece jeden z nejprvnějších u ohně. Byl to ale oheň; jedenáct stodol plných obilí hořelo najednou; a vítr do toho foukal až hrůza; takovou jasnost a horkost jsem jak živ neviděl.

Hořely stodoly po obou stranách silnice a vítr hnal plamen přes ně; žádný nechtěl přeběhnout a přece tam vzadu žádného nebylo. Čtyři z nás se tedy odvážili. Já svlékl kabát a odhodil klobouk, jeden mi polil hlavu vodou, aby vlasy nechytily; běžel jsem okolo třech po každé straně hořících stodol, a za mnou ještě tři muži. Byl právě největší čas. Mezi dvěma stodolama je krátká zídka, a v té jsou vrata; ale vrata mezi nima již stály v plamenu; kdyby byly dohořely až na konec, byla by od nich ta druhá stodola chytila.

Přelezu tedy s kominíkem ty hořicí vrata, které zavřeny byly; roztluku závory, aby se ony na silnici zvrátit dály, leza pak na stodolu až k hřebenu, sedl jsem si jako na koně, a druzí mi podávali vodu. Já jsem ustavičně střechu políval, aby nechytila; ale sotva jsem tam vydržel horkem a větrem; vždy než jsem vodu vylil, musil jsem si obličej natřít a napít se.

Tak jsme tu stodolu a celou tu řadu za ní zachránili. Potom teprve přišli stříkačky, když oheň již slabší byl, proto že by jim koně dřív byli po silnici pro plamen nepřeběhli. Dnes v pondělí ještě pořád tam hoří.

Pan právní jel pryč, a v jeho domě není žádného mužského kromě mne; což kdyby se to neštěstí dnes bylo stalo! — Není to od nás ani sto kroků, zrovna za městem, jaký by nastal zmatek. Papíry, a všecko je ve sklepě, budu mít co rovnat.

Když jsem přišel domů se podívat, když již hořet přestávalo, byl jsem celý mokrý; povídal mi, že mám dříve pamatovat na něj a naše papíry, než jíti hasit; ale večeři jsem dostal,

protože pro oheň pozdě se večeřelo a já k tomu zrovna přišel. V neděli po všech Svatých je tu v Litoměřicích posvícení. — —

Na Ludvíčka jsem se ani nechtěl ptát, bojím se odpovědi, proto že vím, že kdyby bylo dobře, byste mi již byli psali; a pak se bojím, vede-li se hůře, anebo jestli již není živ, že zas budete plakat, když se o něm zmíním.

*

26. října 1836. Jestli se mi ještě nepsalo, tak ať se mi píše hned; což nebylo ještě k tomu času, od toho dne, co jsem odešel?

Každou neděli jsem povídal, aby se mi psalo, dostal bych každý outerek psaní. Že všecky pozdravuju, p. Štrobacha a oba p. Trojany. Právě plavou lodě okolo, praporečky jejich se třepetají okolo oken; snad vezou uhlí; a mně je skoro zima.

Ještě jednou je všecky líbám.

*

28. října 1836.

Rozmilí rodiče! a ty Lori! a ty bratře!

Zapřisahám Vás nebem a vším Vám nejsvětějším, proč mi nepíšete?

Máte to za žert? Jestli zde nemám v outerý psaní, tedy se Vám co nejsnadněji zblázním!

Je teď v pátek před 8. hodinou, již jsem ležel; nejsem vstavu vydržet; jdou na mne ustavičně takové ouzkosti, že jsem musil vyskočit. Píšu polonahý, sotva že zimou péro držím.

Což je to žert, tak dlouho zde býti sám a sám, nic nedělat, kam a co mohu myslit, než jak se v Praze máte? a že ne všichni dobře, to bez toho vím! Lori nemocná, Ludvík snad mrtev; a já tu mám sedět, a myslit si a představovat si to nejhorší a do Prahy nemoci a psaní nedostávat.

Či nevědí mojí rodiče, jak by jim bylo, kdyby musili od umírajícího syna odejít, a celý týden nevědět, jak s ním je? — —

Já Vás v Praze nechtěl strašit, jak se mi daří, dělal jsem se, jakoby mi nebylo ničeho líto, šetřil jsem Vás, a prosil jsem jenom, abych měl do neděle psaní; — a teď skoro tu již druhá, a bude-li třetí přes půl, a já psaní neobdržím, anebo někoho z Prahy neuvidím, tu za svůj rozum nestojím.

Což jste neviděli, jak mnoho mi na tom záleží, vědět, co děláte? Jednou, ledva jsem v listu četl, že je zle, a již jsem běžel

skoro v noci do Prahy. — Či jste to již zapomenuli? Kdybych byl neměl proto mrzutost, byl bych opět běžel, ač mám nohu podvrtnutou a bolesti dost veliké.

Což by byl nemohl Michal přijít, já vím, že nedělá, a něco peněz na cestu že také má.

Jestli je Lori nemocna, proč se mi to nepíše? — Jestli je nemocna, a já vím, že je — neb celé noci nespat, vím, jak oučinkuje, a míti při tom takové starosti — já vím — — — Jestli je tedy nemocna, ať se jí to psaní ani nečte, jen ať se jí řekne, že jsem psal a že mám starost.

Ještě jednou tedy zapřisahám Vás, abyste mi hned psali, hned — sice, jestli zde v outerý není psaní nebo někdo, tedy je se mnou zle!

Já jsem již dlouho nespal. — Zas přišli na mne nějaké platy, a já teď mám zrovna — — — Dnes jsem již nesnídal a nevečeřel, obědvat budu moci zítra a v neděli; a v pondělí snad ani to ne; a jestli v outerý na prvního nedostanu od p. právního peníze, o čemž pochybuju, neb je svátek — tedy hlady umru; neb že v pondělí nebudu mít co do úst dát, to je jako dvakrát dvě čtyry!

A nic bych si z toho nedělal; jenom těch ouzkostí, co mám každou noc, kdybych se zbavit mohl! Vy nemáte lítosti! Což je Vám umírající syn žert? Nevědět, trápí-li se ještě, anebo zdali mu již odlehčíno, buďsi to na jakýkoli způsob?

Jen jistotu chci mít, nejistota nejvíc trápí!

O kdyby raději Lori byla zde v Litoměřicích; sám tu déle nevydržím; — ten, s nímžto jsem někdy mluvíval, odejel; a teď ještě ty starosti, což je mi divu, jestli to nepřekonám?

Tenhle list ať se mi schová, až přijedu do Prahy.

Váš

Hynek Mácha.

Na to dostaly rodiče Máchovy dne 3. listopadu od syna ještě jeden list, v němž prý Mácha, jak Sabina ujišťuje, „stav svůj si velmi liboval, a jakousi spokojenost na jevo dával“.

Original listu toho nemáme; Sabina cituje z něho následující úryvek:

Milí rodiče a bratře!

— — — Nepochybně přijdu do Prahy již v pondělí (7. list.). V outerý časně ráno budou vdavky a sice u sv. Štěpána — — —

K. H. Mácha.

*

Před námi leží original ještě jednoho listu — a sice německého a bez datum — jejž byl Mácha zaslal z Litoměřic své milence buď současně s posledním listem rodičům nebo krátce před tím. Dle všeho jest list ten najisto z nejposlednějších dnů života Máchova a zároveň jeden z nejcharakterističtějších, poněvadž vrhá na povahu Máchovu nad míru intensivní světlo.

V překladu zní v tento smysl:

Lori!

Proč jsi se opovážila jednati proti mému zákazu a šla's dolů (slovem „dolů" míněno jest obydlí nevěstiny rodiny „u sv. Petra", oproti slovu „nahoře" t. j. na nynějším Karlově náměstí. kde bydleli Máchovy rodiče) ku svému otci? Vzal jsem tě proto k nám nahoru? — Chceš na konec všechno zkazit?

Mně je to snadné! — Seberu své šaty a odejdu z Litoměřic! — Kam? — nikdy se nedozvíš, budeš-li ještě jednou jednati proti mému rozkazu — *rozkazu*, pravím — a ty mne nikdy více nespatříš.

Já tedy *rozkazuju, přísně Ti rozkazuju*, — aby's z našeho domu nikam nevycházela a to pod žádnou, naprosto žádnou záminkou; — ani na mši, ani ku zpovědi, ani na katechismus, nikam; nebo — tak jako že Bůh a duše moje žije — a při svém životě Ti přísahám — Ty mne nikdy více nespatříš.

Opovážíš-li se a půjdeš-li z domu, ku svému otci nebo docela na faru nebo kamkoli jinam, jako že Bůh žije, já Tě opustím u oltáře.

Zůstaneš tedy stále a stále u Ludvíka a budou-li chtít, aby's někam šla, řekneš, že jsi churava; — rovněž tak nesmí přijít nikdo k Tobě — třesu se vzteky, pomyslím-li, že byl z Vašich někdo u Tebe a hocha spatřil!!!

A až se vrátím do Prahy — a přelžeš-li mne jen jediným slovem, tak jako si přeju, aby Ludvík žil, přísahám Ti, že's mne ztratila na věky.

Všechno zůstane při starém; žádné přípravy, nic, pranic se nestane, až přijdu do Prahy. Ty z mého pokoje nevyjdeš!

V pondělí dne 7. přijdu do Prahy, v úterý je svatba a ve čtvrtek odjedeme z Prahy do Litoměřic. Na svatbu nebude nikdo zván, koho nepozvu sám. Bude-li kromě Tvého otce z Tvého příbuzenstva někdo v kostele, odejdu Vám od oltáře. Tak Ti přísahám u Boha, a že tak učiním, to mne znáš."

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

(Pokračování.)

Při přijímání nových členů do Jednoty nový Bratr říkal před sborem Otčenáš, Věřím, přikázání Boží, vyznával, že věří, že Jednota jest částkou církve svaté (str. 47.) Br. Jan Augusta zamítá zrovna „přezlé ano hned nekřesťanské pověsti“ o Bratřích, jakoby „sami se za Kristovy náměstky a za nejlepší drželi a jiné všecky potupovali“ a vyznává, že „my ke všechněm těm, kteříž sv. evanjelium Kristovo v prorocích, evanjelistech a apoštolích zavřené přijímají a jemu obcují, jeho, jakž mohou, více a méně, blíže a dále následují, přiznáváme, za spoluoučastné máme“ (Život Jana Augusty u vydání spolku Komenského str. 186.) Výroky prof. W. W. Tomka a Wintra lze slovy Br. Augusty zrovna za „zlou a nekřesťanskou pověst“ prohlásiti a odmítnouti.

Mimo to ona slova „nepřívětivá anobrž drsná“, jichž Bratří užili o svých protivnících, sotva asi mají průkazné svědectví, jaké jim dává spisovatel. Slovesa „zdechnouti„ a „zcepeniti“, jak dosvědčuje slovník Jungmannův, nemají v starší době vždy depravativního smyslu, jako v mluvě naší. Z protivníků Jednoty uveden jen jeden případ o podkomořím Planknarovi, jenž prý r. 1539 zcepeněl. Kdyby slovesa „zdechnouti“ užito bylo v opovržlivém smyslu o Bratřích, kteří provinili se proti kázni, jak příklady jsou uvedeny o Br. Valentovi, Koláři a Jirkovi, nelze přece ze slova „zdechnouti“ vyvozovati mstivé smýšlení Bratří. Slovem tím v nekrologu bratrském na nejvýš odsouzen nehodný způsob života jejich. Snad jen prof. Wintrovi ve spisech bratrských bila do očí „jakási mstivost“ Bratří, jejíž povaha vyznačena jest slůvkem připojeným „jakási“, ukazujícím, že to nebyla skutečná mstivost. Ze spisů bratrských naopak hojně lze uvésti příkladů, kde Bratří za osobní příkoří a protivenství nemstili se kletbami, nýbrž podnikali je jako zkoušku od Boha. Vizme jen utrpení nejvyšší, jež sneslo se na Jednotu r. 1547! V písních, jež vyhnanci skládali na cestě do Poznaně, shledává spisovatel jen jednu vyčítavou řádku. („Obyčej nastal potvorný, že vždy beránek pokorný musí býti vlkům vinný“)

(str. 107). Ve spise Br. Jakuba Bílka o utrpení Jana Augusty překvapuje nás, že přese všecky útrapy tělesné i duševní, jichž oba vězňové zažili na hradě Pražském a na Křivoklátě, nenalezneme místa sebe méně příkřejšího proti nepřátelům, ani jeden výkřik nářku a kletby nevydral se při líčení hrozného mučení, dlouholetého věznění i trýznění duševního; vše snášeno s trpělivostí opravdu křesťanskou.

I z rozvrhu a uspořádání látky poznáváme úmysl, aby význam a zásluha Jednoty br. nevynikly v popředí. V 3. kap. třetí knihy spisu Wintrova věnované společenskému a mravnímu životu kněží líčí se hrozný obraz mravního úpadku strany pod obojí, jež klesala od té chvíle, co ustrnula v polovičatosti a nerozhodnosti, jakož i strany katolické, jež dále trvala v pokleslosti své přes pokusy opravné, jež dály se od nového řádu Jesuitského a od nově osazené stolice arcibiskupské. Absolutně nalezneme sice počet nekázaných kněží větší při straně pod obojí (starokališnické a lutherské), protože kněžstvo strany té bylo četnější, ale relativně mravní stav kněžstva obou stran byl stejně zlý. Na straně katolické zlý stav mravní nenapravil se ani ku konci XVI. a na na poč. XVII. stol., kdy řád jesuitský a arcibiskupové pražští již horlivě byli pracovali o nápravu, ba zhoršil se ještě po vítězství bělohorském. Hrozné jsou zprávy, které spisovatel z různých protokolů a žalob čerpal o poklescích proti coelibátu, o různých případech cizoložství a smilství, o přepychu v kroji a stroji, o světských zábavách, náruživé hře v kostky, karty a kuželky, o ohavném obžerství a opilství — jako bychom byli v ovzduší doby předhusitské a pročítali knihu visitační vrhající zlé stíny na slavenou dobu Karlovu.

Proč v 3. kap. třetí knihy nepoložen výklad o mravních nedostatcích kněží bratrských? Kontrast byl by příliš účinný a byl by příliš jasnou zář vrhl na mravní povýšenost Jednoty nad druhými stranami náboženskými. Proto mravní stav kněžstva bratrského vyložen již dříve a zcela osaměle v 5. kap. druhé knihy.

Sám spisovatel přiznává, že při výchově kněží, jakou žádná strana náboženská v zemi nemohla se vykázati, a při přísném dozoru s hora i z dola lze věřiti, že v domě bratrském obyčejnou bývala vzorná bezúhonnost a řídko kdy se zběhlo, co by slulo k ujmě počestnosti“ (str. 488.) I kněží bratrští jako lidé podléhali rozličným slabostem, a upřímné paměti bratrské

nezatajují žádného poklesku. Ale statistická data jak jsou nepoměrně skrovná proti nedostatkům mravním ve druhých stranách náboženských! Z velikého počtu kněží a jahnů, jenž zaznamenán jest v nekrologu bratrském [1]) některé kněží nalezneme oddané pohodlí tělesnému a nestřízlivosti; jiný kněz vydával se v lakomství, ač příklady ty nelze srovnati s lakotou kněží druhých, (str. 574—581, 671—672 [2]); ze smilstva viněny jsou jen tři osoby.

Všeliké pak tyto chyby a nedostatky mravní jak přísně byly stíhány a trestány v Jednotě! I v té příčině příkrý kontrast nalezneme mezi Jednotou a druhými stranami náboženskými v zemi. Dozor nad kázní kněží bratrských vykonávali horlivě biskupové a členové úzké rady, mužové veskrze ctihodní a vážností a důležitostí úřadu svého proniklí.[3])

Možná-li s horlivostí a opravdovostí jejich srovnati péči administrátorů a konsistoriánů strany pod jednou neb pod obojí? I když úřad arcibiskupský byl obnoven (1561), s jakým odporem setkávalo se úsilí nových arcibiskupův u podřízeného duchovenstva a jak nepatrné byly výsledky opravné činnosti ve kněžstvu katolickém ještě na počátku XVII. století! Ještě hůře opatřen byl dozor nad kázní duchovenstva ve straně pod obojí zvlášť od doby, co většina kněžstva tohoto naklonila se k naukám Lutherovým a vytrhovala se ze správy konsistoře dolejší.[4])

---

[1]) Důležitý tento pramen pro dějiny bratrské vydán od J. Fiedlera ve Fontes rerum austriacarum (1863). Odchylky a doplňky překladu polského podal J. Müller v Rezkově Sborníku historickém (III., 293—299).

[2]) Při mravním řádu vládnoucím v Jednotě kázeňský cit Bratří byl jiný než u ostatních stran náboženských; jejich „hovádko“, „tělesník“, „lakomec“ byl by u jiných býval zcela obstojný, ne-li řádný kněz.

[3]) Jedinou výtku biskupům a členům úzké rady činí prof. W., že „dosti často bývali nesvorni“. Ale nesvornost zhusta vynikala jen z horlivosti o Jednotu. „Naši stařičkové horlívali proti sobě pro čest a slávu boží!“ vyznávají bratrské prameny. O Br. Tůmovi Přeloučském v nekrologu bratrském (str. 223.) poznamenáno, že s Br. Lukášem nevelmi dobře byli k posledku. Mládenec za ním klečívaje slýchával jej modliti se: Pane, překážel-li bych tvému dílu, vezmi mne! I tak se potom brzo stalo. Prostosti byl milovník a B. Lukáš velebil služby atd.

[4]) Kterak k rozvratu mravnímu i ve stavu světském přispívalo soupeření a závodění obou konsistoří pod jednou i pod obojí, aby co možná nejvíce laiků udržely ve své pravomoci, poznáváme při soudu manželském. „Kdo z podobojích sobě netušil v konsistoři dolejší, odebral se se svou věcí manželskou ke konsistoři hořejší, a nevíme, aby byl kdy odmrštěn. Zvláště pohnaní utíkávali se na-

Proto v Jednotě bratrské příklady nekázně bývaly velice řídké, a přihodily-li se, následovaly důtklivé a přísné tresty. Jeden z nejprvnějších a nejpřednějších členů Jednoty, Bratr Michal († 1501) zbaven byl funkcí, protože se opil (str. 494). V dekretech Jednoty bratrské zaznamenána jsou jména kněží, kteří pro výstupky své složeni byli z úřadu a zbaveni bratrství. Když Daniel Rokyta, r. 1589 zbavený úřadu kněžského, žádal, aby zůstaven byl za správce školy v Zbraslavicích, starší nedovolili mu toho, než odkázali ho, aby řemeslem, kteréž umí, na ten čas živil se. (Dekrety Jednoty br. str. 256.)

R. 1601 snesli se Bratří, že kněz smilstvem neb cizoložstvem zprzněný k úřadu svému nikdy nemá býti vrácen. Jiným usnesením stanoveno, bude-li kněz chtíti, „v hříchu smrtelném zůstávati, smějž každý z vás jeho přisluhování neposlouchati“ (str. 493).

Naopak jaké přestupky a hříchy kněží zůstávaly bez trestu na straně pod jednou i pod obojí! Pohoršlivé hříchy rozkošnické, zálety, zmrhání dívek, hospodářství mladých kuchařek,[1]) návštěva domků lehkých paní a p. bývaly mnohem mírněji trestány nežli manželství kněžské (str. 653). Jak „veliké neřády“ dály se v klášteřích té doby, jaký spustlý život vedly některé řehole zvl. dominikáni, jak nedostatečná byla péče o kázeň klášterní [2]),

horu, jakoby za ochranou. Čtemeť na příklad již v Letopisech, že r. 1518 Mikuláš Malovec pohnán jsa o provdání dcery do koleje Veliké (kde zasedal soud konsistoře dolejší) státi nechtěl, než utekl se na hrad Pražský „před kanovníky“ (str. 392).

[1]) R 1576 konsistoř pod obojí citovala Šebestiana, faráře dobřichovského, do Prahy, aby vyšetřila, je-li ženat. Když kněz oznámil, že není ženat, nýbrž že má tři kuchařky, spokojili se konsistoriané, pokáravše ho jen proto, že nosil vlaskou košili a se zemany se bil (str. 624). Kněz Jan z Jirčan vzal r. 1573 nevěstku na faru, kdež ji zdržoval na zlost své kuchařky tak dlouho, až sedláci nemalým útokem na faru podniknutým nevěstku sebrali pro sebe. Za to farář v dolejší konsistoři zavřen, ale když položil administrátorovi pět kop, hneď vypuštěn (str. 653).

[2]) Jak spustlý život vedli na př. dominikáni u sv. Anežky v Praze! Kolem r. 1540 postavili si v klášteře domky, osadili je „neřádnými lidmi“ i vymrskanými, kteří prý prodlabavše zeď městskou u kláštera vylézali z ní nočně jakosyslové. S těmi lidmi, zvláště se ženskými, mívali mniši ve svém klášterském pivovaře stálá veselí. R. 1567 měli tu krvesmilného převora; jiný převor Bonifác r. 1570 vyhnal z jedné chalupy klášterské poddané lidi a pořídil tu hampejs z nejhorších v Praze, kdež dnem i nocí cháska vlašská, z řemeslníků, z dvorních sluhů i mnichův a všelijakých kněží divoce a bez ostychu se bavívala (str. 816). R. 1599 arcibiskup Zbyněk Berka žaluje generalu dominikánskému, že bratří

vyloženo a osvětleno příklady hojnými v 6. kap. třetí knihy díla Winterova. „Ani reakce katolická, ani její pobělohorské vítězství nedovedly hříchy toho způsobu nikdež docela zastaviti“ (str. 813). Jak nízká byla úroveň mravní strany pod jednou i pod obojí, když v ní kněžími zůstávaly osoby úřadu toho nejnehodnější a mravně nejspustlejší, jako byli na př. kněz Blažej z Plzně [1]) (str. 652) nebo Stanislav Pražský příjmením Pedelli [2]) (str. 663)!

jeho v Čechách velmi svobodně a nepořádně jsou živi. Do pražských „domků“ ženských chodívali dominikáni veřejně. R. 1602 v soudě pražském svědčí kdos po přísaze, že bíledně tam vcházejí mniši v bílých reverendách a v černých pláštích (str. 792). Hrozné hospodářství ženské vládlo v mužských klášteřích v Rajhradě (1558), na Zbraslavi (1560), na Karlově (1580), u sv. Prokopa (1614), ve Vyšším Brodě (1617) a j. V ženských klášteřích zlé pohoršení působilo opět „mužské“ hospodářství, jako na př. ve Světci (1579) Frantále (1667), v Tišnově 1603) a j. Někde všecken konvent v hlavě i údech byl mravně zkažen a klášter hotovou Sodomou, jako na př. ve Fulneku, v Louce, ve Sv. Koruně, v Plzni a j. (str. 813—817).

[1]) Kněz Blažej z Plzně, „prošel Čechy i Moravu, v roce míval druhdy tři i čtyři fary, byl jednou katolík, po druhé podobojí, tedy vrtkavý z míry, takže ho husitská konsistoř již ani mezi kněze přijmouti nechtěla, až Fabian Rezek, administrátor zle pověšdomý, ho přijal zase, ba r. 1598 dostala katolická dvorská politika obojetného kněze toho mezi konsistoriány k správě kněžstva pod obojí. Však ještě týž rok vyloučen z konsistoře pro veřejné pohoršení. Zvoník naň vysvědčoval, že v zpovědi namlouval ženy; manželka jeho Zuzana, vyšpehovavši jednu milostnici takovou, vypolíčkovala ji veřejně z kostela. Jsa 65letý stařec, zmařil děvečku Voršilu, ševce Trnky z Nepomuka dceru. Nabízel jí, zatají-li naň, dáti list pod pečetí farní, že oddána za mládence, jenž odešel na vojnu; prý tak bude moci mezi lidmi za dobrou býti jména. Když lid osadní lál a se bouřil, že se hned netresce kněz ten, zavřela ho konsistoř“.

[2]) Stanislav Pražský co do víry rovněž obojetník, jenž pro užitek svůj činil se někdy katolíkem, jindy podobojím. R. 1593 žalují naň hejtmanu na Lysé Kostomlatští, u nichž farářoval, že s kuchařkou po krčmách chodí, při čemž za vlasy že čisté přirvání někdy trpěti musí; po rynku sem tam užralý se toulá, a kuchařka za ním; když maje nám nedělního času slovem božím sloužiti, bude žráti v krčmě do světa v sobotu na neděli; teprva když se zvoní, na faru z krčmy ožralý jde, račte považiti, jak s věcmi božími zacházeti má“. O témž nehodném knězi, když farářem byl ve Vtelně, r. 1609 Mikuláš Vtelenský ze Vtelna dává arcibiskupovi zprávu, že kázal, jsa dočista opilý. R. 1610, když se byl dostal do Nové Lysé, tropil tak zle, že konšelé ho vyhnali. Píší o tom arcibiskupovi, že kněz ten je pořad v hospodě a „když jde domů upilej, nešanujíc ženského pohlaví, ledakdes na ulici bíledně necudně se chová, ano též mnohdykráte, majíce křest sv. vykonati a osoby k stavu manželskému potvrzovati, tak střízlivý bývá, že nemůže znáti a věděti, co by měl promlouvati“ Z toho nářku podivně čistil se arcibiskupovi Stanislav Pedelli: „prý jde do hospody, jen když ho volají; kdyby mezi ně nešel, byl by o některou kopu zištnější, v hospodě ho šacují; rozhněval prý se s nimi, protože mu troupovsky do piva plili a říhali; konečně aby arcibiskupa udobřil, slibuje, že bude vždy katolík římský.

Na str. 911 při bohoslužbách pohoršlivých prof. W. odsuzuje kněží, „kteří bohoslužbu kazili z lehkomyslnosti, ba z nezbednosti. Nebylo jich sic příliš mnoho, ale byli. A byli při všech věrách“. Ale doklady a příklady uvedeny (na str. 911—914) opět jen ze strany katolické a pod obojí. Ani v 1. kap. čtvrté knihy (na str. 829—837), kde líčí se služebnosti u Bratří, neuveden žádný příklad, aby kněz bratrský lehkomyslně nebo nezbedně kazil bohoslužbu. O bohoslužbě Bratří čteme na str. 833 soud kněze Slovacia, jenž r. 1587 psal o pokloně proti Bratřím a uznal, že i bez poklon bývala důstojná a velmi vážná.[1])

Na str. 684 prof. W. vytýká a doklady objasňuje, jak kněží v XVI. stol. byli „vůbec tak málo váženi, že to na onu dobu, která při vší rozpustilosti přece jen byla velmi zbožná, až nepodobno k víře.“ [2])

Ale kněží bratrští opět činili vzácnou výminku, neboť sám prof. W. na str. 476 přiznává, že „kdežto kněží pod obojí a protestantští — a dodáváme i katoličtí[3]) (Srovnej str. 187, 426, 502, 503, 506, 512, 516, 522, 583) zhusta v nedůstojné služební závi-

[1]) Bratří odstranili ceremonie, jedno, že jsou se nad obyčej rozmnožily a pak že židovstvem příliš smrděly (str. 829). Mezi příčinami odstoupení od služebností kališných uvozuje se, že slouží k tomu, aby proti přikázání božímu modlitby dály se ve mnohém říkání i nerozumným jazykem, a to svatým a světicem, obrazům malovaným neb rytým, svátostem a účinkům lidským, a ve jméno svatých, světic a ne ve jméno Pána Krista u víře pravé, jedinému Bohu v Trojici svaté a Trojic v jednotě Božské. A na druhou stranu, že se slouží ku překážce. Jedno, že se modlitby nemohou činiti jednomyslně v shromáždění pro rozmnožení mnohých oltářův proti přikázání Pána Krista i apoštolskému. Také pro povyky, zvuky i hudby, v rozličném říkání, zpívání, čítání, šeptání, žehnání, přenášení, obracování, v pozdvihování svátosti, kterouž lid za Boha maje, poklonu i modlitbu činí. A tak mnohým obyčejem, činěním, malováním, říkáním, drahostem lid dívaje se, oči, uši toliko pase a překážku má modliti se v duchu a v pravdě společně“. (Dekrety Jednoty br. str. 6).

[2]) R. 1539 sněm kněžský naříká, že u věku tomto ouřad kněžský je v potupě· Na samém konci toho věku žaluje Zámrský v Postille: „Ne každý rádi vidí při sobě kněze, neb se za tím stolem, nad to podle kněze seděti mnozí dobří a vonací stydí. Jiní se posmívají: dali toho pána mezi popy, neměli-liž jsou ho s kým lepším posaditi?“ Při obecné své nevážnosti kněz vešel až v přísloví potupné. Když v shromáždění svém r. 1589 osadní sv. Mikuláše v Starém Městě vyslechli některé žaloby na kněze Tomáše Soběslavského, pozdějšího administrátora, starší osadníků dali odpověď, že tu věc pánu Bohu poroučejí a zátim zanechávají tak neboť „na lotru, k . . ., knězi a katu žádné přísady není“ (str. 685).

[3]) U pana Hendryka staršího ze Švamberka kněží jídali v čeledníku. R. 1565 vyčítá mu arcibiskup Brus, že si na panství svém „volá kněze na míli cesty a po vykonání práce mezi holomky a čeleď k jídlu sázeti dává“ (str 503).

slosti na pánech, kněz bratrský nebyl dle případných slov Denisových sluha, než přítel pánův.“ Úplnější a srdečnější svědectví Denisovo mohlo býti doloženo mnoha příklady synovské důvěrnosti a lásky šlechty bratrské ke kněžím a zvláště k biskupům bratrským.

Nápadný kontrast mezi Jednotou br. a druhými stranami náboženskými v Čechách nalezneme i v péči o kněze sestaralé. Na straně katolické a pod obojí o starého kněze nepečovala na konec dní jeho živá duše. „Vadilo-li stáří v služebnostech, stávalo se vetchému knězi stejně tak, jako nemocnému. Vypověděli ho, jdi sobě kam jdi“ (str. 594). Naopak o sestárlého a chudého kněze bratrského pečovala Jednota z pokladnice krajské nebo přikázala ho do některého bratrského domu „v odpočívání“ (str. 485).

Jestliže v bratrských spisech historických a polemických nalézáme hojně dokladů a svědectví o mravním úpadu kněžstva druhých stran náboženských (Viz str. 61, 115, 473, 599, 663, 675.), zprávy ty, jak dokazují druhé prameny historické, nejsou přehnané a upřílišené, a výtky Bratří nedějí se ze strannictví, škodolibosti a mstivosti, jak domýšlí se místy prof. W., (599, 632, 641, 663, 675, 968), nýbrž ze žalob a nářků Bratří vyznívá žal a zármutek z mravního úpadku zvláště strany kališnické. Za doby nejkrutějšího pronásledování r. 1548, kdy strana starokališnická za ochotný nástroj podávala se králi Ferdinandu I., v listě Pražanům a straně pod obojí dojemně píší Bratří: „To dobře znáti ráčíte, že Jednota naše pošla jest z téhož národa a z týchž obyvatelů království Českého a markrabství Moravského, a tak z též krve a z týchž osob, kteréž jsou od stolice papežské vyklety a od ní odmíšeny.“ (Str. 106.)

Při tak hlubokém mravním úpadku strany pod obojí mohli-liž Bratří za jednání sněmovního r. 1575 prostě se spojiti a smísiti se stranou lutherskou? Nepřekvapí nás, že Jednota Br. tak úsilně hájila své staré konfesse, jež starší byla nežli augšpurská, svého řádu kněžského, jenž starší byl nežli lutherský, své osvědčené kázně naproti rozvratu, jejž nalézala ve straně druhé.

Ano i r. 1609, když vlasteneckému a obratnému úsilí panstva bratrského podařilo se zjednati unii Jednoty s konfessionisty (dřívějšími lutherány ve straně pod obojí), Bratří neupustili od zvláštní své organisace, bdíce zvláště nad zachováním kázně v církvi své, ale svým vlivem a radou byli vůdci a rádci při nové organisaci strany konfessionistů, která zajisté byla by v zápětí měla

mravní nápravu valné většiny národa českého, jež znala se ke konfessi české.

Veliký význam Jednoty br. v dějinách náboženských, politických i kulturních dojímal zvláštním kouzlem historiky české. Po Palackém, který první ocenil velikou důležitost Jednoty a dějinám jejím v prof. Gindelovi získal prvního moderního dějepisce, všichni historikové naši se zvláštní vřelostí a láskou psali o velikém díle Řehořově a Lukášově. S jakou vroucností psával nebožtík Zoubek o této „Spartě křesťanské“ a o jejím nejslavnějším biskupu Janu Amosu Komenském! Při všem klidu a naprosté objektivnosti, kterou projevil prof. Goll při novém kritickém probádání starších dějin bratrských, cítíme přece účast jeho pro veliké hnutí náboženské a mravní; s porozuměním a uměním dokonalým vylíčeny jsou povahy a působení velikých původců a vůdců Jednoty: Petra Chelčického, Br. Řehoře a Lukáše; ba dějepisec sympathicky se sklání i k zavržené stránce menší. Na základě prací Gollových a samostatným studiem literárních památek bratrských pronikavě a spravedlivě, ale přece vřele a vroucně líčí prof. Vlček zásluhy Jednoty bratrské o písemnictví české.

Prof. Winter liší se ode všech předchůdců svých, kteří v duchu Palackého psali o Jednotě. V díle svém pečlivě postaral se, aby byl zatlačen a zastíněn význam její. Jak opatrně vyhnul se srovnání kněžstva bratrského s kněžími druhých stran náboženských, neboť kontrastem byla by ostře vynikla přednost Jednoty bratrské v životě církevním i mravním. Zásluhy její o pokrok kulturní neoceněny náležitě aniž vyloženy šlechetné snahy její o mravní obrození národa českého během XVI. a na počátku XVII. století. Kdežto přednosti Jednoty br. řádně byly oslabeny [1]),

[1] I v podrobnostech lze stopovati, jak zmírněny a oslabeny zásluhy Jednoty bratrské. Na str. 54. v p. 1. zpráva učiněna o hanebných pomluvách Ležkových: „Někteří vplížili se druhdy do Jednoty, aby se přesvědčili, jakož svědčí o tom list lékaře Jakuba.“ Jakého obsahu byl list ten, pomlčeno, ač čte se v pramenu, jehož užil spisovatel. „Jakub shledal, že to vše osočování Ležkovo jest lež, a vydal krásné svědectví Bratřím, které potom přeloženo do češtiny. (Č. Čes. Mus. 1862, str. 106.) Jak na str. 198 oslaben význam smlouvy Bratří s „podobojími“ v Ml. Boleslavi r. 1595 o úplnou rovnoprávnost náboženskou a politickou! Jaké tu rozpaky a úvahy, šlo-li při tom Bratřím, jako mocnějším skutečně o domácí klid a „harmonii politickou“ či snad chtěli se stavům zachovati, aby městu dopřáli práva třetího stavu či co jiného vedlo je k smíru se stranou odpornou. Než buď jak buď, mír se stal a stojí za zmínku. Jen za zmínku? Stojí za více než za zmínku. Jako v Ml. Boleslavi, kde Bratří byli u většině, ukázali se živlem smířlivým, řádu i pokoje milovným a postarali se o zá-

pečlivě a svědomitě jsou uvedeny a namnoze sesíleny všeliké výtky a pohany nanesené od stran nepřátelských, ba nové potupy příčiněny spisovatelem. I tam, kde vynikající vlastnosti Jednoty nebylo lze potlačiti, chvála Bratří podána jest střízlivě a upjatě a užito barev co možná stlumených. I kněz katolický Ehrenberger (v Čas. Čes. Musea 1849) psal tonem vřelým a srdečným o Jednotě br. Ale prof. Winter v části náboženských dějin českých, která rozehřívá srdce nejen historiků domácích, ale i cizích (Denis, Schweinitz), je suchý, chladný, někdy mrazivě chladný.

Dojem celého díla Wintrova při čtenáři pozorném je zajisté hluboce skličující, neboť v mravní poušti XVI. století nikde nenalezne oasy, kde by duch jeho klidně spočinul a potěšil se i osvěžil životem opravdu křesťanským a snahami ideálními. A přece oasou takovou byla Jednota bratrská. Dojímá hlubokou tragikou, že v době, kdy vedením jejím kynula mravní náprava většině národa českého, útočnou činností strany nesmiřitelných katolíků přivedena katastrofa, kterou všecky nadějné počátky nového, šťastnějšího období v dějinách naší vlasti žalostně jsou vyvráceny a zmařeny.

*

Ani u vylíčení počátků reformace české prof. Winter není pečlivější a svědomitější. „Život církevní v Čechách", kulturně historický obraz XV. a XVI. století, počíná protestem šlechty české proti koncilii Kostnickému r. 1415 a usnesením sněmu českého o několik dní pozdějším o svobodném kázaní slova božího a o úmyslu společně brániti se klatbám církevním. „Těmi skutky začíná se v zemích českých kus dějin světových." Chtěl-li prof. W. počínati odporem proti autoritě církevní, východiskem byl by ne rok 1415, ale již 1410, kdy Hus odepřel poslušenství papeži, když tento vlivem prelátů českých, odporných opravám, zakazoval kázati slovo boží mimo kostely kathedrální, metropolitní, farní a klášterní, a odporem tímto postavil se vlastně na dráhu revoluční proti všemocné autoritě stolice papežské. Ale historiku našemu bylo třeba dále zasáhnouti, aby povaha a význam mistra Jana Husa vynikly náležitě. Bylo třeba podrobněji než stalo se

konné upravení poměrů náboženských stran místních způsobem takovým, že dle svědectví Kezeliova „všecka tři záduší chovala se svorně" (str. 200 pozn. 1.), tak po vydání majestátu císaře Rudolfa II. 1609 zásluhou Jednoty br. učiněn nadějný pokus o smíření náboženských stran v zemi, ale zmařen útočnou činností nesmiřlivců katolických.

v poznámce 2. na str. 5.[1]) vylíčiti mravní úpadek duchovenstva českého v 2. polovině XIV. století, proti němuž mocně vystupovali Konrad Waldhauser a následovník jeho Jan Milíč horlivou činností kazatelskou, Matěj z Janova a žák Milíčův Tomáš ze Štítného znamenitými svými spisy. O předchůdcích Husových učiněna sotva zmínka na str. 4., kdež uvedena jména Milíče[2]) a Matěje z Janova.

A nebyli prý oprávci jen u nás. Z pařížské university ozývaly se hlasy prudké proti hierarchii (Petr ab Alliaco, Jan Gerson). V Anglii podle jiných nejostřeji a nejpronikavěji proti církvi vystupoval Wiklef. „Tedy hlaholily do Čech hlasy káravé a rozvratné se všech stran. Také sekta Valdenských, jejíž snahou bylo vrátiti se životem k prostým poměrům prvotní církve, nebyla u nás neznáma.... Nové duchovní proudy z ciziny vlévaly se sem vlnami čím dál mohutnějšími. Vzpoura Čechů proti církvi byla všech těch snah a proudů výsledek konečný.“ Méně básnických obrazů a přeháňky a více určitějšího výkladu byli bychom si přáli o vlivu viklefismu, kdy a jak dostal se do Čech a jak jevil se u theologů, zvlášť u Husa, a o vlivu valdenství, kdy a jak dostalo se do jižních Čech a jak jevilo se v lidu obecném a působilo později u vývoji nauky táborské. Při vzpouře Čechů proti církvi očekávali bychom výkladu, proč zrovna v Čechách k ní došlo.

O odporu Husově připouští spisovatel, že vzešel z pramene ideálního, čistého, ze zbožných snah opraviti společnost církevní. „Ovšem byla společnost ta již v starších a hrubších dobách století X. a XI., ne-li víc, tedy stejně pokažena jako za Husa, ale teď ozval se opravovatel směleji a neústupněji.“ Připomenutím X. a XI. století mohla vyplynouti vděčná a poučná parallela náboženského hnutí českého na konci XIV. a na počátku XV. stol. s po-

---

[1]) Prof. Winter v poznámce této dokládá se visitační zprávy souvěké „nad pomýšlení zlé“, jež „naprosto poráží“ nejnovější mínění (čí?), jako by nemravnost kněží tehdáž byla jen výminkou. „Dle visitační zprávy této na poměry ‚ostudné‘ ukázal Tomek v D. Pr. III. 25.“ Kdy dočkáme se vytištění visitační zprávy této? Opis její prý se chová v archivu pražském (kterém?). Víme ovšem, že v archivu král. města Prahy. „Helfert. Hus. 14. prý se ostýchá tisknouti zprávy o tom, kterak souvěkovci (sic) zle píší o nemravech kněžstva. Husovy zprávy o nehodnosti tehdejšího kněžstva jsou velmi šetrné.“

[2]) Z chybného stilisování věty: „Kazatelé Betlemské kaple po Milíčovi neustávali horliti“ (proč?), zdálo by se, jako by Milíč byl jedním z kazatelů kaple této, čehož ovšem nebylo.

dobným ruchem opravným v severní Italii. I Lombardie v XI. století měla svého Husa — Arialda de Alzate a svého Žižku — hrozného mstitele Arialdova Herlembalda. Ale snahy opravné nadšených kazatelů hornoitalských (Anselma de Baggio, Arialda de Alzate) podporovány byly horlivě stolicí papežskou proti světáckým a zkaženým biskupům lombardským, kdežto na počátku XV. století stolice papežská sama byla zdrojem a pramenem všelikých nepravostí, jež čím dále, tím nebezpečněji rozžíraly tehdejší duchovenstvo. Z parallely této vysvitla by jen větší zásluha Husova a osvětlila by zmíněnou smělost a neústupnost, jež nelekala se ani všemocné stolice papežské, když tato chtěla potlačiti opravné snahy české.

Prof. Winter vytýká zrovna odpor Husův proti autoritě církevní, ale nic před tím nevyložil o dřívějším jeho působení opravném, nic o jeho působení kazatelském v kapli betlemské, nic o jeho činnosti učitelské na universitě pražské, nic o literárních jeho zásluhách, takže význam Husův v dějinách církevního života našeho nijak není vystižen, ačkoliv osoba jeho pro dějiny XV. a XVI. století jest zrovna epochální důležitosti.

Nedovedeme si vysvětliti, proč s takou pílí a úzkostlivostí zrovna u Husa citováno tolik pramenů přísně katolických (Helfert, Lenz, Frind, ba dokonce i Höfler). Z literatury protestantských historiků mimo Palackého neužito ničeho, ač zrovna tu máme znamenité práce (Lechler, Denis).

Ve shodě s prameny užitými za bludné, nekatolické pokládají se základni věty učení Husova proti hierarchii (str. 5.). Hus přijal podle Wiklefa za zdroj víry písmo svaté čili zákon; v něm byla mu jediná pravda. V poznámce uvádí se Lenz, jenž tuto zásadu zove revoluční. Hus byl proti ostatkům, ale také církev sama bránila se zneužívání ostatků již dávno (koncilium Lateránské 1215) zakazujíc jich prodej a ukazování nepřípadné. Ale nevyloženo, jaké zlořády v církvi zrovna za Husa dály se s ostatky svatými. Nepřípadné a banalní je rčení na str. 6., že Hus „utrousil“ nejedno slovo také proti ornátům, kalichům nádherným, varhanům, zvoncům. Na str. 5. eufemisticky vykládá prof. Winter, že „Hus nabyl zkušenosti, že kněžstvo i církevní autority opravám se vyhýbají: odtud jeho tuhý vzdor“. Ale tuhý vzdor Husův vyplynul z jiné příčiny než z neochoty a vyhýbání se církevní autority potřebným opravám. Stolice papežská návodem arcibiskupa pražského a vysokých prelátů českých, opravám odporných, zrovna nepřátelsky vystoupila

proti žádaným opravám zákazem kázaní mimo chrámy kathedrální, metropolitní, farní a klášterní (r. 1410). V zákazu tom Hus spatřoval útok na svobodu slova božího a věc, ve které více Boha sluší poslouchati než lidí, takže odepřel poslušenství rozkazu stolice papežské.

O soudu Husově v Kostnici nic nenalezneme v díle Wintrově. Jen v poznámce 1. dokládá se spisovatel Helfertem a Lenzem, že „sčítali na Husa i nepravdy". V téže poznámce dotýká se spisovatel též i žalobníků Husových, ale charakteristiku jich nalezneme prý u Tomka D. Pr. (díl který? 520, 521, 555). A přece kontrastem proti mrzkým povahám Štěpána Palče a Michala de Causis čistý charakter Husův tak vysoce by vynikl!

Husův význam historický shledává prof. W. v síle, s kterou svoji morálku hlásal a v nadšení i v následcích, které vzbudil (str. 7.). Ale myslíme, že více než v úsilovné činnosti kazatelské tkví význam Husův v povaze pevné a ucelené, jak jevila se v příkladném životě, který ve shodě byl s opravnými snahami křesťanskými, jež Hus na kazatelně i na kathedře zastával, v neohroženém zápasu se stolicí papežskou i konciliem a v oběti, kterou opravným ideám položil život svůj. Jen tím vysvětlíme si mocné působení jeho a následek mučedlnické smrti jeho, když v obraně zásad mistrových všecken skoro národ český postavil se na odpor nejvyšším mocnostem tehdejšího světa křesťanského.

(Pokračování.) *J. V. Řehnický.*

J. N. Kramskoj.

Mosaikový portrét z jeho listů a statí.

(Dokončení.)

„Tohle je malba — pozadí v obraze Rěpinově! Toť on — pravý orkestr. Ta stěna jest skutečně plna soumraku a jakéhosi přirozeného tragismu, s kterým v přírodě setkáváš se mnohem častěji, než malíři jej pozorují“ — tak znovu a znovu jásavě dokazuje Kramskoj, vyciťuje jemně i náladu okolí a celkové zladění v obrazu. V malíři hledal muzikanta, a radost nelíčená projela jím, když ho v něm našel.[1])

*

Ale nejen Rěpin, také Lev Tolstoj dal Kramskému v tuto dobu mnoho a mnoho přemýšleti. Dávno už směr a způsob myšlení básníka „Vojny a míru“ jímal malíře „Krista na poušti“; ale teď nepoměrně mocněji a hlouběji. Kramskoj jakoby se chtěl vypořádati se svým svědomím.

„Hrabě Tolstoj, kterého jsem maloval,[2]) je zajímavý člověk, ba podivuhodný. Prožil jsem s ním několik dní a přiznávám se, byl jsem všecek ten čas dokonce v rozčileném stavu. Na genia se podobá,“[3]) — psal Rěpinovi v únoru 1874, tedy v době, kdy na Rusi nepohlíželi na jasnopoljanského hraběte jako na velmoc světovou a netušili ještě jeho významu, ačkoliv „Kozáci“ a „Vojna a mír“ byly už uveřejněny. Ale z ciziny nedolétaly ještě tehdy výkřiky údivu, a proto ani noviny ruské nepropůjčovaly ještě Tolstému čestného diplomu „veliký spisovatel země ruské“, jak to činí nyní... Kramskoj při prvém setkání poznal nadobyčejnou sílu a opravdovost ducha toho a prvý na Rusi zvolal: Na genia se podobá! „Ale ... přiznávám se, kdyby mně kdokoliv

---

[1]) List CCCXIV. (Suvorinu.)

[2]) Roku 1873.

[3]) List XCII.

tehdy byl řekl, jakého způsobu myšlenky Vás budou zajímat a mučit, zakládal bych se nevím čím, že jmenovitě s Vámi se to nestane. K přesvědčení tak pevnému měl jsem důvody. Byl jste tehdy už člověkem s povahou vyvinutou, s pevným a širokým vzděláním, s velikou zkušeností (nadání pomíjím, jako veličinu všem známou a určitou), s rozumem a světovým názorem úplně samostatným a originalním: do takové míry samostatným, že pamatuji velmi dobře, jaký dojem vzbuzoval jste ve mně, a pamatuji se na tu radost s prvého okamžiku při setkání s člověkem, u kterého všecky úsudky pevně jsou svázány s obecnými poměry, jako poloměry se středem kruhu. Ať řeč šla o čemkoliv, Váš soud překvapoval svérazným stanoviskem. S počátku to budilo dojem paradoxa, ale čím déle jsem se seznamoval, tím pořád víc a více objevoval jsem ústřední body a konečně viděl jsem před sebou poprvé řídký jev: rozvitost, kulturu a jednotnou povahu, bez refleksů. Tak zdálo se. Jeden bod jen zdál se mně býti vně Vašeho kruhu. V rozhovoru jednou projevil jste tento vzhled na „Krista“, že „Jeho učení a On Sám není než historický moment obecného rozvoje člověčenstva“. Patrně, pro Vás osobní otázka byla rozřešena. Mnohokráte naskytlo se mi slýchat podobný úsudek i dříve, ale nikdy nezdál se mi tak beznadějným, a zatím, vždyť je to úplně správný výměr křesťanstva; správněji říci nelze, jenom líto mi bylo jednoho: že v tomto mínění vycitoval jsi, jak odcizuješ se minulosti, jakoby všecky niti byly přetrhány a na vždy. S tím jsem nesouhlasil; kromě toho, v takovém výměru vyrozumívalo se (jakoby samo sebou), že přerostli jsme už toto učení, a že naše duševní úroveň jest vyšší, než ono.“ [1])

V této malé, ale tak mohutně výrazné a tak monumentálně působivé pérokresbě, v jejíchž liniích je tolik duševního světla a života, zkumného pozorování a nejvážnějšího přemýšlení, Kramskoj načrtnul Tolstému — po 12 letech — své setkání s ním. Viděti, jak dojmy z něho pevně se uložily v mysli jeho a jaké to dvě duše vznešené se tu setkaly a sobě příbuzné!

Ale jiní necítili tak tehdy ani netušili. Ani kritika. Zrovna v témž listě, v němž rozradovával se „Ivanem Hrozným“, v lednu r. 1885, Kramskoj stěžuje si Suvorinovi na nedostatek věcné kritiky umělecké a literární na Rusi. Pohnula ho k tomu stesku Suvori-

---

[1]) List CCCXI.

nova stať — ne referát — v „Novém Vremeni“ o hře znamenité herečky Saviny a o novém kuse „Anjuta“. „Poněvadž jsem nemocen — píše tento člověk slábnoucího těla, ale stále silného ducha — a nikde nebývám, ale zatím — jsem ještě živý a živé mne dojímá, proto píšu ... Vám, ne abyste to vytisknul, ale abych Vám něco pověděl, a kromě toho rád bych poděkoval za Savinu, t. j. za stať o ní a o kuse „Anjuta“ ... Nemyslete si, že má vděčnost podobá se vděčnosti vznešené osoby: já, abych tak řekl, jsem spokojen. Nikoliv, jsem zajisté tisící část z ohromné spousty lidí, zrovna tak vám vděčných. A hle, proč jsem vděčen . . že máte kritický divadelní cit — podivuhodný. Možná, neslyšíte to poprvé? Ať si. Poslyšte jestě jednou. Všecky Vaše stati o kusech i hře herců to dokazují, ale abych měl se oč opřít, ukážu na posudek (kratičký) Boborykinova kusu „Doktor Moškov“ ... Nevím, jak druzí, ale já rozhodně nikdy, nikde a u nikoho nenašel jsem tak jasného, pronikavého, správného a (při krátkosti) tak zevšeobecňujícího kritického vzhledu. Zrovna krystal, tvořící se sám sebou, na mých očích, v bezvadné hrany, fenomenální pevnosti a takové zhuštěné látky, že kdyby jej rozpustili v obyčejné vodě, z jednoho atomu možno dostat láhev tak silného roztoku, s jakým ne často setkáváme se na trhu literarním na prodej ... I Savina musí Vám být hluboce vděčna, má-li jen částečku — ne nadání (toho nikdo jí neubírá), nikoliv, ale toho, co doprovázívá nadání: upřímné, srdečné a skromné touhy po pravdě, a je-li při tom ještě dosti rozumna. Ve Vaší stati o ní a o kuse jest taková jemná nestrannost, že nevypozoruje-li toho, rozhodně jest obmezeným člověkem. Ale to všecko jest jenom předmluva. K čemu? Inu, k následujícím lamentacím. „Jaká škoda, že není stejného cítění u kritikův uměleckých a literárních!“ Hle, kam jsem mířil! Jakým právem připlétám sem literaturu? Co já tu smyslím?

... Znáte (jak by ne!) Pečerského „V lesích“. Co pověděla o tom kritika? Řekla, že je to dobré, pravda, ale to „dobré“ podobalo se zdvořilosti, dobrému vychování; v touž dobu kritika sázela boby, že jářku dlouhé a ctěné dílo vyšlo ve zvláštním vydání, a autor že patrně dobře jest obeznámen s bytovou stránkou, a že vůbec tu národopisného zájmu mnoho atd. ... Co tomu říkáte? Nepodobá-li se taková kritika na Turkmena, který překrásného dne u své karavanní boudy našel bronzovou sochu vysoké umělecké ceny a zaťukav prstem tu a tam, řekl:

„Vida, povedla se!“ a šel dále, rozhodně nemaje potuchy o tom, co viděl. A hlasy Francouzů teď o Tolstého „Vojně a míru“? Srovnání se Shakespearem, podotknutí, že je to téměř největší dílo XIX. věku? Kdo směl by u nás tak určit? Zdaž nevrhli by se na takového smělce lokaji? Pravda, o „Vojně a míru“ byly hlasy, v nichž upotřebovalo se slov „veliký“, „znamenitý“, ale přes to vše myslím, že mám pravdu, tvrdím-li, že i pochlebné hlasy nikdo vážně nepřirovnával k veličinám věkovým. Dále, Dostojevského „Bratří Karamazovi“ byli oceněni přibližně správně jediným Bureninem; ale já přes to vše řeknu, že, když jsem četl Karamazovy, bývaly okamžiky, kdy zdálo se mi: „Nu, jestli i po tom svět neobrátí se na ose tam, kam umělec si přeje, tož umírej lidské srdce! Nastávají všeobecné bezúsvitné soumraky před strašným soudem Božím! . . .“ [1])

„Zdálo se: kterak po rodinné poradě Karamazových, u starce Zosimy, po „Velikém inkvisitorovi“ mohou být lidé obírající bližního, jak může být politika, otevřeně vyznávající liceměrnost, jak archierejové, klidně věřící, že dílo Kristovo jde po svém a praktika života po svém. Slovem, toť jest cosi do té míry prorockého, ohnivého, apokaliptického, že zdálo se nemožným, abychom zůstávali na tom místě, kde byli jsme včera, abychom nosili ty city, kterými jsme se živili, abychom myslili o čemkoliv, kromě strašného dne soudního“ . . .[2]) „Jsem také sám spokojen, že smluvili jsme se doprovodit Dostojevského.[2]) A jakž také nedoprovodit, když působil na každého ruského člověka takým ohromným moralisujícím vlivem — ještě ho neocenili. Představte si, myslím, že, nehledíc na veškerý slavnostní ráz ovací, na nadšenost — ještě nezcela jasně pochopují, kdo byl Dostojevský a co vykonal!“ [3]) „Dostojevský skutečně byl naším společným svědomím! Zdaliž jsme je neodstranili? Ale vždyť jest Lev Tolstoj! Píše komentář k Evangeliu.“ [4])

Nuže, k tomuto Tolstému teď Kramskoj, ponoukán svým svědomím, vrací se po 12 letech. „Dávno a mnohokráte vší silou odhodlával jsem se psáti Vám i po „Zpovědi“ i po překladě Evangelia i po 2 – 3 slovech Vašich na soudě; slovem, mnohokráte, ale zadržovala mne nesnadnost formulování mých myšlenek, zvláště v krátké formě listu. Vskutku, jak dáti Vám ponětí o té

---

[1]) List CCCIX (Suvorinu).

[2]) List CCLVI. (Treťjakovu).

[3]) Dostojevský zemřel 9. února 1881 v Petrohradě.

[4]) List CCLVII (Řepinu.)

bouři, kterou jste ve mně vyvolával, třeba jen, na příklad, překladem Evangelia. Věděl jsem a vím, že smysl té knihy, ať čteš jak čteš, zúplna jest ztracen, a najednou je tu nový překlad, pochopitelný každému. Byl jsem zdrcen a zaleknut, zaleknut tím, že stalo se nyní možným nové ukřižování kazatele, že souvěký člověk (jak i starodávný) hotov bude ukřižovat Krista s týmž přesvědčením, jak i žid jerusalemský, křičevší úplně vědomě: „Krev jeho na nás i na naše děti!“ Toť úžasná kniha pro člověčenstvo a zároveň jedině spasitelná Po tomto činu zdálo se dílo dokonáno: vykonáno všecko, co možno po člověku žádat. Ale tu objeví se: „Tak co máme dělat?“ Objevují se objasňování, úvahy, důkazy, výzkumy ... čeho? Co máme dělat? Vždyť to už je ukázáno. Vy sám uvádíte v epigrafu odpověď Jana Křtitele jmenovitě na tuto otázku: „Kdo máš dvě roucha, daruj druhé tomu, kdo nemá ni jednoho!“ Krátce a jasně, pro všecky časy nic jiného nelze říci. Blízek čas, a snad už i nastal, kdy musí být „poslán člověk od Boha“. Ti lidé vždycky začínali ne s důkazy a úvahami, nýbrž přímo, s autoritou, jako vladaři, hlasitě oznamovali: „Měj uši k slyšení, a slyš!“ Nevím, jak a v jaké formě možný je nevyhnutelný prorok v dobu telegrafu, tisku, železných drah a všeobecné moci vědy, ale on musí zůstati věren povaze prorokově, jinak věc jeho bude prohrána, úvahy a tím více důkazy zeslabují dojmy, a hlavní věc — sníží ho na stupeň člověka přícího se. Každému co patří. Chcete-li vzbudit v lidském srdci „milosrdenství“, nedokazujte, že ono má se konati, a že bez něho zle jest, ... ale prostě přikazujte, jste-li učitelem. Nejste-li učitelem, nýbrž člověkem zaujatým a hluboce zmítaným osobnými nerozhodnutými mravními otázkami, počkejte, až se ustojí, a potom formulujte v příkladech. Básník rovněž jest činitel Boží. Lituji, že je to banalní, lituji, že se to podobá, jak povídají, na smysl listu Turgeněvova a opakuje se tu z cizího doslechu, ale já mám své vlastní důvody, a tuhle jsou:

V „Literarním Sborníku“ bylo uveřejněno několik hlav „Dekabristů“. Nemohu Vám dáti správného ponětí o tom dojmu, který věc tato vzbuzuje. Vy jste ovšem podobné řeči už slyšel, ale v touž dobu ve stati „Tak co máme dělat?“ a před tím ve „Zpovědi“ vyslovujete se o svých uměleckých výtvorech velmi nevážně; ba jako byste litoval, že takové svůdné a škodlivé věci tu jsou. Vidíte, to já nijak nemohu pochopit. Objasněte to. Před Vámi upřímný člověk — dosvědčuje, že takové věci, jako „De-

kabristé“, „Vojna a mír“, „Kozáci“ atd. atd., činí mne osobně mnohem více člověkem, než úvahy. Co jiného Kristus vykonal? — Dal příklad. Tím, co On byl, dokázal možnost konkretního zjevení, které až do něho pokládali nemožným. Po Něm, nejsem-li hlupák, zapírat už nemohu, třeba bych měl povahu i sviňskou, ale je-li ve mně lidského více než sviňského, tehdy jsem potěšen, rád a šťasten, že Kristus není báj ani výtvor básníkův, nýbrž realný člověk. Umělec dává příklady, živé, skutečné, a touto cestou obohacuje lidi. Nepoučuje didakticky, než... ostatně, odpusťte mi velkodušně, že to všecko píšu, a komu? — Vám! Vám, který stotisíckrát to už zná... Ale přes to vše, objasněte mi, v čem zakládá se špatné v umění? Pozorujete-li ve svých výtvorech nedostatek trvalé moralisující nálady, která neznámo jakou cestou sděluje se čtenáři, oduševňovala-li ona autora (jak, na příklad, silně to pozorovati u Dostojevského), tož, Bože můj, co překáží mu nyní, aby červenou nitkou vešla v obecnou tkaninu?... Buď umění jest rozdělením lidí, rozmazleností, aristokratismem, anebo vskutku majetek jest krádeží? Jak a co vyrozumíváte majetkem? Jest majetek či není ho, t. j. má a může být či ne může? Křtitel řekl: „Kdo má, poděliž se!“ Ale neřekl: „Neměj!“ V tu minutu, v minutu společné bídy, lidé ve strachu tázali se: co dělat? Ale rozvitý křesťanský cit zašel dále, on nemůže býti klidný, dokud byť jeden žil v nouzi. Ale popírá-li on majetek? Bude-li majetek vymezen? (teď není vymezen) a může-li vůbec býti majetek? Nevím, pokud vzduch, voda, země a moře mohou být čímsi osobním majetkem, jak se to nyní praktikuje, avšak vím nepochybně, že „Dekabristé“ a „Vojna a mír“ vždycky budou přináležet Vám osobně. Dejme tomu, že Vy sám osobně nemůžete za to, že Bůh dal Vám nadání, a tudíž nesluší se Vám býti hrdým a domýšlivým, ale mně a všem milionům Vašich bratří skutečně známo jest, že byl jste vyvolen od Boha, abyste zvěstoval Jeho rozkázy, a projevil-li jste své nadání, pracoval o něm, upotřebil-li jste ho s prospěchem a přeje si dobra, máte také práva, t. j. my je přiznáváme. Všecko jedno, odříkáte-li se čili nic tohoto svého v pravém smyslu majetku! Je li majetek, jest také cennost, a tudíž zbývá toliko správně ustanovit pojem majetku.“ [1])

Tak Kramskoj soudil o Tolstém, tak nazíral na něho, na jeho umění a na umění vůbec — myslí vznešenou a přečistým.

[1]) List CCCXI.

zrakem duševním. Odpověděl-li Tolstoj a jak, z listů Kramského se nedovídáme. Snad odpovídá teprve nyní, letos, svou rozpravou „Co jest umění“?

A když po půl druhém roce na to Kovalevský poslal mu Tolstého povídku „Smrt Ivana Iljiče“, Kramskoj odpověděl mu: „Toť něco takového, co přestává už být uměním a jeví se prostě tvořením. Tato povídka je přímo biblická, a cítím hluboké pohnutí při myšlence, že takový výtvor opět zjevil se v ruské literatuře. Chvála Bohu, i Rusové vnesli už něco a uveličili i bez toho velikou řadu lidských ušlechtilých výtvorů. Podivuhodný je v této povídce nedostatek výzdoby, úplný, bez čeho zdá se není ani jednoho výtvoru lidského“.[1])

*

Nemoc Kramského pozvolna, ale s hroznou neústupností podžírala životní jeho kořen a vyssávala mu sílu tělesnou. Kašel se vzmáhal. Poslední dvě léta málo kam chodí, večer zřídka vychází. A jak rád by vycházel! Do Petrohradu přijeli Meiningenští. Nezdržel se a zašel na ně. „Viděl jsem „Caesara“... a jsem rád, že podařilo se mi dostat lístek. Hle, důkaz, že kus musí býti sám sebou prorážející a míti obecný smysl, a nikoliv jednotlivé úlohy, a zároveň je to poukázání, že možno obejít se bez solistů, kteří tak přivykli k jasnějšímu osvětlení své osoby, že často smysl kusu se zvrhá jimi. Jaká to rozkoš výjev na forum! Ty řeči, zvláště Marka Antonia! Jak pádně působí narůstání lidového rozruchu; a jak patrno stává se z kusu, že dílo Julia Caesara bylo dílo pokrokové, ale těch republikánů — nehodné, ačkoliv užívali s velikým citem, upřímně slov „vlast, Řím, národ...“ Nikoliv, věc Caesarova byla skutečně dílem národa a na jeho straně jest historie. A přec jak mizerně hrají herci, ba i Barnay! A konec konců, umělecký požitek nejvyššího řádu! Zrovna jako u Pána Boha v dějinách... Ať dobře sehraje jednotlivec, ať špatně, to nemění obecného dojmu dějin. Báječné! Chtěl bych ještě jít, ale vycházet na večer je nebezpečno. Kašel se vzmáhá. Zajímavo, bude-li tato událost mít vliv na vystavování kusů na našich jevištích?“ [2])

Ale i psaní bývá mu již na obtíž. „Začnu psát — bolest v prsou; začnu pracovat — zas ta bolest; začnu potichounku

---

[1]) List CCCLV.

[2]) List CCCXIX. (Suvorinu.)

chodit — za 10 minut zas tak. Slovem — čert ví, co je to...“ mrzí se v listě k Suvorinovi. Treťjakov radí mu, aby nepsal. „A já musím!“ odsekává nervosní umělec. Kramskoj a nepsat, nedebatovat! A píše dál Treťjakovu, Kovalevskému a zvláště Stasovu o věcech uměleckých, tomuto velmi obšírně, a nepozorovati na těchto listech ochablosti, naopak velikou čilost, rozhorlenost, neobyčejný zájem. Ale tón je v posledních těchto listech jiný. Choroba vkládala Kramskému do těchto úvah a sporů písemných sem tam prudký, podrážděný výraz; poslední listy, polemisující se Stasovem, jsou hotovou hádkou, v níž Stasovu dostává se ne zrovna komplimentů za jeho chápavost a jasnost u vyjadřování, ba i za čistotu smýšlení, skrytého tam kdesi hluboko v záhybu duše, o samém Kramském. Měl-li Kramskoj vždy pravdu, těžko říci, když listy Stasovovy tiskem nevyšly. Podle některých míst, jež Kramskoj uvádí, viděti však, že Stasov psal neopatrně. Ale ke cti jest mu, že jako redaktor písemné pozůstalosti Kramského dal všecko otisknouti věrně, i nelichotivá slova o sobě. U nás by to vytečkovali, když ne vynechali všecko. Oběma šlo ne o své osoby, nýbrž o věc oběma stejně drahou — o umění a o umění ruské zvláště. Slova hašteřivá je od sebe odmršťovala, ale věc je srážela k sobě. Když na konec, v srpnu r. 1886, Kramskoj mu oznamuje: „Skončil jsem s Vámi dopisování, mnohovážený Vladimíre Vasiljeviči, protože jsem unaven i fysicky i mravně. A také — mluvím Vám o voze, a Vy (odpusťte) — o koze – “ (ale přes to vše připsal mu toho k tomuto oznámení na dvě velké tiskové strany!) — zve ho v témž listě: „Chcete-li, můžeme setkat se v městě, v neděli o 6. hod.“ Stasov pak vydáním Kramského listů a statí i ostatním, co o Kramském psal, dosvědčil, jak vysoko si ho vážil a jak za věc přirozenou pokládal drobné smetí, kterým se oba zaprášili, vyhazujíce těžkoklasné snopy na patro ruské stodoly.

I na jiných stranách Kramskoj způsoboval si nedorozumění; sem tam poměry a sympatie ke druhům i ke „Společnosti“, pořádající kočovní výstavy, prý se pozměnily. „Mám několik takých nesmiřitelníků, kteří, neznajíce mne dobře, budou velmi rádi každému zlu, jako možno mně způsobit —“ stěžuje se Suvorinovi. Ale v poslední měsíce jeho života všecka nedorozumění prý se pozvolna uladila, podotýká Stasov.[1]) Tak na př. téměř dva mě-

[1]) Историческій Вѣстникъ 1897, В. Стасов: Иванъ Николаевичъ Крамской.

síce před smrtí Kramskoj krátce píše Stasovu: „Těší mne, že uvidím Marka Matvějeviče Antokolského, a rovněž mne těší, že nesmýšlí o mně zle. Jsem vždy doma. Sám k němu zajít nemohu, ale kdyby on ke mně nezašel, nic nevadí, postaral bych se, uvidět ho, abych sňal se sebe, co mne tíží . . .“ [1])

Přes všecku svou nemoc, svůj kašel suchý, prudký a takový podivný, že snad v tisícovém zástupě bys rozeznal Kramského — jak poznamenal prof. Botkin, muž umění milovný a tudíž o Kramského se zajímající — Kramskoj pracoval ku podivu mnoho. Ač v některých měsících zakázky odmítal, vypracoval přece r. 1885 20 podobizen, 4 studie, 6 jiných obrazů; roku 1887 17 podobizen a „Herodiadu před hlavou Jana Křtitele,“ a za necelé tři měsíce r. 1887, jež mu souzeno bylo ještě dožiti, namaloval 12 podobizen; ovšem, několik jich zůstalo nedokončených. [2]) Zajisté také starost o rodinu poháněla k práci, seč síly byly. Nejvíce starostí působila mu dcera Soňa, jejíž nadání malířské uznával, ba i podivoval se mu a s radostí se o něm zmiňoval. Což zarazí-li se najednou nadání to, jako prý se stává u dětí velmi nadaných? A i když se nezarazí, „tož opět osobní život hrozí převrátit se v tragedii! Vždyť je to žena! . . . Pravíte: „Talent — toť největší útočiště v našem zbalamuceném životě.“ Ovšem, jest, ale jen ne v ženě. Alespoň my nemáme dostatečně mnoho zkušenosti, a ještě nevytvářily se poměry obecenstva k talentu ženy — kromě talentů scenických. Nu, a tyto poměry nejsou z žádoucích.“ [3])

Ani na drobné starosti nezapomíná. Žádá Tretjakova, aby se přesvědčil, splatil-li mu všecky dluhy. Myslil, že splatil mu vše, takže „kdyby umřel“, nezbylo by po něm dluhů . . .

Do poslední vteřiny života svého je neočekávaně čilý a činný. Plán pro velkolepý pomník Alexandra II. v Moskvě zabírá mysl jeho. Před dvěma lety si jej v duchu zbudoval.

„Myšlenka má není vymyšlena,“ píše o tom Tretjakovu. — „Pomník tento viděl jsem ve skutečnosti v čas korunovace. Když jsem uviděl všecko, byl jsem prostě zdrcen: Hle, toť on, pomník, netřeba ho hledat!

---

[1]) List CCCLXIII.

[2]) Русскіе художники XIX. вѣка. Иллюстрированный каталогъ картинъ, рисунковъ и гравюръ покойнаго И. Н. Крамского. Составилъ и издалъ Н. Собко. С.-Петербургъ 1887.

[3]) List CCCXLIII. (Dru. Bělogolovému).

Hle, jaký musí být pomník, chtějí-li, aby vyjadřoval smysl panování, uspokojil cit rozvitého člověka a byl pochopitelný lidu, bez objasňování.

Na dané náměstí vynesu Trůnní sál, zbavím jej stěn a stropu a nechám jen mosaikovou podlahu. Na podlaze, ke krátké stěně, zřídím Trůnní vyvýšeninu, na kterou vede 3—6 stupňů, a na tuto vyvýšeninu postavím ‚Trůniště' a na ně postavím trůn. Zřídím něco na způsob toho, co bylo zřízeno v Uspenském chrámě, při korunovaci, a tam postavím Imperatora, ve vší velikosti samovlády, s korunou a v purpuru, an se modlí. Spuštěné ruce sotva že vyzdviženy jsou do předu, tvář hledí klidně k nebi, a celá postava jakoby mluvila: — ‚Hospodine, vidíš, že vše jsem učinil, co jsem mohl! Hle, já i národ Tvůj, jejž si mně svěřil, před tváří Tvojí zde!' Od trůnu jde 12 stupňů, přervaných dvěma plošinami. Na vrchní dva hodnostáři drží — jeden carský prapor, druhý meč, níže dva kavalergardisté s vytasenými šavlemi. Se všech pak druhých stupňů vykonavatelé Nejvyšší vůle sestoupili a stanuli u podnoží trůnu v řadě, tváří k myšlenému lidu, a v čele jich, na samém kraji trůnní vyvýšeniny, metropolit Filaret, čte lidu manifest 19. února. Protodiakon před ním drží samý pergament, a vedle metropolita, po levici, hoch, oblečený v stichar, drží berlu. Metropolit stojí na orliku.[1]) Z hodnostářů někteří drží ještě listiny, které mají být přečítány po listině první, Na straně manifestu (který čtou). obrácené k národu, napsána jsou slova, která v tu minutu pronáší metropolit: ‚Požehnej se znamením kříže, národe ruský!' Pokud tento obřad se vykonává, pobočné plošinky (úzké), vedle trůnu, plní se: s jedné strany k nohám vrchních velitelů kladou své šavle Šamil a Středoasiaté, a v druhé — k vrchnímu ceremoniáři kupí se představitelé lidu ruského a venkované polští s chlebem a solí . . . a na konci Bulhaři s obrazem. Na konci Trůniště, v pozadí, po obou stranách dva heroldi (to jest po jednom), a konečně, abych zakončil, postavím v pozadí Trůniště, to jest na zadní straně pomníku, mozaikový obraz: vnitřek Petropavlovského chrámu, když tam v Pánu zesnulý přijal poslední pocty od svého národa. Katafalk a pokrov úplně zasypány jsou květy, a v popředí veliký věnec se stuhami, s nápisem: „Caru a Mučeníku“. Toť vše. Nevím, je-li to pomník, či není, ale vím, že každému bude to zajímavo a

[1]) Orlik — koberec, na němž vyobrazeno je sídelní město metropolitovo a carský orel.

pochopitelno a zároveň majestátní. Nikde, kromě Moskvy, nelze vidět cos podobného.“ [1])

Spojil se pak s architektem Ropettem k provedení projektu toho a krátce před smrtí vyslovuje mu velikou svou radost z toho, jak podařila se mu forma „Trůniště“, a pro Boha prosí, aby ničeho nepředělával. Jaký osud stihl tento projekt, nemohl jsem zvěděti.

Těší se ještě na jarní výstavu, na níž chce vystaviti podobiznu Kovalevského, práci to svou. Dne 14. března prosí malířku Bemovou, aby mu půjčila na týden své kresby květin, hřibů a hmyzů, a připisuje — „Dcera má vrátí je Vám“ ... Byl to poslední jeho list, a stručný přípis smutně zakončuje dlouhou řadu listů.

Brzy na to — Kramského nebylo. Dne 25. března 1887 maloval podobiznu dra. Rauchfusa a „za živého rozhovoru klesl se štětci a s paletou v rukou, bez vzdechu, bez výkřiku, a když k němu dr. Rauchfus přistoupil, domnívaje se, že omdlel, Kramskoj byl už mrtev. Smrt byla okamžitá. Hlava dra. Rauchfusa, ku podivu krásně namalovaná, za jediné jen posezení, směle, mistrovsky, vzácně, svědčí, jak silná byla v Kramském zásoba síly životní a nadání, nehledíc na trapnou nemoc, která ho hnětla a kterou na několik hodin zmírňoval vstřikováním morfia, několikrát za den. Kramskoj umřel, se štětcem v ruce, jak měl by umírat každý člověk, který přeje si státi v průlomu hradeb a hájiti své drahé dílo proti všemu na světě, i proti zlé nemoci, proti samé smrti.“ [2])

VI.

„Nám neodkladně je třeba kráčeti k světlu, k barvám a vzduchu, ale ... jak to udělat, abychom neztratili cestou nejdrahocennější vlastnost umělcovu — srdce?“
Kramskoj—Řepinovi (1874).

Ve slovech tuto nadepsaných možno shrnouti charakteristiku Kramského. V nich, v jasné a krásné jejich stručnosti, vystoupí on všecek v plnosti svých názorů, svého snažení, své povahy i svého významu. Motiv tento základní i vůdčí pronikal veškerou jeho touhou i prací, províjí se všemi jeho listy v různém zpracování a utváření. První část jeho, prvních pár taktů, známa jest nám ovšem ze západu — ze Zolova „L'oeuvre.“ „Čeho nám

[1]) List CCCXXIX.

[2]) Stasov. (Истор. Вѣстникъ 1897.)

třeba, je slunce, světlo, volný vzduch, jasná a mladá malba“ — volá Claudius Zolův. Avšak Kramskoj zvolal to o dvanáct let dříve a doplnil jeho hlásání: „Ale... jak to udělat, abychom neztratili cestou nejdrahocennější vlastnost umělcovu — srdce?“ Tím motiv tento se hned obohacuje, prohlubuje, oduševňuje.

Jak asi motiv tento ve vlastních jeho dílech je vypracován? dere se sama sebou otázka. Odpověď na ni vymyká se z rámce těchto kapitol, a přenechávám ji odborníkům. Podotknu jen, že v rozvoji ruského malířství patří mu místo vynikající i jako umělci. V historických obrazech nedostihl sice ani staršího Ivanova ani mladšího Řepina, ale byl znamenitý portretista. Viděl jsem řadu jeho podobizen v galerii Treťjakovské — Tolstého, herce Samojlova, malíře Šiškina a Litovčenka, pěvkyně Lavrovské, Grigoroviče, ženy Kramského v „Hoři bez útěchy“ a mnohých jiných — a v Akademii umění — tu zvláště filosofa Solovjeva — a byl jsem překvapen výrazností karakteru, vyjádřením vnitřního života, jistotou a energií kresby a živostí barvy. V též míře, jak zamiloval jsem si v Kramském člověka a myslitele — ani nedovedu říci jak —, tak bál jsem se, znaje dosud jen jeho listy a statě, o Kramského umělce. Vždyť sám říkal: „Stal jsem se portretistou z nutnosti. Snad také skutečně nejsem nic více než portretista“.[1]) Podobizen „jsem vlastně nikdy neměl rád, a dělal-li jsem je jakž-takž, to jenom tím, že měl jsem a mám rád lidskou fysiognomii. Ale vždyť dobře víme, že lidská tvář a postava nejsou podobiznami, jichž obecenstvo si žádá.“ [2]) Tím více mne pak překvapily skutky jeho, hotové práce. Poznal jsem, že nebylo ani možné, aby člověk, který tak silně miloval lidskou hlavu, zobrazoval ji slabě; vzpomněl jsem si, jak všímal si, hledě na člověka především bezprostředních dojmů, kterak účinkují na něho „hlas, oči, úsměv, smích...“ a jak prý všecky jeho „úsudky o lidech a všecka příchylnost, všecka mínění skládají se toliko z těchto nemoudrých elementů: hlasu, smíchu, chůze, způsobu mlčeti“ ...[3]) Toto pozorování cítit též na jeho podobiznách. Ony prozrazují povahu, že prý až zasmát se musíš, jak trefně, znáš-li zároveň živou osobu.

Ale o tom mluviti patří jinam a jiným. Mou úlohou a snahou bylo, jak osobnost, názory a snahy Kramského jeví se

---

[1]) List CCLXXIII. (Treťjakovu.)

[2]) List CCLXXII (Treťjakovu.)

[3]) List CCCXXXV. (Suvorinu.)

v jeho listech a statích. Pravý význam jeho jest v jeho propagandě umělecké, v apoštolování ve prospěch umění ruského, v povzbuzování a sdružování mladých umělců, ve vyjasňování a prohlubování názorů a úkolův uměleckých, v kritice nekonečné řady uměleckých zjevů, jich stránky ideové i technické, a to zjevů domácích i cizích, všech dob a škol a směrů, ve zvyšování úrovně duševního života vůbec. A v tomto svém významu, jako spisovatel a kritik umělec stojí vysoko mezi všemi ostatními svou intelligencí, zdravým citem a vkusem, povzneseným stanoviskem a vážností požadavků, což vše činí ho zjevem neobyčejným.

„Velmi případně označil jste mou činnost, pověděv, že jest spíše politická. Nikdy jsem o tom nepřemýšlel, to jest, v této formě jsem nepřemýšlel, a když jste to řekl, prostě udivil jsem se, jak je to v skutku správné“ — psal už 1874 Rěpinovi. Tato činnost „politická«, to jest kritická, agitační, theoretická, zabírá mu všecky chvíle životní — možno to bez přepínání říci — a nedopřála mu nikdy klidu. Co času a rozčilování stál ho jen boj proti akademii a pro umění svobodné! Zvyšovat úroveň! — bylo ranním jeho heslem. „Prosím, abyste nezapomínal, že pojímáme úlohu umění poněkud mnohem výše, než libo bývá obyčejně, a žádáme, aby úroveň se zvyšovala, a nikoliv aby věc byla toliko lepší z toho, co všichni dělají“ — přátelsky napomíná Vasiljeva. „Čemu možno diviti se, to jsou myšlenky, kon cepce, vášně a pathos, té struně, zvučící notu, která uchvacuje duši. Toť — smíchu a slzám, které vyrývají se na povrch“ — píše Rěpinovi Ale zároveň měl jemný smysl pro myšlenky malířské. Proto tak vřele miloval krajinomalbu — „krajinář — básník v pravém slova smyslu“. V každém pak díle hledal hudebnost, harmonii — v malíři muzikanta. Toho všeho pak chtěl docilovat prostotou myšlenek a prostotou prostředků. Nevážil si pouhé virtuosnosti, zrovna jako zavrhoval mazlení se s uměním, aby se stalo modou, bazarem, bursou. „Pro Boha, měj cit! . . . Pěj, jak pták nebeský, jenom pro Boha, svým hlasem!“ Třeba být původním, samostatným, třeba stvořiti svůj vlastní jazyk, svou vlastní techniku — káže a touží Kramskoj.

Pravého umělce, největší vzor viděl ve Velazquezovi. V něm zdálo se mu, jakoby splynuli všichni staří mistři. „To, co ten člověk mohl, jest jen způsobilé, aby odebralo jiným chuť. Vše před ním jest mělké a bledé a nicotné. Ten člověk pracoval nikoliv barvami a štětci, nýbrž nervy. Nepotřebuji nijakých objasňování, slyším mluviti Velazqueza a to nejvýmluvnějším jazy-

kem; toť — zdrcující, jiného výrazu neznám. To přestává být možným. Dávno už, už r. 1869, když jsem byl v cizině, obzvláště jej jsem si zamiloval a oddělil ode všech. Nyní pak, čím dále tím více údiv můj vzrůstá, jmenovitě údiv. Bože můj, mnoho znám výborných věcí, mnoho bylo umělců, od nichž míti jen polovinu — značilo by dobýt si solidní reputace, ale tohle je cosi naprosto zvláštního. Hledím na něho a cítím všemi nervy své bytosti: toho nedosáhneš, to nedá se opakovati. On nepracuje, on tvoří, tak hle, prostě bere jakousi hmotu a mísí, a jako u Pána Boha — hýbá se to, hledí, ba i míhá, a nenapadá ti na mysl ani relief ani kresba, ba ani barvy, nic. To čert ví, co je v tom. Rád jsem míval kdysi Van Dycka (má on dva, tři exempláře), ale vždycky jsem mohl pochopit, co v tom jest. O Rembrandtě netřeba mluvit — toho mám i nyní rád..., ale Velazquez — daleko dál, za hranicí možnosti — (pro mne), protože tu ničeho nelze pochopit, ničemu naučiti se, jím třeba být.“ [1])

U Kramského byla nejen láska k umění veliká, ale i víra v umění, v jeho vliv. „Umění musí povznášet, vlívat do člověka sílu, aby se vznesl, musí vysoko držet duševní naladění. A — musí, abych tak řekl, jíti krokem s náboženstvím.“

O něm možno říci, že žil plným životem ruským i světovým, že všímal si velmi citlivě běhu světového, že prožíval zároveň život všech ruských umělců, stopuje každého krok za krokem v práci jeho. Listy a statě Kramského jen se hemží trefnými charakteristikami ruských umělců, malířů, sochařů i spisovatelů, a jiskřivými, jakoby vykřísnutými úsudky o jejich dílech i zprávami o jejich životě. A rovněž tak o umělcích cizích, hlavně let sedmdesátých a částečně osmdesátých.

Kritika jeho byla přísná, jak také žádal po druhých; čím umělec větší, tím buď kritika přísnější. Ale podotýká: „Přál bych si, . . . aby kritika pochopovala umělce a milovala ho.“ Ovšem prý „opravdové lásky schopni jsou nemnozí lidé, jako vůbec nemnozí zasluhují svobody“. [2]) Že on jí byl schopen, dokazují jeho kritiky prací Vasiljevových a Rěpinových, nemluvíc o jiných. „Jsem přesvědčen — praví o své snaze býti spravedlivým —, že nestanu se domýšliv a budu s to, abych vzdal každému, co mu patří. Upřímnost mívá strašné následky, může úplně osamotit člověka. Ale jakž jinak? Jinou cestou nedojdeš k pravdě.“ [3]) Byľ

[1]) List CLX. (Stasovu.)
[2]) List CCCVIII. (Kovalevskému.)
[3]) List XCII. (Rěpinovi).

ovšem i na sebe přísný, autokritika jeho byla stejně upřímná. Přednosti i nedostatky svých děl i své povahy na mnohých místech odhaluje. „Byl jsem vždycky nepříjemně hrd“, přiznává se Kovalevskému, ale když z Říma psal Stasovu o Siemiradzkém a Antokolském, připsal mu na konec, aby neotiskoval z tohoto listu jeho úsudků, hlavně o Siemiradzkém. „Jsem strašpytel, a tudíž nechtěl bych zvětšovat počet svých nepřátel.“ Avšak z předešlých kapitol zřejmo, že nenadělal si těchto nepřátel svým strašpytlovstvím.

Upoutá-li Kramskoj jako umělec a spisovatel umělecký, činí to tím více jako člověk. Byl z těch řídkých — alespoň na veřejnosti (věřím, že v úkrytu soukromého života jest jich daleko více) — na nichž zrak i duše ráda spočine jako na květu překrásném a okřeje, posilní se a rozveselí. Jeho rodinný život — vzpomeňte si na jeho listy ženě a dítkám; jeho něžné a jak mužné přátelství s Vasiljevem — vzpomeňte si na tu poesii dvou rozjásaných a pak zatesknělých junáckých srdcí, která až překvapí svou nezvyklostí a zadýchne na Vás teplem jako pasátní vítr; jeho přátelský poměr s Treťjakovem, Rěpinem, Suvorinem, Kovalevským, Stasovem; jeho sdílnost a upřímnost, čestnost a hrdost, opravdovost a svědomitost, důkladnost a vážnost, učelivost a pracovitost; jeho upřímná, srdečná a skromná touha po pravdě; jeho čistá, nezištná radost z cizího zdařeného díla; jeho živý idealismus: víra ve zdokonalení lidstva i při té tísni, kterou cítil z „barbarství vnitřního“ v celé té naší civilisaci — („Smýšlím o lidech ne dobře, ba dosti mračně, ale abych rozsoudil mračně o člověčenstvu, nemám ještě dosti chrabrosti, ježto vím, že ztratíš-li tuto poslední naději, nestojí za to žít“ [1] —); jeho víra, že Rusové „vnesou nějakou část do „všeobecného dědictví“, ba „vnesli už“, a že svěžím přítokem vhrnou se do obecné vzdělanosti — („Z Nazareta může-liž co dobrého býti? Může, a dosud Moskva byla naším Nazaretem. Co dále — uvidíme“ [2]); jeho víra v Boha — („Vidíte, drahý Iljo Jefimoviči, jsem pořád týž naivní člověk, pořád ještě na Boha myslím a uznávám ještě potřebu modliti se“ [3])... — — to všecko vzpružuje Vás, sílí, rozjasňuje, obrozuje a dává Vám s radostným srdcem pohlednouti na — člověka. *Fr. T.*

---

[1]) List CCCI. (M. E. Saltykovu.)
[2]) List CLIV. (Stasovu.)
[3]) List CXXXVI. (Rěpinovi.)

Katolicism a pokrok.

Čtenářové „Naší doby“ byli již upozorněni na spory a diskusse, které ve vědeckých kruzích katolických vznikly spisem Schellovým.

Schell je professorem apologetiky a zmíněný spisek vydal jakožto rektor würzburské university.[1]) Nejen toto vynikající postavení akademické ale především jméno autorovo, jakožto uznaného spisovatele v oboru dogmatiky [2]), zjednaly spisku velikého rozšíření a nemenší váhy. Z následujícího obsahu čtenář pozná, že právem. Proti Schellovi ozvaly se, jak se dá očekávat, hlasové, ale Schell nedal se zastrašit, v nových vydáních svého spisu odpovídá svým odpůrcům, kteří ostatně nenašli jiné odpovědi, nežli že Schell v tom onom přepíná a že neměl vystupovat před — nepřítelem.

Také u nás spis nezůstal nepovšimnut; tím nechci říci, že se mu věnovalo pozornosti náležité. Nový Život přinesl referátek, jímž mělo být vzbuzeno mínění, že naše katolická moderna názory Schellovy akceptuje. Poselství slyšíme, ale nedostává se nám víry! Čekali jsme, že Nový Život svým čtenářům alespoň řekne, co ve spise Schellově je, ale čekali jsme marně. Než to je věcí Nového Života; my s naší strany učiníme dost, jestliže podáme alespoň hlavní myšlenky, jimiž katolický professor theologie ve své vlasti a církvi probouzí své dřímající spolubratry. —

Při četbě Schellova „Katolicismu“ mimovolně musíte vzpomínat oněch blažených dob středověku, kdy mocní preláti, kancléři universit, opatové a kacířstvím nezkažení knížata mohli se odvážiti i proti panujícímu směru v církvi, ano proti samému papežství pozdvihnouti svého hlasu, aby již konečně provedena byla reformace v hlavě i v údech. Schell má znamenité vzory ve středověku: Gersona, Mikuláše z Clémanges, a zvláště Ludvíka

---

[1]) Schell, Katholische Dogmatik in sechs Büchern. 413, 1889—93.

[2]) Dr. Herman Schell: Der Katholicismus als Princip des Fortschritts. 6. vyd. Würzburg, Andreas Göbel 1897.

d'Aleman, kardinála a arcibiskupa z Arles, který pro svůj odpor proti hrozným poměrům sice sesazen, ale již r. 1527 jiným papežem dokonce blahoslaven. Nekritisovali církev panující jedině kacíři, nýbrž i její příslušníci postavení ve vysokých úřadech, jež jim byly od církve svěřeny. Více poslouží k poznání středověkých poměrů církevních kritický spis některého vysokého úředníka církevního, vroucího přívržence dogmatu a podstaty zřízení, než kritika „kacířů a odpadlíků, husitů a protestantů." V tomto smyslu jest Schellův spis církevně-historickou událostí, neboť máme před sebou kritiku stávající církve katolické od katolického hodnostáře a učence. Protestant, Žid i katolík, důvěry vyšších nepožívající, nemohl by tolik a takovým způsobem povědít jako prof. Schell; zase by se objevil na obzoru nějaký „nepřítel církve" nasáklý protestantismem nebo zednářstvím.

1. Schell výslovně staví náboženství nad církev. „Náboženství jest a musí zůstat účelem, jemuž církev a její hierarchické řády mají sloužit i pomocí autority. Náboženství není k vůli církvi, nýbrž církev jest určena k uskutečnění náboženství, aby Bůh byl všecko ve všem, a sice v přesvědčení a svobodě. Juristické zacházení s duchovními statky protiví se podstatě náboženství. Církev jest jako království Boží státem, ale Božím státem, v němž se nejedná o pouhé zevnější chování a výkony, jež lze vynutit, nýbrž o přesvědčení a svobodu. Těžisko náboženství spočívá ve vnitřním a svobodném obecenství s Bohem; církevnost jest cennou jako prostředek. Nejvyšší úkol křesťanství budiž i nejvyšším účelem našeho církevního snažení." „Bojujeme proti protestantismu, protože shledává to jedno a všecko z křesťanství v tom, že každý musí jistotu spasení získat sám; ale právě tak málo se kryje křesťanství s poslušenstvím autority církevní" (str. 58).

2. Byť ne ve smyslu Písma a protestantů Schell přece mluví příznivě o „všeobecném kněžství" — ačkoli víme, jak výlučně kněžský ráz má právě církev římská; lituje, že katolicismus jest zastupován pouze kněžstvem a laikové že jsou odcizeni církvi a církevní práci. Je pravda, „že ohromnou ztrátou pro německý katolicism byla sekularisace přečetných ústavů, rozklad staré říše a zničení duchovních států; zvláště když protestantism mnoho získal vstoupením vzdělaných stavů říšských měst a pánů v moderní státní život". Ale musíme jíti dále: jak se to stalo, že kdysi a nyní vůbec světští vzdělanci v takových zástupech odcizeny

církvi? Jak vysvětlit, že katolická církev více v kleru a jeho přívržencích, protestantism i mezi nejsvobodomyslnějšími laiky a tím i ve vládách má podporu, ano i horlivou propagandu? . . . „I papežský církevní stát zahynul tím, že vzdělané laictvo v něm nemohlo nalézt příslušné jemu platnosti.“ . .

3. Běda nám, horuje Schell, že zájmy katolické církve spojovány se zájmy reakce. Následkem zvláštního historického vývoje stělesněna politická síla a moc církevního katolicismu v duchovních knížectvích a ve světsky privilegovaném postavení vysokého kleru (nejen, byť nejvíce v německo-římské říši); proto nepozorovatelně vznikla protiva zájmů nebo odcizení zájmů mezi katolickou církví a vzdělaným nebo vzdělání požadujícím slovem laiků. K svobodomyslníkům a protestantům přidán tak katolicismu nový nepřítel. Každý člověk obdržel jako věno určení k samostatné práci a panování ve svém oboru; proto panství duchovních osob ve světských věcech musí být ponejvíce vykoupeno tím, že zatlačeno panování duchovních ideí. Ale neodcizí se jen síly, jež mohly dobře posloužit, nýbrž nastane i nespokojenost a pak převrat. Šetřme samostatnosti laikův v jejich oborech; duchovní ideje budou od nich přívětivěji přijaty. Je to osudné, když se klerus dá vehnat v protivu k snahám výše se nesoucích stavů; staré formy nelze držet proto, aby umožněno bylo dřívější panství vlastního stavu. Když podřízení stavové se povznesli, musí se stupňovat v stejném poměru i náš význam kulturní a duchovní stav vzdělanosti. Nepředpisoval protestantism ze sekularisace a restaurace nový řád věcí, a přece katolicismus se ocitl v nepříjemném postavení. Byla to nejzávadnější věc, že se spojily zájmy restaurace a reakce se zájmy církevního katolicismu: zevnější sesílení církevního katolicismu pomocí sil reakcionářského státu policejního bylo ve skutečnosti vnitřním seslabením katolicismu.“ Dr. Braun sice mi namítá: „horší než inferiorita je rozklad vzdělavacího obsahu specificky protestantskými ideami; já se však táži: jak to přišlo, že ideje ty rozklad způsobily? či věříte, že přízeň vlády může stvořit duchovní proudění takové důležitosti? A jak to přijde, že katolíci, kteří stáli v čele státu podobné ideje přiváděli k platnosti?“

4. Schell vede úsilný boj proti jesuitismu v církvi katolické; ne proti jesuitům, jest pro zrušení zákona jesuitského v Německu, poněvadž je nespravedlivý, ale řád ten jest „v celku

uzavřená mravní jednota, která zastupuje určitý názor světový a určitou politiku.“ Kdo vede celou akci proti zednářům a kdo k tomu užil v poslední době mythologického strašidla satanismu? Kdo předložil německému obecenstvu objevy Leo Taxilovy? P. Gruber S. J. — Kdo doporučoval tyto objevy, že jsou věrohodné? Civiltà cattolica, hlavní orgán jesuitského řádu. Kdo je rozšiřoval mezi lidem? Kdo a čí theologie vůbec možným učinila, že veliká část kleru a lidu uvažovala o takové pověře a mythologickém vtipu jako o vážném předmětu? A když P. Gruber začal pochybovat, kdo ho zakřikl? Vzhledem k tomu, co jednotliví jesuité, Civiltà cattolica, škola a duch jesuitismu, pomocí dobře disciplinovaných žáků ve světském kleru k umožnění a rozšíření celého Taxilova lživého systému zavinili, nelze jinak než chválou řádu poněkud šetřit a ohlížet se vážněji po vnitřních důvodech takového výsledku. Jesuité se sice přičinili k odstranění lži, ale pro vnitřní kriteria nezdá se, že by měl kdo smyslu. Uznávám práci řádu ochotně i přednosti jejich, ochotněji než „tito pánové“ by uznali katolické práce mimo jejich sféru moci vykonané. Ostatně, co členové řádu jinde vykonají, jest dost vychváleno, že v nejmenším není třeba mých příspěvků (str. 103).

Purcell vydal Život kardinála Manninga, kdež uloženo též pojednání o překážkách pronikání katolicismu v moderní společnosti. Devátou překážkou pokroku katolicismu v Anglii jmenuje Manning řád jesuitský. Ale jeho biograf Purcell neuveřejnil odůvodnění těchto nápadných slov: aby neurazil a nevyvolával nových sporů. Ale z jeho ostatních osmi důvodů víme dost, jak Manning a s ním i Schell se dívají na jesuitism. Jakmile vznikly řády, dalo se světské kněžstvo stlačit za pouhého funkcionáře svátostí a církevní vlády. Světský klerus přenechal nejvyšší kněžství, to jest myšlénky, pokorně a oddaně nejdříve starým řádům mendikantským a pak novějším společnostem, zvláště jesuitům a sice: duchovní vedení, theologické i filosofické vědy, semináře, vychovací ústavy, lidové missie, konference a exercitie. Tím na sebe uvedl vlastní duchovou inferioritu a zavinil, že Gury (známý jesuitský učitel morálky) směl napsat thesi: jesuitský bratr laik převyšuje daleko v dokonalosti stavu — světského kněze, u víře horlivého. Kdo se stane duchovně odvislým, dojde určitě k jisté duchovní inferioritě celého pojímání života. Přemožený lid (a to je světský klerus — přemožený jesuity) ztratí cit, že by něco zmohl — a což je ještě horší — má svůj inferiorní stav pomalu

za normu. Vzděláme kněžstvo své sami a nepotřebujeme vědeckého a ascetického poručnictví klášterů a škol řádových. Proto kardinál Manning nepřipustil jesuity do své diecése, aby zakládali ústavy a školy; chtěl právě svůj světský klerus zachovat od duchovní inferiority, která se musí dostavit, smím-li v theologii být pouze žákem, třeba i professorem, ale ne mistrem. Držíte li světský klerus v duchovní inferioritě, pak nutně musí i katolické obyvatelstvo ve veřejném životě a zvláště ve vědě klesnout k inferioritě. Imparita jest dalším hořkým následkem inferiority. Řádové školy chtějí si zachovat hegemonii nad theologickým myšlením a světským klerem. A hned podezřívají světského theologa, zda-li je dost církevně korrektní, nesouhlasí-li se školskou tradicí theologie řádové. My jsme však už přece vyrostli nad květ kultury, jaký prodělalo Španělsko v XVI. století! — My se bráníme, dodává Schell, proti protestantské intoleranci v Německu a přejeme si zrušení zákona jesuitského (ale ani Manning, kardinál, nechtěl jesuity trpět! — dodává referent), ale neméně si přejeme, a to plným právem, aby z oné strany v theologickém oboru nebylo s exklusivní intolerancí jako méně církevní a méně korrektní podezříváno všecko to, co nesouhlasí s jesuitskou theologií nebo jí jest nebezpečné. — „Zrušení zákona jesuitského není lékem, aby katolíci v německé říši nezůstali pozadu (tak si mnozí myslí); neboť v ostatních zemích působí jesuitský řád svobodně a katolická věda jest tam více pozadu a nouze sociálních poměrů ještě větší než u nás.“ (str. 95.) Řád jesuitský nese vinu té inferiority; nemá-li klerus dostatečného theologického a vědeckého vzdělání, pak má nejlepší disposici k pověře. Pro poznání, že ve skladu „Pelikana“ vydávaná „Tajemství pekla“ jsou s křesťanstvím Kristovým docela neslučitelná, nebo že aspoň s ním nemají co činit, k tomu nejméně v Německu každý katolický duchovní měl se prokázat schopným. (III. vyd. str. 62. Referent dodává pouze, že Jesuité vydávají ve Feldkirchu časopis „Pelikan«, jenž má 90.000 odběratelů; jeden čtenář tvrdí, že je v něm mnoho smyslné erotiky a kluzké nálady; tisícové čtenářů se podobnou četbou živí; poznavše toto temné pozadí teprv prý porozumíme Schellovu volání.)

5. Schell obrací se dále proti mnohým novým zázrakům a legendám, s nimiž se v celé církvi římské souhlasí, ano jež mají i biskupskou approbaci — jako proti pověře (srv. str. 7. proti P. Rosignolimu a Dr. Rohlingovi, a jinde).

6. S Manningem Schell doporučuje Písmo (str. 85). V katolických kruzích roste náklonnost užívání Písma zatlačovat. „Manning vysvětluje tuto náklonnost jako reakci proti protestantskému zneužívání sv. Písma;“ ale neužívat ho, není pravým lékem proti zneužití. A dovolává se sv. Teresie: neznámost a zanedbávání Písma jest hlavní příčinou zla v našich dnech. „Nic lidského, ať to je velice pobožné a církevní, nenahradí nám Slovo Boží a řeč Ducha sv.“ Čím více péče o duše (Seelsorge, pastorace) se vzdaluje bezprostředního a stálého vlivu Písma, tím více klesá na stupeň obyčejného, přes veškerou horlivost neduchovního, zevnějšího, massivního pojímání náboženství: „k náboženství zevnějšího zákona a kasuistického zacházení s dobrem a povinností.“ Od evangelia svobody klesnou na konec k evangeliu kasuistické omezenosti a svázanosti.

7. Velmi pozoruhodné jsou názory Schellovy o národní řeči při bohoslužbách. Tento požadavek je skryt v širším a důležitějším požadavku „národních církví katolických“, o němž bude řeč dole. Každým jazykem má být chváleno věčné Slovo; každý národní karakter má být příhodným nástrojem a nositelem Božího Ducha ... Zájmy jazykové jednoty v kultu dají se i na Západu vyrovnat s nároky národních jazyků lidu, zvláště když jednota jazyka kultového podstatně ztratí na ceně, jestliže pro tu jednotu veškerý kultus odňat porozumění lidu. Neboť nejen správný výkon ritu má cenu, nýbrž i bezprostřední vzdělání (Erbauung) všeobecným duchovním porozuměním při výkonu samém. Náboženství ztratí vážnost, ztratí i souvislost se životem lidu, jsou-li všecky jeho veřejné akty odcizeny živému porozumění. O to se zasazovat, jest arci úkolem jednotlivých katolických národů. „Jaké vysvědčení chudoby pro německý národ, když se toho tak snadno vzdal, aby i ve své řeči zpíval Beránkovi chvalozpěvy křesťanské vědy, zbožnosti a činné síly, a tak působivě naplnil své katolické poslání na protestantsko-germánském severu.“

8. Ačkoli s protestantismem polemisuje, přece mluví Schell neobvykle smířlivě; zase souhlasí v té věci s kardinálem Manningem (str. 86—88). Theoreticky, vykládá, uznáváme, že brány spasení jsou i pro nekatolíky otevřeny, ale v praxi tak nesmýšlíme. Skutky humanity a lásky k bližnímu, jichž u protestantů nelze přehlížet, nepokládáme za nadpřirozené, dobré a cenné; podkládáme jim světské, marnivé nebo sobecké pohnutky, dokonce

proselytářství. Přehlédáme velikou a důležitou skutečnost, že největší hnutí k mravnímu zlepšení a povznesení stávajících zlořádů a k provedení křesťanské lásky k bližnímu vyšla ve velikém slohu z strany protestantské. Vzpomínáme jen hnutí k odstranění otroctví a obchodu s otroky, které neseno jsouc protestantismem anglickým nenalezlo žádné podpory u katolické Francie, Portugalska, Brasilie. Hnutí spolků mírnosti (temperence), hnutí k ochraně opuštěných dívek, obchodních pomocníků, zanedbaných vůbec, ano i hnutí proti týrání a vivisekci zvířat nenalezlo ve Velké Britanii u katolíků žádné podpory. „Ani jedno z těchto děl nevyšlo od nás; sotva lze nalézti katolické jméno v jejich zprávách. Jistě jsme byli mezi tím v sakristii!“ Myslíme si při všem, co z protestantské strany přichází: „Může z Nazareta co dobrého býti?“ (Dokončení.)

Kruppova továrna v Essenu.

(Kus historie průmyslové.)

Kruppova továrna při svém neobyčejném rozsahu jest ve všem svoje, skoro všechno, co není původu domácího, jest aspoň Kruppovsky přispůsobeno. Začalo se objevením materialu. Když r. 1806 uzavřel Napoleon pevninu oproti dovozu z Anglie, nastala naléhavá potřeba náhrady za anglickou ocel, jejíž upotřebení bylo tehdy již dosti rozšířeno. Jak vzhledem ke kynoucímu zisku výrobnímu, tak vzhledem k ceně od Napoleona vypsané byl to sice problem lákavý, ale zároveň velmi nesnadný, neboť při nedostatku tak výhodných rud a jiného materialu pomocného, jakémuž těší se Anglie, bylo potřebí výrobu ocele znovu nalézti, k čemuž nedostávalo se tehdy ještě výhod theoretického rozboru, ale zbývala pouze pracná cesta pokusná. Zdařilého výsledku dopracoval se děd nynějšího majitele továrny, Bedřich Krupp, a osvědčil se tak naponejprv skvěle v složité otázce vědecké.

Jeho litinové oceli dostalo se sice pochvalného pověření officielního, nicméně bylo mu podniknouti všechny běžné a tuhé boje o širší uznání a proniknutí. I jeho synovi, Alfredovi, bylo ještě delší dobu potřebí v těch těžkých zápasích pokračovati, nežli se mu podařilo pevných základů továrně zjednati. Od té doby teprv za zlých časů osvědčená vynalézavost a energie Kruppovská tím bohatěji se rozvinovala a rozvinuje, neboť i třetí Krupp, Bedřich, jest svých předků důstojným nástupcem.

Snaha Kruppovy továrny nesla se od počátku ve dvojím směru, předně pracováno neustále na zdokonalování materialu, a na druhé straně hledána nová pole jeho upotřebení. V prvním směru pracuje netoliko zkušební odbor domácí, v němž vedle množství pokusů vědeckých provede se ročně na 100.000 zkoušek pevnosti a na 15.000 chem. rozborů, ale se smělou prozíravostí a pochopením vychází se vstříc objevům cizím. Na př. proslavený dnes pochod Bessemerův nalezl hned za původní doby svého zneuznávání hlavního zástupce v Kruppovi, jenž první jej prakticky ve velkých rozměrech provedl a jeho vynikající přednosti četným pochybovačům prokázal.

V praktickém provádění theoretických výzkumů jsou Kruppové v mnohém ohledu nevyrovnatelni; nejeden jejich výkon vzbudil obecný obdiv. Zvláště pověstny jsou široké rozměry, jakých Kruppové snažívají se dostihnouti.

Když se ukázalo, že ocel kováním k jistým účelům se zdokonaluje, neotálel Krupp nákladem 1,800.000 ℳ postaviti pověstného „Fritze“ —

parní kladivo 60.000 kg. vážící. Kdežto první jeho dopad jediného Kruppa z klidu nevyrušil, koná tento kovový obr krotce již po 36 let za hravého pokřiku „Fritz, sei fleissig!“ vykázané sobě dílo a dobývá zdárně svého milionového nákladu. Od té doby má Fritz v továrně řadů ctihodných kamarádů, k nimž druží se hydraulické lisy až 5000 tun tlaku dosahující.

V slévacím oddělení Kruppovy továrny vyrábějí se dnes kusy litinové ocele až o váze 85.000 kg., vyznamenávající se při tom dokonalou stejnorodostí; abychom ocenili tuto moderní vymoženost, uvažme, že dle správ Caesara bylo ještě v padesátých letech př. Kr. v Anglii železo skoro rovnocenným se zlatem, a že začátkem minulého století nebylo ještě možno vyrobiti stejnorodou ocel v objemu hodinnových per, neboť byl to právě hodinář Huntsmann, který pracuje za vlastní potřebou, nalezl roku 1730 spůsob výroby litinové ocele, v Anglii dodnes továrně prováděný.

Ve válcovně Kruppově, kdež pracují dva litinové válce v průměru 1 m. a délce 4 m., vážící dohromady 90 tun a pohybované strojem o 3500 koň. sílách, vyválena byla železná deska 8·27 m. délky, 3·13 m. šířky a 310 mm. tlouštky, vážící 62.400 kg., a kotelný plech 32 mm. tloušky, 3·3 m. šířky, 20 m. délky, vážící 16·2 tun — kusy to nemající sobě rovných na světě.

S tím úsilím a úspěchem, s jakým pracováno v továrně Kruppově na zdokonalení materialu, hledána jemu od počátku stále nová a širší upotřebení. Zvláště vytknouti dlužno upotřebení litinové ocele na místě svářeného železa k výrobě různých součástek železničních, jímž továrna r. 1853 netoliko dobyla si pevných základů, ale spůsobila dalekosáhlý pokrok ve stavbě železnic vůbec. Mimo to zasaženo odtud účinně skoro do všech odvětví s průmyslem železárským souvisících, zvláště požadavkům velkého slohu vyhovováno vždy do mezí co nejkrajnějších.

Obecně nejznámější výrobky této továrny jsou Kruppova děla, jež zjednala jemu, vlastně otci nynějšího majitele, názvu „dělového krále“. Jest však nesprávno představovati si ho dle toho jako nějakého jenerála, neboť dělové oddělení jeho továrny vzniklo z ohledů obchodních. Již děd nynějšího majitele za skromných svých začátků snažil se proniknouti do odborů co možná rozsáhlý odbyt a zisk slibujících a zaměřil také na válečnictví. R. 1843 vyrobil vlastnoručně ze své litinové ocele dvě puškové hlavně a zaslal je na zkoušku pruskému ministru války, avšak obdržel je zpět nerozpečetěny; teprv když dostalo se mu uznání ve vojenských kruzích pařížských, obrátil na sebe pozornost také doma. R. 1847 vyrobil z téhož materialu první dělo, zatím kalibru tříliberního, jež bylo již v Berlíně se skvělým výsledkem vyzkoušeno. Potom postupováno netoliko ke kalibrům větším, ale pracováno neodvisle od kruhů vojenských také na zdokonalení konstrukce dělové, jakož i v ostatních směrech dělostřelecké techniky; r. 1859 dodáno odtud německé armádě 300 kusů, jež ještě v letech sedmdesátých pomáhaly k jejímu vítězství. Dodnes vyrobeno v dělovém oddělení této továrny, stojící od delší doby v čele dělostřelecké techniky, přes 30.000 kusů od nejmenšího kalibru 3·7 cm. až po známého z výstavy v Chicagu 120-tunového obra kalibru

42 cm. Ke zkoušení vyrobených děl zařízeno jest prostranství u Mepp, otevřené až do vzdálenosti 24 km.; r. 1892 donešen tu granát 215 kg. vážící z děla 24-centimetrového do vzdálenosti 20.226 m.

V Essenu a obcích okolních zaujímá továrna rozlohu 352 ha. a s ostatními jinde položenými odděleními 974 ha. Rudu těží si továrna ve vlastních více než 500 dolů po různých zemích rozložených a uhlí dobývá si ve vlastních třech dolech kamenouhelných. Rudy spracuje se denně ve třech vysokých pecích přes 1400 tun a uhlí spotřebuje se denně 3600 tun, z čehož na slevárnu v Essenu připadá 2500 tun — asi šest vlaků o 42 vozích po 10 tunách. 55 km. dlouhá síť železniční s 16 stroji a 590 vozy sprostředkuje spojení továrny s dráhami státními, kdežto 40 km. dlouhá síť s 20 stroji a 709 vozy slouží k dopravě vnitřní. V dílnách pracuje 460 parních strojů dohromady o 36.600 koň. sil, jež pomocí transmissí majících dohromady délku 11 km. a pomocí řemenů měřících dohromady přes 60 km. pohání více než 3000 různých strojů obráběcích, vedle čehož zaměstnáno jest přes 32.000 dělníků.

O velkou tuto obec dělnickou postaráno jest nákladnými zařízeními, jež dobře odpovídají velkolepým zařízením továrním a „dělovému králi“ zjednala zároveň názvu „otce dělníků“. Oba tyto názvy snášejí se u Kruppů netoliko po stránce humanní, ale mají i tu vnitřní spojitost, že proslavená práce Kruppovská vyplývá netoliko z dokonalosti strojů ale zároveň z velké dovednosti a zručnosti dělníků. *Kkk.*

ROZHLEDY

POLITICKÉ: Bilance sněmování — Adresní debatta; odchod Němců ze sněmu jaké asi oběti bude žádati s naší strany; urážlivá odpověď vládní na adressu; otrlost mladočeská — Pevnost zásad u konservativních velkostatkářů českých neútěšná pro lidové zástupce národa českého; hrdinství velkostatkářů proti mrtvé vládě — Uzavření sněmu malomoci zemské samosprávy; poslanecká neschopnost příčinou jalového sněmování; neplnění povinnosti poslaneckých - Zadávání právům jazyka českého na sněmě — Nevalné vyhlídky na budoucí kampaň říšské rady; nadbíhání Polákům a konservativní šlechtě české — Zpupnost Ebenhochova vůči Mladočechům, jejich pokorné podvolování; hrozící nebezpečí klerikální školy v Čechách; vypovídání spojenství Mladočechům konservativními Němci — Nedůstojné podkládání Mladočechů a opouštění všech zásad — Z mrtvých vstání hr. Thuna, jeho změněná posice proti Mladočechům i těžké postavení Kaizlovo jako finančního ministra — Politické směry Thunovy? absolutismus na obzoru, snad byl by vysvobozením z nynější zmatenosti — Gautschova jazyková nařízení. rozeznávání trojího území v Čechách; prozatímnost nařízení a slibovaný zákon jazykový; kolísavé stanovisko českých politiků vůči nim — Německý partikularism vystrkuje zase hlavu — Bilance Zolova procesu — Oslava svobody na Kapitolu a za mřížemi — Smutný výsledek souboje — Postátnění železnic ve Švýcarsku — Zase atentát — Garašanin — Nový ministr osvěty na Rusi — Americko-španělská válka na obzoru.

Očekávané budoucí události a různá překvapení v naší říši nepravděpodobností mohly by nás skoro svésti, abychom zapomněli na hrozné bloudění politické, na ty všecky bezhlavosti našich patentovaných státníků ze dnů právě odbytého sněmování zemského. Staroslavný sněm království Českého, jaký to hrdý titul, ale jaké neslavné i žalostné jeho činy! Zraky Evropy snad celé chtěli obrátiti k tomuto parlamentu, ale zatím každý krajský sněmík by se musil za činnost podobně neplodnou rozhodně styděti. Ptáme-li se, co velikého a slavného zástupci království Českého vykonali, musíme zarmouceni doznati, že téměř nic anebo úplně nic. Kdyby český sněm byl vůbec letos nezasedal, kdyby měl zemský výbor právo ze své moci stanoviti rozpočet a určiti zemské přirážky, nepostrádali bychom sněmu zemského naprosto.

Toto trapné faktum přiznávají samy mladočeské noviny, na prvním místě nejčelnější časopis vládnoucí strany „Národní Listy". Takové byly stálé referáty jejich ze sněmu až na jedinou výjimku, kdy se jednalo o tak zvané státoprávní adresse. A ta adressa se povedla znamenitě! Nechceme tu mluviti nic o jejím obsahu v tom směru, že ani vlastně státoprávním osvědčením není, nýbrž po výtce pouze osvědčením pro samosprávu království a zemí; na jejím obsahu bez toho ani tolik nezáleží, protože na ni co nejdříve zapomenou sami její původci. Adressu však si vzali Němci za vhodnou záminku, aby ze sněmu odešli a tento svůj východ ze sněmu si dají zase později asi důkladně zaplatit na naše útraty; vzpomeňme jen, že po prvním exodu Němců v letech osmdesátých následovaly v letech devadesátých pověstné punktace! Zajímavější je, jak se k adresse postavila minulá úřednická vláda, která ji odbyla místodržitelovými slovy nejpříkřejšími, takovými, jaká by si nedala líbiti žádná sebe menší strana — dbalá své cti ovšem — hlavně ne strana ta, která

myslí, že je dosud ve většině, a že tedy má právo na určitý respekt od vládnoucích kruhů.

Ovšem vyslovila se tímto pohrdlivým způsobem vláda, která za týden na to se již z úřadu poroučela. Tím hůře! Když ani takovíto prozatímní držitelé vládních otěží, kteří jaksi ministerská křesla jen obsadili pro panstvo příští, nemohou zatajiti své pohrdání cèlé straně, jediným to uznaným zástupcům národa šestimilionového, zajisté to musí býti sbor, který si mnoho vážnosti nedovedl získati. Zvláštní byla ta okolnost, že Mladočechům přišlo urážlivé odbytí to tak neočekávaně zrovna tehdy, kdy se nejvíce chlubili a chvástali, že prosadili svou, že se bude přece na vzdory Němcům o adresse rokovati. Bylo jasné také z německých listů, že by Němci sotva byli uznali za dobré ze sněmu odcházeti, kdyby byli tušili, jakou sprchu vláda Gautschova na Mladočechy spustí.

Mladočeské kruhy utěšovaly se zatím, že princ Ferdinand Lobkovic — týž princ Lobkovic, který na povel Wolfův jal se před několika týdny ještě mluviti na sněmu německy, — dal jakési obrněné osvědčení proti vládě, že „konservativní šlechta setrvává na zásadách jí vždy hájených a častokráte vyslovených“. Než jaké jsou to zásady! Zda-li zapomněli již Mladočeši, jaké měla konservativní šlechta zásady na př. za koaliční vlády Windischgrätzovy? Což nečetli mladočeští politikové volební prohlášení českého velkostatku konservativního před loňskými volbami do říšské rady? Jestliže mají naši lidoví zástupci tak tuze krátkou paměť, obnovil jim své vyznání víry náš slavný a hrdý sbor velkostatkářských poslanců hned ve středu potom ústy hraběte Schönborna, který horoval pro školu konfessionalní či klerikální, pro lásku ke společné vlasti (rozuměl tím zcela patrně celou Cislajtanii) atd. To jsou jasně vyslovené zásady naší šlechty a pro ty se bude arci bíti co nejrozhodněji po případě s každou vládou; že by se však šlechta naše chtěla pustiti s vládou některou v krajní boj pro naše nejvlastnější národní potřeby a zájmy, kde je ten Mladočech, který by tomu chtěl věřiti? Ostatně to, co princ F. Lobkovic adressoval Gautschově vládě, bylo již velmi skrovným hrdinstvím, tenkráte již oni věděli konservativní velkostatkáři, že dní Gautschových je na mále; — na obzoru již vynořovala se vysoká postava nového ministerského předsedy. Proti vládě upevněné a nahoře dobře zapsané dovedli konservativní velkostatkáři vždy již najíti trochu přívětivějších výroků a měli již diplomatičtější chování.

Adressa sněmovní neznamená tedy pro pokrok věcí českých nic a kromě adressy sněm nevyřídil leč rozpočet. Za práci přece nebudeme považovati haldu návrhů, které prošly prvním čtením anebo které se i dostaly snad do kommissí; neboť sněm byl uzavřen a všechno to, co kommisse ujednaly, stane se pouhým popsaným papírem, nevhodným až i pro archivní prach. Odstupující vláda Gautschova neměla k autonomii království našeho ani tolik ohledů, aby sněm pouze odročila. Patrně to přece nedělala z nijakého nepřejného úmyslu, jen proto snad, že by chtěla sněmu svou moc ukázati, nýbrž opatření to jistě vyplynulo již z moci jiné, snad z moci nástupce Gautschova, který podle všeho nechce míti žádné jakékoli dědictví z těchto dob pro budoucí zasedání sněmovní. Ale ať je tomu jakkoli, málomoc našich poslanců objevuje se tu nej-

zračitěji! Stálé jsou stížnosti na skrovný čas vyměřený sněmovním pracím a dosud zemští poslanci nemohli ani toho dosíci, aby se z toho tak skoupě povolovaného času ke sněmování, nestrávila více nežli polovina k čirým bezduchým formalnostem, nutným tehdy, kdy sněm byl uzavřen místo aby pouze byl odročen. Všecka práce dříve konaná po uzavření sněmu se považuje za smazanou, pokud nebyla úplně vyřízena i musí všecko se zopakovati celou zdlouhavou formalní procedurou pravidelně zase tak, aby to jen nebylo dovedeno ke konci. Práce to horší nežli Sisyfova!

Ale zdá se, že je to samým poslancům vhod. V novinách se na to sice hubuje, ale opravdový pokus, aby se zastaralé i naprosto nevhodné zřízení to nějak opravilo, se ještě nikdy nestal. Kdyby poslanci měli konati nějakou skutečně plodnou práci, nejspíše by se každému, také lehkověrnému a povrchnímu pozorovateli ukázalo, že k tomu nejsou a kdo by z nich si přál, aby to tak zřetelně vyšlo na jevo? Většina zákonodárců sněmovních stačí zrovna jen na to, dělati nějaké jakékoli nepropracované i nemožné návrhy, odůvodňovati je v prvním čtení a tím již myslí si, že práce jejich je skončena. Také dlouhé sněmování pány poslance podle všeho namáhá i proto co možná nejrychleji ze sněmu prchají, mnohdy tak nápadně, že by i nejnetečnější voliči si toho mohli všimnouti. Tak na konec letošního zasedání, kdy měli zasaditi se o hubeně placené učitelstvo, Mladočeši byli přehlasováni od velkostatkářů, protože jich nejméně 50 ve sněmovně scházelo, jak to „Národní Listy“ samy stvrdily. Tak vypadá ta horoucnost poslanců pro samosprávu království Českého! Což divu, že jsme pro ni dosud nedovedli nadchnouti také žádnou vládu vídeňskou.

Z dob staré vlády nelze zástupcům našim nikterak zapomenouti, jak dovedli hájiti práv jazyka českého. Nejen místodržitel sám dával vždy okázalou přednost němčině, nýbrž ještě menší hodnostáři, jako místodržitelští radové, nedbali nic výkřiků poslaneckých ani odporu z lavic mladočeských i počínali si nejinak nežli jakoby němčina byla státním jazykem a čeština pouze trpěnou při jednáních sněmovních.

Pro následující kampaň na říšské radě velmi málo jest nadějí, že by mladočeská delegace něco pronikavějšího svedla na prospěch pravých zájmů našeho národa, třebas i měla jedno z nejdůležitějších křesel ministerských obsazeno nyní svým stranníkem. Považme, jak nedůstojně jsme si dosud jen vedli vůči svým spojencům. Polákům stále lichotíme, ačkoli mnohé čelné polské listy přímo příkře nepřátelsky proti Čechům vystupují, tak zejména „Przeglad“ a „Slowo Polskie“, za kterými stojí dosti silná a dovedná frakce polského kola. Nyní nově Rozskowski na dotaz Dzieduszyckého původce adressy pravice vyslovil se proti státnímu právu českému a pravil, že je proti němu celé polské Kolo. Konservativním velkostatkářům všelijak nadbíháme, ačkoli nic podstatného dosud nepřičinili k opravdovému sblížení národnímu ani k upřímnému spojenectví s námi. Konservativní šlechta stojí stále opodál, i nejlépe vynikne její chladnost, když považíme, jak německý ústavověrný velkostatek kryl dosud vždy záda obstrukčním německým stranám, kdežto tak zvaní naši velmožové se ani nenamáhali, aby aspoň ve Vídni u dvora a kruhů rozhodujících vyvrátili vylhané

pomluvy o nás všude tak nestydatě rozšiřované prodejným a nepřátelským tiskem německo-židovským. Ovšem když ani svobodomyslná strana neplnila v tom směru svých povinností, kterak jsme to mohli žádati od našich aristokratů, kteří svou českou národnost, i když se k ní znají, kladou až někam na místo třetí, čtvrté nebo ještě vzdálenější?

Vrchol všeho jest však poměr k německé straně katolické, k pověstnému lineckému našemu příteli dr. Ebenhochovi. Tento pán si vede proti Mladočechům, jako by oni byli tu pouze z jeho milosti. Nedosti na tom, že vyslovil se co nejrozhodněji proti jazykovým nařízením Badeniho i že tváří se, jakoby Horním Rakousům hrozila zítra již česká záplava, proti níž třeba vystavěti hráze co nejpevnější, — tento pán, „jediný prý to spravedlivý Němec", opovažuje se celé velké straně mladočeské diktovati i, kdy má některého řečníka opovážlivého zakřiknouti. Není mu toho dosti, že mladočeská strana zapřela někdejší své poctivé svobodomyslné přesvědčení, že již Novohusité spřátelují se s klerikální školou — prozatím ovšem jen v alpských zemích — pan dr. Ebenhoch nestrpí ani, aby některý radikálnější Mladočech dal průchod svému dřívějšímu mínění trochu svobodomyslnějšímu. Když na vyzývavou a útočnou klerikální řeč Schönbornovu na sněmu (dne 2. března) odpověděl posl. Sokol s politováním, že šlechta vyhledává schválně to, co nás rozdvojuje a nikoli to, co by nás mohlo pojiti a když na to dr. Pippich přiznával konservativním Němcům právo, aby si doma jménem poctivého federalismu upravili školu, jak chtí, do českých poměrů však aby se nevměšovali, byl tím Ebenhoch do nejhlubší duše uražen a spustil ve svém lístku hodně ostře na Mladočechy, jak se opovážili neodporovati tomu, a proč prý Sokola nezakřikli. Když prý Češi chtí býti odpůrci křesťanské školy zrovna jako pokrokoví a nacionální Němci, tu prý je jasné, ke které straně se pak asi konservativní Němci raději přikloní. Tady je ta vychvalovaná spojenecká věrnost a příchylnost, která žádá úplné podrobení svému zarputilému klerikálnímu stanovisku nejen v alpských zemích, nýbrž také v Čechách i na Moravě. Nepoložil si však dr. Ebenhoch, otázku, zdali by opět nám nebyla těžká volba mezi jednotlivými stranami německými, kdyby konservativní Němci se postavili na stanovisko výlučně nacionální vedle urputného svého klerikalismu?

Ale k té odpovědi Mladočeši se dosud nezmohli a sotva se v brzké době zmohou. Panu dru. Englovi je při tom stále pravice skálopevnou a p. Penížek vykládal pak v Národních Listech, jak ničemní úkladníci ve Vídni rozbíti usilují jednotnou pravici, což prý se jim bohdá nezdaří, budeme-li jen náležitě hodnými. Zatím nejhorší ze všech těch úkladníků a rozbíječů pravice byl by p. dr. Ebenhoch, kdyby Mladočeši měli trochu sebevědomí a cti v těle. Pokud dovedou všechno tiše snésti, nic neviděti a neslyšeti, co je pro ně urážlivého a co je škodou pro národ, potud arci pravice může obstáti i dále přese všechno řádění Ebenhochův, Dipaulich a Kathreinův.

Mrtví vstávají u nás z hrobu! Jak tomu dávno, co hr. Fr. Thun musil jako poražený vzdáti se místodržitelské stolice v Praze, kde vládl a poroučel jako pravý neobmezený místokrál. Týž od Badeniho Mladočechům obětovaný hr. Thun je nyní tím mužem, který má naši polovinu

říše, ba snad celou monarchii spasiti a vyvésti ze zmatků, do níž tak povážlivě zabředla. Zdali se mu to podaří? A co tomu říkají Mladočeši? Ti patrně nevědí si s tím ani rady, dnes by asi dali mnoho za to, kdyby svého času nebyli provedli vůči němu tak okázale nepřátelský výpad, že ho nechtěli ve sněmu českém ani vyslechnouti. Také hr. Thun se jistě změnil, poznal patrně, jak jsou Mladočeši již znamenitě ochočeni. Je zcela možné, že zítra se budou opět Langové, Udržalové a Vychodilové svými pažemi i p. dr. Stránský a Herold svou vyřídilkou práti pro téhož hraběte Thuna ve Vídni, kterého tolik nepřátelsky napadali v Praze. Dosti lidí schopných k tomu najde se vždy mezi mladočeskými poslanci. Zatím si hr. Thun již vyhledal mezi mladočeskými vůdci — ministra! Když mrtví vstávají, s živými patrně se dějí zázraky a čáry. Také německé velkostatkáře získal si přijetím Bärenreitra do kabinetu. — Bude míti však p. dr. Kaizl těžkou a ne přílišného závidění hodnou posici. Právě v této době býti finančním ministrem, kdy se má národům v Cislajtanii naložiti nové břemeno daní přes 50 millionů zl. (zvýšenými sazbami z cukru, z piva, z lihu a snad i ze sirek), kdy Uhři nejsou nikterak ochotni převzíti vyšší podíl příspěvků na společná říšská vydání, kdy v parlamentě bude bezohledná a snad i obstrukční opposice vše mařiti; k tomu ke všemu náleží skoro hrdinná odvaha. Zdá se, že ani mladočeská strana nehleděla na povolání Kaizlovo do ministerstva příliš růžově, aspoň to bylo velmi zřejmé z původního prohlášení v Národních Listech ze dne 8. t. m — ačkoli to později klubovním prohlášením svobodomyslných poslanců zmírněno poněkud.

Hr. Thun se sice v mnohém změnil, v jistém směru však asi jistě zůstal týmž, totiž v odporu proti všemu pokrokovému socialnímu hnutí a v náklonnosti ke klerikálním směrům. Možno čekati v té příčině u nás rozhodnou reakci, která to zkusí napřed asi s parlamentem, která však by se nelekla po případě ani regimu absolutního, kdyby parlamentární mašina selhala. Jedinou překážkou jsou Uhry, které stojí na ústavním vyřízení vyrovnání. Ale také Uhři musili by se konečně vpraviti v novou situaci, kdyby v Cislajtanii to nešlo s říšskou radou. Ponenáhlu bychom se octli v personální unii, v jedné části by se vládlo úplně absolutisticky, druhá by měla nejpřísnější parlamentární konstitutionalismus. Jak dlouho by se to dalo držeti vůči úplně neuspokojeným národním kmenům i vůči všem třídním nesrovnalostem nynější naší společnosti, na to se dá hned nyní těžko správně odpověděti. Do jisté míry by absolutismus mohl býti snad i průpravou k lepší budoucnosti, neboť nynější naše volební řády i veškerá očekávaná parlamentární nečinnost je něco tak schátralého a prohnilého, že to jde zrovna tak těžko opraviti, jako budovu na spadnutí, kterou by účelnější bylo zbořiti a vystavěti novou. Ovšem naše pokolení má na to trochu slabé nervy!

Staré ministerstvo Gautschovo zrovna před odstoupením odvolalo nešťastné nařízení Badeniho a vydalo nové, celkem asi v obrysech těch, které loni naznačili němečtí professoři Pfersche a Ulbrich, uznávající trojí území v Čechách: české, smíšené a německé; ale Morava se čítá celá za území smíšené. Možno říci, že Gautschova nařízení nejsou pro nás ani příliš horší nežli nařízení Badeniho, posuzujeme-li je podle toho, jak se

totiž poslední dobou všude prováděla. Když liberecký soud (a jiné německé soudy v Čechách) mohl češtinu vůbec odmítati jako jazyk v zemi neobvyklý, věru pak v tom směru jsou jistě nařízení Gautschova skoro až pokrokem. Také to je lepší, že při českých soudních okresích a hejtmantstvích musí býti vnitřní úřední řeč česká, kdežto podle Badeniho nařízení bylo úředníkům možné mnohými způsoby se tomu vyhnouti. Jinak je stanoveno, že všichni úředníci nemusí býti znalí obou jazyků zemských, že jednání s úřady vojenskými a s úřady mimo zemi musí býti německá a také se předpisy o německé řeči nemění v příčině pokladen státních, poštovní správy, správy státních drah, továren a jiných podniků. Patrně němčina má tu velmi široké pole platnosti i v čistě českém území a znalost jazyka německého bude asi nezbytna skoro všem úředníkům státním, nikoli také znalost jazyka českého. Ale ve všech těch směrech také nařízení Badenova nevyhovovala úplné rovnoprávnosti, Badenim ustanovená pak dvojjazyčnost úřednictva veškerého nemohla vůbec nabyti žádné praktické ceny pro krátkou jich platnost. Nejasnou stylisací nechává se vládě veliká moc a také to zaráží, že se smíšenost úřadů neurčuje přímo počtem obyvatelstva, nýbrž počtem obcí — však se tyto postarají, aby okresy byly „čisté"! a k čemu by byla kommisse rozhraničovací?

Nařízení Gautschova jsou za prozatímní určena i výslovně se vyhražuje definitivní upravení jazykových práv zákonodárnou cestou. Kdyby se tak byla věc chopila hned z počátku, kdyby Mladočeši nebyli chtěli paradovati před voliči okamžitými vymoženostmi, mohli jsme již snad míti pořádný jazykový zákon; nynější parlamentární motanice a všeobecné rozeštvání všech proti všem mohlo býti našemu občanstvu ušetřeno.

Zajímavé je postavení našich stran k novým těmto prozatímním nařízením. Národní Listy vypověděly jim válku, také „Politik" s nimi nebyla spokojena, Hlasu Národa však se nezdála býti špatnými a o mladočeských vůdcích se přímo tvrdilo, že prý je nepovažují za žádné neštěstí. Arci klub proti nim vydal ohražení, ale dosti diplomatické. *P.*

V Praze, dne 9. března 1898.

Stajené soupeřství severo- a jihoněmecké časem proniká na povrch. Jablkem sporu jest tentokrát reforma vojenského trestního řízení, pomocí jejíž Prusko snaží se docíliti další jednotnosti celé německé armády. Bavorsko vidí však ve vlastním svém vojsku poslední záruku politické samostatnosti a brání se klesnouti na provincii Pruska. „Spojenci ano, ale nikoliv vasalové", jak ostře vytkl princ bavorský pruskému při korunovačních slavnostech v Moskvě. Prozatimní následek konfliktu jest odvolání bavorského zástupce ve spolkové radě a tedy formální vítězství ruského ministra vojenství Gosslera.

V Paříži odsouzen Zola porotou k jednoročnímu vězení a značné pokutě, ale v samé věci Dreyfussově celý proces nepřinesl objasnění. Důkazů Zola nepodal žádných a jeho obhajovací řeč byla pathetická deklamace, která ani ve Francii již nepůsobí. Dojem celého sporu pro žádný z obou táborů není příznivý: na jedné straně pomáhal židovský syndikát se svými měšci zlata, na druhé fanatický šovinism se svým

terorismem. Nyní snad konečně bude Evropa na nějakou dobu Dreyfussem ušetřena.

Na římském Kapitolu s velikou pompou slaveno padesátileté výročí udělení ústavy v tehdejším království sardinském. Král Humbert měl řeč, v níž každé druhé slovo bylo „vlasť“ a „svoboda“. Před slavností pochytáni a zavřeni všichni socialisté, po slavnosti zase puštěni.

Radikální poslanec Cavalotti, jenž patřil k druhu radikálů poctivých a byl nebezpečným odpůrcem Crispiovým, zahynul v souboji. Bylo-li právo na jeho straně, čeho tím docílil? Slavný pohřeb a pouliční demonstrace ho nevzkříší.

Všeobecným lidovým hlasováním, jež demokratická ústava švýcarská na rozdíl od ostatních, tak zvaných konstitučních států v určitých případech připouští, uzákoněno v zásadě postátnění všech dosud soukromých švýcarských drah. Jest to významné votum suverenní vůle lidové proti soukromopodnikatelskému kapitalismu.

Řecký král Jiří, jehož postavení za poslední řeckoturecké války nebylo právě nejpevnější, unikl atentátu. Podivno jen, že útočníkům popřáno času pohodlně vypáliti několik ran a pak klidně odejíti a že na konec vše dobře dopadlo. Zlí jazykové tvrdí, že útočníci stříleli na slepo.

Bývalý srbský ministerský předseda a nynější vyslanec v Paříži Garašanin, jenž s Piročancem kdysi stáli v čele naprednacké protiruské a milanovské politiky v Srbsku, zemřel. Na valnou vděčnost národa nároku nemá.

Na Rusi stal se nástupcem Děljanova v ministerstvě osvěty profesor Bogoljepov, jenž se chválí jako self made man. Na válečné lodě povoleno 90 milionů rublů.

V Havanně stal se za podezřelých okolností výbuch americké válečné lodě „Maine“, při němž několik set lidí přišlo o život. Bojovná část americké žurnalistiky obviňuje přímo vládu španělskou, že výbuch pomocí torpeda spůsobila a válečné rozčilení počíná zachvacovati i chladnokrevné Američany. Tak nešťastná, vyděračská španělská politika na Kubě může míti ještě osudné následky. *H.*

V Praze dne 9. března 1898.

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ: Promrskávání rozpočtu zemského bez řádného zkoumání se strany poslanců; rozpočet jediný skoro výsledek dlouhého sněmování; plodná činnost poslanecká ve sněmovně a v kommissích; netečnost obecenstva ke sněmování, jeho důvěřivost snad zdánlivá — Součinnost Němců při rozpočtu zemském; zvýšená potřeba a deficit zemský; vyšší přirážky a nové dluby; čekaná náprava se strany státu za Thunovy vlády i za nového ministra financí; nynější ministr financí o hospodářské politice státní vůči hospodářstvím zemským — Náhledy nového ministra financí o spotřebních daních, jake stanovisko jeho vůči zvyšování jich? Hledání pramenů na ukrytí nových nezbytných vydání právě v daních spotřebních od jeho předchůdců; postavení Uhrů k těmto daním; požadavky Uhrů a banky rakousko uherské a posice cislajtánských ministrů finančních. Výbojnost banky rakousko-uherské, její kursovní zisk následkem měnných zákonů — Železniční politika finančního ministra; severozápadní dráha a její výtěžky; zmařené postatnění její zásluhou Kaizlovou a štěstím pro státní pokladnu — Vysocí byrokrate a čelní politikové v čele akciových podniků.

Kdyby zemští poslanci tak znamenitě dovedli využitkovati drahocenného času vyměřeného sněmovnímu zasedání, jako to umějí pokaždé, když na konec již promrskávají rozpočet zemský, byly by sněmy zemské

nejrychlejšími dílnami na zákony, — ovšem nechceme říci, že by také byly nejlepšími. Ale k politování dlužno doložiti, že sněm zemský málo kdy co více vyřídí nežli rozpočet a ten ještě zrovna s takovým chvatem, jakoby se při tom jednalo na př. o pensi některého učitele venkovského. Povolují se statisíce ba milliony šmahem bez debatty a také bez dlouhého uvažování, zrovna jako když je třeba odhlasovati pár stovek, které z milosti se povolují některé vdově po zemském úředníku. Ba pro těch několik stovek se druhdy více křiku a okolků nadělá, nežli s celými odstavci zemského rozpočtu; ty se přijímají šmahem bez debatty a bez kritiky věcné.

Budget zemského hospodářství pravidelně se octne na denním pořádku sněmovním zrovna tenkráte, když vláda má nejvíce již na spěch sněmovníky poslati domů, i když poslanci netrpělivě vyhlédají oknem, jaké budou asi míti počasí na brzký odjezd z Prahy po namáhavém věru sněmování. Nejpádnějším dokladem pro to bylo právě sněmování letošní: V sobotu dne 26. února bylo ještě rokováno o t. zv. státoprávní adresse, v pondělí počala a v úterý byla skončena generální debatta o rozpočtu, při které mluveno o všem možném i nemožném, jenom o rozpočtu velmi málo; na to hned přikročeno k debattě podrobné a ve středu dne 2. března již vyřízeno vše do poslední písmenky vedle mnohých jiných přibraných předloh, které náhodou byly v různých kommissích propracovány i téhož dne ještě sněm již poloprázný byl uzavřen. Tak vypadá ta plodná práce zástupců lidových!

V kommissi rozpočtové prý se za to silně pracovalo. I v tom je mnohý klam. Páni, pokud do kommisse chodí, obyčejně akceptují to, co zemský výbor sestavil, každý z nich pouze připojí některá přání, která se týkají jeho poslaneckého okresu, nebo jiných, o něž se právě zajímá. Trochu se pak dohromady smlouvá, udělají se všeliké kompromissy, přidá se několik položek, kterými by popularita jednotlivých poslanců mohla u voličů stoupnouti a rozpočet je hotov. Jednotlivé referáty i referát generálního zpravodaje vypracují pak úředníci při zemském výboru (radové, sekretáři nebo koncipisté), — k čemu pak by také byli, když ne nám na pomoc?“ myslejí si poslanci — a tím je již veškerá namáhavá práce kommisse skončena.

O ostatní činnosti zemského sněmu nelze již mluviti. Je tu sice tolik návrhů, že kdyby se z nich dalo provésti jediné procento, byli by obyvatelé království Českého nejšťastnějšími smrtelníky na světě, ale bohužel zůstanou pouhými návrhy dělanými jen proto, aby se voličům zalepili trochu oči. Dobří ti voliči, když té „poctivé snaze a námaze“ poslanecké ještě stále důvěřují. Ale nemyslíme, že by toho snad aspoň valná část občanstva nepozorovala a neprohlédala prázdnosti veškerého sněmování, jest to nejspíše jen okázalá netečnost k této parlamentární činnosti, která se jeví tolik nicotnou a bezvýznamnou. Kdyby noviny neplnily tak příliš své sloupce sáhodlouhými zprávami a věcmi ze sněmu, všiml by si sněmovního zasedání málo kdo. Jakmile se brány sněmu zemského zavrou, nikdo se skoro oň již nestará a také nikdo jakoby činnosti jeho nepohřešoval; ostatně ta činnost je nijaká až na rozpočet zemský. —

Rozpočet přijal sněm již kusý, ale v kommissi rozpočtové Němci ještě spoluúčinkovali. S jejich svolením byla stanovena i vyšší potřeba zemská nežli jak ji sněm navrhl i zvýšení zemských přirážek z 39% na 51%. Proti návrhům zemského výboru zvětšil se deficit zemský o 1¼ mill. zl., obnáší nyní skorem 20¼ mill. zl.; (veškerá potřeba rozpočtena byla asi na 21¾ mill. zl.). — Že přes to přirážka zemská stanovena o 3% níže nežli podle návrhů výboru zemského i že není třeba udělati větší dluh nad 4 mill. zl., vysvětluje se přikázanými od státu přebytky z osobní daně důchodové a preliminovaným zvýšeným výnosem přirážek proti odhadům dřívějším. Bylo by rozhodně lépe se stalo, kdyby přirážka ještě výše byla stanovena a dluhu méně se dělalo, jelikož letošní zvýšení přirážek by se nejméně cítilo při současném snížení státních daní. Aby se uhradil schodek zemský pouze přirážkami, k tomu by nutné bylo stanoviti je asi na 64%, což zajisté vůči ostatním břemenům samosprávným (obecním, školním, okresním atd.) učiniti nelze.

Stane se nyní přece něco se strany státu k nápravě takto v bídu zabředlých financí zemských? Doufejme, že ano, když ministrem financí stal se poslanec dr. Kaizl, který jak na sněmě českém, tak přečasto i na říšské radě velmi drasticky líčil bídu tuto a dovolával se ne snad nějakých jen palliativ, nýbrž přímo velmi rázných a účinných kroků na pomoc zemskému hospodářství. Ještě dne 26. února na sněmu, když jednalo se, aby nová osobní daň důchodová byla osvobozena od přirážek zemských i ode všech jiných samosprávě zemské podléhajících, mluvil poslanec dr. Kaizl velmi vřele pro zemské finance i zle útočil na dosavadní správu finanční, která samosprávná hospodářství zbavuje všech samostatných důchodů a nabádá je k tomu pouze, aby k daním beztoho vysokým a nenáviděným přidávala břemena další; „stát myje si tu ruce, přirážky on neuvaluje a učiní-li tak země, řekne: ‚za to nemohu, to jsem já neučinil‘.“ Ovšem takto mluvívají poslanci, i nemohou pak jednati zcela podle svých slov, když se stali ministry. Ministr musí míti tolik ohledů nahoru, dolů i na všechny strany vůkol, že mu z bývalé poslanecké volnosti nezbude často skorem nic.

Také jinak osobnost nového ministra financí měla by znamenati značný obrat v dosavadní hospodářské politice cislajtanské. Stálé zvyšování nepřímých daní spotřebních, hlavně z věcí od nejširších mass požívaných, znamená velikou nespravedlivost berní. Je to namířeno vždy na méně zámožné, ba na nejchudší obyvatelstvo, kdežto nejbohatší bývají tím stiženi pranepatrně. Toho přesvědčení vědeckého jest také nynější ministr financí, vyslovil se pro ně v různých svých vědeckých pracích, v díle o přesouvání daní (po německu vydaném), ve své Finanční vědě a jinde. Ale zvláštní jest hra osudu při tom: zrovna na něho čekají nejtíživější a nejhorší daně spotřební, jako zvyšování daně z cukru, z piva a sirek, kdybychom i snad chtěli připustiti, že daň z lihu má jisté oprávnění, a že se stanoviska mravního nachází přece jistou omluvu. Ale zůstalo dosud ještě v dobré paměti také v této příčině, že to byl nynější ministr finanční, který v říjnu r. 1894 mluvil proti Plenerovu plánu, čelícímu na veliké zvýšení daně z lihu, když tehdy jednalo se zcela vážně u nás i v Uhrách o zavedení státního monopolu lihového. Právě se

stanoviska toho, že daně se přesouvají, dovozoval tehdy poslanec Kaizl, že větší daň na kořalku zasáhne na př. dosti těžce rolníka v chudých horských krajinách, kde je zvykem neodčinitelným dávati kořalku jakožto součást mzdy zemědělskému dělnictvu.

Byl tedy vždy nynější ministr rozhodným odpůrcem přílišného stupňování nepřímých daní. A nyní? je v poloze velmi těžké. Státní pokladna potřebuje tolik a tolik millionů na zlepšení platů úřednických, na zvýšené náklady vojenské, na pomoc zemským financím, na odškodnění obcí za přenesenou působnost, na zrušení malé loterie a odstranění kolku novinářského i na mnohé jiné předvídané i nepředvídané potřeby. Prostředky k tomu ode všech předchůdců již byly naznačeny, hledali je Plener i Biliński a byly to pořáde ty nenáviděné kaceřované a prožluklé daně spotřební jako za dob Dunajewského. Daně ty nám také presentují, vlastně vnucují Uhři, s kterými je budeme míti společny, jestliže se zdaří rakouskouherské vyrovnání. Jiné podobné náhrady pak tu není. Může tu proti takovým skutečnostem prosaditi jednotlivý ministr, třeba byl i finančním ministrem, svůj náhled vědecký? Nechce se nám tomu věřiti, protože kromě toho čas ještě kvapí a potřebí se rozhodnouti co nejrychleji. Nedá se tu nikterak vypomoci nějakým odkladem z rozpaků.

Jiné obtíže jsou proti Uhrům. Maďaři vykořisťují naše slabosti trvají na svém houževnatě, nechtíce se podvoliti k sebe odůvodněnějším a spravedlivějším ústupkům. Používajíce dosavadního výhodného stavu, nemíní povoliti ani v otázce kvotové ani v jiných kusech, hledíce co možná nejvíce výhod hospodářských nabyti, a přece v ničem nám vyhověti. V té příčině jsou všechny maďarské strany úplně za jedno, kdežto naše říšská rada pro obstrukci se dosud ani k podstatným úvahám o celém vyrovnání rakouskouherském dostati nemohla. Posice našeho ministra financí je tím slabší, že proti sobě má zároveň říšský cedulový ústav, který chce na útraty naší polovice říše co nejvíce výhod nabyti, za to pak se vrhá úplně v náruč Maďarům. Maďaři mají míti naprostou rovnost nejen v řízení banky, nýbrž i v poskytovaných úvěrech, kterážto rovnost bude spíše uherskou nadvládou; bude totiž rozhodně polovina správní rady lidmi od uherského ministra financí naprosto odvislými, kdežto v druhé polovině nebudou všichni závislí na našem finančním ministru, nýbrž také od našich akcionářů (uherských akcionářů skoro není, ale přece bude polovice členů ze správní rady od akcionářů volených náležeti akcionářům uherským, čili lidem nastrčeným od vlády uherské). K útratám na upravení měny přispěli však Maďaři sotva asi 20%, ale z výtěžků banky cedulové, pokud připadne státu, budou dostávati skoro zrovna tolik jako my. Tak vypadá to naše spojení s Uhrami také vzhledem ke společnému cedulovému ústavu. Zdali ve všem tom dovede obhájiti ministr financí náležitě naše zájmy? Ovšem je to vlastně úkol celé vlády, ale na ministra financí pravidelně svaluje se celá zodpovědnost za takovéto finanční otázky.

Při této příležitosti nutno se zmíniti, jak bývá správa rakouskouherské banky vždy velmi výbojná, kdykoli se jedná o naši polovinu říše. Ačkoli otázka o onom kursovním zisku, kterého banka nabyla zákony o korunové měně (r. 1892) ve výši $13\frac{1}{2}$ mill. zl. byla vlastně

již před rokem urovnána dohodnutím s oběma vládami, že banka má sleviti státu z dluhu 80milionového (vlastně nyní 76milionového) 16 milionů zl., přece banka se stále namáhá dokazovati, že jí celý onen zisk náleží i že stát k němu nemá žádných nároků. Quieta non movere! tou zásadou by se tu měla banka říditi; začne-li se znova uvažovati o cedulovém privilegiu banky, mohlo by se snadno zdáti všem našim poslancům i finančnímu ministru, že vlastně banka dostává své prodloužení privilegia do r. 1910 zpola zadarmo. Ale patrně banka se cítí pevnou, pevnější než-li samy naše vlády; neboť má tajnou posilu z Uher.

Také v železniční politice je nový ministr financí silně svérázným politikem. Po celou svou poslaneckou činnost útočil na dosavadní hospodaření se železnicemi státními, na které prý musí se dopláceti veliké miliony ročně a tyto miliony jdou do kapes pouze velikým podnikatelům, obrovským fabrikám a velkoobchodníkům, kdežto obecenstvo nejširší nemá z toho leč to, že ve formě těžkých daní musí deficity následkem toho vzniklé, uhražovati. Naše veliké listy (zakoupené od velikého kapitálu) dovedly tomuto přesvědčení někdejšího poslance Kaizla vtisknouti hodně nepopulární přídech a proto v této příčině by se stal ministr přímo populárním, kdyby na své bývalé přesvědčení poslanecké zapomněl.

Známé jsou také čtenářstvu těchto rozhledů příběhy o sestátňování soukromých drah, hlavně dráhy severozápadní. Byla to zásluha poslance Kaizla, že tenkráte naprosto nevýhodná smlouva o převzetí severozápadní dráhy nestala se skutkem. Dnes by stát musil vypláceti akcionářům 12 zl. za akcii, kdežto skutečný výnos z vozby vynese na garantované trati sotva 9 zl. Doplácel by stát pouze na garantovanou síť již nyní ročně nejméně asi 600.000 zl., ne-li více, jelikož by musil zavésti také nižší tarify. A přece byl tehdy Kaizl přímo surově napadán zvláště od časopisu Politik, zrovna jako by byl zrádcem národních zájmů našich. Také v mladočeské straně vystoupil proti němu Kaftan, jakým právem, ukazuje hořejší výsledek.

Zvláštností čistě rakouskou je, že vysocí byrokraté po dlouhé státní nebo parlamentární službě uchylujíce se z politického života dovedou si najíti velmi teplé útulky v různých správních radách bank anebo dopravních společností. Nedávno tomu, co Chlumecký, bývalý předseda sněmovny říšské rady, stal se presidentem Jižní dráhy, nyní opět bývalý ministr obchodu, Glanz, dostal presidentství banky anglorakouské. Patrně více nežli pravá odborná znalost platí u těchto akciových společností vliv buď politický, který dotyčné osoby mají, nebo byrokratické styky bývalých úředníků (Glanz byl před tím dlouholetým úředníkem v ministerstvě).

V Praze, 11. března 1898. *P. L.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, ŽIVNOSTENSKÉ A OBCHODNÍ: **Anketa o příčinách stagnace tuzemské výroby průmyslové v Praze — Šetření o poměrech drobného a domáckého průmyslu — Akce ku zvelebení malých živností v král. Českém — Nedostatek výkonného orgánu technického — Vady našeho obchodnictva v tržbě vývozní i v drobném obchodě domácím — Zvýšení cla na cizozemský petrolej a společenstvo haličských producentů petrolejových — Chování rakouského Lloydu k našim exportérům — Postátnění železnic ve Švýcarsku.**

Naše domácí výroba průmyslová nalézá se v nepopíratelné stagnaci, ba v mnohých odvětvích v úpadku. Zástupy nezaměstnaných jsou u nás

daleko větší než kdykoli v letech předešlých, kdežto naopak v Německu letos nezaměstnanost se zmenšila a při některých oborech dělnictva vycvičeného přímo se nedostává. Tržební naše bilance za poslední rok, jak minule bylo ukázáno, jest aktivní pouze obnosem 13·1 mil. zl. (vývoz obnášel 773·4 mil. zl., dovoz 760·3 mil. zl. — obojí bez drahokovů), kdežto ještě v roce 1896 byla aktivní obnosem 68·2 mil. zl. a kdežto vývoz Německa vzrostl loni proti r. 1896 bezmála o 135 mil. M. a proti r. 1894 bezmála o 700 mil. M.

Poznati pravé příčiny této stagnace a přiměti vládu, veřejnost a — doufáme — též samy průmyslové a obchodní kruhy naše k tomu, aby shledané závady byly odstraněny, zamýšlí obchodní komora pražská uspořádáním ústní ankety všech průmyslových odvětví svého oboru, jejíž výsledky budou uveřejněny.

Mají se uváděti konkretní nebo číslicemi doložené příklady příčin, naši výrobu a odbyt omezujících a jejich rozvoji bránících, vývody všeobecné mají býti činěny jen jako konečný soud na základě fakt.

Předmětem poptávky budou jak předpisy o provozování živnosti, o akciových společnostech, o daňovém obtížení, tak předpisy sociálního rázu (nedělní klid, pracovní řády, živnost. inspektoři, stávky, dělnické pojišťování), tak konečně dopravní a celní sazby a předpisy, ohledy na domácí průmysl při veřejných dodávkách a pod.

Vítáme, že komora pražská obrátila pozornost k pořádání anket, očekáváme však, že nezůstane jen při vyšetřování průmyslu velkého, nýbrž že přikročí i k vyšetření malých živností, zejmena tam, kde drobný průmysl místně jsa seskupen jest specialitou kraje. Tu ovšem potřebí nikoliv ankety, nýbrž zevrubného zkoumání na místě samém, práce mnohem namáhavější ale vděčnější a ještě potřebnější, protože velký průmysl daleko snáze dovede jak postihnouti příčiny svého neúspěchu tak postarati se sám o jich všemožné odstranění, kdežto drobný průmysl vlastních příčin svého úpadku z valné části sám ani nechápe anebo nemá moci či schopnosti je odstraniti.

Nezmiňujeme se o tom nahodile. Bylo na základě sněmovní zprávy letošní konstatováno, že zemská akce ku zvelebení malých živností se loni a vůbec dosavad setkala s neúspěchem. Od r. 1895 věnoval sněm český úhrnem 30.000 zl. na opatřování motorů, strojů a pomůcek pracovních pro menší živnostníky, ale i z této nepatrné sumy byla vyčerpána pouze pětina. Byl sice celý tento obnos rozdělen mezi společenstva v bezúročné zápůjčky na opatření strojů, ale veliká většina společenstev o povolené zápůjčky se nepřihlásila. Je-li ve společenstvu zastoupeno několik živností, nechce společenstvo převzíti ručení za splacení zápůjčky, když by strojů jen příslušníci dotčeného odvětví mohli používati. Je-li společenstvo ryze odborné, bývá těžko sloučiti živnostníky, kteří navzájem jsou si konkurenty, ke společné výrobě, nákupu nebo odbytu, a těžko nalézti mezi nimi lidí potřebných schopností správních a ducha obchodního. Jinde společenstvo má dost peněz na pořízení praporu a na oslavu dvacetileté působnosti, ale na odbornou školu pokračovací platí ročně 10—20 zlatých a splacení stroje v ceně 120 zl. v deseti ročních splátkách bez úroků „převyšuje jcko finanční síly“.

Cestovních stipendií pro živnostníky na výstavy v Norimberce, Drážďanech a Berlíně r. 1896 použito bylo z nemalé části jen k neprospěšným výletům, cvičebné kursy staly se druhdy jen vítaným vedlejším výdělkem odborného učitele i frekventantů v mrtvé sézoně, ač celkem výsledek jejich ještě byl nejlepší a jedinou světlou stránkou celé dosavadní zemské akce maloživnostenské.

Neprávem bylo se v sněmovní komisi živnostenské pokoušeno svaliti vinu na zemský výbor, jehož činnosti lze tu vzdáti chválu nejupřímnější. Chyba vězí v tom, že není v zemi stálého, technického orgánu, který by v nejnesnadnějších pro massy živnostnické technických otázkách poučení poskytnul, že není spolehlivé známosti o poměrech a potřebách jednotlivých odvětví živnostenských v jednotlivých místech, a že celá akce, i státní je příliš šablonovitá, na příliš málo směrů obmezená a příliš málo skutečným poměrům konkretního případu přizpůsobená. Nelíbí se nám též, že se celá akce finančně rozštěpuje na řadu účelů se specielními dotacemi, na zvláštní úvěrní fond maloživnostenský, v letech splatný, a opět zvláštní dotaci „strojovou“ a „vzdělávací“.

Jedině správným zdá se nám, vyšetřiti na místě poměry dotčené živnosti a opatřiti jejím příslušníkům dle potřeby buď stroj nebo zápůjčku, nebo veřejnou dodávku, nebo kurs nebo všechno dohromady z jediné dotace všeobecné.

Technický orgán výkonný, technologické průmyslové museum, bude pražskou obchodní komorou uvedeno v život v prosinci 1898, ale nic nevadí, aby podmínka úspěšné jeho činnosti, znalost poměrů živnostenských, již dříve co možná byla splňována. —

Také na naše obchodnictvo počíná se pohlížeti kritičtěji. Nedávno veřejně byla vylíčena malichernost, nedbalost, nepřesnost a přímo nesolidnost četných našich obchodníků ve stycích s cizinou, neznalost zahraničních poměrů a j. vlastnosti, jimiž naše tržba do ciziny jest podryta a jméno českého obchodnictva diskreditováno.

A stejných vad je na sta v našem drobném obchodě. Náš obchodník zřídka se odhodlá, aby si zboží, které chce koupiti, na místě prohlédl, vybral a zaplatil; jeho styk s velkoobchodem prostředkují agenti a cestující, kteří po železnicích s pohrdavým úsměvem si libují, jak jim naši lidé padají do tenat. Našemu obchodnictvu je též svato, co mu dráha předepíše na dopravném; kdežto každý německý kupec své nákladní listy posílá revisním kancelářím ku prozkoumání, musil jediný český tarifní praktik svou revisní kancelář v krátce zavříti. Co našemu obchodníku na tom, že platí za zboží a dopravu pravidelně více, než jeho konkurent Němec, však on si to zase přirazí na ceně!

Uspořádání krámů a výkladních skříní, úslužnost ke kupujícím, výběr předmětů atd. atd. jsou valné části našich lidí věcí úplně vedlejší. Je až trapno, vidíte-li, jak obchodník úzkostlivě váží, aby o zrnko nepřevážil, jak natahuje sukno, krajky, pentle, aby naměřil raději o centimetr méně než o milimetr více, jak přepočítává špendlíky a pod. Žid vám snese celý krám a neunavně předloží a rozbalí tucet škatul nebo balíků, abyste si vybrali; u přečetných z našich lidí již při druhém předmětě, jejž vám předkládají, zachmuřený obličej vás odstrašuje žádati o další

výběr a než byste se vydali v šanc nepříjemné poznámce, kterou cítíte ve vzduchu, koupíte věc, s kterou vlastně už zpředu nejste spokojeni — ale podruhé se tohoto dodavatele vystříháte.

Tato neochota, malichernost, nesolidnost se pak zpravidla generalisuje, až platí za význačnou známku českého obchodníka vůbec a vhání obecenstvo naše do krámů nečeských přes všechna hesla a všechny dobré úmysly o podpoře vlastních lidí. —

Již loni proslýchalo se, že majitelé petrolejových dolů haličských domáhají se zvýšení cla na cizozemský petrolej ze 2 zl. na 3 zl. 50 kr. za metrický cent, aby mohli snáze zvýšiti ceny petroleje v tuzemsku. Dle celního tarifu platí se z cizozemského surového oleje clo 2 zl. ve zlatě za metr. cent a k tomu ještě potravní daň 6 zl. 50 kr. za totéž množství petroleje v tuzemsku rafinovaného, celkem tedy téměř 9 zl. r. m. Z cizozemského rafinovaného petroleje platí se za metr. cent clo 10 zl. ve zlatě, t. j. asi 12 zl. r. m. V tomto rozdílu 3 zl. musí tedy dovozce cizozemského surového petroleje hledati úhradu pro náklady rafinovací a zisk. Kdyby výrobci haličského surového petroleje chtěli vyhnati ceny suroviny do výše, mohlo by se tomu čeliti rafinováním suroviny cizozemské. Kdyby opět naše domácí zkartelované rafinerie chtěly kořistiti z konsumu nad rozdíl cla 12 zl. r. m. oproti cizině, čelilo by tomu obchodnictvo dovážením rafinády cizozemské přes značné clo 10 zl. ve zlatě.

Výška cla znamená tedy hranici, po kterou může sahati vykořisťování spotřebitelstva výrobci tuzemskými. Nyní opětně jedná se prý o zvýšení cla na petrolej, haličským producentům má se na útraty obyvatelstva poskytnouti present milionový. Páni ovšem dosud málo vydělali: petrolejových pozemků nabyli a nabývají od původního majitele-sedláka za babku, kdežto později stojí jitro půdy až 100.000 zl. Pověstná společnost „Schodnica“ v málo letech vyzískala šest milionů zlatých, výroba haličského petroleje v posledním desítiletí se zněkolikeronásobila, tak že upomíná to na zlatodoly africké, s druhé strany konsum petroleje v naší říši obnáší na hlavu obyvatelstva jen asi 4 kg., v Německu 15 kg. ročně. Ale petrolej má se ještě zdražiti, aby výdělky byly ještě větší. Přípravy k tomu se již dějí. Kartel výrobců surového petroleje byl vypovězen, ale 16. února utvořilo se ve Lvově nové společenstvo, jehož členové zavazují se pod pokutou veškeren svůj surový petrolej výhradně prostřednictvím společenstva prodávati. Co bude nyní asi s předlohou kartelového zákona? —

Rakouský Lloyd chystá nový útok na kapsy poplatnictva. Žádá o novou subvenci pro rozmnožení svých plaveb do Levanty a do Indie. Terstu se nijak nedaří a Lloydu rovněž ne; pohlcují tam ročně miliony z našich berní, ale obchodu našemu prospívají pramálo. Z Terstu platí se ku př. za sklo do Korfu třikrát tolik co z Benátek, do Smyrny, Jaffy, Beirutu skoro dvakrát tolik; z Terstu platí se do Malé Asie mnohdy více než z Hamburku atd. A při tom špatné zacházení a machinace se zbožím, zdlouhavé a řídké plavby, při kterých zboží musí celé neděle čekati ve skladištích, přenechávání nepoměrně velikého lodního místa sprostředkovatelským obchodům terstským, které pak pro přidělené jim místo teprve náklad hledají a při dostatku zboží z místa přímo bursovní

agiotáží kořistí a j. Uherská vláda správně si vyhradila, že na lodích Lloydu, jedoucích do Levanty, třetina prostoru musí býti vyhrazena vývozu uherskému, kdežto naši exportéři odkázáni jsou na milost správy Lloydu nebo terstských prostředkovatelů. Loni na podzim byly ku př. českým rafineriím přihlášky o místo pro cukr pro první měsíce t. r. prostě zamítány, jelikož Lloyd měl všechny nákladové prostory pro východní relace zadány již půl léta napřed! A při tom ubíjí státní subvence hned v zárodku každou možnost, aby na místě neschopného a vyděračského Lloydu mohla vstoupiti jakákoliv konkurence jiná. —

Hlasováním lidu přijat byl 20. února t. r. ve Švýcarsku spolkový zákon o postátnění železných drah většinou 384.146 proti 177.130 hlasům. Dělnictvo jednomyslně vyslovilo se pro postátnění. Účastenství bylo vůbec velmi silné. Postátnění vztahuje se především ku pěti hlavním tratím, zahrnujícím 2571 km. z celkové délky švýcarských železnic 3500 km. Výkupní cena bude činiti asi miliardu franků. S.

*

SOCIÁLNÍ: Ústav pro bezplatné prostředkování práce a služby v Praze — Nové soudy živnostenské — Agitace dělnictva pro jich zřizování — Výsledky úředního vyšetřování o poměrech soukromého úřednictva — Výsledky dělnických úrazových pojišťoven za r. 1896 — Bilanční schodky Pražské úrazovny — Návrhy na reformu úrazového pojišťování — stoupání počtu úrazů — Krise sklářského průmyslu jabloneckého — Nouze domácích tkalců ve vých. Čechách a severní Moravě — Agrárně socialistické hnutí v Uhrách — Ochrana proti stávkám v Anglii — Úprava pracovní doby u železnic v Rakousku a přenechávání železničních akcií dělnictvu v Americe.

Od 1. března t. r. zřízen jest při vrchním ředitelstvu chudinského ústavu v Praze ústav, který bude bezplatně zprostředkovati práce a služby v Praze i předměstích, na venkově i v zemích sousedních, zejm. slovanských, s nimiž bude ve spojení, a pro osoby obojího pohlaví ve zvláštních odděleních mužském a ženském. Osobám, jimž bude obstarána služba mimo Prahu, dostane se na cestě zaopatření v okresních stravovnách, které rovněž od prosince m. r. obecně již jakožto poptavárny pracovní působí. Od prosince vychází též úřední oznamovatel pracovních míst, vydávaný centrálou okresních stravoven, která při zemském výboru jest zřízena.

Dělnické listy u příležitosti otevření pražského ústavu opětně prohlašují své skeptické stanovisko a obavu, že se z něho vyklube ústav pro obstarávání stávkokazů. Jinde není podobných obav; ví se, že naproti organisované části dělnictva je i stávkokazičská působnost veřejné poptavárny neúčinnou a že naopak k dělnictvu neorganisovanému podnikatelé najdou cestu i bez poptavárny: inserty, plakáty, agenty atd.

Poptavárna pražská má prý se státi jakýmsi ústředním pracovním průkazem pro celé království a má býti pro činnost poptavárenskou žádáno osvobození od poplatků poštovních a snad i telegrafních a telefonních, jakož i slevy jízdních sazeb železničních pro dělnictvo za prací do jiných měst dopravované, což by ovšem bylo daleko vhodnější, než putování po okresních stravovnách. Slavné ministerstvo obchodu zatím sice stravovnám osvobození od poštovného — uznávajíc humánní jejich působnost — odepřelo a má k tomu resolucí sněmovní býti donuceno. —

Dnem 1. července t. r. mají vejíti v působnost živnostenské soudy k vyřizování živnostenských sporů právních mezi živnostenskými podnikateli a dělníky anebo mezi dělníky téhož závodu vespolek. Budou před ně patřiti všechny spory o mzdu, o nastoupení nebo zrušení pracovního poměru, o nároky na náhradu škody nebo o srážky se mzdy a konvenční pokuty, o vydání nebo zápisy do pracovní knížky nebo vysvědčení, o příslušnost k pensijním nebo j. podpůrným pokladnám, konečně o vypovězení, nájemné nebo vyklizení z bytů v domech, dělníkům od zaměstnavatele bezplatně či za plat poskytnutých.

Živnostenský soud má se skládati z předsedy, kterým jmenuje vláda některého soudního úředníka, a nejméně z 10 přísedících, volených z polovice podnikateli a z polovice dělníky v oddělených sborech volebních. Voliči jsou všichni majitelé závodů v obvodu živnost. soudu se nalézajících a jemu podléhajících a všichni dělníci v těchto závodech zaměstnaní, 20 let staří a nejméně rok v tuzemsku zaměstnaní. Aktivní právo volební mají i ženy, které ve sboru podnikatelů volí též skrze plnomocníky, ve sboru dělnickém přímo.

Jednání a rozhodování soudu děje se v senátech, kde mimo předsedu jsou dva přísedící, jeden z podnikatelů (resp. jich úředníků), druhý z dělníků. Žaloby mohou se vznášeti na soud též ústně, advokáti jsou ze zastupování stran vyloučeni, zastoupení vlastními soudruhy jest však připuštěno. První stání má se určiti na některý z nejbližších tří dnů po vznesení žaloby a předseda má se při něm nejprve sám pokusiti o smír; neshodnou-li se strany, odkáže se věc senátu.

Soudy živnostenské byly u nás zavedeny sice již zákonem z r. 1869, na jehož základě byly však zřízeny pouze čtyři soudy (ve Vídni, v Brně, Bílsku a Liberci) pro průmysly kovový a textilní. Také nový zákon nenařizuje obligatorní zřizování živnostenských soudů, kromě v místech právě jmenovaných, nýbrž vláda je může zřizovati jen dle potřeby po vyžádaném dobrozdání sněmů nebo k návrhu sněmů, zemských výborů, obchodních komor, obcí, živnost. inspektorů a j. živnostenských korporací a spolků.

Dělnické spolky zahájily tudíž intensivní agitaci, aby živnostenské soudy byly zřízeny ve všech místech s větším počtem obyvatelstva, i aby pro volby do nich vybráni byli způsobilí kandidáti.

Ale i tam, kde zvláštní živnostenské soudy nebudou zřízeny, budou veškeré spory z poměru pracovního nebo mzdového od 1. července t. r. příslušeti výhradně před okresní soudy, kdežto dosud příslušely částečně před okresní hejtmanství. —

Ministerstvo vnitra vydalo dvě zajímavé publikace: výsledky vyšetřování podniknutého roku 1896 o poměrech soukromých zřízenců a výsledky dělnického pojišťování úrazového v r. 1896.

Sčítání řednictva provedeno bylo nejdůkladněji v Praze a vůbec v zemích koruny České, kde asi 80—90% soukromých úředníků skutečně bylo přihlášeno; jinde byly výsledky sčítání méně uspokojivé, zejména ve Vídni vymykali se přihláškám svého úřednictva advokáti, velké denníky, pojišťovací společnosti a j., takže tam jako i v celém Solnohradsku, Tyrolsku, Přímoří, Dalmacii, Haliči a Bukovině přihlásila se sotva

polovice úředníků soukromých. Úplně bezcenné jsou výsledky z Terstu a ze Lvova.

Z celkové sumy úředníků dle posledního sčítání lidu (351.670) připadá na soukromé úředníky dle odhadu asi 160.000, z nichž však asi 30% předloňským sčítáním postiženo nebylo.

Nejvíce úřadníků jest ve stáří 26—31 let, průměrné roční služné činí 891 zl. Služné stoupá průměrně celkem se stářím, až asi do 54 let, udržuje se pak asi do 60. roku v této výši a potom zvolna klesá. Nejvyšší služné mají průměrně vyšší úředníci administrační a komerční (průměrem 2062 zl.) a techničtí (průměrně 1685 zl.), nejnižší služné nižší úředníci hospodářští (459 zl.) a lesničtí (497 zl.). Výdělkové poměry nižších kategorií úřednických jeví již charakteristické známky poměrů dělnických. Ze 100 zřízenců slouží vůbec 23·7 méně než pět let, 48 slouží 6—20 let, 38·3 více než 20 let. Ze 100 zřízenců, kteří vůbec již slouží déle než 5 let, 67·6 neměnilo v posledních 5 letech svého místa, z čehož plyne, že služební poměry soukromých úředníků nabývají trvalosti, která usnadňuje jejich pensijní zaopatření. Takto stálosť postavení je největší u vyšších úředníků správních, komerčních a lesnických, nejmenší u koncipientů, lékařského, (lékárnického) personálu a umělců. V zemích koruny České lze pozorovati větší stálost poměrů úřednických. Z koncipientů advokátních a notářských značná část slouží daleko přes zákonnou dobu praxe, k samostatnému provozování advokacie potřebnou, resp. nedosáhne vůbec samostatného postavení.

Co do nezaměstnanosti, jest průměrná délka její tím větší, čím počet nezaměstnanců jest menší (ku př. u personálu lesnického) a čím jsou tito starší.

Publikace tato bude doplněna šetřením o osobách, které jsou bez pensijního oprávnění ve službách veřejných, o úřednictvu železničním a námořním a o pensijním zaopatření úřednictva soukromého. Celek bude pak základem pro snahy o starobní a invalidní pojištění soukromých zřízenců. —

Statistika výsledků dělnických úrazoven za rok 1896 ukázala, že situace jejich opětně značně se zhoršila. Veškeré příjmy úrazoven činily v roce 1896 na $8\frac{1}{2}$ mil. zl. (z čehož $7\frac{1}{2}$ mil. zl. na příspěvcích členstva), výdaje na renty, odbytné a pohřebné celkem 3·15 mil. zl., správní výdaje přes 800.000 zl., deficit 3·362 mil. zl., čímž bilanční schodek jejich stoupl na 5·3 mil. zl.

Úrazovna Pražská přijala v roce 1896 na příspěvcích členstva 1,857.000 zl. a na jiných příjmech 268.000 zl., vyplatila na rentách 1,128.500 zl., správní výdaje obnášely 236.000 zl. a její deficit 2,317.000 zl., čímž její celkový bilanční schodek dosáhl výše 3,064.000 zl. Výnosem z 21. prosince 1897 obvinilo ministerstvo vnitra Pražskou úrazovnu, že asi poskytuje odškodné a důchody bez náležitého vyšetření, že provádí nedostatečně kontrolu, zejména že vydává mnoho na odškodnění dočasná. Spotřebovalať v roce 1896 na běžná odškodnění celých 68% členských příspěvků, kdežto jiné úrazovny pouze 40%. K částečné úhradě schodku nařídilo ministerstvo zvýšení příspěvku ihned pro rok letošní.

Mají ovšem i veškeré ostatní úrazovny bilanční schodky (mimo brněnskou a železniční), ač všechny dohromady ještě o něco menší než úrazovna pražská, a vězí tudíž kořen zla jinde než v nedostatečné kontrole a nadužívání humánnosti v některých případech, jak to ministerstvo naznačuje. Jedni žádají tu úplné nahražení nynějšího systému úhrady kapitálové (při kterém se pro každou splatnou rentu zajišťuje potřebný kapitál úhradní pro celou pravděpodobnou dobu jejího trvání) soustavou přirážkovou (při které se rozvrhují každoročně jen renty skutečně splatné), jiní přimlouvají se za vedení pojišťoven dle živnostenských odborů, ne dle territorií, za rozšíření kruhu osob pojištěných také na malé živnosti a rolní i lesní hospodářství — dosud pojištěno je z $13\frac{1}{2}$ milionu osob vydělávajících pouze $1\frac{1}{4}$ milionu, tedy asi 9% — za povinné vedení mzdových výkazů se strany podnikatelů a za přísné trestní stíhání případů zatajované mzdy, za zjednodušení byrokratického aparátu správního a zostření předpisů o zamezování úrazů atd.

Smutné pokroky vykazuje statistika úrazová; nehledíme-li ani k menším úrazům, vzrostl počet úrazů končících smrtí od roku 1890 do 1896 z 548 na 925, počet úrazů končících trvalou (úplnou nebo částečnou) invaliditou z 1593 na 5399, tedy značně větší měrou než počet osob k pojištění povinných. Je to důkazem, že zamezování úrazů postupuje daleko menším krokem než intensivnost výroby. Víc než čtvrtina případů (244 úmrtí a 1561 trvalé invalidity) nastalo v obvodu úrazovny pražské.

Obnosy mezdní, které byly základem pro vypočtení příspěvků úrazových, činily v roce 1896 úhrnem 474 mil. zl. (z toho v Čechách $127\frac{1}{3}$ mil. zl). —

Poslední neděli únorovou konalo na tisíc dělníků i podnikatelů sklářského průmyslu jabloneckého schůzi, aby zabránili dalšímu klesání cen výrobků a tím i strhování mzdy dělnické. Krise vznikla tím, že jednotliví exportéři předstihovali se u zahraničních odběratelů nabídkami vždy lacinějšími, hledíce ovšem zase doma dosáhnouti levnějšího nákupu. A tak znenáhla ruinován celý průmysl a bída hrozí celému kraji.

Ale i odjinud ohlašují se stesky na vzmáhající se nouzi. Následkem úplného úpadku domácího tkalcovství, nedostatku průmyslových podniků, klesnutí cen lnu a neúrod nastala v četných německých obcích okresu žambereckého taková bída, že lidé své zadlužené domky uzavírají, zatloukávají a opouštějí. Kdo se nevystěhuje, jest vydán v šanc hladu. Okresní hejtman žamberecký nejen vyzývá k dobročinným sbírkám, ale upozorňuje též na levné síly pracovní, na železniční spojení a vodní síly, k zakládání průmyslových závodů příhodné. Ku stejnému apelu na veřejnou pomoc viděla se nucena obchodní komora olomoucká bídou tkalců severomoravských. —

Agrárně socialistické hnutí v Uhrách se následkem loňské neúrody vždy více rozšiřuje. Vláda chce mu čeliti jak známým již zákonem o „úpravě“ poměrů dělnictva zemědělského, tak obmezováním tisku a práva shromažďovacího, domovními prohlídkami a zatýkáním i vypovídáním osob nepohodlných, vysíláním vojska a rozmnožováním četnictva atd. Má však též býti sněmu předložena osnova zákona o venkovských družstvech úvěrních, jež mají býti zřízena v každé větší obci a poskyto-

váním levného úvěru i v nepatrných obnosech odpomáhati venkovské lichvě. K utvoření reservního fondu má stát poskytnouti dotaci 2 mil. zl., nad to má dáti další subvenci ½ mil zl. a zaručiti pravidelný roční příspěvek 50.000 zl.

Kdežto však předpisy tyto, budou-li vůbec uzákoněny, mohou přinésti nápravu jen částečnou, ku které nad to bude namnoze již pozdě, jevil zákon, svobodu rolnického dělnictva obmezující, neblahé pobuřující účinky své ihned a bude-li vláda trvati na přísném jeho provádění, dlužno očekávati výbuchy ještě vážnější.

Má i toto zdánlivě tak skvělé, zdravé a svěží národní hospodářství uherské své vnitřní a hluboké rány a pod oslňujícími číslicemi o vzrůstu továren a přibývání sítě železniční, o úspěchu půjček státních a stoupání rentovních kursů, skrývají se tragedie a nepopíratelné bědy mas rolnických na půdě požehnáním oplývající. —

V Anglii chystá následkem stávky strojnické výbor z podnikatelů zvolený osnovy zákonů, jimiž má se odstraniti rozestavování hlídek dělnických k varování dělnictva před vstupem do závodů, jejichž původní dělnictvo stávkuje, a zameziti užívání peněz odborových jednot dělnických ku podpoře stávkujících místo k podporám nemocenským, invalidním a pod. Účinku dlužno ovšem teprv vyčkati. —

V Rakousku hledí ministr Wittek zvýšiti bezpečnosť dopravy i uspokojení zřízenců železničních značným zkrácením doby služební a zejména odstraněním mnohohodinné služby nepřetržité. Americké dráhy přenechávají k témuž účelu dělnictvu na měsíční splátky své akcie. V Illinois splatilo za poslední 4 léta 399 zřízenců 1969 akcií úplně a 1624 částečně. Že by naše soukromé dráhy k podobnému něčemu přistoupily, netřeba se zajisté obávati. *V.*

*

ŠKOLSKÉ: Neplodné sněmování — Řízení školské komise — Požadavky učitelstva v komisi — Výboj šlechty s klerikály při školském rozpočtu — Katecheti ve sborech učitelských — Poučný zjev závěrečné schůze sněmovní — Celková bilance sněmování pro učitelstvo — Zodpovědnost učitelstva za rušení společenských řádů — Výchova lidu v duchu klerikálním — Adresa rakouských biskupů papeži — Všeobecná návštěva školní na Rusi — Umělecké vychování ve škole — Snahy Lichtwarkovy v Hamburku — H. Bahr o umění ve škole — F. Táborský — Vychovatelští klasikové o této otázce: Pestalozzi — Štítný — Tolstoj — Spencer — Společnost pro rozmnožovací umění ve Vídni — Práce Jeneweinovy a Schwaigerovy — Ilustrace slabikáře.

Neplodnost zemského sněmování pociťuje se v posledních létech na všech stranách. Téměř všechen čas letošního zasedání vyčerpával rozpoutaný, jalový boj národnostní, rozněcovaný vládou a živený stranami, zastupujícími obě národnosti v zemi. V těchto poměrech musely ovšem do pozadí ustoupiti kulturní otázky země a celá řada naléhavých společenských reforem, jichž žádá doba a jimiž všechen pokrok lidový je podmíněn. Pro učitelstvo zvláště je bilance letošního zasedání velmi smutná. Během dvouměsíčního zasedání neučinil sněm zemský pro školu a učitelstvo praničeho. A přece bylo očekáváno splnění tolika naléhavých požadavků, jimiž by se tísnivé nesrovnalosti a neuspořádané poměry v učitelstvu částečně alespoň zlepšily. Řízení školské komise ponechaly strany sněmovní: česká, německá a klerikálně-velkostatkářská i letos dlouholetému předsedovi kanovníku P. Horovi, notorickému nepříteli školy mo-

derní a lidového vzdělání. Funkce své dovede P. Hora chytře využitkovati ve prospěch zájmů své strany, proti pokroku škol a proti zájmům učitelstva. Schůze komise nejen zřídka a na kratičkou dobu svolává, ale dovede i polovinu těchto schůzí výtečně ubiti tlumočením všech pronesených řečí do druhé zemské. Ve všeobecné debatě o požadavcích učitelstva marně upozorňoval ref. dr. Čelakovský, že petice nepodávají jen učitelé a jich spolky, ale i místní školní rady a obecní i okresní zastupitelstva. Posl. Sokol marně poukazoval k tomu, že záplava petic nenasvědčuje o neskromnosti, ale o všeobecné nespokojenosti učitelstva. Zástupce velkostatkářů prof. dr. Pražák činil námitky zásadně proti každé úpravě, která by měla za následek zvýšení nákladu školského. V zemském výboru tento zástupce kavalírů zcela nekavalírsky staví se proti každé, byť i zcela nepatrné částce, o kterou by náklad školský vzrůsti mohl. V otázce zrušení IV. třídy platební na školách měšťanských přijata v komisi resoluce, vyzývající zemský výbor, aby během budoucího zasedání předložil osnovu zákona, kterou by se ona třída platební zrušila. Petice za počítání kvinkvenálek od zkoušky způsobilosti byly po návrhu ref. Koldínského odkázány zemskému výboru k vyšetření, jaký finanční efekt by změna měla. V poslední schůzi komise přijat návrh na změnu disciplinárního řádu. Tím má ještě daleko do přijetí ve sněmu a učitelstvo bude dlouho ještě ostaveno následkům krutého řádu dosavadního.

Ostrým světlem osvětleny byly v poslední den sněmování při školském rozpočtu spojenecké poměry historické šlechty a strany mladočeské. Ukázala se při tom důslednost klerikální šlechty, která v ničem ze svých požadavků neslevila a zbožné přání strany mladočeské přejíti školskou kapitolu nejraději mlčením. Výbojně zasáhli klerikálové řečí přísedícího zemského výboru hr. Schönborna, který prohlásil, že šlechta od svého požadavku konfesionelní školy v ničem neustoupila. Žádal zavedení církevního dozoru nad školou. V dnešní mládeži není prý mravnosti ani charakteru, „nehonosí se také čistou láskou ke společné vlasti, tím dynastickým citem jako dříve“, a souvisí s ní vzrůst sociální demokratie. Vyslovil se i pro podporu evangelických škol, poněvadž se tím zásada konfesionelnosti uznává. Postavil se proti zásadě tlumočené v minoritním votu mladočeském, aby totiž nebyly podporovány školy schulvereinské, jež přijímají děti vyučovací řeči neznalé. Příčí se prý tomu názor šlechty o právu rodičů, jimž jedině přísluší určovati, jakým způsobem a na jakých školách své děti chtějí nechat vyučovat. Prohlásil konečně, že strana jeho nepřestane ve školství volati po změně. Kanovníku Kraslovi také nevyhovuje škola v ohledu náboženském. Čítanky vyhýbají se prý úmyslně slovům: Bůh, Kristus, P. Maria a pod. Katechetové jsou ve škole Popelkou a mnohdy hůře placeni než industriální učitelka. Kanovníku Kraslovi jistě zbývá málo času ku prohlédnutí si čítanek školních. Čítanky tyto nevyhovují sice učitelstvu, které jich neobhajuje, toužíc po lepších, modernějších, nevyhovují také dětem, ale klerikálům a šlechtě mohou vyhovovati v ohledu náboženském naprosto. Každá čítanka počíná článkem o Bohu, v každé čítance je řada článků dynastických a každá čítanka končí rakouskou hymnou. Katechetové jsou ve škole Popelkou, ale již ve výsledním období, kdy se z ní

stala princezna. Postavení jejich ve sborech učitelských jest opravdu výlučné. Vylučují se sami ze mnohých povinností členů sboru, mají více práv než učitelé, jsou více chráněni a obhajováni se strany úřadů světských i církevních. Mají méně povinností než učitelé. Učitel je povinen učiti týdně až 30 hodin, katecheta pouze 24 hodin. Za každou další hodinu dostává remuneraci. Katecheta hned po vysvěcení ve věku svém 24 let dostává ihned plat učitele měšťanské školy, tedy v městech I. tř. plat 900 zl. ročně, v kratičké době jednoho roku stává se z pravidla definitivním a počítají se mu kvinkvenálky. Za to učitel ve věku svém 30 i více let po 10 i víceletém působení dostává vedle věkem mladšího katechety bídné služné 400 nejvýše 550 zl., při čemž nebývá v městech v této mizerii podučitelské ani definitivně potvrzen a nepočítá se mu do kvinkvenálek ani den z jeho 10 i víceleté služby učitelské. Má pěknou perspektivu do budoucnosti, že ani ve 40. roce své služby nedosáhne všech zákonem mu přiznávaných kvinkvenálek.

Na výboj klerikální šlechty odpovídali poslanci Sokol a Pippich. Litovali, že šlechta v dnešní době sblížení klade důraz na to, co strany rozlučuje, nikoli na to, co je spojuje. Posl. Sokol dokonce se divil, že šlechta se nezměnila, kdy Mladočeši jsou změněni od hlavy do paty. Z řeči posl. Pippicha vyznívalo stanovisko dr. Pacáka a Kramáře vůči návrhu Ebenhochovu. Strana jeho chce jiným zemím ponechati volnost k upravení si školství dle svých poměrů, jen v zemích koruny české chce zachovati školu volnou, svobodnou, vlivu církve nepodléhající. — Stále se nechce rozuměti, že sesílení klerikalismu v jednotlivé zemi je zároveň sesílením směru toho v celé říši — Hořkou nevoli v učitelstvu vzbuditi musí závěrečná schůze sněmovní ze dne 2. března. Sněm se měl vysloviti o resoluci školské komise za zrušení IV. tř. platební na školách měšťanských. Posl. hr. Zedtwitz vida příznivou situaci ve sněmu opřel se zrušení, jelikož by to stálo zemi ročně 70 tisíc zl. Návrh Zedtwitzův při hlasování přijat hlasy velkostatkářů, kteří zde měli většinu, protože dle „Nár. Listů“ scházelo 50 mladočeských poslanců, samých to upřímných přátel učitelstva. Zjev tento působící dojmem umluvené hry musí otevříti oči i poslední hrstce učitelstva, která Mladočechům do té doby důvěřovala. Přesvědčí konečně i pisatele článku „Nebuďte malé víry“, uveřejněného nedávno v Poslu z Budče. Článek tento, v němž učitelstvo se varuje před nedůvěrou ve stranu mladočeskou, otiskly „Nár. Listy“ se zálibou na první své stránce, vyhražené jinak jen vysoké politice.

Takový jest výsledek letošního zasedání sněmovního pro učitelstvo. Odkázané se svými oprávněnými požadavky na časy příští trpěti bude v ohledu mravním i hmotném dále. Na tři čtvrtiny učitelstva budou dále bídně živořiti o služném 500 zl. ročně, které nemá učitelstvo žádné sousední země. I sněm slezský uznal toto služné nedostatečným. Přijal návrh dr. Stratila, dle kterého „počínajíc 1. lednem letošního roku bude země až do konečného vyřízení otázky služného připláceti všem podučitelům a učitelům III třídy platební (500 zl.) tolik, aby se služné jejich vyrovnalo II. třídě (600 zl.)“ Je tedy dnes nejnižší služné učitelské ve Slezsku 600 zl., na Moravě 550 zl., v Dolních Rakousích 700 zl., jenom v Čechách má přes šest tisíc učitelstva 500 zlatých ročně. –

Mimo to učitelské přídavky budou na dále nespravedlivě čítány od doby definitivního ustanovení, neprovedeným zůstane návrh na opravu disciplinárního řádu ačkoli žádných obětí hmotných nevyžaduje, občanská práva učitelská zůstanou na dále známými výnosy suspendována, postup učitelstva bude na dále veden nesprávnostmi se strany nepovolaných, školství nerozumějících zástupců místních obcí. Na Moravě alespoň předseda škol. odboru dr. Fux podal návrh na zrušení praesentančního práva okr. školních rad s přáním, aby učitelstvo postupovalo obdobně jako státní úředníci.

V poslední době publikován výnos, dle kterého učitelstvu se ukládá péče o to, aby zaneseno nebylo mezi mládež hnutí antisemitské. Učitelstvo činí se odpovědným za každé porušení společenských řádů mravních.

O výchově širokých vrstev lidu v duchu klerikálním svědčí fakt, že klerikální družstvo tiskové v Hradci Král. rozhodilo mezi lid přes 40 tisíc t. zv. „Časových úvah“, obsahujících útoky proti dnešní škole. Se strany národní organisace proti tomu se téměř nic neděje. Soukromě vydávané krejcarové listy „Lid“ a „Ruch“ nestačí.

O mocné vůli klerikálů rozbiti nenáviděný systém svobodné školy svědčí charakteristická slova adresy rakouských biskupů papeži. „Již opětovně snažili jsme se získati většího vlivu pro křesťanské vyučování a náboženské vedení, teď však, — opírajíce se o tvou radu a autoritu, chceme této záležitosti věnovati péči ještě živější.“

V době, kdy u nás projevují se snahy návštěvu školní omeziti, usiluje vláda v Rusku zavésti všeobecnou povinnou návštěvu školní dle projektu tajného rady Rajěva, pro který se vyslovili všichni kurátoři školních okresů k podání dobrého zdání do Petrohradu povolaní.

V poslední době přišla do živější diskuse potřeba uměleckého vychování ve škole. Podnět vyšel z Hamburku, kde znalec umění Alf. Lichtwark ve spojení s učitelstvem tamnějším usiluje o to, aby škola učila mládež rozuměti umění a přispívala tak k umělecké kultuře národní. Lichtwark ve spisku svém „Übungen in der Betrachtung von Kunstwerken“ ukazuje, že mládež vycházejíc ze škol nižších i vyšších nemá ani potuchy o umění; nikdo ve škole nepodal jí návodu, jak se dívat na dílo umělecké. Generace umění nerozumící, o ně se nestarající, nevidoucí je ani, když přímo před očima leží, je nešťastná generace. Žádá, aby se pokud možná největšímu procentu lidí dostalo štěstí rozehřívat se nejvzácnějšími výkvěty srdce lidského, výtvory uměleckými. Dítě má býti ve škole k tomu vedeno, aby se naučilo se zájmem dívat na jednotlivá díla umělecká, aby tato díla uváděla jeho duši v pohnutí. Zevrubné a vytrvalé pozorování výtvoru uměleckého v celku i podrobnostech mělo by vzbuzovati v dítěti ozvěnu, myšlénku, cit a náladu umělcovu. K tomu je ovšem třeba, aby učitel sám měl smysl pro umění. Díla umění místního mají tvořiti pokud možno základ uměleckého vychování. Obsah jich má býti z okruhu dětské zkušenosti. Mládež, která se naučila v mládí již pociťovat krásu, bude i v pozdějším věku svém míti smysl pro umění a zjev tento bude reflektivně působiti na vkus obecný v řemesle a v průmyslu.

V Hamburku působením Lichtwarkovým sestoupila se učitelská jednota pro pěstování umění ve školách a rozdělila úlohy jednotlivým sekcím. Sekce pro malířství uspořádala výběr 174 výtvorů malířských (světlotiskem, fotografiemi, fotogravurou a pod.), jež pokládá za vhodné k výzdobě škol a k uměleckému vyučování. V této sbírce zastoupena jsou přední jména umělců. Výbor tento nehodí se ovšem školám všem, jak H. Bahr ve vídeňské „Zeit" správně podotýká v referátu svém o brožuře dr. Spaniera „Künstlerischer Bilderschmuck für Schulen" — Hamburg. Umění, jímž chceme děti obklopiti, bude muset býti v každé zemi, v každém kraji jiné. Musí přiléhati k povaze národní.

Na nedostatky vychování aesthetického ukázal nedávno u nás ve 4. čísle „Paedag. Rozhledů" prof. Táborský. Vytýká v něm, že škola má ukazovat, čím duch lidský vlast vykrášlil, čím duše lidská prokvétala a čím uzrávala, jak ušlechtilé tvary její květů zjevovaly se ode dávna ve všech oborech umění, průmyslu i řemeslech.

— Z vychovatelských klasiků zvláště Pestalozzi kladl důraz ve vychování na vzdělávání krasocitu. Chtěl, aby výchova rozvíjela ve všech smysl pro přírodní krásy. „Příroda je plna půvabných pohledů a přece Europa neučinila nic, aby vzbudila u chudého smysl pro ty krásy, aby je uspořádala tak, aby se vzbudila řada dojmů, schopných rozvinouti ten smysl." Tomáš ze Štítného chtěl taktéž, aby člověk hledal a oblažoval se krásou. Boha definoval jako „všeho krásného i nejkrásnějšího krásu". Tolstoj ve svých paedagogických úvahách rovněž ukazuje, že potřeba uměleckého požitku leží v každé lidské bytosti kteréhokoli původu a prostředí, a že tato potřeba má své právo a má býti ukojena, I sám Spencer při všem svém přeceňování vědy ujišťuje, že nikdo si neváží více ceny aesthetického vzdělání a jeho rozkoší jako on. Jako však umění a krásná literatura má vyplňovati prázdné chvíle života, tak má vyplňovati vzdělání aesthetické jen prázdné chvíle ve vychování. —

V poslední době zaznamenati možno snahy směřující k opatření prostředků, napomáhajících k uměleckému vychování ve škole i v rodině. Společnost pro rozmnožovací umění ve Vídni počala právě vydávati obrázkové archy pro školu a dům. Z první serie 25 obrazů vynikají však skutečným uměním jen tři výborné práce F. Jeneweina, zachycující lapidárními rysy význačné děje biblické (Kain a Abel, Sv. tři králové, Pouť matky Boží na Golgotu a Ukřižování Ježíše). Jak znamenitou by byla takto ilustrovaná bible pro děti. Obrázky nyní užívané školské biblické dějepravy nic dětem nepovídají. — Schwaiger má ve sbírce kresby z dějin českých. Jistě platí v té příčině výrok Goetheův „Für die Jugend ist das Beste gut genug". Naši mnozí ilustratoři pro mládež zdají se spíše říditi zásadou, že pro mládež je to nejhorší dosti dobrým.

Radostí naplní každého přítele mládeže zpráva, že mistr Mik. Aleš na žádosť prof. Šuklje odhodlal se se zájmem ilustrovati dětský slabikář, který ve školním knihoskladu ještě během tohoto roku bude vydán. Pokud ze zkušenosti známe, dětem našim velkou radost působí obrázky Alešovy.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. V nových svých básních „Satanova sláva mezi námi“ líčí Stanislav K. Neumann návštěvu Kristovu.

„Zůstal mlčky na prahu nesměle státi,
a myslím, že soucitně díval se na mne.
Mlčel jsem také zvědavě, a konečně,
když již hloupým se mně to zdálo
a jeho pohled mě dráždil, ten věčně passivní,
prudce jsem přistoupil k žebráku:
Co chceš ode mne, malomocný?
Čeho hledáš v doupěti vlčím, beránku?
Vrať se k ovcím, jež čekají ještě, pastýři dobrý!
Já nikoho nečekám, sám jdu.
Vlastní se protloukám pěstí.
Nenávidím. — Tys učil políčkům
tvář druhou mlčky nastavovat.
Proklínám. — Tys blahoslavil tiché.
Je vzpoura v krvi mé. — Tys boží syny hledal
a řvoucí lůzu nepoplvals tam dole.
A v jasných nocích se ženami hýřím!
A slunci klaním se! A k Satanu se modlím!
Co chceš ode mne? Vrať se k ovcím svým!“

Doklad k modernímu titanismu, o němž na jiném místě píše prof. T. G. Masaryk! „Dekadence vyrůstá na ssutinách starého regimu, titanism Mussetův a francouzský vůbec je její bratranec, ba nevlastní bratr.“ Mohl bych citovat ještě z „Kultu smrti“ Bořivoje Vajgrta.

„A já jdu sám, jdu hrdě! Bez boha, bez lásky, bez víry v lidstvo...“ Neumann sice již víru nalezl, ne však víru v boha, ale v satana.

„A nad propastmi
sedí na tvrdém, kamenném trůně
On,
Satan,
náruč rozevřená vyhnaným dítkám Evy,
oheň přívětivý v kraji podzimkovém,
síla duší, pýcha srdcí lidských,
a čeká.
Výheň žhavých jeho zřítelnic
plá, maják záchranný ve tmách země,
svadlé
pod těžkou stopou Nazaretského.
A on čeká
velikým čekáním silných,
neboť i jeho koráby

přirazí ku břehům žití
a vítězné
i polnice jeho zástupů
v Kanaan života vtrhnou,
kde nalité hrozny révy,
pro všechna zardí se ústa
na luzích, jež zkvetou barvami,
jak nepoznala jich země,
skropená rosou volných, širých nebes,
jež morósní suverén opustil,
zahnán radostí lidskou.
To bude člověka chvíle největší.
A žena krásná
s očima sálajícíma
a s ňadry vřelými
na Golgathu vystoupí nahá,
květ stylisovaný v melodii žhavou,
bílý zázrak v metamorfose tvarů,
a jemně skloní
na ňadra výskající hlavu zkrvavělou
Ukřižovaného
a ruce trčící do výše vyčítavě
od hřebů osvobodí a tělo sejme s dřeva,
jež strouchnivělé k nohám se jí sřítí.“

Po těchto knížkách našich dekadentních mladých básníků četl jsem prosté Povídky Garšinovy, přeložené V. Mrštíkem. Četl jsem příběh o dvou hlídačích na dráze, z nichž jeden nebyl spokojen se svým postavením, kdežto druhý nesl resignovaně. „Už komu štěstí nebo neštěstí přisoudí Hospodin, takový je pak jeho osud.“ Ten revoltující vytrhne kolej, resignující s nasazením vlastního života zachrání blížící se osobní vlak. A revoltující svěsil hlavu. „Svažte mne, kolej jsem otevřel já.“ Pak jsem četl legendu o hrdém vladaři Aggeji, který se rozhorlil, když protopop četl při službách božích: „Bohatí budou žebráky, žebráci pak budou boháči.“ „Co ty, pope, jak ti napadlo, čísti takovou lež? Což nevíš, jak slavný a bohatý jsem já? Jak bych se mohl stát já žebrákem a žebrák boháčem proti mně?“ Ale sám stal se žebrákem, ba služebníkem slepých žebráků. Tak došel poučení. Když pak opět měl se stát vladařem, praví: „Neopustím já slepých bratří svých; jsem jim světlem i pokrmem, soudruhem i bratrem. Tři léta žil jsem s nimi a pracoval za ně a přilnul jsem celou duší svou k žebrákům a chudákům.“ Jak naivním zdá se takový Garšin proti hrdému dekadentovi à la S. K. Neumann! Ale naivnost je jen zdánlivá. Možná že za několik let autor Satanovy slávy také bude mluvit jinak. U Garšina hlásí se právě ten „objektivism srdce“, o němž také píše v zmíněné své stati T. G. Masaryk. A hlásí se vědomě, jak dokazuje náčrtek „Umělci“. Tu líčí Garšin dva malíře, z nichž jeden je typem umělce, jemuž umění je prostou zálibou, bez všeho hlubšího podkladu. „Maluje, co vidí; spatří-li řeku, maluje řeku, uvidí-li bažinu s ostřicí, maluje i bažinu s ostřicí. K čemu jsou mu ty řeky a bažiny? — nad tím se nikdy nezamyslí — —“ Druhý však z malířů, Rjabinin, který takto vyslovuje se o svém druhu, je naopak typem umělce hloubajícího o významu svého umění. Rjabinin praví sám o sobě: „Když chodím po výstavě a dívám se na obrazy, co na nich vidím?

Plátno, na které jsou položeny barvy, nahozené tak, že vyvolávají dojmy podobné dojmům různých předmětů. Lidé chodí a diví se, jak chytře jsou ty barvy rozloženy! A víc nic. Napsány jsou celé knihy, celé hory knih o tomto předmětu; mnohé z nich jsem četl. Ale od Taineů, Carrièrů, Kuglerů a všech, kdo o umění psali, počítaje mezi ně i Proudhona — žádný z nich ničeho nedokazuje. Všichni mluví o tom, jaký má umění význam, v mé hlavě však při čtení tom stále tkví jedna myšlenka: má-li umění ten význam. Neviděl jsem, že by dobrý obraz měl na člověka dobrý vliv; proč mám tedy věřit, že vliv takový má? Proč věřit? Věřit musím, ale j a k uvěřit?" Nemaloval zbědovaného dělníka z kotlárny t. zv. hlušce. A před dohotoveným obrazem takto uvažuje: „Kdo tě zavolal? Já, já jsem tě zde vytvořil. Vyvolal jsem tě, ne z nějaké „sféry", ale z dusného, tmavého kotlu, abych v úžas uvedl svým zjevením ten čistý, ulízaný, nevraživý zástup lidí. Přijď, silou mé moci přikovaný k plátnu pohlédni s něho na všechny ty fraky a vlečky a křikni na ně: „Já — jsem zející rána!" Ale i protiúvahy! „Ano, kdyby tomu tak bylo!... Umělci začnou rozebírat kresbu. Recensenti, majíce uši nastražené k nim, budou tužkami čmárat do svých zápisků... Umělecký kritik L. zuřivě se vrhne na ubohého hlušce a bude křičet: „Kde je tu jaká krása, řekněte mně, kde je tu jaká krása?" a nadá mi, co se do mne vejde. Obecenstvo — — — obecenstvo chodí netečně kolem nebo nepříjemně se ušklíbá; dámy — ty řeknou jen: „Ah, comme il est laid ce gluchar" a odplynou k následujícímu obrazu, k „Dívčině s kočkou", o které se vysloví: „Velice, velice milá", nebo tak nějak podobně." Rjabinin nedochází pevné víry, že by jeho umění bylo užitečné lidem a vstupuje do učitelského ústavu, aby mohl naplnit jiné, účelnější povolání.

Hle, co trápilo Garšina! Je umění účelné či neúčelné? Garšinovi tato otázka těžce ležela na srdci a ze všech jeho povídek vidět, že nechtěl pěstovat jen t. zv. „umění pro umění." Vlastně řešil tedy tuto otázku svými literárními pracemi a to právě ve smyslu účelnosti umění. A hlásá altruismus, jak nejplastičtěji to vyjádřil v legendě: „Hrdý Aggej".

A tu zase navazuji na naše literární poměry. T. j. pokud stopuji naši literaturu, vidím, že po většině naši mladí literáti nestarají se o souvislost literatury s životem a že ruská literatura měla na ně malý vliv po této stránce. Na obzoru literárním objevují se nová a nová jména, ale vliv přichází odjinud. Ovšem každý literát je výrazem jistých životních, sociálních poměrů a nezáleží to jen na něm, co více méně na něho působí, ale charakteristické je, že u našich nejmladších spisovatelů ruská literatura po vnitřní, ideové stránce nezůstavila nijakých stop. Ba, ani u belletristů celkem. V. Mrštík sice přeložil Garšina, překládal již i jiné ruské spisovatele, ale vniterně i on stojí pod zcela jinými vlivy.

A mluvit o vlivu ruské literatury na Josefa Havlíka, jenž vydal povídky „Z menšího obzoru" neb na Pavla Albieriho, jehož „Nevěstu za 50 dollarů" také právě jsem pročetl, bylo by nejen těžko, ale i zbytečno, poněvadž oba jsou to literáti víc z náhody než z vnitřního popudu a přesvědčení. Za četbu pro lid tyto obě knihy jejich však obstojně se hodí. Povídky Havlíkovy jsou většinou sentimentální příběhy bez všeho psychologického zdůvodnění, kniha Albieriho má tu přednost,

že líčí poměry ze života amerických Čechů v Chicagu, kde autor několik let strávil. V tom směru je dost poučná, pak-li že poměry jsou líčeny věrně.

Z překladů v „Laciné knihovně" Ottově vyšla Idylla nemocného od A. P. Valdésa. Hýřivý madridský spisovatel zotavuje se v horách a svádí nezkušené venkovské děvče. Kniha, myšlenkově chudá — ale kdo chce, může se poučit.

České Poesie vyšel II. svazek. O Hálkovi se praví v úvodě, že nemá tolik původnosti a síly jako měl Neruda, u něhož prý sotva nastane ochabnutí interessu, jaké se dostavilo právě u Hálka. Nuže!

Z.

Nové spisy. M. Murko, *Jan Kollár.* II. díl. Njegova dela. Otisk Slovenské Matice. — Dr. Josef Pekař, *Čechové jako apoštolé barbarství.* Věnováno Theodoru Mommsenovi. 2. vyd. — *Český katalog bibliografický* za rok 1895. — A. Geikie, *Geologie* s 47 obrazci. (Světová knihovna Ottova č. 25-27.) — *Soukromé vlastnictví.* Dvé sociologických studií z péra P. J. Pesche, T. J. a P. V. Cathreina, T. J. Z německého podává Dr. Josef Tumpach. (Vzdělavací knihovna katolická. Pořadají Dr. J. Tumpach a Dr. A. Podlaha. Svazek VII.) — *Okresní stravovny v království Českém,* jich účel, zřízení a působnost ve směru sociálně-politickém. Napsal Václav Buriánek. — *Giacommo Meyerbeer a křesťanství.* Uvažuje Václav Müller. — *Podobizny svatých.* Napsal Arnošt Hello. Přeložil a vignety kreslil S. Bouška. S mnoha obrazy dle starých i nových mistrův. (Vzdělavací knihovna katolická. Svazek V.) — Ph. Dr. Eug. Kadeřávka, rektora Karlo Ferdinandovy české university v Praze, *Řeč inaugurační.* O účelnosti ve přírodě. — *Studie über die Elasticität und Festigkeit der doppelt gekrümmten Träger.* Statik der freitragenden Treppen. Von Bašta Johann, Ingenieur der k. k. Staatsbahndirection Pilsen. (Separatabdruck aus der „Allgem. Bauzeitung", Heft I., 1898.) — *Dějiny církve katolické* ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny České. (1740—1898.) Sepsal Dr. Fr. X. Krištůfek (Vzdělavací knihovna katolická. Svazek VI.) — *Dějiny starověkých národů východních.* Napsal Justin V. Prášek. Sešit 2. — *Bedřich Smetana a Milij Balákirev*, jich význam pro vývoj hudby slovanské, jich osobní a umělecké styky. Napsal Boleslav Kalenský. — *První mezinárodní hasičský kongres v Amsterdamě roku 1895.* Napsal J. B. Hubálek, delegát zemské ústřední hasičské jednoty král. Českého. — Vodňanský R. V., *Příruční kniha praktické fotografie.* Sešit 1. (32 str.) Cena 20 kr. Nakladatel I. L. Kober v Praze. — *Knihy a lidé.* Studie literární, sociálné, politické. Napsal Jan Váňa. — *Dějiny Čech a Moravy nové doby.* Knihu I. a II. sepsal Dr. Antonín Rezek, ř. v. professor při c. k. české universitě. Pokračuje Josef Svátek. Kniha šestá. Panování císařovny Marie Terezie. Část II. Napsal Josef Svátek. — Romanes, *Darwin a po Darwinovi.* Přeložil Dr. A. Mrázek. — *Das öffentliche Unterrichtswesen* im Deutschen Reiche und in den übrigen europäischen Kulturländern. Von Dr. A. Petersilie, Professor und Mitglied des Königl. statistischen Bureaus in Berlin. I. Teil. I. Theoretische Grundlage und geschichtliche Entwickelung des öffentlichen Unterrichts. II. Verwaltungsrechtliche Gliederung des

öffentlichen Unterrichts. 29 Bogen. II. Teil. III. Verfassungsmässige Organisation des öffentlichen Unterrichts. Za M. 28·—. *Die Entwicklung des Geistes* beim Kinde und bei der Rasse. (Methoden und Verfahren.) Von Prof. J. L. Baldwin. Deutsche, nach der dritten englischen Auflage vom Verfasser veranstaltete Ausgabe. Mit einem Vorwort von Prof. Th. Ziehen. Mit siebzehn Figuren und zehn Tabellen. 8 mk. — H. Vogelstein u. P. Rieger, *Geschichte der Juden in Rom.* Bd. I.: 139 v. Chr.—1420 n. Chr. 1896; Bd. II.: 1420-1870 1895. M. 8 u. 7. — *Greece in the Nineteenth Century: a Record of Hellenic Emantipation and Progress, 1821—1897.* By Lewis Sergeant. With Map and Twenty four Illustrations. (FisherUnwin.) — *Theorie und Praxis der Englischen Gewerkvereine* (Industrial Democracy). Von Sidney und Beatrice Webb. Deutsch von E. Hugo. I. sv. — *Minerva.* Jahrbuch der gelehrten Welt. Herausgegeben von K. Trübner. Sienbenter Jahrgang. 1897—1898. Mit dem Bildnis Fridtjof Nansen's radiert von J. Nordhagen in Christiania. Mk. 10·—.

Dr. Václav Sixta: **O methodě induktivní a deduktivní.** V programmu c. k. realky v Pardubicích 1897. 14 str.

Resultat úvahy spisovatelovy, že vedle indukce také dedukce má svůj význam pro vědecké badání a že ani jedna ani druhá methoda nemůže býti činěna samospasitelnou, je celkem bezvýznamný; rozumíť se to dnes každému logikovi samo sebou. Do historie antagonismu těchto method se spis nepouští. Přes to jest jen chvály hodno, že také neodborníci jeví zájem pro otázky logické a filosofické, nad nimiž ve pyšném vědomí své exaktnosti mnozí krčívají rameny.

P. Barth, Docent an der Universität Leipzig, Dle **Philosophie der Geschichte als Sociologie.** I. Theil: Enleitung und Kritische Übersicht, 1897, za 8 rak.

Velmi dobrý úvod do studia sociologie: pečlivý přehled všech sociologů tohoto století od Saint-Simona až po naše dny. O době starší je několik úvodních stran. Vedle sociologů (a filosofů dějin) brán slušný zřetel na historiky, kulturní dějepisce, právníky, ethnology. Obsah velmi bohatý, vynecháno málo (schází na př. Funck-Brentano, Lapouge). *S.*

Professor Lujo Brentano, **Agrarpolitik.** Ein Lehrbach. I.: Theoretische Einleitung in die Agrarpolitik, 1897. (3 mk.).

A. Buchenberger, **Grundzüge der deutschen Agrarpolitik** unter besonderer Würdigung der kleinen und grossen Mittel, 1897. (8 mk.)

Buchenbergerova kniha je lepší než Brentanova. Nevím ovšem, co Brentano ještě dopoví, ale v tom, co podává, není dost pečlivý. Brentano je pro docela volnou dělitelnost půdy a vzpírá se proti politice konservativní, čelící k udržení selského stavu středního. Sering Brentanovi dokázal (Schmoller. Jahrb. 1896), že pro svou thesi povrchně předvádí material statistický — a podobně i theoretické vývody Brentanovy jsou místy nepečlivé. Buchenberger je osvědčený praktik (president badenského finančního ministerstva) a zejmena se z něho poučujeme o četných malých prostředcích, kterými se rolnictvu může pomáhat. Je mírně konservativní, zavrhuje státní socialism a všecky návrhy (na př. Kanitzův) nesoucí se k tomu, aby stát na sebe bral finanční odpovědnost za renty a pod. prostředky. *P.*

N. K a r ě j e v, **Vvedenie v izučenie sociologii,** 1897.

Veleplodný spisovatel ruský, professor historie na universitě petrohradské, podává úvod do sociologie; spis je po výtce historický a methodologický, přesnější a všestrannější formulace problemů by mu valně prospěla. Obšírný ukazatel bibliografický vyšel o sobě. (Ukazatel sociolog. literatury 1897.)

N. K a r ě j e v, **Staryje i novyje etjudy ob ekonomičeskom materializmě.** Materialy dlja istoriji i kritiky ekonom. materializma. 1896.

Jak titul hlásí, hlavně material ke studiu historického materialismu. Rozbírají se názory socialistů Marxa, Engelsa, Mehringa, Kautského, Lafarguea a nesocialistů Rogersa, Weisengrüna, Lorie. Nám zajímavější je přehled ruských myslitelů: Lučickij, Miljukov, Vinogradov (P. G.), Petruševskij, Nikolajev, Struve, Beltov, Tagan-Baranovskij. S.

Alfred, Lord Tennyson: A Memoir. By his Son, 2 sv., 1897.

The Letters of Elisabeth Barett Browning. Edited by F. G. Kengon, 2 sv. 1897.

Obojí sbírka je největší událostí anglické literatury za prošlý rok, ba snad za mnohá léta. Syn podává tu historii netoliko života ale také básnického tvoření svého velikého otce; mnohé sporné otázky (na př. o náboženských názorech Tennysonových) zde rozhodnuty definitivně. Oba svazky plny jsou intimních detailů, osvětlující nejen Tennysona, nýbrž i jiné básníky a osobnosti vůbec, s nimiž poeta laureatus byl ve styku.

A stejně jemné knihy máme v listech (jen výběr!) veliké básnířky Browningové, ženy neméně velikého Roberta Browninga. Obzvláště tím, co nám tu Browningová skizzuje o svém manželství, knihy staly se poučnou a řeknu, povznášející lekturou. Jsou zároveň živým komentářem k veršovanému románu Browningově: A u r o r a L e i g h. Kde by naše literatura byla, kdyby naši překladatelé všímali si také těchto anglických světů! Zajisté že román Aurora Leigh měli bychom mít co nejdříve.

P—t.

A. L a p ô t r e, S. J., **L'Europe et le Saint-Siege à l'époque carolingienne.** I.: **Le pape Jean** VIII. (872—882), 1895.

Znám je rozpor mezi listem papeže Jana VIII. potvrzujícím 880 obřad slovanský a mezi listem jeho nástupce Štěpána V. obřad ten už 885 zapovídajícím. Učencové rozpor ten snažili se vysvětlit různě. Jedni pokládají list Štěpánův za podvržený, jiní list Janův. Protože však pravost obou listů diplomaticky prokázána, Lapôtre dokazuje, že starý odpůrce Methodiův Wiching vyloudil na Štěpánovi V. zákaz tím, že mu předložil falšovaný list Jana VIII.

Nezdá se nám, že autor toto své mínění skutečně dokázal; nemýlíme-li se, musí se kritika brát cestou poněkud jinou, jakou již Jagić nastoupil (Glagolitica, 1890) ukazuje, že mezi dovolením Janovým a zákazem Štěpánovým není toho příkrého rozdílu, jejž mnozí spisovatelé shledávají. Jan přece připustil také mši latinskou; ovšem jen pro Svatopluka a jeho panstvo, ale to v době oné eo ipso znamená, že latinský obřad byl de facto prvý. Byl prvý i tím, že papež Jan výslovně žádá, aby evangelium ve všech chrámech napřed latinsky a na druhém místě slovanský bylo čteno, jak řečeno „k vůli větší slavnosti“. Přes to rozpor mezi

dovolením a zákazem slovanského obřadu existuje; po soudu našem, dá se nejsnáze vysvětlit papežskou politikou. Lapôtre ovšem hájí papeže Štěpána V. a dokonce z Jana VIII. dělá velikána; avšak právě Jan VIII. byl dovedný politik, udělivší obřad jen ve prospěch svého stolce a když toho nebylo třeba a když politika germanofilská toho vyžadovala, Štěpán V. odvolal, co vadilo. Pro tuto politiku máme výmluvný doklad o tom, jak papežové tehdejší doby jednali se svým kollegou předchůdcem Formosou. A jestli že konečně si vzpomeneme, jakou politiku Svatopluk sám také provozoval, nepodivíme se politice papežské. Lapôtre Svatoplukovi přikládá vinu největší. Našim českým badatelům, kteří se posud věcí zabývali, dělá všecku čest, že rozpor obou papežů nemohou pochopit — mají na mysli papeže ideální, ale ti přečasto jsou právě jen v mysli, ne ve skutečnosti.

Vlastního předmětu knihy francouzského jesuity se nedotýkáme, nemá pro nás interessu; nemýlíme-li se, patří autor k těm politikům, kteří Římu připravují půdu na východ. Alespoň na nás takový dojem dělá přece jen strojená konciliantnost vůči církvi východní (hlavně Photiovi); v otázkách národních autor je patrným odpůrcem Němců, a přítelem Slovanů. *S.*

Paul von Hoensbroech **Der Ultramontanismus. Sein Wesen und seine Bekämpfung.** Berlín, Walther, 1897.

Pavel hr. Hoensbroech, původně člen řádu Jesuitského, opustil řád r. 1893 a podává ve spise tomto souhrně stati po různu dříve uveřejňované o vnitřním životě církve katolické a poměru katolicismu k ostatnímu světu. Celý spis jest proniknut základní ideou o zásadní nesrovnalosti nároků církve a státu. Nesrovnalost ta udává se jako nutný důsledek panovačnosti církve, tato panovačnost však nevychází nikterak z povahy katolického náboženství, nýbrž naopak jest zpronevěřením a tomuto. Panovačnost tato jakožto živel cizí byla uvedena v církev katolickou teprve v 8. a 9. století, před tím důsledně byla zastávána neslučitelnost církve jakožto instituce náboženské s věcmi světskými. V panovačnosti té tkví podstata ultramontanismu. Tohoto musí se církev především zříci, chceli se opět státi církví v pravdě katolickou. Zdá se nám, že zesvětštění církve katolické jest problém mnohem hlubší, že proces ten byl nutně dán sporem, jenž jest mezi supranaturalistickou i supraracionalistickou povahou křesťanství a konkretními podmínkami šíření se křesťanství v lidstvu. I povaha národů nových a mladých, kteří křesťanství přijali a realisovali, vysvětluje nutnost tohoto jevu. K věci jsme podrobněji ukázali v článku o myšlénkové povaze středověku.

ZPRÁVY.

Pro zakládání obecních stěhovavých knihoven lidových v českých vesnicích má spolek akademiků „Jizeran“ tento plán: Okresní zastupitelstvo utvořiž odbor vzdělavatelský, jenž vyzve obce, aby působily kulturně pro své občany; obce, jež by ochotny byly zříditi obecní knihovny a přispěti k tomu určitou základní částkou (na př. 50 zl.) a ročně vedle toho povolovati menší obnos (na př. 5 zl.), nechť se přihlásí. (Chudším obcím, jimž náklad 50 zl. najednou jest obtíží, poskytniž zápůjčku na splátky záložna.) Z přihlásivších se obcí zřídí odbor okresního zastupitelstva skupiny (na př. skupinu tvoří 10 obcí; přihlížeti záhodno k přibližně souhlasné velikosti a poloze obcí, pokročilosti občanstva, způsobu jeho zaměstnání). Pro skupinu takovou ze základní společné částky (v našem případě 500 zl.), zakoupí se různé české, dobré spisy (zde asi 500 svazků) a rozešlou se současně do súčastněných obcí po oddílech (50 svazcích). Každá súčastněná obec jest vlastnicí idealního dílu (v našem případě $^1/_{10}$) společné knihovny celé skupiny. Jednotlivý oddíl zůstane v obci rok. Po roce odbor okresního zastupitelstva provede opravy, doplní knihovnu novými spisy z pravidelného ročního příspěvku, jenž při seskupení 10 obcí obnášeti bude as 50 zl.; a provede dle určitého plánu vzájemnou výměnu jednotlivých oddílů. Tím postupem dostane se na delší dobu (10 let) obyvatelstvu českých venkovských obcí dobré české četby. — Nákladem okresu a z dobrovolných příspěvků okr. hospodářské záložny, jiných ústavů a pokročilejších obcí zřizuje proměně pokročilé venkovské obce svého obvodu stěhovavé knihovny okresní zastupitelstvo nymburské.

Svépomoc ve vydávání universitních učebnic. Spolky jako „Jednota Českých Mathematiků“, „Klub historický“, „Klub přírodovědecký“, „Jednota českých filologů“ a p. mohou vydávati aspoň hlavní učebnice universitní, nečiní-li tak Akademie neb nakladatelé soukromí. Jedná se o finanční prostředky. Každý spolek nechť vydává knihy pro školy střední do jeho odboru spadající (gymnasia a realky, po případě školy obchodní, průmyslové etc.), pro něž autory najde snad ve svém středu resp. musí vyjednávati s odborníky, kteří by se za honorář slušný napsati je uvolili. Po approbaci ministerské je nutno starati se o zavedení jich na pokud možno největším počtu ústavů; to musí obstarati neb aspoň podporovati oni členové sboru těchto ústavů, kteří členy spolku jsou nebo byli. Povede-li se zavedení na několika ústavech

vznikne tím pro spolek roční důchod, kterého pak z části na knihovnu, z části na vydávání učebnic pro vysoké školy užito býti může. Jistě lze ještě pro tyto knihy dosíci podpor Akademie, které u vydávání univ. učebnic prý vadí stanovy. Že to není pouhou utopií, jest viděti na Jednotě Českých Mathematiků, která podobně se chystá vydati knihu Weyrovu a Strouhalovu.

Nedělní klid v prodejnách lihovin. Ačkoliv se dnes již uznává, že si obchodní pomocnictvo zaslouží nedělního klidu, přece je ještě daleko do jeho provedení. Někde částečně uděluje se aspoň od 12—6 hod. večer prázdno. Jsou však vesnice a městečka, kde nedělního klidu, zvláště v kořalnách, naprosto není. Personál v nich zaměstnaný vede život bídný, bez odpočinku, bez možnosti sebevzdělání a ušlechtilé radosti. Zde je náprava nutná. Neustaneme proto volati po úplném zavedení nedělního klidu v obchodě vůbec, a v kořalnách, jichž demoralisující vliv je dalekosáhlý, zvláště, až bude uskutečněn. Nebude li lidu dávána v neděli příležitost k pití alkoholu, najde si jistě lepší a užitečnější zábavu a poučení, než jakou nalézá v prodejnách lihovin. *(Zář.)*

Ženy v průmyslu. Spolek pro duševní zájmy žen v Mnichově otevřel r. 1896 bezplatně tříměsíční běhy pro průmyslové kreslení a postaral se i o další vzdělání ženských učňů. Mladé dívky připravují se takto předběžně pro zlatnictví, kamenotiskařství, pozlacovačství, hodinářství, řezbářství a mnohé jiné živnosti. Čtrnácti a patnáctiletí ženští učňové zaměstnáni jsou v dílnách jako chlapci. Dívky vyučené navštěvují ještě školu pokračovací, v níž cvičí se dvě hodiny týdně v kreslení.

Francouzská mládež. Časopis „Die Kritik“ XIII. č. 106 referuje široce o knize Henri Lavedau-a „Les Jeunes“ — dle obsahu soudě zní druhá část titulu: „L'Espoir de la France“ ironicky. Plasticky, ve formě hovoru ukazuje duchovní úroveň nynější mladé generace; působí až bolestně, neboť brutálně poví pravdu, podtrhuje všecku ošklivost; pohrdá mládeží tou, ale „nesměje se s Molièrem“. Jaké že jsou povahy nynější mládeže? Hluboká protiva k staré generaci, vědomá, zásadně chtěná. Ideje a city, jež měly nad starými moc, nad mladými moci nemají. Je to zjev jednoho zásadního antagonismu: staří byli pod vlivem bohatého života citového — mladí velkou převahou uvažují rozumově, a umějí tak opanovat impulsy duše. Mladá generace myslí ostře, ale cíti jen polovici. Není to pokolení s citovostí, jež četlo Lamartine-ovy poesie; oni nemají ani schopnosti takového cítění. Jsou bez temperamentu, indifferentní, blaseovaní. Nečiní si žádných illusí, ale nemají také velikých cílů v životě — ani cíle, ani ctižádosti, ani přání. Pro staré mají slova „vlast“, „prapor“ ještě významný obsah, mládež při těch slovech necítí ničeho. Náhled mladých o elsasko-lotrinské otázce jest: Dát nám Vilém zpět Elsass-Lotrinky, byl by to pěkný dar k r. 1900. To by se tak hodilo k světové výstavě. — Specifickou vlastností francouzské mládeže jest její irreligiosita, beznáboženský život. — O spustlosti mladého muže v jeho vztazích k ženě nás poučuje literatura francouz. tak důkladně, že L. nám nic nového nezvěstuje; podává jen křiklavé příklady mravní nízkosti. — Ovšem že každá mládež má málo respektu k staré generaci, vysměje se „starým“ bezohedně a nechce se dát svázat jejich „zastaralými“

ideami. Ale francouz. mládež přenáší konflikt do rodiny. V boji proti staré, zmírající generaci platil dříve v rodině klid zbraní, syn před otcem se zdržel hádek a mlčel. Dnes však zacházejí v boji tom až k posledním konsekvencím, s onou našim dnům zvláštní důsledností, která nezná okovů jemných ohledů, taktu srdce. Lavedau-ovi synové nemají úcty před svými otci, poněvadž tito nesdílejí jejich názory. Rozum jim poví všecko, srdce ničeho. Nemají oné milé šetrnosti k životním náhledům otců svých a řeknou jim přímo s nelaskavě brutální odvahou, že je počítají k mrtvým. Ani nemusíš být příliš stár, abys byl počítán novofrancouz. mládeží k mrtvým: ona rychle žije. Co je stáro deset let, už se jim zdá předpotopním. Jeden z „mladých" praví svému otci, staršímu o 40 let: „Ty jsi muž od „kdysi" — z doby pyramid". 40 let to je enormní, to je immensní, papa! 40 let representuje dnes 40 století! Všecko se dnes mění v hodině! v minutě! ve vteřině! Lidstvo mění bleskurychle své náhledy! Živí chodí rychle. V desíti letech, co pravím, v jednom roce mládež není táž. Mládež ze včerejšího večera je sto let stará. Máme bakcil netrpělivosti. V desíti letech chceme být dvacet, ve dvaceti představujeme se jako čtyřicetiletí. Naším heslem již není: „všecko nebo nic!", nýbrž: „všecko a hned!" — Studený egoismus užral mladému muži jako jed všecky citové mocnosti. Kultus vlastního Já musí mu nahradit všecky ztracené ideální statky. Na světě existuje pro takového pouze jeho jediná osoba, ta má cenu, všecken jeho zájem; je to egoismus v celém smýšlení. Všecko, co by ho přivedlo z rovnováhy, zapuzuje od sebe. Slečinka padne některému do náručí s výkřikem: „miluji tě!" a on dostane tlukot srdce z leknutí: ach prosím jen žádnou sentimentalitu! — Postavuje se na stanovisko prospěchářské: co prospěje vzpomínat mrtvých? Myšlenka na smrt je tak nepříjemna — pryč s ní! a říká: „vzpomínky jsou nepohodlným zavazadlem".

Mládež ta má egoismus ducha — specificky francouzská vlastnost. Cynicky pozoruje zmítání svých obětí, „jako rybičky v Seině, když se dostala do síti". Zvláště však egoismus ten se jeví u spisovatelů: egoismus umění. Lidé okolo nich žijící nejsou ničím více, než psychologickým pozorovaným materiálem, jako medikovi zvíře ke zkouškám; nemá morálního úsudku, aby v druhém cenil člověka; viz Bourgctův úvod „Žáka" a Chamisso v sonetu „Das Kruzifix" (připomínám i Zeyerovu knihu „Tři legendy o krucifixu" — v první legendě chce mít umělkyně bolestný výraz Člověka — dosáhne toho za cenu smrti nešťastného Čecha). Ještě oběti jejich mají být vděčny — jsou v knihách učiněny nesmrtelnými! to stojí přece za to!

Vnitř rozervanost, pustota — zevně korrektní, bezúhony. Mají „morálku buržoů": jen žádný skandál! Všecko učiní pro zevnější čistotu, sociální respektabilitu, ale nic pro pravdu. Všecko jest dovoleno, co nezpůsobí nemilé opletání. Pohybuje se s grandezzou lorda, spontánní projevení naturellu jest něčím nízkým — tiše mluví a sotva chodí. I ta nevěstka na ulici se směje svému odumřelému průvodci.

„Povahopis je ovšem přehnán — má umělecky působit": To je právem básníkovým silně nanášet, aby silně působil. Ale Lavedau-a vede i jiný důvod. Lavedau miluje Francii a chce svým líčením volat k mlá-

deži: zadrž! na té cestě, po níž jdeš. Jeho lidé jsou monstra. Jenom jednou proniká mírnější úsudek: mladí nejsou zlí, jsou pouze „vyschlí“ — ne, nejsou zlí, ale jsou bez temperamentu. A že nejsou „vlastenci“? nedivte se, týž zjev se ukazuje všude: přesytili jste je šovinismem, a nyní se nedivte, že o „vlasti“ mluví studeně. „Kritik“ vidí rozdíl mezi francouzskou a německou mládeží v tom: mezi německou jest přece více ideálnějšího snažení, ale ve Francii se žene všecko za tučnými úřady a výnosnými obchody; pravé honby za rentou. Jen mít rentu!

Kterak stravují se rodiny v Americe a kterak vytápějí své byty? Aby správa domácnosti ženám co možná nejvíce se usnadnila, nepečuje Amerika, jak píše Českomoravský Národní Hospodář, pouze svými strojovými vynálezy nejrozmanitějšího druhu, nýbrž snaží se věc i jinak zjednodušiti. Vedle hotelů rodinných, které rodiny opatřují vším, čeho jim třeba za mírný peníz, tvoří se v Americe, jmenovitě ve Spojených obcích amerických společenstva stravovací, skládající se z jistého počtu rodin, které zařídí si velkou společnou parní kuchyň s všemožnými stroji a přístroji, v níž pak zaměstnávají se velitelky súčastněných rodin střídavě, nabývajíce takto nejen více času k jinému zaměstnání ale jsouce tím i jinak ve veliké výhodě, že dostává se jim lepší stravy alespoň o třetinu levnějším způsobem, než to možno v jednotlivých domácnostech. — A pokud se týče vytápění činěny v Americe pokusy, aby se celé městské čtvrti vytápěly z jistého střediska. Pokusy ty vyznačují se též značnými úspěchy, neboť podniky tyto jsou, pokud se týče konstrukce tak pečlivě a prospěšně provedeny, že zajisté na základě příznivých zkušeností jimi nabytých i materielního prospěchu, jehož skytají, dále budou se rozšiřovati. Mimo to snaží se v Americe jednotlivá obydlí opatřovati také čerstvým vzduchem a sice buď vyhřátým aneb schladlým. Společnost podnikem tímto se zabývající měla původně v úmyslu města až s 50.000 obyvately z jediného centra vzduchem opatřovati. Jelikož však objevily se veliké nesnáze ve příčině potřebné rychlosti při dopravování vzduchu i pokud se týče velikosti strojů foukacích, upustilo se od tohoto úmyslu, i zařizují se taková střediska v každé čtvrti města zvlášť nejvíce s 0·8 kilometru délky síťové. Vše provádí se t. zv. Timby-systýmens, jehož základní myšlénka jest velmi jednoduchá. Ve středisku umístěny jsou parní kotle, jejichž velikost řídí se potřebou a skrze něž vedeny jsou hlavní uzavřené trouby, které vzduch odvádějí a teplo z kotlů přijímají. Aby se v troubách těch ulicemi vedených teplo udrželo a ztrácející nahražovalo, žene se uvnitř těchto trub teplá voda zvláštní trubkou, která zpátečným proudem s kotlem jest spojena. Tím udržuje se všady stejnoměrná teplota. Do hlavních trub žene se vzduch foukacími stroji, čímž docílí se jistý převážný tlak, který brání škodlivým plynům, aby vnikaly. Z hlavních trub vede se pak vzduch vedlejšími troubami do jednotlivých domů a místností. Zvláštními měřidly měří se množství spotřebovaného tepla. — S takovými úlevami pro rodinný život zanáší se Spojené Obce americké. A třeba bylo to tam na mnoze věcí spekulace jednotlivců, nelze pochybovati, že by se i u nás se stejným prospěchem věci ujati mohly stát nebo jednotlivé obce.

O příčinách úpadku řemesel.

Jako v lékařství přesné určení nemoci jest první podmínkou úspěšného léčení, tak i každé léčení chorob společenských, veliké řešení t. zv. otázek sociálních jen tenkráte může potkati se se zdarem, opírá-li se o dokonalou znalost nedostatků a závad, které mají býti odstraněny, i znalost příčin, ze kterých nedostatky tyto vzešly.

A jako v lékařství, tak i v politice sociální čím více proniká toto přesvědčení a čím více se podle něho v praxi postupuje, tím více mizí víra v universální prostředky léčivé a tím více specialisují se methody léčebné.

Platí to zejména i v oboru otázky t. zv. živnostenské, otázky záchrany malých živností před hrozícím jim rozkladem. Oblíbené kdysi hledání léku všeobecného, který by řemeslu „vůbec“ přinesl spásu, za našich dnův upadá v neváznost, a snahy všech politiků rozumných nesou se k tomu, poznati, jaké jsou příčiny úpadku jednotlivých odvětví řemesel, a na základě poznání takového rozsouditi, která z odvětví těch jsou ztracena bez naděje, a kterým jiným lze pro přítomnou dobu pomoci a jakými prostředky. Tímto postupem badání tříští se pak ovšem otázka řemeslnická v řadu otázek speciálních, týkajících se jednotlivých řemesel.

Nepravíme ovšem, že by orgánové politiky živnostenské naproti živnostem, jimž není pomoci, složiti měly ruce v klín a ponechati je jejich neodvratnému osudu. Ale tolik vyplývá z našeho nazírání na věc, že opatření živnostenské politiky v příčině řemesel ztracených budou zcela jiného rázu než v příčině řemesel, na jejichž záchranu možno pomýšleti; účelem opatření oněch bude v podstatě zmírniti bolesti odumírání a zameziti, aby přílivem dorostu přechodné bolesti tyto prodlužovány byly na generace příští.

Než vraťme se k svému předmětu.

Chceme poukázati v krátce k znamenitému pokroku, který byl v poslední době učiněn v diagnose otázky živnostenské.

Chvalně známý německý „Spolek pro sociální politiku“ v posledních letech soustředil činnost svoji v důkladném vyšetření přítomného stavu řemesel, především ovšem v říši německé, z části však i v našich zemích. Výsledky tohoto šetření, řada to monografií vyplňujících deset objemných svazků spisů spolkových, byly již, aspoň pokud se týkaly přímo poměrů našich, sděleny s českým čtenářstvem.[1]) Publikace jejich byla pak podkladem pro jednání sjezdu spolkového konaného ve dnech 23. až 25. září 1897 v Kolíně n. Rýnem.

Nehodlajíce rozebírati celé jednání tohoto sjezdu, jehož protokol vydán byl právě tiskem jako 76. svazek spisů spolkových, chceme upozorniti jen na nejvýznamnější jeho moment, totiž na referát připravený pro sjezd lipským professorem Bücherem. Bücher, odborník ve věcech vývoje hospodářského vůbec na slovo vzatý, řídil sám vyšetřování o stavu řemesel, spolkem podniknutá, a zasluhuje tudíž referát jeho, ve kterém shrnul dojmy své a zkušenosti několikaleté práce vlastní i cizí, zvláštní pozornosti.

Bücher konstatuje předem, že rozšířené posud heslo o stroji továrním, který zničil řemeslo, jest příliš úzké, že nevystihuje plné skutečnosti; i ukazuje k tomu, že vlastní příčiny rozkladného procesu v oboru výroby řemeslné nevězí ani tak ve změnách techniky výrobní, jako spíše ve změněných potřebách obecenstva konsumujícího, zejména v soustředění těchto potřeb.

Bücher poukazuje v té příčině především k místnímu soustředění potřeby a poptávky, které se projevuje ve zřizování velikých skladů velkoměstských, závodů zasílatelských, spolků konsumních atd., a které podněcováno jest vzrůstem měst, zřizováním obrovských dopravních a továrních podniků, zvláště státních a obecních, a vůbec celým moderním vývojem hospodářským.

Soustředění potřeby, které odnímá půdu řemeslu, jeví se dále i v tom, že úkoly technické, jichž provedení pokročilé poměry naše vyžadují, bývají tak ohromné, že závod řemeslnický nestačí k provedení jejich (stavby mostů, parních strojů, zařízení

---

[1]) Srovnejte článek dra J. Grubera v „Obzoru národohospodářském“ z 15. února 1897.

továrního); a i kdyby stačil, nemohlo by mu provedení jich býti svěřeno z důvodů hospodářských, pro ztrátu času a spojenou s ní ztrátu úroku z kapitálu investovaného. Což lze si pomysliti, aby dnešní stavby tovární, budovy nádražní a pod. zřizovány byly tím pomalým způsobem, jakým po staletí kolikeré generace řemeslnické pracovaly o stavbách středověkých chrámů?

Úkoly podobné vyžadují sice i dnes mnoho různé práce řemeslné, ale sloučené v jeden veliký závod; pro samostatné drobné řemeslníky podnikatele jsou na dobro ztraceny.

Koncentrace potřeby jeví se dále i v tom, že předměty, kterých si dříve jen jednotlivci dopřávali, stávají se předmětem potřeby širokých vrstev lidových a musejí býti vyráběny levněji, než možno je při výrobě řemeslné. Konečně přistupuje i ta okolnost, že vymizel zvyk užívati práce řemeslníkovy k výkonům v domácnosti konsumentově samé a na místě něho spotřebitelstvo silněji a silněji pociťuje potřebu kupovati bez ztráty času zboží hotové, připravené ku prodeji v hojném výběru.

„Soustředěná potřeba nemůže však dojíti ukojení roztříštěnou výrobou. Potřeba taková vyžaduje stroje, a kde strojů nelze užiti, specialisace; stroj však všude nezbytně vede k výrobě tovární, specialisace k soustavě skladařské."

Bücher pokusil se dále s plným úspěchem rozlišiti a vytknouti různé cesty a cestičky, kterými rozklad řemesel postupuje; i vypočítává jako hlavní typické formy tohoto rozkladného procesu následující:

1. úplné vytlačení řemesla tovární aneb skladařskou výrobou předmětů téhož druhu. Příklady takového úplného zničení řemesla jsou poměrně nečetné: ze starší doby uvádí se zde tkalcovství, puškařství, hodinářství, hřebenářství, knoflíkářství, punčochářství, výroba hracích karet; z novějších dob obuvnictví, kloboučnictví, barvířství, mydlářství, provaznictví, nožířství, hřebenářství, do jisté míry pivovarnictví a bednářství.

Vytlačení řemeslné výroby jest tu zdržováno a jinde zas urychlováno zvyky obecenstva kupujícího a jinými okolnostmi; tak na př. v řemesle obuvnickém stará zvyklost venkovského lidu nakupovati hotové zboží na trzích usnadnila potlačení drobných mistrů řemeslnických velkými závody obchodnickými.

Ve mnohých z uvedených odvětvích výrobních pokročil proces ten tak značně, že bývalým mistrům řemesla nezbývají

než toliko správky a namnoze dokonce již i v tomto oboru ubývá jim půdy jednak tím, že majitelé skladů přejímají i opatřování správek, jednak tím, že při zboží továrním menší hodnoty, na př. při nejlevnějších druzích obuvi, správky vůbec odpadají, poněvadž se majiteli lépe vyplatí koupiti místo správky zboží nové.

2. V jiných odvětvích výroba tovární a skladařská nevytlačuje řemesla úplně, ale zabírá větší nebo menší část jeho posavadního oboru.

Tak především bývají některé výkony rozmanitých řemesel slučovány v továrnách k výrobě složitých předmětů, na př. v továrnách na vozíky dětské, na stroje, lokomotivy, vagony, kufry atd., i bývají tu pak prováděny dělníky továrními na místě samostatných mistrů řemeslnických.

Jindy stává se, že výroba některých předmětů odštěpuje se od starého řemesla a přechází na odborné velkozávody; a bývají to obyčejně právě předměty, jejichž výroba je zvláště výnosná. Tak řemeslo knihařské takměř se rozpadlo na více než 40 specialit, od řemesla košíkářského odštěpila se výroba jemnějšího zboží a přešla na závody velké, řemeslo zámečnické ztratilo výrobu zámků, od níž přece bylo vzalo jméno své, malí kartáčníci pozbyli výrobu štětek a kartáčků na zuby, truhláři výrobu nábytku prostřední jakosti; pekařům hrozí ztráta pecnářství atd.

Neméně četna je třetí skupina případů sem spadajících, kde totiž továrna přejímá část procesu výrobního, z pravidla první zpracování suroviny, na př. úpravu svršků v obuvnictví, přiřezávání součástek nábytkových pro truhláře a pod. Zajímavo jest, že řemeslníkům zdává se v první chvíli, že jest pro ně výhodno, usnadňuje-li jim továrna tímto způsobem jejich práci umožňujíc jim vyrobiti za stejnou dobu větší množství zboží než prve. V pravdě trpí však řemeslník v případě tomto škodu, jednak tím, že pozbývá výhod přímého nákupu surovin, jednak tím, že má zapotřebí většího kapitálu provozovacího, poněvadž zpracované polotovary musí platiti dráže než samu surovinu.

Konečně v mnohých případech pozbylo řemeslo půdy vznikem nových method výrobních a zavedením nových surovin; stačí uvésti jako příklady výrobu nábytku z ohýbaného dřeva, výrobu drátěných hřebíků, drátěných provazů, výrobky

z gutaperči místo předmětů vyráběných dříve z kůže neb plátna, emailované zboží plechové, které značně poškodilo klempíře, hrnčíře i kotláře a j. v.

3. Namnoze pozbylo řemeslo samostatnosti přivtělením k velkým podnikům potřebujícím jeho služeb; tak na př. dnes každý větší pivovar má své bednáře, každá koňská dráha své vlastní sedláře a kováře, továrny na konservy užívají svých zvláštních klempířů, stavitelé lodí svých truhlářů a čalouníků k vnitřnímu zařizování jejich, zvláštní strojnickou dílnu pro správky; nalezneme při každé větší továrně, správa státního telefonu má své vlastní pokrývače atd. Některá řemesla, na př. soustružnictví, jsou tímto stálým odebíráním sil již skoro úplně strávena.

V případech tuto uvedených bývá pravidlem, že se dorost dělnický pro továrny rekrutuje i na dále z učňův řemeslnických; tím vysvětluje se na př. neobyčejně vysoký počet učňů zámečnických jakožto zcela normální.

4. Příčinou velikých a ovšem nenapravitelných ztrát pro řemeslo bývají zhusta převraty v potřebách lidských. Tímto způsobem na př. ve starší době řemeslná výroba pergamenu a vlásenek podlehla svému osudu a ani v naší době není o případy podobné nouze. Stačí připomenouti, jak zařízením městských vodovodů téměř úplně pominula potřeba bednářského zboží v domácnostech, jak vymizely přeslice vyráběné druhdy rukou soustružníkovou, jak kvetoucímu druhdy řemeslu cínařskému nezbylo od těch časů, co cínové nádobí stolní vyšlo z užívání, vlastně nic jiného než výroba cínových vojáčků, jak jinak se cestuje v době železných drah než jindy bývalo a jak následkem toho ubylo výdělku kožešníkům a brašnářům.

5. Konečně často upadá řemeslo v závislost na obchodních skladech a přeměňuje se touto cestou v domácký průmysl. V tomto směru působí zejména vysoká činže ve vnitřních čtvrtích velkoměstských, která přinucuje řemeslníka, aby se i s dílnou svojí přestěhoval do předměstí. A s druhé strany k témuž výsledku, k přerušení přímého styku řemeslníka s konsumenty, působí i samo pohodlí kupujícího obecenstva, které raději kupuje ve skladech, kde je větší výběr hotového zboží, kde nalezne ochotnou obsluhu a ochotu vzíti zpět zboží, které se kupci nehodí.

Bücher resumuje na konec úsudek svůj v ten smysl, že

„řemeslo ve všech případech, kde se zabývá výrobou předmětů „nepodléhajících rychlé zkáze a hotových (bez installace na místě „a pod.) k užívání, které lze vyráběti v určitých typech vyhovu- „jících průměrným spůsobům potřeby, že ve všech těchto pří- „padech řemeslo jest v nejvyšší míře ohroženo, a to i tenkráte, „když tovární výroba nevyniká nad ně nikterak technickými před- „nostmi.“

Naproti tomu tam, kde výrobky řemeslné musejí býti při- spůsobovány individuelní potřebě anebo na určitém místě při- praveny k užívání, řemeslo vůbec neztratilo doposud styku s konsu- menty, který jest podmínkou jeho existence. Však ve větších městech může se i v těchto případech samostatný řemeslník udržeti jen tenkráte, stojí-li naproti soustředěné poptávce, jako je tomu na př. při řemeslech při stavbách zaměstnaných, anebo vydržuje-li si krám pro sbírání zakázek, jak to vidíme při živnostech oděv- nických.

Výklady Bücherovy týkají se ovšem poměrů v říši německé, kde soustředění obyvatelstva v městech, a s ním, jak Bücher ukazuje, spojený rozklad řemesla dále pokročily než doposud u nás. Nicméně výklady ty právě proto jsou pro nás zvláště zajímavy, že ukazují cíl, ku kterému spěje i vývoj našich domá- cích poměrů živnostenských.

S tohoto stanoviska jest také hodno povšimnutí, že referát Bücherův o značně pokročilém rozkladu řemesla v Německu ni- kterak nevyznívá zoufale. Referent ukazuje především k tomu, že někdejší „zlatý věk“ řemesel, o kterém se tolik mluvívá, je vlastně báchorkou; že výdělkové poměry řemeslnictva městského nebyly ani v 17. a 18. století tak příznivy, jak obecné mínění předpo- kládá. Bylať na př. za starých řádů cechovních obecně rozšířena instituce t. zv. Reihenbacken a Reihenschlachten, záležející v tom, že jednotliví mistři pekaři nebo mistři řezníci jen střídavě, v různé dny směli provozovati výrobu; k roku 1817 uvádí se na příklad (Tentzel) jako normální poměr nucená každodenní zahálka sedmi z deseti mistrů pekařských; v severoněmeckých městech pova- žováno za příznivý poměr, vyprodalo-li 6 řezníků za týden kus skotu.

Ještě méně skvělým svědectvím tehdejšího blahobytu řeme- slnického jsou zprávy o úžasně velikém počtu mistrů pracujících beze všeho pomocnictva; dle statistiky magdeburské a würzburské z roku 1784 připadal na př. jediný pomocník na šest mistrův.

A také v příčině soudobých převratů ve stavu řemesel, jak jsme je svrchu vylíčili, Bücher dospívá k útěše, že bolesti a strádání, které co dostavují v jejich průvodu, jsou jen rázu přechodného a nezavdávají více příčiny k steskům než kterýkoliv jiný podobný převrat hospodářský. Řemeslník překonav nesnáze přechodu stává se prostě jiným člověkem než býval, přispůsobuje se změněným poměrům. Někteří drobní mistři a řemeslničtí stávají se většími podnikateli kapitalisty, jiní zabírají přední místa mistrů továrních, jiní stávají se kvalifikovanými dělníky továrními — a všem těmto vede se vlastně v odvislém postavení jejich lépe než za někdejší samostatnosti. Jen ta část samostatného druhdy řemeslnictva je politování hodna, která klesá mezi dělnictvo domácké, dodávající své výrobky do skladův obchodnických. Jsou to zvláště živnosti oděvnické, kde je proces tento tím bolestnější, poněvadž postupuje s neobyčejnou prudkostí. Však také stává se již obecným přesvědčení, že úprava práce domácké jest nejčasovější a nejpilnější otázkou politiky i živnostenské i dělnické.

Konečně naproti trudnému stavu řemesel ve velkých městech Bücher důrazně ukazuje k příznivějším poměrům řemesla venkovského. Zde není soustředění potřeb ani zdražení bytů, pod jehož tlakem hynou řemeslníci velkoměstští.

„Potřeba je zde namnoze povahy zcela individuelní; každý zná mistra řemeslníka i jeho dům osobně; osobní vztahy založené na přátelství ze školy, na sousedství, příbuzenství, mají tu vliv i na styky hospodářské: zde jest posud půda řemeslu příznivá. Řemeslník často pro svou potřebu vzdělává kousek políčka; v době žní vypomůže při práci svému sousedovi; často mívá vlastní domek; vůbec při své obživě nebývá odkázán výhradně jen na svoji živnost. Živnost provozuje se ještě ve starých formách práce za mzdu a práce k vyrovnání vzájemného účtu.“

Bücher je přesvědčen, že většina řemesel, která se po venkově ujala, jest na dohlednou dobu zabezpečena. „Ovšem v mnohém směru také se jich dotkly převraty městského průmyslu; i na venkově za našich dnů zřídka klempíř sám zhotovuje nádobí, a málokdy kovář přibije podkovu, kterou byl sám zhotovil. Ale přece jen na venkově nemění se zvyky spotřební tak rychle. Také správek je na venkově více než ve městech. Naopak rozšířením strojů hospodářských a dokonalejšího nářadí vznikla pro zá-

mečníky, kováře, klempíře, bednáře, truhláře a j. nová práce správková."

V německé říši 52% samostatných řemeslníků usazeno jest na venkově, a poměry jejich měřeny dle počtu pomocníků jsou nekonečně lepší nežli byly poměry řemeslnictva městského na počátku tohoto století. Ztratilo-li řemeslo města, dobylo si venkova a u srovnání s někdejší uzavřeností cechovní má při dnešním rozšíření řemesla po venkově pomocník řemeslnický nepoměrně lepší vyhlídky na založení si samostatné existence, — změna to, ze které všem lidem dobré vůle nelze než radovati se."

25./2. 98. *Dr. Fáček.*

Goetheův Faust: Nadčlověk.

(Dokončení.)

Počínám své poznámky s Heinem. (Skutečně jen: poznámky a žádná literární historie!) U Heinea nedovedl bych říci o žádném díle o sobě, že by uspokojovalo plněji; ale všecka dohromady jako celek přece jen mají význam značný.

Nemíním pouze jeho literární revoluci proti buržoasnímu šosáctví, ale jeho celý světový názor a ještě více, jeho mefistofelský temperament, vyšlehující divnou směsicí voltaireovského klassicismu, zavánějícího suchoparem talmudovské chytrosti, sentimentalního byronismu stupňovaného až k cynismu a dekadentního anarchismu.

Jako Faust také Heine opouští výšiny idealismu a vrhá se v nížiny sensualismu — sensualismu netoliko vyfilosofovaného, ale půdově rasového, semitského. Na Heineovi studovat můžeme novodobého člověka, jak krokem za krokem rozpoznává illuse — v lásce a umění, v politice a konečně i ve filosofii. Srdce ho zradilo napřed, následovala hlava — co by také modernímu člověku byla hlava bez srdce! Jak mnozí také Heine na konec odhazoval kulturu celou („Vizli-Puzli"!).

Hegelství z Heinea udělalo nejen titana, ale přímo boha. Jako bůh vedl si tak, jak Goetheův bůh v básni „Bůh a bajadera", ale brzy nebylo k tomu peněz a zdraví. Božství sešuntělo (čtenář vidí, že se držím Heinovy autoanalyse), až na konec vzalo za své. Heine vyléčen z apotheosní illuse a dokonce z — liberálního atheismu:

„als der Atheismus anfing, sehr stark nach Käse, Brantwein und Taback zu stinken: da gingen mir plötzlich die Augen auf, und was ich nicht durch meinen Verstand begriffen hatte, das begriff ich jetzt durch den Geruchssinn, durch das Missbehagen des Ekels, und mit meinem Atheismus hatte es, Gottlob! ein Ende."

Titanský aristokratism se lidem skutečně velmi nesnadno opouští. Heine ve svém divném nepřátelsko-přátelském poměru k Goetheovi nevzdal se Fausta právě v tomto punktu. Pokání v nemoci a ze strachu není rozřešením problému. Nevím, zda-li v kresťanství (podle starší vlastní theorie) ještě na posteli ho nedráždila ta zvláštní slast (Wollust) bolesti — já alespoň přes všecek jeho literární odpor proti romantice nevěřím, že to pokání bylo hlubší, třeba že bylo až krvavé. Stal se chudák Lazarem („Lazarus") ale přece jen bez pravé a sílící naděje. A tak jeho faustovsko-byronovská revolučnost při vší intensitě citové k řešení časového problemu nepřispěla. Heine nebyl dost opravdový.[1])

O překonání Fausta nemůže být řeči. Heineova revoluce byla vždy více negativní; k positivní reformě scházelo mu srdce a pravá víra — jeho necitelnost k Boernemu (do jisté míry i k Platenovi) ukazuje jasně, že dobu činů, která následovat měla po filosofování, dovedl sice věštit, ale že jí nedovedl být bezpečným vůdcem. Ale postřehl sociální hnutí doby a Saint-Simon naň měl vliv dost značný, ale nikoli hluboký. Lassalle zdál se mu být očekávaným messiášem XIX. století! To je pro Heinea charakteristické a neodporuje tomu, že při své pozdější idealisaci židovství zálibu našel v Rotšildovi. A právě jako Žid, Heine nikdy nezapomněl všech těch ponížení a běd, jež v mládí musil přetrpět i od křesťanův i od Židů — to záští, lámající okovy tisíciletých předsudků, mluvilo jazykem srozumitelným všem utlačeným a poníženým — ale nebyl to jazyk lásky, nýbrž násilí . . .

Heine titanism zžurnalisoval — v tom byla jeho síla, ale i slabost.

*

Sotva že Goethe svého Fausta dokončil, Lenau vytvořil Fausta nového (1833—35). Skutečně nového, třeba že pod tlakem veledíla Goethova; ale pokus Lenauův je tím zajímavější, že dovedl danou látku spracovat samostatně. Samostatnost vidím ovšem v některých vedoucích ideách, nikoli v podrobnostech.

Jako všichni titanové také Faust Lenauův ztrácí víru svého mládí a propadá skepsi — u Lenaua odpor je tím bolestnější, že víra naň v mládí měla vliv veliký a že byl hluboce zbožný.

---

[1]) Srovn. Der Doktor Faust, ein Tanzpoem; nebst kuriosen Berichten über Teufel, Hexen und Schwarzkunst 1847: Mefistofeles zaměněn Mefistofelou.

Goetheův Faust ztráty víry nikdy tak nepocítil jako Lenauův — Lenauův Faust je právě katolík a proto zavrhnutí víry zanechává prázdno větší a hlubší než u Fausta protestantského. Lenauův Faust v tom cítí jako Mussetův Octave a Rolla.

Ke skepsi druží se nutně strach před smrtí — vědomí vlastní slabosti a nicotnosti. Ale skeptik chce být bohem, chce zapomenout, že je stvořením a že stvoření sluší skromnost — hrdost svádí ho k illusi, že je bohem. Ovšem je to jen illuse a sebeklam:

Könnt' ich vergessen, dass ich Creatur — —

V tomto sebeklamu titan krok za krokem přetrhává všecky svazky vížící ho k životu. Ztrativ víru — víru v Krista — odpadá od přírody, až mu pak nezbývá než vlastní já. Avšak právě toto vlastní já nedovede snést: jako skorpion ničí sebe sám a končí zoufáním a sebevraždou.

Tento pathologický vývoj svého Fausta Lenau analysoval velmi přesně a typicky. Prospěje nám v studiích dalších, zachytíme-li věc dobře a také to, co již vyloženo, dostane pevný rámec. U Dostojevského potkáme se se stejnou formulací.

Řečeno terminologií školskou: v Lenauově Faustovi, jako v každém Faustovi a titanovi, odehrává se rozpor mezi objektivismem a subjektivismem; to jest: Lenauův Faust ztrácí své postavení ve světě vnějším a pořád více a více obmezuje se na svůj vlastní svět subjektivní a ten právě, jako lidé všichni, nesnese — počíná, jak Lenau praví, sám sebe ohryzávat až se zničí. A tento process, jak Faust postupně se koncentruje na své já, jak tento subjektivism vede k illusi bohorovnosti, jak se individuum samo sebe zbožňuje a tímto pantheismem (Dich, Welt und Gott in Eins zusammenschweissen) se ničí, Lenau si uvědomuje s neúprosnou břitkostí.

K objektu a tudíž k životu poutá člověka víra. Nestačí-li již víra, pomáhá ještě příroda. Faust Lenauův to ví, ale ztrácí nejen víru, nýbrž i lásku k světu, k přírodě. Cítí, že mu objektivní svět počíná mizet z hlavy i srdce a proto se v touze po objektivaci vrhá do víru lásky smyslné. Ví, že láska by ho spasila a připoutala k bytosti mimo sebe a tím k světu a životu, ale láskou je mu, jako Rollovi a Faustovi Goethově, jen smyslnost a ta ho spasit nemůže. V tomto víru vášní dotýká se ho láska čistá, ale jen se ho dotýká a na okamžik; na místě, aby ho spasila, jej ničí. Láska k Marii udělala z něho vraha

— zabil snoubence Mariina a tím zabíjí již sama sebe. Zlé svědomí vyhání ho nejen od lidí, ale i od přírody; víno a orgie uspávají zlé svědomí jen na chvíle — Faust konečně se obrací proti sobě samému.

Lenau ve zvláštní dramatické básni „Don Juan" analysoval význam a účin smyslnosti. Don Juan dosíci chce smyslností, čeho Faust se domáhá metafysikou —

Es heisst mich meiner Manneskraft vertrauen,
Und sprengen kühn des Edens feste Thüren,
Den Cherub an der Pforte niederhauen.

Smyslností Don Juan uniká sobě samému a připoutává se na svět:

Die Selbstvertiefung wollte nie behagen,
Statt in mich selbst zu graben, zog ich vor
Keck in die Welt ein derbes Loch zu schlagen.

Avšak smyslnost na konec jen otupuje, dělá člověka zvířetem; touží po „inkarnaci žen", jak to Lenau o svém Don Juanovi sám povídá, přece však (hledání toho vtěleného ženství je ovšem marné a není na konec než klam zastírající libertináži) na konec donjuanství nutně končí hnusem — a Don Juan pak, stejně jako filosofující Faust, propadá čertovi. Jediný rozdíl je, že Don Juan sám si smrti nezpůsobuje, zůstávaje si až na konec objektivním —

Der Todesstoss muss mich von aussen treffen,
Krankheit, Gewalt — nur sei's gegenüber —

kdežto Faust, ztrativ svou objektivnost, končí subjektivistickým deliriem sebevražedným.

De facto Faustovi objektivistické stadium donjuanské záhy se končí jednak hnusem a nudou, na druhé straně však tento objektivism je podlomen subjektivismem, solipsismem.

Přechod od nudy donjuanské ke krajnímu subjektivismu děje se ještě jedním mezistadiem. Totiž nenávistí. Smyslná láska převrací se v nenávist: sama sebou již tato láska láskou není a tak svou nudou přivádí nenávist k lidem a k světu. Tato nenávist je ještě objektivistická, ale dostihnuvši ve vraždě svého kulminačního bodu a zároveň krise, stává se nenávistí k vlastnímu já — vrah končí sebevraždou.

Goethe líčí týž process, ale Goetheův Faust neprodělává nemoc století tak akutně jak Lenauův nebo jak Rolla a Octave

Mussetův. Také Goetheův Faust smyslností veden je k vraždě a zoufání, ale při tom je silnější, chcete-li nervně tupější, a neztrácí tak rovnováhu mezi světem a sebou. Lenauův Faust má nervy slabší, jeho nemoc ve všech stadiích je akutnější a proto také končí jinak než jeho předchůdce.

Na Faustovi Lenauově můžeme si proto lépe uvědomit, co znamená přechod od víry ke skepsi a subjektivistickému pantheismu, co znamená ten přechod od objektivismu k subjektivismu vůbec, co znamená to oscilování titanského života mezi smyslností - nenávistí světa a sebe, co znamená ten hrozný titanský dualism vraždy a sebevraždy.

Jak už vzpomenuto, nalezneme tuto analysi ještě u Dostojevského; avšak nalezáme ji již u Lenaua. Pro tento typ Fausta, Fausta katolického, Lenauův „Faust" je rozhodný a proto jsem věc vyložil obšírněji.

Trvám, že výklad můj je správný, jak se čtenář snadno přesvědčí, přečte-li si pozorně alespoň tu jednu scenu, kde Mephistopheles vykládá svůj ďábelský plán, jejž má s Faustem.

Am Menschen ist's ein mir beliebter Zug,
Dass, wenn's Geschick ihm eine Wunde schlug,
Wenn ein Verdruss die Seele ihm erreicht,
Der Sinnenreiz viel freier ihn beschleicht;
als wären als dann seine Tugendwächter,
— Die doch am Ende nur gedungne Fechter —
Vom Schmerz berauscht, verschlafen an der Pforte.
Gewaltig packten ihn des Grafen Worte[1];
Nun steht's mit meinem Faust am rechten Sprunge,
Ganz durchgeweicht ist mir der arme Junge,
Wogegen er sich lange mochte sträuben,
Dem wird er nun sich rasch entgegenstürzen,
Im Drang sich zu zerstreuen, zu betäuben,
Die Tage des Verdrusses abzukürzen,
frisch zu verzehren seine Lebenskraft
Im Todestaumel süsser Leidenschaft.
Von Christus ist er los; noch hab' ich nur
zu lösen meinen Faust von der Natur.
Gelingen wird's, ich hab' es mir durchdacht!
Tief in die Lust, hevor die Lieb erwacht!
Mit Weibern zärtlich rohes Spiel getrieben!
Manch Kind gezeugt! — So wird der grade Stand

[1]) Hrabě Isenburg, přítel z mladí, navštívil Fausta a domlouval mu, aby zanechal své dráhy . . .

Sieh zwischen Faust und der Natur verschieben,
Und er im Unmuth stürmen an den Rand.
Dann fast die Liebe ihn am steilen Bord,
Und stürzt hinab ihn jählings in den Mord,
Und schlug er der Natur darum manche Wunde,
So lässt sein Stolz ihn nicht Versöhnung suchen;
Nein! weil er sie gekränkt, wird er ihr fluchen
Und los sich reissen wild aus ihrem Bunde.[1])
Ist mir der Bruch gelungen zwischen beiden,
Von jeder Friedensmacht ihn abzuschneiden,
Dann setzt er sich mit seinem Ich allein,
Und in den Kreis spring' ich dann mit hinein.
Dann lass ich rings um ihn mein Feuer brennen,
Er wird im Glutring hierhin, dorthin rennen,
Ein Skorpion sein eignes Ich erstechen. —
So wird mein Schmerz am Göttlichen sich rächen,
So will Verstossner ich mein Leiden kühlen,
Verderbend mich als Gegenschöpfer fühlen
— — — — — — — — — — — —

Jen ještě několik poznámek a hlavně o katolicismu Lenauova Fausta.

Docela jak u Francouzů máme u Lenaua (ve „Faustovi" a v „Don Juanovi") onu zvláštní neklidnou smyslnost; Mefisto na jednom místě praví o ní

schwankt noch immer zwischen Lust und Scheue . . .

Docela jinak než Goethe Lenau pohlíží na vědu a filosofii. Vidí v nich hřích a ostrou a nesmířitelnou protivu k víře; přímo vinou dosáhnouti chce pravdy a zločinem! Nedůvěřuje sobě, tak jak Faust Goethův a není s to, aby se sám zachránil: zoufá a končí sebevraždou. Lenauův Faust je titan, ale slaboch — Nejvyššího zdrtit chce negací, vzdorem a rouháním — Lenauův Mefisto, četli jsme, je jen protitvůrce a svou tvůrčí moc jeví nenávistí, ničením, smrtí.

Lenau sám jednu dobu pomýšlel stát se protestantem; a také se vžíval v ideály reformační (jeho díla: Albigenští a j.), ale nepřekonal své skepse a svého pessimismu ani náboženský ani filosoficky. Propadl úplně sentimálnímu romantismu, jím zničen jeho vznešený duch . . .

---

[1]) Čtenář ať si pozorněji přečte scénu: „Der Abendgang" — jak se Faust nenávistí - vraždou odcizil přírodě: Stručně dá se Lenauova myšlenka vyslovit tak; příroda je samý život, každá květinka mluví: nezavraždíš!

Lenauův Faust je modernější než Goetheův. Jeho romantism pessimisticky je pokračováním, nejen účinem faustismu racionalistického.

*

Literární historikové na podobu středověkého Parzivala Eschenbachova a Goetheova Fausta již ukázali — dokonce Parzival Richarda Wagnera je vědomým řešením problemu Faustovského. Avšak při velikých shodách, na prvý pohled zjevny jsou také různosti a vůbec Richard Wagner znamená celkovou náladu a názor od Göetheova již hodně odchodný. Wagner je již plnokrevný dekadent a tím liší se od Goethea, v němž dekadence je ještě jen v zárodcích. Wagner je, lépe řečeno, dekadentním romantikem — romantism u něho přezrál v dekadenci.[1])

Faustovský problem Wagnerem řeší se nábožensky, nejen metafysicky a již tím „Parzival" líší se od „Fausta" nejpodstatněji: titan-hříšník očekává spasení a spasitele, a ovšem sám sobě musí být spasitelem:

Höchsten Heiles Wunder:
Erlösung dem Erlöser!

Přes tento protestantský individualism hřích u Wagnera stejně jako spasení je kollektivní. Hříchem moderního člověka je civilisace, od ní moderní člověk musí se spasit, — tak stupňuje Wagner Rousseauův racionalism nábožensky. Všecka civilisace má svůj vlastní smysl v tom, že příroda, jí netknuta, pozná svou sílu t. j. pozná nesnesitelnost civilisace a tím svého nepřirozeného jha se zbaví najednou a rázem, revolucí: revoluce člověku dá sílu, umění dá mu krásu, neboť titan Wagnerovský musí být člověkem silným a krásným.

Revoluce spásy, jakožto čin kollektivní, provede národ ve svém celku, národ germánský a zejmena německý; ovšem bude přes to spasitelem také jednotlivec ale jen potud, pokud celku dovede se podřídit a obětovat a pokud dá pravý výraz tomu, čím celek žije. A dostojí ten jednotlivec-spasitel úkolu jen tím, že zachvácen bude onou posvátnou illusí („Wahn"), která jej po-

[1]) Smím snad pod čarou upozornit na fakt, že novější komponisté s Faustem rádi se zabývali: Mozart (Don Juan), Berlioz (La Damnation de Faust.), Chopin (Don Juan fantasie), Gounod (Faust), Schumanna (ouvertura k Faustovi — Manfred); Wagner má ouverturu k Faustovi, Liszt (Symfonie Faustovská — Episody z Fausta Lenauova — spracoval Berliozovu Damnation de Faust pro klavír), Rubinstein (Démon — Faust), Smetana (rarach).

silní k dobrovolnému odříkání a strádání, k obětování svého egoismu.

Z této božské illuse rodí se nejvznešenější a nejčistější dílo umělecké. Obzvláště pak je tímto uměleckým dílem pravá (wagnerovská) hudba: hudba liší se od ostatních umění jsouc bezprostředním ztělesněním podstaty světové právě tak, jako vnější svět sám, hudba (neobejdeme se již bez slov Schopenhauerových) je melodií k textu, jenž sluje svět. Hudbou mluví k nám svět bezprostředně jazykem svým. Hudba nahrazuje řeč a řeč překonává; řeči jsou prostředkem civilisačním a jako civilisace pochybené — že právě v moderní době hudba má tak veliký vliv je důkazem, že moderní člověk civilisaci se vzpírá. Této moderní civilisaci hudba je, čím křesťanství bylo přezralé civilisaci antické; hudba je také jediným pravým uměním křesťanským. Zároveň je uměním po výtce německým — hudba je tím uměním, jímž už asi dozrává ono umělecké dílo budoucnosti, v němž uskutečněna bude vyšší synthese poesie, mythu, všeho umění, a filosofie. Richard Wagner ve svém „Parzivalu" (již v „Ring der Nibelungen") podal zárodek, ba více než zárodek tohoto díla budoucnosti: na (wagnerovském) jevišti, stvořeném architektem a malířem, vystupuje herec tvořící mimikou, zpěvem a slovem, hudba a poesie doplňuje umělecký celek. Skutečným umělcem budoucnosti je však národ ve své celosti, jednotlivec je národa mluvčím. V díle uměleckém člověk nalézá pravé uspokojení, po němž touží z nicotností a bědností života a světa.

Dílo umělecké je tudíž náboženské. Náboženství ve svém jádru není než poznání, že svět je zlem, klamem, snem: náboženstvím je ta nesmírná touha po spasení z toho klamu a spasení dosáhneme jen odříkáním, obětováním, vírou: umění (pravé umění) je idealním vytvářením mythických symbolů náboženských nikoli k účelům dogmatickým, nýbrž za tím účelem, aby vedlo k pochopení pravého jádra náboženského.

Hudba a s ní celkové dílo umělecké je tudíž jako by Janem Křtitelem očekávaného Spasitele, je v jistém smyslu tím Spasitelem samým, pokud právě je vlastně totožné s náboženstvím. —

Nevím, jestli se mi podařilo upozornit čtenáře na hlavní problemy Wagnerovské metafysiky, kotvící v Schopenhauerově pessimismu; učení o slepé vůli, podstatě světa a o spasení, popření a zničení té vůle je Schopenhauerovské, stejně jako filosofie hudby a umění vůbec. Čtenář musí se ovšem namáhat, aby to

pochopil a co možná musí se vžít do Wagnerovy nálady mystické — vždyť je přece zjevno, že pohybujeme se v říši mystické a mythické.

Faustův problem Wagnerem dostal nový smysl metafysický a náboženský: svět a život nás každého sám v sobě je zlem a hříchem a proto zase ten svět a život je jedinou touhou ten svět a život překonat. To překonání nemůže se stát rozumem a filosofií, ale životem samým; v hloubi našeho vědomí zázrak ten musí se stát a stane se jen pocítěním nejhlubší soustrasti, k zlu světovému, soustrastí k našemu bližnímu, s nímž jako s celým světem bezprostředně se cítíme být bytostí jednou a touž, Pantheism, jenž Lenauova Fausta dohnal k zoufání, Wagnerovsko-Schopenhauerova Parsifala nutí k soustrasti. Lenauův Faust věří ještě v možnost štěstí a hnal se za ním — Parsifal poznal, že štěstí toho není a být nemůže a nalezá tudíž uspokojení v soustrasti. Soustrastí překonává svět.

Historicky jeví se zlo světovým souborem toho, co zoveme civilisací a kulturou. Obzvláště stát, jako orgán civilisace, musí být překonán a nahrazen čistým náboženstvím; hudbou, slyšeli jsme, překonává se řeč. Civilisace zlomena bude přírodou; civilisace jsouc rozumem, odstraněna bude instinktem. Tou přírodní silou jest národ — nikoli ten národ, který státem a právem je uznaný neboli národ egoistických intelligentů a vzdělanců, ani buržoův, ani selské lůzy; k národu patří jen ten, kdo z pouhé lidské přirozenosti čerpá sílu k revoluci proti nepřirozenému tlaku civilisačnímu, národ je souborem všech těch, již pociťují společnou bídu. Pravý umělec vytvořuje ty rekovné postavy, po nichž člověk v té své bídě touží.

Mravně jeví se kultura jako zkaženost přesycení — jako nepřirozenost pohlavní. Překonat tuto nepřirozenost znamená, stát se přirozeným, naivním a ovšem hlavně, nepřirozeným se nestát, zachovat si čistotu a naivnost. V „Parsifalu" nám Wagner líčí pád Amfortův a jeho uzdravení neporušeným Parsifalem. Parsifal vzdoruje pokušení se strany Kundry tím, že v čas vzpomíná na vinu Amfortovu, podlehšího pokušení téže Kundry, a že s ním má hlubokou soustrast.

„Durch Mitleid wissend
der reine Thor — —"

Parsifal je a zůstává naivní, čistý, ale přece si nebezpečí svého pádu uvědomil, poznal nečistý žár, ale překonává jej soustrastí. Touto obětí, tímto potlačením egoismu Parsifal dosahuje

dvojího: spasen tím Amfortas a jeho pád odčiněn, a spasí se Parsifal sám.

Musset, toužící tak po očistění, sotva by tím rozřešením byl uspokojen — jak může Amfortas být spasen obětí cizí? A je spasen čistě passivně? Anebo máme si myslit, že jeho pád odstraněn je také jeho nemocí?

Wagner je dilettant, po Goetheovi jeden z největších a nejopravdovějších. Jeho dilettantism má všecky vady dilettantismu a hlavně nekritickost synthese, spojování a svazování prvků sobě protivných. Jednotnost je umělá, násilná. Wagner slučuje křesťanství katolické a protestantské s buddhismem a brahmanismem, zároveň však staví se proti křesťanství, třeba že ve formě antisemitismu; stejně, ačkoli je německy nacionální, nevadí mu nekritické přebírání nejen různých prvků staré kultury germánské, nýbrž i románské a keltické; Goethe, Kant, hlavně ovšem Schopenhauer vcházejí do této synthese, jejížto konkretním tvarem má být umělecký Gesammtkunstwerk. Připouštím úplně, že Wagner touto svou ideou vykonal pro umění mnoho, ba připouštím, že idea sama má svou oprávněnost; avšak neoprávněna je v ní právě ta synthese dilettantská.

To neorganické násilné spojování a ztotožňování prvků, jež ztotožňovati se nedají: náboženství nikdy nemůže být uměním anebo dokonce jen hudbou, věda s filosofií nedají se srovnat se starým mythem — — ta harmonie a to upokojení životní, jehož Wagner tak úsilně hledal, prostředky jeho dosáhnout se nedá. Wagnerovo náboženství je salto mortale do čiré pověry; jeho mysticism a mysteriosnost nemůže uspokojit člověka proživšího Kanta a Huma a ztrativšího své křesťanství; Wagner svými symboly zachycuje kusy víry, jíž neživé exotické mythy a obřady života dát nemohou. Na konec všecka ta Wagnerovská symbolika není než scholastický materialism působící na smysly mnohem více než na duši: viditelný grál, krvácející kopí, k tomu, docela v duchu naturalistického dekadentství, krvácející Amfortas, mrtvola Titurelova, a zase pastva očí na fantastických postavách a kulisách, dále mistrně smyslná a rozčilující hudba a konec dráždění nervů a smyslnosti diblicí, jako Kundry a dívkami čarodějovými — — zkrátka dekadence v nejvyšším stupni. Nemocí, proti které bojuje, lékař sám je zachvácen. Proto dekadence má v jeho dílech tak vynikající místo a působí více než jeho lék — ovšem lék samý je dekadentní.

Soustava Wagnerova před kritikou jen poněkud přesnější neobstojí. Vezměte si jeho filosofii náboženství: pojem náboženství splývá, jak už řečeno, s pojmy umění, mythu a nakonec nalezneš u Wagnera výroky, podle nichž náboženství vlastně není nic více, než sociálnost pudu pohlavního a t. p.[1])

Proton pseudos Wagnera, jako již Goethea, je ztotožňování života se smyslností pohlavní. Jen že Wagner nad Goethea pokročil dekadentně. Žena je Wagnerovi principem neuvědomělým a bezděčně naivním — muž oddávající se ženě úplně provádí tedy svou láskou ten žádoucí rousseauovský zázrak proticivilisační; jen že Wagner zapomněl, že i v muži si cení instinkt nad rozum a vlastně jen instinkt, čímž jeho filosofie ženy je povážlivě otřesena. De facto Wagner zbožňuje pud pohlavní vůbec a jemu se klaní; proto v „Parsifalu" podal v postavě Kundry jen mefistofelku (ženský Mefistofeles je charakteristický pro Wagnera, jak pro Heina), na ženu pravou zapomněl, ačkoli králové grálští jsou ženati. To právě je charakterické pro dekadenta, že tak dovedně líčí nemoc a kochá se smyslným drážděním. Pravda, Wagner pořád mluví o síle lásky, — ale tak o síle cyklopuje jen impotence. Slabošský Nietzsche také pořád bramarbasuje o nadčlověku.

Wagner nám praví, že na Else v „Lohengrinovi" si uvědomil podstatu ženy budoucnosti a pravé lásky. Že prý v její řevnivosti pochopil plnost lásky; já naproti tomu vidím v „Lohengrinovi", že lásku od ženy žádá slepou, otrockou — Lohengrin ve svém aristokratickém augurství Else ani nezjevuje, kdo je — — jaká je tu možna láska? Láska a přátelství, o němž Wagner někdy mluví také? Ne, Elsa není než dekadentní vydání Markétky, jíž Faust také nechtěl a nemohl zjevit, kdo vlastně je a co chce, protože by tomu ani nerozuměla.

Nenapadá mne ovšem chtít Wagnera snižovat. Ne, odmítám jen jeho náboženství a jeho filosofii. Ale ovšem právě na Wagnerovi (tak jak na Schopenhauerovi) lze dobře studovat, jak veliký

---

[1]) „Die gemeinsame menschliche Natur wird am stärksten von dem Individuum, als seine eigene und individuelle Natur, empfunden, wie sie sich in ihm als Lebens- und Leibestrieb kundgibt: die Befreidigung dieses Triebes ist es, was den Einzelnen zur Gesellschaft drängt, in welcher er eben dadurch, dass er ihn nur in Gesellschaft befriedigen kann, ganz wo selbst zu dem Bewusstsein gelangt, das als ein religiöses, d. h. gemeinsames, seine Natur rechtfertigt," Gesammelte Schriften und Dichtungen IV, 91.

a genialní člověk může být popletený a že se lidem našeho věku líbí právě tím. To je jistě signum temporis!

Naši době líbí se mysticism a okkultism ve všech formách. Wagner tudíž musí se líbit tím více; vždyť i šovinističtí Francouzové akceptovali jeho mysticism. Wagner ultraromanticky věří jen v cit a slepé pudy, rozum je mu jen formou nebo projevem citu („Im Drama sollen wir wissend werden durch das Gefühl") — to je dnes psychologie velmi populární. Snižování rozumu otvírá pověře dvéře do kořán — a pověra je populární. Pověrec nekritisuje a přijímá všecky protivy dekadentní synthese: spolkne bez rozpaku desaterou definici náboženství a každou jinou, těší se z toho, jak jeho mistr teď velebí sílu a germánskou bojovnost, ale líbí se mu hned zároveň, že se má křesťansky obětovat a líbí se mu to tím více, že ta nekrvavá oběť se odehrává — na scéně. Dekadentní šosák rád si zahrá na revolucionáře a je pln radosti, že tu nenáviděnou civilisaci se sebe setře jedním rázem a pak bude silákem, mužem ... V revoluční náladě wagnerovskému aristokratovi není protivný ani dělník, vždyť ví, že revoluci provede jen on, genius a pravý umělec a prorok budoucnosti — socialism je na konec docela umělecké pozadí pro veletitana, spojujícího v sobě všecky síly a mocnosti kulturní („kulturu" Wagner akceptuje, jen „civilisaci" ne!) — wagnerovský titan je zakladatelem náboženství, filosofem, mythologem, umělcem, mluvčím čistého člověctví a národa atd. spasitelem světu a sobě samému zároveň.

Z Richarda Wagnera šklebí se na nás Mefistofeles dekadentní. Tomu vlastně starý Faust byl poněkud silný a odsud ten komplikovaný titanský elixir. — Náš Smetana jej hudebně již překonal.

*

Faustem nejmladším je Hauptmannův zvonař mistr Heinrich ve „Versunkene Glocke". Z „Versunkene Glocke" mluví k nám Nietzsche, Wagner, Goethe a každý tak zřetelně svými slovy a myšlenkami, že již v této neusjednocené synthesi vidíme dílo slabé a slabošské. Také drama samo o sobě je jaksi lethargické (platí to ostatně o dramatech Hauptmannových všech), neenergické. Básník jakoby si netroufal mluvit odkrytě a určitě, netroufá si určitě a silně myslit — tam kde očekáváš slovo vážné a mužné, zarazí tě filosofická diplomacie. Něco jesovitského řekl bych bez mála, alespoň prazvláštní starosvětská chytrost a slabost.

Hauptmannův Faust veze do hor zvon na kapličku, ale lesní skřítek vůz převrhá a zvon skácí se do jezera. Zvonař vrhá se za svým dílem — neníť s ním spokojen. Polomrtvý dostal se k domu čarodějnice Wittichen a tu uzdravuje ho víla Rautendelein (anagram z „Edlnatur“?). Mistr v jejím hlase poznává tony, které mu znívaly uvnitř, jichž však svým zvonům marně se snažil vdechnout. Farář s přáteli přicházejí si pro zvonaře a čarodějnice Wittichen, v jejímž domě s Rautendelein žije, jej vydává. Teď je řada na Rautendelein — sestupuje totiž se svých hor k lidem a do domu mistrova — víla jej doma uzdravuje (věrná manželka toho nedovedla) a uzdravený zase uniká za svou vílou do hor. Tam chce vystavit svůj chrám a ulít ten nový zvon. Je pln života a odhodlání — tu přichází opět farář a rozezlený lid: lidu se nebojí, ale v nitru se ozývá kajícná bolest a nedůvěra; a když uslyší, že žena odpočívá hluboko v jezeře při zvonu a když žena zvon ten silně rozzvukuje, vrhá se zlomený již Faust do staré společnosti. Ale zde již nemá klidu a domova — opět vrací se do starých hvozdů. Rautendelein mezi tím oddala se starému skřítkovi ve studni — čarodějnice ji ještě jednou na okamžik přičaruje a v její náručí umírá zvonař právě před východem slunka...

Mistr Heinrich (také Goetheův Faust jmenoval se Heinrich), to vidí každý, je typ časové polovičatosti a zlomenosti. Hauptmannův Faust stále kolísá mezi starým světem a novým a nedovede se mužně rozhodnout; více náhodou dostává se do hor nikoli vlastní vůlí a právě proto pak stále putuje z hor do údolí, z údolí do hor.

A co v těch horách chce?

Vidíme jen, že by mistr Heinrich rád opustil starou církev a její náboženství; ale o tom, co chce positivního, nedovede nám říci určitého ani nového nic — neboť všecky jeho symboly nepodávají nic více, než-li, že se starým je nespokojen a že chce život nový. Ale život na horách je život starý — panství Pana, nymf, víl a ostatních duchů je starší, než život, který opouští — alespoň tolik, po tolika pokusech titanských, Hauptmann mohl by již vědět.

O nových zvonech, jež hlaholit mají v novém chrámě, slyšíme jen:

— — Mit wetternder Posaunen Laut
mach' es verstummen aller Kirchen Glocken
und künde, sich in Jauchzen überschlagend,
die Neugeburt des Lichtes in die Welt.

— — Und nun erklingt mein Wunderglockenspiel
in süssen, brünstig süssen Lockelauten,
dass jede Brust ershluchzt vor weher Lust:
es singt ein Lied, verloren und vergessen,
ein Heimatlied, ein Kinderliebeslied,
aus Märchenbrunnentiefen aufgeschöpft,
gekannt von jedem, dennoch unerhört
und wie es anhebt, heimlich, zehrend-bang,
bald Nachtigallenschmerz, bald Taubenlachen —
da bricht das Eis in jeder Menschenbrust,
und Hass und Groll und Wuth und Qual und Pein
zerschmiltzt in heissen, heissen, heissen Thränen.
So aber treten alle wir ans Kreuz
und, noch in Thränen, jubeln wir hinan,
wo endlich, durch der Sonne Kraft erlöst,
der todte Heiland seine Glieder regt
und strahlend, lachend, ew'ger Jugend voll,
ein Jüngling, in den Maien nieddersteigt. . . . .

Tedy: omlazení — to přál si již Faust; sílu — to slibuje Wagner; radost — tu hlásá Nietzsche. Ale jak a čím omládnout, jak nalít do degenerovaných nervů a žil sílu a z čeho se těšit a radovat? . . . Ach! kdyby ti moderní pánové věděli, jak ty jejich programy jsou prázdné a již nudné!

Co představuje Rautendelein? Svět původní à la Rousseau? Svět Germánský (Nietzsche má hellenský)? A co znamená dialekt těchto mythických bytostí? Lid, národ? Hauptmann ve svých „Tkalcích", jako jiní moderní, postavil se na stranu lidu, ale nezdá se mi, že to udělal z přesvědčení plného (v úvodu ke „Tkalcům" koketuje s svým tkalcovským původem). Neříkám, že by necítil tíhu časového problemu: Zde individuum — tu massa, ale to cítil již Heine, to cítil Wagner, to cítíme každý. Avšak ve svém nitru Hauptmann je „Člověkem osamělým", aristokratem, s lidem necítí. To vycítit ze všech jeho pokusů a tím řečeno je vše.

Nebudu již filosofovat o tom, co by se dalo vyvodit z formy pohádkové (die Versunkene Glocke. Ein deutsches Märchendrama): prostota, myth atd. — to jsou již staré ingredience; ale kdyby je byl Hauptmann alespoň jako slušný kupec odvážil: toho tolik, toho tolik — ale ne, to si má kupující udělat sám. Úpadek proti Faustu Goetheovu je zřejmý a veliký! Až na jediný moment (Hauptmannův Faust je ženat), ale moment málo provedený z Markétky stala se počestná

německá hospodyně a matka), nepodává „Versunkene Glocke“ nejen nic nového, ale nepodává ani starého v silnější formě.

*

Po Goetheovi v německé literatuře nezjevil se vůbec ještě duch tak silný, aby Fausta překonal aneb alespoň jeho problem moderněji postavil s takovou silou, s jakou Goethe jej formuloval. Všichni ti, „Faust der That“, nebo přímo: „Kampf um Gott“ a jakkoli se ty moderné pokusy zovou, jsou slabé a slabé.

Spíše jsou duchové, kteří, nechávajíce Fausta zatím stranou, dali se cestou schůdnější. Počítám k nejsilnějším Otto Ludwiga a Gottfrieda Kellera. Otto Ludwig, když se musil vrátit do minulosti, stal se žákem Shakespearovým. Právem. Otto Ludwig dovedl se také lépe a s větší láskou ponořit do duše svého lidu (Zwischen Himmel und Erde).

Gotfried Keller také je lidovější než mnozí jeho velicí předchůdcové a lidovější než mnozí moderní, třeba že se ostentativně hlásí k táboru sociální demokracie. Gottfried Keller svůj lid upřímně miluje (Die Leute von Seldwylla) a to je mnohem více než socialistický program Arna Holza (Buch der Zeit — Lieder eines Modernen).

Problem faustovský Keller pojal, řekl bych, intimněji a národněji (Der grüne Heinrich) než ti četní titánkové moderní. Jeho náboženské a filosofické credo čteme jasně formulované v jeho zápiscích nedávno vydaných. Vycházeje od Feuerbacha požaduje atheism a přesvědčení o smrtnosti nejen jako člověk, ale také jako umělec. „... Jsem pevně přesvědčen, že žádný umělec již nemá budoucnosti, jenž plně a výlučně nechce být člověkem smrtelným“ — zní summa tohoto atheistického humanismu, jehož význam tkví právě v síle přesvědčení a víře. Z Wagnerovské dilettanské mlhy člověk u Kellera přechází ve výsluní jasnosti a určitosti.

Na konec nesmím zapomenouti Hebbela. Tvůrce nového dramatu v Německu ve svých pěknějších pracích přirozeně sáhl do života lidí malých. Literatura již dávno nemůže být bez těch známých kapek sociálního oleje — na rozbouřené vlny faustovského moře musilo by se ho ovšem vylít mnoho, aby nastalo utišení a — dobrého. U Hebbela ho tak mnoho není, alespoň moderna ho u něho hledá marně...

„Ze soudní síně“.

Kus mravní pathologie české žurnalistiky.

Povšimnutí zasluhuje pozornost, jakou věnuje za našich dnů žurnalistika sensačním událostem denním a trestním líčením. Vražedný útok v kuplířském závodě, nevěrná žena, jež se upálila, 15letý hoch zavraždivší nevěstku nožem, vražda a sebevražda milenců — — několik dnů to všecko v novinách do podrobností popsáno. List vydávaný stranou kdysi Palackého, přinese jen „po opravdovém váhání“ a „na výstrahu“ podle fotografie obraz mrtvoly upálené, ale při tom nic neopomine, aby obecenstvo vše zvědělo. „Zvláštní zpravodaj“ listu „vyšetřil“ případ a zjistil „nové podrobnosti“, „vyslechnul“ postřelenou nevěstku, osmnáctiletou, velice hezkou blondýnu štíhlé postavy, modrých očí a rusých vlasů, odebral se na místo činu a reprodukuje tklivý nářek kuplířky nad vraždou její milé hodné Aninky. I to se líčí, jak „zvědavé obecenstvo“ (tak eufemisticky zve velkoměstské pobudy obého pohlaví) celé půldne oblehalo pathologický ústav neb soudní budovu, aby uzřeli vraha, dychtivě vyhlížejíce, až se zablesknou bodáky eskorty, a jak se „trpce sklamáni“ rozcházeli. Pak několik zpráv o stavu vyšetřování, a když nadejde přelíčení, nové opakování děje a referát o líčení, románovitě v kapitoly s názvy rozčleněný. Porotní síň nabita, zvláště jedná-li se na př. o vraždu dítěte, příslušnicemi krásného pohlaví; počestné paničky hltají všechny podrobnosti, aby mohly doma v kruhu neméně počestných sousedek rozjímati: „Děkuji Ti, o Pane, že nejsem taková jako ona!“ Jak se rozechvívá houf flaneurů, když prohlášeno: „... odsuzuje se k smrti provazem!“ „Auf der Stelle möcht' ich erblinden, wenn ich das gethan habe!“ volal s pláčem porotou pro vraždu rodičů k smrti odsouzený (rozsudek byl pak zrušen a obžalovaný sproštěn), a se zářícími obličeji hrnulo se „obecenstvo“ ze sálu. Věc se přetřásá pokud možno nejdéle: někdy pan obhájce bývá tak laskav a rozšlapává věc již odbytou

ještě třeba zasláním v novinách, že on je pevně přesvědčen, že jeho klient neměl na př. úmysl vražedný.

Což když dojde k popravě! Historické vzpomínky a popisy poprav dřívějších, až i z minulého století, nová rekapitulace děje, stavba „šibeničního katafalku“, kat, vlastně „popravčí mistr království Českého“, jeho a jeho předchůdce životopis, dosavadní činnost; večeře a noc odsouzencova před popravou. Dramatický básník jde večer do Židů interviewovat kata a popíše vše, i kufřík s popravním náčiním, provazy s kladkami z něho čouhajícími. Již o dvanácté hodině polední mohou se davy kochati v podrobnostech obšírného telefonického referátu, jak před několika hodinami v Liberci, když oni snídali, za hustého deště mezi pochmurnými zdmi trestnice na úzké fošně skonal loupežný vrah (k večeři měl šunku, vypil devět půllitrů piva a vykouřil za noc 20 kuba). Všechno — jak jda na popravu, dělal vtipy nebo jak s provazem na krku klesal pod šibenicí, zdrcen hrůzou popravní procedury.

V soudní síni nalezla žurnalistika bohatý důl pikanterií, z něhož se těží stále intensivněji; i líčení přestupková těší se rostoucí pozornosti novin. Referáty jsou nepravdivé, překroucené, mnohdy plné výmyslů; často bývají psány „humoristicky“. Kdo jen trochu zná trestní soud, ví, jak nesmírně řídkým případem je přelíčení humoristické; není pranic směšného na individuu mravně kleslém neb vinou společnosti bídě a zločinu propadlém, není směšný člověk, jenž z nevědomosti neb vášně narazil o železnou hranu trestního zákona. Povolání trestního soudce je truchlivé, soudcové sami vesměs dávají přednost agendě civilní.

Ale žurnalistický reporter je tvrdší než soudcové, kteří nesčetněkrát řekli lakonické „schuldig“. V prostřed jednání vpadne do síně, nenuceně kráčí k stolu obhájcovu, vypůjčí si od něho žalobu. Chvilku nad ní sedí, občas (je-li zároveň také spisovatelem nebo dokonce poetou) vjede si geniálně do dlouhých vlasů, vypíše si generalia a succus trestní činnosti a effektně se poroučí, aby poctil návštěvou jiný senát. Na chodbě pozdravuje praktikanty, s kamaraderií druží se k obhajcům, vůči sluhům a dozorcům je přímo charmantní. V poledne si vypíše z rejstříku, jak to které líčení dopadlo, a na základě takto sebraných dat sestaví s použitím fantasie šťavnatý referát, vyšperkovaný humoristickými obraty; někdy přidá komickou scénu z chodby. Tak může jeden zpravodaj referovati o několika současně odbývaných líčeních; srovnejte zprávy různých novin a naleznete odpory.

Pouze při velikých líčeních, kdy musí býti referát co nejpodrobnější, je pohodlnější, znamenati slovo za slovem. U přestupků jde to jednodušeji: ob čas přijde se zpravodaj zeptat soudce, nebylo-li něco zajímavého, a vypůjčí si dotyčné trestní spisy. „Já bych s nimi jinak nevydržel,“ uvádí soudce na omluvu svého jednání. Není pravda, že by v nich uznával „představitele veřejnosti, plnící těžkou (!), odpovědnosti plnou (!!) povinnost“, jak nedávno psal jeden reporter; kdyby se jim postavil, snižovali by jej a vyšklebovali by se mu v referátech. Zpravodaj českého žurnálu žádal nepříliš zdvořile soudního úřadníka o jakési sdělení, které mu bylo s odvoláním na úřadní tajemství odepřeno. Druhého dne jej napadl ve zvlaštním článku, že se opovážil „předstírati úřadní tajemství“ ve věci, kterou prý on v „bezprostředním zájmu pravidelného zpravodajství věděti potřeboval“.

Není pochybnosti, že žurnalistika i ze soudní síně něco pro vzdělání čtenářů by mohla vytěžiti, kdyby měla jen poctivou vůli. „Rozhledy“ přinesly svého času příšerný obraz nočního života v cihelnách za Smíchovem; netřeba se trmáceti v sychravé noci bahnem za obvod předměstí; chcete-li cos podobného viděti, stačí zajíti odpoledne k přestupkovému soudu, a uzříte individiua nocovavší v košířské cihelně, strašiivý obraz lidské bídy.

Četba rubriky „ze soudní síně“, vystavující mravní kleslost neb bídu jen jako předmět kratochvíle a zábavy, nevyhnutelně vede k sesurovění mysli, zvláště u dětí; na to již ukázáno mnohokráte.

Vražda na veleslavínském zámku. Vše musilo ustoupiti do pozadí před popisem mrtvoiy zavražděné; „neznámá na mramorovém stole pytevny byla zjevem vzácným a krása těla ještě po smrti působila hlubokým dojmem, . . . dáma řídké krásy, tahy jejího obličeje byly přerozkošné, tělo znamenitých forem, unesen musil býti každý, kdo ji za živa spatřil, tělo její nehybné a přece krásou svou úžas vzbuzující položeno bylo na pytevním stole, mladistvě krásná obět milostného dramatu, pod bílým přikrývadlem rýsovaly se linie a ovály mrtvého těla, lepé souměrné tahy, tvary krásné položené na tvrdé kamenné podložce působily dokonce o h r o m u j í c í m dojmem, vedle „levého prsu znamenitě vyvinutého rána . . .“ atd. — tak doslova stálo, jako líčení z Tisíc a jedna noc, v českých žurnálech. Zajímavo jest, že němečtí reportéři byli vůči svému čtenářstvu svědomitější: keineswegs schön gewesen, podotkl suše jeden, a jiný psal, že v obličeji se jevily

stopy rychle prožitého života, tak že vzdor stáří 22 roků hádalo se zprvu na věk přes 30 let.

Přihledněme k vlivu žurnalistiky na osoby v trestním řízení súčastněné. Předem obžalovaný a soukromý žalobce. Žurnalista dotýká se často choulostivých otázek a zbytečně vystavuje soukromé a rodinné poměry veřejnosti. Nejsa za pravdivost svých referátů odpověden může zprávu překroutiti, zbarviti, výmysly znetvořiti, může kteroukoliv súčastněnou osobu činiti směšnou, neb i kompromitovati, okolnosti, jichž lze užiti též ku př. k vydírání. Jakási ženština žádala bezdůvodně od bratra jistého poslance 1200 zl. a pro případ odmítnutí hrozila bezpodstatnou žalobou pro urážku na cti; její advokát sice sám uznával, že žaloba úspěchu míti nebude, ale poukazoval na skandál, jaký pojde jmenu bratra, poslance. Vyloučení veřejnosti by neprospělo, referát by zněl „... líčení proti panu X. bratru známého poslance a předáka staročeského bylo z důvodů mravopočestnosti konáno tajně, tak že můžeme podati jen stručný obsah žaloby ..."

Ještě horší je vliv na svědky. Pro přestupek podle § 506 tr. z. obžalovaný vede důkaz proti žalobkyni svědkem dobrovolně se přihlásivším, který s žalující dříve intimní styky pěstoval. V novinách uvedena plná jmena účastníků, zejména svědkovo, které bylo pro čtenáře, jemuž je lhostejno, jmenuje-li se neznámý mu svědek Petr nebo Pavel, přec postrádatelné. To podivně kontrastuje s důvodem pro veřejnost trestního líčení uváděným, že veřejnost líčení je svědkům kontrollou, důrazně jim bránící, od pravdy se odchýliti. Kolik lidí se tu přihlásí dobrovolně ku svědectví? Musí-li již někdo za svědka k líčení, jak asi mluví, věda, že za ním číhá zpravodaj, aby mohl zachytiti „veselost v posluchačstvu" (kterého v síni není) a dáti to s plným jeho jmenem v novinách k lepšímu? Svědek obmezí svoje výpovědi na nejmenší; nebo se snad chce udělati slavným a mluví mnoho. Lid se bojí styku s trestním soudem již z obavy, že „přijde do novin", což se mu zdá býti již s obesláním před vyšetřujícího soudce spojeno.

Vůči vlivu žurnalistiky jsou soudce a státní zástupce immuní; tím více jím trpí obhájce. Úloha obhájcova má v moderním obžalovacím procesu veliký význam. Inkvisiční system slučoval v jedné osobě žalobce, obhájce, soudce vyšetřujícího a rozhodujícího, a obžalovaný byl jen předmětem řízení; dnes je procesní stranou a obhájce je jakýmsi doplněním jeho, po-

něvadž obžalovaný v kritickém okamžiku líčení, stížen jsa úzkostí a strachem, třeba i při vědomí neviny klesá na mysli, pozbývá duchapřítomnosti, jen chabě se brání a vysvětluje indicie proti němu svědčící. Není úlohou obhájcovou snažiti se, aby skutečný vinník byl sproštěn, zrovna jako nenáleží státnímu zástupci vymoci odsouzení nevinného za každou cenu; obhájce má bdíti, aby zákon byl přesně zachováván, procesní materiál také k prospěchu obžalovaného využitkován a aby v jeho neprospěch nic přehlédnuto nebylo. Proto obdrží obžalovaný před senátem na svou žádost obhájce a v případech velice vážných, jako před porotou a náhlým soudem musí mu býti zřízen ex offo obhájce i proti jeho vůli. Obhájce jako takový nemůže spoléhati na stálou klientelu, jako obuvník, hokynář, lékař a advokát-civilista, poněvadž nikdo nepřichází rád opětovně do styku s trestním zákonem, aby si mohl vybrati obhájce, jehož důmysl v kritické chvíli již sám seznal. Zločinci ze zvyku jsou lidé, kteří obhájci zaplatiti nemohou, a předchozí zločiny jsou jim ballastem, než aby mohli čekati od hájení nějakého úspěchu. Tedy má-li kdo voliti obhájce, učiní tak pravidelně na základě reklamy v novinách; z toho plyne veliká důležitost, jakou má pro obhájce jeho pověst, zbudovaná hlavně referáty v novinách. Žurnalista může obhájce vynášeti, ukazovati, že byl klient sproštěn, a zamlčovati, že byl odsouzen; když obhájce zhostil se své úlohy prázdnou řečí, a klient byl pro nedostatek důkazů osvobozen, může napsati: „po skvělé, fulminantní, brillantní, právnickým důvtipem sršící řeči dra M. nabyl soud přesvědčení o úplné nevině a *sprostil* obžalovaného obžaloby," nebo když obmezení porotcové po nabubřelé řeči dra N. bezhlavě zodpověděli předložené otázky „. . . . dr. N. dokázal pádnými důvody . . ." Může zamlčeti, že si obhájce škodil nebo udělati z blamáže úspěch. Při porotě chtěl obhájce dokázati polehčující moment pro klienta praktickým experimentem; ve zprávě stálo, že se mu to podařilo, ale zamlčeno, že jen pomocí eskamotáže, která na místě prohlédnuta byla. Naopak zas může žurnalista škoditi umlčováním solidní práce neb posměchem: „na lavici obžalovaných seděl Matěj Novák, za stolem obhájců seděl dr. W."

Obhájce je tedy značně odvislý od žurnalisty, a musí hleděti, aby mu aspoň neškodil, kdežto nespokojenost klientova může mu býti pravidelně lhostejná, jelikož ví, že klient vícekrát se nebude jeho přispění dožadovati: proč by neplaidoval

několika frasemi, když ví, že mu nezdar škoditi nebude a noviny mu přes to udělají reklamu. Někdy možno nalézti mezi obhájcem a žurnalistou poměr věřitele a dlužníka.

Tím trpí postavení obhájcovo; smutné je, že se najdou obhájci, kteří na novinářskou reklamu počítajíce mluví pro zevnější effekt, vyvolávají půtku se soudem, státním zástupcem, jen aby poskytli interessantní pointu, by se mohlo napsati: „dr. X. Y. Z. ve své řeči neohroženě se dotknul choulostivých míst žaloby, tak že přišel do ostrého konfliktu se státním zástupcem, předseda jej přerušoval a volal k pořádku, členové senátu živě protestovali . . .“ etc.

Podle nového soudního řádu jsou též líčení v civilních sporech veřejná; žurnalista v honbě za novou látkou vrhá se i na toto pole, jakkoliv civilní spory bývají spletené obsahem, aby mohl podati správný referát; soudce obyčejně teprve koncem líčení sezná, která strana má pravdu, ale žurnalista nejde tak hluboko jako soudce a nezřídka posuzuje strany podle prvního pohledu. Následky se již pociťují. Vezmeme obchodníky: Býti žalovánu civilně není ještě známkou nesolidnosti, žalobce se třeba sám klame o svojí domnělé pohledávce, nebo byl ku př. nepoctivým agentem mystifikován, který mu namluvil, že žalovaný objednal zboží, dal se pojistiti; ale není odporučením pro obchodníka na úvěr odkázaného, když se o něm čte v novinách, že je žalován; a dvě neb tři takové zprávy mohou zvrátiti úvěr a znepokojiti věřitele obchodníka nejsolidnějšího. Jistý účetní v továrně zneužil chefova podpisu in bianco tím, že falšoval smlouvu, jíž mu chef zaručuje 20.000 zl. odbytného; propuštěn po krátkém čase pro nedbalost, podal na chefa žalobu o zaplacení 20.000 zl. ujednaného prý odbytného. Dlouhý process přes rok trvající, skončil pro falsátora kriminálem; představme si, že noviny přinesly o civilním sporu zprávu; že před člověkem žalovaným o zaplacení 20.000 zl. zapnou kapsy všichni, kdo znají věc jen z novin, je pochopitelné. Nebo spekulant vyláká zboží na dluh, „podnikatel“ staví dům bez krejcaru, a když dodavatel, řemeslník se hlásí o své, drží se nad vodou tím, že věc protahuje a ve sporu lže: on, žalovaný, byl ošizen, místo zboží dostal bezcenný brak, objednané práce nejsou ještě doděllány a nejsou k ničemu. Soudce musí provésti důkazy a líčení odročí, ale nahodivší se reporter dá ve zprávě za pravdu lichým námitkám žalovaného, a poctivý obchodník neb řemeslník bude na svojí pověsti poškozen.

„Žalovat nebudu," říká klient advokátovi, když dlužník neplatí vzdor upomínání; „raději tu stovku oželím, než bych se dal k vůli ní smýkat v novinách." Což teprve, budou-li noviny, což se dá očekávati, přinášeti zprávy o sporech manželských a rodinných!

Těmito úkazy znemravňuje se veřejnost a vnáší anarchie do soudnictví. Veřejnost líčení sama znemravňuje, ač má býti soudci výstrahou, aby si nevedl stranicky a nevykračoval z mezí zákona: Veřejnost má býti soudcům, žalobci a obhájci vzpruhou k horlivému a svědomitému plnění povinností, Má býti obžalovanému zárukou, že s ním bude nakládáno jen podle zákona; ale v nejčetnějších případech bude všem útrapou, ohledně svědků neblahé účinky veřejnosti již vylíčeny. Úroveň posluchačstva může míti na obhájce zlý vliv, sváděti jej k vůli reklamě od solidnosti ke komediantství. Čin je na př. vyložený, odsouzení obžalovaného neodvratné, ale obhájce dá se do štkaní. Ten effekt, až posluchačka bude vykládati sousedce: „jenom považej, paní Máry, on tam pan doktor —ý chudák sám plakal!" a až za několik dní vzplane váda pro nějaké necky a padne několik nadávek, bude míti dr. —ý o klientku více. Jak pohlíží soud a státní zástupce na takového obhájce a pak na celý stav obhájců vůbec, lze si snadno představiti. Jako veřejné popravy sloužily jako dostihy za napínavou podívanou luze, podobně je s veřejností lícení; z analogických důvodů, z jakých zavedeny popravy intramuranní, bylo by obmeziti veřejnost líčení v subjektivním směru. Podle § 228. tr. ř. je líčení veřejné, přístupné osobám vyrostlým a neozbrojeným (leč by tyto následkem veřejného postavení zbraň nositi byly povinny), a veřejnost může býti vyloučena podle § 229. tr. ř. jen z důvodů mravnosti neb veřejného řádu a za souhlasu obou stran při řízení před soudy okresními při soukromé žalobě (§ 456.) Podle tr. řádu z r. 1853 mohl předseda dovoliti přístup podle vlastního uznání „vzrostlým a slušným osobám mužského pohlaví", a veřejnost mohla býti vyloučena z ohledů k mravnosti neb stydlivosti škodujícího neb svědka, z ohledů k bezpečnosti veřejné neb vhodnosti (§§ 223, 224). Při popravě dovolen podle § 404 tr. ř. přístup toliko obhájci, příbuzným, zastupitelstvu obce, úředníkům justičním a bezpečnostním, a krom toho může býti přístup dovolen slušnému publiku mužského pohlaví (achtbaren Männern). Širší veřejnost nemůže vážně interessovati co se děje v soudní síni. Jenom soudce nízké neb slabé povahy mohl by

se dáti ovládati „veřejným míněním“: takový soudce však, který by podlehal fanatismu neb záští nahodilého neb třebas uměle sehnaného posluchačstva, měl by býti ihned sezazen; představme si, že by na př. při líčení s havranskými násilníky soudcové kromě věcných úvah nebo třeba v první řadě také brali zřetel na tužby německo-nacionálního obecenstva v soudní síni shromážděného. Právo býti přítomnu líčení krom účastníků mohlo by se vyhraditi důvěrníkům stran a osobám jistých stavů a kvalifikace; při nejmenším neměl by se dovoliti přístup nezletilým, trestaným, nezaměstnaným, pochybné pověsti; prakticky dalo by se zneužívání veřejnosti obmeziti tím, že by přístup byl povolen proti zaplacení jistého poplatku, humannímu účelu věnovanému. (ku př. podpoře propuštěných trestanců); kdo má opravdový zájem na určitém líčení, zaplatil by buď poplatek nebo vymohl si osvobození. Odstranily by se pouze zlořády, účel, jehož má veřejností líčení býti dosaženo, neutrpěl by újmy; soudcové, státní zástupce, obhájce budou i při obmezené veřejnosti horlivě a svědomitě plniti svoje povinnosti, svědkové budou tím spíše vypovídati pravdu, jsouce prosti všeho nátlaku, obžalovaný zbavený vědomí zajisté tísnivého, že je předmětem zvědavosti, bude míti i v obmezené veřejnosti záruku, že s ním nebude nakládáno jinak než jak zákon dopouští; důvěra obecná v řádné konání spravedlnosti se neseslabí.

Při nejmenším měla by se učiniti přítrž nynějšímu vykořisťováni soudní síně. Zákonem ze 17. prosince 1862 č. 8 ř. z. ai 1863 prohlášeno za přečin předčasné uveřejnění procesního materiálu nebo veřejná diskusse o vyhlídkách processu (čl. VII a VIII.); není závady, proč by se nemohl chrániti také process projednaný. Listy by ztratily pikanterií, ale zdvihla by se důvěra k trestnímu soudci, a vážnost justice; obhájce by se stal neodvislým činitelem, prostým špinavé konkurrence, jenž by mohl očekávati úspěchů jen od solidnosti své práce. Nynější poměry jsou hanbou. Civilní agenda soudní má své hyeny, židovský chabrus při dražbách. „Radikální Listy“, jimž nikdo nebude vytýkati reakcionářské tendence ohledně veřejnosti trestních líčení a svobody tisku, napsaly nedávno: „známý spolek soudních zpravodajů — pravý to chabrus proti lidské cti“. *E. R.*

*

Poznámka redaktorova. Náhodou při prohlížení tohoto článku dovídám se o Dostojevském, že své známé, na př. i mladé dívky nabádal, aby chodili k soudním přelíčením. Možná, že

byly ruské poměry jiné a že také Dostojevský ve věci měl zálibu poněkud osobní — ale chtěl bych i pro poměry naše hájit veřejnost soudu; nepochybuji, že této veřejnosti se zneužívá, ale stejně jsem přesvědčen, že by věc a strany všecky získaly, kdyby veřejnost živěji si všímala, co se v ní děje. Ale ovšem: politika je také veřejná a záležitost všem společná — čeho si v ní ta veřejnost všímá? Po celé měsíce byl v Čechách nejpopulárnějším člověkem Wolf a snad jim zůstane i za jubilea — Palackého. A tak ještě méně pravého, mravního zájmu má táž veřejnost na soudní síni, třeba že by se již deklamovalo o kollektivnosti viny a nespravedlnosti trestů. Ale právě proto také nehledal bych všecku vinu jen v žurnalistech: proč se čtenářstvo neozývá, jak se to děje v zemích pokročilejších? A nemá zařízení na soudě, nemají někteří soudcové (a nejen advokáti) také nějakou vinu? Pravda je — ze soudní síně dalo by se něco udělat. Mnoho.

Katolicism a pokrok.

(Dokončení.)

Mohli bychom uvésti ještě více, ale toto snad postačí, neboť všech osm bodů jsou věci, které jsou nejčastěji ve spojení s církví římskou pronášeny; slyšeli jsme názory Schellovy o důležitých otázkách. Co praví o nynějším stavu katolicismu, zvláště německého?

Celý spis začíná právě tím, že dokazuje zlou duchovní inferiotu dnešního katolicismu; vyslovilo se v tom smyslu 41. katol. generální shromáždění v Kolíně 1894, jeden biskup na sněmě bavorském 1896, časopisy zvl. „histor. pol. Blätter" 1896 a svob. pán dr. von Hertling na kostnické schůzi Görresovy společnosti 1896. Proto cítíme, že „dobytí vědeckých oborů pracovních v theorii i praxi jest nejnutnějším a neodkladným úkolem německého katolicismu v nejbližší budoucnosti". Mnichovské „Neueste Nachrichten" č. 167 r. 1896 vypsaly neúprosnou logiku skutečnosti pro budoucnost: „Katolíci budou proti všem deklamacím s mathematickou jistotou pomalu vytlačeni z důležitějších a vlivnějších míst duchového i výrobního života národního. Nejprvé schudnou a následkem ochuzení nebude jim možno posílat své děti na vyšší školy. Již nyní stávající nepoměr bude se stupňovat a konečně nepomůže žádné napomínání, poněvadž nebude prostředků, aby ho bylo uposlechnuto."

Důvod k tvrzení svému béře Schell nejprvé z Dr. V. Mayra statistiky konfessí v Německu: jak konfesse jsou súčastněny na návštěvě vysokých škol. Výsledky jsou pro katolíky smutné. Ovšem že nestejnost vyhlídek na vyšší úřady ochromuje u katolíků žádost po studiích: ale pozoruhodno jest, že často shledáme ještě nepříznivější procento i při takových studiích, která zajišťují samostatné vyšší povolání, jako medicina a realie, ano vůbec při velikých podnicích — již dávno po prodeji sekularisovaných statků klášterních. Sekularisace nezavinila všecko; spíše

jest princip autority — ač nutný — velice přepínán a proto katolíci nečiní nároků súčastnit se činně v nejvyšších a nejdůležitějších věcech. „Pravda chce člověka osvoboditi t. j. k duchovní samočinnosti povýšit.“ Uznejme tento podstatný účel pořádku spasení a nenalezáme se přece v odporu k principu víry a autority; naopak jest to nutný doplněk (str. 16). Vzdělanci mají potřebu jisté samostatnosti i v náboženských věcech. Protestantism vychází této potřebě ochotně vstříc — k svému velikému prospěchu; v katolicismu měli bychom míti větší ohled než jak se dálo od počátku antiprotestantského vývoje theologie a privátního kultu za vedení řádu jesuitského. A neschází místo: mezi tím, co je církevně rozhodnuto a tím, co nejen jako učení je nerozhodnuto, nýbrž co zůstává svobodno jako náboženská forma pobožnosti a života, je široký a bohatý obor k samostatnému rozvoji náboženských směrů ducha v theorii i praxi. Nepodezřívejme jedni druhé v těchto dovolených zvláštnostech.

Druhý svědek katolické inferiority jest lehkověrnost, s jakou přijaty pohádky Leo Taxilovy: mezi katolíky zjevil se vážný nedostatek síly k odporu proti fantasiím Taxilovým a jeho pomocníků, jež od dvanácti let nabízel církevním kruhům, „aby ty dobré lidi ošálil, kteří věří, že zákony přírody jsou časem zlými nebo dobrými duchy v nepořádek uvedeny“. Tak Taxil, dne 19. dubna 1897. Katolíci — jak se při této příležitosti ukázalo — jsou příliš vnímaví pro rozmanité formy a výrobky zbožné pověry (nahoře uvedeno, jak Schell právě v této příčině obviňuje řád jesuitský).

Třetí příčina duchovní inferiority katolicismu: V Německu dává se přednost seminárním, od světa odloučeným ústavům bohosloveckým před fakultami universitními. A kdo má proto na starosti náboženskou propagandu na universitách? jedině katolické studentské korporace — ze strachu, aby některý theolog neutrpěl škody, jaká se dostaví při smíšení studentských kruhů společenských s theology. — K tomu úkolu nemůže stačit dobré smýšlení a dobrá vůle juristů, mediků a filosofů, jež je vede do katolických studentských korporací — zvláště víme-li, že jsou ustavičně pod vlivem kollegií, majících původ ve zcela jiném názoru světovém. Nestěžujte si na nedostatek idealismu, vědy a zbožnosti v katolických spolcích studentských — mají-li katolické zájmy pokračovat ve studentstvu, připusťte tam zástupce katolického idealismu — armádu theologických, nábožensko-filoso-

fických, apologetických a katolických myšlének, jež by přineseny byly přiměřeným počtem bohoslovců z nejrůznějších německých území. Nezamezujte svobodný přístup bohoslovců na university a nebude důvodu k nářku. Kdo isolace hledá a potřebuje, propadl inferioritě: žádná distinkce od toho neuchrání. Nynější systém jest jen přiznáním, že theologické vzdělání může prospívat pouze v jisté uzavřenosti seminaristických škol odborných nebo nejvýše na exklusivně katolických vysokých školách; není důvěra v sílu odporu, aby mohla snést svobodný vzduch velikých středisk národního, mezinárodního a interkonfessionelního života duchového, nebo dokonce mít na ně příznivý vliv. Nejsme neuctivi k dekretům koncilu tridentského, neboť tento koncil neomezuje theologické studie universitní; nejsme ani neuctivi k episkopátu; ostatně platí pro všecky církevní řády zákon všech zákonů: spása církve a nejlepší vystrojení jejich údů pro apoštolát v pokračujících poměrech kulturních a v moderních národech. Deo servire regnare est. V křesťanství není rozdílu mezi čistým a nečistým, jen ten, který způsobí mravní vůle. Katholicita znamená, že všecky obory povolání, ať se jeví i světskými, jsou provincie království Božího. Přírodovědecké a realistické vzdělání může být školou idealismu jako humanistické gymnasiální vzdělání starých jazyků. Budoucnost uzná obě cesty za stejně oprávněné. Nečiňme se z katolické strany jednostrannými spojenci humanismu (t. j. klassického vzdělání) proti realismu (str. 33).

Positivní výklady jsou nejvíce obsaženy v kap. II.: „Freiheit des Denkens und kirchliche Autorität", kap. III.: „Konservatismus und Fortschritt" a K. IV.: „Das Ideal des Katholicismus". Výklady trpí mnohou nejasností, slyšíte staršího muže, rektora university, jako by v něm nastávalo teprve kvasení a jako by nám něco určitějšího měl jednou povědít. Několik slov stačí k důkazu o výjimečném duchu, který jde svou cestou a při tom se nebojí svoje myšlénky vyslovit. Škodí ještě ustavičná záměna pojmů některých na př. „Křesťanství" a „Katolicismus". — Moderní duch pokroku se chlubí, že u něho jest svoboda myšlení a zkoumání, v církvi však autorita a poslušnost. Ovšem že se zneužívá principu svobodného zkoumání na universitách. Ale svoboda myšlení je skutečně ideálem, pokud znamená svobodu od všech předsudků a zůstává ideálem, pokud tu je největší nebezpečí pro úsudek a pro svobodu zkoumání, totiž

předpojatost předsudků. Svoboda myšlení neznamená nic jiného než snahu, všecky vlivy na myšlení zlomit a vzdalovat, které nemají práva pravdy, protože to nejsou skutečnosti nebo nejsou věcně odůvodněny, protože to jsou jen výmysly, dojmy smyslové, falešné výklady. Materialismus nemá na př. smyslu pro svět reální vnitřní zkušenosti a ducha; jenom makavé věci platí mu za skutečné. Monismus nechce uznat žádné příčiny světa, jež by se od světa různila a byla nadsvětnou osobností: to je jeho dogma. Nevěra má jako víra svoje dogmata, ano více, katolická víra zůstává ve sféře: poznat a mít za pravdu (protestantská víra je citová) a jest hotova ospravedlnit vědecky a theologicky svůj obsah a prokázat, že filosoficky a historicky jest odůvodněna, skutečná a věrohodná, ne-li nutná. — Důkladné myšlení jest svobodné myšlení. — Věda není svobodná, neboť nejde o svobodu, ani o zamilované tendence a slabožská přání srdce, nýbrž jde o pravdu. Ale snad stačí vzpomenout jen Galilea, Giordana Bruna a jiných set mužů, a nebudeme mluvit o ideálu a neomezené svobodě zkoumání a učení? Kopernikus ani Galilei nepochybovali o své katolické víře, poněvadž zástupci církevní autority nalezli rozpor mezi zjevením a novým pojímáním světa. Své vědecké koncepty si nedali korrigovat a byli by pronikli vítězně mnohem dříve, nebýt onoho rozdělení u víře, jež mělo nepříznivý vliv na rozum. Konflikty mezi církví a vědou nepocházejí pouze z nedorozumění církevního učení se strany učenců, nýbrž i se strany prelátů, kommissí a theologů. Kopernikus a Galilei skutečně věrouku pojali správněji v oněch bodech, než odborní theologové. Neposloužíme církevním úřadům a katolické vědě, když jejich chování, i zjevně omylné, vystavujeme za bezúhonné a správné. Chyby minulosti mají býti naučením časům pozdějším, a tak zvláště věc Galileiho jako nyní případy s Leo Taxilem, Dianou Vaughan a luciferianismem lóže. Vyvyšování všeho církevního (die Verhimmelung) v katolických kruzích stalo se poslední dobou přímo chorobným. Všecko je krásné: uniformismus a byzantinismus, centralisace a servilismus jest nebezpečný ve světském oboru, jak by ne v církevním. Pravda se nedá dělat ani vymýšlet, zde musí býti podkladem skutečnost. Nevěříme církvi v tom smyslu, že by nám bylo nebo smělo býti lhostejným, jak se to má se skutečnými událostmi, listinami a prameny. Církevní moc učící nechce vzbudit ve věřících fatalistickou bezstarostnost. „Konservatismus“ i „pokrok“

jsou jen poloviční pravdy. Konservativní ve vyšším a nepodmíněně dobrém smyslu jest všecko, co má tvořící, vzdělávající úmysly, tedy také každý útok, aby pochybováním, zkoušením a otázkami vnitřně i zevně bylo přemoženo to, co stojí v cestě pravému pokroku a vzdělání dokonalejších věcí. Stavíme se však proti tomu, co chce pouze ničiti, kazit a v pochybnost uváděti.

V „Ideálu katolicismu" stojí na místě prvním tento požadavek: rozumové pojetí, odůvodnění a vylíčení článků víry — jen tak lze získat zájem laictva a vzdělanců a svobodný rozvoj všech katolických sil k svobodnému a samostatnému závodění ve vědeckém bohosloveckém i sociálně politickém oboru. To znamená: Dlouho to trvalo, než Aristoteles a Plato byli přijati za církevní učitele. Proč by dnes mělo být necírkevním smýšlením moderní, pokročilou, prohloubenou a rozšířenou filosofii novověku přijmout do plodného spojenství s vírou ve zjevení? Ovšem to stojí mnoho práce a opatrnosti, ale to stálo přijetí Aristotela a Platona také — a byli i tenkrát napomínáni: Mějte dost na terminech otců; „contenti terminis a patribus institutis. Ep. Gregorii IX. ad theol. Paris. 1223. Co vynesla duchová nespokojenost se stávajícími církevními poměry v 15. a 16. stol. na severu? Náboženské formy opposice, náboženské přetvoření křesťanství. A na jihu? protikřesťanskou pohanskou renaissanci, bez náboženských snah, v níž byla zásadní náklonnost k naturalismu a světské mysli, protiva k evangeliu (tak spravedlivě posuzuje Schell protestanskou reformaci severu proti katolické renaissanci jihu).

Nechtějme poručníkovat duchovní sílu. Mladé křesťanství se odvážilo do světa proti veliké literatuře a dobylo svět proti všem klassickým ideám: přivlastnilo si z nich, co se dalo pro učení o zjevení využít. Co duchovně chce pronikat jako vítěz, nesmí se opatrně a úzkostlivě uzavírat; ovšem bude mohutné kvasení ve styku dvou ideových světů, jak dokazuje gnosis ve staré církvi křesťanské, ale gnosis se stala jen průchodiskem od pohanské filosofie náboženské k jasnosti křesťanského theismu. Kdo chce propagovat. musí ven do světa. Jen se vzájemně neodcizujme, to je největší překážka propagandy. Germánský duch jest z lásky k církvi dlužen svůj díl přinést, aby ideál katolicismu byl každého času uskutečňován. Tím více dlužen, poněvadž se více kloní než románský duch k vnitřnímu, rozumovému, a mravnímu pojímání náboženství a poněvadž se zdá být k tomu povolán, aby byl protiváhou proti juristicko-formálnímu směru ro-

mánského ducha národního. „Katolicky“ jest jméno, jež označuje vysoký princip, od Boha daný úkol: Království Boží v duchu a v pravdě u všech národů a sice pomocí všech národů a národních karakterů uskutečňovat, a tak křesťanství v církvi skutečně cele a plně, opravdově provádět. To se má stát v katolickém závodění všech národů, stavů a časů a ne jednostranným a stálým podřizováním jednoho národu druhému, jedné doby nějakému dřívějšímu věku. Katolický princip nevyžaduje, aby v náboženství bylo všecko románské nebo středověké, nýbrž požaduje, aby každý národ byl křesťanský se svou zvláštní duchovní podstatou a ne zapíráním této. Románský duch má příliš veliký vliv na náboženský svět představ katolíkův — všecko je církevní, co bylo románského původu, ale nedůvěřuje se německé katolické theologii pracující k mravnímu prohloubení nauky, jako by kriteriem církevnosti bylo: credo quia absurdum. Všecky nesmysly Taxilovy a pohádky o satanismu přijímány za nepochybnou pravdu. Francouzská církev, vůbec všecky románské, Řekové, Slované ano i katolicism severoamerický chtějí se všickni uplatňovat v povšechné své národní zvláštnosti v pojímání i prokazování křesťanství. U nás nemáme nic takového, z jakési rytířskosti nemluvíme o národní církvi. Jistě že katolicismu se nezpomůže katolickým němectvím, jež italskou pověru napodobuje, ani abstraktním křesťanstvím, jež nesnese národní samosvojnosti. Každý národ má podlé své národní individuality svůj katolicism razit a vyjadřovat. Katolicismus znamená pokojný svazek rozumu a víry, zkoumání a zjevení. Katolicismus nemusí se bát moderní filosofie ani národního ducha. Každý národní duch chval Hospodina — ve svém způsobu a svými zvláštními vlohami, jež mu ve veliké společnosti církve uděluje jeho zvláštní význam a úlohu: to jest katolické. — —

Kniha Schellova ponouká k přemýšlení. Nepsali jsme polemiku, pouze referát. Povíme tolik: neklame se Schell? zůstat katolickým scholastikem a kázat nový katolicismus, jenž by byl principem pokroku? Bylo mu správně namítnuto: „Katolicismus musí ovšem s kulturou pokračovat, ale nemůže býti principem pokroku.“ Kdo čte pozorně, pozná, že cesta Schellova prozatím nevede do Říma. *R. B.*

Klopstockovské vlivy u Kollára?

Ve vydání „Slávy Dcery“ z r. 1832 Kollár ve skutek uvedl své zásady o zdokonalení jazyka „československého“, jak je byl mnohem dříve již theoreticky vyložil ve stati „Myšlénky o libozvučnosti řečí vůbec, obzvláště československé“ (sic) v Preslově „Kroku„ z r. 1821. díl I. částka III. str. 32—47. Těmito novotami nejen přátelům svým a literárním vůdcům v Čechách mnohé nesnáze působil, jak patrno z četných proseb, jimiž Jungmann a Palacký v listech svých Kollára od takového podnikání odvrátiti hledí, nýbrž i formu básní svých proti vydáním z r. 1821 a 1824 podstatně změnil. Sama sebou naskytá se tu otázka, jak takové myšlenky v K-ovi vznikly. I třeba předeslati, že ovšem rozpravou tou K. neřídil se ještě ani ve vydání Sl. Dcery z r. 1824,[1]) tím méně v Básních z r. 1821 t. j., že obě tato vydání užívají celkem pravopisu českého tehdy obvyklého, že však i v nich jsou zřejmé stopy, kterak K. již před r. 1821. zásady v oné rozpravě vyložené, pokud na něm bylo, pro svou osobu, v básních svých prakticky prováděl, že však, uveřejňuje básně ty buď v Čechách, buď s rozhodným zřetelem na čtenáře české, viděl se nucen povolovati požadavkům a vkusu mužů v české literatuře rozhodujících potud aspoň, pokud postupem let i prací svých a rostoucí slávou díla svého nenabyl tolik odvahy, aby sám svou osobou proti vládnoucímu směru se postaviti směl. Takovými stopami jsou, kromě „Sorbů“ v Předzpěvě r. 1824., „sedem“ ve znělce 121. a „vicher“ ve zň. 54. které se čte i ve zň. 41. r. 1821.,[2]) „v ústřety“ I, 99, v. 7. odpovídající žádanému v rozpravě str. 46. „austřety (wstřjc) a rýmy: III, 34. mizerný—stříberný, dle „smrek“ rozpr. str. 46., III, 118. osiralých—stálých, dle „úřadník“ rozpr. str. 40., hlavně však celá řada rýmů chybných v nynějším znění, které však zní zcela

[1]) Slávy Dcera ve „Sbírce“ Frant. Bačkovského v Praze 1885 str. 10.
[2]) Tamtéž str. 14

správně, jakmile se navrátí v původní — jak za to mám — a básníkem vskutku položené, později však v české zvuky předělané tvary slovácké. Takové rýmy jsou: I, 1. (1822) květo-r*ou*chá — Miliducha — hluchá — ucha. I, 12. (1821) Libuší — do`kuší — pok*ou*ší — do uší. I, 36. (1821) všudy — pr*ou*dy — pudy — údy. I, 37. (1821) t*ou*žil — dobrodružil. I, 102 (1824) zp*ou*ru — kůrů — vzhůru — Troubadourů. II. 6. (1824) p*ou*há — druhá — dl*ou*há — tuhá. II, 119. (1821) k*ou*zly — uzly. III, 32. (1821) Svatopluka — l*ou*ka. III, 39 (1823) — naučí — po-r*ou*čí — rozl*ou*čí — náručí. III, 53. (1821) trudem — pr*ou*dem. III, 65 (1824) úpí zl*ou*pí — vst*ou*pí — tupý. III, 88 (1821) m*ou*tí — pr*ou*tí — nutí — zahynutí. III, 89 (1821) pal*ou*ky — za ruky — obl*ou*ky — souzvuky. Základem těchto rýmů nemůže býti nějaká licentia poëtica; neboť ten, kdo si theoreticky objasnil a napřed stanovil zásady o libozvučnosti jazyka, patrně proto, aby měl čím v praxi se spravovati, ten dovede i rým chybný rozeznati od správného, ovšem pak Kollár, jenž vůbec rýmuje velmi pečlivě. Jest-li tomu tak, tož rýmoval K. původně; květor*ú*chá — Miliducha a t. d. a to v básni hned česky kon cipované, nikoli snad napořád nářečím slovenským. To předpokládati zdálo se mi nutným, hned jak jsem Sl. Dceru poprvé četl. V rýmech tedy zůstala zachována stopa původního úmyslu básníkova, jak byl prováděn již před r. 1821. Důsledkem toho jest i pravdě podobno, že tak psal básník původně *ú* všude místo nynějšího českého *ou* na přemnohých místech uvnitř verše i v rýmech, kde změna týkala se všech slov a tudíž stopy nezanechala, na př. II, 102 (1822) nesoucím — kvetoucím — třesoucím — žádoucím. II, 109 (1824) každou — vraždou.

Všechny posud uvedené zvláštnosti, jimiž K. českou řeč zdokonaliti zamýšlel, jsou však zároveň zvláštnostmi slovenského nářečí, tak, že touto snahou ozvala se v K-ovi především jeho příroda slovenská proti spisovné češtině. To je také základem a cílem jeho rozpravy, v níž Čechům vytýká (str. 38), že jako sousedé *e* milujících Němců slovanské řeči zvučné *o* ukradli, dávaje co do libozvuku přednost slovenštině před češtinou, po níž prý (str. 39.) „se *i*, *í*, *y*, *ý* příliš zahnízdilo, tak, že by nebylo zbytečno již jedno přísné slovo: „Až potud a dále nic!“ a raděspolu, kde síle a pravidelnosti řeči „iikáním a eekáním ujma se stává (str. 41.), tam aby filosofická přísnost meze položila aisthetičnosti anebo toliko donesenému ledaobyčeji“ t. j. aby se užívalo

plnějších a určitých tvarů slovenských místo tenkých a často dvojsmyslných českých j. rútiti m. řítiti; žáti, játi (neb jati) m. žíti, jíti; ostroha, smola, surový m. ostruha, smůla, syrový a p. Však rozprava nepřestává toliko na srovnávání slovenštiny s češtinou co do libozvuku, nýbrž podává celou theorii o dokonalosti a libozvučnosti řečí vůbec, obzvláště československé, jak už nadpis rozpravy oznamuje.

Hlavní zásady K-ovy tam vyslovené jsou: Dokonalost některé řeči zakládá se na dvou živlech: aisthetickém, který vede k libozvučnosti, a logickém, který vede k pravidelnosti; mezi oběma dokonalá řeč zachovává pravou míru. Aisthetičnost řeči závisí na její hmotě, logičnost na formách. Hmotou řeči jsou spoluzvučky a samohlásky. Z obou těchto povahy, rozměru a rozmanitosti libozvučnost povstává. Spoluzvučky jsou v řečech původních a v řečech vzdělaných téměř už nedotknutelny, chceme-li tedy nedostatky libozvučnosti napravovati, třeba zření obzvláště k samohláskám obrátiti. „Spoluzvučky v řečech jsou tma, která světlem samohlásek osvícena býti může.“ (str. 33.) [1]) Ze samohlásek náleží čistým a, e, i, o, u přednost před složenými (= dvojhláskami), k nimž K. počítá hlásky zakalené jako franc. oeu, maď. ö, ü, tedy slovenskému *ú* před českým *ou*. (str. 34.) Dále závisí libozvučnost na rozmanitosti samohlásek v celé řeči i v jednotlivých slovesech (str. 35.). Samohlásky nejsou stejny co do sonórnosti: první co do zvučnosti místo náleží *o*, druhé *a-e*, třetí *u-i* (str. 35.). Podstata a vlastnosti vokálů, zvláště v kořenech slov, filosoficky uváženy jsou: *o* značí předměty důstojné, vznešené, veliké, strašné, slavné, svaté, krásné; *a* milé, veselé, živé, spanilé, laskavé; *e* tiché, mdlé, krotké, mrtvé; *i* rychlé, končité, ostré, tenké, bystré, prudké, rozkazovačné; *u* holé, smutné, těžké, staré, příšerné, tajemství plné. (str. 36. s) Co se harmonického rozdělení hlásek týče, je vzorem dokonalosti latina, jí nejblíže řeč slovanská (sic) (str. 38). Jen čeština zbytečně oblíbila sobě *i* místo hlásek zvučnějších (str. 39.), kdežto nejzvučnější hlásce *o* se vyhýbá a „milostné *a* germanisuje na *e*“ (str. 40). Netřeba, prý, proto ještě „bernolačiti“, přece však nápravy hledati u Slováků (str. 41). Tím by *a)* liternímu spojení

[1]) Ich würde noch weiter gehen, und bemerken, dass unsere Sprache eben den Vokalen die meisten Modificationen gebe, die wir zur Milderung der rauhen Töne, zur Linderung starker Consonanten, zur Liebsamkeit der Rede am nöthigsten haben. J. G Herder's Sämmtliche Werke Stuttgart und Tübingen 1827. Zur schön. Lit. u. Kunst. I. p. 65.

Slováka s Čechy se napomohlo. *b)* libozvučnost češtiny mnoho získala proměněním častých *e*, *i* na zvučnější *a*, *o*, *u*; *c)* rovněž pravidelnost, určitost a zřetelnost řeči, ježto by se mnohdy předešlo dvojsmyslu a nejasnosti (str. 42.) následkem stejného znění různých tvarů. — Říká-li Řek: Achaj*a*, Říman: Mai*a*; Vlach: Bologn*a* (= ňa), Maďar: kuty*a* (= ťa), Hind: Sirš*a*, proč ne my: kraj — kraj*a*, naděj*a*? Vždyť je to staroslovanské. Proto vytlačujme křiklavé *i*, *í*, *y*, *ý*; nehromaďme souhlásek, a rozvádějme je vsutými vokály j. smr*e*k po slovácku m. smrk, říkejme vrh*n*ul m. vrhl, vrh, neb užijme třeba jiného slova j. klasen m. srpen. (str. 46.)

Chybnost těchto vývodů dnes každý snadno pozná. Spočívá v tom, že se navzájem měří veličiny nestejnorodé, jako by kdo dokazovati chtěl, že by vrabci lépe slušelo vejce pštrosí neb naopak. Místo, co by se krása řeči pěstovala na přirozených jí podmínkách a vyvozovala z jejího vlastního organismu, měří se co do krásy jedna řeč druhou, jakoby krásnou byla jen vlaština nebo frančina, čeština však dodělati se krásy naprosto nemohla. Tento sled myšlének má původ svůj v posměšcích, jež rozliční národové druhdy o sousedech svých méně vzdělaných nebo méně vyspělých pronášívali a posud pronášívají. Tak už Kollárovi bylo snášeti úštěpky Maďarů nad českým: strč prst skrz krk,[1]) bylo je však snášeti kdysi též Němcům od Francouzův a Vlachů. A tím přicházíme ku spisovateli, z něhož, jak se nám zdá, K. názory své o libozvučnosti čerpal. Míníme Klopstocka a jeho skoro úplně v zapomenutí upadlé „Grammatische Gespräche", z nichž hlavně třetí „Der Wohlklang" [2]) i v celku stojí na tomže stanovisku, co K., i v jednotlivostech obsahuje mnohé myšlenky, jež z K-ovy rozpravy výše položeny byly.

Především Klopstock, odrážeje úštěpky Francouzův a Vlachů, j. Rivarol, Palissot, Bettinelli, na němčinu, měří libozvučnost jazyka německého v jednotlivých slovech i v souvislých verších jazykem řeckým, podávaje řecké zvuky písmeny německými (str. 51—67); vedle toho snaží se ukázati, že i nejspanilejší jazyky své slabosti mají, a že proto nemají němčině co vyčítati. Proti tomu připomíná (str. 50 s.), že i němčina, dobře-li mluvena bude, pěkně zní, aniž z úst vlašských jen proto lépe se poslouchá. Ale touto správnou cestou, na níž maní se ocitl, nepostupuje

[1]) Bačkovský-Kollár l. c. str. 15.

[2]) Klopstock's sämmtliche Werke. Leipzig (Göschen) 1857. IX. Bd. p. 44 ss.

dále, jako Herder (na m. uv. I., str. 62 s.), jenž ve svých „Fragmente zur deutschen Literatur“ rozbíraje povahu jazyka německého, s bystrotou a jemným citem sobě vlastním, nic nestydí se za souhlásky svého jazyka, nýbrž drsnoty jeho proslulé, jelikož povaze německé zcela přiměřene, s hrdostí se zastává. Že Klopstockovi četné a drsné souhlásky v němčině po chuti nebyly, patrno z charakteristiky jejich na počátku rozmluvy 2. „die Aussprache“ (str. 12 s.). I radí (str. 50), jako nahoře K., aby se vybírala slova, pokud možno, jen libozvučná, a nelze-li už vyhnouti se slovu drsnému, aby se vyslovováním drsnota mírnila, kteréžto pomoci K. užil měrou nejrozsáhlejší. Samohláskám *a*, *o*, *e* Klopstock dával přednost před ostatními, ovšem před *ö*, *ü* (str. 16), jako K., a že slabika *en* příliš často v němčině se vyskytuje, uznává Klopstock (str. 65) a uvádí to K. ve výkladu ke znělce I, 2. „Sl. Dcery“.[1]) přidávaje svědectví některých německých autorit. Klopstock (str. 66.) žádá němčině větší rozmanitosti samohlásek („doch ich sehe du verlangst auch hier mehr Abwechslung), jako K. (rozpr. str. 34. „Němčina kdyby větší rozmanitost souhlásek měla, ještě by zpěvnější býti mohla nežli frančina“); ba zosobené *EN* chce si tam dokonce i násilným připojením samohlásky pomoci (rauschen*a*), což ukazuje zřejmě na smělou vokalisaci K-ovu.

S domněnkou naší, že K. ke svým ideám o libozvučnosti přiveden byl Klopstockem, souhlasila by i jiná shoda daleko významnější, totiž, že v K-ovi stejnou asi dobou (před. r. 1821.) tužby všeslovanské a vlastenecké, zavádění „slovanského“ bájesloví do poesie, činnost jeho na poli slovanské archaeologie a historie vzbuzeny byly příkladem Klopstockovým, daným v ódách, v barditech, částečně i ve starogermánském rouše, jímž vypravena jeho „Gelehrtenrepublik“. *L. Šolc.*

[1]) Spisy J. Kollára. V Praze 1862 Kober. II, str. 4.

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

(Pokračování.)

Matný a nejasný je výklad o původu strany táborské. „Mezi Husity od prvopočátku náboženského hnutí vyvinovaly se zajisté na starších základech strany, které vykládajíce sobě bibli samostatněji, zašly daleko za Husovy zásady; Hus a stoupenci jeho mimo bibli přece vážili si starých doktorů. Strany nové, jež shrnuly se naposled pod jméno Táborů, neuznaly nic za pravdu, než co v bibli psáno zřetedlně“ (str. 8.). Na kterých starších základech vyvíjela se strana táborská, jež dospěla k učení, v němž dějiny zaznamenávají prvopočáteční zjev biblického protestantismu, nevyloženo v díle našem.

V poznámce 4. na str. 8. čteme: „Že by Táboři z Valdenských pošli, pře Palacký. Kolik vůbec přijali z ciziny, nelze stanoviti. Palacký D. III. 3. [nesprávně místo 2] 13.“ O cizí pikartské nákaze jakožto původu Táborů r. 1419 poukazuje spisovatel na rukopis univ. kn. 17. F. 2. 151. Na str. 9. prý původ Táborů domácí prameny (které?) vykládají z hnutí chiliastického. Ale chiliasm roznítil mysli lidu českého teprve v době bohoslužebních shromáždění r. 1419, kdežto proti novým naukám ohlašovala se universita pražská již na počátku r. 1417. V rozvoji strany táborské hnutí chiliastické znamená ovšem důležitou fasi; z něho přejaty mnohé idee politické a sociální, jimž v počátcích svých oddávali se Táboři.

Jaký byl vliv ciziny při vzniku učení táborského novějším bádáním historickým [1]) značně poosvětleno a zvláště prokázán veliký vliv učení valdenského, které z Rakous pronikalo záhy do jižních Čech, a učení Wiklefova, které dle příkladu Husova docházelo obliby u theologů táborských. Prof. Winter přestává na svědectví Palackého, že Táboři nepošli z Valdenských, ale podobnosti učení obou vytýká na str. 11: „Táboři nepřisáhali jako

[1]) J. Goll. Nové spisy o Valdenských v Athenaeu 1887 str. 99—105.

Valdenští a nevěřili s nimi v očistec," na str. 12: „Učili stejně s Valdenskými, který kněz jest v hříchu, jest jako Jidáš bez moci," ale nevysvětluje shody tyto učení táborského s valdenským. A přece výklad nemůže býti jiný, než že Táboři v počátcích svých byli žáky Valdenských, jež dalším rozvojem svým ovšem předstihli daleko. O vlivu Wiklefově zmínka učiněna na str. 10.: z Wiklefa prý Táboři přijali nejvíce k svojí věrouce. „Vždyť měli mezi sebou Petra Payne, kněze z Angličan." Důvod neplatný, ježto znamenitý krajan Wiklefův v době, kdy ustavovala se nauka táborská, nebyl mezi Tábory, nýbrž dřívější léta setrvával při straně mistrů pražských, později za doby koncilia Basilejského byl mezi Sirotky a teprve po zániku jich přidružil se k Táborům. I bez Petra Payna kněží táborští při budování nauky své mohli dobře užiti spisů Wiklefových, jež již dříve v Čechách bývaly oblíbeny a pilně čítány. V učení táborském opravné hnutí cizí, romanské (valdenské) a anglické (wiklefské) setkalo se s domácím ruchem vzbuzeným již předchůdci Husovými a vzpruženým smrtí Husovou, takže na půdě české dosáhlo oné neodolatelné moci, jíž konečně musilo povoliti koncilium Basilejské.

Důležitost chiliasmu v rozvoji strany táborské neoceněna dostatečně, ač nové doby prof. Goll v studii své o Petru Chelčickém osvětlil náležitě význam blouznivého učení toho. Podle prof. W. „rozšiřována psaní a prorokování, že nastane soudný den" (str. 9). Ale chiliasm hlásal příští, ne posledního soudu, nýbrž příchod Kristův jakožto krále říše, která před soudem potrvá na zemi tisíc let, v níž shromážděni budou z mrtvých vstalí svatí — mezi nimi nejprvnější M. Jan Hus — a ze živých spravedliví, kterých soud boží ušetří, kdežto bezbožní zázrakem budou potřeni jako někdy Sodoma a Gomorrha. V nové říši této lidé budou dokonalejší než křesťané v době prvotní neporušené církve, takže nebude jim třeba žádného poučení, žádné kázně, budou osvíceni v rozumu svém bezprostředně světlem božím a budou svatí v činech svých bez hříchu.

Chiliasm jako horečka duševní uchvátil mysli lidu českého, když pobouřen rozkazem krále Václava IV., aby vypovězení kněží katoličtí navráceni byli ke chrámům svým, odvrátil se od protivných kněží a počal sbírati se k bohoslužbě na táborech konaných pod širým nebem. O odporu tomto nedočítáme se u Wintra, ač skutek ten, jímž vlastně vypověděna byla poslušnost vrchnosti církevní, jest důležit pro další vývoj hnutí táborského.

„Ale nebylo lze na dlouho lid udržeti v samých pobožnostech. Však již hrnula se vojna. Jali se kněží volati, že čas pomsty, odplaty, že čas, aby nepřátelé pravdy zahynuli“ (str. 9.). Prof. Winter nedbá obratu, jaký stal se za krátko v blouznění chiliastickém a odtud to trhavé a nepragmatické líčení událostí. Když nedostavoval se zázrak, jehož očekávali blouznivci táborští, hlásán boj proti nepřátelům božím; těm, kdo by v něm padli, slibováno vzkříšení, ne k soudu poslednímu, nýbrž zároveň s jinými svatými k účastenství v říši tisícileté. Chiliasmem přirozeně vysvětlujeme si zázračnou obranu národa českého v prvních bojích na Vítkově a pod Vyšehradem. „Chiliasmem lid probuzen a naplněn nadšením, obětovností a neohrožeností, které by pouhé horlení o kalich sotva bylo způsobilo.“

Učení táborské, když se vyhranilo v určitou formu, pokládá prof. Winter za nejzajímavější plod husitského hnutí a shledává v něm jakousi sílu modernosti. Ale v čem by tato síla modernosti záležela, nevyloženo, ač pěkný výklad o tom podal již prof. Vlček v Děj. lit. čes. str. 145.

Na str. 10—14 podán stručný přehled učení táborského. Byli bychom si přáli, aby spisovatel byl přestal na přesném vytčení učení táborského, jak ustálilo se konečně zásluhou theologů strany této Mikuláše z Pelhřimova řečeného Biskupce a Jana Němce z Žatce. Překvapuje, když vedle officialního učení táborského o večeři Páně čteme, že někteří kněží táborští (kteří a kdy?) dokonce tvrdili, že Kristus jest v každém jídle, že v člověku dobrém lépe jest přítomen než ve svátosti (str. 10.) nebo že v Trojici boží nebyly některým Táborům (kterým a kdy?) všecky tři osoby stejny (str. 11).

Nepříjemný omyl přihodil se prof. Wintrovi s osobou proslulého Jana Němce z Žatce. Na str. 15. uvádí se jakožto theolog Sirotků[1]), kteří prý — jak na téže stránce v druhé řádce shora jest uvedeno — drželi transsubstanciaci v svátosti.[2]) Ale týž Jan Němec („svrchu vzpomenutý“) na str. 10 „po vší zemi

---

[1]) V poznámce 3. pod čarou spisovatel dovolává se Golla Quellen II. 61 a Palackého IV. 1, 399, kde však Jan Němec Žatecký uvádí se jako přední theolog táborský.

[2]) Prof. W. opakuje o Sirotcích mínění Palackého IV. 1. 396. Ale jestliže Sirotkové u věrouce se srovnávali se stranou kališnou, nevyplývá z toho, že věřili v transsubstanciaci, neboť i zakladatel strany M. Jakoubek i žák jeho M. Rokycana v eucharistii znali se k učení Wiklefovu.

rozesílal traktáty, že svátost oltářní jest jen znamení, že tělo Kristovo za nás trpělo. Kdyby chléb byl pravé tělo Kristovo, mohlo by od muchy hlodáno býti, a Kristus jest jen jeden, měl by mnoho těl na mnohých místech. I toto učení dle Vavřince z Březové pikartské a do Čech r. 1418 přinesené (v poznámce na str. 8. uvádí se r. 1419!) většina Táborů prý zavrhli.“ Podivným nedopatřením prof. Winter přehlédl, že zrovna Jan Němec z Žatce vedle Mikuláše z Pelhřimova byl přední theolog táborský, který učení táborské určitě definoval způsobem tím, že chléb a víno jsou sice jen znamení těla a krve Kristovy, ale vynikají nad pouhá znamení tím, že ty, kdo je přijímají u víře, daru milosti boží účastny činí a tím je uvodí v bližší spojeni s Kristem.[1])

Učení toto Jana Němce Žateckého o svátosti oltářní, lišící se značně od učení pikartského nebylo zavrženo od většiny Táborů, naopak přijato ode vší strany. Ovšem protivníci nečinili podstatného rozdílu mezi učením táborským a pikartským; sám Petr Chelčický proto se rozešel s kněžími táborskými a nazval Tábory „Pikarty pod kalichem“.

Prostá byla bohoslužba Táborů (str. 12, 827—829) bez oltářů, bez ornátů, bez varhan a umělejšího zpěvu. Posměšné líčení mše táborské, převzaté z kroniky Bílejovského, pokud nepodává nových zpráv, neuvozovali bychom v textu (str. 828), rušíť nemile dojem jednoduchého ale zbožného obřadu, jak před tím byl vylíčen.

Větší chvály než stalo se na str. 12, 829 zasluhovali Tábořі, že jazyk český povýšili za jazyk obřadní. Zapomenuto na kancionál táborský a bibli táborskou, památky to horlivé péče Táborů o vzdělávání české písně církevní a písma svatého. Znalost písma svatého v prostém lidu vzbudila podiv Eneáše Silvia za pobytu jeho na Táboře r. 1451, kdež uvítán byl od předních měšťanů, kněží a žáků mluvících latině. Ze svědectví Silviova vysvítá, že v školách táborských nebylo zanedbáváno učení se jazyku latinskému ani jiné studium, „neboť nešlechetný ten lid to jediné dobré měl do sebe, že liboval si v naukách.“ Že theologové táborští vynikali znalostí latiny, práva kanonického i všelikých prostředků středověké disputace scholastické, svědčí zbytky bohaté někdy literatury táborské jakož i zprávy zachované o hádáních, jež

[1]) Srovn. Gollovy Quellen und Untersuchungen zur Gesch. der böhm. Brüder II. str. 60—64.

podnikali s odpůrci svými mistry pražskými. Zprávy tyto o bohoslovném vzdělání kněží i laiků táborských pohřešujeme nemile na str. 13. Zde bylo i místo, aby zmínka byla učiněna o vlivu písemnictví táborského na literaturu valdenskou.

„O mravném životě prvních Táborů nemůže býti pochybnosti. Svědčíť i protivníci jejich, že nábožný vedou stav.“ Ale o životě tom nedovídáme se podrobnějších zpráv než, že „kněží naváděli lid k prostému strádavému živobytí, snažíce se ve všem všudy přivoditi stav prvních křesťanů. Při tom zajímavy jsou jich snahy vegetarianské; zakazovalitě jísti maso a krev zvířete“ (str. 13.). Mravní úsilí a horlivost Táborů mohla dolíčena býti příhodnějšími zjevy a příklady. Sem slušela zpráva, která v stručném znění nemístně položena jest na str. 16. Mezi úmluvami, které učiněny byly mezi Pražany a Tábory, když tito r. 1420 přispíšili ohrožené Praze na pomoc, kněží táborští žádali, aby se trestalo cizoložství a jiné smilství, zahálka a lotrovství, pití po krčmách a nošení všelikého oděvu skvostného . . . rovněž všeliké podvody v řemeslích a na trzích; všelicí protivníci zákona božího, aby byli vyvrženi z města a vypověděni a více zpět nepřijímáni. Po vítězství na Žižkově přidány nové žádosti, aby zrušena byla práva pohanská a německá, která se nesrovnávají se zákonem božím, aby mistři učení pražského své řády srovnali s právem božským; aby všecky platy duchovních byly obráceny k obecnému dobrému a co jest jich lichvářských na domích, na krámích neb na jiných statcích, aby byly zrušeny; aby všecky kláštery a zbytečné kostely v městě byly zbořeny, oltáře a obrazy, ornáty nádherné, kalichy zlaté a stříbrné i všecky jiné nástroje modlářství rušeny a kaženy. (Tomkovy Dějiny města Prahy IV. str. 93.)

Ale již Petr Chelčický vytýkal kněžím táborským, „které více miloval než jiné kněží“, že lid sobě svěřený nepřivedli k životu opravdově křesťanskému. Překážkou tomu byla válka, jejímž průběhem dlouhým pokazily se mravy Táborů v poli pracujících zvlášť od času výprav loupežných do zemí sousedních. Kněžím táborským již na sjezdě Klatovském r. 1424 bylo zakázáno účastniti se výprav takových.

Netřeba pochybovati, že na Táboře i v druhých městech bratrstva toho kněží táborští horlivě se snažili o zachování prvotního stavu. V předvečer pádu Tábora r 1451 zaznamenal En. Silvius, že největší o to bývá péče, aby všichni pilně chodili

na kázaní, kteréž kdokoli zameškává, bývá trestán. (Palacký, Děj. nár. čes. IV. 1, 491.)

Na koncilіu basilejském mezi posly českými odvahou a horlivostí v díle opravném vyznamenali se theologové táborští a sirotčí (Prokop Holý, Mikuláš Biskupec, Petr Payne a j.). Ale v učení táborském shledána nepřekonatelná překážka kýženého smíru strany kališné s církví katolickou. Proto podniknut nový boj domácí, v němž síla Táborův i Sirotků zdrcena spojenou mocí strany kališné a katolické u Lipan r. 1434. Smutné a neslavné jsou dějiny Tábora v l. 1434—1452. V nových hádáních se stranou pražskou kněží tito marně bránili učení svého, jež zavrženo na sněmu r. 1444. Znenáhla odpadala od něho jednotlivá města královská, až r. 1452 Jiří Poděbradský brannou rukou dobyl Tábora, jehož kněží s Biskupcem odvedeni do žalářů Poděbradových. „Táboři nedostatkem kněžstva brzy potom zašli“ (str. 20.). Správnější byl by výklad, že přívrženci starých Táborů zvláště v městech pošumavských, krutě pronásledovaní od vrchností městských, pokračování duchovního života svého nalezli v Jednotě bratrské, jíž získáni byli úsilím Br. Řehoře okolo r. 1460.

Podobně sluší pozměniti na str. 15. zprávu o konci Adamitů, s nimiž splynuli přívrženci někdejší stránky Houskovy, byli prý zničeni násilně. Kdy a kým neuvedeno, ale míní se patrně výpravy Žižkovy r. 1421 a žár hranic klokotských. Ale sekta Adamitů nebyla tím plně vypleněna. Z roty košátecké, jak přezdívalo se později Adamitům českým, Br. Řehoř vyhledal přívržence některé vznikající Jednotě, ač novým členům těmto bylo podrobiti se delší zkoušce jakési na způsob veřejných kajícníků. (Goll: Jednota br. v XV. stol. Č. Č. M. 1884 str. 162).

Na str. 26. pohřešujeme jméno M. Jakoubka ze Stříbra[1]) jakožto hlavního tvůrce a stanovitele nauky kališnické. Zásadou, že vedle Písma svatého uznávati jest i starou tradici církevní (nauky svatých doktorů prvověké církve), pokud zakládá

[1]) V díle Wintrově nalézáme jméno M. Jakoubka ze Stříbra jen na str. 7. a 909. jakožto původce přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou dospělým i dětem. Po schválení Husově z vězení Kostnického „ujali kalich všichni stoupenci Husovi a s nimi většina národa proti zákazu koncilia“. „Tím zákazem“ — čteme v pozn. 4. na str. 7. — „stalo se přijímání (sic) v římské církvi zákonem. R. 1415.“ Příklad nepečlivého stilisování autorova. Zákonem nestalo se tehdy přijímání vůbec, nýbrž přijímání pod jednou způsobou. Na str. 320 mezi čtyřmi správci kněžstva husitského uvádí se Jan ze Stříbra nesprávně místo Jakoubka ze Stříbra.

se v duchu bible, M. Jakoubek postavil se proti nauce táborské, přiznávaje se k podstatě církve římské, o níž doufal, že podaří se přiměti ji k provedení oprav v duchu artikulů pražských. S naukou učitele svého přejal mylnou naději tuto i žák jeho a potomní vůdce a dlouholetý správce strany kališnické M. Jan z Rokycan.

Osudný omyl horlivých vůdců opravného hnutí českého a žalostný zmar tolika nadějí blahých o splnění snah opravných! Lichá smlouva učiněná s konciliem basilejským a neuznaná stolicí papežskou, jež jen v obecných rysech svolovala ke čtyřem článkům pražským a nejdůležitější požadavky Čechů zůstavovala k pozdějšímu vyřízení, a zápis věrolomného krále Sigmunda, svolující ku požadavkům Čechů třeba nebyly uznány a potvrzeny, který sotva že vydán Čechům zrazen byl od krále slibem učiněným legátům koncilia, že ho nezdrží — toť byly sypké základy smíru s církví katolickou, na nichž nemohla býti zřízena pevná budova domácí církve národní. O jednání Čechů na konciliu basilejském čteme na str. 18. významný úsudek Denisův: „Čechové zajisté byli lepší bojovníci než diplomaté“ a eufemisticky připojeno, že „z pramenů jde nade vši pochybnost, že s Čechy nejednáno upřímně“. Divíme se, že profesor Winter, kterému jinak v pramenech neujde drastického slova, zrovna v této části přehledl ohlávku Palomarovu,[1]) na niž sám prof. Tomek několikrát ve svých dějinách města Prahy (IV. str. 603, 620, 679) vtipně naráží.

O zápisu krále Sigmunda nedočítáme se v díle Wintrově, ač listina ta stala se jednou z výsad a privilegií království Českého, na něž panovníci čeští přísahali při svém korunování. Pohřešujeme zmínky o zápise tom zvláště na str. 21. a 320, kde zpráva činí se o zvolení Jana Rokycany za arcibiskupa pražského na sněmě r. 1435, ale neudává se, na jakém základě stavové čeští přistoupili k volbě arcibiskupa i obou suffragánů.

Nešťastným odkazem straně pod obojí stala se zásada Jakoubkova zůstávující naději opětného smíru s církví katolickou. Kurii papežské neběželo zajisté o provedení oprav, jichž nadál se

[1]) Jeden z předních legátů koncilia Basilejského Jan Palomar, rodem Španěl, doporučoval konciliu prospěšnost chytrého jednání s husity, ježto s Čechy musí se jednati pěkně jako s koněm nebo s mezkem, když se krotí, pokud se mu nepřehodí ohlávka; nebo potom teprv přiváže se k jeslím; rovněž že stane se Čechům, kteří nyní nechtí do ovčince, až jen přijmou jednotu. (Tomek, Děj. m. Prahy IV. str. 603.)

zbožný mistr pražský, jí šlo jen o bezvýminečné přivedení Čechů v jednotu s církví ostatní. Když poselstvo sněmu čes. r. 1447 v Římě žádalo papeže Mikuláše V. (nesprávně u Wintra na str. 20. uveden Mikuláš IV.), ne papež sám, který sliboval vypraviti do Čech kardinála pro opatření věci, ale kardinálové jeho radili poslům českým, aby zůstavili kalicha, slibujíce Rokycanovi, zachová-li se tak, že bude arcibiskupem a dosáhne jiného důstojenství, kterého bude chtíti.

Není pochyby, že neochota, se kterou poselstvo české potkalo se u kurie, budilo odpor ve straně podobojí. Již v Římě ozval se člen poselstva kněz Jakub, že nesvolí-li papež k žádosti Čechů, království jejich bude přinuceno odjinud pastýře sobě zjednati, aby v něm nehynula víra křesťanská. Jestliže při tom pokusí se „o některé věci, ačkoli pravé i dobré i v písmě založené, ale neobyčejné a těchto časů nevedené“ Bůh budiž svědkem, že to učiní z nouze a z přinucení. A v Praze, když kardinál Karvayal osvědčoval se, že nemá moci k stvrzení kompaktat, pohrozil klidný jinak M. Petr z Mladenovic, že nepotvrdí-li legat Rokycany a kompaktat, divné věci uslyší o Češích, než dojede zase do Říma (Tomek Děj. m. Prahy VI. str. 145, 157). Ale hrozby tyto nesplněny té chvíle. Zrovna roku 1448 vytržením Prahy z hrůzovlády Menhartovy a Pešíkovy M. Jan z Rokycan postaven opět v čelo vší strany pod obojí, uctivými listy papeži Mikuláši V. hleděl očistiti se z potup a pověstí kacířských r. 1449 odvážil se proto cesty do Říma, se které ovšem pro nebezpečí osobní se vrátil. Teprve když z vášnivého vystoupení Jana Kapistrana proti straně pod obojí poznána byla nesmiřitelnost kurie, M. Jan z Rokycan s druhými kněžími své strany zraky obrátil do Cařihradu, aby od církve východní došli svého opatření v potřebách náboženských.

O jednání Čechů s patriarchem Gennadiem, které prof. Winter nesprávně klade do r. 1450 místo r. 1452, čteme na str. 20. podivné a překvapující zprávy: „Jen jednou, ale na krátce, r. 1450 vzchopili se utrakvisté k odštěpení od církve římské dokonalému, hodlajíce spojiti se s církví římskou. Úmysl ten mohl míti veliké následky. V z a v š e z p o k l a d u E m a u z s k é h o s l o v a n s k ý e v a n g e l i a ř, poslové čeští nesli ho do Cařihradu v dar . . . V Římě se opravdu lekli, vidouce podnik český zoufalý, ale podnik zůstal episodou v zápasech českého národa b e z n á s l e d k ů“, neboť, jak dříve nelogicky položeno, císařství tamější

dokonávalo svůj tisíciletý život a padlo pod mečem Turků r. 1453. Celý oddíl ten, který v původním znění — mimochodem pověděno — je příkladem nepečlivého stilisování autorova, ukazuje, jak tu střízlivý badatel vědecký v prof. Wintrovi zatlačen básníkem — romanopiscem. Odkud zprávy své má prof. W. o pokladu Emauzském? Čím potvrdí údej svůj o velikém uleknutí v Římě, kde přece lépe než v Čechách věděli, že poslední dni Cařihradu již jsou sečteny?! Podobně upřílišený údej čteme později na str. 34. R. 1495 (nesprávně místo r. 1494), když marné bylo jednání o smír s papežem, „tehdy zase vznikla myšlenka spojiti se raději s církví východní". Dle prof. Tomka (Dějiny m. Prahy X. 123.) ozývaly se v tom smyslu některé osamělé hlasy, jež neměly zajisté velikého významu.

V té době, kdy Rokycana s kněžími své strany dal se v jednání s Cařihradem, hlas jeho ozýval se rozhodněji v díle opravném. V kazateli týnském odkaz starší doby posílen byl novým horlením o nápravu mravů křesťanských, jež Rokycana poznal ze spisů, listů i z osobního styku s Petrem Chelčickým. V hlouček horlivých posluchačů Rokycanových za dob „mladého krále" (Ladislava Pohrobka) zapadlo símě, jež v duši Řehořově sklíčilo v touhu, samostatným zřízením církve domácí na základě ideí Chelčického pokusiti se o provedení opravy, jíž nebylo dosaženo v církvi kališné pro nejistý a zkázou hrozící poměr k církvi římské. Ale Rokycana neodvážil se „na tvrdo skočiti" a to tím méně, když po smrti kr. Ladislava Pohrobka zvolením Jiřího Poděbradského, mocného ochránce strany pod obojí, znovu vyplynula mu naděje, že dílo opravy domácí podaří se ve smíru a shodě s Římem. Ale naděje ty zmařeny odporem papeže Pia II., jenž r. 1462 kompaktata basilejská prohlásil dokonce za zrušená.

Co znamenalo nové zostření sporu mezi stolicí papežskou a národem českým, není vyloženo v díle prof. Wintra, ač předůležito jest pro význam reformace české XV. století. Nepodivíme se tomu, uvážíme-li, že ani posavádním úspěchům reformy podnikané v církevním životě strany kališné nedostalo se v díle Wintrově podrobnějšího vylíčení. Spisovatel, který na základě bohatého materialu archivního někdy až do nejzajímavějších podrobností vylíčil neutěšený obraz úpadu obou stran náboženských, utrakvistické i katolické za XVI. století, ve století XV. při díle reformace české neobyčejně je skoupý a suchý.

Nápadno jest, jak prof. Winter vyhnul se všeliké charakte-

ristice původců a vůdců opravného hnutí v Čechách. Význam Husův v reformaci české, jak jsme již ukázali, nijak není vystižen. O Jakoubkovi ze Stříbra[1]) pomlčeno docela, ač osoba dědice snah Husových je tak významna a pěkné svědectví mu vydáno od Palackého i Tomka. O M. Janu z Rokycan[2]) připomenuto jen v pozn. 6. na str. 22., že o jeho povaze vřele píše Palacký; a na str. 321 patheticky a hyperbolicky prohlašuje ho prof. Winter za vysoce nadaného a znamenitého muže „druhdy synka chudého kováře z předměstí Rokycanského“.

Pohřešujeme dále v „Životě církevním“ zaznamenání a vylíčení zjevů, ze kterých vysvítá, s jakými utěšenými výsledky potkával se směr mravný a zbožný duchovenstva strany Husovy v lidu českém. Tak r. 1417 usnesením mistrů a tovaryšů řemesla měšečníků, na Novém městě pražském přikázáno, aby nikdo z nich nehrál v kostky, v koule, karty a metání losů; kdo by v čem tom byl postižen, aby pokutován byl půl kopou grošů, a pod tou pokutou aby žádný tovaryš nevstával od práce k pití neb kamkoli jinam bez povolení mistra. R. 1418 kováři staroměstští a novoměstští zavázali se vespolek pod pokutou jedné libry vosku zachovávati přísně bez práce všecky dni nedělní i svátky božího narození a božího těla, čtyři svátky Marianské a den Všech Svatých, vyjma pilnou, spravedlivou potřebu. R. 1428 pro umírnění nestřídmosti usnesla se strana pod obojí slaviti posvícení ve všech kostelích v jeden den, totiž v neděli po sv. Václavě. (Srovn. str. 922.) Podobných zjevů charakteristických hojně bylo možná nasbírati v době opravdového úsilí opravného za XV. století.

Prof. Winter nevytýká ani účinný a poučný kontrast, jaký v době XV. století jevil se mezi našimi zbožnými puritany a

---

[1]) Po smrti Husově hleděl k němu celý národ co ku přednímu mysliteli a zástupci svému; hlas jeho měl autoritu tím mocnější, čím opravdovější byla úcta všeobecná k němu za příčinou osobní jeho povahy a života bezúhonného, tak že u mnohých slul již za živa mužem svatým (Palacký, Děj. nár. čes. IV. 1, str 388) M. Jakoubek zemřel 9. srpna 1429 v domě kněžském při kapli Betlemské, ve které zastával úřad kazatelský, přebývaje vždy ve ctnosti a v chudobě. (Tomek, Děj. m. Prahy IV., str. 439).

[2]) O čistotě mravů a bezúhonnosti života jeho dávali přátelé i nepřátelé svědectví jednohlasné. Jakkoli mnozí stříhli naň, hledajíce podvrátiti úctu, kterou choval k němu národ, a jakkoli nectné troušeny často klevety, aby uveden byl aspoň v podezření, neobjevil a neprovedl nikdo ani jediného skutku, kterýž by skvrnil mravní jeho památku (Palacký, Děj. nár. čes. IV., str. 390).

stranou katolickou. Tak za prvního pobytu Sigmunda Korybutoviče v Čechách vydána zápověď od knížete všem hostem, buďte Poláci nebo Čechové, aby se chránili všelikého lání, hraní v kostky, svárův a oplzlostí pod přísnými pokutami; hospodáři, který by choval prázdných žen oplzlých, hroženo ztrátou hrdla. Chování polských a jiných žoldnéřů knížete Sigmunda patrně působilo pohoršení Pražanů, kteří přísně zachovávali artikul třetí o stavování hříchů smrtelných. V Basileji před příchodem Čechů koncilium dožadovalo se na ochránci svém vévodovi Bavorském Vilémovi a na konšelích basilejských, aby zakázáno bylo nevěstkám choditi veřejně po městě, aby se zabránilo hraní v kostky, tance a nošení zbraně rozličné po ulicích. Za krátké vlády císaře Sigmunda v Čechách M. Jan Rokycana na kazatelně a M. Jan Příbram s druhými mistry učení pražského a s konšely Starého i Nového města v stížném listu k císaři žalovali, kterak proti úmluvám s císařem mají v Praze svobodu hříchové veřejní, nevěstky a jiná nepravost. Mezi 19 artikuly stížností proti císaři, jež jménem tří krajů Hradeckého, Chrudimského a Mýtského přednesl ve sněmě r. 1437 pan Diviš Bořek z Miletínka, žalováno, že pod mocí svou pustil svobodu nevěstkám, tancům, kostkám a jiným hříchům v Praze i jinde. Za cís. Sigmundem, když v listopadu 1437 opouštěl Prahu, vyjel pod zvláštní korouhví též zástup „krásných paní", to jest nevěstek a rozličných kejklířů, kteří po odjezdu císařově netušili sobě zůstati v Praze (Tomkovy Dějiny m. Prahy IV. str. 248, 523, VI. str. 14, 26, 40, 43.) Prof. Tomek (VII. str. 39) upozorňuje, jak velice proti mysli duchovenstvu tehdejšímu, zvláště vlaskému, byl artikul o smrtelných hříších. R. 1462 papež Pius II. v řeči své ku poslům českým vyslovil se, že „nenieť k pravdě podobný ten artikul český; neb by nevěstek nebylo, mnohé by zlé přišlo, kteréž ovšem vypravovati nenie slušné".

Již za války husitské nejen třetí artikul pražský prováděn byl v Čechách přísně v lidu světském i v duchovenstvu, nýbrž též ostatní články, pokud možná, uvedeny byly v život. Slovo boží bylo svobodněji a horlivěji kázáno než dříve pod strachem klateb a zákazů. Duchovenstvu odňato bohatství světské, při němž jindy vzdalovalo se svému povolání, pohroužejíc se v lakomství, nádheru a smyslnost. Při tom zvláštní záliba v přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou, jež ovládla mysli strany opravné, svědectvím byla živého citu náboženského a skutečné úcty k této svátosti. Nedostatky, které při tom vyskytly se v zemi, když za svo-

body slova božího vyrojila se nová učení, nebo kdy průběhem války zdivočily a sesurověly roty táborské, nebo když statky duchovenstva nebyly obráceny k dobru obecnému, nýbrž uchváceny držiteli soukromými, byly jen nevyhnutelné následky války zdvižené od stolice papežské proti národu českému.

Čím menší byla naděje v opravu obecnou od koncilia, tím důležitější byl úkol, aby v opravě domácí nenastala stagnace, nýbrž aby v ní dále bylo pokračováno. Proto usilováno, aby moc církevní v zemi zachována byla straně pod obojí a sněm zemský vyhrazoval sobě právo volení arcibiskupa a jeho suffraganů. Jestliže ve snahách těch poslové čeští při konciliu basilejském kojili se očekáváním, že kompaktata ve směru tom budou dokonána, naděje takové žalostně zmařeny r. 1462 slavnostním zrušením neblahé smlouvy. Všecky zásady, na základě kterých od půl století v Čechách pracováno o opravu v životě církevním, byly zavrženy stolicí papežskou a „bylo patrně v úmyslu papežovu, nejiného než některého protivníka jich dosaditi na stolici arcibiskupskou a obnoviti v Čechách celou někdejší soustavu svatokupeckou, tak jak byla přese všecky stížnosti s některých stran provozována posud v říši německé a jiných všech zemích okolních.“ [1])

Se stanoviska tohoto oceníme ethickou stránku odporu, jehož odvážil se král Jiří, když v čele strany pod obojí pustil se do nového boje s mocí papežskou o zachování díla opravy české. Prof. Winter nepostavil se na stanovisko takové při posouzení velikého krále. Osoba Jiříkova u vylíčení Wintrově budí zrovna odpor neupřímností, pokrytectvím a sobectvím.

Z událostí vylíčených na str. 23., když Jiří naproti svodům Říma, odkud slibována mu svěcená růže a pozlacený meč, jestliže přivede Čechy, aby nechtěli kompaktat, „dojemně ohlašoval, že v kompaktatech je zrozen a vychován a že míní v nich zemříti“ nebo když na sjezdě v Brně r. 1463 pravil, že kompaktaty země byla uspokojena, jak je může bráti papež, který jest menší než koncilium, soudili bychom, že král byl vřelým přívržencem kompaktat. Ale na str. 24. Jiří byl tak moudrý, že neviděl v utrakvismu jedinou spásu, nebyl vůbec náboženský horlivec, byl uvážlivý muž svůj věk daleko předstihující. Že synové jeho potom stali se katolíky, mohlo by svědčiti o předchozích vlivech při vychování domácím. Jeho tolerance vykládá se (kým?) také cti-

[1]) Tomkovy Děj. města Prahy VII. str. 46. — Srovn. IV. str. 665.

žádostí, že toužil po německé koruně. V posledních dnech života svého unaven bojem a nemocí trápen „podával prý se papeži ve všem všudy“. Zcela jiné byly příčiny, pro které synové Jiřího odvrátili se od víry otcovy.[1]) Ochota a nestrannost králova ke straně katolické jistě měla jinou příčinu, než ctižádost a touhu po koruně německé. O ústupcích Jiříkových v Římě za posledních let války prof. Tomek (Děj. m. Prahy VII. 294) dobře připomíná, že „nepodobá se naskrze“, že by byl král Jiří v tomto způsobu dal svolení k návrhům, jež poslové knížat saských učinili v Římě. (Pokračování.) *J. V. Řehnický.*

---

[1]) Jeden z nich, Jindřich, ač přijímal pod jednou, obecně r. 1478 pokládán byl za ctitele kalicha; u něho chovány byly listiny koncilia basilejského a zápis císaře Sigmunda. (Tomkovy Děj. m. Prahy VII. 403.)

ROZHLEDY

POLITICKÉ: Všeobecná nejistota, jistota českých nezdarů; Dipauliho odsouzení našich státoprávních „utopií" jedinou odměnou za zpátečnickou politiku našich poslanců — Pochování pravice od Němců konservativních, jejich „volnost" v otázkách národnostních — Nespolehlivost Poláků; Jihoslované proti státnímu právu českému; Daszynského autonomie národních celků proti autonomii historických útvarů — Thunovy námahy o německou střední stranu; její nebezpečnost vůči našim zájmům; harmonie důvěry Kaizlovi osvědčené od Mladočechů s nedůvěrou k vládě celé — Žurnalistická horkokrevnost mladočeská v offensivě proti vládě; nečinnost Klubu svobodomyslného i poslanců, zánik pracovních odborů jeho; nezodpovědnost poslanců a strany; bezúčinné výtky novin a voličů; Engel a Škarda dělající politiku jako „soukromníci" — Troufalost Němců vůči bezčinnosti mladočeské; strašidlo německé státní řeči zažehnávané socialními demokraty; socialní demokraté z nejkrutších odpůrců spojenci? — Negativní pomoc socialistická; positivní výsledky nečekané ani od strany mladočeské ani od radikální — Zbytečné jednání říšské rady; bezobsažný programm ministerského předsedy — Nevážnost byrokratů vůči parlamentu, laciný triumf opposice; pochybná sláva hr. Falkenhayna — Vděčnost Abrahamoviczi a Kramářovi; porážka Mladočechů při volbě presidia sněmovního a v rozpočtovém výboru; pořadatelé H. Lang a soudruzi — Zdrželivost Poláků vůči vládě zlověstným znamením; nynější složení vlády pouze dočasné — Nečinnost vlády i parlamentu; rozklad parlamentárních poměrů; ohrožení základů říše — Odhalení Aletheie a Moravské Orlice. — Německo bude přece stavět lodě — Další akt komedie Dreyfuss-Zola — Crispi zase vyvázl — Salisbury odchází — Sháňka po čínských přístavech — Válka o Kubu.

Nejistota na všech stranách, nejistota vzhledem vládě, kterak dovede vládnouti se sborem vídeňským, jenž si stále ještě přezdívá jménem parlamentu, nejistota a nedůvěra u všech stran politických, nejistota o rakouskouherském vyrovnání, nejistota v příčině rovnováhy státního hospodářství, — jenom jediná věc je úplně jistá i zřejmá v těchto všeobecných temnotách, totiž že je situace pro národ náš, pro naše staré idealy, nepříznivější nežli kdykoli jindy před tím. Utopiemi nazval naše státoprávní snahy zlý duch pravice baron Dipauli, náš bývalý spojenec na kterého naši poslanci před rokem upjali veškeré své naděje. Klerikálům německým k vůli opuštěna hrdá hesla o svobodné moderní škole, uchystán školský návrh Ebenhochův; ve jménu autonomie zaprodali jsme se nejčernějšímu zpátečnictví v každém směru, aniž jsme si za tuto zradu svého přesvědčení co kloudného vymohli. Jazyková nařízení Badeniho odklidil týž náš přítel Dipauli, opustiv v nejtěžších dobách pustého boje v říšské radě pravici a přiskočiv na pomoc obstrukci německé.

Nyní pan Dipauli namáhá se vyhladiti až i samo jméno pravice. Pravice jako většina s určitým cílem neexistuje sice již dávno, ale Mladočeši jí stále přece potřebovali, aby mohli klamati své voliče, aby zastřeli úplnou a dokonalou svou porážku v každém směru. Pan Dipauli rozptyluje jim nelítostně také tuto illusi a jestliže dosud také úplně formálně a zjevně nevyvedl alpské Němce z tak zvané většiny autonomistické, lze to děkovati jen té okolnosti, že míní na pravici obhájiti lépe „práv lidu německého" nežli mimo její svazek. Konservativní Němci dali prohlášení že na ten čas není žádné příčiny, proč by z pravice utíkali, že však

by tak učinili okamžitě, jakmile by neměli v otazkách národnosti německé se týkajících naprostou volnost. Co ta volnost podle nich znamená, toho nejlepším dokladem jsou jednohlasná usnesení sněmu tirolského a hornorakouského proti jazykovým nařízením. Ebenhoch pak ve svém orgánu prohlásil již, že na pravici není žádné jednoty. Všechna tato pokoření Mladočeši na říšské radě přijímají tak, jakoby neměli proti tomu ničeho namítati. Ale přes toto sebezapření jistě nedůstojné českého národa dva tirolští klerikálové vystoupili již ze svazku „autonomistické většiny“.

Polákům ani nenapadne po dokonané deserci klerikálův jíti s Mladočechy snad do opposice, — nejméně pak do opposice obstrukční, kterou již horkokrevnější mladočeští žurnalisté vyhrožují. Že polské Kolo jest proti státnímu právu českému, o tom stala se již zde zmínka v minulém měsíci. Zrovna tak Jihoslované jsou rozhodnými odpůrci státoprávních útvarů historických, pro ně by zrovna parcellační snahy Němců českých byly sympatičtějšími. Slovinci sní o slovinském území složeném z jižního Štyrska, jihozápadních Korutan, Krajiny a Přímoří slovinského. Jim asi z duše tak mluvil socialistický poslanec Daszyński, který neuznává autonomie s t á t o p r á v n í, nýbrž požaduje autonomii národů.

Tak z celé bývalé slavené většiny zbudou asi Mladočeši osamoceni, ač nebudou-li ochotni zapříti úplně svůj státoprávní programm, ke kterému se ovšem pouze dosud hlásili ústy, ale nikoli skutky. Proto prohlášení tří hlavních požadavků českých od poslance Herolda (18. března): 1. že nutno udržeti pravici, 2. že jazykové poměry musí býti spořádány podle návrhů českých, podaných na sněmu království Českého, 3. že třeba vytrvati na státoprávním stanovisku, nebylo leč pouhou frasí, v jejíž opravdivost patrně sami přední mluvčí strany mladočeské nemohou věřiti. Jak dlouho se jim takto podaří ještě ubohý věřící národ šáliti?

Pravice je rozbita in optima forma a to ne bez účinného veřejného i tajného úsilí vlády Thunovy. K tomu přiznává se již i stálý vídeňský dopisovatel Národních, tak to souhlasně telegrafuje vídeňský zpravodaj německy psané „Politik“ — ovšem to „Politik“ nikterak nevadí v přední části listu v témž čísle (ze dne 5. dubna) bájiti ještě o pevném útvaru pravice, o který se rozbíjejí všechny úlisné snahy liberálních Němců. — Hr. Thun, od kterého patrně již pocházelo řízné a vojensky úsečné odbytí státoprávní adresy na sněmu království Českého, jenž je asi také původcem duševním Gautschových nařízení jazykových, — aspoň jistě vydána byla s jeho souhlasem. — hr. Thun, který prohlásil, že chce vládnouti ústavně t. j. úplně podle prosincovky, namáhá se utvořiti německé centrum z konservativních Němců a liberálních velkostatkářů. Tyto strany jsou nám v ohledu národním zrovna takovými odpůrci — ne-li většími a nad to nebezpečnějšími — jako nacionalní a pokrokoví Němci, ve všech ostatních směrech jsou našim přesvědčením a idealům politickým mnohem cizejší, nežli všichni Němci ostatní. Takováto od hr. Thuna svařená střední strana byla by nejhorší pohromou nejen pro Mladočechy, nýbrž pro všechny naše životní zájmy. Nás naprosto nemůže uspokojovati v té příčině prohlášení Englovo, že svobodomyslná strana česká nemůže sice míti dosud důvěry ku vládě Thunově, že však má úplnou důvěru v ministra Kaizla.

Jaké to divné rozlišování. Jednotlivý ministr přece nemůže dělati samostatnou politiku proti celému kabinetu! Ostatně, kdyby p. ministr Kaizl nemohl jedenkráte snad srovnati své politické a národní přesvědčení se směrem našim požadavkům úplně nepříznivým, který již již počíná nabývati vrchu také ve vládě, zajisté by neměl tolik moci, aby tento směr překonal, i nezbývalo by mu nic jiného než aby prostě podal žádost za propuštěnou. Toto nebezpečí mu prozatím nehrozí, neboť vláda bude drahný čas neukazovati barvy a protloukati se nějak mezi stranami a Mladočeši ve své bezradnosti i úplné nečinnosti nebudou asi proti tomu ničeho podnikati.

Ovšem v žurnalistice mladočeské to již dosti povážlivě vře. Lidové Noviny brněnské přímo vyzývaly již k offensivě proti Thunovi, v deffensivě bychom prý najisto prohráli. „Národní Listy“ sice tento článek dychtivě otiskly, ale dosud si nevědí přece nijaké rady, jak do opposice přejíti, v nich je stále dvojí duše, jedna vládní, druhá oppoziční, ale vládní má dosud znatelnou převahu. Klub sám nedělá nic, také poslanci jednotliví se o nic nestarají; utvořila se v klubu nedávno pracovní oddělení, ale to byla pouze organisace dle jména, nescházejí se ani. Poslanci neuznávají ani za vhodné, aby byli přítomni na říšské radě. Když se konala volba do delegací, bylo přítomno českých poslanců lidových jen asi dvacet, takže Němci mohli snadně se svými kandidáty proraziti, kdyby náhodou byli na to připraveni, (tak to napsaly samy „Národní Listy“ dne 25. března t. r.). „Národní Listy“ vytiskli pro tyto liknavé zástupce lidu okázalou důtku, voličové v Domažlicích vyslovili veřejně v té příčině podivení a pokárání, ale kdo bysi takových anonymních důtek a pokárání všímal, když nebyli přímo výslovně označeni nedbalci. Mladočechům jako straně se již vyčítalo mnoho, nad míru mnoho, sami poslanci nejsou posledními, kteří svou nelibost straně za její nečinnost a bezhlavost veřejně dávají na jevo, ale proč by se proto kdo ze strany rozčiloval? Když proti někomu se takového něco namítne, odpoví klidně, že on sám nic nepromeškal ani nepronedbal, za nezdary že nemůže sám, že to věc celé strany a tím už je vše zodpověděno. Jedná-li který poslanec o politické záležitosti sebe důležitější a má-li to důsledky nepochybné pro stranu celou, řekne se opět, že jednal tu jako soukromník a nikoli jménem strany. Příklady není potřebí z daleka sháněti, tak jednání Englovo a Škardovo s Kaizlem, má-li vstoupiti do ministerstva, bylo prý podnikáno od obou klubovních těchto předsedů jako od soukromníků (řeč dra Ed. Grégra v Luži dne 20. března). A tohle všecko projde, netečnost poslanců tu omlouvána více než dostatečně netečností a lhostejností voličů samých. Když taková politika je našemu občanstvu vhod, proč by poslanci dělali jinou?

Nedivme se, že při takovém stavu věcí odvaha našim odpůrcům roste i že chystají proti nám to, nač do té chvíle ani si netroufali. Ještě nedávno čelný německý politik Lippert vyslovoval se o nemožnosti státní německé řeči. Byl proto od Wolfovy a Schönererovy strany prohlášen za zrádce a může se říci s německého stanoviska skoro právem. Vůči chabé a nerozhodné politice mladočeské nabývá strašidlo německé státní řeči

veliké pravděpodobnosti. Sám Dipauli se svými zbrojnoši je pro tuto myšlénku získán, že převede na svou stranu Ebenhocha a ostatní Němce klerikální, o tom nelze pochybovati a v situačním článku z Vídně pan Ryba v Národních Listech maluje již příšerné strašidlo to na stěnu; bude prý pro státní řeč německou sám ministerský president hr. Thun, V této tísni jedinou spásou jsou socialisté, ten lid bez národnosti, jak to od doby více nežli jednoho roku stále se vyhlašuje za vlastenecký článek víry. Tito kaceřovaní socialní demokraté budou podle samých Národních Listů spasiteli a ochránci proti zátopě německé státní řeči. Jaké to bylo pošetilé a nerozmyšlené jednání tedy, když se z vlastenecké povinnosti socialní demokraté štvali hůře než litá zvěř, když se naprosto vylučovali z národní společnosti a když tím opravdu byli roztrpčeni do té míry, že vysvětlitelným způsobem se až také stavěli proti oprávněným národním snahám našim.

Ale socialní demokraté, třeba nesvolili k uzákonění státní německé řeči, daleci jsou toho, aby se stali spojenci Mladočechů. Mladočeši mohou míti z pomoci socialistů pouze úspěchy negativní, k positivním výsledkům by se musili dopracovati teprve sami, kdyby k tomu byli ještě schopni. „Plémě toto však je již zkažené a nelze s ním počítati“; Mladočechy by měla již vystřídati politická strana jiná, čerstvější a nezkompromitovaná, ale není ji nikde dosud. Radikálové jsou jen Mladočechy starého vydání, omílají její státoprávní fráse beze změny a bez udání, třeba jen přibližného, kterým způsobem by se těchto cílů chtěli domoci. Radikální taktika tu sama o sobě nespomůže bez velké a pronikavé práce; jenom důkladná věcná reforma celého našeho národního živobytí, jenom poznání, že nám schází v každém směru praktická zdatnost, že musíme mnoho co doháněti, i že si musíme vyjeviti teprve upřímně své nedostatky a bezohledně vytknouti své povrchnosti, jen tyto prostředky nás mohou spasiti. K tomu arci potřebí více opravdovosti, více poctivého přesvědčení a také více nezdolné houževnaté práce, nežli se jí mohou vykázati oni, kteří stojí v čele radikálního hnutí českého. Ohřívání toho, co Mladočeši nechali vychladnouti, nás ze začarovaného kruhu nevyvede.

Zatím na říšské radě se ode všech stran bezúčelně mluví. Vídeňský parlament již dávno není schopný zákonodárné práce a páni poslanci se v potu tváře namáhají dokázati svým voličům, že je to úplně lhostejné, koho si do říšské rady pošlou. Mluví se, aby se nic nemohlo dělati; vláda si dělá své, vládne úplně absolutně, jakoby ani ústavy nebylo. Podávají se sice různé předlohy, ale ví se o nich skoro jistě, že jsou bezúčelné. Na počátku zasedání podle parlamentárních zvyků měl ministerský předseda vyložiti svůj programm: ujal se také skutečně slova, ale co mluvil, bylo řečeno tak, aby se nic podstatného nepovědělo. Že každá vláda rakouská musí míti rozpočet, že vůči neupravenému poměru k druhé polovině říše bude potřebí nějak skoncovati vyrovnání, že si zajisté vládní kruhy přejí, aby letošní jubilejní rok minul klidněji nežli předešlý, to našemu občanstvu zrovna nemusil slavnostně za programm ohlašovati hr. Thun, to bylo čiře zbytečné. Naproti tomu nic nebylo řečeno, jak se dostaneme z jazykových zmatků; kterak si představuje vláda vyrovnání s Uhrami, jak toho míní docíliti, aby jubilejní rok

neskončil úplnou disharmonií, o tom všem marně bychom hledali poučení z vládního prohlášení.

Jak u nás parlament si málo získal u byrokratů vážnosti, nejlepším pro to dokladem bylo odsouzení redaktora Arbeiterzeitungu k veliké pokutě a tuhému vězení pouze z té příčiny, že uveřejnil interpellaci na říšské radě podanou a připojenou k stenografickému protokolu. Je divné, že by se byl který soudce sám o své újmě propůjčil k podobnému výkladu immunity poslaneckých řečí a projevů ve sněmovně. Tím si také vysvětlíme, že opposice mohla vůči byrokracii se vykázati laciným triumfem, říšská rada až na hlas hr. Falkenhayna jednomyslně podobné řádění odsoudila. Nešťastný hr. Falkenhayn, sotva pohřbena jeho neblahá lex, zavádějící policii do parlamentu, již zase nabývá nové slávy demonstrativním hájením nejpříkřejší neliberalnosti, jaká se jeví ve výkladu onoho soudce, který nepřipouští immunity pro interpellace na říšské radě podané. S takovými lidmi se spolčovati, to měli si naši poslanci více nežli dvakrát rozmysliti. „Pověz mi s kým obcuješ a povím ti, kdo jsi,“ to je na čase při této příležitosti připomenouti našim lidovým zástupcům.

Obstrukční opposice vítězí nyní všude. Staré presidium říšské rady bylo nejen odstaveno, nýbrž členové jeho (až na dr. Fuchsa, který v něm byl pouze několik dní) dáni byli přímo do parlamentní klatby; pravice byla donucena úplně se jich zříci. Poláci se k tomu chytře odhodlali hned napřed, obětujíce Abrahamovicze, ale Mladočeši zdá se na oko, nechtěli ustoupiti. Než katoličtí Němci, naši to věrní vždy spojenci, rozhodli, že pan dr. Kramář nesmí za žádnou cenu býti v presidiu a nejen to, ani za předsedu rozpočtového výboru nemohl býti zvolen. Všechny protesty a výkřiky nevole se strany našich novin pominuty a dr. Kramář, aby ušel naprosté ostudě, musil chtě nechtě odvolati jak svou kandidaturu za prvního místopředsedu tak i ustoupiti předsednictví rozpočtového výboru dru. Žáčkovi. Tak se mu většina odměnila za to, že se stal podle jejího našeptávání nejvíce pomlouvaným a nenáviděným mužem od parlamentární opposice, i že nabyl nezasloužené snad pověsti parlamentárního násilníka. Ještě jiné již nezávažnější změny nastaly v hodnostech sněmovních, páni dr. H. Lang a Udržal odepřeli býti sněmovními pořadateli. Veliká to zajisté škoda pro ty voliče, které zastupují; tito páni nebudou již moci naprosto projeviti svých schopností, a budou odsouzeni snad k úplné nečinnosti; oba totiž se vyznamenávají chrabrou udatností tělesnou, kterou mohli ve svém úřadu pořadatelském loňského roku výtečně osvědčiti, když nasazovali vše na obhájení presidia a svých kollegů při pranicích sněmovních.

Poláci i jinak jsou nyní moudře, ba možno říci až vychytrale zdrželivi. Nejen nikoho nechtěli míti v presidiu sněmovny poslanecké, nýbrž také do vlády Thunovy nedali se zlákati, jediný Jędrzejowicz stal se ministrem pro Halič, aby kontinuita tohoto důležitého a významného úřadu pro Poláky nebyla přerušena; takový haličský ministr bez toho může přecházeti z jednoho ministerstva do druhého — příkladem toho někdejší ministr Ziemalkowski. V minulé vládě Poláci měli obsazeny dva nejdůležitější odbory ministerské a předsednictví. To jest velmi zlověstné znamení pro vládu aspoň v nynějším složení. Také podle vší

pravděpodobnosti vláda tato, jak nyní vypadá, nepodává žádné záruky trvalosti. Snad hr. Thun má před sebou ještě dobrou budoucnost, ale nynější jeho kollegové zdají se býti po většině provisorními. Ovšem každá pravděpodobnost může se státi v Rakousku nepravděpodobností i naopak.

Za pět neděl, co je nynější vláda u vesla, neprovedla dosud nic, co by ji dovedlo posilniti, ani co bylo by nějakým odůvodněním, že vystřídala úřednický kabinet Gautschův. Bezbarvé prohlášení ministerského předsedy dalo podnět k úplně planým řečem pánům poslancům, předložen trochu opravený rozpočet Bilińského znovu, ale ani vyrovnací předlohy sněmovně nebyly předloženy, ani se nestalo žádné usnesení věcné. Kromě tří obžalob ministerských podáno několik tuctů pilných návrhů. Kdyby o všech se jednalo a mluvilo jen trochu po zvyku poslaneckém, měla by říšská rada na celé zasedání práce dosti. Co to znamená vůči lhůtě dané od Maďarů k projednání vyrovnání do počátku května letošního, nepotřebí dokládati. Proč ještě stále trvá parlamentární komedie, když ve všem všudy se musí vládnouti podle pověstného § 14., který je naprostým popřením ústavních poměrů?

Zajímavá odhalení o zákulisních politických událostech za posledních dvou let sběhlých podána byla v Aletheii čelným politikem staročeským; rovněž tak v Moravské Orlici připomenuto v čas, jak mladočeští politikové nedovedli ničeho jiného od Badeniho žádati nežli jazyková nařízení. Politika mladočeská jeví se podle Aletheie úplně neupřímnou a zakuklenou politikou staročeskou, jenom že je hodně nemotornější. Což divu, že přišla také k horším koncům! Podle Moravské Orlice stanovil jistý přední mladočeský politik Badenimu tyto požadavky: 1. vrátiti právo sněmům k obesílání říšské rady, 2. opatřiti kulturní potřeby naše na Moravě zřízením university, techniky a doplněním středního a odborného školství, 3. zjednati nám většinu na sněmu moravském. Ale tento programm nenašel u většiny mladočeské souhlasu i proto jsme dostali danajský dar jazykových nařízení. To jsou doklady pro státnickou moudrost naší delegace přímo zoufalé. *P.*

V Praze, 6. dubna 1898.

Vládní předloha na rozmnožení válečného loďstva v německém říšském sněmě konečně přijata a admirál Tirpitz může se těšiti na vyznamenání. Staré skartelované strany opět se sešly, i centrum tentokráte závodilo v říšském vlastenectví a tak dávné přání císaře Viléma splněno. Německo bude patřiti nyní mezi první námořní moci a bude moci roznášeti požehnání německé kultury, jež se tak znamenitě osvědčila v kolonii africké, od jednoho polu k druhému.

Ve Francii kasační soud odsouzení Zolovo z formálních důvodů zrušil. Forma byla od jakživa bolavou patou bohyně spravedlnosti a osvědčenou zbraní vyškolených juristů. Dreyfussovo drama mění se v komedii a stane se na konec fraškou.

Italský sněmovní výbor prohlásil špinavé kšefty Crispiovy s bankovním řiditelem Favillou za nekorektní, ale trestní vyšetřování potlačil. Starý lišák směje se as do hrsti a myslí si, že vlastenecké politikaření jest přece jen dobrou asekurací.

Anglický premier lord Salisbury překvapil svět svým odstoupením. Salisbury byl nástupcem Disraeliho ve vůdcovství toryů a vystřídal se několikrát ve vládě se svým liberálním soupeřem, již také politicky nečinným a dnes těžce nemocným Gladstonem. Salisburyho prozatím zastupuje Balfour. Odstoupení Salisburyho, ač odůvodněno soukromými příčinami, přichází anglické vládě velmi v nevhod, neboť v čínských vodách zatahují se sítě intrik evropské diplomacie stále úžeji. Německo najalo přístav Kiaočau, Rusko Port-Arthur a Taljenvan a Anglie usiluje nyní o Vejhajvej. Ubohé Číně nezbude prý nyní přístav žádný a bude nucena vytáhnouti vlastní své loďky na sucho. O rozdělení Číny mluví se již jen jako o otázce času a tak doufejme, že počátkem dvacátého století plemeno žluté oblaženo bude od bílého známým evangeliem železné pěsti.

A mezitím co si dávají obrněnci evropských velmocí dostaveníčko na dalekém východě, hrozí již již udeřiti hrom také na západě. Válka americkošpanělská visí na vlase. Španělská koloniální politika nese své ovoce. Ti Canovasové a Weylerové zůstavili krvavé stopy po sobě, přes něž historie nekráčí beztrestně. Španělsko se svým vyděračským systémem a finanční mizerií dopracovalo. Sympatie amerického veřejného mínění s povstalci na Kubě překročily mez platonických projevů a octly se ve stadiu činu. Třeba španělofilská žurnalistika evropská, zejména francouzská, hájící zájmy domácích kapitalistů, obviňuje Spojené státy z válkychtivého chauvinismu, jisto přece jest, že požadavek za neodvislost Kuby, jenž jest vlastní casus belli, neplyne z motivů ani prospěchářských ani dobyvačných. Neboť přivtělení Kuby s jejími černochy a Španěly ku spojenému soustátí nebylo by přece politikou rozumnou. Chauvinism hledati lze spíše při Španělsku, jemuž „národní hrdost" nedovoluje vzdáti se ostrova, jehož se kdysi mečem zmocnilo a jejž po staletí vykořisťovalo. Nedá-li se tudíž válka různými sprostředkovacími pokusy více zameziti, poteče tentokrát krev aspoň za ideu a na straně Ameriky za ideu spravedlivou. A proto i výsledek předem jest jistý, vždyť jest to jen další etapa ve vítězném zápase zdravého kmene anglosaského s vyžilou racou románskou. *H.*

V Praze dne 8. dubna 1898.

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ: **Dvojí rozpočet Bilińského a Kaizlův; hrozící zvyšování daní a čekaný rozpočtový deficit — Nová dosud nerozpočtěná vydání státní a jejich výše — Stoupající řádné výdeje nebudou dostatečně kompensovány rostoucími důchody; výstražná znamení finanční správě z výnosu některých daní (daně z cukru) — Opravený rozpočet Bilińského Kaizlem; investiční rozpočet a poměr jeho k rozpočtu řádnému; vykazovaný malý přebytek značným schodkem vůči překročování rozpočtu vojenského — Ohražení ministrovo proti fiskalnosti; příznivé hlasy z opposice — Nemožnost investicí podle čl. 14. ústavy; odstavené věci české; válečná vydání mají přednost proti osvětovým — Kam se poděly kassovní přebytky státní? — Pobouření opposice viněné ze zmařených investicí — Opatrnost výkladů nového ministra, mlčení o úhradě na nová vydání, zamlklost o rakouskouherském vyrovnání; spor bývalých zásad poslancových s nynějšími požadavky ministrovými – Poláci a jich hospodářské zájmy; jak si daji zaplatit své spojenectví.**

Loňská zmařená kampaň říšské rady projevila své účinky také tím, že na r. 1898 sestaveny a říšské radě předloženy byly dva státní rozpočty; jeden podán byl ještě od starého ministra financí Bilińského, druhý

vypracován a říšské radě předložen 31. března t. r. novým ministrem drem Kaizlem. Potěšlivého pro národy království a země naše obývající je v obou těchto rozpočtech velmi málo, neboť při obou byla ohlášena mimo veliká vydání požadovaná již okamžitě, značná summa nových vydání v budoucnosti, jež nelze ukryti jinak nežli novými daněmi nebo zvyšováním starých bez toho již nad míru vysokých. Zároveň hrozí již nebezpečí stálého deficitu také po slibovaném vyšroubování daní spotřebních na nesnesitelnou výši.

Považme jen, co všecko naše poplatníky čeká! Nynějším rozpočtem Kaizlovým požaduje se okrouhle 747 mill. zl. na r. 1898 (to v řádném rozpočtu 722 mill. a v investičním asi 25 mill.) o $28\frac{1}{2}$ mill. zl. více nežli bylo povoleno říšskou radou na r. 1897. K tomu přibudou ještě úvěry dodatečné, tak jen na výpravu Kretskou vydáno bylo 7 mill. zl. Ministr vojenství žádá celkový mimořádný výdej 55 mill. zl. na námořní loďstvo, který se rozdělí na dobu desíti let; řádný námořní rozpočet se zvýší o $\frac{1}{2}$ mill. a ostatní vydání na společnou armádu o 5 mill. zl., celkem tedy vojenská správa říšská bude požadovati nových 11—12 mil zl. ročně. — Na našich cislajtánských potřebách bude nutno zvýšiti platy státním úředníkům, sluhům a duchovním o $18\frac{1}{2}$ mill. zl. ročně; vláda slíbila pak hospodářstvím zemským ročních 10 mill. zl.; také bude nutné poskytnouti náhradu obcím za přenesenou působnost i za ušlé přirážky k daním nepřímým a za dosavadní pivní krejcar, když bude daň z piva silně zvýšena. Naproti tomu ubude státu kolek novinářský a kalendářní i zruší se erární mýta na silnicích. Veškeré tyto opravy a úpravy budou vymáhati od správy finanční roční náklad od 40—50 mill. zl.

Vedle toho zajisté i řádná vydání ostatní porostou rychleji nežli se lze toho nadíti pro vzrůst státních důchodů. Na př. reforma soudnictví daleko ještě není financiellně provedena; investiční rozpočet s ročním požadavkem 20—30 mill. zl. znamená stálý přírůstek řádných vydaní na úrocích a splátkách dluhu asi $1\frac{1}{2}$ mill. zl. Stavby na drahách státních pro větší bezpečnost vozby a výlohy způsobené zmenšením pracovní doby služebního personalu na železnicích pohltí každoročně veliké summy nežli vše bude v takovém pořádku, jaký je žádoucí. Podobně ostatní odbory budou stále požadovati vyšších nákladů. Tak v oboru vyučování bude nutno zřizovati nové university a techniky (na Moravě a na jihu), jakož i rozšiřovati školství střední a odborné. Politické správě přibývá nepoměrně práce a také k potřebám obchodu, výroby a zemědělství se bez toho příspěvky státní vyměřují měrou nejskrovnější. — Příjmy státní nejsou však schopny podobné rozpínavosti; daně přímé částečně jsou buď kontingentovány nebo se o jich výnos stát musí děliti se zeměmi; naděje do osobní daně důchodové kladené sklamaly, i nelze čekati leč výnos nepatrně jen převyšující nejskrovnější odhady předběžné — aspoň tak to tvrdil finanční ministr Kaizl a není důvodů, proč by se mu nevěřilo. Z daní nepřímých některé již vykazují přímou stagnaci, ano i menší výtěžek nežli se naň počítalo; podobně tomu u daně ze soli a z cukru — při cukru ovšem vysvětluje to přívoz saccharinu. Nepřímé daně vynesly sice loni asi o 16 mill. zl. více nežli předloni, ale zvýšení to jde také na účet zvýšené daňové sazby z cukru (z 11 zl. na 13 zl.). — Také se

již osvědčilo naše předpovídání v příčině té, že zvýšená sazba daně neznamená vždy také poměrně vyšší výtěžek pro státní pokladnu, nejlepším dokladem proto je právě omezený konsum cukru, protože daň byla přitužena.

Novým rozpočet Kaizlův přirozeně ovšem není, jelikož se musil přidržeti po započetí finančního roku sestaveného již plánu jednak od Bilińského jednak od jeho nástupce Böhm-Bawerka. Něco původního již vneseno však nyní do rozpočtu tohoto proti zásadám Bilińského. Tak mnohá vydání z rozpočtu investičního převedena do rozpočtu řádného, zajisté úplně právem, neboť do investičního rozpočtu nutno přece pojímati jen vydání taková, která v budoucnosti dají určitý výnos a nikoli stavbu nezbytných budov, pořízení inventáře a podobné náklady rok co rok se opakující, které státu nemohou poskytnouti pražádných nových důchodů. Od ministra Kaizla se dal podobný krok zcela nepochybně čekati, jelikož se právě on v té příčině o Bilińského rozpočtech investičních zcela nepokrytě kriticky a odmítavě vyslovoval. Důsledků praktických přílišných toto dělení ovšem u nás nemá leda potud, že se tím pravý stav hospodářství státního může velmi povážlivě zakrývati; je možno takovým způsobem v řádném rozpočtu vykazovati přebytek, když fakticky jest v něm dosti značný schodek. Z té příčiny také Bilińského loňský rozpočet končil přebytkem asi 4 mill. zl., kdežto Kaizlův vykazuje přebytku sotva $^1/_2$ mill. Že vůbec nevznikl deficit, to sluší děkovati jen té okolnosti, že na vojsko v delegacích povoleno proti očekávání méně, z kteréhož titulu přes 1 mill. zl. bylo ušetřeno. Jest to ovšem vůči vydáním pro námořní výpravu na Kretu, které pohltily celých 7 mill., úplně illusorní úsporou.

Pro posouzení politiky finanční nového ministerstva se tedy letošní rozpočet pro svou nesamostatnost nehodí, za to pozoruhodný byl ovšem finanční výklad, kterým ministr tento svůj rozpočet provázel. Pozoruhodné je i to, co ministr řekl i co naopak opatrně zamlčel. Jako všichni finanční ministři potřebující nové daně, líčil ovšem situaci trochu do černa, to zdá se nám také v těch slovích, které věnoval osobní dani důchodové. Zajímavé je, že při tom se ohradil, jakoby v úmyslu jeho bylo říditi se zásadami fiskalními. Z nového ministra byl totiž dosti důvodný strach, že by mohl příliš hovčti fiskalním choutkám úřednického apparátu finančního, proto si vysvětlujeme jeho ohražení proti fiskalitě. O zásadách jím hlásaných a provedených v příčině rozpočtu investičního se rovněž obšírně dotkl, což mu bylo příznivě vykládáno ze všech stran ani opposici nevyjímaje. Vůbec píší opposiční žurnály proti ministru Kaizlovi velmi slušně a má jakési výjimečné postavení zejména v Neue Freie Presse, kterýžto žurnál je mu skorem více přátelský nežli nepřátelský; není pod touto přátelskou rouškou snad nějaký záškodný zálud?

S investičním rozpočtem má to svou značnou potíž; vláda sice investiční rozpočet stanovila stejně podle čl. 14., tedy absolutisticky, jako rozpočet řádný, ale na ukrytí jeho nemá prostředků, protože nesmí absolutistickým způsobem udělati nový dluh, kterého by bylo potřebí k uhražení investic. Z té příčiny odstavují se méně naléhavé potřeby až k té době, kdy bude ústavně rozpočet vyřízen. Bohužel, že mezi těmito

odstavenými potřebami shledáváme velmi důležité české věci, jako regulování Vltavy a Labe, stavbu vorových přístavů v Praze, stavbu ústavů vědeckých při vysokých školách pražských a některé drobnosti ještě. Že na př. náklad na universitní a technické budovy v Praze nevložil ministr Kaizl do řádného rozpočtu, jak to zcela dobře vláda učiniti mohla, není žádným tuze příznivým znamením pro ochotu celé vlády k českým věcem. Rovněž důvodně namítla opposice, že osvětové a blahobytné spotřeby se sice odstavují, ale za to nic naprosto neodstaveno z rozpočtu vojenského. Vojenský rozpočet ovšem se vymyká právomoci cislajtanské vlády, ale rozhodně nikterak rozpočet zemské obrany; k této námitce zůstal ministr Kaizl odpověď úplně dlužen.

Opposici pobouřil ministr svým výkladem, že pro obstrukci nebylo lze mnohé z oněch neodkladných věcí nahoře uvedených provésti. Vytýkali skoro právem, že jsou tu kassovní přebytky, kterých vláda může dobře použiti. Ale s těmi kassovními přebytky je to jaksi na pováženou. Bylo jich nedávno ještě přes 200 mill. zl., nyní se však nějak scvrkly, tak že prý s nimi říšská rada nebude moci disponovati. Kam se poděly, nejde nám obyčejným smrtelníkům na rozum; že jich bude potřebí všech k provedení berních reforem a k výpomoci z nouze, tomu není možno nikterak rozumně dáti víru.

Jinak byly výklady finanční nad míru opatrné. Mimo ohlášené a projektované zrušení kolku novinářského a erárních mýt, slíben ještě nový poplatkový zákon z převodů majetkových, kterým se má uleviti zvláště malým rolníkům. Úředníkům zvýší se platy podle možnosti prý ještě během tohoto roku. Odkud se na to vše vezmou prostředky, to vůbec nebylo ani naznačeno, leda učiněna narážka, že má býti zvýšena daň z cukru prodávaného v obchodu tuzemském. Také o rakousko-uherském vyrovnání nic bližšího nepověděno, vůbec se nový ministr financí z opatrnosti vyhýbal všem plánům do budoucnosti. Že to budou daně nepřímé, které bude zvyšovati, ovšem naznačil, ale neudal ani které, ani jak veliké zvýšení zamýšlí. Patrně musí míti ministr financí prakticky zcela jiné názory, nežli theoreticky měl svého času, když byl poslancem. Proti svému přesvědčení bude musiti zastávati nejnenáviděnější daně i musí bojovati pro rakousko-uherskou shodu o to, proti čemu do nedávna nejhorlivěji brojil, na př. musí uznati úplnou paritu či vlastně hegemonii Maďarům v cedulové bance a zasazovati se o vysokou kvotu naší strany na společná vydání říšská.

Poláci v nové vládě nemají žádného ministra odborového, ale o své prospěchy se přece dovedli znamenitě postarati. Bude se ze státních prostředků stavěti několik nákladných drah v Haliči, jedna z nich celkem bude státi 6 mill. zl., aby se zjednalo spojení cukrovaru, který patří knížeti Lubomirskému. Z našich peněz také si tu platíme na dráhu, jež našemu cukrovarnickému průmyslu bude dělati těžkou konkurenci. Tak si dovedou Poláci zpeněžiti své spojenectví s námi! *P. L.*

V Praze, 6. dubna 1898.

*

ZEMĚDĚLSKÉ, ŽIVNOSTENSKÉ A OBCHODNÍ: Sibiřská železnice — Usazování se Německa ve Východní Asii — Sibiřská a indická pšenice v Rakousku — Výsledky sklizně v Čechách 1897 — Průmyslnická anketa v Praze — Střídání ministerstev — Uvolnění tisku v zájmu průmyslu — Dodávky pro stavby veřejné a zakročení Umělecké Besedy — České obchodní museum — Měšťanský pivovar v Plzni a jeho přeměna ve společnost akciovou — Nový pivovar v Praze — Mlynářské deputace a mlecí řízení — Požadavky na nové loďstvo v Rakousku.

Dne 2. t. m. zahájil první nádherně a pohodlně vypravený rychlovlak pravidelné spojení mezi Petrohradem a Tomskem — první díl světové dráhy transsibiřské jest odevzdán veřejné dopravě. Ještě letos bude následovati trať z Tomska do Irkutska, po které nákladními vlaky již se jezdí, a počátek dvacátého století přinese Rusku i světu přímé spojení mezi Petrohradem a Moskvou v Evropě a Port-Arthurem, Taliennavem a Vladivostokem na březích východoasijských.

Velikolepý projekt tento, k němuž konána předběžná studia od polou let osmdesátých, dospěl po necelých 6 letech téměř z polovice svého uskutečnění, vyžádav dosud nákladu přes 300 milionů rublů, ale způsobuje již nyní jakési převraty dopravní, jichž rozsahu i síly ovšem neustále bude přibývati.

Hned v lednu 1898 proběhla časopisy zpráva, že na trati Čeljabinsk-Obi vytvořil se neočekávaně obrovský ruch dopravy nákladní a že má tudíž počet denních dvojitých vlaků zvýšen býti ze 3 na 7. Dále jest prý již nyní potřebí rozhodnouti se o přepravním zařízení přes jezero Bajkalské, kde má býti doprava prostředkována v létě parními prámy, v zimě má pak po ledě vésti dráha elektrická.

Ačkoliv letos spolupůsobí k rozmnožení sibiřské dopravy neúroda v západní Evropě i v západním Rusku — do samotných Rakous docházejí denně zásilky sibiřského žita —, neočekávaně obrovská doprava dráhy sotva otevřené dokazuje i jinak, že se výměně zboží otvírá pole nové, nevyčerpatelné.

Kdo však již nyní koná horlivé přípravy, aby z této nové dráhy obchodu světového těžil co nejvydatněji, jest říše německá, jejíž energii — a to u státu i jednotlivců — dlužno tu projeviti obdiv tím úplnější, čím méně podobné energie viděti u nás.

Ve Vladivostoku, který má přímé lodní spojení s Hamburkem, jdou již nyní tři čtvrtiny celé lodní dopravy německýma rukama, i v Nikolajevsku jsou veliké německé domy obchodní, a v říšském sněmu německém bylo doporučováno zříditi v obou městech německé konsuláty.

Ovšem ani po dokončení sibiřské dráhy nebude dosavadní námořské spojení s Východní Asií učiněno zbytečným. Při zboží hromadném, kde výška dopravného více rozhoduje nežli rychlost transportu, zůstane doprava lodní do Číny a východní Sibiře v plné platnosti a poroste ještě stejnoměrně s postupujícím hospodářským rozkvětem Sibiře. Za to zboží cennější, čaj, průmyslové výrobky evropské i čínské a pak vůbec transporty osobní a náklady ze západní a střední Sibiře nebo do ní připadnou dráze železné, podél níž budou usazovati se kolonisté, povstávati doly, průmyslové závody a pod., aby využitkovávaly nekonečné přírodní dary sibiřské.

Na vídeňském trhu obilním sibiřská (a též východoindická) pšenice již skutečně se vyskytuje. Doprava ze Sibiře (po dráze) až k ra-

kouským hranicím stojí 5 rublů za metrický cent, doprava od hranic k Vídni 1 zl., clo 1 zl. 50 kr., všechny výlohy až na vídeňský trh přes 9 zl. za metr. cent. Cena pšenice na vídeňském trhu je dnes kol 12 zl.; kolik zlatých připadá tedy na producenta v Sibiři!

Sibiřská a indická pšenice v Rakousku měly by býti důrazným memento k Uhrám, které pracují právě na sestavení autonomního celního tarifu pro případ rozluky, aby nerozcházely se na svou škodu s nejlepším odběratelem svého obilí, kterým je spotřebitelstvo rakouské. —

Statistická kancelář zemědělské rady vydala nedávno zprávu o výsledcích sklizně v Čechách za rok 1897. Shledáváme z ní, že úhrnný výtěžek pšenice v Čechách loni činil 3·6 mil., žita 7·7 mil., ječmene 7·5 mil., ovsa 9·6 mil. hl., bramborů 28·1 mil., cukrovky 34·9 mil. a jetele 8·8 mil. mctů. U srovnání s průměrnou sklizní let 1886—1895 byl v Čechách 1897 výtěžek menší u pšenice o 800.000 hl., u žita téměř o 1,300.000 hl., u bramborů téměř o 7 mil. metr. ctů, za to stoupl o něco výtěžek ječmene, a značněji ještě cukrovky a jetele.

Oseto neb osázeno bylo v Čechách 1897 98% veškeré orné půdy; $61^2/_3$% připadá na obilí, $2^1/_4$% na luštěniny, 20% na okopaniny, $12^1/_2$% na pícní rostliny a $1^2/_3$% na rostliny tržní a přádné. Proti r. 1896 způsobily lepší ceny obilní vzrůst plochy obilím oseté a naopak klesnutím ceny cukru obmezeno bylo pěstění cukrovky; obilí bylo však nejen méně, ale i jakost jeho byla veskrze špatná, ovoce se pak vůbec neurodilo. —

Průmyslnická anketa obchod. a živn. komorou pražskou pořádaná, zevně vydařila se úplně. K anketě pozváni byli veškeří velkoprůmyslníci z obvodu pražské obchodní komory, účastenství pozvaných bylo nad očekávání značné, debata velmi čilá. Je zřejmo, že v době několika hodin, pro jednotlivé skupiny výrobní určených, nemohly býti vyčerpány všechny stesky a přání každého jednotlivého průmyslového závodu nebo oboru. Ale i s tímto nutným obmezením bylo anketě vytčeno, že příliš jednostranně bylo vše sváděno na nepřízeň parlamentu a úřadů, na obchodní smlouvy, na vysoké sazby železniční, na nedostatek vodních cest, na přílišné daně, ale i na nedělní klid, na zákaz tovární práce přes čas a na náklady spojené s nemocenským a úrazovým pojišťováním dělnickým. Jiné ankety a projevy, ku př. loňská exportní anketa ve Vídni, jednání o zřízení akademie pro obchod koloniální a exportní, jednání o založení nové akciové společnosti exportní ukazují, že jako všude i zde nutno vystříhati se generalisování a počínati s nápravou především u sebe samého.

Němečtí účastníci stěžovali si na sváry národnostní, které přenášejí se i na pole hospodářské a vadí soustředěnému postupu proti nárokům Uher, na provádění hesla „svůj k svému“, na snahy po zřízení národního průmyslu, jakoby vše to bylo jenom na straně české, jakoby Němci národní svou emancipaci hospodářskou neprováděli daleko důsledněji a brutálněji naproti českým výrobcům i dělníkům a jakoby podřízené postavení Cislajtanie naproti Uhrám nebylo právě dílem německých vlád, jimž za politiku germanisační a centralisační odpouštěny byly veškeré hříchy hospodářskopolitické!

Bylo také ukazováno na to, jak málo Uhry proti Cislajtanii jsou obtíženy zákonodárstvím sociálním a žádáno tudíž nejen zastavení dalších

reform sociálních, ale i mírnější provádění předpisů již dnes platných. Právě naopak je však v zájmu průmyslu, aby poměry dělnictva neustále se zlepšovaly, u nás jako v Uhrách, jelikož kupní síla mass jest nejlepším odběratelem produktů.

Případně bylo řečeno, že v každém slušném měšťanském domě je střídání služek menší, než v Rakousku střídání ministerstev, a že tudíž není stálosti a myšlének v obchodní politice a finančním zákonodárství. Při obsazování ministrů nehledí se vždy na kvalifikaci, nýbrž rozhodují ohledy politické, vládní orgány jsou nuceny velebiti touž osobu dnes jako ministra spravedlnosti, zítra jako ministra obchodu. Pravda: měli jsme již za ministry obchodu i admirály, u jednoho ministra orby nevěděly kdysi oficiosní žurnály o jiné kvalifikaci, nežli že je výborným znalcem koní a možná, že se dle toho po přání, vysloveném na kterémsi sjezdu kupeckém, stane ministrem obchodu někdy nějaký dobrý znatel obchodu s hrozinkami.

Vřelé přímluvčí nalezlo v anketě uvolnění kolportáže a odstranění kolku kalendářního a novinářského v zájmu netoliko tisku, ale i průmyslu papírnického a strojnického, v zájmu knihařství, ryjectví atd. Zdá se však, že i toto vyzvání zůstane bez účinku; k uvolnění kolportáže ministerstvo Thunovo sotva se odhodlá a dojde-li k zrušení kolku, bude je poplatnictvo muset daleko dráže zaplatiti. —

Umělecká Beseda veřejným listem vytkla, že při dostavbě dómu svatovítského takořka každý hřebík je práce cizí, že všechno, každá ozdoba, hledá se za hranicemi. My jsme již v lednu zde vytkli, že židovská náboženská obec vinohradská věděla o vynikajícím vyšívačském oddělení zdejší školy umělecko-průmyslové, kdežto pro chrám svatovítský bylo vyšívání objednáno ve Vídni.

Umělecká Beseda obrátila se zde veřejně jen proti jednomu případu resp. jednomu architektu nebo jedné stavbě. Ale jsou i jiní architektové a jiné stavby, nákladem země, obcí, okresů a pod. nebo za subvencí veřejných prováděné, kde po práci českých rukou není téměř ani stopy, kde architekt jakoby byl přímo za provisi zjednaným agentem firem cizozemských, jimž o chystaných objednávkách nebo konkursech zprávu dává, je o dotyčných poměrech osobních a věcných informuje, jejich oferty co nejhorlivěji podporuje a za samospasitelné vyhlašuje, a jejichž tuctově dělané vzorníky slohových detailů a potřeb ve svých „originelních“ návrzích kopíruje. Umělecká Beseda zjedná si zásluhu, rozšíří-li svou pozornost a své zametání i na tyto jiné a snad ještě horší případy!

Ostatně také by stálo za zjištění, proč obec Pražská objednává pro své dráhy elektrické motory za hranicemi a proč vůbec zahraniční firmy při komunikačních podnicích obecních docházejí tak veliké pozornosti.

Odporučujeme všechny tyto případy úvaze Českého obchodního musea, které si dle výroční své zprávy obralo za úkol „očistu domácích trhů vzhledem k značnému přívozu různých výrobků, jež by namnoze domácími nahrazeny býti mohly“, když k jiným oborům činnosti doposud vážně přikročiti nemohlo. —

V Plzni utvořil se z pravovárečných měšťanů komitét k tomu cíli, aby měšťanský pivovar přeměněn byl v akciovou společnost. Podobně jako v jiných městech, mělo v Plzni od dávné doby 255 domů městských právo várečné. R. 1839 usnesli se majitelé těchto domů s právem várečným nevařiti sami, nýbrž zříditi za městem pivovar společný, dozor nad celým provozováním podniku, nákup surovin i prodej piva obstarával výbor, ze všeho právovárečného měšťanstva většinou zvolený.

Tento pivovar, otevřený r. 1842, je tudíž knihovně spojen s vlastnictvím oněch 255 domů právovárečných, jichž majitelé jsou tudíž spolumajiteli pivovaru. Během času zakoupil správní výbor sám 5 domů právovárečných, dal právo várečné (a tudíž spoluvlastnictví pivovaru) s nimi spojené z knih vymazati a prodal opět tyto domy bez práva várečného, takže nyní úhrnný výtěžek pivovaru dělí se pouze mezi 250 čekatelů. Jak známo, dosáhl měšťanský pivovar plzeňský obrovského rozšíření, výroba stoupla z 3657 hl. v prvním roce na téměř 600.000 hl. a výnos práva várečného obnášel v posledním roce přes 4000 zl., a dle toho stoupla nyní hodnota i oněch 250 právovárečných domů.

Přeměna tohoto obrovského podniku v akciovou společnost ovšem činí značné obtíže; musilť by k tomu svoliti všech 250 spolumajitelů, jelikož sotva může býti kdo nucen, aby se vzdal knihovně pojištěného práva spoluvlastnického. Jinou obtíží jest odhadnutí celého závodu čili stanovení ceny, za jakou by nová společnost měla pivovar převzíti. Za důvod přeměny označují se obtíže, které jsou spojeny s dosavadním poměrem spoluvlastnickým, zejmena při přechodu dědickém. Následkem přeměny byl by však nepochybně přechod akcií, a tudíž podniku, do rukou kapitalistů mimomístních, ovšem německých. —

Praha bude opět bohatší o jeden pivovar. Majitelé menších pražských pivovarů shodli se, že se vzdají samostatného provozování svých závodů, zřídí na pozemcích v Bráníku nový společný pivovar a zpeněží své pivovary dosavadní jakožto místa stavební.

Vedle akciového pivovaru smíchovského, který v poslední kampani navařil piva 400.000 hl., a vedle nových velikých pivovarů v Holešovicích a Kr. Vinohradech těžko se konkuruje menším s roční výrobou 28.000, 20.000, 15.000 a ještě méně hektolitrů, ačkoliv na venkově existují dosud pivovary ještě daleko menší.

Shoda pražských sládků je tedy o sobě věcí přirozenou a neškodnou, Nebezpečnosti dodává jí však moment, řekněme, obecní.

Bylo případně řečeno, že pražská politika točí se kolem pivovaru holešovického. Výhodnost ofert pro dodávky, zákonnost stavebních plánů atd. vše posuzuje se s hlediska holešovického pivovaru. Tomu konečně i pražští sládci porozuměli: je-li holešovický pivovar společným děckem matadorů staro- i mladočeských (tito mají většinu), vybrali si sládci pro pivovar bránický městské patrony ryze staročeské. A tak budeme míti dvě osy pražského života politického a hospodářského: Holešovice a Bráník, sever a jih, Staro a Mlado.

Také v severních Čechách zřizuje se nová národní bašta: pivovar v Bohušovicích. „Upisuju akcie nových pivovarů, tedy existuju ještě! volá náš drahý národ český“ — krvavě ironisuje „Česká Stráž“. —

Snad nikde není podnikatelstvo tak mezinárodně svorné, jako velkomlynáři v agitaci pro zrušení mlecího řízení. Dne 31. března t. r. vyslaly k tomu účelu „spojené mlynářské jednoty rakouské" opětně deputaci ku 4 ministrům provázenou 14 poslanci nejrozmanitějších směrů politických. Zde není stran a protiv národnostních ani politických, radikálové i oportunisté, centralisté i federalisté, vládní i obstrukčníci — všichni se shromažďují v jediný sbor, aby vymohli zrušení celní výhody pro dovoz cizozemského obilí, která dnes nemá již naprosto významu, ale které se přece přičítá úpadek mlynářství předlitavského, jakoby zrušením jejím pro malé mlýny zdejší již vůbec odstraněna byla netoliko konkurence velkomlýnů uherských, ale i velikých parních mlýnů předlitavských.

Je to již, tušíme, sedmá deputace za tímto klamným cílem; každá změna ministrů obchodu a orby byla provázena mlynářskou deputací s peticemi a memorandy, ministři Glanz a Ledebur musili obstáti dokonce čtverý náběh — agitační síla a vytrvalost věru lepší věci hodná!

Budapešťské velkomlýny samy již obmezují a zastavují výrobu, jejich dividendy jsou zpravidla neznačné, proti mlecímu řízení obrací se již daleko více interessované zemědělství uherské. Není tudíž politické, váhu mleciho řízení pro nás tak nesmírně přepínati. Mlecí řízení bude zrušeno, ale my tuto „koncessi" Uhrům tím dráže zaplatíme, čím výše ji sami zbytečně ceníme, a i po jeho zrušení budou naše malé mlýny neúprosně zanikati, pohlcovány parními velkomlýny, ať jsou tyto v Uhrách či mimo Uhry, ať vyrábějí z uherského obilí mouku uherskou či „českou".

Když v Německu byl přijat zákon o loďstvu námořském, když ruský car přikázal 90 milionů rublů ke stavbě nových lodí, když ve vodách východoasijských dávají si válečné lodě všech velmocí dostavеníčko v počtu nezvyklém, musí i Rakousko-Uhersko, které jinak nemá peněz pro nejprimitivnější potřeby kulturní, státi se mocí námořní. Bude prý se po delegacích žádati kol 50 milionů zl. na stavbu nových lodí válečných a přivolení delegátů pokládá se za tak jisté, že se již rozdělují dodávky pro nové lodi: zde vítkovické železárny, tam arsenál Lloydu, zde plzeňský Škoda atd. — nezapomínajíc na essenského Kruppa, který má dodati děla nejtěžšího kalibru.

K námořní moci patří ovšem i pobřeží, jehož my máme tak málo a ve stavu tak žalostném, patří i přístavy, ze kterých my máme jen živořící Terst, patří konečně i osadní země, které my jsme hledali za kruhem polárním — ale poněvadž zvyšuje námořní síly své Německo, musíme my za ním. A půjde to hladčeji, než třebas celjské gymnasium; delegace to odhlasují a misera contribuens plebs to v dražším cukru, pivu a líhu zaplatí. S.

*

SOCIÁLNÍ: **První řádný sjezd národně-sociální strany v Praze — třetí sjezd československé sociální strany v Brně — vývoj české strany sociálně demokratické — statistika stávek v Rakousku za r. 1896 — srovnávací statistika stávek — stávka obuvnická v Berlíně a sprostředkovatelny práce — český spolek pro opatřování služeb ve Vídni — nedostatek dozoru nad výchovou a zacházením s učni živnostenskými — kočovný prodej učňů.**

Letošní velikonoce byly dobou sjezdů. V Praze konaly se sjezd strany radikálně pokrokové, rozcházející se s vlastní stranou radikální hlavně některými postuláty sociálními a odchylným stanoviskem k so-

ciální demokracii, a první řádný sjezd československé národně-sociální strany, do Brna svolán byl třetí řádný sjezd československé strany sociálně-demokratické.

Strana národně sociální připravila se ku sjezdu bojovným provoláním, dle něhož dnové sjezdu znamenají pro stranu „sebevědomý, vše pronikající signál k útoku proti všem utlačovatelům, ať svírají nás sociálně a hospodářsky nebo národně a politicky“. Kdežto doposud sbližoval je „odpor proti zpronevěřilé sociální demokracii“, má se jim nyní dostati programu positivního a dohodnutí o dalším postupu taktickém, má býti vytvořen český typ sociální.

Ale strana národně sociální hledá spojení i s jinými Slovany, s dělníky polskými, slovanskými, slovinskými, ruskými, chorvatskými, srbskými, chce rakouskou solidaritu budovati „od spodu, na širokých, svalnatých ramenou prostého lidu, jenž všecek soustředí se pod neporušenou, trojbarevnou vlajkou slovanského socialismu“.

„Náš program a jednota s ostatním slovanským dělnictvem z nás smrtelných lidí činí obry, nelekající se ničeho. Přes tisíceré překážky, přes lány zkropené lidskou krví, skrz ovzduší otrávené sobectvím, bestiálností a ničemností všeho druhu, přes vše a vším půjdeme nyní bezohledně, chrabře a nadšeně v před, unášeni bezpečnou, majestátní vírou v konečné vítězství, vírou v nový, slavný a šťastný život . . .“

Nejsme předpojati ani proti straně národně-sociální, máme respekt před její agitační silou a obratností — ale protiví se nám bombastické fráse, zakrývající mlhavost a naprostou neurčitost programu, a nemáme důvěry v upřímnost těch, pod jichž patronací hnutí se staví.

O programu, který má býti stranou přijat, budeme moci teprv příště referovati. Slavnostní čísla orgánů národního dělnictva kladou v první řadě důraz na boj za štěstí sociální proti utlačovatelům sociálním a hospodářským. Postaví-li strana program opravdu sociální a bude li na něm státi, jak dlouho potrvá v dosavadním spojení se stranou mladočeskou, z níž vyšel rozkaz k jejímu utvoření? Nebude-li strana dosti sociální, jak udrží se naproti sociální demokracii? A mixtum compositum: socialism na jedné a radikalism mladočeský na druhé straně, jak brzy se nerozpadne a nepřichýlí se jedni k té, druzí k oné straně? A nově vynalezená slovanská solidárnost od zdola, má se jí snad utvořiti pendant k internacionalismu sociální demokracie?

Bylo učiněno již několik pokusů udržeti nebo opět přivésti dělnictvo v proud národního liberalismu — od posledního čtvrtstoletí pokusy ty nemívají dlouhého trvání. V bouřlivých dobách mohou sice dojíti okamžitých úspěchů, trvalého vlivu na směry sociálního hnutí však nemají. —

Také o sjezdu československé sociální demokracie musíme referát odložiti na příště. Od roku 1872 béře se české hnutí dělnické širokým proudem mezinárodní sociální demokracie a dobývá si uvnitř tohoto proudu znenáhla, avšak soustavně takového postavení a takové organisace, jakých národní jeho individualita vyžaduje.

Organisace československá přestávši krutou persekuci, která v letech osmdesátých dostoupila vrcholu, postupovala zprvu společně s německou, ale již v roce 1890 byl v Praze učiněn pokus učiniti ji samostatnou,

a od sjezdu strany v Budějovicích 1893 mají obě strany sociálně demokratické, česká i německá, společný program tzv. Hainfeldský a společnou taktiku, ale každá má svou vlastní organisaci. Československá organisace vystupuje od té doby jako samostatná část sociální demokracie v Rakousku, jakožto „československá strana sociálně-demokratická“.

R. 1896 stanoveny byly v Brně další formy organisace, po osamostatnění politickém následoval tu přirozeně popud k osamostatnění hospodářskému.

Na letošním sjezdu poprvé podávati bude zprávu frakce sociálnědemokratická o své činnosti parlamentní a stanoven bude program sociální demokracie i v oboru politiky komunální. —

Ministerstvo obchodu vydalo právě statistiku stávek v Rakousku r. 1896. Toho roku bylo v Předlitavsku celkem 294 stávek (v roce 1895 jen 205) v 1403 podnicích s 57.039 zaměstnanými dělníky, z nichž 36.114 dělníků stávkovalo a 2372 z přinucení nepracovalo. (R. 1895 bylo stávkujících pouze 28.026 v 869 závodech.) Nejvíce stávek bylo v Dolních Rakousích (113), v Čechách (93), na Moravě (29) a v Haliči (19). Něco přes pětinu stávek končilo plným úspěchem dělnictva, přes dvě pětiny úplným nezdarem a zbytek úspěchem částečným — výsledek tedy celkem méně příznivý než v roce 1895. Důvodem stávky byla nejčastěji nespokojenost se mzdou a pak s dobou pracovní. Stávkami ztraceno bylo 600.000 pracovních dnů, ušlý výdělek činil na 700.000 zl. Vedle těchto stávek nastalo v roce 1896 hromadné propuštění dělnictva ve 211 závodech s 6347 zaměstnanými dělníky, z nichž propuštěno bylo 5445. Ze stávek tohoto roku vynikaly zejm. hornická stávka v Moravské Ostravě a hromadné propuštění dělnictva v závodech v Neunkirchenu.

V Německu od letních měsíců 1896 stávkové hnutí opět ustavičně stoupá, kdežto v Rakousku celkem značně klesá. Naopak mělo Německo minimum stávek v roce 1893, v témž roce, kdy v Anglii (31 milionů zameškaných dnů pracovních), Francii (3 miliony) a v Rakousku (bez hornictva $^1/_2$ milionu zameškaných dnů) hnutí stávkové dosáhlo výše dosud nevídané. Německé listy národohospodářské přinesly z podnětu posledních stávek srovnávací statistiku stávkovou, z níž vysvítá, že — nečítajíc hornictvo — nejméně dělnictva vchází ve stávku poměrně v Bavorsku (0·45% zaměstnaného dělnictva), kdežto v Prusku je stávková intensita dvakrát, v Rakousku třikrát a ve Francii pětkrát větší než v Bavorsku. Ovšem nelze z toho souditi na poměrné hospodářské a sociální postavení dělnictva v těchto zemích; přestalyť stávky dávno již býti výlučně zápasem mezdním. Poměrů anglických ku srovnání užiti nelze, jsouť příliš odchylny. Poměrně nejvíce stávkuje hornictvo; v Prusku činí ku př. horníci $7^1/_2$% dělnictva, ale přes 52% stávkujících.

Tyto dni skončila porážkou dělnictva stávka obuvníků v Berlíně. Podnětem bylo prostředkování práce, jež chtělo dělnictvo vzíti do vlastních rukou. Ale organisace podnikatelů byla tak pevná, pokladní hotovost obuvnické organisace tak nepatrná a nabídka práce se strany přespolního dělnictva tak veliká, že výsledek bylo lze od samého počátku předvídati.

Snad by byli lépe pochopili, kdyby naproti sprostředkovatelně ryze podnikatelské byli postavili požadavek prostředkovatelny nikoliv ryze dělnické, nýbrž nestranné, jelikož vhodnou organisací a předpisy správními i při komunálním a jiném veřejném sprostředkování práce zájmy dělnické s dostatek chráněny býti mohou. —

Český spolek pro opatřování služeb ve Vídni, který má za účel českým chlapcům, do Vídně na učení se odebírajícím, opatřovati místa u českých mistrů, vydal zprávu o své celkové činnosti od března 1896 do konce prosince 1897. Ačkoliv přihlášek o učně se strany mistrů bylo 393 a učedníků o místa se hlásících dokonce 631, došlo přece umístění pouze 245 učňů, protože mnoho chlapců hlásilo se k živnostem, u kterých pro učně nebylo míst, a naopak četně hlásili se o učedníky mistři jiných živností, ku kterým málo bylo chlapců-uchazečů, jako zejmena u krejčovství a obuvnictví, kdežto zase strojnictví a zámečnictví by měly uchazečů dostatek.

Obmezené prostředky nedovolují spolku rozšířiti činnost na prostředkování služeb ani konati dozor nad řádným vyučením a zacházením s učni. Ostatně jak lze toho požadovati na soukromém spolku, když se nikdo, pranikdo nestará o to, jak se zachází a jak se ke skutečnému učení přidržují statisíce učedníků u nás v Čechách a v samotné Praze.

Podivno! Je tolik inspektorů pro školy obecné, střední a odborné, jsou dozorci nad továrnami, nad lesy a nad horami, ale celá odborná i mravní výchova statisíců dorostu živnostenského ponechává se úplně bez kontroly svědomitosti a solidnosti jednotlivého mistra, jehož kvalifikaci ani odbornou ani didaktickou nikdo nezkoumá a nad jehož výchovnou činností nikdo dozor nevede. A ještě hůře, že každý jest přesvědčen, že skoro ve většině dílen mistrovských učeň vlastně ničemu kloudně se nepřiučí, že fysické síly jeho do krajnosti jsou využitkovávány, že rok co rok vrhány jsou v praktický život řemeslnický jinoši fysicky oslabení, odborně nevycvičení a mravně porušení, a že všechno to jakoby se mlčky schvalovalo a pokládalo za zlo přirozené a v zájmu nynějšího samostatného řemeslnictva nezbytné, aniž komu připadne na mysl, jaký že to bude z takto vychovaných generací pověstný „střední stav živnostenský“, jehož zachování je v eminentním interesu státu, národa atd.

A k tomu illustrace: Jakýsi Tof z Hořic chodil (dle Práva Lidu) po německých městech na Trutnovsku a Liberecku od mistra k mistru se zástupem českých učedníků, jež nabízel „kus“ po 2—5 zlatých. Dosud byly učednické karavany známy toliko na jihu Čech a Moravy a cílem jejich byla Vídeň a celé Dolní Rakousy. Nyní přichází Trutnov a Liberec, pak snad Opolí, Drážďany, Berlín . . , *V.*

*

ŠKOLSKÉ: Ruch ve školství po vydání nového zákona školského — Vzmáhající se záhubné vlivy — Stížnosti Dittesovy na neváżnost k paedagogice — Ideály obrozenské a dnešní směr ve školství — Jezuité — Rabelais - Montaigne — Ratke — Komenský — Locke — Rousseau — Basedov — Pestalozzi — Spencer — Klerikální agitace pro zkrácení povinné návštěvy školní — Kat. Listy o řeči Sokolově na sněmu — Lvovský „Ruch katolický“ o vyhlídkách klerikálů — Otázka školská při debatě o vládním prohlášení — Opětná změna v ministerstvu vyučování.

Od doby vydání nového zákona školského změnila škola obecná svůj vnější i vnitřní ráz, odlišující ji valně od církevní školy staré.

Zvýšen cíl, kterého se dostupuje, zlepšeny způsoby a prostředky, jimiž se cíle toho dosáhnouti hledí. Zavedla se a prodloužila všeobecná povinná docházka do školy, zabezpečující větší úspěch práce školské, rozšířil se učebný plán mnohými důležitými předměty vyučovacími, zvláště přírodními naukami, jimiž zvědavým očím dětským otevřeno nové, široké pole poznávavosti. Nelze popříti, že změna tato stala se patrným pokrokem, ženoucím vývoj školství novými drahami mocně ku předu. Řada osvícených paedagogů jala se po letech sedmdesátých přemýšleti o tom, kterak by se v novém školství uskutečniti daly reformní ideje vychovatelských klasikův. Rozvířily se struny paedagogického myšlení, ozývající se plnými a hlubokými myšlenkovými akordy z Lindnerova českého a Dittesova německého „Paedagogia".

Záhy však draly se v cestu zdravého a volného vývoje ve školství dva stejně škodlivé vlivy: bureaukratického formalismu a zpátečnického klerikalismu, svádějící učitelstvo množstvím zaváděných forem, rubrik, škatulek, jichž vyplňování všechen volný čas vyčerpává od hlubšího studia otázek vychovatelských a vyučovatelských. V roce 1894 stěžoval si již dr. F. Dittes na nevážnost k paedagogice, která zavinila vnitřní úpadek a divokému, pustému projektování ve školství dráhu uvolnila. Těžce nesl, že stále ještě nepronikly a realisovány nejsou ideje a návrhy mistrů ve školství, ano že zatlačovány jsou z míst, kde se již ujaly, že nynější pokolení, počítajíc v ně velikou massu mladší, chatrně vzdělávané generace učitelské skoro nic neví o směrodatných výkonech minulosti. Žaloval na malicherné reformatory v uniformách bureaukratických školských inspektorů, těchto po většině bezmyšlénkovitých snaživcův a povrchních praktikantů, kteří místo, aby na několik let vstoupili do učení k otcům paedagogiky, vystupují směle s nezralými nebo přežilými návrhy, zavádějícími ve školství jenom: formy, formy, formy . . . Dittes poukázal jenom na pravdivý fakt. Kritika vnitřní práce vychovatelské, jak se dnes provádí ve školství obecném i středním přivádí ke smutnému poznání, jak mnoho hřeší se dnes proti duchu vychovatelských klasiků. Quickova kniha [1]) vyličující vychovatelské reformátory zvláště po stránce, kterak překonávali neživotní a nepraktické ideály, které ve školství Renaissance ustálila, ke kritice oné bezděčně svádí. Nelze popříti, že dnešní školská výchova je dosud ve značné míře pod myšlenkovým vlivem učenců doby renaissanční. Školy naše dosud více rozsívají učenost, než rozvíjejí schopnosti. Do prázdných dětských myslí cpou se stále církevní dogmata, mluvnická pravidla, nejrůznější definice a pod. Jako u obrozenských stylistův učí se také u nás v hojné míře slovům pro slova a hledí se jenom k formě. Obrozenští učitelé zbožňovali spisy klasikův, našemu učitelstvu nařizují inspektoři přidržovati se přesně neklasických čítanek, mluvnic, početnic a pochybených osnov. — Od Jezuitů má náš dnešní systém školský to veškeré potlačování osobnosti a jednotlivého mínění učitelů. Přísná soustava dozoru, požadovaná „železná kázeň" je od Jezuitů přímo přejatá. Zneužívá se často jezuitského pravidla „Repetitio . . ." Stále se opakuje a přemílá probrané známé učivo a tím ubíjí se přirozená dětská zvědavost, které by se mělo k lepším věcem využitkovati. Jako u Jezuitů

[1]) Překlad její vyšel v Laichterově „Výboru nejlepších spisů".

dovolává se i u nás namnoze ctižádostivosti a řevnivosti a podněcuje se soupeřství. Četnými domácími úkoly a tresty, krutým namnoze trestáním „po škole“ olupují se děti u nás o to nejlepší v životě: o bezstarostné dětství. Není dostatečného ohledu na zdraví tělesné. Příliš se přetěžuje, čehož Jezuité se vystříhali. Jako ve školách jezuitských rozvíjejí se i u nás hlavně jen schopnosti přisvojovací a reprodukční. Není u nás jezuitské praktičnosti. Soustava jezuitská byla zcela přizpůsobena své době, naše soustava je s duchem doby namnoze v odporu. Jezuitské úsilí získat si předem náklonnost žáků, jich studium individualit, osobních zvláštností chovanců, jich užívání osobního vlivu ve škole tříští se u nás pro massu dětí jednotlivým učitelům přidělovanou.

Tak možno říci, že náš systém školský přejal od Jezuitů hodně vad, nikoli však jejich přednosti. —

Všechno, čemu se u nás učí, neobrací se na praktické potřeby, týkající se života lidského, jako žádal již Rabelais. Často se ještě myslí, že duch lidský může jako pytel obsahovati pouze to, co do něho vecpáno. — Nepodává se moudrost, jak chtěl Montaigne, ale učenost. Nedává se vždy přednost poznávání věcí před poznáváním slov, jako chtěl Ratke. Osnovy naše jsou sice co nejpodrobněji rozvedené, ale s přírodou ve shodě nejsou, jak žádal Ratke a Komenský. Příroda a zásady Komenského nejsou u nás ovšem úředně schváleny, ale čítanky, mluvnice a početnice ano. Nespoléhá se vždy ve škole na zájem a nezamítá se nucení. Paměti nesvěřuje se jenom to, čemu bylo rozuměno. Z úředního nařízení učí se šestileté děti nazpaměť slovům jako: „uměním a vědou silný duch se vzmáhej, jasně skvěj“. Nekoná se vše na základě zkušenosti, ale mnoho ovšem na základě autority. Necvičí se, — jak chtěli novotáři — nejprvé smysly, potom teprve rozum a na konec schopnost kritická, soudnost. V jistém školním okrese žádal inspektor, aby útlé děti ve třídě elementární pronášely hotové úsudky při řešení praktických úkolů početních. Na otázku na př.: „Kolik dvoukrejcarových tužek dostaneš za 4 kr.?“ musel žáček dle logické nadresírované formulky odpovědět: „Za 4 kr. dostanu tolikrát jednu tužku, kolikrát jsou 2 kr. ve 4 kr. obsaženy.“ Na to provedl způsobně výpočet a na konec pronesl gramaticky, didakticky a methodicky správnou odpověď závěrečnou.

Učí se pořád více z knih, než z přírody, jak žádal Komenský. Vycházkám s dětmi do přírody kladou úřady největší překážky. Netrestají se dle rady K. jenom přestupky proti mravnosti. Děti trestají se namnoze i za mimovolné pohyby. Stále se ve škole více přemlouvá, než dokazuje. Po 250 letech dostižen pouze Komenského požadavek: učiti všechnu mládež národa, obojího pohlaví, bohatou i chudou. —

Při dnešním vyučování je stále vychodiskem předmět t. j. vědění, učivo a nikoli podmět t. j. člověk, na co poukazoval již Locke. —

Nehledí se dle rady Rousseauovy opanovat vůle chovanců laskavostí a půvabem příjemnosti. Nedovoluje se, aby chovanci byli zdánlivě svými pány. Často ještě při kárání vzdorných chlapců slyšeti ve školách hlas paedagoga: Já tě naučím, kdo je pánem, ty nebo já? Nezračí-li se

v takovýchto slovech více vůle učitelova dítě si podrobiti, než péče o jeho prospěch a dobro? Rousseau radí, aby se nechávalo v dětech uzrát dětství. Náš systém výchovný spíše děti o dětství olupuje. Nenakládá se s dětmi jako s dětmi. U nás zvláště není té pravé lásky a náklonnosti k dětem jako na př. v Anglii. Se škarohlídstvím vůči mládeži setkáváme se napořád. Okresní školní rada na Vinohradech zapovídá právě dětem všeliké dětské hry na ulicích a chodnících ale o náležité hřiště pro ně se nepostarala.

Dětství je našim vychovatelům málo známo. Nedovedou se přenésti ve stav dětí, nevmýšlejí se v jich názory a stále jim podkládají názory své. Pořád myslí na svého ducha a nikoli na ducha oněch maličkých. Nesnaží se poznati, jak vypadá svět podle názoru dětského.

U nás dosud málo se toužilo po návodech, jak pozorovati děti. Za Lindnera byl přeložen v „Paedagogiu" Darwinův článek. Od té doby neučinilo se pranic. Jinde zatím vyrostla o pozorování dětí celá literatura. Třeba jen vzpomenouti nejvýznačnějších v tom oboru prací Compayrého, Preyera a nejnověji Sullyho díla „Untersuchungen über die Kindheit". Teprve nyní dokončuje Děd. Kom. překlad díla Compayrého „Rozumový a mravnostní vývoj dítěte". A přece v umění pozorovati děti jest dle Quicka úhelný kámen výchovy. V tom bude vždy velká zásluha Rousseanova, že obrátil pozornost paedagogického světa k pozorování ducha dětského. Výrok jeho „Nous ne connaissons pas l'enfance" stal se směrodatným. Málo také se staví ve vychování na neustávající činnosti dětské dle rady Rousseauovy. Methody školské nebudí téměř nic samočinnost. Učí se vědě, ale neučí se vynalézati ji, jako chtěl R. učiti Emila.

Nedbá se při vyučování o půvab rozmanitosti, jako činil Basedov. Přirozené schopnosti se spíše potlačují než rozvíjejí. V tom, že děti mají rády ruch a pohyb viděl B. pokyn přírody. U nás se v tom vidí čertovina a od nejmladších dětí ve škole se žádá, aby seděly bez hlesnutí, obracení se, v řadách, s rukama na lavice nataženýma . . . A přece pohyb je nejpřednějším projevem života organisované hmoty. Nehybně sedící dítě po několik hodin jest nezdravým, jest abnormalitou. V Basedovově „Filantropinu" mohli učitelé svobodně pracovat dle svých vlastních osnov a Kant s pochvalou o tom se zmiňuje. U nás by to učitel ošklivě odnesl, kdyby chtěl učiti dle své vlastní osnovy.

Málo se rozšiřuje v našich školách osobnost chovanců rozvojem, mohutností a vloh dle požadavku Pestalozziho. Vyučování přihlíží slabě k poměrům domácího života. Namnoze, zvl. v městech, jsou tyto poměry učitelstvu naprosto neznámy. Nevyhovuje se a při dnešním systému ani vyhovovat nemůže denním potřebám žáků. Soustava kázně nezakládá se pozvolna, dle celkového rozvoje díla, ale násilně. Hned při prvním vstupu svém do školy poznává dítě násilnou ruku učitelovu. Elementární vyučování nynější věnuje všechno své počáteční úsilí kázni a pořádku školskému. Jako celá společnost naše, tak i škola je ovládána více militaristickým duchem než průmyslovým. Málo se odvolává při vyučování ke svobodnému úsudku dětí. Učitelstvo je málo připraveno pro práci svou,

která dle Pestalozziho má býti založena psychochologicky na základě věčných zákonů, jimiž se řídí rozvoj duše. Není dostatečné průpravy v učitelstvu k tomu, aby v duchu P. pokračovalo v pokusech o vynalezení zákonů psychologických a jich upotřebení. Individualita není jak si přál P. učitelstvu svatou. Individualita se celou soustavou školskou stírá, duše chovanců se ve škole uniformují a svádějí na šedou, mdlou normu. —

Úkolem vyučování dle Froebla je spíše z člověka vyvozovati než do něho vkládati. Třeba vzpomenouti si jenom na dnešní nacpávací methody k poznání, jak málo také tohoto požadavku se dbá. —

A konečně kterak se dbá při výchově požadavků Spencerových. Ve výchově a vyučování stále převládá ozdoba nad užitek. Pořád kvete to krásné odříkávání básniček, stále se pracují úkoly, při nichž v přední řadě běží o pěkný vnějšek, stále se věnuje přebytečného času učení se hudbě a pod. věcem, které Spencer staví na poslední místo ve vychování. Děti ve škole nepřipravují se tak pro život a jeho poměry, ale spíše pro inspektora, který přijde jednou, dvakrát za rok a požaduje všeliké ty své ozdůbky. Nepřemýšlí se také o tom, jak by dle Spencera vzrůst vědění jednotlivcova dle zásad evolučních řídil se dle vzrůstu vědění celého lidstva.

Všechna dnešní práce školská, celý dnešní směr ve školství obecném i středním je veden proti duchu vychovatelských reformatorů. Oprávněným jest dnes hlas Pestalozziho: „Do školského vozu třeba netoliko zapřáhnouti lepší koně, nýbrž i vůz obrátiti a zabočiti na novou cestu.“ Nápravu možno čekati jen tehdy, bude-li vzdělání učitelstva zvýšeno a zreformováno, budou-li k řízení školství povoláváni jenom činitelé paedagogicky osvícení, bude-li učitelstvo při vnitřní práci své se těšiti větší svobodě, oživí-li v sobě ideje vychovatelských myslitelů, počne-li býti nespokojeno trochu samo sebou, jako bývá se svými žáky, vzbudí-li v sobě žhavou touhu po zdokonalení. Bude-li při tom také hmotně zabezpečeno a společensky povzneseno, najde potom ke značnému prospěchu obecnému nový půvab ve svém díle. Klerikální agitace pro zkrácení povinné docházky školní dobře namnoze prospívá. Katol. Listy ze dne 24. března sdělují, že rolníci v okresu kamennickém n. L. žádají omezenou návštěvu školní do 12. roku a trvání šk. roku od 15. října do 30. června. Naproti tomu zaznamenati dlužno v dnešní době opravdu vzácný případ. Okresní hospodářský spolek v Nové Pace žádá zachování 8leté docházky školní, rozšiřování škol, akademické vzdělání učitelstva a odevzdání správy školství zemím.

K řeči posl. Sokola na sněmu zemském připomínají K. L. dne 11. března, že byla pronesena jen za jeho osobu, nikoli za celý klub, což jest při klerikálním smýšlení mnohých poslanců mladočeských pravděpodobným.

Lvovský „Ruch katolicki“ přinesl rozmluvu svého vídeňského dopisovatele s říšským poslancem P. Pastorem. Tento pravil, bude-li poslanecká sněmovna pravidelně pracovati a podaří-li se hr. Thunovi zastaviti obstrukci, že katol. lidová strana přivede určitě na denní pořádek návrh

Ebenhochův. Polský klub bude prý až na židy a na několik liberálů návrh ten podporovati. Klerikálové mohou se těšiti nejrůžovějšími nadějemi. V debatě o vládním prohlášení pouze posl. Daszynski dotknul se otázky školské a žádal na vládě, aby zajistila jedinou záštitu kultury, světskou novou školu. „Kdyby však byla vůle uvést děti lidu v takový duševní stav, jako u nejsurovějšího a nejtemnějšího národa v Evropě, kdyby se z nich chtěli dělat nevědomí pobožnůstkářští Španělé, pak dovedeme se bránit, my nedáme novodobé školy ani se dotknout a my dovedeme uchránit mladistvé duše zcela bezohledně od přežilého stanoviska vlivu mnichův a kněžourů.“ Ostatní strany ve sněmovně stanovisko své ke škole ani slovem neoznačily.

Novým ministrem vyučování jmenován byl hr. Bylandt-Rheidt. O hr. Latourovi se vědělo, že je klerikál, smýšlení a plány nového ministra jsou ještě úplně neznámy.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Po delší době vyšla opět kniha od Šlejhara. Již jednou referoval jsem zde o Šlejharovi, o jeho povídce „Dobré ženy, které příliš milují“. Řekl jsem tehda, že nanáší často příliš mnoho křiklavých barev, že snaží se budit hrůzu effekty a effekty že psychologisovat se nedá. Něco podobného mohl bych říci i o jeho knize „Zátiší“, vydané právě Rozhledy. Pomíjím však prozatím tuto stránku a pokusím se ukázat, co asi chtěl autor svou knihou vyjádřit.

Tři povídky v ní uveřejnil: „Lakomec“, „Jumr se vrátil“ a „Pobuda“. Až na prvou jeví se povídky ty i přes svůj symbolistický ráz odrazem všední skutečnosti, ovšem s vyššího stanoviska spisovatelova pojaté jako část „oné nevystihlé souvislosti veškerenstva, v níž každá událost zaznamenána a povýšena je v dosah věčna. A v níž odmýtěna z oné otírané všednosti, dodané jí naší vlastní sobeckou nízkostí a pustým názorem, nabývá zcela jiného významu a opodstatnění, cosi z oné naprosté všemohoucnosti, neodstranitelnosti, nepochybnosti a smířlivé velebné harmonie, za níž v odvěké touze zíráme k nebesům, tam spatřujíce a vyhledávajíce vysvětlení všeho, i konečnou nedostižnou naději v svém zoufalství a hoři“.

Jednu věc hned vytknu. Šlejhar zdánlivě všedním událostem dává obrovské kontury, dává jim narůstat do závratné výše. Ne vždy to působí. Tak selhává dojem na př. při Pobudovi — zde za těmi velikými obrysy marně hledáš podklad skrytého hoře, jež autor patrně symbolisuje. A to jednak proto, poněvadž autor překročuje každou myslitelnou mez reálnosti, jednak i proto, že sám sice snad cítil to cosi, co chtěl svým Pobudou vyjádřit — ať již to hoře, jak já si představuji, či zkrátka cosi gigantsky velikého, tajuplného, co uzavíralo se v srdci člověka, jejž lidé nazývali pobudou — ale že nedovedl vyjádřit tak, aby cítil i čtenář. Ty velké, obrovské kontury jsou jen pouhými konturami bez duše, ty hledané výrazy a obraty i to nanášení příšernosti a tajuplnosti jeví se ti hluchým a prázdným. Přes hrubý naturalismus, jímž místy povídka okořeněna, hlavní postava pobudova není reálnou a neshledáš v ní odraz všednosti „povýšené v dosah věčna“. Lakomec, toť symbolisovaná abstrakce — a dosti abstraktně symbolisovaná, nechci se šířit. Střed knihy a také síla knihy spočívá v povídce „Jumr se vrátil“. I v této povídce mnohé velké, obrovské kontury jsou jen pouhými konturami bez duše, i zde nalezneš hledané výrazy a obraty, nejednou rafinovaně hledané obraty, nalezneš posu, effektní nanášení příšerností, ale celkově je to práce velmi silná a vyjadřující asi to, co autor mínil.

Jumr byl továrním ponocným. Noc co noc, za pohody i nepohody, v zimě v létě za 50 kr. denní služby hlídal fabriku. Za těch nocí naléhal na něho „celý ten jeho život vlastní, jímž do úpadu úpěl, i všechen ten život ostatní kolem, jehož byl svědkem, strašný, zoufalý, plný divé běsoty, ryků neutlumených, bídy bez míry a smilování. Celé ono úžasné, černé pusto ducha, v němž se potácely lidské zástupy a zvrhnutí vší lidskosti." A za těch nocí zrál v něm úmysl, vytrhnout se z všeho, odejít „tam, kam se odchází, aniž se navrací." Dlouho se rozhodoval a odhodlával, až žena, která mu pomáhala živit pět dětí a pomalu hynula souchotěmi, „zase hůře churavěla. Kozu z rána našel Jumr scíplou — na jinou neměl a hned mít nebude. Na barák uvalili mu exekuci pro nezaplacené daně . . ." Tenkrát se rozhodl a skončil samovraždou.

Rozebírat této povídky hloub nesmíš, neboť pak těžko leccos bys si ujasnil, na příklad hned i tu samovraždu, povážíš-li nekonečnost lásky Jumrovy k jeho dětem, jak ji autor líčí. Ten Jumr, který trpě svým vlastním hořem, „chápal více než kdo jiný celý ohromný význam toho života vůkol, jejž znal", který o všem tolik uvažoval a tolik cítil svým srdcem, je ti nepochopitelný, že po nekonečných úvahách o bídě poníženého lidstva, maje srdce, jež samo jsouc postiženo hořem, „dovede se přidávati k utrpení cizímu", sebe vytrhl z bídy a své „tak drahé děti" v ní zůstavil, ba i do horší bídy svým odchodem uvrhl. Ta nekonečnost jeho lásky a soutrpnosti, o níž spisovatel mnohými krásnými slovy se rozplývá, i ta psychologie jeho posledního odchodu z domova, jeho rozloučení s dětmi v tomto rozboru vyznívá jaksi na prázdno. Člověk buď tak daleko nepronikne, jako pronikl Jumr, a pak si po případě zoufá, pronikl-li, tu již ty „tmy", o nichž Šlejhar mluví, nemají k duši přístupu. Šlejhar sám asi cítí a proto omlouvá několikráte podlehnutí Jumrovo.

Avšak to pomíjím. Sílu povídky Šlejharovy vidím v tom, s jakou neuprosnou mohutností dovedl zde očím čtenářovým připamatovat existenci lidí ponížených, strádajících a zavržených. Líčení je často hrubé, čistě naturalistní façony, mnohdy se ti zdá, že čteš nějaký traktát, ocifuje se naprosto mimo děj povídky, ale zas a zas se vracíš k tomu obrazu fysické i duševní bídy. Šlejhar dává jí růst do šíře a hloubi, shrnuje ti ji na oči jako kompaktní celek, on nejen ji líčí a popisuje, nýbrž též ji oživuje, takže cítíš: zde neběží jen o život těch a těch osob, nýbrž o celé to moře lidské bídy, o všechnu tu hroznou fysickou i duševní existenci lidí, na socialním řebříku nejníž postavených. Pak nejde ovšem autoru ani tak o přesné, pravdivé podání života těch osob, jež předvádí, jako o tento další účel a proto nutno se smířit s mnohými nepravděpodobnostmi jeho povídky a zvlášť i s tím koncem, kdy trup Jumrův po roce náhle se zjeví pozatýkanému, revoltujícímu dělnictvu.

Šlejhar je spisovatelem subjektivním. Dle své lásky a nenávisti rozděluje světlo a stín a nenávidět umí stejně silně, ba snad silněji než milovat. Na podkladě svého subjektivního, řekl bych, přímo vášnivého zaujetí posuzuje a líčí pak svět a život — v tom okruhu citového vzrušení pohybuje se i jeho myšlení. Chybí mu tedy jasnější, osobní

sympatií neb antipatií nezabarvený rozhled, vyšší, klidnější stanovisko posudku a kresby. Nemá pravě toho pevného, do všech směrů uceleného názoru životního. Nelze ho proto přirovnávat k Dostojevskému, jak někdy se stává. U Dostojovského nikde nenalezneš, aby jaksi zlostně, nenávistně strhoval člověka pod obraz zvířete, jako často vidíš u Šlejhara. Dostojevský stojí nekonečně vysoko, vybaven z pout toho uzounkého subjektivismu, v němž tkví Šlejhar. Tu tam snad svým soucitem jej připomíná, některými obraty, jinak ne.

Že je Šlejhar celkem nejrázovitějším naším spisovatelem, nedá se popírat. Je originelní, je svůj a povídka „Jumr se vrátil" nemá v jistém směru sobě u nás rovné. Dostane-li se spisovatel z úzkého svého kruhu, v němž stále vězí, dál, ukáže budoucnost. Na konec ještě připomínám, že zvláště staré „babizny" u Šlejhara jsou ve velké neoblibě.

Po této knize, z níž k tobě mluví sociální otázka, několik slov o knize, obravší si za předmět otázku ženskou! Míním Legerovu povídku „Emancipovaná". Vlastně o ženské otázce se z ní nedozvíš téměř nic. Autor líčí venkovské město s jeho povrchním společenským životem. „A v tento svět", praví se v prospektu, „zapadne hrou osudu paní adjunktová, vzdělaná, samostatná žena, nevyrostlá v těch poměrech. Zůstává zde stále cizí, nedovede se aklimatisovat jako její přítelkyně a manžel. Domorodá společnost hledí na ni s podezřením. Emancipovaná, která bojuje proti žandovským zákonům, nutně musí být schopna všeho zlého — nutně musí se dostaviti nějaký výstřední skutek, nějaký skandál, který musí smést tu, jež chtěla být lepší než ostatní." Ale v čem vlastně celkem ta paní adjunktová byla lepší než ty ostatní? Zakládala povrchní spolky, trochu kritisovala maloměstský život, procházívala se se svobodným mužem po lese — to je ta emancipace? Hlubší náběh bys viděl v jejím úsilí po zachránění existence básníka Jičínského, jenže autor přimísil zamilovanost a to úsilí se ti pak jeví v jiném světle. „Konečně: emancipace? ptáte se," praví autor v úvodě. „Nu, snad jenom ‚emancipace', ale u nás to slovíčko doposud opravdu vězí v oněch osudných, husích nožkách!" I ta jeho emancipovaná je tedy vlastně emancipovaná jen v husích nožkách. Ostatně Leger psal satyru, ač není vyloučena možnost, že sám ve svém názoru o emancipaci nepřenesl se před onu „emancipaci v husích nožkách."

U Šimáčků počínají vycházeti sebrané spisy J. J. Stankovského. Dosud vydán byl historický román „Dobrodruzi".

V básnické literatuře objevilo se několik nezávažných knížek. Tak Otokara Pallana básně „Na prahu života", Bedřicha Hrona „Pestré zpěvy", Otta Gullona „Háje, kde se tančí".

Přečetl jsem i několik cizích románů, vyšlých v moderní knihovně Vilímkově. Tak román „Slečna don Quixote" od Bródy Sándora, „Měděný had" od Thomasa P. Kraga a román B. Péreza Galdósa „Nazarín". Jsem přesvědčen, že naše čtenářstvo pranic by bylo neztratilo nepřeložením všech těchto tří knih. Kulturní úroveň českého světa takovými romány se nezvyšuje a divím se té ochotě p. překladatelů, kteří šmahem seznamují nás s kde jakou knihou, vyšlou v cizině. Jinde

nejsou tak ochotni překládat naše věci a my hned vyrukujeme se sebe efemernější knihou. A nejméně již bylo třeba překládat ten román Bródy Sándora. Nazarín Péreza Galdósa má dobrou myšlenku: jak realisovat ideál Kristova učení! Ale dle provedení musíš soudit, že spisovatel buď chtěl psát satyru aneb karikovat. Co se tkne Měděného hada, tu sice po stránce umělecké román tento oba prvější převyšuje, ale konec konců romantická histórie a nikde žádná větší a hlubší myšlenka. Zvláštní pozoruhodnosti na spisovateli nevidím, byť naše oficielní kritiky viděly. —

Od krásné literatury udělám dnes skok do literární praxe. Chtěl bych totiž vzpomnět 50letého jubilea knihkupecké a nakladatelské firmy Řivnáčovy. Pan Řivnáč sice jako nakladatel krásné literatuře svou píli a pozornost nevěnuje, ale českému literátu zdar závodu tak solidního je milý, tím milejší, že dnes ne všecka nakladatelství plní svou povinnost k literatuře. Ba již dávno si přeji, aby někdo z povolanějších také o této stránce naší literatury promluvil. Nakladatelství již dávno přestalo být jen tělem literárního ducha — dnes to tělo již dosti často napravuje ducha.

Z.

Dr. Ot. Kádner: **O ctižádosti a jejím významu paedagogickém.** V programmě gym. roudnického 1897, 22 str.

Dobrá stručná analyse psychologického pojmu ctižádosti a pojmu cti a slouží za základ k určení společenského, mravního a paedagogického významu ctižádosti, z čehož se na konec vyvozují některá specialní pravidla o pěstování ctižádosti zvláště na školách středních. Historický exkurs je dosti instruktivní. Spis. stojí na moderním stanovisku psychologickém a v paedagogice dovede se uvarovati toho odstrašujícího tónu v konferencích obvyklého.

Dr. Fr. X. Procházka. **O soudech záporných.** V programmě gymnasia jindřichohradeckého 1897, 19 str.

Záporný soud nemůže míti jiného smyslu, leč toho, že není pravdivým příslušný soud kladný. Spisovatel tedy přijímá náhled nyní běžný. Napřed jde přehled názorů o definici soudů; je trochu rozvláčný a „nepřehledný". Proti theorii Brentanově se spis. vyslovuje. Širší výklad věnuje též Kantovým soudům limitativním, které má za záporné. Grammatické poznámky na konci dosti zajímají. *Kí.*

Dr. Frant. Storch. **Řízení trestní rakouské.** 1887—1897. II díly. Stran 396 a 691. Nákladem J. Otty a Právnické Jednoty.

Dr. Emil Ott. **Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního.** Díl I. Část všeobecná. (Nákladem České Akademie.) 384 strany.

Dvě knihy seriosní vědecké práce, které obě budou nezbytnou pomůckou při akademickém studiu a velké ceny i pro právníka praktického. Rakouské trestní řízení, obor sám o sobě kriminalisticky, politicky a sociálně veledůležitý a nový civilní a exekuční řád, které oba tvoří parádní kusy rakouského zákonodárství, dostávají u nás řádného systematického spracování. Kniha Storchova vyčerpala celou látku, podává rovněž jako Ottova nikoliv pouhou parafrasi zákona, nýbrž vědecké vysvětlení principů, a obsahuje bohatý material literární a srovnavací z ci-

zích zákonodárství, excerpta a úsudky charakterisující, porovnání, jak si počíná v tom a tom vyšetřující soudce náš, anglický a inkvisiční a pod.

Kniha Ottova dává čekati, že budeme míti brzy systematické spracování nových civilních řádů. Kniha podává jasný obraz civilního řízení. (I. Předmět řízení sporného. II. Podmět řízení sporného: A) Soudů; B) Strany. III. O řízení soudním vůbec.) Ottova kniha vyčerpává materiál důkladně, a nebude mnoho kontroversí a pochyb civilního řádu se týkajících a v praxi tak nesčetně se vyskytujících, ohledně nichž by praktik nenabyl vysvětlení, nebo alespoň návodu.

Tane nám na mysli: kdyby čeští právníci měli takové knihy pro každý obor! Trestní zákon ovšem již nestojí za vědecké spracování, poněvadž snad se přece dočkáme reformy, ale v oboru občanského práva panují poměry přímo hrozné. Professoři zabíjejí studujícím draze placený čas universitní kolleje tím, že posluchačům diktují jakýsi sukkus, a tyto diktované expliky, plné akkustických a fonetických chyb, kolují, opisují se a prodávají, a ony jsou základem pro státní zkoušky a rigorosa: znalost zákona pak je u absolventů české university podle toho. Česky napsaných prací soustavných je pramálo. Jsou to poměry divné a smutné a nemysli nikdo, že by se nevymstily na nás i politicky — dorost právnický tím jistě nezíská. *R.*

Pražské povstání svatodušní r. 1848. (Der Prager Juni-Aufstand 1848. Von Frhr. von Helfert. — Aus dem Österr. Jahrbuch 1897 besonders abgedruckt.) Prag. Fr. Řivnáč, 1897, 271 str. 8°.

Kniha tato jest vlastně jen obšírnější kapitola z velké biographie „Graf Leo Thun" (dohromady již asi 800 stránek), vycházející od roku 1890 v „Oesterreichisches Jahrbuch". Autor počíná živým a plastickým líčením schůze studentské, konané v Karolinu dne 11. června v neděli svatodušní o 10. hodině ranní. (Snad by bylo dodalo knize větší zaokrouhlenosti, kdyby byl autor stručně shrnul, čeho jest třeba k pochopení ovzduší politického sociálního a moralního, ve kterém povstání vzniklo - ovšem poněkud p. Helferta omlouvá, že psal o tom jinde). Studenti, cizinci v dobrodružné kroje odění, s pistolemi a dýkami za pasem plnili netoliko aulu, nýbrž i dvůr a chodby. Šlo o to, dosíci od knížete Windischgrätze tří věcí: 2000 pušek a 8000 patron; ozbrojenou batterii; odstranění děl s Vyšehradu, Petřína a z Josefských kasáren. Mezi řečníky vynikal Sladkovský. Stud. phil. Jan Palacký sice připomenul, že „neumíme děl ani nabíjeti", nicméně usneseno vypraviti deputaci ke knížeti, aby vymohla splnění dříve jmenovaných požadavků. Zatím dověděli se na radnici o schůzi, a purkmistr Wanka s radním Baroschem vypravili se k studentům, aby je odvrátili od jejich počínání. Marně! Konečně prohlásili, že půjdou spolu s deputací, že však budou podporovat jen žádost za odstranění děl z Josefských kasáren. Deputace vrátila se však s nepořízenou, a v Karolinu nastalo vzrušení tím větší. Konečně Sladkovský shromážděné uklidnil. O 5. hodině konala se ve Svatováclavských Lázních schůze, jež byla vlastně jen pokračováním schůze v Karolinu. Ke konci dr. Kampelík vyzval přítomné, aby se zítra v pondělí dostavili na Václavské náměstí k slavnostní mši míru a na znamení toho, aby všichni přišli neozbrojeni.

V pondělí o 11. hodině konala se ohlášená velká mše (latinská — ne slovanská) u sochy sv. Václava. Každý se bude ptáti, proč byla ta mše sloužena, jaký měla účel. Helfert o tom nepraví než že to dle Tomka — mělo býti „sbratření všech přátel svobody". Více čteme na př. v „Nár. Nov.", totiž že to měla býti, „velká demonstrace pode jménem sbratření, kdežto se všichni neozbrojení dostaviti a svým velikým počtem reakci zastrašiti mají" (N. N. 1848 str. 226.) Po skončené mši šla jedna část lidu z Václavského náměstí směrem k Ovocné ulici, druhá k Příkopům. V tom zavzněl — neví se od koho — výkřik „okolo Windišgrece!" Všechno dalo se jedním směrem. Když se davy přiblížily ke generálnímu kommandu, učiněn byl proti nim výpad od granátníků. Kdo zavinil výpad? Dle Helferta lid. Lidé přítomní srážce u generálního kommanda rozběhli se do všech možných ulic Starého i Nového Města s pokřikem: zrada, zrada! Takovým způsobem zvěst o srážce rozšířila se neobyčejně rychle po Praze. Rychle stavěny barikády. Asi 120 studentů uteklo se do Klementina. Frič byl věcí úplně překvapen, ale záhy, vzpamatovav se, ujal se velitelství v Klementinu. V Karolíně usadili se rovněž studenti.

Hrabě Lev Thun vrátil se právě ze mše v Mik. kostele, když mu bylo zvěstováno, že nastala srážka mezi vojskem a lidem. Nedav se nikým zdržeti, spěchal dolů na St. M. do gener. kommanda, aby hrozící boj zamezil. Při východu ze Seminářské uličky byl však od povstalců zajat a držán v zajetí v Klementině. Mezi tím boj roznícený nabýval stále větších rozměrů; obětí jeho byla manželka knížete Windischgrätze. O 9. hodině večer kázal kníže Windischgrätz střelbu zastaviti. Důstojník poslaný na radnici oznamoval, že spojení s Malou Stranou jest obnoveno, že však kommandující žádá garantie, že bude zachován pokoj. Městská rada vyzvala povstalce, aby zastavili střelbu a aby zachovali klid až do 7. hodiny z rána. O 5. hodině v úterý z rána dal Windischgrätz rozhlásiti, že popřává dvouhodinnou lhůtu k odstranění barikád. Městská rada zatím ujednala s knížetem pacifikaci, pro město celkem výhodnou. Ale klid zbraní, který kommandující nabídl, nebyl přijat. Boj byl obnoven a trval až do 10 hodin dopoledne. Odpoledne přišli do Klementina Palacký, Šafařík, Karel Havlíček, Václ. Tieftrunk, studující z Vídně, dr. Brůna, purkmistr Wanka a jiní dosáhli propuštění Thuna. Po svém propuštění usiloval Thun poctivě o mír. Ale radikálové nezachovávali ujednané pacifikace. Naopak barikády sesilovány. Jak si vysvětlit chování radikálů? Helfert nás o tom poučuje velmi málo. Z pramenů lze vybrati tolik: z toho, že Windischgrätz nabídl příměří a z toho, že svoloval k ujednané pacifikaci, souditi, že se cítí slabým a pokládali sebe za vítěze. A dosud revoluce všude vítězila. Také čekali radikálové pomoc z venku. Helfert se o poslední věci zmiňuje, ale neuvádí ji v náležité spojení s rušením příměří se strany povstalecké. Tu hned se dotknu jedné vady knihy p. Helfertovy, patrné i na jiných místech: kniha trpí přílišnou nepřehledností.

Úterek skončil za okolností právě vylíčených a po celou středu bylo dosti ticho. O 6. hodině ve středu ráno přijeli do Prahy general

Mensdorf a dvorní rada Klecanský, vypravení od ministerstva do Prahy s neobmezenou mocí. Mezi 9. a 10. hodinou vyjednávali na radnici s městskými radními a jinými osobami. Všichni žádali odstranění kommandujícího. Ponenáhlu a nepochybně na naléhání dvorních kommissařů vojsko odvoláváno z posic, které drželo. To byla veliká chyba, neboť věc ta musila zvýšit sebevědomí strany revoluční. Objevení se dvorních kommissařů vůbec bylo pro vůdce povstání vybídnutím, aby setrvali, až jim bude povoleno vše, co chtí. Byli v tom utvrzováni povolností ministerstva Pillersdorfova k „výboru bezpečnosti“ ve Vídni. V generalním kommandu stalo se nyní usnesení, koncentrovat vojsko na výšinách Malé Strany a upustiti od nevýhodného boje v ulicích a uličkách. Při tom v poradách v generalním kommandu pokračováno. Tam přišla deputace městské rady s purkmistrem v čele, oznamujíc, že skládá svůj úřad prostředníka, poněvadž podmínky se strany povstalecké jsou stále rušeny. Po půlnoci kommissaři dokončili porady prohlášením, že zitra ráno dají písemné rozhodnutí. Brzo po půlnoci vytáhlo vojsko oklikami z Prahy a o 5. hodině ráno byly zámecké dvory a Marianské hradby proměněny v polní tábor. V Praze nastalo veliké překvapení; radikálové počali cítiti, že vítězný jásot jejich byl předčasný. Purkmistr dal vztyčit na radnici bílý prapor, a brzy vlály bílé prapory také s jiných věží Starého Města. Ale smířlivá nálada netrvala dlouho. Revoluční živlové záhy nabyli zase převahy. Bílé prapory musily býti stahovány. V opuštěných kasárnách pobral lid zbraň, kterou tam nalezl. Když se k sedmé hodině počalo vojsko rozkládati na levém břehu, padlo proti němu několik výstřelů z Rejdiště a z Helmových mlýnů. Vojsko odpovídalo, a brzy byla střelba v plném proudu. Po chvíli počala se ozývati děla. O polednách střílení zastaveno.

Kommissaři vídenští znali všeobecné přání obyvatelstva, aby kníže Windischgrätz postoupil vrchní velení generálu Mensdorfovi; Windischgrätz sám jim přiznával jen jistou úlohu prostředkující. Po horkých a hrozivých debattách kníže konečně prohlásil, že jest ochoten složiti svůj úřad, ale jen do rukou císařových. V poledne vydala se na Hradčany deputace, vedená rytířem Neuberkem. Po dlouhém vyjednávání dohodli se na těchto hlavních bodech: „Windischgrätz odhodlal se složiti posavadní své důstojenství v ruce J. V. C.“ „Spolupodepsaný general jízdy hr. Mensdorf uváže se prozatím ve vedení generalního kommanda v Čechách.“ „O bezodkladné odstranění barikad bude město samo pečovati.“ O druhé hodině dostala se deputace zpět do radnice, kde jednotlivé body čteny. Davy před radnicí ještě se nerozešly když znovu počala hřmít děla. Podnět zavdala palba, počatá z neznámé příčiny od povstalců proti vojsku (H. 149). Střelba sice brzy umlkla, ale ve městě vydáno heslo, sesilovat barikády. Těch bylo nyní na Starém Městě dle udání Müllerova *240*, na Novém M. *75*. O páté hodině odebrala se nová deputace na Hradčany, poprosit dvorní kommissaře, aby osobně se dostavili na Staré Město a obyvatelstvu dali důkaz o pravdivosti právě vydané vyhlášky. Vyjednávání bylo přerušováno důstojníky, kteří rozrušeni jsouce, oznamovali povážlivou náladu vojska, které se

prý nedá zdržeti a nechce sloužiti pod nikým jiným než pod Windischgrätzem. Klecanský a Mensdorf vydali se na Staré Město. Zpráva o jejich příchodu do radnice rozšířila se po celém městě a v jisté části obyvatelstva vzbudila veselejší naděje. Ale to netrvalo dlouho. Před radnicí shromáždil se dav lidu, a jeden řečník prohlásil, že právě vydaná vyhláška obsahuje jen nedostatečné ústupky.

Tím bylo všechno vyjednávání zmařeno a po 9. hodině se dvorní kommissaři vraceli. Cestou doznávali proti sobě výbuchy nevole se strany vojáků. Z rána 16. přinesla deputace ze Starého Města vlastnoruční psaní purkmistrovo, v němž se vykládalo, že v městě vzdor a povstání nejsou ještě nikterak spoutány a že jest se obávati nejhoršího, nebude-li užito všech prostředků, aby lid byl přesvědčen, že se s ním jedná upřímně. Za takových okolností kommissaři složili svůj úřad a Thun a Windischgrätz se opět ve své úřady uvázali. Thun vydal hned tři proklamace; v jedné vyhlašoval nad Prahou stav obležení. Do rána měly býti barikády odstraněny, jinak že se počne stříleti na město. V městě viděli, že každý další boj byl by marným. Frič opustil Klementinum a brzy i Čechy. Ale konec ještě nenastal. Na večer počalo několik mlynářských chasníků od mostecké věže stříleti na Malou Stranu. Z Malé Strany v odpověď zahoukala děla. Granáty lítaly až na Václ. náměstí. O 9. hodině zapáleny mlýny staroměstské a brzy potom vodárna. Kanonáda trvala až do 1 hodiny, nadělavši v městě strašných spoust.

O 8. hodině ranní v sobotu přijeli Rieger a hr. Nostic z Inšpruku a odebrali se na Hradčany. Již dříve cestou byli velice poděšeni zprávou o bouři. Na Hradčanech odevzdali Thunovi papíry, jim v Inšpruku svěřené; neznali jejich obsahu, ale pokládali jej za příznivý. Nevěděli však, že je předešel posel, který přinesl Thunovi rozkaz, počkat s uveřejněním císařského reskriptu.

Kdo přečte knihu páně Helfertovu, tomu snadno připadne na mysl velký rozdíl v prostředcích dějepisce doby novější a dějepisce středověku. Jaká ohromná spousta fakt — možno zjišťovat události téměř na hodiny, tak že osoba spisovatelova, jeho „já“ může přijíti jen velice málo k platnosti. A přece v této knize jest mnoho subjektivního. Podle slov p. Helferta čtenář by se mohl domnívati, že Windischgrätz, ač konservativec, přece přál ústavnosti a že radikálové a Havlíček, kteří líčili Windischgrätze jako reaktionáře, neměli pravdu. Než ústavně sotva zní slova, jež promluvil Windischgrätz k Boroschovi, který provázel dne 11. s Wankou studentskou deputaci (str. 4.). Ještě více to vyniká při jednání s Mensdorfem a Klecanským. Jak řečeno, kommissaři byli vypraveni s plnou mocí a znajíce všeobecné přání obyvatelstva, usilovali, aby kníže postoupil vrchní velení generálu Mensdorfovi, kdežto W. trval na svém: „že nemůže žádnému ministerstvu přiznati právo, sesaditi jej s úřadu, který mu byl svěřen od J. M. Císaře“ (str. 147). V té věci se ani Thun s Windischgrätzem nesrovnával, maje za to, že se dvorské kommissi nesmí upírati práva, jež jí udělilo ministerstvo (str. 147.). Ostatně i z toho, co pan Helfert v jiných svých knihách uvádí o Windischgrätzovi, vysvítá, že W. byl absolutista, na př.

ve „Winterfeldzug in Ungarn“ (IV. 3. str. 163.). Tam se dovídáme, že pravil kníže k Hübnerovi, který přijel do tábora jeho, aby mu předložil poslední redákci oktrojírky: „Kdyby se bylo poslechlo mé rady, byl by říšský sněm již dávno rozpuštěn.“ To váží více, než co kníže dříve byl pověděl Palackému (Polit. Verm. str. 10.). Ostatek protiva mezi vojskem a novým pořádkem věci, který se hlásil k životu, byla dána minulostí. Z příčin, pro které vojsko bylo nepřátelské konstitučnímu životu, je nejhlavnější rozpor mezi jeho původem a národním principem. Národní organisace armády, důsledek ideí revolučních roku 1848, (žádaná také v provolání povstalců ze dne 13. a 14. června — snad tu byl vzor uherský) byla by vydala armádu do rukou revoluce jako se stalo v Uhrách. V armádě stálo staré Rakousko proti novému. Ke konfliktu dojít muselo (ovšem i z jiných příčin, jako z povahy naší revoluce samé, vlády atd.) — k tomu v Praze přistupuje ještě nechuť obapolná mezi obyvatelstvem a vojskem — ale to blíže vykládat vedlo by nás příliš daleko.

Následkem červnového povstání náleželo jak známo, že ústavotvárný sněm český se nesešel, nejcennější to kus, který přinášel patent z 8. dubna. Jestliže nicméně na str. 269. čteme „doch an einem hielt er (Thun) fest: an dem Wesen der Gewährungen vom 8. April!“ — nemusíme-li se ptáti, co z tohoto patentu ještě zbývalo? Je-li tím míněno od hraběte Thuna vždy ještě žádané poslání Klecanského a Kulhánka, jako místodržitelských radů do Prahy? Patent z 8. dubna jest věc, která se u nás dosud jak se zdá, přeceňovala (vyjma B. Riegra v Osvětě 1897 seš. 7. a 9, ač i tam ještě se mu přisuzuje větší cena než vskutku měl.) Byly ony koncesse vskutku tak znamenité, jak také v této knize čteme na str. 269. kde se také uvádí „Zusammengehörigkeit der Länder der böhmischen Krone?“ Skutečně patent tento koncessi nemálo obmezuje, ne-li ničí, (soudíme-li dle toho, jak se později říšský sněm choval k podobným požadavkům) čině jí závislou na svolení sněmu říšského.

Soud o Thunovi u nás již tehdy nebyl stejný, jako jím nebyl také později. Proti mínění Helfertovu, ovšem co nejpříznivějšímu, stojí v mnohých věcech mínění Havlíčkovo. Tím si vysvětlíme, proč Helfert sám o Havlíčkovi pronesl tak nepříznivý soud, jakého se dočteme v Österr. Jahrbuch r. 1896 str. 229. 243. a také v této knize na str. 179. pozn. Vystoupení Havlíčkovo v Klementině líčí se na str. 125 dle pamětí Fričových, ačkoli poznámka v knize samé může vzbuditi pochybnosti, zdali právem. Je to podrobnost, ve které se nedávno Havlíčka ujal prof. Pinkas ve Feuielletonu Nár. L. ze dne 28. června 1897. Věc se má asi takto: Havlíček v Klementinu byl, snad častěji, ale patrně jen jako divák a novinář ne jako bojovník na straně povstalecké; nezapomeňme, že zůstával jen několik kroků od Klementina.

V knize páně Helfertově najdeme často líčení živé a velice podrobné a přece se nám dostatečně neobjasní otázka, kdo vlastně povstání dělal, jakou úlohu v něm hrála t. zv. bourgeoisie, jakou dělníci a jakou proletariát; najdeme sice tu a tam jako na str. 138. a 150. něco o proletariátu, ale přesné a náležitě zdůvodnění formulace všech sil povstání marně bychom v knize hledali. Ze zpráv v novinách lze shledati, že před

samým povstáním stávkovalo značné množství dělníků a učňů; souvislost těch stávek s povstáním do jisté míry — styky dělníků s radikály — o tom všem rádi bychom věděli více. Také bychom chtěli více vědět o vlivu revolučních Poláků, bylo by nutno pokud možná zjistit, kteří z nich byli po čas povstání v Praze — bylo by tu třeba znát archiv policejní a místodržitelský a kdo jiný by měl k němu tak volný přístup jako p. Helfert?

Více slov by vyžadoval také manifest radikálů, vydaný z Klementina ve středu 14. června. Požadavky tam obsažené vyslovovány namnoze již před tím na př. v článku „České vojsko“ od Rittersberga v Pražském Večerním Listě ze dne 2. června. Co se týče Bakuninova účastenství v povstání (str. 141.) myslím, že autor je příliš zveličuje. Dle Jirečka „později se lidé dověděli (Später erfuhr man), že tajné vedení mělo své sídlo v obydlí vrátného v semináři. Tam seděl Bakunin“ atd. (Österr. Revue 1865 VIII. str. 52.). Dle Helferta str. 141. „Jireček tam Bakunina spatřil ‚über einen Stadtplan brütend‘.“ Je tím míněno nějaké ústní sdělení? — Na věrolomné rušení míru není třeba přibírat Bakunina. Věc se dá vyložit přirozeněji. Kdo ujednával příměří s Windischgrätzem? Povstalci? Nikoli, nýbrž městská rada, která povstání nevedla, ani se ho neúčastnila, ani nebyla od povstalců za hlavu jejich uznávána. Tudíž povstalci nemusili se vázat tím, co ujednala městská rada. Ostatně povstalci sami neměli téměř žádné organisace, leda v okolí Klementina. Jiná otázka jest, zda nebyla v Praze již před povstáním strana revoluční; letáky „pláč a nářek koruny České“ „Das Weinen und Wehklagen der böhmischen Krone“ by na to ukazovaly. Že tací lidé Bakunina vyhledávali a že Bakunin měl na ně vliv, jest dosti pravděpodobné.

Přikročím nyní k detailům. Vypravování na str. 8. není správné, poznámka třetí jest nesprávná, poněvadž podmětem v citované větě není Thun, nýbrž Wurmbrand. Jiný podobný omyl vyskytuje se na str. 15., kde kniha popisujíc mši svatovácl. v pondělí 12. června, cituje Nár. Nov. str. 273., kterážto stať jest jen otisk líčení, obsaženého v Oheralově „Týdenníku“ ze dne 29. června. Avšak líčení ono nemůže se vztahovati na pondělí, poněvadž se tam vypravuje o událostech, jež se staly teprve ve dnech následujících. Tím jest obraz mše svatovácl. nakreslen zcela nesprávně.

Konečně i to lze vytknouti, že kniha často věří příliš sdělením, jež spisovateli v poslední době učinily osoby tehdy súčastněné, kdežto současné zprávy v novinách a jinde nejsou vždy dostatečně vyčerpány. Na to bylo již dříve ukázáno a jako nový příklad uvádím: při srážce u generálního kommanda nepřihlíží se k výkladu v Pr. Več. Listě ze dne 23. června, dosti pravděpodobnému. Spisovatel nezná knihy „z dob našeho probuzení, sbírka přátelských dopisů“, v níž je uveřejněn list Fialkův Burianovi, (str. 198.) líčící událost běchovickou.

Vůbec lze říci o knize páně Helfertově: není to vědecká kniha historická v přesném smyslu — na to se pohybuje příliš na povrchu: spíše jsou to jakési „Denkwürdigkeiten“.

Žena v 19. století. Od Míny Cauerové. 1897.

Kniha zajímavá. Paní Cauerová nám podala pěkný pohled do dějin německé ženy v tomto století. A nejen povrchní data, ale i kus psycho-

logie ženy vidím v této knize. Více než ve spise pí. Laury Marholmové „Zur Psychologie der Frau“.

Abychom pochopili ženu tohoto století, musíme míti jasný obraz její ze století osmnáctého, jež opět dále navázáno jest na sedmnácté.

Sotva kdy však zažilo hnutí ženské tolik náhlých změn, jako v našem věku.

Filosofické hnutí na konci minulého století valně se ženy nedotklo, neboť ono samo velmi málo si jí všímalo.

Byly to francouzské ženy, jež udávaly ton hnutí v Anglii; a daleko více francouzská revoluce, jež působila na ženu německou. Z domácí půdy pak to byl Goethe, jenž daleko více než Schiller stál v nejdůvěrnějším styku s vynikajícími ženskými individualitami. Na počátku tohoto věku byla to Rahel, Henriette Herz, Caroline von Wolzogen, von Schlegel-Schelling: jen těchto několik jmen nám dodnes poskytuje tolik interessantních pohledů do duše německé ženy.

Tak na př. Carolina Schlegelová jest jednou z nejzáhadnějších postav, všude lásku i nenávist rozsévajících. O ní napsal autor „Lucindy“ toto: „Ona jest vlastní, jediná bytost, jež musí býti buď cele neb zhola nic milována.“ Nazývá ji „onou řídkou ženou ducha mužské velikosti, nejostřejšího ducha, spojeného s měkkostí nejjemnějšího, nejženštějšího, lásky nejplnějšího srdce“.

Typem šlechetné povahy bude vždy královna Louisa. U ní vidíme onu touhu, ženám této epochy vlastní: „propracovati se k vnitřní harmonii“. A dále Dorota Veitová, manželka (po svém rozvodu s Veitem) Schlegelova, která jest zajímavá tím, čím tak mnohé ženy docházejí sklamání: velikostí své lásky a idealisací předmětu, jejž milují. A tu jsme u manželství.

Láska či přátelství? Přátelství mezi ženou a mužem! Opět a opět, kdykoliv nový nadejde čas, nový názor na svět se utváří, staré padá a nové se tvoří, vždy vystupuje v popředí tato věčná a přec ještě nikdy nezodpověděná otázka, zda jest možné mezi oběma pohlavími přátelství neb ne. Přátelství jest těžší vytvořiti a udržeti než lásku. První je nejněžnější, poslednější však — přátelství ale nikdy! — má v sobě i smyslnost. Proto jest i láska snazší než přátelství. A jen málo komu se podařilo toto nejněžnější a nejjemnější z lidských vztahů trvale zbudovati.

Často zpřerváno bylo bolestným škubnutím a zanechalo nejen nenávist a hnus, jako vášeň, nýbrž věčný bol, beznadějný smutek a zničení toho nejšlechetnějšího a nejvyššího v člověku. Mnohé povahy na tomto vnitřním osamocení zhynuly; ne, jako v lásce a vášni; nevzchopily se opět k novému životu — neboť ztratily víru v nejidealnější, víru, že možno rozloučiti i to, o čemž kdysi zúplna byly přesvědčeny, že nikdy rozloučiti se nemůže.

„Od toho okamžiku, kdy se zapomene, že onen duševní svazek nemá v sobě nejmenšího, co by upomínalo na žhoucnost vášně, aneb kdy se zvrhne ve zvyk a všednost, od toho okamžiku jest konec. V jednom případě vede k erotice, a stává se proto nečistým, podruhé zvrhá se tento všední svazek v všednost banální a musí utrpěti bolestnou zkázou.“

K oněm ženám, jež city své tak ovládaly, že nikdy nenabyla převahy vášeň neb smyslnost, náleží Henrietta Herzová a Rahel, o níž sám Goethe praví toto: „Ano, jest to děvče nevšedního rozumu, jež stále přemýšlí, a vnímavé — kde to najdete? Jest to něco řídkého. Ó, byli jsme též stále spolu, žili jsme spolu velmi přátelsky a důvěrně!“ Celou její velikou láskou vane čistý, téměř božský dech, jaký i dnešní ženské hnutí proniká a jen od těch není pochopen, jež čistého a vysokého nemohou pochopiti.

O ní též Brandes ve svých „Hlavních proudech literatur“ praví: „první, veliká, moderní žena německé kultury a první, jež si byla své původnosti vědoma“.

Rahel jest vzácným úkazem, že hlavní motiv ženy není smyslnost.

Neméně pozoruhodnou jest Charlotta Stieglitzová, jejíž chybou bylo, že vysnivši si ideal muže, vkládala v něj a chtěla v něm mocí viděti to, co v něm nebylo.

Typem přechodní epochy do druhé polovice tohoto století jest Bettina von Arnim, autorka spisu: „Goethes Briefwechsel mit einem Kinde.“ O ní Scherr mluví ve svých „Dějinách německé ženy“ takto: „Ona jest Sibyllou romantické literatury, stojí na romantice, dythirambickou symfonií s úžasným nadšením v hlubinách lidského žití putující, jako skřivánek vířící do nejvyšších sfér aetheru; neboť duše její jest lyra, jejíž zlaté struny se chvějí a znějí pod dechem vášně, vše, co provádí. vši víru i naději, všechen cit a myšlení ve věčnou melodii lásky zahalujíc.“ Ona vůbec byla nadšenou hlasatelkou svobody, vítajíc bouře.

Tak máme pohled na první polovici našeho století. První zástupkyní pozdější emancipace žen jest Rahel; Henriette Herzová uskutečňuje duchovní svazek muže a ženy, v ideál přátelství, Bettina jest prodchnuta politickými myšlenkami o svobodě, Stieglitzová konečně chce muže nadchnouti k činům, k práci. Tyto ženy získaly si velikých zásluh o vývoj ženské emancipace. Literárně byla činnou Bettina Arnim.

Na to nastal čilý ruch a poznalo se, že žena musí býti dříve hospodářsky neodvislou, chce-li býti svou, chce-li odstraniti i největší zlo naší společnosti, prostituci. V té věci píše Malvina von Meysenburg ve svých „Memoirech idealistky“: „Bylo to poprvé, když jsem spatřila tato ubohá stvoření, a nevyslovitelná soustrast prochvěla mým srdcem s oněmi nešťastnicemi, jež z bídy neb mravu společnosti v propast se řítí. Jak rozrušena však jsem byla, uslyševši, že tyto nešťastnice poplatek musejí městu odváděti, aby mohly provozovati své ohavné řemeslo! Tedy stát má užitek z ponížení ženina, z této černé skvrny společnosti, z tohoto smrtelného hříchu veřejného života! Žhoucí touha mne uchvátila, obrátiti své snahy na tuto stránku a hlásati oněm bídným novou morálku, že práce ctí člověka! Avšak spatřila jsem, že i pro tuto reformu musí býti dříve půda připravena uskutečněním principu hospodářské neodvislosti ženy skrze lepší výchovu.“ Literárně činny byly tu Fanny Lewaldová a hraběnka Hahn-Hahnová. Lewaldová kladla zvláštní důraz na vychovávací úkoly ženy.

Kolem let sedmdesátých zakládány konečně spolky, v nichž ženy se scházely. Byly to hlavně ženy středních tříd. „Vychování k práci,

právo na práci, vyšší vzdělání ženy: to jsou body, kolem nichž se kupí vývoj německé ženy této epochy. Luisa Otto-Petters jde tu až k hlasovacímu právu ženy. Všude nastupuje čilý spolkový život. Nemálo tu pak přispěl i Bebel svými názory, jež uložil ve své „Ženě“.

Ačkoliv strana socialně-demokratická to byla, jež ženu vítala, přec mohla tu učiniti více než učinila, kdyby se byla chopila i otázky dělnické ženy.

Ženská otázka není a nemůže býti otázkou některé politické strany: ona jest předně otázkou hospodářskou a jádro její jest, jak zbudovati mravní základy společnosti, po výtce ovšem pak rodiny. A tu nejtěžší úkol leží v poznání otázky ženy dělnice. Musí se pak i ostrá kritika ve vlastním hnutí provésti, kritika spisů o ženské otázce jednajících. Neboť hnutí jest teprve v počátcích pravé práce.

Celkový obraz tohoto století jest uspokojivý, jest tudíž na ženě stoleti dvacátého, aby dokončila, co v tomto věku bylo s tak nesčetnými překážkami začato.

To jest tresť knihy pí. Cauerové. Kniha se čte pěkně, a mile působí, ježto autorka není žádnou idealistkou a vidí opravdu ty které chyby ve vlastním táboře tam, kde jsou, neostýchajíc se na ně ukázati. *A. O.*

Janet Paul **Principes de métaphysique et de psychologie** 2 svazky 1897 (Paříž Delagrave).

Stařičký professor filosofie na Sorbonně Pařížské, u nás svými dějinami vědy politické dobře známý, podává zde své přednášky o metafysice a psychologii jakožto úvod do filosofie vůbec. Janet jest nejpokročilejší ze stoupenců spiritualismu francouzského, myslitel, jenž sledujc bedlivě a kriticky rozvoj myšlenek nových a usiluje o to, aby si vyjasnil a vymezil význam jich pro theorie dosud platné. Jako spiritualismus francouzský vůbec, i Janet obrací v úvahách svých pozornost k některým základním problémům myšlení filosofického, jako jsou duše, Bůh, svět vnější, svoboda. Spisovatel ponechal názory své ve formě volných, bezprostředních přednášek a přeje si, aby spis tento — část to jen jednotného kursu filosofického, jehož pro pokročilé stáří nebude již moci vydati — byl považován za jeho závěť filosofickou.

ZPRÁVY.

Také otázka česká. „Kdy zjednána bude náprava? Nedávná zpráva krajana našeho, žijícího na Kavkaze, jež v české veřejnosti vyvolala přirozeně mohutný dojem, o zničených, otrávených, zaprodaných existencích ubohých českých harfenistek a potulných hudebníků, mladých to dívek a hochů, úplně je potvrzena telegrafickou zprávou z Terstu. „Neues Wiener Journal“ obdržel odtud dne 29. t. m. následující depeši: „Lloydovým parníkem „Saturno“ přibylo sem včera v noci z Cařihradu 50 osob, mužů i žen, českých to potulných šumařů, kteří jednak pro nedostatek výživných prostředků, jednak pro nemravný způsob života od ruských úřadů z Tiflisu a z Kavkazu byli vypovězeni. Budou do svého domova posláni postrkem.“ – Ubohé oběti zištnosti nesvědomitých rodičů! Kdy tomuto prodávání nezletilých dětí učiněna bude přítrž?“ Tak čteme v Nár. Listech 31. března. Tato stručná noticka je celou a hroznou kronikou, nepsanou sice, ale prožívanou a prožívanou námi samými — — kdy se najdou lidé, kteří tomu českému otroctví, hanobícímu náš národ po celém světě, udělají konec?

Hnutí mezi rolnickými dělníky v Uhrách náboženským. Podává o něm zprávu jeden z vůdců hnutí toho, dr. Eugen Heinrich Schmitt v Neue Revue IX. 1898 č. 10. Na místě feudálního systému přišel občanský — liberální systém společenský; sedlákům úlevy nepřinesl. Někde jsou poměry horší než před r. 1848, a daně jsou větší a větší. Venkovský lid maďarský jest kmen neobyčejné živosti, lehké chápavosti, veliké energie vůle. Učení sociálních demokratů nalezlo ovšem dostatek pozorných posluchačů a učedlníků a to velmi brzo. Šířilo se rapidně. Úřadové se vzepřely a nastaly známé nepokoje r. 1891 a 1894. Strana soc. demokratů se rozdělila; byl mezi nimi Štěpán Várkonyi, zámožný muž, redaktor časopisu „Földmivelö“; pozoroval porušenost strany sociálně-demokratické, ale až do polovice r. 1897 nebylo zřejmého rozporu mezi vedením strany a Várkonyim; šlo jen o spor uvnitř strany. Nastal však obrat. Já jsem měl soud; přiznávám se k anarchismu bez užívání násilí, ve smyslu „kázání na hoře“, podobně jako L. Tolstoj, s nímž jsem ve spojení. Ale Tolstoj se dívá na člověka jako na pouhou jiskru božství, káže především pokoru a pokání (Jan Křtitel); já pak zvěstuji učení nekonečnosti, božskosti duchovní individuality, hledím člověka probudit k sebevědomí jeho božské slávy; proto mám vztahy s přívrženci Nietzscheovými (protipol Tolstého). Tento rys pak má význam v uherském hnutí. Můj proces učinil na Várkonyiaho veliký dojem (osvědčil jsem, že já žaluji stát a ne stát mě). Tak jsme se spojili a

prohlásili se za „neodvislé socialisty“: federalism a bezstátovost — tím ovšem dán celému hnutí ráz anarchismu. Lid pochopil myšlénku, že individualita jest suverenní; materialism sociálně demokratického názoru světového, jenž v hnutí mass učiní z individua nullu, centralistická povaha a disciplina, že vše se musí podřídit programu — to všecko se málo hodilo k ethnologickým rysům povahy lidu uherského; lid je „aristokratický“. Dostavila se reakce, sociální demokraté udrželi na své straně řemeslníky, my sedláky. Máme v naší straně i Slovany a Rumuny. — S Várkonyim jsme se rozešli, ne zásadně, nýbrž že dal na sebe působit i antisemitismu. — Lid se chtěl shromažďovat, vláda zase bránila, Odtud znepokojení celých krajů. Várkonyi pronásledován a časopisy přísně censurovány. A následky? Vývojový pochod celého pozdvižení ukazuje k tomu, že hnutí bez toho nábožensky naladěného lidu venkovského zabočí v koleje náboženské organisace. Již tlakem vlády budou k tomu kroku donuceni. A dle mého zdání jest to jediné důkladné řešení. Lidská kultura nikdy neostála bez náboženského názoru světa a nikdy také neostojí. Všecky zkoušky socialistických kolonií na pouhých hospodářských zásadách prokázaly se jako utopie; i když podmínky byly velice příznivé. Ale pokusy na náboženském základu i za nepříznivých podmínek prosperují. Člověk potřebuje k utváření společnosti živého všenázoru (Allanschauung), jenž ho s lidmi spojuje. („Eine solche in f r e i e r G e s t a l t zu schaffen, diese lebendige Allheit nicht hinter den Wolken, sondern im Menschen zu schauen, ist das grosse Problem einer freien Cultur der Zukunft.“)

Naši studenti. „Od jisté doby máme ve Vídni vedle rváčů a opilců také několik lidí mezi studenty, kteří jsou v živém styku s kulturním životem naší doby. Znají určitá jména, četli několik výborných knih, což je chvályhodno; obáváme se však, aby právě tato cesta vzdělání nestala se typickou, bezpodmínečnou. Ovšem že jest správné, jestliže juristé III. a IV. semestru se vrhli ve studium vědeckého socialismu; ale byla by škoda, kdyby tato cesta vzdělávání byla osudem juristův. Nelze očekávat bohatou žeň pro vědu z tohoto úsilí; spíše se bojíme, že mladí lidé v tomto studiu získají několik obratů a formulí ekonomicko-skeptického materialismu, a týmiž pak házejí kol sebe po celý život — mají v kapse neomylná rozluštění všech problémů. Německý student, zvláště socialistický, jest příliš — pilný. Přáli bychom si, aby — jako pařížský student — jeden, dvě léta bumloval. Nepravíme: povaluj se v kavárnách, ponoř se do literárního povídání; nýbrž: poznej trochu sám sebe, než se dáš určitou cestou života. Na okamžik se zastav ve svém letu v před, buď nějaký čas „nicht zielbewusst“. Dilletuj ve sto věcech, abys zkusil, v kterém směru bys mohl být něčím více než dilletantem. Ohlédni se poněkud v životě, než se ohlédneš ve vědě. Věřím, že pařížský student v prvních dvou letech universitních, jsa kommunisticky, hýřivě, neekonomicky živ, více se naučí z moudrosti životní, než ve všech předcházejících školských letech povolání. Modernímu člověku neschází nálada a chuť k „vědeckosti“. Který prostřední beztemperamentní duch by jí neměl? Náš mladý člověk potřebuje nutně k svému rozvoji: aby měl zmužilost dosáhnout vlastních zkušeností, jakousi vnitřní „Beherztheit“.

jež člověku dá to, aby statečně, otevřeně jak jen možno, pověděl svoje vlastní pozorování. — To pak není výchova krátkozrakých odborníkův, oněch hrozně prázdných, fádních postav, kteří jako Ibsenův dr. Tesman budou psát „o perské domácí industrii“, nebo „o pekařské živnosti v XVII. století“, nýbrž bude to výchova lidí, kteří jako Eilert Lövborg získali heroický cit života, a víc ho neztratí. Jsou nám cennější než všecky vědecké prostřednosti všech dob. „To napsala Wiener Rundschau 1898, III. sv. 30, č. 9. Nesouhlasíme se vším, ale mohou si z toho vybrat všelicos ti, kdo naši mládež vedou k studiu, ne odbornému, ale přímo chlebíčkářskému.

Karakter spisovatelů. Nový kult uveřejňuje zajímavou epištolu Camilla Mauclaira k literární mládeži. Podáváme z ní některé úryvky: „Jistá moje studie uveřejněná nedávno vynesla mně mnoho dopisů mladých lidí. Vyložil jsem v ní, že dle mého mínění chybí našim vzdělancům karakter, mluvil jsem o aktivní energii, ukázal jsem, jak mne unavuje atmosféra generace, v níž jsem se zrodil, a pevné rozhodnutí, opustit její starosti a stezky. Je třeba věřiti, že dotkl jsem se bolavé rány. Nejhlubší přesvědčení, kterého jsem nabyl sedmiletou literární činností — a moje náklonnost k přemýšlení o morálních věcech k tomu ještě přispěla — jest, že osobnost spisovatele jest neoddělitelná od jeho knih t. j., že není tak bohaté inteligence, která by měla nějaký význam bez rovnoběžného stoupání vlastností srdce, neustálého zlepšování soukromého člověka. Tato druhá práce, úplně vnitřní, je v mých očích pověřením prvé, takže by dílo nikdy neomlouvalo nedostatku karakteru svého autora. A v mých očích není uměleckého díla vskutku cenného mimo tuto podmínku: při nejmenším nyní hry nadání tak duchaplné, jak se zdají, přestaly mne vzrušovati. Miltonova myšlénka, která se mi zdála libovolnou, se mi nyní ukazuje velice patrně: „Pravý básník se vyznačuje tím, že jeho život jest nejlepší jeho básní.“ — — Zvrhlost karakteru jest všeobecná; ona otravuje skoro vždy naše přátelství od jich začátku. Řekněte mi moderního člověka, který by si mohl, ukládaje se na lůžko, říci, že po celý den nelhal, nebo že zachoval svou osobní vznešenost. Neříkejte mi, že přepínám; je to pravda, neboť člověk dnešních dnů neskládá si účtů, poněvadž čím méně zpytuje sebe sama, tím více se hádá v zevnějším životě nebo vyjemňuje ve svých spisech.“

Dotace uměleckých výstav. Volné směry v 5. č. ukazují na nepoměr dotací našich uměleckých výstav a výstav vídeňského domu umělců. Kdežto na našich výstavách až na výjimečné případy, kdy uděleny ceny akademie a umělecké besedy, pravidelně vůbec ceny se neudělují, dostává se ve Vídni na výstavách umělců těchto cen: cena Jeho Veličenstva 400 dukátů; cena arcivévody Otty 2000 korun; 3 zlaté medaile arciv. Karla Ludvíka; státní medaile velké a malé; 3 ceny knížete Lichtensteina po 2000 zl.; 2 ceny barona Lichtenberga po 4000 a jedna 2000 zl.; cena barona Königswartera 2000 a 1000 zl.; cena pana Dobnera von Dobenau, barona Drasche, Ant. Drehera, Ex. Nic. Dumla, cena Wolfganga v. Mannes 1500 franků ve zlatě; Alexandra Beschornera 1200 zl. a Karla ryt. v. Wessely 1200 zl.; vedle toho akademická cena Reichlova v obnose 1600 zl. Úhrnem na cenách ročně udílí se umělcům ve Vídni

41.900 zl. Kromě toho kupuje se ze státních prostředků za 50.000 zl. uměleckých děl pro loterii.

Co čte naše středoškolská mládež? V „Čase“ kdosi o tom praví: Otázka tato by měla v kruzích profesorských dojít co největšího povšimnutí. Student na gymnasiu z nepatrných svých úspor si kupuje knihy, bohužel často knihy, jež mu k prospěchu být nemohou. Vím na př. z gymnasia novobydžovského a jičínského, jak četně v nižších třídách se čtou ty různé indianské 15 a 20 kr. povídky. Malý primán a sekundán nemá rozhledu po literárním trhu, neví, co by mu mohlo prospět, kupuje jen to, co vidí za výkladní skříní. Nemá žádného rádce — a přec by jím mohl býti snad profesor češtiny, jenž by občas svým žákům ukázal na to, co se jim právě z vydaných literárních novinek hodí. Takovéto občasné poučování by neškodilo ani na vyšších třídách, kde studující na místě indianských povídek sahají k Decameronu, Julinčiným vdavkám a podobným knihám. Když r. 1896 začal vycházet u Hynka Boccaciův Decameron, tu byl v některých městech, kde je střední škola, u místních knihkupců došlý náklad rozebrán pouze od studujících.

Pádesátileté jubileum chloroformu. První pokusy rozumově zavedené narkosy (neboť o nahodilých vdychováních píší již historie starší) poutaly se ke kysličníku dusnatému, jejž odkryl chemik Humphry Davy. Plyn ten způsobuje, vdychán byv, nápadnou bezcitnost a v roce 1844 užito ho bylo při operacích zubních. Za tři roky pak na to zaveden chloroform J. G. Simpsonem. Vyzkoušev v osmdesáti případech působnost látky té, vystoupil edimburgský badatel rukou bezpečnou s chloroformem ku vážným operacím chirurgickým. Utišením a vymezením akcí reflexních operovaného zvýšena jest i technika tohoto umění anatomicko-lékařského, vymyšleny jsou methody duchaplné, vystiženo maximum mechanického ovládání nože. Látkou chemickou, dnes z továren úplně čistou, utišeny jsou bolesti nemocného, zbylo jen hledati způsoby, jimiž by zamezena byla účinnost oživeného okolí, v rány otravné své výtrusy a zplodiny vznášejícího. Nalezením látek antiseptických i ten problém rozluštěn, a co v lidské moci bylo, zlepšen osud statisíců. (Živa.)

Cesta kolem světa po ukončení trati sibířské trvat bude podle výpočtu ruského železničního ministra Chilkova:

Petrohrad-Vladivostok (v hodině 48 km.) .	10 dní
Vladivostok-San Francisco	10 „
San Francisco-New York	4½ „
New York-Brémy	7 „
Brémy-Petrohrad	1½ „
	33 dní

Obzor psychologický.

Podává Dr. Frant. Krejčí.

I.

Všeobecná charakteristika nejnovější psychologie německé.[1]) — Pohled na periodu minulou. — Bilance jednostranných směrů empirických. — Wundtovy Grundzüge der physiologischen Psychologie. — Brentanova Psychologie. — Höffding.

Za nejvýznačnější úkaz posledního pětiletí v oboru psychologie pokládám vyskytnutí se celé řady systématických děl vulgo „psychologií“. Sama o sobě tato věc ovšem neznamená nic, ale srovnáme-li dobu naznačenou s daleko delší — aspoň 30tiletou — periodou předchozí, shledáme, že po celou tu dobu nevyskytlo se ani jediné, pravím ani jediné úplné systématické dílo psychologické směru empirického v Německu. Jest tedy doba nynější proti dřívější po zevnějšku tímto způsobem výrazně odlišena. A tato zevnější známka jest, uvažujeme-li o podmínkách vývoje vědy psychologické, odůvodněna též vnitřně, jeví se následkem tohoto vývoje a znamená pokrok nejen pro německou psychologii, ale pro psychologii vůbec. Přehledněme tedy stručně vývoj v době předchozí, abychom na základě jeho porozuměli přítomnosti.[2])

V době té nabyl konečně empirismus v Německu vrchu a primat v psychologii přešel od Angličanů na Němce, což má důležitost velikou pro vývoj naší vědy. Empirismus sice nabyl v Anglii mnohem dříve vrchu než v Německu. Počíná Lockem a vrcholí slavnou trojicí: Millem mladším, Spencerem a Bainem. Dokud však nepronikl v Němcích úplně, bylo to při té ohromné produkci německé ve filosofii vždy na úkor pokroku v psychologii. Mimo to anglický empirismus tíhnul od samých počátků

[1]) Předneseno ve Filosofické jednotě 29. ledna a 5. února t. r.

[2]) Obšírněji podán vývoj psychologie v této periodě v Čas. čes. Musea 1894. v článku O novějších směrech v psychologii.

od pouhé analysy duševního dějství do abstraktních výšin metafysických. Psychologický empirismus stal se východiskem pro filosofování již Lockeovi a Humeovi, na něm zakládají se systémy Millův a Spencerův; psychologických zákonů associace užito k řešení nejvyšších problémů filosofických, takže nejen psychologie ale filosofie anglická vůbec charakterisuje se právě slovem associanismu. Psychologie sice byla postavena na vlastní nohy, odloučena od filosofie, vymaněna z područí toho kterého systému, ale sotva započavši život samostatný dobrovolně dala se do služby filosofie. A tak ta filosofickost, která je závadou exaktnosti vědecké, ač principielně byla odmítnuta, vloudila se do theorie z dalekosáhlých smělých závěrů filosofických, jichž se přední zastanci associanismu odvážili dřív, než empirická theorie byla utvrzena a propracována do podrobností. Následek toho bylo jaksi jednostranné vzdělávání psychologie, jehož nedostatky stávaly se čím dále tím patrnějšími a poskytovaly odpůrcům zbraň. V zájmu vědy bylo, aby psychologie nestrnula na associanismu, jenž pokrok její ohrožoval. Popud k tomu stal se v Německu, kdež empirismus za jiných podmínek byl zahájen, pod jiným znamením bojoval a vítězil, jinou zkouškou prošel.

Již tím byl vývoj psychologie v Anglii a Německu podstatně různě podmíněn, že v Anglii běželo vlastně o to, je-li filosofie na základě empirickém možná (Locke proti Descartesovi): kdežto v Německu empirismus psychologický vznikl sporem, je-li psychologie možná vůbec jakožto věda exaktní.

Kant, od něhož počíná nový život německé filosofie a všech věd s filosofií souvisících, obrátil ostří svého kriticismu proti anglické filosofii, která vycházejíc od empirického stanoviska psychologického domnívala se, že stojí na bezpečném základě vědeckém. Jedním rázem chtěl Kant vyvrátiti tuto filosofii důkazem, že psychologie není vůbec možná jako exaktní věda. Pochopujeme dobře, že to je důsledek jeho učení, že nelze člověku poznati věcí osobě, tedy ani duše, jež jest také Dingansich. Nezáleží nám však zde na metafysickém významu kriticismu ani na všech podrobnostech sporu. Vytýkáme pouze fakt, jenž podmínil veškeren další vývoj psychologie německé. Kant popřel z příčin metafysických možnost exaktní vědy psychologické, a uváděl dva důvody: předně, že o jevech duševních nelze užiti mathematického kalkulu a za druhé, že nelze o nich užiti experimentu, kteréžto dvě věci zaručují exaktnost věd přírodních; psychologii pak zahrnul v anthropologii.

Tím vytknut byl německé psychologii směr. Jedni poslechli Kanta, vypěstili v duchu jeho četné anthropologie a Erkenntnistheorie a oddali se na srovnávání. Druzí hájili možnost psychologie jakožto vědy. Herbart hleděl theorii založiti na mathematickém kalkulu, pozdější hleděli do ni vnésti experiment. Tato cesta vedla nezbytně k stanovisku empirickému a k usamostatnění psychologie: avšak na této cestě bylo překonati mnohou nesnáz, mnohou překážku, jež snadno mohla vésti stranou od pravého cíle

V krátké době bylo tu čtyři — pět empirických směrů, z nichž každý domníval se býti tím pravým, a je zcela přirozeno, že nešlo se klidně vedle sebe, nýbrž že se dostaly do sporů a to do sporů zásadních. Směry ty: mathematická psychologie, psychofysika, experimentální psychologie, fysiologická psychologie a okkultistická, neměly nic společného než obecnou zásadu empirickou, že se má vycházeti od dané skutečnosti jevů vnitřních, že základy psychologie musí býti prosty živlů spekulativních, že psychologie nemá býti odvislou od filosofického systému. O všechno ostatní byl spor, o methodu, o rozsah, o třídění, o elementy theorie a dokud spor ten trval, nemohlo se pomýšleti na vzbudovaní celkového systému. Když pak přece učiněny náběhy v tomto směru, vzbuzovaly svou neurčitostí nedůvěru. Monografické spracování materialu bylo tím nesmírně stíženo; každý autor musel dříve probřísti se spoustou sporných otázek zásadních a nějaký základ si utvořiti, čímž sváděn byl k prozatímnému řešení důležitých záhad a positivní výtěžky svého bádání obtížil jistým kvantem hypothetických přídavků, od nichž zase musel jiný badatel abstrahovati. Spisovatelé monografií nemohli si pracovati, jak říkáme, do ruky; nebylo tu žádných poznatků, jež by obecně byly uznávány, o něž by se práce podrobná mohla opírati, a jež by jiným vědám a filosofii mohly se poskytnouti jako výtěžek vědecký. Tím zase obráceně přehled po celkové práci se stěžoval; každý byl odkázán takřka sám na sebe, a tak častěji si badatelé překáželi, nežli se podporovali.

Jiná nesnáz vznikala z toho, že empirická psychologie převzavši od starší psychologie terminologii nemohla ji pro roztříštěnost směrů ani řádně přizpůsobiti novému stanovisku ani nahraditi jinou, která by se obecnému uznání těšila. Zase tu byl každý monografista odkázán sám na sebe a jako měl svou zvláštní theorii, tak měl i svou terminologii a jak tím se zdržo-

vala a stěžovala práce společná, netřeba zvláště vytýkati. Nastal nevypsatelný zmatek, jakého as není příkladu v žádné jiné vědě a sledy jeho dosud jsou patrny, jakož bylo na sjezdě mnichovském několikrát na to žalováno.

Zmatek byl zmnožen dále tou okolností, že přírodopisné vědy, anthropologie, ethnologie a podobné skrze srovnávací methodu přišly v bezprostřední styk s psychologií, čímž rozsah jejího oboru byl značně rozšířen. Srovnáváním padla hranice mezi živočišstvem a člověkem, mezi vývojem organismu zvířeckého a lidského a rozsah pojmu „psychický" rozšířen na vše živé. Tím vznikaly nové záhady a — bohužel — nový zmatek. Začali psychologisovati také přírodopisci, ethnologové, lékaři domnívajíce se k tomu býti oprávněnými svým rozšířeným ponětím duševního a zapomínali při tom, že to, co oni vypozorovali, nejsou psychologické fakty nýbrž analogie psychologických faktů, jež psychologii mohou sloužiti za material pomocný, ale nikoli za východisko. Vznikala psychologie srovnávací a nakupila ohromný material, který vydáván byl za psychologický, ale musel do této vlastnosti teprv býti zkoumán. Nežli takovíto srovnávací psychologové připustili, že jejich pozorování nejsou psychologická, domněnky a závěry jejich že nejsou psychologické nýbrž filosofické, trvalo to hezkou dobu.

Ano i ta dobře míněná horlivost v uplatňování nových směrů přispívala k rozmnožení zmatků. Zvláště to platí o přívržencích experimentálního směru. Logické požadavky methody experimentální obmezují experiment v psychologii na jevy co možná nejjednodušší, kde by rušiví činitelé vynikali co nejméně. Experimentatoři měli k disposici jen ty jevy, při nichž možno užiti měření, jako jsou poměry počitků dle intensity popudu, doba, jež uplyne mezi podrážděním a reakcí, rychlost, s jakou dojmy po sobě následují, vliv pozornosti na některé činnosti duševní — to je trochu malý obor. I zkoušeno podrobiti experimentu také jevy složitější na př. reprodukci; k tomu cíli vymýšleny methody a mnoho důvtipu vyplýtváno na formulování otázek tak, aby se mohlo experimentovati. Při tom se experimenty dařily nebo nedařily, byly opakovány a nahromaděna spousta číslic, na něž bylo potřeba mathematických formulí. Z toho nový požadavek na psychologa. Ten aby byl universální vědátor, filosof, fysiolog, chemik, ethnograf, mathematik.

To by konečně dalo se přemoci; ale hůře bylo, že i fysi-

olog i fysik i mathematik považovali se na základě svých odborných znalostí povolanými, aby řešili otázky psychologické. Methoda introspektivní, která vzdor všem nesnázím a pochybnostem zůstává jediným pravým pramenem látky psychologické, byla uváděna v neváżnost. Co nebylo zjištěno experimentem, to bylo problématické; kdo neznal vyšší mathematiky a nebyl fysiolog, nad tím krčeno rameny. Vychrlena spousta monografií a článků časopiseckých a ačkoliv celkový výsledek byl v poměru k vynaložené práci nepatrný, přece povinnost obeznámiti se s celým tím apparátem zůstala a dostáti jí jevilo se značně trudným. Nejhorší však bylo při tom, že bádání rozběhlo se příliš do podrobností a odvracelo se od systématického postupu. Ribot si v tom sice velice libuje a pokládá právě tuto podrobnost za velikou přednost německé psychologie vůči psychologii anglické; avšak výsledek poučuje o jiném: poněvadž této práci scházel pevný theoretický podklad, nepřinesla psychologii žádaného úspěchu, spíše ji naopak zdržela v přiměřeném postupu. Experiment psychologický je vůbec ceny velmi problématické a již to ohrožuje celou tu rozsáhlou činnost v tomto oboru, že je pochybnost o jeho oprávněnosti ještě doposud možná! Tak je těžko dodělati se exaktnosti.

K tomu všemu počali se k psychologické práci vědecké hlásiti okkultisté, jimž experiment byl vítaným prostředkem, aby pod vlajkou vědy činili propagandu způsobu myšlení, který je přímým opakem vědy. Rozháranost psychologické theorie a rozpaky, do nichž přiváděni byli experimentátoři nezdarem svých pokusů, dodaly jim odvahy, aby vystoupili se svými pozorováními a tajuplnými událostmi na kolbiště vědecké a vyzvali veřejnost, aby uznala vědeckost jich postupu. Vždyť experimentovali také a každý mohl to učiniti po nich a přesvědčiti se. Ovšem že nečekali, až se každý přesvědčí a až věda pověří jejich tvrzení: nýbrž jali se reformovati psychologii a přizpůsobovati svým účelům. Objevily se hned celé psychologie, jimiž vrženy v oběh nové pojmy suggesce, telepathie, jasnovidství a pod. a pomáhaly účinně zmatek rozmnožiti. Psychologie nemohla přes ně „přejíti k pořádku“, musela se s nimi zabývati a to opět zabralo mnoho času a práce nehledě ani k tomu, že mnohou sílu odvrátily od pravé cesty a zjednaly průchod vědeckému a praktickému švindlu.

Snad je již patrno, že za takovýchto poměrů nebylo lze

pomýšleti na práci systématickou, ačkoli potřeba systématičnosti čím dále tím více se cítila. Zmatek se musil dříve uklidniti, v zásadních věcech musila se dříve zjednati jasnost, methoda se musila ustáliti, problémy určitě stylisovati, jisté kvantum obecně uznaných poznatků utvořiti. K tomu zase bylo především třeba, aby se spor mezi jednotlivými směry rozhodnul buď na dobro anebo aspoň převládnutím směru jednoho. A toho všeho docíleno bylo teprv v nedávných létech na prahu přítomnosti.

Ze zmíněných směrů empirických odpadla nejprve psychologie mathematická z příčin na snadě jsoucích. Ačkoliv měla pretense směru čistě empirického, přece byla možná jen na podkladě metafysickém. Představy, aby byly veličinami, z nichž by bylo lze sestavovati rovnice, musely býti považovány za síly, což jest možno jen na základě Herbartovské theorie o podstatě duše. Nebylo to vzato ze zkušenosti a proto formule mathematické psychologie neshodly se se skutečností, následkem čehož mathematická psychologie měla krátký život. Empirikové ji uznati nemohli, ano i v systému Herbartovském tvořila přílepek neorganický, jehož se později stoupenci směru toho bez bolestí zřekli.

Podobný osud měla psychofysika, jež zašla se svým původcem Fechnerem, zanechavši dědictvím jediný zákon známý pode jménem zákon psychofysický, jenž snaží se přesnou formulí určiti poměr intensity popudu a počitku. Nehledě k tomu, že zákon ten ve formulaci, jakou mu dal Fechner, jeví se novým zkoumáním velice ohroženým, jest z psychologické stránky významu velice podřízeného. Ani když nechceme zde v pochybnost bráti pojem intensity počitkové, nemůžeme v něm více viděti než konstatování a snad určitější vyjádření faktu odjinud patrného, že intensita počitku anebo lépe celá podstata stavu duševního, způsobeného podrážděním nervu, nezávisí pouze na nynějším popudu, nýbrž i na podmínkách jiných, z nichž namítá se sám sebou na př. momentánní stav nervového orgánu, jenž jest bezprostředně súčastněn, a v druhé řadě stav celého organismu. Jinak by musel poměr mezi počitkem a popudem býti přímý. Na tuto dosti nepatrnou věc scvrká se „psychologiche Deutung des psychophysischen Gesetzes“, za kterou tolik práce a polemik vzniklo. Ten dalekosáhlý význam pro psychologii a pro filosofii, který do něho kladl Fechner, jenž na něm chtěl celý názor světový vzbudovati, nepokusil se nikdo naznačiti. O psychofysice

jakožto směru psychologickém se už ani nemluví; pokusy jejího rázu odkázány do fysiologie, odkudž vyšly; psychologie neodmítne, jestliže tak vynesen bude na světlo nějaký fakt, jenž by objasňoval poměr duševního a hmotného světa.

Experimentální směr musel značně sleviti ze svých pretensí. Především se ukázalo, že psychologický systém nelze založiti na experimentu s obejitím snad methody introspektivní. Jak už bylo toho dotčeno, povaha dějů vnitřních vzpírá se experimentování, připouštějíc je pouze v malém oboru jevů nejjednodušších. Dále seznalo se pokračujícím tříbením empirického stanoviska, že z oboru psychologického experimentu musí se vyloučiti i psychofysický experiment i fysiologický, poněvadž týkají se dějů neduševních. A tak zbývá toho hrozně málo, co by za skutečně psychologický experiment mohlo platiti a když i k tomu blíže přihlédneme, musí býti horlivci tohoto směru rádi, že uhájena a uznána jest alespoň možnost psychologického experimentu.

A toto málo činí pyšný přídavek: Psychologie auf experimenteller Grundlage bezcenným. Má se to asi tak jako do nedávna s epithetem zkušební, empirické duševědy. Dokud stál na př. Herbart proti Kantovi a Heglovi, nebo Fortlage proti Fichtovi, měl přídavek ten svůj význam. Nyní rozumí se samo sebou, že psychologie musi býti empirická. Podobně nepopírá se, že psycholog může — chce-li — experimentovati; experiment se nevylučuje z prostředků psychologického badání, ale také nevyžaduje. Proto bude vytýkání zvláštního experimentálního směru anachronismem a o experimentální psychologii mluviti má význam jen s historického stanoviska. Tomu neodporuje zřizování laboratoří psychologických: neboť ty zřizují se více za účelem paedagogickým, aby posluchače také s tím seznámily, co z fysiologie a z fysiky k vzdělání jejich psychologickému jest žádoucno, Zdali psych. experimentování tím podstatně získá, nechci rozhodovati, ale pochybuji o tom.

O směru fysiologickém platí stejně jako o mathematické psychologii a o psychofysice, že stanovisko jeho jest jednostranné a pro psychologii přímo záhubné, neboť ve svých konsekvencích vede k zaměnění psychologie fysiologií, k vydědění psychologie z oboru věd. Směr tento vznikl z psychofysiky a ze snahy experiment zavésti do psychologie; počátky jeho jdou skrze Webera a Müllera až ke Kantovi, pak pronesl stanovisko to přile-

žitostně Lotze a jméno dal mu Wundt, ač s pravým směrem fysiologickým nemá co činiti a stíká se ho. Snaha experimentovati svedla nejprve k tomu, že při pozorování dějů přístupných experimentu se stránky fysiologické dán byl větší důraz právě na tuto fysiologickou stránku, potom že zákonná souvislost těchto provázecích dějů pokládána za dostatečné vysvětlení zákonné souvislosti příslušných stavů vědomí. Tak bylo konečně prohlášeno za princip psychologické analysy: redukovati jevy duševní na takové elementy, při nichž fysiologická stránka pozorování jest přístupná, totiž na počitky. Zde dá se prý vypozorovati příčinná souvislost dle zákonů platných ve světě fysickém a netřeba zvláštní psychickou přičinnost hledati. Tato zásada vede nezbytně k materialistickému ztotožnění duševního s hmotným a jen na základě tohoto předpokládání lze vytčení parallelního pochodu fysiologického považovati za vysvětlení duševního stavu. Že však toto počínání není správné, je patrno z toho, že nemáme práva o každém fysiologickém ději, který někdy provází duševní stav, souditi, že skutečně vždy za následek má předpokládaný stav duševní. Není-li toho, pak spojení obou těch parallelních dějů není kausální, a fysická kausalita dějů fysiologických nevysvětluje souvislost dějů psychických a celý princip padá a s ním fysiologická psychologie.

Avšak jakož směr tento takřka na první pohled jest nesrovnatelný se stanoviskem empirickým, které vylučuje každý metafysický předpoklad, tak jest svou jednoduchostí a zdánlivou průzračností vábivý zvláště pro ty, kdo interessují se o psychologii vyšedše z věd přírodních, z fysiologie nebo z psychiatrie, kdo zvyklí jsouce na methody přírodovědecké, nedovedou se nadchnouti pro klopotnou indukci na základě sebepozorování.

Problémy světa duševního jsou tak důležité a fysiologickou cestou se namítá tak snadné jich rozřešení, kdož by tu odolal! Vždyť jest třeba jen malé koncesse spekulativní filosofii, jenom malého předpokládání, které jest přece tak nasnadě a opírá se o fakt vývojový, že duševní vyvíjí se *na* hmotném. Řekne se pouze s malou změnou, že duševní vyvíjí se *ze* hmotného a jest propast mezi oběma světy vyrovnána, kausální spojení zjednáno, vývoj hmotný, organický a duševní spojen v jeden ohromný nepřetržitý řetěz a duševní život jest nám pochopitelný jako každý jiný děj přírodní. Nesrovnalost dějů vnitřních a vnějších není žádnou překážkou, týž děj fysiologický uvědoměn jsa jest ihned

duševním; jest jenom určiti, kdy k uvědomění dojde a o tom poučuje psychická zkušenost. Jak hladce pak postupuje výklad těch záhadných jevů duševních. Nervové pochody můžeme přesně určiti, můžeme o nich experimentovati, duševní stránka jest jejich přídánek, jest stín, který je provází, nepotřebující dalšího vysvětlování. Proto se těší směr tento velikému rozšíření zvláště mezi fysiology a psychiatry v Německu, Francii, Rusku, Italii a spíše se šíří, než aby mu ubývalo přívrženců.

Než přes toto rozšíření směru fysiologického možno říci, že jest dnes stanoviskem překonaným zrovna jako psychofysika a mathematická psychologie anebo psychologie metafysická. Dokud běželo hlavně o experiment, bylo dosti psychologů, kteří od fysiologie, totiž od fysiologického experimentu očekávali spásu; když však pronesena byla zásada fysiologického směru otevřeně a žádáno, aby psychologie splynula s fysiologií, tu v tomto zásadním sporu postavili se na jednu stranu fysiologové, na druhou psychologové, hájící právo existence psychologie jako samostatné vědy a není pochybno, v kterém táboře je budoucnost psychologie. Právě když měly psychologie a fysiologie splynouti, rozdělily se a psychologové unisono ohradili se proti tomu, aby fysiologie převzala analysu dějství duševního. Jest pravda. nepřesvědčily se obě strany navzájem; postavily se příkře proti sobě, ale tím byla samostatnost psychologie zachráněna. Fysiologům nikdo nemůže ovšem zabrániti, aby psychologisovali, ale psychologové nefysiologisují více, než vyžaduje stanovisko empirické, a uvědomili si přesněji úlohu i methodu psychologie a jsou na stráži, aby fysiologie nepřekračovala obor své působnosti. To postačí a jest velikým ziskem pro skutečnou práci psychologickou. (Nejzřejměji se to projevilo na sjezdu mnichovském.)

I můžeme jakožto výtěžek celé periody pohnutých čtyřiceti let od Herbarta až do konce let osmdesátých vytknouti, že empirické stanovisko jest obecně přijato, že psychologie jest jakožto samostatná věda, od filosofického systému nezávislá, uznána a že očistěna jest od jednostranných směrů. Boje jsou dobojovány, vítězství rozhodnuto, nastává práce klidnější. A nyní se můžeme vrátiti k tomu, čím jsme začali.

Z charakteristiky právě podané vysvítá, že stav psychologie v době předchozí byl takový, že systématickou práci činil nemožnou.

Podle toho pak, jak podmínky systématické práce se utvá-

řily, přibývalo jí a když za naší doby vyskytla se celá řada takových prací, můžeme zcela právem souditi, že podmínky pro práci takovou již zjednány jsou a můžeme to označiti jako pokrok.

Systématická díla doby předchozí náleží směru metafysickému, jakož je pochopitelno; i ty psychologie, jež pocházejí od propagatorů směru empirického, jsou v jádře svém metafysické. To platí zejména o Herbartově, Benekově a Lotzeově psychologii. Ve všech jest patrno, kterak empirismus ještě jest v podnoží systému filosofického; všude mísí se k empirickému dobře míněnému podkladu živly spekulativní; všichni přistupují k analyse duševního dějství s určitým pojmem duše, methodu induktivní spojují s deduktivní, takže místo analysy podávají právě v nejdůležitějších otázkách interpretaci jevů duševních.

Uznati však dlužno, že psychologie Herbartovská v spracování Volkmannově bedlivě všímala si pokroku empirického badání, že hleděla je využitkovati pro systém svůj a proti všemu, co se dálo, zaujala určité stanovisko. Tím se vysvětluje, že tolika vydání se dočkala, nahrazujíc aspoň poněkud citelný nedostatek systému empirického. Vedle těchto psychologií tvořila anglická psychologie associační jaksi systématický podklad, systématické pozadí, o něž se podrobná práce psychologie německé opírala. Sama se nedostala k systématické práci vůbec ani v jednom ze směrů, které na empirické půdě vypučely, vyjma tři, čtyři díla, která svými osudy a svým rázem souvisí s rozháraností tehdejší psychologie a jsou její důkazem. Nejprve Wundtovy: Grundzüge der physiologischen Psychologie a Brentanova: Psychologie. Wundtův spis, který jednak hodnotou svou, jednak, a to více, shodou okolností veliké znamenitosti a velikého rozšíření došel (1893 vyšlo již 4 vydání) není psychologie toho druhu, jaká nám na mysli tane a jaké bylo třeba pro empirický směr. Již titul nevzbuzuje důvěru. Physiologische Psychologie! Má tím býti označen princip, jejž jsme právě označili jako nepřípustný s empirického stanoviska? Jest to snad psychologie na fysiologii založená? Nikoli. V předmluvě k prvnímu vydání praví Wundt, že se pokouší ein neues Gebiet der Wissenschaft abzugrenzen, tedy že to není psychologický obor. V úvodě však stanoví úlohu této nové vědy: předně vybádati pochody životní (Lebensvorgänge), které stojíce na hranici vnější a vnitřní zkušenosti vyžadují současně i vnitřní i vnější pozorovací methody a za

druhé s hledisk nabytých zkoumáním takovýchto jevů objasniti celek dějství životního (jevů života Lebenserscheinungen) a tak pokud možno zjednati celkové ponětí (Totalauffassung) lidské bytosti.

Které jsou však ty jevy stojící na hranici vnější a vnitřní zkušenosti? Anebo jinak stilisováno: při kterých dějích skutečnosti jest dvojí stránka vnitřní a vnější? Odpověď nemůže jinak zníti než: při těch dějích, které nazýváme psychickými, o kterých platí, že není duševního děje bez korrellatu fysiologického! Nuže a to jest obor psychologie. Jest to tedy nová psychologie, co Wundt obmýšlí? To nikoli, jak sám praví. Tedy nezbývá leč vykládati novotu v ten smysl, že chce vyjmouti z duševních dějů ty, jež přístupny jsou obojí pozorovací methodě. Ať to činí právem, nebo neprávem, jest to pak pouze část psychologie a nemůže podati celkový systém. A jak se má k tomu epitheton „fysiologická“ psychologie? Jest úplně zbytečné a má význam jenom zevnější; neboť princip fysiologický Wundt zamítá a ačkoli sem tam mu činí koncesse, obrací se se vší rozhodností proti tomuto směru nazývaje zastance jeho fysiologickými materialisty. Epitheton „fysiologická“ má podle všeho auktora opravňovati, aby do svého díla přijal z fysiologie a z jiných pomocných věd věci, bez nichž psychologický systém obstáti může a jež nenáleží do psychologie. V díle Wundtově jest zahrnuta skoro celá fysiologie nervové soustavy, celá psychofysika, celá fysiologie smyslů, mnoho z optiky a akustiky; jsou tam vypsány všechny pokusy a apparaty k nim. To je hlavní úkol díla a k tomu přiléhá neobyčejný název. To je také předností i vadou díla. Předností, že souborně podává výtěžek současné psychologické práce a usnadňujíc přehled přispívá k systemisování různých poznatků. Vadou, že Grundzüge nemožno považovati za systém psychologie a že zůstane kniha v této své podobě bez následovníků jako Fechnerova Psychofysika.

Nejfrapantněji dosvědčuje to Wundt sám tím, že se mu vidělo po letech vydati Grundriss der Psychologie beze všech epithet. Tím je nepřímo přiznáno, co tvrdíme my přímo, že Grundzüge nejsou psychologií. Neboť proč Wundt vypustil to osudné epitheton? Směr nezměnil, názory v podstatě neopravil, z ničeho, co v Grundzüge bylo podstatného, neslevil — nezbývá leč jedno, že ani sám Grundzüge nepovažoval za psychologii a že konečně naleznul formu, kterak toho epitheta se zbaviti. Tím však nemá

býti řečeno, že dílo Wundtovo není důležité. Je velmi důležité a je klassickým kodexem psychologického bádání své doby. V nedostatku vší systematiky byly Grundzüge jedinou knihou, jíž se nová psychologie repraesentovala před jinými vědami a literaturami. Byly příčinou, že nová psychologie německá spojila se, ba můžeme říci stotožnila se se jménem Wundtovým. Kolem Wundta soustředila se všechna práce v tomto oboru na počátku, jím dáván byl, abych tak řekl tón, neboť on měl všechno, co musil míti psycholog, který chtěl ovládati tehdejší ruch. On byl fysiolog, odtud přešel teprve k psychologii, byl honěn methodami přírodovědeckými, znal mathematiku, vedle toho byl filosofem a a logikem. I mohl všemu, co se v psychologii dálo, čeliti zbraněmi rovnomocnými. Z jeho laboratoře vycházeli četní učenníci a roznášeli zásady empirismu se jménem Wundtovým po celém světě.

Avšak jakož v době své Wundt byl předákem, tak když doba se změnila a nastal poměrný klid, přestalo také milieu, z něhož působení jeho vynikalo a i Grundzüge pozbyly svého významu, i popularita Wundtova pobledla. Nyní nemožno více Wundta pokládati za hlavního repraesentanta psychologie německé; jsou vedle něho jiní; a ještě více: když význam jeho působení náleží době minulé, přicházejí k platnosti opět starší psychologové němečtí, jež po jistou dobu zastiňoval. Nehledíme-li k propagatorskému významu jeho činnosti, jest toho, co vědě získal, co z jeho práce zbude jako platný, nepomíjející výtěžek, méně než by se snad zdálo, zajisté ne více než z práce Herbartovy a Lotzeovy; neboť směr, pro nějž bojoval, byl dán před ním v empirické psychologii anglické, novoty jež zavedl v terminologii neuznávají se, experiment, na nějž takový důraz kladl, dosud nemůže se vykázati znamenitějším výtěžkem, fysiologie, jež mu pomohla k popularitě, zřekl se sám, analyse dějství duševního nepodává nic vynikajícího, nejvýznačnější pojem její „appercepce“ doznává všestranného odmítnutí a skutečné epochální objevy staly se mimo psychologii od fysiologů rázu Machova, Heringova, Helmholtzova, Flechsigova. Po třicet let mohlo se mluvit o škole Wundtově, nyní osamotňuje, za nedlouho Wundtovy školy nebude. Avšak, jak praveno, velikost zásluh jeho tím není zmenšena, ve vývoji německé, s důrazem vytýkám německé psychologie, náleží mu jedno z předních míst, v době právě uplynulé místo první.

(Pokračování.)

Levná obydlí.

Píše MUDr. Vlad. Preininger.

Před šesti lety vydán byl zákon o „dělnických obydlích“ (dne 2. února 1892 č. 87 ř. z.), jímž měla se usnadniti stavba domů s lacinými obydlími pro dělníky. Ale podnes neobjevil se nikde (pokud vím) patrnější účinek zákona toho, po dnes nepoužito „výhod“ zákonem tím poskytnutých. Mohlo by se tedy zdáti, že zákon nepřišel včas, že není — aspoň v našich zemích — potřeby stavěti domy s levnými byty. Toto mínění ovšem správné není: i u nás pociťuje se čím dále tím více nedostatek bytů malých, zdravých a — levných, avšak zákon uvedený má tolik vad, že ho pro praxi vlastně ani užíti nelze. Na ně ukázal hned po vyjití zákona dr. P. C. Nesý[1]) ve článku obšírném a další vývoj (vlastně stagnace) otázky té dala autorovi tomu plně za pravdu.

Zákonem tím povoleno dle § 1. osvobození od daně činžovní „oněm obytním stavením, jež za tím účelem vystavěna jsou, aby výhradně dělníkům pronajímána byla a jim zdravé a laciné byty poskytovala“. Ale osvobození to trvá dle § 2. pouze 24 roky po dokončení stavby. V § 4. a 5. určena je nejmenší výměra bytu a největší nájemné (pro Prahu za 1 m² obytné prostory 1 zl. 15 kr.)

Hlavní závadou je ustanovení, že po 24 letech přestane osvobození. Tedy by se musilo nájemné, které lze vzhledem k osvobození nízko stanoviti, značně zvýšiti, aby se mohla daň a ostatní přirážky zaplatiti, a pak přestal by dům takový poskytovati levná obydlí. Čili dům dělnický stal by se obyčejným činžákem.

---

[1]) Zákon o nových stavbách dělnických domů, v „Rozhledech“, roč. I. (1892), č. 5. až 12.

Další vadou je stanovená minimální činže i minimalní výměry. Ovšem musí se ustanoviti jisté meze, aby snad se dobrého ustanovení nevyužitkovalo ve smyslu škodlivém; ale přece číslice vzaté do zákona, neodpovídají skutečným poměrům. Jeť stanoveno (§ 4.): obydlitelná prostora obydlí o jediné světnici nemá býti méně než 15 m^2 a ne více než 30 m^2, o více místnostech ne méně než 40 m^2 a ne více než 75 m^2. Nájemné smí dle § 5. obnášeti za 1 m^2 nejvíce: ve Vídni 1 zl. 75 kr., v městech s více než 10.000 obyvateli 1 zl. 15 kr., v menších místech 80 kr.

Kdo trochu zná poměry stavební, cenu pozemků a hmot stavebních, ten sezná, že při oné maximalní činži byl by výnos z domů tak malý, že by se asi žádný soukromný podnikatel nenašel (ač jej zákon vlastně vylučuje), a ani dobročinné instituce stavbu takovou podniknouti nemohou. [1])

Nechci dále rozebírati zákon sám a opětovati výtky drem Nesým právem činěné: chtěl jsem oněmi několika slovy ukázati, že znění zákonu zavinilo, že nebylo ho posud prakticky použito. Jím nebylo přispěno nijak ku rozluštění otázky o levných obydlích, ač o ně jest nouze a bude ještě větší. Zvláště přihlížíme-li ku Praze a okolním obcím, kde bydlí většinou lidé, kteří dle svých příjmů odkázáni jsou na byty levné a těchto nemají. Totiž nenalézají bytů, které by odpovídaly podmínkám zdravotním a a zároveň byly levné. Dle nich požadovati nutno, aby každá rodina měla byt nejméně o 2 místnostech (kuchyni a pokoji); ale dle poměrů pražských není možno dělníkům a osobám pracujícím za denní mzdu najati si byt takový. Proto buď uchylují se do malých obydlí (o jediné místnosti), buď najímají si 2-3 rodiny jeden byt společně, čímž se podporuje vznik podnájemnictví, v ohledu zdravotním i mravnim tak záhubného!

O Praze a předměstích máme pěkná, přehledně sestavená data v publikaci městské statistické kanceláře za r. 1890.[2]) Uvedeme tu jen některé číslice, pokud se k předmětu našemu hodí. Z 1000 bytů bylo:

---

[1]) Vadou je též ustanovení, že byty mají se výhradně dělníkům pronajímati, což je omezení neodůvodněné.

[2]) „Poměry přibytečné v Praze a 9 obcech sousedních dle popisu ze dne 31. prosince 1890.“ S četnými tabulkami a kartogrammy.

v Praze I.:	o 1 místn.	235·5,	o 2 místn.	279·1
„ II.:	„	173·2,	„	328·5
„ III.:	„	183·5,	„	327·5
„ IV.:	„	327·3,	„	350·1
„ V.:	„	311·6,	„	373·6
„ VI.:	„	248·3,	„	584·8
„ VII.:	„	215·1,	„	627·5
v Praze	„	208·4,	„	349·20
v Karlíně	„	207·9,	„	412·2
na Smíchově	„	264·8,	„	441·2
na Vinohradech	„	168·5,	„	312·5
v Žižkově	„	357·2,	„	526·4
V celku	„	229·0,	„	392·2

Tu vidíme překvapující fakt, že čtvrtina všech bytů v Praze (veliké) má pouze jedinou místnost a že tři pětiny bytů lze čítati k bytům malým! A na tyto malé byty připadá 56·6% veškerého obyvatelstva, kdežto pouze 43·4% bydlí v bytech větších. Nejhorší je poměr v Žižkově: zde je 88·3% malých bytů, v nichž bydlí 87% všech obyvatelů!

Již tato čísla ukazují zjevně, že menší byty jsou přeplněné, což se právě hořeji uvedenou okolností o ceně bytů vysvětluje. Za přeplněné byty pokládá statist. kancelář ony, ve kterých na 1 místnost připadá více než 3 obyvatelé; takových bytů bylo:

v Praze I.:	9·2%	v Praze	10·0%
„ II.:	7·2	v Karlíně	11·9
„ III.:	7·1	na Smíchově	17·4
„ IV.:	13·6	na Vinohradech	10·4
„ V.:	25·4	na Žižkově	25·1
„ VI.:	17·1	na předměstích	17·1
„ VII.:	19·0	v celé Praze	12·9

Uváží-li se, že ve veliké Vídni r. 1890 bylo konstatováno toliko 4·3% bytů přeplněných, je ve veliké Praze poměr ten třikráte horší. A od r. 1890 se nejen nezlepšil, nýbrž snad ještě zhoršil. Neboť nepřibylo mnoho malých bytů (leda snad trochu v VI. a VII. části, jakož i na Žižkově), kdežto mnoho malých bytů zničeno bylo sbouráním starých domů v Praze (jmenovitě nyní v assanačním obvodu). Dle „Statistické knížky na r. 1893“ nedávno vydané přibylo na př. roku toho v celé Praze 2873 bytů, z nichž bylo malých 1748, čili 60·9%, kdežto v r. 1890 bylo 62·2%

malých bytů. Uvážíme-li, že mnoho malých bytů odpadlo, kdežto nově jich ještě méně přibylo, a dále uvážíme-li, že $^1/_4$ všech bytů (o 1 místnosti) nevyhovuje zdravotním nárokům: zajisté nabudeme přesvědčení, že jest v Praze a okolí velice špatně o levné, zdravé byty postaráno.

Příčinou zjevu toho jest asi totéž, jako v každém velikém, rychle rostoucím městě: jednostranná stavební spekulace. Nezdravým přívalem venkova do měst (jenž je vlastně projevem úpadku rolnictví) nastává nouze o byty a tím jich zdražování. A aby se zvýšené poptávce po nich vyhovělo, vznikají domy rychle „jako houby po dešti“: stavební podnikatelé se předhánějí v kupování vhodných pozemků, jež mnohdy nesmyslně přeplácejí. Jest známo, že mnohý pozemek, jenž se před 10 lety cenil na 50 zl. za jeden čtverečný sáh, dnes se prodává po 50 zl. za 1 m². A získá-li kdo za svůj pozemek tuto sumu, jistě chce soused ještě více vytěžiti. Následek jest, že dům takový jest nákladný, a chce-li podnikatel svá procenta vytěžiti, musí byty draho pronajímati. Není pak divu, že se v živějších ulicích za byt o 3 pokojích ve IV. patře požaduje 700 až 800 zl.!

Mimo to staví se, jak jsem upozornil, domy po většině s většími byty, poněvadž se dům s méně byty lépe spravuje a méně hustě je obydlen než dům s četnými malými byty. Pouze někteří podnikatelé pamatují na tyto, ale z důvodů zvláštních umísťují je ve vzdušných sferách, ve IV. patře. A přes to je činže tu veliká, obnášejíc dle polohy domu vzhledem ku středu města 120 až 200 zl. Byt takový není ovšem pro dělníka, který si týdně 8—10 zl. nebo méně vydělá. Nastává pak i v těchto bytech zjev, že se o byt 2—3 rodiny dělí aneb že rodina taková béře si svobodné podnájemníky „na postel“.

Soukromá spekulace nikdy se nenadchne tak, aby stavěla levné a zdravé, malé byty, což ostatně není divu za dnešních poměrů, kdy každý snaží se co nejvíce možno vytěžiti. Ale poněvadž jest nouze o obydlí taková, musí se přemýšleti o nápravě.

*

Mluvíme o potřebě levných zdravých obydlí a posud jsme se nezmínili o důvodech, které se uvádějí pro zřizování tak zv. „dělnických obydlí“. Název tento vystihuje dle mého přesvědčení celou otázku jen částečně. Jest sice pravda, že v prvé řadě zdravých bytů potřebuje pracovník, dělník, trávící denně 10—12

hodin v místnostech výpary a prachem naplněných, a že týž nevydělá tolik, aby mohl si slušný byt v našich poměrech zaplatiti. Ale vedlé něho jest celá řada lidí, jež se živí prací rukou svých — dále úředníků veřejných i soukromých s menším platem, kterým též je nesnadno platiti vysoké nájemné, pročež uskrovňují se v příbytcích, zdravotním zásadám naprosto odporujících. A což konečně celá ona řada lidí, kteří se živí nádeničinou, platem ode dne ke dni, lidí, kteří vůbec žádného příjmu nemají — a žebráků?

Ovšem zabíhá zaopatření jich do otázky chudinské, ale přece nejdůležitější otázkou pro ně bývá opatření bytu a chleba. V bouraném právě Josefovu pražském bylo mi často viděti, jak vlastně tací lidé bydlí, a přesvědčil jsem se, že vedle důvodu zdravotnického jest tu nejdůtklivějším důvod moralní.[1])

Tyto dva důvody se též nejčastěji uvádějí jako doklad nutnosti, starati se o levné a zdravé byty vůbec — nejen pro dělníka, nýbrž pro všechny ty, jichž příjem nestačí, aby si najali obydlí slušné, ale poměrně drahé. O obou důvodech promluvil obšírně dr. Nesý ve zmíněném článku, jakož i já ve svém spisku [2]); zde chci se obou jen stručně dotknouti, abych věci známé znovu neopětoval.

Dokazovati škodlivost bytů malých, přeplněných v ohledu zdravotním, není nesnadno; jest to ostatně věc všeobecně známá, že mezi tak zvanou „chudší třídou“ je úmrtnost větší než mezi zámožnějšími. Byť tu spolu i jiné věci na váhu padaly, přece jednou z nejdůležitějších jest: špatné obydlí. Jim není každý malý byt, nýbrž pouze ten, jenž se vlivem okolností jím stal. Tak tu působí nepříznivě poloha bytů těch v úzkých ulicích, v podzemí i na půdě, nebo někde v přístavku v malém dvorku; pak chybí bytu i světlo i vzduch — tyto dva základy zdraví lidského. K tomu přistupuje přeplnění obydlí, výpary a vlhkost zdí, nečistota v domech s byty těmi — a již jsou tu dány všechny podmínky, aby se nemoc zahnízdila a škod nezměrných způsobila.[3])

V naší Praze pověstnými byly a jsou jisté části města, které právě proto mají s povrchu země zmizeti. Nejhorší pověsti

[1]) V „České stráži“ 1897., č. 21. můj článek „Pražské ghetto“.

[2]) Zdravotnictví našich příbytků (Matice lidu, 1895, č. 4.)

[3]) Hlavně jde tu o nakažlivé nemoce, mezi něž nutno i tuberkulosu počítati.

požívá Židovské město (Josefov), kde dle sčítání z r. 1890 žilo 11535 obyvatelů na ploše 9 ha 29 arů. Jaká je to zalidněnost, poznáme nejlépe z číslic, které nám udávají počet obyvatelů na 1000 m² plochy:

	celé	zastavené
Staré město	29·8	64·4
Nové město	21·8	57·6
Malá strana	17·5	51·9
Hradčany	6·8	26·3
Josefov	*124·0*	*182·2*
Vyšehrad	9·9	78·9
Holešov.-Bubny	2·9	42·8
Praha	12·7	55·5
Karlín	8·5	43·6
Smíchov	4·8	57·9
Vinohrady	9·3	101·5
Žižkov	9·9	*130·0*
Celá Praha	0·9	63·0

Vezmeme-li průměr pro celou Prahu 63 za normu, tu vidíme, které části města jsou přelidněny — i vidíme, že z nových čtvrtí hlavně Žižkov počíná býti hromadněji zalidňován. A téměř shodné jsou s tím číslice úmrtnosti, kterou vyjadřujeme počtem z tisíce (‰); a sice (dle r. 1893);

Staré město	19·03	Praha	24·86
Nové město	22·70	Karlín	19·39
Malá strana	22·54	Smíchov	20·91
Hradčany	30·17	Vinohrady	16·17
Josefov	*33·99*	Žižkov	*28·39*
Vyšehrad	31·36	Celá Praha	23·55
Holešovice-Bubny	31·84		

Z toho přehledu vyčteme, že části městské, obydlené hustě hlavně dělným lidem, mají úmrtnost největší! A to snad stačí na důkaz tvrzení, že byty nezdravé, těsné jsou zlem velikým.

Nemysleme si však, že pouze pro Prahu platí tento výrok: ten platí pro celé Čechy, jmenovitě pro města a místa větší s hojným průmyslem. Ostatně ani na vsích nejsou příbytky vzorem obydlí zdravého, a není-li vliv jich tak škodlivý jako v městě velikém, lze to přičísti na vrub jich polohy uprostřed polí a luk, na blízko lesů. Vždyť průměrná úmrtnost v Čechách obnáší (dle r. 1895) 25·5‰, na Moravě (z r. 1896) 25·8‰ — tedy více

než v Praze samé. A že na této značné úmrtnosti mají vinu z veliké části též nezdravé obytné poměry, není jistě pochybno; neboť na venkově nalezneme mnoho bytů nezdravých. Blíže otázku tu studovati bylo by zajisté prospěšno; ale dnes nám tu chybí spolehlivá data.

Snad ještě pochopitelnější je důvod druhý, morální, jenž pro zřizování dělnických bytů se uvádí. Neboť má-li dle anglického hesla „můj dům — můj hrad“ aspoň obydlí býti tím hradem v našich poměrech, musí rodina míti byt pro sebe. Ale hořeji uvedeno, proč tomu tak není a proč se v bytech kupí podnájemníci. Že pak při různorodé společnosti, která společně bydlí, nepovznáší se mravnost, rozumí se samo sebou. Uvedu příklady některé z vlastní zkušenosti, z obvodu bouraného Josefova. V jediné místnosti, kterou najatou měl obuvník (se svou ženou a dvěmi dětmi), spávali ještě 4 „octáři“, známé to figurky po Praze špatný ocet nabízející. Z dětí spal hoch s rodiči na jediné posteli — děvče dole na zemi, vedle oněch 20—25letých výrostků. A toto děvče bylo mi policií předvedeno k prohlédnutí: zjistil jsem, že bylo zprzněno a pohlavní nemocí stíženo, což vedlo k zjištění pachatele, jímž usvědčen jeden z oněch „octářů“... A jiný obrázek: v obydlí o dvou místnostech bydlí rodina (rodiče a 3 děti); druhý pokoj je naplněn podnájemníky na „noc“, jako jsou lidé bez práce aneb práce se štítící, nevěstky a pod. Jednou v noci byl jsem volán do bytu toho a při vstoupení uvítal mne hluk, hádka, zaznívající z oné druhé místnosti, provázená slovy nejsprostšími. Udivené seděly děti na zemi (kde na slámě spaly); nejstarší, hoch 10tiletý, jen se usmíval — byl asi tomu zvyklý...

Jest pak divu, že zde ani škola ničeho nezmůže, že slyšíme děti, jedva ze školy vyběhnou, užívati stejných slov, jaká doma slyší, že z nich znovu vyrůstá proletariat? Věru, nelze ani vypsati, čeho svědky jsou děti ve společných domácnostech, a nelze dosti důtklivě poukázati na to, aby odsud počala se i u nás náprava!

A zároveň všemi autory se uznává škodlivý vliv nezdravých, přeplněných bytů na dospělé v tom smyslu, že nenalézajíce klidu a odpočinku doma netouží po domově, nýbrž zdržují se mimo obydlí, hlavně v hospodách a kořalnách, čímž i rodinný život bývá podrýván. Dobře to líčí E. Pfeiffer[1]): „Jak má se v ta-

[1]) Eigenes Heim und billige Wohnungen. (Stuttgart 1896.) Stran 240, se 8 tabulemi plánů podrobných. — O spise tom se ještě níže zmíníme.

kových obydlích láska k rodině a pořádku vyvinouti? Po celý den neustává spor nejen v rodině, nýbrž mezi členy 2—3 rodin, pustá slova a nadávky střídají se s rvačkami, a je-li snad ticho v jednom, jistě zaznívá sem hluk z druhého obydlí. Tu není divu, že mnohý snaží se takovému životu utéci a že muž po denní práci nespěchá domů, nýbrž do hospody i že polodospělý syn následuje jeho příkladu. A když se ten i onen vrátí domů z hostince, jest hádka tím prudší . . ."

A právem praví hygienik Fodor: Dejte lidu levná, zdravá obydlí a lidstvo učiní v ohledu mravním a sociálním ohromný krok ku předu!

*

Veliká literatura jest již o otázce levných bytů; teoreticky jest velice dobře probrána, ale v praxi nebyla posud nikde ve větším měřítku rozřešována, tím méně rozřešena. Zdánlivě lehké heslo: „Stavte domy s levnými byty!" provádí se dosti obtížně — ovšem tím obtížněji, čím méně dobré vůle jeví kruhy súčastněné. Cizina předstihla i v tom naše Rakousko, čehož doklady nalezl by čtenář ve zmíněném článku dra Nesýho a ve knize dra Wagnera[1]), kteráž — myslím — méně známa jest širšímu čtenářstvu, ale nicméně pozoruhodna.

Má-li však otázka i prakticky býti řešena, jest nutno získati jistého pevného základu důkladným vyšetřením stávajících poměrů. Teprvé, když byla by prokázána nezbytnost stavby levných obydlí, možno přikročiti k jich stavbě: neboť snadno by se mohlo státi, že by skutečná potřeba předstižena a nastal by přebytek, čímž by zajisté zase v jiném směru dobré myšlénce uškozeno bylo. Proto taky byly konány podrobné soupisy obydlí; na příkl. jeden z nejdůkladnějších o městech německých i jiných uveřejněn ve XXX. svazku děl německého „Verein für Sozialpolitik". Pro Prahu lze použíti publikace „Příbytečné poměry", ač nejsou tu všechny poměry, pro řešení naší otázky důležité, probrány.

Jako pěkný příklad takového šetření uvedu soupis provedený stuttgartským „Spolkem pro blaho pracujících tříd", jak jej uvádí E. Pfeiffer ve svém zmíněném spise; snad se myšlénky té uchopí někdo i u nás a provede ji. Ku žádosti jmenovaného

[1]) Zařízení ku blahu dělnictva. (Nákladem vlastním 1890). Strana 15. až 49. jedná o dělnických domech, najmě o zařízení jich v Horním Elsasku, v Mühlhausích, v Essenách (závod Kruppův) a j.

spolku povolil starosta městský, aby městští lékaři a městské chudinské úřady spolupůsobily, čímž byl tím spolehlivější material sebrán. Zvláštní komise sestavila dotazník tohoto znění:

1. a) Kolik pokojů (místností) má byt? — b) jich šířka, délka, výška; — c) počet oken.

2. Kolik z nich je místností výtopných (s kamny)?

3. Kolik bytů je v domě, resp kolik rodin používá týchž schodů?

4. a) Má byt svou kuchyni? — b) aneb pouze podíl na ní? — c) Je krb společný či má každá rodina vlastní? — d) Vaří se přímo v kuchyni?

5. Má byt zvláštní či společný s jinými záchod?

6. Jde voda až do bytu?

7. Přísluší k bytu zvláštní komora, půda, sklep?

8. Kolik lidí vůbec je v bytu:

a) za dne: aa) mužského pohlaví do 14 let a přes 14 let?
bb) ženského „ „ „ „

b) v noci: aa) i bb) stejným způsobem zodpovídati.

c) Kolik postelí je v bytu a kolik osob na nich spí?

d) Jak jsou ustrojena lůžka pro ty, kdož nemají postelí?

9. Jsou v bytu podnájemníci, a kolik: a) mužů — b) žen?

c) Jsou tito samostatné osoby?

d) Pak-li ne, kolik je z nich osob mužského a ženského pohlaví pod a přes 14 let (jako pod 8. a b.)?

10. Provozuje se živnosť (řemeslo) v bytu? Které a s kolika osobami do 14 let a přes 14 let?

11. Stačí byt dotyčný pro všechny své účele?

12. Je dosti světlý, čistý, suchý, dobře ventilovaný? Hlavně jaké jsou stěny a podlahy?

13. Jsou tu zdravotní závady podmíněné: a) polohou bytu a jeho okolím; — b) řemeslem, živností v něm provozovanými; — c) zvyky jeho obyvatel; — d) aneb jinými okolnostmi?

14. Jak veliké je nájemné (za rok, měsíc, týden)? — A mnoho-li platí podnájemníci?

15. Zvláštní poznámky o mravnosti, zvycích a pod., pokud se obyvatelů týče.

Dotazníků rozdáno přes 3500, ale pouze 1331 bylo tak zodpověděno, aby se mohly k účelu vytčenému použiti. Týkaly se tedy odpovědi 1331 bytů; v nich bydlelo celkem 5048 osob (1076 rodin, 255 osob samostatných). Připadá na 1 rodinu 4·5 osoby; podrobně bylo

786 rodin s méně než 5 osobami.
272 „ s 6—10 osobami.
14 rodin s 11—15 osobami.
4 „ s více než 15 osobami.

Mužského pohlaví bylo 2217, žen 2831. — Z otců rodin bylo nejvíce nádenníků (159), 63 truhlářů a t. d., vůbec byli tu samí řemeslníci a lidé pracující; ze žen bylo nejvíce švadlen (79).

Z bytů bylo 795 o jednom pokoji, 413 o dvou, 104 o třech; pouze 329 mělo svou kuchyni, 75 bylo beze všeho zařízení ku vaření, ve 537 vařilo se v pokoji, pro 352 byly společné kuchyně. Pouze ve 620 bytech byla voda zavedena. — 1112 bytů mělo záchody společné, tedy jen 219 bytů mělo po zvláštním záchodu!

Ve 795 jednopokojových bytech bylo 2113 osob, tedy 3 osoby na jednu místnost; ve 2 pokoj. obydlích bylo 2077 osob, čili 2·5 na jednu místnost.

Zajímavé jsou poměry podnájemnictví: čím větší byt, tím více podnájemníků. Tak v malých obydlích bylo z osob tu bydlících pouze 2%, ve 2 pokoj. 5%, ve 3 pokoj. 15%, ve 4 pokoj. 32% podnájemníků. Vidíme, že chudší najme si větší byt jen tehdy, když může jej s jinými sdíleti.

Pro 5048 osob bylo v bytech vyšetřených pouze 3317 postelí! Z toho lze si domysliti, jak v noci to v takových bytech vypadá (o čemž jsem pro Prahu vlastní zkušenost uvedl).

V ohledu zdravotním jest důležitý kubus vzduchový na jednu osobu připadající, totiž krychlový prostor místnosti obytné. Béře se obyčejně 20m³ pro dospělého a 10m³ pro dítě do 14 let; Pfeiffer béře za minimum 15m³ a 7·5m³. Dle toho vyšetřilo se, že obnáší kubus ten pro 1 osobu:

při 58 rodinách	14m³	při 18 rodinách	7m³
„ 66 „	13	„ 15 „	6 „
„ 84 „	12	„ 6 „	5 „
„ 76 „	11	„ 1 „	4 „
„ 53 „	10	„ 1 „	3 „
„ 51 „	9	při 1 méně než 3m³!	
„ 36 „	8		

Tedy 466 rodin nemělo ani onen minimalní prostor vzduchový a 182 rodin mělo méně než 10m³ pro jednu osobu, což je poměr skutečně „nezdravý“!

Konečný dotaz zněl: jak veliké je nájemné? Tu byly získány tyto průměrné číslice:

1. jednopokojové byty:

(41)	nevýtopných, beze všeho příslušenství	M. 74·07
(9)	„ s částeč. „	93·80
(325)	výtopných, beze všeho „	120·75
(386)	„ s částeč. „	143·82
(22)	„ se vším „	183·59

2. dvoupokojové byty:

(33)	beze všeho příslušenství	158·85
(264)	s částeč. „	209·27
(115)	se vším „	242·28

3. třípokojové:

(1)	beze všeho příslušenství	160·00
(30)	se část. „	286·30
(72)	se vším „	326·47

Nemám po ruce žádných podobných dat o našich poměrech, ale vím některá, a tu mohu konstatovati, že nájemné ve Štuttgartě zjištěné, shoduje se téměř zcela s našimi poměry, ba je poněkud menší. Neboť u nás (v Praze) platí se: za byt o 1 místnosti beze všeho příslušenství 60—80 zl., o 2 míst. (totiž s kuchyní) 80—120 zl., v novějších domech až 160 zl. atd. A pokud se velikosti jednotlivých bytů týče, uvedl jsem podrobně již nahoře, že je v Praze a předměstí bytů jednoprostorových více jak čtvrtina. A kdybychom u nás vyšetřili další poměry dle Štuttgartského dotazníku, zajisté bychom dospěli k výsledku, že jest i u nás na čase zřizovati domy s levnými a zdravými byty.

(Dokončení.)

Antika, my a naše gymnasia.

Napsal Em. Peroutka.

Dočetl jsem velké dílo Maxima Collignona Histoire de la sculpture grecque. Před třemi lety chodil jsem jako rakouský stipendista po posvátné půdě hellenské, po Italii a Sicilii a viděl sám všecky věci, které spisovatel líčí, pokud jsou v museích řeckých nebo italských. Pochopitelno tudíž, že krásný výklad francouzského mistra účinkoval na mne tím mocněji. Vzpomínky mé, beztoho časté i živé, zjevily se v mé duši v plné záři a zaujaly mne cele. Když jsem se probral z nich a cítil se opět českým člověkem z konce XIX. století, připadly mi na mysli tyto věci:

1. Francouzi, Němci, Angličané, Američané vydávají každým rokem množství publikací, vztahujících se ke všem oborům starověkého zkoumání: klassikům, sbírkám nápisů, výkopům, rozboru uměleckých památek atd., čím dále tím nádhernějších a četnějších, mají v Athenách a Římě své instituty a školy archaeologické, které jednak vzdělávají členy své v příslušných methodách vědeckých, jednak jménem a nákladem svých vlád podnikají výkopy. Připomínám jako příklad na půdě řecké odkopání Olympie nákladem německé vlády pod vedením Curtiovým prací německých učenců a architektů v letech 1874—1880 (náklad asi 800.000 mk.), výkopy francouzské v Orchomenu, na Delu a od r. 1892 v Delfech, americké v Eretrii na ostrově Euboei, anglické v Heraiu u Argu, švédské na ostrově Kalaurii (nyn. Poru) nynější německé v Athenách kolem Akropole pod vedením Dörpfelpovým a výkopy, které svým vlastním nákladem koná jednak vláda, jednak archaeologická společnost řecká na Akropoli a několika místech středního Řecka. V Italii vytýkám jen jediné výkopy pompejské. Mimochodem pak ukazuji na velkolepé výkopné práce francouzské v Egyptě a severní Africe, francouzské a anglické v Babylonii a Syrii, jimiž v posledních padesáti letech hlavně rozluštěním klínového a hieroglifického písma se

nám otevřel správný názor do dějin národů západoasijských a severoafrických, na Schliemannovy výkopy v Troji, Mykénách, Tiryntě a Ithace a z nejnovějšího data výkopy rakouské v Lykii v Kiölbaschi, v Efesu a Smyrně, v Bosně a Hercegovině.

2. Společnosti a školy výše jmenované podávají účty o pracích svých nejen v rozsáhlých Sbornících, ale referují o každém jednotlivém nálezu ihned svým ministerstvům, vědeckým sborům. (Srovnej na př. kterýkoli ročník Comtes rendus de l'academie des inscriptions et belles lettres v Paříži). Nejlepší odborníci píší o pracích těch nejen do odborných časopisů, nýbrž i do oněch podivuhodných, uhlazených a při tom učených francouzských revuí, jež přicházejí do rukou intelligentních, širokých vrstev francouzských vůbec. (Revue des deux mondes, Gazette des beaux artes, Revue bleue a j.). Před třemi lety uspořádal Homolle, ředitel archaeologické školy francouzské v Athenách, v Ecole des beaux artes v Paříži výstavu věcí nalezených při výkopech delfských (v odlitcích a fotografiích). Americké university pozvaly si před dvěma lety Dörpfelda na cyklus přednášek o stavitelských památkách řeckých. Německé listy denní přinášejí každoročně zprávy o cestách, jež podniká Dörpfeld v čele veliké společnosti každého jara po Peloponnesu a ostrovech aegejského moře.

3. Paříž, Londýn, Berlín, Mnichov, Petrohrad, Cařihrad mají velkolepé sbírky skulptur (řeckých a římských) nebo antiquit vůbec — o museích řeckých a italských ani nemluvě — a základem, jádrem a chloubou všech jsou právě antiky. Tak slávou britského musea jsou originaly ze štítů Parthenonských a metopy téhož chrámu, Louvre má mezi jiným Niku ze Samothrake a Afroditu, Berlín má vlys z pergamského chrámu (a kromě toho sádrové odlitky všech skulptur antických), Vídeň vlys z mausolea v Kiölbaschi v Lykii, Mnichov Afroditu, Fauna a štíty z chrámu Athenina na ostrově Aigině, které koupil král bavorský Ludvík r. 1811 za 20.000 skudů, a velkolepou sbírku vás, Petrohrad nenahraditelné gemmy, Cařihrad sarkofagy. Ale jsou podnes i bohatí jednotlivci, kteří pořizují s velikým nákladem drahocenné sbirky antik: jmenuji jen bývalou sbírku Saburova v Římě a nejnovější Jacobsenovu v Kodani. —

4. Každého roku a v každé době roční hrne se, jak jsem se přesvědčil, ze jmenovaných států množství lidí do Italie a Řecka. V Ufficiích a ostatních musejích florenckých, v musejích římských a neapolském, v Pompejích, Syrakusách, v Gir-

genti a Palermu je plno lidí. A v Patrasu v Řecku vysazuje lloydový parník každé úterý ráno množství cizinců na břeh, jež pak unáší vlak podél korintského zálivu do Athen, Někteří ze všech těch cestujících jsou arci lidé churaví. Ale většina jsou lidé zdraví. Mnozí jsou bohatí a jdou utratit svůj čas a peníze bez vážnějšího úmyslu a bez přípravy, jen tak z mody, ač dlužno i tu přiznati, že není lepší mody na světě a že nemohou utratiti peněz svých lépe. Ale většina chodí tam ze živého a hlubokého zájmu, z duševní potřeby. Vzpomínám si, jak studovali jsme jednoho dopoledne ve Vatikáně v Braccio nuovo, dlouhé to, přestkvostné síni, kde postaveny jsou téměř nejlepší kusy sbírek vatikánských. V čele dlouhého sálu stojí známý, slavný Lysippův Apoxyomenos, athlet, jenž po cvičení stírá si zvláštním nástrojem z těla drobný písek, kterým se byl před zápasem posypal.

Přišla rodina, jejíž vůdce měl v rukou Bädekra, a proběhla za čtvrt hodiny sál. Když přišli k athletovi, řekl vůdce: Ah, das ist der Apokšumenos! Rodina zdvihla unaveně a mrzutě oči a hnala se za okamžik dál ... Ale vzpomínám také jiných příkladů ... sympatické, drobné postavy dívčí, jež dlouho a pozorně dovedla státi před odpočívajícím Satyrem Praxitelovým v kapitolském museu a s neodvratnou pozorností studovala všecky podrobnosti chrámu Svatopetrského. Vzpomínám dále oněch Angličanek, Američanek i Němkyň, které s příkladnou vytrvalostí a sebezapřením vydaly se útrapám devítidenní plavby po ostrovech aegejského moře a s velikou pozorností sledovaly výklady Dörpfeldovy v Troji.

Po těchto faktech napadl mi tento pátý: U nás se nic takového neděje. Co se týká skulptury antické, je u nás takovýto stav: Originálů u nás není [1]), a tomu se nikdo nepodiví. Jinak jsou antické sbírky umělecké v Praze hlavně dvě: Ve dvoře Rudolfina 22 sádrových odlitků antických soch (z nichž skupina: Gall usmrtivší svou ženu není správně podle originálu reprodukována a jedna Amazonka je nesprávně označena) a pak pěkná, vídeňským professorem Benndorfem zařízená sbírka archaeologická při zdejší něm. universitě v Klementinu. Sbírka tato bývá na podzim jednou týdně (v pátek) od 6—7 večerní obecenstvu

[1]) V Rudolfinu jest v museu průmyslovém několik málo vás a nahoře v předsíni dva reliefy. Kromě toho několik vás a jedno torso (Asklepios?) viděl jsem v Klementinu v německém ústavě archaeologickém.

přístupna. Chodil jsem v loni často do obou sbírek a přesvědčil se, že jsou navštěvovány velice zřídka a prohlíženy beze všeho zájmu a porozumění.

Zdá se mi, že většina těch, kteří si obejdou jednotlivé sochy ve dvoře Rudolfina, si myslí: Pěkná, ale trochu podivná dekorace! a že kráčejí spokojeně výš, do obrazárny. Do sbírek německé university přišlo za těch několik pátků, co jsem tam chodil, několik, ale moc málo německých posluchačů universitních, několik gymnasistů, asi dvě starší paní a z Čechů tuším nikdo. Soudím z toho, že není u nás pro antiku ani ve smyslu užším ani ve smyslu širším valného zájmu. A to potvrzují mi i jiné věci. Kromě prací nebožtíka prof. Niederla, prof. Kráľe, Velišského, Nováka, staršího dílka Tyršova, Mádlových dějin umění výtvarného (nedokončených!) několika menších pojednání, některých dobrých školských učebnic, několika populárních knih a trošku překladů z literatury antické, nemáme původního, vážného nic, co by se starověku týkalo. Mimo Listy filologické a od dvou let také České museum filologické naše týdenníky, měsíčníky, revue — nehledíme-li k nějaké cestovní causerii — nepřinášejí poučného, instruktivního nic. Z denních listů teprv ovšem žádný nepřináší nic. Nanejvýš, že ve svých přílohách, kde přinášejí kuriosa z celého světa, hned na př. za ukázkou revolverového slohu z Arizony se zmíní na 6 řádkách, že se bude opravovati Parthenon nebo že v Herculanu vykopali návěstní sloup . . . A takových zpráv může do roka býti dobře počítaných — tak pět, šest.

V uměleckých výstavách našich (kromě snad Knüpfra a Schaffa), v uměleckých referátech kdy a kde viděti nějakou hlubší znalost antiky, souvislosti její s uměním moderním a vůbec správný názor o jejím významu? A v obecenstvu patrně není zájmu teprv. Obráželo by se to nejdříve v literatuře a bylo by to patrno i jinak. Sice, co do literatury, pozoroval jsem v loni v dekadentské literatuře stopy vlastní četby Suetonia a Scriptores historiae Augustae, míním hlavně perversity Neronovy, Caracallovy, Elagabalovy. Na cestě své, trvavší $5^1/_2$ měsíce, viděl jsem velice málo krajanů. Do severní Italie, do Florencie, ba i do Říma ještě přijde z Čech přece leckdo, ale dále dolů jen tak nějaký umělec, na studiích v Italii meškající, 1—2 professoři a snad i nějaký odvážný cestující nějaké firmy. V Athenách o svátcích velikonočních viděl jsem na akropoli prof. Kaizla s jeho chotí. Myslím, že to byla asi jediná návštěva z Čech toho roku na půdě řecké.

Z faktů, které jsem až dosud uvedl, zdá se mi, že plynou tyto dva závěry: 1. Angličané, Němci, Francouzi, Američané, Rusové i menší národové, Švédové a Dánové mají pro antiku do dnes veliký a živý zájem, a 2. U nás v Čechách je toho zájmu tak málo, že to není skoro nic. A ptám se nyní sama sebe: Proč je tomu tak? Jednají-li dobře oni národové nebo jednáme dobře my Češi? Je to u oněch národů silných, mocných a bohatých dovolený, omluvitelný luxus, či vězí v tom nějaký hlubší kořen? Mají-li oni národové z toho všeho nějaký užitek? Není-li to následek jenom většího počtu universit? Nezaměstnávají-li se těmi věcmi jen učení professorové antických literatur a dějin? Či plyne ze studií těch i v široké vrstvy národní nějaký proud? A je ten proud zdravý a důležitý? Má antika vůbec dnes ještě nějaký smysl pro lidi? Pochází-li lhostejnost naše z neznalosti či jest to snad lhostejnost vědomá, z pohrdání? Či máme dnes jiné starosti, důležitější a nalehavější a můžeme býti rádi, že máme ty záchvaty kultu antiky, jež dávno již jest opotřebovaným a vyssátým citronem, za sebou? Zkoušel jsem si dáti odpověď k těmto a podobným otázkám, srovnati si v hlavě všechny tyhle věci a výsledek jsou následující řádky, jež čtenářům N. D. předkládám k laskavému posouzení a případné korrektuře.

Kdyby byly správny Schopenhauerovy věty o umrtvování vůle k životu v člověku, Tolstého nabádání k evangelické nevědomosti a Nietzscheovo opovrhování historií, pak by to bylo dobře, chováme-li se k antice tak, jak se chováme. Ale pak bychom měli založiti ruce v klín i v jiných oborech vědních. A nečiníme toho přirozeně. Nač tedy, myslím, zavírati se práci na celém jednom velikém poli? Leda že by to za to nestálo. V tom však zvracejí mne tato fakta. Uvedu jen příklady. Přečtěme si autobiografii Millovu (John Stuart) a zapamatujme si, jak záhy, jak intensivně a jak nesmírně hluboko vnikl v duševní život antický. (Překlad této knihy konal by u nás výborné služby). Všimněme si toho, že Taine, jistě také moderní člověk, než napsal Dějiny literatury anglické a Rozum, byl napsal jako první práci svůj Etude sur la vie de T. Livius a že byl vlastně tedy filolog, jenž hodně byl napájel duši svou těmi starými literaturami. A last not least Nietzsche, tento světec německé moderny z mnichovské Gesellschaft a bývalé berlínské Freie Bühne, byl professorem klassické filologie v Basileji. Jak ten hluboko tkví

v antice, jak jest naskrz jí proniknut, o tom podává svědectví každá stránka jeho spisů. Myslím, že nebude mi bráno za zlé, ukážu-li i na naše poměry: Naši mladí professoři filosofie všichni byli klassičtí filologové, a to horliví. Jakou úlohu má antika ve tvorbě Vrchlického, jest i u nás obecně známo.

Při tom zúmyslně nepoukázal jsem na Götha, jejž Němci a po nich i my pokládáme za antikvovaného, ani na Herdra, Lessinga a starého Gladstona. Myslím, že se připustí, že příklady tuto uvedené mohly by se hodně rozmnožiti. Vysuzuji pak z toho tyto věci: Velikou práci jmenovaní mužové vykonali podle mého přesvědčení proto, že dali se proniknouti tak hluboko onou čistou, zdravou, vznešenou kulturou antickou. Jsem přesvědčen, že práce jejich pošla ze spojení dvou živlů, ze styku duše moderní s duší antickou. Věřím z toho na omlazující, zúrodňující sílu genia antického až podnes trvající. Pro mne osobně jest tedy jistotou, že zaměstnávání se antikou i dnes není věcí marnou, zastaralou a přežilou u žádného národa a že nelze bez veliké, nenahraditelné škody vzíti z našich škol ten trochu latiny a řečtiny, jenž, jak vidíme na sobě, dnes sice nečiní příliš mnoho dobrého, jak by mohl a měl, ale bez něhož by bylo ještě hůře, právě tak ne, jako nelze z výchovy mládeže odstraniti čtení a psaní, hudbu a tělocvik. Opět jeden příklad. Velikou radostí může naplniti každého z nás čilá a veliká práce, která vykonala se u nás za posledních asi deseti let na př. na poli literární kritiky. Taine, Rod, Brunetière, Hennequin, Lemaitre, Sarcey čtou se, vykládají a kritisují s velikou chutí. A na jich zásadách pracuje se samostatně dále. Myslím však, že to není konečné stadium naší kritiky. Myslím, že zatouží naši čilí pracovníci po tom, aby prozkoumali pochod vzdělání těch moderních velikánů a že si pomyslí: Což abychom my prodělali každý tu cestu vzdělávací, kterou brali se oni mužové? Tu ukázalo by se, trvám, dvojí: Předně, že oni Francouzi všichni jsou odchováni antikou v míře daleko větší než bývá u nás, a za druhé, že kdyby někdo z našich lidí napojil se také tak důkladně z kastalského pramene jako oni mužové, že by dovedl říci něco dobrého, svého a velikého po česku, ne po francouzsku ani po německu, jinými slovy, že z proniknutí duše české, která je přece docela zvláštní, svá, a ne na př. ruská ani německá ani jiná, s duší řeckou by povstaly také tak slavné a velké práce, které by měly právo na pozornost evropskou a také na překlad ne třebas jenom do jednoho jazyka.

Abych horrentní tato paradoxa a anachronismy odůvodnil, budu se musit odvážiti říci šíře svůj soud o antice. Myslím, že jsou tu dvě věci, které třeba míti na mysli: význam antiky historický a význam její samy o sobě. — Vědecké myšlení lidské disponuje dnes velikým, ale konečným počtem pravd. Summa těchto vůdčích, hlavních myšlenek je výsledek práce dlouhých století, produkt dějinný. Jednou položen byl k vědeckému myšlení základ; na tom stavěno pak dále. Přibírány byly prvky nové, přátelské i nepřátelské, kombinovány s myšlenkami dosavadními, tu snadno a po dobrém, tam po těžkých a velikých bojích. Výsledek byl přeměnění a rozhojnění starého základu. A v takové práci míjela století a lidský duch rostl. Ale starý základ trvá v těch pevných, nerozborných myšlenkách a pravdách dnešních, je v nich z velké části neotřesen, jest materiálem a jádrem jejich. A základ ten položili Řekové; základní fond jejich v myšlení evropském podržen. Postačilo by filosofu dnešnímu, aby obmezil studia svá řekněme třeba dobou od Humea nahoru a neznal rozvoje filosofického myšlení od základu řeckého? Postačilo by mu, aby čerpal poznání starověké filosofie z rozborů na př. Kantových? Na tu otázku odpovídají dějiny filosofie. Všickni z těch, kteří mají právo mluviti, znali celou nepřetržitou řadu vývojovou myšlení filosofického od základu, od Platona a Aristotela. Názor na otázku socialní by získal jenom na správnosti, kdyby se pohlíželo na ni historicky, kdyby se vědělo, že otázka socialní u Řeků byla theoreticky i prakticky, jak o tom svědčí kommunismus Platonův a Aristotelova kritika téhož. (Srov. Rud. Pöhlmann: Geschichte des antiken Communismus, 1895, Fr. Alb. Lange, Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart) 2. vydání 1873 a téhož Die Arbeiterfrage 1871). A tak tomu tuším na každém poli duševní práce. Je třeba v každém specialním oboru znáti základ a proměny jeho až na naše doby a potom lze tuším mluviti o době přítomné. Tím je asi neuměle pověděno to, co si myslím historickou kontinuitou a v čem vidím historický význam antiky.

To jest také první ze dvou důvodů, pro něž myslím, že nelze z gymnasií, mají-li zůstati přípravnou školou pro vzdělání vyšší a nejvyšší, řečtinu a latinu bez nenahraditelné škody odstraniti. Ne pro bohatství tvarů a vůbec pro žádnou tvarovou nebo syntaktickou přednost ani proto, že máme

tu ustálený, neměnící se thesaurus linguae. Proč vůbec jazykům mládež se musí učiti, toho bylo by lze dosáhnouti učením se kterémukoli jazyku jinému, mateřskému nebo cizímu. Mrtvý nebo živý jazyk, hlavní je tu methoda, totiž ono po osm let trvající obírání se řečí jakožto nástrojem myšlení. Ono secírování vět z nejrůznějších stran, obracení jich na rub a na líc, obměny a rozbor jich, ohledávání platnosti a významu každé části větné, shledávání synonym, broušení smyslu pro nejsubtilnější odstíny významu, odvažování rozdílu ve výraze téže myšlenky v různých řečech (při překladě), rozdíly mezi smyslem slova vlastním a přeneseným, praegnantním, obyčejným a seslabeným atd. atd., to vše při několikaleté úsilné práci uspůsobí mozek dostatečnou měrou k tomu, aby si navykl na všecky ty subtilní, delikátní a zavité formy, jichž užívá duch lidský, aby ve všech daných případech se vyjádřil co nejlépe. — Proto učíme trvám na gymnasiích jazykům a to tak zvanou filologickou methodou. Cíl tento zveme formálním cílem výchovy a toho dosáhnouti pomohly by nám i jazyky jiné. Ale jazyky klassické konají nám služby, jakých nemohl by nám prokázati žádný jazyk jiný a v tom je jejich raison d'être, a jejich budoucnost. Jako nezačne malíř učiti svého žáka tím, že by jej vedl do přírody a nařídil mu, aby vymaloval mu tu neb onu krajinu, nýbrž zasvěcuje jej tak do tajemství svého umění, že učí ho prostým jednoduchým čarám a rysům, vede jej k začátkům, ze kterých vyrůstá schopnost tvořiti díla složitá, ukazuje mu pak dějiny malířství za všech dob a u všech národů, a když jej tou měrou byl vzdělal, propouští jej s vědomím, že bude moci, dřímá-li v něm tvůrčí jiskra, vytvářeti díla dokonalé krásy, ježto upravil v něm půdu; tak i na gymnasiích, oné, jak jsme řekli, přípravné škole pro vzdělání vyšší a nejvyšší, třeba začínati odtud, odkud naše civilisace vyrostla, na čem je založena, a co proniká všecky fáse a obory našeho evropského myšlení tak, že dílu 19. století nelze plnou měrou — to podtrhuji — porozuměti, neznáme-li dějiny myšlenek v něm vyslovených od začátku řeckého. Jak jinak, střízlivěji a spravedlivěji posuzuje člověk na příklad Nietzsche, když ví, jak hluboko on tkví v antice a čím ona zúrodnila jeho ducha! Jak bylo by zvráceno a proti přírodě podávati ty vědomosti, jež přiměřeny jsou věku od 12 do 18 let, a jež mají býti podkladem studií vyšších, odborných, na základě některé moderní literatury.

Na každém kroku by člověk klopýtl o starý myšlenkový element, a ten by byl buď řecký nebo latinský. Patrno arci, že názor, který vidí v gymnasiích a universitách, ústavy, jež jsou na světě jenom proto, aby člověk osvojil si v nich — s odporem a nechutí — nejmenší míru vědomostí, která by mu stačila, aby došel nějakého společenského postavení, aby se zaopatřil, a potom založe rodinu a řemeslně konaje povinnosti svého stavu naplňoval svůj pozemský úkol slepě a hluše — názor, jak se mi zdá, rozšířený, že není mým názorem. Přesvědčení, že jedinou správnou methodou vědecké práce je methoda srovnávací, to jest obsáhnutí celého dějinného vývoje v jednotlivých oborech od nejstarších dob až po naše dny, je dnes všeobecné. To přesvědčení od dob Aristotelových opět teprv v 19. století přišlo k plné platnosti a jest jedním z nejcennějších výtěžků myšlenkové práce lidské. To přesvědčení je zárukou, že na vyšších školách bude se učiti latině a řečtině pořád a to nejen pro filology. Kde odstranili z gymnasií řečtinu, myslím, že dopustili se osudné chyby a že asi pospíší si, aby ji napravili.

A cože si myslím významem antiky samy o sobě, její cenou absolutní? — To, že jest ta nejkrásnější kultura světa, protože je harmonická.

V lidské duši je neumořitelná touha po poznání, po pravdě, ale právě tak neumořitelná touha po kráse; netoliko rozum, ale i srdce, cit člověku poroučí, a to i za našich střízlivých dob, a v našich studených krajích zrovna tak, jako na jihu. — Po harmonii rozumu a srdce touží člověk všemi vlákny duše. Harmonie té se naší kultuře nedostává. Ta byla ze všech lidí na naší planetě domovem jenom u Řeků. Odtud ona neuhasená žízeň po kráse u nás. Přejavši ovoce tisíciletých kultur asijských, jakož i kultury aegyptské ušlechtilá distinguovaná raça arijská, postavená osudem v nejpříznivější domov, jaký lze si pomysliti v zemi mnohotvárnou s teplým podnebím, nejkrásnějším nebem, nejčistším vzduchem, mořem, jež v přečetných zálivech vniká hluboko do moře a z tisíce míst skytá pohledy nevypsatelné krásy, jež poseto jest světem krásných ostrovů, vytvořila tu kulturu, jež vzdělávala stejně celého člověka, duši jako tělo, rozum jako cit, intellekt jako fantasii. Proto je v těch antických originálech ať literárních ať uměleckých tolik zvláštního, tolik jediného na světě. Všecky ty zbytky antické jsou projevy kultury té, zdravé

a krásné. Ze všeho, co Řekové nám zanechali, ať je to kniha, dorský chrám, mramor nebo bronz, sarkofag nebo scena bakchická, Satyr nebo Afrodita, ze všeho dýše taková silná, oblažující zdravota a vůně jako z čerstvě zoraných brázd, taková neumořitelná radost ze života. A toho se naší kultuře nedostává, té zdravoty a radosti. Po mém soudě proto, že v 19. století intellekt není souměrně pěstován s jinými schopnostmi duše a s citem, mohutností aesthetickou.[1] (Pokračování.)

[1]) Zajímavý jest pokus o aesthetickou školu v Hamburku a volání po člověku aesthetickém v článku H. Bahra v jednom z prvních čísel letošního Zeitu.

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

(Pokračování.)

Že král Jiří nezpronevěřil se zásadám svým ani v posledních letech vlády své, svědectvím je vyjednávání jeho s králem Kazimírem roku 1470, aby král Polský vynasnažil se u papeže o stvrzení kompaktát. Sám král Uherský Matiáš, zvěděv o jednání tomto, na sjezdu v Polné nabízel se k míru s králem Jiřím, slibuje mu, že vynasnaží se o schválení kompaktát, jehož prý snadněji dosáhne od papeže než král Polský. Vzpomeneme-li, že zrovna roku 1470 udál se obrat ve válce ku prospěchu krále Jiřího, jímž zvláště protivníci jeho ve Slezsku byli zemdleni a polekáni, možná-li představiti sobě, že by v týž čas král Jiří byl svolil k návrhům poslů saských, v nichž nevyskytovalo se ani jméno kompaktát a jichž přijetí by vlastně bylo znamenalo volné a nenáhlé zrušení smlouvy této.

Zásluh krále Jiřího o obranu kompaktát a tím o všecko dílo opravy české vděčně pamětlivi byli Čechové způsobem, jenž není zaznamenán v díle Wintrově. Když brzo po smrti M. Jana z Rokycan (22. února 1471) i král Jiří zemřel (22. března), vnitřnosti z těla králova byly v soudku uloženy vedle hrobu Rokycanova v chrámě Týnském na znamení dávného a stálého přátelství obou mužů, z nichž onen slovem, tento mečem bránili Kristova kalicha, král pak dle slov současného letopisce zejména „stálý nalezen byl v přijímání krve jeho předrahé až do smrti“. V průčelí chrámu Týnského postavena socha krále Jiřího s mečem v ruce, jakoby hájil kalich výše ve velkém prostředním štítě umístěný.[1])

---

[1]) Za nového rozmachu reakce katolické na počátku XVII. století nesmiřlivce jesuitské dráždila socha představitele a obrance české reformace. R. 1603 naveden od nich tesařský knap Suksa, aby vylezl na portál chrámu Týnského a uloupil soše krále Jiřího meč. (str. 233.) Za násilné protireformace pobělohorské 23. ledna 1623 novým správcem fary Týnské Ctiborem Kotvou z Freifeldu pomocí

Zásluhou velikého krále Čechové nepodlehli ani ve druhé válce křížové. Stolici papežské nepodařilo se utrakvism udolati násilím. Nástupce Jiříkův Vladislav II. Jagielovic přísahal na pomezí českém, že hájiti bude Čechů při zachování kompaktát dle zápisů předešlých králův a jednati s papežem, aby byla od něho potvrzena a dosazen brzo arcibiskup, který by zachovával kompaktáta dle znění jich i dle zápisu cís. Sigmunda.

Za vlády nového krále, který byl víry katolické, strana pod obojí pozbyla opory a ochrany trůnu. K jednání se stolicí papežskou nedošlo za dlouhý čas. Od papeže Sixta IV., nástupce Pavla II., (1471—1484) Vladislav II. nebyl ani uznán za krále Českého. Ku potřebám strany kališné král choval se zprvu netečně, později, když po míru Olomouckém r. 1478 panstvo strany pod jednou vrátilo se pod poslušenství jeho, podával se dokonce za nástroj nové reakce katolické, jejíž úspěchy však zmařeny krvavým povstáním měst Pražských r. 1483.

Na zprávu o této události papež Sixt IV. snažil se znovu povzbuditi sousední krále a knížata ke zdvižení války křížové proti Čechům ku potlačení jich zpupnosti kacířské. Ale horlení stolice papežské nenalezlo tehdáž nikde ohlasu. Na sjezdě strany pod obojí v měsíci září 1484 stavové zavázali se znovu hájiti svého náboženství na základě kompaktát a zápisu císaře Sigmunda a zapsali se k odporu proti cizozemcům, kdyby pro víru nebo jinou příčinu odvážili se útoku na zemi. Síle strany pod obojí nedovedla čeliti strana pod jednou, takže na sněmě v Kutné Hoře 1485 naklonila se k míru, zatím na 31 let uzavřenému. O míru tom přijímá prof. Winter úsudek Denisův, že znamená pokrok lidský nepopíratelný (str. 30.), ale nedokládá, v čem pokrok ten záležel. Při smlouvě Kutnohorské zapomenuto na základ její, na kompaktáta a zápis cís. Sigmunda, dle kterého — a ne dle stavu, jaký byl na počátku panování krále Vladislava II. — každá strana měla podržeti své kostely. Smlouva tato pojišťovala svobodu náboženskou nejen stavům, ale i všemu lidu obecnému, jemuž volno bylo bez útisku vrchností v potřebách duchovních obraceti se ke kněžím své strany. Neméně důležité

jesuitských alumnů sňat kalich i socha kr. Jiřího. Na místo kalicha dána socha P. Marie, kdežto do výklenku, kde stála socha kr Jiřího, určena byla socha cís. Ferdinanda II., ale nedána. Při tomto „vyčištění" chrámu Týnského roztlučen hrob M. Jana z Rokycan, jehož kosti odtud vyvrženy a na náměstí spáleny. Tělesné ostatky kr. Jiřího uchráněny byly od ruky rouhavé posvátností hrobky královské v chrámě sv. Víta, kdež uloženy byly vedle těla kr. Ladislava Pohrobka.

bylo ustanovení, aby různice a přestupky toho, jakož i všeliké útisky a hanění pro náboženství bylo rozsuzováno a trestáno od krále s radou dvanácti osob zvláště k tomu jmenovaných po šesti od jedné i od druhé strany. Právě v těchto ustanoveních Denis shledává ohromný, nepopěrný pokrok, jenž v rozvoji náboženských stran udál se smlouvou Kutnohorskou. „Události stkvěle potvrdily politiku Poděbradovu: na troskách theokracie zřizoval se stát moderní, zákon nestrannou ochranu rozšiřoval nad kacíři jako nad pravověrci. Po hrozných zkouškách země česká tlakem okolností spíše, nežli svědomou vůlí lidí, uznávala skutečně nepříslušnost moci ve věcech náboženství. V Čechách, o dvě neb tři století dříve než v jiných zemích, zápasy náboženské svými vlastními výstřednostmi vyčerpaly fanatism; strany odhodlaly se ke snášelivosti, když nepovedlo se jedné vyhubiti druhou“ (Denis, Konec samostatnosti české str. 151).

Na sněmě Kutnohorském 1485 znovu jednáno o vypravení zvláštního poselstva českého do Říma, aby od papeže dosaženo bylo potvrzení kompaktát a druhých požadavků českých; strana pod jednou zvláštním poselstvím a král Vladislav mocnou přímluvou svou měli podporovati žádosti české. Ale smýšlení nového papeže Innocentia VIII. (1484—1492) nebylo příznivější než předchůdce jeho Sixta IV.

Straně pod obojí právě tehdy nebylo potřebí spěchati s vypravením poselstva, poněvadž v největších nesnázích jejích dostalo se jí mimořádné úlevy. Nesnáze nejhorší vyplývaly z toho, že nedostávalo se v zemi biskupa, který by světil žáky straně pod obojí na kněžství a vykonával druhé výkony úřadu toho. V první polovině XV. století nedostatek ten nebyl tak citelný. Za války husitské straně pod obojí sloužil arcibiskup Konrád, jenž r. 1421 přestoupil ke straně husitské. Po smrti jeho r. 1431 nastala krátká mezera, ale po přijetí kompaktát (1436) potřebám strany pod obojí vyhovoval nejen biskup Konstanský, Filibert, legát koncilia basilejského (v letech 1432—1439), jak prof. Winter na str. 448 uvádí, nýbrž i biskupové Olomoučtí Pavel z Miličína, Jan Ház, Bohuše ze Zvole a Tas z Boskovic (Tomkovy Dějiny města Prahy VII. str. 147). Teprve zrušením kompaktát od papeže Pia II. nastaly straně pod obojí krušné nesnáze se svěcením kněžstva. Když okolní biskupové odpírali je žákům strany pod obojí, tito utíkali se do ciziny, nejčastěji do Italie, kde za peníze docházeli svěcení na kněžství od někte-

rého chudého nebo lakotného biskupa domácího. Ale i to stěžováno čím dále tím více. Roku 1482 podařilo se straně pod obojí vyvábiti z města Mirandoly biskupa Augustina Luciana Sancturinského, který až do smrti své r. 1493 konal Čechům úřad biskupa světicího.

Na sklonku XV. století v příkré protivě naproti volným mravům biskupa vlaského Augustina Luciana shledáváme ještě mravní přísnost a opravdovost kněží kališných. Při nekonečné prozatimnosti církevního zřízení strany pod obojí bylo štěstím, že po dlouhý čas v čele jejím stáli mužové vynikající intelligencí i horlivostí mravní a požívající obecné vážnosti celé strany. V l. 1448—1471 po 22 let úřad administrátora strany pod obojí vykonával M. Jan z Rokycan, kdežto nástupce jeho M. Václav Koranda z Plzně, někdejší vynikající člen poselstva krále Jiřího do Říma r. 1462, v čele konsistoře setrval po 26 let (1471—1497).

O mravních snahách duchovenstva strany podobojí v druhé polovině XV. století v díle prof. Wintra nedovídáme se žádných zpráv podrobnějších. Na str. 596 dle Chelčického Postilly, dle výčitek Rokycanových i napomínání krále Jiřího soudí spisovatel, že kněžstvo husitské pokleslo zase. Z výčitek mravokárců horlivých vyplývá jen, na kolik ochladlo prvotní nadšení husitského hnutí v některé části kněžstva strany pod obojí. Ale snaze opravní po příkladu velikých původců hnutí husitského zůstávali věrni oba administrátorové strany pod obojí Jan z Rokycan i Václav Koranda za dlouholeté správy své. Postilla Rokycanova a Manuálník Korandův, dvé to vzácných památek svědčících o neunavné horlivosti obou duchovních vůdců strany pod obojí v péči o nápravu mravů ve stavu kněžském i světském. Z postilly Rokycanovy na stránce 887—889 podány sice některé charakteristické vyňatky a posouzeno příznivě kazatelské umění kazatele týnského, ale odtud bylo lze vybrati doklady, jak horlivý administrátor snažil se, aby kněžstvo pod obojí zachovalo se na mravní výši doby starší. Při obtížích, s jakými docházelo se svěcení na kněžství a při nedostatku podpory od moci světské, jíž pohřešoval vrchní církevní úřad zvlášť od smrti krále Jiřího, mnohá osoba nehodná vplížila se mezi kněžstvo kališné, z čeho vznikalo pohoršení ve straně té. Proti vadám a nedostatkům všelikým horlivě vystupoval i M. Václav Koranda, za něhož mravní stav duchovenstva správě jeho svěřeného zachovával se celkem

v té míře, v jaké byl za M. Jana z Rokycan. Ve sporu s panem Janem Zajícem ze strany katolické r. 1489 M. Václav Koranda zastával se duchovenstva kališného, že majíc skrovnost vyměřenou k živnosti, méně jest oddáno rozkošnictví a pilněji koná povinnosti své než „bohatí preláti", ano i nižší duchovenstvo strany pod jednou, ba i mniši žebraví, mezi nimiž „chudoba bez nedostatku, an jich spižírny naplněné i pivnice neb sklepy v mnohé hojnosti" (Manualník str. 31.).

Prof. Winter na str. 597. uvádí chválu Korandovu, ale potlačuje srovnání duchovenstva kališného s kněžstvem strany pod jednou. Doslovně uvádí teprve delší citát, ze kterého usuzuje, že duchovenstvo pod obojí, které hříchy stavilo až do osobní škody své, až do pronásledování, „to zajisté také na sobě stavilo hříchy, aby nebylo v posměch dáno, aby nebyla práce jeho marná". Ale v díle svém nezaznamenává charakteristických zjevů a příkladů, ze kterých by patrno bylo, že duchovenstvo strany pod obojí ani v posledních desítiletích XV. století nezpronevěřovalo se snahám velikých předků svých o mravní nápravu.

Celkem mravní stav duchovenstva strany pod obojí stále vynikal znamenitě nad úroveň kněžstva katolického v zemích okolních. Roku 1469 ve Slezsku srovnávalo se skrbení duchovenstva vratislavského, které se vyhýbalo všem útratám na válku křížovou, s horlivostí kacířských kněží v Praze, kteří prý toho času nešetřili peněz ani krve. Když roku 1477 král Vladislav II. vystrojil Pražanům kvas a veselí a král sám s měšťkou jednou účastnil se tance velikého, pohoršeni byli někteří kněží strany pod obojí, kteří dle smyslu artikulů pražských zamítali takové veselosti hlučné jako nemravnost, i kárali to na kázáních, tupíce lehkomyslnost žen, ano krále samého nazývajíce Mohametem. V době vítězného potlačení reakce katolické r. 1483 uzavřeno od obcí Pražských mezi jiným také, aby byl znovu osazen úřad duchovní na rathouzích proti hříchům a neřádům, jakožto „cizoložstvo, smilstvo, tance, krčmování v neděli, oděv oplzlý mužského i ženského pohlaví, hry o peníze, zpívání nepoctivá a škodná". Tehdy zároveň navráceno se k husitskému způsobu slavení posvícení v jeden den proti pokusu násilných konšelů r. 1481, kteří chtěli se vrátiti ke způsobu katolickému. Nejnápadněji mravní stav duchovenstva kališného vychovaného v přísných zásadách doby předešlé vyniká kontrastem naproti biskupu Sancturinskému Augustinu Lucianovi,

jehož strana pod obojí r. 1482 získala k svěcení žáků na kněžství. Nebyl to biskup dle přísných zásad mravních vyznačených někdejšími čtyřmi artikuly pražskými, jichž stále přidržovala se větší a lepší část duchovenstva strany pod obojí, nýbrž byl to typ biskupa z doby předhusitské, jenž pohoršoval Čechy bezmeznou lakotou, nepilností v kázání slova božího a v sloužení mší svatých, lehkostí mravů v soukromém životě, nepravdomluvností, klením častým a vášnivostí.[1])

Biskup Augustin Lucian zabloudil do země, kde od počátku XV. stol. horlivě pracováno o nápravu mravů a o podvrácení soustavy svatokupecké, která zrovna v druhé polovině XV. stol. posílena byla vítězstvím stolice papežské nad opravnými snahami koncilia Basilejského a kvetla právě tehdy v jeho vlasti italské. Divně dojímaly Čechy zprávy poselstva krále Jiřího r. 1462 o životě při dvoře papežském, jenž stkvěl se nádherou, ale prosáklý byl nemravností a prodejností; Pius II. nazýván smilníkem nečistým. Pavel II. byl muž „povahy surové i náruživé, oddaný lakomství a rozkošnictví“. Na konci XV. století na stolici papežskou zasedl Alexandr VI., „jeden z nejkrutějších a nejnemravnějších mužů, kteří kdy dosáhli nejvyššího úřadu duchovního“. (Tomkovy Dějiny města Prahy VII. 89, IX. 32, X. 119.) Potřeby dvoru papežského zmáhaly se víc a více jednak nezřízeným soukromým životem papežů tehdejších, kteří z bohatství hromaděného opatřovali přirozené přátely, syny i dcery své, jednak mecenášskou podporou nových snah vědeckých a uměleckých.

Jakkoli ředitelé strany pod obojí M. Rokycana a Koranda nepřestali horliti proti přepychu, prostopášnosti a prodajnosti při stolici papežské, kterou udržována v církvi všecka soustava svatokupectví, proti které s takým úsilím horleno bylo od zbožných předchůdců jejich, přece dále setrvali v úsilí, aby dosaženo bylo návratu Čechů ku poslušenství církve, jen když by svoleno bylo ke kompaktátům a k dalším žádostem o dokonání smlouvy této, z nichž přední bylo svobodné volení arcibiskupa a biskupů domácích.

V žádostech těchto, když by k nim svoleno bylo od stolice papežské, duchovní vůdcové strany pod obojí viděli možnost, pokračovati ve zbožném směru o napravení mravů aspoň v zemích českých, když nebylo tu chvíli naděje v opravu církevní v druhých stranách.

---

[1]) Tomkovy Dějiny m. Prahy VII. 270, 378 IX. 175, X. 22, 45.

Ale středověká idea jednoty církevní ve víře, v obřadech a ve všem zřízení hierarchickém byla ještě na sklonu středního věku tak mocná, že stolice papežská nechtěla ani slyšeti o zvláštních požadavcích Čechův i domáhala se bezvýminečného návratu jejich k poslušenství. O návrat ten Čechové jednali zprvu skrze zvláštní poselství a když věc se nezdařila, papež Pius II. a Pavel II. nelekali se zdvihnouti křížovou válku proti kacířským Čechům. Ale středověká idea jednotné církve magickou silou poutala i Čechy strany pod obojí, tak že ani nový odpor a nepřátelství stolice papežské neodvrátili vůdců strany této, krále Jiřího a administrátora Rokycany, aby smír s Římem neměli dále na mysli a aby s cesty neodklizovali vše, co by překáželo příštímu navrácení k poslušenství církevnímu.

Tím vysvětlíme si útisk a stíhání Jednoty bratrské za krále Jiřího. Co strana pod obojí vedením Rokycanovým ocitla se v lichém postavení ke stolici papežské, z někdejších posluchačův a ctitelů jeho z doby „mladého krále", zeman Řehoř odvážil se provésti důsledky horlivých slov kazatelových o zavedení církve a o opanování jí Antikristem, o čem více ještě byl poučen ze spisů Petra Chelčického odporučených mu kazatelem týnským. Sklamal se Rokycana, doufal-li, že v zákoutí hor Orlických, kde na Poděbradově zboží Litickém, ve vsi Kunvaldě zjednal posluchačům svým útulek (1457), nábožné vznícení jejich bude míti průběh na způsob zbožných Vilémovských, Divišovských, Chelčických a pod. Smělý a rázný duch Řehoře, předního z Bratří kunvaldských, odvážil se díla, jehož lekal se Rokycana. Srovnávaje život prvotních křesťanů, jak dojímavě vylíčen byl Petrem Chelčickým, se zlým stavem církve římské za doby své a hledě ku překážkám, jež straně pod obojí v úsilí o nápravu mravů křesťanských dály se od stolice papežské, Br. Řehoř poznal, že nelze „dověřiti se spasení života věčného spolu se sborem římské říše, kteréžto hlava je papež," že třeba vytrhnouti se z poslušenství jejího a samostatně pokusiti se o zřízení společnosti církevní, ve které by byly uskutečněny idee Petra Chelčického o obnovení prvotního života křesťanského z doby apoštolské. Br. Řehoř znovu podnikal dílo, o něž před čtyřiceti lety byli se pokoušeli kněží táborští. Ale jaký rozdíl mezi obojím hnutím! Strana táborská mocí, bojem tělesným, fysickým pokoušela se o nápravu, kdežto žáci Chelčického a Rokycanovi volili „úzkou cestu Kristovu," chtíce tichým životem křesťanským a utrpením projevovati víru svou.

Podniku Řehořovu byla v Čechách půda velmi příznivá, ježto mnoho vroucnějších povah bylo nespokojeno s posavádním průběhem opravy české, po zemi tajily se ostatky staré víry táborské, ba v samé universitě pražské vyskytovaly se osoby hnutí novému příznivé. Všecky tyto živly spojoval a sdružoval br. Řehoř na cestách svých z Kunvaldu podnikaných po Čechách.

Ale již počátky nové společnosti náboženské, jež jevila nesmiřitelný odpor k Římu, povzbuzovaly domácí stranu katolickou k odporu. Biskup Vratislavský, Jošt z Rosenberka, radami svými při králi Jiřím byl původce prvního pronásledování, jež sneslo se na Jednotu r. 1461. Bylo to v době, kdy král Jiří připravoval poselství do Říma za potvrzení kompaktát i doufal zajisté, že zavděčí se stolici papežské plněním přísahy korunovační, dle které zavázal se církvi, že v zemi nebude trpěti žádných sekt a kacířství. Přísně zakročeno proti Bratřím, když v měsíci březnu 1461 přepadeno shromáždění jejich na Novém městě pražském. Té doby administrátor Rokycana chránil někdejších svých žáků a ctitelů. Nemohl sice zabrániti věznění a mučení Bratří, kteří byli obviňováni, že obnovují učení táborské a chystají spiknutí a povstání, ale když mu vydáni byli, aby zkoumal víru jejich, zachoval se k nim šetrně, spokojiv se odvoláním, jež uloženo bylo v tak mírné a opatrné formě, že každý Bratr mohl je podepsati; sám vůdce bratří, Řehoř, nebyl mučen ani přinucen k veřejnému odvolání a po některém čase propuštěn z vězení. (Goll, Jednota br. v 15. stol. v Č. Č. M. 1884, str. 451—452.)

Teprve když Bratří r. 1467 zřízením zvláštního řádu kněžského odtrhli se plně od strany pod obojí, M. Rokycana odřekl se jich veřejnými listy, kterými zavrhoval bludy pikartské a věřící vystříhal od nich (1468). Nic nevadilo, že strana pod obojí v Čechách zrovna tehda ocitla se v novém boji se stolicí papežskou, od níž nejhroznější kletby metány na krále a nová válka křížová zdvižena proti zemi; kališníci vedením Rokycanovým zůstali na dále věrni církvi, třeba od ní jako kacíři byli zamítáni a zavrhováni.

Nově mocí světskou zakročeno proti Bratřím mnohem krutěji než r. 1461. Martyrologium Jednoty zaznamenává první mučedlníky. „Sedm Bratří našich mučedlnictvo trpěli jsou“, čtyři umučeni hladem na hradě Rychmburce a dva upáleni, jeden v Čechách a druhý na Moravě,[1]) mnoho jiných uvrženo do vě-

[1]) O síle víry, s jakou smrt podstoupil Br. Chulava na Moravě, zajímavou zprávu podává „Sepsáni malé strany“: „Potom také B. Jakub Chulava z Moravy

zení, odkud vyproštěni teprve při nastoupení krále Vladislava II. Ačkoli Rokycana v listech svých r. 1468 důtklivě vystoupil proti Bratřím, nicméně přímo nebyl účasten ani druhého pronásledování Jednoty, naopak přímluvami svými u krále hleděl zmírniti zlý osud Bratří.

Zcela odchylně a nespravedlivě prof. Winter soudí o chování Rokycanově k Jednotě bratrské. Na str. 53. sice přiznává, že Rokycana „povahou svou nebyl přítel krvavého utiskání“, ale na téže stránce prohlašuje jej za původce pronásledování, které za krále Jiřího shrnulo se na Jednotu, ano v textu citují se slova Osvědčení Jednoty z r. 1558, dle kterých Rokycana „těžké pokušení při králi objednal, až některým mučení na skřipcích, zmoření, rozptýlení“. Bratří odměňovali prý se Rokycanovi tím, že mu vyčítali zradu, prý je přivedl na cestu a pak jich ostavil, ba teď je i pronásleduje. „Rokycano svět jsi a se světem zahyneš!“ tak mu volali, uštěpujíce ho pro jeho snahu státi se arcibiskupem od Říma uznaným. „Ještě po stu letech mu zradu vyčítali a nikdy nezapomínali, neodpustili.“ Nový to patrně doklad „mstivého“ smýšlení Bratří, jež prof. Winter připisuje Bratřím, o němž však v současných pramenech bratrských nenalezneme ani stopy. Rokycana nebyl původcem pronásledování Bratří r. 1461 ani účastníkem jeho roku 1468, o tom máme zjevná a jasná svědectví v pramenech současných.

Že Rokycana násilí pro víru neschvaloval, máme důkazy již z doby persekuce zbytků strany táborské a blouznivců moravských, (žáků Štěpána Kroměřížského), kdy mírnil, krotil a káral často horlivost a kvapnost úřadů městských v pronásledování a trestání lidí bludných. (Palackého Dějiny národa čes. IV. 1. 302. Srovnej i Sepsání menší strany br.). O pronásledování Bratří r. 1461 v současném traktátě „Kterak se lidé míti mají k církvi římské“ čteme, kterak »k mistru Rokycanovi mnohé řeči na nás šly, ale nepřijímal

seděl na Výškově v žaláři tři léta a potom upálen. A když ho na smrt vedli, mnoho dobrého mluvil i víru vyznával. A tu žena jeho byla a dvě dcery a tři synové. Tehdy řekli jemu ouředníci: ‚Milý Jakube, rozpomeň se na svou věrnou manželku i na své milé a krásné děti a nečiň jim té hanby a žalosti. Pomni a smiluj se nad nimi, však víme, že jsi dobrý člověk; jediné ale řekni, že zlý kněz může tolik jako dobrý.‘ Tehdy Jakub řekl: ‚Milí páni! Prosím vás, nepřejte mi toho, abych já proti milému P. Ježíšovi mluvil, neb jest on tak pověděl, že nemůž zlé dřevo dobrého ovoce činiti.‘ A uprosiv sobě chvilku k modlení, pomodliv se i šel a dokonal život svůj.“ Br. Jakub odsouzen byl na smrt biskupem Olomouckým Tasem.

dlouho žalob na nás". (Goll Quellen und Untersuchungen zur Gesch. der böhm. Brüder str. 102.) Původce prvního pronásledování Bratří zřejmě jmenují v listě purkmistru a radě Starého města: „Ačkoli někteří spravedliví trpěli vězení i na Novém městě mučení, ale to jest bylo královským rozkázáním, který chtěl své přísaze dosti učiniti; a také kněžská rada byla k tomu zvláště biskupa Jošta; jakož jsme zpraveni, že by k králi mluvil, by nám smrti nečinil, ale trápení dosti dal, a tak král jest té rady uposlechl, maje za to, že by tím bohu posloužil a církvi římské se zachoval". (Goll, Jednota br. v 15. stol. v Č. Čes. Mus. 1884, str. 463.) Jak Rokycana choval se za druhého pronásledování Bratří, zvídáme z prvního listu Bratří Mýtským: „Máme za to, že jemu toho líto bylo mluvení a psaní na nás, jakož nám povědíno od znamenitých lidí, že i králi mluvil, aby nám milostiv byl". V posledním listě Rokycanovi Bratří dojemně rozloučili se s někdejším učitelem svým: „O rozpomeň se a neumírej tak! — vyznávajíce zároveň, že jeho nade všecky lidi milovali". (Goll Jednota br. v 15. stol. v Č. Čes. M. 1885 str. 57.) Kde z pramenů současných vysvítá, nějaká účast Rokycanova v pronásledování Bratří, kde jeví se mstivé smýšlení Bratří? jak domnívá se prof. Winter. Za původce pronásledování nesprávně prohlašuje se Rokycana teprve v Apologii br. z r. 1503. Údej ten přenáší se do pozdějších spisů bratrských a sesiluje se dalším obviňováním ze zrady a ukrutnosti, jakož vidíme v dokladě uveřejněném z „Osvědčení Jednoty" r. 1558 na str. 53.

Duch snášelivosti, jaký shledáváme při M. Rokycanovi, zůstával i při horlivém nástupci jeho v úřadě administrátorském, M. Korandovi, třeba i on rozhodně zamítal odchylky Bratří v učení a řádech. V tom směru třeba doplniti zprávy Wintrovy na str. 54. o pokusech, jež za správy Korandovy se udály o napravení roztržky. Roku 1473 dostalo se Bratřím slyšení před mistry pražskými a pokus opětován r. 1478 hádáním před administrátorem a konsistoří strany pod obojí. R. 1488 usilováno o nové slyšení, k němuž však nedošlo.[1]) Přes to, že rozdíly mezi stranami jen zhoršily se hádáním, Jednotě bratrské za celé dlouholeté správy Korandovy (1471—1497) nedostalo se žádného útisku a pronásledování, protože, dle svědectví samého ctihodného administrastrátora, „nebylo hleděno ke zkažení Bratří, ale k napravení". (Manuálník Korandův str. 37.)

[1]) Goll, Jednota bratrská v 15. století v Čas. Čes. Musea 1886, str. 122.

V této době oddechu za posledních tří desítiletí XV. století Jednota bratrská utěšeně zmáhala se v obecném lidu po vsech, městečkách a městech,[1]) užívajíc tu a tam ochrany pánů nejen pod obojích, ale i katolických (Viléma z Pernšteina, Jana z Šelnberka), kteří v Bratřích vážili si tichých a pracovitých osadníků. Již i ze šlechty domácí přistupováno do Jednoty; ze stavu panského byli mezi prvními Jan Kostka z Postupic a syn jeho Bohuše, paní Johanka z Krajku.

Na zboží pana Jana Kostky v Brandýse nad Orlicí zemřel dne 12. srpna 1474 zakladatel Jednoty Br. Řehoř i pochován jest na Orlíku proti hradu na druhé straně řeky v hrobě skalním.

Brzo potom Jednotě bratrské dostalo se posily přístupem mužů na universitě graduovaných; nejdříve přijat Br. Prokop z Jindřichova Hradce, později Br. Lukáš z Prahy, Vavřinec Krasonický, všichni bakaláři svobodných umění v učení Pražském. Novým živlům nestačila brzo „úzká cesta“ vyměřená Br. Řehořem. Bylo potřebí zmírniti přísné zásady původních zakladatelů, což nestalo se bez odporu starověrců. V zápase, který o to sveden mezi stránkou větší (Lukášovou) a menší (Amosovou), vítězství dostalo se straně větší vedené intelligencí bratrskou. Její zásluhou sesíleno vnitřní ústrojí nové společnosti náboženské a dán jí směr, kterým Jednota bratrská v XVI. století stala se pravou dědičkou oprávných snah Husových, za rychlého a žalostného úpadu strany pod obojí zachovavši a dovršivši čest reformace české.

(Pokračování.) *J. V. Řehnický.*

---

[1]) Nejen ze strany pod obojí hojně přestupováno do Jednoty, ale i ze strany katolické. Na výčitku katolického pána Jana Zajíce z Hasenburka, že Pikartství vzešlo ze strany pod obojí, jako tato vytrhla se z poslušenství církve římské, tak oni z ní se vyrojili, mistři strany pod oboji ukazovali k neřestem při dvoře papežově a v jiném vyšším duchovenstvu, k starším i dosud trvajícím, z nichž přišlo k rozdvojení, jakož i k tomu, žeť mnoho je ‚bratříčků‘, kteří od strany pod jednou se odtrhli, jakož i k bludu Valdenskému v Němcích (Tomkovy Dějiny m. Prahy X. str. 85).

Církev a stát.

Otázka o poměru státu a církve byla za všech dob akutní, programmovou; a smíme říci, že od těch dob, kdy církev křesťanská dosáhla moci ve státu a stala se rozhodujícím faktorem, „státní církví“, otázka tato rozluštěna nebyla. Snad se bude zdát někomu, že u nás není třeba o ní uvažovat; ale doba není daleká, kdy i u nás přijdou na denní pořádek návrhy, k odloučení církve od státu směřující, návrhy, jaké v druhé polovici naší říše staly se zákonem a jsou v platnosti. Víme, že budou rozhodovat lidé, kteří buď s církví nemají co činit, jimž každá církev jest lhostejná, a jimž tudíž půjde hlavně o prospěch státu; nebo takoví, kteří jsou nakloněni jediné panující církvi. V tom právě vidíme největší vadu, že o „církvi“ rozhoduje necírkevní muž a na druhé straně, že církve téměř všecky usilují tolik o světskou vládu, ačkoli jindy mluví o vyšším svém povolání. Jak uspořádat poměr církve a státu — o tom přemnozí přemýšleli. Církev křesťanská jest společnost věřících v Krista Ježíše a obsahuje vlastně pozemský i nadzemský svět; na nebesa povýšený Kristus jest hlavou tohoto těla. Někteří pak více v popředí staví moment pozemskosti, viditelnosti církve, jiní hledají vlastní podstatu v nadzemském světu — řekl bych, že jedni více počítají se světem jaký je, druzí však více se snaží za ideálem. Katolicismus ideální církev a viditelnou má za jednu; „empirická církev“ jest totéž, co království Boží; proto církev je spasitelným ústavem, c í r k e v vede jednotlivce ke Kristu. Evanjelický názor však zní: skrze víru v Krista jsem veden do církve; dříve víra, pak církev; kdežto římsko-katolický by zněl: dříve církev, pak víra. Však i evanjelické církve upustily od tohoto původního (správného) učení a dnes již jen u některých „sekt“ setkáváme se s učením: do církve náleží jenom znovuzrození, a ti jedině mají za údy sboru býti počítáni. Když tedy počátkem IV. stol. církev vzrostla ve světovou moc, od některých počteno to za

úpadek (svj. názory Chelčického), od jiných za vítězství. To je právě onen dvojí směr: jedni chtějí oddělit církev a stát, nechť vedle sebe konají své povolání od Boha jim přikázané; druzí pojímají stát jako organismus, jenž má obsahovat veškeren život a jenž jest nejvyšší autoritou, vedle níž žádná společnost lidská, ani náboženská nemá již místa a tato musí se ocitnout buď se státem úzce spojena nebo od státu být pokládána za obyčejnou korporaci, jako ku př. umělecké a jiné.

Uvedeme několik hlasův o této otázce; jde nám o to slyšet theoretiky různých směrů a vyznání. Vybíráme na prvním místě vrchního prokurátora svatého synodu Konst. Petroviče Pobědonosceva. Držíme se jeho článku „Církev a stát", který, jak doufáme, může dost informovat o názorech osobnosti v Ruské církvi rozhodující. Něco podáme u výtahu, jiné v úplnosti.[1])

1. Pozoruhodným zjevem doby naší jest boj církevních základních mocí se státními. Vznikne-li boj z duchovně-náboženských počátků, nelze vypočítat, na které hranice se omezí a které živly v sebe pojme; až kam se rozšíří a kde se moře vášní utiší, jež bylo bojem pro přesvědčení a víru vzbouřeno. V otázkách víry lidu musí státní moc zjevovat své požadavky se zvláštní opatrností a právě tak opatrně své právní nároky formulovat, aby neurazila citlivost a duchovní požadavky; vědomí lidu nedopustí, aby se jich někdo dotýkal nešetrně. Státní moc může býti veliká, není však založena v ničem jiném, než v poznání duchovní souvislosti mezi lidem a vládou, ve víře lidu; moc ona v té minutě jest podkopána, jakmile začne dělení toho na víře spočívajícího vědomí. Spojen s vládou snese lid těžké věci, omezí se v mnohém a vydá státní moci. Jenom jednu věc ne-

[1]) Svatý synod jest nejvyšší instancí k rozhodování všech otázek církevních, ustanovuje nejvyšší duchovenstvo atd. Členové úřadu toho jsou z nejvyššího duchovenstva země, vrchní prokurátor, jako zástupce císařův, jest jediný světský člen a jest tolik, jako ministr. — Zmíněný článek vyšel ve vydání různých statí Pobědonosceva, sebraných v Moskovském Sborníku. Tohoto sborníku vyšlo na Rusi již několik vydání (víme o třetím); také již vyšly překlady úplné nebo části. Pěkný, německý překlad hlavních statí, již ve II. vydání, je: „Streitfragen der Gegenwart". Autorisirte deutsche Übersetzung von R. Borchardt und L. Kelchner. Berlin 1897. Francouzský překlad je: Pobédonostzeff, C. P., Questions religieuses sociales et politiques. Traduit du Russe, 1897. (Obsahuje: L'église et l'Etat. — Démocratie nouvelle. — Mensonge politique. — Le jury. — La presse. — Instruction populaire. — La loi. — Les maladies de notre temps. — Les connaissances et l'oeuvre. — La foi. — Nouvelle religion et mariages nouveaux. — La vie spirituelle. — Caractères. — Pouvoir et autorité. — L'église.)

může státní moc požadovat, jednu věc jí nedají: to, v čem věřící duše jednotlivcova, jakož i všech domnívají se mít základy všeho duchovního bytí a co pro sebe spojují s věčností. Jsou hlubokosti, k nimž státní moc nepronikne a nemá proniknout, aby nepobouřila prameny víry v duši každého i všech. — Hlavním pramenem vzniklých a ještě ostřeji hrozících nedorozumění mezi lidem a vládou jest uměle vystavená theorie vztahů mezi státem a církví. Historický pochod událostí na západu Evropy jest nerozlučitelně spojen s rozvojem římsko-katolické církve; zde vytvořil se pojem o církvi, jako o duchovně-politické instituci s mocí, která, v protivě k státu, s tímto vstoupila v politický boj; a událostmi tohoto boje jest celé pole dějin západní Evropy pokryto. Tímto politickým významem církve zatlačeno do pozadí a zatemněno ve státním vědomí ono jednoduché, vlastní, přirozené pojímání církve jako společnosti křesťanů, kteří organicky jednotou víry spojeni jsou ve svazku od Boha založeném. „Ale toto poznání jest zakořeněno v naší duši a jest výrazem potřeby víry a jednoty u víře. V tomto smyslu církev neodloučí se a nemůže se odloučit jako společnost věřících od státu jako od společnosti, která jest spojena v občanském svazku.“ Rozum si může vytvořit jakoukoli theorii o vztazích církve a státu, vědomí věřícího lidu není tím vyplněno a upokojeno; umělá stavba není pociťována jako pravda. Duchovní život hledá a podpírá především duchovní jednotu a vidí v této ideál vlastního bytí; ale ukazujeme-li duši tento ideál v dvojdílnosti, nepřijme ho a odvrátí se. Víra jest bezpodmínečnou ve svém způsobu, netrpí nic podmínečného ve své ideální konstrukci. To je pravda, že život všech a jednotlivce ve své skutečnosti jest nepřetržitým řetězem pádu a rozdělení, nešťastného rozdělení mezi myšlenkou a činem, mezi vírou a životem; ale v tomto ustavičném boji nedrží se lidská duše v rovnováze ničím jiným, než vírou v ideální, konečnou jednotu a cení tuto víru jako první a nejvroucnější podporu svého bytí. Neříkejte, že život je věc pro sebe a víra také, a nezavádějte tento pojem do theorie života — to je smrt.

Na západu Evropy udržuje se již dlouho boj církve se státem a státu s církví. Stát se opírá o moc vzdělanosti, církev o víru lidu a uznání duchovní autority. Komu připadne vítězství? Těm, kde se ukáže skutečná, opravdová víra; živá víra nepřipouští žádné dohodování a nedá se získat zdáním víry; víru

lidu pro sebe nezískají vzdělaní, a ona jest přece nejpodstatnějším prvkem duchovní síly. Nechť nezaměňují přesvědčení rozumu s přesvědčením víry. V této záměně pojmů skrývá se pro stát veliké nebezpečenství v boji s církví. Když v době reformace státní moc v Německu se postavila v čelo hnutí proti staré církevní moci a novou organisaci církve vypracovala, ovládala skutečně duchovní sílu víry. Hnutí, k němuž se připojila, probudilo se v lidu a bylo proniknuto hlubokou vírou. První vůdcové jeho představovali nejvyšší niveau vzdělání tehdejší společnosti, a současně hořel v nich oheň hluboké víry, jež je spojovala s lidem. Tak se koncentrovala v tomto hnutí nekonečná duchovní síla, které po dlouhém boji musila ustoupit po mnohá století zakořeněná moc starého řádu. — Dnes jsou poměry jiné. Se strany státu vzniklo ve státním vědomí rozdělení mezi vírou lidu a politickou konstrukcí církevního řádu. Na druhé straně jest u vzdělané třídy ještě nápadnější rozdělení víry a vědecké konstrukce její. Theologická věda neomezuje se na svou původní úlohu (přivádět na vědomí a všeobecným rozhledem obsáhnout jednotlivosti církevní víry), nýbrž hrozí polknout veškerou víru, neboť ji podřizuje nemilosrdné, kritické analysi rozumu, jako nějakou věc, jako zcela zevnější objekt zkoumání. Politická věda složila podrobně vypracovanou nauku o konečném odloučení církve a státu, učení, v němž církev ve skutečnosti nutně se jeví jako zařízení státu podrobené; stát se pak zjevuje odloučen od každé víry a vůbec lhostejný k víře; stát sice uznává potřebu náboženství, ale stát zachází s církví na základě své autorisace, svého dohledu a kontroly, aniž by se staral o „víru“. Státu ovšem jest tato theorie velmi pohodlná. Ale theorii vypracovanou v studovně ministrově nebo učencově víra lidu nepřijme; věřící se odvrací od uměle vypracovaných theorií, vycítí-li v nich lež. Tak ku př. politická theorie pohodlně se shodne v tom, že farář se udrží a může udržet v úřadě církevním nebo theologický professor na katedře, jenž veřejně prohlásil (a v Německu je to bohužel časté), že nevěří v božství Spasitelovo; ale lidové vědomí neporozumí takovému spojení pojmů, týká-li se věc církevního pastýře, a nazve to lží. Smutné dost, když jednání státní moci ve věcech víry musí častěji být prohlašováno za lež.

2. Pobědonoscev cituje přednášku nebo kázání P. Hyacintha jako doklad správnosti svého názoru, jak je nutná jednotnost

celého života. Na to následuje pěkný výklad o proměně celého evropského života: dříve byla všemohoucí církev, nyní je tím stát. „Když na počátku čtyřicátých let pruskému králi bylo oznámeno, že několik Berlíňanů vystoupilo z křesťanské církve, podivil se a tázal se s úsměvem: „k jaké pak církvi chtějí být počítáni?“ Tato otázka ztratila již na západu Evropy všeliký význam. Tenkrát se zdálo, že kdo vystoupí z křesťanské církve, jistě opouští pevnou půdu a visí někde ve vzduchu. Dnes to už není vzduch, nýbrž pevná půda — být beze všeho náboženství. Kdyby ve středověku někdo byl prohlásil, že se zříká každé víry, byli by ho měli za blázna a sice za tak zlého a nebezpečného, že by ho byli upálili. V oné době nebylo místa pro nevěřícího občana, ale byli věřící, kteří ztratili svá občanská práva. Kdo z nás v naší době by se prohlásil za člověka bez státní moci, že nebude platit daně, nepůjde k povinnosti vojenské, nikoho nebude poslušen, nikomu se nepodřídí, že bude státem sám pro sebe (ve středověku byli takoví) — takového člověka prohlásí za blázna, jako ve středověku nevěřícího, ale nevedli by ho na hranici, nýbrž by ho nutili se podřídit, nebo odejít, kam chce. Šel by do jiného státu a bude se opakovat totéž. Stát nám ručí za plnost obecného života, ale církev již nepanuje nad obecným životem, jako panovala dříve. Náš věk je pozoruhodný tím, že všecky vztahy života jsou připjaty k státní moci; kdyby církev jen polovici toho chtěla převzít, setká se s překážkami a odporem na všech stranách. Nehledě ke všem svobodám, jež se všude prohlašují, přece snažíme se dostat se ve všech věcech pod státní moc. Žádáme zákony, vládní pravidla při všech zjevech našeho společenského života. Mnozí žádají dokonce centralisaci a jednotvárné formování individuelního života pomocí státu; sotva někoho střevíc tlačí, už křičí, aby se ho stát ujal: tam zase jiný naříká pod nějakým břemenem a již pošle prosbu k vládě. Dříve by se v mnohých věcech byli asi obrátili k církvi. Myšlénka, že celý privátní život musí se ztrácet v obci, a že obecný život se musí koncentrovat ve státě a že musí být spravován státem, to je hlavní hybná idea socialismu; a poněvadž tato myšlenka v jasné neb nejasné představě usadila se i v těch nejsilnějších hlavách, připojuje se každý průměrný člověk k nějakému druhů socialistů. Nelze popřít, že i poměr církve k společnosti věřících, která tvoří církevní svazek, se proměnil. Ani věřící snad by se už nespokojili s obnovením starých řádů cír-

kevních, s poměrem církve k mládeži, k osobnímu a rodinnému životu, se zasahováním církve do řádu obecního, do politiky a ekonomických pořádků společnosti. Stát vydává zákon za zákonem, církev pak nejen nezvěstuje nová dogmata, nýbrž nemůže ani všecky přidržet tak formálně a přísně při svém výkladu učení jako dříve. A tak na oko se církev stala bezmocnou ve srovnání s hrozně rostoucí mocí státu. Ve skutečnosti však vezme to jiný konec, neboť církev se opírá o duchovní moci v lidu (Riehl).

3. Nejstarší a nejznámější systém mezi církví a státem je systém uznané nebo státní církve. Stát uzná jeho vyznání víry z počtu všech ostatních za pravé vyznání víry a podpírá a ochraňuje výlučně jednu církev ke škodě všech ostatních církví a vyznání. Tato praejudice znamená všeobecně, že všecky ostatní církve nejsou uznány za pravé nebo úplně pravé; v praxi se to nevyjádří vždy stejně, v jedné formě, nýbrž mnohými rozmanitými odstíny, od neuznání jde to až k pronásledování. V každém případě, platí-li tento systém, nedostane se jiným vyznáním tolik požitků a práv jako vyznání panujícímu. Stát nemůže být representantem výlučně hmotných zájmův společnosti; v tom případu by se oloupil sám o všecku duchovní moc a odloučil by se od duchovní jednoty s lidem. Stát je tím silnější a významnější, čím zřejměji vystupuje jako zástupce duchovních statků. Jen za této podmínky udrží a sesílí se uprostřed národního a občanského života cit pro zákony, úcta k státnímu pořádku a důvěra k státní vrchnosti. Ani pojem státního celku nebo státního dobra, státních zájmů, ano ani sám pojem mravnosti o sobě nepostačí k upevnění trvalého svazku mezi lidem a státní mocí; i pojem mravnosti je nestálý, nejistý, hlubokých kořenů postrádající, zůstane-li bez náboženské sankce. Této centrální síly bude ten stát zbaven, který jménem nestranného jednání ke všem vyznáním, odloučí se od každého vyznání, ať je to kterékoliv. Důvěra lidu k vládnoucím jest založena na víře, t. j. nejen na jednotě víry lidu a vlády, nýbrž jednoduše na jistotě, že vláda má víru a podle víry jedná. Proto mají dokonce pohané a mohamedáni více důvěry a úcty k vládě, která stojí na pevných zásadách víry, ať jsou již druhu kteréhokoliv, než k vládě, která vlastní víru nevyznává a ke všem vyznáním stejnoměrně se chová. — To jest nepopíratelná přednost tohoto systému. Ale během století změnily se poměry, v nichž tento systém měl svůj původ, a vznikly nové

poměry, v nichž obtížněji než dříve konal své funkce. V oné době, kdy byly položeny první základy evropské civilisace a politiky, byl křesťanský stát silný, jednotný, spojen pevným svazkem s jedinou křesťanskou církví. Pak vzniklo nejdříve v křesťanské církvi samé rozdělení pro různé výklady a druhy víry, z nichž každý si přisuzoval význam jedině pravého učení a jedině pravé církve. Takovým způsobem ocitl se stát před několika rozličnými naukami víry, mezi které se časem lid rozdělil. S rozkladem jednoty u víře může přijít doba, kde panující církev, státem podporovaná, ukáže se jako církev nepatrné menšiny, kde cit lidu pro ni se seslabuje, nebo docela ztrácí. Pak mohou povstat vážné obtíže v určení vztahů mezi státem k jeho církvi, a k církvím, k nimž většina lidu přísluší.

4. Od konce 18. století začíná se na západě Evropy obrat od starého systému k jinému: všecka křesťanská vyznání ve státu mají mít stejná práva, „rovnoprávnost" (s vyloučením „sektářů" a pak ovšem i židů) Stát určuje křesťanství za podstatný základ své existence a blaha lidu, jakož i příslušenství k té neb oné církvi za obligatorní pro každého občana. Rokem 1848. měnilo se zaujaté stanovisko státu k církvi podstatně. Dorážející vlny liberalismu protrhly starou hráz a hrozí již odplavit ctihodné základy křesťanského státu. Káže se osvobození státu od církve — stát prý nemá s církví co činit. Káže se také odloučení církve od státu: každý může věřit, co se mu líbí — vůbec také nic nevěřit. Symbolem tohoto učení jsou tak zv. základní práva, jež frankfurtský parlament 1848—49 zvěstuje. Jestliže ztratily svou zákonodárnou moc, sloužily přece a slouží podnes za ideál, jak by zavedeno bylo liberální stanovisko do nejnovějšího zákonodárství západní Evropy. Politická a občanská práva jsou již odloučena od způsobu víry a od příslušenství k nějaké církvi nebo sektě. Stát již se nikoho netáže po jeho víře. Církvi vzato i uzavření sňatku i vedení listin občanských událostí. Zvěstuje se naprostá svoboda smíšených manželství a církevní základní učení o nezrušitelnosti manželství jest prolomeno usnadněním rozvodů, což bylo také odňato církevním soudům. Vzhledem k těmto změnám — které v dnešní oficielní Francii jdou až k popírání víry a k znásilnění církví — lze se tázat: může nejnovější stát ještě o sobě vyznávat, že je křesťanský? Ukazuje se nám táž nedůslednost, jakou vidíme u jednotlivého individua, když toto jsouc odloučeno od křesťanství zároveň žije

život, v němž se přece ještě zrcadlí všecky křesťanské zásady. Podobně vidíme, že i nejnovější stát, ačkoliv odloučen od organické souvislosti s křesťanskou církví, přece nemůže ostát bez forem a ritů, které předpokládají křesťanské vyznání. Církve se svými služebníky dostávají platy ze státní pokladny, obecní ústavy, regimenty jsou opatřeny duchovními, křesťanské slavnostní dny podržely význam občanských svátků; ve státní službě i při soudech zachovává přísaha závaznou moc. V Německu není více státní církve, ale státní hlava má nejvyšší církevní moc v evangelické církvi, a stát musí v parlamentu se dohodovat ve všech otázkách se stranami toho neb onoho vyznání. V Anglii musí při rovnosti všech vyznání na liberálním základu nejen král, nýbrž i nejvyšší státní úředníci náležet k anglikánské církvi. Severoamerický státni svazek je země náboženské rovnosti. Ke každé jednotlivé církvi, ke každé náboženské společnosti chová se stát nejinak než jako k soukromé korporaci. Ve školách od státu odvislých není připuštěno náboženské vyučování, aniž čtení Písma sv. jest obligatorní. A při všem tom zahajuje kongress svá sedění modlitbou a účastí duchovního funkcionáře. Stát vydržuje duchovní při armádě a loďstvu, president určuje časem dny díkůčinění a dny kající. Svěcení neděle jest chráněno přísným zákonem. V některých státech mají přísné tresty proti rouhačům.

Z toho následuje, že stát bez víry není nic jiného než utopie uskutečnění neschopná, neboť zůstávati bez víry jest úplné popření státu. Náboženství, a zvláště křesťanství jest duchovním podkladem každého práva ve státním i občanském bytí, a každé pravé kultury. Proto vidíme, že právě občanskému řádu nejnepřátelštější politické strany, strany, jež radikálně stát popírají, především zvěstují, že náboženství jest osobní soukromou věcí, jest osobním, privátním zájmem.

5. Systém „svobodné církve ve svobodném státu“ jest dosud založen theoreticky na abstraktním základu; základem není východisko víry, nýbrž náboženského indifferentismu nebo lhostejnosti k víře, a tak přiveden v souvis s naukami, jež často nezvěstují úctu k víře, nýbrž zjevné nebo skryté zanedbávání víry; víra že jest prošlou již episodou duševního vývoje v životě lidí neb národů. Systém tento jest ovocem nejnovějšího racionalismu, církev jest mu zřízenou politickou institucí nebo soukromou společností, která má ve státu, jako jiné korporace, konat své služby;

ale i zde jsou různé názory a různé představy o víře, začínajíc s abstraktní úctou před vírou, jako nejvyšším bodem duševního života, až k fanatickému pohrdání vírou jako nejnižším bodem a počátkem zla a hniloby. Nemáme mnoho zkušeností dosud, jak tento systém pochodí. Není však těžké předvídat, že vláda nového systému nemůže dlouho trvat, protože se nesrovává s prvními požadavky a podmínkami lidské přirozenosti, byť se kategoricky řečnilo: „všecky církve a druhy víry jsou rovny; buď ta víra neb ona — všecko jest stejné...“ s touto situací se ve skutečnosti nespřátelí žádná duše, která v hloubce své chová potřebu víry a po ní touží; odpoví nutně: ano, každá víra jest stejná, ale moje víra jest pro mě lepší než každá jiná. Prohlaste dnes nejpřísnější rovnost všech církví před zákonem a po čase ukáže se, že přece jen jedna bude mít převážný význam a vliv, a že ovládá duchy. „Buď že se blíží více církevní pravdě, nebo že se hodí více povaze lidu svým učením nebo ritem, nebo že její organisace a disciplina je dokonalejší, nebo že v jejím středu nalezlo se více živých a pevných mužů víry.“ Nejlepším dokladem jsou Státy Severoamerické; základním zákonem jest neobírati se žádným vyznání víry. „Následek tohoto juristického stavu v praxi jest, že římský katolicismus stává se v Sev. Americe panující církví. V Severní Americe požívá takových práv, jako v žádné evropské říši. Žádné vztahy k státu nepřekážejí papeži, není podřízen kontrole, ustanovuje v Americe eparchie, jmenuje biskupy, zakládá množství duchovních řádů a klášterů, pokrývá celé territorium pomalu hustou sítí institucí a církevnich agentů. Papežství jmenuje svým již čtvrtý díl obyvatelstva, neboť má pod svým vlivem zástupy katolíků, kteří ročně velikým přílivem přistěhovalců se sesilují — proti třem čtvrtinám, jež jsou rozděleny na množství sekt a vyznání. Katolická církev, které se hodí každé prostředky, aby obešla zákony, rozmnožila svůj nemovitý majetek obrovsky. V jejich rukách a pod jejím vlivem již stojí ve mnohých státech veškeré správy politického druhu. Ve mnohých velikých městech závisí veškerá městská administrace výlučně od katolíkův.“ Vláda se k takovým chovala dosud lhostejně stojíc na výšinách principu o rovnosti církví a náboženské lhostejnosti. Ale nastávající události ukáží, může-li tak vysoce ceněná theorie trvat dlouho v Sev. Amerických Státech.

Praví se: státu nic není do těch nerovností; jsou zaviněny vnitřní mocí resp. vnitřní slabostí každé jednotlivé korporace.

Tím se obtíž jen obchází, ale ve skutečnosti se věci mají jinak; nelze něco jen na papíře dekretovat, člověk není strojem; z vnitra člověka vycházejí impulsy, které určují jeho činnost ve všech sférách života a hlavně impulsy ty vycházejí z víry, z přesvědčenosti, z pravdy. Jenom theorie, která je odloučena od života, nebo ho nechce znát, upokojí se ironickou otázkou „co jest pravda?“ Ve všech nás vězí tato otázka v základu duše jako nejvážnější otázka celého života, která vyžaduje ne negativní, nýbrž positivní odpovědi. A tak může svobodný stát ustanovit, že mu ničeho není po svobodné církvi, svobodná církev však, jestli je opravdu založena na víře, toto ustanovení nepřijme a nevstoupí do žádného lhostejného poměru k svobodnému státu. Církev se nemůže vzdát vlivu svého na občanský život; a čím je činnější, tím více pociťuje v sobě tvůrčí síly, tím méně jest jí možný lhostejný poměr k státu. Církev by se odřekla svého božského poslání, kdyby přijala takový poměr k státu. Církvi náleží povinnost učení, výkony mysterií a kultů, z nichž některé se pojí velice úzce k občanskému životu. V této činnosti své vstupuje církev ustavičně ve styk s občanským životem. Stát jsa odloučen od církve a přiřkne-li své vládě jen občanskou část všech věcí a duchovně-mravní od toho oddělí, přivodil tím nutně stav ten, že církev nastoupí tuto vládu, jež od státu byla zamítnuta a získá pomalu výlučně onen duchovně-mravní vliv, který přestavuje i státu nevyhnutelnou, skutečnou moc. Státu zůstane jen materielní moc, a snad ještě moc rozumu, ale obě jsou nedostatečné, nespojí-li se s nimi moc víry. Místo domnělého vyrovnání zjeví se brzo nerovnost a protivy. Tento stav, v každém případě nenormální, musí vésti k skutečné převaze církve nad zdánlivě ji převyšujícím státem, nebo k revoluci. To jsou nebezpečí, jež v sobě skrývá od liberálních theoretiků velebený systém konečného rozdělení církve od státu. Systém panující nebo uznané církve má mnohé nedostatky, jest spojen s množstvím obtíží, nevylučuje také možnost srážek a bojů. Ale neprávem se domnívají, že se už přežil a že jedině formule Cavourova podává klíč k rozluštění otázky nejobtížnější. Formule Cavourova jest plodem politicko-doktrinářské práce, v níž otázky víry se objevují jen jako otázky politické o rovnoprávnosti; není v ní žádné hlubokosti duchovního názoru, jako ho nebylo v jiné známé politické formuli: volnost, rovnost, bratrství, která ještě dnes tíží lehkomyslné lidi jako hrozné břemeno. Tam jako zde

mýlí se vášniví zvěstovatelé svobody, domnívajíce se, že volnost jest v rovnosti. Či ještě není dost smutných příkladů, že volnost nezávisí od rovnosti, a že rovnost není volností? Právě takovým omylem jest, že od rovnoprávnosti církví a vyznání závisí vlastní svoboda víry. Mohli jsme vidět v poslední době, že volnost a rovnost není totéž, a že volnost nezávisí od rovnosti. — —

Tak Pobědonoscev. Káže jednotu církve se státem. Vývoj novodobého Ruska nenasvědčuje tomu, že se j e h o formule hodí pro poměry ruské — kterak by se hodila k našim!

(Pokračování.)

K 1. máji 1898.

První máj stal se letos (v loni byl k tomu prvý pokus) sociálním svátkem všeho českého dělnictva. Všeho — neboť i národní socialisté přijali svátek sociálnědemokratický za svůj. Už v tom národní socialisté, jako ve všem svém vystupování, jsou pod tlakem dělnictva sociální demokracie. Kdo toho nevypozoroval z posavádního hnutí národního socialismu mohl se 1. máje přesvědčit na vlastní oči a uši, jak hnutí toto více odpovídá tužbám politických bankrotářů kolem Nár. Listů, než skutečným potřebám dělnickým. Na táboře neslyšeli jste mluvit dělníky, nýbrž redaktora Nár. Listů a polského demagoga Stojalowského a jeho několik obětí. Mezi posluchači, v průvodu a na odpolední slavnosti viděli jste značnější počet maloživnostnictva; dělníků bylo mnohem méně, ba málo. A jak smutný jste si odnesli dojem z toho, že dělnictvo to nepromluvilo — — to hrobové ticho mluvčím jeho a dočasným vůdcům jistě nevěští dobrého nic. Že by dělnictvo české nemělo co říci? Že by nedovedlo říci, co myslí a cítí, samo? — — —

Jak docela jiný obraz poskytoval ostrov Benátky a dělnictvo sociálnědemokratické! Tam slyšeli jste jen českého dělníka a jen dělníka, tam viděli jste jen dělníka a jen dělníka — počet nedělnictva byl skrovný a řekl bych podle skutečných poměrů upřímný. A s jakým sebevědomým klidem kráčel průvod z Benátek! Kdo viděl průvody oba, tohoto rozdílu mezi originálem a napodobeninou, nemohl nepostřehnout. Řady z Benátek upomínaly na Myslbekovu: Oddanost, houfce ze Žofína svým neklidem upomínaly na ovce bez pastýřů a to před bouří . . . .

A bouře vyznívala z slavnostního řečníka, redaktora Klofáče z Nár. Listů. Tak mluví jen anarchie — nic jiného z té směsice socialismu, slovanství, národností, státoprávnictví, ryzího křesťanství atd. vybrat nelze. Tak mluví jen demagog opojený okamžitým úspěchem. A jak redaktor Nár. Listů celému národu přímo hrozil! Je-li ve straně mladočeské a staročeské jen hrstka lidí myslících, pak se nad řečí vůdce národních socialistů mohou a musejí zamyslit . . .

A je-li v národě našem vůbec ještě lidí myslících, pak musejí se zamyslit nad darem českého spisovatelstva věnového národním dělníkům. Ta prázdnota a hluchost, ty fráse a ten bombast, zejmena těch uznaných veličin, povolujících nátlaku demagogů! Tu i tam řádka, dvě procítěnější a jistě i dobře míněná, ale většinou zeje na čtenáře chlad officiálních příležitostních výrobků. A v prvé řadě tentokrát Sv. Čech utrpěl silnou porážku svou slabostí: jeho Zasláno v Nár. Listech činilo dojem trapný a smutný. Sám 1894 složil svou báseň pro spolek sociálnědemokratický, a jak mu dokázal red. Krapka, dobře věděl, pro koho báseň složil, teď pod knutem vlastenčících otrokářů, on, pěvec písní otroka, sklonil svou hlavu ověnčenou štědrými květy z luhů sociálnědemokratických . . .

Darmo hledáte v publikaci páně Hladíkově většího slova — myšlenky sociální tam nenaleznete ani jedné, za to vylhané bombasty páně Sládkovy, zuřící v křečovité slabosti k boji, boji boji . . . . . Tak básní jen sociální lež.

K různým našim pathologiím přistupuje teď také pathologie českého parnassu. Slavnostní list p. Hladíkův je žalostným dokladem bezmýšlenkovitosti a pohodlného živoření t. zv. literatury. Vidíš totiž, jak ten náš parnass nežije duší českou. Jak by básníci, stopující náš národní vývoj, nemohli nevědět, že dělnictvo t. zv. národní potřebuje především direktivy, myšlenky, programu: všude jinde by alespoň elita literární o požadavku tom přemýšlela a výsledek by se pak jevil v slavnostním listě. List takový byl by dělnictvu všemu, nejen sociálněnárodnímu, požehnáním — officiální strážcové našeho parnassu zatím jen dokázali, že ten český dělník je jim ve skutečnosti docela lhostejný . . .

Je nám těch dělníků líto, kteří se tak bezohledně štvou, aby zástupy jejich zakrývali fiasko slepého politikaření a zrády na české demokracii. Chyba, již sociálnědemokratičtí poslancové se dopustili svým protistátoprávním prohlášením, jistě není důvodem k tomu, aby se politika z jedné slepé ulice dostala do druhé. Co pak alespoň česká intelligence ještě nepostřehla, že žurnalistické vedení mladočeské strany žije jen z negace a zrádcování dnes těch, kdo nevěří v nějaký žalostný rukopis, zítra těch, kteří se něčemu naučili, a hned zase všech těch, kteří vůbec myslí a anarchii vlastenčících spekulantů nedůvěřují . . . Žalostná to intelligence! *M.*

Radostná škola.

V červenci minulého roku pořádán byl v Edinburku sjezd „Sdružení francouzsko-skotského“ (l'Association franco-écossaise), na jehož počest universita edinburská uspořádala slavnostní meeting. Také několik profesorů Sorbonny se ho účastnilo a s jinými ještě Francouzi prohlédli si při té příležitosti obecnou školu edinburskou, Bruntsfield School, která jim způsobila neočekávané překvapení.

Pan Victor Charbonnel podává o tom zajímavou zprávu v předposledním dubnovém čísle „Revue Encyclopédique“.

Už předseda meetingu lord Reay s hrdostí velebil, mluvě o pokroku, jejž Skotsko vykonalo, přeměnu školství skotského, a Francouzové prý co chvíle slyšeli tvrzení, že Edinburk má nejznamenitější školy v království. Poznali, že v Anglii a Skotsku svoboda vyučování, jako všecky svobody, při tamní vyspělosti občanské jest úplná, a tudíž že je tam neobyčejná rozmanitost škol veřejných a soukromých, osnov a method školských.

Na jedné schůzi sjezdové dáma jedna nabídla Francouzům pozvání k návštěvě tamějších Board Schools. Byla to miss Flora Stevensonová, celému Edinburku prý známá svým salonem literárním a svými snahami o zvelebení školství, jemuž je veškerou duší oddána. Ona je členem School Boarda, t. j. komise, volené vždy na tři léta, které svěřeny jsou správa řečených škol a dozor nad nimi. Tyto školy, Board Schools, jsou veřejné školy obecné a podřízeny jsou jen této komisi, tudíž národu a nikoliv státu.

Pozvání miss Stevensonové nezdálo prý se Francouzům příliš svůdno. Zdaž prý si nepředstavili, podle vlastních vzpomínek, neveselé učebny s řadami hlav malých mučeníků, jak křiví se nad mrzutou prací, neradostnou, nad knihami a sešity atd.? Ale nemohli přece odmítnouti pozvání toto, i šli.

Navštívili B r u n t s f i e l d S c h o o l.

Je to škola pro chudé dítky, jichž může pojmouti 1700; chlapci a děvčata učí se tu společně. Budova je rozsáhlá, na prostoře 5200 m^2, krásného, ladného vzhledu vnitř i zevnitř, ku podivu vzdušná, volná a veselá, klidným světlem přímo zalévaná. Architekt nevystavěl tu trochu větší a nákladnější činžák, nýbrž důmyslně a s láskou k věci vystavěl budovu účelně zařízenou.

Miss Stevensonová uvedla hosty nejdříve do s á l u h u d e b n í h o. Je to vysoký sál, zdobený po stranách poprsími vynikajících mužů, s galerií v zadu, s hořením světlem též, „plný slunce, plný květin, plný dětí ještě zářivějších a veselejších než slunce a květiny. Hoši a děvčata jsou tu pohromadě, většina děvčat v úboru tělocvičném: vlasy rozpuštěny, krátké kalhotky a širokou bluzu, přepásanou šerpou“.

A nač prý tolik květin, tak rozmanitých a svěžích, v pěkných květináčích?

Každé z těchto přítomných chudobných dětí, nejen děvčátka, nýbrž i chlapci, pěstuje doma několik květin v kořenáčích, a ob čas bývá ve škole výstava těchto květin, jež si byly děti doma vypěstovaly . . .

„Smysl pro květiny, smysl pro radost! Květiny a radost doma, ve škole! Ó, smutné holé stěny našich učeben . . .!“ volá p. Charbonnel. „A přece jsou to protestanté přísného Skotska, kteří připomínají nám, nám Francouzům, že dítěti třeba jasné veselosti a nikoliv chmurné přísnosti. Zdá se přímo nedůstojno vážnosti našich pedantů vychovatelů, aby učili své žáky hleděti si květináčů s fialkami anebo resedou.“

Než cvičení už začíná. Mladý svět staví se do řad, hoši a děvčata vedle sebe.

Na podium při levé stěně vystoupilo děvčátko a zasedlo k pianu. Zavzněly pevné takty, a pochodem kráčí mladičká chasa, rázem zastavuje se, dělá různé prostocviky, manevruje činkami a holemi. „Toť život, zdraví, veselí . . . Veškeren tento sbor defiluje krokem, aby pozdravil Francouze. Velmi hrdě nesou se ty pěkné růžové tváře a volají k nám ‚Vive la France‘!“

— A nyní do lázně, dětičky! — volá ředitelka.

Hosté vešli napřed. Za chvíli v nutném přestrojení hrne se ze šaten čilá drobotina, hoši i děvčata, do prostranné l á z n ě, pohodlné plovárny . . . „Miss Stevensonová pohlíží se strachem

anebo s roztomilou zlomyslností, jak se k tomu tváříme," podotýká zpravodaj. Na povel dozorce lázeňského všecko žactvo brzy je ve vodě. Skáčou, plovou, potápějí se, dovádějí a závodí. Ba čtveračka jedna dělala, jako by tonula — rázem malý jeden klučina vrhá se směle do vody, aby ji vytáhl. I záchraně tonoucích učí se tu děti, tak prakticky! . . . Nevidíš leč samé statečné vyučené plavce, potápěče a zachraňovatele. Život, zdravý, čistý život tu vidíš. „Život, život živoucí je vždy mravný," říká miss Stevensonová. Malí ti Skotové, s takovou bujarostí stále jen pro život vychovávaní, nemají prý kdy, aby myslili na zlé věci.

Po koupeli šlo se do tělocvičny. Nový rej nastal brzy, jen co se děti přestrojily. Na koni, na hrazdě, v kruzích atd. hoši i děvčata tužili se stejně čile a stejně obratně a svižně. Učitel tělocviku upozorňoval hosty, že tato cvičení nijak nezhrubují ani neznetvořují těla dívčího, a zavrhoval předsudek, jakoby žena potřebovala jiného vychování fysického než muž.

Kdosi otevřel poboční dvéře. Křik, zpěv a smích vhrnul se jimi. To v blízkém, rovněž rozsáhlém sále maličkých baví se nejmenší drobotina. Zrovna se tam točilo a dupotalo několik živých kol, složených z nejmenších hošíků a holčiček.

— Avšak, táže se už trochu nedočkavě p. Charbonnel za sebe a ještě více za ostatní Francouze, zvláště za profesory, kteří nemohou se vyznat, vzpamatovat v takové nevídané a neslýchané osnově a methodě školské — avšak také se trochu pracuje na Brunstfieldské škole? Také se učí v některých chvílích na této škole?

— Ale vždyť cvičení fysická, lázeň, tělocvik, kolové hry a zpěvy jsou také prací. Dobrý vychovavatel musí dávat pracovati tělu a nikoliv jen duchu — odpovídá udivená miss.

Hned na to odvedla hosty do kuchyně, kde dospělejší žakyně učí se nejpotřebnějším věcem kuchařským, potom do dílny, kde hoši pracují při soustruhu, hoblují, stavějí a sbíjejí truhlice a jiné drobné věci pro domácnost potřebné.

— Také šití se tu vyučuje, vysvětluje dále neunavná miss Stevensonová a uvádí hosty do dívčí pracovny.

„Avšak my jsme Francouzové. V družině návštěvníků je hromada profesorů, a profesorů Sorbonny. Přejeme si viděti třídy," namítá zpravodaj s úsměškem, namířeným proti sobě a svým krajanům.

„„Třídy! Vyučování, miss Stevensonová!""

— Ale vždyť šití jest vyučování.

„Všecka jest udivena, ba poněkud rozhorlena, že nechápeme toho a necítíme, a naopak, profesoři jsou plni údivu z jejího rozhorleného údivu.“

— Ano, ano, vyučuje se na Bruntsfieldské škole. Vyučuje se čtení, psaní, počtům, angličině, zeměpisu, dějepisu a základům vědění — těší miss Stevensonová nespokojence a ukazuje jim v pracovně, oživené a zveselené kyticemi na stolcích učitelek, ruční práce žakyň.

Avšak jeden z návštěvníků nemůže se už udržeti. Rozhodně žádá zvěděti, kdy a jak dlouho vyučuje se ve třídách.

Miss Stevensonová podává mu School Board Directory, a v programě tomto Francouz dočítá se jenom všeobecně, že na škole této se učí denně — kuchařství (2 hod.), kreslení, „Kindergarten“ (1 hod.), jazyku německému, francouzskému a latinskému (po půl hodině !) ; několikrát v témdni — tělocviku, ručním pracím, hudbě, zpěvu a plování. O ostatních předmětech, „o pravém vyučování“, po němž se Francouz dotazoval, nezvěděli ničeho, jakoby prý miss St. neuznávala ani za hodno, zmiňovati se o tom. Také náš údiv, co dělají a jak si počínají na obecné škole s němčinou, frančinou a latinou, p. Charbonnel neutišuje.

„Návštěva jest ukončena. Neviděli jsme školní třídy, pravé školní třídy, ani pedantů ani pedantek školy obecné . . . Miss Stevensonová — ukázala nám obecnou školu anglosaskou, totiž ohromný dům rodinný, kde děti utužují si svaly, sílu, zdraví a učí se, žijíce přiměřeně svému věku, předmětům praktického života — kde tudíž děti stávají se lidmi. Toť věru zmásti může všecky ideje světa profesorského — óh, jak profesorského ! — země Francouzské.“

Na odchodu jeden z profesorů prohodil : „Žáci Brunstfieldské školy nejsou asi velice učení, když vystupují ze školy ?“

Miss Stevensonová odpověděla přívětivě : „Snad ne velmi učení ; učiti se začnou až na školách pro dospělé, později. Ale jsou dobře vychováni pro život, a vychování naučí více pro život než vyučování.“

*

Pan Charbonnel podotýká ještě na konec, že Brunstfieldská škola není ojedinělá. „Všecky obecné školy v Edinburku a ve Skotsku jsou zařízeny více méně podle toho vzoru. Lze si dostatečně představiti, jaká generace lidová může z nich vyjíti.

Potkával jsem často předešlého léta v ulicích edinburských pěkné silné boys (hochy), oblečené po skotsku, lýtka holá, vlasy vlající, tváře planoucí od silného vzduchu. Na zádech měli školní brašnu a v ruce cricketovou palestru. Patrno, že ubírali se do školy s touž veselostí jako na Meadow (trávník), široké, volné prostranství, kde, uprostřed města, jest jejich ‚hřiště‘ . . . Ne, žáci skotští nejsou nešťastni.

Ubozí žáci francouzští!“

*

Škoda, že zpráva p. Charbonnela není důkladnější, že nezpravuje nás podrobněji o osnově a methodě na Brunstfieldské škole, že nepodává rozvrhu učiva atd. Nevíme ani, kolikatřídní škola ta jest, ani co a jak si počínají s cizími jazyky na ní, které vedle důkladné výchovy tělesné jsou přece pro nás překvapením.

Snad budeme moci povědět více, až poznáme knihu miss Stevensonové National Education in Scotland a Edmonda Demolinsa A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons, jenž rovněž především v Edinburku studoval anglické školství a anglickou výchovu, a lonského roku vydal o tom řečenou knížku.

Rozhodně třeba jest zadívat se upřeněji do Anglie. V umění cítí a uznává se to již všude, vycítí a uzná se to i na polích jiných, na př. v literatuře pro mládež, která není méně důležita než zdravé mléko pro děti, a která je v Anglii tak krásná, rozmilá a radostná jako dětství samo. *Fr. Táborský.*

ROZHLEDY

POLITICKÉ: Parlament vídeňský největší překážkou hospodářského vývoje; absolutismus čl. 14, dávající vládám neobmezenou moc na obtížení poplatnictva, ale ohromující veškerou hospodářskou činnost na jeho prospěch. — Porážka mladočeská i hrozící osamocení; Badeniho pře v parlamentě i mimo parlament; zrušená lex Falkenhayn říšským soudem. — Zmatek mezi Mladočechy; anarchie ve straně; Národní Listy proti klubu — Grégrův výpad proti klubu, naděje radikálů sklamané, ústup a smíření; Špindler contra Grégr — Chameleonství Národních Listů; jich záliba v Gregrovi a ve lžích Březnovského — Nezištnost p. dra. Herolda, jeho lidumilnost k ubohým boháčům, stihaným „tragickým způsobem“ od státních návladních; kompetence prebendáře Herolda mluviti na oslavu nezištného Palackého — Radikální Listy obhájcem Heroldovým, jich zalíbení v Grégrovi a Vašatém; postavení Radikálních Listů; nejasnost státoprávního programmu radikálního; na koho počítá radikální strana? — Nejapnost mladočeského opportunismu, jich neznalost poměrů, sázení všeho na jedinou ministerskou kartu — Přísaha Kaizlova na cislajtánskou ústavu, neupřímnost Mladočechů se státním právem prohlídnuta od našich odpůrců; zmatené požadavky na překážku nám i u spojenců; koketování Národních Listů s opravou volební — Zájem národa Českého na rakousko-ukerské monarchii, liché naděje na zahraniční pomoc — Bezprogramovost rakouských vlád a naše netečnost i sklamání — Pošetilé bratříčkování s polskými křesťanskými sociály — Nepravděpodobnost nápravy. — Volby do německého říšského sněmu — Sympatie Francie se Španěly — Válka a kritická situace ve Španělsku — Další důsledky a bouře v Italii.

Parlamentům moderním právem se všeobecně vytýká, že všetečně do všeho sice zasahují, s horlivostí nevšední pouštějí se do tisícerých problemů, ale výsledek jich činnosti je téměř nijaký: zimničná činnost zákonodárných těles je téměř bez patrných plodů.

Než na odbytí věcí běžných tyto mnohohlavé sbory přece jen dosti dobře stačí; jich nepopíratelný prospěch v tom hlavně spočívá, že kontrollují ve všech směrech činnost vlády i že zabraňují, aby se na zlý způsob nezneužívalo moci výkonné a příjmů státních.

Ale co možno nám říci chvalného o nešťastném parlamentu vídeňském? Ta instituce zdá se býti k tomu jen, aby všechno všudy mařila a zhatila. O nějaké positivní práci nikde žádné potuchy! V tom však nevězí největší neštěstí, že říšská rada ničeho nedělá, pohroma hlavní je, že i všechny jiné výkony státní ničí neb aspoň ochromuje. Z parlamentárního jednání nyní nám vznikají pouhé škody, prospěchy však naprosto žádné. Vláda může sice konati všecko, co občanstvo tíží a hněte, nesmí se však odhodlati k ničemu, co by mohlo naopak býti obyvatelstvu k užitku, protože tomu dosud zbývající prázdná forma ústavnosti brání. Vláda pověstného § 14. stačí úplně nejen k tomu, aby mohlo ministerstvo vybírati všechny staré daně beze svolení říšské rady, nýbrž dává plnou moc ke stanovení daní nových a přitužování starých. Bez povolení říšské rady odvádějí se branci, vzroste velmi značně válečný rozpočet, protože zvolené delegace sotva co proti tomu budou namítati, budeme stavěti nové válečné lodě, vůbec vše zůstane při starém podle toho, jak se to vládě zlíbí. Za to však bez povolení téhož sboru nemůže se pokračovati v kanalisování Vltavy, nebudou stavěny žádné nové dráhy, neprovedou

se nezbytné úpravy řek a potoků, aniž cokoli prospěšného na zvelebení hospodářského stavu lze podniknouti, k čemu by potřebí bylo státní výpůjčky nebo k čemu by nutné bylo zpeněžiti nějaký nepotřebný kus státního vlastnictví. Všecky ty důležité položky zahrnuté jménem investičního rozpočtu zůstanou pěkným neprovedeným slibem, rovně jako zůstanou veškeré tísnivé křivdy rakousko-uherského dohodnutí z r. 1887.

Parlament naproti tomu nezažehná nadělení přitužených daní z piva, z cukru, z petroleje a lihu.

Škrtnutím péra vymačkati z poplatníků nejchudších nových 50·60 millionů zl. ročně, k tomu má vláda naše úplnou svrchovanou moc dle čl. 14., ale vydati 1 nebo 2 mill. zl. na stavbu dráhy, která by přinesla státu a veřejnosti po případě zisk bůh ví jak neobyčejný, k tomu vláda již podle téhož paragrafu se odhodlati nesmí, jelikož není jí dovoleno učiniti výpůjčku k tomu cíli jedině vhodnou. Oněch 50 millionů přitužením berního šroubu nabytých, může vydati na nová děla, na námořní válečnictví, třeba snad i na Kretu nebo na nějakou čínskou neb africkou okkupaci! K takovým koncům nám dopomohl vídeňský dodělávající tak zvaný parlament, který přese všechno skomírání nemůže nijak umříti, protože se ani vláda ani rozhodující kruhy nemohou dosud rozhodnouti dáti mu z útrpnosti poslední smrtící ránu, urychlující a končící bolestnou agonii!

Obstrukce bývalých opposičních stran zvítězila zatím ve vídeňském parlamentárním boji úplně. Jedinými na hlavu poraženými jsou ovšem Mladočeši, bohužel že s nimi poraženým je také český národ přes to, že ve vládě sedí dosud mladočeský poslanec, finanční ministr Kaizl. Pravice, která byla úplně rozbita již dávno, vypověděla nyní také zřetelně a úplně službu a přičiněním Dipaulovým odkázán byl návrh na obžalobu Badeniho 36člennému výboru; Badeni bude míti kromě toho ošklivý process s redaktorem „Reichswehr", placeným z disposičního fondu. Proti jazykovým nařízením jest pohotově značná většina v říšské radě a kdyby státní německá řeč nebyla vázána na podmínku dvoutřetinové většiny, neušli bychom snad již ani tomu nadělení. Ať Mladočeši při tom jen příliš nespoléhají na Poláky; to jsou spojenci možná zrovna tak spolehliví jako naši bývalí přátelé Němci z alpských zemí. Dosud mluví za Poláky Jaworski, ale není vyloučeno, že Madeyski s Rutowskim a ostatními podobnými přáteli levice nenabudou vrchu a nepřeběhnou ke sjednoceným nyní Němcům.

Aby porážka Mladočechů byla všem lidem ještě zřejmější, o to přičinil se kromě toho říšský soud, který prohlásil bývalou lex Falkenhayn za úplně násilnický akt, přisoudiv vyloučeným poslancům právo na zaplacení diet, které jim byly bývalým presidiem zadrženy. Tak všechny tyto hořké pilulky musili stateční poslanci naši spolknouti, ačkoli ještě před čtvrt rokem se kasali, že přejdou do nejrozhodnější opposice, snad že sami začnou obstrukci, jakmile se obstrukčním stranám jakkoli podstatně povolí. Bylo to patrně zatínání pěstí v kapse!

Ale je ještě nějaká mladočeská strana? Zdá se nám, že tu již existuje pouze jméno, pojem sám je již naprosto mlhavý, a ptáme-li se, čím se Mladočešství ještě projevuje, uvidíme, že veřejnost se o něm doslýchá

jen úplně již netajenými hádkami a spory mezi předními hejtmany. Programm strana ta neměla bez toho již dávno žádný, teď ztratila již i viditelné vedení. Dr. Engel i dr. Škarda složili své předsednické hodnosti, Národní Listy vypověděly poslaneckému klubu své služby, neuveřejnily kandidaturu Kaizlovu, střílejí do pravice z nejtěžších hmoždířů, tisknou tučnými literami, že hr. Thun a jeho vláda nemíní splniti žádný z našich spravedlivých požadavků. Ovšem opatrnosti nikdy nezbývá, tak dosud rozumují v redakci, i proto v týchž číslech, ale na jiných sloupcích hlásají pořáde ještě politiku vyčkávací a uspávací, jako za dob Badenových a Gautschových.

Pro pobavení si mohou zatím voličové přečítati několikeré epištoly dra. Ed. Grégra. Pan dr. Ed. Grégr byl proti kandidatuře Kaizlově zároveň s Národními Listy (s redaktorem Anýžem, který odepřel uveřejnění její). To by nebylo nic divného, ale p. G. žaloval trpce voličům na své soudruhy v klubu, že ho přehlasovali a udával důvody, proč nemohl sám s kandidaturou tou souhlasiti. Vystoupení tomu nejvíce povděčni byli radikálové, kteří najednou tu doufali míti svého generála. Ale p. Grégrovi přece jen bylo ve společnosti té úzko, rozmyslil si to, postaviti se v čelo takovéto armádě, — snad si při tom vzpomněl na zemské výborství, na ohrožený poslanecký mandát, — slovem po takovémto smělém výpadu následoval, jak obyčejně, úplný ústup; — známá to již komedie, hraná opět před českým obecenstvem několikráte před tím; — poslal omluvný list klubu. Ačkoli omluvy ty byly naprosto nedostatečné a liché, spokojil se klub s touto polovičatostí; pouze poslanec a purkmistr Špindler posvítil si na důslednost páně Grégrovu a ostrými slovy potrhal trochu talmový radikalismus Grégrův. Ale p. Špindler tu jednal patrně jako „soukromník“, mladočeští matadoři vůbec jednají jen jako „soukromníci“, je zřejmé z toho, že strana nejedná nijak.

Není divu, že dr. Grégr se Národním Listům takto nejlépe líbí; vždyť jedná podobně chameleonsky zrovna jako tento ctihodný list. Národní Listy na př. mluví v úvodníku *proti obilním clům v tomto okamžiku nadobyčejné drahoty*, ale *ve zprávách z říšské rady v témž čísle a na téže straně se za ně přimlouvají* (dne 7. května). Na jedné straně si vytisknou úmyslně v redakci zrobenou pomluvu, o které na druhé straně hned veřejně doznávají, že je naprosto vylhaná i bez podstaty. Tak se zachovaly na př. proti řediteli Šubertovi ve známé divadelní affeře s národním dělnictvem. Proč by tedy jim bylo jednání Grégrovo závadným? Co všecko jen to čtenářstvo denních listů snese! Pan Březnovský o téže věci intrikánsky interpelluje v městské radě, ale hned při téže interpellaci bez obalu přizná, že vlastně *nestydatě lže*, ale proto přece vlastenecké žurnály pranýřují Šuberta, a nestoudná, přiznaná lež Březnovského je dostatečným důvodem pro jeho odsouzení. Takhle se u nás pěstuje veřejná mravnost!

Nejpěknější doklady veřejné bezúhonnosti podal nám nově první mezi mladočeskými poslanci p. dr. Herold. Tento nezištný muž, který vzal na sebe těžkou „oběť“ býti poslancem říšským i zemským, jak znamenitě plní ten své povinnosti! Soustředil na svá bedra tolik úřadů, že

to opravdu nutno zváti heroickou odhodlaností. Býti členem městské rady, okresním starostou na Královských Vinohradech, přísedícím zemského výboru, intendantem divadla, ředitelem banky Slavie, členem správní rady pivovaru Vinohradského atd. atd., to zajisté není maličkostí. Důchody všech těchto placených i čestných úřadů, páčí se při nejskromnějším odhadu ročně na 15.000 zl. Kromě toho je pan Herold advokátem zastupujícím záložny, pivovary, obce, okresy a vůbec kde koho za tučná palmare. — Specialitou jeho je však hájiti z osvědčené lidumilnosti kde jakého bohatého vydřiducha a lichváře, kdykoli „tragickým“ sběhem okolností octnou se před trestním soudem; proč jen zlomyslní lidé se diví pak, že p. dru. Heroldovi nezbývá naprosto žádný čas k hájení chudáků, nebo k hájení pošetilých bloudů, kteří nemajíce čím platit, dopustili se nepředložených demonstrací a přečinů politických? To záslužnějším činem obhajovati poctivce Steffena, který obžalován a odsouzen byl pro zaviněnou kridu, na kterého si rolníci moravští stěžují, že je odřel o statisíce! Proč byli tak hloupí? Jak by pan dr. Herold nehájil onoho šlechetníka, když od něho dostal prý 30.000 zl. (p. dr. Herold sice pravil, že je to pod jeho důstojností odpovídati na podobná tvrzení, ale tvrzení toho nepopřel)? Kdo by se mohl diviti, že nechodí do sezení na říšskou radu, vždyť diety poslanecké mu neujdou, ale tučné palmare by mohl spolknouti někdo jiný! Proč Národní Listy neuvedly již mezi scházejícími poslanci při důležitých hlasováních p. Herolda, o kterém věděli, že hájí před soudem, místo aby zastával své povinnosti veřejné?

Ovšem p. dr. Herold je vůdcem národa a vinohradská městská rada a okresní zastupitelstvo daly mu certifikát na bezúhonné vlastenectví, ano při jubileu Palackého bude mluviti slavnostní řeč. Pan dr. Herold prebendář bude vychvalovati ryzí, nezištnou i obětovnou povahu Palackého, zajisté je k tomu nejlépe kompetentním. Člověk, o kterém koluje případný vtip, že bude kandidovati na arcibiskupský stolec, kdyby náhodou kardinál Schönborn umřel, a na jehož hrobě bude prý nadepsáno: „Totoť je jediné místo, o které se p. Herold neucházel!“ člověk takový může ovšem nejlépe oceniti zásluhy toho muže, který ze svých schopností a ze svého přičinění snad mohl daleko více vytěžiti nežli p. Herold, ale který odolal pokušení a zachoval si vždy ruce naprosto čisté, ani neprodával za žádných okolností svůj politický vliv!

Ale p. dr. Herold dovedl si získati až i radikály; aspoň Radikální Listy tohoto mouřenína také omývali z jeho advokátských kšeftů. Budiž! Je-li kdo advokátem, ať si hledí svého výdělku, jak chce, ale člověk veřejného vlivu a jména tak vynikajícího, jakého nabyl Herold, nesmí zaprodávat sebe a ten svůj vliv politický komukoli a na úkor všech svých veřejných povinností. Tomu by radikálové se svého stanoviska také rozuměli, kdyby jen chtěli! Co asi tato blahovůle p. dra. Herolda stála? Nepomate soudného čtenáře ani to, když Radikální Listy táhnou proti Heroldovi, že zemský výbor za jeho nepřítomnosti propůjčil divadlo socialním demokratům. To provinění dá se snadno odpustiti!

Radikální Listy vůbec mají divné záliby. Jich mužem je dr. Ed. Grégr, který každou chvíli a na každém místě mluví jinak, který právě

tak své poslanecké povinnosti plní jako p. dr. Herold, jich mužem je dr. Vašatý, který není v ničem radikální, leda ve svých řečech, které však zajisté nemíní do opravdy. Podle dra. Vašatého není na př. potřebí v Cislajtanii žádné úpravy jazykové otázky, jelikož o práva jazyku českého dostatečně postaráno v čl. 19. nynější ústavy a obnoveným zřízením zemským (z r. 1627), ale že přes ono zřízení zemské byla do nedávna němčina jediným a téměř výlučným jazykem úřadův v Čechách, takovou maličkost můžeme prostě pominouti. Tak rovně Radikální Listy třímají nyní pevně od Mladočechů pohozený prapor státoprávní, ale jakým způsobem nás tento prapor má přivésti k cíli, to vyložiti svým stoupencům pokládají načisto za zbytečné.

Když v Karlíně a na Smíchově kandidoval klub mladočeský Kaizla, nepostavili radikálové proti němu žádného kandidáta, poukazujíce k tomu, že by to bylo vůči městským tamnějším šosáckým voličům jenom kompromittováním čisté státoprávní ideje naší! Na šlechtice radikálové také sotva počítají, s rolníky se dosti těžko shodnou, neboť ti jsou ve vleku Jandů, Formánků, Krumbholzů a j., kterým radikálové nemohou přijíti nn jméno, leda by se snad chtěli spolčiti se Šťastným a Ratajem! Socialní demokraty vylučuje z národa p. Rašín et consortes zrovna tak, ne-li rozhodněji, jako Národní Listy, realisté jsou těmto radikálům lidmi nejodpornějšími, ano z vlastních svých bývalých stoupenců ztratili mnohé (bratří Hajny, Pelcla a j.), kteří nechtí nic míti společného s Radikálními Listy. Patrně zbývá pro ně už jen Klofáč a Hladík s národními dělníky, ale mohou se radikálové na tyto hejtmany novohusitské bezpečiti? V oboru vědecké práce si radikalové ovšem získali přeběhlíky, kteří dovedou svým pérem bojovati proti komukoli, aniž by k tomu potřebovali jakého přesvědčení. Programově strana radikální neznamená nic jiného nežli že míní převařovati ony nejasné nechutnosti o bezohledné opposici, o pevně třímaném státoprávním praporu atd. Jak si toto státoprávní upravení přesně představují, kterakým způsobem se k tomu možno dopracovati, to vyložiti opomněli stejně jako dříve Mladočeši. Stačí, že k tomu dali myšlenku, o vyhranění a provedení její ať se starají jiní! Zrovna tak jako proti Staročechům Mladočeši kdysi mluvili a nyní kde by měli konečně plniti, co slibovali, odkazuje se národ zase na staré konfusně radikální cesty.

Jak naproti tomu také nejnovější mladočeský opportunismus byl nejapný! Páni poslanci a celý organismus strany nevěděli ani co by od vlády žádati se mělo, protože jsme se vždy starali sice o všeliké chimery, ale jak skutečné poměry vypadají, o tom přemýšleti jsme ani neměli kdy. Jako krvavý výsměch vyjímá se tu pak řeč německo-nacionálního poslance Elverta, který nám teprve musil pověděti, že na Moravě 90% všeho úřednictva je německé národnosti! Co znamenají revolty soudních úředníků v uzavřeném území v německých Čechách proti jazykovým nařízením? Kdy se už dělala opportunistická politika, proč tohle se nenapravovalo? Patrně o těchto všech poměrech měli naši poslanci asi takové představy jako slepí o barvách! Za to ovšem musili jsme hned dostati někoho aspoň do ministerstva, nevhodně právě v tu dobu, kdy všecko se zdá obraceti proti nám i kdy Čech ministr za nastávající opposice

se sotva bude moci držeti, kdyby jakkoli houževnatě křesla toho se chytal. Malicherné je tvrzení Englovo, že Kaizl vstoupil do ministerstva proto jen, abychom v čekané nyní absolutistické vládě měli aspoň nějaké zastoupení. Jestliže národ český bude míti nějakou váhu a respekt nahoře, ohlíželi by se naň také, kdyby Kaizl nebyl ve vládě; nemá-li však té váhy, p. Kaizl sám zajisté jí tolik nedodá, vždyť ministři bývají také za absolutistických regimů propouštěni, zvláště kdyby se zdáli nějak nepohodlnými. Ale je to karakteristickým znakem naším, že vždy chceme vsaditi na jednu kartu, jako hráči v loterii pomýšlející na zbohatnutí, zatím však nečinností a nedbáním nejživotnějších potřeb hyneme.

Mladočeši veřejně na říšské radě podávají státoprávní ohražení proti cislajtánské ústavě, ale členu své strany dovolili přece, aby přísahal jako ministr na tuto ústavu, i spokojili se s jeho písemným ujištěním, že trvá na programmu strany. Nuže když Mladočeši vzdali se státoprávnictví, proč se k tomu upřímně neznají? Také ten náhled dal by se hájiti snad, na tom stanovisku na př. již stojí také česká sociální demokracie. Ale zlé při tom je to, že se jiná politika dělá voličům doma, jiná jí naprosto protivná ve Vídni. Tu eskamotáž naši odpůrci prohlížejí velmi dobře, lépe nežli my! Proč jedenkráte jsme si z toho nesložili sami sobě počet? Proč jsme se nerozhodli: tolik a tolik chceme povoliti tomu celku, který se zove Cislajtanií i tolik a tolik musíme žádati pro sebe, pro naši samosprávu? Naproti tomu naše požadavky byly formulovány tak zmateně, že od personalní unie jsme opět zabíhali k autonomii snad jen takové, jako jí má Halič. Tím jsme vzbudili nedůvěru nejen u koruny a jiných činitelů rozhodujících, nýbrž i své spojence jsme znepokojili, jak to jasně viděti u Poláků a Jihoslovanů, kteří jsou rozhodně proti našemu státnímu právu. Kromě toho nikdo vážně nepotřebuje s naším státoprávnictvím počítati, když sami nevíme, co do něho vložiti! Proč naše snaha nenesla se především k tomu, co možné: napraviti do nebe volající křivdy volebního řádu do říšské rady? Teď, na př. když Národní Listy jsou na skoku do opposice, vzpomněli si najednou, jak volebními zákony jsme zkráceni. Proč Mladočeši zapomněli tento stěžejný bod svého programmu, kdy zrovna byl na to čas?

Ovšem je následkem těchto neurovnaných poměrů stav celé monarchie skoro zoufalý. Ale kdo se měl o to přičiňovati, aby to k těmto koncům nespělo, ne-li my Češi? Stanovisko nacionálních Němců, aspoň jedné části jich, — je velmi dobře zřetelné: hledají a snad by našli také spásy jinde nežli na půdě této říše. Ale můžeme my se ohlížeti také jinam za hranice, snad na Východ? Zda proti tomu hlásanému Všeněmectví lze považovati za lék Kalašovo Všeslovanství? Zdali nevidíme, jak Rusko ponenáhlu přestává již i hleděti především na Cařihrad a jak klade jej do řady druhé a obrací plnou svou pozornost na dálnou východní říši Čínskou? Tam najde ruský kolos zaměstnání a práce na století nazbyt. Naše národní starosti mohou snad Rusové i ze zvědavosti s jakýmsi zájmem pozorovati, ale že by je chtěli pojmouti za svůj programm, to nenapadne snad u nás ani nejhorkokrevnějšího radikála. Jest pravda, že také rakouským vládám by trochu náleželo uvažovati o různých těchto problemech, ale kdo pak kdy hledal na předsednickém stolci ministerském

určitý pevný promyšlený státnický plán? Taaffeovo „Fortfretten“ je klassickým pomníkem státnické moudrosti cislajtánské. To však nám je jasným již velmi dávno, proč jsme čekali vždy při těch zkušenostech trpkých se vším jen na vídeňské vlády? Proč jsme nutnou práci svého politického opravdového uvědomění a účelného, vědomého snažení k jasně vytčeným cílům bližším i vzdálenějším nevykonali sami, proč jsme vždy byli ochotni vsaditi po tolikerých zklamáních na nejistou přízeň vládní, a to nejhorším způsobem zrovna naposledy za Badeniho?

Pro opposici zatím se připravujeme tím, že se naši lidé bratříčkují s poslanci Stojalowskim, Szajerem a podobnými lidmi bezvýznamnými a málo karakterními, kteří nás někdy dovedou tak dobře zradit, jako zradili své přesvědčení politické a kteří nás činí směšnými jak u přátel tak i u nepřátel.

Nápravy bohužel neviděti nikde. Voličstvo jí nechce, poslanci nevědí, kterak by ji mohli provésti a naše denní listy milují takovýto chaos; za něho mohou nejkrásněji zpeněžiti své naučené fráse bez jakékoli důkladné odborné práce. Nejlépe při tom daří se zištným a odhodlaným lidem, kteří poctivosti nepotřebují míti nazbyt. Ve všeobecném zmatku a za všeobecného zesurovění, v kterém si libuje denní žurnalistika, beztoho neujde zostuzení ani nejpoctivější člověk s nejidealnějšími úmysly, proč by se tedy jakéhokoli veřejného úsudku lekal ten, kdo kromě toho může si po případě ze své činnosti důkladného obhájce koupiti? *P.*

V Praze dne 10. května 1898.

V Německu konají se v červnu všeobecné volby do říšského sněmu. Strany vydaly již svá volební provolání, v nichž není mnoho nového. Letošní volby nebudou se konati pod žádným heslem veliké otázky, jež by voličstvo rozdělovala ve dva příkré tábory pro a proti. Nejvýš snad heslo proti „podvratným živlům“ seřadí jako jinde i v Německu voličstvo v jeden svorný šik.

Také ve Francii volí se nový parlament. V síle a seskupení stran nelze očekávati žádného překvapení. To znamená, že i příští politika francouzské republiky bude se bráti pod auspiciemi kapitalismu. Platí to nejen o politice vnitřní, nýbrž i zevní. Neboť sympatie republikánské Francie se španělskými vykořisťovateli Kuby mají svůj původ v kapse. Španělské obligace umístěny jsou totiž po většině ve Francii a tu přestává všechen žert. Odtud horlivé pokusy válce zabrániti a vřelé sympatie francouzské veřejnosti pro věc španělskou.

Ostatně v španělsko-americkém sporu padlo již rozhodnutí. Vášeň zvítězila nad chladným rozumem, dlouho podněcovaná a živená bojechtivosť ovládla americkou sněmovnu i senát a tak kongres přijal značnou většinou resoluci prohlašující neodvislost Kuby, jež poslána jakožto ultimatum vládě španělské. Tato noty nepřijala, čímž válka sama sebou nastala. Operace válečné také hned začaly. Ovšem válka tato s válkami evropskými nemá žádné podobnosti. Bojištěm jest zde celý širý oceán a hlavním způsobem boje barbarské, na středověk upomínající lapání lodí nepřátelského státu a zabavování jich nákladu, jenž jest soukromým majetkem. Vítězně oznamují denně bulletiny obou válčících stran, kde která loď i s nákladem byla polapena. Také jeden zjev vysoké naší

civilisace. K rozhodnější akci ostatně došlo až posud jen jediné a to nikoliv na Kubě, nýbrž na Filipinských ostrovech, kde americký admirál Dewey v bitvě námořní porazil loďstvo španělské, několik lodí zničil, vynutil si přístup do přístavu Manillského a chystá se hlavní město bombardovati. Rozhodujícího významu pro válku samu však toto vítězství loďstva amerického ještě nemá. Španělsko ještě příliš stůně slavomamem a národním velikášstvím, než aby po prvním neúspěchu kapitulovalo a odřeklo se „perly Antil“, jež mu po tolik století sloužila za dojnou krávu. Ostatně všechen ten národní enthusianism, obětavost a loyalnost španělským časopisectvem do světa rozhlašovaná ihned po první porážce ukázala svůj rub. V Madridě proti vládě i proti dvoru vypuklo povážlivé jitření rázu karlisticko-weylerovského, takže byl prohlášen stav obležení. Jako vždy: prodejnou žurnalistikou zfanatisovaný dav napřed žene do války a když dostaví se nutná katastrofa, shladí svůj vztek na těch, kdo neměli dosti zmužilosti jeho šovinismu vzdorovati. Ostatně Španělsku hrozí nejen bankrot politický nýbrž i hospodářský, ba tento se již dostavil a ani případné ač pravdě nepodobné vítězství španělské na tom ničeho nezmění. Ažio zlata přestoupilo již 100%, bankovky španělské ztratily tedy již přes polovici své hodnoty a španělské státní exteriéry klesly v kursu pod 30%. To jest ovšem finanční stav žalostný. Při tom ceny obilí a potravin vůbec stouply do ohromné výše, lid trpí hlad, bouří se — toť obraz dnešního Španělska.

Leč tyto sociálně hospodářské neblahé účinky války neobmezují se na Španělsko, nýbrž cítí je celá Evropa. Tržební spekulace s obilím chopila se vítané příležitosti obmezeného dovozu amerického, aby vyhnala ceny obilní k závratné výši a shrabovala statisícové profity. Následky jsou nejvýš povážlivé, poněvadž nesnesitelné zdražení potravin stihá nejkrutěji spodní vrstvy lidové. V Italii, jakožto státě finančně a sociálně nejzuboženějším, vypukává již otevřená sociální revoluce s barikádami, pouličním bojem a vojenskou diktaturou, v ostatních státech povážlivě to vře a rychle zrušují se obilní cla všude tam, kde parlament není ovládán egoismem sobeckých zájmů kastovních. Jak málo třeba, aby v stárnoucí Evropě nejevily se povážlivé symptomy hrozícího rozkladu.

V Praze, dne 9. května 1898. *H.*

*

PO VEREJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ: Vyrovnací předlohy Bilinského převzate nynějším ministrem financí; stanovisko ministrovo nesrovnatelné s dřívějšími náhledy poslancovými; náhledy poslance Kaizla o daních spotřebních a o dohodnutí s bankou rakousko-uherskou — Těžká břemena ukládaná naší polovině říše na prospěch uherský; všeobecný odpor proti předlohám vyrovnacím, pochované parlamentem ožijou snad rozhodnutím absolutistickým - Obtížení království Českého novými daněmi, malou náhradou za to almužna zemským financím — Bezvýsledné jednání kvotových deputací — opakování staré komedie — Spekulanti obilní s maďarskou vládou proti zrušení obilních cel, nesmyslné důvody pro udržení cla; falešná posice Mladočechů v této otázce, lidumilnost poslanecké sněmovny vídeňské — Společný rozpočet říšský, zvětšená vydání na vojsko; mimořádná obrovská vydání proti všem zásadám ústavnosti; armáda nade všecko — Co nás stojí armáda; všemohoucnost ministra vojenství i v otázkách hospodářských — Spor mezi státem a Ferdinandovou severní dráhou o podíl na čistém výtěžku loňském.

Po svátcích velikonočních konečně byly říšské radě předloženy vyrovnací předlohy s Uhrami. Nic v nich není nového, ani to ne, že vláda naše se vzdala souvislosti celého ujednání s upravením obapolného

příspěvku na společná vydání říšská. Předlohy mají býti schváleny samostatně, po té společný příspěvek bude také samostatně umluven, nebo kdyby se oň obě polovice státní nedohodly, určí jej panovník. Tato okolnost však již známa byla také dříve. Všechny vyrovnací předlohy jsou úplně takové, jak je již umluvil ministr Biliński. Ministr Kaizl o nich pouze prohlásil, že v jednotlivostech s nimi sice nesouhlasil, ale poněvadž neshody ty netýkaly se nikterak principialních věcí, že raději je ponechal takovými, jak je již hotové našel.

Ministr financí Kaizl nenamítá nic principialního proti ujednanému vyrovnání; jinak bylo ovšem s poslancem Kaizlem. Ten neschvaloval nic z toho a sice zásadně, co nyní jako ministr sněmovně doporoučí. Především byl proti zvyšování nepřímých daní, zvláště daně z cukru a piva, ba při dani cukerní se ještě nedávno přimlouval přímo za její snížení; ale ani zvýšená daň z líhu mu nebyla po chuti, jak jsme zde v dubnových rozhledech ukázali. Nejprudčeji napadal jako poslanec dohodnutí s rakousko-uherskou bankou, to mu bylo naprosto nepřijatelné, i z té příčiny nehrozil se ani požadavku, aby Uhři si zřídili raději svou samostatnou cedulovou banku, neboť nynější ujednání dává jim úplnou nadvládu v cedulové bance, zřízené pro celou říši. Tento převážný vliv uherský hrozí prý býti pohromou hospodářskou pro Cislajtanii: Uhři dosud ještě hospodářsky opozdilí budou totiž používati především laciného úvěru rakousko-uherské banky, kterýžto však Cislajtanii po případě bude příliš drahým, zrovna jako tomu na př. při hypothekárním oddělení rakousko-uherské banky, kde z veškerých půjček připadá 86% na Uhersko, protože naši zemědělci si mohou vypůjčiti již zde mnohem laciněji. — Rovně tak nepřijatelné jest, aby se Maďarům povolilo při vzájemném súčtování nepřímých daní spotřebních ročně 3—4 mill. zl. více nežli brali dosud, ale aby se určení příspěvku jejich ponechalo až k době pozdější, když je známo, kterak se Maďaři zuby nehty vzpírají tomu, aby měli přispívati více nežli dosavadních 31·4%.

Posuďme dále nová břemena daňová. Na Cislajtanii připadnou zvětšené daně: pivní asi 20 mill. zl. ročně (ne sice hned na počátku, ale jistě tolik více později budeme platit při rostoucím konsumu piva), z líhu nejméně 16 mill. zl. a z cukru rovně tolik asi, kromě toho z petroleje asi 2—3 mill. Obtížení poplatníků dlužno odhadovati asi na 55 mill. zl., kdežto asi 4 mill. zl. ubudou z těchto důchodů Cislajtanii na prospěch Uher; dlužno tedy nové oběti našich poplatníků odhadovati až na 60 mill. zl. ročně. Rozumí se, že předlohy tyto byly přijaty s malým nadšením a kdyby se bylo mělo o nich hlasovati hned, byly by zajisté sněmovnou poslaneckou ve Vídni odmítnuty jednohlasně. Toho snad si byl vědom ministr financí a to také jest jeho omluvou zároveň, neboť když se ví, že předlohy ty v takovéto podobě říšská rada nepřijme je rozhodně lhostejné, jaké předlohy ty jsou. Ovšem není vyloučeno, že konečně cestou podstatně absolutistickou stanou se předlohy tyto nebo jiné podobné, třeba v jednotlivostech nezávažných odchylné, přece jen zákonem.

Se stanoviska českého vypadá vše ještě mnohem hůře. Nová daň z piva, cukru, líhu a z petroleje znamená pro království České samotné

větší obtížení téměř 20 mill. zl. ročně. Co proti tomu váží almužna, která se z toho dostane zemským financím asi 3·2 mill. zl. ročně? — Pro rozvržení společného vydání na říšské potřeby byly opět zvoleny kvotové deputace od obou parlamentů v Cis i Trans, také tentokráte patrně zbytečně, jelikož u Maďarů není nejmenší ochoty na zvýšení uherského příspěvku, nám pak jest nemožné z ustavičně rostoucích nákladů říšských platiti ročně téměř 70% a kromě toho vzdáti se na prospěch Uher 3—4 mill. zl. z daní nepřímých. Písemné jednání deputací bylo již bezvýsledné, jako dosud vždy, budou tedy jednati obě deputace spolu jestě ústně, ale pravděpodobně s týmž zdarem. Tato komedie opakuje se již asi po čtvrté. Také jedna zvláštnost krásné ústavy dualistické!

Uhři jsou vůbec pro nás velmi roztomilými spojenci; že s nimi musíme býti hospodářsky spřeženi, to se nám vyplácí ve sterých různých formách. Následkem války španělsko-americké zdražilo se obilí do té míry, že pracujícím třídám mzda pomalu nebude dostatečnou k pořádnému nasycení. Rolníci sami z tohoto zdražení nemají prospěchu téměř nijakého, jelikož obilí jiná léta bylo za poloviční ceny, kdežto letos při stále pevných vysokých cenách dávno již většina zemědělců své zásoby rozprodala. Jestli že kdo má ještě nějaké zásoby obilní, jsou to patrně jen spekulanti a importující cizina. Je jasné, že tedy z nynějších neobyčejně zvýšených cen jedině velkoobchodníci s obilím mohou těžiti. Poněvadž se musí po loňské neúrodě obilí k nám dovážeti z ciziny, zlevnil by se dovoz ten, kdyby se dočasně až do žní zrušilo veškeré clo na hranicích, tím by se na př. 100 kg. pšenice mohlo přivézti o 1·80 zl. levněji; neboť tolik zrovna obnáší clo. Rakouská vláda byla by ochotna ihned toto clo zrušiti, ale Uhři odmítají podobné opatření, jelikož prý by se tím mohlo ublížiti ceně příští sklizně! Tvrzení to je rozhodně směšné. Kdo byl by tak pošetilý, aby pšenici vystouplou nyní na cenu 16 zl. (za 100 kg.) dovážel sem ze spekulace za tím účelem, aby stlačil ceny po žních? Kdyby pšenice po žních byla za 16 zl., mohli by si všichni rolníci — uherské nevyjímaje — gratulovati. Že by někdo drahou pšenici sem přivážel, aby ji pak po žních prodával mnohem laciněji, a to jen z pouké zlomyslnosti, takový nesmysl snad nebude chtíti uherská vláda namluvit lidem majícím ještě špetku rozumu. A přece s tím důvodem Bánffyovo ministerstvo vyrukovalo!

Velmi pěkně se zachovali Mladočeši k celé této záležitosti. Národní Listy v témž čísle byly jednou pro zrušení cla, po druhé horovaly pro jeho ponechání. Poslanec Teklý byl proti zrušení cla i nesmál se nikterak, když tvrdil, že rolníkům po dlouhé době se tím chce vzíti příležitost ke vhodnému prodeji po tolika hubených letech. Teklý dobře ví, že málo je těch rolníků, kteří by mohli nyní přede žněmi z hojných zásob prodávati, že však jsou mnozí mezi nimi, kteří po případě sami mouku a chleba draho kupují nyní, kdežto dříve za mnohem lacinější ceny obilí úplně vyprodali. Kterak celá naše sněmovna má útrpné srdce k nejchudším vrstvám obyvatelstva, dokázala nejlépe svým hlasováním dne 6. května, když odmítla z popudu Schönererova zdrcující většinou pilný návrh Verkaufův na odstranění obilních cel. Pro pilnost bezúčelných obstrukčních nesmyslů shledá se beze všeho většina mezi „lido-

vými" zástupci, ale pro ulevení nouze lidem nejchudším naši poslanci nemají ani dosti času ani dosti smyslu.

Zvrácenost všech našich ústavních poměrů nejlépe zobrazuje předložený rozpočet říšský na r. 1899. Vydání řádných na armádu a loďstvo přibylo také na tento rok — jako tomu již je stále od let — o celých 6 mill. zl. Ale to není to nejlepší překvapení. Mezitím, co obstrukční poslanci s ostatními zástupci na říšské radě se hádali, co smí podle ústavy naříditi vláda a k čemu práva nemá, a mezitím co parlamentní mašina se úplně zastavila, protože někdy v budoucnosti některý soudní úřadník musil by se naučiti jestě druhému jazyku zemskému, nedbal ministr vojenství nijak těchto planých půtek a křiků a vydával beze všeho ústavního povolení veliké milliony na pušky, pevnosti a jiná opatření válečná. V Cislajtanii nesmí se postaviti ani kilometr nejpotřebnější dráhy, nehne se se stavbou nezbytných školních budov, neopraví se ani porouchaný telefon, protože náhodou položky na to jsou obsaženy v investičím rozpočtu, kterého nelze bez ústavního vyřízení použiti; ale na společnou armádu proti stanovenému rozpočtu říšskému bez nejmenšího tušení poslanců vydalo se mezitím $31\frac{1}{2}$ mill. zl. a peníze ty vzaly se kde byly, totiž z pokladničních hotovostí! Lze tu mluviti ještě o nějakých právech zákonodárných sborů vůči společnému ministerstvu říše? Především musí tu býti armáda a kdyby všechno ostatní puklo, aspoň naše armáda nás spasí!

Společná vydání říšská na r. 1899 budou obnášeti podle těchto odhalení ministerstva války téměř plných 200 mill. zl., z čehož na vojsko řadové a na válečné námořnictví připadne asi 195 mill. zl. Počítáme-li k tomu 24 mill. zl. na cislajtánskou zemskou obranu a 16 mill. zl. na honvédy, činí to součet ročních 235 mill. zl. Ale pro vojsko dělá se kromě toho mnoho jiných vydání od hospodářství samosprávných; při každé stavbě nejmenší lokální dráhy, všude najde se ministr vojenství, který vyžaduje o tolik a tolik millionů zl. více, nežli co by jich bylo potřebí bez ohledu na doby válečné. Proti takovým požadavkům není odmluvy naprosto žádné; rozhodne se na př. raději ať není stavěna dráha vůbec, nebude-li zřízena zrovna tak, jak si to přeje ministr vojenství. Proti takovým náhledům u nás ztratila se vůbec veškerá opposice, žádný poslanec ani delegát nehlesne, jako by to bylo vždy v nejlepším pořádku. V jiných směrech aspoň Uhři umějí udělati opposici těmto rozhodujícím činitelům, ale za Litavou, pokud se to týče vojska, počítají patrně takto: my na to svých 30 proc. nějak uneseme, jen když Cislajtanie zaplatí z toho svých 70 proc., za to můžeme se bezpečiti na miliony bodáků! Jak těchto bodáků v Uhrách potřebovati mohou, o tom doklady by mohla podati Bánffyho vláda, která nyní má co dělati se socialismem zemědělských dělníků.

Ferdinandova severní dráha postižena byla loni malou nehodou, že prohrála proti státní pokladně process, byla totiž odsouzena k náhradě nezaplacených daní v obnosu asi 450.000 zl. Správní rada však připadla na znamenitý prostředek, že tuto prohru počítala tak, jako by to bylo běžné vydání roční. Takovým způsobem zmenšil se čistý výtěžek za minulý rok o 450.000 zl. a poněvadž stát je súčastněn na tomto

výtěžku do poloviny, patrně z toho důvodu ušlo fisku 225.000 zl. Rozumí se, že vláda nebyla s tímto výkladem správní rady spokojena; žádala tedy, aby se oněch 450.000 zl. připsalo na účet základního kapitálu. O sporu tom rozhodne nyní zvláštní smírčí soud. *P. L.*

V Praze, 10. května 1898.

*

ZEMĚDĚLSKÉ, ŽIVNOSTENSKÉ A OBCHODNÍ. Drahota obilí a mouky — Loňská neúroda — Válka španělsko-americká a nejistota obchodu námořního — Suspense obilních cel v zemích románských — Jednání v parlamentě německém a rakouském — Komu prospívají nynější vysoké ceny obilní — Příklady z Ruska — Obchodně-politický zápas Rakouska s Uhrami — Vyrovnací předlohy — Lákání německého kapitálu do Uher a vystěhovávání průmyslu našeho — Vývozní anketa ve Vídni — Průmyslová anketa plzeňské komory — živnostenské schůze v Praze — Zákaz dovozu saccharinu — Jubilejní výstava ve Vídni — Vývozní spolek pro Čechy, Moravu a Slezsko v Praze — Česká společnost pro obchod a průmysl v Praze — „Svůj k svému" — Úpadky záloženské — „Zpytujme své hospodářské svědomí."

Od let sedmdesátých až do nedávna byly trhy evropské tak zaplavovány obilím americkým, východo-indickým, australským a ruským, že hojná žeň světová pokládána byla přímo za kletbu pro nejčetnější třídu a jádro obyvatelstva, stav rolnický, a že myšlénka, že by mohl kdy opět nastati nedostatek obilí, prohlašována byla za absurdní, nemožnou.

A přece ve dvou letech menší úrody a vlivem jediné války, vedené nad to v dalekých končinách a daleko ne tak strašné, jakou by byla nějaká „světová" válka mezi dvěma skupinami států evropských, nastává neobyčejná drahota obilí a skoro celou Evropou, ovšem jen nižšími a středními vrstvami obyvatelstva, zmítá nepokoj a obava před hladem, před opravdovým nedostatkem potraviny ze všech nejdůležitější a nejpravidelnější — obilí.

Metrický cent mouky, který ještě před 2 lety stál asi 12 zl., stoupl do počátku května t. r. na 26 zl., metr. cent pšenice stojí nyní za 15·75 zl. a bude pravděpodobně ještě stále stoupati.

Není pochyby, že na tomto stoupání cen obilních také spekulace jest účastna, ale bylo by klamem pokládati „bursovního žida" za hlavní příčinu drahoty, tak jako jej rolnictvo po dlouhou dobu mylně pokládalo za hlavní příčinu láce obilí. My jsme na vzestup cen obilních a jeho všeobecné příčiny upozornili již na str. 62—64 t. ročn. a nynější úžasná drahota jest k tehdejším vývodům našim krutou illustrací.

Objevilo se, že Francie potřebovala mnohem více cizozemského obilí, než se předpokládalo, že zklamal vývoz Argentinie i východní Indie, že obilní zásoby Anglie, Německa, Ruska i Ameriky jsou dílem nepatrné, dílem aspoň značně menší, než byly ještě na počátku let 90tých. Již loni v srpnu odhadovalo uherské ministerstvo orby světovou úrodu pšenice z r. 1897 na 755 mil. hektolitrů, staré zásoby na 50—60 mil., ale úhrnnou potřebu její na 890 milionů hektolitrů, kdežto ještě předloni obnášela při potřebě 875 milionů hl. úroda 840 a staré zásoby 100 mil. hektolitrů. Již r. 1896 byla naproti předešlým letům úroda značně menší a loni opět nemálo klesla, takže v konsumní potřebě pšenice v roce 1897—98 objevil se neobyčejně veliký schodek asi 70 milionů hektolitrů a že loňská úroda stane se i se staršími zásobami předmětem trhu snad až do posledního centu.

Také v ostatních druzích obilin byl loni naproti předloňsku zjištěn úbytek úrody: žita z 479 na 410, u ječmene z 342 na 304, u ovsa ze 1030 na 972, u kukuřice z 988 na 939 milionů hektolitrů, takže celkem světová úroda klesla téměř o dvanáctý díl.

K tomu přistoupila nyní válka mezi Španělskem a Amerikou, prvním to exportérem obilí, sazby dopravní i pojistné na moři neobyčejně stouply a, jak v „Samostatnosti“ případně bylo řečeno, hospodyně naše musí platiti i to nebezpečí a ten strach, s jakým plují i docela pokojné a mírumilovné lodi z Ameriky do Evropy. Americké obilí těžko se bude za války dostávati přes oceán a pšenice australská a indická nestačí vyplniti mezery takto povstalé. Ovšem vzrostl za to velice obchod s obilím sibiřským, ale dosavadní doprava na dráze transsibiřské nepostačuje a massy obilí leží prý po celé týdny nakupeny ve stanicích sibiřských.

V této situaci trhu obilního naléhají parlamenty, aby vlády zrušily nebo aspoň na čas suspendovaly cla z dovozu obilí, jimiž se dovoz tento zdražuje a zmenšuje v zájmu rolnictva a hlavně v zájmu velkostatkářstva (mimo Anglii, kde zrušení obilních cel Robertem Peelem bylo počátkem tržební svobody).

Státy románské se skutečně k suspendování cel obilních odhodlaly. V Italii byla obilná cla beztoho již dříve zastavena a nyní byla suspense do 30. července prodloužena. Ano v Italii, oslabené korupcí doma, velmocenskou politikou v Evropě a experimenty kolonisačními v Africe, způsobila nynější drahota opravdové vzbouření, při kterém byla povolána ozbrojená moc, tekly proudy krve a zavedena vojenská správa v třetině vojenských obvodů sborových. Nyní pak následovaly též Francie, Španělsko a Portugalsko.

V Německu vláda prohlásila, že suspensi obilních cel na ten čas nepokládá za nutnou — tradice Bismarkovy, že tato cla nenesou domácí konsumenti, nýbrž cizozemští výrobci, se tu nevhodně zevšeobecňují v zájmu agrárníků, s nimiž se vláda před volbami pro několik sociálních demokratů, kteří tento návrh podali, nechce rozkmotřiti.

V Rakousku byla obilní cla již jednou (v roce 1873—74) suspendována, ačkoliv tehdy ceny obilní nedosahovaly ani cen nynějších. Nyní vláda vyjednává s Uhrami, ale zdá se, že ne dost energicky a že zůstaneme bez tohoto opatření, protože Maďaři namítají, že jednak clo u nás není vysoké, jednak že již počátkem července nastanou v Uhrách žně, které svou očekávanou vydatností budou prý s to hraditi potřebu celé monarchie.

Také uherská vláda je v rukou majitelů latifundií a náš parlament nemá dost opravdovosti, aby vládu donutil k zakročení energičtějšímu. Debata parlamentní o zrušení obilních cel, socialisty navrhovaném, nepovznášela se z obvyklé nízké úrovně a suspense cel byla potírána, že prý by prospěla židovské spekulaci a že z nynějších cen má aspoň dávno žádaný prospěch naše zemědělství.

První důvod — antisemitský — je prostě směšný; má-li z klesnutí cen obilních prospěch jedna strana bursy, má ze zvýšení jich užitek opět druhá. Spekulant zde jako tam. Avšak i druhý důvod, z něhož zakročil proti zrušení obilních cel i ústřední sbor české rady zemědělské, platí jen obmezeně.

Nynější vysoké ceny obilí neprospívají malému rolníku. Pro něho přicházejí již pozdě, on své obilí buď spotřebuje sám (t. j. vyrobí ročně jen tolik obilí, kolik spotřebuje mouky, třebas i obilí prodal a nyní mouku kupuje), buď prodá je většinou hned po žních, aby mohl zaplatiti daně a jiné potřeby. Nynější stav prospívá jen těm, kdož daleko méně mouky kupují a spotřebují, než vyrábějí a prodávají obilí, tedy velkostatkářům, nebo kdo dříve laciněji nakoupili a nyní draho chtějí prodávati, tedy velkoobchodníkům a velkomlynářům.

Zajímavá statistika byla v tom směru nedávno vydána v Rusku, státě převážně agrárním. Toliko šestina ruských sedláků vyrábí obilí na trh a má tudíž interes na vysokých cenách, skoro třetina vyživuje se sice vlastním obilím, nemá však na prodej přebytků; plná polovice mužíků nevyrobí konečně ani tolik obilí, kolik pro výživu své rodiny potřebuje a jest tudíž interesována na nízkých cenách obilních, musíc k tomu si přivydělávati jinými příbuznými pracemi, kustarstvím a pod. Na světový trh přichází tudíž většinou jen panské obilí.

A u nás k té veliké části zemědělstva, která, prodá-li dráže svůj malý počet metrických centů pšenice, musí opět ještě dráže koupiti korespondující počet metrických centů mouky, chleba atd. přistupují ještě, massy obyvatelstva dělnického, úřednického, živnostenského, obchodního. Kde je tedy pravý interes veřejný?

Nynější tíseň obilní dotvrzuje ještě další z dřívějších vývodů shora uvedených: výhodu, jakou mají v celních zápasech státy vyvážející obilí naproti státům vyvážejícím výrobky průmyslové. Jestiť produkce obilní obmezená, na měnlivých živelních poměrech závislá, odebírání obilí zdražuje se vzdáleností daleko více než odebírání výrobků průmyslových, konečně překážejí vysokým clům obilním i úvahy a ohledy sociální. To je také stanovisko Uher v otázce obchodní jednoty, jak je nedávno vytkla obchodní komora budapeštská: Rakousko bude musit odebírati i po zřízení samostatného celního území rakouského hospodářské suroviny od Uher, již pro svou zeměpisnou polohu a pro vlastní zájem, a nebude smět vysokými cly zdražovati potraviny a suroviny a uváděti tak v krisi svůj průmysl, jemuž by naopak v Uhrách hrozil nestejný zápas s konkurencí německou a anglickou, kdežto Uhry by snadno zvětšily cizozemská odbytiště pro své obilí, kdyby cizině poskytly zase koncese při dovozu výrobků průmyslových.

A na tomto stanovisku asi stála také vláda rakouská, jinak by sotva se odvážila předložiti parlamentu vyrovnací osnovy, které znamenají ne snad aspoň status quo, ale opětné jeho zhoršení. Uherská vláda sklízí veškeré výhody celní a obchodní jednoty v otázce důchodu celního, restitucí daně spotřební, železničních tarifů atd., ale vzpírá se — a k hanbě naší s úspěchem — všeliké protidávce v otázce kvotové. Je pravda, že kvota má v celém komplexu vyrovnacím důležitost podřízenou; jedno procento kvoty znamená sotva 1·2 milionů zlatých, jak málo je to tedy při úhrnném rozpočtu našem přes 720 mil. zl.! Ale nyní mají Uhry zadními dvířkami obchodní smlouvy dostati i proti nynějším takové výhody, že zvýšení kvoty nebylo by pro nás zlepšením dosavadního stavu, nýbrž jen jeho udržením, kompensací za nové výhody Uhrům poskytnuté!

A při tom vláda uherská zvláštními oběžníky láká zahraniční kapitál říšskoněmecký k zakládání průmyslových podniků, kdežto u nás přes resoluce sněmoven, přes stesky anket a krásné sliby vládních zástupců musejí průmyslníci naši zakládati závody za Litavou anebo — jako právě nyní veliká olomoucká sladovna Briessova — v Německu. —

Po průmyslové anketě pražské konal rakousko-uherský vývozní spolek ve Vídni opět anketu vývozní. Bylo tam konstatováno, že soutěživost našeho průmyslu s cizinou v poslední době — vinou vlád i ovšem vinou interesentů samých — vážně byla seslabena. Vývoz našeho nábytku, zejména z ohybaného dřeva, klesl v l. 1892—1896 z 1·3 mil. na 0·8 mil. zl., kdežto dovoz jeho k nám stoupl v téže době z 0·4 na 0·75 mil. zl., takže se tedy rovná skoro dovozu. Vývoz obuvi, který počátkem let 80tých činil přes 20 milionů zl., klesl dnes o polovici. Mýdla vyváží nyní Německo 7krát, Francie 20krát a Anglie 30krát tolik co Rakousko (jen 300.000 zl.) a pod. Z jednotlivých referátů professor Philippovich obíral se otázkou kartelů, odsuzuje zejména kartel železářský a žádaje paralysování jeho zhoubných účinků snížením cla na železo.

Také obchodní komora plzeňská pořádá v tomto měsíci průmyslovou anketu. Přibudou beze vší pochyby některé zajímavé detaily — máť plzeňský průmysl své speciality — v celku však zůstane asi týž obraz, jaký poskytly ankety předešlé.

I malé živnostnictvo konalo několik schůzí. Zemská jednota společenstev měla druhou výroční valnou hromadu; pořád se jen organisuje, volí houf komisí, ale positivního nic neviděti. Řemeslnicko-živnostenská beseda pražská konala hlučnou schůzi proti podomnímu obchodu v Praze. V Praze je podomní obchod (vyjma podomníky z krajin privilegovaných, jako dráteníky, kočeváky, krajkáře a pod.) zakázán, ale z důvodů humanity povolena byla dosavadním podomníkům lhůta, aby si obrati mohli jiný výdělek. Odtud bouře a neomalené útoky na všechny možné vinníky. „Usedlým“ a „daně platícím“ živnostníkům vadí i pouliční prodavačky květin a pomerančů a jiní ubožáci; kteří ostatně nejsou vlastními podomníky a tudíž také zákazem podomnictví o výdělek připraveni nebudou.

Ministerským nařízením zakázán byl konečně dovoz saccharinu a podobných sladidel a připouští se pouze pro prokázanou potřebu lékáren a materialistů, kteří musí k tomu míti povolení zemské vlády a vésti pravidelné výkazy o nákupu i prodeji saccharinu. K domácímu používání smějí jej vydávati pouze lékárny a jen na základě lékařského potvrzení. Živnostníkům některým, hostinským, pekařům, dovoluje se užívati saccharinu k potravinám, které se však musejí zvlášť označovati a prodávati jen ku zvláštní žádosti kupujícího. Zároveň uloženo bylo značné clo na dovoz saccharinu.

Dne 7. t. m. byla ve Vídni zahájena jubilejní výstava dolnorakouskou průmyslovou jednotou podnícená. Velkoprůmysl se jí skoro naprosto nesúčastnil. Dolní Rakousy nemají ho vůbec příliš mnoho, jiné země netíhnou valně k Vídni, veliké české podniky budou valnou části zastoupeny na výstavě pražské a veliké závody německočeské připravují se

pilně k výstavě pařížské (sám rakouský generální komisař výstavní Exner konstatoval, že Čechy zahrnují pět šestin průmyslu celorakouského). Čechové, kteří co rok musejí viděti nějakou výstavu, užijí zajisté prospěšněji peněz svých na výstavu do Prahy, třeba že se u nás plakáty vídeňské výstavy přímo hemží.

Vývozní spolek pro Čechy, Moravu a Slezsko předložil právě výroční zprávu o své činnosti v roce 1897—8. Vývozní spolek jest na ten čas jediným orgánem naší chudé hospodářské samosprávy, který vysíláním svého stálého komerčního zástupce na obchodní cesty působí přímo k rozvoji naší tržby zahraničné, spolek má na ten čas nejúplnější dosažitelnou evidenci o všech českých nákupních pramenech a jest jedinou českou, moderně řízenou kanceláří informační, která pracuje ne na zisk, nýbrž přímo dle zásad podniků veřejných. Zvlášť neobyčejnou měrou vzrostla v posledním roce písemná služba zprostředkovatelská, t. j. vyhledávání zástupců a nákupních i odbytových pramenů domácích i zahraničních pro zboží i suroviny nejrůznějších oborů. Spolek obstarává též pro členy právní upomínání a vymáhání pohledávek. Počet členů činí 596.

Komerční zástupce spolku podnikl loni obchodní cesty do Švédska, Norska a Francie, místopředseda spolku cesty po vysočině českomoravské. Bylo by si přáti, aby zejmena z těchto cest po hospodářsky posud neznámých končinách naší vlasti bylo pro poučení širší veřejnosti jakýmkoli způsobem více sděleno, než se stalo stručnými zmínkami ve zprávě jednací.

Z podniků Vývozním spolkem zahájených byly pokračovací kursy pro obchodní cestující odročeny, protože se přihlásilo jen málo účastníků, a syndikát českopolský uvázl pro malé porozumění obchodnictva u nás jako v Haliči. Se zdarem pracují však spolek českých mydlářů a orlické výrobní družstvo nitěných knoflíků v Jablonném n. Orl.

Z kruhů Vývozního spolku vyšel též podnět k založení „České společnosti pro obchod a průmysl v Praze“, která hodlá velkoobchodem získati pevný kmen odběratelstva domácímu průmyslu a připravovati tak půdu novým závodům průmyslovým. Pořízen bude především velkoobchod s látkami, stuhami, krajkami a j. příslušnostmi k dámské konfekci, tedy s předměty denní spotřeby a nepřetržité tržby, které dosud byly skoro výhradným monopolem obchodnictva německého.

Rozumí se u nás, že německé listy ihned zahájily palbu proti novému projektu, i že se ihned ozvaly i mezi pramalým počtem českých obchodníků s textilním zbožím hlasy, aby prý nový projekt nedělal konkurenci obchodům již zřízeným — jakoby tyto vůbec byly s to, aby stačily potřebě a jakoby velký český podnik nebyl také jejich oporou a neprospíval i jim tím, že vůbec obrací české spotřebitelstvo k českým obchodům.

Špatné vysvědčení vydal nedávno list obchodnický mnohým hlasatelům hesla „Svůj k svému“. „Kdybychom měli započíti s uveřejňováním přípisů živnostníků, kteří nás žádají, abychom vlivem svým otevřeli českému obecenstvu konečně oči, připravili bychom se o zvuk vlastenectví; neboť bychom tím dali místa jen důkazům, že každý, kdo dnes svůj výrobek chválí tak či onak jen proto, že je podnik jeho, vlaste-

necký', jest spekulant, kterému jde jen o to, aby na útraty ostatních, ať Čechů ať Nečechů, se obohatil.“

V tom to vězí: kdyby nebylo tolik strachu před terorem hloučku nesvědomitých demagogů a žurnalistů, před ztrátou „zvuku vlastenectví“, nebylo by u nás tolik kalu v životě politickém jako hospodářském. Ale odvaha říci pravdu dostavuje se u nás obyčejně teprv pozdě.

„Hlas Národa“ sestavil řadu záloženských úpadků českých od r. 1890: Libčany (1890), Opořany, Lochenice, Neveklov, Slabce, Nesmeň (1891!), Praha (hosp. záložna, 1893), Bakov, Chotusice (1894), Křivoklát (1896), Mělník a Třeboň (1897), a volá, abychom zpytovali své hospodářské svědomí. Ano, toho jest především potřebí: zpytovati svědomí a vyznati se z hříchů. *S.*

*

SOCIÁLNÍ: První květen národního dělnictva a sociální demokracie — Program strany národněsociální, jeho rozpory a konfuse — Květnový tábor národního dělnictva — P. Stojalowski — Ochota pražského starosty ke spolupůsobení v komunální politice sociální — Sociální význam národního dělnictva — Dělnictvo soc. dem. v Národním divadle — Národní svědomí žurnalistiky — Mezinárodnost dělnictva a mezinárodnost podnikatelů — Sjezd české strany soc. dem. v Brně — Tisk a schůze strany — První konference žen soc. dem. ve Vídni — Dovoz dělnictva italského a slováckého do Čech — Nedostatek zemědělského dělnictva — Vypovídání českých dělníků z Německa — Dělnické kvašení v Uhrách.

Také letos slavilo u nás dělnictvo první máj ve dvou táborech, příkře proti sobě stojících: československé dělnictvo sociálně demokratické a dělnictvo národně sociální. Kdežto však ještě loni dělnictvo národní vlastního táboru ani nekonalo, spokojivši se pouhou odpolední zábavou na Žofíně, zabralo letos dva ostrovy v srdci Prahy, Žofín i Střelecký ostrov, druhdy dějiště všech význačnějších schůzí a táborů sociálně-demokratických, a dělnictvu sociálně demokratickému zbyly Velké Benátky pro tábor a Klamovka pro odpolední zábavu, tedy jaksi periferie hlavního města.

Konstatovali jsme již minule jak agitační sílu národního dělnictva, vlastně „strany národně sociální“, tak programovou mlhavost dosavadního jejího vystupování, slíbivše podrobný referát o programu jejím pro příště.

Dostáváme slovu s nechutí. Máme kriticky rozebírati program, všemi i nejrůznějšího směru časopisy se vzácnou jednomyslností odsouzený? Po formálně hladkém, ale věcně zdrcujícím referátu „Hlasu Národa“ přišel Čas, Samostatnost, Česká Stráž, Osvěta, Obzor nár.-hosp., takže za týden po jeho přijetí prohlásil vůdce národního dělnictva, že jsou v něm body, jež se nedají udržeti, nemajíce praktické ceny.

Národně sociální strana není dle programu socialistickou, ona nechce odstraniti ani soukromé vlastnictví prostředků výrobních ani půdy, ani nechce odkliditi soukromopodnikatelské formy výroby a zaváděti nové řády hospodářské a společenské. V tom směru žádá vyvlastnění dluhů pozemkových zemí, zemské pojištění všech movitostí a nemovitostí, prominutí daně při pohromách živelních, opatřování levného a snadno dosažitelného úvěru i jednotlivcům a pod.

Na druhé straně program tak sesiluje policejní a regulující moc státu, že by to vedlo přímo ke kolektivismu. Stát má upravovati výrobu

a organisovati odbyt domácí i zahraniční, stanoviti minimální mzdu a zavésti účast dělnictva na zisku tak, aby podniky postupem přecházely ve správu dělnictva, nabídka a poptávka po práci má býti státem organisována, daň dělnická postupně zvyšována, sociální pojišťování na případy nemoci, úrazu, stáří, nezaměstnanosti zavedeno atd.

A v témž programu „dělnickém“ opět přání, aby kruhy výrobní a podnikatelské byly hospodářsky silnými, aby jen česká buržoasie byla co nejdříve vytvořena, aby země české byly úplně hospodářsky samostatny až do vlastní cedulové banky, aby sdružování kapitálů zemskou vládou bylo podporováno atd.

Plný rok čekalo se na program strany národně sociální, ale zrodilo se neduživé děcko, jehož údy nijak k sobě nepatří a vzájemně si překážejí. Co je dobré, je staré, četné body vzaty z programu sociální demokracie; co bylo nově přidáno, prozrazuje, že bylo sebráno namátkou, aby každému stavu cosi bylo poskytnuto náhradou za to, co bylo slíbeno ostatním. Ovšem se pak jednotlivé body vespolek ruší, ale „program“ byl jednohlasně a bez námitek přijat a agitace povede se s ním jako bez něho. A na tomto základě má býti vytvořen „český typ sociální!“

Z programu ztratila se skoro docela svépomocná odborová organisace právě tak jako všeliké příznaky socialismu slovanského a teprv po 3 nedělích objevil na táboře národního dělnictva „slovanského Boha“ poslanec Březnovský.

Zajímavým byl tábor národně sociální. Mluvili poslanci a redaktoři, ale žádný dělník. Pozváni byli křesťanští socialisté polští v čele s P. Stojalowským, byli skvěle uvítáni v některých pražských rodinách, zejména a v pražském měšťanském pivovaře, a dali se s předáky národního dělnictva společně fotografovati: ale P. Stojalowski dostavil se téhož dne i do schůze, konané na oslavu papežovu, proslovil tam „krásnou řeč“ a „Křesťanský Demokrat“ vytýká straně „národně sociálních demokratů,“ že „spáchala zde holý podvod“, a že naopak křesťanští sociálové v důvěrném hovoru s P. Stojalowským „zbudovali dalekosáhlé plány k naší světové organisaci“.

Po táboře dělnictvo národní průvodem, v němž byla převalná část „buržoasie“, odebralo se k staroměstské radnici, kde odevzdalo memorandum o svých požadavcích. Starosta pražský uznal povinnost úřadů i obcí spolupůsobiti při řešení otázky sociální, přislíbil co nejrychlejší provádění povinností obce v tom směru... Věru, obec pražská má až příliš mnoho příležitosti k činům sociálním — především v samé radnici. Uvidíme, jak daleko bude i zde od slov ku praktickému provádění!

Také spisovatelé čeští, někteří, vydali „národnímu“ dělnictvu k 1. máji slavnostní spisek.

Tedy protekce na všech stranách a vnější úspěchy opravdu nemalé. Ale program vázne, vnitřně strana je konglomerátem nejrůznějších živlů, držených pohromadě válečným heslem mladočeského vlastenectví, je snad stranou národně-sociální a víc ještě národně-radikální, ale je málo stranou dělnickou a bude jí tím méně, čím více bude se na venek rozšiřovati.

Přes to i ona znamená pokrok sociální. Mnoho dělníků, dosud ke

každému stavovskému hnutí lhostejných, bude jí získáno pro organisaci, třebas zatím „národně-sociální“. Až se přesvědčí, že u mladočeských „bratří“ a vůdců jsou sociální programové body toliko červenou pentlí, na které se má poslušný brav vésti, aby dělal potřebnou resonanční půdu pro skrachované politiky strany vládnoucí, prohlédne i toto dělnictvo a přejde nutným procesem k sociální demokracii.

Dělnictvo sociálně-demokratické v Praze letos poprvé zahájilo májovou slavnost hromadnou návštěvou Národního divadla. K žádosti májového komitétu uvolila se totiž správa Národního divadla uspořádati v předvečer 1. května v Národním divadle dělnické představení za ceny značně snížené. Měla se tím zvýšiti mohutnost květnové slavnosti a zároveň mělo se ukázati, jak si dělnictvo dovede vážiti umění, jak prahne po jeho požitcích, jak dovede užiti každé příležitosti, kde se mu poskytují. Jako v den 1. máje manifestuje dělnictvo pro svá práva politická a svou emancipaci hospodářskou, tak mělo v předvečer prvého máje manifestovati pro svá práva na požitky kultury. Mělo to býti odpovědí těm, kteří vytýkají socialismu lhostejnost nebo dokonce nepřátelství ke kultuře a umění, i těm, kteří tvrdí, že česká sociální demokracie neudržuje spojitosti s duševním životem svého národa.

Sociální demokracie česká chtěla dle „P. L.“ dokázati, že jakkoliv stanovisko třídního boje staví propast mezi ni a ostatní vrstvu národa, propast, kterou zvláště poslední události politické ještě vyhloubily, že je přece spojena s ostatním národem společenstvím zájmů osvětových, že zná v kulturní práci všeho národa českého svůj úkol a svá práva, a že přirozeně jest česká literatura a české umění tím nejbližším jí kulturním útvarem, z něhož massy českého proletariátu mohou s největším prospěchem čerpati pro své vzdělání a zušlechtění, poněvadž tato literatura a toto umění mluví jejich jazykem a jest jim duchem a cítěním nejbližší. Česká sociální demokracie hlásí se k českému kulturnímu životu jako k historii české demokracie a domáhala se přístupu do Nár. divadla jako na bojiště lipanské.

Divadlo bylo ve dvou dnech vyprodáno a při představení přeplněno. Zahájeno bylo Dvořákovou „Husitskou“, načež následovalo Čechovo dělnictvu r. 1894 složené „Buď práci čest“ a Jeřábkův „Služebník svého pána“. Herci Nár. divadla neměli snad nikdy obecenstva vděčnějšího.

Kdyby v naší žurnalistice bylo jen kusa opravdu národního svědomí, byla by tento okázalý projev sociální demokracie po kulturní spojitosti s ostatním národem, toto neobyčejné a vroucí účastenství a vzorné chování její v jediném velikém divadle, kteréž nikdy neneslo větším právem název „Národní“, v předvečer svátku dělnického vítala s opravdovým zadostiučiněním, ba přímo s jásotem. Aspoň tedy tato půda, literatura, umění, kde umlká vřava válečná a kam nedosahuje politické zákeřnictví, kde jsme jeden národ se společnými tradicemi, společným životem kulturním.

Stal se pravý opak: vášnivý boj se rozzuřil, vydáno heslo, že Národní divadlo je znesvěceno, poskvrněno, ředitel Šubert, tak populární

od divadelní výpravy do Vídně a od národopisné výstavy, s rychlostí jen u nás možnou povýšen za národního kacíře a zrádce a vydán v šanc nejsprostším útokům, a intendant Nár. divadla, hrdý obhájce Steffenův, Dr. Herold, udělil správě Nár. divadla důtku za to, že dělnické představení povolila, ačkoliv ředitelství vyhrazovalo výslovně vstupenky k dělnickému představení všemu dělnictvu bez rozdílu a vůbec přicházelo národnímu dělnictvu snad až s přílišnou ochotou vstříc, doufajíc, že se mu snad přece podaří i národní dělnictvo k účastenství přiměti.

Ovšem národní dělnictvo, vlastně mluvčí jeho, jako rozmazlená děcka naprosto odmítali i jen seděti společně v divadle s nenáviděnými internacionály.

Bylo již jinde účinně promluveno o rozporech, které vznikly následkem odchylného programu politického mezi stranou mladočeskou a sociální demokracií, i o domnělé beznárodnosti sociální demokracie. Doložili bychom k tomu, že sám vývoj českého hnutí sociálně-demokratického béře se směrem vždy většího osamostatnění jeho a že jeho internacionalism rakouský a světový je daleko menší, než internacionalism našeho podnikatelstva počínajíc od velkokapitálu obchodního a průmyslového až po zemědělce.

Právě koncem dubna konala se první valná hromada „Jednoty průmyslníků v Praze a okolí“, k jehož cíli: „sdružení k ochraně zájmů podnikatelů naproti neoprávněným útokům dělníků“ sdružili se v nevzácné již shodě velkoprůmyslníci čeští i němečtí, jehož jednání děje se skoro vesměs německy a jehož agendu obstarával německý advokát.

Čeští mlynáři chodili stejně s německými kolegy po předsíních ministerských, uváděni jsouce poslanci protichůdných stran politických i národnostních, aby vymohli zrušení pověstného již mlecího řízení. Čeští agrárníci spolu s německými účastnili se vídeňského Agrartagu, čeští cukrovarníci svorně se přičiňují s německými o zvýšení cukerních premií atd.

Naproti tomu bylo na třetím řádném sjezdu československé strany soc.-dem. o Velikonocích t. r. v Brně opětně přijato, že na celoříšském sjezdu strany sociálně-dem. mají se vyřizovati jen změny programu a všeobecné záležitosti agitace, organisace a taktiky se týkající, kdežto všechny otázky, které nejsou všem národnostním organisacím společny, nemají býti projednávány na sjezdu všeobecném, nýbrž ponechávají se sjezdům organisací národnostních.

Sjezd tento i jinak byl zajímavým. Dle jednací zprávy konala strana od druhého sjezdu v květnu 1896 v Brně 115 konferencí, 1441 schůzí voličských, 1693 důvěrných, 2404 veřejných a 1875 organisačních. Měla koncem r. 1897 36 spolků politických, 197 odborových a 272 vzdělávacích úhrnem s 32.107 členy. Má 15 politických časopisů s $5^1/_2$ miliony exemplářů ročně, z nichž „Právo Lidu“ vychází denně, Rovnosť dvakrát týdně v Brně, Dělnické Listy jednou týdně ve Vídni, Akademie jednou měsíčně v Praze. Listů odborových má strana 14.

Zpráva podotýká dále, že projevy květnové netrpí sice úbytkem účastníků, že však ubývá jejich veřejné agitační ostrosti a politického

významu. Organisace českého dělnictva v uzavíraném území trpí chauvinismem německých měšťáků i neporozuměním německých soudruhů.

Na projevené stížnosti, že výkonný výbor systematicky umlčuje odborovou organisaci dělnictva československého a že vůbec zájmům odborových organisací věnuje málo pozornosti, bylo usneseno, že právo účasti na sjezdu mají budoucně i redaktoři odborových listů strany a zemský odborový sekretariát, který může na sjezd vysílati důvěrníky odborových sdružení.

Živou debatu vzbudily některé články v pražské Akademii, zejména kritika první parlamentární kampaně strany soc.-dem. „Akademie" uznána sice spolu s některými jinými listy za orgán strany, ale sjezd projevil očekávání, že bude se říditi dle zásad strany soc.-dem. a organisace středočeské splnomocněny zvoliti pro ni nové vydavatelstvo a vésti dozor nad správou listu. Všem spolkům uloženo odebírati denník strany, doporučeno bylo dále vydávati zatím jen populární brožurky pro rolnictvo a zemědělské dělnictvo, nikoli však zvláštní list zemědělský. Zároveň sjezd schválil dosavadní postup a taktiku soc.-dem. poslanců na radě říšské a jejich prohlášení ohledně historického státního práva a přijal obsáhlý program komunální.

Současně konala se ve Vídni první konference německých žen soc.-dem. — schůze žen českých dála se již loni. Ženy mají přistupovati k organisacím odborovým a vzdělávacím, při nichž se mají zřizovati zvláštní ženské sekce. Řízení ženského hnutí má příslušeti říšskému výboru.

V poslední době dováží se do Čech mnoho dělnictva italského a zejména slováckého. Bylo prý do českých krajů dopraveno již přes 10.000 Slováků, kteří na českých panstvích a dvorech tvoří již hotové veliké kolonie. Příčinou dovozu italských dělníků jsou stavby zejména železniční, silný dovoz dělníků slovenských způsobuje okolnost, že naše dělnictvo vždy mocnějším proudem žene se do měst a vůbec k zaměstnání průmyslovému, kdežto špatně placená práce rolnická zůstává Slovákům. —

Stejné poměry panují ve východních provinciích Pruska. Vláda z důvodů národnostních i politických překáží trvalejšímu osazování slovanského (polského) dělnictva z Ruska a Haliče, dovolujíc pobyt jeho jen do skončení prací polních (15. listopadu); jsouc však nucena ustupovati potřebě a obávajíc se poslovanění východního Pruska, hodlá hospodářům zjednati pracovní síly podporou dobročinných zařízení pro dělnictvo, obmezením „výstřelků" volnosti stěhovací a po případě i povoláním dělníků italských, skandinavských a pod.

Také české dělnictvo průmyslové, horníci atd., jsou vypovídáni ze sousedních států německých a při četných veřejných podnicích v Sasku a Prusku bylo podnikatelům uloženo za podmínku zaměstnávati výhradně dělnictvo domácí. Stejné opatření vydalo ostatně také rakouské ministerstvo železnic.

Vláda uherská od poslední stávky o loňských žních zahájila proti dělnictvu jakkoliv ku zlepšení svého postavení pracujícímu přímo vyhla-

zovací boj konfiskacemi knih, časopisů i peněz, prohlídkami bytů, vypovídáním a nuceným fotografováním všech osob ze socialistické agitace podezřelých, zatýkáním a j. prostředky persekučními, jichž i sebe obmezenější systém policejní vždycky najde s dostatek. Ze 14 členů výkonného výboru soc.-dem. strany v Budapešti bylo vypovězeno 11; zbyli v hlavním městě jen 3, kteří v něm mají právo domovské. Dělnictvo ovšem neustává se organisovati, bezduché chikanování odpor jen rozdmychuje a chystá prý se již pro blízké žně všeobecná stávka dělnictva zemědělského i průmyslového. *V.*

*

ŠKOLSKÉ: Otázka vzdělání a školství v programech politických stran — Kulturní program staročeský a jeho opuštění — Sliby školské v programu a provoláních strany mladočeské a jich nedodržení — Školské požadavky strany sociálně-demokratické, strany t. zv. národně-sociální a strany radikálně-pokrokové — Program t. zv. „mladého" učitelstva německého ve Vídni — Nejnovější požadavky učitelstva českého — Potřeba systematické výchovy obchodní — Nedostatky dosavadní výchovy obchodní — Návrhy „Obchodních Listů".

Od doby našeho politického znovuzrození bývá otázka vzdělání a v ní zahrnutá péče o školství vytýkána jako přední bod v programech politických stran. Povážlivým, pravidelně se opakujícím úkazem jest, že během vnějšího rozvoje politických stran bývá otázka zdokonalování školství zanedbávána ano opouštěna. A přece o školství a jeho zvelebování měli by se naši politikové starati více, než kde jinde. Ve školské politice národa, v němž rozkvete nejkrásnější květ naší minulosti: českobratrství, ve školské politice národa tak často jmenovaného Komenského, měly by se obrážet nejlepší snahy po školských opravách v duchu velikého reformatora školství a v duchu jednoty o vychování a vyučování tak pečující.

Palacký požadoval od českých politikův, aby dovedli pro věc svého národa užiti všech vymožeností stále pokračující vědy moderní. Péči o školství a vzdělávání měl za odkaz, „který by takřka umíraje zůstavil svému národu". Strana staročeská, která v Palackém ctila svého otce, přijala a z počátku také starala se o jeho odkaz: školství a vzdělání. Postupem doby však, kdy stávala se výlučně stranou politickou v nejužším toho slova smyslu, opouštěla onen odkaz ano dokonce zradila jej v roce 1883 hlasováním pro školskou novellu, návštěvu školní úlevami v docházce omezující, opustila jej i v létech 1888 přikloňováním se ke zpátečnickému školskému návrhu Lichtenšteinově.

Zrada programu stala se nejsilnější zbraní nastupující strany mladočeské, která počala hlásati, že zvedá opuštěný národní program Palackého a Havlíčkův. Vytýkáno straně staročeské, že se spojila s konservativními a klerikálními kluby pravice, že hájila jich snahy klerikální a zpátečnické zvláště při předlohách školských.

V programu, přijatém na I. valném sjezdu dne 27. prosince 1874 poznávala již strana mladočeská, že menší národové, jakým jest národ český, samostatné a čestné místo zabezpečí si jenom tehdáž, když vyniknou nad své sousedy vzdělaností a osvíceností. V osvětě a vzdělanosti poznávala hlavní základ lepší budoucnosti národa. Zvelebení školství, tohoto předního pramene duševního rozvoje pokládala za důležitý

svůj úkol. Na sněmu vzala si za úkol usilovati o zlepšení zákonů školských, o zavedení bezplatného vyučování na všech školách národních a středních, o zlepšení platů učitelských.

V provolání k volbám do sněmu zemského roku 1889 ujišťovala, že rozmnožení a zvelebení vzdělávacích prostředků lidu, jakož i snaha, aby osvěta a vzdělání rozšířilo se do všech vrstev, bude jednou z předních péčí její. Vším možným úsilím slibovala opírati se zamýšlenému ztenčování učiva na školách obecných a brániti každému pokusu, aby škola dostala se do správy církevních úřadů. Slibovala naléhati spíše, aby škola vyproštěna byla z nynějšího byrokratického dozoru a dostala se výhradně do správy orgánů samosprávných a zřízenců paedagogicky vzdělaných.

V provolání k volbám říšským r. 1891 slibovala naléhati na povznesení a doplnění ústavů vzdělávacích a vyučovacích, jakož i o to, aby učitelstvo nebylo na dále vylučováno z politických práv, jež ústavní řády vyhražují všemu občanstvu.

V provolání k volbám do sněmu roku 1895 vedle obnovení dřívějších slibů ujišťovala strana mladočeská, že se co nejrozhodněji postaví proti v poslední době tak zjevně projevované snaze učinit ze školy služku systému vládního a snížiti učitelstvo na služebníky dočasných vlád.

A ještě roku loňského v provolání k volbám do říšské rady slibovali mladočeští kandidáti poslanectví, že se postarají o vyplenění byrokratismu, o rozhodnou převahu samosprávných živlů ve škole a hrdě odmítali klerikální úklady o ujařmení duchů, zejména o podmanění školství veřejného.

Události poslední doby jsou jasným důkazem, kterak strana mladočeská dodržela sliby ve svém programu a ve svých provoláních učiněné. Klerikální úklady o ujařmení duchů odmítala na říšské radě spojením se se živly zpátečnickými. Péče její o rozšíření vzdělání do všech vrstev lidových zrcadlí se v přímém i nepřímém obhajování klerikálního návrhu Ebenhochova se zřejmou tendencí po omezení návštěvy školní, jakož i v hlasech stoupenců její na sněmu zemském volajících po zkrácení docházky školní. O zlepšení platů učitelských postarala se zavržením svého návrhu o služném a přijetím návrhu Kvíčalova, kterým učitelstvo české stalo se mravně i hmotně nejhůře stlačeným stavem ze všech zemí sousedních. Starost strany mladočeské o hmotné postavení učitelstva dokázalo nedávno oněch 60 poslanců, kteří úmyslně odešli před hlasováním o nejskrovnějších požadavcích učitelských. Jak se strana starala o to, aby učitelstvo nebylo na dále vylučováno z politických práv občanských, svědčí bránění poslancům Sokolovi a Doležalovi v podání petice za zrušení známých výnosů Thunových a Kielmanseggových. Starost strany o rozmnožování škol illustruje jasně výrok posl. Herolda, prohlašující zřizování měšťanských škol za luxus. Ze svých slibů v otázce školství a vzdělání učiněných nesplnila strana mladočeská ani jediný. Na svém programu dopustila se téže zrady, ze které v roce 1888 stranu staročeskou obviňovala. Školství a vzdělání

bylo pouhým volebním heslem v jejím programu a provoláních. Neučinila nic pro zvelebení školství národního, nehnula ani prstem na opravdovém vzdělání lidu. Neprojevila ani dost malou péči o mravní i hmotné povznesení stavu učitelského. Všechen tisk učitelský dokazuje dnes, že se stranou mladočeskou učitelstvo již doúčtovalo. Doúčtují s ní záhy i jiné stavy a vrstvy společenské.

Česká strana sociálně-demokratická prohlašuje se ve svých programech a provoláních pro naprosté odloučení školy od církve, zrušení platu, bezplatné poskytování pomůcek všem dětem školu navštěvujícím, omezení počtu žactva ve třídě na 30 a rozmnožení řádně placeného, nezávislého, sebevědomého učitelstva. Na posledním sjezdě strany o svátcích velikonočních v Brně konaném zpodrobněny byly některé z uvedených požadavků. V ohledu kulturním žádána byla od obcí činnost, směřující k tomu, aby vyučování na všech účelištích bylo bezplatné, aby nemajetným žákům vedle učebných pomůcek dostalo se i oděvu a pokrmu. Pro děti školou nepovinné žádáno zřizování opatroven, nebo po čas zaměstnání rodičů, zušlechťující vychovatelský dozor. Dětem školou povinným i mimo školu poskytováno má býti poučení a ušlechtilá zábava po čas zaměstnání rodičů. Pro děti opuštěné a zanedbané žádala strana zřizování vychovatelen a polepšoven. Za povinnost obcím určila strana zakládání obecních knihoven, veřejných čítáren, pořádání přednášek z oboru zdravotnictví a sociálních věd. Chudé obce domáhati se mají náhrady těchto výloh od země a státu.

Také strana t. zv. národně-sociální formulovala ve svém podivuhodně slepeném programu, dílu to redaktora mladočeského, některé školské požadavky. Učitelstvo české stěží uvěří, že by tato strana, která jest jakousi garniturou kolem duchovně i mravně zvetšelého mladočešství, že by tato strana vedená klerikálům zapsaným posl. Březnovským, strana připravující ovace povahově zkompromitovanému knězi Stojalowskému a jeho polským druhům myslila to do opravdy s „neodvislostí školy od dnešního prázdného formalitního církevnictví, s postavením školství mimo jakýkoli vliv církevní, byrokratický, politický a jiný“.

Strana radikálně-pokroková (Hajnova) na sjezdu svém o svátcích slíbila vypracovati a zpodrobniti svůj kulturní a školský program. Při svém vzniku jako strana pokrokové mládeže slovanské měla ve svém programu: reformu obecné výchovy v duchu moderním, úplné oddělení státu od církve, úplnou samosprávu ve školství každého národa, zrušení školného, otevření veškerého školství ženám, přijímání do školy dětí vyučovacího jazyka znalých a vnější i vnitřní rozvoj všeho školství.

Na sjezdu této strany označil jednatel Ústř. spolku učitelského V. Beneš stanovisko učitelstva k politickým stranám. Učitelstvo bylo dosavadními vládnoucími stranami politickými sklamáno a nevstoupí hned do některé z nově se utvářejících stran. Zachová vyčkávací stanovisko a bude sledovati, jak opravdově a vytrvale se strany politické svého programu školského domáhají.

V učitelstvu německém zvl. ve Vídni vyrůstá nový směr samo

statněji myslící, který přestává býti nástrojem vládnoucích stran a uvědomuje si své postavení v dnešní společnosti. O svátcích sešli se přívrženci tohoto směru t. zv. „Jungen“ z obojích Rakous, Moravy a Štýrska ve Vídni, aby tu položili základy pro svou organisaci a taktiku. Vypracovali a přijali program vycházející ze zásady, že lidské vědění je všeobecným majetkem lidstva a nejen výsadou jistých tříd a že proto společnost je povinna postarati se o dostatečné školství a o naprosto neodvislé, vzdělané učitelstvo. Naproti tomu společnost má právo žádati od každého normálně nadaného člověka ono minimum vzdělání, jehož je k dobru celku třeba.

Na základě těchto zásad kladou mezi požadavky zvláště: rozvoj všeho školství oběma pohlavím přístupného, bezplatnost vyučování a prostředků učebných na všech školách, bezplatné vydržování chudých, dokonalé odloučení školy od církve, nejvyšší školské zákonodárství vyšlé z parlamentu zvoleného na základě všeobecného, rovného a přímého hlasovacího práva, říšskou radu školní jako nejvyšší úřad školský, do níž by byli učitelé a lékaři voleni členy svého stavu a jehož většina by byla volena z obyvatelstva, analogicky ustanovené zemské, okresní a místní školní rady, počet 30 žáků, jakožto nejvyšší pro jednu třídu, odstranění škol jednotřídních, důkladné vzdělání učitelstva, nejméně osmiletou nucenou návštěvu školní ve všech předmětech učebných mimo náboženství, čítaje do toho i nauku o mravnosti a právech — stejný a slušný plat s pensí učitelů ze strany státu, při zachování práv obcí a zemí k poskytování přídavků, disciplinární řád odpovídající moderním zásadám právním, volbu inspektorů a správců škol samým učitelstvem, první jmenování učitelů dle pořadu, v jakém se o místa hlásili a další postup platu podle služebních let, veřejnou kvalifikaci a dokonalou volnost ve vyučovací methodě. V programu tomto jsou patrny vlivy sociálně-demokratické, které se v učitelstvu německém v poslední době zvláště šíří a rozhodné převahy nabývají.

Učitelstvo české činilo od případu k případu své požadavky na sjezdech, schůzích delegátů, v jednotách a j. Je třeba učiniti revisi oněch požadavků, opraviti je, přizpůsobiti době, zpodrobniti a sestaviti z nich jednotný program učitelský. Zatím předkládá Ústř. spolek jednotám učitelským k posouzení následující požadavky, které přijal pražský spolek „Komenský“: 1. Plná práva občanská a spravedlivý disciplinární řád. 2. Akademické vzdělání. 3. Jednotné služné se zrušením kategorie podučitelské, a (XI.—VIII. plat. třída státních úředníků), 35 let služby a upravený postup učitelstva. 4. Autonomie školství s rovnoprávným vlivem učitelstva v místní, okresní i zemské školní radě.

Potřeba systematické výchovy obchodní počíná býti u nás v poslední době všeobecně pociťována. Žádnému odvětví nebylo od našeho znovuzrození tak málo péče věnováno jako vzdělání obchodnímu. A přece národ náš potřebuje proti národům jiným tím více péče ve výchově obchodní, čím více je v tomto ohledu zanedbanějším. Nedostatečná a nesystematická výchova obchodní je pramenem všech těch dosavadních nezdarů a neúspěchů, které praktické provádění našich theoretických návrhů provázejí.

Péče o vzdělání obchodní svěřena je dnes třem nedostatečně rozšířeným institucím: pokračovacím školám obchodním, školám gremiálním a obchodním akademiím. Pokračovací školy obchodní vznikají teprvé v posledních létech. Úkolem jejich jest theoreticky uzpůsobiti podřízené v obchodě síly výkonné: učenníky a příručí. Pokračovacích škol obchodních jest v Čechách na 30. Na Moravě byla do nedávna jediná v Přerově. Školy ty jsou o dvou ročnících a některé z nich jsou jen jako zvláštní oddělení připojeny k průmyslovým školám pokračovacím. Vyučuje se v nich jazyku, korrespondenci, počtům, zeměpisu, krasopisu, zbožíznalství, nauce o obchodě, směnkářství a někde i němčině. Školy tyto mají své vady. Není dosti pomocných knih pro žactvo. Vyučování obstarávají většinou učitelé obecných a měšťanských škol, kteří teprvé po tom, kdy bývají k vyučování tomu povoláni, počínají se s obchodními naukami obeznamovati a učebnou látku si upravovati z odborných knih pro vyšší a nižší školy obchodní. Velkou vadou škol těch je také to, že vyučování koná se v hodinách večerních (mezi 6. a 9. hod.) a v době nedělního odpoledne.

Večerní i nedělní vyučování mělo by býti naprosto zrušeno z ohledu na prospěch v učení i z ohledů humanních. Do hodin večerních přicházejí učňové celodenní prací v obchodě umdlení. Vzduch v místnostech učebných bývá po celodenním vyučovaní žactva škol obecných špatný, temperatura uměle zvýšena, osvětlení nedostatečné, pozornosť učňův ochablá. Vyučování večerní jest pravou trýzní jak učňů tak i učitelů. Odpoledním pak vyučováním nedělním odpírá se učňům jediné prázdné odpoledne, nutné k odpočinku od práce všeliké. Dva všední půldny po 4 hodinách vyučování by snad dobře večerní a nedělní vyučování nahradily.

Vyšší theoretické vzdělání obchodní poskytují u nás obchodní akademie v Praze a Chrudimi, vedlé několika obchodních škol dvouletých (v Plzni, Mělníku a j.) a několika soukromých učelišť obchodních v Praze, z nichž nejstarší české je Skřivanovo.

Obchodní akademie vykonaly kus velké a záslužné práce. Je však třeba, aby současně s nimi pracovaly systematicky na výchově obchodní i školy nižší. Nejen velkoobchodníku, ale i příručímu a učenníku je třeba v jeho oboru řádného poučení.

Obchodní Listy uvažujíce v 5. čísle o rationelním vychování dorostu obchodního po stránce theoretické navrhují zřizování obchodních škol trojí kategorie nižší, střední a vyšší. Nižší školy obchodní s dvouletou návštěvou vzdělávaly by učenníky. Střední školy rovněž s dvouletou návštěvon vychovávaly by příručí a maloobchodníky. Vyšší školy obchodní s návštěvou čtyřletou vzdělávaly by velkoobchodníky a úředníky bankovní.

Před vstoupením do každého z uvedených učelišť požadovaly by Obch. Listy jednoroční praksi v obchodě. Všechny navrhované kategorie podávaly by vědomosti zaokrouhlené. Mezi školami nižšími a vyššími nebyla by nepřeklenutelná propasť, která by postup z jedné do druhé znemožňovala. Osnovy jejich nesměly by také spolu konkurovati. Přijetí do každé z navrhovaných kategorií předcházela by jednoroční prakse

žádoucí k získání potřebného zájmu pro theorii obchodní ve školách podávanou. Obchodní školy střední jsou dle O. L. článkem, který v organisaci škol našich schází a který nutno v život uvésti, nemá-li dorost obchodnický plniti jako dosud přečetná učeliště soukromá. Vyšší obchodní školy podávaly by široký rozhled jazykový, znalost složitějších kalkulací průmyslových závodů, přehled otázky sociální, odborné zákonodárství, znalosť práva mezinárodního. Absolventi těchto škol měli by kvalifikaci pro vyšší státní a konsulární služby, pro vyučování na nižších a středních a se zvláštní zkouškou i k vyučování na vyšších školách obchodních.

V poslední době svolána byla anketa, která raditi se má o reformě výchovy obchodní. Návrhy „Obchodních Listů“ najdou v ní snad zasloužené pozornosti.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. „Posílám Ti, má drahá, tuhle knihu, třeba že jsem v ní nedovedl plnými tóny vyzpívat všecku sílu své touhy a žhavost naší lásky. Ale to už jen duše cítí, a vysloviti to není v moci člověka. Vím, že Ty to pochopíš, a vlídně přijmeš moje verše. A Tvoje oči stejně oddaně budou se dívati v duši mou . . .“

Knihu napsal A. B. Dostal, nazval ji „Touha“ a věnoval slečně N. N. . .

„V měkkém a nadšeném, tichém snu básníka
zářící fontány letěly mlhami,
v srdce mu touha z nich přešla veliká.
A když tak za nimi díval se slzami,
jeden se zastavil, bílý a přeskvělý,
duši mu rozehrál, naplnil hvězdami.
A snivé písně mu na rtu se zachvěly.

Je tu již druhá kniha téhož autora.

„Těm, kteří jdou vedle cesty přes trní, s výkřiky zdusenými a tichým pláčem, kteří jdou vedle cesty ne svou vinou, jako spíš jakousi tajemnou a neznámou Vinou, již, dříve ještě, dříve než byli počati, odsouzeni jsou k umírání od prvé chvíle poznání života, těm především dávám do rukou tuto knihu plnou dissonancí, plnou výkřiků a plnou pláče. Jsou pořídku na samotách a v ústraních konvenčních měst, a kteří jsou, chodí v maskách, aby zakryli vpálený cejch velkých obžalob. Těm, kteří tiše trpí bolestmi všech a za všechny. Těm, kteří pláli a vzplanuli v pláči na modlitbách. Těm, kteří jsou poníženi a odkopnuti, jimž nedůvěra v lásku člověka jest vinou a pokoření její pomstou. A já podávám tak málo ještě z toho nejvyššího, z toho nejzoufalejšího a nejmohutnějšího Nevysvětlitelného jich duše, poněvadž za každou tragedií krčí se posměch příliš zdravých a poněvadž, přiznávám se, nejsem dost silný, ani dost velký, abych smíchu neslyšel, ačkoli jsem odhodlán přidati ho k Pomstě za neznámou Vinu. Ti pak, jimž kniha patří, z posměchu toho vyčtou též jednu kapitolu, jíž v knize ještě není.“

Tuto knihu napsal K. Egor a nazval ji „Pomsta neznámé Viny“.

„Neznámá Vina nadchnula k Pomstě vlastní můj život.
Všechny okamžiky prodloužily se v mučení trapná;
celé mé okolí jedinou příšerou děsů
sahá neviditelnou rukou v přervané nervy,
sahá mi do krve srdce,

sahá mi do duše bílé a polomrtvé,
závratná úzkost svírá mi ruce a prsa a mozek,
jak padal bych v propast s nejvyšších skal;
má hlava proráží prostory černé
a ruce mé svázány
a na hrdle přítěž!"

To jsou dvě ukázky z naší nejmladší poesie. Slov netřeba...

V belletrii vydal M. A. Šimáček svou „První službu", v níž však jen částečně dotkl se vlastního, sociálního jádra otázky domácích služebných a jich zaměstnavatelů. Neukázal totiž na typické stesky zaměstnavatelů a služebných, nepátral po příčinách této otázky, jež stává se také akutní jako mnoho jiných otázek, nýbrž vlastně dotkl se tu jiné věci: mimomanželského mateřství chudobné dívky v kontrastu s mateřstvím ženy, žijící v spořádaných poměrech manželských. „Co tady vidím, co tady slyším, všecko mi připomíná každou hodinu, každou minutu, ve dne v noci, moje neštěstí," píše hrdinka povídky své matce: „A maminko drahá, jak se tady těšili na dítě a jak já? Tady samá radost a nedočkavost a u mne samá ouzkost a hanba." Postavy povídky jsou živě zachyceny, celkem zůstal však spisovatel na povrchu.

Z překladové literatury význačnějším zjevem je „Umírání", novela Arthura Schnitzlera. „Umírání jest, myslím, nejlepší kniha páně Schnitzlerova," praví v předmluvě J. Kamper. „Se zájmem a chutí přečtou si ji i ti, kdož snad po četbě ‚Anatola', disgustováni komickými allurami tohoto obyčejného parvenu a prázdnotou, hloupostí a sprostotou jeho milenek, jsou jaksi předpojati proti autoru. Zdá se mi, že by bylo nespravedlivým, posuzovati p. Schnitzlera jen dle ‚Anatola' a ‚Milkování'. Právě naopak. Tyto věci, přijaté se vřelým souhlasem ve fešácké metropoli na Dunaji a rozhlášené do celého světa legií mladých lidí, kteří všechno nové četli a vším se opíjejí, kteří mají pósy obrazoborců a proroků ‚třetí říše', ale nemají opravdovosti a nemají síly, kteří v literatuře jako v životě jdou stejným krokem s modou, nanejvýš, že dnes volají po umělcích zítřka, jako jim nestačí již kravata, která teprve dnes vyskytla se ve výkladech modních obchodů, tyto věci, které přivedly celou Vídeň z rovnováhy, neznamenají pro umění mnoho a ustupují zcela před novelistickými pracemi páně Schnitzlerovými. Jsou to práce, které obohacují literaturu a ne umění. ‚Umírání' stojí mnohem výš. I pro jemnost a reliefnost své psychologické kresby i pro tu smutnou, podzimkovou náladu, která nad knihou leží, pro tu tíhu a skličující smutek chvíle, kdy všechno jest u konce a nadchází noc... V ‚Umírání' není vnějšího děje. Celý děj, celý dějový obsah knihy shrnut v jediném slově, které jí dalo jméno: umírání — ponenáhlé usychání choré snětı, vyprchávání sil z těla, jako vůně mizí z květu. Rozklad těla a s ním ruku v ruce hluboký převrat v celém nitru, pronikavé změny duše. Když Felixovi řekne slavný profesor, že do roka zemře, přijímá to nemocný s klidem a oddaností. Ví, co to znamená: ještě celý rok života, rok, kdy je možno plnými doušky píti všechnu jeho radost. Neleká se smrti, chce jí pevně hleděti vstříc. A oddaně, bez nářku, sděluje se svou milenkou smutnou zvěst. Ta prohlašuje na ráz, že zemře s ním.

Není to fráse, myslí to poctivě a vážně, protože Felixe miluje. Ale on nechce ani slyšet o takové oběti, odmítá ji předem a zakazuje Marii vůbec o tom mluviti. — — Ale čím dál Felix přichází k hranici svého života, čím i pro Marii hodina veliké oběti s hroznou rychlostí se blíží, všechny krásné posy a heroické dekorace se trhají a hroutí, strach před koncem všech cest rdousí jejich duše a srdcem vášnivé zalomcuje živočišná láska k životu." — — Konec konců Marie nechce zemřít s Felixem a Felix nerad umírá a vida nutnost, nechce být sám, nýbrž žádá, aby Marie zemřela s ním.

Pan Kamper praví ještě o této knize, že je smutná, velice smutná, že z ní vane dech nevýslovné bolesti a sklíčenosti atd. Je smutná, ale duševní nízkostí a prázdnotou toho Felixe, který za celý čas svého umírání ani jednou si nepoložil otázky, proč žil a měl-li by dál žít, za jakým účelem žít. — Umírání světáka mohl nazvat autor svou knihu. Je to přímo hrozné, jak ten Felix za celý čas své dlouhé agonie ani v jediném momentu nepovznáší se k vyššímu než čistě animálnímu pojímání života — ba, je to přímo neuvěřitelné, že nikdy nijaká významnější myšlénka nekmitne mu hlavou. Buď užití života nebo smrt — to dvojí otáčí se mu stále před očima. Smrti však se bojí, láska k životu resp. k poživavosti je silnější, ještě se mu nezhnusilo to prázdné žití, které nazývá životem. A když přece má odejít, tedy ať i Marie, ačkoli z počátku odpíral. Důsledek jeho pojímání života! Marie dál bude žít, dál užívat života, jako dosud s ním. Když ne on, proč ona? Není to láska, co jej žene k společné smrti s Marií, nýbrž egoismus. On nemůže déle žít, děsí se toho okamžiku, ale snad by se neděsil, kdyby viděl, že i někdo jiný musí — a to ten, kdo žil vedle něho. Ten egoismus patrně žene jej k tomu, aby vlastní rukou před svou smrtí zprovodil se světa Marii. Uvidí Marii mrtvou, nezděsí se již smrti. Bázeň dělá jej vrahem. Vrahem být není tak hrozné jako sám umřít.

Vzpomněl jsem si na Tolstého „Smrt Ivana Iljiče". Také agonie! Ale Ivan Iljič na konec přece účtuje. „A což když opravdu celý můj život, celý můj uvědomělý život nebyl takový, jak se patří?" To vede jej pak k lásce a shovívavosti. „Pravda, já je soužím. Jim je mně líto, ale bude jim lépe, až umru."

V románové knihovně Světozora vyšla Sestra Dolorosa — napsal James Lane Allen — a Klam Victora Cherbulieza. Knížka prvá líčí historii jeptišky, uniknuvší pokušení milovnických nabídek, druhá historii dobrodruha, hledajícího bohatou nevěstu. Obě nemají velké ceny.

Konečně p. St. K. Neumann vydal Výbor z malých básní v prose Charlesa Baudelairea. I z těchto básní vidět, že Baudelaire byl hlubší, ale rozvrácený a slabý duch. Překladatel praví v předmluvě, adressované sl. Braunerové: „Nezdá se Vám, milostivá slečno, že svým způsobem rozřešil problém, který novým způsobem musí řešiti nový člověk? Tož: ponořiti se v náplň života, ale nezapomenouti noblessy duše." Rozumím, jenže se zřetelem na Baudelairea lze učinit několik otazníků.

Z.

ZPRÁVY.

Lidové přednášky. Učitelstvo pražské a okolní, sdružené v jednotě „Komenský", usneslo se ve schůzi dne 26. února 1898 konané k návrhu literárního odboru žádati akademický senát českých škol vysokých v Praze, aby po příkladě vídeňské university aktivovány byly již počátkem školního roku 1898—9 lidové kursy tak, že by se působnost jejich vztahovala nejen na Prahu, ale i pokud možno na města venkovská.

Výbor pro oslavu stých narozenin Františka Palackého v Praze vydal (10. března) provolání, z něhož otiskujeme:

Rada král. hlav. města Prahy, v němž (Palacký) působil a jehož čestným byl občanem, cítíc se nad jiné povinnou i povolanou vzdáti zasloužilý hold památce velkého Čecha, usnesla se uctiti stý den narozenin Františka Palackého velkou slavností, důstojnou památky jeho i národa, jež by spojena jsouc s položením základního kamene k pomníku, zanechala trvalou paměť věkům příštím, i zve k ní všechny věrné Čechy dobré vůle z království, markrabství, vévodství i krajany jinde usedlé a stejně vřele také všechny drahé bratry v širých luzích slovanských.

Slavnostní dny v Praze položeny na dny 18., 19. a 20. června.

Redakce básnického almanachu mladé literární generace české činí tímto uctivé vybídnutí všem první leta vystupujícím literátům s žádostí, aby pro letošní básnický almanach nejdéle do 15. května poslali literární svůj příspěvek k zařadění, na adresu: Redakce básnického almanachu v Praze v Olšanech, Chelčického tř. č. 890, tamtéž přijímají se příspěvky peněžní a vyřídí se všecka přání almanachu se týkající.

Laciné lidové listy Ruch a Lid, jak se oznamuje, budou na čas zastaveny. Doufáme, že zastavení skutečně bude jen dočasné; přesvědčili jsme se, že listy působily dobře.

O reformě školství středního. Popudem Dr. Rob. Scheue sestavila se ve Vídni enquêta pro reformu středního školství. Předsedou je prof. Jodl, jeho náměstky říšský poslanec prof. Fournier a docent Dr. Schwieland. Sedění byla tři. Nejprve podávali professoři vysokých škol zdání se stanoviska oborů jimi zastoupených. V prvním sedění připomněl Jodl, že filosofie jest povolána v této otázce býti dozorčí instancí a sprostředkovati mezi protivami. Na to mluvili zástupci přírodních věd: Dr. Hatschek, biolog, Dr. Schnabel, ofthalmolog, Dr. Herz, Dr. Schiff a

Dr. Teleky. Všichni shodují se v tom, že gymnasium otupuje smysl pro pochopení přírody a vyslovují se proti vyučování klassickým řečem v dosavadním směru a rozsahu a pro jednotnou školu střední. Mathematik Dr. Lampa chce zavésti na gymnasium mathematiku vyšší a obmeziti studium euklidovské math. Právník Dr. Menzl stěžuje si do nedostatečného vzdělání historického a vylučuje řečtinu z osnovy. Dr. Bernatzik (státověda) vytýká, že se pěstují na gymnasiích předměty pamět a píli zaměstnávající na úkor jiným duševním schopnostem. Hovíc mladíkům netalentovaným gymnasium prý talentované hlavy dusí a podceňuje. Souhlasí s odstraněním řečtiny, ježto vyučování nedospívá zamýšleného cíle; souhlasí rovněž s výtkou o nedostatečném vzdělání historickém, přeje si, aby se nekladla tak přílišná váha na starý věk a aby rozšířil se výklad přes dobu Napoleonovu a konečně aby se přibrala některá moderní světová řeč. — Jim odpovídali professoři Bass a Jerusalem se stanoviska gymnasialních professorů. V příštích seděních přijdou na řadu technikové, filologové a theologové.

Úmrtnost kojenců (dětí do konce 1. roku) oproti ostatním stupňům stáří jest částečně měřítkem zdravotnických opatření, jež se pro děti věku toho dějí a péče rodičů o ně. Silbergleit sestavil úmrtnost tu pro státy evropské, vzav za základ výsledky za 3 až i 10 let; dle toho na 100 živě narozených dětí připadá úmrtí dětí do konce 1 roku:

Irsko	9·7	Švýcarsko	19·4
Norsko	10·1	Rumunsko	19·7
Švédsko	10·4	Nizozemí	20·3
Dánsko	13·7	Prusko	20·7
Řecko	13·8	Badensko	22·2
Finsko	14·4	Virtembersko	25·3
Anglie a Škotsko	14·5	Rakousko	25·4
Francie	16·6	Bavorsko	27·4
Belgie	16·6	Sasko	28·1
Italie	18·5	Rusko evr. bez Polska	29·6

Všude pak jeví se prudké katarhy zažívací roury jako nejčastější příčinou smrti; tedy nepřiměřená výživa, která právě katarhy ty způsobuje, jest dětem nejnebezpečnější. — A dále vidíme, že děti nemanželské umírají ve větším počtu; připadáť na 100 nemanželských živě rozených 30—35, manželských 15—20%. *Dr. Vl. Prgr.*

Španělsko a škola. Před časem v učitelských listech četli jsme zprávu, kterou sem klademe, jistě že poslouží ku charakteristice této upadající země: „Před nedávnem přinesli jsme zprávu o hrozné bídě učitelů ve Španělích. Jak zoufalé jsou poměry těchto nešťastníků, dokazuje zpráva ministerského „Impercialu“, jež ve své lakonické stručnosti a tím, že zastrčena jest mezi jiné zprávy o neštěstích a zločinech, jest tak výmluvná, že zasluhuje, aby byla doslovně zaznamenána. „Imperciál“ praví: „V okresu Velez-Malaga opětně zahynul hladem učitel, jemuž byla obec dlužna 30.000 realů (přes 3000 zl.) Minulého června zaslal ubožák učitel — nyní zemřelý — guvernérovi v Malaze dopis, v němž oznamuje, že musí školu zavříti a hledati si jinde práce, aby se aspoň najedl. Když pak učitel svoji hrozbu provedl a školu uzavřel,

dostavil se školní inspektor, jenž nalezl nešťastníka učitele v největší bídě a následkem strádání již neschopného práce a těžce nemocného. Následkem zprávy inspektorovy vyzval guvernér obecní zastupitelstvo, aby učiteli aspoň část velké jeho pohledávky zaplatilo. Nadarmo, nešťastník nedostal jediného realu. Osm měsíců ještě zápasil s nouzí, teď konečně učinila smrt konec jeho utrpení.“

Španělsko a Amerika. Španělsko podle sčítání 1887 mělo 17,565,632 obyv.; vojska stálého v míru 80.144, ve válce 183,972; od r. 1896 vláda rozmnožuje vojsko v míru na 100,000. Na Kubě ho bývalo 14,000, na Filippinách 13,291, na Porto Ricu 3,091. Pro potlačení povstání na podzim 1896 na Kubu vysláno 121,236 m. Lodí Španělsko mělo koncem r. 1896:

Válečná loď I. tř.	1,
k ochraně přístavu	1,
křižáků I. tř.	8,
„ II. „	6,
„ III. „	99,
torpedových lodic	38.

Vojska námořského jest 10,000. — Obchodního loďstva bylo 1895 427 parníků, 1,041 lodí plachetních.

Kuba má 1,632.000 obyv., těch 65% bílých, ostatek černých. Hlavní město Havana mělo 1887 = 198.271 obyv. Hlavní výrobky jsou cukr a tabák. Tabák skoro všecek vyváží se do Spojených Států. Vývoz z Kuby obnášel 1892 = 89,652,514 pesos (à = 1 frank) dovoz 56,265,315 pesos: 18,553,307 p. ze Španělska, 16,245,880 ze Spojených Států, 13,051,384 z Anglie.

Porto Rico mělo 1887 = 813,937 obyv.; těch přes 300,000 Černochů. Vývoz 1893 = 3,349,078, dovoz 3,464,090 sterlingů.

Filippinských ostrovů je přes 400; hlavní město Manila má 154.000 obyv.; 1894 vývoz obnášel 33,250,000, dovoz 28,530,000 dolarů.

Spojené Státy měly 1890 = 62,622,250 mill. obyv. Stálého vojska je 27,118 m.; každý stát mimo to má mít milici, ale je vyzbrojené milice jen 112,879 m. K milici patří každý občan od 18—44 roku.

Loďstvo: Válečné lodi I. tř.	6,
k obhájení přístavů	19,
křižáků I. tř.	5,
„ II. „	13,
„ III. „	26,
torpédovek	3,

lodí kupeckých 1896 = 6,595 parníků, 16,313 plachetních.

Pryč s prostitucí z hostinců! S názvem tím vyšel seš. 1. „knihovny československého číšnictva“, sepsaný P. V. Dražkem. Slovy energickými dokládaje se statistiky, obrací se tu autor proti zlořádu, který pod firmou „ženské obsluhy“ vnáší se do hostinské živnosti. Spisek dělí se v tyto statě: slovo úvodní; původ a určení prostituce (poněkud přes příliš stručně pověděno); názory sociologů a zákonodárců; pokus kritiky snah směřujících k úpravě prostituce (zabývá se hlavně výnosem místo-

držitelství z r. 1897); prostituce a ženská obsluha; snahy směřující k odstranění prostituce z hostinců; doslov. — Autor právem o rozmnožování prostituce praví: „Odklízíme velikým nákladem smetí z ulic a zřizujeme smetiště v každém koutě ulic," a právem obrací se tu proti zjevu, že hlavně konfidenti policejní zřizují si tajné brlohy. Pokud se týče nemocí pohlavních, uvádí autor tato data ze zprávy pokladny nemocenské na rok 1896:

číšníků bylo 1199 (koncem roku 1261), onemocnělo 579;
číšnic „ 598 „ „ 462), „ 552;

z těchto pak byla pohlavní nemoc ve 371 případech!

Poněvadž chci delším článkem dotknouti se prostituce vůbec, neuvádím další věci ze spisku, jehož četbu lze doporučiti všem. (Cena 25 kr. za 24 str. však nepřispěje k rozšíření). *Dr. Vl. Prgr.*

Kvas, tento starodávný nápoj ruský, doporučuje prof. R. Robert ve zvláštní studii jako náhradu piva a vína. Kvas vzniká kyselým a alkoholickým kvašením z mouky nebo sladu, z chleba aneb ze směsi těchto látek, nebo z plodů, na příkl. jahod „klupa" a je to nápoj, jenž příjemně chutná, občerstvuje a žízeň tiší, neomamuje, je laciný a může býti v každé domácnosti připraven. Hodí se tudíž i za nápoj lidový i za nápoj nemocným, kterým není pití ani piva ani vína dovoleno. Pouze pro ty osoby, které trpí hyperaciditou žaludku (t. j. přebytkem kyseliny v žaludeční „šťávě") a nepravidelným kvašením v žaludku a střevách, jmenovitě plynnatostí jich, se kvas nehodí. Chemické jeho složení mění se dle způsobu přípravy, teploty a stáří. Vedle množství kvasnicových hub obsahuje kvas nepatrné stopy bakterií; tyfosní a cholerové bacilly dle pokusů ničí rychle. — Nejprostší způsob přípravy kvasu chlebového jest tento: Do nádoby vleje se asi 20 litrů vody a tato se nechá vařiti; do vařící vody vhodí se 400 gr. mouky žitné a 800 gr. sladu žitného. Ještě lépe jest mouku i slad pro sebe každé smíchati s vodou a pak teprve spolu smísiti, aby se chuchvalce nenadělaly. Pak přidá se ještě 800 gr. černého chleba, na plátky rozřezaného a dobře vyschlého. Když vše se dobře promíchalo, nechá se směs vychladnouti. Pak se procedí cedítkem, aby se pevné součásti odstranily. Ku čisté tekutině přidá se 600 gr. cukru práškového a kvasnice ve kvasu rozředěné „za 6 feniků" (množství trochu neurčité). Na to se tekutinou tak dlouho míchá, až se vše dobře rozpustí, nechá se státi asi hodinu v klidu a naleje se pak do láhví, do kterých se předem dá po třech velikých hrozinkách. Láhve ucpou se dobře korkem vyvařeným." — V létě uschovají se naplněné láhve u ledu, v zimě ve sklepě. Po dvou dnech jest kvas hotový, ale může se po delší dobu uschovati. — Dle Roberta mohlo by se kvasem zabraňovati dobře alkoholismu. (Dle „Viertelj. f. Gesundheitspfl. XXIX. sv.) *Dr. Vl. Prngr.*

Palackého idea národa českého.

Úvod. Palackého „dílo celého živobytí“: Výklad české historie. — I. Filosofie českých dějin: České Bratrství. II. Idea humanitní. III. Naše reformace a obrození. IV. Palackého program politický: Idea státu Rakouského. V. Nejednotnost politického programu Palackého. VI. Učení o státě. VII. Učení o národnosti. VIII. Program sociální. IX. Malý národ politikou kulturní. — Doslov: Bažení po nekonečném.

V předmluvě k poslednímu dílu svých Dějin národa českého Palacký, rozhlížeje se po svém „díle celého živobytí“, ukazuje stručně na hlavní obsah našich dějin: Čechové „snad před časem“ pokusili se jako národ malý o úkol veliký sami — o vymanění ducha lidského ze středověké autority i musili pro to po dvakrát podniknout veliké boje; válkami husitskými vymohli si uznání svého jiného přesvědčení, válkou třidcetiletou podlehli — reformace násilím potlačena. „Od té doby obdrželo vrch to zdání, že dějiny české XV. a XVI. století byly vesměs poblouzením, kteréhož litovati, za které se styděti slušelo. Reakce všeobecná a nelítostná zachvátila všecky památky života duchovního epochy té; spisy po ní pozůstalé jmíny za jed nebezpečný, a protož vyhledávány a ničeny po více než celé století napořád; a co náhodou nepodlehlo litému fanatismu, zmařeno netečností potomkův.“ „Za takovýchto smutných poměrů, v době kdy převládala myšlénka, že lépe bylo utopiti ony události v moři zapomenutí, než-li rušiti jimi hluboký poklid pozdějšího věku“, Palacký podjal se své životní práce — napsat národu svému dějiny a zejména vypsat onen veliký úkol doby husitské, neboť „na lepším než-li posavad vzdělání a vylíčení epochy té, jakožto vrcholu českých dějin, nejvíce záleží“.

Dějinami svými a právě dějinami své doby největší národ měl se vzpamatovat; vždyť „ani v době nejhlubší své kleslosti nepřestával byl žízniti a prahnouti po dějinách svých, obráceje zření k nim, co ke svaté kotvici při hrozoucím utonutí“. Přál si

ovšem Palacký, aby jeho dílo životní, „ukončené sice ale nikoli dokonané,“ mladšími dějepisci bylo dovedeno až do doby novější. „Já jen z té duše přeji a pána boha prosím, aby milovanému a po všecky časy nad jiné těžce zkoušenému národu našemu co nejdříve dostalo se věrného zrcadla veškeré jeho minulosti, ku poučení, spamatování a otužení se v bytu svém, by vždy kráčel po cestách pravdy a práva, i aby nepýchal ve zdaru. aniž kdy zmálomyslněl ve protivenství.“ — —

Toho poučení, spamatování a otužení nedosáhneme poznáním všech jednotlivostí a podrobností historických, nýbrž pochopením jejich smyslu. Všichni velicí historikové neproslavili se pouze vyličováním událostí a sehledáváním dokumentů, nýbrž také a především výkladem těch událostí a dokumentů. A také Palacký v tom byl veliký, že uměl nám povědět, co naše historie nám a světu znamená, co je její smysl, její idea, abychom užili slova, jehož Palacký sám upotřebil, vystihuje smysl celého státu Rakouského.

I kdyby nám toho Palacký neříkal výslovně, co je vrcholem našich dějin, každý i sebe netečnější čtenář českých dějin zamyslí se nad tím faktem, že hlavním obsahem našeho vývoje od dob Karla IV. až do konce minulého století je idea náboženská. Za Karla hnutí reformační se počíná a vrcholí, jak Palacký říká, v době husitské; válkou třidcetiletou jeví se úpadek z toho vrcholu, ale obsah této doby úpadkové je týž — ovládá ji idea náboženská, jak řečeno, až do konce minulého věku: 1775 byly ještě bouře náboženské, jimž Marie Terezie musila ustoupit. Císař Josef II. uznal konečně svobodu náboženskou.

Tak v dějinách našich po čtyry století idea náboženská byla ideou vůdčí. Tato idea je hlavním obsahem těchto našich dějin, jí vyčerpává se smysl naší minulosti. Jen minulosti? — Je možná, aby další náš vývoj od konce minulého století byl dostal obsah docela jiný a nový než kterým národ žil čtyry století předchozí? Je možná, aby národ žil duší dvojí? Nikoli. Naše t. zv. obrození je přirozeným a důsledným pokračováním doby dřívější a zejména je navazováním na ideu a ideály naší reformace. Navazováním ovšem nedokonalým a nehned uvědomělým. Ale naše obrození daleko není dovršeno, ještě jsme toho daleci, abychom se našimi dějinami, jak Palacký to chtěl, náležitě poučili, zpamatovali a utužili; ale pokud jsme to již vykonali, vykonali jsme to hlavně tím, že jsme si uvědomovali smysl úsilí

reformačního, že nám Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček, Smetana celým svým snažením životním odhalovali ten veliký úkol, kterého se naši předkové odvážili reformací. Vůdčí idea obrozenská je idea naší reformace. Poměry se změnily, podrobnosti a formy jsou jiné, ale hlavní smysl a cíl zůstal týž.

Tento cíl objasnit — to bylo Palackého dílem životním. Programm Palackého — toť vyložení smyslu našeho národního úsilí. Program Palackého nevyčerpává se tím oním návrhem konstitučním, tím oním návrhem jazykovým; program Palackého hledat musíme v tom jeho „díle celého živobytí“, ve výkladu naší historie.

I.

Jestliže vůdčí ideou naší historie je otázka náboženská, není tím řečeno, že tato naše otázka vyčerpává se pro nás stránkou theologickou. Máme o tom poučení od Palackého samého.

V téže době, kdy Palacký dopisoval historii hnutí husitského, se strany klerikální Höfler tuto slavnou dobu naši odsoudil po způsobu starších odpůrců, o nichž čteme v uvedené právě předmluvě. Proti Höflerovi Palacký napsal spis, který sám sebou, pravdou dané látky historické stal se „apologií Husa a jeho přívrženců“. A v této apologii Husově Palacký nám praví, že mu jako historikovi neběží o stránku jen theologickou, nýbrž více o mravní a národní: „Mělo ono hnutí vůbec význam a oprávněnost mravní nebo ne?“

Touto otázkou po významu a smyslu nejdůležitější doby naší historie Palacký přirozeně musil si především ujasnit problém náboženský vůbec. To Palacký učinil záhy, dříve než se podjal svých prací historických.

Hned v článcích o krasovědě (1820 a násl.) Palacký nám podává své hlavní filosofické pojmy a zejmena vykládá tu svou ideu náboženskou. Ve vší stručnosti dá se shrnout málo slovy:

Základem a posledním cílem všeho lidského snažení je „božnost“: „moc naše životní usiluje konečně — k božnosti“; božnost však je „jakoby srodnost a podobnost boha, čili účastenství přírody boží a obraz bytu božského ve člověku“, je „obsah jestotný (= věcný, nejen formální) všech konečných oučelův života duchovního“.

Tuto svou ideu Palacký provádí svou historií českého národa.

V souhlase s touto základní ideou Palacký v duchovním

vývoji celého člověčenstva a jednotlivých národů vidí uskutečňování té vůdčí idee náboženské. Jako jiní novější historikové a filosofové dějin vidí právě v historii každého národa vypracovávání duchovního života způsobem svým zvláštním. Jak národ náš tomuto úkolu dostál — toť obsahem celých dějin Palackého. Stručně filosofii českých dějin vyložil ve zmíněném spise proti Höflerovi:

Člověk od přírody víry tak nutně potřebuje jako poznání; a jako ve všech oborech, i ve víře náboženské, rozhoduje buď autorita nebo svobodný rozum. Určujeť protiva autority a svobodného rozumu všeliké lidské myšlení a chtění. Náboženství autoritativní typicky se vyvinulo v katolicismu, v protestantismu máme typ druhý, náboženství rozumové. Protestantism vyvinul se přirozeně z katolicismu a proti němu. Katolicism totiž porušil časem čisté učení křesťanské, o němž Palacký je přesvědčen, že samo v sobě stačí člověčenstvu na všech stupních vzdělání a že mu postačí věčně. Porušení to stalo se směrem dvojím. Předně hierarchie, uchvátivší časem všecku autoritu církevní, jednostranně se opírala o dogma, zanedbávajíc mravní správu životní. Učení Kristovo — vykládá podobně jako Tolstoj — i po stránce spekulativní neboli theologické jako po stránce praktické neboli mravní bylo nad míru prosté, zároveň však vznešené a populární a obzvláště praegnantní; nebylo v odporu k rozumu — naopak, bylo rozumu nejvyšším projevem. Ale proto, že každé učení, aby se chránilo a podávalo, potřebuje zvláštních orgánů, vznikl přirozeně zvláštní stav náboženských učitelů, kněží; z toho pak vyplývá, že učení se vyvíjí dále a jak se dá očekávati, bude se vyvíjet směrem anthropomorfickým. Anthropomorfism pokazil v středním věku také učení Kristovo. Církevní hierarchie v Římě měla s počátku svou převahu ve svém učení a učitelství, ale zneužila učení Kristova k panství světskému podle způsobu starořímského. Kristovo přikázání lásky k bohu a bližnímu ustupovalo pořád více složitému učení dogmatickému; láska k bohu a bližnímu platila méně nežli pochopení spletitého učení církevního. Kristova touha po království božím v podstatě je to, co nová filosofie zove bažením po nekonečném — kanonem dogmatiky to nebylo. Hierarchie takto vládla světu křesťanskému a papežové již již byli by se stali druhem křesťanských dalaj-lámů, kdyby v křesťanství samém nebylo léku: svobodného rozumu.

Druhé porušení čistého křesťanství stalo se v katolicismu značnou zkažeností mravní.

Proti tomuto dvojímu porušení pravého křesťanství oposice v lůně církve samé nestačila, část křesťanství musila se postavit mimo panující církev — toť providencielní poslání protestantismu a především tedy naší české reformace. Proti autoritě církve římské postavila se církev, prohlašující svobodu rozumu vázaného pouze Písmem.

Křesťanský svět takto byl rozpoltěn. Palacký však v tomto dualismu náboženském a církevním (je vidět, že ve svých nejintimnějších myšlénkách na pravoslavnou církev nemyslí) vidí veliký a spasný historický vývoj; vývoj ten, vykládá, odpovídá dualismu ducha lidského. Jedni nadáni jsou duchem více aktivním, druzí více passivním; jedni jsou samostatnější, druzí následují cizí vedení; jedni dají se autoritou určovati méně, druzí ji potřebují více — tomuto přirozenému zákonu polarity, jenž ve všech organických útvarech způsobuje protivu principu mužského a ženského, odpovídá církevně a nábožensky protestantism a katolicism.

Palacký postřehuje v protestantismu XVI. věku taktéž vady, přes to, že jej pokládá za nutný stupeň dalšího vývoje nadkatolického. Vidí v reformaci jednostranný odpor proti principu autoritativnímu: proti upřílišenému duchovnímu despotismu římské církve vznikl protest taktéž upřílišený, poněkud anarchický. Proto Palacký se domnívá, že světový historický process, zahájený protestantismem, dávno není ukončen. Protestantism totiž svými církvemi, ačkoli prohlašoval svobodu bádání, utkvěl taktéž na autoritě, specielně na autoritě svých hlavních dvou konfessí (augšpurské a švýcarské); avšak podle svého principu protestantism musí připustit další vývoj rozumové kritiky a zejména musí připustit, aby tato kritika očisťovala pravé učení Kristovo od anthropomorfismu, jehož se theologie protestantská, třeba že v míře menší, právě tak dopouští, jako církev římská. Palacký nevidí podstatného rozdílu, připustíme-li v dějstvu zázrak jeden nebo zázraků sta a tisíce. Proto protiva katolicismu a protestantismu, jak se ustálila v reformaci XV. a XVI. věku — tedy v reformaci české a západní — není úplná, dokoná se teprve vývojem dalším.

Zatím, než se člověčenstvo dovine toho stupně konečného, poměrně nedokonalý katolicism a protestantism mají se snášet, ne potlačovat; katolicism protestantismem se polepšil a naopak zase protestantism svobodou rozumu náboženství také poškozoval a právě proto mají se vzájemně doplňovat a pronikat co nejvíce. I kdyby se lidstvo svého cíle nedovinulo, Palacký spokojil by

se přiblížením k němu. Člověk nikdy nepřestane být směsicí dvou světů: dychtí po nekonečném a povznáší se k tušení boha, zároveň však je také otrokem hmoty. Mezi těmito dvěma protivami jsou nesčíslné stupně, odpovídající subjektivním potřebám různých individuí. Hovět potřebám těm je úkolem katolicismu jako protestantismu a proto vzájemná snášelivost, ne válka měla by být jejich heslem. Měly by závodit svými blahodárnými účinky — dokonalým není ani jeden, ani druhý. Palacký vidí mezi katolicismem a protestantismem menší protivu nežli mezi vírou a hrozící nevěrou a proto opět a opět žádá snášelivost. „Už teď každý katolíkem není, kdo zapsán je do katolické matriky a na mši chodí, jakož není každý protestantem, kdo neuznává papeže a ho neposlouchá, a protestantští jesuité, nikoli zřídcí, v ničem nezadávají učňům Loyolovým."

Palacký, jak vidíme, se svého stanoviska filosofického plně přijímá pro náboženství a jeho vývoj zásadu svobodného rozumu. „Víra náboženská o sobě vždycky jest subjektivní, tudiž nikdy offensivní, ať se odívá ve formy sebe různější; offensivní stane se jen tehdy, přestane-li býti účelem samé sobě, jsouc jako prostředek užívána k účelům jiným.«

Stanovisko Palackého, toť vidí každý znatel nové filosofie a její směrů, v otázce náboženské velmi důsledně stojí na zásadách filosofie Kantovy. Nejeví se to pouze v terminologii a filosofických pojmech — celá historie jeho, zejmena líčení dějstva doby husitské, čte se jako žulová epopeje kategorického imperativu mravního.

V Kantově filosofii Palacký nalezl přirozené pokračování a filosofické dovršení české reformace a obzvláště Bratrství. Kant v náboženství kladl největší důraz na prvek mravní a nikoli na dogmata, obřady a církevnictví, Kant i v náboženství nechtěl postrádat svobody rozumové. V tomto duchu Palacký svou filosofií, historií všeobecnou a českou a zároveň podáním rodinným vyspěl k tomuto vyznání: „abych však také mluvil in concreto, nepopírám, že mezi známými mně konfessemi křesťanskými dávám přednost té, již vyznávali moji předkové, České Jednotě Bratrské: nikoli jak v posledním století přeměněna byla v Hernhutě, nýbrž jak v XV. a XVI. st. se tvořila v Čechách a na Moravě, kde se více starala o praxi křesťanství než o jeho učení dogmatická a co do těchto se držela zásady zdokonalování na základě křesťanském. V tom následovala jako příklad tak i slova

svého prvého učitele Husa, řkoucího: „od samého počátku svého poznávání učinil jsem si pravidlem, kolikrátkoli bych v kterémkoli oboru postřehl mínění lepší, že rád a skromně upustím od názoru prvého a to s plným vědomím, neboť to, co poznáváme, je nepatrné v srovnání s tím, čeho nepoznáváme".

II.

Druhá vůdčí idea Palackého je idea humanitní. Vlastně idea humanitní kotví v idee naboženské. Bratrství české jsouc bratrstvím bylo zároveň náboženstvím.

V božnosti, čteme jeho další výklad o náboženství a „jen v božnosti, jakožto v idei, dochází člověcství ouplného výrazu bytnosti své". Tato Kantovská formule znamená, že čisté člověctví je vrcholem lidské moudrosti a všeho lidského snažení a toto čisté člověctví samo spočívá v tom, aby člověk dokonale a úplně v sobě vypracoval všecko, co ušlechtilého mu vlastní přírodou je dáno. „Pravé, živé a úplné poznání svrchované idey člověcství jest vrch moudrosti lidské," „čisté člověctví" je zákonem vezdejšího bytu našeho — je „nejvyšší a nejsvětější člověka povinnost, býti člověkem".

Také v tomto názoru humanitním ozývá se vedle vzpomínek Bratrských filosofie Kantova a Herdera, o němž Palacký pravil, že „duch čistého člověctví zdál se spočívati na něm jako na svatém knězi svém". Ideal humanitní v nové době uznává se všude, filosofiemi všech národů; obzvláště však filosofie minulého století stala se humanitní po výtce. Posud člověk moderní jiného ideálu nemá — ovšem že každý národ a každá doba obsah tohoto ideálu formuluje způsobem svým. Jakož tedy je rozdíl mezi humanitismem německým, anglickým nebo francouzským, tak i humanitní ideal český má obsah svůj. Alespoň přední naši buditelé novější, Kollár, Šafařík, Palacký a Havlíček usilovali o určení toho obsahu.

Palacký obsah českého ideálu humanitního určoval hlavně historií. A právě z té naší historie čerpá přesvědčení to, že národ náš, jakož všecek národ slovanský od přírody je obzvláště zbožným a zároveň mírumilovnějším, nežli jeho západní sousedé; svou národní povahou národ český a slovanský je humanním, je přímo čistého člověctví představitelem. Z těchto dvou příčin usiloval národ náš o reformaci a reformací vypracoval nejčistší posud

církev křesťanskou — své Bratrství, kteréž tudíž tvoří centrum všeho historického vývoje člověčenstva. Bratrství je vrcholem historického vývoje národa českého a člověčenstva vůbec. V Bratrství projevila se česká přirozenosť, člověckost česká. Bratrství je posud nejčistším národním projevem české člověckosti a ovšem i božnosti. Člověctví, humanita bratrská, je projevem člověka českého, je vrcholem, je centrem naší historie.

V těchto myšlénkách Palacký ve mohém se shoduje s názory slavjanofilskými — stejná doba vedla myslitele slovanské k závěrům podobným. Vedle shody jsou ovšem i rozdílové. Ruští slavjanofilové vycházeli pro svou národní filosofii z jiného základu: Rusové viděli svůj národní ideál v pravosloví a vzdělanosti staroruské, Palacký stál na Bratrství a vzdělanosti české. V tom za jedno byl s Šafaříkem a Kollárem.

Také s polským messianismem náš český humanitism má shodu tu, že i messianisté budují ideu polskou na základě náboženském — na katolicismu — a na historii polské, ve mnohém naší podobné. Ovšem slavjanofilství ruské našemu humanitismu je bližší než polský messianism.

Humanitní ideál Palackého a obrozenský vůbec chová v sobě dva prvky: nábožensko-mravní a rozumový. Máme usilovat zároveň o mravní povznesení a o osvícení ducha; naše práce kulturní spočívat má v souladném spojení charakteru a rozumu. Palacký, jako starosta Svatoboru (1864), tento humanitní úkol formuloval velmi určitě a v plném souhlase se svou filosofií dějin, ukazuje, čím vynikli jsme v době reformační a čím zase jsme po svém hlubokém úpadku byli vzkříseni.

„Národ náš jest jak na počet tak i na rozsáhlost sídel svých nevalný, a již na druhé tisíciletí jest mu zápasiti se sousedem mocnějším o uhájení a zachování bytu svého. Vyložilť jsem na jiném místě, kterak celá historie česká, co do hlavního obsahu svého jest ustavičné a věčné stýkání a potýkání se Slovanství s Německem a to téměř ve všech oborech působení lidského. Ví to již tuším každé dítě, že v osudném zápasu tom, ačkoli nerovni počtem a silou hmotnou, obstáli jsme nejednou nejen čestně ale i slavně: to však ještě na mále vešlo v obecnou známost a musí tedy teprv snažně připomínáno býti, že kdykoli jsme vítězili, dálo se to pokaždé více převahou ducha nežli mocí fysickou, a kdykoli jsme podléhali, že tím vinen býval vždy nedostatek duchovní činnosti, mravní statečnosti a odvahy.

Jsouť velice na omylu ti, kdo se domnívají, že ony válečné zázraky, které způsobili předkové naši v nepokojích husitských, záležely v jakémsi zběsilém zuření, bouchání a třískání rozsápaných divochů (jakož je líčiti bohužel ode dávna vešlo v obyčej), a ne raději v jaré nadšenosti ducha pro idey, ve mravní zachovalosti a vyšší osvětě národa našeho. Naopak, když o dvě stě let později v podobném zápasu klesli jsme až téměř do hrobu, zavinili jsme to tím, že nepředčivše vzdělaností ducha, ale rovnajíce se nepřátelům více mravní hnilobou nežli dostatkem moci, byli jsme apelovali sami k meči a k násilí. V posledních dvou stoletích živořili jsme jen tělesně, duch v nás byl utajen; neboť, i vykořisťoval-li se kde, odíval se v rouchu cizí a ne své vlastní. Svět proto zapomenul na nás, jakoby nás již ani nebylo; a když nyní hlásíme se k bytu svému, diví se nám a zdá se mnohým lidem, jako bychom počínali něco mimo právo a slušnost. Že pak již nyní dobrým svědomím a plným právem hlásiti se můžeme o své místo v řadě národův, za to děkovati máme ne tak počtu svému a síle hmotné, jako raději moci duchovní a mravní statečnosti těch, kteří nás předešli v národním procitnutí a uvědomění. Kdyby oni ve svém podnikání byli hned od počátku neohradili se pravou osvětou, pravým pokrokem k lepšímu, skutečnou obětavostí a bezúhonností charakteru, byli by neodolali nesnázem a překážkám nesčíslným i těžkým; neboť jen tím donutili také nepříznivce své k uznání, že úmysly a skutky jejich byly šlechetné, jimžto neslušelo brániti mocí a násilím. Národní naše v zkříšení umožnilo se jen touto cestou. A jelikož dle známé maximy každá država jen těmi prostředky, kterými povstala, udržeti se může v bytu svém: naléháť i na spisovatele české, co duchovní budiče a vůdce národa svého, povinnost, nejen vynikati a svítiti pravou osvětou, pokrokem, obětavostí a bezúhonností, ale i snažiti se, aby ctnostmi ducha, inteligencí a mravní statečností předčili a přemáhali rozhodně všecky ty, kdo národnímu bytu našemu na odpor se staví, jej ztenčiti a zničiti usilují. Jen tehdáž ubezpečíme trvale budoucnost svou, když duchem vítěziti a vévoditi budeme v odvěkém zápasu prozřetelností nám uloženém.

Vím dobře, jak veliká i nesnadná jest úloha tato: vím ale také, že není nemožna. Uštědřilť pán Bůh zárodkův a darův nejspanilejších duchu českému: je-li krev naše poněkud méně usedlá, méně chladná, jest mysl za to jemnější, čipernější, sviž-

nější; potřebí jen vůle stálé, neohrožené a vytrvalé, ana by rozumem vésti se dala. Vždyť jsme to již dokázali jednou před světem, že umíme duchem předčiti jiné národy, když jen celou vůlí a snahou svou o to se přičiníme. Jest ovšem i svobody potřebí k dílu takovému; zkusili jsme to dosti za věkův minulých: ale považiti sluší, že pouta naše zmizela již aspoň z větší částky, že pravé snahy humanitní a vlastenecké, když se varují přídechu podvratného, nemají v našem věku aspoň u nás překážek, že reakce jest sice možná, trvání však a úspěch její bude tím menší, čím větší bude činnost naše duchovní, a že šlechetní Galileiové i v největší nesvobodě dovedli povznésti se k výši žádoucí.

Smysl a účel řeči mé jest jen ten, abych připomenul jak vrstevcům svým vůbec, tak i mladšímu pokolení zvláště, kteréž teprv chystá se přistoupiti do sboru našeho, kam především a stále obraceti jest nám zřetel, oč vlastně a hlavně jsme povinni se snažiti. Neníť dosti, abychom leda plodili knihy a nedali národu svému zahynouti hladem duchovním. Vážnějšíť jest úloha naše: nepovzneseme-li ducha svého a ducha národa našeho k vyšší a uslechtilejší činnosti nežli jest u sousedův, nejen nedobudeme si čestného místa v řadě národův, ale neuhájíme konečně ani přirozeného bytu svého. Proto jest povinností spisovatele českého, starati se, aby plody ducha jeho vnitřní hodnotou a cenou svou nejen rovnaly se plodům cizojazyčným, ale aby je převýšily; povinnost jest zvláště mladších, aby záhy cvičili a připravovali se opravdové k jízdě o závod se všemi výtečníky domácími i cizokrajnými na poli jak naučném, tak i krasoumném."

Tyto „pravé snahy humanitní a vlastenecké", Palacký slovy tak důraznými jistě nedoporučuje pouze buditelům-literátům, — úkol humanitní je naším úkolem národním.

III.

Každý myslící, každý uvědomělý Čech s Palackým musí si položit otázku, byla-li naše reformace poblouzením aneb měla-li význam mravní a oprávněnost. V otázce tají se zároveň otázka druhá: jaký význam mravní a jakou oprávněnost měla protireformace?

Mezi dobou reformační, jíž Palacký prohlašuje za vrchol našeho vývoje a mezi přítomností je veliký rozpor. Jestli že se

v náboženství duch národa projadřuje nejintimněji — a projadřuje — pak rozpor našich dějin je zjevný.

Národ náš, jako každý, vzdal se ovšem v době starší svého polytheismu a přijal křesťanství; ale to byl pokrok a vývoj přirozený. S tohoto stanoviska, že historie je vývojem a pokrokem, Palacký vidí v reformaci pokrok další; nepřijímáť Palacký nesprávného mínění některých historiků ruských, že by naše reformace byla pouze pokračováním domnělého pravoslaví cyrillomethodějského.[1])

Jestliže naše reformace a zejména České Bratrství bylo náboženským, mravním a tudíž kulturním pokrokem vůbec, protireformace byla úpadkem, odkrokem. Palacký to prohlašuje výslovně, třeba že vinu toho úpadku nevidí pouze v násilí protireformačním, nýbrž také v úpadku vlastním. Bohužel Palacký nepodal nám dějin katolické protireformace, — naše historiky čeká tu těžké, ale nalehavé pokračování díla Palackého. Tím pokračováním bude muset vy-

[1]) Dokonce Palacký nemohl by uznat snahy těch, kteří z nepochopení české historie a podstaty náboženské upravují si učení ruských slavjanofilů v ten smysl, jako by se české otázce náboženské jednalo o bohoslužebný jazyk (staroslovanský). Taková otázka je pro Palackého a každého, kdo o věci přemýšlel hloub, velmi podřízená.

Neslučitelnost pravoslavné správy životní a české po stránce náboženské a církevní po své ruské cestě Palacký v Doslovu vyslovil a odůvodňoval, ačkoli nikterak důvody hlubšími a dosti přesvědčujícími — uznávaje, že v ruském rozkolu a našich Husitech a Bratřích XV. až XVIII. st. viděti přímo totožnost ducha českého a ruského, že by však Čechové nemohli přilnout k pravoslaví, třeba prý jejich oddanost k stolici římské, zejména pro koncil r. 1870, není nikterak nepřemožitelná. Palacký míní, že nám Čechům nevyhovuje pravoslavný obřad, mluvící jednostranně k citu a ne k rozumu a za druhé, přísnost ruských postů byla by nám prý protimyslná a podobně jiné zvyky a obřady.

V čistě historické otázce: do které míry působily na Husa a ostatní reformátory vzpomínky a zvěsti řeckoslovanské církve, vlastně řeckoslovanského obřadu, Palacký původně byl za jedno s Dobrovským, neuznávajícím pro dobu starou značnějšího vlivu staroslovanské literatury náboženské a odmítajícím mínění, že by církev Methodějova byla bývala pravoslavnou. Později, soudě podle pozdějšího vydání své historie, Palacký koncedoval ruským historikům, že vlivy ty byly a že byly značnější. Avšak i tu velmi určitě liší obřad od učení a výslovně praví, že články víry, od latinských odchylné, nedošly u nás zvláštní nějaké obliby; výslovně odporuje mínění, že by se byl obyčej, přijímat pod obojí, od věku Methodějova podtají byl udržel, dokládaje, že mnichové sázavští a podobně sv. Prokop byli římskokatolickými. Pokládá za jisté jen tolik, že u nás po věky byli lidé, kteří ne nedávali vodit pouhou autoritou stolice římské.

Novější čeští historikové kontinuity naší reformace s církví Methodějovou právě tak a právem nepřipouštějí.

niknout, čím jsme vlastně upadli, čím protireformace byla umožněna. Větším dílem poznáme, že nedostatky naší reformace byly větší a osudnější než připouštěl Palacký, čímž nijak není doznáno, že protireformace a zejména její zjevné násilí duchovní a fysické byla oprávněna. I přes své nedostatky naše reformace Českým Bratrstvím, v tom Palacký má pravdu, je vrcholem našeho národního vývoje. Přijavše náboženství a zásady protireformační stojíme tudíž podle Palackého na stupni nižším.

Tento rozpor mezi přítomností a větší minulostí cítil Palacký, cítil jej Havlíček, Šafařík, Kollár, Smetana. Všichni usilovali o to, rozpor ten překlenout. Všichni vraceli se k základům reformace: přijímajíce pokatoličtění jako hotovou událost, hledají přechod od reformační minulosti do katolické přítomnosti ve filosofické idei humanitní. A ovšem tento ideal humanitní Kollár, Šafařík a Palacký, jako potomkové Bratří a Husitů i podle vyznání, ustanovili úplně v duchu reformačním. Nevěřím v náhody historické. Nebylo náhodou, že právě tři hlavní osnovatelé ideálů obrozenských byli i svým vyznáním evanjelíci — Palacký, Šafařík, Kollár. (Havlíček věřil v reformu katolictví podle zásad Husových.) Již v tom vidíme, jak naše obrození bylo přirozeným pokračováním idei reformačních.

Pravím idei reformačních, ne protestantských, proto že reformace česká od německého protestantismu ve svém základu byla přece jen rozdílnější, než sám Palacký se domníval.

Naše obrození není dovršené. Není a nebude dovršeno, pokud na základě našeho Bratrství, nešetříc zpráchnivělých a neživých forem officielního a vlastně jen matrikového církevnictví nevyspějeme k pravé zbožnosti a k pravému člověčtví.

Palacký si přeje, aby se katolicism a protestantism harmonicky sloučily a vzájemně co nejvíce pronikly. Do jisté míry je to možné, ale tato formule nám sotva stačí. Ba nestačí. Jestliže podle Palackého držet se máme Bratrské pokročivosti, nestačí době naší synthese kulturních prvků starých, nýbrž musíme pracovat k tvůrčí synthesi nové. A právě Palacký — vážnost věci nutí k tomu doznání i v naší jubilejní náladě, ba právě v ní! — touto formulí doveden byl k mnohému ústupku, jejž činil tomu principu autority, jehož kulturní nebezpečí sám nám vylíčil tak výmluvně. A jistě se nemýlíme, vyznáme-li si, že naše charakterová chabost do veliké míry zapříčiněna je tou neblahou dvojakostí, spočívající v tom, že vyznáváme náboženství minulosti a přítomnosti a obojí jen ústy.

Kritický rozbor filosofických učení Palackého nalezne ovšem to ono i v podrobnostech, co vyžaduje formulaci novou. Zejména bychom dnes náboženský a mravní problem neosnovali tak výlučně na rozumovosti, — ovšem právě tato racionalistická filosofie nejen u Palackého ale i ostatních buditelů byla v duchu doby a právě pro poměry naše užitečná. Jistě že se také nebudeme držet Kanta tak pevně a jen filosofie německé; ale i to děkovati máme Palackému a ostatním buditelům, vedoucím nás filosofií německou k samostatnějšímu myšlení českému. Také ruským slavjanofilům a polským messianistům filosofie německá prokázala tuto velikou službu.

Pozměněním tohoto filosofického a psychologického základu také náš vývoj historický a zejména náš vývoj církevní objeví se ve světle poněkud jiném; ale přes to ve věcech hlavních Palackého následovati můžeme a musíme s důvěrou a radostí.

IV.

Když v Palackém dozrávaly tyto idee, rok 1848tý povolal jej za politického vůdce národa. Vůdcovství jeho uznávali doma (zejména také Havlíček), uznávali je vláda a cizina.

Rok 1848tý pro náš národ měl význam veliký. Větší nežli pro národy jiné. Rokem 1848tým začíná se vědomější probuzení politické. Po prvé totiž po více než 200 letech národ vystupoval politicky a o své ujmě sám. Po prvé po staletém hnětu protireformačním promluvil národ český politicky. Národ! Officielním národem podle pravidel absolutistických byli ovšem stavové a jejich lidový přívěsek. Ten národ nemíním, nýbrž národ representovaný lidem, člověkem malým. Tím národem, jak řečeno, stával se ten člověk malý, živnostník a řemeslník, dělník a sedlák. Tento národ teď promluvil. Na památné schůzi svatováclavské mezi požadavky politickými nalezají se také požadavky sociální (organisace práce a mzdy).

České země byly již dávno před rokem 1848tým zeměmi nejprůmyslnějšími a proto zejména otázka dělnická záhy u nás měla důležitost sociální i národní (český dělník tenkráte ještě více než dnes pracoval podnikatelům německým). Před bouřemi r. 1848 v Praze, v Brně byly bouře dělnické.

České země před rokem 1848 byly nejen zeměmi v Rakousku nejprůmyslnějšími, byly zároveň obilní komorou říše. Uhry tenkrát hospodářsky byly velmi slaby. Otázka selská

(osvobození sedláků) hýbá myslemi již dávno, jak vidíme z pokusů za Marie Terezie a za Josefa na sklonku minulého století. Smutné dost, že náš sedlák osvobozen teprve 1848, tím smutnější, že jinde, na př. i v sousední říši pruské, reforma ta provedena dříve. A jak naléhavá byla tato reforma, vidět nejlépe z toho, že reakce v r. 1849 stihla svobody politické, nikoli však osvobození sedláků. Od roku 1487, kdy čeští pánové sedláka porobili definitivně, prošlo smutné doby dost a více, než na národ zahájivši reformaci slušelo. Dojista divný a poučný to kontrast — na jedné straně nevolnictví, odhlasované svorně pány pod obojí i pod jednou, na straně druhé rodící se Jednota Bratrská.

Revoluce roku 1848 byla nutná: absolutism padnout musil. Pro země české absolutism Vídeňský byl absolutismem protireformačním a je proto přirozené, že u nás rok 1848tý, jak to ve svých dějinách dobře postřehl Springer, ráz náboženský měl více než jinde. Officielní orgán strany Palackého, Havlíčkovy „Národní Noviny", požadovaly nejen reformu politickou ale i církevní. Ovšem že požadavky sociální a politické byly pro okamžik nalehavější a přímější.

Také u nás a hlavně v Praze revoluce byla pokračováním revoluce francouzské. Otázka taktiky byla tudíž v popředí. O to šlo, měla-li být násilnou nebo bez násilí fysického. Palacký s Havlíčkem byli proti násilí. Stáli v čele strany mírnější, jejíž jméno bylo: strana národní nebo liberální, také národně-liberální. Proti straně Palackého a Havlíčka stála strana, vlastně frakce radikálnější pod vedením nejednotnějším. (Sabina, z mladších vystupoval Sladkovský, V. Frič a j.) Strana tato ve spojení se všemi možnými a nemožnými nespokojenci, s Bakuninem v čele, způsobila bouře svatodušní: Palackého odsouzení této radikální improvisace nejlépe osvětluje směr a cíle politiky strany národní.

Ale strana Palackého stala se stranou vládní a Palacký sám hájil tuto politiku („Osvědčení"). Není divu, že naše první politická strana sloužila vládě absolutistické — demokratické přesvědčení, stupňující se u mnohých poslanců až v náladu revoluční, nebylo příliš silné a zejména neopíralo se o náležité politické vzdělání voličstva. Strana Palackého proto nedovedla čelit vládě Vídeňské, dávajíc se použít jako prostředek proti radikálnější frakci německé. Po dnes strany české jdou touto cestou, — národní antagonism taktiku tu vysvětluje, ale nikoli neospravedlňuje.

V roce 1848tém Palackého program byl demokratický a

po výtce národnostní. Palacký akceptoval moderní konstitucionalism a přes své osobní styky se šlechtou byl proti ústavě stavovské. Rakousko podle jeho plánů tehdejších mělo se přetvořit ve federaci národní; země měly ustoupit novému rozdělení na skupiny čistě národní. Podle toho země české byly by roztrženy na část českou a německou, k české mělo být přivtěleno uherské Slovensko.

V tomto smysle Palacký pro sněm Vídeňský a Kroměřížský, jako člen užší kommisse výboru ústavního, vypracoval svůj návrh ústavy. Článek podle tohoto návrhu vedl k zastavení Havlíčkových „Národních Novin." Žádaje úplnou rovnoprávnost národům všem, Palacký doufal, že novou ústavou dostane se především právo a tím i politická převaha národům slovanským. Politika národnostní byla zároveň politikou slovanskou. Slovanský sjezd v Praze této politiky byl veřejným hlasatelem.

V provolání k neslovanským národům v Rakousku „zjevně a svatosvatě" se prohlašuje, že Slované věrně chtí státi k panujícímu rodu a k říši rakouské. Docela v tehdejším smysle Palackého a proslulé věty v listě poslaném do Frankfurtu před necelými dvěma měsíci: „Zajisté, kdyby státu Rakouského nebylo již od dávna, musili bychom v interessu Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil." V manifestě k národům evropským, napsaným Palackým, sjezd vyslovuje se proti politickému panslavismu; jednaje vůbec „ve jménu svobody, rovnosti a bratrství" žádá rovnoprávnost všech národův a podává se bratrská ruka všem sousedům; jako před tisíti lety, tak nyní zase Slované chtí domoci se volnosti své a všech, panství pouhé síly Slované zavrhují a v ošklivosti mají, jen Germáni a Románi pojistili svou nadvládu silou meče. Slovanský sjezd domáhá se stejného práva k nejušlechtilejší lidskosti — stát císaře rakouského má se přeměnit ve spolek národů rovnoprávných.

Všecky tyto konstituční pokusy potlačeny byly reakcí. Říká se jí Bachovská — ale reakce byla také v národech rakouských. V nás alespoň byla tuhá dost. Palacký, jak odkrytě vyznává, zanechal k vůli ženě vší politiky — Havlíček zůstal na stráži a stal se v této smutné době skutečným a jediným vůdcem národním.

V roce 1859 absolustický centralism poražen byl také od nepřítele zevního — z Rakouska musil se udělat stát konstituční. K této práci započaté říjnovým diplomem 1860 posíláni také

zástupcové čeští za opětného vedení Palackého, jenž od r. 1861 stojí v čele ruchu politického.

Nebudeme se tu zabývat jednotlivostmi bohaté činnosti Palackého v tomto období, sahajícího do vyrovnání s Uhry. Politický program Palackého této doby uložen je v „Idei státu Rakouského“ (1865).

Palacký, jakož roku 1848, stále ještě uznával oprávněnost a nutnost Rakouska. Tuto oprávněnost nevyhledával však v běžných tehdy theoriích, nýbrž viděl ji v rovnoprávnosti všech národů. Staré absolutistické Rakousko, podle Palackého, mělo své poslání, svou ideu v hájení národů křesťanských proti Turkům a později v obhajování katolicismu proti reformaci. Tomuto úkolu Rakousko dostálo. A proto že starý absolutism protireformační padl — zejména rokem 1848 a jeho následky — musí Rakousko mít ideu novou: tou ideou je rovnoprávnost národů.

V hlavě Palackého tato idea měla obsah bohatý a hluboký. Absolutism rakouský byl jen negativní; běží tedy o to, aby Rakousko dostalo úkol positivní a úkol ten bude mít, jestli že plně bude hovět ideálu humanitnímu, podle něhož člověk jednotlivec a národové musejí být svobodni.

Palacký, můžeme říci stručně, Rakousku ukládá ideu českou. Zajisté Rakouský absolutism protireformační čelil právě nám Čechům nejvíce — jakmile absolutism ten stal se nemožný a právě tím svým odporem proti nám, tou svou negací idee české, jen tou positivní ideou českou Rakousko mohlo získat novou ideu positivní. Rakousko absolutistické, centralistické mělo se přerodit v Rakousko federativní, ve stát národů rovnoprávných. Tato federace v svém základě není než uskutečněním idee humanitní a to v české formě: Palacký v Bratrství neviděl nějaký ideal mlhavý, nýbrž uskutečnitelný: idea Bratrství neplatila pouze nám, nýbrž národům všem.

Upravení této federace Palacký si však v roce 1865 představoval jinak než v r. 1848. Odvolávaje svůj dřívější program čistě ethnografický, souvisící prý s revolucí, zakládá teď federaci nejen ethnograficky, nýbrž také historicky a zeměpisně. Federace Rakouská má být spojením historicko-politických individualit (theorie Eötvösova).

Touto federací Palacký čelit chce jednak centralismu, ale také dualismu, nejsoucímu nic jiného než centralismem dvojitým. A právě toho dualismu Palacký se v té době, jak vidět, již velmi

obává. „Den provolání dualismu stane se, nutností přírody neodolatelnou, spolu také den narození panslavismu ve formě jeho nejméně žádoucí, a kmotři jemu budou rodičové onoho. Co následovati bude, domyslí si každý čtenář sám. My Slované budeme tomu hleděti s upřímnou bolestí vstříc, ale bez bázně. Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!“

„Idea státu Rakouského“ Palackému, jak sám praví, sloužila k ulevení svědomí, aby varoval před nebezpečím, „kteréhož předvídati tuším ne každému dáno v té míře a s tou určitostí, jako mně.“

Nebezpečí, proti němuž Palacký varoval, se dostavilo a docela podle předpovědi podniknuta 1867 Moskevská pouť.

Účastníci politický význam této pouti později často zapírali — velmi zbytečně, nebyla-li pouť sama vůbec zbytečná. Proroctví Palackého v „Idei státu Rakouského“ je přece jasné a stejně jasné je to, co Palacký později řekl v Doslovu.

Cesta do Moskvy znamená u Palackého opětné pozměnění programu politického.

S počátku austroslavistická formule zněla: Rakousko proti Rusku, po cestě do Moskvy zněla: Rakousko vedle Ruska.

Tato přeměna programu nestala se pouze poutí do Moskvy. Palacký již před tím názory své o Rusku zmírnil, jak vidíme z jeho postavení proti polské revoluci a jak v „Idei státu Rakouského“, tedy již roku 1865, cení osvobození ruských nevolníků, očekávaje od něho, že dříve „než mine jedna generace, národ ruský, posud téměř jen passivný, vystoupí co mocnost aktivná na dějiště světové, a to ve smyslu staroslovanské demokracie“.

Bližší poznání světa ruského směr tento sesílilo. V Doslovu sám o věci mluví dosti obšírně. Praví, že trvá při svém politickém programu, totiž při idei federalistického Rakouska; jako v roce 1848, spatřoval by v universální monarchii ruské „zlé nevyslovitelné a „neštěstí bez míry a konce“.

Avšak toho se již nebojí, obavy jeho vztahují se na stranu jinou. Události od roku 1866, nespravedlivé a panovačné postupování Němců vynucuje mu vyznání: „Já bohužel nyní již i sám pouštím naději o trvalém zachování říše Rakouské: ne proto, že by ona nebyla žádoucí aneb sama v sobě byla nemožná, ale že Němcům a Maďarům dáno zmocniti se panství a založiti v ní jednostranný despotism plemenný . . .“

Vzpomínaje pak své cesty na Rusko, opakuje: „Řekl jsem, že již nenaději se valné budoucnosti Rakouska, zvláště od té doby, co Němci a Maďaři udělali z něho hrubou despotii plemennou: otázka tedy, co stane se vůbec se Slovany potud rakouskými, a zvláště s Čechy, v tom ohledu není bez důležitosti. Nepouštěje se do možností všelikých, jichžto předvídati smrtelníku žádnému nelze, povím z úplného přesvědčení jen tolik, že Čechové, jako národ, kdyby upadli v podrobenost a v poddanství buďto ruské nebo pruské říše, nikdy by se nespokojili s osudem svým; nikdy by jim nevyšlo z paměti, že dle práva mají od jakživa poddáni býti jen sami sobě, t. j. své vlastní vládě, svému vlastnímu panovníku. Prušáky, pro jich germanisační furii, nemohli by pokládati než za úhlavní nepřátely a vrahy národnosti své. Co do Rusův ale, byl by ovšem pravý opak toho; těmto co přirozeným pokrevencům, přátelům a pomocníkům svým stali by se nejvěrnějšími, ne poddanými, ale spojenci a dle potřeby třebas i předvoji v Evropě.“

Ve své stísněnosti přeje si Palacký především evropský mír; neboť „idea federativního Rakouska předpokládá vždy pokojné přátelení jeho s Ruskem, jakož i s jinými mocnostmi“. Proti panovačnosti německé, jíž po válce r. 1870 nejvíce se obává, očekává záštitu od Ruska. Panovačnost ta „nemůže než čím dále tím více buditi a tužiti netoliko cit všeslovanství, ale i obapolnou oddanost a přízeň mezi Rusy a Čechy“.

V.

Politický program Palackého, jehož se u nás dovolávají strany téměř všecky, není tak jednotný, jak se myslívá. Vidíme jasně rozdíly mezi prvním programem r. 1848 a „Ideou státu Rakouského“ a opět jiaký je program v letech pozdějších. Palacký vrací se na konci své dráhy více k programu národnostnímu, slovanskému, kdežto v „Idei“ podán více program historický.

Rozdíly tyto jsou důležity a vykládají do značné míry další vývoj našich politických stran. A také na to musí být upozorněno, že v „Idei“ není toho programu státoprávního, který se Palackému přisuzuje dnes. Hlavní myšlénka v „Idei“ je ještě, jako v r. 1848, federace; Palacký klade na právo přirozené větší váhu než na historické. Z mnohých vět vyznívá, že Palacký při federaci po výtce myslil na říjnový diplom. V sou-

hlase s tím právě r. 1865 po jmenování Belcrediho oslavován okázale 20. říjen. Teprve zavedením dualismu a jeho příkladem také státoprávní požadavky české se pořád více a více formulují ve smyslu politické samostatnosti českých zemí, jíž umírnější rozumí unii reální, radikálnější unii personální. Palacký sám, jak ještě dopovíme, v možnost politické samostatnosti české nevěřil. V tom smysle koncipovány jsou důležitá politická prohlášení z pozdější doby, v nichž Palacký měl účast, která alespoň podepsal. Tak zejména protest českých poslanců 1867 (13. dubna) proti volbám do říšské rady, ve kterémžto protestě prosincovka se výslovně uznává. Také deklarace nemá smyslu jiného, ani fundamentálky. A také pozdější návrat z politiky passivní byl de facto návrat k požadavkům mírnějším. Zajisté sám S l a d k o v s k ý ve jmenu strany radikálnější 1879 od hr. Taaffea nežádal než provádění základních zákonů, zároveň ministra ubezpečuje, že strana jeho bude korrektivem požadavků staročeských.

Poznámkami těmi chci ostatně jen upozornit na důležitý fakt, že státoprávní názory Palackého neshodují se s názory, dnes často v jeho jménu činěnými.

VI.

K porozumění politických cílů a také taktiky Palackého musíme si všimnout, jak zejména pojímal stát, národnost a úkoly sociální.

Podle Palackého s t á t do roku 1848 byl centralistickým; svou mocí centralisační, z níž také vznikl absolutism, vykonal platný úkol kulturní tím, že z jednoho bodu větší část člověčenstva jednotně zorganisoval. Avšak úkol ten už je vyplněn i nastává doba pro nové síly společenské a státní: proti centralismu vyvstává jakožto kulturní princip, v e ř e j n é m í n ě n í a n á r o d n o s t. Centralism musí ustoupit federaci národů.

Pro toto své pojímání úkolů státních Palacký dovolává se starých českých a slovanských předků a jejich demokratickosti. Toto slovanské pojímání státu Palacký zároveň staví proti tehdejšímu liberalistickému názoru o státu, drženému Němci. Palacký tento prý Rotteckovský a Welckerovský liberalism odmítá častěji a důrazně — odsuzuje v něm vyvyšování moci státní nad národnost.

Zavrhuje absolutism a centralism Palacký neuznává zřízení

stavovského. Akceptuje moderní konstitucionalism a české šlechtě klade za vzor starou šlechtu slovanskou, demokratickou.

VII.

Nad státem podle Palackého stojí národ a národnost. Národ jako celek je Palackému osoba mravní a právní: národností rozumí uvědomění mravních a právních úkolů a nároků národních.

Národnost má své plné oprávnění v idei humanitní. Z ní vyplývá rovnoprávnost nejen individuí, ale také národů jako přirozených celků. Idea humanitní, jsouc základem a odůvodněním idee národní, je vyšší: „při vší vřelé lásce k národu svému vždy ještě výše cením dobré lidské i vědecké, nežli dobré národní.“ V praxi není vždy snadné, odměřit vždy spravedlivě a dáti národu, co národovo a člověctví, co člověkovo; také Palacký té spravné míry ve všem nenalezl.

Hned ve svém psaní do Frankfurtu Palacký dovolává se prospěchu lidskosti a vzdělanosti, aby uhájil rovnost národů slovanských a německého; v manifestě Sjezdu Slovanského dovolává se francouzského hesla: svobody, rovnosti a bratrství „všech ve státu žijících“, požaduje na tomto základě „úplnou rovnoprávnost všech národností, bez ohledu politické moci a velikosti“.

Rovnoprávnost národů podle Palackého je důsledek přirozeného práva, je totožná s požadavky humanitními. „Zásada rovnoprávnosti národův — čteme v „Idei státu Rakouského — jest rovně tak stará jako nauka přirozeného práva vůbec“; a v dotčeném manifestě čteme: „Neméně svatý, nežli člověk ve svém přirozeném právu, jest nám i národ s ouhrnkem duševních svých potřeb a prospěchův . . . Stejné právo všech k nejušlechtilejší lidskosti jest zákon boží, jehož žádný z nich bez trestu přestoupiti nesmí.“

Národové mají přirozené právo k zachování sebe. „Vždyť mají povinnost vzdělávati se, to jest křísiti a rozsvěcovati jiskru božskou v sobě, a od té povinnosti nikdo na světě nemá moci dispensovati jich. Vzdělání mysli bez vzdělání řeči jest holý nesmysl, a ušlechtění jazyka jest podmínkou ušlechtilejšího života duchovního. I poněvadž povinnost bývá spolu matkou práva (viz Vattel, Droit des gens, Préliminaires, § 3.), tedy my, majíce povinnost vzdělávati jazyk svůj, kteréž povinnosti nikdo nás zprostiti

nemůže, máme i právo, činiti tak a nikdo nemá protiviti se tomu ani klásti nám v tom překážky. Zachování a vzdělání národnosti jest přikázání a zákon mravní, kterémuž nemůže derogovati nižádné přikázání positivní.“

Palacký, dovolávaje se pro národní rovnoprávnost vůdčí idee francouzské revoluce, idee ty pokládá za ideály staroslovanské demokracie a za prostý důsled hlavního učení křesťanského. Palacký má, co se posledního týká, více pravdy než tenkrát tušil — novější badání historická a státovědecká potvrzují, že práva človécská vznikla z reformace.

Za to mínění o zvláštní demokratickosti národa slovanského potřebuje opravy. Palacký tu upadá v ono nadsazování, jež tenkrát nalézáme ve všech filosofiích národnostních. Při vší své kritickosti mluví z něho ono kollárovské nadšení slovanské, jež ho po prvých neúspěších politiky ústavní přivedlo také k onomu „slovanskému kosmopolitismu“, jejž už Havlíček se snažil nahradit slovanským češstvím do opravdy uvědomělým a promyšleným. Ovšem nebudiž zapomněno, co ještě 1873 Palacký sám odpověděl Varšavskému professorovi Makuševu: „Kdybychom však jednou musili přestat být Čechy: pak bude nám dosti lhostejným, staneme-li se Němci, Vlachy, Maďary nebo Rusy.“ A také v Doslovu, kde doporoučí cit slovanství a obapolnou oddanost a přízeň mezi Rusy a Čechy ohražuje se přepjatostem, snícím o tom, že by se Slované co nejdříve musili poruštit; odmítaje takto panrusism výhost dává také snům o utvoření a uvedení jednoho jazyka všeslovanského. Palacký proto také záhy a častěji ozýval se proti spisovné řeči slovenské, háje jednotu spisovného jazyka a literatury československé.

Právě svou historií a její výkladem Palacký naproti slovanské rozplývavosti doby Kollárovské, ideu národní v pravém a hlubokém slova smysle zčeštil, ukázav nám, že národ náš vedle jiných a číselně větších povolán byl a jest k cílům velikým a nejvyšším. Proto netřeba národ svůj pokládat za vyvolený a jedině vyvolený: pravá humanita čelí protivám individuí, tříd, států a národů, církví a vzdělání. Palacký často na protivy národní, zejmena národa slovanského a germánského kladl větší důraz, než-li na shody a momenty spojující.

VIII.

Odmítaje liberalism Palacký stál, jak praví, na „svobodomyslnosti humanní“. Není pochybnosti, že tento jeho základ

humanitní a ideál Bratrství vésti měl k tomu, že by také v otázkách sociálních byl pokročilejší. Bohužel právě tu Palacký přidržoval se zásad konservativnějších, než slušelo. Stav se sám velkostatkářem a jsa od r. 1863 v politickém spojenství se šlechtou povoloval svým spojencům právě také v tom, čímž vznikl onen krutý rozpor stran, strany staročeské a mladočeské Mladočechové let 60tých, obnovujíce radikální stranu r. 1848., ve svém demokratičtějším úsilí proti Palackému měli pravdu.

Palacký sám hned roku 1864 dobře rozpoznal, že „otázka o národu a šlechtě stala se v poslední bobě jablkem Eridiným mezi námi“, totiž stranami. Tuto diagnosu Palacký ještě určitěji a jasněji formuloval ve svém Doslovu, tedy r. 1872. Postřehl totiž, že vzniknou rozepře o otázku dělnickou a s ní spojenou otázku o všeobecném právu hlasovacím. Předpovědění to se splnilo, třeba že poněkud jinak, než Palacký tušil. Dnes bývalá strana demokratická přijímá jeho názory.

Palacký vidí — ve snahách dělnictvu přejících mnoho revolucionářství a hlavně komunism, a o tom se pronáší, že by za jednu generaci společnost uvedl do zhovadilosti. Uznává oprávněnost socialismu jen, pokud by se opíral o zásady a praxi prvého křesťanství a Jednoty Bratrské; nerovnostem má odpomáhati láska, dobročinnost. Ostatně radí Palacký dělnictvu, aby klidnou, zákonitou cestou stesky své přednášelo a že se domůže spravedlnosti. Za hlavní důvod proti snahám socialistickým uvádí přirozenou nestejnost lidí. Proto také je proti všeobecnému právu hlasovacímu. Zastávaje se šlechty a její historických privilegií, o „proletariátu“ mluví docela ve smyslu tehdejších zastanců buržoasie: „Stačí býti člověkem, aby mohl dávati se platný hlas o pravém zřízení poměrů společenských a státních?“

Věčné ty naše Lipany! . . . Havlíček tu již byl dál a na cestě správnější, když s celou duší se vyslovil pro všeobecné právo hlasovací. Ještě jasněji viděl Smetana. Pro Palackého je snad omluva ta, že před sebou měl utopistický a revoluční socialism francouzský — pravda, mohl také studovat hnutí našeho dělnictva českého a to ukazovalo jinam, než k dobročinnosti.

IX.

Politická praxe není pouhou a logickou důsledivostí z principů theoretických a proto, uznávajíce Palackého filosofii českých dějin, o jeho politice můžeme a musíme mít své pochybnosti.

Palackému politika nebyla tím, čím byla Havlíčkovi. Palacký více tíhl ku své práci historiografické. Sic jinak nemohl se vzdát politické činnosti za doby reakční a nebyl by i později vedení politické přenechával tak důvěřivě Clam-Martinicovi a dru Riegrovi. Pro tuto svou politickou zdrželivost měl ovšem svůj důvod a důvod vážný, že totiž stát a tudíž i činnost jen politickou nepokládal pro dobu novou již za tak důležitou, jak pro dobu starší.

S tohoto cenění státu posuzovat se musí Palackého politika passivní a hlavně jeho přesvědčení, že národ český nemůže již být politicky samostatným. Jak už naznačeno, to přesvědčení je jedním ze základních názorů politiky Palackého. Jako červená niť táhne se politickým dílem spisů v „Radhosti" sloučených. Po prvé mínění své slavnostně prohlásil v listě do Frankfurtu; totéž čteme v aforismu o státu (1848) a v manifestě národního výboru v provolání (6 května 1848) pro spojení Moravy a Slezska s Čechami. V Osvědčení 21. března 1849, hájícím politiku sněmovní v roce 1848 a 1849 praví mezi jiným, že „pomyšlení na státní samostatnost Maďarův jako Čechův, Srbův jako Rumunův, Rusínův i Slovencův, ba i Poláků vůbec, při ústředivém působení ducha světového, není více než záludný sen". Totéž praví ve své řeči v panské sněmovně 27. srpna 1861: malé státy mohly trvat docela dobře v středověku, nyní však se neudrží. Toto své přesvědčení hájil ve sporu o polské povstání proti frakci mladočeské (odpověď Boleslavanu 1863;) na této myšlence vybudována je „Idea státu Rakouského" a jak už řečeno, ozývá se stejný názor v nejdůležitějších projevech politických až i ve fundamentálkách.

Právě pro tuto přirozenou malost hledá pro nás záštity ve federaci malých národů rakouských; drže se, jak praví v citované řeči v panské sněmovně, associace: „Uhry právě tak, jako Čechy na příští osudem hnány jsou, aby se státně připojily k většímu celku, a podrobily se podmínkám života tohoto většího celku."

Ani dualism a převaha, již si osvojili Maďaři, v tomto mínění Palackého nezvyklala, jak také dokazuje cesta do Moskvy a do Ruska. Ovšem nevěřil Palacký již ve všemohoucnost státu vůbec, tudíž ani státu většího a sebe většího. Uznávaje národnost za moc silnější není-li stát a uznávaje s národností zároveň za takovouž moc veřejné mínění, Palacký především a docela důsledně stál o politiku kulturní, o politiku, jak bychom ji mohli nazvat, vnitřní.

Je pochopitelno, že při novosti konstitučního života politická činnost zdála se mnohým býti summum národní práce a že veliké vrstvy národa si zvykaly očekávat od politiky dovršení našeho obrození a přímo naši spásu. Nemůže býti osudnějšího omylu. Jako jsme za Kollára a s Kollárem politického působení a státního života nedoceňovali, tak jsme jej po Kollárovi přeceňovali.

Život státní a politický nemá pro národ té důležitosti, která se mu u nás posud tak často přisuzuje. Určitěji řečeno: politická samostatnost nás nespasí a nezachrání; byli jsme samostatní a ztratili jsme samostatnost svou, a jsou národové samostatní a a přece nesvojí. Palacký nebyl by tím velikým historikem, kdyby nebyl poznal, z jakých kulturních sil vzniká stát; Palacký nebyl by tím silným myslitelem, kdyby nebyl postřehl, že povalením absolutismu roku 1848 rozpoutány mnohé jiné a mocnější síly než státní. V tomto lepším poznání neunavně kázal, že osud národa našeho závislý je na tom, co on zval „centralisací celé zeměkoule“, a jak touto centralisací nuceni jsme k associaci se státy a národy jinými, a jak v ní udržeti se můžeme jen neúmornou prací osvětovou — hlasu toho politikové naši a my všichni jako bychom neslyšeli, a slyšíme-li jej, tož mu nerozumíme, „. . . Jestliže kdy,“ praví ve svém novém návrhu o obsahu a směru slovníka naučného, „cítěna a uznána potřeba vzdělanosti a osvěty pro národy vůbec, nyní od té doby, co život celého pokolení lidského vynalezením a užíváním parostrojův a parochodův nové tvářnosti nabývá, stala se skutečně životní otázkou národa českého.“ Životní otázkou, slyšíme tedy, je pro náš národ využití moderní vědy: „Zázračnou mocí páry a elektřiny dána poměrům světovým nová míra, staré hráze mezi zeměmi a národy mizejí vždy více, všecky čeledi, všecka plemena pokolení lidského sblížily se k sobě, dotýkají a otírají se o sebe vzájemně a samoživlové každého rodu náležejí napotom do říše bájek. Tím vzbudila se řevnivost mezi národy v míře před tím nikdy neznámé, a roste již a bude vyrůstati čím dále tím více; kdo nepoběží napotom o závod se sousedy svými, zakrsá i zahyne konečně a neuchranně. I ptám se, má-li právě náš národ, spanilými dary ducha od Boha nad jiné hojněji nadaný, nedbou a nedomyslností vůdcův svých straniti a nesúčastniti se v závodu, který jediný může zaručiti život jeho do budoucnosti?“

„Než sestupme s říše ideí a obrazův povšechných do holé konkretní skutečnosti: smysl řečí našich nabude tím snad více světla i jasnosti. Čas jest, aby povzbudil se znovu národ náš a

orientoval se v duchu věku nového; aby povznesl zrak svůj nad ouzké meze své otčiny, a nepřestávaje býti vlastencem věrným, aby spolu stal se světoobčanem bedlivým a opatrným. Musímeť i my účastniti se v obchodě světovém a kořistiti pro sebe z pokroku všeobecného; musímeť opustiti, ne starou víru a poctivost svou, ale starý a zarytý onen zvyk šlendriánský, onu dávnou ochabělost a zahálku, která jest příčinou chudoby a malomyslnosti naší; musíme nastoupiti cesty nové a zotaviti se průmyslem všichni, netoliko fabrikanti, kupci a řemeslníci, ale i selští hospodáři, učenci a úředníci. Někdejší pohodlná láce vzala výhost od nás navždy spolu se surovostí a s neznámostí potřeb i lahod věku civilisovaného; ani daní veřejných nemůže a nebude napotom ubývati, budiž vláda státu našeho jakákoliv. Nemáme-li zakrsati a octnouti se na mizině, musíme ztrojnásobiti přičinlivost svou a staviti se co možná v roveň s jinými národy, kteří podnikavostí svou opanovali kraje světa.“

Proti námitce, že o tento osvětný úkol mají pečovat školní knihy, že slovník naučný neučiní zázraků, Palacký dokazuje, že za zvláštních svých poměrů potřebujeme zvláštních prostředkův a k těm čítá slovník naučný. „Lid náš, jakkoli jemností a způsobilostí, láskou i schopností k učení se nad jiné vyniká, přece do myslné činnosti a obzoru duchovního vždy ještě obmezenější jest, nežli sousedé jeho. Trpíť, abych tak řekl, především na chudobu a obmezenost látky myslné, na nedostatek materiálu, kterýmž by myslnou moc svou živil, cvičil a velebil. Nemám tu na mysli ani bohatších tříd, které krom toho více méně národu se odcizily, ani robotného lidu, který nikde studiemi obírati se nemůže, ale samé tak řečené vzdělance a honoratiory, kněží, učitele, ouředníky, správce, ředitele fabrik a živností, přední hospodáře atd., kterými teprv lid obecný se vzdělává, vodí a upravuje. Těm nedostává se s větší částky potřebného rozhledu v oboru naukovém a myslném, onoho vědomí a hojné zkušenosti věků předešlých a národů zahraničních, leč by jich byli dosáhli jazyky cizími, vedoucími bohužel až přečasto k odnárodnění.“

Tak uvažoval Palacký r. 1852 o potřebě národního vzdělání; Palacký neváhal, právě také z důvodů politických, požadovat popularisaci věd a zejména moderní přírodovědy, kterýžto názor je tím pozoruhodnější, že humanitní ideal obrozenský u nás — a posud — se tak často ztotožňuje se vzděláním t. zv. humanistickým, po výtce jazykovým.

Dnes poměry jsou jiné — ale jsou jiné nejen u nás, nýbrž také u našich sousedů a v celém světě. Máme universitu, máme akademii a j. korporace, kterých za Palackého nebylo. Ale přes to probouzející slova jeho platí po dnes. Ba platí dnes možno-li více.

Naše situace národní právě v novější době se stížila a stěžuje ustavičně. Moderní komunikace, moderní pokroky větších a velikých národů ve všech oborech, promyšlené a pořád promyšlenější jejich postupování vůči národům ostatním, relativní volnost zabezpečená konstitucionalismem a rozpoutání obecné konkurence netoliko průmyslové, nýbrž vůbec kulturní, pokroky školství, žurnalistiky a intelektuální organisace vůbec, utužení, rozmnožení a zdokonalení státní správy — to všecko jsou faktory tak mocné a právě nové, že vůči ním nestačí nám přestávat na běžných formulacích našeho národního programu. Nikdo nedej se klamat a ukonejšit našimi úspěchy. Úspěchy ty jsou, ale nezapomínejme, že nejsou absolutní, nýbrž relativní, a sotva tou měrou, kterou pokročili ostatní národové, a zejména Němci. Dnes na nás cizí svět a jeho kultura nedoráží méně než v době Kollárově a Dobrovského, naopak více a intensivněji: stačilo-li našim otcům české slovo, my pracovat musíme, aby slovo to učiněno bylo českým duchem. Není to paradoxon, ale poznání, čerpané z pilného srovnání naší nynější literatury se starší, pravím-li, že od r. 1848 a od doby konstitucionalismu germanisace nás ohrožuje, řekl bych více vniterněji, nežli v dobách dřívějších, snad více nežli v dobách císaře Josefa.

Já se situace té nijak nebojím, ale ovšem pokládám za svou povinnost, na ni ukazovat. Nezbývá nám než ta vnitřní politika, kterou Palacký stále a stále nám doporučoval. Palacký očekával spásu jen od práce osvětné.

A ovšem nemyslil Palacký, že by osvětní práce byla jen vzděláváním intellektuálním a nikoli také charakterovým, aneb že by věda dokonce byla vlastním účelem. Proti tomu v uvedené odpovědi Makuševu výslovně protestuje — věda sloužit má vzdělání člověka a národů. V tomto smyslu končí také svůj Doslov, pravě:

„Poslední mé slovo jest srdečné a vroucí přání, aby národovci moji milí v Čechách i na Moravě, v jakémkoli postavení se octnou, nikdy nepřestávali býti věrni sobě, pravdě i spravedlnosti!“ A tuše svůj blízký konec, na prahu svého hrobu Palacký dne 23. dubna 1876 nám zanechal tuto závěť: „Doba Husova jest slavná doba; tehda národ český vzdělaností převyšoval všecky ostatní národy evropské . . . Třebať nyní, abychom se

vzdělávali a podle ukázání vzdělaného rozumu jednali. Toť jediný odkaz, kterýž bych takřka, umíraje, zůstavil svému národu.“

Věren svému přesvědčení a víře v pokrok humanity o Kantově kategorickém imperativu ještě v Doslovu mluví s zápalem. A kategorický imperativ je mu „cit povinnosti, co základ veškerého mravního bytu lidského. Tím objevila se cesta ke všemu, co v mysli a v cílech lidských vznešeného a právě božského jest“. Odmítá s toho stanoviska materialism a pantheism, v němž vidí zřídlo také národní nesnášelivosti a politického násilnictví. „Potřebí jest ovšem, aby většina lidí dobromyslných nelenila; potřebí jest činnosti a boje světla proti tmě, práva proti násilí, mysli ušlechtilé proti bestiálnosti . . .“ „Protož i s ohledem na nynější trudné postavení národu mého nepřestávám volati: ať nebesa kalí se nad námi sebe chmurněji, ať neznabohové (třebas i klečící u oltářův a žehnající se křížem) vymýšlejí na potlačení, hanění a týrání nás prostředky a cesty sebe ošemetnější: já odvolávám se, ne k násilí za násilí, ale k budoucnosti nedaleké, ve kteréž již i dávní pohané předvídali a těšili se neuprositelnou Nemesis. Ovšem pak nepřestávám také napomínati a prositi, ba zaklínati každého dobrého, aby neoddával se nečinnosti, ale vzdělával se, pracoval a přičiňoval se ze vší síly, kudy by mohl rozšířiti a upevniti na zemi říši pravdy a spravedlnosti . . .“

*

Takový je ve věcech hlavních program „otce národa“. Není to jen program politický. Není v utlačeném a nesamostatném národu nesnadné. vyslovit požadavky politické a národní; požadavek spravedlnosti a rovnoprávnosti dán je sám sebou. Veliký čin Palackého v tom spočívá, že tyto požadavky filosoficky odůvodnil a že jim dal obsah z veliké naší historie. Pro to uznán byl vděčným národem za vůdce, za otce.

Myšlénky Palackého mohou nás každého v nynější těžké krisi přimět k zpytování národního svědomí. Jednáme podle Palackého české idee? Pokračujeme v té jeho idei?

Palacký nám ukázal, že naše idea česká je v pravdě ideou světovou, otázkou životní, nejživotnější: určovat poměr člověka k člověku, národa k národu sub specie aeternitatis — ve smyslu věčnosti.

Národ bratří, národ Bratrský bažit musí po nekonečném — toť odkaz našich otcův a v jejich duchu otce národa, Františka Palackého.

T. G. Masaryk.

Antika, my a naše gymnasia.

Napsal Em. Peroutka.

(Dokončení.)

Abychom kdy v naší zeměpisné poloze dosáhli ve vývoji svém oné harmonie, která by se rovnala řecké, není naděje. Jsme nepříznivěji položeni. Naše šedé nebe a zimavé počasí ubírají nám samy hodné procento té radosti ze života, jakou měli Řekové a Římané, a jakou mají jižní národové podnes. My budeme se musiti spokojiti na vždy s radostí tišší a vážnější a spokojujeme se. Ale schopnost aesthetická je v nás jako byla u Řeků; jen že je z veliké části latentní. Poněvadž k dokonalosti lidské a ke štěstí lidskému patří souměrné vzdělávání obou částí duše, je důležitou věcí pomáhati k němu všude a jak jen možno. A tu máme literaturu a výtvarné umění oné vznešené a šťastné raçy lidské, projevy to oné harmonické kultury, v níž tolik absolutní krásy ukryto. Proto jim třeba učiti na školách středních i vysokých, proto třeba vštěpovati všem vzdělancům mínění, že v antice je bezpečný pramen k ozdravění celé kultury moderní, k potěše jednotlivce, že duše člověka napojí se tam krásou takovou, jaké nenajde nikde jinde a že takového napájení je třeba ke štěstí člověka, k jeho polepšení a očištění.

Mám toto mínění své osvětliti příklady? Že u všech národů při bohoslužbě užívá se zpěvu a hudby, vysvětluji si takto: K rozmluvě s tím Nejvyšším, co vůbec dovede si představiti, člověk chce míti přiměřenou náladu. Myslí přirozeně, že musí býti nevšední, jiná než obyčejně, slavnostní, povznesená, nejvyšší vůbec, jaké je schopen. A v tu náladu přivádí se zpěvem a hudbou. Tím aesthetická žízeň se ukojuje. Rozum, upírající se k Bohu a cit jsou v harmonii, a tak dosahuje se toho, co je vrcholem lidské nálady, onoho povznesení, ušlechtění a očistění duše. Pocit jistě každému známý. Necítil jsem se nikdy

lepším člověkem, nebyl jsem nikdy šťastnějším, nečinil jsem nikdy lepších předsevzetí, duše má nebyla nikdy čistší, úrodnější na krásné myšlenky, nepociťoval jsem větší radosti ze života, než když v gymnasijní kapli naší hrávala se melodická píseň: o Sanctissima. Vlhly mi mnohdy oči tím vnitřním štěstím a dojmem. A nedělo se tak mně jedinému. Krása, ztajená v hudbě té písně, strhovala i ty nezkušené hochy, kteří arci by asi nebyli dovedli si vysvětliti, odkud to, že s tak vroucím zanícením tu píseň zpívají, ale kdyby je byl někdo upozornil, aby si všímli rozpoložení duševního, byl by se asi každý přiznal, že je jejich nálada zcela jiná, než jindy. Přičítám účinek ten hudbě, která je také jedním z prostředků, jímž přirozená lidské povaze žízeň po kráse se ukojuje: tím, že aesthetická potřeba ukojena, vzniká harmonie v duši, odtud ten krásný stav, kdy člověk se cítí nejlepším člověkem. Odtud si také vysvětluji silný, očistný účinek, jaký mívá na mne a jistě na každého opera s krásnou hudbou, ač nejsem znatel hudby: Můj stav duševní, když jsem v opeře, rovná se silně tomu, o jakém jsem se právě zmínil. Poslouchám hudbu a cítím se v náladě povznesené, jsem spokojeným a šťastným. Rodí se ve mně nejkrásnější myšlenky, úmysly a předsevzetí. Odtud si vysvětluji oprávněnost a význam opery a hudby vůbec, od hudebního průvodu v řecké tragedii až do těch pian v našich domácnostech a pouličních kolovrátků. Totéž platí o malířství a každém umění vůbec. Pamatuji se, s jak vroucím zanícením stával jsem před osmi Venušemi v neapolském Museo Nazionale: pochopoval jsem Platonova nebeského Erota. Duše má napojena krásou, jakoby vystupovala na vrcholky hor a pohlížela odtud šťastna a volna do silných, čistých, velikých dálek. Takovétéž dojmy míval jsem často, když četl jsem Tolstého a Dostojevského. Abych nemluvil pořád o sobě: Tak třeba si vyložiti, proč papežové si dali chodby, síně, kapli Sixtinskou malovati Rafaelem a Michelangelem, proč shromažďovali v nádherných síních sochy pohanského umění řeckého a římského, proč palác signorie benátské ozdoben nádherným uměním Paola Veronese, proč konečně dodnes štětcem malířským vyzdobují se budovy monumentální jako soukromé příbytky bohatých i chudých.

A jak naznačeno již, kultura hellenská jest právě plodem lidí nejšťastnějších, největších a nejdokonalejších, jací byli kdy na naší planetě, v ní nalézáme měrou z příčin vyložených jinde nemožnou roztroušeno tolik pravé, zdravé a proto-

nesmrtelné krásy. V tom tkví její význam, její oprávněnost a budoucnost. Jako hudba, malířství a umění vůbec je věc srostlá s bytostí lidskou, tak studiem skulptury řecké a literatury klassických národů budou se těšiti lidé vždycky, budou síliti a uzdravovati své unavené duše jako sílí unavená těla silou lesního vzduchu a klidem venkovských samot... A intellektuelní únava je patrna... Odtud mystické, okkultistické snahy, odtud volání po žhavé víře prvních století křesťanských.

Mám-li vzíti na pomoc historii, abych ukázal vítěznou, neodolatelnou sílu řeckého ducha, připomínám jen tyto věci.

Náboženství římské bylo učiněný synkretism a tolerance, odevšad přijímáni cizí bohové. Ale formu dala bez výminky všem suverenní plastika řecká.

Císař Julian chtěje zasaditi nejtěžší ránu Galilejským, zapověděl čísti a vykládati hellenské autory ve školách. Křesťanský historik Socrates [1]) a sv. Řehoř Nazianský trpce žalují na to, že chce se jim vzíti literatura a umění řecké (Srov. P. Allard Le Christianisme et l'empire romain, 217 nn.) a to v době, kdy boj mezi pohanstvím a novou vírou nebyl dobojován!

Pak připomínám jenom ještě onu krásnou, šťastnou, ale krátkou dobu renaissance italské za doby Rafaelovy a Michelangelovy, která plností a harmonií života přiblížila se tak značně době Perikleově, a konečně Götha, toho obživlého Hellena.

*

Kdo zná literaturu řeckou, kdo viděl řecké originály v musejích athenských a italských i jiných evropských, kdo stál na Akropoli před Parthenonem a u všech těch dorských chrámů, postavených většinou na strmých skalách nad mořem, na Suniu, Aegině, Kalaurii, v Bassách, Lykosuře, v Heraiu, Girgenti a v Paestum, tomu je řecká harmonie životní věcí samozřejmou. Kdo zná čarokrásné řecké moře, kdo dýchal vlahý, lahodný, vůní heřmánku prosycený vzduch řecký, kdo zná tamní světelné effekty denní a noční, ten dovede si harmonii tu vyložiti, ten ví, že příroda tamní člověka takřka nutila ke stejnoměrnému pěstění těla i ducha, fantasie a intellektu, schopnosti aesthetické i rozumové. —

Ale jest třeba i k tomu poukázati, že Řekové šli za harmonií tou vědomě. V Platonově Politeji máme celou velkolepou theorii její. V největším tomtto svém díle a nejvzácnějším, které máme ze starověku, Platon odpovídá k tomu, co jest spra-

[1]) Hist. eccl. III. 16 Gregorius Naz. Orat. IV., 100.

vedlnost. Vidí ji v tom, je-li i v jednotlivém člověku shoda mezi všemi částmi duše (poznávací, cítící a žádací), tak že každá část jenom svůj úkol plní, i v obci, je-li shoda podobná mezi jednotlivými stavy, koná-li každý práci sobě příslušnou. —

Existenci své ideální Obce činí Platon odvislou od výbornosti strážců, třídy to privilegované i dary ducha i rodem. Vychování těchto popisuje se podrobně od začátku až do konce, až k nejvyššímu poznání, filosofickému nazírání ideí. Od nejútlejšího mládí, vykládá Platon, třeba při výchově vybírati takové báje, jimiž by v citlivou duši dětskou vcházely samé představy dobré a krásné. Všechny nepěkné věci, které o bozích Homeros a Hesiodos vymyslili, třeba rozhodně vymýtiti a nepovídati dětem. O bozích třeba vštěpovati mínění, že jsou dobří a dokonalí, a jen, co je ve shodě s touto představou, smí se předkládati myslem dětským. Tedy na př. nesmí se vypravěti dětem o podvádění smrtelníků bohy. Dlužno však hleděti, netoliko k obsahu toho, co se dětem povídá, nýbrž i k formě. Děti, jež mají nám vyrůsti v řádné strážce, nesmějí viděti, kterak na př. herci napodobují lidi dobré i zlé, muže i ženy, opilé, klející, zbabělé ... Člověk dokonalý napodobí co nejméně, a napodobí-li, tedy jen dobrého. Netoliko mluvenou řeč, než i zpěv a hudbu třeba z téhož hlediska revidovati. Ne všecky toniny jsou vhodné k pěstění statečnosti, rozvahy, skromnosti; jen takové, tedy toninu dorskou a fryžskou, jest ponechati a podobně z rhytmů jen ty, které jsou výrazem krásné a ušlechtilé řeči a povahy. Tělocvik nesmí se pěstovati za tím účelem, za jakým se mu oddávají athleti, nýbrž proto, aby to, co v duši je chabého a zbabělého, se otužovalo a sílilo. Souměrná, zdravá duše učiní tělo zdravým, ne naopak! Z téže příčiny a touž methodou učiti jest hudbě. Povaha příliš drsná má rhythmy hudebními se zjemniti, duše má z hudby ssáti v sebe eurhythmii, ladnost a urovnanost, jež sestrami jsou dobré povahy. A nyní uvádím místo z kn. 3. kap. 11. a 12., na něž jsem chtěl vlastně upozorniti:

„Krásná řeč, vnitřní urovnanost, ladnost a pravá míra ve všem, toť jsou věci, po nichž snažiti se jest jinochům, mají-li dostáti svému úkolu. A vlastností těch plno jest malířství, plna i ostatní umění, s nimi shledáváme se při krejčovství, při vyšívání, ve stavitelství i při výrobě všeho ostatního nářadí, je vidíme v tělech živočišných i útvarech rostlinných. Neboť v tom všem zajisté jest ladnost nebo nelad-

nost. A neladnost, nesouměrnost, neúpravnost jsou sestrami hrubé řeči a hrubého mravu, opak toho bratrem věcí opačných, dobré a urovnané povahy. — Proto přinutíme básníky, aby v plodech svých předváděli nám jenom obrazy povahy dobré, nebo jim vůbec nedovolíme, aby u nás básnili. I ostatním umělcům a řemeslníkům zakážeme, aby ani při bytostech živých, ani ve stavbách, ani v žádném jiném výtvoru neukazovali nám obrazů hrubého mravu, nemírnosti, nízkosti a neladu. Kdo by toho nedokázal, tomu řekneme, že nesmí u nás umění nebo řemesla svého provozovati. Neboť pak by strážcové naši vyrůstajíce mezi obrazy špatnosti, jako na špatné pastvě každého dne mnoho zlého po malých sice dávkách z mnohých stran by okusovali, ale tím, ani nevědouce jak, by v duši svou si uvedli zlo veliké. Proto budeme ohlížeti se po takových umělcích, kteří se vrozenou schopností dovedou objevovati všude povahu krásna a ladnosti, aby mladíci naši jako ve zdravém kraji bydlíce ze všeho měli prospěch, ať odkudkoli by jim co z krásných děl buď na oči nebo ke sluchu přišlo, jako vánek, jenž z míst příhodně položených přináší zdraví a nepozorovaně hned od dětství je vede k podobnosti, přátelství a shodě s řečí krásnou . . .“

Platonovy zásady vychovávací jsou arci ideál. Jsou to však vlastně jenom upravené, zlepšené a potencované zásady skutečného národního vychování řeckého. Aristokratický vkus, suverenní takt v životě i umění, ono slavné μηδὲν ἄγαν a známá καλοκἀγαθία jsou jen důsledky vychování k eurhythmii a harmonii.

*

Je-li toto ocenění významu antiky i pro dnešní poměry správné, měla by znalost antiky šířiti se do vrstev nejširších, mělo by se u nás ledacos napraviti v příčině té, leccos reformovati, na vysokých školách, na gymnasiích, a zvláště ve veřejném mínění. —

Na universitě naší měla by býti zvláštní stolice pro dějiny umění antického (klassickou archaeologii), jaká je na všech fakultách filosofických, měla by při ní opatřiti se aspoň taková sbírka uměleckých reprodukcí antik, jako je při zdejší německé universitě. Odtud šířila by se znalost antiky na gymnasia, ale mohla by šířiti se i přímo do širokých vrstev obecenstva přednáškami, které by měly jistě dost a vděčného posluchačstva.

Co se gymnasií týče, nelze popříti, že připravuje se tam samovolná, nenařízená dosud a snad ne všudy vědomá, ale hluboká reforma. Kdo má příležitost nahlížeti do duševní dílny našich gymnasií, ví, že je rozdíl mezi dneškem a dřívějškem. Professoři klassické filologie nedovedou se namnoze udržeti, aby byli filology v tom starém smyslu. Přítomnost se svými silnými vzněty je přemáhá, beře je do služeb svých dokonalých pracovních method, pudí je k tomu, aby zmocnili se všech vůdčích myšlenek dnešních a tím — na veliký prospěch i jich i věci, které slouží, — učí je pojímati starověk filosoficky, ukazuje jim, že latina a řečtina jsou jen prostředkem k cíli a to prostředkem nenahraditelným, protože vzdělává se jimi mladá duše nejlépe aestheticky a tím umožňuje se člověku, aby dosáhl cíle pravé výchovy: souměrného rozvoje všech mohutností duševních. Dnešní učitelé jazyků klassických vědí, co a jak vykládati, protože vědí, proč. I latina i řečtina jsou výchovnými prostředky ve službách doby přítomné.

Netvrdím arci, že jest toto mínění mezi námi, učiteli klassických jazyků, obecné.[1]) Ale myslím, že by se mělo rozšířiti. Ovšem přineslo by nám dvojí povinnost novou: hlubšího a rozsáhlejšího proniknutí celého myšlénkového dědictví starověkého a povinnost hlubšího a rozsáhlejšího vzdělání moderního a zvláště filosofického. Jen tak myslím je možno býti moderním učitelem jazyků starých. Potom byl by trvám náš boj proti nechuti a lhostejnosti všude se jevící úspěšnější a kulturní vliv náš patrnější a větší. Této mé formulaci byli tuším za Jungmanna, Pressla, Koubka, Čelakovského blíže než my . . .

Ale regenerace tato, měla-li by býti obecnou, předpokládala by další reorganisaci studií universitních, uvolnění učitelů v nejedné příčině a jiné opravy v celé osnově vyučovací na školách středních.

Druhá změna, kterou lze pozorovati, jest větší všímání si kulturního života antického, snaha poznati život ten se všech stránek, a k tomu výborným, protože názorným prostředkem jest archaeologie. Té nebudou se moci klassičtí filologové na dlouho zavírati. Jinde jsou značně před námi v příčině té. Naše správa vyučovací ukázala pravé porozumění pro

[1]) Vím, že jest mnohdy mezi námi v té příčině dosti malomyslnosti i bezradnosti a že hledí se i v našem středu samém leckde na klassickou filologii jako na ztracenou posici.

věc, když zřídila pro učitele středních škol cestovní stipendia do Italie a Řecka a když i jinak se stará, aby archaeologie na gymnasiích se pěstovala. Ovšem mělo by se díti v té příčině daleko více. Pokud možno, měl by každý učitel klassické filologie poznati klassickou půdu z vlastního názoru aneb aspoň blízké některé velké museum (Berlín, Mnichov, Vídeň). Při gymnasiích měly by zřizovati se kabinety, v nichž bylo by hojně modelů nebo odlitků neb aspoň fotografií zejména památek umění výtvarného. Výbornou věcí bylo by opatřovati i reprodukce skulpturních děl novějších (Donatello, Bernini, Canova, Thorwaldsen, Antokolski) za příčinou srovnání, jak to začali v drážďanském Albertinu. (Dík správnému porozumění ředitelstva ústavu jest při gymnasiu vinohradském zřízena již slušná sbírka fotografií (240 čís.) a krásný sádrový odlitek Sofoklea Lateranského kromě některých modelů jakožto rudiment moderního archaeol. kabinetu.)

Co do obecenstva, měla by z našeho veřejného mínění zmizeti lhostejnost a antipathie ke gymnasiím, antipathie, která má své kořeny v neznalosti pravého stavu věcí, měl by vymizeti banální názor o účelu výchovy a vyššího vzdělání, jehož tresť obsažena jest ve slovech, se kterými mnozí rodiče posílají své syny na studie: „Moc se s tou latinou a řečtinou netrap, nebudeš jich jakživ k ničemu potřebovati“. Nechuť, která odtud nutně k předmětům těm vzniká, jest hlavní překážkou úspěchu. O ni rozbíjí se každá práce, všecko nadšení učitelovo. Kde přináší si hoch do školy naivní, nepraeparovanou, nezakalenou duši, jak tomu bývá u dětí rodičů chudých, nestudovaných, z vesnických chaloupek, tam bývají i nyní úspěchy skvělé. To bývají nejlepší studenti. Z těch, ukazuje-li se jim již na gymnasiu cesta další správně, bývají nejlepší, nejidealnější lidé.

Nemyslím ovšem, že by spása jediná ležela v gymnasiích a že by každý měl gymnasium studovati. Naopak, jsem přesvědčen, že nám nyní je škol průmyslových, řemeslnických a obchodních především potřeba; nám třeba bohatství, kapitálu, hmotného blahobytu více než jiným. Ale ke zdravému plnému životu národnímu třeba obojího. A když gymnasia, tak gymnasia dokonalá.

Kdyby se rozšířilo u nás správné mínění o povaze a úkolu výchovy gymnasijní, zmizela by rázem nechuť odevšad, kde nyní jest. Naši abiturienti nevolali by s Byronem: „S bohem, Horáci, jak jsem tě nenáviděl!“ Naši mladí akademikové nechlubili by se,

jak záhy a důkladně zapomněli řeckou abecedu. A staří akademikové všech professí s potěšením a vděčností by vzpomínali na to, co jim podalo gymnasium: onu dosi idealismu, jehož je v životě jednotlivcově i v životě národa stejně potřebí jako peněz, a věděli by, že i v pozdějších letech z četby řecké i latinské a umění antického mohou po trudech denní roboty a starostí všedních čerpati osvěžení právě tak, jako když jdou si poslechnout hudbu, podívat se na malířskou výstavu nebo na balet . . .

Končím, ukazuje opět na Angličany, Francouze a Němce. Gladstone psal i jako šedivý státník učená pojednání o Homeru, Duruy, bývalý francouzský ministr kultu, napsal veliké dílo o římské době císařské. Virchow, který se Schliemannem dlouho v Troji a okolí pobýval a studoval, napsal krásnou předmluvu k jeho Troji.

Obzor psychologický.

Podává Dr. Frant. Krejčí.

(Pokračování.)

Druhá kniha, Brentanova Psychologie má rovněž zajímavé osudy a pro vývoj psychologie poučné. Vyšla s přídavkem: vom emp. Standpunkte, který tehda ještě byl opravněným, neboť byla to první německá psychologie skutečně empirická. Jest velmi charakteristické, že kniha tato začíná se žalobami na rozháranost tehdejšího stavu psychologie a že zůstala nedokončenou. Vyšel pouze prvý díl obsahující úvahy povšechné o pojmu psychologie, o rozsahu, o pojmu „duševní" a třídění, jež má svou zvláštnost, o níž v pozdějších úvahách obšírněji se zmíníme. Druhý díl nevyšel doposud a systématické urovnání látky dle zásad Brentanových stalo se skutkem teprv letos od jeho žáka Höflera. Není v tomto faktu důkaz, anebo nesouvisí alespoň tento fakt s tou okolností, že stav psychologie tehda nebyl vůbec přízniv práci systématické? Ostatně psychologie Brentanova nedošla tehda v Německu velkého povšimnutí. Wundt a jeho stoupenci ji ignorovali, až teprv Ribot ji ocenil po zásluze ve svém přehledu psychologie německé. Za to těší se Brentano tím větší pozornosti dnes zvláště v Rakousku, kdež možno již mluviti o škole Brentanově.

Připočteme-li k zmíněným dvěma spisům ještě snad Steinthalův spis: Einleitung in die Sprachwissenschaft und Psychologie a nehledíme-li k psychologiím směru okkultistického, jako je Schmiedkunzova Psychologie der Suggestion nebo Schmidtova srovnávací psychologie (viz Naši dobu r. I.), vypočetli jsme vše, co předešlá perioda systématického vydala. Ani jediné z těchto děl však nevyhovuje úplně požadavkům, jež činíme po knize mající systém psychologie podati. Shledáváme, že příčinou tohoto jevu byl neurovnaný stav psychologie v době té a proto jsme

oprávněni souditi jednak, že objevení se celé řady systématických děl v době nejnovější jest důkazem urovnanějších poměrů a že znamená pokrok, jednak, že není to nahodilým jevem nýbrž organickým stadiem vývoje, jehož vytknutím vystihuje se podstatný rozdíl periody předešlé a nynější.

Než-li však přejdeme k úvaze o jednotlivých psychologiích novějších, nesmíme opomenouti zmínky o jednom zjevu, který osvětluje vhodně tehdejší situaci. Právě, když potřeba nějakého souborného díla psychologického nejvíce byla cítěna, dánský učenec Harald Höffding vydal r. 1883 svou Psychologie in Umrissen auf Grundlage der Erfahrung německy a tím jakoby Němce přivedl k poznání, čeho potřebují. Kniha měla neočekávaný úspěch a v brzku vydána po druhé, důkaz to, že přišla zrovna v čas a myslím, že by za jiných okolností, kdyby na př. vyšla teď, ani z daleka té pozornosti se netěšila, jako tehda, ačkoli pro vnitřní svou hodnotu zaslouží pozornosti vždycky. Bylať se s tím drobením práce psychologické, s tím experimentováním a fysiologisováním, které musilo se obmezovati na jevy podřízenější, zahostila v německé psychologii zároveň pochybnost o možnosti systématiky před ukončením studií podrobných a nedůvěra v pokusy podobného druhu. Pořád se říkalo: jsme teprve v začátcích, musíme vše vzíti od základů znova a přece od psychologie, která dává podklad tolika vědám jiným, žádala se odpověď na mnohé otázky, jež důsledně by musila odložiti do budoucnosti. Nikdo si takřka netroufal na otázky ty se vydati, když předáci toho nečinili a když úspěch a uznání záviselo na práci jiného druhu. Nebylo to módní. Tu náhle kniha Höffdingova objevivši se nečekána a neohlašována jakoby sňala tíseň společnou. Ukázala, že možno na empirickém základě zbudovati systém, obsáhnouti již celek duševního dějství a předvedla ad oculos, jak nepatrný a málo slibný je výtěžek bádání na základě method přírodovědeckých vůči celkové úloze psychologie. Dala mocnou pobídku k tomu, aby psychologie německá vzpamatovala se z hrozícího přírodovědeckého scholasticismu, a obnovila důvěru v methodu introspektivní, jež vedle okázalých experimentů byla podceňována.

Sloh knihy a jasnost výkladu, které se Höffding naučil od psychologů anglických, nemálo přičinily k jejímu úspěchu. Vůbec přikloňuje se Höffding k Angličanům; moderní německé psychologie experimentální všímá si měrou náležitou, ale nedělá z ní

všecko a nepřeceňuje jejich výtěžků nehledě jim dáti nikterak toho neoprávněného významu, jímž methoda introspektivní byla zastiňována, jako to činí na př. Wundt ve svých Grundzüge a a jako se to děje v jeho Philosophische Studien. Nerozpakuje se kritisovati experimentální methodu, jejíž slabosti umí postaviti do náležitého světla právě při takových otázkách, při nichž horliví experimentatoři očekávali rozhodnutí právě od experimentu na př. při zákonech associačních.

Nejvýznačnější pro jeho theorii jest výklad o Wiedererkennen, o němž pojednal jsem jinde.[1]) Jest to skutečným ziskem pro psychologickou theorii.[2])

Bylo tu, nikoli ponejprv, ale s důrazem a výsledkem poukázáno k psychickému faktu, kterého bylo podivuhodným způsobem si nevšímáno, ačkoli jeho analysa nové světlo vrhá na celou partii psychologické theorie, která se týká reprodukce, associace, paměti jakož i na poměr stavů vědomí k jich fysiologickému korrelatu. Fakt ten jednoduchý a zcela všední zkušenosti zřejmý jest, že dojem, který jsem již jednou měl, jeví se mi známým; poznám věc, kterou jsem dříve viděl, slyšel, čichal. Proč jeví se mi známou, neposkytuje žádné záhady. Patrně proto, že jsem ji již viděl, slyšel, čichal. Avšak v čem záleží tento úkaz? co jest to, co působí rozdíl mezi dojmem novým a takovým, který jsem již jednou měl? Zákony reprodukce a associace, které byly sdělány bez náležitého ohledu na tento fakt, nedovedly ho dostatečně vysvětliti. Ani sdružení, ani podobnost, ani působnost nemohou otázku tu vysvětliti, neboť všude předpokládá se, že jsou dva různé dojmy, jeden dřívější, o němž mám představu a jeden přítomný, vjem, pokud vzniká popudem, nebo zase jiná představa. Avšak při poznání jest jeden a týž dojem, žádná představa, týž popud, ale přece rozdíl označený právě tím slovem „známý". Nedá-li se vysvětliti obyčejnými zákony, nutno pomýšleti na vysvětlení jiným způsobem, a mají-li přece zákony associační vystačiti, musí se tomuto jevu přizpůsobiti. V tom spočívá důležitost tohoto úkazu a byla také ihned pochopena, jakmile Höffding se svým článkem vystoupil. Ihned rozproudila se diskusse, jíž se i sám Wundt účastnil a jest z ní

[1]) Zákon associační 1897, § 5—7.

[2]) Höffding vyložil svůj náhled také ve zvláštním článku ve Vierteljahrschrift für wiss. Phil. XIII. a XIV., kdež ho použil k rozřešení sporu, je-li associační zákon sdruženosti (contiguity) anebo podobnosti základním zákonem associačním. Srovnej též Wundt Phil. Studien VIII. 86.

patrno, jak hluboko zasáhá do základů celé psychologie otázka o vysvětlení jevu opětpoznání. Nebudeme o tom se šířiti, jen na jednu věc upozorníme. Höffding úkaz opětpoznání, pokud máme na mysli případy zcela jednoduché, kde vyloučeno jest všechno sprostředkování souzením a přirovnáváním, kde poznání dostavuje se samo a ihned, vysvětluje tím, že obnovením téhož popudu zasáhne se stopa po dojmu předešlém, že následkem toho přibude k obsahu vědomí jakési plus, jež odpovídá snadnějšímu probíhání nervovými drahami stopou po předešlém dojmu upravenými, a jež nazývá „Bekanntheitsqualität". Psychologicky pak domnívá se, že zasáhnutím vzruchu nervového do stopy po dojmu předešlém, vzniká představa, která nemohouc samostatně vedle dojmu přítomného existovati, splývá s ním a tak onu změnu obsahu přivodí, a tuto představu nazývá gebundene Vorstellung. V tomto vysvětlení nová záhada se vyskytuje, která ve filosofii dávno již hraje důležitou roli: o nevědomém psychickém. Empirické stanovisko důsledně žádá, aby to, co není vědomo, pokládalo se za nepsychické. To psychologové uznávají, avšak v praxi utíkají se k nevědomému jako k oprávněné hypothesi, nedbajíce toho, že tím překračují hranici parallelismem vytknutou mezi duševním a hmotným. A děje se to namnoze tak nepozorovaně, že to ani sami původci nepozorují a nechtějí přiznati. A přece jest to věc důležitosti zásadní. Také Höffding sklouzl svým výkladem jednou nohou na toto pole empirické methodě zapovězené. Praví, že představa nevybaví se tu, ale splývá s dojmem přítomným; ale představa může splynouti jen, je-li hotová, je-li přítomná. Kde však jest v tomto případě? Ve vědomí nikoli. Máme tu pouze jistý fysiologický pochod, jenž by mohl odpovídati stavu duševnímu; a ten by musel býti považován nevědomým stavem duševním. V tom je jistě nesrovnalost a ta zavdala opět příčinu k úvahám, jež jsou psychologii na prospěch. Vůbec možno říci, že pojem nevědomé činnosti duševní jest jedním z nejdůležitějších thémat novější empirické psychologie a budeme míti příležitost při hovoru o jednotlivých dílech častěji se s ním zabývati. Höffdingovi patří zásluha, že také touto otázkou hnul.

K charakteristice Höffdingova systému uvádíme, že záhadu o poměru vnitřních a vnějších jevů čili o vzájemnosti těla a duše řeší tak, že pojímá tělovou vzájemnost elementů, z nichž se skládá nervová soustava, jakožto vnější formu vnitřní

ideální jednoty vědomí (str. 85). Čeho jsme si vědomi ve své vnitřní zkušenosti jako pocitu, myšlénky, citu, rozhodnutí, jest repraesentováno v hmotném světě jistými hmotnými pochody v mozku, jež podléhají zákonům energie, kdežto zákon tento neplatí o poměru mezi jevy fysiologickými a stavy vědomí. To jest hypothesa identity, která jest jedinou empiricky připustitelnou hypothesou, poněvadž uspokojujíc ve smysle filosofickém, nic nepraejudikuje analyse psychologické, a nevnáší do ní živlů metafysických. Nazývají ji hypothesou identity, avšak nutno ji lišiti od identity na př. Schellingovy, neboť nepovažuje ani hmotu ani duši za prius, k němuž to druhé přistupuje jako případek. Jest to empirická identita; totéž co žije v hmotném světě a se vyvíjí, totéž vyvijí se v nitru mém, jako myslící, cítící, snažící, což dáno jest vědomím; jedna a táž podstata jest činna ve vědomí jako mozku. Poněvadž toto stanovisko stýká se se Spinozovou hypothesou, že duch a hmota jsou stejně věčné a nekonečné atributy absolutní substance, nazývají je novo-spinozismem, ač jest mezi oběma náhledy podstatný rozdíl, jindy nazývají ji přírodovědeckým monismem a odpůrci zjemnělým materialismem. Hypothesu tuto přijímá též Spencer, Wundt, a vůbec empiristé, ježto, jak praveno, jest empirickému stanovisku nejpřiměřenější.

V ostatním Höffding drží se v celku postupu, rozdělení a pojmů běžných v empirické psychologii anglické. Elementy vědomí, pocit, cit a vůli přesně odděluje od sebe jako různorodé souřadné pojmy; přiznává, že samy o sobě se nevyskytují. Ve vývoji však náleží přednost elementu snahovému, jenž obsažen jest před všemi ostatními stavy v pohybu reflexním, odkudž vychází činnost instinktivní jakožto primitivní způsoba vědomí, v níž má snaha nadvládu nad elementy intellektualními a citovými. Za hlavní zákony dějství duševního pokládá Höffding: zákon vztahu (Beziehungsgesetz) a zákony associační. Tím liší se od associanistů anglických, kteří zákon associační pokládají za jediný obecný zákon psychický, z něhož všechno lze vysvětliti, tím ale také uchrání se jednostranností tohoto associanismu a přemáhá nesnáze, které působí applikace zákonů associačních na jednoduché pocity (také u Herbarta). Beziehungsgesetz pojímá takto (str. 149): Ježto není možno vědomí rozvésti či rozloučiti na řadu jednotlivých samostatných pocitů, jež by svým vznikem a svou kvalitou byly navzájem neodvislé, musíme souditi,

že jednotlivý pocit jest podmíněn souvislostí a vzájemným vztahem různých stavů anebo částí téhož stavu. Vztah je simultánní nebo successivní a z vývoje i z theorie vysvítá, že rozeznávání successivních dojmů jde před rozeznáváním současných. Vždy jest následující dojem podmíněn předchozím anebo současným. Proto nelze mezi smyslným vjemem a upomínkou, mezi vnímáním a myšlením určiti přesnou hranici.

Výklad citů a snah jest velice zajímavý bohatostí látky psychické, čerpané zvláště z dílny básníků, takže četbu těchto partií každému lze doporučiti. Také historické odkazy přispívají k osvěžení četby; vynikají bystrostí a originalností, jakož vůbec Höffding jest hlava filosofická. (Pokračování.)

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

(Pokračování.)

Úpad strany pod obojí, počínající již ke konci XV. století, ale zdržovaný ještě horlivostí a vážností M. Václava Korandy, po odstoupení jeho z úřadu administrátorského r. 1497, dál se rychlým a od počátku XVI. století zrovna závratným způsobem.

Mravní úpadek strany pod obojí za XVI. století v díle prof. Wintra vylíčen je do podrobností mnohdy nejzajímavějších. Litujeme jen, že příčiny jeho a doba inkubační nevyloženy stejně podrobně. Proč zmrháno ve straně pod obojí dědictví Husovo, proč strana, vedená někdy zbožnými mistry Jakoubkem, Rokycanou a Korandou, poklesla tolik, že zlý stav duchovenstva jejího vyrovnával se nekázni a zlořádům kněžstva katolického před vypuknutím války husitské?

Straně pod obojí stal se zle osudným poměr její k církvi římské. Zakladatelé Jednoty bratrské dobře tušili, že Řím nesplní opravných požadavků českých. S Petrem Chelčickým pokládali církev římskou za nenapravitelnou i nelekali se vytrhnouti z poslušenství jejího a samostatným zřízením církve domácí odvážili se pokračovati v díle opravném svých zbožných předchůdců. Strana pod obojí po všem trapném a trpkém sklamání i po slavnostním zrušení kompaktát od papeže Pia II. (1462) nepřestala toužiti po návratu do církve katolické, ale nedocházejíc ho, zůstávala v nekonečné prozatimnosti svého zřízení, z čeho škody vyplývaly vždy horší pro mravní stav duchovenstva jejího. Kdežto kurie papežská zůstávala stále neochotna a hlucha k požadavkům Čechů o potvrzení, nerci-li dokonání kompaktát, domácí strana pod jednou smlouvou Kutnohorskou r. 1485 vešla ve smír se stranou pod obojí. Nebezpečí hrozící církvi katolické zmáháním se Jednoty bratrské ke konci XV. stol. pudilo stranu pod jednou, která v Bratřích viděla daleko horší kacíře než byli utrakvisté, ku přátelštějším stykům se stranou pod obojí. Utrakvism, který nepřestal se po-

kládati za část církve římské, podával se ochotně ke službám domácí straně katolické; dychtivě očekávaje uznání a odměny z Říma potvrzením kompaktát, upouštěl znenáhla od zásad svých. Duch opravný XV. století mizel v něm víc a víc, až zůstala pouhá skořepina — kalich, za nímž tajilo se jádro docela červivé

Ještě na počátku jednání r. 1503, když obě strany náboženské shodly se o potřebě společného vystoupení proti Bratřím, strana pod obojí zachovávala stanovisko svých dřívějších vůdců, Rokycany a Korandy. Když strana katolická navrhovala, aby nebezpečné kacířstvo bylo hubeno a ničeno mocí, dovolávajíc se práva svého páliti kacíře, strana pod obojí zamítala prostředky násilné, přestávajíc na poučování a napravování lidí bludných. Ale v radách krále Vladislava II. převahu vzala strana katolická, takže r. 1503 vydán přísný mandát do měst královských, kterým „zlí a bludní Pikarti horší a škodlivější jsouce než Turci", neměli býti trpěni na zboží královském. V naučení daném podkomořímu královskému Albrechtu z Leskovce přímo uloženo, aby kněží a učitelé pikartští, pokud v městech královských by byli zastiženi, byli uvězněni a pomocí kněží neb konšelů k odvolání napomenuti; když by svolili, aby přivezeni byli do Prahy, kde by před mistry a kněžími obojí strany a veřejně před lidem bludy své odvolali; pak-li by svoliti nechtěli, přikázáno podkomořímu, aby takové všecky bez milosti spáliti kázal, jak na bludné lidi sluší. Martyrologium Jednoty bratrské zaznamenává z té doby mučedlníky Borské.[1]) Podle usnesení sjezdu strany pod obojí na samém počátku 1504 Bratří obesláni do Prahy k slyšení před mistry a kněží pod obojí. Ale slyšení, ke kterému Bratří

[1]) Chodská ves Újezd, pověstná mučedlníkem za práva chodská ku konci XVII. stol. Janem Sladkým, řečeným Kozinou, vydala r. 1503 mučedlníky náboženské. V nekrologu bratrském, vydaném od Fiedlera na str. 221. čteme tento zápis: „(L. 1503) v pondělí po Všech svatých pan Švamberk (Krištof ze Švamberka, jenž v ten čas zápisem držel Chodsko), dal upáliti šest Bratrův u města svého Boru (u Horažďějovic) ... byli ze vsi jmenem Oujezdu od Domažlic. Jména jejich i příjmí tato: Jan Nadrybův, sedlák, Matěj Prokopův, švec, Jan Šimonovic, tkadlec, Mikuláš Nadrybovic, sedlák, Bratr z Chranovic, bednář, Jan Hrdek, hrnčíř. Dva z nich byli přirození a vlastní bratří, totiž Jan Nadrybův a Mikuláš, oba sedláci byli. Jan Hrdek a Matěj, ti byli prvé vypověděni z města pro bratrství, jako i Jan Babilonský, kterýž měl s předními upálen býti, ale že nebyl doma v tento čas. Mikuláš Nadrybův ten byl, jako s ním ouředník před hranicí rokoval o lhůtu, nabízeje, aby do roka měl na rozmýšlení a nedal se upáliti. Ale jemu se nezdálo, tak dlouho čekati a že by tu rokuje Bratří zmeškal. Protož spolu s nimi na oheň šel."

vypravili přední vůdce své Br. Lukáše a Vavřince Krasonického, odloženo nenadále z obavy, aby Bratřím neublíženo na těle od lidu, který fanaticky popuzen byl proti Pikartům na kázání kněží kališných po vydání mandátu Vladislavova roku předešlého. Proti novému mandátu krále Vladislava r. 1507 vydanému nejen do měst královských ale přikazujícímu i panstvu a rytířstvu, aby všickni, kdo by nechtěli se odříci bludů pikartských, byli vypověděni ze země, protestoval jménem druhých příznivců Jednoty ve stavu panském a rytířském pan Vilém z Pernšteina. K novému slyšení, které přikázáno mandátem královským, Bratří neposlali kněží svých.

Ale již na památném sněmě Svatojakubském roku 1508 strana pod obojí podala se značně straně pod jednou v úsilí o potlačení Pikartů. Se svolením všech tří stavů uzavřeno, aby všecky sbory jejich, zjevné nebo tajné, byly zavřeny, všecko bludné učení jejich zastaveno, knihy jejich pobrány a spáleny, tištění a prodávání jich všude zamezeno. Kdežto r. 1503 strana pod obojí odpírala ještě násilným prostředkům, r. 1508 svolovala, aby učitelé neb duchovní představení Bratří, kteří by nechtěli se přiznati ke straně pod jednou neb pod obojí a nesrovnali se v učení svém s kněžími té neb oné strany, aby byli dáni v moc nejvyššího purkrabí ku potrestání způsobem, který by ustanovili soudcové zemští co vladaři na místě králově; obecný lid bratrský měl býti odevzdán péči kněžstva obou stran, aby rozumným způsobem byl odvrácen od bludů svých. Na sněmě r. 1509 znovu naléháno od některých pánů katolických, mezi nimiž fanatickou nenávistí proti Bratřím slynul pan Albrecht z Kolovrat, aby přísně bylo postupováno proti Jednotě dle nálezů předešlého sněmu Svatojakubského. Ale kněžím bratrským dostalo se bezpečného útulku a úkrytu na statcích mocných ochránců v stavu panském, kam nedosahovala moc královská, jinak ochotná k vykonání přísných nálezů sněmovních.

Za okolností změněných, když strana pod jednou vyhledávala pomoci strany pod obojí ku potlačení nenáviděné Jednoty bratrské, snadno vysvětlíme si, že na sněmě r. 1512 strana katolická svolila, aby srovnání obou stran náboženských učiněné smlouvou Kutnohorskou na 31 let, mělo platnost na všecky budoucí časy, jakož i podporovala žádost strany pod obojí, aby po poslích ke králi jednáno bylo o dosazení arcibiskupa.

Změněný poměr obou v zemi uznaných stran náboženských

neuvažuje prof. Winter, když na str. 33 z některých osamělých úkazů pozdější nesnášelivosti jedné nebo druhé strany soudí, že „všecko na zmar bylo“, že „smír byl nemožný“. Roku 1485 a 1512 naopak bylo smíru dosaženo a postaráno zákonnými ustanoveními, aby zachováván byl od obou stran náboženských.

Ale smír s domácí stranou katolickou neprospěl straně pod obojí. Situace změněná nebyla uznána v Římě, kde stolice papežská dále odpírala požadavkům Čechův o stvrzení a dokonání kompaktát; stolice arcibiskupská v Praze dále zůstávala neosazena, čím strana pod obojí dále trpěla nedostatkem kněží, který v zápětí měl větší a větší zkázu, když osoby mnohdy nejpochybnější ceny mravní, dosáhly-li svěcení na kněžství, rády byly od konsistoře přijímány.

Polevilo se na chvíli straně pod obojí, když r. 1504 podařilo se jí nově přivábiti do Čech z Modenska světícího biskupa Sidonského Filipa de Villa nuova. Ale krátké poměrně úřadování biskupa toho v zemi (1504—1507) přimnožilo jen zmatku ve straně pod obojí.

K biskupu vlaskému přivinuli se někteří zištní a ctižádostiví duchovní strany pod obojí, mezi nimi přední Jiří Sovka z Chrudimě, navnaděný titulem arcijahna uděleným mu od biskupa, a Martin z Vlašimě, farář týnský. Přáním jejich bylo, aby dosaženo bylo splynutí strany pod obojí se stranou pod jednou. Na straně katolické viděli nejen vzácné titule, ale i bohaté prebendy, kanovnictví proboštství, ježto při všelikém jednání strany pod oboji s Římem o obnovu arcibiskupství za krále Jiřího i Vladislava vždycky na předním místě hleděno též k restituci jmění duchovního. V té příčině ve straně pod obojí nekynulo žádné kořisti ctižádostivcům, i není divu, že mužové povahy Sovkovy snažili se, aby co možná uspíšili a usnadnili navrácení se strany pod obojí v lůno církve katolické a byli ochotni odříci se všech požadavků zvláštních, které překážely žádanému smíru s Římem.

Působením těchto kněží, kteří hleděli se zalíbiti biskupovi, vymožen od krále Vladislava rozkaz, kterým všecko duchovenstvo pod obojí podřízeno bylo nové radě biskupově. Ale rozkazu toho neposlechla většina kněží a mistrů, zachovavši věrnost posavadní konsistoři, v jejíž čele od r. 1500 byl M. Pavel z Žatce. V roztrži, která z toho vznikla mezi obojí konsistoří, novou biskupovou a starou administratorovou, Pražané stáli na straně staré konsistoře i způsobili sobě hněv biskupa Filipa, když

střídník faráře týnského Martina Vlašimského, s ženou podezřelou byl jat od rychtáře a uvězněn v šatlavě. Biskup Sidonský pro toto sažení na osobu duchovní vyhlásil kletbu a nařídil stavení služeb božích v Praze. Ale přičiněním strany druhé, v jejíž čele vedle administrátora Pavla Žateckého byl i předchůdce jeho M. Václav Koranda a M. Písecký, tehdejší rektor university, způsobeno zakročení konšelů pražských, jež stalo se způsobem, ze kterého jasně jest viděti, jak velice upadla mravní vážnost duchovenstva strany pod obojí. Kdežto v pohnutlivé době XV. století kněží pod obojí vykonávali největší vliv při správě obecní, až tím budil se odpor stavů světských (Srovnej traktát podkomořího kr. Vaňka Valečovského z Kněžmostu proti panování kněžstva!), ve vyzvání konšelů pražských k farářům r. 1505, aby klatby biskupovy nezachovávali, připomenuto, že kněží nemajíce panství za službu svou od světských přijímají odměnu; kdyby nekonali služeb božích, že by jim mzda byla odňata. Jaké pokoření a jaká ujma udála se tu stavu duchovnímu víry pod obojí na obou stranách, na straně biskupa Filipa, jehož rozkazu neposlechnuto od farářů pražských nařízením úřadu konšelského, i na straně farářů, kteří od konšelů vyhlášeni za sluhy svých chlebodárců!

Tyto neúspěchy byly zajisté příčinou, že ctižádostivý M. Jiří Sovka tím úsilněji vesloval k Římu. R. 1507 krátce před smrtí biskupa Filipa jmenován byl opatem Emauzským. Když úsilím strany katolické právě tehdáž vydány byly přísné mandáty královské proti Bratřím, Jiří Sovka zuřivě horlil proti pikartům, vyhlašuje je za nejhorší kacíře na světě. R. 1509 veřejně kázal, že přijímání pod jednou způsobou je dobré a pod obojí způsobou je také dobré. [1]) R. 1510 na kázaní veřejně se odřekl strany pod obojí, prohlásiv, že chce státi pod poslušenstvím papežovým, bez něhož není spasení. Vzdav se opatství Emauzského, se svolením konšelů novoměstských přenesl je na M. Martina Vlašimského, smýšlením sobě

[1]) Docela jinak smýšlel M. Jan Rokycan o základním rozdílu mezi oběma hlavními stranami náboženskými v zemi. Ve výkladu na den posvícení čteme: „A také jedna znamenitá osoba na mne sobě smyslila, že bych já řekl, že muož též spasen býti člověk, přijímaje pod jednú způsobú jako pod oběma. Neníť toho, bychť já to kdy mluvil, křivduť mi v tom činí před milým bohem. Než to bych každému radil a radím, což bych sám učinil. Bychť já dnes měl umříti a nechtěli mi dáti krve boží z kalicha, raději bych tak nechal, nežli bych pod jednú přijímal. Důvěřilť bych já proto milému bohu, zmeškali-li by mne kněží, nechtíce mi dáti, žeť by mne milý buoh nezmeškal, ale naplnil by ten nedostatek.“ Goll, Rokycanova Postilla v Čas. Čes. Mus. 1879 str. 65.)

příbuzného, kdežto sám odebral se na Moravu, kde stal se proboštem kláštera Všech svatých v Olomouci. Ani přítel jeho M. Martin Vlašimský neužil dlouho opatství Emauzského. Obviněn byv z piklů nějakých proti městům Pražským, spasil se útěkem do Roudnice (1514).[1])

O symptomatických těchto úkazech rozkladu strany podobojí v díle Wintrově nenalezáme žádného výkladu. O M. Jiřím Sovkovi a Martinu Volyňském čteme sice na str. 692, kde zpráva podána o apostasii Jiřího Sovky a o nastoupení M. Martina z Vlašimě v opatství Emauzském, při čem uvedena též vtipná slova Starých letopisů při r. 1510: „Sova vyletěla z kláštera a veyr vklouzl", jimž však neporozumí čtenář neznalý povah M. Sovky a Martina Vlašimského. Též nekalé chování M. Martina, pro které roku 1514 utekl z kláštera Emauzského, zasluhovalo určitějšího výkladu.

Snahy kněží kališných rázu Sovkova, kteří lhostejně se chovali k samému palladiu strany pod obojí, ke kalichu, budily ovšem odpor strany horlivější. Zrovna r. 1509, kdy opat Emauzský Jiří Sovka vzbudil pohoršení kázaním svým o stejné hodnotě přijímání pod jednou jako pod obojí, na sněmě zemském ozval se výmluvný hlas pana Viktorina Křineckého z Ronova, jenž na proposici královskou o zamýšleném dosazení arcibiskupa, dovolával se práva sněmu k volení arcibiskupa, „neb jinak že by se stavové musili obávati, aby arcibiskup, když by moci dosáhl, nechtěl jich potlačovati, jak činí Moravanům biskup Olomoucký, an král jeho nepřidržuje, by dle kompaktát světil jejich žákovstvo".

Neochota stolice papežské, která neznala vděčnosti za všechnu pomoc, které strana pod obojí poskytovala straně katolické ku potlačení nenáviděné Jednoty bratrské, budila již i odpor některé části duchovenstva kališnického. R. 1513 kněz Jan Miroš, farář u sv. Kříže většího, sepsal traktát „proti nemírnému poslušenství papeže". Miroše, jenž zároveň zavrhoval některá učení a zvyklosti strany pod obojí, přidrželi se někteří jiní kněží pražští. Ale hnutí domácí sotva by bylo vyvinulo tolik síly proti posavadnímu směru strany pod obojí, kdyby za krátký čas potom nebyl se ozval smělý reformátor německý.

Zlořády svatokupecké soustavy, proti kterým před sto lety v Čechách mocně vystoupil M. Jan Hus, plnou silou trvaly dále

[1]) Srovnej Tomkovy Dějiny města Prahy X. 223, 239, 290, 305, 389.

v říši německé, až r. 1517 M. Martin Luther svými thesemi podnikl na ně útok a vzbudil tím hnutí náboženské [1]), jež za okolností daleko příznivějších nežli při reformě české zachvátilo všecko křesťanstvo západní.

Ve většině strany pod obojí způsobilo radostný ohlas vystoupení Lutherovo proti stolici papežské, od níž Čechové strany pod obojí tolik utrpěli, a od které neustupně zamítány všeliké nabídky jich ke smíru, takže církevní zřízení jejich neustále zůstávalo ve stavu prozatímném, z čehož vyplývaly nedostatky v duchovenstvu kališném vždy větší a větší.

Kapitolu 3. knihy první počíná prof. Winter odsudkem nového hnutí. „Protestanstvím, do Čech z ciziny vneseným, přibyl do náboženských zmatků českých nový největší“ (str. 67). Podobně na str. 597 vytýká protestantismu, že v Čechách vzbudil anarchii náboženskou.

Ale na počátku svém lutheranism nebyl v Čechách živlem rozvratným, naopak byl kvasem, který způsobil mocný vzruch a pohyb ve straně pod obojí, jehož výsledkem mohlo býti obrození strany pod obojí a utvoření nové církve domácí na základě učení Lutherova. Lutheranism v počátcích svých na půdě české nebyl živlem rozvratným ani v poměrech politických. Naopak, když moc královská poklesla za vlády slabého krále Vladislava II. a nezletilého syna a nástupce jeho Ludvíka a stala se téměř kořistí zpupné oligarchie panské, jejíž náčelník katolický pán Zdeněk Lev z Rožmitála nestydatě obohacoval se na škodu komory královské, strana protivná, která snažila se o posílení a povznesení moci královské, nalezla přední své opory zrovna v přivržencích učení Lutherova. Prof. Winter nehledí k tomuto těsnému sdružení nového obratu v rozvoji strany pod obojí s politickými poměry českými a neoceňuje nijak zásluhu lutheranismu, ze kterého mohl vzejíti nový klidnější a šťastnější rozvoj ve věcech

[1]) Na str. 67 dotýká se prof. Winter účasti reformace české v hnutí německém Husitství prý v Němcích bývalo také přijímáno. „Husité kázali v Němcích a bývali vítáni. Husité do Německa činívali svá provolání ochotně po německu, němečtí lidé byly pro husitství vyšetřováni a trýzněni.“ Z citovaného článku prof. Golla v Athenaeu 1888 na str. 101—105 (nikoli na str. 25) mohl se prof. W. poučiti o osudu Jana Drändorfa (1425), Petra Turnova (1426) Fridricha Reisera (1458), Matiáše Hagena (1458), že přivrženci husitství v Německu, hlavně mezi Valdenskými nejen byli vyšetřováni a trýzněni, ale jako kacíři páleni ohněm, i nebyl by napsal: přeháňkou nestřízlivou, „Bylo zajisté husitských myšlenek v Němcích tolik, že mohli reformátoři pokračovati pohodlně“.

náboženských i politických. Naděje byly tím větší, že stoupencům učení Lutherova ve stavích světských dostalo se vůdců moudrých a rozvážlivých.

Počátek obratu nadějného udál se za delšího pobytu krále Ludvíka a manželky jeho Marie v Praze, kam r. 1522 zavítali za příčinou korunování. Tehdáž došlo k převratu ve správě zemské, když pan Zdeněk Lev z Rožmitála s přáteli svými musil vzdáti se nejvyšších úřadů zemských, kteréž osazeny stoupenci strany přející posílení moci královské, při čemž úřad nejvyššího purkrabí dostal se panu Janu z Vartenberka. Při novém osazení úřadu konšelského v spojených městech pražských pominuto posavádního primasa Jana Paška z Vratu, na jehož místo dosazen ušlechtilý Jan Hlavsa z Liboslavě. Nový nejvyšší purkrabí pan Jan z Vartenberka i nový primas pražský Jan Hlavsa náleželi k vynikajícím přívržencům učení Lutherova a jejich řízením podniknuto dílo obrodu strany pod obojí ve směru protestantském. V duchovenstvu strany pod obojí byla sice strana, která tvrdošíjně lpěla na starém učení a dávných řádech, jak ukázalo se na synodách konaných r. 1519 a 1521. Nebezpečí hrozící lutheranismem pudilo nově stranu pod jednou, že pokoušela se, aby se stranou starokališnickou získala narovnání na základě kompaktát, při čem dobrými službami nabízel se konsistoři pod obojí, jeden z rádců krále Ludvíka, biskup Vácovský Ladislav Salkan. Na zprávu o vyjednávání tom Luther poslal list ke všem třem stavům zemským, kterým vystříhal jich, aby hanbu neuvalovali na jméno Husovo (15. července 1522). List ten čten na sněmě a působil zajisté hlubokým dojmem ve straně pod obojí takže zmařilo se té chvíle vyjednávání o jednotu se stranou pod jednou.

Zatím již i do konsistoře strany pod obojí pronikli živlové přející učení Lutherovu. R. 1520 přinucen administrátor Václav Korambus, typický představitel strnulého utrakvismu, aby vzdal se svého úřadu. Nástupce jeho Václav z Litomyšle, řečený Šišmánek, byl sice přívrženec starého řádu, ale obmezen radou čtyř osob, z nichž tři byli přívrženci novot Lutherových. Veliké a slibné bylo hnutí v obecném lidu pražském, jež té doby zbožnými slovy a přísným životem způsobil Matěj Poustevník. V zámožném stavu městském značná strana zachovávala sice věrnost prázdným formám starého utrakvismu, ale bylo lze se nadíti, že opatrným, volným a nenáhlým postupem i tato strana získá se novému řádu.

A postup taký zvolili ředitelé strany pokročilejší. Již na prvním sjezdě strany pod obojí, který brzo po odjezdu krále Ludvíka z Prahy konán byl za předsednictví nejvyššího purkrabí pana Jana z Vartenberka (v měsíci dubnu 1523) zakázány byly všeliké lehké a potupné řeči o svátosti oltářní, mělo přestati se na „prostých slovích zákona božího"; zakázána všeliká hanlivá kázaní a na konšely pražské vzneseno rovnání sporů a trestání neposlušných. Když Václav Korambus s třemi přáteli svými popudem strany pod jednou neupouštěli od hanlivých kázaní proti novotám tehda již zaváděným v některých kostelích, byli obesláni na radnici (23. července 1523) a vypověděni z města. Poněvadž krátce před tím zemřel administrátor Václav Šišmánek, pokročilejší strana mohla učiniti další krok k novému zřízení strany pod obojí.

Na novém sjezdu této strany (v měsíci srpnu 1523) na místo Šišmánkovo zvoleni čtyři administrátoři, mezi nimi přední M. Havel Cahera z Žatce, všickni oddaní učení Lutherovu; Cahera dokonce honosil se osobní známostí a důvěrou slavného reformátora německého. Na tomže sjezdu v zásadě usneseno, aby vše, „co je nálezek lidský a proti zákonu, bylo zrušeno a ustanovení Kristovo aby bylo držáno"; v tom duchu aby do sv. Václava učiněno bylo určité usnešení o věcech víry, kterým by se všickni jednostejně spravovali. Poněkud prodlilo se s vykonáním posledního snesení. Teprve na novém sjezdu duchovních i světských stavů strany pod obojí z království Českého i z markrabství Moravského konaném v Praze o hromnicích r. 1524 strana pokročilejší vedena předními z tehdejších vyšších úředníků zemských a správců obce pražské, kteří těšili se z důvěry krále Ludvíka pro úsilí své o napravení nedostatků předešlé zlotřilé správy páně Lvovy, přikročila k velikému a důležitému dílu znovuzřízení strany pod obojí v samostatnou církev domácí na novém základě protestantském. Mocným popudem a povzbuzením velikého reformátora německého [1]) pokročilejší strana mezi utrakvisty v učení i řádech postavila se na půdu, na které již

[1]) V poslání ku Pražanům Luther důrazně vykládal Čechům, že není proč svěcení kněží doprošovati se u těch, kteří Husa upálili, Čechy vždycky za kacíře vyhlašovali i krále Jiřího a celý rod jeho prokleli. Z pokoutného svěcení žáků plynuly zlořády, až vzniklo přísloví: „Kdo z Němců na šibenici a kolo se dostal, v Čechách by dobře byl knězem." I radil Luther, aby nejprve sněm v Čechách usnesl se na zásadě, aby nový řád prohlásil za platný, pak ať každá obec sama zvolí si kněze neboli služebníka, služebníci sami ať zvolí sobě své představené. (Goll, Jak soudil Luther o Husovi v Čas. Čes. M. 1880, str. 78.)

dávno před sto lety směle stanuli Táboři a později Bratří čeští. Nyní teprve za základ učení křesťanského vyhlášeno písmo svaté; z doktorů a jiných písem lidských, ke kterým přičtena též kázaní M. Jana Husi, Rokycany a j., připuštěna jen ta, která se srovnávají se zákonem božím a apoštolským učením. Se stanoviska toho pronikavé změny učiněny v učení o svátostech, o mši svaté, zamítnuty rozličné obřady, a všeliká svěcení do té doby zachovávaná od přijímajících pod obojí. Vůdcové strany pokročilé, hledíce k síle zvyku a k oblibě, ve které byly některé obřady v posavádní straně pod obojí, dbali snášelivosti a opatrnosti, aby „mdlejší, kteříž by po zvyklostech a ustanoveních lidských toužili a tak snadně z nich by vyjíti nechtěli k dokonalejšímu poznání přijíti mohli“. Tak o vystavování těla božího nařízeno, „kdežbykoli kněz a lidé obvykli neb obvyknouti chtěli, aby vystavováno nebylo . . . kdež by pak lid ještě o to stál, těm aby se kvapně v tom nebránilo, dokudž by čtením Kristovým povlovně v lásce z toho nebyli vyvedeni“. Posavádní zřízení strany pod obojí ponecháno i v nové církvi, takže v čele jejím zůstal úřad konsistoře s administrátorem v čele, jemuž podřízeni děkanové venkovští, těm zase faráři a jich kaplani. K dosažení kněžství nepožadovalo se svěcení od biskupa, nýbrž vyžadovalo se poručení od administrátora a konsistoře po náležité zkoušce způsobilosti. Uposlechnuto v té věci rady Lutherovy Pražanům z r. 1523. Stvrzení administrátora a konsistoře potřeboval každý, kdo chtěl býti dosazen ke kostelu; bez svolení vrchního úřadu duchovního nesměl místa svého opustiti a jinam se obrátiti. *J. V. Řehnický.*

(Pokračování.)

Levná obydlí.

Píše MUDr. Vlad. Preininger.

(Pokračování.)

V prvé řadě bývá uvažováno o systému, totiž jaké mají domy ty býti, jak veliké a jakou polohou oproti ostatním zaujímati. Různí se tu obyčejně system kottažový a kasárnický. Oním rozumíme osamocené domky rodinné, malé, kdež bydlí pouze jedna neb dvě rodiny, tímto domy větší, 2 i vícepatrové.

Bylo by vůbec ideálem hygieny (a pohodlí), kdyby měla každá rodina domek svůj se zahrádkou, na všechny strany volně stojící. Ale toť ovšem ideál skutečný, totiž tužba nesplnitelná; proč, asi každý si sám bez dlouhých výkladů vyloží. Proto musíme se snažiti, aby za jsoucích poměrů se bydlení v našich domech stalo co nejlepším, v zdravotním ohledu co nejméně škodlivým.

A pokud se kotážové stavby dělnických domků týče, lze říci povšechně, že může se podnikati pouze tam, kde jest půda stavební laciná. Neboť postavíme-li na jisté ploše pouze přízemný domek s jediným bytem, spadá náklad na půdu (a základy) pouze na jeden byt; kdežto je-li na téže ploše domek s 1—2—3 patry (po 1 bytu v patře), rozděluje se náklad ten na 1—2—3 byty, čímž se tyto stávají lacinějšími. Z toho důvodu se málo kde pravé kotáže staví a kombinují se částečně: buď staví se domky malé jednopatrové, kdež v přízemí je kuchyň, v 1. patře ložnice, buď je v přízemí i v 1. patře po jednom bytu. Též nestaví se domky zcela o sobě, nýbrž dva a dva, ba i čtyři k sobě (jak toho příklad ve t. zv. dělnické osadě holešovické vidíme).

Zkrátka a dobře: ačkoliv hygienicky jsou kotáže nejsprávnějším systémem, přece náklad na ně bývá mnohde takový, že by pro vyšší nájemné neposkytovaly levného obydlí. A proto se kombinuje jedna zásada kotáží — volná stavení — s jinou zásadou „kasárnického systému“, využitkovati místa stavebního.

Tento systém, zvaný kasárnický, jest skutečně nezdravý, ba v mnohém ohledu zhoubný. Neboť domy 3—4 patrové, se 5—10 nájemníky v patře, kteří všichni používají jediných schodů, jsou zrovna tak hygienicky závadné, jako malé domy se špatnými byty. V domě takovém, kde se stýká tolik lidí, nebývá přese všechnu přísnost čisto, ani ticho; tam je i půda příznivá, aby se nemoci z rodiny do rodiny šířily — v domě takovém vždy je mnoho puchu, výparu a pod., čímž se vzduch kazí. Z těch důvodů se domy veliké nehodí pro zřizování malých bytů.

Záleží pak volba systému hlavně na místních poměrech. Jde-li o stavbu domků pro dělný lid z továrny, která postavena je někde v polích, u vsi, kde jsou pozemky laciné, zajisté se přimlouvati budeme za stavbu domků rodinných, malých, snad nejvýše jednopatrových, pro 2 rodiny stačících. A stejně cena pozemku rozhodne, má-li se stavěti každý domek pro sebe, či mají-li se po 2—4 spojovati.

Čím větší město, tím nepříznivější jsou podmínky pro stavbu domů s levnými byty.

Kotážové stavby (totiž malé rodinné domy) mohly by se snad stavěti na obvodu města, ač i tu mnohdy jsou pozemky dosti drahé. Proto mnozí radí, aby se domky takové stavěly dále od města, v okolních vesnicích, jež by se pak spojily nějakou drahou (koňskou, elektrickou) s městem. Ale tu dobře Pfeiffer praví: Předně otec rodiny ztrácí chůzí do práce a zpět mnoho času, jakož nemůže v poledne domů a musí se někde buď draho buď lacino a špatně stravovati; po druhé děti jeho musejí daleko do školy choditi; a po třetí ve mnohých rodinách spolu vydělává i matka, která by na vsi, dále od města nenašla výdělku. Proto se takové kolonie, od města dále vystavěné, málo kde zřizují.

Zbývá tedy pro veliká města jediný způsob: stavěti domy větší, jak jsem to nahoře naznačil. Myslím si tu věc takto: Určité části byly by již řádem stavebním vyhraženy pro stavbu domů s levnými byty, čímž by sama sebou přestala v těchto místech spekulace se stavebními místy. Dále by se musilo určiti: jak vysoké domy smějí se tu stavěti, a hlavně kolik rodin smí těchž

schodů používati. Kdyby pak stanovilo se, že každý dům má míti dvorek a v předu zahrádku (o kterou by se rozšířila ulice) — dále kdyby v domech takových směly býti pouze byty nejméně o 2 místnostech (pokoji a kuchyni) se veškerým příslušenstvím a to hlavně s vlastním záchodem — a kdyby se podnájemnictví co nejpřísněji zakázalo: pak i takové domy by v hygienickém ohledu zcela vyhovovaly. Ovšem je tu mnoho těch „kdyby“; ale myslím, že by musil se pro takové domy cestou úřední vyhlásiti zvláštní řád, sice by jinak nebyla možná kontrola a domy ty by se brzy staly pravým opakem toho, čím vlastně měly býti.

Shrneme-li hlavní zásady, jež o volbě systému lze říci, pak vidíme, že jedinou možnou zásadou je: stavěti dle místních poměrů — ovšem s plným zřetelem ku veškerým pravidlům hygienickým! [1])

*

Hůře, než jak se má stavěti, jest rozluštiti, kdo má stavěti levné byty. I v tomto bodu jsou velice různá mínění a různé zkušenosti. Neboť jest přirozeno, že soukromý podnikatel, na výdělek domy budující, nikdy nebude se starati o zřizování laciných obydlí; pročež s tím nelze déle se zabývati. Musí to býti tedy vždy někdo, jemuž má a musí záležeti na zdraví dělného lidu a všech těch, kdo nemají příjmů tak velikých, aby si mohli byt slušný najati.

Pokud se dělného lidu týče, bylo požadováno, aby zaměstnavatelé sami opatřili pro své dělníky zdravé a levné byty, a to z toho důvodu, že by tím se zmenšil počet onemocnění a vzešel vlastně prospěch i jim samým. Skutečně taky mnozí majitelé továren a průmyslových závodů postarali se o své dělníky oním způsobem; jmenuje se tu obyčejně jako příklad závod F. Kruppa v Essenách n. R. Závod ten zaměstnává asi 26000 osob, z nichž je větší část ženatých, tak že živí se tu členů rodin asi 82000. [2]) Do r. 1894 postavila firma ta celkem 2694 bytů, v nichž bydlí 18.000 osob svobodných. Jiných příkladů uváděti nechci,

---

[1]) O noclehárnách pro svobodné platí mutatis mutandis pověděné; neboť ani v místnostech takových nemá býti mnoho osob v hromadě a má býti všemožně o veškeré podmínky zdravého bydlení postaráno.

[2]) Závod ten, založen r. 1810, měl r. 1832 pouze 10 a v r. 1844 asi 100 dělníků; ale v r. 1859 již jich čítal 1500, od které doby stále roste, až má počet hoře uvedený.

poněvadž by se má stať příliš zvětšila; koho zajímá věc, nechť nahlédne do článku Nesýho.[1])

Takové opatření lze však prováděti pouze továrnám a závodům, jichž trvání je zabezpečeno a jichž provozovací kapitál jest dostatečný. Podniky menší by zajisté jen stěží nesly, kdyby měly se starati (jak se od některých autorů požaduje) o zřizování obydlí, poněvadž by se náklad zařizovací zvětšil a tím výtěžek závodu značně se zmenšil. Kdyby tedy zákonně nucen byl zaměstnavatel též i byty pro své lidi si opatřiti, nutně by poklesl ruch podnikatelský.

Ostatně má i jinou nevýhodu pro dělníka způsob ten. Zajisté by podnikatel, jenž vypověděl dělníka z díla, vypověděl mu i byt a týž by musil na rychlo i s rodinou vzíti byt jaký by zrovna našel. A tím ocitl by se dělník ve větší ještě odvislosti od svého službydárce: za dnešních poměrů vystoupením z práce ztrácí sice tuto a výdělek, ale podržuje byt — za onoho „zlepšeného stavu“ ztratil by i obydlí.

Tudíž lze pouze pro některé případy doporučovati zřizování levných obydlí zaměstnavateli — jmenovitě tam, kde je skutečná nouze o byty vůbec a kde by tedy dělný lid nalezl nesnadno přiměřené obydlí.

Lepší system jest, aby si dělníci sami zřizovali družstva ku stavbě domů. Jedno z největších je asi „National land society“ v Anglii se jměním 1,115.000 liber št. (12,265.000 zl.); mimo to je v zemi té asi 2000 dělnických družstev. Podílník, jenž participuje na zisku, má právo na byt v domech společenských; tedy je pro něho byt tím levnější, čím větší je onen zisk. Zajímavo, že družstva dělnická v Anglii platí 4—5% dividendy, což je přece slušné zúrokování kapitálu.

Ovšem padá tu na váhu, že nemívají dělníci a ostatní pracující lid takové příjmy, aby mohli větší podíly upsati. Ale tu lze spojiti princip první s druhým: nechť upíší podíly i zaměstnavatelé, jimž by se dle výše vkladu přiřklo právo na jistý počet bytů pro jich dělníky. Zdá se mi, že takto spojenými silami dalo by se mnoho vykonati — zvláště, kdyby i jiné veřejné korporace jim v tom přispěly. A těmi jsou: obec, země, stát.

Všimněme si tedy, jakým způsobem mohou tyto přispěti ku stavbě a zřizování levných obydlí. Počneme s nejširším pro nás pojmem: se státem.

[1]) Rozhledy 1892, str. 238 a sled.

Hned předem vytkneme, že nedoporučuje se, aby stát sám stavěl domy dělnické a byty v nich sám pronajímal. Nehledě ani k rozlehlosti říší jednotlivých, v nichž většina lidí náleží ku méně zámožným třídám (co by tu bylo třeba za ohromného aparátu ku zřizování a udržování domů těch!), uvedu jiný protidůvod, který v našich poměrech padá nejvíce na váhu, totiž: Za nynějšího hnutí sociálního, jež přirozeně se nejvíce t. zv. „nižších" tříd dotýká, by z těchto málo kdo chtěl bydleti ve státních budovách a býti tak podrobenu stálé kontrole orgánů veřejných. A kdyby některý z obyvatelů súčastnil se nějaké schůze živlů radikálnějších a tam snad dokonce trochu „neloyalně" řečnil, jaký byl by toho následek? . . .

Ať sebe liberálnější je vláda, přece by zřizování domků s levnými byty pouze státem minulo se s výsledkem, a proto lze na stát apelovati v té příčině jen jako na podporovatele snahy té. Jím může býti ve dvojím směru: 1. vydáním zákonů, kterým by se stavba domů takých umožnila; 2. zjednáním laciného úvěru, po případě poskytnutím půjček ze státních příjmů.

Zákony takové byly ve mnohých státech vydány; o našem zmínili jsme se hned z počátku. Podpora zákony poskytnutá spočívá všude téměř v tom, že se na vždy neb na určitou řadu let odpustí dávky a přirážky státní, zemské, okresní, obecní a pod. Proto myslím, že není třeba zákony různé tuto podrobně uváděti a je samy probírati; řídíť se většinou místními poměry, které se však časem mění a bývá nutno zákon předělati. Snad i náš zákon dočká se ku prospěchu věci důkladné opravy.

Důležitějším je bod druhý: zjednání peněz. Nejprostší a (myslím) v provedení snadný návrh učinil P. Lechler: „Stavební družstva pro stavbu domů s levnými byty vydají obligace 4%; stát (země) převezme garancii za zúrokování kapitálu." — Tento návrh podobá se velice našemu zákonu o stavbě drah nižšího řádu, kde země a stát béřou na se jistou část nákladu. Ovšem potřeboval by Lechlerův návrh propracování a promyšlení, ale není tak nesnadno jej provésti, jak se Pfeiffer domnívá. Týž totiž myslí, že by si stát rozmyslil přiřknouti garancii podniku, který by snadno mohl obsáhnouti kapitál mnoho set milionů a jenž by pak vyžadoval placení velikého úroku. Jemu lépe se zamlouvá, aby stát poskytoval půjčky na levný urok, asi do ⅓—⅔ ceny domků úředně stanovené. Ale v konečném výsledku je to stejné: i tuto by se družstva ucházela o úvěr, jenž by jim

odpírán býti nemohl, a stát by musil vydávati ročně též mnoho milionů. Ovšem v tomto případě zůstaly by půjčené peníze jeho majetkem, v prvém však by doplacený úrok ztrácel.

Pokud se kontroly státní (zemské) týče, myslím, že by musila býti v obou případech, jmenovitě v tom směru, zda stavební družstva vyhovují svému účelu, totiž zda skutečně poskytují v domech svých levné a zdravé byty. A tak pro praxi můžeme doporučiti ten i onen způsob podpory se strany korporací veřejných.

Z důvodů již na hoře pověděných nedoporučuje se též ani pro ostatní tyto korporace stavění vlastních domků, poněvadž by i tu mohly vzniknouti různé okolnosti, které by volné, svobodné používání levných bytů stěžovaly. Pouze podpora ve svrchu vylíčené formě jest jedině rozumná, aby zajistila svobodný rozvoj otázky tak důležité. To pochopily mnohé země i mnohé obce a snaží se družstva stavební podporovati. Takové příklady vidíme v Anglii, Švýcarsku, Francii, Německu a jinde. Zajímavý případ uvésti lze o Frankfurtu n. M. Obec tato pronajala „akciové společnosti pro stavbu levných bytů" svůj pozemek ve výměře 10.700 m.^{2} za roční nájemné 15 feniků za 1 m. (tedy 1605 ℳ za rok!) Společnost ta zavázala se během 10 let postaviti tu 44 domky se 154 byty (o 1—2 pokojích) za cenu 700.000 ℳ, za kterouž sumu (její amortisaci a $3^1/_2\%$ zúročení) obec ručí. Po 100 letech připadnou domy ty obci v majetek bezplatně.

Lze však i jiné korporace v úvahu bráti, mluví-li se o levném kapitálu pro stavbu laciných obydlí: jsou to spořitelny a záložny, jichž reservní fondy mnohdy leží, nenesouce užitku, dále banky a pod. Tu se děje odpomoc, že zakládají se ústavy, které by poskytly půjčky za levný úrok — ale posud u nich nebylo zaklepáno vzhledem k dělnickým domkům.

Následování hodné příklady dávají některé nemocenské pokladny a úrazové pojišťovny, které část svého reservního fondu určují pro stavbu zdravých obydlí. Ústavy ony, které toto podnikají, prospívají vlastně nejvíce sobě: neboť opatřením hygienicky správných bytů zmenší se nemocnost i úmrtnost jich pojištěných členů a ubude tak značně výloh.

Kdybychom chtěli učiniti si závěrečný úsudek o tom, kdo má stavěti domky s levnými byty, seznáme, že nelze se tu určitě

vysloviti. Nejlepším je asi způsob ten, že by se tvořila družstva stavební, na nichž se zúčastniti malými podíly by i nejširším vrstvám se usnadnilo; družstvům těm by se poskytlo laciného uvěru nebo půjček, též i garancie veřejných korporací způsobem shora vylíčeným. Pouhý zákon, jako na př. náš z r. 1892, nepostačí nikdy, nebude-li provázen hmotnou pomocí.[1] (Dokončení.)

[1]) O dobročinnosti se nezmiňuji, poněvadž patří k mimořádným řídkým ukazům, aby někdo věnoval takovou sumu, která by stačila ku postavení domků. Přece jedno jméno uvedu: anglického lidumila Peabodyho, jenž věnoval k účeli tomu 5,000.000 lib. šterl.

Církev a stát.

II.

Pobědonoscev jest silně nakloněn církvím státním; není prý možno, aby byly svobodný stát a svobodná církev vedle sebe nějak lhostejně, poněvadž jako stát chce mít vliv na církev, tak zase církev na stát. Při systému státní církve vzniknou sice nesnáze také, ale nesnáze ty jsou menší, než tam, kde ponechána církvím svoboda.

Myslím vůbec, že nelze problém takto formulovat ani luštit. Když je zavedena státní církev, ještě tím nejsou vyloučeny svobodné církve vedle ní, jejichž členové požívají plných práv občanských jako údové církve státní. Může býti ku př. u nás několik státních církví a vedle toho celá řada svobodných, od státu naprosto neodvislých, t. j., které nepodléhají žádné kontrole se strany státních úřadů; otázka je ovšem jiná, jak mohou církve státní prospívat — není-li to přímo nutností, že stanou se ochotným nástrojem v rukách dočasných vlád. Faráři a vyšší úředníci všech státních církví mají velice zlé postavení, neboť se změnou vlády má nastat i změna v jejich smýšlení; poněvadž pak střídají se ve vládě lidé konservativní s liberály, klerikály atd., je přece poněkud postavení každého církevního úřadu odvislé — vždyť každý církevní úředník musí být vládou potvrzen, vládě koná jisté funkce a od vlády přijímá odměnu. Zdá se tedy, že nesnáze státních církví po celém světě jsou větší než svobodných církví: kolikrát musí kněz, farář, biskup atd. zastávat věci, jež jsou mu proti mysli právě pro jeho postavení jako křesťanského pastýře. Všecko pak, co je uvedeno ve spojení se zákony státními, obdrží jakýsi ráz křesťanskému duchu cizí, něco jako donucování, dostane právě tu pečeť zákonnosti; neboť smysl evanjelia není: „ty musíš Otce v nebesích milovat, jinak tě donutím,“ nýbrž: „raduj se, že Otce můžeš, smíš milovat.“ Myslím, že již čtením evanjelií přijde mnohý k tomu, v jakém nešťastném postavení nalezají se všecky t. zv. křesťanské církve, když přijaly státní jho. To je všeobecně. Všude pak, kde se zjevila touha po vnitřním životě, po hlubším pojímání života — tam státní církve nestačí; my máme ještě málo států na světě, které by si přály vyhovět stejno-

měrně jak tělesným tak duchovním potřebám lidu. Církev omezovaná státními prospěchy ve svém rozvoji, nemůže prospívat. — Tak vizme Slovany a Anglosasy. Bylo řečeno, že Slované jsou rození sektáři; totéž platí o Angličanech. V Německu, ve Francii, v Italii — nikde nenaleznete těch „sekt“, co u nás a v Anglii, Americe, Australii a Indii. Naše reformace měla tak úzké hranice, a kolik tu bylo stran! A v Rusku teprv formule Pobědonoscevova nestačí. Rozkol nestal se teprv v XVII. století, již dříve tam bylo dost nespokojených, rozkolu také (podnět byl dán při opravě církevních knih) nešlo jen o slovíčka v liturgii. Sekt všelikých je v Rusku bez počtu. Vláda zničila tisíce životů a činí tak dosud zvláště se stundisty. Ani ruce Pobědonoscevovy nejsou čisté od krve jejich. Ovšem „státní církev“ má pak už jen jeden prostředek, aby se udržela: vojáky. Rusko má snad politické důvody, že pronásleduje luterány v baltických provinciích, ale zde — proti stundistům — těch důvodů nemá; zde církev pronásleduje lidi jiného smýšlení. Právě teď z Ruska dochází zpráva, že vláda více než 10.000 duchoborců vyhání — jak srovná se s tím officielní učení o vlastenectví a lojalita, když vláda sama tolik Rusů z vlasti prostě vyhání?

To cítí i Tolstoj; se svého již stanoviska nedogmatického musil zaujmouti příkré postavení proti systému státních církví. Vyslovil se ve spise, o kterém nevíme, byl-li již vydán v Rusku; byl napsán již r. 1886 a hektografován; z rukopisu pak přeložen r. 1891 do němčiny a vyšel s názvem „Ernste Gedanken über Staat und Kirche“ u Cassierera a Danzigera v Berlíně; ač německý překladatel měl úplnou volnost, přece něco se mu zdálo tak ostré, že to raději zmírnil. — Jisté těžkosti jsou při čtení spisů Tolstého; první věc, kterou musíme povědít, je, že odvolává se na Písmo velice povrchně, že si citáty upravuje podlé svého zdání, a co se právě nehodí, jednoduše vypustí. Pak, že jednoho a téhož slova užívá v několika smyslech, ku př. „víra“ také ve smyslu „vyznání“ (tak se to činí i u nás), což hned vedle „víry“ v psychologickém smyslu velice ruší. Když mluví o „církvi“ má na zřeteli církev takovou jaká je, se všemi těmi zlořády a neřestmi, s pýchou a nádherou a mnohým klamem, zvláště pak církev ruskou ne v jejich dobrých stránkách, nýbrž jak se mu představuje ve svých popech a bohatých klášteřích; cítíte asi, jako by řekl, ukazuje na třpytící se báně a oltáře: ó blázni a slepci „dáváte desátky z máty a z kopru a z kmínu,

a opouštíte to, což těžšího jest v zákoně, soud (spravedlnost) a milosrdenství a věrnost; vůdcové slepí, kteříž cedíte komára, velblouda pak požíráte“; oné soše prý nesmí a nesmí scházet zlatý řetěz — ale soused, chudý člověk, smí zmírat hladem. .

Tolstoj vychází od toho, co je vlastně víra. Víra jest to, co dává životu smysl, co životu propůjčuje sílu a určuje směr jeho. Tuto víru má vlastně mít každý živoucí člověk, poněvadž, nemá-li člověk víry, umře. Zjevení, to jest všecko to, co si lidstvo vypracovalo, potřebuje také člověk; zjevení pomáhá mu pochopit smysl života (tedy něco jiného, než biblické zjevení).

Je podivuhodné, že jedni druhé nutí, aby přijali jedinou formu zjevení; proto odsuzují a kazí všecky ty, kdož s nimi nesouhlasí. Ve „víře“ (t. j. vlastně v článcích víry, v souboru učení církevního) je mnoho klamu; ale tento klam má něco ve svém základu, co klamem není; k zdravému jádru navěsili a nalepili věci, jež k němu nenáleží. — Víra je něco osobního. Proč je tedy nutno, nejen věřit, nýbrž svou víru i zkoušce podrobit? Člověk věřící může svůj poměr k Bohu všelijak, rozmanitě projevovat, ale podstata ve všech projevech musí zůstat stejná. Ale jak bych mohl někoho nutit nebo od něho žádat, aby své poznání právě tak vyjadřoval, jako já své poznání — tu nepomůže ani donucení, ani násilí, ani chytrost nebo klam. Víra je život člověka a člověku brát jeho víru a chtít mu dát jinou, je asi tolik, jako kdybychom mu chtěli vyníti srdce z těla a nahradit jiným.

Tato věc by byla možná jen tenkrát, kdyby jeho víra nebo moje záležela pouze v slovech, ale neznamenala by to, co jest nám nutnou životní podmínkou. Nelze tedy donutit ani násilím ani lstí k jinému poměru k Bohu. Ačkoliv toto donucení k jiné víře vnitřně je nemožné, přece zevně se všude dálo. Proč se lidé klamou a proč jiní nás podvádějí, jakoby bylo možné něco jiného, než mít osobní poměr k Bohu? Nemluvím o podvodu brahmanismu, buddhismu atd. — klam ten se nemusí dokazovat, je příliš jasný. Mluvím o křesťanství, o náboženství nám všechněm známém, potřebném a drahém. Naplněni jsme úžasem, kdož jsme poznali křesťanské učení, jak nás mohou klamat tím falešným pojmem „církve“; tak, jak většina „církev“ pojímá, je to bezbožné slovo, a není slov a pojmů ještě bezbožnějších než „církev“ — když církev už neznamená „shromáždění věřících“, kdekoli, na jakémkoli místě, v jakémkoli dobrém způsobu, nýbrž když s pojmem „církve křesťanské“ nerozlučně se spojují věci,

o kterých v evanjeliích není žádné řeči (relikvie, pocty svatých, metropolitové, mše, stavění kostelův atd.). „Církev“ znamená jen „shromáždění“ ecclesia, ale udělali z toho „dům modlitby“ (v Rusku kostel = církev). Řekne nám kněz církve: „všecko, co mluvím, jest pravda, a nevěříš-li tomu, vyháním tě, odsuzuji a trápím tě“.

Takové pojímání církve je ovšem falešné a bludné. Víře, té pravé víře, nelze člověka naučit, to je poměr člověka k Bohu; a přece chtějí učit a jen učit! A proč? Nejjednodušší odpověď by byla: kněz potřebuje vajec (od sboru), arcikněz paláce, paštiky a hedvábného roucha; ale tato odpověď nevyčerpá všecko. Zde je jistě vnitřní, psychologický motiv; neboť kat nezabíjí člověka proto, že potřebuje víno, chléb a červenou košili; nám nestačí takové jednoduché a hrubé vysvětlení; obé je příliš hrozné a odporuje tak lidské nátuře, že by nemohlo takové učení na dlouho ostáti. Aby své jednání vysvětlili, uvede kat i metropolita (plnící pytle slámou a zvoucí je pak relikviemi) celou řadu důvodů, z nichž hlavním důvodem asi bude historická tradice; kat řekne: je nutno trestat zločince. Již je trestají od počátku světa; nepotrestám-li ho já, potresce ho jiný. Já to s pomocí Boží provedu lépe než jiný. Právě tak řekne metropolita: Viditelná pocta Boží je nutná; co svět stojí, jsou relikvie svatých navštěvovány a ctěny a nespravuji-li já je, učiní to jiný. Já doufám s pomocí Boží, že těch hmotných obětí, z této pocty věřícím uložených, užiji co možná bohulibě.

Jděme ku počátku a ku prameni. V evanjeliu shledáváme, že každá viditelná pocta Boží je vyloučena a všecko vyučování náboženství káráno (Tolstoj zde přestřeluje; nějaké sdělení se musí učinit „jdouce učte všecky národy“; „víra ze slyšení“); od této zásady se ustavičně vzdalovali a náš věk uchyluje se již od křesťanských zásad velice významně. Čím více se šířilo učení, tím více se šířila také viditelná pocta Boží a takové nauky, kterým Kristus sám neučil. V prvním času křesťanství byla církev sborem těch, kteří víru vyznali. Tento význam pojmu jest úplně správný, jestliže víra se nevyjadřuje ve slovích nýbrž ve správě života, neboť vlastní víra nemůže být ani slovy vyjádřena. Církev byla před Konstantinem a nicejským koncilem (325) jen ideelní pojem. Od té doby však jest idea církve realisována, neboť právě odtud lze datovat zřízení relikvií a pocty svatých, metropolity, mše, synody a j. v. Ovšem že žasneme nad těmito institucemi; snad synod shledal je užitečnými, ale

zdá se nám, že sobecké motivy tu spolupracovaly. Prvním důvodem bylo nepřátelství proti Ariovi; druhým důležitějším důvodem bylo spojení církve se státní mocí. Dle pohanských pojmů stál Konstantin v čele lidstva (počten k bohům!) a když přijal křesťanskou víru, dal tím příklad všemu lidu. Obrátil ho a pomohl mu proti kacířům a ustavil na ekumenickém koncilu pravověrné křesťanské vyznání. Zástupy se nahrnuly do církve a církev křesťanská jde od té doby polopohanskou cestou až podnes.

Karel Veliký a Vladimír pokračovali v díle Konstantinově: přijetí křesťanství požaduje se násilím od těch, kteří rozumí sice liteře, ale ne duchu křesťanství. Toto jen zdánlivé křesťanství trvá již 1500 let a je těžko zničit komplikované sofismy, jež všude k tomu slouží, křesťanství se státem spojit, křesťanské náboženství úplně znetvořit, a jež se namahají, svatost, legalitu státu a možnost, aby byl křesťanským, pochopitelnou učinit. Pojem křesťanský stát jest právě tak nepochopitelným jako pojem horký led.

Buď není státu, nebo není křesťanství. Zapomeňme na všecko, čemu nás učili od mladosti a hledejme poučení v historii; všimněme si státu, jenž uzavřel spolek s křesťanstvím. Řím byl za času vzniku křesťanství lupičským hnízdem, jež se svými loupežemi vždy více rozmáhalo a národy násilím a vraždou podmaňovalo. Tito loupežníci se svými hejtmany v čele, kteří brzy Caesar, brzy Augustus se jmenují, loupili a trápili lidi k ukojení svých žádostí. Nástupce těchto panovníků loupeživého Říma, Konstantin, vzdělaný a přesycený zábavami svého věku, dal přednost některým křesťanským dogmatům před svými modlami, a novou víru kázal rozšiřovat. —

Co mu však neřekli? „Knížata panují nad národy, ne tak býti má mezi vámi“, „nezcizožíš“, „neodplácej zlé zlým“ — všecko to mu nikdo neřekl. Chtěl být zván křesťanem a zůstat při tom panovníkem loupeživého a bojovného lidu, pálit, cizoložit, trápit, utrácet. Všecko to bylo možné! Učinili mu křesťanství velice pohodlné. Předvídali, že bude-li číst evanjelium, mohl by se stát příznivcem požadavků, jež jsou v evanjeliu vysloveny: křesťanský život a ne stavění kostelů a návštěva kostelů. Všecko to předvídali a proto usilovali takové křesťanství mu seřídit, aby bez bázně mohl být živ dle svého starého pohanského způsobu. Mimo to jeho residenci požehnali, která, jak jsme řekli, byla pravým loupežnickým hnízdem; on jim pak dovolil určovat

poměr člověka k Bohu. Kdokoli z knížat si tak vedl, jako Konstantin, také ho uznali. Ale ti všickni „pomazaní“ dlouho se nesnášeli a začali se vespolek hádat a jedni druhé jmenovati tak, jak právě zasloužili: „lupiči“ a „farizeové“. Od té minuty, kdy kněží panovníky pomazali a jim řekli, že mohou vynutit násilím víru pokory, sebeoběti a odpuštění, právě v té minutě se uchýlili od cesty víry. Celá historie nynější, ne ideální církve, t. j. historie hierarchie pod vládou králů jest řadou ukrutných pokusů hierarchie, udržet onu pravdu, kterou falešně káže a od které svými skutky se uchyluje. Pravé učení mluví o pokoře, sebeoběti, o lásce a chudobě, ale toto učení jest vnucováno násilím. Hierarchie musí zakrývat pravý stav věcí a proto klade všecku váhu ne na obsahový stav učení, nýbrž na zevnější formu. Všecko to má svůj pramen v onom spojení církve se státem s pomocí násilí. Pravá víra může býti ve všech možných sektách a kacířstvích ale jenom ne tam, kde víra — církev je spojena se státem a kde ji násilím vnucují. To je právě zvláštní, že slova „pravověřící“, „katolicky“, „protestantsky“, jak těchto slov obyčejně užíváme, neznamenají nic jiného, než spojení víry se státem, t. j tak zvanou státní víru. Jsme v tom stavu, že nekáží pak kněží, co za správné uznávají, nýbrž co církev předpisuje. Církev stala se státní mocí, neboť se spojila se státem, začala násilně i proti státu jednat; a vše, co se státem se spojilo, přestalo být vírou a stalo se zákonem, rozkazem.

Přestalo být náboženství vnitřní mocí a stalo se zvykem, tradicí, učením — ale není životem. V tom asi smyslu končí Tolstoj své úvahy. Úplně správně vychází od subjektivní, osobní stránky náboženství; že by ti, kteří zastávají naprostou dobrovolnost a tudíž svobodnou církev, zapomínali na celek, na souvislost historickou, nezdá se; sám Tolstoj jest svědkem čistého altruismu a v církvi, kde subjektivism jest tak vyvinut jako u anglických kvakerů nalézáme dost příčin, abychom se obdivovali jejich skutkům pro celek věřících i pro lidi mimo „společnost přátel“ stojící. Tolstoj více kritisoval nesprávný princip „státních církví“, „státní víry“ a odvozuje odtud všecky zlořády; Pobědonoscev naproti tomu má větší zájem na tom, co za daných poměrů světových lze činit. Tolstoj praví, že se v duchovních věcech nehodí žádná nadvláda; Pobědonoscev však: svoboda pro lidi takové, jací jsou, jest nebezpečná, ruku v ruce se svobodou jde úpadek.

(Pokračování.)

ROZHLEDY

POLITICKÉ. Účinek vídeňského vzduchu na řízné státníky cislajtanské; chabost vlád rakouských od Plenera až po Thuna; nesnáze vlády Thunovy horší nežli za jeho předchůdců — Ochočení lvové mladočeští ve službách Thunových; váhání Thunovo svěřiti jim své ministerské živobytí, vyjednávání s obstrukcí. Malér se Št. Hradcem, moc ministra vojenství osudná ministerským plánům smiřovacím; lichá radost u nás z rozpuštění zastupitelstva ve Št. Hradci; degradování 33 záložních důstojníků a zákaz protokolovati výkřiky poslanců v říšské radě — Smýšlení rozhodujících vojenských kruhů o české řeči; záležitost dra Drbala; pokorné prosby mladočeských poslanců u ministra zemské obrany — „Lidoví" poslanci úředně o vymoženostech mladočeských; seznam těchto vymožeností — Heroldova domněnost vynalezava v prostředcích udržeti se nad vodou; officialní klubovní jeho vysvědčení o vlastenectví; „věcné úspěchy" jeho i jeho strany; Heroldova vysvědčená „humanita"; humanita měřená procenty; mladočeská humanita po prosincových bouřích pražských — Slohové cvičení mladočeského klubu na obhájení Heroldovo; Heroldova odborná znalost o Palackém; Herold o Palackém v důstojnosti jakéhosi representanta národa; obžaloba na Herolda, pochybené obhájení od klubu, strannická vášnivost klubovního projevu — Nedůslednost klubu při Adámkově vzdávání mandátu — Slavíkova zdrcující kritika politiky klubovní; mlčení Národních Listů; podobný případ Lippertův — Řádění Wolfovo, pokání Dipauliho; stará koalice s Chlumeckým na obzoru — Palackého soud o demokratičnosti starých Čechů, mravné naučení z toho pro naše pravdomluvné žurnály t. zv. lidové. — Nový francouzský parlament — Rekonstrukce kabinetu Rudiniova — Gladstone — Protahování války americko-španělské.

Zvláštní účinek má vídeňský vzduch ve vyšších sférách! Nejříznější byrokraté, kteří se osvědčili svou bezohlednou rázností v různých korunních zemích, vyškolení vůdcové parlamentní, kteří dovedli vybojovati nejtužší bitvy jak proti vládě tak i proti svým sněmovním odpůrcům, najednou si nevěděli rady a po způsobu naprostých slabochů si počínali, jakmile se ocitli na povzneseném stolci moci vládní. Tak dařilo se hned již v koaliční vládě Plenerovi, když vyhoupl ze sedla Taaffea; jeho vláda zvaná Windischgrätzovou byla vládou samých rozpaků. Po Plenerovi tuhý neoblomný úředník, místodržitel Kielmansegg objevil se jako chef úřednického ministerstva najednou velice krotkým a s nedočkavou ochotou odevzdal otěže vlády velikému krotiteli haličskému hr. Badenimu. Divy se očekávaly od tohoto znamenitého muže, který chtěl chlubně vésti vše sám i parlament a nikoli býti veden, ale místo očekávaných státnických činů udělal na poprvé hned několik povážlivých kotrmelců a následkem toho vběhl do slepé uličky, z které nemohl již najíti východu pomáhaje si prostředky naprosto polovičatými a nevhodnými, jak mu je diktoval jen hrozný strach a slepý i špatně pochopený pud sebezachování. Od jeho nástupce Gautsche se ovšem již mnoho nečekalo, bylo to jen ministerstvo z nouze, za to však objevil se po té hr. Thun, bývalý přemocný místodržitel království Českého, kterému ani cislajtanští ministři-předsedové neměli co poroučeti. Vyjímečný stav v Čechách a bezohledné potírání všech tak zvaných podvratných živlů činily jej dříve již nebezpečným konkurentem Badeniho a tedy po pádu jeho uznán za nejzpůsobilejšího, aby urovnal zmatenou pozůstalost po něm.

Ale ani hr. Thun ve Vídni si neví rady, vládne ode dneška na zítřek, narazil tu, narazil tam, pouze docílil, že vzbudil nedůvěru všude, ráznost okazuje zrovna tak v nečas jako jeho polský předchůdce. Vedle zmatků dřívějších zděděných nadělal si plno svých již vlastních, takže nyní již veřejně jeho služební manové (bohužel že jsou to téměř napořád „lidoví" zástupci národa českého) rozhlašují, že bude nutné uzel zamotaný roztíti, když ho nelze nikterak rozvázati. Řízný a všemocný kdysi místodržitel ukázal se naprosto bezradným, nerozhodným a malomocným ministerským předsedou. Takové divy působí Vídeň.

Což divu, že táž Vídeň měnila i přetvořila naše novohusitské lvy. Mladočeši byli by v Praze Thuna rádi utopili, ve Vídni jsou jeho nejpokornějšími stvůrami, hotovi vrhnouti se na každého, na koho by jim jen ukázal. Ale hr. Thun nějak váhá použiti jich, patrně zuby a drápy těchto talmových lvů malou mu vnukají důvěru a za živý svět by se pouze jich ochraně nesvěřil. Proto stále vyjednává s obstrukčními tygry, kteří mu mnohem více imponují, nežli aby se cítil jist pod ochranou mladočeské oddané gardy.

Ale panu ministerskému předsedovi přihodil se v té příčině těžký malér, kterého se nenadál. Štyrskohradečtí němečtí nacionalové ve svém oposičním zápalu a ohni zasáhli kromě cislajtanské vlády také společného ministra vojenství. To ovšem je mocnější pán, na toho se tak beztrestně nemůže jako na jiné ministerské smrtelníky. Z té příčiny musila se vláda Thunova odhodlati k činu a rozpustit obecní zastupitelstvo ve Štyrském Hradci, které se opovážilo zaprotestovati proti ministrovi společné armády.

A naši lidé v Čechách z toho pocítili najednou neskonalou radost. Hleďte jak najednou hr. Thun nachází svou ráznost, to je počátek nové éry, teď již bude Cislajtanie i česká naše vlast spasena! Vzdorovitý parlament vídeňský se pošle domů, § 14. začne místo něho pracovati a potom nastane snad dávno kýžená doba, kdy prý dáno bude sněmům zemským před pětadvaceti lety jim odňaté právo obesílati říšskou radu. Tedy nějaká nová oktrojírka na obzoru!

Jak ta mladočeská fantasie je bujná! Proč bylo obecní zastupitelstvo ve Št. Hradci rozpuštěno? Protože se odvážilo posuzovati degradování 33 záložních důstojníků, za to, že se súčastnili pohřbu dělníka zabitého loni na podzim za pouličních bojů předcházejících pádu Badeniho, jakož i že žádalo, aby bosenský pluk byl ze Št. Hradce přeložen. Jest arci pravda, že zároveň zastupitelstvo to protestovalo proti jmenování bývalého ministra hr. Gleispacha presidentem vrchního zemského soudu, ale proto by je byl hr. Thun zajisté nerozpustil. Pouze společný ministr vojenství na tom stál a to také prosadil. Zrovna tak se v protokolech říšské rady zakročením ministra vojenství nesmějí zaznamenávati již výkřiky poslanců pouze, protože jedním takovým výkřikem byl hrubě ministr války uražen. Odtud se také vysvětluje ráznost Thunova, který přes rozpuštění hradeckého zastupitelstva nepřestal se stranami levice vyjednávati!

Ostatně mladočeští poslanci mohli také jinak smýšlení rozhodujících kruhů poznati, a dověděti se, že v té příčině nerozumí se žertům z pověstné affery dra. Drbala. Tento dr. Drbal byl degradován a vsazen do

vojenského vězení na měsíc, protože při hlášení užil místo předepsaného slovíčka „hier“ svého mateřského výrazu „zde“! Mladočeská zastupitelstva ovšem proti tomu nikde neprotestovala i proto také žádné nebylo rozpuštěno, také mladočeský klub nehnal proto na vládu útokem, nýbrž šli pokorně prosit a antichambrovati k ministru zemské obrany. Až si zatím dr. Drbal svůj trest celý nebo část jeho odsedí, možná že dostane nějaký pardon, i že mu milostivě zůstane důstojnická šarže. Veliká zajisté vymoženost mladočeská!

Není to zajisté smích o těch vymoženostech našich „lidových“ zástupců. Dne 7. června t. r. v Národních Listech parlamentní komisse, kterou prý jednomyslně zmocnil klub „svobodomyslných lidových poslanců českých na radě říšské“ podala prohlášení na obranu Heroldovu proti protestu, kterým odmítán byl dr. Herold jakožto slavnostní řečník na počest Palackého. V tom prohlášení čteme výslovně také toto: „. . . tyto útoky jsou jen výronem hluboké zášti proti celé národní straně svobodomyslné, kteráž nechtíc a nemohouc hověti různým výstředním snahám a p r á v ě p r o t o n e p o p í r a t e l n ý m i ú s p ě c h y v ě c n ý m i s e h o n o s í c, musí nyní zakoušeti od zapřisáhlých nepřátel svých odporné pranýřování a různé jiné projevy persekuce osobní . . .“ Nuže tady jsou ty nepopíratelné úspěchy se strany jistě oprávněné věrohodně dokumentovány, kdo by tedy o nich ještě pochyboval? Kromě úspěchů ve vzpomenuté již záležitosti Drbalově, mohli bychom uvésti mimo jiné rozeštvání národa a vyhazování dělnictva z něho, dále snad ještě náhlý soud v Praze a jeho zrušení, odvolání jazykových nařízení Badeniových, zastavení nutných investicí v Čechách, vybíjení českých menšin z „uzavřeného“ území českoněmeckého, německé spoluručenství namířené jediné proti nám, celý svět zle proti nám předpojatý, německou státní řeč, a jiná podobná překvapení v budoucnosti. Snad i to byla by ještě vymoženost mladočeská, kdyby přišla absolutní vláda nebo vláda s Chlumeckým v čele, opírající se kromě Němců o Poláky, kterou již vytrvale samy naše listy malovaly jako čerta na stěnu. Na jednu velikou vymoženost bychom málem zapomněli na 38 mil. zl., které jsme s radostí dodatečně v delegacích schválili ministrovi vojenství na nové pušky a na obsazení Krety naším námořnictvem!

Ovšem jiné věcné „ú s p ě c h y“ mladočeské strany jako prebendy některých poslanců v potu tváře dobyté z veřejné činnosti o blaho národa a jiná vyznamenání úmyslně opomíjíme; neboť o těch i mladočeské vedení samo rádo se odmlčuje, ačkoli by mělo všechnu příčinu o nich se také zmiňovati. Aspoň zrovna v afféře Heroldově.

Pan dr. Herold si umínil, že bude a musí řečniti o slavnosti Palackého. Na všechny protesty a odůvodněné výtky v té příčině neuznal za hodné odpověděti ani slovem; nepopíral nic z toho, co se mu perné pravdy z různých stran do duše řeklo — to by patrně byla nevděčná i těžká práce. Poněvadž také denní listy vlastenecké jaksi nápadně na jeho prospěch po dlouhý čas ani nemukly, i protože mu frásové vlastenecké vysvědčení z Vinohradů, z Vodolky, z Čáslavě, z Kutné Hory a z Chrudimě (jeho to volebních okresů) nemohlo postačovati proti tolika věcným obviněním, vyzrál na to p. dr. Herold jinak. Vzdával se najednou

sice obou svých mandátů zemského i říšského, ale aby se nestalo nějaké neštěstí, dával tyto mandáty k disposici klubu národní strany svobodomyslné. Výpočet se mu úplně zdařil, klub mladočeský byl nucen podati mu rovněž tak úřední potvrzení o vlastenectví, jako před tím učinili na Vinohradech a v Čáslavi.

Klub mladočeský mohl na omytí Heroldovo vyplýtvati snad ještě více frasí nežli jich skutečně je v tomto osvědčení, ale „věcnými úspěchy svými se honositi" nepotřeboval, leda že by chtěl sám sebe uváděti v posměch. Kromě toho mohou „věcné úspěchy" v této Heroldově záležitosti zrovna býti kousavou ironií. Myslí se snad oněmi „věcnými úspěchy" veřejné prebendy (platy zemského výborství, ředitelství ve Slavii, tantiemy ve správních radách, placené zastupování právní těchto rad, diety poslanecké) či ona tučná palmare zaplacená od Weineltů a Komersů až nově po Steffeny, která mohl zasloužiti si jediné poslanec tak vynikajícího jména? Že Herold je „vzácná pracovní síla", to mu tuším nikdo dosud neupíral, jenom že této pracovní síly využil jediné pro osobní své prospěchy a nikoli „ve službách národa, vlasti, svobody a humanity (!!!!)", jak pokrytecky se tvrdí v klubovním „vysvědčení". Humanita se patrně bude ode dneška měřiti na procenta a 12% je zajisté dosti důkladná míra humanity. Také je humanní (t. j. lidské) bráti raději za obhajování hodně peněz nežli hájiti někoho zadarmo! Po prosincových bouřích v Praze bylo mnoho výtržníků odsouzeno, kteří, protože byli chudobni, neměli ani pražádných právních zástupců. To si raději tehdy klub mladočeský a jeho členové mohli vzpomenouti na humanitu nežli nyní v choulostivé záležitosti Heroldově!

Taková korporace, jako klub poslanců českých na radě říšské mohl vůbec podati trochu důstojnější a věcnější „vysvědčení" nežli je to stilistické cvičení, které přinesly 7. června od něho Národní Listy. Tento výtrysk vášnivý a nic jiného než vášnivý zasluhuje vůbec zvláštní paměti a zvláštního přibití, jelikož pochází od lidí, kteří mají býti výkvětem intelligence národa, jaksi jeho myslícím mozkem. Nuže, jak vypadlo slohové to cvičení? Heroldovi vytýkány byly vady zlé, vady, které těžce se dají srovnati s vůdčím postavením, které mu strana nyní officielně přiznává, nechávajíc ho za sebe mluviti při oslavě největšího syna našeho národa v nynějším století. Heroldovi vytklo se z mnoha stran vážných, že zištně zneužil svého politického jména k výnosným advokátním obchodům, všeliké až nenáviděné proslulosti, že pro tyto obchody zanedbával pak své veřejně převzaté povinnosti (za nejtužší opposice mladočeské nebyl ani v delegacích, ačkoli se tam dal zvolit); Herold jako poslanec hromadil houfně dobře placená místa, která ani nemohl řádně zastávati, tím méně při nich plniti zároveň veřejné povinnosti vlastenecké. A na tato obvinění Herold jen dí, že je pod jeho důstojnosti odpovídati a Klub mladočeský ani se o nich naprosto nezmiňuje.

Věc je zásadně důležitá i proto nutno o ní důkladněji promluviti. Heroldovi vědecká i věcná kvalifikace schází, aby mohl mluviti jakožto odborník o Palackém. Herold není ani historikem ani se studiemi o životě Palackého nikdy neobíral, ani není z Palackého současníků, aby jeho působení znal z názorů vlastních, ani jako

advokát a plně zaměstnaný prebendář nemohl se řádně a věcně k úkolu tomu připraviti. Kdyby tedy p. dr. Herold byl osvědčeným odborníkem, nuže ať by si mluvil jako nejlepší neb aspoň dobře kvalifikovaná síla o Palackém, třeba nebyl jeho život soukromý bezvadným. Takovému stanovisku bylo by lze rozuměti.

Ale Herold, jak jsme dovodili takovým znalcem povolaným naprosto nebyl a není; jest tedy jaksi parádním řečníkem, který má representovati naši intelligenci před světem, který má také nejen vůči nám, nýbrž vůči širšímu mimočeskému obecenstvu representovati naši intelligenci při takovéto významné příležitosti. Nemá to přece býti žádná tuctová slavnost, jakých se u nás jindy napořádá houf! Nuže, proti tomuto dru Heroldovi se pronesly těžké obžaloby a slavný protest od lidí velmi vážných, od lidí práce vědecké, od osvědčených spisovatelů nezabývajících se téměř ani politikou, také od stoupenců vlastní strany mladočeské, ba i od těch, kteří zajímají dosti čelné místo v politické organisaci samé mladočeské strany. O dru Heroldovi cizí listy píší jenom s přídavkem „12%-ní Herold“ — (nedávno ještě o něm tak psaly napořád staročeské noviny, nyní se ovšem časy trochu změnily). — A slavný mladočeský klub na to vůbec nijak neodpovídá v podaném „vysvědčení“. Nepraví: „Herold není prebendář, Herold nedával v šanc své povinnosti, když hájil za tučné platy osvědčené lichváře, kridatáře a jiné lidi pochybné pověsti!! Nepopřel klub, že tato úžasně tučná palmare a prebendy Heroldovi připadly jen proto, že byl takřka vůdcem národa, nýbrž klub mluví frasovitě jen o „ryzím“ vlastenectví Heroldově, za to odmítá „se vším důrazem bezdůvodné a nesvědomité útoky, činěné od nerozvážných nebo rozkladných živlů v národě našem“ proti Heroldovi. Divná věc, že mladočeský klub se o velmi mnohé z těchto rozkladných živlů nedávno namáhal, aby se stali spolupracovníky mladočeské revue, i že od mnohých také do této revue skutečně příspěvky jich vzaty byly ještě nedávno.

Stalo se nyní modou skládati mandáty do rukou mladočeského klubu, jakoby klub je snad měl právo rozdávati. Když poslanec Kaizl stal se ministrem, vzdal se podle stanov klubovních mandátu a skutečně se podvolil nové volbě; nebylo v tom pro něho žádné ovšem nebezpečí. Jinak bylo při Adámkovi, tento poslanec dostal řád, ale neodevzdal proto svůj mandát voličům, nýbrž podle vzoru Heroldova dal jej k disposici klubu. Klub však asi se bál, že by strana mladočeská se musila o mandát ten bíti — zastupujeť Adámek pátou kurii volící na základě všeobecného práva hlasovacího — i proto usnesl se, že není žádné příčiny vzdávati se mandátu. Jasně tu bije do očí nedůslednost v obou těchto případech.

Jak se to má skutečně s chvástavě nyní vynášenými „věcnými úspěchy“ mladočeské strany, toho krásné znázornění podali několikráte sami mladočeští poslanci, jako Staroštík, Fořt, Grégr, Sokol a celá řada jiných. Nejkrásněji posoudil minulý týden stranu svou dr. Slavík v Jindřichově Hradci. Dal také překrásné vysvědčení o ryzím vlastenectví pánů poslanců na říšské radě. Vzdával se před voliči svými mandátu a zcela upřímně se přiznal proč. V klubu není vůbec žádného vedení, žádné opravdové práce, původní lidový program strany opuštěn na dobro a co bude zítra, žádný že nedovede říci. Za těch okolností vůbec prý

nelze v klubu ani na prospěch voličů ani na prospěch národa působiti. Proto raději nechce v klubu déle setrvati, jelikož by to považovati musil za hřích páchaný na voličích. Kdyby prý mu byl někdo řekl, že se najde v klubu někdo, kdo bude hájiti volební dragonády haličské, nebo že budou přijímati národní poslanci referáty o námořním válečnictví, že budou stvůrami pouze hlasujícími pro vládní předlohy, byl by tomu nemohl uvěřiti. — Podle těchto líčení pochopíme, proč vlastně mladočeský klub vzal věc Heroldovu za svou, jest mladočeský klub patrně hoden svého Herolda, a Herold je hoden svého klubu; konečně je národ pak hoden svých poslanců, když jim beztrestně tyto zpronevěry převzatých povinností trpí. Ovšem voličové jindřichohradečtí nechtěli o resignaci Slavíkově slyšeti a vyzývali jej, aby se dal znovu voliti a hájil práv lidu aspoň mimo klub, když ve klubu tak učiniti nemůže. Zajímavé je, že Národní Listy, které vždy všechny napolo pravdivé, napolo pokroucené fanfáry Grégrovy, Sokolovy ano i Vašatého proti klubu obšírně přinášejí a rozvádějí, tentokráte o řečech Slavíkových se naprosto odmlčely.

Slavíkovu vystoupení podobné bylo na německé straně Lippertovo složení mandátů se zemským výborstvím a náměstnictvím nejvyššího maršálka. Také Lippert neshodl se s ostatními vůdci německé pokrokové strany, kteří nedovedli se opříti terrorismu skupiny Schönererovy i ačkoli voliči jej vyzvali, aby mandát podržel, neučinil tak, pravě, že jako „divoký“ poslanec mimo klubovní svaz nebyl by nijak voličstvu platen. —

Na říšské radě vévodí nyní Wolf se Schönererem. Bez jich svolení se nesmí nic tam díti, ani jazykový výbor nebude asi zvolen. O povolení rozpočtu, investic, o vyrovnání rakousko-uherském, o zrušení kolku novinářského, mýt, o úlevě poplatků při převodech vlastnictví nemůže býti zhola žádné řeči. Wolfovým vystoupením proti kněžím našel se pravici ovšem ztracený syn Dipauli; ovšem Dipauli chyboval, že vzdával se kdy spojenství s Březnovským a podobnými lidmi, kteří přece dávali arcibiskupovi reversy, že nikdy ničeho ani myšlením, ani řečí, ani skutkem nepodniknou proti svaté církvi římské. Že klerikálové mají v Mladočeších nenahraditelné spojence, to plyne nepřímo také z vyznání Slavíkových. Dovádění Národních Listů nepotřebují v té příčině bráti vážně. Mladočeši ostatně by pro krásné oči Dipauliho vzdali se snad i Gautschových nařízení jazykových jako na jeho popud již poslali nařízení Badeniho ke všem čertům. Mladočeši se vůbec drží příliš pevně šosů polských a klerikálních, ačkoli tito páni byli by ochotni při vhodné příležitosti nechati jim třebas i držené šosy v rukou a přeběhnouti k jich nejzuřivějším odpůrcům. Aspoň s velikou houževnatostí vracejí se pověsti o Chlumeckém s obnovenou starou koalicí z dob Plenerových.

Kdyby Mladočeši zpytovali své svědomí, poznali by s drem. Slavíkem, že jedinou příčinu všech těchto nezdarů sluší hledati v chabém opuštění lidového a demokratického programmu, z kterého strana jich kdysi tak netušeně vyrostla. To tvrdil již Palacký o Češích v 15. a 16. století, že jen proto poklesli a dospěli konečně k těm smutným koncům po válce třicetileté, protože se zpronevěřili svým demokratickým zásadám, které je učinily tak slavnými za husitských válek. Nyní zrovna tak za nej-

větší vlastenecký čin naši novináři již považují štváti proti českým sociálním demokratům za každou cenu. Žádná zbraň tu není dosti nekalá, když nedostává se pravdy, vypomůže se lžemi. Najde se na př. psaní (od židovské firmy Klingenberg) adressované jisté skupině dělnické, která nepřináleží k organisaci sociálně-demokratické, ale ukuje se přece z toho vhodná zbraň proti sociálním demokratům. Tato lež pak putuje všemi našimi listy, a když ukáže socialistický denník na základě písemných dokladů, že se to naprosto netýkalo sociální demokracie, noviny to pěkně umlčí, ani o tom se již slůvkem nezmiňujíce. Vždyť většina čtenářů našich vlasteneckých listů nedostane na př. Právo Lidu nikdy do ruky, proč by tedy se na to odpovídalo, nebo lež opravovala? Také nový doklad naší veřejné mravnosti publicistické! *P.*

V Praze dne 10. června 1898.

Ve Francii výsledek voleb posílil radikály a socialisty, třeba nejnadanější z těchto, Jaurès propadl. Korupční strana mírných republikánů má ještě většinu, ale jen pomocí monarchistů, jak ukázala bouřlivá volba předsedy, při níž nepatrnou většinou hlasů podlehl bývalý předseda radikál Brisson proti mladému snaživci Deschanelovi. Vyhlídky ministerstva Mélinova jsou za těch okolností co možno nejneutěšenější.

Také v Italii krev milanská vedla k rekonstrukci kabinetu Rudiniova. Pět nových ministrů, ale samá jména druhého a třetího řádu. Na ulevení hospodářské mizerie nedělá vláda ničeho, za to tím čilejší jest v persekuci socialistů. Ale přívržencům Crispiovým jest to ještě málo. Tento ovšem jako bývalý radikál dovedl by s nimi zatočiti radikálně. Škandální proces jeho ostatně nemůže dojíti konce.

Stařičký Gladstone konečně se rozloučil se světem. Uvážíme-li, že byl již v letech čtyřicátých anglickým ministrem, jest spojena historie delší než půl století s jeho slavným jménem. Gladstone byl vůdcem liberálů, ale byl ještě synem onoho liberalismu, který ve vývoji společnosti znamenal princip pokroku, spravedlnosti a veřejné mravnosti, tedy pravý opak liberalismu dnešního, jenž jest pláštěm reakce, egoismu a korupce. Velké srdce Gladstonovo cítilo také vždy se všemi národy potlačenými na celé zeměkouli a mocný vůdce mocného národa dovedl sympatiím těmto často zjednati i prakticky platnost. Vysoké stáří i neúspěch v otázce irské, kde šlechetné snahy Gladstonovy narazily na odpor sobeckého šovinismu ve vlastních řadách liberálních epigonů, přinutily Gladstona, že již před lety vzdal se politické činnosti. Zdálo se, jako by obrovitá postava jeho příliš přerůstala trpasličí karikatury dnešních evropských státníků a politikářů.

Válka americko-španělská vleče se bez rozhodného boje dále, při čemž Spojené státy sledují, jak se podobá, chytrou taktiku. I bez dunění děl a srážek válečných znamená každý týden, o který se válka prodlužuje, pro Španělsko ztracenou bitvu. Každý den pohlcuje nové tisíce a tisíce, tiskací stroj tisknouti bude záhy místo peněz skutečně jen papírové obrázky a finanční sesutí Španělska jest opravdu jen otázkou času. A státní bankrot bude sám sebou také konec této politování hodné války.

V Praze dne 7. června 1898. *H.*

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ: Nepovolená vydání společného ministerstva vojenství — v delegacích; porušení ústavních zvyklostí a nedbání delegací; zamlčování toho po celý rok; tajemné výklady ministra vojenství při zavřených dveřích a obrácení opposičních vlků v krotké beránky; radost býti poplatníkem. — Bezzásadnost politická našich zástupců politisujících jen a nedbajících kulturních a jiných našich potřeb. — Opposice Apponyiova v uherské delegaci neupřímná; Maďarům laciné pořízení válečné moci a diplomatického zastoupení. — Uherský odpor proti námořním vojenským plánům Spaunovým; bezvýznamnost našeho válečného námořnictví a obchodního loďstva; drahý nám terstský Lloyd — Domnělé přípravy Uher k samostatnému celnímu území; bývalý ministr Hieronymi o rakouskouherském vyrovnání — Kvotové deputace o společných vydáních; úhrada jich z cel a stejně upravených daní nepřímých — Daň z obchodu s cukrem, upravení platů úředníkům; novinářský a kalendářní kolek; poplatkové vlastně daňové slevy z převodů vlastnických; žádoucnost spravedlivé daně dědické — Mezinárodní konference na odstranění cukerních vývozních premií v Brusselu — Stálost naší měny v nesnázích politických i tržebních; uchování kovového pokladu banky; vpočtění „kursovního zisku“ na zlatě do bankovních hotovostí — Nová Česká průmyslová banka, její hospodářský význam — Hospodářství pražské obce; stálé dlužení a odkládání nezbytně s tím spojených podniků; svornost na radnici podezřelá; předražování objektů kupovaných od členů obecního zastupitelstva; převzetí koňské tramwaye; Otlet správcem obecním; nevysvětlitelné otálení s dráhami elektrickými.

V květnových rozhledech již jsme se zmínili, kterak dopadne asi rokování v delegacích o dodatečných úvěrech ministra vojenství. Ale výsledek byl ještě trudnější nežli jakékoli pessimistické očekávání.

Naše společné říšské ministerstvo, které přece také má povinnost býti ústavním a zodpovědným, vydalo (nebo aspoň učinilo právoplatné objednávky spojené s budoucím vydáním) během již r. 1896 a počátkem 1897 celkem na 38 mill. zl. úplně mimořádných, rozpočtem naprosto nepovolených. Nebylo to obyčejné překročení rozpočtu, jaké se opakuje každého roku, nýbrž ono mimořádné vydání podniknuto vedle značného překročení říšského rozpočtu řádného. Finanční ministři obou polovic říše o tom věděli, ale báli se položky ty vzíti v rozpočet, aby nemusili vykazovati doma před zákonodárnými sbory schodky.

Horší věc však ještě náledovala. Delegace, kterým je společné ministerstvo zodpovědno, zasedaly již před rokem, kdy ona mimořádná vydání byla již hotovou událostí, ale nestala se jim o tom zmínka ani slovíčkem; ministr vojenství si dal totiž jen dodatečně schváliti vydání na výpravu Krétskou ($7\frac{1}{2}$ mill. zl.). Teprvé nyní až v druhém zasedání potom skoro po půldruhém roce delegacím bylo sděleno, že bylo vydáno dalších $30\frac{1}{2}$ mill. zl. Ale odůvodnění se nedostalo delegacím žádného, tím méně pak občanstvu; ministr vojenství vyložil vše v tajné schůzi vybraným delegátům z rozpočtových výborů obou delegací; těm prý tu byla vyložena nutnost těch opatření tak přesvědčivě, že se tím samy delegace úplně spokojily.

To se jmenuje pak ústavností; těžko je tu, třeba jen trpce se pousmáti takovému zlehčování ústavnosti; vždyť přece věc je tak bolestně pro poplatníky vážná. Plaťte jen, plaťte, milí poplatníci, ale jak se s vašimi penězi naloží, o tom se dovědí z celé říše asi dva tucty lidí při zavřených dveřích a když ti se zavážou, že z toho, co slyšeli nic nepovědí, je již všechno v největším pořádku. Ostatně podle všeho ministr vojenství nepověděl oněm zasvěcencům pod pokličkou přísného tajemství patrně také nic jiného, nežli že se asi bál vážných zápletek na Balkáně a že objednal na honem pušky a kanony, jak si to každý na prstech vypočítá.

Když si vzpomeneme na leta 1892 a 1893 před výjimečným stavem a na celé to hnutí novohusitské tehdy, chystající se snad rozbourati celé

Rakousko, a nyní vidíme naše lidi v delegacích kývati uspokojeně hlavou a bráti tedy na sebe za všechnu tu vládní politiku zodpovědnost, musíme přiznati, že ona pověstná veršovaná satirická kritika našich „božích bojovníků“ je vlastně neodůvodněně krotkou, i že naši političtí vůdcové jsou neskonale směšnější a bezzásadnější nežli se to podařilo vylíčiti v „božích bojovnících“. Ovšem básník nemohl tehdy ještě svou, třebas znamenitou, fantasií vystihnouti všecky ty důsledky, ke kterým nyní holá skutečnost dovedla naše bývalé opposiční hrdiny! Vždyť jeden z nejčelnějších politiků mladočeských tvrdil zcela vážně a bez odporu před voliči, že poslanci se nomohou starati o kulturní a intelligentní práci, pro ně že je pouze politické pole, o vzdělání lidu (a snad i své) ať se starají jiní lidé! Tato bezstarostnost o intelligenci přivedla poslance přirozeným postupem nyní k tomu, že dovedou mnozí dělati až i vládní dráby a že jsou hlasovacím materialem, který ovšem k hlasování intelligence nepotřebuje; ba intelligence by jim snad mnohdy při tom vadila. —

Uherská delegace úplně dle našeho očekávání nečinila dodatečnému úvěru nijakých obtíží; prošlo vše hladce, Apponyiova opposice při tom byla jen pro větší effekt ministru vojenství. Maďarům se při tom jedná o maličkosti: na ukrytí společné potřeby jsou tu cla a použito bylo kromě toho společných aktiv, tak že všech vydání říšských připadá na státní pokladnu uherskou asi ke čtyřiceti millionům, což je na celou armádu, na diplomatické a obchodní zastoupení v cizině i na Bosnu tak nepatrné, že více než vyváženo je to prospěchy, které z těchto společných zřízení Uhrám plynou.

Ale Uhři se opřeli dosti ostře plánům na rozmnožení našeho válečného loďstva. Loďstvo to nemůže prý nikterak prospěti hospodářským a obchodním potřebám Uher. Tento uherský odpor proti náčelníku válečného námořnictví Spaunovi byl by málem svedl cislajtánskou delegaci k hájení zbytečností a k plýtvání penězi na věci bezúčelné. Ani v naší polovici říše nejsou zájmy obchodu námořního takové důležitosti, abychom k vůli tomu měli býti přeochotni vyhoditi 50 neb i více mill. zl. na stavbu obrněných lodí. Je to jednak falešné domnívati se, že proto již pozvedne se náš obchod námořní, jednak obchod v Terstu podporovaný všemi silami nemůže se nijak pozvednouti, protože je to vše jakýsi nepřirozený umělý chov. Terstský Lloyd dostává přes $3^1/_2$ mill. zl. ročních subvencí a kromě toho jsou tam sníženy velmi značně sazby celní, ale to vše nevytvořilo nám pořádný obchod námořní. Obchodní loďstvo naší monarchie je až na 14tém místě a předčí nás i státy jako Řecko a Dánsko. Lloyd dopraví za rok sotva $^3/_4$ mill. tůn zboží, kdežto dráhy v naší polovici říše dopraví asi zboží 110 mill. tůn; cestujících po Lloydu je něco přes $^1/_4$ mill., po dráhách přes 120 mill. —

Uhři mezi tím se připravují na oko zcela opravdově k tomu, jak by si zařídili samostatné celní území. Ovšem by tak mohli učiniti teprve po r. 1903. Ale nezdá se, že by chtěli úplnou celní rozluku tou dobou také provésti. Mají Uhři nepopíratelné prospěchy ze společenství s námi, jako naopak naše polovice říše by utrpěla samostatným uherským celním územím tolik, že by celá odvětví průmyslová přímo zkázu vzala. Tomuto přesvědčení dal také otevřeně výraz bývalý uherský ministr Hieronymi,

poukazoval k tomu, že by Uhři potom důsledně musili na vydržování společné armády přispívati 42% podle počtu obyvatelstva, na zahraniční záležitosti pak stejně s Cislajtanií po 50%. Jedenkráte se ozval také spravedlivý a rozumný hlas z Uher.

Poslední dobou se vůbec zdá, jakoby Uhři dostávali strach, že by schátralý parlament vídeňský mohl zmařiti rakousko-uherskou celní a obchodní smlouvu i proto upouštějí od svého bývalého chauvinistického stanoviska. Zdá se, že nemíní také trvati na neudržitelném poměru kvotovém, totiž na 31·4%. Vyskytl se významný návrh ve kvotových deputacích, které se sešly ve Vídni 11. června k ústnímu jednání, aby se k úhradě společných nákladů použiló částečně výtěžku nepřímých daní, které jsou stejným způsobem v obou polovicích říše založeny. Ta myšlenka by nebyla zlá, kdyby se k tomu volily na př. daně rovnoměrně asi obyvatelstvo v obou polovicích tížící, jako daň z lihu, výtěžek solního monopolu, daň z petroleje, snad i tabákový monopol. Nehodily by se k tomu však daně z piva nebo vína, snad ani ne z cukru, protože spotřeba těchto věcí se v obou polovicích velmi různí.

Ostatně celé rakousko-uherské vyrovnání spí, odkládá se to pro nesnáze obstrukční na říšské radě. Z té příčiny také byla samostatně u nás navržena (již za Bilinského) daň z obchodu s cukrem a předložena zase říšské radě. Patrně daň ta bude zavedena po případě zákonem z nouze podle čl. 14., při čem zároveň bude prodloužena platnosť vývozních premií cukerních. Co daň tato znamená pro spotřebovatele cukru zároveň s působením cukrovarského kartellu, vysvětlováno tu bylo již několikráte. Ale ministr daně této nezbytně potřebuje na upravení platů netrpělivého již úřednictva, které se v tomto jubilejním roce asi provésti musí. Proto nechce-li tak učiniti parlament, učiní to samo ministerstvo o své újmě. Podobnou daň v Uhrách již mají.

Zrovna touto dobou zasedá v Brusselu mezinárodní komisse, aby rokovala o odstranění vývozních premií na cukr. Vývozní premie jsou nesmyslem národohospodářské politiky moderní nejhoršího druhu. Výrabitel své výrobky si pro svou spotřebu sám zdražuje, aby je pak mohl v cizině prodávati pod výrobní cenou. Ale při velkém rozvoji cukrovarnictví zvláště v Německu, u nás a ve Francii nemůže jednotlivý stát o sobě premie ty zrušiti, nechce-li veškerý svůj cukerní průmysl doma zničiti. Proto je odstranění premií možné jen mezinárodní shodou a to nejen zemí cukr vyrábějících, nýbrž také těch, které cukr konsumují. Země konsumující by musily totiž na cukr, který má doma výhodu vývozní premie, uložiti clo zvýšené o premii, zrovna jak to učinily již severní Spojené státy americké. Jesti pochybné, zdali takováto shoda bude možná. Jest to již šestá mezinárodní konference cukerní, která tou dobou v Brusselu zasedá.

Výtěžku cukerní daně mělo se použiti zároveň na zrušení kolku novinářského a kalendářního, na odstranění mýt na státních silnicích, konečně na úlevy daní (t. zv. poplatků) při převodu vlastnictví. Daně na převádění vlastnictví zvláště věcí nemovitých byly u nás velmi zastaralé a obtěžovaly hrozně zejména vlastníky selských usedlostí. Nová předloha je rozhodným značným pokrokem i dbá stanoviska sociálního,

ulevujíc hlavně třídám nejnižším. Ovšem předloha ta nezjedná v té příčině nápravu úplnou; bylo by nutno připojiti k tomu obsáhlou reformní osnovu daně dědické, která je nejzastaralejší a nejnedokonalejší daní u nás. Nyní zvláště naléhavou jeví se toho býti potřeba, jelikož v platnost vešla osobní daň důchodová. Daň dědická jest jen nezbytným a organickým doplňkem osobní daně důchodové a dřívější zastaralá forma její naprosto v té příčině nevyhovuje.

Nemožnost rakousko-uherského vyrovnání zavinila to, že nelze dokonati nápravu měny, ačkoli doba k tomu je nanejvýše vhodná. Cena našich peněz papírových udržuje se nyní ustavičně na tom stupni, na jakém podle zákonů měnných má býti, ačkoli teď jsme nuceni z ciziny více dovážeti nežli vyvážíme a nemůžeme tedy svou poplatní povinnost v cizině ukrýti leč dlužením. Ani tedy válka, ani tato obtížná situace tržební nepohoršily ceny našich peněz. Banka rakousko-uherská udržela tento stav značným prodejem zlata, ale pořáde jen v takových rozměrech, že dne 7. t. m. byl stav kovového pokladu (a to jak ve zlatě tak ve stříbře) týž, jako touž dobou roku předešlého. Banka dosud při tom nemusila použiti dovolení vládního, aby $13\frac{1}{2}$ mil. zl. známého „kursovního zisku“ na zlatě zařadila v hotovost pokladniční.

Naše domácí bankovnictví bude obohaceno novým ústavem: „Českou průmyslovou bankou“, která vznikla z popudu Národohospodářské společnosti. Ústav ten doplní činnost Zemské banky, aby poskytoval úvěr průmyslovým podnikům, zejména také úvěr hypotekární. Zemská banka v té příčině byla sevřena předpisy, že své jmění je povinna ukládati na sirotčí jistotu a tato jistota není přisouzena nemovitostem závodů průmyslových.

V naší domácnosti by náležité pozornosti finančních odborníků vyžadovalo hospodářství pražské obce. Obec dluží si stále ze Zemské banky ohromné peníze na kanalisaci, na assanaci Josefova a Starého Města, na jiné koupě potřebných nemovitostí, na stavby různých tržnic a jiných veřejných budov, na elektrické dráhy atd. Naproti tomu činnosti tomu odpovídající a přiměřené není nikde viděti. Páni na radnici jsou nyní podezřelým způsobem nápadně svorni, o pořádné opravdivé kritice není téměř ani potuchy. Tuto svornost a jednomyslnost jak Staročechů tak Mladočechů i jiných Čechů na radnici někteří významně datují od těch dob, co byl zřízen první pražský pivovar v Holešovicích. Zatím Praha kupuje za vypůjčené peníze domy, vypovídá z nich nájemníky, ano po jisté době odhodlá se i domy koupené sbourati, ale tím už je po činnosti, o prodání a zpeněžení nabytých pozemků starosti tu již není. Jindy opět ujedná se s některým členem obecního zastupitelstva koupě jeho nemovitosti (na př. pivovaru) a když se pak v zasedání řekne, že nemovitost ta je přeplacena asi o polovičku, nevyvrací se to, nýbrž začnou se velebiti zásluhy tohoto obecního staršího, jakoby obec byla povinna přepláceti domy svých zástupců; (na štěstí ještě koupě ta byla odročena). Jindy se dá návrh na vydláždění některé ulice, návrh ten jako nevčasný se odmítne, ale při tom vyjde na jevo, že se ulice vlastně už dláždila bez povolení, protože v ní bydlí náhodou některý obecní starší. Obskáče to arci nešťastný obecní úředník, který takovou ochotu prokázal obecnímu staršímu.

Obec pražská koupila od Otleta koňskou tramway a míní ji přeměniti v dráhu elektrickou. Znalci tvrdí, že tramway ta je aspoň o 50% přeplacena. Koupě je hotova již od 11. března t. r., ale Otlet ji spravuje dál. Jestliže obecní zastupitelstvo smlouvu schválí, bude se Praha považovati za vlastníka již ode dne 11. března t. r. Otletovi se musí platit od onoho dne úrok z kupní sumy a celý podnik tramwayový je již nyní veden na účet obecní. Proč tedy smlouva se nepodala dávno ke schválení i proč se již nepočalo s přeměnou na elektrickou dráhu na př. k výstavě, kde se letošního roku daly tisíce vytěžiti? — Dříve se stavěly linie městské dráhy o překot, zvláště do Spálené ulice, nyní se se stavbami najednou přestalo, zrovna tehdy, když Praha vyhrála všecky processy proti Otletovi a když mohla Otleta zničiti nastavěním konkurenčních linií elektrických, na které město již dávno dostalo koncessi, a doplněním jich tratěmi novými. Zatím se Otletovi za koncessní jeho právo a za starý bezcenný material zaplatí 2,700.000 zl. Kdo tomuto jednání porozumí? Kdo uhodne, co za tím vše tajného vězí? — V rozpočtu elektrických drah uváděny byly linie délkou dvoj- až trojnásobnou nežli jsou nynější tratě, které měly již jezditi od 1. března t. r., na jichž stavbu se dosud ani nepomýšlí. Blažená samosprávo, zajisté nám zde připravíš zemský ráj na pohled! *P. L.*

V Praze, 12. června 1898.

*

ZEMĚDELSKÉ, ŽIVNOSTENSKÉ A OBCHODNÍ: Vyhlídky na úrodu — Klesnutí cen obilních — „Rada průmyslová a zemědělská“ — Hospodářské exkurse ministra Goluchowského — Reforma orientální akademie vídeňské — Založení exportní akademie ve Vídni — Snahy Uher po emancipaci od předlitavského dovozu a kapitálu a po přilákání kapitálu z ciziny — Vzmach podnikavosti u nás: česká banka průmyslová, společnost pro elektrické podniky, továrna na výrobu tekuté kyseliny uhličité, obchodní zádruha brněnská — Koterie v pražských podnicích bankovních, průmyslových atd. — Výstavy v Praze, ve Vídni a na venkově.

Vyhlídky na bohatou úrodu, jakou lze očekávati, potrvá-li nynější příznivější počasí, způsobily již napřed značné klesnutí cen obilních a mysli veškerého obyvatelstva neobyčejným zdražením potravin znepokojené znenáhla se uklidňují.

Značný dovoz obilí, jímž bylo potřebí hraditi potřebu celé naší monarchie, stál naši cedulovou banku 60 millionů zl. ve zlatě, jimiž jsme platili plodiny cizozemské, a celkový dovoz zboží do naší říše stoupl jím za první 4 měsíce t. r. na 285·3 mill. zl., takže při celkovém vývozu pouze 241·6 millionů zl. byli jsme letos v obchodě s cizinou passivní obnosem 43·7 mill. zl., kdežto loni náš dovoz byl předstižen vývozem o plných 12 mill. zl.

Ale dnes kaceřovaný terminový obchod obilní již počítá s budoucí bohatou žní a snižuje ceny obilní, snad na nelibost výrobců a obchodníků, ale jistě k uspokojení mass spotřebitelů; správy drah železných konají nejrozsáhlejší přípravy, aby zmohly očekávanou pro podzim velikou dopravu obilí a všechno ukazuje k tomu, že letos bude opět možným značný vývoz obilin.

Ovšem jest právě od loňska nejlépe známo, jak nepříznivé počasí ještě v posledních dnech a týdnech žní zničiti může naděje celého roku,

ale vše je u nás tak trudné a zbědované, že naděje až i přepjaté upínají se důvěřivě aspoň k novému zlatému požehnání, jaké očekává se od letošní kampaně obilní.

Velkoprůmyslnictvu rakouskému nemohla se vláda více zavděčiti nežli tím, že odhodlala se ku zřízení „rady průmyslové a zemědělské“, která nyní přistupuje k rozsáhlé řadě poradních sborů hospodářských, jakými jsou obchodní a živnostenské komory a zemědělské rady, poradní sbor celní a pojišťovací, poradní sbory pro podporování malých živností a pro záležitostí daní spotřebních, státní a zemské rady železniční atd.

Požadavek zřízení průmyslové rady byl poprvé vysloven na 4. valné schůzi Ústřední jednoty rak. průmyslníků ve Vídni, dne 9. ledna 1897 přijala poslanecká sněmovna jednohlasně resoluci, kterou vláda vyzvána, „aby k hájení průmyslových zájmů v záležitostech zákonodárství a správy o zřízení stálého průmyslového sboru poradního zrale uvažovala a při jeho aktivování k stávajícím odborným svazům průmyslnickým, jakož i k obchodním a živnostenským komorám přiměřené zření měla“.

Táž jednota průmyslnická předložila v červnu 1897 vládě hotový statut poradního sboru, naléhajíc znovu na jeho uskutečnění. Že vláda právě nyní statut nové rady průmyslové a zemědělské císaři k sankci předložila, souvisí s nutností příprav, jaké konati dlužno pro nové smlouvy obchodní, a s nezdarem rakouskouherského vyrovnání. Pracujeť se v Uhrách již na sdělání samostatného celního tarifu nehledíc k Předlitavsku a bylo by neprominutelnou liknavostí, kdybychom i my nehleděli připraviti se na všechny eventuality.

Vláda ovšem nespokojila se zřízením poradního sboru pouze pro průmysl; i zemědělství má býti zastoupeno v ústředním sboru poradním, který se takto stal vlastně „radou národohospodářskou“ po vzoru národohospodářské rady pruské, r. 1881 Bismarkem v život uvedené.

„Rada průmyslová a zemědělská“ má podávati vládě k vyzvání jejímu nebo z vlastního podnětu dobrá zdání a návrhy v záležitostech, jež dotýkají se zájmů průmyslu, živností a obchodu, jakož i polního a lesního hospodářství a hornictví.

Rada tato skládá se ze dvou odborů, průmyslového a zemědělského. Každý odbor sestává z 75 členů, kteří poprvé voleni, resp. jmenováni budou pro funkční období do konce roku 1903 (do konce platnosti dosavadních smluv obchodních, resp. do konce příprav ke smlouvám novým) a potom vždy na 5 let.

Do sekce průmyslové volí nejprve 34 členů obchodní a živnost. komory (a sice Vídeň, Praha, Liberec, Brno a Terst po 2, ostatní — tedy ku př. zbytečně i nepatrné komory v Dubrovníku, Kotoru, Splitu, Roveredu atd. — po jednom) a 21 členů průmyslové spolky a svazy; ostatních 20 jmenuje ministr obchodu.

Do sekce zemědělské volí 17 členů zemské výbory (tedy ku př. zemský výbor v král. Českém právě jen tolik jako zemský výbor v Salcburku a j.), 30 členů zemědělské rady (a sice v Čechách i na Moravě po jednom česká i německá oddělení zemědělských rad) a společnosti i spolky hospodářské, lesnické a báňské, a 20 členů jmenuje ministr orby.

Každý odbor dělí se v stálá oddělení, která musí se v odboru

průmyslovém zříditi aspoň tři pro účely následující: 1. přípravu materiálu pro změny v celním tarifu autonomním a pro uzavírání obchodních smluv s cizími státy; 2. opatření k rozšíření odbytu; 3. prostředky ku zlepšení domácích poměrů výrobních, pokud se týkají zřizování, provozování a výkonnosti podniků průmyslových nebo živnostenských. Odbor zemědělský dělí se pak v stálá oddělení pro rolnictví, lesnictví a hornictví. Dle potřeby mohou se ovšem zříditi i jiná oddělení.

Každý odbor svolává ministr obchodu resp. orby nejméně jednou do roka a musí jej svolati k mimořádné schůzi, žádá-li toho aspoň polovice členů. Zejména toto poslední ustanovení jest v statutech poradních sborů našich zjevem nezvyklým, ale vítaným. Bylť ku př. poradní sbor pro záležitosti daně pivní svolán pouze jednou, poněvadž při prvním zasedání neslo se jeho rokování směrem, vládě nepohodlným. A poradní sbor pro průmyslové školství v Čechách nebyl za řadu let svého papírového trvání dosud vůbec svolán.

O předmětech, které se dotýkají oboru působnosti obou sekcí, mohou se konati i společné porady buď ve společném výboru ze dvou či více oddělení obou sekcí či ve společné valné schůzi obou sekcí.

V ministerstvech obchodu i orby zřídí se zvláštní departementy, které budou práce dotyčných sekcí podporovati opatřováním materiálu, pořádáním potřebného vyšetřování a pod.

Rozumí se, že ani toto dost dalekosáhlé poradní zastoupení neuspokojuje plně požadavky velkoprůmyslnictva, které zvlášť v posledních několika letech způsobem pozoruhodným se sdružuje a respektování svých žádostí velice energicky si vynucuje. Již nyní stěžují si četné spolky, že nedostalo se jim v radě průmyslové a zemědělské vlastního zastoupení, o zájmy hornictví je prý v něm postaráno velmi nedostatečně a pod.

Jiné, ovšem dosud platonické potěšení způsobil průmyslu ministr Goluchowski. Prohlásilť za povinnost státu podporovati zdravé podnikání průmyslové a obchodní a neničiti je byrokratickou úzkoprsostí ani přepjatým tlakem šroubu berního. Uznal, že je potřebí jinak upraviti výchovu a výcvik našich konsulárních úředníků a učební osnova přežité orientální akademie ve Vídni bude podstatně změněna. Jazyková studia na akademii rozdělí se dle tří skupin (země osmanské, východoasijské a západní), studia národohospodářská i jisté obory právnickopolitické se prohloubí a rozšíří, dosavadní název „orientální akademie“ změní se v „akademii konsulární“ a rozmnoží se počet míst nadačních.

Dodáme-li, že 1. říjnem t. r. vstoupí dále v život exportní akademie c. k. rakouského obchodního musea ve Vídni s dvacetitisícovou subvencí ministerstva obchodu, musíme uznati, že po této stránce theoretické průpravy k obchodování s cizinou bude u nás učiněno dostatek.

Avšak také soukromá praktická podnikavost musí se dle Goluchovského ujati se vším úsilím zvelebení zahraničního obchodu zřizováním velkých syndikátů vývozních, zbudováním většího loďstva obchodního a pod.

Zdá se, že všechny tyto krásné hospodářsko-politické exkurse měly jen vzbuditi náladu pro větší požadavky válečného námořnictví a „flottový zákon“ rakouský doznal skutečně v listech velkoprůmyslnických úplného souhlasu s jedinou výhradou, aby objednávky materiálu lodního činěny byly pokud možná u firem tuzemských.

Čím více mizí naděje na obnovení celního a obchodního svazku našeho s Uherskem, tím úsilovněji a okázaleji stará se vláda uherská o emancipaci od kapitálu rakouského. Nedávno byl všem obchodním komorám v Německu rozeslán oběžník, kterým vláda uherská zvala německý kapitál k zakládání průmyslových podniků v Uhrách, ukazujíc na výhody, jichž se jim dle zákona dostane (dočasné osvobození od daní, přirážek a poplatků, veliké slevy sazeb dopravních, poskytnutí pozemků pro stavbu továren, udělení zápůjček peněžních atd.). Uherské obchodní museum zařídilo před několika měsíci filiálku v Berlíně, která animuje továrníky zejm. odboru textilního k zakládání továren v Uhrách. V posledních letech bylo v Uhrách ročně 20—40 milionů zl. investováno v nových velkopodnicích průmyslových, zemský průmyslový spolek uherský vydal právě pamětní spis, v němž označuje, v kterých oborech a za jakých podmínek by lze bylo na vytlačení předlitavského dovozu zakládati v Uhrách továrny vlastní. I francouzský kapitál počíná prý se již usazovati v Uhrách a vše ukazuje k tomu, že i bude-li celní svazek tentokráte ještě na nejbližší období prodloužen, bude to naposledy a jen proto, že to bude ještě v prospěchu Uher.

Jakýsi vzmach podnikavosti lze ostatně pozorovati též u nás. Podnětem české společnosti národohospodářské došlo k založení české banky průmyslové, která smí m. j. poskytovati hypotekární zápůjčky na průmyslové podniky a vydávati zástavní listy, jimž úzkostlivost vládní právo pupilární jistoty ovšem odepřela. Elektrický závod Křižíkův převzala akciová společnost, stojící pod patronátem nehybné dosud Živnostenské banky, a chce věnovati se hlavně zbudování malých drah s pohonem elektrickým. Družstvo pražských obchodníků a průmyslníků sestoupilo se, aby zřídilo v Čechách továrnu na výrobu a zužitkování tekuté kyseliny uhličité, jakož i přístrojů k upotřebení kyseliny té sloužících. Rovněž pokračuje upisování podílů „České společnosti pro obchod a průmysl“ na zařízení českého velkoobchodu s modním zbožím dámským, obchodní zádruha v Brně, vyšlá z kruhů moravského odboru české společnosti národohospodářské a zabývající se dodáváním zboží maloobchodníkům i vlastním drobným prodejem kupeckého zboží, prý utěšeně prospívá právě tak jako četné drobné podniky jiné, v poslední době bez hluku založené.

Vše jest ovšem teprv v počátcích a leckterý ze slibných nyní podniků padne aneb aspoň strne v rukách koterií, které vládnou naším světem průmyslovým a bankovním tak jako literárním a politickým. Snad ani neplné dva tucty osob mají u nás v rukou křesla správních radů ve všech „národních“ bankách, pojišťovnách a pivovarech, četní analfabeti nejen ve vzdělání všeobecném, nýbrž i v obchodním a jakémkoliv odborném, po léta nedělají nic než jezdí ze sezení jedné správní rady do druhé a podpisují listiny ředitelstvím předložené, berouce za to 10, 15 až 20 tisíc zl. ročně. Jediná chytrá intrika, protekce, příbuzenská spojení povznesla je v řadu našich „nesmrtelných“ v průmyslu a bankovnictví a zabezpečila jim nijakou prací nebo myšlénkou nerušený život nádhery a pohodlí.

A ještě štěstí, když tito lidé — jsou ovšem i mezi nimi výjimky — hledí si v zimě jen Nizzy nebo Merana a v létě Heringsdorfu, Ostende

nebo Reichenhallu; touží-li po činnosti veřejné a národní, jsou v městské radě ničiteli starobylé Prahy, v družstvu Národního divadla snižovateli českého umění. I jejich mecenášství má leckdy všechny formy nepěkného kšeftu a k čemu sami dávají podnět, je nejapné a víc na škodu než ku prospěchu.

Charakteristické jsou i zprávy, jež obíhají o některých těchto výtečnících v příčině nedávných přihlášek ku všeobecné dani příjmové. Našli se lidé, kteří udali úhrnný příjem na př. na 1500 zl., tedy asi příjem profesorský, a byli pak vyceněni na 25—30.000 zl. — bralif desetkrát více, než co sami udali, pouze z tantiém správních radovství.

Dne 15. t. m. počíná v Praze výstava architektury a inženýrství, spojená s výstavou pomůcek pracovních pro malé živnosti. Není pochyby, že v celku bude zajímavější než letošní jubilejní výstava vídeňská, které sama vláda dosti dlouho i pouhý název „jubilejní" odpírala, a které velkoprůmysl skoro vesměs ani se nesúčastnil.

Také náš venkov bude dle všeho míti četné menší výstavky; předsedou nebo aspoň faktotem výstavního výboru bývá obyčejně okresní hejtman nebo okresní školní inspektor . . . *S.*

*

SOCIÁLNÍ: Nová předloha zákona o statistice práce — Úkoly úřadu pracovního — Statistika práce v cizozemsku — Ministerská statistika stávek v Rakousku 1896 — Zavedení stávkové statistiky v říši německé — Vládní zpráva o zprostředkování práce v Rakousku — Nešvary soukromého zprostředkování — Prostředkování míst pro herce a obchodní pomocníky — Prostředkování t. zv. „exotických" míst a prostituce — Dohazování zemědělského dělnictva do cizìny — Valný sjezd „Dělnické akademie" v Praze a ochabnutí vzdělavacích snah — Sjezd německé soc. demokracie rak. v Linci — Stávka tesařů v Praze.

Návrh zákona v příčině zřízení úřadu pro statistiku práce, předložený vládou v poslanecké sněmovně v únoru 1894, nedospěl leč k poradám živnostenského výboru, uzákonění se nedočká. Ministr obchodu Bärnreither, jehož sociálně-politické názory z doby poslanecké nedoznaly snad proměny křeslem ministerským, předložil tudíž parlamentu osnovu novou, vyhovující zároveň v plném rozsahu přáním, kritikou při první předloze z r. 1894 vyslovovaným. Z nesmělého pokusu, praví Dr. E. Loew, stala se cíle vědomá iniciativa, z polovičatého stalo se dílo celé.

Dle osnovy této má se v ministerstvu obchodu zříditi oddělení pro statistiku práce, které má pro účely hospodářského a sociálního zákonodárství a správy systematicky vyšetřovati a zpracovávati, jakož i periodicky uveřejňovati data, vztahující se na postavení tříd pracujících nejen v průmyslu a živnostech, v obchodě a dopravnictví, nýbrž i — a v tom vězí neocenitelný pokrok, k jakému si dřívější vládní osnova netroufala — v hornictví a v polním i lesním hospodářství. Je zřejmo, že statistika práce, která nechovala mimo obvod své působnosti jen hornictvo, jakožto onu část dělnictva, která stojí v popředí dělnického hnutí i ochranného zákonodárství, jednak dělnictvo oborů zemědělských, kteréž co organisace zákonné ochrany jest dosud nejubožejším, nemohla býti ani k potřebě ani vědě ani praktické sociální politice.

Vyšetřování dat pracovně statistických má se vztahovati také na účinkování zákonů a opatření k povznesení blahobytu tříd pracujících, jakož i na rozsah a stav výroby ve zmíněných odvětvích výrobních.

Pracovní úřad má tedy sloužiti netoliko účelům sociálněpolitickým, nýbrž i účelům obecné statistiky hospodářské, má poskytovati nezbytný statistický podklad i politice tržební. V tomto směru bude se úřad pro statistiku práce doplňovati radou průmyslovou a zemědělskou, právě v život uvedenou.

Jiný podstatný pokrok nové osnovy spočívá v tom, že k podporování úřadu pro statistiku práce a k pěstění úspěšného spolupůsobení jeho s obory, na které se jeho působnost vztahuje, má se utvořiti stálý sbor poradní, sestávající z 6 zástupců ministerstev a ústřední komise statistické a z 24 členů, jež jmenuje na 3 léta ministerstvo obchodu třetinou z podnikatelů, třetinou z dělnictva a třetinou z odborníků statistických a j.

Neobmezená povinnost k poskytování zpráv úřadem pro statistiku práce žádaných nařízena jest pod pokutou do 100 zl., naproti tomu uloženo úředníkům jeho přísné zachovávání tajemství o věcech, o nichž v úřadě zvěděli.

Pracovní obvod nového úřadu má býti dán od případu k případu přímou praktickou potřebou zákonodárství a správy, oněmi nutnými úkoly, před jejichž řešením stojí přečasto legislativa i moc výkonná, nemajíc bezpečných a spolehlivých prací přípravných. Nebude se tedy jednati o generelní vyšetřování, nýbrž o práce, pojednávající intensivně o thematě přesně vymezeném.

Co do methody, bude nový úřad dle vládních motivů postupovati především bezprostředním ústním vyšetřováním; nebude tedy obmezovati se na statistiku v užším smyslu, nýbrž pěstovati spíše sociálněstatistické monografie, tudíž i vyšetřování poměrů, které se číslicemi vyjádřiti nedají a které přece pro posuzování a upravování sociálních poměrů neobyčejně jsou důležity. Je vůbec úkolem úřadu pro statistiku práce spojovati důkladná statistická vyšetřování a pečlivé zkoumání i vylíčení číselného materiálu se samostatným úsudkem, neostýchavou kritikou a věcnými návrhy.

Zajímavým je také ve vládní osnově přehledné vylíčení pracovní statistiky v cizině. Vyšedši ze Spojených Států Severoamerických rozšířila se myšlénka statistiky práce rychle po všech státech průmyslových a dnes je již jen velmi málo zemí, které by postrádaly zařízení pro pracovněstatistická vyšetřování.

Největšího rozvoje došla statistika práce v Sev. Americe. R. 1869 usneslo se zákonodárství massachusettské zříditi samostatné bureau pro statistiku práce, dříve či později následovaly ostatní státy Unie, až roku 1897 čítalo se v jednotlivých státech Unie 37 pracovních úřadů. R. 1884 zřízen byl vedle toho pracovní úřad pro celou Unii ve Washingtoně, který — veden jsa známým C. D. Wrightem — byl r. 1889 změněn v pracovní departement, jest však obmezen pouze na vyšetřování o poměrech pracovních a výrobních. Četné zprávy americkými úřady dosud uveřejněné obsahují bohatý materiál o všech oborech sociální politiky a dělnické otázky i o důležitých poměrech hospodářských.

Dále jest výborně známo pracovní departement anglického ministerstva obchodu a jím vydávaná vzorná Labour Gazette, po Anglii zřídily

i Francie a Belgie své „offices du Travail“ rovněž s pravidelnými publikacemi („Bulletin du Travail“ ve Francii a „Revue du Travail“ v Belgii), v Německu je zvláštní „komise pro statistiku práce“, ve Švýcarsku obstarává tuto statistiku dělnický sekretariát, jemuž se zato dostává státní subvence 25.000 franků ročně. V Dánsku má státní statistická kancelář věnovati zvláštní pozornost statistice pracovní, ve Španělích zaměstnávají se zřízením zvláštního oddělení k témuž účelu v ministerstvu vnitra. V Italii konečně není zvláštního zařízení pro statistiku práce, jíž však v posledních letech věnováno bylo vynikající místo v pracích generálního ředitelství statistického.

V čem máme v Rakousku jakousi přednost před jinými státy, jest statistika stávek, jež vydávána jest statistickým oddělením ministerstva obchodu a jejíž nejnovější publikace vypisuje stávky v r. 1896. Dle ní bylo r. 1896 v Předlitavsku celkem 294 stávek ve 1403 podnicích s 57.029 zaměstnanými dělníky, z nichž stávkovalo 36.114 (= $63\frac{1}{3}\%$) a 2372 bylo z práce vyloučeno. R. 1895 bylo jen 205 stávek v 869 podnicích s 28.026 stávkujícími dělníky

V hnutí stávkovém toho roku vynikaly zejména Vídeň, Čechy, Morava a Halič. Nejvíce stávek připadá na jaro, nejméně na zimu (přes $\frac{3}{4}$ stávkujících připadá na jaro a léto, na zimu jen $\frac{1}{18}$). Čtyři pětiny stávek byly obmezeny na jednotlivé podniky, toliko něco přes $\frac{1}{5}$ stávek postihlo skupiny závodů. Rovněž jen něco přes $\frac{1}{5}$ stávek skončilo úplným úspěchem stávkujících, přes $\frac{2}{5}$ úplným neúspěchem; dle súčastněného dělnictva počítáno dosáhla pouze $\frac{1}{12}$ (8.43%) stávkujících plného úspěchu, $29\frac{3}{4}\%$ dělníků měli úplný neúspěch, $\frac{3}{5}$ dělníků dosáhlo úspěchu částečného. Výsledky tyto jsou pro stávkující celkem o něco nepříznivější než v roce 1895.

Podnětem ke stávce byla nejčastěji nespokojenost se mzdou (137 stávek) a s dobou pracovní (66 stávek) a propuštění dělníků (39 stávek). Se stanoviska stávkujících bylo 206 stávek útočných a 49 obranných (zbytek nedá se v tomto směru kvalifikovati). Neúspěšně končily poměrně nejvíce stávky pro opětné přijetí propuštěných soudruhů. Při bojích o dobu pracovní jednalo se především o dosažení pracovního dne 9- až 10hodinného. Průmyslu ušlo v roce 1896 stávkami na 600.000 pracovních dnů, dělníkům ušlo asi 700.000 zl. mzdy.

Vedle stávek bylo dělnictvo z práce hromadně vyloučeno v 10 případech v 211 závodech s 6847 zaměstnanými dělníky, z nichž bylo propuštěno 5445. Jsou to při dnešní organisaci podnikatelstva obvyklé již případy, že, počnou-li dělníci jednoho závodu stávkovati, vypovědí majitelé ostatních závodů téhož oboru nebo i v témž místním obvodu z práce veškeré dělnictvo nebo aspoň jeho část, aby takto dělnictvo, které stávku začalo, donuceno bylo k povolnosti.

Letošní statistika stávková obsahuje dále veliký počet vysoce zajímavých dokladů a listin, k jednotlivým stávkám se vztahujících (prohlášení dělnictva, protokolů o ukončení stávky a pod.).

Po příkladě rakouském provedena bude řádná statistika stávek od 1. ledna 1899 v celé říši německé dle osnovy zákona, kteráž v té příčině spolkové radě říšským kancléřem právě byla podána.

Totéž statistické oddělení rakouského ministerstva obchodu uveřejňuje nyní též ve vysoce zajímavé publikaci výsledek vyšetřování, které již v květnu 1896 bylo zavedeno o vývoji a nynějším stavu prostředkování práce v Rakousku.

Počátkem r. 1896 bylo v Rakousku celkem 2858 zprostředkovatelen práce a služeb, z nichž patřilo 916 živnostenským prostředkovatelům, 405 živnost. společenstvům, 211 dobročinným a pod. spolkům, 362 spolkům dělnickým, 17 spolkům podnikatelským, 814 naturálním stravovnám a 133 jiným veřejným ústavům. Zevrubná data podalo 2385 poptaváren, které v roce 1895 zprostředkovaly na 319.000 míst. Hlavní podíl (180.692 míst = $56^2/_3\%$) z toho připadá na zprostředkovatele živnostenské, 76.875 (= 24%) na odborová sdružení, asi $13^1/_2\%$ na stravovny a zbytek na všechny ostatní.

Již veliký podíl živnostenského zprostředkovatelství soukromého ukazuje na nutnou potřebu nápravy. Tím více, je-li s ním spojeno tolik nešvarů, že jim ministerská zpráva věnuje zvláštní kapitolu.

Ovšem výtku zlořádu a jednání druhdy přímo podvodného nelze prý činiti všem soukromým prostředkovatelům práce a služeb, nýbrž jedná se prý vždy jen o jednotlivé takové podniky, proti nimž solidní prostředkovatelé sami energicky vystupují a jich rejdy maří. Avšak stíhání těchto nesolidních elementů úřady, solidnějšími podnikateli a veřejným tiskem má právě v zápětí, že prostředkovatelny nesolidní vymýšlejí vždy nové a co možná nejrafinovanější formy vydírání, takže pak usvědčení a citelné potrestání jich stává se téměř nemožným.

Zpráva ministerská uvádí jen typické formy vydírání nezaměstnaného dělnictva a služebnictva. Aby vylákali co nejvíce „zápisného", které se platí, i když uchazeč žádného místa neobdrží, ohlašují četní dohazovači v plakátech nebo v novinách hojnost uprázdněných míst, třeba tato u nich ani ohlášena nebyla, platíce za takovéto inserty novinám až 4—5000 zl. ročně. Čeleď místo hledající hrne se pak ovšem nejvíce k těm prostředkovatelům, kteří nejvíce uprázdněných míst ohlašují. Pravdivost ohlášky ovšem nesnadno jest posouditi a tak důvěřiví uchazeči, kteří třebas v naději na ohlašované zdánlivě lepší místo z dosavadního postavení výpověď dali, odkazováni jsou poptavárnou ze dne na den, zůstávají po celé neděle bez místa a upadají nezřídka na scestí. Nezřízená reklama svádí pak do hlavních měst i četné služebné síly z venkova, jež pak dohazovači svými lidmi nezřídka přímo v nádražích do tenat polapují a z nich pak kořistí.

Vedle zápisného musí uchazeč platiti prostředkovateli za každé skutečně opatřené místo zvláštní odměnu, vyměřenou buď obnosem určitým dle různých kategorií služebních, buď procentuálně dle výšky platu měsíčního nebo ročního. K pojištění tohoto honoráře prostředkovatelského musí pak uchazeči, zejména jde-li o místa v zemích nebo obcích vzdálenějších, složiti kauci, o jejímž vrácení platí rovněž podmínky, pro uchazeče velice tísnivé. Zaměstnavatelé neplatí za prostředkování služebných a pracovních sil vůbec ničeho.

Zcela zvláštní poměry jsou při prostředkování míst pro herce, zpěvačky a pod. divadelními agenturami. Herci a zpěváci zavazují se reversem

platiti agentovi obyčejně 5% celého platu a to po tak dlouho, co kontrakt trvá, a je-li obnoven (třebas úplně bez všeliké další intervence agentury), musí se agentovi přenechati 3% celého příjmu. Kdyby herec z jakéhokoliv důvodu se své strany engagement zrušil, musí nezřídka procenta, pro agenta ze smlouvy vyplývající, pro celou smluvenou dobu engagementu agentovi ihned najednou zaplatiti. Ani tyto vysoké honoráře však agentům nestačí a herci musí nezřídka získávati si přízeň agentův značnými dary. Někde se ovšem agent musí o provisi děliti s — ředitelem, jak bylo na předloňské ženské anketě ve Vídni výslovně potvrzeno. Dost také je agentů, kteří energicky verbují pro engagementy, při kterých umělecká kvalita rozhoduje teprve v druhé řadě a při kterých zasílají se agenturám místo obvyklých vystřihaných posudků časopiseckých tucty fotografií.

Rakovinou jsou poptavárny soukromé též pro pomocnictvo do hostinců, hotelů a pod. Za lepší místa platí se provise 25—200 zl., zejmena trpí krutým vyssáváním personál, který jen po letní krátkou sezonu bývá zaměstnán v místech lázeňských a pod. a musí na zbývající měsíce hledati výdělek v hlavním městě. Rovněž vykořisťováni bývají poptavárnami uchazeči z pomocnictva obchodního, pomocníci pekařští, učňové (o hotovém obchodě s českými učni do Vídně i po krajích českých a moravských N. D. již několikráte se zmínila).

Zvláštní odvětví dohazovačství je prostředkování t. zv. „exotických“ míst a dohazování rolnického dělnictva do ciziny. Zejmena ženským osobám doporučují se zdánlivě dobře honorovaná místa za kasírky v kavárnách uherských a haličských a mnoho je dohazovačů, zabývajících se — ovšem potají — nepokrytým dodáváním děvčat do brlohů domácích nebo zahraničních.

Rejdům takovýchto osob těžko prý je učiniti přítrž. Pražské místodržitelství chtělo prý zavésti zvláštní legitimace pro průvodčí děvčat místa hledajících, ale ani od toho nebylo prý si mnoho slibováno.

Nám se zdá, že ani politické úřady ani soudy nevystupují dost opravdově ani dost energicky a že prostituce a dohazování do brlohů aspoň u nás kvete a bují vždy mohutněji. V Praze bude znenáhla co policejní konfident to majitel bordelu a u soudů trestá se jediné nepředložené slovo strážníkovi nebo četníkovi třikrát delším vězením než několikaleté, pravíme několikaleté, dodávání děvčat do Hamburku, Varšavy, Oděsy atd.

Zvlášť zajímavé jsou konečně zprávy o dohazování zemědělského dělnictva do ciziny. Každoročně odchází totiž mnoho tisíc nejvíce dospělých mužských dělníků z Haliče a Bukoviny do ruského Podolí, Uher, Prus a zvláště do Rumunska. Statkáři těchto zemí vyjednávají obyčejně ne přímo s dělníky, nýbrž s dohazovači, kteří pak strhují si tučnou provisi se mzdy dělníkův, poskytují jim přes zimu nebo na jarní práce v domově na lichvářské úroky zálohy a pod.

Litovati dlužno, že není tak zevrubně vylíčeno též dohazování dělníků slovenských na polní práce do Čech, jakož vůbec poměry prostředkovatelské v Čechách byly by vyžadovaly v ministerské statistice zpracování obšírnějšího.

Dne 15. května konal se v Praze valný sjezd Dělnické Akademie. Dle jednatelské zprávy, podané za období od listopadu 1897 do dubna 1898, přibylo sice Akademii 24 spolků a 68 přímých členů, ale Akademie oslabena byla po stránce finanční a zhoršila se dále návštěva přednášek i disciplina, píle, dochvilnost řečníků, klesl počet přednášejících a úplně přestaly rozhovory ve schůzích.

Rovněž klesala návštěva kursů. Tak klesl počet posluchačstva v kursu anatomickém a fysiologickém na 15 osob, v kursu pro politické, sociální i kulturní české dějiny s původních 150—200 osob na 20, v kursu o právu ústavním na 12—20 osob, kurs kulturní historie měl průměrem 15, kurs stenografický 10 žáků atd. Zanikly kursy pro frančinu a ochranné zákonodárství.

Příčinami slabé návštěvy kursů, a to nejen starých, nýbrž i nových, byla dle zprávy někde snad nezvyklost látky, jinde přílišná zaměstnanost schopných a snaživých soudruhů různými pracemi a funkcemi v organisacích. Úkol Akademie býti lidovou universitou, lidovou školou, „byl sice sledován výborem, ale v dosažení tohoto cíle nebyl výbor členstvem dostatečně podporován“.

I nám se zdá, že vzdělávací snahy v dělnictvu strany, aspoň v Praze a okolí, od loňských voleb do říšské rady pozbyly nemálo z bývalé intensity a že také v tisku dělnickém ani Akademie ani jinaké ryze vzdělávací podniky nedocházejí úplně žádoucí pozornosti.

O Letnicích konal se v Linci první sjezd rakouské německé sociální demokracie. Vedle všerakouských sjezdů strany, na kterých se vždy za dvě léta jedná o společných záležitostech strany, programu, taktice a pod., konají jednotlivé národní organisace sociálnědemokratické své zvláštní sjezdy k samostatnému jednání o vlastních záležitostech, tisku, spolcích, organisaci a pod. I na sjezdu lineckém konstatován byl pokračující rozmach strany, odsouzeno ostře jednání stran německonacionálních i strany křesťanskosociální a prohlašováno opětně bratrství dělnictva všech národností. Český pozdravný projev Krapkův byl uvítán bouřlivým českým souhlasem.

V Praze skončena byla tyto dny po $3\frac{1}{2}$ týdenním trvání stávka tesařů bez jakéhokoliv úspěchu. Žádali snížení dosavadní 10hodinné doby pracovní na 9 hodin a zvýšení mzdy ze 1·40 zl. na 1·80 zl. denně.

V.

*

ŠKOLSKÉ: Nové vydání učebných osnov pro školy obecné — Návrhy poslední zemské porady učitelské — Reformní návrhy ve vyučování jazykovém — Vyučování počtům — Kreslení — Vyučování morální — Mravoučné čtení ve školních čítankách — Zdravověda — Vyučování občanské — Č. Stráž o výchově státoprávní — Vyučování dějepisné — Spencer a Tolstoj o vzdělávatelné hodnotě dějepisu ve školách — „Nový život“ — Dějepisné články v čítankách — Konečný soud o novém vydání osnov.

Zemská školní rada vydala právě nové učebné osnovy pro školy obecné v Čechách. Dala přetisknouti — vlastně staré osnovy z r. 1885. téměř do slova a předeslala jim jakýsi pokrokový výklad, který namnoze potírá to, co v učebné osnovy znova a bez nejmenší změny přeneseno bylo.

V poslední zemské poradě učitelstva v r. 1896 konané stanoveny všeobecné zásady, kterých při upravování osnov pro jednotlivé předměty učebné šetřiti třeba. Vytknuto zvláště, aby učivo přiměřeno bylo stupni duševního rozvoje a chápavosti normálně vyvinutého žactva. Žádáno důrazně, aby z osnov vyloučeno bylo vše, co pro život praktický nemá důležitosti. Vysloveno přání, aby učebné osnovy doplněny byly encyklicky rozvrženým učivem mravním, zdravovědným a učivem o právech a povinnostech občanských.

Přisuzují-li nově vydané osnovy předmět tak abstraktní, jako jest mluvnice žákům sotva sedmiletým ve druhém školním roce, žádá-li se od těchto, aby rozeznávali tři druhy slov, určovali rod, číslo podstatných a přídavných jmen, trojí osobu, obojí číslo a trojí čas sloves, pak nelze naprosto tvrditi, že učivo toto přiměřeno jest stupni duševního rozvoje žactva. Dnes v kruzích vychovatelských nemůže býti neuznávána pravda, že vyučováním mluvnickým nikoli počíti, ale skončiti má vzdělání žákovo. Mluvnice, kterých se ve školách obecných druhým školním rokem počínajíc užívá, jsou sbírkami zákonů a pravidel odvozených ze zkušeností; jsou vědou, jsou filosofií jazyka, a ta přece patří již na vyšší stupeň duševního rozvoje, než na ten, kterého dostupují děti sotva sedmileté.

Locke již dávno zastával se vyučování jazykového bez mluvnice. Správně poukazuje Herbert Spencer ve spisu svém „Education intellektual, moral and physical“, že učiti mluvnici před náležitým výcvikem v řeči jest právě tak pošetilé, jako vykládati dětem o svalech a kostech dříve, než se naučily choditi. To sice zemská školní rada v poznámkách k osnovám také uznává žádajíc, aby položen byl větší důraz na cvičení v řeči, na osvojení si zásoby slov a dovednosti v mluvě bez příliš podrobného názvosloví mluvnického. K rozhodnější však reformě vyučování jazykového cviky mluvními, jak žádá Ant. Janů ve spise svém „Jazyk mateřský a škola obecná“, se přece neodhodlala.

Chápavosti normálně vyvinutého dítěte rozhodně nesvědčí, má-li již ve třídě elementární, jak žádají osnovy, operovati se všemi čtyřmi způsoby počítání. Početní výkony, jako jest násobení a zvláště měření a dělení jsou již výkony odvozené a složené, a ty nutno rovněž přiděliti vyššímu stupni školy obecné. Zemská školní rada nedbala zde přání zemské porady učitelské, aby v prvním školním roce cvičeno bylo pouze sčítání a odčítání. Neodstranila také ze stupně středního písemné počítání se zlomky obyčejnými, které pro život praktický nemá již tak velkého významu.

Zemská porada učitelstva žádala, aby křivočarým tvarům učeno bylo v celém postupu cvičebném a nákresny tečkované nebo čtverečkované, aby byly ze škol odstraněny. Prvního přání nedbáno a kreslení tvarů křivočarých vyhrazují osnovy opět jenom stupni hornímu. Na dolním stupni odkazuje se kreslení to k nahodilému cvičení v hodinách vykázaných t. zv. učení věcnému. Ve příčině přání druhého ponechává se učiteli alespoň na vůli, chce-li užívati stigmografických tabulek nebo sešitů, či chce-li hned začíti s prvními cvičeními v kreslení bez těchto pomůcek. Na zemské poradě vysloveno přání, aby zavedeny byly barevné předlohy ke kreslení. Spencer ve vyučování kreslení dává přednost barvě

před formou. Záliba v barvách, která se nejeví jen u dětí, nýbrž u mnohých osob po celý život měla by se stále užívati jako přirozeného postupu, aby žák zmocnil se poměrně nesnadné a nevábné formy. Potěšení dívat se na malebnou předlohu mělo by býti žádoucí odměnou, za pracné kreslení tvarů. Spencer má dokonce za to, že po čas prvního dětství nižádné kreslení forem možné není. Radí, aby se dětem opatřovaly levné dřevorytiny k pomalování, jednoduché konturové mapky, aby barvami na nich naznačovaly čáry pohraničné a pod. Podobným zábavným způsobem vypěstil by se smysl pro barvy, docílilo obeznámení se s nárysem předmětů a zemí, nabyla jistá zručnost v bezpečném vedení štětce. Školní úřady dosud nic neučinily k zavedení barevných předloh, jako pomůcek k vyučování kreslení.

Přání zemské porady, aby osnovy učebné doplněny byly encyklicky rozvrženým učivem mravním rovněž nevyhověno. Zemská školní rada patrně se domnívá, že úkol tento přísluší vyučování náboženskému. Na těchto místech bylo již poukázáno, kterak v hodinách náboženských klade se hlavní váha na doslovné osvojení si církevních dogmat a kterak vedení mravné, které jest jádrem křesťanství se zanedbává. Při vyučování náboženství dává se přednost knize církve — katechismu, před knihou Ježíšovou, novým zákonem. V základním říšském zákoně školském praví se sice, že „školy jsou k tomu zřízeny, aby dítky k mravnosti vychovávaly“. Škola však v nynějším zřízení svém má ve mravní vývoj žactva účinek velmi omezený. Překážky vedení mravnímu ve škole položené jsou na snadě. Nynějším zřízením svým jest škola jevištěm práce příliš specielní, vyučování totiž. Výchova mravní není bezprostředním jejím úkolem. Není pro tento obor dosud vyměřen zvláštní čas jako na př. ve školách francouzských. Výchova mravní je tu odkázána pouze na příležitost, zvláště při četbě mravoučné. Články mravoučné v čítánkách však namnoze naprosto nevyhovují. Z většiny těchto článků vyčuhují tykadla planého moralisování, duchu dětskému naprosto se příčícího. Učitel může ovšem a má užiti ve škole každé příležitosti ku pěstění a vytvořování povahy svých žáků. To však nestačí. Vychování mravné, má-li prospívati, musí býti podáváno soustavně. Třeba proto vyměřiti tomuto oboru do školy obecné patřícímu čas a sdělati jasnou a přiměřenou osnovu.

Pokyny zdravovědné odkazují osnovy učivu přírodopisnému, zvláště nauce o těle lidském. Je třeba stále připomínati, aby zdravovědě ve školách bylo více péče věnováno. Na zdraví stálém a mysli jaré, štěstí více se zakládá, než na kterékoli věci jiné. Nižádná jiná nauka nemůže míti proto větší váhy, než nauka o tom, jak zachovati pevné zdraví, jak udržeti mysl jarou.

Učivo o právech a povinnostech státních občanů přisuzuje se vyučování dějepisnému. Nedávno „Česká Stráž“ v pojednání o výchově státoprávní žádala, aby naše drobná mládež smysl pro snahy státoprávní přinášela si již ze škol obecných, utvrzovala se v něm ve školách středních a podepřela jej právnicky, filosoficky a sociologicky na školách vysokých. Poukázáno, že by se v tom směru mnoho činit dalo v naší autonomní zemské a okresních školních radách. K tomu je ovšem třeba, aby do těchto representací vysíláni byli členové vzdělaní a nikoli jako

namnoze dosud polovzdělanci, kteří o škole a vyučování nemají ani ponětí a jimiž orgánové vládní dle své vůle pohybují. Autonomní členové školních rad svou neznalostí poměrů do dnes školství více uškodili než prospěli. Učitelstvo proto zcela právem žádá, aby ve školních radách bylo větším počtem členů zastoupeno. Dnes má učitelstvo v místních a okresních školních radách po jednom, nejvíce po dvou členech. V zemské školní radě není učitelstvo škol obecných a měšťanských vůbec zastoupeno.

Z dějepisu radí úřední výklad k osnovám vybírati periody, které měly účinek na kulturní stav přítomnosti. Jisto jest, že jedině dějiny práce, vzdělanosti, umění mají pro lid obecný vzdělavatelný význam. Jinak učivo dějepisné jako souhrn pouhých fakt jest ponejvíce bezcenno. Fakta dějepisná jsou jen tehdy užitečna, když z nich odvoditi lze závěry jak se chovati, jak žíti uvědoměle a s cílem. Spencer správně poukazuje, že jediná věc, kterou dlužno znát z dějepisu, jediná věc, která má cenu praktickou jest ta, kterou jmenujeme přírodopisem společnosti, čili popisnou sociologií. —

Tolstoj ve svých paedagogických úvahách dovozuje, že pro dítě a vůbec pro člověka, který ještě žíti nezačal, není nijakého zájmu dějinného. Je tu pouze zájem aestetický, umělecký. Dětem se líbí dějepis jen tehdy, je-li obsah jeho umělecky zábavný. Zájmu přísně historického děti — dle slov Tolstého — nemají a míti nemohou. Účel dějepisného vyučování vidí Tolstoj jako Spencer v buzení zájmu pro vědomosti, jak žilo, organisovalo a rozvíjelo se lidstvo v různých dobách a v zájmu pro poznání těch zákonů, kterými žije lidstvo současné. Dějepisného vyučování možno užiti k rozvoji a ukojení zájmů aestetických a uměleckých, jež dětem jsou vlastní. Správně žádá Tolstoj, aby se v dějepise začínalo dějinami nejnovějšími, jež jsou přítomnému životu nejblíže. —

K otázce vyučování dějepisu v našich školách přinesl v posledním čísle „Nový Život“, článeček J. Svozilův. Největší vinu toho, že historie není dosud jak by býti měla učitelkou života, že není v náležité míře majetkem lidstva vidí J. Svozil v našem školním vyučování. Účel dnešního vyučování dějepisného vidí v pěstování loyálnosti. Dějepis ve školách obecných i středních podávaný hoví kultu osob a následkem toho stává se nesociálním a nekulturním vůbec. Okolo jistých osobností musí za každou cenu udělati aureolu. Náš dějepis ve školách jest historií bitvovou. Učil a učí řeznictví. O každém panovníku vykládá kolikrát, a s kým se pral. Měl by podávati žákům život národa, jeho duševní a hmotnou práci. Měl by jednati o době předkřesťanské, její zřízeních, o pokřestění a vlivu křesťanství na společnost, o vývoji sociálním a spojeném s ním úpadku ducha křesťanského, o reformaci a vůbec o celém rozvoji společenském. Katolíku dle „Nov. Života“ netřeba prý se báti pravd dějepisných, byť by ukázaly jakékoli chyby na zástupcích katolicismu. —

Má-li býti ve vyučování dějepisu na školách zjednána žádoucí náprava je třeba předem dějepisnou látku v čítankách z kořene změniti a upraviti ve smyslu úředního výkladu k osnovám. Známo jest, že orgánové školního úřadu nařizují upravovati učivo dle chatrného materiálu obsaženého v čítankách. Je bědno podívati se, jak vypadají v tomto

směru školní čítanky národa, tak upřílišněně hovícího historismu, národa, o němž kdesi praví Machar, že „jde do předu s hlavou otočenou v zad“, národa oslavujícího právě v těchto dnech muže, který na pravý význam dějin jeho ostré světlo vrhl. Dějepisné učivo v nyní užívaných čítankách, kdesi trefně pojmenovaných „tureckých“ je zastoupeno řadou článků o Hunech, Avarech, Tatařích, Maďarech a zvláště Turcích, o řadě křižáckých výprav do Palestiny, o vzniku, rozvoji a pádu říše Osmanské, o výpravách německých císařů do Říma za ochotné asistence českých knížat, o kněžnách českých, zakladatelkyních panovničích rodů, o králi Janu Lucemburském, který pro svá dobrodružství ve válkách a bitvách, nazván byl „korunou rytířstva“ a pod. Za to marně by se v čítankách hledalo třeba jen několik stránek, osvětlujících dobu, v níž národ, jak praví Palacký, předčil vzděláním všechny své sousedy, dobu, kdy národ v Českém Bratrství náboženství křesťanské upravil si duchem svým, duchem českým a dle něho celý svůj život zreformoval. Tak o těch několika — nejsvětlejších stránkách našich dějin, při nichž, jak píše básník, „nemusí se krev nám v líce hnáti buď studem, nebo vztekem, nebo hněvem, při nichž člověk steskem vzdychne“ — české dítě z čítanky školní se nedoví. Kulturní stránka dějin je v čítankách téměř docela opomenuta. Bylo by hodno jubilejního roku stých narozenin Palackého, kdyby v této otázce vyučování stala se rozhodnější náprava. —

Jedinou jenom poněkud pozoruhodnější změnu zaznamenati možno v nově vydaných osnovách. Vypustilo se z osnovy psaní písmo německé t. zv. švabach, který již v samém Německu namnoze se opouští i ustupuje písmu latinskému. —

Nové vydání učebných osnov pro školy obecné v Čechách nestane se patrně příčinou žádoucího pokroku ve vnitřním rozvoji školství.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. V Symposionu p. H. Kosterky vyšla knížka K. Kamínka „Dissonance“. Skutečné dissonance! Dissonance autorova nitra se zevním světem, boj jeho duše proti materii. Celou knížku proniká tento úsilný zápas proti hmotě, jejíž vítězství konec konců spisovatel uznává. Jeho bezejmenní hrdinové plni zžíravé touhy odvracejí se od zevního světa do svého nitra, hledají nové zářivé kraje divokých vegetací, nepoznaných, netušených kultur, plné života a čistých vášní, opojivých vůní a příjemně zladěných barev — — jeho hrdinové touží vysoko nad ten svět, v němž dole, tak hluboko, tak nekonečně hluboko, jako trpaslíci, k zemi přirostlí, zápasí lidé, strhaní, sehnutí, bez křídel a bez úsměvu na sevřených rtech. Jeho hrdinové vycházejí ven — ven hledat duši, jako v pohádce vycházejí chudí, prostí za ideálem svých princezen. Uprostřed cretinů chtějí budovati svá nová Města, tvořiti nové lidi, otvírati nové obzory, pod širokými plachtami nízkosti vystavěti nové chrámy a zlomiti hole nad zapadlým a dáti vzejíti novému, obrodnému, zlatému slunci, chtějí vyvolati ze stínu neznáma odstíny nových tonů a vůní, vdechnouti do hmoty nový život a spojiti rovné v duševním bratrství, evoe volati nově zrozeným jitrům — — Ale vosková křídla roztávají příliš brzy, dostavuje se probuzení, ostré poznání a také propadnutí hmotě. A když přece se vymaňují a v duševní lásce dostupují nejideálnější realisace svých snů, opět a opět strhuje je hmota a proklínají to měkké, rozpálené, surové, škubající sebou maso.

Tato knížka není jen konstruovaná, jistě autor podává tu velmi mnoho z toho, co sám prožil ve svém nitru a co sám prozápasil. Reelně asi stojí mu nejblíž „Píseň o bolestech“. Ale vlastně stojí mu všechny blízko tím, že všechny jsou odrazem jeho nitra, ne-li tedy již zevního života. V této knížce hlásí se na všech stránkách přímo zimničná touha autorova, dostat se z nízkosti a hmotnosti života, jímž necítí se uspokojen, rozbit okovy tělesnosti, ale tělesnost je tak silná, že opět a opět do ní padáš — marně se bráně. Až smrt přináší vysvobození po trapné cestě života. „A pak byl konec — byl konec, když položili jej na lože do měkkých, bílých pláten a když cítil, jak tepny přestávají bíti, krev stydne pomalu v žilách a tělo tuhne a nervy hasnou, když vlažné, hedvábně jemné prsty něčí tlačily jeho víčka . . . Tělem jeho projelo něco nesmírně sladkého, neznámé kraje plné divoké, vznešené nádhery, rozlily se před jeho stlačenými zraky a rty jeho, bledé, sevřené skřivily se k úsměvu . . . A to byl za celou jeho cestu první, opravdový, upřímný, šťastný úsměv.“

Tedy v smrti překonání života — ale vlastně i překonání sebe. Neboť ten celý zápas, ty všechny dissonance, hlásící se z knížky, nejsou namířeny jen proti zevnímu světu, nýbrž — kdo chce rozumět, porozumí — nýbrž i proti vlastnímu autorovu „já“. Tendence jeho snad vědomě nesměřovala k tomu cíli, ale myslím, že soudím správně, vidím-li podstatu a význam této knížky právě v tomto boji se sebou samým, v tom překonávání dekadence, z níž autor vychází a do níž opět padá. Chce, úsilně chce zmoci sebe sama, chce zmoci i život kolem sebe, ale nepropracoval se ještě, aby opravdově překonal. A když uzavíráš knížku, cítíš, že neřekl svého posledního slova, že zápas trvá — — — a potrvá.

K. Kamínek je dekadent: i obsahem tedy i stylem. Styl je velmi malebný, plastický, přesycený těžkými, plnými výrazy. Tam, kde méně sytý, je však rozhodně působivější.

Od takové knihy ovšem značnou mezeru překročíš, vezmeš-li do ruky některý ze spisů, nedávno vyšlých v Ottově laciné knihovně. Na příklad Mužíkovy povídky „Skvrny a paprsky“ nebo Jahnovu knihu „Nevzešlo ráno“ nebo konečně Raisovy dva obrazy „Půlpáni“. Nezajímavé však to není. Tak jasně, tak prakticky lze tu z knih poznati zcela různé typy lidí, zcela různé dvě generace. Dva kontrérní světy tu vidíš. A nedivíš se také již naprostému, vzájemnému neporozumění si těchto dvou světů. Je tu skutečně propast, jsou tu skutečně dvě zcela různé půdy a dvě zcela různá ovzduší, na nichž a v nichž vyrostli ti a onen. Tu podle jejich knih dalo by se sledovat, jaká půda a jaké ovzduší, daly by se hledat kořeny a kořínky. A dalo by se i ukázat, jak u p. Kamínka ještě všechno je schopno rozvoje, jak vlastně tu teprve krok na jisté dráze vykonán, kdežto zde vše již jaksi ustáleno a hotovo.

Aug. Eug. Mužík je prostý, srdečný člověk. Hledá v životě dobro a je přesvědčen, že dobra lze nalézti. Kdo hledá zlo, mýlí se. Následuje trest, kdežto odplatou dobra je vnitřní uspokojení. Ten trest není všude zjevný, ale p. Mužík svými krátkými črtami dává tušiti, že zevní, světská odplata za nešlechetné skutky není to pravé, za čím má jíti člověk.

Jahnovy obrazy z valašské dědiny, shrnuté názvem „Nevzešlo ráno“ nesou se stejným směrem. Jsou však propracovanější a patrně víc odpozorovány reelnímu životu. Zdali správně neb nesprávně, nedovedu posoudit, neznaje života valašských dědin. Ovzduší Jahnových povídek je smutné, cítíš tvrdost, tíhu a klopotu světa, jejž líčí. Hlavně zamlouvala se mi povídka „Smrt starých“, působící svou nezakrývaností a nehledaností slohu. Jsou jisté věci, které se dají pouze takto vyslovit, nedovedu si alespoň představit, že by tato povídka působila víc, kdyby byla podána jinak.

Raisovi „Půlpáni“ ovzduším a rázem svým přibližují se těmto dvěma knihám. V prvém „Jen povrch“ vylíčil neblahé následky povrchního vychování a povrchních názorů životních na venkovské ženě, kterou touha po dobrém bydle a jistá zpanštělost zavedly k cizoložství. Ovšem Rais nelíčí psychologicky působení těchto vlivů, předvádí hotový obraz, v němž zvlášť do ostrého světla staví jistou povrchnost a okázalost maloměstského života. Podobně i v druhém obraze „Skleník“. Podává tu velice rozvláčně spředenou historii o učitelce, která provdavši se, do domácnosti nepřinesla

si skleník, čímž vyvolala úžas a pomluvy celého malého města. Je to víc humoreska a byla by vyhověla svému účeli, kdyby na místě na 150 byla napsána na 10 neb 20 stranách. Obě tyto práce nevynikají ani myšlénkově ani líčením.

A ještě dál od světa Kamínkových Dissonancí ocitneš se románem Bohumila Brodského „Odumřelá ratolest", historií to dvou bratří, z nichž jednoho hmotný prospěch zavedl k odrodilství. Román tento směřuje svou tendencí proti vlastenecké vlažnosti, ale pohybuje se v rámci známého, běžného vlastenectví, nikde nevidíš jen poněkud hlubšího nazírání.

A když již o tom vlastenectví je řeč, tedy ještě citát z Bodláčí J. Myslíka:

„Vlast svou máme milovati!
„Vlastenci" nám káží:
nu, když se jim to tak líbí,
kdo pak jim překáží?

Ale to vám připomínám
jen tak pro ukázku:
není lepší věnovati
lidem tuto lásku?"

Z.

Joh. Volkelt **Aesthetik des Tragischen.** Mnichov, Beck, 1897.

Volkelt, známý zvláště svými studiemi o Kantově kritice a přednáškami k úvodu do filosofie pokouší se ve spise přítomném o to, aby theorii tragického, jež dosud jednostranně byla vzdělána na podkladě určitých děl literárních bez náležitého zřetele k novějším zjevům uměleckým, dodal „více všestrannosti, hybnosti i přispůsobitelnosti, aby ji osvobodil od předsudků, ať z názoru světového nebo nálady životní pocházejí, aby uvedl v ní s rozhodností zřetel hodnot relativně oprávněných a rozmanitě odstupňovaných a aby vzdálil pevně zakořeněnou náklonnost myšlení našeho po upřilišování a zevšeobecňování důležitých ojedinělých momentů". Spis tvoří doplněk a pokračování na téže dráze, na niž spisovatel ve svých „Aesthetische Zeitfragen" nastoupil. Hlavními podmínkami tragického jsou mu lidská velikost a neobyčejný bol.

Mimo jiné líčí spisovatel podmínky tragičnosti zločinu, neboť tragické nemá vždy úkol povznášeti, očisťovati, nýbrž i utlačovati a snižovati. Aesthetické názory spisovatelovy jsou abstrahovány mimo jiné též z moderních autorů, jako jsou Zola, Ibsen, G. Hauptmann. Tragičnost nenalézá Volkelt výhradně v jednání jakožto projev mohutné, silné vůle ani nepožaduje záhuby tragického reka, ale vidí ve světle literární moderny tragičnost i v životě vniterním ve „projevování se osobností pomocí slov, jež pronášejí". Zvláště zajímavě a pěkně jsou psány stránky věnované poměru tragičnosti k pessimistickému názoru životnímu. *J.*

E'. Durkheim, **L' Année sociologique.** První ročník (1896—97), 1898.

Durkheim podává tu za spolupracovnictví četných spisovatelů sociologických roční zprávy o literatuře sociologické. Napřed čteme dva články (od D. o incestu a od Simmla a socialních formách), pak následují kritiky a referáty ze všech oborů sociologických (sociologie všeobecná, náboženská, právní atd.). Alespoň 350 knih je zaznamenáno: některé referáty dost dlouhé, někdy jen stručná zpráva. *S.*

ZPRÁVY.

Zpráva c. k. živnostenských inspektorů o činnosti jejich v roce 1897. Právě byla vydána výroční zpráva o činnosti živnostenských inspektorů rakouských v roce 1897, patnáctá od vzniku této instituce a první za vrchního řízení nového ústředního inspektora Kleina. Tlustý svazek letošní (stran LXXV a 409), podává málo, co by nebylo celkem známo již ze zpráv předchozích. Sem tam nějaký detail zajímavější, ale obraz v celku je pořád týž. V dřívějších letech aspoň u jednotlivých referátů bývaly monografie některých oborů průmyslových, zejména průmyslu domáckého; letos není tu ani jediného článku popisného, zpráva všeobecná jako všechny zprávy o jednotlivých obvodech inspektorských stejným unavujícím pořadem obsahují všeobecnou část (číslice o počtu prohlédnutých závodů a dělnictva v nich zaměstnaného, o vyřízených spisech úředních atd.), dále povahu a zařízení dílen a bytů, nemoci, úrazy a jich zamezování a nemocenské i úrazové pojišťování, dále pracovní dobu, přestávky pracovní a nedělní klid, výkazy a seznamy dělnické, pracovní řády, výbory dělnické a placení mzdy, živnostenský výcvik mladistvých pomocníků a učednictví, hospodářské postavení dělnictva a hnutí dělnické.

Předkládací zpráva ústředního inspektora ministrovi obchodu otevřeně prohlašuje, že inspektoři v dosavadním počtu následkem každoročně rostoucí agendy při řešení svých úkolů zápasí se vždy většími obtížemi. a že zejména nejsou s to vyhověti požadavkům, jaké na ně dlužno činiti se stanoviska zamezování úrazů. Úrazovému pojištění podléhá nyní přes 80.000 podniků průmyslových, z nichž však byla vloni revidována pouze sotva osmina. Inspektoři súčastnili se dále vloni pouze 557 vyšetřování o nastalých úrazech, ačkoliv jim jich bylo oznámeno desetkrát více. Na vlastní službu inspekční vypadalo vloni u všech ispektorů celkem 4944 dní, za to bylo úřadům podáno 8740 dobrozdání a zpráv.

Posud musí inspektoři činiti trestní oznámení proti podnikatelům pro překážení a urážky v úřadě, pro odpírání zpráv a falešné údaje, nehledíc ani k udáním pro přestupky řádu živnostenského, jako pro nezpůsobilé dílny (245krát), pro nedostatek ochranných opatření (181krát), pro nezákonné zaměstnávání dětí pod 12 resp. pod 14 let (28 krát) nebo k práci noční, pro nezákonnou práci nedělní (117krát) atd.

Počet úrazů inspektorům oznámených dosáhl číslice 55.276 (o 11.000 více než v roce 1895), z nichž smrtí skončilo 502 (r. 1896 490, r. 1895 445). Toto neobyčejné vzrůstání úrazů vysvětluje se netoliko množením a rozšiřováním podniků, nýbrž i produkčními methodami směřujícími toliko k nejlacinější výrobě a nedostatkem opatření ochranných, jednak však též podceňováním nebo někdy i nedbáním nebezpečí se strany

dělníků. Zvláště při kamenných lomech, jilovištích a pod. dlužno prý žasnouti nad lehkomyslností, s jakou podnikatelé i dělníci nepečují o nejjednodušší požadavky osobní bezpečnosti.

Pokud lze souditi ze statistiky prohlédnutých závodů, počtu žen zaměstnaných v průmyslu továrním ve skutečnosti proti dřívějšku ubylo, a to i v průmyslu oděvním, textilním, potravním a grafickém. Nápadně přibylo ženského personálu pracovního v průmyslu strojnickém a pro zpracování kovů. Rovněž ubylo v továrnách značně dělníků mladistvých. V jednom podniku na konservy ovocné a zeleninné byla však zase v zaměstnání živnostenském shledána dokonce 3 děvčata teprv osmiletá.

Zkracování denní doby pracovní učinilo, až na několik výjimek, málo pokroku, následkem obecně nepříznivých hospodářských poměrů v r. 1897. Pracovní doba v továrnách bývá dosti často překračována a snahy po zamezení takovýchto nezákonností nemají vždy žádoucího úspěchu. Slévárna a mostárna, která po celé měsíce pracovala (místo maximálních zákonitých 11 hodin) denně 13½ hodin, dostala na učiněné trestní oznámení 50 zl. pokuty, tedy obnos, který není v žádném poměru s užitkem, jehož bylo nezákonným prodloužením pracovní doby docíleno. V malovýrobě mají předlouhou dobu pracovní mlýny (kde jsou často hlídky 30—36 hodinné), cihelny, hostince, detailní obchody, pekárny (jeden zpravodaj vypočetl podrobně jednotlivé výkony, pomocníku pekařskému příslušící a dospěl k pracovní době 21 hodin, statistika pomocnická vypočítává průměrnou dobu pracovní pekařů na 18, učňů na 17½ hodin denně).

Rovněž dosti často bývají překročovány předpisy o klidu nedělním, zejména v maloživnostech, kde se místnosti na ulici v neděli sice uzavrou, ale v místnostech do dvora a pod. se pracuje. Stalo se i, že dělníkům, kteří byli u mistra na byt i stravu, byla v neděli strava odepřena, když se zpěčovali pracovati. Za to ujímá se nedělní klid v obchodech a to částečně i klid celodenní.

Zaměstnávání přílišného počtu učňů a jich vykořisťování inspektoři dle možnosti zamezují. Truhlář jeden pracoval bez pomocníka, ale se 7 učni, jeden zámečník s 2 pomocníky, ale 12 učni a pod.

Rozumí se, že inspektoři při velikém počtu malozávodů živnostenských mohou zjistiti jen některé případy — většina jich ujde pozornosti a stíhání.

Pražský inspektor nalezl v jednom z pražských předměstí tak špatné podzemní díly řemeslnické, že větší počet jich musil býti uzavřen. Zejména pekárny v Praze a předměstích byly v mnohém směru vadny. Týž inspektor často konstatoval, že učedníci musí spáti po dvou a po třech v dílně na loži, které teprv večer se všelijak uchystá a ráno opět odstraňuje.

Na týrání a protizákonné zaměstnávání učňů byly časté stížnosti zejména v obvodu budějovickém. U jednoho mistra musel učeň krásti dlažební kámen z ulice a odnášeti jej do dvora mistrova domu; v noci a v poledních přestávkách musel ze sousední novostavby potají odvážeti stavební kameny, jichž odvezl ponenáhlu asi 15 trakařů, musel odcizovati budky s ptáčaty, byl nad to ještě týrán a když z učení chtěl odejíti, odepřel mu mistr dokonce ještě výuční list, čímž právě celá věc propukla.

Co do výplaty mzdy, panují největší nepořádky v podnicích, kde súčtování se děje ku konci sézony. V jedné cihelně dělníci po několik let dostávali pouhé zálohy, aniž súčtování bylo provedeno. Na oznámení inspektorovo zahájil úřad řízení, které vedlo k okamžité exekuci; tím mohla býti dělnictvu zachráněna aspoň část mzdové pohledávky, která obnášela asi 3800 zl.

Srážky ze mzdy za dluhy v kantině a hostinci nejsou řídkostí, dělnictvo bývá leckde odpíráním záloh, propouštěním a pod. donucováno bráti potřeby u obchodníků nebo v hostincích se zaměstnavatelem ve spojení jsoucích. Časté jsou i srážky za rozličné potřeby při práci, za osvětlení, za zkažené zboží a poškozené nástroje, nepatřičné srážky za pojišťování nemocenské a úrazové a j.

Celkový hospodářský stav dělnictva nebyl loni nikterak právě příznivý, což souvisí se všeobecnou stagnací průmyslu našeho vůbec.

Zajímavo jest, že zvláště v Praze množí se podniky zakládané družstvy dělnickými; je tu již výrobní družstvo kloboučnické, knihtiskárna, knihařství a pekárna dělnická. *G.*

„Domovina“. V „Proslovu“ dle „Zprávy o činnosti spolku Domovina za rok 1897—1898“ nedávno vydané, čteme: „Spolek náš má předůležitý cíl; a žel, nemá v Čechách soka. V Anglii, v Americe, v Německu jest mnoho takových spolků, ale v zemi Husově a Miličově jen jeden spolek k vydržování ústavu pro mravně spustlé ženy a dívky. Na pravo i na levo máme nepřátelství a těžkosti. Úloha veliká a výlohy také; my více než jiné spolky potřebujeme síly a zmužilosti.“ Připočteme-li „Záštitu“ (která zkáze chce předejít), jsou v Praze spolky dva pečující o vysvobození ztracených z kalu a nízkosti. Členů všech má „Domovina“ pouze 126 (naklád., činných a přispívajících). Za rok bylo v ústavě 21 chovanek. Jaké jsou to historie přesmutné a bolestné. Kdo můžeš podepřít, podepři Domovinu. „Zprávu“ lze obdržet na Žižkově, Slavětínka 467, také zdarma.

Umělecký vkus. Nedávno četl jsem ve vídeňském „Zeitu“ článek, v němž jistý Harald Graevell van Jostenoode stýská si na nedostatek uměleckého, originelního vkusu u Němců. Lze prý vzíti do rukou anglické umělecké časopisy „The Studio“, „The Artist“, „The Magazine of Art“, aby vysvitlo, jak daleko napřed jsou Angličané v tom směru, zvlášť od té doby, kdy mužové jako Ruskin mělo vliv na domácí vkus. Němci prý stojí tu pod cizím zejména francouzským vlivem. Teprve v novější době počínají se emancipovat a tu tedy nutno prý stvořit most mezi t. zv. vysokým a malým uměním. Umělecký průmysl v Německu právě tím prý trpěl, že „vysocí“ umělci pokládali pod svou důstojnost, spojovat se s umělci „druhé třídy“. Tím podvráceno bylo u obecenstva i umělců vědomí souvislosti všech druhů umění. A přece architekti, sochaři, malíři a techničtí umělci vlastně měli by pracovat společně. Mělo by být takové společné všestranné umělecké úsilí, jakého příklad poskytuje stará Hellada. Především i v domácnostech měl by se jevit umělecký vkus. Co platno chodit do gallerií, na přednášky o aesthetice a při tom žít v neaesthetickém okolí?

Platí i o našich poměrech.

Myšlénková povaha středověku. Tvrzení Brněnské „Hlídky“ (č. 6. str. 461), že práce má „Myšlénková povaha středověku“, v „Naší Době“ uveřejněná, jest pouhý výtah z díla Eickenova „Geschichte und System der mittelalterlichen Weltanschauung (Stuttgart 1888) jest úmyslná a vědomá nepravda. O poměru spisu svého k dílu Eickenovu prohlašuji toto:

Spis Eickenův jest základní vědecké dílo o světovém názoru středověkem, a „Hlídka“ zvěděla o něm patrně teprve z práce mé. Spis ten vedle ostatní literatury předmětu studovati a vědecky ho použiti, bylo mým právem i povinností. Učinil jsem tak svědomitě, a pokud jsem díla Eickenova použil, vždy se ho též dovolávám (srov. na př. str. 2, 6, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 26, 44, 46, 47, 48, 51). Toto faktum p. kritik v „Hlídce“ schválně zamlčel, podobně jako citáty z Eickena úmyslně musil dříve si upraviti, aby jakási podobnost s některými místy spisu mého se ukázala. Podobnost ta přirozeně stejnou povahou věci sama sebou jest dána. Pravím-li na př. všeobecně, že ve vzniku křesťanství měl Řím účast politickou, Řecko filosofickou a Židovství náboženskou, jest to pravda všeobecná, již nejen Eicken, nýbrž i mnozí jiní nesčíslněkrát týmiž slovy pověděli, protože prostě jinak vyjádřiti se nedá. Kdo zná Eickena i spis můj a tomu, co čte, rozuměti chce, pozná snadno toto: V kap. I. práce mé (str. 1—7) podávám nástin ideového vzniku křesťanství, a postup myšlénkový i konkluse shodují se s Eickenovými v I. díle jeho spisu (Die christliche Erlösungslehre und ihre Vorgeschichte, str. 1—147), jakož se Eickena také dovolávám. Vlastní úvahy mé o myšlénkové povaze středověku jsou založeny na principech a předpokladech jiných, jež Eickena po mnohé stránce doplňují. Eicken charakterisuje zajisté (str. 745) kulturu středověkou „sporem transcendentní ideje náboženské víry s podmínkami existenčními života pozemského“, já však označuji podrobněji věc jakožto „spor ideové podstaty evangelického křesťanství supranaturalistické a supraracionalistické s existenčními podmínkami bytu a života pozemského, jež o přirozenost vezdejší a důvěru v sílu a moc rozumu se opíraly“. Pojmy supranaturalismu a supraracionalismu křesťanství naproti naturalismu a racionalismu starověkému charakterisují mi středověk, a vůdčí myšlénka tato — jíž u Eickena vůbec není — určuje i celý postup myšlénkový mé práce. S Eickenem společny mám toliko některé doklady a fakta, pokud však jsem je přejal od něho (a nikoli z pramenů původních), všude poctivě poznamenávám, ač to mou povinností nebylo. Shody středověku se supranaturalismem i supraracionalismem křesťanským, jakož i odchylky od něho vykládám úplně samostatně a nově, podobně jako příčiny neshod křesťanství evangelického a historického, poměr Platonismu a Aristotelismu, realismu a nominalismu, středověkou metafysiku (problém theologický, christologický a anthropologický), fysiku, kosmologii, geografii a historii i středověkou organisaci vědecké práce a činnosti školské. O mnohých věcech těchto není u Eickena vůbec ani zmínky.

V podrobnostech k ostatním výtkám „Hlídky“, pokud co věcného obsahují, jakož i k vážné a věcné kritice p. Šrámkově v „Novém Životě“ odpovím zvláštním článkem v „Naší Době“.

Na Smíchově 9. června 1898. *Fr. Drtina.*

Středověk a křesťanství.

Napsal Fr. Drtina.

I. Dějiny filosofie a věda náboženská. — II. „Universálnost“ křesťanství Ehrmannovského. — III. Neshoda křesťanství evangelického a historického. — IV. Raymundus Lullus a Raymundus de Tárrega. — V. Sv. Augustin protestantem. — VI. Vyučování náboženské. Náboženství a zbožnost. — VII. Křesťanství, katolictví, klerikalism.

I.

V listech katolických objevily se dvě kritiky článku mého o myšlénkové povaze středověku v „Naší době“ uveřejněného, s určitou tendencí, aby práci mé vtiskly jednak znak smýšlení protikřesťanského, jednak aby obvinily mě z nesamostatnosti a nepůvodnosti ve vývodech mých. Úvaha p. J. Šrámka v „Novém Životě“, nadepsaná „K dějinám našeho nejnovějšího bádání o myšlénkové povaze středověku“, jest věnována výhradně práci mé, a psána jest tonem vážným uznávajíc, že nechci „spokojiti se s dosavadními tradicemi o černém středověku mezi vědeckým polosvětem českým valně rozšířenými“ a konstatujíc dobrou vůli a vážnou snahu mou; připouští tedy též vážnou diskussi. Za to p. Ehrmann v Brněnské Hlídce užil všech prostředků a vynaložil mnoho zlomyslného úsilí, aby práci mou zlehčil, samostatnost její popřel a v klerikálním zanícení z „balamucení světa“ mě nařkl.

Naproti oběma posudkům těm namítá se předem jedna otázka zásadní. Pozornost jistou vzbudilo v českém světě katolickém, že se u nás o otázce náboženské přemýšlí, že „laikové“ chápou se práce a chtějí poučovati intelligenci naši o významu náboženství, zvláště o vzniku a rozvoji křesťanství. Fakt tento každého opravdového přítele náboženství by zajisté potěšil, neboť dokazuje, že „indifferentism“, na nějž se nejednou u nás v kru-

zích kněžských trpce naříkává, není snad tak velice rozšířen, jak se myslí — a přece duchovní naši neradi to vidí, ano s nedůvěrou i podezříváním snahy po vědeckém studiu otázky náboženské sledují, upírajíce laikům sebe vzdělanějším k tomu právo a sebevědomě hlásajíce, že theologové sami o náležité osvětlení náboženství dosti se již postarali. A zde důrazně třeba vytknouti, že studium vývoje náboženského nemůže býti výhradným a nedotknutým polem určitého vyznání ani jedné církve a její theologie, a že zejména dějepisec filosofie má právo i povinnost studium to vědecky pěstovati.

Věc jinde jest jasná, samozřejmá, nesporná, u nás i zde třeba odstraňovati předsudky a nedorozumění. Co jest náboženství a jaký jest poměr jeho k vědě a filosofii? Jsou to zajisté sestry sourodé, vyjadřující obě povšechný názor o všemmíru. Kdežto však náboženství má svůj původ v citové a volní stránce bytosti lidské a pomocí obrazotvornosti symbolicky zrcadlí nám podstatu jsoucna, filosofie vyrozujíc se z čistého theoretického přemýšlení chce v pojmech prokázaných sestrojiti jednotný názor světový. Náboženství a věda jsou nutné živly duševní činnosti národů. Náboženství jest instinktivní vědou ohromné většiny lidstva, filosofie jest náboženstvím nepatrné menšiny lidí abstraktně myslících. Odloučiti však úplně jedno od druhého nemožno. Každý člověk obého má potřebí, ježto jest na jedné straně bytostí rozumovou, na druhé citovou a volní. Obé se proniká vzájemně. Věda a filosofie vyvinula se z původního náboženství, ale toto samo bez vědy pokleslo by na pověru, stejně jako filosofie na určitém stupni vývoje nabývá povahy náboženské. Náboženství stejně jako věda jest nezbytný zjev pro společnost lidskou. „Málo jest toho, co víme, ale daleko více toho, co nevíme," tato věta jest pro poměr obou důležita. Dogmata náboženská nemohou býti proto výrazem pravd theoreticky dokázaných, ale jest v nich symbolicky naznačena řada problémů, k nimž odpovědi nemá rozum, o nichž však dumá a tuší srdce, naopak zase o nepatrném bodě nekonečné skutečnosti poskytuje poučení věda a filosofie pravdy své pojmově vyjadřujíc; odváží-li se na problémy, které jsou nad síly lidského rozumu, stává se nutně sama náboženstvím.

Příbuznost a přece zase různost obou těchto projevů duševního života lidského na nejvyšším stupni jeho vývoje odtud se udává. Náboženství bylo dlouho výhradným předmětem vědeckého

zkoumání v theologii. Tato bývala součástí metafysiky (u Aristotela), ano vrcholem jejím, dnes však omezujíc se jen na určité vyznání náboženské, vykládá dogmata jeho s vírou v nadpřirozené jich zjevení a tendencí apologetickou, i nemá té všestrannosti, všeobecnosti a nepředpojatosti, jíž po vědeckém studiu náboženství jako celku požadujeme. Proto v době nové s emancipací vědeckou zároveň vyvíjí se filosofie náboženství, jejíž úkolem jest souvislé vědecké zkoumání a poznání úkazů, které v souhrnu svém plnost života náboženského tvoří. Hlavně třemi směry nese se studium toto: 1. historicky snaží se vývoj jednotlivých útvarů náboženských stopovati, 2. psychologicky vykládá vznik náboženského cítění a představování, 3. metafysicky přemýšlí o podstatě náboženských představ samých, o oprávněnosti jich věcné a souvislosti s celkovým názorem světovým.

Věda náboženská nestojíc ve službě určitého vyznání má se vyznačovati naprostou nestranností a objektivností. V tom jest její oprávněnost. „Dokud zajisté křesťan na náboženství pohanskými nazývaná — nemluvě o vlastním jeho náboženství mateřském, židovství — dívá se jako na prázdnou pověru, i tam, kde jich nezná, pokud katolík protestantovi a protestant katolíkovi nicotnost a zhoubnost jeho soustavy náboženské s vášnivou horlivostí předstírá, musí býti ponecháno místo pro vědu, která se nade všechny soustavy náboženské staví, aby vyzkoumala pravdu o náboženství neupadajíc při tom ani v úlohu obhajce ani žalobce“.[1])

V době naší v popředí studia náboženství vstoupil hlavně moment historický a srovnávací. To se uznává všeobecně. Vždyť „Hlídka“ sama v I. ročníku svém přinesla pěknou studii „o srovnávací vědě náboženské“ z péra p. J. Olivy. Rozvojem studií historických, které jsou charakteristickým znakem 19. stol. byl dán též účinný podnět ke studiu dějin náboženství a ke srovnávání kritickému jednotlivých náboženských soustav. Takto filosofie náboženství stává se přirozeným doplněním theologie. Tato nesmí se omezovati jen na náboženské určité vyznání a studovati je v orthodoxní jeho výlučnosti, u nás specielně nesmí se omezovati jen na křesťanství a židovství, nýbrž musí k tomu pracovati, aby vystihla život náboženský v plnosti a povšechnosti jeho. Náboženství křesťanské nemůže býti zajisté dokonale po-

---

[1]) Bender W., Der Kampf um die Seligkeit (Bonn 1888), str. 3.

chopeno, nestudujeme-li mimo židovství zároveň náboženský a kulturní život světa řecko-římského i náboženství slovanských a germánských národů. V tom směru theologie musí se rozšířiti, zevšeobecniti.

A naopak z tohoto stavu věcí se udává nejen právo, nýbrž i povinnost dějepisce filosofie, aby ve vývoji jejím svědomitě přihlížel k momentu náboženskému, pokud součást myšlénkové povahy určité doby tvoří, stejně jako všímati si musí dějin politických, kulturních, literárních, uměleckých i odborně vědeckých určité doby. Článek můj neměl úkolem „řešiti otázky náboženské“, ale zachytiti v jednotném obraze myšlénkovou povahu středověku, i bylo přirozeně mou povinností vylíčiti i moment náboženský jakožto vynikající její znak.

Jest samozřejmo, že dějiny náboženství jsou v příčinném a velmi těsném styku s dějinami filosofie, a že v těchto dosud neprávem k vývoji náboženskému málo se přihlíželo. První filosofové byli nástupci theologů. Popírá-li se i, že filosofické soustavy orientální působily ve filosofii řeckou, toho aspoň popříti nelze, že náboženské vlivy orientu na náboženství hellenské byly značné a jeho prostřednictvím i ve filosofii řeckou velice působily. Pythagoras i Xenofanes byly zároveň náboženskými reformatory, náboženské povahy bylo působení Sokrata, Platona i Aristotela, za stoicismu a epikureismu styky s náboženstvím se množí, za doby pak novoplatonské a novopythagorské studium dějin filosofie bez dějin náboženství jest krátce nemožno. Tím více to platí tedy pro středověk, kde filosofie s náboženstvím splynula v jednotnou, velkolepou synthesi.

Pochopí tedy snad p. Ehrmann, že dějiny ideí náboženských jsou součástí nad jiné podstatnou dějin filosofie a že kdo o těchto píše, nemá býti kaceřován proto, že si náboženství všímá?

II.

Ale ovšem, vytklo se mi (od p. Šrámka), že nepojímám křesťanství v jeho universálnosti, a (od p. Ehrmanna), že celý spis můj svědčí o naprosté neznalosti náboženství křesťanského, jemuž prý vůbec nerozumím.

Universálnost křesťanství jest pojem velmi pružný, jenž se dá libovolně, dle potřeby napínati a stahovati. „Universálnost

křesťanství pro všecky časy a poměry, všecky lidi a povahy (dokonalé a méně dokonalé)," jak to p. Šrámek formuluje, rovná se mi kulatému trojúhelníku. Křesťanství se vyvíjelo, a třeba přece různiti mezi tím, jak v jednotlivých dobách bylo pojímáno. A že by křesťanství evangelické připouštělo názory mezi sebou neshodné, snad ani p. Šrámek nevěří. V odst. II. jsem podrobně vytkl, jak se křesťan staví k životu časnému, k bohatství, statkům, zdraví a kráse tělesné, k mužnosti a statečnosti, k životu veřejnému a rodinnému, a nazval jsem pojímání křesťanství v negativních ctnostech pokory a trpělivosti a v positivném milosrdenství vrcholící supranaturalismem křesťanským, vylíčil jsem dále, jak původní křesťanství pohrdá moudrostí světskou, ba ji přímo bláznovstvím nazývá, a pojmenoval jsem tuto vlastnost jeho křesťanským supraracionalismem. Jestliže pak ve středověku objevuje se řada úkazů se znaky těmito — proti nimž odpůrci moji nic nenamítali — naprosto neshodných, o lásce k životu vezdejšímu, o důvěře k vědění lidskému svědčících — nedá se neshoda tato nikterak přikrýti frasí o universálnosti křesťanství, jako se nedají smířiti voda a oheň. Žíti světu a nebi nelze zároveň, jak sv. Augustin vytýká — obé tedy křesťanstvím býti nemůže. Odchylky křesťanství evangelického a historického jsem naznačil podrobně, i pokusil jsem se je vysvětliti z celkové povahy středověku, jež jest mi charakterisována „sporem ideové podstaty evangelického křesťanství supranaturalistické a supraracionalistické s existenčními podmínkami bytu a života pozemského." Konstatuji s politováním, že odpůrci moji ignorovali celý myšlénkový postup mé argumentace, že čtenářstvu svému neposkytli ni nejmenšího pojmu o obsahu mého spisu, ale ztratili se v jednotlivostech nezávažných.

Klassický jest p. Ehrmann. Stálý refrain posudku jeho zní, že křesťanství nerozumím a že je povrchně pojímám. Sám názoru vlastního o podstatě křesťanství nepodává, ale — facta loquuntur — zdá se, že skutkem a příkladem v celé kritice své znázorniti mi chtěl, čím mu křesťanství jest. A křesťanství p. Ehrmannovo jest mi krátce nekřesťanské, neboť hlavní jeho znaky jsou úmyslná nepravda, zatajování, překrucování, podezřívání, pomluva, zlehčování. Všimněme si aspoň některých projevů křesťanství Ehrmannovského:

Uvádím-li (na str. 27), jak středověk historicky nebyl orientován a na doklad dovolávám se sv. Justina, jenž věřil, že Platon

se znal s Mojžíšem aneb aspoň z něho čerpal — p. Ehrmann krátce hlásá, že to můj názor.[1])

Popisuji-li v II. části podrobně podstatu křesťanství evangelického a na konci resumuji slovy „toť podstata křesťanského supranaturalismu“ — vztahuje p. E. slova má úmyslně k poslednímu odstavci, a předělá si smysl bez dlouhých okolků, že prý „chudoba a panenství“ jsou mi podstatou křesťanství.

Pravím-li, že svět vezdejší pro křesťana neměl ceny, a podruhé, že neměl ceny absolutní — je to p. Ehrmannovi hrozná nedůslednost.

Zvláště však se bojí p. Ehrmann názorů křesťanských o dobrovolné chudobě. Dím-li, že ji Kristus doporučuje svým učenníkům, upozorňuje mě, že ne všem, nýbrž jen „dokonalým“, k nimž sebe p. Ehrmann patrně nepočítá. Jest fakt, že papež Jan XXII. za kacířství prohlásil názor, že by Kristus a apoštolové jeho byli bývali bez majetku. Vysvětluji to tím, že chudoba počala býti církvi nepohodlnou — p. E. protestuje (při tom udělal z censury papežovy hned dogma!) — ale neměl toho dělati. Vždyť ještě dnes vidí svět celý, že církvi t. j. vysoké hierarchii a některým řeholím, jež chudobu slibují, přece pohodlnější jsou bohaté statky, nádherné hostiny, pivovary, vinohrady atd. O radě evangelické dobrovolné chudoby měl by p. Ehrmann mluviti opatrněji. Křesťanství původně neznalo výtěžku práce hmotné, majetku soukromého neuznávalo. Dokladů uvedl jsem několik, u Eickena najde jich p. Ehrmann více. Dle sv. Tomáše — u něhož p. Ehrmann nemohl nalézti nauky mnou mu přičítané — jest společný majetek právem přirozeným, („ideální forma životní onoho původního nehříšného stavu“, jak dí Eicken), a toliko užívání věcí jest

---

[1]) Užil jsem výrazu „znal se osobně“ zřetelem k pověsti ve středověku všeobecně rozšířené, že Sokrates znal se s Abrahamem, Platon s Mojžíšem a Seneka se sv. Pavlem. (sr. str. 49.) Pro sv. Justina ovšem v této krajnosti názor ten asi neplatí, sv. Justin tvrdí jen, že Platon z Mojžíše čerpal, a tu je ovšem dvojí možnost: buď se předpokládá styk osobní aneb poznal Platon za pobytu svého v Egyptě spisy Mojžíšovy. Doklady ze svatého Justina jsou četné, uvádím jen: Apol. I. 81 E: Ὥστε καὶ Πλάτων εἰπὼν Αἰτία ἑλομένου, θεὸς δ᾽ ἀναίτιος, παρὰ Μωϋσέως τοῦ προφήτου λαβὼν εἶπε. Tamže 92 E: Καὶ τὸ ἐν τῳ παρὰ Πλάτωνι Τιμαίῳ φυσιολογούμενον περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ὅτε λέγει Ἐχίασεν αὐτὸν ἐν τῷ παντί, παρὰ Μωϋσέως λαβὼν ὁμοίως εἶπεν. Tamže 92 D: Ὥστε λόγῳ θεοῦ ἐκ τῶν ὑποκειμένων καὶ προδηλωθέντων διὰ Μωϋσέως γεγενῆσθαι τὸν πάντα κόσμον, καὶ Πλάτων καὶ οἱ ταὐτὰ λέγοντες καὶ ἡμεῖς ἐμάθομεν.

jednotlivci vlastní; [1]) teprve hříchem dědičným vznikla lakotnost a jejím následkem jest majetek soukromý. Lakotnost způsobila teprve „mé“ a „tvé“ naproti právu přirozenému, dle něhož vše bylo společné.[2]) Proto v životě mnišském jest majetek společný.

Pan Ehrmann viní mě též s patrným rozhořčením, že „ohřívám staré, bludné, dávno již vyvrácené názory progressistické o docela přirozeném vývoji křesťanství ze synthese filosofie řecké s náboženstvím židovským“. Odpovídám dvojí:

1. Byl bych p. Ehrmannovi já i celý svět vědecký povděčen, kdyby nám sám vylíčil „docela nadpřirozený vývoj křesťanství bez oné synthese“. Přiznávám se, síly mé na to nestačily.

2. Nepopírám, že názor můj jest hodně starý, ba tak starý, že p. Ehrmann pomalu by měl dáti první apologety a otce církevní na „index librorum prohibitorum“. Neví opravdu nic ani o učení sv. Justina, jak působil Božský Logos ve světě pohanském, a jak ti, kteří moudrostí jeho osvíceni byvše, zvláště mezi Řeky, v něm žili, de facto křesťany byli, byť i za atheisty byli považováni? [3]) Myslí p. Ehrmann do opravdy, že bez řecké

---

[1]) Summa theol. II, 2. Qu. 66, art. 2 takto uvažuje sub 1. Videtur quod non sit naturalis homini possessio exteriorum rerum. Nullus enim debet sibi attribuere quod Dei est. Sed dominium omnium creaturarum est proprium Dei .... Ergo non est naturalis homini possessio rerum exteriorum. A k námitce této dovolává se ve smysle jejím sv. Basilia i sv. Ambrože a odpovídá v dalším distinkcí, že věci vnější vskutku člověku nenáležejí „quantum ad naturam“, nýbrž toliko „quantum ad usum“, takto: Respondeo dicendum quod res exterior potest dupliciter considerari: uno modo quantum ad eius naturam, quae non subiacet humanae potestati, sed solum divinae, cui omnia ad nutum oboediunt: alio modo quantum ad usum ipsius rei, et sic habet homo naturale dominium exteriorum rerum, quia per rationem et voluntatem potest uti rebus exterioribus ad suam utilitatem quasi propter se factis. A v dalším znova názor svůj stvrzuje slovy „Ad primum ergo dicendum, quod Deus habet principale dominium omnium rerum; et ipse secundum suam providentiam ordinavit quasdam res ad corporalem hominis sustentationem: et propter hoc homo habet naturale rerum dominium, quantum ad potestatem utendi ipsis“. P. Ehrmann, jak vidno, v Summě hledati neumí — ale o mně chytrácky ví — že jí vůbec nerozumím, ba že falešně cituji.

[2]) Tak učil v XV. stol. Angelus Carletus ve své hojně rozšířené Summa angelica.

[3]) Apol. I, k. 46 (str. 83 C): Τὸν Χριστὸν πρωτότοκον τοῦ θεοῦ εἶναι ἐδιδάχθημεν καὶ προεμηνύσαμεν λόγον ὄντα, οὗ πᾶν γένος ανθρώπων μετέσχε. Καὶ οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοί εἰσι, κἂν ἄθεοι ἐνομίσθησαν, οἷον ἐν Ἕλλησι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς ... οἱ δὲ μετὰ λόγου βιώσαντες καὶ βιοῦντες (t. j. mezi Řeky a pohany vůbec) Χριστιανοί καὶ ἄφοβοι καὶ ἀτάραχοι ὑπάρχουσι. Ba sv. Justin zvláště Sokrata za křesťana považuje, pravě, že Krista aspoň po jedné stránce

filosofie křesťanství by se bylo vyvinulo tak, jak se stalo? Byla by to „sancta simplicitas“, kdyby to nebylo — jesuitské.

Jinde byl p. Ehrmann velmi pohodlný. Čeho nemohl vyvrátiti nebo popříti, tomu krátce podložil jiný smysl aneb citoval bez souvislosti textové, a nepoznamenávaje sám nic přičinil v závorce vykřičník (někdy dva), aby se zbožný čtenář mohl domnívati, jak hrozný jsem kacíř. Ale moudré to nebylo, ano mohlo by to vésti k povážlivým bludům. Nesouhlasí-li zajisté p. Ehrmann s větami vytčenými, ale způsob a příčinu nesouhlasu svého neuvádí, pomyslí si čtenář snadno, že jest asi pravdou opak vět těch. Píši-li na př., že křesťanství zavrhuje tělesnou krásu, jest p. Ehrmann pohoršen, neříká ovšem proč, ale čtenář již se domyslí, že tedy křesťanství p. Ehrmanovo neni k ní tak nevšímavé, píši-li, že „člověk v ráji hmotně nepracoval“, p. E. udělá vykřičník, věří tedy, že pracoval, píši-li, že „křesťanu bylo nejspolehlivějším a neklamným pramenem vší pravdy písmo svaté“, nesouhlasí p. E. rovněž a učí tudíž sám, že písmo svaté bylo pramenem nespolehlivým a klamným, nazvu-li Bedu Venerabila mnichem, udělá za to slovo p. E. vykřičník — patrně zapomněl, že Beda Venerabilis žil po 50 let jako mnich kláštera Jarrowského. Ba i omylů tiskových se p. Ehrmann chytá a duchaplně z nich na př. usuzuje, že neznám počtu listů sv. Pavla. Vůbec, jsem hrozný nevědomec. Ani o Kosmovi nic nevím. Teprve z Eickena jsem jej prý poznal. A z čeho tak soudí? Protože oba Kosmu (známé místo o sv. Vojtěchovi) citujeme. Jak ušlechtilé, jak křesťanské!

Ano, křesťanství p. Ehrmannovo nezapře své orientální provenience. Na procenta dovedl přesně odhadnouti, co v mé práci jest cizího, co mého. A jest nemilosrdný, neúprosný. Při nejlepší vůli nemůže prý mi více nežli 10% přiznati. Poznav, že Eickena — pokud jsem zejména doklady z něho čerpal — svědomitě cituji, chytře to zamlčel a prohlásil krátce, že článek můj jest výtah z něho, ba že jsem prý jeho „kompendium“ nekřesťansky vydrancoval. Ovšem důkazy zůstal dlužen. „Vytáhl“ sám z několika vět Eickenových obraty, jejichž shoda s mým vyjadřováním povahou věcí

---

pomocí Logu znal. — Srovn. Apol. II, 10 (48 E): Χριστῷ δέ, τῷ καὶ ὑπὸ Σωκράτους ἀπὸ μέρους γνωσθέντι (λόγος γὰρ ἦν καὶ ἔστιν ὁ ἐν παντὶ ὤν, καὶ διὰ τῶν προφητῶν προειπὼν τὰ μέλλοντα γίνεσθαι καὶ δι’ ἑαυτοῦ ὁμοιοπαθοῦς γενομένου καὶ διδάξαντος ταῦτα), οὐ φιλόσοφοι οὐδὲ φιλόλογοι μόνον ἐπείσθησαν atd.

jest dána — jak jsem v čís. 9. N. D. ukázal, ba, i kde podobnosti žádné není, zvláštní hallucinací ji spatřuje, jako na př.:

Já:	Eicken str. 7.:
„Změna tato zasáhla hluboko ve veškerý život národa římského“.	„Der Entwickelungsprocess von der nationalen zur universalen Idee . . . wiederholte sich gleichmässig auf allen einzelnen Gebieten des römischen Lebens“.

Vskutku, jak přesvědčivé!! Slovo za slovem opsáno!

Na kolik procent odhadl asi tento stkvostný nález? Mnoho se nenamáhal, aby pro nicotnou pomluvu svou, doklady uvedl, nijak nedbaje, že myšlénkový postup mé práce a celá argumentace od Eickenovy se naprosto liší![1]) Ovšem, o celek mé práce a celkový obsah její mu nikterak nešlo, velký jest jen ve směšné mikrologii.

---

[1]) Vždyť rozdělení u Eickena a mne jest naprosto odchylné, jak každý, srovnaje obsahy obou prací, snadno pozná. Jednotlivé části práce mé jsou tyto:

I. Ideový vznik křesťanství.
II. Povaha supranaturalistická a supraracionalistická křesťanství evangelického.
III. Doklady supranaturalismu středověkého lidstva.
IV. Odchylky od názoru supranaturalistického.
V. Smír křesťanského supraracionalismu s racionalismem přirozeným.
VI. Příčiny neshody křesťanství evangelického a historického.
VII. Povaha myšlénkové práce středověké. Filosofie scholastická.
VIII. Středověká metafysika. Idea vykoupení. Realism a nominalism. Poměr platonismu k aristotelismu.
IX. Středověká metafysika, kosmologie, geografie, historie.
X. Středověká organisace školská.

Dílo Eickenovo má však tyto oddíly:

I. Die christliche Erlösungslehre und ihre Vorgeschichte.
1. Das Römerthum. 2. Das Griechenthum. 3. Das Judenthum. 4. Die christliche Erlösungslehre. 5. Das Christenthum und der römische Staat.
II. Das Mittelalter und der christliche Gottesstaat.
1. Das Germanenthum. 2. Das fränkische Reich und die römische Kirche. 3. Das römisch-deutsche Kaiserreich.
III. Das System des christlichen Gottesstaates.
1. Die Grundzüge des Systems. 2. Der Staat. 3. Die Familie. 4. Die Wirtschaftspolitik. 5. Das Recht. 6. Die Wissenschaft. 7. Die dichterische Litteratur. 8. Die bildende Kunst.
IV. Die Auflösung des christlichen Gottesstaates.
1. Die Selbstzersetzung des asketisch-hierarchischen Systems.
2. Die religiöse und kirchliche Reform.

Poměr práce své k dílu Eickenovu ozřejmil jsem s dostatek v minulém čísle „Naší doby“.

Tím jsem s p. Ehrmannem domluvil. „Calumniare audacter“ jest jeho heslem, nepravda vědomá a úmyslná jest hlavní „force“ jeho kritiky. Ovšem, Ehrmannovské křesťanství jest „universální“ — a to snese i nepravdu.

III.

Vážná a věci důstojná jest kritika p. J. Šrámka v „Novém Životě“.[1]) Bohužel, věcného poučení neb opravy nějaké ani ze článku jeho čerpati jsem nemohl. Velmi nesprávný jest ovšem počáteční výrok p. Šrámkův, že studie má jest psána se stanoviska protikřesťanského. Co jest smysl mého článku? Vytkl jsem podstatu křesťanství jakožto náboženství, jež odvrací se od bytu pozemského v sebezapření, pokoře, trpělivosti a účinné lásce k bližnímu, jemuž cílem jest bytí vyšší, čisté, posmrtné, a stopoval jsem, pokud středověk tyto požadavky uskutečnil. Bylo přirozeno, že příkazy křesťanského názoru životního, zvláště kdy křesťanství v organisaci církevní působnost svou rozšířilo všemi směry a celou společností, nebyly vždy plněny, že nastával spor mezi ideovou podstatou názoru křesťanského a přirozenými podmínkami skutečného života. Křesťanství evangelické zkrátka ve středověku při vší jednotné, velkolepé organisaci jeho theoretické i praktické neudrželo se ve své neporušenosti, neuskutečnilo svých příkazů, zpronevěřilo se často sobě samu. Z toho mi však plyne, že jest křesťanský život stále ještě ideálem, k němuž i doba nová má se přibližovati, a že, co nepodařilo se z příčin uvedených a mnou vysvětlených středověku, má býti úkolem doby naší. Spásu, jež křesťanství přineslo světu, musí si osvojiti každý jednotlivec — a nám všem velmi, velmi mnoho se nedostává, abychom dobrými křesťany zváti se mohli. Toto sebepoznání jest přirozený důsledek práce mé, jehož jsem ovšem zvláště nepointoval, vždyť se udává samozřejmě — ale jest jev zvláštní, že protikřesťanskou jest p. Šrámkovi studie, jež věcně a vážně vykládá, jak lidstvo dosud bylo i jest málo křesťanské.

A že názor můj o podstatě evangelického křesťanství jest správný, že universálnost křesťanství, jíž se pan Šrámek

[1]) Uznání toto netýká se ovšem nikterak redakce N. Ž. Ta neslušně si na mne vyjela již dříve, že předělávám katolickou theologii — neznajíc ovšem sv. Augustina, a lež p. Ehrmannovu v posledním čísle ohřívá s nevšední zálibou. Věci se chopil katolický tisk denní. Dle „Hlasu“ píši „pánovitě“ a dle „Katolických Listů“ jsem dokonce „tupitel církve“. Při tom neopomenuly upozorniti, že jsem gymnasijním professorem. Jak křesťanské!

dovolává, držeti se nedá, nemá-li křesťanství sobě samu se zpronevěřiti, o tom dosti dokladů jest v práci mé. Na jednu věc jen upozorňuji. Naši theologové příliš tkvějí na formě křesťanství, jak pojmově filosofií scholastickou se utvářila — tedy ve XIII. stol. — a formulaci tu promítají prostě i do doby dřívější. To jest ovšem naprosto nesprávné. Ukázal jsem, že filosofie scholastická sama byla výsledkem kompromisu, a nikoli z ní máme pochopovati křesťanství dřívější, nýbrž z písma a patristiky. A tu jest vskutku zjevem zvláštním, že studiu patristiky mezi theology našimi tak málo píle a pozornosti se věnuje. Právě u p. Šrámka odtud vznikají mnohé povážlivé omyly, jak ukáži.

V čem záleží křesťanství původní, jak daleko jest oné universálnosti, toho doklad nad jiné poučný může si pan Šrámek přečísti v Listě k Diognetovi (Migne, Patrol. gr. sv. II., 1167 a n.), první to křesťanské apologii, kde spisovatel úchvatný a jasný obraz podává o životě křesťanském, pravě: „Křesťané mají vlast, ale žijí v ní jako cizinci. Žijí v těle, ale nežijí dle těla. Žijí na zemi, ale v nebi mají svou vlast. Poslouchají zákonů, ale ve svatém životě svém povznášejí se nad zákony. Všechny milují, a všichni je pronásledují. Chovají se k světu jako duše k tělu. Duše jest celým tělem rozšířena; křesťané pronikají všemi národy. Duše jest neviditelna v těle viditelném; křesťané jsou viditelní lidem, ale kultus jich jest neviditelný. Tělo nenávidí a pronásleduje duši, ačkoli tato mu žádného příkoří nečiní, zdržuje-li je od smyslných výstředností; křesťané jsou pronásledováni světem, ačkoli jiným žádného příkoří nečiní, zdržují-li se sami smyslných výstředností. Duše jest v těle uzavřena, ale udržuje je; křesťané musí ve světě žíti, ale oni jsou to, kteří svět udržují. Nesmrtelná duše bydlí ve smrtelném staně; křesťané jako cizinci obývají ve světě pomíjejícím, ale očekávají nepomíjitelnosti a nesmrtelnosti v nebi.“ Jest tento názor také protikřesťanský? A jest protikřesťanským Basilius Veliký, když dí, že člověk pravdy křesťanské poznati nemůže, pokud jest roztylován starostmi časnými? Aby se jich zbavil, má se zříci celého světa. „To však nezáleží jen v tom, že tělesně mimo něj žije, nýbrž spíše v tom, že zbaví duši společenství a pocitů tělesných, a zůstane bez domu, bez vlasti, bez soudruhů, bez statků a letohrádků, bez majetku, bez živnosti, bez potravy, bez řemesla, beze znalosti věd lidských — a naproti tomu jest hotov božské učení přijati v srdce své.“ A není p. Šrámkovi křesťanský

[1]) Viz též: Keim, Řím a křesťanství, str. 544 a p.

sv. Ambrož, zvláště když ve spisech „*De fuga saeculi*“ a „*De bono mortis*“ hlásá sebezapření a potlačení všeho světského jako ideál žití křesťanského? „Prchněme tedy odtud, kde nic není, kde prázdno jest vše, co za velkolepé se pokládá, kde i ten, kdo myslí, že něčím jest, ničím není, a vůbec není.[1]) „A není malá příčina, proč odtud prchati máme; abychom dospěli od zla k dobru, od nejistého k bezpečnému a pravdy plnému, od smrti k životu“.[2]) „Jest to přechod od zkaženosti k nezkaženosti, od smrtelnosti k nesmrtelnosti, od zmatku ke klidu . . . . Což jest smrt jiného nežli pohřbení nepravostí, vzkřísení ctností?[3])

Ano, popření světa, sebezapření a odloučení se od všeho vezdejšího, to jest podstatou křesťanství evangelického — a chtíti na tomto podkladě zbudovati „universálnost křesťanství pro všecky časy a poměry, všecky lidi a povahy“ (dokonalé a méně dokonalé) jest při nejmenším — „pia fraus“.

S původní povahou křesťanství neshoduje se vskutku sláva světská, kterou hierarchie za středověku (i dnes) se obkličuje. Papež Hadrian IV. píše císaři Bedřichu I., že biskupové jsou „bozi a synové nejvyššího“ — slova ta uvádím mimo jiné jako příklad, jak hodnostáři církevní bývali nekřesťansky ctižádostiví. A p. Šrámek nemá jiné námitky, nežli že slova ta jsou poukazem k Písmu (nesprávně dí Žalmu 81). Vždyť sám slova ta zřejmě jako citát z žalmu (a to správně 82, 6) uvádím, jak se ho též Jan ze Salisbury, biskupy bohy nazývaje, dovolává. Mění to něco na věci? Fakt jest, že biskupové bohy byli zváni, ať doslovně či obrazně, že název ten jest typický pro domýšlivost a ne skromnost jich a že v divné protivě jest k pokoře křesťanské a názvu papežovu „servus servorum“.

A podobně nedovede p. Šrámek omluviti vzpomenuté censury papeže Jana XXII. učení, že by Kristus a apoštolé jeho byli bývali bez majetku. Že příčinou sporu byl boj o chudobu mezi konventuály a spirituály Františkánskými, jak p. Šrámek vykládá, nemění zase nic na faktu, že církvi vadilo představovati si Krista a apoštoly bez majetku. Jak se shoduje zákaz tohoto učení s evangelickou radou dobrovolné chudoby? A byl kacířem také sv. František z Assissi, tento apoštol chudoby, jenž volá o Kristu: „Synem Božím, jenž za nás chudým se stal, stala se chudoba královskou ctností, pečetí vyvolenců?“[4]) (Dokončení.)

[1]) De fuga saeculi k. 5. [2]) Tamže, k. 7. [3]) De bono mortis, k. 4 (15)
[4]) Sr. Eicken o. c. 498.

Obzor psychologický.

Podává Dr. Frant. Krejčí.

II.

O psychologii Wundtově. — Jeho Grundriss der Psychologie 1898. Lipsko, Engelmann.[1]

O Wundtově významu ve vývoji psychologie jsem se již zmínil; zde chci oceniti positivní výsledky jeho práce pro psychologii. Na základě Grundrissu jest to spíše možno, poněvadž spis je tak sestaven, aby bylo patrno, na co spisovatel klade především váhu a jak systém psychologie si představuje. V Grundrissu jsou některé dřívější názory modifikovány, některé spory urovnány a vzat zřetel na veškeré námitky, které zejména fysiologičtí psychologové činili proti Grundzüge a empiriokriticisté rázu Avenariova proti filosofickým názorům o vývoji duševním a o duši podaným ve Vorlesungen über die Menschen- und Thierseele.

V předmluvě určuje sám poměr Grundrissu k dřívějším svým spisům. „Ježto Grundzüge hledí využitkovati ve prospěch psychologie pomůcky bádání přírodovědeckého, zvláště fysiologického a kriticky vylíčiti experimentální psychologickou methodiku, pokud se vytvořila v posledních desítiletích, zatlačuje tato úloha nezbytně obecné hledisko psychologické do pozadí. Druhé, nově zpracované vydání Vorlesungen über die Menschen- und Thierseele (první vydání jest dnes již dávno zastaralé) však snaží se způsobem více populárním poučiti o podstatě a účelu experimentální psychologie a pak se stanoviska jejího pojednati o takových otázkách psychologických, které mají zároveň důležitost filosofickou. Je-li tudíž stanovisko výkladu určeno v Grundzüge hlavně poměrem k fysiologii, ve Vorlesungen filosofickým zájmem,

[1]) Předneseno ve filosofické jednotě dne 12. února t. r.

tož tento Grundriss hledí psychologii ukázati v její nejvlastnější souvislosti a v tom systematickém uspořádání, jež veleno jest podle mého soudu povahou předmětu, a to s omezením se na nejdůležitější a podstatné." Zde tedy musíme hledati psychologa Wundta.

Schéma jeho systému jest toto: nejprve jedná o psychických elementech, potom o jevech složených (psychische Gebilde), za třetí o souvislosti jevů duševních, za čtvrté o vývoji a konečně o duševní kausalitě a jejích zákonech.

Elementy theorie, jakožto výsledky psychologické abstrakce ze složených jevů, které se samy o sobě nikdy nevyskytují, jsou dva: počitek (Empfindung) a jednoduchý cit (Gefühl).

Gebilde jsou všechny složené částky bezprostřední zkušenosti, které jistými známkami od ostatního obsahu jejího tak se liší, že je pojímáme jako relativně samostatné celky a dle potřeby jmenujeme zvláštními jmény. Dělí se dle svých složek:

1. na představy, které zcela nebo po přednosti složeny jsou z pocitů a na emoce (Gemüthsbewegungen), jež především záleží z citů.

Představy jsou *a*) intensivní jakožto spojeniny z pocitových prvků, které možno libovolně přemístiti (permutirbar). Při tom ustupují složky celkovému dojmu splývajíce buď úplně, tak že jich nelze rozpoznati, anebo neúplně, když je dovedeme určiti. Někdy složky některé převládají. Sem náleží představy o stavu těla, některé spojeniny čichových a chuťových počitků, zvuky a souzvuky, způsobující barvu tónu a lidského hlasu.

b) extensivní, jimiž uskutečňuje se vnímání vztahů prostorových, Localzeichen, příznak místový, vnímání velikosti a pohybu. Jejich složky nedají se libovolně přemisťovati.

c) představy časové. Shodují se s předešlými v tom, že nejsou „verrückbar", ale liší se zase tím, že, kdežto při oněch je poměr subjektu měnlivý, t. j. podstata jejich se nemění, ať je představuje kdokoli, kdekoli a kdykoli, při časových se však tento poměr mění. Tudíž uplatňuje se tu subj. moment citový, jsou (dle str. 186) součiny z počitků a citů a tvoří přechod ke Gemüthsbewegungen (hnutí mysli, emoce).

2. Hnutí mysli jsou opět trojí.

a) Složené city, jakožto jednotné intensivní stavy, v nichž složky citové jsou znatelny davajíce výsledný dojem. Každý složený cit dá se rozložiti ve výsledný Totalgefühl a v jednotlivé

Partialgefühle, jež tvoří činitele jeho a jež opět rozpadají se v Partialgefühle druhého řádu. Tak odpovídá trojzvuku *c*, *e*, *g*, výsledný cit harmonie, jehož prvky jsou city souzvuku odpovídající jednotlivým tónům *c*, *e*, *g*. Mezi nimi a výsledným citem stojí jako Partialgefühle druhého řádu dvojzvuky *ce*, *eg*, *cg* a podle toho, který z nich převládá, zabarvuje souzvuk výsledný čtverým způsobem.

Sem náleží tak zvaný pocit životní (Gemeingefühl) aesthetické city elementární (symbolika barev), cit rhytmický a souměrnost (Formgefühl).

b) Affekty, kde se city po sobě následující spojí v souvislý process, jenž tvoří celek účinkující na subjekt vydatněji než cit jednotlivý.

c) Chtění či Willensvorgänge, jsou náhlé změny v představování a citové náladě připravované affektem, který se ukončí pohyby pantomimickými, jež způsobují účinek ve světě vnějším. (Str. 216.)

V třetí části systému jedná se o souvislosti jevů duševních, o vědomí a bezvědomí, o pozornosti, associaci, appercepci, o psychische Zustände (což nemožno přeložiti obyčejným slovem stavy duševní, ježto se tím míní celkový ráz duševní činnosti; tedy snad celkové stavy vědomí?) jako jsou sen, hypnosa nemoce duševní.

Obsah části čtvrté, jež tvoří pohled na vývoj, a obsah části poslední, jejž tvoří úvahy o kausalitě a podstatě duševní, netřeba určitěji udávati. V tomto schématu theorie psychologické jsou dvě zvláštnosti: ponětí vědomí a vůle. Obě vyplývají však z pojmu appercepce a zkoumány v posledních konsekvencích jeví se koncessí stanovisku fysiologickému, jež jsme již byli odmítli. Ovšem na první pohled to není ze schématu uvedeného patrno, ba zdá se to odporovati výslovným ohražením Wundtovým. Kdo však přirovná Grundzüge ke Grundrissu, a kdo je dříve četl, tomu není nezjevno, že pojem appercepce Wundt měl dřív než systém a že mu systém přizpůsobil.

Tudíž pojem appercepce je význačným pro Wundta i po vydání Grundrissu. Co se pak týče koncessí směru fysiologickému, nesmíme se dáti másti častými výroky Wundtovými, jimiž se proti této výtce ohražuje a stanovisko fysiologické zamítá; rozhodujícím jsou i zde důsledky jeho ponětí appercepce. Pokusíme se obojí dokázati.

Nejprve tedy vezměme pojem vědomí.

Dle Wundta jest vědomí souvislost duševních jevů. (Zusammenhang der psychischen Gebilde.) Wundt vysvětluie takto: „Pojem vědomí neznamená nic, co by bylo vedle psychických pochodů. Ale nevztahuje se také nikterak pouze na součet jejich bez ohledu na to, jak se k sobě mají; nýbrž jeho význam záleží v tom, že vyjadřuje ono obecné (povšechné) spojení duševních pochodů, z něhož jednotlivé jevy vynikají jako užší spojeniny. Stav, v němž tato souvislost jest porušena, na př. stav tvrdého spánku, mdloby, nazýváme nevědomým, a mluvíme o přerušování vědomí, když abnormní změny nastanou v spojení duševních jevů, při čem tyto samy nemusí podléhati žádným změnám.“

Toto ponětí „vědomí“ nedá se držeti. Že vědomí není nic, co by se nacházelo mimo duševní stavy, praví Wundt zcela správně; musíme se tedy všeho hleděti vyvarovati, co by z vědomí činilo něco mimo duševní stavy, nesmíme si je představovati tak, aby vědomí stálo proti duševním stavům. A v tom případě jest nejlépe nepředstavovati si je nijak a nedefinovati je; neboť každá definice svádí k odtržení pojmu vědomí od pojmu stavů duševních. Tak i Wundtova.

Vědomí jest abstrahovaný pojem vlastnosti, neodpovídá mu ve skutečnosti žádný předmět, nýbrž celá řada jevů shodujících se v jednom znaku. Každé usamostatnění pojmu vědomí vede k zosobnění jeho a má-li býti více než obrazným rčením, jest to rozhodně nesprávné. Tak jako krása není leč pojem a ve skutečnosti jsou pouze jevy krásné, tak není vědomí nic, nýbrž jsou pouze jevy vědomé (uvědoměné). A jako mohu obrazně říci „krása na mne působí“, ač ve skutečnosti působí na mne předměty, jevy krásné: tak mohu říci, vědomí účinkuje „působí“ místo jevy vědomé účinkují. Podobně musím jen obrazně pojímati výrok: „něco jest ve vědomí“ a výrazu „stavy vědomí“ nesmím rozuměti jinak, než „jevy vědomí“ t. j. jevy vědomé, jevy duševní. Lépe jest toho výrazu neužívati, aby se předešlo mimovolnému zosobění pojmu vědomí.

Tak to žádá přesné stanovisko empirické; neboť vědomí jest podstatnou známkou a k tomu jedinou rozlišující známkou vnitřních dějů proti vnějším. Na tom stanovisku stojí také Wundt ve svých Grundzüge.

S tím však neshoduje se definice v Grundrissu podaná.

„Souvislost“ jest předně pojem příliš neurčitý, z něhož nenabudeme o podstatě vědomí žádného světla a pak jest to pojem vztažný, který předpokládá existenci něčeho, co souvisí nějak. Ptejme se tedy: co tu souvisí? Wundt odpovídá: jevy duševní. Avšak jevy duševní = jevy vědomé = jevy, které jsou ve vědomí!

Dosadíme-li rovné za rovné, dostaneme větu: souvislost jevů duševních jest souvislost jevů, které souvisí; a v tom je vyjádřena skrytá diallela Wundtovy definice. A vždycky tak pochodíme, když chceme definovati, co se definovati nedá.

Této nelogičnosti Wundt zajisté neobmýšlel, i nutno za to míti, že mu něco jiného tanulo na mysli, při té souvislosti jevů duševních, nežli co nám tady konsekventně vyplynulo s empirického stanoviska. Nejprve se namítá domnění, že nebéře „duševní jevy“ v tomže smyslu jako my a že snad míní pochody, z jichž souvislosti vyplývá nějaký stav vědomí individualního na př. dva proudy nervové, které dávají výsledný nějaký počitek, jakož to pozorujeme při splývání, synthesi počitků. To by byla ta jednotící činnost duševní, jejíž vysvětlení nedaří se associanistům anglickým, jakož jim spiritualisté vyčítají. Ale ovšem pak je to zase chyba proti empirickému stanovisku a zřejmá koncesse stanovisku fysiologickému. My nemáme práva ony pochody, jež najdeme při rozboru fysických podmínek nějakého jevu duševního, pokládati za psychické, jestliže složky ty nemají svůj zřejmý korrelat ve stavu duševním. Barva bílá jest jednoduchý stav duševní, třeba že vznikla z popudu složeného, jehož jednotlivé složky mají za následek počitky různého druhu. Každý dojem, v němž nečijeme složek, jest jednoduchý; dokud v jeho obsahu duševním nenajdeme složek, nejsou ty pochody nervové, jež dokázány jsou s jiné strany, stavy duševními. To má důležitou konsekvenci vzhledem k pojmu „nevědomých stavů duševních.“

Se stanoviska, jež tuto stále hájíme, jest nevědomý stav duševní protimluv, jako kdybychom řekli čtyřstranný kruh. Že jsou pochody nevědomé, jež mají na duševní stavy, tedy na vědomí, vliv, že je podmiňují, to se tím nepopírá; jenom zváti se nesmí duševními ani tehda, když o nich je najisto postaveno, že mohou býti provázeny duševním stavem. Když na př. upřeně hledím na jeden předmět, nevidím ostatních; anebo řekněme, abychom nemuseli se dohodovati o podmínkách, že vidíme jen

část obzoru. Při tom však může do oka padati obraz i jiných předmětů, jichž si nevšímáme. O takovýchto nepovšímnutých dojmech nelze říci, že jsou duševní stavy, ač nejsou bez vlivu na přítomný stav; neboť schází jim podstatná známka stavů duševních, uvědomění. Rovněž nelze říci o dojmech minulých, že jsou to zatemnělé stavy duševní, nejasné představy, představy pod prahem vědomí. Vše to jsou neuvědomělé děje nervové anebo, jak Rehmke vhodně se vyjadřuje, neuvědoměné činnosti mozkové. Kdo v nich nalézá stavy duševní, stotožňuje neprávem pochody fysiologické s duševními, stojí na stanovisku fysiologickém.

Wundt praví sice také v Grundrissu (str. 244), že všechny domněnky o stavu nevědomého anebo o nějakých nevědomých dějích, které předpokládány bývají vedle dějů vědomí zkušeností daných, jsou pro psychologii neplodné. Také se důrazně ohrazuje str. 240 proti „nejmodernější a nejnešťastnější obnově staré frenologie", která se domnívá, že v mozku jsou zvláštní, od ostatních ohraničené orgány jednotlivých činností (na př. mluvy). Avšak přes to v důslednosti svého ponětí o vědomí rozeznává stupně vědomí, jehož spodní hranici, nullový bod těch stupňů, tvoří Bewusstlosigkeit. Ta jest absolutní nedostatek všech psychických spojenin a mezi ní a mezi plným vědomím tvoří přechod stavy, jež vznikají skrze Unbewusstwerden jednotlivých obsahů psychických. „V průběhu duševního dějství neustále stávají se nevědomými nejen celé komplexní představy a city ale i jednotlivé jejich části a v tomto neustálém zjasňování a ztemňování jednotlivých elementárních a složených dějů záleží právě ona successivní souvislost vědomí, jež sama o sobě takovéto střídání předpokládá jako podmínku. Nějaký psychický element z vědomí zmizevší, označujeme jako nevědomý, když při tom předpokládáme možnost jeho obnovy, t. j. návratu do aktuálního svazku psychických dějů."

Tady máme to nevědomé psychické, proti němuž brojíme. Jak patrno, Wundt shledává ve střídavém zjasňování představ a klesání jejich pod prah vědomí sukcessivní souvislost vědomí. I není to souvislost jevů duševních s duševními nýbrž s nějakými jinými ději — třeba fysiologickými, a to je v odporu s definicí vědomí. Souvislost tuto nepopíráme, avšak měla-li by to býti souvislost jevů duševních, museli bychom děje z vědomí vystoupivší, t. j. neuvědoměné, pozbyvší duševnosti, pokládati za

duševní. To je však koncesse stanovisku fysiologickému, které se vzpíráme a které se zde Wundt dopouští.

Tato nesprávnost jest prvnímu prohlédnutí skryta dvojznačností slova Bewusstsein, která vzniká tím, že Wundt staví Bewusstlosigkeit proti Bewusstsein. Onou míní Wundt, jak z hořejšího výkladu citovaného patrno, stav tělesného organismu, pokud není schopen vědomých životních aktů. Pak ale Bewusstsein, jakožto protiva toho stavu nemůže znamenati leč zase stav tělesného organismu, pokud jest schopen duševních, t. j. vědomých životních aktů. To je prostá konsekvence vyplývající z poměru těch pojmů vzatých za protivné. Ovšem pak jest tento obsah pojmu vědomí něco jiného než výše byl udán. Stav tělesného organismu schopný duševního dění jest přece něco jiného než souvislost duševních pochodů!

Tak naráží všude Wundtův pojem vědomí na nesnáze a ukazuje svoje logické slabosti, takže nemůže tvořiti bezpečný podklad psychologické analysy.

Tak se hned jeví následky tohoto nepřesného ponětí poměru mezi ději, které zmizely z vědomí, a ději vědomými v rozeznávání Blickfeld a Blickpunkt vědomí. V obsahu vědomí shledáváme, že některé elementy jeho zvláště vynikají, (werden in unserer Auffassung bevorzugt) na př. v řadě představ vyniká vždy, která je v daném okamžiku přítomná, v souzvuku, v celkovém názoru jednotlivé tóny, jednotlivé předměty. V obou případech označujeme tyto rozdíly pojetí (uvědoměni?) jakožto rozdíly jasnosti a zřetelnosti, z nichž první míníme relativně příznivější pojetí obsahu samotného, druhou po pravidle určitější rozlišení představy od ostatních psychických obsahů. Stav vyznačující se zvláštními city, který provází jasnější pojetí psychického obsahu nazýváme pozorností; jednotlivý pochod, jímž nějaký psychický obsah dojde jasnějšího pojetí, nazývá se apercepcí. Proti této stavíme ostatní pojetí, jež se děje bez provázejícího stavu pozornosti jakožto percepci. Obsahy, k nimž jest pozornost obrácena, označujeme dle analogie vnějšího optického ohniska jakožto ohnisko vědomí (Blickpunkt des Bewusstseins), souhrn pak obsahů přítomných v daném okamžiku zorným polem (Blickfeld d. B.) vědomí, anebo vnitřním zorným polem. Přechod duševního stavu do stavu nevědomosti nazývá se klesáním pod práh vědomí, vznik nějakého pochodu vystoupením nad prah vědomí.

Zkoušejme tyto věty Wundtovy nejdříve na základě zkušenosti každému přístupné. Rozeznávání Blickfeldu a Blickpunktu zdá se svědčiti známá zkušenost o nestejné jasnosti a zřetelnosti předmětů tvořících obzor zrakový. Ten předmět, na nějž upřeny jsou osy oční, a jehož obrázek padá na žlutý důl v sítnici, jest předmětem pozornosti a jest nejzřetelnější; kdežto okolní předměty ve větší menší jasnosti vidím, ale vždy méně zřetelně než onen, na který zrak jest upřen; některých konečně znamenám vůbec. Podle Wundta tedy onen zřetelný předmět, na nějž pozornost jest upjata, appercipuji, ostatní pouze percipuji. Dejme tomu, že toto pozorování jest správné, jakýmž se na první pohled zdá; ale všimněme si naproti tomu jiného úkazu rovněž všeobecně známého. Jsou případy, kde pozornost upjata jest na jeden předmět tak, že mimo něj nevidím ničeho jiného, anebo jest zaujata jedním zvukem, takže jiných neznamenám. Jsou případy, kde zabrán jsem nějakou představou, myšlénkou tak, že vidě nevidím, slyše, neslyším. V takových případech jest pozornost upjata jen jednou představou, jen jedním vjemem, všechno světlo vědomí soustředěno jest jen na jeden takřka bod; jest Blickpunkt a žádné Blickfeld, jen appercepce a žádná percepce.

Tyto okamžiky mohou se střídati po celou řadu dojmů, takže proběhne vědomím jen tato řada stejnou pozorností pojatých dojmů, jenom appercipovaných vjemů a vedle nich neznamenám ani jediného pouze percipovaného. Jest to obyčejný případ upjatého pozorování střídajících se dojmů pokud možno jednoduchých na př. rázů, svitů, tónů. Kterak možno vůči tomuto faktu říci, že v průběhu duševního života jednotlivé Gebilde nejprvé do Blickfeldu a pák do Blickpunktu vstupují, kdežto jiné pouze percipovány jsouce z Blickfeldu ustupují do bezvědomí nedospěvše do Blickpunktu? Z Wundtových slov str. 245 a 6 vyzírá mínění, že duševní obsah nežli je appercipován musí býti percipován, kteréžto mínění pozdějšími výklady se potvrzuje. A také nemělo by rozeznávání toto jinak smyslu, nemělo by významu pro theorii a výklad, ani ten obraz s feld a punkt nebyl by podařený, kdyby mohla na př. představa nebo nějaký vjem vstoupiti zrovna do Blickpunktu s obejítím Blickfeldu. Jsou-li tedy ve skutečnosti psychické případy, kde je nade vší pochybnost patrno, jako ve výše uvedených, že ve vědomí dostávají se jen dojmy plnou pozorností pojaté, čili ve smyslu Wundtově appercipované, jest již tím pojem appercepce ohrožen.

Uvažme dál, jak se má rozeznávání těchto dvou různých uvědomění k představě k vybavenému dojmu. Vybaví-li se nějaká představa, musím si jí všímnouti, mám-li si vůbec uvědomiti, že se vybavila. Všimnu-li si jí, tedy jsem obrátil pozornost k ní, či ona zaujala mou pozornost; jest dle Wundta appercipována, jest v Blickpunktu. Nevšímám-li si jí, nejsem si jí ani vědom, nemám jí, nevybavila se mi. Neboť kdo může říci, že představa se mi vybavila, nevím-li o tom sám? Vybavená představa tedy je tím právě v Blickpunktu. A kde je pak Blickfeld? Snad tu, když představa se nedovybaví? Musil by Blickfeld býti zajisté před úplným vybavením. Avšak představa nevybavená, nedovybavená není představou, není stavem duševním!

Jestliže při zrakových dojmech a sluchových tyto rozdíly zdají se býti odůvodněny, zdaž to platí stejnou měrou o dojmech chuťových a čichových? Jaký je rozdíl mezi chutí percipovanou a appercipovanou a kde ve zkušenosti s rozdílem tím se setkáváme aspoň tak jako při zraku? Chuťové a čichové dojmy nevzbudí-li mé pozornosti, neexistují pro mne. Jsem-li zabrán čtením, spolknu leccos, čeho bych všímaje si jídla nepozřel; nevím ani, co jsem jed!, nerci-li, abych věděl, jak to chutnalo. Ostatně v čem jest dána míra jasnosti a zřetelnosti dojmů j e d n o t l i v ý c h? Stojí také za uváženou, zda-li zřetelnost a jasnost dojmů jest totéž co vědomí a zda-li stupně této zřetelnosti mohou se zváti stupněm vědomí. Dejme tomu, že mám právě na mysli vybledlou představu nějakého předmětu. Všechny podmínky appercepce, jak si to představuje Wundt, jsou to. Upírám na představu veškeru pozornost, takže nic jiného nevstupuje do vědomí a přece je tak nezřetelná, že nedovedu udati jednotlivé části. Proti tomuto případu postavme jiný, když mám na mysli obraz nějakého předmětu „tak, jako bych jej viděl před sebou“, tak zřetelný, že jej dovedu do podrobnosti popsati. Při tom jsou podmínky pozornosti tytéž. Zajisté řeknu, že onen prvý obraz je méně zřetelný než ten druhý. Mohuliž však stejným právem říci, že stupeň vědomí jest v prvém případě menší než v druhém? Podobného něco jest, pozoruji-li něco ze vzdáli upjatě a cele. Bývá také obsah tohoto dojmu nezřetelný; jeli však proto méně uvědoměný než obsah něčeho, co mohu pozorovati z blízka? Když pak vzpomeneme na oba dojmy, jest p ř e d s t a v a onoho méně jasna než tohoto? Nesmíme ovšem zaměniti představu s představou o něčem!

Všechno toto vzato dohromady svědčí, že rozeznávání Blickfeldu a Blickpunktu a rozdíly vědomí, jež mají býti stupni vědomí, nezakládají se na bezesporém pozorování duševní skutečnosti přístupné pozorování vnitřnímu.

A nastojte! uznává to Wundt sám, jenže ovšem nepřímo, hledě podceňováním sebepozorování důraz dáti na experimentální pozorování. Natürlich, dí str. 246, lassen sich diese Verhältnisse nicht durch zufällige innere Wahrnehmungen, sondern nur durch plannmässig geleitete experimentelle Berobachtungen feststellen! Všecka čest těmto pokusům o extaktní pozorování. Avšak proč právě v tomto případě nemá vnitřní zkušenost dostačovati, když se jí jinde Wundt dovolává, a to právem, jako poslední instance? Což musí býti toto vnitřní pozorování vždy zufällig, nemůže býti také planmässig? A nemohou fakty náhodou vypozorované, ale vždy kontrolle vlastního nejpřesvědčivějšího sebepozorování přístupné, stejné důležitosti míti, jako účelně podniknuté? Vždyť historie přírodních věd od Archimedova Heuréka až po Symorovy punčochy poučuje o jiném. Vedle toho jest právě Planmässigkeit psychologických tak zvaných experimentů nejslabší jejich stránkou, takže víra v ně, v jejich přesvědčivost a extaktnost není obecná ani u experimentátorů samých. Wundt v Grundrissu neuvádí ty rozhodující experimenty, ačkoli by to bylo zde zrovna na místě; kdežto obšírně uvádí pokusy o objemu pozornosti a vědomí, z nichž existence sporných jevů Blickfeldu a Blickpunktu nikterak bezprostředně nevysvitá, nýbrž které tyto pojmy již předpokládají. Odkazování k experimentům je v tomto případě přepohodlný prostředek, který zdánlivou exaktností má zakrýti pochybnosti, ale jich neodstraňuje. Znám ty experimenty z Philosophfische Studien; nemohu však jim přisouditi síly přesvědčivé, poněvadž hypothesu, k vůli níž jsou konány, nedokazují, ač ji předpokládají. Pozorování, jež jsem uvedl z prosté skutečnosti neexperimentální, jsou tak závažná, že činí Wundtův výklad pochybným a pochybnost v takových kardinálních věcech není na prospěch.

Appercepce jest dvojí: passivná a aktivná, kteréžto pojmy shodují se s běžnými pojmy Herbartovské psychologie: pozornost bezděčná a úmyslná, takže netřeba jich zvláště vykládati. Vzhledem pak k citové stránce pozornosti obojí shledává Wundt, že se shoduje s podstatou pochodů chtění. Passivní appercepce jest činnost pudová, aktivní appercepce jest čin úmyslný. Jejich

význam pro souvislost duševních jevů a tudíž pro vědomí určuje Wundt takto: Pochody, jimiž spojení a souvislost duševních dějů se uskutečňuje, jsou sice velmi rozmanité a v žádném případě se do podrobností neopakují, avšak přece dají se rozdíly v těchto pochodech ve velkém podřaditi zvláštnostem, jež vyznačují pozornost passivní a aktivní. Spojeniny, jež tvoří se při passivném stavu pozornosti nazývají, se associace, spojeniny jež předpokládají její aktivnost, apperceptivními spojeninami.

K associacím náležejí spojeniny splýváním vzniklé, tedy ty elementární pochody, z nichž pochodí intesivní, prostorové a časové představy, složené city, effekty a processy volní. Potom sem náležejí spojeniny elementů různých útvarů (Gebilde) na př. představ, citů, chtění, jež nazývá Wundt associacemi ve smyslu užším a ty zase liší na simultánní a sukcessivní. Simultánní dělí se na *a*) assimilace, při nichž splývají na př. při vnímání dojmy přítomné s vybaveninami, takže vjem obsahuje složky, jež mu objektivně nenáležejí a nemá částí, jež mu náležejí a jest tudíž v jistém smysle vždy illusí, *b*) komplikace, jež liší se od předešlých tím, že se součástky dají snadno rozeznati. Příčinou, že sdružení různých těch útvarů duševních čijeme jako jednotný celek, jest jeden převládající útvar, vůči němuž ostatní části ustupují do temnějšího Blickfeldu vědomí. Působení těchto temnějších částí jeví se obyčejně citovým zbarvením přítomného dojmu. Tak vysvětluje se zvláštní dojem, jaký máme při pohledu na střelnou zbraň, komplikací zrakového dojmu se sluchovými, jež se temně do vědomí dostaví.

Sukcessivní associace liší se od simultánních, že celý pochod sdružení rozdvojí se ve dva akty, z nichž v jednom vystoupí činitel reprodukující, v druhém reprodukovaný. Příklady poskytují případy poznání a vzpomínání.

Jestliže všechny associace vyznačují se tím, že nejsou podmíněny činnostmi volními, tož spojeniny apperceptivní provázeny jsou citem činnosti (Thätigkeitsgefühl) a s tím spojenými city napjetí, takže pokládati se musí za podmíněné pozorností, kteráž předchází. Jinými slovy vůle zasáhá v průběh celého pochodu sdružení apperceptivního.

V tomto odloučení associativných sdruženin od apperceptivných spočívá celá zvláštnost Wundtovy theorie. Zde na konkretním případě i neznalci je patrno, čím se liší od starší psychologie směru neempirického na př. od Herbartovy a od empirického asso-

ciacismu anglického. Svým pojetím associace zbavil zákony associační té důležitosti theoretické, kterou jim přisoudili jiní psychologové, a místo ní v popředí postavil appercepci. Proto je pochopitelno, že právě o tento pojem utkal se s associanisty a že tento pojem činí se charakteristickým znakem theorie jeho, takže nazývá se appercepční.

Se svého stanoviska pokládám za úplně správné, že Wundt poznal a vytknul nemožnost vysvětliti všechny sdruženiny psychických dějů anebo dějů vůbec (také fysiologických), jež mají za následek výsledný stav vědomí, zákony associačními pojatými v obvyklém smysle. Bylť to zajisté omyl sdružování pokládati za d a n ý jev psychický, jenž by skýtal empirický nepochybný podklad analysy; neboť dána jest pouze reprodukce, vybavení dojmu dřívějšího za jistých okolností a z ní teprv soudilo se, že příčinou reprodukce je jistý druh souvislosti mezi dojmy, která zvána associací. Poněvadž pak reprodukce je dána pouze o vjemech, složitých to útvarech duševních, nemáme práva zákony o vybavení vjemů přenášeti na jednoduché počitky, jako se to dálo v starší psychologii a v associanistické. A pak ovšem podťat jest ten dalekosáhlý význam zákona associačního, jak se s ním shledáváme na př. u Milla neb Spencera. V té příčině Wundt dobře na to poukázal.

Na druhé straně pokládám za nesprávné, co obsahuje Wundtovo ponětí associace v důslednosti jeho pojmu o vědomí. A to jest ta věc, že pod jeden zákon shrnul elementární pochody, jimiž vznikají vjemy a sdružování představ s vjemy při assimilaci, ačkoli synthesi staví proti associaci v běžném smysle. Nelzeť zajisté, jak již připomenuto, za psychické považovati ty pochody fysiologické, jež tvoří základ anebo substrat jednoduchého stavu duševního, jež sice musíme na základě vědeckého rozboru p o p u d u předpokládati, o nichž však se nedovídáme analysou stavu d u š e v n í h o, jako je to na př. při tvoření názorů prostorových.

Rovněž je nesprávné k výkladu associace přibírati představy temné a dojmy méně jasné, totiž takové, které vstoupí pouze do Blickfeldu. Nemíníme sice, že by dojmy, jichž si neuvědomujeme, byly bez účinku na průběh dějství duševního a tudíž také na associaci a reprodukci; avšak nesmíme účinek ten určovati týmž způsobem jako u dojmů uvědoměných, nesmíme s dojmy neuvědoměnými nakládati stejně jako s uvědoměnými. Poněvadž

Wundt tohoto prostředku užívá a poněvadž bez něho by na př. vysvětlení poznání a upamatování se nebylo možné, jakož i mnohé tak zvané experimenty neměly by ani pro jeho theorii významu, můžeme, ba musíme právě proto celý výklad o associaci pokládati za pochybený.

Podle toho také odloučení apperceptivních družin od associace má význam pouze v theorii Wundtově a jeví se bez předpokladů této theorie zbytečným. Všechny případy apperceptivních družin lze vysvětliti obyčejnými zákony reprodukce; pozornost bezděčná i úmyslná mají pro vědomí stejný effekt. Ty spojeniny, které se utvoří tak, že jsou schopny reprodukce, jsou vždy provázeny pozorností a při tom jest jedno, zdali bezděčně nebo úmyslně byla vzbuzena. Jen v tom jsou rozdíly, že v jednom případě vyberou se ze směsi dojmů členy se sdružující samy, v druhém si je vybíráme my, pokud totiž dovedeme nevšímati si dojmů rušivých; ale při reprodukci — a to je hlavní věc — jest to úplně jedno: co se spojilo, to se vybaví a nevíme o úmyslnosti a neúmyslnosti původního vnímání ničeho. Byly-li tedy dojmy sdružené appercipovány, může býti appercepce považována za podmínku sdružení; ale sdružení samo tím není vysvětleno a o vysvětlení příčiny sdružení právě při zákonu associačním běží.

Druhý význačný pojem theorie Wundtovy jest vůle a na základě jeho dostává se též appercepci zvláštního filosofického významu, kterého jsme si dosud nevšímali, zkoušejíce platnost Wundtových vět na skutečnosti.

Jak ze schématu dříve podaného patrno, Wundt chtění nepokládá za element duševních útvarů; nýbrž podřizuje je citům. Podstatou chtění jest cit o vlastní činnosti a útlaku. Kde tento cit vzniká, jsou Willensvorgänge, jež považuje za složenější útvary. Poněvadž však elementy jsou pouhé abstrakce, jež samy o sobě se nevyskytují, nevyskytuje se také chtění samo o sobě, nýbrž ve spojení s představami a jinými city; ale zároveň jest základním processem duševního vývoje, který jeví se v pudu.

Máme zde tedy spor s abstrakcí theoretickou a vývojem. Myslím, že elementem theorie nemůže býti nic, co není zároveň prvkem vývoje. Učiním-li elementem pocit[1]) (= představu) musím

[1]) Pocit zde míním v historickém významu = Empfindung, abych naznačil rozdíl mezi tímto ponětím a počitkem jakožto pravým elementem theorie, jenž má i moment snahový.

anebo řekněme, mám předpokládati, že na jistém stupni vývoje individuum má jen pocity, z nichž vyvinují se znenáhla složitější útvary duševní, tedy na př. i chtění; pak ale byly pocity dříve než chtění. Nelze-li chtění vysvětliti z pocitu, anebo musím-li chtění položiti před pocit ve vývoji, jest po mém soudu element nesprávně vytčen. To také vytýkám Wundtovi. Než požadavek, aby abstrakce theorie kryly se se stupni vývojovými, není právě v psychologii obecně uznáván, ba spíše není mimo Spencera a jeho přívržence, vůbec uznán a Wundt, podnikaje své abstrakce, vědomě nehledí k vývoji, tak že výtku tuto činím jen tak mimochodem, ponechávaje si odůvodnění její k jiné příležitosti. Konstatuji pouze, že ze sporu theoretické abstrakce s vývojem vzniká neurčitost a nepřehlednost celkového systému, která se jeví hlavně v tom, že jeden a týž jev duševního života vykládá se na různých místech knihy a podřaďuje vždy jiným pojmům. Tak na př. u Wundta mluví se o Willensvorgänge teprv za affekty, když se probrala nauka o pocitu a citu, avšak pravého pochopení nabude se o nich při appercepci, jež jest také vůlí, a ve vývojesloví. V jiných psychologiích je to lepší.

Také jen krátce povím, že nesrovnávám se s dichotomií v třídění jevů duševních. Již Aristoteles spojil cit a vůli v jednu kategorii a po celou dobu po něm střídá se v psychologii trichtomie utkvělá v pojmosloví všech řečí s dichotomií. Chtění a cit jsou však zcela různé momenty duševních jevů, a rozeznávám je dobře a snadně. Chtění je moment aktivní, cit moment passivní. Příjemnost a nepříjemnost dojmu jest sice provázena vždy chtěním kladným nebo záporným, ale přece je lišíme zcela zřetelně ve vědomí, když staví se snaze využitkovati dojem příjemný anebo snaze odvrátiti dojem nepříjemný nějaká překážka a zcela rozdílné jsou představa o něčem příjemném a úmysl vykonati něco. Také v upomínce rozdělujeme od sebe cit a činnost. Mnoho přispívá k sloučení cítění a chtění běžný výraz, jehož také Wundt užívá, cit činnosti, asi tak jako neurčité užívání slova pocit a Empfindung může vésti ke zmatkům.

Nejzřejměji vynikne rozdíl citu a chtění při pohybu; zde příjemnost pohybu a vědomí činnosti při pohybu úmyslném jsou najednou a vedle sebe. Wundt sice rozlišuje cítění a chtění na stupni vyšším, ale pokládá je při tom za podstatně stejné, ježto se vztahují na podmět a těsně souvisí, tak že prý mysliti se musí jako různé stupně vývoje téhož děje. Ale přechod z citu do chtění

nemůže vysvětliti leč tím, že chtění pokládá za základní jev duševního života, který pak ve všem dějství jest dán. V tom je také jedna nedůslednost.

Hlavně však nastanou potíže s tímto pojetím vůle ve spojení její s appercepcí. Appercepce jest totiž, jak z dřívějšího výkladu patrno, akt volní. Appercepce záleží ve vstoupení nějakého obsahu z Blickfeldu do Blickpunktu vědomí. Avšak vědomí jest souvislost stavů duševních; tudíž vůle — volní činnost — jsouc spolupodmínkou té souvislosti, umožňuje, vytvořuje vědomí. Pak ale jest vůle — nebo cokoli jest ten činitel neznámý — něco od vědomí rozdílného, stojí mimo ně, jest před ním a bez něho. Tak se z ní stává bezděky a patrně proti úmyslu Wundtově, něco samostatně v člověku existujícího, nějakou záhadnou mohutností, silou nesoucí a vytvořující celý život duševní; zkrátka dostává se pojmu tomu metafysické substantiality, která přesahuje přes hranice empirického základu. Když pak Wundt nerozpakuje se pro pochod appercepce, a tudíž i pro vůli, předpokládati zvláštní orgán v čelním laloku velkého mozku, máme tu jednak starou theorii mohutností v novém vydání, jednak novou záhadu záležející v otázce, kterak může tento orgán působiti samostatně na ostatní nervové pochody, odkud béře potřebnou k tomu energii.

Tím jest též kausalní spojitost dějství duševního protržena; neboť vůle samostatně zasahující do pochodu percepce a činící z ní nový pochod nesouvisí s celkem a potřebuje nově stanovené zákonnitosti. Odtud se vysvětluje, že Wundt pronesl větu o vzrůstu energie a o tvořivé síle duše lidské, jimiž se sice přes nesnáze vylíčené dostane, ale jimiž vyvolá nesnáze a spory nové.

Podotkneme-li ještě, že „Já“ Wundtovi není představou, jako na př. u Herbarta, nýbrž jest to cit vlastní činnosti, vůle, kterou pokládáme za pramen našeho konání a útlaku, uvedli jsme všechny význačné zvláštnosti Wundtovy soustavy.

V celku jest soustava ta nedosti důslednou směsí důsledků dvou stanovisek: psychofysického či fysiologického a čistě empirického. Proto zní konečný soud, že od ní musí se postoupiti výše k soustavě čistě empirické; neboť každý ústupek učiněný fysiologickému stanovisku jest na úkor psychologii. (Pokračování.)

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

(Pokračování.)

Dvacet artikulů památného sjezdu hromničního označovalo důležitý obrat v rozvoji náboženském převážné většiny národa českého. Zdálo se, že novou mízou zmladí se a osvěží starý kmen, že novým duchem bude oživen a prodchnut stav duchovní, o jehož vzdělání mohlo býti lépe postaráno na domácím učení, k jehož opravě a zvelebení zrovna v letech nedávných (1509, 1512) obracovány zraky strany pod obojí.

Naděje v klidnější a šťastnější vývoj národa českého, jehož vůdcové strany pokročilejší mohli naditi se z konečného urovnání věcí náboženských, byla tím bezpečnější, že tehdejší osoby vůdčí usilovaly též horlivě o posílení moci královské, aby vytržena byla ze spárů lačné a zpupné oligarchie a postavena znovu na základy opuštěné někdy od krále Vladislava II.

Ale všecky tyto blahé naděje po krátkém záblesku zmařeny žalostně. V době rozhodného obratu dějinného, jaký r. 1524 připravován prozíravými a vlasteneckými řediteli sjezdu hromničního, osudně zasáhl v běh dějin domácích Řím. Ještě ke konci XV. století, když domácí strana pod jednou, znepokojena vzmáháním se Jednoty bratrské, se sdružovala se stranou pod obojí, aby společnými silami potřela nebezpečné pikartství, stolice papežská chovala se nesmiřitelně k požadavkům Čechů strany pod obojí. Bylo patrně politikou její, když nepodařilo se dvojí válkou křížovou násilím potlačiti utrakvism, vyhladoviti pevnost poloschismatikův a připraviti je k bezvýminečnému vzdání. Bez podstoupení plného poslušenství odpírala stolice papežská všelikému vyjednávání. Ale události neočekávané dolehly na církev římskou, když šťastným postupem reformace německé državě její v zemích koruny České zahrozilo největší nebezpečí. Za dřívějších dob stolice papežská v zemích těchto opírala se o kmen německý, jehož fanatism národnostní stejně jako náboženský

rozplameňován. Ale reformací německou usmířeny staré hněvy a záští.[1]) Čechové zajisté s radostí a chloubou sledovali, jak Luther dostal se na dráhy, kterými dávno před sto lety brali se otcové jejich.

Stolice papežská neměla v zemích Českých spojenců leda stranu starých utrakvistů, kteří nepřestali toužiti po navrácení do církve římské, a v krušné nouzi a těžké nesnázi své přinucena sama chopiti se iniciativy u vyjednávání se stranou polokacířů, aby došla pomoci jejich k zachování državy své v zemích Českých. Úkolem tím od papeže Klimenta VII. pověřen legát jeho v říši Německé kardinál Vavřinec Campeggio. Ale důležitější služby stolici papežské vykonal někdejší biskup Vácovský, již na arcibiskupství Ostřihomské povýšený Ladislav Salkan, znalý poměrů českých, ježto již přede dvěma lety za pobytu krále Ludvíka v Čechách byl pokoušel se o sjednocení obou stran náboženských v zemi na základě kompaktát. Jednání samo vedeno s diplomatickou chytrostí, kterou tolik vynikali jednatelé římští. Čechům strany pod obojí mělo zatajeno býti, že počátek vyjednávání vyšel od stolice papežské a biskup Olomoucký nastrojen, aby od krále oznámil stavům českým, že žádán jsa od strany pod obojí za pomoc proti Pikartům, za nejlepší prostředek ku potlačení jich pokládá srovnání se strany pod obojí se stolicí papežskou; proto prý jednal již s papežem a shledav ochotu jeho, vyzývá strany, aby vypravili posly k němu ku potřebnému o tom jednání. Když by stavové naklonili se k tomu a byla dobrá naděje v jednání, legát papežský měl přijeti do Uher, aby s králem společně jednal o smír.

Ochotnými nástroji k provedení těchto záměrů podávali se arcibiskupu Ostřihomskému Ladislavu Salkanovi Jan Pašek z Vratu a Zdeněk Lev z Rožmitála. Ne oddanost vroucí k víře římské, ale osobní hněvy a msta popouzely oba demonické muže proti straně luthersky smýšlející.

Tajným brojením a čilou agitací v obyvatelstvu pražském, jež nerozhodně kolísalo mezi novotáři a přívrženci starých řádů, podařilo se Paškovi posíliti přívržence starého řádu, při čem pomáhala mu záliba domácího obyvatelstva ke starým obřadům, jež

---

[1]) Zaslouženou chválu vzdával Bartoš písař (v kap. 8. knihy první), učenému M. Martinu Lutherovi, že národ německý „od dávných časů Čechům a Moravanům zlostný a nepříznivý“ přivedl ku přijímání těla a krve Kristovy a skrze to okolní Němce beze všech nesnází v přízeň a milost uvedl s Čechy a Moravany.

oku a obrazotvornosti lidu lahodily. Obrat ve smýšlení obyvatelstva pražského objevil se při novém osazení rady volbou od obce, kterou pominut posavadní primas Jan Hlavsa z Liboslavě, přední z náčelníků strany lutherské, a na jeho místo zvolen Jan Pašek z Vratu (14. března 1524).

Volbou touto nebezpečný průlom učiněn v díle podniknutém sjezdem hromničním. Vítězstvím Paškovým odvrácen předně administrator Havel Cahera od předsevzaté opravy, jíž stal se potom nejkrutějším a nejjizlivějším nepřítelem. Tento zpronevěřilý duchovní náčelník strany pod obojí je symptomatický zjev ne zlého působení lutheranismu, ale mravního úpadku strany utrakvistické, ze které vycházely povahy tak ošemetné a odporné, jakými již před Caherou byli M. Jiří Sovka a M. Martin z Vlašimě. Jestliže co mohlo k lepšímu změniti povahu Caherovu, byl to vliv Lutherův a styk se šlechetnými muži strany lutherské ve stavu světském, jako byli Jan Hlavsa, Sobek, Brikcí, Hrdina a jiní. Cahera, přeskočiv na stranu starokališníků spojených tenkrát se stranou katolíků, doufal, že mocnějšími příznivci svými dojde větší cti a hodnosti. Proto „začal se v malých časech potom lísati ke kanovníkům na zámku, kteří jej konečně proboštem a prelátem boleslavským učinili“ (str. 74.).

V Praze přičiněním Paškovým a Caherovým vznítil se duch odporný artikulům hromničním, jimž 11. května dostalo se výkladu výpovědí neboli dekretem ve smyslu plného návratu ke starým řádům, následkem čeho kněží horlivější vedením Martinka, faráře Betlemského, opustili město.

Nastávajícímu jednání zástupců stolice papežské připravena v Praze půda, ze které mohli se nadíti úspěchů nejlepších.

Na sněmě o sv. Markétě (v červenci 1524) odporem strany lutherské, vedeným předními z nejvyšších úředníků zemských, nejvyšším purkrabím Janem z Vartenberka a nejvyšším písařem Janem Litoborským z Chluma a ze stavu městského Janem Hlavsou, zmařeny návrhy biskupa Olomouckého, aby nálezy sněmu Svatojakubského r. 1508 proti Pikartům byly nejen zachovávány, ale rozšířeny i na Lutherány; rovněž nedbáno vyzvání učiněného od krále, aby strana pod obojí dala se prostřednictvím jeho v jednání o sjednocení s církví římskou. Ku poslednímu návrhu všecku ochotu projevoval administrátor Cahera s kněžími svými, jakož i strana pod jednou. Zmařením sněmu, na kterém vedle věci náboženské padly i předlohy královské o berni zemské a mimořádné pomoci proti

Turkům, popuzeny jen více proti sobě strany lutherská a starokališnická, kdežto strana Paškova tím více sblížena se stranou katolickou vedenou panem Zděnkem Lvem z Rožmitála, který horlením proti kacířům hleděl si nově získati přízeň dvoru královského. Popuzených vášní obou mužů proti straně lutherské dovedl dobře využiti arcibiskup Ostřihomský Ladislav Salkan, z jehož rady vyšly brzy po sobě listy královské ku Pražanům, jimiž král vyslovoval radost svou, že obě strany pod obojí a pod jednou se spřátelily, napomínal je důtklivě, aby neupouštěly od horlivosti své proti šíření bludů pikartských a lutherských. Listy tyto byly povzbuzením straně Paškově k úkladnému a násilnému převratu, jímž dne 9. srpna 1524 strhli všecku vládu v obci.

V příkré protivě naproti úsilí strany lutherské, která moudrým způsobem nenáhle a povlovně chtěla odstraniti rozdíly dělící je od starověrců, reakce starokališnická krutým násilím jala se postupovati k úplnému vyhubení novot lutherských. Z Prahy vypověděni kněží přízniví novotám, mezi nimi stařičký Jan Miroš, který již před Lutherem hlásal potřebu oddělení od Říma. Protivníci Paškovi v radě městské, pokud nezachránili se útěkem, mužové nejváženější pro zásluhy ve správě obecní, zjímáni a uvrženi do smrdutých vězení, kde mučením na nich vymáháno vyznání vražedných úkladů. Jiní měšťané lutherští vypověděni z města nebo sami útěkem unikali horším nebezpečenstvím. Dne 31. října 1524 vydány konečně nové artikule, jimiž zavrženy artikule předešlého sjezdu hromničního a obnoveno staré učení a staré řády strany pod obojí a všem sousedům uloženo, aby rukou dáním purkmistrovi pod trestem vypovědění učinili slib na nové články.

Zprávy o převratu v Praze způsobeném vítězstvím Paškovým, jímž posílena naděje v očekávaný návrat strany pod obojí ku poslušenství církve římské a v získání mocného spojence proti nenáviděnému kacířství pikartskému a lutherskému, způsobily ovšem radostný dojem v Římě. Arcibiskupu Ostřihomskému Ladislavu Salkanovi, jehož přičiněním byl se stal převrat tento v Praze — „bylť k němu povzbuzoval stranu Paškovu listy královskými, které pocházely z jeho rady a nepochybně jiným přímějším způsobem“ [1]) — dostalo se veliké pochvaly od papeže Klimenta VII.

[1]) Tomkovy Dějiny města Prahy, X., str. 559.

listem vyzývajícím ho, aby neupouštěl od svých předešlých snah o navrácení kališníků k jednotě církve, ježto „jen u velmi málo věcech uchylují se od víry katolické. Jako papež arcibiskupu Ostřihomskému, tak legát papežský kardinál Vavřinec Campeggio zvláštním listem blahopřál Pražanům ku potlačení a zjímání Pikartů v jejich městě i povzbuzoval je k dalšímu pokračování na této cestě.

K tomu dostalo se Paškovi brzo mocného a horlivého pomocníka v panu Zdeňkovi Lvu z Rožmitála. Když na sněmě o sv. Ondřeji odporem strany lutherské, v jejíž čele zase stáli nejvyšší úředníci, nově zmařeny byly návrhy královské o srovnání v náboženství, jakož i o druhé potřeby zemské a královské, podařilo se radám arcibiskupa Ostřihomského Ladislava Salkána přiměti krále Ludvíka k změně nejvyšších úřadů zemských, kterou úřad nejvyššího purkrabí zas odevzdán panu Zd. Lvu z Rožmitála. Zrovna tehdáž k dokonání úkolu svého kardinál legát Campeggio ubíral se do Uher, aby při dvoře krále Ludvíka účasten byl jednání s Čechy.

V převratu r. 1524 způsobeném záštím Paškovým a lakotou a mstivostí pana Zdeňka Lva z Rožmitála, jichž výborně dovedla užiti diplomacie římská, tají se jeden z hlavních zdrojů vší bídy a všeho neštěstí, které v nasledujících dobách přikvačily na národ český. Zmařeno dílo prozíravých vůdců r. 1523—1524 o klidnou přeměnu strany pod obojí v samostatnou církev národní na základě lutherském. Zmařeno zároveň i úsilí vlasteneckých stavů o posílení moci královské. Sám král Ludvík, když voliti mu bylo mezi prospěchem koruny své a stolice papežské, přednost dal Římu, doufaje snad od něho pomoci vydatné proti Turkům. Ssazením nejvyšších úřadníků zemských r. 1524 zbavil se nejmocnějších podpor moci královské. Návratem pana Zdeňka Lva z Rožmitála v úřad nejvyššího purkrabství obnovena všecka dřívější zlotřilá správa zemská, jež za krátko přivedla zemi téměř ve válku domácí a za nového útoku tureckého hanebně opustila a zradila krále svého.

O osudném zasažení stolice papežské v dějiny české r. 1523—1524 v díle prof. Wintra nenalezneme ani slůvka. Věc je tím nápadnější, že právě o pohnutlivé a důležité době této podáno obšírné líčení pérem zrovna belletristovým (na str. 74—86), kdež autor zavádí čtenáře do hospod, do krámů, na trhy výroční, seznamuje ho s rozruchem, jaký vřel tehdy v obecném

lidu. Ale pro pragmatické vylíčení událostí a pro poznání a pochopení následků vážných, daleko důležitější bylo vylíčiti a oceniti vlivy, které působily v rozvrat a zkázu strany pod obojí. O účastenství diplomacie římské v událostech českých r. 1523—1524 prof. Tomek v X. díle Dějin města Prahy podal na základě nového materiálu, čerpaného z archivu Vatikánského zprávy zajímavé, jimiž kusé dotud líčení Palackého (v 2. sv. V. dílu Dějin národa českého) pěkně jest doplněno. Prof. Winter, ač dílu X. Tomkových Dějin města Prahy dovolává se nejednou, v této zvláště důležité části domácích dějin náboženských neužil pokroku bádání učence, jemuž dílo své věnoval.

Kusé a namnoze nesprávné jest vylíčení i následujících událostí. Na str. 82 čteme: „Když se první toho rozumu jednání (o smír pod obojích s Římem) na sněmě r. 1524 nezdařilo pro odpor Lutherských a tudy poslání legáta Campeggia zatím uvedeno v nic, sobecký Zdeněk Lev z Rožmitálu shodl se s Minsterberským (sic) a takž spojením předních katolíků s Paškem a Caherou přišel k místu druhý sněm r. 1526, v němž opět jednáno o jednotu víry mezi katolíky a podobojími.“

Roku 1524 konány dva sněmy, které sice se zmařily, ale poslání legáta papežského Campeggia, — jenž v díle Wintrově náhle vystupuje jako deus ex machina — nijak nevyšlo ve zmar, naopak kardinál legát po odnětí úřadů nejvyšším úředníkům smýšlení lutherského odebral se do Budína, aby účasten byl očekávaného jednání s Čechy při dvoře královském. Sněm, na kterém stalo se usnesení, aby bylo vypraveno nové poselství do Budína, nebyl konán r. 1526, nýbrž koncem měsíce ledna a na počátku února r. 1525. O sněmě samém vypravuje prof. W. že byl přemluven a zastrašen Minsterberským a Lvem. Ale nebylo potřebí zastrašovati celý sněm, neboť stav panský příslušel skoro celý straně pod jedné, která přála srovnání, města následovala příkladu Pražanů, kteří stáli v čele celého jednání. Jen stav rytířský, v němž bylo mnoho lutheránů, činil odpor, který přemožen byl knížetem Karlem Minsterberským hlavně vyhrožováním nemilostí královou, takže mnozí odjeli z Prahy, jiní s odporem brzo umlkli, jen malý počet svoloval, kdežto jiných mlčení vzato za svolení.

Proč se nezdařilo jednání slavného poselství vypraveného v měsíci květnu 1525 do Budína, jež podniknuto s tolika nadějemi od strany Paškovy a Lvovy, o tom čteme divné pêle—mêle na

straně 86. Podivné věci nesprávně tu nakupeny. „Legátovi Campeggiovi některý článek kompaktátů nelíbil se docela, prý by měl koncil o nich jednati“ (str. 86). Ale nikoli jednotlivé články, nýbrž všeobecné znění kompaktát a více ještě nelíbily mu se druhé požadavky Čechů o t. zv. dokonání kompaktát, jichž Čechové většinou skutkem užívali dle zápisu císaře Sigmunda potvrzovaného ode všech nástupců jeho. Legát sám vykládal obsah kompaktát v rozsahu, v jakém by mohl k nim svoliti ve jménu stolice papežské. Ale návrh takový neuspokojoval posly, kteří omlouvali se, že k takovému jednání nemají plné moci, než žádali jen, aby král potvrdil úmluvu jejich „o jednotu a srovnání víry“. Ještě něco jiného nelíbilo se kardinálu legátovi, o čem prof. Winter zprávu nepodává. Poslové čeští neměli žádné moci ode sněmu ve příčině návratu někdejších statků duchovenstva Pražského zvlášť arcibiskupství. Jako r. 1448 a r. 1502, když jednalo o smíření strany podobojí se stolicí papežskou a o nové osazení stolice arcibiskupství, tak i r. 1525 jednáno o věci té s náčelníky poselství českého, ale bez úspěchu a beze vší naděje ve šťastné vyřízení, ježto větší část někdejších statků byla zapsána pánům strany katolické, kteří nejevili pražádné chuti vzdáti se jich ku prospěchu církve. „Také prý chtěl legát 20.000 dukátů, o které mezi posly a jím začalo nechutné smlouvání.“ V poznámce uveden sice Tomek D. P. X. 580, který zamítá tuto Bartošovu zprávu jakožto pomluvu. Ale důvod Tomkův [1]) patrně nedostačoval prof. Wintrovi, který v textu znova opakuje zprávu o úplatku, třeba slůvkem „prý“ oslabenou.

O listech mocných osob, které z Čech docházely dvoru královského, že poselstvo české nezastupuje zemi, pohřešujeme výkladu o závažnosti tohoto protestu proti svévolnému podnikání strany páně Lvovy a Paškovy, jehož súčastnili se pánové a rytíři nejen strany pokročilejší podobojí ale i strany katolické. Zrovna tehdy pan Zdeněk Lev z Rožmitála popudil rod Rosenberský proti sobě lakotným násilím, kterým sahal

[1]) V dopise svém do Říma legát sám touží sobě na pomluvy, jakoby zištnost byla příčinou nezdaru, že prý kladl za výminku, aby všecky někdejší statky duchovenstva během šesti let byly navráceny, že za vydání papežské bully, kterou Čechové měli přijati býti do lůna církve, žádal velké summy peněz a k tomu podobné. „Dle toho slušno jest pokládati za pomluvu, co Bartoš písař vypravuje o jednání poslů s legátem o peníze na str. 189.“ Tomkovy Dějiny města Prahy 379—380.

na velikou část zboží Rosenberského, jiř proti právům a výsadám rodu toho odkázal mu přítel jeho Petr z Rosenberka. Proto Jindřich z Rosenberka s bratry svými a všecka rodu tomu oddaná šlechta česká súčastnila se odporu druhých stavů lutherských a bratrských. Proti vládě páně Lvově vykořisťující hanebně důchody zemské i královské znovu sdružovala se koalice stavů vlasteneckých snažících se o posílení moci královské. Z četných a rázných protestů české šlechty jakož i z jednání s poselstvím českým a zvláště s náčelníky jeho Paškem a Zd. Lvem z Rožmitála, kardinál legát Vavř. Campeggio dobře poznal povahu vůdců strany katolické i starokališné a správně vyznačil je slovy „že vedeni jsou ne horlivostí pro víru ani láskou křesťanskou, ale soukromými záštími, vášněmi a prospěchy. S odsudkem legátovým v příkrém odporu je chvála prof. Wintra. že tentokrát (za pobytu poslů v Budíně) pod obojí zajisté chtěli s Římem srovnati se mermomocí a upřímně“ (str. 86.).

„Posléze když se smluvili, chtěl legát, aby Čechové, odpřisáhnouce bludy, činili pokání. S tím byl konec jednání.“ Podivná věc, tedy Čechové smluvili se s legátem, který patrně ustoupil od odporu svého v příčině článků, jichž rozhodnutí slušelo koncilií, spokojil se s nějakou summou peněz — domyslí si čtenář — podle líčení prof. Wintra — a ejhle! nový požadavek, o který rozbilo se všecko jednání, „aby Čechové odpřisáhnouce bludy, činili pokání“. Prof. Winter četl něco podobného u Palackého (Dějiny národa českého V. 2 str. 490), ale divně to sloučil se smluvením se poslů českých s legátem. Smluvení takového vůbec nedosaženo. Nepřeklenutelný rozpor, jako při dřívějších jednáních, objevil se znova při návrhu smlouvy, jaký podával zástupce stolice papežské, která stěží povolovala stvrzení kompaktát, ale zhola odpírala druhým požadavkům českým za dokonání kompaktát. V podání legátově zajisté byl požadavek, aby Čechové „přijati budouce do jednoty církve přísahali poslušenství bezvýminečné a odřekli se všech jiných zvláštností svých, kromě přijímání pod obojí“ (Palacký V. 2. str. 494). K takovému požadavku, kterým zamítáno bylo všecko, čeho Čechové dotud užívali vedle kompaktát, a k čemu právo si činili dle zápisu císaře Sigmunda, poslové čeští ovšem nemohli přistoupiti a tím jednání potkalo se s nezdarem. Když poslové žádali krále prostě za stvrzení úmluvy obou stran náboženských učiněné na posledním sněmu,

dle žádosti legátovy dostalo se jim odpovědi odmítavé, čímž neslavně skončilo jednání počaté s tolika nadějemi strany starokališnické.

Kardinálu legátovi Vavř. Campeggiovi nebylo třeba spěchati s ústupky straně starokališnické. Největší úkol ve prospěch věci katolické strana ta již vykonala násilným vyvrácením lutheranismu v Praze. Kardinál legát poznal z osobního jednání s posly českými strany pod obojí oddannost její k jednotě církevní i mohl od ní nadíti se nových ústupků během dalšího vyjednávání.

Prof. Winter na str. 86. patheticky lituje zmaru vyjednávání, neodvažuje se rozhodovati, čí vinou jednání tak žalostně se skončilo a za škodlivý následek toho vytýká, že „rozdvojení mezi katolíky a podobojími se zvětšilo". Výklad zhola nesprávný. Není pochyby, že zdráhání se legáta papežského svoliti plně ku požadavkům Čechů strany pod obojí, budil nevoli a hořkost v poslích českých, která však pominula novým jednáním s legátem, když poslové čeští přátelsky rozloučili se se zástupcem stolice papežské, činíce mu naději, že na budoucím sněmě českém pokusí se o naklonění strany té ku přijetí kompaktát ve znění srovnávajícím se více s jeho přáním (Tomek Děj. m. Prahy X. 580). Po návratu poselstva do Prahy nebylo žádné roztržky mezi starokališníky a katolíky, naopak dále nezlomně trvalo přátelství pana Zdeňka Lva a Paška. Násilný primator pražský spoléhaje na mocného ochránce svého v nejvyšším panu purkrabím, tím větší hrůzu pouštěl na protivníky své a nedbaje rozkazů krále Ludvíka odpíral návratu nespravedlivě vypověděných měšťanů pražských. V krutosti své neulevil ani za nového krále Ferdinanda I., ba naopak, aby získal si přízeň panovníka, známého náklonností svou k víře katolické, v líčené horlivosti náboženské stíhal tím krutěji kacíře.

Jak rychle a hrozně upadla strana starokališná, která honosila se dědictvím veliké doby husitské! Ještě na počátku XVI. století za administrátora Pavla Žateckého odpírala úsilí strany pod jednou, aby kacíři násilím byli hubeni, přestávajíc jen na poučování a napravování. Roku 1526 v měsíci prosinci Havel Cahera Žatecký s konsistoří svou konal přísný soud nad přívrženci menší strany bratrské: zámožnou vdovou Klárou a Mikulášem vřetenářem, kteří prohlášeni za kacíře a upálení hodné, následkem čehož od konšelů odsouzeni na smrt, kterou podstoupili statečně 14. prosince 1526. Podobným pořadem odsouzena a

upálena 4. prosince 1527 stará žena Marta, z téže menší strany bratrské a 28. srpna 1528 dva řemeslníci rodem Němci Jiří flašnéř, novokřtěnec, a Václav pasíř, lutherán, jichž poprava udála se s ukrutností zrovna bestiální.

Ale ve Ferdinadu I. přepočítal se násilný primátor pražský. Nový král, vychovaný v ideách španělské samovlády, ve vzdorném starokališnictví Paškově a ve hrabivém a lakotném katolictví pana Zdeňka Lva z Rožmitála shledával té chvíle větší překážky nežli v potlačené straně lutherské v Praze, jíž ujal se plnou energií vůle své. Postrašiv protivníky své roztržením jednoty měst Pražských, král sám osobně dosadil nové konšely krátce po poslední hnusné popravě (8. září 1528), při čemž pominut dlouholetý primas Jan Pašek z Vratu. Praha oddechla si od násilného tyrana.

Cahera a kněží jeho bouřili ovšem na kázaních proti králi a proti měšťanům, kteří zatím navrátili se k statkům svým. Nástupci kněží kališních, kteří roku 1505 protestovali proti klatbě a zastavení služeb božích, jaké přikazoval v Praze biskup Filip Sidonský, a způsobili překažení interdiktu pomocí konšelů pražských, ježto tresty tyto byly ve straně pod obojí v paměti nemilé od doby Husovy a od času krále Jiřího a neuznávaly se za přiměřené svému účelu (Tomkovy Děj. m. Prahy X. 225), nástupci těchže duchovních kališních, kněží Caherovi, v červenci r. 1529 v kostelích vydávali klatby na měšťany, kteří vrátili se z vyhnanství, zapovídali lidu, aby s nimi nikdo neobcoval, aby jich nepozdravovali, nepřipouštěli do svých domů, nic jim neprodávali aniž od nich kupovali. Ale odpor kněží těchto přetržen náhle vypověděním Havla Cahery z Prahy i ze všeho království. Krátce potom následoval pád pana Zdeňka Lva z Rožmitálu, jenž r. 1530 mravně přinucen vzdáti se úřadu nejvyššího purkrabství (11. března) a za měsíc potom vykonán zasloužilý trest nad Paškem, jenž vypověděn z Prahy. Zřídka kdy spravedlnosti zadost učiněno za živobytí ještě vinníků, jako stalo se převratem l. 1529—1530. (Pokračování.) *J. V. Řehnický.*

Církev a stát.

III.

Tolstoj vyznává v jedné své knize, mluvě o násilí a vojsku, že se podivil, kterak už za dávných dob snažili se mnozí na „Západu" pérem i skutkem rozšiřovat učení, jež i on pokládá za zásadní; a myslí na Chelčického, Kvakery a jiné reformátory křesťanské praxe. Možná že právě tak se podivil, jak už dávno před ním usilovali někteří, aby ve věcech víry nebylo žádného donucování ani se strany církve a zvláště ne se strany státu. První princip: žádná církev nemá užívat násilí proti příslušníkům svým nebo příslušníkům jiných církví, jest namířen zvláště proti církvi římsko-katolické a každé panující; ta netvrdí pouze, že křesťanské učení jest absolutní pravdou, tudíž že má jaksi právo ostatních nauk si nevšímat nebo je potlačovat; nýbrž ona jde dále, učíc, že v církvi římsko-katolické jest uložena absolutní pravda, proto nesmí brát ohledu na subjektivní náhledy, které jsou poblouzením od této jediné pravdy. Hlava církve jest hlavou celého světa, pánem všech panovníků; církev užívá státu jako svého nástroje, čili: rozkáže světské vrchnosti, aby tato svým mečem zakročila tam, kde církev svými prostředky „duchovními" vystačit nemůže. — Druhý princip: žádný stát nemá práva užívat násilí ve věcech víry směřuje proti těm úkazům, když církevní moc se státní mocí jest sloučena (v Rusku), nebo když církev státu jest podřízena (tak zvl. v evangelických zemích a tam, kde církev katolická nevládne). V Rusku hlava státu jest hlavou církve, ale ne naopak; co jest zájmem ruského státu, jest zároveň zájmem ruské církve — je to prý „jedno tělo". Nelze být příslušníkem státu a vedle toho ještě církve, potřebujeme prý jednotného názoru a jednotného života; kde se stal pokus oddělit církev od státu, vyskytne se ne-

konečný řetěz nesnází a nedorozumění a na konec je podán důkaz, že stát a církev přece odděleny ve skutečnosti nejsou. V tomto učení jest téměř naprosto zapomenut jednotlivec; o nějaké „svobodě svědomí“ nebo „sebeurčení“ (ač bych se těmto slovům rád vyhnul, musil jsem je k vůli jasnosti zde položit) nelze ovšem mluvit. Tolik lze s určitostí říci, že původní učení křesťanské takto neznělo, neboť právě v Novém Zákoně došla individualita takového výrazu, jako nikde na světě. Proto všude tam bude otřesena důvěra k takové jednotnosti života (zdali totiž taková jednotnost jest pravdivá a člověku prospěšná), kde si učení novozákonní uvědomili. Vidíme to hned na Tolstém, který byl z mládí živ pod vlivy státní církve ruské. A jestliže protestantští učenci nebo mužové v praktické službě církevní stojící začnou zastávat princip „státní církve“, musí nutně přijít do sporu se svým principem autority Písma. Tak můžeme vidět, že v reformované církvi ve Švýcarsku, v Anglii, v Americe a Australii nalezneme rozšířený princip církve od státu oddělené, v luterské církvi naopak více náklonnosti k „státním církvím“ — ač se zdá, že i v Německu prohlédají po svých dlouhých a trpkých zkušenostech; církev luterská musí draze platit přízeň vlád německých (které právě tak ochotně si najmou církev římskokatolickou, když ji potřebují).

Zvláštním zjevem jest, že někde již byly snahy po politické svobodě hodně pokročilé, ale církevní svoboda uznána nebyla. Musíme tu hlavně mít na paměti Vel. Britanii a Švýcarsko. Ve Švýcarsku teprve v našem století došlo k oddělení větších celků církevních od státu t. j. od vlády kantonální a to ještě pouze ve třech kantonech francouzských: Ženeva, Vaud, Neuchâtel.

V Basileji ku př., kde, jako dosud nikde v ostatních kantonech, pociťují těžce jho vlády světské ve věcech vnitřně církevních, nerozhodli se ještě pro oddělení. Švýcarská církev reformovaná, francouzsky mluvící, nemůže v této otázce zapomenouti muže známého i širším kruhům jako literáta (literárního kritika), filosofa a theologa, kterýž shrnul ve svých několika knihách zásady každé společnosti křesťanské, na učení Písma stojící, které tudíž platí i pro naše dny. Je to Alexander Rudolf Vinet, nar. 1797 v Ouchy na Ženevském jezeře,[1]) dle

[1]) Nejdříve byl učitelem franzcouské řeči a literatury v Basileji, od roku 1837—1845 professorem praktického bohosloví v Lausanně; byl to velice nadaný muž; při velikém vlivu nedosáhl nikdy žádného skvělého postavení. R. 1829

jednoho něm. Slovníku „klassický zastance nauky o oddělení církve od státu“. K svým názorům nebyl veden Vinet zvláštním vychováním; ale r. 1823 stal se s ním veliký obrat, co bylo dosud vírou v autority a zvyklostí, stalo se vroucím vnitřním přesvědčením; ten, který dosud měl zálibu v Zschokkových „Stunden der Andacht“, stal se účastníkem probuzení ve francouzském Švýcarsku. Hnutí začalo nejdříve v Ženevě, kam přišla paní Krüdenerová z Rigy, která prošla velikou část Evropy a kázala pokání, zřizovala zvláštní shromáždění, ctěná jako prorokyně — příchod její byl pravým zavlažujícím deštěm na racionalistickou poušť. Ti, kteří souhlasili s jejím směrem a ji podporovali byli zváni posměšně momiers, „pokrytci“, „mukři“, „pietisté“. To je počátek „Eglise libre“, která již 1832 měla svou bohosloveckou školu. Do Vaudu dostalo se hnutí velice brzo; ale veliká rada nedovolila, aby se utvořil neodvislý sbor a zakázala 1824 všeliké „sektářské“ shromáždění; lid lausannský zuřil proti „momierům“ více než v Ženevě. 1839 byla velikou radou Helvetská Konfesse jako vyznání církve odstraněna. 1845 dostala se k vládě radikální strana, která po farářích žádala, aby četli s kazatelen novou ústavu a zřízení radikální vlády. Kazatelé odepřeli a byli ze služeb propuštěni. Utvořili svobodnou církev Vaudskou, postavivše se na Písmo a Helvetskou konfessi a odmítnuvše všeliké nezdravé směry. Zdárný vývoj těchto věcí měl v osobě Vinetově nejlepšího podpůrce. Vinet schůzemi, přednáškami, spisy, se přičiňoval o to, aby strana jeho neupadla v chybu svých protivníkův: upírat druhým svobodu svědomí a násilím vnucovat mínění své. Vinetovy zásady o svobodě svědomí a oddělení církve od státu, o nebezpečenství hrozícím každé církvi se státem spojené, vyrostly z praktických zkušeností.

Zastávám-li se svobody náboženského kultu, zastávám

---

a 1830 vydal třísvazkovou Chrestomatii francouskou, podnes rozšířenou; Sainte-Beuve jmenuje náčrtek literár. dějin francouzských v této Chrestomatii „mistrovským dílem literárním“. Vedle celé řady spisů literárních napsal i theologické, theorii kázání, historii kazatelství atd. O naši otázce jedná zvláště: „Du respect des opinions“ 1824, Liberté religieuse et questions écclésiastiques 1854; Mémoire en faveur de la liberté des cultes 1826 (něm. 1843); Essai sur la manifestation des convictions religieuses et sur la sèparation de l'église et de l'état envisagée comme conséquence nécessaire et comme garantie du principe, 1842 (něm. i angl. po r. 1840). O Alex. Vinetovi je zase celá literatura, nejdůležitější E. Scherer, pak Astié a j.; srv. také u nás známější A. Zahn Abriss einer ev. Kirchengeschichte auf dem europ. Festlande, II. vydání.

„svatou věc“; nejsem zaujat pro nějaký pouze akademický spor, nýbrž chci zde hájit své nejvnitřnější přesvědčení a nutnou potřebu lidského pokolení. Tak asi Vinet začíná své „Mémoire“ a před tím psal: „nikdy tyto ideje nevystoupily na povrch v mém duchu, ano já jsem nikdy na to nemyslil, že by otázka o státním náboženství mohla být některým křesťanem zodpověděna negativně. Události v naší vlasti vedly mě k těmto reflexím, které mě jako paprsek světelný náhle zasáhly . . . Ještě mě žádný předmět tak živě neuchvátil.“ („Lettres de A. Vinet“, V. Rüegg v Herzogovi). Nesouhlasím s těmi, kteří theorii podceňují a staví ji proti praxi jako rozenou nepřítelkyni. Theorie nemá být ve skutečnosti ničím jiným než pravdou. Musíme vyslovit všeobecné zásady. Už se dály pokusy zavést svobodu náboženského kultu; ale ty pokusy měly za účel zájmy některé zvláštní společnosti církevní a nespočívaly na všeobecných zásadách svobody, a proto neměly významnějšího výsledku. Každá sekta požadovala svobodu jen pro sebe; a můžeme pochybovat, že by té svobody byla přála i druhým. Nebyla zde tedy pevná zásada, nýbrž různé okolnosti učinily z lidí buď protivníky nebo zastánce téže zásady.

Nežli můžeme mluvit o svobodě náboženského kultu, musíme se zmínit o svobodě svědomí. Svědomí je vnitřní cit nebo instinkt, jenž nás vede k úsudku o ceně neb bezcennosti našeho jednání; my máme právo své, nebo jiné jednání dle tohoto rádce posuzovat. Ale svobodou svědomí rozumíme ještě něco jiného: právo, své vztahy k Bohu uspořádat tak, jak se nám to zdá nejvhodnější, je to právo nad tímto duchovním a mravním stykem neuznat žádného soudce kromě našeho svědomí — tedy úplná neodvislost člověka v občanské společnosti, jakmile je řeč o víře nebo náboženském vyznání. Svoboda svědomí znamená ještě více: nejen právo volit si mezi tím neb oním náboženstvím, nýbrž také nevolit si žádné, vzdálit se ode všech forem a zařízení, jež se ve společnosti z náboženských citů vyvinuly; je to právo, zkoušet, uvažovat a volit úplně sám. Nesmí být žádné donucení k nějakému systému; a kdyby bylo tisíc systemů, pak bych nebyl svoboden, kdybych z toho tisíce musil volit jeden.

Jestliže žádáme svobodu svědomí, žádáme i svobodu kultu, náboženských výkonů; neboť jednu svobodu bez druhé nelze si myslit, bylo by to tolik co věta: myšlénka je svobodná, ne však

slovo; učinit nás majetníky velikého jmění a zakázat nám, abychom ho užívali. Kultus není nic jiného než projevení vnitřních citů, vnitřního přesvědčení. Náboženství, které je tak mírné a utěšující pro samotu, je neobyčejně majestátní ve shromážděních. Člověk, sám slabý a bídný, již si připadá silnějším, když předstupuje se stejně slabými před svého Stvořitele. Základem všeho kultu mohou být jen dvě věty: „Kde se shromáždí dva nebo tři ve jménu mém, jsem já uprostřed nich“, a věta z Večeře Páně: „To čiňte na mou památku“. Nemluvíme o zaplavení prázdnými ceremoniemi, čímž náboženství jest jen stělesněno, ani o věcech, které duši rozptylují, nýbrž o těch, které povzbuzují; a povzbuzení potřebujeme všichni. — Náboženská víra jest něco přejistého a přece jí schází evidence; člověk vyznává, že všecko má od Boha a dává jemu své srdce, neboť byť mu dal všecko, a ne své srdce, pak jeho náboženství nemá ceny; náboženský kultus, jakéhokoli druhu, jest výrazem lásky a důvěry. Předmětem kultu a soudcem kultu může být tedy jedině Bůh. A pak: má-li taková úcta vycházet opravdu ze srdce musí být svobodná; kde toto schází, tam je bohoslužba horší než pohanská, je to neplodná paráda; vezmi dobrovolnost, svobodu z této úcty a vezmeš všecku vroucnost i upřímnost — stádo je o jednoho pokrytce bohatší (srov. co píše i švédská královna Kristina panu z Terlon 1686 „poněvadž si přejete vědět, co si myslím o vykořenění kacířství ve Francii, těším se, že Vám mohu své myšlénky sdělit. Mám za povinnost, nebát se nikoho a nikomu také nelichotit, ale pak musím zjevně vyznat, že si mnoho neslibuji od výsledku tohoto velikého plánu, a že se nemohu těšit, že by z toho mělo naše náboženství prospěch. — Rcete poctivě, věříte v upřímnost těchto novoobrácených? Přeji si, aby ze srdce poslouchali Boha i svého krále, ale nechtěla bych mít ve svém účtu všecky ty křivé a nedodržené přísahy, jichž se přinucení katolíci dopustí“). Takové příklady nejsou nás tak vzdáleny, jak se zdá. Ovšem ten čas už je pryč, kdy meč Karla Velikého donutil nepoddajné modlářské Sasy sklonit se u oltáře; ale což jinak se nedonucuje, než mečem? To není o nic ušlechtilejší a mravnější jednání, když v lidech probudíme bázeň a zištnost a pomocí těchto citů plníme chrámy; lhostejní jsou proměněni v pokrytce — a to se stane všude tam, kde dána jest v ruce církve moc a kdy může státní náboženství lidi lákat vyhlídkami na nějaký zisk. Ti dříve lhostejní Boha zneuznávali,

nyní ho jako pokrytci zneuctili. Jak jsme se začali bát, přestali jsme být svobodnými; ano nejen bázeň, i naděje musí být vyloučena; jakmile čekáme něco, také nejsme svobodnými (zištnost). Rozdělovat „ovce od kozlů" příšluší samému Bohu.

Vláda nemá za úkol pořádat náboženské přesvědčení společnosti, nýbrž jen mravnost této společnosti. Je společenská morálka, která má svůj původ v těch dobách a v tom faktu, že společnost lidí se sešla; je posvěcena svědomím, ale kořenem jejím je chytrost a rozum. Tato morálka, jejíž hlavní části jsou: bezpečnost, vlastnictví a cudnost ustavičně se vyvíjí a nad ní mají bdít vlády; tyto však nemohou rozhodovat ve věcech vnitřní zkušenosti, poněvadž tímto posláním nejsou pověřeny. Vlády se mění a mohly by určovat v náboženství nové zákony? Kdykoli ministerská rada vládcova byla proměněna v Akademii nebo theologickou fakultu (což se často stalo), bylo to neštěstím. Nechť jen jsou magistráty (jako individua) filosofy, ale ne tak, aby juristicky soudili o nějakých naukách; nechť jsou naplněni zbožností, pak teprv jejich filosofie jest pravá, ale ne aby „kacířstvím" ústa zacpávali, neboť nad těmi nejsou postaveni. Filosofie a náboženství jim mohou velice dobře posloužit, aby své veřejné povinnosti s větší pozorností a horlivostí, svědomitostí a opatrností zastávali. — Jak že se dle těchto zásad má chovat stát k náboženským sektám nebo filosofickým systémům? (neboť někdo může všech náboženských názorů a společností se odřeknout a prohlásit se pro nějaký filosofický systém — a jak jsme viděli, kde je svoboda svědomí i to je možné). Jak kdyby se něco vyskytlo v těchto naukách, co odporuje společenské morálce? Stát se musí postavit proti všelikému jednání, jež vyplývá z těchto převrácených zásad, kde bezpečnost, vlastnictví jsou ohroženy. Vláda zde není proto, aby teprv zásady projednávala a o nich disputovala, nýbrž aby prosadila ty, na nichž společnost spočívá; ovšem, že vláda musí mít jasno o podstatě a hranicích společenské mravnosti; ale musí proti každému spolku, výkonu, spisu vystoupit, který nešetří oněch tří základních produktů společnosti. Co se týče vnitřní morálky, ta má jiný soudní dvůr. Proto se rozeznává zločin a hřích; první tresce vrchnost, o druhém řečeno: de his rebus non curat Praetor.

Stát nemůže rozhodovat o víře. Neboť kde je hranice, co se smí věřit a co se nesmí věřit? Odpověď by snad

zněla: každé vyznání jest dovoleno, které není nepřátelské křesťanskému náboženství. Ale o kom chcete povědít, že proti němu učinil útok? O nevěrci? Možná, že jeho veřejné útoky jsou méně nebezpečné než tajné, vypočtené, od lidí, kteří všecko kazí s vámi se modlíce. — Nebo snad atheisté a materialisté; byli jsme často svědky, že toto učení se na trůně dlouho neudrží (myslí na francouzskou revoluci). A pak: kdo má být soudcem? — Snad filosofové? i kdyby se dali pro tuto věc získat, neučinili by své vlastní mínění měřítkem pravdy a souhlasu? A nespočívala by veškerá jejich činnost v tom, svým naukám zjednat platnost? — Snad služebníci náboženství? Kterému přísluší právo urovnat věčný spor mezi společností a myšlénkami? Učinili by přívrženci některého náboženství toto evidentním, kdyby ho učinili panujícím? Nepočítali by právě tak jako filosofové se svým vlastním systémem? Neposuzovali by druhé náboženství tím netolerantněji a nepřízněji, čím vyšší se jim zdá jejich vlastní? A svěříte-li jim tuto působnost, neučiníte-li z nich utlačitele — v přímém odporu s duchem lásky, jejž dýše jejich učení? — Nebo dokonce vrchnosti? Tyto jistě jsou kompetentními pro všecky předměty společenské mravnosti, a nemají-li jiných pravidel, jsou s námi za jedno! Ale když své úsudky pronášejí dle jiných předloh, jak se to má pak s jejich kompetencí? Pak zůstávají za filosofy, kteří mohou se odvolávat na své vzdělání, i za bohoslovci, kteří mají větší známosti ve svém učení, než magistrátní osoby.

Státu dokonce není prospěšno, chce-li o víře rozhodovat. Vlády si tak odvrátí nejlepší duchy; a byť se prohlašovalo, že všecky pokusy se dějí proto, aby pravda byla rozšířena, pak taková řeč nikým nehne; neboť pravda si nemůže zjednávat průchod na útraty svobody; ani pravdu nikdo nemůže poznati, když se mu přináší se zevními známkami násilí. Lze užit jediného prostředku: ušlechtilé přemlouvání, „svědectví“ — jakmile tuto cestu opustíme, nezískáme nikoho pro pravdu. Šíření některých idejí může býti zlem, ale právě takovým zlem jest násilné jich potlačování. Možná že někdo je přijal — ale potlačujte je, a již rozmnožíte řady jejich přívrženců; násilím se rozpálí a překročí meze. — Možná také, že se vládě podaří lidi umlčet — ale tím je ještě nepřesvědčila; snad překazí svobodu zevnějšího konání, snad si zakoupila slova a síly člověka — ale nikoli myšlénky. Ti, přemožení, zakoupení, potlačení nikdy

nebudou mít horlivost a lásku pro ideje, jež mocní rozšiřují násilím, neboť byť v těch ideích i pravda byla obsažena, budou je nenávidět, protože jsou rozšiřovány násilím.

Nelze vůbec zadržet ideje a zapovídat jejich šíření; myšlenky tu jsou, protože lidé zde jsou. Musili byste zapovědít studium filosofie a morálky, poněvadž tyto jsou svobodě nejpříznivější; jakmile duch lidský vstoupí s nimi ve styk, již v něm probudí city neodvislosti. Těmito studiemi se zabývat znamená naši oprávněnost, všecko zkoušet a naši schopnost, vyslovit se pro pojetí svobodných názorů. Pak byste snad musili zakročit proti všemu studiu, jež se zabývá člověkem a dovolit jen to, co přímo s ním nesouvisí! Ale co s člověkem nesouvisí? Matematika? ta právě probouzí náklonnost k zkoumání; tak ani věda lékařská, ani vědy přírodní, ani učení jiné nezastaví nás na cestě, ke které jsme určeni. Pak by bylo nutno vydat zápověď i proti čtení a psaní knih, proti stykům s jinými národy, proti obchodu, když chcete víru své země udržet neporušenou, neboť jediná přenešená idea z jiných krajin zvrátí všecky vaše zákony. Udělat z lidí samotáře, proměnit svět v klášter? na silné duchy působí samota příznivě, z klášterů vyšli reformátoři také.

P r o k a ž d o u v l á d u b u d e p r o s p ě š n ě j š í, j e s t l i ž e m o c i s v é v e v ě c e c h v í r y n e u ž i j e. Nechť se nevkládá do zápasů mezi pravdou a lží, nechť si nehraje na ochránce pravdy. Každá pravda má proti sobě množství překážek, — předsudky, vášně, nevědomost. Kdyby tyto chtěla vláda odstranit, co musí učinit? Již pouhé objevení se vládních orgánů na zápasišti vyvolá předpojatost a nepokoj. Chce-li vláda pravdě pomáhat, vítěznou dráhu usnadňovat, nechť neprojevuje žádným způsobem svou přízeň; nechť dovolí volný zápas duchů, nechť dopustí projednávat všecky otázky — otázky v takové diskussi se budou prohlubovat a budou obsažné; chcete-li zvítězit, musíte mít dobré důvody; máte-li být poraženi musíte být v neprávu; privilegované bludy zmizí; nebudou pak lidé věřit proto, poněvadž jsou narozeni pod jistým stupněm šířky, nýbrž protože přemýšleli, viděli a zkoušeli. Každý lid, který se zbavil práva svobodného přemýšlení, se stane lehkomyslným lidem. Vzali jste mu nejvážnější a nejvznešenější otázky, jaké do duše lidské mohou vniknout, on se pak může zaměstnávat jen povrchními rozkošemi života a ukájením svých vášní (klassickým příkladem je právě Španělsko); takový lid není opravdovým lidem, který nesmí myslit a cítit. — V medicině a

jiných vědách je právě tolik sporných otázek jako v theologii — co by z toho musilo vzniknout, kdyby vláda se prohlašovala pro tu neb onu stranu? Každé mínění, které béře stát v ochranu, bude této přízně zneužívat, to už je v naší přirozenosti; když strana nemá důvodů, nebo něco podobného: zavolá jednoduše na pomoc stát a ospravedlní své jednání tak, že je třeba udržovat pořádek a pokoj: jménem pokoje dá základ k ustavičnému nepokoji. Ve Francii v dobách Mazarinových rozvinula se ze sporu několika učenců občanská válka, protože Mazarin uměl krále interessovat pro tyto otázky.

Stát by mohl nejlépe pochodit, nechá-li úplnou volnost dvěma nebo několika vyznáním. Všecka vyznání kážou mravnost: a lid necítí jinak než že každé náboženství musí mít účel, člověka proměnit. Tu nastane ta nejkrásnější konkurrence: ve věcech mravů. Bude dána přednost tomu naboženství, které dokáže nejvíce v mravnosti. Kde je nejvíce ctnosti, tam bude spatřována pravda. Přenechte tedy kulty samy sobě, jejich vlastní síle, zbavte je lidských podpor, a budeme mít ušlechtilý zápas duchů, kde nerozhoduje síla tělesná, nýbrž moc zásad, v život uvedených.

Kde je ohrožena svoboda svědomí, tam je blízká ztráta i jiných svobod. Neboť, kdo od nás požaduje oběť našeho svědomí, bude brzo požadovat oběť našeho rozumu. V takových státech bude také nechuť k všelikému hlubšímu studiu, neboť toto ponouká k zkoumání; pravým *dějinám* se pak nemůže dařit dobře, poněvadž události mají být přebarveny nebo zatajeny. Kde je *státní náboženství* není doba daleká, že budou mít státní metafysiku, státní geologii, státní kritiku, státní pravdu. Tedy omezení *občanské svobody*. Jestliže je někde konstituce, kde postavili donucené svědomí vedle občanské svobody, pak se tyto dva principy dlouho spolu nebudou snášet; po delších nebo kratších bojích nadejde doba, že budou stát vedle sebe buď svoboda svědomí s občanskou svobodou, nebo náboženské otroctví s politickým.

(Pokračování.)

Levná obydlí.

Píše MUDr. Vlad. Preininger.

(Dokončení.)

Domnívám se, že probrané body jsou vlastně nejdůležitějšími v celé otázce a jmenovitě opatření peněz, o čemž jsme se projednávání otázky, kdo má stavěti, též zmínili. Bývá však ve všech spisech, o předmětu našem pojednávajících, dotčeno se ještě jednoho bodu, jemuž se taky přikládá veliká důležitost, totiž: má-li se umožniti, aby domky dělnické staly se majetkem svých obyvatelů?

Jsou totiž mnohé podniky pro stavbu levných bytů tak zařízeny, že dělník může, spláceje ročně jistou summu, po delší neb kratší řadě let státi se vlastníkem domku, v němž přebývá. Nelze ovšem pochybovati, že nejlepším upravením otázky obydlí bylo by, kdyby každý bydlil ve svém domě; jeť již vědomí, že nikdo nemůže mu dáti výpověď, zajisté povzbuzující a mimo to budí se tím více láska k domovu, když není rodina nucena se stále stěhovati. Ale přece má věc sama mnohé háčky.

Předně může pouze o malé domky jíti; neboť většího domu (pro 2—5 i více rodin) by málo kdo nabýti mohl, ježto by splátky roční musily býti větší. Uvedu příklad.

Společnost akciová v Mühlhúzách staví domky a prodává je dělníkům; cena jednoho je 2750, 3300, 3400 fr. Chce-li dělník nabýti vlastnictví domku, zaplatí 250—300 fr. poplatků za převod a platí pak měsíčně 20, 25, 26 fr. (ročně 240, 300, 312 fr.) Po 15 letech je domek jeho. Výhoda je tu ta, že za těch 15 let zaplatí asi o 1200 fr. (mimo ony poplatky) více než by jako nájemník zaplatil, ale po letech těch je vlastníkem domku, čili ve případě druhém, kdy chce nabýti vlastnictví, ukládá si vlastně nájemné, jež jako nájemník ztrácí.

Než nastává otázka: má se státi neobmezeným pánem nabytého domku, tak aby mohl s ním dělati, co by chtěl? Kdyby se o tom právnicky uvažovalo, zajisté nemá býti nikdo obme-

zován v užívání vlastnictví, jehož správně nabyl. Tedy dobře; vlastník může si vzíti podnájemníky, po případě, je-li v domku více bytů, nájemné zvýšiti, aby více vytěžil — anebo může domek prodati dráže než ho nabyl. Zachová-li se vlastník nový tak, jak vylíčeno, přestává býti domek tím, čím býti měl a stává se předmětem — spekulace.

Postihli toto nebezpečí společnosti i jednotlivci, kteří domky stavěli, a snaží se předejíti mu různými podmínkami, které se při uzavírání smluv kupních kladou. Aby se však předešlo všemu vykořisťování laciných domků nezřízenou spekulací, bylo by nutno do každé smlouvy pojati ustanovení následující: 1. mnoho-li lidí smí bydleti v jednom bytu; 2. vyloučení podnájemníků; 3. ustanovení maximalní činže za byty (i za ten, jejž vlastník používá, poněvadž by se mohlo státi, že nucen jsa z místa odejíti musil by byt pronajati); a konečně 4. klausule, že v případě prodeje domku má společnost (prodávající) právo odkupu za cenu původní, po případě s malou přirážkou.

A s takovými podmínkami koupený dům měl by pro vlastníka jedinou výhodu, že by se nemusil výpovědě obávati; jinak byl by valně obmezen a nad to nutnou kontrolou ujednaných podmínek stížen. Proto lze se právem ptáti, zda není pro dělníka lepší platiti malý nájem a moci se volně stěhovati? Vždyť, aby sám se nemusil obávati výpovědi, může se mu přiznati právo na byt na delší čas, pokud by podmínkám nájemným vyhovoval.

A dále vzhledem k tomu, že by se koupě mohla týkati jen malých rodinných domů, jichž stavba — jak jsme ukázali — naráží na četné obtíže, nezdá se mi nabývání domků se strany nájemníků (dělníků) tak velikou pro ně výhodou, jak mnozí autoři — někdy až příliš horlivě — dokazují.

Dokladem dalším k tomu uvedeme některé poměry nájemného, jak se v takových dělnických domech jeví. U nás v Praze máme domky takové pouze v Holešovicích a na „Mrázovce" v Košířích. V těchto poměry neznám; v Holešovické osadě jest činže za pokoj a kuchyni týdně zl. 1.— až 1·20 (ročně 50—70 zl.). Uvážiti dlužno, že ve starých domech byl jeden záchod v přízemí pro byt přízemní i v prvém patře! Nyní se domky přestavují na dvoupatrové, v nichž hleděno ke všem požadavkům hygieny.[1])

---

[1]) Co mne nejvíce překvapovalo, bylo podnájemnictví v domcích těch: mnohé byty byly rozděleny tak, že v kuchyni a v pokoji bylo po jedné rodině. To ovšem by vůbec se trpěti nemělo.

V Kruppových osadách dělnických obnáší nájemné v barácích pro dvouprostorové byty 60—90 ℳ, pro tytéž se sklepem 90—108 ℳ, pro tříprostorové se sklepem 120—162 ℳ; nájemné platí se 14denně, což je i lhůta vypovídací.

Při dráze Ferdinandově na Moravě vystavěné domky poskytují byty o 2 světnicích za zl. 1·60—1·75 týdně, za byty o 3 místnostech zl. 2·60—2·75 týdně dle výše poschodí. Nájemné to je dosti veliké: činí ročně 83—88 zl., resp. 130—135 zl.

Společnost jižní dráhy pronajímá byty ve svých domcích v Meidlingu o 1 pokoji s kuchyní v 1. patře za 23 zl. 10 kr. čtvrtletně (92 zl. 40 kr. ročně), ve 2. patře za zl. 20·35 (ročně zl. 84·40), ve 3. patře za zl. 17·60 (ročně 70·40 zl.). I to zdá se mi býti nájemné dosti veliké.

Pro dělníky Veliko-Čakovického cukrovaru je k disposici 12 domů se 50 byty o 1 pokoji s kuchyní, nájemné roční je 35 zl., což je cena velice mírná. Ovšem je bytů těch pro tak veliký závod málo a mimo to jsou rozměry místnosti velice malé.

Tedy by dělník chtěje nabýti vlastnictví domku musil platiti ročně aspoň jednou nebo dvakrát tolik, než platí posud nájemného, což však by pro něho bylo obnosem velikým (nehledě ani k poplatku za převod, k nákladům udržovacím a opravným a j.)

*

Probrav nejdůležitější body, které se při otázce naší namanouti mohou, chci ještě na některém z příkladů cizinou nám daných ukázati možnost provedení. Z nich pak po dobré rozvaze volím podnik štuttgartského „Spolku pro blaho pracujících tříd“, popsaný Ed. Pfeifferem ve knížce několikráte zmíněné, kterou lze ku četbě všem doporučiti. Zdá se mi totiž, že poměry ve Štuttgartě jsou podobné našim, jak tomu i soupis bytů spolkem tím provedený (viz nahoře) nasvědčuje; mimo to má stejný asi počet obyvatelů jako Praha (bez předměstí) a lze příklad městem tím daný dobře applikovati na naše poměry.

Když byl spolek jmenovaný zjistil soupisem provedeným potřebu levných obydlí, přestoupil ku uskutečnění své myšlénky, a to rozluštěním dvou zajisté nejdůležitějších otázek: opatřením peněz a místa stavebního. V prvním směru vydal r. 1890 provolání, jež rozeslal kapitalistům i méně zámožným, a provedl úpis podílů; ustavil tedy podílní (akciovou) společnost. Výsledek

byl velice dobrý: za příkladem krále a jeho choti, kteří upsali 30.000 ℳ, sešlo se od 116 osob 400.000 ℳ, kteráž suma se do r. 1896 zvětšila na 465.000 ℳ. Zajímavo, že slíbený úrok byl 3%. Další kapitál byl opatřen půjčkou hypotekární na 3½% u „Ústavu pro pojištění důchodu ve stáří“ se svolením král. ministerstva do výše 600.000 ℳ a to na 10 let, kteráž doba může býti prodloužena. Spolku však přísluší právo, obnosy do 5000 ℳ proti měsíční výpovědi spláceti. Mimo to vzata půjčka u král. spořitelny 214.000 ℳ na 3⅞% a jednotlivci, kteří chtěli domky koupiti, splatili 150.000 ℳ předem proti 3½%nímu zúrokování. S dobrovolnými půjčkami mnohých jednotlivců (zúrokování 3½%) činí kapitál spolku celkem 2,600.000 marek, jenž posud na nepatrný zbytek byl vydán.

Pokud se volby místa týče, upozorňuje Pfeiffer na mnohé momenty, pravě: „Dříve než se stavební místo zvolí, má býti stavební program vypracován, totiž jaké domky budou se stavěti (zda rodinné, malé či větší aneb dokonce ‚kasárnické‘); dále zda smí se stavěti i ve dvoře, a jak veliké mají býti dvory, zahrádky přední i zadní, jak široké ulice a pod.“ Vedle toho dlužno uvážiti, že neradí se stavěti všechny podobné domky na jediné straně města, nýbrž na všech, aby dobrodiní laciných bytů poskytlo se stejnoměrně všem obyvatelům, a aby vzdálenost pak neškodila pronajímání. Proč se nedoporučuje kolonie příliš daleko od města zakládati, bylo již vyloženo.

Štuttgartský spolek měl štěstí najíti vhodná místa dosti blízko města a sice na východě, severozápadě i jihozápadě. Nejprve počato stavěti na východě, kdež kolonie obdržela jméno „Ostheim“. Za pozemky, 878 arů, zaplaceno tolik, že 1 m^2 stál 2·70 ℳ a po odečtení ploch na ulice postoupené, 5 ℳ, obnos malý, takže u Prahy by se tak lacino nedostal. — Na severozápadě koupen pozemek 474 arů (m^2 po 60 fenikách!) v sousední obci Bothnangu, jež souvisí s hlavním městem. Na jihozápadu prodalo finanční ministerstvo své pozemky 493 arů, m^2 za 3 ℳ 33 f.; pozemek ten leží těsně u města a je tedy poměrně nejlacinější. Při celé akci šlo o vyjednávání se 142 majetníky a díky jich uvědomělosti docíleno tak nízkých cen. Opět malou poznámku: podařilo by se to v Praze, kdyby šlo o akci podobnou?

Pokročiv tak daleko vypsal spolek konkurenční řízení na získání projektu zastavovacího; I. cenu získal vládní stavitel

Gebhard F., druhou architekti „Heim a Hengerer“, kteří pak stavbu dle plánu Gebhardových prováděli. Ustanoveno bylo v zásadě, že mají se stavěti domky nejvýše dvoupatrové, tak aby v každém patře byla jediná rodina; domky většinou stojí volně, jiné jsou po 2—3 k sobě přistaveny, ale všudy je s dostatek místa proudění vzduchovému i mezi domy ponecháno (což je na přiloženém plánu a pohledu celé kolonie i na zobrazených řadách domů pěkně viděti.) Se stavbou 50 domků počato bylo 6. října 1891 a do července 1892 bylo 45 hotovo, tak že 15. dne měsíce toho mohly se první rodiny v Ostheimu usaditi a koncem července byly tu 134 rodiny se 700 členy. V r. 1892 postaveno 57, v r. 1893 a 1894 přibylo 64 a do září 1895 ještě 57 domů. Celkem do r. 1896 postaveno 228 domů se 702 byty, v nichž bydlí téměř 4000 osob!

Dle soupisu, 1. června 1895 provedeného, bydlelo v Ostheimu:

řemeslníků, továrních dělníků, nádenníků a pod.	384
švadlen, pradlen a jiných žen samostatných	36
tedy ze stavu dělného v užším smyslu	420
nižších úředníků a zřízenců státních i obecních	35
úředníků, soukromníků a j.[1]	50
kupců, obchodníků, hostinských (3) a p.	32

Ze seznamu toho je viděti, že sice převážná většina obyvatelstva kolonie patří k lidu dělnému, ale že nalezli tam příbytek i lidé s menším výdělkem. Právem též Pfeiffer poukazuje na to, že nejen dělníci, nýbrž i jiné kruhy mají nároky na levné bydlení. Praví: „Tážu se: kde začíná stav dělnický a kde končí? A proč má pouze dělník míti nároky zvláštní oproti lidem, kteří v ohledu materialním jsou mu zcela rovni? . . . My nestavíme dělnické domy, nýbrž laciné příbytky rodinné a chceme, aby dobrodiní jich použili všichni, kdož mají malé příjmy. . .“ — To je stanovisko jedině správné; to zaujati má a musí každý, kdož by chtěl v praxi otázku levných bytů rozluštiti.

Zařízení obydlí vyhovuje všem požadavkům: jsou to byty o 1 až 3 pokojích s předsíní a oddělenou kuchyní; každý byt má svůj záchod. Voda je zavedena do všech domů. Pouze spižírny jsou malé aneb vůbec chybí, což v ohledu hygieny po-

[1]) Z nich 1 lékař a 1 duchovní, kteří se zde usadili pro potřebu obyvatelstva.

travin není správné. A též se mi nelíbí, že v mnohých domech jsou byty i v podstřeší; neboť byty takové nemohou býti za zdravé pokládány. — Ku každému bytu přísluší malá zahrádka: veliká většina jich opatřena je verandou, případně pavláčkou.

Velikost pokojů je přiměřená: pohybuje se mezi 14 až 18 m^2, při čemž hloubka (délka) pokoje není nikde menší než 4 *m*. Kuchyně mají rozměr 6 až 9 m^2, tedy zajisté malý, uváží-li se, čím bývá kuchyně u rodin, pro něž v prvé řadě se levné byty zřizují; Pfeiffer ovšem praví, „že rodiny jsou s velikostí kuchyň spokojeny.“ Ale jak to musí v takové síňce za vaření, praní a p. vypadati, to autor nepraví . . .

Náklad stavební byl: pro dvoupatrový dům se 2 byty v patře (o 2 a 3 pokojích) 33143 M., pro dům jednopatrový s bytem o 2 pok. v patře 9136 M., s bytem o 3 pok. 11260 M. Dle nákladu stavebního a na opravy, jakož i dle ztráty činže za prázdné byty bylo stanoveno nájemné a sice: *a)* za byt o 3 pokojích s příslušenstvím (předsíní, kuchyní, záchodem, sklepem, půdou) dle velikosti pokojů a polohy bytu 21—26 M. měsíčně či 252—312 M. ročně (= 150—187 zl.!); — *b)* za byt o 2 pokoj. s přísluš. 17—21 M. měsíčně, 204—252 M. ročně (= 122·40—151·20 zl.!); — *c)* za byt o dvou pokoj. s komorou a přísl. 19—21 M. měs., 228—252 M. ročně (135—150 zl,); — *d)* za byt podstřešní (o 2 pokoj.) 11·50—15 M. měs., 138—180 M. ročně (84—105 zl.); — *e)* za byt o 1 pok. a s přísl. 7·50 M. měs., 90 M. (= 48 zl.!) ročně. — Srovnáním těchto nájemných obnosů s poměry našimi vidíme, jak blahodárně působí zařízení levných bytů. —

Spolek Stuttgartský též prodává domky své a sice tímto způsobem. Kdo chce domek získati, uzavře se společností prozatímní smlouvu, kterou nabývá práva na dům, pokud plní podmínky, jež jsou: musí zaplatiti $^1/_3$ ujednané ceny, převzíti veškeré na domku váznoucí hypotekární dluhy, a platiti zbytek ve čtvrtletních lhůtách po 24 ℳ se 4% úroky (vedle toho, že i činži odvádí). Ponèvadž málo kdo může onu třetinu kupní ceny složiti, tedy nastává pro kupujícího splnění oné podmínky, když počáteční splátka a čtvrtletní splátky dosáhly oné žádané sumy; pak uzavře se smlouva definitivní. Ale jaké svízele má toto „nabývání vlastního domku“, viděti jest ze smlouvy samé, kterou společnost chce hájiti účel, za jakýmž domky stavěla. Kupující nesmí bez svolení společnosti nic podstatného na domku

měniti, nesmí zahradu k němu přináležející zastavěti, a musí přiřknouti spolku právo na zpětnou koupi ve případech smlouvou vytčených za cenu kupní; tato se zvýší neb sníží dle toho, zlepšil-li se stav domku či zhoršil-li se, což zvláštní komisí znaleckou má býti zjištěno. Smlouva může býti vypovězena: a) se strany kupce kdykoliv, načež obdrží po 4 měsících splacené vklady, z nichž se odrazí výlohy správní; b) se strany spolku, když kupec neplní podmínky a když porušuje účel spolku (béře-li nájemníky špatné pověsti, lomozící a pod.).

Ačkoliv spolek dosti domků prodal, přece i z jeho jednání a ze smluv je viděti, s jakými obtížemi je takové prodávání spojeno. A mimo to, Pfeiffer sám doznává, že domek v ceně 9000 ℳ může si dělník za 30 – 32 let zcela splatiti — tedy za dobu zajisté velikou. Tedy znova opětuji: zakupování domků není spojeno pro kupujícího se žádnou zvláštní výhodou, leda tou, že si ukládá jistý obnos, jemu kdykoliv splatný.

*

Mohl by mi někdo vytýkati, že můj článek je ve mnohých bodech stručný, jmenovitě, že jsem podrobně nezaznamenal, co kde již bylo ve prospěch zřizování levných obydlí učiněno. Mně však nešlo o studii podrobnou, o studii, která by předmět do nejmenších detailů vyčerpávala (což dr. Nesý svou prací skorem již učinil,[1]) nýbrž pouze o upozornění širších vrstev na otázku tak značně v ohledu zdravotním a sociálním důležitou. Jeť na čase, abychom se zabývali i jinými věcmi, než na příkl. hlasováním o zcela zbytečné otázce druhého divadla a pod. A jak hledí i kruhy „rozhodující“ na otázku levných bytů, vidíme při provádění Pražské assanace. Staré domy, útulek tisíce rodin dělnických a nezámožných, se kvapem bourají, aniž je poskytnuta vystěhovalým možnost najati si byt levný jinde. Poněvadž o tyto je v pražském obvodu skutečná nouze, hrnou se obyvatelé domů sbouraných do domů okolních a přeplňují tak byty, které aspoň co do počtu osob vyhovovaly hygieně. Nalezl jsem sám mnoho obydlí, která dříve jedinou rodinou a dnes již dvěma

[1]) Můj článek napsán byl a redakci zaslán již z jara r. 1897. Od doby té vyšel v „Obzoru národohospodářském“ článek dra. Fáčka, jenž věc samu s jiného, širšího a právnického stanoviska probírá. Doporučuji článek ten všem, kdo se o otázku tak důležitou zajímají.

i třemi jsou obývána. Tedy se assanace v jedné čtvrti městské provádí, kdežto ve druhých nastanou poměry zdravotní ještě horší.

V Neapoli, kde též (za podpory státní) prováděla se assanace jisté části městské, byly dříve na obvodu města postaveny nové domy s levnými byty, než se ku bourání přikročilo; a oněch postupně přibývalo, jak i assanace pokračovala. Spojili tedy rozumně assanaci s opatřením levných bytů, a myslím, že i v Praze byl by se tento způsob osvědčil, čímž by se byla částečně i otázka námi probíraná rozluštila. Uvažme jen, že ve 70 domech právě sbouraných bydlelo asi 500 rodin se 2000 lidmi: kam se měli vystěhovati, když je v Praze o malé byty vůbec nouze?

Mohla a měla se assanace spojiti s rozřešením nutné a důležité otázky levných obydlí. Provedení nebylo by (myslím) narazilo na překážky, kdyby se byla obec zúčastnila s sebou na podniku. Jsem přesvědčen, že i u nás by země i stát poskytly hmotnou podporu (na příkl. ve formě půjčky nebo záruky za zúročení), kdyby někdo vážně se věci ujal.

A stejně mělo by se počíti i v jiných větších městech, hlavně, kde je průmysl v rozkvětu, jako na př. v Plzni, Liberci, Budějovicích, na Kladně; ač ani mnohé menší město není v ohledu obydlí pro dělný a pracující lid právě vzorným . . .

Šest let trvá v platnosti zákon náš o stavbě dělnických domků; jest věru na čase, aby byl vyburcován ze zapomenutí a jsa náležitě opraven a doplněn přinesl přece nějaký užitek. Kdo se toho v zákonodárném sboru ujme a věc dobře zkoncuje, bude míti zásluhu značnou; neboť dle Saxe „zlepšení hrozných poměrů příbytkových jest první nevyhnutelnou podmínkou každé jiné sociální reformy“.

K reformě škol středních.

Protokoly o sezeních enquêty pro reformu školství středního, o níž referováno bylo v čísle 8. t. r. str. 765, vyšly ve zvláštní brošuře: **Was leistet die Mittelschule?** Mittelschulenquête der „Wage“ I. Haupttheil. Vydáno redakcí časopisu „Wage“, redigoval a úvodem opatřil Dr. Robert Scheu. 1898. (Za 1 k. Str. 133.)

Celý podnik jest velmi záslužný. Reforma středního školství jesť naléhavou otázkou přítomnosti a má význam eminetně sociální. Způsob, jakým jmenovaná enquêta otázky té se chopila, jest našim poměrům velice přiměřený a nepochybuji, že bude míti úspěch trvalý, blahodárný. Přesvědčení, že reformy jest potřebí, jest tuším všeobecné; ale řešení otázky dálo se dosud nesoustavně a abych tak řekl, neprakticky. Jednotlivé hlasy ozývaly se ve sborech zákonodárných, v časopisech, na schůzích — ty obyčejně zůstávaly bez povšimnutí. Jednotlivé pokusy nápravy činěny od správy školní; avšak tam převládá příliš vliv toho ducha, který zplozen jest nynějším vyučovacím systémem.

Byly-li ony hlasy příliš radikální, jsou tyto pokusy příliš konservativní. Proto bylo třeba na otázku tu posvítiti se všech stran, umožniti volnost slova všem povolaným činitelům, předložiti vše foru veřejnosti, vyloučiti jednostrannost a omeziti vlivy všelikých ohledů vyplývajících z postavení úředního. Tento účel vytkla si zmíněná enqêta a spisek, jejž ohlašujeme, jest důkazem, že úkolu svému čestně dosud dostála a že i dále dostojí.

Práci rozdělila si tak, aby nejprve podána byla co nejúplnější a nejspolehlivější informace o účelu středoškolské výchovy a o výsledcích dosažených. Při tom je základní myšlénkou, že střední škola má býti jednak přípravou pro školy vysoké a podávati jistou míru vzdělání obecného. O tom jest jednání ukončeno a mají následovati úvahy reformní.

Ve smyslu tohoto programu podávali v prvních schůzích professoři vysokých škol dobrozdání o tom, jak přicházejí žáci gymnasijní a realní připraveni pro určitý obor: Hatschek, Schnabel, Herz, Schiff, Lampa, Menzel, Bernatzik, Philipovich, Mayreder, Radinger, Witz-Stöber, Oelwein. Všichni jsou celkem nespokojeni stěžujíce si, že gymnasisté mají málo smyslu pro praktické věci, že neumějí se dívati na přírodu, že nerozumějí společnosti, že jsou nesamostatni, příliš autoritě oddaní a p., kdežto realistům že nedostává se širšího obecného vzdělání. A všichni shodují se v tom,

že má učení se klassickým řečem býti omezeno a jednotná škola střední zavedena. Jedině prof. Philipovich nepřeje si se stanoviska své vědy (státověda) reformy nynějších gymnasií a myslí, že jest třeba nápravy v životě veřejném vůbec tak, aby v národě byl nějaký jednotný duševní element, jenž by rozháranost nynějšího vědění a snah spojoval k jednomu účelu, jako za doby květu gymnasií bylo kněžstvo, úřadnictvo a spisovatelstvo. K tomu by bylo třeba reformy university, aby dovedla odchovati učitele se smyslem pro nynější život a s větším všeobecným vzděláním. Tím si vysvětluje zdánlivé paradoxon, že nejlepší materiál pro státní vědy skládá se z mladíků aristokratických a zámožných tříd, kteří na gymnasiu, jež studovali většinou privátně, ničemu se vlastně nenaučili, ale z prostředí, v němž jest jim žíti, přinášejí větší vnímavost pro souvislost dějů společenských.

Dobrozdání tato měla vlastně podati jen fakty jakožto látku k úvahám vlastním; ale ovšem řečníci nedali si příležitosti ujíti, aby nepronesli svůj náhled o celé otázce. V té příčině jsou v úsudcích jejich mnohé jednostrannosti a uspíšené generalisace, takže přítomní zastanci humanistického směru měli snadnou práci s vyvracováním. Většinou zapomínali řečníci, že nynější způsob vyučování na gymnasiích jest značně zreformován proti tomu, jak se učilo před 20—30 lety, a oni se dovolávali vlastní zkušenosti; nyní jest mnoho toho, co dává příčinu ke steskům odstraněno a jestliže přece nedostatky se objevují ve přípravě pro studium vědecké, dlužno je hledati jinde. Tak na př. se nyní vyučuje názorně, slovíčkářství je odstraněno, kreslení a tělocvik jsou vřaděny v osnovu, vycházky poučné se konají, zdravotnictví se náležitě dbá atd. Takové návrhy jsou tedy již bezúčelné; ale přece je dobře, že byly činěny; neboť tím se ukázalo, že ani v nejpovolanějších kruzích nejsou o stavu a duchu vyučování na středních školách dostatečně informováni.

Nejzajímavější bez odporu ze všech úvah byla Jodlova, jenž převzal referát o tom, kterakou měrou gymnasium dociluje všeobecného vzdělání, kteréžto thema bylo programem od šesté schůze počna. Jodl především rozhoduje, že úloha podati náležitou míru obecného vzdělání nenáleží universitám nýbrž gymnasiím a poněvadž gymnasia mají připravovati pro universitu, určuje se tato úloha gymnasií, aby jakožto přípravu pro specialní vzdělání odborné podávala takou míru vědění, „která tvoří tresť naší duševní kultury a jest podmínkou jakési vnitřní pospolitosti mezi zástupci vyšších povolání společenských.“ Za nejdůležitější známku vyššího vzdělání pokládá zručnost jazykovou a to ne pouze všestranné ovládání řeči mateřské a naučení se nějaké jiné řeči kulturní, nýbrž především schopnost v užívání řeči emancipovati se od formy vnější a jíti k logickým základním poměrům myšlení, schopnost touž myšlénku vyjádřiti různými formami, v rozmanitosti výrazů nalézti společné, a smysl pro aesthetickou libost, jež spočívá v tomto duševním „lámání paprsků“. Tento smysl pro jemnost a rozmanitost jazykového výrazu a odstíňování myšlenky cení si výše než formálně logickou gymnastiku, pro kterou se chválí tolik učení se cizím řečem, která záleží v tom, že mladistvá mysl je nucena místo automatického užívání řeči mateřské říditi se vědomě pravidly řeči.

Vzhledem k tomuto účelu jest dle Jodla zhola jedno, které řeči se učíme, jen když je to řeč kulturního národa. Zvláštní vzdělavatelnost řečí klassických není nikterak dokázána. Na to vyvrací hlavní a nejpádnější důvody, jimiž velebitelé humanismu ji hájí. Tvaroslovná a syntaktická dokonalost nerozhoduje; neboť i řeč tvaroslovně chudá musí hleděti, aby nejvyvinutější formy myšlení vyjádřila, a čím méně prostředků gramatika skýtá, tím je výrazivost dovednější a umělejší. Humanismus na gymnasiích nemá věcnou nýbrž historickou oprávněnost. Velmi pěkně naznačuje Jodl, kteraký význam mělo „odkrytí“ řečtiny a studium originálů klassických vůči středověkému scholasticismu a církevnímu dogmatismu, jenž podmiňoval tehdejší vzdělanost. Humanismus tehdá znamenal pokrok, osvícení (Aufklärung) v té míře, jakou jen tehdejší doba náboženskému tlaku vydaná snésti mohla. Avšak státi na témže stanovisku nyní pokládá za anachronismus. Již Francis Bacon, Bruno, Hobbes, Descartes byli odpůrci dogmatu o nedostižitelnosti antiky a v XVII. století veden byl ve Francii prudký spor mezi starými a tehdejší „modernou“, která závoditi chtěla se starými a je předstihnouti. Vznikem nových věd a národních literatur, zvláště anglické, změnil se poměr klassického studia k obecnému vzdělání podstatně. Dnes pozbyla latina i poslední zbytek života, jejž žila jako řeč učených. Jest možno dosíci vysokého vzdělání bez znalosti latiny; neníť více zlatou branou k pokladům věd. Ovšem bude ještě dlouhou dobu činiti znalost latiny nutnou součástku vyššího obecného vzdělání. Naproti tomu řečtina nemá těch svazků s obecným vzděláním. Zvláště však s důrazem vytýká Jodl, a ukazuji zde rovněž na to s důrazem, poněvadž s tím úplně souhlasím, že ani řečtina ani latina nejsou nikterak jediným klíčem k pokladům kultury antické. Nyní neznamená neznati latiny a řečtiny, býti odloučenu od myšlénkového bohatsví starověku. Vždyť jedná se o obsah a ducha a ne o slovní vyjádření. Dobrý překlad je sám v sobě dílem uměleckým a vůči faktickému výsledku studia latiny a řečtiny docela dobře Jodl připomíná výrok Humboldtův: Eine gute Übersetzung gut verstehen, frommt uns zehnmal mehr, als unzureichendes Begreifen des Originales.“

Hledíme li k překladům a k výtečným dílům o životě antickém, o umění a dějinách, možno říci, že bez znalosti latiny a řečtiny možno lépe do ducha starověku vniknouti, než toho dokáže gymnasium u svých chovanců. Neboť nehledě k obtížím jazykovým, které brání vnímání, potěše a porozumění literárním plodům řeckým, je toho hrozně málo, co gymnasisté z literatury té poznají: nejkrásnější a nejdůležitější zajisté nikoli, jako Aristotela, Aristofana, Thukydida, Pindara, Aischyla atd. Že by pak překlady tak málo nahrazovaly original, nedopustí tvrditi ta okolnost, že na př. bible účin svůj právě v překladě osvědčila, že Shakespearova dramata i některá Sofokleova provozují se v překladech a to ještě v modernější úpravě. — Věřím Jodlovi, praví-li na konec: duch sice není neodvislý od výrazu slovního, ale není naň vázán otrocky.

Vzdělání založené pouze na studiu řečí klassických nepostačí nám více. Zúžuje obzor žákův, nerozšiřuje jej a uměle mladíka drží pod duševní hladinou vůkolního života. Zdlouhavé zabývání se klassickými řečmi bývá pociťováno jako zbytečné břemeno pro svou nepraktičnost,

čímž vzniká nechuť ke škole. Obeznámení se se starověkem, pokud jest vázáno na znalost řečtiny a latiny, jest zbytečným mrháním času, poněvadž studiem moderních řečí lze docíliti i formálního výcviku i prostřednictvím překladů seznámiti se s antickou literaturou a nad to s literaturou moderní. Jodl zabývá se dále s matematikou a přírodovědou a pronáší i zde některá přání, zvláště, aby omezeno bylo popisné vyučování a věnováno více poznání života přírody a vývoje jeho a souvislosti všehomíra, aby tím připraven byl celkový názor. Vývody Jodlovy doporučujeme zvláště filologům k bedlivému uvážení.

Dr. Federn soudí, že konečný výsledek gymnasijního studia jest nedostatečné vzdělání předběžné pro moderní elementy života, nedostatečná obeznalost v minulosti a nechuť k vzdělávání vůbec; mimo to žehrá na bureakratického ducha, jenž ubíjí nejkrásnější intence instrukcí.

Prof. Gomperz naproti tomu vřele zastal se řečtiny, ale většinou důvody známými, které nabývají váhy vlastně jen proto, že byly prosloveny jím. Řecké kultury jest nám dle něho třeba jakožto doplňku moderní a nelze se spokojiti znalostí antiky z druhé ruky, nýbrž nutno studovati originály, poněvadž jenom proniknutí, prosycení duchem té kultury může míti blahodárný účinek vychovávací. Jak mnoho sebeklamu, šlechetného snad, ale přec jen sebeklamu jest v těchto slovech! Bude záhodno, aby nějaký filolog, upřímný filolog, nějaký inspektor nebo vůbec osoba, jíž by se podezřívání nedotklo, upozornila na to, co si professoři v konferencích povídají o tom studiu řečtiny, co divně by svědčilo o tom prosycování duchem starověkým. Jen pověděti třeba, jakou úlohu hrají překlady při domácí přípravě a statisticky ukázati, kolika absolvovaným gymnasistům zůstane záliba v samostatné četbě originálů řeckých; a pověděti, jakou svízel má učitel i žáci s řečtinou od třetí do páté třídy, na co vyplýtvá se velká část energie duševní a jaký dojem činí abiturienti skládajíce zkoušku z řečtiny. Dokud ovšem bude s hůry vanouti duch řečtině příznivý, budou gymnasijní učitelé konservativní a — opatrní, jakož na to bylo v enquêtě několikráte poukázáno. Ostatně prof. Philippovich bez obalu přiznal, ač gymnasiu přeje, že je hrozně málo těch, kteří si přinášejí z gymnasia znalost jedné řeči a tudíž intimnější vztah k světu klassickému. Týž přiznává, že na gymnasii učí se příliš mnoho a že mladíci, čím více se tam učí, tím více hlupnou! A v podobném smyslu vyjádřili se i jiní účastníci porad. Spojme tato fakta s intencemi a ideály přátel humanistů a máme pro posouzení výsledku významný pokyn. Než tyto úvahy budou asi činěny také v dalších sezeních enquêty, na jejíž pokračování jest všeobecný zájem. Neopomeneme pak čtenářům Naší doby opětně podati zprávy. *Kí.*

ROZHLEDY

POLITICKÉ. Odročení říšské rady v červnu prozatímní spásou vlády; Bärenreither zachován na čas všemocným čl. 14.; jubilejní vláda Thunova — Klid německé opposice — Feudální panství v Cislajtanii, vliv feudalismu na t. zv. lidové strany; radikální Grégr jednající s vládou — Punktace odvislé od vůle Němců; plané oposiční křiky Národních Listů a jich vládní svědomí zrovna jako po vydání Gautschových nařízení; pateré jazykové území v Čechách; tlumočníci úřední pro jednání se stranami; nebezpečí punktacím se strany německé — Nepravděpodobnost zakročení proti německé obstrukci; absolutismus nutně německým; obeslání říšské rady nynějšími sněmy nemůže býti naším ideálem — Žalostný stav českých věcí — Smiřování Poláků s Rusy v Praze; nevěra polská; protesty rusínské ke slavnosti Palackého proti spojenectví polskému; sprcha od ruských listů; zuřivé útoky německé a maďarské proti pražským slovanským projevům, maďarská pomsta za to; zbabělý ústup českých listů, nepozornost k významným hostům slovanským; ráz oslavy Mickiewiczovy — Haličské hospodářství, vzpoury zubožených sedláků; násilné potlačování bouří protižidovských; vyjímečný stav a nahlý soud v zapadní Haliči; potlačeni socialistických novin — Poddajnost Mladočechů vůči ministrovi Kaizlovi; divadlo vládního i protivládního řečníka odměňovaných potleskem od téhož shromáždění voličů; Alfons Šťastný o vládních Mladočeších; mlčenlivost Národních Listů — Věcné úspěchy mladočeské ve vojenských věcech, věznění českých reservních důstojníků; smýšlení některých vojáků o německém rázu naší armády; pangermanismus — Uherské vyhrůžky budoucí celní války s Cislajtanií — Skončení pře Davidovy contra Badeni — Po německých volbách — Harden — Ve Francii u vlády zase radikálové — Herz umřel do opravdy — Vojenské ministerstvo v Italii — Balkán se hýbá — Válka španělsko-americká chýlí se ke konci.

Hrabě Thun byl v první polovici června se svou celou vládou již hodně v úzkých. Konflikt s německými stranami následkem rozpuštění Štyrskohradeckého zastupitelstva hrozil rozbíti ministerstvo aspoň potud, že ministr Bärenreither by musil odstoupiti; a hr. Thunovi na německých ústavověrných velkostatkářích vůbec i na ministru z jejich strany zvláště záleži. Kdyby říšská rada byla zasedala ještě v druhé polovici června, krise vládní byla by neodvratnou. Na štěstí pro cislajtanské vlády je proti rozdivočelému parlamentu čl. 14. velmi dobrý, tedy pomoc jeho vytrhla ministerského předsedu z okamžitých rozpaků. Ale mysli rozptýlených poslanců byly nicméně tak rozladěny, že schůze německých velkostatkářů s ministrem Bärenreitherem v Praze určená na 19. června musila býti o čtrnáct dní odročena. Zatím rozpálená čela trochu ochladla, němečtí velkostatkáři si vše řádně rozmyslili a dospěli k přesvědčení, že přece je to neocenitelnou výhodou podržeti svůj mocný vliv ve vládě.

Ministerstvo Thunovo tím na čas bylo zabezpečeno. V Cislajtanii nesvrhá vládu parlament, nýbrž (zrovna jako v německé říši) vláda pravidelně stojí potud pevně, pokud požívá důvěry panovníkovy. Ale výlučně o pravici se opírající ministerstvo nebylo ve Vídni nikterak žádoucí rozhodujícím kruhům a proto ten důraz na to, aby Bärenreither zachován byl vládě. Poněvadž se to podařilo, bude ministerstvo Thunovo aspoň v parlamentárních prázdninách vládnouti nerušeně dále; o dalekou budoucnost se beztoho ani nynější ministerský předseda nestará. Prozatím se přibliží slavnostní dni jubilejní, do těch by se ovšem ministerská krise špatně hodila i tak pro letošní rok aspoň má vláda Thunova vyhráno.

Toho si také jsou vědomy opposiční německé strany a odtud se vysvětluje poměrný jich klid, ačkoli se zdálo, že se chystá boj na nůž. Ústavověrný velkostatek šel i na té cestě dále a hleděl zapřísti nové jednání vlády s nesmiřitelnými. Přese všechen odpor k těmto jednáním nemohli Němci — kromě Schönerera a Wolfa s jich družinou (v celku šest mužů) — přece naprosto se zdáti kazimíry za každou cenu a svolali do Vídně konferenci z předsednictev levičáckých stran (na 10. července), aby rozhodla, zdali se mají pustiti do „nezávazných“ dohovorů s vládou o upravení jazykové otázky v Čechách i na Moravě — o Slezsku se pořáde nemluví.

Před tím Thun si zabezpečil české velkostatkáře, s kterými nejdříve jednal. Je pozoruhodné, že na straně české i německé jsou předními stále velkostatkáři a že mají národové smířeni býti vlivem těch stran, kterým sice na říšské radě připadla téměř čtvrtina mandátů, kteří však zastupují celkem nepatrnou hrstku lidí. Jak Cislajtanie stojí dosud na feudálních základech, lepšího důkazu pro tu pravdu nebylo by se mohlo podati. Je se co diviti, že u poslanců lidových těch několik privilegovaných pánů projevilo tak mocný vliv. Občanští zástupci z rakouských národů vyvolení, když pohromadě sněmovali ve Vídni, nechtěli navzájem se ani slyšet, ale jakmile jim okázali přívětivou tvář vyvolenci knížat, hrabat i baronů, hned se zalekli a pozorně a zvědavě chtí též naslouchati. První přišli k Thunovi na dohovory Mladočeši — ani radikálního dr. Ed. Grégra, který jinak ve vídeňské sněmovně se neukáže, jsme mezi nimi nepostrádali — a jako kdysi apoštolové po proměnění Kristově zachovali tajemné mlčení o všem, co jim ministerský předseda velikého vyjevil. Potom byl čas na německých velkostatkářích, aby zase oni přivedli odbojné Němce do síní ministerských. A hle, hned byla svolána schůze německých předsedů klubovních, jíž to byl jakýsi úspěch Thunův. Konference žádala aspoň prozatimní zrušení jazykových nařízení.

Punktace byly by tedy již na cestě; jestliže Němci nebudou na některé malichernosti upíchnuti, nebo jestliže nevětří v pozadí ještě jiný mocnější vliv, který by jim pomohl k naprostému vítězství, mohou získati neocenitelných ústupků od nynějšího vedení mladočeského; snad i uznání čistě německého území v Čechách. V té příčině nás nezmýlí chabé protesty Národních Listů, které samy potáceji se od vládní politiky do opposiční, ale opposici si ještě dvakráte rozmyslí. Prozatím na naši intelligenci jim postačí opposičně buráceti v úvodnících, které málokdo čte, v telegrammech a v situačních zprávách z Vídně však přizpůsobují vládní pilulky s neobyčejnou pílí a důmyslem tak, aby je mohlo české obecenstvo s nejmenší hořkostí a kyselostí požříti. Procedura se již nedávno osvědčila výtečně při Gautschových nařízeních; nešťastná nařízení ta byla co nejprudčeji od klubovního orgánu z počátku napadena v úvodnících, ale ponenáhlu současně vždy více přicházel ke slovu jich obhájce v druhé části úctyhodného žurnálu, že konečně navykli jsme považovati je za drahocenný poklad, pro který bychom byli ochotni se bíti až do té doby, pokud zase nebude na čase dokazovati, že vlastně je tu lepší náhradou dosud kaceřovaný zákon národnostní, který vláda mezitím buď pomocí čl. 14. nebo jiným způsobem vydá, a který po dobrém okouknutí ne-

bude tak zlý, abychom se nevžili do myšlénky, že si jej nesmíme dát od Němců vyrvati! Při všeobecné bezmyšlenkovitosti a úplném nedostatku vedení ve straně mladočeské se ovšem ani jiného nic očekávati nedalo.

Zatím mlčení našich zástupců o zjeveních Thunových přece nevadilo, aby se nějaká troška nedostala nicméně mezi obecenstvo. Bude prý v Čechách patero jazykových oblastí: 1. Praha, 2. čistě české okresy, 3. smíšené s převahou českou, 4. smíšené s převahou německou, 5. čistě německé okresy. V nesmíšených okresích bude úřadování jednojazyčné a od úředníků nebude se žádati znalost obou jazyků, se stranami se bude jednati ne sice pomocí obyčejných tlumočníků (jak to tvrdil Vaterland), ale konceptní úředník bude překládati výroky stran a vyjednávati s nimi, když bude náhodou znalým druhého jazyka. Ovšem tím úřední jednání nicméně nepozbude rázu jednojazyčnosti a konceptní úředník jednající se stranami v jich jazyku, ale překládající ostatním svým kollegům vše do úředního jazyka, co to jiného nežli tlumočník? Na pojmenování tu věru nesejde. Ani odpor Národních Listů nám v té příčině nedovede imponovati, předělání žurnálu toho je otázkou času a poslanci, když jedenkráte svolí k této úmluvě, dovedou i Národní Listy přesvědčiti o její prospěšnosti! Punktace mohou zažehnati pouze Němci, nebudou-li se jim zdáti dosti účinnou ochranou jich smyšleného a hájeného uzavřeného území!

A co stane se, jestliže Němci vše odmítnou? Nezávazné hlasy v polských a českých listech sice prorokují velké věci; říšská rada nebude prý svolána, důstojnost a moc státní prý se obhájí jiným způsobem, který snad nynější Němce bude mrzeti více nežli jazyková nařízení. Ale nechce se nám tomu všemu věřiti, na podobné rozhodné kroky byli by ve Vídni už dávno připadli, kdyby se k tomu odhodlati mínili; bude-li se jednou viděti nezbytí, aby se vládlo absolutně bez parlamentu, nebude tato forma vlády přirozeně protiněmeckou, spíše naopak absolutismus může vládu němčiny jen přitužiti. Že by se chtělo sáhnouti k obeslání říšské rady od zemských sněmů, to je velice pravděnepodobné a také by to sotva mnoho prospělo našim čistě českým účelům. Ani zastoupení z Českého sněmu by nebylo v našich rukou, rozhodovali by o něm velkostatkáři, Morava i Slezsko měly by ústavověrné zastoupení; zda-li pak to je ideal našich přání? Nejlépe by ovšem a nejrozuměji vláda udělala, kdyby nařídila spravedlivý volební řád, na př. v podstatě na základě všeobecného práva hlasovacího. Tím by byl najednou konec učiněn všem parlamentárním zmatkům, ale takovou politiku hr. Thun nezastupuje a nebyla by také vhod žádné politické straně nynější kromě sociálních demokratů.

Situace stala se tedy rozhodně žalostnou pro české věci, díky bezhlavosti mladočeských diplomatů, kteří na kartu jazykových nařízení všecko vsadili a tím také všecko prohráli. Nyní se již bez obalu tvrdí, že také česká universita na Moravě zřízena nebude a to ještě, pokud ve vládě máme svého ministra Kaizla; jaké budou naše úspěchy, až český ministr ve vládě snad neobstojí?

Zapomněli jsme však na jednu velikou vymoženost naší politiky, na slovanskou pomoc, kterou nám přinesl general (či vlastně jen plu-

kovník) Komarov. Naše nadšení vykouzlilo nám již Poláky úplně smířené s Rusy a z této slovanské shody vypučeti měla znovu naše síla a ztracený respekt ve Vídni. Ale nějak to selhalo! Prvně přišly polské listy nejvážnější (Czas, Reforma, Dziennik Polski, Gazeta Narodowa a nikoli jen Slovo Polskie a Przegląd), z kterých za jiných příležitostí naše denní žurnály vyberou si, co se jim líbí, — jichž hlasy však nyní u nás umlčeny, — tyto polské žurnály nechtěly o podobném pouze slovném smíření ani slyšeti, pokud u Rusů neuvidí smířlivé skutky. Slovy zrovna pernými byla tam pokropena mladočeská lehkověrnost. Dále již k samé slavnosti Palackého poslali haličští Rusové telegrafický protest, v němž ohražovali se proti takové vzájemnosti slovanské, kterou se schvaluje násilnická politika polských stanczyků; z pochopitelné taktiky telegram byl umlčen, nehodil se nadšencům našim do krámu. Ale horší věci následovaly, ruské listy se nám prostě vysmály, bezvýznamný prý Komarov neměl pražádného práva mluviti za ruskou žurnalistiku, tím méně za ruský národ; ano, některé ruské listy otevřeně řekly, že kdyby podobný německý Komarov byl přišel do Ruska a něco takového si dovolil, že by jej byli prostě z Ruska vyvedli. Rozumí se, že celá tato záležitost byla nejvítanější záminkou německým i maďarským novinám, aby nám ukázali veškerou hloubku svého záští a vylíčily nás za panslávy, které by vlády naše neměly strpěti. Pod dojmem slovanských slavností pražských odsoudila maďarská porota redaktora Pietora na 8 měsíců do vězení a většinu slovanských účastníků oněch slavností (Dúlu, Halašu, Škultétyho atd.) vzala do vyšetřovací vazby. Nejpovedenější věcí pak je, že naše žurnály denní, které svým bombastickým psaním ke mnohým pomluvám těmto daly podnět, později vše jaksi zakřidovati chtěly a namáhaly se cizině dokazovati, že se jednalo jen o jakési vnější okázalosti. Při tom ze slovanských hostí opravdu vší pozornosti hodní lidé o slavnostech zůstali nepovšimnuti jako na př. prof. Lamanski a prof. Smolka. Zcela jinak i důstojněji se representovala oslava Mickiewiczova v Haliči. Ovšem mladočeská strana, která za nejlepší k oslavě Palackého uznala fráse Heroldovy, zařídila také vše ostatní tak, aby to nepřesahovalo niveau tohoto výkonu. Pan dr. Herold může býti s tím spokojen!

Konečně trhlo také na pány z Haliče. Hospodářství, které jen zná vyssávati, ale není schopno zvednouti vzdělání a blahobyt obecného lidu, zle se mstí na oné nešťastné zemi. Zubožený a vyhladovělý lid pozoruje svůj bídný stav a hmotný úpadek a dobré bydlo těch, kteří se dovedli ošatiti na jeho útraty, jal se napravovati tento stav, který se mu zdá křivdou, vzpourou namířenou proti židům, jichž bohatství nebo poměrnou zámožnost považuje za výsledek vyssávání a příčinu své bídy. Drancování a ničení násilné nabylo takových rozměrů, že ani užití vojenské moci a postřílení mnohých výtržníků nedovedlo zjednati pokoj. Byl tedy prohlášen v celé západní Haliči (v 33 politických okresích) stav výjimečný a ve dvou okresích (Nový Sandec, Limanowa) byl zaveden náhlý soud, který během roku po druhé již přichází ke cti. Ale ani tyto mimořádné prostředky neutišily hned úplně povstalé kraje. — Zvláštní je, že především zastaveno bylo vydávání socialistických novin v obvodu výjimečného práva, kdežto antisemitské listy mohou aspoň po předběžné censuře vy-

cházeti; také socialistickým listům ostatním odepřena v území tom poštovní doprava. A přece socialistické listy vzpoury té naprosto neschvalovaly. Patrně je viděti z toho, co je vládnoucí straně nejnepohodlnější. — Ministerský předseda Thun má již po druhé příležitost spojovati své jméno s výjimečným stavem; významnější jest, že podepsal totéž český ministr Kaizl, který ještě r. 1896 trpce proti výjimečným opatřením vůbec horlil.

Zatím Mladočeši poslouchají rádi svého ministra, ale ještě stydlivě se k tomu znají. Když byla odročena říšská rada, byli se situací radikální živly v klubu náramně neuspokojeni, ale na uchlácholenou dostavil se do klubovní schůze sám pan ministr financí a vysvětlil vše ke spokojenosti, tak že pouřílkové z mladočeského klubu odešli jako nejkrotčí beránci. — Posl. Teklý mluvil velice ostře i radikálně ještě ve schůzi voličské na Chrudimsku, tak že jej musil až rozvážný Udržal opravovati; — divadlo skvostné, jak dva poslanci téže strany v témž shromáždění mohou mluviti jeden protivládně a druhý vládně a oběma se dostane pochvaly od týchž voličů. — P. Teklý na to opět v zemědělské radě za krátkou dobu se zle rozčiloval, když si tam známý Alfons Šťastný dělal úsměšky z Mladočechů, že budou tak hlasovati a jednati, jak si bude ministr Kaizl přáti; při té příležitosti Teklý vlastně vládnost poslanců nepopřel, nýbrž snažil se jen ji obhájiti věcnými důvody, kterých dříve na voličském shromáždění nedovedl vynajíti. Celou tuto episodu ze zemědělské rady přinesly pouze staročeské listy. Národní Listy a ostatní mladočeské noviny ji umlčeli; známá to pštrosí taktika. A přece důsledek toho byl velmi nápadný, jelikož se Heřman Janda vzdal následkem projevené opposice předsednictví českého odboru zemědělské rady.

Vymoženosti mladočeské nepostačily dosud na vyprostění dra Drbala z vojenského vězení, ale za to uvězněn v Brně zase jiný reservní důstojník český, který se opovážil choditi (přes známý zákaz Succovatého) do besedního domu. Patrně se budou podobné zajisté „nepopíratelné věcné úspěchy“ silně Mladočechům hromaditi, až i národ sám snad pozná, jakou je to výhodou býti ve vládní straně.

Smýšlení vojenských kruhů, — aspoň jedné jich části, — projevilo se naproti tomu velmi okázale v časopise Gegenwart, kde jistý rakouský štábní důstojník dokazuje, kterak armáda rakouská následkem své mnohojazyčnosti pozbývá ceny pro německého svého spojence a kterak je nejvyšší čas armádní jazyk německý přivésti k platnosti a proti slovanské propagandě v Rakousku postaviti pangermanskou myšlenku, která by vrcholila v praktickém zakončení světového germanského spolku čtyř velmocí: Německa, Anglie, Spojených Států a Rakousko-Uherska, jenž by ovšem namířen byl proti světu latinskému i slovanskému zároveň.

V Uhrách by nás rádi naladili k novému obchodnímu a celnímu spolku; poněvadž to dosud nešlo po dobrém, pomyslili si, že nás přimějou k tomu vyhrůžkami. Zhotoven nový autonomní celní tarif uherský, který by znamenal přímou celní válku Uher proti Cislajtanii. Patrně spějeme v naší monarchii k velice zajímavým koncům; kletba to stíhající nás za nedbalost, s jakou se nejnaléhavější otázky úplně odstavovaly.

Po hr. Badenim kousek pozůstalosti projednati musil zase nedávno

nynější ministerský předseda. Pověstná pře redaktora Reichswehr Davida skončena narovnáním; vládním kruhům se to zdalo přece jen ostudou, aby takové špinavé prádlo octlo se na veřejnosti před soudem, třeba to padalo na vrub vlády minulé. Davidovi dáno jakési peněžité odbytné, aby žalobu odvolal.

V Praze dne 11. července 1898. *P.*

Volby do říšského německého sněmu skončeny a průběh i výsledek jich v nejednom směru jest zajímavý. Nejprve tím, že při první hlavní volební bitvě jenom tři strany domohly se ihned většího počtu mandátů: katolické centrum, agrární konservativci a sociální demokraté. U všech ostatních stran byl výsledek přímo žalostný a teprve při užších volbách uhájili také národní liberálové a svobodomyslní jakž takž své dřívější državy. Z toho vidno, že jen ony tři strany mají kompaktní masy voličstva za sebou, ježto při užších volbách, kde každý volič volí jen menší zlo, skutečné přesvědčení nepřichází více k platnosti. Pak jest významno, že výzva ministra Posadowského, vydaná na rozkaz nejvyšší k seřadění všech živlů pořádku milovných proti sociální demokracii zůstala bez účinku. Hlasy sociálnědemokratické vzrostly daleko přes dva miliony na číslici od zavedení všeobecného práva volebního dosud nejvyšší. Nový říšský sněm dle svého složení, třeba katolický střed byl dnes již skoro stranou vládní, nebude tedy dokonce tak povolným hlasovacím aparátem, jak snad leckdo doufal. Zde neplatí ovšem: „sic volo, sic jubeo!“

Napjaté poměry v Německu osvětluje ostatně i smělý otevřený list Hardenův, neohroženého vydavatele nejrozšířenějšího týdenníku „Zukunftu“, mající nadpis „Císaři!“ List jest pln nejostřejší kritiky.

Ve Francii ministerstvo Mélinovo nepřečkalo ani týden nového parlamentu. A z nesnadné krise vyšel ku podivu jedině možný kabinet radikální Brisson - Bourgeois. Tak bývalý poražený předseda sněmovny a bývalý poražený předseda ministerstva doznali skvělé satisfakce. Nové ministerstvo nepostrádá schopných hlav a v programu svém položilo náležitý důraz na reformy sociální. Byly by v kapitalisticky zpátečnické třetí republice nejvýš na čase.

Z Anglie došla neuvěřitelná zpráva. Starý šejdíř Cornelius Herz, jenž francouzskou justici vodil tolik let za nos a jejž angličtí advokáti pořád kladli na smrtelnou postel, konečně přece do opravdy umřel. Ač není-li i v tom opět nějaký advokátský knif.

V Italili se rekonstrukce kabinetu Rudinimu nezdařila. V čelo vlády povolán generál Pelloux, jakož panství šavle bývá vůbec posledním útočištěm států politicky a finančně zkrachovaných. V Miláně vojenský soud nad zatčenými účastníky nepokojů pracuje plnou parou.

Na Balkáně počíná být jaksi neklidno. Vězí příčina v bojechtivosti osvědčeného generála Milana či snad v nových puškách darovaných carem knížeti černohorskému? Žárlivost velmocí lomozí prozatím v oficiósní černi.

Ve válce americko-španělské schyluje se ke koncům, které již předem byly nepochybny. Vzdání se Manilly na ostrovech filipinských a Santjaga na Kubě očekává se každým dnem a loďstvo admirála Cervery, jenž Američanům sám vlezl do pasti, Sampsonem na dobro zničeno.

Dnes jest Španělsko skoro bez loďstva a třeba i Američané trpěli nedostatkem vycvičeného vojska pozemského, jest převaha jich tak patrna, že rychlý, třeba neslavný mír by byl pro Španělsko ještě věcí nejmoudřejší. Neboť v tom se klamati nemůže, že i přes protekci různých evropských velmocí každým dnem otálení naděje míru se zhoršují. Proto škoda každé další kapky krve.

V Praze, 10. července 1898. *H.*

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Bezcenné formy parlamentní v delegacích a kvotových deputacích zmařené platné jednaní v říšské radě; jak by se dalo občanstvo spřáteliti s absolutismem — Slabost Cislajtanie silou Uher; opuštěná posice cislajtánskou kvotovou deputací, houževnatost Maďarů; hospodářská síla obou polovicí záhadou; různé výpočty obou deputací, přiblížení se strany cislajtánské neopětované Maďary — Polský hlas o společném příspěvku, úplné povolení Maďarům na obzoru; znamenitý nový obchod uherský s účtovaním daní nepřímých; proč Halič tyto úmluvy neobtíží — Výtečnost čl. 14; investice možné; prozřetelnost tvůrců čl. 14.; zlato uložené na úpravu měny vhodným prostředkem k ukrytí investic — Státní obchody se zlatými mincemi a cizozemskými směnkami, přepuštění jich bance cedulové; nemístná žistnost banky cedulové — Výsledky osobní daně důchodové — Odborný parlament hospodářský navržený pražskou obchodní komorou — Významný den na radnici pražské; umlčování jeho žurnalistikou, nevšímavost obecenstva; dlužení obecní; koupě koňské tramwaye od Otleta; faktická kupní cena koňské tramwaye, její hodnota skutečná; Otletovy kšefty; jeho poslední pohromy v Praze, kterak jej obecní zastupitelstvo vysvobodilo z neodvratného konkursu; pomoc železničního ministra Praze poskytnutá, marnou; proč se přestaly stavěti dráhy elektrické v Praze? Velikomyslnost pražského zastupitelstva; personal tramwaye na bedra obci; skandální jednání o kupní smlouvě.

Parlamentární zřízení v naší polovici říše je pouze již dobré ke špatným veseloherním kusům, jichž výsledek každý z diváků napřed uhádne do nejmenších jednotlivostí, ale které se přece sehrati musí, poněvadž není na repertoiru naprosto nic jiného. Takové divadlo viděli jsme v květnu v Budapešti, kde rakouští i uherští delegáti přišli přikyvovati pouze k tomu, co ministr vojenství šťastnému občanstvu našemu nadělil; v červnu opět sehrána komedie ve Vídni s kvotovými deputacemi, které, bůh ví, již po kolikáté spolu jednají, ačkoli se napřed dávno ví, že ničeho neujednají. Patrně, kde parlamentární forma je úplně bezvýznamnou, tam se přese všechnu obstrukci udržela, kde ovšem by parlament byl přece aspoň k něčemu dobrý, totiž na radě říšské, vypověděl službu na čisto a nechce dělati nic leda všemu překážeti. Je to nejlepší cesta spřáteliti nás na konec s absolutismem otevřeným a netajeným.

Jednání kvotových deputací bylo přece vysoce zajímavým: ukázalo nepokrytě slabost Cislajtanie i sílu Uher. Loni stáli cislajtánští zástupci ještě neústupně na stanovisku, že počet obyvatelstva je rozhodujícím pro příspěvek obou států ke společným potřebám říše, ano vydáváno toto stanovisko již za ústupek Uhrám, jelikož prý vlastně při stejných právech měly býti také úplně stejné povinnosti na obou stranách. Maďaři ovšem byli náhledu jiného a nechtěli o zvýšení svého příspěvku ani slyšeti. Bylo sice také jim zřejmé, že dosavadního stavu sotva budou moci obhájiti, ale počítali vychytrale: čím houževnatěji se budeme držeti tím lepší obchod pro sebe vytlučeme. Rozdíl byl veliký, jednalo se tu o 12% více a proto také tím větší neústupnost s jejich strany byla nutna.

A zkušenost ukázala, že se svými očekáváními nepřepočetli. Letoš-

ního roku cislajtánská kvotová deputace dala s sebou již zcela jinak mluviti; netrvala na příspěvku podle počtu obyvatelstva, nýbrž postavila se na stanovisko uherské, že příspěvek společný má býti přiměřený hospodářské síle obou polovicí. Ovšem hospodářská síla je pojem velmi mlhavý zvláště, když se má projeviti určitými číslicemi, schází k dostatečnému ocenění potřebný material. Nicméně něco se našlo, vzaly se daně přímé i nepřímé v obou polovicích říše, ale ty nejsou obapolně totožně vyměřovány. Tak nesnáze nové a shoda při nejlepší vůli s obou stran na základě toho byla by velmi nesnadnou věcí, natož když Uhři nechtí z dosavadních výhod ničeho ztratiti.

Není tedy divu, že ani tak se nedospělo k žádným výsledkům uspokojivým. Jakmile cislajtánská deputace opustila své dřívější stanovisko, bylo jasné, že musí vůči Maďarům slevovati; neboť právě byl tu požadavek maďarský podle hospodářské síly vyměřovati břemena společná, jen proto kladen, že z toho pro Uhry plynula menší poplatnost. Uhři dospěli podle dat za tím účelem zvláště upravených právě k tomu důsledku, že nemohou více z říšských potřeb na sebe převzíti nežli dosud. Cislajtánské deputace si ovšem data ona vykládala trochu jinak, ale i podle tohoto pozměněného výkladu musila sleviti téměř 6% ze svých dřívějších 12% požadovaných. Z počátku deputace uherská odmítala prostě vypočty cislajtanské, ale na konec začalo se i tam počítati a výsledek byl, že většina uherské deputace připustila na Uhry téměř o ½% více. Tento ústupek však nebyl od Maďarů svorně uznáván, nýbrž Horanszký, zástupce uherských oposičních stran, dokazoval na dále, že Uhři jsou dosavadním příspěvkem poškozeni, i že nemůže s ostatními souhlasiti, aby se kvota uherská ještě třeba jen o ½% zvýšila.

Jak Uhři znamenitě se poradili, že se nedali ze své výhodné posice vylákati, toho doklady zrovna podal krakovský orgán nejmocnější a rozhodující polské strany „Czas". Libuje si, že vlastně deputace neskončily tak bezvýsledně, jako minulého roku i že rozdíl ze 12% ztenčil se na 6%; příště prý se snad dá docíliti po té cestě úplné shody. — Musí se podotknouti, že se deputace pouze odročily a že pokračování v tomto effektním kuse zamýšleno opět na podzim. — Bude-li opravdu cislajtánská deputace tak pevna, jako byla letos, proč by úplná shoda nenastala? Můžeme k tomu cíli Uhrům sleviti ještě asi 5¾%, jako jsme jim již letos slevili 6% a oni pak nám povolí přes protesty svých krajních opposičníků zase asi o ¼% více. Takovým způsobem mohou Uhři platit o ¾% více, tedy asi 32·2% všech neuhražených vydání; za to beztoho dostanou novým súčtováním nepřímých daní od naší polovice říše ročně asi 3 mill. zl. Vždy ještě dobrý obchod; jestliže na společné záležitosti dají sotva o 1 mill. zl. více, dostanou to více než třikráte zaplaceno jiným způsobem účtovacím. Ta radost krakovského „Czasu" z takového urovnání této záležitosti je věru velmi odůvodněná! Patrně také polské srdce ani hlavu podobné maličkosti netíží, Halič (či vlastně její velkostatkáři a s nimi ve spolku židovský kapitál) dostane ve zvýšeném petrolejovém clu za to náhradu více nežli desateronásobnou, proč by starosti ostatních království a zemí tížily pány stanczyky naše to „věrné a nezištné" spojence?

Čl. 14. koná již dále svou službu; a hle! když se chtělo, našla se pomoc i pro takové věci, pro které prý dříve neměl tento divotvorný paragraf žádného vhodného přístřeší. Do nedávna národům cislajtánským vštěpovalo se přesvědčení, že ministrem Bilińskim zavedené investice nelze čarodějnou mocí čl. 14. prováděti, tak i sama nynější vláda ústy svého ministra financí Kaizla ještě nedávno to hlásala. Nelze prý trvale stát obtížiti dluhy bez řádného usnesení říšské rady! Ministr financí užil také této okolnosti k nejpádnějšímu a tehdy dosti účinkujícímu útoku proti opposici, obstrukci provádějící, ale sotva minuly dva měsíce, vyskytla se tu najednou dříve neviděná pomoc a investiční rozpočet, pokud jej vůbec lze ještě provésti, bude také proveden a ministr financí dostal zmocnění opatřiti si „zálohou" („vorschussweise") 20 millionů zl. na potřebné stavby, kanalisace, nakupování železničního materiálu, zařízení nových spojení telefonických atd., kterěžto potřeby se včera ještě odstavovaly.

Jak toto zmocnění pro ministra financí tu bylo, vyskytlo se hned plno rad i plánů, odkud a jak by se peníze co nejvhodněji opatřily. Jedni radili, aby se vydal nezaložený státní dluh, ke kterému stačí svolení pouze od komisse pro spravování státního dluhu, druzí opětně mínili, že si může ministr financí úvěr opatřiti od kteréhokoli bankovního ústavu, nebo že k tomu může vydávati obvyklé již salinky (hypotekární poukázky na solní doly a solivary), nebo že možno složiti zlato nahromaděné ze státních hotovostí a dosud ladem ležící, aby sloužilo k účelům konečné nápravy měny korunové, do banky rakouskouherské a vzíti za to od banky bankovky k účelům investičním atd. atd. Jak viděti, není o zaopatření peněz nijaká nouze, jen když se bude chtíti; zároveň proveden důkaz, jak § 14. je znamenitý, tak znamenitý, jak se toho jeho původci ani nenadáli; dovede nahraditi každou pošramocenou ústavu a účinkuje vlastně lépe nežli nejvzornější parlament. Není nad prozřetelnost státníků, když dovedou pomocí základních ustanovení ústavních postarati se také pro ty případy, že by parlament se splašil a nebyl schopen rozvážné práce! Co bychom si nyní bez prozřetelného čl. 14. počali?

Vláda by snadno mohla složiti své přebytečné zlato do banky cedulové zvláště nyní, kdy svěří bance vůbec všechny své obchody se zlatem. Stát dosud musil sám se účastniti trhu bursovního, neboť jednak byl nucen platit úroky velmi mnohých výpůjček zlatem (cizozemskými zlatými mincemi) a hraditi také tak dodávky objednané v cizině, jednak dostával cizí mince při placení cla. Poněvadž různé zlaté mince ze cla stržené nemohly býti úplně upotřebeny k placení úroků ze dluhů státních, musil stát jak zlaté mince kupovati tak i prodávati; kromě toho místo mincí potřeboval k výplatě do ciziny také směnky na cizozemská místa (devisy). Všechen tento obchod státní, protože se v určité doby roční (za kuponových terminů) projevoval zvláště silně, působil rušivě na celou tržbu s mincemi a s cizozemskými směnkami; mimo to byla s tím spojena dosti značná vydání. Z té příčiny odhodlala se státní správa svěřiti své platy i příjmy zlata bance rakouskouherské a odevzdati jí k tomu cíli také dosud tím způsobem nahromaděné zásoby zlata ve státních pokladnách. Vyjednávání v tom směru však nebylo tak hladké a jednoduché, jelikož banka chtěla státní hotovosti ve zlatě dostati ve správu

bez jakékoli náhrady (bezúročně), kdežto stát by rád tyto zásoby zúrokoval procentem po případě velmi skromným, ale banka nechtěla ani o nejmírnějším procentu slyšeti. Nicméně se zdá, že dojde k obapolné shodě, otázka úroková nemá tu takové důležitosti, aby se proto jednání snad ztroskotalo.

Komisse pro osobní daň důchodovou (z příjmů) stanovily její výši prozatím na $21^3/_4$ mill. zl., z čehož na Dolní Rakousy samé (Vídeň) připadá $10^1/_2$ mill. Výtěžek daně té stačí asi zrovna na slevy realních daní a na dotování zemských fondů 3 mill. zl.

Úplná nemožnost projednávati jakékoli hospodářské otázky v říšské radě, přivedla pražskou obchodní komoru k tomu, aby podala dobré zdání, že by se měl zříditi pro to zvláštní hospodářský odborný parlament, který by neměl co činiti s politikou, jehož členové by nesměli ani zasedati v ostatních zákonodárných sborech, a který by obesílán byl obchodními a živnostenskými komorami. Myšlenka ta je trochu bizarrní a má sotva naději se uskutečniti, tím spíše ne, jelikož obchodní komory naše, jak jsou složeny, sotva by mohly činiti nároky na to, že jsou pravým hospodářským zastoupením obyvatelstva. Kromě toho by se pro podobný nápad sotva dovedla nadchnouti kterákoli z dosavadních politických stran, nepřihlížeje ani k tomu, že by to byla změna ústavy nejradikálnějšího rázu.

Na radnici pražské byl velice významným den 27. června, den veliký, ačkoli si toho časopisy jen mimochodem všimly, obecenstvo pak až na malé výjimky úplně jej ignorovalo. Ovšem na radnici neměli proč se tím chlubiti, naopak měli veškerou příčinu věc pominouti nejútrpnějším mlčením. Tak se to také slavnému obecnímu zastupitelstvu, díky všeobecné svornosti, podařilo; veliký podíl zásluhy na tomto umlčení přísluší arci vlastenecké žurnalistice, která všude je žárlivě na stráži, aby vynašla a podle zásluhy stihala kletbou zlosyny neb aspoň zbloudilce, kteří jakýmkoli způsobem dopouštějí se vlasteneckého kacířství a nedovedou se nadchnouti pro vlasteneckou neomylnost denních žurnálů; tato žurnalistika je však dostupná zvučným důvodům, kdykoli se jedná o hospodářské zájmy a kapsy poplatnictva, aby zakryla pláštěm milosrdenství některé povážlivé trhliny a nahnilosti ve veřejném životě, ačkoli je jich nyní tolik, že by přes ně málem poctivý člověk upadl.

Jednalo se o nové dluhy obecní 11 mill. zl., z kterých městská rada potřebovala 5 mill. na zakoupení koňské tramwaye od Otleta i na přeměnu její ve dráhy elektrické. — Po referátu v obecním zastupitelstvu a po řečech, které se na to promluvily, vypadá věc ta mnohem žalostněji nežli to zde bylo minulý měsíc vylíčeno. Otlet dostane po většině hotově (z části převzetím dosavadních dluhů) 2,700.000 zl.; kromě toho ubude obci odváděného výtěžku poplatků a přirážek více než 40.000 zl. ročně (po 26 let). Je tedy cena kupní za koňskou tramway nejméně $3^1/_3$ mill. zl., když k tomu připočteme kapitalisovaný obnos ušlých důchodů. Přeměna na elektrické dráhy bude státi asi $2^1/_2$ mill. zl. dle samého rozpočtu rady městské, tedy celkem bezmála 6 mill. zl. bude tato elektrická síť státi. Poněvadž obnáší délka tratí sotva 20 *km*, bude jeden kilometr elektrické místo koňské dráhy za 300.000

zl., kdežto pravidelná stavba 1 *km* elektrické dráhy přijde pouze něco přes 100.000 zl.

Co za to Otlet obci postoupil? Referent v městské radě vypočetl, že všecek movitý i nemovitý majetek koňské dráhy pražské stojí, — při čem v nákupní původní ceně čítán veškerý materiál — 1,050.000 zl.! A tento materiál jest takto složen: nepotřebné železo kolejnic, které sotva který vetešník koupí, utahané koně, rozbité a k ničemu jinému se nehodící vozy. Zač to všecko stojí asi nyní?

A kdo je ten Otlet, který takovýto obchod udělal s obcí pražskou? Tento člověk vydal na 2½ mill. frs. akciového kapitálu, začež koupil ty věci, které nyní od něho obec tak draze přejímá; kromě toho vydal přes 4 mill. frs. prioritních obligací, ale co za ty peníze pořídil, to neví nikdo, tím méně napálení od něho belgičtí akcionáři. Toto faktum také bylo v obecním zastupitelstvu konstatováno samým referentem.

Nuže tohoto člověka obec pražská po dlouhé době, když se do syta natýral všeho obecenstva, slavnou obec nevyjímaje, přivedla konečně letos úplně do úzkých. Byl to sám železniční ministr Guttenberg, který tu přišel na pomoc proti cizáckému vykořisťovateli. Praha dostávala jednu koncessi za druhou na nové elektrické dráhy, mnohé již koncessované tratě byly přímo parallelní s tratěmi tramwaye — [trať ulicí Bredovskou a Panskou, která se mohla lehce prodloužiti na Staré město; dále trať přes bývalé Senovážné náměstí, Josefské nám., Truhlářskou ulicí kolem Severozápadní dráhy s připojením ke karlínské a libeňské dráze Křižíkově; podobně na levém břehu Vltavy ze Zlíchova až ke Stromovce], tak že Otletovy koncesse jevily se býti úplně bezcennými. Otlet proti tomu se arci bránil soudně, ale prohrával process za processem, poslední zrovna asi týden před definitivní koupí. Zle bylo belgickým podnikatelům, již nyní, kdy s nimi elektrické dráhy ani ještě nekonkurrovaly na souběžných liniích. Letošního roku ubylo vůbec příjmů hrubých, za to vydání stouplo o 100.000 zl., tedy již letošní rok byl by skončil hrozným deficitem. (To vše jsou data referenta městské rady!)

Zdálo by se, že by Praha mohla nechati vyhladovět takového bezcitného a sotva svědomitého člověka, jakým byl Otlet. Ale to by se zdálo nám, obyčejným smrtelníkům, tím spíše, že by veškerá koncessní práva po nezbytném konkursu byla přišla zadarmo obci pražské. Než mozky obecních starších jsou patrně jinak složeny nežli mozky ostatních lidí a proto hleďme, co obec velikomyslně učinila! Povolené konkurrenční elektrické dráhy se nestavěly, — ani se s nimi nezačalo, — za to se nabídlo tramwayi, která prý již neměla ani obrok pro své zubožené kobyly, hotových 2,700.000 zl. opustilo se 40.000 zl. z dosavadních obecních důchodů braných od tohoto podniku a kromě toho padne na obtíž veškeré nezaopatřené ve službách Otletových opotřebované mužstvo. Vyhradila si obec sice, že personál koňské dráhy nepřevezme, ale to zůstane na papíře jen; nenadělá Praha sice z tramwayových kočí strojníků ani řidičů motorových vozů, ale zaopatří je asi jinde ve službách obecních, jak to také z ohledů lidskosti jinak nejde.

Rokování pak o kupní smlouvě s tramwayí bylo pravým skandálem.

Pro smlouvu v obecním zastupitelstvu, ani referenta nevyjímaje, nemluvil vlastně nikdo, někteří řečníci mluvili nepoměrně ostřejší a pernější řeči nežli je kritika zde obsažená; Otletovi nadávali všichni svorně. Posluchači těchto rokování na radnici musilo nezbytně napadnouti, že celá smlouva bude beze všeho zamítnuta jednohlasně, i že uloží se městské radě, aby vyjednala novou přiměřenější a pro obec výhodnější; — není pochyby, že by Otlet ve své tísni a nouzi byl by se pak odhodlal ke všem možným obětem. — Však jaký byl výsledek? Smlouva při tajném hlasování byla přijata 65 hlasy proti 5. Jen 5 členů v obecním zastupitelstvu nechtělo za tento pěkně podařený kousek vzíti odpovědnost, i zdá se nám, že více bylo těch, kteří před hlasováním v řečech opposičních ohlásili veřejně, že budou proti smlouvě hlasovati. Jak asi byl Otlet potěšen a rozhodně vděčen pánům obecním starším! Proč vůbec nikdo se ani nezmínil, že smlouva s Otletem platí již od 11. března a že Otlet byl obecním správcem tramwaye? Proč neptali se obecní starší, co zamezilo vystavění elektrické trati k výstavišti, když Praha již půl čtvrta měsíce byla vlastníkem tramwaye?

Pane Bože, vysvoboď nás od podobných dobrodiní naší výtečné samosprávy!

V Praze dne 11. července 1898. *P. L.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ: **Česká společnost národohospodářská a její dvouleté osudy — Prvotní národohospodářské nadšení a jeho rychlé ochladnutí — Nemožné a nesolidní projekty — Česká banka průmyslová a brněnská obchodní záduha — Vzájemná hospodářská závislost obou národností v Čechách — Výtky společnosti činěné a jejich oprávněnost — Rozkol mezi malými a velkými cukrovary v Rakousku — Nezdar mezinárodní cukerní konference v Brusselu — Klesání našeho vývozu za hranice a snahy o nápravu — Těžení z války americkošpanělské — Obnovený kartel petrolejový — Zavedení známek pro dopravu zboží na c. k. státních drahách — Reforma venkovského poštovnictví.**

Česká společnost národohospodářská v Praze konala dne 25. června t. r. svoji druhou výroční valnou hromadu; jak obecně bylo konstatováno, se zjevnými známkami mdloby a sklíčenosti.

Nejasné představy o jakémsi všeobecném hospodářském vzpružení všech, a právě středních a nižších vrstev národa, o hromadném zakládání továren na výrobu předmětů, jež dosavade jsme nuceni odebírati od Němců nebo z ciziny, o soustavné organisaci řemeslníků a rolníků k zakládání podniků společenstevních a neméně též o hlubším pojímání sociálních úkolů všech těchto našich národně-českých podniků — všechny ty mlhavé představy a snahy svedly v říjnu 1895 na národohospodářském sjezdu v Pražské staroměstské radnici sta nadšenců, dělníků, rolníků, řemeslníků, továrníků, obchodníků, národohospodářských theoretiků a pod.

Nová společnost měla nejenom vyšetřovati stav našich tříd výrobních a obchodních, šířiti hospodářské vědomosti a ctnosti v národě a naváděti poučováním k podnikavosti, družnosti a solidnosti hospodářské: ona měla i sama prakticky organisovati české síly pracovní, pečovati na základě vyšetřených poměrů výrobních a odbytových o skutečné zakládání podniků průmyslových a obchodních, a tyto měly po zářném příkladě anglických „pionýrů rochdalských“ býti zařizovány co možná sdružením ve-

likého počtu drobných lidí a měly při veškeré konkurenci s mohutnými velkozávody německými býti zároveň daleko sociálnější, s podíly dělnictva na zisku s ponenáhlým převodem vlastnictví na síly pracovní atd.

Jak veliké to byly cíle pro naši hospodářskou slabost a neobratnost, jak naprosté podceňování všech našich poměrů kapitálových, obchodních, inteligenčních i morálních!

Očekáváno bylo nesmírně mnoho a příliš brzy, a všichni ti účastníci jakoby byli všechny povinnosti a starosti přesunuli na několik málo osob, které odhodlaly se pěstiti aspoň to jádro, jež ze spousty dobře míněných, ale z převelké většiny neuskutečnitelných návrhů a pokynů vybrati se dalo.

Zadány byly stanovy s tak širokým oborem působnosti, aby společnost v jakékoli hospodářské činnosti co nejméně byla obmezována. Ale již ustavující valná hromada působila dojmem skličujícím.

Dostavila se asi desetina onoho počtu, který byl účasten sjezdu národohospodářského. Z parádních řečníků sjezdu nedostavil se ani jediný. Bylo zřejmě viděti, že jedněm stačilo „dáti myšlénku“ neb zablesknouti se dalekosáhlými plány a hlubokými myšlénkami, jiným že naprosto nedostává se ochoty a smyslu účastniti se při jakémkoliv hospodářském podnikání, při kterém nekyne rychlý, bezpečný, osobní zisk.

Ještě hůře bylo se získáváním členů. Ačkoliv příspěvek členský stanoven byl ročně na menší obnos, než činí příspěvky kteréhokoliv spolku dělnického, přibývalo členů ne po tisících, jak by se bylo dalo očekávati, kdyby myšlénka společnosti byla skutečně v předpokládané míře populární, ale ani ne po desítkách, nepřistoupily ani pro druhdy přímo směšné záminky mnohé z „ozdob“ sjezdu národohospodářského, massy národa zůstaly vůbec zhola netečny a nepřístupny.

I ve výboru samém byly učiněny nepříznivé zkušenosti. „Praktikové“ skoro vesměs do schůzí se nedostavovali a na theoretiky hleděli pilnější z praktiků s patra.

Čím méně bylo členů a čím méně skutečné účasti na působení spolku, tím více docházelo společnost návrhů a projektů. Tu mělo se obecenstvo povzbuditi k založení rafinerie na petrolej, která se měla pustiti v zápas s kartelem, aby mělo obchodnictvo lacinější nákup. Jinde měla společnost postarati se o zřízení družstva k zakoupení podniku, který byl dosavadním majitelem zhola diskreditován, anebo který pracoval v odvětví průmyslovém právě v úpadku se nalézajícím. Zde se nabízel ku koupi mlýn, který nebyl schopen života zvlášť snadnou a vydatnou konkurencí uherské pšenice, tam opět zmírající koželužna atd.

Co práce a času bylo zmařeno vyšetřováním a projednáváním takovýchto projektů, většinou nemožných a dílem i nesolidních!

Vydán byl národohospodářský leták, napsaný rolníkem a obsahující povšechné pravdy hospodářské, ale skoro nic konkretního. Leták snadno byl rozšířen v tisících exemplářích, ale peníze za odebrané výtisky těžko se sháněly. A pokračování uvázlo.

Snažení spolku doplniti síť důvěrníků (členů dopisujících) po dvou letech tak pomalý mělo úspěch, že dosud scházejí důvěrníci v 46 (ze všech 140) českých okresích, mezi jichž sídly jsou i všechna pražská předměstí, Kutná Hora, Písek, Vys. Mýto, Turnov, Třeboň, Polička, Příbram

atd. Místní odbor je dosud pouze jediný v Pardubicích, a druhý se teprve zřizuje (v Chrudimi). Konáno bylo několik přednášek a pro podzimek 1898 nebo pro počátek léta 1899 projektuje se týdenní kurs národohospodářský po příkladě universitních feriálních kursů v Německu obvyklých. Ani pro tyto kursy není však mnoho vážné účasti v Čechách a zdá se, že by se s větší nadějí na úspěch daly provésti na Moravě.

Největším úspěchem společnosti jest, že zásluhou jejího předsedy vejde v život Česká banka průmyslová, že dále v Brně byla zřízena Obchodní Zádruha, na jihu Čech zařídí se z podnětu společnosti velký papírnický závod, některým průmyslovým podnikům získáni byli společníci s kapitálem a ve věcech průmyslového podnikání udíleny byly četným jednotlivcům informace.

Základ k širší činnosti praktické měl býti položen vyšetřením hospodářského stavu českých zemí a rozeslány byly v té příčině dopisujícím členům obšírné dotazníky, z nichž většina však dosud nebyla zodpověděna.

Celkem tedy činnost velmi skrovná a není divu, že uvažováno bylo již o násilném skonu celé společnosti. Učiněn byl pokus získati „praktiky“ ke spolupráci při společnosti — přihlásili se ze 60 vyzvaných asi dva.

A tak společnost bude a musí i budoucně míti ráz theoretický, obmezovati se na poučování v určitých potřebách, o konkretních otázkách a podnětech; starost o velkozávody musí býti ponechána stranou.

Neprávem bylo společnosti vytýkáno, že Obchodní Zádruha brněnská prodává i dovezené zboží cizozemské, že Česká banka průmyslová nebude se při poskytování úvěru ptáti po nacionale žadatelově.

V prvém případě aspoň značný zisk prostředkovatelského obchodu zůstane v českých rukách, v druhém jde o to, aby český průmyslník nebyl odkázán na milost a nemilost bankám německým. Obchodování s Němci však nová banka se nevyhne, jako se mu nevyhnul „Český ústav úvěrní“.

Jest ostatně jednostranný názor, jakoby jenom Němci těžili z nás, z nás jako dělníků i jako odběratelů a nikoli také my z nich. Právě prosincové bouře ukázaly, co českých výrobců i obchodníků má německé odběratelstvo a že ve skutečnosti oba národy mnohonásobnými vzájemnými úvazky hospodářskými jsou poutáni.

To také lid přímo instinktivně cítí, a proto docházejí poměrně tak malého ohlasu hospodářské podniky, které mají míti ráz výlučně národní, a tím hůře, přikládají-li se jim i cíle národně-lidumilné a pod.

Ostatně společnost národohospodářská nemůže sama zakládati podniků; obecenstvo dává se ke kupování akcií a podílů strhnouti jen, vidí-li v čele osobnosti, jichž obchodnický smysl těší se lokální proslulosti. Společnost může jen připraviti půdu, ukázati na vhodná odvětví a příhodná místa.

Rovněž se neprávem vytýká, že společnost neměla rady ani poučení pro bezradnost a konfusnost řemeslnických společenstev a pro nehybnost i opuštěnost zemědělců, ani soucitu pro dělníka. Co platno působení několikačlenné společnosti, když celé strany politické a jich vedoucí žurnály řemeslnictvo i rolnictvo naše v jeho frásovité konfusnosti, nehybnosti a nesprávném přesvědčení o vlastní dokonalosti přímo vy-

hýčkávají, a když nechopí se nevděčné, ale velepotřebné práce, poukazovati na naši opozdilost, nedbalost a technickou i obchodní nevzdělanost jiní činitelé, kteří k tomu mají daleko více povinnosti, příležitosti i autority!

A dělnictvu rovněž málo by prospěl „soucit“ společnosti, která nemá ani mnoho členstva, ani peněz, ani vlivu . . .

Ovšem ani správa společnosti není bez viny na dosavadní malomoci. Příliš málo sama iniciativně pracovala, příliš se nechávala vyčerpávati nesmyslnými projekty zvenčí, příliš se hýčkala s jediným větším aktivem: bankou, příliš bagatelisovala všechnu činnost, ze které nevykukoval hned nějaký velkozávod. A tak i zde dlužno reformovati, in capite et in membris . . . —

V našem „nejnárodnějším“ průmyslu, cukrovarství, nastal rozkol mezi malými a velkými cukrovary. Jak známo, poskytuje stát na každý metr. cent cukru, který se vyveze za hranice říšské, jistý obnos jako t. zv. vývozní premii, aby náš cukr na světovém trhu mohl soutěžiti s konkurencí cukru německého, francouzského a j. Úhrnná suma těchto premií nesmí však překročti jistý maximální obnos; zaplatilo-li se na exportních premiích více, musí se přeplatek tento eráru nahraditi. O tomto individuálním rozvržení doplatku na překročený kontingent exportní premie byl vydán návrh zákona, který poskytuje při výpočtu doplatku poměrné úlevy menším cukrovarům (do výroby 45 000 mctů suroviny ročně), kdežto velikým závodům (s výrobou přes 50.000 mctů ročně) doplatek progressivně zvyšuje.

Tento návrh, o jehož zavedení menší a prostřední cukrovary již dlouho usilovaly, vyvolal mezi cukrovarníky v Čechách veliký rozruch a agitaci, a o valné hromadě zemského spolku cukrovarnického odtrhly se dokonce velké cukrovary od malých, když těmito byl s návrhem zákona tohoto vysloven souhlas. Jak málo oprávněný je tento odpor, patrno z toho, že nový návrh zákona prospívá ze 201 cukrovarů všem 160 menším a postihuje citelněji jen 28 a nejcitelněji jen 7 největších cukrovarů, které mají tento větší doplatek daleko vyrovnány menší (při velkovýrobě) režií a tudíž menší výrobní cenou surového cukru.

V Brusselu konala se letos mezinárodní konference o odstranění cukerních premií. Rakousko a Německo byly pro úplné zrušení těchto premií, Francie — a s ní do jisté míry i Rusko — zpěčovala se však zaviditi jakkolivěk o skryté vývozní premie, které v těchto státech zákonodárstvím o dani cukerní jsou poskytovány. Dokud se pak nesmí nic změniti na tomto zákonodárství, je zrušení vlastních přímých premií se strany Rakouska a Německa nemyslitelno. A tak konference brusselská, jako před několika lety londýnská, skončila nezdarem. Nejlépe při tom pochodí Anglie: dostane následkem konkurenčního boje mezi Rakouskem, Německem a Francií cukr daleko levněji, než jej lze obdržeti v těchto státech samých . . . —

Smutné následky loňské neúrody ještě pořád citelně se ukazují. Naše tržební bilance za prvních 5 měsíců t. r. vykazuje přebytek dovozu nad vývozem asi 57 mil. zl., kdežto loni bilance naše byla v touž dobu 15·7 mil. zl. aktivní; zhoršili jsme se tedy o plných 72·7 mil. zl.

V posledních 7 letech vůbec naše tržební aktivum klesá. Ještě

r. 1891 obnášel náš přebytek vývozní 173·8 mil. zl. (r. 1888 dokonce 195·7 mil. zl.), ale od doby nových smluv obchodních rapidně klesá: r. 1892 činil ještě 100·9 mil. zl., v letech následujících pak vykazuje střídavé skoky 75·1, 94·1, 15·0, 68·2 a loni dokonce jen 13·0 mil. zl.

Není divu, že tyto smutné konce naší pochybené tržební politiky na venek a našich obtížných výrobních poměrů uvnitř nutí ke snahám o nápravu. Nejdeť jen o několik velkokapitalistických průmyslníků a obchodníků, jde i o massy jejich dělnictva, jde o to, že velkozávody vrhají zboží, pro které v cizině ztratily odbyt, na domácí trh, a tak přenáší se váznutí exportu i na podnik, pouze pro domácí odbyt pracující a v mnoha odvětvích stává se teprv zamezením odbytu zahraničního velkovýroba ničivým soupeřem drobné výroby domácí. —

Vedle anket průmyslových, jaké po příkladě komory Pražské konaly se i v Plzni a nyní i ve Vídni, vedle reorganisované „akademie konsulátní" a nově zřizované akademie exportní měla se založiti k podpoře tuzemského vývozu i zvláštní exportní banka s kapitálem asi 40 mil. a s materielní podporou vlády, vídeňská obchodní komora domáhá se úlev branné povinnosti pro mladé obchodníky, kteří se za účely obchodu mezi tuzemskem a cizinou trvale zdržují v zemích zámořských, vláda vyzvala konsuláty, aby pozorně sledovaly změny a přesuny, které v oboru tržebním nastanou následkem války španělsko-americké . . .

Jsouť po každé válce obě válčící strany, vítězící i přemožená, jako osoby raněné: musí se mnoho opravovati a doplňovati na materiálu válečném, na stavbách atd., válka odňala na delší dobu neobyčejný počet sil pracovních a ochromila celou činnost výrobní i obchodní. A tu přicházejí ochotní pomocníci a spravují za peníze pochroumané údy hospodářského tělesa státního. —

Bohatá haličská společnost „Schodnica", rjecká raffinerie petroleje a jiní petrolejoví baroni budou však míti žně nejlepší a nejjistější. Petrolejový kartel jest ujednán a nová ústřední kancelář prodejní se dovede postarati, aby vznešené cíle nového sdružení byly záhy uskutečněny. Dříve stál petrolej 14 zl., nyní bude cena zvýšena na 20 zl. Roční spotřeba činí v tuzemsku asi $1\frac{1}{2}$ milionu metr. centů a bude tedy obyvatelstvo poskytovati novému kartelu present ročních $7\frac{1}{2}$ mil. zl. Když vláda zvyšuje daň z cukru, piva, lihu, proč by nepřirazil kartel na petroleji? Co dělá však předloha kartelového zákona? —

Dnem 1. července zavedeno bylo v dopravě na tratích c. k. státních drah rakouských užívání známek ku frankování poplatků za všechno „zlevněné rychlozboží", tedy hlavně za potraviny, nápoje, ovoce a pod. pro náklady do 20 kg. Odesílatel nemusí tudíž vyplňovati nákladní lístek, nýbrž připevní toliko na balík lístek s adresou svou a příjemcovou a s udáním obsahu balíku, a na lístek nalepí známku, kterou lze dostati u všech pokladen staničních. Známka sestává z papírového proužku, jehož menší část tvoří pro odesílatele potvrzenku o přijetí, zbývající větší část pak se nalepí na zásilku, kterou lze podati na všech stanicích a zastávkách bez vážení a j. manipulace. Praktické zařízení toto přibližuje dopravu zboží zatím aspoň v obmezené míře dopravě poštovní a není

pochyby, že se osvědčí a zavedeno bude i pro jiné druhy zboží bez obmezení váhy a vzdálenosti.

Také v poštovnictví našem chystá se reforma ve prospěch venkova. Má se zdokonaliti a rozšířiti sbírání a dodávání dopisů, odstraniti dodací poplatek při poštách neerárních, zvýšiti odborné vzdělání venkovských zřízenců poštovních, zrušiti spojování poštmistrovského úřadu s rozličnými zaměstnáními živnostenskými (j. kupectvím, hostinstvím a pod.), zvyšovati počet erárních pošt atd. K částečné úhradě nákladů má sloužiti zvýšení ceny korespondenčních lístků ze 2 kr. na 5 haléřů. *S.*

*

SOCIÁLNÍ. Ankety o velkoprůmyslu a bída malých lidí na Moravě a v Čechách — Domácí tkalci v Dolních Rakousích — Sklářský průmysl v Jablonci — Stávka dělníků podporovaná podnikateli — Bouřlivé výtržnosti v Haliči — Slovenští socialisté v Budapešti — Slovenský měsíčník „Hlas“ — Socialismus a slovenská národnost — Potřeba hospodářské a sociální deskriptivy a některé její úkoly na Slovensku — Dočasné a trvalé vystěhovalectví — Dalmatinci v Novém Seelandě — Decentralisace živnostenské inspekce v Uhrách — Ženské inspektorky továrni v Německu — Zákaz fosforových sirek ve Švýcarsku; Anglie, Belgie — Dětská práce v Německu a v Rakousku — Hornický sjezd v Praze — Evangelicko-socialní kongres v Berlíně.

Zřídka bylo konáno tolik anket v Rakousku, jako průběhem měsíců posledních. V listopadu m. r. počal ústřední spolek průmyslníků anketou vývozní, po něm následoval s podobnou anketou rak.-uherský vývozní spolek, obchodní komora Pražská uspořádala obsáhlou anketu o příčinách úpadku velkého průmyslu v Rakousku, příkladu jejího následovala komora Plzeňská a nyní bude pátrati po příčinách stagnace v mnoha odvětvích výrobních obchodní komora Vídeňská.

Je to mnoho starostí o velkoprůmysl, který přece nalézá se v rukou kapitálově silných a překonává snáze krisi, než malý řemeslník nebo výrobce domácký. A že i v těchto širokých kruzích malých lidí zavládla leckde ne pouze „krise“, ale hotová bída, o tom objevují se zvěsti vždy častější a hrozivější.

Ovšem, kdo by pořádal ankety o těchto lidech, nezískal by vděku vlády a nepřilákal by k nim vysoké pány z ministerstev. O krisi nemluvili by pánové výrazy sice leckdy dost ostrými, ale vždy přece uhlazenými, pánové přijíždějící ve fiakrech s premovanými lokaji a již vzezřením svým ukazující blahobyt — zde by mluvila bída ze samých postav domácích tkalců a pod., z jejich bytů atd.

Před nedávnem zabývala se obchodní komora Olomoucká nouzí domácích tkalců v okresích severomoravských, kde nezřídka tkalci z hladu jedí škrob jim od továrníka k máčení příze dodaný, v obchodní komoře Liberecké podána byla tyto dny zpráva o bídě v českých i německých obcích okresu Žambereckého a k úžasu vídeňských byrokratů shledána byla táž nouze i pod samými branami Vídně.

Vyrábějí se tam organtin, mouselin, podšívkové kartony a pod. věci. Muž i žena vydělají při celotýdenní práci čistých 1 zl. 18 kr. — a přes tyto nízké mzdy ještě zhusta je zastihuje úplný nedostatek práce a stupňuje bídu do nekonečna. Stravou rodiny jsou hlavně brambory a kozí mléko; mouka a chléb jen, stačí-li peníze. Maso je pouze o největších svátcích. A při tom je tato rodina poměrně ještě příznivě situo-

vána. Tkalci, kteří nemají vlastního domku a nemohou tudíž pro nedostatek mrvy ani najmouti si kus pole na brambory, mají se ještě hůře, jsouce výhradně odkázáni na výnos své práce průmyslové.

Poměry bytové jsou všeobecně co nejnepříznivější. V malé světničce nejvíce místa zaujmou stavy; o zbytek dělí se kamna, dvě k sobě přistavené postele pro celou četnou rodinu, stůl, truhlice a několik židlí. Celek svědčí o nevýslovné bídě.

Což teprv, když kdokoli z rodiny onemocní! V jednom příbytku, zpravodaji navštíveném, byly shledány dvě děti bez lékařské pomoci, jelikož prý obecní lékař odepírá pomoc, dokud se léky napřed nezaplatí.

A podobné obrázky najdete i u Lanškrouna, Poličky, Moravské Třebové a Žamberka, Kraslic a j.

A jiný právě tak zajímavý jako žalostný obraz poskytuje sklářský průmysl jablonecký.

Snad není na světě městečka, jehož jméno by bylo obchodnictvu celého obydleného světa tak známo, jako Jablonec. Indiáni severní Ameriky i země Ohnivé, Číňané a Japonci, černoši a ženy indické právě tak jako modní dámy pařížské okrašlují sebe nebo své příbytky tisícerými výrobky, jež každoročně ve velikém množství rozesílají se do všech zemí světa z malého městečka, které nicméně je střediskem průmyslu poskytujícího od dávných let zaměstnání i výdělek několika stům exportérů, více než tisíci výrobcům-podnikatelům (t. zv. liferantům) a téměř 25000 dělníků.

Tento průmysl, spočívající skoro výhradně na systému skladařském (t. zv. domáckém průmyslu), vyrábí drobné předměty skleněné, knoflíky, „perly", napodobené drahokamy, brousí kameny a vyrábí z těch pomůcek náramky, prsteny, jehlice do vlasů, klobouků a nákrčníků atd. atd., ponechávaje nejjemnější zboží tohoto druhu ovšem směrodatné zde Paříži, zásobuje však v levnějších druzích bazary a galanterní obchody, jarmarečníky a kočovné obchodníky celého světa.

Od několika posledních let nalézáme však v jabloneckém okresu na místě kvetšího druhdy vývozního průmyslu obyvatelstvo nejkrutší bídou stísněné.

Výroba knoflíků skleněných, kdysi nejskvělejší odvětví jabloneckého průmyslu, zcela vymizela — rozmarem mody, která obrátila se k jinému materiálu (kosti, kovu). Výroba klenotů a drahokamů zápasí s obtížemi, které se zostřují přívalem dělnictva z jiných oborů skleněného průmyslu; v odboru skla perlového a krystalového spatřujeme nejhlubší úpadek, vrhající v bídu tisíce dělníků dílem vinou súčastněných podnikatelů samých, dílem zhoršením poměrů odbytových, dílem pokroky technickými.

Ve výrobě perel ku př. odbyt se nezměnil, ale jednak vzájemným strhováním cen se strany exportérů, jednak změnou indické měny klesly ceny prodejní od r. 1890 skoro o 50% a tím zmenšily se i mzdy dělnické tak, že nestačí ani k živobytí. Na místo dřívějšího broušení ručního nastoupilo nyní broušení strojní a politura žárová, material výrobní se zlevnil a za to ještě více zhoršil, naopak petrolej a j. potřeby pracovní neobyčejně se zdražily.

Dne 5. června zastavili následkem bídy, způsobené nikoliv nedostatkem práce, ale neobyčejně nízkými mzdami, brusiči krystalového skla a výrobci perel práci, žádajíce opětné zavedení minimální mzdy, jaká byla v roce 1890, t. j. 4, 5 a 6 zl. týdně. Sám odborný list podnikatelský označuje tento požadavek za tak skromný, že prý snad nebude nikoho v Jizerském pohoří, kdo by jej prohlašoval za neuskutečnitelný. Vůbec vidíme zde vzácné divadlo, jak podnikatelé-výrobci stávkující dělníky hmotně i mravně podporují a organisaci dělnictva požadují, i v zájmu svém vlastním, protože tlak vývozců-obchodníků doléhá i na ně. Vládní úřady svolávají schůze dělníků, podnikatelů i vývozců a provádějí vyšetřování poměrů skrze četníky. Den ze dne množí se resoluce i petice, soc. demokraté podali v parlamentě pilný návrh o nouzi dělnictva jabloneckého, obchodní komora liberecká pořádá k vyzvání úřadu anketu o prostředcích nápravy, exportéři navrhují soustředění výroby perel v rukou jediné veliké firmy, která by surovinu ke zpracování vydávala, zboží od dělníků za určitou cenu přijímala a je rovněž v určité ceně exportérům dodávala, dělníci žádají vedle toho zřízení výrobního družstva za podpory státní a založení stálého skladu výrobků. K úradě o všech návrzích zvolen byl komitét ze zástupců exportérů, výrobců i dělnictva.

Na všech stranách naráží se však na nedostatek zevrubných dat o poměrech, které se mají zreformovati a proslulá již stránka naší administrativy státní i samosprávné, totiž překvapující neznalost skutečných poměrů takřka před očima ležících, ukázalo se tu opětně v podobě zvlášť drastické.

Snad budoucí pracovní úřad v tom směru přinese trochu nápravy. —

V Haliči vedla nouze a nevědomost lidu k bouřlivým, násilným výtržnostem naproti židům. Krámy, byty a domy byly pleněny a zapalovány, obyvatelstvo rozvášněné vylévalo dlouho tutlanou nespokojenost na živlech, které z devadesáti procent jsou právě tak ubohé, jako ono samo, v kterých však spatřuje bezprostřední své vyděrače, jichž vyplenění občas jakoby bylo dovoleno.

Vláda ovšem zná jediný lék: stanné právo ve dvou okresích a výjimečný stav v celé západní Haliči. Sta osob bude pozavíráno, do Vídně budou pak dány zprávy o úplném klidu, ministerstvo se postará o vyznamenávání a povyšování nejříznějších policistů, návladních a soudců a pod násilně uklidněným povrchem budou staré rány hnisati dále . . .

Tak vypadá naše státní sociální politika. —

• Nový pěkný slovenský měsíčník pro literaturu, politiku a sociální otázku, „Hlas“, přinesl zprávu o slovenských socialistech v Budapešti.

Děsné poměry dělnické třídy v Uhrách dospěly již dnes tam, že i krotký Slováček, který vyrostl v romantické dědince Považí a kterého máť kojila mlékem holubičí trpělivosti, vrhá se v proudy nejbojovnějšího přívalu tohoto století: v náruč socialismu.

Od asi 1$\frac{1}{2}$ roku trvá v Pešti organisace slovenských socialistův, čítající dnes na 15.000 přívrženců. Mají též druhý již rok časopisecký svůj orgán, „Novou dobu“, vycházející po slovensku chudobně jednou za měsíc o 1 archu. Několik slovenských spisů, částečně původních, částečně přeložených, tvoří jejich politickou knihovnu, a dosavadní úspěchy

strany opravňují prý k naději, že časem bude i slovenský dělník pokládán za činitele, se kterým dlužno počítati.

České čtenářstvo zajímati musí stanovisko, jaké slovenský list zaujímá k socialismu mezi slovenským lidem budapešťským po stránce národnostní. Pisatel myslí, „že ani jeden, ani ten nejzasloužilejší slovenský národovec není oprávněn smýšleti o slovenských socialistech jako o odpadlících". „Tak se zdá, že vytvorená bola u nás možnosť, abysme hmotnými podnikmi zamedzili boli ten úpadok, ktorému dnes v obeť padá každý druhý slovenský robotník. A veľmesto má tú vlastnosť, že skytá liek i na najnebezpečnejšie nemoce. Je-li ten liek dobrý a liečí-li iste, — to sa chorý nepýta; lež chytá sa ho, ako noriaci sa vetchej slamky. Naskrze neprajem si spustiť akademický rozbor socialistických nauk; lež stanoviť musím, že ích vliv na naše peštianskie robotnictvo je viac priaznivý, než zkazonosný.

Hmotárstvo socialistického evanjelia stojí umu a srdcu robotníkovmu neprirovnateľne bližšie, než tie najvzletnějšie myšlienky o národnosti. „Chleba, chleba!" volá robotník — a nedomáha sa práva reči, ktorá u tak „nízkej" vrstvy beztak nikoho nealteruje. Národnostná myšlienka je pri vysoká — poviem pri abstraktná — tomu, koho morí hlad a kto klesá pod ťarchou denne 16 i viac hodinovej práce.

A nejaký podnet k mysleniu len musi mať ten delník, to však mu v protivnom páde taký peštiansky zamestnávatel podkope i telesny život — o duševnom ani nehovoriť! Duša robotnikova musí vzrušiť sa z tej agonie, v ktorej ona hlivie menovite — v slovensko-mučedlníckom tele. Proti peštianskym dielnam, ktoré sú tichému Slováčikovi hubcom mravov, trýzniteľom tela, pomáha liek len jeden: a to je povzbudenie k povedomiu najprimitivnejšej ľudskej hodnosti. Ajhľa — „socialismus"!

Preto je socialismus tomu ľudu na teraz potrebný."

Prvá doba utrpení uherských socialistův — hrubé násilí, postrk, žalářování — neminula ani Slovákův bez bolestné ztráty a „Nová Doba" měla již svůj tiskový proces.

„Hlas" chce sociálním a hospodářským poměrům Slovenska a Slováků věnovati trvalou a úsilnou pozornost. Nebylo by snad práce záslužnější. Národohospodářskému badateli bylo by Slovensko nepřebraným, přebohatým pramenem poučení, a s druhé strany prozkoumání těchto poměrů slovenských spíše a více než cokoliv jiného posloužilo by k pravému povznesení Slovenska i po stránce kulturní.

Jenom maně vybíráme některé úkoly této hospodářskosociální deskriptivy Slovenska: pozemkový úvěr a rolnické poměry dědické, užívání obecních lesů a pastvin, spojení průmyslové výroby s polním hospodářstvím (lidový, „národní" průmysl), výroba řemeslnická a domácký průmysl (výroba po domácku pro obchodnického zprostředkovatele provozovaná), továrny, zejm. velkopodniky souvisící s přírodním bohatstvím země (parní píly, mlýny, cihelny atd.), obchod podomní (kočovný vůbec) a usedlý, hostinské živnosti; poměry dělnické v polním hospodářství, řemesle a továrně; dočasné stěhování dělnictva na práce polní, železniční

a j. do Slezska, Moravy, Čech, Dolních Rakous a j. a vliv jeho i na zbylé obyvatelstvo; trvalé vystěhovalectví za hranice říše atd. atd.

Zvlášť zjištění poměrů dočasného a trvalého vystěhovalectví slovenského přišlo by obecně vděk, jelikož si poměry tyto se stanoviska národního i sociálního všude pozornost přímo vynucují. Připomínáme tu jen slezské a polské Sachsengängry, obavy Němců z rostoucího zaměstnávání ruských Poláků po celém východě říše Německé, kolonie německé v Rusku, dočasné odcházení obyvatelstva z Haliče a Bukoviny na práci do ruského Podolí a Rumunska, zabírání „uzavřeného území“ a Vídně českým dělnictvem, rostoucí české kolonie v četných místech a okresích Rakouska, Německa a pod. Na Novém Seelandě australském byla odkryta kolonie 2000 Dalmatinců, kteří svou pílí, skromností potřeb a spořivostí (při dobré stravě ušetří týdně každý 12—18 zlatých a odstěhovávají se časem s úsporami do vlasti) měli k naléhání dělníků anglických býti stiženi výjimečným zákonodárstvím jako čínští kuliové v Americe; tovární inspektor však navrhl vládě, aby se jim spíše poskytla příležitost k trvalému osazení. Orgán společnosti rakouských národohospodářů ve Vídni přinesl nedávno dokonce na základě zpráv soukromých i konsulárních soustavný přehled krajanů našich v cizině („Unsere Landsleute in der weiten Welt“), v němž nalézti hojné zprávy i o Češích, Slovácích, Polácích atd. —

V Uhrách byla nyní provedena decentralisace živnostenské inspekce. Min. Baross r. 1890 soustředil všechny čtyry živnostenské inspektory uherské v Budapešti, odkud měli vyjížděti na inspekce do svých okresů, kde však většinu času trávili pracemi byrokratickými v ministerstvu. Tato centralisace ukázala se zcela nepraktickou a jest nyní odstraněna. Celá země rozdělena jest dle obvodů obchodních komor v 7 okresů dozorčích, inspektoři mají nyní sídliti trvale ve svých okresích, mají ještě letos přehlédnouti všechny továrny kontrole podléhající, mají si sestaviti cestovní programy pro celý rok napřed a mají o své činnosti podávati zprávy měsíční a každoročně v únoru zprávu výroční, která má míti absolutní literární cenu.

V Německu dojde agitace sociálních demokratů i ženských spolků po zavedení ženských inspektorů továrních úspěchu nejdříve v Bavorsku, kde ženské asistentky tovární inspekce po usnesení sněmu dnem 1. října t. r. mají býti ustanoveny. Přípravný kurs pro ženské dozorkyně živnostenské konán byl nedávno v Mnichově s 23 posluchačkami. Také v Hessensku bylo již přijato ustanovení dvou ženských pomocných sil při živnostenské inspekci a Badensko bude dle všeho v brzku následovati. —

Ve Švýcarsku zákonem o výrobě a prodeji sirek, dne 18. června t. r. přijatým, zakazuje se výroba, dovoz, vývoz a prodej sirek se žlutým fosforem, výroba sirek vůbec činí se závislou na autorisaci vlády kantonální a podrobuje se zákonu továrnímu, spolková rada se zmocňuje zakupovati a továrníkům sdělovati nové methody výrobní, které veškero nebezpečí pro dělníky i spotřebitele vylučují. V Belgii vypsala vláda cenu na vynález substance, která by prosta jsouc fosforu dávala sirky, třením na jakékoliv plošc chytající. V Anglii vzbudilo velký rozruch, že jisté továrně sirkové podařilo se zatajiti případ otravy fosforem, čímž agitaci pro úplný zákaz fosforových sirek dostalo se nové potravy.

U nás pomýšlelo se na odstranění zhoubných účinků nekrosy na dělnictvo v továrnách sirkových tím, že měl stát výrobu sirek zmonopolisovati a výrobu obyčejných sirek fosforových úplně zastaviti.

Na sjezdu německého učitelstva ve Vratislavi bylo jednáno o dětské práci výdělkové, hlavně pokud se jí poškozuje výchova mládeže. Úhrnný počet dětí mimo školu po živnostensku zaměstnaných obnáší v Německu daleko přes milion. Bylo zjištěno, že děti začínávají pracovati o 5, 4 až i 3 hodinách ráno (v Hamburce), že jinde do 2—3 hodin v noci stavěly kuželky a o 5. hodině byly již probouzeny k jiné obvyklé práci výdělkové, že v káznici Plötzensee bylo ze 100 mladistvých odsouzenců 70 těch, kteří před tím bývali zaměstnáváni vedle školního vyučování ještě v jiném povolání výdělkovém. Zejména ničí mládež tělesně i mravně zaměstnávání dětí v podomním obchodě, v hostincích a pod. Mezi prostitutkami v Berlíně shledána byla děvčata až i 11letá.

Při vyšetřování poměrů sklářského dělnictva v Jablonci se shledalo, že k navlékání knoflíků a j. lehčím pracím užívá se 200—270 dětí školou povinných, které vydělají týdně 40 až 80 krejcarů, a že se k práci přibírají až i děti čtyř- a tříleté.

Jak vidno, bylo by i v našich průmyslových okresích zjišťování dětské práce výdělkové úkolem právě tak žádoucím jako zajímavým! —

V dnech 3.—5. července konal se v Praze šestý sjezd horníkův a hutníků rakouských za přítomnosti 84 delegátů všech hornických organisací rakouských, vyjímajíc jedině východní Halič. Jednáno bylo o tisku a organisaci, o osmihodinné době pracovní, o minimální mzdě, o výplatách a o bratrských pokladnách, o báňských inspektorech i o mezinárodním sjezdu hornickém na srpen do Vídně svolaném. Má býti zbudována ústřední organisace tím způsobem, že ústřední svaz tvořen jest distrikty, zahrnujícími v sobě všechny odborové spolky téhož obvodu. Poslanci sociálně-demokratičtí mají se zasazovati o zrušení bratrských pokladen a přikázání hornictva ku všeobecným pokladnám nemocenským. Čeští i němečtí delegáti mají opustiti mezinárodní sjezd hornický ve Vídni, nebude-li vedle řeči anglické, francouzské a německé prohlášena také čeština za jednací jazyk sjezdu.

V červnu konán byl po páté v Berlíně devátý kongres evangelicko-sociální. Přednášeno bylo o postavení Luthera k sociálním otázkám jeho doby, o dělnických organisacích, o nábožensko-mravním myšlénkovém světě průmyslového dělnictva německého, o spolupůsobení žen v příčině mládeže mravně ohrožené a zanedbané. Ani přednášky ani debaty nestály na myšlénkové výši sjezdu loňského. *V.*

*

ŠKOLSKÉ. Heslo pevnější organisace v učitelstvu — Hlas Č. Učitele po založení obce všeho učitelstva československého — Nedostatečné hmotné podepření organisace — Články učitele-proletáře v Právu lidu — Péče Mladočechův o školství — Rolnictvo a požadavky učitelstva — Šetření země na útraty učitelstva — Péče o rozvoj školství u Němců a Čechů Veřejné schůze učitelské za účasti poslanců — Právní poměry v učitelstvu dle dopisu v Samostatnosti — Vážnost učitelských úsudků ve Vídni — Učitelstvo německé pro sestátnění školství obecného — Postup a rozpínání se klerikalismu — Noví inspektoři školní ve službách klerikalismu — Střední školství pod vlivem obrozenských ideálů — J. Lemaître proti vyučování klassickému — Revue bleue o obecném školství francouzském.

Símě zdravější a pevnější organisace před rokem zaseté pozvolna jen se ujímá v řadách učitelských. Namnoze ještě dusí je a brání jeho

rychlejšímu vzrůstu škodlivé býlí nepochopení. Učitelstvo není dosud náležitě proniknuto těsnou vzájemností mezi sebou. Heslo organisace vyznívá namnoze na plano. Nevžívá se dostatečně ve všechny příslušníky stavu učitelského a nepůsobí na všechny členy učitelského organismu. Heslu organisace se dosud málo rozumí, heslo ono povrchně se namnoze pojímá a dle něho jedná. Jsou dosud celé řady jednotlivců, nepociťujících povinnost v organisaci svého stavu vstoupiti. Mnozí stojí opodál a očekávají jenom prospěch a výhody, které tvořící se organisace přinese.

Zdá se, že i v samém Ústředním výboru, který v novém složení svém pevnější zbudování organisace za úkol svůj si vytknul jsou někteří členové, nechápající pravého smyslu učitelské organisace. Schůze květnová, o níž stenografický protokol „Český Učitel" uveřejnil, pravdu tuto potvrzuje. Jednání ve schůzi té je důkazem, že všichni členové nepracují jednomyslně k pevnčjšímu sražení šiků učitelských za jednotným cílem. Z jednání onoho vyzírala jakási nedůvěra učitelstva venkovského k městskému, učitelstva škol obecných k učitelstvu škol měšťanských a nedůvěra k vedení spolku. Kořeny této vzájemné nedůvěry hledati dlužno ovšem v dosavadním nedostatečném, nejednotném a nespravedlivém upravení služného učitelstva. K nápravě v této věci pracovati však musí všechno učitelstvo s vyloučením veškeré nedůvěry jedněch ke druhým. Jedině tehdy domůže se výsledků. Jak špatně chápou někteří členové výboru úkol svůj, toho důkazem jsou také malicherné žádosti jich k předsednictvu spolku za vymoženost, by zprávy školní jmenovaly se vysvědčením, dotazy, kterak znamenati se mají do výkazu neomluvené půldny a pod. Jednání schůze výše jmenované svědčí o tom, jak vůle učitelstva je dosud roztříštěna, snahy rozptýleny několikerými ohledy a směry. A jak je to ve výboru, tak se to jeví i v celém organismu učitelském. Pro vlastní věci svého stavu je posud málo pozornosti, málo zájmu. Za to učitelstvo věnuje namnoze zbytečnou pozornost různým stranám a předmětům, zvláště pak nesmyslným titěrnostem svých představených, čímž duch jeho uhýbá z cesty vážnějšího sebevzdělávání. Pro vše vzdálenější a cizí je v učitelstvu stále více účasti a zájmu, než pro vlastní věci stavovské. Samé ohledy na společenské okolí, zvláště na úřady, klerus, politické strany seslabují učitelstvo v jeho snahách organisačních. Dnes ještě stav učitelský neprojevuje se v hlavních věcech jednotně, jako organismus sebevědomý, ve všech svých částech harmonicky činný a zdravý jak vytýká organisační plán učitelské práce. Organisace nemá-li zůstati pouhým heslem musí se státi prací stálou, nepřetržitě trvající. Organisaci je třeba vtělovati co možná ve všechny příslušníky stavu. O smyslu organisace měly by učitelstvo uvědomovati stále všechny časopisy učitelské. Dnes činí tak vedle organisačního věstníku „Č. Učitele" soustavněji jedině „Česká Škola". Jsou i dva, tři časopisy učitelské, které dokonce proti každému pokusu opravdovější organisace pracují. — Jedině v pevnějším svazku organisace pozná učitelstvo jako stav svou sílu ve společnosti, domůže se většího vlivu a tím i splnění svých spravedlivých požadavků.

Do dnes má české učitelstvo v každé zemi svou samostatnou organisaci. „Český Učitel" touží v 19. čísle po založení mohutné obce učitelstva československého, jejíž úkolem by byla péče o jednotné postupování,

o jednotné domáhání se společně vytknutých požadavků. Není pochyby, že by 12—13 tisíc učitelstva za společnými požadavky jdoucího, pevně semknutého, svých cílů vědomého, musilo si dobyti jiného uznání a respektu, než jakému se těší dnes.

Slabost dosavadní organisace učitelské hledati dlužno také v tom, že není dostatečně hmotně podepřena. Jednotlivci touží nejen po výhodách mravních, které organisace poskytuje, ale v případě možné potřeby i po výhodách hmotných. Nevidí-li jich, tu není divu, že necítí namnoze ani potřebu v organisaci vstoupiti. Teprve v posledním roce činí se k tomu pokusy organisováním pravidelných příspěvků členských, založením učitelské záložny, organisačního fondu, vydáváním ústředního časopisu a kalendáře.

Za symptomatický zjev považovati dlužno řadu článků z péra učitelského otištěných v socialistickém „Právu lidu". Moravský učitel ukazuje v nich, že „strana sociálně demokratická jest jediná, kam proletariát učitelský svými sympathiemi patří. Utiskovanému zase jen utiskovaný nejlépe porozumí. Nynější poslanci učitelstvu nerozumějí". Třeba poznamenati, že před rokem o jakémkoli hnutí socialistickém v učitelstvu českém nebylo ani potuchy. Teprve zrádcování učitelstva ze strany mladočeské za to, že se jednomyslně a s celou rozhodností vyslovovalo proti zpátečnickému návrhu Ebenhochovu, nedodržení slibů učitelstvu mnohokráte učiněných, ostouzení učitelstva v některých mladočeských krajinských a rolnických listech zjev onen přivodilo.

O kulturní rozvoj všech vrstev českého lidu starala se a stará dosud strana mladočeská, ale jenom na schůzích a při banketech. Tak nedávno ve schůzi v Benešově dne 11. dubna prohlašoval dr. Engel, že „nejbezpečnější cestou k dosažení úspěchů jest rozšiřování skutečné vzdělanosti mezi lidem, aby nevzdělané davy slepě nešly za tím či oním heslem!" Dr. Škarda v podobném smyslu mluvil na banketu strany svobodomyslné. Té skutečné vzdělanosti rozšířila strana mladočeská mezi lid praskrovně. Snahy její směřovaly vždy jen k tomu, aby lid spíše rozeštvala než opravdově vzdělala. Oficielní její orgán Česká Revue rubriku pro školství nemá a nechce ani míti. Škola dle jejího mínění nepatří v okruh kulturní práce a učitelstvo mezi vrstvy českého lidu. Národní Listy nemají stálého referenta pro školství. Za to hemží se v nich dlouhé rubriky o popravách, sensačních událostech a mn. jiných věcech, které asi v rozvoj vzdělání obecenstva značně zasahují.

Rolnictvo české jenom v několika málo místech prohlásilo se pro požadavky učitelské (v Nové Pace, v Lipolticích u Přelouče a j.). Za to šíří se působením Alf. Šťastného v rolnictvu českém hnutí, které v program svůj přijímá společně s velkostatkáři a klerikály šestiletou docházku školní. Útoky Alf. Šťastného, který nepřímo prohlašuje, že školství a vzdělání rolnictvu nepomůže, útokům klerikálním v ničem nezadají. Poslední dvě léta školní návštěvy mají se nahraditi jakýmsi hospodářským kursem. Nemyslí se však na to, že dvanáctileté děti zájmu tak čistě odborného jako je zájem hospodářský nemají a míti nemohou. Je přímo nepochopitelno, kterak by byla možna při omezenějším vzdělání rolnictva hospodářská soutěž s cizinou, kterak by český rolník s menším vzděláním vyrovnati se mohl rolníku cizojazyčnému. Obecná škola má hlavně

velký úkol v tom, aby během osmi let docházky pomáhala usilovně ku všestrannému harmonickému rozvoji vnitřních schopností žákovských. Jedině člověk pokud možná nejlépe rozvinutý bude v kterémkoli stavu, za kterýchkoli poměrů prospívati.

Ve straně mladočeské a stranách s ní spříbuzněných stále se vyčítá těch deset ročních milionů zlatých, kterými země přispívá na školství. Neuvažuje se však, že touto summou dostává se vyučování více než 1,100.000 dítek a že tudíž na duševní probuzení a osvícení jednoho dítěte nepřipadá ani plných 10 zlatých. Šetřením na školství a utrhováním mzdy učitelské hledí se nahraditi těch 30 mimořádných milionů na potřeby válečné, které mladočeši ochotně povolili, aniž příčinu toho ve schůzích voličských dovedli jasně udati. Jedině odpíráním učitelských kvinkvenálek ušetřilo království České na hmotně živořícím učitelstvu 17.700 zl. Posl. Niklfeld nazval na schůzi přibyslavské modus takové úspory — nemravností.

Rozšiřování školství bývá nyní v samotné straně mladočeské považováno za luxus. Známý jest o tom výrok nechvalně známého posl. Herolda. Jak proti tomu rozumí se školské politice ve stranách německých! Pohled na statistiku školství velmi názorně poučuje již, jak Němci pečují o všestranný rozvoj svého školství a v jak nepoměrné nevýhodě je to se školstvím českým. Dětmi přeplněné světnice školní, ohromná řada zatímních poboček s bídně společensky postaveným zatímním podučitelstvem a jiné smutné zjevy jsou důkazem, jak macešsky je české školství odbýváno a jak jedinou vinu toho nesou čeští zástupci v zemském výboru, v zemských okresních a místních školních radách.

Učitelstvo české počíná namnoze k podnětu Ústř. spolku svolávat své veřejné schůze, do nichž zve poslance zemské a říšské. Na schůzích takových mluví se veřejně o požadavcích učitelských. Mnozí poslanci ovšem se nedostavují. V nynějším konkubinátě jejich s klerikály není školství předmětem jejich péče, není jim „politikum“. Tam pak, kam se některý z nich dostaví, v blahé předtuše, že mu učitelský dav bude ovace připravovati — dojde sklamání. Učitelstvo promlouvá tu o svých požadavcích, vznáší své stesky a trpké obžaloby na českou politiku. Takové schůze, kterým přítomen bývá neunavně činný jednatel spolku V. Beneš byly uspořádány již v několika okresích (Smíchovském, Semilském, Roudnickém) a v řadě jiných okresů se připravují.

Charakteristický dopis učitele osvětlující jasně právní poměry v učitelstvu, uveřejnila nedávno Hajnova „Samostatnost“. Byl jí odeslán jako odpověď na vyzvání k podpisu pod veřejný protest proti slavnostnímu řečníku posl. Heroldovi. „Z té duše rád bych podepsal“ — tak píše známý paedagogický spisovatel — „jen kdybych nebyl učitelem, tím nejhorším moderním otrokem, jehož nyní by se nikdo neujal, zejména ne nyní, kdy Mladočeši mají inkvisiční tribunály v jakési moci. Ty by se zajisté postaraly jen o exemplárnější potrestání. Ubohý učitel, ten ať ve vší tichosti koná svoji drobnou práci národní dále, ať na veřejnost se neodvažuje, sice ho stihne krutý trest a zůstane pak opuštěn. Národ tupě přihlíží ke všemu, co se děje s ním, co s ním tropí ti političtí kejklíři a to proto, jelikož národní vychování se mu dostává v hospodách,

jelikož se učí vlastenectví při pivě a nemá ani dost málo chuti dáti se na cestu seriosnějšího myšlení a jednání.“

O tom, jaké vážnosti těší se učitelské úsudky svědčí postavení se učitelstva vídeňského proti školním čítánkám, které vydal okresní školní inspektor dr. K. Stejskal. Všechny učitelské okresní konference jednomyslně se vyslovily proti dílu tomu a prohlásily je dokonce pro četné vědecké a paedagogické vady a chyby za nejhorší školskou knihu, která kdy v Rakousku byla sepsána. Dolnorakouská zemská školní rada však, kde strana křesťansko-sociální rozhoduje, nařídila, vzdor všem těmto posudkům, aby se čítánky zmíněné v šesti vídeňských okresích užívalo.

Neutěšené poměry právní i hmotné, ve kterých je učitelstvo v zemích rakouských, jsou příčinou hlasů německého učitelstva volajících po sestátnění školy obecné. Učitelstvo ono slibuje si od toho zavedení služného dle státních úředníků, zvýšení vážnosti v lidu, zbavení škodlivých vlivů obce, odstranění protekčního systému, nevázanost na jediný okres školní a ztrátu klerikálního vlivu na školu. Učitelstvo české žádá také zavedení služného dle nejnižších tříd úřednických, ale od sněmu zemského, a již tím odměněno od Mladočechů proskribovaným názvem „centralistů“.

Duch smělého klerikalismu v době, kdy jím prodchnuti jsou již mnozí mladočeští poslanci, má ovzduší velmi příznivé ke stálému rozpínání se. Klerikálové jinak dovedou se starat o výchovu lidu, než dnes s nimi spřátelení Mladočeši. Založili nejnověji sbírku zábavné (ovšem tendenčně) četby pro český lid pod názvem „Ludmila“. Ke klerikálnímu učitelskému „Vychovateli“ druží se nyní svorně i „Beseda Učitelská“. Dříve rozhodně se ohrožovala, stotožňoval-li ji někdo se snahami klerikálními. Dnes již tak učinit nemůže. Redaktor její, pražský ředitel obecných a pokračovacích škol K. Bulíř, směr její potvrdil v těchto dnech svým podpisem na veřejném provolání ke klerikálnímu sjezdu v Praze.

Nelze zapříti faktu, že klerikalismu slouží dnes již celá řada okresních školních inspektorů. V poslední době stávají se okresními inspektory téměř výhradně osoby jsoucí se stranou klerikální v těsném spojení. O nejnověji jmenovaném inspektoru pro okres novobydžovský J. Coufalovi, gymn. prof. v Chrudimi, píše klerikální „Český východ“, že „byl již v Něm. Brodě a Chrudimi velmi činným členem konference sv. Vincence a i jinak vyniká korrekně katolickým smýšlením a životem. Zmíněný list přeje jmenovanému inspektoru, aby se mu podařilo vymítiti mezi učitelstvem novobydžovským „ten Augiášův chlév, bezbožeckého pokrokářství, radikalismu a socialismu.“

Nedávno poukázáno bylo na tomto místě, kterak dnešní výchova ve školství obecném je dosud ve značné míře pod myšlénkovým vlivem doby renaissanční a kterak se hřeší proti duchu vychovatelských reformátorů, kteří ideály obrozenské v posledních třech stoletích káceli. Pravda tato platí v míře ještě daleko větší o školství středním zvl. gymnasiálním, kde upřílišněné pěstování latiny a řečtiny nesoucí se namnoze směrem jedině formálním, výchovu školskou k snahám obrozenským přímo nazpět žene.

Nedávno vzbudil všeobecnou pozornost článek známého moderního kritika francouzského Jul. Lemaîtrea uveřejněný v Pařížském „Figaru“

a čelící proti staré tradici klasického vyučování. Bývalý universitní profesor klasické filologie, označující se sám za „krajní květ genia latinského“ přimlouvá se ve článku se stejnou rozhodností za výchovu v duchu času, přiměřenou demokratické, průmyslové době. Lemaître naprosto popírá, že klasická filologie má silný výchovný vliv na ducha současného francouzského člověka. Vědomosti obsažené v literáních dílech řeckých a římských jsou shrnuty v Montaigneovi a úplně rozlity ve spisech XVII. století. Stačí je odtud vybírat. Formu svého srdce a ducha nepřejali dnešní Francouzové ani z řecké, ani z římské literatury, nýbrž z moderní a to z evangelií a pak klasických autorů francouzských: Montaignea, Pascala, Rousseaua, Chateaubriand, Lamartina, Micheleta, Tainea, Renana.

Lemaître sám přiznává, že mu vědomosti klasické neprospěly. Lituje, že se nenaučil anglicky a německy a že krása těchto literatur je mu zavřena. Nemůže ani s prospěchem cestovat, zapomněl pro latinu a řečtinu mnoho z přírodních věd.

Správně francouzsky psát nenaučilo ho studium klasiků. Zvrácenost, nerozumný a nezdůvodněný anachronismus vidí Lemaître v celém dnešním středním školství francouzském, jež zůstalo v jádře tím, čím bylo za staré vlády ve věku XVIII. Lemaître nechce úplně odstranit, zrušit vyučování klasické, chce je pouze omezit na ty, kteří k němu svou přirozeností tíhnou. Nemá-li Francie míti škodu v těžké moderní soutěži světové je třeba provésti reformu středního školství. Lemaître chce pro velkou většinu dětí vyučování moderní. Většinu nynějších lyceí francouzských (= gymnasií) přeměniti si žádá v lycea moderního vyučování. Pouze 2—3 lycea ponechal by studiu klasickému. Obě vyučování klasické i moderní mají býti postavena na roveň, pokud jde o přijetí do škol lékařských a právnických. Lemaître žádá, aby působeno bylo v tomto směru na rodiče a vyslovuje se na konec proti zkouškám maturitním. Článek Lemaîtrův byl reprodukován ve všech listech francouzských a uvažuje se o něm i v listech jinojazyčných.

V „Revue bleue“ G. de Ridalière poukazuje, že obecné školství francouzské je očištěno od kléru téměř zcela. Bourgeoisie však francouzská již od více let svěřuje výchovu svých synův a dcer soukromým ústavům jakoby prý před vlastním dílem svým měla strach. Starou autoritu, kterou sama pohřbila chce, alespoň ve svých dětech znovu zbudovati.

Úvahy a kritiky.

H. Michel, **L'Idée de l'État**. 1896.

Jak další titul knihy hlásá: kritický pokus o dějiny sociálních a a politických theorií ve Francii od revoluce, méně kritickou je kritika; k poučení však poslouží dobře. *S.*

Sidney und Beatrice Webb, **Die Theorie und Praxis der englischen Gewerkvereine** (Industrial Democracy). Übersetzt von C. Hugo, 1897.

Čtenářové Naší doby poznali v překladě část nového spisu paní a pana Webba; zde mají 1. svazek dobrého německého překladu. Otázka tradeunionismu, která se teď také v německé sociálně-demokratické straně pilně počíná přetřásat, v naší knize je všestranně vyložena; zejména tu pozná složení a funkci odborných sdružení anglických. *S.*

Auguste Sabatier, **Esquisse d'une philosophie de la religion d'après la psychologie et l'histoire**. 2. vydání 1897. (7, 50 mk.)

Spis ve Francii způsobil značný vzruch; do roka vyšel po druhé. Právem, neboť svou jasností výkladu a teplotou slohu dovede čtenáře získat. Sabatier stojí na výši moderního badání náboženského; svou vlastní theorii zove velmi případně kritickým symbolismem. *R.*

Nový zákon Pána našeho Ježíše Krista na církevně-slovanském i českém jazyce. Petrohrad 1892 a 1897, 2 svazky za 60 a 70 kopějek.

Za základ pro text český vzal překladatel p. arcikněz Apraksin překlad bratrský; na více místech překlad bratrský je opraven, jak uznává znatel bratrských překladů p. Karafiát (Reformované Listy 1898, květen) a mnohý výraz je velmi živý a pěkný. Ruský překladatel přibližuje text český, co možná překladu cyrilo-methodějskému; proto to ono rčení českého čtenáře zaráží. Příkladem uvádím slovo: milost (Nebo zákon skrze Mojžíše dán jest, milost a pravda skrze Ježíše Krista stala se Ev. Jana I, 17); nový překlad zní: blahodať. Myslím, i tu rčení bratrské lépe obstojí. (Řecky χάρις.) Na každý způsob máme tu milý dar, jejž nám podává pravoslavná církev ruská; překladatel sám podjal se svého úkolu velmi svědomitě. V českém museu je uložen úplný seznam růzností obou překladů (a třetího katolického za redakce Lenzovy). *P.*

Th. Curti, Regierungsrath in St. Gallen, **Die Resultate des Schweizerischen Referendums**, 1898.

R. Siegfried, **Die Proportionalwahl**. Ein Votum zur Württembergischen Verfassungsreform. 2. Ausgabe 1898.

Curti je rozhodně pro referendum (přímé hlasování voličstva o některých zákonech); ovšem nemusil si hlavu lámat, jak by referendum bylo možné v státech velikých. Knížka Siegfriedova je velmi propilovaný návod k uskutečnění volení proporcionálního; dal si všemožnou práci, aby toto volení zbavil svých posavadních vad. *S.*

Fr. Ratzel, **Politische Geographie,** 1897.

Záslužný geograf podává tu výtěžek svých posavadních prací; vidíme, jak vyniká stát působením vědy a přírody vůbec a jaký vliv příroda vůbec má na společnost. Obrázky jsou vhodné. *S.*

Dr. A. Heveroch, **O psychologii davu.** Sbírka přednášek a rozprav z oboru lékařského, pořádá prof. Dr. J. Thomayer. Čís. 62. Bursík a Kohout. Str. 40.

O psychologii davu jsou dosud dva obšírnější spisy Sighelův a Lebonio, který je též do češtiny přeložen. Na základě jich spisek stručně uvádí do tohoto oboru vědecké analysy a k orientaci dostačí, neboť je toho z psychologie této tak málo, co by se mohlo za positivní vědecký poznatek vytknouti, že vlastně se musíme spokojiti jenom s uznáním, že jevy duševního života mass nelze pochopiti pouhou applikací zákonů psychologie induviduelní ani jakožto summu duševních agregatů stejnorodých dle zákona Spencerova. Ovšem již to opravňuje k některým negativním závěrům sociologie a kriminalistiky se týkajícím. Spisovatel také je činí a to s ohledem na podobné závěry Sighelovy. Snad i lékaři by mohli z toho těžiti; dosud však není to patrno a je dobře neukvapovati se závěry předčasnými. *Kí.*

Ferd. Brunetière, **Manuel de l'histoire de la litérature française** 1898.

Na 524 str. znamenitý přehled francouzské literatury až po dramata Dumasova. Vzor knížky příruční, jak totiž se velmi podrobný výčet látky může spojit s propmiovanou filosofií dějin a výkladem národní idee vyvinované literaturou. *F.*

Dr. Erich Frantz, Professor an der Universität Breslau, **Geschichte der christlichen Malerei.**

Erster Theil. Von den Anfängen bis zum Schluss der romanischen Epoche. *M* 8·50; Bilder zum ersten Theil. *M* 3.

Zweiter Theil. Von Giotto bis zur Höhe des neueren Stils. *M* 13·50. Bilder zum zweiten Theil. *M* 5.

Nejen dějiny malířství, ale kulturní dějiny v obrazích a hlavní stopujeme vznik a rozvoj křesťanství. Obrazy jsou zdařilé; jsou také ve zvláštním (3.) svazku za *M* 8. *P.*

Jean Izoulet, La **Cité moderne,** Métaphysique de la Sociologie. Páté vydání, 1898.

Spis dělá ve Francii značnou sensaci. Charakterisuje zajisté ten reformní směr, jenž blaho Francie nečeká od protiněmeckého šovinismu, ani od antisemitismu, vůbec od žádného politikaření. Autor není však proti politice, naopak politiku žádá, ale rozumnou a poctivou. Žádá především asssociaci, v níž vidí podmínku všeho žití a myšlení, žádá však

také subordinaci množství pod vedení mravní a intelligentní elity. Myšlenky ty provádí Izoulet velmi zajímavě, duchaplně, jakýmsi prorockým tónem à la Carlyle. Autor je poněkud aristokratičtějším, než se mi líbí, snad nad potřebu povoluje positivismu, ale kniha zasluhuje povšímnutí. *S.*

O obchodu s cennými papíry a jejich národo-hospodářském významu. Napsal Jan Koloušek, profesor na československé obchodní akademii v Praze. Nákladem obch. spolku „Merkur“ v Praze 1897. Stran 197, cena 2 zl.

Pojednává o hospodářském a obchodním významu cenných papírů, o bursovních obchodech s cennými papíry, o bankovních obchodech a o cenných papírech rakousko-uherských a podává na konec praktické výpočty o cenných papírech, na vídeňské a pražské burse znamenaných. I neodborníka zajímaly by úvahy spisovatelovy o emisních kursech půjček veřejných i hypotekárních, o konversích, o zakladatelské činnosti bank a j. Většina díla je původu zcela samostatného, pokud jde o papíry rakousko-uherské, je kniha p. Kolouškova vůbec prvním soustavným zpracováním této materie. Spis byl poctěn cenou, kterou r. 1896 vypsal literární odbor obchodnického spolku „Merkuru“ v Praze. Kritika novinářská, která nešetří nadšenými slovy o lecjakém škváru literárním, neměla dosud místa pro posudek knihy Kolouškovy, právě tak důkladné, jako nesnadné. Prof. Koloušek zůstává vůbec nedoceněn; historikovi bude jednou nepochopitelno, jak Československá obchodní akademie mohla nejlepšího, vlastně jediného, svého národohospodáře po léta nechat vyučovati kupeckým počtům a účetnictví! *S.*

Dvacet let spolku československých knihkupeckých účetních v Praze (1877—1897). Nákladem spolku, v Praze 1898. Stran 31.

Zajímavá historie malého spolku, který nepořádá ani plesů ani veřejných průvodů — tušíme, že nemají ani spolkový prapor — ale který vydal nám s vlastní ztrátou pět ročníků bibliografického katalogu slovanského (1877 až 1881) a sedm ročníků bibliografického katalogu českého (1889—1895). Mnoho štěstí k dalšímu přičinění!

Naše nové řízení bagatelní před soudy okresními a živnostenskými. Pro praktickou potřebu sestavil Jan Nečas, rada zems. soudu v Těšíně. V Táboře 1898. Stran 174, cena 1 zl.

Za nynějšího převratu v soudnictví spis opravdu časový, srozumitelně psaný a četnými praktickými pokyny opatřený.

Pryč s prostitucí z hostinců! Sepsal P. V. Dražek. První svazek knihovny československého číšnictva. V Praze 1898, stran 23.

Spisek podnítil živou polemiku, stačí-li určení pevné slušné mzdy pro číšnice stejně s mužskými soudruhy, zákaz noční obsluhy a odstranění zpropitného, či potřebí-li úplného odstranění ženské obsluhy z hostinců. Číšníci ovšem žádají úplné vyhostění ženské obsluhy i prostituce z hostinců a spisek uvádí pro to důvody mravnostní, stavovské i národní: mámeť právě tak české „číšnice“ v Berlíně a ve Vídni, v Paříži a ve Varšavě jako nechanické harfenistky na Kavkaze a v Oděse.

Národní očista. Napsal Václav Šafr. Nákladem „Politického klubu Národního dělnictva v Čechách“. V Praze 1898.

Břemena a výhody nových daní, zvláště osobní z příjmu a výdělkové a návod k jich přiznání. Vyložil a formuláři opatřil Dr. Aug. Nevšímal. Doplněk předchozí knížky Nevšímalovy „Jaké a jak velké jsou nové daně“. V Praze 1898.

K. Ant. Madiera **Rozpravy z oboru esthetiky.** V Praze, nákladem Fr. Bačkovského 1897. Stran 186. Cena 1·50 zl.

Když spisovatel sám podotkne v předmluvě, že nebylo úmyslem jeho v těchto „volných rozpravách o těch nejobyčejnějších věcech z oboru esthetiky“ přidržeti se některé soustavy filosofické aniž vědeckým způsobem o těch otázkách jednati: pak nemůžeme ovšem se nadíti od knihy této nějakého poučení o záhadách esthetických a příspěvku k jejich řešení. Spisovatel vede si po způsobu výkladů školních asi jako jsou obyčejné na vyšším gymnasii.

Bez rozumování konstatuje prostě některé záhady a nesnáze, dogmaticky stanoví nějaký výměr, se souverenním klidem professora a jaksi spolehaje na svou autoritu vůči mladým žákům vybírá z různých mínění to, které se mu nejvíce zamlouvá, neříkaje, proč; mnohý gordický uzel rozetne prostým odkázáním k obecnému mínění; za to šíře promlouvá o věcech méně důležitých, uvádí některé zajímavé příklady a anekdoty, zaběhne na chvilku do dějin umění a podává některá dosti vtipná pozorování o zjevech budících esthetickou zálibu. Proto lze spis ten doporučiti žákům gymnasijním, aby čtením jeho připravili se k vážnějšímu zabývání se s esthetikou a uvědoměli si, oč v esthetické theorii běží. Tak na př. partii o účinku barev, tvarů, zjevů přírodních, potom partii o vznešeném tragickém a komickém přečtou ne bez prospěchu. Vědecké ovšem ceny spis tento mnoho nemá, jakož ani autor toho neobmýšlel.

Když již činí spisovatel rozdíl mezi esthetickým a krásným, měl poměr těchto pojmů určitěji vyjádřiti, neboť v jistém smysle jest esthetické a krásné skutečně totéž tak jako nečiníme rozdílu mezi ethickým a dobrým. V psychologické části první rozpravy jest mnoho nepřesností, které znatelné budou i žáku, jenž v oktávě o psychologii něco zvěděl. Na př. užívá slova pocit v širším významu = cit (str. 12). O počitcích chuťových a hmatových praví se, že jsou nesdělitelné, a to tak, jakoby počitky zrakové a sluchové byly sdělitelné; ba na tomto rozdílu zakládati se má větší esthetická důležitost zraku a sluchu (str. 11). Na str. 11. dí se: To, co předmětem nazýváme, jest vlastně soubor vlastností, která se na tom vyskytují. Na čem? Tamže dí se, že představy naše sdružují se proto, poněvadž předměty našeho poznání jsou ve skutečnosti rozmanitým spůsobem sdruženy. Str. 12: Hlavním předmětem našich citů jest krása . . . Kterak to? Str. 13! V esthetickém ohledu jsou nad jiné důležité pocity příjemné a nepříjemné — jaké pak jsou pocity ostatní? Tamže tvrdí se, že zvláštností esthetické libosti jest, že požitek esthetický nezanechá nepříjemných následků. V skutku-li tomu vždycky tak?

Kap. III. obsahuje sice mnoho zajímavého, ale též zbytečného

vzhledem k účelu celé stati. Schází tu nějaké vyvýšenější stanovisko, odkudž by se mohla záplava jednotlivostí přehlédnouti.

Na mnohých místech pociťuje se nedostatek systématičnosti. Nejistota a neurčitost základních pojmů přenáší se na vývody podrobnější. Spisovatel nikde nepodává přesnou definici krásna, nikde neliší zřetelně a jasně obsah a formu, ale neustále o nich mluví. Odtud pochodí, že na př. věta str. 135: „Krásným v plném smyslu toho slova byl nám předmět, při kterém forma i obsah v jeden ústrojný celek tak se sloučily, že forma obsahem byla úplně proniknuta a ani forma ani obsah převahy nenabyl" — není v mezích spisu přítomného dobře pochopitelná. Rovněž není odpověděno k otázce, co že jest dokonalost obsahu, když str. 127 se dí, že dokonalosti umělec dosáhne postavě v popředí podstatné a nechávaje stranou, co je nahodilé a dokonalosti na újmu. Toť patrný circulus.

Správně uvádí se ve spise, že vkus se mění, jakož i ideály. Když je však tomu tak, co začneme s definicí str. 129: Krásné jest, co se každému líbí? Co je to obsah krásy, str. 128? V čem dáno jest nám měřítko shody obsahu s formou, činí-li právě ta shoda podstatu krásy a mění-li se obsah i forma?

O vzniku ideálů nestačí říci, že je tvoří naše fantasie! Tady je důležitý problém esthetiky, na němž mnoho, mnoho závisí. Poněkud jest to naznačeno v Krejčího Psychologii v § 53. Podobně jest o vzniku umění učiněna zmínka velmi povrchní. Pud a fantasie budou vždy zdrojem každého umění, praví se na str. 149, avšak který pud je tu činný a jak se má ten pud k fantasii, to není tak snadno pochopitelné a potřebuje důkladného rozboru.

Při pojednání o národnosti v umění pohřešujeme nejdůležitější věc, v čem že národnost ta záleží.

V podrobnostech jsou také některá nedopatření. *Kí.*

Nové spisy. *Geschichte der Englischen Literatur von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart.* Von Professor Dr. Richard Wülker. Mit 162 Abbildungen im Text, 25 Tafeln im Farbendruck, Kupferstich und Holzschnitt und 11 Faksimile-Beilagen. Leipzig und Wien. Bibliographisches Institut. 1896. 16 *M* vázané. — *Jazyková otázka při úřadech státních.* Ve schůzích Právnické Jednoty Moravské přednesl Josef Boubela. — *Grammaire Tchèque* par Henri Hantich. Avec préface de Louis Leger, professeur au collège de France. Paris. — *Přednášky* členů českého poselstva na XII. mezinárodním sjezdu lékařském v Moskvě ve dnech od 19.—26. srpna 1897. Český národní komitét. 1898. — *Říp, jeho památnost a vyhlídka.* Sestavil Václav Kotrch. Mapky kreslil: Ant. Pěnkava. Illustroval: Frant. Příhoda. 1898. — *O původě lidské mluvy.* Napsal Dr. Em. Kovář. 1898. — *Nástin dějin vyššího školství a theorií paedagogických ve Francii od doby revoluce.* Díl I. (1789—1814.) Napsal Dr. Frant. Drtina, docent filosofie při české universitě v Praze. 1898. — *Specialní methodika zeměpisu.* Za příruční knihu učitelům pomocí prof. Jaroslava Zdeňka sestavil Jan Dolenský. Náčrtky, plány a mapy kreslí Josef Brož. Cena sešitu 30 kr. — *Vznik, rozvoj a zrušení roboty.* Nástin dějin selského stavu v Čechách. K oslavě padesátého výročí osvobození

selského lidu v zemích koruny České napsal a vydal Jan Klecanda, redaktor „Vyšehradu". Cena 30 kr. — *Tělesná cvičení a intelligence.* Studie J. Křena Cena 24 kr. 1898. — Jaroslav Vlček, *Dějiny české literatury* II, 1. (seš. 7.) za 60 kr. — Dr. J. Sutnar, *Svatopluk Čechs Leben und Werke,* 1897. — F. V. Vykoukal, *O snech a výkladech snů,* 1898, za 50 kr. — *General Frant. A. Zach.* Životopisný nástin. Sestavil J. Z. Žuborić. S podobiznou za 36 kr. -- *Co znamenají nové jazykové výnosy?* Napsal JUDr. Vladimír Skála, státní úředník, za 20 kr. — *Versuch einer Darstellung der Lehre vom Ursprunge des Begriffes der Ursache und von der Natur des Causalgesetzes.* Von P. Raimund Fišer, 1897. — *Právnická povaha škol měšťanských.* V rozhovor uvádí JUDr. Polák. Cena 15 kr. — *Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské.* Napsal Jan Amos Komenský. Česká knihovna Číslo 5 za 3 kr. — *Z českého jihu.* Sbírka jihočeského podání lidového. Sebral a napsal Vladimír J. Charvat. Matice lidu. Ročníku 1898 číslo 3. — Frant. Bohd. Kaliny *Obrazy z dějin vychovatelství.* Upravil Karel Domin. Čtvrté přepracované vydání. Za 80 kr. — *František Sušil.* Životopisný nástin od Dra Pavla Vychodila. V sešitech po 80 hl. — Národní Jednotě Pošumavské *V čem chybují její odbory.* Napsal Přítel Jednoty. — *Hus a Husitismus,* napsal Fr. Urbánek. Za 5 kr. — *Mučenník kostnický Mistr Jan Hus.* Lidová knihovna sešit 7. za 6 kr. Rediguje F. J. Čermák. Tiskem a nákladem Dělnické knihtiskárny v Praze. Vydavatel F. J. Čermák. — Šebestiana Kneippa, *Život a práce.* Všem jeho přátelům a známým věnuje prof. J. Ježek. Za 20 kr.

ZPRÁVY.

Přednášky o národním hospodářství a sociální politice. Česká společnost národohospodářská v Praze uspořádá v době od 3. do 8. října t. r., přihlásí-li se dostatečný počet účastníků, přednáškové kursy o nejdůležitějších oborech národního hospodářství a sociální politiky. Kursy tyto, jichž hlavním účelem jest vychovati pro venkov náš šiřitele lepšího poznání v otázkách národohospodářských a a sociálních, určeny jsou pro úřednictvo úřadů správních, závodů průmyslových, obchodních i peněžních, učitelstvo, duchovenstvo, intelligentní obchodníky, živnostníky, rolníky, dělníky atd.

Přednášeti budou:

1. Univ. professor dr. Albín Bráf o národním hospodářství (hodnota, kapitál, vlastnictví, soutěž, dělba práce, peníze, úvěr, cena, renta atd.)

2. Dr. Fr. Fiedler, rada zemského výboru král. Českého, o politice agrární (vývoj agrárního zřízení, emancipace stavu selského, příčiny a povaha krise zemědělské, úpadek cen, zadlužení půdy, selské právo dědické, kmenové statky, velkostatky, malé rolnictvo, odlidňování venkova stěhováním do měst a vystěhovalectvím za hranice.

3. Dr. Vlad. Fáček, koncipista zemského výboru král. Českého, o politice živnostenské (vývoj a právní úprava průmyslové výroby, soutěž malé výroby s velkou, krise řemesla a prostředky reformní a kartely).

4. Dr. Josef Gruber, koncipista obchodní a živnostenské komory pražské, o politice tržební a dopravní (vývoj tržební politiky, obchodní smlouvy, cla, dopravní prostředky).

5. J. Koloušek, prof. československé akademie obchodní v Praze, o finanční politice a peněžnictví (hospodářství státu, zemí, obcí, rozpočet a jeho význam hospodářský a státoprávní, vývoj financí veřejných, příjmy výrobní, daně a poplatky, bankovnictví, bursa atd.)

6. Dr. Cyril Horáček, docent nár. hospodářství, o politice sociální (sociální otázka, zákonodárství ochranné, sociální pojišťování, sociální úkoly státu a obcí, chudinství).

Všichni účastníci kursu obdrží před početím jich tištěné náčrty přednášek jež poslouchati budou, zároveň s jinými pomůckami, jako statistickými tabulkami, diagramy a j. Přednášky konati se budou v místnostech c. k. české university Karlo-Ferdinandovy v Praze v době od 3. do 8. října t. r. denně od 8 do 11 hodin dopol. a od 3 do 6 hod.

odpolední. Kursům bude předcházeti zahajovací přednáška prof. Bráfa o základech vědy národohospodářské.

Přihlášky, jež se mohou díti buď pro všechny anebo pouze pro jednotlivé kursy, buďtež adresovány České společnosti národohospodářské v Praze. Současně s přihláškou dlužno zastati prostřednictvím poštovní spořitelny chek. k. č. 813.331 poplatek, který činí za kurs o jednotlivém přemětě (6 přednášek) 1 zl., za všechny kursy 5 zl.

Co čte naše mládež? Tuto otázku položil si spisovatel německý Wolgast: Das Elend unserer Jugendliteratur. Ein Beitrag zur künstlerischen Erziehung der Jugend, 1896. V odpovědi Wolgastové je dost, co může zajímat i u nás. Wolgastovi nelíbí se na př. Nieritz a Hoffmann — hlavní opory našich knižnic dětských. Nelíbí se mu spisy vlastenecké stejně, jako rozmanité povídky indiánské a hrůzu má z dětských spisovatelek. Pravým dětským klassikem německým je mu Uhland, ne Schiller; doporoučí pak hlavně tyto spisy a spisovatele: Bájky Grimmovy, Hauffovy, Andersenovy; dále: Hauss, Lichtenstein, Scheffel Ekkehard, Adalbert Stifter, (Bunte Steine — Das Haidedorf — Der Weihnachtsabend — Zwei Schwestern — Aus dem Bayrischen Walde — Der Waldbrunnen), Kleist, Kohlhaas, W. Alexis, Die Hosen des Herrn v. Bredow.

Alkoholism a vzdělávání lidu na Rusi. Paedagogické Rozhledy přinášejí v 6. č. článek, v němž líčí, jak i jednotlivci i široké vrstvy společenské podporují vládu ruskou v boji proti kořalečnímu moru.

Ve směru tom rozvíjejí horlivou činnost obzvláště místní spolky střídmosti, a to jak ony, jež zřízeny byly k rozkazu vlády současně se zavedením lihového monopolu, tak zejména spolky soukromé, jež působí již mnohem dříve, a to buď na základě zvláštních zákonův anebo na základě zákona normálního, vydaného ministerstvem vnitra.

Spolky tyto pečují v prvé řadě o to, aby povznesly a rozšířily nábožensko-mravní a rozumový obzor lidu, vedle čehož snaží se též poskytovati svým členům za levný peníz rozehřívajících nápojův, ovšem nikoli lihových, a přiměřené zábavy.

Ve zprávách těchto spolků velmi často jmenováni jsou duchovní, kteří horlivě súčastňují se prací spolkových; nejeden takovýto ústav veřejného dobra povstal k podnětu a přičiněním místního kněze.

Mezi vzdělavacími prostředky, jichž spolky tyto k šíření osvěty užívají, uvedeny buďtež zejména tyto:

1. Nedělní školy, jmenovitě pro dospělé; tak na př. ve vsi Pavlově zřízena takováto škola pro mužské i pro ženské. Jest v ní místo pro 40 žáků, mezi nimiž byl také jeden 65letý stařec. Vyučování koná se v neděli odpoledne od 1—4. Škola tato působí již dvě léta.

2. Knihovny, jež povstaly buď ze soukromých darův anebo z fondů spolkových. Chovají a půjčují se z nich toliko takové knihy, jež dle zvláštních úředních předpisů mezi lidem rozšiřovati jest dovoleno.

3. Čítárny umístěny dosti zhusta ve vlastních budovách, vystavěných zde onde dosti nákladně, jinde opět, vzhledem ke skrovným prostředkům, velmi lacino (na př. za 200, ba někde i za pouhých 100 rublů.). V čítárnách těchto vyloženy jsou knihy a časopisy. Vedle knih prosto-

národních a belletristických bývají zde též zvláštní periodické tisky a brošury, pojednávající o smutných následcích alkoholismu. V čítárně spolku Sarapulského nalézá se na př. 374 svazků, z nichž 150 pochází z dobrovolných příspěvků. Nábytek této čítárny skládá se z velikého stolu, skříní, židlí a lavic. Na stěnách visí veliké mapy, vedle čehož má čítárna též svůj obšírný zeměpisný atlas a veliký globus. Čítárna tato otevřena jest každého večera od 7—11 h., a v neděli a ve svátek též ve dne od 12—3 hodin. Vstup do čítárny bývá buď úplně zdarma, nebo vybírá se neveliký poplatek.

4. Přednášky k účelu tomu zvláště sestavené, po případě též hlasité předčítání vhodných věcí tištěných. Velmi často užívá se též při tom jakožto pomocného prostředku kouzelné svítilny, jež hojně jest zde rozšířena. V Gurjevu (obvod Urálský) staví se nákladem 9000 rublů dům, v němž bude místo pro 4000 posluchačů takovýchto přednášek.

Některé z těchto spolků vydávají též svým nákladem časopisy a knihy. —

Na místě zrušených hospod, v nichž scházeli se lidé k zábavám, odpočinku a rozhovoru, jakož i nezřídka k vyřizování rozličných běžných záležitostí, zakládány jsou péčí spolků veřejné čajovny. Tak na př. v čajovně spolku Ťumenského možno dostati za nepatrný peníz čaj, kávu, čokoládu a jiné podobné nápoje, při čemž možno čísti rozličné časopisy. Čítárna umístěna jest zde v několika pokojích.

Spolek Borovičovský šel ještě dále; pořádá totiž v neděli literární večírky, na jejichž programu vedle přednášek s mlhovými obrazy jsou též zpěvy a hudba.

V Irbitě zřídil spolek střídmosti dokonce ochotnické divadlo, jež těší se u lidu neobyčejné přízni.

Volkinský spolek střídmosti předložil minulého roku své stanovy k úřednímu schválení. K návrhu ministra orby a státních statků propůjčeno témuž spolku k bezplatnému užívání 40 čtverečných sáhů půdy a darováno mu 990 trámů na stavbu knihovny.

Z náčrtku tohoto patrno, že veřejnost ruská nejen v evropských částech říše, ale i v dalekých končinách Sibířských horlivě stará se o mravní povznesení nejširších vrstev lidových.

Zkapalnění fluoru jest pozoruhodným výkonem, jejž provedli poslední dobu společně Francouz prof. H. Moissan a Angličan prof. J. Dewar. Jest fluor prvkem nejmocnější slučivosti, ve styku s nímž celá řada prvků a sloučenin samovolně vzplane, takže práce s ním jest těžká a nebezpečná a prozkoumání jeho nesnadné. Ačkoli jeho jsoucnost již r. 1810 usouzena, bylo dlouho od vynikajících chemiků marně usilováno jej sama pro sebe zjednati a udržeti, až teprv r. 1886 podařilo se právě Moissanovi cestou elektrolytickou jej dobyti a osamotiti. Jak předem dalo se očekávati, ubývá jemu slučivosti s teplotou Jeho ochlazení a následující zkapalnění provedeno v přístroji vhodně zařízeném odpařováním kapalného kyslíku (viz Naše doba III. p. 858 a násl.), kteréžto kapaliny Dewarem dodané spotřebováno na litry.

Ochlazení na 183^0 C mrazu nedostačovalo a bylo potřebí zmenšováním tlaku nad vařícím kyslíkem teplotu dále snižovali, až při

— 185° C počal fluor za stávajícího tlaku přiváděný kapalniti tvoře kapalinu žlutou a velmi pohyblivou. Za té teploty jevil se ke sklu netečným a dal se v nádobce skleněné chovati. Vyňat z lázně ochlazovací počal prudce vařiti a na podlahu odkápnut dřevo zapaloval. Překvapující jest silná slučivost, jakouž i při tom hlubokém ochlazení fluor s vodíkem si uchovává, neboť proud vodíku na fluoru ku — 190° C ochlazeném ještě s mocným vývinem světla a tepla se zapaluje. Nicméně jest ovládání fluoru při těchto nízkých teplotách značně usnadněno, takže oprávněna jest zvědavost, co časem věda a praxe s tímto zkroceným dravcem provedly.

Doby mravního vývoje člověka. Americký paedagog Richard Brawn, přihlížeje k tomu, že v nynějším stavu paedagogie i psychologie dítěte jsou nám lépe známy zákony jeho intellektuálního vývoje, než-li postupná evoluce jeho ponětí ethických, pronáší u věci té svůj názor tím zajímavější, že dle přiznání autorova založen jest: 1. na vlastní zkušenosti, 2. na četných pozorováních ze života dětského a 3. na faktech z historie i života každodenního. Ve světle těchto svědectví prochází mravní vývoj člověka šestero období, jejichž stručná charakteristika představuje se způsobem následujícím:

I. Nejprvotnější stav dítěte po stránce mravní projevuje se tím, že dobrým jest u něho vše, cokoli činí, aby vyhovělo svým přirozeným pudům. Pud domáhající se ukojení anebo suggesce se strany osob je obklopujících, jsou jedinou pohnutkou všech jeho činů, o jejichž mravní ceně nemá dítě nižádného vědomí, a následkem toho nemůže též býti činěno za ně zodpovědným.

II. Po té nastupuje doba, v níž ono vědomí počíná se poznenáhlu probouzeti; v ten čas pokládá dítě za dobré to, co autorita starších mu nakazuje, anebo k čemu láska jejich je pobádá. Tento poslední motiv jednání obyčejně před prve jmenovanými předchází. Milující a při tom rozumná matka vyžaduje jen toho, co srovnává se s přirozenými pudy dítěte; tím způsobem jeho vůle spojuje se v jedno s její vůlí, t. j. ono naučí se uznávati a zároveň bezvýminečně podrobovati se vládě matčině. Přirozenost dítěte ovšem vyžaduje, aby povýšenost osob, kteréž mu rozkazují, byla pro ně patrnou. Vláda jejich musí býti rozumná a srozumitelná, ale při tom zároveň též rozhodná. Trvání její jest pak tím delší, čím lépe srovnává se s pojmy užitku a škody, k nimž dítě postupně dospívá; jestiť ono v ten čas poslušno toliko potud, pokud cítí, že poslušnost zajišťuje mu jisté prospěchy a výhrady, když vlastní zkušeností přesvědčuje se o správnosti rad a výstrah vychovatelových, anebo o zlých následcích toho, když někdy jich neuposlechlo.

III. Přirozeným výsledkem předchozí fase jest další období, v němž pokládá se za dobré to, co jest užitečné. Je to postup úplně přirozený. Stojíť dojista rozhodně výše ten, kdo při jednání svém řídí se vlastními názory o užitečnosti, nežli ten, kdo ve všem slepě podrobuje se vůli jiných. Neboť teprve tehdy může býti činěn odpovědným za své skutky, jestliže přistupuje k nim činitel vědomého výběru mezi dobrým a zlým. Proces tento stává se velice složitým; ježto při tom ani motivy dřívější váhy své nepozbývají: vrozené náklonnosti, příchylnost k milovaným osobám, rady a

rozkazy starších, vychovatelů nebo představených — všecky tyto věci brány jsou v úvahu a mohou rozhodnutí převážiti na tu neb na onu stranu. Ke všemu tomu přistupují pak ještě vlivy osob vedlejších, jmenovitě kolegův a přátel. Rozhodnutí bývá tu nezřídka velice nesnadné, ježto mezi uvažovanými důvody „pro" i „proti" spatřuje se zřejmý rozpor; rozličné autority jsou mezi sebou v nesouhlase, některé z jejich požadavků nutno uznati za zastaralé, jiné jsou brány v pochybnost, ignorovány nebo rušeny od mnoha lidí, a to nejednou od lidí nejlepších. Toto obracení pozornosti a zájmu k názorům jiných lidí jest zvěstovatelem a předchůdcem další, nové epochy ve mravním vývoji jednotlivce.

IV. V této fasi jest dobrým a spravedlivým to, co veřejnost za dobro a pravdu uznává. Úcta k veřejnému mínění stává se tu hlavním motivem všeho jednání. Má to svoje nebezpečenství, avšak má to i svoje dobré stránky. Býti citlivým naproti mínění veřejnosti, přijímati její zákony a obyčeje, přizpůsobovati své jednání všeobecně platným požadavkům, věnovati vzhledem k těmže požadavkům zvýšenou pozornost svému šatu, chování a řeči — toto vše dojista bez odporu znamená nepochybný pokrok ve směru altruistickém. Pro nejednoho mladíka bylo probouzející se vědomí odpovědnosti naproti veřejnému mínění rozhodujícím činitelem pro všechen další vnitřní jeho život. Veřejné mínění jest školou mnoha žádoucích vlastností. — Chlapec stává se rozvážným, méně náchylným jednati pod vlivem prvního popudu nebo chvilkového citu, umírněným a sebe ovládajícím, shovívavým k cizím pokléskům, méně sobeckým a osobivým.

V. Ostatně tento posléze vypsaný stav není než přechodem ke stavu následujícímu, v němž za dobré pokládá se to, co za dobré uznal celý národ, celé lidstvo. Známost dějin, písemnictví, ethiky a zákonodárstva rozličných časů a národů ukazuje ony ideály lidstva, ztělesněné ve mnoha starších i novějších civilisacích, kteréž mají nepopíratelný vliv na dobu i společnost, v níž jest nám žíti a působiti.

VI. Na základě všech výše jmenovaných činitelů, totiž: vrozených instinktivních zálib a odporů, lásky a úcty k vyšším, vlastního pochopení užitečnosti jistých činů, uznání veřejného mínění, vlivu ideálů obecně lidských — vytvořuje si každý jednotlivec vlastní ideál dobra a pravdy. V ten čas dospívá každý vrcholu mravního vývoje, t. j. dostupuje poslední jeho fase, v níž dobrým jest jedině to, co za dobré uznává vlastní svědomí. (*Paedagogické Rozhledy.*)

Středověk a křesťanství.

Napsal Fr. Drtina.

(Dokončení.)

IV.

Zvláště však mi zazlívá p. Šrámek, že uvádím Raymunda Lulla a jeho „artem magnam“ jakožto typický zjev upadající scholastiky. Tři námitky mi činí:

1. Myslící stroj, jejž Lullovi připisuji, nepochází prý od něho. Je prý to pohádka. „Na nešťastném filosofu španělském spáchán totiž veliký historický podvod, jenž straší ještě u veliké většině v obvyklých dějinách filosofie.“ „Bohužel,“ dodává jinde, „ani Hergenröther ani Stöckl (t. j. učenci katoličtí) kriticky správně o Lullovi nepíší“. — „Lullus nebyl vědeckým podivínem a filosofickým kabbalistou, za jakého dosud většinou jmín, ale národním scholastikem španělským, zakladatelem školy Lullistů. Jiný kataloňan, židovský konvertita Raymund de Tárrega, censurovaný pro své alchymistické a kabbalistické spisy, za něho podstrčen — a ostatní provedla povrchnost historická, přijímajíc falešná udání z několikáte ruky.“

2. Raym. Lullus nenapsal prý žádné „ars magna“, nýbrž spis jeho jest nadepsán „ars generalis maior et minor seu magna et brevis“.

3. Nelze prý mě omluviti, že jsem užil in hypothesi takového vědeckého podivína, za jakého Lulla považuji, za repraesentanta scholastiky a doby středověké.

Ani v jedné z těchto věcí nemá p. Šrámek pravdu, neboť:

1. Myslící stroj, jak jej popisuji, od Raymunda Lulla pochází. Není pravda, že byl Raymundus Lullus, „doctor illuminatus“, jak byl zván, zaměněn „velikým historickým podvodem“ za židovského konvertitu Raymunda de Tárrega. Povrchnosti se zde

nedopustila věda historická — ale pan Šrámek, a onen „velký historický podvod“ straší toliko jej. Pravda snad jest jen, že dle svědectví Jesuitů Custurera a Solliera vydavatel Mohučského vydání děl Lullových v letech 1721 až 1742 vycházejícího,[1]) Salzinger kabbalistické a alchymistické traktáty tohoto židovského konvertity, jenž papežem Řehořem XI. byl censurován, tam také pojal. Ale mezi tyto spisy nenáleží nikterak souhrn spisů logických Raymunda Lulla — toho p. Šrámek přehlednouti neměl. Vždyť spisy tyto byly vydány (bez Tárregy) již r. 1598 pod názvem Raymundi Lulli opera ea, quae ad inventam ab ipso artem universalem pertinent (Argentor). A neví pan Šrámek, že komentáře k umění Lullovu psal Cornelius Agrippa (Commentarius in artem brevem Lullii Argentor. 1617), Giordano Bruno (De compendiosa architectura et complemento artis Lulli 1582), ba že byl vydán i klíč, jak si nejsnáze možno umění to osvojiti? (Jo. Henr. Altstädtii clavis artis Lullianae et verae logicae Argentor. 1609.) Tedy pravda jest toliko, že názory kabbalistické a alchymistické na základě vydání Salzingerova neprávem mu byly přiznávány — ale hlavního jeho díla životního, jež jej proslavilo, by mu p. Šrámek upírati neměl.[2])

2. Žádný spis Lullův nenazývá se výhradně ovšem ars magna, toho též nikde netvrdím, ale celá řada jich má na titulu toto označení. Lullus napsal spisů nespočetné množství, nejen logických, nýbrž zvláště též theologických, které dnes kriticky ještě ani prozkoumány nejsou, ale řada menších spisů týkajících se právě samočinného, mechanického kombinování příslušných subjektů a praedikátů dle pravidel syllogistických bývá souhrnně označována ars magna, a názvem tím jmenuje se i celá methoda, jíž při tom užíval.[3]) Stroj Lullův byl asi takovýto: Bylo sedm kruhů různě velkých, které se otáčely kolem společného

---

[1]) B. Raymundi Lulli, doctoris et martyris opera Mogunt. 1721—1742.

[2]) Celou „pohádku“ upravil si p. Šrámek sám. Přeměnil za tím účelem podstatně zprávu Hartmannovu o věci, jak ji obsahuje nejnovější vydání „Wetzer-Welteho Kirchenlexikonu“ (X., str. 751). Hartmann věc podává, jak ji líčím já — pan Šrámek pramene neuvedl, ale měnil lehkomyslně.

[3]) Jednotlivé spisy měly různé názvy, na př. „Ars magna et ultima“, „Ars brevis“, De conversione subiecti et praedicati“, „Introductio magnae artis generalis“, „Ars compendiosa inveniendi veritatem seu ars magna et minor“, jest patrno, že tedy název povšechný „ars magna“ jest authentický; mimo to se po různu umění to též nazývá ars generalis, universalis, ars inventiva, demonstrativa.

středu; na kruzích těch byly umístěny po různu pojmy formální i obsažné (na každém kruhu 9), a celý mechanism záležel v tom, že otáčením se kruhů těch vznikaly všemožné kombinace pojmů těch v soudy — jež ovšem někdy dávaly dobrý smysl, jindy zase bývaly nesmyslem.[1]) Kdo dovedl tím dobře manipulovati, byl Lullovi „generalis artista“ (všeumělec). Sám vykládá, oč výše jest umělec takový pouhého logika, těmito slovy:

„A v tomto postupu poznává rozum, že logika jest věda nestálá čili vratká, toto umění však trvalé a stálé. Rovněž logik závěr činí s dvěma návěstmi, všeumělec pak smíšením principů a regulí. Mimo to logik nemůže nalézti pravého zákona logikou, všeumělec však tímto uměním jej nalézá; neboť onen zákon jest pravdivý, v nějž principy a regule tohoto umění vstoupiti mohou. Nad to jest logika umění nesnadné pro naučení se mu, toto však umění jest velmi snadné z důvodu smíšení a sečlenění principů a regulí; a proto umělec z tohoto umění více se v jednom měsíci může naučiti, nežli logik v jednom roce.“[2]) Úkolem celého umění Lullova bylo patrně „bez námahy učení

[1]) Tak byl prvý kruh circulus subiectorum a obsahoval pojmy: deus, angelus, coelum, homo, imaginativum, sensitivum, vegetativum, elementativum, instrumentativum, druhý byl circulus praedicatorum absolutorum a obsahoval pojmy: bonitas, magnitudo, duratio, potestas, sapientia, voluntas, virtus, veritas, gloria, třetí byl circulus praedicatorum respectivorum, a byly v něm obsaženy pojmy: differentia, concordantia, contrarietas, principium, medium, finis, maioritas, aequalitas, minoritas; čtvrtý obsahoval otázky: utrum, quid, de quo, quare, quantum, quale, quando, ubi, quomodo, v dalších kruzích bylo na př. ještě devět ctností a devět nepravostí. Vyobrazení kruhů těch najde čtenář v Prantlových dějinách logiky III, 157 a n.

[2]) Ars magna et ultima, p. 538. „Et in isto passu cognoscit intellectus, quod logica est scientia instabilis sive labilis, haec autem ars permanens et stabilis. Item logicus facit conclusionem cum duabus praemissis, generalis autem artista cum mixtione principiorum et regularum. Adhuc logicus non potest invenire veram legem cum logica, generalis autem artista cum ista arte invenit; nam illa lex est vera, quam principia et regulae huius artis intrare possunt. Amplius logica est ars difficilis ad addiscendum, haec autem ars est multum facilis ratione mixtionis et concatenationis principiorum et regularum; et ideo plus potest addiscere artista de hac arte uno mense, quam logicus de logica uno anno.“ Trendelenburg charakterisuje celé umění to slovy (Geschichte der Kategorienlehre, Berlín 1846, str. 247): „Taková methoda vnější kombinace má místo při počtu pravděpodobnosti, ale nikoli v určování pojmů, jež vlastní podstatu věci nějaké vyjádřiti mají. Umění Lullovo jest v pravdě logickým kolem štěstí (Glücksrad). Ale zdali los nějaký vyhraje či ne, tuto nejdůležitější věc samo nevypoví, a rozum musí od jinud nejlepší zvěděti.“

se a přemýšlení o všech otázkách vědeckých poskytnouti poučení". (Stöckl.) Stöckl rovněž dosvědčuje, že Lullus po hlavních městech evropských jezdil a nálezu svému učil. Pan Šrámek o umění tom soudí pohrdavě, pravě, že jest to něco „absurdního" — a nemá zase pravdu; umění Lullovo bylo důležitým projevem ducha scholastického, bylo pokusem zajímavým o encyklopaedické urovnání lidského poznání, v něm měly býti obsaženy principy všech jednotlivých věd a rozluštěny mechanicky všemožné otázky. Princip byl zajisté pozoruhodný — proto si ho všímali Lullisté i později Mikuláš z Cusy, Agrippa z Nettesheimu, Giordano Bruno — toliko provedení bylo primitivní a naivní.

3. Není pravda, že Lulla uvádím jako representanta scholastiky. Těmi jsou mi sv. Tomáš, Albert Veliký, Duns Scotus. Lullovi jsem věnoval celé tři řádky jakožto typickému úkazu, k jakým krajnostem scholastický formalism vedl — odkud tedy tolik hněvu, když hlavní obsah práce mé kritikové moji zcela ignorovali?

V.

Nejvíce nevůle vzbudil u p. Šrámka výklad můj „o pokusu vyrovnání sporu mezi pojmem Boha absolutního a pojmem vykoupení". Rozhorleně se táže: „Odkud p. autor vzal tyto „scholastické" (!) zásady o svobodě vůle lidské, zvláště ty formulky o posse peccare, jež tak dovedně (!) zpermutoval? Odkud to „středověké" učení o poskytnutí svobody vůle z milosti Boží? Odkud učení o absolutní svatosti vykoupeného člověčenstva? Ze středověku, ze scholastiky? To přece ne!"

Ale netrápí se dlouho pochybnostmi, tuší bystře nekalý pramen mých názorů — u našich theologů musí to býti vždy protestantism — a proto rozhoduje: „To není theologie katolického středověku, co líčí zde autor, zde nikterak nepodává historii myšlénky ve středověku, tomu středověk neučil, těmto jeho thesím učili na prahu věku nového protestantští tak zv. reformatoři, kteří v tom ovšem jeden druhému a každý pak ještě sobě samému odporují."

Zde se přihodil p. Šrámkovi zase nemilý lapsus — viní z protestantismu — sv. Augustina a podává mrzutý doklad toho, co jsem napsal na str. 875, že theologové naši patristice málo

pozornosti věnují. A jsem pevně přesvědčen, že ignorování patristiky jest poškozováním — křesťanství.

Na místě, o kterém je řeč, nepodávám učení scholastického — to ovšem bylo pozdější a jak jsem výše vytkl, středověk toliko na sklonku jeho charakterisuje — nýbrž chtěje vystihnouti myšlénkovou povahu středověku vymezuji základní problémy myšlení náboženského, jak na počátku byly formulovány a daly podnět k vývoji dalšímu a zejména tvoření jednotlivých dogmat. Spor byl mezi existencí Boha všemocného a svatého a existencí zla, spor byl mezi absolutností Boží a svobodou vůle lidské, spor byl mezi absolutností Boží a dědičným hříchem, bez něhož potřeba vykoupení zase nebyla myslitelna. Problém theologický, anthropologický a christologický byly tu dány, a právě sv. Augustin pokusil se způsobem velmi zajímavým vyrovnati spor ten, vysvětliti možnost vůle svobodné, vyvoditi z ní hřích, odůvodniti hříchem vykoupení.

A ony permutace slov „posse peccare" nejsou také můj výmysl ani neobsahují nic nesprávného: porozumí jim každý, kdo zná sv. Augustina, a kdo nerad se jím obírá, ať si aspoň přečte výklad Stöckla (učence katolického) v jeho dějinách patristické filosofie.[1]) Ovšem třeba dobře si všimnouti základního rozdílu, jejž sv. Augustin činí mezi svobodou vůle (liberum arbitrium) jakožto možností voliti samostatně to neb ono a mezi svobodou vůle ve smysle svobody ode všeho zla a uschopnění k dobru. Pan Šrámek zaměňuje oba pojmy, proto mi neporozuměl a vidí nedůslednosti, kde jich není.

Člověk v ráji (před prvotním hříchem) dle sv. Augustina byl svoboden, to jest zbaven zla a uschopněn konati dobro, měl možnost nehřešiti (posse non peccare); ovšem i tehdy potřeboval milosti boží, ne v tom smysle, že jen jí dobro konal, ale v tom smysle, že bez ní se nemohl zla vyvarovati a dobro konati (sv. Augustin zval to: adiutorium, sine quo non). Vůle jeho k dobru uschopněná za přispění milosti boží, tohoto zvláštního daru, konala dobro a vystříhala se zlého.[2])

---

[1]) Stöckl Alb., Geschichte der christlichen Philosophie zur Zeit der Kirchenväter (Mohuč 1891), str. 341., z něhož též citáty za doklad uvádím.

[2]) De civ. Dei l. XXII, c. 30: Nam primum liberum arbitrium, quod homini datum est, quando primum creatus est rectus, potuit non peccare, sed potuit et peccare, a dodává pro stav svatosti vykoupením zjednané: hoc autem novissimum eo potentius erit, quo peccare non poterit. De corrept. et

Prvotním hříchem byla zkažena vůle jeho a dědičností vůle všech jeho potomků. Nevědomost a zaslepenost duševní, rozpoutanost a vášnivost všech chtíčů tělesných, toť úděl člověka klesléo. Jeť ve stavu hříšném, to jest pozbyl oné svobody ode všeho zla a uschopnění k dobru. člověk sám v sobě nemůže nehřešiti (non posse non peccare), jest otrokem hříchu a zla.[1]) Jako kdo sebe vraždí, život ztrácí, tak člověk zhřešiv z vůle svobodné, ztratil vůli svobodnou. Dobro, které člověk ve stavu tomto koná, není zpříčiněno nikterak vůlí jeho, stává se toliko milostí boží, člověk jest jen zdánlivě ctnostný, ježto nemá uschopnění k dobru samu o sobě — a ctnosti jeho spíše jsou nepravosti.[2])

Vykoupením počíná člověčenstvo opět žíti v Bohu, nabývá opět ztracené svobody vůle, jest mu zase dána možnost nehřešiti, při čemž milosti Boží dochází v tom smysle, že jí dobro koná (adiutorium quo). Ten pak, kdo si osvojí blahé ovoce spásy církví uchované a svátostmi prostředkované v míře dokonalé, nabývá svobody vyšší, stává se svatým, stav jeho pak jest non posse peccare (hřešiti jest mu nemožno).[3])

---

grat. c 12: Quapropter bina ista quid inter se differant, diligenter et vigilanter intuendum est: posse non peccare et non posse peccare . . . Potuit enim non peccare primus homo . . . Numquid dicturi sumus, non potuit peccare, qui tale habebat liberum arbitrium? . . . . . . Prima ergo libertas voluntatis erat, posse non peccare; novissima erit multo maior, non posse peccare. —

[1]) Enchir. ad Laur. c. 30. Libero arbitrio male utens homo et se perdidit, et ipsum. Sicut enim, qui se occidit, utique vivendo se occidit, sed se occidendo non vivit, nec seipsum potest resuscitare, cum se occiderit: ita cum libero peccaretur arbitrio, victore peccato amissum est liberum arbitrium De spir. et litt c. 30: Ut quid miseri homines de libero arbitrio audent superbire, antequam liberentur? . . . . Si servi sunt peccati, quid se iactant de libero arbitrio? A quo enim quis devictus est, huic et servus addictus est.

[2]) De civ. Dei l. XIX, c. 25. Virtutes, quas sibi videtur habere homo, ... nisi ad Deum retulerit, etiam ipsa vitia potius sunt quam virtutes. Contra Jul. Pelag. l. IV, c. 3, 21. Quidquid (enim) boni fit a homine, et non propter quod fieri debere vera sapientia praecepit, etsi officio videatur bonum, ipso non recto fine peccatum est.

[3]) Srv. misto výše uvedené De civ. Dei l XXII. c. 30: hoc autem novissimum (sc. liberum arbitrium) eo potentius erit, quo peccare non poterit. Op. imper. c. Jul. l. V, c. 58 (mluví Augustin): Dic potius, si vis verum dicere, hominis naturam capacem boni et pravi prius factam: non quod non posset solius boni capax fieri, sed quod ab ipso gradu ordinatissime surgere debuit, ut si non peccasset quando peccare posset, ad eam beatitudinem perveniret,

VI.

Jak málo „protikřesťanský“ článek můj jest, toho důkaz nejpádnější mám posléze ve slovech, jimiž „sua sponte“ kněz a vynikající spisovatel jeden katolický jej charakterisoval hned, jak vyšel v Naší Době, zvláštním dopisem. Píše mezi jiným toto:

„Přečetl jsem znamenitou práci Vaši s patrným zalíbením. Nechtěje, jak se říká, do očí chváliti, připomínám jen, že mně přišla velice vhod, mnohých myšlének a pokynů užiji z ní. V jedné věci zvláště byla mi jakýmsi posilněním mého názoru, ve kterém jsem po delší čas vždy více utvrzován, v tom totiž, že i s náboženského stanoviska nemůžeme středověk vyhlašovati za lepší než dobu přítomnou. Jako dříve na středověku takřka ani poctivé nitky neviděli, tak zase nyní na naší katolické straně upadá se v opačnou chybu: středověk platí za non plus ultra náboženského života. Zvláště Královéhradecká Obnova hlásá podobnou theorii. Přemýšlením přišel jsem k jinému náhledu a byl jsem tudíž dychtiv, jak ráčíte sám asi o tom souditi. I musím přiznati, že se mi spracování, jak podáno v ‚Myšlénkové povaze středověku‘ svým náležitým roztříděním světla i stínu, dobrých i zlých činů a pohnutek, rozhodně líbí, neméně než klidný, objektivní a při tom pěkný sloh ... Tím ovšem nevyčerpal jsem myšlénky, k nimž práce Vaše dává podnět na mnohých místech. Uvedu jen jeden důkaz. Přišel jsem k náhledu, že našemu náboženskému vyučování ve všech odvětvích škol scházejí učebnice, jež by přiměřeně dospělosti žáků (i škol obecních) podávaly celkový názor na svět naší církve katolické a jež by hlavní body názoru toho spracovaly podrobněji a ostatní jen stručně, aby to zkrátka byly učebnice, které by život lidstva

---

ubi peccare non posset. Quia, sicut iam dixi, utrumque magnum bonum est, quamvis minus unum, alterum maius. Minus est enim posse non peccare, maius autem non posse peccare: et oportebat a merito boni minoris ad praemium pervenire maioris. Tamže l. VI, c. 5. vykládá, že původ zla není v Bohu, nýbrž ve svobodné vůli rozumné přirozenosti lidské, o níž dí dále: ideoque habuit peccandi possibilitatem, non tamen necessitatem. Nec possibilitatem autem haberet, si Dei natura esset, qui peccare nec vult posse, nec potest velle. Verumtamen rationalis ista natura in hac possibilitate peccandi si non peccasset, quando peccare potuisset, magnum sibi meritum comparasset: cuius meriti praemium etiam hoc esset, ut maiore felicitate peccare non posset.

náboženský v hlavních rysech zachytly a pro život opět podaly. A hle, Váš spis jest velice podoben tomu, co mámna mysli, za středověk; probrati tak ještě starověk a novověk, a měli bychom hlavní osvětové prvky, a tím aspoň polovinou učebnici dějin, která by činila zadost požadavkům naší doby. Při úvahách svých přišel jsem i k tomu, že učení o Adamovi a Evě, fundamentální po celou naši nauku náboženskou, neprobírá se na žádném stupni škol našich v hodinách náboženských dosti podrobně tak, aby vyniklo učení to jako jedno z nejhlavnějších. Proto mile jsem byl překvapen čta ve spise Vašem na str. 35. poznámku o tom, co je středem celé naší dogmatiky."

Můj pan dopisovatel učinil narážku na věc, jež jest vskutku bolavou stránkou našeho života náboženského. Vyučování školské náboženství na všech stupních potřebuje opravy, a o ni usilovati měli by všichni opravdoví vzdělanci, ať nosí kleriku nebo ne. Náboženství jest všem společné — a nemá se nikdy státi výhradnou doménou určité kasty.

Aby mé „protikřesťanské" smýšlení ještě zjevnějším se stalo opakuji, co o věci jsem napsal v letošním ročníku „Ženského světa".[1])

Náboženské vyučování školské do dnes chybuje tím, že jest příliš dogmatické, to jest rozumové, že podává žactvu na př. v katechismu soustavu článků víry, které jsou zhuštěné výtěžky věkovitých spekulací metafysicko-náboženských, v podstatě své nepřístupných a nepochopitelných vyvíjejícímu se intellektu útlé mládeže a často ne shodných s důsledky novověkého vývoje vědeckého. Odtud ta dvojitost a nerozhodnost celé myšlénkové a citové povahy moderního člověka, odtud apathie náboženská a vlažnost mravní charakterisující naši dobu. Náboženství samo jest produktem nikoli lidského myšlení a rozumování, nýbrž projevem citové a volní stránky bytosti lidské. Proto jistota náboženská jest jiné povahy nežli průkaznost vědecká. Víra a věda tvoří pro sebe samostatné obory, vzájemně proti sobě vymezené. Zracionalisování náboženství, jak se jeví v soustavě dogmatické, působilo právě odcizení se jeho sobě samu.

Vyučování náboženské nemá proto úkolem osvěcovati rozum, ale zušlechťovati srdce a síliti vůli, má zkrátka buditi cit, jenž jest úrodnou půdou, z něhož vyklíčí činorodé nadšení pro dobro, touha očisty mravní, účinná láska k bližnímu. Jest to cit

[1]) Ve čl. „Dívčí lycea ve Francii".

zbožnosti. Dvě jsou podmínky jeho. Především vědomí nedokonalosti a malosti, jež člověk pociťuje v bytu svém. V nekonečném prostoru jest mizejícím bodem, ve věčném toku časovém nepatrným okamžikem. To si uvědomuje toliko člověk — zvíře není schopno vědomí toho — a odtud cit pokory, sklíčenosti, jenž mluví k nám ze žalmů starozákonních i úchvatných chorů řecké tragoedie. Ale cit ten povznáší se nenáhle citem novým, pevnou důvěrou, že to Jsoucno, před nímž se cítí býti tak nekonečně malým, jest spolu absolutní Dobro, jež tvoří vlastní smysl dění světového. Odtud pevná důvěra v Prozřetelnost a přesvědčení, že dění světové béře se tím směrem, jenž ve shodě jest s vnitřním cítěním a snažením člověka. A přesvědčení to jest člověku pevnou, mocnou kotvou ve všech bouřích životních. A když cítí člověk jako Job slabost, nestálost, vrtkavost a pomíjejicnost všeho lidského a pozemského, když uvědomí si, „že člověk narozený ze ženy jest krátkého věku a pln lopotování, jako květ vychází a podťat bývá, a utíká jako stín a netrvá“, když je pln neklidu a hledá utěšení, když uvědomuje si mocnost zloby i hříchu a hledá vykoupení, tu počíná věřiti v život jiný, vyšší, posmrtný, věčný — jest přesvědčen, že sám znamená více, nežli jeví se v okamžikovém tomto žití na omezeném bodě zemského povrchu.

Tak na podkladě citovém stává se náboženství bezprostřední jistotou lidského srdce o existenci Boha jakožto principu nejvyššího dobra, stává se přesvědčením, jež nedá se opříti žádnými důvody vědeckými, nepotřebujíc opory té, že svět v Bohu bytující není lhostejným k dobru a zlu, ale že dobro jest posledním smyslem všeho dění.

A náboženskému vyučování náleží cit tento buditi, pěstiti, síliti, šlechtiti a povznášeti. Nalézti, jak by se to dálo způsobem co nejúčinnějším, toť úkol náboženské didaktiky. A tu, myslím, bezpečným podkladem by bylo právě přesvědčení, aby z učení náboženského bylo vyloučeno všechno předčasné rozumování a „vědecké dokazování“ — pravdy náboženské nedají se dokázati zajisté ani mathematicky ani přírodovědně ani historicky — nýbrž aby žactvu byly ve školách předkládány a vykládány drahocenné památky náboženského žití lidstva v soustavném postupu, a aby tyto působily přímo a bezprostředně na cit, povznášejíce jej ku pravé zbožnosti. Jen tak opustí školy vzdělanci, kteří pochopí význam náboženství. Katechismus jakožto stručný nástin názoru

světového a životního theologií uměle abstrahovaného nemá a nemůže míti síly, aby probudil cit zbožnosti. Je v něm právě mnoho rozumu a málo citu. Vyučování dogmatické ve smysle určitého vyznání by se mělo díti teprve na stupni vyšším a mělo by mnohem bezpečnější průpravu v označené náboženské výchově citové. Zkrátka, neměli bychom učiti náboženskému myšlení, ale měli bychom mládeži především vštěpovati zbožné cítění.

VII.

Jest významno pro povahu doby naší i proudů současných, jak se oficiální zástupcové náboženství u nás postavili k práci mé. Kritikám jich tolik pozornosti jsem věnoval, abych hájil volnosti vědeckého bádání o náboženství, jakož i abych ukázal chudost obsahu myšlénkového obou posudků, neznalost povážlivou velikých myslitelů křesťanských (zvl. sv. Justina, Ambrože, Augustina a j.), nevědeckou povrchnost i věcnou nesprávnost vývodů, jimiž výkladům mým odpůrci moji čeliti chtěli. U p. Ehrmanna zvláště s důrazem třeba vytknouti úmyslnou a vědomou nepravdu, nízký ton a kněze nedůstojné podezřívání i zlehčování, jež sílu vidí v neslušnosti formy. Že pak kritika toho způsobu byla uveřejněna v Brněnské „Hlídce", listě, jenž do nedávna vědecké intelligenci české byl sympatický, jest zase smutným znamením, že „Hlídka" dnes klesla na úroveň Žižkovské „Vlasti".

Stav tento opravdového přítele náboženství překvapuje a netěší. Ukázal jsem, že studie má jest psána duchem křesťanským, doložil jsem, že kněz katolický souhlasí s vývody mými, ano v práci mé spatřuje vhodnou učebnici o náboženském vývoji ve smysle katolickém — odkud tedy veškerá ta zřejmá nepřízeň a zlobná nepravda? Jsou to zbraně důstojné, jichž užívají oficiální zástupcove náboženství lásky, a užívají jich, „protože jde o věc náboženskou, katolickou?" Z kritik práce své jen o jednom jsem se poučil — jak veliký jest rozdíl mezi křesťanstvím a klerikalismem, jenž svým světským zájmům vznešenou nauku Kristovu služebnou činí, a jak pravdiva jsou slova sv. Augustina: „Ecclesia huius temporis non est sine macula et ruga."

Pobědonoscev a moderní demokratism.

Již jsme tak zvykli některým moderním vymoženostem, že nám ani nepřipadne je kritisovat. Ano i ty kruhy, které se stavěly dříve nepřátelsky proti pokroku, během času přivlastnily si nové řády a zužitkují to, čemu kdysi nepřály. U nás je dost známé heslo: proti spolku spolek, proti knize knihu, proti časopisu časopis — a sice se strany, které asi v hloubi duše se nezdá, že by spolkaření a časopisy právě jí byly ku prospěchu. Proto zajímavé a velice poučné jest slyšet muže, který se nebojí vyznati, že všecko to moderní se mu ošklivon. Je to Pobědonoscev, z jehož již v min. čísle „Naší doby" citované knihy, vybíráme zvláště tři věci: tisk, poroty, a demokracie čili, co on tím hlavně rozumí: všeobecné právo hlasovací. Pro poměry naše učení Pobědonosceva má ještě i význam ten, že čtenářstvo pozná politické názory officielního Ruska.

Tisk. Od té doby, kdy člověk padl, vešla do světa lež, v ústa lidská, v zaměstnání, ve všecky poměry a všecka zařízení. Ale zdá se, že nikdy před tím otec lži nevynalezl takové pletivo lži každého způsobu, jako v naší pohnuté době, kdy slyšíte tolik lživých řečí o pravdě. Mění se formy našeho společenského bytu, a utváří se nové lživé vztahy, ano celé instituce, které jsou skrz naskrz lží prosáknuty. Všecko nese nápis „Zde jest pravda" — a vejdeš a nalezneš lež; vyjdeš a povíš, co's nalezl, a ještě se budou hněvat, proč nevěříš, že je tam plná pravda. Tak chtějí, abychom věřili, že hlas žurnálů a časopisů — nebo t. zv. tisk jest výrazem našeho veřejného mínění. To je veliká lež a tisk jest nejprolhanější institucí našeho věku. Moc mínění je veliká; naše nátura nemůže jinak: vyřkneme něco, učiníme něco a již se ohlížíme, jak pěkně to zní a co lidé si asi myslí. Nenarodil se ještě člověk, jenž by se byl osvobodil od vlivu této moci. Tato moc v našem čase béře na se organisovanou podobu a jmenuje se veřejné mínění. Orgánem a representantem jeho je právě tisk, karakterističtější známka našeho věku než všecky

vynálezy v oboru techniky. Žádná vláda, ani zákon, ani zvyk ničeho nepořídí proti akci tisku ve státě, když každodenně v takových massách táž myšlenka jest opakována a přetřásána. Co dává tisku takovou moc? Není to zájem o novinky a zprávy, jimiž denně listy jsou naplněny, nýbrž uznané tendence žurnálu; politická nebo filosofická základní idea, jak se vyjadřuje v článcích, ve výboru a seskupení zpráv a pověstí, v osvětlení sdělených událostí. Tisk zaujímá posici posuzujícího pozorovatele denních zjevů; neposuzuje pouze činy a řeči lidí, nýbrž zkoumá úmysly, myšlenky a domněnky; svémocně odsuzuje nebo velebí, ponouká a zase vyhrožuje, postaví na pranýř a vynáší do nebes. Jménem veřejného mínění jedny odměňuje, druhé tresce — jako ve středověku stihli někoho achtem.

Kdo jsou representanty této hrozné moci, která se jmenuje veřejným míněním? Kdo jim dal právo a plnou moc — jménem celé společnosti — panovat, stávající řády ničit, a nové ideály kázat? Nikdo nechce se vmyslit do této úplně oprávněné otázky a prozkoumat ji dokonale. Ale všichni volají po svobodě tisku jako po nejhlavnějším základu společenského blaha. Řeční o tom i u nás v Rusku, ano tak zvaní slavofilové se spojili s liberály a žádají, že nesmí být „svoboda slova omezována, neboť takovým omezováním znásilňuje menšina všeobecnou vůli“. Málo kdo pozná, kolik vězí v této větě lži a sebeklamu. Veřejné mínění není totéž co tisk. Musíme si uvědomit, co je takový časopis, jak vznikne a kdo ho dělá. Nějaký lenoch z ulice, mluvka, žádostivý zisku dá své nebo cizí peníze a založí třeba veliký žurnál, obklíčí se zástupem placených pisálků a feuilletonistů a reporterů a již může všecko soudit, mít vliv na ministry a vládnoucí, na umění a literaturu, na bursu a průmysl. To je zvláštní druh podnikatelství a ještě ten nejlacinější. Ovšem, nově založený časopis stane se velikou mocí, rozšíří-li se mezi obecenstvem. K tomu je třeba talentů a zajímavého obsahu, čtenářům sympatického. Zdá se, že v tom vězí jistá garancie mravní pevnosti podniku: Talentovaní lidé se přece nedají ve službu nějakého ubohého, nebo opovržení hodného redaktora? A čtenáři přece nevezmou do ruky časopis, jenž není věrnou ozvěnou veřejného mínění? Tato garancie je jenom zdánlivá a abstraktní. Denní zkušenost nás učí, že lze mít talenty i za peníze — a talentové píší, co se líbí redaktorovi. A víme, že i lichváři, ruinovaní hráči atd. mohou časopis založit a učinit jej orgánem ve-

řejného mínění. Ani na jasný rozum obecenstva se nelze spustit. Vedle několika dobrých lidí je většina čtenářů hledající rozptýlení a ukojení v rozličné špíně; každý vydavatel může vypočítavě zástupy ty přilákat; jen si všimněte, co i v residenci nejvíce se nabízí a kupuje na veřejných místech. Všickni také víme, jak málo vážné jsou zábavy naší společnosti: karty a klepy ve všech možných formách; i tak zvané politické a j. hovory jsou prosyceny kritikářstvím pomocí ošumělých frásí. Zde, zde je bohatá a vděčná půda pro literárního obchodníka; zde vyrůstají orgány pomluv — „orgány veřejného mínění". Čím jsou někde anonymní listy a paškvily, tím jsou u nás korrespondence, jež bývají redaktorovi zasílány z různých končin země. Ani nemluvíme o hromadě pověstí a sdělení, jež si reporteři fabrikují, ani nevzpomínáme hrozného řemesla vyděračství — všecko to může být „orgánem veřejného mínění". Časopisy pak, založené na nejpevnějších zásadách morálních, nemohou s podobnými žurnály ani podniknout boj. — Tento zjev je jeden z nejohromnějších logických rozporů nejnovější kultury. Všecko potřebuje sankce, při všem musí být autorita vůle lidové (správa se skládá v ruce osob zvolených většinou ve shromážděních — zástupcové lidu); ale po žurnalistovi, jehož moc sáhá do všech oborů, se nežádá žádné sankce. Nikdo ho nevolí a nikdo ho také nepotvrzuje. Časopis se stane autoritou ve státě a jen této autority se netážou po zvláštním uznání. Každý může založit orgán, úplně bez zodpovědnosti, jako žádná jiná moc na zemi. Kolik žurnalistů již bylo, kteří šířili revoluci, rozpalovali nenávist tříd a národů. Panovník by mohl za takové jednání ztratit trůn, ministr mohl by být obžalován a s hanbou odsouzen, ale žurnalistovi neškodí ani voda ani oheň; ze všech porážek vrací se jako triumfátor, aby pokračoval ve své ničivé práci s úsměvem a čerstvou silou. — Jděme dále. Soudce, jenž má moc nás o čest oloupit a nám vzít majetek i svobodu, má k tomu oprávnění od státu a musil se k svému povolání připravovat a vzdělávat; je vázán přísným zákonem; chyby jeho podléhají kontrole vyšší moci a jeho výrok může být korrigován nebo změněn. Žurnalista může mě tupit, škodit mi v materielních poměrech, i mou osobní svobodu omezit — a tu moc soudcovskou si vzal sám, žádná vyšší autorita mu nepřidělila toto povolání, nemusil se připravovat, osobní vlastnosti jeho neukazují na slušnost a nestrannost, nic ho v posuzování mé osoby nevázalo, a jeho výrok nepodléhá žádné ap-

pellaci. Že prý zhojí tisk rány, jež rozdílí, zase sám; což není pravda; nečte každý vyvrácení útoku na mou osobu, kdo nedávno četl útok, a v lidech zůstane jed. A kdo by žaloval, nedokáže také nic, poněvadž se nedohledá pomluvače; žurnalista pak má po ruce tolik prostředků, aby někomu ublížil a někoho poškodil, aniž by bylo možno jej žalovat. Tištěné slovo je nejnásilnější despota a k tomu žádné zodpovědnosti nepodléhající. A pro tento despotismus právě horují největší zastánci svobody, kteří zuří jindy proti každému znásilňování, proti každému zákonnému omezení a nařízení regulárně dosazené vrchnosti. Mimovolně si vzpomínáme na staré slovo o „chytrých" lidech: měvše se za moudré, blázni učiněni jsou.

V našem století jest zvláště pozoruhodné rychlé rozšíření časopisecké literatury, která v mimořádně krátké době se stala opravdovou veřejnou mocí. Význam časopisů zmohl se po prvé po červencové revoluci 1830, sesílil se r. 1848 a rostl den ode dne; dnes s touto mocí počítají i vlády a nebylo by lze si představit společenský ani privátní život bez časopisů. Zaniknout časopisy je tolik, jako by železnice vypověděly službu. Časopis jistě slouží lidstvu za velmi důležitý nástroj kultury. Ačkoli uznáváme všecko pohodlí a užitek, že takto se šíří dobré vědomosti a vyměňují myšlenky, přece nesmíme přehlédat škody, jež vznikají neomezeným rozšířením nějakého časopisu, ano musíme s vědomím bázně uznat, že v denním tisku vězí jakási mysteriosní, osudná, rozkladná moc, jež tíží lidstvo. Každodenně ráno přinese nám časopis množství novinek; kolik se z toho hodí pro život, pro správný vývoj našeho vzdělání? Kolik se z toho hodí k roznícení plamene nadšení pro dobré věci? A pak: kolik je z toho věcí, jež lichotí našim nízkým náklonnostem a pudům! Řeknou, že se nám podává to, co chuť čtenářů si přeje, že se to řídí dle poptávky. Ale obrátíme věc: poptávka by nebyla tak silná, kdyby nabídka nebyla tak bouřlivá. — A když nám podávají novinky, podají je upraveny, vyzdobeny, s anonymním ale rozhodným úsudkem. Jsou také vážné hlavy, jež řídí časopisy, ale je jich málo. Ale časopisů je nesmírné množství a vycházejí každodenně a všude je vnucují — jako hlas veřejného mínění. Časopis neobrací se jen k určitému kruhu lidí, nýbrž k čtoucím vůbec, předkládá jim hotové úsudky a tak je odvyká, aby si utvořili své mínění sami; mnohý mechanicky přijme mínění svého časopisu; jiný by rád přemýšlel, ale nemá času a tak je mu to

velmi pohodlné, že to vykoná jeho časopis. Jaká škoda z toho vzniká právě v našem věku, kdy je tolik úsilí, aby všecko bylo sníženo k jednotvárnému niveau a formovalo se dle tak zv. veřejného mínění. Časopis je nejsilnější zbraní nivellisace, která oslabuje každý samostatný vývoj mýšlenky, vůle a karakteru. Mnohým lidem je časopis jediným pramenem vzdělání — a jakého vzdělání! Tu je jeden z důvodů, proč náš věk je tak chudý na celé lidi, karakterní muže. Nejnovější tisk podobá se onomu rekovi z pohádky, který na svém hledí nosil tajemné hieroglyfy — symbol prý božské pravdy, a tím zastrašoval své nepřátely; až se objevil udatný muž, jenž mu hledí i s hieroglyfy strhl. Náš tisk má značku „veřejného mínění“ a ta působí neodolatelně.

Nová demokracie. Co že je svoboda, která dnes duchy tak rozpaluje, tolik nesmyslných řečí a bláznivých činů vyvolává — která uvrhuje příliš často lid v bídu? V demokratickém smyslu je svoboda právo, brát podíl na vládě státu. Tato všeobecná snaha po účastenství ve vládě nenalezla ještě správného východiska ani pevných mezí, nýbrž šíří se více a více; lze o ní říci, co řekl jeden starý spisovatel o vodnatelnosti „crescit indulgens sibi“. Nová demokracie šíří svou basi a má nejbližším cílem: všeobecné právo hlasovací — osudný blud, jeden z nejpodivuhodnějších v dějinách lidstva. Politická moc, po které demokracie tak vášnivě touží, tímto způsobem je roztříštěna v nesčetné částečky a každý občan obdrží nekonečně malou částečku tohoto práva. Co s tím počne, k čemu toho užije? Resultát nám nepochybně zjevuje, že demokracie dosáhnuvši svého cíle porušila svou svatou formuli svobody, která nerozlučitelně je spojena s rovností.

Ukazuje se, že tímto zdánlivě rovnoměrným rozdělením svobody na všecky a každého, jest spojeno porušení rovnosti, tedy že je to nerovnost. Každý hlas, představující nepatrnou částici síly, neznamená sám o sobě nic, relativní význam může mít jen určitý počet nebo skupina hlasův, právě tak jako se to přihází ve veřejných sezeních akciové společnosti. Jednotlivci sami o sobě jsou bez moci. Kdo však shrne na sebe největší počet takových částic síly, stane se pánem moci, tedy pánem vlády. Jakou má tudíž přednost demokracie před ostatními formami vládními? Všude je ten pánem situace, kdo se prokáže, že jest silnějším: jednou to je šťastný energický jenerál, jindy monarch, nebo vynikající muž — osoby, které spojují v sobě rozum, obratnost,

jasný plán s nezlomnou vůlí. V demokratické formě vládní stanou se pány ti obratní lovci hlasů a jejich přívrženci, kteří jako mechanikové uměle uvedou v pohyb loutky na areně demokratických voleb pomocí drátů za kulisami se nalezajících. Vystoupí s hlučnými řečmi o rovnosti, ve skutečnosti jde jim však o vládu jako každému jinému despotovi nebo vojenskému diktatoru. Rozšíření práv při volbách pokládá demokracie za pokrok, za vybojování svobody. Z demokratické theorie následuje, že čím větší počet lidí přivedených k podílu na politických právech, tím více roste pravděpodobnost, že všickni užijí tohoto práva v zájmu blaha všech a k upevnění všeobecné svobody. Zkušenost nás učí pravému opaku. Dějiny dokazují, že nejpodstatnější, nejtrvalejší a lidu nejužitečnější zařízení a reformy vyšly z nejvlastnější vůle státníkův nebo od menšiny proniknuté velikými myšlenkami a hlubokým věděním. A naproti tomu, že rozšířením volebního práva způsobeno umenšení státní myšlenky a zpovrchnění úsudku v massách voličů; že toto rozšíření ve velikých státech bylo zavedeno s tajným účelem centralisace moci nebo samo vedlo k diktatuře. Ve Francii koncem minulého století odstraněno všeobecné hlasování zároveň s odstraněním terrorismu; podruhé dvakrát ještě zavedeno k založení moci dvou Napoleonů. V Německu mělo všeobecné hlasovací právo podpírat centralisovanou moc slavného státníka, který nabyl ohromné popularity pro výsledky své politiky. Co se po něm stane, nevíme.

V Evropě už je to obyčejný zjev: lovit hlasy pod praporem demokracie; všude se to zjevilo jako lež, ale nikdo se neodváží proti tomu vystoupit. Lid naříká, ale časopisy křičí: veliká jest Diana Efezských! Kdo se na věci dívá bez předsudků, vidí, že celá hra není ničím jiným, než bojem stran.

Hlasy nabudou hodnoty v rukách obratných hráčův. Jejich cena se vyjadřuje rozmanitými způsoby, především podplácením ve všelikých formách: od malých darů peněžních až k rozdílení výnosných míst ve státní službě, ve správě finanční a v administraci. Utvoří se celý kontingent voličů, kteří si zvykli žíti z prodeje svých vlastních hlasů nebo svého vlivu. Poctiví a rozumní občané (na př. ve Francii) raději k volbám nejdou, vidouce marnost zápasu proti bandě politických agentů. Vedle podplácení zjevuje se násilí, hrozby, volební terrorismus a bouřlivé scény s mrtvými a raněnými na volebním zápasišti.

Organisace strany a podplácení — to jsou dva

mocné prostředky k mistrování voličů, kteří mají hlas v politickém životě. Tyto prostředky nejsou nové. Thukydides nám o nich vypravuje; a úplatnost v Římě je dost známa. V našem věku vynalezen ještě jiný prostředek, aby spracovali zástupy pro politické účele a spojili je v náhodné spolky, vnuknuvše jim zdánlivý souhlas jejich mínění. Tento prostředek spočívá v umění rychle a obratně sevšeobecnit ideje, utvořit fráse a formule a zvěstovat je publiku nejsilnějším prsním tónem přesvědčení jako poslední slovo vědy, jako dogma politické ideje, jako charakteristikum událostí, osob a zřízení. Kdysi šlo o schopnost proniknout až k základům věcí a z toho vyvíjet principy; tu schopnost má jen několik osvícených duchů a hlubokých myslitelů; dnes to má být obecným majetkem, politické fráse se fabrikují v listech a jsou přijímány jako platná mince. Tato schopnost sevšeobecňování idejí je velice nyní rozšířena a působí nakažlivě zvláště v kruzích lidí nedostatečně a povrchně vzdělaných. Političtí snaživci využijí rádi podobné náklonnosti lidu, ono sevšeobecnění děje se cestou abstrakce: co se mu nehodí, vynechá, a co se mu ze skutečnosti libí, to sevšeobecní. Odtud veliký vliv politických řečníkův; lid nezkoumá věci nepřístupné, dá se strhnout thesemi v pěkné fráse zahalenými. Tak se zjednává stínovitá jednomyslnost; pak je to hlas lidu — s dodatkem, že také hlas Boží. Smutný blud! Veřejná myšlenka je demoralisována, a politický duch celého národa oslaben. Nejlepším příkladem je Francie; ale i Anglie zdá se býti touto nemocí nakažena.

Porotní soudy. Znamenitý anglický spisovatel a hluboký historik C. Mayne vyjádřil se takto o porotách své vlasti: „Lidová vláda byla původně identickou s lidovým soudem. Staré demokracie zaměstnávaly se více soudním řízením v civilních a kriminálních processech, než věcmi v politické správě státní, a skutečně, historický vývoj lidového soudnictví je mnohem souvislejší a důslednější, než vývoj forem lidové vlády. Máme v Anglii zbytek lidového soudu: účastenství přísežných při soudu. Porota není nic jiného než stará demokracie odbývající soud; ovšem že jsou mnohé změny: obor působnosti jest určitě vymezen, formy na základě zkušeností celých století zlepšeny a s novou ideou soudního processu v souhlas uvedeny. Tyto změny jsou velmi zajímavé. Místo shromáždění lidu — dvanáct porotců; jejich činnost: říci „ano“ nebo „ne“ k důležitým sice otázkám, ale přece jen k takovým, které se vztahují k všednímu životu. Aby se došlo

k nějakému závěru, jest pohotově celý systém jemně propracovaných pravidel. Při projednávání případu nejsou sami sobě přenecháni, nýbrž předsedá jim osobnost věci znalá: soudce, zástupce královského soudnictví. Mají celou literaturu o těchto pravidlech. Ani výpovědi svědků, ani celé řízení nemá porotce naklonit k strannictví; obratný a zkušený soudce, jenž jest zavázán svým úřadem k nejpřísnější nestrannosti, bdí nad tím. Učiní-li sám chybu, nebo porota, může vyšší soudní shromáždění učených mužů výrok ten zvrátit. — Jinak soud lidový ve staré době řecké: Po zahájení sedění předložena otázka: vinen či nevinen? „Starší" pověděli, jeden po druhém svoje mínění, kolem pak shromážděný lid tleskal v souhlas tomu neb onomu mínění; za všeobecného tleskání stalo se rozhodnutí. Stará demokracie takřka bouřně přijala ono mínění žalobce, obžalovaného, advokátů, které silněji na ni působilo. A dnes, v Anglii, bez přísně regulující a zmírňující moci v osobě předsedy soudu, porotci by slepě rozhodli pod vlivem řeči toho neb onoho advokáta, jenž by dokázal, porotce na svou stranu strhnout." Tak Mayne o Anglii; mimovolně vzpomínáme této nešťastné instituce porotních soudů v zemích, kde není historických a kulturních podmínek jako v Anglii. Zavedli něco a neměli ani představu o poměrech, nemyslili na nutná pravidla, aby při takovém soudu se udržela nutná kázeň. Nyní leckde přemýšlejí, jak by se vyhnuli náhodnosti výroků soudních, která je rok od roku povážlivější. A ta otázka se přetřásá i v zemích, kde mají vyškolený stav soudcovský. A co se stane z této instituce v zemích, kde není takového vůdčího elementu — za to však rychle vzrůstající řada advokátů, které sobectví a ctižádost žene k dosažení sofistického umění atd.; kde je smíšená společnost porotců, kteří ani nemají vědomí o povinnosti soudcově ani schopnosti hromadu spletitých věcí i jejich analysu opanovat — a na konec to obecenstvo v soudních síních — to prý je l i d. Musí se dostavit to, co řekl Mayne o Anglii: porotci svým výrokem slepě se postaví na stranu toho neb onoho advokáta, kterému se podaří svým vlivem na ně působit.

Obzor psychologický.

Podává Dr. Frant. Krejčí.

III.

Oswald Külpe: Grundriss der Psychologie auf experimenteller Grundlage dargestellt. Lipsko 1893. Dr. Wilhelm Jerusalem, Lehrbuch der empirischen Psychologie für Gymnasien und höhere Lehranstalten, sowie zur Selbstbelehrung. 2. Aufl. Vídeň 1890. Týž: Die Urtheilsfunction. Eine psychologische und erkenntnisskritische Untersuchung. Vídeň 1895. Ziehen Th., Leitfaden der physiologischen Psychologie in 15 Vorlesungen. Jena 1893. 2. vyd. Dr. J. Rehmke, Lehrbuch der allgemeinen Psychologie. Hamburk a Lipsko 1894. Jodl Friedrich, Lehrbuch der Psychologie. Stuttgart 1896.

Külpe jest žákem Wundtovým. U něho se vzdělal, jemu assistoval, pod jeho štítem stal se docentem v Lipsku a pak professorem ve Würzburku. Tudíž pochopitelno, že i jeho psychologie založena jest na zásadách jeho učitele. Podstatné základy systému přijal a hájí je s horlivostí vděčného žáka proti výtkám, jichž není nedostatek. Pro tento apologetický ráz vyniknou některé názory Wundtovy zřetelněji a určitěji než u Wundta samého, takže bych doporučil četbu Külpova spisu právě za úvod do psychologie i filosofie Wundtovy. Vedle toho jest kniha Külpova vhodnou rukovětí experimentální psychologie t. j. orientuje velmi dobře po tom oboru práce psychologické, ve kterém experimentatoři zkouší svou spásonosnou methodu a tu zase zvláště pěkné jest vylíčení jednotlivých pokusných method a snůška dat psychologických v nauce o jednotlivých smyslech. Naproti tomu málo všímá si Külpe složitějších úkazů duševního života pomíjeje docela těch pojmů, jimiž stýká se psychologie s vědami na ní závislými. O řeči, o aesthetické zálibě, ethickém odhadování, o společnosti a podobných věcech, o nichž v psychologiích jsme zvyklí poučení, najdeš v knize této málo anebo

ničeho. Drží se přesně v oboru vytknutém nadpisem: auf experimenteller Grundlage, ačkoli tím systém zůstává neúplným.

Avšak Külpe není otrockým následovníkem svého mistra. V některých věcech vede si samostatně. Jsou to sice věci, které nepozměňují podstatně theorii a nedotýkají se toho, na čem Wundt si sám zakládá. Avšak Külpe neváhá ani v důležitějších věcech projeviti pochybnost svou, způsobem sice co možno nejšetrnějším. Obyčejně nechává otázku nerozřešenou, ač je znáti dosti zřetelně, že má náhled jiný než Wundt. Myslím, že až vydá knihu podruhé, nebude jako professor míti tolik ohledů jako assistent a že bude differencí více a určitěji proslovených.

Külpe tedy přijímá Wundtovo roztřídění jevů duševních. Pocity a city jsou elementy jevů složenějších. Vůle, snaha není elementem theoretickým ani elementární kvalitou vědomí, nýbrž jest schopností individua určovati činnost svou vnitřně i zevně. Vůle, snaha jest cit samočinnosti, který vzniká kombinací elementů pocitových a citových na samém úsvitě duševního života, způsobuje souvislost duševních obsahů v appercepci, podmiňuje vědomí a sebevědomí. Vůle jest takto základem všeho vývoje. Avšak ve dvou věcech Külpe značně omezuje význam pojmu vůle, který je u Wundta rozhodujícím činitelem theorie.

Předně pojímá rozeznávání Blickfeldu a Blickpunktu vědomí pouze obrazně a ze stručné zmínky, kterou o té věci činí jen tak mimochodem, je patrno, že vyhýbá se konsekvencím z toho plynoucím. Uvádí mínění Wundtovo a jemu přenechává zodpovědnost. Pro něho je důležitý pouze pojem koncentrace pozornosti; s tou operuje, nechávaje rozdíl percepce a appercepce stranou.

Za druhé rozchází se s Wundtem v důležité applikaci appercepce na průběh a reprodukci duševních dějů. Nechce se spřáteliti s rozdělením associativních a apperceptivních spojenin představových. Wundt rozeznává associativní spojeniny, jež vznikají prý passivnou appercepcí, od apperceptivních, jež vznikají zasaháním vůle v spojování. Appercepce passivní jest eindeutig, aktivní mehrdeutig bestimmt. K tomu podotýká Külpe: „Jakkoli uznáváme, že při aktivné appercepci mohou nastoupiti spojovací motivy, jež se ve vědomí obrážejí pouze úryvkovitě, jež tedy jsou podmíněny povahou, zvykem, náladou a jinými vlivy danými vývojem individua, tož přece neshledáme, že by tím vznikaly nové formy spojovací, které by nebylo lze aspoň v principu redukovati na známé zákony vybavení. Zdá se nám, že neliší se

myšlení od automatické hry představ zvláštním způsobem spojení, nýbrž pouze řízením průběhu představ pomocí anticipující appercepce. Jako nečiní Wundt podstatného rozdílu mezi vnějším úkonem volním určeným jednostranně a mezi úkonem určeným vícestranně, tak myslím, že nemusíme rozdílu toho činiti při činnosti vůle vnitřní.“

Odstraněním tohoto rozdílu zjednodušuje se analysa psychologická a odpadá mnohá nepřípustná konsekvence. Za to však octnou se pod jednou kategorií pochody synthese a druženiny dojmů vědomých, jež nutno od sebe lišiti jednak proto, že ony jsou výsledkem fysiologických sdruženin a tyto sdružených stavů vědomí, jednak že o oněch neplatí, že by se navzájem vybavovaly, o těchto však ano. Külpe o tom určitě se nevyslovuje; avšak pomáhá této neshodě tím, že některé případy synthese vkládá do pocitu, u něhož rozeznává vedle obsahu intensity, též prostornost a trvání. Tím staví se na stanovisko nativismu na rozdíl od Wundta a uspoří si výklad vzniku těchto vlastností.

Mimo tyto zásadní různosti, ještě jaksi nesměle pronesené, má Külpe samostatné názory o představě a citu. Mohlo by překvapiti, že ve schématě jeho theorie nenajdeš slova představy jakožto vybavené pocity nebo vybavené vjemy. Místo toho rozeznává Külpe dvojí druh pocitů: perifericky vzbuzené a centrálně vzbuzené. Ony předpokládají též vzruch centrální, avšak tyto nepotřebují vzruchu periferického aby vznikly. Ony jsou tedy naše počitky, tyto analogon našich představ.

Külpe myslí, že tímto seskupením a pojmenováním více vyhoví se skutečnému stavu věcí, jak je podává zkušenost vnitřní, než když bychom dle posavadního způsobu představy definovali jako vybavené, t. j. obnovené vjemy. Jest prý nedokázaným dogmatem psychologické theorie, dogmatem vlekoucím se celým vývojem theorie psychologické, že nihil est in memoria, quod non fuerit in sensu, čili, že není centrálně vzbuzeného dojmu, který by nebyl původně býval vzbuzen perifericky, tak že vzpomínky neliší se od vjemů leč menší jasností obsahu. Zkoumáním psychických úkazů paměti, obrazotvornosti, upamatování se, namanutí dochází Külpe závěru, že vybaveniny čili jak on říká, centrálně vzbuzené pocity nejsou pouhé obnoveniny perifericky vzbuzených dojmů. Poněvadž pak tímto obecně rozšířeným domněním vznikají nespravná ponětí o paměti a obrazotvornosti, jakoby činnosti tím naznačené a výtvory těch činností skládaly se pouze

z takových obnovených pocitů a poněvadž to svádí k šablonovitému vysvětlování těchto úkazů a k tomu mechanismu associanistickému, dále poněvadž tím některé úkazy reprodukce nedají se vysvětliti a stanovení fysiologického korrellatu působí potíže, zřekl se Külpe pojmenování Erinnerungsbilder a Phantasiebilder a volil název, jenž ničím nepraejudikuje.

Ačkoli Külpe sem tam snaží se konsekvence z tohoto pojmu vyvoditi, a ačkoli konsekvence některé, na př. o poměru appercepce a vůle k reprodukci samy se nabízejí, nezdá se mi, že by z Külpova ponětí pocitů centrálně vzbuzených kynul psychologii nějaký zisk. Külpe musí, ať již vybavenina jakýmkoli způsobem do vědomí se dostane, připustiti, že obsahem svým se s původním dojmem shodovati musí aspoň částečně, ale vždy podstatně, jinak nemáme vědomí, že jsme dojem ten už měli a více běžný názor netvrdí. Že by se mohly centrálně vzbuditi pocity, jichž jsme perifericky nepočili a to pocity kvalitativně zcela různé, nikoli pouze podobné, toho Külpe nedokázal a nedokáže, neboť tomu brání jeho vlastní ponětí o disposici čili stopě po dojmech periferických. Disposice tato jest jedinou příčinou nejen reprodukce, t. j. obnovení dojmu, ale i jeho centrálního vzbuzení; může se měniti, může zmizeti, ale nemůže utvořiti se jinak než dojmem periferním, tudiž nihil est in memoria, quod non fuerit in sensu.

Naproti tomu byl by dalekosáhlý význam právě central erregter Empfindungen, kdyby bylo pravdivé, co Külpe praví na str. 88, že nervy sensitivní mohou voditi též centrifugalně. Pak by vliv vůle na výtvory fantasie nabyl docela jiného základu a tvůrčí síla duše lidské by účinkovati mohla skutečně bez ohledu na to, quod fuerit in sensu. Než centrifugalní vodění nervů sensitivních jest nezaručená domněnka fysiologická, která odporuje jiným pozorováním v oboru tom, takže ani Külpe sám nečiní z toho důsledků pro význam svých centrálně vzbuzených pocitů. I můžeme tedy přejíti tuto stránku knihy beze všeho vzrušení.

Druhý náhled Külpův, jímž se liší od Wundta i od většiny psychologů, jest, že pokládá za možné, aby se cit objevil samostatně ve vědomí, tedy bez pocitu, isolován. Cit nelze považovati za vlastnost pocitu, neboť co tvoří vlastnost pocitu, jest jeho charakteristickou známkou a kdyby kleslo na nullu, byl by i pocit ničím (t. j. něčím jiným). Avšak zkušeností jsou dány pocity tak zvané bezpřízvučné a naopak i city bezobsažné (empfindungsfreie)

Rovněž nelze cit považovati za funkci pocitu tak asi, jako se má popud k pocitu neb tak, že by spojením pocitů určen byl cit. Nezbývá tedy leč cit považovati za samostatný. Souhlasíme potud, že cit jest vedle obsahu pocitového samostatným stavem vědomí, který nedá se vysvětliti redukcí na jiný základní jev; avšak že by isolovaně, sám o sobě mohl vyskytnouti se ve vědomí, což Külpe uvádí za důvod svého názoru, neshoduje se se skutečností, dle níž — jak převážná většina psychologů, Wundta nevyjímaje, souhlasí — na každém jevu duševním vedle stránky obsahové nacházíme též citovou. Külpe obšírněji o věci této jednal v článku: Zur Theorie der sinnlichen Gefühle, Vierteljahrschrift für wiss. Phil. XI.[1])

Proti němu důrazně ozval se Lehman a myslím, že mezi psychology Külpe nenajde souhlasu.

S tím souvisí, jak si Külpe představuje fysiologický substrat citu čili jeho psychofysická theorie citu. Možné jsou tři formy: teleologická, dle níž jest cit ukazatelem poměru popudu k organismu, jemuž buď škodí nebo prospívá; pericko-fysiologická, jež spatřuje podmínky libosti a nelibosti ve stavu podrážděného nervu, jehož energie se popudem vyčerpává přiměřeně nebo nepřiměřeně a tím jeho výživný process podmiňuje; centralně-fysiologická, dle níž podmínky citu hledati jest v centru. Külpe kombinuje Meynertův a Wundtův náhled této třetí formy a považuje cit za způsob reakce apercepce na pocity. „Libost a nelibost vzniká jen při appercepci pocitů, na něž se upíná pozornost. Poněvadž dle Wundta zákon Webrův jest vlastně zákon appercepční, tedy platí o citech, že rostou proportionálně k logarithmu toho popudu, jenž cit zapříčiňuje.“ Poněvadž dále dle Wundta appercepce má svůj orgán v čelním laloku velkého mozku, mysli si Külpe, že city vznikají ze vzájemného působení tohoto orgánu a sensorických center. — Z toho všeho patrno, že celá nauka Külpova o citech má více hypothetického než positivného a že tato theorie není nejlepší stránkou díla jeho. Patrný jest tušim spor, který jest mezi předpokládáním samostatnosti citů a jejich psychofysickým podkladem. Vznikají-li city jen appercepcí pocitů, kterak možno, aby se vyskytovaly bez pocitů? Pro tento spor asi Wundt v Grundrisse poznovu s důrazem vytknul, že isolovaných citů není.

---

[1]) Srovnej: Element psychologický § 13 a 14.

K Wundtovcům jest počítati také Viléma Jerusaléma s jeho středoškolní učebnicí psychologickou. O školních knihách nemluvívá se ve přehledech vědeckého vývoje. Účel, jemuž mají sloužiti a omezení, jež auktorům jejich ukládá osnova vyučování středoškolského, vyžadují namnoze takového zpracování látky, které pro pokrok a stav vědy příslušné je činí bezvýznamnými. Hlavní požadavek, aby ve škole podávány byly dogmaticky, to jest beze všeho kritisování a polemisování, pouze věci buď na jisto postavené anebo domněnky všeobecnému uznání odborníků se těšící, nutí spisovatele učebnic zříci se samostatného upravování vědeckého systému a všech podstatnějších novot leč v rámci toho obecně uznávaného kvanta vědeckých poznatků, nemohlť a nesměl by je v školní knize vědecky zdůvodniti. Práce jeho záleží především v upravení daného pro školu a podle toho bývá ceněna. V psychologii za nynějšího stavu vědy má se věc poněkud jinak. Ježto každý systém filosofický má svou psychologii a empirismus rozštěpil se v několik směrů, bylo toho ještě do blízkého nedávna málo, co by se obecnému uznání těšilo, vše téměř bylo sporné. I musilo býti stanoveno od činitelů, jimž náleží určovati plán učební, který směr má se do školy připustiti. To je dosti zajímavé a významné pro vývoj psychologie. U nás byl, jak známo, zaveden směr Herbartův a vládl celých čtyřicet let neobmezeně. S toho stanoviska psáti učebnice bylo snáze, poněvadž byl určitý podklad, jímž nesmělo se hýbati. Když však z příčin, jež zde netřeba vysvětlovati, novými instrukcemi obnovena byla zásada, že se vyučováním filosofické propedeutice nemá činiti propaganda určitému systému filosofickému, tedy ani Herbartovskému, a když tím naznačen byl směr empirický jako jedině oprávněný pro psychologii, tu ocitnul se auktor učebnice vůči faktu, že systématického díla psychologického empirického vůbec nebylo. Byly tu jen anglické associanistické systémy, dílo Wundtovo, nedokončené Brentannovo a směsice monografií. Z toho učiniti školskou učebnici, t. j. vybrati jádro systému aspoň přibližně uznávaného, zdálo se i samým instrukcím tak těžkým, že takměř psychologii z plánu vyučovacího vyloučily učinivše ji úvodem k logice. Mezi tím, co čekáno bylo na vhodnou učebnici v tomto smyslu, obhájeno bylo právo psychologie, aby byla předmětem středoškolského vyučování, theoreticky; ale nesnáze pro auktora psychologické učebnice nebyly zažehnány. Musel za daných okolností pořiditi systématickou příruční knihu samostatně

a proto každá učebnice empirická, jež vyšla před systematickými díly novějšími má vědecký význam rozhodně větší a jiný než na př. učebnice přírodopisu nebo fysiky. A proto nutno se zmíniti o psychologii Jerusalemově. Že nebyla schválena, na věci nic nemění. Ostatně on vydal též spis „Die Urtheilsfunction“, v němž s celým vědeckým apparatem jedná právě o tom, co jest nejcharakterističtější jeho systému.

Ráz celkový možno označiti eklektickým, při čemž hlavně Bain, Höffding a Wundt se hlásí v popředí; mimo to jest patrný vliv Herbartovy psychologie, jakož jinak býti nemůže u učitele, který 15 let je nucen vykládati psychologii na základě učebnic herbartovských. Za dlouhou dobu, v níž učilo se u nás psychologii s tohoto stanoviska, spracován byl material psychologický pro školu v didaktickém ohledu tak zdárně a účelům školským tak přiměřeně, že učebnice herbartovské musí zůstati každému novému zpracování se stanoviska pouze empirického vzorem a neubrání se vlivu jejich. Hlavně myslím, že vlivem tímto stalo se, že Jerusalem v rozdělení přidržel se trichotonomie, což pokládám za správné a že představu pokládá za vybavený vjem (u Herbarta pocit). Od Angličanů vzal ponětí vjemů, jakožto složek počitkových a umístil výklad o nich jako Sully mezi naukou o počitcích a představách. Od Wundta přijal důležitý pojem apperccepce, ale zbavil jej toho zásadního a dalekosáhlého významu, který má ve Wundtově theorii. Zmiňuje se o ní při spojeninách představových, rozeznává družiny associací pouhou vzniklé od družin apperceptivních; ve styk s vůlí ji neuvádí, takže by theorie jeho docele dobře bez pojmů appercepce obstála. Při rozdílu citů vede si samostatně potud, že vedle přízvuku (libé — nelibé city) a vedle dokonalosti vývoje (smyslové a vyšší city) béře za dělidlo vztah jaký mají k udržení života. Dělidlo toto nezdá se mi býti případným, poněvadž na základě jeho přijdou vedle sebe jako souřadné city individualní, rodinné sympathické a mravní. Kdežto zase logické náboženské a aesthetické oddělují se od ethických, s nimiž mají podstatnou známku společnou: vztah k idealu, dle něhož se posuzuje hodnota činu. Zcela nový je náhled Jerusalemův o podstatě soudu, jejž odůvodňuje a v konsekvencích rozvádí v „Urtheilsfunction“. A sice je tak nový, že se může zdáti přímo podivným; myslím, že tímto epithetem se mu neubližuje.

Při otázce o podstatě soudu běží logikům a psychologům

o to, zdali lze vznik soudu vysvětliti zákony associačními či vůbec redukovati na představování, anebo zdali nutno považovati jej za základní prvotní dále nevysvětlitelný úkaz, souřadný představě, citu a vůli. S tím souvisí spor, zdali jest forma slovního výrazu soudu nezbytně dvoučlenná (podnět a přísudek = věta) anebo jsou-li původní soudy jednočlenné. Jerusalem míní, že jest souzení modifikované představování, t. j. jistý druh reprodukce a nikoli zvláštní třída jevů psychických; formu má nezbytně dvoučlennou, ale za charakteristickou známku pochodu toho pokládá, že se jím nějaký děj (úkaz, zjev) pojímá jako činnost nějakého předmětu a sice dle analogie volních činností; souzení je výsledek a výraz personifikace. Na př. soudem: Tento strom kvete, rozkládá se vjem zprvu nerozčleněný tím, že strom se jeví jakožto bytost jednotná nadaná silami, jejíž činnost jeví se v tomto okamžiku kvetením. Soud takovýto není tedy associace, ale tím, že strom se stává samostatným střediskem sil (Kraftcentrum) od nás neodvislým, uvádí se daná skupina představ ve formu, jež umožňuje a ulehčuje upotřebení její pro praktickou potřebu. S tím zároveň vzniká to, co Angličané jmenují „belief“ a Brentano „Anerkennung“, t. j. strom kvetoucí se klade jako něco skutečného, mimo nás existujíciho. Takový soud pak vzniká bez intervence řeči a před její vznikem.

Tento výklad o vzniku a podstatě soudu, jejž sám nazývá anthropomorfickým, jest proto nemožný, že předpokládati bychom musili, že soudy označovací (Benennungsurtheile) byly možny teprv po soudech takového druhu jako je citovaný příklad: strom kvete, jež můžeme nazvati popisnými nebo vyprávěcími. Museli bychom se domnívati, že soud: toto jest strom, nebyl možný, dokud oním personifikačním postupem nevytvořila se forma větní, kdež subjekt od praedikatu se odlišil. Avšak psychologický zákon reprodukce, který byl činným již před vznikem řeči i před tím předpokládaným modifikovaným představováním, nedopouští, abychom tak soudili. Co člověk jednou viděl, to pozná a tudíž si uvědomí totožnost přítomného vjemu s dřívějším.

Takovéto upamatování se jest základem paměti a všeho myšlení a vší intelligence vůbec, neboť bez něho není myslitelné. Také při tom processu, ze kterého Jerusalem vyvozuje souzení, jest takovéto upamatování se nezbytnou podmínkou. Že strom kvete, mohu jen tenkráte usouditi, když vím, anebo si uvědomím, že to, co vidím je především strom anebo, že ta změna, kterou

na něm pozoruji, jest kvetení. Musím znáti jedno nebo druhé, abych mohl říci buď: toto, co vidím kvete anebo toto, co kvete jest strom. Jen potom jest možný soud: Strom (tento) kvete. Analysa složeného dojmu může se díti pouze v části, jež jsou známé odjinud, jinak nenastane a dojem zůstane nerozčleněným jednotným celkem. Mysleme si, že vidíme v dáli na př. kotouč prachu. Dokud nějakou složku tohoto zjevu neurčíme dle známých představ, potud budeme jej pokládati za celkový vjem, jejž určíme dle toho, které představy nám podobností svou vybaví. Fantasie naše — a to je reprodukce — bude nám jej vystavovati v různých podobách. A tak se musilo díti i lidem v stavu prvotním. Vše nové určovali podle starého, vše neznámé podle známého, ale to předpokládá, že něco museli již znáti. Pak to teprv mohli na novém poznati.

A mezi tím, co poznávali, co museli poznati, byly také věci, při nichž nebylo třeba personifikace k jejich určení a „praktickému" využití; neboť byly živé, na př. jiní lidé, zvířata. Ty zajisté člověk nepotřeboval teprv rozkládati, aby činnost od předmětu oddělil, ale zajisté je dovedl poznati. To tedy muselo předcházeti tomu processu, který Jerusalem líčí, a není žádné příčiny, aby v tom se neshledával počátek myšlení. Pak ale se tomu muselo dostati též výrazu řečí dříve než Jerusalemovým personifikacím, leč-li by řeč vznikati měla teprv pochodem tímto, což však ani J. netvrdí.

Tato jediná věc dostačuje mi, abych výklad J. pokládal za nesprávný a omezuji se zde na ni, ačkoli jest nepřesností a sporů v jeho náhledu více.

Ziehenovo dílo není než abstraktní rozvedení principu fysiologického směru na základní pojmy psychologické theorie. Naznačuje pouze, jak by systém psychologie na tomto základě vypadal, obmezuje se na jevy jednodušší a nejdůležitějších a nejtěžších záhad analysy psychologické se nedotýká. Je na ni příliš znáti, že ji psal fysiolog-psychiatr, a schází jí psychologická jemnost a přesnost pozorování, které lze nabyti pouze nepředpojatou introspekcí. Je příliš patrna snaha uplatniti princip z předu přijatý, která jeví výklad nuceným násilně podřizujíc fakty schématu. Sílu svou chce čerpati z fysiologie; avšak s fysiologickými fakty nebere to tuze přísně. Kdyby těch se držela, brzy by sklonila před záhadami psychologickými zbraň a došla k poznání, že z venčí není do nitra duševního přístupu. Avšak v tom právě

Ziehen upadá v omyl fysiologických psychologů, že myslí, že tam, kde nestačí fakty, možno bez velikých okolků vystaviti hypothesu fysiologickou a že tím jest učiněno psychologickým požadavkům dosti. —

Kam takové počínání vede, naznačím příkladem. Běží o fakt reprodukce. Zkušenost dí, že stav duševní, jejž jsme jednou měli, můžeme za jistých okolností opakovati, aniž působí popud, který původně byl jeho příčinou. Otázka psychická zní tedy: proč se vybavuje stav dřívější. Princip fysiologický vůči tomu praví: Každý jev duševní jest vysvětlen určením fysiologického pochodu provázecího. Otázka tedy formuluje se se stanoviska fysiologické psychologie takto: Co se děje v nervstvu, že je možná obnova dojmu dřívějšího? Fysiologie však o tom nepodává žádného fakta. Soudíme pouze, že v nervstvu zůstane po každém dojmu stopa. Z toho jest závěr přirozený a logický, že tato stopa jest příčinou vybavení. Víc nemůže žádný psycholog tvrditi. O podstatě této stopy, o tom, co se při vybavení v nervstvu děje, nedovolí si soud. Avšak fysiologický psycholog vede si jinak. On vystaví hypothesu, že jsou v mozku Erinnerungszellen, v nichž se residuum dojmu ukládá, že tyto Erinnerungszellen jsou spojeny prostřednictvím Associationsphasern navzájem a že při reprodukci jde pochod cestičkou nejvyšlapanější, a všechny záhady jsou vysvětleny. Že takový postup neuspokojí požadavky psychologické analysy, je patrno a že na tom základě není systém psychologický možný, je patrno rovněž. Jen fakty fysiologické mohou psychologii prospěti, nikoli domněnky.

Poslyšme dále, jak Ziehen vypisuje fysiologický pochod při představování. „Vidím růži: při tom podráždí se četné konečky nervů na sítnici a nesčetná vlákna nervu zrakového vedou podráždění do zrakového obvodu týlního laloku velkého mozku. Jest pravděpodobno, že sítnice jest jaksi promítnuta na tento obvod, takže na př. vrchní okraj sítnice odpovídá přednímu okraji obvodu atd. Vidíme-li růži, podráždí se určité části obvodu zrakového s nesčetnými buňkami gangliovými, odpovídající podrážděným místům sítnice. Tomuto podráždění četných gangliových buněk oboru zrakového odpovídá pocit zrakový. Kde pak se nyní ukládá upomínka, Erinnerungsbild tohoto pocitu? V týchž buňkách jako pocit? Fysiologická psychologie může klidně vyčkati odpovědi fysiologie a pathologie, může se snésti dobře s náhledem, že pocit i představa jsou vázány na tytéž elementy kory mozkové, i s ná-

hledem opačným. Přece však k vůli názornosti rozhoduje se pro náhled, že pocit a představa jsou vázány na různé prvky kory mozkové. A to proto, že tato domněnka, jak se zdá, lépe odpovídá nynějšímu stavu poznatků fysiologických a pathologických. Ukázalo se totiž, že exstirpace určitého místa ve zrakovém středisku psa, jakož i že onemocnění určitých částí zadního laloku člověčího způsobují stav tak zvané duševní slepoty, t. j. operované zvíře a onemocnělý člověk vidí ještě; neboť sledují předměty, jež držíme před očima, zrakem a vyhýbají se překážkám v cestu postaveným; ale nepoznávají více, co vidí. Pes neuskakuje před zdviženým karabáčem a nekrčí se před hozeným kamenem, člověk zírá upřeně na nejobyčejnější věci svého okolí jako na neznámé a pozná je teprv, když je omaká. Tento stav duševní slepoty, bez pravé slepoty, jakož i analogický stav duševní hluchoty vysvětluje se prý vskutku nejjednodušeji, přijmeme-li, že pocity a představy jsou vázány na různé prvky kory mozkové.“ Takovému pacientovi poškozeny jsou ty části kory, v kterých uloženy jsou vzpomínky, kdežto středisko smyslové jest netknuté. Tak Ziehen.

A nyní kladu dvě otázky: 1. co jest na celém tom povídání fakt fysiologický a 2. jaký prospěch z toho má výklad psychologický? Jediný úkaz duševní slepoty jest něco, s čím psychologie může počítati, ale nesmí se za fakt pokládati to, co v ně vkládá Ziehen. Ano, takový nemocný vidí a nepoznává, co vidí, to je psychologický fakt; takový člověk má pochroumanou jistou část mozku, to jest fakt fysiologický; a jediný oprávněný závěr jest, že defekt oné části jest spolupodmínkou čili, že nějak souvisí s abnormitou duševní činnosti. Pro hypothesu Ziehenovou není to doklad, aspoň ne účinnější než pro každou hypothesu jinou.[1]) Co s tím vším má psycholog počíti? Jestliže Ziehen s klidnou myslí praví, že je to fysiologické psychologii jedno, jak si ty věci kdo představuje, jest to nepřímé doznání, že vystavování takových nezaručených fysiologických domněnek jest zhola zbytečné. Ba, my musíme říci, že z vědeckého přísného stanoviska jest to vůbec nepřípustné, ježto jest tímto způsobem otevřena cesta nekritickému rozumování dokořán, kteroužto cestu rádi nastoupí filosofující přírodozpytci, domnívajíce se nalézati se na cestě exaktní methody.

---

[1]) Jako ji na př. uvádí J. Mrazík v Paedagogii Lindnerově III.

Dále jest vytknouti poměr Ziehenův k anglickému associanismu. V předmluvě vyslovuje se pro associanismus, v němž vidí nápravu toho, čím hřeší převládající prý v Německu směr Wundtova appercipianismu. Výtky, jež činí tomuto směru, jsou jednou částí oprávněny. Wundt skutečně, jakož bylo vyloženo, učinil z appercepce novou mohutnost duševní a podloživ jí hypothetický orgán v přední části velkého mozku učinil zase koncessi onomu způsobu vykládání psychologických jevů, který zastává Ziehen. Na tom základě pak Wundtova analysa dějství duševního zvláštního nabývá rázu, který ji charakterisuje proti směrům jiným. Slabé stránky Ziehen a před ním Münsterberg dobře vypozorovali a že při kontroversi ve věci té vedené ukázali na anglickou psychologii a zase zákony associační přivedli, abych tak řekl, na denní pořádek, bylo psychologii jen k duhu, Wundt a jeho stoupenci byli donuceni též otázkou tou se zabývati a tím přestával výlučný zájem na experimentování.

Avšak Ziehen chopil se z anglické psychologie jen toho, co j e h o směru bylo nejpříhodnější a to není právě to nejlepší. Za hlavní úlohu psychologie prohlásil vysvětliti vše zákony associačními a také se o provedení toho pokusil.

To právě jest slabou stránkou anglické psychologie, že zákonům associačním tak veliký rozsah popřává, že z nich činí základní a jediný zákon dějství duševního zapomínajíc, že sdružení stavů duševních není nám bezprostředně dáno zkušeností duševní, nýbrž že jest předpokládáno na základě reprodukce. Ta jest jedině dána a to nikoli o počitcích, jakožto elementech duševního dějství, nýbrž o vjemech, složeninách to počitkových. Již z toho důvodu, že dána jest reprodukce vjemů, vyplývá, že associace nemůže platiti leč o vjemech, kdežto na vysvětlení toho, jak z jednoduchých počitků vznikají vjemy, čili jak se počitky associují, nevystačí. Že vjemy, které jsme najednou měli, se navzájem vybavují, je psychický fakt a že tedy nějak navzájem souvisejí, — což možno zváti associováním — je správný logický závěr. Že však ty elementy, z nichž vzniká vjem, týmž způsobem souvisejí čili se associují to je neoprávněné zevšeobecnění; neboť tím spojením počitků vzniká psychický jev, stav vědomí, v němž o původních složkách není ani stopy t. j., v němž si složek těch nejsme ani při nejbedlivějším sebepozorování vědomi na př. při vnímání plochy. Nemožno tedy process podstatně jiný zváti týmž jménem associace.

Již z tohoto vysvítá, že nelze zákony associačními vysvětliti všechno. Ovšem s Ziehenova stanoviska, do něhož se mají všechny jevy redukovati na počitky, jeví se associace, sdružení počitků, zcela konsekventně základním zákonem a způsob, jakým se sdružují, jediným úkolem theoretické práce. Při tom posunuje záhadnou příčinu sdružení z psychologie do fysiologie, kdež souvislost pochodů dá se pochopiti dle zákonů statiky a dynamiky. Aby platila i o jevech duševních, v tomto případě o počitcích, jest třeba domněnky, že každá změna nervu má za následek stav duševní, což ovšem není pravda, leč se stanoviska materialistického. Má tedy zase Wundt pravdu, když tuto nedůslednost Ziehenovi vyčítá. Podobné stanovisko zaujal jeden z otců associanismu: Hartley a jeho se drží při výkladu associace i Bain. V tomto smyslu Ziehen tudíž skutečně k associanismu anglickému se přikloňuje, ale sdíleje jeho nedostatek nemá jeho filosofické hloubky.

S tím souvisí též rozdělení psychologie u Ziehena. Rozeznává: 1. spekulativní 2. empirickou psychologii a tuto zase dělí na *a*) transendentální, pojednávající o jevech psychických, jež vázány nejsou na funkce mozkové; *b*) fysiologickou o jevech vázaných na funkce mozkové, jejíž integrující částí jest psychofysika jakožto měřící (messende) fysiologická psych. Rozvržení toto jest logicky nesprávné, ježto užívá nesprávného dělidla. Spekulativní a empirická psychologie není vhodný název pro to, co asi Ziehen obmýšlel čili řekněme, jestliže obmýšlel tím označiti a odděliti časť psychologického systému pojednávající o záhadách metafysických, o podstatě duše, podstatě vědomí, poměru člověka k vývoji celkovému o kausalitě a všem, co s tím souvisí od analysy daných jevů psychické zkušenosti. Tato spekulativní část psychologie jest vlastně metafysika. My neodmítáme otázky tyto z psychologie; ale jestliže se kladou tyto úvahy v čelo systému, pak jest otázka oprávněná, v jakém poměru jest tato časť k následující, empirické. Má jí býti podkladem? To nesmí, neboť pak by psychologie nemohla býti empirickou. Nemá jí tedy býti podkladem? Kterak potom přijdou úvahy ty do systému psychologie? Ziehen sice určitěji o těchto věcech se neproslovuje, ale pouhým vystavením těchto dvou pojmů: spekulativní a empirické psychologie, ohrožuje sám základ psychologie, jakožto vědy samostatné.

O dalším dělení netřeba mnoho slov. Ptáme se krátce, které

že jsou jevy duševní, jež by nebyly vázány na funkce mozku. Co že praví parallelismus pochodů duševních a hmotných? Zdá se, že Ziehen si pomohl anebo chtěl pomoci v nesnázi, jež mu působí stanovisko fysiologické při řešení složitějších pochodů duševních, při nichž není přístupu přímého k průvodčím pochodům nervovým jako při souzení a myšlení abstraktním. Vůči těmto jevům jest fysiologická psychologie bezmocná, při těchto jevech nedostatečnost stanoviska toho a jeho methody jest tak na jevě, že každý fysiologický psycholog s dobrou se potáže, nepustí-li se svými prostředky na jich vysvětlení. Vyloučiti je z oboru svého bádání jest pak nejsnazším prostředkem, aby se ušlo výtkám, jež ohrožují celý princip. Proto omezil si již Wundt obor fysiologické psychologie po svém a Ziehen jde za jeho příkladem. Než domníváme se, že lépe nelze princip fysiologický vyvrátiti než tímto dobrovolným se omezením. Psychologie má za předmět veškeren obor jevů duševních, které vždy jsou vázány na funkce mozkové a co nestačí na všechny jevy, jest tím samým pochybeným směrem.

To jsme řekli o fysiologické psychologii z důvodů a priori, a Ziehen prakticky to dokazuje. Na tomto základě systém empirické psychologie vzbudovati nelze.

Na konec poznamenávám, že kniha Ziehenova[1]) vyniká jadrností, jasností a přehledností a že může poskytnouti dobrý přehled po experimentální práci zvláště tomu, koho by obšírnost Wundtových Grundzüge odstrašovala. (Dokončení.)

[1]) Právě vyšlo vydání čtvrté.

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

(Pokračování.)

Žel, že obrat udál se za okolností, jež nedopouštěly již ve straně pod obojí přeměnu takovou, jaká podniknuta nálezy sjezdu hromničního r. 1524! Prof. Winter na str. 88. vykládá sice, že po pádu Caherově nastala zase reakce lutherská, ale ta nejevila se ničím jiným, než že na místě Caherově zvoleni dva nástupcové, Vavřinec z Třeboně a Václav z Unhoště, smýšlení lutherského. Vůdcové strany luthersky smýšlející zůstávali titíž, kteří r. 1524 byli připravovali přeměnu strany pod obojí v církev lutherskou: Jan z Vartenberka, po pádu pana Zdeňka Lva nově povýšený na úřad nejvyššího purkrabí, a Jan Hlavsa. Oba těšili se z náklonnosti nového krále, o jehož zvolení se přičinili poctivě naproti straně pana Zdeňka Lva z Rožmitála, který dlouho hrál obojetnou úlohu, vyčkávaje, která ze stran ucházejících se o trůn český mu více zaplatí. Ale situace v Čechách za nového krále proměnila se tak, že nebylo naděje v přeměnu, o jakou nálezy sjezdu hromničního byl pokus učiněn.

Za krále Ludvíka strana přející posílení moci královské naproti úchvatům pana Zd. Lva z Rožmitála skládala se hlavně z vyznavačů pokročilejších stran náboženských, lutherského a bratrského; v posledních letech připojila se k nim i katolická strana Rosenberská. Úmysl vlastenecké strany této byl opatřiti moc královskou tak, aby ústava stavovská vyvíjela se šťastně ku prospěchu země, k čemu v Čechách zrovna v tehdejším čase půda byla přízniva. Rozvojem sjezdů krajských, na nichž zemanstvo volilo sobě zástupce své a opatřovalo je instrukcemi, a mocným postavením stavu městského, zvláště Prahy, v stavovské ústavě české mocná byla protiváha zpupné a sobecké oligarchii panské, takže mocným a moudrým panovníkem mohla býti lehce

obnovena moudrá soustava vládní velikého krále českého Jiřího Poděbradského.

Ve Ferdinandu I. Habsburském dostal se na trůn český král skvělých sice schopností a železné vůle, ale ústavě české tím neposlouženo, ježto ideálem nového krále, vychovaného při dvoře španělském, kde v boji proti ústavám domácím slavily vítězství nové ideje Filipa de Comines a Machiavelliho, bylo zařízení neobmezené moci panovnické. Hned první činy nového krále — zákaz sjezdů krajských a velikých obcí bez svolení krále — byly zhoubnými ranami na samé kořeny ústavy stavovské, jejíž zdravý rozvoj tím nebezpečně zaražen. I v spletitých poměrech náboženských v Čechách rozhodl se král, jak vyžadoval záměr jeho o zřízení neobmezené moci panovnické.

Víra katolická byla bezpečnou oporou nové soustavy vládní na západě, kdežto v Německu protestantství bylo v odboji nejen proti stolici papežské, ale i proti moci císařské, již vykonával bratr jeho Karel V. V Čechách naopak snaha posíliti a povznésti moc královskou měla hlavní oporu ve stavech lutherských a bratrských, a strany tyto právě přičinily se o zvolení Ferdinanda I. Ale zrovna v těchto stranách, v nichž tajila se živná síla národa českého, nový král vycítil záhy překážku ve snahách svých o zavedení neobmezené moci královské. Naopak strana katolická, věrná vždy vykonavatelka rozkazů stolice papežské, od chvíle, co odstraněn vliv pana Zdeňka Lva z Rožmitála, a strana starokališnická, co vyobcován Cahera a neškodným učiněn Pašek, slabá sama o sobě a vyhledávající posilu smutné existenci své tím pevnějším opíráním se o krále a stranu katolickou, podávaly se mu za ochotný nástroj k vykonání záměrů absolutických. Připomeneme-li vlastní smýšlení krále Ferdinanda I. přísně katolické, v němž vychován byl při dvoře španělském, porozumíme dostatečně obratu situace v Čechách za vlády nového krále, kde najednou odbojné a rozvratné strany z doby Ludvíkovy, starokališnická a katolická, stávají se stranami, o něž opírá se král, kdežto strany, které snažily se o posílení moci královské, lutherská a bratrská, ocitly se v táboře nepřátelském. A jaká ještě výhoda pro krále, že při proměně té stál na půdě formálně zákonné, na základě kompaktát, poskytujících ochrany jen straně pod jednou a pod obojí.

O proměně této, jaká udála se v Čechách za nového krále, čteme u Wintra na str. 87. výklad příliš obecný a nejasný, tak

že čtenář nedosáhne poučení o době stěžejního obratu v rozvoji domácích dějin náboženských a církevních.

Naproti Jednotě bratrské postupoval Ferdinand I. v duchu mandátů krále Vladislava II. a nálezu sněmu Svatojakubského r. 1508, ale jen v městech královských a na statcích královských, kde těžší persekuce stihla Bratry r. 1535 a 1543. Obtížnější postavení měl král Ferdinand proti Lutheranům, kteří zůstávajice ve straně pod obojí v kompaktátech měli ochranu proti králi a početnou převahou svou ve straně pod obojí vždy mohli se nadíti, že směru lutherskému získají vítězství. V té věci důležité bylo právo stavů k osazování konsistoře jakožto vrchního úřadu duchovního strany pod obojí.

Duchovní správě straně pod obojí věnovány jsou 1. a 2. kapitola druhé knihy díla Wintrova. Stručné a suché líčení podáno o XV. stol., kdežto o XVI. stol. nalezneme hojně detailů poučných a zajímavých. Ale v základních věcech postihli jsme zrovna v této části některé vážné nedostatky. O osazování konsistoře na str. 322 praví se, že „bývalo na nestálé míře: jednou sadí správu duchovní král, jindy kněží, jindy stavové s kněžími a pak zase král i Pražané“. Kdyby byl prof. Winter podal seznam administrátorů a členů konsistoře, pokud nám jména jich zachována, asi tak jako to učinil prof. Tomek ve vzácné rozpravě o církevní správě strany pod obojí v Čechách (v Časopise Českého Musea roku 1848) — nedostatek ten neradi vidíme zrovna v této části díla Wintrova! — a kdyby byl stopoval, jak jednotliví administrátoři dosáhli úřadu svého, byl by poznal, že v tom nebyla taká bezpravidelnost. Jako stavové čeští osobovali si právo volby arcibiskupa, kterou r. 1435 provedli se schválením císaře Sigmunda, od samého počátku vykonávali též právo volení administrátora arcibiskupství Pražského strany pod obojí (prvním zvolen od stavů strany pod obojí M. Křišťan z Prachatic), kdežto volbu správce strany pod jednou vykonávala kapitula pražská. Mimo jeden případ, o němž ještě zpráva není určitá, kdy dle slov starého letopisce král Vladislav „svolal k sobě na hrad mistry a kněží Pražské a tu ustanovil nad nimi administrátora“ Jakuba ze Stříbra (1496 až 1499), vždy jindy volba vykonána na sjezdech stavů světských i duchovních, ba v pozdějších dobách ubývalo účastenství duchovních, takže rozhodovali hlavně stavové světští. Tak dálo se i za Ferdinanda I. do r. 1562 a zhola nesprávný jest údej na str. 326., že v konsistoři „jednou přičiněním stavů dosazen lutherský,

jindy rozhodnutím císařským kališný starověrec, jindy neupřímný kališník, jenž se propůjčil za nástroj strany katolické proti protestantům". V letech 1529—1562 sedmkrát osazen úřad administrátorský a vždy volbou stavů a duchovenstva strany podobojí a voleny osoby smýšlení lutherského,[1]) ba r. 1555 Mystopol, který r. 1547 zpronevěřil se stavům, přeskočiv na stranu starokališníků, ssazen s úřadu a novou volbou dosazen M. Jan Kolínský, stoupenec stavů lutherských.

Nesprávný údej o konsistoři čteme na str. 88: „Evangeličtí členové vyšších stavů měli již r. 1531 tolik síly, že učinili pokus o konsistoř, aby totiž z nich samých osoby k ní byly přidány a pod tím aby protestanté mohli v skutek uvésti řády své v celé straně." Evangelickým neboli vlastně lutherským stavům nebylo třeba činiti pokus o konsistoř, protože od zapuzení Caherova osazovali konsistoř stoupenci svými, jakož zejména učinili r. 1529 (v říjnu) na sjezdu stavů a kněžstva strany pod obojí, zvolivše dva administrátory Vavřince z Třeboně, kazatele Betlemského, a Václava z Unhoště, faráře Litoměřického, oba stoupence učení Lutherova,[2]) a po smrti jeho r. 1531 na podobném sjezdě postavivše v čelo konsistoře Václava Unhošťského, dotud druhého administrátora. Osoby, které roku 1531 byly přidány ke konsistoři, nestaly se členy konsistoře, nýbrž byli to defensoři, dva páni (nejvyšší purkrabí Jan z Vartenberka a nejvyšší hofmistr Vojtěch z Pernšteina) a dva rytíři (Jan Litoborský z Chlumu, purkrabí kraje Hradeckého, a Jaroslav Brozanský z Vřesovic), přidaní vedle Pražanů na radu a pomoc konsistoři. Stavové následovali v tom příkladu sjezdu strany pod obojí konaného r. 1478, o němž čteme v díle Wintrově zprávu na str. 322, kde také v poznámce uzávorkované podává se první zmínka o defensorech, ale při roce 1531

---

[1]) Vavřinec z Třeboně a Václav z Unhoště (u Wintra prostě Václav) v l. 1529—1531 a po smrti Vavřince Třeboňského sám Václav Unhoštský (1531 až 1539), M. Martin Klatovský (1539—1541), M. Jan Hortensius (1541), Jan Mystopol (1542—1555), M. Jan Kolínský (1555—1558), M. Matěj Dvorský z Hájku (1559—1562).

[2]) V bibliothéce své měl M. Vavřinec Třeboňský podle Jeronyma Origena, Chrysostoma, Bernarda, Dionysa, Tertuliana i všecky knihy Lutherovy. Druh jeho v úřadě a potom nástupce Václav Unhošťský odkázal r. 1539 sto zlatých Kadaňským a padesát zlatých Jáchymovským, kteří naší strany jsou (t. lutherské). (Winter str. 327.)

zapomenuto na druhý případ, kdy od stavů voleni ochránci konsistoře.

O počátku konsistoře samé na stránce 321 položeno, že r. 1465 stavové přidali Rokycanovi na sněmě radu konsistorní čili konsistoriány. Ale pozdní pramen (Slavatovy Paměti I. 383) nevíme, zda-li je hodnověrný. Myslíme, že zřízení konsistoře bylo starší. Na str. 320 počátek její položen do doby arcibiskupa Konráda, když r. 1421 k ruce jeho zvoleni čtyři administrátorové, jimž odevzdána pečet konsistořská. Po zavraždění Jana Želivského, jednoho ze čtyř správců, (r. 1421) na místo čtyř administrátorů nastoupil úřad gener. vikáře neb officiala. Úřad ten r. 1429 dostal se M. Janu z Rokycan, jenž tím stal se vlastním správcem duchovenstva. Již r. 1431 zamýšlelo se ke správci duchovenstva pod obojí přidati 12 jiných kněží dle počtu apoštolů, kteří by jako konsistoř jeho spolu s ním byli představení ostatním duchovním (Tomkovy Dějiny města Prahy, IV., str. 507). Když po smrti arcibiskupa Konráda (1431) od duchovenstva strany pod obojí Rokycana zvolen za správce, měl k ruce své officiala, korrektora a jiné obyčejné úředníky konsistorní (Tomek, Dějiny města Prahy IX., str. 34). Nelze pochybovati, že Rokycana po návratu k duchovní správě strany pod oboji r. 1448 měl ku pomoci zase konsistoř. Ale určitého složení dostalo se jí teprve r. 1478 na sjezdě stavů a kněží strany pod obojí,[1]) kdy zvoleno do ní, jak již někdy zamýšlelo se za správy Rokycanovy (1431), dvanácte osob, čtyři stavu světského a osm kněží. Světskými rozuměli se asi mistři učení pražského, neboť v dobách potomních konsistoř pravidelně skládala se ze čtyř mistrů a osmi kněží, předních to farářů Pražských.

Na sjezdu strany pod obojí 1531 jednáno též o pevnější

---

[1]) O sídle konsistoře pod obojí podávají se zprávy odchylné. Na str. 320 z okolnosti, že dlouholetý správce strany pod obojí M. Jan z Rokycan byl farářem kostela Týnského, vykládalo se, že konsistoř kališná od svého počátku zřízena byla při kostele Týnském, jemuž zůstalo až do pozdních časů jméno „kathedrálního“ ba „nejpřednějšího v tomto království Českém“ (str. 320, 321). Ale na str. 322 z okolnosti, že administrator M. Václav Koranda byl výkoným členem české university (sic) obvyklo prý, že za jeho předlouhého administrování (1471—1497) i napotom úřadním sídlem duchovní konsistoře dolejší byla kollej Karlova. Na str. 343 poznamenáno, že tak dálo se jen do let šedesátých XVI. století, kdy protestantská akademie odstrčena od konsisistoře. Potom sic ob čas také konány schůze v kolleji, ale obyčejněji konsistoriané scházeli se v bytě administratorově buď v Betlemě nebo na té faře, kde úřadoval

řád po předešlých různicích. V protivě nápadné naproti událostem r. 1523—24 strana luthersky smýšlející vede sobě opatrně, aby zjevnými proměnami nepopudila proti sobě krále. Tak děje se i na sjezdě r. 1537, který zahájen samým králem, pokoušejícím se získati stranu pod obojí k sjednocení se stranou pod jednou vzhledem k nastávajícímu konciliu obecnému, i na sjezdě r. 1539, který svolán za příčinou volení nového administrátora po smrti Václava Unhošťského. Na sjezdě r. 1537 strana pod obojí vede sobě již poněkud směleji. Když strana pod jednou ukazovala ke kompaktátům, aby na základě jejich jednáno o srovnání obou stran, strana pod obojí zrovna odmítla jednání takové, protože kompaktáta od smluvení jich po celých sto let od druhé strany nebyla nikdy zdržána, pročež ani od ní nemůže býti žádáno, aby se jimi vázala.

Opatrný postup strany lutherské naproti králi byl zajisté dílem dávného vůdce jejího pana Jana z Vartemberka. Ale po odstoupení jeho z úřadu nejvyššího purkrabí r. 1542 postup pomalý a ostražitý opuštěn, když t. r. administrátor Martin Klatovský vzdal se úřadu a za nástupce jeho zvolen Jan Mystopol. Návrhy jeho o proměnách v učení a řádech strany podobojí na sjezdě stavů r. 1543 byla popuzena strana starokališníků, jež vedením zuřivých protivníků novot opata Emauzského Jana Nožičky a faráře svatohavelského Pavla Smetany ochrany hledala u krále. Na sjezdu strany pod obojí mimo jiné obnoven požadavek sjezdu r. 1537 o volení biskupa, který by žáky její světil. Žádost další, aby král biskupu volenému zjednal stvrzení papežské, prof. Winter nazývá naivností. Tomek v tom vidí správněji nepevnost v zásadách, ježto stavové lutherští neodvážili se opříti v tom straně starokališnické, když naléhala, aby král žádán byl o svolení a přímluvu, aby volenému biskupu dostalo se potvrzení od papeže. (Čas. Čes. Mus. 1848 str. 452.)[1])

Na sjezdě stavovském r. 1543 učiněny ještě další nálezy ve smyslu lutherském. Aby zabráněno bylo množící se nesjednocenosti v obřadech, většinou lutherskou usneseno upustiti od pozdvihování při mši, vystavování svátosti, procesí, proseb za mrtvé, volání k svatým, rovněž i od rozličných svěcení holoubat,

---

[1]) Dle líčení prof. Wintra (str. 99) volený biskup měl světiti všecky žáky, lutherské i bratrské (?!) O Bratřích nebylo jistě při tom řeči, leda že při žádosti své o volení biskupa stavové lutherští ve straně pod obojí odvolávali se na příklad Bratří, kteří již prve byli zvolili své biskupy.

mazanců, obilí, bylin a p., od zpívání rozličných dlouhých kollekt, pálení mnohých světel a přílišného zvonění.

Ale na všecky požadavky stavů lutherských odpověděl král prostým zasláním opisu kompaktát. Sjezd, vzav v úvahu neblahou smlouvu tuto, na základě jejím předložil králi nové požadavky.

O tomto druhém předmětu jednání na sjezdě strany pod obojí r. 1543 prof. Winter podává na str. 99 zprávu jen kusou. Křik v kolleji prý nedopustil klidného jednání, načež král zakázal všecky schůze. Ale křikem nebylo jednání přetrženo, naopak většina sjednotila se o nových požadavcích, které znovu předneseny králi, od něhož poselstvu dostalo se odpovědi nejnemilostivější.

Jako v poselstvích svých před králem, tak i v dalším chování svém vůdcové strany luhterské Jan z Pernšteina a Jan Mystopol projevili nemužnost a nepevnost povah svých žalostným způsobem. Když o slavnosti Božího těla král přísně příkázal konsistoři, aby při všech kostelích konána byla obyčejná slavná procesí, administrátor Mystopol ocitl se v nemilé nesnázi, ježto rozkaz královský čelil proti nedávnému snesení stavovskému, dle něhož procesí vedle jiných vynálezků lidských měla býti zrušena. Mystopol radil se s panem Janem z Peršteina, s konšely pražskými, ale z těchto smutných defensorů strany pod obojí nikdo neodvážil se mu raditi, aby neposlechl rozkazu královského, takže slavná procesí vykonána v Praze na veliký posměch strany starokališnické. Po skončení sjezdu opakovalo se mravní ponížení Mystopolovo o svátku Husově, kdy administrator, spoléhaje na nepříznivé smýšlení královo o mučedlníku kostnickém, chtěl opominouti obvyklé slavné procesí, ale na rozkaz krále, i v té věci důsledného, musil je rovněž vykonati.[1])

Za správy Jana Mystopola r. 1547 došlo k první srážce nově posílené moci královské se stavy českými. Strana lutherská, která na sjezdě r. 1537 odpuzovala od sebe šlechtu bratrskou, která roku 1543 pokoušela se Jednotě bratrské odlouditi přívržence její ze stavu panského, ve chvíli příhodné k odboji ráda užila pomoci šlechty bratrské, ano z pevnosti a zmužilosti její brala odvahu a posilu. „Kdyby země česká byla měla mnoho

---

[1]) Z osamělého případu r. 1543 nelze souditi, že by byl král Ferdinand I. kázal světiti svátek Husův (str. 100). Naopak svátek tento král hleděl odstraniti, jak svědčí pátý článek ze dvanácti artikulů předložených sjezdu stany pod obojí r. 1549, ve kterém ze svátků zasvěcených vypuštěn svátek M. Jana Husi.

synů takto oddaných a takto statečných," dobře připomíná Denis, „král nebyl by tak lehce potlačil odboj" (str. 403). Ale šlechta bratrská v nepoměrné menšině své nestačila nahraditi nedostatek obětavosti a statečnosti strany lutherské, takže pokus odboje r. 1547 vzal konec nejpotupnější. Tresty vítězného krále zasažena byla životní síla českého národa v nejzdravějších kořenech, v e s t a v u m ě s t s k é m a J e d n o t ě b r a t r s k é. Stav městský, v němž od válek husitských zachovával se svobodnější duch, ztrátou svých výsad a statků byl ožebračen a znuzen. Jednota bratrská, proslulá kázní svou a duchem demokratickým, obnovením přísných mandátů krále Vladislava II. a důrazným jich prováděním byla v Čechách téměř vyvrácena.

V persekuci nastalé strana starokališnická vedením Mystopolovým postupovala proti Jednotě bratrské podobně jako za hrůzovlády Paškovy vedením Caherovým proti lutheránům a menší straně bratrské. Za mírnější doby neplály sice hranice pod kacíři jako v l. 1526—1528, ale tím více plnily se žaláře, tím více vyhnancův opouštělo vlast, kdežto Bratřím v zemi zůstalým nezbylo než přiznati se k víře pod jednou nebo pod obojí. Dle pamětí bratrských farářové pod obojí byli krutější trýzní pro Bratry než katoličtí. Kdo v útisku tomto přiznali se ke straně pod obojí, těm dle příkladu Mystopolova ukládána protivná a trpká odvolání, která v kostele říkali přede vší osadou. V Litomyšli, v Brandýse, v Chlumci, v Bydžově a Turnově byli Bratří do kostelů vláčeni, do řad k oltáři stavěni a kněží kališní mocí cpali jim v ústa svátost oltářní (str. 108 – 109).

Teprve když stavové čestí poněkud vzpamatovali se ze strachu zažitého r. 1547 a povzbuzeni vítězstvím, jehož protestantští knížata v Německu dosáhli mírem Augšpurským, odvážili se r. 1555 ssaditi nenáviděného Mystopola s úřadu administratorského, na nějž dosazen M. J a n K o l í n s k ý a po něm M. M a t ě j D v o r s k ý z H á j k u. Ale při třetí obnově konstistoře r. 1562, když stavové zvolili kněze luthersky smýšlejícího Matěje z Loun, král Ferdinand odepřel stvrditi volbu, dosadil sám konsistoř, administratorem jmenovav pověstného J a n a M y s t o p o l a. Stavům strany pod obojí vyrváno tím vzácné právo, kterým moc panovnická znovu posílena a příležitost dána králi, aby nově mohl se pokusiti s lepším úspěchem o spojení obou zákonně uznaných stran náboženských.

Roku 1561 zjednal Ferdinand nové osazení arcibiskupství

opatrným a rázným Ant. Brusem z Mohelnice. S koncilem Tridentským a papežem Piem IV. jednal král o povolení kalicha a tím o splnění předního článku kompaktát. Dočkal se ještě svolení (1564), ale ku provedení toho, aby strana pod obojí a pod jednou spojeny byly pod společnou správou nového arcibiskupa, jehož vedením by potlačeno bylo lutherství a pikartství v zemi, nedopřáno mu již času; zemřelť r. 1564 dne 25. července.

Za syna a nástupce jeho cís. Maximiliana II., jenž ve věcech náboženských byl mírnějšího smýšlení, záměry Ferdinandovy nebyly provedeny. Příležitosti vhodné užili lutherští stavové předně ke zrušení kompaktát, protivných stavům ne z důvodu, jaký uvádí prof. Winter na str. 157, „že v nich viděli přední překážku svého nepořádného stavu" (jaký smysl důvodu toho?!), nýbrž proto, že smlouva ta nevyhovovala žádostem stavů,[1]) naopak byla jim nebezpečna, ježto na základě jejím král Ferdinand stále jednal o spojení strany pod obojí s katolickou. Roku 1567 na sněmě se svolením císaře Maximiliana kompaktáta vypuštěna byla ze svobod a privilegií zemských. Ale pokus o nové organisování církve české učiněný na sněmě 1575 zmařen ostražitostí a odporem katolíků, jimž v tom výbornou pomoc poskytla konsistoř pod obojí s administratorem Jindřichem Dvorským z Helfenburku, tajným katolíkem a přítelem jesuitů.

Vytržením konsistoře z rukou stavů r. 1562 nepovýšil se mravní stav a vážnost tohoto vrchního duchovního úřadu strany pod obojí. Kdežto v l. 1529—1562 mimo ošemetného Jana Mystopola za administratory zvoleny od stavů osoby celkem řádné, z kanceláře královské v čelo konsistoře dosazováni lidé povahy pokrytecké (Jindřich Dvorský z Helfenburka, Václav Benešovský, Jan Benedikt) nebo docela stvůry nemravné (Jan Mystopol, Fabian Rezek Strakonický, Tomáš Soběslavský). Vážnosti konsistoře neprospělo ani odtržení její od university pražské, jejíž mistři od samého počátku mívali účastenství ve vrchním církevním úřadě strany pod obojí. Roku 1571 konsistoriané žádali při císaři, aby mezi ně nebyli posazováni mistři z kolleje, kteří

---

[1]) Proti kompaktátům Basilejským ostře psal již Matěj Poustevník, že to „smlouva z mušení a bezděčná, a jednak všem stavům pod obojí způsobou odporná a nelibá a zvláště v městech lidu obecnému nepříjemná a odporná. Neb těch kompaktátů žádná potřeba není, jakož jsem toho dotekl ve spisu, který jsem učinil proti kompaktátům všem třem stavům přijímacím pod obojí způsobou v království Českém a v markrabství Moravském" (Výbor z lit. české II. 1298).

většinou svou byli smýšlení lutherského. M. Petr Kodicilus vytýkal r. 1582 konsistoriánům, že učinili tak proto, aby volněji mohli svůj rejd k straně pod jednou vésti (str. 330). Z konsistoře, která víc a víc upadala v závislost na arcibiskupu, vytrhovala se zatím houfně šlechta smýšlení lutherského, která neohlížejíc se na konsistoř a žaloby její u krále, na statcích svých dosazovala kněze lutherské. Již i města královská odpírala poslušenství konsitoři, „poněvadž je katolická"; mezi nejodpornějšími uvádějí se Kutná Hora a Domažlice. V tuhý zápas dostal se vrchní úřad strany pod obojí s venkovskými kollatory a městy královskými, ale přes pomoc občasnou, jíž dostávalo se konsistoři od krále a arcibiskupa, pravomoc její na venek sužovala se víc a více.

Ale i u vnitřním stavu konsistoř pod obojí klesala žalostně. Všecko vydírání peněz, kterým kněží pod obojí na konci XV. století pohoršovali se při biskupu Vlaském Augustinu Lucianovi, jenž dával se podpláceti při soudě ve věcech manželských, pro přestupky kněží někdy bral peněžité pokuty neslušné, jindy zase přehlížel viny za poplatek, vymáhal platy za svěcení na kněžství, za udělení far, za listy rozličné a pod., všecko toto vydírání peněz — mimo platy za svěcení na kněžství, jež konsistoři nenáleželo — nalezneme v rozmnoženém a zhoršeném vydání ve správě a soudech konstistoře pod obojí.[1]) Z administrátorů zvláště lakotných a hrabivých sluší vytknouti Jana Mystopola, Fabiana Rezka a Jana Benedikta. V konsistoři pod obojí, jíž na rozhraní XVI. a XVII. století jen hrstka kněží starokališných spravovala, jak k nepoznání sešlo dědictví zbožných a vzorných předků, když ve šlépějích Husových kráčeli vedením Jakoubka ze Stříbra, Rokycany a Korandy!

Na počátku XVII. století konsistoř pod obojí upadla docela pod svrchovanou moc arcibiskupa Pražského, který v té době ujal se i soudu ve přích manželských. K synodu ducho-

[1]) Lépe nebylo ani v konsistoři strany pod jednou. „Kdo měl v kanceláři ruce, každý chtěl a bral" (str. 419.). Nezlepšilo se mnoho ani za znovuosazení arcibiskupství pražského. Sami arcibiskupové v nedostatcích hmotných sháněli peníze jak mohli, přijímali dary; arcibiskup Lamberk dlužil se i od farářů (str. 414). V úřadech oficialů a sekretářů arcibiskupských shledáváme osoby lakotné a zištné (str. 410, 420). Příkrým kontrastem proti těmto nedostatkům vrchních úřadů církevních ve straně pod obojí i pod jednou, jakou nezištností a neporušeností vynikali úzká rada a biskupové v Jednotě bratrské!

venstva katolického obesláni i kněží starokališní. Kdo přišli, přinuceni jsou zavázati se k zásadám sněmu tridentského; kdo nepřišli, těm uloženo, aby během šesti měsíců vykonali touž přísahu katolickou v ruce visitátorů neb jiných zástupců arcibiskupových (str. 226.). Ještě r. 1609 nový administrátor Tomáš Soběslavský, jeden z nejohavnějších povah starokališného duchovenstva, přijímal od arcibiskupa tuhou instrukci.

Ale síla strany katolické, jíž malátnou a nedostatečnou byla podpora konsistoře pod obojí, která před novým podnikem stavů lutherských a bratrských úzkostlivě tlačila se pod ochranu arcibiskupa a kanceláře královské, nestačila odolati tlaku stran pokročilejších, od nichž zrovna r. 1609 vymožen slavný Majestát císaře Rudolfa II. Jím rozhodnut spor o konsistoř, jež spolu s universitou pražskou vydána stavům konfesse české a bratrské. V konsistoři nově organisované vedle zástupců duchovenstva sdružených stran a university pražské nebylo místa pro starokališníky, kteří pokryti hanbou ustoupili z jeviště dějinného. Z úkrytu svého odvážili se na světlo ještě jedenkrát, aby pak docela zanikli beze stopy.

Když novými útoky nesmířlivé strany katolické, vedené fanatickými odchovanci škol jesuitských ve stavu panském, vyvolán odboj, který porážkou na Bílé hoře zmařil nadějné počátky mravního obrození většiny národa českého, několik kněží strany starokališné pokusilo se, „aby sobě zachovali svobodu, kterou tak dlouho pomáhali jiným rušiti“. Roku 1621 ohlásili se u správce zemského Karla s Lichtenšteina, prosíce, aby jim dovoleno bylo dle starého obyčeje rozdávati svátost oltářní pod obojí způsobou pod výminkami od papeže ustanovenými a spravovati se konsistoří kněžími jich strany osazenou, kteří by měli řádné posvěcení na kněžství a stáli v poslušenství arcibiskupa Pražského. Arcibiskup Lohelius, kterému kníže Lichtenstein odevzdal prosbu tu, prostě odepřel, „neb předešlého pomocnictví utrakvistů k utlačování protestantů nebylo již potřeba.“ [1]) Na počátku r. 1622 prohlášeno nařízení papeže Řehoře XV., kterým přijímání pod obojí způsobou, jakožto škodlivé, zakázáno jest obecnému lidu. V týž čas již plnou silou podnikáno dílo násilné protireformace, kterou by konečně splněno bylo dávné přání stolice papežské o bezvýminečné navrácení Čechů do lůna církve katolické.

*

[1]) Tomkova rozprava o církevní správě strany pod obojí v Čas. Čes. M. 1848 str. 463.

Prospěch národa českého od doby, co rozdělen byl u víře, vyžadoval smíru, kompromissů domácích stran náboženských. Většina národa českého, jež odtrhla se od Říma, ochotna byla k mírnému spolužití s menšinou katolickou, jež zachovala se v zemi přese všecka vítězství zbraní husitských. Menšina ta byla počtem neveliká, ale jměním a postavením svým v zemi důležitá, ježto záležela z předních rodů panských, v jichž čele byli mocní Rosenberkové; z měst královských náležela jí Plzeň, Budějovice. O smířlivém smýšlení nekatolické většiny národa výmluvně svědčí kompaktáta Basilejská, návrhy administrátorů strany pod obojí z r. 1441., spravedlivá a nestranná vláda husitského krále Jiřího Poděbrada, smlouva Kutnohorská (1485), pokusy o smír stran náboženských r. 1575 a 1609 a zvláště moudré porovnání stavů evangelických a katolických (1609).

Naopak menšině katolické, vedené obratnými aráznými správci kapituly hradské, od samého počátku mírného jednání za krále Sigmunda nestačila rovnost se stranou druhou, nýbrž jí běželo jen o obnovení staré državy církve římské v Čechách, při čemž nic nehleděla na záhuby a nebezpečí hrozící z podniků jejích pro blaho ba samou existenci národa českého.

Požívajíc ochrany a opory králů, kteří mimo Jiřího Poděbradského všickni byli víry katolické, posilovala se spolkem s vlažnější stranou pod obojí, která za okamžité prospěchy hmotné vydávala se jí za ochotný ústroj v pokusech o obnovení poslušenství stolice papežské v zemi. Za první reakce katolické v době krále Sigmunda, Albrechta a následujícího bezvládí (1436—1448) pomocníky strany Oldřichovy a Menhartovy, jež pokoušela se o zemdlení strany pod obojí, v městech Pražských byli oba purkmistrové Pešík z Kunvaldu a Pavel z Dětřichovic, kteří po celých deset let provozovali tu krutou a zištnou vládu. Dobytím Prahy od Jiřího Poděbradského r. 1448 vyvrácena tyranie obou samozvaných purkmistrů pražských a přetrženy další pokroky násilné reakce katolické.

Veliké dílo znovuzrození státu českého, jež podnikal s velikým úspěchem náš národní král Jiří Poděbrad, zmařeno bylo menšinou katolickou,[1]) jež vedením Jednoty panské a kapitoly

[1]) Zhoubných následků války křižové jakoby byl sobě vědom papež Pius II., když r. 1462 — krátce před slavnostním zrušením kompaktát — v soukromém slyšení poslu královu vyslovil hrozbu: „Neučiníte-li, jak se vám rozkáže, zkažen

hradské povstala k válce proti králi a byla vydatným spojencem krále uherského Matiáše, vykonavatele klateb papežských.

Když po míru Olomouckém r. 1478 panstvo katolické vrátilo se v poslušenství krále Vladislava II., strana katolická spoléhajíc na náklonnost krále katolického odvážila se nového pokusu reakčního. V Praze obnovena krutá tyranie městská Václavem Páralem a Václavem Chanickým, ale krvavým vzbouřením měst Pražských zmařeny další pokroky reakce katolické a smlouvou Kutnohorskou (r. 1485) dosaženo smíru obou stran náboženských. Proti zmáhající se Jednotě bratrské a později i proti zmáhajícímu se lutheranismu ve straně pod obojí strana katolická hleděla se posíliti spolkem se stranou starokališnickou. Pod ochranou nejvyššího purkrabí, pána katolického Zdeňka Lva z Rožmitála, Praha upadla v novou násilnou hrůzovládu Paškovu a Caherovu, kterou zmařena byla nadějná přeměna strany pod obojí v národní církev českou na základě učení Lutherova. Hrůzy a násilí reakce starokališnické přetrženy byly samým králem Ferdinandem I.

Péčí nového krále, když nezdařil se záměr o spojení strany pod obojí a pod jednou, horlivě podnikáno dílo opravy církve katolické. Arcibiskupství Pražské po dlouhém uprázdnění nově osazeno (1561) a do Prahy povolán řád jesuitský (1556). Na pevnějších základech a s lepší nadějí v úspěch měla býti podniknuta nová reakce katolická v Čechách. Za císaře Maximiliana II. straně katolické ve spolku se starokališníky podařilo se zmařiti dílo nové organisace strany podobojí ve směru lutherském.

Od konce XVI. století, kdy v život veřejný vstoupila generace vychovaná ve školách jesuitských, reakce katolická dála se vždy nepokrytěji. Mandátem královským proti Bratřím r. 1602 vydán signal k novému hnutí útočnému, jež na chvíli zastavilo se roz-

---

bude i král i království; a víte, že to mohu učiniti.“ Dle prof. Wintra prý jeden z poslů, Václav Koranda, odvětil papeži, že nezdá se králi ani království k víře podobné, aby kdy od takové studnice milosti skutek tak nemilostivý a ukrutný mohl pocházeti. „Se non è vero, è ben trovato,“ pomyslili jsme sobě, když marně jsme pátrali, odkud autor náš poznal odpověď Korandovu. Pod čarou dokládá se sice Tomkem D. P. VI. 381, ale VI. díl Dějin města Prahy má s indexem jen 358 stran a obsahuje vylíčení událostí v l. 1436—1460. V díle VII. podány jsou podrobné zprávy o poselství Jiříkově a na str. 36. že výslovně podotčeno, v slyšení u papeže přijat samotný Zdeněk Kostka z Postupic. Po odpovědi Korandově marně jsme pídili v obšírné zprávě jeho o poselství českém r. 1462. Odkud ji má prof. Winter?

brojem a válkou domácí mezi cís. Rudolfem II. a bratrem jeho arciknížetem Matiášem. Zdálo-li se, že Majestátem cís. Rudolfa II. a moudrým porovnáním stavů evangelických a katolických dosaženo bude mírného spolužití náboženských stran v zemi, naděje takové zmařeny novou útočnou činností nesmiřlivé strany katolické. Nejvyšší kancléř Zdeněk Popel z Lobkovic nepodepsal Majestát. Proto mezi katolíky rozšiřováno, že listina není platna a mincmistr Vilém z Vřesovic těšil se, že Majestát má díru a že pod obojím hlavy budou skákati (248). Protireformace katolická nezastavena, naopak prováděna jen s větším úsilím a násilím na statcích náčelníků nesmířlivé strany katolické. Po smrti cís. Rudolfa arcibiskupu Pražskému dostalo se patronátu na všech kollaturách císařských a všude na místo kněží jinověrných vnucováni kněží katoličtí, a poddaní prostředky často krutými donucováni k víře katolické.[1]) S horlivostí arcibiskupa Pražského Lohelia, opata Broumovského Selendra, obou předních ředitelů akce protireformační, závodí světští páni Zdeněk Popel z Lobkovic, za něhož kancelář česká dle svědectví Skálova podobala se „více nějaké konsistoři nežli kanceláři královské“. President komory královské Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, mincmistr Vilém z Vřesovic[2]) na Smečensku pan Jaroslav Bořita z Martinic, na Litomyšlsku paní Polyxena z Lobkovic a j.

V městech král. dotíráno zvláště tuze na nekatolíky, když návodem nejvyššího kancléře Zdeňka Popela z Lobkovic vydán rozkaz královský, aby podkomoří a hofrychtéř nepovolávali nikde do měst na úřady konšelské a starší „osob sektářských ani jiných“, poněvadž lid jde po jich příkladu, oni osazují fary, školy a určují kněžím, co mají kázati (282). Podkomoří král. Purkhart Točník z Křimic a hofrychtéř Mates Prekl z Proksdorfu byli ochotnými nástroji vůle vyšší. Kde neměli po ruce katolíků nebo vlažných pod obojích, sázeli do rad městských lidi cizí často pověsti nechvalné, kteří své nedostatky mravní a

[1]) S jakým odporem kněží katoličtí přijímáni byli od lidu jinověrného, patrno ze stesku kněze Jiřího Cedrycha ve Vysokém r. 1613. „Bůh mne uchovej arcibiskupských kollatur, já o ně nestojím; než líto je mi posluchačů mých, že jim taký kněz, s kterým se u víře nesrovnávají, na hrdlo dosazen býti má“ (str. 253).

[2]) Mimo jiné pan mincmistr Vřesovec chtěl r. 1613 na Kutné Hoře zastaviti slavnost, kterou horníci konávali rok co rok na památku husitů, které předkové jejich r. 1419 vmetali do šachet. Ale vida jitření a pohnutí, upustil od svého pokusu (str. 260).

lakotnou zištnost ve správě obecní nahrazovali horlivostí v pronásledování nekatolíků. Příkladem budiž katolický primas v Ústí nad Labem Schösser, který, byv v mládí vychován u Slavaty, v úřadě choval se jako výbojný katolík, ač mravně byl dosti sešlý; vinen byl i z cizoložství (str. 272). Podkomoří dbal pečlivě, aby měšťané podle rozkazů konsistorních a královských konali výroční procesí, zvlášť o svátku božího těla, z čeho vznikaly různé odpory a zmatky. Na Starém městě a v Menším městě pražském rady městské tak byly vybrány, že podkomoří v instrukcích svých nařizoval jim, aby přijímali mezi měšťany i do cechů bez zbraňování, kterýkoli „katolický pod jednou" by toho žádal (str. 233). Když r. 1617 na sněmě jednáno o přijetí Ferdinanda Štyrského za krále Českého a písař novoměstský mistr Valentin Kochan z Prachové a primas Žatecký Hošťálek navrhli jménem stavu městského, aby král prve schválil majestát cís. Rudolfa, oba hned zbaveni byli od podkomořího úřadů svých a na jich místa dosazeni katolíci bez vůle obcí (str. 271).

Při prudkosti, jakou náčelníci nesmiřitelné a útočné strany katolické hnali spor k násilnému rozřešení, není divu, že rozhodnutí místodržících ve sporu o protestantské kostely v Hrobech a Broumově dopadlo ve prospěch jich vrchností duchovních, arcibiskupa Lohelia a opata Selendra. Užito vhodně mezery, jež neopatrností stavů [1]) zůstavena v Majestátě cís. Rudolfa II., kde nebyly zvláště vytčeny statky duchovní, ale rozuměly se samy sebou jakožto zboží královské církvi ke správě a užívání udělené, na kterém protestanté směli sobě stavěti kostely a školy. Prof. Winter právem vytýká: „Kdyby bylo šlo katolickým vůdcům o klid v zemi, byli by povolili protestantům, kteří si zajisté vykládali Majestát věrně tak, jak ho původně mínili; ale tehda šlo o boj, jen o boj" (str. 259).

Náčelníci nesmiřitelné a útočné strany katolické nelekali se uspíšiti rozhodnutí dávného zápasu dříve, než straně protestantské podařilo se sesíliti se a zorganisovati se na základě Majestátu a

---

[1]) „Že evangeličtí stavové věrně Majestát vykládali, největší jejich protivník (Slavata) ne bez posměchu uznává, řka: Dává se tomu místo, že ti páni, kteří ten Majestát spisovali, tak jsou mínili, že pod titulem panství J. M. C. statkové duchovní se rozumějí, ale nebyvše to výslovně doloženo, velice se v tom zmýlili" (str. 259). Vhodná je připomínka na téže stránce v pozn. 3., že v „Konjunkci" stavů českých se Slezany r. 1609 výslovně je řečeno o svobodě poddaných na statcích světských i duchovních.

porovnání. Zvlášť od chvíle, kdy za krále českého přijat Ferdinand II., který proslavil se již násilnou reformací zemí štyrských,[1]) útoky dály se vždy prudší proti straně konfessionistů a Bratří, až jimi přivolána bouře r. 1618.

Významná slova Tomkova o krvavé bouři měst Pražských r. 1483 platí plnou měrou i o odboji stavovském. „Vzbouření násilné samo o sobě nikdy se nedá schvalovati, ale o vině těch, proti kterým se strhlo, dopustěno je spravedlivě souditi.“

Třetí reakce katolická skončila vítězstvím myšlenky římské. Národ český, z něhož vyšla reformace evropská, mečem vítěze bělohorského připraven opět v poslušenství stolice římské prostředky, jež v zápětí měly téměř dokonalou záhubu jeho.

Při povaze zápasu, jaký strana katolická podnikala o obnovení državy své v Čechách, je přirozeno, že v řadách vyššího duchovenstva domácího nenalezneme než horlivé plnitele rozkazů stolice papežské v úsilí o obnovení neobmezeného panství jejího v Čechách.

Prof. Winter s dojemnou pílí shledal a chválou velikou zahrnul preláty, kteří jevili ochotu a náklonnost k mírnému spolužití se stranou pod obojí. Ovšem počtem není jich mnoho a poznáme, že i zásluhy jejich v této stránce jsou ceny problematické.

(Pokračování.) *J. V. Řehnický.*

---

[1]) Opozděný a nesprávný důvod, pro který Ferdinand II. byl ssazen od stavů českých, neboť se ho „báli z příčin náboženství svého, přicházelitě do Prahy z jeho vlastních zemí lidé pro víru vyhnaní a to lekalo“. Protireformace v zemích štyrských spojená se záhubou reformací založeného písemnictví slovinského, provedena byla již v l. 1599—1601.

Církev a stát.

IV.

Vinet se horlivě zastává svobody svědomí a svobody všech náboženských vyznání; varuje velice, aby přátelé jeho, kteří pro osvobození církve ze státního jha trpěli, nedali se svésti panovačným duchem a nečinili snad právě to, nabudou-li většiny a moci, co tak právem na dosavadních panujících církvích neschvalují. Ale Vinet není proto chladným ke všem náboženským vyznáním, ani snad nedává přednost jednomu před druhými pouze z rozumových důvodů nebo následkem historického bádaní. Byl dokonce orthodoxním evangelíkem, ano viděli jsme ho mezi posmívanými a tupenými „momiery", pietisty. U nás rozumí se liberálností obyčejně jistá dávka lhostejnosti ke všemu náboženství; nanejvýše si takový „svobodomyslník" pochválí evangelickou církev, že přeje pokroku, svobodě věd, že zrušila celibát a pod. — ale sám koná všecko, cokoli katolická církev rozkazuje. Správně vystihl Emil de Laveley takové liberální smýšlení, které žije v tomto klamu: monarchie potřebuje náboženství, je dobré pro lid, aby byl na úzdě držán — ale až nastanou doby pravé svobody, pak už toho nebude třeba; osvícenost, vzdělanost, pokrok nahradí všecko náboženství. Dnes je třeba ještě s kněžstvem a lidem nábožensky cítícím počítat, ale nastanou doby, kdy ani toho nebude třeba. Vidíme, jaké věci zdědila i sociální demokracie od starých liberálů, a zdá se nám, že počíná pociťovat následky své kardinální chyby — náboženství buď umlčet, nebo jako s přežilou, kněžskou, „nevědeckou" institucí zacházet. Tedy: Laveley ve své „Vládě v demokracii" (knihovna Rozhledů XIX) sv. II. 265—266 má tyto věty: „Cit náboženský jest potřebnější v republice než v monarchii." Na našem kontinentě jsou republikáni nepřáteli každého citu náboženského. De Tracy shrnul

úplně jejich mínění o té věci řka: „Čím menší sílu mají ideje náboženské ve státě, tím ctnostnější, šťastnější, svobodnější a pokojnější jest národ.“ Fakta však dokazují, že jest to zřejmý a nebezpečný omyl. Síla Spojených Států pochází z hlubokého náboženského ducha puritánů. Tento duch předcházel vznik velké republiky a podporoval ji v jejím dnešním rozvoji. Víra gueuzů stala se základem slavné republiky Spojených Nizozemí. Švýcarsko jest jedním z evropských států, kde cit náboženský jest nejrozšířenější, nejsilnější a nejosvícenější. — Tvrdí se, že morálka jest nezávislá na náboženství; ale v praxi aspoň jsou neodlučitelny, neboť lid přijímá ideje mravnostní pouze od duchovních. Vyžeňte je, a kdo bude pak po vsích učiti povinnostem s takovou autoritou, která by dodala slovům nějaké účinnosti? Bez mravnosti není svobody a bez náboženství není mravnosti; to dokazuje historie. Církev římská vyřkla klatbu na moderní svobody orgánem své neomylné hlavy a národové, kteří chtí podržeti svobodné instituce, jsou vedeni proti své vůli k boji s církví: to je pro národy katolické příčinou nepořádku a slabosti, jejíž neblahé důsledky nelze ještě ani úplně tušiti.“ Podobně vykládá Vinet, že dokonce náboženské učení má větší práva než učení jiných věd, a že tento poměr nikdy nemůže přestat. Svědomí nikdy nemůže být nahraženo rozumem. Rozum sám není náboženským citem, my se od rozumu neučíme tomu, čemu nás učí svědomí; svědomí je onen tajemný hlas, který odsuzuje i to, k čemu jsme se sami rozumovými důvody dali přemluvit. — Ale naopak: svědomí nám nezjeví ty věci, které rozum odhalí. Nic není smutnějšího na světě než rozum bez svědomí anebo svědomí bez rozumu; v prvém případě se svět stane kořistí zločinného chytráctví a obratnosti v různé formě macchiavelismu, pokrytství a podvodu; v druhém případě stane se obětí náboženského nebo politického fanatismu, nebo propadne bludům pověry. Rozum, který zamítá mezí svědomí, a svědomí, které nechce slyšet rad rozumu, nejsou svých jmen hodny. Harmonický vývoj obou mocností může povznést lidstvo na výši jeho relativní dokonalosti; obě mají své obory: pokrok rozumu je nemožný bez studia, a svědomí se neudrží bez náboženství. Přinuťte člověka, aby se zřekl svého kultu, jenž není ničím jiným, než pravidelným projevem náboženského přesvědčení: vy jste snížili práva rozumové bytosti a urazili jste to, co člověk má nejvzácnějšího, jeho svě-

domí; pravím úmyslně: to nejvzácnější, neboť v čem jiném spočívá jeho důstojenství než v tom, že je morální bytostí? Všickni jsme jednomyslni v tom, že člověk byť chudý poznáním, ale svědomitý, může mít před Bohem nějakou cenu; ale žádný z nás si nemyslí, že svatý a spravedlivý Bůh dá svůj souhlas tomu, kdo v převrácené mysli své proměnil nebeské dary v jed. — Jestliže tedy jakýmkoli způsobem někdo jest nucen k změně svého „kultu" — svého způsobu Boha ctít a jemu svou úctu zjevně prokazovat, pak takový člověk jest oloupen o nejlepší statek; byla mu vzata duše. [Jeden lékař při Vídeňském dvoře, jménem Brambilla, se tak přičinil, že jeho zamilovaný systém nejvyšším nařízením ve všech špitálech hlavního města byl zaveden a všecky ostatní systémy byly vyloučeny; nic nebyly platny námitky druhých lékařův; tu jeden napsal nad branou špitálu následující výrok z evangelické historie: „My máme zákon a podle toho zákona musí umřít." Užití není obtížné; nařídit nějaké náboženství!].

Je to zvláštní, že právě křesťanství stalo se podnětem k mnohým krvavým sporům; což v některém jeho článku jest důvod tohoto hrozného poblouzení? Křesťanství nekáže hádky a krev, vždyť jednou z jeho zásad jest: „Království mé není z tohoto světa"; ale právě zde platí zase jiné slovo, pozoruhodné a hluboké: „nepřišelť jsem, abych pokoj uvedl, ale meč." Při tom Kristus měl na paměti dvé: velikou moc, jakou náboženství má nad dušemi lidskými a pak nedokonalost lidských povah a zařízení. Křesťanství jest náboženstvím svědomí, náboženství nekonečně vážné; věrouka jest tu, co nejúžeji spojena s mravoukou; zjevené pravdy neposvěcují jenom mravouku, nýbrž úplně ji obsahují; není zde mnoho slov o našich povinnostech, nýbrž ukazuje se nám v makavých událostech milosrdenství a svatost našeho Boha; duchu našemu není uložena abstraktní víra. V tomto náboženství jest potom veliký závazek víru šířit (v tom nejlepším smyslu slova): dobrými skutky svítit a vydávat svědectví pravdě. Proto musíme prohlásit naše náboženství za vážné, praktické a které má vřelou snahu se rozšiřovat. Tyto známky nenalézají se v žádném jiném tak sloučeny a tím si také můžeme vysvětlit, proč křesťanství má takovou moc nad dušemi. Vezměme však v úvahu nedostatky lidské přirozenosti, snadnost s jakou člověk všecko přehání, silnou náklonnost překročit hranice pravdy a dobra, a hřešit i v dobrém, a na konec

všecko zase svou dobrou vůlí omlouvat; pak přijdeme k závěru, že jakmile náboženská horlivost se spojí s fysickou silou, z toho pramene, z něhož měl prýštit život, pořádek a mírnost mravů, násilně vyrazí nepřirozené vášně, občanské spory a všeliké neštěstí.

V žádném náboženství, a tím méně v křesťanském, nelze zabrániti odchylkám v názorech a citech; máť lidská chápavost své meze, jsou rozmanité povahy a rozmanitá místa, často malicherné nazírání na některé slovo Písma sv., a konečně požadavky svědomí, které v křesťanském náboženství je citlivější než kde jinde. V církvi nebudou nikdy scházet různá mínění; už Mistr to předpověděl. Něčemu však lze přece předejít: aby odchylky se nezvrhly v hádky, porady ve války; nechť se užívá jen meče slova, moci rozumu. Přední zápasníci obou stran nesmějí od společnosti čekat nic jiného než úctu, kterou rádi vzdáme upřímným, a nesmějí se ničeho bát než opovržení, jestliže ve své věci jsou nepoctiví; zůstane-li veřejná moc neutrální, pak jsou občanské nepokoje nemožny. (Ale jak je to možno tam, kde se dá některému náboženství jako státnímu přednost, tak že zastánci jeho mohou něco čekat, a odpůrci musí se obávat — aspoň nelibosti státních úřadů?) Boj musí být velikomyslný a bez falše. Jaké však přesvědčení bude zplozeno z výměny ideí, kde pravda se určuje počtem nebo mečem?

V prvních třech stoletích křesťanské církve máme náboženskou společnost, kterou nedrží žádná lidská moc, a která jen duchovně jest spravována. Pronásledování přicházela zvenčí a obkličovala ji ustavičně; uvnitř církve nebylo tělesného ramene, žádný znatelně zevní vliv, aby snad pravda se udržela; apoštolé mají jedinou zbraň: slovo [jediná výjimka je trest Ananiáše a Zafiry — ale ani tímto případem se nedá ospravedlňovat vměšování se veřejných úřadů do věcí svědomí); žadná jiná změna není požadována než změna srdce; náboženská svoboda byla neporušená. Tato svoboda nejen existovala — a jinak ani nemohlo být, poněvadž církev neměla žádné politické moci — nýbrž byla zásadně uznána. Později bylo jinak, když v církvi přestala vláda demokratická. Až dosud služebníci církve byli dosazováni souhlasem celé církve, nyní obdrželi své úřady od vyšších duchovních a základ k hierarchii byl položen. Občanská moc od toho okamžiku, kdy pro svá dobrodiní dosáhla práva vmísit se do náboženských záležitostí, musila nalézt přátely a nástroje mezi

těmito ostatně zbožnými lidmi, jejich srdce však neodolala panovačnosti. Tato změna zřízení měla za následek podrobení svědomí. Konstatinovo prohlášení křesťanství státním náboženstvím nebylo triumfem kříže, byl to první skutek náboženského despotismu a signál ke všem násilnostem, kterých se později lidé dopouštěli pod jménem božské pravdy. Svým činem Konstantin prohlásil, že politická moc má nadpřirozené, božské právo pronášet úsudek o pravdě učení. Náboženský despotismus byl dílem politického. Již byl otráven pramen, který vyšel z nebes k spáse světa. Začalo pronásledování, násilnosti, tříštění; jako za našich dnův většina válek jsou války obchodní, byla dříve celá řada válek náboženských; krvavá scéna byla otevřena vzájemným pronásledováním Ariánů a orthodoxů; ó bychom mohli podat zprávu, že už řada krvavých scén je uzavřena; nejsou-li dnes krvavé dny, přece nadvláda některého náboženství plodí dost bolestí.

Chci ukázat, že potlačení nebo omezení svobody svědomí a kultu mělo smutné následky náboženské, morální i politické. 1. Nejde o formu a stupeň pronásledování; jsouť zkázonosné i všeliké prostředky, které si chytrá politika proti svědomí dovoluje; vždyť církev kvetla jsouc zalévána krví. Ale pronásledování vzalo na sebe předivnou podobu: lidu byly odňaty dokumenty, které obsahují pravdu! Co se stalo z křesťanství v nejkrásnějších krajinách země? čisté pojmy evanjelia ztratily se lidu i kněžstvu a náboženství na konec pokládáno za obchod mezi Bohem a člověkem. Náboženství jest zkaženo. Ale následky jsou ještě jiné: potlačení jsou hnáni k fanatické podrážděnosti; strannický duch nastoupí místo ducha náboženstvi; učení se předkládá jen s polemického stanoviska, pobožnost už často záleží v tom, že se zastává nějaký systém a nejde o prohloubení citů. Pohleďte na reformované po zrušení ediktu Nanteského; v jejich kázaních vidíme vliv útisku: polemisují. Tak se stalo, že mnozí mají pak jen negativní víru t. j. odmítají články rivalisující církve. 2. jaký je morální vliv státu, poznáme též; členův panující církve zmocní se urážlivá pýcha, oni jsou zákony přesvědčováni, že jen u nich je pravda, a mimo ně všecko blud a kacířství; tato pýcha, narazí-li na odpor, změní se v zuřivost a vede k porušení nejsvětějších práv (odtud to ponižující jméno „sekta“, „sektář“, „odpadlík“, i u nás rozšířený, kterým i t. zv. křesťanské časopisy označují lidi, aby daly na jevo své pohrdání a ony „bezbož-

níky“ — často v pravdě bohabojné lidi — nemožnými mezi ostatními učinily). 3. Intelektuelní následky. Svobodný rozvoj lidského rozumu jest velmi úzce spojen s vývojem náboženských přesvědčení. Podívejte se na nejkrásnější země evropské, a budete utvrzeni v pravdě. Básníky sice měli, i jiné znamenité lidi, ale všecko to je plodem obraznosti, která celým okolím, polohou země jest podporována; marně však hledáte silné, rozvážné, trpělivé, ostrovtipné, pozorné hlavy, při nichž není oheň nikdy bez světla a jejichž obrazotvornost jest obohacena ovocem vážného studia a trvalého přemýšlení; průmysl, toto šťastné užití rozumových sil svobody, jest u těchto národův odsouzena k věčnému dětství; tam umějí jen napodobovat nebo si vypůjčovat. 4. Tím jsme se již dotkli politických následkův; vzpomeňte noci Bartolomějské, Španělska, Irska, Čech a musíte být usvědčeni, jak velice záleží na tom, aby každé náboženské vyznání bylo svobodné a stát v zájmu svém nestavěl se na stranu toho neb onoho. Positivním příkladem rozkvětu za vlády úplné svobody všech vyznání jsou Spojené Státy Severoamerické; tato svoboda nemá pramen svůj ve lhostejnosti amerických obyvatelův k všelikému náboženství, nýbrž spíše v jejich pravé horlivosti a vnitřním pochopení obsahu evangelia. Až dotud Vinet.

Podobným odkazem na Spojené Státy začíná Laveley třetí knihu své „Vlády v demokracii“ I. 133—161 nadepsanou „Církev a stát“; nejprve jedná o „Odloučení církve od státu“ a praví hned na počátku: „Není choulostivější záhady v oboru politickém a zároveň důležitější, nežli problém vzájemných vztahů mezi státem a církví, a není též záhady, jež by se nám vnucovala naléhavějším způsobem. Všude pod různými hledisky je v tuto chvíli předmětem vášnivých debat v knihách, v periodických publikacích a ve voličských programech: v Italii je to otázka povolení náhrad papeži; ve Francii otázka odloučení církve od státu; v Německu otevřený boj pod jménem Kulturkampf; v Belgii spory při každé příležitosti a zvláště co se týče školství; v Anglii potlačování ustálené církve; v katolické Americe, Brasilii, Mexiku, v středoamerických republikách neustálé hádky a boje s nejneočekávanějšími a často nejprudšími obraty, ba i časté srážky v příčině škol jsou i ve Spojených Státech, kde se zdálo, že ústava přinesla definitivní rozřešení. — Tento problém jednak má své v kořeny předních zásadách filosofie a vědy, jednak dotýká se svými praktickými důsledky nejmenších podrobností

státní správy. Má úzké vztahy se všemi společenskými vědami, metafysikou, ethikou, právem, politikou, národním hospodářstvím a správním právem. Ten, kdo se pokouší pojednávati o něm důkladně, musí býti zároveň filosofem, právníkem, národním hospodářem, znalcem církevního práva a zvláště státníkem.“ Laveley uvádí v poznámce Marca Minghetti, spisovatele knihy „Stát a církev“, dle jeho náhledu nejlepší, jež byla uveřejněna o tomto předmětu. Přeložena do frančtiny od p. Ludvíka Borgueta 1882. Při té příležitosti upozorňuji na tři jiné knihy. o jichž spisovatelích aspoň bude řeč: Kardinál Hergenröther: Katholische Kirche und christlicher Staat; Friedberg: Grenzen zwischen Kirche und Staat, Tübingen 1872; a zvláště starší spis: F. J. Stahl: Die Kirchenverbesserung nach Lehre und Recht der Protestanten, Erlangen 1840. Myslíme, že jak kardinál H., tak Friedberg a Stahl byli muži širokého rozhledu, kardinál ovšem již napřed svázán principem své církve, že tato musí panovat nad státem.

Laveley pokračuje se zvláštním vztahem ke katolicismu: „Řešení problému (poměru církve k státu) činí tak obtížným, zvláště v zemích katolických, ta okolnost, že třeba jest bráti ohled k právům jednotlivcův a svobodám nové doby, a při tom neopomíjeti práv státu a záruk jeho neodvislosti. V té příčině mohou zákony platné ve Spojených Státech, v Australii a Irsku sloužiti za návod a vzor.“

Již jsme vyložili, co vlastně slovem „církev“ se myslí u katolíků, pak i v řecké, ano i v reformované anglikánské církvi: sbor učících, v katolicismu hlavně sbor biskupův; představují jistou „moc“. „V sektách odštěpených od protestantství, jmenovitě u kvakerů, unitářů, mennonitů, netvrdí o sobě vykonavatelé bohoslužby, že by jim byla udělena nějaká nadpřirozená moc, ba ani nějaká zvláštní výsada. Liší se od laiků toliko zvláštním vzděláním; jsou opravdu podle výroku, jejž revoluce francouzská převzala od Mirabeaua, „důstojníky mravnosti“. Netvoří tudíž nějakou „církev“. V těchto skupinách církev není, jako za dob původního křesťanství, jehož zřízení a zásady byly přejaty, ničím jiným, nežli sdružením věřících, jež sjednocuje stejná víra, ἐκκλησία. Zde se nemůže zroditi spor se státem. Také nikdy nepovstal ve státech nové Anglie, založených od puritánů, až do té chvíle, kdy se stali katolíci dosti četnými, aby se mohli dovolávati práv své církve. Právě ve státech katolických a s duchovenstvem katolickým povstal tento spor v celé své povážlivosti

poněvadž církev katolická o sobě tvrdí, že tvoří „moc“, kteréž podle dogmatu musí býti stát poslušen.“

V dalším výkladu shledáte u Laveleye podobné nazírání jako u Vineta; všickni musí formulovat principielní otázku v tom smyslu: co jest církev? Jakmile si zodpovíte otázku tuto, dojdete k jiné: co jest víra? a shledáte, že jsou dva světy názorů vedle sebe, pro něž není žádného spojení možného; jestli je víra něco osobního a vy důsledně se na toto stanovisko postavíte, pak stojíte na straně zastánců svobodné církve ve státu jakkoli konstituovaném; jestli vám stačí „víra“ jako něco naučeného, zděděného, na psaných konfessích závislého, a ne na osobním poměru k Bohu; jestli se více díváte na ovládání mass než na práva a povinnosti individua, pak stojíte ve velikém zástupu těch, kteří se rozhorlují pro spojení, co nejužší, církve se státem. Jde o to, jak „státní“ církev v moderním státu musí pochodit.

(Dokončení.)

ROZHLEDY

POLITICKÉ. Uzavření říšské rady po zmařeném vyjednávání s německou obstrukcí; zbytečný to prostředek k uvolnění vlády za platnosti čl. 14, zrušená immunita poslanecká — Bezstarostnost ministerského předsedy o další osudy zkažená od uherské vlády domáhající se ústavního vyřízení vyrovnávacích předloh; vyhrožování samostatným uherským celním územím; škody z toho pro veškeru monarchii — Namáhání cislajtanské vlády o provisorium vyrovnací odmítané Banffým Návrhy uherské na státní převrat v Cislajtanii; obeslání říšské rady nepřímou volbou ze zemských sněmů; autonomická hesla zdánlivě jen splněna nepřímými volbami ze sněmu, nespravedlivé volební řády sněmovní; mladočeský autonomistický ideal; maďarský zájem v tom — Ohrožené společenství monarchie zrovna v jubilejním roku; společné záležitosti zahraničné těžko možné za celní rozluky; personální unie v dohledu; výstražný příklad skandinavský — Prostředkování říšských ministrů mezi oběma vládami; odročení jednání na příští měsíc; uherská krise končila by krisí cislajtanské vlády; náklonnost Thunova ke smlouvání s Němci a vratké postavení mladočechů ve vládní straně — Pletení obecenstva českými denníky; nemužná kolisavost veřejného mínění, hovění zpátečnickým zámyslům na obmezení skrovných práv ústavních; odvislost osudů národů od přízně vládní, toť moudrost mladočeské politiky; odpor Hlasu Národa proti státoprávním theoriím jiných českých listů — Možný odpor opposiční na radě od sněmů zvolené; konfusní theorie Národních Listů o federalismu — Zamlklost poslanců vůči všem zmatkům a znepokojujícím událostem; jejich neschopnost vésti lid; žádoucí styk poslanců s lidem, ale marné volání po něm — Korrespondenční česká kancelář pro cizinu a mladočeská strana — Bismarck — Zolův výlet za hranice — Vojenský soud v Miláně řeší sociální otázku — Návštěva v Petrohradě — Konečně mír.

Hr. Thun po zmařeném vyjednávání s německými stranami, které příkře zamítly jeho návrh jazykového zákona, nebral si nový tento nezdar smiřovací politiky příliš žalostně k srdci a odhodlal se pouze k tomu, že říšskou radu, která byla dosud jen odročena, úplně uzavřel. Tím je odčiněno najednou vše, o čemkoli se na jaře ve vídeňské poslanecké sněmovně jednalo. Zmizelo presidium sněmovny, zmizely všechny výbory, kvotové deputace, vše, všecinko a uzná-li se zase svolati znovu vídeňský parlament v nynějším složení jeho, musí se vše začíti od nejprvnějších počátků. Toto opatření učiněno prý proto, aby vláda měla větší volnost jednání. O tu větší volnost jednání se prozatím již postaral čl. 14., kterým se může tak dobře pracovati při pouhém odročení jako při uzavření říšské rady. Jediný rozdíl je v tom, že za uzavřeného parlamentu poslanci nepožívají immunity a že tedy nepohodlný zástupce lidu může býti zrovna tak trestně stíhán, jako každý jiný smrtelník. Zdali v té příčině chtěla míti vláda větší volnost jednání, nevíme, ale dosud se jí ani k takovému volnému jednání nenaskytla příležitost.

Co bude dále, o to by se již pan ministerský předseda nestaral; jeho úkolem bylo míti povolený rozpočet, klidně co možná skoncovati jubilejní rok i s jeho slavnostmi a skoncovati rakousko-uherské vyrovnání. To také v říšské radě svého času slavnostně prohlásil za výhradní vládní program. O rozpočet se mu již postaral prozřetelný čl. 14. ústavy,

jubileum dalo by se také odbyti zcela klidně, kdyby nebylo rakousko-uherského vyrovnání a kdyby Maďaři nežádali stále hlučněji rozhodnutí ústavního o něm. Za ústavní rozhodnutí neuznávají však ani uherská vláda ani uherský sněm vskutku absolustické upravení podle čl. 14. Je to srozumitelné ovšem každému, jenom hr. Thun by rád, aby i tuto obtíž mohl mocí pohodlného čl. 14. obeplouti. Za to by ovšem povolili Uhrům, co by jen chtěli. Ale Maďaři drží se litery zákona i chtí, aby v Cislajtanii sjednaly se nějakým způsobem zase spořádané ústavní poměry, jinak že nemohou s námi vejíti v žádnou celní a obchodní smlouvu i že by byli pak nuceni proti absolusticky řízené polovině naší říše zříditi celní hranice, pak že by s námi mohli pouze uzavříti obchodní smlouvu zrovna jako s každým jiným cizozemským státem! Takové rozřešení ale dvůr rozhodně zamítá i také by sotva bylo na prospěch národům v dosavadním celním svazku spojeným. Každá úmluva na trochu slušných a spravedlivých základech založená hověla by jistě potřebám obou polovicí říše nepoměrně lépe nežli náhlý a do jisté míry jaksi násilný přechod do celní odloučenosti. Náš průmysl a uherské zemědělství by tak svým dosti ještě nepřipraveným rozloučením utrpěly tak kruté rány, že odražení jich by se nepochybně velmi zle a povážlivě dařilo. —

Cislajtanská vláda by ovšem z těchto nesnází hledala pro tento rok aspoň jakési uklouznutí, ráda by prodloužila provisorium na základě nynějšího stavu a to po případě až do r. 1903, kterou dobou pozbudou platnosti obchodní smlouvy se všemi cizozemskými státy. Naše polovice říše by tím sice byla na dále nucena přispívati na společná vydání stejnou příliš vysokou kvotou jako dosud, ale to by vládě nevadilo, kdyby jen nad ní stále nevisel hrozivý Damoklův meč nevyřízeného rakousko-uherského vyrovnání, které nelze nikterak ve vídeňském parlamentě ani do výboru po prvním čtení dostati, neřkuli je ústavně projednati. K provisoriu by ovšem již postačil čl. 14., protože toho s ním již letos zkušeno.

Než uherský ministerský předseda Banffý nešťastnou náhodou loni v uherském sněmu řekl, že další provisorium nežli jednoroční nemůže se od uherského sněmu žádati a že během roku bude nutné vyjednati rakousko-uherské vyrovnání ústavním způsobem v obou polovinách anebo že Uhry si upraví své záležitosti obchodní, celní i daňové úplně samostatně, třebas i s celní hranicí proti Cislajtanii a se samostatnou cedulovou bankou uherskou. Tento výrok ministrův v uherském sněmě si politické strany tamější velmi dobře zapamatovaly a ten je také mocnou překážkou, že nemůže býti uzavřeno žádné, jakkoli krátké, další provisorium. Maďaři houževnatě trvají na tom, aby se všechny předlohy do konce roku projednaly parlamentárně i v říšské radě vídeňské, sice že použijí svého práva upraviti si vše samostatně úplně neodvisle od Cislajtanie.

Ovšem Banffý ví zrovna tak dobře jako hr. Thun, že to s nynější říšskou radou v udaném čase provésti nelze, ale to mu nikterak nepřekáží. Když to nejde s touto říšskou radou, jak je nyní složena, zkuste to s říšskou radou, která by se podle jinakých zásad sešla nežli dosavadní. Ať se svolají směmy a ty ať obešlou říšskou radu povolnější k pro-

posicím vládním. Čl. 14. má tuto novou či vlastně staronovou před 25 lety bývalou ústavu vyvolati a vládě cislajtanské z nynější bídy vypomoci.

Rozumí se, že na tuto maďarskou vějičku se chytá kde který cislajtanský autonomistický hejl. Vrátiti dávné právo sněmům, aby opět mohly obesílati říšskou radu, toť najednou ideálem mladočeské strany. Nynější zemské sněmy, které jsou od Schmerlinga volebním řádem nejvýše nespravedlivým tak mistrně složeny, že dosud po většině mají německá složení (s německými většinami jsou sněmy: moravský, slezský, dolno- a hornorakouský, solnohradský, štyrský, korutanský, tirolský a vorarlberský, a k tomu tři ještě s většinou italskou: gorický, terstský a istrijský a jeden všelijak pestře složený: bukovinský, tak že zbývají sněm český, v němž rozhodují velkostatkáři, stanczykovský haličský a pouze dva opravdu slovanské: krajinský a dalmatský), ty najednou mají nám pomoci z nynějších nesnází i mají nás přivésti o krok blíže k našim státoprávním ideálům! Jak by ta říšská rada z těchto sněmů obeslaná vypadala i jak by se tam daly znamenitě hájiti naše čistě české prospěchy! Ovšem Maďarům by takové čiře zpátečnické zastoupení u nás bylo dosti vhod, neboť by ještě nejspíše vláda v něm našla většinu ochotnou k povòlení všech těch presentů, které již dříve uchystaly Uhrům naše prozřetelné vlády. Ve sněmích rozhoduje po většině kurie velkostatkářská, která dovede nejtěžší zákonodárné práce ve čtvrt hodinách odbyti, jak to nejlépe viděti z příkladu panské sněmovny.

Krásné věru letos se připravují jubilejní slavnosti. Monarchie otřásá se ve svých základech. Když Uhři dostanou svou samostatnost obchodní a celní, patrně i další pojítka společná jsou ve velmi vážném nebezpečí. Představme si obě polovice říše se svými vlastními cly i se samostatnými obchodními smlouvami vůči cizině. Co si má při tom počíti společný ministr zahraničních záležitostí? Když na př. obchodní prospěchy uherské a rakouské v cizině se navzájem střetnou, pro kterou polovici bude tu ministr pak jednati? Patrně by další důsledek samostatnosti celní a obchodní byl, aby každá polovice měla také svého vlastního zahraničního ministra. Co by však znamenala vůči tomu společná armáda? Ani tu by na delší doby nebylo lze držeti. Všecko to by důsledně vedlo k úplnému osamotnění obou polovic a čistě personální unii. Jak taková personální unie pěkně vypadati může, toho příklad nejlepší vidíme na Švédsku a Ncrvéžsku, kde oba státy na vzájem co nejusilovněji zbrojí, hotovy do sebe se každé chvíle vpeřiti.

Není tedy divu, že společné říšské ministerstvo je velmi živě v nynějších kritických dobách na osudu rakouskouherského vyrovnání súčastněno i že se ministři společní namáhají, seč jsou síly jejich, aby rozluka úplná a nepokrytá nemusila hned ještě nastati. Hr. Goluchowski i řišský finanční ministr Kallay vyjednávali mezi oběma vládami, ale zdá se, že dosud bez patrného výsledku. Aspoň poslední schůzka rakouských a uherských ministrů ve Vídni nevedla k žádnému uspokojivému dohodnutí a celé vyjednávání odročeno na krátkou dobu příští. Ale proslýchalo se již znovu, že uherský ministerský předseda Banffý míní vůči nemožnosti shody odstoupiti. Víme však, co by toto odstoupení

v Uhrách znamenalo, kdyby se i na pravdě zakládaly podobné pověsti: politikové uherští vesměs solidárně asi by se prohlásili, že Uhři nemohou nikterak v takovéto situaci povoliti, toho že jim nedovolují svaté zájmy jich vlasti a poněvadž nenajde se v Uhrách žádné ministerstvo povolnější, vrátila by se krise z Budapešti do Vídně a mělo by to za následek nejspíše, ne-li pád, tedy úplné aspoň přetvoření ministerstva Thunova. Poněvadž v nejtužší opposici stojící Němci mají dosud mohutný vliv jak v úřednictvu, tak při dvoře, tak i za hranicemi, může přetvoření ministerstva dopadnouti na ten způsob, že by tam nemohl nikterak obstáti ani strpěn býti finanční ministr Kaizl. Toho jsou si mladočeši také vědomi a proto ty časté opposiční články Národních Listů, které se velmi krásně vyjímají podle úplně vládních. Naše čtenářstvo je ovšem k tomu všemu buď slepé, nebo, co horšího je, úplně znavené a lhostejné i nejspíše je mu to jedno, jak celá věc dopadne. Že hr. Thun není úplně mladočeským, jak by se z některé strany rádo namluvilo, toho dokladem je setrvání Bärenreitherovo ve vládě, jakož i to, že stále ještě chce s Němci vyjednávati a že prostřednictvím finančního ministra žádal od mladočechů nové ústupky.

Odporné je, jak si nečestně při všem tom vede naše národní denní žurnalistika. Její články úvodní i ostatní zprávy politické jsou jen na úplné zmámení a popletení čtoucího obecenstva. Všude plno rozporů, hned nejlehkovčrnější optimismus, hned zase pravý opak a malomyslnost nanejvíš mírněná frasemi, že národ český se nebojí žádné persekuce a podobné neupřímné boucharonství. Vyhrožuje se hned mladočeskou obstrukcí, hned zase se až zbožně vzývá hr. Thun, aby jen ráčil buď absolutně vládnouti pomocí čl. 14. neb aby zrušil úplně nynější ústavu a zavedl novou jakkoli zpátečnickou a tak zlé Němce co nejhůře pokrotil. Ten hr. Thun, kterému mladočeši nedovedli přijíti na jméno, kterého z Prahy po velikém namáhání konečně dostali, ten nyní má býti jediným spasitelem českého národa, jejž jeho zvolení vůdcové zavedli do jakéhosi pustého bludiště! Dnes věšíme se na šosy ministrů a byrokratů tak, jakoby od nich byl pouze odvislý osud českého národa. Ovšem na vládní přízeň, na úsměvy kruhů rozhodujících naši poslanci ve Vídni všecko stavěli, nejvyšší vymoženosti jich byly v tajných úmluvách s vládou a postranní jejich úspěchy přivodily vládní nařízení pochybné ceny, nepromyšlené, nezaručené jinak nežli dočasnou přízní nahoře a odtud také ten strach, že zhroutí se vše žalostně, jakmile tato vysoká přízeň se rozplyne v nic! Proto také ta ochota ke každému státnímu převratu třeba úplně na slepo a do nejista i s tendencí reakcionářskou prováděnému. Ještě nejčestněji přiznal se ze všech českých listů Hlas Národa k tomu, že na základě čl. 14. není možné vůbec změniti základní zákony o složení říšské rady i že nelze pomocí článku toho nikterak ospravedlniti nepřímou volbu do říšské rady od zemských sněmů. Ovšem zcela důvodně podotýká pak, že ústava cislajtanská není tím nikterak obráněna proti změnám s vůlí panovníkovou od vlády dekretovaným, jelikož vůbec všecky dosavadní ústavy v naší polovici říše měly vlastně týž původ (v t. zv. oktrojování).

Proti obeslání říšské rady od sněmů nejsou Němci ovšem nikterak beze zbraní, neboť víme již, jak jsou sněmy zemské složeny a rovně tak

jako na dosavadní říšské radě, dala by se snad obstrukce prováděti také na radě od sněmů obeslané, ano snad i účinněji, jelikož by se mohlo také sáhnouti k velmi vydatné zbrani, passivní opposice. Proto strachy Němců ze změn ústavních nejsou tak příliš veliké. Naproti tomu Národní Listy přinesly velmi zmatený a konfusní článek, že prý ovšem nesmí se mysliti federalismem takové zastoupení, jaké bylo před r. 1873, nýbrž že nesmíme vůbec připustiti žádný ústřední parlament ve Vídni; federalismus úplný prý se musí provésti asi tak, jako dualismus s Uhrami. Jako prý delegace vyřizují společné záležitosti říše, tak prý by se mohly vyřizovati společné záležitosti království a zemí dosud v říšské radě zastoupených. — Poněvadž je tedy sedmnáctero zemských sněmů, musilo by patrně také podle toho býti sedmnáctero delegací pro vyřizování společných věcí. Jak by se těchto sedmnáctero sborů v těch věcech usnášelo, to konfusní redaktor při tom ovšem zapomněl vyložiti. Jak se pak může vážně vůbec o našich požadavcích mluviti, když takovýmto zmateným způsobem formulují?

A co k tomu všemu naši zvolení zástupcové říkají? Ti pěkně mlčí a přenechávají to novinářům, aby mátli co nejhůře lid, aby nebylo možno viděti do té hrozné spletenosti, z které nikdo nevidí zdárného východu bez pohrom. Kde poslanci sami veřejně mluví, nečiní to o nic lepším způsobem nežli novináři, několik bombastických frasí o nezadatelných právech našich, několik laciných vyhrůžek, kdyby práva ta nám chtěl někdo bráti a hodně mluvná resoluce na konec shromážděním odhlasovaná. Tak smutně vypadají ty málo četné schůze, v kterých se veřejně poslanci ještě opovažují vystoupiti, kde myslí totiž, že nenarazí ještě na žádný odpor a reptání se strany voličů. Většinou však buď žádných volebních schůzí ani nesvolávají, leda při zavřených dveřích, na které si pozvou samé „spolehlivé“ lidi. Takto v nejkritičtějších chvílích zůstává národ bez poučení, beze vší morální a intelllektuelní opory, protože zástupci jeho sami v sobě nijaké takové opory nalézti nemohou. Je to kletba ukvapených a nerozvážných voleb: na místa poslanců vyšinul se kde kdo, a také ten, který byl původně dosti schopný k tomu povolání, nebyl dostatečně kontrollován ani podporován, aby nemohl s cesty. Voliči s volbou svého poslance neučiní ještě úplně zadost své povinnosti; poslanec je člověk dostupný všelikým dojmům a vlivům i je proto nutný stálý styk poslanců se zastoupenými, aby vzájemná a upřímná výměna myšlének, poučování nelicoměrné s obou stran zaručily opravdové hájení skutečných zájmů národních. Ale od toho stavu jsme bohužel u nás příliš daleko, dále snad nežli v letech ještě nedávno minulých.

Nejhorší kritiku činnosti našeho zastupitelstva na říšské radě přinesl vídeňský dopisovatel „R.“ Národních Listů (dne 7. srpna), kde horlil pro zřízení korrespondenční kanceláře české, která by o věcech českých cizinu poučovala. Poukazuje právem k tomu, jak Čech v cizině je zostuzen a z té příčiny nenáviděn i jak nepříjemně se to dotýká těch Čechů, kteří po cizích zemích náhodou cestují; dovozuje z toho pak, jaká je přímo nezbytnost postarati se o lepší zprávy o našich věcech do ciziny. My zde svého času nesčíslněkráte až do omrzení vytýkali jsme poslancům mladočeským, že nevylíčili podle pravdy cizině o stavu českých menšin

v uzavřeném území, ačkoli to již přes tři léta stále slibují, ale všecko vyzývání s kterékoli strany bylo marné. Mladočeský klub zmohl se dosud jen na vydání 17 sešitů Eimových spisů a více nepodnikl ničeho ani pro poučení svých voličů, tím méně pro řádné informování ciziny. Ovšem by taková organisovaná korrespondenční kancelář vyžadovala jakéhosi peněžního nákladu a trochu píle se strany poslanců. A toho přece nelze od našeho politického zastoupení žádati! *P.*

V Praze, 8. srpna 1898.

Smrt Bismarckova zatlačila vše ostatní do pozadí. Ačkoliv od let trávil v nucené nečinnosti a pro přítomnost měl již jen význam historický, dovedl odchod jeho přece jen mocně otřásti celým politickým světem. Měří-li se schopnost politická výsledky, pak mu jisté velikosti upříti nelze. Byl mužem své doby, dovedl ji pochopiti a využitkovati. Sloužil cele idei národnosti, ovšem německé, právě v době, kdy myšlénka národnostní byla živlem státotvorným, odtud hlavní jeho úspěchy. V prostředcích přirozeně nebyl vybíravým. Krví a železem vybudoval německou říši, tím praveno vše. Pro myšlénku německého sjednocení vykonal mnoho, pro lidstvo nic. Co do pokroku politického byl kostnatý konservativec, servilní nahoru a brutální dolů, co do pokroku sociálního byl tuhou brzdou, nepřítel všech sociálních reforem a v úzkém spojení s velkokapitálem. Nemesis chtěla, že právě ten, jehož dědu služebničil, jej odkopl a že sociální pokrok přes mrtvolu jeho kráčí vítězně ku předu. Úmrtí Bismarckovo na novo otevřelo ránu jeho nuceného odstoupení a neodvislá žurnalistika německá mezi řádky činí císaři Vilémovi trpké výčitky. Tento měl ostatně opět aféru s vévodou Lippedetmoldským, jehož rodinu zakázal vojskem pozdravovati a k jehož stížnosti odpověděl neobvykle beztaktním telegramem.

Ve Francii záležitost Dreyfussova vstoupila zase v nové stadium Zola před vynesením rozsudku z Paříže prchl, vznikla celá řada nových procesů s Picquartem, Esterhazym atd., právě dost pro letní sezonu, aby bylo o čem psáti.

V Italii milánský vojenský soud odsoudil k těžkým trestům tři socialistické poslance. Také řešení sociální otázky, hezky po kaprálsku.

Ferdinand bulharský učinil poklonu svou carovi v Petrohradě. Zdvořilosti, přípitky, objímání atd. jako obyčejně. Trojspolková žurnalistika jest z toho nervosní.

Španělsko po těžkých porážkách na moři a zemi učinilo konečně z nouze ctnost a přijalo v zásadě americké podmínky míru. Kolik krve bylo by zůstalo ušetřeno, kdyby hned na počátku davy ovládány nebyly šovinistickými frásemi. *H.*

10. srpna 1898.

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Přípravy Uher k úplné obchodní samostatnosti; nezdar samostatného uherského celního tarifu; uherský zájem na celní jednotě říše — Formalní samostatnost celního území důsledkem dualistické ústavy; dualismus pravou příčinou nynějších ústavních zmatků a nikoli pouze obstrukce německých stran podporovaná nevýhodností úmluv s Uhrami; špatná starost našich vlád na obhájení našich prospěchů proti Uhrám — Zásadní vady úmluv Badeniho s uherskou vládou; odpoutání příspěvků na společná vydání od ostatních ujednání, vydání banky cedulové do rukou uherských, poškozo-

vání našeho průmyslu a zemědělství — Škody hrozící z úplné hospodářské samostatnosti uherské při nepevnosti našich vlád; špatné postavení vládních stran, zvláště Mladočechů, jich neupřímné šálení voličstva; prospěch Haliče — Akciový zákon navrhovaný Kaizlem, reforma „spolkové kommisse". — Hospodářství na radnici pražské nevšímané náležitě od veřejnosti; shnilý kompromiss; jak Praha znamenitě a odbornicky staví dráhy; přetížená správa elektrických drah jinými starostmi — Hájení soukromých prospěchů od obecních starších na útraty obecní.

Uherská vláda již dlouho se chystá k samostatnému upravení svých obchodních styků s cizinou, za kterou ponenáhlu považuje nyní již také naši polovici říše. Dala k tomu cíli, jak čtenářům rozhledů známo, vypracovati samostatný uherský celní tarif, kterým snažila se zvláště účinkovati na naše občanstvo, zejména na rozhodující kruhy průmyslové. Jednotlivé položky vyjímaly se již přímo jako celní válka s Cislajtanií a Uhři tím patrně chtěli nám nepřímo říci: „Povolte, neboť hleďte, jaké máme zbraně již přichystány, kdybyste nechtěli přijmouti vše tak, jak si toho přejeme."

Nebylo potřebí ani pouštěti se do vážného rozboru onoho samostatného celního tarifu uherskou vládou uveřejněného, jelikož to byla pouhá vyhrůžka — nikoli vážně míněná. Svolaná porada samých uherských znalců a odborníků skritisovala všecky položky tak důkladně, že najednou celý tarif nehlučně zmizel a nebylo už o něm pražádného slechu. Uhrům zrovna tak záleží na celní jednotě v monarchii jako našim průmyslovým výrobcům i proto nebylo možné věřiti, že by vážně pomýšleli na přímou celní válku s námi.

Nicméně ústavní nesnáze v Cislajtanii ohrožují opravdu tuto celní jednotu. Z počátku ovšem toto ohrožení jeví se býti jenom formálním, neboť vyslovuje se tu jen zásadní novota, že každá polovice státní má právo své celní a obchodní záležitosti si upraviti úplně samostatně i neodvisle od polovice druhé; ve skutečnosti ovšem hned celní hranice mezi oběma státy sjednocenými v monarchii nenastane, ani skoro nastati dobře nemůže, protože v té příčině jsme vázáni dosud obchodními smlouvami s cizinou, platnými pro celou monarchii až do r. 1903. Ale nebezpečí je tu již; jakmile se uzná úplně samostatné upravování obchodních a celních záležitostí v každé polovině říše, může také zcela dobře pomýšleno býti na clo po hranicích uvnitř říše i zajisté by k tomu došlo při předvídaných různých na vzájem sobě odporujících zájmech obou polovin říše. Proto by nejlepším zažehnáním podobného nebezpečí bylo, kdyby se zásadně hned úplná taková hospodářská samostatnost obou polovin říše nebyla připustila a kdyby se bylo setrvalo na tom základním stanovisku, že monarchie je vůči cizině jediným hospodářským tělesem a celkem, ať si uvnitř je úprava poměrů těch jakákoli.

Ale to jsou otázky, které dotýkají se ústavních základů a v té příčině jsou Maďaři přes příliš žárliví na svou vlastní samostatnost. Proto také zárodky k nynějšímu žalostnému stavu nejsou původu zcela nového, nýbrž obsaženy jsou již v prvotní dualistické ústavě z r. 1867, která osudným vyrovnáním nutným každých deset let zrovna počala. Takovým způsobem dostavují se otřesy v monarchii periodicky a byly vždy více méně prudké a na překážku klidnému vývoji v obou polovinách říše; jestliže toto čtvrté vyrovnávání (od r. 1867) nevedlo dosud k žádnému cíli, je to jen důsledek, který mohli původci dualistické úpravy říše velmi

dobře předvídati. Bylo by tedy klamem, že vina všeho je pouze na obstrukci německých stran v říšské radě; to byla pouze pro obstrukci vhodná záminka, že použila této již trvalé slabosti naší říšské ústavy. — Ostatně kdyby smlouvy ujednané s uherskou vládou byly opravdu takové, že by nám byly aspoň trochu na prospěch, neopovážila by se obstrukce těch zbraní proti nim ani použiti, s kterými se vytasila.

Naše vlády příliš málo se však ve věci té ohlížely na to, zdali zájmy naší poloviny říše jsou poctivě obhájeny; jim šlo vždy jen o jednu věc, zbýti se vyrovnání za každou cenu s krku a to třeba nezřízenou a neodůvodněnou povolností k druhé polovici říše. Proto má každá opposice tak usnadněné postavení vůči vládě; může se odvolávati prostě na skutečný prospěch našeho občanstva a tím vyrovnávací předlohy jsou dostatečně odsouzeny.

Není potřebí, abychom se pouštěli do podrobné kritiky všech předloh vyrovnávacích, protože to nejspíše je pouhým materialem jen pro archivy sněmovní. Stačí jen poukázati na zásadní vady. Nejprvnější chybou, že naše vlády vyjednaly úplný obchodní a celní spolek s Uhrami beze stanovení příspěvku na společná vydání říšská. Takto vzdáváme se hned na prospěch Uher při účtování daně z cukru, z piva a z petroleje asi 3 mill. zl. proti dřívějšímu stavu, ale Uhři navzájem nejsou ani dost málo ochotni zvýšiti přiměřeně a spravedlivě svůj příspěvek na společnou armádu a jiná společná vydání. V záležitosti cedulové banky přiznali jsme Uhrám úplnou rovnost ve správě banky, ale poněvadž uherští členové správní rady budou vesměs ve skutečnosti pouze uherskou vládou dosazováni, cislajtanští však nikoli (neboť část rady bude volena od akcionářů, kdežto uherských akcionářů skoro není a budou to pouze lidé nastrčení od uherské vlády), budou míti Uhři v cedulové bance úplnou většinu. Budapešťský hlavní závod bankovní bude skoro bankou neodvislou a úvěrní operace banky rakouskouherské po většině budou asi sloužiti prospěchům maďarským. Při tom náklady na upravení nové měny připadly více nežli ze $^4/_5$ na Cislajtanii, kdežto z čistého výtěžku banky, na který říše má právo, připadne téměř polovice Uhrám. Také tak nedostatečně postaráno ve vzájemných úmluvách o náš průmysl i naše zemědělství vůči konkurrentům maďarským. Není tedy divu, že nad osudem Badeniho úmluv s Uhrami v Cislajtanii nikdo nezaplakal; Badeniho úmluvy však v podstatě přejala téměř všecky také vláda Thunova.

Ale úplná obchodní samostatnost Uher, jak ji Maďaři proti nám užiti zamýšlejí, bude ještě mnohem horší. Maďaři si vše odhlasují ve svém parlamentě, pro naši vládu bude pak nejpohodlnější přijmouti to vše šmahem, jak to z uherského parlamentu vyjde; nedostane-li se k tomu souhlasu od říšské rady, nepřijde tím vláda do velikých rozpaků, čl. 14. je tu proto, aby vládu z těch rozpaků vytrhl. Z toho zároveň je viděti, jak málo závidění hodné postavení má každá vládní strana v naší polovici říše i na jak lichém stanovisku octla se vůči všemu tomu naše mladočeská strana. Jestliže poslanci dávají si ve voličských schůzích odhlasovati bojovné resoluce proti těmto úmluvám, pro které již napřed hlasovati se skoro již zavázali, není to nic jiného nežli známý již u nás humbug a žalostné mámení voličstva. Z vládních stran jediní Poláci mohou

s dobrým svědomím hlasovati ještě pro nynější vyrovnací předlohy; neboť oni odnesou si vzácnou kořist pro Halič: zvýšené clo na petrolej a tím monopol haličského petroleje v celé monarchii, kromě jiných drobných a nikoli v celku nepatrných prospěchů. —

Finanční ministr Kaizl všiml si u nás konečně akciové společnosti, jakož i činnosti t. zv. spolkové komisse v ministerstvech. Akciové společnosti mohou se u nás zříditi pouze na základě koncesse státní; tato koncesse byla však vázána na schválení zvláštního sboru zřízeného z úředníků různých odborných ministerstev, který dával toto schválení velmi nerad a s byrokratickou úzkostlivostí zrovna. Takto zřízené akciové společnosti nedostávaly mnoho konkurrentů a v některých odvětvích (zejména v bankovnictví a při pojišťování) měly dosavadní ústavy takřka úplný monopol. Tuto praksi snaží se ministr Kaizl odstraniti; pokud trvá zákon, že akciové společnosti lze zříditi pouze na základě státní koncesse, má se koncesse ta udělovati co možná liberálně i nemají se dělati zbytečné byrokratické překážky. V podstatě je ministr proti koncedování akciových společností, pro akciové společnosti má býti vyřknuto zákonně právo k volnému zřizování a pouze pro ty akciové spolky zůstati má koncessní systém, jichž předmět provozování je sám vůbec koncessi podroben. Za to má býti zákonitě zostřen státní dozor k akciovým společnostem asi podle toho způsobu, jako tomu je již při společnostech pojišťovacích, ačkoli ovšem ne v takovém rozsahu, jako je to při pojišťování věcně nutné. Tyto reformy zákonné se budou moci provésti arci jen za spolupůsobení říšské rady a bylo by věru žádoucí, aby se to stalo brzy. Ale v Cislajtanii o předlohy zákonné nouze nikdy nebyla, hůře bylo vždy s jejich uzákoněním!

Na radnici pražské trvá starý šlendrián dále bez jakéhokoli povšimnutí se strany tisku a ostatního veřejného mínění. Na obranu smlouvy pražské obce s Otletem neodvážil se nikdo vystoupiti, ale přece také nikdo nevolal obecní starší k zodpovídání. Shnilý kompromiss na radnici dovede již zakryti jakoukoli slabinu a jakýkoli nedostatek, třeba při tom poplatníci musili vše dvojnásob draze zaplatit. Podobné hospodářství se vede vesele dále. Na koňské tramwayi začaly se klásti koleje pro elektrickou dráhu (prvně na mostě vedoucim k Letné), ale sotva byly položeny, musily býti znovu překládány a most zase bylo při tom nutno předlážditi. Neuvěřitelné zrovna zprávy o tom přinesly noviny: prý se zapomnělo na to, že se železo teplem roztahuje a proto koleje tak těsně za chladných nocí k sobě připevněny, že pak za teplejších dní roztahující se železo spájející svory roztrhalo (přeřízlo) a koleje se vzduly. To je hotová ostuda, jakému ignorantu to bylo kladení kolejí svěřeno, když podobná zpráva v novinách se objevila a nepopřenou zůstala? Praha bude pomalu konkurrovati s pověstnými obcemi, o nichž se vykládá v prostonárodních humoreskách a anekdotách (Schilda, Krähwinkel, Kocourkov atd. atd.)! Ovšem když jistí lidé jsou zároveň v padesáti správních radách, mají své obchodní a průmyslové závody vlastní, v každém možném spolku nejméně bývají předsedy, dají se voliti do všech různých kommissí na radnici i do jiných zájmových zastupitelstev a při tom mají říditi ještě takový veliký podnik, jako jsou elektrické a koňské dráhy obecní, není

pak divu, že řízení to takto pak vypadá. Také se pak nesmějí na radnici diviti pověstem, které se již všude veřejně vykládají, že pražská obec hned své elektrické dráhy pronajme akciové společnosti, jakmile je dostaví.

Zvláštností na pražské radnici jsou také lidé, kteří při každé příležitosti zcela otevřeně hlásají, že obec musí s vlastníky domů prodávajících jí své nemovitosti zacházeti co možná šetrně a že má zaplatit cenu co možná slušnou. Jakoby ti vlastníci sami se o to postarati nedovedli a jakoby obecní starší měli býti advokáty domácích pánů proti obci. Když se dává za čtvereční sáh pozemků (v Dlouhé třídě) 409 zl., zdálo se to p. dr. Scharfovi málo a obec patrně měla zaplatit podle jeho vývodů aspoň nejméně 520 zl. za sáh. Na štěstí zůstal pan Scharf nejen osamoceným v této své velikomyslnosti na obecní útraty, nýbrž obecní zastupitelstvo zamítlo i cenu 400 zl. za sáh jako příliš vysokou.

V Praze, 9. srpna 1898. *P. L.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. **Výstava architektury a inženýrství v Praze — Hospodářská vzájemnost českomoravská — Morava a česká společnost národohospodářská — Nacionalism a ekonomism — „Svůj k svému“ — Potřeba opatrnosti při hospodářských podnicích svépomocných — Hospodářské potřeby Moravy — Zemědělská i průmyslová rada předlitavská — Anketa o autonomním celním tarifu uherském — Hospodářský rozvoj Ruska.**

Již třetí měsíc trvá v Praze výstava architektury a inženýrství, ale dosud nebylo valné stopy po onom rozhoupání mass národa k účasti a návštěvě, jakých dostalo se tak hojně výstavám jubilejní i národopisné.

I Praha dlouho byla zdrželiva, i venkov; jásavé každodenní bulletiny o rapidně stoupajícím počtu návštěvníků z výstavy jubilejní i z národopisné ustoupily nyní střízlivým zprávám týdenním, číslice návštěvy rostla jen plíživě, prostory výstavní všedního dne odstrašovaly prázdnotou, jíž nedovedly zaplašiti ani všeliké „nesmysly“ a výmysly duchaplného výboru zábavního.

Příčiny byly mimo výstavu i v ní samé. Každá veliká výstava znamená finanční vyčerpání vystavovatelů a městských i venkovských návštěvníků ve prospěch výstavy t. j. jejích dodavatelů, zřízenců, hostinských a pod., ale i dále ve prospěch drah, povozů, hotelů, velkoměstských obchodů atd. Lidé utrácejí své úspory nebo obmezují jiné výdaje třebas užitečnější, nebo dokonce dělají dluhy; škody a újmy ty teprve znenáhla se zacelují.

V tom směru má letošní výstava dvě vady: následuje jednak příliš brzy po obou předchozích, jednak po roce všeobecné hospodářské tísně a politického rozčilování, ze kterých dosud se nemůže vzpamatovati.

Ale jsou i vady vnitřní. Výstava, ač byla zahájena teprve vpolou června, byla při otevření daleko méně hotova, než bylo lze nadíti se i při shovívavosti sebe značnější. A i po svém „dohotovení“ dlouho ještě vykazovala značné mezery, některé partie činily dojem kvapné povrchní práce, bez výběru, bez kritiky, jen aby se vyplnilo kus místa.

Celkem ještě nejlepší byly exposice jaksi úřední: škol, technických oddělení místodržitelství a zemského výboru, obce, železnic, pak některá

oddělení přiřaděné výstavy moderních pomůcek pracovních pro malé živnosti, kdežto četná jiná oddělení této skupiny byla opět daleko za odbornou výstavkou, kterou v r. 1894 pořádala v Praze obchodní a živnostenská komora.

Interieury nábytkové, které v jiných výstavách průmyslových shromažďují zástupy vděčných pozorovatelů, jen pořídku vynikají jednotným slohem a vkusným uměleckým provedením, ve „vzorném obydlí" pro dělnickou rodinu naleznete poschoďová lůžka, která na př. živnostenští inspektoři prohlašují za závadná, zdravotně i mravně, ve „vzorném příbytku" menšího úředníka spí služka v jakémsi výklenku, majíc opět na dosah ruky nad hlavou prkenné vodorovné pažení, které má patrně sloužiti za kredenc.

Také katalog nikterak nevyhovuje. V prvním vydání chybí vůbec oddělení historické, orientační úvody k jednotlivým oddílům (na př. železnictví, strojnictví a elektrotechnika, inženýrství vodní a zemědělské) jsou nedostatečné, zejména čekáte-li od nich poučení, v jakém směru a rozsahu právě Čechy a čeští technikové v celkovém světovém rozmachu techniky vynikli a se vyznamenávají.

Také výstava malomotorů, strojů pomocných a nástrojů pro řemesla a drobný průmysl v katalogu velmi povrchně jest odbyta. Zejména chybí tu jakákoli zmínka o tom, jak veřejní činitelé (stát, země, komory, okresy) právě v poslední době technické zdokonalování malé výroby co nejúsilovněji podporují.

Není pochyby, že vytýkané vady časem pozbyly valně svého ostří, že výstava obsahuje mnohé věci skutečně skvělé nebo aspoň pozoruhodné a že i pro podívanou i pro poučení zasluhuje návštěvy; ale očekávání naše, sebevědomými zprávami výstavní kanceláře z doby prací přípravných živené a snad trochu přepjaté, skutečností nikterak nebylo dostiženo. —

Moravské dni na výstavě vpolou července poskytly také ilustraci k hospodářské vzájemnosti českomoravské. Moravské živnostnictvo, t. j. ti, kteří jeho jménem mluví, přinesli do výborové schůze České společnosti národohospodářské resoluci, žádající nejprv všeobecně a mlhavě, aby soustavně upravena byla pronikavá hospodářská vzájemnost všech částí národa našeho v zemích koruny České ve smyslu opravdového, účelného podporování částí slabších silnějšími. Dále pak vysloveny byly konkretní požadavky, aby moravské filiálky pražských českých ústavů peněžních dbaly opravdověji všelikých českých zájmův na Moravě, zejména aby zjednaly si vlastní representativní domy v Brně a aby poskytly ve správě své širší zastoupení silám moravským; aby nová Česká průmyslová banka v Praze zřídila v Brně samostatnou pobočku s určitým vyhrazeným kapitálem i výtěžkem pro národní zájmy moravské, aby správa její svěřena byla „osobnostem do národní práce upřímně zasahujícím" i aby Morava též v ústředním vedení nové banky třetinou členů byla zastoupena. Dále mají kapitalistické kruhy české přistoupiti k obchodní zádruze brněnské. Česká společnost pro obchod a průmysl má zříditi v Brně filiálku svého velkozávodu se zbožím textilním, akce maloživnostnictva po reformě živnostenského řádu budiž maloživnostnictvem všech zemí koruny České vedena souhlasně, heslo Palackého „Svůj

k svému“ právě také v hospodářském životě námi všemi důsledně budiž zachováváno.

Chápeme intence, které vnukly tuto resoluci, ale chápeme rozladění, jaké vzbudila resoluce tato i nemilé výklady, k ní se pojící, mezi českými účastníky schůze.

U nás již víme, že pouhé národní vzrušení nedovede býti trvalým vodítkem ve věcech hospodářských. Na „národní podnik“ sešlo se přes nesčetné novinářské články a výzvy po dlouhém namáhání něco přes 100.000 zl., a nechce mu obecenstvo pořád věnovati dost důvěry, třebas jeho prospívání bylo teď již zcela nepochybno. Také „Česká společnost pro obchod a průmysl“ v Praze dost namahavě shání kapitál, jejž si vytkla pro svoje působení, třebas zamýšlela obchodovati se zbožím textilním, „kde není téměř českých obchodníků“ a „kde možno směle počítati na massy českého odběratelstva“.

Naproti tomu seženou se hned statisíce a miliony na podnik pro výrobu tekuté kyseliny uhličité, na průmyslovou banku, na společnost pro elektrické podniky, o pivovarech ani nemluvě.

To vše znamená, že obecenstvo — ať to pokládáme za dobré či zlé — má naprostou nechuť ke každému hospodářskému podniku, který by měl ryzí snahu výdělkovou modifikovati zřeteli vlastenecko-národními či sociálně-politickými nebo který by měl svým jménem, rázem a vystupováním již předem počítati — mimo obyčejnou konkurenci podniků jiných — ještě s nepřátelstvím a boykotem Němců.

Jako na straně kapitalistů a podnikatelů, jest i na straně spotřebitelů. Za stejných okolností dá snad každý inteligentní odběratel přednost dodavateli českému; ale především musí tento dodavatel zjednati tyto „stejné okolnosti“, a to jak co do jakosti a ceny zboží, tak co do výběru, úslužnosti, kulantnosti — jinak vyzní všechny apely na „Svůj k svému“ ve vzduchu!

Nedávno poukázal na př. „Čas“, že výkladní skříně našich českých knihkupců značně zůstávají pozadu za výklady knihkupců německých. My známe také jednotlivce i korporace, které vedle spojení s jedním nebo dvěma knihkupci českými musejí udržovati styky s knihkupcem německým, od něhož dovídají se o novinkách, i českých, daleko dříve a úplněji než od knihkupců českých. A jiná odvětví našeho obchodu jsou ještě daleko a daleko za knihkupci.

Dle toho, jak my poměry známe, měli by Moravané získávati české ústavy peněžní k zakupování budov pro své filiálky v Brně nikoli poukazem, že je jich potřebí z důvodů representačních a politických nebo jako útočišť pro případy vypovídání českých živnostníků, nýbrž v první řadě poukazem, že zakupování domů ve zkvétajícím Brně je výhodným uložením kapitálu a pod.

Rovněž by se poděkovali čeští akcionáři průmyslové banky (Morava upsala z původního kapitálu jen část pranepatrnou), aby směli brněnské filiálce věnovati jen „určitý vyhrazený kapitál“ a nésti případné risiko ztrát, ale aby musili ponechávati správu její úplně „osobnostem do národní práce upřímně zasahujícím“ a výtěžky její národním zájmům moravským!

Také pro „Obchodní zádruhu“ v Brně, která má drobné obchodnictvo se zbožím spotřebním vymaňovati z dosavadní odvislosti od velkoobchodníků německých, sotva budou „kapitalisté“ čeští moci a chtíti upisovati značnější množství podílů. Takové podniky musí finanční posilu čerpati z místních kruhů, které mohou přehlížeti jejich vedení a prospívání, což přespolnímu podílníku jest nemožno.

Na něco bychom v dobrém úmyslu upozornili: Je pravidlem, že na počátku každý družstevní podnik obchodní prospívá; také ukázaly zkušenosti z let šedesátých a sedmdesátých, že veliká většina tehdejších svépomocných družstev výrobních a obchodních neslavně a osudně skončila tím, že počáteční zdánlivý úspěch uspal všechnu péči a dozor nad správným nakupováním, výrobou, prodejem, peněžním hospodařením. Loni brali ještě blažení podílníci dost značné dividendy, letos přicházeli pro dlouholetá passiva společenstevního podniku na buben. A jen poněkud větší obchod lze kontrolovati mnohem nesnadněji, než na př. nějakou továrnu, kde největší část kapitálu je v budovách, strojích a pod.

Když jsme četli, s čím obraceli se Moravané k České společnosti národohospodářské, tázali jsme se: Což česká Morava nemá jiných stesků hospodářských, než budovy pro brněnské filiálky, výtky pro malé zastoupení v zařizovacím výboru a správní radě České banky průmyslové, pobočku závodu se zbožím textilním, souhlasnou česko-moravskou akci po reformě živnost. řádu a neujasněné i dvousečné Svůj k svému? Kde zůstalo české rolnictvo a jeho zastoupení v zemědělské radě moravské, kde předůležitá otázka sekretariátu v českém odboru jejím, kde volby do obchodních komor na přesrok nastávající, kde české školy hospodářské a průmyslové atd.? A proč pořád jen filiálky českých podniků, proč není řeči o vlastních moravských spořitelnách, bankách, pojišťovnách a pod.? Či by se nenašlo na Moravě dost kapitálu? Ba věru je kapitálu dost, ale podnikavosti ještě méně než u nás v Čechách! —

Průmyslová rada předlitavská sešla se vpolou července k ustavující schůzi, jíž „Zeit“ trefně charakterisovala, že stála poplatnictvo asi 4000 zl. a přinesla výměnu zdvořilostí mezi ministrem Bärnreithrem a velkotextilníkem bar. Leitenbergrem. Také zemědělská rada se stejným „úspěchem“ se již ustavila. —

Uherská vláda rozčeřila mrtvou opět hladinu hospodářského života předlitavského uveřejněním autonomního celního tarifu, který by vešel v platnost zrušením obchodního svazku s Předlitavskem. Tarif byl sdělán tak nesmyslně, že vzbudil odpor i v Uhrách samotných. Byly totiž skoro všechny dosavadní sazby společné rakousko-uherské celní hranice mechanicky až desateronásobně zvýšeny beze všeho ohledu k výrobním a obchodním poměrům Uher, takže mohl „autonomní tarif“ raději obsahovati prostě v prvním paragrafu stonásobné zvýšení všech sazeb dosavadních a v druhém sliby, že vláda nechá s sebou o každé jednotlivé položce smlouvati.

Vláda byla donucena svolati k posouzení tarifní osnovy anketu, která většinou vyslovila se pro obnovení celní jednoty s Předlitavskem aspoň do r. 1903, t. j. do vypršení obchodních smluv s cizími státy.

Zejména také bývalý ministr Weckerle velice rozhodně ozval se proti odloučení.

Nesmíme se však mýliti, že Uhři považují se dosud jen za nedostatečně připraveny pro celní samostatnost, že však snahy jejich po úplné obchodní rozluce neutuchnou a přípravy jejich potichu dále budou pokračovati. —

V časopisech německých i anglických věnují ustavičnou neobyčejnou pozornost hospodářskému rozvoji Ruska. Rusko zrušilo nedávno clo na lodě v cizozemsku zbudované, aby rozmnožilo své obchodní loďstvo pro spojení s východní Asií, dovolilo bezcelný dovoz strojů pro těžení zlata v Urálu a na Sibiři a zápasí s Anglií a Německem o dobytí severovýchodní Číny železnicemi. Mandžursko a severní Čínu pokládalo Rusko již za nedílnou doménu hospodářskou a potom i politickou; máť východní větev veliké dráhy transsibiřské končiti v Port Arthuru a její odbočka v Pekingu. Avšak Anglie a Německo vystihly nebezpečí a opatřily v téže části svým společnostem se sty miliony kapitálu také koncese pro stavbu železnic, které znamenají ovšem trvalé nabytí půdy, usazení úředníků a vojska, zakládání továren podél trati — zkrátka stát ve státě. Také v Evropě Rusko úspěšně brání se celním chikanám Německa, naproti kterým naše vlády chovají se passivně.

A za tohoto shonu po obchodním panství nad světem u nás hádáme se o jazykovou znalost několika set úřadníků a bavíme se Komarovem . . *S.*

*

SOCIÁLNÍ. Stávky v Anglii — Smírčí působnost vlády při stávkách — Stávka uhlokopů v Již. Walesu — Smírné dohodování se organisovaného hornictva o mzdu se zaměstnavateli — Odborové jednoty dělnické v Anglii — Zákonné zavedení úrazového pojišťování dělnického v Anglii — Úrazy a zaměstnávání dětí v podnicích rolnických — Stávky v Čechách, St. Hradci a Hamburce.

Stávky v Anglii mají zvláštní ráz. Súčastněny jsou obyčejně tisíce a statisíce dělnictva, podnikatelé i zaměstnaní jsou naproti sobě jako dvě válčící strany, stojící na zásadě vzájemné naprosté rovnosti a řídící se přes všechno nepřátelství přece jen jistými společnými pravidly, není výtržností ani násilností naproti osobám nebo majetku, vzájemná jednání dějí se v uhlazených formách a po skončeném boji činí si obě strany vzájemné poklony, tak jako vítězný válečník vynáší srdnatost přemoženého protivníka, poněkud aby tím také vlastnímu vítězství dodal ještě více váhy.

Vláda pak má dle Conciliation Act-y tři možné způsoby zakročení. Zahájí-li akci z vlastního podnětu, může jen provésti vyšetření případu a podati zprávu. Žádá-li o zakročení kterákoliv ze sporných stran, může vláda jmenovati úředního sprostředkovatele, kterému přísluší dalekosáhlá zákonná kompetence k podporování smírného dohodnutí, jemuž však chybí jakákoliv moc donucovací nebo právo ukládati pokuty. Obrátí-li se k vládě o sprostředkování obě strany, může vláda jmenovati smírčího soudce, jemuž přísluší spor právoplatně rozhodnouti.

Sotva skončila obrovská stávka strojníků anglických, zahájilo 1. dubna t. r. v jižním Walesu stávku na 90.000 uhlokopů. Spor vznikl

o zvýšení mzdy. Dle platných ujednání dřívějších řídila se mzda dle ceny uhlí, stoupajíc a klesajíc určitými procenty, předem přesně stanovenými (sliding scale). Tato ujednání mohla býti oběma stranami pololetně 1. října nebo 1. dubna každého roku vypověděna.

Po dvacetilém jich zachovávání dělnictvo projevovalo nespokojenosti: sliding scale umožňuje vzájemné strhování cen uhlí, jelikož nižší ceny jdou z nemalé části na úkor mzdy dělnictva; naopak má z technických pokroků těžby, jimiž se výrobní náklady zmenšují, výhodu jen podnikatel, nikoliv dělník, který se musí mlčky podrobovati kolísání tržní ceny uhlí; obě okolnosti mařily dosud všeliké dohodnutí zaměstnavatelů o regulaci výroby a vedly ke snižování cen a tím i mzdy; sazby mzdové nepřihlížejí ke zdraženým potřebám životním a jsou nyní již nedostatečné.

Dělnictvo vypovědělo tudíž 1. října 1897 pololetně smlouvu a poněvadž vyjednávání o smír bylo bezúspěšno, dali také majitelé dolů 1. března t. r. dělníkům předepsanou měsíční výpověď.

Dělnictvo je neorganisováno, podporování jeho organisovanými soudruhy je nedostatečné, v rodinách horníků zahostila se již opravdová bída. Zaměstnavatelé, dobře organisovaní, zamítli úředního sprostředkovatele, jehož zakročení bylo dělnictvem vyžádáno, a chtějí vyjednávati toliko s plnomocníky dělnictva.

Stávka vzbudila pozornost i v parlamentě. Doly jihowalesské neměly nikdy víc práce než v době, kdy byly uzavřeny, válečné námořnictvo anglické odložilo prý letošní veliké manévry, jelikož k vytápění lodí válečných užívá se skoro výhradně uhlí jihowalesského, jehož zásoby vláda v nynější nejisté situaci zpěčuje se vyčerpati, dokud není bezpečno, že spotřeba novými dodávkami ihned bude moci býti nahrazena.

Naproti tomu uzavřeno bylo mezi velkobritskou jednotou hornickou a podnikateli dohodnutí o zvýšení mzdy od 1. října 1898 a o ustanovení smírčí rady na dvě léta k urovnání eventuelních sporů, a očekává se, že podmínky tohoto dohodnutí mezi oběma pevně organisovanými stranami, dělníky a podnikateli uhelných obvodů v Yorkshire, Lancashire a hrabstvích vnitrozemských budou základem vyjednávání také mezi spornými stranami jihowalesskými.

K illustraci dělnických organisací anglických uvedeme číslice odborové jednoty strojnické. Tato jednota čítala počátkem r. 1897 87.455 členů, koncem téhož roku 93.444 členů, kteří zaplatili téhož roku na příspěvcích obrovskou sumu 450.000 lib. sterl. (přes $5\frac{1}{2}$ mil. zl.) a vzhledem k veliké stávce loňské obdrželi odjinud po čas stávky 77.765 liber (bez mála 1 mil. zl.) Počátkem r. 1897 měli strojníci v odborové pokladně 305.882 lib. sterl., koncem roku zbylo 174.000 liber. Nezaměstnaným členům bylo vyplaceno 100.000 liber ($1\frac{1}{4}$ mil. zl.). Celá stávka stála spolek 424.000 liber, t. j. asi $5\frac{1}{3}$ mil. zl.

Přes dlouhé trvání stávky vyplácel spolek s obvyklou přesností veškeré podpory nemocenské, a každý člen, který měl nárok na pojištění starobní, obdržel ihned své peníze, jakmile se o ně přihlásil. Vydáno bylo na nemocenských podporách přes $\frac{1}{2}$ mil. zl., na podporách starobních přes 850.000 zl., na pohřebném přes $\frac{1}{4}$ mil. Počet členů spolku

stoupá a potrvá-li dosavadní zlepšování jeho financí, bude za 1 $^1/_2$ roku spolek finančně tak postaven jako před stávkou. Ne bez vlivu stávky dosáhli strojníci od nového roku zvýšení platu ve Škotsku, Liverpoolu, Barowu a na pobřeží severovýchodním. —

Dnem 1. července nabyl v Anglii platnosti Workmens Compensation Act, zákon o odškodném dělnictva za úrazy při práci utrpěné na železnicích, v dokách, skladištích, dolech, továrnách a všech podnicích pod tovární zákon spadajících. Odškodné se neplatí jen, trvala-li neschopnost ku práci méně než dvě neděle nebo zavinil-li dělník úraz svou neopatrností či nedbalostí. Odškodné řídí se dle toho, způsobil-li úraz smrt či úplnou nebo částečnou invaliditu, jsou-li tu příbuzní na poškozeném závislí a pod.

Zákon tento zaručuje odškodné asi 5 milionům námezdných dělníků a ačkoliv naproti našemu úrazovému pojišťování dělnickému (aspoň dle litery, ne-li dle provádění) jest velmi nedostatečný, tvoří přece v konservativismu zákonodárství anglického obrat epochální. Návrh zákona o pojištění starobném byl ovšem v Anglii zamítnut v očekávání, že pokračující zlepšení finančního i morálního postavení dělnictva otázce této odejme mnoho z dosavadní důležitosti. —

Po pražské úrazovně obrátila se nyní také úrazovna vídeňská k vládě, zemskému výboru a školním úřadům o zamezení dětské práce při strojích v zemědělství. V 6 letech bylo v obvodu vídeňské úrazovny zraněno 37 osob pod 16 let stáří v práci při strojích zemědělských, t. j. asi desetina všech úrazů k odškodnění zavazujících; z těchto bylo v době úrazu 20 poškozených ve stáří 15 let a 10 ve stáří 14 let, po 1 pak ve stáří od 12 až do 8 let. Z úrazů mělo 15 v zápětí trvalou invaliditu a 1 smrt; 27 bylo způsobeno při strojích mláticích, 10 při řezačkách. 14—15letí chlapci konají těžké práce při strojích, 13—14letá děvčata musejí se živiti jako děvečky.

Zakročení pražské úrazovny mělo v zápětí úřední opatření, která se však objevila úplně nedostatečnými. Není divu: jistě 75% všech rakouských zákonů se nezachovává a zpravidla nikdo se o to nestará. Za to se ovšem s dvojnásobnou přísností stihají přestupky tiskové, spolkové, proti státu, náboženské a úřední autoritě, německé národnosti a pod. — zákony sociální, mravnostní, živnostenské, vodní, lesní atd. se obyčejně považují za zbytečné břemeno administrativy. Jen nedělá-li okres rebelii proti slavné vládě nebo vládní straně, proti četníkům, Němcům nebo židům, proti sloupům blahobytu a pod. — jinak je všechno maličkostí.

Ustavení se průmyslové rady dalo ministru Bärnreitherovi příležitost položiti důraz na to, že „s pravým zájmem průmyslu, obchodu a živností jest nerozlučně sloučena výchova, technický výcvik, duševní a hmotné povznesení tříd pracujících". Proto že bude vedle rady zemědělské a průmyslové co nejdříve zřízen třetí poradní sbor, v němž vedle podnikatelů i dělníci i theoretičtí odborníci budou moci vyslovovati se o řešení konkretních otázek z oboru politiky sociální.

Tento poradní orgán byl skutečně již zřízen v „pracovní radě",

která má podporovati činnost úřadu pro statistiku práce, při ministerstvu obchodu císařským nařízením právě zřízeného.

Pochopitelno, že v době, kdy velkoprůmysl tak výbojně se organisuje a ostří působnosti svých organisací s takou prudkostí zejména proti ochranným předpisům dělnickým, proti živnostenským inspektorům, proti dělnickému pojišťování a pod. obrací, nemohl ministr z řad liberálních dle § 14. provésti předlohu zákona o statistice práce z letošního června v témže znění, v jakém parlamentu byla podána. Vydaný řád úřadu pro statistiku práce a pro radu pracovní jest však pouhým stínem původní vládní předlohy: nový úřad zbaven téměř veškeré vlastní kompetence, v pracovní radě jest mezi 24 členy pouze 8 dělníků, jmenovaných nadto ministerstvem obchodu. —

Všeobecné poměry hospodářské a sociální nabyly nedávno zvláštní illustrace zprávou, že veškeré blázince v Čechách jsou přeplněny, že ze 16.000 choromyslných v Král. Českém pouze asi čtvrtina jest umístěna v ústavech, kdežto tři čtvrtiny jsou v ošetřování svých příslušníků. Země bude prý nucena zříditi k dosavadním pěti dva nové velké blázince nákladem několika milionů.

Vedle tohoto opatření bylo by ovšem potřebí zlepšiti také hmotné postavení opatrovníků v blázincích, zavésti spolu daleko přísnější dozor na lidské nakládání s choromyslnými a zreformovati nedostatečné předpisy o tom, za jakých podmínek někdo může býti prohlášen za choromyslného. —

Ve Vídni konal se v srpnu mezinárodní sjezd dělníků hornických. Ač ani organisované hornictvo není většinou v řadách sociální demokracie, měl sjezd přece valnou měrou ráz sjezdu sociálně demokratického. Na to zvlášť křesťanskosociální listy trpce si stěžují, ukazujíce, že téměř se všemi požadavky hornictva lze projeviti souhlas i se stanoviska křesťanského a že přes to ponecháno bylo sociální demokracii rakouské vydávati se za jedinou stranu politickou, s hornictvem sympatisující.

Účastníci kongresu prohlásili se pro osmihodinnovou denní dobu pracovní, vjezd a výjezd v to počítaje, pro ručitelnost zaměstnavatele za úrazy v dolech i pro jejich odškodnění, prohlásili se dále obrovskou většinou (813.000 proti 136.000 zastoupených hlasů) pro zavedení minimální mzdy, která by ovšem musila býti přiměřenou drahotním poměrům jednotlivých obvodů hornických, zamítli však též podobnou převážnou většinou návrh, aby těžení uhlí mezinárodním dohodnutím bylo upraveno. Přijaty byly dále resoluce v příčině obstarávání báňské inspekce řádně placenými dozorci dělnickými, v příčině postátnění dolů a j., vykonány byly volby do stálého mezinárodního výboru sjezdového a za místo příštího mezinárodního sjezdu ustanoven Brussel. —

Končíme opět stávkami: V Čechách měli několik stávek v „uzavřeném“ území, z nichž některé skončily se zdarem. V Praze malá stávka německého číšnictva skončila nahrazením stávkářů pomocníky dodanými kondiční kanceláří českého spolku číšnického, české číšnictvo rázně domáhá se odstranění ženské obsluhy, zejména také z výstaviště; obdivovatelům „satyrských povah“ v naší mládeži se tím ovšem nezavděčí!

Stávka dělníků skleněných perel v jizerském pohoří byla sice formálně ukončena, bída a nezaměstnanost trvá však dále.

Ve Št. Hradci skončila bez úspěchu stávka pekařů, kteří nahraženi byli dělnictvem odjinud. Stávka přece však přispěla ku zlepšení poměrů bytových.

Také v Hamburce počalo stávku asi 1000 pekařů, kteří chtějí placení mzdy jen v penězích (nikoli byt a stravu). Stávkáři jednak nahrazováni jsou dělnictvem z venkova, jednak sami boykotují mistry, zařizujíce sklady chleba z pekáren společenstevních. Úřady chovají se nestranně.

S.

K poměrům učitelským.

Několik slov k výtkám, jež činěny byly předešle v tomto listě: Příčiny napjatého poměru mezi zástupci učitelstva venkovského a předsednictvem Ústř. spolku jednot uč. Ústřední spolek žádá záplat místo důkladné opravy služného a nedbá učitelstva, jež bídně živoří po venkově. Ignorování návrhu jednot venkovských. Povrchnost v řešení požadavků učitelstva venkovského. Návrh Benešův a návrh učitelstva venkovského. Má-li tento návrh na zřeteli jen učitelstvo v nejnižších třídách platebních? — O výtkách činěných učitelským časopisům. Který z nich pracuje proti organisaci? — Příčiny indifferentnosti některých časopisů k organisaci: Bojkot časopisů učitelských. Umlčování a ignorování časopisů těch. Pražské učitelstvo není příkladem venkovskému. Oprávněnost existence zvláštních listů pro učitelstvo škol venkovských i měšťanských. — Ještě některé jiné příčiny, které pevnějšímu sorganisování učitelstva vadí: Organisace slov místo organisace skutků. Pochybné podniky finanční Kupení prací v jedněch rukou. — Odvolání sjezdu učitelského. Známky obratu k lepšímu.

V předešlém rozhledu školském v tomto listě podrobena byla kritice činnost některých členů výboru Ústř. sp. jednot učitelských a některých učitelských časopisů i byly v ní učiněny těmto činitelům výtky.

Budiž dovoleno přičiniti k tomu několik instruktivních slov, kteráž z jiného na věc nazírání vycházejí a jež naopak jsou kritickým příspěvkem k činnosti v hlavě organisace.

Zástupcům učitelstva venkovského ve výboru Ústředního spolku jednot učitelských se vytýká, že nepracují jednomyslně k pevnějšímu sražení šiků učitelských za jednotným cílem a že tedy nechápou pravého smyslu organisace. Výtka to zajisté velmi závažná, již potvrditi nebo zvrátiti může jediné konstatování toho, oč šlo a jde

Zcela správně se v rozhledu tom ukazuje, že napjatý poměr mezi zástupci učitelstva venkovského a předsednictvem povstal hlavně (ač ne jedině) pro jednání o otázce služného. — Na které straně jest u věci této znáti vážné pojímání organisace a na kolik jest obvinění jedné části výboru odůvodněno, stůjž zde stručný nástin historie té otázky.

O poslední úpravě služného z r. 1894 šel při jejím uzákonění jeden soud, že nesrovnalosti stavu dřívějšího rozmnožením tříd platebních jen se rozmnožily a že bude třeba brzy k nové úpravě přistoupiti. Učitelstvo venkovské s radostí uvítalo novou organisaci nadějíc se, že vedle reforem týkajících se jeho právního a sociálního postavení, vedle péče o zvýšení uvědomělosti a vážnosti stavu pracovati se bude k odstranění jeho materielní bídy. Když výbor Ú. S. J. U. dlouho se k věci neměl, ale domáhal se jen zrušení IV. třídy platů pro učitelstvo škol měšťanských, ozvaly se hlasy nespokojenosti z řad venkovského učitelstva, kteréž své požadavky za

neméně aktuelní pokládá a jež vidělo, že takovým drobečkováním by svého materielního polepšení se nikdy nedočkalo, tušíc, že po stálém přídavkování sněm i poplatnictvo by řekli: „To učitelstvo je nenasytné, neustále žádá, pořád se mu přidává a nikdy nemá dosti!“ Že obavy ty nebyly neodůvodněny, toho dokladem jsou slova Erv. Špindlera, jenž pravil ve valném shromáždění učitelstva z Libochovicka a Roudnicka: „Bez obalu, pronáším zásadu, že se již musí přestati s tím věčným přidáváním učitelstvu.“

Předsednictvo Ústředního spolku však tehdáž (loni někdy v dubnu) prohlásilo, že na ten čas nelze činiti požadavkův vyšších, poněvadž toho finance zemské nedopouštějí. Ale venkovské jednoty se s takovým odbytím nespokojily a nevoli z toho poslé dán průchod slovem i písmem. A tu nespokojené to učitelstvo vyhlášeno ihned za kazimíra, jenž kollegům z měšťanských škol nepřeje, ačkoliv orgán učitelstva venkovského „Škola našeho venkova“ opětovaně akcentoval, že pokládá zrušení IV. třídy platů na školách měšťanských za stejně naléhavé jako zvýšení platů učitelů škol obecných v nejnižších třídách platebních. — Přes nevoli učitelstva venkovského setrval výbor Ú. S. J. U. při zahájené taktice do posledního zasedání sněmovního. Vůči tomu zaujala „Naše doba“ v seš. 5. t. r. zcela správně stanovisko řkouc: Učitelstvo v Čechách má patrně málo naděje, že hmotné jeho postavení bude trvaleji zlepšeno. Nežádá touto dobou ani důkladné opravy. Uvyklé na to, že sněm jenom ve školství záplatuje, žádá také jenom záplat. Od nynějšího zasedání sněmu zemského očekává počítání přídavků od zkoušky způsobilosti a zrušení IV. třídy platební na školách měšťanských. Nepochopitelno při tom, proč současně nežádá se také zrušení V. třídy platební na školách obecných, kde téměř tři čtvrtiny všeho učitelstva živoří o bídném služném 500 zl. ročně.

Po zasedání sněmovním, v němž požadavky Ú. S. J. U. byly zamítnuty, dal jednatel Ú. S. J. U. p. Beneš v učitelské jednotě pražské a nikoliv ve výboru Ú. S. J. U. odhlasovati resoluci, jíž se učitelstvo vyzývá, by upustilo od požadavků malicherných a žádalo:

1. Plných práv občanských a spravedlivého disciplinárního řádu.
2. Akademického vzdělání.
3. Jednotného služného se zrušením kategorie podučitelské (XI., X., IX. a VIII. tř. jako u státních úředníků). — 35 let služby a upraveného postupu učitelstva.
4. Autonomie školství s rovnoprávným vlivem učitelstva v místní, okresní i zemské školní radě.

Tedy věci, jež vlastně na valných hromadách byly usneseny, jež učitelstvo venkovské již skutečně žádalo, a pro něž předsednictvo Ú. S. J. U., jehož údem p. Beneš byl, jednoty venkovské kárala; a teď předsednictvo Ú. S. J. U. tuto resoluci na prvém místě svého orgánu jednotám venkovským, tučným písmem jako nově objevený kámen mudrců ku přijetí doporučovalo! — Tato beztaktnost, zejména ono stálé ignorování návrhů jednot venkovských vyvolalo po venkově pohoršení, jehož dokladem jest resoluce učitelské jednoty škol. okresu Rychnovského:

„Jednota nezneuznává dobrou vůli žádného ze členů sl. výboru

Ú. S. J. U., nemůže však souhlasiti a nesouhlasí s posavadním postupem výboru Ú. S. ve příčině domáhání se upravení našich otázek materielních, právních a sociálních vůbec. Uváživši, že nebyl a není posud přesně stanoven reelní program práce a postup ve příčině domáhání se našich požadavků, zvláště pak, že upuštěno bylo od zásady valnými hromadami přijaté, abychom se domáhali jednotného služného: spatřuje v tom vedle jiných příčin mimo stav náš jsoucích, hlavní původ fiaska, které nám přivodilo zasedání sněmovní, jakož i příčinu nespokojenosti vedoucí až ku vzájemné řevnivosti v řadách našich, což by mohlo dospěti až k úplné rozluce učitelstva škol obecných a měšťanských, a proto žádá, aby po tom vzhledě stala se náprava." Dále pak: „Jednota neuznala za dobré vzíti v úvahu návrhy pražské učit. jednoty „Komenský", týkající se našich požadavků, ale žádá, aby slavný výbor Ú. S. J. U. sám vzal v úvahu nejen návrh tento, ale i všecky ostatní návrhy jednot venkovských, na nichž se tyto již dříve byly usnesly, jakož i návrhy, jež v časopisech byly uveřejněny, i žádá, aby sl. výbor sám, jakož byl již oznámil, učinil návrh, a ten pak aby s patřičným rozkladem a odůvodněním jednotám k posouzení předložil." — Tak nashromáždilo se ve výboru Ú. S. J. U. množství elektřiny, jež uvolněna ve schůzi konané dne 15. května t. r. Tu ozvala se zjevně dřív ojedinělá nespokojenost venkovských členů výboru nad posavadní taktikou. Není se věru tedy čemu diviti, že ve zmíněné schůzi napjatý poměr činil na spisovatele předešlého rozhledu dojem nedůvěry k vedení spolku, p. referent nebyl by však nikterak odsuzoval tak příkře ony venkovské členy výboru, kdyby byl nepsal jen pod dojmem tím, ale znal též všecky příčiny, které napjatý poměr přivodily. Nestranně vzato, není zlého úmyslu na straně předsednictva, není ani nedostatku smyslu pro úkoly a cíle organisace na straně opposiční, rozpor jest jen v tom, že jedni necítí tíhy, jakou naléhá na učitelstvo venkovské materielní nedostatek a že neočekávají v dozírné době nápravy, kdežto druzí, vidouce na vlastní oči, kterak učitelstvo, jež zastupují, pod starostmi o výživu a zaopatření svých rodin tone v nouzi a dluzích a tělesně i duševně krní, pokládají pomocnou akci za neodkladnou. Strana tato znamenajíc, kterak ve vůdčích kruzích není pochopení pro tyto potřeby, znamenajíc, kterak se její nejpalčivější otázky jen povrchně a neupřímně (poněvadž se tak neděje z přesvědčení) řeší, nemá vkutku důvěry k vedení ústředního spolku.

S jakou neupřímností a povrchností, kteráž není způsobilá vzbuditi zviklané důvěry, otázka ta se řeší, toho dokladem jest všecko ostatní i další o ní jednání. Výbor zvolil již 8. prosince m. r. referentem o návrhu na upravení služného ředitele měšť. školy G. Svobodu z Kolína a uložil mu, aby v úvahu vzal i návrhy, jež podal časopis „Škola našeho venkova", kdež sneseny a široce odůvodněny jsou požadavky učitelstva venkovského. Ale jednatel Beneš nevyčkal ani konečné zprávy a návrhu referentova a předložil ve schůzi červnové návrh resoluce, jenž kromě dvou prvých bodů resoluce pražského Komenského, obsahovala návrh na jednotné služné, kterýž se pak ukázal velmi povrchním, neuváženým a nepromýšleným ani u věcech hlavních. Však aby míra toho všeho byla dovršena přinesl věstník Ústředního spolku jednot učitelských „Český učitel", jehož redaktorem jest jednatel p. Beneš, na 4 dny před schůzí

výboru Ú. S., v níž o návrhu na úpravu služného mělo býti jednáno, na úvodním místě nepodepsaný článek, tedy článek, o němž dlužno míti za to, že se s ním redaktor — ačli jej sám nepsal — aspoň stotožňuje: „Jděme jednotným postupem ku svým cílům.“ A tu — když bylo vypočítáno, že zavedením služného dle posledních tříd státních úředníků by rozpočet školský zvýšen z 9 na 19 millionů zl. a že by podmiňoval stoupnutí zemské přirážky školské o 50%, — zhrozil se toho výsledku své kalkulace sám a praví: „Odhodláme-li se žádat o 8 i 10 millionů většího nákladu na své služné, ocitneme se zajisté daleko od možnosti a splnitelnosti a proneseme tím přání, o kterém — upřímně řečeno (to jsou slova úvodního článku v „Českém učiteli“!) — **napřed jsme přesvědčeni,** že v dozírné době splněno nebude! Neuznáváme zavedení hodnostních tříd pro učitelstvo za jedině možný modus, kterým by právní naše poměry mohly se správně upraviti.“ — Za necelý týden pak pan jednatel Ústředního spolku předloží plenu týž návrh, který jako redaktor prohlásil ve článku, na němž tiskařská čerň ještě byla ani neoschla, za prostý vší seriosnosti!

A teď k tomu ještě připomeňme, že dvě neděle před touto schůzí přinesl orgán Ústředního spolku učitelstva moravského zprávu o jednání enkety svolané zemským výborem moravským, kde zástupci učitelstva českého i německého na celé čáře od týchž, ale trochu skromnějších požadavků byli nuceni ustoupiti . . .

A jak se chová naproti tomu učitelstvo nejvíce interessované? Resolutnější členové výboru z učitelstva venkovského vyslovili se proti návrhu Benešovu uznávajíce jej za nedosažitelný a hlasovali proti němu, zůstavše 8 hlasy proti 11 v menšině. Může-liž jim to býti vykládáno za porušení discipliny, za neporozumění organisace? — V celé akci minority nedočte se však nikdo, že by tato se vyslovila proti učitelstvu městskému nebo proti učitelstvu měšťanských škol, naopak hájila návrh podaný ve „Škole našeho venkova“, návrh to, který dožaduje úpravy, jíž by posavadní služné zlepšeno bylo nejen v nynější V. a IV., ale i ve III. a ve II. třídě služného, a tedy i učitelstvu městskému. Byli pro návrh ten, poněvadž vyrostl ze všestranného šetření a ocenění poměrů učitelstva po celém království, poněvadž odpovídá reelním poměrům a potřebám, poněvadž stanoví zásady po jejich přesvědčení jediné spravedlivé s demokratickou nestranností, pro něž nehledá analogie ve třídách úřadnických, ale v platných ustanoveních státu, kde všeliké privileje různých tříd ve stavech obyvatelstva mizí, v upravení služného učitelů kantonu Ženevského v republice Švýcarské. Že pak návrh ten nikterak nemíří proti učitelstvu městskému a spravedlivě rozděluje, co komu náleží, toho svědectvím jest hlasování učitele Krátkého z Parduhic pro návrh ten, kterýž své hlasování odůvodnil slovy: „Působím ve velkém městě 8 nebo 9 let, ale byl jsem před tím dlouho učitelem na venkově a nezapomenu na ty útrapy nikdy. Proto hlasovati budu pro návrh Smrtkův.“ Členové minority žádají úpravu povolání učitelskému a dočasným potřebám přiměřenou a požadavek platů dle vyšších hodnostních tříd státních úředníků odkládají, až bude míti učitelstvo vzdělání akademické, nebo dříve je nesplnitelno a tak dlouho učitelstvo venkovské v bídě své úpěti nemůže.

Jeliž divu, že tato minorita, v níž pozvedli hlasy o organisaci učitelstva mužové zasloužilí jako místopředseda K. V. Tuček, Jindřich Vorel, Adolf Šustr, vidouc tak povrchní, jen bombastickými frasemi odůvodňované a hájené jednání nejde slepě za vedením p. jednatelovým a předsedovým?

Ostatně byly by to věru divné poměry, kdyby ti členové výboru, kteříž jsou jiných názorů nežli oni, kdož mají v rukou jeho řízení, měli býti proto pranýřováni a vyhlašováni za škůdce organisace svého stavu. Z řad učitelských mizí kyvalství a klanění se autoritám, a nastává zkoumání a uvažování, a to dlužno míti za známku zdravé reakce, jelikož jest jednou z podmínek rozumné organisace a zárukou, že tato nezvrhne se ve slepý fanatismus stavovský ani v bezmyšlenkovitou zbahnělost stojatých vod.

Za nepochopení organisace vykládají se některým členům výboru návrhy, jejichž těžiště nebylo v tom, mají-li se zprávy školní nazývati zprávami či vysvědčeními etc., ale v něčem zcela jiném a závažnějším, aspoň tak závažném, že by zasluhovalo pozornosti výboru Ústředního spolku, ale o tom se šířiti není zde místa.

Přistupme vysvětliti ještě druhou výtku, jež se týče učitelských časopisů. Jest zajisté správné, že mají všecky časopisy učitelské uvědomovati učitelstvo o smyslu organisace, vlastně ve smyslu organisace působiti, dnes prý „činí tak vedle věstníku Ú. S. J. U. jen „Česká škola", ale dva — tři časopisy p r o t i každému pokusu opravdovější organisace pracují." — Posléze uvedené obvinění nemělo bez doložení býti vysloveno. Učitelstvo české v Čechách má vedle orgánu spolkového a vedle „Paedagogických rozhledů", kteréžto obírají se jen otázkami v obor paedagogický spadajícími tyto časopisy: „Besedu učitelskou", „Časopis učitelek", „Posla z Budče", „Školu našeho venkova", „Školský obzor" a „Učitelské noviny". — Až posud mělo se obecně za to, že na úkor organisace působí „Beseda učitelská", list spolku, který stojí mimo svazek učitelských jednot v Ú. S. sdružených, kterých dvou ostatních listů by se mohla výtka snah podvratných, a to tak podvratných, že působí proti k a ž d é m u pokusu opravdovější organisace týkati? Nové proudy organisační v učitelstvu nejsou tak staré, nebude tedy tak nesnadno vyhledati a konstatovati tak závažná provinění. Ale ať hledáme jak hledáme, nenalezneme jich. „Časopis učitelek" hájil stanovisko učitelek vůči volné konkurenci; je to stanovisko, jež učitelstvo zavrhuje, ale to nemá s orgasací co činiti. „Posel z Budče" zrážel z rozmnožování řady listů posavadních odůvodňuje to tím, že všecky posavadní listy ochotně své sloupce Ústř. spolku propůjčují; neozval se však ani slůvkem proti němu od té doby, co vychází. Krom toho týž list vyslovil svoje sympathie straně mladočeské, pro kterýžto projev octl se ve sporu s „Českou školou". Valná většina učitelstva s ním v té příčině nesouhlasila, ale pracujeliž proti organisaci svého stavu, kdo má své přesvědčení politické a dá mu veřejný průchod? krom toho do věcí, které by do organisace zasahovaly nepromluvil, ač by tu kdo by pro organisaci těžiti chtěl, našel dosti námětů. „Škola našeho venkova" vytýkala předsednictvu jeho taktiku ve příčině domahání se lepší úpravy služného, vytýkala mu

kolísavost ve příčině poměru Ú. S. ke straně mladočeské a zejména jeho indifferentnosti ve příčině návrhu Ebenhochova a zrážela z vydávání kalendáře učitelského, čímž materielně měl býti zničen příslušník téhož stavu, ukazovala na jiné zajisté vydatnější zdroje příjmů: a vše tonem vážným, pro zájmy stavu zaníceným. Či jest mimo papeže i vedení Ú. S. J. U. neomylno a jeho působnost vymýká se kritice jako skutky hlav korunovaných? Jest kritika, kterou pěstuje „Naše doba“ po všech oborech působnosti naší národní repraesentace, a to hodně přísně a ostře, národu našemu na úkor? Tož ani „Školy našeho venkova“, kteráž v některých věcech s vedením Ú. S. je v opposici, se výtka, o níž jde, týkati nemůže. — „Školský obzor“ zabývá se obranou školy a učitelstva proti klerikalismu a byrokratismu. Redaktor Učitelských novin, dřívější předseda, nynější pokladník Ú. S. J. U., podává do každého čísla vyzvání, aby jednoty platily řádně své příspěvky. Tím snad také nepracují proti organisaci. Z toho všeho jde, že výtka výše uvedená může se jen jednoho listu týkati, a to „Besedy učitelské“, a ještě ani ne tak listu samotného, jako spolku, který jej vydává.

Avšak i výtka lhostejnosti ku věcem organisace stavovské, kteráž nejen „České školy“, ale ani „Školy našeho venkova“, jak ještě prokázáno bude, týkati se nemůže, valně se oslabí, uvážíme-li, jaké to vše má pozadí. V době sjezdu Kutnohorského svolán byl do Kutné Hory sjezd paedag. spisovatelů. Tu dostalo se učitelstvu prospektu oznamujícího, že počne Ú. S. J. U. vydávati svůj orgán a na schůzi té ohlásil pan jednatel Beneš vyjma Paedagogické rozhledy a nově projektovaný orgán bojkot všem ostatním časopisům učitelským. Bylo-li to taktní, nově se organisujícímu spolku na prospěch, jest věru na pováženou. To byl věru nejméně příhodný způsob, jímž by bylo lze získati si v redakcích bojkotovaných listův apoštolů, kteří by v řadách svých odběratelů fedrovali myšlénku organisace, v jejíž repraesentaci stojí fanatik, který hlásá jejich vyhubení, ne proto, že stojí v nepřátelském táboře a boří hradby nové organisace, vždyť tu byly dříve a vykonaly pro organisaci tu kus záslužné práce — ale z pouhé konkurence. Nebylo-li by taktnější bývalo a Ú. S. J. U. daleko důstojnější, aby tehdáž byl pan jednatel appeloval na součinnost všech listů jako se činí dnes a konkurence o odběratele, aby zahájena byla místo bojkotu a frásovitou reklamou vybraným obsahem a účelným řízením listu? Jinde by proti takovému funkcionáři zahájily redakce všech napadených listů boj, jenž by musil skončiti jeho odstoupením.

Ale zdaliž si předsednictvo Ú. S. a věstník jeho „Český učitel“, jehož redaktorem byl p. Beneš jmenován, tak vede, aby povzbuzovaly všecky listy, aby o smyslu organisace učitelstvo uvědomovaly a vůbec v jejich intencích pracovaly? Chyba lávky! Nejen že umlčují vše, co se jim vytkne — leda že si podrážděnou osobní nedůtklivostí vyjedou na redakci takového listu, která na nesprávnosti a nedůslednosti jejich poukáže, ale neuznají ani za hodno pozornosti a zmínky, co který z ostatních listů dobrého kde navrhuje nebo podává, a jestli takový návrh akceptují, nevzpomenou ani slovem jeho pramene. Stůjtež toho doklady alespoň jednoho listu. Na vzpomenuté literární schůzi v Kutné

Hoře mluvil pan Beneš o dělení práce v publicistice učitelské; ač „Škola našeho venkova“ ve svém programovém článku na 5 měsíců před tím totéž věcněji a všestranněji vytkla, nejen že toho nevzpomenul, ale všecky bojkotované listy s toho hlediska šmahem odsuzoval, až teprv odporem celého shromáždění donucen byl prohlásiti, že výtka ta „Školy našeho venkova“ se netýče. A doklad nejnovější: V předešlém rozhledu školském v „Naší době“, tedy ve článku, jemuž tato replika platí, čteme: „Do dnes má české učitelstvo v každé zemi svou samostatnou organisaci. „Český učitel“ touží v 19. čísle po založení mohutné obce učitelstva československého, jejíž úkolem by byla péče o jednotné postupování, o jednotné domáhání se společně vytknutých požadavkův. Není pochyby že by 12—13 tisíc učitelstva za společnými požadavky jdoucího, pevně semknutého, svých cílů vědomého, musilo si dobýti jiného uznání a respektu, než jakému se těší dnes.“ Ale v dotčeném článku „Českého učitele“ není ani zmínky o tom, že návrh ten vyšel ze „Školy našeho venkova“, kdež podán byl již v březnovém sešitě, a že list tento vzájemnost československou od počátku svého vycházení v tom smyslu pěstuje! — Nebo jiné známky karakterisující řevnivost a ignorování listů jiných se strany věstníku, jenž má organisovati práci učitelskou: „Škola našeho venkova“ déle jednoho roku uvažovala o otázce upravení služného — ale návrhy ty nechány byly přes výslovnou vůli výboru Ú. S. J. U. i od předsednictva i od redakce „Českého učitele“ nepovšímnuty; týž list tlumočil přání venkovského učitelstva ohledně bytů; doporučoval, aby věstník Ú. S. J. U. byl vydáván jako součástka „Paedag. rozhledů“, jež by pak jako objemná a všestranná revue čestně repraesentovala české učitelstvo; navrhoval, aby místo instituce tajných důvěrníků zavedl se styk důvěrnický prostřednictvím jednot a okrsků; přinese významné pokyny, týkající se stylisace Ústř. spolkem — za vzorné jednotám navržených stanov atd. atd. — ale ze všeho neuznáno nic ani té nejmenší pozornosti! — Jest takový postup způsobilý získati ostatní listy učitelské k součinnosti? Jest potom výtka, která se jim činí, že jsou k otázce organisace lhostejny, odůvodněna? — Jak zcela jinak si vede orgán Ú. S. J. U. německých v Čechách. Týž snáší a registruje se vší objektivností, co jiné listy k otázkám, jež v obor působnosti spolku toho spadají, podávají.

Poměry pražské, kde je sídlo Ú. S. J. U. po tom vzhledě případně karakterisuje odpověď, kterou komusi na „severu“ dává redaktor Posla z Budče v listárně, kdež čteme: „Bylo by se škodou národní věci, kdybyste opustil své místo. Praha spí, zde se neposílíte.“ — A ti, kdož z venkovského učitelstva do Prahy v záležitostech stavu svého přicházejí, nečerpají tu nijakého povznesení a povzbuzení, ale odporem naplňuje tu každého osobní nevraživost a soupeření předáků (budiž upozorněno jenom na rychlé střídání předsedů pražského Komenského; stranění se činnosti spolkové mužů jako Janů, Kořenský, Rais, Štech a j.) a hamižné pachtění se po vedlejším výdělku i kondicích kde koho.

Z ukázek podaných ze „Školy našeho venkova“ patrno jest, že nejsou tedy „Český učitel“ a „Česká Škola“ jedinými listy, které soustavněji pro pracují organisaci učitelstva. „Škola našeho venkova“ na př. získala

si celou řadou článků a článečků, jimiž soustavně propagovala tvoření odborů okrskových a reform jednot v duchu organisace okrskové, větší zásluhy než sám Věstník Ú. S., proti němuž dokonce musila tuto instituci vzíti v ochranu. O významu valných hromad delegátů a důležitostí voleb delegátů a voleb v jednotách vůbec neustále a s důrazem poučuje své čtenářstvo jedině „Škola našeho venkova", kterýžto list „Česká škola" — jejíž redaktor má o probuzení sebevědomí učitelského a novou organisaci největší zásluhy — prohlásila ve svém sporu s P. z B. za nejlepší z listů učitelských, postavivši jej i před sám orgán Ú. S. Obsah prvého ročníku tohoto orgánu učitelstva venkovského uvádí na 2 stranách články, které se k organisaci učitelstva odnášejí. Ovšem má tento list při všem popředně na zřeteli zájmy učitelstva venkovského, ale to jest právě vedle jeho programu jeho účelem, tím oprávněna jest jeho existence. —

Rovněž tak vším právem zakládá učitelstvo škol měšťanských svůj orgán, jehož účelem jest, soustavně fedrovati zájmy škol měšťanských a jejich učitelstva. Jestli však kde by mělo učitelstvo československé k jednotné akci se spojiti, tož jest to právě u věcech měšťanských, jejichž učitelstvo počtem svým nikterak nestačí, aby vydržeti si mohlo dva listy, které by stály na výši požadavků doby.

Z toho ze všeho viděti, že jsou ještě jiné příčiny, v samém ústředí, které pevnějsímu zbudování organisace učitelstva našeho vadí. Jednou z největších zdá se však, že jest již vzpomenuté stranění nejzdatnějších sil činnosti veřejné a hromadění veškerých prací v rukou jedněch, v rukou jednatelových, jehož horlivost zasluhuje býti uznána, jemuž však časem nedostává se rozvahy a taktu a jenž na sebe bere tolik funkcí (administraci „Dědictví Komenského, jednatelství v Ú. S., redakci „Českého učitele", přednášky v jednotách a j.), že není možno, aby v některém z těch oborů úspěšnou činnost rozvinul. Tím stává se, že jest slyšeti jen stále organisaci slov, ale organisace skutků, jak píše Janů v „Národu a škole", uniká.

Jednou velkou chybou jest, že všechen zájem širých vrstev učitelských upoutává se vůdčími kruhy na kritiku politiky a že pro jednu z věcí nejdůležitějších nedovedou vyhledati nejlepších prostředků a nedovedou nadchnouti pro ni všecky příslušníky stavu, t. j. podepření organisace hmotnými prostředky. O takovém pochybném pokuse — poněvadž vyvolal animositu v širokých vrstvách — o vydání kapesního kalendáře, stala se již zmínka výše. Tento „kapesní" kalendář již vyšel a obsahuje věci, které mohly dobře uloženy v časopisech učitelských a jeho schematismus se chybami jen hemží. Jiný taký záměr zpředu pochybný jest vydávání kalendáře pro lid. Tendence jest chvály hodna, ale finančního úspěchu sotva přinese v době, kdy kalendáře pro lid vydává kde která officina, kteréž kalendáře může kolportovati ledakterý kupec, ale nesmí žádný učitel, jenž by zvláště v této příčině byl stíhán každým knihařem a kramářem. Za to nechali ti, kdož mají ve výboru Ú. S. slovo rozhodující, zcela bez povšimnutí návrh, aby vydán byl velký kalendář, jenž by byl praktickou příruční knihou pro správy škol, místní školní rady, členy okresních školních rad a těch, kdož se o školství zajímají.

Redakce „Školy našeho venkova“ koná již přípravy k vydání takového kalendáře. Není pochybnosti, že se jí podnik dobře vyplatí. —

Tuto finanční malomoc a nedostatek obchodního smyslu illustruje též zaniknutí „Květů mládeže“, vydávaných učitelským družstvem „Dědictví Komenského“. Zanikly pro rivalitu osob a proto, že nebylo ve výboru téhož sdružení lidí, kteří by obchodní stránce podniku se věnovali. Učitelský spolek německý z podobného podniku ku svým účelům těží, český se jím zakrvácel.

Kterak zavládá v činnosti Ústředního spolku bezprogramnost, až bezhlavost viděti nejen v tom, že předsednictvo kupí zbytečně mnoho prací ve svých rukou až se mu činila výtka, že přesahuje obor své kompetence, ale i z posledního odvolání sjezdu, který měl býti konán o prázdninách v Klatovech. Ku přání mnohých jednot přeložena valná hromada delegátů, která se současně se sjezdem měla v Klatovech konati, na pozdější dobu do Prahy. Jednota klatovská následkem toho „odmítla“(!) sjezd. To však předsednictvo spolku, jemuž v příčině uspořádání sjezdu a jeho programu dána plná moc, zbavilo vší rozvahy a prohlásilo, že pro krátkost času nelze sjezdu jinam svolati, jakoby nemohl se sjezd přeložiti do Prahy, kam stejně většina učitelstva tihne za příčinou výstavy, a kdež by přece pro sjezd mohly býti přípravy vykonány ve 3—4 dnech neřku-li ve třech nedělích, které zbývaly do stanovené doby. Či nestalo se tak, poněvadž Prahu za místo sjezdu doporučoval „Posel z Budče“? Či nemá učitelstvo v době přítomných otázek, v nichž by manifestovalo své smýšlení a vůli? Není nejvýš na čase, učiniti tak ve příčině vzrůstající agitace klerikální? Nemohla by tu akce, jež zahájena byla po jednotách, kteroužto chce učitelstvo vyjasniti poměr svůj ke stranám politickým dovršena a konečným prohlášením ukončena?

Učitelské organisaci jest ještě mnohé nesnáze překonati v hlavě i v údech, ale živý kvas, který po celých Čechách vzbudila a to, že učitelstvo nabývá sebevědomí a přestává býti davem jdoucím za zvučnými hesly a kořícím se bezpodmínečně všelikým modlám, jest svědectvím, že se vžije na prospěch stavu i národa. *J. Sm.*

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. O Boha. Drama. Jar. Hilbert. Toto drama je významné a potěšující pro osobu autorovu, jenž, jak vidět, nechce být konvencionelním spisovatelem. Prozatím sice hledá, ne tak z vniterního ponuknutí jako snad spíš dávaje se strhovat snahou, aby právě nebyl konvencionelním. Ale takové drama nenapíše se, aby nitro vážně nebylo súčastněno — autor tudíž i prožívá a to je významné pro pozdější jeho rozvoj. Pokud by se dalo soudit dle nadpisu, mohlo by se říci, že Hilbertovi šlo o problém boha. Autor sám patrně také tak základní ideu si stanovil. Avšak, jak seznáš čtením, neběží o problém boha, nýbrž o přijetí boha za jistou podmínkou a to ne boha, jak asi jej opravdoví lidé ve svém nitru tuší a mají, nýbrž boha antropomorphistického, ba jakéhosi fetiše, obkuřovaného pro jisté výhody, které má poskytovat těm, již se mu klanějí. Není to bůh, jejž v dobrém i zlém přijímáš, s hlubokým věrovým proniknutím v nejvyšší vůli jeho, je to bůh, od něhož chceš jen dobré a jehož nenávidíš a neuznáváš, pak-li ti dal zlé, jinými slovy je to bůh tvého sobectví.

Paní Mileně, hrdince dramatu, zemřel chlapec a krátce po smrti chlapcově i dceruška těžce onemocněla. V nejvyšší úzkosti, aby jí zachránila život, zaslíbila ji bohu. „Zachraň ji! Dám ti ji! Bude tvá! Jen život jí zachraň!“ Dítě ozdravělo, později však na novo onemocnělo a zemřelo. A duševní zápas, jejž paní Milena v této druhé nemoci děvčátka prodělává, to odmítání boha, jenž přes to, že dítě mu zaslíbila, vrhl je do nové nemoci, to zápasení s ním o nemocné dítě, to vyhrožování bohu a zneuznávání boha a opětné se pokořování jeho bytosti za cenu ozdravění dítěte, za podmínku, pak-li zůstane na živu — — — a konečné odmítnutí, když dítě je mrtvé, toť předmětem Hilbertova dramatu. Tedy, jak jsem již řekl, přijetí, uznávání boha jen za jistých podmínek, sobecká víra — a vlastně vůbec žádná víra.

Prvý akt je nejlepším z celého dramatu. Zde ještě nevystupuje tak do popředí nepřirozenost té base, na níž p. Hilbert budoval. Pravím nepřirozenost, neboť nedovedu srovnati ve své hlavě, že by matka, milující své dítě, v okamžicích nejvyššího nebezpečí rozplýtvávala čas vášnivými a filosofickými hovory, jako to činí paní Milena. A pak ona je ve svém jádru slabá, pověrečná žena, projevující víru svou zapalováním lampičky před domácím oltářem — taková žena právě ve chvíli nebezpečí, ve chvíli onemocnění dítěte sotva by se odhodlávala k výbuchům: „Ne, nepřijímám ukrutenství s pokorou. A vyzývá-li, jsem odhodlána k zápasu

s ním, k zápasu do posledního dechu!" — „Ano, ano, zacpete si uši svatouškové . . . rouhám se, vyzývám ho, kazím vám doplakané . . .! Vidíte . . . hrozím mu! ženu ho! bráním vstup a nepustím ho, nepustím až přes můj život!!" Tam, kde paní Milena, na konci prvého dějství sháší věčnou lampičku, odhazujíc tím svou víru-nevíru, tam počíná v dramatě cosi, pro co nenalézáš podkladu v paní Mileně. Naopak dle té její víry-nevíry byl bys spíš čekal, že přileje oleje do lampičky.

Neškodí však. Přes vratký, psychologický podklad drasticky vystupuje tu na oči fetišismus lampičkové víry, ať již po úmyslu autorově či bez úmyslu jeho. Že sám chce kamsi dál, to nejlépe vidno na Vordrenovi, který praví v posledním aktu: „Neboť to je nejvlastnější snaha života, aby nebylo bolesti v něm. A že kolem ní nelze, musí se nad ni. Nad bolest odevzdáním . . . Přes ztrátu posledního, přes všeho opuštění, přes děcka smrt na výši, odkud, plačíc do hrobu, usmívala by se do nebes."

Kromě této knihy přinesla letní literatura dvě zajímavé knížky dekadentní produkce. Míním M i z e n í, Historie Duše v posledním půlletí její pozemského otroctví od neznámého autora, a C e s t o u, román Stanislava Przybyszewského v překladě Karla Kamínka. Prvá knížka zajímavá je tím, že skutečně náleží k tomu nejvýznamnějšímu, co u nás dekadentní literatura stvořila. Zdá se, že to není knížka jen konstruovaná, nýbrž skutečně již dekadentně prožitá. Nemíním ovšem, že by byla doslovně tak prožitá, jak ji spisovatel podává, ale to reelní jádro skutečného prožití, skutečného dekadentního myšlení a cítění je tu patrné. Autor jeví nadání k psychologické kresbě, ale ovšem knížka sama svým obsahem je malicherná — také dokument toho fin de siècle, v němž roztrhl se celý pytel se spisovateli, nevědoucími co jiného povídat, nežli takové ty jisté výplody pokažené fantasie, pokaženého vniterního života. Myslím, přecházeje k druhé knize, že Przybyszewski již sám cítil, když psal svůj román „Cestou", malichernost a nízkost takového dekadentismu, jehož představitelem je hrdina jeho románu Falk, opíjející se spisovatel, nadčlověk, svádějící dívky. Przybyszewski jako by sám v pozadí této knihy ironicky, zle smál se samému sobě ve Falkovi, jako by ukazoval na tu neudržitelnost těch jistých dekadentních názorů a pak i života, založeného na těchto názorech. Já alespoň si nedovedu představit, že by se mohl dívat bez ošklivosti na svého Falka. Takovým Falkem, za jehož nadčlověctvím skrývá se vlastně nejsurovější spustlost, má být překonán člověk, ten Nietzscheův provaz, natažený mezi zvířetem a nadčlověkem? Tak mi připadá, jako by zde sobě samému spisovatel podával silný, křičící obraz a pak chtěl a musil ubíhat pryč — — hledat jiný život. Tedy dekadentism již jaksi překonávaný.

Kam však až může dospět ve své zvrácenosti a domýšlivosti, to naznačím několika výtržky z třetí knížky dekadentní, již zde mám, z knížky básní Adolfa Racka „De profundis clamavi, non confundar in aeternum". Vlastně chci citovat z úvodu. „Kniha teathrálně šílená a bolestná jako hmota v okamžiku, kdy přichází k sebevědomí a vědomí svého zla a pyšná a silná uznati více než sebe . . . Umění? Ano. Umění se zjednodušenou poetikou, v níž filosofie, pohlaví, lyrika jsou synonyma. Stěles-

nění lidské praideje — dojíti věčnosti stůj co stůj, ať dobrem hmoty umírající a nesmrtelné, ať zlem abstrakce, deroucí se z mrtvého chaosu hmoty zákonem, pudem, citem, rozumem až v pojem boha, či zlem hmoty a dobrem ducha. Dojíti věčnosti! Potomky svého potomka, duchem svého ducha, vždy svým plodem, sebou! Týž instinkt jásá v písni hledání, v čiré praideji historie. — Snaha dojíti věčnosti v sobě, v děcku, v bohu (zápas břicha, sexu, mozku; výslednice těla: hledání). — Kniha psaná jedním dechem, ale tak jako by se autor vyslovením každého slova přesvědčoval o jeho pravdivosti, jej až udivující. Ve skryté objektivitě a pravdivosti dřímá krása díla. Objektivita prosvítá úmyslně trhlinami a schválnými puklinami, při nichž maní si vzpomenete na nenáviděné Sokratem enthusiazein básnické, jímž jest tam, kde autor, ovšem pak v krajích, kde poesie umřela . . .“

Tu pak rád člověk béře do ruky prostou knihu, nemající zvláštních aspirací, na příklad Raisovy povídky „Mezi lidmi“. A na štěstí jsou to povídky pěkné, ba, po Půlpánech, o nichž jsem nedávno referoval, rozhodně až mile překvapující. Vane z nich cosi tklivého, odraz soucitu, jemuž se neubráníš. Zamlouvaly se mi zvlášť „V kuchyňské vůni“ a „Jeden z davu“. Zejména v této poslední povídce dobře a s láskou vystižen jistý druh našich lidí.

Konečně několik slov o starších dvou literárních plodech, o Básních Frant. Palackého a o Odkaze J. F. Friče. Básně Palackého z rukopisné pozůstalosti vydal a úvodem opatřil Dr. J. Jakubec. V tomto úvodě praví: „Básně Palackého mají důležitost nejenom jako charakteristické doklady pro biografa jeho, nýbrž jsou významné i pro literární historii. Mají svou cenu aesthetickou; vykonaly též jistou úlohu v rozvoji české literatury. Palacký jako básník nedoceněn dosud. Jeho činnost básnická docela utápí se v ostatní jeho činnosti spisovatelské, politické a organisatorské. Zavinil to v první řadě Palacký sám, vykládaje toto působení literární za „mladistvé poblouzení“, za činnost, kterou on sám nechtěl „před zapomenutím chrániti“. Tím literárnímu historikovi zahrabával stopu po tomto působení. Pro něho všechno jeho snažení básnické mělo jen cenu historickou: viděl v nich příspěvky pro rozvoj svého ducha.“

K Odkazu Jos. V. Friče úvod napsal Jaroslav Vrchlický. Jsou zajímavy ty básně již tím, že zapomenutá doba reelně ožívá ti na očích — to romantické, abstraktní blouznění o vlasti, to neujasněné hazardní nabízení života v šanc, ty jisté výbuchy, hraničící až s frásemi. Frič byl jistě velice typický člověk své doby a není divu, že cítil se cizím, když po letech vrátil se do vlasti. Taková mládež, zahajující Vzdělavací bibliothéku „Kreutzerovou Sonatou“ ovšem připadala mu něčím absurdním — odtud ta známá jeho kritika v Národních Listech, jíž však marně zdržoval valící se proud.

„Vlasti, ty světlo i stíne mého života!
Jak často přepadá mě trapná tesknota,
shledám-li, pod zemí že víc těch přátel mám,
než na ní — že tu zvolna zbývám sám a sám!

Z.

ZPRÁVY.

Organisace klerikální ve východních Čechách. Jako hlavního pramenu použito: Dr. F. Beneš „Das sociale Wirken der katholischen Kirche in der Diöcese Königgrätz (Wien 1897); k jeho korektuře sloužily vedle oficielních, úředních dat statistických: V. Kotyška „Úplný místopisný slovník království Českého. Část topograficko statistická“, „Schematismus des Volksschulwesens im Königreich Böhmen“ a „Studijní nadání v království Českém“.

Církevním jměním vydržováno je v diecési Královéhradecké 1275 osob církevních, t. j. téměř 1‰ všeho obyvatelstva. Z toho na kněžstvo světské připadá 945 kněží (při 465 farách) a 330 na osoby klášterní. Podpora chudé mládeže školní v hradecké diecési obnáší kapitalisována 131.731 zl., při čemž ještě na 38 místech sice pravidelně a systematicky podpora mládeži školní se udílí, ale suma není zjištěna. K tomu pak pojí se stipendia studijní. Počet jejich činí 42 a roční summa jimi rozdělovaná 3717 zl., t. j. kapitalisováno při $3\frac{1}{2}\%$ úroku 106.200 zl. Tuto péči o mládež doplňují bezplatná místa v různých církevních učilištích a sirotčincích. Tak hradecký chlapecký „seminář“ $\frac{3}{4}$ svých chovanců přijímá buď úplně neb polobezplatně. K tomu účelu opatřen je základním kapitálem 70.571 zl. a 27 většími nadacemi representujícími 76.619 zl. a řadou nadací chudších. Kutnohorský pensionát vykazuje 17 míst nadačních, opatroven je 11 úplně bezplatných. Sirotčinců stojících pod církevním vlivem je na Hradecku 10 s průměrem as 30 dětí na jeden ústav. Z institucí těchto jsou 2 městské a 1 okresní!

Královéhradecko má 13 nemocnic, v nichž vesměs jsou řádoví opatrovníci a opatrovnice. (V jedné z těchto nemocnic ukládá se přímo lehčeji nemocným a rekonvalescentům denní účast ve mši.) Z ústavů těchto 5 jest okresních — (toto jsou právě fakta ukazující, jak i širší řady obecenstva klerikalismu stále podléhají) — 2 panské, 2 řádové. Chudobinců a starobinců ovládá katolická církev ve východních Čechách 46; z těchto v 35 je ošetřováno 424 osob. Vesměs se v nich poskytuje ošetřovancům byt, namnoze i jiné podpory (6 chudobinců poskytuje úplné opatření, peněžité podpory 12 jiných representují kapitál 430.270 zl.). I z tohoto počtu chudobinců, pokud zjištěno, je 6 městských. Kapitál chudinských nadací činí 282.410 zl. Z toho 65.728 zl. pojeno je ku fundacím mešním a rozpadá se na nadání nezřídka jen několika krejcarová. Kolik pak musí činiti summa připadající na samé fundace? Tuto chudin-

skou akci církevní doplňuje spolek sv. Vincence de Pauli, dosud ne valně rozvětvený. Čítá při 522 různých katolických sdruženích pouze 8 konferencí. Z těch — pokud data udána — vykazuje německobrodská roční průměrný výdej 532 zl., jiná poděluje ročně 50 chudých, jiná až 100 školních dětí. Že i mimo akci nastíněnou neskládány ruce v klín, ukazují 3 záložny a 19 záložen Raiffeisenových, které podléhají vlivu kléru.

Doznati však dlužno, že nespokojovala se nikdy a ani nyní nespokojuje církev jenom využíváním této vnější, hmotné moci. Obrací se, jak konečně povaha její sama vyhledává, i na pole duchovní. Ovšem nemnoho tu vyžaduje, šíříc totiž jen určité, jejímu duchu odpovídající vědomosti. Přirozeno, že předem obrací svoji pozornost na školství. V celku je na Hradecku 50 církevních škol v 29 místech. Počet sám o sobě neznačný, činí jen 4% všech v diecési se nalézajících učilišť. Význam jeho však stoupne, uvážíme-li, že naše škola není od církve osvobozena. Nemůže tedy býti ani u orthodoxních katolíků potřeba oddělené školy církevní pociťována. Je pak církevní školství opatřeno ve všech téměr pro církev důležitých oborech zcela úměrně. Z uvedeného počtu připadá 21 na opatrovny, 7 na školy obecné, 4 měšťanské, 5 výrobních a pokračovacích, 8 pensionatů, 3 školy střední (gymnasium, 2 ústavy pro vzdělání učitelek), alumnát a ústav pro hluchoněmé. Z toho jsou však pouze 3 školy chlapecké. 26 je výlučně dívčích škol církevních. Tento fakt je tím povážlivějším, že dívka daleko tížeji než hoch i v pozdějším svém životě vlivu z mládí se emancipuje. A jí právě v rodině připadá nejdůležitější část výchovného úkolu. Pochopitelno, že za podobných poměrů právě naše ženy stávají se v rodině nejmocnější a těžce překonatelnou oporou klerikalismu. Pokud návštěvy se týče, dochází na 27 ústavů 3440 žáků, tedy průměrem na jeden ústav celkem 135 žáků, a sice tím způsobem, že průměr ten při chlapeckých učilištích klesá na 90 a při dívčích stoupá nad 180. Aby znázorněn byl alespoň přibližně poměr na školách středních, budiž uvedeno, že na hradeckém gymnasiu tvořili chovanci chlapeckého semináře 37% všeho žactva (r. 1897). (V celé diecési je 7 světských gymnasií.) Z 50 zaznamenaných škol je 46 klášterních, laické síly vychovatelské připuštěny na jednom z ústavů úplně, na jiném částečně. A z těchto církevních institutů — na to znovu třeba upozorňovati — je 6 podporováno obcemi a 1 zemským výborem.

Vedle škol i v kruzích církevních velmi dobře je oceňována moc tisku. Nevykazuje, jak při známé centralisaci literatury v Praze pochopitelno, tisk katolický zvláštní rozkvět, než i to, co zde se činí, není bez významu. Máť Hradec Kr. svoji biskupskou knihtiskárnu, „tiskové družstvo pod ochranou sv. Jana“ má nad 700 členů, vycházejí v působišti Brynychově 2 klerikální týdenníky, z nichž „Obnova“ může se prokázati 1500 odběrately (počet na venkovský list velice slušný), vydávána je v místě knihovna „Časové rozhledy“ a „Dědictví maličkých“, jehož se tiskne značně přes 50.000 ex. K tomu pojí se katolické lidové knihovny, kterých dnes již roztroušeno po kraji 110 s průměrem 292 knih a 229 čtenářů ročně. Jeť v 80ti knihovnách v celku 23.393 knih a 33 knihoven mělo dohromady 7567 čtenářů.

Nejvyvinutější ač ne nejvíce působivou je organisace spolková.

Čítáť, jak již vzpomenuto, 522 sdružení, z nichž 297 chová celkem 54.086 členů, t. j. 183 členů průměrem na jeden spolek. To značí, odečteme-li děti do 15 let a počítáme-li i s pravděpodobností, že leckdo i ve více spolcích je účasten, že klerikalism má zorganisováno 7—10% všeho obyvatelstva východních Čech! Z vyznačených spolků připadá na spolky náboženské v užším smyslu 407, na spolky pro církevní hudbu a zpěv 42, na hospodářské a vzdělávací 17 a na spolky katolických tovaryšů a řemeslníků 48. Jak i tu činnost klerikalismu stále stoupá, ukazuje, že spolků katolických tovaryšů do r. 1885 založeno bylo 3, do r. 1890 další 4 a od r. 1890 do r. 1896 již nově 38!

Posléze zbývá zmíniti se o zbrani, ve kterou klerus sám mnoho důvěry skládá „besonders heutzutage, wo alle Waffen zur Zurückdrängung des auf uns sich wälzenden Socialismus zu ergreifen sind“ — jsou to missie. Počaly pravidelně na Hradecku teprve r. 1880. V celku konalo se jich od r. 1880—1896 as 110. Počet jejich pak od roku k roku se větší. Kdežto roku 1885 bylo missií 5, bylo jich o 10 let později (r. 1895) 16. Průměrem bylo missií v l. 1880—1885 as 5·5 a v l. 1891 až 1896 as 9·5 s průměrným počtem komunikantů při jedné missii v prvém období 1716, v druhém 1887. Nadace pro konání missií založeny jsou ve 12 místech.

Ještě jedno sluší uvésti jako charakteristické. Je to návštěva poutnického místa u Králik. Tato prokazuje ročně 200 procesí o 38.000 poutníků, z nichž na 30.000 účastní se komunikování.

Je třeba doslovu? Troufám, že ne. Neboť mluví-li kde čísla sama, je to v tomto případě. *Žd.*

O činnosti Československé jednoty. Ze zprávy za II. správní rok 1897-98 vyjímáme: V druhém roce svého trvání založila Č. J. 23 knihoven (loni 25); z těch připadá 7 na Slovensko, 9 na Moravu, 5 na Slezsko a 1 na Dol. Rakousy (Čes. spolek pro šíření lidové osvěty ve Vídni). Vyhověno bylo všem žádostem až na 2, o nichž třeba ještě se informovati. Kromě toho školskému museu v Lublani zasláno bylo množství knih. Úhrnem bylo rozesláno asi dva tisíce knih všeho druhu: hospodářských, zábavných i j. Pokud bylo možno nabýti zpráv určitějších, čítány s největším zájmem spisy obsažené v Libuši, Matici lidu, Příteli domoviny.

Podpory studující mládeži slovenské. Na sklonku prvního správního roku vypsal výbor Č. J. po třech stipendiích pro chudé žáky ze Slovenska, kteří by studovali na realce Ústřední Matice školské v Hodoníně a na c. k. státním gymnasiu ve Strážnici. Ústavy tyto byly vybrány proto, že jsou Slovensku nejbližší a protože žáci jejich jsou Slováci moravští.

Žádostí o tyto podpory bylo podáno sedm: jedna pro gymnasium strážnické, šest pro realku hodonínskou.

Výbor, uvažuje pak o těchto žádostech a o majetkových a osobních poměrech rodičů žadatelových, dospěl na základě zpráv u důvěrníků svých na Slovensku vyžádaných k snesení, že žádná z těchto žádostí nemá býti zamítnuta a udělil tudíž jednomu žáku

gymnasia strážnického podporu roční	zl.	100·—
na realce hodonínské dvěma žákům I. tř. po zl. 100·— .	„	200·—
jednomu žáku I. třídy	„	70·—
dvěma žákům I. třídy po 50 zl.	„	100·—
a jednomu žáku 3. třídy	„	100·—
Jednomu posluchači lékařské fakulty povolena byla pro druhý běh podpora měsíčních 10 zl. tedy	„	50·—
jednomu posluchači na Českosl. obchodní akademii ročně .	„	50·—
dvěma jiným posluchačům na Českosl. obchodní akademii po 100 zl.	„	200·—
dvěma posluchačům c. k. malíř. akad. v Praze po 100 zl.	„	200 —
jednomu žáku umělecko-průmyslové školy v prvním běhu měsíčně po 15 zl., v druhém běhu po 10 zl.	„	125·—
Jedné chovance vyšší dívčí školy (ústavu hr. Pöttinga) v Olomouci ročně	„	50·—
celkem na podpory studující mládeže ze Slovenska na školní rok 1897—98 povoleno	zl.	1245·—

Velice prakticky zachovali se plzeňští přátelé vzájemnosti československé. Myšlénka vzešla z Českého Národního Klubu v Plzni, který se usnesl, že bude sbírkami úplně vydržovati dva chudé, hodné slovenské synky rolnické, kteří věnují po vyjití ze škol stavu rolnickému, v plzeňské hospodářské škole. Návštěva školní trvá na tomto ústavu dvě léta. Oba mladíci byli přijati.

Rovněž některé pražské dámy ujaly se dcery muže o národ slovenský zasloužilého, a hlavně přičiněním velehorlivé slečny A. Jakubíčkové, správkyně „Záštity", umožnily jí návštěvu českých měšťanských škol. Slečna Jakubíčkova sbírkami hlavně mezi učitelkami pořádanými opatřuje tuto chovanku všemi potřebami.

Výbor snažil se také nalézti následovatele této šlechetné myšlénky. Obrátil se na řadu obětavých společností a spolků v Praze i na venkově a čin vlastenců plzeňských došel následování u úředníků banky „Slavia", kteří uložili si daň, jejíž výtěžek určen ku podporování posluchače na obchodní akademie, stejně jako sl. Spolek absolventů Československé obchodní akademie, který taktéž jednoho studujícího na tomto učilišti podporuje. Vlastenecká společnost „Jour-Fjxe" v Praze pak vzala si úplně na starost jednoho posluchače c. k. malířské akademie, poskytujíc mu podporu měsíčních 10 zl.

Koncem roku 1897 zřízena byla v Bojkovicích na Moravě zimní hospodářská škola pro synky rolnické a někteří přátelé Č. J. obrátili se na výbor se žádostí, aby chudobným Slovákům umožnila návštěvu této školy vypsáním několika menších stipendií. Že však v té době příspěvky se nescházely a bylo patrno, že třeba největší spořivosti, nemohl výbor této žádosti vyhověti; uznávaje však důležitost odborného vzdělání pro rolníky slovenské, upozornil na ně své důvěrníky a těm se podařilo, ač celá tato akce děla se v poslední chvíli, že několik chovanců ze Slovenska dalo se do této školy zapsati.

Přičiněním Československé Jednoty byl připuštěn sirotek po zasloužilém slovenském učiteli ku praxi poštovské v Čechách a po příznivém výsledku zkoušek přijat do státní služby. I v tomto případě zakročila Č. J. rukou pomocnou a poskytla tomuto svému chráněnci půjčku na kauci a umožnila mu vstoupení do služby.

A k c e u č ň o v s k á. Když docházely výboru Č. J. četné žádosti o opatření míst pro jinochy škole odrostlé do učení na různá řemesla, aby učňové tito mohli zde navštěvovati české pokračovací školy a tím zdokonalovati se nejen v řemesle vyvoleném, ale i ve škole, jazykem jim srozumitelném — jazykem českým — doplniti vědomosti ze škol domácích, ujal se k žádosti výboru z ochoty této akce jednatel Československé Jednoty a po mnohé píli a starostech podařilo se umístiti v Praze a v některých městech venkovských celkem 49 učňů; z těch 8 pro tesknotu po domově nebo z jiných, většinou rodinných příčin se vrátilo, i zbylo učňů v Čechách celkem 41. Z těch učí se kupectví 10, truhlářství 7, obuvnictví 4, krejčovství 10, kovářství 1, zámečnictví 2, kolářství 1, pernikářství a cukrářství 1, řeznictví 2, soustružnictví 1, sedlářství a řemenářství 2. K tomu učí se uzenářství 3 již déle jednoho roku.

Aby nebyla tato akce vykládána mylně, uvádíme dle přání důvěrníků našich na Slovensku, že má tím býti zamezeno vstupování do učení ve Vídni u mistrů německých, kde slovenský učeň němčině sotva se naučí a octnuv se v okolí naprosto cizím, i v pokroku v řemesle špatně prospívá a ve škole sotva čemu se přiučí.

S mistry, u nichž učňové jsou v učení, sprostředkovala Č. J. uzavření učebních smluv, při čemž pomocen jí byl p. Dr. B. Čermák, který zejména je vřelým přítelem slovenských učedníků v Praze dlících.

Výbor pak, aby učňové tito nebyli ponecháni úplně osudu, zvolil ze svého středu zvláštní komisi, která má na starosti vyslechnouti přání mistrů a dohlížeti k tomu, aby podmínky ve smlouvě učební uvedené byly dodržovány.

Dne 28. listopadu 1897 svolal výbor učně slovenské ku slavnosti Moysesově, k níž pozval ostatní Slováky, většinou studující, a všecky mistry, u nichž slovenští hoši se učí. Slavnost tato úplně domácí konala se v sále Svatováclavské záložny, jejž řiditelství ochotně k tomu cíli propůjčilo. Po druhé sešli se učňové k vánoční nadílce, kterou vystrojil jim výbor dne 26. prosince 1897. Nadílka odbývána v místnostech spolku „Domácnost“, jež rovněž ochotně byly propůjčeny.

Je přirozeno, že v tomto stručném přehledu o činnosti naší za uplynulé roční období pominuli jsme mnohé podrobnosti. Dlužno však zmíniti se ještě o sprostředkování letních bytů na Slovensku pro naše výletníky. V akci této pokračovati možno arciť jen dle přihlášek ze Slovenska.

R o z p o č e t n a p ř í š t í r o k. Na základě zkušeností dosavadních výbor odhaduje potřebu pro příští rok:

Podpory studentům na školách vysokých, středních a odborných	950 zl.
Knihy a časopisy	1200 „
Podpory studujícím na realce v Hodoníně	650 „
Učňům na dopravu, oděv, přípověď a léčebné	370 „
Poštovné a vydání správní	325 „
Celkem	3495 zl.

Krasoumná jednota. Leží před námi dvě poslední zprávy „Výboru Společnosti vlasteneckých přátel umění v Čechách“ (za r. 1896 a 1897), jediného u nás dosud činitele, který tradicionelně jaksi z dob, kdy za všeobecného úpadku umění výtvarných šlechta u nás vzala na se povinnost státi se protektorkou nad skomírajícím, druhdy slavným a váženým cechem malířským, založením výše jmenované společnosti, považuje za svůj monopol ještě dnes rozhodovati ve věcech umění. Sto let však uplynulo od založení „společnosti“ a za dobu tu mnoho změnilo se ve světě. Na troskách nedokrevného idealismu, klassicismu, praerafaelismu, a jak všecky ty směry se nazývaly, vyvířil osvěžující, mohutný proud umění moderního, které s posměchem šlapajíc šablony, do nichž akademie umění snažily se je vtěsnati, v nadšení vrhalo se v náruč přírodě, tomuto nevyčerpatelnému zdroji, co jediné pravému svému ideálu, který právě ti, tak špatně pochopení staří mistři tolik zbožňovali. Nové ideje, nové směry vyvíjely se, zápasily o nové bytí, vítězily a padaly připravujíce půdu novým a novým; ale u nás spalo vše spánek spravedlivých, u nás dlouho zůstávalo vše klidné, konservativní. Nikdo nerozčiloval se proto, zač jinde vášnivě lámala se kopí. K čemu také? Vždyť bylo svého času uznáno za dogma nezvratné, že staří mistři úplně vymezili hranice umění a celé generace obraly si za jediný cíl více méně bezduché jich napodobení. Věc byla velice pohodlná, každý měl hned měřítko po ruce, jak dalece ta která práce umělcova svému vzoru se přiblížila. Každý věděl ihned, smí-li či nesmí chváliti. Avšak to vše dělo se v cizině, u nás dlouho bylo klidno. Dbáno také pečlivě o to, aby co možná nejméně škodlivé vlivy zavadily o Prahu. A dodnes, zabloudí-li nějaký proskribovaný obraz k nám, možno plným právem říci, že stalo se tak pouhým nedopatřením a slavná komise výstavní už se o to postará, aby pověsil se co možná tak, aby akademická mládež naše nepřišla do pokušení a dobří šosáci se nepohoršili.

Krasoumná jednota je spolek každým rokem zkvétající, spolek bohatý, podporovaný členstvem, kterého čítá na půl páta tisíce, hýčkaný českou spořitelnou, která jej každoročně 6000 zl. podporuje. Členské příspěvky, čistý výnos výstavy (přes 2000 ročně), podpora spořitelny — činí více než 30.000 zl. každým rokem. Nepotřebujeme vykládati, co v našich uměleckých poměrech taková summa znamená, co dobré by se jí dokázati dalo, jaký rozkvět českého umění přivoditi by mohly takovéto kapitály řízeny a vydávány od lidí, kteří by měli dosti dobrého vůle a poctivého porozumění pro potřeby zkvétajícího moderního českého umění.

A zatím, jak s těmito kapitály nakládá Krasoumná jednota? V Krasoumné jednotě nerozhodují umělci, nikoli, ti tam nemají téměř ani zástupců

a téměř nižádný vliv. Téměř nikoho z českých lidí vůbec nenajdete v seznamu členstva, jsou to většinou Němci a páni z vysoké šlechty, kterým přirozeně interess pro českou práci zcela schází. Ale schází jim také porozumění pro moderní umění vůbec; činnost, jakou rozvíjejí, je toho pádným dokladem. Pánové ti uznávají velmi dobře, že je přímo barbarstvím, jak se sami vyjadřují, vyprazdňovati každoročně 3 sály stálé gallerie pro výroční salon, uznávají a stěžují si, že v gallerii není téměř místa: ale na to místo tak vzácné lípají jednu prostřednost za druhou a odmítají každou věc dobrou, modernější.

S nimi jsme již súčtovali definitivně. V našich poměrech stal by se člověk časem rád kommunistou a podělil by se tak trochu s druhými o ten u nás tak vzácný kapitál, který jest v jejich rukou mrtvou hřivnou, a o kterém jistě víme, že by v rukou dobrých nesl užitek stonásobný. Bohužel si musíme nechat zajít takové choutky. 30.000 Krasoumné jednoty bude dále mrtvým kapitálem, vysoká šlechta nevzdá se tohoto ušlechtilého sportu, který provozuje ku škodě českého umění již takovou řadu let — a nám nezbývá nic jiného, než postaviti proti mrtvému kapitálu, mrtvým lidem a myšlénkám svoje živé snahy a svou mladou práci, a nahraditi tak, co se finančně nám nedostává; a jsme přesvědčeni, že ten materielní základ, který potřebujeme nutně, dá nám česká společnost, která ho dosud tak ochotně poskytovala Krasoumné jednotě. Jest to její povinností, učiniti to musí a ona to učiní. (Volné Směry.)

Povznesení rakouského vývozu chce docíliti klub rakouských průmyslníků ve Vídni vysláním znalců do krajin zámořských, etablováním našich obchodníků v cizině, zřizováním skladů se vzorky našeho zboží v cizině, založením obchodní společnosti pro vývoz rakouský a poskytováním premií rakouským vývozcům.

Jak patrno, také ve Vídni jest cítiti zhoršení naší vývozní bilance, ale pronikavé zlepšení obyčejné sdružení kupecké přinésti nemůže dotud, pokud celá politika rakouská nevěnuje otázkám průmyslu a obchodu plné práce a pozornosti.

Podobným směrem, ale k povznesení našeho trhu domácího pracuje usilovně český vývozní spolek.

Tento spolek připadl na myšlenku velmi šťastnou, vychovati si české obchodní cestující. K tomu cíli hodlá počátkem příštího roku pro absolventy obchodních akademií (a středních škol), kteří aspoň dvě léta již jsou v praxi, pořádati přednášky o celnictví, dopravnictví, bankovnictví, obchodní statistice, hospodářském zeměpisu, technice obchodního cestování a praktická cvičení vysíláním frekventantů kursu na menší cesty obchodní za dozoru spolkového zástupce a výcvikem ve vlastní kanceláři ve službě informační a zprostředkovatelské. Večerní kurs tento trvati bude 3 měsíce — a jest stanoven nejvýše pro 30 frekventantů. (Obchodní listy.)

Literární spolek „Stálci“ v Praze dovršil právě 20. rok svého trvání. Účelem příkladného tohoto spolku je podpora české literatury. Každý člen jest povinen měsíčně odebrati aspoň za 1 zl. českých knih a časopisů. Dějiny spolku jsou v leckterém ohledu zajímavy. V době rozpuštění studentského spolku „Slavie“ nahrazoval kruh Stálců spolek rozpu-

štěný a zřídil i čítárnu a knihovnu pro studentstvo. O tom, jak úspěšnou byla činnost jeho, podává doklad podrobná tabulka. Patrno z ní, že počet členů kolísal sice mezi 182 až 368, avšak obnos od těchto za knihy ročně přijatý, tak značným změnám nepodléhal, nejvyšším byl v r. 1895, t. j. 8225 zl. 38 kr. Průměrem odebral jeden člen za rok knih nejméně v r. 1878, t. j. za 12 zl. 83 kr., průměr ten pak stále stoupal, až r. 1894 dosáhl výše 33 zl. 70 kr. Úhrnem zaplatili členové „Stálců" za odebrané knihy za těchto prvých 20 roků 119.337 zl. 75 kr., a knihy jimi odebrané representovaly by v cenách krámských sumu převyšující 148.000 zl., což za našich poměrů jest obnos zajisté uznání hodný, a to tím více, ježto valnou většinou sestává členstvo „Stálců" ze studujících a pak z menších úředníků, tedy vesměs z osob nevelkými důchody nadaných. Dlužno míti také na paměti, že chuť ke koupi knih, jednou vzbuzená, vytrvá z pravidla i pro léta starší, kdy bývalí členové „Stálců" po vystudování zaujmou dle svého povolání místa po venkově a i pak čilými odběrateli i doporučovateli knih zůstávají, takže spolek tímto směrem i pak působí, když již členy jeho nejsou.

Hlas. Měsíčník pro literaturu, politiku a sociální otázku. (Redaktor dr. Pavel Blaho. List vychází v Uh. Skalici, předplatné na rok 3 zl., pro studující 2 zl. 50 kr.) Po celé Evropě probouzí se ruch mezi mladou generací; literární, politický a sociální. Revue, která leží před námi, jest hlasem probudilé mládeže slovenské.

Poměry slovenské jsou poměry našimi v menším a větším měřítku. V menším — pokud se týká o vládnoucí stranu národní, větším — pokud jde o nadvládu a potlačování se strany Maďarů. Vládnoucí strana národní drží místo, které u nás zaujímala strana staročeská. Proti této straně přirozeně vznikl odpor, odpor nejen politický, ale především intellectuální a mravní.

U nás v odporu proti starým počala strana mladočeská; v ní kdysi soustředila se i pokroková intelligence: Neruda, Hálek, Sladkovský. Strana tato podlehla však týmž osudem jako její předchůdkyně. Mladočeši neliší se nyní ničím od staročechů, táž strnulost, šablonovitost, vnější okázalost, duševní však živoření a týž nedostatek vnitřních popudů. Proti takovéto straně musil vzniknout odpor, v kterém počato od realismu, vydavšího heslo, pokračovat v práci obrozenské.

Totéž chce Hlas, jenž volá: „Chceme především a nadevše, aby se Slovenský človĕk obrodil mravně."

Mladá generace vidí, jakou frásí jest „lidovost" u vedoucí strany, a sama staví si úkol, aby dosáhla lidovosti skutečné, opravdivé, jíž na Slovensku jest snad ještě více zapotřebí, než kde jinde. „Proti liberalistickému, egoistickému názoru stavíme křesťanské zásady lidskosti, zásady sociální lásky," praví Hlas. — A sblížit se s lidem, být lidovým, to znamená pracovat pro lid. Mladá generace chce „prohloubit a rozšířit práci osvětnou".

Z toho vyplývá také poměr, který zaujímá Hlas vůči maďarisaci — „kulturní práce je jedinou naší zbraní proti maďarské přesile a nepřátelství". Kulturní práce jest na Slovensku mnoho třeba; jsou obory,

zvláště pro lid velmi důležité, které jsou úplně zanedbávány. Obzvláště také národní hospodářství.

„V činnosti politické liší se mladí též zásadně od starých. Oni vidí činnost tuto v jakékoliv práci ve prospěch bližního konané, nečekají divy od zahraniční politiky, od rusofilství, ale ve všem spoléhají na sebe.“ „V otázce československé,“ praví Hlas, „stojíme na stanovisku našich buditelů i vrstevníků, kteří v těch vážných okamžicích, důrazně stáli při kulturní jednotě československé.“

Proti mladým ozvala se officielní kritika, zejmena v „Národních Novinách“ a martinských „Šípečkách“. Na to odpovědělo druhé číslo Hlasu, jak vidíme mírně, pěkně a věcně. Ostatně potěšitelno, že při nedávných martinských slavnostech „Živeny“ mezi mladou generací a starými panovala shoda lepší než se podle „Nár. Novin“ očekávalo. Zdá se, že nebudou se strany starých stavěny snahám a tužbám mladých takové překážky, jakých bylo překonati v Čechách. Přejeme „Hlasu“ všechen zdar! Myslíme, že vystihujeme pro Slovensko situaci dobře, pravíme-li, že se mu teď nedostává duševního života a zájmu — nedostatek tím úžasnější, že ze Slovenska vyšel Kollár, Šafařík a částečně i Palacký. Havlíček na Slovensko kladl těžiště českého života národního!

Starší uvádějí proti mladým, že není na čase nyní před společným nepřítelem se rozštěpovat. Starý neplatný důvod! Ten nepřítel dávno a dávno využitkuje našich slabin. Když věci dospěly již tam, kam dospěly na Slovensku, pomůže jedině poctivá, věcná a třeba-li bezohledná kritika. Tak to šlo všude a tak to také půjde na Slovensku. Slovensko upadlo přes to, že nebylo kritiky a že panovaly ohledy a samé ohledy čistě osobní, dnes kritika může jen pomoci. Ostatně si vede „Hlas“ ve své kritice velmi mírně. *L.*

Působení knihovníka ve veřejných knihovnách. Ve zprávě vydané veřejnou knihovnou ve Slaném (Napsal Frant. Houser) nalezli jsme toto včasné upozornění: „Je-li knihovna školou dospělých, je knihovník v ní paedagogem. Knihovnictví je úřad plný důležitosti a zodpovědnosti. Knihy dle signatur vybírati dovedl by každý hoch, ale působiti úmyslně u čtenáře v rozvoj jeho ducha, a k tomu je knihovník povolán, je úkol veliký a nesnadný. Tendenci zvyšovati vzdělání čtenáři ani nepozorují, a mnozí ani pozorovati nesmějí, ale podléhají jí, je jí celá knihovna prostoupena, a s každou knihou mají si ji odnášeti. Knihovník má sám ucelený názor životní a pomáhá jiným ho vypracovati. Nepůsobí přímo, místo něho mluví kniha, již čtenáři vydal. Někteří se k němu obracejí s důvěrou, aby jim sám spis vybral. Tomu nelze správně dostáti bez známosti celé knihovny; znalost jednoho či dvou spisů zastoupeného autora nestačí, je potřebno dospěti ku charakteristice každého spisovatele, jak si ji z jeho děl, nejlépe ze všech, vyabstrahujeme. Kdo znají knihy jen dle formátu a řadí svazek ke svazku, jsou jen jako knihovníkovi pomocníci na místě. Dvěma, třemi jako náhodnými otázkami informuje se knihovník o duševní vyspělosti žadatelově, aby mu posloužil. Vhodná příležitost k hovoru je při odevzdávání knih. Předmět, jehož se řeč dotkla, lze doporučiti vyložený v jiné knize. Interess o některé myšlénky je třeba v čtenáři teprve vyvolati, nadcházeti mu a knihou ho síliti.

V tom je důležitý moment knihoven, že budí zájem pro mnohé otázky rozřešené již a nabízejí vyzrálý jich plod, i pro takové, o nichž se teprve pracuje, a ty stávají se problémy všech. Působnost tu vylíčená mohla býti při Slanské knihovně jen skrovná, vadil jí velký počet návštěvníků. Víc než 4—5 knihovníků nemohlo knihy vydávati, a ti byli tolik zaměstnáni, že neměli kdy mluviti se žadatelem o přečteném spise.“

První Český pensionát pro dívky v Praze. Pod protektorátem král. hl. města Prahy. V prvé řadě určen jest pensionát pro žákyně Vyšší dívčí školy a příbuzné s ní Přípravky v Praze, kteréž se jím doplňují; ale přijímají se i chovanky, které navštěvují jiná česká odborná učiliště nebo soukromě se v některém umění a vědění zdokonalují.

První Český pensionát přijímá dívky do celého i polovičního zaopatření. Chovanky s celým zaopatřením bydlí v pensionátě a jsou úplně péči jeho odevzdány. Měsíčně platí se 50 zl.

Poloviční chovanky přicházejí ráno do ústavu a večer zase si pro ně rodiče pošlou. Měsíčně platí se 30 zl.

Bližší informace jakož i Domácí řád zašle se na požádání.

Pensionát otevře se dne 15. září t. r.

Do 1. září račtež zasílati dopisy a dotazy na adresu: První Český pensionát v Praze, Štěpánská ul. č. 53, od 1. září na touž adresu, Žitná ulice č. 25.

Velké knihovny. British Museum v Londýně založené roku 1753 má 1,800.000 svazků tištěných knih, 200.000 map, 100.000 hudebních skladeb, 50.000 rukopisů, 45.000 listů. Zákonem jest určeno, že dostává každé dílo tištěné ve Velké Britanii. — Bibliothèque nationale v Paříži má 1,934.154 děl, 2.600.000 svazků, 250.000 map, 101.972 rukopisů, 250.000 obrazů, 150.000 kusů mincí a medajlí. — Publičnaja Biblioteka v Petrohradě má 1,155.000 svazků, 19.661 map, 80.000 obrazův a fotografií, 26.700 rukopisů, 42.900 autografů, 4800 listů. — Rumiancevský Muzej v Moskvě má tištěných knih 700.000 svazků, církevních děl 2300, rukopisů slovanských 6000, cizích 850, listin a autografů 4500. — Královská knihovna v Berlíně má 980.000 svazků, 30.000 rukopisů, dvorní knihovna ve Vídni 515.505 svazků, 23.000 rukopisův a 3000 map, universitní knihovna tamtéž má 373.982 svazků, 536 rukopisův, universitní knihovna v Moskvě 146.284 svazkův, universitní knihovna v Praze 284.979 svazků, 3857 rukopisů, knihovna Musea království českého v Praze 196.500 svazků, 4427 rukopisův, universitní knihovna v Berlíně má 150.000 svazků.

„Hlídka“.

Julius Zeyer. V soumraku bohů. Kronika.

Hrutr, zeman islandský, na radu bratra svého Höskulda uchází se o ruku bohaté Unny, ale před svatbou, pro dědictví plaviv se do Norska, upadne v osidla vilné matky královy, Gunnhildy, jejíž kouzlo pak mu brání žíti s chotí svou. Unnr zákonným způsobem zruší manželství a žádá zpět své věno, avšak marně (Hrutr slibuje je své neteři Hallgerdě, dceři Höskuldově). Unnr utekla se k mocnému Gunnarovi z Hlidarenda a ten lstí, které ho naučil věrný jeho přítel, moudrý Njáll, dobývá jmění jejího zpět. Hallgerdr proti vůli své je provdána, ale Thjóstolfr, sluha otce jejího (který klamným kouzlem chtěl sebe sama suggerovati ji za milence, ona však náhodou místo něho zahlédla a zamilovala si Skarphedina, syna Njálova) těší ji, že bude voliti sama muže, až bude vdovou. Skutečně učiní ji brzo vdovou, je však za to sám zabit (Skarphedinem, straší pak Hallgerdu jako vampyr, až ji týž hrdina od něho osvobodí a mrtvolu utopí. Pak teprv ona dozvídá se jeho jména a zároveň, že je pro ni ztracen, neb uchází se právě o Thorhallu, a zahoří touhou pomstiti se na Njálovcích a hlavně na Skarphedinovi). Gunnarr, navrátiv se z výprav do ciziny, setká se na althingu s Hallgerdou a pojme ji za ženu; ona snaží se, aby ho znepřátelila s Njálem, ale, ač mu dá zabiti nevolníka a vražda se mstí, přátelství obou jest nezměnitelné, platí pokuty, ale nemstí se, ani když Sigmundr, příbuzný Gunnarův zabil dva sluhy Njálovy. Teprve když Sigmundr složil potupnou písničku na bezvousost Njálovu a na jeho syny, tu Skarphedin jej vyzve k boji a zabije ho (marně tomu bránil Njáll). Ani tentokráte Gunnarr se nemstí. (Tu způsobí Hallgerdr, že) dojde k zápasu koní Gunnarova a Thorgeirova, při čemž vznikne nové nepřátelství. Na cestě po ostrově je Gunnarr, jeda s dvěma bratry, přepaden více než dvaceti muži, ale ubrání se

jim, zabije jich čtrnáct, kdežto bratr jeho Hjortr padne. Ještě je pak od rodin zabitých pohnán před soud na althingu, kde přes velký odpor k němu rozhodnuto zásluhou Njálovou, že má býti jen vypovězen na tři zimy. Ale on nemůže opustiti domova (sveden zrádnou prosbou Hallgerdinou) a byv zde přepaden byl by se i ubránil, jsa výtečným lukostřelcem, kdyby nebyla praskla tetiva. Marně prosí Hallgerdu o dva prameny dlouhých jejích vlasů, ona mu odplácí políček, který jí jednou v rozhorlení dal, a nechá ho zahynout; (pak odebere se k jeho vrahovi Thorgeirovi), na němž Skarphedin mstí Gunnara. Na ostrov zavítá Thangbrandr a vyučuje Njála náboženství křesťanskému (prvního na ostrově, ale pomstě a vraždám zabrániti nemůže). Zavražděného Skarphedinem (Thorgeira, pobídnut Hallgerdou), má mstíti Flose (chtěje chrániti též starých řádů proti křesťanským novotám Njálovým). Dojde k veliké při na althingu (kdež Skarphedin má hrozné vidění a tuší svou blízkou smrt); marně obcházejí Njálovci stany sněmovníků, aby získali pomoc, ale přece po smířlivé řeči Njálově dospějí věci k vyrovnání, bude-li dáno nesmírné výkupné. Však v poslední chvíli pohaní Flose Njála a se smíru sejde. Se sto muži (a s Hallgerdou) táhne na dvorec Njálův a zapálí mu nad hlavou střechu, Njáll shoří (zvěstovav přijetí křesťanství na ostrově a konec tohoto vraždění) i synové jeho, z požáru prchne však jeho zeť, Kare, a mstí se na mnohých žhářích (i na Hallgerdě, kterou utopí, protože před touto smrtí měla největší strach, bojíc se utopeného Thjóstolfa). Ale konečně, vyzpovídav se v Římě, smíří se s Flosem (stavším se poustevníkem, jako on, až konečně po opětné cestě do Říma utone na chatrné lodi).

To jest obsah Zeyerovy kroniky, a vynecháme-li, co stojí v závorkách, máme značnou část obsahu staré islandské Njálssagy, v závorkách vidíme, co přidal básník. Ale tím nenahlédli jsme ještě úplně v dílnu básnickou, musili bychom (není však místa k tomu) sledovati též, co Zeyer ze sagy vynechal; tak na př. Hallgerdr byla dvakrát vdána, než si vzala Gunnara, podobně vraždě Sigmundově předcházely čtyři boje mezi nevolníky; dále vynechána výprava Njálovců do Norska, kde klíčí nová zhoubná nepřátelství, a zabití Thrána Skarphedinem. Pomsta Flosova netýká se původně Thorgeira, nýbrž šlechetného a spanilomyslného Höskulda, syna Thránova, vychovance Njálova, a není to již Hallgerdr, která ponouká k ní tak divoce, nýbrž manželka Höskuldova, hrdá Hildigunnr. Vidíme, že děj je zjedno-

dušen, zcelen, spojen v organicky srostlou řadu zlých činů ze zlých činů se rodících, že je podřízen jednotné idei, že ovšem je o tolikéž chudší oproti světovému obrazu staré sagy.

Básník svého pramene ovšem přesně nenaznačil, praví́ť pouze, že „čerpal z hlubokého zdroje sag“ a nevím, je-li výraz případný, když mimo jedinou episodu celá jeho kronika je výtahem ze sagy jediné. Jemu patrně saga zdála se pouhým nezpracovaným materiálem, řadou údajů prostě zaznamenaných z tradice a čekajících teprv na výklad básnický.

Avšak takovými snůškami sagy nejsou, třeba že lze dle nových bádání říci, že se vlastní islandské rodinné sagy zakládají skutečně na tradici a že vypravovatelé chtěli podati zprávy pravdivé. Jest v tom jakási podoba s našimi novinami, které rovněž míní, že vypravují zcela dle pravdy, ale hned svými nadpisy jako Rodinné drama, Romantická událost, Román lásky a pod. suggerují nám představy netkvící ve věcech samých, nýbrž v tradici literární; podobně i saga mimo živly historické má hojně tradičních, přecházejících z jedné sagy do druhé; saga jest nejen technikou a slohem vypravování, nýbrž částečně již svou látkou dílem básnickým. Nejméně o takové činnosti básnické lze pochybovati při Njále, která je sepsána v době odkvetání sagovnictví, v poslední části XIII. století. A tím vzniká vážné pochybování, je-li možná poučovati se ze sagy o smýšlení náboženském v století X., poznati z ní dobu nábožensky rozkvašenou, to, co Zeyerovi dalo vůdčí myšlenku jeho kroniky a jeho nápis „V soumraku bohů“.

Soumrakem bohů, ragna rök (významné a tajůplné to slovo nastoupilo snad neporozuměním na místo staršího, stejně psaného ragna råk, osudy bohů), rozumějí staré prameny skandinavské poslední boj bohů valhalských, Asů a Vanů, proti silám nepřátelským, mrazu, moři, ohni, v němž oni i moci podsvětí zahynou, aby vznikla nová země. Celá ta představa zrodila se asi pod dojmem bořící se staré víry a představ křesťanských a proto hodí se název dobře i na pojem, který s ním spojuje Zeyer, dobu, kdy stará víra mizí a nová se mocně dere do země, stará odumřela a nová se ještě neujala, na dobu, která v Skandinavii spadá do devátého a desátého století, právě jako — v Čechách.

Pro tyto, pro důležitý okamžik naší historie, čekal jsem světel básnických, když jsem sáhl po četbě, vyrozuměv z refe-

rátů, jak úchvatně Zeyer tento stav líčí; bylo to totéž křesťanství, táž fase jeho, kterou missionáři téhož kmene hlásali oběma národům; kdežto však o duševním stavu českého národa před obrácením a za něho nemáme zpráv téměř žádných, má jich sever tím více, odtud musí nám přijiti světlo pro pochopení dějinného procesu, z šeré minulosti naší, neboť není lhostejno, byl-li národ obrácen v době čtvrtého nebo šestého nebo desátého století, missionáři byzantskými, římskými, irskými nebo německými.

Řeknu ihned, že jsem knihu odložil sklamán; Zeyrovo křesťanství, které se hlásá Islanďanům, nemá barvy X. století a jeho pohané nejsou Skandinavy X. století; v prvním směru Zeyerovi neposkytovala saga dosti detailů, kterých ovšem mohl nalézt množství v jiných pramenech, v druhém důvěřoval jí přespříliš, ač právě pro poznání smýšlení náboženského nejsou sagy spolehlivými prameny (což dosud nebylo, pokud vím, náležitě vytčeno). Islanďané, díky své svobodě a svým právním zřízením, bez bojů a bez násilí přijali křesťanskou víru, která tu následkem toho měla ráz domácí — ubohý ostrov nelákal cizích mnichů a biskupů — a při znamenitém citu rodinném a hrdosti na slávu rodovou, nezatracovalo jako jinde celou minulost národa a neodsuzovalo ji k zapomenutí. Staré děje, staré básně historické i písně žily dále a to svádí nás snadno k domnění, že na Islandě v 13. stol. mohlo a smělo se o pohanství mluviti tak jako v devatenáctém, že snad dokonce básník tehdejší mohl líčiti se sympatií hrdinu, který truchlil nad zkázou starých bohů jako Záboj.

To je však názor chybný, i na Islandě byli fanatikové, kteří zavedli nová jména dní jako v češtině na místo pohanských, u ostatních Germánů podnes platných, i na Islandě staří bozi stali se zlobohy a nikdo se nemohl kochati ve vzpomínkách na ně. Zachovaly se ovšem mythologické písně, ale jaké? Völuspá, není-li polokřesťanská, byla křesťanům jistě vítána jako pohanské zvěstování víry jejich. Lokasenna a Hárbardsljód jako by byly spíše na potupu starých bohů složeny v době osvícené, ostatní jsou zábavná vypravování o bojích s obry buď pěstí nebo hádankami — ale ani jediný hymnus, nic, co by svědčilo o skutečném uctívání. Rovněž zachovala se nám vypravování o lidech z doby pohanské; avšak jsou-li to pohané, kdo tu jednají a trpí? Křesťany nejsou, tak dalece byl si vypravovatel vědom historické pravdy, aby jim nepůjčoval slov a snad i pocitů, kterých ne-

mohli míti, ale buď neuměl již nebo netroufal si vypsati, co se skutečně v duších jejich dělo. V těchto sagách, které tak přesně udávají, kráčel-li hrdina o slavnosti zahalen v modrý nebo šarlátový plášť, jakou měl zbraň, jak bojoval s kým, které cesty konal, jakou báseň proslovil . . . v nich neslyšíme, až na malé výjimky, nic o tom, co tytéž osoby cítily a smýšlely o mravní hodnotě svých skutků; oni nemají žádného poměru ke kterékoli vyšší moci: příroda je vybožněna! Nikdo neobětuje, neprosí bohy o zdar, nikdo žádné vyšší moci neděkuje za zachránění — smíme-li však proto domýšleti se, že sagy v tom ohledu podávají skutečnost, že tak se jednalo skutečně? Zeyer tak činí, všechno zlo, které se páše, svádí on a jeho Njáll na soumrak bohů, na rozklad víry, aniž se však dozvídáme, dodávala-li tato víra nějaké zásady, dokud byla v živé síle, a dodá-li jim jich víra nová.

A jako se tu Zeyer dle mého názoru neprávem spokojil s obrazem pohanství, jaký mu poskytovala saga, tak rovněž příliš tradicionelní a nehistorický jest jeho obraz křesťanství; tento Thangbrandr není missionář z 10. století, to je apoštol z časů Kristových, který hlásá evangelium lásky a odpuštění, káže nedbati opovržení a milovati nepřátele, věci, o kterých dobrý Thangbrandr se dle všeho svým Islanďanům ani nezmínil; Zeyerův Njáll je moderní Tolstojovec.

Nikoli, tito Thórvaldové a Thangbrandové nebyli apoštolé, to byli Germáni 10. století, již by nebyli pochopili zkroušenost Njálovu nad tím, že Skarphedin zabil básníka posměšné písně. Skarphedin, který potká zlomyslného Sigmunda a posílá ho do domu, aby se ozbrojil, a pak ho skolí v hrdinném boji, má se styděti před Thangbrandem; a jak se choval tento Thangbrandr sám, když na něho skald Vetrlidi složil potupnou píseň, sotva urážlivější, než byla Sigmundova? Sám druhý přepadl básníka, když vydluboval rašelinu, a ubožáku, který se mohl brániti pouze rýčem, proklál prsa kopím. Po celé zemi se zpívalo o tomto činu, aniž to bylo misionářské činnosti, jak se zdá, na úkor, a vypravovatel legendy nemá pro něj slova pokárání. Býti křesťanem a odpouštět, býti křesťanem a milovati své nepřátele v desátém století nebyly pojmy tak souvislé, jak se nám nyní zdají.

První přikázání křesťanská na Islandě skutečném nezněla: „Neodporuj zlu, nastav levou tvář, modli se ve své komůrce . . .“ nýbrž: „Svěť svátek, zachovávej posty, cti svaté, nejez koňského masa . . .“, nová generace musila vyrůsti, než křesťanství hloub

mohlo vniknouti do duší. Nejpatrnější je tato cizost podobných myšlének na některých místech, kde Zeyer měnil pramen svůj. Když dům Njálův je zapálen, Flose nabízí jemu volný odchod, ale Njáll odpovídá: „Ne, co bych tam venku dělal? Jsem starý muž, neschopen už syny svoje pomstiti..." a nechci žít v hanbě končí originál logicky tuto řeč, Zeyer ovšem přidává větu úplně nesouvislou a odporující: a pomsty vůbec nechci! Skutečný Njáll byl ovšem dobrý křesťan, který těšil svou rodinu a čeleď, že bůh je nenechá hořeti onde, shoří-li zde, ale nemohl zvěstovati u prorockém vytržení jako v románě: „Soumrak bohů! Prchá před světlem novým a tato noc je posledním okamžikem toho soumraku! Kácejí se dávné bludy záští, shasne blud s tímto požárem! Velký sešel se sněm, celý ostrov přijal víru Kristovu..." neboť věděl dobře, že tato radostná událost stala se již před 11 lety, že však vražd a požárů tím neubývalo. Flose a jeho sto druhů, kteří Njálovce i s domem jejich spálili, to byli samí křesťané.

Je vůbec sporno, bylo-li oné době možno hleděti na krevní pomstu s tak sentimentálního hlediska jako osoby básníkovy. Kde vládnou poměry tak neustálené, kde se tak málo exekutivy dostává vládě, jako v této republice bez presidenta, tam pomsta křivdy je odůvodněnou právní institucí, tam život cizí nemá (ani za našich dnů) té ceny, aby tak velice tísnil svědomí. Krevní pomsta není činem nezřízené pomstychtivosti, je skutkem, žádaným společností k zachovaní platného řádu, a vraždí se často bez vnitřního pudu (jako moderní člověk pod tlakem cizích předsudků dostaví se k souboji), vraždí se jen vrah, nikoli však rádcové jeho anebo podněcovatelé vraždy, nejméně jsou-li to ženy, a Kare i jako pohan mohl cítit výčitky svědomí, kdyby byl zabil Hallgerdu, ale o takovém činu nevypravuje saga ničeho, tu nikomu podobná pomsta ani nepřijde na mysl.

Tak tedy nelíčí nám Zeyerova kronika, jak působilo křesťanství X. století na skutečné lidi X. století, zvláště na Skandinavy, pohany v Thóra a Freye věřící nebo o něm pochybující, nýbrž jak by (snad!) čisté poselství Kristovo působilo mezi lidmi bez citu mravní zodpovědnosti, bez představ o mocech vyšších v době divoké a svépomocně organisované — existoval-li však takový národ v takové době?

Na Islandě bezpečně ne, a není to ani v jiných ohledech skutečný Island, co nám líčí Zeyer, který hlubších studií o zajímavém

tomto ostrově patrně nekonal; číst několik sag v dánském nebo německém překladě, navštíviti Norsko, plouti po jeho modrých fjordech, slyšeti hřmění vodopádů v údolích a kráčeti hlubokými lesinami nestačí: Island není Norskem a nemá ani vodopádů ani hlubokých lesin. A studiem popisů Zeyer toho nedostatku názoru nenahradil, nikde před námi nevynořuje se konkretní obraz ostrova s jeho krátkými nocmi letními a dlouhou zimou. Nevidíme životu těch lidí; každý ten pohlavár líčen jako malý kníže a zatím to byli bohatí sedláci, kteří vlastnoručně seli, i ten mocný Gunnarr. Nenabudeme názoru o velkolepém althingu této republiky, ba slovo jako stan pro pevné hlíněné boudy thingové vzbuzuje představy nesprávné, jako zmínky o lesích dávají nám nepřesný obraz přírody islandské, Gunnarr jednou přivazuje koně k starému dubu, mohl ho vázati hned k datelníku!

Podotknouti ještě sluší, že saga jako mnohé jiné islandské vyznamenává se svou střízlivostí vzhledem k představám pověrčivým, jež, rozumí se, ani Islanďanům nebyly cizí; slyšíme, že mrtvý Gunnarr proslovil básničku, že Njáll a jeho choť měli tušení své smrti, to je skoro vše, naproti tomu Zeyer naplnil svět vypravování svého věštbami, vampyry, kouzly, duchy a démony. Jako v tom ohledu stará saga dělá dojem četby modernější než Zeyerovo zpracování, tak je jí cizí i asketický ideál Zeyerův, který připomíná legendy a novely třináctého století: Kare a Flose stanou se u Zeyera poustevníky, v sagě Flose dá Karemu za ženu Hildigunnu, pro kterou se tolik mstil na Skarphedinovi.

Zeyerovo „V soumraku bohů“ není kronikou, jak to básník nazval, je to román, jehož látka je čerpána, z velké části nezpracovaně převzata, ze staré kroniky, to jest jediné pravé měřítko k posuzování díla: tento malý rozbor chtěl ovšem posouzení jen usnadnit tím, že ukázal poměr k prameni, jehož neznalost jsem pozoroval na četných referátech. *K—s.*

Obzor psychologický.

Podává Dr. Frant. Krejčí.

(Dokončení.)

Rehmkova psychologie mohla by se nazvati abstraktní; nepodávář analysu duševního života až do podrobností konkretních jevů, nýbrž objasňuje pouze hlavní záhady, na jichž rozřešení ráz systému závisí. Jest to především záhada duše s celým komplexem otázek o podstatě její, o poměru jejím k tělu a o poměru jejím k ostatním konkretním substancím, dále záhada o nevědomém, třídění jevů duševních a objasnění pojmů pocitu, vjemu, představy, citu, vůle, myšlení, paměti, obrazivosti a jednání. Výsledek svých úvah shrnuje R. na počátku každého paragrafu v několik stručných vět, načež následuje obšírná část polemická, jsouc odlišena též tiskem (asi jako u Volkmanna nebo Sigwarta). Bez těchto polemik neobsahovala by více než 50 stran, ale bez těchto polemik byla by také nesrozumitelná.

Když už jsme se dostali k věcem zevnějším, dlužno vytknouti, že výklad Rehmkův vyznačuje se zvláštní terminologií, která nám, zvyklým již aspoň na některé určité názvy, činí značné potíže. Netvoří si nových slov, ale dává známým slovům nový význam, jenž sice souvisí s jeho theorií, ale liší se od významu celkem běžného. Tak je to zvláště s pojmem abstraktnosti, konkretnosti, duše, činnosti, představování, vůle, paměti. Také není na prospěch výkladu, že velmi málo uvádí příklady konkretní drže se v abstraktní výši a že předpokládá znalost názorů jiných psychologů, že málo cituje a nic neorientuje vyjma v otázce o duši.

Stanovisko jeho lze vůči jiným empirikům označiti jako empirický dualismus. R. totiž uznává duši osobitou, duševní individuum různé od těla a hmoty, jehož tělo jest nástrojem.

Tuto duši má za danou zkušeností a empirismu užívá k zajištění existence psychického individua. Tak jako na př. dr. Kadeřávek dí se svého thomistického stanoviska: Zkušenost učí, že člověk se skládá z těla a duše, tak vychází R. od pojmu duše, jakožto daného, jenže se snaží této větě dáti formu vědeckou, aby vypadala jako správné konstatování fakta.

S velikým důrazem klade na počátek své knihy zajisté správnou větu, že psychologie jako každá věda musí vycházeti od daného, od toho, co nikým popíráno býti nemohouc poskytovalo by theorii bezpečný základ. Dle logických zákonů může býti tímto daným pro vědy jenom děj (jev), o němž se dovídám sebepozorováním anebo pozorováním smyslovým, čili, jak jsme zvyklí říkati, děj vnitřní nebo vnější. Ty jsou dány jakožto jevy sui generis a odtud vycházeti jest princip stanoviska empirického. Každý krok za toto dané, každá definice vniternosti, psychickosti, která chce podati podstatu dějů těch nespokojujíc se pouhým rozlišením, rozeznáváním dějů vnitřních a vnějších, jest krok do metafysiky a může zůstati pouze hypothesou, kterou sice máme právo tvořiti, ale kterou nesmíme vydávati za empirický fakt a kterou nesmíme činiti východiskem psychologie. A toto sešinutí významu hypothesy musíme vytýkati Rehmkově dušesloví.

A jakým způsobem dospělo k duši jako něčemu danému? Ne nevtipným upravením pojmů abstraktní — konkretní a individuum — obecnost.

Vše, co skutečnost poskytuje, vše dané jest dáno buď jako konkretní nebo jako abstraktní, jestliže totiž uvolíme se konkretní vzíti ve smyslu měnlivý a abstraktní ve smysle neměnný. Tato dvě slova neznamenají však dvě od sebe odloučené skutečné skupiny daného, nýbrž pojmový protiklad vůči danému (angesichts des Gegebenen überhaupt). Měnlivé jest dáno na neměnném — tak totiž rozumím slovům: Veränderliches ist ohne Unveränderliches als seine Bestimmtheit gar nicht möglich — a neměnné nelze si jinak mysliti, nemá skutečnosti leč jako Bestimmtheit eines Veränderlichen. Jsou to tedy pojmy souvztažné.

S tímto pojmovým rozlišením daného spojiti jest rozlišení individualního a obecného. Individuum jest to, co jest časově a místně určeno; principia individuationis jsou hic et nunc; zvláštní místo a zvláštní okamžik časový jsou ta abstrakta (či neměnnosti), jež to, co s nimi jest dáno, individualisují. Proti běžnému

přírodovědeckému ponětí individua Rehmke rozeznává individuum konkretní a abstraktní, proti nimž stojí abstraktní obecné. Vše konkretní či měnlivé jest tedy individuum; neboť jest dáno v určitém místě a čase, ale každé individuum není konkretní, neboť i abstraktné jest dáno v takovém obmezení. Vše obecné jest abstraktní, ale není vše abstraktní obecné. Každé konkretní individuum záleží z abstraktních individuí a každé abstraktní individuum z obecných abstrakt. Proto jest poznání abstraktního individua podmíněno poznáním příslušných obecných abstrakt a poznání konkretního individua jest podmíněno poznáním svého abstraktního individua. Poněvadž filosofie jest věda obecnosti vůbec, podává vědění, jež teprve umožňuje vědu o konkretním individui t. j. vědu odbornou o měnlivém.

Také psychologie jest věda o konkretním, jehož obsah má pro svůj obor jasně a přesně určiti. V tomto smyslu jest pojímati hlavní problém psychologie, otázku o duši a z tohoto stanoviska podává R. pěkný přehled dosavadních názorů o duši, které se pohybují v alternativách: jest duše konkretum či abstraktum? jest duše věcné konkretum či věcné abstraktum? jest duše nevěcné abstraktum či nevěcné (= nehmotné) konkretum? Sám kalkuluje takto: Kdo připouští život duševní t. j. změny (děje) duševní, musí stanoviti něco konkretního, jehož určením (Bestimmtheit) tento život jest a poněvadž toto konkretní, toto měnlivé nelze pochopiti jakožto věcně konkretní, musí stanoviti zvláštní pojem konkretního duševního na základě bezprostředně dané skutečnosti psychické.

Toto konkretní naznačeno jest již obecnou mluvou slovem já, pokud vyskytuje se ve výrazech: já myslím, cítím, chci; i nazývá je Ichconcretes, což by snad česky bylo lze přeložiti jáství. Dle hoře uvedené nomenklatury záleží toto jáství z abstraktních (neměnných) individuí — Augenblickseinheiten, jež jsou jednotou obecných abstrakt: chtění, myšlení, cítění spojených v jednotu momentem subjektním, tak jako při Dingaugenblick tvar, velikost, barva a p. spojeny jsou v jednotu prostřednictvím místa určení prostorného.

Toto jáství jest nám bezprostředně dáno jakožto konkretní (zde nutno na mysli míti význam konkretní = měnlivý) vědomí, při němž rozeznáváme základní moment: subjekt vědomí a ostatní všechny momenty jakožto Bewusstseinsbestimmtheiten. Od věci liší se toto vědomí tím, že jest měnlivé ve svých Bestimmtheiten,

neměnné v subjektním momentu, kdežto věc je ve všech svých složkách měnlivá. Tuším, že nejsrozumitelněji jest to vyjádřeno větou: Das unmittelbar Seelengegebene ist concretes Bewusstsein. Na tuto větu připínají se konsekvence, s nimiž úplně souhlasíme, že vědomí jest nezbytnou známkou duševnosti, že nevědomé duševní jest protimluv a že hmotné (věcné) dáno jest nám bezprostředně jen jakožto duševní (prostřednictvím duševních pochodů uvědomujeme si pochody vnější), o čemž se možno dočísti v prvních §§ každé empirické psychologie. Ovšem jest to podáno u R. jeho zvláštním názvoslovím, a připadá to na první pohled záhadným, ale snad bylo by zbytečno uváděti to tím názvoslovím, ježto se hlavně jedná o poměr duševního a hmotného, pokud se jeví na těle, známou to záhadu vzájemnosti duše a těla.

V této právě otázce ukazuje se nemožnost Rehmkova stanoviska. Již tím, že otázku tu si klade, anebo že nucen jest si ji položiti, jest doznáno, že všechno rozumování o empirickém podkladu jest vlastně neempirické.

Empirické stanovisko ve své přesvědčující, samozřejmé prostotě jen tehdy může poskytovati podklad nerozborný, když vychází od soudů evidentních, jež jsou pouhým konstatováním faktů zkušenosti. Takový fakt jeden R. vytýká správně: naprostou různost pochodů vnitřních a vnějších a pokud ve svých vývodech tento fakt činí zásadou, jsou správny, a kdyby to vše, co dosud z jeho dušesloví jsme uvedli, bylo jenom důsledkem této zásady a kdyby se mělo ve smyslu této zásady pojímati, pak jsou to vývody přijatelné.

Avšak jest tu také druhý fakt, že duševní není nikdy dáno bez hmotného čili fakt parallelismu (ovšem empirického faenomenálního nikoli metafysického ve smyslu nějaké předurčené harmonie). Tomuto faktu jest třeba hověti. Žádný závěr činěný z předešlého fakt nesmí tomuto odporovati. Avšak v § 16 stojí: Duše a věc skutečná jsou dvě konkreta, jež mohou existovati nezávisle na sobě a mohou býti současně. Při tom má na mysli patrně vědomí a vnějšek, a potom vědomí a tělo a zdánlivě by mohl v obou případech se dovolávati toho, že hmotné jest dáno bez vědomí i jakožto vnějšek i jakožto organismus tělesný. Ale obrátiti se tento soud nedá: nikde není dáno vědomí (či duše či vnitřní pochody) bez hmotného a pak nemožno říci, že duše a hmota existují na sobě nezávisle. Pak ovšem jest otázka o vzá-

jemném působení duše a těla akutní a ačkoli R. stilisuje odpověď svou velice opatrně a s patrnou snahou, aby empirickým praemissám nebylo ublíženo, předce jest facit všeho, že duše jako samostatné individuum svého druhu se objeví, duše osobitá. Praví takto: Die Wechselwirkung zwischen Leib und Seele begründet das eigenartige zusammen von Leib und Seele. Wechselwirkung předpokládá, aby jedna ze súčastněných stran byla prius a druhá posterius, jakožto příčina a účin; kdežto zkušenost dí, že jsou najednou obojí pochody, anebo, chceme-li, že není duše (v nejširším významu) bez těla; není tedy vzájemné působnosti mezi tělem a mezi něčím jiným, leč když předpokládám dvojí substanci; kdo mluví o vzájemném působení, eo ipso staví proti sobě dvě substance. Hypothesa to zajisté oprávněná jako každá jiná, ale empirický ten závěr není. Jest z daného vyvozena, ale dána není a o to především nám bě-želo ukázati. Přesným logickým postupem na základě oněch stěžejných fakt nikdy nemůžeme dospěti bezesporého závěru stvrzujícího existenci duše osobité. A kdyby Rehmke zůstal přesně u empirického pojmu vědomí a nezosobnil je, kteroužto záměnu kryje slovy: das Seelengegebene a Seele, nebyl by také k tomuto závěru dospěl. Jeho Concretes a Abstraktes jsou pojmové abstrakce, jež existenci empirickou nějakých bytostí tomu odpovídajících nezaručují, aniž vyžadují, nýbrž existenci tu vyžaduje hypothesa o duši. Psychologická theorie dobře se bez této hypothesy může obejíti a jestliže zase nějak výklad psychologický bez ní není pochopitelný, pak jest výklad takový pochybený.

Kam domněnka Rehmkova vede, jest patrno z jeho rozumování o původu vědomí = duše. Ten nedovede jinak pochopiti, leč když vědomí pokládá za besondere Bestimmtheit jakéhosi všeobsahující vědomí, které není podmíněno žádným tělem. Co a jak si to máme představiti, o tom R. nepoučuje přestávaje na pouhých pokynech, jimiž v nevědecké mlhavé dáli nám ukazuje boha a přírodu, tvůrce a tvorstvo, jakožto poslední rozřešení velké záhady světové.

I ptám se nyní: Jest možno s tímto metafysickým ballastem kráčeti bezpečně cestou induktivní? jest možno nadíti se, že tento podklad prospěje výkladu vědeckému? Kdyby Rehmke vývody své dal na konec psychologie jako psychologický příspěvek k řešení záhad metafysických, nemusilo by to vaditi nijak stanovisku empirickému. Když však od těchto vývodů počíná, nezbývá

leč přispůsobiti jim i methodu i některé definice, krátce vzíti metafysickou hypothesu v počet při celé theorii. Dle § 21 stanoví úlohu psychologie takto: sie sucht das Seelengegebene in seinem Werden und Wirken zu begreifen, při tom prý stojí na půdě, již poskytla filosofická čili základní úvaha psychologická, a pojímá všechno duševní, jež se jí namítá k spracování, jako dané vůbec pod hlediskem toho, co shledáno bylo v té průpravné práci podstatou duše. Naproti tomu ujišťuje: Těmito poznatky není dotčena vlastní práce psychologická aniž rušena nějakým anticipovaným předsudkem; neboť úloha její záleží v tom, život duše vysvětliti, vzniku a působení duše porozuměti. Tomuto ujišťování nevěřím, neníť ani možno, aby spekulativní stanovisko zůstalo bez vlivu. Chtěje býti důsledným Rehmke, musí do svých definic přijmouti konsekvence spekulativních vývodů o podstatě duševního a zpronevěřiti se stanovisku empirickému.

Každý jev duševní jest nothwendiges Zusammen von Bewusstseinssubject a Bewusstsseinsbestimmtheiten, kteréž tvoří Seelenaugenblick jakožto abstraktum duševního konkreta, kteréž jest souvislost těchto jednotlivých okamžiků vědomí. Bewusstseinsbestimmtheiten jsou tři; obsahová, citová a volní, takže při každém ději duševním jsem si vědom především s e b e a potom nějakého obsahu, stavu, v němž j á se nalézám a mám vědomí, že jsem příčinou toho děje. Zcela správné jest, že R. tu klade důraz na to, že každý jev duševní má tři stránky obsahovou, citovou a volní; neboť k tomu vede zkušenost bezprostředním pozorováním beze všeho spekulování. Avšak nesprávné jest, ježto není bezprostředně dáno, že jsem si vědom s e b e. To, čeho jest výrazem slůvko já, jež pronášíme při sebepozorování při každém v y j á d ř e n í duševního děje buď tímto nominativem nebo akkusativem (na př. bolí m n e) není sebevědomí nýbrž to vědomí (= uvědomění), kterým liší se vůbec děje vnitřní od vnějších. Při dějích duševních nemusím si býti vědom sebe, jak o tom zkušenost poučuje, a pak toto sebevědomí nemůže býti činěno podstatnou známkou všech dějů vnitřních a odvolání se k tomuto způsobu vyjadřování dějů vnitřních není důkazem pro jsoucnost nějaké substance, jejíž attributy byly by myšlení, cítění a chtění.

Rehmkovi to sice neušlo, a činí rozdíl mezi Ich-seele a Ich-mensch mezi vědomím a osobností, ale nečiní rozdíl mezi

vědomím a sebevědomím. Jedes Bewusstsein, ist eben Selbstbewusstsein; es gibt keine Entwicklung vom Bewusstsein zum Selbstbewusstsein, sondern nur eine Entwicklung des Bewusstseins als Selbstbewusstseins. Tři jsou stupně toho vývoje: na prvním rozeznává se duše od světa vnějšího, t. j. od skutečnosti věcné dané mimo tělo, na druhém rozeznává se od svého těla a na třetím od ostatních duší. A toto vědomí na třetím stupni jest sebevědomí v užším smysle. Než já konečně nechci namítati nic proti tomuto pojímání sebevědomí. Vyvíjí-li se sebevědomí z vědomí anebo je-li sebevědomí na nižším stupni pouhé vědomí, to jest konečně jedno a vedla by se hádka o slova a ne o věc; neboť fakt, že jsou zde stupně, připouští všelikou nomenklaturu.

O to však běží, že nesmí se dle mého náhledu nesebevědomí pokládati za tožné s nevědomím. Nejsem-li sebe vědom, t. j. nekladu-li se jako subjekt proti čemukoli jinému, není tím ještě vědomá = duševní činnost vyloučena. V zanícení, které se dostavuje při dojmu příjemném, v okamžicích, kde podléhám pudu, nejsem si sebe vědom. Jsem-li zabrán nějakým vjemem, dívám-li se na něco s pozorností, poslouchám-li něco upjatě, nevyniká ve stavu duševním vědomí, že já se na to dívám, že já to poslouchám. Když čtu nějaký román, tedy děj, jejž si čtením sestrojuji, probíhá přede mnou objektivně, jako bych na tom sestrojení neměl účasti, ač je při tom moje obraznost velice činna. Teprve reflexí, úvahou počnu stavěti svou osobu proti tomu ději, když vznikají různé city. Řeším-li mathematickou úlohu, jsem jaksi počítací stroj, kdežto čísla nabývají života a operace číselné jakoby vycházely z nich samých: nejsem si vědom, že já to násobím, dělím atd. Skutečně v takových případech říkáváme, že o sobě nevíme. Tak i v jiných podobných situacích.

Nesmíme-li podle toho nesebevědomí stotožniti s nevědomím, pak není sebevědomí příznakem jevů duševních v tom smysle, aby podmět „já“ byl bezprostředně v každém z nich dán a výkladu Rehmkovu schází základ v dané skutečnosti. —

Také třídění jevů duševních nese stopy spekulativního podkladu. R. přijímá sice správně trichotomii „představa, cit, vůle“ a zcela správně vytýká, že se samy o sobě nevyskytují, ale upravuje je podle svého tím, že jim dává nová jména a do definice vsouvá již pojem duše jako substanci. Gegenständliches Bewusstsein,

jež odpovídá představě, jest duše, pokud jest jí dáno něco jako předmět a předmětem vědomí jest všechno, což jest dáno jakožto „různé“, tedy především to, co nazýváme věcným, ať jest to skutečné nebo pouze představované, dále stavy duševní minulé i budoucí.[1]) Zuständliches Bewusstsein (= cit) jest duše, jež jest ve stavu libosti a nelibosti. Ursächliches Bewusstsein (= vůle) jest duše, pokud si je vědoma sebe als ursächlichen Bewusstseinsindividuums für das mögliche Auftreten einer Veränderung im Gegebenem überhaupt. Myslím, že s empirického stanoviska představa, cit a vůle takto se definovati nesmí. Při každé z těchto stránek nějakého psychického děje ovšem uvědoměnění nastává, vždy také uvědomění „něčeho“; avšak kdo si uvědomuje něco, to dáno není. Říci „vědomí (= duše) má předmět“ anebo „jest ve stavu“ znamená hypostasovati pojem ten, vyjímati jej z dějů a stavěti nad ně a proti nim. Tento spor hledí R. odstraniti svým subjektem, ale marně; neboť není částkou všech stavů vědomí, jakož jsme výše naznačili.

To jest asi výsledek první části psychologie R., části filosofické, jednající o podstatě duševní bytosti.

V druhé části, která má za předmět Seelenaugenblick, jedná se o rozmanitosti der Bewusstseinsbestimmtheit, kterýmžto slovem vystihuje R. ve své terminologii to, co obyčejně nazývá se jevy duševními, stavy vědomí. Ty se popisují, analysují a zkoumá se jejich zákonná souvislost s konkretním individuem duše. To je tedy vlastně teprv systém empirické psychologie, jaký si přejeme.

V této části objevuje se Rh. bystrým, až subtilním theoretikem. Za velikou přednost jeho výkladů pokládám, že stopuje jednotlivé psychologické pojmy a věty až do posledních konsekvencí a že tomuto logickému experimentu crucis podrobuje i ty pojmy, které obyčejně uznáváme za hotové, určité a jichž užíváme s jakousi důvěřivou bezstarostností na př. pojmy Wirkung, Thätigkeit. Tím způsobem velice přispívá R. k ujasnění psychologické theorie a čtení jeho spisu působí osvěživě. Naznačím zde krátce jen některé výhody tohoto jeho rozumování, které se mi zdají býti pro srovnávání s jinými psychology důležitějšími.

Rozumí se, že podává výklad dle roztřídění svrchu uvede-

---

[1]) Str. 148.

ného. Při Gegenständliches Bewusstsein rozeznává vjemy a představy. Podmínkou rozmanitosti jevů jest stav nervový.

Vjem záleží ze dvou částí: Empfindung (pocity) a Raumbewusstsein; v theorii vykládá o každé zvlášť.

Jeho ponětí o pocitu a vjemu vysvitá zřetelně z důvodů, jimiž zamítá pocit pohybový, který hraje tak důležitou roli ve fysiologické psychologii zvláště u Münsterberga, jenž ho užívá k zachránění psychologického měření. Pocit pohybový možno vzíti v dvojím smysle: 1. jakožto pocit podmíněný pohybem těla, 2. jako pocit, jehož obsah tvoří vědomí o pohybu těla. V prvním významu je patrno, že pocit takový spadá v obor svalosmyslu a že nemusí při něm býti vědomí o vykonaném pohybu. V druhém případě nemůže býti vědomí o pohybu pouhým pocitem, poněvadž předpokládá vědomí prostorové, což dle Rehmkových ponětí jest zvláštní moment vjemu a netvoří rozdílnost obsahovou.

Též zamítá Innervationsempfindung, poněvadž by se vymykal podmínce pocitů, že jsou vzbuzeny popudem. I to je namířeno proti Münsterbergovi a Ziehenovi, kteří pocitem innervačním vysvětlují vůli. Souhlasím s Rehmkem, ač mám pro zamítnutí tohoto pocitu důvody jiné.[1])

Psychofysický zákon pojímá jako důkaz, že pocit nezávisí jen na popudu, sice by musel býti poměr přímý.

Zcela důsledně ze svého pojmu počitku vyvrací splývání, synthesi počitků. Jelikož pocity jsou jednoduché stavy vědomí, nemůžeme to, co ve vědomí nejeví složek, zváti složeninou pocitů. Splývati mohou fysiologické pochody nervové, ale stav vědomí, jenž na to vzniká, je-li jednoduchý, jest opět pocit pouze. O takových dějích, při nichž konstatují se dva různé fysiologické pochody, nemáme práva říci, že tu splývají pocity.

Nelze tedy ani vznik názorů prostorových vykládati synthesí, nýbrž jest přijmouti ve vjemu základní prvek vědomí prostorného dále nevysvětlitelný. Tento prvek jest vědomí zcela neurčité, jež dobře lišiti jest od vědomí určitého, totiž od orientování se v prostoře. Na tom prvním stupni mluvíme o „modrém prostoru"; na druhém „o modrém v prostoře". Staví se tudíž R. i proti nativismu i proti empirismu, prostředkuje jaksi mezi nimi. Náhled ten se mi mnoho zamlouvá, poněvadž ani jeden z protivných

[1]) Srovnej Element psychologický, str. 33 nás.

názorů nevystačí sám o sobě na vysvětlení všech faktů. O představování podotýká správně, že není totožné s opětováním dojmu, nýbrž že znamená: opět míti ve vědomí obsah, který kdysi tam již byl. S velikým důrazem a přesvědčivě obrací se proti všem názorům a názvům o představování, které předpokládají nevědomé stavy duševní, osvětluje na základě toho ponětí disposice a kritisuje Höffdingův výklad úkazu opětpoznání.

Při reprodukci upozorňuje, že vybavené obsahy nemohou býti totožné s původními dojmy; poněvadž pak různost takováto není možná leč u dojmů složených, obmezuje vybavení na ně. Tím má určenou cestu k rozhodnutí sporu mezi zastanci associačního zákona podobnosti a zastanci zákona sdruženosti, jakožto základního. Oba tyto zákony jsou vlastně dvojí ponětí téhož zákona představování, an se přihlíží jednou více k stejnostem, podruhé k různostem vybaveniny a původního dojmu.

Mnoho poučného obsahuje nauka o vůli; zvláště ethické důsledky jsou zajímavy. V celku však zdá se mi, že R. svou definicí vůle provedl abstrakci, která nevystačí na všechny jevy, které zahrnujeme, ba lépe řečeno, které musíme zahrnouti názvem chtění, snaha, vůle. Dle něho jest vůle, jakožto ursächliches Bewusstsein ten stav védomí (on říká: duše), kde „duše“ si jest sama sebe vědoma, jakožto příčinného Bewusstseinsindividuum možnosti změny ve světě vnějším i vnitřním vůbec. To je ovšem stupeň činnosti volní příliš vyvinutý, než aby mohl býti kladen za součástku elementu duševního dějství. R. také zcela důsledně nepokládá vůli za původní Bewusstseinsbestimmtheit, totiž za takovou, která by nepředpokládala k pochopení svého vzniku jiné psychické příčiny a dala se vysvětliti fysiologickým podkladem. Odtud pak pochodí, že reflexní pohyb a snahu provázející motonický vzruch nedovede vysvětliti a že podstatu vůle vysvětluje ze spojení citu s představou. Kdo nezažil slasti, nemůže chtíti. Duše, jež nezkusila protivu jasnosti a nezřetelnosti vůči danému a nepocítila zřetelnost jako slast, nemůže chtíti věděti. Věčně býti v bolu znamená věčně býti nevolným. Trvalý nedostatek přání předpokládá trvalou nejvyšší slast. Nikoli vůle, ale duše může býti uspokojena. Uspokojením mizí vůle.

Rehmkovu psychologii doporučujeme každému příteli přesného myšlení abstraktního. Tomu pak, kdo je příliš zvyklý na mechanické pojímání záhad životních dle vzoru věd přírodních, bude lektura R. spisu dobrým protilékem.

Jodlova psychologie stojí na přesném stanovisku empirickém a nejen že hájí toto stanovisko ze všech knih dosud citovaných nejrozhodněji, také v praxi činí mu ze zmíněných dosud knih nejvíce zadost. Všechny problémy psychologické pojímá tak, jak je s tohoto stanoviska jinak pojímati nelze, aspoň dle mého soudu; induktivní postup počíná od dané skutečnosti nedávaje se nikde spekulací svésti za meze vytčené parallelismem duševního a hmotného; o duši, t. j. o podstatě duševních jevů, o poměru jejich k nervovým pochodům, o nevědomém pronáší názory, jež jsem v průběhu tohoto pojednání několikráte zastával. Také se shoduji s tím, jak pohlíží na fysiologii a na experiment. Ovšem bez zvláštností není; ale i o těch bych řekl, že se nesou směrem pravým a že znamenají vůči ostatním knihám souborným pokrok. Snad jest tento můj úsudek podmíněn mým vlastním stanoviskem; proto vzdávám se chvály a vytknu, co je na Jodlově psychologii individuálně charakteristického.

Za takovou charakteristickou známku pokládám především, že u Jodla uplatňuje se v systématickém uspořádání látky stanovisko vývojové nejvíce ze všech knih, o nichž jsem dosud jednal a o nichž chci ještě jednati.

Nelze neviděti, že tradicionalní způsob psychologické systématiky trpí jednou velikou vadou. Popis a roztřídění jevů psychických dějí se na mnoze na základě abstrakcí, pro něž není ve skutečnosti konkretních dokladů. Abstrahuje se pocit, představa, cit, vůle atd. avšak popisovati se mají činnosti, děje: čití, představování, cítění, chtění, neboť ony abstrakce jsou pojmy a neexistují ve skutečnosti. Třeba že psychologové neustále poukazují na tento rozdíl, přece neubrání se toho, proti čemu se ohrazují, a tyto pojmy bezděky hypostasují. A když přece správně tomuto úskalí se vyhnou, nedovedou zabrániti zcela přirozenému následku, který dostavuje se při čtenářích, posluchačích zvláště ze začátku, že těmto přese všechno ujišťování pojmy ony jeví se něčím konkretním. To působí nepříznivě pro šíření se pravých názorů psychologických a vyučování ve školách se tím značně stěžuje.

Ale hlavní neblahý následek těchto abstrakcí byl a jest doposud ten, že odvádějí zraky psychologů od vývojové souvislosti dějství duševního, čímž se theorie psychologická zbytečně stává složitou. Tato složitost pak zaviňuje mnohou nejasnost a jednostrannost. Mechanické vysvětlování a pojímání průběhu představ

jako je v herbartovském systému anebo v jednostranném associanismu, redukování citů a snah na představy, intellektualismus středověký, theorie mohutností, která, ač tak často vyvrácena pod všelikými zástěrami znovu a znovu se vrací . . . to vše bylo možné jenom nedbáním vývoje. V starších psychologiích o vývoji se vůbec nejednalo, v novějších se odděluje vývoj od popisné části theorie a neshody mezi obojím výkladem jsou pravidelným úkazem. Statický a dynamický element theorie si často a často odporují. Na př. u Wundta jsou statické momenty pocit a city, z nichž skládáním vznikati mají jevy složitější; avšak za element vývoje považuje se vůle, táž vůle, která je složeninou z elementů pocitových a citových. Abstrahuje se pocit jako nejjednodušší stav duševní, avšak o něm neplatí, že by byl prvkem vývoje, že by se na nějakém stupni sám vyskytoval. Ve skutečnosti není takový jednoduchý stav dán, ve vývoji jej nemůžeme předpokládati, jak možno tudíž vývoj vysvětliti, leč inkonsekvencí nějakou?

Snad působí a působil vliv přírodopisné theorie, kteráž začíná výkladem všelikých abstrakcí morfologických, anatomických a pak teprv přejde k popisu a třídění. Avšak v psychologii takovýmto postupem se stalo, že máme roztřídění a popis abstraktních pojmů soustavy, ale nemáme ani třídění ani popis skutečných jevů. Máme určeny jednotlivé stránky jevů a nikoli jevy samy. Zákony pak, které stanoveny jsou na základě takových abstrakcí na př. zákony associační nejsou s to, aby pochopitelným činily dějství duševní v jeho konkrétní rozmanitosti a vysvětlování jevů složenějších z takových abstrakcí nemůže se dařiti. Je-li zajisté pocit abstrakcí statickou, nelze skládáním jeho vysvětliti úkazy hybu, a psychické jevy jsou samý hyb, samý děj. Tyto nesnáze konečně způsobily, že počíná se znenáhla, ale stále intensivněji moment vývojový hlásiti k platnosti a že si ho všímají theoretikové psychologičtí třeba proti své vůli.

Důkazem toho jest, že obsah pocitu (počitku), který býval považován za úplně jednoduchý a vnitrný beze všeho vztahu k zevnějšku, počíná se rozhojňovati, že se do počitku ponenáhlu vkládá všechno to, co nebylo lze skládáním počitků vysvětliti. Tím stává se pocit elementem vývoje. Není jím sice dosud, ale cesta tato vede nezbytně k uznání tohoto názoru. Dle mého soudu by se všechny nesnáze odstranily, kdyby pocit jsa stadiem prvotním duševního vývoje obsahoval v sobě vše, z čeho se pozdější doko-

nalejší útvary dějství duševního mohly vyvinouti. Jak si to představuji, naznačil jsem jinde. Pak by teprv systém psychologie byl úplný, analysa mohla by se podnikati redukcí na jednoduché pojmy a zákony, výklad nepozbýval by opory ve skutečnosti, vývoj byl by pochopen roztříděním samým.

Tomuto pojímání theorie a soustavy blíží se ze spisů uvedených nejvíce psychologie Jodlova a proto vytýkám tuto okolnost jako charakteristickou a to dobrou stránku.

Zcela správně, po mém soudu, vykládá, že nelze z oněch tří nejvyšších abstrakcí pocit, cit, snaha žádnou pokládati za základní formu života duševního, nýbrž že třeba na počátek položiti jakýsi děj, který v sobě obsahuje všechny tyto funkce vědomí (za takové totiž považuje ony abstrakce), které se jeví jako působení vnějška na nitro, reakce nitra na toto působení a vnitřní sprostředkovací děj obou těchto dějů. Ovšem nečiní z tohoto stavu věcí konklusi, která se sama namítá a která vede ke stanovení vývojového elementu, jenž by byl zároveň prvkem soustavy, základním pojmem jejím. Avšak aspoň stanoví stupně vývoje vědomí a na tom zakládá systém svůj. Rozděluje totiž dle vývoje jevy psychické na: 1. dojmy jakožto primární a 2. představy jakožto sekundární; a toto rozdělení spojuje s rozdělením předešlým, statickým: pocit, cit, snaha. Splývání dojmů a představ, které se počíná na samém prahu vývoje, tvoří se jevy druhého stupně a tyto splynuliny jsou zase základem jevů stupně třetího, kteréž jsou: 1. pojmy a myšlení; 2. vidiny a básnění v širším smyslu — Denk- a Dichtthätigkeit.[1])

V tomto všem jest značný krok k uznání stanoviska vývojového, jenže Jodl tyto výklady umístil ve všeobecné části systému, kdežto v části zvláštní, která obsahuje vlastní analysu psychologickou a tvoří jádro díla, přihlíží k tomuto kombinovanému třídění jen v druhé řadě. Tam počíná výklad počitkem

---

[1]) Následující přehledná deska naznačí, jak si Jodl vývoj představuje:

	I.	II.	III.
Jevy:	primární	sekundární	tertiární
	Čití	Představování	Myšlení
	(Sinnesleben)	(Vorstellungsleben)	(Gedankenleben)
	Sensace	Associace	Reflexe
Vědomí:	praesentativní	repraesentativní	reflexivní

Poměr těchto stupňů mezi sebou, pak poměr vědomí k světu předmětnému, jak se jeví na různých stupních, receptivitu a spontaneitu vědomí vyličuje Jodl obšírně v III. Cap. 1. dílu a jest tato partie z jeho spisu nejzajímavější.

nikoli jako vývojovým elementem, nýbrž jako nejjednodušší abstrakcí tak, jako to bylo dosud obyčejem, potom mluví o smyslových citech a snahách jednotlivě neuváděje je nikterak v souvislost. Paměť a reprodukci uvádí sice jakožto jevy druhého stupně, avšak tím opět vývojové roztřídění protrhuje; neboť ani paměť ani reprodukce nejsou jevy, jež by se daly vysvětliti z jevů primárních z pocitu, citu a snahy, nýbrž jsou něco, co k těmto jevům teprv na druhém stupni přistupuje. Pojmy ty nevzniknou determinací z oněch primárních, nejsou jim podřaděny, jsou heterogenní. A tak i jiné jevy v následujících částech vypisované.

Nezůstává tedy Jodl vývojovému stanovisku věren. Avšak opětně proráží vývojový princip při určení počitku, ač se to děje bez vědomí auktorova.

Jodl totiž shledává v obsahu počitku nejen modalitu podmíněnou smyslem súčastněným a její determinaci, nejen intensitu, nýbrž i localitu (přivtělení) a extensitu prostorovou nebo časovou. Abychom konkretně mluvili: nejen červenost určitého druhu (nuance) a určité jasnosti, nýbrž i vědomí, že v oku ten dojem vzniká a že vidíme plochu červenou. To znamená, že přivtělování a prostornost nelze vysvětliti nějakým sdružováním nebo skládáním počitků obsahu jednoduchého a pouze vnitrného, nýbrž že nutno na začátek vývoje duševního klásti něco, co již tyto všecky známky má! To znamená dále, že Jodl po takové abstrakci, jako je počitek, žádá, aby z ní daly se složenější úkazy vysvětliti t. j. že uznává potřebu stanoviska vývojového třebas indirektně.

Ostatně v této věci není sám; také Rehmke, Brentano, Meinong vkládají do obsahu počitku více, než bylo dosud obyčejem a tak myslím, že za nedlouho bude obecně uznáno, že theorie psychologická musí se zakládati na pojmu, jenž by obsahoval zárodek vývojový a zároveň byl nejjednodušší abstrakcí popisnou.

Jako v principu, tak i v podrobnostech Jodl jde směrem čistě empirickým, takže netřeba to zvláště uváděti.

Zajímati může, že Jodl v základech aesthetiky blíží se k psychologickému podkladu Herbartovské aesthetiky formové. „Harmonie, eurythmie, proporce jsou vnímány vědomím tak bezprostředně jako obsahy smyslové a city s nimi spojené. Normy aesthetické záliby nemohou býti vyvozeny ani pozorováním jed-

notlivých kvalit, ani přemýšlením, nýbrž vyplývají každému individuu a každé generaci z toho, jak ve zkušenosti tyto kvality skutečně vedle sebe jsou, a citového účinku z toho vynikajícího. Zde platí: Probiren geht über Studiren". (Str. 412.)

Intensitu počitku definuje takto: „Síla, kterou určitá vnímaná kvalita na vědomí působí, se uplatňuje."

To jest tautologie a značně se tím oslabují důvody, pro něž Jodl odmítá mínění těch, kdo shledávají v tak zvaných rozdílech intensity, rozdíly obsahové, an v nich nic jiného není obsaženo, leč vědomí netotožnosti dvou obsahů. Jodl z důvodů pouze praktických drží intensitu, jakožto rozlišovací prostředek obsahů, utvrzený zvykem a podporovaný řečí. Zdali však pomýšlí na konsekvence plynoucí z přijetí intensity pro psychofysiku, není možno ze spisu jeho určiti.

V nauce o vůli přikloňuje Jodl k anglickým psychologům. Blickfeld a Blickpunkt přijímá od Wundta a s tím souvisící ponětí pozornosti. Ve výkladu o řeči drží se Martyho; je to část zvláště zajímavá. Při výkladu o citu koná mu spojení vývojového stanoviska se statickým rozdělením dobré služby.

K našemu vývoji církevnímu a náboženskému.

(Dokončení.)

Na str. 24. vytýká prof. Winter, že za krále Jiřího „velikost klateb samým přívržencům strany římské se protivila, ani biskup Vratislavský Jošt Rožmberský, jenž kázal proti kalichu r 1461 v chrámě Svatovítském, nebyl protiven Jiřímu a výtečný protonotář apoštolský Jan z Rabšteina v slavném listě svém[1]) vzpírá se proti přísnosti papežské a naříká nad neštěstím vojny". Ale o odporu nějakém proti klatbám papežským nelze souditi z pathetických, po humanisticku zbarvených nářků probošta vyšehradského Jana z Rabšteina, jenž jinak měl ovšem srdce pro utrpení vlasti z nové války náboženské. Tím méně lze uváděti v odpor ke stolici papežské biskupa Vratislavského Jošta z Rosenberka, jenž znaje velikou moc krále Jiřího, bál se sice nových těžkých válek i vystříhal legáta papežského od přílišného kvapení, ale jinak osobních styků s králem Jiřím a rodinou jeho užíval jen k nátlaku, aby krále naklonil k podrobení se vůli papežově.[2]) Když snahy ty se nezdařily, biskup Jošt byl mezi

[1]) Při slavném listě Jana z Rabšteina prof. Winter poukazuje na Manualník Korandův str. 117, kdež uveřejněn sice list, dýšící zármutkem vlasteneckým nad novými boji, ale pisatel listu i adresát pečlivému vydavateli Manualníka je neznám. Či má prof. Winter vnitřní důvody pro autorství Rabšteinovo? Správněji mohl autor dovolati se latinského dialogu Rabšteinova, jenž v plném jádře svém přeložen a vydán od Palackého v Děj. n. č. IV. 2.

[2]) Smýšlení své o neobmezeném poslušenství papeže biskup Jošt projevil ostře na sjezdě Brněnském (1463) v odpovědi své na řeč pana Zdeňka Kostky z Postupic. „Papež prý je největší pán na světě, na místě božím, mnohem vyšší než císař a všickni králové: ti jsou pod jeho mocí a bez poslušnosti k němu nikdo nemůže přijíti do nebe, nikdo nemůže spasen býti; jemu samotnému jsou dány klíče nebeské. Moc králů i císařů v křesťanstvě pochází od něho. Kdo pak prý našeho krále udělal králem, korunoval jej a pomazal, než biskupové z moci papežské." Zásady takové slepého poslušenství papežovi ovšem příkře se protivily smýšlení královu a strany pod obojí o mezích práva moci církevní a světské, novějším věkem obecně uznaných. (Tomek Děj. m. Pr. VII. str. 76.)

předními pány, kteří r. 1465 na Zelené hoře spikli se proti svému králi. Dle rady biskupa Jošta dály se válečné podniky Slezanů, Vratislav s druhými městy přijata do jednoty Zelenohorské, vojsko biskupa Vratislavského r. 1467 nešťastně bojovalo u Pačkova, kdežto v Čechách v týž čas lid biskupa Jošta jako velkopřevora Strakonického s vojskem druhých pánů katolických účastnil se plenů v Plzeňště, kde vypáleno několik set vesnic a městeček. Teprve krátce před smrtí svou biskup Jošt hledě ku pohromám válečným, jež vzal ve Slezsku, učinil příměří s králem (1467).

Jako biskup Vratislavský zachoval se ke králi Jiřímu i biskup Olomoucký, Tas z Boskovic, který ještě r. 1465 výborné služby konal Jiřímu jako obratný jednatel v jednání s pány katolickými a dvorem uherským, začež od krále uveden v držení velikého panství Hukvaldského, před tím čtyřicet let odtrženého od biskupství. R. 1466 kárán byl od papeže pro oddanost svou ke králi i zakázány mu všeliké s ním styky. V srpnu 1466 biskup Tas bránil svého jednání, ale brzy zviklal se v chování svém, tak že 4. března 1467 zvláštním listem vypověděl králi služby své: „on, jako biskup, že nemůže protiviti se rozkazům papežovým, aniž sluší mu přesuzovati je". Již 20. března 1467 biskup Tas přijat byl do jednoty Zelenohorské a ve spolku s německými městy moravskými Brnem, Olomoucí, Jihlavou a Znojmem účastnil se všech podniků nepřátelských proti králi Jiřímu. Jako obratný posel diplomatický sloužil králi Matiáši, jemuž sám čtvrtý s biskupem legátem Rudolfem, panem Zdeňkem ze Šternberka a Janem z Hasenburka v Olomouci r. 1469 nabídl korunu královskou. I po smrti krále Jiřího biskup Tas zůstával ve službách krále Matiáše proti králi Vladislavu II. († 1482).

Velikou zásluhu o smír obou předních stran náboženských, jaký stal se smlouvou Kutnohorskou r. 1485, připisuje prof. Winter administrátoru strany pod jednou Pavlu Poučkovi „kapitole nemilému". V odpor s kapitolou Pražskou uveden administrátor tento i na str. 71, kde vytýká se kapitole hradské, že „neberouc sobě příkladu z Poučka, všelijak stavěla se proti míru". Prof. Winter dovolává se svědectví díla Frindova Kirchengeschichte IV, 85, odkud na str. 402 přejímá i přídomek Poučkův „z Talmberka", jehož nezná Tomek. Ale ani u Frinda nenalezneme na místě citovaném než přiznání, že „nevíme, pokud Pouček účastnil se při jednání, ale tolik prý jisto, že chování jeho umožnilo provedení tohoto míru". Zajisté pravdě zhola se nepodobá, že by

stolice papežská r. 1484 v čelo strany pod jednou byla postavila muže, jenž by byl zanedbával prospěchů jejích, až by se v odpor dostal s kapitulou hradskou. Co Frind vypravuje o věrných službách Poučkových králi Jiřímu, vztahuje se k jiné osobnosti téhož jména, jak důvtipně ukázal Tomek v Dějinách města Prahy IX, str. 149. Spory administrátora Poučka s kapitulou v posledních letech správy jeho měly příčiny zcela jiné. (Srovn. Tomkovy Dějiny města Prahy IX, str. 43).

Za sbírání se strany katolické v 2. polovici XVI. století prof. Winter aspoň ve dvou členech kapituly Pražské shledává „smířlivost nikdy před tím nebývalou“: v administrátorovi a pozdějším proboštu Píškovi (Scriboniovi) a v prvním arcibiskupu Pražském po novém osazení stolce toho r. 1561 Antonínu Brusovi z Mohelnice.

Ale zásluhu smířlivosti probošta Píška oslabuje sám prof. Winter připomenutím, proč kapitola s Píškem neodpírala plánům královým stran povolení kalicha. Bylť úmysl strany katolické, „aby pak obojí za pomoci vlády bezpečně mohli povaliti protestanty“ (str. 405). Jinak probošt zrovna jako kapitola hradská žil v nejlepším přátelství s Jesuity, bez jichž rady nic nepodnikl v úřadě; ba i kázaní mu jednou vypracovali (str. 138).

Překvapuje, jakou chválou zahrnuje prof. Winter arcibiskupa Antonína Brusa z Mohelnice (1561—1580). „Brus byl na onu těžkou dobu nejlepší arcibiskup, jehož mohla česká země si vybrati“ (sic). Muž vysoce vzdělaný a právě proto trpělivý, mírný k jinověrcům. Krásná jsou slova jeho, když byl r. 1578 o radu tázán, co učiniti s kacířem, odvětil, že na malou haeresi zákon žádá ztrátu ruky, za velikou chce upálení — ale kněz k tomu ničemu že nebude raditi. Kterak dobře stál na svém místě, patrno již z té výtky, že ho někteří strannicky vykládali za papežence, jiní za Lutherána; v tom viděti světle, že byl jen a jen spravedlivý a lidský ke všem“ (str. 153), „nebyl nespravedlivý horlivec (str. 428), nýbrž uvážlivý (453), dobrotivý“ (454). Z listu, jímž 21. července 1564 ohlašoval povolení kalicha, „hledí na nás církevní kníže, jenž cítěním svým je nejprv věrný Čech, jenž chce pokoji své vlasti“ (str. 154). Ale zda krásným a lahodným slovům listu toho odpovídaly skutky arcibiskupovy?

Na téže stránce 154 dovídáme se o slabé stránce povolení kalicha Čechům. Ze všelikých těch ohrad a obmezení vysvítá jen, jak nepatrnou cenu měl ústupek, jenž vlastně byl nastrojen

k útoku na pokročilejší strany náboženské, lutherskou a bratrskou. Úmyslem císaře Ferdinanda I., když domáhal se svolení kurie římské ku povolení kalicha, bylo zajisté, aby strana pod obojí spojena byla se stranou pod jednou pod správou společného arcibiskupa, který by moci své užil k vyplenění a vyhubení druhých stran náboženských, jež nebyly uznány kompaktáty.

Jak arcibiskup Brus chtěl pokoji své vlasti, poznáváme z jednání sněmovního r. 1575, kdy arcibiskup s druhými preláty katolickými a jesuity pražskými byl ochotným a obratným nástrojem kurie papežské, jež tehdáž užila všech předních mocností katolické Evropy, Španělů a katolických kurfiřtů německých, aby zmařila smír stran náboženských na základě konfesse české. „Že nedosáhli čeští protestanté již tehdá plné svobody náboženské, jest výsledek kombinované činnosti katolíků, kterou si kladou za velikou zásluhu“ (str. 179). Arcibiskup Brus, jenž byl z předních účastníků celé této výpravy diplomatické, po šťastném výsledku jejím psal papeži mezi jiným i tato slova: „Nikdy před tím obludy, jež hrozno si představiti, a všecko stádo podzemních nestvůr a sám jícen pekelníků se svými jedovatými šípy a augustánskou konfessí neboli lépe konfusí nevystoupili tak mocně, dokonale a úplně zničit, vyhubit a vykořeněnit zbytky katolické víry, tak že mám za to, že všichni ďáblové prokletí s velikým průvodem kacířů dříve zemřelých samo peklo vyprázdnili a v některých šlechticích a pánech posedli Čechy . . . A v té věci (t. aby zmařeno bylo smluvení se stran náboženských) pracováno po celé toto léto a sotva lze slovy vyjádřiti, v jakých nebezpečenstvích, v jaké těžkosti byly mezi vlky hladovitými ubohé ovečky, dobrotivostí a láskou boží a stolice apoštolské v těchto stranách mně ku pasení svěřené, a zdálo se, že celé Čechy upadnou v moc ďábelskou: ale Bůh všemohoucí milostivě odvrátil toto zlo ... Věziž tedy Vaše svatost, že mimo to, co již dávno zachovává se v tomto království, děkujíc milosti boží nic nového nebylo zavedeno.“ [1])

Připomeneme-li, jak obojetně a neupřímně týž arcibiskup choval se k svěcení žáků strany pod obojí, jaké výmluvy předstíral, jednou mor, po druhé melancholii, jindy zákaz Říma, kdežto tento nechával vše na dobrém zdání jeho (454), jaké výminky tuhé ukládal svěcencům (455), připomeneme-li, jak obratně

[1]) Theiner, Annales ecclesiastici II, str. 20.

a chytře připoutával konsistoř pod obojí ku prospěchům stolice papežské,[1]) získav v ní účinnou podporu v pronásledování Lutheránů a Bratří, dosti jest příčin, aby zaslouženou chválou a obdivem zahrnul arcibiskupa Antonína Brusa historik katolický, jako u nás na př. učinil biograf Brusův zesnulý kanovník Borový, ale podivíme se prof. Wintrovi, jenž na str. 177. připouští, že samou mohutnou existencí svou protestantství dobylo si práva k jakési snášelivosti, a uznává, že velikým štěstím bylo by pro naši vlast, kdyby spravedlivým a zákonným upravením byly přestaly zmatky náboženské. R. 1575 příležitost k takovému spravedlivému a zákonnému upravení poměru stran náboženských byla veliká: že ztracena, o to velikou měrou přičinil se arcibiskup Brus.

Jinak uznáváme, že arcibiskup Brus přičiňoval se o nápravu hluboce poklesle kázně v duchovenstvu katolickém a zvláště v řeholnictvu. Zlé časy nastaly kuchařkám farským, jež arcibiskup nazýval „flundrami" (str. 623) a pro něž mnohý kněz ssazen nebo vzat do vazby nebo poslán na čas do kláštera. O dobrotivosti Brusově divně svědčí příkré rozkazy hněvivého arcibiskupa, jako na př. r. 1566 kdy „tak se zapomněl, že dal Janu z Vartenberka rozkaz, aby neposlušné faráře sebral, přikoval k vozu a poslal do Prahy do vazby" (str. 504).

Arcibiskup Brus byl i pečlivý hospodář, jenž staral se o zvelebení důchodů svého úřadu. Arcibiskup nepohrdal ani dárky, jež mu o svátcích posílal ten onen klášter neb ochotný děkan, zásobenější farář[2]) (str. 407). A přese všecku péči tuto

[1]) R. 1566 administrátor strany pod obojí Mystopol získal arcibiskupa, že ordinoval zase, ale teprve když slíbil svou stranu kališnou proměniti v katolickou a oddal se hned arcibiskupovi ve všem v poslušenství (str. 455). Druhý nástupce Mystopolův, Jindřich Dvorský z Helfenburka, rozmluvami s Jesuity tak byl obměkčen, že odřekl se vší rozdílnosti od církve katolické, odpřisáhl bludy, přijal svátost Jesuitů pod jednou způsobou a vyjevil úmysl svůj arcibiskupovi, že chce složiti úřad svůj a veřejně přestoupiti ke katolickému náboženství. Arcibiskup však mu to zradil, „poněvadž mohl by více prospěti katolickému náboženství, kdyby skryt zůstal". (Tomek: O církevní správě strany pod obojí v Čechách v Č. Čes. Mus. 1848. I. str. 458.)

[2]) O podivném případě obdarování arcibiskupa Brusa čteme na str 805: Když kommendor v Chebě, Lukáš Landgraf, křižovník s hvězdou r. 1561 byl viněn, že buď sám nebo bratr jeho neb oba spolu zabili šlechtice, který za ztraceným chrtem vběhl do kláštera, arcibiskup Brus vymohl si, že vinník propuštěn z vězení chebských konšelů, poněvadž náležel soudu duchovnímu. Obviněný kommendor poslal arcibiskupu darem koně, a Brus potěšil ho, aby jen byl bez starosti, že to vyrovná s příbuznými zavražděného.

arcibiskup Brus zápasil s nedostatky a nesnázemi finančními, jež budí soustrast prof. Wintra, takže patheticky volá: „A přece musil, aby jinověrcům a souvěrcům imponoval, vystupovati po knížecku! Musil míti hojné služebnictvo a vésti dvůr, do něhož i urození mládenci se tiskli“ (str. 407).

Ještě s jiným míněním prof. Wintra nesrovnáváme se při arcibiskupu Brusovi. Na str. 153 nepřímo chválí mírnost arcibiskupovu vytčením příkré protivy. „Však kdyby byl dosedl na prestol arcibiskupský místo moudrého, uvážlivého Brusa vášnivý a neuvážlivý horlitel, byla by nade vši pochybnost revoluce vypukla o půl století dřív.“ Mínění zhola nesprávné! „Vášnivý a neuvážlivý horlitel“, jakým v druhém desítiletí XVII. století byl arcibiskup Lohelius, v druhé polovině XVI. století nebyl prostě možný na místě Brusově, ježto strana katolická byla příliš mdlá a slabá, jesuité teprve na počátku činnosti své a Ferdinand I. nebyl žádný fanatik náboženský jako vnuk jeho téhož jména. Bylo třeba, aby ve školách jesuitských vyrostla a věcí veřejných chopila se nová generace, jíž vítězství Říma a kynoucí prospěchy osobní byly důležitější než potřeby národa, tehdáž velikou většinou evangelického. Pozoruhodno jest, že k útoku, jehož na počátku XVII. století odvážila se kurie římská v Čechách, vůdcové přední nebyli vybráni z národa českého, nýbrž zvoleni preláti cizího jazyka: arcibiskup Pražský Lohelius, jenž byl Němec z Chebu, a biskup Olomoucký kardinál František Ditrichstein, jenž byl šlechtic štyrského rodu, narozený a vychovaný ve Španělích, oba neznalí jazyka českého. Po přemožení odporu českého vedení násilné protireformace přejal nuncius papežský Karel Caraffa, Vlach rodilý z Neapole, jehož generální vikář kanovník Platteis byl Němec ze Sas. Naproti těmto fanatickým horlivcům a násilnému dílu jejich působení starších prelátů domácího rodu, arcibiskupa Pražského Ant. Brusa a biskupa Olomouckého Jana Dubravia (str. 115) zdá se ovšem mírné a pokojné.

*

Emigraci české prof. Winter na str. 286 činí nepřímo výčitku, že v kollisi, „nad kterouž nelze sobě tehda ani prudší, ostřejší, hroznější pomysliti“, mezi vírou a vlastí, přednost dali víře „čistší“ a nenásledovali těch, kteří „z lásky k vlasti“ přijali víru jinou, násilně podávanou a zůstali v zemi. „Z těch, co

zamilovali vlast a zůstali, po bezpříkladném utrpení vzkříšen jest nynější český národ; ti, kteří odešli — a emigrace česká byla nevídaná, neslýchaná, heroitská — zahynuli v cizím světě všickni" (str. 286—287).

Z protestantů, kteří v Čechách zůstali a přijali „víru jinou násilně podávanou", o kolika možná tvrditi, že tak učinili z lásky k vlasti? Šlechtici a měšťané, kteří přijali katolictví, učinili tak, aby zachovali statky své nebo aby došli úřadů a moci. Poučný je příklad mistrů akademie pražské, z nichž na první ráz dva odpadli od víry protestantské, a příkladu jich následováno i od jiných, z nichž mnozí stali se pak císařskými rychtáři a primasy (str. 286). Osoby takové ze svobodných stavů zůstaly sice v zemi, ale ve službách cizích docela odvrátili se od národa a prospěchů jeho. Ani ubohý lid selský nezůstal v zemi z lásky k vlasti, nýbrž proto, že mocí byl připoután ke hroudě zemské, jejímž byl nevolníkem, a od které odbíhal a uskakoval, kde mu se příležitost naskytla, zvláště při hranicích saských, slezských a uherských.

Zrovna s lidem selským reformátoři měli práci nejtužší a v některých místech lid tento odolal všemu násilí a útoku a zachoval věrnost staré víře do doby příznivější. Emigraci české nenedostávalo se lásky k vlasti, opouštěla půdu rodnou na čas, doufajíc vždy v příznivý obrat za války třicetileté, aby se vrátila ke svým domům a církvím. Jak neumořitelná byla touha Komenského po vlasti! A když všeliká naděje zmařena, jak dojemnými slovy rozloučil se s vlastí ve svém Kšaftu (1650) věře i tenkrát, že „po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých zase se k tobě navrátí, lide český!" Emigrace česká zahynula v cizině v týž čas, co dílo reformace v Čechách bylo povaleno a potupeno.

Ale když přešla vichřice hněvu božího, když lidumilným císařem Josefem II. s lidu selského sňata byla pouta poroby tělesné i duševní, zázračnou mocí působila síla ducha českého ukrytá v písemních památkách reformace české, jež z úkrytu vynášeny na světlo, aby budily národ ze staleté ztrnulosti a malátnosti.

Jak hojně těžili buditelé naši z bohatého literárního odkazu Jednoty bratrské při obnově jazyka a písemnictví českého! Jakou čarovnou silou působilo v posílení a oživení národního vědomí dějepisné dílo Palackého, v němž na pevném podkladě vědeckém pérem pravého umělce a vřelým citem potomka rodiny staro-

bratrské vyložena a vylíčena jest doba reformace české XV. a XVI. století jakožto vrchol dějin domácích, kdy národ český svým velikým zápasem duchovním i fysickým jméno své nesmazatelným písmem zapsal do dějin světových.

*

Rozborem svým dokázali jsme dostatečně, že spis prof. Wintra o životě církevním v Čechách za XV. a XVI. století není pojat ani proveden v duchu Palackého. Pro veliké dílo reformace české a zvláště pro výkvět mravních a duševních snah jejích, jaký jevil se v ušlechtilé Jednotě bratrské, prof. Winter nemá smyslu ani porozumění. V díle Palackého promlouvá k nám učenec, jenž měl vřelé srdce pro veliké duchovní zápasy předků našich. V díle Wintrově za ledovým chladem a mrazem skrývá se lhostejnost a netečnost ke snahám těmto, o nichž spisovatel vypravuje se stejným interessem, s jakým někdy líčil zevnější kroj a stroj jejich.

Trapně dojímá vratkost a nepevnost stanoviska, se kterého prof. Winter hledí na rozvoj náboženských poměrů v Čechách. Se stanoviska českého touží po zákonném uznání protestantství, které „samou mohutnou existencí svou dobylo si práva k jakési snášelivosti“ (179). Se stanoviska římského rozdíl stran náboženských spisovateli zdá se anarchií, která zvláště se mu nelíbí na Moravě v době, kdy kvetla tam plná svoboda náboženská, Rozpor obojího stanoviska, českého a římského, zvláště v oči bije při nezdařilém a nešťastném pojetí povahy a působení arcibiskupa Antonína Brusa z Mohelnice.

Se stanoviska římského prof. Winter nalezne i výklad a omluvy pro zhoubné a škodlivé národu českému působení řádu jesuitského, ba i pro nedbalost a netečnost, s kterou Jesuité chovali se k jazyku českému, má prof. Winter sladkou pokroutku poukazem na pozdější Jesuity, kteří prý byli po té stránce jinačí nežli Jesuité prvotní. „Stačí připomenouti Balbína; stačí vzíti do ruky knihu Jesuity Kořínka († 1680), kterou o Kutné Hoře psal, aby dokázal, že se za řeč mateřskou, jak mnozí nepotatilí Čechové dělají, nestydí.“ Vedle Balbína a Kořínka slušelo spíše uvésti překladatele bible Svatováclavské V. M. Šteyera, J. Konstance a J. Banera, kteří v úsilí svém o obnovení duševního života v Čechách musili sáhnouti ke zřídlům a zdrojům kacířským. Šteyerův návod pravopisný „Žáček“[1]) a Konstancův „Brus ja-

zyka českého" založeny jsou na klassických vzorech literatury bratrské. V bibli Svatováclavské od Jesuitů jmenovaných pilně přihlédáno k bibli Kralické, kdežto do velikého kancionálu katolického (1683) V. M. Šteyer přijal mnohé z písní kališných i bratrských, zvláště žalmy Strejcovy. Veliké literární dílo Jednoty bratrské dokonalostí a ryzostí svou působilo i v době, kdy protireformace téměř plné vítězství slavila v Čechách.

Se vším uznáním vytýkáme velikou píli a horlivost p. spisovatelovu u sbírání látky historické a litujeme jen, že materialu vzácnému nedostalo se náležitého spracování vědeckého. Prof. Winter nedbá pragmatického výkladu historického. Nedostatek ten zvláště zaráží v části úvodní (1—287), kde místo pragmatického vylíčení vývoje náboženských a církevních poměrů v Čechách nalezneme často řadu obrázků mosaikových. (Viz zvlášť o době Paškově!) Celý druhý svazek „Života církevního" jest vlastně pestrou řadou drobných obrázků, provedených namnoze obratnou rukou umělce-belletristy, který se zálibou sobě vlastní vyhledává působivé sceny, třeba někdy i na úkor pravdy historické. (Viz anekdotické příběhy o knězi Kožkovi!)

Nevíme, zda nedostatkem erudice vědecké čili chvatem a spěchem práce třeba vyložiti si četné mezery a věcné nedostatky ve spise prof. Wintra. V novější historické literatuře neznáme spisu, který by obtížen byl tolika chybami, nesprávnými generalisacemi, odpory vnitřními, nemilými anachronismy, podivnými přeháňkami, jako shledali jsme ve Wintrově „Životě církevním".

O chvatu, s jakým spis skládán, svědčí i nedbalá úprava slohová. Doložili jsme příklady — a počet bylo by lze valně rozmnožiti — jak nespolehlivý je prof. Winter v dokladech svých; ročníky časopisů, svazky děl i stránky bývají nesprávně uváděny; názvy knih kuse a někdy chybně jmenovány. Burleskní sloh prof. Wintra v dílech historických šetrné výtky došel od prof. Tomka v posudku „Kulturního obrazu měst českých". Sloh taký hodí se novellistovi nebo feuilletonistovi, ale zhola je nevhodný a nepřípadný historiku dějin náboženských.

J. V. Řehnický.

---

[1]) Plný název spisku „Orthographia neb výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti nebo tisknouti, vytažený z české biblí, která na několik dílů rozdělena byvši mezi nekatolickými jest u veliké vážnosti" (t. j. biblí Kralická).

Pobědonoscev: Moderní neduhy.

1. Dnes je všecko nespokojeno a u mnohých proměnila se ustavičná, chronická nespokojenost ve stav chronické podrážděnosti. Lidé jsou rozhorleni proti vlastnímu osudu, proti vládě, proti veřejným zařízením, proti jiným lidem, proti všem a všemu — jenom ne proti sobě. Nemyslím zde na onu nespokojenost, kterou zakoušíme všickni, když jsme se sklamali v rozhodných hodinách svého života; to se vše vyrovná. Nýbrž myslím na tu moderní nespokojenost, kterou musíme označit jako všeobecnou, epidemickou nemoc, jež zachvátila celou novou generaci. Vyrůstáme v nemírných nadějích, jež vznikají nesmírnou sebeláskou a uměle zplozenými potřebami. Dříve bylo více spokojených, klidných lidí, protože lidé tolik od života neočekávali, spokojili se skrovnější mírou a nepospíchali tak svůj osud a svůj rozhled tolik rozšířit. Byli vázáni na místo a povolání vědomím své povinnosti. Dnes každý sní o tom, stát se jenerálem ve vojsku Štěstěny a sice ne námahou, prací, plněním povinností a skutečným vyznamenáním, nýbrž náhodou a neočekávaným ziskem. Každý výsledek v životě zdá se být skutkem náhody a štěstí.

Na hospodářském poli ovládá všecko kredit. Kredit je v naší době mocným nástrojem k utvoření nových hodnot. Nástroj všem přístupný a relativně snadný k upotřebení — proto všecky utvořené hodnoty nedosáhnou významu a neslouží produktivním účelům; spíše utvoří se zdánlivé hodnoty k upokojení náhodných zájmů, ovšem s nadějí na rychlé zbohatnutí. Nezávisí tedy už výsledek podniku tak na osobní činnosti, schopnostech, energii podnikatelově, nýbrž na nesčetných neviditelných proudech a náhodnostech; podnikatel nezápasí s tou neb onou překážkou, nýbrž s celou sítí překážek; nezná dostatečně faktorů, se kterými se musí počítat. Odtud ona nejistota, rozčilenost, vyčerpání sil,

kterým všichni trpíme. Všecka důraznost jest ochromena, vidí-li podnikatel, že okolnosti nepřemůže, a že vůle i rozum jsou bezmocny proti překážkám. Energie poklesne a muž činu stane se fatalistou a zvykne si v zápasu za výsledkem nestavět tak na výbornost pořádku a rozhledu, nýbrž na slepou náhodu, na své štěstí. To je jedna z příčin pessimismu, jenž všecko zachvacuje, a praktického materialismu (potřeba smyslných požitkův). Smyslné pudy se probouzí se zvláštní silou při rozčilující, zimničné činnosti, v životě, jenž je založen na nejistotě a náhodě.

Tytéž zjevy lze stopovat i v jiných oborech veřejné činnosti. Všude je kredit nástrojem, všude podivuhodně rychle utvořeny zdánlivé hodnoty, jež někdy přinesou štěstí, jindy ve styku se světem se rozpadnou v prach. Snadno dosáhnete dnes jména, snadno vlivuplného úřadu nebo znamenitého výsledku. Nevědomý, špatný pisálek novin stane se náhle slavným literátem a publicistou, prostřední advokát dojde významu světoznámého řečníka, šarlatán vědy objeví se jako učený professor, nezkušený mladík s nedokončeným vzděláním stane se úředníkem, soudcem, spisovatelem zákonodárných projektů — rostlinka, včera teprv ze země vyrostlá postavena na místo silného stromu. To jsou zdánlivé hodnoty. Mnozí zůstanou po celý život důležitými osobami ve skutečnosti jsou však prázdní, bezvýznamní, mdlí lidé. Jiní stanou se brzo bankrotáři; egoism nabyl zatím nesmírných rozměrů, vzrostly nároky a potřeby, přání — ale v rozhodném okamžiku, kdy mělo být jednáno, není tu ani sil, ani karakteru, ani rozumu, ani známostí. Odtud máme ty nesčetné mravní bankroty. Utratíme mnoho sil takovými operacemi. Resultát: mladí lidé, ale životem již zlomení, zmrzačení. Někteří nemohou takovou tíži ani snést a prasknou jako rozpálená nádoba — skončí sebevraždou, skutek, který není tak těžkým tomu, jenž si zvykl sebe jedině mít za centrum své bytosti a tuto jen materielní mírou měří. Jiní bloudí světem a rozmnožují počet nespokojenců, podrážděných, proti životu a společnosti rozhořčených. Běda, roste-li jejich počet a mají-li volnost pustit uzdu své zlosti. —

2. Že prý staří při svých bujných hostinách vystavili kostlivce nebo lebku, aby hodovníkům připomenuli smrt. My toho nečiníme, neboť když hodujeme, zapuzujeme každou myšlenku na smrt. Ale ta stojí za zády každého stolujícího hotova, kdykoli nám vstoupit na oči. Každý den slyšíme o sebevraždě, stala se již denní, obyčejnou událostí veřejného života. Zvykli jsme sku-

tečně? Byla kdy duše lidská méně ceněna, a byla kdy větší lhostejnost k osudu živé duše, jež k obrazu Božímu stvořena a krví Kristovou vykoupena byla? Všecko tak snadno se zbavuje života: učený i neučený, mladý i starý — jeden bez okolků, druhý ještě v poslední chvíli obkličuje se nimbem.

Odkud to všecko? Náš život je nad míru znetvořen, prolhán, bez smyslu; odtud, že zmizel veškerý řád, veškerá důslednost v našem vývoji; kázeň myšlének, citů a mravnosti seslábla. Ve veřejném i soukromém životě se zkazily jednoduché, organické vztahy a místo nich máme zařízení, jež jen lživě jsou životu přizpůsobena. Místo jednoduchých potřeb, tělesných i duchových, máme mnoho umělých potřeb, místo jednoduchého cítění je komplikované, jež duši svádí a rozčiluje. Sebeláska dříve vyrůstala v souhlasu s okolnostmi a životními podmínkami, dnes se rozvíjí náhle v závratné vyvyšování lidského „Já“ a každý si myslí, že může být soudcem života i universa. Nahromadil se v našem životě nesmírný počet lží, jež vnikají do všech vztahů života, do prostředí, v němž žijeme, do myšlének, do našich slov, krátce do celé atmosféry — lze něco jiného čekat, než slabošský vzrůst, slabošské existence a slabé skutky? Představy o životě a jeho cíli jsou falešny, vztahy zmateny, život ztrácí onu rovnoměrnost, která je nevyhnutelně potřebná k pokojnému vývoji a k normální činnosti. Je to za takových okolností něco tak zvláštního, když mnozí podobný život nesnesou a ztratí rovnováhu mravních a rozumových sil, bez nichž není život možný? Krystallová nádoba rovnoměrně vyhřáta snese vysoký stupeň teploty, vyhřejte ji nerovnoměrně a náhle — roztřískne se. Tak se to má se sebevrahy. Někteří sejdou na prolhanost svých představ o životě, jiní snad že svůj vysoký ideál o lidech nemohou vyrovnat se skutečností, jiní jsou zničeni, když dosáhli náhle velikých výsledků a nejsou s to je unésti. Za našich dnů mají slovo zdánlivé veličiny, opravdová zásluha stěží se zjeví a udrží na tržišti lidské pýchy, kde platí více falešně blýskavý peníz. Stát se velikým, mocným . . . a přece princip veškeré moci jest jediný a nezměnitelný: „Kdožkoli chtěl by mezi vámi býti velikým, budiž služebník váš;“ rozpomeň se na to, a nebudeš chtít na sebe brát to veliké břemeno. Ale všickni chtějí uchvátit moc, a tíha té moci již mnohé potlačila a zahubila, poněvadž úloha moci v našem věku se zvláště spletitě vytvořila.

3. Chceme-li něco pochopit, musíme zaujmout správné hle-

disko. Jsme zvyklí důvěřovat svým dojmům, které často získáme jen z povrchního pozorování předmětů. Tyto povrchní dojmy sdělíme a pak ze sebelásky již je nechceme měnit, do podstaty předmětu nevnikneme a své hledisko nekontrolujeme. Tak vznikají bludy, které uchopeny zástupem, jsou pak veřejným míněním. — To se děje ve velkém i v malém. Celé systémy světových názorů panovaly během století, staly se přesvědčením, až se prokázalo, že jsou bludem. Tak Ptolemaejský systém světový. Po století pozorovali lidé universum s jediné strany; jiného centra si nedovedli představit. Systém byl plný odporů, proto vymyslili cykly, epicykly atd. Až přišel Koperník a vyňal falešné centrum ze systému. Všecko bylo jasné, když se ukázalo, že se vesmír netočí kolem země, že země vůbec nemá vůdčího významu, že není ničím jiným než jednou z mnohých planet a že závisí od sil, které mocí a významem nekonečně ji převyšují.

Ptolemaejský systém se dávno přežil; jak tomu máme rozumět, když nyní v jiném kruhu ideí a pojmů se jeho vláda upevňuje? Nová filosofie upadá v onu hrubou chybu, že člověka činí centrem vesmíru; že prý celý život kolem člověka se točí. A tento odbytý názor vydávají za něco nového, za poslední slovo vědy. Ve skutečnosti jsou to cykly a epicykly ptolemaejského systému. Kdy zjeví se nový Koperník, aby tuto kletbu zrušil a přede všemi dokázal, že centrum není v člověku, nýbrž daleko mimo člověka, nekonečně vysoko nad ním, nad zemí a nad celým vesmírem?

A nevidíme týž příklad v historii všech sekt, gnostiky a Ariány začínaje až k přívržencům Paškova, Tolstého a k nihilistům? Příčina je ta, že člověk jda za svými dojmy postaví se na klamné stanovisko; ve svém „Já“ nalezne tento bod — zdá se mu, že celé universum se točí kolem něho — všude hledá pravdu, hněvá se na všecky, jenom ne na sebe, ale má při tom tytéž hříchy a vášně. Jaký zvláštní, osudný blud!

4. Strnulost dogmatické víry, zdá se, že zůstane vždycky osudem chudého, omezeného lidstva; lidé širokých a hlubokých myšlének, velikého rozhledu byli vždycky jen vyjímkou. Mění se dogmata, mění se předměty fanatismu. V našem věku ovládá duchy t. zv. vzdělaného světa víra ve všeobecné základní ideje, v logické rozčlenění života a společnosti dle všeobecných zásad. To jsou nejnovější fetiše, jež nastoupily po starých modlách, neboť i my si tvoříme modly a klaníme se jim. Nejsou pojmy

a slova: svoboda, rovnost, bratrství našimi modlami? „Vznik druhů“, „boj o život“ nejsou to také naše modly? Víra v tyto všeobecné základní ideje jest velikým bludem našeho věku. Poblouzení záleží právě v tom, že v ně věříme bezpodmínečně, dogmaticky a zapomínáme při tom na život se všemi jeho poměry a požadavky a nečiníme rozdílu v času a místě, v individuelních zvláštnostech a historických poměrech. Život není žádnou vědou, ani filosofií. Život žije sám sebou jako živý organismus. Ani věda ani filosofie nevládne nad životem, mimo život stojíc, obě čerpají svůj obsah ze života, zjevy životní sbírajíce, analysujíce a sevšeobecňujíce — ale nedá se přece tvrdit, že život v jeho rozmanitosti obsáhly a vyčerpaly, že mu dávají obsah a že mohou zřídit jeho novou stavbu. Užity jsouce pro život mají všecky řády vědy a filosofie význam pravděpodobné hypothesy, která musí být zkoušena jasně dle poměrů. Jinak vznikne násilí a lež. Ale ve vědě a filosofii je velice málo nepopíraných systémů. A přece chtějí přívrženci té neb oné školy, aby jejich zásady byly bezpodmínečně v životě užity. Nejlepším příkladem je národní hospodářství. Všeobecné zákony národních hospodářů o výrobě, o rozdělení sil a kapitálu musí prý se hodit do života, do zákonodárství, do průmyslu — a nepočítali s živými silami a zjevy, které tomu učení odporovaly. Jednou formulkou se nedá vyčerpat celá řada kombinací — a to právě chtěli učinit. Ovšem i tyto formule vědě prospívají — mnoho se objasnilo, ale nejsou nepohnutelným zákonem pro život; ačkoli národní hospodáři získali své věty z určitých událostí, přece nejsou rozhodujícím zákonem. Tak bude uvažovat každý pravý učenec. Ale takových je málo. Co máme říci o zástupu povrchních čtenářů, kteří své známosti vybírají z novinářských článků nebo z paragrafu příruční knihy a zvykli si nalézt očíslované rozluštění každé otázky? Všeobecná věta jim platí za přejistou, neboť je chráněna „autoritou vědy“ — je to laciný a pohodlný prostředek jak obdržet rozluštění všech otázek, je to pohodlná zbraň proti důvodům zdravého lidského rozumu, ale je to též zvrácení všech skutečností historie a praxe. Nejpovrchnější duch pomocí fráze se stane hlubokým filosofem, politikem nebo úředníkem a zvítězí nad zdravým rozumem a zkušeností.

Zástup nemůže všeobecnému systému v jeho pravém, podmíněném významu rozumět: rozumu zástupu jest každé pravidlo, každý zjev přístupný pouze v živém, konkretním obrazu. Velikou

chybou našeho věku jest, že přijmeme víru ve všeobecné, abstraktní ideje od jiných a pak se s nimi obrátíme k lidu. To je nebezpečná hra idealistů osvícenosti lidu. Vede to ke zničení lidového vědomí.

Příliš často si zahrává takto s lidem naše škola. Tuto hru začaly původně demokratické vlády, ale musily ji dráze zaplatit, jsou přemoženy pravdou mravního poměru k lidu; jedna lež táhne za sebou druhou; jestliže se v lidu ujaly lživé představy a lživá víra, bude nesnadno je vykořenit a vláda je přinucena se lží počítat — až povstane pletivo, jež nutně prvou lží bylo zplozeno. Zřejmě to vidíme na Francii. Vybájili si hotový ráj, pravé štěstí na zemi, jakého užívá člověk přírody a z toho činili důsledky pro smlouvu mezi lidem a vládou; tento recept byl vystaven na hrozném zevšeobecnění ideí, jež s životem neměly co činit — a na tomto receptu měla být založena nová společnost a nová vládní forma (svj. školu Rousseau-ovu). Ještě krok — a tato theorie došla až k známému heslu: volnost, rovnost, bratrství. Tyto pojmy zavírají v sobě věčnou pravdu ideálního mravního zákona v nerozlučitelném svazku s věčnou ideou povinnosti a oběti, na níž spočívá celý mravní názor světový. Když však tuto formuli chtěli povznést za donucovací zákon veřejného života, když ji chtěli proměnit ve formální právo, jež lid mezi sebou a s vládou mělo spojovat, když ji učinili novým náboženstvím pro vládnoucí a ovládané — prokázala se jako osudná lež a ideální zákon lásky, pokoje a snášelivosti, přesazen na půdu zevnější zákonnosti, stal se zákonem násilností, rozbroje a fanatismu. Tyto věty nezvěstovány zástupům jako slovo lásky evangelia, jako vyzvání k povinnosti jménem mravního ideálu, nýbrž jako slova smlouvy mezi lidem a panovníkem, kázány jako zvěst nové éry opravdového štěstí, jako slavné zaslíbení nového štěstí. Jiným způsobem by lid se nebyl toho slova uchopil, ani ho pochopil. Zástupové nefilosofují; svobodu, rovnost, bratrství vzali jako své právo, jako majetek, jenž jim náleží. Jak se měli smířit s tím, co přináší bída lidské existence — s ideou chudoby, odříkání, nouze, resignace? Lid hlučí, je nespokojen, bouří se, zvrátí trůny i vlády, jež nedržely slovo a nenaplnily jejich naděje. Zboří i své nové zařízení, uvěří slibům a když nesplněny, bouří se opět; není možno massy ovládat násilím, bez pochlebných slov a řádů — vláda musí provádět hru — a hrát i falešně. Hotový chaos. Kdo se umí

v pravý okamžik tohoto hesla: volnost, rovnost, bratrství, uchopit a s nimi hrát, ten opanuje zástupy.

5. V Římě po jednom zemětřesení se prý objevila propast, jež hrozila, že spolkne celé město. Nepodařilo se nijakým způsobem záhubu odvrátit; až se obrátili k orakulu, jež odpovědělo: že propast se zavře, až Řím přinese jí v obět svůj nejdražší klenot. Curtius, první měšťan Říma, nejudatnější z udatných vrhl se do propasti, která se za ním zavřela.

I před námi se otevřela hrozná propast: propast pauperismu, která nesmírně dělí chudého od bohatce. Co všecko tam nevhodíme, abychom ji naplnili! Hromady zlata, hromady kázaní a vzdělavatelných knih, proudy enthusiasmu — vše spolkne a pořád se nezavírá. Nemáme orakula, jež by poradilo? Již dávno byl zvěstován a všechněm jest znám výrok tohoto orakula: „Přikázání nové dávám vám, abyste se milovali vespolek; jakož i já miloval jsem vás, abyste i vy milovali jeden druhého.“ Kdybychom uměli do tohoto slova se pohřížit, na jeho vysokosti se povznést, kdybychom se mohli rozhodnout, všecko, co nám je nejdražšího, uvrhnout do propasti — své theorie, předsudky, zvyklosti — kdybychom se chtěli sami přinést v obět oné propasti, pak by se zavřela na vždycky.

6. Mají-li naše city zůstat pravými city, musejí si zachovat svobodu a jednoduchost; cit nabude zvláštní moci, jestliže jest vědomím upevněn a s myšlénkou sloučen; ale právě zde vězí nebezpečí, aby se nestal pouze myšlénkou a nebyl ve své jednoduchosti zviklán. Cit se stane jistou formulí a to zhasl. Není nic průhlednějšího, vzácnějšího, plodnějšího jako jednoduchý cit lásky v lidské duši. Jakmile se však spojí s myšlénkou, s úvahou, již je v nebezpečí — reflexe může se mu stát záhubou; může si dát formu, může se rozvětvit v druhy, kategorie, nauky. Pak přijde okamžik, že už žádný jednoduchý, celý cit duši nenaplňuje ani neoživuje — ale ubohé lidské „já“ začne si domýšlet, že ovládá cit nebo ideu citu. To již je rozklad citu, jenž vede často k pokrytectví. Počet skutků lásky může stoupat, může v něm vzniknouti systém, ale jednoduchost citu už tu není, vůně jeho zanikla. — K těmto myšlénkám přijdete, díváte-li se na činnost našich organisovaných dobročinných ústavů a společností s jejich stanovami, schůzemi, čestnými členy a diplomy atd. Všecka tato zařízení jsou v idei posvěceny lásce a dobročinnosti, ale když vidíte takové zjevy tážete se mimovolně: je

zde opravdu místo soucitné, činné lásky? Vidíte schůze, kde jsou veliké řeči; pánové a dámy — komitéty, kde sedí lhostejné osoby mající dlouhou chvíli, které ničemu nerozumějí, aby se radily o pravidlech a paragrafech; vidíte písemnosti sestavené sekretářem, pro kterého pak vymáhají řády a plat; slyšíte naduté úvahy nepovolaných paedagogů o školních systémech a metodách vyučovacích, vidíte vrchol společenského pokrytectví — dobročinné bazary, při nichž mnohá prodávající dáma, která snad ani nic nedala, vezme si toaletu, která více stojí, než celý prodej vynese — a to jmenují skutky křesťanské lásky!

To je láska ve formě společenských zařízení. My máme ještě právo — jak pak to vyhlíží v moderní umělé evropské formě, ve formě soudního řízení? Spatříte stroj pro umělou fabrikaci práva, právo samo nenaleznete však v slavnostní činnosti, přeslechnete ho v hluku kol mocného mechanismu. Hledáte mravní sílu, ale ta je spotřebována na činnost stroje, spotřebuje se třením kol. Sedí tu soudcové v povzneseném vědomí svého kněžského důstojenství a naslouchají, jako staří auguři; advokáti řeční, mluví veliká slova a zvučné fráse — již napřed si vypočetli cenu svých dlouhých period v ražené minci — tak ubíhají dlouhé unavující hodiny výslechu, a při tom musí nejhlavnější oběť tohoto výslechu — právo, putovat přes Mohamedův úzký most do zaslíbené země — běda tomu, kdo při tomto přechodu se spustí na svou vlastní sílu. Ten dosáhne práva, kdo dříve se přiučil dokonale umění akrobatův a na cestě ani neklopýtne ani nepadne . . .

Podali jsme tyto ukázky bez všelikého úvodu. Možná, že někomu budou znít názory Pobědonoscevovy jako kázaní. Jsou to „kázaní". Kdo četl „Moderní demokratism" mohl čekat silné víno. My jsme národ demokratický, nemáme cara samovládce, jenž je zároveň nejvyšší hlavou církve — a přece Pobědonoscev jako by mluvil o nás a proti našim řádům. Zdá se, že v mnohých věcech „pokrokoví" „svobodomyslní" lidé v ničem nezadají ruským „zpátečníkům" — jistě ne v praktickém materialismu a ve vystrojování dobročinných bazarů.

Církev a stát.

(Dokončení.)

Státní církve v novověkých státech nemohou dobře pochodit. Novověký stát nemůže být k ničemu lhostejný, a zvláště ne k tomu, jakou moc provozuje která církev. Jestliže církev chce zasahovat do věcí, o nichž se stát domnívá, že náleží do jeho kompetence, pak bude týž žárlivě střežit každý krok církevních shromáždění a hodnostářů; čím více pak některá církev se zanáší myšlenkou, aby neopanovala svět pouze duchovním mečem, nýbrž i tělesným, tím více musí nastat konfliktů. Myslím, že bychom měli být rádi, že už stát nechce být „rozsudím ve věcech náboženské pravdy“ — to je pokrok, který se všemu ostatnímu vyrovná. Laveley vykládá správně dále: „Sjednocení církve a státu bylo založeno na jednotě víry: člověk byl zároveň věřícím i občanem. Všichni občané měli míti stejnou víru. Právě na základě této pohnutky bylo kacířství trestáno jako útok na politické zákony. Ohrožovalo skutečně základ státu, jak byl tehdy pojímán. Spojení obou mocí bylo hluboce otřeseno od té chvíle, kdy bylo několika náboženským vyznáním dovoleno, jíti vedle sebe v téže zemi. Jakmile přestal býti stát konfesionelním, stalo se ve skutečnosti nemožným. Když se občan smí hlásit k jakémukoli vyznání, nebo i vesměs všecka zamítati, tu neodpovídá více právní a zákonné spojení státu a církve podmínkám společnosti. Tak vláda má míti volnost, rozdíleti ministerská křesla bez ohledu na náboženská vyznání členů kabinetu; nuž dovedeme si představiti israelitu, řídícího správu katolických duchovních záležitostí a panovníka atheistu, jmenujícího biskupy? To je postavení, jež spojujíc absurdní se směšným, nemůže potrvati. Ultramontáni, kteří, hájíce spojení státu s církví, přejí si zároveň udržení náboženské jednoty, v případu potřeby třeba cestou trestního zákona, jsou úplně logičtí. Liberálové, kteří jsou přívrženci

svobody náboženských vyznání a zároveň udržení státu a církve, zaplétají se v odpor se svými zásadami.“

Nedejme se mýlit, zápas mezi církví a státem nepřestane pouhým mechanickým odloučením; k odloučení spěje všecko, ale ještě ne k vyrovnání všech sporů. Zvláště v zemích katolických v budoucnosti tyto otázky budou prudce projednávány. Dosud v některých státech se svobodným zřízením (Francie, Belgie) jsou kněží placeni ze státních pokladen. Jakmile nastane úplné odloučení, bude moc církve posílena, kněz dosud na své okolí, jako i v Italii na pozemek k faře náležející, odkázaný, bude si přát už jen sílu své jediné vlasti — Říma. Curci vidí v tom prostředek, jak církev může nabýti většího vlivu než měla za staré vlády. Tak v Italii se horlivě projednává otázka inkamerace, t. j. přivtělení statků světského duchovenstva ke komoře. Je divné, že si liberálové toho přejí, vždyť tím odtrhnou kněze od společnosti, učiní ho samostatnějším vůči lidu a státu a takřka ho dostrčí, aby byl horlivějším služebníkem Říma. V Belgii je farář vojákem Říma a volebním agentem; není nic přirozenějšího. Byl mu odňat veškeren národní zájem a otevřely se mu dokořán dvéře komicií.

Všecko se před ním klaní — je pánem. Kněží italští jsou „chudi, pokorni, bojácni“. „A přece se na ně útočí mnohem méně než v Belgii; ale chybí jim vědomí vlastní síly. Duchovenstvo, jež dostává od státu příjmy, aniž se o ně musí starati, bude dozajista daleko méně národním a více římským, nežli to, jež si musí živobytí opatřovati hospodařením na statku. První z nich bude žíti daleko více nežli druhé životem duchovním, to jest všeobecným životem Říma. Bylo-li kdy duchovenstvo, jež se méně staralo o to, aby rozmnožilo moc církve, nežli kněžstvo osmnáctého století ve Francii? Trávíc život u dvora a v salonech, mělo na mysli pouze vesele probíjeti důchody ze svých prebend. Proti tomu kněžstvo zbavené statků a dokonce i platu, bude kněžstvem missionářským, dychtivým dobyti opět postavení, jež mu bylo odňato.“

Je to těžký problém: svoboda svědomí (což souvisí se „svobodnou církví“) ve státech převahou nebo čistě katolických. Církev katolická pro pojem „svoboda svědomí“ nemá místa ve svém systému; že by „svoboda svědomí a náboženského vyznání byla právem příslušejícím každému člověku“ to je „šílenství“ (Řehoř XVI). Laveley upozorňuje mimochodem, aby se

nikdo snad neklamal, že tyto doby již přestaly a že nějaké pronásledování a útisk není ani možný, na toto: Lev XIII. snažně doporučil bráti za základ mravovědného a filosofického vyučování knihy svatého Tomáše. A tento církevní otec vykládá ještě jasněji nežli Bossuet pravou nauku katolickou v příčině náboženské svobody: „Kdyby kacíři nikterak nekazili ostatních lidí, mohli by přes to býti odstraňováni, ale světská spravedlnost smí je dovoleně vydati na smrt (judicio seculari possunt licite occidi) a zbaviti je statků, i když nekazí ostatních lidí, neboť jsou rouhači vůči Bohu a zachovávají klamnou víru, tak že zasluhují většího trestu nežli ti, kdož se proviní zločinem urážky Veličenstva nebo kdož padělají peníze.“

Tak se stává otázka zdánlivě podřízeného významu otázkou veliké důležitosti. Neboť přistupuje k tomu jiná věc: otázka školská. Dříve se rozumělo vždycky, že jediná církev má povolání vychovávat mládež — nejen povinnost, nýbrž i právo. Dnes již se dívají lidé na školu jinak: škola nemá vychovávat dobré údy církve, nýbrž dobré občany. Ale ani toto moderní smýšlení nepostačí k odstranění církevního rázu škol, neboť od času reformace věc se má tak, že je více církví: která církev má mít vliv ve škole a nad školou? V duchu které církve mají být psány učebnice, řízeny učitelské ústavy a jmenováni dohližitelé? Nelze říci, jak si mnozí myslí: „z výchovy mládeže všecko náboženství se musí vyloučit“ — to snad se vám zdaří v knihách — ale rodinný život, náklonnosti jednotlivých učitelů, ovzduší celých krajin — je to hotová disharmonie, slyší-li dítě anebo i student doma tyto názory a ve škole neslyší ničeho nebo se mu o nich mluví, jako o názorech překonaných. — Zde teprve cítíme hrozné následky učení, když nejde tak o království Boží jako o nějakou viditelnou církev, když nejde o toho „ducha synovství“, nýbrž o zevní příslušenství k nějaké církevní společnosti. Otázka školy náboženské může dle názoru referentova být pouze rozluštěna Biblí. Dokud se neodhodlá římsko-katolická církev a „její“ vlády Písmo jakožto půdu neutrální pro všecky církve křesťanské, zavést do škol, dotud budou samé nesrovnalosti a nesnáze.

Nesnáze budou vždycky, i tenkrát, zavedete-li svobodnou církev ve svobodném státě. Ale v tomto případu budou menší a podřízenějšího druhu. To je smýšlení Laveleyovo. Nesmíme popřít, že zkušenosti principu svobody jsou menší co do času, nevíme, jak poměry v Americe se budou vyvíjet a při Švýcarsku

musíme počítat i s jinými faktory — tolik je však jisto, že nastala by menší možnost náboženských válek a náboženské nenávisti.

Vyslechli jsme kratičce několik myslitelů o poměru církve a státu. Několik úvah těchto má být pohnutkou, aby se přemýšlelo i u nás o jedné z nejdůležitějších otázek, zmítajících evropským lidstvem. Otázka je nejdříve osobní; nedá se odhlasovat, co je lepší, aby církev byla ve službě státu nebo panovala nad státem nebo upravila své místo vedle státu — všemu dobrému, co stát fedruje, jsme ku podpoře. Církev má veliké povolání, neboť, díváme-li se na její práci jen očima onoho ministra, mohla by „přispět ku vzdělání a k mravnímu povznesení lidu“ jako žádná společnost ani sám stát. Církev má více konat než jen podporovat mravnost, ale nechť, postačí nám prozatím toto: když by církev každá si hleděla této práce celým úsilím a s nejlepší snahou a nejlepšími prostředky, zdali by nevykonala více než svou „politickou“ stránkou a diplomatickými snahami?

Pobědonoscev — Tolstoj — Vinet — Laveley, všickni „moderní“ (neboť i Vinet mezi ně náleží), všímali jsme si těch, kteří se činně súčastnili práce pro upravení poměru mezi státem a církví, a těch, jejichž literární činnost má veliký vliv na myšlení našeho věku. Takoví duchové zabývají se otázkou naší ne jako literární kuriositou, nýbrž jako svou vlastní otázkou životní. Ano ještě více podivem jsme naplněni, když i jeden z nejmodernějších Carl Bleibtreu napsal studii „Christenthum und Staat“ (Lipsko, u Wilh. Friedricha), v níž asi k velikému úžasu našich „spisovatelů“ a „učenců“, kteří myslí, že tyto věci patří „kněžím“ nebo (jako slyšeli v Rokycanech — při oslavě Jana z Rokycan! ne nějakého přírodozpytce nebo historika, nýbrž při oslavě muže, jehož celý život souvisel s církevní otázkou), že my už dávno jsme za těmi a nad těmi dobami, kdy „lidé se hádali o náboženství“ — u Bleibtreue by slyšeli předivná slova: chválu církvi římskokatolické (necítíte téhož ducha jako z Francouzů? nejnověji Coppée!), zvláště celibátu, její jednotnosti, práva mocných — a dokonce přijímat to neb ono dogma, byť jim podložil jiný smysl než mají! Snad nadejde u nás chvíle, kdy muži, kteří mají čas a schopnost i chuť, nebudou se zabývat „vývojem francouzské poesie lyrické“, nebo úvahou „o španělském dramatu ve století sedmnáctém“, nebo dokonce „o bretoňském básníku, který dosud světu byl neznám“, nýbrž otáží se: o čem naši otcové přemyšlovali, co bylo hlavním obsahem jejich života, proč utvořily se

poměry u nás tak jak jsou? Za to dobře něco o světě vědět, ale lépe je vědět něco řádného o svém okolí. Nevíme, zdali někdo byl povzbuzen těmito ukázkami k přemyšlování, ale pro ty čtenáře, kteří by chtěli se otázkou o církvi a státu zabývat, podáme kratičký náčrtek s udáním nejdůležitějši literatury, co při svých studiích nejlepšího číst.

Nesmíme zapomenout, že předmětem našich úvah jest křesťanská církev, která vždycky musí se vracet k svému základu a prameni učení a pravidlu života, jak jsou dány v Písmě sv. Do Písma se nemá vnášet, co tam není. Možná, že se to zdá jednostranným, když těm, kteří o původní církvi a jejím vývoji něco chtějí uslyšet, doporučujeme pouze spisy od evanjelíků sepsané; ale když uvážíte, jak římskokatolický bohoslovec a římskokatolický učenec je takřka přinucen již do začátkův církve a do zpráv o ní vložit, co Vy tam nikdy nalézti nemůžete, pak nebude se nikdo divit výpočtu následujících knih. Kdo si přeje krátce se poučit o historii církve a jejího zřízení, poměru k současné kultuře, politice, vědě, a vzdělání vůbec, může míti jasný přehled z Církevních dějin. Z německých se zvláště doporučují Karl v. Hase 11. vyd. 1886, Kurtz 10. vyd. 1887, Möller 1889, Karl Müller 1890 — všecky mají název „Kirchengeschichte“; angl. Ph. Schaff 1888; francouz. E. Chastel 1881—84.; z katolických Kraus a Hergenröther.

Výlučně o prvotní církvi jsou nejlepší výzkumy R. Sohma, lipského prof. práv, v jeho „Kirchenrecht“ I. díl, a Ad. Harnacka (v Berlíně) v jeho velikolepém díle: „Geschichte der altchristl. Literatur bis Eusebius“, I. sv. 1893 (Lipsko, Hinrichs); II. sv. (oba tisícistránkové) mezitím vyšel lze do nich nahlédnouti v universitní bibliotéce. Dr. Theodor Keim: Řím a křesťanství (v Laichterově Výboru). — Edv. Hatch: The Influence of Greek Ideas and Usages upon the Christian Church, 1890 London (1892 německy s titulem Griechentum und Christentum, Freiburg, Mohr) a práce Ramsayovy. Právník Sohm positivního směru a Harnack historik-bohoslovec došli k týmž výsledkům v názorech o zřízení a řádech prvotní církve. Pro přechod z církve pronásledované k církvi panující je dobré dílo Burckhardtovo (Jakob B. v Basileji) „Constantin der Grosse“.

Z novějších pak prací Friedberg „die Grenzen von Staat u. Kirche“ s obsažným materiálem historickým, Bluntschli („Psychologische Studien über Staat und Kirche“ — „stát a církev

jsou dva jediné útvary dějin světových, jež nejen jednotlivá individua nebo rodiny, nýbrž celé národy téměř v jedno tělo, v jednu organickou bytost spojují, které mají vnitřní nárok, ve své nejvyšší dokonalosti celé lidstvo obsáhnout" — „ani stát nesmí církev pohltit, ani nesmí se v církvi ztratit; dvojnost státu a církve musí být zachráněna odrostlému lidstvu." —); P. de Lagarde 1873 („Ueber das Verhältniss des deutschen Staates zur Theologie, Kirche und Religion"). Pro Kanonické právo srov. Richter, Maassen, v. Schulte.

Končíme s přáním, abychom, až u nás otázky tyto se budou projednávat, my již měli material spracovaný a mnozí uměli věcně a s pravým porozuměním vniknout v tyto nesnadné problémy. Jsme v církvi a ve státu — jaký je poměr náš k nim, čím je nám církev a čím stát. Jistě že naším povoláním není jen reptat, nýbrž opravdově přemýšlet a positivně pracovat.

ROZHLEDY

POLITICKÉ. Volnost vlády cislajtanské a nové svolání říšské rady — Diktát uherského ministerstva — Nezbytí vlády, aby povolila Maďarům, její vratká posice; marné naděje a různé státoprávní sny čekané od Thunovy éry — Kvotové deputace podnětem k novému svolání říšské rady — Porážka Thunova formalní i věcná — Vítězství maďarské neodvislosti — Badenovy předlohy vyrovnací bez zaručených vzájemných ústupků uherských svědectvím porážky cislajtanské; malátnost rakouských vlád – Poláci i konservativní velkostatkáři pro Badeniho předlohy, nepochybné jejich uzákonění — Mlčení a nečinnost českých zástupců, matení voličstva, neupřímné opposiční burácení jednotlivých poslanců vítané posměchem odpůrců politických; zmatenost Národních Listů pathologickým zjevem těžké choroby národní; důtka Národních Listů poslancům, jich víra ve státoprávní převrat, radikální odmítání rakousko-uherského dohodnutí současně s pěstováním čistě vládní politiky ve vídeňských dopisech — Osvědčení klubu mladočeského nijakým vyjasněním zmatené situace; zbytečné bránění jazykových nařízení, kterých ani úřady ani soudy nechtí dbáti (nové rozhodnutí libereckého soudu); bezstarostnost o hmotné zájmy lidu českého — Zapření všech zásad mladočeskou delegací; konservativní Němci přejímají po Mladočeších všeobecné hlasovací právo — Odvaha klerikální strany vůči netečnosti mladočeské, koketování se sjezdem katolickým z pražské radnice; slib purkmistra pražského na opravu Marianské sochy na Starom. náměstí – Naši němečtí spojenci a německá národní država; Poláci tuší změnu větru — Konec moravského smiřování — Hlasy maďarské o budoucí politice rakouské — Dr. Vašatý. — Odzbrojení! — Pouť císaře Viléma — Ještě pořád Dreyfuss — Osmnáctiletá králoyna —- Španělská vláda bojí se veřejnosti — Milan při prácí — Zase Kreta.

Volnost jednání, kterou si zjednala Thunova vláda uzavřením říšské rady, patrně netrvala dlouho. Uplynou pouze dva měsíce od onoho kroku vládního a již bude říšská rada znovu zasedati. Patrně tu cislajtanský ministerský předseda něco mínil, co uherský jeho pan kollega potom změnil. Říšská rada musí ještě jednou dostati předloženy — nevíme již po kolikráte — Badenovy vyrovnací úmluvy o rakouskouherském obchodním a celním spolku a musí po čtvrté již voliti kvotovou deputaci. Hr. Thun se arci náramně tomu vzpíral, uznávaje toto namáhání zbytečným, ale Banffý, který na tom houževnatě stál, dovedl získati v Išlu a ve Vídni pro to rozhodující kruhy. Opakoval se tu již po stokráte dobře známý veseloherní děj (arci veselý pouze pro druhou polovinu říše), že po dlouhém tahání a vzpírání povolují vždy cislajtanští ministři ke všemu, co si uherští jich kollegové smyslí jen požádati.

Když někdo chce mermomocí a za každou cenu býti ministrem v Cislajtanii, tu ovšem mu nezbývá ani jiného nic učiniti, nežli co učinila vláda Thun-Kaizlova (tak ji pokřtily samy Národní Listy), ale vážnosti veliké si takovými skutky sotva může získati podobná vláda, ani u svých přátel, tím méně u nepřátel. Není tedy divu, že Němci nemíní s takovou vládou ani jednati, vždyť beztoho je tu jen k tomu, aby se mohly slavnostní jubilejní dni v klidu nějak odbyti, potom asi bude dosti brzy slávy její konec; napovídá to již také mladočeská revue.

Pouze naši lehkověrní lidé očekávali od vlády této zázraky jakési pro českou věc, viděli již již zrušenou císlajtanskou ústavu prosincovou a obnovený v brzku jakýsi dosud ovšem chimerický český stát. Pravíme z úmysla „chimerický český stát", jelikož kolik u nás různých hlav s politikou se zabývajících, tolik asi různých, silně zmatených, představ je o tomto našem budoucím státě. Ba tomu ještě je hůře nežli jak tu pověděno: titéž lidé — rozhodující politikové, — dělající veřejné mínění, mají náhledy o státoprávním postavení českých zemí každý druhý den jiné. Od obesílání říšské rady schmerlingovskými sněmy až do samé personální unie, všemi možnými stupnicemi t. zv. samosprávy, střídají se v jedněch a týchž listech, u jedněch a týchž politiků po sobě zcela různé náhledy. Kdyby také vláda ochotně chtěla tyto naše sny uskutečniti, nebylo by to prozatím ani možné, protože by nevěděla, zdali to, co by na návrh jedněch politiků provedla, by nebylo hned druhými v téže straně zavrhováno.

Ale takových dalekosáhlých plánů vláda nynější ani neměla ani nemá. Je to vláda z pouhých rozpaků, o tom nemůže býti nejmenších pochybností. Když byla říšská rada uzavřena, každému politickému abecedáři napadlo, že přece to nemůže míti asi jiného účelu, nežli aby vůbec na delší dobu nebyla již svolána, ano že snad se již ani v této formě a v tomto složení ani nesejde. Odročená říšská rada přece ministerstvu v ničem nevadila, ale odročení mělo proti uzavření říšské rady aspoň tu výhodu, že kvotové deputace mohly i beze svolání říšské rady skoncovati nějak ať positivně ať negativně rokování o kvotě příspěvků na společné záležitosti říšské. Nuže, Banffý toho dovedně využil, o kvotě s rakouskou vládou vůbec odmítl jednati, to že nelze ani, pokud prý obě kvotové deputace nezakončily spolu své jednání. Takovým způsobem mohl naléhati Banffý na svolání říšské rady i vůči známému a prokázanému faktu, že tam německá obstrukce zmaří každé jakékoli věcné jednání. Koruna pak nemohla ovšem vůči tomu jinak nežli rozhodnouti podle náhledu uherského ministerského předsedy, totiž pro svolání říšské rady.

Tato porážka Thunova pouze formalního rázu neznamenala by ještě nic v naší Cislajtanii, kde ministři jsou zvyklí tomu a ozbrojení nevšímavostí proti podobným nehodám. Ale kromě toho poražena vláda cislajtánská také citelně ve věci vyrovnání samého. Hr. Thun chtěl, aby se prodloužil nynější stav prozatímní ještě na dobu aspoň jednoho roku a to v Uhrách parlamentárně, v Cislajtanii článkem 14. Ale to Uhři nechtěli trvajíce na tom, buď že celé vyrovnání přijme také v Cislajtanii říšská rada — a to věděli dobře, že nebude možné — nebo jinak že Uhrům přísluší rozhodnouti definitivně a nikoli prozatím jen o těchto otázkách na základě úplné samostatnosti zemí uherských. Thun zastával se naproti tomu všemožně hospodářské a obchodní pospolitosti celé říše; k tomu cíli hleděl také získati na svou stranu společnou vládu říšskou. Ale vše bylo marné, uherské stanovisko zvítězilo: přiznáno, že Uhry mají právo, o celních a ostatních společných záležitostech rozhodnouti si samostatně, jakmile v Cislajtanii se ještě jednou prokáže, že říšská rada schopna není předlohy ty projednati. Aby však

nemusily býti zřízeny celní šraňky mezi oběma polovicemi říše, což v nynějším okamžiku ani nejde, protože tomu jsou na překážku dosavadní mezinárodní obchodní smlouvy (do r. 1903), navrhovala uherská vláda, aby rozhodl uherský sněm o souboru vyrovnacích předloh úplně samostatně s dodatkem, že totéž přijato bude jakýmkoli způsobem (třeba podle čl. 14.) také v Cislajtanii. K tomu cíli však se to mělo ještě jednou napřed zkusiti s říšskou radou. I tento návrh zvítězil úplně v korunní radě.

Podle těchto rozhodnutí nezbylo nic vládě Thunově leč buď odstoupiti nebo jednati aspoň s uherskou vládou o podmínky příznivější, nežli které ujednal Badeni v domnění a snad i se slibem uherským, že Uhři za různé docílené výhody přivolí k většímu svému příspěvku na společné záležitosti. Ale ani v tom se naší vládě nezdařilo, úmluvy Badeniho, jednohlasně ode všech stran u nás prohlašované za nepřijatelné a nemožné bez ústupků maďarských, budou nicméně nezměněny předloženy již říšské radě a o vyšší kvotě uherské Banffý odmítl vůbec jednati, jelikož to je věc kvotových deputací a kdyby ty se neshodly, přísluší právo rozhodovací panovníkovi. Tak se objevilo, že veškeré dlouhé jednání a zdráhání cislajtanské vládě pranic nebylo platno, že sebe menší maličkosti nedovedla vymoci na prospěch našeho občanstva vůči maďarským nezřízeným požadavkům. Maďaři měli snadnou práci, jejich sněm prý by nic jiného nepřijal a kdyby vláda Banffýho byla vystřídána jinou, nemohly prý by se požadavky uherské nikterak zmírniti. Naopak kdyby Cislajtanie nesvolila, hrozili Uhři svým samostatným celním územím vědouce, že k tomu koruna nepřivolí. Ovšem sebevědomá vláda cislajtánská, která by se zplna mohla opříti o národy rakouské, by takové naprosté kapitulace těžko dovedla snésti. Ovšem v Cislajtanii by se vždy v náhradu našlo ministerských předsedů ještě dost a ostatních ministrů by pohotově bylo nepočítaných; hlasu národů samých pak není potřebí se příliš báti, k čemu by tu byl čl. 14?

Při tom veškerá jednání byla pořáde halena neproniknutelným tajemstvím, dosud ani se neví dopodrobna, co se stane, když říšská rada bude obstrukcí opětně odsouzena k nečinnosti a naposledy poslána domů. Úřední listy hlásaly, že není ani poražených ani vítězů v celém jednání, ale v zápětí hned tu byly nezměněné předlohy Badenovy. Jednotlivé strany cislajtánské již daly napřed k tomu svůj bezpodmínečný souhlas, tak především Poláci a konservativní velkostatkáři. Tiskový orgán velkostatkářů ‚Vaterland' přímo se rozplýval velebením rytířských vlastností Banffýho, který zachoval prý jednotu říše; že tato jednota říše rozumí se hospodářským panstvím Maďarů nad naší polovinou, i pouze na nedlouhou lhůtu prozatimní, to arci opatrně tento list zamlčel. Tyto hlasy jsou pozoruhodné i významným poučením každému, kdo by si byl dělal nějaké illuse, že se snad již brzy v Cislajtanii poměry zlepší. Poláci a velkostatkáři jsou u nás nejmocnějšími politickými stranami a pravidelně podle jich náhledů se u nás vládne; významné proto jest, jak právě tyto dvě strany libují si znamenitě v tom, že můžeme za maďarskou polovici říše důkladně platiti, při tom jich nadvládu a výhradně rozhodující moc přeochotně snášeti. Ovšem nesmíme si na tyto strany naříkati, vždyť jsou to naši spojenci!

Co v této tísni dělala mladočeská strana, nyní po smrti Vašatého bez odporu výlučné zastoupení národa Českého na říšské radě? Dlouho nic nebylo slyšeti; poslanci se neodvažovali za takových zmatených poměrů mezi lid a kde tak učinili, mátli voliče pouhými frásemi a lživým bombastem, že poslanci zastupující národ český jsou odhodláni k nejkrajnějším prostředkům opposičním, kdyby vláda nepodnikla již brzy něco podstatného na prospěch náš i na obranu našich ohrožených krajanů v uzavřeném území. Ale i tyto hlasy slyšeti bylo pouze ojediněle a listy německé je kvitovaly s netajeným posměchem. Dnes již slova kteréhokoli poslance českého se ani vážně nebéřou, tak si zvykli jinde na frásovitost a neupřímnost jejich.

Hůře ještě si vede tiskový zástupce naší národní delegace „Národní Listy“. Konfusními byli sice dávno, ale že mohou tak úplně sobě odporující věci předkládati již denně svým čtenářům, to je zjevem velmi vážné choroby, která zachvátila naše střední stavy. List ten v témž čísle, někdy i na téže stránce, tvrdí o téže věci, jednou že je černá, po druhé že je bílá a to beze všeho přechodu a pokusu smířiti nějak - tyto protivy. Patrně si již smí vůči nemyslícímu a netečnému čtenářstvu všeho dovoliti. A takový list se opovažuje kde koho pranýřovati, kdo si nedal napřed svůj náhled v jejich dílně ocejchovati; vydává jedině právoplatné vysvědčení o národní zachovalosti a nefalšovaném vlastenectví. —

Národní Listy vůči nesnázím rakouskouherským daly přímo důtku našim poslancům, že nehledí poučovati za včas lid, ale sami kterak tento lid poučovaly? Napřed vzbuzovaly víru, že nynější vláda s Němci pořádně zatočí, že rozšíří právomoc sněmů zemských, a říšská rada že bude obesílána od sněmů; nic jim v tom ani nevadilo, že dnešního dne nemohou sněmy činiti nejmenších nároků, jakoby byly zastoupením lidu, nanejméně zvláště lidu Českého. Když toto ubezpečování o převratu ústavním bylo nemilosrdně vládními listy odbyto, hrozili jeden den opposicí obstrukční, druhý den omývali vládu pérem svého vídeňského dopisovatele, nebo činili obé téhož dne najednou. O celním a obchodním spolku rakouskouherském rozepsály se, že poslanci nesmějí býti ani pro celní jednotu, ani pro celní rozluku, vůbec pro nic, pokud nebude otázka česká rozřešena; ale hnedle na to upozorňovaly pravici, že loňského roku převzala jisté závazky vůči dělnosti rakouského parlamentu a že musí rozhodujícím kruhům dokázati, seč je a že to doba zkoušky ohněm vzhledem k rozhodujícím kruhům, aby se vidělo, že je v té příčině na ni možné spoléhati. Nejnověji opět projevily strachy, že by obstrukce snad mohla ustati od svého nihilismu a že by mohla německá opposice zkoumati věcně chatrné Badenovy předlohy i tu že by na poslance mohl účinkovati vládní skřipec, aby hlasovali s vládou; že patrně by také Národní Listy nevěděly, co by si počít měly v takové situaci, to tuze zřejmě aspoň z onoho článku vykukovalo. Ostatně „Česká Revue“ již rozhodla, co mají mladočeští poslanci dělati: hlasovati totiž pro vše tak, jak to vláda potřebuje.

Konečně se dali poslanci sami slyšeti, že prý všechny události bedlivě sledují; — to snad znamená, že o tom četli všecky zmatené zprávy v novinách, neboť ani oni nepovídají při tom nic věcného. Na

rozhodujících místech prohlásili prý rozhodně, že nebudou trpěti žádného opatření, které hy mířilo proti zájmům českého národa, že nepřipustí zvláště ani odvolání ani změny jazykových nařízení bez nejtužšího odporu. Ale páni poslanci ovšem nepraví, že nepřipustí hmotného zkrácení českého lidu, které poplyne z rakouskouherských úmluv, ani jak se míní zachovati, když úmluvy ty nabudou platnosti po případě na základě článku 14.

Jsou nám ta jazyková nařízení znamenitě platná! Národní Listy každého dne dokazují, kterak vlastně existují pouze na papíře i kterak prováděcí předpisy zničily veškerý jich užitek pro nás. Kromě toho při soudech přímo platnost nařízení těch soudcové v uzavřeném území popírají a nechtí na př. v Liberci vésti přelíčení po česku s českými stranami ani tehdy, kdy soudce je sám mocen českého jazyka, ba ani tlumočení českých výpovědí nechtěl tam soud připustiti. K čemu jsou tedy všecka takováto jazyková nařízení, když se mohou beze všeho ohledu naprosto odmítati? Pěknou to vymoženost si Mladočeši odnesli, jak teď již sàmi doznávají.

A za tyto vymoženosti zapřeli všechny své zásady: zřekli se demokratické minulosti a bývalého svého základního programmu: všeobecného rovného hlasovacího práva, dali by v šanc školu poručnictví kněžskému (prozatím sice jen v alpských zemích, ale ponenáhlu snad i na Moravě a v Čechách), snažili se znepřáteliti většinu dělnictva našim národním snahám jen proto, aby několika bezvýznamným lidem jako Březnovskému a p. dopomohli k mandátům, zbahnili vůbec veškerý veřejný život v národě Českém. A když si následky toho všeho odneseme, odejme nám konečně některá vláda následující to osudné nadělení Badeniho, opravené Gautschem. To již konservativní Němci jsou jiní lidé, ti se rozhodli pro všeobecné právo hlasovací, proto že prý tím katolická strana jen získati může. A což nezískal by tím také český národ, zvláště na Moravě? Patrně se tou otázkou páni poslanci nechtí zabývati.

Když národní strana „svobodomyslná“ je tolik netečna a svou lepší minulost takřka úplně zapřela, není divu, že odvahu dostali klerikalové, i že vidí vhodný čas pro svou spasitelnou činnost. Svolali si katolický sjezd československý do Prahy a mluvili na něm již velmi sebevědomě jako strana, které patří budoucnost. Jednotliví řečníci mluvili dokonce tak, jako to snad nebylo zvykem ani za dob Abrahama a Sta Clara, spíše by se to hodilo někam až do čtrnáctého století; také to je velmi významným znamením doby. Podobně je nápadné, že sjezd oficialně byl uvítán od presidia městské rady a svobodomyslníci na radnici se tím úplně spokojili (dr. Černohorský za ně mluvil), když se jim vysvětlilo, žc zastoupeno bylo pouze presidium a nikoli městská rada sama. Tak již po jesuitském způsobu je uspokojilo pouhé vytáčivé slovo, ať si již věc byla jakákoli povážlivá. —

Podobně naováženou je, když purkmistr Podlipný slíbil (aspoň podle zpráv staročeských listů) katolické deputaci podporu města na opravu staroměstské marianské sochy, kdežto jako pokladník ve Spolku byl zajisté pro pomník Husův na Staroměstském náměstí. Ovšem klerikálové

velebili také Podlipného, když mu byl odevzdáván církevně požehnaný primatorský zlatý řetěz. Také znamení doby!

Na konec něco o našich spojencích. Linecký orgán Ebenhochův dovede svolávati pomoc pravice, když se mu zdá, že by mohl přijíti nenáviděný Chlumecký k vládnímu veslu, ale v zápětí zcela rozhodně se staví proti slovanským stranám (Čechům a Slovincům), jestliže prý si myslí, že konservativní Němci by mohli podporovati snahy směřující „k porušení národní državy německé“. Patrně si tu osvojil i způsob mluvy německých stran na levici, které ovšem za německou državu považují na př. německé panství výlučné v městech velikou většinou českých (jako na př. v Budějovicích, Vyškově, Hodoníně atd.). Věru roztomilí to spojenci, ti alpští Němci. Národním Listům zalíbil se sice hlas Ebenhochův svolávající proti německým liberálům, za to o državě německé hájené Ebenhochem opatrně pomlčely — dobrá je ta politika pštrosí!

A co říci o bratřích Polácích. Tam pořád směleji a mocněji vystupuje strana, která napomíná své krajany, aby se příliš nezavazovali s Čechy a s jich „předpojatými národními požadavky“. Známe bratry Poláky; prozatím hr. Thun i ministr Kaizl jsou ve vládě a do jubilea patrně nesmí býti asi ministerská krise, proto většina politiků polských i jich listů koketuje statečně s Čechy, ale až by to začalo s vládou nynější praskati a byl vítr proti nám, tu mají hned po ruce ony politiky (Rutovského, Madejského a j.), kteří je po případě převedou ke vládě jiné. Na takových nespolehlivých základech postavena byla a dosud je celá naše politika. Na několik lesklých slov jsme se dali chytnouti a zapomněli i odhodili jsme k vůli svým takovýmto spojencům všechny své ideály, ano dovedli jsme se krvavě bíti za takové nepravosti svých spojenců, kterých oni sami neměli odvahy hájiti (dr. Stránský za haličské volby). Nyní snad se nadchneme ještě pro výjimečný stav v Haliči, jelikož přišel našim spojencům v Haliči náramně vhod.

Na Moravě skoncovali již smiřovací komedii. Hr. Zierotin, který měl smiřovací výbor za všech okolností svolati v srpnu letošního roku, neučinil tak, protože ani jediný referent nepodal zprávy, o které by se mohlo rokovati. Proč se s touto komedií na Moravě vůbec počalo, když ji žádná strana nechtěla upřímně, to vědí bohové; že tím naše posice nebyla valně posilněna, nepotřebí dokládati. Němci na Moravě z počátku měli strach z budoucích věcí a proto se zrodila v nich ona podivuhodná smířlivost; nyní patrně mají partii za vyhranou již na novo, k čemu by se dále smiřovali? Také významný pokyn k tomu, co asi nás v nejbližší budoucnosti čeká! Bohužel, že musíme říci: stalo se to vinami a neschopnostmi našich lidí.

Že skutečně nemůžeme se z posledních událostí nikterak radovati, o tom velmi pěkné poučení našim politikům dal maďarský list „Budapesti Hirlap“ (otištěno bylo také v Národních Listech). Stručný obsah toho byl, že zájmy rakouských Němců nejlépe jsou opatřeny mírným absolutismem, i že tedy Maďaři nikterak neublížili Němcům v naší polovici říše, naopak jim prospěli. Jiný list Pesti Naplo vykládal, že Uhři nikdy nesvolí, aby Rakousko se zfederalisovalo a poslovanilo, to bylo by prý největším nebezpečím pro maďarský globus.

Poslanec dr. Vašatý, jediný patrnější odpůrce mladočeské politiky na říšské radě, umřel. Byl pověstným svými různými osobními vlastnostmi, které mu málo kde přízně za živobytí získaly. Ale nad rakví sotva zavřelou se o takových věcech odporoučí mlčeti. Jakožto politik nebyl zrovna šťastným, jeho horování pro Rusko v zahraniční politice nedovedlo jej na jedné straně ani pohnouti k důkladnějšímu studiu ruských poměrů, na druhé straně způsobilo mladočeské delegaci na říšské radě mnoho nepříjemností a těžkých rozpaků. Důkladněji studoval pouze jazykovou otázku, ale ani v té příčině se mu nezdařilo s jeho stanoviskem, že pro národní naši rovnoprávnost v Rakousku není potřebí žádných nových zákonů ani nařízení; holá skutečnost nemilosrdně hatila tyto jeho illuse. — Tragickým momentem zrovna je, že jeho závěť, která měla jej rehabilitovati a zbudovati mu pomník trvalé vděčnosti národní aspoň po smrti, se ztratila; i tak velké jmění jeho, které svou říznou praksí a skrblením nahromadil, připadne příbuzným, pro které je sotva střádal.

V Praze dne 10. září 1898. *P.*

Návrh carův na svolání evropské konference za účelem odzbrojení přišel v letním období po sensacích lačné žurnalistice právě vhod. Pěly se hymny na carovu šlechetnost, na barbarské Rusko, jež zahanbilo civilisovanou Evropu atd. A přece myšlenka světového míru jest tak stará, jako lidstvo samo. Ale ovšem přes stáří své nepřestala býti dnes ani za mák menší ilusí, než byla před tisíci lety. Nepřekonatelnou překážkou jejího uskutečnění byl vždy lidský egoism dříve to byl králů a knížat, dnes jest to egoism národů. A právě tento žene zbrojení až k šílenosti. Oslavuje-li i dnes ještě veřejné mínění jakožto státnickou velikost a vlastenecký heroism to, co v stycích soukromoprávních stíhá se jakožto loupež a vražda, pak naděje na odzbrojení má ještě velmi útlé kořeny. Než caru Mikuláši přísluší nepochybně zásluha, že měl odvahu jakožto jeden z mocných tohoto světa říci veřejně první slovo a že diplomacie bude nucena do kyselého jablka kousnouti. S jakým výsledkem záhy se uvidí. O krásná slova nebude asi nouze, ale činy? Ostatně císař Vilém již odpověděl. Nejlepší zárukou míru jest prý po zuby ozbrojená armáda.

Nyní chystá se německý císař na cestu do Palestiny, jež bude konána s pompou antických cesarů. Silnice se stavějí, domy se boří, hory snášejí, propasti vyrovnávají, aby panovník křesťanské velmoci navštívil v lesku a pohodlí místa, kde se zrodil ten, jenž neměl kam by hlavu položil. Před odjezdem svým ještě pohrozil krutým hněvem svým a zákonodárnou akcí stávkujícímu dělnictvu, jež s osudem svým není spokojeno.

Nešťastná záležitost Dreyfussova lomcuje Francií jako zimnice a vyžaduje si vždy nových obětí. Přezkoumáváním žalobního materiálu vyšlo na jevo, že jeden dopis, jehož proti Dreyfussovi bylo použito, ovšem teprvé po právoplatném vynesení rozsudku, jest padělán. Pachatel plukovník Henry se podřezal. Následovala demise náčelníka generálního štábu Boisdeffrea a hned na to demise samého ministra války Cavaignaca, jenž dosud houževnatě bránil revisi procesu, na niž ostatní členové vlády s Brissonem v čele trvají. A přece veřejná revise hned od počátku byla jediným východiskem z této temné aféry, v níž dvě novodobé vel-

moci, šovinism a korupce spolu zápasí, a jež stala se pro třetí republiku vleklou, ne-li smrtelnou chorobou.

Se vší slávou a nádherou, jaké malá zemička jest schopna, slaví Nizozemsko plnoletí a nastoupení na trůn své osmnáctileté královny Vilemíny. Vlastenecky sebevědomý pathos při tom ovšem nezbytný.

Těžké podmínky španělsko-amerického míru štítí se v Madridě světla veřejnosti. Proto přes odpor oposice jednání o míru ve sněmovně prohláseno za tajné. K uspokojení lidu, samotnou žurnalistikou vládní ve válečnou horečku veštvaného, sotva to přispěje.

Přítomnost exkrále Milana v Srbsku cítiti jest na všech koncích. Špatné svědomí nedá mu nyní spáti před černohorským Mikulášem a proto všude plno intrik, špehounství, pamfletů. Balkán ovšem pro takové květy evropské diplomacie má nejúrodnější půdu.

Na Kretě v Kaneji před očima anglické posádky povražděno opět sfanatisovanými Turky na sta křesťanů. To jsou výsledky přištipkářské velmocenské politiky.

V Praze, dne 10. září 1898. *H.*

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁRSTVÍ: Celistvost říše uhájená na útraty Cislajtanské — Pochybné zachování celistvosti monarchie vůči maďarské touze po samostatnosti a formálnímu uznání jich stanoviska — Tajení obsahu rakouskouherského vyrovnání; prozatím nezměněné předlohy Badeniho; strachy z německé opposice a verbování většiny pro vyrovnání; přechod mladočeských politiků do vládního vojska — Prorokovaný konec vlády Thunovy — Cislajtanie na pospasy Uhrům pro zaslepenost politických stran — Agrarníci o zlaté měně; nedbání všech nejnovějších událostí; falešné stesky zemědělců proti úpravě rakouské měny v r. 1892 a uvádění v nevážnost všech agrárních snah takovým způsobem.

Celní hranice nebude tažena tedy mezi Uhrami a Cislajtanií, ale za jaké oběti toho docílila vláda Thunova? Cislajtanie zaplatí za toto udržení celistvosti říše všecky útraty. Nové upravení spotřebních daní přinese Uhrům čisté tři miliony zl. ročně, kterých Cislajtanie pozbude, ale náhradou za to nedostaneme patrně nic. Měla býti sice zvýšena uherská kvota, ale Banffý k tomu přivoliti nechtěl, snad ani nemohl vůči tuhé opposici v uherském sněmu. Vyhráno měl již napřed, neboť se mohl odvolati, že o kvotě musí se dohodnouti napřed kvotové deputace. Kvotové deputace se patrně neshodnou, i rozhodne pak dle dualistické ústavy sám panovník. Rozhodnutí to jak dopadne, dá se čekati podle zkušeností loňského roku, zůstane vše totiž při starém: Uhři budou platit 31·4%, ačkoli z obyvatelstva celé říše na ně připadá — (a v témž poměru jest i vydání na společnou říšskou armádu, která spotřebuje 96—97% společného nákladu) — více nežli 43%. — V rozpočtu, který předložil Lukacs uherskému sněmu na r. 1899, je příspěvek uherský na společná vydání říšská uveden týmž procentem jako dosud. — Všechny jiné nehody plynoucí Cislajtanii z Badeniho neblahých úmluv můžeme pro nynějšek pominouti, protože o nich dříve již v těchto rozhledech s dostatek bylo promluveno. Jedním z nejpřísnějších posuzovatelů předloh těch, zejména pokud se to týkalo rakouskouherské banky, byl nynější ministr financí dr. Kaizl, který je nyní úplně nezměněné říšské radě předkládá. Arci praví se, že je říšská rada může změniti — na to však při taktice obstrukční opposice nelze pomysliti — také se napovídalo, že vzájemně

vlastně se vlády dohodly jinak, předložení Badeniho návrhů, že je pouhou formalitou. Ale nezdá se nám, že bylo příliš mnoho změněno na prospěch Cislajtanie, když si připomeneme hlasy uherských novin, které o nějakém zhoršení úmluv vyrovnacích ani slova slyšeti nechtěly.

Ale ani vlastní účel obětí od Cislajtanie přinášených, udržení celistvosti říše nejeví se, nepříliš důvěřivému pozorovateli nepochybným, spíše zdá se, že svazek obou polovicí říše je velmi povážlivě natržen a že úplné roztržení hospodářské je pouhou otázkou nedaleké budoucnosti. Maďaři uzavírají vyrovnání pouze do r. 1903, v kterém přestanou platiti obchodní smlouvy naší říše s cizinou. Doba ta je zajisté pro každého nepředpojatého významná: bude-li do té doby uherská polovice již k hospodářské samostatnosti úplně připravena, použije bezohledně svého nyní pouze jen formálně přiznaného práva a uzavře své hranice i proti Cislajtanii celní čarou zrovna jako proti ostatní cizině. Dosud Uhry nemohly se k tomu nijak odhodlati, jednak z příčiny té, že nutno je dodržeti mezinárodní smlouvy, jednak že jejich průmysl a obchod ještě je naprosto k tomu nepřipraven a zemědělci uherští se pak bojí, aby neztratili velmi důležitý obilní trh v Cislajtanii. Ale za čtyři léta se může při známé bezohledné energii maďarské všelicos změniti a věci mohou býti úplně zralé k rozluce obchodní a celní. Nebude-li to však ještě ani r. 1903, jistě dá se čekati rozluka co nejdříve potom, jakmile se Uhrům jedenkráte přiznalo právo, upraviti si své obchodní styky s cizinou úplně samostatně a neodvisle od Cislajtanie.

Co se stalo vlastně za ujednání mezi vládami, zvláště o výši daní na líh, na pivo a na cukr, jakož i jakých ústupků docílil náš finanční ministr Kaizl od uherské vlády, to všechno se náramně pečlivě tají na obou stranách. Úmluvy Badenovy prý přece byly změněny, ale na velikou změnu k našemu prospěchu se nám nechce věřiti. Vlada prozatím shledává pro vyrovnání většinu mezi stranami pravice, patrně pro ten případ, že by obstrukce změnila svou taktiku a začala snad skutečně o předlohách jednati s tím úmyslem, aby byly v říšské radě rozhodně odmítnuty. Odtud vysvětluje se, že Národní Listy přestaly se svou nejostřejší palbou proti rakouskouherským úmluvám, kterou beztoho nikdo nebral vážně. Ministr Kaizl minulý týden přijel do Prahy vyjednávati s mladočeskou stranou a ministr Jędrzejowicz šel mezi své krajany, s kterými ovšem neměl asi mnoho práce, vždyť z národů v naší polovici říše jediní Poláci aspoň trochu mohou býti spokojeni; na ně bylo nejlépe v úmluvách oněch pamatováno. Bylo by zajímavo, jak mladočeská delegace by nyní na říšské radě obracela, kdyby opposiční Němci skutečně chtěli o předlohách vyrovnacích věcně rokovati. Obrat ten již zcela nepokrytě nastal v zářijovém čísle „České Revue". —

Vládě Thunově se ovšem všeobecně prorokuje, že dlouho po dokončeném vyrovnání neobstojí. Mladočeská Revue sama již prorokuje brzkou smrt její, ačkoli officiosové pravidelně věřívají na pevnost vlád více nežli ostatní smrtelníci.

Žalostné je postavení království a zemí na říšské radě zastoupených, jim nedostává se nikdy pravého zastání. Vláda dbalá prospěchů našich aspoň tak, jako vláda maďarská pečující o zájmy uherské, musila by

s rozhořčením odmítnouti všechny přemrštěné nároky, které Uhři vždy s lehkostí na úkor náš prosadí. Ale rozháranost a politická zaslepenost stran u nás vše pokaždé zkazí; Maďaři potřebují pouze neústupně státi na svém a v Cislajtanii se najdou vždy politikové, kteří za cenu efemerní vlády provedou to, čeho si v druhé polovici říše přejí; vůči rozhodné neústupnosti Uhrů a přílišné poddajnosti naší, nemůžeme se pak ovšem diviti, že i koruna pravidelně rozhodne na prospěch toho, kdo dovede svých zájmů lépe obhájiti.

Agrární strany stále ještě straší svými agitacemi proti zlaté měně a horují pro měnu stříbrnou. Při sjezdu zemědělců hr. Kolovrat opětně veškerou vinu tísně zemědělské svaloval na měnu zlatou. Stále rostoucí cena zlata prý stlačila ceny zemědělských výrobků a zavinila nouzi ve stavu rolnickém. Vzácní páni aristokraté patrně zaspali vše, co se událo asi během desíti posledních let. Pro ně existuje stále ještě strašidlo nedostatečného množství zlata a stoupání neustálé jeho ceny. Že mezitím se dobývá nyní asi trojnásobné množství zlatého kovu toho nežli před třinácti lety, o tom nemají snad ani žádného tušení. V roce 1885 bylo vytěženo zlata asi 140.000 *kg*, kdežto za rok 1897 již asi 370.000 *kg* a na letošní rok (podle výsledků za prvé půlletí) stoupne množství těženého zlata asi na 420.000 *kg*. Jak se za takových okolností může mluviti o nedostatku zlata a o úžasně rostoucí jeho ceně, to se vysvětluje pouze tím, že dotyční páni slabikují pravidelně pouze to, co někde bylo před dvaceti lety vytištěno, kdy těžby zlata silně ubývalo a byly rozšířeny vseobecně i ve vědeckých kruzích náhledy, že úbytek ten bude stálý a ještě větší. Tehdy ovšem podobné názory měly oprávnění úplné, nyní však potřebí je zase něčemu novému se naučiti.

Pokud se týče rakouských poměrů, pronesl sjezd své mínění také v tom smyslu, že oprava naší měny v r. 1892 zemědělcům ublížila. To již je klam naprostý. Bezprostředně před nápravou měny naší (v r. 1890) začala cena našich peněz papírových tak nápadně stoupati, že tehdejší uherský ministr financí Weckerle zrovna v zájmu uherského zemědělství přinutil naši polovici říše k úpravě měny, kterou cena papírových peněz našich teprve byla náležitě stlačena a následkem toho tedy také cena výrobků rolnických stoupla. Tedy zrovna opačně změna měny působila, nežli jak to tvrdili řečníci na sjezdu zemědělském. Je opravdu s podivením, jak se mohou každemu zřejmé skutečnosti v takovém vážném shromáždění úplně falšovati. Kterak chtí pak zemědělci toho docíliti, aby se o jich stížnostech vážně uvažovalo, když se dopouštějí tak směšných omylů, kterých tendenčně hledí využitkovati.

V Praze 12. září 1898. *P. L.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ: Všeobecný řemeslnicko-živnostenský sjezd v Táboře — Živnostnictvo a požadavky moderního života průmyslového — Živnostnictvo a inteligence — Politická decentralisace a živnostenské zákonodárství — Tržnice nábytku společenstva truhlářů v Praze — Sjezdy knihařů a klempířů v Praze, českých pivovarů a sladoven na Moravě v Kroměříži, obchodníků v Přerově — Letošní žně — Zřizování sadů místo pomníků a pamětních desek — Český obchod s chmelem — Německé podniky na Slovensku — Hospodářské následky války španělskoamerické pro Španělsko.

Jako vždycky, byl i letos srpen bohat na sjezdy a slavnosti, pořádané stavy, jež nejvíce naříkají na tíseň hospodářských poměrů.

Dne 14. a 15. srpna konal se všeobecný řemeslnickoživnostenský sjezd v Táboře za účasti asi 900 delegátů společenstev a besed živnostenských ze všech krajů zemí České koruny a za přítomnosti řady poslanců, zástupců obchodních komor a odborných škol atd.

Jednáno bylo o školství odborném, organisaci tržby a vyhledávání přiměřeného odbytu, o organisaci živnostnictva a levném úvěru živnostenském, odloženo bylo pak jednání o užívání strojů ku práci řemeslnické a o státní i zemské akci na povznesení živnostnictva.

Zřejmo, že program byl příliš rozsáhlý, aby kterákoliv jeho část mohla důkladně býti probrána. Referáty byly sice většinou sestaveny velmi pěkně, ale právě proto, že byly skoro vesměs v rukou neživnostníků, měla obmezením programu popřáti se přímým interesentům možnost, aby o předmětech zevrubně mohli porokovati, své námitky, stížnosti a přání přednésti a po případě poučení nabyti. Tak přijímala majorita referáty a resoluce šmahem, třeba přečetní účastníci nebyli přesvědčeni o jich správnosti anebo neznali ani jejich dosahu.

Nepokládáme ovšem za správnou výtku, že by byli o jednotlivých bodech měli vlastně referovati pouze živnostníci sami. Je právě tak jisto jako smutno, že naše živnostnictvo většinou nemá porozumění pro požadavky, jaké na ně klade moderní život hospodářský a sociální. Co dnes žádá po zákonodárství a správě, není usnadnění konkurenčního boje s kapitálem výrobním a obchodním, nýbrž zevní násilná odpomoc, při které by nebylo řeči o vlastním energičtějším přičinění řemeslníkově. Tito živnostníci netouží po školách odborných, poněvadž prý jim dělají konkurenci, nedbají o školy pokračovací, protože jim odvádějí na 6—8 týdenních hodin, a to ještě večerních a nedělních, učně od práce a od posluhy v domácnosti, jsou nepřáteli nedělního klidu i všeho pojišťování a ochranného zákonodárství dělnického a lhostejni ke všemu sdružování svépomocnému. Snáze sjednotíš tisíc živnostníků k ostré resoluci proti vládě, parlamentu, dělnictvu, továrníkům atd., než deset k zařízení skladu surovin nebo tržnice. Sdruží-li se zde onde čilejší a prozíravější jednotlivci ke společnému podniku, mají v ostatních nejkrutější protivníky. Těmto jde pouze o cechovní středověký monopol výroby a odbytu. Že tento monopol sám se stal nesnesitelnou trýzní jak pro spotřebitelstvo, které za drahé peníze musilo se spokojovati výrobkem mizerným, tak pro dělnictvo, které uzavřením se cechů nemohlo nikdy dojíti samostatnosti, že učinil ze živnostnictva nehybnou, technickému vzdělání a pokroku nepřístupnou massu, že jeho konečné odstranění bylo všem ostatním stavům jako snětí těžkého břemene — dnes nikdo nechce věděti.

Za těch okolností by vedla součinnost inteligence, která právě u nás neobyčejným procentem vzešla z rodů řemeslnických, při snahách ke skutečnému povznesení maloživnostnictva směřujících býti vítanou. V jižním Německu ku př. jsou právě inteligenti hybným živlem řemeslnických jednot, které se za jich spolupůsobení staly pravým ohniskem technického i hospodářského pokroku, kdežto vlastní cechy, obmezené jako naše živnostenská společenstva pouze na živnostníky praktické, právě jakožto korporace vzájemně řevnivých interesentů k nijaké skutečné činnosti nedospěla.

Naše živnostnictvo však spolupůsobení inteligence přímo zamítá, ano zamítá i spolupůsobení těch ze svého středu, kteří vlastní přičinlivostí a inteligencí nadprůměrného blahobytu se domohli, protože i takovýto praktik i theoretický inteligent nutně přichází k požadavkům osobního energičtějšího osvědčování se každého jednotlivého řemeslníka, který se za dnešních poměrů chce udržeti, o jakém většina živnostnictva nechce ani slyšeti.

A tak vidíme, jak z mužů, kteří — jak Hl. Národa pověděl — se zápalem a vřelou důvěrou vrhli se v činnost mající za cíl svépomocné vzkříšení maloživnostenské, vůči hrozné ochablosti živnostnictva, jeho netajené nechuti proti všemu, co neslibuje pouhou zevní na vlastní součinnosti nezávislou odpomoc, vůči onomu všeobecnému odmítání, jakoby nikdo mimo jejich vlastní řady s živnostníky necítil a jim nepřál nebo nerozuměl, — jeden za druhým odchází sklamán a roztrpčen, a jak živnostníci i ze svého vlastního středu svrhují lidi, které dříve vzývali jako modly, jakmile tito nabyvše rozhledu přes úzké meze cechovnictví přestávají býti demagogy.

Není tudíž divu, že věc řemeslnická u nás nečiní pokroku. Žádný zákonodárce nemůže poskytnouti živnostnictvu bývalých jeho privilegií, a čím více přirozeným během klesá jeho početní síla a hospodářský i společenský význam, tím méně může stát prospěchům jeho obětovati zájmy všech ostatních tříd obyvatelstva.

Přímým šálením jest pak, odkazovati živnostnictvo na zákonodárnou pomoc, až bude v říši zaveden federalismus, místo aby se upřímně řeklo, že o hospodářské a technické otázce zachování maloživnostnictva rozhodují ústavní formy daleko méně než v kterémkoliv jiném oboru.

Máme tedy zoufati nad budoucností našeho řemeslnictva? Zajisté nikoliv Pod méně potěšitelným proudem vrchním roste vždy počet těch, kteří pracují, vzdělávají se, spoří a vzmáhají se, kteří nabyvše sami dobrého výcviku dbají i o řádnou práci a dobrý výcvik svého pomocnictva a učednictva, kteří nečekajíce na mlhavý ráj státního práva živnostenského hledí aspoň to učiniti, co za daných poměrů učiniti a získati lze.

Pěkným příkladem družnosti a probudilosti v některých vrstvách řemeslnictva je tržnice nábytku společenstva truhlářů v Praze, která v srpnu slavila desítileté své trvání. Úhrnný prodej zboží v tržnici činil za těchto 10 let přes půl milionu a v posledních 4 letech ročně vždy přes 70.000 zlatých. Tržnice vymanila četné mistry z podruží velkoobchodů, zjednala vůbec na úkor překupníků lepší ceny vlastním výrobcům a povznesla i technickou a uměleckou kvalitu řemeslnické práce truhlářské v Praze. Truhláři pražští zařídili v poslední době i družstvo výrobní. —

Společenstvo knihařů v Praze slavilo památku 300letého trvání svého, také klempíři konali v Praze sjezd, na němž se usnesli organisovati se v odbornou jednotu společnou všem zemím koruny České, na Moravě ustavila se sjezdem v Kroměříži jednota českých pivovarů a sladoven (počtem asi 30 podniků representujících finanční sílu 6—8 mil. zlatých), české obchodnictvo na Moravě sloučilo se na sjezdu v Přerově.

Zejména tímto sjezdem byl prý učiněn počátek ke sdružení, které má v prvé řadě za účel zříditi českou banku k poskytování úvěru schopným a svědomitým obchodníkům, zřizování průmyslových závodů českých a založení nadace pro starobu — jakoby tyto účely vespolek souvisely. Vláda má býti vyzvána, aby zřídila v Přerově dvoutřídní školu obchodní — jakoby tyto školy byly pravým semeništěm samostatného drobného obchodnictva, kterého právě na Moravě nejvíce jest potřebí! —

Vládní statistikové i veliké firmy obilní souhlasně oznamují, že po řadě neúrodných let a živelních pohrom nastal u nás rok poměrně úrodný. Výnos pšenice v Rakousko-Uhersku páčí se na 50, výnos žita asi na 30, ječmene na 25, ovsa na 28 milionů metr. centů, z čehož připadá na Uhry asi 32 mil. mctů pšenice, 10 mil. mctů žita, 13 mil. mctů ječmene a 12 mil. mctů ovsa.

Z celé té úrody přijde do ciziny jen asi 5 mil. mctů ječmene; přes to nastane však obrovská doprava obilí uvnitř monarchie, i za hranice přijdou lepší druhy obilí a mouky domácí, za něž budeme náhradou kupovati opět plodiny ruské a balkánské, a dráhy již od několika měsíců konají přípravy, aby zmohly očekávanou silnou dopravu. Uherská vláda povolila zvláštní výhodné sazby obilní pro Prešpurk, aby uherské obilí s obejítím rakouských drah a překladišť dostalo se co nejlevněji po Dunaji do Německa.

U nás rolnictvo tu a tam, pořídku však, organisuje se, aby s obejítím překupníků mohlo dodávati vojsku, ústavům a j. velkým konsumentům. —

Ustavičná letošní jubilea připomněla nám, jak by se památné osoby a události mohly oslavovati účelněji než dosud. V nekrologu zemřelému sudímu Dr. Karlu Böhmertovi v Drážďanech zmínil se nedávno „Der Arbeiterfreund“ o snaze tohoto lidumila, aby jako druhdy předkové zasvěcovali háje svým božstvům, tak aby dnešní pokolení na počest velikých mužů svých osazovalo zaprášené silnice a cesty stromořadími a obkličovalo města zelenými háji, v jichž stínu by jako druhdy vyrůstala mládež tělesně i duševně zdravá a čilá a nikoliv jako dnes, zakrnělá a zmírající. Vzpomínáme, jak by v málo desetiletích vypadalo naše království, kdyby při každoročním nějakém jubileu našem letos jen sto obcí zušlechtilo své holé a jinak neužitečné stráně ku př. „hájem Palackého“, kdyby napřesrok jiné obce osázely své bezestinné silnice a polní cesty „stromořadím Čelakovského“ atd. Nebyly by „Jungmannovy sady“, „park Dobrovského“, „alej Nerudova“ a pod. i lepší i hezčí a hospodářsky prospěšnější než řada pamětných desk i pomníků, druhdy nijakou uměleckou cenou nevynikajících? Snad by aspoň tento motiv vlastenecké vděčnosti oživil stromovím ku př. také Saharu pražského okolí, když k tomu nedostačují dle zkušenosti pohnutky hospodářské, zdravotní, esthetické a pod. —

V řadu nových českých podniků vstoupila v srpnu první česká akciová společnost chmelařská v Rakovníce a Žatci, která chce založiti nový obchod s chmelem v rozměrech co nejrozsáhlejších a na základech co nejsolidnějších. Je-li kde oprávněno žádati osamostatnění českého obchodu, je to chmel, který ve velikém počtu českých pivovarů může míti zajištěný odbyt. —

Neobyčejné výhody, které vláda uherská poskytuje nově vznikajícím podnikům průmyslovým, lákají též předlitavské průmyslníky, aby své kapitály investovali v Uhrách. V posledních letech vznikly četné podniky i na Slovensku, jehož veliké přírodní bohatství mají vytěžiti, a nedávno vystavěna byla strojní továrna na destillaci oleje i ve Vysokých Tatrách u bílého jezera německou firmou — děčínskou. Naše československá vzájemnost obmezuje se zatím jen na prostředkování míst učednických a poskytování stipendií několika slovanským žákům českých a moravských škol středních. Ve velkém necháváme na Slovensku pracovati jen přebytečný kapitál průmyslem již nasyceného „uzavřeného území“ českého. —

Po ukončení války španělsko-americké vypočítávají odborné listy hospodářské následky její pro Španělsko. Již před vypuknutím války činily státní dluhy Španělska na 6000 milionů peset (= franků). K tomu přistupují ještě válečné náklady, které pouze za dobu od 4. března do 30. června 1898 udávají se na 1874 milionů. Řádný rozpočet říše vykazuje již ode tří let deficit, který letos stoupne nejméně na 100 mil. Ještě hůře jest, že naproti vzrůstu výdajů klesají příjmy státu, takže skutečná rozvaha letošní již nyní zhoršila se o 172 mil. Zvláštní výdaje způsobuje dále likvidace války, zpáteční doprava vojska, pense, zadržené platy (jen na Kubě 350 milionů), splacení záloh bance španělské atd. Výdaje budou činiti příště nejméně 1000 milionů, příjmy sotva 800 mil., z nichž přes polovici bude pohlceno zúrokováním a amortisací dluhů. Při tom nečítá se ještě kubánský dluh 1000 milionů, jež musí převzíti Španělsko, ani úbytek celních příjmů, jejž utrpí Španělsko ztrátou Kuby a Portorika. Říše, v níž druhdy slunce nezapadalo, stojí nyní vlastní vinou před bankrotem. — *S.*

*

SOCIÁLNÍ: Konec uhelné stávky v jižním Walesu — Bezmocnost dělnictva naproti organisovanému podnikatelstvu — Není vítězů, jsou toliko přemožení — Hnutí v českém hornictvu v dolech uhelných — Sjezd typografických spolků ve Štýrském Hradci, kovodělců ve Vídni a chemických dělníků v Praze — Druhý sjezd strany křesťanskosociální v Praze — Nová řeč císaře Viléma proti socialistům — Němečtí socialisté a vojsko — Socialismus a veteráni — Sociální pozadí vojenských cvičení — Stavba dělnických bytů úrazovou pojišťovnou vídeňskou — Villová čtvrť v Praze — Hniloba městské samosprávy — Dělníci jako volení spoluředitelé továrny.

Stávka uhlokopů v jižním Walesu, jíž súčastnilo se na 100.000 dělníků a která trvala pět měsíců, skončila koncem srpna úplnou porážkou dělnictva. Systém měnivé škály mzdové byl přes odpor dělnictva ponechán, dělnictvu bylo poskytnuto zvýšení mzdy pouze o 5%, jakého by byli dosáhli i beze stávky na základě systému škálového následkem stoupnutí cen uhlí, za to však odmítnuty veškeré další požadavky, zejmena tedy i minimální mzda, a měsíční svátek dosud obvyklý má býti definitivně odstraněn.

Jako v loňské stávce hamburské, jako při nedávné stávce strojníků anglických odpor zaměstnavatelů řádně organisovaných dovedl se déle udržeti než houževnatost, s jakou hájilo své požadavky dělnictvo. Jednotlivý podnikatel může býti obavou před konkurencí nebo před materielní zkázou donucen k povolnosti, koalice podnikatelů je však vždycky mocnější, než všichni dělníci, jež zaměstnává. Síla odporu dělnictva má fy-

sické meze, které v málo měsících bývají dosaženy; jakmile jest poslední postrádatelný kus nábytku a šatstva zastaven a úvěr vyčerpán, dostavuje se strádání, nedostatek a hlad — a boj jest u konce. Tak vystihuje stav věcí sama Arbeiter-Zeitung.

Avšak při stávce tak obrovské není vítězství ani na straně podnikatelů. Anglická těžba uhlí utrpěla stávkou ztrátu 120—150 milionů metr. centů. Vývoz uhlí z Cardiffu přestal skoro úplně, uhlí cardiffské bylo nahraženo skotským a americkým. Skotsko jen za poslední týden vyvezlo do Anglie $2^1/_2$ milionů mctů, anglická vláda uzavřela smlouvu o dodávání uhlí pro své válečné lodě se společností uhelnou v severoamerické Virginii. Četná odbytiště byla ztracena, dosavadní odběratelé navázali nová spojení, ztráty britského hornictví jsou nesmírné.

Připojíme li, že mnoho tisíc dělnických rodin upadlo stávkou v nejkrutší bídu, dlužno doznati, že přemoženy jsou obě strany, že těžko shladitelné rány utrpěl blahobyt celé krajiny.

Také v českém hornictvu vzmáhá se hnutí ku stávce.

Již v květnu 1895 podalo dělnictvo uhelných dolů severočeských a ostravskokarvínských zaměstnavatelům požadavek osmihodinného dne pracovního, vjezd i výjezd v to počítajíc. Přes to však, že požadavek tento správami dolů byl odmítnut, bylo na konferenci v Plzni usneseno nevcházeti ve stávku, dokud by nebyla soustavně organisována a dokud by nebyl opatřen dostatečný ústřední fond stávkový.

Teprv nyní zahajuje tudíž dělnictvo všech uhelných pánví v Rakousku společný zápas za osmihodinný den pracovní, minimální mzdu, zvýšení mzdy o 20% a týdenní vyplácení mzdy, kteréžto požadavky dělnickými delegáty při báňských společenstvech správám závodů koncem srpna byly předloženy a ku splnění jejich lhůta 4 neděl stanovena.

„Svoboda“ kladenská signalisuje „rozhodný boj, jakého dosud v Rakousku nebylo“. „Všichni připraveni, na nejdelší dobu potřebami zásobeni, chladní, po povídačkách a sensacích se nesháněјící, nevyrušitelní každým zjevem, takovými nás nalézti musí zítřek, měsíc i rok.“

Daleko střízlivěji uvažuje však „Právo Lidu“, přiznávajíc nepokrytě, že by stávka za dnešních poměrů horníky nepřipravené mnohem více poškodila, než by jim prospěla, a upozorňujíc důrazně, že vedle zápalu pro věc jest nutna ještě dobrá odborná organisace a hojné stávkové fondy.

Listy podnikatelské uvádějí, že by při 8hodinné době pracovní nemohly naše doly uhelné konkurovati s německými, že v posledních letech následkem zkrácení doby pracovní průměrný pracovní výkon jednotlivého dělníka klesl, kdežto průměrný roční výdělek jeho ustavičně stoupal. Zároveň předpovídají, že organisace dělníků rozbije se o pevnou solidárnost podnikatelů, a že v případě stávky porážka dělníků co do intensity nic nezadá porážce uhlokopů jihowalesských.

Místodržitelství dalo již okresním hejtmanstvím přesné pokyny pro jednání v případě stávky, továrníci a dráhy zásobují se o překot uhlím, které již nyní v ceně stoupá. Válečná mobilisace počíná — — —

Srpen byl u nás letos měsícem četných sjezdů odborových. Na třetím sjezdu svazku typografických spolků rakouských bylo konstato-

váno, že provádění normálního cenníku mzdového učinilo značné pokroky a že mimo organisaci stojí již jen nepatrná část dělníků; usneseno, že mají zaměstnavatelé reservovati dělníkům na vojenská cvičení povolaným jejich místa, a přijata pravidla pro sprostředkování práce, které se provozuje hlavně u spolků ve Vídni a Praze, a pro orgány svazkové.

Na sjezdu kovodělců ve Vídni byla doporučována co největší obezřelost při stávkách a co možná smírné vyrovnávání sporů, sjezd chemického dělnictva v Praze domáhal se utvoření říšského svazu s českým a německým listem odborným, zkrácení doby pracovní a založení ústředního fondu stávkového.

Také strana křesťanskosociální konala v srpnu druhý svůj sjezd v Praze. Nových spolků přibylo straně 38, jen na venkově konáno bylo 117 schůzí. Při rokování o „rolnictvu s hlediště křesťanskosociálního" sjezd prohlásil se pro soukromé vlastnictví půdy „jednotlivých selských rodin", pro zákaz svobodné dělitelnosti pozemků, pro omezení dědičné posloupnosti na selských statcích, pro nucená společenstva okresní a župní, zřízení rolnických komor atd. Při debatě o strojní velkovýrobě usneseno, aby nucená řemeslná společenstva ustanovovala, kterých strojů smí užívati jednotlivý řemeslník a kterých jen společně celé společenstvo a pod. Konečně přijat byl nový řád organisační.

Německý císař Vilém proslovil opět řeč proti socialistům; každý, kdo německému dělníku brání pracovati, má býti dle zákona, jehož osnova říšskému sněmu bude co nejdříve předložena, potrestán káznicí! Koaliční právo dělníků má býti tedy opět ohroženo — zdá se však, že řízné projekty Vilémovy nenajdou ve sněmu většiny.

Ovšem, stopy zvýšené vládní pozornosti k socialistickému hnutí jsou stále patrny. Srpnovým výnosem ministra vojenství bylo záložníkům ke cvičení povolaným opět připomenuto, že je zakázán každý projev revolučního nebo sociálnědemokratického smýšlení (tedy i výkřiky, zpěvy a pod.) naproti třetím osobám, zakázáno zanášení podobných spisů do kasáren a j. místností služebních, i každá účast na schůzích, slavnostech a sbírkách, k nimž nebylo napřed dáno služební povolení.

Ale i veteránství je sociální demokracií ohroženo. Protože jeden spolek německý nevyloučil své členy sociálnědemokratické, „kteří nedovedou oceniti hodnotu historicky veliké říše německé", byl rozpuštěn. —

Doba vojenských cvičení a manévrů obohacuje každoročně sociální kroniku řadou obrázků povahy zcela zvláštní. Tu současně s narukujícím mužem dostaví se do kasáren i žena, jíž přidržují se úzkostlivě čtyři malé děti — páté chová u prsu. Muž je řeznickým pomocníkem z obce, ležící v obvodu manévrů; protože jest právě po dobu manévrů jeho pracovní síla nezbytnou, byl propuštěn a má býti jiným nahrazen. Když nespomohly písemní žádosti, dotvrzené všemi možnými, ovšem jen „civilními" úřady, předvádí žena, která potřebovala celý den na čtyřhodinnou cestu do města, panu majorovi sociální následky mužova povolání ad oculos.

Jinde narukuje záložník s dítětem v náručí; je vdovcem, nemá je komu svěřiti a presentuje na zavolání státu sebe zároveň se svým potomkem.

Jiný zanechal doma živnost sotva započatou a musí po návratu ze cvičení sháněti práci a rozběhlé zákazníky znovu. Zcela všedním zjevem jest, že záložník-dělník přichází o místo, za něž po návratu ze cvičení sotva po nedělích najde náhradu. Je-li, jak se zvlášť u zemské obrany stává, volán na čtyři neděle a dva tři roky za sebou, nenajde vůbec místa stálejšího a musí zproletarisovati. Je naprosto výjimečným zjevem, ponechá-li zaměstnavatel dělníku místo a poskytne-li jeho rodině půl či třetinu týdenního výdělku mužova na živobytí. Jsou výdělkové obory, ano jsou i úřednická místa veřejných korporací, kde se zásadně žádá, aby uchazeč byl prost služby vojenské.

K tomu musí se záložník na vlastní útraty dostaviti do místa posádky, resp. do místa nejbližšího transportu vojenského, má býti zásoben vlastním prádlem a obuví, má vystačiti s několika krejcary denně, kdežto na př. záložnímu důstojníku cesta i se sluhou až do samého místa posádky po dráze a ve fiakru jest placena a jeho plat ke slušnému, dle civilních pojmů, živobytí úplně postačuje.

Nehledíme-li tedy ani k námahám a ústrkům služby vojenské, sám fakt záložnické služby vojenské má v zápětí hluboké zasáhnutí do chodu života hospodářského a do sociálního postavení záložníků, zejmena ze tříd pracujících, a bylo by pouze slušno, aby stát poskytl záložníkům úplnou náhradu za výlohy a ztráty, vojenským cvičením způsobené. —

Otázka stavby dělnických domů úrazovnami pokročila usnesením vídeňské úrazové pojišťovny dělnické, aby ve Floridsdorfu zakoupeno bylo asi 22.000 m^2 pozemků v průměrné ceně 2·86 zl. za čtvereční metr, na kterých by v nejbližších dvou letech postaveno bylo úhrnným nákladem 800.000 zl. 33 domů dvoupatrových a všem požadavkům účelnosti, zdravotnictví a láce vyhovujících. V každém patře má býti po 4 bytech o kuchyni a 1—2 pokojích, v každém domě mají býti souterrainní místnosti obchodní, prádelna a koupelna, někde i opatrovna, skupiny domů mají býti pokud možná obehnány zahrádkou.

Jakožto základní nájemné bylo stanoveno 3·90 zl. za čtvereční metr ryzí plochy obytné, a počítá se na čtyřprocentní zúrokování vloženého kapitálu i s amortisací. Zdaří-li se pokus, mají následovati nové stavby ve Vídeňském Novém Městě a v některých okresích vídeňských.

V Praze opět začalo se mluviti o čtvrti villové či úřednické; kdo však má otevřené oči pro způsob, jakým se za vlády kompromisu hospodaří v Praze ve všech oborech, které neprozíravé zákonodárství ponechalo samosprávě obecní, nebude se šáliti marným očekáváním.

Věru, jakoby na Prahu a předměstí psána byla slova Bücherova (Die wirtschaftlichen Aufgaben der modernen Stadtgemeinde), na která u nás nedávno bylo upozorněno: „Prozíraví, pravým společenským smyslem nadchnutí mužové musí předložiti si otázku, lze-li za těchto okolností samosprávu velkých měst vůbec ještě pokládati za požehnání a není-li na čase přetvořiti jejich zřízení. Jen dvojí je tu možno: ‚buď bude tato samospráva, která se stala paškvilem sebe samy, zrušena a správou neodvislých, neinteresovaných, toliko veřejnému blahu sloužících úředníků státních nahrazena, anebo se učiní pokus probuditi v našich městech opět pravý život obecní, v němž společenský cit nabude opět

svých práv, a sobecké rejdy pozemkových spekulantů, akcionářů a dodavatelů budou vymýtěny. Takovýto obecní život nemůže však nikdy vyrůsti z menšiny obyvatelstva, nýbrž jest jen tehdy možným, podaří-li se nalézti takovou právní formu městského spolužití, která připojuje ke spolupůsobení v obecních záležitostech všechny, kdož trvale v obci jsou usazeni, a když pro všechny dáno jest v úkolech obce živé vědomí zájmového společenství.'" —

O zajímavém pokusu připoutati dělnictvo skutečně k podniku dochází zpráva z Londýna. Při plynové společnosti tamější („South-Metropolitan-Gas-Company") mohou se již asi od osmi let zřízenci podniku státi akcionáři společnosti, tak že z 8000 akcionářů je vskutku 1200 zřízenci společnosti. Nyní byl přijat další návrh, aby dělníci v týdní mzdě jsoucí směli voliti dva a zřízenci s měsíčním platem jednoho ředitele. Po čas, kdy tito konají povinnosti ředitelské, jsou sproštěni své obyčejné práce, obdrží obvyklý plat a mimo to tantiému za každé týdenní sezení. Ředitel od zřízenců zvolený musí býti nejméně 7 roků ve službách společnosti a míti nejméně za 100 liber šterlinků akcií. Pokus tento má býti učiněn zatím na nejbližší třiletí a společnost očekává, že dělnictvo nezvolí krasořečníky, kteří by hned s tím hned s jiným úskočným záměrem se vytasili, nýbrž takové soudruhy, kteří by dovedli se s komerčním životem podniku obeznámiti, tuto znalost také mezi svými spoludělníky rozšiřovati a vzájemný interes mezi podnikem a dělníky utužovati. *V.*

*

ŠKOLSKÉ: Směr výchovy k humanitě — Humanitní ústavy pro mládež, jich rozvoj v cizině a nedostatek u nás — Příčiny toho nedostatku — Sirotčince — Vychovatelny pro mládež zanedbanou ve Švýcarsku, Německu, Francii, Belgii, Anglii, Italii, Španělsku, Americe, Rakousku a zemích českých — Finanční prospěšnost ochranoven — Stav mládeže hluchoněmé, slepé a slabomyslné v zemích českých — Útulky pro mládež — Mládež kočující — Výchova řemeslné mládeže — Všeob. sjezd řemeslnicko-živnostenský v Táboře o školství odborném — Rolnictvo a vzdělání — Anketa o školství obchodním — Sliby a výstrahy poslanců ve schůzích učitelských — Nár. Politika a Nár. Listy proti požadavkům učitelským — Koalice atheisty Alf. Šťastného s klerikální „Obnovou" proti učitelstvu — Poznámky ke článku „K poměrům učitelským".

Výchově lidstva vykázalo křesťanství směr k humanitě. Pravá lidskost vždy pevněji se zakotvující buduje ve světě křesťanském po staletí již pevný svazek bratrské lásky. V našem, ke konci silně nakloněném století znamenati možno zvláště mocné rozpínání se účinné, různým způsobem projevované lásky k bližnímu. Strom filantropie rostl, sílil a bohatě se rozvětvil. Vyhledávání, výchova a zaopatřování dítek osiřelých, poskytování ochrany dítkám opuštěným, zanedbaným a spustlým, účelné vzdělávání dítek hluchoněmých, slepých, slabomyslných a mnohé jiné úkazy jsou ušlechtilými ratolestmi na bohatě rozvětveném stromu tom.

Nejpokročilejší země a státy evropské mnoho již učinily ve prospěch uvedených odborů lidumilství. Netušený jest rozvoj humanitních ústavů pro mládež v kulturně stále pokračujících státech, zvláště pak ve Švýcarsku, Německu a v Anglii. Netřeba zavírati oči před faktem, že země naše v tomto oboru lidumilství mnoho se opozdily. Jest u nás dosud velká řada okresů a krajů bez jakýchkoli zřízení lidumilných pro mládež. Jistá míra lhostejnosti jest jednou z příčin, proč snahy filantropické u nás

účinněji nepronikají. Mnohem však závažnější příčinou nedostatku institucí humanitních pro mládež jest fakt, že hřivnu, kterou v jiných zemích společnosti na zřizování a vydržování ústavů těch dobrovolně kladou, po většině chudý lid náš jest nucen klásti na ochranu národnostních našich menšin, kterou na péči mají Ústřední Matice Školská a Národní Jednoty Pošumavská a Severočeská. Marně čeká se od neplodného sněmu zemského spracování a přijetí rozumného zákona o zřizování škol národnostních menšin, který by musil ne-li ukončiti, tedy alespoň značně zmírniti politickými stranami, žurnalistikou, ano i vládou podpalovaný boj plemenný. Peníz věnovaný lidem uvedeným spolkům mohl by potom býti obrácen ke zřizování a vydržování potřebných ústavů humanitních pro mládež.

Sirotčinců jest dle dat sebraných školským oddělením při národopisné výstavě v zemích koruny České 44 (v Čechách 30, na Moravě 9, ve Slezsku 5). Vychovává se v nich na 1600 sirotkův obojího pohlaví. Většina v ústavech nezaopatřených sirotků žije odkázaná na milost příbuzných nebo jiných lidí. Ze mnohých pak stávají se snadno děti toulavé, žebrotou obtěžující na cestách a ulicích, zjev to, který v nejpokročilejších zemích nebývá viděti.

A z dětí toulavých a žebravých, z dětí vycházejících z nezdravých poměrů rodinných stávají se tak snadno děti mravně a duševně zanedbané, až i spustlé, a pro ty země naše opět dostatek ústavů polepšovacích nemají. Jak daleko jsou v tom i v jiných zemích před námi.

Ve Švýcarsku již na počátku tohoto století založeny byly první ústavy polepšovací pro mládež. Dnes čítá jich malý tento stát přes 60 a vychovává v nich přes půltřetího tisíce zanedbaných dítek. Polepšovny švýcarské zřízeny jsou pro 30—50 chovancův, a je v nich zaveden systém výchovy rodinné. Správce ústavu je chovancům otcem a žena jeho matkou.

O rozvoj ochranoven v Německu získali sobě zásluh paedagogové a lidumilové J. Falk ve Výmaru, K. Reinthaler v Erfurtě, hr. v. Recke a zvláště pak J. H. Wichern, zakladatel proslulého „Rauhes Haus“ ve vsi Hornu u Hamburku. Ústav tento tvoří celou osadu a vychovává půldruhého sta mravně zanedbaných dětí a vzdělává 40 vychovatelů mládeže spustlé. Ve zvláštním oddělení, t. zv. pensioně vychovává mimo to na 60 zanedbaných hochů z rodin zámožnějších. Ústav tento má vedlé školy a kostela i svou knihtiskárnu a knihkupectví s filiálkou v Hamburku. Vydává četné spisy odborné a také měsíčník „Fliegende Blätter aus dem Rauhen Hause“. Chovanci rozděleni jsou zde na rodiny o 12—15 členech. Každá rodina obývá úhledný domek, v němž o dobrý řád a mrav pečuje „bratr“, plně ke svým přiděleným chovancům povinnosti dobrého otce i matky. Chovancům starším dána jest v ústavě i příležitost vyučiti se řádně některým řemeslům. Učňové jsou od ostatních chovanců odloučeni a tvoří dvě rodiny. Dle ústavu Hornského zřízeno jest po Německu mnoho ústavů péčí „Spolku pro vnitřní misii“, kterýžto spolek myšlénce Wichernově vytrvale cestu razí a pracuje i v jiných odvětvích křesťanské lásky k bližnímu. Celkem má Německo přes 400 ochranoven. Počet dětí zachráněných v samotném Prusku čítal do nedávné doby přes 60.000.

K rychlejšímu vzrůstu ochranoven německých přispěl nemálo pruský zákon z 13. 3. 1878 o nuceném vychování, jímž se stanoví, že nezletilé osoby, které ve věku od 6 do 14 let nějakého trestního skutku se dopustí, mohou býti po snesení soudu poručenského odňaty rodičům a dány na výchovu buď spořádané rodině nebo ústavu polepšovacímu. Soudním výrokem takovým mohou býti rodiče, když se prokáže jich nezpůsobilost k výchově dětí, zbaveny býti práv k dítěti, dle potřeby až do 18. roku věku dětí provinilých. Zákon onen nařizuje okresům i obcím zakládati ústavy ochranné a vybízí spolky i jednotlivce, aby ohlašovali soudu děti, u nichž se známky mravní porušenosti objevily. —

Ve Francii pečují o záchraně mládeže zanedbané t. zv. „colonies agricoles", velké to ústavy, v nichž zaveden systém výchovy hromadné, kolektivné. Ústav v Mettray u Toursu, „Colonie agricole et pénitentière" má na vychování až 800 chovanců rozdělených na čety, z nichž každá svěřena jest „otci", z pravidla vysloužilému to poddůstojníkovi. Zavedená přísná disciplina vojenská může se tu ovšem vykázati úspěchy rychlými, ale otázka, zda-li také trvalými. —

V Belgii musel stát sám donucen silným vzrůstem tuláctví ujati se mládeže spustlé. Proslulé jsou veliké státní ústavy v Ruyssledu, v nichž se na 900 chovanců napravuje. Pořádek a kázeň udržuje se tu signály vojenské trubky. Tresty, pochvaly a odměny ctižádost silně povzbuzující jsou zde hlavními prostředky vychovatelskými. Hlavní vadou takovýchto ústavů vedle jiných jest, že se v nich individualita chovanců nerozvíjí, ale stírá. —

V Anglii rovněž mnoho se činí k záchraně mládeže zanedbané. První „Reformatory School" založena byla již r. 1849 dle vzoru ústavu v Mettray. (Vídeňští učitelé nedávno žádali zřizování ochranoven pro mládež dle vzorů anglických „Industrial" a „Reformatory Schools".) —

V Italii, Španělsku ano i v jižní Americe zřízena jest řada (asi 130) polepšoven řádem Salesiánů, založeným k tomu účelu lidumilem Dom Boscem. —

I v Rusku založeny jsou ochranovny pro mládež t. zv. „Исправительныя пріюти". Poslední (16tá) založena nedávno v Oděse. Mnoho ujímají se na Rusi t. zv. vězeňské školy. Úkolem jich jest, aby vězení vedlo trestance k mravnosti a nápravě, nikoli k jich zatvrzení. Působí v nich ochotní učitelé, profesoři, inspektoři i úředníci. Vězeňských škol takovýchto čítá se na 870. —

V našem státu dosud pramálo učiněno bylo k záchraně mládeže zanedbané. Celý stát má dosud jenom asi 10—12 polepšoven pro mládež, zatím co sousedící Německo má jich přes 400 a malé, o něco větší než polovina Čech Švýcarsko čítá jich přes 60. Zdá se, že Rakousko konkuruje se státy okolními vydatně jenom v rozmnožování vojska a zlepšování střelných zbraní. —

První český ústav k výchově mládeže zanedbané založila Praha r. 1883 v Libni. Ústav tento během 15 let svého trvání dodělal se krásných úspěchů. Král. Vinohrady mají okresní vychovatelnu pro 20 chovanců zřízenou, která sotva potřebě okresu stačí. Dva skrovňoučké ústavy pro zanedbané dívky v Lobči u Kralup a v Černovicích u Tábora vydržuje spolek „Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek". Rozsáhlejší

ústav zřídila Praha z nadace Olivovy v Říčanech pro 120 dítek obojího pohlaví (80 dívek a 40 chlapců), který péčí zkušeného ředitele L. Peka utěšeně se rozvíjí. Moravský a slezský sněm založily před 10 lety „Ochranovny císaře Fr. Jos.“. Proslýchalo se, že i sněm král. českého na oslavu jubilea panování učiní počátek k soustavnému zřizování ochranoven pro mládež. Pohříchu zprávy tyto v roce jubilejním umlkají. —

Prospěšnost ústavů polepšovacích vypočítával dr. Guillaume. „Švýcarské ústavy pro mládež zanedbanou propustily do r. 1875 celkem 2500 chovanců. Roční zprávy těch ústavů dosvědčují, že 75% chovanců stalo se prospěšnými občany. Řekněme, že se jich napravilo 50%, můžeme pak najisto tvrdit, že bez ochranoven polovice všech 2500 byla by rozmnožila číslo trestanců. Průměrná doba trestu jsou 2 léta, průměrný roční výdej na jednoho trestance 350 franků. Bylo by tedy 1250 osob žalářováním způsobilo výloh 875.000 franků. Připočteme-li k tomu ještě výdaje na policii a soudnictví, lze celou summu zvýšiti na jeden million. Naproti tomu stalo se oněch 1250 napravených produktivnými a výnos jejich práce lze ceniti průměrně na 400 franků. Dejme tomu, že žijí 20 let, jest tudiž k onomu ušetřenému millionu přičísti ještě nových 10 millionů.“ —

Učitelstvo české několikráte volalo na sjezdech a poradách (posledně na zemské poradě hlasem K. V. Tučka) po zřizování ochranoven pro mládež zanedbanou a spustlou.

Jest jisto že, čím méně bude u nás věnováno na zřizování a rozšiřování ústavů polepšovacích pro mládež, tím více budou stoupati rozpočty na trestnice.

Děti mravně zanedbané a spustlé nejsouce opatřeny v polepšovnách ruší kázeň ve školách obecných a měšťanských, jsou překážkou pravidelného rozvoje duševního u žactva a trestnými činy svými zadávají nepřátelům novodobé školy zbraň k útokům na ni. Zpátečničtí živlové oni nehledají pravou příčinu spustlosti mládeže tam, kde skutečně jest, totiž v rozrušeném životě rodinném, v neshodách a nesrovnalostech sociálních, ale ve školství novodobém a učitelích, jimž přece říšský zákon školský ukládá, aby dítky „v mravnosti a zbožnosti vychovávali a ducha jejich rozvíjeli“. —

Mnoho zbývá u nás ještě učiniti ve prospěch mládeže hluchoněmé. Dle posledního sčítání jest v zemích českých ve věku do 15 let 2143 dítek hluchoněmých. Z nich na vychování v 7 ústavech jest pouze 582 dítek (= 27·16%). Ostatní hluchoněmé dítky v počtu 1561 (= 72·84%) postrádají účelné výchovy. —

Ani stav ze všech nejnešťastnější mládeže slepé, není příznivější. Ve věku do 15 let bylo při posledním sčítání v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 431 slepých dítek. Ve třech ústavech opatřeno a účelně vychováno jest jich pouze 157 (= 36·42%), bez systematické výchovy jest jich 274 (= 63·58%). —

Pro dítky slabomyslné jest jediný „Ústav slabomyslných (idiotů)“ založený soukromou jednotou sv. Anny r. 1871 a k rozkvětu přivedený známým paedagogem českým K. St. Amerlingem. Vychovává a zaměstnává ročně na 60 slabomyslných obojího pohlaví. Ostatní dítky slabomyslné rozptýleny jsou ve školách veřejných, kde na jejich slabé schopnosti nemůže býti brán náležitý zřetel bez zdržování ostatních normálních dítek v duševním vývoji. —

V Praze založeny byly r. 1886 městskou radou t. zv. útulky pro chudou mládež školní. Přijímá se do nich mládež školní, na kterou rodiče pro zaměstnání své, nemoc nebo jiné příčiny řádně dozírati nemohou. Mládeži dostává se tu dozoru a přiměřeného zaměstnání. Je třeba, aby podobné útulny zřízeny byly všude, kde rodiče dítek zaměstnáni jsou po celý den, jako v závodech průmyslových a j. —

Ve „Škole našeho venkova“ poukázal nedávno K. V. Tuček na bezradostný život mládeže kočující s rodiči svými ze dvora do dvora po zaměstnání. Mládež takováto přispívá prací slabých rukou svých několika krejcary denní mzdy na společné živobytí v rodině. Škola jest rodičům takových dítek nuceným břemenem, připravujícím rodiny o žold, rukou dětskou vydělaný. Velkostatky měly by býti donucovány, aby se staraly o snesitelnější postavení svého dělného lidu, aby pro kočovnou čeleď zavedeny byly pracovní knížky s nationaliemi všech členů rodiny, aby zameškání školy nebylo trestáno nejen na rodičích, ale též na jich zaměstnavatelích, aby bez propouštěcího vysvědčení nebyl nikdo do práce přijímán. —

V „Obzoru národohospodářském“ uvádí J. Gruber ve článku „O státním podporování výchovy učednické“ bolestné kapitoly při výchově naší řemeslné mládeže. Má za to, že mnoho zlepšení docílilo by se dohledem, zákonným upravením poměru mistrů k učňům, zvláště těm, co slouží „rok za rok“, odměnami mistrů za řádný výcvik učňů. V dobrém článku tom podává se přehled toho, co všechno učiněno bylo v tom směru vládami bavorskou, švýcarskou a j. —

Pole české filantropie pro mládež bylo dosud málo pěstováno. Mnoho zbývá ještě učiniti, aby se zazelenalo, vzrostlo a vydalo užitek. Místní, okresní a zemské korporace chystají se různým způsobem oslaviti padesátiletou vládu panovníkovu. Ejhle místa, kde je svrchovaná potřeba přiložiti rukou k dílu. Aby se síla našeho lidu zmnožila je třeba také povznésti, umravňovati a vzdělávati i ty nejspodnější vrstvy národa nešťastné, opuštěné, zanedbané. —

Všeobecný řemeslnicko-živnostenský sjezd v Táboře uznal nutnost dalšího rozvoje průmyslového školství. Žádal subvencování školství odborného, odstranění známých vad školství pokračovacího a nutnost přípravy pro živnostenské nebo zemědělské povolání žactva hned na školách obecných a měšťanských. Z rozhovoru sjezdového o školách vyzírala žárlivost na absolventy odborných škol, kteří bez pověstného učení se u mistra mohou se státi po absolvování samostatnými živnostníky. Slyšeti bylo i málo odůvodněné stížnosti na to, že školy odborné poškozují řemeslnictvo hromadným levným prodejem výrobků žákovských. Pokud nám povědomo mnoho výrobků takových ze škol se neprodá. —

Úřední list hejtmanství Strakonického vytýká rolníkům, že dostatečně neoceňují prospěch plynoucí z lepšího hospodářského vzdělání a že dokonce se obávají, aby chovanci hospodářských škol neodvykli práci. Rolnictvu našemu namnoze opravdu schází přesvědčení o potřebě odborného vzdělávání. Mnohý český rolník vidí namnoze, kterak sousedící pole velkostatkářská vlivem ve školách vzdělaných hospodářských správců se zlepšují a vydatnější úrodu přinášejí. Sám však k duchu doby se ne-

přizpůsobuje a pole dle starých zvyků vzdělává. Pokrok jde tiše přes jeho hlavu, ale on si zpívá: „Jak jsou naši dělávali, tak my dělat budem . . .“ A vůdcové rolnictva, česká žurnalistika, české poselstvo pějí před volbami neupřímné, lichotivé chvalozpěvy na „uvědomělé“ rolníky české. Nepoučují, nepovzbuzují, nevytykají vady, nedávají rady. —

Vědomí slabého obchodnického anebo určitěji podnikatelského vychování českého dorostu donutilo správní výbor Československé obchodní akademie ke svolání ankety. Slyšeti v ní byly stížnosti na vady a nedostatky nynějšího obchodního školství a návrhy na zlepšení. Stížnosti i návrhy byly refrainy z „Obchodních Listů“, o nichž nedávno na tomto místě referováno. Ozvaly se zde hlasy po sestátnění školství obchodního. Navrhovalo se, aby zvláštními kursy byla dána možnost k lepšímu vzdělání učitelských sil na obchodních školách pokračovacích. Hlas Národa přimlouval se při té příležitosti za zřizování cestovních stipendií pro nejlepší žáky obchodních akademií, aby mohli poznati různé praktiky obchodnické v cizině. —

Mladočeští poslanci na schůzích učitelských, pokud uznávají potřebu do nich se dostavovati, vyslýchají dále stesky učitelstva, viní je z centralisačních snah, nesouhlasí s jeho snahami po vyšším vzdělání, slibují na konec pomoc a ujišťují učitelstvo svou přízní. Až dobudou státního práva a „až koruna sv.-václavská vznese se na Hradčanech“ dostane se konečně i učitelstvu. —

Také „Národní Politika“ v úvodním článku svém „Divné proudy“ ze dne 19. července a „Nár. Listy“ ze dne 3. září postavily se proti neskromným (!) požadavkům učitelstva v otázce služného a proti požadavku universitního vzdělání. V povolání učitelském bude prý se ceniti jedině práce a nikoli vzdělání přípravné. —

Alf. Šťastný práci učitelstva ocenil v „Selských Novinách“ a jasně dokázal, že učitelstvo nepracuje tak jako státní úředníci a že nemá nároků na stejné s nimi hmotné postavení. Odpočetl svědomitě prázdniny, neděle, svátky a noci, kdy učitelstvo zahálí a dovodil z toho, že učitelstvo má více příjmů, než dle své práce zasluhuje. —

Klerikální „Obnova“ před atheisty se sice vždycky křižuje, ale dne 19. července článek A. Šťastného s patrnou zálibou otiskla. Radila učitelstvu, aby se ve svých požadavcíeh mírnilo a nehledalo spásu v pozemském. Učitelstvo zbytečně se konfesionelní školy obává. Na konec nemohla se „Obnova“ udržeti, aby nepohrozila učitelstvu čertem. Nepřestane-li učitelstvo „proti požadavku klerikálů, t. j. konfesionelní škole vystupovati přijde hr. Thun nebo jiný a poví učitelstvu, zač je toho loket“.

Kritika obrazu, jaký podávala v Ústř. sp. květnová schůze výborová vyvolala odpověď, uveřejněnou v minulém sešitě této revue. Nutno k odpovědi oné připojiti některé poznámky. —

Červencové rozhledy školské psány byly pod dojmem, jaký musel míti každý, kdo přečetl si stenografický protokol zmíněné schůze ústř. výboru. Konstatována z pronesených řečí a zjevů nedůvěra učitelstva venkovského k městskému, nedůvěra k vedení spolku a dovozeno z toho, že se smysl organisace všude správně nepojímá. Takový dojem odnesli si z bezvýsledné, jalové schůze oné členové výboru zmí-

něného. Dva z nich dokonce a mezi nimi i předák učitelský J. Mrazík, předseda „Děd. Kom.“ a redaktor „Paed. Rozhl.“, byli výsledkem schůze tak roztrpčeni, že resignovali. —

Napsali jsme, že dva — tři časopisy učitelské píší proti organisaci. P. J. Sm. ví pouze o „Besedě Učitelské“, která tak činí. Druhým takovým učitelským listem jest „Vychovatel“, orgán klerikální, mimo organisaci učitelskou stojící frakce, redigovaný učitelem Špačkem a podporovaný klerikálními učiteli a učitelkami. I z ostatních listů učitelských problesknou občas známky vědomého i nevědomého nepochopování pravého smyslu stavovské organisace, o čemž bychom mohli doklady uvésti, kdyby jen zde k tomu dosti místa bylo.

Ohled na blízkou dosažitelnost požadavků učitelských vedl Ústřední výbor k tomu, že žádal od sněmu splnění dvou skromných požadavků. Výtku, kterou jsme následkem toho Ústř. sp. učinili „Šk. našeho venkova“ uznala za správnou. Nemohli jsme však vytýkati, když po zasedání sněmovním předsednictvo Ústředního spolku upustilo od žádání oněch skromných požadavků a dalo učitelstvu k uvážení požadavky, na kterých se usnesl pražský „Komenský“ a které přijaty většinou v poslední červnové schůzi Ústř. výboru. Chybou bylo jen, že vedle návrhu toho nepředložen k uvažování i starší návrh Smrtkův, čímž snad by se bývalo předešlo konfliktu. Teprvé nyní ohlašuje „Č. Uč.“, že uveřejní jak návrh většiny, tak návrh menšiny ve výboru ústř. učiněný. Valná hromada delegátů v nich rozhodne. Pro návrh majority Ústředního výboru vyslovila se již celá řada učitelských jednot, pro návrh menšiny pouze několik. Podobné návrhy, jako jest návrh na zavedení služného dle posledních tří úřednických tříd, postavilo se již i české a německé učitelstvo v zemích sousedních. —

Snahou každého návrhu na služné by mělo býti, aby se proň dalo získati učitelstvo **všechno**. Učitelstvo nynější I. a II. tř. platební, dále všechno učitelstvo měšťanských škol pro návrh Smrtkův vzdor jeho některým přednostem se neprohlásí. Stanoví se jím pro ony třídy platební základní služné o 50, 100 i více zlatých menší než dosud. I souhrn kvinkvenálek dle návrhu Smrtkova je menší, než dle zákona nynějšího. Návrh majority „Ústřed. výboru“ nazván v minulém sešitě této revue „velmi povrchním, neuváženým a nepromyšleným“. Paušální tato výtka nikterak nedoložena. Přednost onoho návrhu naopak třeba viděti v jeho jednoduchosti a přijatelnosti vším učitelstvem. Osvědčil se již také v úřednictvu. Vytýká se návrhu majority „Ústř. sp.“ dále jeho nedosažitelnost. Výtkou touto dopouští se J. Sm. téže chyby, kterou proti vedení Ústř. sp. uváděl, když žádáno za dosažitelné drobečky při posledním zasedání sněmovním. Výtka, že se jím značně zvýší školský rozpočet, seslabuje se valně faktem, že i návrhem Smrtkovým se rozpočet onen mnohem zvýší. J. Sm. má za to, že učitelstvo, pokud nemá akademického vzdělání za služné dle posledních tříd úřednických žádati s výsledkem nemůže. Většina však úřednictva finančního, berního, poštovního, která požívá služného dle oněch platebních posledních tří tříd, také akademického vzdělání nemá. Nejvýše mají úředníci oni absolutorium ze školy střední. Mnozí zvláště ze starších absolvovali pouze nižší střední školu.

Majoritě Ústř. sp. vytýká J. Sm. „povrchní, bombastickými frasemi odůvodňované a hájené jednání“. Návrh majority hájil a pro něj hlasoval mezi ostatními členy Ústř. výboru i autor org. plánu učitelského, známý paed. spisovatel J. Černý, o němž J. Sm. píše, že „má o probuzení sebevědomí učitelského a novou organisaci největší zásluhy“, pro návrh ten mluvil ve schůzi jednoty mladoboleslavské předseda „Děd. Komenského“ J. Mrazík — tedy jedny z nejbystřejších hlav v učitelstvu. Také těmto osobám platí výtka povrchnosti a bombastického frásování? —

Nečinili jsme výtek za hájení návrhu Smrtkova ve schůzi červnové, kde, jak uznati dlužno, mluvilo se o obou návrzích věcně, ale bezvýslednému a planému jednání předcházející schůzi květnové.

J. Sm. vytýká Ústř. výboru, že dosud nedovedl vynalézti vhodné prostředky pro hmotné podepření organisace. Také v této revue bylo několikráte na nedostatky ony poukazováno. Veden příklady učitelstva německého počal Ústř. výbor vydávati se zdarem svůj věstník a vydal právě kalendář. J. Sm. nevěří ve finanční úspěch kalendáře. Je to jeho osobní mínění. Učitelstvu německému v Čechách počtem značně menšímu vynáší podobný kalendář ročně přes půldruhého tisíce zlatých. —

Výtka „hromadění veškerých(?) prací“ v rukou jednatele V. Beneše byla by oprávněnou, kdyby se skutečně neplnění jeho povinností někde prokázalo. Jednatel V. Beneš ujal se uspořádání administrace „Děd. Kom.“, když nikdo k tomu chuti neměl. Úkol tento splnil ke spokojenosti spolku. Když pak nucen byl převzíti redaktorství „Č. Uč.“, administrace „Děd. Kom.“ se vzdal — načež ji spolek svěřil knihkupci p. Horálkovi. Nemůže se tvrditi s J. Sm., že jednatel Ústř. sp. v žádném oboru úspěšnou činnost nerozvinul. Pokud sledujeme věci učitelské, koná i dost nad své povinnosti. Postaviti se tváří v tvář mladočeským poslancům jest v dnešních poměrech učitelských a v době, kdy mladočeši mají ve všech úřadech školních zajistěný svůj vliv jistě statečností, které je dosud schopno velmi málo jednotlivců v učitelstvu. —

Výtka J. Sm. učitelstvu pražskému, jakou je: „hamižné(?) pachtění se po vedlejším výdělku i kondicích **kde koho**“ neměla býti takto generalisována. Tak činí předně pouze někteří jednotlivci a jiné na pokračovacích školách vyučující vedou k vedlejšímu výdělku i v Praze neutěšené poměry hmotné. Výtky podobného rázu mohly by z druhé strany vyvolati výčitky učitelům venkovským, že na př. pachtí se po vedlejším zaměstnání přisluhováním při církevních obřadech a pod. Rozumí se, že i takováto výtka postrádala by jádra pravdivosti obecné. —

Naší snahou bude i na dále kritisovati poměry v učitelstvu ze stanoviska učitelstva veškerého. Úkol organisace byl by nesprávně chápán, kdyby se jí (t. organisací) měla rozuměti organisace učitelstva venkovského proti městskému nebo obráceně. V obojím případě vzešla by z toho učitelstvu všemu škoda. Vzájemná důvěra jedněch ke druhým je nutnou podmínkou dobré organisace, bez níž učitelstvo nedomůže se nikdy mravního, duševního i hmotného povznesení, jaké mu při jeho kulturním úkolu ve společnosti náleží.

Úvahy a kritiky.

Měsíční přehled. Měl-li bych na konci ročníku sestavit bilanci letošní literární produkce, mohl bych z celé záplavy knih vytknout jen velmi nepatrný počet takových, jimž vskutku lze přičítat hlubší význam pro náš vniterní život. Ale ani za hranicemi nevidíš vznikat nijakých neobyčejných knih. To, co se k nám překlady dostává, je více méně modernější, originelnější, někdy i výstřednější než u nás doma, ale knihy trvalejší ceny to také nejsou. Snad doba již je taková, plná horečného chvatu, nejistoty, přechodu z jednoho do druhého, doba to boření a hledání. Píše se pro okamžik a v okamžiku. Ale ať již tomu tak, jen když taková kniha, v okamžiku vzniklá a pro okamžik napsaná, alespoň na píď povznese tě nad dnešní myšlénkovou rozháranost aneb ať tě i do ní ponoří, ale pak ať je v ní alespoň jediná myšlénka, která poněkud dovede tě upoutati; — ale tu vznikají celé řady nejbezmyšlénkovitějších a nejduchaprázdnějších knih, z nichž nemá nikdo nejmenšího požitku ani užitku. Mají to být t. zv. moderní knihy, ale i moderní kritikové lomí již rukama nad takovou moderností a co jiného, než že počíná se hlásit reakce. A bude snad alespoň potud zdravá, pokud skutečně počne se opět víc přihlížet k myšlénkovému jádru, pokud bude platit víc idea než forma. Ovšem umění tím zdánlivě utrpí, avšak kolik bylo těch „umělců“ i při všem pachtění po novotách a vybroušenosti formy anebo i při té t. zv. náladovosti? Kde jsou všichni ti umělci? Ba, umění! Snadno se mluví o umění a snadno se vysloví slovo „umělec“, ale na celém tom širošírém světě valně jich nenalezneš — těch opravdu vyvolených, těch velkých, světových, skutečně pomazaných, kteří ukazují za mraky blíž k té hledané pravdě. I pravím: desetkrát raději vidím literáta bez uměleckých aspirací, dovede-li jen poněkud působit na můj myšlénkový neb citový fond, než-li kteréhokoliv z těch umělců, z nichž čiší prázdnota. V moři zapomenutí utonou jedni i druzí, ale oni alespoň pro svůj okamžik vykonali něco, kdežto tito — nevím věru, co. A mohl bych dodat, že ovšem naše literární produkce hodně šosatěla a že jí bylo třeba jistého osvěžení, ale takové osvěžení může přinášet jen člověk skutečně myšlénkový, jako na př. Machar nebo i Šlejhar, ale ne ta záplava všech těch možných knížek, čtených nejvýše literárními kritiky a znechucujících širšímu čtenářstvu vůbec zájem pro poesii a belletrii. A ještě dál bych mohl dodat, jak i kritika měla a může mít i na příště zde jistý vliv, dobrý i špatný, ba dalo by se specielně ukázat, jaký posi-

tivní vliv u nás měla a jaké zase cizí vlivy působily na tuto naši kritiku. Avšak o tom všem přemýšlet není mým úkolem, nýbrž právě těch, kdož literární kritiku učinili si vážným, životním povoláním. Mne má referentská povinnost volá, abych na konci roku nezapomněl ještě na dvě význačnější knihy letošní sesony: na povídky Gabriely Preisové „Když hvězdy padaly“ a na román švédské spisovatelky Edgren-Lefflerové „Žena a láska“, vyšlý již před delší dobou ve Vzdělavací bibliothéce.

Obě knihy psaly tedy ženy, ale jak různé to dvě knihy a jak různé tedy dvě ženy! Gabriela Preisová, víc objektivní bytost, blahovolným, soucitným zrakem pozorující radosti, starosti i strasti života prostých venkovanů. Žena, vycházející ze sebe ven, osvěžující se teplem dobrých srdcí, neboť její optimistický zrak převážně vidí dobro v lidech. A umí vyprávět o těch lidech velmi dojímavé povídky, umí tě nadchnout láskou, naplniti soucitem — zkrátka dovede rozvlnit tvůj cit a čeho víc si přát, než takového daru k snaze spisovatelské? Takového daru, moci napsat několik skutečně dobrých povídek — takových povídek, abys mohl říci, že se ti opravdově líbily? Z její knížky vane něco Björnsonovsky teplého, milého a přec zase nic plačtivě sentimentálního. Je v ní mnoho zdravého citu a v tom citu dost té jisté vyšší pravdy životní.

Naproti tomu Edgren Lefflerová je spisovatelka subjektivní, stále hloubající v sobě, neunavně a věčně analysující, zabývající se poměrem ženy k muži, a v románě „Žena a láska“ převážně láskou ženy k muži. Láska je prý sice pro ni především duševním spřízněním, hlubokým pochopením nitra, obdivem něčeho převyšujícího — tudíž tak velká, aby pronikla celou osobností a uspokojila potřeby hlavy, srdce i charakteru, avšak, pokud ji demonstruje na své hrdince, Alii patrno, že tato láska především zračí se jí v pohlavnosti. Již ten pikantní způsob, jakým utkávají se prvé milostné styky v mořských lázních, respektive přímo ve vodě mezi Alií a italským vévodou Serrou ukazuje autorčinu smyslnou zálibu pro muže. Tou smyslností obestřen je celý román, přes to, že se v něm mluví mnoho o obětovnosti. Ovšem nelze upříti, že autorka zde právě — v obětovnosti snažila se hledat jistou pevnější basi spojení ženy s mužem, než jakou dle jejího náhledu poskytuje dnešní manželství. Dovésti obětovat lásce vše, ztratiti pro ni vše — to je jí nezbytným požadavkem. Kdo to dovede, respektive dovede-li to i muž i žena, pak mohou na sílu svého spojení spoléhat. Alie obětovala své panenství, vévoda Serra svůj palác a své postavení: nuže, tam po té poslední scéně v horském hotelu není dle formulace autorčiny nijaké obavy, že by se již rozešli.

Tato Edgren Lefflerová náleží k oněm několika ženám, jež paní Marholmová zařadila do své knihy „Das Buch der Frauen“ a na nichž pokusila se obhájit svou theorii, že v muži počíná a končí život ženin, muž že jest obsahem ženy. Na této Lefflerové paní Marholmová ukazuje, jak ve čtyřicíti letech prý nalezla, čeho nenalezla ani ve dvacíti ani ve třicíti — život lásky. Jak neplodná stala se plodnou a jak jala se zpívat vysokou píseň o „mysteriu smyslů“, desavouovavši tak prý v posledních letech celou svou dřívější dlouhou literární, střízlivou činnost. Počítá-li paní Marholmová — a ovšem počítá — k této dřívější literární činnosti Edgren-

Lefflerové i román „Žena a láska“, pak přehlédla, že spisovatelka právě již tehda, kdy tento román psala, byla v jádře táž jako na konci své literární činnosti, že již tehda narážela na „mysterium smyslů“ a že sama právě v této knize do jisté míry demonstrovala touž theorii, kterou paní Marholmová snažila se demonstrovat na ní. Přemýšlela ovšem vážně i o jiné stránce poměru ženy k muži, ale sama právě v ovzduší smyslů vězela, když i o této stránce i o důležitém problému pohlavnosti myslila. *Z.*

Světová knihovna. Tento nový podnik Ottův v N. D. už byl ohlášen. Je to podnik vhodný; za 10 kr. až 6 archů slušného tisku. V posledních sešitech redakce podala několik spisů nebelletristických, velmi včasných, jako Politické myšlenky Palackého a Politické zásady Havlíčkovy (J. J. Langner); již dříve vyšel populárně vědecký spis Geologie (od Geikieho) a Kodymova Zdravověda u vydání opraveném (dr. Preiningrem). Výběr belletrie je slušný; naposledy vydán znamenitý román Mezi nebem a zemí od O. Ludwiga. Překlady mohly by být ještě lepší. *Z.*

Verus, **Desorganisation Oesterreichs** (Sozialpolitische Flugschriften č. 2.), 1896.

Autor velmi účinně ukazuje, jak staré Rakousko s převahou němčiny a centralisace mizí; právem připisuje vývoji hospodářskému roli značnou. Na konec autor podává návrhy na upravení sporů jazykových; akceptuje formulaci Masarykovu, aby v zemích smíšených byly dvojjazyčnými úřady, ne úředníci. *V.*

G. F. Knapp, **Grundherrschaft und Rittergut**, 1897.

Autor pokračuje ve svých realistických dějinách hospodaření a reforem sociálních; zde máme mezi jiným zajímavé zprávy o Slezsku, dále srovnávací studii o osvobození sedláků v Rakousku a Prusku a j. Referát o spise Meitzenově zakončuje obsažnou knížečku. *S.*

M. G. Mulhall, **Industries and Wealth of Nations**, 1897.

R. E. May, **Die wirtschaftliche Entwickelung**. 1897.

Osvědčený hospodářský statistik anglický sestavuje tu srovnávavě data o bohatství hlavních států: mnohé jednotlivosti doplňují autorův statistický slovník (Dictionary of Statistics). Přehled započíná statistikou obyvatelstva a přechází k údajům hospodářským. Příklady: Nejpracovitější zemí (měřítko: užívání páry) je Skotsko, pak následuje Australie, Canada, Spojené Státy, Anglie, Dánsko, Německo, Belgie, Irsko, Francie, Rusko, poslední je Portugalsko. Bohatství všech křesť. států autor odhaduje na 70 milliard liber: $32\frac{1}{2}$ milliardy majetku nemovitého, $37\frac{1}{2}$ movitého. Anglie má 11,8, Rakousko-Uhersko s Italií jen 8 milliard. Největší daně platí se v Italii, Francii, Španělsku a Rakousko-Uhersku. Nejmenší státní dluh má Německo, Italie a Francie největší atd.

Německý autor velmi dovedně sestavil různá data objasňující hospodářský vývoj světový v r. 1896. V loni vydal popis vývoje r. 1895. *F.*

M. v. Heckel, **Das Budget**, 1898. (10 mk.)

Zajímavý a politický důležitý spis, podávající srovnávací studium státního hospodaření; Rakousko vedle států jiných pilně vzato v úvahy, *Z.*

B. Bauše, **Pohledy do dílny přírody.** (Matice lidu) 1897.

Dobrá četba populární; autor vybral zajímavosti přírodopisu a podává mnohé po stránce kulturně-historické. *J.*

M. Molčík, **Cestopisné obrázky ze starého i nového Peloponnesu,** 1897.

Cestopis r. 1895: mnohé údaje z kulturní historie staré i nové, sloh pěkný a ušlechtilý.

J. Guth, **Hry olympické za starověku a dob novějších,** 1896.

Autor účastnil se obnovených r. 1896 (7.—15. dubna) her v Athenách jako člen mezinárodního výboru pro pořádání her olympických; podává podle různých pramenů popis her starých i nových. Je vidět, že autor na zajímavý pokus dívá se očima mathematika, nikoli milovníka světa klassického. *ϑ.*

L. Legrand, **L' Idée de Patrie,** 1897.

V lepším slova smysle apologie patriotismu, ale bez hlubší analyse sociologické a historické. *S.*

Pictures of Russian History and Russian Literature. By Prince S. Wolkonsky 1897.

Kníže Volkonskij přednášel Američanům o ruské literatuře; přednášky zde vydány anglicky, později také rusky. Knížka hodí se velmi dobře za úvod, zejmena do nové ruské literatury. *p.*

Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie. Stammbaum und Ahnentafel in ihrer geschichtlichen, sociologischen und naturwissenschaftlichen Bedentung von Ottokar Lorenz, Professor der Geschichte, 1898.

Pokus obnovit studium genealogie; i nehistorik nalezne v knize dost zajímavých zpráv. *R.*

Geschichte der modernen Polizei in ihrem Zusammenhange mit der allgemeinen Kulturbewegung. Mit zahlreichen Illustrationen, Portraits, Facsimilien etc. von P. Kampffmeyer.

Zajímavé sešity (sešit po 20 pf., bude jich 25), líčící vývoj novodobé policie. Autor stojí na stanovisku socialistickém. *R.*

H. Bach, **Internationale Arbeitstheilung,** Wien, 1896.

Velmi včasná brožurka. Autor hájí thesi, že stálá obchodní bilance aktivní je znakem slabosti, bilance trvale passivní znakem hospodářské síly: bohatší je, kdo stále kupuje, než kdo stálo prodává. Rozhledy hospodářské v N. D. často vyslovují stejné mínění. *F.*

Boehmert V., **Handelshochschulen.** Denkschrift zur Errichtung handelswissenschaftlicher Abtheilungen an den technischen Hochschulen und Universitäten. Dresden 1897.

Brožurka pro naše poměry pozoruhodná: stav kupecký má své vzdělání prohloubit; proto doporučuje zřízení obchodního odboru na technice a universitě. V Německu se přání jeho vyplňuje na technice v Cáchách. *R.*

ZPRÁVY.

Hry mládeže a jejich význam vychovatelský. Od několika let ujímá se u nás anglický zvyk hraní, zatím v mládeži outlejší a dorůstající; snad rozšíří se časem zvyk také na dorostlé. V Anglii hrají si (veřejně) mladí, staří. U nás by se starší člověk styděl, hrát s mladšími nebo i se staršími. U nás ukazuje se každý na ulici a na veřejnosti jen se stránky formální, byrokratické — ovšem té jiné stránky, lidské a hodně lidské, téměř nemáme. Od šestého roku každý se dostaneme do školy a tam začíná byrokratisace — dítě se nesmí hnout. Nejen ve škole, ale nesmí se již hnout na ulici — prkennost začíná se tedy již záhy a pokračuje a dokonává se na škole střední, vyšší a tak dále.

Do tohoto byrokratického kasárnictví stal se průlom tím, že školy počínají pěstovat nejen tělocvik sokolský, ale také hry; jen že toho hraní je ještě málo, proto že není kdy a vhodného místa. To platí zejména o Praze. Praha na své děti vůbec ještě nepamatovala. Podívejte se jen na př. na Karlovo náměstí: pěkný a poměrně větší park pro dorostlé, pro děti malé místo jako stůl! A podobně na Nebozízku a j.

Máme IV. zprávu „Spolku ku pěstování her české mládeže“ za rok 1897. Spolek započal svou činnost 1892 hrami na Letné. Tam zařídil své prozatímní hřiště, usiluje teď, aby místo se mu dostalo definitivně. Zároveň směřuje k tomu, aby se zařídila hřiště také uprostřed, a jiná místa vhodná na obvodu města. Ze statistiky spolkové vybíráme tato data o návštěvě her a výletů od r. 1892:

Rok	Střední školy	Obecné a měšťanské školy		Úhrnem
		chlapecké	dívčí	
1892	—	7081	3919	11000
1893	2067	7554	18274	3789
1894	4385	13898	17386	35669
1895	8065	12569	24685	45319
1896	14291	21174	18232	53697
1897	14798	23454	21400	59652

Aby vycvičeno bylo co nejvíce cvičitelů, spolek pořádává ročně kursy, jichž se účastní professorové, učitelové a akademikové.[1])

Ve zprávě podán je také seznam měst a míst v Čechách, na Moravě a Slezsku, jež mají spolky a pro hry.

Hry nemají jen význam fysiologický (pěstování zdraví, síly) nýbrž také mravní, vychovatelský. Hrami udržuje se svěžest ducha stejně, jako těla, hrami upevňuje se charakter, ale ovšem může se i kazit. Falešné hraní není jen při kartách a kostkách. Proto cvičitelé toho mají dbát, aby děti hrou přivykali naprosté čestnosti. Pozorovatelé her anglických vychvalují právě tento mravní jejich ráz. V poslední době napsal o věci francouzský sociolog a filosof Izoulet zajímavá pozorování, kterých ve Francii velmi si povšimli. (Izouletův spis: La Cité moderne v Naší Době byl ohlášen minule.)

Izoulet tedy vypravuje asi toto. Pozoroval závod mladíků francouských a anglických. Angličané vyhráli nad Francouzi. Přemýšlel o tom, proč hoši angličtí předčili francouzské a vypozoroval z hry, že Francouzové nejsou méně dovední, hbití a t. d., ale že se jim nedostává vlastnosti mravní, která se dostává Angličanům. Francouzští hráči, pozoruje Izoulet, chtí vyniknout každý pro sebe, každý hrá bez ohledu na svou stranu; angličtí hoši nezapomínají na svou partii: kde jednotlivec nemohl vyniknout, pomáhal kamarádům a tím vyhráli pak všichni dohromady. Izoulet popisuje, jak si druh druhu nezištněji dohazovali míč, jen aby parta vyhrála; hráči francouzští, když nemohli vyniknout osobně, pro svou stranu již neměli tolik energie, kolik hoši angličtí. Francouzský sociolog vidí ve hře charakter a mrav své vlasti a její osud — doufá, že i hra stane se Francii prostředkem obrodním. Kdo by nevzpomněl Platona a jak ve svém „Státě“ pamatoval na výchovní vliv hraní? *S.*

O duchoborcích ruských podána zpráva v 1. sešitě tohoto ročníku. Od té doby záležitost jejich stala se mezinárodní v tom smysle, že zejména v Anglii a Americe projevuje se k nim silné účastenství. Tolstoj napsal v dubnu ke všem národům provolání, jež všude vzbudilo pozornost, konají se pilné sbírky peněžní, neboť přátelé zubožených duchoborců mají úmysl, přestěhovat je z Kavkazu na Cypr nebo do Ameriky. Ruská vláda totiž dovolila jim vystěhování. Minulého roku carevna vdova přišla na Kavkaz k synovi a duchoborcům se podařilo, podat jí prosbu, aby jim dovolili všem pohromadě se vystěhovat do nějakých dalekých krajin, a kdyby to nebylo možno, pak do ciziny. Carevna odevzdala žádost vyšším vrchnostem, ty pak uznaly za možné, dovolit duchoborcům vystěhování z Ruska.

Stálým pokutováním a trestáním zámožné rodiny duchoborské jsou nyní ochuzeny; vláda ruská dovoluje vystěhování, ale ničím není nápomocna a sbírky teprve vynesly 102.000 rublů. Vystěhovat se má 660 rodin s 3300 členy; přesídlení na Cypr stálo by 693.000 r (anglická vláda žádá 150 r. zálohy pro osobu), do Ameriky 363.000.

---

[1]) Pomocnou knihou „Tělocvičné hry pro školy“. Napsal Jos. Klenka, uč. tělocviku při českém ústavu ku vzdělání učitelů v Praze.
Svazek I. — Hry bez nářadí. Cena 28 kr.
Svazek II. — Hry s nářadím. Cena 45 kr.

Německé a francouzské novinářství. Zajímavé statistiky podjal se německý spisovatel Hjalmar Schacht. Ze své statistiky vyloučil všecky listy odborné, odborné, vědecké i liserární, jakož i listy občasné, reklamní. V úvahu vzaty tedy politické noviny, a sice od týdenníku počínajíc. Statistika novinářstva německého uveřejněna v posledním čísle (květnovém) „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", statistika francouzského novinářstva vyšla ve vědecké příloze mnichovského „Allgemeine Zeitungu" (č. 129). — Statistika novin v Německé říši vzata 1. z července 1897. Tu vycházelo v Německu 3405 novin, a sice na 1894 místech. Na jednotlivé státy německé z toho počtu připadlo: 1039 na Prusko, 231 na Bavorsko, 155 na Sasko, 102 na Virtembersko, 71 na Badensko, 33 na Elsassko-Lotrynsko, 82 na Duryňsko, 57 na Hessko, 7 na svobodná města, 49 na obojí Meklenbursko, 17 na Brunšvik, 13 na Oldenburk, 15 na Anhalt, 13 na Lipsko a Waldek. Z oněh 1884 míst nákladu bylo 177 míst nemajících 2000 obyvatel. Na jedny noviny připadá čtenářstva: v celé říši 15.354. Pod tímto celoříšským průměrem (tedy sečtělejší) jsou Duryňsko (10.341), Anhalt (11.270), obojí Lippe a Waldek (12.263), Hessko (12.370), Virtemberk (13.513), Brunšvik (13.562), Badensko (13.583), Bavorsko (14.584) a Sasko (14.797). Nad nimi jsou jen tři země: Prusko (16.039), Oldenbursko (16.261), Elsassko-Lotrynsko (29.836) a pak svobodná města, kdež pro hustotu obyvatelstva je to přirozené (31.032). Z těch 3405 novin jest jich 68 neněmeckých, totiž 39 polských, 19 danských, 7 francouzských a 3 litevské. Způsob vycházení týdenního byl: 367 novin vycházelo jedenkrát 654 dvakrát, 1018 třikrát, 88 čtyřikrát, 13 pětkrát, 1024 šestkrát, 82 sedmkrát za týden. Vícekrát denně vycházelo 91 listů (dva- až třikrát denně), 98 novin sází se i v neděli. Průměrný náklad jedněch novin jest pro celou říši 3660. Čtvrtina všech listů nedosahuje nákladu 1000 exempl. Do 3000 (od 1000) má nákladu asi polovina všech listů. Nad 3000 nákladu má tedy jen čtvrtina všech novin. Nad 10% všech novin. V jednotlivých státech je takový průměrný náklad: pod průměrem se slabším nákladem jsou Duryňsko (1751), Lippe-Waldek (2260), Hessy (2935), Badensko (3115), Brunšvik (3297), Bavory (3365). Nad průměrem, tedy s větším nákladem: Anhalt (3674), Prusko (3766), Virtemberg (3911), Elsassy (4118), Sasko (4201), Oldenburg (4367), Meklenburg (15.555) a konečně svobodná města (16.867). Na jednotlivé strany připadá novin: vládních 486, liberálních 356, konservativních (protest.) 321, katolického středu 318, nacionalně-liberalních 300, socialně-demokratických 54, nestranných 900. — Francie má novin 2107 (r. 1897). Připadá tudíž na 17.800 duší jeden list. Hlavní známkou francouzského novinářství jest: koncentrace listů. Všech těch 2107 novin vychází jen v 588 místech. Tedy jen 1·7% všech obcí francouzských jest sídlem novin. Paříž sama má 211 listů, tedy 10% všeho počtu (Berlín jen 71). Co se týká způsobu vycházení, udává je statisk u 2065 novin. A z těch vychází: týdně jednou 1260 listů, týdně dvakrát 277, týdně třikrát 144 listů, 3 listy čtyřikrát, 33 šestkrát a 344 sedmkrát a víckrát týdně. Veliký počet týdenníků jest význačný pro francouzské novinářství. Porovnáno s německým, jeví novinářství francouzské v tomto ohledu velikou

různost. Vychází novin jednou týdně ve Francii 61.01%, v Německu 11·00%, dvakrát týdně ve Francii 13·40%, v Německu 19·59%, tři, až pětkrát týdně ve Francii 7·30, v Německu 33·53%, šestkrát týdně ve Francii 1·59%, v Německu 30·68%, sedmkrát a víckrát týdně ve Francii 16·70%, v Německu 5·20%. Denníčkářstvo v Německu vykazuje silnou třetinu 35·88%, ve Francii však ani ne pětinu 18·29%! Za to týdenníky v Německu zahrnují malou třetinou všeho počtu 30·59%, ve Francii celé tři čtvrtiny 74·41%! — Také v ceně jest rozdíl veliký. Francouzské noviny hledí si hlavně drobného prodeje, předplatné nerády přijímají a dávají při něm malé výhody, ba mnohdy i při předplatném list zdražují. A v drobném stojí 1133 novin číslo 5 centimech, 761 à 10 cent., 111 à 15 cent. Německo, kdež noviny odkázány jsou hlavně na předplatné, stojí průměrně cena jednoho čísla novin jen 2 pf. u denníků, týdenní průměr novinářské ceny v Německu jest 21 pf. — Zvláštnost, jíž některé listy pařížské se vyznamenávají, stojí též za povšimnutí: ohlašují nákladu na 1, 2, ba i 4 miliony čísel! Čtyři miliony nákladu, ač-li možno tomu věřit, bylo by ovšem unikum v novinářském světě.

(Hlídka 7.)

Historie inkoustu. Starý duběnkový inkoust tvoří sloučeninu železa s kyselinou duběnkovou či gallovou, která jsouc bledě zelenou, na vzduchu teprve kyslík přitahuje a černá, srážejíc se z roztoku. Inkoust ten nebledne staletími a kdyby i neblahými okolnostmi byl vybledl, dá se snadno chemicky vzpružiti a črty jeho čísti. Má-li býti inkoust dobrý, musí vedle taninu, jenž jest vždy v duběnkách, býti zde též kyselina gallová, jíž ale mnohé duběnky nemají. Aby ji připravili, nechávali staří výslaz vodný z duběnek plesnivěti, čímž tanin částečně v kyselinu onu se štěpí. Píšeme-li inkoustem duběnkovým čerstvým na papíře, jsou písma bledě zelená, špatně viditelná, teprve okysličením pomocí kyslíku vzduchového písmo černá a sráží se inkoust v látku ve vodě nerozpustnou. Ovšem i v kalamáři inkoust vzduchem se sráží a černé bahno tvoří, o čemž poučení viz v kalamářích telegrafních úřadů i hotelů. Aby se inkoust rychle nessedal, přidáváno gumi, později něco kyseliny sírové volné, čímž oxydace zadržána do té doby, až při psaní kyselina do papíru hlinitý kysličník i sodu držícího se vsákla a čerň pak se srazila. Aby nebylo psáno roztokem nesympathickým příliš bledým, přidáno něco indigkarminu, jímž inkoust tak dlouho jest modrý, až zčerná přirozeně. To vše bylo v úplném pořádku, dokud byl brk jediným náčiním psacím, však za brk nastoupila péra ocelová, kdežto staré, dobré inkousty se neměnily. Jaký div, ocel rozpouští se v kyselině i nastávají kalamity starých inkoustů, jakmile kyselina dostatek per rozežrala a rozpustila. Zlaté péro vzdoruje jedině. Po nějakou dobu byl tak zvaný inkoust lyonský používán, jenž byl z odvaru dřeva kampeškového a z dvojchromanu draselnatého. I jemu musilo býti přidáváno kyseliny, aby se nesrážel, i jest opuštěn. Nemáme inkoustu bezvadného černého, jenž by péra neatakoval, otázka ta je otevřená.

Mnohem jednodušší jest otázka inkoustů červených. Staří měli v gumovité vodě rozptýlený práškovitý krevel, středověk rumělku; bylo nutno před každým namočením kalamář protřepati, pak teprv namáčeti. Červené barvivo některých kodexů (ku př. Ulfilova codex argenteus) není

posud chemicky zjištěno. Počátkem století zaveden amoniakálný roztok košenilového karminu, po odpaření amoniaku sedí sražený karmin dobře na papíře. Inkoust ten nepůsobí v ocelová péra. Jediná vada inkoustu toho jest prchavý amoniak, ten ale zadržán byl zvláště upravenými kalamáři. Dnes máme roztoky eosinové a jiných umělých barviv, které s našimi hlinitými papíry tvoří pěkné trvanlivé laky. Inkousty ty dají se vyrobiti nadmíru lacino, ceny ovšem připamatují po dnes doby, kdy košenila byla hrozně drahá. (*Živa*, 7, podle prof. *N. O. Witta.*)

Hnutí tolstovské. „Bratskij Listok" je titul nového ruského čtrnáctidenníku, vydávaného Čertkovem pod redakcí P. A. Boulangera v Anglii (Mundow, Essex, England). List má směr Tolstého a hodlá časem vydávat knihovnu, obsahující všecky lepší spisy hodící se svému směru. Číslo (8 str.) stojí 8 kop. (2 d.), — „Svobodnoje Slovo", volná revue taktéž směru Tolstého v Anglii; red. P. J. Birjukov (Purleigh, Essex, England); bude vycházet za 2—3 měsíce, cena 1 rubl. — Anglicky psán je měsíčník: The New Ovder (26 Paternoster Square, London); cena 1 sh. a 6 p.

Mistra Hanuše Schwaigra obrazy u dosti zdařilém výběru a v celku v dobrých reprodukcích vydal vídeňský časopis „Ver sacrum". Celý sešit srpnový věnován tomuto našemu znamenitému umělci. Článek, napsaný Hevesim, seznamuje čtenáře s životopisem Schwaigrovým. (Sešit stojí 1 zl.)

Vojenský rozpočet Evropy a výdaje na školství. Dle zprávy Nár. Listů celkový rozpočet Evropy od r. 1870 až do r. 1895, tedy za 25 roků, se zdvojnásobil. Z 11 milliard vzrostl na 22 milliard. Z této obrovské sumy už r. 1893 vojenský budžet pohlcoval ročně 5 milliard; na státy v trojspolku se nalézající připadalo z toho 1700 millionů, rovněž tolik na Francii a Rusko, na Anglii 820 millionů, na ostatní státy vyjímajíc Turecko, 580 millionů. Od té doby však náklady na vojsko povážlivě zas vzrostly, zejména následkem velkého zbrojení na moři. Než to není vše. K válečnému rozpočtu dlužno také počítati zúrokování dluhů, protože tyto z větší části vznikly následkem válek. S tímto zúrokováním pohlcuje vojenský rozpočet Evropy průměrně více než třetinu veškerých státních příjmů. V jednotlivých státech tento poměr je lepší, v jiných horší. Jak velice pod tímto břemenem trpí kulturní úkoly, o tom nejlépe jsme přesvědčeni, srovnáme-li na příklad poměr mezi výdaji na vojsko a na školství. Tento poměr r. 1891 v Německu jevil se cifrou 735 millionů proti 60 millionům, jež věnovány byly k účelům školským a výchovným, v Rakousku a Uhrách konstatujeme cifru 258 mil. ku 25 mil., v Italii 346 : 16, ve Francii 603 : 83, v Rusku 836 : 69, v Anglii 624 : 94, ve Španělsku 140 : 6 mil. Od r. 1891 poměr tento ještě se zhoršil, a to povážlivě, jelikož od té doby jednotlivé vlády sice mnoho učinily pro vojsko a námořní loďstvo, ale velice málo pro své školství. Jmenovaných sedm států vydalo tedy již r. 1891 na válečné účely celkem 3500 millionů, na školství však pouze as 350 millionů. Pro vzdělání svých národů věnovaly tedy pouze jen desátou část toho, čeho upotřebily pro zevnější bezpečnost.

Černohorský občanský zákonník zpracovaný prof. Bogišićem vyšel nedávno druhým vydáním. (Prvé vydání roku 1888.) Zavedení nového psaného zákonníka bylo pro Černou Horu velikou sociální událostí a událostí velmi poučnou. Prof. Bogišić velmi obezřele kodifikoval vlastně staré právo zvykové a tím nový zákon zobecněl bez značnějsích obtíží. Černohorský zákonník obsahuje ovšem jen zákony upravující poměry hospodářské a smlouvy; právo rodinné posud se řídí zvykem. Do práva rodinného sahá nanejvýše ustanovení II. vydání, podle něhož manželka smí disponovat svým majetkem; to právo žena černohorská vždy měla, ale zákonník je potlačil. Zkušenosti od r. 1888 přiměly zákonodárce, staré právo obnovit.

Povinný rok nemocniční praxe. Jak časopis čes. lékařů oznamuje, byl povinný rok nemocniční praxe zaveden právě v Sasku, ale zároveň byla též založena stipendia, aby nově promovaní lékaři v roce tom praktickému zdokonalení v umění lékařském věnovati se mohli a saská zemská medicinalní rada vyjednala se správami nemocnic, kam mladí lékaři přikázání budou, že svědomitè se postarají o jich všestranné vzdělání. Zmíněná rada sama určuje, kam který lékař má se odebrati, aby nikde nenastalo přeplnění a pro tyto vzdělávací účely vykázáno je celkem 12 nemocnic, dílem ve hlavním městě, dílem ve městech provincialních.

Židovští kolonisté v Palestýně. K nedávnému článku připojujeme zprávy podle „Contemporary Review“: Prvé pokusy 80tých let nedařily se valně; r. 1890 bylo již 25 kolonií. Roku 1894 organisoval se ústřední spolek kolonisační se sídlem v Jaffě; jeho členové vybírají půdu, zaopatřují kolonistům v prvé době čeho potřebují a dohlížejí na rozvoj prací. Podružná sídla spolku jsou v Londýně, Paříži, Curychu, v Odese, v Berlíně, Kodani a Novém Yorce. V Jaffě je židovský zemědělský ústav, jenž do jednotlivých kolonií vysílá své odchovance. Vystěhovalci napřed několik let musejí sloužit za dělníky; až přivyknou k práci a podnebí, dostane se jim podíl půdy. Děti vystěhovalců prý dorůstají zdraví a silní.
